

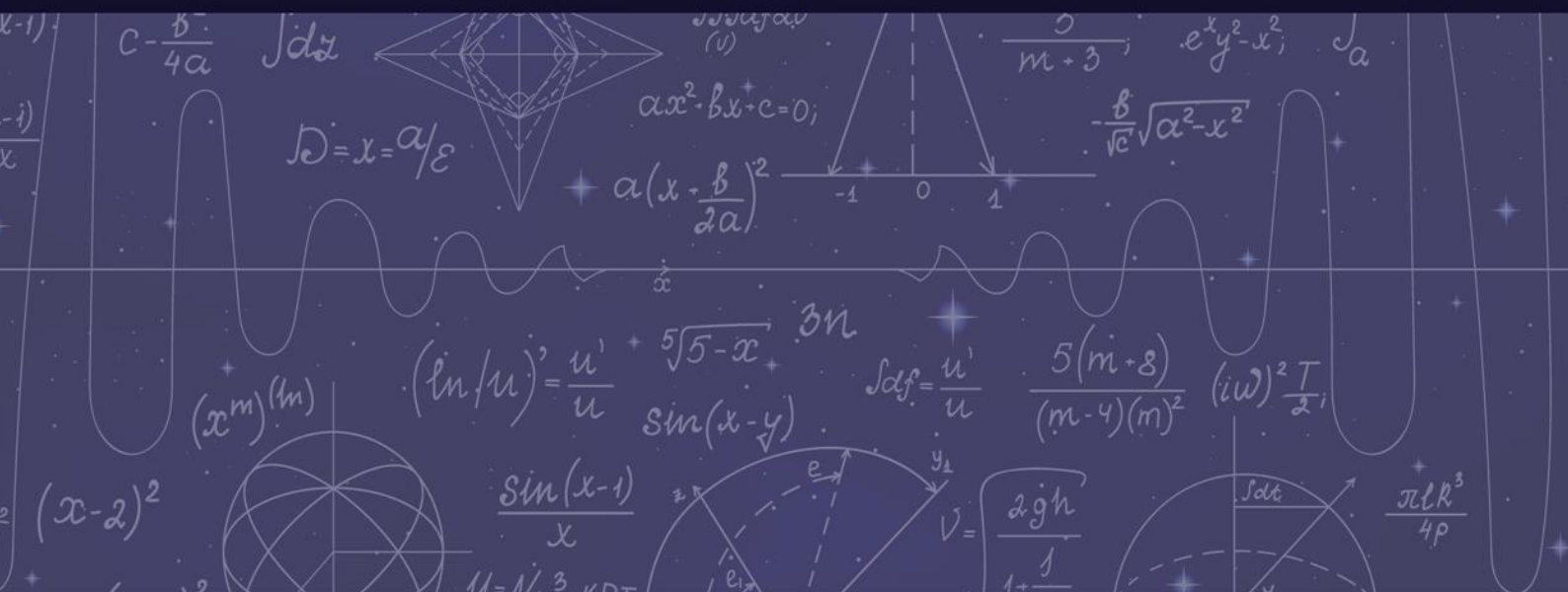
IMPACT FACTOR: 8.2

ISSN: 2181-3337

International scientific journal
SCIENCE AND INNOVATION
2022 №7

B

PHILOSOPHY
PHILOLOGY
PEDAGOGY
PSYCHOLOGY
SOCIOLOGY

International Scientific Journal
SCIENCE AND INNOVATION

Series B
Volume 1 Issue 7
November 2022

IMPACT FACTOR: 8.2 (UIF-2022)

ISSN: 2181-3337

SCIENTISTS.UZ

Tashkent 2022

ISSN: 2181-3337

UIF-2022: 8.2

SJIF 2022: 4.277

International Scientific Journal SCIENCE AND INNOVATION. Series B volume 1 issue 7 – 1625p.

The journal presents scientific articles accepted in the B series of the international scientific journal "Science and Innovations", issue 7, 2022.

In this scientific journal, in the form of scientific articles, the results of scientific research conducted by professors and teachers of the Republic of Uzbekistan and international higher educational institutions, independent researchers, doctoral students, undergraduates were published. In addition to higher educational institutions, the journal also includes scientific articles by employees working in other research institutes, production organizations and enterprises of our region and republic.

The materials of the journal can be used by professors, teachers, independent researchers, doctoral students, undergraduates, students, teachers of lyceums and schools, scientists and everyone who is interested in science.

He has certificate No. 1597, received on April 27, 2022 by the Agency for Information and Mass Communications under the Administration of the President of the Republic of Uzbekistan.

The journal received a rating of 8.2 according to the Georgian Universal Impact Factor system. This issue of the journal is indexed in the international scientific databases Index Copernicus, OpenAire, ZENODO, Cyberleninka and Google Scholar.

All articles were placed in the electronic scientific database of the journal (scientists.uz).

Dissertations are officially recognized as articles published in foreign journals included in the list of journals recommended by the HAC for the publication of the main scientific results of dissertations.

The foundation:

1) Page 3 of the list of scientific publications recommended for the publication of the main scientific results of dissertations of the Higher Attestation Commission of the Republic of Uzbekistan. - Tashkent: 2019. - 160 p.

2) The conclusion of the HAC working group, presented in the response letter No. 01-07/1368 of 06/13/2022.

© Academy of Science and Innovation

© Authors

TAHRIRIYAT

Rustamov Baxtiyor Normamatovich - Bosh muharrir

Raxmatullayeva Gulira'no Valijon qizi - Bosh muharrir o'rinbosari

Shermatova Zuxra Xakim qizi - Tahrirlovchi

Abdullayeva Ozoda Odiljon qizi - Texnik muharrir

Ergashova Sadoqat Eshmamat qizi - Texnik muharrir

Sag'dullayeva Farangiz Komil qizi - Texnik muharrir

Qallibekova Dinora Aybek qizi - Texnik muharrir

Sotivoldiyeva Mahliyo Iloxomjon qizi - Texnik muharrir

Tahrir hay'ati a'zolari

Djurayev Risbay, Pedagogika fanlari doktori, akademik, O'zbekiston pedagogika fanlari ilmiy tadqiqot instituti "Ta'lim menejmenti" bo'limi mudiri.

Kurbanov Mirzaaxmad, Pedagogika fanlari doktori, Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy Universiteti Fizika fakulteti professori.

Xujanov Erkin Berdiyevich, Pedagogika fanlari falsafa doktori, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti kafedra mudiri, dotsent.

Yakubov Islamjon

Axmedjanovich, Filologiya fanlari doktori, Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat O'zbek tili va adabiyoti universiteti Jahon adabiyoti va universal adabiyotshunoslik kafedrasini professori.

Jomonov Ravshan Oripovich, Filologiya fanlari nomzodi, O'zbekiston davlat xoreografiya akademiyasi professori.

Qaraxonova Lobarxon

Musoxonovna, Pedagogika fanlari falsafa doktori, O'zPFITI "Tabiiy fanlarni o'qitish texnologiyalari" bo'limi mudiri.

Sanakulov Xamrakul

Rizakulovich, Pedagogika fanlar nomzodi, Nizomiy nomidagi TDPU Boshlang'ich ta'limda matematika va uni o'qitish metodikasi kafedrasini kafedra mudiri v.b.

Sodiqova Shoxida

Mirzaaxmadovna, Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy Universiteti Fizika fakulteti dotsenti.

Ruzikulova Nigora Shuxratovna, Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universitetining doktoranti.

Abdullayeva Barno

Sayfutdinovna, Pedagogika fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori.

Nurillayev Bobomurod

Najmitdinovich, Pedagogika fanlari nomzodi, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti dotsenti.

Djorayev Maxmatrasuljon, Pedagogika fanlari doktori, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti professori.

Axrarov Shavkat Saliyevich, Pedagogika fanlari doktori, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti professori.

Usarov Jabbor Eshbekovich, Pedagogika fanlari doktori, Toshkent viloyati Chirchiq davlat pedagogika instituti Pedagogika fakulteti dekani, dotsent.

Sattarova Barno Djaxangirovna, Pedagogika fanlari nomzodi, Toshkent davlat pedagogika universiteti "O'quv me'yoriy xujjatlarni takomillashtirish bo'limi" boshlig'i, "Fizika va uni o'qitish metodikasi" kafedrasini professor v.b.

Tajiboyeva Xolidaxon

Xakimovna, Pedagogika fanlari nomzodi, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti dotsenti.

Shernazarov Iskandar

Ergashovich, Pedagogika fanlari falsafa doktori, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti "Kimyo va uni o'qitish metodikasi" kafedrasini dotsenti v.b..

Abdug'aniyev Ozod Tursunboy

o'g'li, Pedagogika fanlari falsafa doktori, T.N Qori Niyoziy nomidagi Pedagogika fanlari ilmiy tadqiqot instituti ilmiy kotibi.

Begmatova Dilfuza

Abdullajonovna, Pedagogika fanlar nomzodi, Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti Fizika fakulteti umumiy fizika kafedrasida mudiri.

Bekpo'latov Ulug'bek Raxmatulla

o'g'li, Falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori, Navoiy davlat pedagogika instituti dotsenti.

Kambarov Abdumutal

Axadjonovich, Falsafa fanlari nomzodi, Farg'ona davlat universiteti Falsafa kafedrasida dotsenti.

Yuldashev Faxriddin

Abduvasilovich, Falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori, Farg'ona davlat universiteti San'atshunoslik fakulteti dekani.

Sharipova Nigora Nuriddinovna, Filologiya fanlari falsafa doktori, Navoiy davlat pedagogika instituti O'zbek tili va adabiyoti kafedrasida katta o'qituvchisi.

Matyoqubova Tozagul

Rajapovna, Filologiya fanlari nomzodi, Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universitetining "O'zbek adabiyoti tarixi va folklor" kafedrasida dotsenti.

To'xtayeva Nargiza Narziyevna, Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti Umumiy tilshunoslik kafedrasida dotsent v.b.

Maxmudova Xurshida

Maxkamovna, Pedagogika fanlari nomzodi, Toshkent shahridagi Belarus - O'zbekiston qo'shma tarmoqlararo amaliy texnik kvalifikatsiyalar instituti dotsenti.

Tojibayeva Nazokatxon

Kobiljonovna, Pedagogika fanlari falsafa doktori, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti "Aniq va tabiiy yo'nalishlarda xorijiy tillar" kafedrasida dotsent v.b.

Toshpulatova Shaxlo Ochilovna, Pedagogika fanlari falsafa doktori, Navoiy davlat pedagogika instituti "Fizika va astronomiya" kafedrasida dotsenti.

Xushvaqto'v Bekmurot

Normurodovich, Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, Navoiy davlat pedagogika instituti katta o'qituvchisi.

Pirmanova Gavxar

Nazarqulovna, Pedagogika fanlari falsafa doktori, dotsent, Navoiy davlat pedagogika instituti Fakultetlararo chet tillar kafedrasida mudiri.

Zaxidov Ibroximjon

Obidjonovich, Pedagogika fanlari nomzodi, Namangan davlat universiteti dotsenti.

O'rinova Feruzaxon Uljayevna, Pedagogika fanlari nomzodi, Farg'ona davlat universiteti Maktabgacha ta'lim kafedrasida dotsenti.

Saydalixodjayeva Nilufar

Faxritdinovna, Pedagogika fanlar nomzodi, Nizomiy nomidagi TDPU dotsenti.

Ochilov Shokir Baxtiyorovich, Pedagogika fanlari falsafa doktori, Navoiy davlat pedagogika institutining Texnologik ta'lim kafedrasida mudiri.

Kanatbayev Sagidat Saduovich, Dotsent, Navoiy davlat pedagogika instituti Fizika va texnologik ta'lim fakulteti o'quv ishlari bo'yicha dekan muovini.

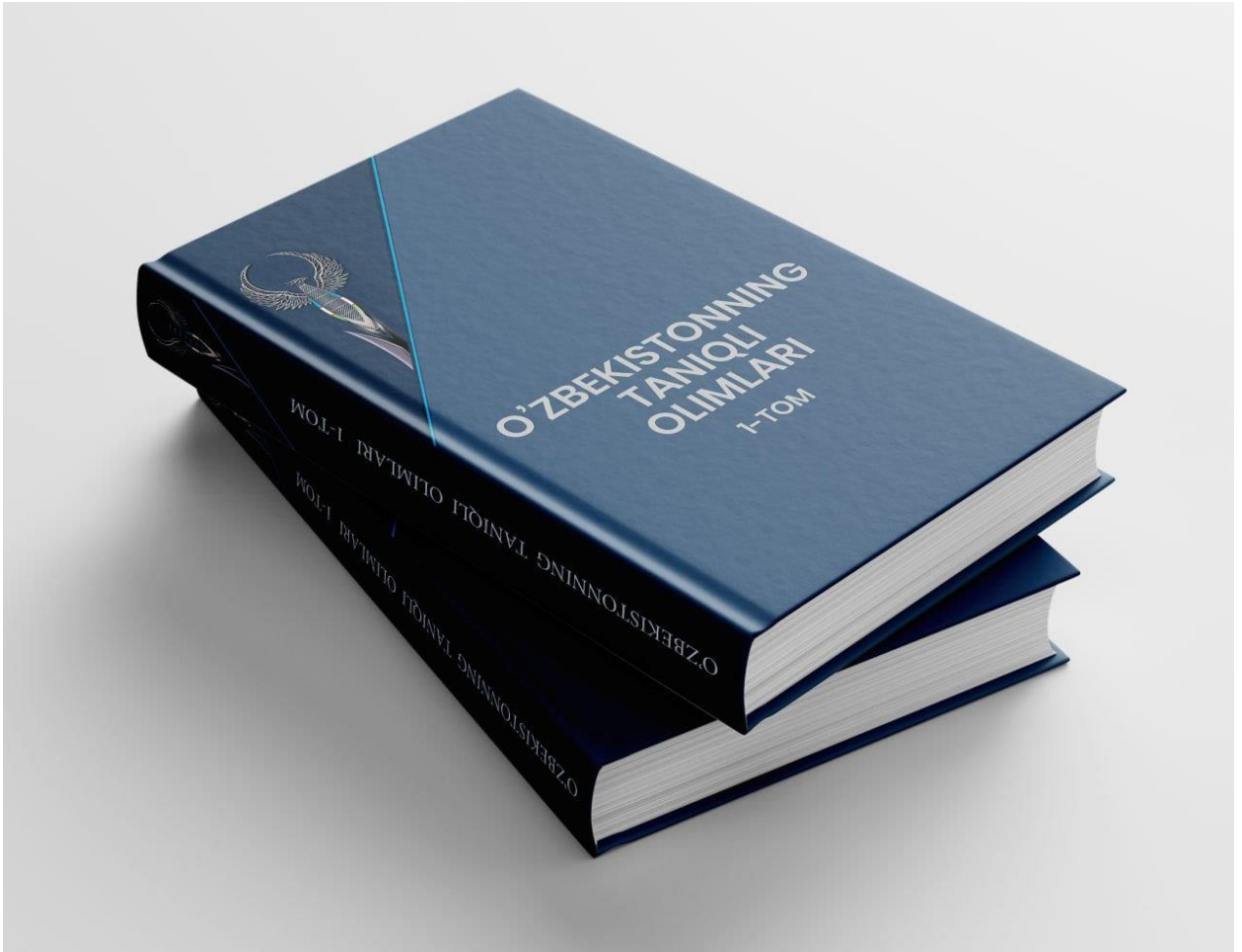
RASMIY VAKIL!

Ishlayotgan tashkilotingizda
bizning rasmiy vakilimiz
bo'lishni xohlaysizmi?!

Unda shoshiling joylar soni
chegaralangan!

O'ZBEKISTONNING TANIQLI OLIMLARI ENSIKLOPEDIYASI

O'ZBEKISTONNING TANIQLI OLIMLARI ENSIKLOPEDIYASI chop etilmoqda! Shoshiling! Siz ham ensiklopediya sahifalaridan joy olishingiz mumkin!

Ushbu ensiklopediyada yurtimizning eng yetakchi olimlari biografiyasi va ilmiy faoliyati aks etadi! Ensiklopediya elektron va bosma shaklda chop etiladi. Shuningdek, loyiha doirasida **wikipedia.org** onlayn ensiklopediyasida olimlarning sahifalari yaratiladi va **taniqliolimlar.uz** platformasi ishga tushiriladi.

KORRUPSIYA TARAQQIYOT KUSHANDASI

Shoxrux Qurbonov Quvondiqovich

Jizzax Davlat pedagogika universiteti) Tarix fakulteti Milliy G'oya Ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi yo'nalishi 3-kurs talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7213570>

Annotatsiya. Mazkur maqolada korrupsiya taraqqiyot kushandasi, korrupsiya so'zining ma'nosi, rivojlanayotgan mamlakatlarda korrupsiyaga oid ma'lum da'volar, ichida korrupsiya muammosini jamoatchilik e'tirof etish va muhokama qilish avj olib borishligi, ta'limdagi korrupsiya va unga chora ko'rish usullari haqida batafsil ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: korrupsiya, demokratiya, terrorizm, monopoliya, respondent, Assambleyasi.

СИЛА РАЗВИТИЯ КОРРУПЦИИ

Аннотация. В данной статье рассмотрено развитие коррупции, значение слова коррупция, некоторые утверждения о коррупции в развивающихся странах, возрастающее общественное признание и обсуждение проблемы коррупции, коррупция в образовании и меры против нее, представлена подробная информация на методах.

Ключевые слова: коррупция, демократия, терроризм, монополия, ответчик, собрание.

CORRUPTION DEVELOPMENT FORCE

Abstract. In this article, the development of corruption, the meaning of the word corruption, certain allegations of corruption in developing countries, the rise of public recognition and discussion of the problem of corruption, corruption in education and measures against it. detailed information about the methods.

Key words: corruption, democracy, terrorism, monopoly, respondent, Assembly.

KIRISH

Korrupsiya bu — jamiyatni turli yo'llar bilan iskanjaga qattiq illatdir. Bu illat demokratiya huquq mustahkamligi asoslariga putur yetkazadi, inson huquqlariga olib keladi, bozorlar faoliyatiga to'lanadi, hayot sifatini yomon va odamlarga sog'lomlashtiradigan so'ladigan uyushgan jinoyatchilik, terrorizm va boshqa hodisalar ildiz otib, gullashi uchun sharoit yaratib beradi.

Korrupsiya (lotincha: *corrumpō* — aynish, poraga sotilish) — mansabdor shaxsning o'z mansabi bo'yicha berilgan huquqlarni shaxsiy boyish maqsadlarida bevosita suiiste'mol qilishidan iborat amaliyot. Mansabdor shaxslarni sotib olish, ularning poraga sotilishi ham Korrupsiya deyiladi. Korrupsiya davlat apparati va parlament faoliyatida ayniqsa, avj oladi. Saylanadigan lavozimlarga nomzodlar saylov kampaniyasini o'tkazish harajatlarini ko'tarish Korrupsiya ko'rinishlaridan biridir (saylangan kishi turli imtiyozlar, yordam, xizmatlar ko'rsatib "o'z qarzini" qaytaradi). Aksariyat Korrupsiya lobbizm (monopoliyalarning qonunchilik organlari va amaldorlarga tazyiq o'tkazish bilan shug'ullanadigan muassasa va agentlari tizimi) bilan bog'langan. Xalqaro darajada 1970-yillarda Yaponiyaga samolyotlar sotishda kompaniya tomonidan oliy davlat amaldorlarini sotib olish bo'yicha "Lokxid ishi" eng yirik Korrupsiya ko'rinishlariga misol bo'ladi. Porani xaspo'shlash uchun yirik bitishuvlarda ko'proq "xizmat haqi" to'lash amaliyotidan foydalaniladi.

TADQIQOT METODI VA METODOLOGIYASI

Makroiqtisodiy tadqiqotlarga binoan, korrupsiya iqtisodiy o'sish va taraqqiyotga xalal beruvchi eng katta omili hisoblanadi.

Rivojlanayotgan mamlakatlarda korrupsiyaga oid ma'lum da'volar tez-tez eshitaladi: poraxo'rlik va korrupsiya ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin; korrupsiya hamma joyda keng tarqalgan; korrupsiyaga qarshi kurashish xarajatlari juda yuqori; va mavjud bo'lgan oz sonli resurslarni, masalan, yuqori darajadagi hukumat nazorati organlariga majburlash choralari sarflash kerak. Lekin, aslida, korrupsiyaning iqtisodiy xarajatlari juda katta ekanligi haqidagi dalillar ortib bormoqda; korrupsiya darajasi rivojlanayotgan mamlakatlar orasida keng farq qiladi; korrupsiyani nazorat qilish mumkin; va korrupsiyaga qarshi kurash strategiyalarida uning asosiy sabablariga ko'proq e'tibor qaratilishi kerak bo'ladi.

Iqtisodiyotlari rivojlanayotgan mamlakatlardagi ko'plab davlat amaldorlari o'z mamlakatlaridagi korrupsiya muammolarini ochiq muhokama qilishga tayyor ekanliklarini ham aytish mumkin. 60 dan ortiq rivojlanayotgan mamlakatlardan 150 dan ortiq yuqori martabali davlat amaldorlari va fuqarolik jamiyatining asosiy a'zolari o'rtasida o'tkazilgan so'rovda respondentlar davlat sektoridagi korrupsiyani o'z mamlakatlarida rivojlanish va o'sish yo'lidagi eng jiddiy to'siq sifatida baholadilar.

Agarda, iqtisodiyotlari rivojlanayotgan mamlakatlardagi davlat amaldorlari kabi bizning davlatimizda ham bu usulni qo'llashsa, ya'ni xalq oldida ochiq muloqotlar tashkil etilsa, olib borilayotgan ishlar samarasiz bo'lmaydi.

Lekin, bizning davlatimizda ham korrupsiyaga qarshi ko'plab ishlar amalga oshirilgan. 2017 yil 3 yanvar kuni "Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida" gi O'zbekiston Respublikasining Qonuni qabul qilinib, korrupsiyaga qarshi kurashishning huquqiy mexanizmi yaratildi.

Mazkur Qonuning 3-moddasida korrupsiyaga oid huquqbuzarliklarga doir tushunchalarga ta'rif berilgan, ya'ni korrupsiya – shaxsning o'z mansab yoki xizmat mavqeidan shaxsiy manfaatlarini, yoxud o'zga shaxslarning manfaatlarini ko'zlab moddiy yoki nomoddiy naf olish maqsadida qonunga xilof ravishda foydalanishi, xuddi shuningdek bunday nafni qonunga xilof ravishda taqdim etishidir.

So'nggi bir necha yil ichida korrupsiya muammosini jamoatchilik e'tirof etish va muhokama qilish avj olib bormoqda. Korrupsiya rivojlanayotgan va o'tish davrini boshdan kechirayotgan mamlakatlarda xalqi boshqa mamlakatlardagilardan farqli bo'lgani uchun emas, balki uning uchun sharoitlar yetarli bo'lgani uchun keng tarqalgan. Daromad olishga bo'lgan motivatsiya nihoyatda kuchli bo'lib, uni qashshoqlik va davlat xizmatchilarining ish haqining pastligi va kamayishi bilan kuchaytiradi.

TADQIQOT NATIJASI

Korrupsiyaga butun jahon qarshi kurashadi. 2003 -yil 9 dekabr kuni Merida shahri (Meksika)da Birlashgan Millatlar Tashkiloti tashabbusi bilan Korrupsiyaga qarshi kurash bo'yicha xalqaro konvensiya imzolangan edi. Ayni paytga qadar ushbu konvensiyaga 172 davlat qo'shilgan.

2003-yil BMT Bosh Assambleyasining 53-sessiyasida qabul qilingan rezolyutsiyaga muvofiq, ushbu kun Korrupsiyaga qarshi kurashish xalqaro kuni deb e'lon qilingan.

Korrupsiya har bir jabhada o'z aksini ko'rsatadi, mazkur maqola e'tiborimizni ko'proq ta'limdagi korrupsiya qaratsak. So'nggi o'n yilliklarda ommaviy axborot vositalari va

tadqiqotchilar tomonidan umuman korrupsiyaga katta e'tibor berilgan bo'lsa-da, ta'lim sohasidagi korrupsiya yetarlicha o'rganilmagan. Biroq, bu sohaga qaratilgan tadqiqotlar soni ortib borishi bilan o'zgarib boshlaydi. Ta'lim sektoridagi rahbarlar obro'siga putur yetkazish sektor resurslarini kamaytirishdan qo'rqib, tekshiruvdan qochgan bo'lishi mumkin. Biroq, korrupsiyaning zararli oqibatlarini hisobga olgan holda, ta'lim sohasidagi korrupsiyani tan olish va unga qarshi kurashish birinchi darajali ahamiyatga ega. Ta'lim sohasida korrupsiyaga qarshi kurashni qo'llab-quvvatlovchi bir qator asosiy dalillar keltirish mumkin. Ushbu dalillar universaldir va rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlardagi ta'lim muhitiga tegishli.

Korrupsiya ta'lim muassasalariga bo'lgan ishonch va pedagoglarga bo'lgan ishonchni pasaytiradi, umidsizlik va aloqani yo'qotadi va barcha muvaffaqiyatli jamiyatlar uchun zarur bo'lgan intilishlar va ijtimoiy hamjihatlikka putur yetkazadi.

Ta'lim sohasi insonlarni erta hayotdan balog'atga etgunga qadar shakllantiradi, bu ta'sir umr bo'yi daromad, sog'lik, oilaviy hayot va sub'ektiv farovonlik nuqtai nazaridan shaxsiy darajada va jamiyat darajasida mamlakatdagi malakalar zaxirasi bo'yicha seziladi. uning iqtisodiy o'sishiga, daromad taqsimotiga va avlodlar o'rtasidagi harakatga ta'sir qiladi. Korrupsiya har ikki darajadagi ta'limdan olinadigan yutuqlarni bekor qiladi va malaka va ish o'rinlari mos kelmasa, sof yo'qotishlarni keltirib chiqaradi.

MUHOKAMA

Barqaror rivojlanish maqsadlarining (BRM) 4-maqsadida e'tirof etilganidek, ta'lim barqaror rivojlanishning kalitidir. Korrupsiya ta'lim sifati va undan foydalanish imkoniyatini pasaytirib, yuqori sifatli ta'lim foydalanish mumkin bo'lgan ta'lim jamiyatlar va shaxslarning imkoniyatlarini kengaytiradi va shuning uchun samarali va axloqiy jamiyatni rivojlantirishning eng samarali kanallaridan biri hisoblanadi. Korrupsiya bularning barchasini inkor etadi. Korrupsiyaga qarshi kurashishdan oldin biz uni aniqlashimiz va fosh etishimiz kerak.

Korrupsiyaga qarshi kurashning eng to'g'ri strategiyasi va uni muayyan muhitda eng yaxshi qo'llash murakkab masaladir, chunki u qoidalarni qo'llash tizimining ishlashi va korrupsiya normalarining qanchalik mustahkamlanganligiga bog'liq. Bundan tashqari, potensial zararli istalmagan ta'sirlar mavjud. Birlashgan Millatlar Tashkilotining Taraqqiyot Dasturi (UNDP) 2011 -yildagi ta'lim sohasidagi korrupsiyaga oid hisobotida korrupsiyaga qarshi kurashda foydalaniladigan vositalarning to'rtta asosiy toifasi mavjudligini qayd etdi:

- Qonun ustuvorligi (nazorat va sanksiya)
- Davlat boshqaruvi va tizimlari (korrupsiyaning oldini olish)
- Shaffoflik va hisobdorlik (burch va huquq egalari, nodavlat aktyorlar, ma'lumot, xabardorlik)
- Imkoniyatlarni rivojlantirish (individual, tashkiliy va institutsional salohiyatni oshirish)

Korrupsiyaga qarshi kurashda yuqori natijalarga erishgan Shvetsiya, Singapur, Gonkong, Portugaliya kabi davlatlarning tajribasini o'rganish shuni ko'rsatadiki, korrupsiyani yuzaga keltiruvchi omillarni bartaraf etish korrupsiyaga qarshi kurashda muhim o'rin egallaydi.

Korrupsiyaning tarixiy o'zgarishlari juda-juda qadimga borib taqalib, bu hol qabilada ma'lum mavqega ega bo'lish uchun qabila sardorlariga sovg'alar berish odatidan kelib chiqqan deb taxmin qilinadi. O'sha davrlarda bu normal holat sifatida qabul qilingan. Biroq davlat apparatining murakkablashuvi va markaziylishuvi korrupsiyaning davlat rivojlanishiga katta to'siq ekanligini ko'rsatdi. Korrupsiyaga qarshi kurashgan birinchi davlat sifatida qadimgi

Shumer davlati tan olinadi. Qadimgi davlatlarni ayniqsa huquqni muhofaza qiluvchi organlarning poraxoʻrligi qattiq tashvishga solganligi bizgacha saqlanib qolgan manbalardan maʼlum. Chunki bu holat davlatning obroʻsiga juda qattiq putur etkazardi. Dunyoning etakchi dinlarida ham birinchi navbatda huquqni muhofaza qiluvchi organlarning poraxoʻrligi qattiq qoralanadi. Jumaladan, Injilda “Sovgʻalarni qabul qilma, chunki sovgʻa koʻrni koʻradigan qiladi va haqiqatni oʻzgartiradi” deyilgan boʻlsa, Quʻroni Karimda “Boshqalarning mulkini nohaq yoʻl bilan olmangiz va boshqalarga tegishli boʻlgan narsalarni olish uchun oʻz mulkingizdan hokimlaringizga pora qilib uzatmangizlar” deyilgan.

XULOSA

Korrupsiya haqida Prizidentimiz fikrlarini ham keltirib oʻtamiz: «*Har bir soʻzimiz, har bir xatti-harakatimiz jamiyatga, odamlar qalbiga qanday taʼsir koʻrsatishiga har qachongidan ham koʻproq eʼtibor berishimiz zarur.*

Davlat tuzumini ichidan yemiradigan, ijtimoiy barqarorlik kushandasi boʻlgan korrupsiya balosiga qarshi, byurokratiyaning har qanday koʻrinishlariga, odamlarni mensimaslik, mahalliychilik va guruhbozlik illatlariga qarshi barchamiz keskin kurash olib borishimiz kerak. Men ishonaman – koʻpni koʻrgan, mard va olijanob, mehnatkash va bagʻrikeng xalqimiz bilan birgalikda Yangi Oʻzbekistonni – inson tinch, ozod va farovon yashaydigan, ezgu maqsadlarini emin-erkin amalga oshiradigan davlat va jamiyatni albatta barpo etamiz. Buning uchun bizda barcha siyosiy, iqtisodiy, madaniy-maʼrifiy asoslar, eng muhimi, kuchli xohish-iroda va qatʼiy intilish bor», dedi davlat rahbari.

REFERENCES

1. OʻzME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil
2. Bardhan P. Corruption and development // Journal of Economic Literature. — 1997. — Vol. 25. — P. 1320. [1] Arxivlandi 2009-09-20 Wayback Machine saytida.
3. Tanzi, V. Corruption, Governmental Activities and Markets // IMF Working Paper 94/99. — International Monetary Fund, Washington, DC. — 1994.
4. Daniel Kaufmann, 1997, “Corruption: The Facts,” Foreign Policy, No. 107 (Summer), pp. 114–31.
5. <https://kun.uz/uz/news/2022/01/26/bu-ijtimoiy-barqarorlik-kushandasi-prezident-korrupsiyaga-qarshi-kurash-haqida-gapirdi>

БЎЛАЖАК ЎҚИТУВЧИЛАРНИНГ КОГНИТИВ КОМПЕТЕНТЛИГИНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА АКСЕОЛОГИК ЁНДАШУВНИНГ АҲАМИЯТИ

Эгамбердиева Турғуной Ахмаджонова

ФарДУ профессори, педагогика фанлари доктори

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7213573>

Annotatsiya. Мақолада Замонавий таълим тизими ўқувчининг шахсини ривожлантиришга қаратилган турли хил ўқитиш усуллари ва янгиликлар асосланган. Шунингдек, Ўзбекистонда таълим тизимини модернизация қилиш таълимнинг янги сифатига қандай эришиш мумкинлигини белгилаб беради. Шу нуқтаи назардан, ўқитувчиларнинг олий таълим тизимида бўлажак ўқитувчиларни тайёрлашга доир фикрлар илмий асосланган.

Key words: аксеологик ёндашув, қадрият, ақлий билиш, когнитив компетентлик, методология, педагогик амалиёт, шахсий маҳорат.

ЗНАЧЕНИЕ АКСЕОЛОГИЧЕСКОГО ПОДХОДА В ФОРМИРОВАНИИ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

Аннотация. В статье современная система образования базируется на различных методах обучения и нововведениях, направленных на развитие личности учащегося. Также модернизация системы образования в Узбекистане определяет пути достижения нового качества образования. С этой точки зрения взгляды на подготовку будущих учителей в системе высшего педагогического образования являются научно обоснованными.

Ключевые слова: аксиологический подход, ценность, интеллектуальное знание, познавательная компетентность, методология, педагогическая практика, личностное мастерство.

THE IMPORTANCE OF AXEOLOGICAL APPROACH IN FORMING THE COGNITIVE COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS

Abstract. In the article, the modern education system is based on various teaching methods and innovations aimed at the development of the student's personality. Also, the modernization of the education system in Uzbekistan determines how to achieve a new quality of education. From this point of view, the opinions on the training of future teachers in the higher education system of teachers are scientifically based.

Key words: axeological approach, value, intellectual knowledge, cognitive competence, methodology, pedagogical practice, personal skill.

INTRODUCTION

Аксеологик ёндашув - воқеликни ўрганишда илмий билишнинг бошқа усуллари билан бирга муҳим аҳамият касб этади. Бўлажак ўқитувчиларнинг когнитив компетентлигини оширишда қадриятнинг инсон онгида акс этиши, қадриятни англашнинг реалликка мос келиш қонунлари, даража ва имкониятлари, унинг меъёр ва мезонларини аниқлаш ниҳоятда муҳим. Бунга умумий билиш назарияси (гносеология) билан бир қаторда ижтимоий ва табиий фанларнинг маълумотларига ютуқларига таянилади.

Қадриятларни англаш, ўрганишда ҳиссий ва ақлий билишнинг уйғунлиги, ҳукм, хулосаларнинг тушунча, атама ва белгиларни умумлаштириши, табиий ва ижтимоий

воқеликдаги аксиологик жараёнларни таҳлил қилиш, уларга таяниб амалий фаолият юритиш бир-бири билан боғлиқ узвий жараённи англатади.

Бўлажак ўқитувчиларнинг когнитив компетентлигини оширишда воқеа ва жараёнлар орасидаги ўзаро боғлиқлик, тарихий алоқадорлик, сабаб ва оқибат боғланишининг ифодаси бўлган узлуксизликка аҳамият ортади. Бундай ёндашув кадриятларга, улар билан боғлиқ жараёнларга нисбатан қўлланилганида яхши илмий ва амалий натижа беради. Бунда кадриятлар тартибсиз намоён бўладиган ва бир-бири билан боғланмаган ижтимоий ҳодисалар сифатида эмас, балки у ёки бу давр, ижтимоий субъектлар ва бошқалар билан боғланган аксиологик системалар ҳамда уларнинг элементлари сифатида намоён бўлади.

MATERIALS AND METHODS

Кадриятларга бундай ёндашишда ижтимоий фанларнинг ютуқлари, тарих, этнография, демография ва социологик тадқиқотларнинг натижаларига таяниш қўл келади. Аммо кадриятларни ўрганишда фақат ана шулар билан чегараланиб қолиш ярамайди. Балки реаллик, уни намоён бўлиш шакллари, воқеа, ҳодиса ва жараёнларнинг кадри, ижтимоий аҳамиятини англаш ҳам ниҳоятда муҳим. Бунда уларнинг ижтимоий функциялари, ўзига хос ташқи таъсирини англаш катта аҳамият касб этади.

RESULTS AND DISCUSSION

Бўлажак ўқитувчиларнинг когнитив компетентлигини оширишда аксиологик ёндашув асосида кадриятларнинг илмий категория сифатидаги моҳияти, бошқа тушунчалардан фарқи, объектив асослари ва субъектив англаб олиниши, намоён бўлиш шакллари ҳақида тўғри маълумотлар олиш мумкин. Бунда нарса, воқеа, ҳодисалар, кишилар ва уларнинг фаолиятига кадр ва кадрланиш даражаси нуқтаи назаридан қаралади. Бўлажак ўқитувчиларнинг когнитив компетентлигини шакллантиришда гносеологик, социологик ва аксиологик ёндашувларнинг уйғунлиги мавжуд.

Гносеология кундалик ёки махсус, илмий ёки бадиий фаолиятлигидан қатъи назар, инсоннинг билиш фаолиятидаги умумийликни ўрганади. Гносеологияда асосий категория “ҳақиқат” тушунчасидир. Ҳақиқатнинг учта бир-бири билан боғлиқ жиҳати мавжуд: борлик билан боғлиқлик, аксиологик ва праксиологик. Ҳақиқатнинг аксиологик жиҳати унинг ахлоқий-этик, эстетик ва праксеологик маз- аксиологик жиҳати ^ мунга эгалигини

акс эттиради, уни ҳаётнинг маъноси, инсон амалий фаолияти учун кадриятга эгаллиги билан узвий алоқадорлигини иф одалайди.

Бўлажак ўқитувчиларнинг когнитив компетентлигини шакллантиришда аксиологик ёндашув аҳамияти ўқитиш даврида талабалар асосий касбий кўникмаларга эга бўладилар. Бўлажак ўқитувчилар доимий равишда ўзини такомиллаштириш зарурлигини тушунишади.

Бўлажак ўқитувчиларда аксиологик ёндашув асосида тез қарор қабул қилиш, жавобгарлик каби профессионал кўникмалар ва фазилатларни ривожлантириш лозим. Бундай шароитда, юқори даражадаги профессионалликка эришиш жудаям муҳим. Амалиёт шуни кўрсатадики, аксеологик ёндашув мутахассиснинг касбий фаолиятида юқори даражани намоён этиш, шахсни такомиллаштириш ва ўзини ривожлантириш учун шахс профессионаллигининг объектив ва субъектив омилларини аниқлашда муҳим аҳамият касб этади.

Бўлажак ўқитувчининг билим даражаси уларнинг талабалик даврида касбий тайёргарлиги қандай ташкил этилганига боғлиқ. Талабаларнинг когнитив компетентлигини оширишда аксиологик ёндашув ижодкорликни ривожлантиришда касбий фаолиятдаги инсоний мотивация мавжудлиги муҳим. Аксеологик ёндашувни шахснинг яхлит хусусиятлари сифатида тавсифлаш мумкин, бу ҳам инсон ривожланиши, ҳам инсоннинг кейинги эволюцияси учун потенциал куч ёки воситадир, бу одамни олдинга силжитадиган кучдир.

Аксеологик ёндашув куйидаги таркибий қисмларни ўз ичига олади:

- билим ва тажриба;
- ҳиссиётлар ва кадриятлар тизими;
- ўз-ўзини англаш ва хулоса чиқариш қобилияти;
- алоқа ва мотивация.

Бўлажак ўқитувчи ўзларининг аксеологик ёндашувини ишлаб чиқишда унга мақсадлар қўйиш, маълумот тўплаш, келгуси тадбирлар режасини тузиш, мақсадларни қандай амалга оширишни режалаштириш ва юқорида айтилганларни келажакда акс эттириш жараёнида таҳлил қилиш керак. Ўқитувчи ўзининг аксеологик жиҳатини ишлаб чиққанми ёки йўқлигини ҳал қилиш учун ўрнатилган мезонларни аниқлаш керак, уларга куйидагилар киради:

- касбий ва шахсий маҳорат,
- устувор мавқе,
- ўқув машғулотлари услубининг муваффақиятли натижаларга эришиши,
- касбий фаолиятда ўзаро боғлиқ одамларнинг ўзини ҳурмат қилиши,
- кўп қиррали бўлиши.

Вазиятга қараб, бу таълим жараёнининг мақсади ҳам, натижаси ҳам, педагогика ҳодисасининг моҳиятини белгиловчи усул ҳам ўзгариши мумкин. Аксеологик ёндашув ривожлантиришга ёрдам берадиган ўқитиш шароитлари куйидаги фанларни чуқурлаштиришни ўз ичига олади:

- а) психология ва педагогика,
- б) методология
- с) педагогик амалиёт.

Бўлажак ўқитувчиларнинг когнитив компетентлигини оширишда аксиологик ёндашуви ўқув муҳитини яратишга имкон беради, бу эса барча одамларнинг фаолиятини мувофиқлаштириш ва келишиш имконини беради. Аксеологик ёндашув жихатдан, бўлажак ўқитувчилар талабалар муваффақиятга эришишда юқори туртки бериш ва талабаларнинг шахсий хусусиятлари ва касбий маҳоратини оширишга эътибор беришга ўрганишлари лозим.

Таълим жараёнида таълимнинг фаол усулларидан, янги педагогик усуллардан ва ўқитишнинг инновацион усулларидан фойдаланиш керак. Ўқув машғулотида талабалар янги кўникмалар ва билимлардан фойдаланиши, ўз стратегияси ва фаолиятини ишлаб чиқиши, ўзларининг назарий ва амалий кўникмалари ва билимларини намойиш қилиши керак.

Бунинг учун эса ўқув машғулотида махсус, интерфаол ўйинларни, машқлар ва ўқув топшириқлари ўз ичига олиши керак. Замонавий таълим тизимида амалий машғулоти аксеологик ёндашув асосида “когнитив компоненти” мавжудлигини ва талабаларнинг ўз билим ва кўникмаларини синаб кўришларини таъминлаши керак. Бундай машғулотида қатнашиш ўзларининг мақсадлари, манфаатлар ва фикрларини акс эттириш, тушуниш ва қайта кўриб чиқишга туртки бўлиши керак.

Талабалар ижодий фаолият билан боғлиқ профессионал муаммоларни қандай ҳал қилишни билишлари керак ва ўзларини ривожлантириш ва ўзининг касбий маҳоратини такомиллаштиришни режалаштиришлари керак. Амалий машғулотида давомида бажариладиган машқлар аксеологик ёндашувнинг мотивацион, коммуникатив, ҳиссий ва аксиологик таркибий қисмларининг мавжудлигини таъминлаши керак.

Бундан ташқари, кўникмаларни ривожлантиришга бағишланган айрим машғулотида ўз-ўзини таҳлил қилиш ва ўз фаолиятини баҳолаш кўникмаларини ривожлантиришга йўналтирилиши керак. Ўқув дастури талабаларнинг касбий вазифаларни ҳал қилиш қобилиятини ва аксеологик ёндашувнинг ҳиссий, аксиологик ва акс эттириш ва ўз-ўзини англаш қисмларига мос қилишни ҳисобга олган ҳолда тайёрланиши керак.

Талабаларни ўқитиш жараёни мустақил бўлишлари учун шароит яратиши керак, чунки улар ўз ютуқларини қайд этиш ва баҳолашни ўрганишлари керак. Бунинг учун профессионал портфолиодан фойдаланиш мумкин. Талабалар портфолиосига бажарилган тестлар, машқлар, мақолалар, иншолар, тест натижалари, рейтинг назорати расмлари ва бошқаларни киргизиш мумкин.

Педагогика соҳасидаги ўқитувчининг вазифаси бўлажак ўқитувчиларнинг интеллектуал, шахсий, ижтимоий фазилатлари ва шахсининг коммуникатив аспектларини ривожлантиришдир. Буларга қуйидагилар қиради: интерфаол ўйинлар, маҳорат дарслари, ишлаб чиқиш техникаси, шахсга йўналтирилган ўқитиш услублари, таҳмин қилиш усуллари, муаммоларни қандай ҳал қилишни ўргатиш усуллари ва ҳоказолар.

Бўлажак ўқитувчиларнинг когнитив компетентлигини оширишда унинг аксеологик ёндашуви асосан ўқитувчининг рақобатбардошлигини ва касбий-ижтимоий муваффақиятини белгилайди. Бўлажак ўқитувчи коммуникативлик каби профессионал ва шахсий фазилатни ривожлантирганида, бу жараён ўзининг самарали натижасини беради.

Бўлажак ўқитувчининг аксеологик ёндашуви– бу юқори даражадаги натижаларга ва педагогик кўрсаткичларга эришишга, ўқитувчи ва талабанинги ижодини

ривожлантиришга, ўқув фаолиятида барқарор гуманистик мотивацияга йўналтирилган уларнинг шахсиятининг интегратив хусусияти демакдир. Бундан ташқари, жамият ривожланишидаги замонавий тенденциялар шунини кўрсатадики, яқин келажакда дунё меҳнат бозорида таклифнинг талабга нисбатан ортиши кузатилади.

Ҳозирги вақтда рақобатбардош мутахассис бир қатор талабларга жавоб бериши керак, хусусан, профессионал ҳаракатчанлик, янги билим, кўникмаларни эгаллаш қобилияти, ўзининг касбий фаолиятини касбий функциясининг ўзгаришига мувофиқ равишда мослаштириш ва ҳоказолар кабилар. Шунини ҳам таъкидлаш зарурки, меҳнат бозорида албатта педагогларга бўлган талаб ҳамини ортиб бораверади.

Шу сабабли, педагогик фаолият ўқитувчига юқори талаблар қўяди. Касбий мажбуриятларнинг компетенцияли ва ижодий амалга оширилиши керак бўлган ҳаракатлар доираси, илмий диалектик мослашувчанликнинг аҳамияти педагогик муаммоларни очиб беришга хизмат қиладиган тушунчалардир. Ўқитувчи фаолиятини тавсифлаш билан боғлиқ баъзи тушунчалар чуқурроқ кўриб чиқишни талаб қилади.

Бўлажак ўқитувчини баркамол мутахассис қилиб шакллантириш жараёни профессионал педагогиканинг муаммоларидан биридир. Сўнгги йилларда ижтимоий тажриба доимий равишда ўзгариб бораётганлиги, таълим соҳаси қайта қурилаётгани ва турли хил нарсалар туфайли ўқитувчининг малакаси тобора муҳим аҳамият касб этмоқда. Шу тариқа, педагогик тизимларининг хилма-хиллиги ва жамиятдан мутахассисга муносабат қилиш даражаси ошмоқда. Илгари бу муаммо олимлар томонидан кенг йўналтирилган ўқитувчиларни тайёрлаш аспектида ўрганилган (П. Р. Атутов, С. Я. Батишев, Б. А. Поляков, С. А. Шапоринский ва бошқалар томонидан).

Ўқитувчининг касбий маҳоратида оид ғояларни ўрганиш турли хил ёндашувлардаги жиддий ўзгаришларни кўрсатмоқда: ўқитувчининг педагогик йўналишини шакллантириш асосларини ишлаб чиқишдан тортиб, касбий ва шахсий муҳим фазилатларни ривожлантириш ва шахс сифатида педагогик ижод манбаларининг моҳиятини тушунтиришгача. Е.Ф.Зеев, К.К.Платонов ғояларига асосланган ҳолда, қуйидаги таркибий қисмларни ўз ичига олган мутахассиснинг касбий жиҳатдан аниқланган тўрт компонентли тузилиши яратилди:

- касбга йўналтириш (мойилликлар, қизиқишлар, муносабатлар, умидлар, муносабатлар, сабаблар);
- касбий компетенция (касбий билим, кўникма, малака);
- касбий муҳим фазилатлар (диққатлилик, кузатувчанлик, ижодкорлик, қатъиятлилик, алоқа, ўзини ўзи бошқариш, мустақиллик ва бошқалар);
- профессионал аҳамиятли психофизиологик хусусиятлар (энергия, нейротизм, экстрроверсия, визуал мувофиқлаштириш, реактивлик ва бошқалар) [1.48].

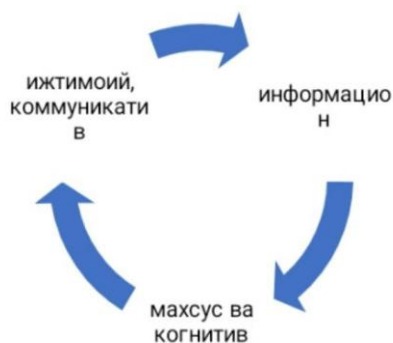
Бўлажак ўқитувчиларнинг когнитив компетентлигини оширишда унинг аксеологик ёндашуви субструкциялар таркибини ишлаб чиқиш ва шакллантириш жараёнида улар ўзаро бир-бирига таъсир қилишини таъминлайди, рақобатбардошлик, касбий ҳаракатчанлик каби профессионал фаолият самарадорлигини ўз ичига олган интеграциялашган касбий фазилатларни (асосий малакалар) шаклланишига олиб келади ва касбий ўсишни, касбий ривожланишни ва мартаба ўсишини таъминлайди.

Шунини таъкидлаш керакки, бўлажак ўқитувчида мутахассиснинг деярли барча фазилатлари бўлиши керак. Касбий ва педагогик компетенциянинг умумий

феноменологияси ва унинг ўзига хос турлари В.А.Адолф, Е. В. Бондаревская, Н. В. Кузмина ва бошқаларнинг асарларида ўз аксини топган[2] [2.102.].

Бўлажак ўқитувчиларнинг когнитив компетентлигини оширишда компетенция ҳам муҳим ўрин тутди. Олимлар асосан касбий маҳоратнинг индивидуал жиҳатларини ўрганганлар. Маркова “компетенция”ни ўқитувчига эга бўлган объектив зарур билим, кўникма, психологик фазилатлар ва уларнинг педагогик фаолият жараёни ва натижаларига таъсири нисбати сифатида кўриб чиқади [3.218.].

Ҳозирги вақтда касбий таълимда Европа ҳамжамияти қуйидаги компетенцияларга алоҳида эътибор қаратмоқда. Улар: ижтимоий, коммуникатив, информацион, махсус ва когнитивдир..

Юқоридагилар орасидан когнитив компетенцияга тўхталсак, бу бўлажак ўқитувчиларнинг таълим даражасини доимий равишда оширишга тайёрлик, шахсий потенциални янгилаш ва амалга ошириш зарурияти, мустақил равишда янги билим ва кўникмаларни эгаллаш қобилияти, ўз-ўзини ривожлантиришга интилиш, ўз касбий маҳоратини доимий равишда бойитиш демакдир. Маълумки, анъанавий когнитив йўналтирилган таълим асосан билим, кўникма ва муаммоларни шакллантириш масаласини ҳал қилади, ўқувчиларни ривожлантириш ва ўқитишга ўқув жараёнининг “қўшимча маҳсулоти” сифатида қаралади. Бундай машғулот мутахассисга эмас, балки мутахассисни тайёрлашга қаратилган.

Юқоридаги асосий компетенциялар ва илмий адабиётларни таҳлил қилиш ушбу икки тушунчани фарқлашимизга имкон беради.

- Мутахассис – бу малака учун зарур бўлган билим, кўникма ва кўникмаларга эга бўлган ходим.

- Профессional – бу индивидуал ва ўзига хос фаолият услуби билан ажралиб турадиган, аниқ белгиланган профессионал муҳим фазилатлар ва компетенцияларга эга бўлган ижтимоий ва профессионал баркамол ходим. Замонавий таълим тизими ва жамият профессионалларга муҳтож.

Бўлажак ўқитувчининг профессионаллиги бир қатор талаблар билан баҳоланади, улар орасида қуйидаги касбий ва педагогик маҳоратни ажратиш кўрсатиш мумкин: ижтимоий, дидактик, ташкилий ва услубий, коммуникатив-директор, прогностик, акс эттирувчи, ташкилий ва бошқа педагогик маҳоратлар. Ўқитувчи шахсиятининг таркибидаги муҳим қисм - бу аҳамиятга эга бўлган фазилатлар, яъни самарадорликка таъсир қилувчи фаолият субъектининг индивидуал хусусиятларидир.

Бундай хусусиятлар сирасига шахсий фаоллик, қатъиятлилик, талабчанлик, таълим даргоҳида ўқийдиган ўқувчилар билан ишлаш истаги, экстремал вазиятларда адашиб қолмаслик қобилияти, жозоба, ҳалоллик, адолат, замонавийлик, педагогик гуманизм, эрудиция, педагогик хушмуомалалик, бағрикенглик, интизом, педагогик оптимизм кабилар киради.

Педагогик аҳамиятга эга бўлган фазилатларга мақсадга мувофиқлик (шахсий педагогик мақсадларга эришиш учун шахсиятнинг барча хусусиятларини йўналтириш ва ишлатиш қобилияти) ва позиция (ҳар қандай педагогик вазиятда ўз ҳаракатларини бошқариш қобилияти) киради.

Замонавий ўқитувчининг шахсияти кўп жиҳатдан унинг билимдонлиги билан белгиланади, бу эса бадиий тасвирлаганда гўё замонавий дунёда бемалол сайр қилишни истаган киши кўп нарсани билиши керак деганидир.

Когнитив соҳага одамларни идрок этиш, муаммони аниқлаш, хотира, тасаввур, тил функциялари, ривожланиш психологияси, фикрлаш ва муаммоларни ҳал қилиш, инсон ва сунъий интеллектни ўрганишнинг асосий соҳалари кабилар киради.

Бу барча ақлий жараёнлар, асосан ўқув жараёнида муҳим рол ўйнайди. Ўқитиш фаолиятида ўқув жараёнининг барча томонлари материални тақдим этиш усулидан ўқитувчининг талабалар билан бўлган муносабатларининг ижтимоийпсихологик жиҳатларига таъсир қилади. Ўқитувчи ушбу кузатувларни ташкиллаштириши, режалаштириши, ташхис қўйиши, кузатиши, мазмунини бериши, ечимларни ишлаб чиқиши ва уларни бажаришда иштирок этиши керак.

CONCLUSION

Ўрганиш жараёни мавжуд билим ва кўникмаларга тегишли янги материаллар мавжуд билим соҳасига киритилган тақдирдагина самарали бўлади. Муҳим шарт сифатида ўқитувчи ва талабаларнинг ички мотивацияси ўрганилаётган фанга қизиқиш билан боғлиқ ҳисобланади. Кўрсатилган қоидаларга асосланиб, бўлажак ўқитувчининг когнитив компетенциясининг тузилиши қуйидагича таркибда ифодаланиши мумкин.

- доимий касбий ва педагогик ўзини-ўзи такомиллаштириш истаги;
- касбий педагогик мустақил таълим бериш кўникмаларини шакллантириш;
- ижодкорлик, янги педагогик кадриятларни яратишга тайёрлик;
- педагогик фаолиятда янгилик киритиш қобилияти

Шу сабабли, юқоридагилардан келиб чиқиб, когнитив компетенцияни бўлажак ўқитувчининг касбий фаолиятга назарий ва амалий тайёргарлиги, уни доимий равишда такомиллаштириш ва касбий фаолият шароитида ижодий қарорлар қабул қилиш қобилиятининг бирлиги дея таърифлаш мумкин.

Бўлажак ўқитувчининг когнитив компетенциясининг шаклланиши ўқув жараёнини тизимли равишда лойиҳалаштириш ва амалга оширишда ташхис қўйилган ва босқичма-босқич қўйилган мақсад ва вазифалар кўринишида, замонавий жамият эҳтиёжларини ва ўқув жараёни субъектларига нисбатан толерант муносабатни ҳисобга олган ҳолда ўзини такомиллаштиришга бўлган доимий интилиш кўринишида намоён бўлади.

Хулоса қилиб шуни айтиш жоизки, бўлажак ўқитувчиларнинг когнитив компетентлигини оширишда аксиологик ёндашуви шахснинг компетенциясини белгилашда унинг ўзини-ўзи ривожлантириш, ўзини намоён қилиши ва ўзини-ўзи англаш жараёнлари билан боғлиқ эканлигига урғу берилади.

Компетенция эса шахсинг ижодий потенциалини очиш, уни ўзи амалга ошириш, ўзининг касбий ва ҳаётий қадриятлари тизимига асосланган ҳолда ўзини такомиллаштириш демакдир. Шу сабабли, бўлажак ўқитувчиларда когнитив компетентлиликни оширишда аксеологик ёндашувга таяниш мақсадга мувофиқ.

REFERENCES

1. Зеер, Э. Ф. Модернизация профессионального образования / Э.Ф. Зеер. – М.: МПСИ, 2005. – 216 с. 84.
2. Кузьмина, Н. В. Актуальные проблемы профессионально педагогической подготовки учителя / Н. В. Кузьмина, В. И. Гинецинский // Советская педагогика. – 1982. – № 3. – С. 63–66.
3. Зеленецкая Т.С. О формировании компетентности. // Высшее образование в России, №6, 2005.
4. Тарханова Е.А. Компетентностный подход к обучению студентов в высшей школе. // Компетентностный подход к развитию личности: Материалы Всероссийской науч. - практ. заочной конференции. Нижневартовск, 2007
5. Bakhromovich, S. I. (2020). Effects Of Objective And Subjective Factors To Develop Intellectual Culture Of Youth. *Canadian Social Science*, 16(2), 55-59.
6. Siddikov, I., & Gulomov, A. (2020). Philosophical And Psychological Features Of The Formation Of Assertive Behavior In The Development Of Cognitive Activity. In *Психологическое Здоровье Населения Как Важный Фактор Обеспечения Процветания Общества* (Pp. 38-42).
7. Bakhromovich SI. Analysis Of Modern Approaches To Ensuring The Effectiveness Of Management In Higher Education Institutions. *The American Journal Of Social Science And Education Innovations*. 2020;2(12):364-9.
8. Siddikov, I. B. (2019). Философско-Педагогические Аспекты Развития Интеллектуальной Культуры Студентов. *Вестник Ошского Государственного Университета*, (3), 38-42.
9. Bakhromovich Si. The Impact Of Managerial Professional Development On The Effectiveness Of Higher Education Institution Management. *Academicia: An International Multidisciplinary Research Journal*. 2020;10(12):1014-20.
10. Bakhromovich, S. I., & Lutfillo, M. (2021). Development Of Ecological Culture In Students In The Process Of Education Of History Of Uzbekistan.
11. Siddikov, I. (2021). Education-The Principal Value Of Medieval Muslim Civilization. *Interconf*.
12. Siddikov, I. (2021). Gender Management Issues In Modern Pedagogy In Educational Institutions.
12. Bakhromovich, S. I. The Phenomenon Of Management And Leadership Personality In The Views Of Oriental Scholars. *Chief Editor*.
13. Siddikov, I. B. (2021). Modern Models Of Providing Autonomy Of Higher Educational Institutions (Analysis Of Foreign Countries Experience). *Current Research Journal Of Pedagogics* (2767-3278), 2(05), 25-31.

14. Bakhromovich, S. I. (2021). Development Trends And Transformation Processes In Academic Mobility In Higher Education In Uzbekistan And The World.
15. Bakhromovich, Siddikov Ilyosjon, And Maxamadaliev Lutfillo. "Development Of Ecological Culture In Students In The Process Of Education Of History Of Uzbekistan. *European Journal of Humanities and Educational Advancements* 2 (5), 103-107
16. Siddikov, I. (2021). Traditions Of Philosophy, Fiqh And Philosophy In The Theological Views Of The Middle East. Interconf.
17. Bakhromovich, S. I. (2021). Factors Of Introduction Of Principles Of Institutional Autonomy To The Management Process Of Higher Educational Institutions. *Berlin Studies Transnational Journal Of Science And Humanities*, 1(1.5 Pedagogical Sciences).
18. Siddikov, I. (2021). Epistemological Significance Of Medieval Culture Of Islamic Intellectual Activity. Interconf.
19. Bakhromovich, S. I. (2021). Views On The Role Of Science In Human And Society Life In Islamic Teaching. *International Journal Of Philosophical Studies And Social Sciences*, 1(3), 79-86.
20. Bakhromovich, S. I. (2018). Social And Philisophical Performance Of Making Youth's Intellectual Culture. *European Science Review*, (7-8).
21. Siddikov, I. (2021). Epistemological Significance Of Medieval Culture Of Islamic Intellectual Activity. Interconf.
22. Siddiqov, I. (2022). Dialectical And Synergetic Features Of The Development Of Theological And Epistemological Views In Medieval Eastern Islam.
23. Siddiqov, I. B. (2022). Mutual Synthesis Of Medieval Islam Gnoseology And Theology.
24. Siddiqov, I. B. (2018). Social And Philisophical Performance Of Making Youth's Intellectual Culture. *European Science Review*, (7-8), 296-298.
25. Bakhromovich, S. I. Social And Physical Performance Of Making Youth's Intellectual Culture. July–August, 289.

O'QUVCHILARNING IJODKORLIK FAOLIYATINI TASHKIL ETISH

Xudayberganov.A.N

Dotsent, UrDU Pedagogika fakulteti dekani

Kalandarova U.Yu

Ruzmetova Z.Sh

UrDU Texnologik ta'lim kafedrası o'qituvchilari

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7216978>

Annotatsiya. Ushbu maqola o'quvchining faoliyati undagi mavjud bilimlar doirasidan tashqariga chiqib keta olmaydi. Shuning uchun ularga avval bu asosiy bilimlarni ma'lum qilish, ularni loyihalashtirilgan, shu jumladan ijodiy mahsulotlarni yaratish uchun zarur bo'lgan amaliy ko'nikma va malakaga o'rgatish lozim. O'quvchilarning ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirishda umumpedagogik prinsiplarga amal qilish lozim.

Kalit so'zlar: Ijodkorlik, kobiliyat, pedagogik, o'quvchi.

ORGANIZING STUDENTS' CREATIVE ACTIVITY

Abstract. The activity of the reader of this article cannot go beyond the existing knowledge. Therefore, it is necessary to first inform them of this basic knowledge, to teach them the practical skills and competences necessary to create designed, including creative products. General pedagogical principles should be followed in the development of students' creative abilities.

Keywords: creativity, ability, pedagogical, student.

ОРГАНИЗАЦИЯ ТВОРЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ

Аннотация. Деятельность учащегося в данной статье не может выходить за рамки имеющихся в ней знаний. Поэтому необходимо сначала донести до них эти базовые знания, обучить их практическим навыкам и компетенциям, необходимым для создания дизайнерских, в том числе творческих продуктов. В развитии творческих способностей учащихся необходимо руководствоваться общепедагогическими принципами.

Ключевые слова: творчество, способность, педагогический, ученик.

KIRISH

O'quvchilarning ijodkorlik sifatlarini tarkib toptirish hamda rivojlantirishda pedagogik-psixologik jihatdan ulkan imkoniyatlar mavjud bo'lib, uning ro'yobga chiqishida nazariy izlanishlar va amaliy faoliyatni to'g'ri tashkil etish hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

O'quvchilarning yosh va psixofiziologik xususiyatlari, ularni ijodkorlikka o'rgatishning maqsad va vazifalarini hisobga olgan holda ijodkorlik darslarini quyidagi tamoyillar asosida loyihalashtirish tavsiya etiladi.

- O'quvchining faoliyati undagi mavjud bilimlar doirasidan tashqariga chiqib keta olmaydi. Shuning uchun ularga avval bu asosiy bilimlarni ma'lum qilish, ularni loyihalashtirilgan, shu jumladan ijodiy mahsulotlarni yaratish uchun zarur bo'lgan amaliy ko'nikma va malakaga o'rgatish lozim.

- Mashg'ulotlarni tashkillashtirishda o'quvchi uchun kerakli axborotni tanlay bilish lozim. Zero, yakuniy maqsadga qaratilmagan har qanday axborot maqsadga erishishni qiyinlashtiradi, ta'lim samaradorligini keskin pasaytiradi.

- Mehnatning ko'pgina turlarida o'quvchilar ilgari ishlaridan tanish bo'lgan ayrim ish elementlari, usul va qoidalari bilan uchrashdilar. Ular yangi materialni o'rganish chog'ida o'ziga ma'lum qoidalarni qo'llaydilar.

- O'quvchi bir ishni bir nechta mashg'ulotda katta qiziqish bilan bajarishi mumkin. Demak, unda mehnatga qiziqishni ushlab turish uchun ish turlarini tez-tez o'zgartirib turish zarur.

- Maktab o'quvchisi aksariyat hollarda katta yoshdagilarga taqlid qilishga intiladi. Boladan kattalar rahbarligisiz ijodiy va savodli ishni kutish qiyin.

O'quvchilarning ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirishda umumiy pedagogik prinsiplarga amal qilish lozim.

1. O'quvchilarning ijodkorlik qobiliyatini rivojlantirishning foydali yo'nalishi: O'z ishidan ma'naviy qoniqishni ta'minlash.

2. Har bir o'quvchining o'z moyillari va qiziqishlarini hisobga olgan holda tegishli buyumlarni ixtiyoriy va ongli ravishda tanlash.

3. O'quvchilarning dars jarayoni ijodiy xarakterda bo'lishi, mustaqil topshiriqqa ijodiy yondoshish.

4. O'quvchilarning ijodkorlikini rivojlantirish ommaviy xarakterda bo'lishi ya'ni ko'pchilik o'quvchilarni jalb qilish.

5. O'quvchilarni individual xususiyatlari va qiziqishlarini hisobga olish lozim.

Shunday qilib, o'quvchilarning ijodkorligi ilmiy texnikaviy va umumta'lim fanlaridan olgan bilimlarini chuqurlashtiradi, ularni tafakkurini rivojlantiradi, mustahkam mehnat ko'nikmalari va malakalarini tarkib topishiga yordam beradi, rasionalizatorlik va ixtirochilikka o'rgatadi, siyosiy bilim doirasini kengaytiradi. Shunday ekan, yosh avlodni ijodiy mehnatga o'rgatish, uni o'z zamonasining eng ilg'or bilimlari bilan qurollantirish barcha davrlarda hamma xalqlar uchun eng dolzarb vazifa hisoblangan.

ADABIYOTLAR TAXLILI VA METODOLOGIYA

P.N.Andrianov o'quvchilar ijodkorligi misolida ijodkorlik faoliyatini quyidagi bosqichlarga bo'lib ko'rsatadi:

- g'oyani idrok etish va asoslash;
- topshiriqni texnik jihatdan ishlab chiqish;
- topshiriq (ob'ekt) ustida ishlash;
- ob'ektni ishda sinab ko'rish va ijodiy yechim natijasini baholash.

Biroq, o'quvchilarning ijodkorligi nisbatan soddaroq jarayon bo'lganligi sababli keltirilgan bosqichlarni o'quvchilarning ijodkorligiga, bevosita tadbiq qilib bo'lmaydi. O'quvchilarni mehnatga tayyorlashda ijodkorligini rivojlantirish yo'llari pedagog olimlar tomonidan ko'rsatib berilgan.

Ijodkorlik faoliyatida o'quvchining psixologik xususiyatlari aqliy yaratuvchanlik, ixtiroga moyilligi, xoxishi va bevosita qiziqishlari muxim ahamiyat kasb etadi. O'quvchining ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirish bugungi kunda texnika taraqqiy etayotgan davrda bu muhim omillardan biridir.

Ijodkorlik faoliyatida qobiliyat muxim bir omil hisoblanadi lekin qobiliyat o'zi nima?

Qobiliyat-shaxsning individual psixologik xususiyati bo'lib, unga bilimlar, ko'nikmalar va malakalarni o'zlashtirilishining to'liqligi, yengilligi, chuqurligi, hamda turli faoliyatni o'zlashtirish va uni muvaffaqiyatli bajarishga bog'liqligidir. Ijodkorlik qobiliyatlari ijodkorlikda o'quvchilarni psixologik xususiyatlarini ko'rsatsa ularni jismoniy, aqliy fizologik jihatdan

buyumlarni, xar hil operatsiyalarni bajara olishi ularni rivojlantirish ijodkorlikda fizologik xususiyatlarini o'rganish texnologiya darslarida o'qituvchining maxoratini ko'rsatib beradi.

Ijodiy mehnat asoslarini o'zlashtirish va ijodkor shaxsni tarbiyalash o'quvchilarning ijodiy va ijtimoiy faolligini oshirishga yordam beradi. Bu esa o'z navbatida ma'naviy barkamol, bilimlarni puxta egallagan yoshlarni tarbiyalashga, fan-texnika taraqqiyotining jadallashuviga hizmat qiladi.

Ijodkorlikka bo'lgan ehtiyoj psixofiziologik jihatdan qaralganda, o'z rivojlanishida bir nechta bosqichlarda amalga oshadi. Bulardan birinchisi mayl-ehtiyojning eng sodda shakli bo'lib, inson tomonidan ongli boshqariladi. Ikkinchi, nisbatan yuqoriroq rivojlanish bosqichi bo'lgan havas ham inson tomonidan ongli boshqarilib, u shaxsning ma'lum buyum yoki hodisaga nisbatan munosabatlari majmuasini ifodalaydi. Uchinchi, eng murakkab bosqich bo'lgan qiziqish xohish va u bilan bog'liq bo'lgan tushunchalar asosida yuzaga keladi. Qiziqish hayotdagi tashqi ta'sirlar, shaxs faoliyati hamda ta'lim-tarbiya jarayoni ta'sirida shakllanib boradi. Bu holatlar psixologik omillar - diqqat, idrok, tushuncha, xotira, fikrlash, sezgi va iroda xislatlariga sezilarli ta'sir ko'rsatib, shaxsning shakllanishida alohida muhim ahamiyat kasb etadi.

O'quvchilar ijodkorlik faoliyatida diqqat psixik faoliyatning yo'naltirilishi bilan birga uning to'planishi mazkur faoliyatga hech qanday aloqasi bo'lmagan boshqa narsalardek, hamma faoliyatdan diqqatni chalg'itish demakdir. Diqqatning bir joyga to'planishi deganda mazkur faoliyatga butunlay berilish, unga ozmi-ko'pmi chuqur e'tibor berish tushuniladi. Masalan:Uyga berilgan topshiriqni bajarishda o'quvchi ba'zan uyda boshqalarning gapini, radioning ovozini eshitmaydi. Unda diqqatning to'planishi kuchli bo'ladi. Qiziqishdan diqqatni jalb qilish vositasi sifatida foydalanilar ekan, shuni esdan chiqarmaslik kerakki, qiziqish bizning ilgari tajribamiz bilan bizdagi mavjud bilimlarga mustahkamlab bog'lab olib borishimiz kerak. Qiziqish bilimlarning ongli, puxta, barqaror, anglangan holda o'zlashtirilishida ko'nikma va malakalarni shakllantirishda shaxs qobiliyati, zehni, o'quvchanligi rivojlanishiga, olamni mukammalroq bilishga, bilim saviyasini kengayishiga yordam beradi. Qiziqish motiv singari borliqning mo'jizakor tomonlarini bilishga, fan asoslarini egallashga, faoliyatning turli-tuman shakllariga nisbatan ijodiy yondashishni vujudga keltiradi. O'quvchilarni ijodkorlikka mas'uliyat bilan munosabatda bo'lishini shakllantiradi, o'quvchilarda ishchanlik, g'ayrat shijoat, egilmas irodani tarkib toptirishga puxta shart-sharoit yaratadi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Agar biz ijodiy faoliyatni psixologik-pedagogik yondashuv nuqtai nazaridan ma'lum bir mavzu uchun yangi bilim, ko'nikma va boshqalarni olish shaklida yangi qadriyatlarini yaratish jarayoni deb hisoblasak, ijodkorlik esa bunday faoliyat sifatida qaraladi. ma'lum bir mavzuga ilgari noma'lum bo'lgan narsalarni kashf qilish yoki yaratishga hissa qo'shadi. Bu yondashuvning asosiy vositalari: intuitiv fikrlash, ijodiy tasavvur, mantiqiy fikrlash dizayndagi shaxsiy-faoliyat yondashuvi ta'lim maydonini loyihalashda ijodiy faoliyat sifatida qaraladi, u faqat hammualliflar, o'quv jarayoni sub'ektlari, xususan, o'quvchi, madaniyat va shaxsning muloqotida paydo bo'lishi mumkin.

Loyiha faoliyati innovatsion, ijodiy faoliyat toifasiga kiradi, chunki u voqelikni o'zgartirishni o'z ichiga oladi, birlashtirilishi, o'zlashtirilishi va takomillashtirilishi mumkin bo'lgan tegishli texnologiya asosida qurilgan. Dizayn jarayoni murakkab dinamik neoplazmadir.

Jarayon (lotincha processus - ko'tarish) - ma'lum bir natijaga erishish uchun ketma-ket harakatlar majmui.

O'quvchilarning bilishga oid qo'llanilgan usullarni, paydo bo'lgan muammo va uni yechish yo'llarini tushunishi bo'yicha fikr yuritish, tahlil etish. O'quvchilarning individual tarzda erishgan natijalarini aniqlashda ko'maklashishi. Jamoa bo'lib yaratilgan ta'limiy natijalarini aniqlash. Izlanishli ta'limiy vaziyatlarning asosiy texnologik elementlari: motivatsiya, muammolar qo'yish, vaziyat ishtirokchilari tomonidan muammoni echish, ta'limiy natijalarni namoyon etish, ularni bir-birlari bilan qiyoslashdan iborat.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki ta'lim jarayonida ijodiy faoliyatni samarali tashkil etishni amalga oshirish o'quv sharoitlarini yaratishga, o'qitish usullarini ushbu aniq shartlarga bog'liq holda tanlashga bog'liq; ijodkorlikni o'ziga xosligi va o'rganilayotgan materialning xususiyatini, o'quvchilarning loyihalashtirish metodiga egaligini hisobga olgan holda. Loyihalashtirish metodi o'quvchilarning o'quv va ilmiy-tadqiqot faoliyatida ijodiy o'z-o'zini anglashi va unda ijodiy o'zini-o'zi rivojlantirish asosini tashkil etadi. O'quvchilarning ilmiy-tadqiqot faoliyatini tashkil etish ijodkorlikni rivojlantirish va kasbiy ko'nikmalarni shakllantirish usullaridan biridir.

REFERENCES

1. S.Bulatov "O'zbek xalq amaliy bezak san'ati" T., "Mehnat", 1991 yil
2. "Amaliy san'at qisqacha lug'ati" T., Qomuslar bosh tahririyati 1992 yil
3. "O'zbekistonmilliyensiklopediyasi" 3-qismT., Davlatilmiynashriyoti
4. M.A.Maqsumova "Xalqxunarmandchiligi" ToshkentNizomiynomli
5. Katasonova Ye. Y. Mo'g'ulgacha bo'lgan Rossiyaning Oltin kashtasi. X-XIII asrlar./ Ubrus jurnali No. 4-st. Peterburg. Optina cho'lining taxmin hovlisidagi Oltin tikish ustaxonasining nashri, 2005 yil
6. L.Sh. Shamuxitdinova. Amber kompozitsiyalari asosida jakkardli yarim tayyor aloqalar uchun yangi to'quv naqshlarini yaratish xususiyatlari. 3/2005 to'qimachilik muammolari
7. Shamuxitdinova L. S. to'qimachilik yarim tayyor kiyimlarini loyihalash texnologiyasining informatsion-strukturaviy modelini ishlab chiqish // dokl. Referatlar. - universitetlararo ilmiy-texnik konferentsiya. Kostroma. QSTU. 2004.
8. K. I. Xolmirzayev, M. Qosimov, U. M. Muminov yeshilgan ipning insolyatsiya ostida chidamliligining nisbiy natijalari

USING ICT AS A MEANS OF IMPROVING THE QUALITY OF LANGUAGE TRAINING OF EFL STUDENTS

Zafar Abdusamadov

Scientific supervisor, senior teacher, Department of General Linguistics, UzSWLU

Dilkhumor Oltinbekova

student of UzSWLU

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7217086>

Abstract. *The challenges and barriers that many EFL teachers and professors encounter while attempting to integrate ICT in their teaching have triggered substantial debates and growing concerns about the real utility of ICT use in the language classroom. So, do perceived benefits of ICT use in the language classroom provide palpable evidence for the improvement and optimisation of English language teaching and learning or are they just ornaments that are beautiful rather than useful? Does the use of ICT in EFL classes bring about positive changes into the classroom and provide an optimal environment for more varied and productive learning?*

Keywords: *EFL teachers; ICT; technology; foreign languages.*

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИКТ КАК СРЕДСТВА ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ЯЗЫКОВОЙ ПОДГОТОВКИ СТУДЕНТОВ EFL

Аннотация. *Проблемы и препятствия, с которыми сталкиваются многие преподаватели и преподаватели английского языка, пытающиеся интегрировать ИКТ в свое обучение, вызвали серьезные споры и растущую озабоченность по поводу реальной полезности использования ИКТ в языковых классах. Итак, являются ли предполагаемые преимущества использования ИКТ в языковом классе ощутимыми доказательствами улучшения и оптимизации преподавания и изучения английского языка, или это просто украшения, которые красивы, а не полезны? Приводит ли использование ИКТ в классах EFL к позитивным изменениям в классе и обеспечивает ли оптимальную среду для более разнообразного и продуктивного обучения?*

Ключевые слова: *преподаватели английского языка; ИКТ; технологии; иностранные языки.*

INTRODUCTION

Motivating students in the language classroom is not always an easy function to fulfil because it involves a multiplicity of psycho-sociological and linguistic factors. Most foreign language professionals acknowledge the importance and utility of motivation to optimise language learning and maximise targeted outcomes. So to what extent can information technology increase motivation and involve students more in their learning? Many researchers argue that information technology can influence students' motivation to learn and can increase their interest and attention and ensure more involvement and engagement in the classroom. Students are more likely to display positive attitudes when computers are used in the classroom. They are more motivated and interested to communicate with native speakers from other countries. The use of ICT may provide a learning environment where motivation is maintained and enhanced. The investigation of the impact of technology use in EFL classrooms has shown that EFL effective activities can be enhanced by means of technology.

Students insisted that their teachers should use technology in the classroom. This has increased and maintained their motivation and engagement and involved them more in the learning process. The use of blogs, podcasts and digital videos as class content increases motivation and engagement in the language classroom. Jay investigated the use of blogs to motivate students to write; and demonstrated the importance of giving students a true audience and the utility of writing for a global audience as well. McMinn from the Hong Kong University of Science and Technology has chosen to explore the impact of podcasting on students' motivation in the language classroom. He has concluded that podcasting, the publishing of audio or video files via the Internet, helps teachers make maximum benefits of classroom time through the use and integration of authentic material and simulated environments in the foreign language learning curriculum. The use of podcasts provides motivating authentic learning material. Podcasts, he continues to argue, give learners more opportunities to hear speech from the particular social group that they wish to learn about and perhaps identify with.

METHOD AND METHODOLOGY

Educational policies of countries aim at improving learners' skills and competencies in various fields. These skills and competencies generally refer to 21st century skills including a set of knowledge, skills, and characteristics which are believed to be of great importance for today's students' success in the ever-changing technological environment. One of the skills that is expected to be improved is Information and Communication Technology Literacy Skill (ICT). Researchers, educators and teachers have been searching for the ways of how to improve students' ICT literacy in parallel with the recent developments in educational technology. In the English as a Foreign Language (EFL) context, it is crucial that prospective EFL teachers' ICT literacy skills should be improved during pre-service teacher education since they will probably encounter lots of digital natives when they start teaching.

ICT is a combination of microelectronics, computers, and telecommunications that allows data, such as text, video, and audiovisual signals, to be sent to any location on the earth that can receive digital signals. They include, fixed, wireless, and satellite telecommunications networks as well as applications and broadcasting networks like the internet, database management systems, and multi-media tools. ICT encompasses all technologies that create, store, process, and use data in various formats to enable, facilitate, and encourage communication. Thus, ICT has had a significant impact on education as well as other areas of life. ICT use in schools generally refers to the use of computing devices such as desktop computers, laptop computers, handheld computers, software, or the internet for educational purposes.

CONCLUSION

It is, however, more specifically concerned with teachers' use of technology for instructional preparation and delivery, as well as technology as a student learning aid. This indicates how ICT has undoubtedly become a critical component of the integration where successful and efficient teaching and learning processes are ensured as it provides essential roles for both teachers and learners, in keeping with the rising digitalization in education.

REFERENCES

1. Nouredine Azmi. The Benefits of Using ICT in the EFL Classroom: From Perceived Utility to Potential Challenges. Ecole Nationale de Commerce et de Gestion, Rome-Italy. 2017.
2. Abu Naba'h, A. The Effect of Computer Assisted Language Learning in Teaching English Grammar on the Achievement of Secondary Students in Jordan. The International Arab Journal of Information Technology, October 2009.
3. Chapelle, A. C. English language learning and technology. Amsterdam: John Benjamins publishing Co. 2003.
4. Emrah Ekmekçi. Improving English as a Foreign Language Learners' ICT Literacy Skills through Digital Storytelling. Samsun, Turkey. 2016.
5. Akniyet Yermekkyzy. Using ICT Applications in EFL Teaching: Challenges and Experiences of Novice vs. Experienced English Teachers. 2022.

THE PLOT OF "LAYLI AND MAJNUN" AND ITS HISTORY OF APPEARANCE IN THE WORKS OF DIFFERENT CREATORS AND THEIR COMPARATIVE STUDY

Hasanov Suxrob Shavkatovich

Faculty of "English philology and translation studies" of the Samarkand State Institute of Foreign Languages, Assistant teacher

Gapporov Zayniddin Abdusalom ugli

a master's student in the field of Linguistics (English)

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7217171>

Abstract. This article deals with the specific features of "Layli and Majnun" plots, which have an important place in the literature of the East and West, and the history of their entry into the literary scene, as well as the re-embodiment of these images in the works of each creator. It should be noted that even today, the images of "Layli and Majnun" have not lost their influence due to their sadness and tragedy, as well as the fact that they deeply reflect the spiritual and spiritual experiences of lovers. *Q.* For this reason, we can include them in the ranks of traveling plots of literature. It is important to understand the meaning of these images in each creative work. Therefore, the comparative analysis of these characters is one of the most urgent issues in literary studies today.

Key words: plot, composition, criterion, epic, epic, portrait, genre, dynamic portrait, analysis. The image of Majnun, the image of Layli, Qays ibn Mulawwah, Qays ibn Muad, historical truth and artistic truth, genesis, predecessors.

СЮЖЕТ "ЛАЙЛИ И МАДЖНУН" И ИСТОРИЯ ЕГО ПОЯВЛЕНИЯ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ РАЗНЫХ ТВОРЧЕСТВ И ИХ СРАВНИТЕЛЬНОЕ ИЗУЧЕНИЕ

Аннотация. В данной статье рассматриваются особенности сюжетов «Лейли и Меджнун», занимающих важное место в литературе Востока и Запада, и история их выхода на литературную сцену, а также перевоплощения эти образы в произведениях каждого творца. Следует отметить, что и сегодня образы «Лейли и Меджнун» не утратили своего влияния в силу своей грусти и трагизма, а также того, что они глубоко отражают душевные и душевные переживания влюбленных. *В.* По этой причине мы можем включить их в ряды путешествующих сюжетов литературы. Важно понимать значение этих образов в каждом творчестве. Поэтому сопоставительный анализ этих персонажей является сегодня одним из наиболее актуальных вопросов литературоведения.

Ключевые слова: сюжет, композиция, критерий, эпос, былина, портрет, жанр, динамический портрет, анализ. Образ Меджнуна, образ Лейли, Кайс ибн Мулавва, Кайс ибн Муад, историческая правда и художественная правда, генезис, предшественники.

INTRODUCTION

"Layli and Majnun" is one of the saddest and most painful stories that glorify love in literature. Like "Layli and Majnun" of one of his works tragic, and at the same time, we do not know that it deeply reflected the spiritual and spiritual experiences of the lovers and had a special influence. For this reason, our grandfather Navoi ended his "Layli and Majnun" with the following verse:

So`gin nechakim uzatdim oxir,

Yig'lay-yig'lay tugatdim oxir.

Finally, I stretched out how many of them,

I finished crying and crying at the end.

LITERATURE ANALYSIS AND METHOD

The introduction of "Layli and Majnun" into our literature goes back centuries. The roots of the emergence of these images, as the well-known literary critic and textual scholar I. Krachkovskiy said, these images first appeared in the second half of the seventh century. If we rely on sources written in Arabic language, Majnun is one of the historical figures. According to the sources, he belonged to the tribe of Bani Omar, his real name was Qays ibn Mulawwah (or Qays ibn Muad). Majnun madly loved Layli, who was his fellow tribesman, and wrote painful poems about his love for Layli and the sufferings of his emigration.

It was reflected in one of the famous writer Ibn Qutayba's work "Kitobutshe'r va Shuaro". Also, several other sources deny such information. In this regard, Arab scholars Avon ibn Hakim al-Qalbi (died in 764) and Hisham al-Qalbi (died in 819), a famous Arab historian, say that Majnun is not a historical person, this name is figurative, love, like the pain of emigration. It is said that his poems were created by a young man in love who was a member of the Umayyad family who lived in those times and took the pseudonym Majnun to avoid revealing his name. Thus, from the second half of the 7th century, in Arab poetry, Mungli poems were widely spread under the pseudonym Majnun. As time passes, many legends and stories with Majnun appear and are reflected in various sources.

Until the 12th century, Arab peoples created many fairy tales with the subject of "Layli and Majnun" in their literature. Then the names of the works with these subjects are mentioned in the literature of Babylon (Iraq), but the information about these works has not been preserved. By the middle of the 11th century, Nasir Khusrau, who was one of the Persian travelers, was shown the ruins of the fortress where Layli lived by the nomadic peoples near Taif (one of the cities in the west of Saudi Arabia), and also one of the representatives of the nomadic Amir tribe, Al -Mulawwah's son Qays told a sad story about how he fell madly in love with Laila and died in the desert after not being able to marry her. Over time, oral fairy tales began to appear in written literature.

DISCUSSIONS AND THE RESULTS OBTAINED FROM THEM

The subject "Layli and Majnun" was first created by Nizami Ganjavi in 1188 in the form of a short story in fiction. In creating this epic, Nizamiy Ganjaviy makes the epic "Layli and Majnun" to the level of a perfect and mature work both ideologically and artistically. Later, Oriental literary figures continue this tradition. Including, Khusrav Dehlavi ("Majnun va Layli"), Jamaliy (introduction to the epic "Layli va Majnun" under the name "Mahzun va Mahbub"), Ashraf Maroghiy (the novel "Ishqnama" was created in 1438), Abdurahman Jami, Kotibi Turshizi ("Layli and Majnun"), Abdullah Khatifi ("Layli and Majnun"), Badriddin Hilali ("Layli and Majnun"), Shahabuddin Jami ("Layli and Majnun"), Sheikh Suhaili, Ali Ohi, Khoja Imad Lori, Khoja Hasan Khizrshah, Nasirhoja and Mansurhoja and several representatives of creativity create more than a hundred of their works as a response to the epic.

Our grandfather Alisher Navoi in his famous work "Mahbub ul-Qulub" lists the names of creative representatives who wrote responses to 12 epics "Layli and Majnun" before his time. Alisher Navoi and Muhammad Fuzuli's epics "Layli and Majnun" were created not so far apart.

For example, Hazrat Navoi created his epic in 1484, while Fuzuli's "Layli and Majnun" was created in 1536-1537. The difference in creation is a little more than half a century. However, the plot and composition of both epics, the style of the creators and the criteria of approach differ from each other. Mohammad Fuzuli's epic is somewhat different from Alisher Navoi's "Layli wa Majnun" in terms of composition. For example, the great Azerbaijani poet, like Hazrat Alisher Navoi, finished the epic in the masnavi genre, but he also used other genres - ghazal, murabba, rubai, sokinama. It can be said that the structure of the composition of the work in this way arose from the requirements of Fuzuli's unique creative method. Besides, he is a poet. It is close to the truth that the epic traditions of the period in which he lived also required such a way. Despite the fact that Qays was changed by another name in the works of the representatives of this creativity, the tradition of Nizami Ganjavi was preserved and created in harmony with it.

Scientists of European literature found that there were many epics in written form in the middle of the 20th century, and the research works on studying the unique nature and origin of epics from the maturity of thoughts and ideas of these works are specific to this series of works. appeared as news. For example, I.Y. Krachkovsky's research work entitled "The early history of the epic "Layli and Madnun" in Arabic literature" (Rannyaya istoriya povesti o Medjnune i Leyli v arabskoy literature) is considered as a summary of the first sources about the emergence of the subject of epics, while Y.E. Bertels' research entitled "Layli and Majnun's epic subject based on Arabic stories, interpretation of Nizami's and Navoi's epics" ("Leyli i Mejnun", istoriya arabskogo predaniya, version Nizami i poema Navoi) is devoted to a two-way comparison of Nizami's and Navoi's works. It was an example of the first large-scale scientific research.

First, while studying the images of "Layli and Majnun" in Uzbek literature and their rebirth in each creative work, he gives his own analysis and conclusions.

1. Natan Mallayev. "Layli and Majnun" created by Olim Oriental literature while shedding light on the genesis of his works, he not only summarizes the information given by I.Yu. Nizami Ganjavi thinks about the uniqueness of the epic "Layli and Majnun", the influence of Khusrav Dehlavi and others on the development of the events of the work. He also touched on the work of our great grandfather Navoi and came to the following conclusion:

Navoi successfully solved the two issues he set before himself - the issue of vital content and language, and opened a new era in the historical development of "Layli and Majnun".

2. Oybek, son of Musa Tashmuhammad.

The artist's work reflects the artistic analysis of the epic "Layli and Majnun" by Navoi. The artist analyzes the works of the poet in the process of analyzing other works in a case-by-case manner and evaluates the artist's skills in the images:

"Farhad and Majnun, Shirin and Layli are ideal characters. They don't get wrapped up in life details, they don't get buried in household facts. The poet masterfully erases all kinds of random lines and narrow domestic conditions that cast a shadow on their poetic brilliance and ideological grandeur." he gives his conclusion.

CONCLUSION

Based on the above, we can draw the following conclusion: "Layli and Majnun" epics have a long history. A historical person named Qays ibn Mulawwah or Qais ibn Muad, who lived in Arabia in the 7th century, is taken as the prototype of the image of Majnun. He fell madly in love with Laila and wrote poems dedicated to her. For the first time in the history of literature, Nizami Ganjaviy used the image of Majnun in his work in 1188. He touches on the

issue of love through the character of Qays in his epic, and brings the theme of love to a higher level. Several scientists have conducted research on the epic "Layli and Majnun". In particular, scholars such as Natan Mallayev, Musa Tashmuhammad oglu Oibek, etc. have studied the epics of the "Layli and Majnun" series in one way or another. The issue of comparative analysis of the heroes of these epics is one of the most important tasks in literary studies.

REFERENCES

1. Navoiy A. Layli va Majnun. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot matbaa ijodiy uyi, 2006.
2. Предисловие Е. Дунаевского к поэме Незами Гянцеви: Лейла и Меджнун, перевод А. Глоби, М., 1935.
3. Насир Хусрау. Сафар-наме. Книга путешествия. Перевод и вступительная статья Е.Э.Бертельса, Мос-Лен., 1933.
4. Игнатий Юлианович Крачковский. Избранные сочинения. Том II. МосЛен: Академии наук СССР, 1956.
5. И. Ю. Крачковский. Ранняя история повести о Меджнуне и Лейли в арабской литературе Избранные соч., М., 1956 г.
6. Е.Э.Бертельс. “Лейли и Межнун”, история арабского предания, версия Низами и поэма Навои. – Т.: “Литература и искусство Узбекистана”, 1940.
7. Маллаев Н. Ўзбек адабиёти тарихи. – Тошкент: Ўқитувчи, 1965.
8. Маллаев Н. Алишер Навоий ва халқ ижодиёти. – Тошкент: “Ғафур Ғулом” нашриёти, 1974.
9. Ойбек. Навоий Гулшани (Навоий ҳақида мақолалар) Тошкент: “Тошкент” бадиий адабиёт нашриёти, 1967-йил.
10. Ҳайитметов А. Навоий даҳоси. – Тошкент: Ғафур Ғулом нашриёти, 1970
11. Шарафиддинов О. Алишер Навоий (Ҳаёти ва ижоди) – Тошкент: Ғафур Ғулом нашриёти, 1971.
12. Қаюмов А. Алишер Навоий (шоирнинг ҳаёти ва ижоди ҳақида лавҳалар) – Тошкент: Камалак, 1991.

ECTS KREDIT- MODUL: KADRLAR TAYYORLASHNING TAKOMILLASHGAN TIZIMIDIR

Madaminov Furqatjon Shuhratjon o'g'li

NAMDU Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi kafedrası o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7217320>

Annotatsiya. Ushbu maqolada Oliy ta'lim tizimida yuqori saviyada o'qitishni ta'minlash va malakali kadrlarni zamonaviy ta'lim dasturlari asosida tayyorlashda ECTS kredit-modul tizimining afzalligi, talabalarning o'quv yuklamasi va ular jamg'arib boradigan kreditlar to'g'risida ma'lumot beriladi.

Kalit so'zlar: ECTS kredit -modul tizimi, shaxs, fan, milliy dastur, ta'lim, tajriba, o'quv yuklama, akademik soat, texnologiya, mustaqil izlanish.

КРЕДИТНЫЙ МОДУЛЬ ECTS: УСОВЕРШЕНСТВОВАННАЯ СИСТЕМА ПОДГОТОВКИ КАДРОВ

Аннотация. В данной статье будет представлена информация о преимуществах кредитно- модульной системы ECTS в обеспечении высокого уровня подготовки в системе высшего образования и подготовке квалифицированных кадров по современным образовательным программам, учебной нагрузке студентов и накопленных ими кредитах.

Ключевые слова: Система кредитный модуля ECTS, личность, предмет, национальная программа, образование, опыт, учебная нагрузка, академический час, технология, самостоятельное исследование

ECTS CREDIT MODULE: PERSONNEL TRAINING SYSTEM

Abstract. in this article, the advantages of ECTS credit- module system in ensuring high level of education in higher education system and training of qualified personnel on the basis of modern educational burden of students and accumulative credits are given.

Keywords: ECTS credit module system, personality, science, national program, education, experience, study load, academic, hours, technology, independent research.

KIRISH

Mamlakatimiz rivojlanishining muhim sharti bu – zamonaviy iqtisodiyot, fan-texnika va madaniyat, zamonaviy texnologiyalarni rivojlantirish asosida kadrlar tayyorlashning takomillashgan tizimida faoliyat olib borishga erishishdir. Prezidentimiz Mirziyoyev Sh.M rahnamoligida 2020-yil 23-sentabrdagi O'RQ-637-s qarorga muvofiq yangi "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" ishlab chiqildi. Ushbu dastur uzluksiz ta'lim tizimining tuzulmasi va mazmunini zamonaviy fan yutuqlari va ijtimoiy tajribaga tayangan holda tub islohatlarni amalga oshirishni ko'zda tutadi. Dastur Kadrlar tayyorlash milliy modelini ro'yobga chiqarishni, har tomonlama kamol topgan, jamiyatda turmushga moslashgan, ta'lim va kasb-hunar dasturlarini ongli ravishda tanlash va keyinchalik puxta o'zlashtirish uchun ijtimoiy-siyosiy, huquqiy, psixologik-pedagogik va boshqa tarzdagi sharoitlarni yaratishni, jamiyat, davlat va oila oldida o'z javobgarligini his etadigan fuqarolarni tarbiyalashni nazarda tutadi.[1] Yangi dastur eskisidan n imasi bilan farq qiladi degan savol tug'iladi?. Avvalgi o'quv dasturlari mazmuni 90% nazariyadan iborat bo'lib, o'qitish metodikasi yodlatishga yo'naltirilgan edi. Yangi Milliy o'quv dasturi mazmuni 50% nazariya 50% amaliyotdan iborat bo'ladi va o'quvchining mustaqil faoliyatini qo'llab-quvvatlaydi. Fanlar soni va o'quv yuklamalari optimallashtirilib, o'quvchilar qiziqishiga ko'ra

fanlarni tanlab o'qish imkonini beruvchi variativ o'quv dasturlar asosida hayotga va kasbiy faoliyatga tayyorlash imkoni yaratiladi. Milliy o'quv dasturi asosida fanlar chiziqli tartibda emas, spiralsimon tarzda o'qitiladi. Ya'ni mavzular takroriy emas, bir-birini mantiqan davom ettiruvchi hamda soddadan murakkabga tomon yo'naltirilgan tarzda kiritiladi[2] Yangi kadrlar tayyorlashning milliy modeli talablaridan kelib chiqib Oliy ta'lim tizimiga ham zamonaviy ta'lim shakllaridan biri bo'lgan ECTS kredit – modul tizimi joriy etildi.

TADQIQOT METODI VA METODOLOGIYASI

Kredit – modul tizimining imkoniyatlari va afzalliklarini bayon qilishdan avval uning asosiy tushunchalariga to'xtalib o'tish lozim:

– o'qitishning kredit- modul tizimi modulli o'qitish texnologiyalari va ECTS (inglizcha.Euopen Transfer and Accumulation System- kursdan- kursga o'tish va ball to'plashning Evropa tizimi) sinov kreditlari birligida amalga oshiriladigan o'quv jarayonini tashkil etish modeli;

– ECTS (Evropen Credit Transfer System) – Evropaning 45 davlati tomonidan ishlab chiqilgan, tekshirilgan va takomillashtirilgan kreditlarni taqsimlashni Evropa tizimi;

– “kredit” tushunchasi o'zida kasbiy tayyorgarlik mazminida o'quv fanlari ulushini hisobga olish imkonini beruvchi miqdoriy tavsifini o'zida ifoda etadi. Kredit u yoki bu kursni yoki yahlitlikda ma'lum bir ta'lim dasturini o'zlashtirish uchun zarur o'quv yuklamasi va unga ajratilgan vaqtni aniqlash uchun zarur.

Sinov krediti – talabning o'quv yuklamasini o'lchash birligi. U talabning individual rejasida ko'zda tutilgan va tasdiqlangan barcha turdagi o'quv ishlarini hisobga oladi. Oliy ta'limga nisbatan qo'llanilganda “modul” deganda o'quv fanlari bo'yicha ta'lim dasturlarini mustaqil, mantiqiy tugallangan qismi nazarda tutiladi. Modul fannig ma'lum tugallangan qismi yoki yaxlitlikda fanning o'zi; Modul tuzilmasida majburiy tayanch component va variativ qism mavjud bo'ladi.[3]

TADQIQOT NATIJASI

Kredit- modul ta'lim jarayonini asosiy ishtrokchilari bo'lgan talabalar va o'qituvchilarni hamkorlikda faoliyat olib borish va mustaqil izlanishga yo'naltirilgan ta'lim shaklidir. Kredit-modul tizimining asosiy jihatlaridan biri talabalarning o'qish yuklamasi ular jamg'arib boradigan kreditlar birligi bilan o'lchanishidir. Professor - o'qituvchilarning o'quv yuklamalarini kreditlarda o'lchash bu boradagi amaldagi tizimni ancha soddalashuviga ham xizmat qilishi mumkin. Bu amaliyot AQSH tajribasida o'z isbotini topgan, [4]

ECTS kredit-modul ta'limning belgilangan vazifalaridan biri yuqori saviyada o'qitishni ta'minlash va malakali kadrlarni zamonaviy ta'lim dasturlari asosida tayyorlashdan iborat.

Modul-kredit – har bir o'quv fani (moduli) ning talabalar tomonidan ma'lum miqdordagi kredit birliklari asosida o'zlashtirishini ta'minlovchi tizimdir. Kredit birliklarining soni talabalar tomonidan sarflanadigan mehnat sarfiga mos holda belgilanadi. Talabning mehnat sarfi- auditoriya mashg'ulotlari, mustaqil ishlar va o'quv rejasida ko'zda tutilgan boshqa faoliyatlarni o'z ichiga oladi [5]

ECTS kredit-modul tizimida bir yillik kreditlar miqdori 60 tani tashkil etadi. Bir o'quv yili 2 semestr dan iborat ekanligini hisobga olsak, talaba o'qishi davomida har semestr 30 kredit to'plab borishi zarur. Bakalavr dasturi odatda 4 yil ekanligini hisobga olsak, talaba ushbu darajani qo'lga kiritish uchun jami 240 kredit, magistratura dasturini tugallash uchun esa 120

kredit to'plashi kerak bo'ladi. Kreditlar shunchaki raqamlar emas. Har bir kredit talaba bajarishi kerak bo'lgan ma'lum miqdordagi o'qish yuklamasini va talaba buning natijasida muayyan o'qish natijalariga erishganligini bildiradi. Ya'ni, ECTS kredit-modul tizimi tarkibi ikki zaruriy elementdan iborat: a) o'qish yuklamalari va b) o'qish natijalari. Talaba shu elementlarni bajargandagina o'sha fan bo'yicha belgilangan miqdordagi kreditlarni qo'lga kiritishi mumkin [6]

Kredit-modul tizimida o'qish yuklamasi

ECTS kredit-modul tizimida 1 kredit o'rtacha 25-30 akademik soatlik o'qish yuklamasiga teng. Ya'ni talaba muayyan fandan tegishli kreditlarni qo'lga kiritishi uchun ma'lum miqdordagi o'qish yuklamasini ("learning workloads") bajarishi zarur. O'qish yuklamasi bu talaba muayyan o'qish natijalariga erishishga qaratilgan barcha tizimli o'qish mashqlari va harakatlarini bajarish uchun kerak bo'ladigan vaqtdir. Bu degani yuqorida 1 kredit uchun belgilangan 25-30 soatlik o'qish yuklamasi bu talaba fanni o'rganish uchun sarflashi ko'zda tutilayotgan jami o'qish harakatlar jamlanmasidir. Unga nafaqat dars vaqti, balki talabaning fanni o'rganish uchun uyda va kutubxonada sarflagan vaqti, imtihonlar vaqti, qo'yingki talaba ushbu fanni o'zlashtirish uchun barcha tizimli harakatlari vaqtini qamrab oladi. 1 kredit o'qish yuklamasi 25-30 soat oralig'ida aynan necha soat bo'lishini odatda har bir OTM o'zining ichki qoidalarida belgilaydi va bu qoidalar OTM veb sahifasida shaffof tarzda joylashtiriladi. Agar fan 6 kreditli fan bo'lsa, talaba ushbu fan bo'yicha belgilangan miqdordagi kreditlarni qo'lga kiritish uchun semestr davomida 150-180 soatlik o'qish yuklamasini bajarishi kerak bo'ladi ($25 \cdot 6 = 150$; $30 \cdot 6 = 180$). SHunday ekan kreditmodul tizimini joriy etgan OTMlarda talabalar har bir fan uchun belgilangan kreditlar miqdoriga qarab turib, o'qishlari hali boshlanmasdanoq har bir fanni o'qish va o'rganishga qancha vaqt sarflashlari kerakligi haqida tushunchaga ega bo'lishlari mumkin. [7] Bu ham ta'limda shaffoflikning bir ko'rinishidir. Amaldagi oliy ta'lim tizimida esa talabalar odatda bunday ma'lumotga ega bo'lmaydi.

MUHOKAMA

ECTS kredit-modul tizimida talaba fanlar va modullar bo'yicha kreditlarni qo'lga kiritishi uchun o'qish yuklamalarini bajarishning o'zi kifoya qilmaydi. U tegishli miqdordagi o'qish yuklamalarini bajargandan so'ng ular asosida muayyan o'qish natijalarini ham ko'rsata olishi zarur. O'qish natijalari bu talaba 11 o'quv yuklamalarini bajarish natijasida o'rganishi, tushinishi va qila olishi kutilayotgan bilim va ko'nikma jamlanmasidir.[8] ECTS kredit-modul tizimida talabaning bilim olish vaqti tushunchasi dars vaqti tushunchasi bilan cheklanib qolmasdan, talaba o'qish uchun sarflagan umumiy vaqt bilan o'lchanadi. Unda yana bilimning manbai faqat o'qituvchi yoki auditoriya emasligiga ishora qilinadi. Qisqacha aytganda, kredit-modul tizimida o'qish vaqti tushunchasiga o'qituvchi nuqtai nazaridan emas balki talaba nuqtai nazaridan yondashiladi. Talaba o'qish yuklamasining bu tarzda taqsimlanishi ta'lim olish jarayonida mas'uliyatni ma'lum darajada o'z elkasiga olishi, fan bo'yicha darsda va darsdan tashqarida muntazam ravishda o'qib borishi kerakligini bildiradi. Eslatib o'tamiz, 1 soat auditoriya vaqti uchun talaba 1.5 soat uyda va kutubxonada o'qishi zarur. Lekin bu jarayon ko'p jihatdan o'qituvchining mas'uliyatiga ham bog'liq. Chunki talabalarni o'z vaqtlaridan samarali foydalanish uchun ularga darsdan tashqarida o'qish uchun qiziqarli materiallar berib borish o'qituvchining vazifasidir[9]. ECTS kredit texnologiyasiga o'tishning yana afzallik tamonlaridan biri talabalarga horijda o'qishni davom ettirish uchun oliy yurtini tanlashda shart- sharoit yaratish, muayyan davlatdagi mavjud ta'lim olish muddatining horijiy davlatlarda tan olinishini

ta'minlash, Evropa oliy o'quv yurtlari o'quv rejalarini o'rganish va shu asosda o'quv jarayonini takomillashtirish, talabalar qobiliyatini to'la rivojlantirish va o'qitishning yuqori natijalariga erishishga qaratilgandir[10].

XULOSA

Eng muhim tomoni o'quv mashg'ulotlari shaxsga yo'naltirilgan o'qitish texnologiyalari va talabaning mustaqil o'qib- o'rganishiga asoslanadi. Talaba o'quv dasturida o'zi o'rganishi va egalashi zarur bo'lgan bilim ko'nikma malakalrni oldindan anglagan xolda o'quv faoliyatiga kirishadi. Talaba nimani? nima uchun? qayerda? va qanday? o'rganishini o'zi tanlagan holda o'quv mashg'ulotlarida ishtirok etadi. Hozirgi kunning eng dolzarb masalasi bu jamiyat rivojlanishi uchun salohiyat mustaqil fikrlovchi zamonaviy fan texnika yutuqlaridan foydalanadigan kadrlarni tayorlashdir. Buning uchun OTM ham bu mezonlarga mos kadrlarni tayyorlash uchun OTM o'qituvchilari izlanuvchan nazariyani amalyot bilan bog'lay oladigan yosh kadrlarni tarbiyalay olishlari kerak.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Kadrlar tayyorlash milliy dasturi 2020 yil 23 sentyabr O'RQ-637 sonli 1- bandi
2. Sattarov Sh. Yangi model eskisidan nimasi bilan farq qiladi- AOKA Press-xolida o'tgan brifing 2020 yil 13 noyabr
3. Xodjayev B. Kredit- modul tizimi imkoniyatlari va afzalliklari –maqola.
4. O'rinov V. Akimov A .O'zbekistonda kredit-modul tizimi. 2020-yil 12-iyul kuni "El-yurt Umidi" jamg'armasi va Respublika Oliy Ta'lim Kengashi bilan hamkorlikda qilgan videotaqdimot. <https://www.youtube.com/watch?v=2Ps84uPFxB>
5. Oliy ta'lim muassasalarining o'quv jarayonida ilg'or pedagogik va zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining joriy etilishi amaliyot va istiqbollar mavzusidagi ilmiy- amaliy konferensiya materiallari. –Toshkent, 2018- yil. – Bet. 228.
6. O'rinov V. Umarov A. <https://kun.uz/news/2020/07/22/oliy-talimda-kredit-modul-kelayotgan-oquv-yilida> talabalarni nima kutmoqda.
7. O'rinov V. O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim muassasalarida ECTS kredit- modul tizimi asosiy tushuncha va qoidalar. – Kanada, 2020-yil. – B 9.
8. .8. Jabborova A. Kredit- modul tizimida o'quv jarayonini rejalashtirish va tashkil etish- Prezentatsiya. [http:// www. Crasmusplus. Uz](http://www.Crasmusplus.Uz).
9. 9.O'rinov V. O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim muassasalarida ECTS kredit- modul tizimi asosiy tushuncha va qoidalar. – Kanada.2020-yil.– B.13.
10. Mustafaqulov Sh. Sultonov M. Kredit- modul tizimiga o'tish nima uchun kerak ? Maqsad, mohiyat va afzalliklari 2020-yil. [https:// xc.uz](https://xc.uz).

KO'ZI OJIZ O'QUVCHILARGA BRAYL NOTA TIZIMI YORDAMIDA MUSIQIY CHOLG'ULARNI O'RGATISHNING YANGI METODI (QONUN CHOLG'USI MISOLIDA)

Zumradxon Astanova Toxirova

FarDU musiqa ta'limi va san'at yo'nalishi magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7217391>

Annotatsiya. Ushbu maqolada ko'zi ojiz o'quvchilarga brayl nota tizimi bilan birgalikda "Qonun" cholg'usini o'rgatishning yangi metodini yaratish to'g'risida fikrlar bayon etiladi.

Kalit so'zlar: ko'zi ojiz, brayl nota, qonun, noxun, tiflopedagogik, gamma, qaror.

НОВЫЙ МЕТОД ОБУЧЕНИЯ НЕЗРЯЧИХ УЧАЩИХСЯ ИГРЕ НА МУЗЫКАЛЬНЫХ ИНСТРУМЕНТАХ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ СИСТЕМЫ НОТАЦИИ БРАЙЛЯ

Аннотация. В данной статье представлены идеи по созданию новой методики обучения слепых учащихся игре на музыкальном инструменте «канун» совместно с нотной системой Брайля.

Ключевые слова: слепой, азбука Брайля, канун, нохун, тифлопедагогика, гамма, решение.

A NEW METHOD OF TEACHING MUSICAL INSTRUMENTS TO BLIND STUDENTS USING THE BRAILLE NOTATION SYSTEM

Abstract. In this article, ideas are presented on the creation of a new method of teaching the musical instrument "Qanun" together with the braille notation system to blind students.

Keywords: blind, braille note, qanun, nokhun, tiflopedagogic, gamma, decision.

KIRISH

O'sib kelayotgan yosh avlodning ta'lim-tarbiyasini milliy an'analimizga monand holda shakllantirishda ularga musiqiy cholg'ularni o'rgatish g'oyat muhimdir. Zero, musiqa asboblarning sehrlı ovozi bolaning ruhiyatiga chuqur kirib borib, uning ongida shakllanayotgan barcha hislarnı ezgulik hislariga aylantiradi. Ayniqsa ko'zi ojiz yoshlarning ijtimoiy hayotda o'z o'rmini topishlarida musiqiy cholg'ularning o'rni beqiyosdir. Chunki, cholg'ulardan taraluvchi ohanglar ularning dardli qalblariga malhamdir.

TADQIQOT MATERIALLARI VA METODOLOGIYASI

Muhtaram yurtboshimiz Shavkat Mirziyoyevning 02.02.2022 yilda qabul qilingan "Ma'daniyat va san'at sohasini yanada rivojlantirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" PQ-112-sonli qarorida quyidagilar bayon etiladi: "Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida: o'quvchilarga mazkur qarorga 1-ilovadagi ro'yxatda keltirilgan milliy musiqa cholg'ularidan kamida bittasida kuy ijro etish ko'nikmalari o'rgatiladi hamda bu haqda ularning ta'lim to'g'risidagi hujjatiga (shahodatnoma) tegishli qayd kiritiladi".

Davlatimiz rahbari ko'zi ojiz yoshlarning ta'lim-tarbiyasiga ham alohida e'tibor qaratib, bu borada bir nechta qarorlar imzoladilar.

Jumladan, 18.04.2022 yildagi "Ko'zi ojiz va zaif ko'ruvchi bolalar uchun ixtisoslashtirilgan maktab-internatlarda ta'lim berish sifatini oshirish hamda ular faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" PQ-209-sonli qarorida: "Madaniyat vazirligi (O.Nazarbekov) Xalq ta'limi vazirligi (B.Saidov), Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimliklari bilan birgalikda ikki oy muddatda

“Nurli maskan” maktablarida san’at (musiqa) yo’nalishini rivojlantirish, o’quvchilarning san’at yo’nalishidagi iqtidorlarini ro’yobga chiqarish maqsadida ularni hududlardagi musiqa va san’at maktablariga biriktirsin” deya ko’rsatma berdilar.

Qolaversa, O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 21-dekabrda “Nogironligi bo’lgan shaxslarni har tomonlama qo’llab-quvvatlash, ularning bandligiga ko’maklashish hamda ijtimoiy faolligini yanada oshirishga oid qo’shimcha chora-tadbirlar to’g’risida” PQ-57-sonli qaroriga muvofiq muhtaram yurtboshimiz “Madaniyat vazirligi O. Nazarbekovga 2022-yilning ohiriga qadar Bolalar musiqa va san’at maktablariga ko’zi ojiz va ko’rishda nuqsoni bo’lgan shaxslar uchun mo’ljallangan matn va nota yozuvi muqobil shakllari bepul tarzda yetkazib berilishini ta’minlasin” deb topshiriq berdilar.

Bundan tashqari, ko’zi ojiz yoshlar hayotini yengillashtirish maqsadida ular uchun davlatimiz tomonidan ko’plab qulayliklar yaratilmoqda, har sohada imkoniyat eshiklari ochilmoqda. Xususan, ta’lim sohasining turli yo’nalishlari buyicha olib borilayotgan islohatlar o’z samarasini bera boshladi. Jumladan, musiqa va san’at sohasida ko’zi ojiz iste’dodli yoshlar ko’plab yutuqlarga erishmoqdalar. Ular o’z ijro mahoratlarini katta-katta sahnalarda namoyish etib, nafaqat Respublika miqyosida, xatto xalqaro ko’rik-tanlovlarda ham qatnashib faxrli o’rinlarni egallamoqdalar.

Respublika miqyosida 12 ta Nurli maskan ixtisoslashtirilgan maktab-internatlari mavjud bo’lib, ularda 3 000 dan ziyod ko’rish imkoniyati cheklangan o’quvchilar ta’lim olmoqdalar. Iqtidorli ko’zi ojiz yoshlar Bolalar musiqa va san’at maktablarida ham sog’lom tengdoshlari bilan bir qatorda musiqiy bilimlarni egallamoqdalar.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Ko’zi ojiz o’quvchilarga musiqiy cholg’ularni o’rgatish jarayonida Brayl nota yozuvidan foydalanish o’quvchilar uchun qiyinchilik tug’dirmoqda. Chunki, Brayl nota yozuvi barmoqlar yordamida sezish orqali o’qiladi. Shu sababli uni bir vaqtning o’zida ham o’qib, ham chalishning imkoni yo’q. Odatda ko’zi ojiz o’quvchilar biror cholg’uda kuy ijro etishni o’rganish uchun avval Brayl yozuvidagi kuyning notalarini taktma-takt yod olib, so’ngra uni chalishga kirishadilar. Bu jarayon o’quvchiga nihoyatda qiyinchilik tug’diradi va undan kuchli xotira talab etadi.

Bir necha yillik pedagogik tajriba va izlanishlarimiz natijasida ko’zi ojiz o’quvchilarga Brayl nota yozuvi yordamida musiqiy cholg’ularni o’rgatishning yangi tiflopedagogik metodlarini ishlab chiqishga erishdik. Bu metodni qonun cholg’usi misolida ko’rib chiqamiz:

1. Dastlab, o’quvchida Qonun cholg’usining shakli va tuzilishi to’g’risida qo’l sezgilari orqali tasavvur hosil qilinadi;

2. Qonun cholg’usi to’g’risida nazariy va musiqiy boshlang’ich ma’lumotlar o’rgatiladi;

3. Brayl nota yozuvining yozilishi va o’qilishi bosqichma-bosqich yod oldiriladi. Qoidaga ko’ra notalarni yozish o’ng qo’l, o’qish esa chap qo’l barmoqlari bilan amalga oshiriladi;

4. O’quvchida qonun cholg’usining torlari bo’ylab yuqori tovushdan pastki tovush tomon o’ng va chap qo’l barmoqlarini yurgizib, sezish ko’nikmasini shakllantiriladi. Mashqlar jarayonida o’ng qo’l barmoqlari chap qo’l barmoqlaridan bir oz ustunlikka ega bo’lmog’i zarur. Ushbu mashg’ulot barmoqlarda sezuvchanlik to’liq hosil bo’lgunga qadar olib boriladi;

5. O’ng va chap qo’lning ko’rsatkich barmoqlariga Noxun taqiladi va barmoq sezgiining barmoqdan noxunga o’tkazish kerakligi o’quvchiga tushuntiriladi;

6. Ko'rsatkich barmoqlar yordamida qonun torlarini chertish orqali tovush hosil qilsih, hamda tovush qator bo'ylab gamma mashqlarini chalish o'rgatiladi. Gamma chalish jarayonida bosh barmoqlar ko'rsatkich barmoqlarga tovushlarni topishda ko'mak berib turishi zarurligi to'g'risida o'quvchiga "Oltin qoida" sifatida singdiriladi.

7. Brayl nota yozuvida yozilgan kuyni o'qish bilan birgalikda uni chalishni amalga oshirish jarayonida, nota yozuvi chap qo'l barmoqlari yordamida o'qilganligi sababli chap qo'lning ko'rsatkich barmog'idagi noxun vaqtincha (o'quvchi kuyni to'liq yod olgunga qadar) o'ng qolning o'rta barmog'iga taqiladi. Shunda, o'ng qo'l ko'rsatkich barmog'i vazifasini o'ng qo'l o'rta barmog'i oladi, chap qo'l ko'rsatkich barmog'i vazifasi esa o'ng qo'l ko'rsatkich barmog'iga o'tadi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, ushbu metodni puxta o'zlashtirgan ko'zi ojiz o'quvchilar qonun cholg'usi ijrochiligida bir vaqtning o'zida Brayl nota yozuvini ham o'qib, ham chalish imkoniyatiga ega bo'ladilar. So'ngra, kuy mustahkam yod olinib, ikkala qo'l barmoqlari ishtirokida mahorat bilan ijro etiaveradi.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning "Ma'daniyat va san'at sohasini yanada rivojlantirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" PQ-112-son qarori, 02.02.2022 www.Lex.uz
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning "Ko'zi ojiz va zaif ko'ruvchi bolalar uchun ixtisoslashtirilgan maktab-internatlarda ta'lim berish sifatini oshirish hamda ular faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" PQ-209-sonli qarori, 18.04.2022 www.yuz.uz
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning "Nogironligi bo'lgan shaxslarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash, ularning bandligiga ko'maklashish hamda ijtimoiy faolligini yanada oshirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" PQ-57-sonli qarori, 21.12.2021 www.Lex.uz
4. A. Xoltojiyev, "An'anaviy qonun cholg'usi ijrochiligi", Toshkent 2005
5. ОСНОВЫ ТИФЛОПЕДАГОГИКИ И ТИФЛОПСИХОЛОГИИ Курган 2018

COMMON PROBLEMS AND SOLUTIONS TO TEACHING ENGLISH AS A SECOND LANGUAGE

Turgunboeva Sugdiyona

Second year Student of Uzbekistan State World Languages University

Kuldosheva Fotima

Second year Student of Uzbekistan State World Languages University

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7217451>

Abstract. In this article it is highlighted that the problems which new language learners usually encounter and possible solutions to them to make this process fun and enjoyable.

Keywords: english language, technologies, lessons, teachers, second language, solutions, methods, English atmosphere, mistakes.

ОБЩИЕ ПРОБЛЕМЫ И РЕШЕНИЯ ОБУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ КАК ВТОРОМУ

Аннотация. В этой статье подчеркивается, что проблемы, с которыми обычно сталкиваются новые изучающие язык, и возможные решения для них, чтобы сделать этот процесс увлекательным и приятным.

Ключевые слова: английский язык, технологии, уроки, учителя, второй язык, решения, методы, английская атмосфера, ошибки.

INTRODUCTION

Nowadays, learning foreign languages, especially, English, is seen as number-one priority to succeed in academic and personal life. With the development of new technologies it is not so difficult to find useful sources, information, online lessons, but learners are still struggling with the process and deciding to give up easily.

MATERIALS AND METHODS

To understand the teaching and learning procedure we have to look through the challenges they may face and find the best and most powerful ways to overcome. Let's start with common classroom problems:

- Being overly dependent on the teacher.

Most students always see their teachers as the only person who can help them to correct their mistakes or instruct new theme instead of trying themselves and with doing this they will automatically lose their precious time and the chance to put a step to be independent. If they learn how to tackle the small problem on their own, the positive encouragement will be seen on their behavior at the classroom and they will also be able to achieve more.

1. Not keeping the English atmosphere and using first-language.

While teaching English as a second language encouraging learners to use English and only English is really important to fully learn the language itself. In order to solve this problem, teachers can establish a penalty system and prohibit speaking on their native languages which will eventually aid students to become fluent speakers in a short time.

- Boring and uninteresting styles

DISCUSSION

Mostly, boring and old ways of teaching makes students inattentive during the class. With proper planning, use of new advanced technologies, adding colours they can change their lectures to truly interesting process. According to Universal Design for Learning (UDL) adapted from Wehmeyer (2006) for students with mild IDD or mental radiations, the use of digital talking books, text-to speech, graphic depictions, and flow charts allow them with special needs to get included during the lesson.

- Only stressing grammar and not having time to work on other skills.

It is usually common to see learners devoting too much time to learn grammatical structures, and working on other skills like speaking, reading, listening or writing. As a result, they can not speak confidently or express what they really mean to others. In this case, preparing special schedule which consists equal hours of studying on both sections which will make them a confident user of that language.

CONCLUSION

Above listed problems and given solutions will definitely help to teachers and language learners to make hard and difficult processes easy and understandable with using effective tips to achieve their language goals in the near future.

REFERENCES

1. Wehmeyer, M.L. (2006). Universal Design for Learning, Access to the General Education Curriculum and Students with Mild Mental Radiations. *Exceptionality*, 14(4), 225-235.
2. R. Sharma - "Problems and solutions of Teaching English"
3. Richards, Jack C. and Rodgers, Theodore S. 1985. "Method: Approach, design and procedure", Chapter 2 in Richards, Jack C. *The context of Language Teaching* Cambridge University Press.
4. H. Vannak. (2020). *Ten Common Problems and Solutions Among Young English Learners*.
5. Dunn. (1983a). *Beginning English*. The Macmillan Press.

BOSHLANG'ICH MATEMATIKA KURSIDA BERILADIGAN GEOMETRIK MASALALARNING O'RNI

Abdullayeva Nafisa Anvarovna

Andijon davlat pedagogika instituti "Boshlang'ich ta'lim metodikasi" kafedrası o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7217475>

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich matematika kursida beriladigan geometrik mazmundagi masalanidagi geometrik shakllarni yasash o'quvchilarning geometrik figuralar haqidagi bilimlarini yanada chuqurlashtirishi va kengaytirishi hamda kichik maktab yoshdagi o'quvchilari shu kabi amaliy masalalarni yechishda geometrik bilimlarni tadbiq qilish, ya'ni shakllarni tasvirlash, to'g'ri chiziqlar, tekislikdagi joylashuvlar va o'lchashlarni amalga oshira olishlari muhimligi yoritilgan. Kichik maktab yoshdagi o'quvchilarda fazoviy tasavvurlari tarkib toptirish va rivojlantirish ko'p jihatdan ular tomonidan bajariladigan amaliy mashqlar tizimiga bog'liq ekanligi yoritilgan.

Kalit so'zlar: ko'pburchak modeli, geometrik shakllarni yasash, geometrik material mazmuni, fazoviy tasavvurlar, simmetrik figura, simmetriya o'qi.

РОЛЬ ГЕОМЕТРИЧЕСКИХ ЗАДАЧ В НАЧАЛЬНОМ КУРСЕ МАТЕМАТИКИ

Аннотация. В данной статье построение геометрических фигур в задаче геометрического содержания, данной в курсе начальной математики, углубляет и расширяет знания учащихся о геометрических фигурах, а учащиеся младшего школьного возраста применяют геометрические знания при решении аналогичных практических задач, то есть описывая формы, подчеркивается важность возможности делать кривые, плоские положения и измерения. Объяснено, что формирование и развитие пространственного воображения у детей младшего школьного возраста во многом зависит от системы выполняемых ими практических упражнений.

Ключевые слова: многоугольная модель, создание геометрических фигур, содержание геометрического материала, пространственные представления, симметричная фигура, ось симметрии

THE ROLE OF GEOMETRIC PROBLEMS IN THE PRIMARY MATHEMATICS COURSE

Abstract. In this article, the creation of geometric shapes in the problem of geometric content given in the elementary mathematics course deepens and expands students' knowledge of geometric figures, and students of junior school age apply geometric knowledge in solving similar practical problems, that is, describing shapes, the importance of being able to make curves, plane positions and measurements is highlighted. It is explained that the formation and development of spatial imagination in children of primary school age largely depends on the system of practical exercises performed by them.

Keywords: polygonal model, creation of geometric shapes, content of geometric material, spatial representations, symmetrical figure, axis of symmetry.

KIRISH

Boshlang'ich sinflarda o'rganiladigan geometrik material umumiy o'rta maktab matematika kursining tarkibiy qismi hisoblanadi. Shuning uchun bu sinflarda geometrik materialning mazmunini aniqlashda o'quvchilarda faqat geometrik tasavvurlar zahirasini hosil qilish, ular tomonidan geometrik terminlarni o'zlashtirishgagina emas, balki mantiqiy fikrlash

qobiliyatlarini tarkib toptirishga ham katta e'tibor beriladi. Demak, boshlang'ich matematika kursida o'rganiladigan geometrik material tekis figuralarni o'rganish, ularning elementlarini ajratish va tahlil etish, ular asosida figuralar xossalari o'rganish sifatida tavsiflanishi mumkin.

TADQIQOT MATERIALLARI VA METODOLOGIYASI

O'qituvchi tomonidan doimiy va tizimli ravishda olib boriladigan o'quvchilarni modellar bilan ishlashga o'rgatish, geometrik figuralarni qirqish, qirqilgan bo'laklardan yangi figuralar yasash kabi amaliy ishlar ularning bu figuralar xossalari ongli o'rganishi uchun asos bo'ladi. Boshlang'ich sinflarda geometrik materialni o'rganishda o'quvchilarning mustaqil ishlarini tashkil etish ularning geometrik materialni ongli va mustahkam o'rganishi uchun asos yaratadi va ta'lim jarayonida sezilarli ijobiy natijalarga olib keladi. Bunda mustaqil ishlarni shunday tashkil etish lozimki, natijada o'quvchilar o'rganilayotgan ob'ektlarga aktiv ta'sir o'tkazib, mustaqil holda o'rganilayotgan figuralar xossalari keltirib chiqishlari uchun asos yaratish kerak bo'ladi.

Tizimli ravishda masalalar yechib borish, nazariyani ongli va puxta o'zlashtirishga yordam beradi, uning amaliy qiymatini ko'rsatadi, shu bilan birga masala yechish o'quvchilarning mantiqiy tafakkurlarini, ijodiy tashabbusini, fahm-farosatlarini tarbiyalaydi va ularga qancha zarur amaliy mahorat va malaka beradi.

Uyga beriladigan har bir misol va masala o'qituvchi tomonidan tanlab olingan hamda yaxshi o'rganilgan bo'lishi kerak. Masala va misol tanlashda o'rta darajadagi o'quvchilarni nazarda tutish, juda oson ham juda ham qiyin masalalarni olmay, ko'pchilik uchun o'rtacha qiyinlikdagi masalalarni tanlash zarur. Agar hamma uchun og'ir bo'lgan masala berilsa o'quvchilar ishlay olmaydi, bu bilan ularning masala yechishga bo'lgan qiziqishlari yo'qoladi.

Geometrik masalalarga kirishish - bu kichik yoshdagi o'quvchilarni fazoviy tasavvurlarni rivojlantirish, ba'zi bir geometrik figuralar xossalari bilan tanishtirish, amaliy uquvlarni shakllantirish, figuralarni yasash bilan bog'lash va geometrik kattaliklarni o'lchashdir. Kichik yoshdagi o'quvchilarni abstrakt tafakkurlarini rivojlantirish aqliy amallarni shakllantirish geometrik materialni o'rganish muhim masalasidir. Geometrik figuralar haqida fazoviy tasavvurlar, geometrik figuralarni chizmachilik va o'lchash asboblari yordamida va bu asboblarning yordamisiz o'lchash va yasashlarning, ya'ni ko'zda chamalash, qo'lda chizish kabi amaliy mashqlar orqali malakalari tarkib toptiriladi, o'quvchilarning nutqi va fikrlashlari shu asosda rivojlantiriladi. Ma'lumki, boshlang'ich sinflarda geometrik tushunchalarning ta'riflarini kiritish haqida so'z ham bo'lishi kerak emas. Lekin kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning geometrik tasavvurlari zahirasi qancha boy bo'lsa, ular tomonidan geometrik bilimlarni o'zlashtirish, keyingi sinflarda ular tasavvurlarini rivojlantirish shuncha sifatli bo'ladi. Murakkabroq tekis shakllardan geometrik figuralarni ajratib olish uncha qiyinchilik tug'dirmaydi, ammo fazoviy jismlardan tekis shakllarni ajratish o'quvchilarga qiyinlik qiladi. Biroq bunday mashqlarni kiritish qabul qilishning tabaqalashgan samadorligini oshiradi.

TADQIQOT NATIJALARI

O'qituvchi tomonidan modellar bilan ishlash, o'lchash, chizish, kesma va geometrik figuralarni hosil qilishdan tizimli foydalanish geometrik materialni o'rganishda, o'quvchilarning fazoviy tasavvurlarini shakllantirishda, ularni narsalarning geometrik shakllari bilan tanishtirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Masalanidagi geometrik shakllarni yasash o'quvchilarning geometrik figuralar haqidagi bilimlarini chuqurlashtiradi va kengaytiradi. Amaliy masalalarni yechishda geometrik bilimlarni

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini geometriya elementlari bilan tanishtirishdan kuzatilgan asosiy maqsadlardan biri ularning fazoviy va geometrik figuralar haqida tasavvurlarini tarkib toptirish va rivojlantirishdan iboratdir.

O'quvchilarda fazoviy tasavvurlari tarkib toptirish va rivojlantirish ko'p jihatdan ular tomonidan bajariladigan amaliy mashqlar tizimiga bog'liqdir. Bunday mashqlarni bajarishda faqat ko'z bilan ko'rish va eshitishgina yetarli bo'lmaydi, balki ko'p hollarda va, ayniqsa, dastlabki bosqichda o'quvchilar o'rganilayotgan geometrik figuralarni qo'llari bilan ushlab ko'rish, sezishi, chizishi, yasashi kerak bo'ladi. Lekin, geometrik materialni o'rganishda faqat suhbat yoki hikoya qilib berish usullaridan foydalanish, mustaqil ishlarni bajarishga yetarli e'tibor bermaslik natijasida o'quvchilar materialni sust qabul qiladilar va ularning geometrik figuralar haqidagi tasavvurlari mustahkam bo'lmaydi. Shuning uchun ham o'qituvchi boshlang'ich sinflarda geometriya elementlarini o'rganishning samarali usullaridan biri bo'lgan amaliy-laboratoriya ishlaridan foydalanishi va o'quvchilardan geometrik figuralar modellarini qog'ozdan, simdan, cho'plardan mustaqil yasash ko'nikma malakalarini tarkib toptirishga e'tiborni kuchaytirishi kerak bo'ladi.

O'quvchilar tomonidan doimo va tizimli ravishda modellarni mustaqil yasash, chizish, o'lchash, geometrik figuralarni qismlarga bo'lish va qismlardan boshqa yangi figuralarni yasash kabi mashqlarni bajarilishi ular tomonidan geometrik materialni o'zlashtirilishi uchun asos bo'ladi.

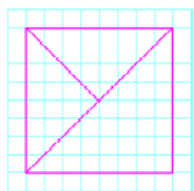
Figuralarni qismlarga ajratish va qismlarni birlashtirish orqali yangi figuralarni hosil qilish kabi ko'nikma va malakalarni o'quvchilarning fazoviy va geometrik tasavvurlarini rivojlantirish bilan bir qatorda, to'g'ri to'rtburchakning yuzi mavzusini o'rganish uchun zamin yaratadi.

Bu tirdagi mashqlar uning tarkibidagi tayanch so'zlarga asosan quyidagi guruhlariga bo'linadi.

1. Chiz, qirqib ol
2. Chiz, qirqib ol, qismlarga bo'l
3. Chiz, qirqib ol, qismlarga bo'l, bo'laklardan yasa va ularni bajarish o'quvchilarda

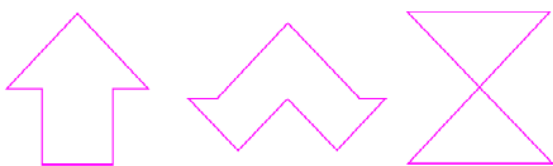
kiyinchilik tug'dirmaydi.

Yuqoridagi fikrlarga mos ravishda quyidagi mashqni keltirib o'tishimiz mumkin: 4-sinf matematika darsligidagi mashq. Masalaning berilishi: Katakli qog'oz varag'iga 2-rasmda ko'rsatilganidek kvadrat chizing. Uni qirqib oling. 2-rasmda ko'rsatilganidek bo'lib chiqing va qirqib oling. [4]

2-rasm.

Kvadrat qismlaridan shunday shakllar tuzing(3-rasm):

3-rasm.

Boshlang'ich sinf dasturida bolalarda fazoviy tasavvurlarni rivojlantirish uchun geometrik materialning nazariyasi hamda amaliyotiga keraklicha e'tibor qaratilgan. Geometrik shakllarni

yasash, ularni oldin katakli, so'ngra oq qog'ozda chizish, modellashtirish, chizmalarda va atrof-borliqdan ma'lum geometrik shakllarni tanish, xususan, bu shakl boshqa bir murakkab shaklning biror bir elementi bo'lgan holda ham, kabi ishlarni muntazam olib borish maqsadga muvofiqdir.

Boshlang'ich sinflar matematika kursining dasturiga asosan kesmalarining uzunliklarini o'lchash va taqqoslashga katta e'tibor beriladi. Agar dastlab kesmalarining uzunliklari kataklar bo'yicha va masshtabli chizg'ich yordamida amalga oshirilsa, keyinchalik kesma uzunligini tsirkul va masshtabli chizg'ich yordamida o'lchash amalga oshiriladi.

O'quvchilarda kesmalar uzunliklarini o'lchash va taqqoslash ko'nikmalari tarkib toptirilgach, berilgan uzunlikdagi kesmalar yasash, to'g'ri to'rtburchak yasashga doir masalalarni yechish yo'li bilan ularning bilim ko'nikma va malakalari mustahkamlanadi. Kesma to'g'risida tasavvurlarni mustahkamlash uchun o'quvchilarni ularni o'rab turgan muhitdan to'g'ri chiziq kesmasini ko'rsatishga doir mashqlar bilan tanishtirish ham muhim ahamiyat kasb etadi.

O'quvchilar o'zlari qog'ozdan, plastilindan va cho'plardan foydalanib, ko'pburchak modellarini yasashi, daftarlarida ko'pburchaklar chizishi va ularni bo'yashi, boshqa geometrik figuralar ichida ko'pburchaklarni ajratishga doir mashqlarni bajarishlari muhim ahamiyat kasb etadi.

Bu mashqlarni bajarish natijasida o'quvchilar ko'pburchaklar elementlarini to'g'ri ko'rsatishi, ya'ni ko'pburchakning uchi (nuqtalarni ko'rsatishi), ko'pburchakning tomoni (kesmalarni ko'rsatishi), ko'pburchakning burchaklarini anglab yetadilar.

Bu mashq esa, o'quvchilar tomonidan "ixtiyoriy to'g'ri to'rtburchak- to'rtburchakdir, ixtiyoriy kvadrat - to'g'ri to'rtburchakdir" ekanligini anglashiga xizmat qiladi.

Ko'pburchaklar modellaridan foydalanib, figuralarni qismlarga ajratish va bu qismlardan yangi figuralar tuzishga doir masalalarni yechish mumkin. Shuni ta'kidlash lozimki, figuradarni qismlarga ajratish bilan o'quvchilar birinchi marta kesmani bo'lish misolida tanishadilar. Ular, masalan, kesmada biror nuqta belgilangan bo'lsa, bu nuqta berilgan kesmani ikkita kesmaga ajratishini bilishadi. Shuning uchun ham ko'pburchaklarni qismlarga ajratish o'quvchilar uchun qiyinlik tug'dirmaydi. Figuralarni qismlarga bo'lish va hosil qilingan qismlarda yangi figura yasashga doir mashqlar o'quvchilarda, bir tomondan, birlikning ulushi tushunchasini kiritishga yordam bersa, ikkinchi tomondan, "figuraning yuzi" tushunchasini kiritishda muhim rol o'ynaydi.

Boshlang'ich sinflarda geometriya elementlarini o'rganishda o'rganilayotgan material tizimi xususiyatlarini hisobga olgan holda, uning alohida yunalishlarini ajrata olishlik muhim ahamiyat kasb etadi, chunki o'rganilishi lozim bo'lgan mashqlarning mazmuni va xarakterini belgilashga imkoniyat yaratib aniq darsda ulardan qaysi biri asosiy va qaysi biri tanishtiruv xossasiga ega ekanligini aniqlashga yordam beradi. Masalan, boshlang'ich maktab matematika kursida asosan kesma tushunchasini o'rganish ko'zda tutilgan. Bu tushuncha haqida tasavvur hosil qilish uchun «to'g'ri chiziq» tushunchasidan foydalanish kerak bo'ladi. Lekin bunday o'qituvchi to'g'ri chiziq tushunchasi bilan o'quvchilarni tanishtirishi zarur degan xulosa kelib chikmasligi lozim, chunki bu holda asosan maqsad o'quvchilarni kesma bilan tanishtirish bo'lib, to'g'ri chiziq tushunchasi faqat tanishuv xarakteriga ega bo'ladi. Shuning uchun ham o'quvchilar qisqa holda to'g'ri chiziq va egri chiziq bilan tanishtirilgandan so'ng ularning kesma to'g'risidagi bilimlari chuqur va asosli ravishda tarkib toptiriladi.

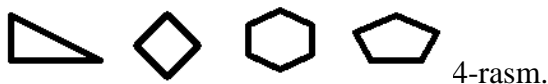
Ko'pburchaklarni o'rganishda ularning qog'ozdan qilingan modellaridan foydalanish, daftarda ko'pburchaklarni chizish va bo'yash muhim ahamiyatga egadir, chunki boshlang'ich sinflarda ko'pburchaklar tekislikning qismi sifatida qaraladi. Ma'lumki, matematika kursida ko'pburchak

tushunchasining ikkita ta'rifi mavjud bo'lib, ularning biri bo'yicha ko'pburchak yopiq sinq chiziq sifatida ta'riflanadi, ikkinchisi bo'yicha esa ko'pburchak- tekislikning qismi sifatida qaraladi.

Yuqorida ta'kidlab o'tilganiday boshlang'ich sinflarda ko'pburchak: tekislikning qismi sifatida o'rganiladi. Lekin boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish tajribasi shuni ko'rsatmoqdaki, ko'p o'quvchilar ko'pburchak va yopiq sinq chiziqlarni ajrata olmaydilar. Shuning uchun ham geometrik mashqlar tizimiga «yopiq sinq chiziq» tushunchalarining mohiyatini ochib beruvchi mashqlarni kiritish maqsadga muvofiqdir. Bu mashqlarni yechish va ularni yechishda taqqoslash va qarama-qarshi qo'yish usullaridan foydalanish o'quvchilar tomonidan bu tushunchalarni ongli o'zlashtirish uchun asos yaratadi va keyinroq ba'zi o'quvchilar tomonidan yo'l qo'yiladigan xatolik: ya'ni to'g'ri to'rtburchakning yuzini topish o'rniga uning perimetrini topish va aksincha, to'g'ri to'rtburchak perimetrini topish o'rniga uning yuzini topish kabi xatoliklarni oldini olishga xizmat qiladi.

Ko'pburchaklarning modellaridan foydalanib, figuralarni tasniflashga doir turli xil mashqlarni bajarish mumkin. Agar dastlab bu mashqlar belgilarni (alomatlarini) ajratishga qaratilagn bo'lsa, masalan: [1]

a) Bu shakllar bir-biridan nimasi bilan farq qiladi? (4-rasm)

4-rasm.

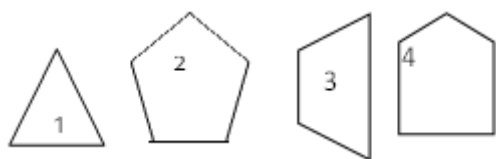
b) Bu yerda qaysi ko'pburchak yo'q bo'lsa, uni daftaringizga chizing.(5-rasm)

5-rasm.

Shunga o'xshash tasniflashga doir soddadan murakkabga boruvchi mashqlar majmuasidan iborat bo'ladi.

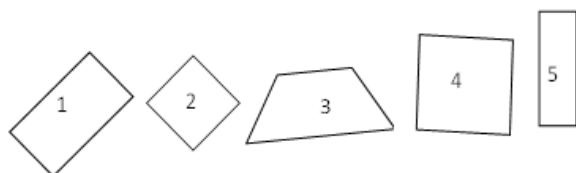
V) Shakllarni bir so'z bilan ayting, bunda to'rtburchak nechta? Qaysi shakllar ikkitadan to'g'ri burchakka ega? (6-rasm)

6-rasm.

Chizmaga qarang va undagi shakllar nima deb atalishini ayting?

G) To'rtburchaklar orasidan to'g'ri to'rtburchaklarni toping. To'g'ri to'rtburchaklar orasidan kvadratlarni ajtating. (7-rasm)

7-rasm.

Bu mashq esa o'quvchilar tomonidan «ixtiyoriy to'g'ri to'rtburchak-to'rtburchakdir ixtiyoriy kvadrat-to'g'ri to'rtburchakdir» ekanligini anglashiga xizmat qiladi.

Ko'pburchaklar modellaridan figuralarni qismlarga ajratish va bu qismlardan yangi figuralar tuzishga doir masalalanri yechish mumkin. Shuni ta'kidlash lozimki, figuralarni qismlarga

ajratish bilan o'quvchilar birinchi marta kesmani bo'lish misolida tanishadilar. Ular, masalan, kesmada biror nuqta belgilangan bo'lsa, bu nuqta berilgan kesmani ikkita kesmaga ajratishini bilishadi. Shuning uchun ham ko'pburchaklarni qismlarga ajratish o'quvchilar uchun qiyinchilik tug'dirmaydi.

Figuralarni qismlarga bo'lish va hosil qilingan qismlarda yangi figura yasashga doir mashqlar o'quvchilarda, bir tomondan, birlikning ulushi tushunchasini kiritishga yordam bersa, ikkinchi tomondan, «figuraning yuzi» tushunchasini kiritishda muhim rol o'ynaydi.

Shuning uchun ham dastlabki bosqichda bunday mashqlarni bajarishda figuralarning qog'oz modellaridan foydalanib, qaychi yordamida qirqib berilgan figurani qismlarga so'ngra bu qismlardan talab etilayotgan figura tuzilsa, keyinchalik esa bunday masalalar yechimini o'quvchilar chizmalarda va ongida bajaradilar.

Masalan: Har bir shaklni to'g'ri to'rtburchak va 2 ta uchburchakka ajrating(8-rasm). [1]

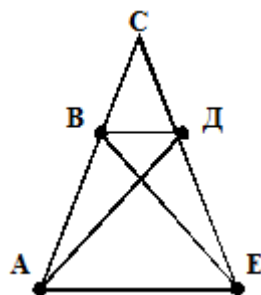

8-rasm.

Figurani bo'laklarga bo'lishning xususiy holi bu figurani teng bo'laklarga bo'lishdir. O'quvchilar kesmalarni, ko'pburchaklarni teng qismlarga bo'lishni o'rganadilar.

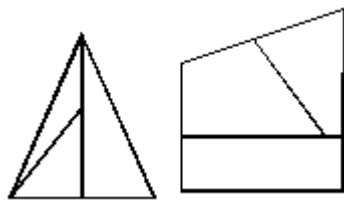
Boshlang'ich sinflar uchun Davlat ta'lim standarti talabiga asosan boshlang'ich sinflarda o'quvchilar tevarak-atrofdagi geometrik shakllarni tanish, topa olish ko'nikma va malakalarini egallashlari talab etiladi. Demak, o'quvchilar atrof-muhitda geometrik figuralarni tanishga doir mashqlar bilan bir qatorda:

1. Murakkab geometrik figuralarda tanish figuralarni topishga doir mashqlar, masalan, uchburchaklar nechta, kvadratlar nechta, to'g'ri to'rtburchaklar nechta ekanligini talab qiluvchi mashqlar beriladi.
2. Umumiy elementga ega bo'lgan figuralarni izlashga doir mashqlar bilan, masalan,
 - a) VD kesma umumiy bo'lgan beshta shaklni ayting?
 - b) AE kesma qaysi shakllar uchun umumiy bo'ladi? (9-rasm)

9-rasm.

v) Murakkab geometrik figuralarda bir nechta figuraning umumiy qismidan iborat bo'lgan figurani topishga doir mashqlar bilan, masalan chapdagi rasmdan 5 ta uchburchak, o'ngdagi rasmdan 5 ta to'rtburchak topib tanishadilar (10-rasm). [2]

10-rasm.

Biz yuqorida o'quvchilarda burchak haqida dastlabki tasavvur hosil qilishda uni «uchburchakning uzib olingan» burchagi sifatida talqin etilishi haqida aytib o'tish mumkin.

MUHOKAMA

Shuni aytish lozimki, boshlang'ich sinf o'quvchilari burchaklar haqida biroz mavhumroq ma'lumot oladilar: faqat to'g'ri va to'g'ri emas burchaklarni farqlashni o'rganib, burchakning uchi va tomonlarini ajrata oladilar holos. Bu bosqichda ular burchakning tomonlari nurlardan iborat ekanligini anglab yetmaydilar. Qog'oz varagini buklash yo'li bilan o'quvchilar to'g'ri burchak modelini hosil qiladilar, ularni burchaklarga qo'yish usuli bilan berilgan burchaklar ichida to'g'ri yoki to'g'ri emas burchaklarni ajratishni o'rganadilar. Keyinroq esa malka modelidan foydalanish o'quvchilarning «burchakni kattalashtirish (kichiklashtirish)» termini ma'nosini anglab yetishga yordam beradi.

O'quvchilarda burchak to'g'risida tasavvurni tarkib toptirishning murakkabligi sababi shundan iboratki, ular birinchi marta chegaralanmagan figurani o'rganishga kirishadilar. Chegaralanmagan figuralar haqida o'quvchilarda tasavvur hosil qilish o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, uni faqat boshlang'ich sinf o'quvchilaridagina emas, balki 5-6-sinf o'quvchilarida tarkib toptirish ham murakkab jarayondir.

Siniq chiziq haqida o'quvchilarda tasavvur hosil qilish uchun o'qituvchi bir bo'lak simni olib, uni o'quvchilar ko'z o'ngida sindirib (bukib) amalga oshirishi maqsadga muvofiqdir.

XULOSA

O'quvchilarning e'tiborlari siniq chiziqning bo'g'inlari (qismlari) kesmalardan iborat ekanligiga qaratish kerak. O'quvchilarning o'zlari cho'plardan va plastilin bo'laklaridan siniq chiziq modellarini yasashlari, daftarlariga va doskaga siniq chiziq chizishni o'rganib olishlari samarali natija ekanligini anglatadi. Shundan so'ngina ularga siniq chiziqlar ochiq va yopiq bo'lishi mumkinligi aytish mumkin. Bunda yopiq siniq chiziqlar ko'pburchaklarning chegaralari bo'lishini o'quvchilar ongiga yetkazish muhimdir. Masalan, uchta bo'g'indan iborat yopiq siniq chiziq uchburchakning chegarasidir.

Shundan keyin o'quvchilarga siniq chiziq uzunligini topish uchun uning har bir bo'g'ini uzunligini topish va topilgan sonlarni qo'shish kerak ekani aytiladi. Siniq chiziq uzunligini topishga doir mashqlar o'quvchilarni, ko'pburchak perimetri tushunchasini idrok qilishga olib keladi. Perimetрни topilishi kerak bo'lgan dastlabki figura sifatida uchburchak olinishi maqsadga muvofiqdir. Shundan keyin o'quvchilarni har xil ko'pburchaklarning perimetrlarini topish bo'yicha mashq qildirish kerak. Ular orasida teng yonli va teng tomonli uchburchaklar, to'g'ri to'rtburchaklar, kvadratlar va boshqa figuralar bo'lishi maqsadga muvofiqdir.

Lekin boshlang'ich sinflar matematika kursida geometriya elementlari bo'yicha yangi materialni o'rganishda mustaqil ishlarni tashkil etish o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda tabaqalashtirilgan ta'limni amalga oshirish uchun sharoit yaratadi. Natijada har bir o'quvchi mukammal geometrik tasavvurga ega bo'lishi bilan bir qatorda, ularning mantiqiy qobiliyatlarini o'stirishga erishiladi.

REFERENCES

1. Пишкало А.М. I-IV синфларда Геометрия. – Тошкент: Ўқитувчи, 1990. – В. 228.
2. Jumaev M. E. Matematika o'qitish metodikasi. (OO'Yu uchun darslik) –Toshkent: Bayyoz, 2022 yil. – В. 320.
3. Jumaev M. E. Tadjieva Z.G'. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi.(OO'Yu uchun darslik.) –Toshkent: Fan va texnologiya, 2005 yil.
4. Matematika. 4-sinfi uchun darslik. - Toshkent: O'qituvchi, 2020. – В.33.
5. www.pedagog.uz www.ziyonet.uz

XALQARO BAHOLASH DASTURLARIDA MATEMATIK SAVODXONLIK

Ho'jamberdiyev Shukrillo Xasanjonovich

Andijon davlat pedagogika instituti Informatika va aniq fanlar kafedrası
o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7217503>

Annotasiya. Maqolada PISA xalqaro baholash tizimida olib borilayotgan ilmiy izlanishlar, matematika fanining rivoji va ta'lim jarayonida o'quvchilarni bilimini, matematikaviy savodxonligini oshirishda tutgan o'rni bayon etilgan. Shaxsiy, kasbiy va ilmiy kontekstga oid topshiriqlar tahlil qilinib, baholash mezonlari ko'rsatib berilgan.

Tayanch so'z va tushunchalar: matematik savodxonlik, PISA topshiriqlari, xalqaro baholash, kontekst.

МАТЕМАТИЧЕСКАЯ ГРАМОТНОСТЬ В ПРОГРАММАХ МЕЖДУНАРОДНОЙ ОЦЕНКИ

Аннотация. В статье описывается роль научных исследований в международной системе оценивания PISA, развитии математики и развитии знаний и математической грамотности студентов в учебном процессе. Задания в личном, профессиональном и научном контекстах анализируются, и представлены критерии оценки.

Ключевые слова и понятия: Математическая грамотность, задания PISA, международная оценка, контекст.

MATHEMATICAL LITERACY IN INTERNATIONAL ASSESSMENT PROGRAMS

Abstract. The article describes the scientific research conducted in the PISA international assessment system, the development of mathematics and its role in improving students' knowledge and mathematical literacy in the educational process. Assignments related to personal, professional and scientific context are analyzed and evaluation criteria are indicated.

Key words and concepts: mathematical literacy, PISA tasks, international assessment, context.

KIRISH

Har bir davlat matematik savodxonlik yoki kompetentlik tushunchasi bo'yicha o'z qarashlariga ega va unga kutilgan natija sifatida erishish uchun o'z ta'lim jarayonini tashkil qiladi. Ma'lumki, matematik savodxonlik yoki kompetentlik asosan arifmetik ko'nikmalarga ega bo'lish, xususan, butun sonlar, oddiy va o'nli kasrlar ustida qo'shish, ayirish, ko'paytirish va bo'lish amallarini bajarish, foizlarni hisoblash, sodda geometrik shakllarning yuzi va hajmlarini hisoblash kabi ko'nikmalarni o'z ichiga oladi. Raqamli texnologiyalarning hayotimizga kirib kelishi esa odamlarda ma'lumotlar oqimidan shaxsiy ehtiyojlarini qondirish uchun kerakli ma'lumotlarni olish imkoniyatlarining paydo bo'lishi, turmushning sog'liq va sarmoyalar bilan bog'liq sohalarida, ob-havo va iqlim o'zgarishlari, soliqqa tortish, davlat qarzi, aholi sonining o'sishi, yuqumli kasalliklar epidemiyasining tarqalishi, jahon iqtisodiyoti kabi ijtimoiy muammolarni hal qilish bilan bog'liq ko'nikmalarga bo'lgan ehtiyojlarni ham keltirib chiqardi. XXI asr hayotiy ehtiyojlarining bunday kun sayin o'zgarib borishi, o'z navbatida matematik savodxonlik tushunchasining kengayib, takomillashib borishini taqozo etmoqda.[1]

Matematik savodxonlik adabiyotlar va tadqiqotlarda turlicha ta'riflangan. Jumladan, o'quvchilarni xalqaro tadqiqotlarga tayyorlashga mo'ljallangan Axborotnomaning 1-qismida qayd etilishicha, matematik savodxonlik – bu shaxsning turli hayotiy vaziyatlar (kontekstlar) va masalalar ustida matematik mulohaza yuritish, berilgan muammoni matematika yordamida ifodalay olish, muammoni yechishda matematikani qo'llay olish va olingan natijalardan muammoning yechimini talqin qilish va baholashda foydalana olish qobiliyatidir. U hodisalarni tavsiflash, tushuntirish va oldindan aytib berish uchun tushunchalar, algoritmlar, faktlar va vositalarni o'z ichiga oladi. U insonlarga matematikaning olamdagi o'rnini tushunishga hamda yaratuvchan, qiziquvchan va o'zini o'zi tahlil qiladigan XXI asr fuqarolariga zarur bo'lgan, asosli hukm va qarorlar qabul qilishga yordam beradi [2].

Matematik savodxonlik maxsus tuzilgan topshiriqlar yordamida baholanadi va tadqiq qilinadi. Bu topshiriqlarning mazmuni, tuzilishi va shakli tadqiqot mohiyatidan kelib chiqib qabul qilingan muayyan talablarga javob berishi lozim bo'ladi. O'quvchilarning matematik savodxonligini baholashda PISA dasturi doirasidagi topshiriqlar va ularni yechish o'rinni. Ushbu dasturning maqsadi maktabda olgan malaka, bilim va ko'nikmalarini hayotda qo'llashni bilish va natijani tahlil qila olish, vaziyatdan chiqa olish, baholashni bilishdan iborat.

TADQIQOT METODI VA METODOLOGIYASI

O'quvchilarning matematik tayyorgarligini baholashda, topshiriqlar o'quvchilarning kundalik hayotdagi qiziqishlari va ehtiyojlariga mosligi, muammo mazmuni (kontekst) ning hayotiyliigi, matematikani qo'llash bosqichlarining faqat ayrimlarini emas, balki barchasining to'liq qamrab olinganligi, ya'ni bu jarayonning bir qisminigina bajarish (masalan, tenglamani yechish, algebraik ifodani soddalashtirish) emas, balki masalani tushunish bosqichidan boshlab, uni matematik tilda ifodalash, yechish va yechimni talqin qilishgacha bo'lgan barcha bosqichlarning hammasini qamrab olinganligiga alohida e'tibor qaratiladi.

Bu jihatlar o'quvchilarning matematik tayyorgarligini baholash mazmuni, ya'ni matematik savodxonlik tushunchasida o'z aksini topadi.

PISA – (Programme for International Student Assessment) - o'quvchilar bilimni baholash xalqaro dasturi, 15 yoshli bolalarning o'qish, matematika, tabiiy fanlar bo'yicha savodxonligini hamda bilimlarini amaliyotda qo'llash qobiliyatini baholovchi dasturdir.

Mazkur dastur matematik savodxonlikni baholashga qaratilgan bo'lib, sinov topshiriqlarining tuzilmasi (modeli) quyidagi 3 jihat asosida tuziladi:

- topshiriq tegishli bo'lgan matematika fanining *mazmun sohasi, ya'ni bo'limlari*;
- muammo mazmuni yoki *konteksti*;
- topshiriqni bajarishda o'quvchilar namoyish qilishi lozim bo'lgan *aqliy faoliyat turi*

[1].

Topshiriq tegishli bo'lgan matematika fanining mazmun sohasi, ya'ni bo'limlari miqdorlar, o'zgarish va munosabatlar, fazo va shakl, ma'lumot va noaniqliklarga bo'linadi.

Miqdorlar – mazmun sohasida sonlar va ular orasidagi munosabatlarga doir topshiriqlar beriladi va maktab matematika kursida bu bo'lim «Arifmetika» deb yuritiladi. Bu mazmun sohasi bo'yicha tuzilgan topshiriqlar quyidagi mavzularni qamrab olishi mumkin:

– *Sonlar va o'lchov birliklari*: son haqida tushuncha, sonlarni tasvirlash va sanoq sistemalari, butun va ratsional sonlarning xossalari, irratsional son haqida dastlabki tushunchalar, vaqt, pul, og'irlik, temperatura, uzunlik, yuza, hajm, shuningdek, ulardan hosil bo'lgan kattaliklar (masalan, tezlik – km/h) va ularning qiymatlari;

– *Kompyuter yordamida modellashtirish (PISA–2021)*: natijasi ko‘p omillarga bog‘liq muammolarni maxsus kompyuter simulatori yordamida, bu omillarning yakuniy natijaga ta‘siri nuqtai nazaridan turli vaziyatlar (budjetni moliyalashtirish, rejalashtirish, aholini taqsimlash, kasalliklarning tarqalishi, eksperimental ehtimollik, kimyoviy reaksiyalarning davom etish vaqti va hokazolar) asosida o‘rganish. Miqdorlarni o‘lchashda qo‘llaniladigan mos o‘lchov usullari asosida yaratilgan kompyuterdagi simulatsion o‘quv qurollari, kalkulator va o‘lchov asboblardan foydalanish;

– *Arifmetik va algebraik amallar*: arifmetik va algebraik amallar, qabul qilingan qoidalar, qonunlar, shu jumladan, sonni darajaga ko‘tarish va sodda kvadrat ildizlarni chiqarish amallarining mohiyati va xossalari;

– *Foizlar, munosabatlar va proporsiyalar*: ularning qiymatlarini hisoblash, proporsiyalar va to‘g‘ri proporsional munosabatlarning muammolarni yechishda qo‘llanishi;

– *Baholash*: sonli ifodalar va miqdorlarning berilgan aniqlikdagi taqribiy qiymatlari, yaxlitlash;

Saralash usuli: bu usul bilan yechiladigan guruhlash, o‘rinlashtirish va o‘rin almashtirishlarga doir sodda kombinatorika masalalari.

O‘zgarishlar va munosabatlar – mazmun sohasida turli jarayonlarda o‘zgaruvchilar orasidagi munosabatlarni matematik ifodalash bilan bo‘g‘liq topshiriqlar beriladi va u matematikaning «Algebra» bo‘limiga tegishli. Bu mazmun sohasi bo‘yicha quyidagi ko‘nikmalar baholanadi:

– *Funksiyalar*: funksiya tushunchasi (bunda asosiy urg‘u chiziqli funksiyalarga qaratiladi), ularning xossalari, ularning turli ko‘rinishlarda berilishi va tasvirlash usullari. Odatda, funksiyalar so‘zlar yordamida, timsolli, jadval va grafik ko‘rinishlarda tasvirlanadi;

– *Algebraik ifodalar*: algebraik ifodalarning so‘zlar yordamida talqini, algebraik ifodalar ustida amallar, o‘zgaruvchilar, timsollar qiymatlari bilan ishlash, o‘zgaruvchilar o‘rniga qiymatlarini qo‘yish va ifodaning qiymatini hisoblash;

– *Tenglama va tengsizliklar*: chiziqli tenglamalar, chiziqli tenglamalar sistemalari va tengsizliklar, sodda kvadrat tenglamalar, analitik va noanalitik yechish usullari (masalan, «urinish va xatolar asosida o‘rganish» usuli);

– *Koordinatalar sistemasi*: ma‘lumotlar, ularning joylashuvi va o‘zaro munosabatlarini ifodalash va koordinatalar sistemasida tasvirlash;

– *O‘shish hodisasi (PISA–2021)*: o‘shishning turli tiplari: chiziqli, chiziqli bo‘lmagan, kvadratli va ekponensial (tizimning qo‘shiladigan, navbatdagi o‘shish qiymati uning shu paytgacha bo‘lgan qiymatiga proporsional bo‘lishi).

TADQIQOT NATIJASI

Fazo va shakl – bu mazmun sohasida fazoviy va yassi geometrik shakllar va munosabatlarga doir topshiriqlar beriladi va uni «geometriya» deb atasak ham bo‘ladi. Bunda quyidagi ko‘nikmalar baholanadi:

– *Yassi va fazoviy geometrik shakllar (obyektlar) orasidagi munosabatlar*: shakllar elementlari orasidagi bog‘lanishlar (masalan, Pifagor teoremasi, uchburchak tomonlari orasidagi bog‘lanishlar), shakllarning o‘zaro joylashuvi, tengligi va o‘xshashligi, dinamik munosabatlar, fazo va tekislikda harakatlar, yassi va fazoviy obyektlar orasidagi bog‘lanishlar. Ikki parallel to‘g‘ri chiziq va kesuvchi hosil qilgan burchaklar orasidagi munosabatlar. Uchburchak yuzasi, to‘rtburchak perimetri va yuzasi formulalari;

– *Fazoviy shakllar (to‘g‘ri burchakli parallelepiped, piramida, silindr, konus, sfera, shar) va ularning xossalari*: fazoviy jismlar sirtining yuzasi va hajmini hisoblash formulalari;

– *O‘lchashlar*: shakllar va obyektlar hamda ular orasidagi xossalarning sonli xarakteristikalari: burchak qiymatlari, masofalar, uzunliklar, perimetr, aylana uzunligi, yuza va hajm.

– *Geometrik yaqinlashish (PISA–2021)*: berilgan murakkab va notanish geometrik obyektlarning elementlari va xossalarni o‘rganish uchun ularni tanish sodda geometrik shakllarga bo‘laklash va bu sodda shakllar uchun ma‘lum formula va vositalardan foydalanish.

Ma‘lumotlar va noaniqliklar – bu mazmun sohasi matematikaning «Ehtimolliklar nazariyasi va matematik statistika elementlari» bo‘limiga tegishli bo‘lib, unda ehtimolli va statistik hodisalar va munosabatlarga doir topshiriqlar beriladi hamda quyidagi ko‘nikmalar baholanadi:

– *Ma‘lumotlar qatori, uni tasvirlash va talqin qilish*: ma‘lumotlar qatorining tabiati va kelib chiqishi, uni turli ko‘rinishlarda tasvirlash va talqin qilish;

– *Ma‘lumotlarning o‘zgaruvchanligi va uning tavsifi* taqsimotning o‘zgaruvchanligi tushunchasi, ma‘lumotlar qatorining markaziy tendensiyalari (moda, mediana, o‘rta qiymat), bu ma‘lumotlarni tavsiflash va sonli ifodalarda talqin qilish usullari;

– *Tanlanma va tanlanmalarni tuzish*: bosh to‘plamdan tanlash va tanlanma tushunchalari, tanlanma xossalari qarab bosh to‘plam haqida xulosalar chiqarish;

– *Tasodifi hodisalar va ehtimollik*: tasodifi hodisa tushunchasi, tasodifi o‘zgarish va uni tasvirlash, hodisaning ro‘y berish chastotasi va ehtimolli, ehtimollik tushunchasining asosiy jihatlari va unga turlicha yondashuvlar;

– *Shartli qaror qabul qilish (PISA–2021)*: shartli ehtimollik va kombinatorikaning asosiy tamoyillaridan vaziyatlarni talqin qilishda va bashoratlar qilishda foydalanish;

– *Ma‘lumotlarni kompyuter va dasturiy vositalar yordamida tasvirlash*: ma‘lumotlarni aniqlash, yig‘ish va ularga ishlov berish hamda natijalarni taqdim qilishda tegishli kompyuter va dasturiy vositalardan foydalanish imkoniyatlari.

PISA topshirig‘ining konteksti, bu – real hayotiy vaziyatning matnli ko‘rinishidir. Kontekstda ifodalangan vaziyatlarning turli ko‘rinishlariga qarab, shaxsiy, kasbiy, ijtimoiy va ilmiy kabi topshiriqlarga bo‘linadi.

Shaxsiy - kontekstda berilgan muammolar turkumiga tegishli topshiriqlarda:

– o‘quvchining shaxsiy hayoti bilan bog‘liq, do‘stlar bilan muloqot qilish, sport bilan shug‘ullanish, dam olish kabi kundalik turmushdan olingan vaziyatlar;

– oila, do‘stlar va tengdoshlar davrasiga aloqador kundalik maishiy vaziyatlar;

– kattalarning kundalik turmushi bilan bog‘liq xaridlar, ovqat tayyorlash, sog‘liq, shaxsiy ishlarni rejalashtirish va boshqa vaziyatlar tasvirlanishi mumkin.

Kasbiy - kontekstlarda berilgan muammolar turkumiga tegishli topshiriqlarda:

– o‘quvchining maktabdagi hayoti yoki mehnat faoliyati bilan bog‘liq vaziyatlar;

- maishiy qurilish sohasi yoki maktab hayoti bilan bog‘liq o‘lchash ishlari, qurilish materiallariga buyurtma berish va narxlarni hisoblash, to‘lovlar, muayyan yumushni bajarishga doir vaziyatlar;

– o‘quvchilar uchun tushunarli bo‘lgan kasbiy faoliyatga va kasblar olamiga doir vaziyatlar tasvirlanishi mumkin.

Kasbiy kontekst ishchi kuchining ixtiyoriy darajasiga (maxsus malakani talab qilmaydigan ishlardan tortib to yuqori malaka talab qiladigan ishlargacha) bog'liq bo'lishi mumkin. Bunda PISA tadqiqotida berilgan topshiriqlar 15 yoshli o'quvchining yosh xususiyatlariga mos bo'lishi lozim.

Ijtimoiy - kontekstlarda berilgan muammolar turkumiga tegishli topshiriqlarda:

– jamiyat (jamoat, mahalla, millat yoki butun dunyo xalqlari) ijtimoiy hayoti bilan bog'liq vaziyatlar;

– o'quvchining yaqin atrofia sodir bo'ladigan muammolarga (masalan, valuta almashtirish, bankdagi pul omonatlari) doir vaziyatlar;

– jamiyatda sodir bo'ladigan (saylovlarda ovoz berish, transport qatnovi masalalari, hukumat qarorlari, aholi sonining o'zgarishiga doir muammolar, milliy iqtisodiyot statistik ko'rsatkichlari bilan bo'g'liq) vaziyatlar tasvirlanishi mumkin.

Ilmiy - turkumiga tegishli topshiriqlarda:

– fan va texnikada matematikaning qo'llanishi bilan bog'liq vaziyatlar;

– tabiatda kechadigan hodisalar (obhavo va iqlim o'zgarishlari, ekologiya, tibbiyot, kosmos, genetika)ga doir vaziyatlar;

– bevosita real hayotiy vaziyatlar bilan bog'liq bo'lmagan, nazariy xarakterga ega bo'lgan sof matematik masalalar ham tasvirlanishi mumkin.

Kontekstda berilgan muammoni yechish uchun matematikani qo'llash – matematik savodxonlikning muhim jihatidir. Kontekst – bu mazkur muammolar paydo bo'ladigan inson olamining bir qismi. Tegishli matematik strategiyalar va ifodalarni tanlash ko'pincha muammo kontekstiga bog'liq, shuning uchun modelni ishlab chiqishda real olam konteksti haqidagi bilimlardan foydalanish kerak.

MUHOKAMA

Topshiriqlarni bajarishda o'quvchilar namoyish qilishi lozim bo'lgan har bir **aqliy faoliyat turi** quyidagi ko'nikmalarga ega bo'lishni talab qiladi:

Vaziyatlarni matematik tilda ifodalash:

– inson faoliyatining turli jabhalari: shaxsiy hayot, kelajakdagi kasbiy faoliyat, o'quv faoliyati, jamiyatdagi ijtimoiy hayot, fan va texnikaga doir turli kontekstlarda berilgan muammoli vaziyatlar mohiyatini o'qib tushunish;

– berilgan vaziyatni tahlil qilish va unda keltirilgan muammoni aniqlash;

– muammo va vaziyatlarda berilgan matematik tuzilmalar (qonuniyatlar va munosabatlar)ni tanib olish;

– muammo va vaziyatlarni soddalashtirish, ularni alohida masalalarga bo'lish;

– vaziyat tavsifia berilgan ma'lumotlardan amalda foydalanish imkoniyatlarini aniqlash, qayta ishlash va muammoni matematik masala ko'rinishida ifodalash;

– muammoli vaziyatning muhim jihatlari aks ettirilgan matematik modelni tuzish.

Matematikani qo'llash:

– amaliy matematik masalani yechish uchun o'rganilgan matematik tushunchalar, faktlar, g'oyalar, qonuniyatlar, algoritmlar va metodlardan foydalanish;

– masalani yechishning muqobil usullarini tahlil qilish, tanlash va asoslash;

– masalani (muammoni) yechish jarayonida yangi matematik bilimlarni hosil qilish va ularni o'zlashtirish;

– matematik taxminlarni ifodalash va tadqiq qilish, matematik asoslash, taqqoslash va baholash;

– masala yechishda mantiqiy, kreativ firlash, matematik mulohaza yuritish va ilmiy izlanish usullari: kuzatish, o'lehash, tajriba o'tkazish, analiz va sintez, induksiya va deduksiya, taqqoslash va analogiyalardanfoydalanish;

– matematik tushunchalar orasidagi aloqalarni tanib olish va ulardan foydalanish;

– kundalik turmushda uchraydigan va boshqa fanlarga oid o'quv va hayotiy vaziyatlarda matematikani qo'llash;

– tabiat, jamiyatdagi hodisa va jarayonlarni tushuntirish, modellashtirish uchun turli matematik talqin usullaridan foydalanish.

Yechimni talqin qilish:

– amaliy masalaning matematik yechimidan olingan natijalar ustida fir yuritish, matematik yechimni real muammo mazmuniga ko'chirish va matematik masalada tasvirlangan real muammoga nisbatan uni talqin qilish va topilgan yechim muammoning haqiqiy yechimiga mosligini hamda yaqinligini baholash;

– matematik firni aniq, yozma va tasvirli ifodalash uchun matematika tilidan, belgi va timsollardan hamda kompyuter va axborot kommunikatsiya texnologiyalari imkoniyatlaridan foydalanish.

Matematik savodxonlik o'quvchilarning matematik mulohaza yuritish asosida berilgan hayotiy vaziyatdagi muammoni «matematika tilida ifodalash (matematik modellashtirish)», «matematikani qo'llash», «topilgan matematik yechimni berilgan muammoga nisbatan talqin qilish va baholash» kabi faoliyat turlarini o'z ichiga oladi Qisqacha qilib, bu faoliyat turlarini «mulohaza yuritish», «ifodalash», «qo'llash» va «talqin qilish» va «baholash» deb yuritiladi.

XULOSA

Ushbu loyihalar o'quvchi yoshlarning ijodiy va tanqidiy fikrlashi, egallagan bilimlarini hayotda qo'llay olish layoqatiga baho berish va keyinchalik bu ko'nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Har uch yilda amalga oshiriladigan PISA dasturi mamlakatlarga ta'lim tizimining yutuq va kamchiliklari yuzasidan o'z vaqtida axborot berish, tegishli dasturlarning ta'sirini tahlil qilish imkoniyatini yaratib, ta'lim siyosati sohasida qarorlar qabul qilishni qo'llab-quvvatlaydi.

Ta'lim sifatini baholashga yo'naltirilgan PISA kabi xalqaro tadqiqotlar O'zbekiston ta'lim tizimida ilk marta o'tkazilayotganligi sababli ularni to'g'ri, samarali va ob'yektiv o'tkazish muhim ahamiyat kasb etadi.

REFERENCES

1. Xalqaro tadqiqotlarda o'quvchilarning matematik savodxonligini baholash (*Matematika fani o'qituvchilari, metodistlari va soha mutaxassislari uchun metodik qo'llanma*). Ta'lim inspeksiyasi huzuridagi Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi. – Toshkent, 2019-yil.
2. O'quvchilarni xalqaro tadqiqotlarga tayyorlashga mo'ljallangan Axborotnoma 1. O'qituvchi" Nashriyot-Matbaa ijodiy uyi. Toshkent - 2020. B.8.
3. PISA 2015 Results Excellence and Equity in education. Volume I. P. 28
4. PISA 2021 Mathematics Framework (First Draft)

YANGI DAVR HIKOYACHILIGIDA INSON OBRAZINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Shukurova Bahor Boltayevna

Termiz muhandislik- texnologiy instituti katta o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7217517>

Annotatsiya. Maqolada, avvalo, istiqlol davri ,yangi davr nasriga xos bo'lgan xususiyatlar, undagi shakliy va mazmuniy yangiliklar, hikoya janridagi o'zgarishlar atroflicha yoritildi. Yangi davr hikoyanavisligida Nazar Eshonqul va Shukur Xolmirzayev hikoyalarning o'ziga xos bo'lgan jihatlari, betakror holatlar tahlil qilindi.

Kalit so'zlar: badiiy asar, novella, milliy xarakter, Nazar Eshonqul "Maymun yetaklagan odam", Sh.Xolmirzayev "Qish hangomasi", "Qushlar qishlovdan qaytdi", "Olam tortilish qonuni", "Og'ir tosh ko'chsa" hikoyalari.

FEATURES OF THE IMAGE OF A PERSON IN THE STORYTELLING OF A NEW ERA

Abstract. First of all, the article covered in detail the features inherent in the prose of the period of independence, the new era, the formal and content news in it, the changes in the genre of the story. In the story of the new era, unique aspects of the stories of Nazar Eshonkul and Shukur Kholmirzayev were analyzed.

Keywords: work of Art, novella, national character, look Eshonkul "the man who led the monkey", Sh.The stories of Kholmirzayev "Winter hangover", "Birds returned from wintering", "The law of gravitation of the universe", "Heavy stone migration".

ОСОБЕННОСТИ ОБРАЗА ЧЕЛОВЕКА В ПОВЕСТКЕ НОВОЙ ЭПОХИ

Аннотация. Прежде всего, в статье подробно освещены особенности, присущие прозе периода независимости, новой эпохи, формальные и содержательные новости в ней, изменения в жанре рассказа. В повести новой эпохи проанализированы уникальные аспекты рассказов Назара Эшонкула и Шукура Холмирзаева.

Ключевые слова: художественное произведение, повесть, народный характер, взгляд Эшонкула «Человек, который вел обезьяну», Ш. Рассказы Холмирзаева «Зимнее похмелье», «Птицы вернулись с зимовки», «Закон всемирного тяготения», «Миграция тяжелых камней».

KIRISH

"Badiiy asar - insoniyat tarixining qaysi qatlamini tasvirlamasin, uni birinchi galda inson sifatidagi o'y-fikrlari bilan yoritishi lozim". Jumladan, hikoya – o'quvchini qahramonga ruhan yaqinlashtiradigan janr sanaladi. "Hikoyachilik janrining badiiy takomiliga xos belgilardan biri shundan iboratki, yozuvchilarimiz yuzaga kelgan ijodiy erkinlik tufayli, noan'anaviy ko'rinishdagi, yangi tipdagi qahramonlarni, o'ziga xos milliy xarakterlarni adabiyot maydoniga olib kirdi".[1]

Adabiyotshunos U. Normatov qayd qilganidek: "So'nggi yillardagi bizdagi adabiy jarayonga xos eng muhim xususiyatlardan biri shundaki, adabiyotimiz chinakamga xilma xil bo'lib boriyapti... bizda ham falsafiy asosi jihatidan xilma xil yo'nalishga mansub asarlar paydo bo'la boshladi".[2] Darhaqiqat, bu davrda yaratilgan hikoyalarning g'oyaviy yuki, milliy o'ziga xosligi, badiiy saviyasi va mavzular ko'lami o'tgan davrlarga qaraganda bir qadar ortgani yaqqol

sezilib turadi. Istiqloq davri nasrida shunday hikoya janri namunalari yaratildiki, ularning g'oyaviy yuki, makon-zamon omillari butun boshli bir romanga asos bo'la oladi.

Yangi asrning boshiga kelib hikoya janrida novellaga xos bo'lgan xususiyatlar qaytadan jonlandi. Bugungi kun hikoyalarida kuchli dramatik voqealar ketma-ket kuchayib boraveradi. Ulardagi makon va zamon omillari ham o'zgacha tus olmoqda. Natijada voqealar qisqa vaqt ichida bayon etiladi. Bunday yangiliklarni N.Eshonqul, U.Hamdani, Z.Qurolboy qizi kabi ijodkorlarning hikoyalarida uchratish mumkin.

Jumladan, Nazar Eshonqulning "Maymun yetaklagan odam" hikoyasi ramzlar orqali murakkab hayotning turfa xil qirralarini o'ziga xos talqin etadi. Adabiyotshunos U. Normatov qayd qilganidek: "Maymun yetaklagan odam" hikoyasi paydo bo'lgan, unda asrda tengdosh umri asrning alg'ov – dalg'ovlari, bema'ni maqsadlar yo'lida o'tgan, adashgan odamning fojeaviy qismati betakror tarzda ifoda etgan"[2]. Asarda rassom chol obrazi orqali umrning asosiy qismini jamiyat taraqqiyoti uchun baxshida etgan shaxslarning fojeaviy qismatini talqin etadi butun hayoti davomida e'tiqod qo'ygan jamiyatning parokandalikka yuz tutishi haqqoniy tasvirlangan. Umrining so'nggi damlarida butun e'tiqodi sarobga aylangan shaxsninig ayanchli qismati asosli talqin etiladi. Rassom chol ma'lum bir davrda maxsus sohalarda xizmat qilgan, ammo davrlar o'tishi bilan besamar o'tgan hayotiga achinish bilan qaraydi. Bu faqat bir shaxs fojeasi emas, ma'lum bir tizimni jamiyatni fojealarni o'zida umumlashtirgan timsoldir. U o'zligini anglashga intilgan bir davrda taqdir uni beshavqat jazolaydi. U chizgan suratlarda ham ijtimoiy muhitning og'ir va ayanchli fojealari mujassamlashgan edi. "Cholning ko'zlari hissiz va ifodasiz, uni ko'rgan odamning yuragi g'ash tortadi, ko'ngli behuzur bo'ladi, kayfiyati buziladi. Yashab turgan uyidan faqat chirkin va shaltoq is aniqydi. Hikoyada ruhiy holatni kuchaytiruvchi timsollar ko'p, ularning hech biri bevaj ishlatilmaydi, balki muallif ko'zda tutgan bosh maqsad – rassom chol fojeasini chuqurroq va bo'rttiribroq ifoda etishga xizmat qiladi.

TADQIQOT METODI VA METODOLOGIYASI

Asar talaba yigit tilidan bayon etilgan bo'lib, rassom cholning og'ir hayotini ko'z o'ngimizda jonlantiradi: "Eski uslubda qurilgan, tor tabaqali eshikdan ichkariga kirdim: chol katta ayvonda savat kursida o'tirgancha oldidagi suratromga egilib olgandi. Cholning uyi hashamatli, keng, lekin tashlab ketilgan maydonday huvillab yotardi. Ustun va romlar chirigan, umuman hovlidan chirkin va badbo'y hid kelardi. Chirkin hid daraxtlardan, qor ostida qolib qarovsizlikdan xazonlikka yuz tutgan gulzordan, uying yog'ochlaridan va ayvonda qalashib yotgan har xil rasmlar uyumidan kelayotgan edi: shaltoq hid asta axlat solinadigan unduqdan kelardi. Hiddan ko'nglim ayniganday bo'lib chol o'tirgan ayvonga yo'l oldim".[1]

Bu tasvirlardan cholning og'ir hayoti bilan bir qatorda, e'tiborsizligi, o'z iztiroblari iskanjasida hayot kechirayotganligi ko'rinadi. Ammo uy ustunlarning chirishi ramziy ma'noda bo'lib, o'sha davr muhiti, yoki jamiyatning o'zgarishi haqidagi turfa xil qarashlarni ilgari surishga imkon beradi. Uning aksariyat rasmlarida qora rang yetakchilik qilar, buning sababini esa anglab yetolmasdi. Rassom chol dunyo san'atidan xabardor, xuddi uzoq yillar ijod bilan shug'ullangandek taassurot uyg'otadi: "Ayvon uzun bo'lib, suratlar chizilgan yillariga qarab ko'rgazmaga qo'yilgandek terib qo'yilgan, to'g'rirog'i, bor-yo'g'i qirqqa yaqin surat va eskizlar "1957", "1937", "1928", "1926" va hakazo tartibda terib qo'yilgan edi".[3] Suratlarini ramziy ma'noda nomlanishni o'zidayoq rassom cholning hayoti, umr lahzalarining ma'lum bir davri mujassamlashgandek taassurot uyg'otadi. Bu asar ham istiqloq arafasida yaratilgan bo'lsa-da, badiiyatimizdagi ilk o'zgarishlarni bu hikoya misolida isbotlash mumkin.

Zamonaviy o'zbek hikoyachiligi haqida so'z borar ekan, bu davr Shukur Xolmirzayev ijodida ham alohida sahifa ochganligining guvohi bo'lamiz. Zero, bu davr o'zbek nasridaga badiiy tafakkurga xos yangilanishlar, yozuvchi ijodida ham o'z aksini topdi. "Istiqlol arafasida va istiqoldan so'ng yurtimizda sodir bo'layotgan voqealar yozuvchini befarq qoldirmadi. Adib ularni tahlil qilishga, jamiyatning buguni va ertasi haqida o'z o'zini aytishga intildi. Sho'ro tuzumining yemirilishi hamda yangi ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarning shakllanish jarayoni adib uchun muhim badiiy tadqiq manbaiga aylandi" [4]

Sh. Xolmirzayev realist yozuvchi sifatida hayotni boricha tasvirlaydi, uning mohiyatini anglashga va badiiy aks ettirishga intiladi. Adibning bu davrda yaratilgan ko'plab hikoyalari fikrimizning dalilidir. Jumladan, yozuvchining 1984-1996- yillarda yaratilgan hikoyalarida ma'lum bir umumiylik borligini, muallifning insonga, o'zi yashayotgan jamiyatga munosabati o'zgarayotganini ko'ramiz. Ilgari insonni asosan, ma'naviy-axloqiy jihatdan tahlil qilgan bo'lsa, endi barcha muammolarning idizi jamiyatning, tuzumning mohiyatiga ijtimoiy-siyosiy omillarga bog'liqligini ko'rsatishga harakat qiladi.

Yozuvchining "Qish hangomasi", "Qushlar qishlovdan qaytdi", "Hukumat", "Arosat", "Navro'z, navro'z" kabi hikoyalarida yangi davrning muhim muammolarini turli avlod vakillari munosabatlari hamda ularning ruhiyatidagi o'zgarishlar asosida ochib berilganligining guvohi bo'lamiz. Jumladan, "Qish hangomasi"(1987-y) hikoyasida turli avlodga mansub kishilarning fikrlari, qarashlaridagi o'zgachalik tasvirlangan bo'lib, yozuvchi aniq bir ijtimoiy muammoni tahlil qilishni emas, balki davr ijtimoiy muammolariga nisbatan kim qanday pozitsiyada turganini ko'rsatishni maqsad qilgan, nazarimizda.

TADQIQOT NATIJASI

Adib hikoya qahramonlarini quyidagicha tavsiflaydi: "Kozim Puxtayev ellikdan oshgan, mayin-ipakdek kishi. U — yozuvchi. Asosan, tarixiy mavzuda qissalar yozar, Qo'ldosh Botir esa jurnalist, bitta mashhur paxtakor sovxozni direktorini baayni «monopoliya» qilib olgan, o'zi oltmishdan oshgan qariya esa-da, hamon dadil edi." O'cap Usmon esa "yosh shoir, endi yigirma oltiga kirgan, dangal va betgachopar yigit edi.". Personajlarning yoshi va mashg'ulotlariga doir ma'lumotlardan kitobxon ularning turli xil avlod vakillari ekanligi haqida tasavvur hosil qiladi va beixtiyor ularni taqqoslay boshlaydi.

Hikoya personajlari Kozim Puxtayev va Qo'ldosh Botir sobiq tuzumga moslashgan - Kozim Puxtayev zamonaviy mavzulardan qochib, asosan tarixiy mavzularda qalam tebratadi, Qo'ldosh Botir esa "mashhur paxtakor sovxozni direktori" haqida yozib, shuning orqasidan obro' va daromad topadi. Ularga yosh va shartaki O'sar Usmon yoqmaydi, chunki u — "kattalarni hurmat qilmaydigan", "jilovi bo'sh qo'yigan" yoshlardan.

Sh. Xolmirzayev hikoyalarini tahlil qilar ekanmiz, yozuvchining detal yaratish mahoratini alohida ta'kidlash joizdir. Adib hikoya boshidayoq qahramonlarning xarakter-xususiyatlarini detallar orqali ko'rsatib beradi. Dam olish uyi zinasida qorni tomosha qilayotgan - Kozim Puxtayevning holati uning qanchalik o'z ishiga ehtiyotkor ilishiva puxtaligini ko'satishga xizmat qiladi. "U pastga tushishi kerak. Lekin tushsa, tuflisi qorga botadi. Shuning uchun *kimdir chiqsa, uning izini bosib yurib, bog'ni aylanish, toza havodan istagancha simirishni mo'ljallar edi.* [5] Kozim Puxtayev odamlar bilan o'zaro munosabatlarda ham shunday yo'l tutadi, hayotda ham o'zaro suhbatlarda ham fikrini bexavotir, o'tacharoq shaklda ifodalashga harakat qiladi, tashabbus ko'rsatmaydi.

Shahobov Kamoliddin “ Hozirgi o‘zbek nasrida o‘tish davrining badiiy talqini” (Sh .Xolmirzayev asarlari misolida) dissertatsiyasida hikoyani quyidagicha talqin etadi : “Hikoya boshdan - oxir parallelizm asosiga qurilgan.Asardagi qor, yo‘lak, qorni kurab yo‘l ochish, Qo‘ldosh Botir chiqayotganda eshikning sassiz ochilishi, O‘sar Usmon chiqayotganda esa sharaqlab ochilishi- barchasi o‘z ma’nosidan tashqari boshqa shartli ma’no ham ifodalaydi.Ya’ni hikoyadagi detallar qahramonlarning voqea ro‘y berayotganpaytdagi holatlari bilan birga ularning umuman turish turmushi, hayotda, ijodda tutgan yo‘llarini izohlaydigan vosita vazifasini bajaradi” [5] Hikoya qahramonlarining ismlari ham ramziy ma’nolarni ifodalaydi. Kozim Puxtayev –o‘z ishiga g‘oyatda *puxta*, O‘sar Usmon esa *o‘sadigan yigit*, Qo‘ldosh Botir o‘zining nohaqligini bilsa ham bir birini *qo‘llaydigan*, shunga ishonib har qanday vaziyatda *botirligini* ko‘rsatadigan kishilar toifasidan.

Qish kunlaridan birida dam olish uyida sodir bo‘lgan voqeadan yozuvchi katta badiiy umumlashma chiqaradi, ya’ni kichkinagina hikoya davomida uch avlod vakillariga xos xarakter chizgilarini berishga urinadi. Qo‘ldosh Botir qaysar, nohaqligini bilsa ham o‘zinikini ma’qullaydi, O‘sar Usmon esa sharttiki , doimiy isyon kayfiyatida yuradi. Kozim Puxtayevning fikrlashi Qo‘ldosh Botirdek qotib qolmagan, har ikki tomonga ma’qul ko‘rinishga urinadi. “Endi aka, uning gapida ham jon bor...Lekin sizning fikringizga to‘liq qo‘shilaman”), Suhbat davomida har ikki tomonga og‘ib ketaveradi.

“Bular uchovlon favqulodda ushbu dam olish uyiga tushib qolgan, yozuvchi ёзувчи Kozim Puxtayev bilan journalist Qo‘ldosh Botir oq‘tin- o‘qtin tunlari sayrga chiqishar, shoir O‘sar Usmon yolg‘iz yurishni yaxshi ko‘rardi. Tabiiy, ular yo‘lakda uchrashib qolishar, shunda bir og‘iz- ikki og‘iz gap qotib o‘tib ketishar, gaplari to‘mtoq, har qaysisining gapida o‘zi istagan ma’no bo‘lardi”[6].

MUHOKAMA

Hikoyada , asosan, ikki katta avlod vakillaridan bo‘lgan ijodkorlarning yosh qalamkash O‘sar Usmon bilan yengilgina to‘qnashuvi sodir bo‘ladi, lekin Qo‘ldosh Botir bilan Kozim Puxtayevning suhbatidan ularning munosabatidagi xarakterli xususiyatlarni ko‘rishimiz mumkin. Xususan, Qo‘ldosh Botirning adabiyotga, hayotga munosabati, gap- so‘zlari Kozim Puxtayevda aksriyat holatlarda kulgi, istehzo uyg‘otadi, uning ijodiga u qadar jiddiy qaramaydi, uning qahramoniga birmuncha istehzo bilan munosabatda bo‘ladiki, bu bilan jurnalistning o‘ziga bo‘lgan munosabatini ham ko‘rastishga urinadi. Bu ayniqsa, O‘sar Usmonning betgachoparlik bilan hikoya oxirida aytgan iddaolaridan keyin ochiqcha namoyon bo‘ladi. Shunda ham bu ikkala ijodkor yengilgin shama bilan cheklanib, bir- birlarining ijodiga bo‘lgan munosabatini oshkor qilishadi. “Kozim Puxtaev mayingina kuldi.

— Endi, aka, uning gapidayam jon bor... Lekin sizning fikringizgayam to‘la qo‘shilaman!

— Sizniyam tushunish qiyin-da, Kozimjon... Juda-a ba‘zan og‘ib ketasiz...

— Qayoqqa?— Hm... O‘tmishga-da, masalan... Siz ham bir vaqtlar zamonaviy mavzuda yozardingiz. Keyin birdan...

— Buyog‘ini bizga qo‘ying, aka.

— Esa bizning yozish bilan ham...”

Shu tarzda ikkala ijodkor yosh shoir O‘sar Usmon ta’siridarost gapni aytishga, samimiy bo‘lishga majbur bo‘ladilar.Hikoya yakuni esa shartli-ramziy ma’noga ega bo‘ib, yo‘lakdagi qorni kurab tashlagan O‘sar Usmon: “— Yo‘l ochiq!...— Yo‘l ochish mana bunday bo‘ladi... Nima demanglar, bari-bir, katta yo‘lni yoshlar ochar ekan”- deydi.Yozuvchi Kozim Puxtayev va

Qo'ldosh Botirdagi qisqa mudatli o'zgarishni quyidagicha tasvirlaydi: "Ular beixtiyor adoqqa qarab ketisharkan, to'xtab qolishdi. Bir-biriga qarab jilmayishdi va orqaga qaytishdi. Ular baribir yoshlik... ochgan yo'ldan kelishardi."

Sh. Xolmirzayevning "Hayot abadiy" va "Qariya" hikoyalarida qo'yilgan asosiy masala hayot va o'lim muammosidir. Yozuvchi hikoyalarida hayotning g'olib kelishi va buning sabablari esa insonlar o'rtasidagi ijobiy munosabat, yaxshilikning yomonlik ustidan g'alaba qilishi ko'rsatilgan. Adib "Qariya" hikoyasida bevosita qahramon ichki dunyosiga kiradi va ruhiy tahlil yo'li bilan katta hikmat topadi, ya'ni inson halol yashashi, adolatli va insofli bo'lishi, bironing haqiga xiyonat qilmasligi kerak, degan haqiqatni ko'rsatadi.

Sh. Xolmirzayevning "Olam tortilish qonuni", "Og'ir tosh ko'chsa" hikoyalarida ham inson qadr-qimmatini haqida so'z boradi.

"Olam tortilish qonuni" hikoyasi qahramoni Husan akani "mahallada katta-kichik hurmat qilar, zero, uning o'zi ham goho xasdan past, tuproqdan xokisor bo'lib ketardi. Yo'lda kim uchrasa salom berar, lekin o'sha odam alik oladimi, yo'qmi, bu bilan ishi bo'lmas, o'z vazifasini astoydil ado etgandek, yo'liga keta berardi. Oilada ham shunday edi. Olti qizining eng kichkinasi bilan ham sizlashib gaplashar, ammo ular o'zini nechog'lik hurmat qiladi, bu bilan ham ishi bo'lmas edi. U go'yo odamlarni hurmat qilish, lekin ulardan buning evaziga bir nima talab etmaslik uchun tug'ilgandek edi. Bunday odamlarni har qancha maqtasa kamlik qiladi. Biroq u kishining yana bir jihati bor ediki, uni kuzatgan odam ba'zan g'ashlanardi ham. Masalan, o'zidan amalda sal balandroq kishiga yo'liqsa titrab-qaqshab turar, go'yo u odam Husan akaning qismatini shu damdayoq hal etib qo'yadigandek tuyulardi. Lekin undan ham o'ziga biron bir iltifot kutmas edi."

"Dilida orzulari ko'p bo'lgan. Shubhasiz, bu odam kattakon bir rahbar, arbob bo'lishni orzu qilgan... Lekin buning uchun nima qilish kerakligiga aqli yetmagan. Arboblik zinasidan ko'tarilmoq uchun zarur bo'lgan ichki qobiliyat yetishmagan unga. Oqibat, u kishi o'zidan sal amali katta odamlarga sirli bir nimaga qaraganday qaraydigan bo'lgan va bu narsa qon-qoniga singib kelgan. Endi u kishi nuqul o'shandoq odamlar davrasida bo'lishni istar, davrasiga kira olmasa, o'zi ularni biron-bir bahonada chaqi-rib, o'tirishni istar edi". ("Olam tortilish qonuni")

"Hikoyaning eng hayajonli nuqtasi shundaki, Husan aka o'limi oldida shafqatsiz bir haqiqatni anglab yetadi, umr bo'yi oromini olgan yot tashvishlarni ko'nglidan quvib haydaydi, qarshisida turgan "nozik" mehmonlardan yuz o'giradi, o'zining insonlik qadrini anglab turib olamdan o'tadi... Adibning "Olam tortilish qonuni" hikoyasida yaxshi yechim topa bilgan. Hikoya insonning jismoniy o'limi va ma'naviy uyg'onishi bilan tugaydi, bu yerda yozuvchi fojia bag'rida yetilgan hayotbaxsh bir ruhni topib tasvirlaydi" [6]

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, bu davrda yaratilgan hikoyalarning g'oyaviy yuki, milliy o'ziga xosligi, badiiy saviyasi va mavzular ko'lami o'tgan davrlarga qaraganda bir qadar ortgani yaqqol ko'rinadi. Istiqloq davri nasrida shunday hikoya janri namunalari yaratildiki, ularda inson obrazining o'ziga xos xususiyatlari, yangi – yangi qirralari namoyon bo'ldi.

REFERENCES

1. Doston Xolmatov “Hikoyalarda davr va qahramon masalasi” maqola. SCIENTIFIC PROGRESS Farg‘ona davlat universiteti
2. Normatov U. Umidbaxsh tamoyillar. –T., “Ma’naviyat”, 2000. -112 bet
3. B. Shukurova “Yangi davr hikoyachiligining o‘ziga xos xususiyatlari” “O‘zbekistonda ilmiy- amaliy tadqiqotlar” Respublika ilmiy konferensiyasi
4. Shahobov Kamoliddin “ Hozirgi o‘zbek nasrida o‘tish davrining badiiy talqini”(Sh . Xolmirzayev asarlari misolida) Filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) Dissertatsiya 36-bet
5. Sh. Xolmirzayev “Qish hangomasi” (63-bet), (66-bet), (73-bet)
6. Tavaldiyeva Gulbahor. “Sh. Xolmirzayev hukoyalarida voqelikni badiiy idrok etish prinsiplari FF nomzodlik dissertatsiyasi:

TARBIYASI OG'IR O'QUVCHILAR BILAN ISHLASH

Rasulova Xilolaxon Sardorjon qizi

Toshkent Shahar Bektemir tumani 293-maktabning psixologi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7217546>

Annotatsiya. Tarbiyasi og'ir o'quvchilar bilan ishlashda muvaffaqiyatga erishish uchun, eng avvalo, ularning oilasi, do'stlari to'g'risida ma'lumotga ega bo'lishimiz lozim. Mazkur maqolada shu masalaga to'xtalib o'tamiz.

Kalit so'zlar: qiziqarli ish, oilaviy sharoit, nazoratga olinish, tarbiyasi og'ir bolalar.

РАБОТА СО СТУДЕНТАМИ С ТРУДНЫМ ОБРАЗОВАНИЕМ

Аннотация. Для успешной работы со школьниками с трудным воспитанием, прежде всего, нам необходимо иметь информацию об их родных и близких. В этой статье мы сосредоточим внимание на этом вопросе.

Ключевые слова: интересная работа, семейные условия, контроль, трудные дети.

WORKING WITH STUDENTS WITH DIFFICULT EDUCATION

Abstract. In order to succeed in working with students with difficult upbringing, first of all, we need to have information about their family and friends. We will focus on this issue in this article.

Key words: interesting work, family conditions, control, difficult children.

KIRISH

Jamiyatimizda yoshlar tarbiyasida ayrim bo'shliqlar vujudga kelayotganini dunyoqarashi past, bilimi zaif, yosh bo'lsada, jinoyatga qo'l urgan, giyohvandlikga moyil, ichkilik va chekishga ruju qo'ygan, o'qishga qiziqmaydigan, tarbiyasi og'ir bolalarning borligi tashvishli holdir. Bolaning maktab vaqtida shakllanishida o'qituvchi, mutaxassis pedagog xodimlar, ya'ni sinf rahbarlari va boshlang'ich sinf o'qituvchilarining roli kattadir.

Ta'lim muassasasida tarbiyasi og'ir o'quvchilar bilan amalga oshiriladigan ishlar tartibi:

Tarbiyasi og'ir bolalar va noqobil oila farzandlari uchun alohida kuzatuv ishlarini olib borish;

♣ Tarbiyasi og'ir bolaning yashash joyida ham nazoratga olinishini ta'minlash;

♣ Voyaga yetmagan oquvchilarning ijobiy yoki salbiy tomonga o'zgarishini doimiy nazorat qilib borish;

♣ Mahallada hamda maktabda tarbiyasi og'ir bolaning qiziqarli ish bilan shug'ullanishini ta'minlash.

♣ Mahallada tarbiyaning ta'sirini oshirish;

♣ Darslarga sababsiz kelmay qolgan o'quvchilar haqida aniq ma'lumotlarga ega bo'lish, ular bilan darhol profilaktik ishlarni amalga oshirish;

♣ Har bir o'quvchining oilaviy sharoiti bilan birga psixik, fizik rivojlanishini kuzatib borish;

♣ O'quvchilarning oilaviy sharoitini o'rganib, ularning ota-onalari haqida ko'proq ma'lumotga ega bo'lish;

♣ Maktab psixologi bilan hamkorlikda tarbiyasi og'ir o'quvchilarning psixik holatlarini kuzatib borish.

TADQIQOT NATIJASI

Kuzatishlarimizdan bilamizki, oilaning to'liq yoki noto'liqligi ham bolalar va o'smirlar nazoratsizligining kelib chiqishiga u yoki bu ko'rinishda ta'sir qiladi. Shu boisdan oilada ota-onalarning birgalikda ahil, inoq yashashligi bolalar va o'smirlar xulqidagi og'ishlarning oldini olishda muhim hisoblanadi. Oilada nizoli vaziyatlar ko'plab uchrab turadigan nosog'lom oilada o'sayotgan o'smir uchun ham ota-ona mehri turli xil oilaviy urush janjallardan, muammolardan

ustun turadi. Demak, bolalar xulq-atvoriga kuchli ta'sir ko'rsatuvchi omil bu ota-ona, oila a'zolari va maktab jamoasi ta'siridir.

Ta'lim tizimida tarbiyasi og'ir o'quvchilar bilan olib boriladigan tuzatish ishlar:

⊖ maktab ichki nazoratiga olish va ular bilan davra suhbatlari tashkil etish; o'quvchilarni qiziqishlariga qarab to'garaklarga jalb etish;

⊖ o'quvchilarning oilaviy sharoitini o'rganish;

⊖ ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish;

⊖ maktablarining alohida ichki nazoratiga olingan o'quvchilar bilan tushuntirish ishlarini olib borish;

⊖ o'quvchilarning ushbu ro'yhatga olingaligini o'ziga va tengdoshlariga oshkor qilmagan holda profilaktik tadbirlarni amalga oshirish va ularga nazoratchi-pedagoglarga birlashtirish;

Muhim masalani hal etishda guruh rahbari quyidagi vazifalarni majmualari hal qilish lozim:

O'smir shaxsini shakllantirishda uning atrof muhitga, ijtimoiy hodisalarga, kishilarga munosabatini hisobga olish lozim. Chunki o'smirda muayyan narsalarga nisbatan munosabat shakllangan bo'ladi. O'smir xulq atvorini baholashda (rag'batlantirish yoki jazolashda) kattalarning qat'iyatliliigi, prinsipialligi sinchkov o'quvchi tomonidan tahlil qilinadi. Shuning uchun rag'batlantirish va jazolash usullari oqilona, o'z vaqtida qo'llanilishi kerak.

Psixologik adabiyotlarda mehnat bilan jazolash o'smir psixologiyasida keskin o'zgarish yasashi ifodalangan. Ma'lumki, hamma o'quvchilarga mehnatning qahramonlik, yaratuvchilik ekanligi uqtirib, kelinadi. Favqulodda mehnatdan jazo sifatida foydalanish ularga mutlaqo yomon ta'sir ko'rsatadi.

MUHOKAMA

Bola tarbiyasida birinchi galda oilaviy tarbiyani, ya'ni oiladagi sog'lom munosabatni qaror toptirish "oilam-maktab" hamkorligini to'g'ri yo'lga qo'yish, bolani balog'at yoshiga xos xususiyatlarini to'g'ri anglagan holda, tarbiya jarayoniga maqsadli yondashish, ko'plab salbiy omillarni kelib chiqishining oldini oladi. Ma'lumki, oilaning ijtimoiy-psixologik sog'lomligi iqtisodiy omillar bilan ham bog'liq. Oilada ota-onaning egallagan kasbhunari, jamiyat hayotining rivojiga qo'shayotgan hissalar, ularning kasbiy faol harakat qilishlari kabilar oila byudjetiga o'z ta'sirini ko'rsatishi barobarida, farzandlar tarbiyasida ham o'z aksini topadi. Oiladagi o'zaro hurmat, hissiy bir-biriga intilib yashash, oilaviy yakdillik, oilani barqaror bo'lish omilidir.

Maktab sharoitida o'qituvchi-ustozlarning shirin so'zi, bolaga nisbatan kamtarona muomalasi, hamisha bolani o'ziga yaqin olib, o'z vaqtida to'g'ri maslahatlar berib borishlari, bola qalbiga yo'l topish omili hisoblanadi. Shunday ekan, o'quvchilar orasida, ya'ni turli xarakterli bolalarning har biriga yakka tartibdagi yondashuvlar asosida ularning xatti-harakatlarida kuzatilayotgan nojo'ya holatlarning oldini olish mumkin. Bolani anglash, uning qalbiga yo'l topish, dunyoni anglash bilan barobardir.

O'zicha bir olam bo'lgan bola ham o'z navbatida ota-onasi, o'ziga yaqinlari hamda ustozlarini anglashda o'z-o'zini tarbiyalash orqali tegishli xulosalar chiqarib oladi. O'z-o'zini tarbiyalash orqali bolada nojo'ya qiliqlar qilish o'rniga o'ylab fikr yuritadigan, kirishimli, lozim paytda boshqalarga yordam qo'lini cho'zadigan, kelgusida biron kasb-hunar egasi bo'lib, jamiyat rivojiga hissa qo'shish haqida orzu qiladigan darajada faoliyat yuritadi. Ma'lumki, sho'x bola bilan nojo'ya harakatlar qiluvchi bolalar o'rtasida farq bo'ladi. Sho'x bolalarning xatti-harakatlari ko'proq zararsiz, ba'zan kutilmaganda yuzaga chiquvchi, ba'zan biron tashabbusni ko'zlab uni bajarishga kirishish bilan bog'lanib ketadi.

Maktablarimizda qiyin bolalar muammosi bor, avval ham bo'lgan va doim ham bo'ladi. Xo'sh uning mohiyati nimada? Sabablari nimalardan iborat? Bir tarbiyasi og'ir o'quvchi boshqasidan nimasi bilan farq qiladi? Tarbiyasi qiyinlikni yengib o'tishda ta'sir ko'rsatish yo'llari nimalardan iborat? O'qituvchining tarbiyachilar, sinf rahbarlari va maktab direktorlarining o'rinbosarlari seminarida: "Kimni, qanday belgilariga qarab tarbiyasi og'ir

o'quvchi deb hisoblaysiz?"- degan savolga 500 ga yaqin tarbiya qilish qiyin bo'lgan belgi ko'rsatib o'tildi. Pedagoglar tomonidan tez-tez qo'llaniladigan ba'zi belgilarnigina qayd etamiz: o'quvchi maktab kun tartibiga bo'ysunmaydi, o'qishga yomon munosabatda, qo'pollik qiladi, mushtlashadi, darslarda e'tiborsiz, tengdoshlarini xafa qiladi, hech narsa o'qimaydi, ko'p kuladi, dangasa, so'kinadi, qizlarga tegajoglik qiladi va xokazo.

Pedagoglarning tan olishiga qaraganda bemavrid ovqatlanish, uxlash, bekorchilik, sayr qilish, ko'chada sandiroqlab yurish, shiyponchada o'tirish, urishish, kishining g'ashini keltiradigan kiyimlar kiyish, qiliqlar qilish, pardoz-andoz qilish ularning sevimli faoliyat turlaridandir. Bu chetga chiqishlarning paydo bo'lishiga asos bor. Oilada ota yoki onaning yo'qligi, bolaning yolg'iz ota yoki yolg'iz onaning tarbiyalashi, tashqi o'quv tarbiya muassasalari ta'siri yo'qligi (bola bo'sh vaqtida biron bir faoliyat bilan shug'ullanmaydi) bunday sabablardan hisoblanadi.

O'quvchi-yoshlar o'rtasida axloqiy me'yorlarga mos xulq-atvorni shakllantirishda ta'lim muassasasi, oila va mahalla o'rtasida hamkorlikni yo'lga qo'yish lozim. Insonning birinchi ustozlari onasidir. Islomda "mening yaxshi muomala qilmog'imga kim haqlidir, degan savolga uch marotaba "Onang" deyilgandan keyingina to'rtinchi marta "Otang" deb javob berilgan. Oiladagi tarbiya muhiti bolaning individualligi uning o'qishidan tashqaridagi faoliyatlarida kitobxonlik, tabiatga, dinga va boshqalarda aniq ko'rinadi.

XULOSA

Aziz ustozlar va ota-onalar farzandingizga psixologik muammolarni bartaraf etishda, ulg'ayish azobining oson kechishini istasangiz quyidagilarga ahamiyat bering:

"Go'zal sifat va husni xulq siyratlari bezamagan kishini hech qanday chiroyli kiyimlar ko'rkam qilolmas, gunoh va xatolardan saqlanmagan kimsaning qalbi sira aybdan forig' bo'lmas!"

REFERENCES

1. Doston Xolmatov "Hikoyalarda davr va qahramon masalasi" maqola. SCIENTIFIC PROGRESS Farg'ona davlat universiteti
2. Normatov U. Umidbaxsh tamoyillar. –T., "Ma'naviyat", 2000. -112 bet
3. B. Shukurova "Yangi davr hikoyachiligining o'ziga xos xususiyatlari" "O'zbekistonda ilmiy- amaliy tadqiqotlar" Respublika ilmiy konferensiyasi

OLIV TA'LIM TIZIMIDA TA'LIM JARAYONIDAGI O'QITISHNING KREDIT TIZIMI MOHIYATINI TUSHUNISH OMILLARI

Axmedov Shavkatbek Baltabaevich

Andijon davlat Pedagogika instituti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7217579>

Annotasiya. Mazkur maqolada O'zbekiston ta'lim tizimiga moslashtirish metodi ishlab chiqilib tahlil etilmoqda. Bu metodni rivojlantirish uchun konsepsiya ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi. Kredit tushunchasi ko'p qirrali tushuncha bo'lib o'tgan asrning oxirlarida zamonoviy pedagogikada keng qo'llanila boshlangan. Kredit tushunchasi ta'lim tizimida yoritilishi haqida bayon qilingan.

Kalit so'zlar: kredit tizim, menejment, didaktik jarayonlar, mustaqil o'zlashtirish, internet sayt.

ФАКТОРЫ ПОНИМАНИЯ СУЩНОСТИ КРЕДИТНОЙ СИСТЕМЫ ОБУЧЕНИЯ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ В СИСТЕМЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. В данной статье разрабатывается и анализируется метод адаптации к системе образования Узбекистана. Для разработки этого метода важно разработать концепцию. Понятие кредита является многогранным понятием и стало широко использоваться в современной педагогике в конце прошлого века. Изложена концепция кредита, которая будет освещена в системе образования.

Ключевые слова. кредит система, управление, дидактические процессы, самостоятельное освоение, интернет сайт.

FACTORS OF UNDERSTANDING THE ESSENCE OF THE CREDIT SYSTEM OF EDUCATION IN THE EDUCATIONAL PROCESS IN THE SYSTEM OF HIGHER EDUCATION

Abstract. This article develops and analyzes the method of adaptation to the education system of Uzbekistan. To develop this method, it is important to develop a concept. The concept of credit is a multifaceted concept and became widely used in modern pedagogy at the end of the last century. The concept of credit is outlined, which will be covered in the education system.

Keywords. credit system, management, didactic processes, self-development, internet site.

KIRISH

Hozirgi kunda dunyoning ko'pgina davlatlarida keng foydalanib kelinayotgan o'qitishning kredit tizimini, O'zbekiston sharoitiga nazariy va amaliy jihatidan moslashtirish masalasi juda muhim hisoblanadi. Hukumatning qator qarorlariga asosan Andijon davlat pedagogika institutida ham o'qitishning kredit tizimiga muqarrar o'tishiga va uni ta'lim tizimiga joriy etishiga olib keldi. Bu tizim chet elda katta tajribaga ega bo'lib ishlashiga qaramay uni O'zbekiston ta'lim tizimiga moslashtirish metodi ishlab chiqilib tahlil etilmoqda.

Bu metodni rivojlantirish uchun konsepsiya ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi. Kredit tushunchasi ko'p qirrali tushuncha bo'lib o'tgan asrning oxirlarida zamonoviy pedagogikada keng qo'llanila boshlangan. Dastlabki paytlarda kredit tushunchasi o'quv materiallar tarkibining bir qismini o'z ichiga oladigan axborot sifatida qo'llanilgan bo'lsa, bugungi kunda o'qitishning kredit tizimi keng tushunchaga aylanib bo'lgan. O'qitishning kredit tizimi talabalarga o'z oldiga qo'ygan shaxsiy dasturi bilan mustaqil ishlashi, jumladan maqsadli

harakat va didaktik maqsadlarga erishish rejasini tuzishi, axborotlar manbalarini erkin izlab topishi, bilim olishning erkinligi mohiyatini tushunishi kabi imkoniyatlarini beradi. Shu bilan birga o'qitishning kredit tizimi talabalarning o'quv-bilim faolligini rag'batlantiradi, ilmiy dunyoqarashini shakllantiradi, ko'nikmalarni egallash bo'yicha bilim faoliyatini tashkil etishga yordam beradi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

O'qitishning kredit tizimida talabalar berilgan individual dasturlar bilan mustaqil ishlashi, aniq maqsadli harakat rejasini tuzishi, kerakli ma'lumotlar bazasini to'plashi va didaktik maqsadlarga erishish uchun kerakli bilimlarni olishi mumkin. O'qitishning kredit tizimi talabalar o'quv faolligini rag'batlantiradi, ilmiy bilim, ko'nikma va malakalarni egallash uchun shaxsiy motivatsion faoliyatini tashkil etishga yordam beradi. Bundan tashqari, talabalar uchun o'qitishning kredit tizimi doimiy ravishda o'z-o'zini baholashni va yuqori sifatli va ritmik ishlarni rag'batlantirishni, o'qituvchi uchun esa uzluksizlikni ta'minlaydi. O'qituvchining vazifalari talabalarga axborot berish, nazorat qilish, maslahat berish va qilingan ishlarni muvofiqlashtirish, o'quv jarayonini nazorat qilish, reyting baholash ballaridan foydalangan holda talabaning joriy holati tahlil qilishdan iboratdir. Darhaqiqat, o'qitishning kredit tizimi bilan o'qituvchining axborot funksiyalari maslahat va menejment bilan almashtiriladi, shu bilan birga pedagogik jarayonda subyektiv munosabatlar doirasida yetakchi rolini saqlaydi. O'qituvchi uchun kredit tizimining o'quv jarayonida talabalar mustaqil faoliyati ko'nikmalarini shakllantirish, bilim olish qobiliyatini takomillashtirish, talabalarning o'quv faoliyatini rag'batlantirish muammolarini hal qilishda yangi uslubiy yondashuvlarni amalga oshirishni talab qiladi. O'qitishning kredit tizimining o'zgaras elementlari: talabalar, o'qitish va tarbiyalash maqsadlari, o'qitish mazmuni, o'qituvchilar, didaktik jarayonlar, o'qitishning tashkiliy shakllari hisoblanadi.

Institutimizda ikki yildan buyon barcha 1-2-kurslarida informatikani o'qitish jarayonida o'qitishning kredit tizimidan keng foydalanib kelinmoqda. Kafedrani yetakchi o'qituvchilari chet el adabiyotlari va internet saytlari yordamida o'z fanlarini kredit tizimida o'qitish uslubini yangidan yaratdi, fan dasturini ("sillabusini") tuzdi va uni o'quv jarayoniga joriy etishga tayyorgarlik olib bordi. Bunda talabalar to'rt yil davomida har bir talaba 240 ta kreditni o'zlashtirishi lozim (kredit - qayta-qayta topshirish man etilgan, yagona bir marta o'qitiladigan va baholanadigan fanning 30÷40 soatli bir qismi). Oliy ta'lim Davlat ta'lim standartlarida belgilangan 168 xafta mobaynida talaba 9072 soatli (168 xafta * 54 soatga) 240 kreditli o'quv materiallarini o'zlashtiradi (qolgan 36 xafta – ta'til va o'qish yo'q kunlar). Mazmun jihatdan, 240 ta kredit 144 akademik kredit (37 soatli) va 96 ta amaliy (39 soatli) kreditlarga bo'lingan. Kreditga ajratilgan soatlarni teng yarmi mustaqil o'zlashtirishga qaratilganligi uchun uslubiy ta'minotini tubdan o'zgartirilishini taqozo etadi. Aynan shu tomoni yangi tizimning asosiy qiyinchiligidir. Andijon davlat universitetining hamma yo'nalishlariga informatika fani uchun 240 soat ya'ni 8 ta kredit ajratilgan. Kredit tizimida majburiy fanlar bilan birgalikda qa'rib 40% tanlov fanlar mavjud bo'ladi va qaysi birini o'qishni talaba o'zi tanlaydi. Fanni tanlash bilan birgalikda uni o'qitadigan pedagog ham talabaga tanlanish huquqi belgilangan. Bunday vaziyat institut professor o'qituvchilari o'zlarini kasbiy, metodik, ilmiy saviyalarini oshirish bilan astoydil shug'ullanishini talab etadi. Olib borilgan izlanishlar ya'ni adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatdiki o'qitishning kredit tizimining afzalliklari mavjud ekan. Shuning uchun o'qitishning

kredit tizimi O‘zbekistonning ta‘lim tizimiga moslashtirilib va yagona ta‘lim tizimi shakliga aylantirilmoqda.

XULOSA

Mamlakatimiz OTMLari kredit-modul tizimiga o‘tishi bu muayyan miqdordagi kreditlarni yil, semestr va fanlar bo‘yicha taqsimlab qo‘yishning o‘zidan iborat emas. Agar kredit-modul tizimi to‘g‘ri va to‘liq joriy etilsa, u mamlakatimiz oliy ta‘lim tizimiga juda katta ijobiy xususiyatlarni olib kirishini kutish mumkin.

REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabrdagi PF-5847-son
2. bilan tasdiqlangan “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta‘lim tizimini 2030 yilgacha
3. rivojlantirish konsepsiyasi”, 1-ilovasi, 9- bandi.
4. O‘rinov V. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Ta‘lim Muassasalarida ECTS Kredit-
5. Modul Tizimi: Asosiy Tushunchalar va Qoidalar. 2020.
6. <https://www.xabar.uz/talim/kredit-modul-oqitish-tizimi-haqida>. 2:40/18.03.2021
7. <https://xs.uz/uzkr/post/kredit-modul-tizimiga-otish-nima-uchun-kerak-maqsdmohiyat-va-afzallik> 23:00/18.03.2021
8. <https://kun.uz/news/2020/07/22/oliy-talimda-kredit-modul-kelayotgan-oquvyilida-talabalarni-nimalar-kutmoqda> 22:34/18.03.2021
9. <https://xs.uz/uzkr/post/ozbekistonda-internet-boshqa-davlatlarga-nisbatanqimmatmi> 20:03/19.03.2021
10. <https://www.terabayt.uz/post/ozbekistonda-internet-nega-qimmat-akt-vazirligiizoh-berdi> 20:25/19.03.2021

BOLA TA'LIM-TARBIYASIDA OTA-ONANING TUTGAN O'RNI

Karamatova Dilfuza Sadinovna

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi

Abduvaliyeva Sevinchbonu Lazizbek qizi

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Boshlang'ich ta'lim fakulteti,
2-bosqich talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7217595>

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta'lim va tarbiyaning o'zaro bog'liqligi, bola tarbiyasi davlat miqyosidagi siyosiy muammo ekanligi, bolani tarbiyalash, unga ilm berish faqatgina ustozgagina xos emas, balki ota-onaga, butun jamyatga tegishli ekani, bola tarbiyasida yo'l qo'yiladigan xatoliklar haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: o'qituvchi, o'quvchi, ota-ona, bola, ilm, talim-tarbiya, maktab, odob-axloq, barkamol rivojlangan.

РОЛЬ РОДИТЕЛЕЙ В ОБРАЗОВАНИИ ДЕТЕЙ

Аннотация. В данной статье раскрывается взаимообусловленность образования и воспитания, то, что воспитание ребёнка является политическим вопросом на государственном уровне, что воспитание ребёнка и передача ему знаний принадлежит не только учителю, а принадлежит родителям и всему обществу, допускается в воспитании детей, ошибки обсуждаются.

Ключевые слова: учитель, ученик, родитель, ребенок, наука, воспитание, школа, нравы, гармонично развитый.

ROLE OF PARENTS IN CHILD EDUCATION

Abstract. In this article, the interdependence of education and upbringing, the fact that child upbringing is a political issue at the state level, that raising a child and imparting knowledge to him is not unique to the teacher, but belongs to parents and the whole society, is allowed in child upbringing. errors are discussed.

Key words: teacher, student, parent, child, science, education, school, morals, harmoniously developed.

KIRISH

Ta'lim - bilim berish, malaka va ko'nikmalar hosil qilish jarayoni, kishini hayotga va mehnatga tayyorlashning asosiy vositasi. Ta'lim jarayonida ma'lumotlar olinadi va tarbiya amalga oshiriladi.

Ta'lim va tarbiya bir-biri bilan uzviy bog'liqdir. Inson ilmi bo'lishni istasa u eng avvalo tarbiyalanishi kerak. tarbiyali inson mukammal ilm sohibi bo'la oladi. Har bir mamlakatning bugungi va ertangi kuni o'sha yurtdagi maktablarning holatiga, ta'lim-tarbiyaning sifatiga bog'liq.

O'sib kelayotgan yosh avlodning bilimi va ularning kelajakda qanday inson bo'lishiga qarab, yurtimiz kelajagini tasavvur qilishimiz mumkin. Shuning uchun ham: "Kelajak yoshlarning qo'lidadir" - deyishadi. Bolaga tarbiya berish avvalo oiladan boshlanadi. Biz oilani "kichik vatan" deb ataymiz. Aynan shu Vatan bola uchun dastlabki tarbiya maktabi bo'ladi. Qaysidir ma'noda ota-ona farzandining birinchi o'qituvchisi hisoblanadi. Shuning uchun ota-onaning o'zi ham yuksak axloqiy sifatlarga ega bolmog'i kerak. Bolaga o'zi yaxshi fazilatlar bilan o'rnat

bo'la oladigan ota-onaning farzandi kelajakda go'zal xulqli, yuksak ilmi, xalqqa foydasi tegadigan barkamol shaxs bo'ladi.

“Taniqli pedagog A.S.Makarenko besh yoshgacha bo'lgan tarbiya bolaning shaxsiyati shakllanishida o'ta muhim ahamiyatga ega ekanini qayd etib o'tgan. Bu haqda u shunday deb yozgan: “...tarbiyaning bosh asosi besh yoshda nihoyasiga yetadi, demak, siz besh yoshgacha nima qilgan bo'lsangiz, bu tarbiyaviy jarayonning 90 foizini tashkil etadi, keyingi tarbiya esa qayta tarbiyalash negizida davom etadi” [1]. Aynan shu vaqt oralig'i ota-onadan katta mas'uliyatni talab etadi. Mana shu vaqtda ota-ona o'z farzandiga ko'proq e'tibor berishi, uning tarbiyasi bilan jiddiy shug'illanishi kerak. Ayna shu davrda bolaga to'g'ri tarbiya bera olish juda muhimdir.

TADQIQOT METODI VA METODOLOGIYASI

Yoshlarga ta'lim-tarbiya berish har bir ota-onaning Vatan oldidagi muqaddas burchidir. Bu burchga mas'uliyat bilan yondoshishi kerak. “Kelajagi kafolatlanishini istagan ota-onalar unga-bunga sarflaydigan vaqtini va harakatini ertaning buyuk insonlari bo'lgan farzandlarini ulg'aytirish uchun sarflashlari lozim. Boshqa yo'nalishlar uchun sarflangan mehnatlar bekor ketishi mumkin, ammo farzand kamoli uchun sarflangan mehnatlar bitmas-tuganmas xazinaga aylanadi” [2]. Farzand kamoli uchun sarflangan mablag' va vaqt ertangi farovon hayot uchun asos bo'ladi desak hech mubolig'a bo'lmaydi.

Agar ota-ona o'z farzandiga, uning tarbiyasiga e'tibor bermasa bu kelajakda muammolarni yuzaga chiqarishi mumkin. O'sha vaqtda esa muammolarni hal qilishga kech bo'lishi mumkin.

Zero, bizni chaqqan ilonning ortidan chopsak, ilon zahrining butun tanamizga yoyilishiga sababchi bo'lamiz. Bu holatning oldini olish uchun ilonning ortidan yugirish emas, uning oldini olish kerak. Shunday ekan bolaga yoshligidan befarq bo'lmay, uning tarbiyasiga, ilm olishiga e'tibor berishi kerak.

Har bir ota-ona tarbiya berar ekan, eng avvalo, salomlashishni, kattalarni hurmat qilishni o'rgatishi kerak. Chunki bejizga dono xalqimiz: “Gapning boshi - kalom, odob boshi - salom.” - deb bejiz aytmagan.

Ota-bobolarimiz azaldan yosh avlodni chiroyli xulqli, odobli, ilmi, qobil farzand bo'lib ulg'ayishiga katta ahamiyat berishgan. Agar bola noqobil bo'lib ulg'aysa, undan faqat ota-onagina emas, balki el - yurt, jamiyat, davlat ham aziyat chekadi. Shuning uchun ham oilaviy tarbiya muhim siyosiy ahamiyatga ega. Murg'ak tasavvurli bola ilk tarbiyani oilada oladi. “Tarbiyani tug'ilgan kundan boshlamak, vujudimizni quvatlantirmak, zehnimizni ravshanlashtirmak lozim” [3].

Bolani tarbiyalash haqida xalqimiz orasida ko'plab afsonalar, rivoyatlar, maqollar, ertaklar yurishi ham bejiz emas. Donishmandlar bolani ona qornidan boshlab tarbiya qilish kerak deyishadi. Qachonki, bola tarbiyali bo'lsa u mukammal ilm sohibi, komil inson bo'la oladi.

TADQIQOT NATIJASI

Shak-shubhasiz, ota-ona, oila, mahalla, maktablar bolalar tarbiyasida muhim ahamiyat kasb etadi. Hozirgi kunda bolani chiroyli odob-axloqli, ilmi, tarbiyali qilib voyaga yetkazish davlat miqyosidagi dolzarb masala hisoblanadi. “Bir bolaning tarbiyasiga yetti mahalla ota-ona” - deganlari ham bejiz emas [4].

Bolani tarbiyalashda agar maktab yoshida bo'lsa ota-ona va maktab hatto mahalla ham doimo yaxshi yo'lga qo'yilar ekan, o'sha oila, o'sha mahalla gullab-yashnaydi. Ammo hozirgi kunda bolalarning tarbiyasiga e'tibor bermayotgan kishilar ham ko'p uchraydi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev o'z nutqlarida bolalar tarbiyasida mahallaning o'rni kamayib borayotganligi, ma'naviyatimiz uchun eng katta xavf – aksariyat odamlarimizdagi loqaydlik va beparvolik kuchayib borayotganligini qayd etdilar” [5].

Haqiqatdan ham, kundan kunga bunday insonlar soni ortib bormoqda. Yana shuni alohida ta'kidlash kerakki, hozirgi yoshlar ham kattalar tanbeh berganda “sizga nima?”, “bu mening ishim, ishimga aralashmang”, “kimsiz o'zi menga aql menga aql o'rgatadigan?” zaylidagi gaplarni aytishyapti. Bu ham tarbiyasizlikning bir namunasidir. Aynan shu inson oilada noto'g'ri tarbiya topgan yoki tarbiyasining qaysidir joyida xatolik ketgan.

Hayotning asl mazmun-mohiyatini anglab yetishga o'z umri va salohiyatini bag'ishlagan allomalimizning asarlarida sog'lom avlod tarbiyasi bilan bog'liq masalalarga alohida o'rin berilgan.

MUHOKAMA

Sharq mutafakkirlari, pedagog olimlar barkamol insonni yetishtirish uchun tarbiya naqadar zarurligi haqida so'z yuritganlar. Jumladan, Imom Buxoriyning “al-Adab al-mufrad hadislar to'plami, Yusuf Xos Hojibning “Qutadg'u blig”, Kaykovusning “Qobusnoma”, Husan Koshifiyning “Ahloqi Muhsiniy”, Jaloliddin Doniyning “Ahloqi Doniy”, Abu Lays Samarqandiyning “Bo'stonul-orifin” asarida tarbiya va tarbiyalanishning ma'nosi, “Tanbehul g'ofiliyn” asarida farzandlarga yuksak insoniy fazilatlarni kamol toptirish va yana ko'plab mutafakkirlarimiz o'z asarlarida shunga o'xshash fikrlarni ilgari surgan. Bola birinchi tarbiyani oilasidan oladi. Shuning uchun bolaning ta'lim-tarbiya olishiga oilaning o'rni kattadir. Bolani tarbiyalashda yo'l qo'yiladigan xatoliklar haqida ko'rib chiqaylik:

1. Bolani doimiy ravishda tanqid qilish uni o'ziga bo'lgan ishonchini yo'qolishiga, mustaqil fikrlay olmasligiga olib keladi. Mustaqil fikriga ega bo'lmagan inson hayotda o'z o'rniga ham ega bo'lmaydi.
2. Ko'pchilik insonlar ular bilan suhbatlashadigan insonni emas, uni tinglaydigan insonni qidirishadi. Bola ham o'zini tinglaydigan insonni qidiradi. Agar bolani uyda fikri umuman tinglanmasa, qo'llab-quvvatlanmasa undagi ishtiyoq so'nadi, odamlarning orasida erkin bo'lolmaydi, o'z fikrini aniq, ravon bayon etolmaydi.
3. Bolani hamma aytganini qilaverish ham uning erkatoiy, tantiq qisqa qilib aytganda tarbiyasining buzilishiga olib keladi.
4. “Qush uyasida ko'rganini qiladi.” Shunday ekan bolaga to'g'ri tarbiya berishni istagan inson, avvalo, o'zini tarbiya qilishi, o'zi bolaga o'rnak bo'lmog'i kerak. Abu Ali Ibn Sino ham: “Kimga qanday pand nasihat qilsang, unga avvalo o'zing amal qil.” - deb to'xtalib o'tgan. Bolaga nimadirni o'rgatmoqchi bo'lsangiz faqat gapda emas, harakatlar bilan ham buni ifoda eting. Har bir qilgan ishingiz bolaga o'rnak bo'lmog'i kerak.
5. Keragidan ortiq e'tibor ham bolani tarbiyasiga yomon ta'sir qiladi. Bolaga o'zi qila oladigan ishlarini qilishga imkoniyat yaratib berish kerak. Agar u qila oladigan har bir ishni qilib bersa bola ota-onaning ko'magiga o'rganib qoladi. Bu kelajakda ham ota-ona ko'magisiz hech bir ish qila olmaydigan inson bo'lishiga olib keladi.
6. “Urib jazolashdan tiyilish kerak. Bu bolani kelajakka yana xato qilmaslikka o'rgatmaydi” [6].
7. Bolani juda erkin qo'yib qo'yish, uning taltayishiga olib keladi.
8. Bolaga o'ta muloyimlik qilish ham uning tarbiyasiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Biz hozir bola tarbiyasidagi xatoliklardan ba'zilarini ko'rib chikdik. Ming afsuski, bolani tarbiyalashda mana shunday xatoliklar ko'plab uchrab turadi. Bu bolani noqobil bo'lib tarbiyalanishiga olib keldi.

Bolaning tarbiyasi bilim olishiga ham katta ta'sir qiladi. Ota-ona o'z bolasini ilmi, komil inson bo'lishini istasa bolasiga to'g'ri tarbiya beradi, o'qishidan xabardor bo'lib turadi, o'qituvchi bilan doim aloqada bo'ladi. Shundagina farzandidan yaxshi natija kutshi mumkin. O'z farzandini kamolotini ko'rishni istagan ota-ona hamma mas'uliyatni o'qituvchiga yuklamaydi, balki o'qituvchi bilan doimo birga faoliyat olib boradi. Ota-ona farzandiga ustozni hurmat qilishni, ustoz ikkinchi ona ekanini, maktab ikkinchi uy ekanini uqtirishi kerak. Shundagina bola ustozini hurmat qiladi, uning barcha o'rgatgan narsalarini xotirasida muhrlaydi. Bu esa shu o'rgangan narsalarini keyinchalik hayotida qo'lay olishiga yordam beradi.

“O'qituvchilar yomg'ir tomchisi bilan taqqoslanadi. Yomg'ir har bir donning hayotiyiligini uyg'otar ekan, o'qituvchining asosiy maqsadi har bir o'quvchining ijodiy imkoniyatlarini ochib berishdir” [7]. Tomchi suvlar orqali suvga tashna yerga tushadi va u yerdan navqiron, yosh nihollar unib chiqadi. Ya'ni ilmga tashna o'quvchilarni kelajagi bor inson sifatida shakllantiradi. O'qituvchi bolalarga ta'lim-tarbiya bilan birga hayotda yashashni o'rgatadi. Hayotning oq-u qorasini ustoz tanitadi desak ham mubolag'a bo'lmaydi.

Maktabga birinchi kelgan bolani sayqallanmagan tosh desak, o'qituvchini esa sangtarosh deymiz. O'qituvchi ya'ni sangtarosh sayqallanmagan toshdan go'zal bir ko'hinur yaratadi. Bu jarayon oson bo'lmaydi, albatta. Bunda ota-ona ham o'qituvchi bilan hamkorlikda ishlashi kerak. Ikkala tomon ham bunga ancha mehnat sarflaydi. Shuncha mehnatning natijasi, albatta go'zal bo'ladi. Faqatgina o'qituvchi harakat qilib, ota-ona yoki o'quvchi harakat qilmasa, bunda ham natija bo'lmaydi. Ota-onalarning o'qituvchilar bilan uchrashib turishi kerak. Chunki ular o'z farzandlari to'g'risida ko'proq narsalarni bilib oladilar. Shuning uchun bola tarbiyasining tub mohiyatini tushungan va bolasining tarbiyasiga befarq bo'lmagan har bir ota-ona oila bilan maktab o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlashga intiladi.

“Bola maktabni tamomlagunga qadar ota-ona maktab bilan yaqin aloqa o'rnatishi, farzandining darslarini o'zlashtirishi, xulq-atvoridan xabardor bo'lib turishi, tarbiya masalalarida o'qituvchi bilan maslahatlashib turishi, bolaning darsdan so'ng nima bilan mashg'ulligi haqida o'qituvchini xabardor qilib turishi kerak” [8].

Shuning uchun hamma birdek harakat qilish kerak. “Ilm ko'p yog'gan yomg'irga o'xshaydi” [9]. Ana shu yomg'ir orqali o'qituvchi o'quvchilarni sug'oradi. Bu yomg'ir suvlaridan qonib-qonib ichish o'quvchining o'ziga bog'liq, ya'na ota-onasiga ham. Ota-ona bu suvlardan ichishi uchun farzandiga yordam bermog'i kerak.

Shunday ekan bolani komil inson bo'lishi uchun o'qituvchi, ota-ona va bolaning o'zi ham harakat qilmog'i kerak. Hamkorlikda ish qilinsa, bolani kamolotga yetkazish yo'lida o'sish bo'ladi. Shu sababli bolasini kamolotini istagan ota-ona ustoz bilan hamkorlikda ish olib boradi va bolasini o'qishini nazorat qiladi. Uning tarbiyasiga, ilm olishiga e'tibor beradi.

XULOSA

Xullas, bolaning kamol topishi uchun o'qituvchi ham, ota-ona ham xatto o'sha bolaning o'zi ham harakat qilishi kerak ekan. Shundagina o'sish bo'ladi, natija bo'ladi. Bolani tarbiyalashda ota-onaning o'rni beqiyosdir. Ota-ona o'z farzandini kamoli uchun uning tarbiyasiga, ilm olishiga e'tiborli bo'lishi kerak. Jamiyat taraqqiy etmog'i uchun tarbiya samarali bo'lishi kerak. Samarali tarbiya uchun ota-ona ilmi tarbiyali bo'lishi kerak. Farzandlarimiz ilmi

va tarbiyali bo'lishi uchun o'zimizni ma'naviy rivojlantirishimiz va atrofdagi bolalar tarbiyasiga ham befarq bo'lmaslik zarur.

REFERENCES

1. "Al-jome' as-sahih" asari. Ilm o'rganmoq va ilm o'rgatmoqning fazilati to'g'risidagi hadis.
2. Karamatova D.S. Sinfdan tashqari mashg'ulotlar orqali o'quvchilarni ijodiy faoliyatga yo'naltirish metodlari // Central Asian Research Journal For Interdisciplinary Studies (CARJIS) ISSN: 2181-2484, Volume 1. ISSUE 2 2021. 4-9 b.
3. Karamatova D.S., Safarbayeva R.N., Murodova M.M. Bo'lajak pedagoglarning integrativ yondashuv asosida ekologik madaniyatini shakllantirish // "Образование и наука в XXI веке" Международный научно-образовательный электронный журнал. Выпуск № 25 (том 3), март, 2022. – В.950-955.
4. Karamatova D.S., Tolliyeva G.R., Qilichova M.J. O'quvchilarda ekologik ong va ekologik madaniyatni rivojlantirish dolzarb pedagogik muammo sifatida// "Образование и наука в XXI веке" Международный научно-образовательный электронный журнал. Выпуск № 25 (том 3), март, 2022. – В.956-962.
5. Karamatova D.S. Kichik maktab yoshidagi bolalarda tabiatga, jamiyatga va o'z-o'ziga nisbatan munosabatlarni tizimli rivojlantirish / International Scientific and Practical conference "Topical Issues of Science" Xalqaro konferensiyasi. - USA: NEW York university.
6. Karamatova D.S. Kichik maktab yoshidagi bolalarda tabiatga, jamiyatga va o'z-o'ziga nisbatan mas'uliyatli munosabatlarni tizimli rivojlantirish // "Образование и наука в XXI веке" Международный научно-образовательный электронный журнал. Выпуск № 25 (том 3), март, 2022.
7. Maktab oiladan boshlanadi. – T.: Yangi asr avlodi. 2013.
8. Salaeva M.S. O'tmish mutafakkirlarimiz ota-ona va farzandlar munosabatlari xususida // Mahrifat yog'dusi. № 3. 2000.–B. 76-80.
9. Salaeva M.S. O'zbek oilalarida bolalarning o'z oilasidagi hayotga munosabatlarining etno-psixologik xususiyatlari. //«O'zbek oilasining iqtisodiy va ijtimoiy psixologik muammolari» Respublika ilmiy-amaliy anjumani mahruzalari to'plami. –TDIU. 24-25 may 2000 yil. –B. 81-82.
10. Salaeva M.S. Bola mahnaviyatini shakllantirishda o'zaro munosabatlarning tahsiri / «Kadrlar tayyorlash milliy dasturini amalga oshirish sharoitida yosh avlodni mahnaviy tarbiyalash shakl va usullari» Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari. –T.: O'zPFITI. 2001. –B. 277-280.
11. Salaeva M.S. O'zbek oilalarida bolalarning o'z oilasidagi hayotga munosabatlarining etno-psixologik xususiyatlari Pedagogik tahlim. № 6. 2001. TDPU. –B. 27-28.
12. Salaeva M.S. Bola shaxsida kasb-kor moyilliklarining shakllanishida oilaning tahsiri / O'zbekiston Respublikasida «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»ni hayotga joriy qilishning II bosqichida pedagogika fa-nining vazifalari». Respublika ilmiy konferensiyasi materiallari. –T.: O'zPFITI. 2002. –B. 70-73.

13. Salaeva M.S. O'quvchilarning oiladagi o'zaro munosabatlari va dars // Xalq tahlimi. №1. 2002. –B. 49-52.
14. Salaeva M.S. Kichik maktab o'quvchilarining oila ahzolariga bo'lgan munosa-batlari xususiyatlari /O'qitishning pedagogik-psixologik muammolari». Respublika ilmiy-amaliy konferentsiyasi materiallari. BuxDU. 2002. –B. 86-87.
15. Salaeva M.S. Oiladagi kichkintoylar // Boshlang'ich tahlim. № 4. Iyulg'-avgust, 2002 yil. – B. 18-19.
16. Salaeva M.S., Djumabaeva M.B. Pedagogning kichik maktab yoshidagi bolalarni ijtimoiy mobilligini oshirishga ta'siri // IJTIMOIIY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIY JURNALI, ISSN - 2181-2608. With Im'act Factor: 8.2 SJIF: 5.426 - B. 59–62. Retrieved from <http://www.sciencebox.uz/index.php/jis/article/view/1552>
17. Salaeva M.S., Beknazarova X.X. Boshlang'ich tahlim o'quvchilarini ijtimoiy mobilligini rivojlantirish // EURASIAN JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES, 'HILOSO'HY AND CULTURE Innovative Academy Research Su'ort Center UIF = 8.2 | SJIF = 6.051 www.in-academy.uz Volume 2 Issue 4, A'ril 2022. ISSN 2181-2888. 'ages 136-139. <http://doi.org/10.5281/zenodo.6511330>
18. Salaeva M.S., Luxmanovna N.M. Kichik maktab yoshdagi o'quvchilarni ijtimoiy faolligini rivojlantirish // SCIENTIFIC PROGRESS VOLUME 3 | ISSUE 3 | March, 2022. ISSN: 2181-1601. Uzbekistan www.scientificprogress.uz Pages 380-383. <http://www.scientificprogress.uz/storage/app/media/3-3.%20064.%20380-383.pdf>
19. Salaeva M.S., Shoyunusova F.S. Bola shaxsini shakllantirishda ota-onalarning o'rni // Международный научно-образовательный электронный журнал «ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА В XXI ВЕКЕ». ISSN: 2658-7998. Электронный журнал. Выпуск №22 (том 5) (январь, 2022). - С.1099-1103. https://www.mpcareer.ru/_files/ugd/a62191_0b77bb588ae44c41874c43e8211ea9a8.pdf
20. Salaeva M.S., Urazova K.V. Boshlang'ich ta'limda o'quv faoliyatning kichik maktab yoshidagi o'quvchilar psixik rivojlanishiga ta'siri / «Білім беру қызметі: инновациялық әдістер, құралдар және тәсілдер» тақырыбындағы халықаралық форум материалдары – Шымкент: «Қызмет» баспаханасы, 2022. - В.432-441. ISBN 978-601-06-8694-6
21. Салаева М.С., Маткаримова А.Р. Особенности взаимоотношений между братьями и сёстрами в семье / «Заманагөй тәлим хәм тәрбия технологиялары: тәжирийбелер, машқалалар хәм перспективалар» атамасында Республикалық илмий-эмелий конференция материаллары топламы. Нөкис. 2022 ж. – Б.228-231.
22. Салаева М.С., Павлова М.В. Арт-терапия как средство гармонизации и развития психики младших школьников/ «Заманагөй тәлим хәм тәрбия технологиялары: тәжирийбелер, машқалалар хәм перспективалар» атамасында Республикалық илмий-эмелий конференция материаллары топламы. Нөкис. 2022 ж. – Б.412-415.
23. Салаева М.С., Мамадалиева У.С. Развитие когнитивной мобильности учащихся в начальном образовании / “Хорijiy tillarni o'qitishda yangicha yondashuvlar” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy onlayn anjumani. Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti – T.: “Firdavs-Shoh” nashriyoti, 2022 – B. 276-281.

MODERN METHODS OF TEACHING ENGLISH

Karimova Mokhira Jumakulovna

Teacher Department of languages

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7217610>

Abstract. *This article focuses on productive types of speech activity, which is especially important for mastering a foreign language. The Article specifies how effective work with special texts in a foreign language helps to formulate the necessary language and communication skills for students in a non-native language and promotes the development of their common scientific knowledge and skills.*

Key words: *language acquisition, inter-language, language experience, language awareness, fossilization, remedy, redundant language features, proficiency levels, cognitive process, «bottom-up» processing data-driven, «top-down» conceptual-driven processing, input, output, target language, approximation, process-oriented approach, product-oriented approach, communicative data, principles, methods, surface and deeper levels, system of exercises.*

СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ

Аннотация. *В данной статье основное внимание уделяется продуктивным видам речевой деятельности, что особенно важно для овладения иностранным языком. В статье указывается, как эффективная работа со специальными текстами на иностранном языке помогает формировать у учащихся необходимые языковые и коммуникативные навыки на неродном языке и способствует развитию у них общенаучных знаний и умений.*

Ключевые слова: *овладение языком, интерязык, языковой опыт, языковая осведомленность, фоссиллизация, средство, избыточные языковые особенности, уровни владения языком, когнитивный процесс, обработка данных «снизу вверх», управляемая данными обработка «сверху вниз», концептуальная обработка, вход, выход, целевой язык, аппроксимация, процессно-ориентированный подход, продуктивно-ориентированный подход, коммуникативные данные, принципы, методы, поверхностный и глубинный уровни, система упражнений.*

INTRODUCTION

Language acquisition and language experience's necessary, first, to understand the differences between acquiring a native and foreign languages. The native language is a language the child acquires since being born. The foreign language is one of the variants of the non-native languages. Another variant of a non-native language is the second language, his admitted the native language as a functional language because it is used for everyday communication. The second language usually refers to any language that is not the first (native) one learns. While contrasting the native, the second and foreign languages, the terms «first language» (L1), «second language» (L2 or SL), and «foreign language» (FL) are used. The major difference between FL and SL learning is that a FL is learned in the artificial language environment, outside of the social environment, in the teaching conditions. Besides, the FL is not the means of everyday communication. But at the same time, we cannot line out the distinction between them, because the FL can become for learners as a SL or vice versa. For instance, in the English speaking countries migrants learn English as a SL, for Uzbekistan the EL is the foreign language.

Between LI, L2 or FL acquisition we can point out the following common theoretical features:

1) the foundation for L2/ FL is built largely from a transfer of the rules of LI; 2) only L2/ FL is constructed from prior conceptual knowledge within the learner. The learners of L2/FL use similar strategies to those learning their first language. Although L2/FL learners go through essentially the same process as LI learners, they do it much faster because they are usually more advanced cognitively. The EL as a subject at school, lyceum and college is studied by students on the basis of the language and social-cultural experience. By the language experience we understand a language practice of students in operating with language units during communication.

METHOD AND METHODOLOGY

The language experience contents: educational informativeness, language store (lexical, pronunciation, grammar, etc.), and ability of transmission and getting the information in correspondence to the syllabus requirements. Language experience in the LI is replaced into the learning FL, which has positive and negative character. In FL methodology positive side is called transposition (fossilization) and negative one is interference. Teaching/learning FL presupposes acquiring «inter-language» because the language experience combines two languages that follow to forming the mixed code. The term «inter-language» refers to the development stages involved in moving from LI to L2/FL; various kinds of errors and strategies have been identified with stages along the way. For example, learners at some levels in early stage of their development have difficulty with sentence inversion when asking a question (e.g. They do incorrect word order of questions -You are in the garden?), and with the negative formation (They do incorrect form of negative sentence - You no in the garden). Learners tend to vary their inter-language. In the methodology the terms of FLT and FLL are also distinguished. The FLT is a specially organized process, during which as a result of interaction of a teacher with students, the reproduction and acquiring a certain experience are accomplished in correspondence with the given goal. The FLL is the conscious and goal-oriented activity directed at acquiring structural characteristics of the language (pronunciation, vocabulary, grammar). The ELL is a natural, cognitive process with learners ultimately responsible for their own learning. Language acquisition (LI, L2, FL) poses the unconscious intuitive uncontrolled activity. It is effective to learn or acquire the language in a real language environment. Being, outside of environment of the native speakers is the main reason of the appearance of the language barrier and fossilization. Thus, one of the objectives of a teacher is maximal approximation of teaching situation to the real language environment involving the native speakers. As J.L.Clark stressed, « Acquisition is not a linear cumulative process but a gradual developmental one, in which many knowledge elements are all growing at once, at different rates, and at different levels of perfection. Most knowledge is not immediately accommodated on first presentation. A gestation period, in which further exposure to the same knowledge elements occurs in different contexts, is normally necessary before data can be fully incorporated into the implicit knowledge store». Having already acquired an LI non-native students are aware of the intentionality of language use and of the functions that language serves. They are thus primed to seek out prepositional meaning and illocutionary value with all the faculties and experience that they can bring to bear on the matter. That's why, when interpreting real talk or text, FL beginners devote most of their attention to

processing the essential semantic units. The more or less redundant language features can simply not be attended to. In the information-processing theory «bottom-up» data-driven processing and «top-down» conceptually-driven processing are defined (described in detail by J.L. Clark). «Bottom-up» data-driven processing permits us to attend to perceptions, organize them, and then extract meaning from them. «Top-down» conceptually-driven processing enables us to obtain a rapid prediction of what is likely to occur on the basis of previous experience, and to match this against the incoming sensory data. We (I don't have to process all the bottom-up information available to us through our senses, since we use the top-down contextual clues and predictions based on past experiences and general knowledge to avoid having to process the whole input. New information is triggered as a result of expectations produced by top-down processing. I have continually merging with the data derived from bottom-up processes where tasks encountered present novel problems with little relationship to existing schemata and with few contextual clues, the effective bottom-up processing becomes very important where tasks present familiar problems, top-down processing may provide rapid solution. Two different kinds of information-processing are distinguished. Controlled-processing is involved when conscious attention is required to perform a task; this places demands on short-form memory. Automatic-processing is involved when the learner carries out a task without awareness or attention, making greater use of information in long-term memory. Learning involves the performance of behavior by automatic-processing. The information-processing model explains as to why learner's language use sometimes shifts from fluent (automatic-processing) to less fluent (controlled-processing) and why learners in the initial stages of language learning need to put so much effort into understanding and producing language'.

RESEARCH RESULTS AND DISCUSSION

Learners are not simple input-output mechanisms, not all acquired knowledge and information (input) can be reproduced and produced in a novel context (output) by them. Effective output depends on methods, techniques and exercises which we use in classrooms. Learner can acquire language from communication, gradually the learners' communicative resource improves and expands, and approximates to the native speakers. Very few learners can achieve a communicative resource equal to that of a native speaker, but given appropriate data and tasks, learners can learn to communicate successfully in FL. While linguistic competence is necessary to all communication, much can be done with minimal grammar and adequate vocabulary. In methodology the term «language awareness» as «development in learners of an enhanced consciousness of and sensitivity to the forms and functions of language» is used. Other definitions that reflect the core of language awareness is consciousness-raising; form-focus instruction, form interpretation tasks. Language awareness includes itself awareness about grammar, lexical, phonological, and discourse features, i.e. language data. The goal of language awareness is to develop in the learners' awareness of and sensitivity to form, meaning and function of the language English. Learners have to explore structured input and develop an awareness of particular linguistic features by performing certain operations. It is not the same thing as practice, because it involves input processing, noticing certain patterns or relationships, discovering rules, and noticing the difference between native and learned languages and current inter-language. Language awareness is data-driven. Learners are not told the rule, but are given a set of data from

which they infer the rule or generalization in their own way for using in communication. It is process-oriented approach, which includes steps of discovery, investigation, and understanding, which contrasts markedly with the traditional product-oriented approach in which learners are told the rules and have to drill and memorize them. Language awareness builds inter-language which has to grow and develop; otherwise, fossilization sets-learners may exhibit of the all-too-familiar symptoms of language gaps. Many learners seem to experience this gap and need remedial work in order to eradicate fossilized errors. Learners need communicative data, because these provide the essential input upon which their mental language learning process can operate. It is important to provide them with appropriate level of contextual support to assist them, and to encourage them to transfer to the language learning situation the same strategies that they use to predict and guess meaning through context and word-building elements. Communicative data in English classroom contents: teacher's talk; other classroom talk; recordings of talk (audio and video); pedagogically-inspired written information; other classroom information; realia and written texts from outside the classroom". A receptive capacity is developed earlier than productive capacity.

CONCLUSION

It means that much of the communicative data understood by the learners will reappear in their talk in the early stage. They can produce speech at the minimal-communicative level. Learners move gradually through stages of inter-language development which contain errors, toward native speaker norms. The learner's mental processes concentrate first and foremost on finding meaning. It is therefore the semantic content of the words and basic word order that will be internalized first and it is these features that will appear in production first. The more redundant grammatical features will be attended to and internalized only when sufficient mental capacity is available to permit this.

REFERENCES

1. The Council of Europe. - Strasbourg, 1996. The final draft was published in 2001.
2. Using the CEFR : Principles of Good Practice. -CUP, 2011. -P.8
3. Current Perceptions and Practice and their Implications Ed. W.A. Renandya. - Singapore; SEAMEO Regional Language Centre, 2003. -P. 13

EXPRESSION OF QUANTITATIVE IN UZBEKI AND ENGLISH LANGUAGES

Karimova Shahloza Boyqo'zi qizi

a teacher at FSU

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7217620>

Abstract. This article describes the expression of quantification in Uzbek and English languages, syntactic and grammatical analysis of quantitative units. Similar and different aspects of quantitative units in Uzbek and English usage are compared.

Key words: language levels, quantification, comparative level, singular form, counting numerical words.

ВЫРАЖЕНИЕ КОЛИЧЕСТВЕННОГО В УЗБЕКСКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ

Аннотация. В данной статье описывается выражение квантификации в узбекском и английском языках, синтаксический и грамматический разбор количественных единиц. Сравниваются сходные и различные аспекты использования количественных единиц в узбекском и английском языках.

Ключевые слова: языковые уровни, квантификация, сравнительный уровень, форма единственного числа, счетные числовые слова.

INTRODUCTION

Quantitativeness is considered one of the most common and important classifiers among language levels in the world. The quantitative sign can be used as an important factor in distinguishing units of a certain level or in defining similarities and differences between units of comparable levels.

Quantitative means units representing quantity and this system is of special importance in various developed languages, as well as in Uzbek, with its specific features. We can find the first ideas about quantitative units in the work of the scientist Mahmud Koshgari, who worked in many fields of linguistics in our country, "Devonu Lug'at Turk". Comparing the expression of sin in verbs with Arabic, the scientist emphasizes that Turkish languages do not distinguish between dual and plural, and the number is divided into 2 opposite groups: singular and plural forms, and explains his opinion with many arguments.

On the basis of Mahmud Koshgari's ideas, units representing quantity are being formed in the modern Uzbek language.

Quantitative units represented by the number word group are divided into several groups:

1. Counting numbers - one, two, three. (bir, ikki, uch);
2. Number of pieces - one, two. (bitta, ikkita);
3. Conjectural numbers - tens, hundreds. (o'ntacha, yuzlab);
4. Cumulative numbers - two, three. (ikkiovlon, uchala);
5. Fractional numbers - half, one tenth. (yarim, o'ndan bir).

METHOD AND METHODOLOGY

Quantitative units represented by nouns are called "calculation numerals". In our region, such units originally belong to the noun group, but when they come together with numbers, they become its component and express quantity.

They include:

1. Computational words indicating a fragment of the whole; a piece of watermelon, a slice of melon, a loaf of bread. (bir karch tarvuz, bir tilik qovun, bir burda non);
2. Counting words indicating the totality of the subject; a herd of horses, a herd of sheep. (bir uyur ot, bir qo'ra qo'y);
3. Calculation words indicating length; a mile, a yard, a yard. (chaqirim, yig'och, qarich);
4. Time measuring words; seconds, minutes, hours, days. (soniya, daqiqa, soat, sutka);
5. Value words; penny, coin. (miri, tiyin, tanga);

RESEARCH RESULTS AND DISCUSSION

When we compare the quantitative signs of the Uzbek language with the English language, it is possible to observe the similar and, at the same time, different aspects. The similar signs of units expressing quantity in these 2 languages are simply that the words expressing quantity in English are added before the noun group, like Uzbek, and are expressed as follows:

- 1. Much and little are used to express the number of uncountable nouns.
- 2. Many and few are used with plural nouns.
- 3. A lot of/ lots of/ plenty of is used with uncountable and plural nouns.
- 4. Much and many are mainly used in negative and interrogative sentences. A lot(of) is used in sentences.

All of the above-mentioned quantitative units represent the amount of a certain thing, but they have different aspects according to their usage and grammatical form.

In Uzbek and English, quantitative relationships are also expressed using morphemes. Quantity is also expressed in nouns by adding -s in Uzbek, and -s in English. In the Uzbek language, we can include all adverbial adverbs in morphemes expressing quantity, but this feature is not reflected in the English language. The linguist scientist A. Ghulomov gives extensive and detailed information about the plural forms of verbs. Since the scientist's views on the plural category in the Uzbek language have been described in this research, no attitude has been expressed about the singular form of demonstrative adverbs. But as the opposite of that plurality, we can take singular forms of morphemes representing quantity.

REFERENCES

1. Kimsanboyeva Basoat - Quantitativeness and its expression in Uzbek.
2. G'ulomov.A - plural category in the Uzbek language. Tashkent. Self-publishing.
3. Mamajonova.M - The importance of quantification in the analysis of language units // molodoy uchenyy.2016 - year 3 – issue
4. Zulfiyev.Y - Specific characteristics of the aggregate category.
5. Karimova, S. B. (2022). BELIEFS ABOUT TEACHING GRAMMAR. *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)*, 2(Special Issue 2), 123-127.
6. Iskandarova, S., Karimova, S., & Abdugarimova, M. (2021). NEGATIVE PREFIXES IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES. *Збірник наукових праць SCIENTIA*.
7. Karimova, S. (2020). ҲОЗИРГИ ЗАМОН ИНГЛИЗ ВА ЎЗБЕК ТИЛЛАРИДА ТЕНГ БОҒЛАНГАН ҚЎШМА ГАПЛАРНИНГ ЛИНГВО–КОГНИТИВ АСОСЛАРИ. *Журнал иностранных языков и лингвистики*, 1(1), 62-65.
8. Qizi, K. S. B. (2021). The Category Of Quantitativeness In Modern Linguistics. *The American Journal of Social Science and Education Innovations*, 3(06), 46-50.

9. Abdukarimova, M., & Karimova, S. (2021). THE USAGE OF BUSINESS VOCABULARY IN THE ENGLISH LANGUAGE. *Academic research in educational sciences*, 2(11), 919-922.
10. Karimova, S. (2022). IMPLEMENTATION OF INQUIRY-BASED LEARNING FOR TEACHING ENGLISH. *Scientific progress*, 3(3), 820-826.

ИРИМЛАР ФОЛЬКЛОР ЖАНРИ СИФАТИДА

Насиба Турсунова

Навоий давлат педагогика институти доценти

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7217630>

Аннотация. Мазкур мақолада ўзбек халқининг бола туғилиши ва уни бешикка боғлаш маросимлари жараёнида амал қилинадиган ирим айтимлари борасида мулоҳаза юритилади. Иримларнинг ижтимоийлашуви, поэтик тафаккурга кўчиши ва ўринлашув ҳодисаси таҳлил қилинган. Шунингдек, иримлар тарихий асослари хусусида назарий мулоҳазалар баён қилинган.

Ключевые слова: ирим, мифология, бешик, тирноқ, исуриқ, алла, айтим.

IRIMS AS A GENRE OF FOLKLORE

Abstract. In this article, there is a discussion about the traditions of the Uzbek people, which are used during the rituals of the birth of a child and tying it to the cradle. The phenomenon of socialization of Irim, transition to poetic thinking and accommodation is analyzed. Also theoretical foundations of Irim are presented.

Key words. Superstition, mythology, cradle, nail, incense, alla, saying.

ИРИМЫ КАК ЖАНР ФОЛЬКЛОРА

Аннотация. Данная статья посвящена обрядам узбекского народа при рождении ребёнка и его укачивании. Анализируется феномен социализации иримова, переход к поэтическому мышлению, аккомодация. Также представлены теоретические соображения об исторических основаниях ирима.

Калит сўзлар: ирим, мифология, люлька, ногти, исуриқ, колибельная.

КИРИШ

Ҳар қандай халқнинг маънавий дунёқараши унинг ижтимоий ҳаёти, маиший турмуш тарзи, анъаналари ва расм-русмлари, фольклори билан белгиланади. Фольклор халқнинг этник ўзига хосликлари ва миллий белгиларини сўз орқали ифода этувчи муҳим манба сифатида характерлидир. Жаҳон фольклоршунослигида маросимлар ва уларнинг айтимларини ўрганишга иштиёқ XX асрдан олдинроқ майдонга келган эди. Фарбда XIX асрладаноқ маросимлар ва уларнинг мифологик моҳияти билан боғлиқ тадқиқотлар яратилган эди. Британиялик антрополог Джеймс Джордж Фрэзер магия ва динга доир яратган улкан тадқиқотида биринчилардан бўлиб, инсон туғилиши, соч олиши ва тирноқларини олиш билан боғлиқ иримлар тадқиқ этилган эди.[1] 1923 йилда Лондонда чоп этилган мазкур тадқиқот башарият тарихида магия ва унинг ижтимоий моҳияти, иримлар ва маросимларда қадимий магик тасаввурлар излари борасида яратилажак кейинги тадқиқотларга замин ҳозирлади. Жаҳон фольклоршунослигида маросим фольклори материалларини чуқурроқ ўрганиш ишлари бошлаб юборилди. 1742 йилда рус сайёҳи Яков Иоган Линденау Тунгус шомонларининг магик маросимлари ва иримларини ўрганди.[2] Россия ҳудудидаги олимлар бевосита магик маросимларни ўрганиш билан бирга анъанавий фольклор жанрлари тарихий асосларини ҳам қадимги мифологик тасаввурлар замиридан изладилар.[3] Бу изланишлар кейинчалик бизнинг фольклоршунослигимизга ҳам таъсир кўрсатди. Бу борадаги изланишлар таниқли ўзбек фольклоршуноси Б.Саримсоқовнинг маросим фольклори юзасидан олиб борган тадқиқотида илдизи қадимий этикодларга бориб тақаладиган иримлар ҳам магик ва

маиший маросимлар таркибида учраши қайд этилган эди. [4] Кейинчалик ўзбек фольклоршуноси М.Жўраевнинг қатор тадқиқотлари ва эълон қилган китобларида иримлар билан боғлиқ илмий талқинларга эътибор берилганлиги кўрамаиз.[5] XXI аср бошларида фольклоршунос О.Қаюмов ирим ва мифологик талқин хусусида мақола эълон қилган эди.[6] 2017 йилда эса, И.Ёрматовнинг ирим айтимларининг жанр хусусиятлари борасидаги тадқиқоти эълон қилинди.[7] Юқорида қайд этилган тадқиқотлар ўзбек иримларининг алоҳида фольклор жанри сифатида ўрганилиши лозимлигини кўрсатди.

ТАДҚИҚОТ МЕТОДИ ВА МЕТОДОЛОГИЯСИ

Маросим ва удумларнинг қадимги шакллари муайян эътиқодий қарашларни ифодалашга хизмат қилган. Чақалоқни илк бор бешикка ётқизиш маросимида бажариладиган ҳар бир удум, расм-русум ва ирим-сиримлар ҳамда ижро этиладиган матнлар фақатгина боланинг эсон-омон улғайиши, ёвуз кучлар хуружидан сақланиши ва узоқ умр кўриши билан боғлиқ халқ қарашларини ифодалаганлиги билан ажралиб туради.

Юртимизни турли гўшаларида бўлгани сингари қадим Кармана ҳам ниҳоятда расм-русумга, урф-одатларга бой ҳудудлардан ҳисобланади. Карманаликлар оилада чақолоқ дунёга келгандан сўнг болани бешикка белаш учун “бешик кеча” маросими ўтказадилар. Улар урф-одатига кўра маросимда келиннинг онаси бир тоғорада (ис) бўғирсоқ қилиб, яна болага турли кийим-кечак, таомлар билан чақалоқли хонадонда кириб келади.

Чақалоқни бешикка белашдан аввал, ёши улуғ момо чақиртирилиб болани чўмилтирилади. Болани илк бор чўмилтирганда айтиладиган айтимлардан:

Сув пок, сан нопок,

Пок сув санга бўлсин

Сени нопоклигинг

Амиру хонларга бўлсин [8]-деб айтимлар айтилади.

Чўмилтирилган сув мевали дарахтнинг тагига тўкилади. Бунинг боиси ўзидан кўпайсин, серфарзанд бўлсин деган эзгуликларга йўғрилади. Бола чўмилтирилган сувнинг мевали дарахт остига тўкилиши, боланинг келажакда серфарзанд бўлишини тилаш моҳиятини англатиб, бу ирим аждоқларимизнинг муқаддас дахт култи билан боғлиқ мифологик тасаввурлари натижасида шаклланган ҳодисадир. Сувнинг ҳар нарсани поклаши, сув поклик тимсоли сифатидаги қарашлар ҳам қадимги сув култи натижасида шаклланган ҳодиса бўлиб, кейинчалик халқ поэтик тафаккурида мифологик тасаввурнинг поэтик моҳият касб этган ҳолда мифопоэтик вазифа бажаришини таъминлаган. Боланинг дунёга келиши билан кичик чилла ичида уни сувда поклаш, яъни чўмилтириш инс-жинслардан тозалаш учун бажариладиган амал саналади. Қадимги туркий халқлар мифологиясида инс – жинслар, ёвузлик кучлари нопок жойларда, қон тўкилган ёки қон теккан жойларда бўлади деб таввур қилинади. Ўзбек шомонлари томонидан ўтказиладиган “Момооши” маросимида дастурхонга қурбонлик қилинган жониворнинг қонини косаларда кўйиб, мифологик ҳомийларни чорлаш анъанаси борлиги фольклоршунос О.Қаюмов томонидан қайд этилган эди. [9] Демак, қон жинларни, ёвуз рухларни ўзига жалб қилиши борасидаги тасаввурлар натижасида болани чўмилтириш ва поклаш анъанаси шаклланган. Аждоқларимизнинг мифологик тасаввурлари болани бешикка боғлаш билан боғлиқ маросимлар айтимларида ҳам ўз ифодасини топган.

Бошқа бир жойларда чўмилтирилган сувни қибла тарафга қараган деворга узун қилиб сепилади. Умри узоқ бўлсин, бўйи-басти узун бўлсин деб ният қилинади. Мазкур

иримда қибла ва сув деталлари алоҳида аҳамият касб этади. Қиблага қараган узун деворга сепиш ибтидоий мифологик тасавурларнинг ислом мифологияси таъсирида ўзгаришга учраганини кўрсатади. Иримларнинг дифформациялашуви турли эътиқодий тасаввурлар кесимида кечади. Ирим мифологик тасаввурлардан ҳаркатга, ҳаракатдан оғзаки матнга кўчиши мифопоэтик ҳодисадир. Бундай одатлар ўзига хослиги билан бешикка боғлаш билан боғлиқ расм-русмларни ташкил этади.

ТАДҚИҚОТ НАТИЖАСИ

Маросимнинг иккинчи қисмида чақалоқнинг онаси ҳам ювиниб келади ва боланинг олдига олиб чиқилади. Чунки, она-боланинг чилласи бир-бирига тушмаслиги учун бажариладиган иримдир. Онанинг бошидан токи бел-оёғигача босилиб, маҳкам боғланади.

Момо шу зайлда болани боғлашда: “Бисмиллоҳир раҳмонир раҳим!” – деб чақалоқни икки қўллаб кўтариб олиб, бешикка ётқизар экан, биринчи марта боланинг бошини бешикнинг ўнг тарафига қаратиб эмас, балки бешикнинг оёқ томонига тўғрилаб ётқизмоқчи бўлади ва маросимда иштирок этаётган аёлларга қараб:

– Бу тарафга қаратиб ётқизайми, ўнгми, чапми? – деб мурожаат қилади. Бешик кечада қатнашаётган аёллар эса баб-бараварига бунга эътироз билдиришиб:

– Йўқ-йўқ, э, бийиси қурмағур-ей, чақалоқни чаппа қилиб ётқизасизми! – деб чувиллашади. Аёллардан эътирозли жавоб эшитган момо яна ҳазил қилиб чақалоқни бешикнинг энига қаратиб кўндаланг тутиб туриб:

– Ана бунақа қилиб ётқизайинми бўлмаса, ўнгми, чапми!? – деб сўрайди. Маросим қатнашчилари яна “Йўқ, йўқ!” – дейишиб, рад жавоби берадилар. Момо учинчи мартасида чақалоқни тўғри қилиб, яъни боланинг бошини бешикнинг ўнг тарафига қилиб ётқизади. Маросимда иштирок этаётган аёллар ҳам буни маъқуллашиб “Ўнг-ўнг!”, – деб қичкирадилар. Шундан сўнг момо кўлида бир ип олиб, маросим иштирокчиларининг ҳар бирига қараб:

– Уйқунгизни сотдингизми? – деб сўрайди. Ҳар бир аёл “Ҳа, уйқумни сотдим”, – деганидан кейин момо кўлидаги ипга битта тугун солаверади. Шу тариқа ҳамма аёлнинг уйқусини “сотиб олгач”, бир неча тугун тугилган ипак ипни бешик куббасига боғлаб кўяди-да:

– Бачагинам уйқучи бўлсин, онаси тандир-тандир нон ёпгунча ухласин, бийиси ҳамсоясиникига бориб келгунча ухласин, илоҳи омин! – деб фотиҳа қилади.[10]

Бешик маросимларида амалларни бажаришда чап ва ўнгнинг алоҳида магик моҳияти бор. Мифологик тасаввурларга кўра, чап ёвуз кучлар тарафи, ўнг эзгу кучлар томони сифатида қаралади. Шунинг учун ўзбек халқи ҳаётида ҳаракатни ўнгдан бошлаш анъанаси чапдан бошлашни тақиққа учрашига ва иримнинг келиб чиқишига замин ҳозирлаган.

Бешик куббасига ипни тугиш орқали чақалоқнинг уйқусини сотиб олиш ва ипга тугиш магик амали бажарилади. Мазкур ретуал қадимги аجدодларимизнинг предмет магияси билан боғлиқ мифологик тасаввурлари натижасида шаклланган. Магик қудратга эга деб саналувчи момо томонидан ипнинг тугилиши ва “уйқунгизни сотдингизми?” деб сўраши ўзига хос магик айтим маъносини бажарган. Аслида уйқу сотилмайди, у мавҳум тушунча, абстракт от. Аммо, Ғайб олами билан алоқада бўлувчи момо унга магик моҳият бағишлайди. Боланинг бешикка солиш маросими бир кўринишда маиший маросим бўлса-

да, аслида у замин ва Ғайб олами вакиллари ўртасида бажариладиган магик маросимдир. Инсон туғилгандаги илк чўмилтириш ва вафот этгандаги охирги поклаш одамни ўзга оламдан замин оламига, вафот этганда замин оламидан ўзга оламга ўтказишга қаратилган маросим саналади.

Болани бешикка боғлгандан сўнг қуйидаги айтимлар айтилади:

Бешиги тахта,
Орқаси пахта
Эгаси келди,
Кучуги коч.
Ичида ётганнинг,
Баҳрини оч! [11]

Қоч-қоч, қоч бўжилари,
Келди бешикнинг эгалари,
Боламнинг ўзи келди.
Алла қилади
Мазза қилади.

Ёки: Кет-кет бабаси,

Келди эгаси,
Тилло қалъаси.
Гулдай жўжаси

Тақ-тақ гавора,
Душманлари овора.
Эгаси келди,
Бабаси кетсин,
Тошай қотсин,
Қушдай турсин. [12]

Мантда келтирилган *кучук*, *баба* жиннинг таъбулаштирилган номи. Ўзбекларда ёвузлик кучларини номини тилга олса, пайдо бўлади деган инонч сабабли таъбулаштириш анъанаси шаклланган. Масалан, илонни кечаси илон демасдан *узун она* деб атайдилар. Мазкур матнда ҳам айни шу ҳолат кузатилади. Жинларни – ёвуз кучларни кучуги, бабаси номи билан аташ уларни таъбулаштирилишидан далолат беради. Бешикка боғланган болани атрофидан айлантириб, исирик тутатилади. Исирик тутатиш расми турли инс-жин, кўз-сухдан фориг этиш мақсадида амалга оширилади. Исирик тутунини айлантириб, шундай айтимлар айтилади:

Ҳазорисванднинг донаси,
Шу бегуноҳнинг шонаси,
Чашми эш, чашмаи хеш,
Ҳамсояхон гирди пеш.
Ҳазорисванд ҳазор дори,
Ҳазор дардга давои.
Онасининг кўзи,
Дадасининг кўзи,
Ёмон кўзлар йўқолсин,
Бало-қазо йўқолсин,

Шу болам омон қолсин.[13]

Момо томонидан айтилган айтимларда бола ва онанинг инс-жинсдан муҳофаза қилиниши билан боғлиқ одатлар ўтказилади. Чашми эш, чашми хеш иборалари тожикча сўз бўлиб, атрофдаги, қўни-қўшниларнинг кўзи маъносини англатади. Халқимизда туғилган бола юзида нур бўлади деган тасаввурлар бор. Бегона кишининг чақалоқ юзига кўзи тушса, кўз тегади деб ирим қилинади. Исириқ тутатиш расм-русуми кўз магияси билан боғлиқ мифологик тасаввурлар натижасида юзага келган. А.С. Токарев кўз тегиши билан боғлиқ магик қарашларни диннинг «ultimum moriens» ўзига хос шакли сифатида баҳолайди. Унинг қайд этишича, бизга замондош бўлган эътиқодсиз, худога ишонмайдиган зиёлилар ҳам ўз ҳаётларининг қайсидир ўринларида иримлар ва бахтли ва бахтсиз кунлар, кўз тегиши каби тушунчаларга амал қилишадилар.[14] Олимнинг таъкидлашича, кўз тегиши билан боғлиқ тасаввурлар магиянинг ўзига хос тури бўлган кўз магиясини ташкил этади.[15]

МУҲОКАМА

Ўзбек халқи бешикка боғлаш маросимларида бешикнинг бош томонида кўрпачасини тагига нон, пичоқ, пиёз қўйилади. Нон ризқ-насибали бўлиши учун, пиёз зиён-заҳматдан, кўз-сухдан асраш мақсадида қўйилади. Бу иримлар магик тасаввурларнинг инсон онгида доимий яшашини кўрсатади.

Бешикнинг устига ёши катта, кўп ухлайдиган кишини кийимидан ташлаб қўйилади. Улуғ киши бўлсин, узоқ ва тинч ухласин деган ишонч билан ирим қилинади. Шу тариха уч-тўрт кишидан иборат “бешик кеча” маросими тугайди. Намаганлик ўзбекларда болани бешикка боғлашдан олдин бешикка боланинг отасини оёқ кийимини қўйиб олишаркан. Унинг маъноси отасини изини боссин, деган ниятни ифодалар экан. [16]

Чақалоқни тирноғини олишда ҳамён устига олса пули кўп бўлиши, китобнинг устига илмли бўлиши, қиз болага сурпани устидаа тирноғи олинса пазанда бўлиши ният қилинади. Боланинг тирноғини мевали дархт тагига ташлаш талаб этилади. Агар бошқа жойга ташланса, болага жинлар ошно бўлиши мумкин деб қаралади. Тиноқ олиш ва у билан боғлиқ иримлар қадимдан барча халқларда мифологик моҳият касб этганлиги Дж.Дж.Фрэзернинг “Олтин бўтоқ” номли асарида ҳам қайд этилади.

Чақалоқ дунёга келгандан сўнг биринчи бор уйга олиб келганда, ўзидан катта опа ёки акаси бўлса чақалоқнинг оёғи кўрсатилади, негаки чақалоқдан куймасин, қизғанмаслиги учун ирим қилинади. Аслида болани юзини эмас оёғини кўрсатиш анъанаси кўз тегиши билан боғлиқ мифологик тасаввурлар таъсирида шаклланган. Чилласи чиқмаган чақалоқ кеч пайти ҳеч қаерда чиқарилмайди. Мабодо кеч тушганда бирон жойга олиб чиқилса, кўкрагига нон қўйилади. Нон-ризқ ҳисобланиб, ризқи билан кетсин, болою-қазодан асрасин, йўлдош бўлсин деган мақсадда ирим қилинади. Ноннинг ёвуз рухлардан асраши тўғрисидаги мифологик тасаввурлар ўзбек халқида кўп учрайди. Қадимда озиқ – овқатнинг танқислиги сабабли нон камёб бўлган ва ўзининг сакрал моҳиятини шакллантирган. Шунинг учун нон илоҳий моҳият касб этади деган қарашлар шаклланиб, халқимиз орасида нонни тутиб қасам ичиш, болларнинг ёстиғи остига нон қўйиш анъаналари шаклланган.

Навойи вилояти аҳолиси орасида кўп учрайдиган иримлардан бири – кун ботган вақтда чақалоқни кийими далада қолдирилмайди. Қолдирилса, бола учинади, чилла

тушади, оғринади, деб ҳисоблайдилар. Чилласи чиқмаган боланинг кийимини уйдан ташқарида қолдиришнинг тақиқланиши ҳам ўзига хос мифологик моҳият касб этади. Халқимизда ёвуз кучлар тунда дохл бўлишига ишониш билан боғлиқ тасаввурлар мавжуд. Туркий мифологияда тун демоник кучларнинг фаоллашиш вақти сифатида қаралади. Жанубий Хоразм ўзбекларида бола туғилиши билан боғлиқ инончларни ўрганган Л.А.Фирштейн тадқиқотида ҳам янги кўзи ёриган аёлларнинг бир-бири билан кўришишлари тақиқланганлиги, кўришса, чилла тушади деб ирим қилиниши ҳақида маълумотлар келтирилади.[17] Фольклоршунос Л.Худойкулова тадқиқотларида эса, Сурхондарё ўзбеклари орасида янги кўзи ёриган оналарнинг чилла даври ва у билан боғлиқ иримлар борасида тўхталиб ўтилган.[18]

ХУЛОСА

Хуллас, ўзбек халқида болани бешикка боғлаш билан боғлиқ маросимлар таркибида амал қилинадиган иримлар тарихий асосига кўра аждодларимизнинг қадимги сув, олов, аждодлар культлари ва анимистик тасаввурлари таъсирида шаклланган. Иримлар дастлаб мифологик моҳият касб этиб, эътиқод заминида яшаган ва халқ тафаккурида даврлар ўтиши билан оғзаки айтимларга кўчган. Иримларнинг онгдан ҳаракатга, ҳаракатдан оғзаки ижодга кўчиши уларнинг мифопоэтик вазифа бажаришини юзага келтирган. Мана шу нуқтаи назардан бола туғилиши билан боғлиқ иримлар моҳияти табуга дахлдорлиги, мифологик моҳият касб этиши ва маросим таркибида ўринлашуви, унинг семантикаси сўз орқали ифода этилиши унинг фольклорнинг кичик жанри эканлигини кўрсатади.

REFERENCES

1. Бурькин А.А.Тунгусские шаманские заклинания XVIII века в записях Я. И. Линденау//*Сибирская Заимка* (материал Galushko.ru сайтидан олинди) [2.Б.2.]
2. Джеймс Джордж Фрэзер. Золотая ветвь. Исследование магии и религии: В 2 т. Т. 1: Гл. I-XXXIX / Пер. с англ. М. Рыклина. – М.: ТЕРРА–Книжный клуб, 2001. – 528 с. [1.Б.2.]
3. Ёрматов И. Ўзбек халқ ирим айтимларининг жанр хусусиятлари//Ўзбек фольклоршунослиги антологияси. – Тошкент, Ўзбекистон миллий энциклопедияси давлат нашриёти, 2017. – Б. 471- 482.[7. Б-2.]
4. Жўраев М. “Қирқ”нинг қирқ хил тавсифи//Фан ватурмуш. 1980. № 11; Яна ўша. Кўк бўри авлодлари // Фан ва турмуш. 1983.№ 3; Яна ўша. Боболардан қолган нақллар: афсона, ривоя, ирим-сирим ва халқ тақвими (тўплаб нашрга тайёрловчи, сўз боши ва изоҳлар муаллифи М.Жўраев, У.Сатторов). – Тошкент, Фан. 1998. [5.Б-2]
5. Пропп В.Я.Исторические корни волшебной сказки. (четверты издание), – Москва, Лабиринт, 2000, – 335 с. [3.Б-2.]
6. Саримсоқов Б. Ўзбек маросим фольклори. – Тошкент, Фан, 1986. – Б.65/[4.Б-2]
7. Қаюмов О. Ирим ва мифологик талқин//Адабиёт гулшани. Илмий мақолалар тўплами. 2- китоб.– Навоий, 2001. – Б. 16-22/ [6.Б-2.]
8. Жўраев М. Ой-олдида бир юлдуз. Нашрга тайёрловчи ва сўз боши муаллифи– Тошкент, Ғ.Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти. 2000. – Б. 8. [8.Б-3]

9. Жўраев М. – Тошкент, Ғ.Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти. 2000. – Б.6. [11.Б-6]
10. Жўраев М. – Тошкент, Ғ.Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти. 2000. – Б.5-10 бет.[12.Б-6]
11. Ўша манба (13.Б-7)
12. Мулликнинг фольклор экспедицияси материалларидан. 2015 йил 21 апрелда Навоий вилоятининг Навбахор туманидаги Учтут қишлоғида яшовчи 54 яшар Мукаррам Турдиевадан ёзиб олинган.[10.Б-5]
13. Наманганлик адабиётшунос олима Х.Ҳамроқуловадан фольклоршунос Қаюмов О. 2022 йил апрелда ёзиб олган. [16.Б-8]
14. Қаюмов О. Ўзбек шомон маросим фольклори. – Тошкент, Иқтисод-молия, 2020. – Б. 16.[9.Б-4]
15. Токарев С.А. Ранние формы религии. – Москва, Политиздат. 1990. – С. 6. 407. С. (622 с.) [14.Б-7]
16. Токарев С.А. Ранние формы религии... – С. 407.[15.Б-7]
17. Фирштейн Л. А. О некоторых обычаях и поверьях, связанных с рождением и воспитанием ребёнка у узбеков Южного Хорезма // Семья и семейные обряды у народов Средней Азии и Казахстана. – Москва, Наука, 1978. – С.192.[17.Б-9]
18. Худойкулова Л. Рождение ребёнка и связанные с ним обряды в узбекском фольклоре// Филологические науки. Вопросы теории и практики (входит в перечень ВАК). – Тамбов, Грамота, 2010. № 3. – С. 166-169.[18.Б-9]

ҚАДРИЯТЛАРНИ ШАХСЛАРАРО МУНОСАБАТЛАРГА ТАЪСИРИ ИЖТИМОЙ ФИКРЛАР АСОСИДА ТАЛҚИН ЭТИЛИШИНING ИЖТИМОЙ-ПСИХОЛОГИК ТАҲЛИЛИ

Саидова Феруза Низамджановна

Андижанский Государственный Университет Кафедра общей психологии
старший преподаватель

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7223350>

Аннотация. Ушбу мақолада қадриятларини тушуниш муаммоси илмий билимлар доирасида тадқиқ этилиши. Инсон жамиятда яшаи давомида бошқа инсонлар билан мулқат қилмасдан яшаб бўлмайди. Ҳаёт давомида ижтимоий қадриятлар ўзига фақат унинг қиймат соҳасини ташиқил этувчи муайян қадриятларни эгаллайди. Тадқиқотимизни хорижий ва маҳаллий олимларнинг қадриятлар ва мулоқот соҳасида олиб борган турли тадқиқотлари асосида чиқарган хулоса ва тавсияларига таянган ҳолда амалга оширдик. Биз томонимиздан тузилган муаллифлик ижтимоий-психологик сўровномалари орқали олинган натижалар таҳлидан, синалувчиларимизнинг кўпчилигида шахс қадриятлари – шахслараро идрок системасининг асосларидан бири бўлиши, самарали мулоқот ва муносабатларни яратишда қадриятларнинг аҳамияти юқори эканлигини маълум бўлди.

Калит сўзлар: қадрият, мулоқот соҳаси, муносабат, психологик қонуният, шахслараро идрок, инсоний қадрият, респондент.

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ИНТЕРПРЕТАЦИИ ВЛИЯНИЯ ЦЕННОСТЕЙ НА МЕЖЛИЧНОСТНЫЕ ОТНОШЕНИЯ НА ОСНОВЕ СОЦИАЛЬНЫХ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ

Аннотация. В данной статье проблема понимания ценностей исследуется в рамках научного знания. Человек не может жить в обществе, не взаимодействуя с другими людьми. В течение жизни общественные ценности приобретают лишь определенные значения, составляющие его ценностную сферу. Мы провели наше исследование на основе выводов и рекомендаций, сделанных зарубежными и отечественными учеными на основе различных исследований в области ценностей и коммуникации. По результатам, полученным с помощью составленных нами авторских социально-психологических опросников, стало известно, что у большинства наших испытуемых имеются личностные ценности - одна из основ системы межличностного восприятия, ценности имеют большое значение в создании эффективных коммуникаций и отношений.

Ключевые слова: ценность, сфера общения, установка, психологическая закономерность, межличностное восприятие, человеческая ценность, респондент.

SOCIO-PSYCHOLOGICAL ANALYSIS OF THE INTERPRETATION OF THE IMPACT OF VALUES ON INTERPERSONAL RELATIONS ON THE BASIS OF SOCIAL REPRESENTATIONS

Abstract. In this article, the problem of understanding values is explored within the framework of scientific knowledge. A person cannot live in society without interacting with other people. In the course of life, social values acquire only certain meanings that make up its value sphere. We conducted our study based on the conclusions and recommendations made by foreign and domestic scientists based on various studies in the field of values and communication. Based on the results obtained with the help of our author's socio-psychological questionnaires, it

became known that most of our subjects have personal values - one of the foundations of the system of interpersonal perception, values are of great importance in creating effective communications and relationships.

Key words: *value, sphere of communication, attitude, psychological regularity, interpersonal perception, human value, respondent.*

КИРИШ

Инсоннинг дунё билан муносабатларининг мазмуни ва даражаси жуда фарк қилади: ҳар бир шахс муносабатларга киради, лекин бутун гуруҳлар ҳам бир-бири билан муносабатларга киришади ва шунинг учун инсон кўп ва хилма-хил муносабатларнинг субъекти ҳисобланади”. Шахслараро муносабатлар ўз-ўзидан аниқ намоён бўлиш ва ишлашнинг моҳияти, мазмуни, ўзига хос хусусиятлари ва механизмларига эга.

Одамларнинг шахслараро муносабатларини рус олимлари томонидан ишлаб чиқилган ва тақдим этилган психологиядаги шахсий ва ижтимоий фаолият ёндашуви призмаси орқали кўриб чиқиш мумкин. У, биринчидан, ҳар доим куйидагиларни ҳисобга олишни назарда тутди: а) муайян шахсларнинг одамларнинг ижтимоий ҳаётидаги турли хил ҳодисалар ва жараёнларнинг бориши ва ривожланишига таъсири; б) унинг реакциялари, хулқ-атвори, муносабатларининг типиклиги ва барқарорлиги. Иккинчидан, бу шахсларнинг индивидуал психологик хусусиятлари ва потенциал имкониятларининг намоён бўлишини фақат улар иштирок этадиган ижтимоий ва меҳнат (касбий) фаолиятининг ўзига хос хусусиятларига қараб ҳисобга олишни талаб қилади. Учинчидан, ушбу ёндашув бизни куйидагиларни ҳисобга олишга йўналтиради: а) одамлар фаолияти амалга ошириладиган ва унга сезиларли таъсир кўрсатадиган ижтимоий-психологик фон ва ижтимоий-психологик шароитлар; б) уларнинг ўзаро таъсири, шахслараро муносабатлар ва мулоқотни оптималлаштиришга ва самарадорлигига ҳисса қўшадиган ёки ҳисса қўшмайдиган жараёнлар содир бўлаётган турли хил ижтимоий гуруҳлар ва жамоаларга мансублиги [1]. Шахслараро муносабатлар динамик хусусиятга эга бўлиб улар пайдо бўлади, ўзгаради ва ривожланади. Муносабатнинг қандай бўлиши, қандай ривожланиши индивиднинг ўзига боғлиқ бўлиб динамик хусусиятга эга, яъни ҳамкорликдаги фаолияти жараёнида контактга киришади, ҳамда уни ўраб турган шароитга мослашади. А. И. Кравченконинг фикрига кўра[2], бу уч босқичда содир бўлади:

Қатъий айтганда, бу бирлаштирилган бир нечта ёндашувларнинг комбинацияси: шахсий, ижтимоий ва фаолиятли. Шахсий ва фаолиятли ёндашувлари мустақил равишда шакллланган ва анча илгари тушунтирилган ва маҳаллий психология фанининг методологик тамойилларида (шахсий ёндашув принципи, онг ва фаолиятнинг бирлиги принципи) амалга оширилган. Ижтимоий ёндашув нисбатан яқинда «расман» расмийлаштирилди, чунки ижтимоий психологиянинг методологик тамойиллари ҳам яқинда шакллантирилган (ижтимоий ва психологик мураккаблик принципи); ижтимоий-психологик сабаблар тамойили; ижтимоий-психологик ҳодисалар, муҳит ва фаолиятнинг бирлиги тамойили; ижтимоий-психологик изчиллик тамойили; ижтимоий-психологик ривожланиш тамойили; объективлик принципи).

Инсон мавжудлигининг қадриятларини тушуниш муаммоси илмий билимлар доирасида кенг тадбиқ этилиши билан фан ривожланишининг замонавий, аксиологик

босқичини белгилайди. Инсон ижтимоий мавжудот бўлганлиги сабабли унинг мулоқотга бўлган эҳтиёжи ажралмас хусусиятидир. Инсон жамиятда яшаш давомида мингалб кўзга кўринмаган “ишлар” билан унга боғланган бўлади.

ТАДҚИҚОТ МЕТОДИ ВА МЕТОДОЛОГИЯСИ

Шахс бошқа одамлар билан мулоқот қилмасдан жамиятда яшай олмайди. Мулоқотнинг универсал табиати муносабатлар ҳодисасининг соддалиги тўғрисида нотўғри тушунчани келтириб чиқаради. Аммо биринчи қарашда оддий кўринадиган ҳамма нарса аслида шундай бўлиб чикмайди.

Шахсий ривожланиш қийматга йўналтирилган характерга эга. Ижтимоий қадриятлар тизимидан инсон ўзига фақат унинг қиймат соҳасини ташкил этувчи муайян қадриятларни эгаллайди. Ҳиссий жиҳатдан тажрибали қадриятлар умуман хулқ-атвор ва фаолиятни белгилайдиган шахсий маъноларга айланади.

Сўнгги йилларда жамият ҳаётининг барча соҳаларига таъсир кўрсатадиган кўплаб ўзгаришлар юз берди. Юқори ахлоқий салоҳиятга эга, ўз фаолияти билан стереотиплардан қочиб қутула оладиган, ҳақиқатни ўзгартира оладиган, ўзгарувчан шароитларга мослаша оладиган фаол, ижодий фикрлайдиган шахс шаклланди. Буларнинг барчаси ўқув жараёнига сифат жиҳатидан янги, шахсий ёндашувни талаб қиладиган педагогик вазиятга таъсир кўрсатмаслиги мумкин эмас[3]. Таълимнинг долзарб муаммоларини ҳал қилишнинг усулларида бири бу педагоглар ўртасида мулоқот кўникмаларини қадрият сифатида шакллантириш ҳисобланади. Шу боисдан, биз томонимиздан олиб борилган тадқиқотнинг вазифаси ҳам асосан педагогик соҳа вакиллариининг мулоқот соҳасида юзага келувчи қадриятлар тизимини шахслараро муносабатлар динамикасига таъсири ўрганиш орқали бугунги кун таълим фидойиларининг самарали касбий фаолиятларини амалаг оширишга кўмаклашувчи зарур тавсия ва таклифлар ишлаб чиқишдан иборатдир.

Шахслараро муносабатлар кўлами бўйича кенг фаолият олиб борувчи таълим соҳаси вакиллариининг қадриятлари муаммоси назарий ва амалий тадқиқотларда фалсафий, социологик ва психологик жиҳатдан кенг кўриб чиқилган.

Тадқиқотимизни хорижий ва маҳаллий олимларнинг қадриятлар ва мулоқот соҳасида олиб борган турли тадқиқотлари асосида чиқарган хулоса ва тавсияларига таянган ҳолда амалга оширишни мақсадга мувофиқ деб ҳисобалдик. Хусусан, М.Рокич қадриятларни маълум бир мақсад ёки мавжудлик усули бошқасидан афзалроқ эканлиги ҳақидаги доимий эътиқоднинг бир тури деб ҳисоблайди.

У қадриятлар тизимларга бўлинганлигини ҳақидаги ғояларни илгари суриб, инсоний қадриятларнинг келиб чиқишини маданият, жамият, унинг институтлари ва шахсда кузатиш мумкинлигини, қадриятларнинг таъсирини эса, деярли барча ижтимоий ҳодисаларда намоён бўлишини таъкидлаган [4]

ТАДҚИҚОТ НАТИЖАСИ

Асосий (базавий) инсоний қадриятларнинг универсаллиги назариясида Ш.Х.Шварц қадриятлар ўртасидаги фарқлар асосидаги энг муҳим мазмун жиҳати улар ифода этадиган мотивацион мақсадлар тури эканлигидан келиб чикди. Шунинг учун у индивидуал қадриятларни мақсадларининг умумийлигига мувофиқ қадриятлар турларига ажратди. У барча маданиятларда учрайдиган, инсон мавжудлигининг умуминсоний эҳтиёжларини акс эттирувчи асосий инсоний қадриятларни ажратиб кўрсатди. Унинг

таъкидлашича, ҳар бир қадрият турига мувофиқ амалга оширилган ҳаракатлар психологик, ижтимоий ва амалий оқибатларга олиб келади [5]

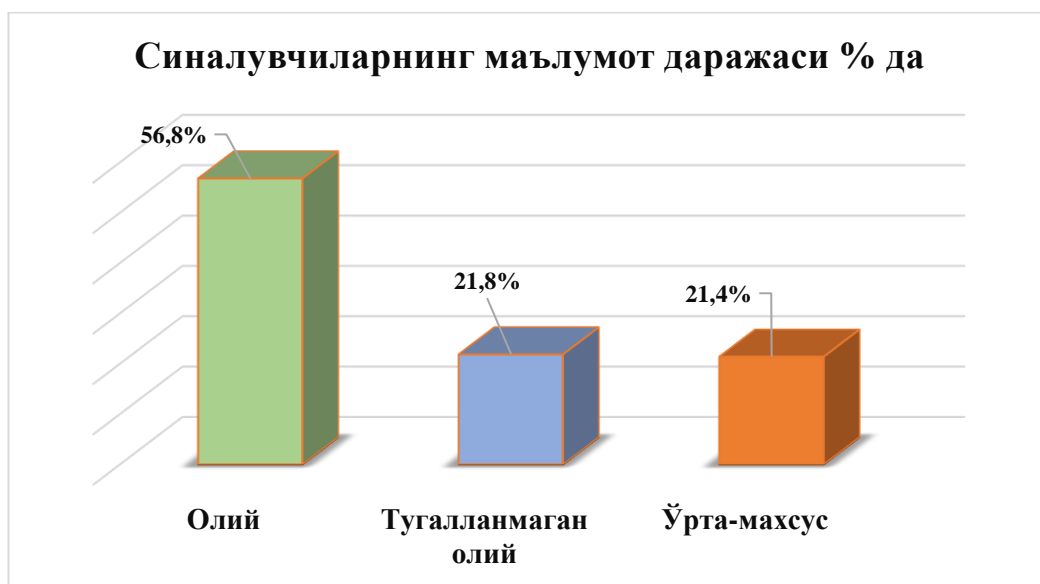
Шахснинг қадрият йўналишларининг тузилишини белгиловчи омилларга ёш, жинс, характер турларининг ўзига хос тури, назорат локусини киритиш мумкин. Шахснинг қадрият йўналишлари тизимини ривожлантиришнинг психологик қонуниятлари кўриб чиқиш орқали шахснинг мулоқот жараёнига киришишини белгиловчи омилларнинг таҳлили ҳам тадқиқотимиз давомида, биз томонимиздан ўрганилиши керак бўлган жиҳатлар бири бўлиб қолади.

Натижалар таҳлиliga кўра тадқиқотимизда жами 435 нафар синалувчи иштирок этган бўлиб, уларнинг жинс бўйича фарқлари қуйидаги расмда ўз аксини топган.

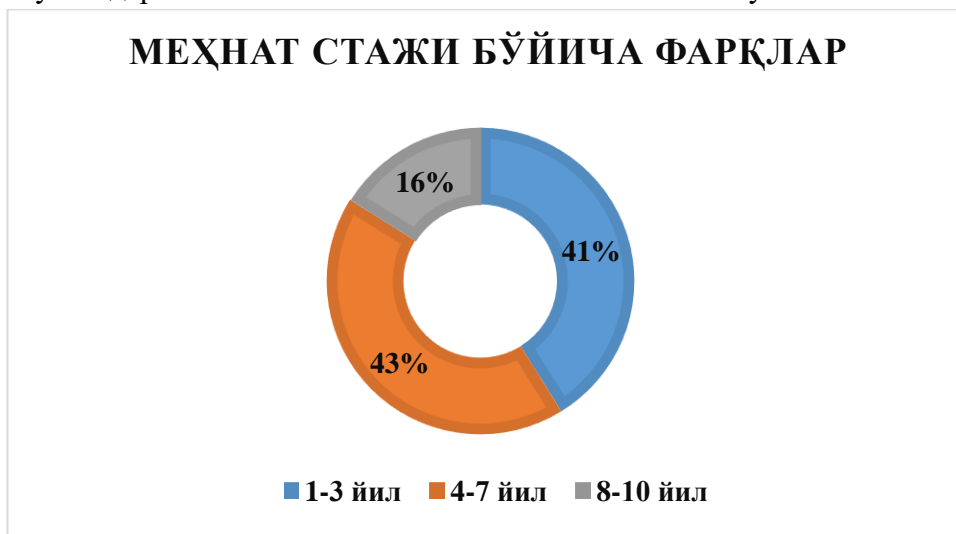
1.расм. Тадқиқот синалувчиларининг жинс тафовутлари.

Юқоридаги расмдан тадқиқотимизда иштирок этган синалувчиларимизнинг 248 нафарини (57 %) эркаклар, 187 нафарини (43 %) аёллар ташкил қилганини кўришимиз мумкин.

2.расм. Тадқиқот синалувчиларининг маълумот даражаси бўйича фарқлари.
МУҲОКАМА

Респондентларимизнинг маълумот даражаси бўйича фарқлари акс этган юқоридаги расмдан 56,8 % (247 та) синалувчимизнинг олий маълумот эгаси, 21,8 % (95 та) синалувчимиз тугалланмаган олий маълумотли, 21,4 % (93 та) синалувчимиз эса ўрта-махсус маълумот даражасига эга эканлигини билиб олишимиз мумкин.

3.расм. Тадқиқот синалувчиларининг меҳнат стажи бўйича фарқлари.

Респондентларимизнинг меҳнат стажи бўйича фарқлари акс этган юқоридаги расмдан 41 % (179 та) синалувчимизнинг 1-3 йиллик, 43 % (186 та) синалувчимизнинг 4-7 йиллик, 21,4 % (70 та) синалувчимизнинг эса 8-10 йиллик меҳнат тажрибаси борлиги маълум бўлди. Мазкур омиллар орқали биз синалувчиларимизнинг жинс, маълумот ва меҳнат стажи мулоқот даражаси, кадриятлар устуворлиги ва шахслараро муносабатларнинг ижтимоий-психологик муҳитига таъсир этиши юзасидан олинган натижалар таҳлилини амалга оширамиз.

Тадқиқот мақсадимиздан келиб чиққан ҳолда респондентларнинг мулоқот ва шахслараро идрок жараёнининг профессионал меҳнат фаолиятини самарали равишда ташкил этишдаги аҳамияти ва ўзига хосликларини ўрганиш юзасидан муаллифлик ижтимоий-психологик сўровномасини тузган ҳолда, мазкур сўровномани респондентларимизга тақдим этиш баробарида уларнинг бизни қизиқтираётган мавзуга нисбатан фикрларини таҳлил этишга муваффақ бўлдик.

ХУЛОСА

“Шахс кадриятларининг шахслараро муносабатларга ва бир-бирини идрок этишга таъсирини қандай баҳолайсиз?” мазмунидаги ижтимоий-психологик сўровномамиздан ўрин олган саволга респондентларимизнинг берган жавоблари қуйидаги кўриниш олди: 70% респондент-синалувчимиз “юқори”, 20% синалувчимиз “ўрта”, 10% синалувчимиз эса “паст/қуйи” жавобини беришди. Бундан деярли синалувчиларимизнинг кўпчилигида шахс кадриятлари – шахслараро идрок системасининг асосларидан бири бўлиши, самарали мулоқот ва муносабатларни яратишда кадриятларнинг аҳамияти юқори эканлигини маълум бўлди.

REFERENCES

1. Андреева Г.М. Социальная психология: Социальная психология: Учебник для высших учебных заведений / Г. М. Андреева. — 5-е изд., испр. и доп. — М.: Аспект Пресс, 2010.
2. Абдурахманова З.Э. Психология фанидан атлас. Үслубий қўлланма. Т. Иқбол-Турон. 2021 й.
3. Бочарова Е.Е. Готовность к риску как личностный потенциал субъектной регуляции. Ученые записки. 2011. Т.4,Сер. Психология. Педагогика. № 2(14). С. 28-29
4. Выготский Л.С. Психология/ Л.С.Выготский. – М.: Изд-во ЭКСМО- Пресс, 2000. – 108 с
5. Крысько В.Г. Социальная психология. С-131-133.

THE EXPRESSION OF COMPARATIVE ANALYSIS

Aliboeva Nilufar Makhamatali kizi

Doctor of Philosophy (PhD)

EFL Teacher at Kokand branch of Tashkent State Technical University

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7223370>

Abstract. *Comparative analysis is the process of comparing items and identifying similarities and differences. When a company wants to analyze an idea, problem, theory, or question, conducting a comparative analysis allows it to better understand the issue and develop strategies to address it.*

Keywords and expressions: *comparison words, analysis, conjunctions, competitive.*

ВЫРАЖЕНИЕ СРАВНИТЕЛЬНОГО АНАЛИЗА

Аннотация. *Сравнительный анализ представляет собой процесс сравнения предметов и выявления сходств и различий. Когда компания хочет проанализировать идею, проблему, теорию или вопрос, проведение сравнительного анализа позволяет ей лучше понять проблему и разработать стратегии для ее решения.*

Ключевые слова и выражения: *слова-сравнения, анализ, союзы, конкуренты.*

INTRODUCTION

A company might use this type of analysis to examine items with obvious differences or items with both differences and similarities. For example, a healthcare company may use this analysis to compare and contrast two different types of medications. Other businesses may conduct a comparative analysis to determine which of two different production processes is more efficient. A company will typically conduct a comparative analysis to determine:

The strategies of competitors, both indirect and direct

a company's financial health, including its investments and profit margins.

budgets are examples of accounting strategies.

how trends affect a specific audience

new opportunities in technology, marketing, or related fields

Comparative analyses

Comparative analyses are necessary to gain a better understanding of a problem or to answer pertinent questions. The following are the primary goals that businesses hope to achieve by comparing data sets, documents, or processes: giving data a frame of reference.

A comparative analysis describes how data or processes differ from one another and how they are related. This provides context for the analysis, making it easier to see the differences and similarities in the relationships between data sets. For instance, an automaker may compare the safety features of two or more models to see how they affect sales or which features need to be improved. This type of analysis may provide detailed data on each feature as well as historical data to compare how each feature performs.

A successful comparative analysis also assists a company in developing substantial and meaningful reasons for conducting the comparison. The information gathered by a company for a comparative analysis to support claims or arguments is not haphazard, but rather thoroughly researched evidence. The purpose of an analysis could be to present opposing arguments and examine both sides, or to prove or disprove an argument. For example, an automaker's analysis could show that certain safety features increase auto sales. The analysis provides and confirms

data indicating that side airbags are more popular than traction control. This enables a manufacturer to concentrate on improving and publicizing the features that customers want when purchasing a new car.

RESEARCH RESULTS AND DISCUSSION

The difference of comparative and competitive analyses

The distinction between comparative and competitive analyses is based on the company's motivation for conducting either study. A comparative analysis, for example, could provide a comparison of indirect and direct competition to form an overall view of an entire market. To provide general information from a large population, this process relies on quantitative data. Comparative analysis examples include:

Pattern analysis

Pattern analysis: Identifies patterns of behavior or trends to make predictions or enforce probability

Data filtering: Analyzes group data to identify and extract data subsets

Decision tree: Analyzes the advantages and disadvantages of a decision through its influences and risks

Competitive analyses examine a specific direct competitor in order to provide side-by-side comparisons. To narrow the similarities and differences between your company and a competitor, you could conduct qualitative research. A competitive analysis examines the services, marketing strategies, and reputation of a direct competitor. A company, for example, may use a competitive analysis to compare and identify the best business structure to use, such as a sole proprietorship, limited liability company (LLC), or corporation.

Consider the following suggestions for conducting an effective comparative analysis: In order to conduct a comparative analysis, it is critical to conduct extensive research. Conducting research not only provides evidence to back up your findings, but it may also present a new perspective or angle not previously considered. Research may also provide insight into how competitors may approach a problem. Consider making a detailed list of similarities and differences when comparing two things in a comparative analysis.

Consider making a detailed list of similarities and differences when comparing two things in a comparative analysis. Determine how changing one aspect affects another, such as how increasing the number of employee vacation days affects sales, production, or costs. A comparative analysis can also aid in the identification of external causes such as economic conditions or environmental issues.

CONCLUSION

Although a comparative analysis may seek to support one argument or idea over another, it is critical that the analysis detail both sides equally. Although a comparative analysis may seek to support one argument or idea over another, it is critical that the analysis detail both sides equally. To make informed, practical decisions or develop alternative solutions, an analysis comparing the benefits and drawbacks of starting a recycling program might examine its benefits, such as corporate responsibility, as well as its potential negative impacts, such as high implementation costs.

REFERENCES

1. TZ Mukumovna, Tasks and problems of acquisition of words from English into uzbek, Web of Scientist: International Scientific research journal 3(5),1642-1645,2022
2. Ismoilova Kamola Rafikovna, The theoretical approaches to the study of metaphor in a cognitive aspect, International journal of early childhood special education (INT-JECS), Issue 04 2022.
3. O'sarova Nilufar Yakubovna, The role of the teacher in the development of young student's self-knowledge, Eurasian Journal of social sciences, philosophy and culture, ISSN 2181-2888, April 2022, 45-48.
4. Alimjon Tojiyev, Farkhad Usmanov. SYNCRETISM IN VERB-NOUN COGNATE WORDS IN THE UZBEK LANGUAGE. JCR. 2020; 7(14): 3321-3331. doi:10.31838/jcr.07.14.610
5. <https://www.indeed.com/career-advice/career-development/comparative-analysis>
6. T Z.M, Thematics journal of English language teaching, Innovative approaches to the assessment of student project works, 6(ISSN 2231-4873), 99-104,2022

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К УПРАВЛЕНИЮ РАЗВИТИЕМ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО УЧРЕЖДЕНИЯ

Малоҳат Шаҳобиддинова

независимый исследователь

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7223381>

Аннотация. Статья посвящена обзору вопросов, связанных с управлением развитием образовательного учреждения, выбором различных методологических подходов к управлению развитием образовательного учреждения, применением различных функций и задач управления развитием образовательного учреждения.

Ключевые слова: управление образовательным учреждением, подход к управлению развитием образовательного учреждения, функции, задачи, методы управления образовательным учреждением.

MODERN APPROACHES TO MANAGING THE DEVELOPMENT OF AN EDUCATIONAL INSTITUTION

Abstract. The article is devoted to the review of issues related to the management of the development of an educational institution, the choice of various methodological approaches to the management of the development of an educational institution, the application of various functions and tasks of the management of the development of an educational institution.

Keywords: management of an educational institution, approach to managing the development of an educational institution, functions, tasks, methods of management of an educational institution.

ВВЕДЕНИЕ

В настоящее время в условиях построения нового Узбекистана на всех уровнях национального образования меняется стереотип управления образовательным учреждением. В условиях рыночных отношений образовательное учреждение является не только общественным институтом, который ориентирован на формирование и развитие социально-профессиональной составляющей личности, но и «поставщиком» образовательных услуг. В работах [1, 4] указывается, что исторический анализ развития науки управления позволяет выявить три наиболее общих подхода в теории управления - процессный, системный и ситуационный. Процессный подход рассматривает управление как процесс, серию непрерывных, взаимосвязанных действий. Эти действия называют управленческими функциями. Каждая управленческая функция тоже представляет собой процесс, потому что состоит из серии взаимосвязанных действий.

Анализ литературы [1,2,3,4] позволяет выделить следующие функции: планирование, организация, распорядительство, мотивация, руководство, координация, контроль, коммуникация, исследование, оценка, принятие решений, подбор персонала, представительство, ведение переговоров или заключение сделок и другие.

МЕТОД И МЕТОДОЛОГИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ

Главной задачей современного управленца в образовании, является ежедневное управление образовательным учреждением в целях предоставления высокого качества образовательных услуг, востребованных развитием общества в условиях ограниченности материальных ресурсов; привлечение материальных ресурсов в виде инвестиций, необходимых для инноваций и повышения качества предоставления образовательных

услуг. Выполняя эту задачу, современный управленец должен выполнять следующие функции:

- осуществлять руководство коллективом;
- организовать и планировать деятельность коллектива и своей собственной работы;
- распределять задания и инструктаж подчиненным;
- осуществлять контроль предоставления качественного образования;
- устанавливать контакты с партнерами и властями;
- урегулировать и преодолевать внутренние и внешние конфликты;
- создавать комфортные условия труда (работники) и получения образовательных услуг (студенты);
- осуществлять подготовку и чтение отчетов;
- выполнять проверку и оценку результатов работы;
- ознакомление со всеми новинками в мире техники и технологии образовательного процесса;
- выдвижение и рассмотрение новых идей и предложений развития учреждения;
- решение вопросов, выходящих за пределы компетенции подчиненных; - проведение собраний и представительство;
- стимулирование повышения квалификации работников;
- подготовку образовательного учреждения к учебному году.

РЕЗУЛЬТАТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ И ОБСУЖДЕНИЕ

Выполняя свои функции, современный управленец в образовании должен обладать следующими качествами: высокий интеллектуальный уровень развития (аналитические способности), профессионализм, справедливость во всех отношениях, коммуникабельность, организаторские способности, владение современными информационными технологиями. Управленец в образовании должен иметь личное желание занять пост руководителя и, соответственно, быть готовым брать на себя сопряженные с этим обязанности, ответственность, риск. Управленец должен быть активным, стремиться к испытаниям, полностью отдавать себя работе, обладать четкими жизненными установками, быть требовательным к себе и окружающим, стремиться к совершенству. Такой управленец постоянно находится в «гуще жизни», непрерывно вырабатывает и пересматривает в соответствии с обстановкой принципы деятельности для себя и для других. Он стремится конструктивно использовать любые, даже конфликтные ситуации, не боясь, риска и ответственности. Активный управленец ищет и устанавливает срочные контакты с окружающими, поощряет их самостоятельность, дает возможность продвигать свои идеи. Активный управленец должен быть лидером коллектива, совмещающим в себе официальное признание руководства (в рамках министерства образования и заменяющего органа) и неофициальное - у подчиненных и студентов.

Современный управленец должен уделять особое внимание инновационным процессам образования как сопровождения учебного процесса (разработка автоматизированных систем управления, внедрение систем дистанционного образования), создание и продвижение веб-сайта образовательного учреждения; создание и развитие системы предоставления информации (информационные табло, внутреннее вещание, мини издательство), а также повсеместное использование скрытой инфо-рекламы. Внедрение

инновационных методов преподавания, это вебинары, телеконференции, компьютерное моделирование, использование технологий виртуализации.

ВЫВОД

Важное направление в деятельности управленца - это подготовка взаимозаменяемости и преемственности кадров, кадровой политики, в том числе административно-управленческого персонала. В связи с этим управленец должен иметь стратегические цели развития образовательного учреждения, стремление к положительной динамике предоставления и спроса образовательных услуг. Подводя общий итог, можно сделать выводы: Управление образовательным учреждением – это очень сложный процесс, который требует не только соответствующее образование, но и стремление к самообразованию, познанию и практического применения полученных навыков и знаний. В связи с этим современный управленец должен быть высокообразованным и любознательным с предпринимательской жилкой.

REFERENCES

1. Аверченков В. И. Инновационный менеджмент / В. И. Аверченков, Е. Е. Ваинмаер. – Москва: Флинта, 2011. – С. 293 . – То же [Электронный ресурс]. - Режим доступа: [iBooks](#) для доступа к информ. ресурсам требуется авторизация.
2. Гузева, Г. И. Управление процессом модернизации в системе дополнительного образования детей: Дис. к.п.н.: 13.00.01: Волгоград, 2002.
3. Родичева, А. Ф. Современные подходы к управлению развитием образовательного учреждения / А. Ф. Родичева. - Текст : непосредственный // Молодой ученый. - 2013. - № 1 (48). - С. 369-371. - URL: <https://moluch.ru/archive/48/6130/> (дата обращения: 06.10.2022).
4. Шипилина Л. А. Качество управления образовательным учреждением и необходимость профессионализации менеджмента в образовании. // Сибирский педагогический журнал. - 2016. - № 10. С. 360-372.
5. Dzhuraev R. K., Karakhanova L. M. Model of the organization of research activities of 10th grade students in teaching physics and biology //International journal of discourse on Innovation, integration and education. – 2021. - Jild 2. – №. 01. – P.296-300.
6. Мусахоновна Қ. Л. УЗЛУКСИЗ ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА БИОЛОГИЯ ФАНИДАН САМАРАДОРЛИККА ЭРИШИШДА ЭЛЕКТРОН ТАЪЛИМИЙ ВОСИТАЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ ИЛМИЙ-АМАЛИЙ АСОСЛАРИ //Science and innovation. – 2022. – Т. 1. – №. В3. – С. 577-585.
7. Juraev R. X., QORAXANOVA L. M. fizika va biologiyani o'qitishda 10-sinf o'quvchilarining tadqiqot faoliyatini tashkil etish modeli / / innovatsiya, integratsiya va ta'lim bo'yicha xalqaro discourse jurnali. – 2021. - Jild 2. – №. 1. – P.295-299.
8. Karakhonova L. M. Using the electronic educational resources in biology lessons //INTERNATIONAL SCIENTIFIC REVIEW OF THE PROBLEMS OF PHILISOPHY, PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY. – 2019. – С. 35-39.
9. Karakhanova L. M. USE OF MEDIERE RESOURCES IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF BIOLOGY IN SCHOOLS //International Scientific Review of the problems of pedagogy and psychology. – 2018. – С. 68-70.

10. Jurayev R. K., Karakhanova L. M. Scientific And Methodical Bases Of The Use Of Electronic Educational Resources In Teaching Biology In General Educational Schools //International Journal of Advanced Science and Technology. – 2020. – Т. 29. – №. 8. – С. 3500-3505.
11. Musokhonovna K. L. ICT-As a means of achieving new educational results in teaching natural disciplines in secondary schools //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2021. – Т. 11. – №. 10. – С. 315-321.
12. Juraev R. X., Karaxonova L. M. media ta'limi maktab o'quvchilarining ta'lim sifatini oshirish omili sifatida / / hayot davomida ta'lim: barqaror rivojlanish uchun uzluksiz ta'lim. – 2013. - S. 322-323.
13. Каракханова Л. 6. DEVELOPMENT OF STUDENTS'KNOWLEDGE BASED ON THE USE OF 3D EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN THE BIOLOGY EDUCATION //Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал. – 2020. – №. 2. – С. 55-59.
14. Musaxonovna K. L. General secondary schools requirements for the introduction of informed educational resources for the development of natural sciences //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2022. – Т. 12. – №. 5. – С. 855-860.
15. Juraev R. X., Karaxonova L. M. iqtidorli bolalarni ta'lim muassasalari tomonidan pedagogik qo'llab-quvvatlash //fan, ta'lim va amaliyot integratsiyasi. SCIENTIFIC-METHODICAL JOURNAL. – 2022. - Jild 3. – №. 4. - 66-70 betlar.
16. Karaxonova L. M. tabiiy fanlarni o'qitishda zamonaviy ochiq ta'limda yangi interaktiv elektron manbalar / / ta'lim fanlari bo'yicha akademik tadqiqotlar. – 2021. - Jild 2. – №. CSPI conference 1. - P. 1303-1305.
17. Karaxonova L. M. Development of students' knowledge based on the use of 3d educational technologies in the Biology education //Таълим ва инновацион тадқиқотлар.- Вухоро. – 2020. - 55-59 betlar.
18. Сафарова Р. Г. и др. Ўқувчи-ёшларни оммавий маданият хуружларидан химоя қилишнинг назарий-методологик асослари. – 2017.
19. Kharaxonova L. M. SPECIFIC ASPECTS OF MEDIA EDUCATION AND ITS USE IN HIGH SCHOOLS //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. CSPI conference 3. – С. 278-284.
20. Musakhonovna K. L. Peculiarities of using modern educational tools to increase the effectiveness of teaching the natural sciences and direct students to independent activities //Asian Journal of Multidimensional Research. – 2022. – Т. 11. – №. 5. – С. 182-191.
21. Kh D. R., Karakhonova L. M. Media education as a factor of increasing the quality of teaching schoolchildren //Образование через всю жизнь: непрерывное образование в интересах устойчивого развития. – 2013. – Т. 11. – №. 2 (eng). – С. 287-288.
22. Каракханова Л. МУЛЬТИМЕДИЙНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ НА УРОКАХ ЗООЛОГИИ //Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. – 2011. – №. 1.

ОСОБЕННОСТИ МЕТОДИКИ ОБУЧЕНИЯ ЛЕВОРУКИХ УЧАЩИХСЯ НА УДАРНЫХ ИНСТРУМЕНТАХ В ДЕТСКИХ МУЗЫКАЛЬНЫХ ШКОЛАХ

Фатхулин Дамир Маратович

Национальный институт эстрадного искусства им

Б.Зокирова

при ГКУз, магистрант 2 курса

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7223397>

Аннотация. В данной статье подробно рассматривается вопрос методов обучения леворуких учащихся в детских музыкальных школах на ударных инструментах. Так же приводятся несколько предложений по эффективности постановке рук на музыкальных инструментах для левшей.

Ключевые слова: левша, детская музыкальная школа, ударные инструменты, психо-физиологические особенности детей, занятия.

PECULIARITIES OF THE METHODOLOGY OF TEACHING LEFT-HANDED STUDENTS ON PERCUSSION INSTRUMENTS IN CHILDREN'S MUSIC SCHOOLS

Abstract. This article discusses in detail the issue of methods for teaching left-handed students in children's music schools to play percussion instruments. Several suggestions are also given on the effectiveness of hand placement on musical instruments for left-handed people.

Key words: left-handed, children's music school, percussion instruments, psychophysiological characteristics of children, classes

ВВЕДЕНИЕ

Ударные инструменты являются самыми древнейшими инструментами в своём роде. Они участвовали в древних ритуальных обрядах и в военных действиях. Композиторы сравнительно недавно стали применять ударные инструменты в оркестрах и ансамблях, поэтому методика обучения на ударных инструментах появилась гораздо позже, чем методика обучения на оркестровых инструментах. В настоящее время наблюдаются весьма заметный рост и развитие методики обучения игры на ударных инструментах. Функции данной инструментальной группы разнообразны, а исполнительство на ударных инструментах является востребованным, как в классической музыке, так и в популярной. Данный вид исполнительства развивается быстро и занимает своё особое и важное место в концертной деятельности.

Основными целями учебных дисциплин при подготовке юных музыкантов - ударников являются:

1. развитие музыкально-творческих способностей учащихся, на основе приобретенных ими знаний, умений и навыков, которые позволяют воспринимать музыкальный материал, осваивать и исполнять произведения различных уровней сложности, жанров и форм. Достижение выше поставленных целей осуществляется в процессе решения преподавателями класса «Ударные инструменты» следующих задач - это выявление и развитие музыкальных, творческих способностей ученика в области музыкального исполнительства на ударных инструментах до уровня подготовки, который достаточен для творческого самовыражения и самореализации;

2. формирование у учащихся необходимых знаний, умений навыков игры на ударных инструментах, позволяющих приобрести собственный положительный музыкально - исполнительский, в том числе концертно-исполнительский опыт;

3. формирование исполнительских навыков сольной и коллективной творческой деятельности и их практическое применение;

Для достижения поставленных целей и реализации задач учебных дисциплин при подготовке юных музыкантов в педагогической практике ДМШ используются различные методы обучения, например такие как:

- метод показа, когда педагог демонстрирует игровую технику, исполняет пьесы с использованием многообразных вариантов;
- объяснительно-иллюстративный метод, при котором преподаватель играет произведение ученика и попутно объясняет;
- метод упражнений и повторений, который развивает игровые навыки ученика и работу над художественно-образной сферой произведения;
- словесный метод, он используется в форме рассказа, беседы, объяснения - для наиболее эффективного усвоения учащимся учебного материала, в котором он испытывает затруднения;[1]

В обществе сложилось неоднозначное отношение к леворукости, одни считают это серьезным недостатком, другие — проявлением гениальности. Существование таких крайних точек зрения свидетельствует о малой изученности этого явления.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДОЛОГИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ

Большая часть человечества — праворукие. Левшей гораздо меньше, по данным исследователей из разных стран — от 5 до 30%. Отмечается, что есть люди сильно леворукие или сильно праворукие, то есть наиболее активно действующие той или иной рукой, а есть амбидекстры — люди, одинаково хорошо владеющие и той и другой конечностью.

Число левшей заметно сокращается по мере взросления, но это не значит, что леворукость исчезает сама по себе. Просто "агрессивность" праворукой среды заставляет их переучиваться, порой с огромным трудом.

Для всего живого характерна асимметрия, и парные органы человеческого организма в этом не исключение. Один из органов, как правило, перенимает первенство. Головной мозг человека состоит из двух полушарий – правого и левого, у каждого из которых своя собственная функция.

От того, какое полушарие мозга доминирует, зависит то, какая рука будет ведущей. Причем связь эта осуществляется «наоборот». При более активном левом полушарии мозга человек становится правой. Если же первенство у правого полушария – левшой.

Леворукость – это не дурная привычка или причуда, а следствие устройства головного мозга, индивидуальная особенность ребенка.

Актуальность и интерес изучения темы леворуких детей появился давно. На протяжении 40-летней педагогической деятельности встречается всё больше учеников, у которых доминирует левая рука. Возник живой интерес к леворуким детям, захотелось проводить с ними своего рода эксперименты. Захотелось сравнить музыкальные возможности, музыкальное развитие, развитие технического владения музыкальным инструментом леворуких и праворуких детей. Вся программа по овладению музыкальным

инструментом адаптирована в основном для праворуких детей, и специальных уточнений по работе с левшами не указано. Это вызвало у меня ряд вопросов и обусловило актуальность данной темы.

В одной из статей было утверждение о том, что леворукие дети не могут обучаться игре на музыкальном инструменте в музыкальной школе. Не смотря на эти высказывания, среди людей, добившихся всемирного признания в науке, искусстве, политике, каждый пятый — левша. Юлий Цезарь, Александр Македонский, Наполеон Бонапарт, Леонардо да Винчи и Альберт Эйнштейн - все они левши. Также много левшей среди известных музыкантов: Никколо Паганини, Людвиг Ван Бетховен, Фридерик Шопен и другие. У левшей есть даже свой праздник- 13 августа -Всемирный День левшей. Большинство людей- правши. Но чуть ли не у четверти населения планеты ведущей рукой является левая. Среди музыкантов - левшей 20 %, а среди художников - еще больше.

Левши всё пропускают через голову, всякий раз изобретая свой способ построения и овладения миром правшей. Не следует торопить левшу, когда он играет, не говорить попутно замечания. Для него сложно делать сразу несколько дел: играть и слушать педагога. Он может сосредоточиться только на чём-то одном.

РЕЗУЛЬТАТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

За это время зарзработали много способов и приемом, с помощью которых леворукие дети усваивают знания. По типу своей мозговой деятельности леворукие учащиеся отличаются «замедленностью инициации любого двигательного процесса». Особенно сложны для них ситуации, когда необходимо выполнять быстрые сопряженные действия обеими руками, особенно если эти движения не синхронны. Но обучающийся достаточно легко автоматически дублирует показанное движение и заучивает его наизусть.

В «донотный» период основное внимание преподавателя сосредотачивается не на технической стороне обучения, а на качестве звука и слуха учащегося. Уроки лучше начинать со слушания мелодичных произведений и многократного прослушивания отдельных наиболее значимых музыкальных «фигур» – «оборотов».

Преподаватель, работающий с леворуким учеником, должен вначале полностью отказаться от какой-либо «постановки» правой руки. Организованные игровые движения проходят на предварительной стадии показа преподавателем приема звукоизвлечения, использования этого приема «удобной» левой рукой.

Необходимо с первых дней добиться, чтобы учащийся слушал звук до конца. Особенно это сложно при длительных нотах, но без развития этой способности в дальнейшем невозможно добиться хорошего «туше» – легато, при котором следующая нота берется только при «угасании» предыдущей. Праворукие дети нередко делают правильные движения неосознанно, как им удобно, и это правильно. Леворукие дети играют осознанно

На первых порах неукоснительно должен соблюдаться следующий порядок технической работы:

- Задача, которую поставил преподаватель;
- Осознание этой задачи леворуким ребёнком
- Выполнение движения «удобной» левой рукой;

-Синхронное движение двух рук;

-Исполнение правой рукой.

Подбор педагогического репертуара как одно из средств индивидуального подхода к обучению леворуких детей. При выборе репертуара необходимо учитывать не только музыкальные задачи, но и черты характера ребенка: его интеллект, артистизм, темперамент, душевные качества, склонности. Если вялому и медлительному ребенку предложить эмоциональную и подвижную пьесу, вряд ли можно ожидать успеха. Но проигрывать с ним такие вещи в классе стоит, на концерт же лучше выносить более спокойные. И наоборот: подвижному и возбудимому ученику надо рекомендовать более сдержанные, спокойные, пьесы кантиленного характера. Трудность для леворуких детей представляют смешанные штрихи, особенно в партиях разных рук. Произведения с длинными пассажами, требующие запоминания смены аппликатуры также могут быть очень сложны для левшей. Особенно в младших классах.

ВЫВОДЫ

Исследователями замечено, что детям –левшам очень полезна ансамблевая игра. Во-первых, играя в ансамбле, ученик произвольно, подражая учителю, осваивает инструментальную технику (а левшам очень трудно сосредоточенно над ней работать). Во-вторых, для участия в концертах (особенно в средних классах) лучше подойдут ансамблевые номера, на сцене левша более комфортно себя чувствует в паре с кем-то . Замечено, что выступления в ансамбле у таких детей бывают более удачными, и, таким образом, помогают им легче адаптироваться в праворуком социуме. Поэтому ансамбли должны быть неотъемлемой частью репертуара, именно ансамбли нужно выбирать с расчетом на концертное исполнение: яркие, техничные.

Обучая ребенка-левшу очень важно воспитывать его внутренний музыкальный слух, представление о звучании инструмента. Эти дети обладают выраженной способностью к самостоятельному творческому поиску.

Несколько советов педагогам и родителям левшей:

- нельзя торопить левшу - в суете он наделает массу ошибок, а в ситуации стресса может впасть в панику и урок (или выступление) пойдет насмарку;

- вредно напоминать о прошлой неудаче – будет непременно новая;

- перед выступлением следует доброжелательно его поддержать, а так как левши нестабильны;

- в работе с учеником-левшой необходимы терпение и чувство юмора, стремление понять левшу, не подстраивая его под себя, под «праворукий» мир;

- работа потребует от взрослых напряжения и выдержки, ведь положительные результаты проявятся не сразу, и радость небольших успехов довольно долго будет чередоваться с неудачами; даже то, что получалось уже хорошо, вдруг может серьезно осложниться

- постоянно думать и искать пути к победе;

индивидуальные занятия с леворуким ребёнком должны быть систематическими, но их общая продолжительность не должна превышать 30 минут (через каждые 15 минут нужно делать перерыв);

- во время занятий должен сохраняться ровный и спокойный тон;

- нельзя забывать хвалить ребёнка (хотя бы за старание);

- необходимо успокоить и приободрить ребёнка в случае неудачи, он должен быть уверен в Вашей поддержке;

Динамика музыкального развития леворуких детей показывает, что овладение исполнительскими навыками в той мере, которая характерна для праворуких сверстников, приходит к ним в возрасте 13–14 лет. До этого времени идет накопление музыкальных впечатлений, знаний, умений, навыков. На первых этапах преподавателю может показаться, что ребенку тяжело и бесполезно учиться. Такая позиция наставника часто приводит к отказу леворуких детей от занятий музыкой. Но, если преподаватель будет знать, что замедленный процесс накопления учебной информации характерен для музыкального развития левшей на начальных этапах обучения, он увидит перспективу развития этих детей. В старших классах леворукие ученики успешно реализуют поэтапно накопленные знания и умения, их музыкальное развитие заметно прогрессирует. Важнейшей предпосылкой эффективного музыкального развития леворуких учеников является их своевременное выявление из общего числа учащихся, что позволяет индивидуализировать обучение музыке. Леворукие дети достаточно успешно заканчивают музыкальную школу, технически не уступая праворуким, а иногда и на много их опережая.

REFERENCES

1. <https://infourok.ru/metodicheskie-rekomendacii-dlya-obucheniya-igre-na-udarnyh-instrumentah-v-dmsh-i-dshi-4461819.html>
1. Арестова А.Ю. Музыкальное развитие леворукого ребёнка. М.: «Прометей», 2012,– 112с.
2. Баренбойм Л. Путь к музицированию. Л.: «Советский композитор», 1973.–268с.
3. Безруких М.М. – Леворукий ребенок – 2-е изд., дораб. – М.: Вентана-Граф, 2004. – 64с.
4. <https://multiurok.ru/index.php/files/metodicheskaia-razrabotka-po-teme-osobennosti-obuc.html> «Особенности обучения леворуких детей в музыкальной школе»
Преподаватель –Жданова Наталья Оттовна
5. Маляренко Т. Ю. Музыка и мозг ребенка. Руководство. –Тамбов: 1997.
6. Семенович А.В., Эти невероятные левши. Практическое пособие для психологов и родителей. Изд. 4-е. –М.:Генезис, 2009.-250 с.
7. Mannopov, S., Karimov, A., Qurbonova, B., & Dilobar, J. (2022, February). THE EMERGENCE AND DEVELOPMENT OF MUSIC. In *Archive of Conferences* (pp. 49-52).
8. SultonaliMannopov, A., AbdusalomSoliev, U., & TokhirShokirov, R. (2021). Development of Uzbek National Singing Art during Independence. *Annals of the Romanian Society for Cell Biology*, 6845-6853.
9. Abdulhay Karimov Tursinovich, & Alijon Ergashev Abdullayevich. (2022). MILLIY-AN'ANAVIY MUSIQIY CHOLG'U SOZLARINING TASNIFI. *Archive of Conferences*, 245-248. Retrieved from <https://conferencepublication.com/index.php/aoc/article/view/2096>

10. Ahmadjon Nurmuhamedjanov, & Ismoiljon Rustamov (2022). YOSHLARNING IJTIMOIIY FAOLLIQIDA MADANIYAT VA SAN'AT MUASSASALARIDAGI TO'GARAKLARNING O'RNI. *Science and innovation*, 1 (C2), 48-50. doi: 10.5281/zenodo.657842
11. Rustamov, I. (2022). The Place of Doira Instrument in Uzbek National Art. *Eurasian Journal of Humanities and Social Sciences*, 5, 74-77
12. Madina Nasretdinova, Ismoil Rustamov, & Oybek Karimov (2022). MUSIQA SAN'ATINING HOZIRGI KUNDAGI O'RNI. *Scientific progress*, 3 (2), 841-845.
13. Исаков Улуғбек Тўхтасинович (2022). ЎЗБЕК МУСИҚА МАДАНИЯТИ РИВОЖЛАНИШ ЖАРАЁНЛАРИНИНГ НАЗАРИЙ-МЕТОДОЛОГИК АСОСЛАРИ, МАНБАЛАРИ ҲАМДА УНИ ЎРГАНИШНИНГ АҲАМИЯТИ. *Science and innovation*, 1 (1), 625-636. doi: 10.5281/zenodo.6529117
14. Murodova, D. (2021). Scientific And Theoretical Aspects of Musical Thinking. *Zien Journal of Social Sciences and Humanities*, 1 (1), 196-199.
15. Durdona, M. (2021, May). ABOUT DUTOR AND HIS PERFORMANCE. In *Archive of Conferences* (Vol. 25, No. 1, pp. 29-31).
16. Nasritdinova, M., Nigora, M., & Murodova, D. (2022, February). UZBEK FOLK ART AND ITS PLACE IN PUBLIC LIFE. In *Archive of Conferences* (pp. 44-48).
17. Nasretdinova, M., Toshaliyev, D., & Murodova, D. R. Q. (2022). AN'ANAVIY IJROCHILIK SAN'ATINING HOZIRGI DAVR MUAMMOLARI. *Scientific progress*, 3(2), 846-850.
18. Murodova, D. (2021). THE CONCEPT OF MUSICAL THINKING AND ITS STAGES OF DEVELOPMENT. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 9(05), 245-250.
19. Nurmuhammadovich, R. O., & Nurullaevna, N. M. (2021). Social And Spiritual Importance of Lessons of Musical Culture. *Journal of Pedagogical Inventions and Practices*, 2(2), 50-52.
20. Nasritdinova, M., & Khokimova, K. (2021, October). LANGUAGE IS THE MIRROR OF THE NATION. In *Archive of Conferences* (pp. 92-94).
21. Nurullayevna, N. M., & Muhlisa, T. (2021, December). SOME PROBLEMS AND SHORTCOMINGS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. In *Archive of Conferences* (pp. 61-62).
22. Nasretdinova, M., Isakov, U. B., & Orziboyev, R. (2022). XALQ IJODIYOTINI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI. *Scientific progress*, 3(2), 851-856.
23. Nasritdinova, M. (2021). PEDAGOGICAL COMPONENTS AND STAGES OF HEALTH OF DEVELOP CHILDREN THROUGH MUSIC EDUCATION. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 9(05), 251-258.
24. Мадина Насритдинова (2022). МУСИҚА ТАЪЛИМИ ОРҚАЛИ РИВОЖЛАНИШИДА СОҒЛОМ БОЛАЛАРДАН ОРТДА ҚОЛГАН БОЛАЛАРНИ СОҒЛОМЛАШТИРИШНИНГ ПЕДАГОГИК ТИЗИМИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШГА ДОИР ТАЖРИБА-СИНОВ ИШЛАРИ НАТИЖАЛАРИ. *Science and innovation*, 1 (1), 538-549.
25. Jo'Rayev Xamidjon, & Madina Nasritdinova (2022). DOIRA CHOLG'USIDA IJRO MANORATINI YUKSALTIRISH (BOLALAR MUSIQA VA SAN'AT

- MAKTABLARI MISOLIDA). *Science and innovation*, 1 (C2), 26-28. doi: 10.5281/zenodo.663646
26. Abdulhay Karimov Tursinovich, & Alijon Ergashev Abdullayevich. (2022). MILLIY-AN'ANAVIY MUSIQIY CHOLG'U SOZLARINING TASNIFI. *Archive of Conferences*, 245-248. Retrieved from <https://conferencepublication.com/index.php/aoc/article/view/2096>
27. Sultonali Mannopov, Abdulhay Karimov, Abdusalom Soliev, Ulugbek Isakov, Tokhir Shokirov, Rustam Orziboev. (2021). Development of Uzbek National Singing Art during Independence. *Annals of the Romanian Society for Cell Biology*, 6845 –. Retrieved from <https://www.annalsofrscb.ro/index.php/journal/article/view/3280>
28. Mannopov, S., Karimov, A., Qurbonova, B., & Dilobar, J. (2022, February). THE EMERGENCE AND DEVELOPMENT OF MUSIC. In *Archive of Conferences* (pp. 49-52).
29. Professor Sultanal Mannopov, Abdulkhay Karimov, Shohida Ataboeva, Alijon Ergashev, & Shokhista Usmanova. (2021). Development Of Symphonic Music in Uzbekistan. *Journal of Pedagogical Inventions and Practices*, 2(2), 53–56. Retrieved from <https://zienjournals.com/index.php/jpip/article/view/259>
30. Маннопов, С., & Сулейманова, Д. К. (2019). Музыкальное наследие узбекского народа. *Проблемы современной науки и образования*, (10 (143)), 82-84.
31. Mannopov, S. (2004). Uzbek folk music culture.(Study guide) Tashkent. *New Age Generation*.
32. Маннопов, С. (2018). Навобахш оханглар. Т.: IJOD-PRESS наириётми.
33. Маннопов, С. У. Л. Т. О. Н. А. Л. И. (2004). Ўзбек халқ мусиқа маданияти. *Янги аср авлоди*.
34. Rahmonov, U., Ergashev, A., Nazhmetdinova, M., & Usmonova, S. (2021, November). IN THE FORMATION OF THE SOCIO-SPIRITUAL THINKING OF YOUNG PEOPLE IN THE MUSICAL ART OF THE GREAT SCHOLARS OF THE EASTERN RENAISSANCE POSITION HELD. In *Archive of Conferences* (pp. 36-39).
35. Асқарова, М., Намозова, Д., Мадаминов, Н., & Алихонова, Д. (2020). PSYCHOLOGICAL FEATURES OF PREPARING CHILDREN FOR SCHOOL. *Scientific Bulletin of Namangan State University*, 2(7), 402-407.
36. Nomozova, D. (2020). THE IMPORTANCE OF TEACHING VOCABULARY IN STAGES. *Архив Научных Публикаций JSPI*.
37. Namozova, D. T. (2021). MUSIQA DARSLARIDA O'QUVCHILARNI KREATIVLIK HAMDA ERKIN TAFAKKURINI SHAKLLANTIRISHNI TASHKIL ETISH. *Scientific progress*, 2(2), 1313-1315.
38. Namozova Dilorom, & Astanova Zumradxon Tohirovna (2022). BRAYL NOTA TIZIMINING MUSIQA TA'LIMIDAGI ILK QADAMLARI. *Science and innovation*, 1 (C2), 36-38. doi: 10.5281/zenodo.656980
39. Ergashev, A., Ataboyeva, S., Djalalova, N., & Usmonova, S. (2021). THE ROLE OF COMPOSERY IN THE ART OF NATIONAL SINGING. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 9(12), 863-867.

40. Juraevna, A. S., Abdumalikovna, Y. D., & Xusanovna, D. N. (2021). MODERN SOCIAL AND PEDAGOGICAL FUNCTIONS OF MUSIC ART AND EDUCATION. *Journal of Ethics and Diversity in International Communication*, 1(1), 57-59.

**АЛИШЕР НАВОЙНИНГ МУСИҚАГА ОИД ҒАЗАЛЛАРИНИНГ
ПЕДАГОГИК ТАХЛИЛИ****Алланазарова Дилобархон Бахромовна**

Фарду 2 курс магистранти

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7223414>

Аннотация. Мазкур мақола Алишер Навоийнинг мухаббат мавзусида ёзилган ошиқона ғазалларидан бирига мурожсаат қилинади. Шунингдек, ғазалдаги лирик сюжет ошиқ яъни лирик қахрамон висол учун ваъда берган севикли ёрини кутиш изтироблари тасвири асоси қурилиши, асар етти байтдан иборат бўлиб, барча байтлар матлада қўйилган мавзунини мақтагача изчил ёритишга сафарбар этилган намуналарни амалда таҳлил қилишга эришилган.

Калит сўзлар: ишиқ, кўнгил, пир, тасаввуф, байт, ғазал, шарият, тариқат, ошиқ

**ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ МУЗЫКАЛЬНЫХ ГАЗАЛЕЙ АЛИШЕРА
НАВОИ**

Аннотация. В данной статье речь идет об одной из любовных газелей Алишера Навои, написанных на тему любви. Также в основе лирического сюжета газели лежит образ страданий ожидания любимой жены, обещанной влюбленного, то есть лирического героя. Произведение состоит из семи строк.

Ключевые слова: ишиқ, сердце, пир, мистицизм, стих, газель, шарият, тарикат, влюбленный.

PEDAGOGICAL ANALYSIS OF ALISHER NAVOI'S GHAZALS ON MUSIC

Abstract. This article refers to one of Alisher Navoi's love ghazals written on the theme of love. Also at the heart of the lyrical plot of the ghazal lies the image of the suffering of waiting for the beloved wife, the promised lover, that is, the lyrical hero. The work consists of seven stanzas.

Key words: love, heart, pir, mysticism, verse, ghazal, sharia, tariqat, lover

КИРИШ

Ғазал бадиий қурилмаси жихатидан воқеабанд ғазаллар туркумига мансубдир. У муайян ҳаётий воқеа таъсири ва турткиси билан яратилганлиги сабабли ҳам воқеабанддир. Ғазалдаги лирик сюжет ошиқ яъни лирик қахрамон висол учун ваъда берган севикли ёрини кутиш изтироблари тасвири асосига қурилган. Асар етти байтдан иборат бўлиб, барча байтлар матлада қўйилган мавзунини мақтагача изчил ёритишга сафарбар этилган[1].

Алишер Навоий мукамал лирик куллиёти – “Хазойин ул-маоний”га асарларини умр фаслларига мувофиқ тақсимлаб киритганида, “Ул сарви гулрў келмади” ғазали “Бадоеул-васат”, яъни “Ўрта ёш гўзалликлари” девонидан ўрин олган бўлса ҳам, аслида, у шоирнинг ёшлик лирикаси маҳсулидир. Чунки ғазал Навоийнинг “Илк девон”и ҳамда иккинчи расмий девони “Наво дирун-ниҳоя” девонларида ҳам мавжуд. Улуғ шоирўзининг ижодий такомили давомида ғазалнинг матний таркибига бирор жиддий таркибий ўзгартириш киритмаган. Ғазал шоирнинг илк лирикаси маҳсули эканлиги шундан далолат берадики, у йигитлик ишқининг нозик саргузаштлари, дунёвий мухаббатнинг оташин эҳтирос ва туйғулари билан ёзилган. Мазкур далил эса ғазал мазмунини сунъий равишда “ишқи ҳақиқий”га боғлаб талқин этишимизга асос бермайди[2;25].

ТАДҚИҚОТ МАТЕРИАЛЛАРИ ВА МАТОДОЛОГИЯСИ

Матла байтда ҳижрондан шикоят мавзуси очилган. Тасвирдан англашиладики, кеча бораман деб висолга ваъда берган севикли ёр ўз вақтида келмай қолади. Яъни, ваъдасига вафо қилмайди. Висолга умидвор ошиқнинг кўзларига тонг отгунча уйку келмайди.

У ёрини тонг отгунга қадар ҳам умидвор кутади. Аммо ёр тонготарда ҳам келмайди. Ушбу ғазал шарҳларида “кеча” сўзини турлича тушуниш туфайли, уни воқеа содир бўлган кечкурун ёки шоир изтироблари ифодаланган кундан олдинги кун (ўтган кун) каби талқинлар учрайди. Бироқ ғазал мазмунидан, айниқса, учинчи байтдан аниқ англашилиб турибдики, ваъда ва унинг ижросига интизорлик ғазал ёзилгандан аввалги кун воқелигидир. Матлада ғазал лирик сюжетининг яхлит мундарижаси ўзининг умумий аксини топган. Кейинги байтларда ошиқнинг ваъда олган ойдин кундан то тонггача изтиробда ўтган қалб кечинмалари байтма-байт батафсил тасвир этилади. Иккинчи байтдаги тасвирга кўра, лирик қаҳрамон дам-бадам ёр йўлига чиқиб, уни интизор кутади. Келавермагач, яна манзилига қайтади. Яна бесабру бетоқат бўлиб ёр йўлига чиқиб кўз туттади. Аммо ёрдан ҳамон дарак бўлмайди. Мутолаа жараёнида оддий мухлисларимиз “чектим йўлида интизор” шоирона сўз бирикмасини тушунишга қийналадилар. Айримларида “ёр йўлида интизор ошиқ нима чекди экан?” қабилидаги савол ҳам туғилади. Бунга сабаб шуки, Навоий даври тил ифодалари бугунги тилимиздан ўзгачароқ. Аслида, юқоридаги сўз бирикмасидаги учта сўзнинг айнан ўзини ҳозирги тил тузилишида ифодаласак, бугунги ўқувчи учун тушунарли, аниқ мазмун келиб чиқади: “йўлида интизорлик чекдим”. Ошиқ ёрини чуқур изтироб билан сабрсиз кутаверганидан, жони оғзига келади. Бу ўринда шоир “жони оғзига келмоқ” халқ иборасини маҳорат билан қўллайди. Уни қўллашдан мақсад фақат фразеологизмни мазмунга мутаносиб равишда ишлатиш эмас, балки тазод – қаршилантириш санъатини вужудга келтиришдир. Тазод ошиқ ва маъшук ҳолатлари ўртасидаги зидликни ифодалашга сафарбар этилади: ошиқнинг жони оғзига келади, бироқ маъшуқа келмайди, у ошиқнинг аҳволига лоқайд, бепарво.

ТАДҚИҚОТ НАТИЖАЛАРИ

Байтдаги “шўхи бадхў” ибораси эътиборга сазовор. Ғазал шарҳловчиларининг луғат ва изоҳларида “бадхў” сўзининг “ёмон одатли”, “ёмон феълли”, “ёмон қилиқли” каби маънолари берилади. Ҳақиқатан ҳам, бу сўз форс тилидан олинган бўлиб, “бад” – “ёмон”, “хў” – “феъл-атвор” маъноларини англатади. Бироқ, ошиқнинг муҳаббатига сазовор севиклига нисбатан “бадқилиқ” сифати жуда дағал туюлади. Агар ёри чиндан ҳам “бадфеъл” бўлганида, Навоий лирик қаҳрамони уни севмаган бўларди. Биз шоирнинг “шўх” сўзини ҳам назардан соқит қилмаслигимиз лозим. Назаримизда, шоир ушбу иборани ҳазил-мутойиба аралаш эркалаш маъносида қўллаган. Негаки, висолга ваъда бериб, ўз вақтида келмай, ошиқнинг сабр-тоқати, иродаси, садоқатини синаш ҳар бир қизга хос ҳаётий хусусият. Шу боисдан, унинг “бадхў”лиги ваъда бериб, ваъдасида турмаслиги, холос.

Кейинги байт мазмунини шоир “тажохули ориф” санъати асосига қуради. Ёрнинг ваъда қилинган вақтда келмаганлиги сабабини тусмоллайди, таажжуб изҳор этади: агар ёр кун худди унинг мунаввар жамолидек ёруғ бўлганида, биров кўриб қолишидан уялиб, андиша қилиб, шарм-ҳаё, эҳтиёт юзасидан келмаган бўлса, айрилиқ азобидан зулмат қоплаган менинг ҳаётимдек тун қоронғу бўлганида ҳам келмади-я?! Байтда яна тазод

санъати яратилган: ёрнинг юзи (оразӣ) – нурафшон, ошиқнинг ҳаёти (рўзғори) эса қоп-қоронғу.

Тўртинчи байтда лирик қаҳрамоннинг аҳволи муболағали тасвирланади. У кута-кута тоқати-тоқ бўлиб, мажнунга айланади.

Пари сифат ёрим ҳажрида шундай девоналарча фарёд чекиб йиғладимки, – дейди ошиқ, – менинг бу аҳволимни кўрганда кулгиси келмаган бирор кимса бормикин? Бу байт мазмуни ифодасида шоирнинг яна бир бадиий маҳорати шундаки, у халқ ҳаётида учрайдиган типик тафсилга ишора қилади. Одатда, одамлар кўчадаги девона-жиннининг хурмача қилиқларига беихтиёр кулишади. Шунингдек, байтда йиғи ва кулги ҳолатлари асосида ифодаланган тазод санъати ҳам бадииятни кучайтирган.

Бешинчи байтда лирик қаҳрамоннинг руҳий ҳолати тасвири муболағали тарзда давом этади. Унинг аҳволига ҳайрон қолганларга лирик қаҳрамон: бунча кўз ёшларингни оқизасан, дея таъна-маломат қилманглар, – дея илтижо этади, – кўзларимдан ҳижрон кечаси сув оққани йўқ, келгани бариси юрак қонлари эди. Муболағадан ташқари, кўзлардан сув ўрнига қон оқиши маълум даражада тазодни ҳам ташкил этади.

МУҲОКАМА

Олтинчи байт оддий ғазалхон мутолааси учун бирмунча мураккаброкдир. Аммо Навоий даври ўзбек тили ва шеърят тилининг ўзига хос грамматик қурилишини билган одам уни осонгина тушуниб олади. Ушбу байтни тўғри тушунмасдан, мактаб дарсликларида “бегона байт” дея талқин этиш ҳолатлари ҳам бор. Аммо, адабиётшуносликда ҳам, хусусан, ғазалшуносликда ҳам “бегона байт” деган тушунча мавжуд эмас. Одатда, мактадан олдинги байтда шоир лирик чекиниш тарзида бирор фалсафий хулоса, теран умумлашма фикр баён этади. Лекин у ғазал байтларининг мазмунан изчиллигига раҳна солмайди. Олдинги байтларга мантиқан боғланган бўлади. Бундай байтда изчил ёритилаётган мавзу юзасидан хулоса, ҳукм чиқарилади. Муаммонинг фалсафий ечими баён этилади. Мазкур байтда ҳам худди шундай ҳодисани кузатиш мумкин. Маълумки, олдинги байтларда лирик қаҳрамон, яъни ошиқ ҳижрондан шикоят қилиб келаётган эди. У заиф ва нолакор бир вазиятда турибди. Байтда шоир ошиқнинг бундай мавқеига танқидий муносабат билдиради. “Толиби содиқ”, яъни садоқатли талабгор топилмас экан, дея фикр юритади шоир. Ваъдага вафосиз ёрнинг жабру ситамларидан оҳ-воҳ чекиш билан кифояланиш чинакам ошиқнинг иши эмас. “Йўқса”, яъни бўлмаса, ёрнинг йўлига ким “аввал”, яъни биринчи бўлиб журъатли, дадил қадам қўйдиким, унинг маъшуқаси рўпарасидан пешвоз чикмади?! Ёр дийдорига садоқатли талабгор журъатли, жасоратли бўлиши лозим. Чинакам ошиқлик табиати шундай бўлади! Ошиқлик журъат, жасорат, фидойилик, керак бўлса, қурбонликни талаб этади.

Тугалланма байтда шоир май образига мурожаат этади. Лирик қаҳрамонни ҳижронзада кўнгил уйини бода билан шод-хуррам этишга чорлайди. Нима учунким, кўнгил уйи шод-хуррамлик билан обод экан, унга қайғу яқин йўлай олмайди. Бу ўринда бода майпарастликни ифодаламайди, албатта. У қайғуга қарши шодлик рамзи, тазод унсури сифатида қўлланган.

ХУЛОСА

Хулоса қилиб айтганда, “Ул сарви гулрў келмади” ғазали Навоий лирикасининг шоҳ асарларидан биридир. Ғазалнинг “Муножот” куйи билан ашула қилиб айтилиши халқимизнинг энг севимли асарларидан бирига айланишига сабаб бўлган. Муножотнинг

мунгли навоси Навойнинг ҳазин навоси билан шу қадар бир-бирига мос тушиб, уйғунлашиб кетганки, ашула маҳоратли мақом устаси, халқимизнинг суюкли хонандаси Бертахоним Давидова томонидан биринчи марта радио орқали ижро этилганида, шаҳару кишлоқлардаги радиокарнайлардан янграганида, юриб бораётган одам борки, тўхтаб, вужудлари кулоқ бўлиб тинглаган. Ҳатто, ашуланинг номи ҳам “Муножот”га айланиб кетган. Кейинчалик бу ашулани Юнус Ражабий, Ориф Алимахсумов, Муҳаммаджон Каримов, Муножот Йўлчиева, Маҳмуджон Тожибоев сингари маҳоратли ҳофизларимиз ҳам қиёмига етказиб қўйлаганлар.

Умуман, мусиқий савод чиқарган бирор санъаткор борки, бу ашулани ижро этмай қолмаган, десак муболаға бўлмас. Шу боисдан, халқимизнинг бирорта назм ва наво давраси, тўй ва бошқа тадбирлари “Муножот” ашуласи наволарисиз ўтмайди. Ҳазилнинг мусиқий талқини ундаги дард ва мазмунни минг чандон ошириб юборган ҳамда асарнинг мумтозу машҳур бўлишига омил бўлган.

REFERENCES

1. Навоий Алишер. Мукамал асарлар тўплами. 20 томлик. 3-том.
2. Ҳазойин ул-маоний. Ғаройиб-ус-сиғар. -Тошкент: Фан, 1988, 25-бет.
3. Жомий А. Осор. Дар 8 жилд. Жилди I. - Душанбе: Адиб, 1986, 99-саҳ.
4. Дехлавий Амир Хусрав. Осори мунтахаб. Дар чаҳор жилд. Жилди чаҳорум. - Душанбе: Ирфон, 1975, 812-саҳ.
5. Қуръони Карим. -Тошкент: Чўлпон, 1992, 297 –бет.
6. Ҳамсат ул-мутаҳаййирин. -Тошкент: Фан, 1999, 69-бет.
7. Ҳаққулов И. Тасаввуф ва шеърият. -Тошкент: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1991, 132-бет.
8. Навоий Алишер. Лисон ут-тайр. -Тошкент: Адабиёт ва санъат, 1991, 244-бет.
9. Mannopov, S., Karimov, A., Qurbonova, B., & Dilobar, J. (2022, February). THE EMERGENCE AND DEVELOPMENT OF MUSIC. In *Archive of Conferences* (pp. 49-52).
10. SultonaliMannopov, A., AbdusalomSoliev, U., & TokhirShokirov, R. (2021). Development of Uzbek National Singing Art during Independence. *Annals of the Romanian Society for Cell Biology*, 6845-6853.
11. Abdulhay Karimov Tursinovich, & Alijon Ergashev Abdullayevich. (2022). MILLIY-AN'ANAVIY MUSIQIY CHOLG'U SOZLARINING TASNIFI. *Archive of Conferences*, 245-248. Retrieved from <https://conferencepublication.com/index.php/aoc/article/view/2096>
12. Ahmadjon Nurmuhamedjanov, & Ismoiljon Rustamov (2022). YOSHLARNING IJTIMOY FAOLIGIDA MADANIYAT VA SAN'AT MUASSASALARIDAGI TO'GARAKLARNING O'RNI. *Science and innovation*, 1 (C2), 48-50. doi: 10.5281/zenodo.657842
13. Rustamov, I. (2022). The Place of Doira Instrument in Uzbek National Art. *Eurasian Journal of Humanities and Social Sciences*, 5, 74-77
14. Madina Nasretdinova, Ismoil Rustamov, & Oybek Karimov (2022). MUSIQA SAN'ATINING HOZIRGI KUNDAGI O'RNI. *Scientific progress*, 3 (2), 841-845.

15. Исаков Улуғбек Тўхтасинович (2022). ЎЗБЕК МУСИҚА МАДАНИЯТИ РИВОЖЛАНИШ ЖАРАЁНЛАРИНИНГ НАЗАРИЙ-МЕТОДОЛОГИК АСОСЛАРИ, МАНБАЛАРИ ҲАМДА УНИ ЎРГАНИШНИНГ АҲАМИЯТИ. *Science and innovation*, 1 (1), 625-636. doi: 10.5281/zenodo.6529117
16. Murodova, D. (2021). Scientific And Theoretical Aspects of Musical Thinking. *Zien Journal of Social Sciences and Humanities*, 1 (1), 196-199.
17. Durdona, M. (2021, May). ABOUT DUTOR AND HIS PERFORMANCE. In *Archive of Conferences* (Vol. 25, No. 1, pp. 29-31).
18. Nasritdinova, M., Nigora, M., & Murodova, D. (2022, February). UZBEK FOLK ART AND ITS PLACE IN PUBLIC LIFE. In *Archive of Conferences* (pp. 44-48).
19. Nasretdinova, M., Toshaliyev, D., & Murodova, D. R. Q. (2022). AN'ANAVIY IJROCHILIK SAN'ATINING HOZIRGI DAVR MUAMMOLARI. *Scientific progress*, 3(2), 846-850.
20. Murodova, D. (2021). THE CONCEPT OF MUSICAL THINKING AND ITS STAGES OF DEVELOPMENT. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 9(05), 245-250.
21. Nurmuhhammadovich, R. O., & Nurullaevna, N. M. (2021). Social And Spiritual Importance of Lessons of Musical Culture. *Journal of Pedagogical Inventions and Practices*, 2(2), 50-52.
22. Nasritdinova, M., & Khokimova, K. (2021, October). LANGUAGE IS THE MIRROR OF THE NATION. In *Archive of Conferences* (pp. 92-94).
23. Nurullayevna, N. M., & Muhlisa, T. (2021, December). SOME PROBLEMS AND SHORTCOMINGS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. In *Archive of Conferences* (pp. 61-62).
24. Nasretdinova, M., Isakov, U. B., & Orziboyev, R. (2022). XALQ IJODIYOTINI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI. *Scientific progress*, 3(2), 851-856.
25. Nasritdinova, M. (2021). PEDAGOGICAL COMPONENTS AND STAGES OF HEALTH OF DEVELOP CHILDREN THROUGH MUSIC EDUCATION. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 9(05), 251-258.
26. Мадина Насритдинова (2022). МУСИҚА ТАЪЛИМИ ОРҚАЛИ РИВОЖЛАНИШИДА СОҒЛОМ БОЛАЛАРДАН ОРТДА ҚОЛГАН БОЛАЛАРНИ СОҒЛОМЛАШТИРИШНИНГ ПЕДАГОГИК ТИЗИМИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШГА ДОИР ТАЖРИБА-СИНОВ ИШЛАРИ НАТИЖАЛАРИ. *Science and innovation*, 1 (1), 538-549.
27. Jo'Rayev Xamidjon, & Madina Nasritdinova (2022). DOIRA CHOLG'USIDA IJRO MAHORATINI YUKSALTIRISH (BOLALAR MUSIQA VA SAN'AT MAKTABLARI MISOLIDA). *Science and innovation*, 1 (C2), 26-28. doi: 10.5281/zenodo.663646
28. Abdulhay Karimov Tursinovich, & Alijon Ergashev Abdullayevich. (2022). MILLIY-AN'ANAVIY MUSIQIY CHOLG'U SOZLARINING TASNIFI. *Archive of Conferences*, 245-248. Retrieved from <https://conferencepublication.com/index.php/aoc/article/view/2096>
29. SultonaliMannopov, AbdulhayKarimov, AbdusalomSoliev, UlugbekIsakov, TokhirShokirov, RustamOrziboev. (2021). Development of Uzbek National Singing Art

- during Independence. *Annals of the Romanian Society for Cell Biology*, 6845 –. Retrieved from <https://www.annalsofrscb.ro/index.php/journal/article/view/3280>
30. Mannopov, S., Karimov, A., Qurbonova, B., & Dilobar, J. (2022, February). THE EMERGENCE AND DEVELOPMENT OF MUSIC. In *Archive of Conferences* (pp. 49-52).
 31. Professor Sultanali Mannopov, Abdulkhay Karimov, Shohida Ataboeva, Alijon Ergashev, & Shokhista Usmanova. (2021). Development Of Symphonic Music in Uzbekistan. *Journal of Pedagogical Inventions and Practices*, 2(2), 53–56. Retrieved from <https://zienjournals.com/index.php/jpip/article/view/259>
 32. Ergashev, A., Ataboyeva, S., Djalalova, N., & Usmonova, S. (2021). THE ROLE OF COMPOSERY IN THE ART OF NATIONAL SINGING. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 9(12), 863-867.
 33. Juraevna, A. S., Abdumalikovna, Y. D., & Xusanovna, D. N. (2021). MODERN SOCIAL AND PEDAGOGICAL FUNCTIONS OF MUSIC ART AND EDUCATION. *Journal of Ethics and Diversity in International Communication*, 1(1), 57-59.
 34. Маннопов, С. (2018). Навобахш оҳанглар. Т.: IJOD-PRESS наириётми.
 35. Маннопов, С. У. Л. Т. О. Н. А. Л. И. (2004). Ўзбек халқ музыка маданияти. *Янги аср авлоди*.
 36. Rahmonov, U., Ergashev, A., Nazhmetdinova, M., & Usmonova, S. (2021, November). IN THE FORMATION OF THE SOCIO-SPIRITUAL THINKING OF YOUNG PEOPLE IN THE MUSICAL ART OF THE GREAT SCHOLARS OF THE EASTERN RENAISSANCE POSITION HELD. In *Archive of Conferences* (pp. 36-39).
 37. Асқарова, М., Намозова, Д., Мадаминов, Н., & Алихонова, Д. (2020). PSYCHOLOGICAL FEATURES OF PREPARING CHILDREN FOR SCHOOL. *Scientific Bulletin of Namangan State University*, 2(7), 402-407.
 38. Nomozova, D. (2020). THE IMPORTANCE OF TEACHING VOCABULARY IN STAGES. *Архив Научных Публикаций JSPI*.
 39. Namozova, D. T. (2021). MUSIQA DARSLARIDA O'QUVCHILARNI KREATIVLIK HAMDA ERKIN TAFAKKURINI SHAKLLANTIRISHNI TASHKIL ETISH. *Scientific progress*, 2(2), 1313-1315.
 40. Namozova Dilorom, & Astanova Zumradxon Tohirovna (2022). BRAYL NOTA TIZIMINING MUSIQA TA'LIMIDAGI ILK QADAMLARI. *Science and innovation*, 1 (C2), 36-38. doi: 10.5281/zenodo.656980

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI O'XSHATISH ETALONLARI

Po'latova Irodaxon Ilhomjon qizi

FarDu 2-kurs magistranti

Sotvaldiyeva Xilola Musinovna

FarDu chet tillari kafedrasini mudiri

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7223424>

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'xshatish etalonlarining ingliz va o'zbek tilidagi xususiyatlari haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: o'xshatish, birikmalar, tushuncha, simvollar, metafora.

СТАНДАРТЫ АНАЛОГИИ В АНГЛИЙСКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ

Аннотация. В данной статье говорится об особенностях стандартов сравнения в английском и узбекском языках.

Ключевые слова: сравнение, союзы, концепт, символы, метафора.

ANALOGY STANDARDS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

Abstract. This article talks about the features of simile standards in English and Uzbek.

Key words: simile, conjunctions, concept, symbols, metaphor.

KIRISH

Klassik adabiyotdagi o'xshatishlar

- Adabiyotda o'xshatishning eng yaxshi usullari mavjud. Virjiniya Vulfdan tortib, Shekspirgacha, har bir taniqli yozuvchi va shoir o'z adabiyotini aks ettirish uchun o'xshatishlardan foydalangan. Keling, klassik adabiyotdagi o'xshatishning eng yaxshi namunalari ko'rib chiqaylik:
- "Sevgi nozik narsami? Bu juda qo'pol, juda qo'pol, juda shov-shuvli va tikan kabi tikilgan." Shekspirning Romeo va Juletta
- "Qadimgi Marli eshik mixi kabi o'lik edi." Charlz Dikkensning Rojdestvo karoli
- "Suv mushukchalarning chayqalayotganiga o'xshaydi." - Yillik, Marjori Kinnan Rolings
- "Oftobda mayiz kabi quriydimi?"
- Yoki yaraga o'xshab yiringlashdi - Va keyin yuguring? - Harlem, Langston Xyuz

O'xshatish va metafora o'rtasidagi farq

Berilgan gapning o'xshatish yoki metafora ekanligini aniqlash kerak bo'lgan savollar eng qiyin.

TADQIQOT METODI VA METODOLOGIYASI

Shunday qilib, o'xshatish misollarini tushunish yoki ko'rib chiqishda o'xshatish va metafora o'rtasidagi farqni tushunish muhimdir.

Taqqoslash jumla o'xshatishga tegishli bo'lgan "o'xshash" yoki "kabi" kabi bog'lovchi so'zlar yordamida amalga oshiriladi. Holbuki, har doim ikki narsa o'rtasida to'g'ridan-to'g'ri munosabat o'rnatilsa, jumla tabiatan metaforadir.

Masalan:

- Men u bilan oxirgi marta uchrashganimda, u quyosh kabi yorqin ko'rindi.
- U oilaning o'g'li va quyoshi.

Birinchi jumla o'xshatishdan foydalanishni tasvirlaydi, ikkinchisi esa metaforadir.

Metaforalar kuchliroq hisoblanadi, chunki ular o'xshashligini ko'rsatishdan ko'ra, ular o'rtasidagi taqqoslashni to'g'ridan-to'g'ri keltiradi. Boshqa tomondan, o'xshatishlar asosan taqqoslash uchun ishlatiladi.

Giperbola yoki mubolag'a o'xshatishda tez-tez ishlatiladi. Misol:

- Asaldek shirinsan.
- Siz farishtadek raqsga tushasiz

O'xshatishlar taqqoslashning bitta komponentiga e'tibor qaratadi, bu esa giperbolik izohlarni bo'rttirib ko'rinishini oldini oladi. Quyidagi jumalarni ko'rib chiqing:

- Lora — o'rtamiyona ilon.
- Lora xuddi ilondek yomon.

Birinchi versiya metafora, lekin u shunchalik soddaki, u bema'ni yoki go'dak kabi ko'rinadi. Ikkinchi versiya, o'xshatish, Loraning ilonga o'xshash xususiyatini, ya'ni shafqatsizligini ta'kidlaydi. Majoziy til - bu intriga va tasvirlarni qo'shish orqali yozishingizni yaxshilash uchun ajoyib yondashuv.

O'xshatishlarni tilda qanday ishlatamiz?

Oldin bilib olganimizdek, o'xshatishlar ikki element o'rtasidagi o'xshashlikni ta'kidlaydigan va ular o'rtasida taqqoslanadigan, har doim "o'xshash" yoki "kabi" atamalaridan foydalangan holda taqqoslanadigan iboralaridir. Endi biz yozma ishda, xususan, ijodiy janrlarda o'xshatishdan qanday foydalanishni va ular qanday maqsadlarda qimmatli ekanligini bilmoqchimiz.

Yozuvimizda o'xshatishlardan foydalanishning asosiy maqsadi ajoyib tasvirlarni yaxshilash va yaratishdir. O'qituvchilar va ota-onalar o'quvchilarga turli xil sodda va samarali usullardan foydalangan holda o'xshatishdan qanday foydalanishni o'rgatishlari mumkin.

XULOSA

Sinfda o'xshatishdan foydalanish uchun ba'zi ko'rsatmalar:

- Boshlang'ich sinf o'quvchilari she'r orqali o'xshatish haqida bilib olishlari mumkin. Bu odamlarni o'z ishlarida o'xshatishdan foydalanishga undashning samarali usuli.
- O'quvchilaringizga hikoyadan sahna ko'rsating. Taqqoslash orqali tasvirlashlari mumkin bo'lgan tasvirdagi xususiyatni ko'rsatishni so'rang. Agar yosh bola o'yning rasmini tanlasa, masalan, "Oy yuzga, valyutaga yoki plastinkaga o'xshaydi" kabi o'xshatishlardan foydalanishi mumkin.
- Ushbu adabiy shakllar bo'yicha darslar uchun "Saralash ish varag'i" yoki "Sirli o'xshatish hayvonlari" kabi mashqdan foydalaning.
- She'riyatdagi kamida 1300 yillik Kenning majoziy tilini o'rganish yoki ba'zi taniqli o'xshatish she'rlarini ko'rib chiqish sizga qiziqarli bo'lishi mumkin. Shekspirning sonetlari, Robert Bernsning "Qizil, qizil atirgul" va Emili Dikkinsonning "Umid" - patli jonzo'ning barchasi bir nechta o'xshatish va metaforalarni o'z ichiga oladi.

REFERENCES

1. Usmonov F. O'xshatishlarda milliy ruhning aks etishi, "O'zbek tilshunosligining dolzarb muammolari" mavzusidagi respublika ilmiy - amaliy anjumani materiallari. Andijon, 2014.
2. Usmonov F. Turg'un o'xshatishlar .O'zbek tili va adabiyoti ///.-Toshkent, 2019.
3. Sotvaldieva, H. M. (2021). Using proverbs as A lead-In activity in teaching english as A Foreign Language. Asian Journal of Multidimensional Research, 10(11), 159-163.

4. Sotvaldieva, H. M. (2020). ENGLISH PROVERBS AS A MEANS OF EXPRESSING PEOPLE'S WISDOM, SPIRIT AND NATIONAL MENTALITY. *Theoretical & Applied Science*, (2), 601-604.
5. X.Musinovna, S. H., & Tadjibaevn, M. A. (2021). STRUCTURAL AND SEMANTIC CHARACTERISTICS OF PROVERBS. *Евразийский Союз Ученых*, (1-4 (82)), 22-25.
6. Sotvoldiyeva, H. M. (2019). STRUCTURAL AND SEMANTIC CHARACTERISTICS OF PROVERBS. *Мировая наука*, (9), 53-56.
7. Сотвалдиева, Х. М. (2016). ДОСТИЖЕНИЕ ЛИНГВОДИДАКТИЧЕСКОЙ ЦЕЛИ ИГРОВЫМИ МЕТОДАМИ В ФОРМИРОВАНИИ ЛЕКСИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА СТУДЕНТОВ ВУЗА. *Учёный XXI века*, (4-1 (17)), 60-63.

IMPORTANCE OF ICE BREAKING ACTIVITIES IN TEACHING ENGLISH

Kasimova Guljakhon Makhmudovna

Docent, English language teaching methodology department

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7223440>

Abstract. This article is mainly aimed to explain the concept of ice breakers. In the English language teaching process, every teaching phase is paramount for the achievement of its goals. At the beginning of the classes, the teachers might bring an ice breaker. In this article, ice breaker is considered a crucial component in EFL classes. Considering the prominence of ice breakers, the researcher regards the importance of a literature study about ice breakers, especially in English language class. The ice breakers are jumbled sentences, correcting mistakes, English songs, storytelling activities, and English humor.

Keywords: Ice breakers, English language class, EFL context, motivation.

ВАЖНОСТЬ ЛЕДОКОЛЬНЫХ МЕРОПРИЯТИЙ В ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ

Аннотация. Данная статья в основном направлена на объяснение концепции ледоколов. В процессе обучения английскому языку каждый этап обучения имеет первостепенное значение для достижения поставленных целей. В начале занятий учителя могут принести ледокол. В этой статье ледокол считается ключевым компонентом в классах EFL. Учитывая известность ледоколов, исследователь считает важным изучение литературы о ледоколах, особенно на уроках английского языка. Ледоколы — это перемешанные предложения, исправление ошибок, английские песни, рассказывание историй и английский юмор.

Ключевые слова: ледоколы, урок английского языка, контекст английского языка, мотивация.

INTRODUCTION

Learning activity is an activity that must be followed by all students and teachers, with the aim of achieve the success of educational goals. The success of learning depends on an effective learning process in the classroom. Effectiveness of learning behavior is influenced by four things, namely

- the existence of motivation;
- attention and knowing the goals;
- efforts;
- evaluation of the use of results.

Based on Bornstein (1987), Budiawan (2008), motivation is a form of encourage from the inside (inner drive), and also encouragement that can move a person to do certain activities. Therefore, motivation to learn English is influenced by many things, one of which is a learning process that is not conducive and does not vary. So that the learning process becomes bored and decreases the motivation of students to improve their English skills.

Every English teacher is always encouraged to prepare every learning activity carefully since a well-prepared activity helps the students to achieve the learning objectives. One of the proposed teaching activity to implement is ice breakers. Ice-breaking activities are generally used at the beginning of the class. According to Astuti et al., (2020), an ice breaker is an effort to break or melt the rigid atmosphere that is like ice to become more relaxing and comfortable.

Panggua (2016) points out that ice breaker can be interpreted as breaking the ice, and the ice here might refer to many situations. Simply put, an ice breaker is a kind of activity done by the teachers to create comfortable teaching and learning process, and it can be carried out through many activities.

METHOD AND METHODOLOGY

We consider that ice breaking activities are the main way of improving motivation and making the learning process effective.

The term “*ice breaker*” comes from two foreign words, namely ice which means ice has a rigid, cold, and hard nature, while the breaker means solving. Meaning literally an ice-breaker is an “ice breaker”. So, an ice breaker can be interpreted as attempts to break or melt the atmosphere that is rigid as ice to become more comfortable flowing and relaxing.

An ice breaker commonly only lasts a few minutes at the beginning of the class, but it might bring plenty of advantages to the students. Astuti et al., (2020) state that ice breaker derives from two foreign vocabularies called ice (a rigid, cold, and hard nature), and the breaker (overcoming). Indeed, an ice breaker is an effort to break or melt the rigid atmosphere that is like ice to become more relaxing and comfortable. Ice-breaking can be carried out in assorted activities like a short story, a game, and guessing, and an ice-breaking activity is normally managed in 5 until 15 minutes. Panggua, (2016) points out that ice breaker can be interpreted as breaking the ice, and the ice here might refer to many situations. Hutasoit & Tambunan (2018) mention that an ice-breaking activity might help the teachers to create the successful exchange of thoughts by creating more comfortable situation for the students, so they are going to participate more in conversation. An ice breaker, in short, is a learning activity used to create comfortable teaching and learning process. In this study, ice-breaking is a type of activity used at the beginning of the class, and it is used to make the students ready to join the class and lead to the topic that is going to be learned.

RESEARCH RESULTS AND DISCUSSION

Ice breaking is an activity that can be used to solve the tension and saturation of students in learning, so that the class becomes fun and more conducive before entering into core activities. The conducive situation will be more effective to help students achieve learning goals compared to a tense situation. Ice breaking can do in various activity, such as game, short story, and guessing. This activity is usually done in time 5 until 15 minutes.

There are several benefits of doing ice breaking activities, including the ones eliminate boredom, stress, anxiety, and fatigue because they can get out while from the routine of the lesson by doing free and cheerful activities, also other benefits such as:

- Train creative thinking and broad students,
- Develop and optimize the brain and creativity of students,
- Train students to interact in groups and work together in a team,
- Train systematic and creative thinking to solve problems,
- Increase self-confidence,
- Practice determining strategies carefully,
- Train creativity with limited material,
- Practice concentration,
- Dare to act and not be afraid of being wrong,
- Gluing tenuous interpersonal relationships,

- Train to respect others,
- Strengthen self-concept,
- Train the soul of leadership,
- Practice being scientific,
- Practice making decisions and actions.

There are several considerations for teachers using icebreakers during a lesson so as to keep time management:

- What do you want to achieve with an icebreaker? Do you want to set the tone for the learning community or lead into course content in engaging ways?
- Think of your population in choosing or designing an activity. This includes group size, demographics, levels of knowledge, extent to which they know each other, reasons for being in your class, and more. For example, larger classes might need a simple activity and new classes may require a low-risk activity.
- Think through the activity ahead of time and adapt it accordingly. Will the space you have suffice? Do you have all needed supplies? Would the activity lead to issues of confidentiality? Does the activity accommodate varying abilities?
- Icebreakers do not always go exactly as planned. Flexibility and willingness to learn are part of building a positive and open learning community.

In implementing ice breakers, every teacher has to consider several aspects such as student level, student interest, learning objective, time, and others. According to Witkowski in Farwati et al., (2018), there are several principles in applying ice breakers. They are as follows:

1. Goals: An ice breaker must be matched with teaching goals.
2. Participants: Participants' age and skills must be considered as the significant aspects.
3. Time Allocation: 20 minutes is the normal time of an ice breaker.
4. Control: The teachers must control the implementation of ice breakers since ice-breaking activities are fun and short activities employed to liven up and to relax the situation.

One of the suggested ways of doing ice-breaking activity is *jumbled sentences*. According to Ur & Wright (1993), the teachers may write jumbled sentences on the board or dictate them. In online learning, the teachers may use PowerPoint as the replacement of the board. After the teachers provide the jumbled sentences, the students need to arrange the words into good sentences. Another ice breaker suggested by Ur & Wright (1993) is correcting mistakes. In this way, the teachers provide some incorrect sentences and ask their students to correct the sentences. The next ice breaker likely used in teaching grammar is fun teaching media like English songs. Ur & Wright (1993) recommended some versions of employing English songs in EFL classes, and across those versions, there are two feasible ways of teaching grammar. The first is asking the students to listen to an English song while filling in the blanks. The second version is giving the students complete lyrics of an English song. Then, the teachers ask the students to listen to it while finding out the inadequate parts in the lyrics.

CONCLUSION

An ice breaker is a significant element in EFL classes. Employing ice breakers may affect the process of teaching and learning positively especially the learning process of a problematic component like grammar. That is why the teachers as learning facilitators might take ice-breaking activities as a possible attempt to overcome the problems. This article suggests several theories related to the usage of icebreaking activities in English language classes and

recommends some ice breakers that are feasible to implement. They are jumbled sentences, correcting mistakes, English songs, storytelling activities, and English humor.

REFERENCE

1. Ravshanovna, G. N. (2019). TRAINING THE PRIMARY SCHOOL TEACHERS TO INNOVATION ACTIVITIES IN HIGHER EDUCATION SYSTEM. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 7(12)*.
2. Ravshanovna, G. N., & Ahmadjanovna, E. T. U. (2021). Methodological characteristics of formation of tolerance skill pupils in primary school. *ACADEMICIA: AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL, 11(1)*, 1623-1628.
3. Ravshanovna, G. N. (2021). Methods of development tolerance skills pupils in primary school. *ACADEMICIA: AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL, 11(1)*, 1221-1224.
4. Ravshanovna, G. N. (2022). TOLERANCE IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS PEDAGOGICAL MODEL OF SKILLS DEVELOPMENT. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 10(2)*, 95-96.
5. Ravshanovna, G. N. (2022, April). THE STUDY OF THE MEANING OF THE WORD TOLERANCE IN OTHER LANGUAGES. In *INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE* (Vol. 1, No. 3, pp. 8-9).
6. Ravshanovna, G. N., & Anvarovna, Y. D. (2022, May). INGLIZ VA OZBEK TILLARIDAGI TURIZMDAGI ATAMALARNING LINGVOKULTUROLOGIK JIHATLARI. In *INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE* (Vol. 1, No. 3, pp. 14-17).
7. Makhmudova, N. R. (2019). The use of multimedia learning tools in the English language. *Мировая наука, (9)*, 44-48.
8. Abbasova, N. K. (2018). Using Effective Techniques Developing Learners' Critical Thinking in Teaching English Proverbs and Sayings. *Eastern European Scientific Journal, (6)*.
9. Maxmudova, N. (2022). PRAGMATIC SIGNS OF ORNITHONYMS IN PROVERBS IN UZBEK AND ENGLISH LANGUAGES. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 10(2)*, 88-91.
10. Maxmudova, N. (2021). BIRD NAMES REALLY MATTER: FEATURES OF ORNITHONYMES IN LANGUAGE. *Theoretical & Applied Science, (5)*, 116-118.
11. Maxmudova, N. (2021). LEXICAL-SEMANTIC GROUP OF ORNITHONYMS IN LANGUAGE AND THEIR USE. *Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal, 2021(5)*, 107-116.
12. Abbasova, N. K. (2020). O'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA OLMOSHLARNING QIYOSIY TAHLILI. In *МОЛОДОЙ ИССЛЕДОВАТЕЛЬ: ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ* (pp. 472-476).
13. Sotvoldiyevna, U. D. (2022). Political Euphemisms in English and Uzbek Languages (A Comparative Analysis). *Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching, 9*, 92-96.

THE SCIENTIFIC AND CREATIVE ROLE OF THE PEOPLE'S ARTIST OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN, PROFESSOR SULTANALI MANNOPOV IN THE PROMOTION OF THE UZBEK NATIONAL MUSICAL ART

Abnormirza Juramirzayev Anvarjon ugli

student of the Faculty of Art History, Fergana State University

Ergashev Alijon Abdulayevich

Scientific adviser, teacher of the Faculty of Art History, Fergana State University

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7223461>

Abstract. This article deals with the Uzbek national songs, maqoms, yallas and various series of works that have become a tradition in the art of national singing of the Uzbek people the role of performers, singers, musicians and composers is open.

Keywords: Composer classical hafiz, national music, traditional music, national traditions, "Khusravoniy", "Gulligi", "Binnigi", "Shikami", "Khonaqohiy".

НАУЧНАЯ И ТВОРЧЕСКАЯ РОЛЬ НАРОДНОГО АРТИСТА РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН, ПРОФЕССОРА СУЛТАНАЛИ МАННОПОВА В ПОПУЛЯРИЗАЦИИ УЗБЕКСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО МУЗЫКАЛЬНОГО ИСКУССТВА

Аннотация. В данной статье рассматриваются узбекские народные песни, макомы, яллы и различные циклы произведений, ставшие традиционными, в искусстве национального пения узбекского народа раскрывается роль исполнителей, певцов, музыкантов и композиторов.

Ключевые слова: Композитор-классик хафиз, национальная музыка, традиционная музыка, национальные традиции, «Хусравони», «Гуллиги», «Бинниги», «Шиками», «Хонакохий».

INTRODUCTION

The national and spiritual heritage of our people is inconceivable without the art of music. Our national traditions, which have been created by our ancestors and formed as values, have traditionally been passed down from generation to generation, reflecting the great spiritual world of our people. Folk music, written sources in the field of music, the art of composition, professional music are good examples of this. Therefore, this process serves as the basis for all branches of the art of music of professional significance.

In addition, the musical culture of the Uzbek people has a long history, as evidenced by the folk and masterful musical art of the oral tradition, which is reflected in the activities of many generations of musicians and singers. The monuments of material culture confirm that in the territory of today's Uzbekistan there is an ancient center of civilization created by the ancestors of the peoples of Central Asia. If we look at historical sources, we can see that our music culture is connected with a long history. Archaeological evidence, musical words and pictures of musicians painted on stone walls, images of musicians at parties in miniature horn palaces, and the sounds of our musical performances have come down to us over the centuries.

If we look at the history of our traditional music, we see that our music culture is connected with a long history. Sources indicate that the 10th and 12th centuries were a period of change in Central Asian music culture. However, very little is known about the names of musicians, hafiz and composers of the XVth and XVIIth centuries, as well as their creative work.

In the VIIth and Xth centuries, various ceremonies and cocktail themes have long been a priority in the works of composers. The work of the famous Central Asian singer, musician and composer Borbad Marvazi is another example. After all, he first carried out his activities among the people, reflecting in his works the themes of certain customs, some legends and even the system of the whole calendar. During his years at the Parviz Palace, King Khusraw II of Iran created the first multi-part series, Khusrawani, in the history of composition. The creation of this series by Khusrav II paved the way for the further development of composition.

METHOD AND METHODOLOGY

During the Middle Ages, the Arab Caliphate of the Middle East developed Muslim professional music genres based on free recitative and certain structures, such as the adhan, tartil, and tajweed. They developed independently of other types of music and later had some influence on the formation of the Twelve Status System. In the Middle Ages, the professional music of the oral traditions of the peoples of the Muslim East was formed on the basis of daeman or curtain systems. That is, music theory, or poetry, is based on music systems. As a result of the constant processes of interaction and communication in the music of the peoples of Central Asia, Iran and the Arabs, the types of vocals and instruments that are common to these peoples have emerged. Well-known composers, singers and musicians Ibrahim Mawsili, Ishaq Surayj, Ibn Ahwas al-Sugdi, Safiuddin al-Urmavi and others. Significant progress has also been made in musicology. Greek musical theory, as well as musical rhetoric and scientific-theoretical teachings based on the musical traditions of indigenous peoples, were formed first as part of the mathematical sciences and later as an independent discipline.

Isaac Mawsili and Kindi invented the first musical record in the East. Urmavi adapted this inscription to the curtain system. It was during this period that a number of Central Asian oases, such as Ramtin, Nakiso Changi, Sarkash, and women, such as Ozodvor Changi, emerged. Artists such as Ibn Surayj, whose ancestors came from Bukhara, Samarkand and other cities, are also well-known in the Middle East. This means that music was formed on the basis of folklore, classical music, and the traditions of composition before the Arab conquest. Naturally, it is mainly related to the development of the art of composition, and such complex works reflect not only the temperature of the period, but also the thinking, worldviews and artistic generalizations of dozens of artists. That is why the sources of the XVI-XVII centuries, in particular, Bobur's "Boburnoma", Darvishali Changi's musical pamphlet "Tukhfat us-surur" pay special attention to the work of composers, the description of hundreds of works created by them. Nodirabegim, Muhammad Rahimkhan Soni and Amir Alimkhan continued the Timurid tradition in the field of patronage of the art of music.

In the history of traditional song performance, we can see that in the second half of the XIX century and the beginning of the XX century in our country a whole generation of performers of this sacred art grew up. Among them are such talented hafiz as Ota Jalol Nosirov, Ota Giyos Abdulgani, Khoji Abdulaziz Abdurasulov, Domla Halim Ibodov, Levi Bobokhonov, Sodirkhon hafiz Bobosharifov, Zohidkhon hafiz, Madali hafiz, Mulla Toychi Tashmammedov, Matyokub Harratov. In the past, the note was not developed, and instead of European musical terms, our hafiz used breathing, exhalation, and performance ways called "Gulligi", "Binnigi", "Shikami", and "Xonaqohiy" depending on the rhythm of the sound.

The programs of our master offices also include songs performed at various ceremonies. For example, Sodirjon Hafiz sang songs without words, with both palms on his ears, in the form

of a painful "Yakka faryod", in the way of "Xonaqohiy". He chose his songs according to the seasons and even certain times of the day. In the spring mornings he sang "Amin nasrulloyi", "Qiyiq", "Qora tong", in the afternoon "Gulyori Shakhnoz", in the evening "Sarparda", "Rok baland", "Dilxiroj" and others. In addition, our master singers have mastered the maqoms while performing songs, enriching the maqoms with new chapters as a unique author. For example, maqom master Ota Jalol Nosirov arranged the difficult parts of Shashmaqom, expanded and developed some maqom branches, and created additional parts. One of them is called "Savti Jaloliy". Madali Hafiz from Margilan enriched the treasury of our art with new performances, adding new interpretations to such performances as "Abdurahmonbegi", "Kalandar", "Tanovor". In this way, our lifelong status is further refined and supplemented by the performance of our master guards. This good work has continued in our time. For example, the famous hafiz and composer Fattokhon Mamadaliyev, speaking about the music of "Nasrulloyi", created its interpretation, ufori, sokinoma. Interpreted the Sunray ways of the Buzruks. As a result of the research, the traditional performance of the people was enriched in several ways, one of which was called "Savti Fattokhon" as a series.

RESEARCH RESULTS AND DISCUSSION

In the 20s and 30s of the 20th century, a second generation entered our traditional singing, and these great singers enriched the treasury of our art with their classical songs. From Khorezm oasis Matpano ota Khudoiberganov, Korji ota Avazmatov, Madrakhim Yakubov (Sheroziy), Jumaniyaz Hayitbaev, Khojikhon Boltaev, Komiljon Otaniyozov, Bukhara, from Samarkand Ota Giyas Abdulgani, Mikhail Tolmasov, qori Karomat, Tillaboy hafiz, Usta Tajik hafiz, Borukh Zerkiyev, Shorakhim Shoumarov from Tashkent, Inogam and Ilhom hafiz, Abdulkakhor, Sultankhan, Yunus Rajabiy, Bobokhon and Akmalkhon Sufikhonovs, Turakhoja hafiz from Khojand, Abduqayum hafiz, Karimjon hafiz, Fergana Hamroqul qori Turakulov, Erka qori Karimov, Bolta hafiz Rajabov, Mamadbobo Sattorov, Sherkuzi Boykuziyev, Haydarali Hikmatov, Kholqora hafiz, Berkinboy Fayziyev, Abdulla Fayzullayev, Jurahon Sultanov, Mamurjon Uzokov, Ortikhoja Imams such as Imamkhodjayev, Akbar Khaydarov, Boborahim Mirzayev, Ashurali hafiz, Umrzak polvon Saidaliyev continued the art of singing of their predecessors, and in our traditional performance they are unique. they also created performance styles. At the same time, they enriched the treasury of our singing with their compositions.

In this regard, the works of Hoji Abdulaziz Abdurasulov, Matpono Khudoiberganov, Hojikhon Boltaev, Komiljon Otaniyozov, Jorahon Sultanov, Yunus Rajabi are particularly exemplary. Sodirkhan became famous for his song "Ushshaki Sodirkhan" performed by Hafiz. The song "Guluzorim" composed by Hoji Abdulaziz, the songs "Guluzorim qani" composed and performed by Jorahon Sultanov, as well as "Naylayin" have become firmly rooted in our musical heritage as a traditional heritage. It should be noted that Yunus Rajabiy, Tukhtasin Jalilov, Imomjon Ikramov, Komiljon Jabborov, Ganijon Toshmatov, Doni Zokirov, Saidjon Kolonov, Muhammadjon Mirzayev, Mukhtorjon Murtazoev, Fakhridin Sodiqov, Abdukhoshim Ismoilov contributed to the development of our singing art. songs and melodies created by hundreds of composers such as have become the property of the people. It should be noted that the contribution of our female singers to the development of traditional singing, yalla, lapar, olan performance is also invaluable. Female guards served in the meetings and gatherings with the participation of women. The famous writer Abdulla Qodiri in his novel "Scorpion from the altar" gives detailed information about the memorials in the palace of Kokand khan Khudoyorkhan.

The names of Nusrat Hafiz, Misqal Hafiz, Tosh Hafiz, Zeboxon from Margilan, Aunt Botirboshi, Tillo Hafiz, Tajik Hafiz, Khan Agacha, Misoq Agacha, The Great Player, Rajabkhan Hafiz are mentioned. These traditions will be continued and the services of such talented singers as Lutfikhan Aya, Adolatkhon Aya, Zainab Polvonova, Berta Davidova, Kommuna Ismailova, Rakhimahon Mazoxidova, Khabibahon Ahunova, Olmakhan Hayitova in the field of singing are invaluable. Their tradition is now continued by mature, talented memorizers.

By the second half of the twentieth century, the bouquet of our traditional singing passed into the hands of the next generation. Among them are Arif Khoji Alimakhsumov, Achilhon Otakhonov, Orifkhon Khotamov, Muhammadjon Karimov, Odiljon Yusupov, Fattokhon Mamadaliev, Tavakkal Kadyrov, Murodjon Akhmedov, Ruzimat Jumaniyozov, Rasulqori Mamadaliyev, Fakhridin Umarov, Tolibjon Badinov, Otajonjonov, Quvondiqov. Examples of such well-known memorizers as Khamdamov, Tojiddin Murodov, Kamoliddin Rakhimov, Kobiljon Yusupov. In addition, thanks to our great independence, at a time when our traditional art of singing is developing, the names of our great teachers Jurahon Sultanov, Mamurjon Uzokov, Khoji Abdulaziz Abdurasulov, Komiljon Otaniyozov, Fattokhon Mamadaliev, Odiljon Yusupov, Tavakkal Kadyrov, Otajon Khudoyshukurov, The annual competitions of young singers of the republics and oases, the achievements of our singers and singers at the international music conference "Sharq Taronalari", the traditional annual competitions of songs praising our country. It serves as an important factor in the development of our horse. Today, continuing the tradition of mentoring, a number of young artists are successfully creating. Relying on the school of teachers, they make a significant contribution to the singing treasury with their unique ways and methods of performance. Continuing the art of such teachers, passing their art to the present generation, and even teaching it to our young people, the talented musician and singer, composer and People's Artist of Uzbekistan, Professor Sultanali Mannopov is doing a lot of work. . Throughout his career, Sultanali Mannopov has been teaching the sciences and works he learned from his mentor Tavakkal Kadyrov to the younger generation. The program of Sultanali Mannopov's works includes such classic songs as "Ushshak", "Bayot", "Kalandar", "Abdurahmonbegi", "Bog'aro", "Kirib bostonni kezdim", "Ul kun jonon", "Ul parivash". and other similar songs, such as A.Ismailov's "Looking at the Flower", K.Soliyev's "Loving the Motherland is Faithful" created by modern composers, as well as his own compositions "Kalandar ishqi", "Vodiy taronasi", "O'zbekistonim", "Kelsa sanamim" and other similar works. There are also popular scientific and artistic pamphlets by Sultanali Mannopov on Uzbek music. These collections, such as "Traditional song performance", "Tavakkal Kadyrov", "Inexhaustible melodies" serve many young people. Sultanali Mannopov is currently a member of the Union of Composers of Uzbekistan, as well as the head of the Department of Music Education at Fergana State University, a professor. It is no exaggeration to say that he is a skilled conductor, musicologist, scientist, composer and composer. Sultanali Mannopov performed Uzbek music, including Fergana-Tashkent performers - Yunus Rajabiy, Tukhtasin Jalilov, Mukhtorjon Murtazaev, Erka Qori Karimov, Mamatbuva Sattorov, Jurahon Sultanov, Mamurjon Uzokov, Rasulqori Mamadaliev Based on the traditions of teachers such as Tavakkal Kadyrov, Fattokhon Mamadaliev, they have created more than a dozen pamphlets, scientifically substantiating their work. His textbooks, such as "Uzbek folk music culture", "Uzbek culture and history of art", as well as "Inextinguishable melodies", "Stars of the world of song", "Nightingale

of Uzbekistan" "Is a clear proof of this. Sultanali Mannopov also published a book and a series of articles about the life and work of Tavakkal Kadyrov.

CONCLUSION

Thus, we can cite the work of many more masters in Uzbek composition. All of them have made a great contribution to the development of our composition and the development of our traditional Uzbek music. The younger generation also feels the responsibility to follow in their footsteps, to continue their creations and traditions, and to preserve and pass them on to the younger generation. They show Uzbek art to the whole world and show the place of our national music in the world.

REFERENCES

1. Sultanali Mannopov "Navobakhsh oxanglar" - Tashkent - "IJOD - PRESS" - 2018.
2. Ulugbek Rakhmonov, teacher of the Department of Music Education, Faculty of Art History, Fergana State University, textbook on "Uzbek musical literature"
3. Begmatov Soibjon "The art of memorization" textbook - "Music" Publishing House - Tashkent – 2007
4. Muhabbat Solikhova "Traditional singing ensemble" - Tashkent - 2010.
5. Bahrom Madrimov "History of Uzbek music" - Tashkent - 2015.
6. National Encyclopedia of Uzbekistan - State National Publishing House - Tashkent - 2003.

ЎҚУВЧИЛАРНИ ИЗЛАНИШ ВА ТАДҚИҚОТЧИЛИККА ЙЎЛЛАШ МЕТОДИ ҲАҚИДА

Ў.Н.Султонова

Термиз муҳандислик-технология институти, PhD

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7227606>

Аннотация. Ўқувчиларнинг мустақил ўқув методларидан бири - баён қилинган факт ва материалларни мустақил таҳлил қилиш ҳамда янги тушунчалар моҳиятини ва фаолият усулларини очиш бўйича ўқувчилар мустақил ўқув фаолиятини ташкил қилишдан иборат.

Калим сўзлар: изланиш методи, Тадқиқот методи ,мустақил ишлаш , Таълим методи.

О СПОСОБЕ НАПРАВЛЕНИЯ СТУДЕНТОВ НА ИССЛЕДОВАНИЯ И ИССЛЕДОВАНИЯ

Аннотация. Одним из методов самостоятельного обучения студентов является организация самостоятельной учебной деятельности студентов для самостоятельного анализа изложенных фактов и материалов и раскрытия сущности новых понятий и способов деятельности.

Ключевые слова: метод исследования, метод исследования, самостоятельная работа, метод обучения.

ABOUT THE METHOD OF SENDING STUDENTS TO RESEARCH AND RESEARCH

Abstract. One of the independent learning methods of students is the organization of independent learning activities for students to analyze the facts and materials presented and discover the essence of new concepts and methods of activity.

Key words: research method, research method, independent work, educational method.

КИРИШ

Изланиш методи ўқитувчининг суҳбат формасида ахборот беришдан кўра кўпроқ баён қилинган факт материалларни мустақил таҳлил қилиш ҳамда янги тушунчалар моҳиятини ва фаолият усулларини очиш бўйича ўқувчилар фаоллигини ташкил қилишдан иборат. Изланиш методининг моҳияти шундан иборатки, янги қонун, қоидаларни кашф этиш ўқувчилар иштирокида ўқитувчи томонидан эмас, балки ўқитувчининг раҳбарлиги остида ва унинг ёрдами билан ўқувчиларнинг ўзлари мустақил амалга оширади. Изланиш методи ўқув материаллини диалог формасида баён қилиш:

- а) янги билимни баён қилишда айрим масалалар ва топшириқлардан фойдаланиш;
- б) ўқув материаллини таҳлил қилиш ва умумлаштириш учун саволлар ва топшириқлар бериш;
- в) кичикроқ изланиш учун билишга оид масалаларни қўллаш, хулосаларни исботлаш, нотўғри фикрларни рад этиш;
- г) мавзуларни мустақил билишга оид атрофлича мунозаралар ташкил этишдир.

Тадқиқот методи ўқитувчи томонидан асосан ўқувчилар олдида юқори даражада муҳим бўлган назарий ва амалий тадқиқотлар топшириғи қўйиш йўли билан ташкил этилади. Тадқиқот характеридаги топшириқларнинг, изланишга доир топшириқлардан фарқи шундаки, изланиш методида ўқувчилар йиғилган фактлар (тажриба, кузатиш,

адабиёт устида ишлаш) ва уларни назарий жиҳатидан таҳлил қилиш, системалаштириш ва умумлаштириш бўйича иш бажарсалар, кашфиёт ва ихтиролар ўқувчилар томонидан факт материалларни таҳлил қилиш, умумлаштириш натижаси сифатида намоён бўлади.

ТАДҚИҚОТ МЕТОДИ ВА МЕТОДОЛОГИЯСИ

Тадқиқот методида ўқувчи мустақил равишда мантикий операцияларни бажариб, янги тушунчалар ҳамда ҳаракатининг янги усуллар моҳиятини очади. Ўқувчи мулоҳазаларининг бориши хулосаларнинг тўғри ёки нотўғрилиги ўқитувчи томонидан ўқувчи билан суҳбат қилиш процессида ёки унинг тадқиқоти натижасини оғзаки ёки ёзма баён қилганда аниқланади. Изланиш методи асосида ўрганишда, факт материал ўқувчига ўқитувчи томонидан берилади, ҳамда биргаликда таҳлил қилинади. Ўқувчи ўқитувчининг ёрдамида янги тушунчанинг моҳиятини очиб беради. Тадқиқот характеридаги топшириқларнинг билишга оид топшириқлардан фарқи ўқувчиларнинг мустақил ўқув – билиш фаолиятининг ахборотлар йиғиш ва уни таҳлил қилиш, муаммоларини мустақил равишда қўйишдан тортиб то уларни ҳал қилиш, ечимни текшириш ва янги билимларни амалда қўлланишгача бўлган циклни ўз ичига олади. Ўқувчилар тадқиқотни худди илмий тадқиқот сингари, кузатиш, материаллар тўплаш ва уларни таҳлил қилиш, тушунтириш ҳамда ўзлари кашф этган қонун ва қоидаларни қўлланиш босқичларига эга бўлиши керак. Тадқиқот характеридаги топшириқларнинг хусусиятларидан бири, дастлабки тўпланган материаллар таҳлил этилади.

Тадқиқот ишлари ташкил этиш шаклларида кўра хилма-хил бўлиши мумкин: Ўқувчилар тажрибаси; илмий тажрибаларда иштирок этиш; экскурсия; архивларни ўрганиш; докладлар тайёрлаш, уни ўқувчилар хузурида ўқиш.

Таълим жараёнининг самарадорлиги ўқитувчининг, ўқувчилар мустақил фаолиятини фаоллаштиришга бўлган интилишлари билан аниқланади. Ўқувчиларнинг интилувчанлик, изланувчанлик, топқирлик, хислатларини тарбиялаш, мустақил ўқув фаолиятини ташкил этиш ва шакллантириш бош вазифадир. Агар ўқувчи ўқитувчини фаол тингласа, уй вазифаларини ва бошқа топшириқларни намунали бажарса, мустақил дарсликни ва бошқа қўшимча адабиётларни ўрганиб, фан тўгаракларига қатнашса, бундай ўқув жараёнини фаол ташкил этилган бўлади.

Агар ўқитувчи дарс давомида ва дарсдан ташқари ишларда мавзуларни тушунарли, содда қилиб баён қилса, кўргазмалилик, ҳамда таълимнинг техник воситаларини, янги инновацион ва ноанъанавий услублардан фойдаланса, ўқувчиларнинг индивидуал хусусиятларини ҳисобга олиб, ўқув жараёни индивидуал ва табақалашган таълим тамойили асосида ташкил қила олса, таълим натижалари самарали бўлади. Физика дарсларида ўқувчилар мустақил ўқув фаолиятини ташкил этишда қуйидаги йўналишларда ташкил қилиши мумкин:

- 1) дарсда мавзуга доир матни мустақил ўрганиш;
- 2) мавзуга оид машқларни мустақил бажариш;
- 3) экспериментал ва ҳисоблашга доир масалалар ечиш;
- 4) тест топшириқларини мустақил ечиш;
- 5) тажриба ва кузатишлар ўтказиш;
- 6) жадваллар, расм, график, электр занжирлари билан ишлаш;
- 7) кўргазмали қурооллар ва бошқа ўқув воситалари билан ишлаш;
- 8) мавзуга оид материални компьютер ёрдамида ўрганиш;

- 9) физик бошқотирма, топишмоқ ва турли индивидуал топшириқларни, вазифаларни бажариш ва ҳ.к.

ТАДҚИҚОТ НАТИЖАСИ

Қайси турда бўлишидан қатъий назар, мустақил ишлар маълум бир савол ва топшириқлар ёрдамида амалга оширилади. Топшириқлар оддийдан мураккабга қараб йўналтирилади ва ҳар бир топшириқ маълум бир дидактик мақсадни кўзланган бўлади. Мустақил ишларнинг алоҳида турларни ўзаро бир-бири билан ўзвий алоқада бўлади ва маълум шароитда улар қўшилиб кетиши мумкин.

Масалан: физик тажрибаларни бажариш фронтал тарзда амалга оширилиши мумкин, бунда ўқувчилар фаолияти кўчирма характерга эга бўлади. Тажрибалар эса, ўрганилган материални мустаҳкамлаш мақсадида ўтказилади.

Маълумки, дарсда мустақил ишларни ташкил қилишда, ўқувчиларнинг билиш фаоллигини ошириш муҳим аҳамиятга эга.

Агар ўқувчилар қўйилган масалани тушунса ва бажариш керак бўлган ишга қизиқсагина, янги билимлар яхши идрок қилинади. Мақсад ва вазифаларни ўртага қўйишда, ўқувчиларнинг мустақил билишга, ўзини намоён қилишга интилишини ва билим олишга чанқоқлигини ҳисобга олиш зарур. Агар шу эҳтиёжларни қондиришга шароит яратилган бўлсада, ўқувчиларни мустақил ўқув фаолиятини ташкил этишда билишга бўлган қизиқишини ошириш мураккаб масала бўлиб, ўқувчиларнинг ўқув жараёнидаги самарадорлик натижаси ана шу масаланинг қандай ҳал қилинишига боғлиқ ҳолда юзага чиқади.

Ўқитувчи дарс бошланишидан билимга қизиқиш пайдо бўлиши муҳимлигини эътиборга олган ҳолда методиканинг турли аспектларини ўйлайди. Уларнинг энг муҳимлари 3 та ҳолатга тегишли: биринчидан, ўқувчилар диққатини дарс мақсади ва вазифаларига қаратиш; иккинчидан, такрорланаётган ва янгидан ўрганилаётган материал мазмунига қизиқиш уйғотиш; учинчидан, ўқувчиларни улар учун қизиқарли бўлган иш шаклига киришишини таъминлаш.

Янги материални фаол идрок қилиш ўқувчиларнинг физик тафаккурини шакллантиришнинг муаммоли вазифалари билан боғлиқ масалалар муҳокама қилинадиган дарсларда содир бўлади. Мазкур педагогик ҳолатда изланиш муҳити ҳосил бўлиб, бунда ўқувчилар ўз олдига қўйилган муаммоларни фаолроқ ечишга киришадилар.

Ўтилган материални такрорлаш ҳам билимга қизиқиш пайдо қилишга ва мустаҳкамлашга асос бўлиши ҳамда ўрганилаётган материалнинг энг муҳим масалаларига диққатни жалб қилиши мумкин.

МУҲОКАМА

Ўқувчиларнинг физикага қизиқишини уйғотиш учун масала ва машқ тарзидаги ўйинлар, ишчанлик ўйинлари, моделлаш ўйинлари бошқа дидактик ўйинлар қўлланилади. Ўйин вақтида ҳар бир ўқувчининг фаоллиги намоён бўлади, айрим ўқувчилар ёки жамоалар орасида мусобақа пайдо бўлади. Ўйинда фақат ўрганилган материални биладиган ўқувчилар иштирок эта олиши сабабли, улар ўйинга фақат ўйин сифатида эмас, балки жиддий ва қизиқарли машғулот сифатида қарашади. Физика ўқитишда дидактик ўйинлардан фойдаланиш масалалари адабиётларда маълум даражада ёритилган.

Одатда ўқитувчилар, ўқувчиларга катта ҳажмдаги ахборотни етказишни, режалаштирилган дарсларда, янги материални асосан ўзлари баён қилишни афзал

кўрадилар. Аммо амалиёт шуни кўрсатадики, ўқитувчи баёнини эшитиш орқали янги материални ўзлаштириш, уни ўқитувчи раҳбарлиги остида мустақил ўрганишга нисбатан анча самарасиз. Шу билан биргаликда мустақил иш учун ҳам муаммовий чегаралар мавжуд. Агар янги материаллар мазмунининг кўп қисми, аввал олинган билим ва кўникмалар асосида ёритиладиган бўлса, у ҳолда топшириқлар ёрдамида уни мустақил ўрганишни ташкил этиш мумкин.

Дастурлаштирилган ўқитиш таълимнинг хусусиятлари - ўқувчилар махсус тайёрланган дидактик воситалар ёрдамида, мустақил равишда, янги билимлар ва ҳаракат малакаларини эгаллайдиган таълим жараёнини ташкил этиш. Дастурлаштирилган таълим ўқувчи мустақил ишларининг махсус тури билан боғланган экан, у мустақил билим олиш формаси деб, дастурлаштирилган қўлланмани эса, ўрганиш учун дарслик деб ҳисоблаш мумкин.

Дастурлаштирилган топшириқлар, ўқувчиларнинг қисман эсга тушириш, қисман янги билимларни ўзлаштириш фаолиятини талаб қиладиган, топшириқлар тизимидан иборат.

Дастурлаштирилган топшириқларни қўлланиши куйидагилардан иборат: ҳар бир топшириқ айрим элементлардан иборат бўлади; ҳар-бир элемент материалнинг бир қисми ҳисобланиб, саволлар ва жавоблар янги билимлар баёни, ёки машқлар тарзида ифодаланади. Элементар бўлақлар тузишда энг кенг тарқалган йўл-жавоблар танлаб олинадиган усулдир:

- а) саволларга тайёр жавоб олинадиган, хулоса ва қоида тарзидаги ахборотлардан иборат;
- б) жавобларнинг тўғрилигини назорат қилиш учун зарур бўлган тескари алоқа.

Муаммоли таълимни ташкил этиш тажрибасидан анъанавий усулларни дастурлаштирилган таълим билан биргаликда қўллашнинг икки тури мавжудлиги аниқланди:

- а) ўқувчилар мустақил ишларининг баъзи турлари ва билимларни баён қилишда дастурлаштирилган элементларнинг қўлланилиши;
- б) ўқувчилар билиш фаолиятини ташкил қилиш усули сифатида маълум мавзу ёки бўлим бўйича дастурлашган топшириқлар системасининг қўлланилиши.

Таълим методини иккинчи тури ўқув материални мантикий тизимини такомиллаштириш учун шароит яратади. Ўқувчилар мустақил фаолиятининг боришини, яхшироқ, назорат қилишларини таъминлайди, ўзлаштириш процессини мукамал бошқаришга ва унинг суръатини оширишга имконият яратади. Янги билимларни ўзлаштириш босқичида таълимни индивидуаллаштириш жараёнини осонлаштиради. Бу эса бўш ўзлаштирувчи ўқувчилар орқада қолишни олдини олади.

Дастурлаштирилган таълимда бундай ўргатувчи услубий ишланмалар кенг қўлланиши туфайли бу метод истиқболга эга.

ХУЛОСА

Бирок, ўқув предметининг барча материалларини режалаштирилган топшириқлар формасида ўрганиш мақсадга мувофиқ эмас; бунда ўқувчининг ўқитувчи билан оғзаки алоқаси деярли бўлмайди, ўқувчининг нутқи ривожланмайди, ўқув материалнинг катта қисми, ўқувчилар томонидан таълимнинг ҳар хил турлари ёрдамида ўрганилади.

Бундай услублардан фойдаланиш, ўқитувчи раҳбарлигида ўқувчиларнинг мустақил билим эгаллашларида ва уларда мустақил ишлаш кўникма ва малакаларини

шакллантиришда вақт жиҳатидан ҳам, ўқув материалининг ҳажми жиҳатдан ҳам катта аҳамиятга эга.

REFERENCES

1. Sulstonova O'.N. Amanov B. "Physics teaching technologies and design". International scientific and technical conference on "Innovative issues of engineering and technological sciences". -: September 22, 2020. - 410-412. B
2. Sulstonova O'.N. Soqieva B. Formation of basic competencies for students is solving problems in physics. Page-:107-114 Vol 7 no 11.2019.
3. B.E. Toraev, Sulstonova O'.N. Textbook of physics questions and problems.-T.:2021. - 365 pages.
4. Sulstonova O'.N. Oromiddinov S. "Seminar sessions on organizing students' independent educational activities. //International "Vysshaya shkola" in the city of UFA - :2018, 24.issue 35-38.B
5. Sulstonova U.N., O.Alimnazarov "Analysis of changes in the kinetic energy of the mechanical system". // MTsNS "Nauka i prosveshchenie"-.: 2019, 66-69.B
6. Sulstonova O'.N., Sultanov S.N. Automation of experiments and laboratory complex of mechanics. //Vysshaya shkola.-.: 2018, issue 24. 32-33.B
7. Sulstonova O'.N. Kadyrova N.T. Sultanov S.N. Ziyanova S.I. Payanova S.Q. "Technology to improve the methods of teaching physics in higher education based on a competency approach (on the example of training technical engineers)" European Journal of Molecular & Clinical Medicine ISSN 2515-8260 Volume 7 issue -:2020 y, 365-374 .b
8. Sulstonova O'.N. Toraev B.E. Sultanov S.N. "Competence approach to solving problems in physics" vypusk 6 (50) F.A Mamadaliev, Egyptian triangle (books 1, 2,3) T/ "Renaissance press"-.: 2018, 144-149.B
9. Babansky Yu.K. Methodology of physical education in middle school. -M.: Prosveshchenie. 1968. -199 p.
10. Kabardin O.F. Methodological fundamental physical experiment. // J. Physics v school. 1985. No. 2. P. 3–9.
11. Pyorishkin A.V. Fundamentals of physics teaching methodology. - T.: Teacher. 1990. - 320 p.
12. X.O'.Panjiyev The Peerian Journal Open Access | Peer Reviewed.-ISSN (E): 2788-0303, 2022-yil. <https://peerianjournal.com/index.php/tpj/article/view/134>

FIZIKADAN LABORATORIYA MASHG'ULOTLARIGA INNOVATSION YONDASHISH

O'rinboyeva Kumushoy Sultonbek qizi

Andijon davlat pedagogika instituti

Informatika va aniq fanlar kafedrası fizika fani o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7227634>

Annotatsiya. Ushbu maqolada innovatsiyaning o'quv faoliyatdagi ko'rinishi va ta'limning konseptual yondashuvlari asosida fizika fanini o'rganish xususida yoritilgan. Bundan tashqari, fizikadan laboratoriya mashg'ulotlarini olib borishda emperik usullarga innovatsion yondashgan holda laboratoriya ishlarini olib to'g'risida tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: fizika, innovatsiya, laboratoriya, empirik usul, nazariya, konseptual yondashuv.

ИННОВАЦИОННЫЙ ПОДХОД К ЛАБОРАТОРНЫМ ЗАНЯТИЯМ ОТ ФИЗИКИ

Аннотация. В данной статье рассматривается изучение физики на основе появления инноваций в образовательной деятельности и концептуальных подходов к образованию. Кроме того, было проанализировано, как проводить лабораторные работы при инновационном подходе к эмпирическим методам при проведении лабораторных занятий по физике.

Ключевые слова: физика, инновации, лаборатория, эмпирический метод, теория, концептуальный подход.

AN INNOVATIVE APPROACH TO LABORATORY TRAINING FROM PHYSICS

Abstract. This article describes the appearance of innovation in educational activities and the study of physics based on conceptual approaches to education. In addition, it was analyzed how to carry out laboratory work with an innovative approach to empirical methods in the conduct of laboratory training in physics.

Key words: physics, innovation, laboratory, empirical method, theory, conceptual approach.

KIRISH

Malumki, **innovatsiya** – muayyan tizimning ichki tuzilishini o'zgartirishga qaratilgan faoliyat bo'lsa, **innovatsion ta'lim** – ta'lim oluvchida yangi g'oya, me'yor, qoidalarni yaratish, o'zga shaxslar tomonidan yaratilgan ilg'or g'oyalar, me'yor, qoidalarni tabiiy qabul qilishga oid sifatlar, malakalarni shakllantirish imkoniyatlarini yaratadi.

Innovatsiyalar turli ko'rinishga ega bo'lib, ularning asosiy ko'rinishlari quyidagicha bo'ladi:

- yangi g'oyalar yoki ilg'or ish uslublari;
- tizim yoki faoliyat yo'nalishini o'zgartirishga qaratilgan aniq maqsadlar;
- noan'anaviy yondashuvlar yoki odatiy bo'lmagan tashabbuslar;

Ta'lim tizimida yoki o'quv faoliyatida innovatsiyalarni qo'llashda sarflangan faoliyatning eng yuqori natijasi bu ta'limiy maqsadni amalga oshirishdir. Innovatsiyalarning har qanday yangilikdan farqi shundaki, u boshqarish va nazorat qilishga imkon beradigan o'zgaruvchan mexanizmga ega bo'lishi zarur.

Barcha sohalarda bo'lgani kabi ta'limda ham "innovatsiya" faoliyatning ma'lum konseptual yondashuvlari asosida amalga oshirilib, uning natijasi muayyan tizimning rivojlanishiga, takomillashtirishga yoki uni o'zgartirishga xizmat qiladi[1].

TADVIQOT METODI VA METODOLOGIYASI

Ta'limning konseptual yondashuvlari asosida fizika fanini o'rganish va o'qitish metodikasida ham innovatsion texnologiyalarning imkoniyatidan kelib chiqqan holda ularni o'quv jarayoniga tatbiq etishning samaradorligini bir qator mezonlar bilan aniqlash mumkin. Jumladan, fizikadan laboratoriya mashg'ulotlarida ko'p funksiyali ta'lim vositalaridan foydalanish va mustaqil ishlarni samarali tashkil etishga ko'malashuvchi innovatsion xarakterga ega bo'lgan muammoli izlanish va kichik tadqiqotlarni olib borish orqali talabalarni qobiliyatlarini yanada rivojlantirish imkoniyatlari mavjud.

Ma'lumki, fizika o'qitish metodlari emperik va nazariyaga bo'linadi. Emperik o'qitish metodlari uchun kuzatish, eksperiment, hodisaning, obektning muhim bo'lmagan tomonlarini mavhumlashtirish, gipotezalarni ilgari surish, olingan ma'lumotlarni tahlil qilish va taqqoslash, tajriba faktorlarini umumlashtirish va sistemalashtirish singari usullar xarakterlidir[2].

Fizikadan laboratoriya mashg'ulotlarini olib borishda emperik usullarga innovatsion yondashgan holda laboratoriya ishida aniqlangan bitta fizik kattalik orqali unga bog'langan yana bir nechta fizikaviy kattaliklarni aniqlashimiz mumkin.

Masalan, "Eng oddiy dinamometr prujinasining bikirligini aniqlash" ($k=25kN/m$), "Yerning tortishish kuchi tezlanishini matematik mayatnik yordamida aniqlash" ($g=9,899 m/s^2$), yoki "Qattiq jismlarning sirpanish-ishqalanish koyeffitsentini aniqlash" (*Metall va yog'och uchun: $\mu_{o'r}=0.4$, tetall va rezina uchn: $\mu_{o'r}=0.64$, Metall va metall uchun: $\mu_{o'r}=0.059$*) kabi mavzulardagi laboratoriya ishlarida mos ravishda prujinaning bikirligini, erkin tushish tezlanishini va ishqalanish koyeffitsentining qiymatlarini aniqlab olamiz.

TADVIQOT NATIJASI VA MUHOKAMA

Biz bu olingan qiymatlardan foydalanib, laboratoriya ishlarida quyidagi kattaliklarni aniqlash mumkin:

No	Aniqlanadigan fizik kattaliklar	Formulari
1	Prujinali mayatnikning siklik chastotasini	$\omega = \sqrt{(k/m)}$
2	Teburanishning xususiy chastotasi	$\nu = 1/2\pi \sqrt{(k/m)}$
3	Prujina cho'zilganda bajarilgan ish	$A = \frac{kx_2^2}{2} - \frac{kx_1^2}{2}$
4	Matematik mayatnikning chastotasi	$\nu = 1/2\pi \sqrt{((g)/(l))}$
5	Siklik chastotasi	$\omega = \sqrt{(g/l)}$
6	Maksimal tezligi	$\vartheta = x\omega = x\sqrt{(g/l)}$
7	Maksimal tezlanishi	$a = x\omega^2 = x\frac{g}{l}$
8	Ta'sir etuvchi maksimal kuchi	$F = ma = mx\frac{g}{l}$
9	Qiya tekislik bo'ylab jism bosib o'tgan yo'li	$L = \vartheta^2/(2g(\sin\alpha - \mu\cos\alpha))$
10	Qiya tekislikdan tushayotgan jismning tezligi	$\vartheta^2 = \sqrt{(2gL(\sin\alpha - \mu\cos\alpha))}$

O'quv laboratoriya ishida yuqorida keltirilgan fizik kattaliklarning qiymatlarini aniqlashda talabalar fizik jarayonlarni ifodalashda matematik ifodalarga va geometrik shakllar orqali trigonometrik funksiyalarga murojaat qilish natijasida ularning matematik savodxonlik kompetensiyasi ham shakllanib boradi.

XULOSA

Shunday ekan, fizikadan laboratoriya mashg'ulotlarini olib borishda innovatsion yondashishning natijasida talabalarda o'tilgan o'quv materialni aniq, ongli va chuqur o'zlashtirishga yordam beradi, ularning ijodiy qobiliyatini rivojlantirib, kichik tadqiqotlarni va yangi g'oyalarni topishga, izlanishga da'vat etadi.

REFERENCES

1. Bepalko V.P. Slagayemiye pedagogicheskoy texnologii. – M.: Pedagogika, 1989.
2. B.F.Izbosarov, I.R.Kamolov. Umumiy fizikadan laboratoriya ishlari. T.: Vorisnashriyot, 2007.

INTERACTIVE GAMES THAT IMPROVE SPEAKING SKILLS IN ENGLISH CLASS

To'rayeva Dilbar Shukhrat kizi

15thschool teacher Muzrabot district and 2nd course master student,
Termez State University

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7227659>

Abstract. *Through this article, we present information that introduces interactive games that develop speaking skills of school-aged children, taking into account their interests and mental character.*

Key words: *EFL students, speaking skill, Bingo, Taboo, drawing activity, comic strip descriptions, debates, storytelling activity, two truth one lie, I have never.*

ИНТЕРАКТИВНЫЕ ИГРЫ, УЛУЧШАЮЩИЕ РАЗГОВОРНЫЕ НАВЫКИ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Аннотация. *В данной статье мы представляем информацию, которая знакомит с интерактивными играми, развивающими речь детей школьного возраста с учетом их интересов и склада ума.*

Ключевые слова: *студенты EFL, навык говорения, бинго, табу, рисование, описание комиксов, дебаты, рассказывание историй, две правды и одна ложь, у меня никогда не было.*

INTERACTIVE GAMES THAT IMPROVE SPEAKING SKILLS IN ENGLISH CLASS

Abstract. *Through this article, we present information that introduces interactive games that develop speaking skills of school-aged children, taking into account their interests and mental character.*

Key words: *EFL students, speaking skill, Bingo, Taboo, drawing activity, comic strip descriptions, debates, storytelling activity, two truths one lie, I have never.*

INTRODUCTION

Today, the intellectual potential of children all over the world is developing dramatically under the influence of modern technologies and the Internet. The whole world is striving for renewal and growth. At the same time, in the Republic of Uzbekistan, a number of reforms are being carried out to develop youth education and provide children with quality education that meets the latest requirements. In particular, we can give examples of the following decisions and laws issued on education: Resolution No. PQ-5117 of May 19, 2021 of the President of the Republic of Uzbekistan "On measures to bring the activity of popularizing the study of foreign languages in the Republic of Uzbekistan to a qualitatively new level", Resolution of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan No. 312 dated 19.05.2021 "On measures for effective organization of promoting the learning of foreign languages".

In order to develop the aspect of speaking, teachers today use the direct method instead of using the grammar translation method. In this article, we will try to provide information about the direct method.

The Direct Method was established in the United States with Sauveur and Maximilian Berlitz throughout the late nineteenth and early twentieth centuries in France and Germany. This approach emerged as a reaction to the grammar-translation approach's shortcomings. Its

developers contend that if instruction is focused on modeling and doing, a language may be taught without translation or the usage of the native tongue. It is preferable to actively use the language in class when teaching it as opposed to utilizing analytical techniques that center on delineating grammatical rules.

METHOD AND METHODOLOGY

Language learnt in class should be used directly and spontaneously by students. This will enable kids to pick up the language and instill grammatical standards. By employing mime, presentations, and videos, one may teach new vocabulary using previously taught words.

Students are immersed in the target language in a similar manner to how they learnt their native languages. Its main goal is to have pupils ready to utilize the language for conversation. All language instruction is given verbally and in the language you desire to learn. The new vocabulary is taught by example and places a strong emphasis on speaking and listening, with proper pronunciation being given a lot of weight. The majority of the lesson period is devoted to oral practice.

English lessons are being deepened in schools on a large scale and using new modern interactive methods. In order to improve children's language skills, students use world-recognized and most widely used interactive methods. The main goal of developing language skills in children is to develop the ability to speak in them.

Forming a child to speak English freely requires the teacher to work hard and hard on the students. In this article, we will provide information on several speaking games that teachers can use in the classroom. Here are some of them:

BINGO: a present ideal and straightforward previous practice bingo game. Around the classroom, students pose "have you ever" inquiries about engaging subjects. Students write their names on the grid if they answer YES to any of the questions. The person with the most names on their paper is the winner. Following bingo, I asked my student select a question and the previous partner who had responded affirmatively. They requested information in the simple past.

TABOO: teachers arrange the pupils into four- or five-student groups. In the middle of each group, place a pile of cards with a random selection of nouns. Asking pupils to describe nouns for their group members to guess at turns. There is rivalry to see who has the most cards at the conclusion of the game since the group member who correctly guesses keeps the card.

DRAWING ACTIVITY: Students are paired off, and each is given a picture that is face down so that partners cannot view each other's cards. For their partner to sketch the picture, they must explain it.

COMIC STRIP DESCRIPTIONS: handle a section of a comic strip to each pupil. The pupils should make an effort to describe their images and organize the comic strip without first presenting their images to one another. The students can predict the sequence after around 10 minutes, check their answers with one another, and see whether they were right.

RESEARCH RESULTS AND DISCUSSION

DEBATES: Give every pupil a sheet of paper with the words "agree" and "disagree" printed on it. Each student should hold up their paper with the agree or disagree side based on their perspective while you read out a contentious statement. Pick a student from each side to present their argument and engage in a brief discussion.

SROTYTELLING ACTIVITY: Four pupils should be brought to the front of the room. One should stand behind them and serve as the controller while the other three should sit in a row. Hand a deck of cards with nouns inscribed on them to the controller.

TWO TRUTH ONE LIE: On a sheet of paper, each student should write three statements about themselves. One of them should be a falsehood, and the other two should be true. Students recite their three claims aloud while being questioned by their peers to attempt to ascertain which one is false.

I HAVE NEVER... Starting this exercise, each kid in the class should hold up five fingers (you can use less fingers to do this more quickly). The first-person speaker in the class shares one item they have never done. Students who have completed the task should raise their hands and share a story about it with the class. When all of a student's fingers are down, they are eliminated from the game.

CONCLUSION

Based on the school schedule, each lesson in classrooms lasts 45 minutes, and if almost 10 minutes of them are spent on repeating the topic, the teacher has only 35 minutes left, and the teacher can develop the child's language skills and not get bored in these 35 minutes. and uses new methods in order to constantly increase their attention to the lesson.

REFERENCES

1. Richards, J. y Rodgers, T. S. Approaches and Methods in Language Teaching. New York: Cambridge University Press, 2001. – 47 p.
2. Rixon, S. How to Use Games in Language Teaching. London: Macmillan. – 1981.
3. Stanford, G. Developing Effective Classroom Groups. New York: Hart. – 1977.
4. <https://lex.uz/docs/-5431845>

ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯ ВА ЁШЛАРНИ ЖИСМОНИЙ РИВОЖЛАНИШИНИНГ ПЕДАГОГИК ТИЗИМИ

Гылыжова Арзигул Маметмыратовна

Урганч давлат университети Спорт фаолият кафедраси ўқитувчиси

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7227691>

Аннотация. Ушбу мақолада, Жисмоний тарбия тизими, жамиятда ўзига хос тарзда ривожланиши, ижтимоий даврда илгари сурилган мақсад кундалик ризқ топиш, яшаш учун қулай жой топиш, ўз ирқининг фаровонлигини ёки ўз ирқи каби бошқа қабилаларни ўзига бўйсундириши ва бошқа қабилаларни ҳам ўз ичига олиши каби масалалар ҳамда жисмоний машқларнинг ҳаракат механизмининг ўзига хос хусусиятлари каби масалалар ҳақида фикр юритилади.

Калит сўзлар: касб-ҳунар, ўқув ишлари, юқори руҳий зўриқиш, илмий ахборотлар, ўқув жараёнининг интенсивлиги, барқарор ўсиш тенденцияси, ақлий фаолият динамикаси, ақлий фаолликни сақлаш, кундалик тартиб, ўқув ҳафтасидаги жисмоний фаоллик, жисмоний ва ақлий фаолият, функционал ҳолат.

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ СИСТЕМА ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ И ФИЗИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ МОЛОДЕЖИ

Аннотация. В этой статье система физического воспитания, ее уникальное развитие в обществе, цель, выдвигаемая в социальный период, состоит в том, чтобы найти ежедневное пропитание, найти удобное место для жизни, благополучие своей расы или подчинить себе другие племена как свою расу, а также включить и другие племена, обсуждаются такие вопросы, как особенности двигательного механизма физических упражнений.

Ключевые слова: профессия, воспитательная работа, высокие умственные нагрузки, научная информация, интенсивность учебного процесса, устойчивая тенденция роста, динамика умственной деятельности, поддержание умственной деятельности, распорядок дня, двигательная активность в течение учебной недели, физическая и умственная активность, функциональное состояние.

PEDAGOGICAL SYSTEM OF PHYSICAL EDUCATION AND PHYSICAL DEVELOPMENT OF YOUNG PEOPLE

Abstract. In this article, the physical education system, its unique development in society, the goal put forward in the social period is to find daily sustenance, to find a comfortable place to live, the well-being of one's own race or to subjugate other tribes like one's own race, and to include other tribes as well, and physical issues such as specific features of the movement mechanism of exercises are discussed.

Key words: Profession, educational work, high mental stress, scientific information, intensity of the educational process, stable growth trend, dynamics of mental activity, maintenance of mental activity, daily routine, physical activity during the academic week, physical and mental activity, functional state.

КИРИШ

Болалар жисмоний тарбияси ўсмирлар жисмоний ривожланишининг педагогик тизимидир. Мактабда жисмоний тарбия фақат мактаб доирасида амалга ошириладиган педагогик тизимдир. Болаларнинг жисмоний тарбияси эса мактабда ва мактабдан

ташқарида амалга оширилади. Шу муносабат билан жисмоний тарбия ўқитувчиларининг ижодкорлик даражаси уларнинг бу вазифаларни бажариш қобилиятига ҳам таъсир қилади. Болалар тарбияси мактаб гуруҳи учун умумий вазифа бўлганлиги сабабли, бошқа ўқитувчилар мактаб маъмурияти билан биргаликда мактаб маъмурияти билан биргаликда режалаштирилган тадбирларни амалга оширадilar - белгиланган мақсадларга олиб борадилар ва уларнинг бажарилишини назорат қиладилар.

Анатомик ва физиологик нуқтаи назардан, унинг ўлчамини (бўйи ва вазни, кўкрак қафасининг ўлчами, оёқларнинг узунлиги ва бошқалар), тана тузилишининг ташқи ривожланишини ўлчаш йўли билан тананинг ривожланиш даражасини аниқлаш мумкин. Кўкрак қафаси хужайрасининг кўриниши, мушакларнинг оҳанги, ёг тўпланиши, терининг бир хил гўзаллиги ва бошқалар), жинсий этукликни ташқи белгилар билан, шунингдек, айрим функционал кўрсаткичларни ўлчаш орқали аниқлаш мумкинлигини кўрсатади. Масалан, ўпкада ҳаво сиғими ҳажмини ўлчаш йўли билан баъзи индивидуал мушак гуруҳлари кучи, тананинг ривожланиш даражаси аниқланади.

Одамлар билан тана ҳаракатидан сифатли фойдаланиш имкониятлари педагогик жараённинг ташкилий томонига ва моддий илмий даражага ва назорат ва бошқарув органларининг такомиллашувига боғлиқ. Буларнинг барчасини чамбарчас боғлаш орқалигина, бу қисмларнинг ўзаро боғлиқлиги туфайли жисмоний тарбиянинг бутун бир тизими вужудга келади.

Жисмоний тарбия тизими қандай бўлишидан қатъи назар, у жамиятда ўзига хос тарзда ривожланади, шунинг учун ҳам ҳар бир жамиятнинг ўзига хос жисмоний тарбия тизими мавжуд. Масалан, биринчи ижтимоий даврда илгари сурилган мақсад кундалик ризқ топиш, яшаш учун қулай жой топиш, ўз ирқининг фаровонлигини ёки ўз ирқи каби бошқа қабилаларни ўзига бўйсундириш ва бошқа қабилаларни ҳам ўз ичига олишдир уларнинг сафлари ва қул эгалари давридаги мақсад бундан ҳам кўпроқ - кўпинча бегона юртларни босиб олишдир шунинг учун, ўз эрларини ҳимоя қилиш учун. Ана шу нарсалар натижасида ўша давр табиблари, файласуфлари, табиблари каби дунёқараши кенг одамлар инсон танасининг қонуниятларидан беҳабар бўлгани учун жисмоний машқларнинг ҳаракат механизмининг ўзига хос хусусиятларини етказа олмадилар. Шунинг учун ҳам феодал даврда жисмоний тарбия тизими қандай ривожланганлигини тарихдан биламиз.

Тизим ўз таркибий қисмларига эга ва бошқа тизимларга нисбатан ўзига хос хусусиятларга эга. Тарихдан биламизки, тана ҳаракатларини амалга ошириш зарур жисмоний сифатларни ривожлантиради, феодал даврда жисмоний тарбия тизими қандай ривожланганлиги интуитив равишда тушунилган. Тизим ўз таркибий қисмларига эга ва бошқа тизимларга нисбатан ўзига хос хусусиятларга эга. Тарихдан биламизки, тана ҳаракатларини амалга ошириш зарур жисмоний сифатларни ривожлантиради, феодал даврда жисмоний тарбия тизими қандай ривожланганлиги интуитив равишда тушунилган. Тизим ўз таркибий қисмларига эга ва бошқа тизимларга нисбатан ўзига хос хусусиятларга эга.

АДАБИЁТЛАР ТАХЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯСИ

Санъат, маданият, фан, иқтисод, сиёсат таъсирида ривожланаётган жисмоний тарбия ҳам уларга таъсир кўрсатади. Бир хил типик ижтимоий тузилишга эга бўлган давлатларнинг жисмоний тарбиясининг мақсад ва вазифалари бир хил бўлиши мумкин ва аксинча, турли типик ижтимоий тузилишга эга давлат арбоблари жисмоний тарбия

тизимининг мақсад ва вазифалари ҳам ҳар хил бўлиши мумкин. Тизимнинг ўз вазифаларини тўлиқ бажариши ҳам ижтимоий ва сиёсий шароитларга боғлиқ. Иқтисодий жиҳатдан ривожланган мамлакатларнинг жисмоний тарбия тизимлари ҳар томонлама ривожланган ва ривожланган, масалан, АҚШ, Германия, Япония, Англия ва бошқалар. Ҳозир эса ривожланаётган мамлакатларнинг жисмоний тарбия тизими (Осиё, Африка, Жанубий Америка ва бошқалар) ёмон аҳволда ёки фақат бир томонлама ривожланган бўлиши мумкин. Буни ҳар тўрт йилда бир марта ўтказиладиган Олимпиада ўйинларида иштирок этувчи мамлакатлар спортчилари сонидан билиш мумкин. Чунки, шуни ҳисобга олиш керакки, ҳозирги шароитда ушбу ўйинлар учун лицензия ютиб олиш қийинлашиб бормоқда. Бундан ташқари, Олимпия ҳаракатига тобора кўпроқ мамлакатлар ва спорт турлари кўшилмоқда.

Мамлакатимиз ҳозир икки томоннинг ўртасида ривожланиб бормоқда. Чунки давлатимизда ҳозирда зарур спорт стадионлари, базалари, махсус спорт иншоотлари, жиҳозлари, юқори малакали ва малакали мутахассислари, аҳолининг пуллик хизматларга ҳақ тўлаш имконияти ва ҳоказолар мавжуд. Ҳозир шароитга эришилмоқда, турли даражадаги ҳокимият органлари жисмоний тарбия ва спортни ривожлантириш учун шароит ва таъсир кўрсатишни бошладилар - мамлакат ривожланишнинг тўғри йўлидан бораётгани аниқ. Шу нуқтаи назардан, ҳар бир давлатнинг жисмоний тарбия тизимининг ривожланиши турлича бўлиши, бунга сабаб эса ўша давлатнинг жисмоний тарбия ва спортга бўлган муносабати ва сиёсати эканлигини ҳар кунги сиёсий, иқтисодий, спорт жараёнларидан ўрганиш мумкин. Л.Б.Банкевичнинг таъкидлашича, спорт ўзига хос атамалари ҳамда уларнинг кўплиги жиҳатидан мураккаб сўзлашув мавзулардан биридир.

Жисмоний тарбиянинг умумий тизими биргаликда ижтимоий ташкилотни ташкил этувчи аҳолининг барча ижтимоий гуруҳларини ҳар томонлама жисмоний тайёргарлигини оширишга қаратилган. Болалар жисмоний тарбияси тизими эса ижтимоий ташкилот сифатида барча ёшдаги болаларнинг ҳар томонлама жисмоний фаоллигини оширишга қаратилган. Бу педагогик фикрлаш тизимини ривожлантириш ва жисмоний тарбия мутахассиси назарияси ва методикасини ўз соҳаси бўйича ишлаб чиқишнинг асосий шарти бўлиб, бу соҳада билимлар базаси тизимини яратади.

Болаларнинг жисмоний тарбияси соғлом авлод учун имкониятлар яратиш, барча тана аъзоларининг яхши ривожланиши, жамиятнинг ҳар томонлама баркамол, ҳар қандай вазият ва қийинчиликда Ватанни ҳимоя қилишга қодир аъзоларини тайёрлаш вазифасини ўз олдига мақсад қилиб қўйган. Мактабда жисмоний тарбия мақсадли педагогик тизим сифатида синфларда, спорт тўғарақларида ва бошқаларда. жисмоний тарбия ва спорт тадбирларида амалга оширилади. Мактабгача ёшдаги болаларнинг жисмоний тарбияси мактаб ва мактабдан ташқари болалар учун таълим муассасаларида, болалар ва ўсмирлар спорт мактабларида, ҳовлилар ва кичик туманлардаги турли таълим ташкилотларида, турли тадбирлар ва жисмоний тарбия, спорт машғулоти ва бошқаларда амалга оширилади.

Жисмоний тарбия ўқитувчиси олий ўқув юртлири талабалари ва турли ўқув юртлири талабалари билан спорт-оммавий ва жисмоний тарбия-соғломлаштириш ишларини олиб боради. Болаларга тоғора ва қўш устунда машқ бажариш, арқонга кўтарилиш, цилиндрни тортиб олиш ва ағдариш усуллари ўргатилади, турли спорт ўйинлари қоидалари тушунтирилади. Жисмоний тарбия ўқитувчиси машғулоти

хавфсизлигини ва санитария-гигиена меъёрларига риоя этилишини таъминлайди, оммавий спорт ва дам олиш тадбирларини ўтказиши, стандартларни тақдим этишни ташкил қилади, мусобақаларда иштирок этиш учун жамоаларни тузади ва тайёрлайди, умумий жисмоний тарбия гуруҳларида тарбиявий ишларни олиб боради.

“Инсон турли-хил жисмоний машқларни эгаллаши ва фаол ишлата олиши орқали ўзининг жисмоний ҳолати ва тайёргарлигини яхшилаётди, жисмоний жиҳатдан мукаммаллашиб боради. Жисмоний мукаммаллик шахсининг шундай жисмоний имкониятлари даражасини акс эттирадики, қайсики унга улар табиий кучларини тўлиқ амалга ошириш имкониятини беради, жамиятга зарур бўлган ва унга керакли бўлган ижтимоий-меҳнат фаолияти турларида муваффақиятли иштирок этиш, унинг мослашув имкониятларини кучайтириш ва шу асосда ижтимоий унумли ўсишни таъминлаб беради. Жисмоний мукаммаллик даражаси узлуксиз ривожланиш учун қанчалик асосларни бериши билан бирга, қайси даражада янги сифат ўзгаришларига “Очиқ”лигига кўра ва шахсининг мукаммаллашиб боришда шароитларни яратилганлигига кўра аниқланади”.

МУХАКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Жисмоний тарбия ўқитувчиси соғлом бўлиши ва ўзини формада сақлаш учун доимо соғлиғига эътибор қаратиши керак. Интеллектуал, эстетик, ифодали, ташкилий ва айниқса коммуникатив қобилиятларга эга бўлиши керак. Жисмоний тарбия ўқитувчисининг ўзига хос фазилатлари: диққатлилиқ, чидамлилиқ, сабр-тоқат, ҳазил туйғуси, меҳрибонлик, ташкилотчилиқ, неқбинлик, мустақиллик, масъулият, хушмуомалалиқ, ҳамдардлиқ (эмпатия)га тайёрлик. Ўқувчиларнинг кайфиятини тушуна олиш, уларнинг индивидуал ва ёш қобилиятларини ўргана олиш ва уларни ҳисобга олиш муҳимдир. Жисмоний тарбия ўқитувчиси яхши жисмоний тайёргарлиги, юқори кучга чидамлилиги ва соғлом бўлиши керак. Шунингдек, дарслар, спорт машғулоти, мусобақалар, туристик саёҳатлар ва бошқалар. Спорт ўйинлари давомида у алоҳида ўқувчилар, гуруҳлар, ўқувчилар жамоалари билан педагогик жиҳатдан мос муносабатни ўрнатиши, қулай микроклимни яратиши, ўқувчиларни ўзига жалб қилиши керак.

Ёш мутахассис асосан педагогик фаолият билан боғлиқ қийинчиликларга дуч келиши мумкин, шу жумладан, биринчи навбатда, дарсинг тузилишини ташкил этиш ва ўқув, тарбия ва реабилитация вазифаларини малакали шакллантириш. Бу мутахассислик нафақат жисмоний тарбия, балки спорт (чанғи пойгаси, енгил атлетика, спорт ўйинлари)да ҳам инновацион жараёнларни ўзлаштириш ва ривожлантириш кўникмаларини эгаллашга қаратилган.

Жисмоний тарбия ўқитувчиси иш ҳафтаси ва икки ойлик ҳақ тўланадиган таътилга эга. У асосий вазифаларидан ташқари, синфдан ташқари ишларга ҳам катта эътибор беради (ўқувчилар билан дарсдан ташқари жисмоний машқларнинг ташкилий тизими). Талабалар учун масъулиятни ҳис қилиш, турли хулқ-атворли болалар билан ишлаш катта руҳий зўриқишларга олиб келади, шунинг учун педагогик вазифаларни ҳал қилиш жараёнида ихтиёрий ҳаракатлар ва қатъият талаб этилади.

Жисмоний тарбия ўқитувчиси касбининг вакиллари меҳнат бозорида катта талабга эга. Олий ўқув юртлиларида бу соҳада кўплаб мутахассислар тайёрланаётганига қарамай, бугунги кунда малакали жисмоний тарбия ўқитувчиларига эҳтиёж сезилмоқда.

Шу ўринда тадқиқот мавзуимизни ўзагини ташкил этган касбий-амалий жисмоний тарбия масаласига тўхталиб ўтсак. Бизга маълумки, касбий-амалий жисмоний тарбия

жисмоний тарбиянинг алоҳида соҳаси бўлиб, у маълум бир касб учун зарур бўлган шахсий фазилатлар ва хусусиятларни энг яхши тарзда шакллантириш ва такомиллаштиришни таъминлайди. Касбий кўлланиладиган жисмоний тарбиянинг мақсад ва вазифалари, биринчи навбатда, касб томонидан қўйилган талабларга боғлиқ. Касбий-амалий жисмоний тарбиянинг махсус вазифалари танланган касб учун зарур бўлган жисмоний қобилиятларни ривожлантириш, ушбу касб учун зарур бўлган ҳаракат қобилиятлари ва қобилиятларини такомиллаштириш, ушбу касбда талаб қилинадиган шахснинг ахлоқий ва иродавий фазилатларини тарбиялашдан иборат.

Талабалар жисмоний тарбиясининг мақсади - шахснинг жисмоний маданиятини шакллантириш ва соғлиғини сақлаш ва мустаҳкамлаш учун жисмоний тарбия, спорт ва туризмнинг турли воситаларидан мақсадли фойдаланишнинг ўзига хос хусусиятлари, психофизик тайёргарлик ва бўлажак касб эгаси учун ўзини ўзи тайёрлаш тадбирлар. Ушбу мақсадга эришиш учун қуйидаги таълим, ривожланиш ва дам олиш вазифаларини ҳал қилиш режалаштирилган:

- саломатлик, ақлий фаровонликни сақлаш ва мустаҳкамлаш, психофизик қобилиятлар, фазилатлар ва шахсий хусусиятларни ривожлантириш ва такомиллаштириш, жисмоний маданиятда ўзини ўзи белгилашни таъминлайдиган амалий кўникмалар тизимини ўзлаштириш;

- ўқувчининг келажакдаги касбига психофизик тайёргарлигини белгиловчи умумий ва касбий амалий жисмоний тайёргарлигини таъминлаш;

- ҳаётий ва касбий мақсадларга эришиш учун жисмоний тарбия ва спорт фаолиятдан ижодий фойдаланиш тажрибасини эгаллаш.

Касб-ҳунар мактабидаги таълим катта ҳажмдаги ўқув ишлари ва юқори руҳий зўриқиш билан боғлиқ. Бундан ташқари, илмий ахборотлар оқимининг кўпайиши ва талабалар томонидан қисқа вақт ичида уларни ўзлаштириш зарурати туфайли ўқув жараёнининг интенсивлиги барқарор ўсиш тенденциясига эга.

ХУЛОСА ВА ТАКЛИФЛАР

Хулоса ўрнида юқаридагилардан келиб аниқланишича, ақлий фаолият динамикаси, ўқувчилар ўртасида ўқиш даврида юқори ақлий фаолликни сақлаш кундалик тартиб ва ўқув ҳафтасидаги жисмоний фаоллик миқдорига боғлиқ. Шунинг учун жисмоний ва ақлий фаолият ўртасида яқин боғлиқлик мавжуд. Тизимли жисмоний тарбия дарсларида жисмоний кўрсаткичларнинг ошиши марказий асаб тизимининг функционал ҳолатининг ошиши билан бирга келади, бу эса ўқувчиларнинг ақлий фаолиятига ижобий таъсир қилади. Уни сақлаб қолиш ва ошириш учун барча ўқув йиллари давомида ҳафтасига 6-8 соатлик машғулотлар миқдоридаги восита режими энг самарали ҳисобланади.

- шахсни ривожлантириш ва уни касбий фаолиятга тайёрлашда жисмоний маданиятнинг ижтимоий ролини тушуниш;

- жисмоний маданият ва соғлом турмуш тарзининг илмий, биологик ва амалий асосларини билиш;

- жисмоний тарбияга мотивацион ва қадрият муносабатини, соғлом турмуш тарзига, жисмоний ўзини-ўзи такомиллаштириш ва ўз-ўзини тарбиялашга муносабатни шакллантириш, мунтазам жисмоний машқлар ва спорт билан шуғулланиш зарурати.

REFERENCES

1. Ефременков К.Н. Развитие олимпийского образования в условиях модернизации системы профессиональной подготовки студентов в вузах физической культуры : диссертация ... доктора педагогических наук . - Смоленск, 2013. - 327 с.
2. Банкевич Л.В. Спорт. Изд. "Просвещение", М. – Л., 1964, стр. 2.
3. Зарипова Ф.А., Ганжиев Ф.У. Ўқувчи ёшлар тарбиясида жисмоний тарбия ва спортнинг аҳамияти.// "Science and Education" Scientific Journal November 2020 / Volume 1 Issue 8. –Б.445.
4. Филанковский В.В. Теория и практика формирования профессиональной готовности учителя физической культуры : диссертация ... доктора педагогических наук . - Ставрополь, 2000. - 456 с.

ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯНИНГ ТАРИХИЙ ГЕНЕЗИСИ ВА УНИНГ ПЕДАГОГИК АСОСЛАРИ

Гылыжова Арзигул Маметмыратовна

Урганч давлат университети Спорт фаолият кафедраси ўқитувчиси

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7227750>

Аннотация. Ушбу мақолада, талабалар билан олиб бориладиган тарбиявий тадбирларнинг турлари, мавзулари, гуруҳ раҳбарлари (мураббийлари) ҳар доим гуруҳ хусусиятларига мос равишда, уларнинг диди ва қизиқишларига эътибор қаратиб ўтказилиши кераклиги ҳамда жисмоний маданият назариясида жисмоний тарбия жараёни ўзига хос “тарбия” тушунчаси билан белгиланаши ва шунинг учун ҳам ҳар қандай педагогик жараённинг барча хусусиятлари билан тавсифланиши, жисмоний маданият назарийётчиларининг таърифига кўра, ўзига хос хусусиятлар жисмоний тарбиянинг ҳаракат кўникмаларини шакллантириши ва шахснинг жисмоний фазилатларини ривожлантириши каби масалалар очиб берилган.

Калит сўзлар: Жисмоний тарбия, жисмоний маданият, умумий маданият, жисмоний ҳолат, жисмоний сифатларнинг ривожланиши даражаси, жисмоний такомиллаштириши назарияси, умуминсоний (гуманистик) тамойиллари, жисмоний камолотга эришиши, биологик, ижтимоий, ахлоқий.

ИСТОРИЧЕСКИЙ ГЕНЕЗИС ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ И ЕГО ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ

Аннотация. В данной статье виды, темы, групповые руководители (тренеры) воспитательной деятельности, проводимой со студентами, всегда должны проводиться в соответствии с особенностями группы, с учетом их вкусов и интересов, а в теории физической культуры, процесс физического воспитания определяется своеобразным понятием «воспитание», и поэтому характеристика любого педагогического процесса со всеми его признаками, по определению теоретиков физической культуры, специфическими чертами физического воспитания, такими как формирование двигательных навыков и развития физических качеств человека.

Ключевые слова: Физическое воспитание, физическая культура, общая культура, физическое состояние, уровень развития физических качеств, теория физического совершенствования, общечеловеческие (гуманистические) принципы, физическая зрелость, биологическая, социальная, нравственная.

HISTORICAL GENESIS OF PHYSICAL EDUCATION AND ITS PEDAGOGICAL FOUNDATIONS

Abstract. In this article, the types, topics, group leaders (coaches) of educational activities conducted with students should always be conducted in accordance with the characteristics of the group, paying attention to their tastes and interests, and in the theory of physical culture, the process of physical education is defined by a unique concept of "education". and that's why the characterization of any pedagogical process with all its features, according to the definition of physical culture theorists, specific features of physical education, such as the formation of movement skills and the development of physical qualities of a person, have been revealed.

Key words: *Physical education, physical culture, general culture, physical condition, level of development of physical qualities, theory of physical improvement, universal (humanistic) principles, physical maturity, biological, social, moral.*

КИРИШ

Оммавий спорт тизими жамиятнинг ижтимоий тизимида маълум рол ўйнайди ва ижтимоий қуйи тизим сифатида ҳам ишлайди. Фуқароларнинг оммавий соғлиқни сақлаш соҳаси, спортнинг ижтимоий тизими ўз-ўзидан бошқа ижтимоий кичик тизимларга нисбатан автоном хусусиятга эга. Шу нуқтаи назардан, аниқ айтиш мумкинки, спортнинг ижтимоий қуйи тизими соғлиқни сақлаш, фан, маданият, тарбия ва таълим қуйи тизимлари билан бевосита боғлиқдир. Спорт ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий жараёнларга ҳам сезиларли таъсир кўрсатади. Шу нуқтаи назардан қараганда, спорт давлат ижтимоий сиёсатининг муҳим соҳаси сифатида соғлом турмуш тарзи ва оммавий ҳаракатлар руҳи ролини ўйнайди.

Ҳар бир инсон ҳаётида камида бир марта оммавий спорт билан шуғулланган. Шу билан бирга, ушбу спорт тури барча таълим дастурларига киритилган. Айнан шу шаклда спортнинг ўқув-машқ, тайёргарлик-машқ, жисмоний соғломлаштириш вазифалари амалга оширилади.

Ҳар бир инсон юксак одоб-ахлоқ, меҳнацеварлик ва инсонпарварлик фазилатларига эга бўлган фуқаро бўлиши билан бирга, мустаҳкам соғлиқ, зарур куч ва қувватга эга бўлиши билан бир қаторда бошқа қатор жисмоний фазилатларга ҳам эга бўлиши ҳақиқатдир. Шунини унутмаслик керакки, саломатлик нафақат инсоннинг шахсий фаровонлиги, балки бошқа жиҳатлари учун ҳам муҳимдир. Яъни, инсон жисмонан соғлом, серҳаракат ва бардам бўлса, яхши ва оғир кунларда қурилиш ишларида, Ватан ҳимоясида қатнашиб, фойдали мавжудотга айланиши шубҳасиз. Бир сўз билан айтганда, бундай инсон ҳаётнинг одамларга бераётган барча неъматларидан самаралироқ фойдалана олади.

Ҳозирги замонда жамиятимиз аъзоси бўлган ҳар бир шахс нафақат ўз ватанини чин меҳр билан севадиган фуқаро сифатида тавсифланади. У бой жисмоний ва маънавий фазилатлари, ўз она юртини, Ватанини ҳимоя қилиши, меҳнат кучини юксалтириши билан ҳам ажралиб туриши керак. Буларнинг барчаси унинг соғлиғига бевосита боғлиқ. Юксак ақл эгалари инсон саломатлигини, энг аввало, унинг маънавий бойлиги деб билишлари бежиз эмас.

Машҳур шарқ файласуфи, шифокор, олим Ибн Сино: “Ҳеч бир дори ҳаракатнинг ўрнини боса олмайди, кўп ҳаракат эса саломатлик гаровидир”. Афсуски, кундалик ҳаётимиздаги турли ҳаракатлар саломатлик ва жисмоний хусусиятларнинг шаклланишига ҳақиқий таъсир кўрсатишига эътибор бермаймиз. “Беш ёшли болани машинада мустақил туришга мослаштириш”; “Ёғоч тутқич билан сув ташиш”; “Ўроқ билан ўт ўриш”; “Ерни кўчириш орқали экин экиш”; “Дарахтларни кесиш ва ўтин кесиш” ва бошқалар. Бундай машқларнинг номлари йўқ. Лекин бу ишларда жисмоний тарбия дарсларида ва спорт машқларида учраб бўлмайдиган бўғим, мушак, нерв-ҳаракат турлари мавжуд. Бунинг жисмоний сифатларни шакллантиришда дарс ва машқлар тузилишида ҳисобга олинмайдиган айрим элементлари (мушак ва бўғимларнинг қайсидир нуқтада максимал чўзилиши ва қисқариши, бажарилиш тезлиги, давомийлиги, ишнинг юқори даражаси ва бошқалар). тез-тез топилади. Ҳаётимизда ҳар қандай ҳаракатдан узоқлашиш тенденцияси

мавжуд. Бўлмаса, 5-6 ёшли ўзини-ўзи қўллаб-қувватлайдиган болага машинада чол ўрнидан тургунча жой бериш тартиби қандай? Аксинча, биз болани "ноқулай" позицияларга ва ҳаракат қобилиятларига ўрганиш имкониятидан маҳрум қиламиз.

“Тоza ҳаводан нафас олсанг, кўнглинг кўп” деган халқ ҳикмати бежиз айтилмаган бўлса керак. Бугунги кунда одамлар орасида тез-тез учраб турадиган “Оstreохондроз”, “Гиподинамия”, “Гипертония” каби касалликлар ана шу ҳаракатсизликдан келиб чиқади, дейишга асосли асос бор. Соғлом одам меҳнатга қодир тадбиркордир. Бундай одамда қийинчиликларни энгиб ўтолмаслигидан кўркмайди. Унинг яшаш истаги кучайган ва ҳар доим бахтлидир. Унинг иродаси бўйсунмайди. Бўш сўзлар билан ичи бўш кўкракдан олисларга юради, ўзига ишончи баланд бўлади. Бу фақат соғлом, хушёр ва сергак кишиларга хос хусусиятдир.

Спорт санъатида (ўйинлар, машғулотлар ва мусобақа анжомлари) юқорида санаб ўтилган фазилатларни шакллантириш учун жуда кўп ажралмас нуқталар мавжуд.

Спорт санъатининг қудрати бу. Спортчи тартиб билан минглаб оғирликларни кўтариб, кучини сарфлайди. Катта натижаларга эришиш учун эмоционал ҳаяжон, рухий номутаносиблик, ҳар бир масъулиятли мусобақа олдидан ва ундан кейин ташвишланиш спортчининг нафақат спортчи, балки асабийликни ҳис этувчи шахс (спортчи) сифатидаги хатти-ҳаракатларига хос ҳодисадир. Асосийси, бу ҳаракатлар ихтиёрий равишда амалга оширилади (бўйруқ билан эмас). Бинобарин, жисмоний сифатлар спортчининг мураккаб меҳнати натижасида спорт санъати орқали шаклланиши ҳеч кимга сир эмас. Уни ёш ўқувчиларга ўргатиш эса малакали, тажрибали ўқитувчиларнинг бурчидир. Бу тартиб-интизомдан узоклашиш эмас.

Кундалик жавобгарликка эга қуролни талаб қилинг. Чунки рўзғор хунари ҳаётнинг зарурати. Бошқа факултет талабаларини четга суриб, Жисмоний маданият факултети талабалари 4 йил давомида мунтазам равишда спорт билан мунтазам шуғулланса ҳам, институтни тамомлагандан кейин 4 йил ўтгач, мутахассис-ўқитувчиларнинг тезкорлик ва тезлик-кучлик сифатлари, куч қобилият, 6-10 ёшда тайёргарлик, 11-16 ёшда эса тезлик куч ва 16 ёшдан кейин барча жисмоний хусусиятлар пасая бошлаши илмий жиҳатдан исботланган.

Шунинг учун ҳам жисмоний сифат ва қобилиятларни узокроқ сақлаш, юқори меҳнат қобилиятига эга бўлиш учун бу сифатларни ўз даражасида, талабалик даврида пухталиқ билан шакллантириш муҳим аҳамиятга эга. Бироқ, педагогик таълимнинг турли долзарб муаммоларини ҳал этишга шахснинг энг яхши фазилатларини ўзлаштирган мутахассис-ўқитувчигина мос ёки тайёр, дейиш бемаънилик бўлади. Шу ўринда жисмоний тарбия мутахассисларининг ўзига хос ихтисосликлари бор, дейиш ўринли.

“Жисмоний тарбия ва спорт орқали соғлом ёшларни тарбиялаш бутун бир жамиятнинг вазифаси бўлмоғи керак. Ҳар бир инсон, оила, маҳалла, ота-она жисмоний тарбия ва спорт билан шуғулланишни одат даражасига чиқариши билан бирга, қадрият сифатида эъозлаши жамиятнинг узлуксиз равишда жисмоний тарбия ва спорт билан шуғулланишига олиб келади. Шундай экан жисмоний тарбия ва спорт билан шуғулланиш инсонга жисмоний жиҳатдан янги имкониятларни яратиб беради. Шу нуқтаи назардан ёшлардаги маълум бир хусусиятлар ҳамда жисмоний тарбия ва спорт ўртасидаги алоқадорликни ўрганиш зарур ҳисобланади”.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯСИ

Дидро принципига кўра, "ўқишни тўхтатган киши фикрлашни тўхтатади". Адабий-бадий асарларни талабаларга тақдим этиш муҳим аҳамиятга эга. 4 йил давомида ҳеч қандай адабий китоб ўқимаган, институт ва факултет миқёсида турли мавзуларда ўтказиладиган муҳокама ва учрашув кечаларида қатнашмаётган талабаларнинг маънавий савияси, дунёқараши пастдек кўринади. Ушбу мақсадларга эришиш учун биз гуруҳ мураббийи ўзининг таълим режасига қуйидаги мавзуларни киритишини хоҳлаймиз:

1. Талабаларнинг меҳнат қобилиятини ошириш ва уларни тадбиркорликка ўргатиш;
2. Маънавий-маданий савиясини ошириш;
3. Инсон танасини акс эттирувчи бўш вақтдан унумли фойдаланиш йўналишида;
4. Фикр ва жисмоний меҳнатни уйғунлаштиришга ўргатади;
5. Ирода ва сиёсий муносабатни мустаҳкамлайди;
6. Ҳаётнинг қийинчилик ва қийинчиликларини енгишга қаратилган;

7. Бемор билан онгли курашга қаратилган турли касалликлар. Талабалар билан олиб бориладиган тарбиявий тадбирларнинг турлари, мавзулари, гуруҳ раҳбарлари (мураббийлари) ҳар доим гуруҳ хусусиятларига мос равишда, уларнинг диди ва кизиқишларига эътибор қаратиб ўтказилиши керак.

Тарихан жисмоний маданиятнинг ривожланиши жамиятнинг жисмонан ривожланган, жанговар ҳаракатларда қатнашишга тайёр ва меҳнатга лаёқатли фуқароларга бўлган эҳтиёжи билан боғлиқ эди. Таълим тизимининг шаклланиши билан жисмоний маданият восита кўникмаларини шакллантиришнинг асосий омилига айланди.

Бундан ташқари, қоида тариқасида, жисмоний тарбияда иккита ўзига хос хусусиятни ажратиб кўрсатиш кераклиги таъкидланади: ҳаракатларга (ҳаракатга) тайёргарлик ва жисмоний сифатларни тарбиялаш. Л.П.Матвеев томонидан қуйидагича таъриф берилган: “Жисмоний маданият жамият аъзоларининг жисмоний камолотга эришишини мақсадга мувофиқ равишда амалга ошириш учун махсус воситалар, методлар ва шароитларни яратиш ҳамда улардан рационал фойдаланиш бўйича эришган ютуқларнинг мажмуасидир. Жисмоний маданият умумий маданиятнинг таркибий бир қисми, унинг юксалиши, жамият ривожланишининг асосидир”.

МУҲАКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Жисмоний ҳолат (ҳолат, жисмоний сифатларнинг ривожланиш даражаси ва жисмоний тайёргарлик) инсон томонидан табиий ўсиш ва ривожланиш шароитида эришилади. Уни такомиллаштириш мақсадли, педагогик жиҳатдан ташкил этилган таъсирлар - жисмоний тарбия билан таъминланади.

Жисмоний маданият назарияси ва унинг таркибий қисмларидан бири - назария. Таълим назариясининг биринчи қисмидаги фундаментал мазмуни - жисмоний такомиллаштириш назарияси ижтимоий кўзғалишлар туфайли жиддий ўзгаришларга дуч келмади. Иккинчи қисм жисмоний тарбия жараёнида шахсни ахлоқий такомиллаштиришнинг умуминсоний (гуманистик) тамойиллари ва меъёрларини ишлаб чиқиш ва тасдиқлашга тубдан риоя қилишга қайта йўналтирилган. “Жисмоний маданият инсоният томонидан тўпланган моддий ва маънавий бойликлар йиғиндиси, ундан кишиларнинг камолоти учун кенг фойдаланилиши мақсадга мувофиқдир. бунинг учун жисмоний камолотга эришишни мақсадга мувофиқ равишда амалга ошириш учун махсус воситалар, методлар ва шароитларни яратиш ва улардан рационал фойдаланиш зарурати мавжуд”.

ХУЛОСА ВА ТАКЛИФЛАР

Хулоса ўрнида шуни айтиш жоизки жисмоний маданият назариясида жисмоний тарбия жараёни ўзига хос “тарбия” тушунчаси билан белгиланади ва шунинг учун ҳам ҳар қандай педагогик жараённинг барча хусусиятлари билан тавсифланади. Кўпгина жисмоний маданият назариётчиларининг таърифига кўра, ўзига хос хусусиятлар жисмоний тарбиянинг ҳаракат кўникмаларини шакллантириш ва шахснинг жисмоний фазилатларини ривожлантиришга қаратилганлиги бўлиб, уларнинг умумийлиги унинг жисмоний кўрсаткичларини ҳал қилувчи даражада белгилайди. Ҳозирги вақтда жисмоний тарбия ва спорт деганда шахс ва умуман ижтимоий воқеликни ўзгартиришга ёрдам берадиган муҳим ижтимоий ҳодисалар тушунилади.

REFERENCES

1. Горбиков И.И. Критерии профессиональной пригодности будущих специалистов по направлению "физическая культура" : диссертация ... кандидата педагогических наук. - Краснодар, 2006. - 210 с.
2. Орзиев А.А. Ёшларни жисмоний тарбия ва оммавий спортга жалб қилиш ҳамда жисмоний кўникма ва малакаларини самарали ривожлантириш. "Science and Education" Scientific Journal November 2020 / Volume 1 Issue 8. –Б.456.
3. Матвеев Л. П. Теория и методика физической культуры (общие основы теории и методики физического воспитания; теоретикометодические аспекты спорта и профессиональноприкладных форм физической культуры): Учеб. для интов физ. культуры. — М.: Физкультура и спорт, 1991. —543 с.
4. Шерматов М. Таълим муассасаларида жисмоний маданият таълими самарадорлигига эришишда замонавий таълим технологияларидан фойдаланиш. // Academic research in educational sciences volume 2 | issue 6 | 2021 issn: 2181-1385 scientific journal impact factor (sjif) 2021: 5.723 doi: 10.24412/2181-1385-2021-6-1050-1054

ЮҚОРИ МАЛАКАЛИ БАЛАНДЛИККА САКРОВЧИ АЁЛ СПОРТЧИЛАРНИНГ МАШҒУЛОТ ВА МУСОБАҚА ЖАРАЁНИНИ БОШҚАРИШ ТИЗИМИНИ ТАХЛИЛИ

Н.Т.Тўхтабоев

Профессор, Жисмоний тарбия ва спорт илмий тадқиқотлар институти
директор ўринбосари

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7227862>

Аннотация. Ушбу мақолада юқори малакали баландликка сакровчи аёл спортчиларнинг машғулот ва мусобақа жараёнини бошқариш тизимини тахлили бўйича маълумотлар кенг ёритиб берилган.

Калим сўзлар: инновацион технологиялар, жисмоний тайёргарлик, техник-тактик маҳорат, спортчиларни тайёрлаш тизими, юклама, ўқув-машғулот, сакраш характери, жисмоний машқ, машғулот воситалари.

ТЕКСТ НАУЧНОЙ РАБОТЫ НА ТЕМУ «АНАЛИЗ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ТРЕНИРОВОЧНЫМ И СОРЕВНОВАТЕЛЬНЫМ ПРОЦЕССОМ ВЫСОКОКВАЛИФИЦИРОВАННЫХ ПРЫГУНОВ В ВЫСОТУ»

Аннотация. В статье широко освещены данные по анализу системы управления тренировочно соревновательным процессом высококвалифицированных прыгунов в высоту.

Ключевые слова: инновационные технологии, физическая подготовка, технико-тактическое мастерство, система подготовки спортсменов, нагрузка, тренировка, характер прыжков, физические упражнения, средства тренировки.

ANALYSIS OF THE MANAGEMENT SYSTEM OF TRAINING AND COMPETITION PROCESS OF HIGHLY QUALIFIED FEMALE HIGH JUMPER ATHLETES

Abstract. This article widely covers the data on the analysis of the control system of the training-competitive flow of highly qualified female athletes-high jumpers.

Keywords: innovative technologies, physical training, technical-tactical skill, system of training athletes, loading, training, character of jumping, physical exercise, training tools.

КИРИШ

Спортчилар машғулот жараёнларини назорат, тахлил қилиш ва маълумотларни қайта ишлаш учун янги инновацион технологиялардан фойдаланиш ҳамда баландликка сакраш бўйича техник тайёргарлик восита ва услубларни сакраш характери жихатларига боғлаш, улар асосида илмий тавсиялар ишлаб чиқиш, уларни илмий-услубий асослаш, махсус жисмоний тайёргарлиги, техникаси ва индивидуал хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда, баландликка сакровчи спортчиларни тайёрлашнинг мавжуд методологиясига спортчининг индивидуал кўрсаткичларини яқинлаштириш учун имкон беради. Баландликка сакровчилар машғулот жараёнини режалаштиришда спортчиларни индивидуал хусусиятларини инобатга олиш, қўлланиладиган восита-усулларни машғулот олдида қўйган мақсад ва вазифалар билан боғлиқлиги, юқори малакали спортчиларни тайёрлаш тизимига ижобий таъсир кўрсатади. Бироқ, баландликка сакровчи спортчиларимизнинг спорт натижаларини жаҳон ареналаридаги натижалар билан қиёсий тахлил қилинганда орда қолаётганлигимизни кўришимиз мумкин. Жаҳон ва Олимпия ўйинлари

совриндорлари хали хануз йўқлиги спортчиларни техник тайёрлашнинг индивидуаллик тамойилига асосланган вариантыни ишлаб чиқиш талабини қўймоқда.

Тадқиқотнинг мақсади. Юқори малакали баландликка сакровчиларнинг машғулот жараёнини бошқариш тизимини такомиллаштириш ва илмий асослаш.

Тадқиқотнинг вазифалари:

1. Юқори малакали баландликка сакровчиларнинг машғулот жараёнини кузатиш ва тахлил қилиш.
2. Юқори малакали баландликка сакровчиларнинг тайёргарлик жараёнини мусобақа фаолияти самарадорлигини ва бошқариш тизимига боғлиқлигини тажрибада ўрганиш.

Тадқиқот натижалари ва унинг муҳокамаси. Спортда юқори натижаларга эришиш турли йўллар билан амалга оширилиши мумкин. Хусусан, спортчининг индивидуал жихатларини ривожлантиришга қаратилган турли хил педагогик ва тиббий-биологик тайёргарлик технологияларидан фойдаланмасангиз, жалб қилинган индивидуал фарқларнинг катталигини ҳисобга олмасангиз, машғулотнинг энг замонавий услуб ва воситалари, мураббийнинг юқори педагогик маҳорати машғулот жараёнини оптималлаштириш муаммосини тўлиқ ҳал қила олмайди.

Баландликка сакровчиларни тайёрлашда жисмоний ва идеомотор машқлар, аутоген машғулот, ташқи муҳитнинг маълум бир шароитлари, тикланиш воситалари ҳамда гигиеник режим қўлланилади. Сакровчилар жисмоний машқларни мунтазам бажариш орқали ўзларининг жисмоний ва иродавий сифатларини ривожлантирган ҳолда техника ва тактикада такомиллашиб борадилар.

М.Ж.Абдуллаев, М.С. Олимов, Н.Т. Тўхтабоевларнинг фикрича сакраш техникасини раванқ топишида кўплаб сакраш машқлари пойдевор бўлиб хизмат қилади. Турли амплитуда тезлик ва траекторияда бажариладиган бир оёқда, оёқдан оёққа ва иккала оёқда сакраш машқлари ҳам ёш спортчи, ҳам спорт устасини тайёрлаш дастурида мавжуд.

Юқори малакали баландликка сакровчиларни жисмоний тайёргарлик меъзони сифатида қуйидаги жадвални келтириш мумкин.

Юқори малакали баландликка сакровчиларни жисмоний тайёргарлик меъзони
1-жадвал

№	тест	Улчов бирлиги (См.кг м)	натижа
1	Баландликка сакраш	м	1,90-2.00
2	30 м югуриш	С	4,10-4,30
3	Турган жойдан узунликка сакраш	М	2,70-2,90
4	12 та югуриш қадами билан узунликка сакраш	М	5,40-5,60
5	Баландликка сакраш (Абалаков тести)	См	70-75
6	Елкада штанга билан ярим ўтириб туриш (тизза бурчаги-90°)	Кг	100-110
7	Турган жойда уч хатлаб сакраш	М	860-890
8	Ядрони икки қўлда бош узра отиш(4кг).	М	12-14

Етақчи жисмоний сифатларни ривожлантириш спортчининг харакат имкониятларини белгилашини инобатга олиб, баландликка сакровчи кизлар С.Радзивил ва Н.Дусанованинг махсус жисмоний тайёргарлигини натижалари куйидаги жадвалдан кўриш мумкин.

Баландликка сакровчилар ХТСУ С.Радзивил ва Н.Дусанованинг жисмоний тайёргарлик кўрсаткичлари

1-жадвал

№	Назорат тестлари	С.Радзивил	Н.Дусанова
1	Турган жойдан узунликка сакраш, см	275	292
2	Турган жойдан юқорига сакраш, см	76	82
3	Югуриб келиб оёқдан-оёққа 5 хатлаб сакраш, м, см	16 м 60 см	18м 50 см
4	Ядрони бош устидан орқага улоқтириш	15 м 45 см (3 кг)	15м 20 см (4 кг)

Н.Дусанова С.Радзивилнинг бўйидан анча паст. Фарқи 11 см.ни ташкил қилади. Сакровчанлик даражасини таҳлил қилганда аниқландики, гарчи бўйи пастроқ бўлса ҳам Н.Дусанованинг кўрсаткичлари юқорироқ, узунликка жойидан сакраш – 2 м 92 см, С.Радзивилда эса – 2 м 75 см. Н.Дусанованинг югуриб келиб 1 оёқдан 2-чи оёққа 5 хатлаб сакраш натижаси 18,50 м га тенг бўлса, С.Радзивилда ушбу кўрсаткич 17.60 м га етади. Бу 1- спортчининг куч чидамлилиги юқорилигидан белги, шунингдек, портловчи кучини ўстириш устида алоҳида ишлаганликдан дарак беради. Бу сифатлар узок муддатли машғулотларга нисбатан сакровчиларда чидамликнинг қанчалик ривожланганлигини исботлайди.

Сакраш турларида натижа депсиниш кучига боғлиқдир. Бу еса сакровчилардан мусобоқаларда жисмоний тайёргарликни максимал даражада ривожланишни талаб қилади. Сакрашнинг хамма турларида оёқ депсиниш жойига тез ва шахдам кўйилади. Депсиниш бурчаги қанчалик катта бўлиши керак бўлса, оёқ хам шунча олдинроқ кўйилади ва таянч нуктасидан сакровчи гавдаси ва У.О.М.нинг проекциясигача масофа хам шунча кўп бўлади. Масофа ортган сари, горизонтал тезликнинг вертикал тезликка ўтиш йўли орта боради.

Сакраш баландлиги ортар экан, болдир мушакларининг ҳолати ва уларнинг тезлик хусусиятларига талаблар ортади. Бунинг сабаби шуки, қисқартирилган вақт шароитида тос-сон хамда тизза бўғимлари ишида қатнашадиган мушаклар шу бўғимлардаги катта амплитудадан фойдаланишга имкон бермайдиган реактив кучларга қарши туради. Шунинг учун тезликни ошириб берувчи асосий халқа кафт мушаклари ҳисобланади.

Юқори малакали баландликка сакровчиларнинг тос-сон бўғимидаги букилиш бурчаги 135-136°С атрофида тебранади (В.И.Бобровник, С.И.Бобровник, 1992).

ХУЛОСА

Баландликка сакровчиларнинг йиллик тайёргарлик машғулотларида жисмоний тайёргарлигини инобатга олган ҳолда режалаштиришнинг оптималлаштирилган тузилмаси амалиётга татбиқ этилиш машғулот самарадорлиги оширади. Бу еса

баладликка сакровчилар учун ишлаб чиқилган йиллик тайёргарлик машғулотларининг тайёргарлик даври ва босқичларидаги қўлланиладиган восита ва юкламаларнинг шуғилланувчиларнинг ёши, жинси ва жисмоний тайёргарлик ҳолатидан келиб чиқиб тўғри олиб боришни талаб қилади.

REFERENCES

1. Olimov M.S., To'xtaboyev N.T., Soliyev I.R., Ortiqov X.T. O'rta va uzoq masofaga yugurish uslubi. T.: 2016. – 154 b.
2. Olimov M.S., Shakirjanova K.T., Rafiyev H.T., To'xtaboyev N.T., Smurigina L.V. Yengil atletika nazariyasi va uslubi / darslik. T.: 2018. - 872 b.
3. Olimov M.S., Shakirjanova K.T., Rafiyev H.T., Smuriygina L.V., To'xtaboyev N.T. Yakkakurash, koordinatsion va siklik sport turlari "Yengil atletika". / darslik. T.: 2018. - 376 b.
4. Тер-Ованесян, И. А. Подготовка легкоатлета: современный взгляд / И. А. Тер-Ованесян. - М.: Терра спорт, 2000. - 176 б.
5. Рузамухамедов К.Ф., Тўхтабоев Н.Т. Етакчи ўзбек баладликка сакровчиларининг сакраш техникаси хусусиятлари ва ўзгарувчанлиги // «Енгил атлетикани ривожлантиришнинг долзарб ва замонавий муаммолари» халқаро илмий-амалий анжумани 2020 йил 29-30 май, Б. 67-72.
6. Ruzamukhamedov K. Tukhtaboev N. Features and variability of jumping techniques of leading uzbek high jumpers: Academia science. Vol. 2, Iss. 7, 2021. P. 97-103.

БАЛАНДЛИККА САКРОВЧИЛАРНИНГ МАШҒУЛОТ ЖАРАЁНИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Н.Т.Тўхтабоев

Профессор, Жисмоний тарбия ва спорт илмий тадқиқотлар институти
директор ўринбосари

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7227880>

Аннотация. Ушбу мақолада юқори малакали баландликка сакровчиларнинг машғулоти жараёнини такомиллаштириш, уларнинг жисмоний тайёргарлиги, рухий ҳолати, функционал тайёргарлиги ва жисмоний ривожланишига эътибор қилган ҳолда машғулотлар режасини ишлаб чиқишига эътибор қаратилган.

Калим сўзлар: мусобақалар даври, юқори малакали баландликка сакровчилар, машғулоти, тайёргарлик даври, мусобақа даври, ўтиш даври, микроцикл.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ТРЕНИРОВОЧНОГО ПРОЦЕССА ПРЫГУНОВ В ВЫСОТУ

Аннотация. Данная статья посвящена совершенствованию тренировочного процесса высококвалифицированных прыгунов в высоту, разработке плана тренировок с акцентом на их физическую подготовленность, психическое состояние, функциональную подготовленность и физическое развитие.

Ключевые слова: соревновательный период, высококвалифицированные прыгуны в высоту, тренировочный период, подготовительный период, соревновательный период, переходный период, микроцикл.

IMPROVING THE TRAINING PROCESS OF HIGH JUMPERS

Abstract. This article is devoted to improving the training process of highly qualified high jumpers, developing a training plan with an emphasis on their physical fitness, mental state, functional fitness and physical development.

Keywords: competitive period, highly qualified high jumpers, training period, preparatory period, competitive period, transitional period, microcycle.

КИРИШ

Йиллик тайёргарликда, юқори малакали баландликка сакровчиларнинг машғулоти жараёнини индивидуаллаштириш, жисмоний, техник, тактик ва психологик тайёргарлик турлари билан бир-бирига узвий боғлиқ ҳолда юз беради. Ушбу жараёни бир-бирдан алоҳида тасаввур этиб бўлмайди. Мураббийлар спортчиларнинг жисмоний, техник, тактик ва психологик тайёргарлиги хусусиятларини яхши биладилар аммо алоҳида ёндашув асосида мусобақаларга тайёрлаш ишларини тизимли асосида олиб бормайдилар. Бунинг натижаси сифатида спортчиларнинг мусобақалар даврида етарли даражада танланган тур хусусиятларига тўла мос равишда тайёр бўлмасликларига олиб борувчи сабаблардан бири бўлиб, ушбу мавзунинг долзарб эканлигини асослаб беради.

Тадқиқотнинг мақсади. юқори малакали баландликка сакровчиларнинг машғулоти жараёнини индивидуаллаштириш жараёнини такомиллаштириш.

Тадқиқотнинг вазифалари. Тадқиқот олдида қўйилган мақсаддан келиб қуйидаги вазифалар ҳал этилди;

- юқори малакали баландликка сакровчиларнинг машғулоти жараёнини индивидуаллаштириш бўйича илмий - услубий адабиётларни ўрганиш ва таҳлил қилиш;

- юқори малакали баландликка сакровчиларнинг машғулот жараёнини индивидуаллаштириш мазмунини ёритиб бериш.

Тадқиқотнинг услублари. Тадқиқот жараёнида, назарий таҳлил ва умумлаштириш, педагогик кузатув ҳамда математик - статистик услублардан фойдаланилди.

Тадқиқотнинг муҳокамаси. Жаҳон миқёсида енгил атлетика спорт амалиёти кўрсатишича юқори малакали спортчиларни тайёрлаш кўп йиллик тайёргарлик машғулотларни истиқболли режалаштириш тизими билан боғлиқ бўлиб, тайёргарликни замонавий восита ва усуллари излаб топиш ҳамда амалиётга татбиқ этишни талаб этмоқда. Жаҳоннинг етакчи мамлакатларида баландликка сакраш бўйича спортчилар томонидан кўрсатилган юқори спорт натижалари ўсиб боришининг асосий омилларидан бири - бу баландликка сакровчиларнинг кўп йиллик тайёргарлиги стратегиясини ишлаб чиқиш ва уни тизимли бошқаришга қаратилган. Чунки, кўп йиллик тайёргарликнинг босқич ва даврларида спортчилар олдига турли мақсад ва вазифаларни бажариш режалари қўйилмоқда.

Шу боисдан баландликка сакровчиларнинг йиллик тайёргарлик машғулотларини режалаштиришнинг аҳамияти ва самарадорлигини аниқлаш муаммоларига бағишланган тадқиқотлар ўтказилган.

Янада тўлақонли, ҳар томонлама интеграл тайёргарлик учун мажмуали такомиллашувни кўзда тутадиган умумий йўналиш билан бир қаторда яна қуйидаги устувор йўналишларни ҳам фарқлаб кўрсатиш лозим:

- индивидуал техник-тактик ҳаракатларни такомиллаштириш;
- функционал имкониятларни иложи бор қадар сафарбар этиш қобилиятини такомиллаштириш;
- юксак иш қобилиятини тахминлаш учун максимал ҳаракат фаоллигидан нисбий бўшашиш даврларига кўчиш қобилиятини такомиллаштириш.

Бу йўналишларни ривожлантиришга хилма-хил усулий услублардан қўлланилади, булар: турли моделлаштирувчи қурилмаларни қўллаган ҳолда машқларни бажариш шароитларини енгиллаштириш; оғирликларни қўллаш ва машғулотларни ноқулай шароитларда (иқлимни, жойни, қопламани алмаштириш) ўтказиш йўллари билан шароитни мураккаблаштириш.

1-жадвал

180 м га сакрашда Ўзбекистоннинг етакчи баландликка сакровчиларининг техник тайёргарликни ўзгарувчанлигининг статистик параметрлари ва кўрсаткичлари (n= 16)

Т/р	Кўрсаткичлар	\bar{X}	σ	В%
1	Мусобақа натижаси	1,80		
2	Охирги босқичдаги тезлик, м/с	7,72	0,38	5,0
3	Депсинишгача 4-қадам қолгандаги темпи, қ/с	2,90	0,38	13,1
4	Депсинишгача 3-қадам қолгандаги темпи, қ/с	3,54	0,34	9,7
5	Депсинишгача 2-қадам қолгандаги темпи, қ/с	4,09	0,46	11,4
6	Охирги қадам темпи, қ/с	4,64	0,51	11,0
7	Ўртача суръат, 3 қадам фаоллиги қ/с	4,09	0,31	7,6

8	Темпни мобилизация коэффициенти	1,31	0,11	8,7
9	Депсинишдаги таянч вақти, с	0,17	0,02	12,4
10	Охирги қадамнинг амортизацияси босқичида тизза бўғими эгилиш бурчаги, град.	122,0	9,4	7,8
11	Оёқни депсинишга қўйиш бурчаги, град.	49,5	1,6	3,33
12	Оёқни депсинишга қўйишда сонлар орасидаги бурчаги, град.	51,0	11,6	22,8
13	Депсиниш амортизацияси вақтида тизза бўғимини эгилиш бурчаги, град	144,3	10,0	6,9
14	Депсиниш амортизацияси вақтида тос-сон бўғимини эгилиш бурчаги, град	144,0	7,2	5,0
15	Депсиниш амортизацияси вақтида умумий оғирлик марказининг ерга нисбатан баландлиги	74,5	7,3	9,8

Баландликка сакровчиларнинг техник кўрсаткичлари ўртасидаги фарқ яққол кўзга ташланганини кўришимиз мумкин. Бунда спортчиларнинг бир хил натижаси ва индивидуал сакраш кўрсаткичлари ўртача кўрсаткичдан сезиларли даражада фарқ қилади. Шундай қилиб қилинган хулосалар хусусан Олий спорт маҳорати босқичида спортчиларнинг натижаларга эришиш йўлларидаги сезиларли фарқлар ўз тасдиғини топади.

В.Б. Попов юқори малакали узунликка сакровчиларнинг тэхник тайёргарлигига индивидуал ёндашувни таклиф қилади: сакраш учун ҳаддан ташқари тайёргарлик кўрилганда “тэзкор” машғулот йўналиши ва учиб чиқиш бурчагини ва “куч” йўналишини пасайтириш зарурати пайди бўлади, узунликка сакрашда эса парвоз босқичининг траэкториясини ошириш ва учиб чиқиш бурчагини ошириш кэрак. Шу билан бирга, “юқори тэзлик” йўналишида максимал интэнсивликдаги спринт машқлари (жумладан, югуриш тэзлигини ошириш учун юкларни тортиш ва осма мосламалардан фойдаланиш), тэзликни тайёрлашни мақсадли вазифага ўтказиш учун турли хил учиш вариантлари қўлланилади. “Куч” йўналишида максимал интэнсивликдаги куч машқлари асосий машқнинг ишлаш рэжимида (“ишчи” бурчаклардаги оғирликлар билан “портловчи” сакраш машқлари), шунингдэк, узунликка сакрашнинг парвоз босқичининг траэкторияси ва учиш бурчаги сэктор бўйича техник тайёргарлигини оширишга қаратилган. Бундан ташқари В.Б. Поповни такидлашча спортчиларнинг сакраш жараёнларини қуйидаги сакраш характерларига бўлиш лозим:

1. Спринтер-кучли;
2. Кучли-сакровчан;
3. Спринтер-сакровчан;
4. Универсал.

Албатта, юқорида келтирилган сакраш характерлари спортчиларнинг жисмоний сифатларининг ривожланганлик даражалари билан чамбарчас боғлиқ.

Юқори малакали сакровчиларни тайёрлаш амалиётида, шунингдэк, ўсишда сезиларли турғунлик пайдо бўлгунга қадар амалга ошириладиган тайёргарлик даврида сакровчининг тайёргарлигининг кучли томонларига таҳсир қилишни назарда тутадиган яна бир назарий ва услубий қоида қўлланилади бу махсус тайёргарлик (В.Н. Платонов).

Спортчиларнинг мусобақалашув фаоллигини тарбиялаш технологиялари машқ қилиш жараёнида спортчининг функционал ҳолатини назорат қилиш, спортчининг махсус тайёргарлигининг турли томонларини модэллаштириш зарурати туғилади. Бу миқдорий машғулот модэлларини ишлаб чиқиш ва модел характеристикани шаклланишини назарда тутди.

ХУЛОСА

Юқори малакали баландликка сакровчиларнинг машғулот жараёнини индивидуаллаштириш кўп омилли хусусиятларга эга бўлиб, мавжуд адабиётлар ушбу мавзунинг мазмун - моҳиятини тўлиқ очиб бера олмайди. Юқори малакали баландликка сакровчиларнинг машғулот жараёнини индивидуаллаштириш доимий машғулотлар жараёнидаги восита усуллар билан чекланиб қолмасдан, уларни ранг-баранг кўринишларини қўллаш орқали, мусобақалар даврида юқори спорт натижаларига эришиш мумкин.

REFERENCES

7. Olimov M.S., To'xtaboyev N.T., Soliyev I.R., Ortiqov X.T. O'rta va uzoq masofaga yugurish uslubiyati. T.: 2016. – 154 b.
8. Olimov M.S., Shakirjanova K.T., Rafiyev H.T., To'xtaboyev N.T., Smurigina L.V. Yengil atletika nazariyasi va uslubiyati / darslik. T.: 2018. - 872 b.
9. Olimov M.S., Shakirjanova K.T., Rafiyev H.T., Smuriygina L.V., To'xtaboyev N.T. Yakkakurash, koordinatsion va siklik sport turlari “Yengil atletika”. / darslik. T.: 2018. - 376 b.
10. Платонов В. Н. “Общая теория подготовки спортсмена в олимпийском спорта”. 1997 г.
11. 2. Попов В.Б. Исследование особенностей высшего спортивно-технического мастерства и управления совершенствованием его в прыжках в длину с разбега: автореф. дис. ... канд. пед. наук / В. Б. Попов. М., 1968.
12. Тер-Ованесян, И. А. Подготовка легкоатлета: современный взгляд / И. А. Тер-Ованесян. - М.: Терра спорт, 2000. - 176 б.
13. Рузамухамедов К.Ф., Тўхтабоев Н.Т. Етакчи ўзбек баландликка сакровчиларининг сакраш техникаси хусусиятлари ва ўзгарувчанлиги // «Енгил атлетикани ривожлантиришнинг долзарб ва замонавий муаммолари» халқаро илмий-амалий анжумани 2020 йил 29-30 май, Б. 67-72.
14. Ruzamukhamedov K. Tukhtaboev N. Features and variability of jumping techniques of leading uzbek high jumpers: Academia science. Vol. 2, Iss. 7, 2021. P. 97-103.
15. Тўхтабоев Н.Т. “Жисмоний тарбия мутахасисларининг касбий маҳоратини ривожлантириш”. Тошкент-2010 йил.

KREATIV YONDASHUV ASOSIDA BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING ART-DIZAYNGA OID BILIMLARINI RIVOJLANTRISH

Doniyorova Shahnoza Erkinovna

A.Qodiriy nomli Jizzax davlat pedagogika universiteti Texnologik ta'lim va tasviriy san'at fanlari kafedrası o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7227920>

Annotatsiya. *Bo'lajak o'qituvchining kasbiy xatti-harakati, faoliyatida kreativlik mavjudligini bir qator holatlar namoyon etadi. Bo'lajak dizayner-pedagoglar muammolarni yangicha yondashuv asosida, nostandart shaklda yechishga harakat qiladilar. Kreativlik o'ziga xos qobiliyat tarzidagi ko'rinishlarga ham ega bo'ladilar. Kreativlik bir qator omillar bilan bog'liq holda namoyon bo'ladi yoki yashirin ko'rinish kasb etishi ham mumkin. Ta'lim oluvchilarda kreativlikning namoyon bo'lishida o'quv jarayoni, unda qo'llaniladigan metod va texnologiyalar muhim ahamiyatga ega. Bo'lajak dizayner-pedagoglar turli yangi g'oyalar va integratsiyalashgan bilimlarga asoslangan holda kasbiy faoliyat tajribasini egallashlari lozim. Professor-o'qituvchilar muayyan ijodiy vaziyatlarni yaratish orqali bo'lajak dizayner-pedagoglarda kasbiy faoliyat ko'nikmalarini hosil qiladilar. Bo'lajak o'qituvchilar an'anaviy tafakkur tarzidan voz kechib yangi g'oyalarni ilgari surish layoqatini egallaydilar. Bo'lajak o'qituvchilarning kreativlik imkoniyatiga egaliklari ularni bilish faolligiga undaydi. O'z-o'zini ijodiy jihatdan namoyon etish muayyan bilimlar doirasida amalga oshadi.*

Kalit so'zlar: *kreativlik, art-dizayn, dizayner-pedagog, integrativ, dizayner, ob'ekt, an'anaviy, milliy, strategiya, integratsiya, nostandart, kreativ yondashuv, verbal.*

РАЗВИТИЕ ЗНАНИЙ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ОБ ХУДОЖЕСТВЕННОМ ДИЗАЙНЕ НА ОСНОВЕ ТВОРЧЕСКОГО ПОДХОДА

Аннотация. *Ряд случаев свидетельствует о наличии творчества в профессиональном поведении и деятельности будущего педагога. Будущие дизайнеры-педагоги будут пытаться решать задачи на основе нового подхода, в нестандартной форме. Творчество также принимает форму уникальной способности. Креативность может проявляться или скрываться в зависимости от ряда факторов. Учебный процесс, используемые в нем методы и технологии имеют важное значение в проявлении творческих способностей учащихся. Будущие дизайнеры-педагоги должны приобретать профессиональный опыт, основанный на различных новых идеях и комплексных знаниях. Создавая определенные творческие ситуации, профессора-педагоги формируют у будущих дизайнеров-педагогов навыки профессиональной деятельности. Будущие педагоги приобретают способность выдвигать новые идеи, отказываясь от традиционного образа мышления. Способность будущих учителей к творчеству побуждает их быть активными в обучении. Творческое самовыражение происходит в рамках определенных знаний.*

Ключевые слова: *творчество, арт-дизайн, дизайнер-педагог, интегративный, дизайнерский, предметный, традиционный, национальный, стратегия, интеграционный, нестандартный, творческий подход, вербальный.*

DEVELOPMENT OF FUTURE TEACHERS' KNOWLEDGE OF ART DESIGN BASED ON A CREATIVE APPROACH

Abstract. *A number of cases show the presence of creativity in the professional behavior and activity of the future teacher. Future designer-pedagogues will try to solve problems based*

on a new approach, in a non-standard form. Creativity also takes the form of a unique ability. Creativity can be manifested or hidden in relation to a number of factors. The educational process, the methods and technologies used in it are important in the manifestation of creativity in students. Future designer-pedagogues should gain professional experience based on various new ideas and integrated knowledge. By creating certain creative situations, professors-teachers develop professional activity skills in future designer-pedagogues. Future teachers acquire the ability to put forward new ideas, abandoning the traditional way of thinking. Future teachers' ability to be creative encourages them to be active in learning. Creative self-expression takes place within the framework of certain knowledge.

Keywords: *creativity, art design, designer-pedagogue, integrative, designer, object, traditional, national, strategy, integration, non-standard, creative approach, verbal.*

KIRISH

Bo'lajak o'qituvchilarda dizayn sohasidagi kreativlik ularning ijodiy faoliyatlari natijasi orqali baholanadi. Dizaynerning faoliyat natijalari verballigi, moslashuvchan obrazli xarakterga egaligi va betakrorligida namoyon bo'ladi. Dizaynerlik faoliyati natijalarining moslashuvchanligi strategiyalar, g'oyalar, qarashlarning rang-barangligida namoyon bo'ladi. Bo'lajak dizayner-pedagogning yo'nalishlar orasidagi mantiqiy aloqadorlikni anglashi muhim ahamiyatga ega. Dizayner-pedagog faoliyatidagi betakrorlik yangi g'oyalarni ilgari sura olishida o'z ifodasini topadi.

Pedagogika ensiklopediyasida **KREATIVLIK** (ijodiylik) (lot. creation – yaratuvchanlik, ijodkorlik) – 1) qandaydir yangi, betakror narsa yarata olish layoqati, badiiy shakl yaratish, fikrlash, g'oya va yechimga olib keluvchi aqliy jarayon. 2) shaxsning yangi g'oyalarni yaratish va qabul qilishga tayyorligini tavsiflovchi ijodiy qobiliyati ekanligi ko'rsatilgan.²

Bo'lajak o'qituvchining kasbiy xatti-harakati, faoliyatida kreativlik mavjudligini bir qator holatlar namoyon etadi. Bo'lajak dizayner-pedagoglar muammolarni yangicha yondashuv asosida, nostandart shaklda yechishga harakat qiladilar. Kreativlik o'ziga xos qobiliyat tarzidagi ko'rinishlarga ham ega bo'ladilar. Kreativlik bir qator omillar bilan bog'liq holda namoyon bo'ladi yoki yashirin ko'rinish kasb etishi ham mumkin. Ta'lim oluvchilarda kreativlikning namoyon bo'lishida o'quv jarayoni, unda qo'llaniladigan metod va texnologiyalar muhim ahamiyatga ega.

O'quvchilarda dizaynerlikka nisbatan qiziqishni shakllantirish o'qituvchining kasbiy kompetensiyalariga bevosita bog'liq. Bo'lajak dizayner-pedagoglar turli yangi g'oyalar va integratsiyalashgan bilimlarga asoslangan holda kasbiy faoliyat tajribasini egallashlari lozim. Professor-o'qituvchilar muayyan ijodiy vaziyatlarni yaratish orqali bo'lajak dizayner-pedagoglarda kasbiy faoliyat ko'nikmalarini hosil qiladilar. Bo'lajak o'qituvchilar an'anaviy tafakkur tarzidan voz kechib yangi g'oyalarni ilgari surish layoqatini egallaydilar. Bo'lajak o'qituvchilarning kreativlik imkoniyatiga egaliklari ularni bilish faolligiga undaydi.

TADQIQOT METODI VA METODOLOGIYASI

Bo'lajak o'qituvchilarda ijodkorlik sohasida katta tajriba to'planishiga qaramasdan yangidan-yangi bilimlarni egallashga ehtiyoj sezadilar. Mazkur bilimlar bo'lajak o'qituvchilar ham amaliy ham muayyan natijalarga erishishlarini ta'minlaydi. Dizaynerlikka oid aniq bilimlar zahirasi darsliklar va o'quv adabiyotlarda to'laligicha o'z ifodasini topmagan. Qolaversa bo'lajak dizayner-pedagogning kreativligiga oid yagona yondashuv mavjud emas. Shuningdek

dizayner-pedagogning kreativligini baholovchi yagona metodikani ishlab chiqish ehtiyoji mavjud. Mazkur metodika bo'lajak o'qituvchilarning dizayn ijodkorligini baholash imkoniyatini berishi lozim.

K.Rodjers ta'kidlashicha kreativlik tushunchasi doirasida muammo yechishning yangi usullarini hamda kreativlikni ifodalashning yangi yo'llari tushuniladi. Shuningdek taniqli mutaxassis K.Teylor kreativlik muammosi bilan bog'liq bo'lgan to'rtta muhim yo'nalishni ajratgan. Ular:

- kreativ jarayonni amalga oshiruvchi ijodkor shaxs;
- ijodkorlikka nisbatan ehtiyojning shakllanishi;
- kreativ jarayon;
- kreativ faoliyat natijasi;

Turli ilmiy manbalarni tahlil qilish natijalari shuni ko'rsatdiki, ijodkor shaxs bir qator sifatlar va layoqatlarga ega bo'ladi. Mazkur sifat va layoqatlar integrativ xarakterga ega. Bo'lajak o'qituvchilarda ijodkorlikning rivojlanishi barobarida shaxsiy sifatleri ham takomillashadi. Bunday sifatlar ijodkor shaxsning haqiqatlarni bilishi uchun muhim hisoblanadi. Mazkur sifatlar talabalarning hamkorlikdagi faoliyati mahsuli hisoblanadi. Bo'lajak dizayner-o'qituvchining kreativ kreativlik sifatleri quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- turli g'oyalarni ilgari surish;
- nozik kechinmalar, tuyg'ular va ranglarni his etish;
- muammolarga nisbatan sezgirlik bilan yondashish;
- atrof-muhitdagi voqelikni aniq baholash;

³ Креативная педагогика: методология, теория, практика / под ред. Ю. Г. Круглова. М.: МГОПУ им. М. А. Шолохова: Альфа, 2002, 240 с.

- muayyan vaziyatlarda katta hajmdagi g'oyalarni ilgari surish va ularni amalga oshirishga intilish;

- qo'shimcha g'oyalar, tahminlarni taklif qilish;
- o'z qarashlarini yumor hissi bilan boyitish va farazlarini bayon qilish;
- kutilmagan, betakror, go'zal hatti-harakatlarni namoyon etish;
- dastlab yuzaga kelgan, ommaviy qabul qilingan fikrlarni bayon qilishdan

saqlanish;

- turli nostanlartg'oyalarni mustaqil tarzda ilgari surish;
- o'z qarorlarining to'g'riligiga ishonch bildirish;
- faoliyatida vujudga keladigan qiyinchiliklarga qaramasdan o'z g'oyalarini yuzaga

chiqarish;

- nostandart nuqtai nazarlar uchun mas'uliyatni o'z zimmasiga olish;
- muammoning yechimiga olshib keladigan fikrlarni qo'llab-quvvatlash;
- o'z kuchiga ishonish va o'z kuchiga tayangan holda harakatlarining to'g'riligiga

ishonish;

- harakatlarining aniqligi va yetarliligin baholash kabilar.

TADQIQOT NATIJASI VA MUHOKAMA

Ijodiy aloqalar buzilgan vaziyatlarda bo'lajak o'qituvchi o'z harakatlarini tuzatishga va kreativ yondashuvlardan foydalanishga muhtoj bo'ladi. Bo'lajak o'qituvchilar nostandart topshiriqlarni yechishga moyilliklarini ko'rsata olishlari kerak. Bo'lajak dizayner-pedagoglar

tabiiy harakatlarni amalga oshirishga intiladilar. Ular har doim yangi, betakror narsalarni yaratishga harakat qiladilar. Bunday harakatlar kreativ harakatlar sifatida baholanadi. ⁴

Shaxs tafakkuridagi ijodiy jarayonlar kreativlikni ifodalovchi to'rtta asosiy sifat ko'rsatgichlari orqali namoyon bo'ladi. Ular:

- obrazli moslashuvchan moyillik. Bu o'quvchi tomonidan idrok etilgan ob'ektning noma'lum tomonini ko'ra olishni anglatadi.

- tafakkurning betakrorligi. Bunda g'oyalar va obrazlarning noodatiy, o'ziga xosligi nazarda tutiladi.

- tafakkurning moslashuvchanligi. Bu ob'ektni turli tomon va turli nuqtai nazardan ko'ra olish, uning noma'lum jihatlarini kashf etishni anglatadi.

- tafakkurning mustaqilligi. Bunda nostandart vaziyatlarda turli vaziyatlarni ilgari surish nazarda tutiladi.

XULOSA

Dizayner-pedagoglar turli ishlarni an'anaviy usullar yordamida milliy xususiyatlarni hisobga olgan holda sifatli bajara olishi kerak. Shu bilan bir qatorda dizayner-pedagoglar mahoratli hunarmand sifatida o'zlarining ijodiy mahsulotlarini yaratishlari muhim ahamiyatga ega. Bunda ular iste'molchilarning talablari, didilari, dunyoqarashlari, ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda ijod na'munalarini yaratishlari talab etiladi.

Bo'lajak dizayner-pedagoglarni kasbiy-ijodiy faoliyatga tayyorlash ushbu jarayonda tizimli yondashuvni qo'llashni taqozo etadi. Dizayner-pedagogning kasbiy faoliyatni amalga oshirish jarayonining xususiyatlaridan kelib chiqqan holda mazkur jarayonni tizimli tarzda tashkil etish zaruriyati kuchaymoqda. Chunki bo'lajak dizayner-pedagoglar turli obrazlar va qabul qilingan, tasdiqlangan chizmalar asosida ishlaydilar. Shuning uchun ham har qanday vaziyatda ijodkorlikning yetishmasligi, bo'lajak dizaynerning ijodiy-kasbiy faoliyat ko'nikmasiga ega bo'lishini ta'minlashda bo'shliqlar vujudga keladi. Shuning uchun ham oliy pedagogik ta'lim muassasalarida dizayner-pedagoglarni tayyorlash jarayoni to'laqonli tarzda tashkil etilib, turli vositalar va metodlarni qo'llash asosida amalga oshirilishi maqsadga muvofiqdir. Bunda har bir o'quv fanini o'zlashtirish jarayonida bo'lajak o'qituvchilarning ijodkorlik ko'nikmalarini rivojlantirish nazarda tutiladi. Har bir talaba bo'lajak dizaynerni tayyorlash jarayonida asosiy o'quv vazifalarini bajarishga safarbar etiladi.

REFERENCES

1. Edward de Bono. *Serious Creativity: Using the Power of Lateral Thinking to Create New Ideas*. HarperBusiness, 1992. – 338 p.
2. *Pedagogika: entsiklopediya*. III jild / tuzuvchilar: Jamoa. – Toshkent: «O'zbekiston milliy entsiklopediyasi» Davlat ilmiy nashriyoti, 2017 – 400
3. *Креативная педагогика: методология, теория, практика* / под ред. Ю. Г. Круглова. М.: МГОПУ им. М. А. Шолохова: Альфа, 2002, 240 с.
4. *Актуальные проблемы дизайна и дизайн-образования: материалы III Междунар. науч.-практ. конф., Минск, 18–19 апр. 2019 г.* / Белорус. гос. ун-т ; редкол.: О. А. Воробьева (отв. ред.) [и др.]. – Минск: БГУ, 2019. – 391 с
5. Голубева М.В. Креативность – что это такое. Упражнения для развития креативности // <https://psychologist.tips/3342-kreativnost-chto-eto-takoe-uprazhneniya-dlya-razvitiya-kreativnosti.html>

6. Dzhuraev R. K., Karakhanova L. M. Model of the organization of research activities of 10th grade students in teaching physics and biology //International journal of discourse on Innovation, integration and education. – 2021. - Jild 2. – №. 01. – P.296-300.
7. Мусахоновна Қ. Л. УЗЛУКСИЗ ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА БИОЛОГИЯ ФАНИДАН САМАРАДОРЛИККА ЭРИШИШДА ЭЛЕКТРОН ТАЪЛИМИЙ ВОСИТАЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ ИЛМИЙ-АМАЛИЙ АСОСЛАРИ //Science and innovation. – 2022. – Т. 1. – №. В3. – С. 577-585.
8. Juraev R. X., QORAXANOVA L. M. fizika va biologiyani o'qitishda 10-sinf o'quvchilarining tadqiqot faoliyatini tashkil etish modeli / / innovatsiya, integratsiya va ta'lim bo'yicha xalqaro discourse jurnali. – 2021. - Jild 2. – №. 1. – P.295-299.
9. Karakhonova L. M. Using the electronic educational resources in biology lessons //INTERNATIONAL SCIENTIFIC REVIEW OF THE PROBLEMS OF PHILISOPHY, PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY. – 2019. – С. 35-39.
10. Karakhanova L. M. USE OF MEDIERE RESOURCES IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF BIOLOGY IN SCHOOLS //International Scientific Review of the problems of pedagogy and psychology. – 2018. – С. 68-70.
11. Jurayev R. K., Karakhanova L. M. Scientific And Methodical Bases Of The Use Of Electronic Educational Resources In Teaching Biology In General Educational Schools //International Journal of Advanced Science and Technology. – 2020. – Т. 29. – №. 8. – С. 3500-3505.
12. Musokhonovna K. L. ICT-As a means of achieving new educational results in teaching natural disciplines in secondary schools //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2021. – Т. 11. – №. 10. – С. 315-321.
13. Juraev R. X., Karaxonova L. M. media ta'limi maktab o'quvchilarining ta'lim sifatini oshirish omili sifatida / / hayot davomida ta'lim: barqaror rivojlanish uchun uzluksiz ta'lim. – 2013. - S. 322-323.
14. Караханова Л. М. DEVELOPMENT OF STUDENTS'KNOWLEDGE BASED ON THE USE OF 3D EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN THE BIOLOGY EDUCATION //Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал. – 2020. – №. 2. – С. 55-59.
15. Musaxonovna K. L. General secondary schools requirements for the introduction of informed educational resources for the development of natural sciences //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2022. – Т. 12. – №. 5. – С. 855-860.
16. Juraev R. X., Karaxonova L. M. iqtidorli bolalarni ta'lim muassasalari tomonidan pedagogik qo'llab-quvvatlash //fan, ta'lim va amaliyot integratsiyasi. SCIENTIFIC-METHODICAL JOURNAL. – 2022. - Jild 3. – №. 4. - 66-70 betlar.
17. Karaxonova L. M. tabiiy fanlarni o'qitishda zamonaviy ochiq ta'limda yangi interaktiv elektron manbalar / / ta'lim fanlari bo'yicha akademik tadqiqotlar. – 2021. - Jild 2. – №. CSPI conference 1. - P. 1303-1305.
18. Karaxonova L. M. Development of students' knowledge based on the use of 3d educational technologies in the Biology education //Таълим ва инновацион тадқиқотлар.- Бухоро. – 2020. - 55-59 betlar.

19. Сафарова Р. Г. и др. Ўқувчи-ёшларни оммавий маданият хуружларидан химоя қилишнинг назарий-методологик асослари. – 2017.
20. Kharaxonova L. M. SPECIFIC ASPECTS OF MEDIA EDUCATION AND ITS USE IN HIGH SCHOOLS //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. CSPI conference 3. – С. 278-284.
21. Musakhonovna K. L. Peculiarities of using modern educational tools to increase the effectiveness of teaching the natural sciences and direct students to independent activities //Asian Journal of Multidimensional Research. – 2022. – Т. 11. – №. 5. – С. 182-191.
22. Kh D. R., Karakhonova L. M. Media education as a factor of increasing the quality of teaching schoolchildren //Образование через всю жизнь: непрерывное образование в интересах устойчивого развития. – 2013. – Т. 11. – №. 2 (eng). – С. 287-288.
23. Караханова Л. МУЛЬТИМЕДИЙНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ НА УРОКАХ ЗООЛОГИИ //Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. – 2011. – №. 1.

TALABA YOSHLAR O'RTASIDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING MADANIYATINI YARATISH

X.T.Mengatova

TMTI "Yosh dasturchi" to'garak rahbari

Allanazarova Shahlo Vohidjon qizi

TMTI "Yosh dasturchi" to'garak a'zosi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7227956>

Annotatsiya. Yoshlar qanchalik ma'naviy barkamol bo'lsa, turli yot illatlarga qarshi immuniteti ham shunchalik kuchli bo'ladi. Ma'lumki, davlatimiz rahbari ijtimoiy, ma'naviy-ma'rifiy sohalaridagi ishlarni yangi tizim asosida yo'lga qo'yish bo'yicha 5 ta muhim tashabbusni ilgari surgan edi.

Kalit so'zlar: internet, axborot vositalari, Mediata'lim, vizual material.

ФОРМИРОВАНИЕ КУЛЬТУРЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ СРЕДИ СТУДЕНТОВ И МОЛОДЕЖИ

Аннотация: Чем более духовно совершенны молодые люди, тем крепче их иммунитет против различных чужеродных болезней. Известно, что глава нашего государства выдвинул 5 важных инициатив по началу работы в социальной, духовной и образовательной сферах на основе новой системы.

Ключевые слова: интернет, СМИ, медиаобразование, визуальный материал.

CREATING A CULTURE OF USING INFORMATION TECHNOLOGIES AMONG STUDENTS AND YOUTH

Abstract. The more spiritually perfect young people are, the stronger their immunity against various foreign diseases will be. It is known that the head of our state put forward 5 important initiatives to start work in the social, spiritual and educational spheres on the basis of a new system.

Key words: internet, media, media education, visual material.

KIRISH

Bugungi kunda axborot olamida Internet, internet-televideniye, internet-radio, elektron pochta, onlayn-video kabi ko'plab yangi axborot tarqatish texnologiyalari tez sur'atlar bilan rivojlanib, ularning auditoriyasi va ta'sir doirasi tobora kengayib borayotganligiga guvoh bo'lmoqdamiz. Bunday axborot vositalariga asosan yoshlar juda katta qiziqish bilan qarashi va ulardan keng foydalanishini hisobga olsak, haqiqatdan ham, bu masalaning naqadar ulkan ahamiyatga ega ekanini anglash qiyin emas. Ma'lumki, aholi o'rtasida, jumladan, yosh avlod ongida dunyoda, yon-atrofimizda bo'layotgan voqea-hodisalar, yangiliklar haqidagi fikrlarning shakllanishida ommaviy axborot vositalari katta rol o'ynaydi. Shuning uchun ham bugungi kunda zamonaviy ta'lim tizimiga yana bir muhim vazifa — bolalarni turli manbalardan, birinchi navbatda, televizor, Internet va mobil telefoni kabi axborot uzatuvchi vositalardan olinayotgan turli axborotlarni to'g'ri qabul qila olishga o'rgatish vazifasi yuklatilmoqda. Farzandlarimiz har qanday axborotlarning sifati va ishonchliligini baholay olishlari, axborotlardan to'g'ri foydalana bilishlari, tanlay olishlari va har bir ma'lumotga tanqidiy yondashishni o'rganishlari zarur. Shu bilan birga, Internet, televideniye, kino, radio, video, mobil telefoni, turli ma'lumotlar aks etgan slayd va suratlar kabi aloqa va ma'lumot uzatuvchi vositalarning jadal rivojlanib borishi

hayotimizni sifat jihatdan o'zgartirib, ko'plab yangi muammolarni, masalan, axborot madaniyatini shakllantirish hamda o'sib kelayotgan avlodning axborot xavfsizligini ta'minlash muammolarini yuzaga keltirmoqda. Mazkur jarayonda Mediata'lim o'quvchini mustaqil fikr yuritishga, ijodkorlik faoliyatlarini rivojlantirishga, axborot olish, uni qayta ishlash, umumlashtirish, xulosa chiqarishga o'rgatib, yoshlarning dunyoqarashi, intellektual salohiyatining rivojlanishiga va kamol topishiga zamin yaratadi.

TADQIQOT METODI VA METODOLOGIYASI

Yoshlarimizning axborot bilan ishlash, axborot qidirish, turli yolg'on ma'lumotlarga aldanib qolmaslik, zarur axborotlarni ajrata bilish, qayta ishlash, tartibga keltirish, axborot mazmunini tushunish, do'stlarga xolis manbalarni uzatish, mantiqiy fikrlay olishni o'rganish kabilar asosida axborot madaniyati shakllanadi. Axborotning kim uchun va nima maqsadda tayyorlanganligini tushuna bilish muhim ahamiyatga ega. Har bir o'quvchi aloqa sohasida qanday texnik vositalar ishlatilishi to'g'risida umumiy tasavvurga ega bo'lishi kerak. Bugungi globallashuv jarayonida yoshlarda axborotlarni tahlil qila olish, axborotdagi asosiy xabarni ajratish, aloqaning yo'nalishini, uning yashirin ma'nosini to'g'ri tushunish, qisqa qilib aytganda, har qanday axborotni tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirishga ta'limning barcha bosqichlarida alohida e'tibor qaratish lozim. Rivojlangan xorijiy mamlakatlar pedagogikasida mediata'lim tushunchasi asosiy o'rinlardan birini egallasada, mediata'limga aniq tavsif berilmagan. Hozirgi kunda, mediata'lim resurslaridan butun dunyoda keng foydalanilmoqda. YUNESKO tashkilotining 1982-yil Germaniyaning Gryunvald shahrida, 1997-yil Parijda, 2002-yil Ispaniyaning Sevilya shahrida o'tkazilgan konferensiyalari rezolyutsiya va tavsiyalarida mediata'lim masalalariga alohida to'xtalib o'tilgan. Bugungi kunda mediasavodxonlik Buyuk Britaniya va Avstraliyada gumanitar fanlar majmuasida alohida fan sifatida o'tilsa, Finlyandiyada 1970-yildan o'rta maktablarning, 1977-yildan esa oliy ta'lim muassasalarining o'quv dasturlariga kiritilgan. 1990-yillarda esa mamlakatda mediasavodxonlik mediata'lim tushunchasi bilan almashtirildi. Shvetsiyada u 1980-yildan boshlab ta'lim muassasalarida alohida fan sifatida o'qitila boshlangan. 1990-yillarda Rossiyada mediata'lim bo'yicha tadqiqot ishlari olib borilgan. 2002-yilda pedagogika oliy ta'lim muassasalari uchun mediata'lim ixtisosligi bo'yicha yo'nalish ochildi. Shuningdek, 2005-yil YUNESKO homiyligida «Mediata'lim» darsligi yaratildi va Rossiyada kinota'lim va mediapedagogika sayti ishga tushirildi. Mediasavodxonlik alohida bir fan sifatida kiritilmagan bo'lsada, Respublikamiz umumta'lim maktab-larida ham mediata'lim elementlari «Adabiyot», «Tarix», «Vatan tuyg'usi», «Milliy istiqlol g'oyasi va ma'naviyat asoslari», «Informatika» va «Musiqqa» fanlari tarkibiga singdirilgan holda o'qitilmoqda. Umuman, ta'lim tizimi oldidagi ustuvor vazifalardan biri — yosh avlodga zamonaviy bilim berish bilan birga, ularni mustaqil fikrlovchi, umuminsoniy va milliy qadriyatlarni e'zozlovchi, yuksak insoniy fazilatlariga ega vatanparvar inson sifatida tarbiyalash hamda yoshlar ongida turli mafkuraviy tahdidlar va axborot xurujlariga qarshi ma'naviy immunitetni shakllantirishdan iboratdir. Bugungi globallashuv jarayonida yoshlarning zamonaviy axborot-kommunikatsiya tarmoqlaridan, xususan, Internetdan foydalanish, axborotlarni tahlil etish borasidagi bilim va ko'nikmalarini yuksaltirish muhim masala hisoblanadi. Ma'lumotlarda keltirilishicha, har bir foydalanuvchi kuniga Internetdan foydalanish uchun ko'plab vaqt ajratar ekan. Biroq bugungi kun talabiga ko'ra esa, zarur axborot va ma'lumotlarni keraksiz va yaroqsiz, soxtalaridan ajrata olish, ya'ni mediasavodxonlikka ega bo'lish zarurati yuzaga keldi. Avvalo, mediasavodxonlikning o'zi nima, nega unga bugun dunyo

bo‘ylab talab ortib bormoqda kabi savollariga javob topish lozim. Chunki so‘nggi yillarda axborot oqimining bir necha barobar tezlashishi, ijobiy ma‘lumotlar bilan bir qatorda, salbiy xarakterdagi axborotning ko‘payishi mediasavodxonlikka ega bo‘lish zaruratini qo‘ydi. An‘anaviy tarzda mediasavodxonlik shaxsning asarlarni tahlil eta olish va sifatli matnlarni yaratishdan iborat bo‘lgan. «Bugun mediasavodxonlik — bu axborotning nega va nima uchun uzatilayotganligini bilish demakdir. Mediasavodxon inson o‘ziga — bu axborotni kim va nima maqsadda yaratgan? Ushbu xabar men uchun zarurmi? — degan savolni bera olishi va to‘g‘ri xulosa chiqarishi, unga nisbatan tanqidiy yondasha olishi lozim.

TADQIQOT NATIJASI VA MUHOKAMA

Mazkur savollar nafaqat oila davrasida televizor ko‘rayotgan, mashinada radio eshitayotgan yoki Internetdagi xabarlarni ko‘rayotgan paytda berilishi, balki har qanday axborotni qabul qilayotgan va unga baho berayotganda ham kerakdir», — deydi jurnalist Nargis Qosimova o‘zining «Mediasavodxonlik va mediata‘lim: Mohiyat» nomli maqolasida. Ma‘lumotlarda keltirilishicha, medialoglar media va mediatexnologiyalarni o‘rganib chiqib, ularni shartli ravishda 5 turga bo‘lganlar:

1. Dastlabki media — yozuv;
2. Bosma media — bosma nashrlar, litografiya, fotografiya;
3. Elektrik media — telegraf, telefon, ovozli yozuv;
4. Mass-media — kinematograf, televideniye;
5. Raqamli media — kompyuter, Internet. «Media» — lotincha «media» so‘zidan olingan

bo‘lib, «vosita», «vositachi» yanada aniqrog‘i, «ommaviy axborot vositalari» degan ma‘noni anglatadi. Shundan 3-Tashabbus (aholi va yoshlar o‘rtasida kompyuter texnologiyalari va internetdan samarali foydalanishni tashkil etishga qaratilgan)ni uni bajarilishni ta‘minlash maqsadida Jismoniy madaniyat fakultetining Bir guruh talabalariga mutaxassislar bilan hamkorlikda ajoyib tadbir tashkil etildi.

Media uzluksiz ta‘lim jarayonini vizual materiallar bilan boyitishga, darsning sifatli o‘tilishi va o‘quvchi-talabalar tomonidan o‘zlashtirish samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, modem, foto, video, kompyuter texnologiyalari, Internet bilan do‘stlashish, bilimlarni kengaytirish imkonini yaratadi. «Lekin media yaxshilik bilan bir qatorda, yovuzlikka ham xizmat qilishga qodir. Bugun «o‘rgimchak odam»ga havas qilib, o‘zini pastga otgan bolalar, reklamalarda berilayotgan barcha axborotlarga ishonuvchi shaxslar, yot g‘oyalarga ergashib ketayotgan kimsalar ham bor», — deydi jurnalist o‘z fikrining davomida. Bugungi axborot muhitini tushunishda mediasavodxonlik muhim ahamiyat kasb etadi. Yoshlarda avvalo, OAV orqali uzatilayotgan va qabul qilinayotgan kundalik axborotni saralash ko‘nikmalarini, turli axborotlarni qabul qilgandan keyin ham har qanday vaziyatda to‘g‘ri qaror qabul qilish, axborot qayerdan, kim tomonidan va nima maqsadda uzatilyapti, o‘zida kimning manfaatlarini aks ettiryapti degan tushunchalarni shakllantirish lozim. Mohiyati o‘rganilmagan, yolg‘on tarqatilayotgan xabar va axborotlarning hayotimizni tubdan o‘zgartirib yuborishi muqarrardir. Yuqoridagi maqolada: «Aynan axborotni tahlil etmay, o‘z holicha qabul qilish oqibatida, dunyoning turli chekkalarida yoshlar jinoyatga qo‘l urmoqda, o‘zini kino qahramoni sifatida his qilganlar esa, «qahramon» xatti-ha-rakatlarini takrorlagan holda qo‘llariga qurol olib, begunoh insonlar hayotiga zomin bo‘lishmoqda. ...Demak, aynan ana shu holatlarning oldini olish, axborotga ongli ravishda yondashish bugun zamon talabidir» — degan satrlar bayon etilgan. Qayd etganimizdek, globallashuv, global axborot jamiyati shakllanishi sharoitida axborot-

kommunikatsiya texnologiyalari, avvalambor, Internet bolalar va o'smirlar rivojlanishiga ta'sir etuvchi muhim omilga aylanib bormoqda. Shu bilan birga, axborot-kommunikatsiya, internet-texnologiyalarining jamiyat hayotining barcha sohalariga keng miqyosda joriy etilishi yoshlarni axborot sohasidagi xavf-xatarlardan himoya qilish, chetdan kirib kelayotgan mafkuraviy xurujlardan, ularning ongini buzg'unchilik ta'sirlaridan saqlash masalalarining dolzarbligini kuchaytirdi. Ijtimoiy tarmoqlar, kompyuter o'yinlari foydalanuvchilari, video va kinomahsulot iste'molchilari ularning jismoniy va ma'naviy-axloqiy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi axborotlarga duch kelayotgan holatlari uchramoqda. Media uzluksiz ta'lim jarayonini vizual materiallar bilan boyitishga, darsning sifatli o'tilishi va o'quvchi-talabalar tomonidan o'zlashtirish samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, modem, foto, video, kompyuter texnologiyalari, Internet bilan do'stlashish, bilimlarni kengaytirish imkonini yaratadi. «Lekin media yaxshilik bilan bir qatorda, yovuzlikka ham xizmat qilishga qodir. Bugun «o'rgimchak odam»ga havas qilib, o'zini pastga otgan bolalar, reklamalarda berilayotgan barcha axborotlarga ishonuvchi shaxslar, yot g'oyalarga ergashib ketayotgan kimsalar ham bor», — deydi jurnalist o'z fikrining davomida. Bugungi axborot muhitini tushunishda mediasavodxonlik muhim ahamiyat kasb etadi. Yoshlarda avvalo, OAV orqali uzatilayotgan va qabul qilinayotgan kundalik axborotni saralash ko'nikmalarini, turli axborotlarni qabul qilgandan keyin ham har qanday vaziyatda to'g'ri qaror qabul qilish, axborot qayerdan, kim tomonidan va nima maqsadda uzatilyapti, o'zida kimning manfaatlarini aks ettiryapti degan tushunchalarni shakllantirish lozim. Mohiyati o'rganilmagan, yolg'on tarqatilyotgan xabar va axborotlarning hayotimizni tubdan o'zgartirib yuborishi muqarrardir. Yuqoridagi maqolada: «Aynan axborotni tahlil etmay, o'z holicha qabul qilish oqibatida, dunyoning turli chekkalarida yoshlar jinoyatga qo'l urmoqda, o'zini kino qahramoni sifatida his qilganlar esa, «qahramon» xatti-ha-rakatlarini takrorlagan holda qo'llariga qurol olib, begunoh insonlar hayotiga zomin bo'lishmoqda. ...Demak, aynan ana shu holatlarning oldini olish, axborotga ongli ravishda yondashish bugun zamon talabidir» — degan satrlar bayon etilgan. Qayd etganimizdek, globallashuv, global axborot jamiyati shakllanishi sharoitida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, avvalambor, Internet bolalar va o'smirlar rivojlanishiga ta'sir etuvchi muhim omilga aylanib bormoqda. Shu bilan birga, axborot-kommunikatsiya, internet-texnologiyalarining jamiyat hayotining barcha sohalariga keng miqyosda joriy etilishi yoshlarni axborot sohasidagi xavf-xatarlardan himoya qilish, chetdan kirib kelayotgan mafkuraviy xurujlardan, ularning ongini buzg'unchilik ta'sirlaridan saqlash masalalarining dolzarbligini kuchaytirdi. Ijtimoiy tarmoqlar, kompyuter o'yinlari foydalanuvchilari, video va kinomahsulot iste'molchilari ularning jismoniy va ma'naviy-axloqiy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi axborotlarga duch kelayotgan holatlari uchramoqda.

Bu borada, Germaniyada ushbu masalalar Yoshlarni himoya qilish to'g'risidagi qonun, Inson qadr-qimmatini himoya qilish to'g'risidagi hamda teleradioeshittirish va telemediaxizmatlar sohasida yoshlarni muhofaza qilish to'g'risidagi davlat shartnomalari orqali tartibga solinadi. Nosog'lom axborot oqimlaridan yoshlarni himoyalashga oid dunyoda qator huquqiy mexanizmlar yaratilgan. Jumladan, xalqaro amaliyotda «Kiber jinoyatlar to'g'risida» Konvensiya, «Voyaga yetmaganlar uchun xavfsiz Internet va onlayn resurslarni joriy qilish to'g'risida» Yevropa Ittifoqi Parlamenti Assambleyasining tavsiyalari, «Bola huquqlari to'g'risida» BMT Konvensiyasini, «Yoshlarni himoyalash to'g'risida» Germaniya, «Voyaga yetmaganlarni ommaviy axborotning salbiy ta'siridan himoyalash to'g'risida» Litva va «Bolalarni sog'lig'i va rivojlanishiga ziyon yetkazuvchi axborotdan himoyalash to'g'risida»

Rossiya qonunlarini tilga olish mumkin. Ma'lumki, milliy qonunchiligimizda ham yoshlarni nosog'lom axborotlardan himoyalashning mexanizmlari mavjud.

XULOSA

Xususan, «O'zbekiston Respublikasida yoshlarga oid davlat siyosatining asoslari to'g'risida»gi Qonunda «O'zbekiston Respublikasida yoshlar orasida odob-axloqni buzishga, shu jumladan, zo'ravonlikni, hayosizlikni va shafqatsizlikni tashviqot qilishga qaratilgan har qanday xatti-ha-rakatlar man etilishi», «Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida»gi Qonunda «Pornografiya, shafqatsizlik va zo'ravonlikni namoyish etuvchi, inson qadr-qimmatini tahqirlovchi, bolalarga zararli ta'sir ko'rsatuvchi va huquqbuzarliklar sodir etilishiga sabab bo'luvchi ommaviy axborot vositalaridan foydalanish, adabiyotlarni tarqatish hamda filmlarni namoyish etish taqiqlanishi» belgilab berilgan. Tezkor Internet orqali qabul qilinayotgan, axborotlarning aksariyat foydalanuvchilari yoshlar hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi deputati Faxriddin Soliyevning «Internetdan foydalanish madaniyati» maqolasida shunday deyiladi: Global axborot makoniga real ko'z bilan qaraydigan bo'lsak, hozirda keng jamoatchilikni xavotir va tashvishga solib kelayotgan muammolardan biri, shubhasiz, axborot makonida «nosog'lom» manfaatlar, ziddiyat va qarama-qarshiliklar ta'siridagi axborotlarning (o'z joniga qasd qilishning oson yo'llarini targ'ib qiluvchi 9 ming, axloqsiz mazmunga ega 4 mingdan ziyod saytlar, kompyuter o'yinlari zo'ravonlik va yovuzlik, o'ta jangari ruhdagi (beshafqat urushlar, o'ldirishlar, otishmalar va hokazo) Internet saytlari mavjudligi), milliy axborot makonimizga kirib kelishidir.

REFERENCES

1. Informatika va axborot texnologiyalari. Akademik S.S.G'ulomov umumiy tahriri ostida. Darslik. T.: "Iqtisodiyot", –2009.
2. Hoshimov O.O., Tulyaganov M.M. Kompyuterli va raqamli texnologiyalar. T.: "Yangi asr avlodi", 2009.
3. Faronov V.V. Turbo Paskal 7.0. Начальный курс. Учебное пособие. М.: «Ноллидж», 1999.
4. Urdushev X., Raximov A., Boychaqayev M, Qalandarov R. Microsoft Windows XP va Microsoft Office XP da ishlash. Uslubiy qo'llanma. Samarqand. SamQXI. 2007.

THE EFFECT OF SOWING METHODS ON THE GROWTH, DEVELOPMENT AND PRODUCTIVITY OF FORAGE GROWTH

Nurullayeva Manzura Shavkatovna

independent researcher, Urganch State of University

Negmatova Surayyo Teshaeвна

doctor of agricultural sciences

Cotton Breeding, Seed Production and Agrotechnologies Research Institute

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7227989>

Abstract. The article was described the importance of cultivation of crotalaria (*Crotalaria juncea* L.), a non-traditional leguminous crop grown in degraded meadow alluvial soil conditions of the northern region of the Republic of Khorezm, for fodder, as well as the influence of planting standards on the growth, development and yield of blue mass of crotalaria from the elements of cultivation technology. When crotalaria is planted and cared for in the optimal period (20-25.04) and at the standard (18 kg/h), a high yield of 60.04 t ha⁻¹ of green mass or 17.39 t ha⁻¹ is obtained per hectare, compared to other options by 0.4-0.84 t ha⁻¹. It is scientifically proven that an additional hay crop is obtained.

Key words: *Crotalaria juncea* L., grassland alluvial soil, planting rate, blue mass yield, hay yield.

ВЛИЯНИЕ СПОСОБОВ ПОСЕВА НА РОСТ, РАЗВИТИЕ И ПРОДУКТИВНОСТЬ КОРМОВЫХ РАСТЕНИЙ

Аннотация: В статье описано значение возделывания кроталарии (*Crotalaria juncea* L.), нетрадиционной бобовой культуры, выращиваемой в условиях деградированных лугово-аллювиальных почв северного района Республики Хорезм, на корм, а также влияние посадочных норм на рост, развитие и урожайность синей массы кроталарии с элементами технологии возделывания. При посадке и уходе за кроталарией в оптимальные сроки (20-25.04) и по стандарту (18 ц/ч) получен высокий урожай 60,04 т га-1 зеленой массы или 17,39 т га-1 с гектара, по сравнению с другими вариантами на 0,4-0,84 т/га. Научно доказано, что получается дополнительный урожай сена.

Ключевые слова: *Crotalaria juncea* L., пастбищная аллювиальная почва, нормы высева, урожай синей массы, урожай сена.

INTRODUCTION

Crotalaria juncea is important in agriculture as it improves land reclamation, reduces soil degradation and increases fertility, and is a high-calorie feed for livestock. Using dried stalks and hay as feed, it is possible to get up to four (4) hay harvests during one working period. Hay has a very high protein content (from 18% to 22%), which is a high-calorie feed for livestock, which directly affects farm profitability.

The situation in the strengthening of the animal feed base, which is one of the many urgent problems that remain in our country, is consistently analyzed and transparently explained by the head of our state. In particular, at the meeting of the video selector dedicated to measures for the further development of agricultural sectors, attention was paid to the following information: Our country's demand for animal feed is 120 million tons per year, but only 47 million tons of feed were produced last year, meeting the demand by 40%. All over the world, silage and silage are mainly used in cattle feeding. When 50-60 tons of silage per hectare were

obtained from the intensive variety of corn as a repeated crop in Yangiyol district, its cost was only 150 soums per kilogram. However, the market price of 1 kg of shelukha exceeds 2,000 soums. That is, livestock farmers can easily grow fodder that is 10 times cheaper than shrot-sheluha... Instead of 137,000 hectares for fodder, network enterprises were given only 5,000 hectares of land for fodder this year.

Crotalaria juncea is important in agriculture as it improves land reclamation, reduces soil degradation and increases fertility, and is a high-calorie feed for livestock. Using dried stalks and hay as feed, it is possible to get up to four (4) hay harvests during one working period. Hay has a very high protein content (from 18% to 22%), which is a high-calorie feed for livestock, which directly affects farm profitability.

The situation in the strengthening of the animal feed base, which is one of the many urgent problems that remain

Based on the above considerations, one of the urgent issues is the development of agrotechnologies for the introduction and cultivation of a new non-traditional crop, *Crotalaria juncea*, as a main, repeated, and intermediate crop in the rotation system in order to expand the feed ration in livestock farming.

They are growing ecologically clean grain and hay crops rich in protein and vitamins, as well as mature fiber products. Also, in the soil and climate conditions of the Khorezm region of the northern region of our republic, scientific research is being conducted to restore and increase soil fertility by improving the agrarian technologies of growing high-yielding varieties of *crotalaria* and providing livestock with nutritious feed.

LITERATURE REVIEW

Crotalaria juncea is important in agriculture as it improves land reclamation, reduces soil degradation and increases fertility, and is a high-calorie feed for livestock. Using dried stalks and hay as feed, it is possible to get up to four (4) hay harvests during one working period. Hay has a very high protein content (from 18% to 22%), which is a high-calorie feed for livestock, which directly affects farm profitability.

The situation in the strengthening of the animal feed base, which is one of the many urgent problems that remain

Today, the expansion of the area of degraded soils causes a decrease not only in soil fertility but also in the yield of agricultural crops. In order to prevent these negative situations, one of the important issues is the introduction of a new non-traditional type of leguminous plant, *Crotalaria* (*Crotalaria juncea* L.) into the crop rotation systems and the development of agrarian technologies.

Crotalaria plant's biological characteristics adapt it to different soil-climatic conditions, and its seeds are used as a food product; hay as a high-calorie fodder in animal husbandry; increasing soil fertility in agriculture and improving land reclamation; treating various diseases in medicine; as a source of nectar in beekeeping; and as a fiber source for light industry [3].

Scientists note that when *crotalaria* is grown for fodder, it can be harvested during flowering, 6–8 weeks after planting. According to other information, *crotalaria* can be harvested for hay during early flowering, 1.0–2.0 months after planting. Biomass yield in *crotalaria* depends on day length, planting time, and temperature [108; p. 1-7]. The influence of planting dates of *crotalaria* on hay yield in H. Harry at all. [78; 1448-1452] discovered that biomass and

nitrogen content were higher when the plant was planted in April-May than when it was planted in June-July in the Pemonte and Giorgini coastal plains.

In connection with the increase in the price of nitrogen fertilizers, the planting of leguminous crops that absorb nitrogen from the atmosphere has become popular. The tropical plant *Crotalaria juncea* has also been widely used in cover crop production [81; p. 101]. It grows quickly, producing more than 5,000 pounds (2,268 kg) of dry matter and 120 pounds (54.4 kg) of feed per acre (1 acre=0.404686 hectare) [67].

In Yulivasi [39; 7-9 p.], it is reported that *Crotalaria alata* L. species of the *Crotalaria* family can be obtained as a repeated crop by obtaining up to 50–60 centners of dry hay per hectare. *Crotalaria juncea* also produces a large amount of biomass in a short period of time when planted as a repeated crop and has a positive effect on the yield of the next crop [64; pp. 302–319].

According to Sarkar and other scientists, *Crotalaria juncea* world side rate yield is 18–27 t/h, while fodder yield is about 5–19 t/h.

Taking into account that *Crotalaria* is a crop that meets the needs of our people in all aspects and that it has not been fully studied from the scientific point of view, it is urgent to develop and improve the elements of agrarian technologies of its cultivation and to introduce the results into production.

RESEARCH METHODS

The field experiment is located 15 km north of the city of Urganch in the Urganch district, Upper Dormon massif, and the experiments were conducted in 2017–2019 in conditions of degraded, low-fertility, grassland alluvial soils. In the experiment, *Crotalaria juncea* from *Crotalaria* family plants was planted in three different periods (10–15.04; 20–15.04; and 1-5.05) and at three different rates (10; 14; and 18 kg/ha), and the planting period and rates were determined by its growth, development, productivity, and influence on quality indicators.

Phenological observations, biometric measurements, and determination of productivity were carried out based on the guidelines of "Methods of conducting field experiments" [1]. Mathematical processing of productivity indicators was carried out mathematically based on the manual of B.A. Dospheov's "Field Experience methodology" [2] in the method of dispersion analysis.

RESEARCH RESULTS AND DISCUSSION

In our republic, economic entities in the field of agriculture are being given ample opportunities for modernization of production, effective use of land and water resources, and further development of the production of import-substituting and exportable products. Also, along with local investments, the scale of attracting foreign investments to the economy will expand, ultimately increasing the economic efficiency of agricultural production. Intensive and resource-efficient agrarian technologies are one of the urgent tasks of today, along with the introduction of new types of agricultural crops that do not require a lot of costs, have high productivity, and produce quality products adapted to the soil and climate conditions of our republic and create new varieties.

In the conducted studies, the effect of planting standards on the growth, development, and yield of blue mass was studied when *Crotalaria* was grown for fodder. *Crotalaria* was harvested for blue mass during the flowering period after planting. *Crotalaria* has the characteristic of re-blooming after harvesting, and it is possible to harvest the blue mass every 4-6 weeks, depending

on the condition of the plant. Phenological observations were made in the field where crotalaria was cared for 1-2 days before harvesting crotalaria (Table 1).

In the experiment, crotalaria was planted at 10, 14 and 18 kg per hectare on April 22, 2019, and according to the results obtained when the influence of planting standards on blue mass yield was studied, before the 1st harvest, the plant height was 84.4-95.6 cm, the number of side branches was 4-7. The number of grains and crop elements was 8-12 grains, and the best results were crotalaria. Plant height was 95.6 cm in the version where 18 kg of seeds per hectare were planted on April

22. Plant height in this option was 11.2 cm higher than the option planted at 10 kg per hectare and 7.6 cm higher than the option planted at 14 k/h. That is, it was observed in the experiment that the height of the plant increased with the increase in planting rate. The yield elements showed high results for the option of planting 10 kg of seeds per hectare.

According to the results obtained before the 2nd harvest, the height of the plant was 2.4-4.0 cm lower than the height of the plant in the 1st harvest, and the number of side branches was 2-3 more. For this reason, the yield of blue pulp in the 1st harvest was slightly less than in the 2nd harvest.

According to further observations, the height of crotalaria, side branches, and the number of crop elements decreased. Before the last harvest, the height of the plant was 47.0-58.0 cm, the number of side branches was 1-2 pieces, the crop elements were 2-3 pieces, and most of the plants had not developed side branches and crop elements.

In the degraded meadow alluvial soils of the Khorezm region, the non-traditional plant crotalaria was cultivated with different planting periods and norms, and the influence of these factors on the properties of the soil, plant growth, development, harvest and biometric indicators at various levels was finally manifested in the blue mass productivity of crotalaria.

The first harvest was done 2 months after crotalaria planting, that is, when the plant was in full bloom. According to the received information, the first blue mass harvest was harvested on June 30, 2019, and the blue mass yield according to the options was 14.8-18.2 t ha⁻¹; and the yield of hay was 4.29-5.28 t ha⁻¹. The high-yield crotalaria was determined on April 22 in option 3, where 18 kg of seeds were planted per hectare, the yield of blue mass was 18.2 t ha⁻¹ and the yield of hay was 5.28 t ha⁻¹. In Crotalaria, blue mass yield increased proportionally to plant height, and blue mass yield increased with plant height. That is, as the plant height increased from 84.4 cm to 95.6 cm, the blue mass yield increased from 14.8 t ha⁻¹ to 18.2 t ha⁻¹. If the planting rate is 18 kg, a blue mass of 18.2 t ha⁻¹ is obtained, and 16.24 t ha⁻¹ when the planting rate is 14 k/h. At 10 k/h-14.8 t ha⁻¹, 1.96-3.4 t ha⁻¹ less blue mass yield was obtained.

Table 1

Growth and development of crotalaria reared for fodder

№	Planting time	Planting rate, kg	Before the first harvest (28.06.2019)			Before the second harvest (1.08.2019)			Before the third harvest (3.09.2019)			Before the fourth harvest (10.10.2019)		
			Plant height cm	Side branch pcs	Plant flower, pcs	Plant height cm	Side branch, pcs	Plant flower, pcs	Plant height cm	Side branch, pcs	Plant flower, pcs	Plant height cm	Side branch, pcs	Plant flower, pcs
1	22.04.2019	10	84,4	7,0	12,0	82,0	10,0	8,0	77,0	7,0	4,0	47,0	2,0	2,0
2		14	88,0	6,0	10,0	84,0	8,0	10,0	80,0	5,0	6,0	50,0	2,0	2,0
3		18	95,6	4,0	8,0	92,0	6,0	6,0	88,0	3,0	3,0	58,0	-	-

Table 2

Blue mass and hay yield of *Crotalaria juncea*, s/h (2019 y)

№	Planting time	Planting rate, kg	Blue mass yield, t ha ⁻¹	Hay crop, t ha ⁻¹	Blue mass yield, t ha ⁻¹	Hay crop, t ha ⁻¹	Blue mass yield, t ha ⁻¹	Hay crop, t ha ⁻¹	Blue mass yield, t ha ⁻¹	Hay crop, t ha ⁻¹	Blue mass yield, t ha ⁻¹	Hay crop, t ha ⁻¹	Additional hay crop, t ha ⁻¹
			1 st harvest 30.06.2019		2 nd harvest 1.08.2019		3 rd harvest 5.09.2019		4 th harvest 12.10.2019		Total yield		Regarding the planting rate
1	22.04.2019	10	14.80	4.29	16.28	4.77	15.33	4.44	1.33	0,4	47.74	13.9	-
2		14	16.24	4.68	18.0	5.36	16.92	4.91	2.55	0,74	53.71	15.69	+1.79-1.7
3		18	18.20	5.28	20.0	5.80	18.84	5.47	3.0	0,84	60.04	17.39	+3.49+1.79

The above rule was repeated in all the blue mass harvests in the experiment. During the period of operation, 4 times the blue mass yield was obtained from crotalaria. According to the general options, 477.4–600.4 th of blue mass or 139.0–173.9 th of hay were obtained. 173.9 tons of higher hay yield was obtained from the variant with 18 kg of seeds per hectare, and 17.9-34.0 tons of additional harvest was obtained from the variants with low sowing rate (Table 2).

Compared to the first harvest, 11.6–18 tons of green mass and 4.8–6.8 tons of hay were collected from the second harvest. In the middle of October, the 4th harvest was harvested, in which 13.3–30.0 t/h of green mass and 4.0–8.4 t/h of hay were obtained.

So, in the conditions of the alluvial soils of the Khorezm region's meadows, in order to grow a rich blue mass crop of crotalaria, planting it at 18 kg per hectare in the third ten days of April is considered an optimal period and norm.

CONCLUSION

In the conditions of the alluvial soils of the Khorezm region of the northern region of our republic, the non-traditional leguminous crop Crotalaria, when 18 kg of seeds per hectare were sown in the period of 20–25.04, the stem length of the plant was high, and a yield of 60.04 t/h of green mass or 17.39 t/h of hay was obtained per hectare.

So, the meadow of the Khorezm region is alluvial soil. It is recommended to plant 18 kg of fertile seeds per hectare.

REFERENCES

1. Methods of field experiments, Tashkent 2007. P. 16-22.
2. Dosphehov B.A. Field experiment methodology.-M: Kolos, 1985. P. 351.
3. Negmatova S.T. Crotalaria (*Crotalaria juncea* L.), an unconventional crop that cleans the land in agriculture. Materials of the republican scientific-practical conference on "Implementation of ecological startups in life" dedicated to the World Environment Day. Tashkent-2022, pp. 34-35.
4. Yulivasi Z. Fodder plant *Crotalaria alata* L.-possibilities of use as a repeated crop. // Bulletin of agricultural science of Uzbekistan. Tashkent-2012. No. 1-2 (47-48), 7-9.
5. B.Cherr. C.M., Scholberg J.M. and McSorley R. Green manure approaches to crop production: a synthesis. 2006. PP. 302-319.
6. Clark A. Sunn hemp: *Crotalaria juncea*. In: Managing cover crops profitably. 3rd ed. Sustainable Agriculture Research and Education, College Park, MD. 2007.
7. Harry H. Schomberg, Nicole L. Martini, Juan C. Diaz-Perez, Sharad C. Phatak, Kipling S. Balkcom and Harbans L. Bhardwaj. Potential for Using Sunn Hemp as a Source of Biomass and Nitrogen for the Piedmont and Coastal Plain Regions of the Southeastern USA. *Agronomy Journal*. 2007. Volume 99, Issue 6. Pp. 1448-1457.
8. Jessica Michelle Massey. Evaluation of a New Sunn Hemp (*Crotalaria juncea* L.) Cultivar in Alabama. Auburn, Alabama December 13, 2010. Pp. 101
9. Mosjidis J. D., Balkcom K. S., Burke J. M., Casey P., Hess J. B. and Wehtje G. Production of the Sunn Hemp Cultivars; "AU Golden" and "AU Durbin". Auburn University, Auburn, Alabama. Technical Report 328, 2013. Pp. 1–7
10. Orwa C., Mutua A., Kindt R., Jamnadass R., Anthony S. *Agro forestree Database: a tree reference and selection guide version 4.0*. World Agroforestry Centre, Kenya. 2009.
11. Sarkar S. K., Hazra S. K., Sen H. S, Karmakar P. G., Tripathi M.K. Sunnhemp in India. ICAR-Central Research Institute for Jute and Allied Fibres (ICAR), Barrackpore, West Bengal. 2015. Pp.145

МЕТОДИКА РЕШЕНИЯ ЗАДАЧ ЯВЛЕНИЯ ФОТОЭФФЕКТА В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ

Асадова Г.А

Магистрант (ка) Ташкентского Государственного Педагогического университета имени
Низами

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7228012>

Аннотация. Данная статья посвящена изучению явления фотоэффекта и совершенствованию методики использования современных методов в решении задач, связанных с этой темой.

Ключевые слова: фотоэффект, явления, эксперимент, опыт, лабораторная работа, решения задач.

METHODS FOR SOLVING PROBLEMS OF THE PHENOMENON OF THE PHOTOELECTRIC EFFECT IN SECONDARY SCHOOLS

Abstract. This article is devoted to the study of the phenomenon of the photoeffect and the improvement of the methodology for using modern methods in solving problems related to this topic.

Key words: photoeffect, phenomena, experiment, an experience, laboratory work, problem solving.

ВВЕДЕНИЕ

Физика – фундаментальная и точная наука, имеющая своей предметной областью общие закономерности природы во всем многообразии явлений окружающего нас мира. Физика – наука о природе, изучающая наиболее общие и простейшие свойства материального мира. Она включает в себя как процесс познания, так и результат – сумму знаний, накопленных на протяжении исторического развития общества. [1] Этим и определяется значение физики в школьном образовании. Особенностью предмета физика в учебном плане образовательной школы является и тот факт, что овладение основными физическими понятиями и законами на базовом уровне стало необходимым практически каждому человеку в современной жизни. [2] Физика – единая наука без четких граней между ее разными разделами, но в данной методической разработке в соответствии с традициями выделен раздел «Физика атомного ядра» физической теории «Квантовая физика». В данной статье описаны цели и задачи раздела с учетом возрастных особенностей обучающихся 11 класса; планируются ожидаемые результаты освоения раздела программы; дается обоснование используемых образовательных технологий, методов, форм организации деятельности обучающихся. Значение обучения физике в школе определяется местом, которое она занимает в научно-техническом прогрессе, в производстве и повседневной жизни. При обучении физике в средних общеобразовательных школах учащиеся получают знания, способствующие расширению их научного кругозора, развитию умственных способностей и логического мышления, формированию и повышению самосознания, привитию уважения к национальным и общечеловеческим ценностям, а также необходимые для продолжения обучения. Уровень усвоения учащимися знаний, умений и навыков в соответствии с требованиями Государственных стандартов образования зависит не только от степени совершенства учебника, но и от умения учителя организовать и провести урок. Именно от

преподавателя физики зависит проявление у учащихся интереса к изучению каждой темы, формирование у них знаний, умений и навыков.

МЕТОД И МЕТОДОЛОГИЯ

Уроки физики должны быть разнообразными и интересными, что требует от учителя постоянного творческого поиска, регулярной работы над собой, обогащения опыта работы по использованию современных педагогических методов. Учителя в большинстве своем стремятся к тому, чтобы уроки физики проходили интересно.

В последние годы при обучении физике, равно как и другим учебным дисциплинам, широко используются современные педагогические технологии. Исходя из этого каждый урок проводится с применением интерактивных методов. Эти методы анализируют изучаемый у детей учебный материал, развивают умение структурировать и обобщать. Например, мозговой штурм, бхб, кластер, мыслительный штурм, общий мыслительный штурм, стремительный штурм мнений, блиц вопросы, модифицированный доклад, изучение «проблемной ситуации», работа в малых группах, каждый учит каждого, физический диктант, дебаты, спор- дискуссия, самостоятельная работа, моделирование, ролевые игры, скарабей, весы, бумеранг и др. [3]

В этой статье мы изучим явление фотоэффекта квантовой физики и задачи, связанные с этой темой, а также ее методику. Многие методы полезны для объяснения этой темы. Например, мозговой штурм, бхб, кластер, мыслительный штурм, стремительный штурм мнений, изучение «проблемной ситуации», самостоятельная работа, весы и др. Некоторые из этих методов знакомы каждому. Мы рассмотрим применение этих методов к теме фотоэффекта.

Метод «проблемной ситуации» широко используется для решения проблем по определенной теме, стимулирует всестороннее обсуждение проблемы, приобретение учащимися умений и навыков по положительному использованию своих представлений и идей. В учебном процессе, организованном с помощью этого метода, появляется возможность найти несколько оригинальных решений рассматриваемой проблемы или темы.

РЕЗУЛЬТАТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ И ОБСУЖДЕНИЕ

Обратимся к методу «проблемной ситуации» при работе над темой решение задач фотоэффекта.

Цель урока: Предоставление учащимся понятия об явления фотоэффекта путем решения задач.

Опорные слова: Фотоэффект, явления, эксперимент, опыт, лабораторная работа, решения задач.

Используемые методы: Изучение «проблемной ситуации»

Ход урока

1. Организационная часть. Учитель рассказывает учащимся о том, какие разделы физики будут изучаться в 11 классе, в частности, дает сведения по содержанию раздела «Квантовая физика», затем готовятся задачи по новой теме.
2. Изложение новой темы. Перед объяснением новой темы создается «проблемная» ситуация, для выхода из которой учитель поручает учащимся начертить в течение трех минут блок-схему строения атома. Дополнив блок-схемы, выполненные учащимися, учитель чертит и анализирует блок-схему следующего вида:

Далее учитель объясняет основные понятия фотоэффекта. Что такое фотоэффект? Фотоэффектом называют вырывание электронов из вещества под действием света. Фотоэффект был открыт Г.Герцем 1887 г. Теория фотоэффекта была развита А.Энштейном 1905 г на основе квантовых представлений. Классическая волновая теория света оказалась неспособной объяснить закономерности этого явления. Согласно квантовых представлений излучается и поглощается отдельными порциями квантами, энергия E которых пропорциональна частоте ν $E=h \nu$, $h=6,63 \cdot 10^{-34}$ Дж*с-постоянная Планка.

Учитель показывает на электронный доске примеры из жизни, соответствующие явлению фотоэффекта.

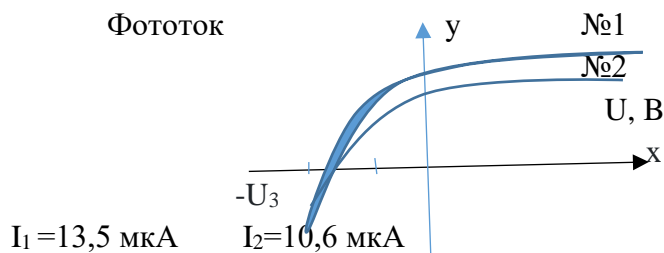

3. Решение задач. Учитель отбирает из перечня для совместного решения с учащимся. Наряду с этим учащимся предлагается самостоятельно решить на выбор задачи из указанного перечня. Например,

Задача на фотоэффект №1

Условие

При фиксированной частоте падающего света в опытах №1 и №2 получены вольтамперные характеристики фотоэффекта (см.рис.). Величины фототоков насыщения равны I_1 и I_2 , соответственно. Найти отношение числа фотоэлектронов N_1 к N_2 в этих двух опытах.

Решение

Вольтамперная характеристика фотоэффекта показывает зависимость тока от напряжения между электродами. При выходе тока на насыщение все фотоэлектроны, выбитые из фотокатода, попадают на анод. Таким образом, величина тока насыщения пропорциональна числу фотоэлектронов. Тогда: $\frac{N_1}{N_2} = \frac{I_1}{I_2} = \frac{13,5}{10,6} = 1,27$

Ответ: 1,27.

Задача на фотоэффект №2

Условие

На поверхность металла падают монохроматические лучи с длиной волны 0,1 мкм. Красная доля энергии фотона расходуется на сообщение электрону кинетической энергии?

Решение

Энергия падающего фотона равна: $\epsilon = \frac{hc}{\lambda}$. Далее для решения задачи применим уравнение Эйнштейна для фотоэффекта, которое можно записать в виде: $\frac{hc}{\lambda} = \frac{hc}{\lambda_0} + E_k$. Отсюда найдем кинетическую энергию: $E_k = \frac{hc}{\lambda} - \frac{hc}{\lambda_0} = \frac{hc(\lambda_0 - \lambda)}{\lambda\lambda_0} = \frac{3 \cdot 10^{-7} - 10^{-7}}{3 \cdot 10^{-7}} = 0,667$.

Ответ: $W = 0,667$.

Задача на фотоэффект №3

Условие

Максимальная энергия фотоэлектронов, вылетающих из металла при его освещении лучами с длиной волны 325 нм, равна $T_{\max} = 2,3 \cdot 10^{-19}$ Дж. Определите работу выхода и красную границу фотоэффекта.

Решение

Формула Эйнштейна для фотоэффекта имеет вид: $\frac{hc}{\lambda} = h\nu = A + T_{\max}$. Отсюда работа выхода A равна: $A = \frac{hc}{\lambda} - T_{\max}$. Красная граница фотоэффекта определяется условием $T_{\max} = 0$, поэтому получаем: $A = \frac{hc}{\lambda_0}$; $\lambda_0 = \frac{hc}{A}$. Найдем: $A = \frac{6,63 \cdot 10^{-34} \cdot 3 \cdot 10^8}{3,25 \cdot 10^{-7}} - 2,3 \cdot 10^{-9} = 3,81 \cdot 10^{-19}$ Дж; $\lambda_0 = \frac{6,63 \cdot 10^{-34} \cdot 3 \cdot 10^8}{3,81 \cdot 10^{-19}} = 520$ нм.

Ответ: $A = 3,81 \cdot 10^{-19}$ Дж; $\lambda_0 = 520$ нм.

Задача на фотоэффект №4

Условие

Наибольшая длина волны света λ_0 , при которой еще может наблюдаться фотоэффект на сурьме, равна 310 нм. Найдите скорость электронов, выбитых из калия светом с длиной волны 140 нм.

Решение

Красная граница фотоэффекта определяется условием $T_{\max} = 0$, поэтому для работы выхода получаем: $A = \frac{hc}{\lambda_0}$ формула Эйнштейна для фотоэффекта имеет вид: $\frac{hc}{\lambda} = A + T_{\max}$.

Учитывая, что $T_{\max} = \frac{m v_{\max}^2}{2}$, определим максимальную скорость электронов при

фотоэффекте: $v_{\max} = \sqrt{\frac{2hc}{m} \left(\frac{1}{\lambda} - \frac{1}{\lambda_0} \right)}$. Произведем вычисления: $v_{\max} =$

$$\sqrt{\frac{2 \cdot 6,63 \cdot 10^{-34}}{9,1 \cdot 10^{-31}} \left(\frac{1}{1,4 \cdot 10^{-7}} - \frac{1}{3,1 \cdot 10^{-7}} \right)} = 1,3 \cdot 10^6 \text{ м/с}$$

Ответ: $v_{\max} = 1,3 \cdot 10^6 \text{ м/с}$.

ВЫВОД

Из этой статьи можно сделать вывод, что физика настолько интересная и разносторонняя наука, что ее можно понять более глубоко не только на словах, но и решая примеры. Чтобы полностью понять и объяснить его, важно выбрать правильный метод.

REFERENCES

1. Полат Е.С., Бухаркина М.Ю. Современные педагогические и информационные технологии в современном образовании. - М.: Академия. 2010.
2. Фундаментальное ядро содержания общего образования / под ред. В.В. Козлова, А.М. Кондакова. - М.: Просвещение, 2009.
3. Методическое пособие. – А.Бахрамов, М.Юлдашева.

NAMING OF THE “AGE” CONCEPT

Akhrorova Ruzikhon Usmanovna

Ferghana State University, PhD, senior teacher

Yuldashev Xusan Mo'minjon o'g'li

Fergana State University

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7229052>

Abstract. *This article covers a wide range of theoretical and practical ideas and attitudes expressed in the analysis of works devoted to the study of age and age-related periods.*

Key words and expressions: *analyzing, the periods, youth, the interpretation, conclusions, languages, semantic, human age, names, growth, growth, people, the silence, the expressions, the conceptual, indicated.*

НАЗВАНИЕ ПОНЯТИЯ «ВОЗРАСТ»

Аннотация. *В данной статье освещается широкий спектр теоретических и практических идей и установок, высказанных при анализе работ, посвященных изучению возраста и возрастных периодов.*

Ключевые слова и выражения: *анализ, периоды, молодость, интерпретация, выводы, языки, семантика, возраст человека, имена, рост, люди, молчание, выражения, понятийное, указанное.*

INTRODUCTION

In the process of analyzing the work devoted to the study of the periods of “youth” and “age”, we observed that there are many theoretical and practical views and attitudes to this problem. Let us now turn to the interpretation of scientific research.

In French, the concept of ‘young’ is verbalized by the lexeme ‘âge’. This sound complex in its present form was first recorded in writing during the medieval French period. According to etymological dictionaries, the word “âge” (young) originated from the ancient French language in the XI century, probably in the form of *âage*, *eäge*.

As mentioned earlier, the French word ‘âge’ (young) is derived from the classical Latin word *ætās*, meaning ‘longevity’, and the much earlier form of the popular Latin *ætāticum*, which is based on phonetic laws. The classical *ætās*, on the other hand, goes back to the earlier approximate form *ævitas* with *ævus*, which means “infinity, eternity, duration, distance.”

The first note in the *eäge* form of the word belongs to the 1080 Song of Roland (Chanson de Rolland). The *âage* form was recorded in the twelfth century and lasted until the sixteenth century. Then, as a result of phonetic changes, by the seventeenth century the word was in the form of *âge*, which still exists today.

METHOD AND METHODOLOGY

According to written sources, the historical evolution of the meaning of a word, that is, its filling with content, is also known. In 1100, the meaning of “human life taken at all distances” was recorded (Chanson de Rolland). In 1160 - “the time since the birth of man” (in the works of Wace, Roman de Rou, Chrét de Troyes, Chevalier au Lyon). In 1188 only *âge adulte*, *majorité* - adulthood, puberty, puberty, puberty (Partonopeus de Blois), then (in 1260) *âge mûr* - puberty, puberty, puberty (Ph. De Novare, Quatre âges) de l'Homme). In 1267, by analogy with the period of human life, the meaning of the “historical” period appears. [2]

It is clear from this fact that the concept of 'age' in its early stages of understanding is equated with the concept of 'time', which is conceived in the French worldview as a representation of all life span, length and even eternity.

Taking into account the opinion of scientists and the fact that the vast majority of linguistic units meaning "young" were created by peoples - linguists without scientific knowledge about specific periods of human life, based on the semantics of the studied language units, we distinguish the following lexical-semantic groups:

1. Phrase-semantic groups meaning "childhood" and lexical units related to the description of adolescence;
2. Lexical-semantic groups with the meaning of "adolescence";
3. Lexical-semantic groups meaning "age of maturity", which includes linguistic units representing the age of maturity and maturity or the first and second periods of maturity age;
4. In lexical-semantic groups meaning "old age", because, firstly, there is a very limited number of language units representing "old age", and secondly, in some cases the semantics of language units simultaneously "old age" and "old age" can express concepts;
5. Generalized "young" semantic lexical-semantic groups. This lexical-semantic group includes lexemes and phraseologies that combine the two consecutive "young periods" in the "young" cycle of life, which are related to the notion of "age" in general, as opposed to old age and youth, as many human-related phenomena, often belong to complex and ambiguous groups that are not subject to rigorous and precise mathematical analysis.

RESEARCH RESULTS AND DISCUSSION

Before proceeding directly to the analysis of each of the lexical-semantic groups highlighted, we will show that each of them includes both word-structured and sentence-structural units (proverbs, parables).

L.I. Sidorova draws attention to the fact that the English semantic words "gender" and "young" are associated with the problem of coexistence. In choosing the lexical material, the author considers it necessary: a) to take into account the presence of special markers in dictionaries (of a man, of a woman, of a child, female, male); b) to take into account the words in the form; c) component analysis of English interpretations and Russian correspondences of the studied lexemes; g) to analyze the possibility of combining lexemes in dictionary articles that do not have the appropriate markers, but are personal names of the person.

The researcher believes that the "young" component often accompanies the "gender" component and is represented in the structure of the lexical meaning by the semantics "adult" / "immature" ("very young"): girl - adult girl (gender + height) not reached); rich - child (male + juvenile)

90% of the material analyzed by the author of the article (meaning 1000 lexemes containing the components "gender" and "age") consisted of horses. According to the researcher, the semantics "male" and "female", "adult" and "immature" are combined with more subject and person categorical semantics than character and action categorical semantics.[4]

E.I. Bondarenko in Russian, the sign of old age is "pojiloy" (old age, aging, aging), "postarevshiy" (old, aging), "starenkiy" (old, aging), "stoletniy" (lived a hundred years, face) can be given by the adjectives, one hundred years old, one hundred years old) helpless, helpless, helpless, trembling, trembling, etc.) studies the peculiarities of the use of words, as well as the

linguistic possibilities of the nomination in Russian: "Russian" old man, "old man", "grandfather, grandfather" in English "old man"; "old woman, old woman", "grandmother, aunt" - "old woman", "wife, happy wife" - "little woman"... " indicates[5]

Expression of gender and age in Mordovian zoonyms ”in the article V.A. Ryabova analyzes the methods of expressing the sex and age of living things in Finno-Ugric languages. The abbreviations used by the author in the article indicate the type of Mordovian group language: m.- Mokshan language, md.-Mordovian language, e.-Erzyan language. There are several ways to express the age characteristics of animals and birds: 1. There are two ways to express the age of young livestock: a) lexical: in the Mordovian language "vaz" - "calf"; "vasho" in Erzyan, "vasha" in Mokshan - "toycha, toy"; b) syntactically, where the corresponding name is given postpositively (after a directly related word or part of speech) in Erzyan with the word "levks", in Mokshan with the word "lefks" "detyonysh, ptenchik" child, chicken); Erzyan language "reve levks", Mokshan language "ucha lefks" - "yagnyonok" (lamb); Erzyan language "tuvo levks", Mokshan language "tuva lefks" - "porosyonok" (piglet).

2. Adults can be limited in age by the Mordovian word "od" - "young" (young) and the Erzyan language "syre", the Mokshan language "sire" - "old" (old), for example: in the Erzyan language "od skal" , in Mokshan «od trax» - «young cow» (young cow, heifer), in Mordovian «od saraz» - «young chicken» (young chicken); "sire skal" in Erzyan, "sire trax" in Mokshan - "staraya korova" (old cow).

In limiting the age of domestic animals and birds, as well as in Erzyan "veyske isn", in Mokshan "fkya kizon" - "odnogodovalyy" (one year old), in Erzyan "kavto yen", in Mokshan "kafta kizon" - "dvukhgodovalyy" (two years old)) such as limiting lexemes (compounds) may also be used [6]

G.V. Lyubimova systematizes the peculiarities of the young names of the population of Western Siberia. Children were usually characterized by compound terms that characterized their neck and demeanor: meloch, bez godkov, cherevo, papolza, lopotun. It is noted that because of the abstraction of the position of babies, they are called by terms that mean "baby, child", as well as "raw, poorly baked bread" ("kuvyatka / kuvyaka").

The researcher focuses on important evidence. "A newborn child was not considered a human being until a series of religious ceremonies were performed; "Any child is born 'raw' and the 're-cooking' of rituals that believe 'needs to be finished' ... is aimed at separating the child from the 'alien' (natural, inhuman) circle and adding it to the 'own' (cultural, human) circle. was "[7]

The author of the article cites interesting information: "with the pagan shade (nextrist) the ethnic name of the neighboring people could often be used as a term of age; as an example, in the land of Narim it was called 'tatarin' until the infant was baptized. The term "saryn", which is used in the form of a word to insult children, meaning "arbitrary" and "Malay", had a tendency to discriminate against children. As a word related to adolescence, terms derived from natural (plant and animal) concepts were used: "nedorostysh" - "short man, animal or plant", "nedorostik" - a minor boy, "nedoroslenka" - "girl"; The word 'meluzga' meant 'small fish' and 'children'; The word 'zuyok' means 'bird of the breed of fishing birds' and 'juvenile, helper on a hunting boat; The word "roshcha" meant "teenagers of both sexes," "rural youth of different ages," and the word "verba" meant "beautiful, beautiful."

The researcher makes an analogy with the terms related to bread and human life: “The term ‘mature, baked’ (similar to the term ‘baby’, ‘raw, unbaked bread’) used to refer to grown girls is an example of equating the stages of human growth and baking in the worldview. , in this case, "readiness to marry"

According to the author, the most archaic layers of youth terminology and folk culture, in general, include plant and ornithomorphic symbols: and the family was preserved in the image of women, while the motif associated with the religious rite of fertility prayer came to the fore.

The article examines the etymology and specific methods of use of words and analyzes the terminology related to middle age and old age. The author notes that the concept of ‘old, old man’ was, for a traditional society, ‘not just an age category, a life cycle, a stage, it expressed a specific social role’. In Siberia, the names of the sex-"youth" period often contained archaic notions about the religious duties of the group being represented, and the concept of "age" itself meant not only a quantitative expression of years lived, but also a certain state of physical, mental, and spiritual status.»

CONCLUSION

D.Katskova makes an interesting observation in her work on a complex comparative analysis of the nomenclature of "age" in Russian and Slovak. According to the researcher, in the nomination on the sign of age, derived from the periods of human life, the difference between the Russian and Slovak languages is reflected in the background of typological similarities that reflect the interlinguistic need. The difference is that "for the Slovak language the principle of onomasiological (primitive) diversity, and in the Russian language - the suffix diversity is the main [8]

In Russian, there are no linguistic equivalents to Slovak names for children in infancy, and in Slovak, there are no adequate equivalents of suffixes common in Russian, such as "malchishechka, malchonka, malchugan", and the Slovak name primarily characterizes the object of terms. and the horse denotes the emotional-evaluative relationship of the object being named.

REFERENCES

1. Akhrorova, R.U. (2020). Age nominations in linguistic research. Scientific Bulletin of Namangan State University, 2(4), 316-321.
2. Akhrorova R.U. Semantic analysis of phraseological units representing “youth” in French and Uzbek languages. Theoretical & Applied Science, – 2021. № 7. – P. 122-126.
3. Akhrorova R.U. The linguistic image of the world and the gender aspect of the concept of “age” in French and Uzbek languages. Theoretical & Applied Science, – 2021. № 101. – P. 585-589.
4. Brunetto Latini, Li Livres dou Trésor. – New York: Garland Publishing, Inc., 1993. – 57 p.
5. A.Navoiy. Khazoyin ul-maoniy. Faroyib us-sirar. - Toshkent: 1988 .-P. 17-18
6. Sidorova L. I. Components "gender" and "age" in the structure of meaning of English lexemes // Philology. - Krasnodar: 1993. No. 2. - P. 6.
7. E.I.Bondarenko Rus va ingliz tillarida keksa yoshdagi shahsni attributive soz birikmalari bilan ifodalash. - Pyatigorsk: 2000 .-P. 54
8. Ryabova V.A.Zhins va eshning Mordova zoonimlaridagi ifodasi. - M .: 1991. - P. 45-46.

9. Lyubimova G.V. Age symbolism in the culture of the calendar holiday of the Russian population of Siberia. XIX - early XX centuries, - Novosibirsk: IAET SORAN, 2004. - P. 36.
10. D. Katskov. Age names in Russian and Slovak. Cand. diss. ... philol. Sciences. - M.: 1987. - 46 p.
11. Matveev V.I. The structure of the semantic field of a person's age (based on the material of the Russian, Ukrainian and English languages). Abstract of the thesis. diss. ... Cand. philol. sciences. - Kiev: 1987. - 67 p.
12. Gak V.G. Comparative lexicology (Based on the material of the French and Russian languages). - M.: Mezhdunar. relations, 1977. - P. 44.

THEORETICAL AND LINGUISTIC ASPECTS OF NEWSPAPER HEADLINES IN ENGLISH

(WITH SOME UZBEK EXPLANATIONS)

Dilshoda Mirzayeva Ikromjonovna

Head of English department, PhD. Fergana State University

Jabborova Shokhsanam

2nd course Master's degree student of English Linguistics, Fergana State University

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7229124>

Abstract. *This article gives a general introduction to the linguistic features of newspaper language, more specifically the language of headlines. There are discussions about outstanding scholars' concerns about the headline language and definition to the term "headline" itself. We tried to analyze theoretical and linguistic features of headline languages in terms of linguistic levels, such as graphetic level, graphological level, phonological level, grammatical level, lexical level and semantic levels.*

Key words: *newspaper style, headline language, graphetic level, graphological level, phonological level, grammatical level, lexical level, semantic level.*

ТЕОРЕТИКО-ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ГАЗЕТНЫХ ЗАГОЛОВКОВ НА АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

(С НЕКОТОРЫМИ УЗБЕКСКИМИ ПОЯСНЕНИЯМИ)

Аннотация. *В этой статье дается общее введение в лингвистические особенности газетного языка, в частности языка заголовков. Ведутся дискуссии об опасениях выдающихся ученых по поводу языка заголовка и определения самого термина «заголовок». Мы попытались проанализировать теоретические и лингвистические особенности языков заголовков с точки зрения лингвистических уровней, таких как графический уровень, графологический уровень, фонологический уровень, грамматический уровень, лексический уровень и семантические уровни.*

Ключевые слова: *газетный стиль, язык заголовков, графический уровень, графологический уровень, фонологический уровень, грамматический уровень, лексический уровень, семантические уровни.*

INTRODUCTION

Language is the main means whereby people communicate and it is a main tool of different fields of science. These various fields have developed different styles of language. They require to be studied carefully if we want to understand and use them to communicate and exchange facts and information from one person to another. Among several varieties of language styles, the language of newspaper reporting presents a wider range of linguistically distinctive. In order to attract the readers' attention, newspaper reporters have to use different techniques in writing news reports. The headlines of these news reports are also written in a special style which is different from ordinary language. They are used in unusual ways and some special rules of grammar. They must also appeal to the attitudes and interests of the intended reader because whenever a reader unfolds a newspaper, the very first ones the reader sees are the headlines and the photos. Therefore, the study of the language of newspaper headlines is very interesting and it is worthy to be examined carefully.

According to “The Cambridge Encyclopedia of Language” by David Crystal (1987), the world of modern newspaper and magazine publishing presents a wider range of linguistically distinctive varieties than any other domain of language study. Newspaper reporting style is different from other styles of language as there are some fundamental constraints of using language which are the pressures of time and space. Information has to be compressed into a limited space, usually in columns. Interest has to be focused, captured, and maintained through the use of large type, dramatic headlines, short paragraphs, and succinct sentences. In various ways, the occurrence of photographs, the decency of the information reported and the need to maintain human interest will influence the choice of vocabulary and grammar. Therefore, a distinctive grammar is used in writing headlines as they are the most prominent features of a newspaper.

Headlines are the titles of a newspaper article printed in large letters. According to “The Cambridge Encyclopedia of Language” by David Crystal (1987), most headlines differ from everyday language by omitting many of the less important words in a sentence, to produce an elliptical, ‘telegrammatic’ construction. They also display a very restricted range of sentence structures.

METHOD AND METHODOLOGY

In “Investigating English Style”, David Crystal and Derek Davy (1969) noted that the term ‘journalese’ seems to be restricted to one kind of newspaper-reporting language only. But every newspaper has its own peculiar style of writing while they belong to the same variety. Similarly, according to the data from Wikipedia, the free encyclopedia, the term concerning headlines is known as ‘headlines’. It is an abbreviated writing style used in newspaper headlines. It consists of special syntax, short forms and commonly used short words. However, like the language of newspaper reporting, that of the news headlines will be different from one publication to another. According to the facts mentioned in the book “Investigating English Style”, a particularly piece of language, or a text can be studied in terms of a number of interrelated levels of description. The levels which should be considered in the study of the language of newspaper headlines are:

1. Graphetic level (In Uzbek, “*harflarni turlicha dizaynlarda ifodalash va ranglardan ta’sir vositasi sifatida foydalanish*”)
2. Graphological level (In Uzbek, “*gazeta sarlavhalarida maxsus qisqartma va abbreviaturalardan foydalanish*”)
3. Phonological level (*fonetik vositalarning sarlavhalarda qo’llanilishi*)
4. Grammatical level (*Grammatik vositalarning sarlavhalarda qo’llanilishi*)
5. Lexical level (*leksik vositalarning sarlavhalarda qo’llanilishi*)
6. Semantic level (*sarlavhalarning semantic xususiyatlari*)

1. Graphetics is the basic graphic substance of language. It is also a branch of linguistics concerned with the study of written or printed shapes. Different kinds of shapes and type sizes may give a stylistic effect. As the reporters of news articles have to try to catch the eyes of their regular and new readers, they use different shapes, font sizes and even colours in writing headlines.

2. In terms of graphology, the distinctive uses of punctuation, special symbols, abbreviations and contractions are needed to study as graphology is the study of a language’s writing system. Headlines use many contractions and abbreviations: in the USA, for example,

Pols for “politicians”, **Dems** for “Democrats”, **Lib Dems** for the Liberal Democrats. Or in Uzbek language, **O‘zLiDeP** for *O‘zbekiston liberal demokratik partiyasi* and etc.

3. Phonological level. As mentioned in the Longman Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics (1985), phonology is the establishment and description of the distinctive sound units of a language. As the newspaper headlines are only written and printed, their language cannot be studied thoroughly in terms of phonology. However, the reporter may use *rhymes* and *alliterations* to attract the attention of the readers. A rhyme is a word that has the same sound or ends with the same sound as another word. For example, a rhyme for “rain” is “pain”. As mentioned in “Oxford Advanced Learner’s Dictionary (2005)”, alliteration is the use of the same letter or sound at the beginning of words that are close together, as in “sing a song of sixpence” where the /s/ sounds are repeated. The examples of such headlines using alliterations are as follows:

- **P**rivate **p**layer **p**redicts insurance;
- **M**edia **m**akes **M**adonna **M**ad.

This phonological features can be found in Uzbek newspaper headlines, for instance:

- **Q**ishloqlarimizning **q**adrdon **q**adriyatlarini;
- **S**iyosiy **s**avodxonlik **s**irlari.

4. At the grammatical level, as mentioned in the book “Investigating English Style”, the main aim of grammar is to analyze the internal structure of the units called sentences in a language, and the way these function in sequences. In the language of newspaper headlines, the use of simplified but distinctive grammar can be found. According to the facts from Wikipedia, the free encyclopedia, as the space is limited, headlines are written in a compressed telegraphic style, using special syntactic conventions:

- a) Forms of the verb “to be” are omitted as in “*model killed by doctor*” instead of “*A model was killed by a doctor*”.
- b) Articles are usually omitted as in the first example.
- c) Most verbs are in the simple present tense, e.g. “*Governor signs bill*”.
- d) The future is expressed as “to” followed by a verb, e.g. “*Governor to sign bill*”.
- e) Conjunctions are often replaced by a comma, as in “*Bush, Blair laugh off microscope mishap*”.

RESEARCH RESULTS AND DISCUSSION

Headlines use strong syntactic rules because they have evolved to maximize into output and minimize space because this has been optimal for newspapers. In many headlines, as with the example above “model killed by doctor”, the verb ‘to be’ is not necessary. It can be used, but in most cases should be avoided. In fact, there are mainly three forms of verbs used in the headlines: Present Tense, Simple Past Tense and To+V-infinitive form. But “Simple Present Tense” is mostly used to give the readers the sense of immediacy.

5. Lexical level. According to “Longman Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics (1985)”, lexis is the study of the vocabulary of a language. In terms of lexical level, headlines often use extremely short words in unusual ways to save space. For example, the following short words are commonly used in the newspaper headlines:

quiz (V) meaning “interrogate”

row (N) meaning “disagreement/ argument”

wed (V) meaning “marry”

6. Semantics is the study of meaning. The reporter can also play with the meaning of the language by punning. Pun is the clever or humorous use of a word that has more than one meaning, or of words that have different meanings but sound the same. The need to keep headlines brief occasionally leads to unintentional double meanings. For example, if the story is about the president of Iraq trying to acquire weapons, the headline might be “IRAQI HEAD SEEKS ARMS”. Therefore, such ambiguous headlines may lead to multiple humorous interpretations and they should be studied from the semantic point of view.

CONCLUSION

In this article, the language of news headlines used in English are studied through different linguistic levels. The style of the newspaper language is found obviously through its headlines. A headline’s main purpose is to quickly and briefly draw attention to the news report under it. According to the restrictions to use complete sentences to save time and space as much as they can, the reporters invented incomplete but striking sentences or phrases which make the headlines more dramatic. The use of puns, alliterations, distinctive grammar and the choice of emotive vocabulary altogether make the headlines more memorable and effective. Therefore, it is hoped that the study of the language of news headlines will be helpful to some extent for the readers of English newspapers both in scanning the headlines and in understanding the headline language.

REFERENCES

14. Nasriddinova, S. Z. *ional Study of Syntactical Relations o pound Sentences in Uzbek Linguistics.*
15. Teacher, G. N. R. E. *THE IMPORTANCE USAGE OF EXTENSIVE READING* Gafurova NR (Republic of Uzbekistan) Email: Gafurova339@ scientifictext. ru.
16. Ravshanovna, G. N. (2019). *TRAINING THE PRIMARY SCHOOL TEACHERS TO INNOVATION ACTIVITIES IN HIGHER EDUCATION SYSTEM. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 7(12).*
17. Tursunovich, S. E. (2022). *Classification of compliments as speech acts and their basic characteristics in Uzbek and English languages. Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching, 4, 77-79.*
18. Tursunovich, S. E. (2022). *Student engagement activities for captivating a classroom in teaching interactive and pragmatic skills. Integration of Pragmalinguistics, Functional Translation Studies and Language Teaching Processes, 104-106.*
19. Sadikov, E. T. (2021). *Teaching pragmatic skills and abilities through activities. ISJ Theoretical & Applied Science, 11(103), 1139-1141.*
20. Цуркан, М. Б., & Kaizer, I. Ю. (2020). *Communicative approach during professionally oriented teaching of Ukrainian as a foreign language. The Scientific Heritage, (47-3 (47)), 22-24.*
21. Tursunovich, S. E. (2021). *IMPLEMENTING AND ASSESSING PRAGMATIC SPEECH ACT DIVERGENCES IN THE ESL CLASSROOM. Eurasian Journal of Academic Research, 1(9), 220-223.*

22. Sadikov, E. T. (2021). TEACHING PRAGMATIC SPEECH ACTS THROUGH THE RECEPTIVE AND PRODUCTIVE SKILLS. *Academic research in educational sciences*, 2(11), 463-476.
23. Abbasova, N. K. (2018). Using Effective Techniques Developing Learners' Critical Thinking in Teaching English Proverbs and Sayings. *Eastern European Scientific Journal*, (6).
24. Abbasova, N. (2019). Using effective techniques for developing critical thinking of the learners while teaching english proverbs and sayings. *Scientific journal of the Fergana State University*, 2(3), 107-110.
25. Dushatova, S. (2022). EVFEMIZM TUSHUNCHASI TAHLILI. *YOUTH, SCIENCE, EDUCATION: TOPICAL ISSUES, ACHIEVEMENTS AND INNOVATIONS*, 1(3), 159-163.
26. Soxibovna, M. G. (2022, August). THE ROLE OF LINVOCULTUREME IN THE STUDY OF NATIONAL AND CULTURAL FEATURES OF SPEECH UNITS. In INTERNATIONAL CONFERENCE: PROBLEMS AND SCIENTIFIC SOLUTIONS. (Vol. 1, No. 3, pp. 48-52).
27. Uzakova, L., & Usmonova, D. (2021). Comparative Study of Uzbek and English Speech Etiquette. *Pindus Journal of Culture, Literature, and ELT*, 1(12), 60-63.
28. Uzakova, L. (2021). O 'ZBEK VA INGLIZ NUTQIY ETIKETLARINING QIYOSIY TADQIQI. *Scientific progress*, 1(3), 213-216.
29. Farxod-qizi, V. D., & Dilshoda, M. (2022). INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI MAQOLLARDA " OVQAT" SEMASINING LINGVOKULTUROLOGIK TADQIQI. *Gospodarka i Innowacje.*, 24, 662-664.
30. Mirzayeva, D. (2019). PROVERB AS A KIND OF PAREMIOLOGICAL FUND AND AS AN OBJECT OF LINGUISTIC AND METHODOLOGICAL RESEARCH. *Мировая наука*, (11), 33-36.
31. Mirzaeva, D. (2021). THE ROLE OF PAREMIA IN THE SYSTEM OF NATIONAL CULTURAL HERITAGE. *Журнал иностранных языков и лингвистики*, 2(3).
32. Mirzayeva, D. (2021). PROVERBS AND SAYINGS AS A PRODUCT OF THE NATION'S COGNITIVE THINKING. In *Multidiscipline Proceedings of Digital Fashion Conference* (Vol. 1, No. 2). Ismoilova, S., & Xalilova, G. (2022). RESEARCH ON THE ISSUE OF QUESTIONS IN LINGUISTICS. *Development and innovations in science*, 1(1), 17-19.
33. Soxibovna, M. G. (2022, August). THE ROLE OF LINVOCULTUREME IN THE STUDY OF NATIONAL AND CULTURAL FEATURES OF SPEECH UNITS. In INTERNATIONAL CONFERENCE: PROBLEMS AND SCIENTIFIC SOLUTIONS. (Vol. 1, No. 3, pp. 48-52).
34. Ismoilova, S., & Xalilova, G. (2022). RESEARCH ON THE ISSUE OF QUESTIONS IN LINGUISTICS. *Development and innovations in science*, 1(1), 17-19.

MAIN PROBLEMS OF NOMINATION AND ANTHROPONYMS IN MODERN LINGUISTICS

Tajigalieva Nursulu Bisengalieva

Teacher in Theory and practice of translation department

Karakalpak State University named after Berdakh

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7229152>

Abstract. *The article studies the linguistic features of anthroponyms as units of language and units of intercultural communication. The article considers a look at the history of the emergence and development of English anthroponyms, the definition of their types and properties, and determines the methods of transferring anthroponyms within the framework of intercultural and interlingual communication.*

Key words: *anthroponym, onomastics, nomination, intercultural communication, interlingual communication, linguistic unit.*

ОСНОВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ НОМИНАЦИИ И АНТРОПОНИМОВ В СОВРЕМЕННОМ ЯЗЫКОЗНАНИИ

Аннотация. *В статье исследуются языковые особенности антропонимов как единиц языка и единиц межкультурной коммуникации. В статье рассматривается взгляд на историю возникновения и развития английских антропонимов, определение их видов и свойств, а также определяются способы передачи антропонимов в рамках межкультурной и межъязыковой коммуникации.*

Ключевые слова: *антропоним, ономастика, номинация, межкультурная коммуникация, межъязыковая коммуникация, языковая единица.*

INTRODUCTION

The growing interest in the problems of names has been manifested in various areas of linguistics in recent decades. Proper names are included as an integral and most essential part of the class of names. Their specificity has been recognized for a long time, but so far, the peculiarities of the use of names in various contexts remain unexplored. The interpretation of such fundamental points as the meaning of personal names and their classification is disputable. The possibility of conscious, exclusive regulation by native speakers in the field of personal names can, to a certain extent, demonstrate the processes and mechanisms of nomination. Nomination - naming objects and situations with the help of linguistic means, assigning to a specific referent.

Onomastics comes from the Greek word *onomastike* that is, the art of naming. The term "onym" (*onoma*, proper name) is a word or phrase that serves to highlight the object it names among other objects: its individualization and identification. Onomastics explores phonetic, morphological, derivational, semantic, etymological and other aspects of proper names.

An anthroponym is a proper name (or a set of names, including all possible variants), officially assigned to an individual as his identification mark. The anthroponym names, but does not attribute any properties. Anthroponyms have a conceptual meaning, which is based on the idea of a category, a class of objects. This value usually has the following features:

a) an indication that the bearer of the anthroponym is a person: Peter, Lewis in contrast to London, Thames;

b) an indication of belonging to a national linguistic community: Robin, Henry, William, in contrast to Reni, Henri, Wilhelm;

c) an indication of the person's gender: John, Henry as opposed to Mary, Elizabeth.

Anthroponyms especially a personal name, differs from many other IS (onyms) in the nature of the individualization of the object: each object of the nomination (person) has a name. Anthroponyms like any onyms is not only a linguistic, but also a socio-historical entity that functions under special conditions as a necessary element of human communication.

METHOD AND METHODOLOGY

It is clear that each person cannot have a unique, only inherent name for him. Both personal names and surnames, taken by themselves, have many carriers. Outside of a specific situation or sphere of communication, the names John, Elizabeth, Thomas, etc. do not point to any particular person. Such names, which in the linguistic consciousness of the collective are not preferably associated with any one person, we will call multiple anthroponyms. Other anthroponyms also belong to many people, but are primarily associated with one person. These are the names of people who have gained wide popularity (Plato, Shakespeare, Darwin, Einstein, etc.). V.P. Berkov proposed to distinguish between these groups, respectively, as general and individual.

Thus, it is necessary to differentiate the concepts of "single anthroponym" and "multiple anthroponym". For single anthroponyms, in addition to the features characteristic of both types, information about the bearer of the name is important. In addition, in a situation where the text does not contain an object indicated by an anthroponym, and the text itself is intended, among other things, for an international audience, additional information about this object may be necessary.

The concept of a personal name, i.e. the attitude of the members of the language community to their names is gradually changing, and this leads to the restructuring of anthroponymic systems. For a modern English person, the most natural two-component naming. It can be: name + name + surname; name + nickname. Since the 1990s, two-component naming has begun to spread in business and political circles, consisting of the full form of the name and surname. In previous eras, this method of naming was used only in the artistic environment.

For anthroponomy, the categories of diminutiveness and endearment are of particular importance (in English grammars they are sometimes combined). Words expressing diminutives are called deminutives, and hypocoristics express petting - when naming a person or any other animate or inanimate objects. For example, a mountain (large) is a hill (small), and a hill, a gorushka are affectionate words; bear (big), bear, bear cub (small), Medvedushka, Medvedko - affectionate names of a bear or appeal to a bear. As a result of deminutivation, the names of other objects can be created: a hand - a handle (doors), a leg - a leg (beds), an eagle - an eagle (a bird of another detachment). In English anthroponymy, since ancient times, deminutivation has been used to name children: they were given the name of the parent in a diminutive form (vertical structural co-naming).

CONCLUSION

Based on the studied material, the following conclusions can be drawn: The ethics of intercultural communication determines the use of anthroponyms. Name forms can be influenced by a person's position in society, his age, types of social formations (army, professional circles), size and type of society (city, village, country), adopted passport rules and life situations.

Different modes of address serve as ways of positioning a person at different levels of society: in the family, community, work or service, even internationally. Thus, a certain system of names is being formed, in which one can distinguish: respectful, dismissive, affectionate, official, neutral and other appeals and naming. The speakers of the English-speaking culture are quite aware of the naming system in the English language. This allows the translation to do without additional explanations (often the lack of special explanations is compensated by the linguistic context, which expands to several sentences). On the other hand, such a bold use of various diminutive forms noted by us raises doubts, since it significantly complicates the perception of the text, and, consequently, the very process of intercultural communication, in which the English-speaking reader is involved. It seems that addressing and naming with explanations of a different nature are more effective in the process of intercultural communication.

REFERENCE

1. Anthroponymy. Ed. V.A. Nikonov and A.V. Superanskaya. - M.: Nauka, 1970.
2. Arnold I.V. Fundamentals of scientific research in linguistics. - M.: Higher school, 2011.
3. Belenkaya V.D. Essays on Russian toponymy. - M.: Higher school, 2007.
4. Gorbanevsky M.V. Onomastics in fiction: philological studies. - M.: UDN Publishing House, 2018.
5. R.H. Robins. General Linguistics. An Introductory Survey. London, 1971.
6. Zhukova L.P. and others. Reading and Comprehension: A Handbook for the Practice of the Russian Language. - M., 2012.

BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINI TALABALARDA IJTIMOY FAOL KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH MAZMUNI

Hasanova Mahmuda Tixtayevna

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7229182>

Annotatsiya. Ushbu maqolada bugungi kun ta'lim va tarbiya jarayoni o'sib kelayotgan yosh avlodni jamiyat talablarini o'zida aks ettiruvchi ijtimoiy buyurtma asosida hayotga tayyorlashdan iborat. Ta'lim va tarbiya jarayonida yoshlar ajdodlar tomonidan to'plangan bilim, odob, urf-odat, madaniyat va mehnat ko'nikmalarini o'zlashtirishi, hayotiy tajriba asosida jamiyatda o'zining munosib o'rnini egallashi, salohiyati va dunyoqarashining shakllanishida pedagog shaxsi, uning kasbiy mahorati muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: kompetensiya, ijtimoiy faol, ta'lim-tarbiya, boshlang'ich ta'lim, ma'naviyat – ma'rifat, milliy o'zlik, rivojlantirish.

СОДЕРЖАНИЕ РАЗВИТИЯ У УЧАЩИХСЯ СОЦИАЛЬНО – АКТИВНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Аннотация. В данной статье сегодняшний процесс обучения и воспитания заключается в подготовке подрастающего молодого поколения к жизни на основе социального заказа, отражающего запросы общества. В процессе обучения и воспитания молодежь усваивает накопленные предками знания, нравы, обычаи, культуру и трудовые навыки, занимает достойное место в общества на основе жизненного опыта, а личность педагога в формировании своего потенциала и мировоззрение, важны его профессиональные навыки.

Ключевые слова: компетентность, общественный деятель, образование, начальное образование, духовно-просветительская деятельность, национальное самосознание, развитие.

THE CONTENT OF THE DEVELOPMENT OF STUDENTS SOCIALLY ACTIVE COMPETENCIES OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS

Abstract. In this article, the current process of education and upbringing is to prepare the rising young generation for life on the basis of a social order that reflects the demands of society. In the progress of education and upbringing, young people learn the the knowledge, morals, customs, culture and labor skills accumulated by their ancestors, take a worthy place in society based on life experience, and the personality of a teacher in shaping his potential and worldview, his professional skills are important.

Key words: competence, public figure, education, primary education, spiritual and educational activities, national identity, development.

KIRISH

Respublikamizning jahon hamjamiyatida o'ziga munosib orin egallashi uchun fidoyilik bilan kurashadigan, mustaqil fikrlovchi ijtimoiy faol kompetensiyasini rivojlantirishga qaratilgan va qonunlarda uzluksiz ta'lim tizimi orqali barkamol shaxsni shakllantirish asosiy vazifa qilib qo'yilgan. "Bu sohadagi asosiy vazifamiz, - Prizidentimiz Sh.M. Mirziyoyev milliy qadriyatlarimizni, muqaddas dinimizning ma'naviy hayotimizdagi o'rnini va hurmatini tiklash

kabi mustaqillik yillarida boshlangan ezgu ishlarimizni izchillik bilan davom ettirish, ularni yangi bosqichga ko'tarish va ta'sirchanligini kuchaytirishdir"

Bu bejizga emas albatta, Respublika mustaqilligining e'lon qilinishi bilan davlat va jamiyatning demokratik tamoyillari sari borishda fuqarolarda ijtimoiy faol kompetentsiyasini rivojlantirish muhimdir.

Mazkur o'ta muhim masalaning nazariy asoslari Respublikamiz Birinchi Prezidenti I.A.Karimov o'z asarlarida aniq belgilab berdi. Ijtimoiy faol shaxs bu mamlakatimizni qayta qurishda qatnashib o'zini har tomonlama namoyon eta oladigan yetakchi shaxsdir.

Yoshlarning manfaatlari va huquqlarini himoya qilish borasidagi muammolarni o'z vaqtida bartaraf etish, uzluksiz ta'lim tizimidagi islohotlarni yanada chuqurlashtirish, real iqtisodiyotda va mamlakat hayot faoliyati sohalarida ta'lim muassasalari tomonidan tayorlanadigan bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilariga bo'lgan davlat ehtiyojini ta'minlash maqsadida "Yoshlar yili" va "Barkamol avlod yili" kabi Davlat dasturlari ishlab chiqildi va joriy etilmoqda.

Bugungi kun ta'lim va tarbiya jarayoni o'sib kelayotgan yosh avlodni jamiyat talablarini o'zida aks ettiruvchi ijtimoiy buyurtma asosida hayotga tayyorlashdan iborat. Ta'lim va tarbiya jarayonida yoshlar ajdodlar tomonidan to'plangan bilim, odob, urf-odat, madaniyat va mehnat ko'nikmalarini o'zlashtirishi, hayotiy tajriba asosida jamiyatda o'zining munosib o'rnini egallashi, salohiyati va dunyoqarashining shakllanishida pedagog shaxsi, uning kasbiy mahorati muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, yoshlarda davr talabidan kelib chiquvchi yangi masala va muammolarni yechish uchun zarur bo'ladigan sifatlarni shakllantirish pedagogik faoliyat sohasining ustuvor vazifasi hisoblanadi. Buning uchun avvalo pedagogning o'zida yangicha bilim berish, o'zgarib boruvchi mehnat va hayot sharoitlariga muvofiq ijodiy faoliyat bilan shug'ullana olish ko'nikmalari tarkib topgan bo'lishi lozim.

TADQIQOT METODI VA METODOLOGIYASI

Boshlang'ich ta'limda sog'lom va barkamol avlodni tarbiyalash, yoshlarning o'z ijodiy va intellektual salohiyatini ro'yobga chiqarish, ta'lim jarayoniga zamonaviy axborot-kommunikatsiya va pedagogik texnologiyalarni, elektron darsliklar, multimedia vositalarini keng joriy etish orqali o'qitish sifatini tubdan yaxshilash va yanada rivojlantirish ko'zda tutilganligi dolzarb vazifalarimizdan biridir. Shuning uchun ham boshlang'ich ta'limning asosiy maqsadiga erishish, ya'ni bolada o'qishga ijobiy munosabatni shakllantirish, o'qish savodxonligini tarkib toptirish, bolalarni turli ma'lumotlar bilan ishlashga o'rgatish, asosiy matematik amallarni puxta bilishlariga va kundalik hayotda qo'llay olishlariga erishish, ularda mantiqiy va ijodiy fikrlashni shakllantirish, ularni yozma va og'zaki muloqot me'yorlarini egallashga hamda o'z-o'zini boshqarish va tuta bilishga o'rgatish uchun boshlang'ich sinflarda sifatli ta'limiy faoliyatni tashkil etishga alohida e'tibor qaratish lozim. Boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy salohiyati va ma'lumot darajasi, bolalar psixologiyasi, hozirgi zamon boshlang'ich ta'lim metodikasini bilishi boshlang'ich ta'lim sifatini oshirishda muhim ahamiyatga ega.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida zarur ko'nikmalarni shakllantirish, sifat-samaradorligini yangi bosqichga ko'tarish, o'qitishning zamonaviy usul va vositalarini amaliyotga joriy etish maqsadga muvofiqdir. Hozirgi kunda ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalarini o'quv jarayoniga qo'llashga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundan-kunga kuchayib bormoqda. Buning asosiy sabablaridan biri an'anaviy ta'limda o'quvchilarni faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, boshlang'ich ta'limda zamonaviy texnologiyalar

ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topishlariga, mustaqil o'rganib, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishlariga o'rgatadi. O'qituvchi bu jarayonda shaxsning rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi.

Barcha umumta'lim maktablarining boshlang'ich ta'lim sifat va samaradorligini oshirishda zamonaviy pedagogik, innovatsion va axborot texnologiyalarni ta'lim jarayoniga tatbiq etish, ilg'or ish tajribalarini ommalashtirishni taqozo etadi.

TADQIQOT NATIJASI

Zamonaviy sharoitda pedagogning kasbiy kompetentlik sifatlariga ega bo'lishi, o'z ustida izchil ishlashi, kun sayin yangilanib borayotgan bilimlarni o'zlashtirishga intilishi, o'quv axborotlarini o'quvchilarga qiziqarli tarzda yetkazib berish uchun mashg'ulotlarga tayyorgarlik ko'rishga ijodiy yondasha olishi talab etilmoqda. Binobarin, global axborotlashuv ijtimoiy subyektlar, xususan, talabalar tomonidan ham istalgan ma'lumotni ixtiyoriy ravishda o'zi uchun qulay sharoit va joyda turli axborot-kommunikatsion texnologiyalar yordamida o'zlashtirish imkoniyatini yuzaga keltirmoqda. Garchi shunday holatda ma'lumotlarni qabul qilish imkoniyati nihoyatda keng bo'lsa-da, biroq shaxs tomonidan bu tahlitda o'zlashtirilgan axborotlarning barchasi ham bilim sifatida namoyon bo'lmaydi. Chunki bilimning har qanday axborotdan asosiy farqi ma'lumotlarning muayyan sohalar bo'yicha tizimli, izchil, uzluksiz hamda maqsadga muvofiqli o'zlashtirilganligi bilan belgilanadi.

Ta'lim tizimida tom ma'noda o'quvchilarga sifatli, foydali, muhim, zarur, kerakli va amaliy ahamiyatga ega ma'lumotlarni tizimli ravishda yetkazib bera olishi uchun bugungi kun pedagogi axborotlarni tezkor qabul qilish, qayta ishlash va o'quvchilarga samarali, qiziqarli tarzda yetkazib berishning uddasidan chiqa olishi zarur. Bu esa pedagogning kasbiy kompetentlik sifatleri, pedagogik mahorat asoslari hamda kreativlik qobiliyatiga ega bo'lishi zaruriyat sifatida kun tartibiga olib chiqilmoqda.

Pedagoglarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirishda tinglovchilarni pedagogik kompetentlik, pedagogik mahorat va kreativlik asoslari bilan tanishtirish ular tomonidan o'quv jarayonini ijodiy xarakterda, qiziqarli, o'quvchilarning faolliklari asosida tashkil etilishishga yordam beradi.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarning har qanday o'quv axborotiga nisbatan ijodiy yondasha olish, ularni qayta ishlash, davr talabidan kelib chiqqan holda matnli ma'lumotlarni modellashtirish imkoniyatiga ega bo'lishlari nafaqat o'quvchilarni, balki o'zlarining ham o'quv jarayoniga bo'lgan munosabatlarini ijobiy tomonga tubdan o'zgartiradi. Bugungi kunda butun dunyo aholisini tashvishga solayotgan turli shakllardagi informatsiyaviy tahdidlar yoshlarning ta'lim-tarbiyasiga salbiy ta'sir ko'rsatayotgan eng asosiy omillardan biri hisoblanadi. Mazkur omillar o'quvchilarda axborotlar bilan ishlash yo'nalishida ham ko'nikmalar shakllantirish zaruriyatini belgilashi bilan bir qatorda, axborotlar to'plash, ularning yangiligi va ishonchligini aniqlash, obyektivligini o'rganish, tahlil qilish va obyektiv baholash o'quvchilar shaxsiy hayotida o'ziga xos ahamiyat kasb etishini ko'rsatadi.

O'quvchilarda shakllantirish va rivojlantirish zarur bo'lgan reflektiv ko'nikmalarning asosiy komponentlaridan biri axborotlar bilan ishlash ko'nikmasidir.

Bizning fikrimizcha, o'quvchilarda reflektiv ko'nikmalar shakllantirish va rivojlantirish jarayonlarida axborotlar bilan ishlash o'quvchilar tomonidan turli ma'lumotlarni to'plash, qayta ishlash va uzatishdan iborat bo'lib, mazkur axborotlarning obyektivligi o'quvchilar o'quv faoliyatini muvofiqlashtirishda ham o'ziga xos amaliy ahamiyat kasb etadi.

O'quvchilarda axborotlar bilan ishlash ko'nikmalarini shakllantirishda e'tiborga olish zarur bo'lgan eng asosiy pedagogik vaziyatlardan biri o'quvchilarning mustaqil faoliyati jarayoni bo'lib, mazkur jarayonda o'quvchi o'rganilayotgan yoki tahlil qilinayotgan asosiy ma'lumotlar faoliyat ko'rsatadi va uning uchun asosiy mehnat predmeti axborotlar bo'lib, ular asosida mustaqil xulosalar shakllantiradi hamda shakllantirilgan xulosaning mazmun-mohiyati bilan barcha ishtirokchilarni tanishtirib boradi. Mazkur jarayonda axborotlar o'quvchilar tomonidan taqdim etilayotgan xulosalarning mohiyati va ahamiyati barcha o'quvchilar hamda o'qituvchi tomonidan muhokama qilinadi va obyektiv baholanadi.

MUHOKAMA

Refleksiv ko'nikmaning komponenti sifatida o'quvchilarda axborotlar bilan ishlash ko'nikmasini shakllantirish jarayonida o'qituvchilar bilan o'quvchilar o'rtasidagi shaxsiy va texnologik axborotlar almashuvi vujudga keladi. Mazkur jarayonning o'ziga xosligi o'quvchilarning faoliyatini muvofiqlashtirish, shaxsga yo'naltirilgan ta'sirni vujudga keltirish asosida ularning faolligini ta'minlash, o'quvchilarning o'z faoliyatidan qoniqish hosil qilishi va axborotlarni tahlil qilish hamda obyektiv baholash zaruriyatini tushunib yetishi bilan belgilanib, bu xususiyat o'qituvchilarda axborotlar bilan ishlash ko'nikmalarini shakllantirish bilan bir qatorda, ularda informatsiyaviy tahdidlarga qarshi turish immunitetini hosil qilish bilan ham amaliy ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy axborot va kommunikatsiya texnologiyalari o'qitishning yangi shakl va metodlarini ishlab chiqish uchun keng imkoniyat yaratildi. Shu bilan birga, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini chuqur o'rgatish, o'quvchilarni katta hajmdagi ma'lumotlarni qabul qilish, qayta ishlash va mustaqil ishlash muammosi yuzaga kelmoqda. Bugungi kunda faqatgina ma'ruzaga asoslangan an'anaviy darslarning vaqti o'tdi. Axborot oqimi sur'ati tezlashgan bir paytda o'tilayotgan har bir dars rang-barang bo'lmasa, o'quvchi e'tiborini bilimga jalb etish mushkul. Buning uchun o'qituvchi izlanishi, ijodkor bo'lmog'i darkor. Bunday holda, ayniqsa, darsni o'yinlar asosida ko'rish tizimiga asoslanib o'tish sezilarli samara beradi. Darslarda ham yangi ma'lumotlarni yetkazishdan avval o'qituvchi ularning dastlab olgan bilimlarini, tasavvurlarini aniqlashtiradi, bir tizimga soladi, olingan bilimlar har xil ko'rgazmali vositalar, slaydlar, multimediya, tarqatma materiallar, qo'shimcha adabiyotlar bilan mustahkamlansa, maqsadga muvofiq bo'ladi.

Darslarda foydalaniladigan har qanday interfaol usullar ta'limiy xarakteriga ega bo'lib, o'quvchilar bilimining mustahkamlanishiga, aniqlashtirilishi va kengayishiga, ularni umumlashtirishga va tizimga solishga yordam beradi. O'quvchilarda informatsiyaviy tahdidlarga qarshi turish immunitetini hosil qilish jarayonlari samaradorligi ko'p jihatdan o'rganilayotgan va tahlil qilinayotgan axborot manbalariga, ya'ni axborotlar olinayotgan manbalarning xilma-xilligiga hamda ularning rasmiyligi va ishonchliligi bilan bir qatorda axborotlarning o'zaro bog'liqligi va aloqadorligiga ham bog'liq bo'ladi. Axborotlarning o'zaro bog'liqligi va aloqadorligi ularning tizimga xos xususiyatlarga ega ekanligini ifodalaydi.

O'quvchilarda informatsiyaviy tahdidlarga qarshi kurashish immunitetini hosil qilishda axborotlar tizimi keng b'lishi va o'z xususiyatiga qarab yangilanuvchanligini, ya'ni o'zgarib borishi, yangiliklar bilan boyib borishini inobatga olish zarur. Ya'ni o'quvchilarda axborotlar bilan ishlash bo'yicha zaruriy tushunchalarni hosil qilishda ularga axborotlar ularning hayoti va kelajagiga ahamiyatli ta'sir ko'rsatuvchi xabar va ma'lumotlar majmuidan iborat ekanligini tushuntirish zarur. Axborotlar o'quvchilarning faolligini ta'minlash ularning faoliyatini obyektiv

baholash va rag'batlantirish omillari sifatida xizmat qiladi. O'quvchilarda informatsiyaviy tahdidlarga qarshi kurashish immunitetini hosil qilish va rivojlantirishda quyidagi yo'nalishlar bo'yicha aniq va ishonchli axborotlar to'plash va ulardan foydalanish maqsadga muvofiq.

XULOSA

Xulosa shuki, maqsadga ko'ra belgilangan vazifalarni amalga oshirishda muhim ahamiyat kasb etuvchi qator omillar sifatida keltirilgan bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini o'quvchilarda ijtimoiy faollik ko'nikmalarini shakllantirishga tayyorlash tizimini takomillashtirishga ta'sir ko'rsatuvchi asosiy omillar amaliyotda o'z ifodasini topsa, ijtimoiy faol o'quvchilar safi tobora kengayadi.

REFERENCES

1. Avliyaqulov N.X, Musayeva N.N. Pedagogik texnologiya: "Tafakkur Bo'stoni" 2012. - B. 17-19.
2. Салаева М.С., Абдурасулова Ш.К. Педагог профессионализмининг шаклланиши касбий кадрият сифатида намоён бўлиши // EURASIAN JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES, PHILOSOPHY AND CULTURE Innovative Academy Research Support Center. www.in-academy.uz. ISSN 2181-2888. With Impact Factor: 8.2. Volume 2 Issue 02, February 2022 Pages 183 -188. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6242575>
3. Salaeva M.S., Luxmanovna N.M. Kichik maktab yoshdagi o'quvchilarni ijtimoiy faolligini rivojlantirish // SCIENTIFIC PROGRESS VOLUME 3 | ISSUE 3 | March, 2022. ISSN: 2181-1601. Uzbekistan www.scientificprogress.uz Pages 380-383. <http://www.scientificprogress.uz/storage/app/media/3-3.%20064.%20380-383.pdf>
4. Бекназарова Х.Х. Формирование мобильности личности как педагогическая проблема // SCIENTIFIC PROGRESS VOLUME 3 | ISSUE 3 | 2022 ISSN: 2181-1601. Uzbekistan www.scientificprogress.uz Pages 384-390. <http://www.scientificprogress.uz/storage/app/media/3-3.%20065.%20384-390.pdf>
5. Shoyunusova F.S. Bola shaxsini shakllantirishda ota-onalarning o'rni // Международный научно-образовательный электронный журнал «ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА В XXI ВЕКЕ». ISSN: 2658-7998. Электронный журнал. Выпуск №22 (том 5) (январь, 2022). - С.1099-1103. https://www.mpcareer.ru/_files/ugd/a62191_0b77bb588ae44c41874c43e8211ea9a8.pdf
6. Салаева М.С., Джумабаева М.Б. Педагогнинг кичик мактаб ёшидаги болаларни ижтимоий мобиллигини оширишга таъсири // IJTIMOIIY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIIY JURNALI, ISSN - 2181-2608. With Impact Factor: 8.2 SJIF: 5.426 - Б. 59-62. Retrieved from <http://www.sciencebox.uz/index.php/jis/article/view/1552>
7. Салаева М.С., Бекназарова Х.Х. Бошланғич таълим ўқувчиларини ижтимоий мобиллигини ривожлантириш // EURASIAN JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES, PHILOSOPHY AND CULTURE Innovative Academy Research Support Center UIF = 8.2 | SJIF = 6.051 www.in-academy.uz Volume 2 Issue 4, April 2022 ISSN 2181-2888. Pages 136-139. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6511330>
8. Salaeva M.S., Koshnazarova M.A., Abdukodirov G., Radjabova D.A. Professionalism of the Teacher as a Pedagogical Credo in the Age of Innovation // SPECIALUSIS

- UGDYMAS / SPECIAL EDUCATION 2022 1(43). Pp. 10571 – 10576.
<https://www.sumc.lt/index.php/se/article/view/1637>
9. Hasanova M.T. Methodological bases of development of socially active competencies of future primary school teachers in students and improvement of its methodology. International Journal of Health Sciences 10646-10654.

KOLLAKATSIYALARNING INGLIZ TILIDAGI TA'SIRI VA TAVSIFI

Muhiddinov Anvar Gafurovich

f.f.d., Farg`ona davlat universiteti rus filologiyasi dotsenti

Obidova Xurshidaxon Mashrabjonovna

Farg`ona davlat universiteti lingvistika (ingliz tili) 2-kurs magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7229209>

Annotatsiya. Ushbu maqolada ingliz tilida kolokatsiyani shakllantirish jarayoniga ta'sir qiluvchi bir qator omillarni taqdim etadi va tavsiflaydi. Ushbu omillarni bilish juda muhim va muvaffaqiyatli muloqotni amalga oshirish uchun ushbu birikmalarni to'g'ri tushunish, yodlash va ulardan foydalanish uchun zarurdir. Maqolada kolokatsiya birliklari va ularning xatti-harakatlarini taqqoslash, shuningdek, ushbu birikma birliklarining chastotasi va sinonimlik darajasiga qarab guruhlariga bo'linish ko'rsatilgan. Muallif lingvistik korpusdan olingan keng ko'lamlı misollar asosida guruhlarining har biriga xos bo'lgan qo'shma gaplarni aniqlaydi va tilda har doim ham o'z-o'zidan paydo bo'lavermasligini isbotlashga harakat qiladi. Taqdim etilgan tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, ingliz tilida qo'shma gaplarning shakllanishi faqat sodir bo'lmaydi grammatika, sintaksis va leksikologiya qoidalariga muvofiq, lekin tugun semantikasi, nutq etimologiyasi va semantik prosodiya bilan ham belgilanadi.

Kalit so'zlar: kollakatsiya, qo'shilish, qo'shma gap, lingvistik korpus, semantik prosodiya, nutq etimologiyasi.

INFLUENCE AND DESCRIPTION OF COLLOCATIONS IN ENGLISH

Abstract. This article presents and describes a number of factors that influence the process of collocation formation in English. Knowing these factors is very important and necessary to properly understand, memorize and use these compounds for successful communication. The article shows the comparison of collocational units and their behavior, as well as the division into groups based on the frequency and degree of synonymy of these collocational units. Based on a wide range of examples taken from the linguistic corpus, the author determines the compound sentences characteristic of each of the groups and tries to prove that they do not always appear spontaneously in the language. The results of the presented analysis show that the formation of compound sentences in English occurs not only according to the rules of grammar, syntax and lexicology, but is also determined by node semantics, speech etymology and semantic prosody.

Key words: collocation, conjunction, collocate, linguistic corpus, semantic prosody, speech etymology.

ВЛИЯНИЕ И ОПИСАНИЕ ОБРАЗОВАНИЙ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Аннотация. В данной статье представлен и описан ряд факторов, влияющих на процесс образования словосочетаний в английском языке. Знание этих факторов очень важно и необходимо для правильного понимания, запоминания и использования этих соединений для успешного общения. В статье показано сравнение словосочетаний и их поведения, а также разделение на группы на основе частотности и степени синонимичности этих словосочетаний. На широком круге примеров, взятых из лингвистического корпуса, автор определяет сложные предложения, характерные для каждой из групп, и пытается доказать, что они не всегда возникают в языке спонтанно. Результаты представленного анализа показывают, что образование сложных предложений в английском языке происходит не только по правилам грамматики,

синтаксиса и лексикологии, но и определяется узловой семантикой, речевой этимологией и смысловой просодией.

Ключевые слова: словосочетание, союз, соединение, лингвистический корпус, семантическая просодия, речевая этимология.

KIRISH

Har qanday tildagi birikmalar, qoida tariqasida, shakllanish sabablarini tushuntirib bo'lmaydigan idiomatik iboralar sifatida qaraladi. Ingliz tili lug'atini o'rgatish sohasidagi eng nufuzli mualliflardan biri bo'lgan Maykl Lyuisning g'oyasi juda to'g'ri va tushunarli: "Kollokatsiyalarning shakllanishi mantiq yoki chastota bilan belgilanmaydi va shu bilan birga lingvistik funktsiyaning ta'siri sodir bo'ladi."

Nazariy grammatikada "kollokatsiya" atamasi odatda sintaktik va semantik jihatdan yaxlit birlik belgilariga ega bo'lgan ikki yoki undan ortiq so'zlardan iborat bo'lgan ibora deb ataladi, unda tarkibiy qismlardan birini tanlash ma'noga ko'ra amalga oshiriladi, va ikkinchisini tanlash birinchisini tanlashga bog'liq. Kollokatsiyalarsiz muloqot qilish deyarli mumkin emas (farqli ravishda o'z xususiyatlariga ko'ra birikmalarga o'xshash idiomalar) va ularni noto'g'ri yaratish yoki ishlatish aloqaning buzilishiga va uning a'zolarini noto'g'ri tushunishga olib keladi; oqibatlari salbiy bo'lishi mumkin lekin umuman aloqa jarayoniga va natijasiga ta'sir qiladi. Bunda biz tadqiqotimizning dolzarbligini ko'ramiz. Misol uchun, "to run business" - "biznesni yuritish" iborasi kollokatsiya sifatida qabul qilinadi.

Ammo, agar qo'shma joylashuvni qandaydir tarzda tushuntirish mumkin bo'lsa, bu ko'proq ma'noga ega bo'lar edi va, masalan, chet tilini o'rganish talabalar tomonidan tezroq va osonroq yodlanadi.

Gap bo'laklarining birikma qobiliyatini tavsiflashda so'z turkumining ichki tuzilishi ma'nosida birinchi marta "kollokatsiya" atamasi V.Fowler tomonidan ishlatilgan. Ingliz tilshunosi qaram elementlarning tuzilishiga alohida e'tibor berib, potentsial fe'l iboralarni ko'rib chiqdi. V.Fowler ingliz tilidagi fe'llarning kombinator modellarining tasnifini batafsil ko'rsatdi, buning asosi ularning valentligi edi. Bu til o'rganishga yangi yondashuvni belgiladi.

XX asr o'rtalarida "Kollokatsiya" atamasi J.R.Furs boshchiligidagi London lingvistik maktabi vakillari tomonidan keng qo'llanila boshlandi. Bu maktab ta'limotining manbai B.Malinovskiy tomonidan tuzilgan vaziyat kontekstining sotsiolingvistik konsepsiyasi bo'lib, bu yerda kolokatsiya tahlil qilinayotgan leksemaning muayyan so'zlar bilan doimiy mos kelishini bildirgan. Ushbu nazariyada qo'shma so'zlar odatiy, tez-tez takrorlanadigan so'z birikmalari bo'lib, ularning qo'shma ko'rinishi o'zaro kutishning muntazam tabiatiga asoslanadi va sof semantik omillar bilan bog'liq.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Rus tilshunosligida birikma tushunchasi O.S.Axmanova, S.G.Ter-Minasova va boshqa ba'zi tilshunos olimlarning asarlarida tasvirlangan bo'lib, bu atama "nutqdagi so'zlarning leksik-frazeologik shartli muvofiqligi ularning ko'p ma'noliligini amalga oshirish sifatida" degan ma'noni anglatadi.

Rus olimi E.G.Borisova tomonidan taklif qilingan birikmaning yana bir ta'rif mavjud: "Kollokatsiyalar so'z birikmalari bo'lib, unda bir komponent (mos yozuvlar yoki asosiy, erkin bo'lmagan) xabarning ma'nosi, uning mavzusi va birikma frazeologizmlari bilan belgilanadi. va boshqa komponent (erkin) kalit so'zni tavsiflaydi va semantik jihatdan kalit so'zdir".

Tadqiqotning maqsadi ingliz tilida qo'shma gaplarning shakllanishi jarayoniga ta'sir qiluvchi bir qator omillarni aniqlash edi.

Tildagi qo'shma gaplarning shakllanishiga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash nazariy va amaliy ahamiyatga ega. Masalan, ma'lum bir tamoyilga (masalan, bir nechta umumiy so'z) muvofiq tuzilgan maxsus lug'atlarni (lug'at) yaratishda kombinatsiyalar) yoki chet tillarini o'rgatishda bu bilim muhimdir. Ona va xorijiy tillarning birikmalarini bilish va ulardan to'g'ri foydalanish kommunikantlarning muloqot va tushunish jarayonini osonlashtiradi, chunki ma'lum bir tilda so'zlarning va iboralarning mavjudligi aniq belgilanadi va normallasadi.

Ushbu tadqiqot maqsadiga erishish uchun bir qator vazifalarni qo'ydi va, xususan, tadqiqot uchun tanlangan ba'zi birikmalarining shakllanishini ko'pincha birgalikda ishlatiladigan ikki yoki undan ortiq so'zlarni birlashtirish jarayoni sifatida ko'rib chiqildi. Bu fikr Sinkler tomonidan shakllantirilgan tezisga asoslanadi: "Kollokatsiya matndagi ikki yoki undan ortiq so'zlarning bir-biridan qisqa masofada birgalikda qo'llanilishidir. Qoida tariqasida, ular to'rttadan ko'p bo'lmagan so'zlar bilan ajratiladi. Sinkler o'z asarlarida "kollokat" atamasini chastotasi tasodifiy chastota darajasidan yuqori bo'lgan so'z bilan cheklaydi.

XULOSA

Qisman yoki yaqin sinonimlar guruhidagi har bir birlikning joylashish xatti-harakatlarini taqqoslash xarakterli kollokatlarni, ya'ni guruhning bir a'zosi bilan tez-tez ishlatiladiganlarni aniqlashni osonlashtirdi. Tadqiqot uchun quyidagi birliklar tanlangan:

1-guruh: issue, aspect, factor - masala, jihat, omil

2-guruh: run, head, manage - yugur, bosh, boshqar

3-guruh: deal with, handle - muomala qilish, ishlov berish

4-guruh: aim, objective, target, goal - maqsad, maqsad, maqsad, maqsad

5-guruh: system, process, procedure - tizim, jarayon, protsedura

Shuni xulosa qilib ta'kidlash mumkinki, kollokatsiyalarni yaratish jarayoniga ta'sir qiluvchi bir qator omillar mavjud. Bu jarayonga ta'sir qiluvchi birinchi va eng muhim omil - bu murojaat so'zining semantikasidir.

REFERENCES

1. Axmanova O.S. Lingvistik atamalar lug'ati. 6-nashr. M.: URSS, 2012. 576 b.
2. Borisova E.G. Matndagi so'z. Rus tilidagi birikmalar lug'ati (barqaror kombinatsiyalar). kalit so'zlarning inglizcha-ruscha lug'ati bilan til. M., 1995. 148 b.
3. Korpusga asoslangan kontrastiv tilshunoslikdagi yutuqlar / Aijmer K., Altenberg B., tahrirlar. amsterdam, Filadelfiya: Jon Benjamins. 2013. 295 b.
4. Fowler H.W. Zamonaviy ingliz tilidan foydalanish lug'ati: Klassik birinchi nashr. Oksford: Oksford universiteti nashriyoti, 2009. 825 b.
5. Lyuis M. Leksik yondashuvni amalga oshirish - nazariyani amaliyotga tatbiq etish. Hove, Angliya: Til o'rgatish nashrlari, 2008. 223 b.
6. Sinclair J. Th e ibora, butun ibora va iboradan boshqa hech narsa. Frazologiya: An fanlararo istiqbol. Amsterdam, Filadelfiya: Jon Benjamins, 2008. 422 p.
7. Ilg'or o'quvchilar uchun Collins COBUILD inglizcha lug'ati (3d nashri) / Sinclair J., ed. Glasgow: Harper Collins, 2001. 1703 p.

8. Ravshanovna, G. N. (2019). TRAINING THE PRIMARY SCHOOL TEACHERS TO INNOVATION ACTIVITIES IN HIGHER EDUCATION SYSTEM. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences* Vol, 7(12).
9. Ravshanovna, G. N., & Ahmadjanovna, E. T. U. (2021). Methodological characteristics of formation of tolerance skill pupils in primary school. *ACADEMICIA: AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL*, 11(1), 1623-1628.
10. Ravshanovna, G. N. (2021). Methods of development tolerance skills pupils in primary school. *ACADEMICIA: AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL*, 11(1), 1221-1224.
11. Ortiqov, R. (2022, June). STRUCTURAL AND SEMANTICAL FEATURES AND DIFFERENCES OF ORAL AND WRITTEN SPEECH. In *INTERNATIONAL CONFERENCES ON LEARNING AND TEACHING* (Vol. 1, No. 9, pp. 438-442).
12. Mirzayeva, D. (2021). PROVERBS AND SAYINGS AS A PRODUCT OF THE NATION'S COGNITIVE THINKING. In *Multidiscipline Proceedings of Digital Fashion Conference* (Vol. 1, No. 2).
13. Мирзаева, Д. И. (2017). АНАЛИЗ ДИСКУРСА УЧЕНИЯ И ИЗУЧЕНИЯ. *Актуальные научные исследования в современном мире*, (4-2), 73-75.
14. Mirzayeva, D. (2019). THE CONCEPT OF" FRIENDSHIP" IN UZBEK AND ENGLISH LINGUISTIC CULTURE. *Мировая наука*, (11), 29-32.
15. Mirzaeva, D. I. (2020). THE ROLE OF PAREMIOLOGY IN THE LANGUAGE SYSTEM. *Scientific Bulletin of Namangan State University*, 2(6), 245-251.

**БОЛАЛАР ШЕЪРИЯТИДА ҚЎЛЛАГАН ҲАШАТИШЛАР
ЛИНГВОПОЭТИКАСИ****Собирова Дилафруз**

(PhD) Андижон давлат педагогика институти

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7229242>

Аннотация. Мақолада ўзбек болалар шеъриятида алоҳида ўрин тутган бадиий тасвир воситаларидан бири ҳаштишининг юзага келиши ва унинг болаларнинг ёши, тафаккури, дунёқараши, психологияси, теварак-атрофга, жонли - жонсиз нарсаларга бўлган муносабати асосида шаклланиши; бола нутқида муқим ўрнига эга эканлиги кўрсатиб ўтилган; ҳаштишларни мавзуй гуруҳлар ажратилиб, мисоллар орали изоҳлаб берилган.

Таянч сўз ва иборалар: ўзбек болалар шеърияти, ҳаштиш, морфологик усул ёрдамида ҳаштиш, лексик-семантик усул ёрдамида ҳаштиш ҳосил қилиш.

ЛИНГВОПОЭТИКА СРАВНЕНИЙ В ДЕТСКОЙ ПОЭЗИИ

Аннотация. В статье одним из средств художественного изображения, занимающим особое место в узбекской детской поэзии, является возникновение сравнения и его формирование с учетом детского возраста, мышления, мировоззрения, психологии, отношения к окружающему, одушевленным и неживым предметам. ; показано, что у ребенка есть фиксированное место в его речи; сравнения разбиты на тематические группы и пояснены примеры.

Основные слова и словосочетания: узбекская детская поэзия, сравнение, сравнение с использованием морфологического метода, создание сравнения с использованием лексико-семантического метода.

LINGUPOETICS OF SIMILES USED IN CHILDREN'S POETRY

Abstract. The article discusses the emergence of analogy, one of the means of artistic expression, which has a special place in Uzbek children's poetry, and its formation on the basis of children's age, thinking, worldview, psychology, attitude to the environment, animate and inanimate objects; the child is shown to have a stable place in speech; the analogies are divided into thematic groups and explained between examples.

Keywords and phrases: Uzbek children's poetry, simulation, morphological simulation, lexical-semantic simulation.

КИРИШ

Маълумки, сўзнинг кудрати, туганмас сехри ва жилоси бадиий асарларда бутун бўй-басти билан намоён бўлади. Айниқса, бу ҳолат болалар адабиётида ўзгача бир одмилик, соддаликка йўғрилган тарзда юзага чиқарилади. Болалар адабиётининг олдида турган вазифалардан бири ёш авлоднинг бадиий, маърифий-эстетик қарашларини ривожлантириш экан, демак, бу борада унинг олдидаги вазифалар улкан. Шунингдек, ёш китобхон қалбига эзгулик уруғини сочиш, эстетик дидини тарбиялаш ва уни жамият учун фойда келтирадиган ижтимоий фаол инсонга айлантиришдан иборат. Буни дилдан ҳис қилган болалар ижодкорлари азалдан ўз асарларида айнан мана шу мақсадни рўёбга чиқариш учун она тилимиздаги барча имкониятлардан тўлиқ фойдаланишга ҳаракат қилиб келишади. Ўзбек тилига давлат тили мақомининг берилиши, миллий адабиётимизга муносабатнинг ўзгариши, болалар адабиётини ривожлантириш ва тарғиб

килишда янгича замонавий ёндашувларнинг юзага келиши, жаҳон адабиёти, жумладан, дунё болалар адабиёти дурдоналарини тўғридан-тўғри асос тилда ўрганиш учун янги саҳифаларнинг очилиши ўзбек болалар шеърятининг мазмун-мундарижасини батамом ўзгартириб юборди, болалар шеърятига мумтоз ва жаҳон адабиётидан илҳомланган поэтик руҳ кириб келди. Ҳатто шеърый тўпламларнинг номларида ҳам юксак поэтизм, бадий таъсирчанлик кўзга ташланди. Анвар Обиджоннинг «*Ғалати мактублар*», *Капалак қўшиғи*», «*Полосонлик паллопонлар*»; Турсунбой Адашбоевнинг «*Осмондаги дарвоза*», «*Осмон ойдан бошланар*», «*Қарга қақимчи*»; Кавсар Турдиевнинг «*Рақамлар бўйлаб саёҳат*», «*Қувноқ алифбо оламига саёҳат*», «*Согинчлар сочилган бекатда*»; Абдурахмон Акбарнинг «*Уйқучининг тушлари*», «*Ғаройиб автобус*», Қамбар Отанинг «*Атлас кийган мушукча*», Дилшод Ражабнинг «*Яхши бола – бахши бола*», «*Поезднинг боласи*», Х.Шомуродовнинг «*Тўполончи чумчуқлар*», Х.Комиловнинг «*Мазали китоб*», Яҳё Тоғанинг «*Қарчигайнинг жияни*» деб номланган тўпламлари номининг ўзидаёқ катта бадий маҳорат, юксак поэтизм унсурлари кўзга ташланиб турибди. Ижодкорлар мазкур тўпламлардан жой олган шеърларда бадий тасвир воситаларининг барча турларидан тўлиқ фойдаланган ҳолда, янгича тимсоллар, кўчимлар, метафоралар, бетакроп поэтик тасвирларни юзага чиқаришга уринишган.

МЕТОД ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Манбаларда ўхшатиш учун тўртта унсурнинг қатнашиши шарт деб олинади: а) ўхшатилаётган нарса; б) ўхшаётган нарса; в) ўхшатилиш сабаби, икки нарса-тушунчани бир-бирига ўхшатиш асоси; г) ўхшатиш конструкциясидаги грамматик восита.

Масалан: *Дарсни қилмай келибсан, Турибсан-ку бўзариб,*

Икки юзинг шолғомдек, Кетмаса бас, қизариб. (К.Турдиева. “Сайланма”, 133-бет)

Мазкур шеърда ўхшатилаётган нарса “шолғом”, ўхшаётган нарса “юз”, икки нарсанинг бир-бирига ўхшатилиш асоси “қизариш”, ўхшатиш конструкциясидаги грамматик восита “-дек” кўшимчаси. Шоира дарс қилмай келган ўқувчининг ҳолатини шолғомнинг кўринишига ўхшатиб, чиройли бадий тасвир ҳосил қилган.

Қуйидаги сатрларда ҳам шундай ҳолатга дуч келамиз:

Гулдай учар капалак,

Қизлар сочи жамалак.

Қиқир-қиқир кулади,

Дошқозонда сумалак;

Қанот ёзган бургутдай,

Кенгайган қир-далалар.

Эртакларда топилмас,

Бу ажойиб паллалар. (Дилшод Ражаб. “Поезднинг боласи”, 6-,7- бетлар) “Капалак”ни “гул”га, “қир-адирлар”ни “қанотини ёзган бургут”га ўхшатиш болаларга чексиз завқ-шавқ беради, табиатдан баҳра олишга ундайди.

Болалар шеърятинида ўхшатишларнинг икки тури учрайди: а) содда ўхшатишлар; б) мураккаб ўхшатишлар.

Содда ўхшатишларда бир предметга хос бўлган хусусият иккинчи бир предметга кўчирилади. Масалан:

Нок келтирганди дадам,

Нор билан кўрдим баҳам.

Новвотдек экан томи,

Нашвати эрур оти. (Абдурахмон Акбар. “Ғаройиб автобус”, 36-бет)

Бу ўринда нок сўзи новвот сўзига маза семаси асосида ўхшатиляпти.

Мураккаб ўхшатишларда бир предметнинг бир нечта хусусияти бошқа предметга солиштирилади. Мисол:

Қолаверса, Ватаним,

Бошим силаб отамдек,

Меҳр бериб онамдек,

Ўстирмоқда Хотамдек. (У.Абдуазимова. “Ўзбекча туш кўраман”, 60-бет)

Мазкур мисолда отанинг бағрикенглиги, онанинг меҳрибонлиги, Хотамнинг саховати фақат битта объектга – Ватанга нисбатан қўлланяпти.

Болалар шеъриятида ўхшатишлар билан бир қаторда нарса ва предметлар ўртасидаги ўхшашликка асосланган ўхшашли кўчим – метафора (истиора) ҳам учрайди.

ТАДҚИҚОТ НАТИЖАСИ

Метафора грекча *metaphora* – кўчириш сўздан олинган бўлиб, предметлар ўртасидаги ўхшашликка асосланган поэтик кўчим, яъни ўхшашлик кўчим саналади. Метафора ўхшатишдан қуйидаги жиҳатлари билан фарқланади: а) ўхшатишда ўхшатишлар ҳам, ўхшатишмиш ҳам ҳам маълум грамматик воситалари билан биргаликда ўз маъноларида қатнашадилар. Метафорада эса ўхшатишлар нарса ўрнида ўхшатишмишнинг ўзи кўчма маънода келади; б) ўхшатишда ҳамма вақт икки ёки уч компонент иштирок этиб, у хоҳлаганча кенгайтириши мумкин, метафорада кўчма маъно ташувчи бир компонентгина иштирок этади. Баъзи манбаларда у истиора атамаси билан аталади. Икки нарса-ҳодисанинг ўхшашлигига асосланган мажоз метафора ёки истиора деб аталади. Метафора ёпик ўхшатишдир. Ўхшатиш учун зарур бўлган сўз ва қўшимчалар унда тушиб қолади.

Д.Қуроновиқнинг фикрича, метафора моҳиятан яширин ўхшатиш бўлиб, унда ўхшатилаётган нарса тилга олинмаган ҳолда унинг маъноси ўхшаётган нарса воситасида юзага чиқарилади. Бадиий адабиётда метафоранинг маъноси ғоят серқирра, чунки у матндаги бошқа сўзлар билан бирга мазмуний бутунликни ташкил қилиб, улар билан алоқада ҳосил қилинган тасаввурлар маъно диапазонини кенгайтиради. Лексик метафора маъноси бир сўз доирасида англашилиши мумкин ва у номинатив (аташ) вазифасини бажаради, бадиий метафоранинг функцияси эса аташдан анча кенг, у матндаги бошқа сўзларнинг маънолари таъсирида мазмунни кенгайтиради ва эстетик вазифа бажаради. Бу ҳолат катталар шеъриятига нисбатан болалар шеъриятида янада яққолроқ намоён бўлади. Масалан:

Яшил тароқ арчалар,

Кенг ёзиб қулочини.

Эринмасдан шамолнинг

Тарар пахмоқ сочини. (Турсунбой Адашбоев, “Она тилим”, 10-бет)

МУҲОКАМА

Бу ерда арчаларнинг нинабаргларига нисбатан *тароқ*, шамолга нисбатан *пахмоқ* соч истиораларининг қўлланилиши ўзига хос поэтик образни юзага келтирган. Аниқроқ қилиб айтадиган бўлсак, арчаларнинг нинабарглари тароққа, шамолнинг ҳолати пахмоқ сочга ўхшатишган.

Демак, бу каби кўчма маънодаги ўхшатишларга метафора ёки истиора деб ёндашиш тўғри бўлади, чунки истиора бу оддий ўхшатиш эмас, у табиий бўлса, сўзга гўзаллик бағишлайди. Юқорида таъкидлаганимиздек, ҳар қандай ўхшатишда ўхшатилаётган нарса ва ўхшаётган нарсанинг бўлиши талаб этилади, истиорада эса фақат ўхшаган нарса тилга олинади, ўхшатилаётган нарса яширин бўлади. Масалан, қиш фаслида тол шохларида қировнинг қотиб қолиши, *музбалдоққа*, ўхшатиляпти:

Тол шохиди – «музбалдоқ».

Қуш-у ҳайвонлар учун,

Булар балки музқаймоқ. (Анвар Обиджон. “Музбалдоқлар”, 31-бет)

Қор оқ кўрпа, оппоқ зарга ўхшатиляпти:

Туни билан булут қорни элаб чиқди,

Тўқайзорни оқ кўрпага белаб чиқди. (Турсунбой Адашбоев. “Қарға қақимчи”, 8- 42-бетлар)

Элагин қоқди булут,

Роса гуппа-гуппалаб.

Дов-дарахтни беади,

Оппоқ зарин упалаб (Турсунбой Адашбоев. “Она тилим”, 20-бет)

Куйидаги мисолда Ўзбекистон байроғининг кўринишидан фойдаланиб, чиройли метафора ҳосил қилинган.

Ҳаво ранг, оқ ва яшил,

Бордир қизил белбоғи. (Наримон Орифжонов. “Ўзбекистон байроғи”, 1-синф учун “Синфдан ташқари ўқиш китоби”дан, 13-бет)

Бу каби метафоралар ўқувчига олам-олам завқ бағишлайди. Бошқа бир томондан, уни фикрлашга, гап нима ҳақида кетаётганини топишга, айтилган тасвирни тасаввур қилишга ундайди.

ХУЛОСА

Хулоса қилиб айтганда, болалар адабиётида ўқувчиларнинг дунёқарашини кенгайтириш, уларни фикрлашга ундаш, нарса-ҳодисаларни бир-бирига солиштириш ва ўхшаш томонларини топиш ва нутқда қўллашга одатлантиришда метафора (истиора)ларнинг ўрни катта. Ўринли қўлланган метафора (истиора)лар бадийликни оширишга, асарнинг эстетик таъсирини кучайтиришга хизмат қилади.

REFERENCES

1. Бобоев Т. Адабиётшунослик асослари. –Тошкент: Ўзбекистон, 2001.
2. Исҳоқов Ё. Сўз санъати. – Тошкент: Зарқалам, 2006.
3. Муродий Т. Истиора // Ўзбек тили ва адабиёти, 1972, №6. – Б. 78-80.
4. Қурононов Д., Мамажонов З., Шералиева М. Адабиётшунослик луғати. – Тошкент: Академнашр, 2013.
5. Худойбердиев Э. Адабиётшуносликка кириш. – Тошкент: Шарк, 2008. – Б. 136.
6. D.A.Sobirova. BOLALAR SHE’RIYATIDA ALLITERATSIYA. Илмий хабарнома. Серия: Гуманитар тадқиқотлар, 2020, № 5(49)

ЭРКАК / АЁЛ НУТҚИДАГИ ЭМОТИВ ЖУМЛАЛАР

Ахмедов Дилшод Комилжонович

Ў.Д.Ж.У. мустақил тадқиқотчиси

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7229271>

Аннотация. Ушбу мақолада эркак ва аёл нутқининг назарий жиҳатдан ҳар қандай ҳис-туйғуларни ҳар қандай коммуникатив йўналиши ифодаси ёрдамида ифодаланиши ва эмотив гапларнинг умумий хусусияти бу – ёзувда ундов белгиси билан етказилган ўзига хос интонацияси, ҳамда ёзма нутқнинг ундов гаплардаги ҳиссиётлилиги борасида қисқача ёритилган.

Калим сўзлар: эркак ва аёл нутқи, ҳис-туйғулар, коммуникатив йўналиши, ёзма нутқ, ундов гаплар, ҳиссиётли, жумла, дарак, ундовчи, сўроқ гаплар, эмотив, таҳлил қилиши, ҳис-туйғулар, журналистик интервьюлар таҳлили, тилишунослар.

ЭМОЦИОНАЛЬНЫЕ ПРЕДЛОЖЕНИЯ В МУЖСКОЙ/ЖЕНСКОЙ РЕЧИ

Аннотация. В данной статье теоретически выражение любых чувств в речи мужчин и женщин с помощью выражений любой коммуникативной направленности, а общей чертой эмотивных предложений является специфическая интонация, передаваемая восклицательным знаком на письме, и эмоциональность кратко поясняется письменная речь в восклицательных предложениях.

Ключевые слова: мужская и женская речь, эмоции, коммуникативная направленность, письменная речь, восклицательные предложения, эмоциональный, предложение, образ, восклицательные, вопросительные предложения, эмотив, анализ, эмоции, анализ журналистских интервью, лингвисты.

EMOTIVE SENTENCES IN MALE / FEMALE SPEECH

Abstract. In this article, the theoretical expression of any emotion in any communicative direction is expressed in male and female speech, and the general feature of emotive sentences is the specific intonation conveyed by exclamation marks in writing, as well as the emotionality of written speech in exclamation sentences.

Key words: male and female speech, emotions, communicative direction, written speech, exclamatory sentences, emotional, sentence, image, exclamatory, interrogative sentences, emotive, analysis, emotions, analysis of journalistic interviews, linguists.

КИРИШ

Синтактик даражадаги эмотив муаммосини кўриб чиқаётиб, замонавий тилишунослик ундов гапларни бошқа коммуникатив турдаги гаплар – дарак, ундовчи, сўроқ гаплар билан бир қаторда қўймаслигини эслатиб ўтамиз. Назарий жиҳатдан ҳар қандай ҳис-туйғуларни ҳар қандай коммуникатив йўналиш ифодаси ёрдамида ифодалаш мумкин. Эмотив гапларнинг умумий хусусияти бу – ёзувда ундов белгиси билан етказилган ўзига хос интонациядир. Тадқиқотимиз ёзма нутқ асосида олиб борилганлиги боис, ундов белгиси жумланинг ҳиссиётлилиги борасида асосий белги бўлиб хизмат қилди.

Эмотив жумлаларни таҳлил қилишда биз турли хил ҳис-туйғулар ва реакцияларни ифодаловчи эмотив дарак гап жумлаларини (улар шартли равишда *oui, pop, si* сўз бирикмаларини ҳам ўз ичига олади) ва илтимоснинг турғунлигини, бақувват муружаатни ифодаловчи эмотив ундовчи жумлаларни ажратдик.

МЕТОД ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Эҳтимол, аёл нутқида ҳиссий жумлалар эркакникига қараганда кўпроқдек. Бирок, биринчи бўлимда келтирилган маълумотлар, ҳиссиётнинг вазиятли шартлиликка тўла боғлиқлигини кўрсатади. Эслатиб ўтамиз, Г.Каннинг "Француз карикатурасида аёл" китобида эркак ташаббускорлар томонидан таклиф қилинган эмотив таклифлар сони баланд эди: 8 тага қарши 12. Бошқача қилиб айтганда, аёл камдан-кам ҳоллардагина эркак билан суҳбатни эскламатив сўзлар билан бошлайди. Шу билан бирга, репликаларнинг бутун ҳажмидаги (эркаклар – 52, аёллар – 51) ҳиссий баёнли жумлаларнинг умумий сони аёлларда сал кўп: аёллар – 19, эркаклар – 14. Шундай қилиб, деярли барча "эркак" ҳиссий жумлалар бир вақтнинг ўзида ташаббускор, "аёл" эмотив жумлалар эркакларнинг сўзига жавоб сифатида қаралиши мумкин:

H: C'est bete de se facher comme ca ... faisons la paix, alors!

F: Oui! je te vois venir avec ton pantalon! Dans ce moment-ci, tu ne demandes qu'a etre raccomode (P.352)

Аёлларда эмоционал рағбатлантирувчи жумлалар сони эркакникига нисбатан икки барабар кам: 8 нисбатан 4. Бу, табиийки, эркакларнинг жамиятдаги мавқеи хусусиятлари билан боғлиқ.

Журналистик интервьюлар таҳлили шуни кўрсатдики, аёлларнинг жавобларида 50 та, эркакларнинг жавобларида 31 та эмотив жумлалар бор, яъни, 1,6 барабар кам. Аммо бу ҳолатдаги асосий фарқ бу – жавобдаги эмотив сўзнинг позициясидир: аёл нутқида, ҳаяжонли жумла журналистнинг саволига биринчи жавоб вазифасини бажаради, эркаклар нутқи учун бу ҳиссий гапнинг позицияси одатий эмас. Аёллардаги 50 та эмотив жумланинг ярмидан кўпи (27) жавоб ибора-репликалардир, эркакларда эса – атиги 4. Шундай қилиб, аёлларнинг жавобларида эмоционал реакция рационал баҳодан устун туради.

Тилшунослар таъкидлашларича, нутқнинг ҳиссий бойлиги ошгани сайин, иборанинг предмет-мантикий мазмуни камроқ аниқланади, таркибий қисмлари орасидаги синтактик алоқалар заифлашади. Шу билан бирга, ундов сўзлари ва синтактик сегментация сўзловчи томонидан бошдан кечирилган юқори ҳис-туйғуни ифодалайди (Веденина, 1988:104). Аёлларнинг баъзи ҳиссий жавоблари бу жумланинг юқори даражада бўлинмаслиги билан тавсифланади:

(De "la Separation", le spectateur sort un peu secoue. Et vous, du turnage?)

- *En pleine formel* (MF, 24 nov. 1994: 51).

(Sur quels criteres pensez-vous avoir ete ardicillіği engagee par vos differentents employeurs?)

- *Sur ma personne, quelle savol!* (PM, 13 janv. 1994:22).

ХУЛОСА

Адабий асарларни таҳлил қилиш аёлларнинг ҳиссиётлари фойдасига аниқ жавоб бера олмайди. Юқорида таъкидлаб ўтилганидек, муаммо алоқанинг вазият шароитларини ҳисобга олишда. Шу билан бирга, аёл характерларида ҳиссиётли иборалар сони кўпроқ (адабий асарларнинг бутун ҳажмида): 808 га нисбатан 952. Биз эркак нутқида ҳиссий рағбатлантирувчи жумлаларнинг устунлигини топа олмадик (сўзловчининг устувор мавқеи кўрсатгичи сифатида). Бизнинг маълумотларга кўра, уларнинг 115 таси аёллар нутқида, 87 таси эркак нутқида. Шундай қилиб, таҳлил

натижалари социолингвистик тадқиқотларда ситуацион хусусиятларнинг аҳамиятини таъкидлайди.

REFERENCES

1. Akhrorova R.U. Semantic analysis of phraseological units representing “youth” in French and Uzbek languages. *Theoretical & Applied Science*, – 2021. № 7. – P. 122-126.
2. Akhrorova R.U. Semantic analysis of phraseological units representing age periods in French and Uzbek languages. *Theoretical & Applied Science*, – 2020. № 3. – P. 186-189.
3. Akhrorova R.U. (2021/9/28). The Linguistic Image of The World and The Gender Aspect of The Concept of “Age” In French and Uzbek. *International Scientific Journal Theoretical & Applied Science*, 101, 585-589.
4. Akhrorova R.U. (2021/7/23). Semantic Analysis of Phraseological Units Representing “Youth” in French and Uzbek Languages. *International Scientific Journal Theoretical & Applied Science*, 99, 122-126.
5. Asqarova, Sh.I. TERMINOLOGY OF THE DIRECTION OF LANGUAGE CONTACTS IN MODERN LINGUISTICS. *Scientific Bulletin of Namangan State University*, 2020. 2 (11), 234-239.
6. Ziyodbek, A. (2022). O ‘ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA JINSNING IFODALANISHI. *EDITORIAL BOARD*, 613.
7. Kaharova, M. (2021). MICRO FIELD OF LEXEMES WHICH DENOTE UZBEK PEOPLES’HOLIDAYS AND WORK CEREMONIES.

ЎЗМА НУТҚДА САВОЛЛАР ТИПОЛОГИЯСИ ХАМДА СЎЗЛАРНИ ТАШКИЛЛАШТИРИШ МУАММОЛАРИ

Ахмедов Дилшод Комилжонович

Ў.Д.Ж.У. мустақил тадқиқотчиси

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7229297>

Аннотация. Ушбу мақолада эркак ва аёл нутқининг назарий жиҳатдан ҳар қандай ҳис-туйғуларни ҳар қандай коммуникатив йўналиши ифодаси ёрдамида ифодаланиши ва эмотив гапларнинг умумий хусусияти бу – ёзувда ундов белгиси билан етказилган ўзига хос интонацияси, ҳамда ёзма нутқнинг ундов гаплардаги ҳиссиётлилиги борасида қисқача ёритилган.

Калит сўзлар: эркак ва аёл нутқи, ҳис-туйғулар, коммуникатив йўналиши, ёзма нутқ, ундов гаплар, ҳиссиётли, жумла, дарак, ундовчи, сўроқ гаплар, эмотив, таҳлил қилиш, ҳис-туйғулар, журналистик интервьюлар таҳлили, тишунослар.

ТИПОЛОГИЯ ВОПРОСОВ И ПРОБЛЕМЫ СЛОВООБРАЗОВАНИЯ В ПИСЬМЕННОЙ РЕЧИ

Аннотация. В данной статье теоретически выражение любых чувств в речи мужчин и женщин с помощью выражений любой коммуникативной направленности, а общей чертой эмотивных предложений является специфическая интонация, передаваемая восклицательным знаком на письме, и эмоциональность кратко поясняется письменная речь в восклицательных предложениях.

Ключевые слова: мужская и женская речь, эмоции, коммуникативная направленность, письменная речь, восклицательные предложения, эмоциональный, предложение, образ, восклицательные, вопросительные предложения, эмотив, анализ, эмоции, анализ журналистских интервью, лингвисты.

TYPOLOGY OF QUESTIONS AND WORD ORGANIZATION PROBLEMS IN WRITTEN SPEECH

Abstract. In this article, the theoretical expression of any emotion in any communicative direction is expressed in male and female speech, and the general feature of emotive sentences is the specific intonation conveyed by exclamation marks in writing, as well as the emotionality of written speech in exclamation sentences.

Key words: male and female speech, emotions, communicative direction, written speech, exclamatory sentences, emotional, sentence, image, exclamatory, interrogative sentences, emotive, analysis, emotions, analysis of journalistic interviews, linguists.

КИРИШ

Нутқнинг барча коммуникатив турлари орасидан савол биз учун энг катта кизиқиш уйғотади. Маълумки, саволнинг асосий мақсади - маълумот сўраш, шу боис суҳбатдошнинг реакциясини тахмин қилади. Шундай қилиб, саволни бериш усули биринчи навбатда коммуникантлар ўртасидаги шахслараро муносабатларнинг табиати билан белгиланади. Мавқе жиҳатдан ўзига ишончи кам бўлгани боис аёл, биринчи навбатда, *n'est-ce pas* айланмаси билан тез-тез, фатик ункциялари билан таъминланган ва тингловчининг розилигини назарда тутадиган умумий саволлар беради; иккинчидан, у билвосита нутқ актларидан, масалан, хушмуомалаликни лингвистик ифодалаш усулларидан бири бўлган императив маъносидаги саволдан фойдаланади.

С.Балли таснифига кўра, саволлар тўлиқ (бутун жумлага таалуқли) ва қисман (унинг бир қисмига тегишли) бўлади. Саволнинг мақсади бўйича, саволлар баёнотнинг ҳақиқатга мослигини аниқловчи модал ёки тасдиқловчи (саволлар ҳа, йўқ жавобини талаб қилади) ҳамда, диктал ёки маълумот берувчи (қўшимча маълумот сўрайди) (Балли, 1955).

МЕТОД ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Ахборот сўрови белгиси бўйича прагматика саволларни инфорацион ва риторикага ажратади. "Ахборот ва риторик саволлар орасида модал, ҳиссий жиҳатдан баҳоловчи ва салбий таркибий қисмлар билан тўлдирилган босқичма-босқич бўш жой мавжуд, масалан: "Ўзинга ёмонлик тилайсанми?" "Ахир, сен ўзингизга ёмонлик тиламайсан-ку?" В.И.Карасик (Карасик, 1992:141).

Муаллиф Э.Гуди томонидан тузилган савол турларининг прагматик схемасини келтиради. Саволнинг концептуал модели сифатида иккита ўқнинг кесиши қўлланилади: хабардорлик - риторика ва ҳурмат - назорат. Ҳар хил турдаги саволлар номи айтилган ўқларнинг кесишиши томонидан шаклланган маконда маълум бир жойни эгаллайди. "Ҳурмат-назорат" ўқи (горизонтал равишда) макбул муносабатларни, назорат қутбига туташган саволларнинг институционал турларини ифодалайди: имтиҳондаги ва суддаги саволлар, ушбу ўқнинг қарама-қарши устундаги – гапнинг кескинлини камайтиришга хизмат қилувчи мулойим саволлар ва мулойим илтимослар. "Ахборот-риторик" тик ўқи - бу аниқ маълумотни сўраш даражасига қараб саволларни градация қилади: имтиҳон саволлари, сўроқ пайтидаги саволлар, манфаатдорлик саволлари, мулойим саволлар ва ҳқ кўпроқ маълумотга эга.; суд-маросимий, таълим-меъёрий саволлар, мулойим илтимослар, саволлар кўринишидаги буйруқлар ва бошқалар камроқ маълумотга эга. (ўша ерда: 142-144).

Саволларнинг ушбу таснифи асосида аёл услуоби "ҳурмат" ва "риторика" қутбларига мойил деб тахмин қилиш мумкин, шунинг учун одобли саволлар, мулойим сўровлар, саволлар кўринишидаги буйруқлар аёлга хосроқ. У мақсади маълумот олиш эмас, балки суҳбатдош билан алоқа ўрнатиш бўлган саволларни тез-тез беради: бу - *n'est-ce pas?* айланмаси билан, шунингдек, сўзлашув нутқида ишлатиладиган унинг *non?*, *pas vrai?*, *hein?* синонимлари билан боғлиқ бошқа саволлар: "Tu es tranquille, n'est-ce pas, tout va bien?" (SRMV:123); "N'est-ce pas? Il vaudrait mieux que ce fut Yse qui fut a vous?" (CPM:51) "Je suis votre maitresse, non?" (SVP:105). Шунингдек, *Vous ne trouvez pas Vous ne connais pas? "... c'est comme si nous avions une petite force cachee en nous, oh! rien de bien muhim bien sur ... Vous ne trouvez pas?"* (DS: 118); "On est alle a l hotel Acropole, tu ne connais pas?" (SRMV: 107) каби барқарор формулалар фатик функцияга эга.

НАТИЖА ВА МУҲОКАМА

Эркак услуоби категорик ва авториторлик билан фарқланиши боис, эркак "риторик-инфорацион" муқобили ичидан – ахборотга эгаликни танлайди. Э.Гудининг схемасига кўра, улар учун манфаатли саволлар кўпроқ хос, яъни, маълум бир хусусият ҳақидаги маълумотларга қаратилган саволлар. Бошқача қилиб айтганда, назарий жиҳатдан тахмин қилиш мумкинки, эркак, бир вақтнинг ўзида кўпроқ маълумот берувчи диктал саволларни беради, аёл суҳбатдоши билан алоқани сақлаб қолишга интилиб кўпинча риторик кўринишидаги саволларни беради, тасдиқловчи саволлар бериш ҳам унинг учун ўзига хосдир.

Бу ҳолатда, тилнинг коммуникатив функцияларидан бири бу –сўзловчилар бир-бирлари, атрофдаги дунё ва бошқалар ҳақида маълумот олиш мақсадида эмас, балки фақат суҳбат давомида паузаларни, "бўшлиқларни" тўлдириш учун мулоқот қилиш ҳолатларида амалга ошириладиган функция эканлигини эсга олиш мақсадга мувофиқдир. Шу билан бирга, риторик саволлар, шунингдек, синов саволлари янада ўринли бўлиб туюлади, чунки бундай вазиятларда инфорацион саволлар бериш одобсизлик деб ҳисобланади. Эркак етакчилиги ўзини тутиш одоб-ахлоқ нормаларида мустаҳкамланганлиги сабабли, коммуникантлар ўртасидаги ижтимоий масофа билан тавсифланган вазият учун эркакнинг текшириш ва риторик саволлардан фойдаланиши мутлақо табиий кўринади.

ХУЛОСА

Оддий микдорий ёндашув маълум бир турдаги саволлардан фойдаланишнинг сўзловчи жинсига боғлиқлиги тўғрисида аниқ тасаввур бермайди. 26 та адабий асарни таҳлил қилиш шуни кўрсатдики, масалан, эркак томонидан берилган саволларнинг умумий сони - 1573, аёллар - 1785, умумий саволларнинг нисбати, мос равишда, 870/902. Шундай қилиб, адабий материалларнинг бутун ҳажмида биз 98 та текшириш саволидан фойдаланишда сезиларли фарқни топа олмадик. Бундан ташқари, ушбу турдаги саволлар сони саволларнинг умумий сонига бевосита мутаносибдир.

REFERENCES

1. Akhrorova R.U. Semantic analysis of phraseological units representing “youth” in French and Uzbek languages. *Theoretical & Applied Science*, – 2021. № 7. – P. 122-126.
2. Akhrorova R.U. Semantic analysis of phraseological units representing age periods in French and Uzbek languages. *Theoretical & Applied Science*, – 2020. № 3. – P. 186-189.
3. Akhrorova R.U. (2021/9/28). The Linguistic Image of The World and The Gender Aspect of The Concept of “Age” In French and Uzbek. *International Scientific Journal Theoretical & Applied Science*, 101, 585-589.
4. Akhrorova R.U. (2021/7/23). Semantic Analysis of Phraseological Units Representing “Youth” in French and Uzbek Languages. *International Scientific Journal Theoretical & Applied Science*, 99, 122-126.
5. Asqarova, Sh.I. TERMINOLOGY OF THE DIRECTION OF LANGUAGE CONTACTS IN MODERN LINGUISTICS. *Scientific Bulletin of Namangan State University*, 2020. 2 (11), 234-239.
6. Ziyodbek, A. (2022). О ‘ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA JINSNING FODALANISHI. *EDITORIAL BOARD*, 613.
7. Kaharova, M. (2021). MICRO FIELD OF LEXEMES WHICH DENOTE UZBEK PEOPLES’HOLIDAYS AND WORK CEREMONIES.
8. Балли С. Умумий тилшунослик ва француз тили масалалари.- М.: Чет эл адабиёти, 1955.- 416 б.
9. Карасик В.И. Ижтимоий ҳолат тили.-М.: РФА Тилшунослик инцитути; Волгоград давлат педагогика инцитути, 1992, 330 б.

ПЕДАГОГИК ЖАМОАНИНГ ЎЗИГА ХОСЛИГИ**Ахмедова Шоирахон Билалхановна**

АВПЯМЎММ “Аниқ ва табиий фанлар методикаси” кафедраси катта ўқитувчиси

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7229314>

Аннотация. Мақолада педагогик фаолиятида ўқув-тарбиявий жараёни бошқариш педагогик жамоа фаолиятини ташкиллаштириш орқали амалга оширилиши ва таълим муассасини бошқаришнинг асосий объекти педагогик жамоа деб ёндашган. Ижтимоий бошқарувнинг асосий моҳияти педагоглар фаолиятини йўналтириш ва педагоглар фаолиятини фаоллаштириш жараёнига ургу берилган.

Калит сўзлар: педагогик фаолият, педагоглар жамоаси, ижтимоий муносабат, йўналтириш, фаоллаштириш, ўқитувчи, ижодкор, семинар-дарслар, ролли дарслар, амалий уйинлар, навор ўқитувчилар, учрашувлар.

ХАРАКТЕРИСТИКА ПЕДАГОГИЧЕСКОГО СОСТАВА

Аннотация В статье управление образовательным процессом в педагогической деятельности осуществляется путем организации деятельности педагогического коллектива, а основным объектом управления образовательным учреждением является педагогический коллектив. Главной сущностью социального управления является процесс направления деятельности педагогов и активизации деятельности педагогов.

Ключевые слова: педагогическая деятельность, коллектив педагогов, социальная позиция, руководство, активизация, педагог, творец, занятия-семинары, ролевые занятия, практические дома, педагоги-новаторы, встречи.

CHARACTERISTICS OF THE PEDAGOGICAL TEAM

Abstract. In the article, the management of the educational process in pedagogical activity is carried out by organizing the activities of the pedagogical team, and the main object of management of the educational institution is the pedagogical team. The main essence of social management is the process of directing the activities of pedagogues and activating the activities of pedagogues.

Key words: pedagogical activity, team of pedagogues, social attitude, guidance, activation, teacher, creator, seminar-lessons, role-playing lessons, practical houses, innovative teachers, meetings.

КИРИШ

Фан-техника тараккий этиб, ижтимоий муносабатлар мазмуни ахборотларга тобора бойиб бораётган, фан оламидаги янгиликлар, психология-педагогика фани ривож топаётган бир даврда ўқитувчиларнинг ўз устида мустақил равишда ишлашлари, малакаларини ошириб боришлари, мустақил изланиш кўникмасига эга бўлиш ва ижодкор бўлишларини талаб қилади.

Ўзбекистон Республикасининг «Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури»да белгилаб қўйилганидек, ҳар жиҳатдан баркамол, мустақил фикрловчи ёшларни тарбиялаш учун бугунги кун ўқитувчиси сиёсий, илмий-методик ва умумпедагогик савия, ўз ишига ижодий ёндашиш, ўз бурчига нисбатан фидоий бўлишга боғлиқдир.

Ўқув-тарбиявий жараёни бошқариш педагогик жамоа фаолиятини ташкиллаштириш орқали амалга оширилади. Шу сабабли таълим муассасини бошқаришнинг асосий объекти педагогик жамоа ҳисобланади.

МЕТОД ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Ижтимоий бошқарувнинг асосий моҳияти икки асосий масалани ечишга қаратилади:

1. Педагоглар фаолиятини йўналтириш.
2. Педагоглар фаолиятини фаоллаштириш.

Биринчи масалани ҳал қилиш учун бошқарув субъекти ходимлар фаолиятини талаб этиладиган йўналишга солувчи маълум дастурни ишлаб чиқишни амалга оширади. Иккинчи масалани ҳал этиш учун шахснинг ҳиссий-эҳтиёж соҳасидаги талабларини (моддий ва маънавий, жамоадаги ижтимоий-психологик муҳитни яхшилаш, меҳнатни ташкиллаштиришнинг самарали йўллари ишлаб чиқиш) рағбатлантиришни қондирувчи имтиёзли шароитлар яратилади.

Педагогик фаолиятни фаоллаштиришда бошқарув дастурининг сифати, яъни аниқлиги, реал шароитга асосланганлиги, пировардида юқори натижа бериши, ишланганлик даражаси ҳам муҳим аҳамиятга эга бўлади. Ҳар бир соҳага оид дастурлар алоҳида хусусиятларга эга бўлади, бироқ уларнинг барчасида қуйидаги қонуниятлар кузатилади: бажариладиган иш қай даражада кўпроқ ижодий меҳнатни талаб қилса, жамият шу даражада инсонпарварлашиб ва демократлашиб боради, чеклашлар қай даражада кам бўлса ташаббус билан ишлаш даражаси шунча ортиб боради.

Республикамиз ҳукумати таълим соҳасида ўртага қўйяётган вазифаларни бажариш кўп жиҳатдан педагогик жамоага боғлиқ. Янги иқтисодий сиёсатга ўтиш шароитида таълим-тарбиядан кўзланган мақсадга эришиш вазифаси асосан педагогик жамоа зиммасига юклатилган. Бу ўз навбатида ўқув муассасасини бошқарадиган раҳбарнинг фаолияти билан бевосита боғлиқдир. Қайси ўқув муассасасида ички ва ташқи назорат яхши йўлга қўйилган бўлса, ўша таълим масканида таълим-тарбия ишлари ҳам изчил бўлади. Педагоглар жамоаси ишини системали назорат қилиш бир томондан ҳар бир педагогнинг ўз иши учун масъулиятини оширади ҳамда ўз ишида камчиликларни вақтида аниқлаш ва тузатиш имконини беради.

ТАДҚИҚОТ НАТИЖАСИ

Таълим муассаси ишини ҳар жиҳатдан тўғри ташкил қилиш, унинг самарадорлиги натижаси гаровидир. Бу эса жамоа меҳнати жараёнларини оқилона йўлга қўйишни тақоза этади. Бинобарин, ёшларни тарбиялаш кўплаб кишиларнинг умумий меҳнати жараёнида ҳал қилинар экан, демак бу меҳнатнинг муваффақияти кўп жиҳатдан уларнинг кучлари қанчалик тўғри йўналтирилганлигига, мақсадлар бирлиги ва ҳаракатлар мувофиқлиги қандай таъминланаётганлигига боғлиқдир. Акс ҳолда биргаликда қилинаётган жамоа меҳнатининг самарадорлиги пасайиб кетиши мумкин. Мақсадларни тушуниш бирлигини амалга чиқариш, сўнгра бу мақсадларга эришиш жараёнида ўзаро алоқаларни таъминлаш мактабни бошқаришнинг муҳим вазифаси бўлиб, бу вазифанинг пировард натижаси асосан раҳбарнинг фаолиятига боғлиқ.

Таълим муассасасини бошқаришда:

1. Тизимни ташкил этишни ишлаб чиқиши, тадқиқот, лойиҳалаш ишларини йўлга қўйиб иш тартибини белгилаши, шошма-шошарликка йўл қўйилмаслиги.
2. Амалий иш бажаришнинг белгиланган тартибда ва тизимга мувофиқ бажарилаётганини текшириш.

3. Иш меъёрининг бузилишига йўл қўймасликни, қийинчилик ва тўсиқларни ўз вақтида бартараф этилишини кузатиши ва шу сингари бошқа муўим ишларни амалга ошириши лозим.

Демак, таълим муассасаси раҳбари иш фаолиятини 4 босқичга ажратиб кўрсатиш мумкин:

1. Олинган ахборот асосида қарор қабул қилиш. Ишнинг вазифаларини ва йўналишларини белгилаш. Маълум объектив маълумотларни таҳлил қилиш ва умумлаштириш. Яқин истикболли режаларни белгилаш. Ишнинг мавжуд ҳақиқий аҳволини белгилаш, уларни таққослаш, имконият даражаларини ҳисобга олиш, вариантларни танлаш, муассасанинг ривожланиш йўлини белгилаш ва бошқалар.

2. Тегишли янги қарорларнинг асосий ғояларини уларни ижро қилувчиларга тунутириши, олинган маълумотларга асосан ишни кўриб чиқиб, камчиликларни тузатиши, бу вазифаларни амалга оширишда ўқув-трабияга оид тадбирларни амалга ошириши, кадрлар танлашдан тўғри фойдаланиши ва ҳоказолар.

3. Таълим-тарбия жараёнининг ҳақиқий аҳволи тўғрисида доимий ишончли маълумотлар олиб туриши, давлат дастурларини бажарилишини, талабларда ягоналикка эришилишини назорат қилиши, ўқитувчилар ва бутун жамоанинг ҳисоботларини эшитиб бориши ва бошқалар.

4. Фавқулодда юзага келган камчилик ва нуқсонларни , тўсиқларни бартараф этиши, интизомга оид суҳбатлар ташкил қилиши, шикоят ва илтимос билан келган ота-оналарни қабул қилиши, муассасани бошқаришнинг асосий вазифаларидан чалғитмайдиган ишлар ва топшириқларни бажариши ва ҳоказолар.

МУҲОКАМА

Ҳар ўқув йилининг охирида педагоглар жамоаси фаолияти яқунлари муайян шаклда аниқланади ва баҳоланади. Бу иш бундан кейинги ишларнинг ташкил этувчиси ва бошланиши бўлиб хизмат қилади. Педагог ўқув йили охирида қилинган барча ишлардан олинган натижаларни солиштириб у ёки бу методларнинг қанчалик муҳим эканлигига баҳо бериши ва шу асосда тажриба тўплаши, ўз ишини такомиллаштириб бориши мумкин. Йил давомида педагоглар жамоасида муҳокама қилиш учун барча педагогларнинг бир хилдаги тушуниши мумкин бўлган принципитал масалаларни қўйиб бориш ҳам яхши натижа беради. Жамоа раҳбари маънавият-маърифат ишларининг кундалик аҳволини, машғулотларга, суҳбатларга, мажлисларга, турли мавзулардаги йиғилишларга кириш ҳамда ота-оналар, талабалар, педагоглар билан доимий суҳбатлар ўтказиш орқали ўрганиб боради ва айрим жузъий камчиликларни йўл-йўлакай тузатиб боради. Шундай қилиб, жамоанинг раҳбари ва жамоа аъзоларининг фаоллигисиз, таълим-тарбия беришда самарали натижаларга эришиб бўлмади. Шу сабабли таълим муассасаси раҳбари доимо уларнинг кучига таянган ҳолда иш юритиши ва улар билан мунтазам равишда алоқада бўлиб туриши зарур. Умуман олганда, раҳбар ходимга тарбиявий таъсир кўрсатар экан, Г.Сальенинг кўйидаги сўзларини ёдда тутиши фойдадан холи эмас: «Шуни унутмангки, ҳамма учун мос андоза йўқ. Биз, ҳаммамиз – турли тоифадамиз ва

муаммоларимиз ҳам турлича». Таълим-тарбия ишларига янгича муносабат мустақиллик, маънавият негизи асосида ҳукумат қарорларида таълим ислоҳатларида олимлар ва ижодкор ўқитувчиларнинг изланишларида ўз аксини топмоқда.

ХУЛОСА

Фан ютўқларини ва илгор тажрибани ўқитувчиларнинг ишга доим сингдириб бориш жараёни, ўқитувчи меҳнати самарадорлигини ошириш ҳам педагогик жараённи илмий асосда ташкил этиш ҳисобланади. Педагогларга илмий-амалий конференцияда чиқиб сўзлаш, доклад қилиш, газета, журналлар учун илмий мақолалар тайерлаш вазифаси топширилади. Агар ҳар бир ўқитувчи ижодкор бўлса, семинар-дарслар, ролли дарслар, амалий уйинлар, навор ўқитувчилар билан учрашувлар утказса. Ўз ишига жон-дили билан ёндашса, унинг ўқувчилари нафақат дарсга, келажакка кизиқишлари, интилишлари ортади, онги тиниклашади. Бу эса педагогик жараённинг юксалишига олиб келади.

REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. –Тошкент: Ўзбекистон, 2011.
2. Мирзиёев Ш.М. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш-юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 24 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маъруза. 2016 йил 7 декабрь- Тошкент, Ўзбекистон, 2017. 48-б.
3. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажакимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамыз. Мазкур китобдан Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2016 йил 1 ноябрдан 24 ноябрга қадар Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳри сайловчилари вакиллари билан ўтказилган сайловолди учрашувларида сўзлаган нутқлари ўрин олган.-Тошкент, Ўзбекистон, 2017. 488-б.
4. Бондаревская Е.В. Теория и практика личностно ориентированного образования. – Ростов-на-Дону: РГПУ, 2000.
5. Очилов М., Очилова Н. Ўқитувчи одоби. – Т.: Ўқитувчи, 1997.
6. Подласый И. П. Педагогика. – М.: ВЛАДОС, 2010.
7. Ишмухамедов Р.Ж. Инновацион технологиялар ёрдамида таълим самарадорлигини ошириш йўллари. – Т.: ТДПУ, 2005.
8. Ўзбек педагогикаси антологияси. 1 жилд // Тузувчи-муаллифлар: К.Ҳошимов, С.Очил - Т.: «Ўқитувчи», 1995.; 2 жилд // Тузувчи-муаллифлар: С.Очил, К.Ҳошимов. – Т.: «Ўқитувчи», 1999.

BOSHLANG`ICH TA`LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA INAVATSION VA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH

I.Ubaydullayev

Andijon davlat pedagogika instituti, Boshlang`ich ta`lim kafedrası katta o`qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7229356>

Annotatsiya. Ushbu maqolada hozirgi zamon talablariga mos ta`lim berish uchun boshlang`ich ta`limda qo`llash mumkin bo`lgan bir nechta noan`anaviy usullardan foydalanish ahamiyati haqida fikr yuritilgan.

Kalit so`zlar: boshlang`ich , nostandart testlar, interfaol o`yinlar, kreativ yondashuv, aqliy, iqtidor, qobilyat, innovatsion, texnologiya, malaka, ko`nikma.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ И СОВРЕМЕННЫХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ ДЛЯ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. В данной статье рассмотрены вопросы значения применения в начальном образовании нетрадиционных методов обучения, отвечающих современным требованиям.

Ключевые слова: начальное, нестандартные тесты, интерактивные игры , креативные подход, умственный, одоронный, способность, инновация, технология, квалификация, навыки и умения.

USE OF INNOVATIVE AND MODERN PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES TO INCREASE THE EFFECTIVENESS OF PRIMARY EDUCATION

Abstract. This article discusses the importance of using several non-traditional methods that can be used in primary education to provide modern education.

Key words: elementary, non-standard tests, interactive games, creative approach, mental, talent, ability, innovative, technology, competence, skill.

KIRISH

Hozirgi kunda maktab va maktab o`qituvchilarining asosiy maqsadi o`quvchilarga yangi noan`anaviy dars usullaridan foydalanib ta`lim berish va tarbiyalashdir. Har bir ishning poydevori mustahkam bo`lsa ko`zlangan maqsadga oson erishiladi. Kelajak avlodimiz bo`lgan yoshlarga hozirgi zamon talablariga mos, dunyo yoshlari bilan har sohada tenglasha oladigan o`zining iqtidori, qobilyati, salohiyati bilan O`zbekiston deya atalmish vatanimizning nomini yanada yuksaklarga ko`taradigan darajada ta`lim tarbiya berishni boshlang`ich ta`limdan boshlashimiz juda ham muhimdir. Shu maqsadni inobatga olib barcha maktablar boshlang`ich ta`lim samaradorligini oshirishni o`z oldiga maqsad qilib qo`yadi. Boshlang`ich ta`lim samaradorligini oshirishda innovatsion va zamonaviy pedagogik texnologiyalaridan foydalanish hozirgi zamon talabiga juda mos keladi.

Har bir o`quvchi o`ziga hos iqtidor va qobilyatga ega. Ularni iqtidor va qobilyatini yuzaga chiqarish va yanada rivojlantirish o`qituvchining kasb mahoratiga ijodkorligiga va o`z ustida tinmay ishlashiga va dars o`tish metodiga bog`liq. O`qituvchi pedogogik mahoratiga

erishishi uchun avvalo ijodkor bo'lishi kerak. Ijodkor o'qituvchi albatta boshlang'ich ta'lim samaradorligini oshirishda innovatsion texnologiyalardan unumli foydalana oladi va har bir dars o'quvchilar ongida muxrlanib qoladi. Yangi pedagogik texnologiyalaridan foydalanib ta'lim berish o'quvchilarni erkin fikrlashga, qobilyatlarini namoyon qilishga, nutqini rivojlantirishga, bilim olish va unga erishish uchun tinmay izlanishga, vatanparvarlikga, tengdoshlari bilan do'stona munosabatda bo'lib ular bilan o'z fikrlarini almasha olishga o'rgatadi.

TADQIQOT MATERIALLARI VA METODOLOGIYASI

Pedagogik jarayonni amalga oshirish uchun har bir darsda o'qituvchi mavzuga oid bo'lgan turli nostandart testlardan va didaktik o'yinlardan foydalanishi maqsadga muvofiqdir. O'qish darsida quydagi nostandart test topshiriqlari o'quvchilarning o'zlashtirgan bilimlarini oshirishi bilan birgalikda ob'yekt va uning qismlarini tanish, o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash ko'nikmalarini nazorat qilish va baholash jarayonini haqqoniy va odilona amalga oshirish imkonini beradi.

Ertakli rasm qahramonlarini aniqlang va jadvalga har bir rasm ostiga mos raqamlarni yozing:

- 1) "Ayoz bobo" ertagi; 2) "Ur to'qmoq"ertagi; 3) "Qizil qalpoqcha"ertagi;
- 4) "Maugli"ertagi; 5) "Maqtanchoq quyon"ertagi; 6) "Bo'g'irsoq"ertagi;
- 7) "Uch og'ayni botirlar"ertagi

Rasmi va ko'p javobli nostandart test javobi quyidagicha bo'ladi:

2	3	6	1	7	5	4
---	---	---	---	---	---	---

Yuqorida berilgan nostandart test orqali har bir o'quvchining mustaqil fikrlash bilan birgalikda muammoning yechimini bir necha usullar bilan topish malakasini o'zlashtiradi. Bu testing yana bir afzalligi o'qituvchi uchun o'quvchilarning bilim darajisini aniqlashi osonlashadi. Sababi e'tibor beradigan bo'lsak, rasmlar chalkash holatda bo'lgani uchun har bir o'quvchi to'g'ri javobni topib rasmning ostiga belgilashi shart. Bunda tabiiyki bir nechta o'tilgan mavzular yoki ertaklarni takrorlash imkoniyati yaratiladi. Bu testlarning darajasini o'qituvchi sinf o'quvchilarining bilim darajasiga qarab murakkablashtirishi yoki soddalashtirishi mumkin.

Rasmda berilgan ertaklarni aniqlab mos raqamlarni yozing

Javobi: 1,2,3,4.

	Asarlar nomi	Raqamlar
	"O'g'irlangan quyosh" ertagi	1
	"Bo'g'irsoq"ertagi	2
	"Uch og'ayni botirlar" ertagi	3
	"Suvarakxon" ertagi	4

Bu rasmi test ham o'quvchilarning zukkologi va eslab qolish qobiliyatini oshirish imkonini beradi.

Yuqorida ko'rsatib o'tilgan nostandart test topshiriqlari o'quvchilarning mavzu bo'yicha olgan bilimlarini mustahkamlash va ko'nikma, malakalar hosil qilishda muhim rol o'ynaydi. Ertak va uning qahramonlari, badiiy asar va undagi voqea rivoji, asar muallifi yuzasidan ma'lumotlar beradi. Ta'lim-tarbiya jarayonida Blum taksonomiyasiga binoan o'quv topshiriqlarining bajarilishiga erishish - talabalarning bilim darajasini nazorat qilish va baholashda nostandart test topshiriqlaridan foydalanish nazoratning haqqoniyliги va keng qamrovliligini ta'minlaydi.

Tadqiqot natijalari

Hozirgi zamonaviy ta'limda har bir o'qituvchi o'zida boshqaruvchanlik qobiliyatiga ega bo'lishi zarur. Chunki noan'anaviy ta'lim jarayonida o'qituvchining darsdagi ro'li ancha kamaygan. Endi o'quvchilar mustaqil fikrlash orqali dars mavzusini o'zlashtirishi talab etilmoqda. O'qituvchi faqatgina yo'naltiruvchi, aniqlovchi, xato va kamchiliklarni tuzatib to'g'ri yo'lga boshlovchi maqomida turibdi. O'qituvchi endi har bir darsni qiziqarli o'tkazish va o'z oldiga qo'ygan maqsadlarni amalga oshirishi zarur. Bu jarayonni tashkillashtirish uchun darslarda interfaol usullardan foydalanish ham katta samara beradi. Chunki bu o'yinlar har bir o'quvchini mustaqil fikrlashga o'rgatadi. Darslarni turli xil harakatli o'yinlar bilan tashkil etish jarayoni boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh xususiyatlariga ham mosligi bu jarayonga katta imkoniyat yaratib beradi.

Alifbe o'rgatish davri.

"Nima yetishmaydi o'yini"

O'yinning maqsadi: O'quvchilarning og'zaki nutqini o'stirish lug'atini boyitish, o'quvchilarning kuzatuvchanligini, diqqatini oshirish.

O'yin uchun jihozlar: sinf xonasi burchagidagi stol ustiga qopqog'i yo'q choynak, qalamdon (ichidagi qalamlar sochilgan holda), ruchka (siyohi yo'q), ruchka qopqog'i, muqovasi alohida turgan kitob va bir oyog'i yo'q stul.

O'yinni o'tkazish tartibi: Bu o'yinda o'qituvchi o'quvchilarni ikki guruhga bo'ladi. Har bir guruhdan bir o'quvchi chiqib, stol ustidagi buyumlarning nimasi kamligini aytishi va ularni joylashtirishi kerak bo'ladi. Agarda o'quvchi narsaning nomini to'g'ri ayta olmay yoki uning nimasi kamligini bilmasa, unda shu o'quvchi o'z guruhiga jarima baho olib beradi.

O'yin shu tariqa davom etadi. O'yin so'ngida har bir guruh bahosi hisoblab ko'riladi, yuqori baho olgan guruh g'olib deb e'lon qilinadi.

"Nima" o'zgardi o'yini

O'yinni maqsadi: o'quvchilarni lug'at boyligini oshirish, sezish va eslab qolish qobiliyatini o'stirish, og'zaki nutqini faollashtirish.

O'yin uchun jihozlar: Stol ustiga o'yinchoqlardan 6 dona (qo'g'irchoq, piramida, mshina, ayiqcha, kubik, koptok). O'yinchoq turlari har bir sinfning sharoiti va imkoniyatiga qarab tanladi.

O'yinni o'tkazish tartibi: o'qituvchi o'quvchilarga stol ustidagi hamma o'yinchoqlarning nomi va ularning joylanishi bilan tanishtiradi. So'ngra o'qituvchi o'quvchilardan bittasini chaqirib, unga stol ustidagi o'yinchoqlarni yaxshilab ko'rib olsihni taklif etadi. O'qituvchi tanishib chiqqanidan so'ng orqasiga o'grilib turadi. keyin shu o'qituvchi stol ustidagi narsalarning o'rnini alamshtirib qo'yadi.

O'quvchi stoldagi qaysi narsaning joyi o'zgarganligini aytib beradi. Agar bola o'zgarishni bilmasa, yordamga boshqa o'quvchini chiqaradi. O'yin shu tariqa davom etadi. O'yin o'quvchilarning o'zlashtirishiga qarab murakkablashtiriladi.

XULOSA

Didaktik o'yinlari orqali maktab o'quvchilarini ma'naviy, aqliy, estetik jihatdan tarbiyalab borish jarayonida bolalarda o'z Vatanini sevish, uning boyliklari qadriga etish, buyuk ajdodlarimiz meroslarini hurmat kilish, milliy kuy va qo'shiqlardan zavqlanish tuyg'ulari, shuningdek o'sib kelayotgan yosh avlodda chidamlilik, sabr-toqatlilik, tezkorlik, ildamlik, botirlik kabi shaxsiy sifatlar shakllanib boradi.

Didaktik o'yinlar bolalarning yosh xususiyatlariga, o'yindagi topshiriqlarning rang barangliligiga qarab takomillashib boradi.

REFERENCES

1. S.Matjonov va boshqalar. Boshlang'ich sinf o'qish darslarini pedagogik texnologiyalar orqali tashkil etish. T. 2008 y
2. A.Suyumov, M.Jumaboyev. Bolalar adabiyoti. T. 1995 y
3. M Jumaboyev. Bolalar adabiyoti. T. 2009 y
4. M Jumaboyev. Bolalar adabiyoti. T. 2010 y.

ИШЛАБ ЧИҚАРИШ СОҲАСИДА PR ТИЗИМЛАРИ ВА ЖАМОАТЧИЛИК БИЛАН АЛОҚАЛАРДА УЛАРНИНГ АҲАМИЯТИ

Исламова Малика Гофур қизи

Ўзбекистон Миллий Университети Журналистика факултети магистранти

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7229413>

Аннотация. Ҳозирги келиб жамоатчилик билан алоқалар масаласи ижтимоий воқеликка айланди. PR жамиятда ташкилотларнинг жамоатчилик билан алоқаларини йўлга қўйишига хизмат қилади. PR давлат ва жамият, ишлаб чиқарувчилар ва истеъмолчилар ўртасида алоқа ўрнатади. Бу алоқа – фикр алмашиш, ахборот олиш ва тарқатиш, муносабатларни мустаҳкамлаш билан асосланади.

Калит сўзлари: матбуот хизмати, ахборот хизмати, PR, жамоатчилик.

PR-СИСТЕМЫ И ИХ ЗНАЧЕНИЕ В СВЯЗЯХ С ОБЩЕСТВЕННОСТЬЮ В СФЕРЕ ПРОИЗВОДСТВА

Аннотация. В настоящее время проблема связей с общественностью стала социальной реальностью. PR служит для установления связей организаций с общественностью в обществе. PR устанавливает связь между государством и обществом, производителями и потребителями. Это общение основано на обмене идеями, получении и распространении информации, укреплении отношений.

Ключевые слова: пресс-служба, информационная служба, PR, общественность.

PR SYSTEMS AND THEIR IMPORTANCE IN PUBLIC RELATIONS IN THE FIELD OF PRODUCTION

Abstract. Nowadays, the issue of public relations has become a social reality. PR serves to establish public relations of organizations in society. PR establishes a link between the state and society, producers and consumers. This communication is based on exchange of ideas, information acquisition and distribution, strengthening of relations.

Key words: press service, information service, PR, public.

КИРИШ

PRнинг асосий мақсади – жамоатчилик билан алоқаларни йўлга қўйиш бўлса, бош вазифаси – ахборот ёрдамида омма фикрини бошқаришдир. У ташкилотлар ва жамоатчилик ўртасида алоқа ўрнатади. Бундай алоқа фикр алмашиш, ахборот олиш ва тарқатиш, ўзаро муносабатларни мустаҳкамлаш билан изоҳланади. Ҳар бир ташкилот ва муассаса фаолияти халқнинг сиёсий, иқтисодий, маърифий ҳамда маданий ҳаётини яхшилашга қаратилган бўлиши шарт. Шу ўринда ҳам PR ўзига хос тафаккур майдонини вужудга келтирган ҳолда самарали натижаларга эришишга хизмат қилади.

Жамоатчилик билан алоқаларнинг муҳим шартларидан бири – икки томонлама фикр эшитиш. Фикр бир тарафдангина айтилса, у моҳиятан – бирёклама, қолаверса, тарғибот бўлиб қолади. PR амалиётида ташкилот вакилларининг жамоатчилик фикрини тинглаб, хулоса чиқариши муҳим ўрин тутаяди. Бу, кўпдан кўп фикр чиқади, деган нақлнинг исботи ҳисобланади.

«Public relation» ибораси илк бор АКШнинг учинчи президенти Томас Жефферсон томонидан ишлатилган. У 1807 йили «Конгрессга йеттинчи мурожаати»да ушбу атамани биринчи марта қўллаган. Бундан мақсад, ўша даврда ҳукуматнинг жамоатчилик билан алоқаларини давлат даражасига кўтариш, илмий-ташқилий жиҳатдан амалда қўллаш эди.

МЕТОД ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Маълум вақтдан сўнг ПР фани асосчиларидан бири Эдвард Бернайз бу иборанинг моҳиятини «жамият манфаатлари йўлидаги ҳаракатдир» деб таърифлаган. Демак, «АҚЧда пиарнинг пайдо бўлиши бевосита сиёсий жараёнлар маҳсули» бўлган. Орадан бир аср вақт ўтиб, алоҳида фан сифатида воқеликка айланган ПР тарихи ўша даврдаги муҳим воқеалар асосида келиб чиқади.

Жамоатчилик билан алоқалар узоқ ва бой тарихга эга. Уларнинг ижтимоий соҳа сифатида шаклланишида Шарқ мамлакатлари ҳам муҳим ўрин эгаллайди.

Ўрта асрларда Ғарбнинг кескин ривожланиши кўпгина янги фанлар қарор топишига асос бўлди. Ўша фанлардан бири – жамоатчилик билан алоқалардир. Энг аввало, АҚЧда мазкур соҳанинг назарий ва ахлоқий асослари ривожланди.

Журналистларнинг жамоатчилик билан муносабатлари, фикр алмашишлар жараёнида назарий асосларга ва одоб-ахлоқ меъёрлари ПР талабларига мос равишда амалга ошириш ушбу амалиётнинг дунё миқёсида кенг тарқалишига, жумладан, Ўзбекистонда ҳам раванқ топишига кўмаклашади.

Ривожланган мамлакатларда ҳукумат, нодавлат ташкилотларининг фаолиятлари жамоатчилик билан алоқалар асосида ташкил этилади. Испан файласуфи ва публицисти Ортега Гассет ёзганидек, «Дунёни жамоатчилик фикри бошқаради». Юртимизда ҳам аксарият вазирлик ва ташкилотларнинг фаолиятлари жамоатчилик билан алоқалар асосида йўлга қўйилади.

Истеъмолчи фикрини ўрганиш – у билан алоқаларда муҳим мезон ҳисобланади. Функция деганда амалиётда кўпроқ бу фаолиятни бажарадиган вазифалар назарда тутилади. В. Королко таърифлашича, жамоатчилик билан алоқаларнинг 3 та асосий функцияни бор:

1. Жамоатчиликнинг фикрини ўрганиш ва уни кузатиш. ПР орқали жамоатчиликнинг фикрини ўрганиш ва фақат шу йўл билан унга самарали таъсир кўрсатиш мумкин.
2. Жамоатчилик ҳаракатини кузатиш. Демак, жамоатчиликнинг нафақат фикрини ўрганиш, балки, ҳаракатини ҳам кузатиб бориш муҳимдир. Пиармен жамоатчиликнинг у ёки бу ҳаракатларида ўзини қандай тутди, шуни аниқлаб олиши керак. Янги вазиятлар вужудга келган сари, ижтимоий кайфиятлар ўзгарган сари жамоатчилик ўзини қандай тутмоқда, пиарменнинг фикрича қай томонга ўзгармоқда, шуни олдиндан билиши тақозо этилади.
3. Ташкилот билан жамоатчилик ўртасида икки томонлама манфаатни таъминлаш. Бир томонлама эмас, икки томонлама манфаатни таъминлаб, шунинг натижасида жамоатчилик билан ҳамкорликни раванқ топтириш лозим.

Пиармен учун шу учта асосий функция жамоатчилик билан алоқаларни тобора мустаҳкамлаб бориши мумим саналади.

ТАДҚИҚОТ НАТИЖАСИ

Жамоатчилик билан алоқалар ҳокимият органлари ва халқ, аҳоли ва бизнес, ишлаб чиқарувчилар ва истеъмолчилар, шахслар ва ижтимоий гуруҳлар ўртасида алоқа ўрнатади. Амалда ПР демократия раванқ топган мамлакатлардагина ривожланади. Айни вақтда у демократияни ривожлантиришга ҳам хизмат қилади. Бугунги кунга келиб эса пиар дунёвий фан сифатида кенг қулоч ёйяётгани боиси ҳам шунда. ПР – моҳиятан

дунёвий фан сифатида бизнинг ҳам илмий-маънавий хазинамизни бойитишга, ташкилотларнинг жамоатчилик билан алоқаларини йўлга қўйишга жавобгардир.

Хақиқат, ошкоралик, самимийлик бўлган жойдагина ПР мулоқотга ва ўзаро ишончга эришиши мумкин. ПР – давлат ташкилотлари, қонун чиқарувчи ҳамда ижро ҳокимиятлари ва жамоатчилик ўртасида алоқа ўрнатишга ёрдам беради. Инглиз олими Сем Блек таъбири билан айтганда: «Паблик Рилейшнз – аниқ, ҳаққоний ахборотларга асосланган, ўзаро бир-бирини тушуниш тўғрисидаги фан ва санъатдир».

АҚШ - замонавий пиар ватанидир. Пиар фаолиятини у йердан Ғарбий Ёвропа урушдан кейин ўзлаштириб олган. «Лекин бу тўғридан-тўғри нусха кўчириш эмас эди. Иш усуллари ва шакллариининг ўхшаш тавсифида ҳар бир мамлакатда пиар ўзининг миллий руҳи ва хусусиятлари билан бойитилар эди». Бу табиий жараён дир. Ижтимоий ҳаётдаги ҳар қандай янгилик турли давлатда ўзига хос тарзда намоён бўлади.

МУҲОКАМА

Ўтган асрда Ёрнинг биринчи сунъий йўлдоши коинотга чиқиши асос бўлган ахборий давр ўз фаолиятини бошлади. Кўп ўтмай америкалик мутахассислар компьютер тармоғини ишлаб чиқдилар. Бу тармоқ тезкорлик билан ривожлана бошлади. Ўша даврда «алоқа воситаларининг янги шакллари ва турлари пиар хизматлари фаолиятида ҳам ўз ифодасини топа бошлаган эди».

Маълумки ХХ аср сўнгги чорагида бошлаб ПР ривожланган мамлакатларда раванк топган фаолият соҳаси бўлиб қолди. Бу даврда «пиарнинг янги турлари, шакл ва усуллари узвий равишда пайдо бўла бошлади, пиарменларнинг кундалик фаолиятига жалб этилмаган иқтисодиёт, сиёсат ва маданият соҳалари камайиб борар эди».

Ташкилотнинг матбуот хизмати қуйидаги иккита муаммоларни ҳал қилиши керак:
-ўзи тақдим этаётган ташкилот фаолияти тўғрисидаги ахборотнинг тўлиқлиги ва самарадорлигини таъминлайди;

-аккредитацияланган журналистларнинг ишлаши (рекреасён) учун мақбул шароитлар яратади.

Иш доирасига қараб медиа алоқалари қуйидаги мутахассислар томонидан амалга оширилиши мумкин:

-матбуот мутахассиси (матбуот котиби);

-матбуот бўлими;

-матбуот хизмати ёки матбуот марказига;

Шу билан бирга ишлаб чиқариш соҳасида маҳсулотга бўлган талаб юқори бўлиши учун авваламбор мазкур ташкилот ва унинг товари ҳақида оммага кенгроқ маълумот бериш керак. Шу билан бирга ишлаб чиқарувчи корхона, маҳсулот ва ходимлар имижини устида ҳам ахборот хизмати бош қотирмоғи зарур.

Бу соҳада яна бир бўҳим атама бу Имиж(инглизча image, лотинча imago – тимсол, кўриниш) – шахс, ходиса, нарсанинг оммалаштириш, реклама қилиш ва ҳ.к. мақсадларда одамларга ҳиссий-руҳий таъсир кўрсатишни кўзлаб шакллантириладиган қиёфаси; тарғиб қилиш воситаларидан бири ҳисобланади.

Соҳа мутахассисларининг фикрича, ҳозирги даврда ишбилармонлик ва сиёсий фаолият билан шуғулланаётган кишилар учун имиж яратиш бориш заруратга айланди.

Эндиликда жамиятда ҳар бир ташкилот имижини яратиш бориш мақсадга мувофиқ эканлигини барча мутахассислар эътироф этишади. Имиж борасидаги тадқиқотлар, илмий

изланишлар – Имижеология фанини вужудга келтирди. Бу фан орқали имиж сирларини назарий жиҳатдан ўрганиш ва амалиётга татбиқ этиш мумкин. Мутахассислар фикрича, имиж инсон руҳиятининг қуйи қатламларида пайдо бўлади. Имиж ҳақида аниқ бир психологик маҳсулот сифатида гапирганда эса у ижтимоий кўрсатма, урф бўлган тимсол тарзида намоён бўлади. Унинг инсон руҳиятининг санаб ўтилган барча сфераларида бир вақтда пайдо бўлиши ҳам ҳеч гап эмас, таъсир тезлиги ҳам юқоридир.

Имижеология – инсонга руҳий таъсир этиш технологияларидан бири ҳисобланади. Блез Паскаль одамларга таъсир кўрсатишнинг икки усули бор, деб ҳисоблайди, яъни, “ишонтириш усули” ва “ёқиш усули”. Уларнинг иккинчиси айниқса самарали, деб ҳисоблаган эди у ва бу усулни тўла эгаллай олмаганидан афсус билдирган экан.

Барча ташкилотлар ҳам ўз имижга эга бўлиши зарур. Имижи паст ташкилот одамлар эътиборидан қолиб кетаверади. Демак, ташкилот имижини яратиш бориш жуда муҳим вазифалардан бири ҳисобланади. Бу вазифа аввало ўша ташкилот раҳбарлари зиммасига юклатилади. Имиж коммуникация маҳсулидир. Агар имиж яратишда режавий фаолият олиб борилмаса табиий фавқулотда имиж ҳосил бўлиб, уни бошқариш ва ўзгартириш мумкин бўлмайди. Шу боис ривожланган давлатларда бу соҳага етарли аҳамият берилади ва катта маблағ сарф этилади. Коммуникация маҳсули сифатида имижни реклама воситасида ҳам яратиш мумкин. Бироқ бу нафақат товар имижи балки ишлаб чиқарувчи корхона имижи, фирма услуби, товар маркаси ва ҳоказоларни қамраб олади. Реклама бу жараёнда имижни яратиш ва мавқеини сақлаб туриш воситаларидан ҳисобланади.

ХУЛОСА

Демак, хулоса ўрнида айтиш мумкинки, PR тизимида имиж яратиш ҳар бир ташкилотнинг ўзи, кундалик фаолияти ҳақида муттасил ахборот тарқатиш орқали амалга оширилади. Мазкур вазифани амалга оширадиган Ахборот хизмати бу борада ташкилотнинг имижмейкери ҳам ҳисобланади. Жамоатчилик билан алоқаларни йўлга қўйиш асносида ҳам ташкилот имижини ошириш мумкин. Одамлар қайсики ташкилот фаолиятидан қанча кўп хабардор бўлишса, демак, улар учун ўша ташкилотнинг имижи шунча юқори даражада бўлиши аниқ. Ташкилотнинг фаолияти, амалга ошираётган хайрли ишлари ҳақида муттасил ахборот тарқатиш унинг Ахборот хизмати зиммасига тушади. Демак, ҳар бир ташкилот Ахборот хизмати ўз ташкилоти фаолияти ва унинг самаралари, одамлар учун энг фойдали жиҳатлари ҳақида ахборот тарқатиш бориши зарур. Бу борада ахборотлар шунчаки хабар ёки куруққина маълумот тарзида тарқатилиши кутилган натижани бермайди. Янги босқичга чиқиш вақти келди.

REFERENCES

1. Муминов Ф. Паблик рилейшнз: история и теория. Т. : Ижод дунёси, 2004, 32-б.
2. Бернейс Э. Л. Тхе Латер Ёарс. Публис Релатионс Инсигҳц 1956-1986. -Рҳинебеск: Фрее Пресс, 1986. -П. 12.
3. Арзийев Ф. Паблик рилейшнз – ахборот ортидаги манфаат. //Халқ сўзи, 2003, 4 ноябр.
4. Энциклопедический словарь. М. : Советская энциклопедия, 1987, 940-б.
5. Королко В. Г. Основы паблик рилейшнз. 11-12-б.

6. Шепель В.М. ва бошқ. Имижеология. Инсонларга қандай ёқиш мумкин? Ўқув қўлланма.
7. Шепель В.М. ва бошқ. Имижеология. Инсонларга қандай ёқиш мумкин? Ўқув қўлланма
8. Кузякина А.П., Семичев М.А. Реклама и ПР в мировой экономике. – М.: 2002. С.27.

O'QUVCHI YOSHLAR O'RTASIDA OMMAVIY SPORT TADBIRLARINI TASHKIL ETISHNING TARBIYAVIY AHAMIYATI

Yarashev K.D

p.f.n, professor, O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti

Yadgarov D.B

Urganch davlat universiteti, Sport faoliyati kafedrasida o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7229434>

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'quvchi yoshlar o'rtasida ommaviy sport tadbirlarini tashkil etishning tarbiyaviy ahamiyati o'rganilgan. Ommaviy sport tadbiri, ko'lamidan qat'i nazar, sport bayrami sifatida, yuksak madaniy va tashkiliy saviyada o'tkazilishi kerak. Ommaviy sport tadbirining muvaffaqiyati uning tashkil etilishiga bog'liq bo'lib, bizning fikrimizcha, bir necha asosiy bosqichlarga bo'linishi kerak. Sport tadbirini o'tkazish marosimining yanada tantanali bo'lishiga xizmat qilishi mumkin bo'lgan quyidagi jihatlarni ajratib ko'rsatish mumkin: musobaqaning ochilishini sportchilar va taniqli, ommabop badiiy jamoalarning ko'rgazmali chiqishlari bilan kuzatib borish va xaqozalar.

Kalit so'zlar: aholining bo'sh vaqti, davlat organlari, kasaba uyushmalar, jamoat joylar, ommaviy sport tadbiri, sog'lom turmush tarzi, sport musobaqalari, jismoniy faollik, motivatsiya.

ВОСПИТАТЕЛЬНОЕ ЗНАЧЕНИЕ ОРГАНИЗАЦИИ МАССОВЫХ СПОРТИВНЫХ МЕРОПРИЯТИЙ СРЕДИ ШКОЛЬНИКОВ

Аннотация. В данной статье изучено воспитательное значение организации массовых спортивных мероприятий среди школьников. Массовое спортивное мероприятие, независимо от его масштаба, должно быть проведено как спортивный праздник на высоком культурно-организационном уровне. Успех массового спортивного мероприятия зависит от его организации, которую, на наш взгляд, следует разделить на несколько основных этапов. Можно выделить следующие аспекты, способные сделать церемонию проведения спортивного мероприятия более торжественной: после открытия соревнований показательные выступления спортсменов и известных, популярных творческих коллективов, мероприятия.

Ключевые слова: свободное время населения, государственные органы, профсоюзы, общественные места, массовое спортивное мероприятие, здоровый образ жизни, спортивные соревнования, двигательная активность, мотивация.

THE EDUCATIONAL VALUE OF ORGANIZING MASS SPORTS EVENTS AMONG SCHOOLCHILDREN

Abstract. In this article, the educational importance of organizing mass sports events among schoolchildren is studied. A mass sports event, regardless of its scale, should be held as a sports festival at a high cultural and organizational level. The success of a mass sporting event depends on its organization, which, in our opinion, should be divided into several main stages. The following aspects can be distinguished that can make the ceremony of holding a sporting event more solemn: after the opening of the competition, demonstration performances by athletes and well-known, popular creative teams, events.

Key words: free time of the population, state bodies, trade unions, public places, mass sports event, healthy lifestyle, sports competitions, motor activity, motivation.

KIRISH

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-6099-sonli "Sog'lom turmush tarzini keng tatbiq etish va ommaviy sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" farmonida jismoniy tarbiya va ommaviy sport bilan muntazam shug'ullanish hamda sog'lom turmush tarzi bo'yicha hayotiy ko'nikmalarni shakllantirish orqali har bir fuqaroda kasallikka qarshi kuchli immun tizimi paydo bo'lishini ta'minlash, zararli odatlardan voz kechish, to'g'ri ovqatlanish tamoyillariga amal qilish, tiklash va rehabilitatsiya ishlari hamda ommaviy jismoniy faollik tadbirlarini tizimli va samarali tashkil qilish, bu borada tegishli infratuzilma va boshqa zarur shart-sharoitlarni yaratish maqsadida: har bir oila, mahalla va tuman (shahar)da, maktabgacha, umumiy o'rta, o'rta maxsus, professional va oliy ta'lim muassasalarida hamda boshqa tashkilotlarda jismoniy tarbiya va ommaviy sport bilan shug'ullanishga shart-sharoitlar yaratish; ommaviy sportni rivojlantirish bo'yicha oilalar, sinflar, mehnat jamoalari va hududlar o'rtasida sport musobaqalarini muntazam ravishda o'tkazish; Respublikada aholi o'rtasida ommaviy sportni rivojlantirish va sog'lom turmush tarzini targ'ib qilishda - yurish, yugurish, mini-futbol, velosport, badminton, stritbol, "Workout" (mahalla va ko'cha fitnesi) sportning ustuvor turlari etib belgilandi.

Zamonaviy sharoitda davlat organlari, turli kasaba uyushmalari, sport, madaniyat, diniy tashkilotlar tomonidan o'tkazilayotgan turli ommaviy tadbirlarda jamiyat faol ishtirok etayotganini alohida ta'kidlash lozim. Ommaviy tadbirlar, qoida tariqasida, ko'plab fuqarolar uchun ochiq bo'lib, shahar va shaharchalardagi ko'chalar, maydonlar, jamoat binolari, konsert zallari, sport va ko'ngilochar inshootlar, maxsus treklarda va boshqa jamoat joylarida o'tkaziladi.

O'quvchilarning sog'lig'ini yaxshilash amaliyotining yetakchi tushunchalaridan biriga murojaat qiladigan bo'lsak unda quyidagi jummalarda misol keltirilgan. Ommaviy sport tadbiri – sport tadbirlari tashkilotchisi tomonidan tasdiqlangan sport turlari bo'yicha sport musobaqalari qoidalari va ushbu musobaqalar to'g'risidagi nizomga muvofiq sportchilarning yutuqlarini solishtirish va g'oliblarni aniqlash maqsadida o'tkaziladigan tadbirdir.

Ta'kidlash joizki, jismoniy tarbiya muassasalaridagi tarbiyaviy va sport ishlari musobaqalarda ham tekshirilib, tajriba almashilmoqda, sportni keng targ'ib qilish yo'lga qo'yilgan. Binobarin, ommaviy sport tadbiri, ko'lamidan qat'i nazar, sport bayrami sifatida, yuksak madaniy va tashkiliy saviyada o'tkazilishi kerak.

Sport tadbirlari hissiy jihatdan insonning ruhiy holatiga ta'sir qiladi, unga emansipatsiya, salbiy energiyani chiqaradi, unga yaxshi kayfiyat bag'ishlaydi, individual qobiliyatlarini namoyon etish imkoniyatini beradi, jozibali bo'lishga bo'lgan ehtiyojni ro'yobga chiqarishga yordam beradi. muloqotga bo'lgan ehtiyoj, yoqimli dam olish, baxt hissi o'yg'anadi. Shuni ta'kidlash kerakki, sport va badiiy chiqishlar ommaviy bayramlarning ajralmas qismi sifatida zamonaviy inson uchun ajoyib san'atning nisbatan yangi janridir.

O'RGANILGANLIK DARAJASI

Jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish va sport ishlari, shuningdek, o'qituvchi-tashkilotchi faoliyatidagi siyosiy-ma'rifiy ishlar masalalari bo'yicha adabiy manbalar tahlili shuni ko'rsatdiki, bu masalalar bugungi kungacha yetarlicha o'rganilmagan. Yashash joyidagi maxallalarda bolalar va o'smirlar bilan tashkiliy va tarbiyaviy ishlarning birligi muammosi yaxshi ishlab chiqilmagan va uni hal qilish bo'yicha amaliy tajriba hali umumlashtirilmagan, bu esa ushbu ishni optimallashtirish va dolzarb vazifalarni hal qilishga to'sqinlik qiladi. Ommaviy jismoniy madaniyat harakati oldida turgan vazifalardan biri xisoblanadi.

Ommaviy sport tadbirining muvaffaqiyati uning tashkil etilishiga bog'liq bo'lib, bizning fikrimizcha, bir necha asosiy bosqichlarga bo'linishi kerak. Sport tadbirini o'tkazish marosimining yanada tantanali bo'lishiga xizmat qilishi mumkin bo'lgan quyidagi jihatlarni ajratib ko'rsatish mumkin: musobaqaning ochilishini sportchilar va taniqli, ommabop badiiy jamoalarning ko'rgazmali chiqishlari bilan kuzatib borish; musobaqa ishtirokchilari va faxriy mehmonlariga ko'krak nishonlari, gullar, esdalik sovg'alarini topshirish; taqdirlash marosimiga tayyorgarlikdagi pauza musiqiy asarlar ijrosi, sportchilarning, badiiy jamoalarning ko'rgazmali chiqishlari, lotereyalar o'tkazish bilan to'ldirilishi mumkin; tanlov dasturida taqdirlash marosimi uchun eng qulay vaqtni hisobga olish kerak (ishtirokchilarni ish bilan ta'minlash, tomoshabinlarning mavjudligi va boshqalar); muxlislar musobaqaning borishini hamda musobaqalarning ochilish, taqdirlash va yopilish marosimlarini qulayroq tomosha qilishlari uchun qo'shimcha jihozlar, xususan, katta ekran xarid qilish va ekran orqali ko'chalarda xam tadbirni ko'zlatishga sharoitlar yaratish.

Shu bilan birga, jismoniy tarbiya va sport sohasida aholi sog'ligini mustahkamlashga ko'maklashadigan aniq dasturlarni amaliyotga joriy etish, yoshlarni sportga keng jalb qilish va ular orasidan iqtidorli sportchilarni saralab olish, sport turlari bo'yicha yuqori natijalarni ta'minlaydigan mahoratli sportchilar bilan milliy terma jamoalarni shakllantirish va trenerlar uchun qo'shimcha shart-sharoitlar yaratish zarurati mavjud. Mamlakatda yuksak madaniyatga ega bo'lgan har tomonlama etuk hamda jismonan sog'lom insonni shakllantirish maqsadida, aholining jismoniy tarbiya va sport sohasida malaka va bilimlarini orttirishga qaratilgan ustuvor yo'nalishlarni belgilash, iqtidorli sportchilarni tanlab olish jarayoniga innovatsion shakllar va usullarni joriy etish.

TADQIQOTNING MAQSADI VA VAZIFALARI

Tadqiqotning maqsad: O'quvchi yoshlar o'rtasida ommaviy sport tadbirlarini tashkil etishning tarbiyaviy ahamiyatini o'rganish.

Tadqiqotning vazifalari: 1. Sog'lom turmush tarzi va ommaviy sportni rivojlantirish maqsadida jamoat joylarda turli sport musobaqlarni tashkil qilish va o'tkazishni yo'lga qo'yish.

2. O'qishdan so'ng tanlangan kunlarda (haftada kamida uch marta) o'quvchilarni jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari (yugurish, stritbol, futbol, badminton, voleybol, basketbol, stol tennisi, suzish va boshqalar) bilan shug'ullanishi ta'minlansin.

3. Har shanba o'quvchilar va ularning oila a'zolari o'rtasida yugurish, stritbol, futbol, badminton, voleybol, basketbol, stol tennisi, suzish va boshqa sport turlari bo'yicha ommaviy sport musobaqalari tashkil etish va musobaqalar bayramona ruhda, "shou" ko'rinishida o'tkazilishiga, g'olib va sovrindorlar munosib rag'batlantirilishiga alohida e'tibor qaratish.

4. O'quvchilarni sog'lom turmush tarzini qo'llab-quvvatlash va jismoniy faolligi darajasini oshirish uchun barcha zarur sharoitlarni yaratishni (trenajyor zali, "Workout" maydonchasi, sport maydonchalari va xonalari, sport mashg'ulotlari va musobaqalari) moliyalashtirish davlat organlari va tashkilotlarining budjetdan tashqari mablag'lari hamda qonun hujjatlarida taqiqlanmagan boshqa manbalar hisobidan amalga oshirish.

5. Salomatlikni mustahkamlash jismoniy rivojlanishni yaxshilash orqali o'quvchilarning antropometrik ko'rsatkichlari yaxshilanishiga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish.

6. Qilingan ishlarni veb-saytlar, ijtimoiy tarmoqlar, ommaviy axborot vositalari (televideniye, radio, gazeta, Internet tarmog'i) orqali bu borada amalga oshirilayotgan ishlar,

shuningdek, sogʻlom turmush tarziga amal qilishning ahamiyati muntazam ravishda yoritib borilishini taʼminlash.

TADQIQOTNING USLUBLARI

Respublikada oxirgi yillarda jismoniy tarbiya va sportni ommalashtirish, aholi oʻrtasida sogʻlom turmush tarzini targʻib qilish, imkoniyatlari cheklangan shaxslarning jismoniy reabilitatsiyasi uchun zarur shart-sharoitlar yaratish hamda mamlakatning xalqaro sport maydonlarida munosib ishtirok etishini taʼminlash borasida izchil chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda bolalar va oʻsmirlar sportini rivojlantirish, seleksiya va sifatli sport zaxirasini tayyorlash tizimini rivojlantirish:

Ilgʻor xalqaro tajribani hisobga olgan holda sportchilar tayyorlash metodologiyasini takomillashtirish, sport turlari boʻyicha terma jamoalar tarkibini sifatli toʻldirish uchun sport zaxirasini shakllantirish va yuqori malakali sportchilarni tayyorlash jarayoniga innovatsion loyihalarni joriy etish;

Sport musobaqalarini oʻtkazish mexanizmlarini qayta koʻrib chiqish va eng qobiliyatli sportchilarni aniqlashda shaffoflikni taʼminlash, tegishli xalqaro sport federatsiyalar (uyushmalar) reglamentlariga moslashtirish;

Bolalar va oʻsmirlarning sport bilan muntazam shugʻullanishlarini hamda ularning faol sport faoliyatiga kirishishlarini taʼminlovchi asosiy muassasa hisoblangan bolalar va oʻsmirlar sport maktablari tarmogʻini kengaytirish;

Sport turlari boʻyicha respublika musobaqalarini maktab jamoalari oʻrtasida oʻtkazish tizimini takomillashtirish;

Aholi sonidan va qiziqishlaridan kelib chiqib bolalar va oʻsmirlar sport maktablari sonini oshirish;

Bolalar va oʻsmirlar sport maktablari va ixtisoslashtirilgan bolalar va oʻsmirlar olimpiya zaxiralari maktablarini tashkil etishga qoʻyiladigan talablarni ishlab chiqish;

Zamonaviy sport texnologiyalarini hisobga olgan holda sport turlari boʻyicha sport maktablarining oʻquv-mashgʻulot dasturlarini ishlab chiqish;

Iqtidorli sportchilarni aniqlash uchun sport turlari boʻyicha mintaqaviy, respublika saralash musobaqalari, shu jumladan sport maktablari, taʼlim muassasalari va sport klublari oʻrtasida oʻquv-mashq yigʻinlari oʻtkazilishini taʼminlash;

TADQIQOT NATIJALARI

Tadqiqot uch bosqichda tashqil qilindi. Tadqiqot 2021-yil oktabrdan 2022-yil oktabrgacha Urganch tumani 19-sonli umumtaʼlim maktabida 9-10 yoshli oʻgʻil bolalarda olib borildi. Birinchi bosqichda adabiyotlar oʻrganib chiqildi va taxlil qilindi. Ikkinchi bosqichda oʻquvchilarning jismoniy tayyorgarligi (qobiliyatlari) oʻrganildi. Uchunchi bosqichda oʻquvchi yoshlar oʻrtasida ommaviy sport tadbirlarini tashkil etishning tarbiyaviy ahamiyatini oʻrganish bolalarni qiziqishini aniqlash jismoniy tayyorgarliklarini tekshirish uchun ommaviy sport musobaqalari tashkil qilindi, tajriba guruhini oʻquvchilari nazorat qilib borildi.

T/r	Testlar	Nazorat guruhi	Tajriba guruhi
1	Turgan joydan uzunlikka sakrash (sm)	123,5	125,5
2	Chalkancha yotgan xolda gavdani koʻtarib yozish 30 sek davomida (martta)	17,5	18,65

3	Turnikda tortilish (marta)	1,65	2
4	O'tirgan xolda oldinga egilish (sm)	11,15	11,35
5	Moksimon yugurish 3x10m (s)	8,9	8,7

Jadvaldan ko`rinib turibdiki, test-sinovlar ko`rsatkichlari ikkala guruhda ham deyarli bir xil uncha farqlanmaydi, tajriba guruhdagi o`quvchilarning jismoniy tayyorgarlik ko`rsatkichlari ayrim testlarda nazorat guruhdagilarga nisbatan yuqoriroq. Bu test-sinov turlari yordamida o`quvchi yoshlarning kuch, tezkorlik, egiluvchanlik kabi jismoniy sifatlarning rivojlanganlik darajasini aniqlashga yordam beradi. 9-10 yoshli bolalarning yuqorida ko`rsatilgan jismoniy sifatlarni oshirishda tavsiya qilingan mashqlarning samaradorligini tadqiqotda isbotlash va an'anaviy bajariladigan mashqlardan tashqari, tajriba guruhi uchun maxsus mashqlar to`plami ishlab chiqildi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa o`rnida shuni aytish joyizki yoqaridagilar kelib chiqib bolalarni jismoniy tayyorgarlik ko`rsatkichlarini unchalik talab darajasidamasligi aniqlandi. Aholining keng qatlamlari, jumladan maktab o`quvchilarini jismoniy tarbiya va ommaviy sport bilan shug`ullanishga keng jalb etish, o`sib kelayotgan avlodni jismonan kamol toptirishni ta`minlash uchun shart-sharoitlarni yaratish ishlari mahalliy davlat hokimiyati organlari tomonidan yetarlicha tashkil qilinmaganligi oqibatida jismoniy tarbiya va ommaviy sport bilan shug`ullanish istagini bildirgan yoshlar yetarlicha qamrab olinmayotgani va umumta`lim maktablarida ommaviy sportni rivojlantirish bo`yicha samaradorlikka erishayotgan jismoniy tarbiya o`qituvchilarini rag`batlantirish yo`lga qo`yilmaganligi sababli ularning o`z sport turi bo`yicha qo`shimcha mashg`ulotlar olib borish motivatsiyasi past darajada qolmoqda; qishloq joylarida sport aksiyalari, havaskorlik chempionatlari, konkurslar tashkil etishni yo`lga qo`yish kerak.

Bundan tashqari aholining jismoniy tayyorgarligi va salomatligi darajasini belgilovchi "Jismoniy tayyorgarlik darajasi" sport sinovlarini joriy qilish, sport sinovlarini aholining keng qatlamlari, ayniqsa, yoshlar o`rtasida musobaqa, festival tarzida tashkil etish, sportni kundalik turmush tarziga aylantirishni tavsiya qilish mumkin.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Sog'lom turmush tarzini keng tatbiq etish va ommaviy sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni. Toshkent sh., 2020-yil 30-oktabr, PF-6099-son.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining O'zbekiston Respublikasida Jismoniy tarbiya va sportni yanada takomillashtirish va ommalashtirish chora-tadbirlari to'g'risida 2020-yil 24-yanvardagi PF-5924-son Farmoni
3. Баинов С.Ю. Инновационная система спортивного воспитания студентов: методическое пособие для преподавателей. М.: Университетская книга, 2009. 182 с.
4. Васильева О.С. Книга о новой физкультуре (оздоровительные возможности физической культуры). Ростов-на-Дону: Центры валеологии вузов России, 2001. 141 с.

5. Евсеев С.П., Шапкина Л.В. Адаптивная физическая культура: учебное пособие. М.: Советский спорт, 2000. 240 с.
6. Ивент-менеджмент в спорте. Управление спортивными мероприятиями: учебно-методическое пособие / Под ред. С. В. Алтухова. М.: Советский спорт, 2013. 208 с.

ЯНГИ ЗАМОНОВИЙ ТЕХНОЛОГИЯЛАР АСОСИДА ЎҚУВ ЖАРАЁНИНИ САМАРАЛИ ТАШКИЛ ЭТИШ

Асадова Хулкар Шарофиддиновна

Тошкент тўқимачилик ва енгил саноат институти

Каримов Юсуф Нарзуллаевич

Жиззах политехника институти

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7229459>

Аннотация. Ушбу ишда QR-кодлар ёрдамида дарс ўтиши имкониятлари очиб берилган. Таълим жараёнида инновацион технологиялардан фойдаланиши афзалликлари тушинтириб ўтилган. Plickers дастуридан фойдаланишининг муҳим жиҳатлари келтириб ўтилган. Кўп сонли талабаларни бир вақтнинг ўзида қисқа муддатда билимини тезкор баҳолаш ва дарсларда замонавий педагогик технологиялардан фойдаланиши ҳақида сўз юритилган.

Калит сўзлар: Plickers, QR код, талабаларни баҳолаш, педагогик дастурий восита, таълим самарадорлиги.

ЭФФЕКТИВНАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА НА ОСНОВЕ НОВЫХ СОВРЕМЕННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Аннотация. Данная работа раскрывает возможности обучения с использованием QR-кодов. Объяснены преимущества использования инновационных технологий в образовательном процессе. Упомянуты важные аспекты использования Plickers. Упоминается об оперативной оценке знаний большого количества учащихся одновременно за короткий промежуток времени и использовании на занятиях современных педагогических технологий.

Ключевые слова: Plickers, QR-код, оценка учащихся, педагогический программный инструмент, эффективность обучения.

EFFECTIVE ORGANIZATION OF THE EDUCATIONAL PROCESS BASED ON NEW MODERN TECHNOLOGIES

Abstract. This work reveals the possibilities of learning using QR codes. The advantages of using innovative technologies in the educational process are explained. Important aspects of using Plickers are mentioned. Mention is made of the rapid assessment of the knowledge of a large number of students simultaneously in a short period of time and the use of modern pedagogical technologies in the classroom.

Keywords: Plickers, QR code, student assessment, pedagogical software tool, learning effectiveness.

КИРИШ

Бугунги кунда фан ва техника ва интернет ривожланиши жамиятнинг ахборотлашишига олиб келмоқда. Ахборот технологиялари ҳаётимизнинг турли жабҳаларига кенг ва жадал кириб бориши ахборотлашган жамиятни шакллантиришга замин яратмоқда. Ахборотлашган жамиятнинг ташкилий-технологик асосини глобал тармоқ -интернет ташкил этади. Ахборотлашган жамият талабларига тўлиқ жавоб берадиган замонавий ўқитиш технологияларидан тўлиқ фойдаланган ҳолда дарс ўтиш, бугунги кундаги олий таълимда етук мутахасислар тайёрлашда муҳим ўрин эгаллайди.

Ахборот - коммуникацион технологияларини таълим жараёнига қўллаш ҳозирги вақтдаги энг долзарб муаммоларидан бири бўлиб келмоқда, сабаби ҳар бир соҳада ўрганиш, изланиш ва тажриба орттириш учун турли усуллардан фойдаланиш керак бўлади. Шунинг учун боғчадан тортиб то юқори савиядаги ишларни ўрганишда ҳозир янги ахборот - коммуникацион технологияларидан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир.

МЕТОД ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Кўп сонли ва кенг камровли талабаларни бир вақтнинг ўзида катта ўқув аудиторияларда (маъруза ва амалий машғулотларида) бир зумда даволат олиб бориш, талабаларнинг мавзунини ўзлаштириш даражасини текширишни амалга ошириш учун Plickers дастуридан фойдаланиш муҳим самарадорлик беради[1-3]. Таълим соҳасида янги бўлган Plickers дастури дунёнинг кўпгина мамлакатларида оммавийлашиб бормоқда. Ушбу дастурни ишлатишда фақат ўқитувчида мобил телефон (смартфон ёки планшет) бўлиши талаб қилинади, талабалардан ҳеч қанақанги мобил телефонлар ёки махсус қурилмалар талаб этилмайди. Plickers дастури ёрдамида бир вақтнинг ўзида, қисқа сонияларда бутун бошли аудиторияни сўровдан ўтказиш имкониятини беради. Ва уларни ўзлаштиришини баҳолаш ҳамда статистикасини чиқариш имконини беради. Ушбу ресурс QR – кодларни қўллаш йўли орқали ишлайди. Бунинг учун ўқитувчига интернетга уланган компьютер ва смартфон, проектор ва махсус жавоб вариантларини ўзида жамлаган QR кодли plickers карталари керак бўлади. Ушбу ресурс билан ишлаш учун plickers.com сайтга кириш керак ва рўйхатдан ўтиш керак бўлади. Шундан сўнг аудитория талабалар учун группа очамиз ва талабаларини исм фамилиясини киритиб чиқишимиз керак бўлади. Дарс жараёнида олдиндан тайёрланган QR кодларни талабаларга тарқатилади. Талабалар ўз жавоб карточкаларидан 4 та турли хил жавобларни кўрсатиши мумкин. Иловада талабалар учун шакллантирилган группалардан талабаларнинг саволларга қандай жавоб берганини билиб олишимиз мумкин бўлади. Plickers жавоблар диаграммасини тузиб чиқади ва талабаларнинг қанча қисми ўрганилаётган материални тушунганлигини, қанча қисми қўшимча ёрдам кераклигини тезда билиш имкониятини беради. Ҳар бир картанинг бурчагида сиз картанинг рақамини кўришингиз мумкин. Ҳар бир картанинг орқасига талабаларнинг исмини ёзиб қўйишингиз талабалар орасида картанинг алмашиб кетиши муаммосини ҳал қилишга имкон беради. Бу дарсга тайёрланиш вақтини тежайди. Ва ниҳоят тестларни тузишга киришамиз. Асосий менюдан кутубхона ҳаволасига киримиз. Пайдо бўлган рўйхатдан янги папка ҳаволасини танлаймиз. Ойнада папканинг номини ёзамиз(бу фаннинг номи бўлиши ҳам мумкин). Кейинги қадамда яратилган папкага тестларни системалаштирадиган курснинг бўлимини яратиш мумкин.

Plickers тестининг умумий кўриниши

ТАДҚИҚОТ НАТИЖАСИ ВА МУҲОКАМА

Сиз бўш папкани очганингизда, сизга янги саволни тузишингизни таклиф этади.

Plickers дастури билан ишлаганда қуйидаги жиҳатларга эътибор қаратиш керак:

- Камера қатъий вертикал ҳолатда бўлиши керак;
- Карталар билан ишлаганда талабаларга тўғри жавобни кўрсатиш учун тўғри вариантни юқорига кўрсатиш кераклигини тушунтириш керак;
- Ўқувчилар карточкаларни QR кодни беркитмаган ҳолда ушлашларини талаб қилиш керак [4-5].

Аксарият ҳолларда бу усулдаги назорат тестлари учун бундай тизимни қўллаш яхши натижа бермаслиги мумкин, сабаби талабалар бир-бирларининг жавобларига қарашга ҳаракат қиладилар. Бироқ бу аудиториядан жуда тез жавоб олиш учун жуда яхши воситадир. Иловадан фойдаланиш орқали аудиториядаги талабаларнинг берилган саволга жуда тез жавобларини олиш мумкин.

Кўпгина ўқитувчилар таълим жараёнига янги технологияни қўллашга қарши чикмасда улардан кенг фойдаланишни унчалик ҳам хуш кўрмайдилар. Чунки янги технологиялар учун жуда кўп техник воситалар, замоновий билимлар талаб қилади деб ҳисоблайди. “Plickers” нафақат очиқ кодли дастур шу билан бирга plickers ўқитувчи ва талабалардан ортиқча жиҳозлар талаб қилмайди[6]. Бу эса “plickers” дан фойдаланишнинг афзалликларини янада оширади. Plickers эса таълимнинг сифат ва самарадорлигини оширишга хизмат қилади. Таълим жараёнига замоновий технологияларни қўллаш орқали таълимнинг сифат ва самарадорлигини оширишимиз мумкин.

ХУЛОСА

Шундай экан таълим жараёнига замоновий технологияларни қўллаш орқали таълимнинг сифат ва самарадорлигини оширишимиз мумкин. Фундаментал физик назарияларга асосан физика курси материаллари тўғри ва ягона системага келтирилган. Бу эса фан оламидаги барча илмий йўналишларнинг ғоялари асосидаги илмий билимлар ўқувчиларнинг илмий дунёқарашини шакллантириш учун асос бўлади, деган хулосага олиб келади.

REFERENCES

1. Останний Д.О., Михайлов Е.И. Технология интерактивного тестирования Plickers // Юный ученый. -2018. №1. -С. 33-41.
2. Е.И. Бутиков, А.С. Кондратьев. Физика для углубленного изучения. Том 1-3. М.: Физматлит, 2004.
3. В.П. Демков, О.Н. Третьякова. Физика. Теория. Методика. Задачи. М.: Высшая школа, 2001.
4. Зайнитдинов И. И. Использование программы Plickers на уроках математики. Уфа 2016 // Электронный ресурс / Режим доступа: https://www.irorb.ru/files/2016/Zaynitfinov_II.pdf.

5. Гневашева Н. Plickers: учителя смогут сэкономить своё время с помощью QR-кодов // Электронный ресурс / Режим доступа: <https://newtonew.com/app/plickers-uchitelja-smogut-sekonomit-svoe-vremja-s-pomoshchju-qr-kodov>.
6. <https://www.plickers.com> интернет сайты.

ЖИЗЗАХ ВОҲАСИ АҲОЛИСИНИНГ НИКОҲ ТҶИИ БИЛАН БОҒЛИҚ УРФ-ОДАТЛАРИ

Сайдамов Шахзод Арслон ўғли

Жиззах ДПУ Талабаси

Қобилов Сардор Ихтиёр ўғли

Жиззах ДПУ Талабаси

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7229511>

Аннотация. Ушбу мақолада Жиззах воҳаси аҳолисининг никоҳ тўйи билан боғлиқ урф-одатлари, анъаналари ва маросимларида қадимги диний эътиқодларнинг сақланиб қолганлиги ва исломий урф-одатларнинг модернизациялашуви хусусида фикр юритилади.

Калит сўзлар. Тарихий этнографик макон, урф-одат ва анъаналар, никоҳ тўйи, совчи, куёв навқар, келин салом, юз очди, чилла.

СВАДЕБНЫЕ ОБЫЧАИ ЖИТЕЛЕЙ ДЖИЗАКСКОГО ОАЗИСА

Аннотация. В данной статье рассматривается сохранение древних религиозных верований и модернизация исламских традиций в обычаях, традициях и обрядах жителей Джизакского оазиса.

Ключевые слова. Историческое этнографическое место, обычаи и традиции, свадьба, жених, жених, жених, приветствие невесты, открытое лицо, холодок.

WEDDING CUSTOMS OF THE INHABITANTS OF JIZZAKH OASIS

Abstract. This article reflects on the preservation of ancient religious beliefs and the modernization of Islamic traditions in the customs, traditions and ceremonies of the residents of Jizzakh oasis.

Keywords. Historical ethnographic place, customs and traditions, wedding, suitor, groom, groom, bride greeting, face opened, chill.

КИРИШ

Ўзбек халқи қадимий расм - русумлари, дунёқараши, ишонч эътиқодлари, турмуш тарзи, асрлар бўйи жамлаган ҳаётий тажрибалари ва кўникмаларини ўзида мужассамлаштирган энг жозибали маросимларидан бири - никоҳ тўйидир. Жиззах воҳасининг қадимий эътиқодлари, маданият тарихи, орзу - умидлари, ҳаётга муносабатини ўрганишда никоҳ тўйи билан боғлиқ маросимлар муҳим аҳамиятга эгадир. Ўзбекларда азалдан энг яхши кунларидан бири бу тўй ўтказиладиган кунлар ҳисобланган. Тўй оила ҳаётидаги қувончли маросим саналади ҳамда халқнинг ўзига хос турмуш тарзини ўзида акс эттиради. Ушбу маросимни дунёдаги халқлар ўз урф-одатларига мос тарзда нишонлайдилар. Жумладан, ўзбек тўйларининг ҳам ўзига хос хусусиятлари мавжуд бўлиб, у қариндош - уруғлар, қўни-қўшнилар, умуман, кенг жамоатчилик иштирокида ўтказилиши билан ажралиб туради. Шунинг учун халқ орасида «Маслаҳатли тўй тарқамас» деган мақол мавжуд!

Ўзбек тўйлари ташкил этилиши, мазмун-моҳияти, ўз мақсади ва вазифаларига кўра бир қанча турларга бўлинади. Уларнинг ҳар бирини илмий ўрганиш ва таҳлил этиш алоҳида тадқиқотни талаб этади.

“Никоҳ” сўзининг ўзбек тилида икки хил луғавий маъноси бор. Никоҳ (араб. – уйланиш, эр-хотиннинг қовушиши) – эр-хотинликни шариат йўли билан расмийлаштириш маросими ва шу маросимда домудла (Имом) томонидан ўқиладиган шартнома[7. 2006, 38

б]. Яъни, эркак ва аёл турмуш қуришининг исломга хос диний шакли бўлиб, шариатда оилавий муносабатларни тартибга солади ва никоҳга, биринчи навбатда, икки томоннинг мажбурияти ва ҳуқуқларига асосланган шартнома сифатида қарайди[1. 1987, 139-140 б]. Ҳозирги вақтда никоҳ икки хил – дунёвий ва диний мазмунга эга. Дунёвий маъносига кўра, никоҳ – эр-хотиннинг ўзаро розилиги билан ҳуқуқий жиҳатдан расмийлаштирилган оилавий иттифоқи; эр-хотинлик[7. 2006, 38 б]. Бошқача қилиб айтганда, дунёвий мазмунда никоҳ турмуш қураётган эркак ва аёлнинг фуқаролик ҳолати далолатномаларини ёзиш органида (ФХДЁ) рўйхатдан ўтишини англатади.

МЕТОД ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Оила сўзининг ўзбек тилида беш хил луғавий маъноси бор. Оила – эр-хотин, уларнинг болалари ва энг яқин туғишганларидан иборат бирга яшовчи кишилар мажмуи; хонадон[7. 2006, 97 б]. Унинг бошқа маънолари бир-бирига яқин бўлиб, умумий маънода бирлашган кишилар, халқ, мамлакатлар ёки ўсимлик ва ҳайвонларда гуруҳларни, қардош тиллар гуруҳини айтиш мумкин. Ундан ташқари, луғатда оила сўзлашув тилида рафика, хотин маъноларини ҳам англатади[7. 2006, 97 б]. “Ислом” энциклопедиясида[2. 2003, 313 б] никоҳдан фарқли ўлароқ оила тушунчаси ҳақида маълумот берилмаган. Умуман олганда, оила – никоҳга ёки туғишганликка асосланган кичик гуруҳ бўлиб, у қадимдан халқимизда алоҳида маросим сифатида ўтказдириб келинган. Яъни, икки ёшни никоҳдан ўтиб, оила қурганликлари элга билдириш мақсадида ош дамланиб, қариндош уруғлар жамоаси ва кўни-кўшнилари йиғилишган.

Юртимиздаги кўплаб бошқа этнографик минтақалар сингари Жиззах воҳаси аҳолисининг никоҳ тўйлари ўзининг турли маросимлар, анъаналарга бойлиги, этнографик манбаларининг ранг - баранглиги билан алоҳида ажралиб туради. Жиззах воҳаси ўзбеклари никоҳ тўйлари оилавий турмуш ва маънавий маданиятнинг таркибий қисми бўлиб, унинг иштирокчилари томонидан азалдан мураккаб урф - одатлар ва удумлар бажарилган.

Оилада фарзанд туғилганда ота-она унинг келажаги учун қайғура бошлаган. Фарзанди катта бўлиб уни уйлантириши ёки турмушга чиқаришини ҳисобга олиб олдиндан тайёргарлик кўриб борган. Шу мақсадда ота-она нимаики яхши нарсани топса ўшани сандикқа солиб кўйган. Сандикқа фарзандининг тўйига атаб янги қошиқ, товоқ, рўмол, белқарс, офтоба ва шунга ўхшаш нарсаларни кўйиб борган. Қизлар учун чақалоқлигидан рапида (нон ёпғич), сурпа, енгча ва шу сингариларни йиғиб сандикқа солиб кўйган.

Азалдан келин-куёв танлаш ота-онанинг вазифаси ҳисобланган. Йигит ва қизнинг кўнглига қаралмаган. Аввал бўлғуси келин танланган. Бунда ёшларнинг юлдузи тўғри келиш-келмаслиги, қизнинг насл-насаби суриштирилади. Қиз топилгач, унинг уйига совчиликка борилади.

Совчилик ўзбек халқининг энг гўзал анъаналаридан биридир. Никоҳ тўйи тантаналарини бошлаб берувчи дастлабки маросим совчилик ҳисобланади. Совчилар тўғрисидаги илк маълумотларни VII - VIII асрларга оид Ўрхун - энасой битикларида учратамиз. Тунюқуқ (VII аср) битиктошида “сов” - калимаси саб - сўз, гап маъносида ишлатилган. Ирқ битиги (фол китоби) да эса “саб” - сўз, “сабчи” - хабарчи, сўз келтирувчи маъносида қўлланилган. Ўрта асрлар машҳур тилшуноси Маҳмуд Қошғарий бу хусусда “совчи - келин ва куёв орасида бир - бирига хабар элтувчи” деб изоҳлаган[4. 1960, 169 б].

Демак , бундан янги амин бўламиз. Жиззах воҳасида аввал совчиликка эркаклар келишган . Одат бўйича совчиликка йигитнинг отаси боради. Агар ота оламдан ўтган бўлса, энг яқин кишиси юборилади. Совчиликка аёллар бориши мумкин бўлмаган. Оила яқинларидан совчиликка муносиб одам бўлмаган ҳолда бу вазифани уруғ оқсоқоллари бажаришган. Совчилар таклифига биноан кизнинг ота-онаси ҳам бирданига аниқ жавоб айтмасдан, маслаҳатлашиб кўрайлик, деганлар. Орада йигитнинг насл-насаби, юриштириши, хунари, соғлиги суриштирилади. Розилик берилмаса, қайта келган совчилар қайтиб кетадилар. Розилик бўлса, совчиликка аёллар киз уйига келиб, розилигини олгандан сўнг, унинг бошига “оқ ўраб” (рамзий маъно шаклида оқ рўмолча) кетишган ва шундан сўнг дастлабки маросим “Фотиҳа тўйи” бўлиб ўтган.

ТАДҚИҚОТ НАТИЖАСИ

Фотиҳа тўйи маросими республикамизнинг бошқа худудлардаги каби шаклда ўтказилсада аммо, ундаги баъзи бир одатларда Жиззах воҳасига хосликни учратиш мумкин. Масалан, куёв тарафидан келин хонадонига келган меҳмонлар (кудалар) га дастлаб “ширин сув” олиб келинган. Бу одатнинг таг мазмунида ҳар икки томон бошлаган эзгу ишнинг якуни ҳам худди ширин сув каби ўтсин, ёшлар турмуши ширин, тотли бўлсин, деган эзгу ниятлар ётади. Айниқса, воҳа аҳолиси орасида ҳозирги кунларгача сақланиб қолган фотиҳа тўйи билан боғлиқ одатлардан бири шу кундан бошлаб, бўлғуси келин - куёвлар бир - бирларининг ота-оналари, оила-аъзолари ҳамда яқин қариндошларига дуч келиб қолмасликка уриниб, улардан ўзларини тортиб юрадилар.

Тўй маросимларида кекса ёшли, кўп фарзандли кишилар иштироки зарур ва ўта муҳим ҳисобланган. Улар тўй маросимининг маълум босқичларида ўзига хос функцияларни бажарганлар. Биз буни бўлғуси келин сепини тайёрлаш жараёнидан бошлаб кузатишимиз мумкин. Одатда, бўлғуси келин - куёвларнинг кўрпа-тўшакларини тикиш, яъни “кўрпа солди” маросимида бичиш - тикиш ишлари кекса аёллар томонидан бошлаб берилган. Маросим олдидан онахонларимиз келин - куёвнинг бир - бирига ошиқ бўлиб юрсин деган ният билан дастлабки кўрпалари бурчагига ошиқ (қўй ошиғи) солиб тикадилар. Бунда нуруний, кўп фарзандли аёллар хислатлари бўлғуси келин - куёвга ҳам ўтсин, – деган ижобий ниятлар мужассамлашган.

Никоҳ куни кечки пайт куёв ўз дўстлари билан ясан - тусан қилиб, қутловлар остида тўйхонадаги оқсоқоллар дуоси - фотиҳалари олиб, келин уйига “куёвнавкар” га борадилар. Куёвнавкарлар йўл бўйи куёв келин хонадонига бораётганлигини билдириш учун жўшиб - жўшиб, устма - уст хайқириб ёр-ёр айтиб, жар солиб борганлар. Куёвнавкарлар келин хонадонига етиб келганларидан сўнг махсус тайёрлаб қўйилган хонага кирганлар. Уй остонасига пояндоз (оқ рангли мато ва ипак мато) солинади. Куёв пояндозни босиб ичкарига кирганидан сўнг, унинг дўстлари шундай куёвлик бизга ҳам насиб этсин, – деган ниятда куёвнинг оёғи теккан пояндозни келин ва куёв томондан жамланган йигитлар ўзаро тортишиб, парчалаб оладилар. Биз бунда пояндознинг ўзига хос муқаддаслик хоссасини кўрамиз. Куёвнавкарлар дастурхонига турли ноз неъматлар билан бирга бўлғуси оила серфарзанд бўлсин деган ниятда тухум қўйилади ва шу билан бирга тўққизта лаган (товоқ)да таомлар киритилади. Булар жумласига алоҳида куёв учун қайнона товоқ, янга товоқ, танишув товоқ ва шу кабилар киради. Улар дастурхон атрофида ўтирганларидан сўнг хонадон кекса кишиси дуои фотиҳа қилади. Шундан сўнг куёвга аталган ширинчойни келинни янгаси олиб кирган ва уни дастлаб куёвга берган (Бу

жараёнда ҳам ўзига хослик шундан иборатки, куёв бас демагунча келинни янгаси чойни қайтаравериши лозим бўлган), сўнгра унинг дўстлари ўз хаётлари ширин, тотли бўлсин, деган ниятда ичганлар. Куёвнавкарлар дастурхон атрофида ўтирган пайтда мезбонлардан бири куёвни ёмон кўздан, ёвуз руҳлардан ҳимоя қилиш мақсадида исириқ тутатади. Ўз навбатида куёв ва унинг шериклари миннатдорчилик рамзи сифатида исириқчига пул берганлар. Куёвнинг дўстларига зиёфатдан сўнг дастурмолча ёки белбоғ тарқатилади.

Никоҳ тўйи куни кечга яқин аёлларнинг ўзига хос “карвони” билан куёв хонадонига олиб келинади. “келин карвони” олдида албатта кичик ёшли ўғил боланинг бўлиши ва келиннинг бутун тана қисми кийимда ёки паранжи билан тўсилган бўлиши талаб этилган. Келинни олиб келаётганлар куёв уйи олдида яқинлашгач дарвоза олдида катта олов ёқилаган қандай зиён-заҳмат, суқ ва кирналар, одамларнинг юки оловда ёниб кетсин, уйга тозаланиб кирсин деган мазмунда қайнона келинни икки гулхан ўртасидан олиб кирган. Ўзбекистоннинг айрим ҳудудларида эса, келинни кўтариб оловнинг атрофидан уч марта олиб ўтказишган. Оловдан олиб утилгандан сўнг куёвнинг янгалари патнисда ризки бутун бўлсин деб нон, тили ширин бўлсин деб ширинликлар, тўйлар қилсин деб кийимлик мато олиб чиқилади. Шундан сўнг “келин карвони”га қиз томондан ҳамроҳлик қилиб келган келиннинг кичик ёшли ўғил укаси ёки жияни томонидан “соат пули” талаб қилинган. Сўнгра келин олов атрофида уч марта айлантериблиб ичкарига олиб кирилган. Бундай одат Жиззах воҳасидагина эмас, Республиканинг бошқа минтақаларида яшовчи ўзбеклар, қолаверса тожик, қирғиз ва туркманлар орасида ҳам кенг тарқалган [6. 1999].

МУҲОКАМА

Келин куёвнинг уйига олиб кирилгач, қудалар тарафидан биттадан янгалар уйнинг ўнг тарафи юқори бурчагида чимилдиқ боғлаганлар. Чимилдиқ келинни ёвуз кучлар ва ёмон кўзлардан асровчи ўзига хос афсунгарлик воситаси бўлган. Чимилдиқ айнан шу сабабга кўра келинни рамзий ҳимоя қилиш функциясини бажарган. Қолаверса, янги туғилган чақалоқ учун бешик сингари чимилдиқ ҳам келин - куёвларнинг янги уйи, дунёси ҳисобланган. Шу боис, Жиззах воҳасида келин - куёвнинг чимилдиғига тахта қошиқ осиб қўйиш одати бўлган. Дарвоқе, воҳада чимилдиқни боғлаган янгаларининг ўзлари ҳам келин - куёвга таҳдид солиши мумкин деб тасаввур қилинган ёвуз кучлар ва инс жинслардан уларни ҳимоя қилувчи рамзий ҳомий ҳисоблаганлар. Шу сабабга кўра тўйнинг бошидан охиригача янгалар зиммасига юкланган вазифалар жуда кўп бўлган. Жиззах воҳасида янгаларни янга, чеча, келинойи, ойи деб номлашган. Янгаларни танлашда маълум бир тартиб - қоидаларга амал қилинган. Янгалар одатда, нафақат бир никоҳли, серфарзанд шу билан бирга уддабурон, чечан, сўзамол, ҳаёт тажрибаларига бой бўлишлари асосий шартлардан ҳисобланган. Бўлажак келинни никоҳга янгалар тайёрлаганлар, дастлабки танишувда куёв ва куёвнавкарлар билан ҳам янгалар муомила қилганлар.

Соч сийпатар, қўл ушлатар, ойна кўрсатар, никоҳ сувини ичириш одатларини ҳам бугунги кунгача янгалар амалга ошириб келмоқдалар. Бунинг сабаби, фольклоршунос олим А.Мусақуловнинг таъкидлашича, янга руҳлар билан янги дунё ўртасида шомонга яқин киши ҳисобланган.

Бошқа ижтимоий гуруҳга ўтиш ғояси келинни янги фаолиятга тайёрлаш билан боғлиқ “супра очди”, “эшик илув”, “туйнук очар” каби урф - одатларда ҳам намоён

бўлган. Бунда келининнинг рўзгор ишларига нечоғлик тайёр эканлиги, унинг укувлилиги, ишчанлиги, эпчиллиги, таом тайёрлаши каби фазилатлари синовдан ўтказилган. Тўйда келин - куёвнинг янги ижтимоий мақомга (Масалан, “қиз бола” - “келин”, “хотин”, “йигит” - “куёв”, “эр йигит”, “эркак”) ўтганлигидан қадимги жинс жамоаларига тегишли ёш инитиацияси қолдиғини кўриш мумкин.

Ахборотчиларимиз маълумотларига кўра, никоҳ ўқиладиган пайтда ўртага дастурхон ёзилиб бир косада сув қўйилади. Никоҳдан сўнг келин - куёв косадаги сувдан бир хўпладан ичиб бошқаларга ҳам берадилар. Ўртага дастурхон ёзиш, сув қўйишнинг сабабини[5. 2007, 28 б] сўраганимизда, ёшларнинг умри, турмуши ҳамisha тўқлик, тўқинлик, ва сувдай мусаффо ва ширин ўтиши учун шундай қилинишлиги ҳақида маълумот олдик. Дарвоқе, бу ўринда шуни ҳам эсга олиш жоизки, никоҳ маросимида келин - куёв олдида сув қўйиш одати воҳа халқлари ва мусулмон аҳолиси орасидагина эмас, балки эътиқоди турлича халқларда ҳам кенг тарқалган. Бу борада илмий адабиётлар[3. 1929, 182 б] да ҳам маълумотлар келтирилган. Тадқиқотчилар бу одатни ёшларни бирлаштиришнинг рамзий акти, сифатида талқин қиладилар.

Бундан ташқари, Жиззах воҳаси ўзбекларида никоҳ ўқиладиган пайтда уйдаги қулфлар беркитилган ҳолда бўлиши лозим бўлган ва бу вақтда иштирокчилар қўлни қовуштириб “қулфъ қилиб ўтириши эса қатъиян тақиқланган. Сабаби, бу каби тақиқланган ҳолатларга эътибор берилмаган тақдирда икки ёш жинсий қовуша олмасликлари кузатилган.

Никоҳ тўйдан сўнг ўтказиладиган маросимлар ҳам тўйгача бажарилган урф-одатлар каби мазмунан бой ва турли хилда бўлиши воҳа ўзбекларининг тарихи ва маънавияти юксаклигидан гувоҳлик беради.

Никоҳнинг эртаси куни, яъни келин куёв хонадонига тунтириб келингач, «Келин кўрсатар», «Бет очар», «Юз очар», «Келин салом», «Лачак кийдириш» ва «Куёв салом» каби расм-русумлар бажарилади. Бу удумлар аёллар томонидан амалга оширилади. Эркаклар бу маросимларда иштирок этишмайди. Ушбу маросим Республикамининг бошқа ҳудудларида ҳам кенг тарқалган бўлиб, «Юз очди», «юз кўрсатар», «Бет очар» номлари билан аталади. «Бет очари Ўрта Осиёда яшовчи бошқа қардош халқларда ҳам никоҳ тўйдан кейинги удум сифатида мавжуддир. Ушбу кун келиннинг онаси бошчилигида келин томон аёллари куёв уйига “Юз очди” (Келин салом) маросимида келганлар. Мазкур удум ўтказилганда куёвнинг онаси, опа-сингиллари ва янгалари алоҳида ҳозирлик кўрадилар. Дастлаб ёши кекса, серфарзанд момо томонидан келинга ўзига хос дид билан тикилган келинлик либослари кийдирилади. «Юз очар» маросимида келин-куёвнинг энг яқин қариндошлари, кўни-қўшнилари ва маҳалла аҳли совға-кўрмана»лар олиб келишиб, келинга ҳадя қилинган.

Бу маросим Жиззах воҳасида “Бет очар”, “Юз очар” каби номлар билан юритилади. Бу маросимда келин янгалар ёрдамида юзига оқ рўмол ташлаган ҳолда йиғилганлар хузурига бошлаб чиқилган. Шундан сўнг хонадоннинг ёш ўғил боласи томонидан хонадон ўқлоғи (ўқлов) билан келиннинг юзидаги рўмоли очилган ва узокрок жойга олиб қочилган.

Жиззах воҳасида никоҳ тўйдан сўнг ўтказиладиган “бет очар” маросимида “супра очди” одати бажарилган. Бу одат Жиззах воҳасининг барча ҳудудлари бўйлаб кенг тарқалган. Бу тадбир иштирокчилари даврасига супра ёзиб бир товоқ ун солинади.

Қайнона супрага ундан бир ҳовуч олиб, келиннинг қўлига тўқади. Келин эса унни супрага тўқади. Бу ҳол уч марта такрорланади. Ўзбекларда ун оқлик, ёруғлик ҳисобланганлиги сабабли ҳам ушбу ҳаракат амалга оширилади. Сўнг супра устида келин тахтачада мойли гўшт тўғратилади. Бунинг сабаби, қўли доим мойли бўлсин деган мақсад назарда тутилган. Демак, “супра очди” удуми эзгу умид билан келин - куёвнинг ҳаёти ёрқин бўлсин, улар мўл кўлчиликда рўзғор тутсинлар деган ниятда ўтказилган.

Жиззах воҳасида ҳам минтақадаги қатор бошқа халқлардаги сингари ёш келин - куёвнинг дастлабки қирқ кунлик ҳаёти “чилла” даври ҳисобланади. Бу даврда ёшларни ёвуз кучлардан асраш мақсадида хонадон чироғи ўчирилмайди. Чилла даврида келин ҳам, куёв ҳам ниҳоятда пок, тоза, софдил, оқ кўнгил, бир - бирига ва атрофдагиларга ўта меҳрибон бўлишлари талаб қилинган. Чунки, шу кунлари улар нималарни одат қилсалар, то умрининг охиригача шундай бўлиши мумкин, деган тасаввур кенг ёйилган. Мазкур давр мобайнида келин - куёв шомдан сўнг кўчага чиқмаслиги, ёлғиз юрмасликлари қатъий белгиланган.

Воҳа ўзбекларининг анъанавий никоҳ тўйи маросимларида ранглар рамзига ҳам алоҳида эътибор берилган. Маросимлардаги оқлик (оқ ранг) ёшлар бўлғуси ҳаёти тимсоли ҳисобланган. Шу боис келиннинг уйига совчиликка борганларга ҳам оқлик берилган. Келиннинг никоҳ либоси ҳам оқ рангда бўлган. Оқ рангнинг рамзий маъносини тўйдан сўнг келинни хонадон супрасига ўтқизиш, ун ва ёққа кўлининг теккизилишида ҳам кўриш мумкин.

ХУЛОСА

Хулоса қилиб шуни қайд этиш зарурки суннат ва никоҳ тўйи ҳам Жиззах воҳасида жамоа аъзолари ўртасидаги ўзаро ижтимоий муносабатларни такомиллаштиришда муҳим аҳамият касб этганлигини кўрсатди. Чунки, маросимлар ўз ташкилий жиҳатлари ва ўтказилишига кўра молиявий жиҳатидан анча сарф харажатни ҳамда маълум жисмоний меҳнат, куч ва уюшқоқликни талаб этган. Зеро, оила ва никоҳ муносабатлари муайян икки оила ўртасида таркиб топсада, кишилар ўртасидаги ўзаро ижтимоий муносабатларини юзага чиқарувчи бирламчи бўғин сифатида қаралган. Жамоавий анъаналар, яъни қўни-қўшничилик алоқалари оилавий маросимларни бошқаришда муҳим аҳамиятга эга бўлиб, бундай алоқаларнинг таркиб топиши, тўй билан боғлиқ юмушларни бажаришда тўй эгасига анчагина енгиллик туғдирган. Қариндошлар, уруғ-жамоа аъзолари ўз фаолиятларини биргаликда фикр алмашиб, маслаҳат орқали бажараганлар, бу жамоа оқсоқоллари томонидан назорат қилиб турилган.

Умуман олганда, Жиззах воҳаси ўзбекларининг анъанавий никоҳ тўйи маросимлари қадимий урф- одат ва маросимлар мажмуидан ташкил топган бўлиб, уларнинг аксарияти исломий анъаналар билан ўзаро уйғунлашган, қоришган ҳолда бугунги кунга қадар давом этиб келмоқда. Айнан мазкур маросимлар ва одатлар яшовчанлигининг энг асосий сабаби, уларнинг асосий мазмун моҳияти ва энг юксак мақсади келажак авлод давомийлигини таъминлашга қаратилганлиги билан характерлидир.

REFERENCES

1. Ислом. Справочник / Усмонов М.А. таҳрири остида – Т., 1987. 2-нашри. – Б. 139-140.
2. Ислом. Энциклопедия: А-Ҳ / З. Хусниддинов таҳр. ост. – Т., 2003. – Б. 313.
3. Кагаров Е.Г. Состав и происхождение свадебного обряда//Труды АЭЛ 1929. Т. VIII. - С. 182.
4. Махмуд Қошғарий. Девону луғатитурк. - Т., 1960.Т. 3- Б .169
5. Мусакулов А. Маросимларда янганинг ўрни ҳақида// “Ўзбек маросим фолкълорини ўрганишнинг янгича тамойиллари”. Республика илмий-назарий конференция материаллари. Навоий, 2007. 28 б.
6. Рахимов Р.Р. Традиционное мировоззрение таджиков, проблемы образов и символов в культуре: Автореф. дис. ... д-ра ист. наук. СПб., 1999.
7. Ўзбек тилининг изоҳли луғати: 80000 дан ортиқ сўз ва сўз бирикмалари. Ж. III. Н – Тартибли / Таҳрир ҳайъати: т., Мирзаев (раҳбар) ва бошқ. – Т., 2006. – Б. 38.

MEHRLI MAKTABLARDA PSIXOLOG FAOLIYATINING O'RNI VA PSIXOLOGIK METODLARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI

Yusupova Durдона Ravshanovna

Xalq ta'limi vazirligi huzuridagi "Mehrli maktab" davlat ta'lim muassasasi pedagog-psixologi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7231768>

Annotatsiya. Mazkur maqolada "Mehrli maktab"larda psixolog faoliyatining o'rni va psixologik metodlardan foydalanishning ahamiyati haqida so'z boradi. Maqola davomida turli xildagi psixologik metodlar va ularning tasniflari keltirib o'tilgan. Shuningdek, psixologiyaning bolalar hayotifagi ahamiyatiga alohida to'xtalib o'tilgan.

Kalit so'zlar: psixolog faoliyati, pedagogik ta'sir, metod, ruhiy yordam.

РОЛЬ ПСИХОЛОГА В ШКОЛАХ СОСТРАДАНИЯ И ВАЖНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ МЕТОДОВ

Аннотация. В данной статье говорится о роли психолога в «Мехрли мактаб» и важности использования различных методов. В статье упоминаются различные психологические методы и их классификации. Также была подчеркнута важность психологии в жизни детей.

Ключевые слова: деятельность психолога, педагогический эффект, метод, психологическая помощь.

THE ROLE OF THE PSYCHOLOGIST IN COMPASSIONATE SCHOOLS AND THE IMPORTANCE OF USING PSYCHOLOGICAL METHODS

Abstract. This article talks about the role of the psychologist in "Mehrli Maktab" and the importance of using different methods. Various psychological methods and their classifications are mentioned in the article. Also, the importance of psychology in children's life was emphasized.

Key words: psychologist activity, pedagogical effect, method, mental help.

KIRISH

Kamol topishda nuqsoni bor bolalarning kamchiligini o'z vaqtida bilish, kasalini davolash, pedagogik ta'sir ko'rsatish, muayyan ijtimoiy natijalarga erishish imkonini beradi hamda bu bolalarni kamol topishini ta'minlaydi, ularni maktabda beradigan bilimlarni o'zlashtirib olishga, so'ngra esa jamiyatning foydali a'zolari bo'lib etishishga yordam beradi. Bugungi kunda yurtimizda ta'limga katta e'tibor qaratilmoqda. Xususan, imkoniyati cheklangan bolalar uchun ham shart-sharoitlar yaratilmoqda. Fikrimiz isboti o'laroq joriy yilning 5-mayida "Bolalar gematologiyasi, onkologiyasi va klinik immunologiyasi markazida davolanayotgan bolalar uchun maktabgacha ta'lim va tarbiya hamda umumiy o'rta ta'lim berish tizimini joriy qilish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Hukumat qarori (234-son, 05.05.2022-y.) qabul qilindi.

Qarorga ko'ra, Bolalar gematologiyasi, onkologiyasi va klinik immunologiyasi markazida davolanayotgan bolalarga maktabgacha ta'lim va tarbiya hamda umumiy o'rta ta'lim berish jarayonlarini samarali tashkil etish uchun "Mehrli maktab" davlat ta'lim muassasasi tashkil etildi. Mehrli maktab yuridik shaxs maqomiga ega bo'lib, Xalq ta'limi vazirligi huzurida tashkil etiladi. Mehrli maktabda quyidagi maktabgacha guruhlar faoliyat ko'rsatishi mumkin:

1. Maktabgacha ta'lim gospital guruhlari – statsionar davolanayotgan, sog'lig'i sababli maktabgacha ta'lim tashkilotlariga bora olmaydigan 2 yoshdan 7 yoshgacha bo'lgan bolalar uchun davolash-profilaktika muassasalarida tashkil etilgan guruhlar.
2. Ilk rivojlanish yoshidagi bolalarga mo'ljallangan o'yin guruhlari – 1,5 yoshdan 2 yoshgacha bo'lgan bolalar uchun statsionar davolash-profilaktika muassasalarida tashkil etiladigan guruhlar. Ularda parvarish qilish va nazorat qilish ishlari ota-onalarning faol ishtirokida tashkil etiladi.
3. Maktabgacha ta'lim gospital guruhlari, ilk rivojlanish yoshidagi bolalarga mo'ljallangan o'yin guruhlari.

Davolanayotganlarni maktabgacha gospital guruhlariga qabul qilish Mehrli maktab tomonidan taqdim etiladigan ro'yxatlar asosida amalga oshiriladi.

Markazda davolanayotganlar uchun alohida ishlab chiqilgan o'quv rejasi asosida 1–11-sinflar hajmida umumiy o'rta ta'lim beriladi.

Dars mashg'ulotining davomiyligi boshlang'ich ta'lim (maktab)ning 1–4 sinflarda – 35 daqiqa, 5–11 sinflarda – 40 daqiqa bo'ladi.

Bunda bir kunlik dars mashg'ulotlari 1–4 sinflarda 3 soatdan, 5–11 sinflarda 4 soatdan oshmasligi lozim. O'quv haftasi davomiyligi 5 kunlik asosida olib boriladi.

TADQIQOT METODI VA METODOLOGIYASI

Alohida ta'kidlab o'tish kerakki, “Mehrli maktab”da bolalarga umumta'lim fanlari o'tilishi bilan bir qatorda alohida bolalarning ruhiy rivojlanishi, pisixik holatini yaxshilash maqsadida har bitta bola bilan alohida mashg'ulot o'tkazuvchi pisixolog ko'magi ham yo'lga qo'yilgan. Bu esa davolanayotganlar uchun jud amuhim.

Bu kabi amaliy ishlar ularning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ta'lim-tarbiyaning metodlarini ishlab chiqish hamda ularni jamiyatning foydali kishisi qilib tarbiyalashga xizmat qiladi.

“Mehrli maktab” o'z oldiga qator maqsadlarni qo'ygan, ular quyidagilardan iborat:

-Mehrli maktabda davolanayotganlarning hayotga ijtimoiy moslashishini, ularning maktabgacha ta'lim tashkilotlari hamda umumta'lim muassasalarida ta'limni davom ettirishga tayyorligini ta'minlash;

-Mehrli maktabda davolanayotganlarning hayoti va sog'ligi muhofazasini ta'minlash;

-ularga ta'lim va tarbiya xizmatlarini ko'rsatish.

Yuqoridagi maqsadlardan ko'rinib turibdiki, “Mehrli maktab”larda darslarni samarali tashkil qilish yuqori pedagogik mahoratni talab qilishi bilan bir qatorda mas'uliyatli ish hamdir.

Shu bilan bir qatorda “Mehrli maktab” o'z oldiga qator vazifalarni ham belgilab olgan bular quyidagilar:

- davolanayotganlarning umumiy o'rta ta'limning Davlat ta'lim standarti va o'quv dasturi asosida uzluksiz ta'lim olishlarini ta'minlash;
- davolanayotganlarning aqliy va jismoniy rivojlanishiga yordam beradigan shart-sharoitlar yaratish;
- davolanayotganlarning individual qobiliyatlarini rivojlantirish, iqtidorli va qobiliyatli bolalarni taqdirlash va qo'llab-quvvatlash uchun zarur shart-sharoitlar yaratish;
- davolanayotganlarning pisixofiziologik yosh xususiyati, qobiliyati, qiziqishi hamda hayoti va sog'ligi muhofazasi talablariga muvofiq ravishda ta'lim olishlarini ta'minlash;

- ta'lim jarayonida davolanayotganlarning sog'ligini himoyalovchi dars jadvaliga rioya etilishini ta'minlash;
- davolanayotganlarning darsdan tashqari vaqtlarida iqtidorini rivojlantirishga qaratilgan to'garak mashg'ulotlarini olib borish.

TADQIQOT NATIJASI

Bilamizki, tibbiyot-inson salomatligi va kasalliklari, kasalliklarning oldini olish va ularni davolash, shuningdek, salomatlikni mustahkamlash haqidagi fan. Tibbiyot va psixologiyaning o'zaro hamkorligi natijasida psixosomatika - psixologik omillarniig salomatlikka kasalliklar kelib chiqishga ta'sirini o'rganadi. Bolalarda uchraydigan ko'pgina kasalliklarning manbai psixologik xarakterga egadir va ularning qanchalik tez tuzalib ketishlari ham ruhiy holatiga bog'liqligi sir emas. Masalan, tadqiqotlarning ko'rsatishicha, bronxial astma bilan og'rikan kasallarning ko'pchiligiga bolaligidan ota-onalari emotsiyalarni erkin ifodalash, tashabbus ko'rsatish imkoniyatini chegaralaganlardir.

Ko'plab tadqiqotlar maktabgacha yoshdagi bolalar juda egiluvchan va ta'sirga beriluvchan ekanligini tasdiqlaydi. Bu davrda bolalar juda ko'p narsani o'zlashtirishi mumkin ekanligi ko'plab tadqiqotlarda isbotlangan. Ammo bolaning imkoniyatlari cheksiz emas, bola imkoniyatlari yosh va psixofiziologik xususiyatlar bilan chegaralangan. Avvalo, shuni unutmaslik kerakki, bola bu davrda intensiv o'sayotgan bo'ladi. Bolalar bilan ishlash dasturi ishlab chiqilar ekan, albatta, biror narsani qilish uchun ular qancha nerv - psixik kuch sarf qilishini ham inobatga olish kerak.

Masalan, 3-7 yoshli bolalarga erkin harakatlanish imkoniyati berilsa, u ko'p harakatlar qilishi mumkin. Biroq u aniq harakat bajarishga majbur etilsa, u tez toliqib qoladi. Demak, maktabgacha yoshdagi bolalar imkoniyatlaridan samarali foydalanishning muhim sharti ular bilan ishlashda qo'llanayotgan metod va tarbiya shakllarining bolalar psixofiziologik xususiyatlariga mos bo'lishidir. Ta'lim - tarbiya jarayoni asosan didaktik o'yinlar, turli xil amaliy va tasviriy faoliyat shakllarida o'tkazilishi maqsadga muvofiqdir. Bolalar bilan an'anaviy maktab darsi shaklida zinhor - bazinhor ishlab bo'lmaydi. Psixolog uning mashg'ulotidan maqsad bilim va ko'nikma bilan qurollantirish emas, rivojlantirish ekanini unutmasligi kerak.

Psixolog rivojlantiruvchi ishlarining mohiyati shundaki, ular yordamida bolaning turli tuman bilish jarayonlari va shaxsiy xususiyatlari rivojlanishiga ijobiy turtki beriladi, ular takomillashtiriladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan o'tkaziladigan rivojlantiruvchi ishlarning asosiy shakli o'yindir, chunki o'yin ushbu davrdagi yetakchi faoliyat sifatida bolaning psixik rivojlanishi uchun qulay sharoit yaratadi. Ayni vaqtda bola o'yin davomida yangi bilimlarni egallab boradi.

Bolalar psixologiyasi - yosh psixologiyasi fanining bo'limlaridan biridir. Yosh psixologiyasining, shu jumladan, bolalar psixologiyasining psixologiya fanidagi boshqa tarmoqlardan farqi shundaki, u psixik hodisalarniig o'zini emas, balki rivojlanishi va yosh bilan bog'liq ravishda o'zgarishini tadqiq etadi.

Yosh psixologiyasining bugungi kundagi eng muhim muammolari quyidagilardan iborat:

a) turli psixofiziologik funktsiyalarning yoshga oid me'yorlarini ilmiy jihatdan asoslab berish;

b) individ, shaxsning yetuklik mezonlari va na'munalarini aniqlash;

v) hayotning turli bosqichlarida insonning real va potentsial imkoniyatlari qanday bo'lishini aniqlash;

g) inson hayotining dastlabki bosqichlari uning kelgusidagi tarqqiyotida qanday rol uynashini tushunish va ilmiy bashorat qilish.

Ushbu muammolarni hal etish uchun inson hayotining har bir bosqichida - bolalikda, uspirinlikda, yetuklik va qarilikda uning psixikasidagi o'zgarishlarni chuqur o'rganish talab etiladi.

MUHOKAMA

Bolalar gematologiyasi, onkologiyasi va klinik immunologiyasi markazida davolanayotgan bolalarga psixologik ko'mak berish uchun turli metodlardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Bular quyidagilar:

1. Kuzatish metodi. Kuzatish metodi tabiiy metodlar jumlasiga kiradi.

O'z - o'zini kuzatish esa odam o'zida kechayotgan biror o'zgarish yoki hodisani o'zi o'rganish maqsadida ma'lumotlar to'plash va qayd etish usulidir.

Erkin kuzatuv ko'pincha biror ijtimoiy hodisa yoki jarayonni o'rganish maqsad qilib qo'yilganda qo'llaniladi.

Tashqi kuzatuv mohiyatan kuzatiluvchi xulq - atvorini bevosita tashqaridan turib, kuzatish orqali ma'lumotlar to'plash usulidir.

Dars jarayonida bolalarning u yoki bu mavzu yuzasidan umumiy munosabatlarini bilish uchun ham ba'zan erkin kuzatish tashkil etilishi mumkin. Standartlashtirilgan kuzatuv esa, buning aksi bo'lib, nimani, qachon, kim va kimni kuzatish qat'iy belgilab olinadi va maxsus dastur doirasidan chiqmasdan, kuzatuv olib boriladi. Ijtimoiy hamda pedagogik psixologiyada guruhij jarayonlarning shaxs xulq - atvoriga ta'sirini o'rganish maqsadida bevosita ichkaridan kuzatuv tashkil qilinadi, bunda kuzatuvchi shaxs o'sha guruh yoki oila hayotiga tabiiy ravishda qo'shiladi va zimdan kuzatish ishlarini olib boradi. Bu bir qarashda kontrazvedkachilarning faoliyatini ham eslatadi. Shu yo'l bilan olingan ma'lumotlar bir tomondan tabiiyligi va mufassalligi bilan qimmatli bo'lsa, ikkinchi tomondan, agar kuzatuvchida konformizm xislati kuchli bo'lsa, o'zi ham guruh hayotiga juda kirishib ketib, undagi ayrim hodisalarni subyektiv ravishda qayd etadigan bo'lib qolishi ham mumkin. Guruhij fenomenlarni tashqaridan kuzatish buning aksi - ya'ni kuzatuvchi guruhga yoki kuzatilayotgan jarayonga nisbatan chetda bo'ladi va faqat bevosita ko'zi bilan ko'rgan va eshitganlari asosida xulosalar chiqaradi. Umuman, kuzatish metodining ijtimoiy hayot, professional ko'rsatkichlarni qayd qilishda so'zsiz afzalliklari bor, lekin shu bilan birga kuzatuvchining professional mahorati, kuzatuvchanligi, sabr - qanoatiga bog'liq bo'lgan jihatlar, yana to'plangan ma'lumotlarni subyektiv ravishda tahlil qilish xavfi bo'lgani uchun ham biroz noqulayliklari ham bor, shuning uchun ham u boshqa metodlar bilan birgalikda ishlatiladi.

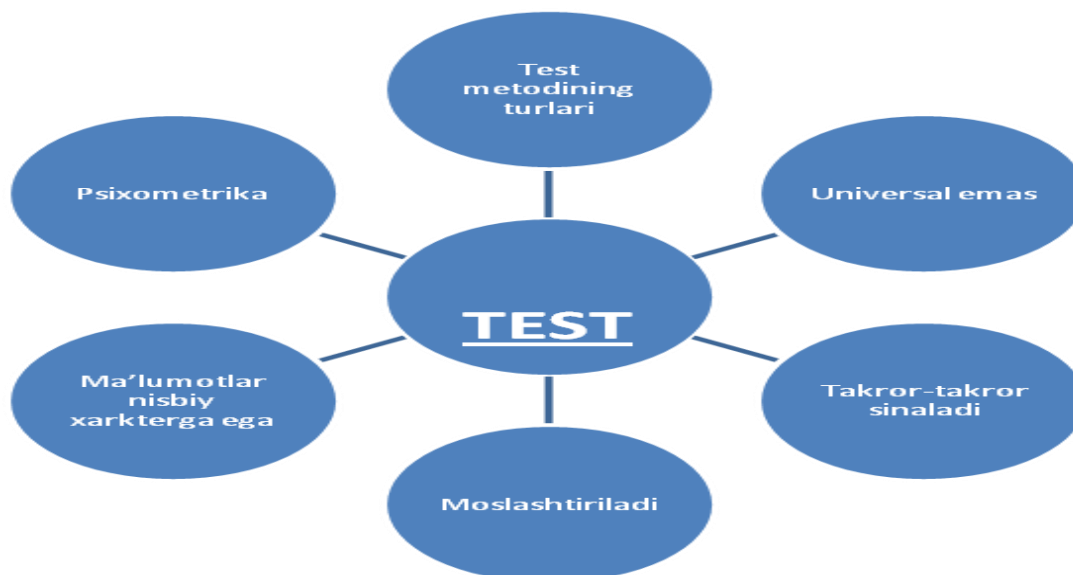
2. So'rov metodi psixologiyaning barcha tarmoqlarida birlamchi ma'lumotlar to'plashning an'anaviy usullaridan hisoblanadi. Unda tekshiriluvchi tekshiruvchi tomonidan qo'yilgan qator savollarga muxtasar javob qaytarishi kerak bo'ladi. Agar mabodo uning professional mahorati yoki tajribasi bunga yetarli bo'lmasa, so'rov o'z natijalarini bermasligi mumkin.

3. Test metodi. Ushbu metod yordamida inson ruhiy kechinmalariga aloqador bo'lgan noyob ma'lumotlarni to'plash imkoniga ega bo'ladi. Testlar turli bo'lishi mumkin:

1. Shaxs xususiyatlarini tekshiruvchi testlar.
2. Muloqot sistemasidagi o'rnini aniqlash.

3. Aqliy sifatlarini tekshiruvchi testlar.

Testlarni qo'llashni qulaylik tomoni shundaki bir test yordamida ma'lum ob'ektning u yoki bu xususiyatini bir necha marta takror-takror sinab ko'rish mumkin. Lekin ularni umumiy deb bo'lmaydi, chunki u yoki bu test muayyan turdagi ob'ektda sinalgan bo'lsa, uni shunga o'xshash ob'ektlardagina qo'llash mumkin. Xolos, qolaversa undan olingan ma'lumotlar nisbiy xususiyat kasb etadi.

4. Psixologik tajriba yoki eksperiment metodi. Ushbu metod turli yoshdagi (chaqaloqlik, bolalik, o'quvchilik, o'spirinlik, yetuklik, keksalik) odamlar psixikasini chuqurroq, aniqroq tadqiq qilish metodlari ichida eng muhimi hisoblanadi. Tabiiy metod psixologik-pedagogik masalalarni hal qilishda qo'llaniladi. Metodning ilmiy asosi 1910-yilda F.Lazurskiy tomonidan ishlab chiqilgan. Tabiiy sharoitda inson psixikasini o'rganishda sinaluvchilar esperimentdan bexabar bo'lishi, tadqiqot dasturi shart-sharait bilan muvofiqlashtirilishi hamda kundalik hayot tarzidan chetga og'ishlar bo'lmasligi lozimdir.

5. Laboratoriya (klinika) metodi ko'pincha individual (goho guruh va jamoa) shaklida sinaluvchilardan yashirmay, maxsus psixologik asboblari, yo'l-yo'riqlar, tavsiyalar, ko'rsatma va ilovalardan foydalanib olib boriladi. Hozir inson psixikasidagi o'zgarishlarni aniqlaydigan asboblari, murakkab elektron hisoblash mashinalari (dispoleylar), qurilmalar, moslama va ji-hozlar mavjud. Ular odamdagi psixologik jarayonlar, holatlar, funksiyalar, vujudga kelayotgan yangi sifatlarini qayd qilish va o'lchashda qo'llaniladi. Ko'pincha detektorlar, elektron va radio o'lchagichlar, sekundomer, refleksometr, xronorefleksometr, lyuksmetr, anomaloskop, tahistoskop, audiometr, esteziometr, elektromiogramma, elektro-ensefalogramma kabilardan foydalaniladi.

6. Eksperiment metodi - ko'pincha odamlar psixikasini chuqurroq, aniqroq tadqiq qilish metodlari ichida eng muhimi hisoblanadi. Eksperiment metodi yordamida sun'iy tushunchalarni shakllantirish, nutq o'sishini tekshirish, fav-quloddagi holatdan chiqish, muammoli vaziyatni hal qilish, bilish jarayonlari, shaxsning his tuyg'ulari, xarakteri va tipologik xususiyatlari o'rganiladi. Laboratoriya metodi yordami bilan diqqatning sifatleri, sezgi, idrok, xotira va tafakkurning xususiyatlari, emosional hamda irodaviy va aqliy zo'riqish singari murakkab psixik holatlar tekshiriladi. Asboblarning ko'rsatishi bo'yicha o'zgarishlar, rivojlanish dinami-kasi,

jismoniy va aqliy toliqish, hissiy-irodaviy, asabiy zo'riqish, jiddiylik, tanglik qanday sodir bo'layotganini ifodalovchi ma'lumotlar olinadi.

XULOSA

Aytish mumkinki, Psixologiya fanining eng muhim metodlari: kuzatish, test, so'rov, tajriba, modellashtirish bo'lib, bu metodlar orqali shaxsning turli vaziyatlarda xulqini diagnostika qilish mumkin. Hozirgi kunda psixologiya fanida tadbqiqiy va amaliy sohalari hamda psixologiyaning maxsus tarmoqlaridan - yosh va pedagogik psixologiya, ijtimoiy psixologiya, iqtisodiy psixologiya, yuridik psixologiya, sanoat va ishlab chiqarish psixologiyasi, boshqaruv psixologiyasi, tibbiyot psixologiyasi, psixodiagnostika va differensial psixologiyalar mavjud bo'lib, ular ijtimoiy hayotning barcha sohalarida keng qo'llanilib kelmoqda. Bu metodlardan "Mehrli maktab"larda foydalanish, o'z o'rnida qo'llay olish o'ylaymizki, ijobiy samarasini ko'rsatmay qolmaydi. Albatta, yaxshi ta'sir qiladi. Chunki bolalarning ruhiy holati aniqlashtirib turiladi.

REFERENCES

1. G'oziev E.G, Mamatov M.M va boshqalar "O'spirin psixologiyasi". T., 1992y.
2. Nishonova Z.T, Alimova G.K. "Bolalar psixologiyasi va uni O'qitish metodikasi" T.,2005y.
3. G'oziev E.T, O'tanov B. "hamkorlik psixologiyasi". T.,Tosh.DU.1992y.
4. G'oziev E.G. "Oliy maktab psixologiyasi" Tosh DU.1992y.
5. Lyaudis V.A."Metodika prepodavanie psixologii" URAO 2000g.
6. Davletshin M.G. "Obshaya psixologiya". T., 2002g.
7. Filatova O.G. "Sotsialnaya psixologiya". S.P. 2001g
8. Badmaev M. "Metodika pripodavaniya psixologii" M.,"Vados"2001g.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING MATEMATIK MALAKALARINI RIVOJLANTIRISHDA INTERFAOL METODLARNING IMKONIYATLARI

Sultanmuratova Aliya Abubakirovna

Qoraqalpog'iston Respublikasi, Ellikqal'a tumani, 31-maktab boshlang'ich ta'lim fani o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7231826>

Annotatsiya. Ushbu metodda boshlang'ich sinf matematika o'qitish jarayonida zamonaviy talablar asosida interfaol metodlardan foydalanishning muhim masalalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: interfaol, ta'lim, interfaol ta'lim shakllari, interfaol ta'limning turlari, interfaollik.

ВОЗМОЖНОСТИ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ В РАЗВИТИИ МАТЕМАТИЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ

Аннотация. В данной методике освещены важные вопросы использования интерактивных методов в процессе обучения математике в начальных классах с учетом современных требований.

Ключевые слова: интерактив, обучение, формы интерактивного обучения, виды интерактивного обучения, интерактивность.

POSSIBILITIES OF INTERACTIVE METHODS IN THE DEVELOPMENT OF MATHEMATICAL SKILLS OF ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS

Abstract. In this method, the important issues of using interactive methods in the process of primary grade mathematics education based on modern requirements are highlighted.

Key words: interactive, education, forms of interactive education, types of interactive education, interactivity.

KIRISH

Mamlakatimizda matematika fanini rivojlantirish ustuvor yo'nalish sifatida qaralmoqda va matematik ta'limning sifatini oshirishga jiddiy e'tibor berilmoqda. Hurmatli Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoev ta'kidlaganlaridek, "kechagi dars berish uslubi bilan matematikani jadal rivojlantirib bo'lmaydi. Shuning uchun, avval amalda yaxshi natija bergan xorijiy metodika asosida ta'lim dasturlari yaratib, o'qituvchilarni qayta tayyorlash zarur. Metodika shunday bo'lishi kerakki, u bolalarda matematikaga muhabbat uyg'otsin. Buning uchun o'quvchilar bu fan hayotda, har bir sohada o'ziga kerakligini anglashi zarur". Bu talablar esa ta'lim sifati va samaradorligini oshirishga qaratilgan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 7 maydagi PQ-4708-sonli "Matematika sohasidagi ta'lim sifatini oshirish va ilmiy-tadqiqotlarni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori va O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 6 apredagi 187-sonli "Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida" Qarorining qabul qilinishi va uning ijrosini ta'minlashni keltirib chiqardi. Xususan, ta'lim metodlarini takomillashtirish sohasidagi asosiy yo'nalishlardan biri interfaol ta'lim va tarbiya usullarini joriy qilishga e'tibor qaratilmoqda. Ayniqsa, boshlang'ich sinf matematika darslarini o'qitish jarayonida interfaol

usullardan foydalanish o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishini oshirib samarali natijalarga olib kelmoqda. Interfaol metodlarni qo'llash natijasida o'quvchilarning mustaqil fikrlash, tahlil qilish, xulosalar chiqarish, o'z fikrini bayon qilish, o'z faoliyatini boshqara olish, sog'lom muloqot, munozara, bahs olib borish ko'nikmalari shakllanib, rivojlanib boradi.

METOD VA METODOLOGIYA

Interfaol metodlarning pedagogik-psixologik asosi konstruktivizm nazariyasi (Dj.Dyui), bola intellektining rivojlanishi (J.Piaje), eng yaqin rivojlanishi sohasi (L.S.Vigotskiy), intellektning ko'p turliligi (G.Gardner) hamda yuqorida bayon etilgan o'quv maqsadlari taksonomiyasi (B.Blum) haqidagi ma'lumotlardan iborat bo'lib, ularni bilish va amalda foydalanish har bir o'qituvchiga o'z pedagogik mahoratini takomillashtirish uchun zarur. Interfaol metodlar XXI asr ta'limida o'qitish sifatini yaxshilash, samaradorligini ta'minlashning muhim vositalaridan biridir. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatdiki, interfaol metodlar ilk bor XX asrning 20-yillarida qo'llanilganligidan dalolat beradi. O'tgan asrning 60-yillarida V.A.Suxomlinskiy, 70- 80-yillarida Sh.A.Amonashvili, V.F.Shatalova, Ye.N.Ilina va boshqa olimlar tomonidan ta'lim jarayoniga interfaol metodlarni samarali qo'llash borasida ilmiy izlanishlar olib borilgan.

Lug'aviy jihatdan "interfaol" (inglizcha "interact" so'zidan olingan bo'lib, "inter" - "o'zaro", "act" - "harakat qilmoq", "ish ko'rmoq") tushunchasi "o'zaro, birgalikda harakat qilmoq" ma'nosini anglatadi.

Interfaol ta'lim (lot. "internus" ichki, o'zaro) - o'quvchilarning bilim, ko'nikma, malaka va kompetensiyalarini rivojlantirish yo'lidagi o'zaro hamkorlikdagi harakatga asoslangan ta'lim.

Interfaol metod - bu jamoa bo'lib fikrlash deb yuritiladi, ya'ni pedagogik ta'sir ko'rsatish usullari bo'lib, ta'lim mazmunining tarkibiy qismi hisoblanadi. Bu usullarning o'ziga xosligi shundaki, o'qituvchi, o'quvchi va o'quvchilar guruhi o'rtasida yuzaga keladigan hamkorlik, qizg'in bahs-munozaralar, o'zaro fikr almashish egalik asosida tashkil etiladi.

Interfaol metod - ta'lim jarayonida o'quvchilar hamda o'qituvchi o'rtasidagi faollikni oshirish orqali o'quvchilarning bilimlarni o'zlashtirishni faollashtirish, shaxsiy sifatlarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Interfaol metodlarni qo'llash dars samaradorligini oshirishga yordam beradi. Interfaol ta'limning asosiy mezonlari:

norasmiy bahs-munozaralar o'tkazish, o'quv materialini erkin bayon etish va ifodalash imkoniyati, nazariy bilim olishlar soni kamligi, amaliyotlar soni ko'pligi, o'quvchilar tashabbus ko'rsatishlariga imkoniyatlar yaratilishi, kichik guruh, katta guruh, sinf jamoasi bo'lib ishlash uchun topshiriqlar berish, yozma ishlar bajarish va boshqa metodlardan iborat bo'lib, ular ta'lim - tarbiyaviy ishlar samaradorligini oshirishda o'ziga xos ahamiyatga ega.

Interfaol metodlar ko'p turli bo'lib ularning hammasi ham har qanday progressiv usullar kabi eng avvalo o'qituvchidan mashg'ulot oldidan katta tayyorgarlik ko'rishni talab qiladi.

Shu mashg'ulotlarni tashkil qilishda interfaol darslarning asosiy xususiyatlarini uning an'anviy darsga nisbatan ayrim farqlarini ko'rib chiqish orqali yaqqolroq idrok etish mumkin. Shu maqsadda quyidagi jadvalni keltiramiz:

1-jadval

№	Asosiy tushunchalar	An'anaviy dars	Interfaol dars
1	Qo'llanish darajasi	Barcha mavzular bo'yicha ular uchun qulay bo'lgan dars turlari shaklida qo'llaniladi.	Ayrim mavzular bo'yicha interfaol darsning qulay bo'lgan turlari shaklida qo'llaniladi. Boshqa mavzular uchun an'anaviy dars qo'llaniladi.
2	Dars maqsadi	Dars mavzusi bo'yicha bilim, ko'nikma, malakalarni shakllantirish, mustahkamlash.	Dars mavzusi bo'yicha mustaqil fikrlash, xulosaga kelish, ularni bayon qilish, himoyalashga o'rgatish.
3	O'qituvchining vazifalari va ish usullari	Yangi mavzuni tushuntirish, mustahkamlash, nazorat, topshiriqlar berish.	O'quvchilarning mustaqil ishlarini va taqdimotlarini tashkil qilish, boshqarish, nazorat, yakuniy xulosalarni asoslab berish.
4	Darsga tayyorgarlikka talablar	Dars rejasi, konspekt va didaktik vositalarni tayyorlash.	Interfaol dars ishlanmasi, mustaqil ishlar uchun topshiriqlar, tarqatma materiallarni tayyorlash.
5	O'quvchilar tayyorgarligiga	Oldingi dars, bo'yicha vazifalarni bajarib kelish.	Yangi dars mavzusi bo'yicha asosiy tushunchalarni va dastlabki ma'lumotlarni bilish.

6	O'quvchilarning vazifalari	O'qituvchini tinglash va o'zlashtirish, berilgan topshiriqlarni bajarish.	O'qituvchi bergan topshiriqlarni bajarish bo'yicha mustaqil fikrlash, o'z fikr, xulosalarini boshqalarga solishtirish va yakuniy xulosaga kelish.
7	Vaqt taqsimoti	Dars vaqtining ko'p qismi o'qituvchining yangi mavzuni tushuntirishi, tahlil qilishi, topshiriqlarni tushuntirishi, o'zlashtirishni nazorat qilishiga sarflanadi.	Dars vaqtining ko'p qismi o'quvchilarning mustaqil topshiriqlarni bajarishi, fikr almashishi, mushohada qilishi, o'z xulosalarini bayon qilishi va himoyalashiga sarflanadi.
8	Darsning modul va algoritmlari	Darsning modul va algoritmlardan har bir o'qituvchi o'zi qo'llayotgan metodga muvofiq foydalanadi.	Har bir dars oldindan tayyorlangan modullar va algoritmlarga, loyihalarga muvofiq o'tkaziladi.
9	O'quvchilardan talab qilinadigan faollik darajasi	O'qituvchi har tomonlama faol, o'quvchilar diqqatni jamlash, tushunish, fikrlash, topshiriqlarni bajarish bo'yicha faol	O'qituvchi ham, o'quvchilar ham har tomonlama faol hamkorlik
10	Bilimlarni o'zlashtirishning asosiy usullari	Muloqot, muhokama, muzokara, bahs, munozara, mulohaza, tahlil, mushohada,	Muloqot, mutolaa, mushohada, muzokara, bahs, munozara, mulohaza, tahlil va boshqalar.

11	Mashg'ulot shakllari	Ma'ruza, seminar, amaliy mashg'ulot, laboratoriya mashg'uloti, davra suhbatlari, bahs, munozara, konsultatsiya va boshqalar.	Ma'ruza, guruh yoki juft bo'lib ishlash, taqdimotlar, bahs, munozara, davra suhbatlari, amaliy ishlar va boshqalar.
12	Kutiladigan natija	Mavzu bo'yicha o'quvchilarning bilim, ko'nikma, malakalarini o'zlashtirishlari.	Mavzu bo'yicha o'quvchilarning o'z fikr, xulosalarini shakllantirish, ularni mustaqil bilim olishga o'rgatish.

Tadqiqotchi J.A.Junisbekova o'z izlanishlarida noan'anaviy ta'lim texnologiyalari asosida ta'lim jarayoni tashkil etilganda o'quvchilarning intellektual va bilish qobiliyatlari hamda his tuyg'ulari rivojlanib borishini ta'kidlagan.

TADQIQOT NATIJASI

Tadqiqotchi Z.E.Sidikova fikricha, interfaol metodlar va o'yin texnologiyasini qo'llash an'anaviy darslarga qaraganda yuqori darajadagi natijalarni kafolatlaydi. Haqiqatan ham ta'limning barcha bosqichlarida bunga ehtiyoj sezilmoqda. Ayniqsa, mamlakatimiz ta'lim tizimidagi yangiliklardan, matematika o'qitishda interfaol metodlar foydalanish bo'yicha o'quvchi va o'qituvchilarni xabardor qilish va ilmiy tadqiqot ishimizning amaliy tatbiqini tajribada sinab ko'rish uchun boshlang'ich sinf o'qituvchilari bilan uslubiy seminarlar tashkil etildi. 2016 yilning 12 sentyabridan 2019 yil 15 mayiga qadar amalga oshirilgan tajriba-sinov ishlarida Navoiy shahar 3-, 10-, 17- umumiy o'rta ta'lim maktablarining boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan matematika darslariga "Tanishuv", "Tushunchalar tahlili", "Charxpalak", "Bumerang", "Zinama- zina", "Yelpig'ich" texnologiyalarini qo'llash natijasida "yaxshi" va "a'lo" baholarga o'zlashtirgan o'quvchilar soni 80-82% ga yetkazildi. Bu tajriba-sinov ishlari jarayonida dars vaqti 30% gacha tejalishiga erishildi. Shunday qilib, innovatsion texnologiyaning asosi bo'lgan interfaol metodlarni samarali qo'llash orqali ta'lim sohasida yuqori natijalarga erishish mumkinligi dalillandi.

Bugungi kunda boshlang'ich matematika o'qitish jarayonida o'quvchilar tabiat va jamiyatimizda sodir bo'ladigan voqea-hodisalarga o'z fikrini bildirishi, shuningdek, kundalik hayotida ro'y bergan muammoli vaziyatlarni mustaqil ravishda hal eta olishlari uchun erkin va ijodiy fikrlashni hosil qilish lozim. O'quvchilar o'quv-biluv faoliyatlarida yangi bilim va axborotlarni majburan o'zlashtirmasdan, balki qiziqib o'rgansalar o'qitishdagi samaradorlik yuqori bo'ladi. Interfaol metodlar tatbiq etilganda o'quvchilar o'zlarining haqiqiy matematik fikr va g'oyalarini aniq maqsad sari yo'naltiradi va yuzaga chiqaradilar. O'quvchilarning

izlanishlari va ijodiy fikr yuritishlari orqali fikrlar tezligi, fikrlar egiluvchanligi hamda fikrlar aniqligi kabi pedagogik-psixologik holatlar ro'y beradi.

Fikrlarning tezligi - ikki komponentni, ya'ni matematik misol va masalalarni yechish tezligi va masala yechilishining aniqligini o'z ichiga oladi. Fikrlash jarayonining egiluvchanligi – bu yuzaga kelgan bir g'oyadan masala yechimiga olib keluvchi boshqa g'oyaga o'tishdir. Boshqacha qilib aytganda, qo'yilgan masalaning to'g'ri yechimiga olib boruvchi bir yoki bir necha usullardan foydalanishdan iboratdir.

MUHOKAMA

Fikrlarning aniqligi – qo'yilgan matematik misol va masalalarni yechishda taxminiy chegarani bilish hamda fikrlash orqali aniq, ishonchli javoblarni hosil qilish.

Interfaol metodlarni dars jarayonida qo'llash o'quvchi va o'qituvchining innovatsion faoliyati bilan o'zaro uzviy bog'langan ikki jarayonni o'z ichiga oladi:

– o'qitiladigan shaxsning innovatsion o'quv faoliyatini tashkil etish;

– innovatsion o'quv faoliyati ustidan nazoratni tashkil etish.

Interfaol mashg'ulot jarayonining asosiy bosqichlari quyidagilardan iborat:

1. Salomlashish (o'qituvchi va o'quvchilar).

2. Kirish so'zi – o'quvchilarga darsda interfaol ta'limning qaysi turidan foydalanish, dars mavzusi, shakli va maqsadlari bilan tanishtirish lozim.. Kirish so'zi aniq va qisqa bo'lishi kerak.

3. Qoidalarni ishlab chiqish-guruhning samarali ishlashi uchun qoidalarni belgilash yuzasidan o'quvchilarning takliflar bildirishi so'raladi. Shu takliflar asosida ular tomonidan qoidalar ishlab chiqilib, qabul qilinadi. Bu qoidalarga rioya qilinishi nazoratini faqat o'qituvchi emas, o'quvchilar ham olib borishlari ko'zda tutiladi.

4. Tanishuv (muzyorar)- ishtirokchilarning darsda o'zaro erkin va faol muloqotlarini ta'minlash maqsadida har turli harakatli mashqlarni tashkil qilish orqali o'tkaziladi. Bu mashqlarni o'quvchilar orasidagi notanishlik, tortinchoqlik va shu kabi holatlarni bartaraf qilib, o'zaro iliq munosabatlarni hosil qilishga yo'naltirilgani uchun "muzyorar" deb nomlanadi.

5. Kutiladigan natijalar har bir o'quvchi dars yakunida nimalarni o'rganishi, qanday ishlarni bajara oladigan bo'lishi haqida ma'lumot berilib, bunda o'quvchilarning shaxsiy ehtiyojlari asosida og'zaki yoki yozma ravishda bildirgan kuzatuvlari ham hisobga olinadi.

6. Kichik guruhlariga ajratish - dars maqsadiga muvofiq ravishda o'quvchilarni bir nechta kichik guruhlariga ajratgan holda vazifalar bajarishlarini tashkil etish uchun har turli harakatli mashqlar shaklida amalga oshiriladi. Kichik guruhlariga birinchi marta ajratishda o'quvchilar o'z ixtiyorlariga ko'ra guruhlariga ajralishlari mumkin. Keyingi gallarda tasodifiy kichik guruhlariga ajratish qo'llaniladi.

7. Kichik guruhlar ishini tashkil qilish – har bir kichik guruhga aniq vazifa, zarur materiallar, vositalar taqsim qilinadi, vazifani bajarish, natijani ma'lum qilish tartibi va ajratilgan vaqt belgilanadi.

8. Taqdimotlar – kichik guruhlar o'zlariga berilgan vazifalarni bajarganda keyin, olingan natijalarni ular belgilangan vakil tomonidan barcha guruhlar a'zolari oldida taqdimot qilishdan iborat. Bunday taqdimot yakka tartibda berilgan vazifani bajargan biror o'quvchi

tomonidan ham amalga oshirilishi mumkin.

9. Kichik ma'ruzalar – interfaol mashg'ulot mavzusi bo'yicha o'quvchilarga nazariy ma'lumotlarni yetkazish maqsadida o'qituvchi tomonidan o'tkaziladi.

10. Muhokamalar o'tkazish – dars mavzusiga doir masalalar yuzasidan hamkorlikda fikr yuritish va xulosalar chiqarishga yo'naltirilgan interfaol mashqlardan iborat.

11. Xulosalar va vazifalarni belgilash - mashg'ulot davomidagi xulosalarni jamlash va umumlashtirish hamda o'quvchilar uchun navbatdagi vazifalarni belgilab berishdan iborat.

12. Darsni yakunlash - darsdan qoniqqanlik darajasini har bir o'quvchi tomonidan baholashni har turli interfaol shakllarda tashkil etiladi. Bu baholash natijalarini keyingi darslarni tashkil etishda hisobga olib boriladi.

Interfaol ta'limning asosiy shakllari: katta, doira, charxpalak, akvarium, kichik guruhlarda (juftlikda) ishlash va boshqalardan iborat bo'lishi mumkin.

Interfaol ta'limning asosiy usullari: interfaol seminar, trening, ma'ruza, aqliy hujum, ishchanlik o'yini, rolli o'yin, muhokama, bahs, munozara, tanqidiy fikrlash, skarabey, bumerang, zig-zag yoki arra, press, intervyu, zanjir, sinkveyn, pinbord, insert, suratli diktant, chigilyozmadi, muzyorar va boshqalar. Shu bilan birga ta'kidlash zarurki, interfaol darslarda shakl va usullar birgalikda mavjud bo'lib, ularni shartli ravishdagina ajratish mumkin.

Shunday qilib, interfaol metodlar ta'lim sifatini yaxshilash, samaradorligini oshirish, o'quvchi, o'qituvchi va o'quvchilar guruhi o'rtasida hamkorlikni qaror toptirish, yagona maqsad sari intilish hamda shaxsning ichki imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish kabi muhim vazifalarni amalga oshirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Demak, interfaol metodlar o'quvchilarni faqatgina matematik bilimlarini rivojlantirib qolmasdan ularning olgan bilimlarini kundalik hayotda qo'llashga ham yordam beradigan metodlar hisoblanadi.

Respublikamizda PIRLS tadqiqoti.

PIRLS, yosh o'quvchilar tomonidan maktabda va maktabdan tashqarida ta'lim olishning katta qismini tashkil etuvchi, ya'ni badiiy tajriba orttirish, ma'lumot olish va undan foydalanish ko'nikmalarini baholash kabi ikkita keng qamrovli maqsadlarni ifodalaydi. Yana shuni aytish mumkinki, ushbu dastur zamon bilan hamnafas qadam tashlaydi hamda o'zining baholash mezonlarini zamonaviy talablarga muvofiq ravishda takomillashtirib boradi. Bunga misol sifatida, 2021-yilda o'tkaziladigan tadqiqotda o'quvchilarga birinchi marta raqamli formatdagi topshiriqlarni taqdim etishni rejalashtirganini aytish o'rinlidir. Raqamli formatga o'tish bilan birga, internet muhitida boshqariladigan ePIRLS onlayn o'qishni kompyuterda baholash kabi o'zgarishlar ham ko'zda tutilgan. O'zbekiston Respublikasi VM ning 2018-yil 8-dekabrda "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish choratadbirlari to'g'risida" gi 997-sonli qarori bilan O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi qoshida "Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish Milliy markazi" tashkil etildi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi «O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida»gi PF-5712-son Farmonida 2030-yilga kelib PISA xalqaro dasturi reytingida jahonning birinchi 30 ta ilg'or mamlakatlari qatoriga kirishiga erishish hamda xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish asosida o'quvchilarning o'qish, matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini

baholashga yo'naltirilgan ta'lim sifatini baholashning milliy tizimini yaratish vazifalari belgilangan.

XULOSA

Respublikamizning xalqaro tadqiqotlarda boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligini baholash Ta'lim inspeksiyasi huzuridagi "Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi" xodimlari tomonidan ishlab chiqilgan metodik qo'llanmada PIRLS tadqiqoti, uning o'ziga xos xususiyatlari, nazorat-sinov materiallarining ishlab chiqilishi haqida umumiy ma'lumotlar berilgan. Shu bilan birga, PIRLS tadqiqotining topshiriqlaridan, ya'ni matnlar va savollaridan bir nechta namunalar hamda ularning baholash mezonlari keltirilgan. Shuningdek 4-sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligini baholash bo'yicha o'tkaziladigan PIRLS xalqaro tadqiqotiga tayyorgarlik ko'rish uchun PIRLSda berilgan matnlarning har biriga alohida mashq daftarlari ishlab chiqilgan. Mazkur ish daftari o'quvchilarning o'qish savodxonligini oshirish, o'qiganlarini tahlil qilish, talqin qilish hamda to'g'ri xulosa chiqara olish ko'nikmalarini rivojlantirish uchun qo'shimcha didaktik material hisoblanadi. Ushbu daftarni tayyorlashda PIRLS (Progress In International Reading And Literacy Study) tadqiqotining ochiq manbalaridan foydalanilgan

REFERENCES

1. A. Ismoilov, D. Norboyeva, K. Kucharova, Z. Qosimova, N. Aminova. Xalqaro tadqiqotlarda boshlang'ich sinf o'quvchilarining savodxonligini baholash. (o'quv qo'llanma) – T.: Sharq NMAK, 2019.
2. Davydov, V.V. Ta'limni rivojlantirish muammolari / V.V. Davydov. - M., 2016 yil.
3. Xalqaro tadqiqotlarda boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligini baholash (Boshlang'ich sinf o'qituvchilari, metodistlar va soha mutaxassisleri uchun metodik qo'llanma). Ta'lim inspeksiyasi huzuridagi Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi. Toshkent, 2019-yil
4. Ishmuhamedov, R., Abduqodirov, A., & Pardaev, A. (2008) Ta'limda innovatsion texnologiyalar. Iste'dod.
5. Muslimov, N., Usmonboeva, M., Sayfurov, D., & To'raev, A. (2015) Innovatsion ta'lim texnologiyalari. Sano-standart.
6. Tolipov, O'.Q., & Ro'ziyeva, D.I. (2019) Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Fan.

ТАРИХИЙ ҲИКОЯЛАРДА ЎТМИШ ВОҚЕЛИГИНИНГ РЕАЛ ТАСВИРИ

Акбарова Мухайё

Андижон шаҳар 37-умумтаълим мактаби ўқитувчиси

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7231859>

Аннотация. Мақолада тарихий мавзунинг ҳикоя жанрида ёритилиши, ўтмиш воқелигининг реал тасвири хусусида сўз юритилади. Ёзувчи Ғулом Каримийнинг ҳикоялари мисолида тарихий шахс ва давр образи таҳлил қилинади.

Таянч сўз ва иборалар: тарихий ҳикоянавислик, ўтмиш воқелиги, реал тасвир ва бадиий тўқима, қадимги туркий қавмлар, туркийлар ва жужанлар кураши, Амир Темури образи.

РЕАЛИСТИЧНОЕ ИЗОБРАЖЕНИЕ ПРОШЛОЙ РЕАЛЬНОСТИ В ИСТОРИЧЕСКИХ РАССКАЗАХ

Аннотация. В статье рассматривается тенденции реалистической изображению исторической времени, освещение исторической темы в жанре рассказ. Анализируется образы исторического лица и эпохи на примере рассказов Гуляма Карими.

Основные слова и словосочитания: исторический рассказ, прошлое действительность, реалистическая изображение и художественный вымысел, древние тюркские племя, сражении тюрков и жужанов, образ Амира Темура.

REALISTIC DEPICTION OF PAST REALITY IN HISTORICAL STORIES

Abstract. In the article the illumination of historical subject in the narration genre and the real portrayal of past actuality is reflected.

Keywords and phrases: historical story, the past reality, real image and literary composed, image Amir Temur

КИРИШ

Тарихий мавзуни бадиий акс эттириш ҳақида сўз юритилганда, ўзбек адабиёти мисолида аксарият роман ёки қисса жанрлари зикр этилади. Эпик турнинг ўрта ва катта жанрларида тарихий мавзуни ёритиш ёзувчи учун, албатта, ўнроқ ҳисобланади. Бир қарашда ўтмиш воқелигини ҳаққоний акс эттиришда ёзувчи учун “катта майдон” зарур. Чунки ўқувчи воқеликнинг бутун моҳиятини тушуниши учун тарихий ҳодисаларнинг узвийлигини англаши, тарихий шахсларнинг характери, руҳияти, давр муаммоларини билиши шарт бўлади. Бироқ, кичик эпик жанр ҳисобланган ҳикояда ҳам роман ва қиссалар кўлами билан етказиладиган моҳиятни китобхонга узата олиш имконияти мавжуд. Тарихий мавзудаги ҳикояларнинг камлигини адабиётшунос олим У.Норматов ҳам таъкидлаб ўтган эди. Бунинг сабаби “муҳим тарихий ҳақиқатлар, тарихий шахслар қисмати билан боғлиқ воқеа ҳодисаларни шунчаки акс эттирмай, балки бадиият талаблари, жанр имкониятлари асосида қайта идрок этилиб, бадиий инкишоф қилиниши” (У.Норматов. “Умидбахш тамойиллар”, 112-бет) кераклигидадир. Яна бир олим Қ.Йўлдошев истиқлол йилларида нафақат тарихий ҳикоялар, балки умуман ҳикоя жанрида асарлар қиссага нисбатан кам яратилганини айтиб ўтади: “Эндиликда қиссаларнинг миқдор жиҳатидан ҳам мўлроқ яратилганлиги сабаблардан бири қиссаларнинг жанр хусусиятига кўра ҳикояларга қараганда бозорбоплигидадир дейиш мумкин” (Қ.Йўлдошев. “Ёниқ сўз”, 548-бет). Дарҳақиқат, ҳикояда “ҳам лиризм, ҳам тафсилот, ҳам замонга хос белгиларни” тенгдан акс эттириш қийин.

МЕТОД ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Ўтмишга муносабатнинг ижобий ўзгариши билан мустақиллик йилларида жамиятимизда тарихий шахслар образини яратишга эътибор қилина бошланди. Дастлабки яратилган асарларда Амир Темур, Алишер Навоий, Бобур, Машраб каби сиймоларни улуғлаш, мадҳ этиш устуворлик қилса, кейинроқ пайдо бўлган асарларда шундай шахсларнинг қиёфасини реал тасвирлашга, фаолиятларини тарихий мантиққа асосланиб ёритишга ҳаракат қилинди. Бу эса бадиий асарда тарихий шахс образини яратишда адибларимизнинг ижодий изланганидан далолат беради.

Истиқлол даври тарихий ҳикоянавислигида гарчи асарлар миқдори кўп бўлмаса-да, уларнинг бадиияти, мазмунининг салмоғи жиҳатидан бу жараён ҳақида сўз юрита оламиз. Шунга кўра тарихий ҳикоянависликда қаламга олинган даврларни қуйидагича гуруҳлаштириш мумкин: а) Энг қадимги давр ҳақидаги ҳикоялар; б) ўрта асрлар тарихи ёритилган ҳикоялар; в) хонликлар даври тарихи ҳақидаги ҳикоялар; г) яқин ўтмиш ҳақидаги ҳикоялар.

Ўзбек халқининг энг қадимги ўтмиши тасвирланган ҳикоялар жуда озчиликни ташкил қилади. Бунинг сабаблари қадимги давр ҳақидаги тарихий материалларни ёзувчи синчиклаб ўрганиши, асл манбалар билан пухта таниш бўлиши кераклигидир. Иккинчи томондан эса, мустақилликнинг дастлабки йилларида бундай манбалар ва маълумотлар етарли бўлмаганлиги билан изоҳланади.

Ёзувчи Ғулом Каримийнинг “Темирчилар исёни” ҳикоясида қадимги аждодларимиз ҳаёти бадиий акс эттирилган бўлиб, унда туркий қабилаларнинг мустақиллик учун кураш ғояси азалдан қон-қонига сингиб кетганлигига урғу берилади.

Ҳикояда турк шахзодаларидан Бўмин ва Истамиларнинг ҳукмдорлиги даври қаламга олинган. Туркийлар ва жужанлар ўртасидаги зиддият душман томоннинг жуда кўп ўлпон талаб қилишидан юзага келади. Доимий машғулоти жангу жадал бўлган жужанлар туркийлардан темирдан ясалган қурол аслаҳа билан ўлпон тўлашни шарт қилиб қўяди. Уларнинг жужанлар билан курашуви тасвирида туркий қавмларнинг урушга муносабати, меҳнат билан ҳаёт кечириш ғояси, ўз она юртига муҳаббат ҳислари бадиий ифодаланган. Ёзувчи асарда туркийларнинг бўрига эътиқоди сабаблари, жужанларга тобе бўлиб қолганлик воқеаларини қабила оқини тилидан баён қилади. Туркийларнинг тинчликсеварлиги жужанлар билан курашдаги бир лавҳа орқали тасвирланади: Жанг вақтида яраланган душман – жужанни бир қабиладаги чолу кампир асраб қолиб парвариш қиладилар. Бу иш учун уларни шахзода Бўмин авф этади ҳамда “бундан сўнг турклар ёв қонини фақат жанг майдонида тўкадур. Кучимизга тан бериб таслим бўлганларни авф этиб шафқат қилурмиз. Зеро, зулмга таянган давлат ҳам ўз эли, ҳам очун аҳлида нафрат уйғотур!” дейди (Ғ.Каримов. “Арслонхон минораси”, 24-бет).

ТАДҚИҚОТ НАТИЖАСИ

Ҳикояда онаси асли туркийлардан бўлган Инал образи мавжуд бўлиб, у воқеалар тизимида асосий ўрин тутаяди. Иналнинг онаси жужанлар томонидан мажбуран олиб кетилган ва жужанга турмушга чиқиб, фарзанд кўрган. Жужанлар билан ўз она юртига келган Иналда ябғу Бўминнинг қизи Сулувсочга муҳаббат ришталари боғланади. Сулувсочга Иналнинг “жужан лашкарида юзбоши бўлгандан оддий турк жангчиси бўлганим афзал”, деган сўзлари таъсир қилиб, унинг онаси ҳақида “турк юртидан

йирокда, ётлар орасида сени асл турк ўғлони қилиб улғайтирибдур”, дейди. Инал ҳикояда ўз она ватани ва у ердаги ёрини самимий севувчи образ сифатида ишонарли тасвирланган.

“Темирчилар исёни” ҳикоясида қадимги туркийлар яшаган давр, табиат, атроф муҳит ёзувчи томонидан бадиий тасвирланган. Гарчи қадимги манбаларда табиат манзаралари ҳақидаги маълумотлар оз бўлса-да, ёзувчи ҳикояда ўз тасавури асосидаги табиат тасвирини беради. Кўп ўринларда туркийлар ҳақидаги маълумотлар асар қаҳрамонлари тилидан ҳикоя қилинади. Ҳикояда туркийларнинг ўтроқ яшаганлиги, хунармандчилик, яъни темирчилик билан шуғулланганлиги даври, илк давлатчиликни шакллантириш нишонлари қаламга олинган. Адабиётшунос У.Норматов: “Тарихий ҳақиқат бадиий асар тусини олганда, ёзувчи шахси билан тасвир объекти бир-бирдан ажралади, тасвир объекти мустақил ҳаёт кечириш имконига эга бўлади, ҳақиқатнинг моҳиятини очиш, у ҳақда хилма-хил фикр мушоҳада юритиш, баҳслашиш имкони туғилади” деб таъкидлайди У.Норматов. “Умидбахш тамойиллар”, 38-бет). “Темирчилар исёни” ҳикояси қадимги давр туркий аждодларимиз ҳақида бўлса-да, унда ифодаланган мустақиллик ғояси ҳамма даврлар учун аҳамиятли бўлиб қолаверади.

МУҲОКАМА

Фулом Каримийнинг “Улуғ муаррих” номли ҳикояси тарихчи Муҳаммад ибн Жаъфар Наршахийга бағишланган. Ҳикоя Наршахийнинг арк олдида ҳаяжон билан турганлиги билан бошланади. Тарихнависнинг “Бухоро тарихи”ни не машаққатлар билан битгани ва уни амир қандай қабул қилишининг ҳаёлида эканлиги, ҳаяжон сабабларини ёритади. Муҳаммад Наршахий арк ичидан амир юборган отда ўтиб бораркан, атроф, арк ичи илгари қандай ҳолатда бўлганини ҳозирги ҳолати билан таққослайди.

Наршахий саройга кириб борганда олтин тахтда ўтирган амир Нуҳ ибн Насрнинг савлат тўкиб ўтириши, зарбофт либослару, қимматбаҳо қурола аслаҳалар таққан аёнларнинг тасвирланиши камтарин муаррих Наршахийнинг ташқи кўриниши, ўзини тутиши ўртасидаги қарама қаршилиқни ўқувчи онг остида сезиб туради. Аркка келгунга қадар тасвирланган ўринда Наршахийнинг “Бухоро тарихи”ни ёзиш жараёнида ҳатто қоғоз ва сиёҳга маблағи қолмаган кунлар бўлгани баён этилади.

Саройда амир ва унинг аёнлари Абулфазл Сулабий, Жайҳонийлар Бухоро тарихи илк марта ёзилганини таъкидлаб, Наршахийни мақтайдилар. Бу ерда муаррихнинг обрўси ва шуҳратига ҳасадланаётган кишилардан бошқа олимнинг илму маърифатига ҳавас ва эҳтиром билан боқиб турган Абуали Балъамийнинг нигоҳини сезади. Жайҳоний Наршахийга “Бухорий нисбасини олинг” деб тақлиф берганда, муаррих ўзини Имом Бухорий, Абу Ҳафс Кабир Бухорийлар қаторига қўя олмаслигини айтиб рад этади. Жайҳоний амир вазири бўлиб, унинг тақлифини рад этишни сарой аёнлари “беодоблик”, “хурматсизлик” деб эгриликка оладилар. Лекин амир бу ноқулай вазиятни юмшатиб, “Амир Наршахий нисбали одам ҳам Бухоро фарзанди-ку” (Ғ.Каримов. “Арслонхон минораси”, 36-бет) дейди ва Наршахийни мударрислик лавозимига тайинлайди. Амир унга қандай мукофот берилишини ўзидан сўраганда муаррих асарининг хаттотлар томонидан кўчиртириб беришини айтади. Шундан сўнг тақдирлашнинг кейинги қисми бошланиб, саройдаги анъаналарга мувофиқ жомда олтин тангалар келтирилиб, Наршахийнинг бошидан сочилади. Маросимнинг энг ажабтовур жиҳати шунда эдики, мукофотланаётган одам уларни эгилиб, ҳатто эмаклаб йиғиши керак эди.

Ёзувчи бош қаҳрамонининг характери очиб беришда ушбу маросимни тасвирлаши ҳам катта аҳамият касб этади: “Муҳаммад йиллар давомида вайроналардан сопол синиқлари, занглаган темир пайконларни излаб топиб қайси даврга оидлигини аниқлаш учун уларни чангу зангдан тозалашдан ор этмаган. Ҳозир эса ерга эгилиб, ҳатто тиззалаб, ўнлаб нигоҳлар остида тангаларни териб олишни ўйлар экан, бутун вужуди музлаб, кўз олди қоронғилашди” (Ғ.Каримов. “Арслонхон минораси”, 37-бет). Наршахий амирга юзланиб олтин ҳадяларни толиби илмларга беришларини сўрайди.

Ҳикоядан англашиладиган ёзувчининг ғоявий нияти шундаки, маънавий мероснинг баҳоси тенгсиз эканлиги, уни моддий нарсалар ва олтину кумушлар билан ўлчаб бўлмаслигини уқтиришдир.

“Арслонхон минораси” ҳикоясида қорахонийлардан бўлган Арслонхон Муҳаммад ибн Сулаймоннинг хасталик вақтида ҳам Бухорода ободонлаштириш ва қурилиш ишларини олиб боргани тасвирланади. Арслонхоннинг оёқ кўли фалажланиб қолгач, тахтни ўғли Насрга топширади. Ҳикояда Арслонхоннинг халқпарвар, адолатпеша эканлиги хаста хоннинг халқ томонидан маҳзун кутиб олиниши лавҳаси билан далилланади. Бухорода қурилган минора тунда кулаб тушгач, Арслонхон уни янгидан қуришга аҳд қиладилар. Арслонхон уста Бақога минора тарҳини чиздиради. Қурилиш бошланишида кўли базўр ҳаракатланса ҳам илк ғиштни Арслонхон кўйиб беради. Арслонхоннинг минора ва иншоотлар бунёд этишга бўлган эътибори унинг қизи Моҳитурконга ҳам ўтган. Арслонхоннинг инсоний ва ҳоқонлик фазилатлари унинг уста Бақо билан суҳбати диалоглардан ҳам аён бўлади.

Ёзувчининг “Кўрагон” ҳикоясида соҳибқирон Амир Темурнинг ўттиз тўрт ёшидаги воқеалар қаламга олинади. Темур қайноғаси амир Ҳусайнга Мовороуннаҳрни мўғуллардан озод қилиш учун лашкарларини бирлаштиришни таклиф қилади. Ҳусайн эса Сейистонга ҳужум қилиш кераклигини унга уқтиради. Темурбек ва Ҳусайн Сейистонда жанг олиб боришаётганда амир Ҳусайн ўз ҳарамдаги аёлларни, ҳатто хотинини ҳам ташлаб қочади, Темурбекнинг саволига кези келганда Чингизхон ҳам хотинларини ташлаб жонини қутқарганини айтади. Темурбек сейистонликларга қарши курашда аҳли ҳарам ва бошқа аёлларни қутқарар экан оёғига ўқ санчилиб, яраланади. Китобхон воқеаларни тушуниши учун ёзувчи бўлиб ўтаётган воқеаларга қадар нималар рўй берганини бир неча жумлада ҳикоя қилиб беради.

Қайноғаси бўлса ҳам Ҳусайн Темурбекка бир неча суиқасдлар уюштиради, Темурбек Ҳусайннинг Мовороуннаҳрни бирлаштиришга бош қўшмаслигини кўриб уни Балхда мағлуб этади. Одатга кўра енгган амир мағлуб бўлган рақибининг аҳли аёлини ўзиники қилиб оларди. Бироқ, асли Темурбек севган Сароймулкхоним тақдир тақозоси билан Ҳусайнга умр йўлдоши бўлган эди. Бу ўринда “орқага қайтиш” усули орқали Ҳусайн ва Сароймулкхонининг тўйлари кечасида Темурбекнинг изтиробларини ички монолог орқали тасвирланади. Ўтмишдаги изтироблари ортда қолиб, Сароймулкхоним Темурбек измида бўлса-да, у маликанинг ўзини эмас, қалбини бўйсундиришни истарди.

Темурбекнинг Сароймулкхонимга совға қилган оқ ўтовга кириб келишидан то ҳикоя сўнггигача қаҳрамонларнинг диалогларидан ташкил топган бўлиб, ўқувчи кўз олдига пьесага хос ҳолат келади. Чунки адабиётшунос олим Д.Қурононов таъкидлаганидек, ҳикояда очерклилик ва новеллистиклик хусусиятлари аввало ўзаро фарқланса, кейинчалик бир

бирини тўлдириши, бойитиши кузатилади (Д.Қуронов. “Чўлпон насри поэтикаси”, 41-бет). Бундай қоришиқлик, яъни синтезлашиш Ғ.Каримий ҳикояларига ҳам хосдир.

Ҳикояда Амир Темурнинг “кўрагон” унвонига эришиш учунгина эмас, балки унинг адолат, халқпарварлик ва инсонийлик жиҳатидан қилган ҳаракатлари, ҳар бир инсонга хос бўлган муҳаббат кечинмаларига эга шахс тимсолида тасвирланади. Темурбек ва Сароймулкхонимнинг суҳбатлари орқали уларнинг Мовороуннаҳрни обод, фаровон, халқини бахтиёр қилиш борасидаги орзу умид, мақсадлари муштарак эканлиги аён бўлади. Ҳикоя гўё тугалланмагандек тасаввур уйғотади, бироқ Сароймулкхонимнинг Амир Темурни Афросиёбга менгзаш мумкинлиги, Туронни Афросиёб давридаги мавқеини тиклаши ҳақидаги ўтли сўзлари ўқувчида тарих воқелигига ишончи ва қизиқишини уйғотади.

ХУЛОСА

Хулоса қилиб айтганда, истиқлол даврида тарихий ҳикоялар кам яратилган бўлса да, бу йўналишга сон ва сифат жиҳатидан муносиб ҳисса қўшган Ғулом Каримий ҳикоялари алоҳида аҳамиятга эга. Унинг тарихий ҳикояларида энг кам мурожаат қилинган қадимги давр туркийлар ҳаёти, шунингдек, ўрта асрлар тарихий воқеалари қаламга олинган. Бу тур ҳикояларда ўтмиш воқелиги реал тасвирланиб, ундаги ғоялар ҳамма замонлар учун алоқадор эканлиги китобхон томонидан тушунилади. Шу боис тарихий ҳикоялар ўтмиш ҳақида маълумот берибгина қолмай, бугунги замондошларимизга тарихимизни бадий идрок этишида, бадий-эстетик оламининг шаклланишида ҳам муайян вазифа бажаради.

REFERENCES

1. Йўлдошев Қ. Ёниқ сўз. – Т.: Янги аср авлоди, 2006.
2. Каримий Ғ. Арслонхон минораси. – Т.: Ўзбекистон, 2012.
3. Норматов У. Умидбахш тамойиллар. – Т.: Маънавият, 2000.
4. Қуронов Д. Чўлпон насри поэтикаси. – Т.: Шарқ, 2004.

ТАРИХИЙ ҲИКОЯДА БАДИИЙ МАНТИҚ ВА БАДИИЙ ҲАҚИҚАТ УСТУВОРЛИГИ

Акбарова Муҳайё

Андижон шаҳар 37-умумтаълим мактаби ўқитувчиси

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7231879>

Аннотация. Мақолада адабий жараёнда яратилаётган тарихий ҳикоялар, уларнинг ўзига хос жиҳатлари хусусида фикр юритилади. Шарофат Ашурованинг “Апамоҳнинг армони” ҳикояси мисолида тарихий ҳақиқат ва бадиий ҳақиқатнинг мантиқий боғланиши таҳлил қилиниб, мисоллар орқали изоҳланади.

Таянч сўз ва иборалар: тарихий ҳикоя, тарихий ҳақиқат, бадиий тўқима, бадиий мантиқ, Спитамен образи.

ПРИМАТ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛОГИКИ И ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ПРАВДЫ В ИСТОРИЧЕСКОМ ПОВЕСТВОВАНИИ

Аннотация. В статье говорится мысль о литературном процессе создаваемых исторических рассказах, о их своеобразии. Например рассказа Шарофат Ашуровой “Неисполненные мечты Апамоха” анализируется взаимосвязь исторической правды и литературного вымысла, объясняются через примеры.

Основные слова и словосочитания: исторический рассказ, исторический правда, художественный вымысел, художественная логика, образ Спитамена.

THE PRIMACY OF ARTISTIC LOGIC AND ARTISTIC TRUTH IN HISTORICAL NARRATIVE

Abstract. The article discusses the historical stories created in the literary process and their specific aspects. One the example of Sharofat Ashurova’s story “Apamoh’s Dreams”, the logical connection between historical truth and artistic truth is analyzed and explained through examples.

Key words and phrases: historical story, historical truth, artistic texture, artistic logic, image of Spitamem.

КИРИШ

Бугун адабиётимизда чинакам ранг-барангликни кузатишга муваффақ бўлиб турибмиз. Бу ранг-баранглик шаклга ҳам, мазмунга ҳам бирдек дахлдор десак, муболаға бўлмайди. Истиклол даври насрида янгича фалсафий асосдаги, аввалгилардан фаркли образлар системасига эга бўлган бадиий асарларни кўплаб учратамиз. Агар уларни бундан 25-30 йиллар илгари ёзилган асарлар билан таққосласак, юқорида биз тилга олган ранг-баранглик, содир бўлган ўзгаришлар янада яққолроқ кўзга ташланади.

Ҳикоя – насрдаги энг етакчи жанрлардан бири. Аслида-ку, ҳар бир жанрнинг ўзига яраша ўрни, мавқеи бор. Аммо ажралиб турувчи бир қатор хусусиятларга, кенг имкониятларга эга бўлган ҳикоя жанри адабий жараёнда фаоллиги, бошқа жанрларга нисбатан кўпроқ яратилиши ҳам ҳақиқат. Шу нуқтаи назардан олиб қараганда, “Ҳар бир миллий адабиётнинг ўзига хос кундалик нафаси, қадам олиши, мавқеи – пулси ҳикояда кўпроқ намоён бўлади”- деганида Хуршид Дўстмуҳаммад ҳақ эди (Йил ҳикоялари: ютуқлар ва изланишлар. //Тил адабиёт таълими, 2011, №7).

Истиклол даври насрида яратилган ҳикояларнинг аксарият қисми мазмун-моҳиятига кўра янгича, янгиланган бадиий мезонлар асосида шакллантирилган,

кутилмаган ва айна чокда замонавий долзарб мавзуларда. Бунинг сабабларидан бири сифатида, айна пайтда, асосийси деб Ғарб адабиётидан миллий адабиётимизга аста-секин кириб келиб, унга тобора сингишиб кетаётган модернизм, постмодерн адабиёти таъсири кўрсатилмоқда. Буни инкор этмаймиз. Аммо бу фикр жорий адабий жараёнда яратилаётган ҳамма ҳикояларга ҳам бирдек тегишли эмас. Чунки анъанавий (реалистик) йўналишда, бизга жуда яқин бўлган мавзуда ёзилиб, савияси анча чуқур, бадиий қиммати юқори бўлган ҳикоялар ҳам талайгина.

МЕТОД ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Мунаққид Умарали Норматов “Бизда “тарихий роман”, “тарихий драма” истилоҳлари кўп қўлланади, бироқ “тарихий қисса”, хусусан, “тарихий ҳикоя” атамалари кам ишлатилади” (У.Норматов. “Умидбахш тамойиллар”, 112-бет) деб, бунинг сабабини тарих кенг қўламдаги нигоҳ, мушоҳадаларни талаб этиши, ана шунинг учунми ёзувчилар тарихий мавзудаги асарларни, одатда, йирикроқ жанрда ёзишни маъқул кўришлари билан изоҳлайди.

Дарҳақиқат, матбуотни кузатиб, унда эълон қилинаётган қатор тарихий ҳикояларни мутолаа қиларкан, улар орасида эътиборга молик, тарихий мантиқ ва ҳақиқатга зид келмайдиган, аксинча, бадиий мантиққа мувофиқ бадиий ҳақиқатни акс эттирган ҳикоялар кўп сонли бўлмаса-да, борлигига амин бўламиз. Ана шундай ҳикоялардан бири сифатида Шарофат Ашурованинг “Апамоҳнинг армони” ҳикоясини эътироф этишимиз мумкин. Муаллиф ҳикояда узоқ ўтмишдан, Юнон-македон давлати ҳукмдори Александр Македонскийнинг Ўрта Осиёга ҳужуми ва ана шу ҳудудларни истило қилган даврдан ҳикоя қилади. Бизга маълумки, милоддан аввалги 329-328 йилларда Александр Македонский Турон заминида бостириб киради ва Мароқандни осонгина забт этади. Сўнгра, у Танаис (ҳозирги Сирдарё) бўйида жойлашган қалъаларни босиб олишга ҳаркат қилиб юрган кезларида, Спитамен бошчилигида кўзғолон кўтарилади ва у 3 йил мобайнида юнон подшосига қарши мардонавор курашлар олиб боради.

Спитаменнинг босқинчиларига қарши кураши, кўрсатган жасоратлари ҳақида кўплаб халқ афсоналаридан тортиб қатор бадиий асарларда ҳикоя қилинади. В.Яннинг “Кўрғон узра оловлар”, Я.Илёсовнинг “Суғдиёна”, М.Қориевнинг “Суғд қоплони” тарихий романлари ана шундай асарлар сирасидан. Аммо “Апамоҳнинг армони” ҳикоясида, улардан фарқли ўлароқ, Спитаменнинг ўлимидан кейинги воқеалар, янаям аниқроғи, унинг қизи Апамоҳнинг тақдири ёритиб берилади. Фикримизча, муаллифнинг мақсади шунчаки халқ қаҳрамони жигаргўшасининг бир томондан аянчли, бир томондан шарафли ҳаёт йўлини тасвирлашдангина иборат эмас. У шу воқеалар тасвири асносида бошқа бир тарихий ҳақиқатни очиб беришга ҳаракат қилади ва маълум маънода бунга эришади ҳам.

ТАДҚИҚОТ НАТИЖАСИ

Қадимги юнон тарихчиларининг эсдаликларида Спитаменнинг ўлими сабаби деб унинг аёли томонидан қилинган хиёнат кўрсатилган. Юқоридаги ҳикояда қаламга олинган воқеалар асосида эса худди шу фикрлар буткул янглишлиги асосли тасдиғини топади ва кўз олдимизда янги бир бадиий ҳақиқат бор бўй-басти билан гавдаланади. Шу ўринда таъкидлаш жоизки, ижодкор реал тарихий фактларни қай даражада мукамал мушоҳада этгани ё воқеликка қанчалик ижодий ёндошганини тўла ишонч билан айтиш мумкин эмас. Чунки орадан ўтган шунча замондан сўнг Спитамен хотинининг хиёнати қурбони

бўлгани тарихий ҳақиқат дейишимизга асос берувчи юнон тарихчиларидан қолган битикларнинг ўзи қай даражада ҳақиқат эканлигини кафолатли айта олмаймиз. Аммо, назаримизда, муаллиф бадиият чегараларини босиб ўтмайди, тарих мантиғига зид келадиган фикр айтмайди. У реал ўтмиш воқелигини ўз қалб призмасидан ўтказди ва уни ўз шуурида қайтадан бадиий инкишоф этади. Балки ҳикоя яратилишига сабаб ёзувчининг ўтмиш воқелигини ўрганиш мобайнида кўнглида туғилган шубҳалардир. Чунки миллатимиз ўз халқи, унинг эркини ҳар нарсадан устун қўйгани, хоҳ эркак, хоҳ аёл бўлсин, юрт озодлиги учун мардонавор курашгани айни ҳақиқат. Оз сонли жангчилари билан босқинчиларга қарши аёвсиз курашган шахс – Спитаменнинг ёнида ҳамиша елкама-елка турган аёлнинг бундай мудҳиш хатога йўл қўйиши мумкин эмас, деган фикр келгандир унинг хаёлига. Шунақа бўлиши мумкин ва бунинг ҳеч бир ёмон ери йўқ. Энг муҳими асардаги бадиий ҳақиқатга, бадиий мантикқа путур етмаслиги.

МУҲОКАМА

Ҳикоя воқеалари билан танишиб бораркан, ўқувчи Апамоҳ образида ҳақиқий ўзбек аёлининг тимсолини яққолроқ кўриб, англаб бораверади. Ҳа, бу образ ғурури тоғлардан-да баланд, закоси қилич тиғидан-да ўткир, сабри уммондан ҳам поёнсиз чин ўзбек аёлининг сиймоси. У ёв лашкарбошисининг чин муҳаббатига ҳам айни шу томонлари билан сазовор бўлган, унинг қалбида ўз юртига нисбатан оловли меҳр уйғота олганди. Аксинча, унинг ўзи ошиғига кўнглини очмайди, бир умр қалбининг туб-тубида ўз ёстиқдошига нисбатан нафратини сақлаб яшайди. Ҳолбуки, Апамоҳ отасининг ўлими ҳақидаги бор ҳақиқатни – Спитаменнинг ўз ғанимлари томонидан қатл этилгани, бу хоинликни усталик билан онасининг номига боғлашганини айнан ундан билади. Фақат шундагина у ҳам ўз умр йўлдошига, ҳам гуноҳсиз онасига нисбатан ноҳақлик қилганини англаб этади, ҳикоянинг номланиш сабаби шу нуқтада ойдинлашади.

ХУЛОСА

Тарихий ҳикоя учун асос сифатида хизмат қилган воқеа ижодкорнинг меъёрдаги ҳиссий ёндашуви натижасида чинакам бадиият ҳодисасига айланади ва уни ўқиган китобхон учун бир мулкка айланиб, унинг шуурида янгитдан ҳаёт бошлайди. Агар у оддий тарзда баён этилса, ҳеч қайси бир ўқувчида қизиқиш уйғота олмайди. Қайсидир маънода, биз таҳлил этган Шарофат Ашурованинг “Апамоҳнинг армони” ҳикояси анчамунча китобхонга манзур бўлган ва уларнинг кўнглида ҳаёт бошлашга улгурган.

REFERENCES

1. Ашурова Ш. Апамоҳнинг армони // Шарқ Юлдузи. 1999, №7, -Б. 108-114.
2. Норматов У. Умидбахш тамойиллар. – Т.: Маънавият, 2000.
3. Хуршид Дўстмуҳаммад (Йил ҳикоялари: ютуқлар ва изланишлар. // Тил адабиёт таълими, 2011, №7).

AZIZ NESIN ASARLARIDAGI FRAZEOLOGIZMLAR VA ULARNING
TARJIMASI

Pardayev Ulug'berdi

Toshkent shahar Chilonzor tumanida joylashgan Hilol.edu tillarni o'qitish markazi
Turk tili o'qituvchisi<https://doi.org/10.5281/zenodo.7231901>

Annotatsiya. Frazzeologiya (idiomatika) esa ko'proq insonning ruhiyati, kishilar o'rtasidagi munosabatlar, ijtimoiy- etnik baholarni ifoda etadi. Dunyoda frazeologizmlar mavjud bo'lmagan tilning o'zi yo'q. Frazzeologiyani o'rganish o'ziga xos uslubni talab etadi, shuningdek, boshqa bir qator tilshunoslik fanlari leksikologiya, grammatika, stilistika, fonetika, tarix, mantiq va mamlakatshunoslik fanlari ma'lumotlariga tayangan holda o'rganishni taqozo etadi. Unig murakkabligi ham shundadir. Frazzeologiya fanini o'rganishning o'ziga xos ba'zi muammolari mavjud bo'lib, bu borada mutaxassislarning fikrlari turlichadir. Darhaqiqat, frazeologiya sohasida ilmiy izlanishlar olib boruvchi tadqiqotchilarning oldida turgan dolzarb vazifalardan biri frazeologiya sohasidagi nazariy va amaliy fikrlarni umumlashtirib, to'g'ri ilmiy- tadqiqotni amalga oshirishdan iboratdir.

Key words: frazeologizmlar, semantik-struktur xususiyatlari, leksik ma'no, somatik frazeologizm, Aziz Nesin.

ФРАЗЕОЛОГИЗМЫ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ АЗИЗА НЕСИНА И ИХ ПЕРЕВОД

Аннотация. Фразеология (идиоматика) в большей степени выражает человеческую психику, отношения между людьми, социально-этнические ценности. Нет в мире языка без фразеологизмов. Изучение фразеологии требует специфического метода, как и изучение ряда других лингвистических дисциплин, основанных на знании лексикологии, грамматики, стилистики, фонетики, истории, логики, страноведения. В этом его сложность. Изучение фразеологии имеет ряд уникальных проблем, и мнения специалистов по этому поводу расходятся. По сути, одной из актуальных задач, стоящих перед исследователями, проводящими научные исследования в области фразеологии, является обобщение теоретических и практических представлений в области фразеологии и проведение правильного научного исследования.

Ключевые слова: фразеологизмы, семантико-структурные признаки, лексическое значение, соматическая фразеология, Aziz Nesin.

PHRASEOLOGISMS IN THE WORKS OF AZIZ NESIN AND THEIR
TRANSLATION

Abstract. Phraseology (idiomatics) mostly expresses the human psyche, relations between people, socio-ethnic values. There is no language in the world without phraseologisms. The study of phraseology requires a specific method, as well as the study of a number of other linguistic disciplines based on the knowledge of lexicology, grammar, stylistics, phonetics, history, logic, and country studies. That is its complexity. The study of phraseology has some unique problems, and experts have different opinions about it. In fact, one of the urgent tasks facing the researchers conducting scientific research in the field of phraseology is to generalize the theoretical and practical ideas in the field of phraseology and to carry out the correct scientific research.

Key words: phraseologisms, semantic-structural features, lexical meaning, somatic phraseology, Aziz Nesin.

KIRISH

Tilshunoslik sohasida ilmiy izlanishlar olib borgan olimlar V. Flaysher, V. V. Vinogradov, E. D. Polivanov, B. A. Larin, A. V. Kunin, N. M. Shanskiy, L. P. Smit va Sh. Ballilar ham frazeologiya va uning masalalari borasida alohida tahsinga loyiq ishlarni amalga oshirishgan va mazkur sohaning taraqqiyotida ularning hizmatlari nihoyatda beqiyos bo'lgan. "Frazeologizmlar - bu hozirgi zamon frazeologik sistemasining asosiy birligi bo'lib, tildagi mavjud so'z birikmalarining umumiy hisobidan juda qiyinchilik bilan farqlanadigan ko'p aspektli til hodisasi xisoblanadi. Shuning uchun ham tilshunoslikka oid adabiyotlarda frazeologizmlarning lingvistik mohiyati masalasi hanuzgacha munozaraligicha qolmoqda". "Sh. Balli frazeologiyaning asosiy belgisi uning o'rnini o'sha iboraning ma'nosiga to'g'ri keladigan so'z bilan almashtirish mumkin yoki mumkin emasligi, deb hisoblasa", "B. A. Larin esa uning asosiy belgisi frazeologik birliklarni tashkil qiluvchi alohida so'zlarning ma'nosidan o'sha birliklar umumiy ma'nosining kelib chiqmasligidadir, deb hisoblaydi".

"Frazeologizm so'zdan ko'ra kengroq tushuncha. Uning tuzilishiga singish uchun frazeologizmni tashkil etuvchi komponentlar, birlikning tuzilishi va ma'nosini tahlil qilish kerak", - deb yozadi afg'on tilidagi fe'l frazeologizmlarning semantik-struktur xususiyatlarini tadqiq etgan olim - A.G.G'aniyev .

Turk tilshunosligida olimlar orasida iboralar haqida yagona fikr mavjud bo'lsa-da, ibora lug'atlari tuzilishida bu yagona fikrga asoslanilmaydi. Ya'ni deyarli barcha olimlar: "Bir tushuncha, bir holatni jozibador ifoda bilan yoki o'ziga xos birikma ichida ta'kidlagan va asosiy ma'nolaridan alohida ma'nosi bo'lgan qoliplashgan birikmalarga frazeologizmlar (deyimler) deyiladi", - desalar-da, tuzilgan barcha frazeologik lug'atlarda iboralar bilan birga maqollar, balandparvoz ifodalar, aforizm va qo'shma so'zlarga keng o'rin beriladi.

Hozirgi vaqtda frazeologiya fani fonetika, fonologiya va morfologiya kabi so'zlar kabi o'z tadqiqot ob'ekti va uslubi bilan tilshunoslikning mustaqil bir tarmog'iga aylandiki, bu uning oldiga o'z yechimini topmagan yangi nazariy vazifalarni qo'ymoqda. Mazkur sohada ko'p ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilganligiga qaramay, frazeologik ma'no, tilning frazeologik darajasi, frazeologiyadagi sistemalilik, frazeologizmlarning turlari va ularning yuzaga kelishi masalalari hali oxirigacha tadqiq etib bo'linmagan.

METOD VA METODOLOGIYAS

"Tilda frazeologizmlarning shakllanishi, ma'no xususiyatlari va tashkil etuvchi komponentlar orasidagi ma'no munosabatlari, tashqi munosabatlar, frazeologik butunlik va unga xos alomatlarining tahlil etilishi, birikmani tashkil etuvchi va frazeologik ma'no kasb etuvchi elementlarning bog'lanish turlarini o'rganish, frazeologik birikmalarni boshqa turli birikmalar bilan taqqoslagan holda ta'riflash masalalari fanning eng dolzarb vazifalari sifatida qolmoqda.

Turk tilidagi frazeologizmlarning asosiy grammatik xususiyati, barcha tillarda bo'lgani kabi, ushbu birliklarning eng kamida ikki so'zdan tarkib topganligi, grammatik qoidalarga ko'ra birikishi, erkin birikmalardan farqli o'laroq, qoliplashgan, turg'un birikma ekanligidadir".

Frazeologizmni belgilash uchun, birinchi navbatda, ularning ob'ektiv xususiyatlari aniqlanib, shundan keyin u tilning mustaqil birligi sifatida ajratiladi va navbatdagi bosqichga o'tiladi. Ikkinchidan, frazeologizmga o'tish bosqichida turgan, lekin hali frazeologik ma'no kasb etmagan birikmalardan sof frazeologizmlarni ajrata bilish kerak. Uning belgilari qanchalik aniq va ob'ektiv bo'lsa, alohida ajratib olish shunchalik oson kechadi.

Frazeologizmni boshqa til birliklaridan ajratib turuvchi o'ziga xos kategorial belgilar bor. Bu: a) leksik ma'no; b) komponentlar tarkibi; c) grammatik kategoriyalar. Buni tasdiqlash va iboraning tabiatini to'g'ri tushunish uchun ularni, birinchidan, frazeologizmlar bilan umumiy belgilarga ega bo'lgan so'zlar bilan, ikkinchidan, erkin so'z birikmasi (yoki gap) bilan qiyoslash kerak.

Frazeologik birliklar bir tildan ikkinchi tilga asosan to'rt xil yo'l bilan asliyat tilidagi birlikka komponentlar tarkibi, grammatik qurilishi hamda ma'no va uslubiy vazifasi mos ekvivalentlar, boshqa hossalari farq qilgani holda, ma'no va uslubiy vazifasi o'xshash muqobil variantlar, qal'qa usulida va tasviriy yo'sinda tarjima qilinadilar.

Ekvivalentlar vositasida tarjima qilish.

Frazeologik birliklar tilning leksik birliklariga nisbatan murakkab tarkibli lisoniy vositalardir. Shu sababli tarjimada ularni adekvat talqin etish tarjima amaliyotining murakkab va ma'suliyatli masalalaridan hisoblanadi. Frazeologik birliklarni tarjima qilishda tarjima tilida asl nusxadagi lisoniy birliklarga mazmun va uslub jihatlaridan mos til vositalarini tanlash muhim ahamiyat kasb etadi. Bunda ikki til frazeologik birliklarining bir xil qurilishga egaligi, leksik tarkiblarining to'la o'xshashligi, asliyat asosiy qismlarining tarjimada batamom saqlanishi nazarda tutiladi.

TADQIQOT NATIJASI

Muqobil variantlar yordamida tarjima qilish.

Bunda tarjima tilida asliyatda qo'llanilgan frazeologik birlikni ekvivalenti bo'lmagan holda, faqat ma'no va uslubiy vazifasi jihatlaridan mos bo'lgan frazeologik birliklarni topish va ular bilan almashtirish tushuniladi.

Kalka usulida tarjima qilish.

Tarjima amaliyotining kalka, ya'ni so'zma-so'z tarjima usuliga bir tildagi frazeologik birlikni o'zga tilda o'z ekvivalentiga yoki muqobil variantiga ega bo'lmagan holda murojaat qilinadi.

Tasviriy usulda tarjima qilish

Bir tildagi frazeologik birlikni o'zga tilda ekvivalenti yoki muqobil variant bo'lmaganda, kalka yordamida tarjima qilishning imkoni topilmaganda, mazkur usul yordamida birliklar ma'nolari erkin ma'nodagi so'z yoki so'z birikmalari vositasida tushuntirib o'tiladi.

“Frazeologizmlar o'z tuzilishidan qat'i nazar, bo'linmas yaxlit birlik sifatida gap tarkibiga kiradi. Gap sintaktik tahlil etilayotganda iborani tashkil etuvchi komponentlarning emas, iboraning gapdagi sintaktik vazifasi haqida so'z yuritish to'g'ri bo'ladi. Gap ichida ibora bir leksik birlik vazifasida bo'lsa-da, uni tashkil etuvchi komponentlarga ham e'tibor qaratish kerak bo'ladi.

Turk frazeologizmlarining shakllanishi va semantik guruhleri masalasi bo'yicha turk tilidagi frazeologizmlar guruhlariga ajratib, ko'rib chiqilgan. Bular: somatizmlar asosida yuzaga kelgan frazeologizmlar, zoonimlar bilan bog'liq frazeologizmlar, muomala - munosabatlar, insonning hayot tarzi, shuningdek, kasb-hunar bilan bog'liq frazeologizmlardir”.

“Dunyo tilshunosligida somatik frazeologizmlar V.Gumbolt , R.M.Vayntraub, M.X.Abilgaliyev va boshqa bir qator olimlarning ishlarida o'rganilgan bo'lsa, turkcha somatik frazeologizmlar Sh.R.Usmanovanning nomzodlik dissertatsiyasida ko'rib chiqilgan . Turkiyada Nadir Ilhanning ilmiy maqolalarida inson tanasi a'zolari bilan bog'liq maqol va iboralar tadqiq etilgan”.

Insonning tashqi organlari nomlari turkiy tillarda turg'un birikmalarning yuzaga kelishi uchun keng imkoniyat yaratgan eng samarador manba hisoblanadi. Masalan: ağız kulağında (og'zi qulog'ida) quvonch, xursandchilikni ifodalasa, burnu büyümek (burni ko'tarilmoq) o'ziga bino qo'yish, atrofdagi odamlarni mensimaslik, göğüs germek (ko'krak kermoq) bir kishi yoki bir narsa, bir fikrni himoya qilish, tinimsiz mehnat qilish, yengilmaslik, mardlik, jasorat ma'nolarini ifodalaydi (o'zbek tilida ko'krak kermoq iborasi bunday ma'no kasb etmaydi).

Aziz Nesin satira va yumor janrlarida birdek ijod qilgan. Hikoyalarining ayrimlari yarim asr o'tib bevosita turk tilidan qayta tarjima ham qilindi. Bu Aziz Nesin hajviga yangidan qiziqish uyg'onganidan dalolat beradi. Masalan yozuvchining hajviy hikoyalardan o'zbek xalqi orasida eng mashhur " Bay Düdük" " Hushtak afandim" hikoyasi 60- yillarda taniqli tarjimon M.Hakimov tomonidan o'g'irilgan bo'sa, 2014- yilda ushbu asarga qayta qo'l urildi. O'sha yillar hikoya "Hushtak afandim" - deb o'zbekchalashtirilgan va uni o'zbek kitobxonalari juda yaxshi kutib olishgan.

MUHOKAMA

A. Nesinning asarlari so'nggi yarim asr mobaynida Miad Hakimov, Shodmon Otabekov, Nosir Muhammad, Xayrulla Hamidov va boshqa tarjimonlar tomonidan o'zbek tiliga o'g'irilgan. Ayrim hikoyalari o'tgan asrning 60-70 yillarida tarjima qilingan bo'lsa, oradan salkam yarim asr o'tgach, ularni yangidan tarjima qilishga ham ehtiyoj sezilganini ko'ramiz.

Biz quyida qayta tarjima qilingan hikoyalarga ham e'tibor qaratdik.

Aziz Nesinning "Bay Düdük" hikoyasini Miad Hakimov va Xayrulla Xamidov singari tarjimonlar tarjima qilishgan. Keling bu hikoyani bu ikki tarjimonning tarjimalari orqali tahlil qilaylik.

Birinchi hikoya nomi ya'ni sarlavhasiga e'tabor qarataylik. Aziz Nesin bu hikoyaga "Bay Düdük"nomini bergan. M. Hakimov bu hikoya sarlavhasini "Hushtak Afandim"deb o'zbekchaga o'g'iradi. X. Xamidov esa "Janob Hushtak"deya. Ikkala sarlavha ham o'zbekchaga ajoyib tarzda o'g'irilgan,biroq "Hushtak Afandim" sarlavhasi kitobxonga ancha tushunarli, qiziqarli va e'tiborni tortadigan darajada tarjima qilingan.

Endi bevosita hikoya tarjimasiga diqqat qilaylik.Tarjimonlar hikoyani o'zbek tiliga o'g'irar ekan turkchadagi ibora, maqollarning o'zbekcha muqobillarini tanlaganlarini ko'rishimiz mumkin.

Asl nusxada: "Stadyumun önüne geldim,bir ana baba günü".

M.Hakimov tarjimasida: "Bir payt qaragam,stadionning oldidan chiqib qolibman.Xuddi qiyomat qoyim bo'lganga o'xshaydi".

X. Xamidov tarjimasida: "Stadion yoniga keldim,tumonat odam,it egasini tanimaydi". Tarjimonlar "Ana baba günü"iborasi uchun "Xuddi qiyomat qoyim bo'lganga o'xshaydi", "It egasini tanimaydi"iboralarida foydalanadilar. Bu iboralar asl nusxadagi iboralarga ham mazmunan, ham badiiy estetik nuqtayi nazardan muqobil variant hisoblanadi.

A. Nesin olomonning ko'pligini tasvirlashda "Insan anaforunun içinde bir o yana,bir bu yana firfir dönüyordum"jumlasidan foydalanadi.Bu o'rinda M.Hakimov: "Girdobga tushib qolgan odamday turgan joyimga gir-gir aylanaman". X.Hamidov esa: "Odam shunchalik ko'pki, girdobga tushgandek,goh u yoqqa,goh bu yoqqa chayqalaman"- deb o'g'iradi. Bu ikkala jumla ham turkchdagi ma'no bilan aynan bir xil, kitobxonga tushunarli tarzda mohirlik bilan tarjima qilingan. Badiiy estetik jihatdan ham yuqori darajada.

Asl nusxa bilan solishtirilganda esa ayrim muhim jumlar tushirib qoldirganligini kuzatish mumkin. Buni M.Hakimov tarjimasida ko'rish mumkin. Masalan asl nusxada "Bir dalga gelyor, elli metre aŕaĝi iniyoruz, 6nden itiyorlar, yirmi adim geri bas; arkadan dayaniyorlar, otuz adim 6ne y6r6" jumlasini M.Hakimov: "Ba'zan yuqoridan bosib qolishsa, ellik qadam orqaga tashlaymiz, orqadan surib kelishadigan bo'lsa, yana shunch oldinga siljiymiz" shaklida tarjima qiladi. Asl nusxadagi "Yana bir to'la yigirma odim yuqoriga suradi. Orqada turgan inson dengizi bir deganda o'ttiz metr oldinga itarib tashlaydi" gaplari tushirilib qoldirilgan. Bu gaplarning o'rniga "Yana shuncha oldinga siljiymiz" jumlaridan foydalanadi tarjimon. Afsuski bu gaplar asl nusxadagi ma'noni bera olmagan.

Shu bilan birga, tarjimonlarimiz gaplarning ma'nosiga mos keladigan ajoyib iboralardan ham foydalanishgan. Quyidagi asl nusxa va tarjimalarni solishtirib ko'raylik:

"Sarhoŕlar birbirlerine girdiler. Onlar b6caklar fora ederek bizim Musa da d6d6ĝe asıldı. O aslan kesilmiŕ kavgacılar, d6d6ĝ6n bir furt etmesiyle uyuz it gibi kuyruklarım kısıp oturdular".

M.Hakimov tarjimasida: "Ish pichoqqa borib taqalay deganda, Musa chalib yubordi. Hozirgina bir-biri bilan sherday olishib turgan azamatlar churillagan ovozni eshitiboq dumlarini qisib qolishdi".

X. Xamidov tarjimasida: "Bir-ikkitaŕi pichoq chiqarib havoda o'ynata boshlaganda, bizning Musa hushtagini qo'liga oldi. "Sheryurak" paxlavonlar hushtak ovozi eshitishlari bilan qo'tir it kabi dumlarini qisishib, bir lahzada "in-inlariga" kirib ketishdi".

Turkchdagi "uyuz it gibi kuyruklarım kısıp oturdular" jumlasini Hakimov "Azamatlar dumlarini qisib qolishdi", Xamidov esa "qo'tir it kabi dumlarini qisishib, bir lahzada "in-inlariga" kirib ketishdi" shaklida izohlashgan. Ya'ni bu o'rinda tarjimonlar foydalangan jumlar orqali yozuvchi ifodalagan ma'noni to'la-to'kis ifoda etolganlar.

Biroq tarjimaning ba'zi joylarida kamchiliklar mavjud. Xakimov tarjimasida asl nusxadagi "bir kilo bonfile" gapi "Bir kilo yumshoqroq go'sht kerak edi" shaklida tarjima qilingan. Aslida "Bonfile" ma'nosi aynan "yumshoq" ma'nosini beradi. Biroq "Yumshoqroq go'sht" so'zining o'rniga "laxm go'sht" so'zi foydalanilganda maqsadga muvofiq bo'lardi va tarjima go'zalligi yanada oshardi.

XULOSA

Xulosa qilib quyidagilarni ta'kidlash lozim. Albatta, o'zga tildagi asar, hikoya, pyesa, romanlarning ma'no mazmunini o'z ona tilingizdagidek asar sifatida o'g'irish bu tarjimon oldidagi mas'uliyatli vazifalardan hisoblanadi. Chunki tarjimondan nafaqat asarni tushinish, undagi asosiy g'oyalarni anglash, bu g'oyalarni o'z ona tilidagi kabi bera olish muhimdir. Bu vazifalarni tarjimonlarimiz a'lo darajada bajara olganlar. Aziz Nesinning "Hushtak Afandim" hajviy hikoyasi mohirona tarzda o'zbek tiliga o'g'irilganligini ta'kidlash lozim.

Tadqiqotimiz davomida tarjimon A. Nesinning N. Muhammad tomonidan amalga oshirgan tarjimalari, ularda turkcha frazeologik birliklarning berilishi masalasiga ham alohida e'tibor qaratdik. Adibning "Sizning mamlakatta eshak yo'qmi?" (Sizin memlekette eŕek yok mu) deb nomlangan hajviy hikoyalar to'plamidan bir nechta hikoyalar tanlab o'zbekchaga o'g'irgan N. Muhammad frazeologik birliklar tarjimasiga alohida yondashgan. "Chegara ustidagi uy" hajviy hikoyasidan bir jumla: "Ne s6z6n6 bilmez adamlar var, dedim". Ushbu jumlagi tarjimon ijodiy yondashib, uni rivojlantirgan va quyidagicha o'g'irgan: "G'alati odamlar bor-da, bilib bilmay valdirayverishadi, dedim".

A.Nesin juda qisqa jumlar quradi, lekin ular orqali keng ma'no ifodalaydi: "Aklım yattı, ama yine de gece gözümü uyku tutmadı. Hırsız, randevu vermiş gibi, ha geldi, ha gelecek diye bekliyordum." Parchaning tarjiması quyidagicha: "Biroz hotirjam bo'ldim. Ammo kechasi baribir ko'zimga uyqu kelmadi. Uchrashuv tayinlagan odamday o'g'ri ana keladi mana keladi deb kutib yotdim."

Tarjimon gaplarning o'zini emas, ularda ifodalangan mazmunni juda ishonchli bera olgan: Akli yatmak iborasini xotirjam bo'lmoq, gözü uyku tutmak iborasini ko'ziga uyqu kelmaslik, ha geldi, ha gelecek iborasini ana keladi mana keladi iboralari orqali berganki, xuddi original asar o'qiyotgandek bo'lamiz.

Ba'zan yaqin til orasida tarjima amalga oshirilayotganda ijodkorning bu tillarning ang nozik jihatlari e'tibor berishlari muvaffaqiyatga olib keladi. Masalan: "tüyleri diken diken olmak" (so'zma so'z: tuklari tikan tikan bo'lmoq) iborasining o'zbekcha muqobili eti jimirlamoqdir: "...diye insanın tüylerini diken diken eden bir kahkaha yükseldi". Tarjimon ushbu jumlanı: "...qorong'ilikdan etni jimirlatadigan qahqaha yuksaldi" deya o'girib mazmunni bera olgan.

Tarjimon ba'zida ibora qo'llashda muallifdan ham o'tadi. E'tibor bering:

"- Ulan, biz korkunç yerli film mi çekiyoruz, erkeksen karışma çık alçak! Diye bağırdım". Ushbu jumlaning so'zma-so'z tarjiması "*Bachchag'ar, biz mahalliy qo'rquv filmi suratga olyapmizmi, erkak bo'lsang, chiq qarshimga, olchoq*" bo'ladi. Biroq, tarjimon uni quyidagicha o'giradi: "*Ablax, sen bilan sichqon-mushuk o'yinini o'ynayapmizmi, marda bo'lsang qarshimga chiq,-deya baqirdim*" Tarjimon "Ulan... alçak" so'zlarining ma'nosini birgina "ablax" so'ziga yuklangan bo'lsa- da "sichqon-mushuk o'ynamoq" ni o'zbek tilini boy ibora zaxirasidan tanlab qo'yganki, jumla qoyilmaqom chiqqan.

Asliyat matnidagi zookomponentsiz turg'un birikmalar ba'zan undagi obrazlilikni, ifoda va tasvirni kuchaytirish maqsadida zookomponentli iboralar vositasida tarjima qilinganini kuzatish mumkin. Misol uchun, turk tilida *birbirine girmek* frazeologik birligi "bir necha kishining orasida janjal chiqib ur-to'polon bo'lib ketmoq" ma'nosini ifodalash uchun qo'llaniladi. Aziz Nesinning "Kaltak yemasdan tura olmayman!" hikoyasidagi ur-to'polonli vaziyatni tasvirlash uchun mazkur iboradan juda o'rinli foydalanganini ko'rish mumkin:

Kendimi tutamıyorum. Elim, ayağım zangır-zangır titriyor. Yanımda gazozcu varmış. Gazoz şişelerini kaptığım gibi hakeme fırlatmaya başladım. İyi ki o sırada yanımda gazoz şişesi var da başka bişey yok. Bomba olsa hakeme bomba fırlatacağım. Bir karışıklık oldu. Goldü değıldi derken, biz seyirciler bir kapıştık. Hep birbirimize girdik. Herkes birini yakaladı (Aziz Nesin. Dayak Yemeden Duramıyorum, 16).

Hikoyaning 1969-yilda M.Hakimov tomonidan amalga oshirilgan tarjimasida *birbirine girmek* iborasi *bir-birini sola boshlamoq* erkin birikmasi vositasida ifodalangan:

A'zoyi badanim titrab ketdi. Yonimda gaz suv sotadigan bir odam o'tirgan ekan, uning shishalarini olib, sudyaga otdim. Yaxshiyamki, qo'limga faqat shisha ilindi. O'sha paytda granat bo'lsa ham otib yuborardim. Birdan qiy-chuv boshlanib ketdi. Tomoshabinlar tarafma-taraf bo'lib, bir-birini sola boshladi (M.Hakimov tarjiması. Kaltaksiz turolmayman, 16).

Hikoyaning 2014-yilda X. Hamidov va K. Rasulovalar tomonidan amalga oshirilgan tarjima variantida mazkur ibora *it-egasini tanimaydi* zookomponentli frazeologizmi yordamida ifodalanib, hikoyadagi to's-to'polonli vaziyatni to'laqonli ochib berishga erishilgan. Qiyoslang:

*O'zimni hecham ushlab turolmadim. Ovozim boricha baqirdim. Qo'l-oyog'im dir-dir titrardi. Yonimda gaz suv sotuvchi bor edi. Gaz suv shishalarini hakamga qaratib ota boshladim. Yaxshiyam o'sha payt yonimda faqat gazli suv shishalari bor edi. Agar bomba bo'lganida bormi, uni ham hakamga qarab irg'itgan bo'lardim. Bir payt tartibsizlik boshlanib ketdi. Gol bo'ldi deganlar bilan bo'lmadi deganlar bir-biriga tashlandi. Ur-to'polon, **it-egasini tanimaydi** (X.Hamidov va K.Rasulovalar tarjimasini. Kaltak yemasdan tura olmayman! 91).*

REFERENCES

1. Aziz Nesin. "Hushtak afandim" (Hajviy hikoyalar). –Toshkent: "O'zbekiston", 2015.
2. Nesin A. Turk adabiyotining sara asarlari. – Toshkent, 2018.
3. Aziz Nesin. Sizin memlekette eşek yok mu, Aziz Nesin'in Aziz Nesinden seçtikleri, Derleme.-İstanbul,S.112-125.
4. Aksoy A. O. Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, -İstanbul, 1994, S. 52.
5. Nadir İlhan, Atasözleri ve Deyimlerimizde beden, Türk Dili Dergisi, Ankara, Sayı: Kasım, 2007.
6. www.google.com.tr.
7. www.ziyouz.com.
8. www.aim.uz
9. www.turkedebiyati.com

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING DIQQATINI JALB ETISHNING MUHIM METODLARI

H. S. Shukurova

Jizzax Davlat Pedagogika instituti Ilmiy kengash rahbari katta o'qituvchi

Begimova Nozima Akram qizi

Jizzax Davlat Pedagogika instituti 2-kurs talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7231908>

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarning diqqatini jalb etishga doir metodik tavsiyalar berib o'tilgan.

Kalit so'z: diqqat, yo'nalganlik, jamlanganlik, ixtiyoriy diqqat, ixtiyorsiz diqqat, barqarorlik, ko'chuvchanlik, bo'linuvchanlik, parishonlik, retikulyar formatsiya.

ВАЖНЫЕ ПРИЕМЫ ПРИВЛЕЧЕНИЯ ВНИМАНИЯ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ

Аннотация. В статье даны методические рекомендации по привлечению внимания учащихся начальных классов.

Ключевые слова: внимание, направленность, концентрация, произвольное внимание, непроизвольное внимание, устойчивость, подвижность, делимость, отвлечение, ретикулярная формация.

IMPORTANT METHODS OF ATTRACTING THE ATTENTION OF ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS

Abstract. Methodological recommendations for attracting the attention of elementary school students have been given in this article.

Key words: attention, orientation, concentration, voluntary attention, involuntary attention, stability, mobility, divisibility, distraction, reticular formation.

KIRISH

O'zbekiston Respublikasi o'z mustaqilligini yil sayin mustahkamlab borar ekan, shu yurtning tayanchi, kelajagi bugungi avlodning bilimli, o'qimishli sog'lom ma'naviyatli barkamol yetuk shaxs bo'lib ulg'ayishiga bog'liqdir. Insonning ruhiyati, hissiyotlarini, ta'lim va tarbiya jarayonida mustaqil ishtiroki, ichki kechinmalarini, faol shaxs sifatidagi o'z-o'zini shakllantirish samaradorligini oshirishda psixologiya fani va uning metodlari muhim rol o'ynaydi.

Ta'lim va tarbiya jarayoni bolaga yoshlik chog'idan singdirilib borilar ekan, biz singlimiz, ukamiz, farzandimizni ijtimoiy hayotning har jabhasida o'z o'rnini topa olmog'i uchun o'z xulqi va odobi ila yoinki, bilimi va kasbi ila mahallamiz, shahrimiz va yurtimizga foydasi tegadigan barkamol avlod bo'lmog'I uchun, boshlang'ich sinf o'qituvchisi ta'lim va tarbiya jarayoning faol ishtirokchisi sifatida astoydil harakat qilmoqlari lozim.

O'qituvchi o'quv faoliyatini amalga oshirishda o'quvchilarning diqqatini qarata olishi dolzarb masalalardan biridir. Shuning uchun Boshlang'ich sinflarning bilim olishi, ko'nikma, malaka kompetensiyalarini shakllantirish masalasi bo'yicha "Boshlang'ich sinf o'quvchilarining diqqatini jalb etishning muhim metodlari" bo'yicha ilmiy maqola yoritishni maqsad qilib oldik.

O'qituvchi o'quvchilarga yaxshi bilim bera olishi, dars jarayonini yaxshi tashkil eta olishi va o'z vazifasini to'laqonli amalga oshira olishi uchun o'z kasbining bilimdoni bo'lishi va dars jarayonini tashkil eta olishi uchun faol ishtirokchi bo'lishi shart. Eng asosiysi esa o'quvchilarning diqqatini torta olishi kerak. O'quvchilarning diqqatini o'ziga qarata olmagan

o'qituvchi BKMLarini yaxshi yetkazib bera olmaydi, uning natijasida esa yaxshi kadrlarni tayyorlay olmaydi. Diqqat faoliyatni samarali bo'lishini ta'minlovchi, yosh kadrlarning savodxonlik darajasini oshirib beruvchi eng muhim psixik jarayondir. Bundan tashqari, diqqatning psixik hodisalarning qaysi sinfiga tegishliligi haqida ham turli fikrlar mavjud. Ba'zilarning ta'kidlashicha, diqqat- bu psixik bilish jarayoni. Boshqalar diqqat har bir faoliyatning zarur sharti ekanligiga, diqqatning o'zi esa ma'lum iroda kuchlarining ifodalanishini talab etishga asoslangan holda, diqqatni iroda va insonning faoliyati bilan bog'laydilar.

METOD VA METODOLOGIYA

Diqqat-ongimizning bir nuqtaga to'planib, ma'lum narsa va hodisalarga faol yo'naltirilgan jarayonga aytiladi. U har qanday ongli faoliyat samaradorligining zarur shartidir. Bu hayvonlar, shuningdek, inson diqqatlarining umumiy ta'rifi. Insonga nisbatan diqqatni ma'lum obyektlarga inson diqqatining, bir vaqtning o'zida boshqa obyektlardan chalg'igan holda, yo'nalganligi va jamlanganligi sifatida o'rganish mumkin. Bu ta'rifdan diqqatning ahamiyatga molik belgilari uning yo'nalganligi va jamlanganligidan iborat ekanligi kelib chiqadi.

Psixik faoliyatning **yo'nalganligi** ostida uning tanlash xususiyati, ya'ni, subyekt uchun ahamiyatli bo'lgan aniq jismlar, hodisalarni atrof-muhitdan ajratib olish yotadi. Ya'ni o'quvchilar o'zlari qiziqqan shakl, o'zlari yoqtirgan rangga e'tibor qaratishadi. Bu hikoya, ertak yoki topishmoq ham bo'lishi mumkin. Ba'zi o'quvchilar dars jarayonida kechadigan voqealarning borishiga qiziqsa, boshqasi esa, o'qituvchini tinglashni yoqtiradi, yana biri esa sinfdagi obyektlarning shakllariga qiziqadi. Bu jarayonlarda o'quvchilarning qiziqishiga qarab ularning diqqatlari ma'lum bir narsaga yo'naladi. Yo'nalganlik tushunchasiga, shuningdek, ma'lum vaqt oralig'ida psixik faoliyatni saqlab qolish ham kiritiladi.

Diqqatning boshqa xususiyati uning faoliyatga u yoki bu darajada chuqurlashganligini tuushuntirib beruvchi **jamlanganligi**dir. Vazifa qanchalik murakkab bo'lsa, diqqatning jadalligi va zo'riqishi shunchalik kuchli bo'lishi kerak, ya'ni, bunda yot narsalardan chalg'ish bilan bog'liq. Aks holda, o'quvchilar yot narsalardan chalg'iy olmay qolishsa, vazifani bajarishga qiyinlashadi.

P.Ivanovning fikricha, biz faoliyatimiz jarayonida idrok va tasavvur qiladigan har bir narsa, har bir hodisa, o'zimiz qilgan ishimiz, o'y fikrlarimiz diqqatning obyekti bo'la oladi.

Diqqat sezish jarayonida, idrok qilishda, xotira, hayol va tafakkur jarayonlarida har doim ishtirok etadi. Diqqat barcha aks ettirish jarayonlaimizning doimiy yo'ldoshidir. U har qanday ongli faoliyat samaradorligining zarur shartidir. Bosh miya po'stlog'ining muayyan joylaridagi optimal qo'zg'alish manbalari diqqatning fiziologik asosini tashkil qiladi.

Diqqat ikki turga bo'linadi: ixtiyorsiz- passiv diqqat va ixtiyoriy-aktiv diqqat. Biron tashqi sabab ta'sirida kishi xohishidan qat'iy nazar hosil bo'ladi. Bunday diqqat odamdan iroda kuchini talab qilmaydi. Diqqatni jalb qilish uchun qo'zg'atuvchining kuchi katta ahamiyatga ega, masalan: o'qituvchining dars faoliyatida metodlarini tez tez almashtirib turishi, qo'llayotgan metodologik vositalarning takrorlanmasligi, rangi, shakli, vazifasi jihatidan bir biriga o'xshamasligi shular jumlasidandir. Bular o'quvchilarning e'tiborini yaxshi jalb qila oladi.

TADQIQOT NATIJASI

Ixtiyoriy diqqatda psixik faoliyat oldindan belgilangan maqsad bilan muayyan narsaga onli ravishda jalb etiladi. Diqqatning bu turi iroda kuchini talab qiladi, shuning uchun bu diqqat irodaviy diqqat deb ham ataladi. Insonning butun ongli faoliyati asosan ixtiyoriy diqqat

vositasida amalga oshiriladi. O'qituvchi dars jarayonida qo'llaydigan savol javob metodini olaylik. Bu metod o'quvchilarning butun diqqatini qarata olishi uchun tarqatma materiallardan foydalanishi, keying darsda tarqatma material emas jamoaviy ongni shakllantirish uchun savol javob metodini jamoaviy tarzda olib borishi, mavzuning qiziqarliligi va tushunariligi, balalarning yosh xususiyatlari e'tiborga olinib mantiqiyiligi, o'quvchini o'ylantirib qo'yadigan savollarning berilishi dars faoliyatida ishtirok etayotganlarning butun diqqatini torta oladi.

Sinfdagi obyektlarning haddan tashqari ko'p bo'lishi ham o'quvchilarning diqqatini jamlashiga, diqqatini ixtiyorsizdan ixtoyoriy diqqatga o'tqazishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Yoki metodlarning eskiligi yoki yetarlik darajada qiziqarli emasligi, mavzularning o'quvchilarning yosh darajasida sodda emasligi ham o'quvchilarning darsni tinglamasliklariga sabab bo'lishi mumkin.

Diqqatning **barqarorlik, ko'chuvchanlik, bo'linuvchanlik** kabi xususiyatlari, ko'lami bor. **Diqqatning barqarorligi** uning yagona, umumiy ishga xizmat qiluvchi narsaga yoki hodisaga uzoq muddat jalb bo'la olishidan iborat. Masalan; kitob o'qish, masala yechish kabi. Bunda harakat obyektlari hamda harakatning o'zi o'zgarib turishi mumkin, lekin faoliyatning umumiy yo'nalishi o'zgarmay saqlanishi lozim. Masalan; masalani yechish usullari o'zgarib turishi mumkin, lekin, faoliyatning aynan masala yechish yo'li o'zgarmasligi kerak.

MUHOKAMA

Diqqatning ko'chuvchanligi faoliyatdan yoki narsadan boshqa faoliyat yoki narsaga tez jalb bo'ladi. Bu xususiyat diqqatning avvalgi narsaga qay darajada qaratilganligiga va yangi faoliyatning xususiyatiga bog'liq.

Diqqatning bo'lina olish xususiyati bir vaqtning o'zida ikki yoki undan ortiq ish harakat bajarishda aks etib, ko'p kasb egalari; o'qituvchi, shofyor, uchuvchi uchun ayniqsa kata ahamiyatga ega. Bu xususiyat bir faoliyatni bajarish xiyla avtomatlashib, ikkinchi faoliyat bir qadar tanish bo'lib qolgandan keyin tarkib topadi.

O'quvchilarda parishonlik holatlari ham uchrab turadi.

Parishonlik- diqqatni ma'lum bir obyektga qarata olmaslikdan iborat salbiy xususiyatdir. Bunda o'quvchining diqqati real bo'lgan yoki real bo'lmagan narsaga qaratilib qolishi, diqqatini jamlay olmaslik yo'naltira olmaslik holatidan kelib chiqadi. Darsning tushunarsiz borishi, o'quvchilarni qiziqтира olmaslik ham diqqatning susayib parishonlikka olib keladi. Parishonlikning ikki turi mavjud bo'lib biri diqqatni umuman hech narsaga qarata olmaslik bo'lsa, ikkinchisi diqqatning muayyan obyekt ustiga kuchli to'plantirib, boshqa narsalarga qaratilmasligidir. Parishonlik o'quvchining vaqtinchalik holati bo'lishi ham, barqaror tabiiy xislati bo'lishi ham mumkin.

Diqqat boshqa psixik jarayonlar qatori ma'lum fiziologik hodisalar bilan bog'liq. Ma'lum yo'nalishdagi alohida qo'zg'atuvchilarni ajratish va jarayonlar kechishining fiziologik asosini ba'zi nerv markazlarining qo'zg'alishi, boshqalarining esa tormozlanishi tashkil etadi. O'quvchiga ta'sir ko'rsatayotgan seskantiruvchi retikulyar formatsiya tomonidan amalga oshiriladigan miya faollashishini yuzaga keliradi.

Retikulyar formatsiyaning "ishga tushirish" mexanizmlari ichida taxminiy refleksi alohida ta'kidlab o'tish joiz, bu reflex odam va hayvon organizmlarining atrof muhitning barcha o'zgarishlariga nisbatan tug'ma refleksdir. Masalan; xonada shitirlagan ovoz eshivilishi bilanoq, mushuk bolasi cho'chib tushib, tovush kelgan tomonga ko'zlarini qadaydi. Darsda o'tirgan o'quvchilar fikrlarini jamlagan holda insho yozmoqdalar. Birdan sinf eshigi qiya ochiladi, va berilib yozayotgan o'quvchilar beixtiyor eshikka qaraydilar.

O'quvchilarning diqqatini mashq qildirishga doir mashqlar:

1. Gugurt qutichasi biografiyasini esga tushirish.
2. 5sekundlik qisqa e'tibor bilan stol ustida yotgan barcha buyumlarni ichki nazar bilan "suratga" olishni buyurish.
3. Buyumlarni "suratga oling". Ko'zni yumishga komanda beriladi. Pedagog buyumlarni aralastirib yuboradi va sinaluvchidan buyumlar oldin qanday yotgan bo'lsa, ularni shunday qo'yib chiqishini so'raydi.

O'qituvchi o'quvchilardan birini tanlab oladi va stol ustidagi o'zgarishlar haqida so'raydi. O'quvchi og'zaki aytganidan so'ng boshqa o'quvchilar uning xatosini to'g'irlashadi. O'qituvchi stol ustidagi buyumlarni o'z o'rniga qo'yishini o'quvchidan so'raydi, agar, o'quvchi bu safar ham xatoga yo'l qo'ysa, u buyumlarga e'tibor bermaganligi aniq bo'ladi, yana shunday jarayonda o'quvchi bu xatoni takrorlamasligi uchun pedagog unga qo'shimcha vazifa berishi yoki "jarima"ga tortishi kerak. Vaziyat bo'yicha o'quvchini jazolash yoki rag'batlantirish: diqqatni tortishga, yanada e'tiborli bo'lishga, bilimlarni yaxshiroq o'zlashtirishga va ta'lim sifatining oshishiga yordam beradi. Faqatgina diqqat bilan emas, balkim, xotira bilan ham ishlashimiz kerak. Bu jarayonni quyidagicha tashkil etishimiz mumkin: doskaga hamma o'quvchilar tushunadigan so'zlardan yozamiz va bu so'zlarni o'qishni buyuramiz, bolalar faqat so'zlarni qanday yozilishini emas balkim, ularning tartibini ham eslab qolishi kerak bo'ladi. Barcha o'quvchilar bo'lganidan so'ng esa doskadagi so'zlarni o'chirib tashlaymiz. Ular so'zlarni yozishlari uchun 5daqqa vaqt beramiz. Bu o'yin orqali o'quvchilar bilan xotirani mustahkamlash ustida, orfagrafik qoidalarga amal qilib to'g'ri yozish ustida ham ishlashimiz mumkin bo'ladi.

Diqqatning tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishdagi alohida rolini ayniqsa K.S.Stanislavskiy aniqlab bergan. "Diqqat sovuq, mulohazakor diqqat emas, balki hissiy, faol diqqat- barqaror diqqat holatini uyg'otishga yordam beradi". Diqqat ko'p tomonlama bo'lmog'i kerak. Ijodiy pedagogik diqqatning quyidagi xususiyatlari mavjud: ko'p obyektivlik, jo'shqinlik, amaliy barqarorlik; U aqli, xissiy va irodaviy xususiyatlarga ham egadir.

Katta yoshdagi kishida diqqatning hajmi 4-6 obyektga yetadi. Shuning uchun obyektlar soni ko'paygan sharoitda mashq qilmagan kishining nazorati yo'qolishi mumkin, sarosimaga tushish holati boshlanadi. Tabiiyki, bolalarda ham nazoratni yo'qotib qo'yish holatlari uchraydi. Yosh bolalarda diqqatning hajmi 3-4 yoki 5 obyektga yetadi. Bolalarning diqqati hajmining ortib borishi ularni parishonxotirlikka, jizzakilik, sabiylik kabi holatga, darslarni bo'sh o'zlashtirishga yoki umuman darsga e'tibor bermaslikka olib keladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, o'quvchilarning diqqatini torta olmagan o'qituvchi darsning sifatini maksimal darajaga yetqaza olmaydi. Diqqat nafaqat psixik jarayon, balkim, o'qish sifatini oshiradigan, talim olish va tarbiyalanish jarayonining mustahkamligini ta'minlab beradigan muhim omillardan biridir.

REFERENCES

1. Mirziyoyev.Sh.M: ta'lim-tarbiyaga jarayoniga investitsiya kiritishga oid g'oyaviy so'zlaridan.2020
2. Xaydarov.I.F, Xalilova.I.N: Umumiy psixologiya darsligidan.2009
3. Toxirova.G:''Yosh va pedagogik psixologiya''2016
4. BuyanovM.I: besedi o detskoy psixiatrii.1992
5. D.Kulboyeva FORMATION OF CREATIVITY OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS IJSSIR,VOL.11,MO.10.OCTOBER 2022

МУАММОЛИ ТАЪЛИМ – СИФАТ КАФОЛАТИ

Шукурова Х

ЖДПУ катта ўқитувчи

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7231922>

Аннотация. Ушбу мақолада олий таълимда муаммоли таълим технологияларини дарсларда қўллаш юзасидан методик тавсиялар келтириб ўтилган.

Калим сўзлар: таълим мазмуни, таълим тушунчаси, муаммоли таълим, таълим олиш технологияси, муаммоли суҳбат, муаммоли вазият.

ПРОБЛЕМНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ - ГАРАНТИЯ КАЧЕСТВА

Аннотация. В данной статье предложены методические рекомендации по применению технологий проблемного обучения на уроках.

Ключевые слова: образовательное содержание, образовательная концепция, проблемное обучение, образовательная технология, проблемная беседа, проблемная ситуация.

PROBLEM-BASED EDUCATION - QUALITY ASSURANCE

Abstract. Of the technology of the samples have been granted pertained to utilization of the technology of discussive case study in the regime of higher education.

Key words: educational content, educational concept, problem education, educational technology, problem conversation, problem situation.

КИРИШ

Ўзбекистон Президентининг “Олий таълим тизимини ривожлантириш” концепциясига биноан унинг ижросини таъминлаш борасидаги қарорларида белгиланган вазифалардан бири таълим-тарбияни сифатини кўтариш, таълим мазмунини янгилаш, ёш авлоднинг ақлий интеллектуал тараққиётини таъминлашга йўналтирилган узлуксиз таълим-тарбиянинг янги моделини илмий-педогогик жиҳатдан такомиллаштириб беришдан иборатдир. Бу эса таълим-тарбия жараёнига янги педогогик технологияларни киритиш орқали амалга оширилади.

Узоқ йиллик кузатишлардан маълумки, 5 йилгача педагогик стажга эга бўлган ёш ўқитувчилар дарс жараёнида муаммоли вазиятни вужудга келтириш ҳақида тўла тасаввурлари мавжуд эмаслиги кўзга ташланади. Технология ва дидактикалар ўтказган текширишлар, ўқувчиларда ақлий ва амалий фаолиятнинг рационал усулларини шакллантириш бўйича ўқитувчининг мақсадга йўналтирилган иши пировард натижада ўқувчиларнинг вақтни анча кам сарфлаган ҳолда улар билимларининг сифатини оширишга ёрдам беришларини кўрсатади. Бунинг учун дарс жараёнига замонавий усулларни киритиш орқали яхши натижаларга эришиш мумкин.

Аслида муаммоли таълим тушунчаси янги тушунча эмас, аммо таълим жараёнига қўлланилиши жиҳатдан мавзунинг мазмунини ўқувчи онгига етказиш ва уларнинг ўйлашга ундаш, фикрлаш қобилиятларини ривожлантиришида таълим беришининг янги ланган вариантларидан бири ҳисобланади.

МЕТОД ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Масалан, муаммоли суҳбат, муаммоли вазиятни вужудга келтирадиган (муаммоли масалалар ечишда ўқувчиларда бор бўлган билимларга қарама-қарши бўлган топшириқларни бажариши, суҳбат давомида ҳаётий тажрибанинг илмий билимларга

карама-қаршилигини аниқлаш ва бошқалар) муаммоли вазиятда ҳосил бўлган қарама-қаршиликларини сабаби ҳақида ўқувчилар айтган тахминлар йўлида уларни фикрлаш фаолиятига йўналтирувчи(зарур билимларни актуаллаштириши ўхшатиш ва бошқалар); суҳбат давомида ўқувчилар айтган тахминларни илмий асосланган назарияга мос келишлари текшириши усуллари орқали амалга оширишади.

Таълим тизимида фаолият кўрсатаётган ҳар бир ўқитувчи дарс жараёнида муаммоли таълим усуллари кўллаш учун аввало қўйидаги кетма-кетликни аниқ билиб олишлари зарур.

-муаммони қўйиш;

-муаммони характерловчи шароитларни ўрганиш;

-қўйилган муаммони ҳал қилиш йўллари излаш;

-топилган ечимини излаш ва ҳал қилиш жараёнида пайдо бўлган янги билимларни аниқлаш;

-бошқа масалаларни ечишда янги билимларни тадбиқ этиш, муаммони тизимлаш (ўқувчининг ривожланиши барча компонентларга хос билимларини қайта тикланиши) мотивлаштириш (фанга бўлган қизиқишини шакллантириш) ва умумлаштириши;

- муаммо ечимини ўрганиш, ечимнинг янада ихчам ва қулай йўллари излаш;

Фикримизни асослаш учун муаммоли дарс сифатида “Бошланғич синфларда сон сўз туркумини ўргатиш” мавзусида муаммони таълим технологиясини қўллаш бўйича намуна келтириб ўтамиз.

I-муаммо. Сен сўз туркуми нечанчи синфда ўтилган?

Муаммони ҳал қилувчи шартлар илова этилади.

- муаммони ҳал қилиниши;

-сон сўз туркумини ўтиш юзасидан фикрлар алмашинади.

II- муаммо. Сон сўз туркуми қандай саволлар орқали аниқланади:

Мазкур муаммо қанча? нечта? неча? сўроқларига жавоб бериши орқали аниқланади?

Қанча? сўроғи қачон қўлланилади?

Нечта? сўроғига жавоб берадиган сўзлар талабалар томонидан изоҳланади.

III- муаммо. “ Бир бор экан, бир йўқ экан” деган гапимизда сон сўз туркуми иштирок этганми?

-Ушбу муаммо юзасидан гуруҳлардаги фикрлар она тили дарслигдаги қоидалар орқали асосланиб исбот қилинади.

Ҳар бир гуруҳга сон сўз туркумига хос бўлган гаплар берилиб, ундаги сон сўз туркумига оид бўлган сўзларни топшириш орқали муаммони ечиш янада ойдинлаштирилади.

ТАДҚИҚОТ НАТИЖАСИ ВА МУҲОКАМА

Бу дарсда бошланғич синф ўқувчиларига хос бўлган дидактик ўйинлар муаммо вазият шаклида ташкил этилиши ҳам мақсадга мувофиқдир.

Муаммоли таълим технологияларидан фойдаланишда компьютер технологияларидан фойдаланиш ҳам жуда катта натижа беради.

Янги бу технологиялар ёрдамида таълим олувчига керакли маълумотларни етказиш билан бир қаторда, муаммони ўз ўрнида қўя олиш, уни билимини синаш,

хатоларини кўрсатиб бериш, керакли кўрсатма ва методик ёрдамлар бериш, таълим олувчининг ақлий салоҳиятини янада чуқур фикрлатишга ундайди.

Муаммоли таълим олишнинг яна бир муҳим хусусияти, таълим олувчининг қобилияти, қандай маълумотларни олишга мухтожлиги, характерли ва унинг қанчалик муаммоларни ҳал этишга қизиқиши ва киришишидир. Яъни, ўзи истаган тарзда олиш имкониятига эга бўлган.

ХУЛОСА

Муаммоли таълимнинг яна бир афзаллик томони шундаки, унда талабалар дарс давомида қўйилган муаммоли вазиятни ҳал этиш билан бир қаторда, дарсдаги иштироки янада фаоллашади, яъни пассив тингловчидан, актив иштирокчига айланади.

Агарда талаба муаммоли таълим олиш технологиясини яхши ўзлаштира олса, ҳозирги кунда кўпинча йирик корхоналар, турли тадбиркорлик соҳаларида жуда катта натижага эришишлари учун муҳим омил эканлигини унутмасликлари лозим.

REFERENCES

1. Ў.Толипов “Муаммоли таълим технологиялари ” Тошкент “Ўқитувчи” нашриёти 2010 йил.
2. Фербермен Б.А. ”Илғор педагогик технологиялари” Тошкент “Фан”, 2000 йил.
3. Мусурмонов А. “Муаммоли вазиятларни яратиш” Тошкент “Молия” 2012 йил.
4. Ж.Йўллошев, Ф.Йўллошева, Г. Йўллошев “ Интерфаол таълим сифат кафолати ” Тошкент 2008 йил.
5. D.A.Kulboyeva, M.B.Tursunova FORMATION OF CREATIVITY OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS GALAXY INTERNATIONAL INTERDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL(GIIRJ) ISSN (E)0: 2347-6915 12.Dec ()

ЎҚУВЧИЛАРДА ҲАЁТИЙ КЎНИКМАЛАРНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ ИЖТИМОЙ-ПЕДАГОГИК ЗАРУРИЯТИ

Иноятхон Туйчиева

ФарДУ педагогика кафедраси мудири,
педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7234357>

Аннотация. Узлуксиз таълим давлат таълим стандартларига мувофиқ таълим олувчиларда универсал компетенцияларни шакллантиришга йўналтирилган бўлиши лозим. Замонавий адабиётларда ушбу компетенцияларни изоҳлашга оид бир нечта ёндашувлар мавжуд. Хусусан, кўникмаларнинг “ҳаётий” ва “мослашувчанлик” тушунчалари қўлланилмоқда. Мақоланинг мақсади – ушбу тушунчаларни узлуксиз таълимда қўлланилиши имкониятларини аниқлашдан иборатдир. Ушбу мавзудаги илмий ишларнинг таҳлили тушунчалар мазмун-моҳиятидаги нозик фарқлар, узлуксиз таълимда ушбу тушунчаларни қўллашнинг муҳим соҳалари ва фойдаланишининг имкониятлари ҳақидаги хулоса чиқаришга ёрдам беради.

Калит сўзлар: узлуксиз таълим, универсал компетенциялар, ҳаётий ва мослашувчанлик кўникмаларининг таркибий қисмлари, таълим турлари.

СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ НЕОБХОДИМОСТЬ ФОРМИРОВАНИЯ ЖИЗНЕННЫХ НАВЫКОВ УЧАЩИХСЯ

Аннотация: Непрерывное образование должно быть направлено на формирование у обучающихся универсальных компетенций в соответствии с государственными образовательными стандартами. В современной литературе существует несколько подходов к трактовке этих компетенций. В частности, используются понятия «жизнеспособность» и «адаптивность» навыков. Цель статьи - определить возможности использования данных понятий в непрерывном образовании. Анализ научных работ по данной теме позволяет сделать вывод о тонких различиях в содержании понятий, важных областях применения этих понятий в непрерывном образовании и возможностях использования.

Ключевые слова: непрерывное образование, универсальные компетенции, компоненты жизненных и адаптивных навыков, виды образования.

THE SOCIO-PEDAGOGICAL NECESSITY OF FORMING STUDENTS' LIFE SKILLS

Abstract. Continuing education should be directed to the formation of universal competencies in students in accordance with state educational standards. There are several approaches to the interpretation of these competencies in modern literature. In particular, the concepts of "vitality" and "adaptability" of skills are used. The purpose of the article is to determine the possibilities of using these concepts in continuous education. The analysis of scientific works on this topic helps to draw a conclusion about subtle differences in the content of concepts, important areas of application of these concepts in continuous education, and possibilities of use.

Key words: continuous education, universal competencies, components of life and adaptability skills, types of education.

INTRODUCTION

2022 йилнинг май ойида Тошкентда “Ўқувчиларда ҳаётий кўникмаларни ривожлантириш: мазмун ва методика” мавзусида халқаро илмий-амалий конференция бўлиб ўтди. Республика таълим маркази Ахборот хизмати маълумотига кўра, 2020 йилдан бошлаб Халқ таълими вазирлиги томонидан илғор халқаро тажриба асосида замонавий таълим стандартлари, ўқув дастурлари, ўқитиш методикаси ва баҳолаш тизимини қамраб олган Миллий ўқув дастури лойиҳаси амалга оширилмоқда. Миллий ўқув дастури лойиҳаси доирасида фанлар олдига ҳар бир синф кесимида ўқувчида ривожланиши керак бўлган кўникмалар белгилаб берилди. Миллий ўқув дастури доирасида 2021 йилда 252 номдаги янги замонавий дарсликлар, ўқувчи машқ дафтарлари ҳамда педагоглар учун ўқув қўлланмалари тайёрланиб, мактабларнинг 1- ва 2-синфларида жорий қилинди. Миллий ўқув дастури ҳамда янги авлод дарсликлари ва ўқув қўлланмаларини тайёрлаш жараёнларида жами 246 нафар миллий эксперт, жумладан, 119 нафар мактаб ўқитувчиси, олий таълимдан 105 нафар профессор-ўқитувчи, 22 нафар фан методист, шунингдек, ЮНИСЕФ, ЮСАИД ва бошқа халқаро донор ташкилотлари орқали жалб қилинган 16 нафар хорижий эксперт иштирок этмоқда.

Миллий ўқув дастури асосида янгиланаётган ўқув дастурларида мавзуларнинг 50 фоизи, яъни тенг ярми амалий мавзулар экани аҳамиятлидир. Мавзуларнинг амалиётга йўналтирилиши ўқувчида ҳаёт учун зарур бўлган кўникма шаклланиши, олинган билимни ҳаётда қўллай олиш имконини беради. Хусусан, Миллий ўқув дастури учун 20 та энг муҳим ҳаётий кўникмалар таянч компетенциялар сифатида танлаб олинган. Жумладан, фанлар мазмуни ҳамда янги ўқув методикалар ўқувчиларда ватанпарварлик ва миллий кадриятларга садоқат, фаол фуқаролик ва ташаббускорлик, ижодкорлик ҳамда танқидий фикрлаш, мулоқот қилиш кўникмалари, IT- ва медиасаводхонлик, жамоада ишлаш ва ҳаёт хавфсизлиги, бағрикенглик ва хайрихоҳлик, тадбиркорлик ва молиявий саводхонлик, меҳнатсеварлик ҳамда лидерлик, экологик маданият кўникмалари ривожланишига хизмат қилади[1].

Таълим соҳасидаги Ўзбекистон давлатининг сиёсати Олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясининг[2] узлуксиз таълимнинг барча турларида амалга оширилиши билан чамбарчас боғлиқдир. Ушбу концепциянинг долзарблиги шу билан изоҳланадики, рақамли иқтисодиётни тез суръатларда ўсиб бориши билан кадрларнинг доимий ўз устида ишлаб боришга зарурияти ҳамда нафақат тор доирадаги мутахассисликка йўналтирилган кўникмалар мажмуасига эга кадрлар, балки кенг қўламли универсал компетенцияларга эга мутахассисларга эҳтиёжнинг мавжудлигидадир. Универсал компетенциялар ҳозирда ҳаётий ва мослашувчанлик кўникмаларга эга бўлишлик билан изоҳланади. Ҳаётий ва мослашувчанлик кўникмаларини муҳим ва таянч билим, кўникмалар сифатида кўриб чиқиладиган бўлса, улар инсон учун ўзи танлаган касбий фаолиятида муваффақиятли ишлаб кетишига имкон беришини яққол кўриш мумкин.

MATERIALS AND METHODS

Шунингдек, ушбу кўникмаларни шакллантириш масалаларига бағишланган илмий ишлар маҳаллий илмий ва илмий-оммабоп нашрларни янада бойитади. Ушбу мавзудаги 2009-2019 йиллардаги илмий мақолаларни тасодифий излаш натижасида ҳаётий кўникмаларни шакллантириш масалалари бўйича шуғулланган муаллифларнинг 46 дан

зиёд илмий ишлари аниқланди. Ушбу мақолаларнинг ғояси узлуксиз таълим тамойили доирасида бирлашади.

RESULTS AND DISCUSSION

Кадрлар тайёрлаш миллий моделининг асосий таркибий қисми сифатида *узлуксиз таълим* - малакали рақобатбардош кадрлар тайёрлашнинг асоси бўлиб, таълимнинг барча турларини, давлат таълим стандартларини, кадрлар тайёрлаш тизими тузилмаси ва унинг фаолият кўрсатиш муҳитини ўз ичига олади. Ўз навбатида «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»нинг мақсади таълим соҳасини тубдан ислоҳ қилиш, уни ўтмишдан қолган мафкуравий қараш ва сарқитлардан тўла халос этиш, ривожланган демократик давлатлар даражасида, юксак маънавий ва ахлоқий талабларга жавоб берувчи юқори малакали кадрлар тайёрлаш Миллий тизимини яратишдан иборатдир[3]. Бу эса юқорида қайд этилган Концепция ушбу дастурнинг замонавий талқиндаги мантикий давоми эканлигидан далолат беради. Чунончи, дастурнинг вазифалари сирасига кадрлар тайёрлаш тизими ва мазмунини мамлакатнинг ижтимоий ва иқтисодий тараққиёти истикболларидан, жамият эҳтиёжларидан, фан, маданият, техника ва технологиянинг замонавий ютуқларидан келиб чиққан ҳолда қайта қуришга қаратилганлиги таълим олувчиларда ҳаётий кўникмаларни шакллантирилиши таълим жараёнининг муваффақиятини белгилайди. Бироқ, бугунги кунда мавжуд анъанавий таълим тизим, яъни узлуксиз таълим тизимида қўлланилаётган ўқув дастурлари, ўқув жараёнлари ҳамда “келажак компетенциялари” даъво қиладиган талаблар ўртасидаги жарлик мавжуддир[4]. Бу эса ҳаётий кўникмаларни узлуксиз таълим тизимга қўллашнинг янада долзарблигини оширади.

Ҳаётий кўникмаларга эга бўлинганликни ҳеч қандай диплом билан тасдиқлаб бўлмайди. Бу шахснинг киришимлилиги, вазминлиги, креативлиги, вазиятга кўра мослаша олиш, кескин вазиятларда ўзини йўқотиб қўймаслик ва адекват равишда ҳаракатларини бошқара олишидир. Ушбу кўникмаларни чиғириқдан ўтказишда миянинг ўнг катта ярим шарлари (ижодий) ишлайди, EQнинг (эмоционал интеллект) юқори даражасига эга бўлган маъқулроқдир.

Ҳаётий кўникмалар касбий билимлардан кўра, ҳаётий билимлар каби ифодаланади. Бу тушунча замирида эса номутахассис фаолият шакли билан боғлиқ кўникмалар мажмуи билан бирга касбга оид сифатлар тушунилади.

Ҳаётий кўникмалар инсоннинг тўғридан-тўғри иш ҳаракатлари билан боғлиқ эмас, лекин ушбу кўникмалар унга ўз касбида юқори маҳсулдорликка эришишга имкон беради ва ўз олдига қўйган вазифаларни нисбатан муваффақиятлироқ бажаришига ёрдам беради. Бунда иш берувчилар бундай мослашувчан кўникмаларга эга бўлган кадрларни жон дили билан ишга қабул қиладилар. Бироқ, ҳозирги даврга қадар ҳар қайси бир олий таълим муассасасида (хусусан, бизнинг мамлакатимизда) ушбу кўникмалар онгли равишда талабаларга онгига сингдирилмайди.

Шу кунга келиб, мослашувчан ёки ҳаётий кўникмаларни умумий таснифи мавжуд эмас, чунки ушбу кўникмалар таърифи доирасида мос келувчи сифат ва кўникмаларнинг аниқ миқдори қайд қилинмаган. Шунингдек, ушбу кўникмалар тафаккурнинг ўзига хос хусусиятлари – тезлик, креативлик, мослашувчанлик, тизимлилик – билан тўлдирилади[5].

Тараққиётни ўзи нима тезлаштиради?

Инсон ўз устида ишлаш йўналишини аниқлаган пайтида танлов йўналиши бўйича тараққиётга олиб борувчи ҳаракатларни билишга интилади.

Инсонни нималар ривожланишига тўсқинлик қилади:

1. Ноаниқ мақсадлар, чалкаш режалар, қайси йўналишда ҳаракатлар олиб бориш ва буни нима учун бажариш кераклигини етарлича тушунмаслик;
2. Ўз ишида ва шахсий ҳаётида ниманидар тубдан ўзгартиришга тайёрмаслик;
3. Ҳали ҳеч ким бажариб кўрмаган, янги ишни бошлашга чўчиш. “Яхшилаб синалган йўл”дан боришни маъқул топиш.
4. Ўз хатти-ҳаракатлари ва эришган натижаларини мулоҳаза қилишга вақт ажратишни ҳохламаслик;
5. Иккинчи томоннинг манфаатдор эмаслиги.

Ҳаётий кўникмаларга хос компетенциялар.

Юқорида қайд этилганидек, ҳаётий кўникмалар аниқ таснифга эга бўлмаса ҳам, бироқ мутахассислар уни тўрт етакчи йўналишларга ажратган ҳолда ўрганадилар:

1. Коммуникативликнинг таянч кўникмалари. Улар ўзаро муносабатларни ривожланишига имкон беради, суҳбатни олиб бориш қобилиятини шакллантиради, кескин вазиятларда адекват ҳолда ҳаракат қилишга ёрдам беради.
2. Self-менеджмент (ўзини ўзи назорат қилиши) кўникмалари. Улар инсонни ўз хатти-ҳаракатлари, ҳолати устидан назорат қила олишига, рационал равишда вақтдан фойдаланишга ёрдам беради.
3. Маҳсулдор тафаккурлаш. Фикрларини бошқариш, тўғри мослаша олиш, йўналтира олишга эга бўлишлик билан ифодаланади.
4. Бошқарув кўникмалари. Раҳбарлик лавозимини қайсидир маълум босқичда қабул қилувчи ҳар бир инсонга зарурдир.

Ҳар бир йўналишга мос келадиган ҳаётий кўникмалари мавжуд. Коммуникативлик ўз таркибига тинглай олиш, ишонтира олиш ва далиллаш, муносабатларни қуриш ва уларни таъминлаб туриш, музокаралар олиб бориш, ижтимоий тақдимотлар олиб бориш кабиларни олади.

Self-менеджмент – ўзини бошқара олиши, стресс ҳолатларини назорат қилиш, шахсий такомиллашаётганини кузатиш, тайм-менежментни билиши, ташаббусини намоён қилиши, қатъиятли бўлиш, иштиёқ билан ишга ёндошиш каби қобилиятлар мавжудлигини назарда тутади.

Ҳаётий кўникмаларни қандай ривожлантириш бўйича тавсиялар барчага фаол равишда олға интилишга ёрдам беради. Бунда қуйидаги умумий қоидаларни инобатга олмоқ зарур:

1. Ривожланишни узлуксиз жараёнга айлантириш лозим. Ўз навбатида тажрибага эга бўлиш, мураккаб вазифаларни ҳал қила олиш, оддий усулдан кўра яхшироқ ҳаракат қилмоқ лозим. Асосийси тўхтаб қолмаслик керак.
2. Тараққиёт босқичларини саводли режалаштиришни ўрганиш;
3. Турли хил шакллардан фойдаланиш;
4. Қизиқувчанликни намоён қилиш, атрофдаги содир бўлаётган ҳодисаларни ўрганиш.

5. Ишидаги ҳақиқатдан ҳам долзарб аҳамиятга молик бўладиган йўналишларни танлаш жуда муҳимдир.

6. Кўпроқ ўқиш одатини шакллантириш жуда аъло ечим ҳисобланади.

Демак, ҳар бир ишни режали бошлаш ушбу ишнинг олдиндан содир бўладиган салбий оқибатларини вақтида бартараф этишга, энг асосийси ишнинг муваффақиятли яқунлашига ёрдам беради. Ўз навбатида ҳаётий кўникмаларни шакллантириш бўйича индивидуал режани исталган қулай пайтда ишлаб чиқиш мумкин. Муҳими, шахсий тараққиёти учун онгли равишдаинсон ўзига масъулиятни олиши лозим. Бунда кимгадир вазифа юклаш ёки кимнидир сабабчи қилиш ярамайди.

Режалаштириш пайтида уч муҳим асосни ажратиб олиш ниятда зарур:

1. Қайси соҳада ривожланишни ва мақсад қўйишни аниқлаш лозим. Бунинг учун йўлда учраши мумкин бўлган тўсқинликларни таҳлил қилиш, ушбу соҳадаги малакали инсонлар қўллаб-қувватлашларига эришиш лозим.

2. Нимани айнан ривожлантириш лозим. (кўникмалар / компетенциялар)

3. Ривожланиш қандай амалга ошади (мос келадиган воситаларни танлаш)

Режанинг асосий қисми бўйича бошқа саволлар бўлмаса, уни амалга ошириш бўйича босқичма-босқич лойиҳалаштиришга ўтиш мумкин.

1. Четдан туриб, конструктив танқидий баҳо бера оладиган мутахассисни топиш лозим.

2. Фаолият натижаларини баҳолашнинг мезонларини аниқ белгилаб олиш керак.

Ҳаётий кўникмаларни қандай ривожлантириши мумкин?

Ишда тезда таъсир кўрсатадиган натижаларга тез фурсатда эришишни кўзда тутилмайди. У ёки бу кўникмани ўзлаштириш учун вақт талаб этилади. Бунда эса қуйидагиларни инобатга олиш зарур.

- Қайта алоқани ўрнатиш
- Ўз устида ишлаш
- Бошқа кишилар ёрдамида ўқиш ва ментворкинг
- Махсус вазифаларни бажариш.

Педагогика фанида ушбу ҳолатда ўзига ўзи хизмат қилишнинг элементар ва “яшаб қолиш” кўникмалари жамиятдаги когнитив ёки бошқа жараёнларни издан чиққанлиги сабабли йўқотилган алоҳида ижтимоий кўникмаларни ўрнини қоплаш сифатида қараб чиқилади. Психологик фанлар эса “ҳаётий кўникма” тушунчаси шахснинг психологик ёш меъёрларига кўра қўлланилади[6].

Бирок, бу қатордаги чекловлар зиддиятларни келтириб чиқаради, бу эса ташкил этиладиган таълимий жараёнлар доирасидаги педагогик вазифаларни шакллантиришни қийинлаштиради. Бунда “ҳаётий” кўникмаларни такомиллаштириш ёки шаклланиб бўлинган ўзини тутиш услуги, ўзига ва атроф-оламга нисбатан қадриятли муносабатлар каби малакалар асосида мослашувчан кўникмалар ва таълим олувчилар қобилиятларини ривожлантириш назарда тутилмоқда.

Юзага келадиган муаммоларни ҳал қилиш бўйича назарий таҳлиллар шуни кўрсатадики, Ўзбекистон Республикаси таълимий фаолиятнинг норматив- ҳуқуқий жамланмасининг тадрижий ривожланиш жараёнида белгиланган тушунчаларни бирлаштирилган яхлит

мажмуаси туради. Кадрлар тайёрлаш миллий дастури бу ҳолатда мактабгача таълимдан тортиб кейинги олий таълимда, яъни универсал таълимий фаолиятдан олий таълим муассасасидаги универсал компетенцияларни шакллантириш изчиллигини ифодалайди. Шундай қилиб, инсоннинг онтогеник мантиқий ривожланишига кўра, “хаётий” кўникмалари тушунчаси мактабгача ва кичик мактаб ёшидаги болаларга нисбатан психопедагогик вазифаларни аниқлашда ҳам фойдаланиш мумкин. Ушбу босқичда инсоннинг алоҳида қирраларини шиддат билан ривожланиши, унинг просоциал ва коммуникатив кўникмалари, ўзини бошқара олиш кўникмалари сингдирилади.

Инсоннинг келгусидаги шаклланиши унинг ижтимоийлашини янги даражага ўтиши ва мослашувчанлик имкониятларини шаклланиши билан боғлиқ бўлади.

Шунингдек, мустақил, кимгадир муҳтож бўлмаслик имкониятини бериш билан бир пайтда ўзига яқин бўлган ижтимоий муҳит билан ўзаро боғлиқ ҳолда психосоциал (кишиларга дўстона ёрдам бера олиши), ижтимоий эмоционал кўникмалари ва когнитив қобилиятларини шакллантиради. Бу эса унинг умумий ўрта таълим билимини шакллантираётган даврга тўғри келади. Шунинг учун умумий ўрта таълим босқичида “хаётий” ва “мослашувчан” кўникмалар тушунчаларни белгиланиши Блум таксономияси (1-жадвал) асосида амалга ошириш мумкин[7].

Умумий ўрта таълим мактаби педагогикасида “хаётий” ва “мослашувчан” кўникмалар (1-жадвал)

Блум таксономияси таркибидаги кўникмалар	“Хаётий” кўникмалар	“Мослашувчан” кўникмалар
Билиш	Мавжуд маълумотларни билиш, хотирани такомиллаштириш (хабардор бўлиш, эсга тушириш)	Хотирани ривожлантириш учун мнемотехникани билиш, эслаб қолишга ёдга олишнинг оптимал усулларини танлаш
Тушуниш	талқин қилиш, мисоллар орқали тушунтириш, воқеаларни таснифлаш ва уларни умумлаштириш, хулоса чиқаришни ифодалаш асосида ўқув материали мазмунини шакллантирувчи мантиқий маънога эга моделларини кўллаш.	Мавжуд маълумотларни концептуаллаштириш (яхлит тизимгаумумлаштириш, масалан, оламни англаш), коммуникатив кўникмалар (тушунтириш, оламнинг хусусий манзарасини намунадагиси, бошқаларга аҳамиятга эга эканлиги билан таққослаш ва ҳ.к.)
Кўллаш	Жараёнларга оид кўникмаларга	Жараёнга оид метакогнитив

	эга бўлиш (аналогик вазиятлар ҳаракатининг алгоритми)	кўникмалар: хатти-ҳаракатлар алгоритми, алгоритмни амалга оширишнинг ҳар бир босқичидаги хатти-ҳаракатлар методлари ва йўллари, тайм-менежмент
Таҳлил	Воқеаларини дифференциялашга оид когнитив кўникмалар, уларни билан ишларни ташкил этиш, аввал ўзлаштирилган воқеаларни янгилари билан мувофиқлаштириш	Ташкилий-бошқарув кўникмалар: фаолиятни стратегик режалаштириш, режалаштиришда мақсад ва вазифаларни фарқлай олиш
Синтез	Ўтказилган таҳлилни умумлаштириш асосида ғояларни юзага келтирувчи когнитив кўникмалар	Ижодий қобилиятларни ривожлантириш. Метакогнитив жараёнга оид кўникмалар: умумлаштириш тамойиллари, қарорларни ишлаб чиқиш ва қабул қилиш. Ўзини кўрсата олиш ва янги ғояларни тақдим эта олиш кўникмалари: коммуникатив кўникмалар, жамоада ишлай олиш кўникмалари
Баҳолаш	Мулоҳаза ва хулоса қила олиш кўникмалари. Фаразларни текшириш, далилланган танқид ва ўзини танқид қила олиш тамойилларига эга бўлиш	Маданиятлараро, шахслараро мулоқот кўникмалари. Вербал ва новербал мулоқот кўникмалари. Психосоциал ўзини коррекциялай олиш ва шахсий таълимот тизимини коррекциялаш кўникмалари

Шунга кўра, умумий ўрта таълим муассасаларида “ҳаётий” кўникмалар ўқувчилар ўзини ривожлантиришининг мураккаб тизими сифатида “мослашувчан” кўникмаларини шаклланиши учун асос бўлиб ҳисобланади. Б.Блум таксономиясини такомиллаштириш натижасида етарли даражада “ҳаётий” кўникмаларни тушуниш орқали осонгина мувофиқлаштириш мумкин. (2-жадвал) Бу эса узлуксиз таълимнинг навбатдаги босқичидаги муваффақиятини таъминлайди.

Олий таълим муассасаларида “ҳаётий” кўникмаларни шакллантириш (2-жадвал)

Блум таксономияси таркибидаги кўникмалар	“Ҳаётий” кўникмалар	“Мослашувчан” кўникмалар
Билиш	Танқидий фикрлаш ва музокара олиб бориш қобилияти	Таълим олувчининг соғломфикрлай олиши, оила ва оламга нисбатан
Тушуниш		
Таҳлил		

Синтез		объектив муносабати
Баҳолаш		
Кўллаш	Ташкилий кўникмалар	Ўзини ва шахсий фаолиятини амалга ошириш ва фаолиятга нисбатан ҳозирликни шакллантириш
Билиш	Функционал кўникмалар. Мобиллик. Иш вақтини ташкиллаштириш кўникмаси	Янги вазият (ўзгарувчан / ноаник)га хос ишга тайёрлик, ишчанлик ва шахнинг касбий муҳим сифатларини шакллантириш
Тушуниш		
Кўллаш		
Тушуниш	Саволларни тинглай ва уларни бера олиш кўникмалари	Вазиятни, мулоқотдаги шерикларини тушуна олишгани нисбатан онгли ёндашув
Баҳолаш	Эмпатия ва ҳамдардлик билдира олиш	Ишончли ва дўстона муносабатларни ўрната олиш

2-жадвал мазмуни орқали олий таълимда талабаларда шакллантирилиши ва ривожлантирилиши зарур бўлган “ҳаётий” кўникмаларини “мослашувчанлик” компетенцияларига нисбатан яқинлаштиришга ишора қилмоқда. Ўз навбатида олий таълим шароитида ривожлантиришнинг муҳим йўналишларидан бири талабаларнинг “мослашувчан” кўникмалари ҳисобланади. Бунда у мавжуд билимларнинг пойдевори асосида бўлажак касбий фаолият субъекти сифатида ўз ўрнини белгилайди. Шунингдек, жараёнга оид ва метакогнитив кўникмалари таълим олувчининг мустақил ҳаётга психологик тайёрлигини намоён этиш сифатида ўзининг “мослашувчан” кўникмаларини ривожлантиришга ҳаракат қилади[8].

CONCLUSION

Шундай қилиб, олий таълим амалиётида мослашувчан кўникма деганда “ҳаётий” кўникмалар ёрдамида шаклланадиган талабаларнинг кўникма, малака ва қобилиятлари мажмуини тушуниш мумкин. Ушбу мажмуа асосида талаба касбий фаолият билан бирга узлуксиз таълимнинг кейинги босқичларида (олий таълимдан кейинги таълим, малака ошириш ва ҳ.к.) ўзини намоён қилишига имкон берувчи касбий компетенциялари тизимини вужудга келишига олиб келади. “Мослашувчан” кўникмалар инсонда юқори адаптив салоҳият, яъни ҳаётининг барча соҳаларига киришиб кета олишини ва у ерда ўзини бандлигини ҳамда муваффақиятини таъминлаб беради. Улар инсоннинг ҳаёт кечириш сифати ва ундан қониққанлик ҳолатига ижобий таъсир кўрсатади. “Мослашувчан” кўникмалар узлуксиз таълим натижасида касбий фаолиятда намоён бўлиш даражаси қуйидаги таркибий тузилмада яққол акс этади:

1. Ижтимоий-коммуникатив кўникмалар: жамоада ишлай олиши, малакаси,

бевосита вазифаларни амалга ошириш қобилияти, оғзаки ва ёзмамулоқотни йўлга қўя олиши, оммавий нутқ сўзлай олиши, новербал хатти-ҳаракатлар имкониятларидан фойдалана олиши, ахлоқийлиги ва этикет қоидаларига риоя қила олиши, ҳамкорлари билан ишончли муносабатларни ўрната олиши ва давом эттира олиши, маданиятлараро ҳамда шахслараро мулоқотларда бемалол иштирок эта олиши.

2. Ташкилий кўникмалар: жамоани шакллантира олиши, шахсий фаолиятини режалаштириши, устунлик жиҳатларни танлай олиш, амалга оширсан бўладиган вазифаларни қўя олиш, режани амалга оширишдаги давомий ҳаражатларни аниқлай олиши.

3. Функционал кўникмалар: шахсий ва касбий вазифаларни ҳал қилишга қаратилган масалаларда глобал тармоқлардан фойдаланиш, ахборотни қидириш, баҳолаш, қайта ишлаш, сақлаш ва қўллаш олиши.

4. Ижтимоий-эмоционал кўникмалар: масъулиятни ўзига ола билиши, лидерлик қобилиятлари ва ташаббускорликни намоён этиши, ўз ҳиссиётларини назорат қила олиши ва мулоқотдаги ҳамкорини эмоционал ҳолатини фаҳмлай олиши ҳамда у билан муносабатни амалга оширишнинг адекват услубларини танлай олиш.

Демак, ХХІ асрда яшаётган замонавий инсонларнинг компетенциялари трансформациялашиб бораётган жамият ва давлат иқтисодиёти талабларига жавоб бериши лозим. Айнан уларнинг шарофати билан инсонлар мураккаб бўлган ижтимоий-сиёсий ва иқтисодий соҳаларда юзага келадиган эҳтиёжларни тезда қондира олувчи мослашувчан ҳамжамиятларни вужудга келади. Шу билан бир қаторда “келажак компетенциялари” инсонлар томонидан оммавий қўлланилса, жамият ва иқтисодиёт трансформацияси ҳам тезроқ, ҳам ишончлироқ асосга қурилади.

REFERENCES

1. <https://uza.uz/uz/posts/uzbekiston-hayotiy-konikmalarni-shakllantiruvchi-talim-tizimiga-otmoqda-372101> 19:15 / 13.05.2022
2. Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. 2019 йил 8 октябрь, ПФ-5847-сон. Электрон ресурс: www.lex.uz
3. Ўзбекистон Республикасининг Қонуни. Кадрлар тайёрлаш миллий дастури тўғрисида // Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. – Тошкент: Шарқ, 1997. – Б. 31-61.
4. Jack Cohen. So You Want To Work at a Startup? Hone These 11 Soft Skills First. - Electronic resource: <https://medium.com/the-ascent/so-you-want-to-work-at-a-startup-hone-these-11-soft-skills-first-377e9f27dc45> Date of the application: April 5, 2020
5. Measuring soft skills & life skills in international youth development programs. - URL:
6. <https://www.fhi360.org/sites/default/files/media/documents/resource-yp-measuring-soft-skills.pdf>. (дата обращения: 09.10.2019).
7. Акрамова Ш.А. Ўқув жараёнида замонавий педагогик технологиялар ва уларни қўллашнинг амалий масалалари. Ўқув-услубий қўлланма. – Тошкент: ОХБИ, 2016. - 82 б.

8. Carri Remith George Avenues of life skills development in higher education // Education Sciences and Psychology. 2013. № 4 (26). 3–7 pp. —URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=21097529> (дата обращения: 01.09.2019).
9. Сиддиков, И. Б. (2019). Государственная Политика В Отношении Молодежи В Узбекистане: Национальный Опыт И Реальная Необходимость Международных Инициатив. In Условия Социально-Экономического Развития Общества: История И Современность (Pp. 38-43).
10. Ahmadjonovna, E. T., & Bakhromovich, S. I. (2020). Pedagogical Analysis Of Culturo-Educational Institutions' Actions In Youth Education (On The Example Of Museum Activities). The American Journal Of Social Science And Education Innovations, 2(08), 576-582.
11. Сиддиков, И. Б. (2018). Социально-философские аспекты формирования интеллектуальной культуры молодёжи. Theoretical & Applied Science, (1), 61-66.
12. Bakhromovich, S. I. (2018). Social And Philisophical Performance Of Making Youth's Intellectual Culture. European Science Review, (7-8).
13. Bakhromovich SI. Analysis Of Modern Approaches To Ensuring The Effectiveness Of Management In Higher Education Institutions. The American Journal Of Social Science And Education Innovations. 2020;2(12):364-9.
14. Bakhromovich Si. The Impact Of Managerial Professional Development On The Effectiveness Of Higher Education Institution Management. Academicia: An International Multidisciplinary Research Journal. 2020;10(12):1014-20.
15. Siddikov, I. (2021). Gender Management Issues In Modern Pedagogy In Educational Institutions.
16. Siddikov, I. B. (2021). Modern Models Of Providing Autonomy Of Higher Educational Institutions (Analysis Of Foreign Countries Experience). Current Research Journal Of Pedagogics (2767-3278), 2(05), 25-31.
17. Bakhromovich, S. I. (2021). Development Trends And Transformation Processes In Academic Mobility In Higher Education In Uzbekistan And The World.

THE ROLE OF CRITICAL THINKING IN THE METHODOLOGICAL TRAINING OF FUTURE HISTORY TEACHERS IN THE CONTINUOUS EDUCATION SYSTEM

R.B.Yarmatov

d.p.s. (DSc), prof. Jizzakh state pedagogical university

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7234381>

Abstract. *This article discusses the role of critical thinking in the methodological preparation of future history teachers in the system of continuous education.*

Keywords: *critical thinking, skillful analysis, intellectual process, didactics, weak and strong critical thinking, didactic method.*

РОЛЬ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ В МЕТОДИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ИСТОРИИ В СИСТЕМЕ НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. *В статье рассматривается роль критического мышления в методической подготовке будущих учителей истории в системе непрерывного образования.*

Ключевые слова: *критическое мышление, умелый анализ, интеллектуальный процесс, дидактика, слабое и сильное критическое мышление, дидактический метод.*

INTRODUCTION

The criticality of information perception is especially relevant in the modern conditions of the political and economic situation in the world. The basis of critical thinking is personal property, such as a person's attitude to particular historical, political and social facts and events. The main knowledge and attitude to it lies in the process of family upbringing and education. Based on the specific characteristics of the activity, it plays an important role in the critical perception of information among future teachers of history and social studies in the continuing education system. Special training of future history teachers is necessary to fulfill this task.

Critical thinking is a high-level component of knowledge acquisition and independent thinking, and it is a mental phenomenon that expands a person's ability to objectively perceive events, events, and existence. In critical thinking, ideas and their importance are examined from the perspective of diversity and compared to other ideas. It emphasizes analysis, comparison, interpretation, innovation, problem solving, and inspires students to believe that creative ideas can triumph over bad ideas [7].

The development of a methodology for the formation of critical thinking in future history teachers in the continuous education system requires the study of several aspects:

- critical thinking of the teacher (future history teacher);
- correct presentation of information to students by future history teachers (emotionally diverse, but in a way that does not affect the personal attitude of students);
- formation of critical thinking among students by future history teachers.

First, it is necessary to define the concept of "critical thinking" based on the analysis of different definitions:

- some authors understand critical thinking as "the system of judgments used in the analysis of objects and phenomena and the formation of conclusions that allow rational evaluation and application of these results to other problems and situations."
- other researchers define critical thinking as "one of the ways of thinking in which a

person questions the received information”.

- There is a point of view of "critical thinking - correct assessment of various statements".

- another general definition of critical thinking is “conscious reflexive thinking aimed at making decisions: what to do and what to believe”;

- there is a detailed definition – “active and skillful analysis, intellectual process, conceptualization, application, synthesis of information obtained or produced by observation and/or evaluation, reflection or communication as a guide for experience, persuasion and action” [4].

METHOD AND METHODOLOGY

In Farabi's works, didactic issues, theoretical problems of education, philosophical, physiological and psychological foundations of knowledge acquisition are widely considered. For him, the interaction between the object and the subject, the complex physiological and psychological processes of the person and the rich spiritual world are important. In particular, according to the scientist, the highest level of human spirituality is the soul, mind and thinking, which are manifested in specific forms characteristic of human critical thinking. Farabi developed a number of important recommendations on the organization of critical thinking. According to him, three things are necessary to be a good supervisor:

- 1) it is necessary to know well all the principles underlying a certain science;

- 2) it is necessary to be able to draw the necessary conclusions from these principles and information about this specific science, that is, it is necessary to master the rules of discussion;

- 3) to distinguish truth from lies and to correct errors, it is necessary to refute erroneous theories and analyze the opinions of other authors [3].

Tools that form critical thinking appear as a system only when the selection is made, taking into account the specific goals of each stage in the educational process, and they together affect each component of the critical thinking of future history teachers. The content of critical thinking is connected through three external factors: object, purpose, didactic principles development [2].

RESEARCH RESULTS

Researcher Richard Paul proposed to divide critical thinking into two types: strong and weak. Critical thinking in a weak sense is the thinking of a highly skilled professional with a quasi-intellectual egocentric motivation. That is, such a person is concerned only with personal well-being and does not think about the consequences of the moral nature of his actions for other participants in the relationship. The owner of this mindset often has a high level of education, but uses his knowledge to pursue unfair and selfish goals. In a strong sense, critical thinking is the thinking of a certain person who aims to get to the heart of the problem and study it objectively [5].

According to research psychologist Diana Halpern, critical thinking is the use of cognitive methods that are characterized by a high degree of control, validity, and purpose, and that increase the likelihood of obtaining the desired result. These techniques are used to solve problems, form inferences, estimate probabilities, and make decisions that require skills that are reasonable and effective for a particular type of task or situation.

Analyzing the above, the critical thinking of future history teachers in the continuing education system can be called a way of thinking, in which a person asks for incoming

information, analyzes it based on a system of personal knowledge, decisions and principles, makes reasonable conclusions and makes reasonable evaluations and comments.

By the external side of critical thinking, we understand the stimulation of much simpler processes (reception, attention, etc.) and the preservation of the general working ability of the individual. The following methods are used for this:

- to ensure the activation of the work of different nerve centers by sequencing different methods, types and methods of educational work;

- correct relationship between words and visuality, concrete and abstract in the educational process;

- moments of physical and musical rest in the lesson;

- support of positive emotions;

- the use of games and competitions as a didactic method, the internal side of critical thinking is, first of all, to activate the students' thinking, and in primary groups, to stimulate their imagination and creativity [2].

DISCUSSION

Despite the general definition of the concept of "critical thinking", it is possible to identify the main features that distinguish it from other types of thinking: critical thinking is independent thinking; information is the starting point, not the end point, of critical thinking; knowledge helps a person to think critically; critical thinking begins with problem and question formulation; critical thinking focuses on reliable evidence; critical thinking is social thinking.

Critical thinking is the analysis of evidence to draw conclusions. There are several different definitions that involve a rational, skeptical, unbiased analysis or evaluation of evidence on complex topics and subjects. Critical thinking is thinking that enables students to be self-directed, self-disciplined, self-monitored, and self-developed. This strictly implies perfect conditions and their rational use. It requires effective communication and problem-solving skills, as well as overcoming local egocentrism and sociocentrism [8].

Thus, the concept of critical thinking is multi-component and includes the following components: observation, logical thinking, interpretation and analysis, drawing conclusions, and the ability to evaluate. Critical thinking is based on broad criteria of intelligence and knowledge: rationality, depth, accuracy, perspective, relevance, and fairness.

The specific features of the technology of forming critical thinking are that the educational process should be based on scientifically based examples of human interaction with information; the stages of technology: difficulty, understanding, reflection, should be provided in the continuous education system so that future history teachers can be flexible and adapt to a specific educational situation at any time; technology enables learning based on the principles of collaboration and self-reflection. The definition of technology does not imply an algorithm and mechanical execution, but a system of open strategies that determines the entire process of forming critical thinking.

The use of critical thinking technology will help to solve these problems and create conditions that will maximally stimulate the development of intellectual abilities of future history teachers. Critical thinking - the human concept of "critical thinking" is about looking for flaws. When we say: "He is very critical", it means that the person does not want to take anything with extreme insecurity. Nevertheless, in the educational tradition, this term is often associated not with the teacher, but with the high-level content of the educational process (it is

very important for the educational technology to develop critical thinking). It is worth worrying about the strength of students' knowledge in a given area, because this knowledge changes every year and sometimes becomes outdated before students can master it. The arrival of young people who can learn to work with information independently, who can independently improve their knowledge and skills in various fields, and who can acquire new knowledge if necessary, is very important for the economy, science and culture, which will be related to their whole conscious life.

Critical thinking is one of the types of human intellectual activity, which is characterized by a high level of perception, awareness, objectivity of approaching the surrounding information field. Features of conceptual approaches of this technology are as follows:

- the goal of education is not the amount of knowledge or the amount of information, but how the student is able to manage this information;
- search, adapt in the best way, find meaning in it, apply it in life;
- not acquiring "ready-made" knowledge, but applying personal knowledge born in the educational process;
- the communicative-activity principle of teaching ensures the dialogue mode of classes, the joint search for ways to solve problems, as well as "partnership" relations between the teacher and the audience;
- objective assessment of the positive and negative aspects of the perceived object.

Critical Thinking:

- show interest - use research methods;
- to ask questions;
- regular search for answers;
- determining the causes and consequences of the evidence;
- doubting generally accepted truths;
- development of ability to point of view and defend it, with logical arguments;
- pay attention to the arguments of the opponent and understand them logically.

Personal characteristics that allow you to use the opportunity of critical thinking. In order for the student to use his critical thinking, it is important to develop a number of qualities, among which D. Halpern distinguishes the following: Preparation for planning, flexibility, persistence, readiness to correct your mistakes, looking for compromise solutions. We can give the following answers to the question of what the technology of critical thinking gives to the teacher. First of all, it creates an atmosphere of openness and responsible cooperation in the audience. Forms the ability to use the educational model and system of effective methods that contribute to the development of critical thinking and independent thinking in the educational process and causes them to become practitioners who know how to competently analyze their own activities. In turn, what can critical thinking technology give to the teacher. Critical thinking technology fosters both communication and responsible collaboration. Working in the critical thinking technology system, the teacher ceases to be the main source of information and turns learning using technology methods into a collaborative and interesting search [6].

The development of technology for the development of critical thinking in future history teachers in the continuous education system should be aimed at solving the complex task:

at the same time, it is necessary to involve future history teachers in the educational process;

to increase the thinking process and ability of future history teachers, flexibility of thinking, ease of transition from one information to another;

build independently, create concepts;

to develop the ability to convey information to others, to learn to correct the received information, to understand and accept the point of view of other participants of interaction.

There is a classic technique for the formation of critical thinking based on the three-phase structure of the lesson: difficulty, understanding, reflection:

the first stage consists of updating existing knowledge, arousing interest in learning new information, setting personal educational goals for future history teachers;

the second stage is characterized by obtaining new information and connecting the information received by future history teachers with existing knowledge;

the third stage involves reflecting and creating new knowledge, as well as setting new learning goals for future history teachers.

CONCLUSION

In conclusion, it can be noted that the role of critical thinking in improving the methodological training of future history teachers is important in the modern continuous education system. It also forms the ability of future history teachers to use a system of effective methods and a teaching model that contributes to the development of critical thinking and independent thinking in the educational process, and causes them to become competitive mature professionals who know how to competently analyze their work.

REFERENCES

1. Sh.M. Mirziyoev. Critical analysis, strict discipline and personal responsibility should be the daily rule of activity of every leader. T.: Uzbekistan. 2017.
2. Arabova M., & Berdiyeva F. (2014). Theoretical foundations of development of critical thinking. *Sovremennoe obrazovanie (Uzbekistan)*, (7), -p. 49-54.
3. Hoshimov K., Nishonova S., Inomova M., Hasanov R. History of pedagogy. - T.: "Teacher", 1996; Hasanova A. The criterion of encouragement and reprimand in education of young students. - T.: "Uzbekistan", 1980.
4. Kirikova Z.Z. Pedagogical technology: Theoretical aspects. Yekaterinburg: Izdvo Ural. gos. prof. – ped. Un-ta. 2000. – 284 p.
5. Kluster D. What is critical thinking. Moscow: TSGL, 2005. - p. 5 -13.
6. Nasirov O.N. (2021). The role of the cluster method in the formation of critical thinking technology. *Academic research in educational sciences*, 2 (CSPI conference 1), 175-177.
7. Khodjiyeva F. O. (2017). Teaching students to think critically and its important aspects. *Sovremennoe obrazovanie (Uzbekistan)*, (6), 43-47.
8. Hamidov J. A. (2021). To develop students' creative research and professional skills through critical thinking. *Academic research in educational sciences*, 2(12), 923-924.
9. Dzhuraev R. K., Karakhanova L. M. Model of the organization of research activities of 10th grade students in teaching physics and biology //International journal of discourse on Innovation, integration and education. – 2021. - Jild 2. – №. 01. – P.296-300.
10. Мусахоновна Қ. Л. УЗЛУКСИЗ ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА БИОЛОГИЯ ФАНИДАН САМАРАДОРЛИККА ЭРИШИШДА ЭЛЕКТРОН ТАЪЛИМИЙ ВОСИТАЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ ИЛМИЙ-АМАЛИЙ АСОСЛАРИ

- //Science and innovation. – 2022. – Т. 1. – №. B3. – С. 577-585.
11. Juraev R. X., QORAXANOVA L. M. fizika va biologiyani o'qitishda 10-sinf o'quvchilarining tadqiqot faoliyatini tashkil etish modeli // innovatsiya, integratsiya va ta'lim bo'yicha xalqaro discourse jurnali. – 2021. - Jild 2. – №. 1. – P.295-299.
 12. Karakhonova L. M. Using the electronic educational resources in biology lessons //INTERNATIONAL SCIENTIFIC REVIEW OF THE PROBLEMS OF PHILISOPHY, PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY. – 2019. – С. 35-39.
 13. Karakhanova L. M. USE OF MEDIERE RESOURCES IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF BIOLOGY IN SCHOOLS //International Scientific Review of the problems of pedagogy and psychology. – 2018. – С. 68-70.
 14. Jurayev R. K., Karakhanova L. M. Scientific And Methodical Bases Of The Use Of Electronic Educational Resources In Teaching Biology In General Educational Schools //International Journal of Advanced Science and Technology. – 2020. – Т. 29. – №. 8. – С. 3500-3505.
 15. Musokhonovna K. L. ICT-As a means of achieving new educational results in teaching natural disciplines in secondary schools //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2021. – Т. 11. – №. 10. – С. 315-321.
 16. Juraev R. X., Karaxonova L. M. media ta'limi maktab o'quvchilarining ta'lim sifatini oshirish omili sifatida // hayot davomida ta'lim: barqaror rivojlanish uchun uzluksiz ta'lim. – 2013. - S. 322-323.
 17. Караханова Л. М. DEVELOPMENT OF STUDENTS'KNOWLEDGE BASED ON THE USE OF 3D EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN THE BIOLOGY EDUCATION //Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал. – 2020. – №. 2. – С. 55-59.
 18. Musaxonovna K. L. General secondary schools requirements for the introduction of informed educational resources for the development of natural sciences //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2022. – Т. 12. – №. 5. – С. 855-860.
 19. Juraev R. X., Karaxonova L. M. iqtidorli bolalarni ta'lim muassasalari tomonidan pedagogik qo'llab-quvvatlash //fan, ta'lim va amaliyot integratsiyasi. SCIENTIFIC-METHODICAL JOURNAL. – 2022. - Jild 3. – №. 4. - 66-70 betlar.
 20. Karaxanova L. M. tabiiy fanlarni o'qitishda zamonaviy ochiq ta'limda yangi interaktiv elektron manbalar // ta'lim fanlari bo'yicha akademik tadqiqotlar. – 2021. - Jild 2. – №. CSPI conference 1. - P. 1303-1305.
 21. Karaxanova L. M. Development of students' knowledge based on the use of 3d educational technologies in the Biology education //Таълим ва инновацион тадқиқотлар.- Вухоро. – 2020. - 55-59 betlar.
 22. Сафарова Р. Г. и др. Ўқувчи-ёшларни оммавий маданият хуружларидан химоя қилишнинг назарий-методологик асослари. – 2017.
 23. Kharaxonova L. M. SPECIFIC ASPECTS OF MEDIA EDUCATION AND ITS USE IN HIGH SCHOOLS //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. CSPI conference 3. – С. 278-284.

24. Musakhonovna K. L. Peculiarities of using modern educational tools to increase the effectiveness of teaching the natural sciences and direct students to independent activities //Asian Journal of Multidimensional Research. – 2022. – Т. 11. – №. 5. – С. 182-191.
25. Kh D. R., Karakhonova L. M. Media education as a factor of increasing the quality of teaching schoolchildren //Образование через всю жизнь: непрерывное образование в интересах устойчивого развития. – 2013. – Т. 11. – №. 2 (eng). – С. 287-288.
26. Караханова Л. МУЛЬТИМЕДИЙНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ НА УРОКАХ ЗООЛОГИИ //Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. – 2011. – №. 1.

DIAGNOSTIC AND CORRECTIVE MONITORING OF EDUCATIONAL RESULTS OF PRIMARY CLASS STUDENTS

Yuldoshev Farkhod

Jizzakh state pedagogy university teacher

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7234428>

Abstract. *The article describes the issues of diagnosis and correction of educational results of primary school students. Also, the author tried to analyze the situation of the issue in practice and gave his opinion on the full manifestation of didactic principles of teaching when studying the content and essence of organizing lessons in primary classes.*

Key words: *diagnosis, correction, lesson, organization, teaching, subjects of education, diagnosis, quality of education.*

ДИАГНОСТИЧЕСКИЙ И КОРРЕКЦИОННЫЙ КОНТРОЛЬ УЧЕБНЫХ РЕЗУЛЬТАТОВ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Аннотация. *В статье рассмотрены вопросы диагностики и коррекции учебных результатов учащихся начальных классов. Также автор попытался проанализировать ситуацию вопроса на практике и высказал свое мнение о полном проявлении дидактических принципов обучения при изучении содержания и сущности организации уроков в начальных классах.*

Ключевые слова: *диагностика, коррекция, урок, организация, обучение, предметы обучения, диагностика, качество обучения.*

INTRODUCTION

In recent years, systematic work has been carried out in the country to improve the quality and efficiency of the educational system, to form modern knowledge and skills of students, to ensure close cooperation and integration between educational systems and the field of science, and to ensure the integrity and continuity of education.

At the same time, the current state of the national education system is a necessary condition for modernizing it based on the requirements of the times, educating young people to be highly educated, physically and spiritually healthy people, increasing the authority of the leaders and pedagogues of educational institutions, and their effective functioning. requires the implementation of consistent measures to create conditions. From this point of view, while primary education is evaluated as a stage of continuous education, it was found that didactic principles of teaching occupy an important place when studying the content and essence of the organization of educational forms in it.

Within the framework of the research, 2 types of test tasks on mathematics, native language, reading subjects and 3 types of test tasks were prepared to determine the level of understanding of the text from the native language and reading.

Part of the test tasks in mathematics were taken from the international assessment TIMSS-2013 (the open block of the international assessment TIMSS-2003 provided on the Internet was used).

As for reading, the test tasks and texts were selected from the PIRLS-2016 international study materials that were allowed to be used. It should be noted that one of the given options, the test tasks based on the text "In search of food" was adapted based on the opinions of practicing teachers, and the remaining 2 options were taken in full. A grammar task included in the

program of the primary class in the subject of the mother tongue was added to the test tasks of all options.

METHOD AND METHODOLOGY

The structure of the tests on this basis has a number of advantages. On the one hand, such an approach provides an opportunity to evaluate the educational achievements of Uzbek students on an international scale, and on the other hand, it helps to identify the strengths and weaknesses of general secondary education state standards and curricula in practice in Uzbekistan.

The schools included in the trial used simple random sampling. The control group was determined by experts based on the data obtained from regions and schools. Schools were randomly selected from this group. A list of schools was prepared and a random selection was made based on the "Generate Random Number" function of the MS EXCEL program.

6037 students of 125 schools of 8 regions were included in the process of monitoring the quality of education at the republic level.

Texts encountered in various life situations were brought to the students' attention. These tests are aimed at determining the level of formation of the current "reading literacy" concept among students. Based on this concept, a primary school student should be able to understand texts written in different styles, reflect on their content, evaluate their content and significance, and express their opinions about what they have read.

The test tasks allow students to understand the content of the text they read, to be able to find the required information from the text, to be able to find the information that is not on the upper layer of the text content, to compare what they have read and texts of different styles, to summarize the events and incidents in them, to describe the content of the text and characters, to evaluate them. directed to check the giving.

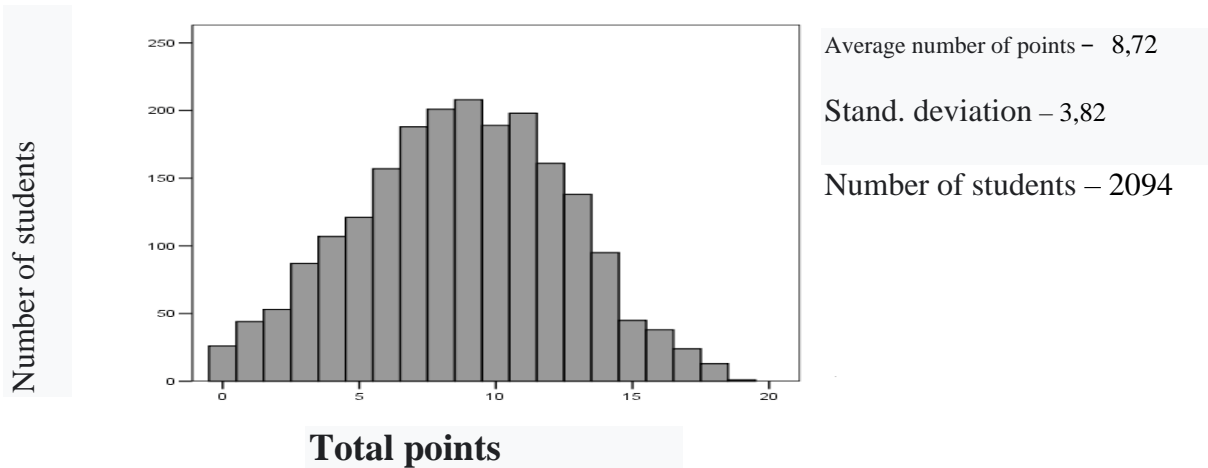
A total of 6,024 students completed the reading tests. 2094 (34.8%) of them solved option 1, 2036 (33.8%) of option 2, 1894 students or 31.4% of option 3.

Mathematics tests cover 4 areas:

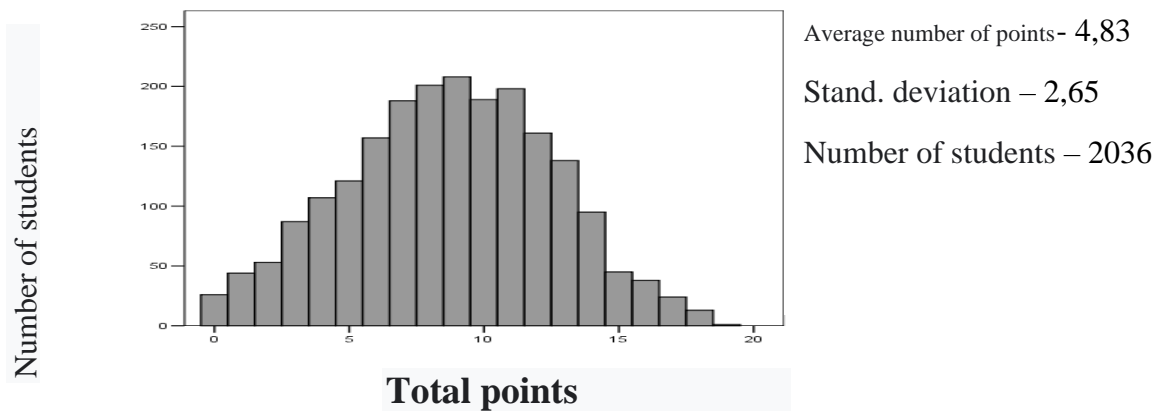
1. Conceptual understanding of arithmetic operations (problems 1 and 2 in the first version, problems 1, 4 and 7 in the 2nd version).
2. Performing arithmetic operations (questions 11-14 in options 1 and 2).
3. To perform actions in a simple form (tasks 3-6, 9, 15-19 in option 1, tasks 2, 3, 6, 10, 15-17 and 19 in option 2).
4. Solving problematic issues (questions 7-8, 10, 20 in option 1 and questions 5, 8, 9 and 18 in option 2).

A total of 6037 students took part in the mathematics tests. Of them, 3032 (50.2%) students completed option 1, and 3005 (49.8%) students completed option 2.

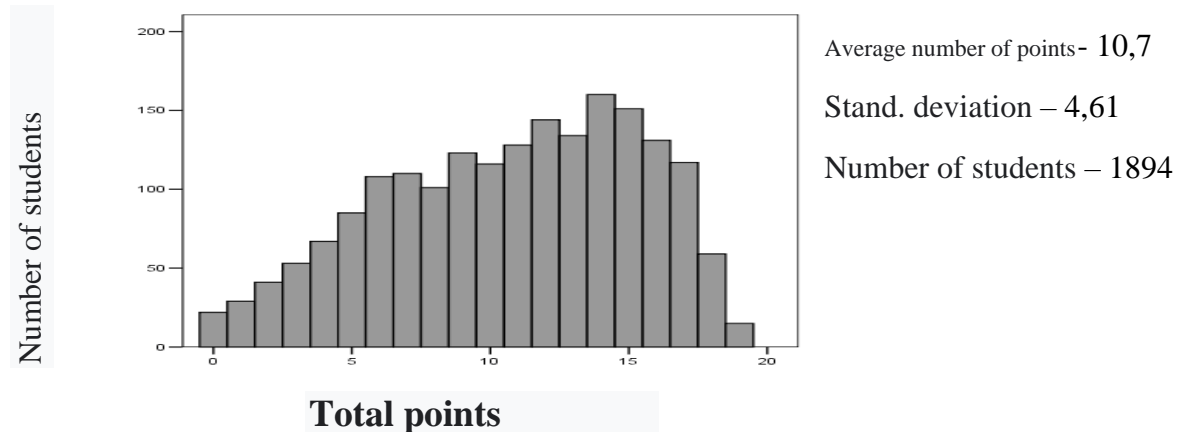
Student results for option 1

Student results for option 2

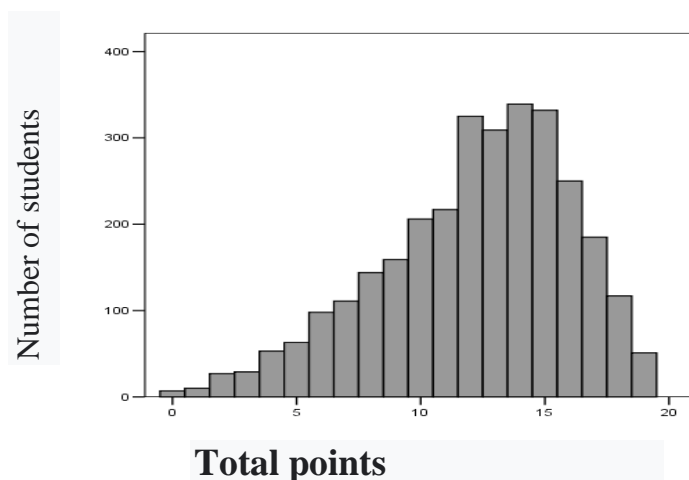

Student results for option 3

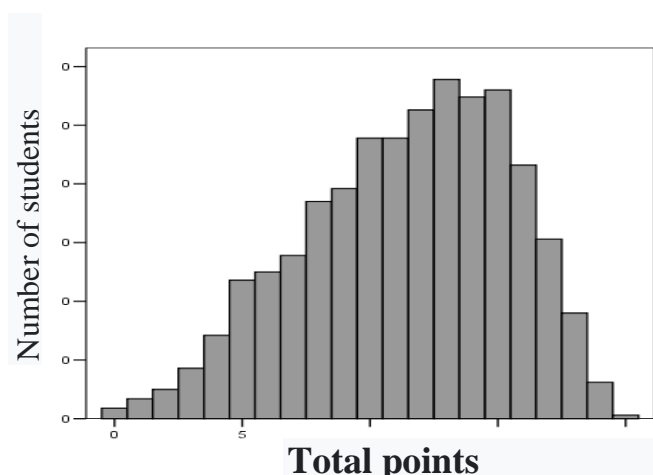
Analysis of students' results in the section of options in mathematics: option 1 was completed by 3032 students, the maximum possible number of points - 19, the number of points achieved - 19, the average number of points - 12.8. standard deviation – 3.8 points. Option 2 was completed by 3,005 students, with the corresponding scores: 20, 20, and 11.42, with a standard deviation of 4.0.

The following histogram shows the results of the students in the subject of mathematics according to option 1:

Average number of points- 12,18
 Stand. deviation – 3,84
 Number of students – 3 032

Results of students in the 2nd option in mathematics

Average number of points- 12,18
 Stand. deviation – 3,84
 Number of students – 3 032

RESEARCH RESULTS

As can be seen from the above histograms, both reading and mathematics test options differ from each other in all statistical descriptions of the level of difficulty: the maximum number of points in the tests, the average number of points achieved, as well as the distribution of the standard deviation of the points. Therefore, students' knowledge and skills cannot be compared on the basis of test scores (which are directly based on the correct answers collected by the student).

Therefore, scaling was used to objectively evaluate the test results and accurately determine the knowledge and skills of students. The scaling was carried out as follows: the student's result for each test option was standardized by linear transformation and converted to the classical z-scale (z-scale) based on the following formula. Here, z is the score, x is the test score, and SD is the standard deviation of the score.

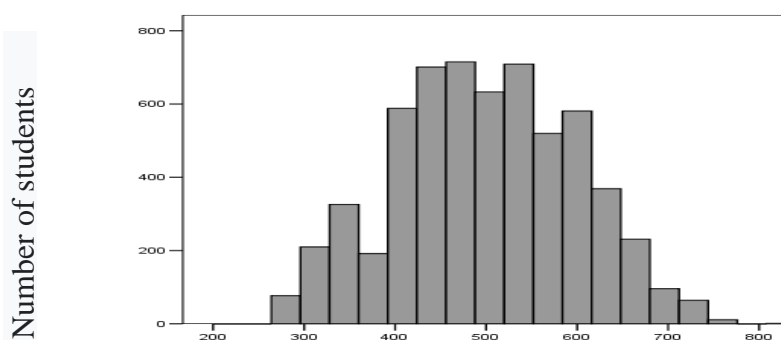
$$z = \frac{x - x_{\text{average}}}{SD}$$

Therefore, scaling was used to objectively evaluate the test results and accurately determine the knowledge and skills of students. The scaling was carried out as follows: the student's result for each test option was standardized by linear transformation and converted to the classical z-scale (z-scale) based on the following formula. Here, z is the score, x is the test score, and SD is the standard deviation of the score

$$T \text{ of the student} = 500 + 100 \times z \text{ points}$$

The histograms below show the final distribution of student scores on the scale used in this study

Reading is an academic

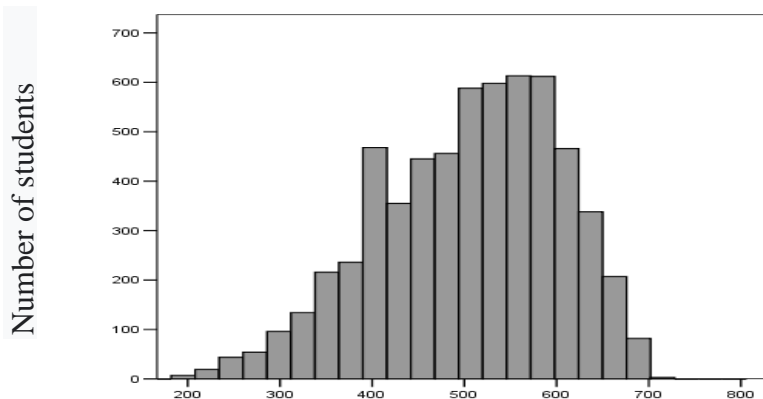

Average score - 500

Stand. deviation - 100

Number of students - 6024

Mathematics subject:

Average score - 500

Stand. deviation - 100

Number of students - 6037

Points

It should be noted that as a result of scaling, the average indicator of students' knowledge and skills in the republic will always be equal to 500 points, regardless of the subject and option.

A number of factors affecting students' knowledge were also studied during the national research. Analysis of the region where the students live showed the following: among the studied regions, in a number of regions, the knowledge and skills of students in the subject of reading were found to be higher than the average national indicator. In particular, the highest indicator was observed as 556.5 points in the knowledge of students of Bukhara region, this indicator was recorded at the level of 523.5 points in Khorezm region, 519.5 points in Tashkent city and 515.2 points in Samarkand region. It was found that the level of knowledge and skills of students of

Syrdarya, Navoi, Kashkadarya and Surkhandarya regions is lower than the average indicator of the republic.

DISCUSSION

The PIRLS study is one of the most authoritative primary school studies, with 215,000 students from 40 countries participating in the 2006 study. This research was organized by IEA (International Association for the Evaluation of Educational Achievement).

In PIRLS studies, reading is not evaluated as a student's learning technique, but as a means of acquiring new knowledge for the student's next stage of education and life.

In the process of monitoring the quality of teaching, notebooks containing 3 texts and test questions of this international study were used.

The average score of the students of Uzbekistan was recorded at the level of 7.1 points. This indicator is closer to the average score of the PIRLS-2006 study, the difference is less than half a point. Compared to the highest result, this difference is 2.5 points.

The result of Uzbekistan students on this option is very close to the average score of Norwegian students and is higher than the results of students from Georgia, Macedonia, Trinidad and Tobago, Iran, Indonesia, Kuwait, Qatar, Morocco, North Africa.

The results of option 2 showed that this task was more difficult for all PIRLS-2006 participants. It was recognized in the analysis of the results of the international research that the results of this option are lower than other options in terms of the average score and the highest score indicators. The average score of the PIRLS-2006 study was 4.7 points and the highest score was 6.1.

It was found that the average score of students of our republic is 4.1 points according to this option, which is 0.6 points lower than the average score of PIRLS. Our indicator is 2 points lower than the result of Germany, which is at the top of the list of countries. The results of the students of Uzbekistan are almost equal to the results of the students of Romania, Israel and Moldova.

According to this option, the average score of the students of our republic is higher than the results of the students of Georgia, Trinidad and Tobago, Macedonia, Indonesia, Iran, North Africa, Kuwait, Qatar, Morocco.

The difference between the average score of the students of Norway, Spain, Belgium and Iceland, which ranks higher than Uzbekistan, is not so great.

The results of our research, as well as the results of international research 3- popular scientific text - "Antarctica: The Ice Continent" and "Sarah Viller's letter" showed that the students performed at a higher level.

The highest average score for this option was obtained by Hong Kong students (13 points). The difference between the result shown by our students and this indicator is 2.8 points.

The average score of the students of Uzbekistan was recorded at the level of 9.7 points. This indicator is higher by 2.6 points compared to the results of option 1 and by 5.6 points compared to the indicator of option 2.

The average score of the PIRLS-2016 study is 10.2 points, which is 0.5 points more than the average score of the students of our republic.

It should be noted that the results of the national study of student achievement should be analyzed based on a completely different approach. In this, not only the level of knowledge and skills of the students is determined, but also the exact reasons of the results are shown. That is, a

number of factors related to student knowledge were studied and their impact on student knowledge was analyzed. It was shown that the results of the test are directly related to the region where the student is studying, where the school is located (village/city), and the gender of the student (boy/girl). It was also shown that the test results were related to the characteristics of the student's family.

The results of the conducted test showed that students of mathematics have a high level of conceptual understanding of mathematical operations and performing arithmetical operations. That is, because these problems and examples are encountered in the students' daily lessons, they have achieved high results due to the fact that they are given many times in the textbooks.

In order to eliminate the shortcomings identified based on the monitoring results, the following actions are required:

Changes have been made to the content of all academic subjects while preserving positive national traditions and approaches in the educational system. That is, by shortening the content of existing academic (theoretical knowledge) in subjects, developing the creative abilities of more students and forming competencies in them;

- Include more practical exercises in curricula and textbooks;
- Paying more attention to issues of student personality development in the organization of the educational process, wide use of educational technology focused on the student personality in the course of teaching lessons;
 - to be able to apply the knowledge acquired in various life situations in accordance with the requirements of educational standards - introduction of competences;
 - to acquaint students with life events and different opinions expressed in relation to different directions in the field of art;
- Radically changing the relationship between the teacher and the student - introduction of educational technologies focused on the personality of the student;
- Development of students' research, design and communicative thinking skills, creative approach to finding solutions to various life situations by means of academic subjects;
- Organization of systematic training for heads of regional monitoring departments and methodologists on organization and conduct of the monitoring process;
- Delivery of monitoring results to all regional monitoring departments and district (city) monitoring sectors and all schools, and preparation of a series of articles for mass media.

After the implementation of the above corrective works, monitoring of the quality of teaching was carried out as a result of formative experimental work. The level of knowledge of students was evaluated in the international scale system with 500 points and standard deviation of 100 points. Based on this scale, the students' knowledge level was 488 points, and in 2020, as a result of the formative test, it was 511 points.

Thus, for the development of the country, the formation of the necessary skills and knowledge in children from the elementary grades is of great importance in the preparation of a new generation of young people with high intellectual and spiritual potential.

There is a need to use pedagogical diagnostic methods and national diagnostic systems along with international assessment programs, which will serve to improve the quality of education in the future.

REFERENCES

1. Abdullaeva Sh.A. Pedagogik diagnostika.-Toshkent: Universitet, 2019.-310 b.
2. Asadov Y.M., Turdiev N., Akbarova S., Temirov S., Babadjanov S. Uquvchilarda kompetentsiyalarning shakllanganligini tashxislash va korreksiyalash metodikasi.-Toshkent: Qori Niyoziy nomidagi O‘ZPFITI bosmaxonasi, 2016.-158 b.
3. Zaripov, K. Pedagogicheskaya diagnostika v sisteme neprernvogo povsheniya kvalifikatsii uchiteley: avtoref. diss. . d-ra ped.nauk / K.Zaripov.- Tashkent, 1990. 35 s.
4. Ingenkamp K. Pedagogicheskaya diagnostika.- Moskva “Pedagogika”, 1991.
5. Klauer K.S. (Hg) Hand uach der Padageg ischen Diagnostic. Dusseldorf: Schawann, 1978.
6. J.G.Yuldoshev, M.K.Shirinov, F.I.Ochilov Pedagogik diagnostika Uquv-metodik qollanma. Toshkent-2014 – 96 b.

UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA MOLEKULAR FIZIKANI O'QITISH METODIKASI

Qahhorov K. Q

Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti magistri

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7234464>

Annotatsiya. Ushbu maqola fizikaning molekulyar bo'limini o'rganish, hamda ushbu mavzuga oid masalalar yechishda zamonaviy metodlarni qo'llash, hamda uni takomillashtirishga bag'ishlanadi.

Kalit so'zlar: molekula, atom, hodisa, tajriba, laboratoriya ishi, masalalar yechish.

МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ МОЛЕКУЛЯРНОЙ ФИЗИКИ В СРЕДНЕЙ ШКОЛЕ

Аннотация. Данная статья посвящена изучению молекулярного раздела физики, а также использованию и совершенствованию современных методов в решении задач.

Ключевые слова: молекула, атом, явления, эксперимент, опыт, лабораторная работа, решения задач.

METHODOLOGY OF TEACHING MOLECULAR PHYSICS IN SECONDARY SCHOOLS

Abstract. This article is devoted to the study of the molecular branch of physics, and the use of modern methods in solving problems related to this topic, as well as its improvement.

Key words: molecule, atom, phenomena, experiment, an experience, laboratory work, problem solving.

KIRISH

Bir necha asrlar davomida aniq va tabiiy fanlar o'zbekiston zaminida keng rivojlanib, O'rta Osiyo hududi dunyo intellektual markazi bo'lib kelgan. Biz buyuk ajdodlarimizning ilmiy an'alarini davom ettirgan holda, XX asrning 40-yillaridan boshlab O'zbekistonda fizika fanini rivojlantirish jarayonida nufuzli ilmiy maktablar tashkil etildi, ularning vakillari xalqaro mukofotlarga mukofotlarga sazovor bo'ldi. Muhammad al-Xorazmiy, Ahmad-al Farg'oniy, Abu Nasr Farobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Mirzo Ulug'bek va boshqa olimlarning ilmiy tadqiqotlari jahon ilm-fani rivojiga beqiyos hissa qo'shdi.

Bugungi kunda ta'lim muassasalarida fizika fanini o'qitish sifatini oshirish, ta'lim jarayoniga zamonaviy o'qitish uslublarini joriy qilish, iqtidorli o'quvchilarni saralash, mehnat bozoriga raqobatbardosh mutaxassislarni tayorlash, ilmiy tadqiqot va inovatsiyalarni rivojlantirish hamda amaliy natijadorlikka yo'naltirishga kata e'tibor qaratilmoqda. [1]

Avvalo bu qarorni keng qamrovli tushunib olishimiz darkor. Bu qaror dars berishga loyiq bo'lgan o'qituvchilarni tayorlaydi.

TADQIQOT METODI

O'qituvchini o'z ustida muntazam ishlashini ta'minlaydi. Ular o'z kasbining yetuk mutaxassisi bo'lib yetishishlari lozim. Shu jumladan o'qituvchi darslarni faol interaktiv o'yinlar va turli yangi metodlar, hamda texnologiyalar yordamida o'tishi kerak. Bu o'quvchini yana mavzuni tushunib yetishida va hayotga bo'lgan kompetentlikni oshishida yordam beradi.

Prezidentimizning ushbu qarorlari islohoti sifatida fizika fanining bir darsi misolida ko'rib chiqsak. Fizika bu tabiat qonunlariga asoslangan, atrofimizni o'rab turgan va yuzaga kelayotgan barcha hodisalarni o'rgatuvchi katta ko'lamga ega aniq va tabiiy fandır. Shuning

uchun biz uni bo`limlarga bo`lib o`rganamiz. Shu jumladan, molekulyar fizika. Bu bo`lim fizikaning eng katta bo`limlaridan biridir.

Umumta`lim maktablarida bu bo`lim asosan 9-sinfda o`tiladi, 6-sinfda esa boshlang`ich ma`lumotlar beriladi. Molekulyar fizika - jism tarkibini, uning ichki tuzilishini va ularning o`zaro ta`sir qonuniyatlarini o`rganadi.

Agar o`qituvchi katta tajribaga ega bo`lmasa, mayda ko`zga ko`rinmas zarralarni o`rganishda va o`rgatishda qiyinchiliklarga duch keladi. Uning uchun turli interaktiv o`yinlarni va darsda shu mavzuga oid qo`llanmalardan foydalana olishi lozim. Darsda ishlatiladigan metodlar turlari har xil bo`ladi, ulardan biri “kichik guruhlar bilan ishlash” metodi. Bu metodda o`qituvchi sinfdagi o`quvchilarni ikki yoki uch guruhga ajratib, ular o`rtasida musobaqa yoki bahs-munozara o`tkazishi mumkin. Bu metod mavzuni mustahkamlashda ham, masalalar yechishda ham, savol-javob qilganda ham qo`l keladi.

Keling ushbu metodni darsda qanday qo`llashni ko`rib chiqsak.

Darsning maqsadi:

O`quvchilarda molekulyar fizika tushunchaga oid ko`nikma hosil qilish va mavzuga oid masalalar yechish.

Kerakli jihozlar: doska, elektron, mikroskop, tarqatma materiallar, masalalar to`plami.

Metod: kichik guruhlar bilan ishlash.

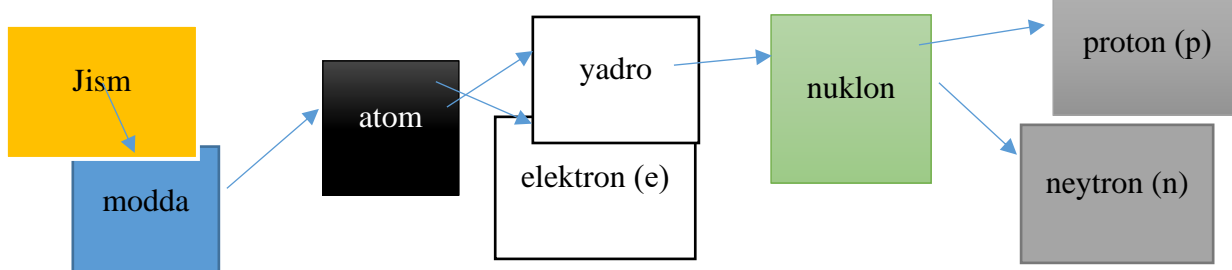
Darsning borishi

1. Tashkiliy qism.

O`qituvchi mavzuga oid barcha qo`llanmalarini tayorlaydi.

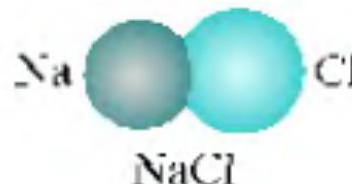
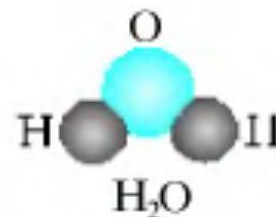
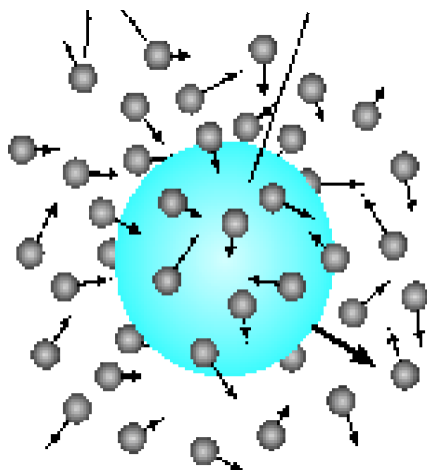
2. Yangi mavzuning bayoni.

O`qituvchi o`quvchilarga yangi mavzuni tushuntirib beradi.

Molekula nima? Molekula (lot. Moles-massa) – muayyan moddaning barcha kimyoviy xossalarini namoyon qiladigan eng kichik zarrachasi. Barcha jismlar moddalardan tashkil topgan. Grek faylasufi Demokrit eramizdan avvalgi V-asrda “Barcha jismlar mayda zarralardan tuzilgan, ular atomlar deyiladi” degan fikrni ilgari surgan. XVII asr oxirlarida va XIX asr boshlarida Boyle-Mariott, Gey-Lyussak, Dalton, Avagadro tomonidan eksperimental ravishda ochilgan gaz qonunlari modda tuzilishining molekulyar nazareyasiga qo`shilgan ulkan hissa bo`ldi.

TADQIQOT NATIJASI VA MUHOKAMA

O`qituvchi shu kabi ma`lumotlarni elektron doskada yoki proyektor orqali ham ko`rsatishi mumkin. Hatto mikroskop orqali molekullarning harakatini kuzatishlari mumkin. Bu bolalarda yanada mavzuga bo`lgan tushunchasini orttiradi. Mavzuning bayoni tugagach guruhlarga savol berish yoki tarqatma tezkor savol- javob yoki test tarqatgan holda mustahkamlash mumkin. Guruh a`zolari bahs-munozara orqali mavzuga tegishli muammolarni yechadilar.

2. Masala yechish.

O`qituvchi o`quvchilarga mustaqil yechishlari uchun masalalar beradi. Jumladan:

1.Masala.

$$p=200 \text{ kPa}=2 \cdot 10^5 \text{ Pa}$$

$$n=3 \cdot 10^{25} \text{ m}^{-3}$$

$$E_k=?$$

Yechish:

$$p=\frac{2}{3} nE_k, E_k=\frac{3}{2} \cdot \frac{p}{n}=\frac{3}{2} \cdot 2 \cdot 10^5 \text{ Pa}/3 \cdot 10^{25} \text{ m}^{-3} = 10^{-20} \text{ J}$$

$$\text{Javobi: } E_k = 10^{-20} \text{ J.}$$

2. Masala.

$$V = 10 \text{ dm}^3 = 10^{-2} \text{ m}^3$$

$$N = 3 \cdot 10^{23}$$

$$E_k = 10^{-21} \text{ J}$$

$$p=?$$

Yechilishi:

$$p=\frac{2}{3} nE_k = \frac{2}{3} \cdot \frac{N}{V} \cdot E_k = \frac{2}{3} \cdot 3^{23} / 10^{-21} \text{ J} = 2 \cdot 10^4 \text{ Pa} = 20 \text{ kPa.}$$

$$\text{Javobi: } p=20 \text{ kPa.}$$

3. Masala.

$$V = 20 \text{ dm}^3 = 2 \cdot 10^{-3} \text{ m}^3$$

$$N = 3 \cdot 10^{23}$$

$$E_k = 10^{-21} \text{ J}$$

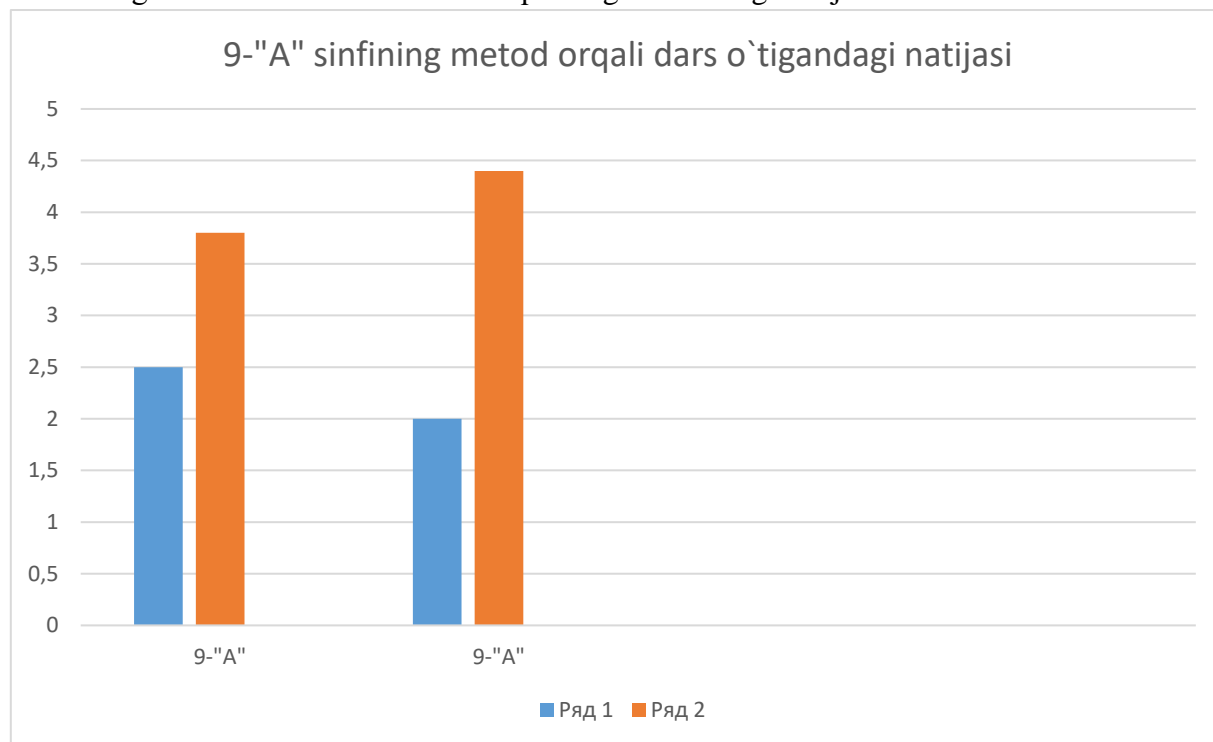
$$p=?$$

Yechilishi:

$$p=\frac{2}{3} nE_k = \frac{2}{3} \cdot \frac{N}{V} \cdot E_k = \frac{2}{3} \cdot 3^{23} / 2 \cdot 10^{-3} \cdot 10^{-21} \text{ J} = 10^5 \text{ Pa.}$$

Javobi: $p=10^5$ Pa. [2]

O`quvchilar musobaqalashganda yoki bahs-munozara o`tkazganda ularda g`alabaga bo`lgan qiziqish kuchli bo`ladi. Shu kuch bilan mavzuni tezroq o`zlashtirishga hatto misollarni diqqat bilan yechishga harakat qilishadi. Bu esa o`zlashtirish natijalarini oshishiga sabab bo`ladi. Quyidagi diagramma 9-sinfda fizika fanining molekulyar bo`limi aynan "kichik gurular bilan ishlash" metodi qo`llangan holatdagi natijalari:

Bu rang methodsiz o`tilgan dars natijasi,

Bu rang metod orqali o`tilgan dars natijasi.

XULOSA

Bu diagrammadan 2 marta o`tkazilgan tajriba shuni hulosa qilish mumkinki, har bir metodning dars jarayonida mavzuga mos holda qo`llash kerak, bu esa o`quvchilarda yetarli ko`nikmani hosil qiladi.

REFERENCES

4. Lex.uz. PQ-5032-son 19.03.2021 y.
5. Методическое пособие. – А.Бахрамов, М.Юлдашева.

ФОРМИРОВАНИЕ ЭЛЕМЕНТАРНЫХ МАТЕМАТИЧЕСКИХ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ У ДОШКОЛЬНИКОВ ЧЕРЕЗ ДИДАКТИЧЕСКИЕ ИГРЫ

Уролбаева Шохсанам Одил кизи

Студентка 2 курса направление дошкольное образование
факультет Педагогика Гулистанский Государственный Университет

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7234516>

Аннотация. Детский сад выполняет важную функцию подготовки детей к школе. От того, насколько качественно и своевременно будет подготовлен ребенок к школе, во многом зависит успешность его дальнейшего обучения.

Ключевые слова: дидактические игры, математика, метод, технология.

FORMATION OF ELEMENTARY MATHEMATICAL REPRESENTATIONS IN PRESCHOOL CHILDREN THROUGH DIDACTIC GAMES

Abstract. Kindergarten performs an important function of preparing children for school. From that, how well and in a timely manner the child will be prepared for school, the success of his further education largely depends.

Key words: didactic games, mathematics, method, technology.

ВВЕДЕНИЕ

Обучение математике детей дошкольного возраста немислимо без использования дидактических игр. Их использование хорошо помогает восприятию материала и потому ребенок принимает активное участие в познавательном процессе.

Дидактическая игра требует усидчивости, серьезной настрой, использование мыслительного процесса. Игра – естественный способ развития ребенка. Такими нас создала природа, ведь не случайно детеныши животных все жизненно важные навыки приобретают в игре. Только в игре ребенок радостно и легко, как цветок под солнцем, раскрывает свои творческие способности, осваивает новые навыки и знания, развивает ловкость, наблюдательность, фантазию, память, учится размышлять, анализировать, преодолевать трудности, одновременно впитывая неоценимый опыт общения [1].

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ

Игра – это наиболее доступный для детей вид деятельности, способ переработки из окружающего мира полученных впечатлений. В игре ярко проявляются мышления и воображения ребенка, его эмоциональность, активность, развивающая потребность в общении. Главная особенность дидактической игры в том, что задание предлагается детям в игровой форме, которая состоит из познавательного и воспитательного содержания, а также – игровых заданий, игровых действий и организационных отношений.

Познавательное и воспитательное содержание формулируются как цель, т.е. формирование элементарных математических представлений то, ради чего педагог организует игру. Эта цель конкретизируется в доступной для ребенка форме, в игровом задании, порождая вопрос «Как это сделать?» [2].

Педагог же организует и направляет игру, выступает в роли исполнителя игрового задания, советчика, помощника в правильном выборе, поддержке и активизации положительного влияния детей друг на друга.

РЕЗУЛЬТАТЫ И ОБСУЖДЕНИЕ

В формировании у детей математических представлений широко используются занимательные по форме и содержанию разнообразные дидактические игровые упражнения [3].

Дидактические игры делятся на:

- игры с предметами;
- настольно-печатные игры;
- словесные игры;

Дидактические игры по формированию элементарных математических представлений условно делятся на:

- игры с цифрами и числами;
- игры-путешествия во времени;
- игры на ориентирование в пространстве;
- игры с геометрическими фигурами, на развитие представлений о форме и величине;
- игры на логическое мышление.

Играя в такие дидактические игры как «Угадай, сколько?», «Чудесный мешочек», дети учатся свободно оперировать числами в пределах 5 и сопровождать словами свои действия.

Игра «Веселая карусель» - сегодня зверята пришли на лесную полянку, покататься на карусели. Давайте им поможем. (ребенок вращает карусель). Карусель остановилась. Посмотрите и скажите, кто из зверят находится внизу, кто вверху, кто справа от лягушки, слева от волка и т.д. Игра повторяется несколько раз. Обращаю внимание детей, что теперь другойгерой находится вверху, внизу и т.д.

Игра «Выше, ниже». Цель игры – объяснить понятия «над» и «выше», «под» и «ниже». Активизировать в речи новые понятия. «Ребята, посмотрите на картинку. Кто сидит в карусели выше лисы? А кто сидит над лисой?» Подчеркиваю, что выше лисы находится несколько зверей, а над лисой – только один. То есть делается акцент на множественности и единичности объектов. Аналогичная работа проводится с понятиями «ниже» и «под».

Для закрепления и уточнения пространственной ориентировки проводится игра «Куда пойдешь – что найдешь». Я заранее раскладываю игрушки или другие предметы в группе. Игровое действие в данном случае – найти игрушку или предмет [4].

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В дидактической игре, как наиболее популярном средстве дошкольного обучения, ребенок учится счету, речи и т.п., выполняя правила игры, игровые действия. В дидактических играх есть возможность формировать новые знания, знакомить детей со способами действий, каждая из игр решает конкретную дидактическую задачу по совершенствованию представлений детей.

Дидактические игры включаются непосредственно в содержание занятий как одно из средств реализации программных задач. Место дидактической игры в структуре занятия определяется возрастом детей, целью, назначением, содержанием занятия. Она может быть использована в качестве учебного задания, упражнения, направленного на выполнение конкретной задачи формирования представлений.

REFERENCES

1. Асмолов А.Г. Психология личности.- М.: Просвещение, 2010.
2. Веракса Н.С. Формирование единых временно-пространственных представлений / Н.С. Веракса // Дошкольное воспитание. – 2016. - № 5.
3. Веракса Н.Е. От рождения до школы. Основная общеобразовательная программа дошкольного образования – М.: Мозаика-Синтез, 2010.
4. Водопьянов Е.Н. Формирование начальных геометрических понятий у дошкольников. / Е.Н.Водопьянов // Дошкольное воспитание – 2010. -
5. Годинай Г.Н., Пилюгиной Э.Г. Воспитание и обучение детей младшего дошкольного возраста. – М.: Просвещение, 2018.

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ В ОБУЧЕНИИ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА НАЧАЛАМ МАТЕМАТИКИ

Уролбаева Шохсанам Одил кизи

Студентка 2 курса направление дошкольное образование
факультет Педагогика Гулистанский Государственный Университет

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7234538>

Аннотация. В статье речь идет об особенностях предматематической подготовки дошкольников, которая является частью общей подготовки детей к школе. Значительное внимание уделяется методам обучения, так как образовательная деятельность в детском саду должна учитывать закономерность развития детей, исходить из требований дошкольной педагогики и дидактики.

Ключевые слова: математические представления, проблемное обучение, математические понятия, свойства предметов.

MAIN DIRECTIONS IN TEACHING PRESCHOOL CHILDREN IN THE BEGINNINGS OF MATHEMATICS

Abstract. In the article, the focus is about the features of the pre-mathematical preparation of preschoolers, which is part of the general preparation of children for school. Considerable attention is paid to teaching methods, since educational activities in kindergarten should take into account the regularity of the development of children, proceed from the requirements of preschool pedagogy and didactics.

Key words: mathematical representations, problem-based learning, mathematical concepts, properties of objects.

ВВЕДЕНИЕ

Математика – это явление общечеловеческой культуры, а предматематическая подготовка, осуществляемая в детском саду, является частью общей подготовки детей к школе и заключается в формировании у них элементарных математических представлений. Этот процесс связан со всеми сторонами воспитательно-образовательной работы детского дошкольного учреждения и направлен, прежде всего, на решение задач умственного воспитания и математического развития дошкольников.

Задача обучения состоит в том, чтобы руководить познанием, направлять процесс усвоения понятий от случайных признаков к существенным, от изолированных и разрозненных связей к пониманию закономерностей и взаимозависимостей предметов и явлений окружающей действительности.

Процесс обучения надо организовать так, чтобы появилась собственная, активность ребенка, чтобы дети могли спорить, доказывать истину, свободно общаться друг с другом.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ

Особо выделяется в педагогике в настоящее время проблемно-поисковый метод. Проблемное обучение характеризуется, прежде всего, самостоятельным поиском решения различных проблем, способствует осмысленному усвоению знаний, развитию навыков творческой деятельности, самостоятельности, активности. Потребность ребенка в этом способе возникает тогда, когда невозможно решить задачу с помощью известных способов. В связи с этим при разработке содержания развивающего обучения, особенно пристального внимания, требует отбор не только тех знаний, которые дети должны

усвоить в процессе самостоятельной – поисковой деятельности, но и тех, которые предназначены для прямой передачи, так как именно на эти знания дошкольник должен опираться, осуществляя самостоятельную поисковую деятельность.

Создание проблемных ситуаций, постоянное сотрудничество детей с воспитателями позволяет не заботиться о поддержании дисциплины, не надо следить за тем, чтобы дети не отвлекались. При такой организации никаких побочных средств для привлечения внимания не требуется.

РЕЗУЛЬТАТЫ И ОБСУЖДЕНИЕ

Игры, занятия, упражнения с дидактическим материалом позволяют развить зрительно-различительное восприятие размеров, форм, цветов, распознавание звуков, определение пространства и времени, способствуют математическому развитию и развитию речи.

Дидактические средства обучения выполняют важные функции в деятельности педагога и детей при формировании у них элементарных математических представлений. Они постоянно изменяются, новые конструируются в тесной связи с совершенствованием теории и практики предметной подготовки детей в детских дошкольных учреждениях [1].

Развитие элементарных математических представлений является той областью, где при условии систематического обучения, возможно, не только дать определенную сумму знаний, умений, навыков, но и сформировать высокую познавательную активность, самостоятельность мышления, которые становятся в дальнейшем основой интеллектуальной и творческой деятельности человека.

Особое место в проблеме обучения дошкольников началам математики занимает формирование у детей этого возраста представлений о числе.

Формирование представлений о величине предметов и понимание отношений «длиннее-короче», «выше-ниже», «шире-уже», «больше-меньше» позволяют наглядно показать ребенку скрытые от него математические зависимости, углубить представления о числе, представив число в новой для ребенка функции отношений.

Форма, также как и величина, является важным свойством окружающих предметов. Форма предметов получила обобщенное отражение в геометрических фигурах. Другими словами, геометрические фигуры – это эталоны, при помощи которых можно определить форму предметов и их частей.

Проблему знакомства детей с геометрическими фигурами и их свойствами следует рассматривать в двух аспектах: в плане сенсорного восприятия форм геометрических фигур и использование их как эталонов в познании форм окружающих предметов, а также в смысле познания особенностей их структуры, свойств, основных связей и закономерностей в их построении, т.е. собственно геометрического материала.

Сенсорное восприятие формы предмета должно быть направлено не только на то, чтобы видеть, узнавать форму наряду с другими его признаками, но и уметь, абстрагируя форму, видеть ее и в других вещах. Такому восприятию формы предметов и ее обобщению и способствует знание детьми эталонов – геометрических фигур. Поэтому задачей сенсорного развития является формирование у ребенка умений узнавать в соответствии с эталонами (той или иной геометрической фигурой) форму разных предметов.

Во многих психологических и педагогических работах доказано, что познание структуры

предметов, их формы и размера осуществляется не только в процессе восприятия той или иной формы зрением, но и путем тактильного осязания, ощупывания ее под контролем зрения и названием словом. Совместная работа этих анализаторов способствует более точному восприятию формы предметов [3].

Одно зрительное восприятие предмета не удовлетворяет ребенка. Чтобы лучше познать его, дети стремятся коснуться предмета, взять его в руки, потрогать, иногда повернуть; причем разглядывание и ощупывание различны в зависимости от формы и конструкции предмета. Кроме того, через обследовательские действия дети познают основные свойства геометрических фигур: сторона, вершина, угол и в процессе обучения усваивают, что геометрическая фигура является эталоном, пользуясь которыми дети определяют форму предмета. Форма, как и размер, ограничивает один предмет от другого в пространстве.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Таким образом, гуманизация математического образования дошкольников видится нами в создании условий для вариативности и творчества, использованию разнообразных форм организации обучения, что позволяет педагогу сочетать прямые и опосредованные методы, направлять внимание не только на появление у детей математических представлений. Но и на развитие ребенка в целом.

REFERENCES

1. Белошистая В.А. Обучение математике в ДОУ: методическое пособие. – М.: Айрис-пресс, 2015.
2. Леушина А.М. Формирование элементарных математических представлений у детей дошкольного возраста. – М., «Просвещение», 2014.
3. Фрейлах Н.И. Методика математического развития / Н.И. Фрейлах. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ИД «ФОРУМ»; ИНФРА-М, 2014 – 240 с.
4. Демина Е.С. Развитие элементарных математических представлений. Анализ программ дошкольного образования. – М: ТЦ Сфера, 2019. – 128 с.

РАЗВИВАЮЩИЕ МАТЕМАТИЧЕСКИЕ ИГРЫ ДЛЯ ДОШКОЛЬНИКОВ РАМКАХ STEAM-ТЕХНОЛИГИЙ**Уролбаева Шохсанам Одил кизи**

Студентка 2 курса направление дошкольное образование
факультет Педагогика Гулистанский Государственный Университет

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7234574>

Аннотация. В связи с глобальными изменениями в науке, экономике и общественной жизни, современный мир требует от образования воспитать высокоинтеллектуальную, творческую личность, которая быстро и эффективно применяет полученные знания на практике.

Ключевые слова: STEAM, математика, технология, метод.

DEVELOPING MATH GAMES FOR PRESCHOOL CHILDREN ON STEAM TECHNOLOGIES

Abstract. In connection with global changes in science, economy and social life, the modern world requires education to educate a highly intelligent, creative person who quickly and effectively applies the acquired knowledge in practice.

Key words: STEAM, mathematics, technology, method.

ВВЕДЕНИЕ

Поскольку международная программа по оценке образовательных достижений учащихся PISA (Programme for International Student Assessment) указывает, что российские школьники затрудняются в решении нестандартных жизненных задач, не могут использовать теоретические знания в жизни, введение STEAM-образования является необходимым инструментом современного педагога.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ

Термин «STEAM» в отечественное образование пришел из английского языка, это аббревиатура, которая означает следующее:

S – *science* (естественные науки) T – *technology* (технология)

E – *engineering* (инженерное искусство) A – *art* (творчество)

M – *mathematics* (математика)

В настоящее время именно STEAM-образование стало лидирующим в Сингапуре, Японии, Китае, Финляндии, США и Канаде, по мнению многих экспертов, это образование будущего.

STEAM – новая образовательная технология, сочетающая в себе несколько предметных областей, как инструмент развития критического мышления, исследовательских компетенций и навыков работы в группе [1]. STEAM- технологии способствуют развитию творческих способностей у детей, они учатся самостоятельно получать знания, извлекать полезное из многообразия материала, осуществлять собственные цели. Согласно исследованиям отечественных и зарубежных учёных, наиболее подходящий и удобный возраст для развития интеллектуальных способностей – это период от 3 до 12 лет (т.е. дошкольный и младший школьный возраст). На этом этапе жизни главенствующее значение имеет развитие интеллектуальных способностей, а именно совершенствование таких процессов, как восприятие, память, воображение, мышление.

РЕЗУЛЬТАТЫ И ОБСУЖДЕНИЕ

STEAM-образование состоит из модулей, каждый из которых решает определённую задачу. Рассмотрим каждый из них по отдельности.

Образовательный модуль «Дидактическая система Ф. Фрёбеля» лежит в основе STEM-образования, так как теоретические позиции и практические разработки автора созвучны современным педагогическим идеям [3, 16].

Немецкий педагог создал собственные образовательные игры для развития маленьких детей и представил особый дидактический материал. Воздействие на ребёнка производилось посредством побуждения к различным видам деятельности.

Образовательный модуль «LEGO-конструирование» предполагает интеллектуальное и творческое развитие детей путем конструирования объекта из определённых деталей.

Самым популярным и распространённым в мире конструктором является конструктор LEGO (от датского *leg Godt* – «играй хорошо») – серии игрушек, представляющие собой наборы деталей для сборки и моделирования разнообразных предметов [3, 22].

Образовательный модуль «Математическое развитие» представлен арифметическими, геометрическими, логическими задачами с учётом возрастных и индивидуальных особенностей детей.

Первоначально дети учатся сравнивать предметы между собой по величине, длине и усваивают понятия: «длиннее – короче», «выше – ниже», «шире – уже»; постепенно ребёнок переходит к их количественным соотношениям «больше – меньше», «равенство – неравенство».

В рамках данного модуля дети знакомятся с понятием «форма» через взаимодействие с геометрическими фигурами. Сначала ребёнок сенсорно воспринимает фигуру, потом переходит к логическому осознанию объекта.

Пространственная ориентировка позволяет осознавать местоположение объектов в пространстве по отношению к другу и человеку, ребёнок начинает понимать такие понятия: «вверху», «внизу», «справа».

Большие трудности возникают в понимании времени, так как дети воспринимают время через конкретные признаки (время года, состояние природы). Дети начинают осваивать время лишь в процессе своей деятельности или взрослых, основываясь на таких показателях, как освещённость, положение солнца и т.д. Осознав соотношение величин в виде «больше – меньше», «выше

– ниже», «шире – уже», ребёнок может переходить к пониманию счёта, числа, состава числа.

Изучение математической действительности происходит наиболее эффективно, если педагоги и родители создают такие условия, где можно использовать полученные знания на практике. В данный раздел входят развивающие игры, наборы геометрических фигур, логические головоломки, сортировщики, шнуровки, счёты, круги Луллия и др.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Таким образом, современные модули STEAM-образования позволяют вырастить всесторонне развитую личность, способную быть успешным в различных сферах, быстро приспособиться к динамично изменяющимся условиям общества.

REFERENCES

1. Что такое STEAM образование? [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://infourok.ru/doklad-na-temu-что-takoe-steam-obrazovanie-3572523.html> (дата обращения 29.07.2020).
2. Инновационные технологии: STEM технологии в образовании [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://infourok.ru/innovacionnye_tehnologii_stem_teh.nii-466748.htm (дата обращения: 29.07.2020).
3. Волосовец Т.В. и др. STEM-образование детей дошкольного и младшего школьного возраста. Парциальная модульная программа развития интеллектуальных способностей в процессе познавательной деятельности и вовлечения в научно-техническое творчество: учебная программа. 2-е изд., стереотип. – М.: БИНОМ. Лаборатория знаний, 2019. – 112 с.

BOSHLANG`ICH SINIF O`QUVCHILARINI KREATIVLIGINI SHAKLLANTIRISH

Dilnoza Kulboyeva

Jizzax davlat pedagogika universiteti o`qituvchisi

Qo`shboqov Jaxongir

Jizzax davlat pedagogika universiteti boshlang`ich ta`lim fakulteti talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7234616>

Annotatsiya. Ushbu maqolada, boshlang`ich sinf o`quvchilarining kreativlik qobiliyatini shakllantirish. Shuningdek, texnologiya darolarida turli xil materiallar bilan ishlash asosida tashkil qilish va shu asosida o`quvchilarga tushunchalar berish.

Kalit so`zlar: Boshlang`ich sinf o`quvchilari va o`qituvchilari, texnologiya, turli-xil materiallar, kreativlik qobiliyati, dars, integratsiya, innovatsiya.

ФОРМИРОВАНИЕ ТВОРЧЕСТВА У УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Аннотация. В данной статье рассматривается формирование творческих способностей учащихся начальных классов. А также организация технологических занятий, основанных на работе с разными материалами и дающих учащимся концепции на основе этого.

Ключевые слова: Учащиеся и учителя начальных классов, технология, различные материалы, творчество, урок, интеграция, инновации.

FORMING THE CREATIVITY OF PRIMARY CLASS STUDENTS

Abstract. In this article, the formation of creativity of primary school students. Also, organizing technology classes based on working with different materials and giving students concepts based on this.

Key words: Primary school students and teachers, technology, various materials, creativity, lesson, integration, innovation.

KIRISH

Respublikamizda innovatsion fikrlaydigan kreativ barkamol insonni tarbiyalash ta`lim sohasida muhimdir. O`zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 5 sentyabrdagi "Ta`limi tizimiga boshqaruvning yangi tamoyillarini joriy etish chora-tadbirlari to`g`risida"gi PQ-3931-son qaroriga muvofiq:

- Respublikada texnik ijodiyot, badiiy ijodiyot **maktablarini tashkil etish;**

- **quyidagilar orqali ta`lim tizimini rivojlantirish:**

- o`quvchi-yoshlarning ijodiy ishlarini ommalashtirish, shuningdek, bolalar maktablarining to`garak a`zolari tomonidan yaratilgan mahsulotlarni olib chiqish maqsadida "Art shop" elektron do`konlarini tashkil etish va sotuvini yo`lga qo`yish;

- bolalar maktablarida 2020/2021 o`quv yilidan boshlab "**STEAM – ta`lim**" (Science – tabiiy fanlar, Technology – texnologiyalar, Engineering – muhandislik, Art – san`at, Mathematics – matematika) dasturi joriy etish muhim vazifa etib belgilandi.

O`quvchilarni mehnatga o`rgatish va qobiliyatlarini rivojlantirish jarayonida ularning yosh xususiyatlari, imkoniyat darajalari va qiziqishlaridan kelib chiqqan holda murakkab bo`lmagan yumushlarni bajarishlari ayni muddaodir. Zero, mehnat ta`limi va tarbiyasini qo`llash orqali o`quvchilarni kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirish juda qo`l keladi. Ishlab chiqarishdagi mehnat faoliyati sharoitida mutaxassislikni egallash keng politexnik bilim va malakalar, qobiliyatlar mavjudligiga bog`liq bo`ladi. Bu borada birinchi qadamlar maktabda amalga

oshiriladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini nafaqat ishlab chiqarish, balki mehnatning oddiy turlariga tayyorlashi va bundan uning har tomonlama o'quvchilarni kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirishini ko'zda tutish lozim.

TADQIQOT METODI VA METODOLOGIYASI

Ma'lumki boshlang'ich sinf umumumiy o'rta ta'limning poydevori hisoblanib, unda bola shaxsini ilk ko'rinishlari shakllanadi. O'quvchilarni kreativlik qobiliyatini shakllantirishda turli materiallar bilan ishlashda oddiydan murakkabga yo'naltirilsa, yosh xususiyatlariga mos ravishda olib borilsagina o'quvchilarning kreativligi yanada shakllanib boradi.

1 sinf o'quvchilarining kreativlikka o'rgatishda tabiiy material bilan ishlashda ayrim kasblarda ishlatiladigan asboblarning nomlarini va nima maqsadda ishlatilishini bilish, yog'och materiallaridan olinadigan daraxtlarini tanishi va ularning nomlarini bilishi, ayrim gazlama turlari nomi, xususiyatlarini va ulardan tayyorlanadigan buyumlarni bilishi, pazandalikda ishlatiladigan maxsulotlarning turlari va nomlari nima maqsadda ishlatilishini bilishi; qandolatchilikda ishlatiladigan hom ashyolar va tayyorlanadigan maxsulotlarni bilishi; qurilish sohasida ishlatiladigan materiallar nomi, ayrim xususiyatlari va kartondan eng oddiy shakldagi buyumlarni qirqib tayyorlashi ularning rasmini chizish, bo'yash hamda eng oddiy naqshlar bilan bezash; tugma qadash, oddiy choklarni tikish, gazlamalarning qirqish kabi ko'nikmalarni bilishlari lozim.

2-sinfda turli materiallar bilan ishlashda ayrim kasblar mahsulotlari yoki tayyorlanadigan buyumlar eskizlarini chizish va oddiy bezaklar bilan ishlash, bir necha kasblar sohasida ishlatiladigan asboblarning tuzilishi hamda ishlatilishini bilish; ayrim tabiiy materiallardan oddiy tasvir va naqshlar tuzish; yog'och materiallarning qattiq-yumshoqligi, suvga, zahga va boshqa ta'sirlarga chidamliligini bilish; gazlamalarning haroratga saqlanishga chidamliligi, turli gazlamalarning har xil ta'sirlari natijasida o'zgarishlarini bilish; Tuproq, loy, sopol va boshqa materiallarning asosiy xususiyatlarini bilish; oziq-ovqat mahsulotlarining eng oddiy xususiyatlarini bilish; qog'oz va karton gazlamalarini qirqish va kesish asboblaridan to'g'ri foydalanish; kashtachilik va tikuvchilikda qo'llaniladigan asosiy chok turlarida tikish; ayrim ekinlarni o'stirishning eng oddiy qoidalarini bilishlari kerak.

TADQIQOT NATIJASI

3-sinfda turli materiallar bilan ishlashda har xil oddiy buyumlar va mahsulotlar tayyorlash jarayonlari ketma-ketligi hamda xom ashyoning bilish; Ularni so'zlar va turli tasvirlar, jadvallar orqali ifodalay olish; ommaviy ishlatiladigan mehnat qurollarining turlarini va ulardan to'g'ri foydalanishni bilish; ayrim oddiy buyum va mahsulotlarni tayyorlash uchun eskizlar chizish, qog'oz va karton, gazlama va boshqa materiallardan oddiy shakldagi gullar yasash. Sopol buyumlar va kashtachilik buyumlari uchun oddiy naqshlar ishlash, eng oddiy applikasiya va mozaika ishlarini bajarish; ayrim milliy xunarmandchilik kasblarida ishlatiladigan materiallar hamda asboblarning nomi turlari va xususiyatlarini bilish, ulardan xavfsizlik qoidalariga muvofiq foydalanish milliy xunarmandchilik kasblariga oid eng oddiy iqtisodiy huquq va ekalogik masalalarni bilish; loydan milliy o'yinchoqlar yasash, ularni bo'yash va naqshlar bilan bezash; yog'och va boshqa har xil materiallardan oddiy buyumlar va o'yinchoqlar yasash; gazlamalardan oddiy buyumlarni tikish va kashta naqshlar bilan bezash; pazandalik va qandolatchilikning ayrim texnologik jarayonlarini bajarish kabi vazifalarni bajarishda o'quvchilarni ijodkorlikka o'rgatishda juda ham qo'l keladi.

4-sinfda esa yog'ochdan oddiy buyumlar tayyorlash jarayoni uchun texnologik jadval hamda grafik tasvirlarni bajarish; oziq –ovqat tayyorlash jarayoni uchun texnologik jadval hamda ayrim oziq-ovqat mahsulotlarini turli shakllarda tayyorlash uchun eskizlar chizish, turli shakllarning bir –biriga nisbatan o'lchami, rang va bezaklar bo'yicha mutanosibligini tushunish va so'zlab bera olish; zargarlik, gilamdo'zlik, kulolchilik va boshqa kasblarda naqqoshlikdan foydalanishning eng oddiy usullarini bilish; ayrim kasblar sohasidagi materiallarga ishlov berishning zamonaviy usullari va asbob-uskunalarni bilish, ayrim ish harakatlarini bajarish ko'nikmalarini egallash:

Har xil materiallardan ko'p xunarmandchilik buyumlari va o'yinchoqlar tayyorlash, qo'g'irchoqlar uchun ko'ylaklar tikish va kashta gullari bilan bezash, taomlar pishirish uchun sabzavotlar tayyorlashni bilish o'quvchilarni ijodkorlikka o'rgatishda qulay deb bilamiz.

XULOSA

Turli materiallar bilan ishlash o'quvchilarning kreativlik qobiliyatlarini rivojlantiradi, fantaziyasini va tasavvurlarini o'stiradi. Shuningdek, ta'lim–tarbiyani hayot bilan bog'lashning eng muhim vositalaridan biridir. Mehnat ta'limini amalga oshirishda o'quvchilarning har tomonlama o'sishiga ularni ijodkorlikka o'rgatishga yordam beradi. Turli materiallar bilan ishlash o'quvchilarning bilimlarini aniqlashtirishga yordam beradi, tarbiyaviy jihatdan muhim bo'lgan materiallarni solishtirishda keng imkoniyatlar yaratadi, dars va darsdan tashqari mustaqil ishlarni tashkil etishga sharoit yaratadi, tabiatga nisbatan muhabbat uyg'otadi. Tabiiy materaillar bilan ishlash jarayonida o'quvchini ona tabiat bilan yaqinlashuviga, unga tejamkorlik va mehribonlik, ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lishga o'rgatadi.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 5 sentyabrdagi "Ta'limi tizimiga boshqaruvning yangi tamoyillarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3931-son qarori
2. Sh.M. Mirziyoev "Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligi garovi" mavzusidagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruzasi. – T.: O'zbekiston, 2017. –48 b.
3. Boshlang'ich ta'limda o'quvchilarni kasb tanlashga yo'naltirishning nazariyasi va amaliyoti. G.Quttibekova, D.Kulboeva T-: O'zbekiston 2020-y
4. H.Shukurova, M.Xoldorova "LEFT HANDED KIDS" GALAXY INTERNATIONAL INTERDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL(GIIRJ) ISSN (E)0: 2347-6915 VOL.10,Issue1,jan.2022

YURTIMIZDA YOSHLAR SIYOSATI VA XOTIN-QIZLARNI QO'LLAB- QUVVATLASH MAQSADIDA TASHKIL ETILGAN ZULFIYAXONIM MUKOFOTINING AHAMIYATI

M.D.Kazakova

BDU "Jahon tarixi" kafedrasining mustaqil tadqiqotchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7234649>

Annotatsiya. Ushbu maqolada yurtimizda yoshlar siyosati va xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash maqsadida tashkil etilgan Zulfiyaxonim mukofotining ahamiyati va ta'sis etilishi haqida to'xtalib o'tilgan. Maqola davomida ilmiy va izchil fikrlar berilgan.

Kalit so'zlar: xotin-qizlar faolligi, Zulfiyaxonim mukofoti, olima qizlar, yuksak ma'naviyat egalari, maktab o'quvchi qizlari.

ЗНАЧЕНИЕ ПРЕМИИ ЗУЛЬФИЯХАНУМ, КОТОРАЯ БЫЛА УЧРЕЖДЕНА ДЛЯ ПОДДЕРЖКИ МОЛОДЕЖНОЙ ПОЛИТИКИ И ЖЕНЩИН В НАШЕЙ СТРАНЕ

Аннотация. Данная статья посвящена важности и основанию премии «Зульфияханум», которая была учреждена для поддержки молодежной политики и женщин в нашей стране. На протяжении всей статьи даны научные и последовательные мнения.

Ключевые слова: женский активизм, премия Зульфияханум, ученицы, высокодуховные люди, школьницы.

THE IMPORTANCE OF THE ZULFIYAKHANIM AWARD, WHICH WAS ESTABLISHED TO SUPPORT YOUTH POLICY AND WOMEN IN OUR COUNTRY

Abstract. This article focuses on the importance and establishment of the Zulfiyakhanim Award, which was established to support youth policy and women in our country. Scientific and consistent opinions are given throughout the article.

Key words: women's activism, Zulfiyakhanim award, female scholars, high spiritual people, schoolgirls.

KIRISH

Yurtimizda xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash maqsadida olib borilayotgan davlat siyosatining natijasi o'laroq 14 yoshdan 30 yoshgacha bo'lgan fan, adabiyot, ta'lim, sport kabi sohalarida tengdoshlariga o'rnak bo'lib kelayotgan xotin-qizlarni munosib taqdirlash uchun Zulfiyaxonim mukofoti ta'sis etilgan.

Yosh avlod kelajagi haqida g'amxo'rlik qilish O'zbekiston davlat siyosatining muhim asoslaridan biri hisoblanadi. Bugun yurtimizda yuzaga kelgan muammolarni bartaraf etish, yoshlarning kamoloti va tarbiyasiga ijobiy ta'sir qiluvchi shart-sharoit yaratish uchun barcha sohada keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, barkamol, oqila xotin-qizlar avlodini voyaga yetkazish, ular orasida adabiyot, san'at, fan va madaniyatni rivojlantirishdagi yutuqlari yoshlar faol ishtirokini rag'batlantirish maqsadida 1999-yil 10-iyunda "Zulfiya nomidagi Davlat mukofotini ta'sis etish bo'yicha takliflarni qo'llab-quvvatlash to'g'risidagi" farmonga asosan Zulfiya nomidagi Davlat mukofoti ta'sis etilgandi. Ushbu mukofotning ta'sis etilishida O'zbekiston Xotin-qizlar qo'mitasi, Fanlar akademiyasi, Badiiy akademiya, "Ma'naviyat va ma'rifat" jamoatchilik markazi, Yozuvchilar, Bastakorlar, Me'morlar uyushmalari, "Oltin meros", "Kamolot", "Umid", "Ulug'bek", "Navro'z" jamg'armalari va keng jamoatchilikning takliflari asos bo'lib xizmat qildi.

Zulfiya nomidagi Davlat mukofoti maktab, litsey, kollej va oliy o'quv muvaffaqiyatlari bilan alohida iste'dodini namoyon qilib ta'lim olayotgan, istiqlol g'oyalarini amalga oshirish yo'lida astoydil mehnat qilayotgan iqtidorli qizlarga adabiyot, madaniyat, san'at, fan, ta'lim sohalaridagi alohida yutuqlari uchun beriladi. Yosh va ilmga chanqoq qizlar ushbu Davlat mukofotini qo'lga kiritgan taqdirlarida, avvalo, eng kam oylik ish haqining 50 baravari miqdorida rag'batlantiriladi, shuningdek, tanlagan yo'nalishlari bo'yicha oliy o'quv yurtlariga imtihonlarsiz qabul qilinadilar.

TADQIQOT METODI VA METODOLOGIYASI

Mukofotning ta'sis etilishi yosh, kelajakka umid ko'zlari bilan qarab mamlakatning yuksalishi, san'at, fan va madaniyatning turli sohalarida yuqori natijalarni egallayotgan qizlar uchun yangi imkoniyatlar eshigini ochib berdi. Buxorolik xotin-qizlar orasida ham ushbu mukofotga loyiq ko'plab salohiyatli va o'z tengdoshlariga har tomonloma o'rnak bo'la oladigan nomzodlar yetishib chiqdi.

2000-yil 6-mart sanasida Zulfiya nomidagi Davlat mukofotining birinchi sohibalari taqdirlandilar. Shuni alohida ta'kidlash joizki, ushbu mukofot 8-mart "Xalqaro xotin-qizlar kuni" arafasida o'z egalariga topshiriladi. Taqdirlash marosimi o'ta hayajonli o'tgan birinchi yili jami 14 ta xotin-qiz va ular orasida Zulfiya mukofoti egasi bo'lib Buxoro viloyati Peshku tumani 11-maktab kutubxona mudirasi Oripova Iroda Talabovna ham taqdirlangandi.

Iroda Oripova Peshko' tumanida o'qituvchi oilasida tug'ilgan. Yoshligidan she'rlar, hikoyalar yozib yurgan yuqori iqtidor sohibasining ijod namunalari doimiy ravishda "Tong yulduzi", "Gulxan" jurnallarida chop etilib turgan. Maktab chog'laridan mustaqillikning dastlabki yillarida tashkil qilinib, barcha yosh avlod vakillarini o'zida birlashtirgan, bilimdon va qobiliyatli bolalarni saralab beruvchi "Iqtidorli bolalar" tanlovida o'z ijod mahsullari bilan ishtirok etgan Iroda Talabovna bir necha bor tuman va viloyat bosqichlarida g'oliblikni qo'lga kiritdi. Matematika o'qituvchisi bo'lishni orzu qilgan Iroda Oripova maktabni bitirib, oliygohga hujjat topshiradi. Afsuski, talaba bo'lish baxtiga muyassar bo'lolmaydi. Shu yilning o'zida Buxoro madaniyat kollejiga o'qishga qabul qilinib, o'qishi sirtqi shaklda bo'lganligi sababli o'zi o'qigan maktabda kutubxonachi bo'lib ishga kiradi. O'sha paytlarni xotirlab: *"Tushkunlikda edim, orzularim olislab, omad mendek qishloq qizini unutib yubordi degan fikrga kelgan edim,"* –deydi Iroda Oripova u bilan bo'lgan suhbatimiz davomida. Zulfiyaxonim mukofoti ta'sis etilganligini eshitgan Iroda Talabovna ijodiy ishlari va senariylari bilan tanlovda ishtirok etadi va bu ishtirok hayot yo'llarini tamoman yangi o'zanga burib yuboradi. Imtiyozli tarzda O'zbekiston Milliy universitetining jurnalistika fakultetiga o'qishga kiradi. 2002-yildan "Buxoro muallimi" gazetasi muxbiri sifatida ish boshlab, tez orada "Ma'rifat" gazetasining Buxoro viloyati bo'yicha muxbiri vazifasida faoliyat yurita boshlaydi. Ayni paytda Buxoro viloyati xalq ta'limi boshqarmasi Matbuot kotibi lavozimida ishlab kelmoqda.

TADQIQOT NATIJASI

Namunali xulqi, zukkoligi, tashabbuskorligi bilan 2001-yil Buxoro viloyati Shofirkon tumanidagi 4-maktabning 11-sinf o'quvchisi Rahmonova Navbahor Xalilovna Zulfiya nomidagi Davlat mukofotini qo'lga kiritdi.

2002-yil Buxoro viloyatidan berilgan nomzodlar orasida Buxoro viloyati Jondor tumanidagi 5-o'rta maktabning 9-sinf o'quvchisi Xamroyeva Orzigul Jalolovna o'zining izlanuvchan va tashabbuskorligi, o'qishdagi muvaffaqiyatlari bilan yuqori pog'onaga ko'tariladi.

Xamroyeva Orzigul Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universitetida faoliyat yuritadi. Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori.

2001-yilda "Mehr nuri" va "Oq kabutar" nomli she'riy to'plamlari e'lon qilingan. 2003-yilda "Hayrat beshigi" nomli she'riy to'plam chop etilgan. 2007-yilda O'zbekiston Milliy universitetini tugatgan. 2009-yilda O'zbekiston Milliy universitetining magistratura bo'limini tamomladi. Fitratning "Eng eski turk adabiyoti namunalari", "O'zbek adabiyoti namunalari" asarlarini o'zbek tiliga tabdil qilgan, 30dan ortiq maqolalari xorij hamda respublika matbuotida nashr qilingan.

"Adabiyot. Eng yangi savol-javoblar." (2015), "Ona tili. Eng yangi savol-javoblar." (2015), "Adabiyot. Abituriyentlar uchun savol-javoblar" (2016), "Ona tili. Abituriyentlar uchun savol-javoblar" (2016) nomli kitoblari nashr qilingan.

Keyingi yillarda Zulfiya mukofotini, jumladan 2003-yil Buxoro viloyati Buxoro shahridagi 17-o'rta ta'lim maktabi 10-sinf o'quvchisi Avezova Dildora Bahodurovna, 2004-yilda Buxoro shahridagi 12-umumiy o'rta ta'lim maktabi

11-sinf o'quvchisi Yulduz Ondayeva, 2005-yil Buxoro davlat universiteti 2-bosqich talabasi Kenjayeva Zarina Fatilloevna, 2006-yil san'at sohasi bo'yicha Shomurodova Mohichehralar qo'lga kiritdilar. Shomurodova Mohichehra bugungi kunda yurtimizda ko'zga ko'ringan ijodkor, ko'plab tanlovlar g'olibasi, O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan artist va "Sharq taronalari" XI xalqaro musiqa festivalida birinchi o'rinni qo'lga kiritgan. 2007-yil milliy istiqlol g'oyalari va madaniy-ma'rifiy qadriyatlarni hayotga tatbiq etishdagi ibratli faoliyati uchun Buxoro yuridik va maishiy xizmat kolleji 1-kurs talabasi Murodova Zebuniso, 2008-yil Buxoro viloyati Romitan tumanidagi 41-ixtisoslashtirilgan maktab-internatining 11-sinf o'quvchisi Rahmonova Umida Erkinovna ushbu mukofotga munosib topildilar.

MUHOKAMA

Rahmonova Umida Erkinovna Zulfiya nomidagi davlat mukofotini qo'lga kiritib imtiyozli ravishda O'zbekiston davlat jahon tillari universitetining jurnalistika fakultetiga o'qishga kirdi va uni 2012-yilda muvaffaqiyatli tamomladi. 2012-yilda u O'zbekiston milliy teleradiokompaniyasi Buxoro mintaqaviy teleradiokompaniyasi guruhining yetakchi birinchi toifasida ishlagan. 2013-yildan 2017-yilgacha u televizion guruhda muharrir bo'lib ishladi. 2007-yilda u O'zbekiston Milliy teleradiokompaniyasining Buxoro viloyat teleradiokompaniyasi radiosining bosh muharriri etib tayinlandi, 2014-yilda Buxoro viloyati xalq deputatlari Kengashining deputati lavozimiga tayinlandi. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi 2019-2020 yillarda bo'lib o'tgan parlament saylovlarida saylangan IV chaqiriq O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi deputatlari ro'yxatiga kiritilgan.

2009-yil Buxoro tuman 42-maktab 9-sinf o'quvchisi Muhammadova Mahbuba Mo'minovna, 2010-yil Buxoro shahridagi 22-umumiy o'rta ta'lim maktabining 8-sinf o'quvchisi G'ulomova Husniyabonu Erkinovna, 2011-yil Buxoro shahridagi 21-umumiy o'rta ta'lim maktabi 9-sinf o'quvchisi Xoliqova Sarvina Alisherovna, 2014-yil Buxoro tumani 6-umumiy o'rta ta'lim maktabi

9-sinf o'quvchisi Namozova Mohinur Bobirovna, 2015-yil Buxoro shahar 39-maktab 9-sinf o'quvchisi Ismatova Sitorabonu Farhod qizi Zulfiya nomidagi davlat mukofoti sovrindorlari bo'lishdi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1999 yil 10 iyundagi PF-2326-son "Zulfiya nomidagi davlat mukofotini ta'xis etish bo'yicha takliflarni qo'llab-quvvatlash to'g'risida"gi Farmoniga o'zgartirishlar kiritish haqidagi Prezident Farmoni (29.03.2018 y. PF-5389-son) qabul qilindi.

Ushbu farmonga ko'ra endi Zulfiya nomidagi Davlat mukofotini Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahri vakillariga ikkitadan har yili Xalqaro xotin-qizlar bayrami arafasida ta'lim, fan, adabiyot, madaniyat, san'at, sport va jamoatchilik faoliyatida alohida yutuqlarga erishgan o'n to'rt yoshga to'lgan va o'ttiz yoshdan oshmagan iqtidorli qizlarga beriladigan bo'ldi.

2018-yilda 2 nafar buxorolik qizlar, Buxoro san'at kolleji 2-bosqich talabasi Baxshilloeva Gulchiroy Baxtiyor qizi va Jondor tumanidagi 21-maktab 10-sinf o'quvchisi Bozorova Safiya Safar qizi, 2020-yil Rajabova Nilufar Komiljonovna va Xoliqova Nozima Ne'matilloevnalar ushbu davlat mukofotiga loyiq deb topildi.

2021-yilda Buxoro viloyati Kogon shahridagi 8-umumiy o'rta ta'lim maktabining 11-sinf o'quvchisi Salimova Amira Sunnatjon qizi va Buxoro davlat universitetining 4-bosqich talabasi Umarqulova Dinora Sherali qizi, 2022-yilda Davlatova Nafosat Furqat qizi va Buxoro viloyati Buxoro shahridagi 2-umumiy o'rta ta'lim maktabining 11-sinf o'quvchisi Shonazarova Mushtariybegim Shavkatovnalari turli soha va tarmoqlarda qobiliyat va imkoniyatlarini ro'yobga chiqarayotgan, chuqur bilim va intellektual salohiyatini namoyon etib, muhim g'oya va tashabbuslarni ilgari surayotgan, ijtimoiy hayotda faollik ko'rsatayotgan qizlar sifatida munosib rag'batlantirildi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, mamlakatimizda mustaqillik yillarida xotin-qizlarning faolligini oshirish, ijtimoiy va siyosiy hayotdagi o'rni masalasiga katta urg'u berilganligini guvohiga aylanyapmiz. Barcha sohalarida, xususan, o'qishdagi muvaffaqiyatlari bilan alohida iste'dodini namoyon qilib ta'lim olayotgan, istiqloq g'oyalarini amalga oshirish yo'lida astoydil mehnat qilayotgan iqtidorli qizlarga adabiyot, madaniyat, san'at, fan, ta'lim sohalaridagi alohida yutuqlari uchun rag'batlantirilgan Buxoro qizlari misolida ko'rishimiz mumkin. Zulfiya mukofotiga sazovor bo'lgan yosh qizlarning ibratli hayoti va faoliyati mamlakatimiz yoshlariga ma'naviy barkamollik tarbiyasini yuksaltirishda muhim omil bo'lib kelmoqda. Yosh qizlar orasidan iqtidorlilarni jamlash, ularni rag'batlantirish orqali ularda kelajakka ishonch mustahkamlandi. Vatan va millat oldidagi mas'ullik hissi kuchayadi. Zulfiya mukofoti ta'xis etilgan 1999-yildan 2022- yilga qadar Buxoro viloyatidan yetishib chiqqan Zulfiya mukofoti sovrindorlari bugungi kunda xalq xo'jaligining turli tarmoqlarida samarali faoliyat ko'rsatib, o'z salohiyatlarini yurt ravnaqi yo'lida sarf qilib kelmoqdalar.

REFERENCES

1. <https://lex.uz/docs/-213812?ONDATE=10.06.1999>
2. "Меҳр-муҳаббат, нафосат, гўзаллик йили"//Саодат,1999 йил. №5. –Б.3.
3. "Зулфия номидаги давлат мукофоти билан тақдирланган шахслар рўйхати"//Саодат,2000 йил. №3. –Б.1.
4. "Зулфия номидаги давлат мукофоти билан тақдирланган шахслар рўйхати"//Саодат,2001 йил. №2. –Б.1.

5. <https://prep.uz/author/orzigul-hamroyeva-oa>
6. <https://lex.uz/docs/-1686322>
7. “Зулфия номидаги давлат мукофоти билан тақдирланган шахслар рўйхати”//Саодат,2005 йил. №3. –Б.2.
8. <https://daryo.uz/2017/08/31/sharq-taronalari-xi-xalqaro-musiq-festivalining-bosh-sovrini-gran-pri-ozarbayjon-vakiliga-berildi/>
9. “Истиклол ниҳоллари”//Саодат,2007 йил. №3-4. –Б.2.
10. https://www.wikiwand.com/ru/Рахмонова,_Умида_Эркиновна
11. [https://uz.m.wikipedia.org/wiki/O%CA%BBzbekiston_Oliy_Majlisi_Qonunchilik_patalasi_deputatlari_ro%CA%BBuxati_\(2020-2025\)](https://uz.m.wikipedia.org/wiki/O%CA%BBzbekiston_Oliy_Majlisi_Qonunchilik_patalasi_deputatlari_ro%CA%BBuxati_(2020-2025))
12. “Зулфия номидаги давлат мукофоти совриндорлари”//Саодат,2011 йил. №3-4. –Б.2.
13. <https://xs.uz/uz/post/endi-zulfiya-nomidagi-davlat-mukofotini-30-yoshgacha-bolgan-qizlar-olishi-mumkin>
14. “Зулфия номидаги давлат мукофоти совриндорларини кутлаймиз - 2020”//Саодат,2020 йил. №3. –Б.3.
15. <https://kun.uz/uz/news/2021/03/03/zulfiya-mukofoti-sovrindorlari-elon-qilindi>

THE USAGE OF INTERACTIVE METHODS WHILE DEVELOPING READING SKILLS OF YOUNG LEARNERS

Laylo Khaydarova

Bukhara State University, The department of Translation Studies and Language Education

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7236481>

Abstract. *In this article, using interactive methods methods of developing reading ability of young students are discussed.*

Key words: *study, method, innovative technology, ability, development.*

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ ПРИ РАЗВИТИИ НАВЫКОВ ЧТЕНИЯ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Аннотация. *В данной статье с использованием интерактивных методов обсуждаются методы развития читательской способности младших школьников.*

Ключевые слова: *исследование, метод, инновационная технология, способность, развитие.*

INTRODUCTION

There are two main approaches to teaching reading in English:

1. Look and say- teachers often use it as part of vocabulary teaching. So when children learn to say a new word they learn to read it. Using word cards (labeled on real objects or props) we can help children to recognize the word.
2. Phonics (letters used to make sounds) –sky , mask, skates. English spelling is difficult. It is better not to teach the names of letters when we starting to teach reading, as of course some of the letters of the English alphabet no longer match the actual sounds of the language. When we use phonics, we are teaching children the way the letter sounds, not the name of the letter.

Children can “read and do”, so we can give them short written instructions on cards to follow. They can understand the word through pictures, sounds or actions.

Tips for teaching reading:

- focus on meaning;
- word recognition;
- prediction;
- making the connection between familiar sounds and written words or phrases;
- Meaning is the most important element in reading

Always remember just as listening comes before speaking, so reading comes before writing.

READING TASK

The name of the activity: “Which group’s sun is brighter?”

Time required: 15 minutes

Equipments : overhead projector , Power Point slides

Materials :Two big circles , sunrays, coloured pencils or markers, sheets of paper , pictures of symbols, handout for guessing the title of the lesson, a poster , pupils’ worksheet , instruction for teachers

Interaction : individual , group work and plenary

Objectives:

- a) educational : to enable PP to talk about their family members and to practice the usage of the construction “This is”;
- b) developing: to give them an opportunity to choose the best symbol for their mothers and improve their intensive reading , listening and speaking skills.

Outcomes:

By the end of the lesson pupils will:

- be able to talk about their family members and to practice the usage of the construction “This is ”;
- have an opportunity to choose a symbol for their mothers and improve their intensive reading, listening and speaking skills.

At the beginning of the lesson teacher will show a handout with different pictures. Pupils should think logically and guess what word is hidden there. In this way they can find out the name of the lesson.

F

A

M

I

L

Y

PRE-READING ACTIVITY

Teacher will pre-teach new words (This is , family , mother, father , sister, brother, hand in hand) using fingers of the hand. Explain them that:

The thumb is for “Father”

The index finger is for “Mother”

The ring finger is for “Sister”

The little finger is for “Brother”

Teacher wears a glove in her left hand , draws faces and then showing each finger introduces family members. If we present new words with action pupils can memorize them more quickly.

WHILE – READING ACTIVITY

Teacher will present the poem “My family” using rebus pictures. Rebus pictures will help them to memorize the names of family members. Unfamiliar words are shown by pictures and it will be easy for young learners to understand the meaning of the new word. This is my

This is my

This is my

This is my

Mother , Father
Sister , Brother

With one another

POST - READING ACTIVITY

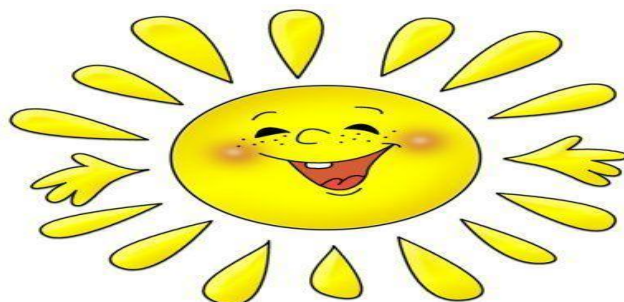
To consolidate the names of family members and the construction “This is ” teacher will organize and play an activity “Which groups’ sun is brighter?”.

Instructions:

1. Divide the class into two groups by coloured geometrical shapes.
2. Give a sunray() for each member of the group. That means that each pupil is stand for one word. There are eight sunrays .
3. Tell them that they should put the sunrays (words) in order and form the sun (a sentence).
4. If they put a sunray (picture describing a word) in a wrong place, they will lose a sunray (a point).
5. The group which has more sunrays will become the winner and their SUN will shine brightly .

Procedure:

Teacher sticks two big circles on the blackboard. Members of each group comes to the blackboard and sticks the first sunray (This); If any member sticks another word the group will lose a point. And in this way pupils one by one (is, my, mother. This , is , my , father) should stick the sunrays and form the shape of the sun. The group which has more sunrays will become the winner and their SUN will shine brightly.

Playing this activity pupils will be able to improve their intensive reading , speaking and listening skills. These activity is useful for all kinds of learners: visual , auditory, tactile and kinaesthetic.

This activity is suitable for young learners and good for pupils of the primary and secondary (5th -6th forms) education level.

We created this activity according to our work experience. We hope that the learners will be interested in this activity and like it very much and ask to play it again. This activity can be organized for practising the vocabulary and grammar rules of nearly all units and it will be very

effective because PP will be able to memorize words and rules through reading the poem (with rebus pictures) and playing the game .

If this activity does not work well we can offer another one.

The name of the activity is “Symbols” . We know that all pupils like drawing. That’s why we can organize a game for improving their reading and drawing skills.

Step 1: Distribute circles like the head of a woman. Pupils should draw eyes, a nose and a mouth of their mothers.

CONCLUSION

According to their drawing we can find out about characteristic features of their mothers.

If they draw a happy face , it means they love their mothers.

Step 2: Then teacher presents a handout with different pictures (the sun , the moon and stars, a flower and a rainbow). Pupils should choose a symbol for their mothers and explain the reason. (If this task is difficult for them they can use L1 to express their ideas).

REFERENCES

1. N. F., K. (2021). COGNITIVE APPROACH TO TEACHING TRANSLATION. Interdisciplinary Conference of Young Scholars in Social Sciences, 42–44.
2. Kosimova, N. F. (2016). On the Pragmatic Unity of Fiction. European Journal of Literature and Linguistics. Austria, Vienna, 42-46.
3. Xaydarova, L. (2022). INGLIZ TILI FANIDAN O ‘QUVCHILARNING BILIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA VA BO’SH VAQTLARINI MAZMUNLI O’TKAZISHDA “VIRTUAL CULTURAL EXCHANGE PROGRAMME” XALQARO LOYIHASINING AHAMIYATI. Scientific progress, 3(4), 248-250.
4. Khaydarova, L. (2022). MAIN APPROACHES TO COMMUNICATIVE LANGUAGE TEACHING. MODELS AND METHODS FOR INCREASING THE EFFICIENCY OF INNOVATIVE RESEARCH, 11(1), 257-261.
5. Khaydarova, L. (2022). Classroom Activities that Best Facilitate Learning. European Multidisciplinary Journal of Modern Science, 6, 377–380.
6. Xaydarova, L. (2022). «GLOBAL VALUE OF HEALTH AND ITS PRACTICAL IMPLEMENTATION IN THE FORM OF ACTUAL DAILY PRACTICES. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.Uz), 8(8).
7. Xaydarova, L. (2022). How to motivate young learners to read stories and fairy-tales. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.Uz), 8(8).
8. Xaydarova, L. (2022). THE IMPORTANCE OF THE USAGE OF INTERACTIVE METHODS WHILE DEVELOPING READING SKILLS OF YOUNG LEARNERS. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.Uz), 8(8).
9. Haydarova, N. (2021). Badiiy diskursda inson fiziologiyasi bilan bog`liq til birliklarining lingvomadaniy tahlili. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.Uz), 6(6)
10. Haydarova, N. (2020). INGLIZ VA O’ZBEK TILLARIDAGI ANTISEMIK MUNOSABATDA BO’LGAN TIBBIY FRAZEOLOGIZMLARNING LINGVOKULTUROLOGIK XUSUSIYATLARI. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz), 1(1).
11. S.A. Imamkulova. (2022). Lexical Means of Intensification in the Story of Edgard Allan Poe. Eurasian Research Bulletin, 8, 28–30.

12. Tuyboeva , S. (2022). LINGUISTIC ANALYSIS OF SIMPLE SENTENCE CONSTRUCTION IN UZBEK AND FRENCH . Eurasian Journal of Academic Research, 2(3), 184–187
13. Mehmonova, Y. (2022). LEXICO- GRAMMATICAL RESOURCES OF FUNCTIONAL EQUIVALENCE IN THE TRANSLATION OF TEXTS FROM ENGLISH INTO UZBEK. Eurasian Journal of Academic Research, 2(2), 349–353.
14. Ruzieva, N. (2022). НЕГАТИВНЫЕ СТРАТЕГИИ ВЕЖЛИВОСТИ НА АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.Uz), 8(8)
15. Nargiza Savrievna Zokirova. (2022). THE FUNCTION OF COGNITIVE DOMINANTS IN THE TRANSLATOR’S DISCOURSE. Conferencea, 96–99.
16. Rabiyeva, M. . (2022). THE PROBLEM OF EQUIVALENCE OF EUPHEMISMS. Eurasian Journal of Academic Research, 2(2), 354–358.

UCHINCHI SINIF O'QUVCHILARIGA YUZ ICHIDA QO'SHISH VA AYIRISHNI OG'ZAKI USULLARINI SHAKLLANTIRISH

Asadov N.R

JDPU dotsenti

Islomova U.F

Tursunboyeva S.A

JDPU magistrantlari

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7236533>

Annotatsiya. Ushbu maqolada mamlakatimizda ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan islohotlardan biri bo'lgan kadrlar tayyorlash milliy dasturi asosida ishlab chiqilgan yangi avlod darsliklarida "Yuz ichida qo'shish va ayirishni o'rganish metodikasi" bo'yicha berilgan metodlar va ularning afzalliklari haqida fikr yuritiladi. Jumladan 3-sinf darsligida aks ettirilgan misollar, ularni o'rganish va o'rgatish metodikasi, mavzuni mustahkamlash uchun foydalanish mumkin bo'lgan metodlar haqida to'xtalib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Kadrlar tayyorlash milliy dasturi, kompetensiya, qo'shish, ayirish, yig'indi, og'zaki hisoblash, metod, metodika, bilim, ko'nikma, malaka, ta'lim, AKT, zamonaviy pedagogic texnologiyalar, yangi avlod darsliklari, kreativ fikrlash, axborotni tahlil qilish.

ФОРМИРОВАНИЕ УСТНЫХ ПРИЕМОВ СКЛАДЫВАНИЯ И ВЫЧИТАНИЯ У УЧАЩИХСЯ ТРЕТЬЕГО КЛАССА

Аннотация. В данной статье освещаются методы по методике изучения сложения и вычитания в пределах сто и их преимущества, представленных в учебниках нового поколения, разработанных на основе Национальной программы подготовки кадров, осуществляемой в нашей стране как один из важных образовательных реформ, а также методы, используемые для закрепления темы по изучению задач, представленных в учебнике 3 класса.

Ключевые слова: Национальная программа подготовки кадров, компетенция, сложение, вычитание, сумма, вычисление устно, метод, методика, знание, навык, умение, образование, ИКТ, современные педагогические технологии, учебники нового поколения, креативное мышление, анализ информации.

FORMING THE ORAL METHODS OF ADDITION AND SUBTRACTION WITHIN THE THIRD CLASS STUDENTS

Abstract. This article highlights the methods for studying addition and subtraction within one hundred and their advantages presented in new generation textbooks developed on the basis of the National Training Program implemented in our country as one of the important educational reforms, as well as the methods used to consolidate the topic for studying the tasks presented in the 3rd grade textbook.

Keywords: National training program, of personnel competence, addition, subtraction, sum, verbal calculation, method, methodology, knowledge, skill, ability, education, ICT, modern pedagogical technologies, new generation textbooks, creative thinking, information analysis.

“Matematika hamma fanlarga asos. Bu fanni yaxshi bilgan bola aqlli, keng tafakkurli bo'lib o'sadi, istalgan sohada muvaffaqiyatli ishlab ketadi”.

SH.M.Mirziyoyev

KIRISH

Ta'lim bu, har qanday vaqtda, har qanday zamonda va jamiyatda eng muhim soha hisoblanadi. Mamlakatimizda ham barcha sohada yangilanish va rivojlanish davom etmoqda. Yangi O'zbekistonimizda ta'lim sohasida yangicha va o'zgacha yondashish jarayonlari sodir bo'lmoqda. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi va yangi avlod darsliklari fikrimizning yaqqol misoli bo'la oladi. Kadrlar tayyorlash milliy dasturining asosiy maqsadlari quyidagilar hisoblanadi:

- Ilg'or tajribaga ega bo'lgan milliy va xorijiy ekspertlarni ta'lim mazmunini takomillashtirishga jalb etish;
- Ilg'or xorijiy tajribalar, xalqaro baholash dasturi talablari va spiralsimon o'qitish metodologiyasi asosida XXI asr ko'nikmalarini rivojlantirish ;
- XXI asr ko'nikmalariga ega raqobatbardosh vatanparvar, kreativ shaxsni tarbiyalaymiz.

Kadrlar tayyorlash milliy dasturini amalga to'liq joriy etish bosqichlari quyidagicha:

- ✓ 2021/2022 o'quv yilidan boshlab 1-, 2-sinflarda;
- ✓ 2022/2023 o'quv yilidan boshlab 3-, 4- va 10-sinflarda;
- ✓ 2023/2024 o'quv yilidan boshlab 5-, 6- va 11-sinflarda;
- ✓ 2024/2025 o'quv yilidan boshlab 7-, 8- va 9-sinflarda joriy qilinadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 7-maydagi "Matematika sohasidagi ta'lim sifatini oshirish va ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF – 4708 - sonli Farmoni, 2019-yil 9-iyuldagi "Matematika ta'limi va fanlarini yanada rivojlantirishni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasining V.I.Romanovskiy nomidagi matematika instituti faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4387-son Qarori"ga asoslangan holda, hamda kadrlar tayyorlash milliy dasturining maqsad va vazifalaridan kelib chiqqan holda boshlang'ich matematika dasrligi mazmuni va tuzilishiga yangiliklar kiritildi.

Kadrlar tayyorlash milliy dasturi asosida yaratilgan boshlang'ich sinflar matematika fanining amaldagi darsliklaridan farqli jihatlari va maqsadi:

- matematika fanini sodda va qiziqarli tilda tushintirish maqsadida fanning dasturi to'liq qayta ko'rib chiqildi;
- O'quvchilarda kundalik faoliyatda qo'llash, fanlarni o'rganish va ta'lim olishni davom ettirish uchun zarur bo'lgan matematik bilim va ko'nikmalar tizimini shakllantirish va rivojlantirish;
- jadal taraqqiy etayotgan jamiyatda muvaffaqiyatli faoliyat yurita oladigan, aniq va ravshan, tanqidiy hamda mantiqiy fikrlay oladigan shaxsni shakllantirish;
- milliy, ma'naviy va madaniy merosni qadrlash, tabiiy-moddiy resurslardan oqilona foydalanish va asrab-avaylash, matematik madaniyatni umumbashariy madaniyatning tarkibiy qismi sifatida tarbiyalashdan iborat.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Umumiy o'rta ta'limning kadrlar tayyorlash milliy dasturi o'quvchilarning olgan bilimlarini hayotda, amaliyotda qo'llay olish ko'nikmalarini rivojlantirishga yo'naltirilganligi inobatga olinganligini 3-sinf matematika darsligidagi yangiliklardan ham bilish mumkin. Birgina "Yuz ichida qo'shish va ayirish" mavzusida sonlarni qo'shish va ayirish mavzusida o'rganish va o'rgatish metodikasiga yangicha yondashilgan. Amaldagi 3-sinf darsligida o'quvchilarga yuz ichida qo'shish va ayirish ustun shaklida yozma hisoblash ko'proq o'rgatilar edi va o'quvchilar ham hisob ishlarini ustun shaklida yozma bajarar edi. Bu usul xona birliklarini qo'shish va ayirishda amallar ketma-ketligi birliklardan boshlanishi, o'nlikdan oshib qo'shilganda va o'nlikka yetmay ayrilganda o'quvchilarda adashish yoki unutish hollari kuzatilar edi. Bu esa o'z navbatida natija xato bo'lishiga sabab bo'lar edi. Kadrlar tayyorlash milliy dasturida 3-sinf matematika darsligida I bob, ya'ni "Raqamlash" bobi arifmetik amallardan ajratilgan holda o'rgatiladi. Bu ham o'quvchiga og'zaki hisoblashni hayotda qanday hisoblasak, xuddi shunday og'zaki hisoblash usulda o'rgatiladi va bu o'rganish olingan bilimlarni kundalik hayotda qo'llay olish imkonini beradi.

Masalan:

$$\begin{array}{r} + 350 \\ + 285 \\ \hline \end{array}$$

Bunda o'quvchi yig'indini hisoblashda birliklardan qo'shishni boshlaydi. Birliklar birliklarga qo'shiladi: $0 + 5 = 5$, o'nliklar o'nliklarga qo'shiladi: $5 + 8 = 13$. O'nliklar xonasiga 3 yoziladi, 1 xotirada (dilda) saqlab keyingi yuzlar xonasiga qo'shib hisoblanadi. Keyingi yuzlar xonasida: $3 + 2 = 5$, 1 xotiradagi bilan 6 bo'ladi. Ya'ni natija: $350 + 285 = 635$. Shu o'rinda o'quvchida xonadan o'tish jarayonida yoddan chiqish, unutish holatlari kuzatiladi va natijada yig'indi xato bo'ladi. Milliy o'quv dasturida esa o'quvchilar hayotda, kundalik turmushda qanday hisoblasak, xuddi shunday hisoblash metodikasi ilgari surilgan. Yuqoridagi misolni yangi 3-sinf darsligida berilgan metodika bo'yicha amalga oshiramiz:

$$350 + 285 =$$

Dastlab o'quvchi tasavvurida qo'shiluvchilarni xona birliklariga ajratib oladi va yig'indini hisoblashni yuzliklar xonasidan boshlaydi:

$$300 + 200 = 500$$

$$50 + 80 = 130$$

$$0 + 5 = 5$$

Tasavvurida yuzlik, o'nlik va birliklarni yaxlitlab, yig'indini hisoblaydi, ya'ni:

$$500 + 130 + 5 =$$

Bu jarayonda 500 va 130 sonlarini qo'shib, keyin 5 ni qo'shadi:

$$(500 + 130) + 5 = 630 + 5 = 635$$

Endi ayirish amalini ko'rib chiqamiz. Dastlab amaldagi darslikdagi ustun shaklida yozma ayirishni, keyin esa yangi darslik bo'yicha ayirmani topamiz.

Masalan:

$$\begin{array}{r} 725 \\ - 82 \\ \hline \end{array}$$

Ustun shaklida ayrilganda ham xuddi qo'shish amali kabi yana ayirmani hisoblashni birliklar, o'nliklar va yuzliklar ketma-ketligida bajaramiz va dastlab birliklardan boshlanadi.

Birliklar xonasida kamayuvchi - 5, ayiruvchi - 2, ya'ni $5 - 2 = 3$; O'nliklar xonasida kamayuvchi - 2, ayiruvchi - 8. Bu jarayonda o'nliklar xonasida yetmayapti. Endi yuzlar xonasidan qarz olinadi va o'nlar xonasidagi 2 ni tasavvurda qo'shib, 12 dan 8 ni ayiramiz, ya'ni $12 - 8 = 4$. Yuzlar xonasidagi kamayuvchidan 1 ta qarz olganimiz hisobiga tasavvurda 7 dan 1 ni ayirib, 6 qolganligini o'quvchi yuzlar xonasiga yozadi. Ayirma quyidagicha chiqadi: $725 - 82 = 643$.

Xuddi shu misolni yangi avlod darsligida berilgan og'zaki hisoblash metodikasi bo'yicha amalga oshiramiz.

$$725 - 82 =$$

Dastlab o'quvchi tasavvurda xona birliklariga ajratadi:

$$700 + 20 + 5$$

$$80 + 2$$

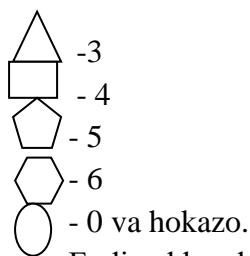
Tasavvurda 700 dan 100 ni kamaytirib, yuzlar xonasida 600, keyingi o'nlar xonasidagi 20 ga qo'shib, 80 ni ayiradi 40, birlar xonasidagi 5 va 2 ni ayirib 3 ni hosil qiladi va natija: 643.

NATIJALAR

Milliy o'quv dasturi asosida amaliyotga tadbiiq etilayotgan yangi 3-sinf matematika darsligidagi "Yuz ichida qo'shish va ayirish"ning og'zaki usuli o'quvchining hisoblash malakalarini rivojlantiradi hamda hisoblash darajasini avtomatizm darajasiga chiqaradi. O'quvchi kundalik hayotda, do'konda, oila davrasida yoki dars jarayonlarida va boshqa holatlarda hech kimga suyanmagan holda mustaqil o'z tasavvurida hisob ishlarini amalga oshiradi. Yozma hisoblash imkoniyati o'quvchida har doim ham bo'lavermaydi. Shu bilan birgalikda o'quvchida o'ziga ishonch bilan mustaqil hisob-kitob ishlarini amalga oshirish imkoniyati bo'ladi. Yangilishish yoki adashish holatlari kuzatilmaydi. Chunki inson hayotda ko'proq og'zaki, tasavvurda hisob ishlarini bajaramiz. Ayniqsa, yuz ichidagi sonlarni qo'shish va ayirishda yozma ustun shaklida hisoblash o'quvchining hisoblash malakalarining rivojlanishiga to'sqinlik qiladi va o'quvchi hisoblash jarayonida qog'oz va qalamga suyanib qoladi. Vaholanki yuz ichida qo'shish va ayirish amalini o'quvchi qog'oz va qalamsiz og'zaki hisoblay oladi.

Milliy o'quv dasturi asosida yaratilgan darslikdagi "Yuz ichida qo'shish va ayirish" mavzusi o'rgatilish jarayonida o'quvchilar individual xususiyatlarini rivolantirgan holda mustaqil ta'lim olish, darslikdagi mavzular integratsiyasini inobatga olgan holda o'quvchida kreativlikni shakllantirish hamda ongli ravishda hisob ishlarini amalga oshirishga yo'naltirilgan

holda shakllar orqali raqamlar hosil qilish va hisoblashga oid misollar tuzib, tarqatma sifatida topshiriqlar berish mumkin. Bunda shakllar quyidagi sonlarni ifodalashi o'quvchilarga tushuntiriladi:

Endi ushbu shakllardan raqamlar hosil qilamiz va buni o'quvchilar bilan mustahkamlash uchun o'zlariga bir nechta bir, ikki, uch xonali raqamlar hosil qilish topshirig'ini beramiz:

$$35 - \triangle \quad \pentagon$$

$$54 - \quad \pentagon \quad \square$$

$$643 - \quad \hexagon \quad \square \quad \triangle$$

$$36 - \quad \triangle \quad \hexagon$$

O'quvchiga mustaqil shakllardan raqamlar hosil qilish ko'nikmasini rivojlantirgandan so'ng, turli shakl ko'rinishidagi misollar beriladi.

Masalan:

$$\triangle \triangle \circ + \triangle \circ \triangle = 633$$

$$\hexagon \hexagon \circ - \hexagon \triangle \circ = 30$$

$$\pentagon \square \square + \square \pentagon = 589$$

Shakllar orqali o'quvchilarga qo'shishga oid misollar yozilgan tarqatmalar va topshiriqlar berishning afzalliklari:

- Matematika fanida mavzulararo integratsiya kuzatiladi;
- O'quvchilarda shakllar va ularning tomonlari, burchaklari haqidagi bilimlari mustahkamlanadi;
- O'quvchilarning individual xususiyatlari rivojlanadi;
- O'quvchilarda axborotni tahlil qilish va xulosa chiqarish ko'nikmalari rivojlantiriladi;
- O'quvchilarda mantiqiy fikrlash ko'nikmalari rivojlantiriladi;
- O'quvchilarda yuz ichida qo'shish va ayirish haqidagi bilimlari rivojlantiriladi;
- O'quvchi diqati va xotirasi mustahkamlanadi.

XULOSA

Bugungi ta'lim tizimi jahondagi ta'lim eng rivojlangan (Finlandiya, Singapur, Angliya va h.k.) davlatlar tajribasi o'rganilgan holda xalqaro ekspertlar bilan hamkorlikda ishlab chiqilgan yangi avlod darsliklaridan foydalangan holda jahondagi boshqa o'quvchi-yoshlar bilan raqobatlasha oladigan, kuchli, bilimli, salohiyatli, raqobatbardosh avlodni tarbiyalash va ta'lim berishni maqsad qilgan. Shu maqsaddan kelib chiqqan holda har bir yosh avlod olingan bilimni qayerda, qachon va qanday foydalanishni anglab, anglamay egallash emas, balki har bir o'rgangan bilimni amaliyotda, kundalik hayotda foydalana olishni bilishi, tushunishi va anglashi

zarur. Zero, Milliy o'quv dasturi kompetensiyaga asoslangan bo'lib, kompetensiyaga asoslangan ta'lim keng imkoniyatlar yaratadi:

- o'quvchilarga real hayotda muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalarni yetarli darajada beradi

- o'quvchilar va o'qituvchilar uchun mavjud ta'lim yuklamalarini kamaytirishga qaratilgan

-kreativ fikrlash va amaliy ko'nikmalarini rivojlantirishda ta'lim berish metodologiyasini o'zgartirishga yo'naltirilgan.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev "Yangi O'zbekiston strategiyasi 2022-yil
2. Boshlang'ich ta'lim jurnali 1-son 2022-yil yanvar
3. M.Jumayev. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi. Toshkent-2022
4. 3-sinf Matematika darsligi. Toshkent-2022
5. 3-sinf Matematika o'qituvchi kitobi. Toshkent-2022

TALABALARDA KOGNITIV QOBILIYATNI RIVOJLANTIRISH MASALASI

Malika Jo'rayeva Ikromjon qizi

Nizomiy nomidagi TDPU Pedagogika va psixologiya fakulteti
Pedagogika va psixologiya mutaxassisligi II bosqich magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7238296>

Annotatsiya. Mazkur maqola Oliy ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan talabalarda kognitiv qobiliyatni rivojlantirish masalasiga diqqat qaratadi. Shu jumladan, dunyo olimlarining bu mavzu borasidagi tadqiqotlarini o'rganish natijasida ayrim fikr-mulohazalarni o'quvchiga taqdim qiladi. Maqoladan pedagogika va psixologiya yo'nalishida ta'lim beruvchi Mutaxassislar va bu sohada tahsil olayotgan talabalar jamoasi hamda mustaqil izlanuvchilar foydalanishlari mumkin.

Kalit so'z va iboralar: ta'lim oluvchi, talaba, kognitiv qobiliyat, kognitiv rivojlanish, ta'lim tizimi, mantiqiy fikrlash, tanqidiy fikrlash, Piaget.

ПРОБЛЕМА РАЗВИТИЯ ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ СТУДЕНТОВ

Аннотация. Данная статья посвящена проблеме развития познавательных способностей у студентов, обучающихся в высших учебных заведениях. Помимо прочего, она предоставляет читателю некоторые мнения в результате изучения исследований мировых ученых по этой теме. Статья может быть использована специалистами в области педагогики и психологии, студентами, обучающимися в данной области, и независимыми исследователями.

Ключевые слова и фразы: учащийся, студент, познавательная способность, познавательное развитие, образовательная система, логическое мышление, критическое мышление, Пиажет.

THE PROBLEM OF COGNITIVE ABILITY DEVELOPMENT IN STUDENTS

Abstract. This article focuses on the issue of cognitive ability development in students studying in higher education institutions. Among other things, it provides the reader with some opinions as a result of studying the researches of world scientists on this topic. The article can be used by specialists in the field of pedagogy and psychology, students studying in this field, and independent researchers.

Key words and phrases: learner, student, cognitive ability, cognitive development, educational system, logical thinking, critical thinking, Piaget.

KIRISH

Bugungi kunda ta'lim tizimining asosiy maqsadi ta'lim oluvchilar (talabalar, o'quvchilar)ni fikrlashga o'rgatish ekanligi shubhasiz haqiqatdir. Mantiqiy fikrlash va tanqidiy fikrlash kabi yuqori darajadagi kognitiv qobiliyatlar, maktab va Oliy ta'lim muassasalaridagi akademik yutuqlardan tashqari, kundalik hayotning asosiy ko'nikmalaridir. Ta'lim standartlarini yaxshilash uchun kognitiv qobiliyatlarni rivojlantirish tabiati ta'limning barcha tarkibiy qismlarida, masalan, o'quv dasturlarini ishlab chiqish, o'qitish amaliyoti va baholashda tushunilishi kerak. Ammo, afsuski, kognitiv rivojlanish ko'proq o'quv dasturi mavzulari talabalar darajasiga mos keladimi yoki yo'qligini muhokama qilish uchun ishlatiladi. O'qituvchilar o'z kasbiy, amaliy faoliyat jarayonlarida talabalarda yuqori darajadagi kognitiv qobiliyatlarni rivojlantirishga yordam beradigan o'qitish bilan shug'ullanmaydilar. O'qituvchilar

o'zlarining o'qitish amaliyotlari o'quvchi va talabalarning kognitiv qobiliyatini rivojlantirishga hissa qo'shadimi yoki yo'qligini bazida nazardan chetda qoldirish holatlari ham uchrab turadi.

TADQIQOT MATERIALLARI VA METODOLOGIYASI

Kognitiv rivojlanish talabning tushunchalarni tushunishi, tanqidiy fikrlash va mantiqiy fikr yuritish qobiliyatini anglatadi. Til kognitiv rivojlanishni rag'batlantirsa, tilning murakkabligi kognitiv qobiliyatlarga ta'sir qiladi. Tilni qo'llashda boshqalar bilan muloqot qilish qobiliyati o'quvchi yoki talabalarning kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Tildan boshqa yana shuni aytib o'tish lozimki, fan rivojlanish tarixiga nazar tashlansa, baholash ta'limning asosiy tarkibiy qismi ekaniga guvoh bo'lish mumkin. Baholash qancha ta'lim maqsadlariga erishilganligi haqidagi ma'lumotlarni taqdim etishdan tashqari ko'plab funksiyalarga ham ega sanaladi. Ulardan biri baholash talabalarning ta'lim strategiyalari va kognitiv rivojlanishiga ta'sir qilishidir. Misol uchun, agar o'qituvchi auditoriyada o'rganilgan mavzuni o'tkazishni talab qiladigan savollarni bermasa, u talabalarning chuqur o'rganish strategiyalari va yuqori darajadagi kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirishga to'sqinlik qilishi mumkin. Bu borada olib borilgan tadqiqotlarning natijalari shuni ko'rsatadiki, o'qituvchilar odatda o'zlari so'ragan savollar bilan qaysi kognitiv qobiliyatni baholayotganliklarini bilishmaydi, bu esa o'quvchilarda past darajadagi kognitiv qobiliyatlarni chuqurlashtirilishiga sabab bo'lib qoladi.

Ta'lim sohasida ta'lim oluvchining kognitiv rivojlanishida ta'lim beruvchi muhim rol o'ynaydi. Ko'pgina ta'lim beruvchi jamoa vakillari oddiy yoki tez-tez ishlatiladigan tushunchalarni yetkazish uchun tildan foydalanishlari mumkin. Biroq, malakali ta'lim beruvchi nafaqat kognitiv rivojlanish kontsepsiyasini tushunishi kerak, balki u yangi, mavhum yoki qiyin tushunchalarni yetkazish uchun tildan foydalanish kabi murakkab vazifani ham bajara olishi darkor.

TADQIQOT NATIJALARI

Talabalarda kognitiv qobiliyatni rivojlantirish bo'yicha jahonning ko'pgina mamlakatlarida ko'p olim-u tadqiqotchilar tomonidan izlanishlar olib borilgan, tadqiqotlar o'tkazilgan. Hamda talabalarda kognitiv rivojlanish bo'yicha turlicha standartlardan foydalanilgan. Quyida shu bo'yicha fikr-mulohaza bildirish joiz deb topildi.

Talabalarning kognitiv qobiliyatini rivojlantirishda turlicha yondashuvlarga murojaat etish faqatgina ijobiy samara yo'lida xizmat qiladi.

Kognitiv rivojlanishga ijobiy ta'sir etuvchi shunday yondashuvlardan biri sifatida *Piaget* yondashuvni misol qilish mumkin. Ushbu yondashuv kognitiv rivojlanish uchun til rivojlanishidan mustaqil deya taxmin qilinadi.

Bundan tashqari axborot tovush, vizual ma'lumot, nutq va teginishni idrok etish orqali kognitiv rivojlanishni rag'batlantirmoqlik uchun ongga tashrif buyuradi.

Madaniy muhit bilimga ta'sirini o'tkazadi, inson bilgan narsalarni, nima muhimligini, yangi vazifalarga qanday yondashish lozimligini, qanday munosabatda bo'lish zarurligini ham aniqlashga yordam beradi.

Ijtimoiylashtirish kognitiv rivojlanishning muhim jihati hisoblanadi.

Kognitiv rivojlanishda o'yin ham muhim rol o'ynaydi.

Matnni fazoviy tartibga solish talabaga matnni kognitiv jihatdan tartibga solishga ko'mak beradi. Kognitiv tashkilot talabalarga tushunchalarni saqlash va eslab qolishga yordam ko'rsatadi. Talabalarga takrorlashni ta'minlash ularga naqshlarni, parallelliklarni, taqqoslashlarni

va o'xshashliklarni ko'rish imkonini beradi, bularning barchasi ularga o'rganishga yordam beradi.

Kognitiv rivojlanish nuqtai nazaridan, talabalar o'zlari o'ylayotgan narsalar va ular olgan yangi ma'lumotlar o'rtasida ziddiyat mavjud bo'lganda o'rganadilar. Ko'pincha bu talabani yangi ma'lumotlarga asoslangan kognitiv sxemani moslashtirishga yoki o'zgartirishga olib keladi. *Kognitiv sxema* - bu ma'lumotni tartibga soluvchi, tajribani anglatuvchi kognitiv tuzilma demakdir. Talabalar turli sohalarida sxemalarni ishlab chiqadilar: vosita, til, fikrlash, ijtimoiy va boshqalar. Talabalar dunyo va tajribalarni oldingi tajribalar asosida ishlab chiqilgan kognitiv sxemalari nuqtai nazaridan izohlaydilar.

MUHOKAMA

Talabalarda kognitiv qobiliyatni rivojlantirish masalasi hamisha ta'lim tizimi uchun ahamiyatlidir, Shu boisdan ham kognitiv rivojlanish bo'yicha Tadqiqotlar Neyron tasvirlash va genetikadagi yangi texnologiyalardan-da katta foyda keltirishi mumkin. Dunyo olimlarining olib borgan Turli tadqiqotlari jarayonlarida foydalangan har xil usullar ta'lim uchun juda muhim bo'lgan miya rivojlanishi va ta'lim oluvchi rivojlanishi ortasidagi aloqalarni ochib berishga xizmat qiladi.

XULOSA

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, kognitiv rivojlanish tanqidiy fikrlash, mantiqiy fikrlash va muammolarni hal qilishga ta'sir qiluvchi intellekt va aqliy funksiyalarning kamolotini ifodalaydi. Piaget, Vygotskiy va Kolberg kabi jahon tanigan olimlar nafaqat ta'lim oluvchilar ahli uchun, balki insonning kognitiv rivojlanishini psixologik o'rganishga katta tadqiqot va tushunishga hissa qo'shdilar. Xatti-harakatlarni tushunish, fikrlashni tashkil etish, o'z tajribalari orqali voqelikni anglash, kognitiv rivojlanishga madaniy ta'sirlar, psixologning fikrlash jarayonlarini o'zgartirish bo'yicha ko'rsatmalari, kognitiv rivojlanishdagi ijtimoiy o'zaro ta'sir, axloqiy rivojlanish jarayonlari va axloqiy realizm ularning ta'siri ostida bo'lgan ba'zi yo'nalishlar sirasidan deya e'tirof etiladi.

REFERENCES

1. Arsalidou, M. & Pascual-Leone, J. (2016). *Constructivist developmental theory is needed in developmental neuroscience*. NPJ, Science of Learning (2016) 1, 16016; doi:10.1038/npjscilearn.2016.16; published online 14 December 2016.
2. Kohlberg, L., (1927-1987). *The Child as a Moral Philosopher*. The Grand Theories. (pg. 21-27).
3. Sophian, C. (1997). Beyond competence: The significance of performance for conceptual development. *Cognitive Development*, 12, 281–303.
4. Tappan, M. (1998). Moral Education in the Zone of Proximal Development.
5. Wason, P. (1983). Realism and rationality in the selection task. In J. St. B. Evans (Ed.), *Thinking and reasoning: Psychological approaches* (pp. 44–75). London: Routledge & Kegan Paul.
6. Zimmerman, C. (2000). The development of scientific reasoning skills. *Developmental Review*, 20, 99–149.

ИНТЕГРАТИВНЫЙ ПОДХОД К ФОРМИРОВАНИЮ АРТ-ТЕХНОЛОГИЧЕСКИХ УМЕНИЙ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Куттибекова Гулжан Тулепбаевна

Джизакского ГПУ

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7238316>

Аннотация. В статье раскрывается содержание модели воздействия технологий артпедагогике и арттерапии на результативность эстетического воспитания и художественно-творческого развития младших школьников.

Ключевые слова: изобразительное искусство, работа красоты, эстетика, профессия, уважение к родителям, эстетическое воспитание, эстетический взгляд, эстетическое сознание, эстетический вид.

INTEGRATIVE APPROACH TO THE FORMATION OF ART-TECHNOLOGICAL SKILLS OF JUNIOR SCHOOLCHILDREN

Abstract. This article illustrates the contents of the model influence on technology teachers and therapy on result of the aesthetic education and artistic-creative development of younger schoolchildren.

Key words: art, beauty, upbringing, aesthetic manner(style), profession and mastery, knowledge, aesthetic care, aesthetic education, aesthetic word outlook, aesthetic amazement.

ВВЕДЕНИЕ

В нашем исследовании интегративный подход мы рассматриваем как методологическое средство достижения образовательных целей. Комплексное изучение научно-педагогических исследований по интересующей нас проблеме и рассмотрение интегративного подхода (Н.С.Антонов, Л.А.Артемьева, С.Ш.Байзахова, С.К.Еримбетова, М.И.Махмутов, И.И.Рахимжанова, Х.Сантулов, В.Я.Шевченко и др.) в качестве содержательной основы процесса формирования технологических умений младших школьников показало нижеследующее.

Основанием для выбора интегративного подхода (от латинского integration – восполнение, восстановление) как объединения, суммации определенных процессов, видов деятельности в качестве условия формирования арт-технологических умений младших школьников послужили идеи интегративной природы самого человека (Ю.Г.Волков, В.П.Зинченко, Е.И.Исаев, В.П.Казначеев, М.И.Рожков, П.В.Симонов и др.); теоретические основы интегративного подхода (Н.С.Антонов, Л.А.Артемьева, М.И.Махмутов, Х.Сантулов, В.Я.Шевченко и др.); интегративно-педагогические концепции Р. Винкель, В.И.Загвязинского, М.И.Махмутова, А.Я.Наина, Г.Н.Серикова, О.С.Тюнникова, а также интегративный характер образовательного процесса в начальной школе, направленный на творческую самореализацию личности растущего человека и использование его потенциальных возможностей.

МЕТОД И МЕТОДОЛОГИЯ

Интегративный подход в определении Е.О.Галицких представляет собой «специфический способ достижения целостности, внутреннего единства, ... умение видеть интегративную природу образовательного процесса, ... междисциплинарный способ востребования и использования всех знаний на методическом уровне для решения педагогических проблем»[1]. Сущность интегративного подхода к образованию

И.Э.Алекберова видит как одну из основных составляющих развития личности во взаимодействии субъектов воспитательно-образовательного процесса, направленного на организацию и осуществление поисковой деятельности обучающихся, активное и самостоятельное получение тематической информации и знаний, овладение способами применения полученных данных в условиях междисциплинарного синтеза[2]. А пути реализации интегративного подхода в учебном процессе названный автор видит в решении таких задач как «максимальное раскрытие интеллектуально-когнитивного потенциала личности; создание благоприятных условий для самореализации потенциальных возможностей; развитие способностей к коммуникации, сотрудничеству, эффективному построению сбалансированных межличностных отношений».

РЕЗУЛЬТАТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

Анализ научных источников показал: в основе интегративного подхода к формированию арт-технологических умений школьников начальных классов (рис.1) лежат:

- интеграция целей, содержания, форм и методов обучения;
- интеграция видов учебной деятельности;
- межпредметная, предметная и внутри предметная интеграция комплекса знаний, умений их переноса;
- интеграция качеств и свойств личности младшего школьника, его индивидуальных внешних и внутренних ресурсов;
- ресурсное обеспечение учебно – воспитательного процесса;
- интеграция личностной позиции ученика и смыслообразующих мотивов (мотивационно-ценностное отношение к деятельности);
- целостное развитие личности.

Термин «**art**», согласно специализированным словарным источникам по искусствоведческой терминологии означает «искусство». Употребляется в самых различных значениях и направлениях (арт-педагогика, арт – дизайн, арт – конструирование, арт – проектирование, арт-технологии.

Арт-технологии – способы решения задач или проблем с помощью искусства. Через пластичные (фотография, лепка, резьба), динамические (музыка, литература) и зрелищные (театр, цирк, хореография) виды искусства специалисты предупреждают проблемы и решают сложные задачи. В основе арт-технологий лежит процесс творчества. Арт-технологии используют психологи и педагогики и методики преподавания [3].

Сформированность у младших школьников арт - технологических умений на основе интегративного подхода нам видится в умениях переноса арт – технологических знаний из одного предмета в другой, или их переноса из одной темы в другую. Мы считаем, что это явление становится не только средством овладения арт – технологическими умениями, но служит показателями умственного развития ученика и продуктивности его познавательной деятельности. И поскольку, с одной стороны, этот перенос строится на межпредметном, предметном и внутрипредметном обобщении известного и синтезировании нового, обобщенного знания, то, с другой стороны, он вносит значительный вклад в мыслительную деятельность ученика, а также элементы репродукции и творчества, наглядно проявляющиеся в учебно - познавательной деятельности детей.

ОБСУЖДЕНИЕ

С процессом формирования арт-технологических умений школьников начальных классов мы связываем выполнение различных последовательных актов преобразования предмета труда в продукт труда на основе переноса усвоенного комплекса арт-технологических знаний, создающих основу для организации практических действий. Мы считаем, если в начальной школе рассматривать интеграцию как цель обучения, то можно основное внимание уделять созданию у учащихся целостного представления об окружающем мире. А если рассматривать интеграцию как средство, то речь пойдёт о нахождении общей платформы сближения межпредметных, предметных и внутрипредметных знаний и их переноса в практическую деятельность. Например, можно говорить о

Рис.1 Формирование арт-технологических школьников

Взаимодействию и рабочего инструмента (чертёжные инструменты, ножницы, копировальный резец и т.д.) и предмета труда (его чертежи, схемы, эскизы, развёртки различных деталей и т.д.), выделении и последовательности операций, представляющих собой единую целостную систему, необходимую для производства проектируемого продукта труда и т.д.

Ресурсное обеспечение интегративного подхода помощью УМК на уроках художественного трудового обучения нами реализуется в двух направлениях. В первом случае ресурсное обеспечение предусматривает: непосредственное развитие личности младшего школьника (развитие психических качеств - мышления, воображения, памяти, внимания, речи); эстетического и художественного вкусов; формирование интересов, мотивов и потребностей в практической преобразующей и творческой деятельности; владение элементами технического и художественного мышления соответственно возрастным и индивидуальным особенностям, а также развитие художественных вкусов детей.

Во втором случае речь идёт о формировании обобщенных арт-технологических умений на основе использования комплекса полученных знаний по ручной обработке доступных детям материалов, трансформируемых далее в умения. При этом учитывается специфика арт-технологических умений младших школьников в предметном обучении. Она заключается в том, что такие умения представляют собой определённые действия по созданию образа или представления о выполнении детьми предстоящей преобразовательной деятельности по изготовлению конкретного продукта труда. К таковым относят умения: планировать учебно – познавательную деятельность, прогнозировать и оценивать ее результаты, возможную эффективность. Сюда же входят умения: самостоятельно добывать требуемые знания, выполнять графические работы – эскизы, технические рисунки и чертежи планируемых изделий, умения читать эти чертежи и так далее.

В целях коррекции и развития различных сфер личности рекомендуется использовать комплекс арт-технологий. Перечислим и кратко раскроем особенности каждой из арт-технологий: арт-изо, арт-лепка, арт-песок (sand-art), арт-сказка, арт-театр, арт-музыка, арт-ритм. Технология арт-изо – коррекционно-развивающая технология, опирающаяся на изотерапию, включает использование разнообразных (в том числе нетрадиционных) техник изобразительного искусства.

ВЫВОД

Вместе с тем мы предусматриваем возможность рассмотрения таких умений, полученных в условиях интеграции, в виде промежуточного этапа овладения новым способом действия, основанном на соответствующем правиле (знании) и переносу этого знания в практическое решение конкретных арт – технологических задач. Причём имеем в виду сформированность умения, еще не достигшего уровня навыка.

REFERENCES

1. Галицких Е.О. //Вестник Вятского государственного педуниверситета.1999 №2.
2. Алекберова И. Э.// Интегративный подход в образовании как одна из основных составляющих развития личности//sociosphera.com/.../integrativnyj_podhod_v_obrazovanii_kak_odna_i
3. Арт-технологии: виды, характеристика, способы применения https://studopedia.net/3_44275_art-tehnologii-vidi-harakteristika-sposobi-primeneniya.html
4. Boshlang'ich ta'limda o'quvchilarni kasb tanlashga yo'naltirishning nazariyasi va amaliyoti. G.Kuttibekova, D.Kulboeva T-: O`zbekiston 2020-y

KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILARDA VATANPARVARLIK TUYG'USINI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

N.A.Abdukarimov

dotsent v.b, Jizzax davlat pedagogika universiteti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7238366>

Annotatsiya. Maqolada hozirgi kunda, boshlang'ich ta'lim o'qituvchilari oldida muhim vazifalardan biri vatanparvarlik tuyg'ularini shakllantirish uchun qulay muhit yaratish, o'zini o'zi tarbiyalash, iroda va ishonch tuyg'ularini ular ongida shakllantirish haqida soz boradi. Shuningdek, bugungi ta'lim tizimi oldida turgan kichik maktab yshidagi o'quvchilarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash kabi muhim masalalar talqin qilingan.

Tayanch so'zlar: vatanparvarlik, axloq, vatan tuyg'usi, sodiqlik, insonparvarlik, el-yurt, milliy ana'ana, ota-bobolarimiz, xalq, millatlar, vatan.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЧУВСТВА ПАТРИОТИЗМА У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Аннотация. В статье одна из главных задач, стоящих сегодня перед учителями начального образования, заключается в том, как создать комфортные условия для патриотических чувств, самообразования, формирования силы воли и уверенности в себе. Они также обсудили важность патриотического воспитания младших школьников, стоящих перед современной системой образования.

Ключевые слова: патриотизм, нравственный, чувство родина, искренность, гуманитарный, страна, национальная традиция, предки, народ, нации, родина.

PEDAGOGICAL PRINCIPLES OF FORMING A SENSE OF PATRIOTISM IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Abstract. One of the main tasks facing primary education teachers today is how to create comfortable conditions for patriotic feelings, self-education, the formation of willpower and self-confidence. They also discussed the importance of patriotic education for younger students facing the modern education system.

Key words: patriotism, moral, feeling native land, sincerity, humanitarian, national tradition, ancestor, folk, nations, homeland.

KIRISH

Ma'lumki, xalqning vatanparvarlik tarbiyasi uzoq asrlar davomida shakllangan ajdod-avlodlarning axloqiy, ma'rifiy shakllanishi va kamolotida muhim o'rin egallab kelgan. Vatanparvarlik tuyg'usining inson taqdiridagi ahamiyati shundaki, u doimo o'zining hayotiyligi, ta'sirchanligi, mehr-muruvvatligi bilan Vatanni mustahkamlashga, xalqni birlashtirishga xizmat qiladi. Vatanparvarlik tuyg'usi doimo hayot va inson muammolarini moddiy va ma'naviy jihatdan hal etishda o'z ta'sirchanligini namoyish etadi. Tarbiyaning dolzarb masalalarini yechishda asos bo'lib xizmat qiladi.

Vatanparvarlik tuyg'usi millatning barqarorligini ko'rsatuvchi va o'zbek xalqining qalbidan chiquvchi, mehr va muruvvat madaniyatini ifodalovchi fikrdir.

“Vatan tuyg'usi” kitobida yozilishicha, “vatanparvarlik, umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik, ularni asrab-avaylash bilan birga yangi zamon talablariga mos ravishda takomillashtirib boorish-taraqqiyot mezoni, milliy ravnaq asosi. Bunday ruhiyatdagi odam hech qachon birovga tazyiq qilmaydi, shafqatsizlik va zo'ravonlik kab g'ayriinsoniy illatlarga hamisha nafrat bilan qaraydi. O'z tabiatiga mos ravishda bag'ri keng va muruvvatli bo'ladi”.

TADQIQOT METODI VA METODOLOGIYASI

Darhaqiqat, vatanparvarlik tuyg'usi – insonlarning insonlarga nisbatan mehr-oqibatlilik, saxovatlilik, muruvvatlilik, boshiga og'ir kun tushganda hamdardlik demakdir. Oynisa Musurmonovanning ta'kidlashicha “vatanparvarlik insonning ezgu fikri, ezgu amaliy birligidir.

Insonparvarlik – ona zaminda yashayotgan millatidan, dinidan, ijtimoiy ahvolidan qat’i nazar barcha insonlarga nisbatan g’amxo’rlikdir”.

Pedagogik olimlarimiz to’g’ri ta’kidlashganidek, vatanparvarlik kasbi “Vatanni sevish, u bilan g’ururlanish, ona yurt erishgan muvaffaqiyatlardan quvonish, uning istiqboli uchun qayg’urish kabi his-tuyg’ularda yorqin namoyon bo’ladi” (36;71-b).

“Vatanparvarlik vatanga nisbatan sadoqat bilan xizmat qilish, uni dushmanlardan himoya etish, yurt tinchligini asrash, uning ozozdligi, mustaqilligi, ravnaqi va farovonligi uchun kurash, milliy manfaatlarini himoya qilishda ko’rinadi (35).

Vatanparvarlik - ona zaminga muhabbat, uni sevish, e’zozlash, vatan ravnaqiga har bir fuqaroning o’z hissasini qo’shishga erishishi. Vatanparvarlik-o’zbek xalqining madaniy meroslari, san’at, me’morchilik yodgorliklarini asrab-avaylash, uning tarixi va bugungi kundagi ahamiyatini bilish (30).

Vatanparvarlik - kishining tug’ilib o’shan, kamol topgan joy, zamin, o’lkaga bo’lgan muhabbatini, munosabatlarini ifoda etadigan ijtimoiy va ma’naviy-axloqiy xislatlari, fazilatlaridir.

Vatanparvarlik insonning o’z Vatanga muhabbatini va uni asrashga bo’lgan intilishini anglatadi. Ota-bobolarimiz, ulug’ ajdodlarimiz va allomalarimiz Vatanga muhabbat va sadoqatini ifoda etish borasida ajoyib namunalar ko’rsatganlar. Jumladan, yurtimiz dovrug’ini dunyoga taratgan buyuk ajdodimiz Najmiddin Kubroning jasorati Vatanga fidoyilikning yorqin misoli bo’la oladi. Bu yurtdoshimiz Vatanga mo’g’ullar bosqinidan xabar topib, birinchilardan uning himoyasiga otlanadi.

TADQIQOT NATIJASI

Najmiddin Kubroning xalq orasidagi obro’-e’tiborini nazarda tutib, mo’g’ullar hukmdori unga shaharni tashlab, o’zi ihtiyor qilgan tarafga ketishini taklif etadi. O’z jonini saqlab qolish yo’lida Vatanni dushmanga topshirishni or deb bilgan alloma bsqinchilarga qarshi jangga kiradi va mardlarcha tug’ ko’tarib, lashkarni olg’a chorlab borayotgan holatda halok bo’ladi. U tug’ni shunchalar jon-jahdi bilan ushlagan ediki, bayroqni allomaning qo’lini kesib ajratib olganlar.

“Vatanni sevmok iymondandir”, degan hikmat bejjiz aytilmagan. Demak, insonning o’zi tug’ilib o’sgan joyi, yurti, yor-do’stlari va yaqinlarini bog’lovchi Vatanni sevishi, ardoqlashi iymon ifodasidir. Shunday ekan, Vatanga muhabbat qo’yish, uni ardoqlash, asrash, uning ravnaqi yo’lida kuch-g’ayrat sarflash barchaning farzandlik burchidir.

Shunday ekan, boshlang’ich ta’limda o’quvchilarning vatanparvarlik tuyg’usini shakllantirish ta’lim mazmunini takomillashtirishda muhim o’rin tutadi. Bu jarayonda kichik maktab yoshidagi o’quvchilarning vatanparvarlik, insonparvarlik va axloqiy ko’nikmalari malakalari ma’lum darajada shakllangan bo’ladi.

Sanab o’tilgan bu sifatlarni kichik maktab yoshidagi o’quvchilar ongiga singdirish uchun quyidagi shart-sharoitlarga amal qilish zarur:

-o’quvchilarda vatanparvarlik tuyg’ularini shakllantirishni ijtimoiy hayot sharoitlari bilan bog’lab olib borishh;

-o’quvchilarni ijtimoiy yo’naltirish, ijtimoiy faolligini oshirishga qaratilgan amaliy faoliyatini tashkil etish;

-ijtimoiy onglilik ijtimoiy hayot vaziyatlaridan to’g’ri yo’l topib chiqq olish ma’naviyatlilik, komillik belgisi ekanligini tushuntirish;

-o’quvchilarda vatanparvarlik tuyg’ularini shakllantirish, ijtimoiy faol etib tarbiyalashda boshlang’ich ta’limdagi fanlarning imkoniyatlaridan foydalanish;

-dars va darsdan tashqari jarayonidagi ma’naviy-ma’rifiy tadbirlar, tarbiyaviy ishlar uzviyligini ta’minlash;

-aniq faktlar va dalillarga ega bo’lgan misollar asosida vatanparvarlik tuyg’ularini shakllantirish va h.k.

MUHOKAMA

Ushbu fikrlarning xulosasi o'rnida shuni ta'kidlash mumkinki, demokratik jamiyat qurayotgan bir sharoitda boshlang'ich ta'limda kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning vatanparvarlik tuyg'ularini shakllantirish muhim ahamiyatga ega. Shu munosabat bilan boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning vatanparvarlik tuyg'ularini shakllantirishda ularda ijtimoiy munosabatlarga faol kirishish, o'z-o'zini anglash, milliy qadriyatlarni bilish kabi ko'nikma va malakalarini rivojlantirish muhim sanaladi.

Chunki, rivojlannish boshlang'ich ta'limda o'qitiladigan barcha fanlarning integratsiyalashayotgan, huquqiy demokratik davlat qurishga intilayotgan O'zbekiston Respublikasida ushbu jarayonda faol ishtirok eta oladigan, o'z mustaqil fikriga ega, g'oyaviy jihatdan yetuk o'quvchilarni tarbiyalash ta'lim tizimidagi dolzarb muammolardan sanaladi. Bugungi kunda boshlang'ich ta'limda o'quvchilarni "ommaviy madaniyat", diniy ekstrimizm, g'iyohvand singari salbiy illatlarga nisbatan immunitetni tarkib toptirish, ta'lim sohasida muhim ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarni va tarbiyaviy ishlarni tashkil etish, shu asosda kichik maktab yoshidagi o'quvchilarni vatanparvarlik, vatanparvarlik tuyg'ulariga ega bo'lgan, salbiy illatlarga qarshi faol kurasha oladigan etib tarbiyalash davr talabidir.

Demak, vatanparvarlik tuyg'usi kishilardagi ijobiy xislat bo'lib, Ozod va Obod Vatan, Erkin va farovon hayot qurishdek jarayonning faol ishtirokchisi bo'lishni talab etadi. Shuning bilan birga vatanparvarlik tuyg'usi nafaqat vatanni asrash, uni sevish, balki ijobiy ta'sir etuvchi faoliyati va qahramonlik namunasi hamdir.

Shuni aytish kerakki, boshlang'ich ta'lim o'quvchilarda hayotidagi dastlabki tizimli ravishda ta'lim va tarbiya berish bosqichidir. Chunki, boshlang'ich ta'limda o'quvchilarga ta'lim berish bilan birga ularning ongi, vatanparvarlik tuyg'ularining shakllanishida ham muhim davr hisoblanadi.

Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning vatanparvar, sofdil va adolatli, rahmdil, o'z vatanning jonkuyari, axloqiy fazilatlarini shakllanishi boshlang'ich ta'limdagi egallagan bilimi va tarbiyalanishiga bog'liq. Shunga ko'ra boshlang'ich ta'lim oldida turgan vazifa o'quvchilarga bilim berish bilan birga murakkab tarbiyaviy ishlarni amalga oshirishlari lozim. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarni vatanparvar shaxs bo'lib shakllanishida boshlang'ich ta'lim muhim rol o'ynashi ajralib turadi.

Vatanparvarlikni shakllantirishda o'quvchining faoliyati muhim o'rin tutadi. Ya'ni, o'quvchi o'z faoliyatida tahlil va tafakkur qilishi bilan katta ahamiyatga ega. Demak, vatanparvarlikni shakllantirishda unga mos sharoit yaratuvchi muhit va tarbiyaning roli nihoyatda yuksak.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, hozirgi kunda, boshlang'ich ta'lim o'qituvchilari oldida muhim vazifalardan biri vatanparvarlik tuyg'ularini shakllantirish uchun qulay muhit yaratish, o'zini-o'zi tarbiyalash, iroda va ishonch tuyg'ularini ular ongida shakllantirish bo'lib hisoblanadi. Shundagina bugungi ta'lim tizimi oldida turgan kichik maktab yoshidagi o'quvchilarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash kabi muhim masalalar o'z yechimini topadi. Bunday faoliyatga tayyorlash avvalo boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining zimmasiga katta mas'uliyatlar yuklaydi.

REFERENCES

1. Ochilova B. Milliy-manaviy yuksalishda meros, qadriyatlar va vorislik. - Toshkent: «Istiqlol», 2009.
2. Mahkamov U.I. O'quvchilarning axloqiy madaniyatini shakllantirish muammolari. -T.: "Fan" 1995.
3. Mahkamov U.I. Axloq odob saboqlari. -T.: "Fan" 1994.

4. Mavlonova R.A. O'quvchilarning milliy ma'naviyatini shakllantirishda boshlang'ich ta'limning o'rni.
5. O'rta Osiyoda pedagogik fikr taraqqiyotidan lavhalar. –T.: “Fan” 1996.
6. Boshlang'ich ta'limda o'quvchilarni kasb tanlashga yo'naltirishning nazariyasi va amaliyoti. G.Kuttibekova, D.Kulboeva T-: O`zbekiston 2020-y

ХАЛҚ ОҒЗАКИ ИЖОДИНИНГ ПЕДАГОГИК ЖИХАТДАН ТАДҚИҚИ ХУСУСИДА

Н.М.Охунова

Фарғона давлат университети таянч докторанти

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7238374>

Аннотация. Ушбу мақолада халқ оғзаки ижодининг педагогика, психология, ҳамда методика соҳаларида тадқиқ этилиши ва мазкур соҳаларда олиб борилган изланишларнинг ўзига хос жиҳатлари ҳақида сўз юритилади.

Калим сўзлар: халқ оғзаки ижоди, миллий қадриятлар, эстетика, таълим-тарбия, урф-одат.

ОБ ИССЛЕДОВАНИИ НАРОДНОГО УСТНОГО ТВОРЧЕСТВА С ПЕДАГОГИЧЕСКОГО АСПЕКТА

Аннотация. В данной статье рассматриваются исследования фольклора в областях педагогики, психологии и методологии, а также специфические аспекты исследований, проводимых в этих областях.

Ключевые слова: фольклор, национальные ценности, эстетика, воспитание, традиция.

ON THE RESEARCH OF FOLK'S ORAL CREATION FROM THE PEDAGOGICAL ASPECT

Abstract. This article talks about the research of folklore in the fields of pedagogy, psychology, and methodology, as well as the specific aspects of the research conducted in these fields.

Key words: folklore, national values, aesthetics, education, tradition.

КИРИШ

Эрамиздан аввалги VI асрда яшаб, ижод қилган Аристотел тараққий этган жамиятга ўзининг муносиб ҳиссасини қўшган. У болаларга таълим-тарбия беришнинг аниқ бир тизими бўлиши керак, деб ҳисоблаган. Шунингдек, ҳар доим таълим билан тарбиянинг бир эканлигини таъминлаш масаласига ҳам жиддий эътибор берган ва уни ўз асарларида кенг қўламда ёритган. Бола тарбияси таълим билан бирга олиб борилиши қадимдан қўлланган ва бу ўз самарасини ҳозиргача кўрсатиб келаётганлигини кўришимиз мумкин. Дарҳақиқат бола мактабга келар экан ўқитувчи ўқитиш билан бирга дарсликда кўрсатилган топшириқлар орқали болага бевосита тарбиявий жиҳатларини ҳам амалда тадбиқ этиб кетиши керак бўлади. Бошланғич синф ўқувчиларини қандай ўқитиш ҳақида буюк педагогларнинг ҳам фикрларига таяниб иш кўрсак мақсадга мувофиқ бўлар эди.

Дарҳақиқат, болаларни ўқитишга ва бу орқали халқ оғзаки ижодини ўргатишга бўлган эътибор қадимдан муҳим аҳамиятга эга бўлган ва ҳозирги кунда ҳам ўз долзарблигини йўқотмаганлигини тадқиқотчиларнинг илмий изланишларида ҳам кўришимиз мумкин. Айнан фольклор материалларини ўқитишнинг педагогик-психологик ва методик томондан ўрганилишига доир ишларни ўрганиб чиққанимизда олимларимиз томонидан фольклор материалларини таҳлилларини кўришимиз мумкин. Жумладан: “Халқ оғзаки ижоди асарлари таҳлили орқали ўқувчиларда миллий қадриятларни шакллантириш тамойиллари” номли номзодлик диссертациясида тадқиқотчи томонидан мавзуга оид илмий-педагогик ва халқ оғзаки ижоди асарлари ҳамда муаммонинг

амалиётдаги ҳолатини ўрганиш, халқ оғзаки ижоди асарлари таҳлили орқали ўқувчиларда миллий кадриятларни шакллантириш тамойилларининг назарий-амалий асосларини аниқланган ва халқ оғзаки ижоди асарлари воситасида ўқувчиларда миллий кадриятларни шакллантириш имкониятлари ҳам аниқланган. 5-7-синф адабиёт дарсларида ўқувчиларни миллий кадриятлар, урф-одат ва анъаналар руҳида тарбиялашда халқ оғзаки ижоди намуналарининг муҳим тарбиявий-дидактик восита эканлигини асосланган. Умумий ўрта таълим мактабларида халқ оғзаки ижоди намуналарини ўқитишнинг назарий, педагогик, методик жиҳатларини тавсифлаш ҳамда унинг ишланганлик даражаси аниқланган. Адабиёт дарсларида халқ оғзаки ижоди асарларини интерфаол усуллар асосида ўқитиш тамойилларини белгилаб, ўқувчиларда миллий кадриятлар билан боғлиқ халқ оғзаки ижоди асарларини таҳлил қилишга оид тавсиялар ишлаб чиқиш, халқ оғзаки ижоди асарларини таҳлил қилиш воситасида ўқувчиларда миллий кадриятларни шакллантириш жараёнининг самарадорлик даражасини кўрсатиб берган.

ТАДҚИҚОТ МЕТОДИ ВА МЕТОДОЛОГИЯСИ

“Халқ оғзаки ижоди ижтимоий-фалсафий ва эстетик ғоялар манбаи сифатида” номли номзодлик диссертациясида халқ эстетикасининг асосий манбаларини аниқлаш, уларнинг халқ эстетикаси шаклланишидаги ўзига хос хусусиятларини кўрсатиб берган. Ўзбек халқ эстетикасининг жаҳон эстетик маданияти ривожланишидаги ўрнини кўрсатиш, ўзбек халқ эстетикасининг миллий хусусиятлари ва умуминсоний қийматларини очиш, халқ эстетикасининг шаклланиши халқ турмуши билан узвий боғлиқлиги, уни акс эттиришни исботлаш, халқимиз маънавий маданияти тизимида халқ эстетикасининг ўрни ва аҳамиятини аниқлашга эътибор қаратилган. Халқ эстетикасининг экологик мазмунини очиш, унинг табиат предметлари - сув, ҳаво, тупроқ, ўсимликларга, қушлар, ҳайвонлар оламига эҳтиёткорлик, меҳрибонлик, ғамхурлик билан муносабатда бўлишга ўргатиш воситаси эканлигини кўрсатилган. Тадқиқотчи томонидан Республикамиз фуқароларини миллий мустақиллик, фахр, ғурур руҳида тарбиялашда халқ эстетикасининг имкониятларини ўрганиш, уларни ҳаётга тадбиқ этиш усуллари, шакллари ва йуллари тадқиқ қилинган.

Н.Воҳидованинг “Бошланғич синф ўқувчиларида халқ оғзаки ижоди асосида миллий ғурурни тарбиялаш” номли номзодлик диссертациясида халқ оғзаки ижоди асосида ўқувчиларда миллий ғурурни тарбиялаш мезонларини ишлаб чиқиш, халқ оғзаки ижоди асосида ўқувчиларда миллий ғурурни тарбиялашнинг самарали методларига аҳамият берилган, шунингдек, халқ оғзаки ижоди асосида ўқувчиларда миллий ғурурни тарбиялашнинг моделини яратиш кўзда тутилган, бошланғич синф ўқувчиларида миллий ғурурни тарбиялашга йўналтирилган методиканинг самарадорлик натижасини аниқлаш ва миллий ғурурни тарбиялашга оид методик тавсиялар ишлаб чиқилган.

ТАДҚИҚОТ НАТИЖАСИ ВА МУҲОКАМА

Набатдаги илмий тадқиқот ишида халқ топишмоқлари орқали экологик тарбия беришнинг педагогик муаммо эканлиги асосланган. Мавзуга оид илмий педагогик манбалар таҳлил қилинган. Мактабгача ёшдаги болаларга экологик тарбия беришда халқ топишмоқларидан фойдаланишнинг мавжуд аҳволи аниқланган. Болаларни халқ топишмоқларига жавоб топишга тайёрлашнинг энг самарали йуллари, восита ва усуллари ишлаб чиқилган. Мактабгача ёшдаги болаларга экологик тарбия беришда халқ

топишмоқларидан фойдаланишнинг самарадорлиги аниқланган.

“Бошланғич синф ўқиш дарсларида ўқувчиларда адабий тушунчаларни шакллантириш методикаси” номли номзодлик диссертацияси фалсафий, педагогик ва психологик адабиётларда бошланғич синф ўқувчиларининг адабий тушунчаларини шакллантиришнинг педагогик имкониятлари таҳлил қилинган. Ўқувчиларнинг адабий тушунчаларига доир билим, кўникма, малака ва компетенцияларини синфлар кесимида шакллантириш босқичлари аниқланган. Бошланғич синф ўқувчиларида адабий тушунчаларни шакллантириш механизми эса такомиллаштирилган. Ўқувчиларни тинглаб матнни тушуниш ва англаш даражаларини такомиллаштириш бўйича таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган. Мазкур диссертацияда халқ оғзаки ижодини ўқитиш орқали адабий тушунчаларни шакллантириш кўзда тутилган.

ХУЛОСА

Юқоридаги фикрларга таянган ҳолда хулоса қилишимиз мумкинки, халқ оғзаки ижодини педагогик-психологик ҳамда методик томонларини таҳлил этиш ва уларнинг умумий жиҳатларини аниқлаш мақсадга мувофиқдир.

REFERENCES

1. Холбоева.Г., Халқ оғзаки ижоди асарлари таҳлили орқали ўқувчиларда миллий кадриятларни шакллантириш тамойиллари. Пед.фан. ном-ди диссертацияси–Тошкент.2009
2. Хасанов.У., Халқ оғзаки ижоди ижтимоий-фалсафий ва эстетик ғоялар манбаи сифатида. Пед. фан. ном-ди диссертацияси–Тошкент.1996
3. Воҳидова.Н., Бошланғич синф ўқувчиларида халқ оғзаки ижоди асосида миллий ғурурни тарбиялаш. Пед. фан. ном-ди диссертацияси–Тошкент.2011
4. Комилова.Г.,Мақтабгача ёшдаги (5—6 ёш) болаларга экологик тарбия беришда халқ топишмоқларидан фойдаланишнинг педагогик имкониятлари. Пед. фан. ном-ди диссертацияси–Бухоро.2005
5. Маматова.Г.,Бошланғич синф ўқиш дарсларида ўқувчиларда адабий тушунчаларни шакллантириш методикаси. Пед. фан. ном-ди диссертацияси–Тошкент.2020

THE INFLUENCE OF THE PROJECT METHOD ON THE MOTIVATION OF OLDER PRESCHOOLERS IN TEACHING ENGLISH

Djanabaeva Adina

English teacher at Academic lyceum Karakalpakh State University in Nukus

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7238392>

Abstract. *The use of the project method in teaching English stimulates the learning activities of preschoolers: it increases their motivation and creative activity, because is an effective way of developing the creative abilities of project participants, acquiring communication skills for them - developing the ability to work in a team, expanding the general outlook of students. In the process of project activities, this knowledge, skills and abilities are enriched and polished. Schoolchildren like project work because it gives them an additional opportunity to express themselves, allows them to choose the form of activity that they like.*

Key words: *project, method, motivation, teaching, activity, skills, process, abilities, preschoolers.*

ВЛИЯНИЕ МЕТОДА ПРОЕКТОВ НА МОТИВАЦИЮ СТАРШИХ ДОШКОЛЬНИКОВ В ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ

Аннотация. *Использование метода проектов в обучении английскому языку стимулирует учебную деятельность дошкольников: повышает их мотивацию и творческую активность, т.к. является эффективным способом развития творческих способностей участников проекта, приобретения у них коммуникативных навыков - развития способности к работе в команде, расширяя общий кругозор учащихся. В процессе проектной деятельности эти знания, умения и навыки обогащаются и шлифуются. Школьникам нравится проектная работа, потому что она дает им дополнительную возможность самовыражения, позволяет выбрать ту форму деятельности, которая им нравится.*

Ключевые слова: *проект, метод, мотивация, обучение, деятельность, умения, процесс, умения, дошкольники.*

INTRODUCTION

The project method, by virtue of its didactic nature, allows solving the problems of forming and developing students' cognitive skills, the ability to independently construct their knowledge, develop research skills and systemic thinking, since at different moments of cognitive, experimental or applied, creative activity, students use a combination of all the listed intellectual skills and skills.

The study of the age characteristics of students showed that the project activity is the most organic in relation to the psychological and pedagogical characteristics of this age. The amount of acquired knowledge, skills and abilities, the experience of cognitive activity of students of this age are sufficient to increase the level of independence at the stage of project implementation. A factor favorable for the organization of project activities of students at this stage is also the very content of educational subjects aimed both at working out this content in practice and at forming an ideological picture of the world, which can be provided on the basis of a fairly wide variety of specific knowledge about subjects, events, phenomena.

The project method creates conditions under which students learn group interaction and acquire communication skills, which is important for the socialization of students, especially in

adolescence. The main value for a teenager is a system of relationships with peers, the desire to be socially significant. Realizing his ability to "be perfectly presented" to his classmates to the maximum extent, a teenager, as a rule, mobilizes all internal resources for "active translation of his individuality".

METHOD AND METHODOLOGY

However, the widespread introduction of the project method into the educational process in recent times often leads to a substitution of concepts. Method is a didactic category. This is a way of organizing the process of cognition, mastering a certain area of practical or theoretical knowledge. Therefore, if we are talking about the method of projects, then we mean exactly the way to achieve the didactic goal through the detailed development of the problem (and this is nothing more than technology). The activity of students should be based on analytical research work.

The design method appeared in 1919 in America. This method is based on the ideas of Dewey, Lai, Thorndike and other American scientists.

The main idea is this:

1. With great enthusiasm, the child performs the activity that is freely chosen by him;
2. Activities are sometimes built not in line with the subject.
3. The slogan of this activity: "Everything from life, everything for life."

The method of projects, as a pedagogical technology, includes a target orientation, scientific ideas on which the system of actions of a teacher and a student is based, evaluation criteria and a qualitatively new result.

According to the number of project participants, individual, pair and group projects are distinguished. Group ones are most often used in our practice.

In this case, it is necessary to correctly organize the activities of the project participants in a group of students from a methodological point of view, and the role of the coordinating teacher in this case is especially important.

The group method of projects has the following rules and principles:

1. There are no leaders in the team. All team members are equal.
2. Teams do not compete.
3. All team members should enjoy communicating with each other because they are doing the task together.
4. Everyone should be active and contribute to the common cause.
5. All team members are responsible for the final result.

During the implementation of the project, students come to the conclusion that the success of the entire project depends on the success of each, so each participant is actively involved in the search for new information, in the "acquisition" of knowledge. While working on a project, schoolchildren learn to work in a "team", to be responsible for the performance of their work area, to evaluate the results of their work and the work of their comrades. And this is a huge incentive for the active assimilation of knowledge.

Mastering the culture of fulfilling project tasks, the student learns to think creatively, independently plan his actions, predicting possible options for solving the tasks he faces, and implement the means and methods of work he has mastered.

When using the project method, the role of the teacher also changes. It is different at different stages of design. The teacher acts as a consultant, assistant, observer, source of information, coordinator.

RESEARCH RESULTS AND DISCUSSION

The main task of the teacher is not to transfer specific knowledge, but to teach how to work to gain knowledge.

To transfer the methods of work, algorithms are developed for solving such typical tasks as highlighting a problem, finding an approach to solving the tasks, working with information sources, critical analysis of the text, and describing the results of activities.

Separately, it should be said about the coordination of projects and the organization of external evaluation, since it is well known that the best improvisation is the one that is well prepared. Therefore, if a teacher decides to use the method of projects when studying a section, a question of the program, he must carefully think over, develop, and calculate everything.

If it is assumed that students should formulate a problem according to the situation proposed by them, the teacher himself must predict several possible options. Students can name some of them; to others the teacher leads the children with leading questions, situations.

Students are also invited to make an advertising poster, booklet, poster or album with brief texts, drawings, photos, postcards, reflecting the most essential content of the topic, by the time they finish studying the topic.

This may well be framed as a project assignment if it is given at the very beginning of the study of the topic and the entire study process is built as aimed at the implementation of the project.

For example, if the topic "Cities of the USA" begins, then the students are given the task of making an advertising booklet "Across the Cities of the USA". This form of work is very popular with students.

Currently, there are many classifications of projects. According to one of these classifications, English specialists in the field of language teaching methodology T. Bloor and M. St. John distinguish three types of projects:

A group project in which research is carried out by the whole group, and each student studies a certain aspect of the chosen topic.

Mini-research, consisting in conducting an individual sociological survey using questionnaires and interviews.

Speaking about the requirements for using the project method, it should be noted that the project work is divided into preparatory exercises that serve as a bridge to the implementation of the project, and work on the projects themselves.

Preparatory assignments can be on any topic on which projects are carried out. Assignments are completed in the classroom, and work on the project is carried out outside the school.

From the point of view of the formation of educational competence and the development of student autonomy in the field of learning a foreign language, the implementation of the project puts the student in such conditions of educational activity in which he independently, and, very importantly, in interaction with the group, consistently masters all the components of educational activity:

Goal-setting and structuring of educational activities, which is associated with the definition of the purpose and nature of the project, the selection of material, the construction of a program of educational activities;

The technological aspect associated with the use of strategies and methods of educational activities, the use of which is determined by the objectives of the project;

The ability to make responsible decisions regarding the nature and final result of educational activities at all stages of the project, and, if necessary, making corrections to the tasks and methods of educational activities;

The ability to interact with the study group in the process of solving learning problems.

CONCLUSION

When using the project method, the teacher carefully prepares for such lessons in advance. These are not "daily" technologies. At the beginning of the academic year, it is desirable to highlight those topics (the most difficult in terms of understanding, assimilation), questions, sections, programs of a particular course, on which it would be desirable to conduct a project. This is necessary in order to enable students to delve into the material more deeply and in detail, to give them the opportunity to independently understand it not at the level of reproduction

Based on the above, the following conclusions can be drawn:

1. The center of the educational process is the student, his cognitive and creative activity.
2. The role of the teacher in such an educational process is extremely responsible, but it is different than in traditional teaching.
3. Schoolchildren take responsibility for the success of their educational activities to a large extent.
4. The main goal of such training is the development of the intellectual and creative abilities of students, so that the student of the school is capable of self-realization, independent thinking, and making important decisions for himself.

REFERENCES

1. Polat E.S. Student portfolio // Foreign languages at school. No. 1. 2002.
2. Zborovsky G. E., Shuklina E.A. Applied sociology. Yekaterinburg: Publishing House of the Humanitarian University, 2002.
3. Galskova N. D. Language portfolio as a tool for assessing and self-assessment of students in the field of foreign language learning // Foreign languages at school. No. 5. 2000.
4. Anthology of humane pedagogy. Vygotsky L.S. M.: Shalva Amonashvili Publishing House, 1996. - 226 p.
5. Anthology of humane pedagogy. Leontiev. M.: Shalva Amonashvili Publishing House, 2004. - 224 p.

БІЛГІН ЖЕТІЛДІРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ТҮПКІЛІКТІ ӨЗГЕРІСТЕР МЕН ОЛАРДЫҢ ІС ЖҮЗІНДЕГІ МАҢЫЗЫ

Джураева Пердегүл Саидовна

Науаи облыстық педагогтарды жаңа методикаларға үйрету ұлттық орталығы, «Мектепке дейінгі, бастауыш және арнайы білім беру методикалары» кафедрасы доцент м/а

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7238405>

Annotatsiya. Umumiy o'rta ta'lim maktablari o'qituvchilari uchun malaka oshirish tizimi bilan bog'liq holda qabul qilingan me'yoriy hujjatlardan ayrimlarining ijrosini ta'minlashdagi o'zaro tizimlararo bog'liqlik jihatlari, Inklyuziv ta'limni tashkil etishda dars mashg'ulotlarida tinglovchilarga tizimdagi yangiliklar va islohotlar tariqasida taqdim etilayotgan hujjatlar, inklyuziv ta'limni tashkil etishning dolzarblilik mohiyati va uning metodologik tavsiyalari.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, me'yoriy hujjatlar, amaliy mashg'ulot, nazariy ma'lumot.

РЕФОРМЫ В СИСТЕМЕ ПОДГОТОВКИ КАДРОВ И ИХ ПРАКТИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ

Аннотация. Рассмотрены аспекты взаимообусловленности в обеспечении реализации некоторых нормативных актов, принятых в связи с системой повышения квалификации учителей общеобразовательных школ, представлены документы в виде нововведений и реформ, сущность актуальности организации инклюзивного образования и его методические рекомендации.

Ключевые слова: инклюзивное образование, нормативные документы, практические занятия, теоретическая информация.

REFORMS IN THE TRAINING SYSTEM AND THEIR PRACTICAL IMPORTANCE

Abstract. Aspects of mutual interdependence in ensuring the implementation of some of the regulations adopted in connection with the system of professional development for teachers of general secondary schools. documents presented in the form of innovations and reforms, the essence of the relevance of organizing inclusive education and its methodological recommendations

Keywords: inclusive education, regulatory documents, practical training, theoretical information.

КІРІСПЕ

ӨЗБЕКСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ПРЕЗИДЕНТІНІҢ ЖАРЛЫҒЫ, № PQ-4860 13.10.2020

I. ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУГЕ ҚҰҚТАСТЫҚТАРЫ БАР БАЛАЛАРДЫ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІН ОДАН ДА ЖЕТІЛДІРУ ШАРАЛАРЫ ТУРАЛЫ

Өзбекстан Республикасы Президентінің 2019 жылғы 29 сәуірдегі «Өзбекстан Республикасының халық білім беру жүйесін 2030 жылға дейін дамыту концепциясын бекіту туралы» No ПФ-5712 Жарлығына сәйкес Өзбекстанда инклюзивті білім беруді дамыту ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды оқыту жүйесін жетілдіру және оларға көрсетілетін білім беру қызметтерінің сапасын арттыру мақсатында:

1. Мыналар:

1-қосымшаға сәйкес «Халық білім беру жүйесінде инклюзивті білім беруді дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған тұжырымдамасы» (бұдан әрі – Тұжырымдама);

2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік білім беру жүйесінде инклюзивті білім беруді дамыту тұжырымдамасын іске асыру жөніндегі «Жол картасы» (бұдан әрі – «Жол картасы») 2-қосымшаға сәйкес;

Ерекше білім беруді қажет ететін балаларды оқытуды дамытудың 2025 жылға дейінгі нысаналы көрсеткіштері (көрсеткіштері) 3-қосымшаға сәйкес бекітілсін.

ІЗДЕНИС МАТЕРИАЛДАРЫ МЕН МЕТОДОЛОГИЯСЫ

Өзбекстан Республикасы Президентінің 2020 жылғы 13 қазандағы № ПҚ-4860 қаулысына. 2020-2025 жж. мемлекеттік білім беру жүйесінде инклюзивті білім беруді дамыту **КОНЦЕПЦИЯ**

2-тарау. Өзбекстандағы инклюзивті білім берудің қазіргі жағдайы және өзекті мәселелері.

3. Бүгінгі күні республикада барлығы 86 мамандандырылған мектеп пен дене немесе психикалық кемістігі бар балаларға арналған мектеп-интернатта (бұдан әрі – мамандандырылған білім беру ұйымдары) 21,2 мың адам, 21 санаториялық үлгідегі мектепте – 6,1 мың оқушы мектеп-интернаттарда оқиды. Сондай-ақ, ұзақ мерзімді емдеуді қажет ететін 13,3 мың студент үйде жеке оқытылатын болады.

2020 жыл 1 июньде Халыққа білім беру министрлігі тарапынан веб-сайтта төмендегіше мәліметтер ұсынылды:

Бүгінгі таңда еліміздегі 86 мамандандырылған мектеп пен мүгедек балаларға арналған мектеп-интернатта 21 685 психикалық және физикалық кемістігі бар бала білім алууда. Сондай-ақ, мүгедектікке байланысты мектеп пен интернатта білім алуға мүмкіндігі болмаған 14 059 оқушы үйден оқытуға тартылды. Өзбекстан Республикасы Президентінің «Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды оқыту жүйесін одан әрі жетілдіру шаралары туралы» қаулысына сәйкес 2021-2022 оқу жылынан бастап 43 мектепте пилоттық негізде инклюзивті білім беру жүйесі енгізілді. 31 мектепте инклюзивті сыныптар ұйымдастырылып, 85 бала өз қатарластарынан кем түспей білім алууда. Сондай-ақ, 6 балалар үйінде, 3 SOS балалар махалласында 650 адам, 121 отбасылық балалар үйінде 770 жетім және ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалар тәрбиеленуде.

3-тарау. Инклюзивті білім беруді дамытудың міндеттері мен басымдықтары

4-тарау. Тұжырымдаманы жүзеге асырудан күтілетін нәтижелер

II. Өзбекстан Республикасының Президенті Жарлығы

Жаңа Өзбекстанның 2022 - 2026 жылға арналған даму стратегиясы туралы

Өзбекстан Республикасы Президентінің Жарлығы, ПФ-60 28.01.2022 ж.

1. «Әрекеттер стратегиясынан Даму стратегиясына қарай» принципі негізінде әзірленген мынадай жеті басым бағыттан тұратын 2022-2026 жылдарға арналған Өзбекстанның Жаңа Даму стратегиясы (бұдан әрі – Даму стратегиясы) кең қоғамдық талқылау және оны жүзеге асыру «Адамның қадір-қасиетін ұлықтау және белсенді махалла жылында» іске асыру жөніндегі Мемлекеттік бағдарлама (бұдан әрі – Мемлекеттік бағдарлама)

1 және 2-қосымшаларға сәйкес бекітілсін:

- адамның қадір-қасиетін көтеру және еркін азаматтық қоғамды одан әрі дамыту арқылы халықтық мемлекет құру;
- әділеттілік пен заңның үстемдігі қағидаттарын еліміздегі дамудың ең негізгі және қажетті шартына айналдыру;
- ұлттық экономиканың жедел дамуы және жоғары өсу қарқыны;
- әділ әлеуметтік саясатты жүргізу, адами капиталды дамыту;

- рухани дамуды қамтамасыз ету және саланы жаңа деңгейге шығару;
- жаһандық проблемаларға ұлттық мүддеге негізделген көзқарас;
- еліміздің қауіпсіздігі мен қорғаныс әлеуетін нығайту, ашық, прагматикалық және белсенді сыртқы саясат жүргізу.

IV. Әділетті әлеуметтік саясат, адам капиталын даму саясаты

41-мақсат: Мектепті дамытудың ұлттық бағдарламасын енгізу арқылы мемлекеттік білім беру жүйесінде қосымша 1,2 миллион студенттік орынды құру.

- Жаңа мектептер салу, жекеменшік мектептердің санын көбейту, білім сапасын арттыру жөніндегі ұлттық бағдарламаны әзірлеп, жүзеге асыру.
- 2026 жылдың соңына қарай оқу орындарының санын 6,4 миллионға дейін ұлғайту.
- 2026 жылға қарай мемлекеттік емес білім беру қызметтерін жеткізушілер үлесін 8%-ға, оның ішінде 2022 жылға қарай 3%-ға, нысандар мен мүмкіндіктерді кеңейту арқылы арттыру.
- 2022-2026 жылдары «Баркамол ұрпақ» 217 балалар мектебін дамыту бағдарламасын іске асыру.
- Жастардың өнер әлемімен танысуы үшін 100 мыңнан астам тегін үйірмелер енгізу, оларды компьютерлік және IT-технологиялар саласында қажетті білім мен дағдылармен қаруландыру.
- Шалғай елді мекендердегі мектептер мен мектепке дейінгі мекемелерді тасымалдауды қамтамасыз ету.

42-мақсат: 2026 жылға қарай оқу бағдарламалары мен оқулықтарды үздік халықаралық тәжірибе негізінде толығымен қайта қарау және енгізу. Ұлттық оқу бағдарламасына сәйкес 2026 жылға қарай 699 жаңа оқулықтарды, жаттығуларды, мұғалімдерге арналған нұсқаулықтарды және мобильді қосымшаларды, оның ішінде 2022 жылға қарай 296 атауды құру. Мұғалімдерді ұлттық оқу жоспарындағы жаңа әдістемелерге оқыту үшін 2026 жылға қарай Біліктілікті арттырудың электронды платформасы үшін барлығы 769 бейнесабак жасау. Жалпы білім беретін мектептерде шетел мамандарының қатысуымен оқулықтар мен оқу-әдістемелік кешендерді тестілеу және сараптау жүйесін енгізу.

43-мақсат: Білікті мұғалімдердің жалақысын 1000 АҚШ долларына дейін біртіндеп көтеру. Дарынды мұғалімдердің жалақысын олардың біліктілігіне қарай көтеру. Мұғалімдерге біліктілік санаттарын беру тәртібін түбегейлі қайта қарау және біліктілікті бағалау әдістеріне негізделген әділ және ашық жүйені енгізу.

66-мақсат: Мүгедектерді қолдаудың тиімді жүйесін қалыптастыру, олардың өмір сүру сапасы мен өмір сүру деңгейін арттыру. Белгісі бойынша кемсітушілікке жол бермеу, мүгедектердің құқықтарын, бостандықтарын мен заңды мүдделерін жүзеге асыру үшін тең жағдайларды қамтамасыз ету және оларды бұзғаны үшін жауапкершіліктің бұлтартпастығын қамтамасыз ету.

Мүгедектердің құқықтарын қамтамасыз ету саласындағы жалпы қабылданған халықаралық нормалар мен стандарттарды ұлттық заңнамаға енгізу. Медициналық-еңбек сараптамасының және мүгедектікті бағалаудың ашық, заманауи әдістері мен критерийлерін енгізу, мүгедектерге медициналық-әлеуметтік көмек көрсету деңгейі мен сапасын арттыру.

Мүгедектердің отбасымен, қоғаммен және мемлекетпен қарым-қатынасын нығайту, олардың жайлы ортада болуы, қалалық жолаушылар көлігіне, әлеуметтік және басқа да

инфрақұрылым объектілеріне еркін қол жеткізуі үшін қажетті жағдайлар жасау. Мүгедектердің қоғамның әлеуметтік-экономикалық өміріне қатысуын және белсенді қатысуын қамтамасыз ету үшін инклюзивті білім беру және жұмыспен қамту жүйесін жетілдіру. Мүгедектік анықтамасының әлеуметтік моделіне кезең-кезеңімен көшу.

ІЗДЕНИС НӘТИЖЕЛЕРІ

III. Көзі көрмейтін және нашар көретін балаларға арналған мамандандырылған мектеп-интернаттарында білім беру сапасын арттыру және олардың қызметін жақсарту жөніндегі шаралар

туралы Өзбекстан Республикасы Президентінің 2022 жыл 18 апрельдегі 209 санды Президент Қаулысы қабылданды.

IV. Халыққа білім беру қызметкерлерінің үздіксіз кәсіби дамыту жүйесін ұйымдастыру тәртібін бекіту туралы

Өзбекстан Республикасы Министрлер Кабинеті Қаулысы.

Өзбекстан Республикасының Премьер-Министрі А.АРИПОВ. Ташкент, 2022 жылғы 17 қаңтар, 25 санды

«Халыққа білім беру саласындағы ғылыми-зерттеу қызметінде үздіксіз біліктілікті арттыру жүйесін енгізу бойынша 2021 жылғы 25 қаңтардағы No ПҚ-4963 қаулысының орындалуын қамтамасыз ету мақсатында Министрлер Кабинеті шешеді: Халық білім беру қызметкерлерінің біліктілігін үздіксіз арттыру жүйесін құру тәртібі туралы Нызам 14 тарау 132 пункттен тұрады.

Өзбекстан Республикасы Халыққа білім беру министрлігінің

2022 жыл 20 январьдағы 18-санды «Халыққа білім беру қызметкерлерін үздіксіз кәсіби дамыту жүйесін жариялау туралы» бұйрығының 4-көрсетпесіне сәйкес

Жалпы білім беру және мектептен тыс білім беруде педагогтарды істеп шығарудан ажыратылған түрде тәлім алу формасындағы үздіксіз кәсіби даму курсының үлгідегі оқу-бағдараламсынан сай төмендігіше модулдарды қамтиды:

1. Мұғалімнің коммуникативті дағдыларын дамыту
2. АКТ және медиа сауаттылық
3. Өзін-өзі дамыту және үздіксіз кәсіби даму мәселелері
4. Тәрбиешінің жауапкершілігі мен икемділігі
5. Инклюзивті білім беруді енгізу мәселелері
6. Ғылымдағы жаңалықтар, жаратылыстану ғылымдарын оқытудың өзекті мәселелері
7. Оқушылардың құзыреттілігін бағалаудың әдістері мен құралдары

Аталмыш модулдардан бірі – мен сабақ өтетін 5-модулда Инклюзивті білім беруді енгізу мәселелері бойынша тыңдаушыларға мынадай білік талаптары сiңдiрiледi:

Инклюзивті және инклюзивті білім беру тұжырымдамасы. Оқушыларды дене шынықтырумен айналысуға шақырады, интеллектуалдық, әлеуметтік, эмоционалдық, лингвистикалық және басқа да ерекшеліктеріне қарамастан оқытуды ұйымдастыру. Бұл жерде туындайтын мәселелер және оларды тиімді етеді шешу әдістері.

Оқу процесіне ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттерді тарту нормативтік құжаттар. Мүмкіндігі шектеулі оқушыларға жалпы білім беру мектепте дені сау балалармен бірге білім алуы керек әртүрлі қолдау стратегиялары. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушыларды оқыту психологиялық аспектілері.

Пікірталастар. 5-модул: Инклюзивті білім беруді енгізу мәселелері

Тақырыбы: Инклюзивті білім беру мәселелері және оны шешу жолдары

Жоспар

1. Инклюзивті білім берудің мақсаттары мен міндеттері.
2. Инклюзивті білім берудің негізгі принциптері және олардың мазмұны.
3. Инклюзивті білім беруді қолдау жолдары.

«Білім туралы» Заңның II тарауы, 20-бабында инклюзивті білім беру: Инклюзивті білім беру жеке білім беру қажеттіліктері мен жеке мүмкіндіктердің алуан түрлілігін ескере отырып, барлық білім алушылардың білім беру ұйымдарында оқуына тең мүмкіндіктерді қамтамасыз етуге бағытталған. Инклюзивті білім беру білім беру ұйымдарында дене, психикалық, сенсорлық (сенсорлық) немесе ақыл-ой кемістігі бар балаларға (жеке тұлғаларға) арналған. Инклюзивті білім беруді ұйымдастыру тәртібін Өзбекстан Республикасының Министрлер Кабинеті белгілейді.

Өзбекстан Республикасы Президентінің қаулысы.

«Ерекше білім беруге құқтасстықтары бар балаларды білім беру жүйесін одан да жетілдіру шаралары туралы» 2020 жыл 13 октябрь 4860-ПҚ

Инклюзивті тәлім – әдетте, күтілетін немесе талап етілетін барлық қызметтерді, қондырғыларды немесе нысандарды қамтиды.

- I-VIII типті саралап оқытудың арнайы (түзету) мекемелеріндегі дене және психикалық кемістігі бар балалар;
- біріктірілген білім беру ұйымдарындағы арнайы сыныптардағы (топтардағы) балалар;
- ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды сыныпта қарапайым балалармен бірге оқытқанда инклюзивті білім беру.

Кіріктірілген, яғни интеграцияланған оқыту – Мүмкіндігі шектеулі балаларға мыналар жатады: мүмкіндігі шектеулі балалар; психикалық дамуы тежелген балалар; есту, көру, сөйлеу қабілеті бұзылған балалар; аутизмі бар балалар; дамуында ақауы бар балалар. Бұл процесте баланың қажеттіліктеріне және психологиялық-медициналық-педагогикалық комиссияның қорытындысына сәйкес мүмкіндігі шектеулі балаларды оқыту мен тәрбиелеу үшін ерекше жағдайлар жасалуы мүмкін. Мүмкіндігі шектеулі оқушылардың психофизиологиялық ерекшеліктерін ескере отырып, жеке оқу жоспарлары әзірленеді, оның ішінде белгілі бір адамға арналған сабақ кестесі, оқу жүктемесі, оның оқу жоспарын меңгеру ұзақтығы, оның аттестаттау жұмыстары.

Инклюзивті - (Француз, латын сөзінен шыққан - қорытындылаймын, кіремін, - әдетте күтілетін немесе талап етілетін барлық қызметтерді, құралдарды немесе нысандарды қамтиды. Немесе инклюзивті білім беру - ерекше қажеттіліктері бар балаларға жалпы көзқарас. Инклюзивті білім беру – жалпы білім беру жүйесіне кіретін дене, психикалық, интеллектуалдық және басқа да ерекшеліктеріне қарамастан барлық балаларды оқыту және тәрбиелеу процесі. Олар ерекше білім беру қажеттіліктерін ескере отырып, мүгедек емес құрдастарымен қоғамдастықтың негізгі мектептеріне барады.

Көбінесе, біз үшін педагогикада осы уақытқа дейін әдеттен тыс термин қолданылады. Инклюзивті – ерекше қажеттіліктері бар балалар мен қарапайым балаларды қамтитын білім беру стратегиясы. Бұл тәсіл әлеуметтік жағдайына, ақыл-ой қабілеттеріне, физикалық мүмкіндіктеріне қарамастан барлығына бірге оқуға мүмкіндік береді. Инклюзивті дегеніміз не? Педагогикада осы уақытқа дейін әдеттен тыс термин қолданылады. Инклюзивті – ерекше қажеттіліктері бар балалар мен қарапайым балаларды

камтитын білім беру стратегиясы. Бұл тәсіл әлеуметтік жағдайына, ақыл-ой қабілеттеріне, физикалық мүмкіндіктеріне қарамастан барлығына бірге оқуға мүмкіндік береді. Инклюзивті дегеніміз не?

Сонымен қатар, оларға ерекше қолдау көрсетіледі. Инклюзивті білім берудің негізі – балаларға қатысты кез келген кемсітушілікті жоққа шығаратын идеология – барлық адамдарға бірдей қарайды, бірақ ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар үшін ерекше жағдайлар жасалады.

Инклюзивті білім беру моделі мынадай әлеуметтік көзқарасқа негізделген – қоғамды және оның мүгедектерге емес, мүмкіндігі шектеулі адамдарға деген көзқарасын өзгерту. Инклюзив мүмкіндігі шектеулі балалардың ғана емес, дені сау оқушылардың да дамыған, ізгі және тиімді жүйесі ретінде танылады. Бұл мектеп жүйесінің критерийлеріне қаншалықты сәйкес келетініне қарамастан, әрбір адамға білім алуға құқық береді. Тұлға олардың әрқайсысының даралығын құрметтеп, қабылдау арқылы қалыптасады. Сонымен бірге, балалар ұжымда болып, мұғаліммен бірге оқу міндеттерін шығармашылықпен шешу үшін бір-бірімен қарым-қатынасты, қарым-қатынас орнатуды үйренеді.

Инклюзивті білім беру қажеттілігі және білім берудің бұл түрінің артықшылықтары: Ерекше қажеттіліктері бар балаларды оқыту олардың оқу және жазу дағдыларын әлеуметтік өмірге бейімдеуге көмектеседі. Оларға, ата-аналарға практикалық көмек көрсету сияқты міндеттер кіреді. Ерекше қажеттіліктері бар балалардың негізгі мәселелерін олар өмір сүретін ортадан және олардың отбасыларынан алшақтату арқылы шешу мүмкін емес.

Қоғам өз мүшелері үшін жауапкершілікті өз мойнына алып, шектеулі құқықтар мен мүмкіндіктерді шектемейінше әлеуметтік интеграцияға қол жеткізу қиын. Ерекше қажеттіліктері бар балаларды орта білім беруге тартудың екі негізгі факторы бар.

Біріншіден, ерекше қажеттіліктері бар балалар дені сау балалармен араласа алады. Инклюзивті білім беру мақсатты түрде ұйымдастырылса, ерекше қажеттіліктері бар балалар әлеуметтік қорғалады, ал дені сау балалар мүмкіндігі шектеулі балаларға қарағанда көбірек мейірімділік пен ілтипатпен қараудың әлеуметтік әділеттілік пен теңдіктің мойындалуының ұлылығын сезінеді.

Екіншіден, мүмкіндігі шектеулі балалар да дені сау құрбыларымен қатар білім алуға құқылы. Ерекше қажеттіліктері бар балалар да дені сау құрбыларымен бірге жұмыс істей алады, оқи алады, білім алады және қабілет деңгейінде дами алады.

Инклюзивті білім беру мәселесі 1990 жылдардың басты назарында болды. Соңғы жұмыс құжаттары Оңтүстік Африка мен Оңтүстік-Шығыс Азиядағы интеграцияланған білім беру бағдарламалары негізінде қаралды.

Нәтижесінде барлық елдердің білім министрліктері арнайы мектептердегі арнайы бөлімдерге балама ретінде инклюзивті тәжірибені қабылдады.

Инклюзивті білім берудің мақсаттары мен міндеттері:

- білім беру мекемесінде мүмкіндігі шектеулі балалар мен жасөспірімдерді тәрбиелеуге қажетті психологиялық-педагогикалық, коррекциялық жағдайлар жасау, олардың мүмкіндіктеріне бағытталған жалпы білім беру бағдарламаларын жүзеге асыру және түзету жұмыстарын жүргізу арқылы психикалық дамуын, әлеуметтік бейімделуін жүзеге асыру;

Инклюзивті білім берудің мақсаттары мен міндеттері: 1. Білім алуда білім алушылардың тең құқықтарын қамтамасыз ету; 2. Қоғам мен отбасының белсенді қатысуымен мүгедек және дені сау балалардың қажеттіліктерін қанағаттандыру, әлеуметтік өмірге ерте бейімделу; 3. Қоғам мен отбасының белсенді қатысуымен мүгедек және дені сау балалардың қажеттіліктерін қанағаттандыру, әлеуметтік өмірге ерте бейімделу; 4. Қоғамда мүмкіндігі шектеулі балалар мен жасөспірімдерге достық және сүйіспеншілікпен қарауды қалыптастыру.

Инклюзивті білім берудің негізгі принциптері және олардың мазмұны: Инклюзивті екенін тану, барлық тәлім алушылар үшін білім алудың ашықтығы, байланыстылықтың болуы, орталықсыздандыру, білім берудегі икемділік, кешенді (комплекті) тәсіл, біліктілік принципі.

Инклюзивті білім беруді тану принципі - Бұл қағиданың мәні мынада: 1990 жылдан бастап дүние жүзінде ерекше қажеттіліктері бар балаларды орта білім беру жүйесінде оқыту бойынша бірқатар декларациялар мен шешімдер қабылданды. Оларды әлемнің көптеген елдері мойындады. Бірақ оларды жүзеге асыруда әлі де көптеген мәселелер бар. Кейбір елдерде мүмкіндігі шектеулі балаларды оқыту жалпы білім беру туралы заңдарда немесе шешімдерде қамтылмаған. Дегенмен, инклюзивті білім беруді мойындау тек заңмен ғана шектелмейді. Ең бастысы, кемсітушілік пен әлеуметтік стигмамен күресу. Халық арасында ақпараттық-түсіндіру жұмыстары басты басымдық болып табылады.

Инклюзивті білім беру қағидасы барлығына ашық - соңғы жиырма жылдықта ерекше қажеттіліктері бар балаларды жалпы білім беру жүйесінде оқыту бойынша айтарлықтай жұмыстар атқарылды. Дегенмен, инклюзивті білім беруді енгізу негізінен қала деңгейінде, ал ауылдық жерлерде ерекше қажеттіліктері бар балалар әлі де болса білім алудан шеттетіледі немесе ауылдық жердегі ата-аналар мүмкіндігі шектеулі балаларының қаладағы арнайы мекемелерге баруын қамтамасыз етуде қиындықтарға тап болады. Сондықтан барлық аймақтарда ерекше қажеттіліктері бар балаларды инклюзивті білім беруге қамтуды қамтамасыз ету керек.

Байланыстың бар болу принципі - «Байланыс» сөздің өзегі – қоғамдық ғимараттардың сапасы, әсіресе, мүмкіндігі шектеулі балаларға арналған мектептердің қолжетімділігі. Баланы қалыпты мектеп ғимаратынан шығаруға болмайды, себебі, баспалдақтар қол жетімді емес (өйткені, баспалдақ мүгедектер арбасына кіруге бейімделмеген) немесе мектеп дәретханасы мүгедектер арбасындағыларға бейімделмеген. Мұндай нысандарды құру көп шығынды қажет етпейді. Жаңа мектеп ғимараты мүмкіндігі шектеулі балалардың қажеттіліктерін ескере отырып, жоспарланған уақыттан бастап салынуы керек. Әрине, мүмкіндігі шектеулі балалар үшін қолайлы жағдай қалыпты дамыған балалар үшін қиындық тудырмайды. Физикалық байланыстарды құру инклюзивті білім берудегі негізгі мәселелердің бірі болып табылады.

Орталықсыздандыру принципі - Бұл принциптің мазмұны келесі екі фактормен сипатталады: Инклюзивті білім беру қызметтері жалпы білім беру жүйесінің біріктірілген бөлігі болуы керек; Инклюзивті білім беру жүйесіндегі міндеттер орталықтандырылмаған тәртіпте жергілікті білім беру мекемелерінің жауапкершілігі мен басшылығын ауыстырып, мүмкіндіктерді жергілікті жағдайларға бейімдеу керек.

Инклюзивті білім беруге кешенді (комплекті) көзқарас принципі - мүмкіндігі шектеулі балаларды мүгедек ретінде қарастырып қана қоймай, бұл балаларға кешенді

түрде қарау керек. Бұл ерекше қажеттіліктері бар балаларды оның бүкіл өмірінде пайда болуы мүмкін қажеттіліктерді ескере отырып, оқытуды жоспарлауды талап етеді. Сонымен қатар, инклюзивті білім беру мүмкіндігі шектеулі балаларда орын алған кемшіліктерді жоюды, түзетуді, білім мен дағдыларды меңгеруді, қатар кәсіптік оқытуды талап етеді. Бұл қағиданың негізінде ерекше қажеттіліктері бар балаларға ерте жастан қарау жатады. Ерекше қажеттіліктері бар балаларды оқыту олардың бастауыш және орта арнаулы білім алуымен аяқталмауы керек. Мүмкіндігі шектеулі балалар үшін кәсіптік және жоғары білім де қажет. Өйткені инклюзивті білім беру жүйесінің міндеттерінің бірі – ерекше қажеттіліктері бар балаларды жан-жақты дамыту, олардың барлық құқықтарын қамтамасыз ету. Инклюзивті білім берудегі икемділік принципі - бұл қағиданың мәні оқу жоспарлары, бағдарламалар мен оқулықтар ерекше қажеттіліктері бар балалардың қажеттіліктеріне бейімделуі керек. Баланың арнайы білімге деген қажеттіліктері кез келген интеграциялық іс-әрекеттің негізінде болуы керек. Жеке қажеттіліктердің деңгейлері мен түрлері әртүрлі болғандықтан, мұндай әрекеттер икемді және бейімделгіш болуы керек.

Біліктілік принципі - Ерекше қажеттіліктері бар балалар инклюзивті түрде оқытылатын сыныптарды жоғары білікті мұғалімдер жүргізуі қажет. Инклюзивті сынып жетекшісі дефектология саласында біліктілігін арттыруы керек.

Инклюзивті білім беруді қолдау жолдары: Қоғамда оң көзқарасты дамыту. Қоғамда мүмкіндігі шектеулі балалар туралы білімнің жеткіліксіздігінен ерекше қажеттіліктері бар балалар білім алудан тыс қалады. Сонымен қатар, мүмкіндігі шектеулі баланың қабілеттері, құқықтары мен қажеттіліктері жүйелі түрде бағаланбаса, балалардың өзіне және қабілетіне деген теріс көзқарасы қалыптасады. Инклюзивті білім берудің негізгі бөлігі балалардың оқуы үшін достық және оқу ортасын құру болып табылады.

Инклюзивті оқыту ортасын дамыту.

Бүгінде елімізде 86 мүмкіндік шектеулі Оқу жылының аяғында мамандандырылған мектептер мен балаларға арналған мектеп-интернаттарда психикалық және дене кемістігі бар 21 685 бала білім алады. Сондай-ақ, мүгедектікке байланысты мектеп пен интернатта білім алуға мүмкіндігі болмаған 14 059 оқушы үйден оқытуға тартылды.

Өзбекстан Республикасы Президентінің «Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды оқыту жүйесін одан әрі жетілдіру шаралары туралы» қаулысына сәйкес 2021-2022 оқу жылынан бастап 43 мектепте пилоттық негізде инклюзивті білім беру жүйесі енгізілді. 31 мектепте инклюзивті сыныптар ұйымдастырылып, 85 бала өз қатарластарынан кем түспей білім алуда. Сондай-ақ, 6 балалар үйінде, 3 SOS балалар махалласында 650 адам, 121 отбасылық балалар үйінде 770 жетім және ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалар тәрбиеленуде.

ҚОРЫТЫНДЫЛАУ

V. Өзбекстан Республикасы Президентінің 2019 жылғы 29 сәуірдегі № ПФ-5712 «Өзбекстан Республикасының халық білім беру жүйесін 2030 жылға дейін дамыту тұжырымдамасын бекіту туралы» Жарлығын

Іс жүзінде орындалуын тәртіпке салу мақсатында; Өзбекстан Республикасының Халыққа білім беру министрлігінің 2021-үйі 24 қыркүйек «Жалпы орта білім берудің ұлттық оқу бағдарламасы бастапқы жобаны бекіту және сынақтан өткізу туралы» 310-санды бұйрықтың орындалуын қамтамасыз ету мақсатында Науаи облыстық Халыққа

білім беру басқармасының 2022 жыл 31 январьдағы 02-02/ 2-4 санды хаты негізінде «Ұлттық 3-сыныптағы оқу бағдарламасы «Тәжірибеге енгізу» тақырыбындағы биылғы облыстық оқу – семинарлары 2022 жыл 8 – 9 февраль күндері Кармана ауданы және Аймақтық орталықтың белсенділер залында өткізілді.

REFERENCES

1. Өзбекстан Республикасы Президентінің жарлығы, №ПҚ-4860 13.10.2020, Ерекше білім беруге құқтастықтары бар балаларды білім беру жүйесін одан да жетілдіру шаралары туралы.
2. Өзбекстан Республикасының Президенті Жарлығы. Жаңа Өзбекстанның 2022-2026 жылға арналған даму стратегиясы туралы. Өзбекстан Республикасы Президентінің Жарлығы, ПФ-60 28.01.2022 ж.
3. Көзі көрмейтін және нашар көретін балаларға арналған мамандандырылған мектеп-интернаттарында білім беру сапасын арттыру және олардың қызметін жақсарту жөніндегі шаралар. туралы Өзбекстан Республикасы Президентінің 2022 жыл 18 апрельдегі 209 санды Президент Қаулысы.
4. Халыққа білім беру қызметкерлерінің үздіксіз кәсіби дамыту жүйесін ұйымдастыру тәртібін бекіту туралы Өзбекстан Республикасы Министрлер Кабинеті Қаулысы. *Өзбекстан Республикасының Премьер-Министрі А.АРИПОВ. Ташкент, 2022 жылғы 17 қаңтар, 25 санды*
5. Өзбекстан Республикасы Халыққа білім беру министрлігінің 2022 жыл 20 январьдағы 18-санды «Халыққа білім беру қызметкерлерін үздіксіз кәсіби дамыту жүйесін жариялау туралы» бұйрығының 4-көрсетпесі.
6. Өзбекстан Республикасы Президентінің 2019 жылғы 29 сәуірдегі № ПФ-5712 «Өзбекстан Республикасының халық білім беру жүйесін 2030 жылға дейін дамыту тұжырымдамасын бекіту туралы» Жарлығы.
7. Амонашвили Ш.А. Тезірек, балалар, біз ұшуды үйренеміз. Ред. Шалва Амонашвилидің үйі. Зертхана адамгершілік. Пед. MGPU. - М., 2005- 329 б.
8. Джулина Е.В. Элеуметтік реабилитация негіздері. Сфера сауда орталығы. М., 2005 - 187 б.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA TOLERANTLIK FAZILATINI SHAKLLANTIRISH TEXNOLOGIYASI

Abrorxonova Kamolaxon Abrorxon qizi

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti
Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi kafedrasini mudiri PhD. Dotsent

Rahmatova Feruza

Jizzax davlat pedagogika universiteti
Pedagogika ta'limi nazariyasi kafedrasini mudiri PhD. Dosent

Muhammad Dehqonboyev

Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (boshlang'ich ta'lim)
1-bosqich magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7238481>

Annotatsiya. Ushbu maqolada tolerantlik fazilati tushunchasi, boshlang'ich sinif o'quvchilarini tolerantlik ruhida shakllantirish, muloqot jarayonida o'quvchilarda tolerantlik qobiliyatini yuksaltirish usullari va bosqichlari haqida nazariy asoslar va ilmiy mulohazalar bayon etilgan

Kalit so'zlar: tolerantlik, pedagogik tolerantlik, muloqat, pedagogik muloqat, muloqat madaniyati, muloqat turlari, zamonaviy ta'lim.

ТЕХНОЛОГИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ДОСТОИНСТВА ТОЛЕРАНТНОСТИ У УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Аннотация: В данной статье описаны понятие о добродетели толерантности, формирование у учащихся начальных классов в духе толерантности, методы и этапы повышения способности толерантности у учащихся в процессе общения, теоретические основы и научные соображения.

Ключевые слова: толерантность, педагогическая толерантность, общение, педагогическое общение, культура общения, виды общения, современное образование.

TECHNOLOGY OF FORMING THE VIRTUE OF TOLERANCE IN PRIMARY CLASS STUDENTS

Abstract: In this article, the concept of the virtue of tolerance, the formation of elementary school students in the spirit of tolerance, the methods and stages of increasing the ability of tolerance in students during communication, the theoretical foundations and scientific considerations are described.

Key words: tolerance, pedagogical tolerance, communication, pedagogical communication, culture of communication, types of communication, modern education.

KIRISH

Bugungi texnologiyalar asrida, mustaqil fikrga ega va vatan manfaatini himoya qiladigan barkamol avlodni tarbiyalash har qachongidan ham muhim masala hisoblanadi chunki diniy to'qnashuvlarni yuzaga kelishi millatni botqoqlikka yetaklaydi hamda davlatni larzaga soladi. Davlatimiz rahbari tomonidan ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish, bu borada davlat va jamoat tashkilotlarning hamkorligini kuchaytirish masalalari bo'yicha o'tkazilgan vedioselektor yig'ilishida bugungi tahlikali davrda yoshlarning ma'naviy tarbiyasiga e'tibor va ma'suliyat masalalari bo'yicha ziyolilar oldiga aniq vazifalar qo'yildi. Yosh avlodni

diniy bag`rikenglik, vatanparvarlik, umuminsoniy an`analar, qadriyatlardan keng va umumiy foydalanish ruhida tarbiyalash hozirgi kunning asosiy maqsadidir.

Tolerantlik - bag`rikenglik, o`zgalarning turmush tarzi, xulq-atvori, odatlari, his-tuyg`ulari, fikr-mulohazalari, g`oyalari va e`tiqodlariga nisbatan toqatli bo`lish qisqa qilib aytganda o`zga insonni hurmat qilishdir. Tolerantlikni alohida shaxslar, guruhlar, davlatlar namoyon qilishi mumkin shuning uchun ham aynan boshlang`ich sinf o`quvchilarida tolerantlik qobiliyatini yuksaltirish muhim masalalardan biri hisoblanadi. Bu jarayonni tashkil etishda ya`ni o`quvchilarni tolerantlik ruhida tarbiyalashda o`quv qo`llanmalar va o`qituvchining o`rni beqiyosdir chunki bu tushuncha orqali o`quvchilar o`zaro bir-birini hurmat qilish, atrofdagilarni kamsitmaslik kabi sifatarni o`zida mujassamlashtiradilar.

TADQIQOT METODI VA METODOLOGIYASI

Aslida tolerantlik tushunchasi bugungi asrda paydo bo`lgan tushuncha emas zero, bir necha asrlardan buyon insoniyat tarixida foydalanib kelingan tushunchadir. O`zida barcha insoniylik sifatlarini mujassam etgan fuqorolarga ega mamlakatgina barqaror va bardavom rivojlana oladi. Shuning uchun yoshlarni ayniqsa, o`sib kelayotgan yosh avlodni maktabgacha ta`lim jarayonida va boshlang`ich sinf o`quvchilarini tolerantlik ruhida tarbiyalash bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir.

Bizga ma`lumki boshlang`ich sinf o`quvchilaridagi xotira mexanik xotira hisoblanib, ular biron bir ma`lumotni va kundalik hayotda ishlatiladigan so`zlarni yoki kichik iboralarni yod olish juda oson lekin ma`nosini tubdan anglab yetish va tushunish ularda qiyinchilik tug`diradi. Shuning uchun bag`rikenglik tushunchasini amalda ertaklar va qisqa hikoyalarni sahnalashtirish orqali tushuntirishimiz mumkin. Aynan tolerantlik tushunchasi boshlang`ich sinf o`quvchilariga chuqur tushuntirilishi va o`rgatilishi zarur zero millat – yoshlarning qo`lida.

Tolerant o`quvchini tarbiyalash uchun birinchi navbatda uning dunyoqarashini rivojlantirish zarur. Umumta`lim boshlang`ich sinf o`quvchilarida zamonaviy texnologiyalardan foydalangan holda odobnoma, o`qish va boshqa shu kabi darslar mobaynida tolerantlikka oid dastlabki tushunchalarni o`rganmoqdalar. So`ngi yillarda jamiyatda, iqtisodiyotda va ta`lim sohasida tolerantlik tushunchasidan keng foydalanilmoqda, bundan ko`rinib turibdiki, bu tushunchani har bir boshlang`ich sinf o`quvchilariga chuqur singdirish va bag`rikenglik ruhida tarbiyalash zarur. Birinchi navbatda o`qituvchining tolerantligi o`quvchilarda ham bu tuyg`uning shakllanishiga turtki bo`ladi. Xorij asarlaridan namunalari, parchalar o`qib berish orqali o`quvchilarda o`zga din va madaniyat vakillariga nisbatan hurmat muhiti yaratiladi. Sinf yoki maktabda tolerantlik muhitini yaratish uchun turli xil o`yinlardan foydalanish yuqori darajada foyda keltirishi mumkin.

TADQIQOT NATIJASI

Birinchi Prezidentimiz aytganlaridek, “Har qaysi inson, millati, tili va dinidan qat`iy nazar, bu dunyoga baxtli yashash uchun keladi. Bunday yuksak orzuga yetishishning sharti va garovi bo`lgan omillar ko`p. Lekin ular orasida hayotimizga ma`no mazmun beradigan, uni ya`nada yorug` va faysli qiladigan bir omil borki, u ham bo`lsa odamning o`z uyi, o`z yurtini har tomonlama go`zal va obod qilib, undan o`zi mamnun bo`lib, rozi bo`lib yashashida yaqqol namoyon bo`ladi”. Bularning zamirida bag`rikenglik, kechirimlilik, o`zaro bir –birini hurmat qilib yashash kabi fazilatlar yotadi. Halqimizning bag`rikenglik fazilati mamlakatimiz mustaqilligini mustahkamlash, barqarorligini oshirish va taraqqiyotni yanada rivojlantirish uchun katta xizmat qiladi.

MUHOKAMA

Umumta`lim maktablarida tahsil olayotgan boshlang`ich sinf o`quvchilarida tolerantlik ruhida tarbiyalash uchun turli xil metodlardan ya`ni sinf ichida guruhlariga ajaratib musobaqalar, taqdimotlar, bayram tadbirlari tanlovlar o`tkazilish orqali o`rgatish mumkin. Misol uchun "Boshqa millatlar madaniyati" mavzusida davra suhbatini o`tkazish mumkin, buning uchun sinfdagi o`quvchilar guruhlariga ajartiladi va har bitta guruhdan vakillar o`z fikrlarini bayon etadilar. Tolerantlikni o`rgatishning yana bir ishonchli metodalaridan biri bu o`qituvchining aynan sharq yoki g`arb mamlakatlarining milliy liboslari, taomlari, urf – odatlari to`g`risida taqdimot tayorlab ko`rsatishdir., chunki boshlang`ich sinf o`quvchilarining ko`zlari bilan ko`ganda ko`proq tasavvurga ega bo`ladilar, eshitgandan ko`ra.

Shuni alohida ta`kidlab o`tish joizki, boshlang`ich sinf o`quvchilarini tolerantlik ruhida tarbiyalash nafaqat o`qituvchilarning kasbiy mahoratiga qolaversa, ulg`ayayotgan muhitga ham bog`liq bo`ladi. Bu jarayon muvaffaqiyatli amalga oshishi uchun o`quvchilarning ota-onalari shuningdek mahalladagi nuroniylar, mahalla faollari, atrof muhitdagi insonlar ishtirok etishlari lozim. Ta`lim jarayonida boshqa millat vakillariga ko`maklashish, hamda ko`p millatli davlatning yosh fuqarolariga boshqa millat fuqarolariga nisbatan hurmat va izzat tuyg`usini singdirish bilan bir qatorda ularga o`z vaqtida madaniy, diniy va ijtimoiy jihatdan farqlanadigan dinlar, millatlar to`g`risidagi ma`lumotni yetkazish zarur.

Umumta`lim maktablarida tahsil olayotgan barcha talabalar ham tolerantlikni ma`nosini tushunmasligi mumkin o`qituvchilar amaliy mashg`ulotlar olib borishlariga qaramasdan bunda albatta ota-ona va mahalla faollari yaqindan ko`maklashishlari zarur. Ushbu vazifani o`quvchilarga ochiqko`ngillik, hurmat-izzat, hamdardlik va mehribonlik tuyg`ularini har tomonlama singdirish, shu bilan birga yoqtirmaslik, hasad va o`zaro kelishmovchiliklarning negizini bartaraf etishdan boshlash maqsadga muvofiqdir.

XULOSA

Xulosa o`rnida shuni aytish joizki, o`quvchilarda tolerantlik tuyg`usini shakllantirish uchun avvalo o`qituvchilarni bilim va ko`nikmalarini oshirish zarur shundagina ular maktabdagi o`quvchilarga bag`rikenglik ruhida tarbiya bera oladilar. Shu ruhda tarbiyalangan o`quvchilar vatanparvarlik, bag`rikenglik, o`zgalarni hurmat qilish kabi xususiyatlarga ega bo`ladilar.

O`quvchilarni tolerantlik ruhida tarbiyalashda quyidagi yo`nalishlardan foydalanilsa yanada yuqoriroq natijaga olib kelgan bo`lar edi.

1. Millatlararo muomala madaniyatini o`rgatish.
2. Odamlar bilan muomala qilish madaniyatini o`rgatish.
3. Ko`rgazmali qurollardan foydalanish.

REFERENCES

1. Karimov I.A. "Yuksak ma`naviyat –yengilmas kuch" -T. Ma`naviyat, 2008.
2. Bag`rikenglik tamoyillari Deklaratsiyasi: YUNESKO bosh konferensiyasining 28 sessiyasida qabul qilingan (1995 y. 16 noyabr, Parij)//Nashr uchun mas`ullar: A.Saidov, K.Jo`raev.–T.: YUNESKO.
3. Bekmurodov M. Milliy mentalitet va ma`naviyat.–T.: Adolat, 2002.
4. Betti Readon. Bag`rikenglik: tinchlik sari olg`a qadam. 1997. –164 b.
5. Rahmatova, F., & Abrorxonova, K. (2021). Educational issues in the works of enlightened intellectuals. *Boshlang`ich ta`limda innovatsiyalar, 1*(Архив№ 2).

6. Abrorkhonovna, A. K. (2022). FORMATION OF A SENSE OF PATRIOTISM THROUGH TOURISM IN THE CURRENT TEXTBOOK "UPBRINGING" OF PRIMARY EDUCATION. *British Journal of Global Ecology and Sustainable Development*, 5, 70-74.
7. Abrorkhonova, K., & Khudoyberdieva, S. (2022). VIRTUAL TOUR IN PRIMARY SCHOOL. *European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies*, 2(06), 72-77.
8. Abrorkhonova, K., & Khudoyberdiyeva, S. (2022, June). ORGANIZATION OF EXCURSIONS IN PRIMARY SCHOOL CLASSES. In *International Scientific and Current Research Conferences* (pp. 139-143).
9. Abrorxonova, K. A., & Qizi, S. M. S. (2022). BOSHLANG 'ICH SINF "TARBIYA" DARSLARINI TASHKIL ETISHNING USUL VA VOSITALARI. *Science and innovation*, 1(1), 54-61.
10. Hayitov, A. I., & Miltikboyeva, Z. (2022, May). METHODS OF ORGANIZATION OF NATIVE LANGUAGE CLASSES IN PRIMARY CLASSES ON THE BASIS OF INTERACTIVE METHODS. In *E Conference Zone* (pp. 11-13).
11. Hayitov, A. I., & Abdushukurova, D. (2022). EFFECTIVE WAYS TO ORGANIZE MOTHER TONGUE LESSONS IN PRIMARY CLASSES ON THE BASIS OF INTERACTIVE TECHNIQUES. *Conferencea*, 30-32.
12. Bakhtiyarovna, M. Z. (2021). INTEGRATED TEACHING OF PRIMARY EDUCATION. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 9(12), 1332-1336.
13. Anvar, H. Integrated Approach to Improving Pedagogical Abilities of Future Primary Education Teachers. *JournalNX*, 197-201.
14. Салаева М.С., Абдурасулова Ш.К. Педагог профессионализмининг шаклланиши касбий кадрият сифатида намоён бўлиши // EURASIAN JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES, PHILOSOPHY AND CULTURE Innovative Academy Research Support Center. www.in-academy.uz. ISSN 2181-2888. With Impact Factor: 8.2. Volume 2 Issue 02, February 2022 Pages 183 -188. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6242575>
15. Salaeva M.S., Luxmanovna N.M. Kichik maktab yoshdagi o'quvchilarni ijtimoiy faolligini rivojlantirish // SCIENTIFIC PROGRESS VOLUME 3 | ISSUE 3 | March, 2022. ISSN: 2181-1601. Uzbekistan www.scientificprogress.uz Pages 380-383. <http://www.scientificprogress.uz/storage/app/media/3-3.%20064.%20380-383.pdf>
16. Бекназарова Х.Х. Формирование мобильности личности как педагогическая проблема // SCIENTIFIC PROGRESS VOLUME 3 | ISSUE 3 | 2022 ISSN: 2181-1601. Uzbekistan www.scientificprogress.uz Pages 384-390. <http://www.scientificprogress.uz/storage/app/media/3-3.%20065.%20384-390.pdf>
17. Shoyunusova F.S. Bola shaxsini shakllantirishda ota-onalarning o'rni // Международный научно-образовательный электронный журнал «ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА В XXI ВЕКЕ». ISSN: 2658-7998. Электронный журнал. Выпуск №22 (том 5) (январь, 2022). - С.1099-1103. https://www.mpcareer.ru/files/ugd/a62191_0b77bb588ae44c41874c43e8211ea9a8.pdf
18. Салаева М.С., Джумабаева М.Б. Педагогининг кичик мактаб ёшидаги болаларни ижтимоий мобиллигини оширишга таъсири // IJTIMOIIY FANLARDA

- INNOVASIYA ONLAYN ILMIY JURNALI, ISSN - 2181-2608. With Impact Factor: 8.2 SJIF: 5.426 - Б. 59–62. Retrieved from <http://www.sciencebox.uz/index.php/jis/article/view/1552>
19. Салаева М.С., Бекназарова Х.Х. Бошланғич таълим ўқувчиларини ижтимоий мобиллигини ривожлантириш // EURASIAN JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES, PHILOSOPHY AND CULTURE Innovative Academy Research Support Center UIF = 8.2 | SJIF = 6.051 www.in-academy.uz Volume 2 Issue 4, April 2022 ISSN 2181-2888. Pages 136-139. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6511330>
 20. Salaeva M.S., Koshnazarova M.A., Abdukodirov G., Radjabova D.A. Professionalism of the Teacher as a Pedagogical Credo in the Age of Innovation // SPECIALUSIS UGDYMAS / SPECIAL EDUCATION 2022 1(43). Pp. 10571 – 10576. <https://www.sumc.lt/index.php/se/article/view/1637>
 21. Muxammadeva, X. K., Nurmuratova, I., Tulaganova, S., & Jumaniyazova, M. (2022). O 'QUVCHILARDAGI KITOBXONLIK MADANIYATI ORQALI ALTRUISTIK MOTIVLARNI RIVOJLANTIRISH. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(3), 1284-1288.
 22. Мухаммадиева, Х. К., & Исмагуллаева, Ф. Р. (2022). БОШЛАНҒИЧ СИНФЛАРДА ДИДАКТИК ЖАРАЁНДА БОЛАНИНГ РИВОЖЛАНИШИНИ ТАЪМИНЛОВЧИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ ИЛМИЙ-ПЕДАГОГИК ТАҲЛИЛИ. *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)*, 2(2), 77-82.
 23. Muhammadiyeva, X. K., & Ergasheva, G. Z. (2021). BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING NUTQ MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH METODIKASI. *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)*, 1(2), 10-14.
 24. Эргашева, Г. М., Мухаммадиева, Х. К., & Артикбаева, Н. Н. (2021). Синфдан ташқари машғулотлар орқали ўқувчиларни ижодий фаолиятга йўналтириш методлари. *Science and Education*, 2(5), 578-582.
 25. Muhammadiyeva, K. (2020, June). The Idea “Personal Interests and the Priority of Education” in the Education as One of the Key Factors in Reforming School Education for Upbringing Perfect Individual. In *Proceedings of International Multidisciplinary Scientific-Remote Online Conference on Innovative Solutions and Advanced Experiments* (p. 22).
 26. Абдуллаева, Ш. А., & Мухаммадиева, Х. К. (2016). Девиант хулқли илк ўспирин ёшидагиларни ижтимоийлаштириш ва профилактика ишларини олиб бориш. *Современное образование (Узбекистан)*, (11), 48-53.
 27. Мухаммадиева, Х. К. (2014). Начальные сведения о развитии арифметики в трудах учёных математиков Востока. *Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук*, (3-2), 230-231.
 28. Tuxtayevna, N. M., Mahkambayevna, E. G. Z., & Karamatovna, M. X. Methodological Bases of Development of Socially Active Competencies of Future Primary School Teachers in Students and Improvement of Its Methodology. *International Journal of Health Sciences*, (II), 10646-10654.

29. **Sultanova Kholida, Zebuniso Akhrarova, Dekhkanova Mamura, Isanova Gulbakhor, Musaev.** Kadamboy .Modular Teaching Technology // International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE) ISSN: 2277-3878, Volume-8 Issue-4, November 2019 Based on Scientific Activity. <https://www.ijrte.org/wp-content/uploads/papers/v8i4/D5370118419.pdf>
30. **Sultanova Kholida, Zebuniso Akhrarova, Dekhkanova Mamura, Isanova Gulbakhor, Musaev.** Kadamboy Efficiency Of Using Distance Technologies (Moodle, Camtasia Studio) In Teaching Process. our of Adv Research in Dynamical & Control Systems, // Jour of Adv Research in Dynamical & Control Systems, Vol. 12, Issue-02, 2020
31. Dekhkanova Mamura “Problems of improvement of the education system during the formation of civil society in Uzbekistan // International Research Journal of Human Resource and Social Sciences ISSN(O): (2349-4085) ISSN(P): (2394-4218) Impact Factor 5.414 Volume 7, Issue 06, June 2020
32. Dehkanova M “Issues to increase the efficiency of pedagogical activity in higher education”// Sciences of Europe (Praha, Czech Republic) VOL 2, No 72 (2021) ISSN 3162-2364
https://issuu.com/sciencesofeurope/docs/sciences_of_europe_no_72_2021_vol_2

THE PHENOMENON OF AUXILIATION AS A PART OF GRAMMATICALIZATION IN THE ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

Yunusova Hilola Ravshan kizi

Fergana State University, EFL Teacher

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7238494>

Abstract. This article discusses the phenomenon of auxiliation, which is considered to be one type of grammaticalization where lexical words change their nature and demonstrate grammatical functions. Auxiliation appears as a universal phenomenon and analyzed both in English and Uzbek languages.

Key words: auxiliation, grammaticalization, lexical functions, grammatical functions, auxiliary verbs, desemantization, decategorialization, cliticization.

ФЕНОМЕН АКСИЛЯЦИИ КАК ЭЛЕМЕНТ ГРАММАТИКАЛИЗАЦИИ В АНГЛИЙСКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ

Аннотация. В данной статье рассматривается явление аксиляции, которое считается одним из видов грамматикализации, при котором лексические слова меняют свою природу и демонстрируют грамматические функции. Ауксиляция предстает как универсальное явление и анализируется как в английском, так и в узбекском языках.

Ключевые слова: ауксиляция, грамматикализация, лексические функции, грамматические функции, вспомогательные глаголы, десемантизация, декатегориализация, клитикизация.

INTRODUCTION

Strictly speaking, grammaticalization is referred to as a type of language change whereby grammatical items come into being: lexical words or constructions, in specific contexts, come to acquire grammatical functions, and once grammaticalized, can continue to develop new grammatical functions.

According to Newmeyer, grammaticalization is a complex phenomenon which comprises changes such as phonological, morphological, syntactic and semantic modifications. It was Antoine Meillet who coined the term “grammaticalization” and first applied it to the concept for which it is still used today. Modern studies in grammaticalization began in the early 1970s with the work of Givon, who argued that in order to understand language structure one must know how it has evolved. With his slogan “Today’s morphology is yesterday’s syntax”, he opened a new perspective for understanding grammar.

But in this paper we will merely draw our attention to auxiliation as one of the main aspects of grammaticalization process as it is our primary concern.

Auxiliation is the process of development of auxiliary verbs out of lexical resources. This term was firstly coined by Benveniste.

Many researchers have been arguing on the universal character of the auxiliaries. Steele writes the followings: “To call AUX a universal category is not to argue that every language will choose it. But the overwhelming majority of languages in this particular language sample do; Southeastern Pomo is the one exception”. Abraham also lists the languages such as Latin, Greek, (early) Gothic, and Old High German among those without auxiliary verbs.

Basic to work on grammaticalization is the concept of a “clin”. From the point of view of change, forms do not shift abruptly from one category to another, but go through a series of small transitions, transitions that tend to be similar in type across languages.

METHOD AND METHODOLOGY

The characteristics of grammaticalization can be summarized by phonetic, morphosyntactic, and semantic properties as follows:

- desemanticization: lexical verb loses most or all of its lexical semantics
- decategorialization: lexical verb loses salient morphosyntactic properties of a verb
- erosion: lexical verb tends to be phonetically reduced.

Warner lists four characteristics of auxiliaries which developed in the 16th or 17th centuries:

- a) cliticization (is - 's, will - 'll, etc.) except: ought, used, dare, need
- b) tag questions (... , isn't it?, etc.)
- c) exclusively VP complements except: “have” possess, “be”
- d) not reduced to suffix n't (isn't, etc.)

The famous possessive *have* is still an ordinary auxiliary for many speakers in the UK but it is exceptional in its valency (taking an object rather than a VP complement). This usage persists in most of the UK giving forms like the following:

1. They've a car.
2. Have they a car?
3. They haven't a car

In the Germanic languages, many modal verbs derive from Proto-Indo European preterite-presents, i.e. original full verbs whose inherited perfect form was used with stative present function. Among them are OE *can(n)* ‘know, be able’, *sceal* ‘owe’, *mæg* ‘be able’. These verbs developed a past tense inflection of their own, which made them morphologically highly irregular. Their syntax was still that of common verbs in Old English. During the Middle English period, however, they developed those syntactic peculiarities which make them constitute the syntactic category of modal verbs; and as such the verbs *can*, *shall*, *may* and others appear in the 16th century.

RESEARCH RESULTS

Historically “must” was a past –tense form and contrasted with present-tense “mot”, a tense contrast which survives in High German (*muss* “has to” vs. *musste* “had to”). Almost all Germanic modal verbs – for example English *can*, *may*, *shall* – go back to preterite present verbs, which had lost their potential to refer to past events in pre-Old English times. They had all special morphology, which became even more special over time, particularly in English, whose central modals constitute probably the most highly grammaticalized verb class in Germanic, if not the languages of the world.

Through grammaticalization, the historical past tense forms *must*, *might*, *would*, *could*, *should*, *ought (to)* also largely lost their potential to refer to past events in most context by late Modern English. The meaning of these modal verbs shifted from past-time marking to others, usually more abstract grammatical domains such as hypotheticality and irrealis (*would*, *should in conditional clauses*) or politeness (*would*, *could*). And those that still retain the possibility of referring to a past event are neither unusual and need contextual clues (Krug, 2011):

- I *could* (was able to) swim when I was a kid.

- We *would* often go for a swim when we were kids.

Here is a table with a list of modals that were used as lexical verbs in Old English.

Table 3

Infinitive	1 st /3 rd SG. PRES	Meaning	Present-day modal
<i>witan</i>	<i>wat</i>	'to know'	---
<i>dugan</i>	<i>deag</i>	'to be useful'	---
<i>cunnan</i>	<i>cann</i>	'understand, can'	<i>can/could</i>
<i>unnan</i>	<i>ann</i>	'to grant'	---
<i>þurfan</i>	<i>þearf</i>	'to need'	---
<i>durran</i>	<i>dearr</i>	'to dare'	<i>(dare)</i>
<i>sculan</i>	<i>sceal</i>	'should'	<i>shall, should</i>
<i>munan</i>	<i>man</i>	'to commemorate'	---
<i>magan</i>	<i>mæg</i>	'can'	<i>may, might</i>
<i>agan</i>	<i>ah</i>	'to possess, must'	<i>(ought)</i>
<i>motan</i>	<i>mot</i>	'must, can'	<i>must</i>

Auxiliary *do* is often called 'periphrastic' *do* because it has no meaning independent of the meaning of the construction concerned; the only reason for using auxiliary *do* in Modern English is because the syntax requires an auxiliary and no other auxiliary is needed by the sentence's meaning. *Do* fills the gaps where non-auxiliary verbs are not allowed and where other auxiliaries are not needed. In Middle English, in contrast, *Do* had no special role because auxiliary and non-auxiliary verbs could be used in much the same ways.

Table 4

Sentence-type	Old	New
Negative declarative	He went not.	He did not go.
Negative question	Went he not?	Didn't he go?
Positive question transitive	Saw he the dragon?	Did he see the dragon?
Pos. question intransitive	Went he?	Did he go?
Pos. wh-object question	What saw he?	What did he see?

Examples of the older grammatical form are still found in popular song, verse and even political speeches. For example, the children's ditty, *He loves me, he loves me not* demonstrates negation without do-support.

Theories concerning the emergence of do-support are too numerous to list in their entirety. The prototypical theory asserts that, periphrastic *do* evolved out of *causative do*, from the West Germanic root, *don* and before that from the Proto-Indo-European root, *dhe*, which means to put, place, do or make.

Hudson makes the following conclusions about the appearing of auxiliary "do" which are, to our belief, could be applied to "have" and "be" as well:

- a) Auxiliary *do* is introduced, allowing the option of using an auxiliary without changing the meaning.
- b) Adverb-preposing make subject-verb inversion awkward for verbs modified by adverbs, so auxiliary *do* comes to the rescue.

- c) Further functional pressures exploit auxiliary *do* to help speakers to avoid ambiguities in questions that contain an object, and to put the markers of questioning and negation near to each other. These pressures are grammaticized as constraints on full verbs in some questions.
- d) Cognitive pressures for simplicity generalize these constraints to all full verbs, and re-express them as positive rules referring to auxiliary verbs.
- e) Cognitive and functional pressures (including sociolinguistic pressures) combine to make this newly-enriched category more easily recognizable by allowing auxiliaries alone to be reduced to clitics and to take reduced *n't*.
- f) Cognitive pressures for simplicity and harmony have removed some exceptions, and are still removing others, thus tidying up the effects of earlier changes.

DISCUSSION

Iskandarova in her article about grammaticalization process states that one of the transformations in the development of the language is considered to grammaticalization at a grammatical level. While losing their lexical meaning the words go through several stages. Thus, it could be concluded that grammaticalization has a gradual nature. The process of grammaticalization has three levels:

- 1) The words that have become the basis for grammaticalization
- 2) Partially grammaticalized words (analytic forms of the verbs (ko'makchilar), one part of postpositions(ko'makchilar))
- 3) Completely grammaticalized words (postpositions, conjunctions such as *uchun, kabi, singari, bilan*)

Turkic languages have about 25 verbs that can serve either as lexical or auxiliary verbs expressing TAM categories. The abbreviation TAM stands for tense, aspect and mood. Graschenkov in his works uses the terms TAM auxiliaries, TAM markers to describe the type of helping verbs which are equal to "ko'makchi fe'llar" in the Uzbek language. According to Hojiev, there are 27 lexical items in the Uzbek language that can be used either as independent lexical verbs or as TAM auxiliaries (or postverbal auxiliaries). As regular verbs they do not have any distinctive features from other verbal lexemes. However, when they are applied in the form of auxiliaries they have a fixed position after the meaning verb, and express significantly different meaning (Johanson 1995, Erdal 2004).

Graschenkov also calls grammaticalization, namely auxiliation, a shift from lexical verbs to TAM markers, when the notion is applied to Turkic languages. He highlights the following properties of the Turkic auxiliary verb constructions where the second verb grammaticalizes and loses its primary meaning only indicating certain shades of the preceding verb:

1. They are created as a sequence of two or more verbs, the lexical verb coming first and the auxiliary verb follows it;
2. Such verb chain cannot be split;
3. It has the common phrasal stress;
4. The meaning of such construction is defined by the first lexical item;
5. Only verbs from a very limited group can serve as an auxiliary verb.

Shluinskiy provides the following examples in Tubalar dialect which shares common features with the Uzbek language in terms of semantics and syntax. Therefore we find it appropriate to equalize it to the Uzbek language:

- Wasja uxta – p tur – dy. (Tubalar d.)
- Vasya uxla – b tur- di. (Uzbek)
- Vasya sleep – CONV stay – PST.

In this sentence three different meanings can be elicited according to the context.

- 1) Vasya stood when sleeping.
- 2) Vasya slept and (then) stood.
- 3) Vasya was sleeping.

In the third translation the verb “tur” (stand) loses its lexical meaning and bears in itself tense/aspect marking.

As stated by Hawkins, some sentences have such configurations that are not easy to parse (parsing is analyzing syntactically by assigning a constituent structure to a sentence). They can be interpreted differently. Johanson states that in written language, the constructions may be ambiguous between actional and aspectual meanings, whereas this ambiguity is dispelled by prosodic means in spoken language. Graschenkov provides the following examples in the Kazakh language which can easily be translated and comprehended by native speakers of the Uzbek language. The sentence is interpreted in three different ways. He also states that the more material we have in such sentences, the more significantly increases parsing difficulty.

1. [Nurlan koldin manynda [suga qara-p] tur-dy] (Kazakh)

V1 V2

[Nurlan ko'l yonida [suvga qara-b] tur-di] (Uzbek)

Nurlan lake near water look – Conv. Stay-Pst

Meaning: Looking at the water, Nurlan stayed near the lake.

2. [Nurlan [koldinmanynda suga qara-p] tur-dy] (Kazakh)

V1 V2

[Nurlan [ko'l yonida suvga qara-b] tur-di] (Uzbek)

Nurlan lake near water look – Conv. Stay-Pst

Meaning: Looking at the water near the lake, Nurlan stayed.

3. [Nurlan koldin manynda suga qara-p tur-dy] (Kazakh)

V1 V2

[Nurlan ko'l yonida suvga qara-b tur-di] (Uzbek)

Nurlan lake near water look – Conv. Stay-Pst

Meaning: Nurlan was looking at the water near the lake.

In the third interpretation the subject and all the other material become attributed not to the V2 item as in the previous two interpretations, but to the whole V1+V2 complex. In the first two sentences “qarab + turdi” has a “converbial V1 + main V2” structure and in the third it is reinterpreted as a “verb + auxiliary”.

Graschenkov points out that the structural approach does not have an answer to how a new grammatical meaning depends on the lexical semantics of the source item. Thus it is impossible to predict why, for instance, certain auxiliaries have a modal meaning while others carry a durative meaning. However, considering semantics of source items, one can find regular correlation among them and new grammatical categories: verbs of position and non-directional movement grammaticalize into durative/progressive markers; verbs of directional movement into

resultative markers, perception verbs into modals and so on. Grashenkov detects the following most regular grammatical meanings among Turkic auxiliary verbs:

- 1) Duration and perfectivity (aspectual)
- 2) Attemptive and possibilitative (modal)
- 3) Applicativity
 - Lexemes used in the function of duration are **position verbs**: *qol, yot, o'tir* (*stay, lie, sit*)
 - The verbs of undirected movements: *bor* (*go, move*)
 - Perfective meaning is provided by the verbs of arrival/departure: *yur, ket, kel, qol* (*go, leave, come, remain*)
 - verbs of change of position/location: *qo'y, yubor* (*put, send*)
 - verbs of applicative function: *ol, ber* (*take, give*)

Take introduces an action benefactive for the subject and *give* denotes benefactivity for somebody else's sake.

- *Bil* (*know*) has a modal meaning of ability and attempt.

Attempts are also frequently introduced by the auxiliary verb *ko'r* (*see*), but it is unclear whether the doer succeeded.

CONCLUSION

The list of auxiliaries in Turkic languages, particularly in Uzbek remains close to the original during the last thousand years. Additionally, it must be noted that many lexical items provide the same grammatical meaning. Perfective and durative aspectual domains are the best examples.

REFERENCES

1. Ellegård, A. The Auxiliary DO: the Establishment and Regulation of its Use in English. Almqvist & Wiksell, Stockholm, 1953, p. 208
2. Givón, T. "Historical syntax and synchronic morphology", Chicago Linguistic Society, Proceedings 7, 1971 p.396
3. Grashenkov, P.V. Development of TAM categories in Turkic: feeling free in the deterministic system // Selected papers from SinFonIJA3 / Maja Markovic, ed. Cambridge Scholars Publishing, 2012, p.62.
4. Hae-Yun Lee, The Grammaticalization of Aspectual Auxiliary Verbs in Korean, International Journal of Languages, Literature and Linguistics, Vol. 1, No. 2, June 2015, pp.122-123
5. Hawkins, J. A. A performance theory of order and constituency. Cambridge: Cambridge University Press, 1994, p. 44
6. Hopper, P.J., Traugott, E. C. *Grammaticalization*, 2nd ed. Cambridge University Press, 2003, p. 134
7. Hudson, R. *The rise of auxiliary do: verb-non-raising or category-strengthening?* Transactions of the Philological Society 95, 1997 p. 55
8. Johanson, L. Grammaticalization in Turkic languages. The Oxford book of grammaticalization. 2012, pp. 759-760
9. Khakimov, M. K. (2021). VISUAL POETIC TEXTS AS MULTISEMIOTIC SYSTEM. *Theoretical & Applied Science*, (8), 185-188.

10. Kizi, Y. H. R. (2021). Category of informativity in visual poetic texts. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(9), 389-393.
11. Kizi, Y. H. R., & Kizi, N. D. A. (2022). On the study of the structure of phraseological units with toponymies in the English and Uzbek languages.
12. Krug, M. Auxiliaries and Grammaticalization. In: Bernd Heine & Heiko Narrog (eds.) *Handbook of Grammaticalization*. Oxford: Oxford University Press, 2011, p. 550
13. Kuteva, T. Auxiliation: An enquiry into the nature of grammaticalization. Oxford: Oxford University Press, 2001, p.1
14. Lamiroy, B., Drobnjaković, A. Auxiliaries and Grammaticalization: A Case Study of Germanic and Slavonic Languages. Grammaticalization and Pragmatics: Facts, Approaches, Theoretical Issues, 2009, p. 24
15. Newmeyer, F. J. "Deconstructing grammaticalization", *Language Sciences* 23.2-3 (special issue, Grammaticalization: A Critical Assessment, ed. Lyle Campbell), 2001, p.193
16. Steele, S. M. The category AUX as a language universal. In: J. Greenberg(ed.)1978a, p.42
17. Trudgill, P. (ed.). *Sociolinguistic Patterns in British English*. London: Arnold, 1978, p.78
18. Warner, A. *English Auxiliaries. Structure and history*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993, p.82
19. Yunusova, H. R. Q. (2021). VIZUAL POETIK MATNLARDA GRAFIK BIRLIKLAR TAHLILI (HOZIRGI O 'ZBEK SHE'RIYATI ASOSIDA). *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(7), 26-30.
20. Искандарова Ш. М. Луғавий бирликларнинг грамматикализация даражаси хусусида. Илмий хабарнома, АДУ, №4 2013 йил, 79 б
21. Шлуинский, А. «Бивербальные конструкции в тубаларском диалекте и их лексические ограничения» в сб. Тубаларские этюды, (ред.), Москва, 2009, стр.22
22. Юнусова, Х. (2022). Verbo-visual figures in poetic texts. *Globallashuv davrida tilshunoslik va adabiyotshunoslik taraqqiyoti hamda ta'lim texnologiyalari*, 1(1), 73-76.

THE ROLE OF STORY-BASED LEARNING APPROACH IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING

Urinova Nodira

Teacher in department of foreign languages for the humanities

Fergana state university

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7238508>

Abstract. *This article gives insightful information about the effectiveness of using story-based approach, storytelling in teaching English language. There are underlined the benefits of implementation of story-based approach in EFL classes.*

Key words: *story-based approach, storytelling, EFL class, motivation, learner's need, imagination, critical thinking, skill and competence.*

РОЛЬ ПОДХОДА К ОБУЧЕНИЮ НА ОСНОВЕ ИСТОРИЙ В ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ

Аннотация. *В данной статье дана познавательная информация об эффективности использования сторителлингового подхода, сторителлинга в обучении английскому языку. Подчеркнуты преимущества внедрения сюжетного подхода на занятиях по английскому языку.*

Ключевые слова: *основанный на рассказе подход, рассказывание историй, урок английского языка, мотивация, потребность учащегося, воображение, критическое мышление, навыки и компетентность.*

INTRODUCTION

Children love stories. Stories are magic, they can create other worlds, emotions, ideas and make the everyday seem incredible. They can teach us empathy and take us on terrific journeys. They can make us laugh, cry, jump with fright and then comfort us with a happy ending. From a very young age we learn how to enjoy a story both for pleasure and to help us make sense of the world and ourselves. In this article I'll look at why stories are important for ESL students and I'll share some simple story-based activities that can be adapted for different ages and abilities.

Growing up, children listen to fairy-tales which provide an accessible way to communicate important messages to children in a playful, simple manner. Younger minds make connections between the fairy-tale world and real-life situations, which helps them develop problem-solving skills. Put another way, stories make it easier for children to receive and process information. Storytelling as a teaching method is thus a highly effective tool for building up new knowledge and learning a variety of 21st-century skills.

A story-based learning approach moves children into the world of imagination while acquiring new skills, which simplifies the educational process and makes it more effortless.

Storytelling is a teaching method which helps young learners solve given problems and tasks in a playful way and creates constructive and creative comprehension of the given matter.

METHOD AND METHODOLOGY

Presented with a storyline, children perceive the learning process more easily and effortlessly. In this way, the acquisition of new knowledge and skills is veiled in a game, making it attractive to children who don't even realize they're learning.

Benefits of story-based lessons

The storytelling technique is known to be one of the most effective teaching strategies. The main benefits of the storytelling technique are: high motivation and active participation, a boost of creativity, cooperation between children, deepening the understanding of a subject, and an increase in attention span.

Storytelling motivates children to be active participants in the construction of the meaning of the story. Thus they feel that they can have a greater impact on the process and on the results of the assignment, and therefore are more motivated in its execution.

Furthermore, the storytelling learning approach helps children develop literacy, imagination, creation and critical thinking skills more effectively.

This approach supports the development of children's metacognitive skills, awareness, and also promotes self-regulated learning and a positive attitude towards making mistakes and self-critique. We have a curriculum full of educational and exciting lessons with various levels of complexity for different age groups.

A story-based approach helps to engage young learners with the content, boost their motivation and introduce them to the concepts of robotics and coding in a playful way. The storytelling technique involved in each lesson is an important activity for children for multiple reasons: it helps increase motivation, enhances language use, and boosts memory and attentiveness. Storytelling in learning also builds personal emotional attachment, creates positive associations, and durable, long-term learning benefits.

RESEARCH RESULTS

Additionally, this way of forming tasks makes what might be a difficult subject such as programming more digestible. Learning something via storytelling helps children remember outcomes and the process of execution better, as well as having an in-depth understanding.

In the ESL classroom stories have a special place and value. Students can listen to the sounds and rhythms of English just as native speakers will have done to acquire their first language. Students can identify vocabulary and expressions that they have learnt or heard regularly and see them in use. Frequent telling can help them to learn new phrases and expressions with the correct emotional resonance. Storytelling with participation uses experiential learning to ask about what is happening to the characters and what they should do next, or offers a student the chance to be that character and hear/say their words in a true context.

Storytelling brings language learning alive and creates a participatory and immersive experience that allows Young Learners to enjoy hearing the language in a dynamic, sometimes stylistic and entertaining way. Participation using key vocabulary and phrases can create an awareness of rhythm and structure. This atmosphere of play and creative expression creates an appetite for more similar experiences. Students who have enjoyed storytelling in class often ask for more stories and also feel motivated and encouraged to create and tell, act out or illustrate their own stories in a variety of ways.

CONCLUSION

To conclude, Storytelling also helps students to enjoy and be aware of intonation and tone of voice, natural sounding expressions and phrases as well as interaction between native speakers. For older YLs they offer the opportunity to retell, rephrase, enact or summarize what they've heard, to rewrite the story or to create their own as a group or individual. Stories offer everyone a chance to enjoy language and discover new worlds, new words and new things about themselves.

REFERENCES

1. Aliyeva, N. (2021). СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ФРАЗЕМ В АНГЛИЙСКОМ, РУССКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ. *Журнал иностранных языков и лингвистики*, 3(8).
2. Aliyeva, N. (2021). ИЗОМОРФИЗМ АНГЛИЙСКИХ КОЛЛОКАЦИЙ И ФРАЗЕМ РУССКОГО И УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКОВ С УЧЕТОМ ПЕРЕХОДНОСТИ ЗНАЧЕНИЯ. *Журнал иностранных языков и лингвистики*, 2(2).
3. Ташматова, Г. Р. (2022). ПРОБЛЕМЫ ВНЕДРЕНИЯ ПРЕДМЕТНО-ЯЗЫКОВОГО ИНТЕГРИРОВАННОГО ОБУЧЕНИЯ (CLIL). *Academic research in educational sciences*, 3(3), 953-960.
4. Rafailovna, T. G. (2022). CHALLENGES OF IMPLEMENTING CLIL (CONTENT AND LANGUAGE INTEGRATED LEARNING). *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 3(3), 567-574.
5. Halimov, M. Z., Norkobilova, Z. B., & Hayitov, I. Y. (2016). BIOLOGICAL AND ECOLOGICAL FEATURES OF THE APPLE TREE IN CONDITIONS OF SOUTH UZBEKISTAN. In *Наука и инновации в современном мире* (pp. 120-121).
6. Tursunovich, S. E. (2021). IMPLEMENTING AND ASSESSING PRAGMATIC SPEECH ACT DIVERGENCES IN THE ESL CLASSROOM. *Eurasian Journal of Academic Research*, 1(9), 220-223.
7. Sadikov, E. T. (2021). TEACHING PRAGMATIC SPEECH ACTS THROUGH THE RECEPTIVE AND PRODUCTIVE SKILLS. *Academic research in educational sciences*, 2(11), 463-476.
8. Xusanboevna, S. A. (2021). Linguopragmatic Properties of Language. *International Journal of Discoveries and Innovations in Applied Sciences*, 1(4), 10-12.
9. qizi Turaboyeva, S. Z., & Utambetova, A. K. (2022, May). LINGUOCULTURAL PROBLEMS IN THE UZBEK LANGUAGE. In *INTERNATIONAL CONFERENCES ON LEARNING AND TEACHING* (Vol. 1, No. 7, pp. 233-235).
10. Turaboyeva, S. Z. (2022). О ‘ЗБЕК ВА ИНГЛИЗ ТИЛЛАРИДА” ДО ‘СТ” КОНСЕРТИНИНГ СОТСИАЛ О ‘ЗИГА ХОСЛИГИ.
11. Turaboyeva, S. (2022). LINGUOCULTURAL PROBLEMS IN THE UZBEK LANGUAGE. *COMPUTER LINGUISTICS: PROBLEMS, SOLUTIONS, PROSPECTS*, 1(1).
12. Mamurkhanovna, D. B. (2022). THE CONCEPT OF “LOVE” AS AN IMPORTANT ELEMENT OF THE EMOTIONAL WORLD LANDSCAPE. *EPRA International Journal of Research and Development (IJRD)*, 7(5), 95-98.
13. Akborvna, B. B., & Mo’yudinjanovna, Y. D. (2021). Comparative Analysis of Uzbek, English and Russian Folk Fairy Tales. *БАҲАРОРЛИК ВА ЕТАКЧИ ТАДҚИҚОТЛАР ОНЛАЙН ИЛМИЙ ЖУРНАЛИ*, 1(5), 388-392.
14. Burtabaeva, B. A., & Yuldasheva, D. M. (2020). VARIOUS WAYS OF TEACHING WRITING. *Проблемы педагогики*, 13.
15. Yuldasheva, D. COMMUNICATIVE APPROACH IN TEACHING A FOREIGN.
16. Ахмедова, Н., & Собирова, Б. (2021). КЛИНИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ТЕЧЕНИЯ ДИЛАТАЦИОННОЙ КАРДИОМИОПАТИИ У ДЕТЕЙ. *InterConf*.
17. Жамолов, А. Ш., & Ахмедова, Н. А. (2022). *Psychological aspects of commitment treatment Of patients with rheumatoid arthritis* (Doctoral dissertation, Ташкент).

18. Abbasova, N. K. (2018). Using Effective Techniques Developing Learners' Critical Thinking in Teaching English Proverbs and Sayings. *Eastern European Scientific Journal*, (6).
19. Abbasova, N. (2019). Using effective techniques for developing critical thinking of the learners while teaching english proverbs and sayings. *Scientific journal of the Fergana State University*, 2(3), 107-110.

RUS O'ZBEK VA XITOIY GRAMMATIKASIDA OTNING XUSUSIYATLARI

Tojiyev Maqsud

Samarqand davlat chet tillar instituti magistratura bosqichi talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7238528>

Anotatsiya. Maqolada o'zning xitoy o'zbek va rus tillari grammatikasidagi o'rni haqida fikr yuritilgan. O'xshash va farqli tomonlari ochib berilgan.

Tayanch so'zlar: ot, rod kategoriyasi, hisob so'zlar, so'z tartibi, 王力(Wangli xitoy tilshunosi).

СВОЙСТВА СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ В РУССКОЙ УЗБЕКСКОЙ И КИТАЙСКОЙ ГРАММАТИКЕ

Аннотация. В статье рассматривается место имени существительного в грамматике китайского, узбекского и русского языков. Выявляются сходства и различия.

Основные слова: существительное, основная категория, количество слов, порядок слов, 王力(китайский лингвист Wangli).

PROPERTIES OF NOUNS IN RUSSIAN UZBEK AND CHINESE GRAMMAR

Abstract. The article discusses the place of the noun in the grammar of the Chinese, Uzbek and Russian languages. The similarities and differences are revealed.

Basic words: noun, stem category, count words, word order, 王力(Wangli Chinese linguist).

KIRISH

Hozirgi kunda til o'rganish sohasida til tizimining lingvodidaktik va kontrastiv tadqiqotlar kabi asosiy toifalarini taqqoslash har qachongidan ham dolzarbdir. Har bir tilda mustaqil so'z turkumlari ichida otlar ko'p so'zlarning eng muhim toifalaridan biridir. Ot - bu bilan tavsiflangan nutq qismi ob'ektivlikning kategorik ma'nosi, leksik-grammatik jins kategoriyasi, hol va sonning grammatik toifalari; sub'ekt, ob'ekt va vazifasida sintaktik qo'llanish predikativ a'zo va rivojlangan so'z yasaliş modelları tizimi"[1, p. 465]. O'zbek tilida ot aslida barcha gap bo'laklari vazifasida almashib kelishi mumkin:

Ega: Adham kitob o'qiyapti.

Ot kesim: Mening singlim o'qituvchi.

Aniqllovchi: g'ishtli uy.

To'ldiruvchi: O'tkir mashqni bajaryapti

Hol: Qishda qayinlar ignabargli o'rmonda yashirinadi.

Xitoy tilidagi 名词(míng cí «ism») «bu so'z shaxs yoki narsaning nomini bildirib keladi "An'anaviy xitoy tili grammatikasida ot so'z turkumi ega va to'ldiruvchining vazifalarida keladi [4]:

Ega: 经济飞速发展 (jīngjì fēisù fāzhǎn) . 'Iqtisodiyot tez rivojlanyapti"

To'ldiruvchi: 王红喜欢读书 (wáng hóng xǐhuān dú shū) . Vang Xong kitob o'qishni yaxshi ko'radi.

TADDIQOT METODI VA METODOLOGIYASI

O'zbek tilida morfologik kategoriyalar tizimida o'zning birlik va ko'plik shakllarini o'z ichiga oladi. Bunda rod toifasi mavjud bo'lmaganligi sababli xolislikni ifodalashning asosiy vositasi sifatida rol o'ynolmaydi. Rus tili va rod kategoriyasi muhim bo'lgan boshqa chet tillar doirasida ot birikmalarining strukturaviy-semantik xususiyatlar sifatlar va fe'llar yordamida barcha shakllarda birlik ot bir rodga ishora qiladi. Rus tilida otlar rodga qarab tasniflanadi, lekin

o'zgarmaydi:

Женский род: сестра, традиция ,тетрадь

Мужской род: столик, учитель , дядя .

Средний род : яблоко,желе

TADQIQOT NATIJASI VA MUHOKAMA

Xitoy tilida o'zining rodi yo'q, u aniqlanadi nafaqat fiziologik jihatdan odamlarda, balki ob'ektlarda va hatto hayvonlarda rod toifasi mavjud emas. Agar odamning ruscha yoki o'zbekcha ismlari bo'lsa, bunda rodni yanada aniqroq aytsak jinsni aniqlash oson (Anna Ivanovna, Anatoliy Sergeevich, Furqat Abdurasulov ,Hayitova Durдона),

Xitoy tilida - bu biroz qiyinchilik tug'diradi (王力wang li 'Vang Li' - erkak - tilshunos, mutaxassis xitoycha, 王美丽wáng jìguó 'Vang Jiguo' - Vang Lining singlisi). Rus va xitoy tillarida otlar bir egaga murojaat qilganda birlikda va bir nechta narsaga ishora qilganda ko'plikni ifodalaydi. Ba'zi otlar bor faqat birlikda ishlatiladi rus tilida (молоко, свежесть, Москва, бремя), yoki faqat ko'plikda (брюки, дрожжи, шахматы, заморозки, Афины).

Xitoy tilida ko'plik 们(men)qo'shimchasi bilan ifodalanadi , bu shaxs olmoshlarining ko'pligini bildiradi va umumiy otlar, odatda, odamlar ma'nosi bilan qo'shimcha yoki shaxslashtirilgan sub'ektlar (我们wǒmén 'bizlar ', 文学家们 wénxuéjiāmen 'yozuvchilar'). Xitoy tilida elementlar sonini ko'rsatish uchun ular maxsus hisob so'zlardan foydalanadilar . Ular maxsus funktsiyali so'zlardir. Otga raqam qo'shilganda ular orasida "hisob so'z - o'rtasidagi bog'liqlik" deb ataladigan so'z bo'lishi kerak. ” [6]. O'zbek tilida biz oddiygina aytishimiz mumkin: ikkita daftar, beshta stol, o'nta stul. Bu holat xitoy tilida bu raqamlarning har biridan keyin hisob so'z qo'yish kerak bo'ladi : 一本书(yì běn shū, 'bitta kitob'), 两杯水(liǎng bēi shuǐ, 'ikki stakan suv'), 三个人 (sān gè rén, 'uch kishi) Agar biz xitoy va o'zbek o'rtasida parallellik olib borsak, unda quyidagi hollarda ba'zi o'xshashliklarni ko'rishingiz mumkin. O'zbek tilida biz "2" raqamini va "suv" so'zini bog'lay olmaymiz, bizga hisob so'z zarur bo'ladi . Hisob so'z "shisha" so'zi bo'ladi. Xuddi shunday hisob so'zlar xitoy tilida keng ko'lamda qo'llaniladi.

“O'zbek tili agglutinatív, u ko'pgina morfologik o'zgarishlarga ega. Xitoy tilida so'zlar na flektiv va na agglutinatív emas, ularning asosiy birligi ieroglif . Xitoy belgilar va grafemalardan iborat. U alifbo tizimidan shu bilan farq qiladi har bir belgi ma'lum ma'noga ega va belgilar soni juda ko'p ajoyib. Gapni to'g'ri qurish uchun bu juda muhimdir atamalarni joylashtirishda so'z tartibi - ketma-ketlikka ega . O'zbek tilida so'z tartibi erkin. Xitoy tilida bu qat'iy va barqaror . U quyidagicha ifodalanadi : subyekt -predikat - ob'ekt.

Gap bo'laklarining tuzilishi va joylashuvi sintaktikda muhim ahamiyatga ega. so'z gapning aniq a'zosiga aylanadi:

Subyekt - Predikat - Ob'ekt

妈妈爱我.

Māmā ài wǒ.

'Onam meni yaxshi ko'radi'.

我爱妈妈.

Wǒài mama.

Men onamni yaxshi ko'raman.

Odatdagi so'z tartibida gap a'zolari shunday joylashtirilganki predmetdan keyin ergash gap,

predmet bosh gapdan keyin qo'yiladi, holatlar jumlada boshqa pozitsiyani egallashi mumkin, ta'rif belgilanayotgan so'zdan oldin keladi. Masalan:

“台风“杜鹃“给关东造成较重损失” [3].

Táifēng dùjuān gěi guǎngdōng zàochéng jiàozhòng sūnshī.

“Du Juan” deb nomlangan to'fon Guangdong shahriga katta zarar yetkazdi

XULOSA

Shunday qilib, otning morfologik xususiyatlari xitoy va o'zbek tillari juda farq qiladi. Xitoy va o'zbek tillarida otlarda rod kategoriyasi mavjud emasligi bilan rus tilidan farq qiladi. Hisob so'zlaridan keng foydalanish tarafdin xitoy tili rus va o'zbek tillaridan ajralib turadi. Gapda so'z tarkibi nuqtai nazardan uchchala til ham turli til oilalariga mansubligi tufayli tubdan farq qiladi. Bu jihat gapning ma'nosiga jiddiy ta'sir qilishini yuqorida ko'rib chiqdik

REFERENCES

1. Ахманова, О.С. Словарь лингвистических терминов. – М.: Сов. энциклопедия, 1996
2. Белошапкова, В.А. Современный русский язык: учеб. для филол. спец. ун-тов //
3. В.А. Белошапкова, Е.А. Брызгунова, Е.А. Земская и др.; Под ред. В.А. Белошапковой [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://sci-book.com/yazyik-russkiy/sovremennyiy-russkiy-yazyik-ucheb-dlya-filol.html>. – Дата доступа: 26.02.2014.
4. Корпус современного китайского языка [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ccl.pku.edu.cn:8080/ccl_corpus/index.jsp?dir=xiandai – Дата доступа: 26.02.2014.
5. 刘守军 词类 (Категория слов) / 刘守军 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://study.hhit.edu.cn/subject/CourseWare_Detail.aspx?TeachCourseWareID=1684. – Дата доступа: 04.03.2014.
6. 孙浩成 现代汉语语法大全 (Грамматика современного китайского языка) / 孙浩成 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://wenku.baidu.com/view/0ea2c833433239-68011c9253.html>. – Дата доступа: 04.03.2014.
7. 朱雪峰, 王惠 现代汉语量词与名词的子类划分 (Подкатегории счётных слов и существительных современного китайского языка) / 朱雪峰, 王惠 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.tigernt.com/yuy23.php>. – Дата доступа: 04.03.2014.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ ДЕТСКО-РОДИТЕЛЬСКИХ ОТНОШЕНИЙ В СЕМЬЕ

Ибраимов Холбой Ибрагимович

доктор педагогических наук, профессор, директор УзНИИПН

Маджидова Дилдора Абдухамидовна

доктор философии по педагогическим наукам (PhD), старший научный сотрудник,
заведующая отделом УзНИИПН

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7238538>

***Аннотация.** В данной статье анализируется значение детско-родительских отношений в развитии ребенка, факторы, оказывающие негативное влияние на психическое, эмоционально-волевое, сенсорное развитие ребенка и важные аспекты их устранения.*

***Ключевые слова:** ребенок, развитие, детско-родительские отношения, семья, махалля, эмоциональная близость.*

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL FACTORS OF CHILD-PARENT RELATIONS IN THE FAMILY

***Abstract.** This article analyzes the importance of parent-child relations in the development of a child, factors that have a negative impact on the mental, emotional-volitional, sensory development of the child and important aspects of their elimination.*

***Key words:** child, development, parent-child relations, family, mahalla, emotional intimacy.*

ВВЕДЕНИЕ

Велика роль семьи, родителей и махалли в воспитании зрелого поколения. Большое влияние на воспитание и развитие детей оказывают привязанность к семье, взаимоотношения и эмоциональная привязанность к родителям. Не следует забывать, что каждый родитель несет ответственность за воспитание своего ребенка.

Ряд зарубежных и отечественных научных исследований подчеркивает значение семейной среды в развитии ребенка как всесторонне развитой личности. В исламской науке подчеркивается роль семьи и родителей в воспитании детей. В исламской науке дети - драгоценное доверие в руках родителей, поэтому важно хорошо их воспитывать, учить хорошим манерам и объяснять хорошие привычки.

Дети, лишённые родительской опеки с рождения, отстают в росте и развитии от своих сверстников, выросших в семьях. Отлучение младенца от матери обычно приводит к непоправимой задержке умственного развития и тяжелым последствиям в формировании функций личности (например, отставание в общем и речевом развитии, недостаточное развитие мелкой моторики и мимики). Эти дефекты часто проявляются эмоциональными нарушениями в виде общих конфликтов, поведенческих отклонений, возникновения эмоциональных нарушений, таких как страх и тревога (частые активные и пассивные действия протеста и отказа, разногласия в отношениях, трудности).

Потому что первые 3 года развития ребенка являются самыми важными годами для выживания, роста и развития. Именно в этот период происходит следующее:

- период наиболее быстрого роста и изменений в жизни человека;
- раннее детство является основой физического и психического здоровья, эмоциональной устойчивости, культурно-личностного становления и развития способностей;

- 40% умственных способностей человека формируются в первые 3 года жизни;
- в этот период быстро развивается головной мозг ребенка.

МЕТОД И МЕТОДОЛОГИЯ

Отсутствие заботы об эмоциональном развитии таких детей в младенчестве, что очень важно в жизни человека, является одной из причин задержки развития.

Недостаток внимания и ласки являются причинами недостаточного развития у детей процессов восприятия - мышления, памяти, речи, воображения, которые считаются основными условиями развития таких психических особенностей, как зрение, способности дарения любви у ребенка не развиты внимание, ласкательные чувства, сенсорные анализаторы и моторика.

Еще в 1951 г. английский ученый Дж. Боулби в своих исследованиях доказал негативные последствия воспитания в детских домах. Он собирал данные со всего мира, и результаты этого исследования показали, что дети отстают в эмоциональном восприятии и социальном развитии [3].

Дж. Боулби доказал, что установление длительных теплых эмоциональных отношений с матерью имеет большое значение для психического развития ребенка.

Результаты наблюдений и клинические данные показали, что отсутствие или нарушение таких отношений может вызывать серьезные расстройства и проблемы в психическом развитии и поведении ребенка. Было показано, что способность взрослых получать и реагировать на сигналы ребенка очень важна для формирования детско-взрослых отношений. Те, кто быстро и положительно реагируют на активность и инициативу ребенка, а также те, кто реагирует на познавательные способности ребенка, его настроение и общение, развивают у ребенка чувство безопасного обучения [2].

Нежное, бережное отношение взрослых, сопереживание, поддержка, поощрение – необходимые качества, помогающие развитию близости.

РЕЗУЛЬТАТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

Последователи Дж. Боулби, Main и Jaconbsen, доказали, что первичная близость устойчива, у взрослых они проявляются в выборе партнера, самовосприятии и самооценке, отношении к работе, в развитии депрессии или в затруднениях их взаимоотношений она проявляется в эмоционально-поведенческих паттернах (от англ. **pattern** — «шаблон», «система», «модель») [3].

Формирование эмоциональной близости с матерью играет важную роль в развитии ребенка, ребенок учится разделять свои и чужие чувства, логическое мышление, развиваются социальные отношения и сознание, он доверяет другим и себе, может контролировать свои стрессы и волнения; не знает страха; развивает чувство собственного достоинства и проявляет доброту и любовь к другим (Fahlberg) [9].

В этом случае семья является средой, в которой формируется близость, а создать близость вне семьи сложно. Что семья дает ребенку? Именно семья обеспечивает основной ежедневный уход со стороны близких ребенку людей и постоянный контакт с этими людьми. Отношения с этими людьми могут меняться на протяжении всей жизни, но могут и длиться всю жизнь. Благодаря этим людям обеспечивается чувство защищенности и безопасности, является источником развития, формируются переживания эмоций, они поддерживают ребенка в трудную минуту и разделяют его радость. Начальная близость,

формирующаяся на первом году жизни, закладывает основу для дальнейшего развития ребенка. Родительская любовь и забота имеют огромное значение. Вот почему так важно, чтобы ребенок воспитывался в семье.

ОБСУЖДЕНИЕ

На основании проведенного анализа стало известно, что особое значение в развитии детей как всесторонне развитых личностей в семье имеют:

- проведение пропагандистской работы по вопросам семейного воспитания среди молодежи махалли и образовательных учреждений;

- необходимо проводить социально-психологическую работу в женской консультации;

- повысить эффективность научно-популярных телепередач, периодических изданий и учебных курсов, освещающих вопросы воспитания, развития и потребностей детей, с целью повышения знаний учащихся и родителей о воспитании и развитии ребенка в семье;

- организация и оказание психолого-педагогической, социальной и медицинской помощи родителям, особенно малообеспеченным семьям, с привлечением других институтов гражданского общества в рамках сотрудничества образовательное учреждение-семья-махалля;

- проведение периодических совещаний, семинаров, круглых столов с органами самоуправления, специалистами системы социальной защиты, педагогическим коллективом образовательных учреждений и обеспечение их научно-методическими материалами.

ВЫВОД

Поэтому одной из основных задач специалистов в области защиты прав детей должна стать пропаганда таких благородных качеств, как доброжелательное отношение к детям, подрастающим в современном обществе, воспитание их совершенными людьми и иметь возможность привлекать широкую общественность к созданию возможностей для воспитания детей в комфортной семейной среде. Так как воспитание детей в комфортной семейной среде, оказание поддержки семье в воспитании ребенка как зрелой личности являются основными направлениями деятельности образовательных учреждений, микрорайонов и других институтов гражданского общества.

REFERENCES

1. Мария Ростальна. Невидимый 3'вязок // Права дітей, 2009,1(7), - С. 16.
2. Развитие мозга. Centre of Excellence for Early Childhood Development. Vaudreuil, Quebec 26-28 2008.
3. Боулби Дж. Создание и разрушение эмоциональных связей / Пер. с англ. В.В. Старовойтова – 2-е изд. – М.: Академический Проект, 2004. – 232 с.
4. Маджидова, Д. А. Актуальные вопросы защиты многодетных и малообеспеченных семей и детей, нуждающихся в социальной защите / Д. А. Маджидова. // Актуальные вопросы современной педагогики : материалы III Междунар. науч. конф. (г. Уфа, март 2013 г.). — Т. 0. — Уфа : Лето, 2013. — С. 8-10. — URL: <https://moluch.ru/conf/ped/archive/68/3567/> (дата обращения: 26.07.2022).
5. Abduxamidovna, M. D., Abdurahmonovich, A. B. (2021). Analysis of the results of

- psychological and pedagogical research of labor migrants and their families. Middle European Scientific Bulletin, 12, 440-443. Retrieved from <https://cejsr.academicjournal.io/index.php/journal/article/view/579>
6. Маджидова, Д.А. Практическое состояние социальной работы с малообеспеченными многодетными семьями в системе самоуправления граждан / Д. А. Маджидова, С. Х. Таджиева, Фарида Ахматий. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2012. — № 10 (45). — С. 296-298. — URL: <https://moluch.ru/archive/45/5504/> (дата обращения: 26.07.2022).
 7. Madjidova D. Pedagogical and psychological features of parent-child relations in the families of migrant workers / Herald pedagogiki. Nauka i Praktyka, 2021 <https://ejournals.id/index.php/HP/article/download/90/80>
 8. D. Madjidova Important directions for preventing risks caused by migration in ensuring the strength of families / International Scientific Journal "Science and Innovation". Series B. Volume 1 Issue 4 2022/7/26 <https://scientists.uz/view.php?id=864>
 9. Д.А. Маджидова, З.Ш. Мамараимова Семья как важный фактор формирования здорового мировоззрения - Молодой ученый, 2013
 10. Madjidova D. Oilalar mустахамлигини таъминлашда миграция таъсирида юзага келувчи хатарларни олдини олишнинг муҳим йўналишлари - Science and innovation, 2022 <https://cyberleninka.ru/article/n/oilalar-musta-kamligini-taminlashda-migratsiya-tasirida-yuzaga-keluvchi-hatarlarni-oldini-olishning-mu-im-y-nalishlari>

ORCID: 0000-0001-2233-4455

TA'LIM SIFATINI OSHIRISHDA PEDAGOGNING MAHORATI, SHAXSIY-KASBIY MALAKALARI

O'rinova Feruza Uljayevna

Farg'ona davlat universiteti

Maktabgacha ta'lim kafedrası dotsenti, pedagogika fanlari nomzodi

Abduraxmanova Zilola Patidinovna

Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti, Farg'ona davlat universiteti magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7238542>

Annotatsiya. Mazkur maqolada ta'lim sifatini oshirishda pedagogik kompetentlikni rivojlantirish yo'llari va pedagogning mahorati, shaxsiy-kasbiy malakalari, pedagog faoliyatiga kreativ yondoshuvi. O'qituvchining ijodkorlik sifatleri. Innovatsion jarayon: pedagog va uning faoliyati. Pedagogning kompetensiyaviy piramidasi hamda o'qituvchi pedagogik faoliyatida kasbiy refleksiyaning o'rni kabi dolzarb masalalari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim berish, Dars-munozara, intellektual salohiyat, qobiliyat, iste'dod, o'yin, syujetli-rolli o'yinlar, abstrakt bilimlar, genetika va irsiyat.

НАВЫКИ, ЛИЧНОСТНО-ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЕ НАВЫКИ УЧИТЕЛЯ В ПОВЫШЕНИИ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. В данной статье рассмотрены пути развития педагогической компетентности в повышении качества образования и навыков, личных и профессиональных качеств педагога, творческий подход к деятельности педагога. Творческие качества учителя. Инновационный процесс: педагог и его деятельность. Освещены актуальные вопросы, такие как пирамида компетенций учителя и роль профессиональной рефлексии в педагогической деятельности учителя.

Ключевые слова: Обучение, Урок-дискуссия, интеллектуальный потенциал, способности, талант, игра, ролевые игры, абстрактные знания, генетика и наследственность.

SKILLS, PERSONAL-PROFESSIONAL SKILLS OF THE TEACHER IN IMPROVING THE QUALITY OF EDUCATION

Abstract. In this state, the development of pedagogical competence and the improvement of education and skills, personal and professional qualities of the pedagogue, and the creative approach to the pedagogue are discussed. Tvorcheskie kachestva uchitelya. Innovative process: pedagogue and ego deyatelnost. Enlightened current issues, such as how the pyramid teaches competence and the role of professional reflection and pedagogic detail.

Key words: Learning, lesson-discussion, intellectual potential, ability, talent, game, role-playing game, abstract knowledge, genetics and heredity.

KIRISH

Ta'lim berish, o'qitish ko'nikmasi o'qituvchiga qo'yiladigan talablar hamda o'quv-tarbiyaviy ishlarni amalga oshirish shart-sharoitlariga bevosita bog'liqdir. Bunda:

- o'qituvchining ta'lim jarayonini olib borishga pedagogik-psixologik jihatdan tayyorgarligi,

- o'qituvchining kasbiy kompetentligi va eruditsiyasi,

- yangi pedagogik va axborot texnologiyalarini o'zlashtirganlik darajasi,

- kasbiy axborotlar manbai bilan qurollanganligi, kasbiy bilimdonligi,

- uzluksiz ta'lim tizimining me'yoriy xujjatlarini bilishi,

-o'quv-tarbiyaviy ishlarni amalga oshirishda moddiy-texnik baza bilan bevosita bog'liq bo'lgan axborot resurs bazalarining mavjudligi va h.k.

Tashabbuskor – ilg'or o'qituvchilar dars jarayonida o'qituvchi va o'quvchi faoliyatining samarador kechishini ta'minlash uchun quyidagi shartlarni taklif etadilar:

1. O'quvchilarni amaliy, laboratoriya va seminar darslarda joylashtirishning ahamiyati. Keyingi yillarda o'tkazilgan tatqiqotlarning

ko'rsatishicha, dars jarayonida o'quvchilarni noan'anaviy joylashtirishning ahamiyati haqida gapirilmoqda.

TADQIQOT METODI VA METODOLOGIYASI

Uning bir nechta uslublari mavjud bo'lib:

- o'quvchilarni dumaloq stol atrofida o'tkazish: bunday usulda o'quvchilarni o'tkazib, munozara, muhakama va savol javoblar tarzidagi darslarni tashkil etish mumkin. O'quvchilar bunday darslarda o'qituvchi bilan o'zlarini «teng holatda» sezadilar. Shuningdek, o'quvchilar bir-birlariga qarab yuzma-yuz o'tirganlari uchun bir-birlarining ichki kechinmalaridan xabardor bo'lib turadilar.

- «yarim oy» yoki «P» shaklida talabalarni joylashtirishning afzallik tomoni shundaki, o'rtadagi, maydondagi rolli o'yinlar, psixotrening o'yinlari va boshqa mashqlar bajarish mumkin.

- uchburchak, kvadrat, to'g'ri to'rt bo'rchak shaklida o'quvchilarni joylashtirishning ham qulay tomonlari mavjud. Bunday hollarda o'qituvchi o'quvchilardan ajralib qolmasdan, balki ular bilan teng holatda o'tiradilar va yuzma-yuz o'tirish o'zaro muloqot va munosabatni engillashtiradi.

2. Dars jarayonida o'quvchilar bilan demokratik shaklda ish olib boruvchi va ta'limga ilg'or uslublarni targ'ib etayotgan o'qituvchilarning fikricha darsda o'qituvchi va o'quvchilar orasida hamkorlik va ishonch bo'lishi kerak. O'zaro munosabatlarda, o'zaro izlanishga hamkorlik, o'quvchining darsga intilishi, darsdan hursandlik va qoniqishiga sabab bo'ladi.

3. O'quvchining ta'lim olishi, o'qishi majburiy bo'lmasdan, balki o'z qiziqishi va intilishi bilan amalga oshirilishi kerak.

4. Dars jarayonida o'quvchilarga o'tilayotgan mavzu emas, balki bu kungi mavzuni ertaga o'tiladigan mavzular bilan ham bog'lash, o'quvchilarning ertaga o'tiladigan mavzuga qiziqishlarini oshiradi va darsda o'tiladigan mavzuni o'qib kelishlariga yo'naltiriladi. Natijada o'qituvchining bir darsda bir necha mavzularni o'tib, o'quvchilarga «tezlashtirib ta'lim berish», «rejadan oshirib o'qitish», kabi usullardan foydalanishi mumkin. Bu metod ayniqsa, qobiliyatli, iqtidorli o'quvchilarni o'qitishda juda qo'l keladi.

5. Darsda «tayanch belgilardan foydalanish». Uning qulay tomoni shundaki:

- o'quvchilarga uyga vazifa qilib berilgan vazifani matn shaklida yozish ehtiyoji qolmaydi,

- o'quvchi matnni bir necha marta o'qib uning asl mazmunini va mohiyatini tushungandan so'ng shu matndagi eng asosiy tushuncha va tayanch so'zlarni topib, daftariga turli chizmalar shaklida yozadi.

- o'quvchilar matnni bir necha marta o'qib chiqishlari, matndagi muhim tushuncha va so'zlarni topishga o'rganish bilan matnning mazmunini chuqur o'rganadilar. Tayanch belgilari tarzida yozish esa bilimlarning o'quvchilar tasavvurida va shakllanishiga, xotirasida mustahkamlanishiga sabab bo'ladi.

6. Bilimlarni katta bo'lak va qismlarga bo'lib o'qitish. Uning afzallik tomonlari:

- har qanday eng asosiy bo'lgan bir necha katta qismlar bo'laklardan iborat bo'lib, shu qismlar aynan shu fanning asosiy mazmunini tashkil etadi. Agar o'qituvchi o'quvchilarga shu fanning muhim qismlari va uning mazmuni haqida qisqa va aniq ma'lumotni etarli darajada bera olsa, o'quvchida Fan haqida bir butun tushuncha paydo bo'ladi. Ishonch, yaxlit bilimlarni to'liq qabul qilishga va bu yaxlit bilimlarni esda saqlash va esga tushirish imkonini yaratadi.

7. O'quvchilarni dars o'tish va tahlil qilishga o'rgatish. O'quvchilarga qiziqishlarini hisobga olgan holda dars o'tish uchun mavzular taqsimlab beriladi.

Sinfda «bu o'qituvchilar» dars o'tgandan so'ng tengdoshlarining bilimlarini so'rab baholaydilar. Kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, bir-birlarini baholashda o'quvchilar o'quvchilarga nisbatan odilroq bo'lishar ekan. O'qituvchi sifatida dars o'tish o'quvchilarda o'ziga ishonch va mustaqillik beradi. Ularning nutq faoliyati yaxshilanadi.

So'nggi yillarda umumiy o'rta ta'lim maktablarida, shuningdek, o'rta maxsus kasb-hunar va oliy ta'lim tizimida ta'lim berishning noan'anaviy interfaol metodlaridan foydalanish yo'lga qo'yilmoqda. Bundan asosiy maqsad Davlat ta'lim standartlariga mos tarzda o'quvchilarni bilimlar bilan qurollantirish, ularning ko'nikma va malakalarini maksimal darajada rivojlantirish, mustaqil va tanqidiy fikrlarini shakllantirish, o'quvchilarga boshqarish ob'ekti sifatida emas, balki o'qituvchiga hamkor, tashabbuskor, muloqot sub'ekti sifatida qarashdan iboratdir. Noan'anaviy darslarda o'quvchilarni o'qitish emas, balki o'qishga, mustaqil o'rganishga safarbar etish birlamchi o'rinni egallaydi.

TADQIQOT NATIJASI

Dars - ma'ruza. O'rta maktabda dars - ma'ruza yuqori sinflarda qo'llanilib, fanning asosiy g'oya va muammolarini ochib berishda ushbu metoddan foydalaniladi. Umumiy ta'lim maktablarida ma'ruza darslari savol-javoblar, ko'rgazmali va boshqa metodlar bilan qo'shilgan holda o'tkaziladi. Masalan, 5-10 daqiqali ma'ruzadan so'ng o'quvchilarga texnik vositalar yordamida berilgan bilimlar amalda ko'rgaziladi. Shuningdek, ma'ruzaning bir qismida nazariy ma'lumotlar berilsa, ikkinchi qismini savol-javoblar, munozara shaklda tashkil etish mumkin.

1. Muammoli dars. Muammoli dars o'tish mazmuni suhbat darslaridan unchalik farq qilmaydi. Ammo, o'rta maktabda o'quvchilarni izlanish jarayoniga yo'llashda o'qituvchining faolligi ko'proq talab etiladi. Muammoli dars quyidagi qismlardan iborat bo'lishi mumkin:

- tabiiy, ijtimoiy, texnik, texnogen, agrobiologik xodisalar jarayonlar o'rtasidagi ziddiyat, qarama-qarshilik mavjudligi aniqlanadi. Ya'ni biron sohada muammoning mavjudligi topiladi.

- har hil hodisa, jarayon va boshqalarning yuzaga kelish sabablari, rivojlanishi, kechishi va yakuni haqidagi farazlar ilgari suriladi.

- o'quvchilar bilan birgalikda izlanish natijasida ilgari surilgan farazning qanchalik to'g'ri yoki noto'g'ri ekanligi isbotlanadi.

- har xil tizimlar, hodisalar, jarayonlar o'rtasida o'zaro bog'liqlik qonuniyatlari haqida xulosa chiqariladi va narsa, hodisalarning yangi tomonlari ochiladi.

3. Dalada dars. Tabiat bilan bog'liq darslarni aynan shu mavzu bilan bog'liq joyda, dala, bog', tog', tajriba maydoni va boshqa joylarda o'tkazilishi mumkin.

4. Dars – drama. AQSh lik olim Moreno 1934 yilda oila, shaxsiy va ish faoliyatida yuz beradigan nizoli vaziyatlardan chiqish, psixologik vaziyatlar echimini topishda dramatik teatr tajribasidan foydalanish mumkinligini qator tadqiqotlar bilan isbotladi. Bu metod asta sekinlik bilan oliy va o'rta ta'lim tizimiga kirib kela boshladi. Adabiyot, oila psixologiyasi, ma'naviyat va boshqa hamma fanlardan dars-dramalarni tashkil etish mumkin. Ammo, dars-dramaning asosiy maqsadi, o'quvchilar orasida hamjihatlik, jipslik, do'stlik his tuyg'ularini shakllantirish, o'qituvchi-o'quvchi orasidagi munosabatlarni yaxshilash, o'quvchi shaxsiy hayoti, jamoadagi shaxslararo munosabat va muloqotda ijobiy psixologik muhitni tashkil etishga mo'ljallangandir.

5. Dars-munozara. Bunday darslarni tashkil etishdan oldin munozara mavzusi, yo'nalishi o'quvchilarga e'lon qilinadi. Shu sohada o'qish zarur bo'lgan ilmiy, bidiiy adabiyotlar bilan ishlash haqida maslahat beriladi. Dars jarayonida, uyatchan, kamgap, sust o'quvchilarni doimo savollar berish, ularning fikrini so'rash bilan faollashtirib turiladi. Dars jarayonida muhokama qilinayotgan mavzudan chetga chiqib ketmaslik uchun, o'kituvchi munozaraning borishini o'quvchilarga sezdirilmagan holda boshqarib turiladi.

6. Dars-sayohat. Dars-sayohat oldindan tuzilgan reja asosida o'tkaziladi va bu darsga katta tayyorgarlik ishlari talab qilinadi. Bordi-yu o'qituvchi «O'zbekistonning o'rmonlari» mavzusida sayohat tashkil qilmoqchi bo'lsa u oldin o'quvchilarga o'rmonlar haqida, ulardagi ekologik ahvol, daraxt va o'simliklarning turlari haqida tushunchalar beradi. Sayohat jarayonida o'quvchilar bilan daraxt va o'simliklar turlarini, tabiat manzaralarini rasmlarga, vidiotasmalarga ularning suratlari olinadi. Sayoxatning natijasi to'plangan namunalar, olingan rasm va vidiosuratlarni namoyish etish bilan tahlil qilinadi. Bu shaklda olib boriladigan darslar o'quvchilarning xotiralarida uzoq muddat muhrlanib qoladi.

7. Masofaviy ta'lim – bu axborot texnologiyalari, zamonaviy pedagogika sohasi yutuqlarini o'zida aks ettirgan, xalqimizning keng qatlamlariga ko'rsatiladigan ta'lim xizmati turi bo'lib, u o'quv axborotlarini masofada almashuvini ta'minlaydi. Masofaviy ta'limning portfel, televizion-sputnikli va tarmoq orqali turlari mavjud. Bunda o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi muloqot komp'yuter, telekommunikatsiya qurilmalari, Internet va Intranet orqali amalga oshiriladi. Ta'limning bu turida asosan o'qituvchi, o'quvchi va t'yutor (metodist-konsul'tant) ishtirok etadi va axborotlar almashadi. Ko'rinib turganidak, ta'lim jarayonida noan'anaviy ta'lim turlari va darslarini tashkil etish pedagog-o'qituvchilardan yuqoridagi mavzularda keltirilgan mahorat va qobiliyatlardan tashqari masofaviy o'quv kursini tayyorlashga doir bilimlarni, keys texnologiyasi va offlayn usullaridan foydalanish ko'nikmasini, o'quvchilarning bilim olish faoliyatini boshqarish qobiliyatini, elektron pochta (E-mail)dan, telekonferentsiya tizimlaridan, Web-serverlardan, mediaserverlardan, elektron darsliklardan, virtual laboratoriya va virtual stendlardan, slaydlar, audio-video materiallardan, mul'timediya tizimidan foydalanish ko'nikmalarini talab etadi.

MUHOKAMA

Pedagogika fanida necha ming yillar davomida foydalanib, tarix sinoqlaridan o'tib, shu kunga qadar saqlanib kelgan darsni tashkil etish shakl va metodlari mavjudki, ular shu bugungi kunga qadar o'z qiymatini yo'qotgani yo'q va bundan keyin ham umumpedagogika fani tan olgan aksioma sifatida foydalaniladi. Ta'lim-tarbiya sohasiga olib kirilayotgan innovatsion yangiliklar, axborot va pedagogik texnologiyalar an'anaviy dars metodlari atrofida rivojlanib, ularni to'liqtirib, sayqal toptirib boradi. Shunday ekan, darsning noan'anaviy shakllaridan dars samaradorligini oshirishda foydalanar ekanmiz, albatta, an'anaviy dars metodlaridan to'laligicha voz kechish mumkin emas. Darsning an'anaviy va noan'anaviy metodlaridan foydalanishning pirovard natijasi - bilimdon, tarbiyali, har tomonlama rivojlangan barkamol shaxsni shakllantirishdan iboratdir.

Darsning an'anaviy metodlariga quyidagilar kiradi:

- ta'limning og'zaki metodlari,
- ta'limning ko'rgazmali metodlari,
- ta'limning ommaviy metodlari,
- ta'limning mantiqiy metodlari,
- ta'limning mustaqil ishlash metodlari,
- ta'limning nazorat va o'z-o'zini nazorat qilish turlari.

Xulq-atvor-axloqshunoslik tushunchalaridan biri. Insonning fe'l-atvori bilan bog'liq axloqiy hodisa bulib, kishi fe'linig axloqiylik doirasida namoyon bo'lishi tushuniladi.

Bilim - bunda bolalar o'qish orqali bilim bilan qurollanadilar. Bilimni hayotda ko'p unum beradigan qilib qo'llay olish uchun bilim bilan birga ko'nikma va malaka hosil qilish lozim.

Malaka-iqtidor va ko'nikma mashq qilish va takrorlash orqali malakaga aylanadi.

Munosabat-kishilar o'rtasidagi o'zaro muloqat, madaniyat bu munosabat

Motiv-

1) insonni o'qishga yoki muayyan harakatlarni bajarishga undovchi turl sabablar yig'indisi;

2) ta'lim oluvchining ma'lum ehtiyojlarni qondirish bilan bog'liq faoliyatga moyilligi.

Motivlashtirish-bu ma'lum ehtiyojlardan kelib chiqib kishilar faoliyatini psixologik ta'sir etish yo'llari bilan maqsadga muvofiq yo'naltirishdir.

Kompetensiya-sohaga oid bilim, ko'nikma, malaka, qarashlar majmui, shaxsning qadriyati va sifatleri, kvalifikatsiyaning namoyon bo'lishi yoki ta'sir ko'rsatish qobiliyati.

Kompetentlik-muayyan lavozimga mos o'z kasbining mohir egasi bo'lgan shaxsga xos sifat.

Kasbiy kompetensiyani shakllanish bosqichlari:

O'z-o'zini tahlil qilish va zarur narsalarni anglash;
O'zini rivojlantirishni rejalashtirish maqsad, vazifa belgilash;
O'zini namoyon etish va kamchiliklarini tuzatish;

Blits-so'rov:

1. Lug'aviy ma'nosiga ko'ra "kompetentlik" –
2. Mazmuniga ko'ra "kompetentlik" –
3. Maxsus (kasbiy) kompetentlik –
4. Ijtimoiy kompetentlik –
5. Shaxsiy kompetentlik – rivojlantrish
6. Individual kompetentlik –(o'z-o'zini boshqarish, kasbiy rivojlanish va yangiliklar) 7. Ekstremal kasbiy kompetentlik –
8. Texnologik kompetentlik –

Kreativ qobiliyatlarni faqat yangi g'oyalarni yaratishgina uchun emas, balki hayot tarzining, yoki alohida olingan speklarni yaxshilash uchun qo'llash, va shaxsning ichki dunyosi rivojlanishida muhim o'rin tutadi.

XULOSA

Kreativlik axborotni yodda saqlash va faktlarni yig'ishga asoslanganligi tufayli an'anaviy ta'lim sistemasi har doim ham shaxsning, xususan talabaning kreativlik qobiliyatini rivojlantirishga qodir emas. Kundalik hayot tarzi ko'pincha shaxsning kreativ xususiyatlarining pasayishiga sabab bo'ladi. Pedagogik kreativlik – pedagogning an'anaviy pedagogik fikrlashdan farqli ravishda ta'lim va tarbiya jarayonini samaradorligi ta'minlashga xizmat qiluvchi yangi g'oyalarni yaratish, shuningdek, mavjud pedagogik muammolarni ijobiy hal qilishga bo'lgan tayyorgarligini tavsiflovchi qobiliyati "Kreativ pedagogika" quyidagi ikki holatni kafolatlay olishi zarur:

1) o'qituvchilar tomonidan o'quv fanlarini past o'zlashtirayotgan va ularini o'rganishni zerikarli deb hisoblayotgan talabalar e'tiborlarini fan asoslarini o'zlashtirishga jalb etish;

2) o'qituvchilarga talabalarda kreativ fikrlash va ijodiy faoliyat natijalarini rag'batlantirishga xizmat qiladigan strategiya va vositalarni tavsiya etish qilish orqali auditoriyada ulardan samarali foydalanishlari uchun imkoniyat yaratish.

Pedagogning kreativlik sifatlariga ega bo'lmasligi tufayli talabalar ham qiziqarli va ajoyib g'oyalarga ega bo'lsalar-da, biroq, ularni ifodalashda sustkashlikka yo'l qo'yadi. Buning sababli ta'lim jarayonida qo'llanilayotgan metodlar talabalarda erkin, mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qilmasligi bilan belgilanadi.

REFERENCES

1. Hoshimov K va boshqalar. Pedagogika tarixi //Pedagogika oliy o'uv yurtlari va dorilfununlar talabalari uchun O'quv qo'llanma. - Toshkent, O'qtuvchi, 1996, - 301-bet.
2. Mahkamov U, Tillaboeva N, Tillaboeva SH. Pedagogik mahorat. O'quv qo'llanma. T.: 2003 y
3. Uljaevna, U. F. (2020). Didactic games in preschool educational system. *Проблемы современной науки и образования*, (4-2 (149)), 27-29.
4. Uljaevna, U. F., & Shavkatovna, S. R. (2021). Development and education of preschool children. *ACADEMICIA: AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL*, 11(2), 326-329.
5. Uljaevna, U. F., & Shavkatovna, S. R. DOI: 10.5958/2249-7137.2021. 00358. X "Development and education of preschool children" *ACADEMICIA. An International Multidisciplinary Research Journal.(Double Blind Refereed & Peer Reviewed Journal)*. ISSN, 2249-7137.
6. O'rinova, F. (2019). REPORT ON PROBLEMS IN THE PRE-SCHOOLS OF ORGANIZATIONAL PREVENTIVE CENTERS. *Scientific Bulletin of Namangan State University*, 1(11), 311-315.
7. Oljayevna, O., & Shavkatovna, S. (2020). The Development of Logical Thinking of Primary School Students in Mathematics. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences*, 8(2), 235-239.
8. Уринова, Ф. У., & Эркинова, Ш. Ё. (2013). Значение инновационной индивидуальной работы в повышении эффективности самостоятельной учебной деятельности студентов. *Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук*, (12-2).
9. Usmonova Shaxnoza Yoqubjon qizi. THE CONCEPT OF COSMONICS AND ITS NATURE". International Conference on Studies in Humanity, Education and Sciences Helsinki, Finland.ISSN: 2249-7137 Vol. 11, Issue 2, January 10th 2022
10. Usmonova Shaxnoza Yoqubjon qizi. BASICS OF COMPARATIVE STUDY OF COSMONIMS (SUN,MOON ...) IN UZBEK AND ENGLISH LANGUAGES. *British Journal of Global Ecology and Sustainable Development*.Volume-02, March, 2022 ISSN (E): 2754-9291
11. Usmonova Shaxnoza Yoqubjon qizi. Comparative Study of Cosmonims (Sun, Moon ...) In Uzbek and English. In volume 7, of *Eurasian Journal of Humanities and SocialSciences* April, 2022.
12. Usmonova Shaxnoza Yoqubjon qizi. INGLIZ VA O'ZBEK TILIDA LANDSHAFT SO'ZLARINING QIYOSIY TAHLILI VA FRAZEALOGIYA". *Uzbek Scholar Journal* Volume- 04, May, 2022 www.uzbekscholar.com
13. Shaxnoza, Usmonova. "INGLIZ VA O'ZBEK TILIDA LANDSHAFT SO'ZLARINING QIYOSIY TAHLILI VA FRAZEALOGIYA." *Uzbek Scholar Journal* 4 (2022): 53-55.
14. Shaxnoza, Usmonova. (2022, January). THE CONCEPT OF COSMONICS AND ITS NATURE. In *Conference Zone* (pp. 132-133).
15. Urinova Feruza Uljaevna, Sharofutdinova Rano Shavkatovna. DOI: 10.5958/2249-7137.2021.00358.X "Development and education of preschool children" *ACADEMICIA. An International Multidisciplinary Research Journal . (Double Blind Refereed & Peer Reviewed Journal)*.ISSN: 2249-7137 Vol. 11, Issue 2, February 2021.
16. Urinova Feruza Uljayevna, candidate of pedagogical sciences Fergana State.
17. Valiyeva Hojirakhon Ilhomjon kizi, 1-year master's degree fergana state university. Development of intellectual abilities of preschool children. Through developing technologies. *Modern journal of social sciences and humanities*. Issn: 2795-4846. Vol. 4 (2022). <https://mjssh.academicjournal.io/index.php/mjssh>.

18. O'rinova, F. (2019). REPORT ON PROBLEMS IN THE PRE-SCHOOLS OF ORGANIZATIONAL PREVENTIVE CENTERS. Scientific Bulletin of Namangan State University, 1(11), 311-315. 7.
19. Oljayevna, O., & Shavkatovna, S. (2020). The Development of Logical Thinking of Primary School Students in Mathematics. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences, 8(2), 235-239.
20. Uljaevna, U. F. (2020). Didactic games in preschool educational system. Проблемы современной науки и образования, (4-2 (149)), 27-29.
21. Uljaevna, U. F., & Shavkatovna, S. R. (2021). Development and education of preschool children. ACADEMICIA: AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL, 11(2), 326-329.
22. Uljaevna, U. F., & Shavkatovna, S. R. DOI: 10.5958/2249-7137.2021. 00358. X "Development and education of preschool children" ACADEMICIA. An International Multidisciplinary Research Journal.(Double Blind Refereed & Peer Reviewed Journal). ISSN, 2249-7137.
23. Urinova F. A., Usmonova S. Y. Q. IN CONTINUOUS EDUCATION SYSTEM HUMANISTIC CHARACTERISTICS OF PARTNERSHIP PEDOGOGY //Scientific Bulletin of Namangan State University. – 2019. – T. 1. – №. 12. – C. 317-322.

UDK: 519.85

**TURLI SO‘Z TURKUMLARI ORASIDAGI OMONIMIYANI ANIQLOVCHI
MATEMATIK MODELLAR**

Axmedova X.I

Alisher Navoiy nomidagi O'zbek tili va adabiyoti universiteti

Tayanch doktoranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7238546>

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'zbek tilidagi omonim so'zlarni semantik tahlil qilish masalasi ko'rib chiqiladi. Omonim so'zlar ikkita: bir so'z turkumi va turli so'z turkumlari orasidagi omonimlik guruhlarga ajratilgan holda matematik model va algoritmlar ishlab chiqilgan. Omonimlar so'zlarning turli turkumlarga mansub bo'lish ierarxiyasi shakllantirilgan bo'lib, maqolada ravish \vee fe'l, ot \vee ravish, sifat \vee son, ot \vee son, ot \vee son \vee fe'l kabi so'z turkumlariga mansub omonimlarni aniqlash usullari keltirilgan. Ushbu algoritmlardan o'zbek tili semantik analizatori dasturiy ta'minotini yaratishda foydalanish mumkin.

Kalit so'zlar: matematik model, taqlid so'z, ot, fe'l, ravish, son, omonim, ketma-ketlik, to'plam, chekli to'plam, semantik analizator.

MATHEMATICAL MODELS DETERMINING HOMONY BETWEEN DIFFERENT WORD GROUPS

Abstract. This article discusses the issue of semantic analysis of homonymous words in Uzbek language. Mathematical models and algorithms have been developed by dividing homonymous words into homonymous groups between a single word group and various word groups. A hierarchy of homonyms belonging to different categories of words is formed. The article presents methods for identifying homonyms belonging to such word groups as adverb \vee verb, noun \vee adverb, adjective \vee numeral, noun \vee numeral, noun \vee numeral \vee verb.

Keywords: mathematical model, imitation word, noun, verb, adverb, numeral, homonym, sequence, set, finite set, semantic analyzer.

МАТЕМАТИЧЕСКИЕ МОДЕЛИ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ОМОНИИ МЕЖДУ РАЗНЫМИ СЛОВОГРУППАМИ

Аннотация. В данной статье рассматривается вопрос семантического анализа омонимичных слов в узбекском языке. Математические модели и алгоритмы были разработаны путем разделения омонимичных слов на омонимичные группы между одной группой слов и различными группами слов. Формируется иерархия омонимов, принадлежащих к разным категориям слов. В статье представлены методы выявления омонимов, принадлежащих к таким группам слов, как наречие \vee глагол, существительное \vee наречие, прилагательное \vee числительное, существительное \vee числительное, существительное \vee числительное \vee глагол.

Ключевые слова: математическая модель, имитационное слово, существительное, глагол, наречие, числительное, омоним, последовательность, множество, конечное множество, семантический анализатор.

KIRISH

Kompyuter lingvistikasi sohasining muhim masalalaridan biri matnlarni semantik tahlil qilish hisoblanadi. Matnlarni semantik tahlil qilish bir qancha elementlarga ega:

- giponimiya;
- omonimiya;
- polisemiya;
- polifunksionallik;
- sinonimiya;
- antonimiya.

Semantik analizning muhim elementlaridan biri omonimiya hosidasidir. Omonimiyani aniqlash turli tabiiy tillarda turlicha talqin qilinadi. Omonim soʻzlarni farqlashda ularni ikkita guruhga ajratamiz: bir soʻz turkumi va turli soʻz turkumlari orasidagi omonimlik [1]. Sh. Gulyamova tomonidan taklif etilgan turli soʻz turkumlari orasidagi omonimlikni farqlovchi lingvistik modellarga [2] tayangan. holda matematik model va algoritmlar ishlab chiqamiz.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Jahon kompyuter lingvistikasida gaplarni semantik tahlil qilishda asosan 3 ta usuldan foydalanilgan:

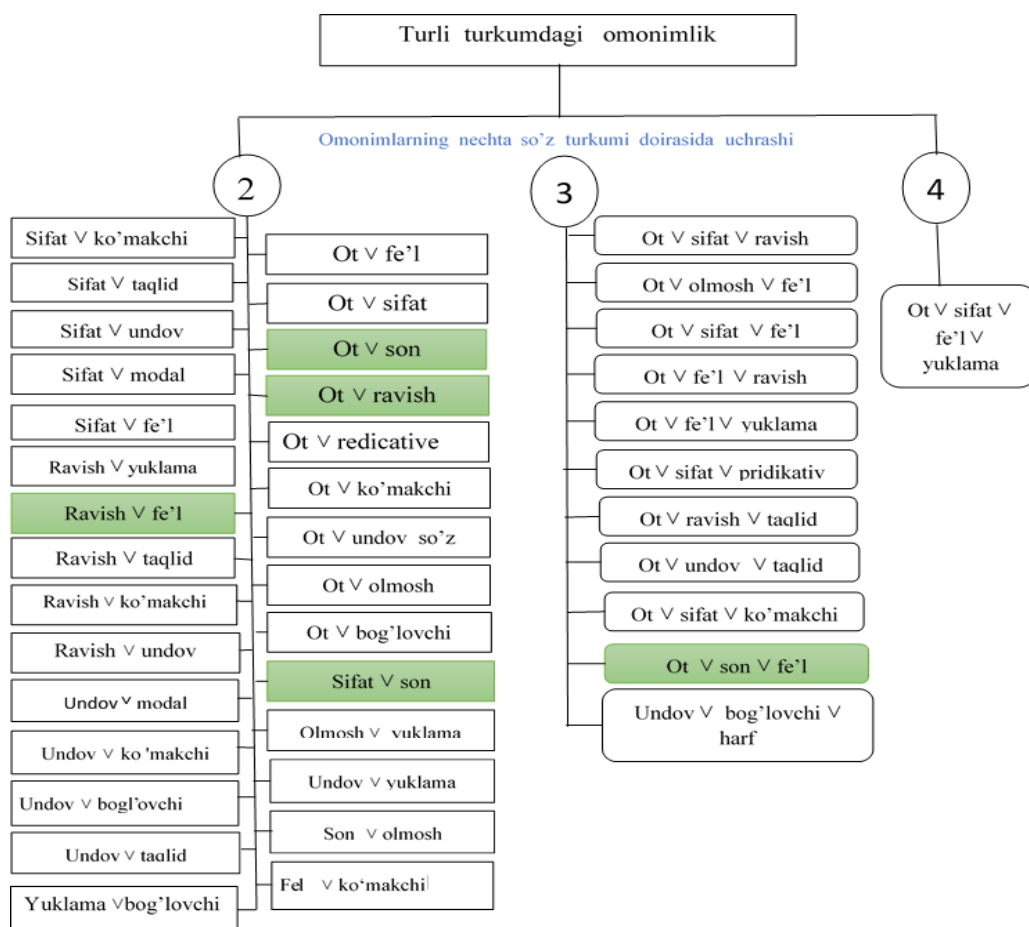
- Qoidalarga asoslangan usul;
- Statistik maʼlumotlarga asoslangan usul;
- Mashinali oʻrganishga asoslangan usul.

Ushbu usullar turli tillarda turlicha foydalanilgan. Masalan, Rus tilshunosligida omonimlarni oʻrganishga bagʻishlangan tadqiqotlar juda koʻp. Omonimiya hodisasi A.A.Poroxin [2013], D.N.Gomon [2004], D.A. Mixaylovna [2015], P. Boris Kobritsov, Olga N. Lashevskaja, Olga Ju. Shemanaeva [2011], A.I. Bolshakova [2003], B. A. Bobnev (2010), S.V.Rysakov, E.S.Klyshinskiy [2015], A.V. Gashkov [2012] va boshqalarning ishlarida maxsus tadqiq etilgan. Rus tilida omonim soʻzlarni farqlashda asosan qoidalarga asoslangan usul va statistik usullardan foydalanilgan.

Omonimiya Baltabayeva J.K. va Sulaymonova J.N (qozoq tili) [2019], Ch.A.Davlyatova (tojik tili) [2017], V.V. Kukanova(boshqird tili) [2014], H.Geydarova(ozarbayjon tili) [2017] V.V. Kukanova(qalmoq tili)[2011] kabi turkolog olimlarning tadqiq mavzusi boʻldi. Bu turkolog olimlar A.I.Smirniskiy, V.V.Vinogradov, O.S.Axmanova va boshqa tilshunos olimlar ishlab chiqqan omonimiya nazariyasiga tayanadilar. Turkolog olimlarning izlanishlari natijasi shuni koʻrsatadiki omonimiyani aniqlash yuqorida keltirilgan metodlar muhim ahamiyatga ega. Ushbu maqolada oʻzbek tilida turli grammatik jihatdan oʻxshash boʻlmagan soʻz turkumlari doirasidagi omonimiyani farqlashda qoidalarga asoslangan usullardan foydalanish qulayligi asoslanadi va shunday tipdagi omonimlarni farqlovchi matematik modellar tavsita etiladi.

TADDIQOT METODOLOGIYASI

Turli soʻz turkumlariga doir omonim soʻzlar orasidan toʻp soʻzi misolida morfologik tahlilni amalga oshiramiz. Matndagi omonim soʻzlar farqlovchi lingvistik modellar chet ellik olimlar tomonidan tahlil qilingan [4-8]. Oʻzbek tilidagi omonim soʻzlarni turkumlar doirasida guruhlariga ajratib farqlashni tavsiya qilamiz. Bir soʻz turkumi doirasidagi omonim soʻzlarni staxostik va semantik konkardans usuli yordamida, turli soʻz turukumlari doirasidagi omonim soʻzlarni qoidalarga asoslangan usullar yordamida farqlashni tavsiya qilamiz.

1-rasm. Turkumlar doirasidagi omonim soʻzlar ierarxiyasi.

Oʻzbek tilidagi omonim soʻzlarning turli turkumlar (2, 3 va 4 ta)ga mansub boʻlish ierarxiyasi 1-rasmda keltirilgan boʻlib, ushbu maqolada quyidagi turkumlar tahlil qilinadi:

- ravish √ feʼl;
- ot √ son;
- ot √ ravish;
- sifat √ son;
- ot √ son √ feʼl;

I. Ot √ taqlid soʻz turkumlari doirasidagi omonimiyani farqlovchi modellar

Oʻzbek tilidagi matnlarda toʻp soʻzi 4 xil shaklda ot soʻz turkumi sifatida yoki 1 ta taqlid soʻz vazifasida uchraydi. Toʻp soʻzi ot soʻz turkumiga oid boʻlgan hollarda uni bir soʻz turkumi doirasidagi omonimlarni farqlash usuli yordamida farqlanadi[3]. Buni inobatga olgan holda ot soʻz turkumi √ taqlid soʻzni farqlovchi leksik-morfologik omillarni qaraymiz:

- 1) toʻp: Koptok, futbol koptogi. (ot);
- 2) toʻp: Snaryad otuvchi uzun stvolli harbiy qurol, zambarak. (ot);
- 3) toʻp: Soʻzlash. Peshin.(ot);
- 4) toʻp: Oʻram, bogʻlam, guruh. (ot);
- 5) toʻp: Yumshoq jismning yerga urilishidan chiqadigan tovushni bildiradi. (taqlid soʻz);

To'p so'zi taqlid so'z bo'lib kelganida unga qo'shilishi mumkin bo'lgan qo'shimchalarni ham, brikuvchi so'zlarni ham aniqlab olish talab qilinadi. Yaratilgan lingvistik modellar [2]ga tayanib quyidagi matematik mulohazani keltiramiz:

$$H^{imit} = \begin{cases} H + aff_i^{CS} \oplus V_j^{imit} \\ H \oplus \downarrow N_i^{imit} + aff_i^N \oplus V_j^{imit} \\ H \oplus V_k^{q2} \end{cases} \quad (1)$$

Bu yerda, $[[aff]] _i^{CS}$ - kelishik qo'shimchalar to'plamining qism to'plami, ya'ni

Tushum kelishigi –ni: to'pni bas qil;

Jo'nalish kelishigi –ga: to'pga uyg'on/kel;

Chiqish kelishigi –dan: to'pdan qo'rq/uyg'on, demak taqlid so'zlar otlashish xususiyatiga ega ekan.

V_j^{imit} - taqlid so'zlarga brikuvchi fe'l so'z turkumidagi so'zlardan iborat chekli to'plam, masalan:

$V_j^{imit} = \{bas\ qilmoq, uyg'onmoq, kelmoq, \dots\}, j=1 \dots n$

Taqlid so'z otlashganda otga xos grammatik shaklni qabul qilishi so'zni ot-omonimga o'xshab qolishiga va ayrim brikuvchilar bir xil bo'lishiga olib keladi. Shuni hisobga olgan holda

N_l^{imit} - taqlid so'z bilan brika oladigan ot so'z turkumiga oid so'zlardan iborat chekli to'plam hosil qilinadi. $[[aff]] _i^N$ - ot so'z turkumiga qo'shilishi mumkin bo'lgan qo'shimchalar:

Tushum kelishigi –ni: to'p degan ovozni bas qil;

Jo'nalish kelishigi –ga: to'p ovoz+i/lari/miz/...+ga uyg'on/kel;

Chiqish kelishigi –dan: to'p ovoz+i/lari/miz/...+dan qo'rq.

V_k^{q2} -qo'shma fe'lning 2-komponenti, ya'ni taqlid so'zga qo'shib qo'shma fe'l hosil qiladi:

$V_k^{q2} = \{etmoq, demoq, qilmoq, \dots\}$

To'p qilmoq, to'p demoq, ...

Yuqorida keltirilgan mulohazalar orqali ot \vee taqlid so'z turkumlari orasidagi omonimlikni farqlash mumkin.

II. Xuddi shunday ravish \vee fe'l so'z turkumlari orasidagi omonimlikni farqlovchi modellarni ham keltiramiz:

Oz: Kam, miqdori nisbatan ko'p bo'lmagan. (ravish)

Oz: Oriqlamoq, etidan yo'qotmoq. (fe'l)

Oz: Noxush bo'lmoq, kuchsizlanmoq, holsizlanmoq. (fe'l)

Oz: Adashmoq, to'g'ri yo'ldan chetga chiqmoq. (fe'l)

Oz so'zi 3 ta o'rinda fe'l va bitta ravish so'z turkumi vazifasida uchraydi. Bu tipdagi omonim so'zlarni farqlash uchun ularni leksik va morfologik tahlil qilishimiz kerak. Fe'l so'z turkumining leksik-morfologik xususiyatlarini [3] inobatga olib, ravish so'z turkumini leksik-morfologik tahlil qilamiz.

oz+(-gina)+odam/mehnat/mashaqqat/bola/vaqt;

oz+gapir/so'zla/kul/o'yna/ishla/tishla/qol/kut/sabr qil/sarfla;

oz ravishi otlashish xususiyatiga ega bo'lib, oz fe'lida bunday hodisa kuzatilmaydi.

Ravishga –i egalik qo'shimchasi qo'shilsa u old tomonidan ot so'z turkumiga oid so'z bilan birikadi va unga qaratqich kelishigi qo'shimchasi qo'shiladi, ya'ni

gapning ozi yaxshi, ishning ko'pi;

mevaning ozini olib kelmoq;

Bu qoidalarni inobatga olgan holda quyidagi modelni keltiramiz

$$H^{adv} = \begin{cases} H + \downarrow aff_i^{adv} \oplus N, & i=1..n, aff_i^{adv} \in aff^N \\ H + \downarrow aff_i^{adv} \oplus V, & i=1..n, aff_i^{adv} \in aff^N \\ N + ning \oplus H + i + \downarrow ni \oplus V \end{cases} \quad (2)$$

Bu yerda $[[aff]] _i^{adv}$ -ravishga qo‘shilishi mumkin bo‘lgan qo‘shimchalar, yani kelishik, egalik, otning kichraytirish erkalash shaklini ifodalovchi qo‘shimchalar, sifat darajasi va ularning kombinatsiyalaridan iborat qo‘shimchalarning chekli to‘plam: $[[aff]] _i^{adv} = \{-gina, -roq, -roqqina, -si, -ginasi,$

$-ning, -ginasini, -ni, \dots\}$, N -ot, V -fe‘l

III. Son turkumidagi so‘zning ot, sifat, fe‘l so‘z turkumiga oid so‘zlar bilan omonimlik hosil qilishi mumkinligi kuzatildi .

Yetti, yigirma so‘zlari shular qatoridandir. Yetti so‘zi son va ot so‘z turkumlari orasida omonimlik hosil qiladi.

Yetti: Olti bilan sakkiz orasidagi butun sonning nomi. (son)

Yetti: Kishi vafotining to‘rtinchi kuni o‘tkaziladigan Marosim.(son)

Yetti so‘zini leksik- morfologik tahlili:

Yetti (son)+ kishi /so‘m /metr /kun /mahalla /xufton /iqlim /og‘ayni /qaroqchi /pusht (ot) ;

Yetti (son)+ o‘lcha/bukil (fe‘l);

Yetti (ot) + $\{-ni/-ga/-da/-dan\} + \{o‘tkaz /bo‘l /ko‘rish /gaplash /xayrlash /bor\}$ (fe‘l) // + $\{-ning\} + \{kelishi/bo‘lishi\}$ (harakat nomi).

Son \vee ot so‘z turkumlari orasidagi omonimlikni hosil qiluvchi so‘zlarning barchasi shu kabi tahlil qilinadi.

$$H_{num,N} = \begin{cases} \downarrow W_i^{dec} \oplus H^{num} + \downarrow aff_i^{ord} \oplus \downarrow (W_k^N + \downarrow aff_i^{ord}) \oplus N_j^c \\ H^{num} \oplus V^{num} \\ H^N + aff^{CS} \oplus V \end{cases} \quad (3)$$

Bu yerda H^{num} - son so‘z turkumiga oid omonim so‘z, aff^{ord} (ordinal number)- tartib sonlarni bildiruvchi qo‘shimchalar $aff^{ord} = \{-nchi, -inchi, -ta, -tacha, \dots\}$; W^{dec} -o‘nliklar, yuz, ming va boshqa sonlarning nomlaridan iborat chekli to‘plam, $W^{dec} = \{o‘n, yigirma, o‘ttiz, \dots, yuz, ming, million, milliard, trillion, \dots, dodekalon, i=1..23\}$; W^kN - raqam so‘zlar, $W^kN = \{bir, ikki, \dots, to‘qqiz, k=1..9\}$, N^j -sanaladigan otlar to‘plami, V^{num} -son omonimga birikuvchi fe‘llar to‘plami, H^N -son omonimning ot so‘z turkumi vazifasida kelgan ko‘rinishi, aff^{CS} - kelishik qo‘shimchalari to‘plami.

IV. Quyida son \vee sifat so‘z turkumlari orasidagi omonimlikni farqlovchi modellar ko‘rib chiqamiz.

1) Ellik : Beshinchi o‘nlikning nomi.(son)

2) Ellik : Barmoqning kengligiga teng, serbar.(sifat)

Son va sifat soʻz turkumlarining leksik- morfologik tahlili keltiramiz.

- {Ellik}(son) ⊕ {bosh, nafar, dona, marta, karra, bir, ikki,...}(ot);
- {yuz, ming, million,...} ⊕ {Ellik}(son)+ta/-tacha/-inchi/... ⊕ (ot).

Ellik soʻzi sifat soʻz turkumi vazifasida quyidagicha uchraydi.

1. Ellik gaz gazlama sotib olindi
 2. Ellik yogʻdi.
- Ellik (sifat) +{yogʻ} (feʼl);
 - Ellik (sifat) +{chang} (ot).

Ushbu leksik-morfologik xususiyatlarni inobatga olgan holda quyidagi matematik mulohazani taklif qilamiz.

$$H = \begin{cases} H^{num} + \downarrow aff_l^{ord} \oplus \downarrow (W_k^N + \downarrow aff_l^{ord}) \oplus N_j^c \\ H^{adj} \oplus V \\ H^{adj} \oplus N \end{cases} \quad (4)$$

V. Oʻzbek tilida shunday omonimlar borki, kontekstlarda 3 ta soʻz turkumi doirasida uchraydi.

- 1) Uch: Biror narsaning boshlanish yoki tugash qismi. (ot)
- 2) Uch: Ikki bilan toʻrt orasidagi butun son.(son)
- 3) Uch: 1. Havo boʻylab harakatlanmoq. (feʼl)
2. Biror qirrasini choʻrt uzilib tushmoq.
3. Beixtiyor berilmoq, laqillamoq

Uch soʻzi quyidagicha leksik-morfologik va sintaktik tahlil qilinadi:

- uch (ot)+-i/-iga/-ni/-da ⊕ b\or/ulamoq/boshlamoq/turmoq;
- uch (son)+-inchi/-nchi/-ta/-tacha/-tadan/-larcha/ ⊕ oy nomlari/dars/uy/...;
- uch (son)+-ov/-ovlon/... ⊕ gaplashmoq/koʻrishmoq/kelmoq/ketmoq/;
- uch (son)+dan ⊕ bir/ikki/uch/toʻrt/...;
- Balandga/osmonga ⊕ uch (feʼl);
- Toshkentdan/shahardan... ⊕ uch (feʼl);
- Uch+-ib ⊕ kel/ket;
- Uch+-ar ⊕ qush/gilam;

Uch soʻzning leksik-morfologik va sintaktik tahlili asosida ot, son yoki feʼl soʻz turkumlari orasidagi omonim soʻzlar orasidan son soʻz turkumini ajratib olish uchun quyidagi matematik mulohazani taklif qilamiz.

$$H^{num} = \begin{cases} H^{num} + \downarrow aff_l^{ord} \oplus \downarrow (W_k^N + \downarrow aff_l^{ord}) \oplus N_j^c \\ \downarrow W_i^{dec} \oplus H^{num} + \downarrow aff_l^{ord} \oplus N_j^c \\ H^{num} + aff_j^{agg} \oplus V \\ H^{num} + dan \oplus W_n^{num} \end{cases} \quad (5)$$

Bu yerda [[aff]]_j^{agg}-jamlovchi qoʻshimchalar toʻplami, [[aff]]_j^{agg}={-ov,-ovlon,-ala,-ovi,-oviga,-ovloni,...}, W_n^{num}-sonlarning nomlaridan iborat soʻzlar toʻplami, W_n^{num}={bir,ikki,uch,...}

Ot va fe'l orasidagi omonimlikni farqlashda [1] taklif qilingan matematik mulohazalardan foydalaniladi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Ishlab chiqilgan matematik modellar asosida semantic analizator axborot tizimi uchun algortimlar ishlab chiqiladi. Ishlab chiqilgan algoritmlar asosida dasturlash tillari yordamida funksiya va metodlar yoziladi. Matematik modellarning ahamiyatini aniqlash maqsadida yozilgan funksiyalar shuni ko'rsatadiki, masalan ot va taqlid so'z turkumidagi omonim so'zni faqat so'z turkumini 80-82 % aniqlik bilan farqlaydi. Qolgan 18-20 % aniqlikni esa statistik va mashinali o'rganishga asoslangan usullar yordamida aniqlani. Boshqa matematik modellar xuddi shunday aniqlik bilan omonimiyani farqlashga yordam beradi. Matematik modellarni to'g'ri ishlashi uchun albatta zarur so'z va qo'shimchalar guruhlari to'plamlari elementlar bilan to'ldirilgan bo'lishi talab qilinadi

XULOSA

Turli turkum doirasida kuzatiladigan omonimlarni modellashtirish ularning aynan qaysi turkumlar orasida ekanligini aniqlashdan iborat. Ism tarkibiga kiruvchi turkumlar orasida bo'lsa, ularni ko'p holda grammatik shakllar orqali farqlab bo'lmaydi. Ba'zan ism tarkibiga kirmaydigan turkum ham xuddi ismlardek uning lug'aviy va sintaktik shakllarini qabul qilib kelishi mumkin. Bu holatda sintaktik omil yetakchi o'ringa chiqib, birikuvchanlik tamoyili asosida farqlanadi va shunga muvofiq modellashtiriladi.

REFERENCES

1. Гулямова Ш.Қ., Ахмедова Х.И. Ўзбек тили семантик анализатори учун омоним сўзларлар маълумотлар базасини шакллантириш масаласи хусусида// Сўз санъати халқаро журнали. 4-жилд, 3-сон. – Тошкент, 2021.– Б. 326-334. – Doi 10.26739/2181-9297
2. Гулямова Ш.К. Семантик анализатор учун омонимликни фарқлаш омилларининг айрим масалалари хусусида // “Ўзбекистоннинг умидли ёшлари” мавзусидаги 6-сон Республика илмий талабалар, магистрлар ёш тадқиқотчилар ва мустақил изланувчилар учун онлайн конференциясининг материаллари тўплами. – Тошкент: Tadqiqot, 2021. – Б. 74-76.
3. Axmedova X.I. Mathematical models that distinguish homonymy in the framework of a word series. Electronic journal of actual problems of modern science, EDUCATION AND TRAINING OCTOBER, 2021-10/1. ISSN 2181-9750
4. Krzysztof K. Формальные и семантические сближения в сфере русско-польской межъязыковой омонимии. Studia Rossica Posnaniensia, (2021), 46(1). DOI:10.14746/strp.2021.46.1.8
5. Andrey K. Ilona K. Clustering of word contexts as a method of eliminating polysemy of words. Proceedings of the 2019 IEEE Conference of Russian Young Researchers in Electrical and Electronic Engineering, ElConRus 2019 (2019). DOI: 10.1109/ElConRus.2019.8656851
6. Jonathan P. Bona, Werner Ceusters. Mismatches between major subhierarchies and semantic tags in SNOMED CT. Journal of Biomedical Informatics (2018). DOI: 10.1016/j.jbi.2018.02.009
7. Ondřej P., Miloslav K. UlsANA: Universal language semantic analyzer. International Conference Recent Advances in Natural Language Processing, RANLP (2019). DOI: 10.26615/978-954-452-056-4_112

8. Anastasia M., Vladimir M. Mathematical model of an ontological-semantic analyzer using basic ontological-semantic patterns. Lecture Notes in Computer Science (including subseries Lecture Notes in Artificial Intelligence and Lecture Notes in Bioinformatics) (2017). DOI: 10.1007/978-3-319-62434-1_5

TALABALARINING PEDAGOGIK MODERINIZATSIYA SHAROITIDA KASBIY TAYYORGARLIGINI TAKOMILLASHTIRISH

Ergasheva Barno Ziyavitdin qizi

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti
2-bosqich magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7241508>

Annotatsiya. Mazkur maqolada Pedagogika Universtiteti talabalarining rivojlanish sharoitida qanday kompetensiya ega bo'lishliklari hususida so'z boradi. Bo'lajak pedagoglar uchun egallanishi lozim bo'lgan pedagogik sifat va kasbiy tayyorgarlik mazmuni yoritilgan.

Kalit so'zlar: moderinizatsiya, kompetensiya, intellekt, kasbiy tayyorgarlik, ehtiyoj, rivojlantirish

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ СТУДЕНТОВ В УСЛОВИЯХ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ МОДЕРНИЗАЦИИ

Аннотация. В данной статье рассматриваются развития компетенции студентов педагогических Вузов. Выделены педагогические качества и содержание профессиональной подготовки, которую необходимо приобрести будущим педагогам.

Ключевые слова: модернизация, компетентность, интеллект, профессиональная подготовка, потребность, развитие.

IMPROVING THE PROFESSIONAL TRAINING OF STUDENTS IN THE CONDITIONS OF PEDAGOGICAL MODERNIZATION

Abstract. This article deals with the competences of Pedagogical University students in the conditions of development. Pedagogical quality and content of professional training that should be acquired for future pedagogues are highlighted.

Key words: modernization, competence, intellect, professional training, need, development.

KIRISH

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.M.Mirziyoyev O'zbekiston Respublikasida Oliy ta'limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo'nalishlarini belgilash, zamonaviy bilim va yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlariga ega, mustaqil fikrlaydigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, Oliy ta'limni modernizatsiya qilish, ilg'or ta'lim texnologiyalariga asoslangan holda ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirish maqsadida "Oliy ta'limni 2030- yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasi" farmoni tasdiqlandi.[1] Bu Konsepsiyada Prezidentimiz Oliy ta'lim tizimini rivojlantirishning strategik maqsadlari va ustuvor yo'nalishlarini belgilash lozimligi bayon etilgan.

Shundan kelib chiqadiki, bugungi kunda davlatimiz shiddat bilan rivojlanayotgan bir paytda zamonaviy o'z ustida ishlaydigan tarbiyachilar qanday bo'lishi kerak bo'lajak tarbiyachilarning kasbiy tayyorgarligi, ularning kasbiy kompetensiyasi, mehnat bozorida raqobatbardoshligi, kasbiy harakatchanligi, faol hayoti va kasbiy pozitsiyasi, rivojlantirishga ko'maklashish uchun u qanday o'zgarishi kerak? degan savollar barchamizni o'ylantirishi va mulohaza chorlashi lozim. Bugungi kunda pedagogika universitetining vazifasi ta'lim sohasi uchun professional mobil va raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlashdan iboratdir. Zamon bilan hamnafas bo'lgan bir davrda insonning kasbiy harakatchanligini oshirish kasbiy faoliyatning an'anaviy sohalarida sezilarli o'zgarishlar, axborot va ma'lumotlar almashish bilan

bog'liq. Pedagogika universiteti talabalarining kasbiy harakatchanligini rivojlantirish zarurati kasbiy kompetentsiyani saqlashning murakkabligi bilan belgilanadi. Kasbiy kompetensiya bugungi kunda tubdan farq qildi. Zamonaviy professional – bu mehnat bozorida raqobatbardoshligini saqlab qolishga imkon beradigan ma'lum bir "vakolatlar portfeli" ga ega bo'lgan xodim hisoblanadi.

Hamma narsani biladiganlar emas, balki tezroq o'rganadigan va shu bilan har qanday "qidiruv" ga imkon qadar tezroq javob berish imkoniyatiga ega bo'lganlar ko'proq raqobatbardoshdir. Bundan tashqari, bugungi kunda pedagogika universiteti bitiruvchilarining kasbiy faoliyatida o'zgarishlar ro'y bermoqda va an'anaviylar bilan bir qatorda yangi funktsiyalar paydo bo'ladi. Bundan kelib chiqqan holda, pedagogika oliy o'quv yurti bitiruvchisining raqobatbardoshligi uning ma'lum bir fan yo'nalishi bo'yicha tayyorgarligi va ijtimoiy rivojlanish darajasi bilan belgilanadi. Pedagogik o'quv jarayonidagi kompetensiyalar (o'zini ko'rsatish, boshqa odamlar bilan munosabatlarni o'rnatish, tashabbuskorlik, mas'uliyat va boshqalar). Bunday mutaxassisni tayyorlash uchun ta'limning maqsadlari, natijalari, mazmuni, tashkiliy tuzilishiga yondashuvlarni o'zgartirish kerak. Pedagogik universitetda kasbiy tayyorgarlik natijasi nafaqat yuqori malakali va yuksak intellektli mutaxassislar, balki o'z ishlari uchun mas'uliyatni his qiladigan, o'zi va o'zgalari uchun oqibatlarini tushunadigan, axloqiy fazilatlarini va dunyoqarashi zamonaviy jamiyat talablari va talablariga javob beradigan kadrlarni ishlab chiqarishlari lozim. Bugungi kunda pedagogika oliy o'quv yurti talabalarini nafaqat o'z kelajagiga balki ixtisoslik, shuningdek, umumiy ishlash, jamoada ishlash, jamoaga bo'ysunish va unga rahbarlik qilish, mehnatni ilmiy tashkil etish, muloqot qilish qobiliyati va bag'rikenglik kabi hislatlar bilan bitirmoqliklari kerak

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Xalqaro tajribaga asoslangan, mahalliy pedagogika va psixologiya yutuqlarini e'tiborsiz qoldirib, kompetensiyaga asoslangan yondashuvni amalga oshirish o'zini oqlamaydi. Shuni ham yodda tutish kerakki, ta'limning integral konstruksiyalarini ilmiy asoslashda chet el olimlari P.Ya.Galperin, A.N.Leontyev, S.L.Rubinshteyn ishlariga tayanganlar. Professionallik va kompetentlik bir-biriga o'hshash bo'lsada, har xil ma'noga ega bo'lgan atamalardir. Professionallik deganda nafaqat ma'lum bilimlar, balki mehnatga bo'lgan munosabat, ishning o'ziga xos xususiyatlari tushuniladi. Rivojlangan kompetensiyalar darhol seziladi, chunki professional pedagog o'z ko'nikmalarini rivojlantirishga harakat qiladi, muayyan maqsad va natijalarga erishishga intiladi, ishchan qadriyatlar ishlab chiqaradi va bular odatda ish jarayonining standartiga mos keladi. Kompetentlik esa biroz murakkab mazmunga ega, sababi, nafaqat bilimlarning mavjudligini, balki shu bilan birga ularni qo'llash qobiliyatini ham taqozo etadi. Kompetentlik faqat keng qamrovli baholash va kuzatish paytida aniqlanishi mumkin. O'qituvchining kompetentligini shakllantirish uchun asosiy narsa bu maxsus kasbiy ta'limdir. Kelajakda amaliyotda olingan bilim va ko'nikmalar boshlang'ich kompetensiya darajasini to'ldiradi. Bularning barchasi formula shaklida taqdim etilishi mumkin: Kompetentlik = Bilaman + Qila olaman + Istayman + Men qilaman. Kasbiy kompetensiya shakllanishi bosqichma-bosqich va doimiy tarzda amalga oshiriladigan jarayondir.[2]

A. Zimnyaya [3] asosiy kompetensiyalarni ijtimoiy deb tasniflaydi va asosiy ijtimoiy kompetensiyalarning uchta katta sinfini belgilaydi: 1) shaxs sifatida shaxsning o'zi bilan bog'liq kompetensiyalar; 2) shaxs va ijtimoiy sohaning ijtimoiy o'zaro ta'siri bilan bog'liq kompetensiyalar; 3) inson faoliyati bilan bog'liq kompetensiyalar. Asosiysi, u "inson hayotining

barcha jabhalarida namoyon bo'ladigan, uning ijtimoiy va kasbiy hayotining to'liq qiymatini ta'minlaydigan" kompetentsiyalarni (kompetentsiyalarni) ko'rib chiqadi.

A. X. Shklyar, M. V. Ilyin, E. M. Kalitskiylarning ishlarda kompetentsiyaga asoslangan yondashuvning asosiy toifalarining mohiyati va munosabatlari muammosi asoslab berilgan. Mualliflar kasb-hunar ta'limi tizimida "kasb" tushunchasining mohiyatini ochib berishga semantik yondashuvdan kelib chiqib, uning semantik sohalari (axborot, huquqiy, faoliyat-texnologik, antropologik) mazmunini aniqlab berdilar va ularning kesishishidan foydalangan holda asoslab berdilar. umumiy va maxsusni aniqlash asosida "kasbiylik", "kompetentlik", "malaka", "kompetentlik" tushunchalarining mazmuni va o'zaro munosabati Ular to'g'ri ta'kidlaganlarki, malaka ob'ektivlashgan, kompetentsiya esa professionallikning subyektiv shaklidir. Mualliflarning asoslashlaridan kelib chiqadiki, kompetentsiya, malaka kabi, kasbiy mahoratning umumlashtirilgan xarakteristikasi bo'lib, mutaxassisning kasbiy faoliyat muammolarini hal qilishga tayyorligining yuqori darajasini ko'rsatadi.

Bugungi kunda ta'lim jarayoni doirasida yopiq bo'lib, u turli xil ijtimoiy munosabatlarning butun majmuasini o'z ichiga oladi, ko'p qirrali ta'lim makonini tashkil etadi, unda talabalar kasbiy va shaxsiy muammolarni hal qilishda amaliy tajriba orttirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Muvaffaqiyatli o'quv natijasi ortida albatta o'quv jarayoni yotadi. Tadqiqotchi D.Dvayer [4] ta'lim jarayonini tashkil etishda o'zgarishlarni keltirib chiqaruvchi omillarning uch guruhini ta'riflaydi:

- yangi texnologiyalarni qo'llash bilan bog'liq bo'lgan ta'lim kontekstini o'zgartirish;
- o'zgarishlarga ko'nikish uchun ketadigan vaqt, chunki dastlab o'qituvchilar o'quv jarayonining o'ziga emas, balki o'zgarishlarning tafsilotlariga, texnologiyalarning xususiyatlariga e'tibor qaratadilar;

- o'qituvchilarni o'zgarishlarni amalga oshirishga tayyorlash, chunki kimdir o'zgarishlarni tezroq o'rganadi va qabul qiladi, kimdir sekinroq.

Talabalarning kasbiy tayyorgarlik natijalarini ularni pedagogika universtitetini bitirib tashkilotga borganda ish faoliyatiga kirishganda ko'rishimiz mumkin. Yuqoridagi fikrlarni hisobga olgan holda, universitetda bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligidagi asosiy o'zgarishlar quyidagilar bilan bog'liq bo'ladi, deb taxmin qilish mumkin:

- uni individuallashtirish, bu har bir talaba uchun kasbiy va shaxsiy muammolarni hal qilishda noyob amaliy tajribaga ega bo'lish,

- qiziqishlar, ehtiyojlar va boshqalarni amalga oshirish uchun qulay shart-sharoitlarni yaratish;

- universitetning ta'lim maydonining kengayishi hisobiga uning amaliy yo'nalishini, o'zgaruvchanligini kuchaytirish

Demak, zamonaviy kuchli, bilimli talabalarni zamonaviy bilimli o'z kasbining kuchli mutaxassisi tarbiyalaydi. Shunday ekan zamonaviy pedagogda talabalar uchun bilim berishda bunday kompetensiyalarning mavjudligi haqida gapirganda, aytmoqchimanki, eng avvalo, haqiqiy pedagogik faoliyatni va uni boshqarish faoliyatini ajratish qobiliyatini shakllantirish kerak.

Buni 2 guruhga ajratgan holda ko'rishimiz mumkin:

- 1) o'quv va kognitiv faoliyatini tashkil etish va boshqarish bo'yicha kompetensiyalarning mavjudligi (tashkilot) bugungi kunda puxta tayyorgarlikni talab qiladigan ko'p qirrali, murakkab jarayon;

2) pedagogik ishlarni jadallashtirish sharoitida o'z kasbiy va pedagogik faoliyatini tashkil etish va boshqarish bo'yicha vakolatlarining mavjudligi (vaqtni boshqarish, turli xil hujjatlar va hujjatlarni rasmiylashtirish, texnik vositalardan foydalanish va boshqalar. Bugungi kunda ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar va modernizatsiya hozirgi kun va kelajak uchun loyiha mavjudligi haqida har tomonlama bilimni talab qiladigan kadrlar malakasini oshirishga qaratilgan. Shu nuqtai nazardan, universitet ta'limini modernizatsiya qilish va rivojlantirish dasturlari qanchalik muvaffaqiyatli bo'lsa, shuncha natijalarga erishish mumkin. Cheklovchi holatda, bu dunyoning umumiy ilmiy manzarasi, ijtimoiy-madaniy nuqtai nazardan esa, bu "bilimlar jamiyati" bo'lib, unda "rivojlanayotgan zamonaviylik" va oldindan ko'rish mumkin bo'lgan sivilizatsiya istiqboli o'zini ko'rmoqda. Biroq, qabul qilinadigan asosiy qarorlar ta'lim tizimini modernizatsiya qilish dolzarb muammolarni hal qilish yoki mavjud amaliyotni takomillashtirishning yanada samarali usullarini topish bilan bog'liq. [5]

NATIJARLAR

Yuqorida aytilganlarga asoslanib, istiqbolli tahlil mantig'i pedagogik ta'limni modernizatsiya qilish sharoitida pedagogika universiteti talabalarining kasbiy tayyorgarligidagi o'zgarishlar quyidagicha ifodalanishi mumkin:

1. Pedagogik ta'limni modernizatsiyalash sharoitida uning asosiy o'zgarishlarini aks ettiruvchi pedagogika oliy o'quv yurti talabalarining kasbiy tayyorgarligini rivojlantirishning hozirgi holatini modellashtirish.

2. Pedagogika oliy o'quv yurti talabalarining kasbiy tayyorgarligini rivojlantirish istiqbollari stsenariysi: pedagogik ta'limni modernizatsiyalash sharoitida pedagogika oliy o'quv yurti talabalarining kasbiy tayyorgarligidagi o'zgarishlarning moslashuv, modernizatsiya va innovatsion tendentsiyalarining tavsifi.

3. Istiqbolli baholash: xavflarni aniqlash, pedagogik va pedagogik ta'limni modernizatsiyalash sharoitida pedagogika oliy o'quv yurti talabalarining kasbiy tayyorgarligidagi o'zgarishlarning ijtimoiy ta'siri.

MUHOKAMA

Zamonaviy ilmiy va uslubiy adabiyotlarda biz kompetentsiyalarning integratsion xususiyatlarini o'rganamiz, xususan: –shaxsning mas'uliyatni bo'yniga olish, har qanday qarorlarni birgalikda qabul qila olish qobiliyati bilan bog'liq ijtimoiy kompetensiya; – jamiyatdagi hayotni tartibga soluvchi va murosasizlik tuyg'ularining tarqalishining oldini olishga qaratilgan, shuningdek, boshqa madaniyat, til va din vakillari bo'gan odamlar bilan yashashga odamning tayyorligini alohida tushunishga yordam beradigan kompetensiya; – insonning zamonaviy ijtimoiy hayotda va kasbiy faoliyatida muhim bo'gan yozma va og'zaki muloqot qobiliyatiga ega bo'lishini belgilaydigan kompetensiya; – yangi texnologiyalarni o'zlashtirish muhim bo'gan innovatsion axborot jamiyatining paydo bo'ishi bilan bog'liq kompetensiya; – insonni nafaqat tanlangan kasbida, balki shaxsiy va jamoadagi hayotida, hayotiy faoliyati davomida bilish qobiliyatini amalga oshiradigan kompetensiya. Shuni ham ta'kidlash kerakki, kompetentlik, insoniy muloqotning barcha turlarida, aloqa bo'yicha sheriklar adekvatliligining uchta asosiy darajasiga erishishni o'z ichiga olishi mumkin, xususan: kommunikativ; interfaol; sezgir. Shuningdek, har qanday sohada mutaxassisning ustuvor ma'naviy-axloqiy tamoyillaridan biri bo'gan professional kompetensiya tamoyiliga murojaat qilish kerak. Shuni ta'kidlashni istardikki, bo'ajak o'qituvchining kasbiy mahorati bir qator maxsus tarkibiy qismlardan iborat bo'ishi mumkin,

XULOSA

Xullas, kompetentlikga asoslangan yondashuvning maqsadi zamonaviy ta'lim nuqtai nazaridan kelib chiqqan holda, mutaxassisning nazariy bilimlari va uni amaliy qo'llash o'rtasidagi uzilishni engishga intilishdir. Shuning uchun zamonaviy o'quv jarayoni amaliyotda qo'llanilishi qiyin bo'lgan bilimlarni talabalarga berishdan iborat emas, aksincha shu bilimlarni dolzarb kasbiy muammolarni hal qilish uchun safarbar etish, shuningdek o'quv jarayonida bu kabi muammolarni talabalarning o'zlari mustaqil ravishda hal qilishlari uchun sharoit yaratishdan iborat bo'lishi kerak. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida ijtimoiy-madaniy kompetentlikni rivojlantirishning barcha xususiyatlarini to'liq o'rganish uchun quyidagi qator jihatlarga e'tibor qaratish lozim: - ta'lim-tarbiya jarayonida milliy, ma'naviy va tarbiyaviy qadriyatlarga talabalarda ijtimoiy-madaniy kompetentlikni rivojlantirishning muhim omili sifatida qarash; - bo'lajak o'qituvchilarda ijtimoiy-madaniy kompetentlikni rivojlantirish uchun ularda yuqori darajadagi kommunikativ va psixologik to'siqlarni kamaytirishga doir maxsus bilimlar tizimini shakllantirish; - bo'lajak o'qituvchilarning ijtimoiy-madaniy kompetensiyalarini rivojlantirishning nazariy asoslarini aniqlash masalasini hal qilish; - ijtimoiy-madaniy kompetentlikni rivojlantirish xususiyatlarini hisobga olgan holda kasbiy pedagogik ta'lim sharoitida ushbu jarayonning o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash maqsadga muvofiqdir.

REFERENCES

1. Prezident SH.Mirziyoyevning Oliy ta'limni 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi to'g'risidagi farmoni PF-5847.
2. Tojiboeva G.R., Pulatova D.T. Pedagogik kompetentlik: nazariya va amaliёт. ACADEMIC RESEARCH IN EDUCATIONAL SCIENCES VOLUME 1 | ISSUE 3 | 2020. ISSN: 2181-1385. Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2020:
3. Zimnyaya I.A.Klyuchevie kompetensii -novaya paradigma rezultata obrazovaniya // Visshee obrazovanie segodny
4. Д. Дуайер. Организация учебного процесса. 1995. - № 3. - С. 110-116.
5. Байденко В.И. Компетенции в профессиональном образовании (к освоению компетентностного подхода) // Высшее образование в России. - 2004. - № 11. - С. 3-13.

УЛУГБЕК ҲАМДАМ “ОТА” РОМАНИДА ҚАХРАМОН ОБРАЗИ ТАЛҚИНИДА МИЛЛИЙ ДЕТАЛЛАР ВА МИЛЛИЙ ҚАДРИЯТЛАР ИФОДАСИ

Асомиддинова Гулбарно Алижонова

Фарғона давлат университети гуманитар йўналишлар бўйича чет тиллари кафедраси
ўқитувчиси

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7241603>

Аннотация. Бадий асарда қахрамон образининг талқин этишида ёзувчи У.Ҳамдам “Ота” романида миллий деталлар ва миллий қадриятлардан унумли фойдаланган. Ушбу мақолада тадқиқотчи персонаж руҳий дунёсидаги миллий руҳият ифодасини очиқ беришга ҳаракат қилган.

Калим сўзлар: қахрамон образи, миллий детал, миллий қадрият, портрет, руҳий кечинмалар.

РОМАН УЛУГБЕКА ХАМДАМА «ОТА» ВЫРАЖАЕТ НАЦИОНАЛЬНЫЕ ДЕТАЛИ И НАЦИОНАЛЬНЫЕ ЦЕННОСТИ В ТРАКТОВКЕ ОБРАЗА ГЕРОЯ

Аннотация. Писатель У.Ҳамдам в своём романе “Отец” в изображении героя использовал национальные детали и национальные ценности. В этой статье исследователь постаралась раскрыть национальный дух в изображении внутреннего мира персонажа.

Ключевые слова: образ героя, национальная деталь, национальная ценность, портрет, душевные переживания.

ULUGBEK HAMDAM'S NOVEL "ОТА" EXPRESSES NATIONAL DETAILS AND NATIONAL VALUES IN THE INTERPRETATION OF THE HERO IMAGE

Abstract. The writer U. Hamdam effectively used national details and national values in the novel "Father" in the interpretation of the hero's image in the literary work. In this article, the researcher tried to reveal the expression of the national mentality in the mental world of the character.

Key words: character image, national detail, national value, portrait, spiritual experiences.

КИРИШ

Бадий адабиётда қахрамон образини яратишда портрет муҳим ўрин эгаллайди. Қахрамон ички дунёсини очиқ беришда портретнинг ўрни бекиёс бўлиб, у асар ғоясини, персонажлар характерини ўқувчига муккамал етказиб беришга ёрдам беради. Бадий асарда портретнинг вазифаси тасвирийликни ифодалашгина бўлибгина қолмай, образлар характери, руҳий ҳолатини ҳам ёритиб беришни ўз зиммасига олади. Портрет бир томондан, қахрамон ташқи қиёфаси орқали унинг руҳий оламини талқин қилиб берса, иккинчи томондан, аксинча, батафсил тасвирланган персонажнинг руҳий дунёси орқали унинг ташқи қиёфасини ҳам ўз зиммасига олади, ва бу портрет моҳияти, деб аталади. У.Ҳамдам ўз асарларида бадий портрет воситасида образ моҳиятини очишга, персонажларнинг руҳий ҳолатини ўзгаришини, характерларни ёрқинроқ ифодалашга интилади ва бунда, миллий деталлар ва қадриятларимиздан ўз ўрнида фойдаланган.

МЕТОД ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Буюк рус ёзувчиси А.С.Пушкин шундай деб ёзган экан:

“Иқлим, бошқарув усули, эътиқод ҳар бир халқ учун алоҳида юз ифодасини белгилайдики, озми-кўпми бадий адабиётда ўз ифодасини топади. Фақатгина бир халқга тегишли бўлган фикрлар ва ҳислар оқими кўплаб урф-одатлар, анъаналарни мавжуд қилади”

Қахрамон портретини тасвирлашда муаллиф унинг ички дунёси, феъл-атвори ва хатти-

ҳаракатини ифодалашга ҳаракат қилади. Бунда ёзувчи миллий деталлардан ўринли фойдаланган ва шу орқали ўз ғоясини тўлақонли ифодалашга ҳаракат қилган.

Ҳар қандай портрет тасвирида қаҳрамон ташқи кўринишидан ташқари, ёзувчи гавда ҳолати, кийим-кечак, гапириш усулини ҳам назардан четда қолдирмайди.

Немис адабиётшуноси Ҳотхолд Лессинг: “Ҳаётда ҳеч нарса кўлнинг ҳаракатидек таъсирчанликни бера олмайди, айниқса, ҳаяжонли жараёнда; аммо кўл ҳаракати иштирок этмаган ва унинг ҳаракатини ифодалай олган юзнинг ҳолати яна ҳам таъсирчанроқ бўлади”, деган. Ҳалқимизда катталарга, айниқса ота – онага кўрсатиладиган ҳурмат эхтиромни куйидаги мисолларда кўришимиз мумкин:

“ – Ассалому – алайкум, ая, келинг! – Пўлат кўзғалиб онасига пешвоз чиқди. Энгашиб унга пешонасини тутди.

-Ваалайкум, болам, ваалайкум! – Ўғлини елкаларини ислади она.” Бу ерда ўғилни онага, онанинг ўғилга кўрсатаётган эхтиромлари кўрсатилмоқда.

Ўзбек қизларини отаси олдидаги ҳаё-ибоси асарнинг бош қаҳрамонларидан бири Севинч образи орқали талқин этилади:

“- Ҳа, ота, -кўзларини яширди Севинч.”

“- Хўп, ота, -Севинч кўлларини кўксига қўйиб туриб, ўз хонаси томон йўналди.”

Оиладаги эру-хотин муносабатларидаги миллий қадриятларимиздан бири куйидаги мисраларда ўз аксини топган :

“-Топилганда қандоқ ,Пўлатжон!-эру-хотин водий томондаги удумга кўра бир- бирларига тўнғич фарзандининг исми билан мурожаат қилишар экан. Фақат Ойчечак опа Пўлатжон деса, Ўткир ака Пўлатхон дерди” Умри бўйи душманлик қилиб, ҳаёти сўнгида Эрбой Пўлатдан қилган ёвузликлари учун кечирим сўраб бориши ҳам эътиқодимизнинг бир намоёнидир :

ТАДҚИҚОТ НАТИЖАСИ

“Кечир, Пўлат, мендек заҳарли илонни ,кечир!...-Эрбой ота Пўлат отанинг икки кўлидан маҳкам тутган кўйи, гавдаси билан пастга эгилиб, йиғлаб юборди...” Инсон қанчалик гунохкор бўлмасин, ҳалқимизда биродарга қийин вазиятларда ёрдам кўли чўзилади, руҳий далда берилади.

“Лекин кўни- кўшни, маҳалла- кўй, отасининг уруғлари-қариндошлари бирин сирин ҳол сўраб келишиб, унинг жонига ора кира бошлашди” Ҳалқимизнинг меҳмондўстлигини ифодалаш куйидаги жумлаларда кўринади: “Турсун отанинг неварга ўғли -бойгина Пўлат отага дарвозани очгани-елкасига сочиқ ташлаб, бир кўлида обдаста ,бир кўлида чилапчин билан келди. Унинг изидан неварга қизи билагида ташланган дастурхону иккита нон, бир чойнак чой ,тўртта пиёла, ликопчада қаймоқ кўтариб кирди.

-Ассалому-алайкум! Келинг, Пўлатота!

-Ваалайкум ассалом! Ке, қизим, ке.”

Ва ниҳоят, асарнинг кульминацион нуқтаси-ота ўз ор-номуси, шаънини гўёки никоҳсиз болани дунёга келтирган якка-ю-ёлғиз қизи Севинчни жонига қасд қилади. “Бундай гуноҳни жазосиз қолдириб бўлмасди.....Мен ота қилиши керак бўлган ишни қилдим: гунохкорни жазоладим!” дегани деган эди. Лекин туриб- туриб юрагининг аллақайси бир пучмоғидаги ғашликни ҳис қилиб қоларди.

Отанинг фикру зикри ана шу ўйлар билан банд бўлиб, ўзи билан ўзи қолди дегунча Яратганга илтижо қилар- да, содир этган гуноҳи – одам ўлдиргани учун авф тилар, намоз

ўқир,рўза тутар, ҳамда ўлим деган ўша муқаддас ходисани кутарди.”

Бу романда ёзувчи қаҳрамонларни руҳий ҳолатини ифода этишда миллий деталларга ҳам кўп эътиборини қаратган,масалан “дурра” детали ҳам она,ҳам ота образида намоён бўлади:

“Вой, Худойим- ей,болажонимни ўзинг асрагин!” дея пичирлар,юзи кўзидан оқаётган терни қўлидаги каттагина дурра билан артиб турарди.” “Неварам йўқолиб қолди!.. кўлидаги дуррасини кўзларига босиб пиқ- пиқ йиғлаб юборди.”

“Яшасин ,ўлим!”дея хайқиргиси келади- я инсонни!..” оқ дурранингостидаги отанинг калласида ана шундай ўйлар ғужғон айланарди.”

“Ота бошидаги дуррани кўтариб,қаршисида бир неча эркак кишининг қорасини кўрди.”

Дурра ўзбек ҳалқида меҳмонларга мезбонлар томонидан нон,қанд -курс тугиб бериладиган пахта матодан тикилган буюм бўлиб,у ёзнинг жазирама кунларида даструмол сифатида ҳам қўлланилади. Одатда ,кекса ёшдаги эркаклар белига белбоғ бойлаб юришади.Белбоғ қадимдан мардлик,жасурлик рамзи ҳисобланиб келинган.Бежизга ҳалқимизда “Белинга белбоғинг борми?”,деб сўралмайди.Кекса отахонлар чорси,дуррани белларига белбоғ қилиб бойлашади,бу кези келганда уларга сочиқ,даструмол вазифасини ўтайди.

“Ота белбоғини ечди,кўзсоққаларини ўраб,кўришга монелик қилаётган кўз ёшлариниартиб олди,артиб олиб болага яна боқди:ажаб,у бир пайтнинг ўзида ҳам Ёғдуни,ҳам Севинчни эслатарди.” “Ота кўз ёшларини яна ўша белбоғи билан артди. “ Мен энди нима қиламан?Қандай йўл тутаман?Сен мени нималар қилиб қўйдинг -а,нималар қилиб қўйдинг,эй Яратган Эгам?!..” Ота қутилмаганда ортига бурилди- ю,эшик томон гандираклаб- гандириклаб юра бошлади.”“Пўлат отани кўзлари ёшланди.Лекин дарҳол белидаги белбоғини ечиб,бир бармоғини унинг четига тикди- да кўзларини артди.- Бас!-деди ўзига ўзи,бас!..” Ушбу асарда муаллиф миллий деталлардан яна бири “тугунча”деталини қўллаганини учратишимиз мумкин.“Тугунчаси кўлидан “тўп” этиб тушган Пўлат ота бир уйга,бир ҳовли юзини босган чакалакзорга,бир эса,қариликдан тиришиб кетган қўлларига боқар экан,нима қилишини,бу бегона жойда энди ўзиниқандай тутишини билмай,эсанкираганча турарди.” Етти йиллик қамок жазосидан кейин уйига қайтган Пўлат ота ошуфтаҳол турганини кўлидаги тугунчаси тушиб кетиши орқали ёзувчи бизга кўрсатиб бермоқчи бўлмоқда. Она образидаги “тугун” детали эса ўзбек аёлини қайга бормасин,ҳар вақт ширинликлар,нон солинган тугуни билан юришини англаймиз. “-Ойчечак опа айвонга кириб,қўлидаги тугунни хонтахта устига қўйди да,ёйилиб,бесаранжом бўлиб ётган тўшакларни кўтариб,бошқатдан ўрин солди.” Миллий деталлардан яна бири “калиш” асарда қаҳрамонларни руҳий ҳолатидаги ўзгаришларни очиб беришга ҳаракат қилади.Масалан“- Пўлат ота ! -кўчадан овоз келди. Ҳа- а- а,ҳозир! Пўлат ота оёғига бўсағадаги калишини илиб,ташқарилади.”

Эшикдан чақириб келган одамни кўп куттирмаслик учун “калишини илиб”,яъни чаққонлик билан кийиб олиши инсонни инсонга билдираётган эҳтиромини кузатсак,иккинчи мисолда ғабланганидан Пўлат отани уйда ортиқ ўтиришни ҳоҳламаётган Турсун отани жаҳл билан чиқиб кетишга уринаётганини кўришимиз қийин эмас.

“-Садқаи одам кетсин бу!..- деди у остонада калишини оёғига иларкан,Пўлатга нафрат билан қараб.” Эшикдан чақириб келган одамни кўп куттирмаслик учун “калишини илиб”,яъни чаққонлик билан кийиб олиши инсонни инсонга билдираётган эҳтиромини кузатсак,иккинчи мисолда ғабланганидан Пўлат отани уйда ортиқ ўтиришни ҳоҳламаётган Турсун отани жаҳл билан чиқиб кетишга уринаётганини кўришимиз қийин эмас.

Куйида келтирилган мисолларда кўриниб турибди-ки,ёзувчи “Ота”романида қахрамонларнинг қалб кечинмаларини тўлақонли ёритиб беришда миллий деталлардан, миллий кадриятларимиз намуналаридан кенг фойдаланган. Ёзувчи қахрамонлар портретларидаги миллий деталлар маъно товланиши оқибатида ўз ғоявий функциясига эга эканлиги кўрсатиб, портрет тасвирлашда персонажларнинг қалб кечинмаларини кенг ёритиб беришда муҳим ўринга эга эканлигига гувоҳ бўламиз.

REFERENCES

1. А.С.Пушкин, Полное собрание сочинений, т.11, изд. АН СССР, 1949 г.
2. Лессинг Г.Э. Лаокоон и в границах живописи и поэзии. М. 1957 г.
3. У.Хамдам Ота. Тошкент, Янги аср авлоди, 2020 й.
4. Alijonovna, A. G. (2022). THE IMAGE OF THE NARRATOR IN ZWEIG'S NOVEL "STREET IN THE MOONLIGHT". *Confrencea*, 3(3), 116-118.
5. Alijonovna, A. G. (2022). INTERPRETATION OF THE IMAGE OF WOMEN IN S. ZWEIG'S SHORT STORIES "THE LETTER OF AN UNKNOWN WOMAN" AND "24 HOURS OF A WOMAN'S LIFE". *American Journal of Interdisciplinary Research and Development*, 3, 39-46.
6. Alijonovna, A. G. (2022). DISTINCTIVE FEATURES OF STORIES BY STEFAN ZWEIG. *American Journal of Interdisciplinary Research and Development*, 2, 88-94.
7. Himoyat, I., Shodlik, K., Mukhtarjan, M., Davronbek, B., Sherimmat, Y., & Bakhtiyor, Y. (2020). Sorption of Zn (II) and Cr (III) ions into ion exchangers obtained on the basis of local raw materials. *International Journal of Pharmaceutical Research*, 12(3),
8. Ismoilova, H. (2022). Image of Women's Duties in Religious Sources. *Pindus Journal of Culture, Literature, and ELT*, 2(3),

БОШЛАНГИЧ СИНФ МАТЕМАТИКА ДАРСЛАРИДА МАСАЛА ЕЧИШ ОРҚАЛИ ЎҚУВЧИЛАРГА ИҚТИСОДИЙ ТАРБИЯ БЕРИШНИ ШАКЛЛАНТИРИШ

Музраф Раббимов

техника фанлари номзоди, доцент

Жиззах давлат педагогика университети

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7241607>

Аннотация. Ушбу мақолада бошланғич синф математика дарсларида иқтисодий тарбия бериш усулларини тадқиқ этиш ва уларга ижодий ёндашиш ҳамда масалалар ечиш орқали ўқувчиларда тежамкорлик ҳислатларини шакллантириш ҳақида гап боради.

Таянч иборалар: тежамкорлик ҳислатлари, иқтисодий тарбия, тежамкорлик сабоқлари, оила бюджети, тежамли ва саранжон – сариштали, гоаявий этиқод ва матонат, касб –ҳунарга қизиқтириш.

ТЕКСТ НАУЧНОЙ РАБОТЫ НА ТЕМУ «ФОРМИРОВАНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ УЧАЩИХСЯ ЧЕРЕЗ РЕШЕНИЕ ЗАДАЧ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ»

Аннотация. В статье рассматриваются исследуются методы экономического воспитания на уроках математики в начальной школе и формирование у учащихся чувств экономного отношения посредством творческого подхода к решению задач.

Ключевые слова: качества бережливости, экономическое воспитание, уроки экономии, семейный бюджет, бережливость и аккуратность, идеологическое убеждение и настойчивость, заинтересованность к профессии.

FORMATION OF ECONOMIC EDUCATION TO STUDENTS THROUGH PROBLEM SOLVING IN PRIMARY GRADE MATHEMATICS CLASSES

Abstract. This article discusses the study of economic teaching methods in elementary mathematics lessons and the formation of traits in students through a creative approach and problem solving.

Key words: economic education, austerity lessons, family budget, care, ideological faith and perseverance, interest in the profession.

КИРИШ

Бозор иқтисодиёти шароитида ёшлар ҳалқимизнинг умуминсоний меҳнат, миллий анъаналарини ўзлаштириб, ўзида катта авлоднинг энг яхши фазилатларини – гоаявий этиқод ва матонатини, Ватанга муҳаббатни ўрганиши, республикамиз иқтисодий, сиёсий ва маънавий кудратини мустаҳкамлашда катта ёшдагиларнинг шахсий намуна бўлиши муҳим аҳамиятга эга.

Оила бошқа тарбиявий муассасалардан фарқли равишда инсоннинг бутун ҳаёти давомида унинг барча томонларига таъсир кўрсатишга қодирдир. Болаларни ҳаётни тушунишга, улар вояга етганларида кўрадиган қийинчилик ва муаммоларни тушунишга тайёрлаш зарур. Уйда етарли шароит яратиш, уйда тўла мўл – кўлчилик бўлиши болада мана шу мўл – кўлчиликка, уни ўраб олган барча нарсаларга тўғри муносабатда бўлиши ва бўлмаслигига ўз таъсирини кўрсатади

Мазкур мақолада бошланғич синф математика дарсларида иқтисодий тарбия бериш усулларини тадқиқ этиш ва уларга ижодий ёндашиш ҳамда масалалар ечиш орқали ўқувчиларда тежамкорлик ҳислатларини шакллантириш мақсад қилиб қўйилган.

ТАДҚИҚОТ МЕТОДИ ВА МЕТОДОЛОГИЯСИ

Гарчи қанча ота – она бўлса, шунча тарбия мактаби мавжуд бўлса-да, лекин ўз вақтида берилган маслаҳат, олиб борилган нозик кузатиш мутахассисларнинг тажрибаси ёш авлоднинг шаклланишида муҳим рол ўйнаши мумкин. Болаларни тежамкорлик ва иқтисод қилишга ўргатиш чиндан ҳам мураккаб. Бундай укувга, албатта осонликча эришилмайди. Чунки тежамкорлик шунчаки йиртмаслик, булғамаслик, ташлаб юбормаслик, синдирмаслик одати эмас. Бу аввало ахлоқий фазилат, маънавий маданият кўрсаткичидир. Бу фазилат бола уй учун, оила учун ясаган буюмидан астойдил меҳнат қилиш кўникмасигача уй бюджети қандай таркиб топишини тушунишига имкон яратади. Кейинчалик давлат маблағларини яхши ҳисоб – китоб қилиш ўқувига эга бўлади. Буларнинг барчаси оиладан бошланади. Тежамкорлик сабоқларини болалар катталарга қараганда тезроқ қабул қилади. Чунки болаларда одат бўлиб қолган кўникмалар йўқ. Маълумки, хилма –хил фаолият шароитида боланинг қобилиятлари энг самарали ривожланади, унинг ижобий имкониятлари очилади, болани оиладан бошқа қаерда ҳам фаолиятнинг хилма –хил турларига жалб қилиш мумкин? Оилавий тарбиянинг қимматлиги ва аҳамияти ана шундаки, кичик болалик пайтидан оилада эгаллаган нарсалар бир умр сақланиб қолади. Худди шунинг учун ота – оналарнинг болаларини ҳар томонлама тарбиялаш мажбурияти қонуний тарзда белгилаб қўйилган. Деярли кўпчилик тарбия сабр – тоқатни талаб этишни эътироф қилишади, айримлар бунинг учун туғма қобилият ва малака, яъни кўникма керак деб ўйлайдиалр; лекин жуда кам инсонлар сабр – тоқат, туғма қобилият ва малакадан ташқари яна махсус билимлар кераклиги ҳақида ишонч билан таъкидлайдилар.

ТАДҚИҚОТ НАТИЖАСИ

Замонавий оилада хўжаликни оқилона юритиш учун шахсий маданийликдан ташқари бир қатор махсус кўникмаларга эга бўлмоқ зарурдир. Бу оила хўжалигини оқилона бошқара билиш, исрофгарчиликка йўл қўймаслик, пулни жой – жойида сарфлашдан иборат. Бой бўлишнинг олтин қонуни, қилинадиган харажатлар қилинадиган даромаддан ошмаслиги шарт. Кимки, пулни ишлаб топишдан кўра, уни ишлатиш қийин деса, у инсон тез бой бўлади. Ўз уйида бекорга ёнаётган чирокни ўчирмайдиган, беҳуда оқаётган водопровод жўмрагини бураб қўймаган, пулни пала – партиш сарфлайверадиган, ахлат идишга нон ташлайдиган, ишлаб чиқаришда материалларни тежалмайдиганлар бой бўлиши мушкул.

Нон инсоннинг энг катта ихтироси бўлиб, унинг ёши 15000 йилга боради. Бундан 5000 йил аввал Қадимги Мисрда нон пиширишнинг янги даври бошланади. Ўша давр нонвойлари хамирни кўпчитиш, билан ғовак – ғовак қилиб нон ёпишни ўрганиб олдилар. Замонавий нон ёпиш ҳам ханузгача ана шунга асосланади, “Оширилган хамирдан” нон ёпишни мисрликлардан греклар ўрганиб олишади. Буханка нон тайёрлаш учун зарур бўлган тунока қолип грекчасига “клибос” деб аталган, “хлеб” сўзи ана шундан олинган экан.

“Нон ризқ – рўзимиз” деган сўз Ўзбекистонликларнинг қулоғига сингиб кетган. Шунинг учун нон инсонни зориктирмайдиган даражада кўп ишлаб чиқарилади ва энг арзон баҳода сотилади. Ҳар бир инсон нонни эъзозлаши шарт, дон етиштирувчи деҳқон ва нон ёпувчи нонвой кадрига етиши зарур. Агар тўрт жондан иборат бир оила ҳар куни 100 граммлик нонни исроф қиладиган бўлса, бу бир йилда 36 килограммни ташкил қилади. Бу

мамлакат миқёсида бир йилда 242 минг тонна нон демак. Шунинг учун “ноннинг увоғи ҳам нон” деб болалар қалбига сингдириш керак. Шунинг ҳам ҳисобга олиш керакки, нон ёпиш оғир меҳнатдир. Ҳозирги даврда хонадонимизни музлаткичлар, кир ювиш машиналари, пол артгич, кофе майдалагичсиз тасаввур қилиш қийин. Електр энергиядан тежамли фойдаланиш фақат маиший электр асбобларидан фойдаланаётганларнинггина эмас, балки барчанинг вазифасидир. Ҳар бир инсоннинг онглилиги электр энергияни тежашнинг энг муҳим омилларидан бири бўлиб қолмоқда. Ҳозирги кунда мамлакатимизда 10 миллиондан ортиқ телевизорлар ўртача 4 соат ишласа, йилига 3 млрд. киловатт – соат электр энергияси сарф бўлади. Турмушда тежалган бир киловатт – соат электр 5 кг ўсимлик мойи, 14 кг ун, 30 кг нон – булка маҳсулоти ишлаб чиқариш учун етарлидир. Агар катталар болаларга шахсий намуна кўрсатиб умумий ва маҳаллий ёриткичларни рационал жойлаштириш билан йиллик электр энергия сарфини 7 – 10 миллион киловатт – соатга қисқартириш мумкин.

МУҲОКАМА

Ҳозирги кунда ҳар бир уйда стол лампалари ва қандиллар бор. Энг яхши ҳолда унинг лампаларини алоҳида – алоҳида ёқиш мумкин. Хонада шинамлик (комфорт) ошириш мақсадида маълум жойни ёритадиган стол лампаларидан фойдаланилса, электр энергияси тежалади. Электр энергияни тежаш учун аввал паст температурада дазмоллашни талаб қиладиган кийимларни дазмоллаб олиш керак.

Дунё аҳолиси сўнги 50 йил давомида 2,2 марта ортиб, сувга бўлган талаб 2,6 марта кўпайди, унинг 80 фоизи қишлоқ хўжалик маҳсулотларини етиштириш учун сарфланмоқда. Турмушда сувни тежаш ҳисобига бир неча млрд. сўмни тежаш мумкин. Ер шаригадаги чучук сув захираси чекланган бўлиб, умумий ресурслар 2,5 фоизини ташкил қиладиган ҳолос.

Маиший қулайлик қанча юқори бўлса, инсон омили шунчалик ҳал қилувчи бўлиб қолмоқда. Айтайлик, сувни қудуқдан челақлаб ташиб ишлатсак, ҳаёт учун зарур бўлган сув сарфи жон бошига 25 – 40 литрни ташкил этади. Санузеллар билан жиҳозланган водопроводдан фойдаланганда эса 150 – 200 литр ва ҳатто бундан ҳам ортиқ бўлади.

Болага оила бюджетининг нозик томонлари унинг ўзига таълуқли нарсалардан уни ҳабардор қилиш билан бошланади. Бола унинг учун олинадиган бир дона музқаймоқ билан бутун оила олинадиган батон ноннинг қиймати бир ҳил эканлигини билиш керак, болаларни конкрет мисоллар орқали қиёслашга баҳо беришга ўргатиш керак. Ота ва она болага энг аввало, ўзларининг касб – ҳунарларига қизиқтириш, ота пайвандлашни, она тикувчиликни ва бошқа касбларни фарзандларига ўргата бориши аҳамиятлидир. Бу ёш инсонда тежамли ва саранжон – сариштали, ўз Ватани бойликларини эҳтиёт қила оладиган, инсон меҳнати билан яратилган нарсаларни қадрига етадиган қилиб тарбиялаш ҳамдир.

Математика дарсларида тежамкорликка ўргатувчи масалалар ечиш муҳим ўрин тутди. Қўйида шундай масалалардан намуналар келтирамиз:

Масала 1. Ўқувчилар ўтган йили 4 т 7 ц темир – терсак тўплаган эди. Бу йилги тўпланган темир – терсак билан ҳаммаси 10 т 3 ц бўлди. Ўқувчилар бу йил қанча темир – терсак тўплашган?

Ечиш: Бу йил темир – терсак тўплашганлиги айириш амали билан топилади. 10 т 3 ц – 4 т 7 ц = 5 т 6 ц. Шу маълумотлар асосида яна иккита масала тузиш мумкин:

а) ўқувчилар ўтган йили 4 т 7 ц, бу йил эса 5 т 6 ц темир – терсак тўплашган бўлса, улар икки йилда жами қанча темир – терсак йиғишган?

б) ўқувчилар бу йил 5 т 6 ц темир – терсак тўплашди. Ўтган йилги билан бирга ҳаммаси 10 т 3 ц бўлди. Ўтган йили қанча темир – терсак тўпланган?

Ечили: а) $4\text{ т }7\text{ ц} + 5\text{ т }6\text{ ц} = 10\text{ т }3\text{ ц}$

б) $10\text{ т }3\text{ ц} - 5\text{ т }6\text{ ц} = 4\text{ т }7\text{ ц}$

Масала 2. Бузуқ жўмракдан бир соатда 18 л сув оқиб кетмоқда. Шу жўмракдан: бир суткада, 30 кунда қанча литр сув бекорга оқади?

Ечили: а) жўмракдан 1 суткада қанча сув оқади?

$18\text{ л} * 24 = 432\text{ л}$

б) 30 кунда қанча сув оқади?

$30 * 24 = 720$

$720 * 18\text{ л} = 12960\text{ л}$.

Масала 3. Чевар аёл шогирд қизи билан биргаликда 4 соатда 68 та қийиқча тикди. Агар она 1 соатда 12 та қийиқча тикса, қизи 1 соатда нечта қийиқча тиккан? Масалани икки усулда ечинг.

Ечили: а) она 4 соатда нечта қийиқча тиккан?

$12 * 4 = 48\text{ та}$.

б) қизи 1 соатда нечта қийиқча тиккан?

$68 - 48 = 20$

$20 : 4 = 5\text{ та қийиқча}$.

Масала 4.1) агар 1 га ерда 1 кг дан пахта ҳосили чаноқларда қолиб кетса, 1 000 000 га ердан қанча ҳосил йўқотамиз?

2) агар 1 га ерда 1 кг дан ғалла қолиб кетса, 100 000 га ердан қанча ғалла йўқотамиз?

3) агар 1 га ерда 100 кг картошка қолиб кетса, 100 га ердан қанча картошка йўқотамиз?

Ечили: 1) 1 000 000 кг – 1000 тонна

2) 100 000 га – 100 тонна

3) $100 * 100 = 10\,000\text{ кг} = 10\text{ тонна}$

Масала 5. Бир туп дарахтдан 100 кг қоғоз тайёрлаш мумкин, дейлик. Агар 4 – “А” синф ўқувчилари 1380 кг ва 4 – “Б” синф ўқувчилари 1520 кг қоғоз қийқимлари тўплаган бўлса, ҳаммаси бўлиб неча туп дарахт кесишдан сақлаб қолинган?

Ечили: а) 4 – “А” синф ўқувчилари неча туп дарахтдан қоғоз тайёрлашган?

4 – “Б” синф ўқувчиларичи?

$1380 + 1520 = 2900$

$2900 : 100 = 29\text{ туп}$.

Жавоб: 29 туп дарахт.

Масала 6. Агар оила бир кунда 1 метр куб газни тежаса, у бир ойда қанча газни тежайди? 1 метр куб газ 250 сўм бўлса, оила 1 ойда қанча оила даромадини тежайди?

Ечили: а) 1 ойда оила 30 куб метр газни тежайди.

б) Оила 1 ойда қанча пулни тежайди?

$30 * 250 = 7500\text{ сўмни тежайди}$.

ХУЛОСА

Хулоса қилиб айтганимизда, математика дарсларида иқтисодий тарбия бериш ўқувчиларнинг тежамкорлик ҳислатларини шакллантиради, келгусидаги билимларини онгли ўзлаштиришига ҳамда кундалик турмушдаги ҳаётий фаолиятга тайёрлайди.

REFERENCES

1. А.Асимов, Ш.Жўраев, “Бошланғич таълимда иқтисодий тарбия муаммолари”, Илмий мақолалар тўплами, Фарғона 2011 – йил;
2. М.А.Мирзааҳмедов, “Математика ва иқтисод”, Бошланғич таълим 2005 йил 4 – сони;
3. Д.Юсупхўжайева, “Иқтисодий тарбияни шакллантириш”, Бошланғич таълим 2004 йил 3 – сони;
4. Rabbimov M., Rabbimova D. TA ‘LIM QOIDALARIDAN SAMARALI FOYDALANIB, DARS SIFATINI OSHIRISH XUSUSIDA //Архив Научных Публикаций JSPI. – 2020.
5. Rabbimov M., Rizayeva Z. BOSHLANG ‘ICH SINF МАТЕМАТИКА DARSLARIDA DIDAKTIK O ‘YINLARDAN FOYDALANISH //Архив Научных Публикаций JSPI. – 2020.
6. Rabbimov M., Ro'ziqulova E. МАТЕМАТИКА DARSLARIDA PEDAGOGIK TECHNOLOGIYALARDAN FOYDALANIB O ‘QITISH XUSUSIDA //Архив Научных Публикаций JSPI. – 2020.
7. Rabbimov M. Boshlang'ich sinf matematika darslarida chizish va yasashga doir masalalar //Boshlang'ich ta'limda innovatsiyalar. – 2021. – Т. 2. – №. 1.
8. Rabbimov M., Muzaffarov M. БОШЛАНҒИЧ СИНФЛАРДА МУОММОЛИ ВАЗИЯТЛАР ОРҚАЛИ Rabbimov, M.(2021). Boshlang'ich sinf matematika darslarida chizish va yasashga doir masalalar //Журнал инновации в начальном образовании. – 2020. – Т. 2. – №. 1.
9. Rabbimov M., Muzaffarov M. БОШЛАНҒИЧ СИНФЛАРДА МУОММОЛИ ВАЗИЯТЛАР ОРҚАЛИ ТЕНГЛАМА ЕЧИШГА ЎРГАТИШ //Архив Научных Публикаций JSPI. – 2020.
10. Rabbimov M. Boshlang'ich sinf matematika darslarida o'qitish vositalardan foydalanish xususida //Журнал инновации в начальном образовании. – 2021. – Т. 1. – №. 1.
11. Rabbimov M. BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINI МАТЕМАТИКАДАН TENGLAMALAR YECHISHGA O'RGATISH USLUBI //Innovation in Primary Education. – 2021. – Т. 2. – №. 3.
12. Rabbimov M. Boshlang'ich sinf matematikasida chizish va yasash darslarni tashkil etish xususida //Boshlang'ich ta'limda innovatsiyalar. – 2021. – Т. 2. – №. 2.
13. Rabbimov M. Boshlang'ich sinf matematikasida chizish va yasash darslarni tashkil etish xususida //Boshlang'ich ta'limda innovatsiyalar. – 2021. – Т. 2. – №. 2.
14. Rabbimov M. O'qituvchining pedagogik qobiliyatlari-Pedagogik mahoratining asosidir //Журнал инновации в начальном образовании. – 2021. – Т. 1. – №. 1.
15. Rabbimov M., Muzaffarov M. БОШЛАНҒИЧ СИНФЛАРДА МУОММОЛИ ВАЗИЯТЛАР ОРҚАЛИ ТЕНГЛАМА ЕЧИШГА ЎРГАТИШ //Архив Научных Публикаций JSPI. – 2020.

THE CONCEPT OF METHODOLOGICAL PREPARATION OF FUTURE EDUCERS IN THE CONSTRUCTIVE EDUCATION OF CHILDREN OF THE PREPARATORY GROUP FOR SCHOOL

Eshonkulova Masuda Habibovna

doctoral student Gulistan State University

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7243383>

Abstract. Questions are considered in the process of designing preschoolers acquire special knowledge, skills and abilities. In the process of creating structures from building material, children get acquainted with geometric volumetric forms, study their properties, master the rules of composition in design (get an idea of the meaning of symmetry, balance, proportions). When designing from paper, children have the opportunity to clarify their knowledge of flat geometric shapes, compare their properties and features with three-dimensional forms. Here, children learn how to work with paper, which they can later use in appliqué classes. Modifying flat forms by bending, folding, cutting, gluing paper, children get a three-dimensional shape.

Key words. children's design, elementary mathematics, construction, construction, paperwork, mathematics, geometry, education, development, learning.

КОНЦЕПЦИЯ МЕТОДИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ ВОСПИТАТЕЛЕЙ В ПРОВЕДЕНИИ КОНСТРУКТИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ ДЕТЕЙ ПОДГОТОВИТЕЛЬНОЙ ГРУППЫ К ШКОЛЕ

Аннотация. Рассматриваются вопросы в процессе конструирования дошкольники приобретают специальные знания, умения и навыки. В процессе создания конструкций из строительного материала, дети знакомятся с геометрическими объёмными формами, изучают их свойства, осваивают правила композиции в конструировании (получают представления о значении симметрии, равновесия, пропорций).

При конструировании из бумаги дети имеют возможность уточнить свои знания о плоских геометрических фигурах, сравнить их свойства и признаки с объёмными формами. Здесь дети осваивают приёмы работы с бумагой, которые они в последствии могут использовать и на занятиях по аппликации. Видоизменяя плоские формы путём сгибания, складывания, разрезания, склеивания бумаги, дети получают объёмную форму.

Ключевые слова. детское конструирование, элементарная математика, конструкция, строительство, работы с бумагой, математика, геометрия, образования, развития, обучения.

INTRODUCTION

In preschool education, another type of constructive creativity is design.

Construction - (from the Latin "construere") means bringing various objects, parts, elements into a certain mutual position.[17]

Children's design is one of the types of artistic and visual activity aimed at creating a variety of buildings from building sets, designers; production of crafts, toys, attributes for games from paper, cardboard, natural, waste materials. Children's construction in the course of the historical development of society and its culture was isolated from the constructive activity of an adult. The main difference is that the products of constructive activity of an adult are knowledge-

intensive, complex in their functional purpose, while the results of children's design are simple and concise both in form and in content.

However, in the activities of an adult and a child there is one common characteristic.

In both cases, the design has a practical purpose, namely, in the world of adults, it ensures the vital activity of a person, and in the world of a child, it organizes his game as one of his activities.

Play often accompanies the building process, and crafts made by children are used in games.

Types of design.

According to the materials used in the design process:

- Construction from building kits.
- Construction from constructors.
- Construction from natural material.
- Construction from waste material.
- Construction from paper and cardboard (paper-plastic):
 - origami;
 - volumetric paper and cardboard modeling.

By content:

- Realistic design.
- Stylized.
- Abstract.

By the nature of the children's activities:

- Individual.
- Collective.

By appointment:

- Design with a practical purpose.
- Design, which has an artistic and aesthetic purpose.

Materials and equipment.

It should be noted that the materials related to such types as paper, natural, waste materials are used the same as for working on the application. But there are also materials specific only for construction - these are building kits and constructors[5].

Building material is a set of various geometric bodies (cube, cylinder, prism, etc.). It is divided into small (table) and large. In the classroom, mainly various sets of small (desktop) building materials are used, with the exception of large collective buildings, where a large set is used.

Constructors. Today, a preschooler has the opportunity to work with various designers.

By nature of use:

- Constructors that involve one-time production of a building (they involve gluing parts, after which the constructor cannot be reused).
- Constructors limited in the content of buildings (they consist of elements (forms) that can only be used to obtain certain types of buildings).
- Constructors are universal (they are not limited either in the content of buildings or in the possibility of reuse).

Material: wooden; plastic; metal; ceramic.

Design methods:

- consolidation of parts on the basis (learning from an early age);
- connecting parts to each other (learning from an early age);
- bonding (learning from an early age);
- sealing (learning from the younger group);
- gluing (learning from the younger group);
- sewing (training from older groups);
- piercing (training from older groups);
- twisting (training from older groups);
- clamping (training from the middle group);
- creasing (learning from an early age);
- flexion (extension, arching) (learning from an early age);
- addition (learning from the younger group);
- unfolding (folding);
- twisting (untwisting);
- wrapping (training from senior groups);
- lubrication (learning from the younger group).

METHOD AND METHODOLOGY

In the process of designing, preschoolers acquire special knowledge, skills and abilities. In the process of creating structures from building material, children get acquainted with geometric volumetric forms, study their properties, master the rules of composition in design (get an idea of the meaning of symmetry, balance, proportions).

When designing from paper, children have the opportunity to clarify their knowledge of flat geometric shapes, compare their properties and features with three-dimensional forms. Here, children learn how to work with paper, which they can later use in appliqué classes[12].

Modifying flat forms by bending, folding, cutting, gluing paper, children get a three-dimensional shape. Working with natural and waste materials contributes to the manifestation of creativity in each child, since only the ability to highlight a new function in an object and an object allows you to transform it, having received a completely different constructive image.

In the design, ready-made forms can also be used, depending on the learning objectives. All types of design contribute to the versatile development of the personality of a preschooler: all types of thinking, imagination, creativity, memory, attention. This is due to the fact that the child, before completing the construction, first imagines it (mentally or on the basis of an existing diagram, picture), thinks through the shape of its parts, then correlates the image with the existing forms, determines the degree of their suitability, and then proceeds to create the building.

In the course of the construction itself, the child can make adjustments, add unplanned details, remove existing ones, include additional materials (to connect parts) or apply coloring.

Features of teaching design in different age groups.

Early age.

Tasks.

Educational:

1. Introduce materials for construction (natural, waste, construction and paper).

2. Introduce volumetric geometric shapes (brick, ball, cube, cylinder, cone, pyramid) that are part of building kits or designers.
3. Learn to place various geometric bodies in space.
4. Learn to highlight geometric shapes in familiar objects.
5. Introduce the techniques used in design.
6. Learn to experiment with paper, natural, waste materials in the process of creating elementary crafts.
7. Learn to connect parts using additional materials (plasticine, clay).
8. Learn to highlight familiar images in buildings and crafts.

Developing:

1. To form a sense of form when creating elementary buildings and crafts.
2. Develop visual-effective and visual-figurative thinking.
3. Promote the development of attention, memory.
4. To form the ability to attach the details of the craft to each other.

Educational:

1. Generate interest in constructive experimentation.
2. To develop the ability to hear the verbal instructions of the teacher, his instructions, characteristics.
3. Cultivate the ability to see beauty in designs and crafts.

Features of learning.

The design of young children is reminiscent of an experimental game in which children study the properties and features of geometric shapes and various materials. The three-dimensional volume of construction products allows children to more carefully examine all the details from which it is planned to create a structure[8-9].

In the learning process, where the leading method is the game, it is advisable not only to demonstrate various figures, but also to name them as often as possible, to give them a figurative description, which helps children quickly include the materials being examined in their own plan. It is important to activate all analyzers in order to form a more complete understanding of the design.

At an early age, children, starting from the 1st year, children are able to identify geometric shapes without naming them, but highlighting the given shape from many others. This fact indicates that three-dimensional geometric bodies can not only be objects of manipulation and play by children at this age, but also an object of study.

The ability to single out a form, and subsequently name it, facilitates the process of learning to design at later stages, where the teacher will not need to train in two directions: familiarization with the forms and the formation of the ability to create various buildings from them[12-14].

In this case, the teacher can use verbal instruction, indicating the necessary forms, rather than a detailed demonstration, explaining the significance of choosing certain forms for a particular building. After all, children are already prepared to work with these forms, because they know their properties and signs. More time is left for the creative design process itself.

Don't make it easy for something that's so easy. As practice shows, in the game, children acquire multiple skills that we, adults, do not always reasonably use for their creative development. We are constantly afraid that children will not understand, will not be able to, will

not cope. But at the same time, we even sometimes do not try to give them what they need so much[15].

RESEARCH RESULTS

Often, in order to meet the time allotted for a lesson, we try to minimize the activity of the child, and this is a radically wrong approach. You should not sacrifice the opportunity to form some kind of skill for the sake of spectacular crafts. Let the design (craft) initially have a clumsy appearance, not much resembling, perhaps, a real object, but it will testify to the path that the child has traveled. And here it is important to emphasize its achievements, pointing to the prospect of further movement.

When the child achieves the desired result himself with indirect guidance from the teacher, the skill acquired by the child in the classroom becomes part of the constructive and visual experience. Even if the lesson takes place with a subgroup of children, one should strive not to minimize their activity, but to think over its organization, in which children can, performing actions that are not complex in nature, create a simple design (craft). It is important to put emphasis on techniques and techniques, the variations of which expand the content and technical aspects of children's design products.

Junior preschool age.

Tasks.

Educational:

1. Continue to introduce materials for construction (natural, waste, construction and paper), their properties and expressive possibilities.
2. Introduce volumetric geometric bodies and architectural forms (domes, roofs, arches, columns, bridges, doors, stairs, windows) that are part of building sets or designers.
3. Continue to learn how to place various geometric bodies in space, creating a specific design.
4. Learn to highlight, compare geometric shapes with each other.
5. Learn to see the image in geometric forms.
6. Continue to acquaint with the techniques and techniques used in constructive activities.
7. Continue to learn how to create constructive images in the process of experimenting with various materials and transforming various blanks.
8. Learn to connect parts using additional materials (plasticine, clay, double-sided tape, glue, matches).

Developing:

1. Continue to develop a sense of form when creating buildings and crafts.
2. Develop visual-effective and visual-figurative thinking, imagination, attention, memory.
3. Contribute to the mastery of constructive skills: arrange parts in different directions on different planes, connect parts, correlate buildings with diagrams, select adequate connection methods.
4. Expand the child's vocabulary with special concepts: design, architecture, scheme.

Educational:

1. Generate interest in design.
2. To cultivate the ability to be guided by the verbal instructions of the teacher during the exercises.
3. Cultivate the ability to see beauty in designs and crafts.

4. Cultivate accuracy when working with various materials and tools.

5. Cultivate the ability to perform teamwork.

Features of learning.

In the process of teaching children of younger preschool age, it is advisable to use, in addition to the reproductive method, based on the repetition of the teacher's instrumental actions by children, but also partially exploratory, heuristic methods that allow children to independently transform existing experience into new situations. Of course, younger preschoolers are not yet able to fully realize their own ideas without help, because, firstly, their ideas are not stable, and secondly, their constructive and visual experience is not great. However, the possibility of choosing the material, reception, content of a constructive image forms a creative principle in children, which manifests itself at the initial stages in the ability to give their construction an individual character.

When creating a garage for a car from a building set, you can show the kids how different garages are obtained from the same parts, which are needed for each individual car. For this, it is necessary to use self-adhesive paper parts as decoration: bricks, stones, slabs, eyes (surveillance cameras), etc., buttons, corks from plastic bottles for the construction of additional structural elements: locks, handles, cornices, etc[15-16].

In the younger group, children not only try to create buildings on their own, but actively include them in the game.

Design refers to those types of activities that, in terms of content, create the most favorable conditions for the development of collective creativity. For example, when preparing decorations, gifts for the holidays, attributes for story games, performances, manuals for math classes, familiarization with the outside world, buildings in a corner of nature, etc.

Thus, children, starting from the younger age group, learn to participate in the organization of the environment in which they live while they are in preschool. This provision has a huge impact on children, therefore, in the meaningful plan of design classes, it is necessary to take this moment into account in order to implement such areas in the development of creativity as the satisfaction of personal and social needs.

At the age of three, children have a desire to show their "self". This also needs to be taken into account, it is not worth imposing a specific, planned type of construction only in order to solve a specific task of forming a separate skill. The constructive skill and the content of the building are, of course, interrelated, but not static in nature.

This lays the principle of variability in the learning process, which gives some freedom to both the child and the teacher. It makes no difference on the example of which building the baby will learn the necessary technique. The main thing is that he will master it in order to continue to use it independently.

As part of learning to design from paper, children master the techniques of folding paper in various directions (vertically, horizontally, diagonally, double folding). This makes it possible to expand the content side of children's structures.

Middle preschool age.

Tasks.

Educational:

1. To consolidate the ability to work with various materials for construction (natural, waste, construction and paper), taking into account their properties and expressive possibilities in the design process.

2. To consolidate the ability to identify, name, classify different three-dimensional geometric bodies (bar, ball, cube, cylinder, cone, pyramid, prism, tetrahedron, octahedron, polyhedron) and architectural forms (domes, roofs, arches, columns, doors, stairs, windows, balconies, bay windows), which are part of building kits or constructors.

3. Continue to teach how to place various geometric bodies in space, using various compositions that reveal the essence of constructive images.

4. Learn to create plot compositions in the design process.

5. Continue to learn to compare geometric shapes with each other and objects of the surrounding life.

6. Learn to see the image in geometric forms.

7. Learn to use various techniques and techniques in the process of constructive activity.

8. Continue to learn how to create constructive images in the process of experimenting with various materials and transforming various blanks.

9. Continue to learn how to connect parts using additional materials (plasticine, clay, double-sided tape, glue, matches).

Developing:

1. Continue to develop a sense of form when creating buildings and crafts.

2. Contribute to the mastery of compositional patterns: scale, proportion, plasticity of volumes, texture, dynamics (statics).

3. Continue to develop visual-effective and visual-figurative thinking, imagination, attention, memory.

4. Strengthen constructive skills: arrange parts in different directions on different planes, connect parts, correlate buildings with diagrams, select adequate connection methods.

5. To consolidate and expand the child's vocabulary with special concepts: proportion, scale, texture, plasticity, proportion.

Educational:

1. Arouse interest in design and constructive creativity.

2. To cultivate the ability to be guided by the verbal instructions of the teacher during the exercises.

3. To cultivate an aesthetic attitude towards works of architecture, design, products of one's constructive activity and handicrafts of others.

4. Cultivate accuracy when working with various materials and tools.

5. To develop the ability to work together with children and the teacher in the process of creating a common work.

Features of learning.

In the middle group, children consolidate their existing constructive skills, on the basis of which they form new ones. Thus, the ability to compose a certain composition of the elements of the constructor contributes to the development of the ability to plan one's work.

At this age, children learn not only to act according to the plan proposed by the teacher, but also to independently determine the stages of the future construction. This is an important factor in the formation of educational activities. Children, constructing a building or craft, mentally

imagine what they will be like, and plan in advance how they will be performed and in what sequence.

DISCUSSION

In the process of working with paper and cardboard, children learn how to fold paper in various directions, using both simple and complex types of fold. In the middle group, this type of design as paper-plastic is becoming more and more relevant. Along with building kits, paper, thanks to its expressive and plastic possibilities, allows you to create interesting designs and crafts that have both a realistic and a decorative basis.

Paper, or rather its transformation, develops the imagination of children, forms the ability to see new images in familiar forms. So, for example, a cone made of paper can, with appropriate modifications, turn into any animal, flower, vase, boat, completion for a tower, become part of a costume for a fairy-tale character, etc. There are many ways to use the cone. But in order for children to be able to transform the cone, it is necessary to show the possibilities of transformation on diagrams, pedagogical sketches. The same wonderful transformations are obtained in the origami technique, which is based on the techniques of working with paper, by bending it in various directions. Origami technique only in exceptional cases allows the use of scissors and glue. This allows us to attribute it to rather complex techniques that require great attention, patience and accuracy from the groans of children. Unevenly folded corners will not allow them to get the desired result. The initial stage of teaching the origami technique in the middle group is the mastery of the simplest initial forms by children, by varying which you can get different images.

Another type of paper plastic is the use of scissors, glue, in addition to the techniques of working with paper. This view allows you to create three-dimensional designs and crafts, using the experience of working with appliqué images. It also requires the ability to work with scissors to get the necessary detail for the design. It should be noted that in the middle group, children learn only simple ways of cutting.

They cut, cut paper and cut out elementary shapes from blanks. Along with cutting out in the middle group, plucking (to convey the texture of the building) and cutting (to convey a certain character of the image, displaying the style of the building) can be used to create a constructive image. In this case, application techniques can act as both the main means of work and additional ones.

The joint constructive activity of children (collective buildings, crafts) plays a big role in educating the initial skills of working in a team - the ability to pre-negotiate (distribute responsibilities, select the material necessary to complete the construction or crafts, plan the process of their manufacture, etc.) and work together without interfering with each other.

Making various crafts and toys for children to give to their mother, grandmother, sister, younger friend or peer brings up a caring and attentive attitude towards loved ones, the desire to do something pleasant for them. It is this desire that often stimulates the child to work with special diligence and diligence, which makes his activity even more emotionally saturated and brings him great satisfaction.

Constructive activity, thanks to its capabilities, makes it possible to practically acquaint children with such an art form as architecture. In the middle group, children not only study individual architectural forms, but also get acquainted with different styles, which has a positive effect on other types of fine art. Namely, knowledge of the features of different forms of

architecture contributes to the enrichment of the content of drawings, appliqué images of children.

In this case, constructive activity is of great importance for the education of aesthetic feelings. When children get acquainted with architecture, artistic taste develops, the ability to admire architectural forms and understand that the value of any structure lies not only in its functional purpose, but also in design.

Senior preschool age.

Tasks.

Educational: 1. Improve the ability to work with various materials for construction (natural, waste, construction and paper), taking into account their properties and expressive possibilities in the design process.

2. To consolidate the ability to identify, name, classify different three-dimensional geometric bodies (bar, ball, cube, cylinder, cone, pyramid, prism, tetrahedron, octahedron, polyhedron) and architectural forms (domes, roofs, arches, columns, doors, stairs, windows, balconies, bay windows), which are part of building kits or constructors.

3. To consolidate the ability to use various types of composition to create three-dimensional structures.

4. To consolidate the ability to create plot constructive images.

5. To consolidate the ability to compare geometric shapes with each other and objects of the surrounding life.

6. Strengthen the ability to highlight the image in various geometric bodies.

7. Improve the ability to use various techniques and techniques in the process of creating a constructive image.

8. Continue to learn how to make a construction according to verbal instructions, descriptions, conditions, diagrams.

9. Learn to independently transform materials in order to study their properties in the process of creating constructive images.

10. Strengthen the ability to select adequate ways to connect the details of a constructive image, making them strong and stable.

11. Strengthen the ability to find a replacement for some parts with others.

12. Improve the ability to bend paper of different density in different directions.

13. Learn to work according to ready-made patterns, drawings.

Developing:

1. Continue to form a sense of form, plasticity when creating buildings and crafts.

2. To consolidate the ability to use compositional patterns: scale, proportion, plasticity of volumes, texture, dynamics (statics) in the design process.

3. Continue to develop visual-effective and visual-figurative thinking, imagination, attention, memory.

4. Improve the ability to plan your activities.

5. To consolidate and expand the child's vocabulary with special concepts: substitute, structure, tectonics.

Educational:

1. Arouse interest in design and constructive creativity.

2. To cultivate an aesthetic attitude towards works of architecture, design, products of one's own constructive activity and handicrafts of others.

3. Cultivate accuracy when working with various materials and tools. Improve scissor skills.

4. Cultivate the ability to work together collectively.

Features of learning.

The constructive creativity of older preschool children is distinguished by a substantial and technical variety of buildings and crafts, due to the presence of a certain degree of pictorial freedom.

Making crafts from natural material forms in children not only technical skills, but also an aesthetic attitude to nature, art, and their creativity. However, this becomes possible only with a comprehensive and systematic approach to the learning process. It is important that the knowledge, skills and abilities acquired in the course of one type of construction, children can use in others.

As an activation of the constructive creativity of children, it is advisable to use a variety of stimulating material: photographs, pictures, diagrams that guide their search activities. As for the materials used in the course of creating a constructive image, it should be more than required for a separate building (both in terms of elements and in quantity).

This is done in order to teach children to select only the necessary parts that correspond to their plan. If a child is not able to make a choice and uses all the material provided to him in the lesson, not trying to objectively assess its significance for the implementation of the plan, then this indicates a rather low level of creative development.

It is important to teach children to analyze the material, to correlate its properties with the nature of the created constructive images. Children of senior preschool age, when creating structures, do not build in general, but with a specific purpose, i.e. in order to apply the construction (handicraft) in practical activities. This gives the design meaning and purpose.

Given the variety of materials used in the design, it is necessary to consider a system for its storage. It is most convenient to arrange the materials in boxes, depending on the type, while making it accessible to children. It is more expedient to carry out the process of classifying material together with children. Firstly, this will allow them to quickly remember its location, secondly, joint work on disassembling the material teaches children to order, accuracy, and thirdly, in the course of such activities, preschoolers indirectly consolidate knowledge about the properties of different types of material.

At senior preschool age, under the guidance of an educator, children learn new ways of connecting for them, learn to create a variety of movable structures from pictures, drawings. At the same time, special attention is paid to the special development in children of the ability to connect parts using nuts and wrenches, since this requires the participation of the small muscles of the hand, which is still imperfect in a preschooler.

Sets of building material and designers are not given all at once, but gradually, as they are mastered by children. After the children, under the guidance of the educator, have mastered one or another constructor, it can be placed in the corner of creativity so that the children have the opportunity to independently use it in free activities.

Paper is also widely used in older groups in the process of paper-plasticity, which is used as an independent type of creativity, and in combination with others, for the manufacture of

various crafts and toys. Children are given different types of paper: thick desktop, writing, glossy, semi-paper, as well as different types of cardboard.

The variety of natural material and ease of processing allow it to be used in many ways in working with preschoolers. The teacher, together with the children, prepares natural material. Replenishment of its stocks occurs throughout the year. To create a complete craft or design from natural material, you need to choose an adequate method of fastening.

In that age group, as an additional means, such as: an awl, a needle, a wire, which, due to their safety, are not recommended for use in younger groups, can already be used. However, even for older preschoolers, it is necessary to instruct them on the specifics of working with these tools, as well as to control the entire process of work.

Natural material allows you to create structures of small and large sizes. At the same time, the work will have a collective character. For example, the construction of buildings made of sand or snow on the site. In this case, children will develop the ability to work together, where you need to negotiate, find a common solution.

Artistic manual labor.

CONCLUSION

Artistic manual labor is an artistic and labor activity, which consists in the production by children of artistic, aesthetic, useful crafts necessary in various areas of the life of preschoolers.

The practical orientation of artistic manual labor contributes to the formation of labor skills in preschoolers. Children learn not only to create, inventing interesting crafts, but to organize the space of their life, create beautiful things that fill it. To do this, children need to master the necessary skills that allow them to transform materials, achieving the intended results, realizing creative ideas.

Own crafts, which preschoolers later actively use not only in the game, but also in the process of educational, labor activity, acquire a certain value for them. For example, having made a stand for a brush, children treat it much more carefully than they buy it in a store. From this we can conclude that artistic manual labor is an important means of developing the personal qualities of a preschooler: the desire for diligence, attentiveness towards others, accuracy, patience, care, etc.

The same methods and techniques are used as in the process of designing and application. The tasks are in the same direction. The main difference is that children learn to purposefully create useful things that are necessary in their practical activities.

REFERENCES

1. Mirziyoyev Sh. M. Together we will build a free, democratic and prosperous state of Uzbekistan. Tashkent: "Uzbekistan", 2016. 56 p.
2. Arushanova A. Tasks and forms of organized learning//Preschool education. 1994, No. 1. pp. 41-44.
3. Asmolov A. On the organization of interaction of educational institutions and ensuring continuity of preschool and primary general education//Preschool education. 1994, No.6. pp. 2-5.
4. Ashikov V. Preschool education in the new century//Preschool education. 2000, No. 1, pp. 8-11.

5. Altshuller G.S. Find an idea. Introduction to the theory of inventive problem solving. — Novosibirsk: Nauka, 1986, 1991.
6. Altshuller G. S. To find an idea. — Novosibirsk: Nauka, 1986 (1st ed.), 1991 (2nd ed.).
7. Altshuller G.S., Zlotin B.L., Zusman A.V., Filatov V.I.
8. Search for new ideas: from insight to technology (1989) — 380 pages.6. Driga, V. I. Development of a professional career of a modern teacher in the conditions of creative education / V. I. Driga // Standards and monitoring in education.- 2012.— No. 4.— pp. 48-51
9. Loktionova T.E.,Sergeeva M.G. Comfortable educational environment in an educational organization: a modern approach to design. Professional education and society . — 2018. — №3(27). — 43-106 p.4.
10. On the strategy of actions for the further development of the Republic of Uzbekistan// Development Action Strategy of the Republic of Uzbekistan in 2017-2021. Dated February 7, 2017,No. UP-4947.
11. Zhumaev M.Bolalarda boshlangich mathematician tchalarni nonviolent theories and techniques. Tashkent. Nauka Zii.2017 Il 15 B.T.
12. Davydov V.V. Psychological theory of educational activity and methods of primary education based on meaningful generalization. -Tomsk, 1992. -112s.
13. Dzhumaev Mamanazar Irgashevich, professor at the Tashkent State University named after Nizami. Tashkent city (Uzbekistan).Use of Computer Software in Education of Students in Primary School and Preschool. www.biogenericpublishers.com.28.09.2021 Angilya.
14. Djumaev M. Mathematical regularity and development of creative thinking of students. Deutsche internationale Zeitschrift für zeitgenössische Wissenschaft /German International Journal of Modern Science. Edition: № 28/2022 (February) – 28th Passed in press in February 2022 №28 2022. 26-28 st.
15. Dzhumaev Mamanazar Irgashevich and 2.Mirzabaev Yuldashali Abdumannonovich Formation of a general approach to solving problems for primary education according to the requirements in the national curriculum of uzbekistan. World Journal of Engineering Research and Technology WJERT. SJIF/ Impact Factor: 5.924 www.wjert.org Certified Journal. Article Accepted on 30/ 04/2022/ 535 -547.
16. Dzhumaev Mamanazar Irgashevich professor at the Tashkent State University named after Nizami, Tashkent city (Uzbekistan).Amonkulov Khusain Tajik State Pedagogical University named after S.Ayni. Dushanbe.(Tajikistan) Safarov Samandar Safarboevich Tajik Pedagogical Institute, Penjikent, senior lecturer of the Department of Mathematics - Informatics. (Tajikistan). Computer competence in education of elementary school students. Topics cover all sections of the International Electronic Scientific and Practical Journal "WayScience", April 7-8, 2022. FOP Marenichenko V.V., Dnipro, Ukraine, 274 p. ISBN 978-617-95218-5-0. 64-82
17. Dzhumaev M. I.Eshonkulova M. H.Theory of inventive problem solving technologies as a means of developing creative abilities of preschoolers.Science and innovation. International scientific journal volume 1 issue 6 UIF-2022: 8.2 | ISSN: 2181-3337.615-624,
18. Druzhinin V.N. Cognitive abilities: structure, diagnosis, development. - M.: PERSE. St. Petersburg: IMAION. - Moscow , 2001.-224 p.

19. 17.Methods of teaching fine arts and design: Textbook for students ped. Schools in the specialty 0308 “Doshk. education” /T.S.Komarova. - 3rd ed., revised. - M.: Enlightenment, 1991.
20. Покало Ю. Д., Киреева Н. А. Применение информационных технологий в образовательном процессе //Информационные технологии. Проблемы и решения: Материалы Международной научно-практической конференции. – Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего образования" Уфимский государственный нефтяной технический университет", 2014. – №. 1-1. – С. 134-139.
21. Jumayev M. E., Tadjiyeva Z. G. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi //OOY uchun darslik.) Toshkent.“Fan va texnologiyai. – 2015.
22. Jumayev M. E. „Matematika o'qitish metodikasidan praktikum “-Toshkent //O'qituvchi. – 2004. – Т. 328.
23. Таджиева З. Г. и др. Методика преподавания математики //Т.: Турон-Икбол. – 2011.
24. Жумаев М. Э. Болаларда бошлангич математик тушунчаларни ривожлантириш назарияси ва методикаси, укув кулланма,« //Илм Зиё», Тошкент. – 2013.
25. Jumayev M. E. Bolalarda matematika tushunchalarni shakllantirish nazariyasi //Т.:” Ilm-Ziyo. – 2005.
26. Жумаев М. Э. Методика преподавания математики для начальных классов //Учебник. Туроникбол. Ташкент. – 2016.
27. Jumayev M., Tojiyeva Z. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi //Т.:“Texnologiya. – 2004.
28. Jumayev M. E. Boshlang 'ich matematika nazariyasi va metodikasi“ //Т.:, Arnoprint. – 2005.
29. Жумаев М. Решение задач как средство развития творческого мышления учащихся. Технологии и методики в образовании //Журнал ВГПУ. – 2011. – №. 4. – С. 21-23.
30. Жумаев М. Э. Вопросы качественной подготовки студентов педагогических факультетов к развитию творческой личности учащихся начальных классов в ходе изучения математики //Мир образования-образование в мире. – 2011. – №. 4. – С. 69-72.
31. Jumayev M. E. et al. Methodology of teaching mathematics in primary classes.(Textbook for students of a higher educational institution)–Т.:“ //Science and technology. – 2005.
32. Жумаев М. Э. Методика преподавания математики для начальных классов: Учебник //Туроникбол. Ташкент. – 2016.
33. Jumayev M. E. ZK Tadjieva—Boshlang 'ich sinflarda matematika o 'qitish metodikasi O 'qituvchi. – 2005.
34. Jumayev M. Theory and methods of development of mathematical concepts in children //Т.:«Ilm-Ziyo. – 2009.
35. Жумаев М. Э. Формирование профессиональной мотивации и направленности специалиста //Образование через всю жизнь: непрерывное образование в интересах устойчивого развития. – 2015. – Т. 2. – №. 13. – С. 82-84.
36. Жумаев М. Э. Краткий очерк существующих методических систем обучения решению задач //Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – 2014. – №. 9. – С. 292-295.

37. Джумаев М. Формирование общеучебных умений учащихся начальных классов в процессе игровой деятельности //Профессиональное образование и общество. – 2019. – №. 3. – С. 117-125.
38. Жумаев М. Э. О технологии начального математического образования //Аспирант и соискатель. – 2008. – №. 5. – С. 69-73.
39. Sharipovna H. A. Boshlang'ich sinf ona tili darslarini integratsiyalashda o'qituvchi faoliyatini loyihalash //Научно-практическая конференция. – 2022.
40. Джумаев М. И. СОСТАВНАЯ ЧАСТЬ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В СИСТЕМЕ РАЗВИВАЮЩЕГО ОБУЧЕНИЯ INTEGRAL PART OF EDUCATIONAL ACTIVITY OF YOUNGER SCHOOLBOYS IN THE SYSTEM OF DEVELOPING TRAINING //Журнал выпускается ежемесячно, публикует статьи по гуманитарным наукам. Подробнее на. – 2019. – С. 22.

КИМЁНИ ЎҚИТИШДА ИННОВАЦИОН ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ФЙДАЛАНИШНИНГ ИЛМИЙ-НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ

Садиқова Машхура Идиллоевна

Ассистент, Бухоро муҳандислик-технология институти

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7243456>

Аннотация. Олий таълим муассасаларида педагогик фаолият юритаётган профессор-ўқитувчиларнинг таълим-тарбия жараёнини ташкил этишни модернизациялаш, мазкур жараёнга инновацион технологияларни қўллашга оид методик билим, кўникма ва малакаларини, кимё фанларининг ўқитиши асосларини ўргатади.

Таянч сўзлар: инновацион технология, ақлий хужум, пинборд, кластер, лойиҳалаш, метод.

ИЗ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБУЧЕНИИ ХИМИИ НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ

Аннотация. обучает методическим знаниям, умениям и компетенциям, связанным с модернизацией организации учебного процесса профессорско-преподавательского состава, работающего в высших учебных заведениях, применением в этом процессе инновационных технологий, основам преподавания химии.

Ключевые слова: инновационная технология, мозговой штурм, доска, кластер, дизайн, метод.

FROM INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN TEACHING CHEMISTRY SCIENTIFIC AND THEORETICAL BASIS OF USE

Abstract. Modernization of the organization of the educational process of professors working in higher educational institutions, methodical knowledge, skills and competences related to the application of innovative technologies to this process, and the basics of teaching chemistry.

Key words: innovative technology, brainstorming, pinboard, cluster, design, method.

КИРИШ

Ўзбекистон Республикаси ўзининг Давлат мустақиллигига эришиб, иқтисодий ва ижтимоий ривожланишнинг ўзига хос йўлини танлаши ва унинг амалга оширилиши эвазига кадрларнинг тайёргарлик даражаси долзарблик касб этди. Кадрларнинг тайёргарлик даражаси замон талабларига жавоб бериши учун таълимни ислоҳ қилиш зарурияти келиб чиқди. Шунинг учун 1997 йилда Ўзбекистон Республикасида “Таълим тўғрисида”ги қонун ва “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури” қабул қилинди. Уларда таълим соҳасини тубдан ислоҳ қилиш, уни ўтмишдан қолган мафкуравий қарашлар ва сарқитлардан тўла халос этиш, ривожланган демократик давлатлар даражасида юксак маънавий ва ахлоқий талабларга жавоб берувчи юқори малакали кадрларлар тайёрлаш миллий тизимини яратиш бош мақсад қилиб белгиланди.

МЕТОД ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Ўқитишни амалга ошириш учун ўқувчиларнинг мустақил таълимини амалга ошириш муҳим аҳамиятга эгадир. Лекин анъанавий ўқитиш методлари билан ўқувчиларнинг мустақил таълимини амалга ошириш қийин муаммага айланиб қолди. Бу муаммаони ҳал этиш учун инновацион технологиялардан фойдаланишнинг илмий-назарий асосларини эгаллашимиз керак. Кейинги йилларда инновацион ва ахборот

технологияси асосида мустақил таълимни амалга оширишга оид илмий методик тадқиқотлар ва таълимни амалга ошириш тажрибалари бу муоммони ҳал қилиш мумкинлигини кўрсатмоқда. Масалан, инновацион технологиянинг «Ақлий ҳужум», «Пинборд», «Кластер», «Лойиҳалаш» технологиялари асосида ўқувчиларнинг мустақил таълимини амалга оширишини қисқача кўриб чиқамиз. Масалан «Ақлий ҳужум» методида мустақил таълимни амалга ошириш учун кимё курсининг, «Фтор ва унинг бирикмалари» мавзусини ўқувчиларга уйга вазифа қилиб берилади. Бу методни амалга ошириш учун ўқувчилар берилган мавзу юзасидан билимларни мустақил ўрганиб келишлари зарурдир. Мустақил эгалланган билимлар асосида ўқувчилар ғоялар тайёрлайдилар. Ғоялар ўқитувчи томонидан тузиб берилиши ҳам мумкин. Семинар ва амалий машғулотда дарс режаси бўйича тузилган ҳар бир ғоя ўқувчиларга ўқиб эшиттирилади. Биринчи ғоя “Фторнинг кашф этилиши” бўйича Бу ғояни гуруҳ бўйича ҳал қилишда гуруҳдаги ўқувчилар бирин-кетин адабиётлардан мустақил тайёрланиб келган билимлари асосида жавоб берадилар. Жавобларни гуруҳдаги икки ўқувчи ёзиб боради. Тўғри жавоблар тўпланади, такрорланган жавоблар ҳисобга олинмайди. Нотўғри жавоб учун ўқувчилар танқид қилинмайди. Ўқитувчи томонидан тўлдириб борилади. “Ақлий ҳужум” охирида уларни тартибга солиб ўқувчиларга эшиттирилади.

ТАДҚИҚОТ НАТИЖАСИ ВА МУҲОКАМА

Тақдим қилинган ғоя бўйича ўқувчиларнинг берган жавобларини келтирамиз. 1-ўқувчи Фтор энг актив металлоиддир, у табиатда фақат бирикма ҳолида учрайди. Ер пўстлоғининг 0.008 процентини фтор ташкил этади. 2-ўқувчи жавобида Фторнинг мавжудлиги 1810 йилда аниқланган бўлсада, у фақат 1186 йилда KHF_2 нинг сувсиз фторид кислотодаги эритмасини электролиз қилиш йўли билан олинди. Табиатдаги фтор фақат бир изотопдан иборат: фторнинг сунъий йўл билан олинган изотоплари ҳам бор. 3-ўқувчи жавобида фторнинг олиниши фтор ғоят актив элемент бўлганлигидан, уни эркин ҳолда ажратиш олиш жуда қийин. У фторли бирикмаларни электролиз қилиш йўли билан олинади. 4-ўқувчи жавобида Фтор энг актив металлоиддир, у барча металллар ва кўпгина металлоидлар билан одатдаги шароитдаёқ бирикади, бунда жуда кўп иссиқлик чиқади, баъзи элементлар билан бирикишида аланга ҳосил бўлади. Фтор бирикма таркибидаги водородни ҳам ўзига бириктириб олиши мумкин. Агар фтор қайноқ сувга солинса, реакция натижасида аланга чиқади. Фтор фақат кислород ҳамда азот билан бевосита бирика олмайди. Назорат саволлари: 1. Ҳар бир тингловчи кимё фанларини мавзулари бўйича тақдимот тайёрлаш. 2. Биринчи ғоя “Фторнинг кашф этилиши”ни айтиб беринг. 3. Фторнинг олиниши-химиявий хоссалари.

Хулоса қилиб айтганда, кимё фани таълими соҳасида талабаларга оид ишларга нисбатан келажақда раҳбарлик қилиш имкониятини беради.

ХУЛОСА

Бироқ, кимё саноати чегараланмаган ва кимё фани ана шундай мавқеи имкониятларни таъминлаб туради. Кимё деярли барча илм-фан шунингдек, биология, археология, геология, хомашё соҳаси, муҳандислик, атроф-муҳит, тиббиёт соҳаларни эгаллашда зарур фандир. Талабалар кимё фанининг истаган соҳасида мавқе топадилар ва рағбатланадилар. Бу фан эришилган касб муҳандислик соҳалардагина эмас балки ҳуқуқ фани, иқтисодиёт ёки савдо-сотик кўпинча кимёдан даромад оладиган ва унга боғлиқ бўлган экология, иқтисодиёт ёки жамият учун муҳимдир.

REFERENCES

1. Ходиев Б.Ю., Голиш Л.В. Способы и средства организации самостоятельной учебной деятельности: Учебно-методическое пособие в помощь первокурснику. - Т.: ТГЭУ, 2006.
2. Ишмухамедов Р., Абдуқодиров А., Пардаев А. Таълимда инновацион технологиялар (таълим муассасалари педагог-ўқитувчилари учун амалий тавсиялар). – Т.: “Истеъдод” жамғармаси, 2008.
3. Ишмухамедов Р., Абдуқодиров А., Пардаев А. Тарбияда инновацион технологиялар (таълим муассасалари педагог-ўқитувчилари учун амалий тавсиялар). – Т.: “Истеъдод” жамғармаси, 2009
4. Sodiqova M. I. AKADEMIK LITSEY VA KASB-HUNAR KOLLEJLARI O'QUV JARAYONIDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH TO'GRISIDA //Интернаука. – 2018. – №. 16-2. – С. 49-50.
5. Содикова М. И. Касб-хунар коллежлари ўқув жараёнида замонавий педагогик технологияларни қўллаш тўғрисида //Молодой ученый. – 2019. – №. 21. – С. 609-611.
6. Садикова М. И., Касимова Н. А. К вопросу оценки химической безопасности пищевых продуктов //Universum: химия и биология. – 2021. – №. 6-2. – С. 25-28.
7. Садикова М. И., Мухамадиев Б. Т. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ КРИОГЕННЫХ ПОРОШКОВ, ОБОГАЩЕННЫХ СО₂-ЭКСТРАКТАМИ В ПРОИЗВОДСТВЕ ПИЩЕВЫХ ПРОДУКТОВ //Universum: химия и биология. – 2020. – №. 12-2 (78). – С. 13-15.

ABU NASR FAROBIYNING “FOZIL ODAMLAR SHAHRI” ASARI -BUGUNGI KUN YOSHLARINING MA’NAVIYAT MAKTABI SIFATIDA

Hayitov Anvar Isomidin o’g’li

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti o’qituvchisi

Azizova Sabina Fahriddinovna

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti 3-kurs talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7243499>

Annotatsiya. Mazkur maqolada “Fozil odamlar shahri” asari orqali bugungi yoshlarimiz egallashi kerak bo’lgan ma’naviy-axloqiy sifatlarni, axloq-odob va insonning aqliy tarbiyasini qanday shakllantirish usullari haqida so’z borgan.

Kalit so’zlar: Farobiy, Fozil odamlar shahri, axloq, odob, ma’naviyat, axloqiy sifatlarni, aql, axloqli odam, baxt.

«ГОРОД ДОБРОДЕТЕЛЬНЫХ ЛЮДЕЙ» АБУ НАСРА ФАРАБИ – ДУХОВНАЯ ШКОЛА ДЛЯ СОВРЕМЕННОЙ МОЛОДЕЖИ

Аннотация. В данной статье говорится о том, как сформировать духовно-нравственные качества, нравственное и интеллектуальное воспитание человека, которые должна приобрести современная молодежь через произведение «Город добродетельных людей».

Ключевые слова: Фараби, город добродетельных людей, нравственность, нравы, духовность, нравственные качества, интеллект, нравственный человек, счастье.

ABU NASR FARABI'S "CITY OF VIRTUOUS PEOPLE" IS A SPIRITUAL SCHOOL FOR TODAY'S YOUTH

Abstract. This article talked about the spiritual and moral qualities that today's youth should possess through the work “the city of noble people”, about morality and how to form the mental education of a person.

Keywords. Farabi, the city of noble people, morality, decency, spirituality, moral qualities, intelligence, moral person, happiness.

KIRISH

Mamlakatimizda hozirgi kunda barcha sohalarda tubdan o’zgarishlar bo’lmoqda. Buning asosiy sababi Respublikamiz Prezidenti Shavkat Miromonovich Mirziyoyevning davlatimizda barcha sohalarni rivojlantirishga katta e’tibor qaratmoqda. Bu e’tiborning amaliy ahamiyatini sohalardagi o’zgarishlar orqali ko’rishimiz mumkin. Mana shu sohalardan biri ta’lim yo’nalishida ham Prezidentimiz tomonidan juda ko’plab ishlar olib borilmoqda. Bu islohotlarning ko’rinishini quyidagi asoslarda uchratishimiz mumkin. 2022 — 2026-yillarga mo’ljallangan yangi O’zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to’g’risida[1], 2020-yil 23-sentyabrdagi yangi tahrirdagi “Ta’lim to’g’risida”gi qonunda va boshqa qarorlarda o’z aksini topgan. Ta’lim to’g’risidagi qonunning 5-moddasida ta’lim tashkilotlarida, innovatsion faoliyatni qo’llab-quvvatlash va o’quv dasturlarini innovatsion texnologiyalarini qo’llagan holda amalga oshirish, ta’lim faoliyati sohasidagi ochiqlik va shaffoflikni ta’minlash[2] haqidagi fikrlarni ta’minlash haqidagi fikrlar berilgan. Demak, mana shu qaror va qonunlar mazmunidan shuni tushunish mumkinki, yoshlarimizning ham ta’limiy, ham ma’naviy-axloqiy jihatdan yetuk bo’lishlari muhim hisoblanadi. Ushbu qonunning 4 - moddasida quyidagi bandlari ham o’quvchilarning ma’naviy axloqiy jihatdan komil inson bo’lib yetishishiga xizmat qiladigan

fikrlar berilgan; - ta'lim va tarbiyaga milliy hamda umuminsoniy qadriyatlarning singdirilganligi; -ta'lim va tarbiyaning insonparvarlik, demokratik xususiyatlar[2] kabi asosiy prinsiplari ko'rsatib o'tilgan.

METOD VA METODOLOGIYA

Bugungi kunda o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy sifatlarini buyuk adib va allomalarimizning pedagogik qarashlarida, asarlarida va asarlaridagi ko'rsatilgan namunalar orqali shakllantrishini muhim hisoblanadi. Jumladan, buyuk pedagog olimimiz Abu Nasr Farobiyning pedagogik qarashlarida va aynan "Fozil odamlar shahri" asarida bugungi yoshlarimizning axloqiy jihatdan yetuk bo'lishiga doir yetakchi fikrlar berilgan. Farobiyning asarlari bugungi kun o'quvchilarimizning axloqan tarbiyasi va odobli bo'lishida bir qancha fikrlar, hikmatli iboralar, sheriylar, hikoyalar hamda ibratli hayotiy tajribalarga asoslangan matnlar berilgan[4]. Ushbu fikrlarni tahlil etishimizdan oldin olimning hayoti va ijodi haqida qisqacha ma'lumotga ega bo'lishimiz lozim.

Abu Farobiy (taxallusi; to'liq nomi Abu Nasr Muhammad ibn Muhammad ibn Uzlug' Tarxon Farobiy)[3]. 873-yil Farob shahrida tug'ilga va 950-yil Damashqda vafot etgan. O'rta Osiyoning mutaffakiri va qomusiy olimlaridan biri bo'lgan. Abu Nasr Farobiy 77-yoshida vafot etgan bo'lsada bir daqiqa ham ilm izlashdan to'xtamagan. Farobiy 160dan ortiq asarlar yozgan. 70 dan ortiq tilni bilgan. Farobiy Yunon falsafasini chuqur bilgani, unga sharhlar bitganligi va jahonga targ'ib qilgani hamda zamonasining ilmlarini puxta o'zlashtirib, fanlar rivojiga ulkan hissa qo'shgani uchun "al Muallim assoniy", ("Ikkinchi muallim"), "Aristoteldan keyin), "Sharq Arastusi" nomlariga sazovor bo'lgan[3]. Aynan ta'lim sifatini oshirishga jiddiy e'tibor berilayotgan hozirgi davrda o'quvchilarni dunyoqarashini shakllantrishda Abu Nasr Farobiyning ma'naviy me'rosida foydalanish maqsadga muvofiqdir. Farobiyning "Fozil odamlar shahri" asari axloqiy va ta'limiy xarakterga ega. Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u bilig", Kaykoviskining "Qobusnoma", Amir Temurning "Temur tuzuklari", Alisher Navoiyning "Mahbub-ul qulub" kabi asarlari tarzida o'ziga hos asarlaridan biri hisoblanadi. Har kimki ilm hikmatini o'rganmagan desa, uni yoshligidan boshlasin, sog'-salomatligi yaxshi bo'lsin, yaxshi ahloq va odobi bo'lsin, so'zining uddasidan chiqsin, yomon ishlardan saqlangan bo'lsin, barcha qonun-qoidalarni bilsin, bilimdon va notiq bo'lsin, ilmli va dono kishilarini hurmat qilsin, ilm va ahli ilmdan mol-dunyosini ayamasin, barcha aniq moddiy narsalar to'g'risida bilimga ega bo'lsin[3]. Farobiy qalamiga oid ushbu fikrni biz pedagoglar o'quvchilarga to'g'ri yetkaza olishimiz kerak. Bundan tashqari Farobiy ta'lim va tarbiya tushunchalariga birinchi ta'rif bergan pedagog olimdir: Ta'lim – so'z va o'rganish bilangina amalga oshiriladi. Tarbiya – esa amaliyot, ish-tajriba bilan amalga oshiriladi. Ta'lim-tarbiya ikki yo'l bilan amalga oshiriladi: qanoatbaxsh, ilxomlantiruvchi so'zlar va majbur etish[3]. Ushbu berilgan ta'rifni ayni vaqtda ham o'qituvchilarimiz amal qilsa bo'ladi. O'quvchini yaxshi bilim olishi uchun avval unga ilxomlantiruvchi so'zlar bilan murojaat qilishimiz va undan so'ng ilm o'rgatishimiz muhim hisoblanadi. Tarbiya berishimizda ham avval o'zimiz namuna bo'lishimiz va keyin o'rgatishimiz kerak.

TADQIQOT NATIJASI

Quyida "Fozil odamlar shahri" asaridan namunalar ko'rib o'tamiz va tahlil qilamiz.

Har bir inson yaxshi odob va axloqqa ega bo'lishi, aytgan so'zini bajarishi, yomon ishlarni qilmasligi, axloq qonun-qoidalarini bilishi va ularga qarshi chiqmasligi lozimligi haqida

ham ta'kidlagan. "Ilmi va o'zidan katta insonlarni doimo hurmat qilishi o'zi bilgan ilmini yon atrofdagilarga o'rgatishi kerakligini uqtrib borish kerak" degan fikrlar bayon etilgan [3].

Aqlli deb shunday kishilarga aytiladiki, ular fazilatli, o'tkir mulohazali, foydali ishlarga berilgan zarur narsalarni kashf va ixtiro etishda zo'r iste'molga ega: yomon ishlardan o'zini chetga olib yuradilar. Bunday kishilarni oqil deyдилar. Yomon ishlarni o'ylab topish uchun zexn idrokka ega bo'lganlarni aqlli deb bo'lmaydi, ularni ayyor, aldoqchi degan nomlar bilan atamoq lozim[5].

Aqlli bola o'z fazilatlari bilan ahloq-odobi bilan ajralib turadi. Aqlli bola har ishda otanalariga va barcha yaqinlariga hurmatda bo'ladi. Ustozlarini aytgan gaplarini va berilgan vazifalarini vaqtida bajarib a'lo baholar olishga intiladigan bolalarni axloqli o'quvchilar deyishimiz mumkin[3]. Aqlsiz bola yomon harakatlarni qilishi, ota-onalarini, ustozlari va yaqinlarini hurmat qilmaydigan ularni aytganlarini berilgan vazifalarini bajarmaslik bu odobsiz bolalarga tegishli. Farobiy mehr-shafqatlilik va axloqlilik tushunchalari haqida gapirib, sohibi qonun inson tabiatidagi bu xislatlarni alohida inobatga olishi zarurligini va shu xislatlarning ta'sir kuchiga qarab ish yuritish joizligini eslatib o'tadi, toki qonun chiqaruvchi qonunni qullarcha itoatkorlikni talab qilish yo'li bilan emas, balki erkin ravishda qabul qildirsa o'sin[3].

Yuqoridagi fikrlarni o'quvchilarga singdirish, aqlli va aqlsiz bolalarni qanday bo'lishini o'rgatishimiz va ulardan o'zlariga ibrat olishlariga va barcha yaqinlariga nisbatan hurmatda bo'lishga undashimiz mumkin.

Farobiy o'z hikoyalarida eslatib o'tgan forslar misolida, hokimiyatni hokimdan o'g'liga o'tishi misolida va dengizdagi urushdan qanday o'ljalar olingani misolida qullarcha itoatkorlikning illatli ekanligini ko'rsatadi. Bu yerda bir shahardagi dushman qanday qilib do'st bo'lib qolgani haqidagi voqeani eslatib o'tish o'rinlidir. Qonun chiqaruvchi qo'l ostidagilarning do'stlik tuyg'ulari mavjudligini kuzatgan holda qonunning kamchilik va illatlardan xoli bo'lishini ta'minlashi uchun joriy etilgan qonunlarini chuqur ishonch va bilim bilan barkamol etishi zarur. [5].

Farobiy axloqiy fazilatlarni qanday o'zlashtirish mumkinligini tushuntiradi. Bunday yaxshi odatlar vaqtincha o'zgargan bo'ladi, chunki jamiyatlar va barcha odamlarda odatlar uzoq muddat o'tib o'zgartiriladi. Adolatli, pok, jasur bo'lishga odat qilish, shu bilan birga, yomon qiliqlardan qutulish uchun ham ma'lum muddat o'tishi kerak. Bu vaqt davomida inson o'zining yomon qiliqlaridan voz kecha oladi. Agar odamda tug'ma, kuchli g'urur tuyg'ulari bo'lmasa, u holda o'sha odam o'z ruhini mashq ila tarbiyalashi zarur, chunki o'zi sevgan insonning ko'p jinoyatlarini sezmaslik odamning tug'ma xislatidir. Zero shunday ekan, shahvoniy xohishlarga erk bermaslik uchun albatta, kuchli g'urur bo'lishi kerak. Insonni halokatga olib boradigan narsalarni ruhiga ravo ko'rmaslik uchun bunday hollarda g'azabdan ham ijobiy foydalana bilish va ruhni doimo o'zidan ko'ngli to'lmaslikka o'rgatish kerak. Aflotun aytadiki, tarbiyali odamlar o'z ruhlarini doimo quvonish, ortiqcha kulish, qattiq xafa bo'lish, ortiqcha kayg'urish kabi holatlarda mo'tadillik doirasidan chiqmaslikka majbur qila olishlari kerak. Aflotunning aytishicha, odamlar ma'naviy fazilatlarga erishishni istab, iltijo qilib, ularni o'zlashtirishga e'tibor berishlari kerak, toki axloq qonuniy, maqtovlarga sazovor va ilohiy bo'lib qolsin[3].

MUHOKAMA

Mutafakkir olim "xulq-atvori, axloqi ham o'z kasbiga loyiq bo'lishi kerak. Shuningdek, o'z xalqining ra'yini va o'z xalqida bo'lgan eng yaxshi urf-odatlarini qattiq tutgan bo'lishi kerak" ligini alohida ta'kidlab o'tadi[3].

O'zida o'n ikki tug'ma xislatni birlashtirgan kishigina **axloqli odam** bo'la oladi: [3]
(birinchidan), bunday odamning barcha a'zolari shu darajada mukammal taraqqiy etgan bo'lishi zarurki, u bu a'zolari bilan bajarmoqchi bo'lgan barcha ishlarini osonlik bilan amalga oshira olsin;

(ikkinchidan), barcha masalani, muhokama va mulohazani tezdan va to'g'ri tushuna oladigan, uning ma'nosini anglay oladigan, so'zlovchining maqsadi, aytilgan fikrining chinligini tezda payqay oladigan bo'lsin[3];

(uchinchidan), xotirasi juda baquvvat bo'lsin, ko'rgan, eshitgan, sezgan narsalarining birortasini ham esidan chiqarmay, yodida saqlab qoladigan bo'lsin; (to'rtinchidan), zehni shu darajada tez va o'tkir bo'lsinki, biror narsaning alomatini sezishi bilan bu alomat nimani bildirishligini tezdan bilib olsin;

(beshinchidan), so'zlari aniq bo'lsin, fikrini va aytmoqchi bo'lgan mulohazalarini ravon va ravshan bayon eta olsin; (oltinchidan), bilish va o'qishga muhabbati bo'lsin, o'rganmoqchi bo'lgan bilimni charchashni sezmasdan osonlik bilan o'zlashtira olsin;

(yettinchidan), ovqatlanishda, ichimlik iste'mol etishda ochko'z bo'lmasin, tabiati qimor o'yinlarini o'ynashdan uzoq bo'lsin va ular keltiradigan xursandlikdan jirkanadigan bo'lsin;

(sakkizinchidan), haqiqatni va haqiqat tarafdorlarini sevadigan bo'lsin, yolg'on va yolg'onchilarga nafrat bilan qaraydigan bo'lsin;

(to'qqizinchidan) ruhining g'ururi va vijdonini qadrlaydigan bo'lsin, uning ruhi o'z tabiati bilan past ishlardan yuqori va olijanob ishlarga ishlatiladigan bo'lsin;

o'ninchidan), dirham, dinor va shu kabi turmush buyumlariga jirkanish bilan qarasin;

(o'n birinchidan), o'z tabiati bilan adolatni sevadigan va adolat uchun kurashuvchilarga, adolatsizlikka, jabr-zulm o'tkazuvchilarga nafrat bilan qaraydigan bo'lsin, o'z odamlari va boshqalarga adolatli bo'lsin, go'zal va yaxshi hisoblangan narsalarni barchaga taqdim etgan holda odamlarni adolatga targ'ib etadigan, adolatsiz oqibatlarini yo'qotadigan, ularga yo'l qo'ymaydigan bo'lsin;

(o'n ikkinchidan), adolatli bo'lsin, ammo qaysar bo'lmasin, adolat oldida qaysarlik qilib, o'zbilarmonlikka berilmasin, lekin har qanday adolatsizlik, pastkashlik oldida lafzli bo'lsin, o'zi zarur deb bilgan narsasini amalga oshirishda qat'iylik ko'rsatsin, qo'rqmas, jasur bo'lsin, qo'rqish va ojizlikni bilmasin. Haqiqiy baxtga erishish maqsadida o'zaro yordam qiluvchi kishilarni birlashtirgan shahar – fazilatli shahardir, baxtga erishish maqsadida birlashgan kishilar jamoasi – fazilatli jamoadir[3]. *Baxtga erishish maqsadida o'zaro yordam bergan xalq – fazilatli xalqdir. Shu tartibda barcha xalqlar baxtga erishish uchun bir-birlariga yordam bersalar, butun yer yuzi fazilatli bo'ladi*[3].

Pedagog olimning fikrlarida insonlar bir-biriga nisbatan yordam berishi, og'ir kunlarda yordamini ayamashligini ta'kidlab o'tgan. Biz esa bo'lajak pedagog sifatida boshlang'ich sinf o'quvchilariga bu kabi sog'lom, to'g'ri va xatosiz fikrlarni singdirishimiz lozim. Tinchlik, saodat, mehribonlik, sadoqat, mehr-muruvvat ulashish, rostlik, qanoat, sabr tushunchalarini o'quvchilarga tushuntirish va bu tushunchalarni qadriga yetish kabi tuyg'ularni singdirish biz bo'lajak pedagoglarning asosiy vazifalari hisoblanadi[9]. Tinchlik nimaligini bilgan o'quvchilar Vatanni qadriga yetadi va uni doim asrab avaylaydi.

XULOSA

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib "Fozil odamlar shahri" asarining mazmunini boshlang'ich sinf o'quvchilariga o'rgatishda quyidagi natijalarni olamiz:

- axloqiy sifatlar shakllanadi;
- o'z o'rtog'lariga nisbatan hurmati oshadi va ular bilan ijtimoiylashadi;
- mehr-oqibat, hurmat, do'stlik kabi sifatlar shakllanadi;
- egallangan axloqiy sifatlar malakasi orqali jamiyat bilan muloqotga kirishadi[6];
- barcha yaqinlari va do'stlariga yordam berish hissi uyg'onadi;
- ta'lim tarbiya beruvchi ustozlarni yanada hurmat qilish hissi uyg'onadi hamda qadriga yeta boshlaydi.

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib ko'rishimiz mumkinki, insonlarda ma'naviy-axloqiy sifatlarini shakllanishida Abu Nasr Farobiyning "Fozil odamlar shahri" asari muhim rol kasb etadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ma'naviy-axloqiy jihatdan komil inson bo'lishida asarga nisbatan quyidagilarni fikrlarni tavsiya etaman;

- o'quvchi va o'qituvchilar "Fozil odamlar shahri" asari bilan tanishishini;
- ta'lim muassasalari kutubxonalarida shu mazmundagi kitoblarni ko'paytirishni;
- "Fozil odamlar shahri" asaridan maktab darsliklariga ham ko'proq namunalar kiritishni;
- ta'lim muassasasida o'tkaziladigan tarbiyaviy ishlarda Farobiy asarlarining mazmunini singdrilishi;

Allomalarimizni ibratli so'zlarini boshlang'ich sinf kitoblariga kiritish va o'quvchilarni ushbu ibratli so'zlar asosida tarbiyalash komil inson qilib voyaga yetkazishimizda o'z hissasini qo'shadi desam mubolag'a bo'lmaydi[8]. O'quvchilarni ma'naviy-axloqiy jihatdan tarbiyali qilib ulg'aytirishda bu kabi pedagog olimlarimizning asarlaridan foydalanish bugungi kunda ham davom etmoqda.

REFERENCES

1. 2022 — 2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 28.01.2022 yildagi pf-60-son.
2. "Ta'lim to'g'risida" gi qonun. O'zbekiston Respublikasining qonuni, 23.09.2020 yildagi o'rq-637-son.
3. Abu nasr farobiy "Fozil odamlar shaxri" tarjimonlar Abdusodiq Irisov, Mahkam Mahmudov, Urfon Otajon. mas'ul muharrirlar M.Xayrullaev, M.Jakbarov. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2016. – 320 b.
4. Xayrullayev M.M Farobiy va uning falsafiy risolalari. Toshkent 1963
5. Abu Nasr Farobiyning "Fozil odamlar shahri". Toshkent, Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti 1993.
6. Hayitov, A. I., & Miltikboyeva, Z. (2022, may). Methods of organization of native language classes in primary classes on the basis of interactive methods. in *e conference zone* (pp. 11-13).
7. Hayitov, A. I., & Abdushukurova, D. (2022). Effective ways to organize mother tongue lessons in primary classes on the basis of interactive techniques. *Conferencea*, 30-32.
8. Bakhtiyarovna, M. Z. (2021). Integrated teaching of primary education. *Galaxy international interdisciplinary research journal*, 9(12), 1332-1336.
9. Hayitov, A. Integrated approach to improving pedagogical abilities of future primary education teachers. *journalnx*, 197-201.

10. Akhmedova, M., Inoyatova, Z., Ergasheva, G., Aripova, G., & Kayumova, S. (2020). Primary classes based on media technologies represent an international rating system for teacher control. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*, 24(4), 3872-3885.
11. Dzhuraev R. K., Karakhanova L. M. Model of the organization of research activities of 10th grade students in teaching physics and biology //International journal of discourse on Innovation, integration and education. – 2021. - Jild 2. – №. 01. – P.296-300.
12. Мусахоновна Қ. Л. УЗЛУКСИЗ ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА БИОЛОГИЯ ФАНИДАН САМАРАДОРЛИККА ЭРИШИШДА ЭЛЕКТРОН ТАЪЛИМИЙ ВОСИТАЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ ИЛМИЙ-АМАЛИЙ АСОСЛАРИ //Science and innovation. – 2022. – Т. 1. – №. В3. – С. 577-585.
13. Juraev R. X., QORAXANOVA L. M. fizika va biologiyani o'qitishda 10-sinf o'quvchilarining tadqiqot faoliyatini tashkil etish modeli / / innovatsiya, integratsiya va ta'lim bo'yicha xalqaro discourse jurnali. – 2021. - Jild 2. – №. 1. – P.295-299.
14. Karakhonova L. M. Using the electronic educational resources in biology lessons //INTERNATIONAL SCIENTIFIC REVIEW OF THE PROBLEMS OF PHILISOPHY, PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY. – 2019. – С. 35-39.
15. Karakhanova L. M. USE OF MEDIERE RESOURCES IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF BIOLOGY IN SCHOOLS //International Scientific Review of the problems of pedagogy and psychology. – 2018. – С. 68-70.
16. Jurayev R. K., Karakhanova L. M. Scientific And Methodical Bases Of The Use Of Electronic Educational Resources In Teaching Biology In General Educational Schools //International Journal of Advanced Science and Technology. – 2020. – Т. 29. – №. 8. – С. 3500-3505.
17. Musokhonovna K. L. ICT-As a means of achieving new educational results in teaching natural disciplines in secondary schools //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2021. – Т. 11. – №. 10. – С. 315-321.
18. Juraev R. X., Karaxonova L. M. media ta'limi maktab o'quvchilarining ta'lim sifatini oshirish omili sifatida / / hayot davomida ta'lim: barqaror rivojlanish uchun uzluksiz ta'lim. – 2013. - S. 322-323.
19. Караханова Л. М. DEVELOPMENT OF STUDENTS'KNOWLEDGE BASED ON THE USE OF 3D EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN THE BIOLOGY EDUCATION //Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал. – 2020. – №. 2. – С. 55-59.
20. Musaxonovna K. L. General secondary schools requirements for the introduction of informed educational resources for the development of natural sciences //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2022. – Т. 12. – №. 5. – С. 855-860.
21. Juraev R. X., Karaxonova L. M. iqtidorli bolalarni ta'lim muassasalari tomonidan pedagogik qo'llab-quvvatlash //fan, ta'lim va amaliyot integratsiyasi. SCIENTIFIC-METHODICAL JOURNAL. – 2022. - Jild 3. – №. 4. - 66-70 betlar.
22. Karaxonova L. M. tabiiy fanlarni o'qitishda zamonaviy ochiq ta'limda yangi interaktiv elektron manbalar / / ta'lim fanlari bo'yicha akademik tadqiqotlar. – 2021. - Jild 2. – №. CSPI conference 1. - P. 1303-1305.

23. Karaxanova L. M. Development of students' knowledge based on the use of 3d educational technologies in the Biology education //Таълим ва инновацион тадқиқотлар.- Вухоро. – 2020. - 55-59 betlar.
24. Сафарова Р. Г. и др. Ўқувчи-ёшларни оммавий маданият хуружларидан химоя қилишнинг назарий-методологик асослари. – 2017.
25. Kharaxanova L. M. SPECIFIC ASPECTS OF MEDIA EDUCATION AND ITS USE IN HIGH SCHOOLS //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. CSPI conference 3. – С. 278-284.
26. Musakhonovna K. L. Peculiarities of using modern educational tools to increase the effectiveness of teaching the natural sciences and direct students to independent activities //Asian Journal of Multidimensional Research. – 2022. – Т. 11. – №. 5. – С. 182-191.
27. Kh D. R., Karakhonova L. M. Media education as a factor of increasing the quality of teaching schoolchildren //Образование через всю жизнь: непрерывное образование в интересах устойчивого развития. – 2013. – Т. 11. – №. 2 (eng). – С. 287-288.
28. Караханова Л. МУЛЬТИМЕДИЙНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ НА УРОКАХ ЗООЛОГИИ //Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. – 2011. – №. 1.

PEDAGOGIK FIKRLAR TARAQQIYOTIDA O'QITUVCHI MAHORATI MASALALARI

Alijonova Gulsanamhon Umidjon qizi

Karimova Sarvinoz Ravshanjon qizi

Farg'ona davlat universiteti Filologiya va tillarni o'qitish fakulteti «Ingliz tili yo'nalishi»

III bosqich talabalari

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7243518>

Annotatsiya. Ushbu maqolada pedagoglarning qanday shaxs ekanliklari, ularni ta'lim berish jarayonida o'zini tutishlari, dars berishda qo'llaniladigan metodlar, bolalar bilan qanday shug'ullanish kerakligi hamda shu masalalar borasida Sharq mutafakkirlarimizni fikrlari keltirilgan. Yana unda har bir pedagog bilishi lozim bo'lgan, ba'zi bir odob – axloq masalari to'g'risidagi fikrlari bayon etilgan.

Kalit so'zlar: o'qituvchi, Abu Ali ibn Sino, tanbeh, xushmuomala, didaktik, ziyaraklik, irodaviylik, kuch, poklik, samimiylik.

ВОПРОСЫ МАСТЕРСТВА УЧИТЕЛЯ В РАЗВИТИИ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ МЫСЛИ

Аннотация. В данной статье описываются личности педагогов, их поведение в процессе воспитания, методы, применяемые в обучении, способы работы с детьми, а также мнения наших восточных мыслителей по этим вопросам. Он также содержит его мнения по некоторым вопросам этикета и морали, которые должен знать каждый педагог.

Ключевые слова: учитель, Абу Али ибн Сина, выговор, вежливость, дидактика, ум, сила воли, сила, чистота, искренность.

ISSUES OF TEACHER SKILLS IN THE DEVELOPMENT OF PEDAGOGICAL IDEAS

Abstract. This article presents the personality of pedagogues, their behavior in the process of education, the methods used in teaching, how to deal with children, and the opinions of our Eastern thinkers on these issues. It also contains his opinions on some etiquette and moral issues that every pedagogue should know.

Key words: teacher, Abu Ali ibn Sina, rebuke, courtesy, didactic, intelligence, willpower, strength, purity, sincerity.

KIRISH

Mustaqil Respublikamizning oldida turgan asosiy vazifalardan biri - yuqori malakali kadrlar tayyorlashdan iboratdir. Respublikamizda taraqqiyot va o'zgarishlarga boy hozirgi paytda yoshlarning har tomonlama kamol topishi davr talabi va ehtiyojidir. Maktablarimiz ma'naviy baquvvat, bilimli, o'z mustaqil Vatanimizdan faxrlanish tuyg'usiga boy kishilarni tarbiyalashi kerak. Bu esa ta'lim-tarbiya oldidagi murakkab, keng ko'lamlı muammolardan biridir. Xalq ta'limi tizimida hal qiluvchi inson - o'qituvchidir. Agar o'qituvchi – o'qituvchi va izlanuvchan bo'lsa, o'quvchining bilim darajasi ham baland bo'ladi. O'qituvchilarimiz bugungi zamon talablariga mos bilimlar sohibi, yangilangan ta'lim mazmunini egallagan bo'lishlari kerak. Pedagog xodimlar o'zlarining kasb ko'nikmalari, muallimlik mahoratlarini doimo takomillashtirib borishlari shart ekanligi “Ta'lim to'g'risidagi Qonun”da ta'kidlanad O'qituvchi kasbining nozikligi, mas'uliyatligi va murakkabligi hamda sharaflı ekanligi

to'g'risida mulohazalar, muallimning mahorati, ularga qo'yiladigan talablar, fazilatlariga oid qarashlar, munosabatga kirishish mahorati, muomala madaniyati Sharq mutafakkirlarining asarlarida o'z ifodasini topgan. Sharq ma'naviyati-madaniyati Uyg'onish davrida rivojlangan bo'lib, bu davrda yashab ijod etgan Abu Nasr Forobiy, Al-Xorazmiy, Abu Ali ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy, Abdurahmon Jomiy, Jaloliddin Davoniy, Alisher Navoiy va boshqa ko'plab mutafakkirlarning ijodlari pedagogik tafakkur taraqqiyotida yosh murabbiylarning ma'naviy-axloqiy kamolotida muhim manba bo'lib xizmat qiladi. Sharqning buyuk allomasi, qomusiy olimi Farobiy – muallimning ijtimoiy hayotda tutgan o'rni va uning o'ziga xos xususiyatlari to'g'risida ibratli g'oyalarni ilgari surgan. “O'qituvchi, - deydi Forobiy, - aql-farosatga, chiroyli nutqqa ega bo'lishi va o'quvchilarga aytmoqchi bo'lgan fikrlarni to'la va aniq ifodalay olishni bilmog'i zarur. Shu bilan birga o'z or-nomusini qadrlashi, adolatli bo'lishi lozim. Ana shundagina u insoniylikning yuksak darajasiga ega bo'ladi va baxt cho'qqisiga erishadi», - deb ta'kidlaydi.

METOD VA METODOLOGIYA

Mazkur muammo yuzasidan mulohaza yuritgan atoqli Olim Abu Ali ibn Sinoning fikricha, “O'qituvchi matonatli, sof vijdonli, rostgo'y va bola tarbiyalash uslublarini, axloq qoidalarini yaxshi biladigan odam bo'lmog'i lozim. O'qituvchi o'quvchining butun ichki va tashqi dunyosini o'rganib, uning aql qatlamlariga kira olmog'i lozim”. Abu Ali ibn Sino mulohazasiga ko'ra tarbiyachi dastlab bolalarni yaxshi ko'rishi, hurmat qilishi, ular bilan xushmuomala bo'lishi shart. Agar bola ishni yaxshi bajarsa, uni o'z vaqtida rag'batlantirish, gohida maqtab qo'yish, aksincha esa, unga tanbeh berish kerak. Lekin, deydi Ibn Sino, “Tanbeh bolaning izzat-nafsiga tegadigan bo'lmasligi lozim, o'quvchiga murosasozlik qilish esa bolaning o'zboshimcha bo'lib qolishiga olib boradi”. Ibn Sino o'qitish jarayoniga katta ahamiyat bergan va uni tubandagi tarzda tashkil qilishni zarur, deb hisoblaydi: “O'quvchini birdan kitobga jalb qilib qo'ymaslik kerak. O'qitish asta-sekin osondan qiyinga o'tish bilan olib borilishi lozim. O'quvchilar bilan amalga oshiriladigan tarbiya ularning yoshiga mos bo'lishi shart. O'qitish jamoa tarzida uyushtirilishi darkor”.

O'qitish o'quvchining mayli va qobiliyatini hisobga olgan holda olib borilishi zarur. O'qitish jismoniy mashqlar bilan qo'shib olib borilishi shart. Ibn Sino tarbiya masalalari ifodalangan asarlarida o'qituvchining roliga katta e'tibor bilan qaragan. Tarbiyachi tanlashni muhim masala deb hisoblagan. U bola 6 yoshga to'lishi bilan uni ustoz tarbiyasiga berishni tavsiya qiladi. Tarbiyachi rostgo'y, dono, odil, ozoda kiyinadigan, xushmuomala bo'lishi zarurligini uqtirib, yosh avlodni o'qitadigan hamda tarbiyalaydigan kishilar oldiga bir qancha talablar qo'ygan. Uning fikricha:

“Tarbiyachi — bolalar bilan xushmuomala, bosiq bo'lishi kerak, muallim o'quvchilar ta'limni qanday o'zlashtirayotganini kuzatib borishi kerak, o'qitish jarayonida muallim har xil usullarni qo'llashi darkor, tarbiyachi o'quvchining xotirasi va boshqa aqliy qobiliyatlarini bilishi lozim, tarbiyachi bolalarni tarbiyalashda tegishli jazo choralarini qo'llashi, o'tilganlarni takrorlashga majbur qilishi orqali ularni fanga qiziqtirishi lozim, tarbiyachi o'z fikrini o'quvchiga bayon qilishdan oldin undan masalaning mohiyatiga o'zi tushunib olmog'i, keyin uni qisqa adabiy tilda tushuntirishi, ortiqcha gapirishdan qochishi kerak, har bir fikr haqiqatan tasdiqlanishi, bolalarda hissiyot uyg'otadigan bo'lishi lozim”, - deya aytib o'tgan. Ibn Sinoning fan va ta'lim-tarbiya, o'qituvchilar haqidagi fikrlari uning ana shu masalalar bo'yicha chuqur bilim va katta tajribaga ega bo'lganidan dalolat beradi.

TADQIQOT NATIJASI

Navoiy bolalarni o'qitish va tarbiyalash uchun maktablar ochish to'g'risida g'amxo'rlik qilgan. Uning fikricha, nur keltiradi, to'g'ri yo'l ko'rsatadi, farzandlarni bilimli qiladi. Demak, xalqni ma'rifatli qilishda maktabning roli kattadir. U bu xususda fikr yuritar ekan, eski maktablarda domlarning bilimi hoyat cheklangan, ular ta'lim-tarbiyada mutlaqo xabarsiz, lekin diniy bilimlar yetarli bo'lmasa ham, diniy rasm-rusumlarni bajarishga mohir, ruhoniylarga, amaldorlarga ta'zimkor va davlatga sadoqatli kishilar bo'lgan. Bunday muallimlarning vazifasi ko'pincha masjidi imomlik yoki so'fiylik qilish, har-xil diniy marosimlar va urf-odatlarida qatnashishdan iborat edi. Ularni Alisher Navoiy "Maktab tutuvchi - gunohsiz yosh bolalarga jafo qiluvchidir», deb ta'rif beradi. Shoirning bunday muallimlarga bergan ta'rifi ularning haqiqiy qiyofasini ochib beradi. Ular g'oyatda raximsiz, bag'ritosh, aft-angorlaridan doim zahar tomib turadigan kishilar bo'lgan. Zero, o'sha paytda maktablar uchun maxsus o'qituvchilar tayyorlash, mavjud muallimlarning saviyasini oshirish, o'qitish usullarini yaxshilash masalalari bilan hech kim qiziqmagan va bu ishlar bilan shug'ullangan muassasa ham bo'lmagan.

Yuqoridagi fikrlardan ko'rinib turibdiki, Navoiy yosh avlodni tarbiyalash-o'qitish ishini tasodifiy kishiga topshirishni qoralagan. U o'qituvchiga eng yuksak talablar qo'ygan. O'g'il-qizlarni tarbiyalash va ularga ilm berish, qobiliyatlarini o'stirish uchun nihoyatda bilimdon va usta tarbiyachi bo'lishi kerakligi va bolalarga ta'lim-tarbiya berish uchun o'qituvchilar yoshlarga ilm o'rgatish mahoratiga ega bo'lishi, o'qitish yo'llarini yaxshi bilishi zarurligini uqtiradi.

O'zbek adabiyotining dahosi o'z asarlari va ilmiy qarashlarida o'qituvchilik qobiliyati va uning obro'si, odobi yuzasidan alfozli mulohazalar yuritadi. Alloma ijodiy yondashuvsiz hech bir faoliyatni tasavvur qila olmaydi. Ana shu boisdan uning asarlarida odob, axloq, ziyraklik, irodaviylik, kuch, poklik, samimiylilik xislatlari asosiy o'rinni egallaydi.

O'qituvchining har jihatdan ibrat va namuna bo'lishi ta'lim va tarbiya garovi ekanligiga ishora qilgan. O'qituvchining kasb mahoratini tarbiyalashning mohiyati to'g'risidagi mulohazalar «Qobusnoma», «Xotamnoma», «Qutadg'u Bilig» kabi buyuk asarlarda ham bayon etib berilgan. Chunki bu asarlarning barchasi odobnomalarning xuddi o'zginasi bo'lganligi sababli ularda tarbiyachi-murabbiyning o'ziga xos xislatlarining bosqichlari ifodalab berilgan.

Sharq mutafakkirlari o'qituvchi o'zi o'qib tursagina - o'qituvchi bo'la oladi, agar o'qishni to'xtatib qo'yar ekan, unda o'qituvchilik ham o'ladi, deb aytganlar. Bu haqiqatni yoshi qancha bo'lishidan, pedagogik mahoratidan, qanday dars berishidan qat'iy nazar, barcha o'qituvchilar yaxshilab bilib olishlari lozim.

MUHOKAMA

Hozirgi sharoitda Jamiyatning maktab oldiga qo'yayotgan talablari kun sayin ortib bormoqda va bu talablarni amalda to'g'ri hal qilish vazifasi o'qituvchiga bog'liqdir. Zamonaviy maktablarda o'qituvchilar qator vazifalarni bajaradi. O'qituvchi - sinfdagi o'quv jarayoni tashkilotchisidir. Ayni paytda o'qituvchi o'z oldiga qo'yadigan asosiy talablar quyidagilardir:

- shaxsni ma'naviy va ma'rifiy tomondan tarbiyalashning, milliy uyg'onish mafkurasining hamda umuminsoniy boylklarning mohiyatini bilish;
- bolalarni mustaqillik g'oyalariga sodiqlik ruhida tarbiyalashi, o'z Vatani tabiatiga va oilasiga muhabbati;
- keng bilimga ega bo'lishi, turli bilimlardan xabardor bo'lishi;
- yosh va pedagogik-psixologiya, pedagogika, psixologiya, yoshlar fiziologiyasi, maktab gigienasidan chuqur bilimlarga ega bo'lishi;

- o'zi dars beradigan fan bo'yicha mustaqil bilimga ega bo'lib, o'z kasbi sohasi bo'yicha Jahon fanida erishilgan yangi yutuqlar hamda kamchiliklardan xabardor bo'lishi;
- ta'lim-tarbiya metodikasini egallashi;
- o'z ishiga ijodiy yondashishi;
- pedagogik texnika (mantiq, nutq ta'limining ifodali vositalari va pedagogik taktikaga ega bolishi shart.

Muvaffaqiyatli ishlash uchun har bir o'qituvchi pedagogik mahoratga ega bo'lishi zarur. Pedagogik mahorat egasi oz mehnat sarf qilib, katta natijalarga erishadi. Ijodkorlik uning hamisha hamkori bo'ladi. Pedagogik ishga qobiliyatli, iste'dodli kishigina pedagogik mahorat egasi bo'lishi mumkin. Pedagogik faoliyat o'z mohiyatiga ko'ra ijodiy harakterga ega. Pedagog o'quvchi shaxsini shakllantiradi, kutilmagan vaziyatda mustaqil qarorlar qabur qiladi, pedagogik muammolarni yechadi, o'quv jarayonini mustaqil boshqaradi. Bularning hammasida ijodkorlik tub mohiyati ishning maqsadi va xarakteri bilan bog'liq. O'qituvchi yangi pedagogik texnologiyalarni o'zining amaliy faoliyatida keng miqyosda foydalanishi lozim. Hozirgi zamon fan va texnika taraqqiyoti o'qituvchini ijodkor bo'lishini, fanning turli muammolari yuzasidan erkin fikrlar yurita olishini, fan yutuqlarini o'quvchilarga yetkaza olishi va nihoyat o'quvchilarni mustaqil hamda ijodiy fikrlashga, tadqiqot ishlariga o'rgata olishini talab qiladi. Shuning uchun o'qituvchi o'z ustida doimo ishlashi, mustaqil bilim egallashi, kasb mahoratini takomillashtirishi, malakasini oshirishi faoliyatining oshirishda zaruriy shartlardandir.

XULOSA

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib shuni aytish joizki, Sharq va G'arb mutafakkirlari «har bir inson ilm-fan, uning mazmunidan voqif bo'lishi kerak, ilm olib aqliy kamol topishi kishining yoshligidan to umrining oxirigacha davom etmog'i lozim» g'oyasini ilgari surishadi. Ular barcha guruhdagi ma'naviy qadriyatlarining mohiyatida eng oliy tuyg'u — insonpavarlik yotadi, deb fikrga kelishadi. Allomalarning ta'kidlashicha, insonparvarlik — insonning sharafi, vijdoni va imonining mahsuli hisoblanadi.

Insonparvarlik mazmunan axloq-odob qoidalarini o'zida mujassamlashtiradi. Ya'ni insonparvar qadriyati negizida mehr -shafqat, muruvvat va oqibat, saxiylik, sahovat, diyonat, himmat kabi axloqiy-ma'naviy xususiyatlar o'z ifodasini topgan. Lekin hozirgi kunda ba'zi bir uchrab turadigan, pedagoglar orasidagi odobsizlik, o'qituvchining o'quvchilarga bo'lgan munosabatidagi qo'polliklar, adolatsizliklar hozir xam uchrab turibdi. Shu kabi muommolarni bartaraf qilish uchun esa biz yuqorida o'qituvchining qanday sifatlarga ega bo'lishi kerakligini, qanday ishlarni amalga oshiri kerakligini ko'rib chiqdik. O'qituvchi ta'lim berish jarayonida yangiliklardan foydalanishi, innovatsion texnologiyalar asosida bolalarni qiziqtirishi uchun turli metodlardan foydalanishi mqsdga muvofiqdir. Bu usul barcha uchun ham hamda yosh o'sib kelayotgan avlodning mukammal shaxs sifatida kamol topishi uchun muhum vositadir.

REFERENCES

1. Hoshimov K, Pishonova S. «Pedagogika tarixi»-T, «O'qituvchi», 1996.
2. O'zbekiston Respublikasi «Ta'lim to'g'risida»gi Qonun. Barkamol avlod. O'zbekiston taraqqiyotining poydevori-T. 1997.
3. Sayidahmedov H. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiyalar. T. 2003.
4. Azizxo'jayeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. T. 2003.
5. Milliy istiqlol g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar.T. «O'zbekiston», 2000

6. A.Zunnunov, A.U.Mahkamov. «Didaktika». T. «Sharq» 2006 yil.

MAIN APPROACHES TO PEDAGOGICAL INNOVATION

Norkulov Akbar Farkhodovich

Senior teacher of Arming and firing cycle, lieutenant colonel

Training Center of Small Specialists of the Armed Forces of the Republic of Uzbekistan

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7243568>

Abstract. A key aim of this article has been to identify concrete clusters or families of innovative pedagogical approaches, while not getting lost in the myriad of diverse teaching methods. The report outlines six approaches, which lie in the middle of the theoretical spectrum between broad principles, such as inclusiveness or cultural relevance, on the one hand, and specific teaching methods, on the other.

Key words: innovative approach, pedagogy, discussion based teaching, embodied learning, blended learning, gamification, computational thinking.

ОСНОВНЫЕ ПОДХОДЫ К ПЕДАГОГИЧЕСКИМ ИННОВАЦИЯМ

Аннотация. Основная цель этой статьи состояла в том, чтобы выявить конкретные кластеры или семейства инновационных педагогических подходов, не теряясь при этом в бесчисленном множестве разнообразных методов обучения. В отчете изложены шесть подходов, которые находятся в середине теоретического спектра между широкими принципами, такими как инклюзивность или культурная значимость, с одной стороны, и конкретными методами обучения, с другой.

Ключевые слова: инновационный подход, педагогика, дискуссионное обучение, воплощенное обучение, смешанное обучение, геймификация, вычислительное мышление.

INTRODUCTION

Across the world there is the outstanding challenge of innovating schools that too often are rigid and old-fashioned. The world is changing rapidly. Far too many students are disengaged and achieve well below their potential. At the same time, global expectations for education systems are growing ever more ambitious. For all these reasons, schools and systems must be ready to move beyond the comfort zone of the traditional and familiar. Innovation is essential.

Major shifts in curriculum policy in turn argue for pedagogical innovation. Curriculum policy strategies in many countries promote the development of competences, as well as knowledge, including those often called “21st century skills.” Competences such as collaboration, persistence, creativity, and innovation are not so much taught as intrinsic to different forms of teaching and learning through pedagogy. If the 21st century competences are to be systematically developed, rather than left to emerge by accident, then pedagogies must deliberately foster them.

METHOD AND METHODOLOGY

We are going to discuss about the six clusters of pedagogical approaches in innovative pedagogy.

1. Blended learning

rethinks established routines and sequencing of student work and teaching to enhance understanding and relies heavily on digital resources. This approach aims to be engaging and coherent for learners, as well as to optimize access to teacher expertise by reducing routine tasks. The report discusses three main forms of blending: the inverted flipped classroom, lab-based models, and “in-class” blending.

2. Gamification exploits how games can capture student interest while having serious purpose, such as fostering self-regulation and the abilities to handle complexity and the unfamiliar. These pedagogies explicitly build on features of games such as rapid feedback, badges and goals, participation, and progressive challenge, as well as on the human elements of narratives and identities, collaboration, and competition.

3. Computational thinking develops problem-solving by looking at challenges as computers would and then uses technology to resolve them. Its basic elements include logical reasoning, decomposition, algorithms, abstraction, and pattern identification—using techniques such as approximate solutions, parallel processing, model checking, debugging, and search strategies. Computational thinking envisions programming and coding as new forms of literacy.

4. Experiential learning occurs through active experience, inquiry, and reflection. Its four main components are concrete experience that potentially extends existing understanding, reflective observation, conceptualization, and active experimentation. Guidance and scaffolding play pivotal roles. Pedagogies in this cluster include inquiry-based learning, education for sustainable development, outdoor learning, and service learning.

RESEARCH RESULTS AND DISCUSSION

5. Embodied learning looks beyond the purely cognitive and content acquisition to connect to the physical, artistic, emotional, and social. Embodied pedagogies promote knowledge acquisition through the natural tendencies of the young toward creativity and expression, and encourage the development of curiosity, sensitivity, risk-taking, and thinking in metaphors and multiple perspectives. The report identified three main forms: school-based physical culture, arts-integrated learning, and the construction of tools and artefacts. The OECD report illustrates this approach through an example of teaching geometry through dance.

6. Multiliteracies and discussion-based teaching aims to develop cultural distance and critical capacities. Critical literacies situate knowledge in its different political, cultural, and authorial contexts and deconstruct narratives. Class discussion, always valuable, becomes central in questioning ideas and dominant language. This pedagogical approach uses students’ life experiences to create meaningful classroom activities, constructive critique to create distance from received knowledge, and encouragement of students to extend their horizons.

CONCLUSION

To conclude, we can say that these clusters are not stand-alone approaches, and they can be combined in different ways. Indeed, in this article we discuss the importance of combining pedagogies that work well together as well as of understanding what teachers should do to practice powerful, effective versions of the pedagogy. Innovation in teaching and learning is increasingly essential for education in the 21st century, and this needs to reach right into the pedagogies practiced in schools and classrooms. Understanding pedagogical innovation presents formidable challenges but represents a black box that must be prized open for advances to happen.

REFERENCE

1. Crowl, T. K. (1996). *Fundamentals of education research*. US: Brown and Benchmark Publisher.
2. Tursunovich, S. E. (2021). IMPLEMENTING AND ASSESSING PRAGMATIC SPEECH ACT DIVERGENCES IN THE ESL CLASSROOM. *Eurasian Journal of Academic Research*, 1(9), 220-223.
3. Sadikov, E. T. (2021). TEACHING PRAGMATIC SPEECH ACTS THROUGH THE RECEPTIVE AND PRODUCTIVE SKILLS. *Academic research in educational sciences*, 2(11), 463-476.
4. Xusanboyevna, A. S. (2020, June). ROLE OF THE THEORY OF SPEECH ACTS IN THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF LINGUISTIC PRAGMATICS. In *Archive of Conferences* (Vol. 2, No. 2, pp. 43-45).
5. Азимова, Сайёра Хусанбоевна. "НУТҚ АКТЛАРИ ВА КОММУНИКАТИВ КОМПЕТЕНЦИЯ: "РАД ЖАВОБИНИ БИЛДИРУВЧИ" ИЛЛОКАТЦИОН ҲАРАКАТНИ ПРАГМАТИК ТАҲЛИЛ ҚИЛИШ." *МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА* 3.5 (2020).
6. qizi Turaboyeva, S. Z., & Utambetova, A. K. (2022, May). LINGUOCULTURAL PROBLEMS IN THE UZBEK LANGUAGE. In *INTERNATIONAL CONFERENCES ON LEARNING AND TEACHING* (Vol. 1, No. 7, pp. 233-235).
7. Turaboyeva, S. Z. (2022). О 'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA" DO 'ST" KONSEPTINING SOTSIAL O 'ZIGA XOSLIGI.
8. Turaboyeva, S. (2022). LINGUOCULTURAL PROBLEMS IN THE UZBEK LANGUAGE. *COMPUTER LINGUISTICS: PROBLEMS, SOLUTIONS, PROSPECTS*, 1(1).
9. Yuldasheva, D. K. (2019). COMMUNICATIVE APPROACH IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE. *Theoretical & Applied Science*, (11), 50-52.
10. Akborvna, B. B., & Mo'yudinjanovna, Y. D. (2021). Comparative Analysis of Uzbek, English and Russian Folk Fairy Tales. *БАРҚАРОРЛИК ВА ЕТАКЧИ ТАДҚИҚОТЛАР ОНЛАЙН ИЛМИЙ ЖУРНАЛИ*, 1(5), 388-392.
11. Burtabaeva, B. A., & Yuldasheva, D. M. (2020). VARIOUS WAYS OF TEACHING WRITING. *Проблемы педагогики*, 13.
12. Yuldasheva, D. COMMUNICATIVE APPROACH IN TEACHING A FOREIGN.

СОДЕРЖАНИЕ И УСЛОВИЯ РАЗВИТИЯ ФИЗИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ У СТУДЕНТОВ

Чориев Ильхом Рузибайович

доцент, (PhD) Чирчикский государственный педагогический университет

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7243589>

***Аннотация.** Проблема исследования связана с поиском путей совершенствования физического воспитания студентов в соответствии с вызовами времени на основе компетентностного подхода. Целью исследования стала разработка структуры и содержания унифицированных физкультурных компетенций бакалавров и педагогического инструментария для их оценки и формирования. Авторами показаны возможности физкультурно-спортивной среды образовательного учреждения в формировании физкультурных компетенций и самореализации студентов средствами физической культуры и массового спорта.*

***Ключевые слова:** физическое воспитание, формирование физкультурной компетентности, физкультурно-спортивная среда, информационные ресурсы.*

THE CONTENT AND CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF PHYSICAL COMPETENCE IN STUDENTS

***Abstract.** The subject of the research is to find ways for improving physical education of students in accordance with the current challenges based on the competence building approach. The purpose of the paper is to develop a structure and content of the unified physical culture competences and criterion-evaluating tools for their assessment as well as due pedagogical environment for the development of bachelor's physical culture competences. Authors have showed the possibilities for organization of a proper physical culture and sports environment depending on the subject's needs and direction of the educational process.*

***Key words:** physical education, physical culture and sporting environment; formation of physical culture awareness, information resources.*

ВВЕДЕНИЕ

Резкое увеличение наукоемких производств, интенсивный рост объема научно-технической информации и быстрое ее старение в начале XXI века актуализировали необходимость повышения качества профессионального образования на основе овладения методологией самостоятельного добывания знаний, непрерывности образования в течение всей жизни, обеспечивающего профессиональную и социальную компетентность и мобильность специалиста [1, 2].

В ответ на вызовы времени система профессионального образования ведущих стран мира начала многоплановый перестроечный процесс, в котором особое место занял компетентностный подход.

В настоящее время приоритетным становится не просто физическое развитие молодого поколения, приобретение детьми и студенческой молодежью двигательных умений и навыков, а формирование физкультурных компетенций, культуры здоровья, физической и спортивной культуры личности, приобщение к спортивному стилю жизни, что успешно осуществляется в рамках спортизированной [3] и спортивно-рекреативного физического воспитания [4].

Особая роль в формировании компетентной личности бакалавра отводится системе вузовского физического воспитания.

Сегодня педагогическое сообщество активно разрабатывает критериально-измерительный инструментарий и педагогические технологии для оценки и формирования общекультурных и профессиональных компетенций бакалавров. Причем в нашем случае речь пойдет о традиционном понимании педагогической технологии как способа (средств, методов и форм) реализации содержания образования.

МЕТОД И МЕТОДОЛОГИЯ

Изучение стандартов по различным направлениям подготовки показало наличие различных формулировок общекультурных компетенций, имеющих отношение к физической культуре. Для облегчения работы преподавателей при составлении карт компетенций в учебно-методические комплексы по разделу «Физическая культура» различных направлений подготовки бакалавров, нами была поставлена задача: разработать структуру, содержание ключевых унифицированных физкультурных компетенций, а также педагогический инструментарий для их формирования и оценки.

Физкультурную компетенцию, вслед за А.В. Хуторским [5], мы понимаем как требуемую готовность личности для осуществления разного рода физкультурно-спортивной деятельности (ФСД) (заданное требование к образовательной подготовке бакалавра), а физкультурную компетентность – как способность реализовать эту готовность на практике (состоявшееся личностное качество – характеристика). В широком смысле физкультурная компетентность способствует личностной самореализации, определению студентами своего места в пространстве физической культуры и массового спорта. Физкультурная компетентность характеризует не только уровень освоенных знаний, умений и способов действий, но и отражает направленность и готовность субъекта осуществлять активную физкультурно-спортивную деятельность, способность глубоко анализировать и выбирать из большого числа вариантов программ двигательной активности наиболее целесообразный и эффективный в данных условиях способ решения двигательных задач.

Нами были составлены карты физкультурных компетенций. В таблице 1 приведена карта оздоровительно-адаптивной компетенции, которая предполагает: владеет знаниями и умениями здорового образа жизни (ЗОЖ), способами сохранения и укрепления здоровья; способен следовать социально-значимым представлениям о здоровом образе жизни, придерживаться здорового образа жизни.

Таблица 1

Карта оздоровительно-адаптивной компетенции

Результаты обучения в целом	Уровень сформированности компетенции			Оценочные средства
	минимальный	базовый	повышенный	
Знает понятия и факторы, определяющие здоровье и ЗОЖ. Понимает взаимосвязь общей куль-	знает понятия и компоненты здоровья и ЗОЖ; знает способы организации	понимает значение компонентов ЗОЖ и их взаимосвязи; осознает место здоровья и ЗОЖ	интерпретирует составляющие ЗОЖ; оценивает значение здоровья и ЗОЖ	тесты; реферат; контрольная работа и доклад

туры бакалавра и его образа жизни	ЗОЖ	в системе ценностей человека		
Умеет следовать социально-значимым представлениям о ЗОЖ и придерживаться их	умеет вести ЗОЖ средствами и методами физической культуры и спорта	умеет изучать влияние различных факторов на здоровье и ЗОЖ	способен интегрировать опыт ФСД в формирование профессиональных о значимых качеств	тесты; реферат; контрольная работа; портфолио; участие в спортивно-массовых мероприятиях
Владеет современными технологиями формирования ЗОЖ	владеет способами сохранения и укрепления здоровья	владеет способами организации ЗОЖ и технологиями оценки его эффективности	способен организовать исследование состояния здоровья человека и ЗОЖ	тесты; реферат; контрольная работа; портфолио; участие в спортивно-массовых мероприятиях

РЕЗУЛЬТАТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

Общая логика составления карты компетенции универсальна для практико-ориентированных предметных областей и основывается на психологических закономерностях освоения знаний и умений [6, 7], а именно:

1 уровень освоения компетенции (минимальный) – владение предметными понятиями:

- знает предметные понятия;
- понимает связи между отдельными понятиями системы;
- осознает место понятия в системе понятий.

2 уровень освоения компетенции (базовый) – владение способами действий, принятыми в данной предметности, и степень их автоматизации:

- знает о существовании способа действий;
- может применить способ действия в типичной ситуации;
- может применить способ действия в нестандартной ситуации;
 - может модифицировать данный способ действия, приспособить его к наличным условиям, понимает границы его применения.

3 уровень освоения компетенции (повышенный «А») – владение способами изучения данной предметности:

- знает о способах изучения данной предметности;
- может выдвинуть гипотезу и организовать исследование;
 - может интерпретировать результаты исследования и оценить его эффективность.

4 уровень освоения компетенции (повышенный «Б») – сформирована способность к творческой деятельности в рамках данной предметности.

ОБСУЖДЕНИЕ

Следует отметить, что логика формирования компетенции также традиционна: знание, понимание, применение. Причем каждый последующий уровень освоения компетенции вбирает в себя предыдущий. При формировании компетенций максимум внимания необходимо уделять формированию личностного опыта физкультурно-спортивной деятельности через интеграцию учебной, научной, воспитательной, физкультурно-оздоровительной и спортивно-массовой работы. Кроме того, необходима организация различного рода физкультурно-спортивных сред и практик на основе интегративных связей с учреждениями дополнительного образования и с социокультурной средой муниципального образования [4].

При организации физического воспитания целесообразно:

– во-первых, строить воспитательно-образовательный процесс в соответствии с возрастными, половыми, этническими и др. специфическими индивидуально-личностными особенностями;

– во-вторых, актуализировать все механизмы личностного развития (потребности в самосохранении и самосовершенствовании; противоречия между требованиями среды и способностями личности, между потребностями личности и возможностями среды: между «МОГУ» и «ХОЧУ», между «МОГУ» и «ДОЛЖЕН», между «Я» и «МЫ», между «МЫ» и «ОНИ» и др.);

– в-третьих, предоставить возможности для реализации свободы выбора содержания, форм, средств и методов физического воспитания через построение дифференцированного воспитательно-образовательного процесса на основе интеграции учебной и внеучебной работы и построения практико-ориентированных сред, ситуаций включения [4].

ВЫВОД

Много внимания в вузе уделяется символической функции среды и условиям для развития физкультурно-спортивных ценностей, идеалов и традиций: создан музей спортивной славы; на сайте вуза в колонке новостей, а также на специальной страничке «Университет здорового образа жизни» и в газете «Университет и регион» отражаются все спортивные события, персонафицировано подводятся итоги Спартакиад и «Дней Здоровья»; студенты награждаются дипломами, медалями, памятными призами с символикой университета; каждый студент имеет возможность выбрать для себя траекторию самореализации в физкультурно-спортивной среде вуза.

Таким образом, для формирования физкультурных компетенций необходимо построение в образовательном учреждении такой физкультурно-спортивной среды, которая была бы насыщена различными микросредами и стимулами, побуждающими студента к поиску собственных результатов учебной и внеучебной деятельности, была благоприятна для самовыражения его индивидуальности средствами физической культуры и массового спорта.

REFERENCES

1. Загвязинский В.И. Социальные функции образования и его стратегические ориентиры в период модернизации // Образование и наука, 2011. №7. С. 14-22.
2. Смирнов С.Д. Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности: учеб. пособие. М.: «Академия», 2010. С.12-22.

3. Бальсевич В.К., Лубышева Л.И. Спортивно ориентированное физическое воспитание: образовательный и социальный аспекты // Теория и практика физической культуры, 2003. № 5. С. 19.
4. Манжелей И.В. Средо-ориентированный подход в физическом воспитании: монография. Тюмень: Изд-во «ТюмГУ», 2005. С. 118-191.
5. Хуторской А.В. Современная дидактика: учебник для вузов. – СПб.: Питер, 2001. С. 54.
6. Давыдов В.В. Теоретико-методологические основы психологического исследования умственных действий // Формирование умственных действий школьников / под ред. В.В. Давыдова, И. Ломшера, А.К. Марковой. М.: Педагогика, 1982. С 24-45.
7. Кларин М.В. Инновации в обучении: метафоры и модели. Анализ зарубежного опыта. М.: Наука, 1997. С. 23.

FIZIKA O'QITISHDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH

O'rinboyev Muhammadzoxir Iqboljon o'g'li

O'rinboyeva Kumushoy Sultonbek qizi

Andijon davlat pedagogika instituti

Informatika va aniq fanlar kafedrasida fizika fani o'qituvchilari

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7243615>

Annotatsiya. Fizika grekcha "tabiiy", "tabiat" so'zlaridan olingan bo'lib, tabiiy borliq haqidagi fan hisoblanadi. Fizika fanini oliy ta'limda va maktablarda o'qitish ularga fanning mazmunini to'raligicha anglatish hozirgi kundagi dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Hozirgi kunda fizika o'qitishda zamonaviy texnologiyalarni fanga olib kirish va ta'lim jarayoniga qo'llash takomillashmoqda. Ushbu maqola fizika fanini o'qitishda ilmiy tadqiqot metodlari va STEAM texnologiyasining ahamiyatiga bag'ishlangan.

Kalit so'zlar: klaster metodi, "Test" metodi, STEAM texnologiyasi, Keys-stadi metodi.

ПРИМЕНЕНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРЕПОДАВАНИИ ФИЗИКИ ВНЕДРЕНИЕ НОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Аннотация. Физика происходит от слов греческого «естественный», «природа» и считается наукой о естественном существовании. Преподавание физики в высшей школе и школе является одной из актуальных проблем современности для полного понимания содержания предмета. В настоящее время в обучении физике совершенствуются внедрение в науку современных технологий и применение их в образовательном процессе. Данная статья посвящена важности методов научных исследований и технологии STEAM в обучении физике.

Ключевые слова: кластерный метод, метод «Тест», технология STEAM, метод Киз-Стади.

APPLICATION OF MODERN TECHNOLOGIES IN TEACHING PHYSICS INTRODUCTION OF NEW TECHNOLOGIES

Abstract. Physics is derived from the words Greek "natural", "nature", and is considered the science of natural existence. Teaching physics in higher education and schools is one of the pressing problems of the present day to fully understand the content of the subject. Currently, in teaching physics, the introduction of modern technologies into science and the application of them to the educational process are improving. This article is devoted to the importance of scientific research techniques and STEAM technology in teaching physics.

Keywords: cluster method, "Test" method, STEAM technology, Keys-stadi method.

KIRISH

Bugungi kunda mamlakatimizda innovatsion va ilmiy salohiyatni rivojlantirish yo'lida harakat shiddat bilan ortib borayotgan bir davrda yosh avlodning tarbiyaviy, ma'naviy-axloqiy, innovatsion, ilmiy va intellektual salohiyatini yuksaltirish, o'quv jarayonlariga yangi-yangi o'qitish metodlari, texnologiyalari va innovatsiyalarni tatbiq qilish asosiy burchimizdir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi "O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi farmonida ham O'zbekiston Respublikasida umumiy o'rta va maktabdan tashqari ta'lim tizimini isloh qilishning ustuvor yo'nalishlarini belgilash, o'sib kelayotgan yosh avlodni ma'naviy-axloqiy

va intellektual rivojlantirish sifat jihatdan yangi darajaga ko'tarish, o'quv-tarbiya jarayoniga ta'limning innovatsion shakllari va usullarini joriy etish maqsad qilingan.

TADQIQOT METODI VA METODOLOGIYASI

Ta'lim, bir so'z bilan aytganda, mamlakatning kelajakdagi istiqbolini ta'minlaydigan yosh avlodni tarbiyalash, savodli qilishdir. Turli ilmiy tadqiqot metodlarini fizika fanini o'qitish jarayonida qo'llash ta'lim samaradorligini oshiradi, o'quvchilarning mustaqil fikrlash jarayonini shakllantiradi, o'quvchilarda mavzuni o'rganishga ishtiyoq va qiziqishni oshiradi, olingan bilimlarni mustahkamlash, o'zlashtirish, ulardan amaliyotda erkin foydalanish ko'nikma va malakalarini shakllantiradi.

Hozirgi kunda eng ommaviy interfaol ta'lim metodlari quyidagilar sanaladi:

1. Interfaol metodlar: "Keys-stadi" (yoki "O'quv keyslari"), "Blist-so'rov", "Modellashtirish", "Ijodiy ish", "Muammoli ta'lim" va b.

2. Interfaol ta'lim strategiyalari. "Aqliy hujum", "Bumerang", "Galereya", "Zig-zag", "Zinama-zina", "Muzyorar", "Rotastiya", "Yumaloqlangan qor" va k. Interfaol ta'lim metodlari tarkibidan interfaol ta'lim strategiyalarini ajratishda guruh ishini tashkil qilishga yondashuv ma'lum ma'noda strategikyondashuvga qiyoslanishiga asoslaniladi. Aslida bu strategiyalar ham ko'proq jihatdan interfaol ta'lim metodlariga tegishli bo'lib, ularning orasida boshqa farqlar yo'q.

3. Interfaol grafik organayzerlar: "Baliq skeleti", "BBB", "Konsteptual jadval", "Venn diagrammasi", "T-jadval", "Insert", "Klaster", "Nima uchun?", "Qanday?" va b. Interfaol grafik organayzerlarni ajratishda bunday mashg'ulotlarda asosiy fikrlar turli grafik shakllarda yozma ko'rinishda ifodalanishiga asoslaniladi. Aslida bu grafik organayzerlar bilan ishlash ham ko'proq jihatdan interfaol ta'lim metodlariga tegishli bo'lib, ularning orasida boshqa farqlar yo'q. Interfaol ta'lim metodlarini ko'pincha turli shakllardagi o'quv mashg'ulotlari texnologiyalari bilan bir vaqtda qo'llanmoqda. Bu metodlarni qo'llash mashg'ulot ishtirokchilarining faolliklarini oshirib, ta'lim samaradorligini yaxshilashga xizmat qiladi. Masalan Klaster metodi orqali o'quvchilarni xotirasini tekshirib, tezkorlikka undash mumkin. Dastlab o'quvchilarga fizika faniga doir atama aytiladi va shu atamaga bog'liq bo'lgan terminlar orqali u yoritiladi. Oliy ta'limda talabalarning elektron moddalar to'g'risidagi bilimlarini tekshirish uchun ularga "Mis" atamasiga doir ma'lumotlar so'raladi. Mis yumshoq metal, to'k o'tkazuvchi, qizg'ish rangda, atom raqami 29, zichligi 89600kg/m^3 , qaynash harorati 2840K va hokazo.

TADQIQOT NATIJASI

Maktab o'quvchilarining bilimlarini monitoring qilish uchun qo'llanadigan "Test" metodi haqida. "Test" atamasi birinchi marta amerikalik psixolog J.Kettel tomonidan 1890-yilda kiritilgan. "Test" atamasi inglizcha "test" so'zidan olingan bo'lib, tekshirish, nazorat, sinov ma'nolarini bildiradi. Pedagogikada "test" atamasi o'ziga xos shaklga va mazmunga, turli qiyinlik darajasiga ega bo'lgan, o'quvchilar o'zlashtirishi darajasini xolisona baholash imkoniyatini beradigan topshiriqlar tizimidan iborat. Test topshiriqlari - ta'lim natijalarini xolisona nazorat qilishning didaktik va texnologik vositalaridan hisoblanadi. Test sinovlari yordamida barcha o'quvchilarning bilimni bir vaqtda tekshirish, ularni mashg'ulotlarga puxta tayyorgarlik ko'rishga, mustaqil o'qish ko'nikmalarini rivojlantirishga o'rgatish, intizomini mustahkamlash kabi imkoniyatlar yaratiladi. Testlarning o'quvchilar o'zlashtirishi darajasi bo'yicha turlari va tasnifi:

1. Tanib olish testlari - "ha" yoki "yo'q, "to'g'ri" yoki "noto'g'ri" deb javob beriladigan savoldan iborat bo'ladi. Topshiriqda albatta o'quvchi bilishi yoki xususiyatlari haqida tasavvurga ega bo'lishi lozim bo'lgan obyekt haqida so'raladi.
2. Farqlash testlari - bir yoki bir necha to'g'ri javobga ega bo'lgan testlar.
3. Qiyoslash testlari - o'rganilgan obyektlarda umumiylik yoki farqlarni topish so'raladi, bunda qiyoslanayotgan xususiyatlar yoki parametrlar topshiriq shartida berilgan bo'ladi.
4. Bir necha variantli test-topshiriqlar - topshiriq sharti va barcha kerakli boshlang'ich ma'lumotlar beriladi, javoblar variantlari keltiriladi. Oquvchi berilgan topshiriq yechimini va to'g'ri javob qaysi ekanligini ko'rsatishi kerak bo'ladi.

STEAM texnologiyasi haqida. STEAM ta'lim texnologiyasi maktab o'quvchilarini yangicha o'qitish metodikasi bo'lib, an'anaviy o'qitish metodikasidan farqli metodika hisoblanadi. U o'quvchilarni bir vaqtning o'zida beshta - fan (Science), texnologiya (Technology), muhandislik, (Engineering), tasviriy san'at (Art), matematika (Math) bo'yicha o'qitishga mo'ljallangan. STEAM fan bo'yicha emas, balki mavzular bo'yicha integratsiyalashgan o'qitish tizimidir. STEAM ta'limi deganda amaliy mashg'ulotlar yordamida ilmiy-texnik bilimlarni real hayotda qo'llash tushuniladi.

MUHOKAMA

STEAM texnologiyasida foydalaniladigan metodlardan biri Evristik ta'lim metodi hisoblanadi. Evristik degan so'zning ma'nosi savol javobga asosan "topaman" demakdir. Evristik metod bilan o'qitish maktablarda asosan XIX asr boshlaridan boshlab qollanila boshladi. Fizikada mashg'ulotlar qiziqarli bolishi uchun, bu mashg'ulotlardagi har bir masala yoki topshiriq so'zma so'z quruq yodlash uchun emas, balki ularning oliy faoliyatlarini ishga soladigan xarakteri bolishi kerak. Amerikalik olim D. Poya evristik ta'lim metodi to'g'risida shunday degan edi: "Evristikani maqsadi yangiliklarga olib boruvchi metod va qoidalarni izlash demakdir". U evristik metod mohiyatini quyidagidek izchillikda tuzilgan reja orqali amalga oshirishni tavsiya qiladi: 1. Masala yoki amaliy topshiriqning qo'yilishini tushunish. 2. Masalaning yechish rejasini tuzish. 3. Tuzilgan rejani amalga oshirish. 4. Orqaga nazar tashlash (hosil qilingan yechimni tekshirish). Bu rejani amalga oshirish jarayonida o'qituvchilar quyidagi savollarga javob topadilar. 1. Masalada nima noma'lum? 2. Masalada nimalar ma'lum? 3. Masalaning sharti nimalardan iborat? 4. Ilgari shunga o'xshagan masalalar yechilganmi? 5. Agar shunga o'xshagan masalalar yechilgan bolsa, undan foydalanib qo'yilayotgan masalani yecha oladimi? Albatta yuqoridagi reja-sxema o'quvchilarning ijodiy fikrlash faoliyatlarini shakllantiradi, ammo bu reja sxema o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini shakllantiruvchi birdan bir yo'l bo'la olmaydi.

XULOSA

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, oliy ta'limda umumta'lim maktablarida ilmiy tadqiqot metodlaridan foydalanish, ta'lim jarayonlariga STEAM texnologiyasini keng joriy etish, tahsil olayotgan yosh avlodning nazariy bilimlarini oshiribgina qolmasdan, ularni tezroq amaliy va kasbiy jarayonlarga kirishga undaydi. Bu esa mamlakatimiz zamonaviy ta'limining yutuqlaridan biridir.

REFERENCES

1. "O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi;
2. Ishmuhamedov R.J., Yo'ldoshev M. Ta'lim va tarbiyada zamonaviy pedagogik texnologiyalar. - T.: - Nihol nashriyoti, 2016;
3. Berdiyeva O.B., Mirsaburov M. Matematika fanini o'qitish metodikasi moduli bo'yicha o'quv uslubi Y majmua. - Termiz-2020.
4. <https://pm.piima.uz/steam-ta-lim/>

БЎЛАЖАК ТЕХНОЛОГИЯ ФАНИ ЎҚИТУВЧИЛАРИГА ИНФОРМАТИКА ЎҚИТИШДА ТАРМОҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ

Махмудова Дилфуза Мелиевна

Тошкент вилояти Чирчиқ давлат педагогика институти

Хамраев Жавлонбек

Тошкент кимё технология институти Шаҳрисабз филиали

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7243739>

Аннотация. Тадқиқотнинг мақсади: телекоммуникация технологиялари воситасида талабаларга информатика ўқитишни такомиллаштиришдан иборат. Жаҳон таълим ва олий таълим муассасаларида етук мутахассислар тайёрлаш ҳамда ахборот-коммуникация технологияларининг ривожланиш индекси (ICT Development Index)ни ошириш, таълим сифат даражасини янги bosқичга кўтариш, бўлажак ўқитувчиларни касбий компетенцияларини ривожлантириш, телекоммуникация технологиялари воситасида информатикадан ўқув натижаларини шакллантириш механизмини такомиллаштириш, таълимда телекоммуникация технологияларини тадбиқ қилиш.

Калит сўзлар: телекоммуникация технологиялари, компетенцияларини ривожлантириш.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СЕТЕВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБУЧЕНИИ ИНФОРМАТИКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ТЕХНОЛОГИИ

Аннотация. Цель исследования - улучшить преподавание информатики студентам с помощью телекоммуникационных технологий. Подготовка зрелых специалистов в мировых образовательных и высших учебных заведениях и повышение Индекса развития ИКТ, поднятие уровня качества образования на новый уровень, развитие профессиональных компетенций будущих учителей, совершенствование механизма формирования образовательных результатов информатики средствами применяются телекоммуникационные технологии, использование телекоммуникационных технологий в образовании.

Ключевые слова: телекоммуникационные технологии, развитие компетенций.

THE USE OF NETWORK TECHNOLOGIES IN THE TEACHING OF INFORMATICS TO FUTURE TECHNOLOGY TEACHERS

Abstract. The purpose of the study is to improve the teaching of informatics to students by means of telecommunication technologies. Training of mature specialists in world educational and higher education institutions and increasing the ICT Development Index, raising the level of education quality to a new level, developing the professional competences of future teachers, improving the mechanism of formation of educational results from informatics by means of telecommunication technologies, using telecommunication technologies in education apply.

Key words: telecommunication technologies, competence development.

КИРИШ

Бўлажак технология ўқитувчисининг ўқув жараёнида ахборот технологияларидан фойдаланишга тайёрлигини самарали шакллантириш имкониятини назарда тутиб, биз назарий асослаш ва экспериментал текширишни талаб қиладиган бир қатор фаразларни илгари сурдик. Биз ушбу қоидаларни ўқитувчининг касбий фаолиятининг ушбу соҳасидаги муваффақиятини таъминлайдиган омиллар деб ҳисоблаймиз. Дидактика

нуктаи назаридан бундай омиллар "шартлар" атамаси билан белгиланади. Маълумотнома адабиётларида бу атама бирор нарса содир бўладиган муҳит ёки маълум бир объектнинг пайдо бўлиши, мавжудлиги ёки ўзгариши учун зарур бўлган жараёнлар, муносабатлар мажмуи сифатида талқин қилинади. Қоидага кўра, педагогик тадқиқотлар "шартлар" тушунчасини талқин қилишнинг иккинчи вариантдан фойдаланади. Шундай қилиб, масалан, О.Ф.Федорова педагогик шароитда таълим мазмунининг объектив имкониятлари, усуллари, ташкилий шакллари ва уни амалга оширишнинг моддий имкониятларини, қўйилган вазифаларни муваффақиятли ҳал қилишни таъминлайдиган умумийлигини тушунади.

Илмий мақолаларни ўрганиш шуни кўрсатадики, "шароит" тоифаси анъанавий тарзда кўплаб тадқиқотчилар томонидан "атроф-муҳит", "вазият", "ҳолат" умумий тушунчалари билан боғлиқ ҳолда ўзига хослик сифатида қаралади. Ҳар қандай фаолиятни амалга ошириш учун қулай шарт-шароитлар рўйхатига баъзи муаллифлар ҳам ақлий, ҳам умумий педагогик, ҳам дидактик муҳитни, фаолиятга тайёргарлик кўришни таъминлайдиган уларнинг умумийлигини ўз ичига олади.

ТАДҚИҚОТ МЕТОДИ ВА МЕТОДОЛОГИЯСИ

Ўқитувчиларни тайёрлашнинг турли жиҳатларига бағишланган педагогик тадқиқот муаммоларини таҳлил қилиш жараёнида биз педагогик фаолиятга ва унинг алоҳида турларига тайёргарликни шакллантириш учун шароитларнинг бир нечта гуруҳларини топдик: психологик шароитлар, педагогик шароитлар, психологик-педагогик шароитлар, дидактик шароитлар ва бошқалар.

Ўқитувчининг касбий тайёргарлигини шакллантириш жараёнини ўрганишда турли хил шароитлар гуруҳлари мавжудлиги, касбий тайёргарликни шакллантириш билан боғлиқ муаммоларни ўрганишнинг замонавий илмий даражаси бир қатор жиҳатларни ўз ичига олганлиги билан изоҳланади: педагогик, психологик, дидактик, тарихий, иқтисодий, ижтимоий, ижтимоий-фалсафий ва бошқалар. Шароитларни фарқлашнинг йўқлигига қарамай, алоҳида тадқиқотларда биз ўқитувчининг касбий фаолиятга тайёргарлигининг ҳар хил турларини шакллантириш шартлари ва маълум методологик ёндашувдан фойдаланиш ўртасидаги боғлиқликка эътибор қаратдик. Биз томонидан ўрганилаётган ишларда кўпинча тизимли-мазмуний, шахсий-фаолиятли ва интеграциялашган ёндашувларга таяниш кузатилади.

Ўқитувчини ўқитишда компьютер телекоммуникацияларидан фойдаланишга тайёрлаш тизимини моделлаштиришда биз таянадиган изчиллик ва яхлитлик тамойилига асосланиб, касбий фаолиятга тайёрликни шакллантириш жараёнининг барча қисмлари функционал боғлиқликда бўлиши керак, бунда "ҳар бир тизимнинг элементи бошқа элемент ҳолатининг натижаси бўлиб, алоҳида элементнинг мустақил мавжудлиги мумкин эмас ва бир қисмнинг ўзгариши бошқа қисмларнинг ўзгаришига олиб келади".

Педагогик тизимнинг тузилишидан келиб чиқиб, технология ўқитувчисини ўқитишда компьютер телекоммуникация технологияларидан фойдаланишга тайёрлаш моделининг бир қисми сифатида бир хил элементларни танлаш ҳисобланади. Шунинг учун бизни қизиқтирган тайёрликни шакллантириш жараёнининг тизимли ишлашини таъминлаш учун унинг мазмуни ва жараёнли яхлитлигини бўлажак технология ўқитувчисини компьютер телекоммуникация технологияларидан фойдаланишга тайёрлаш каби қабул қилинган мақсадга тўлиқ мос равишда яратиш керак.

Дифференциаллашган профессиограмма дастурида бўлажак ўқитувчини компьютер телекоммуникация технологияларидан фойдаланишга касбий тайёрлаш мақсадини аниқлаштириш бизни технология ўқитувчиларини тайёрлаш жараёни мазмунидаги элементларни аниқлашни, иккинчидан, унинг махсус, технологик ва методик тайёргарлигини шакллантиришни тақозо қилади. Таҳлил жараёнида технология ўқитувчиси таълим мазмунида топилган мақсад, мазмун ва жараён элементлари ушбу таълим муаммоларини ҳал этиш учун етарли эмаслиги аниқланди, бизнинг мақсадимиз ушбу ўқув муаммоларини ҳал этиш учун етишмаётган элементларни тўлдириш эди.

Биз танлаган тайёргарлик турини шакллантириш шароитларини аниқлаш учун биз, биринчи навбатда, ушбу тайёргарлик таркибининг ҳар бир элементини касбий тайёргарлик мақсадининг компоненти сифатида шакллантириш ўртасидаги боғлиқликни аниқладик.

ТАДҚИҚОТ НАТИЖАСИ

Мақсаднинг ҳар бир компонентини (ҳам йўналтириш, ҳам ўрганиш) ҳисобга олган ҳолда телекоммуникация технологияларидан фойдаланиш бўйича ўқитувчиларни тайёрлаш мазмунини танлаганимиз сабабли, биз бундай йўналиш элементини шакллантириш ўртасида боғлиқлик мавжудлигини аниқлашни зарур деб ҳисобладик. Биз технология ўқитувчисининг ахборот тайёргарлигига сезиларли таъсир кўрсатадиган муайян профессионал муҳим жисмоний фазилатларни ривожлантириш имконияти муаммосини ҳал қилиш орқали ушбу муносабатларнинг мавжудлигини аниқлашга ҳаракат қилдик.

Замонавий педагогикада ўрнатилган илмий фактлар орасида инсон фаолиятининг самарадорлиги боғлиқ бўлган барча хилма-хил шахсий хусусиятларни уч гуруҳга бўлиш мумкин:

1) шахсга хос бўлган индивидуал хусусиятлар унга касбнинг муҳим талабларига жавоб беришга имкон беради;

2) етишмаётган сифатлар жараёнда ривожланиши фаолияти ёки бошқалар томонидан қопланиши мумкин;

3) мавжуд бўлмаган ва бир вақтнинг ўзида етарли даражада ривожланиб бўлмайдиган ёки тўлдирилмайдиган фазилатлар. Бу ҳолда зарур фазилатларнинг йўқлиги инсонни ушбу касбий фаолиятга яроқсиз ҳолга келтиради.

Ўқитувчининг касбий маълумотларини тайёрлашда тузатиш усулларини қўллаш муаммоси бўйича махсус тадқиқотлар олиб борилмаганлиги сабабли, технология ўқитувчисининг ахборот тайёргарлигига сезиларли таъсир кўрсатадиган маълум касбий муҳим жисмоний фазилатлар аниқланмаган деб ўйлаймиз. .

Бўлажак технология ўқитувчисининг касбий фаолиятида компьютер телекоммуникация технологияларидан фойдаланишга тайёрлигини шакллантиришнинг ушбу параметрига баҳо бериб, шуни таъкидлаш мумкинки, жисмоний ривожланишда ҳеч қандай камчиликлар ва касбий педагогик фаолиятга қарши кўрсатмалар йўқлиги, шунингдек, соғломлик ва чидамлилиқ компьютердан фойдаланган ҳолда самарали педагогик фаолият учун шартлардан биридир.

Бўлажак ўқитувчининг педагогик фаолиятда компьютер телекоммуникация технологияларидан фойдаланишга тайёргарлиги элементи сифатида йўналтиришни шакллантириш ва технология ўқитувчисини касбий тайёрлаш жараёнининг имкониятлари

Ўртасидаги боғлиқликни аниқлаш учун биз ушбу шартларни кўриб чиқадиган тадқиқотларга мурожаат қилдик. Биз томонидан тузилган профессиограммада унинг шахсияти йўналишининг махсус кўрсаткичи сифатида мактаб ўқувчиларини компьютер телекоммуникация технологияларидан фойдаланган ҳолда ўқитишга доимий қизиқиш мавжуд. Бундай қизиқишнинг мавжудлиги ва унинг намоён бўлиш даражасига кўра, мос равишда бўлажак ўқитувчи шахсиятининг йўналиши хусусиятларига баҳо берилади. Тармоқ технологияларидан фойдаланишга қизиқишнинг намоён бўлиш даражаси бу ҳолда касбий йўналтирилганлик ҳолатининг мезони ҳисобланади.

Шунингдек, тадқиқотчилар педагогик йўналишни шакллантиришнинг иккита методини ажратиб кўрсатишини аниқладик:

- ўқитувчилик касбига бўлган қизиқиш муайян мутахассисликка бўлган қизиқишга айланади;

- муайян фанга бўлган қизиқиш ўқитувчилик касбига бўлган иштиёқга айланади.

Бўлажак технология ўқитувчисининг биз ўрганаётган касбий фаолияти соҳасига қизиқишини қандай шакллантириш муаммосини ҳал қилишнинг бир қисми сифатида шуни таъкидлаш керакки, бизнинг ҳолатларимизда ўқитувчининг эътиборини шакллантириш жараёни ахборотдан, хусусан, компьютер телекоммуникация технологияларидан ўқув жараёнида фойдаланиш унинг асосий таълим босқичларида амалга оширилади.

МУҲОКАМА

Бундай вазиятда бизни қизиқтирадиган касбий йўналишни шакллантириш жараёни босқичма-босқич амалга оширилади: биринчидан, технология ўқитувчиси касбига бўлган қизиқиш ахборот ва тармоқ асосларига бўлган қизиқишга айланиши керак, сўнгра ушбу фанга бўлган қизиқишдан мактаб ўқувчиларини ўқув жараёнини қўллаб-қувватлашнинг замонавий аудиовизуал дидактик воситаларидан бири сифатида компьютер ва компьютер тармоғидан фойдаланган ҳолда ўқитишга бўлган қизиқиш ва хоҳишга айланади.

Ўқитувчи шахсининг компьютер телекоммуникация технологияларига йўналтирилганлигини шакллантиришни таъминлайдиган ўқитиш мазмунини аниқлаш учун биз "профессионал йўналтирилган ташқи таъсир", "кенглиги ва чуқурлиги" ни аниқлашимиз керак эди, яъни, биринчи навбатда, бундай таъсирни аниқлаш. касбий тайёргарликнинг дастлабки босқичида ўрганиш ўқув фани сифатида информатика фанига қизиқишни шакллантиришга ёрдам беради, иккинчидан, кейинги ўрганиш жараёнида ушбу рўйхатни шундай фанлар билан тўлдиришга ёрдам берадиган мазмун технологияларидаги ўқув фанлари эгаллаб шундан бўлажак ўқитувчининг касбий йўналишини янада ривожлантириш бўлади, бу эса ўқитишнинг компьютер телекоммуникация технологияларига қизиқишини шакллантиришдир.

Бўлажак технология ўқитувчисининг ушбу йўналишини шакллантириш босқичма-босқич амалга оширилишини ҳисобга олиб, биз биринчи навбатда ўқув фанларини танлашга киришдик, бунинг натижасида информатика фанига қизиқишни шакллантириш мумкин. Бундай ўқув фанларини танлаш мезони сифатида биз уларнинг ушбу илмий билим соҳаси билан мавзу алоқасидан фойдаландик.

Натижада, биз тайёрликнинг ушбу компонентини у ёки бу даражада шакллантириш маъруза, семинар ва лаборатория-амалий машғулотларда умумий, ривожлантирувчи ва педагогик психология, педагогика ва педагогик технология бўйича психологик

маълумотлар билан амалга оширилиши мумкин деган хулосага келдик. “Информатика ва КТ” ўқув курси, “Техник ва аудиовизуал ўқув қўлланмалари” курсида, алоҳида мутахассислик курслари, педагогик амалиёт.

Технологик таълим бўйича Олий таълим педагог кадрларини касбий тайёрлаш Давлат таълим стандартини таҳлил қилиш натижасида психология, педагогика, педагогик технологиялар, шунингдек, математика, информатика, “Техник ва аудиовизуал ўқув куроллари” курси ва ахборот технологиялари математика ва табиий фанлар бўйича кадрлар тайёрлашнинг умумкасбий фанлари сифатида психологик-педагогик (умумий) фанлар блокига киритилган. Бинобарин, ушбу фанларни ўрганиш технология ўқитувчисининг касбий фаолиятига умумкасбий тайёргарлигини шакллантиришга ёрдам беради, яъни унинг умуммаданий, умумкасбий ва махсус тайёргарлигини таъминлайди. Бу ҳолат келажакда маълум даражада психология, педагогика, педагогик технологиялар ва алоҳида фан методлари каби фанларнинг биз ўрганаётган тайёргарликни шакллантиришдаги ролини кўриб чиқиш имконини беради.

Давлат таълим стандартларини таҳлил қилиш асосида юқоридаги мезон бўйича бир қанча меъёрий фанларни аниқладик, уларнинг предмети информатика асослари ва замонавий техник ўқув қўлланмаларини ўрганиш билан боғлиқ. Педагогика факултетидаги бундай фанлар қаторига “Информатика”, “Ахборот технологиялари” ва “Техник ва аудиовизуал ўқитиш воситалари” курслари киради. Биз келажакдаги технология ўқитувчисининг компьютер телекоммуникация технологияларидан фойдаланган ҳолда ўрганишга тайёрлигини шакллантиришда ушбу курсларнинг имкониятларини ўрганиш вазифасини кўйдик.

Шундай қилиб, компьютер телекоммуникация технологияларидан фойдаланишга тайёрликнинг бундай элементини йўналтириш сифатида шакллантириш ва касбий-педагогик фаолиятнинг ушбу жиҳати бўйича ўқитиш мазмуни ўртасидаги ўрнатилган боғлиқлик натижасида биз шундай хулосага келдик: ушбу элементнинг тайёрлиги илмий билимлар соҳаси сифатида ахборот технологияларига дастлабки қизиқишни шакллантириш, шунингдек, уни чуқурлаштириш учун "Информатика" ва "Ахборот технологиялари" курсларида махсус топшириқларни ишлаб чиқишни талаб қилади.

Технологик таълим ихтисослигининг психологик-педагогик фанлар блоки бўйича Давлат таълим стандарти ва ўқитиш мазмуни таҳлили шуни ко‘рсатадики, бўлажак технология ўқитувчисининг психологик-педагогик ва фан бўйича билим ва кўникмалари мактабда "Технология" таълим йўналишини ўрганишда замонавий техник воситалардан фойдаланишни кўриб чиқишни назарда тутди. Талабаларни тайёрлашнинг амалиёти таҳлили шуни кўрсатдики, ушбу масалаларга мурожаат қилиш эпизодик бўлиб, ўқитувчиларнинг ўзларининг телекоммуникация технологияларидан фойдаланиш усулларига тайёр эмаслиги, тегишли технологияни ишлаб чиқмасдан, уларни кўриб чиқиш юзаки бўлганлиги сабабдир.

Юқорида айтилганлар ушбу масалаларни ўрганишни шундай шакллантириш билан бўлажак технология ўқитувчисининг замонавий телекоммуникация технологияларини қўллаш соҳасида методик тайёргарлигини фақат умумкасбий фанларни ўрганиш доирасида таъминлаб бўлмайди, деган хулосага келишимизга асос бўлади. Шунингдек, таълимда замонавий техник воситалардан фойдаланишнинг умумкасбий масалаларини ўрганишни бундай ташкил этиш билан талабаларнинг касбий йўналиши шаклланмайди,

бунинг асоси мактаб ўқувчиларини телекоммуникациялардан фойдаланишга ўргатишдан манфаатдор бўлиши керак.

Демак, “технологик таълим” ихтисослиги бўйича Давлат таълим стандарти ва ўқув дастурини таҳлил қилиш натижасида биз умумқасбий фанлар блокининг қасбий тайёргарликни шакллантиришда чекланган имкониятларини аниқладик.

ХУЛОСА

Юқорида таъкидлаб ўтилганидек, бўлажак ўқитувчининг телекоммуникация технологияларидан фойдаланиш соҳасида махсус тайёргарлигини шакллантириш муаммосини ҳал қиладиган норматив фанлар қаторида биз “Техник ва аудиовизуал ўқитиш воситалари” курсни ажратиб кўрсатамиз. Аммо мазмуни ва жараёний чекловлари туфайли махсус таълим муаммоларини тўлиқ ҳал қила олмайди. Шу боис, унинг мақсадли компонентини кенгайтириш билан бирга, унинг мазмунига тегишли ўзгартиришлар киритиш зарурлигини кўраамиз. Бундан ташқари, ушбу меъёрий курсни ўрганиш ушбу меъёрий курс билан фанлараро чамбарчас боғлиқ бўлган мутахассислик фанлари (махсус курслар) билан тўлдирилиши керак. Бир нечта фанларни бундай кенг қамровли ўрганиш ҳам ахборот технологияларига, ҳам махсус таълимга қизиқишни чуқурлаштиришга ёрдам беради.

REFERENCES

1. Абдуллина О.А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования. - М., Просвещение, 1990.- 208 с.
2. Абрамян Г.В. Дидактические условия использования средств ЭВТ в совершенствовании профессиональной деятельности педагога: Дисс. канд. пед. наук - С-Пб., 1994.
3. Аванесов В.С. Форма тестовых заданий. Учебное пособие для учителей школ, лицеев, преподавателей вузов и колледжей. 2 изд., переработанное и расширенное. М.: «Центр тестирования», 2005г., 156 с.
4. Атутов П. Р. "Технология" как предметная область трудовой подготовки школьников // Технологическая подготовка учащейся молодежи: опыт, проблемы, перспективы: Тез. докл. и сообщ. на Междунар. научн.-практ. конф. - Брянск, 1994. - С. 4-5.
5. Ашхотов О., Здравомыслов М., Ашхотова И. Компьютерные технологии в образовании // Высшее образование в России. - М.: 1996. -№ 3. - С. 115-118.
6. Бабанский Ю.К. Интенсификация процесса обучения. - М.: Знание, 1987.-78 с.
7. Баранов С.П. Сущность процесса обучения. - М., 1981. - 143 с.
8. Батурина О.А. Подготовка студентов педагогического вуза к общению с учащимися. - Дисс. канд. пед. наук. - Санкт-Петербург, 1994.
9. Белозерцев Е.П. Подготовка учителя в условиях перестройки. - 1989.205с.
10. Белошапка В.К., Лесневский А.С. О классификации учебных программных средств // В сб. Изучение ОИИВТ в средней школе. - М., 1987.

COMPARATIVE ANALYSIS OF LINGUACULTURAL FEATURES OF ENGLISH AND KOREAN LANGUAGES

Usmonova Dono Sotvoldievna

Senior teacher of English language department Fergana state university

Rustamova Nargiza Akhadjonovna

2nd course master's degree student in English linguistics major Fergana state university

<https://doi.org/>

Abstract. *Language is the tool with which we become aware of ourselves as one cultural being and of others equally as other cultural beings. Being aware of the logic underlying language will help people understand better their own reasoning and cultural context from which it comes, as well as the other's viewpoint. This also helps participants in conversation go beyond comprehending the surface meaning of the words to discovering the logic of their interlocutor's utterances ultimately for better and effective communications. In this article, we are going to analyze English and Korean languages in term of the interrelation between a culture and language.*

Key words: *linguistics, Korean, English, Socio-cultural, Causality-agency, yes-no questions, ellipsis.*

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ АНГЛИЙСКОГО И КОРЕЙСКОГО ЯЗЫКОВ

Аннотация. *Язык — это инструмент, с помощью которого мы осознаем себя как одно культурное существо и других в равной степени как другие культурные существа. Знание логики, лежащей в основе языка, поможет людям лучше понять собственные рассуждения и культурный контекст, из которого они исходят, а также точку зрения другого человека. Это также помогает участникам разговора перейти от понимания поверхностного значения слов к раскрытию логики высказываний собеседника, что в конечном итоге способствует лучшему и эффективному общению. В этой статье мы собираемся проанализировать английский и корейский языки с точки зрения взаимосвязи между культурой и языком.*

Ключевые слова: *языкознание, корейский, английский, социокультурный, причинно-следственная связь, да-нет вопросы, многоточие.*

INTRODUCTION

The fact there is a significant difference in Western and Eastern cultures is not new in the literature. Edward T. Hall stated the difference, adopting the term “low vs. high” contexts, the key idea being how a person is perceived in a certain culture. In the Western low-context culture, a person is perceived as a selfbounded, impermeable free agent, while, on the other hand, in the Eastern high-context culture a person is connected in terms of his or her relations to the whole, such as family and society.

Koreans and English people do differ profoundly, at least, substantially on the average in their systems of thought - their worldviews and cognitive processes - then in their attitudes and beliefs and in their values and preferences. The Korean society has the interdependent collectivistic “we” perspective, while the British culture reveals the independent individualistic “I” perspective. Perspectives or ways of thinking as the cultural heritages of societies are reflected in collectively held values of the members of a particular society and are reinforced and

transmitted from generation to generation through basic institutions such as the family, the school, and the state. In the next chapter I will discuss how these different perspectives are reflected on languages.

METHOD AND METHODOLOGY

These differences even can be illustrated in a language. We are going to analyze cultural and linguistic distinguishing features of English and Korean languages.

Yes-No questions. For Yes-No questions, if someone asks a positive question, Koreans answer as native English speakers do. However, if the question is negative, the confusion comes in. Koreans answer “Yes, it wasn’t there” instead of “No, it wasn’t there,” or “No, it was there” instead of “Yes, it was there.” This contradiction between the first yes-no response and the following statement’s assertion bewilders native English speakers. What happens? Koreans’ yes and no has different functions compared to that of English native speakers. The native English speaker’s yes and no is to confirm his/her statement, that is, what he or she will say next, whereas the Korean’s yes and no reveals quite a different reference. Its first communication goal is to respond to what the other participant said, that is, to signal that “I” followed well what “you” said up to now. Koreans’ yes and no is the other participant “you”-centered, whereas English yes and no is the speaker “I”-centered.

Agency Construction. According to Choe (2011), when Korean speakers create a sentence to express an event, they tend to ask who or what the event is about, while on the other hand, English speakers ask what motion or changes occur in the event and what is involved in it. The initial planning of an English sentence is devoted to the identification of arguments based on transitivity, unlike in Korean where the initial step is the identification of a topic, that is, “*What is going on.*” Two sentences below convey the same argument that the speaker bought a toaster which did not work and the speaker wants the money back.

(a) *I bought this toaster yesterday, but it doesn’t work. I want a refund.*

(b) *You sold me this yesterday, but it doesn’t work. I want my money back.*

In terms of agency, the sentences (a) and (b) convey different meaning in that (b) is stated with implication that the shopkeeper made some mistakes. My Korean acquaintance confirmed that he/she would never say (b) under any circumstances especially in the beginning of conversation even if it is very clear that the shopkeeper tried to cheat. For Koreans, a “face”-threatening situation has to be avoided at whatever costs. They do not give much importance to the correctness or exactness of the description of the events in terms of causality-agency. Their process of attention, perception and reasoning is focused on establishing harmonious, at least, neutral relationship between the participants. Confrontation and debate are undesirable. Instead of pinpointing who does what, Koreans feel satisfied that his/her intention is well carried out by indirect statements. However, this kind of indirect speech often leaves Westerners – especially Americans - quite frustrated. English is “agentive” in the sense that the language conveys “The self [subject of sentence] has operated on the world. Korean language is in general “non-agentive.”

RESEARCH RESULTS

Ellipsis, to Leave It in the Air. According to Confucian teaching, the stability of society is based on unequal relationships between people (e.g. master-follower, father-son, elder brother-younger brother, husband–wife, and senior-junior). These relationships are based on mutual and complementary obligations. According to Hofstede (2001), the Korean society exerts strong

power distance. In this context, it is quite natural that Koreans do not necessarily feel their competence as decision makers is on the line when they have to make a choice.

The most common way of refusing for Koreans is by not completing utterances. “Omission of main clauses is a productive mechanism for performing indirect speech acts in Korean since main clauses usually carry the speaker’s assertion”. (Byon, 2005. Recitation from Lee (2011)).

However, this discrepancy often leads to misunderstanding. As Nisbett (2003) explains, *Westerners-and especially Americans- are apt to find Asians hard to read because Asians are likely to assume that their point has been made indirectly and with finesse. Meanwhile, the Westerner is in fact very much in the dark. Asians, in turn, are apt to find Westerners – perhaps especially Americans - direct to the point of condescension or even rudeness (Nisbett, 61).*

What is going wrong here? The reality tells a rather different story. For Koreans [Asians], to leave the conversation unfinished in the air is one way to show politeness and respect for the other participant. It is a token of deference (see Hwang, 2000). Koreans consider it to be rude to have the participant take the final decision without room to add his own decision or thought: remember that in Asian societies, debate is not recommended because it shows disharmony is on the line. Confrontation and dissent in opinion should be avoided.

Let’s see a toothpaste commercial on Korean T.V.

Interviewer: What do you think after applying this product?

Interviewee 1: It seems that I feel clean.

Interviewer: Teeth became clean!

Interviewee 2: It is as if the smell disappeared.

Interviewer: The smell is gone!

The underlying strategy is clear: The interviewees transferred their authority decision makers or saying the ultimatum to the interviewer. For Westerners, it could be construed as hesitation or a kind of manipulation to avoid the answer. In Koreans’ point of view, it reveals speakers’ consideration and concern for the listeners, the other participant in conversation. Furthermore, for the Korean viewers, the strategy to leave it the air enhances the truthfulness of the interviewees’ statements.

CONCLUSION

People hold the beliefs they hold because of the way they think, and they think the way they do because of the nature of the societies they live in. The human mind is socially constructed notably by language, and people make linguistic choices to make meaning in the social context of use. Understanding what the other participant the in conversation said required sensitivity to both linguistic forms and their underlying sociocultural roots. Linguistic choices become more complicated when participants are anchored by different socio-cultural and linguistic backgrounds. English has the international precedence of Lingua Franca or World English, which means that its speakers are not limited to just one country and cultural differences are almost always involved. The importance of understanding diverse sociolinguistic and socio-cultural backgrounds increases even more than ever.

REFERENCES

1. Back, K-S, & Kim, Y-J. (2000). Language and culture. (언어와사회) In J-R Hwang. (Ed.), Understandings and perspective in modern English teaching. Seoul. Seoul National University Press.
2. Аббасова, Н. К. (2020). ИНТЕРАКТИВНЫЙ ПОДХОД В ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА УЧАЩИХСЯ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛ. In *АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ* (pp. 49-53).
3. Aliyeva, N. (2021). ИЗОМОРФИЗМ АНГЛИЙСКИХ КОЛЛОКАЦИЙ И ФРАЗЕМ РУССКОГО И УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКОВ С УЧЕТОМ ПЕРЕХОДНОСТИ ЗНАЧЕНИЯ. *Журнал иностранных языков и лингвистики*, 2(2).
4. Abbasova, N. K. (2018). Using Effective Techniques Developing Learners' Critical Thinking in Teaching English Proverbs and Sayings. *Eastern European Scientific Journal*, (6).
5. Maxmudova, N. (2022). PRAGMATIC SIGNS OF ORNITHONYMS IN PROVERBS IN UZBEK AND ENGLISH LANGUAGES. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 10(2), 88-91.
6. Usmonova, D. (2022). PRINCIPLES OF DIVISION OF WORD CATAGORIES IN UZBEK LANGUAGE. *YOUTH, SCIENCE, EDUCATION: TOPICAL ISSUES, ACHIEVEMENTS AND INNOVATIONS*, 1(2), 60-65.
7. Satvoldievna, U. D., & Ugli, M. K. M. (2020). Comparative analysis of stylistic devices of the English language poetry. *Проблемы современной науки и образования*, (2 (147)), 34-36.
8. Usmonova, D., & Samijonov, M. (2022). INTERACTIVE APPOINTMENTS OF THE IDIOMS IN ENGLISH AND THEIR ALTERNATIVES IN UZBEK. *Central Asian Academic Journal of Scientific Research*, 2(5), 536-543.
9. Abbasova, N. K. (2019). The importance of techniques in developing critical abilities of the learners in teaching English proverbs and sayings. *Мировая наука*, (9), 3-6.
10. Kabilovna, A. N. (2020). Methodology of teaching proverbs and sayings of English in general education schools. *Проблемы современной науки и образования*, (2 (147)), 67-69.
11. Satvoldievna, U. D., & Qizi, A. M. N. (2020). Comparative typological analysis of semantic-structural features of conditional inclination in different systematic languages. *Проблемы современной науки и образования*, (4-2 (149)), 21-23.
12. Usmonova, D. (2022). PRINCIPLES OF DIVISION OF WORD CATAGORIES IN UZBEK LANGUAGE. *YOUTH, SCIENCE, EDUCATION: TOPICAL ISSUES, ACHIEVEMENTS AND INNOVATIONS*, 1(2), 60-65.
13. Usmonova, D. S., & Yusupova, M. I. Q. (2021). Comparative analysis of the somatic phraseological units of the english and russian languages with the component "heart". *Current research journal of philological sciences* (2767-3758), 2(11), 94-99.
14. Усмонова Д. С. Роль и особенность соматических фразеологизмов различных языков //Мировая наука. – 2019. – №. 9. – С. 250-252.

15. Satvoldievna, U. D., & Qizi, A. M. N. (2020). Comparative typological analysis of semantic-structural features of conditional inclination in different systematic languages. *Проблемы современной науки и образования*, (4-2 (149)), 21-23.
16. Satvoldievna, U. D., & Qizi, R. K. B. (2020). Linguistic analysis of puns in the English language. *Проблемы современной науки и образования*, (2 (147)), 38-40.
17. Sotvoldiyevna U. D. et al. Political Euphemisms in English and Uzbek Languages (A Comparative Analysis) //Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching. – 2022. – Т. 9. – С. 92-96.
18. Satvoldievna, U. D. (2021). Axiological Characteristics Of English, Uzbek And Russian Phraseological Units. *The American Journal of Social Science and Education Innovations*, 3(06), 40-45.
19. Satvoldievna, U. D. (2020). A typological analysis of body parts names in English as part of somatic phraseology. *Проблемы современной науки и образования*, (2 (147)), 32-34.

LINGUISTIC AND CULTURAL CLASSIFICATION OF EUPHEMISMS IN UZBEK AND ENGLISH LANGUAGES

Usmonova Dono Sotvoldievna

Teacher of English language department Fergana state university

Gulamova Dilnoza Abdillaahat qizi

2nd course masters' degree student Fergana state university

<http://doi.org/10.5281/zenodo.7243788>

Abstract. *The article gives a theoretical review of euphemism in language in general. It presents definition, etymology and purpose of euphemisms in a language system. It also sheds light on the linguistic and cultural relation of euphemism to other linguistic phenomena such as taboo, double speak and dysphemism. Scientific analysis about formation and classification of euphemisms are also highlighted.*

Key words: *euphemism, typology, linguistic analysis, cultural aspect, etymology, taboo, dysphemism.*

ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКАЯ КЛАССИФИКАЦИЯ ЭВФЕМИЗМОВ НА УЗБЕКСКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ

Аннотация. *В статье дается теоретический обзор эвфемизмов в языке в целом. Представлено определение, этимология и назначение эвфемизмов в языковой системе. Это также проливает свет на лингвистическую и культурную связь эвфемизма с другими лингвистическими явлениями, такими как табу, двуличие и дисфемизм. Также освещается научный анализ образования и классификации эвфемизмов.*

Ключевые слова: *эвфемизм, типология, лингвистический анализ, культурологический аспект, этимология, табу, дисфемизм.*

INTRODUCTION

We use language to express ourselves and to understand others. As a means of communication, language is a reflection of the individual, the society and the culture. Language is a very complicated means of expressing our mind which is, in turn, another sophisticated device in which different aspects, elements and factors are interwoven. In any case, we should use language clearly and politely. Definitely, politeness is reflected in what they say. As such, they attempt in all ways to avoid unpleasant words and phrases when referring to affairs, activities, concepts and processes that they need to talk about or refer to whether they like that or not. However, since this part of language cannot be dropped out or put aside, they tend at least to lessen the embarrassment, superstition, shame, etc. that may result from it; and here comes the function and position of euphemism in their language.

The new Webster English Dictionary (vol.1:30) defines this term as the following: "Euphemism is a figure of speech in which a delicate word or expression is substituted for one which is offensive to good manners or to delicate ears". The verb "euphemize" means to express by euphemism. Leech (1974:53) defines euphemism as "practice of referring to something offensive or indelicate in terms that make it sound more pleasant or [more] acceptable than it really is". It is mainly used to avoid offence which may occur in broaching of a taboo topic, e.g. religion, death, politics or social issues. To make communication progresses smoothly and without conflict, accommodations are continually, and often subconsciously, made (Ham, 2001:9). One can say that a euphemism is an expression intended by the speaker to be less

offensive, disturbing or troubling to the listener than the word or phrase it replaces, or in the case of doublespeak (which will be discussed later) to make it less troublesome for the speaker. Hasselgard (1999:28) considers euphemisms as ways of referring to something unpleasant so as to make it appear less unpleasant (e.g. pass away=die; relieve oneself=urinate; put to sleep=kill ...etc.). Euphemism is also considered as a pragmatic and sociolinguistic phenomenon.

METHOD AND METHODOLOGY

It is widely used in everyday conversations and highly related to certain social aspects especially what is called 'taboo'. Lyons (1981:151) confirms this as he refers to euphemism as "*the avoidance of taboo words*".

On the linguistic level, Fromkin & Rodman (1993:305) says that "Euphemistic terms have linguistic denotative meanings and connotative meanings, reflecting attitudes, emotions, value judgments and so on. "Euphemisms are also considered as one of the motives for word borrowing.

There are certain purposes for euphemistic terms. Alkire (2002:1) summarizes these as "to soften the reality of what we are communicating to a given listener or reader". All cultures typically use euphemisms to talk about things they find terrifying. Similarly, euphemisms are used "to express taboos on some instinctual level, that the euphemism keeps us at safe distance from the taboo itself" (ibid). Another use of a euphemistic term is "to elevate the status of something (e.g., using educator for teacher, attorney for lawyer); but in general, [it is used to] express what is socially difficult ..." (ibid). Euphemisms are often used to hide unpleasant or disturbing ideas, even when the literal meaning for them is not necessarily offensive, e.g., in politics. In this regard we can connect the very use of euphemisms with what is called 'face theory'.

Euphemism is mainly connected with the term 'taboo'. As Pyles and Algeo (1968:201) mention that a word that has much strong associations and that is barred from polite use, is said to be taboo. Many languages have words which are considered dangerous, holy, magic or shocking, and which are only used in certain situations or by certain people. English has three main groups of taboo words and expressions. As mentioned by Swan (2005:564-65), these include:

a. A number of words connected with the Christian religion. For example, the names 'Christ' and 'God' are considered holy by some people. These people prefer to use such words only in formal and respectful contexts, and they may be upset or shocked by the 'careless' use of them.

b. Certain words relating to sexual activity and the associated parts of the body: for example, 'fuck', 'balls' are regarded as shocking by many people. Thirty or forty years ago some of these words could not be printed or broadcasted, and they are still comparatively unusual in public speech and writing. They are usually replaced by 'making love' or 'having sexual intercourse' and 'testicles'.

c. Some words referring to the elimination of bodily wastes (what one does in the lavatory) and the associated parts of the body, are also regarded 'dirty' or 'shocking' (e.g. piss, shit). They are often replaced by more 'polite' words and with same meaning (e.g. urinate, defecate) or by substitutes (e.g. go to the lavatory, wash one's hands).

Depending on the kind of offence suggested by a word, there are three general types of taboo. Profanity, which is concerned with offence against religion, is the first type. The second is

obscenity, which is an offence against morals, it involves the sex-related terms. Finally, vulgarity is an offence against good taste. Taboo words related to excretion and birth are distinguished by being both vulgar and obscene, since they also refer to sex (Pyles and Algeo, 1982:248). Death is another taboo area where there are many approximate synonyms, such as the many words and phrases for 'die': e.g. expire, give up the ghost, pass away, perish, shuffle off this mortal coil, etc. (Stubbs, 2002:370).

There are three antonyms of euphemism:

- dysphemism,
- cacophemism and
- power word.

RESEARCH RESULTS

The first can be either offensive or merely humorously degrading. The second one is generally used more often in the sense of something deliberately offensive. The last is used mainly in arguments to make a point more correct. Euphemism and dysphemism are two terms which show ways of talking about the evaluative content of language: that part which does not describe a thing in the world, but rather expresses the speaker's attitude towards it.

Euphemism is "making something sound better", while dysphemism is "making something sound worse" (Allen and Burrige, 2002:1). Sampson (2001:1) states that if euphemism means talking about something unpleasant in a way that makes it sound less unpleasant, then the opposite would be talking about it in a way that makes it sound more unpleasant than it is". "Kicking the bucket" is an example of dysphemism referring to 'death' but Sampson points out that he is not sure whether the term 'dysphemism' would refer not to phrases like 'kick the bucket'; but to cases of bad-mouthing things or people which are not necessarily inherently unpleasant.

Doublespeak is language that pretends to communicate but really does not; it is language that makes the bad seem good, the negative appear positive, the unpleasant appear attractive or at least tolerable. Doublespeak is language that avoids responsibility, language that is at variance with its real or purported meaning. It is language that conceals or prevents thought. Rather than extending thought, doublespeak limits it... "(Lutz, 1997:187-188). According to them, doublespeak is classified into four categories:

1. The first is the euphemism which is an inoffensive or positive word or phrase used to avoid a harsh, unpleasant or distasteful reality.

2. The second is jargon which is the specialized language of a trade, profession, or similar group, such as that used by doctors, lawyers, engineers, educators or car mechanics.

3. The third is gobbledygook or bureaucratese: Basically, such doublespeak is simply a matter of piling on words, of overwhelming the audience with words; the bigger the words and the longer the sentences, the better.

4. The fourth kind is inflated language that is designed to make the ordinary seem extraordinary, to make everyday things seem impressive, to give an air of importance to people, situations or things that would not normally be considered important and to make the simple seem complex.

CONCLUSION

To conclude, euphemism is a widespread linguistic phenomenon in any languages. Avoidance of taboo results from the same universally-known reasons that make such expressions unacceptable for all humans i.e. embarrassment, offence, profanity, fear, shame, superstition, etc. Euphemism in linguistics is dependent on in the subjects that are also related to the same universal non-linguistic domains i.e. religion, sex, politics, excretion and some other sensitive social relations and others.

REFERENCES

1. Ismoilova, S., & Ismoilova, H. (2022). GENDER CHARACTERISTICS OF POLITENESS CATEGORY AND RESPECT CONCEPT IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES. *Science and Innovation*, 1(6), 984-989.
2. Karimova, N., Ismoilova, S., & Rajabova, L. (2022). OILAVIY MUNOSABATLARDA FARZANDLAR VA OTA-ONALAR MULOQOTINING O 'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI.
3. Ismoilova, S. (2022). AYOL JAMIYATNING KO'RKI, SHA'NI VA YARATUVCHISIDIR.
4. Ismoilova, S. (2022). SO'ROQ GAPLARNI O'QITISH VA O'RGANISHNI METODIK TASHKILLASHTIRISH YUZASIDAN TAKLIFLAR VA MASALALAR. *Science and innovation*, 1(B5), 266-270.
5. Ismoilova, S. (2022). HOW IMPORTANT IT IS TO USE ONLINE RESOURCES WHEN TEACHING ENGLISH IN SCHOOL. *Science and innovation*, 1(B5), 390-393.
6. Худойназаров, Х., Ташпулатов, Ф., Ismoilova, S., & Turakulova, M. (2022). ОСОБЕННОСТИ ВОЗНИКНОВЕНИЯ НЕЙРОПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ЗАБОЛЕВАНИЙ У БОЛЬНЫХ ЭПИЛЕПСИЕЙ (ОБЗОР ЛИТЕРАТУРЫ). *Science and innovation*, 1(D4), 48-53.
7. Qizi, I. S. X. (2022). Importance of interference in language learning.
8. Dushatova, S. (2022). LINGUISTIC AND SOCIAL ORIGINATION OF TABOOS. *Science and innovation*, 1(B6), 318-321.
9. Satvoldievna, U. D., & Qizi, A. M. N. (2020). Comparative typological analysis of semantic-structural features of conditional inclination in different systematic languages. *Проблемы современной науки и образования*, (4-2 (149)), 21-23.
10. Usmonova, D. (2022). PRINCIPLES OF DIVISION OF WORD CATAGORIES IN UZBEK LANGUAGE. *YOUTH, SCIENCE, EDUCATION: TOPICAL ISSUES, ACHIEVEMENTS AND INNOVATIONS*, 1(2), 60-65.
11. Usmonova, D. S., & Yusupova, M. I. Q. (2021). Comparative analysis of the somatic phraseological units of the english and russian languages with the component "heart". *Current research journal of philological sciences* (2767-3758), 2(11), 94-99.
12. Усмонова Д. С. Роль и особенность соматических фразеологизмов различных языков //Мировая наука. – 2019. – №. 9. – С. 250-252.
13. Satvoldievna, U. D., & Qizi, A. M. N. (2020). Comparative typological analysis of semantic-structural features of conditional inclination in different systematic languages. *Проблемы современной науки и образования*, (4-2 (149)), 21-23.
14. Satvoldievna, U. D., & Qizi, R. K. B. (2020). Linguistic analysis of puns in the English language. *Проблемы современной науки и образования*, (2 (147)), 38-40.

15. Sotvoldiyevna U. D. et al. Political Euphemisms in English and Uzbek Languages (A Comparative Analysis) //Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching. – 2022. – T. 9. – C. 92-96.
16. Satvoldievna, U. D. (2021). Axiological Characteristics Of English, Uzbek And Russian Phraseological Units. *The American Journal of Social Science and Education Innovations*, 3(06), 40-45.
17. Satvoldievna, U. D. (2020). A typological analysis of body parts names in English as part of somatic phraseology. *Проблемы современной науки и образования*, (2 (147)), 32-34.

MAKTABGACHA YOSHDAGI TA'LIM-TARBIYA BERISHNING ZAMONAVIY USULLARI

Alijonova Gulsanamhon Umidjon qizi

Karimova Sarvinoz Ravshanjon qizi

Farg'ona davlat universiteti Filologiya va tillarni o'qitish fakulteti «Ingliz tili yo'nalishi» III-bosqich talabalari

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7247496>

Annotatsiya. Maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalashda, ularni kelajakda yetuk shaxs sifatida kamol topishida albatta tarbiyachilarni o'rni katta. Shunday ekan bolalarni o'qitishda yangi zamonaviy uslublardan foydalanish bolalarni yangi zamon ruhida tarbiyalanishida, ularni yetuk mutaxassis bo'lib yetishida asosiy omil bo'ladi, desak to'g'ri bo'ladi. Ushbu maqolada shu fikrlarni asosini ko'rib chiqish mumkin.

Kalit so'zlar: didaktik o'yinlar, aqliy qobiliyat, imkoniyatlar, shart – sharoit, Xoja Nasriddin.

СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. Воспитателям принадлежит большая роль в воспитании детей дошкольного возраста и их развитии во взрослом возрасте в будущем. Поэтому правильно говорить о том, что использование новых современных методов в обучении детей является главным фактором воспитания детей в духе нового времени и формирования из них зрелых профессионалов. В этой статье можно рассмотреть основу этих идей.

Ключевые слова: дидактические игры, умственные способности, возможности, условия, Ходжа Насриддин.

MODERN METHODS OF PRESCHOOL EDUCATION

Abstract. Educators have a great role in educating preschool children and in their development as adults in the future. Therefore, it is correct to say that the use of new modern methods in teaching children is the main factor in bringing up children in the spirit of the new age and making them mature professionals. In this article, you can consider the basis of these ideas.

Key words: didactic games, mental ability, opportunities, conditions, Khoja Nasriddin.

KIRISH

Maktabgacha ta'lim muassasalaridagi ta'lim –tarbiya jarayonida ilg'or pedagogik va axborot texnologiyalardan foydalanish, muassasalarni zamonaviy bilimlar bilan qurollangan tarbiyachilar bilan to'ldirish hamda ularda kasbiy malaka, faoliyatga nisbatan ijodiy yondashuv hissini qaror toptirish, uzluksiz ta'lim tizimida olib borilayotgan islohatlarning muhim yo'nalishlaridan biridir. Respublikamizda uzluksiz ta'lim tizimining barcha bosqichlariga, jumladan uning maktabgacha ta'lim bosqichiga e'tibor ortib borishi bilan bir qatorda maktabgacha yoshdagi bolalarni maktabgacha yoshdagi ta'lim muassasalariga jalb etish ulushi kamayib borishi bu borada maqsadli tadqiqotlar olib borish mamalakatimiz ilmiy texnikaviy dasturi, ustuvor tadqiqotlar yo'nalishlarining bir qismi sifatida qaralishi mumkin. Zero, ta'kidlab o'tganimizdek, uzluksiz ta'lim bosqichlarining samarali ishlashi ma'lum darajasida maktabgacha ta'lim sifatiga bog'liq bu davrda bolaning dunyoqarashi, tasavvurlari shakllanib bo'ladi. uncha

to'g'ri mazmun va yo'nalish berish pedagogika fani, ta'lim amaliyotining dolzarb muammosidir.

TADQIQOT METODI VA METODOLOGIYASI

O'zbekiston Respublikasida maktabgacha ta'lim to'g'risidagi Nizomga muvofiq bola maktabgacha ta'limni uyda, ota –onalarning mustaqil ta'lim berishi orqali, shuningdek maktabgacha ta'lim muassasalariga jalb qilinmagan bolalar uchun maktabgacha ta'lim muassasalarida, maktablarda yoki markazlarda oladi. Bu yerda ular haftda 2-3 marta shug'ullanishadi. Ota –onalarga maktabgacha ta'lim shaklini tanlash huquqi beriladi.

6-7 yoshli bolaning maktab ta'limiga tayyorligini aniqlashda maktabgacha yoshdagi bolalar ta'lim –tarbiyasi bilan shug'ullanuvchilar asosiy shart hisoblanish – bolaning maktabga tayyorligi maktabgacha va maktab davridagi hayot tarzi hamda faoliyati uchun ko'rik vazifasini o'tashini, oila yoki maktabgacha ta'lim muassasadagi ta'lim –tarbiya sharoitlarida maktab ta'limiga ozorsiz o'tkazishni ta'minlash zarurligini hisobga olishlari lozim.

Maktabgacha yoshdagi bolaning maktab ta'limiga o'tishi hamisha uning hayoti, axloqi, qiziqishi va munsoabatlarida anchayin jiddiy o'zgarishlarni yuzaga chiqardi. Shuning uchun bolani yoki uydayoq maktab ta'limiga tayyorlash, uni uncha qiyin bo'lmagan bilim, tushuncha, ko'nikma va malakalar bilan tanishtirish kerak bo'ladi.

Texnologiya yunoncha ikkita "texno", "logiya" so'zlaridan tashkil topgan bo'lib, mohirlik, ustalik to'g'risidagi ta'limot degan ma'noni anglatadi. Yangi pedagogik texnologiya esa shu paytgacha ta'lim-tarbiya berishda foydalanib kelgan an'anaviy uslublardan voz kechgan holda yangi, qildiradigan, ijodiy izlanishga chorlaydigan uslublar yig'indisidan mohirlik bilan foydalanishadi. Maktabgacha ta'lim tizimida predmetli yo'nalish mavjud edi. Predmetli ta'lim maktabgacha ta'lim muassasalarida o'zining mazmuniga ko'ra tobora murakkablashib, maktab ta'limiga yaqinlashib boradi. Natijada bolaning o'yin faoliyatiga asoslangan rivojlanish jarayoni uning ruhiy rivojlanishi bilan nomuvofiq murakkab ta'lib jarayoni bilan almashtirildi. Bu holat tarbiyalanuvchilarning dastur vazifalarinin o'zlashtirishlariga ham o'zining salbiy ta'sirini o'tkazdi.

Shu bois, bugungi kunda maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalarning faoliyatlari oila sharoitiga yaqinlashtirilib, 2-3 yo'nalish uyg'unlashtirilib turli xil o'yinlardan foydalanish orqali tashkil qilinmoqda. Bir yo'nalishdan ikkinchi yo'nalishga o'tishda qiziqarli "Aldarko'sa", "Bilmasvoy", "Afandi", "yalmog'iz", "dehqon bobo", "Qimmatxon" kabi va shu obrazlar yordamida bog'lanib, didaktik o'yinlaridan foydalaniladi.

TADQIQOT NATIJASI

Bugungi kunda maktabgacha ta'lim sohasida xalqaro aloqalarga keng o'rin berilib rivojlangan mamlakatlar, jumladan, Germaniya, Gollandiya tajribalari o'rganilib, xududiy va milliy xususiyatlarimiz hisobga olingan holda, ijodiy qo'llanilmoqda.

Mariya Motessori ilmiy izlanuvchan, tabiatshunos, vrach, psixolog Italiyada yashab ijod etgan, Gollandiyada vafot etgan. Uning maktabgacha tarbiya sohasida pedagogik faoliyatini butun dunyo xalqlari biladi. U bolalar bilan ishlash jarayonida bolalarga xos bo'lgan psixologik xususiyatlarni: ularning qobiliyatlari, qiziqqishlari, bilim darajalarini o'rgandi. Shularga asoslanib didaktik o'yinlar va didaktik materiallar yaratdi. Uning fikricha pedagogika bolaga yordam bermaydi balki, tarbiyachiga yordam beradi. Haqiqatdan ham shunday. O'rgatish uslubi bolalarning istagi, qiziqishi, mushohada qilishi bilan bog'lanmas ekan, bu uslubning samarasi to'g'risida o'ylamas ham bo'ladi. Biz o'rganib qolgan eski uslubga nazar tashlaydigan bo'lsak, bolalarning istak hohishini hisobga olmasdan hammasini yig'ib, majburlab gapimizni eshitishi,

xuddi shunday qilib hikoya qilib berish, namunadagiday rasm chizish talab qilinadi. Bunday holat bolani chegaralab uning erkin harakat qilish, mustaqil fikr yuritish, ijodkorlik sifatlarini bo'g'adi. Natijada faqat bola ko'r-ko'rona o'zgalarga taqlid qilishdan nariga o'tmaydi. Bolalik inson umrining bir bo'lagidir. Inson butun umr bo'yi oladigan bilimning eng ko'p qismini ayniqsa maktabgacha tarbiya yoshida egallaydi. Yoshligidan istak, hohishi bo'yicha harakat qilishi, o'ylashi mustaqil fikrlashi uchun oilada ham, bolalar bog'chasida ham kattalar tomonidan sharoit yaratilishi zarur. Bola "kim bilan", "qachon", "nima bilan" shug'ullanilishini o'zi hal qilsin. Masalan: hal qilishning barcha bosqichlarini o'zi yecha olsagina mantiqiy fikrlashi rivojlanib boraveradi. Savolga to'g'ri va tez javob berishi uchun kattalar shoshilmasligi kerak.

MUHOKAMA

Kech bo'lsa ham bola o'z xatosini o'zi to'g'rilasin, o'z fikrining to'g'riligini o'zi dadil turib isbotlay olsin. M.Montessori pedagogikasining ahamiyati xuddi shunday sifatlarini tarbiyalashga, aqliy qobiliyatlarni rivojlantirishga qaratilganligidadir. U yaratgan o'yinlar sezgi organlari: ko'rish, eshitish, teri-tuyush. Hid bilish, ta'm bilish orqali narsa va hodisalarni bilib olishga mo'ljallangan "kvadrat tuz", "bo'sh katakni to'ldir", "nuqtalar o'yini", "Loto", "Rangiga qarab o'rnini top", "O'z o'rnini top", "Qaysi biri ortiqcha" o'yinlari shular jumlasidandir.

Atoqli italiyalik pedagog, psixiatr vrach M.Montessori 1870-1952 yillarda yashab ijod etgan. U asos solgan bolalar uylariga maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar jalb qilinib, u yerda tarbiyaning o'ziga xos tizimi amalga oshirildi. U tuyg'u organlarini tarbiyalashni birinchi o'ringa qo'yadi, buning uchun tegishli didaktik material ishlab chiqadi. Mashqlar sistemasi bolalarda muayyan ko'nikma va malakalarni: predmetlarni shakliga, vazni va rangiga qarab farqlash, xilmaxil ovoz va hidlarni bilish ko'nikmalarini hosil qilishga qaratilgan. Montessoru foydalanadigan didaktik materiallar o'z-o'zini nazorat qilish prinsipiga muvofiq yaratilgan bo'lib, bolalarga, pedagogning ishtirokisiz, mustaqil shug'ullanish imkonini beradi. Lekin bunda sezgi organlarining rivojlanishi nutqning o'sishi bilan bog'lanmas edi.

Kattalar tomonidan majburlash, "uni o'yna", "buni o'yna", "xato qilding", "mana bunday bajar" qabilida ish tutish M. Montessori pedagogikasiga zid uslublardir. Uning ta'limi "O'zim bajarishim uchun menga yordam ber" qabilida ish yuritishga asoslangandir. Bola erkin "kim bilan", "nima bilan", "qachon" tushunchalarini o'zi hal qilsin. O'zi ko'rib, eshitib, harakat qilib, paypaslab mushohada, ya'ni mantiqiy fikrlay olsin.

Maktabgacha ta'lim sohasida pedagogik jarayonga hozirgi kun talablari bolalarni erkin fikrlashga undovchi qanday topshiriqlar, ta'limiy o'yinlardan foydalanish lozimligi to'g'risida tushuncha beradi. Bolalarda erkin, xur fikrlilikni tarbiyalash istagi xalqimizda qadimdan mavjudligini ta'kidlash uchun Xoja Nasriddin xaqidagi rivoyatlardan birida mazkur mavzuga dahldor bo'lgan kichik bir korinish saqlanib qolganligini quyidagicha hikoya qilinadi:

Xoja Nasriddinning qo'shnisi uning o'z farzandini kaltaklayotgani ustidan chiqib qoladi. Qo'shni xayron boladi. Chunki bola tartibli, doimo ota-onasining aytganini qiladi. Qo'shnisi Xoja Nasriddindan kaltaklash sababini so'rganida, u quyidagicha javob qiladi: "To'g'ri, bolam buyurgan ishlarimni bekami-ko'st bajaradi. Biroq uning aybi shundaki, men buyurmagan ishlarni bajarishni bilmaydi" – deya aytib o'tgan.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning axloqiy tarbiya asoslari bolalar tengdoshlari bilan muloqot qilishni o'rgandilar, ularning faoliyati turlari sezilarli darajada kengayib bormoqda va atroflaridagi dunyo bilimlari doimiy ravishda to'ldirilmoqda.

Maktabgacha yoshdagi bola atrofidagi narsalar bilan bevosita amaliy munosabatda

bo'lishga intiladi. Bu o'rinda shu narsa xarakterliki bola bilishga tashnaligidan atrofdagi o'zining xaddi sig'adigan narsalar bilangina emas, balki kattalar uchun mansub bo'lgan o'zining kuchi xam yetmaydigan narsalar bilan xam amaliy munosabatda bo'lishga intiladi. Buni natijasida bolalarda xaddan tashkari tez ortib borayotgan turli extiyojlari bilan ularning tor imkoniyatlari o'rtasida keskin qarama-qarshilik yuzaga keladi.

XULOSA

Yuqoridagi mulohazalar asosida aytish mumkinki, katta kishilar hayoti va faoliyatining o'rnini bosuvchi ashyolar ularning harakatini umumlashgan holda ifodalashning moddiy tayanchi hisoblanadi. SHunday ekan, o'yin faoliyatida bola harakatining rivojlanishi o'yin mazmuniga ko'proq bog'liqdir. CHunki bolaning xatti-harkati qanchalik ihcham va umumlashgan bo'lsa, u kattalarning faoliyati mazmunini aks ettirishdan shunchalik yiroqlashadi. Binobarin, u odamlarning narsalarga va bir-biriga munosabatini amalda bajarishga o'tadi va shuning uchun narsalar bilan harakat qilishda kattalarning ijtimoiy munosabatlarini to'g'ri ifodalashga intiladi.

REFERENCES

1. "Barkamol avlod – O'zbekiston Taraqqiyotining poydevori".
2. Germaniyalik X.Langvaldning Respublika miqyosida o'tlazilgan amaliy-kengashidagi nutqlari.
3. Karimov I.A. "O'zbekistonning o'z istiqlol va taraqqiy yo'li" – Toshkent, 1992 yil
4. Karimov I.A. "Ozod va obod Vatan, erkin va farovon hayot – pirovard maqsadimiz" – Toshkent – 2000 yil.
5. Karimov I.A. "Barkamol avlod orzusi" Toshkent – 1996 yil
6. O'zbekiston Respublikasining «Ta'limi to'g'risida»gi Qonuni va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi". «Ma'rifat» gazetasi. Toshkent – 1997-yil 1-oktyabr.

БЎЛАЖАК БОШЛАНГИЧ СИНФ ЎҚИТУВЧИЛАРИНИ ЎҚИТИШДА МУЛЬТИМЕДИЯ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ

G'ulomjon Yusupovich Eshmirzayev

Jizzax davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7247599>

Annotatsiya. Ushbu maqolada bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini ta'lim sifatini oshirishda ta'limi jarayonini samarali tashkil etish va boshqarishga yordam beradigan axborot texnologiyalaridan keng foydalanish, talabalarning media savodxonligini rivojlantirish haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, axborotlashtirish, internet, kompetensiyasi, mediasavodxonlik, mediata'lim.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МУЛЬТИМЕДИЙНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАНИИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Аннотация. В данной статье рассматривается широкое использование информатсионных технологий, которые помогают эффективно организовывать и управлять образовательным процессом будущих учителей начальных классов, повышать качество образования, развивать медиаграмотность учащихся.

Ключевые слова: информатсионно - коммуникатсионные технологии, информатизация, Интернет, медиаграмотность, медиаобразование.

USE OF MULTIMEDIA TECHNOLOGIES IN EDUCATION OF FUTURE PRIMARY CLASS TEACHERS

Abstract. This article discusses the wide use of information technology, which helps to effectively organize and manage the educational process of future elementary school teachers, and the development of media literacy of students.

Key words: information and communication technologies, informatization, Internet, media literacy, media education

КИРИШ

Фойдаланувчи турли кўринишдаги мультимедиали ахборотни рақамли электрон қурилма орқали мультимедианинг — Фойдаланувчи интерфейс орқали кўриши мумкин. Умуман олганда, мультимедиа - бу ахборотнинг яхшиланган кўриниши ҳисобланади. Мультимедиали ахборот тўғри яратилиши натижасида унинг мазмуни ва фойдалилиги янада ортади.

Замонавий таълим тизимининг асосини сифатли ва юқори технологияли муҳит ташкил этади. Унинг яратилиши ва ривожланиши техник жиҳатдан мураккаб, шу билан бир қаторда бундай муҳит таълим тизимини такомиллаштиришга, таълим жараёнига ахборот коммуникация технологияларини жорий этишга хизмат қилади. Таълим жараёнида мультимедиа технологияларидан фойдаланиш машғулотларни интерфаол режимда олиб боришга имкон беради. Мультимедиа (ингл. сўз multi - кўп, media - муҳит)

- бу турли кўринишдаги ахборотлардан (матн, тасвир, овоз, видео, анимация) иборат яхлит бир кўринишга айтилади.

МЕТОД ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Мультимедиа технологиялари - бу мультимедиали махсулот яратиш жараёнидаги техник ва дастурий воситаларни танлаш ва қўллаш жараёнига айтилади. Мультимедиа

технологияларининг асосий мақсади - ахборотни қабул қилишда содда ва қулай бўлган мультимедиа махсулотини яратишдан иборат. Бугунги кунда мультимедиа технологиялари инсон фаолиятида, яъни бизнес, таълим, тиббиёт, харбий ва бошқа соҳаларда кенг қўлланилиб келинмоқда. Бу фаолият йўналишларида мультимедиа махсулотларини яратиш учун кенг қўламдаги дастурий воситалар мавжуд. Уларнинг айримлари мультимедианинг алоҳида компонентлари билан ишлашга мўлжалланган. Мультимедиа таърифига кура оддий туюлса ҳам, у билан ишлаш жараёни мураккаб ҳисобланади. Мультимедиани билиш билан бир қаторда мультимедианинг техник ва дастурий воситаларини ҳам билиш лозим. Мультимедиали ахборотлардан биргаликда иловаларини яратувчилар мутахассисларни мультимедиа яратувчилар деб атаёмиз.

Мультимедиа иловалари компьютер, TV экранда, PDA(personal digital assistant) шахсий рақамли ёрдамчи, ёки мобил телефон орқали кўриш мумкин. Бундан ташқари мультимедиа иловалари тижорат йўлида, ёки бирор манзилга етказилиши мақсадида CD ёки DVD ташувчиларда ёки маълумотни тортиб олиш учун Internet тармоғига жойлаштирилиши мумкин.

ТАДҚИҚОТ НАТИЖАСИ

Мультимедиа иловалари интерактив бўлиши шарт эмас. Бундай иловалар чизиқли бўлиб, бошланишидан охиригача фойдаланувчи таъсирсиз амалга ошади. Агар фойдаланувчи навигация бошқаруви орқали мультимедиа иловасининг бориш жараёнига таъсирини кўрсатиши мумкин бўлса, у ҳолда бундай мультимедиали илова чизиқли бўлмаган деб аталади ва бундай интерактив кўринишдаги мультимедиа “V, илова маълумот олишда кенг имконият яратади. Фойдаланувчи мультимедиа иловани қай даражада фойдалана олиши, иловани бошқара олиши имкониятига қараб илова структураси ва сценарийси, илова дизайни ва дастурлашга катта эътибор қаратилади ва улкан маҳорат талаб қилинади. Нотугри интерфейс яратилган мультимедиа илованинг муваффақиятсиз чиқишига олиб келади. Бундан ташқари контент нотугри яратилиши натижасида мультимедиа иловада керакли маълумотларни топа олмаслигини мумкин. Таълим мультимедианинг энг кўп ишлатиладиган соҳаси ҳисобланади.

Кўшма Штатларининг ахборот технологиялари етарлича таъминланмаган жойлари кўп. Шундай экан, бундай жойларга барчага самара келтирувчи кўп йиллик муддатга жалб қилиш лозим. АҚШ ҳукумати ҳар бир аудиторияни, кутубхона, тиббий муассасаларни, касалхоналарни, бир ахборот супермагистралига улаш мақсадида катта ишларни амалга ошириб келмоқда. Ҳозирги кунда кўпгина мактаблар ва кутубхоналар бир тармоққа (eRate) уланган. Бундан ташқари округлардаги кам даромадли қишлоқ ва шаҳарларнинг мактаблари давлат томонидан қўллаб қувватланади. Мультимедиали электрон ўқитиш ўқитувчи ва ўқувчи учун кучли, қулай ва самарали восита ҳисобланади. Тезкор тиббий ёрдам: www.accessmedicine.com.

МУҲОКАМА

Мультимедиа ўқув жараёнида катта ўзгаришларга сабаб бўлмоқда, натижада ўқитишнинг анъанавий усулларида ташқари усуллар ҳам мавжудлиги намоён бўлди. Анъанавий пассив ўқитиш усулларида иборат модел актив-ўқитиш модели билан алмаштирилди. Баъзи ҳолларда ўқитувчилар йўналтирувчи вазифасини бажариши керак бўлмоқда. Бундай ўқиш ва ўрганиш жараёни асосини ўқитувчи ўрнига ўқувчи ташкил қилади. Электрон ўқитиш ўқитиш жараёнининг кучли сиёсати бўлиб, ўқитувчилар

анъанавий ўқитиш усуллари ўрнини босади демай, балки —бойитилгани кўриниши деб атадилар.

Мактабларда мультимедиа ўқувчилар томонидан ҳам фойдаланиладиган кўринишларидан, булар: интерактив журналлар, ахборотномалар, шахсий мультимедиа иловаларини яратиш ва ҳ.к. Ўқувчилар ўзларининг ўқув жараёнлари ҳақида видеолавҳаларини яратишлари, ва YouTube га жойлаштиришлари мумкин. Бундан ташқари ўз веб-саҳифаларини яратишлари ва интернет тармоғига жойлаштиришлари мумкин. ITV (Interactive TV) орқали турли макондаги ўқувчилар ва ўқитувчи бир аудиторияга жамланиши мумкин. Мактабларнинг интернетдаги шаклида турли мамлакатлардан, маконлардан йиғилган ўқувчиларни ўзаро мулоқотини ўрнатиш, улар учун қулай шароитни яратиш, шу билан бир қаторда ўқитувчи дам олиш масканларида алоқа воситалари орқали мулоқотга киришиши мумкин. Масалан, Washington On Line (www.waol.org) талабалар учун қулай ўқиш жараенини яратди. Бунда талабалар газ, электр энергияси учун, транспорт харажатидан мустасно бўладилар, шу билан бир қаторда ўқитувчиларга ўз виртуал синфларини Интернетда қулай тақдим этишлари ўргатилади.

Тижоратда мультимедиа тақдимот, ўрганиш, маркетинг, реклама, маҳсулотлар тақдимоти, имитация, маълумотлар омбори, тезкор хабарларни жўнатиш ва қабул қилиш, шунингдек тармоқ коммуникацияси сифатида қўлланилади. Овозли хабар ва видеоконференциялар локал ва глобал тармоқларда (LAN ва WAN) интернет-протоколлар орқали амалга оширилади.

ХУЛОСА

Ҳозирги кунда тақдимот яратадиган дастурий воситалар матн билан бир қаторда тасвир, аудио ва видео ахборотлар билан бойитиш, слайд-шоу шаклида намоиш қилиш имконияти мавжуд.

REFERENCES

1. Арипов А.Н. ва бошқалар. Ахборот-коммуникатсия технологиялари изоҳли луғати. – Тошкент, 2004. – 26 б
2. Ismatullaevna, M. D., & Yusupovich, E. G. (2019). THE EFFECTIVENESS OF THE USE OF INFORMATION TECHNOLOGY IN THE EDUCATIONAL PROCESS. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences* Vol, 7(12).
3. Эшмирзаев, Г. (2021). Талабалар компетентлигини ривожлантиришда инновацион технологиялардан фойдаланиш. *Жиззах-2021*
4. Эшмирзаев, Г. (2021). Бошланғич синфларни ўқитишда электрон дарсликларни ўрни. *Инновационс ин примарй эдусатион*, 2(Архив№ 4)
5. Boshlang'ich ta'limda o'quvchilarni kasb tanlashga yo'naltirishning nazariyasi va amaliyoti. G.Quttibekova, D.Kulboeva T-: O`zbekiston 2020-y

THE ROLE OF COLLOQUIAL AND VERNACULAR VOCABULARY IN THE LANGUAGE OF FICTION

Низомитдинова Зулайхо Абдуазизовна

Преподаватель кафедры методики русского языка ФерГУ

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7248290>

Abstract. *Colloquial and prosaic vocabulary in the language of modern writers is a frequent phenomenon. The aim of this article is to find out the peculiarities of colloquial and vernacular vocabulary usage in the language of modern writers.*

Key words: *vocabulary, modernity, linguistics, lexical borrowing, expressiveness, literary text, metaphoricality.*

РОЛЬ РАЗГОВОРНОЙ И ПРОСТОРЕЧНОЙ ЛЕКСИКИ НА ЯЗЫКЕ ФАНТАСТИКИ

Аннотация. *Разговорно-прозаическая лексика в языке современных писателей — частое явление. Цель данной статьи - выявить особенности употребления разговорной и просторечной лексики в языке современных писателей.*

Ключевые слова: *лексика, современность, языкознание, лексическое заимствование, экспрессивность, художественный текст, метафоричность.*

INTRODUCTION

Colloquial and colloquial words in the language of works of fiction are not uncommon. The main emphasis we see in the movement of lexical units-elements from the deep spheres of language to the center of the system. Such units include jargon, colloquial vocabulary, and colloquialisms.

It must be said that these are the words that give expressiveness to the text. In the modern media: newspapers and magazines are expressive notes in the sections "News", there is a large number of colloquial and vernacular words, which gives the text a certain criticism, irony or harshness (if it is about topical events). It is through the use of stylistically colored words that the reader most clearly and clearly represents the position of the author.

Vocabulary of oral speech is heterogeneous and is divided into two large groups:

- 1) Colloquial vocabulary;
- 2) Prostoric vocabulary.

The colloquial vocabulary includes words that give the speech a peculiar shade of casualness, informality. For example: nonsense, in a friendly way, shoddy, bai, ouch.

The colloquial vocabulary does not go beyond the limits of the Russian literary language. The colloquial vocabulary, however, is "lower" in style than the colloquial one, so it is outside the strictly normative Russian literary speech.

METHOD AND METHODOLOGY

An important task of journalism is to convince the reader in the clarity and correctness of the author's position, that it is necessary to solve the problem shown in the text as soon as possible. This requires the publicist to be able to convince, to understand the psychology and worldview of the reader. In addition, the author presents the problem, based on reliable information, therefore, he needs to know the history of the issue, the ability to analyze the steps already taken in solving the situation, the understanding of the real possibilities to change something for the better.

The use in this genre of colloquial, colloquial and jargon vocabulary is possible, as it is this approach, characterizes the personality of the author, and actively forms the attitude to the described event, phenomenon, fact. The metaphorical language of the above vocabulary wants to hide everything and say everything at the same time.

However, it should be remembered that emotions and expression in jargonisms are rare: there are almost always two main lines - positive and negative. This limits the use of jargonisms in fiction, but as for journalism, they are allowed. In order to make the text expressive, the publicist enhances the impact on the reader in various "ways", including slang words. And in the epistolary genre, in order to explain his point of view on the event being described, the very two emotional characteristics - positive and negative - are quite sufficient.

Thus, many words pass the way from jargon - to prosaic, entering into wide use. Prostateysiye include words peculiar to the speech of the population with a low cultural level, words that do not belong to the literary norm. The colloquial words are included in journalism as common for understanding, carrying a sharp evaluative and stylistic coloring: bald, cool, mess (disorder), cash (cash), bucks and many others. After all, these are mostly jargonisms that are firmly entrenched in colloquial vernacular. They can also be found in the modern press, especially in youth publications.

Unfortunately, day by day publicist and fiction texts are more and more filled with colloquial words, thereby replacing the literary language.

The interest of linguists in the colloquial and vernacular vocabulary is enormous. This can be explained not only by the poorly studied vocabulary of the vernacular, but also by the diverse role played by the vernaculars and colloquial words in the development of the Russian language as a whole: the vernacular vocabulary is one of the permanent components of spoken language, giving it emotionality and expressiveness. Prostoreal vocabulary is one of the important branches of the language of works of fiction.

RESEARCH RESULTS

Proverbial words are characteristic of colloquial speech. As noted above, they serve as characteristics of the phenomenon in the circle of everyday relations; they do not go out of the norms of literary word usage, but give the speech a relaxedness. Prostoroye is characteristic of non-literary urban colloquial speech, which contains many recent dialect words, words of colloquial origin, new formations arising to characterize a variety of everyday phenomena, word-forming variants of neutral vocabulary. Proverbial word is used in the literary language as a stylistic tool to give the speech a touch of humorous, disparaging, ironic, rude, etc. Often these words are expressive, expressive synonyms of words of neutral vocabulary.

So, the connection between literary language and colloquial speech is very strong. More precisely, colloquial speech is part of the literary language. The changes that occur in language are a product of the development of society, its spiritual and material culture, science and technology. Replenishment of the vocabulary of the literary language is carried out by the transition of colloquial, vernacular words in written language. Cases of such transition can take place in the works of writers and poets.

The use of specific words in the works of literary style is due to the desire to increase the imagery of the text. Moreover, by motives of stylistic expediency, for example for the verbal characteristics of characters, masters of the word introduce dialectal words, colloquial vocabulary, create neologisms, original turns of speech, etc. into the fabric of a literary work.

And it is thanks to the abundance of colloquial words in the speech of the hero, the reader can more fully imagine not only his character, but even his social status, etc. In short, what is considered unacceptable in general linguistic use, in fiction can be used as a means of high expressiveness.

DISCUSSION

Note that the use of colloquial words in works of this kind is primarily due to the author's position, and in no way can be interpreted as a violation of the stylistics of works. However, it is in this way in the literary language may consolidate some colloquial norms, turning into literary. Prostatic language in comparison with colloquial language is more coarse and its use is characteristic of a certain layer of modern society. Note that the words belonging to the vernacular language can very often have a negative coloring. The degree of negative stylistic coloring of a word can affect the general perception of the speaker's speech (or written text).

Proverbs are divided into non-literary and literary words. Non-literary words are a very specific part of the Russian language. Most often their use is typical for some closed social groups with a low level of education, weak notions and moral and ethical norms and requirements of the society in which they live. A particularly striking example is the use of such non-literary vernaculars as jargons.

It should be noted that the mechanisms of interaction between the literary language and extra-literary spheres of speech cannot be considered fully understood. In this connection, of considerable interest is the picture of assimilation by colloquial speech and literary vernaculars of elements coming from various social dialects, professional vernaculars, slang vocabulary, youth slang, etc.

Literary language, and especially the journalistic style, is constantly replenished at the expense of dialect, vernacular and slang lexicon, which comes into common use, as a rule, in modified form and usually having lost the semantic connection with its source of origin and specific occurrence. Mutual influence and interpenetration characterize in general the social dialects and the relations between them. The words of one jargon can easily pass into another. This predetermines the complex nature of interaction between the literary language and social dialects (or social varieties of speech).

CONCLUSION

Living forms of language (colloquial speech, dialectal speech, literary popular speech, everyday speech, etc.), opposing the literary language within the unified national language as the leading variety of this language, in a literary text are also close to the units of literary language, since they both perform a single function - aesthetic, on the one hand, and style-forming, on the other. The style of the fiction text, the style of the writer, the style of the literary work is an inseparable unity of components, inadequate elements of the system of literary language. Thus, we have considered the process of interaction between colloquial speech and literary language. However, the picture of these interactions cannot be complete without a detailed analysis of the main features of colloquial speech and literary-written language and comparison of their differences.

REFERENCES

1. Иванова, Е.А. Культура речи: учеб.-метод. пособие / Е.А. Иванова. - Ростов-н / Д., 2009. - С. 287
2. Булыгина, Е. Ю. Проявление языковой агрессии в СМИ / Е. Ю. Булыгина, Т. Стексова
3. Нуридинов З. С. "ИНТЕРМЕДИАЛЬНОСТЬ И ЭКФРАСИС В СОВРЕМЕННОМ ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИИ". Восточный ренессанс: инновационные, образовательные, естественные и социальные науки 2.5 (2022): 726-730.
4. Абдуллаева, Элина Асановна. "МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ КАК АТМОСФЕРА ВЗАИМОПОНИМАНИЯ НОСИТЕЛЕЙ РАЗНЫХ КУЛЬТУР". Восточный ренессанс: инновационные, образовательные, естественные и социальные науки 1.10 (2021): 197-201.
5. Хамидова, Махбуба. "ОСОБЕННОСТИ ОТРАЖЕНИЯ ЭТНОЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ КАРТИНЫ МИРА В ФОЛЬКЛОРЕ". Восточный ренессанс: инновационные, образовательные, естественные и социальные науки 1.10 (2021): 479-488.
6. Ходжаева, Наргиза. "К ВОПРОСУ О КОМПЕТЕНТНОСТНОМ ПОДХОДЕ В ОБУЧЕНИИ РУССКОМУ ЯЗЫКУ СТУДЕНТОВ-БИЛИНГВОВ." Збірник наукових праць SCIENTIA (2021).
7. Бахрамова, М. М. "МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ АППАРАТ ЭСТЕТИКИ И ФЕНОМЕН ИНФОРМАЦИИ." Актуальные проблемы современной науки 4 (2021): 33-36.

VARIABILITY OF PHRASEOLOGICAL UNITS

Dildor Bakhronovna Bazarova

PhD in Philology Karshi state university

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7248354>

Abstract. *This article discusses about the internal classification of variability of phraseological units that are considered lexical variation within them.*

Key words: *Variation, criterion, phraseological units, speech, norm, semantic variation.*

ВАРИАБЕЛЬНОСТЬ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ

Аннотация. *В данной статье речь идет о внутренней классификации вариативности фразеологических единиц, которые считаются лексической вариативностью внутри них.*

Ключевые слова: *вариация, критерий, фразеологизмы, речь, норма, семантическая вариация.*

INTRODUCTION

According to the feature of expressing the lexical meaning, the variability of the phraseological units are distinguished by their uniqueness, including lexical variations as well. The issue of phraseological variation in Uzbek linguistics was specially studied in the researches of Professor Sh. Rakhmatullaev. "Variantization is a phenomenon that belongs to all language units (including phonemes), especially phraseological units. Two and three-variable phraseological units set up the main part of multi-variant idioms. In general, variation is more common in phraseological units than other language units, the number of variants of one idiom can reach to ten.

The scientist gives valuable information about the specific features of variability of phraseological and the criteria for determining variants:

"Combining several variations of a particular phraseological unit into one can figure out the following:

- a) due to various changes, one of them grew out of the other, all of them merged into one source;
- b) based on the same image (regardless of whether this image fades or not according to options);
- c) mean the same dictionary meaning (regardless of whether there is a difference in the edge of mutual meaning, speech, stylistic sign);
- g) the presence of a common word-component in the composition of mutually grown options".

METHOD AND METHODOLOGY

It is true that the integrity of the lexical meaning of the phraseological units does not change when it changes from variant to variant. The differences in the form of the options will not reach the level of quality. The amount of exchange of words or other means in the form is not enough to affect the essence of the phrase. Such a quantitative change will not reach a certain standard level. If the quantitative change goes beyond the standard line, it goes to the limit of the qualitative change.

It seems that when separating and interpreting variants of phraseological units and other linguistic units, distinguishing them from other related phenomena (e.g., synonyms,

graduonyms), the transition of quantitative changes to qualitative changes is considered to be a manifestation of the dialectical law in language, it is appropriate to adhere to linguistic gradation, which fulfills the task of linguistic methodology .

Sh.Rakhmatullaev differs phraseological units into the following ones:

- a) lexical variation;
- b) grammatical variation.

"The variation formed by changing the component represented by the word of an independent category in the structure of the phrase is called a lexical variant. In this case, the word-component will be:

- a) replaced; b) added; c) removed.

The most complicated of these is variation based on lexical substitution.

The scientist claims that the composition of phraseological units is dominated by semantic relationships between interchangeable words.

Interchangeable words in the composition of variant phraseological units have a semantic relationship. Examples of this include:

to 'rt tomoni qibla – to 'rt tarafi qibla (tomon – taraf)
otimni boshqa qo 'yaman – nomimni boshqa qo 'yaman (ot – nom)

RESEARCH RESULTS

In addition to the replacement of synonymous words, there are also variant phraseological units that differ in denotative meaning to a certain extent, but are different in meaning. Sh. Rakhmatullaev considers it as a variant phraseological unit that is formed by the exchange of words with close meaning. We prefer to refer to them as variant phrases based on the exchange of denotative graduonyms.

For instance:

ikki qo 'lini og 'ziga tiqmoq – ikki qo 'lini og 'ziga solmoq (tiqmoq – solmoq)
ikki qo 'lini burniga suqib – ikki qo 'lini burniga tiqib (suqmoq – tiqmoq)

It can be seen that there are subtle semantic differences in the meanings of such variant phraseological units.

Variant idioms can also be formed based on phraseological contraction, that is, the omission of some words in the phrases. This phenomenon can be called the elliptical method of the formation of variants. Here are some examples:

daryodan bir tomchi – daryodan tomchi
qo 'lini yuvib qo 'ltiqqa urmoq – qo 'lini qo 'ltiqqa urmoq
haddidan oshirib yubormoq – haddidan oshmoq

Among the phraseological units, there are also variations that differ due to grammatical forms. They can also be divided into the following types:

- a) variant phraseological units with changed grammatical form;
- b) variant phraseological units with added grammatical form;
- c) variant phraseological units with an omitted grammatical form;
- g) variant phraseological units with a changed grammatical order.

The following can be samples for variant phraseological units with a changed grammatical form:

ko 'zini pishirdi – ko 'zini pishitdi (orttirma nisbat – orttirma nisbat; 'subject + have + object + past participle')

pinagini buzmaslik – pinak buzmay (harakat nomi – ravishdosh shakli; gerund-participle)
sirkasi suv ko'tarmaydi – sirkasi suv ko'tarmaydigan – sirkasi suv ko'tarmas (sof fe'l shakli – sifatdosh – sifatdosh; non-finite-past participle- past participle)

DISCUSSION

Samples for variant phraseological units with added grammatical form:

yuzaga chiqmoq – yuzaga chiqarmoq (aniq nisbat – ortirma nisbat; active voice-have smth done)

holdan toymoq – holdan toydirmoq (ortirma nisbat; have smth done)

ko'ngli bo'shadi – ko'ngli bo'shshadi (birgalik nisbat; cooperative action)

bahrini ochmoq – bahri ochilmoq (majhul nisbat; passive voice)

kun o'tkazmoq – kunini o'tkazmoq (tushum kelishigi; accusative case)

yaqin olmoq – yaqinroq olmoq (ortirma daraja; superlative form)

ko'ngil yozmoq – ko'nglini yozmoq (egalik shakli, tushum kelishigi; possessive case-accusative case)

ko'ngli keng – ko'ngil keng bo'lsa (bog'lama; subjunctive mood)

Variant phraseological units with an omitted grammatical form have nominal grammatical categories and the linguistic norms will be based on it. Here are some examples:

asabiga tegmoq – asabga tegmoq (egalik shakli; possessiveness)

jonini fido qilmoq – jon fido qilmoq (egalik shakli va tushum kelishigi; possessiveness and accusative case).

In variant phraseological units based on the change of grammatical order, the words in the phrase change their place, but the semantic meaning remains in any occasions. For example:

og'zing qani desa qulog'ini ko'rsatmoq – qulog'ing qani desa og'zini ko'rsatmoq

san-manga bormoq – man-sanga bormoq

Variation of phraseological units based on the change of grammatical order are divided into two:

a) change of grammatical order is determined by the speech structure of the sentence;

ko'ngli qattiq – qattiq ko'ngil

ko'z yummoq – yumilgan ko'z (ko'ra bila turib e'tiborsiz qoldirmoq)

b) change of grammatical order is not connected to the speech structure of the sentence;

astar-avrasini ag'darmoq – avra-astarini ag'darmoq

ignasidan ipigacha – ipidan ignasigacha

CONCLUSION

It is characterized by a relatively small number of variant phraseological units that have arisen based on the change of the linguistic order of the word chain in its composition. First of all, it is characterized by the fact that phraseological units have a stable construction nature. At the same time, it strengthens, clarifies the meaning conveyed from the phraseological unit. Furthermore, phraseological units increase the expressiveness and colorfulness of the speech.

REFERENCES

1. Rahmatullayev Sh. O‘zbek tilining izohli frazeologik lug‘ati. Universitetlar va pedagogika institutlarining studentlari uchun qo‘llanma. – T.: O‘qituvchi, 1978. - 408 b.
2. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. 5 jildli. – Toshkent: «O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi» Davlat ilmiy nashriyoti, 2006.
3. Bazarova D. Some notes of variability in the Uzbek linguistics // ISPC The Combination of Technology I Education. – Ostersund Sweden, 2014. – P 135-138. (№ 04 (24) Impact Factor ISI 0.829).

УДК 373.016:811.161.1

ВЫРАЖЕНИЕ ОТНОШЕНИЯ ПРЕДШЕСТВОВАНИЯ В СПП С ПРИДАТОЧНОЙ ЧАСТЬЮ ВРЕМЕНИ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ (НА МАТЕРИАЛЕ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ РУССКИХ ПИСАТЕЛЕЙ)**Каримова Дилбар Эшкабиловна**

самостоятельный исследователь, преподаватель русского языка

Денауского института предпринимательства и педагогики

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7248394>

Аннотация. В статье анализируются способы связи предложений в СПП с придаточными времени, в том числе, сложные предложения, выражающие значения предшествования. В предложения со значением предшествования сообщают о таком временном соотношении между двумя событиями, когда явления, названное в главной части, предшествует явлению, названному в придаточной. Дается информация об основных средствах передачи значения предшествования с помощью союзов, основными смысловыми компонентами которых, являются значения одновременности и разновременности (очередности) о ситуативных совпадениях в главной части сложного предложения по времени, о частном характера, конкретизирующий основной временной признак, указание на полное или частичное совпадение во времени, на отсутствие или наличие интервала и его длительность, на ограничительный момент, регулярность, опережение, преждевременность, неожиданность значения, которых могут выражаться семантикой союза или уточняться при помощи специальных конкретизаторов, подключаемых к союзу. Материалом для исследования послужили примеры из произведений русских писателей.

Ключевые слова: время, временной соотнесенность, видо-временные формы, совершенный вид, предшествование, несовершенный вид, одновременность, последовательность, частичная одновременность, очередность событий, краткие причастия, страдательные причастия, длительность, протяженность.

EXPRESSION OF THE RELATION OF PRECEDENCE IN NGN WITH THE SUBORDINATE PART OF TIME IN RUSSIAN (ON THE MATERIAL OF WORKS OF ART BY RUSSIAN WRITERS)

Abstract. The article analyzes the ways of connecting sentences in complex sentences with subordinate clause of time, including complex sentences expressing the meanings of succession, the event presented in the main body, following by the event indicated in the subordinate clause. Information is given on the key types of communication on the meaning of succession with the help of conjunctions, the main semantic components of which are the meanings of simultaneity and diversity (sequence) about situational coincidences, in the main body of a complex sentence for time, about a particular nature, specifying the main temporary sign, an indication of the complete or partial coincidence in time, for the absence or presence of an interval and its duration, for a limiting moment, interruption, regularity, anticipation, premature, unexpectedness, values that can be expressed by the semantics of the conjunction or refined using specifiers connected to the conjunction. Examples from the works of the Russian writer were used as materials for the study.

Key words: *time, temporal correlation, species-temporal forms, perfect form, precedence, imperfect form, simultaneity, sequence, partial simultaneity, sequence of events, short participles, passive participles, duration, length.*

ВВЕДЕНИЕ

Предложения со значением предшествования сообщают о таком временном соотношении между двумя событиями, когда явления, названное в главной части, предшествует явлению, названному в придаточной. Отношения предшествования выражаются союзами *до того как, перед тем как, прежде чем, пока не*

Основным средством передачи следования события являются союзы *после того как, с тех пор как, как только* (и его синонимы).

Иногда значение следования событий может быть передано союзом *когда* при наличии в обеих частях сложного предложения глаголов-сказуемых в форме совершенного вида: *Когда он приехал на Линию, я был подпоручиком* [13. с. 7]; *Когда я был еще подпоручиком, раз, знаете, мы подгуляли между собою, а ночью сделалась тревога* [13. с. 11]; *Ребятишки, пасшие за прогоном телят, рассказывали, будто видели они, как Прокофий вечерами, когда вянут зори, на руках носил жену до Татарского ажики кургана* [16. с. 3]; *Он поднимал торчмя копытистую ладонь, когда читающий, спотыкаясь, по складам, доходил до того места, где Петро описывал подвиг Григория, на себе протащившего шесть верст раненого подполковника* [16. с.329]; *Когда она, упомянув про судьбу, со странной боязнью оглянулась на дверь, я невольно повторил это движение* [12. с.261]; *Он переломил себе ногу в самый тот день, когда уже прибыло известие об его определении* [14. с.1]; *Он ощущал небольшую неловкость, ту неловкость, которая обыкновенно овладевает молодым человеком, когда он только что перестал быть ребенком и возвратился в место* [14. с. 7]; *Когда же ему случится играть с губернатором или с каким-нибудь чиновным лицом – удивительная происходит в нем перемена* [15. с.141]

МЕТОД И МЕТОДОЛОГИЯ

Значение следования в наиболее общем виде выражается при помощи союза *после того как*: *Мне очень жаль, что я вошел после того, как вы уж дали честное слово в подтверждение самой отвратительной клеветы* [13. с. 153]; В предложениях с этим союзом может указываться на наличие временного интервала между двумя событиями при помощи лексических конкретизаторов: *Через четверть часа после того, как она покинула меня, ко мне в окно постучали* [11. с.148].

В предложениях с союзом *после того как* наблюдается временная одноплановость обеих частей, в них всегда употребляются о д и н а к о в ы е видо-временные формы глаголов-сказуемых, чаще всего прошедшего времени. Исключение составляют те предложения, в которых на временные отношения наслаиваются оттенки условного или причинного значения: *Подойдите, Семенюта, – сказал директор, после того как Семенюта низко поклонился* [12. с.28].

Значение следования одного события за другим может выражаться так же союзом *с тех пор как* и в этом случае он выступает как синоним союза *после того как*: ср.: *Она не заставляла меня клясться в верности, не спрашивала, любил ли я других с тех пор, как мы расстались* [13. с.105] = *Она не заставляла меня клясться в верности, не спрашивала,*

любил ли я других *после того, как мы расстались*. Однако эти союзы не всегда синонимичны, союз *с тех пор* как обладает специфическим оттенком значения. Событие, о котором сообщается в главной части, в своем начале соприкасается с событием, обозначенным в придаточной части отнесено в прошлое, оно как бы «тянется» оттуда, а его конечная граница совпадает с моментом речи. Таким образом, оба события соприкасаются, происходит их «наложение»: *С тех пор как мы знаем друг друга, ты ничего мне не дал, кроме страданий* [13. с.103]; *С тех пор как добрые люди изуродовали его, он стал жесток и черств* [11.с. 32].

События, представленная в обеих частях предложения, характеризуются расширенными временными границами: форма настоящего времени, сохраняя свое основное значение, вносит дополнительную информацию об обращенности события в прошлое, а форма прошедшего времени, ввиду своего перфектного значения, вносит информацию об актуальности события в момент речи, т. е. не замыкается в рамках прошлого. Наиболее характерным для предложений с союзом *с тех пор* являются сочетания глагольных форм прошедшего времени в придаточной части с формами настоящего или прошедшего в главной, возможно сочетание формы настоящего в придаточной с формами прошедшего в главной. Не исключаются формы будущего времени в придаточной части, что вполне допустимо для предложений с союзом *после того* как ср.: *Мне очень жаль, что я вошел после того, как вы уж дали честное слово в подтверждение самой отвратительной клеветы* [13. с. 153]; *С тех пор, как девятнадцатилетней она вышла замуж и попала в особняк, она не знала счастья* [11. с.212].

РЕЗУЛЬТАТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

Значение одновременности событий может быть выражено в предложениях с союзом *с тех пор* как - *замоне* *ки*, только в главной части: *Боже! как переменилась с тех пор, как я не видал ее, – а давно ли?* [13. с.176]; ср.: *Боже! как переменилась после того, как я не видал ее, – а давно ли?* *С тех пор как ушел Григорий из дому, установились меж ними отношения не то что враждебные, а холодно-натянутые* [16. с.187]

Отношения следования с оттенком быстроты и непосредственности чередования событий передаются в русском языке предложениями с союзами *как только*, и его синонимами, и при этом акцентируется минимальности интервалами между двумя событиями, т. е. отсутствие разобщенности во времени: *Он прибежит, как только услышит его имя* [13. с.27]; *Поэт бросился бежать к турникету, как только услышал первый вопль, и видел, как голова подсакивала на мостовой* [11. с.51]; *Как только первый куплет пришел к концу, пение стихло внезапно, опять-таки как бы по жезлу дирижера* [11. с.189].

При помощи частиц *только*, *лишь* и наречий *едва* образуются составные специализированные союзы: *лишь только*; *только лишь*; *чуть только*; *едва только*; *едва лишь только*. В качестве аналогов выступают союзные частицы *только*, *лишь*, *едва*, *чуть*: *Едва успел я закинуть бурку, как повалил снег* [13. с. 9]; *... чуть зазевался, того и гляди – либо аркан на шее, либо пуля в затылке* [13. с.10]; *Едва грузило достигло дна, конец погнуло* [16. с.70]; *...едва из спальни долетало сухое покашливание отца, начинали разноголосно и фальшиво: «Спаси, Господи, люди Твоя», потом «Отче наш»* [16. с.5]. *С чего это тебе подеялось? – спросил Нагульнов, едва лишь за Мамычихой захлопнулась*

дверь [16. с.82]; *И едва лишь встал на ноги, как кровь пошла обильней* [16. с.13]; *Он снял сапоги, но раздеваться не стал и уснул сразу, едва лишь коснулся щекой прохладной, пахнувшей пером подушки* [16. с.18].

При словах следования могут выступать корреляты *то, так, как* (последний не употребляется с союзом *как только*): *Как только будет можно, отправлюсь – только не в Европу, избави боже!* [13. с.166].

Значение непосредственного следования может подчеркиваться лексическими конкретизаторами *сразу же, тотчас, мгновенно, сейчас же, уже: ... сейчас же, как только восстановилась тишина, Подтелков кинул в жарко согретую толпу* [16. с.216]; *Едва не сбив с ног какого-то прохожего с кувшином в руках, молодой человек догнал женщину и, тяжело дыша от волнения, окликнул ее* [11. с.304]; *Едва мой лакей запер дверь на замок, как ко мне начали стучаться Грушницкий и капитан* [13. с.150]; *Уже около двух часов ночи, когда стало ясно, что соглашение не может быть достигнуто, было принято предложение члена Войскового круга Карева о приезде в Новочеркасск делегации от Военно-революционного комитета для окончательного решения вопросов области* [16. с.219].

ОБСУЖДЕНИЕ

В предложениях непосредственного следования наиболее частотными являются сочетания однотипных видо-временных форм глаголов-сказуемых – прошедшего времени совершенного вида. При наличии форм несовершенного вида в обеих частях предложения выражает повторяемость, но значение быстрой сменяемости событий благодаря семантики союза сохраняется; ср.: *Только едва он коснулся двери, как она вскочила, зарыдала и бросилась ему на шею* [13. с.29].

Возможны разновидности комбинации глагольных форм, но при этом предлагается завершенность предшествующего события, поэтому при придаточной части не может быть форм несовершенного вида при наличии форм совершенного вида в главной: *Когда Грушницкий открыл рот, чтоб поблагодарить ее, она была уже далеко* [13. с.88]; *Один прокурор губернский позволяет себе улыбаться, когда при нем упоминают об отличных и солидных качествах генерала Хвалынского, – да чего не делает зависть!...* [15. с.143]; *Когда отделившись, наконец, от всех обязанностей и занятий, ты сидел перед окном, задумчиво закуривал трубку или с жадностью перелистывал изуродованный и засаленный номер толстого журнала* [15. с.7].

Предложения непосредственного следствия могут быть осложнены оттенками противительного значения, немотивированностью последующего явления. Если последующее событие немотивированно, неожиданно, то в качестве актуализатора выступает наречие *вдруг* или союз *а*: *Если бы с ним поговорить, – вдруг мечтательно сказал арестант, – я уверен, что он резко изменился бы* [11. с.32]; *Повезло, повезло! – вдруг ядовито заключил Рюхин и почувствовал, что грузовик под ним шевельнулся* [11. с.76]; *Едва я успел ее осмотреть, как услышал шум шагов* [13. с.185].

От данных предложений следует отличать предложения с союзом *как вдруг* со значением предшествования, осложненного оттенком неожиданности или немотивированности: *Словом, вот-вот накроет сон Ивана, как вдруг решетка беззвучно поехала в сторону, и на балконе возникла таинственная фигура, прячущаяся от лунного света, и погрозила Ивану пальцем* [11.с.118]; *Долго я глядел на него с невольным*

сожалением, как вдруг едва приметная улыбка пробежала по тонким губам его [13. с. 67]. В предложениях этого типа порядок частей строго фиксирован, обе ситуации обязательно отнесены к прошлому, сказуемое второй части выражено обычно глаголом совершенного вида, а формы настоящего времени могут быть употреблены лишь в значении настоящего исторического: *Дух перехватило у Маргариты, и она уж хотела выговорить заветные и приготовленные в душе слова, как вдруг побледнела, раскрыла рот и вытаращила глаза* [11. с.274]; *Уж я заканчивал второй стакан чая, как вдруг дверь скрипнула, легкий шорох платья и шагов послышался за мной* [13. с.75].

Среди предложений со значением быстрого следования широко распространены фразеологизированные конструкции, которые характеризуются двухместным соединением, включающим в себе отрицание и союз как: *не успел... как, не прошло... как, еще не.. как. И не успел поэт опомниться, как после тихой Спиридоновки очутился у Никитских ворот* [11. с.54]; *В тот час, когда уж, кажется, и сил не было дышать, когда солнце, раскалив Москву, в сухом тумане валилось куда-то за Садовое кольцо, – никто не пришел под липы, никто не сел на скамейку, пуста была аллея* [11. с.28]

В предложениях этого типа выражается непосредственное следование, внезапность, неожиданность наступления второго события: *Не успел еще опомниться, как заметил, что мы плывем* [13. с. 76]; *Не успел подумать как следует, как в голове у него пронеслось слово: «Глупо! Не может быть он в Ялте!»* [14. с.110].

Форма *не успел* выполняет двойную функцию: служит компонентом двухместного союза и в сочетании с инфинитивом входит в состав сказуемого. В предложениях, построенных по данной схеме, наиболее часто встречаются формы совершенного вида прошедшего времени. Для выражения повторяемости используются формы несовершенного вида: *Не успел он договорить, как Коровьев выхватил из кармана грязный платок, уткнулся в него носом и заплакал* [11.с.195]; *Тот еще не успеет оглянуться, как уж она перебирает шнурками ридикюля и лепечет* [13. с.233]; *И не успел буфетчик оглянуться, как он оказался в кабинете профессора Кузьмина* [11.с. 208]; *И не успел Николай Иванович опомниться, как голая Гелла уже сидела за машинкой* [11.с. 283]; *Не успела она этого додумать, как дверь наверху опять хлопнула, и второй кто-то побежал сверху* [11.с. 287]; *... не успел ты появиться на крыше, как уже сразу отвесил нелепость* [11.с. 348].

Повторяемость сменяющихся событий может быть также выражена глаголом совершенного вида будущего времени: *Не успеет выйти из самолета – навстречу бегут школьники с букетами на руках.*

Значение опережения одного события другим могут передавать конструкции с *не успел... как*: *Однако он не успел выговорить этих слов, как заговорил иностранец* [11. с.20]; *... не успел он выговорить эти слова, как весь зал разразился криками негодования. Никанор Иванович растерялся и умолк* [11.с. 162]; *... не успели сесть, как, против своего желанья, запел* [11. с. 191]; *Не прошло десяти минут, как на конце площади показался тот, которого мы ожидали* [13. с.56]. В предложениях такого типа содержится информация о незавершенности первого события до наступления второго. Особое место среди предложений, построенных по данной схеме, занимают конструкции, в которых глагол своей семантикой подчеркивает значение неожиданности, быстроты наступления второго действия – *крикнуть, мигнуть, чахнуть* и т. п.: **Как**

напьются бузы на свадьбе или на похоронах, так и пошла рубка. [13. с.12]. Место союза как может занимать союз *а*: *А напьются бузы на свадьбе или на похоронах, так и пошла рубка.*

В предложениях, построенных по схеме *не прошло и... как...*, в состав союзного соединения обязательно употребляется обозначение какого-либо временного отрезка: *не прошло и часа, не прошло и недели, не прошло и двух лет*, а в качестве лексических конкретизаторов могут выступать наречие *еще* и частица *и*. В место темпорального элемента может быть употреблен локальный: *И двадцати секунд не прошло, как после Никитских ворот Иван Николаевич был уже ослеплен огнями на Арбатской площади* [11. с.55]; ... *не прошло трех минут, как преступник был уж связан и отведен под конвоем* [13. с. 189]. *Не прошло и получаса с его приезда, как уж он с самой добродушной ответственностью рассказывал мне свою жизнь* (12. с.196).

ВЫВОД

Предложения, построенные по схеме *не... как*, в первой части всегда содержат информацию о незавершенности действия, что формирует значения опережения: *Месяц еще не вставал, и только две звездочки, как два спасительные маяка, сверкали на темно-синем своде* [13. с.76].

Эти предложения близки по семантике тем, которые построены по схеме *не прошло... как*, но в последних нет указания на повторяемость, хотя в обеих частях имеется отрицательная частица, предложение содержит утверждение: *Не проходило недели, чтобы я не получала от него письма (Каждую неделю я получала от него письмо)*.

REFERENCES

1. Архипов, И.К. Пространство и время глазами языковой личности/ Теория коммуникации. Языковые значения. -Минск, 2000. - С. 51–59
2. Аскольдов, С.А. Время и его преодоление // «Мысль. Журнал Петербургского философского общества». Май-июнь. №3. 1922. - С. 13-26.
3. Белоусов В. Н., Ковтунова И. И., Кручинина И. Н. Краткая русская грамматика. М.: Русский язык, 1989. - 639 с.
4. Бондарко А. В. Вид время глагола. М.; Русский язык, 1971
5. Бондарко, А. В. Темпоральность. / Теория функциональной грамматики: Темпоральность. Модальность. - Л.: Наука, 1990 - 264 с.
6. Всеволодова М. В. Способы выражения временных отношений в современном русском языке. М.: Русский язык, 1975
7. Долгих, Н. Г. Теория семантического поля на современном этапе развития семасиологии // Филологические науки. — 1973. — №1. —С. 89-97.
8. Золотова Г. А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса. М.: Русский язык, 1982
9. Кокорина С. И., Бабалова Л. Л., Метс Н. А. Практическая грамматика русского языка для зарубежных преподавателей русистов. М.: Русский язык, 1985. - 408 с.
10. Кржижкова Е. Некоторые проблемы изучения категории времени в современном русском языке// Вопросы языкознания. № 3. 1962. - С. 15-24.
11. Булгаков М. А. Избранное: «Мастер и Маргарита»: Роман; Рассказы. М.: Художественная литература, 1988. – 480 с.
12. Куприн, А. И., Рассказы и повести. Душанбе, «Ирфон» 1979 г. 512 стр.

13. Лермонтов М. Ю. «Герой нашего времени»: Роман. М.: Дрофа, 2002.–192с.
14. Тургенев И. С. «Накануне»; «Отцы и дети». М.: Транспорт. 1980. – 246с.
15. Тургенев И. С. «Записки охотника». М.: Лесная промышленность. 1980. – 240с.
16. Шолохов М. А. Тихий Дон Азбука, Азбука-Атикус, Санкт-Петербург 2014г. с. 227
17. Шахматов А. А. Синтаксис русского языка. - М.: ЛКИ, 2015.- 624с
18. Щур, Г. С. Теория поля в лингвистике. - М.: Наука, 1974. —254 с.

MAKTABGACHA KATTA YOSHDAGI BOLALARINI KASBLAR BILAN TANISHTIRISH

Isabekova Dilafuz Shermirzayevna

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti
Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (maktabgacha ta'lim)
2-bosqich magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7248423>

Annotatsiya. Maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlarida katta yoshdagi bolalarni kasbga yo'naltirish ularni kasbiy dunyosiga hissiy munosabatini rivojlantirish, katta yoshdagi bolalarni turli kasblara qiziqishlarini shakllantirish masalasi yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: kasbga yo'naltirish, munosabat, hissiy, rivojlantirish, mehnat, qobiliyat, kasb-hunar, mayl.

ПРИВЕДЕНИЕ ДОШКОЛЬНИКОВ К ПРОФЕССИЯМ

Аннотация. В статье освещена проблема профессиональной ориентации детей старшего возраста в дошкольных образовательных организациях, развитие их эмоционального отношения к своему профессиональному миру, формирование у детей старшего дошкольного возраста интереса к различным профессиям.

Ключевые слова: профориентация, отношение, эмоциональное развитие, труд, умение, профессия-ремесленное влечение.

INTRODUCING PRESCHOOL CHILDREN TO PROFESSIONS

Abstract. The article highlights the issue of guiding older children to a profession in preschool educational organizations, developing their emotional attitude to the professional world, and forming older children's interest in various professions.

Key words: career orientation, attitude, emotional, development, labor, ability, profession, inclination.

KIRISH

Yurtimizda maktabgacha yoshdagi bolalarning har tomonlama, intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlanishi uchun barcha shart-sharoitlar yaratish, maktabgacha ta'lim tizimiga innovatsiyalarni, ilg'or pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarni joriy etish, bu O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risidagi PQ-4312 da belgilab berildi.

Konsepsiyada maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirishning maqsadlari va ustuvor yo'nalishlarida, ta'lim-tarbiya jarayonini takomillashtirish, bolalarning rivojlanganligi darajasini va ularning umumiy boshlang'ich ta'limga tayyorligi, shuningdek, ularning ijtimoiy, shaxsiy, hissiy, nutqiy, jismoniy va ijodiy rivojlanishini baholash asosida amalga oshirilishi ta'kidlandi.

Bolalarni har tomonlama barkamol shaxs qilib rivojlantirish va ularni maktabgacha ta'lim tashkilotlarida kasblar bilan tanishtirib borish bolani o'z vaqtida mustaqil hayotga jasorat bilan kirishi o'z kasbiy faoliyat yo'lini tanlashi uchun tayyorlashni nazarda tutadi.

Ta'lim-tarbiya jarayoniga bolalarni har tomonlama intellektual, ma'naviy-axloqiy va jismoniy rivojlantirishni ta'minlaydigan zamonaviy ta'lim dasturlari, ilg'or axborot va pedagogika texnologiyalarini joriy etish, ularni maktabga tayyorlash darajasini oshirish, maktabgacha ta'limni boshqarishning zamonaviy standartlarini yaratish maqsadida Vazirlar Mahkamasining

2019-yil 11-iyundagi 487-sonli qarori qabul qilindi hamda “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to’g’risida”gi qonunda har bir bolaning ta’lim va tarbiya olish imkoniyatining mavjudligi, har bir bolaning iste’dodi nishonlarini, ishtiyoqlari va qobiliyatlarini rivojlantirish uchun shart-sharoit teng bo’lishi ta’kidlangan. Bola shaxsini rivojlantirishga yo’naltirilgan shaxsiy yondashuv asosida ta’lim-tarbiya jarayonini olib borish, ularni har tomonlama rivojlantirish maqsadida innovatsion axborot va kommunikatsiya texnologiyalarni joriy etishni talab etadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Ijtimoiy-kommunikativ rivojlanishi ta’lim yo’nalishining jihatlaridan biri mehnatga ijobiy munosabatni shakllantirish maqsadiga erishishga qaratilgan. Neverovich, D.B.Elkonin, V.G.Nechayeva, T.A.Markova, D.V.Sergeeva, A.A. Lyunblinskaya va boshqalar mehnat ta’limining mahalliy nazariyasiga asos solganlar. Uning mohiyati shundan iboratki, Maktabgacha katta yoshdagi bolalik davrida mehnat harakatlarining umumiy tarkibiy qismlarini (rejalashtirish, maqsadga muvofiq harakat qilish, o’z harakatlarining natijalarini oldindan taqdim etish qobiliyati) shakllantirish mumkin va zarurdir. Leontyevning so’zlariga ko’ra, maktabgacha katta yoshdagi bolalarda boshqa odamning faoliyatini baholash, o’zini boshqalar bilan solishtirish qobiliyati paydo bo’ladi. Bu yoshdagi kattalar dunyosiga va ularning faoliyatining turli-tumanlariga bevosita qiziqish mavjud.

T. A. Markova va V. G. Nechayevalar ekskursiyaga katta ahamiyat berganlar. Ular ekskursiyani maktabgacha yoshdagi bolalarning kasblar haqidagi g’oyalarini shakllantirishning eng yaxshi usuli deb hisoblashgan.[2]

E.A.Klimov ishlab chiqqan kasblar tuzilmasi ham keng tarqalgan. 15 Mehnat obyektiga ko’ra 5 ta kasb turlari ajratiladi [3]

1. Inson - tabiat (T). Bu tur namoyondalari o’simlik va hayvonot mikroorganizmlar va ular yashash sharoitlari bilan ishlashadi. Masalan, meva - sabzavot ustasi, agronom, zootexnik, veterinar, mikrobiolog.

2. Inson - texnika (T). Ishchilar jonsiz texnik mehnat ob’ektlari bilan ishlashadi. Masalan, texnik, mexanik, muxandis mexanik, muhandis elektrik, texnik texnolog va hokazo.

3. Inson - inson (I) bunda ijtimoiy tizimlar, axloqiy guruhlar, turli yoshdagi insonlar bilan ishlash nazarda tutiladi. Masalan, oziq - ovqat mahsulotlarini sotuvchisi, sartarosh, shifokor, o’qituvchi va boshqalar.

4. Inson - belgilar tizim. Tabiiy va sun’iy tillar, shartli belgilar, ramzlar, raqamlar, formulalar kasb turi namoyondalarini qiziqtiruvchi predmetlar olami va boshqalar. Masalan, dasturchi, chizmachi - kartagraf, matematik, tilshunos, nashriyot muqarriri.

5. Inson - badiiy obraz (B). hodisalarni badiiy aks etishi dalillari - mana shu narsalar bu kasb turi vakillarini qiziqtiradi. Masalan, rassom dekarator, rassom - restavrator, musiqa asboblarini sozlovchi, balet artisti, konsert ijrochisi, aktyor va boshqalar.

NATIJALAR

Bolalarni har tomonlama barkamol shaxs qilib rivojlantirish va ularni maktabgacha ta’lim tashkilotlarida kasblar bilan tanishtirib borish bolani o’z vaqtida mustaqil hayotga jasorat bilan kirishi o’z kasbiy faoliyat yo’lini tanlashi uchun tayyorlashni nazarda tutadi. Ushbu biz tomonimizdan tavsiya qilinadigan uslubiy qo’llanma katta yosh guruhlarida kasbga yo’naltirish uchun yaratilgan metod, usul va yondashuvlari, media ilovalardan foydalanish uchun elektron ilovalar; interaktiv taqdimot ilova qilinadi.

Oy	Oy mavzu	Hafta mavzusi	Kasb turlari
S E N T YA B R	O'zbekiston – mening Vatanim	Mening qadrdon O'zbekistonim	Chegarachi Shifokor O'qituvchi
		Mening shahrim.Mening mahallam	Bog'bon Quruvchi Arxitektor
		Men va mening oilam.	Meing ota va onam (bobom va buvim) kasbi
		Men va mening do'stlarim.	Men orzu qilgan kasb МЕНИНГ ДЎСТИМ КИМ БЎЛМОҚЧИ?
O K T YA B R	Oltin kuz	Mavsumiy o'zgarishlar Uchib ketuvchi qushlar	Gidrometrolog Ekolog Zoolog Vetirinar shifokor
		Tabiat omborxonasi: sabzavotlar,mevalar, rezavor mevalar	Agranom Tuproqshunos O'simlikshunos
		Non-eng aziz ne'mat	G'allakor Tegirmonchi Nonvoy
		O'zbekistonning tabiiy boyliklari	Konchi Geolog Gidrolog

MUHOKAMA

Bolalarni erta kasbga yo'naltirishning asosiy maqsadi - bolaning kasbiy dunyosiga hissiy munosabatini rivojlantirish, turli faoliyat va kasblarda o'zining kuchli va qobiliyatlarini namoyon qilish imkoniyatini berishdir. Bunday bilimlarni olgan bola, birinchidan, mehnat mahoratini rivojlantiradi, turli kasb egalari kattalarning mehnatiga hurmat bilan munosabatda bo'ladi; ikkinchidan, uning dunyoqarashi kengayib bormoqda va nihoyat, bolaning muayyan kasbga qiziqishi va moyilligi erta namoyon bo'lishiga yordam beradi. Binobarin, bolalarni kasblar bilan tanishtirish vazifasi bolani o'z vaqtida mustaqil hayotga jasorat bilan kirishi va o'z kasbiy faoliyat yo'lini tanlashi uchun tayyorlashni nazarda tutadi, ya'ni biz kasbiy o'zini o'zi belgilash haqida gapiramiz. Bolalar muassasasida bolaning o'zini o'zi belgilashi bevosita amalga oshiriladi, chunki u kasb tanlash va rivojlantirish bilan bog'liq emas, balki bunga tayyorlaydi va olib keladi. Shunday qilib, asosiy maqsad - bolaning o'z kasbiy rivojlanish yo'lini mustaqil ravishda rejalashtirish, tahlil qilish va amalga oshirishga tayyorligini bosqichma-bosqich shakllantirish.

XULOSA

Xulosa qilib aytсам, o'yin orqali bolalarning turli kasblarga bo'lgan qiziqishlarini mustahkamlanadi va chuqurlashadi, mehnatga hurmat hissini tarbiyalanadi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida katta yoshdagi bolalarni kasbga yo'naltirishda hozirgi zamon talabi bo'lgan axborot texnologiyasi kommunikatsiyasidan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Kasbga yo'naltirishda tashkilot tarbiyachi pedagoglari ta'lim-tarbiyaviy faoliyatlari davomida, kasblarga oid, audio, video, DVD disklari, televizor bir so'z bilan aytganda, multimedia orqali ma'lumotlar berish har bir kasbga tegishli bo'lgan asbob-anjomlarni multimedia orqali ko'rsatib tanishtirib borilsa, ularni kasb tanlashga bo'lgan qiziqishlarini yanada ortishiga va mustaqil kasb tanlashga yo'naltirgan bo'lamiz.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi. 8 may 2019 yil PQ-4312
2. Ilk qadam'' davlat o'quv dasturi.T,2018 y
3. <https://minikar.ru/uz/dengi/plan-po-proforientacii-dlya-doshkolnikov-iz-opyta-raboty-po-rannei/>.
4. WWW.lex.uz;
5. WWW.pedagog.uz.
6. F.K.Qodirova. „Maktabgacha ta'lim pedagogikasi” 2008 yil
7. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining qarori. 11-iyun 2019 yil 487-son

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA MULOQOTCHANLIKNI SHAKLLANTIRISH

Bo`riyeva Sitora Rustam qizi

Nizomiy nomidagi Toshkent Pedagogika universiteti 2 kurs magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7248646>

Annotatsiya. Maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda muloqotchanlikni shakllantirish o'z oldiga turli vazifalarni qo'yadi. Muloqot bolalar faoliyatining ajralmas bir qismidir. Atrof-muhitni anglashda, ko'proq bilimga ega bo'lishda, ma'lumot almashinishda muloqotchanlikning bolalar hayotidan o'rni yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: muloqot, muloqatchanlik faoliyat, jarayon, shakllanish, ma'lumot, axborot, rivojlanish, munosabat;

FORMATION OF COMMUNICATION IN PRESCHOOL CHILDREN

Abstract. The formation of communication skills in preschool children has various tasks. Communication is an integral part of children's activities. In understanding the environment, gaining more knowledge, and exchanging information, communication has a great role in children's lives.

Key words: Communication, communicative activity, process, formation, information, information, development, relationship.

ФОРМИРОВАНИЕ ОБЩЕНИЯ У ДОШКОЛЬНИКОВ

Аннотация. Формирование коммуникативных навыков у детей дошкольного возраста имеет различные задачи. Общение является неотъемлемой частью детской деятельности. В познании окружающей среды, получении новых знаний, обмене информацией большую роль в жизни детей играет общение.

Ключевые слова: Коммуникативная, общение, деятельность, процесс, образование, информация, развитие, отношения.

KIRISH

O'zbekistonimizda yangilanish jarayoni kechayotgan hozirgi davrda kelajagimiz egalari bo'lmish bolalarni ma'naviy boy, axloqan yetuk, intellektual rivojlangan, yuqori bilimli jismonan baqquvvat qilib tarbiyalashga, har tomonlama kamol topgan shaxsni shakllantirishga alohida ahamiyat berilmoqda .

Respublikasining 2020 yil 23 -sentyabrdagi 'Talim -to'g'risidagi O'RQ-637- son qonun 2019 yil 16 -dekabrdagi Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risidagi qonunlari, 2020 yil 9 -martdagi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining «Bolalarni boshlang'ich ta'limga majburiy bir yillik tayyorlash tizimini rivojlantirish chora- tadbirlari to'g'risidagi» 132 -son qarori tizimdagi islohatlarning jadallashuviga muhim burilish yasadi Qaror ilovasida 2020-2025 yillarda bolalarni maktabgacha ta'lim bilan qamrab olish ko'rsatkichlarida viloyatimiz bo'yicha 30 810 nafar bolani maqsadli qamrab olish belgilab qo'yilgan.

Bolalarni maktabga tayyorlashda muloqot masalalari bolaning keyingi ta'lim bosqichida qiyinchiliklarga duch kelmasligi hamda ijtimoiylashuvdagi o'rnini belgilashda muhim hisoblanadi. Maktab ostonasiga qadam qo'ygandan so'ng bolalar yangi jamoda , yangi muhitda xar bir dars mashg'ulotlarida muloqotga kirashadilar .Bolalarni bir yillik majburiy tayyorlashda «Ilm yo'li» variativ dasturi bolalarning to'laqonli rivojlanishi, tarbiyalanishi va o'qishini,uning maktabda samarali tayyorlanishiga qaratilgan bo'lib, unda halqaro tajribalar hisobga olingan

Dasturning asosiy sohalaridan ;nutq muloqot, o‘qish va yozish malakalari sohasi kompetensiyalari bolalarning muloqot malakasini egallashlari uchun kompetentlik yondashuv hisoblanadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning ta‘limida kompetentlik yondashuvi bolaning o‘suvi shaxsini hayotga , shu jumladan maktabda o‘qishga tayyorlashni, unda ma‘naviy qadriyatlar va me‘yorlarni o‘zlashtirish, boshqa kishilar bilan muloqot qilish, o‘z menini shakllantirish bilan bog‘liq bo‘lgan hayotiy muhim masalalarni hal qilish uchun zarur bo‘ladigan faoliyat usullarini ko‘zda tutadi. 6-7 yoshli bolaning muloqoti vaziyatli shaxsiy, y‘ani belgilangan aniq vaqtdagi vaziyatni emas, balki ‘nima bo‘ladi’ yoki ‘endi nima bo‘ladi’ tarzidagi vaziyatni aks ettiruvchi sifatida bo‘ladi bolalarning aksariyat muloqot mazmuni kattalar olami , hulq –atvor qoidalari ma‘lum bir tabiat hodisalaridan iborat bo‘lad. Bu yoshda bolalar kishilar tabiatini ochuvchi muloqot me‘yorlar va odamlar orasidagi qoidalarning tashuvchisi bo‘lib hisoblanadi. Ularning muloqot jarayonidagi etakchi ehtiyoj – o‘zaro tushinish va xis tuyg‘ularni xis qilish ehtiyojidir. O‘zlarining ijobiy va salbiy yorqin kechinmalari bilan o‘rtoqlashadilar. Bu vaziyatlarda pedagoglar yoki ota- onalar bolaning xis tuyg‘ularini, bola hayoti uchun ahamiyatli ekanligini unutishmagan holda qabul qilishlari lozim. Bolalarning muloqotning birinchi shakli atrofida qilargalarga nisbatan qiziqishi uning his-tuyg‘ularga boy munosabati orqali tavsiflanadi. 6-7 yoshda bolaning qiziqishlari atrof-muhitga yo‘naltiriladi. Unda yangi taassurotlarga ehtiyoj paydo bo‘ladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida muloqot ,ma‘lumotni bolalar bir biriga o‘tkazish jarayoni, bolalalar yoki bolalar guruhlari o‘rtasida aloqalarni o‘rnatish va rivojlantirishning murakkab jarayoni bo‘lib, u birgalikdagi faoliyat ehtiyojlaridan kelib chiqadi va uch xil jarayonni o‘z ichiga oladi: ma‘lumot almashish, harakatlar almashish; va bir birini idrok etish va tushunish. Bolalar faoliyatida muloqotchanlik muhim ahamiyatga ega. Muloqot har qanday olib boriladigan faoliyatning bir tomoni sifatida ham (faoliyat nafaqat mehnat, balki mehnat jarayonida muloqotdir), va alohida faoliyat sifatida ko‘rib chiqilishi kerak. Muloqotning faoliyat sifatidagi asosiy xususiyati shundan iboratki, muloqot orqali bola boshqa bolalar bilan munosabatlarini shakllantiradi. Muloqot bolalarning o‘zaro ta‘sirini o‘z ichiga olgan faoliyatning ajralmas qismidir. Muloqotning psixologik naqshlarining barqarorligi tufayli turli darajadagi madaniy rivojlanish darajasidagi va turli yoshdagi bolalar muloqot qilishlari mumkin.

Muloqot tushunchasiga olimlar tomondan turli ta‘riflar berib o‘tilgan. Muloqotni faoliyat deb hisoblagan B.G. Ananyevning ta‘kidlashicha, muloqot orqali inson boshqa odamlar bilan munosabatlarini quradi. O‘zining "Inson bilish sub'ekti sifatida" asarida B.G. Ananyevning ta‘kidlashicha, insonning xatti-harakati - bu turli xil ijtimoiy tuzilmalardagi odamlar bilan muloqot qilish, amaliy o‘zaro munosabatdir.

B.G. Ananiev ta‘kidlaganidek, har xil faoliyat turlarining majburiy tarkibiy qismi bo‘lgan holda, muloqot haqiqatni anglash mumkin bo‘lmagan shartdir.

M.I.ning so‘zlariga ko‘ra. Lisina, "muloqot" kommunikativ faoliyatning sinonimidir. Bu nuqtai nazarni G.A. Andreeva, V.P. Zinchenko va S.A. Smirnova.

Muloqot faoliyat sifatida motivlar va maqsadlar bilan belgilanadi. Motiv - bu odamni muayyan faoliyatga undaydigan sababdir. Nutq faoliyatining umumiy motivi bu boshqa odamlar bilan axborot va hissiy aloqa o‘rnatish zarurati. Nutq faoliyatining maqsadlariga ijtimoiy va shaxsiy munosabatlarni saqlash, insonning mehnati, hayoti va bo‘sh vaqtini tashkil etish kiradi.

NATIJALAR

Tadqiqotchilarning ta'kidlashicha, yilning birinchi yarmida bolaning etakchi va yagona mustaqil faoliyati muloqotdir. Bolada muloqotning rivojlanishi bir necha bosqichda sodir bo'ladi. Avval kontakt funksiyasi paydo bo'ladi. Ushbu funktsiyaning maqsadi kattalar bilan aloqa o'rnatish va davom ettirishdir. Keyin bola axborot funktsiyasini o'zlashtiradi. Ushbu funktsiyani o'zlashtirish aloqa o'rnatish qobiliyatini nazarda tutadi.

Shuni ta'kidlash kerakki, faoliyat, aloqa holatini ontogenezda sun'iy ramziy vositalarni o'zlashtirish funktsiyasi beradi Yuqorida aytib o'tilganidek, ontogenezda muloqot bolaning atrof-muhitga bo'lgan munosabatining asosiy shaklidir. Birinchidan, bu shakl boshqa sub'ekt (birinchi navbatda, ona) tomonidan tushunishni, keyin esa o'zaro tushunishni (bola nafaqat o'z xohish-istaklarini ifodalaydi, balki boshqalarning manfaatlarini ham hisobga oladi, bu esa o'z maqsadini amalga oshirishni) nazarda tutadi. o'ziga bog'liq).

Asta-sekin muloqot ob'ektiv faoliyatga aylanadi, bu esa, o'z navbatida, bolaning dunyoga munosabatini amalga oshiradi. Ob'ektiv faoliyatda bola muayyan ob'ektlarni o'rganadi. Ob'ektiv faoliyat yordamida bolada dunyoga ob'ektiv munosabat shakllanadi.

Muloqot bola ehtiyoji bo'lib, uning ijtimoiy tabiati bilan izohlanadi va bola hayotining ham moddiy, ham ma'naviy shakllarini o'z ichiga oladi. Bolaning muloqotga bo'lgan ehtiyoji, qiziqishi juda katta ahamiyat kasb etadi. Bola hayoti davomida doimo boshqa bolalar bilan muloqotda bo'ladi va shuning uchun muloqot qiladi.

MUHOKAMA

Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish murakkab psixologik jarayon bo'lib, u faqat bolaning eshitgan nutqiga taqlid qilishdan iborat emas. Bu jarayon bolalarda muloqotchanlik faoliyatini rivojlantirish va birinchi navbatda, muloqotga ehtiyot mavjudligi bilan bog'liqdir. Maktabgacha ta'lim tashkilotida bolalarning muloqotchanligi turli shaxslar va turli temperamentdagi bolalar o'rtasida vujudga keladi. Turli faoliyat jarayonida bolalar muloqotga kirishadi. Bolalar muloqotchanlik orqali bir birlariga axborot yetkazadi. Atrofdagi hodisalarni Yakka o'zi emas, kattalar va tengdoshlari yordamida angelaydi. Muloqotchanlik bolaning nutqi orqali yuzaga keladi. Agar bolaning nutqi ravon, so'z boyligi ko'p bo'lsa, bu tengdoshlariga ta'sir qiladi. Nutqni rivojlantirish nafaqat bolani atrof-muhit bilan tanishtirish, balki uni umumiy ruhiy rivojlantirish uchun ham zarurdir.

Nutqni shakllantirish va rivojlantirish vazifalari sifatida quydagilarni keltirishimiz mumkin:

- bolada kattalarga nisbatan imotsional bog'liqlik va ishonch hissing tarbiyalash;
- uning o'ziga nisbatan atrofdagilarning ijobiy diqqat-e'tibor talab qilishini qondirish;
- kichikintoyning qiziqishlarini rivojlantirishga ko'maklashish;

Bolalardagi muloqotchanlikka umumiy to'xtaladigan bo'lsak, tengdoshlari bilan maktabgacha yoshdagi bolalar oldingi davrlardagi muloqotga nisbatan sifat jihati o'zgarib bormoqda. Maktabgacha yoshdagi bolalar (4-5 yosh) uchun tengdoshlari bilan muloqot qilish ustuvor vazifaga aylanadi. Ular turli vaziyatlarda (rejim momentlarida, turli faoliyat turlari jarayonida - o'yin, ish, ish va hokazo) bir-biri bilan faol muloqot qilishadi. Muloqot, ayniqsa, o'yin davomida namoyon bo'ladi va rivojlanadi. Rivojlanayotgan muloqot o'yinning tabiatiga va uning rivojlanishiga ta'sir qiladi. Kollektiv vazifalarning keng doirasi paydo bo'ladi:

- qo'shma o'yin;
- o'z dizaynlaringizni o'rnatish;
- sherikning harakatlarini boshqarish va ularning bajarilishini nazorat qilish;
- o'zi bilan doimiy taqqoslash va muayyan xatti-harakatlarni baholash.

Bolalarning aloqalari nostandart va tartibga solinmagan. Maktabgacha yoshdagi bolalar o'z munosabatlarida eng kutilmagan harakatlardan foydalanadilar. Ularning harakatlari bo'shashgan, standartlashtirilmagan: ular sakrashadi, jilmayishadi, turli xil pozalarni olishadi, bir-biriga taqlid qilishadi, turli so'zlarni o'ylab topishadi, ertak tuzadilar va hokazo.

Yoshi bilan bolalarning aloqalari umumiy qabul qilingan xatti-harakatlar qoidalariga bo'ysunadi. Ammo maktabgacha yoshning oxirigacha bolalar muloqotining o'ziga xos xususiyati uning tartibga solinmagan va bo'shashgan tabiatidir.

Tengdoshlar bilan muloqot qilishda faol harakatlar mas'uliyatli harakatlardan ustun turadi. Bola uchun uning o'z harakati (so'zlari) ko'pincha tengdoshlari tomonidan qo'llab-quvvatlanmasa ham muhimroqdir. Shuning uchun dialog parchalanishi mumkin. Kommunikativ harakatlardagi nomuvofiqlik ko'pincha bolalar o'rtasida norozilik, norozilik, nizolarni keltirib chiqaradi.

XULOSA

Muloqotga bo'lgan ehtiyoj eng muhim ehtiyojlardan biridir. Bu ehtiyoj insonning tug'ilishi bilan paydo bo'ladi. Vaqt o'tishi bilan muloqotga bo'lgan ehtiyoj ham shakl, ham mazmunan o'zgaradi. Shu bilan birga, katta maktabgacha yoshdagi tengdoshlar bilan muloqotga bo'lgan ehtiyoj ayniqsa keskindir.

Maktabgacha yoshdagi tengdoshlar bilan muloqot intellektual, nutq, hissiy va axloqiy moyillikni rivojlantirishda asosiy o'rinni egallaydi. Bolalarning psixologik, ijtimoiy va jismoniy rivojlanishi tengdoshlar bilan munosabatlar qanday rivojlanishiga bog'liq.

Muloqotning asosiy mezonlari: boshqasiga e'tibor va qiziqish, unga nisbatan hissiy munosabat, tashabbus va sezgirlik. Muloqot - bu insonning shaxsga bo'lgan hissiy munosabati. Shuning uchun tengdoshlar bilan muloqot bolaning hissiy sohasini shakllantiradi, rivojlantiradi va tuzatadi.

Tengdoshlar bilan muloqot qilishda norozilik bolaning tashvishi, tajovuzkorligi va ishonchsizligini oshirishi mumkin. Shu sababdan bolalar o'rtasida to'g'ri muloqatchanlikni yo'lga qo'yish muhim ahamiyatga ega. Bu bevosita tarbiyachining malakasi va saviyasiga bog'liq hisoblanadi.

REFERENCES

1. F.R.Qodirova. R.M Qodirova. "Bolalar nutqini rivojlantirish nazariyasi va metodikasi". T., "Istiqlol", 2006.
2. Babayeva D.R. "Nutq o'stirish metodikasi" T.: TDPU 2016-yil. O'quv qo'llanma
3. Ananiev B.G. Inson bilim sub'ekti sifatida. L., 1968 .-- 339 b.
4. Lisina M.I. Muloqotda bolaning shaxsiyatini shakllantirish. 2009 .-- 209 b.

НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНАЯ СПЕЦИФИКА АССОЦИАТИВНОГО РЯДА КОНЦЕПТА «МУЖ»

Алламуратова Гулсанем Жалгасбаевна

Нукусский государственный педагогический институт им. Ажинияза
доцент кафедры русского языка и литературы

Алламуратова Айсанем Жалгасбаевна

Частный образовательный ВУЗ «Profi University», г. Ташкент, Узбекистан

доцент кафедры языков

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7248688>

Аннотация. В статье рассматриваются индивидуальные особенности языкового сознания носителей русского, каракалпакского и узбекского языков через ассоциативное поле концепта «муж». Данные эксперимента позволили нам выявить некоторые общие для трех языков когнитивные признаки концепта, а также индивидуальные особенности.

Ключевые слова: лингвокультурный типаж, ассоциативное поле, национальная культура, семантический геиштальт, ассоциативный профиль, абстрактные понятия

NATIONAL AND CULTURAL SPECIFICS OF ASSOCIATIVE MEANING OF THE CONCEPT «HUSBAND»

Abstract. The article examines the individual features of the linguistic consciousness of native speakers of Russian, Karakalpak and Uzbek languages through the associative field of the concept "husband". The experimental data allowed us to identify some cognitive features of the concept common to the three languages, as well as individual features.

Key words: linguistic and cultural type, associative field, national culture, semantic gestalt, associative profile, abstract concepts

ВВЕДЕНИЕ

Важным для лингвоперсонологии понятием является лингвокультурный типаж (ЛКТ) – центральный объект теории лингвокультурных типажей. По мнению Т. В. Бондаренко, «лингвокультурные типажы представляют собой обобщенную языковую личность, которая выделяется в лингвокультурах по принципу узнаваемости и частотности и маркируется определенным общественным отношением, которое может изменяться в зависимости от разных социокультурных причин» [1, с. 3].

Таким образом, исследования, ведущиеся в рамках лингвоперсонологии, и особенно в области изучения и описания лингвокультурных типажей, позволяют рассматривать, изучать и описывать национальную картину мира с иных позиций, давая более адекватный образ страны и ее народа. Как нам кажется, значимым представляется рассмотрение лингвокультурных типажей постсоветского лингвокультурного пространства, так как несмотря на поликонфессиональность и тридцатилетний разрыв между государствами, сказавшийся на языковой среде, в которой пребывают носители русского языка, проживающие на территории Узбекистана и Каракалпакстана, тем не менее, образы и типажы, существующие в национальных культурах зачастую очень близки, расширяясь и уточняясь в зависимости от региона проживания респондента и культурных особенностей региона, тем не менее, сходятся в своих ядерных признаках.

В данном исследовании предпринята попытка рассмотрения образа мужа в национальной культуре глазами русских, узбеков и каракалпаков. Важно заметить, что все

респонденты, принявшие участие в эксперименте, являются носителями русского языка, что, несомненно, влияет на наличие общих фоновых знаний и культурного бэкграунда. Мы рассматриваем образ мужа в русле исследований лингвокультурных типажей, задавая как традиционные для исследований образа вопросы (проводя ассоциативный эксперимент), так и выходя за рамки, добавляя параметры, важные для моделирования лингвокультурного типажа.

МЕТОДЫ И МАТЕРИАЛЫ

Ключевым же для нашего исследования является ассоциативный эксперимент и обращение к «ассоциативному профилю» для конкретизации и уточнения индивидуальных особенностей, характерных для рассматриваемых национальных культур. По словам Н.В. Уфимцевой именно «ассоциативный эксперимент является ценным и при понимании индивидуальных особенностей различных культур, поскольку с помощью данного исследовательского приема можно судить об особенностях функционирования языкового сознания человека. Ассоциативный метод можно рассматривать также как специфичный для данной культуры и языка «ассоциативный профиль» образов сознания, интегрирующий в себе умственные и чувственные знания, которыми обладает конкретный этнос» [8, с. 140].

В проведенном нами эксперименте приняли участие 80 человек, из которых 23 определили свою национальную принадлежность как русские, 25 как каракалпаки и 14 как узбеки (остальные участники опроса – казахи (4 человека), татары (7 человек), корейцы (3 человека) и др.). 80% участников опроса – женского пола (полагаем, по причине того, что рассуждать о муже и его образе комфортнее лицам именно женского пола). В опросе приняли участие реципиенты в возрасте от 17 до 65 лет, средний возраст опрошенных составляет 22 года.

Мы задали респондентам следующие вопросы:

1. Укажите ваши первые ассоциации со словом «муж»
2. Продолжите предложение «В моей стране муж – это человек, который...»
3. Назовите известных людей/персонажей литературных произведений, которые, как вам кажутся, воплощают в себе ваше представление о муже
4. Назовите устойчивые выражения со словом «муж», используемые в вашей культуре
5. Черты и качества мужа

Предварительно мы оговаривали, что нас интересуют не идеальные (идеализированные) представления о муже, а та реальность, с которой респонденты сталкиваются ежедневно.

Для анализа полученных нами в первом вопросе ассоциативных полей мы прибегли к семантическому гештальту, предложенному Ю.Н. Карауловым, считавшему, что «большинство ассоциативных полей обнаруживает особую внутреннюю семантическую организацию своего состава, названную мною «семантическим гештальтом» и характеризующую поле как единицу знания о мире, соотнося его строение с отраженной в нем структурой реальности» [7, с. 194].

РЕЗУЛЬТАТЫ

В соответствии с семантическим гештальтом все реакции, полученные в ответе на 1 вопрос, были разделены на следующие группы: КТО, ЧТО, КАКОЙ и ДРУГИЕ.

Рассмотрим содержание этих групп в соответствии с национальной принадлежностью респондентов.

Таблица 1
Семантическая группа «КТО»

Реакции русских	Реакции каракалпаков	Реакции узбеков
мужчина (5), супруг (2), защитник (2), друг (3), отец (2), мужик, дети (2), жена, кормилец (2), человек, ученый, партнёр, кишкомот.	мужчина (2), защитник (3), друг, отец (4), спутник жизни (3), мужик, глава семьи (4), дети (2), жена, кормилец, бездельник, брат, хранитель очага (3), ухажёр, человек, герой, мужёнок, добытчик	мужчина (3), друг, мужик, дети (2), жена, муж

В группе «кто» большое количество синонимичных слов (*мужчина-мужик-муж-супруг*), примечательно, что в реакциях всех национальностей в поле «кто» вошли и *жена*, и *дети*. Интересно отметить, что в русской и каракалпакской картине мира муж – это *хранитель очага, добытчик* и *кормилец*, в то время как в узбекской такой взгляд на мужа не звучит. Также примечательно, что в русской и каракалпакской картине мира отражена негативная оценка (*бездельник, кишкомот, муженёк*).

В этом случае следует отметить, что традиционно перед узбекской женщиной не встает вопрос о том, что муж должен являться *добытчиком* и *кормильцем*, так как само понятие «муж» - хозяин семейства это подразумевает.

Совсем иначе дело обстоит у каракалпакских женщин. Исторически сложилось, что каракалпаки кочевники. Постоянные притеснения заставляли покидать обжитые места. Поэтому ответственность за сохранность детей, нажитого и т.д. ложилась и на женскую долю. Но ощущать себя слабым полом она не переставала, отсюда и желание у женщин каракалпачек возложить ношу *кормильца, добытчика* на мужа.

Таблица 2
Семантическая группа «ЧТО»

Реакции русских	Реакции каракалпаков	Реакции узбеков
опора (4), любовь (6), свадьба, защита (3), надёжность (6), семья (3), брак (3), забота (2), поддержка (2), дом (5), сила (4), надежда, внимание, уважение, доверие, ответственность (2), взрослая жизнь, разбросанные носки, документы, дела давно минувших дней, вторая	опора (7), любовь (3), защита, семья (5), забота (4), поддержка (4), сила, надежда, верность, заботливость (2), внимание, мужество, взаимопонимание (3), уважение, доверие (2), достоинство, понимание, крепость, воспитание, гордость, щит.	опора (4), свадьба (2), семья (3), забота (2), поддержка, сила, верность, мужество, взаимопонимание, твердость, скукота.

половина, спокойствие, костюм, очки, плечо, порядочность, лень, помощь, смелость, надежда, труд, диван, еда, решительность, кольцо, ЗАГС.		
---	--	--

Немаловажным кажется отметить, что в русской лингвокультуре большое количество конкретных предметов, которые ассоциируются у респондентов с мужем – *очки, костюм, плечо, диван, еда, кольцо*, в то время как в двух других лингвокультурах преобладают абстрактные понятия, говорящие больше о качествах супруга и семьи в целом (*понимание, гордость* и др.).

Можно предположить, что одна из причин в подборе отличительных терминов заключается в возрастном цензе. Большая часть респондентов русской национальности той возрастной категории (от 45 до 65), которые имеют длительный опыт семейной жизни. Отсюда их более глубокое ощущение понятия «что есть муж», которое вылилось в предметные ассоциации. По-другому дело обстоит с опрошенными узбекской и каракалпакской национальности: это молодые люди от 17 до 23 лет, которые на данный момент воспринимают понятие «муж» только с точки зрения его человеческих качеств.

Таблица 3

Семантическая группа «КАКОЙ»

Реакции русских	Реакции каракалпаков	Реакции узбеков
любимый (3), верный, бывший, достающий, учёный.	любимый (2), счастливые, работающий ради семьи, доверительный.	любимый, верный, мужественный, смелый, умный, храбрый, кормящий семью, мудрый, честный, ревнивый, любящий, мужской.

Примечательно, что в этой группе больше всего реакций было получено от узбекских респондентов. Именно их ответы отразили характеристику мужа и представления о нём. При этом все мнения исключительно положительные, в то время как для русской и каракалпакской лингвокультуры наиболее значимым было наличие любви в браке, а также возникли конкретизирующие реакции – субстантивированные прилагательные (*бывший и учёный*).

И опять причиной полученных результатов является отношение узбекской женщины к мужу, воспитываемое еще с раннего детства. Если в каракалпакской семье не принято жене обращаться к мужу на «Вы», то в узбекской семье это очевидный факт. В традициях узбеков к мужу по имени не принято обращаться. Его называют или *хожаин* (хозяин) или *дадаси* (отец). Не является зазорным, если жена каракалпачка разговаривает с мужем на повышенных тонах, что ни коем образом не допускается в узбекской семье.

Таблица 4

Семантическая группа «ДРУГИЕ»

Реакции русских	Реакции каракалпаков	Реакции узбеков
объелся груш, дальше личное, нам хорошо	муж в семье голова, это человек, который будет за тебя стоять как щит	моё всё

В данной группе обозначились устойчивые сочетания, закрепленные в сознании носителей лингвокультур – характерно, что если для русских – это «*объелся груш*», то для каракалпаков «*в семье голова*» и «*как щит*».

ОБСУЖДЕНИЕ

Предпринятый анализ семантического гештальта продемонстрировал, что образ мужа в исследуемых лингвокультурах имеет несомненные сходства, но при этом в видении мужа выявляются и различия.

Сходства в первую очередь обусловлены ключевыми концептами поля «муж» – опора, свадьба, любовь, любимый, а разница заключена в отношении к мужу – кишкомот, бездельник.

Полученные данные позволяют выявить оттенки значений образа мужа в рассматриваемых лингвокультурах, обратить особое внимание на закрепленный в языке и сознании образ.

В вопросе «В моей стране муж – это человек, который» преобладала идея заботы (*заботится о своей семье*) во всех лингвокультурах, однако в ответах представительниц Каракалпакстана возникли такие параметры, как *бьёт, пьёт и изменяет, живёт в своё удовольствие*, в то время как в ответах русских однозначно преобладали *содержит семью, зарабатывает деньги*. Очевидно, что оба отмеченных параметра не являются взаимоисключающими, но, тем не менее, важно отметить, какие конкретно параметры в какой культуре выходят на передний план.

Ответы респондентов, полученные на вопрос, предполагающий назвать известного человека или литературного героя, которые, как им кажутся, воплощают в себе представление о муже, трудно поддаются интерпретации, так как, как нам кажется, многие респонденты называли персонажей программных произведений, которые, возможно, запомнились им из школьного обучения и никак не связаны с сутью вопроса представленного в опросе (*Евгений Онегин, Пётр Гринёв, Каренин, Болконский, Данко, Обломов*) или мужчин, чей образ супруга культивируется средствами массовой информации (*Максим Матвеев, Влад Топалов, Антон Макарский, Иван Охлобыстин*). Интересны образы киноперсонажей, отмеченные респондентами (*Женя Лукашин, Гена Букин, Гоша из «Москва слезам не верит»*).

При анализе устойчивых сочетаний была отмечена следующая закономерность: практически все русские респонденты использовали сочетания «*муж объелся груш*» (20), «*муж и жена – одна сатана*» (4), «*уж замуж невтерпёж*», представители узбекской же и каракалпакской культуры использовали выражения «*эр бермок жон бермок*» (*если для меня будет ниспослан муж, отдам за него жизнь*), «*у хорошего мужа плохой жены не бывает*», «*муж голова, а жена – шея*», «*муж – единица, жена – ноль*», «*за честным мужем, жена честна*», подчеркивающие значимость роли мужа в культуре.

Вопрос, предлагающий назвать основные черты и качества мужа, как нам кажется, ввел респондентов в заблуждение, так как все названные им параметры, однозначно описывают представление об идеальном мужчине, расходясь при этом с их же ответами на предыдущие вопросы, возможно, поразмыслив над ассоциациями и литературными героями, которые, как им кажутся, демонстрируют их отношение к мужу и пониманию этого образа в их культуре, следующим этапом для респондентов закономерно стал вопрос о том, каким бы они хотели видеть мужа. Поэтому и преобладающие ответы здесь *честный, искренний, зарабатывающий, верный, уважающий, любящий*.

ВЫВОДЫ

Таким образом, подводя итоги проведенного эксперимента, мы можем сделать выводы о том, что, несмотря на небольшие различия в ассоциативных рядах, имеющих отношение к образу мужа, в разных лингвокультурах, мы, тем не менее, наблюдаем серьезные расхождения, связанные с фразеологическим фондом русского и узбекского языков, и актуальности этих конструкций современной респондентам действительности. Несомненно, что на данный факт оказали влияние как исторические, культурные аспекты, так и национальные традиции народов.

REFERENCES

1. Бондаренко Т.В. Лингвокультурный типаж «английский дворецкий»./ Т.В.Бондаренко // Автореферат диссертации по филологии. - Волгоград, 2009. – С. 21.
2. Дубровская Е.М. Лингвокультурный типаж: динамика и трансформация (на примере «человека богемы»). – Новосибирск: НГТУ, 2019. – С. 238.
3. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. - Волгоград: Перемена, 2002. – С. 477.
4. Карасик В.И. Языковые ключи. – М.: Гнозис, 2009. – С. 406.
5. Карасик В.И., Дмитриева О.А. Лингвокультурный типаж: к определению понятия /В.И. Карасик, О.А. Дмитриева // Аксиологическая лингвистика: лингвокультурные типаж. – Волгоград: Парадигма, 2005. – С. 5-25.
6. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. – М.: Наука, 1987. – С. 264.
7. Караулов Ю.Н. Показатели национального менталитета в ассоциативно-вербальной сети // Этнокультурные исследования языкового сознания. М., 2000. С.191-205.
8. Уфимцева Н.В. Русские: опыт еще одного самопознания // Этнокультурная специфика языкового сознания. Сборник статей. М., 1996. С. 139-162.

INNOVATIVE COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES

Urinov Rustambek Yokubjonovich

Teacher of methodology of teaching english department Fergana state university

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7255315>

Abstract. *This article illustrates the using of modern information communication technologies while learning foreign languages and many teachers as well as pupils` ability to evaluate, critique, synthesize and online sources properly.*

Key words: *ICT, projector, presentation software, videos, conference tools, blogs, interactive books, interactive white boards, websites, video games.*

ИННОВАЦИОННЫЕ КОММУНИКАТИВНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ

Аннотация. *В данной статье рассматривается использование современных информационно-коммуникационных технологий при изучении иностранных языков, а также умение учащихся правильно оценивать, критиковать, синтезировать и онлайн-источники.*

Ключевые слова: *ИКТ, проектор, программное обеспечение для презентаций, видео, инструменты для конференций, блоги, интерактивные книги, интерактивные доски, веб-сайты, видеоигры.*

INTRODUCTION

The use of information communication technologies in teaching foreign languages, not only English but also other foreign languages, has risen sharply among the educational community. Teachers access innovations without always realizing their full implications for their students.

The use of information communication technology can enhances teaching and learning in the class atmosphere. The article presents certain features of ICT that can be used good advantages in a rich learning environment and the use of ICT in the foreign class. The article also discusses the role of the teacher in the lesson.

Technology has become an expected literacy in higher education and in our society, a universal language spoken worldwide, regardless of the profession, in classroom, technologies can be included all kind of tools from computers and internet to broadcasting technologies and telephony. Therefore under the big umbrella of ICT there are many tools that we can include such as projector, presentation software, videos, conference tools(Skype), blogs, wiki online dictionaries, interactive books, interactive whiteboard, learn foreign language websites and even video games.

METHOD AND METHODOLOGY

It takes a lot of time and work to master a language and there is not enough in class for that, so language educators should motivate students and teach them how to access knowledge and data from around the world in order to become independent learners. We can do that by letting them know what is available and good on the ICT. Providing online access to our teaching materials and also by sharing with students who are learning foreign language in an online environment and communicate with native speakers. ICT enables actions and interactions to be undertaken remarkably quickly, for instance messages can be sent and replies can come back in minutes or even seconds. The capacity of ICT is enormous providing access to a large amount

of information. Multimodality implies sounds, pictures and texts and it is well-known that pupils learn better foreign languages if there are more senses involved in the process of teaching.

There are also some arguments that there is growing number of students who are less motivated, less interested and less engaged in the process of learning. They also mention that the left-brain dominant students, these who work better with words, are clearly advantaged by our learning foreign languages.

RESEARCH RESULTS

Now that we know the meanings are certain characteristics with ICT, it would be highlight some of the benefits and challenges of using modern technologies in the foreign language classes. Effective modern technologies provide substantial benefits in teaching and learning foreign languages. Technologies enrich the content (photos, videos Power point) with the aid of technologies teachers provide students authentic skills and video of target culture and up to date materials in order to develop learning skills and engage students. In addition to engage student in class, the adequate use of technologies enhances classroom communication and offer students the opportunity to communicate, collaborate and interact with course material in different ways.

Although technology integration has many benefits, there are also challenges. Sometimes pupils encounter problems regarding the use of online learning software, especially the lack of the direct contact with the teacher. Pupils at the highest level have misconceptions regarding the way teachers would adapt technology in classroom. Learning language pupils in education who lack a comprehensive understanding of effective use of technology in the teaching process.

Other challenges refer to the lack of resources such as interactive whiteboards, computers connected to internet for every student, video projectors and screens. Nevertheless, technology itself is not as important as the way we exploit it. If there aren't computers for every students in the classroom, the teacher can record a video their explaining certain topics and share it with the students, who can watch it at home. Thus, we extend the learning environment outside the class and make it interactive.

CONCLUSION

No doubt interactively can also be achieved by using the blackboard, the chalk and paper. Role plays and word competitions have positive impact on pupils. We have to make sure technology remains a tool in achieving our educational purposes and does not take over the class. Human have always learned hand in hand with other humans, it has always been this way, and some way believe that technology might compromise connection created between teacher and learner, one of the best things in our educational system.

Having identified the positive and negative impacts of ICT in teaching foreign languages and also the importance of the teacher's role in educational process. In my view that we can not forget the past and the years of the research of good teaching practices developed by skilled teachers. We should carefully build and develop this ICT system based on what it already exists.

REFERENCES

1. Авербух, К.Я. Общая теория термина. – М.: Издательство МГОУ, 2006. –252 с.
2. Акулинина, Т.В. Экстралингвистическая обусловленность особенностей английской терминологии компьютерной информатики [Текст]: автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук: 10.02.04 / Акулинина Т. В.;
3. Омский государственный технический университет. Омск: 2003. 160 с.

4. Алексеева, И. С. Введение в переводоведение [Текст]: учеб. пособие для студентов филологических и лингвистических факультетов высших учебных заведений. – М.: Издательский центр “Академия”, 2004. – 352 с.
5. Шарафутдинова, Н.С. О понятиях «Терминология», «Терминосистема» «Терминополе» // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов: Грамота, 2016, № 6(60). – С. 168-171.
7. Англо-русский словарь технических аббревиатур [Электронный ресурс].
8. Режим доступа: [www.url: https://technical_abbreviations.academic.ru](http://www.url:https://technical_abbreviations.academic.ru). 04.04.2022.
9. O'rinova O. Bo'lajak mutahassislarni kasbiy faoliyatga tayyorlash mazmuni // Pedagogika va psixologiyada innovatsiyalar. 5-jild, 1-son. ISSN 2181-9513. Doi. Journal 10.26739/2181-9513. 2021 й. – В.66-70.
10. Uljaevna, U. F., & Shavkatovna, S. R. (2021). Development and education of preschool children. *ACADEMICIA: AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL*, 11(2), 326-329.
11. O'rinova, F. (2019). REPORT ON PROBLEMS IN THE PRE-SCHOOLS OF ORGANIZATIONAL PREVENTIVE CENTERS. *Scientific Bulletin of Namangan State University*, 1(11), 311-315.
12. Oljayevna, O., & Shavkatovna, S. (2020). The Development of Logical Thinking of Primary School Students in Mathematics. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences*, 8(2), 235-239.
13. Уринова, Ф. У., & Эркинова, Ш. Ё. (2013). Значение инновационной индивидуальной работы в повышении эффективности самостоятельной учебной деятельности студентов. *Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук*, (12-2).
14. Usmonova Shaxnoza Yoqubjon qizi. THE CONCEPT OF COSMONICS AND ITS NATURE”. *International Conference on Studies in Humanity, Education and Sciences Helsinki, Finland*.ISSN: 2249-7137 Vol. 11, Issue 2, January 10th 2022
15. Usmonova Shaxnoza Yoqubjon qizi. BASICS OF COMPARATIVE STUDY OF COSMONIMS (SUN,MOON ...) IN UZBEK AND ENGLISH LANGUAGES. *British Journal of Global Ecology and Sustainable Development*.Volume-02, March, 2022 ISSN (E): 2754-9291
16. Usmonova Shaxnoza Yoqubjon qizi. Comparative Study of Cosmonims (Sun, Moon ...) In Uzbek and English. In volume 7, of *Eurasian Journal of Humanities and SocialSciences* April, 2022.
17. Usmonova Shaxnoza Yoqubjon qizi. INGLIZ VA O'ZBEK TILIDA LANDSHAFT SO'ZLARINING QIYOSIY TAHLILI VA FRAZEALOGIYA”. *Uzbek Scholar Journal* Volume- 04, May, 2022 www.uzbekscholar.com
18. Shaxnoza, Usmonova. "INGLIZ VA O'ZBEK TILIDA LANDSHAFT SO'ZLARINING QIYOSIY TAHLILI VA FRAZEALOGIYA." *Uzbek Scholar Journal* 4 (2022): 53-55.
19. Shaxnoza, Usmonova. (2022, January). THE CONCEPT OF COSMONICS AND ITS NATURE. In *Conference Zone* (pp. 132-133).
20. Urinova Feruza Uljaevna, Sharofutdinova Rano Shavkatovna. DOI: 10.5958/2249-7137.2021.00358.X “Development and education of preschool children” *ACADEMICIA*.

- An International Multidisciplinary Research Journal . (Double Blind Refereed & Peer Reviewed Journal).ISSN: 2249-7137 Vol. 11, Issue 2, February 2021.
21. Urinova Feruza Uljayevna, Valiyeva Hojirakhon Ilhomjon kizi. Development of intellectual abilities of preschool children. Through developing technologies. Modern journal of social sciences and humanities. Issn:2795-4846.Vol.4/(2022). <https://mjssh.academicjournal.io/index.php/mjssh>.
 22. Orinova, F. (2019). REPORT ON PROBLEMS IN THE PRE-SCHOOLS OF ORGANIZATIONAL PREVENTIVE CENTERS. Scientific Bulletin of Namangan State University, 1(11), 311-315. 7.
 23. 23. Uljaevna, U. F. (2020). Didactic games in preschool educational system. Проблемы современной науки и образования, (4-2 (149)), 27-29.
 24. Uljaevna, U. F., & Shavkatovna, S. R. (2021). Development and education of preschool children. ACADEMICIA: AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL, 11(2), 326-329.
 25. Uljaevna, U. F., & Shavkatovna, S. R. DOI: 10.5958/2249-7137.2021. 00358. X “Development and education of preschool children” ACADEMICIA. An International Multidisciplinary Research Journal.(Double Blind Refereed & Peer Reviewed Journal). ISSN, 2249-7137.
 26. Urinova F. A., Usmonova S. Y. Q. IN CONTINUOUS EDUCATION SYSTEM HUMANISTIC CHARACTERISTICS OF PARTNERSHIP PEDOGOGY //Scientific Bulletin of Namangan State University. – 2019. – T. 1. – №. 12. – C. 317-322.
 27. Mirzaev, A. B. U. (2022). IMPROVING EFL/ESL CLASSROOMS THROUGH USING ONLINE PLATFORMS: NEARPOD–AS AN EXAMPLE OF TOP-RATED ONLINE EDUCATIONAL PLATFORMS. Central Asian Academic Journal of Scientific Research, 2(4), 264-270.
 28. Uljayevna U. F. et al. CREOLIZED TEXTS, THEIR FEATURES AND POSSIBILITIES //BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2022. – C. 668-673.
 29. Uljaevna U. F. et al. DEVELOPMENT OF CREATIVE ACTIVITY OF PRESCHOOL CHILDREN IN ART GAME AS A PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL PROBLEM //BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2022. – C. 47-51.
 30. Uljaevna U. F. et al. NECESSARY CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF CREATIVE THINKING IN FUTURE TEACHERS //Modern Journal of Social Sciences and Humanities. – 2022. – T. 4. – C. 444-448.

СПЕЦИФИКА АНГЛОЯЗЫЧНОЙ ТЕХНИЧЕСКОЙ ДОКУМЕНТАЦИИ В СФЕРЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Уринов Рустамбек Ёкубжонович

Преподаватель кафедры методики преподавания английского языка Ферганского государственного университета

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7255358>

Аннотация. В данной статье рассматривается подготовка технической документации в сфере ИТ на английском языке с использованием качественных и современных методов.

Ключевые слова: информационные технологии, техническая документация, морфология, лексика, синтаксис, SSD, HDD, невербальная терминология.

SPECIFICITY OF ENGLISH TECHNICAL DOCUMENTATION IN THE FIELD OF INFORMATION TECHNOLOGIES

Abstract. This article illustrates the using of technical documentation in the field of IT in English using high-quality and modern methods.

Key words: information technology, technical documentation, morphology, vocabulary, syntax, SSD, HDD, non-verbal terminology.

ВВЕДЕНИЕ

We use language to express Английский язык с самого начала был и остаётся доминирующим в сфере ИТ, в связи с чем подавляющее большинство терминов имеют английское происхождение. Кроме того, большинство программных продуктов и сопровождающей их технической документации также создаются на этом языке, в том числе разработчиками из не англоговорящих стран. В связи с этим встаёт вопрос быстрого и адекватного восприятия актуальной информации, содержащейся в технических документах из рассматриваемой нами сферы.

Теоретической базой выполненного исследования послужили работы в области теории текста (И.Р. Гальперин, Т.В. Дридзе, Г.В. Колшанский и др.), вопросов строя и функционирования технического текста (Д.С. Лотте, Т.В. Минькович, М. Роджерс и др.), а также труды в области терминологии и терминоведения (Р.Ю. Кобрин, В.М. Лейчик, А.В. Суперанская и др.).

Поставленная цель предполагает решение следующих основных исследовательских задач:

2. Проанализировать тексты технических документов в сфере ИТ на предмет их строевых и семантических особенностей;
3. Выявить уровни организации текста, на которых специфика ИТ проявляется сильнее всего;
4. Выделить наиболее характерные для текстов ИТ языковые особенности (морфология, лексика, синтаксис, графическая составляющая);
5. Дать рекомендации, способствующие восприятию англоязычного технического текста неспециалистами в сфере ИТ и людьми, не являющимися носителями английского языка.

Термин "информационные технологии" появился в конце 70-ых годов 20 века и его стали широко применять в связи с использованием современной электронной техники для обработки информации.

В наиболее узком смысле под информационными технологиями подразумевается совокупность знаний об организации процесса создания или изменения информационных объектов с помощью электронных средств (прежде всего, компьютеров).

МЕТОД И МЕТОДОЛОГИЯ

Поскольку в нашей работе исследуются лингвистические особенности текстов технических документов в сфере ИТ, мы придерживаемся именно такой, узкой трактовки понятия информационных технологий как деятельности людей, связанной с созданием, изменением, передачей и хранением информации с помощью электронных устройств. Соответственно, понятие технической документации в сфере ИТ включает в себя документы, отражающие основные технические требования, проектные решения, характеристики, устройство и принципы действия, комплектность оборудования и его компонентов. К собственно техническим документам в сфере ИТ примыкает ряд других, не являющихся техническими в полном смысле, но связанных с применением тех или иных информационных ресурсов: политики безопасности, положения о порядке пользования ресурсами, должностные инструкции, руководства пользователя, журналы учёта ресурса и прав доступа и т.д. Эти документы также включены в сферу нашего исследования.

РЕЗУЛЬТАТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

Анализ текстов технических документов в сфере ИТ позволил выявить следующие их особенности:

1. **Морфологический уровень** характеризуется значительным количеством сложных слов. В качестве примера приведём термины с компонентом –ware: hardware, firmware, software, malware, shareware, freeware и др. Словосложение здесь выступает одним из продуктивных способов образования терминов. Другой морфологической особенностью текстов является обилие приставок латинского и греческого происхождения, что также связано с терминообразованием: gigabyte, multichannel, monochrome, polynuclear, interface и т.д.
2. На **лексическом уровне** наиболее типичным признаком анализируемых текстов является их насыщенность терминами и терминологическими словосочетаниями, поскольку адресная особенность таких текстов заключается в том, что они профессионально ориентированы, т.е. рассчитаны, прежде всего, на экспертов в той или иной области знания. К специальным терминам примыкают и аббревиатуры, которых особенно много в рассматриваемой нами сфере информационных технологий: HDD (hard disk drive), SSD (solid-state drive), RAM (read only memory), CPU (central processing unit), FPU (float point unit), HDMI (high definition multimedia interface), USB (universal serial bus) и многие другие. Здесь следует отметить, что значительное число таких аббревиатур уже вышло за пределы сферы информационных технологий и достаточно широко используются в разных стилях, включая разговорно-бытовой. Также для технического текста характерно наличие большого количества книжной лексики. Данная лексика необходима для единообразия понятийного аппарата и более точной дифференциации отдельных

предметов, явлений и процессов. Например, вместо глаголов say, tell, ask, answer обычно употребляются report, inquire, respond, reply. Вместо наречий very, too – extremely, excessively. Вместо прилагательных clean, dirty – pure, impure. Вместо существительных aim, goal – objective, и т.д.

3. На **синтаксическом уровне** для технических текстов характерно значительно более частое употребление страдательного залога по сравнению с художественными или публицистическими текстами. Это обусловлено тем, что основное внимание направлено на объекты деятельности и сами действия, тогда как производитель действия подразумевается по умолчанию. В плане синтаксической структуры тексты технического содержания отличаются своей конструктивной сложностью. Основной структурной формой предложений в технических текстах служат сложносочиненные и сложноподчиненные предложения. Также для них характерно широкое употребление неличных форм глагола в функции причастных и герундиальных оборотов.
4. На **графическом уровне** для технического текста характерно большое количество изображений: схемы, диаграммы, рисунки, графики, представляющие собой часть невербальной терминосистемы (термин Крупнова). Информация представляется и структурируется не только вербальными средствами, а за счет сочетания линейного текста с графическим изображением. В связи с этим значительная часть текстового материала в техническом документе (нередко более половины) представлена в виде заголовков, списков, таблиц и подписей к рисункам и таблицам.

ОБСУЖДЕНИЕ

Наиболее значимым языком в сфере IT, включая техническую документацию, является английский. Это обусловлено как историческими аспектами развития данной отрасли, так и общей ролью английского языка в современном мире. Подавляющее большинство языков программирования и конкретных программных продуктов создаются с использованием английского языка. То же касается и технической литературы: даже неанглоязычные разработчики создают свои продукты на английском языке, чтобы быть понятными мировому сообществу.

ВЫВОД

Опыт показывает, что наиболее значительные трудности в восприятии текста технического документа в сфере IT, особенно для неспециалиста, представляет лексический уровень, а именно – терминология. И хотя составители пользовательских документов, в отличие от специализированных, стараются сделать текст максимально понятным большому кругу читателей, быстрое развитие технологий приводит к тому, что многие новые термины остаются непонятыми. В связи с этим основной рекомендацией представляется составление и своевременное пополнение пользовательского словаря компьютерных терминов и сокращений, опора на который позволит быстрее и адекватнее воспринимать содержащуюся в документах информацию, прежде всего неспециалисту.

REFERENCES

1. Авербух, К.Я. Общая теория термина. – М.: Издательство МГОУ, 2006. – 252 с.
2. Акулинина, Т.В. Экстралингвистическая обусловленность особенностей английской терминологии компьютерной информатики [Текст]: автореф.

- дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук: 10.02.04 / Акулинина Т. В.;
3. Омский государственный технический университет. Омск: 2003. 160 с.
 4. Алексеева, И. С. Введение в переводоведение [Текст]: учеб. пособие для студентов филологических и лингвистических факультетов высших учебных заведений. – М.: Издательский центр “Академия”, 2004. – 352 с.
 5. Шарафутдинова, Н.С. О понятиях «Терминология», «Терминсистема» и «Терминополе» // Филологические науки. Вопросы теории и практики. –
 6. Тамбов: Грамота, 2016, № 6(60). – С. 168-171.
 7. Англо-русский словарь технических аббревиатур [Электронный ресурс].
 8. Режим доступа: [www.url: https://technical_abbreviations.academic.ru](http://www.url:https://technical_abbreviations.academic.ru). 04.04.2022.
 9. Ёринова О. Бўлажак мутахассисларни касбий фаолиятга тайёрлаш мазмуни // Педагогика ва психологияда инновациялар. 5-жилд, 1-сон. ISSN 2181-9513. Doi. Journal 10.26739/2181-9513. 2021 й. – В.66-70.
 10. Uljaevna, U. F., & Shavkatovna, S. R. (2021). Development and education of preschool children. *Academicia: an international multidisciplinary research journal*, 11(2), 326-329.
 11. O'rinova, F. (2019). Report on problems in the pre-schools of organizational preventive centers. *Scientific Bulletin of Namangan State University*, 1(11), 311-315.
 12. Oljayevna, O., & Shavkatovna, S. (2020). The Development of Logical Thinking of Primary School Students in Mathematics. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences*, 8(2), 235-239.
 13. Уринова, Ф. У., & Эркинова, Ш. Ё. (2013). Значение инновационной индивидуальной работы в повышении эффективности самостоятельной учебной деятельности студентов. *Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук*, (12-2).
 14. Usmonova Shaxnoza Yoqubjon qizi. "THE CONCEPT OF COSMONICS AND ITS NATURE". *International Conference on Studies in Humanity, Education and Sciences Helsinki, Finland*. ISSN: 2249-7137 Vol. 11, Issue 2, January 10th 2022
 15. Usmonova Shaxnoza Yoqubjon qizi. "BASICS OF COMPARATIVE STUDY OF COSMONIMS (SUN, MOON ...) IN UZBEK AND ENGLISH LANGUAGES". *British Journal of Global Ecology and Sustainable Development*. Volume-02, March, 2022 ISSN (E): 2754-9291
 16. Usmonova Shaxnoza Yoqubjon qizi. "Comparative Study of Cosmonims (Sun, Moon ...) In Uzbek and English". In volume 7, of *Eurasian Journal of Humanities and Social Sciences* April, 2022.
 17. Usmonova Shaxnoza Yoqubjon qizi. "INGLIZ VA O'ZBEK TILIDA LANDSHAFT SO'ZLARINING QIYOSIY TAHLILI VA FRAZEALOGIYA". *Uzbek Scholar Journal* Volume- 04, May, 2022 www.uzbekscholar.com
 18. Shaxnoza, Usmonova. "INGLIZ VA O'ZBEK TILIDA LANDSHAFT SO'ZLARINING QIYOSIY TAHLILI VA FRAZEALOGIYA." *Uzbek Scholar Journal* 4 (2022): 53-55.
 19. Shaxnoza, Usmonova. (2022, January). "THE CONCEPT OF COSMONICS AND ITS NATURE". In *Conference Zone* (pp. 132-133).
 20. Urinova Feruza Uljaevna, Sharofutdinova Rano Shavkatovna. DOI: 10.5958/2249-7137.2021.00358.X "Development and education of preschool children" *ACADEMICIA*.

- An International Multidisciplinary Research Journal . (Double Blind Refereed & Peer Reviewed Journal).ISSN: 2249-7137 Vol. 11, Issue 2, February 2021.
21. Urinova Feruza Uljayevna, Valiyeva Hojirakhon Ilhomjon kizi. Development of intellectual abilities of preschool children. Through developing technologies. Modern journal of social sciences and humanities. Issn:2795-4846.Vol.4/(2022). <https://mjssh.academicjournal.io/index.php/mjssh>.
 22. Orinova, F. (2019). REPORT ON PROBLEMS IN THE PRE-SCHOOLS OF ORGANIZATIONAL PREVENTIVE CENTERS. Scientific Bulletin of Namangan State University, 1(11), 311-315. 7.
 23. Uljaevna, U. F. (2020). Didactic games in preschool educational system. Проблемы современной науки и образования, (4-2 (149)), 27-29.
 24. Uljaevna, U. F., & Shavkatovna, S. R. DOI: 10.5958/2249-7137.2021. 00358. X “Development and education of preschool children” ACADEMICIA. An International Multidisciplinary Research Journal. (Double Blind Refereed & Peer Reviewed Journal). ISSN, 2249-7137.
 25. Mirzaev, A. B. U. (2022). Improving efl/esl classrooms through using online platforms: nearpod—as an example of top-rated online educational platforms. Central Asian Academic Journal of Scientific Research, 2(4), 264-270.
 26. Urinova F. A., Usmonova S. Y. Q. in continuous education system humanistic characteristics of partnership pedagogy //Scientific Bulletin of Namangan State University. – 2019. – T. 1. – №. 12. – C. 317-322.
 27. Mirzaev, A. B. U. (2022). Improving efl/esl classrooms through using online platforms: nearpod—as an example of top-rated online educational platforms. Central Asian Academic Journal of Scientific Research, 2(4), 264-270.
 28. Uljayevna U. F. et al. Creolized texts, their features and possibilities //barqarorlik va yetakchi tadqiqotlar onlayn ilmiy jurnali. – 2022. – c. 668-673.
 29. Uljaevna U. F. et al. Development of creative activity of preschool children in art game as a psychological and pedagogical problem //barqarorlik va yetakchi tadqiqotlar onlayn ilmiy jurnali. – 2022. – c. 47-51.
 30. Uljaevna U. F. et al. Necessary conditions for the development of creative thinking in future teachers //Modern Journal of Social Sciences and Humanities. – 2022. – T. 4. – C. 444-448.

TALABA YOSHLARNING OILADA FARZAND TARBIYASI HAQIDAGI ZAMONAVIY TUSHUNCHALARINING PSIXOLOGIK TAHLILI

G'aniyeva Xalimaxon Axmatxonovna

Farg'ona davlat universiteti, Psixologiya kafedrası dotsenti

Tojimatov Jamshidbek Iqboljon o'g'li

Farg'ona davlat universiteti 4-bosqich talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7255449>

Annotatsiya. Ushbu maqolada shaxs ongiga oila muhiti ilk bolalikdan ijobiy ta'sir ko'rsatishi, bu ijtimoiy-psixologik omil eng avvalo har bir oilaning o'ziga xos muomala, bola tarbiyasi, o'zaro muloqot, ro'zg'or yuritish va oilani boshqarish an'alariga asoslangan bo'lishi, bularning saqlanishi shaxs ijtimoiy xulqi, madaniyati va dunyoqarashining real asoslarivalaba yoshlarning oilada farzand tarbiyasi haqidagi zamonaviy tushunchalari psixologik tahlil etilgan.

Kalit so'z va iboralar: shaxs, oila, nikoh, farzand, muloqot, tarbiya, ijtimoiy xulq, oila muhiti, reproduktiv funktsiya, dunyoqarash, axloqiy me'yor.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АНАЛИЗЫ ПОНЯТИИ СОВРЕМЕННОЙ ВОСПИТАНИИ РЕБЁНКА В СЕМЬЕ

Аннотация. На этой статье анализируется понятие о современной воспитании учащихся в их семье, реальные основы культуры и мировоззрения, общение между собой, чувство ответственности и обеспечение семьи, социальное воспитание, воспитание детей и положительное влияние семейного обстоятельства сознанию учащихся.

Ключевые слова: личность, семья, брак, ребёнок, общение, воспитание, социальное поведение, семейное положение, репродуктивная функция, мировоззрение, воспитательные нормы.

PSYCHOLOGICAL ANALYSIS OF STUDENTS' MODERN CONCEPTS OF RAISING CHILDREN IN THE FAMILY

Abstract. In this article, the family environment has a positive effect on the mind of the individual from early childhood, this social-psychological factor is primarily the unique behavior of each family, child upbringing, interaction, livelihood and family management, being based on mothers, the preservation of these, the real foundations of the individual's social behavior, culture, and worldview, and the modern concepts of the students about raising children in the family are psychologically analyzed.

Key words: personality, family, children, society, social behavior, reproductive function, horizon.

KIRISH

Shaxs ongiga oila muhiti ilk bolalikdan ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bu ijtimoiy-psixologik omil eng avvalo har bir oilaning o'ziga xos muomala, bola tarbiyasi, o'zaro muloqot, ro'zg'or yuritish va oilani boshqarish an'alariga asoslangan bo'lib, bularning saqlanishi shaxs ijtimoiy xulqi, madaniyati va dunyoqarashining real asoslaridir.

Hozirgi kunda o'zbek oilalarining o'ziga xos xususiyatlari, jamiyat bilan, mehnat va xalqlarimiz hayoti bilan uzviy aloqalarda namoyon bo'lmoqda. Yangi munosabatlarning qaror topishi, tarbiya mazmuni, oilaviy tarbiyaning shakl va uslublari o'zgarishlar sodir bo'lmoqda. Oilaviy hayot, mehnat, kattalar va kichiklar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar, ahloqiy-ma'naviy

qiyofalari, ota-onalarning siyosiy va madaniy saviyalari, ularning iqtisodiy ta'minlanganligi, turli ko'rinishdagi faoliyatlari, yangi sharoitlar, tarbiya samaradorligini ta'minlovchi omil sifatida namoyon bo'lmoqda.

Bolalar dunyosining o'ziga xos xususiyatlaridan biri kattalarni obro'li siymo, namuna deb bilishlari, taqlid qilishlari, har qanday paytda ota-onasidan namuna olishlarida ko'rinadi. Shaxsiy namuna tarbiya olish sifatida o'sib kelayotgan yosh avlodning ongi va xulqiga ta'sir ko'rsatuvchi katta yoshdagi kishilarning xatti-harakatlari va boshqa faoliyatlar yig'indisidir.

Ota-onaga, onaning mehnatiga, jamiyatga, jamiyat a'zolariga bo'lgan munosabat, bola qalbida yaxshilik va yomonlik, ma'qul yoki nomaqul ishlar haqidagi dastlabki tushunchalarni vujudga keltiradi. Shundan kelib chiqib, millatimizning tarixiy, milliy va regional xususiyatlarini hisobga olgan holda, o'zbek oilalari umumiy va xususiy taraqqiyotlari asosida oilaviy tarbiyani maqsadga muvofiq tashkil etish lozim. Shu bois o'zbek oilalarida farzand tarbiyasining o'ziga xos tomonlarini va yosh oila vakillarining farzand tarbiyasiga munosabatini o'rganish maqsadida tadqiqot ishlarini olib bordik. Tadqiqotda yosh oila vakillaridan 50 nafar sinaluvchi ishtirok etdi.

Yosh oila vakillarining anketa savollariga bergan javoblari quyidagi jadvalda aks ettirilgan.

1-jadval

Yosh ota-onalarning oilada farzand tarbiyasi bilan bog'liq fikrlari

№	A		B		V		G	
	son	foiz	son	foiz	son	foiz	son	foiz
1	32	64	8	16	10	20		
2	6	12	4	8	27	54	13	26
3	23	46	21	42	6	12		
4	36	72	7	14	7	14		
5	19	38	26	52	5	10		
6	24	48	19	38	7	14	-	
7	35	70	3	6	12	24		

METOD VA METODOLOGIYA

Jadvaldagi sonlarning tahlili shuni ko'rsatadiki, respondentlarning 64 foizi o'zlarini farzand tarbiyasida yetarlicha bilimga ega, deb hisoblaydilar. Afsuski, sinaluvchilar o'rtasida o'zlarini farzand tarbiyasida yetarlicha bilimga ega emas, deb hisoblaydiganlar (16%) va farzand tarbiyasi bilan bog'liq yetarlicha tasavvurga ega bo'lmaganlar (20%) ham bo'ldiki, biz ularda oilaviy hayotga tayyorgarlik bilan bog'liq muammolar borligini ko'rishimiz mumkin. Chunki har qanday voyaga yetgan inson, oila qurib, farzand ko'rish va uni kamolga yetkazishda muayyan psixologik bilimlarga ega bo'lishi kerak. Oilaning muhim bo'lgan vazifalaridan biri uning reproduktiv (jamiyatning biologik uzluksizligini ta'minlash bolani dunyoga keltirish) funksiyasidir. Uning asosiy mohiyati inson turini davom ettirishdan iborat. Tabiatan berilgan avlod instinkti odamda farzand ko'rishga ularni o'stirishga va tarbiyalashga bo'lgan ehtiyojga aylanadi. Bu ehtiyojlarni qondirmasdan turib, kishi o'zini baxtiyor his qilmaydi. Er-xotinda farzand tug'ilishi bilan yangi hissiyot, ya'ni onalik, otalik hissi paydo bo'ladi. Farzand er-xotin munosabatlarini mustahkamlovchi asosiy omildir.

Oilaning jamiyat oldidagi reproduktiv funksiyasi va uning bajarilishi deyilganda axoli sonining qayta tiklanishi uchun har bir oilada nechtadan farzand bo'lishi lozimligi ko'zda

tutiladi. Agar har bir oilada bittadan farzand bo'ladigan bo'lsa, bunday xalq sakkizinchi avloddan keyin yo'q bo'lib ketishi mumkin. Demograflarning fikricha oilaga o'zining reproduktiv vazifasini bajarish uchun har bir oila o'rtacha 2,6 ta farzand to'g'ri kelishi kerak. Faqat oilalargina jamiyat oldidagi vazifalarni bajarmasdan, balki jamiyat ham oilalarga shart-sharoitlar yaratib berishi lozim. Bu o'rinda hukumatimizning olib borayotgan siyosati ya'ni onalik va bolalikni muhofaza qilish, ko'p bolali va kam ta'minlangan oilalarning moddiy ahvolini yaxshilash, yosh oilalarga, onalarga yaratilayotgan imtiyozlar yaqqol misol bo'ladi.

Sinaluvchilarga "Oilada farzand tarbiyasiga kimni ko'proq mas'ul deb o'ylaysiz?" savoli bilan murojat qilganimizda ularning 54 foizi ota-ona mas'ulligini, 26 foizi buva-bualar mas'ulligini, 12 foizi ona, 8 foizi esa ota mas'ulligini ko'rsatishgan. Oilaning muhim ahamiyatga ega bo'lgan yana bir funktsiyasi tarbiyalash funktsiyasi bo'lib, unda bolalarning aqliy, jismoniy, ahloqiy, estetik tarbiyasiga asos solinadi. Oila inson deb ataluvchi binoning faqat poydevorini qo'yish bilan cheklanmasdan, balki uning so'nggi g'ishti qo'yilguncha javobgardir. Ota-ona san'atkor, bola-san'at asari, tarbiya jarayoni esa san'atning o'zidir. Mustaqillikka erishganimizdan so'ng milliy qadriyatlarimizning tiklanishi va xalqimiz azaldan saqlab kelayotgan milliy urf-odatlarimiz, an'analarimiz bu borada katta ahamiyatga ega.

Jamiyatimizning komil fuqarosini shakllantirish, tarbiyalash hozirgi zamon oilasining mazkur funktsiyasi darajasiga kiradi. Chunki shaxsning ijtimoiylashuvi avval oilada amalga oshadi. Oiladagi tarbiya orqali shaxsga ma'lum bir siyosiy-g'oyaviy dunyoqarash, ahloqiy me'yorlar va xalq namunalari, jismoniy sifatlari singdiriladi.

Xalqimizda «qush uyasida ko'rganini qiladi» degan maqol bor. Oilada amalga oshadigan ijtimoiylashuv jarayoni natijasida shaxs ijtimoiy me'yorlar va qadriyatlarni o'zlashtiradi.

"Ilk yoshli bola bilan munosabatni qanday shakllantirgan ma'qul?" savoliga respondentlarning 46 foizi "unga ko'proq e'tibor qaratish kerak" degan, 42 foizi esa "tashqi olamni bilishga bo'lgan tabiiy ehtiyojlarini qondirish kerak" degan fikrni bildirishgan. 12 foiz sinaluvchilar bu borada yetarlicha bilimga ega emasligini namoyon etishdi.

"Ilk yoshdagi bolaga qanday o'yinchoqlar olib bergan ma'qul?" savoliga 72 foiz yoshlar "rang-barang o'yinchoqlar" javobini tanlashib, bu yosh davrida bolaning psixik rivojlanishida ijobiy rol o'ynovchi o'yinchoqlarning o'rni alohida e'tibor qaratishdi. Lekin sinaluvchilarning 14 foizi "o'yinchoq olib berish shart emas", deb hisoblaydi. Bu esa ularning bola shaxsining mukammal rivojlanishiga befarq ekanliklarini ko'rsatadi.

Sinaluvchilarning 38 foizi farzandiga o'yinchoq olib berishda o'yinchoqning sifatiga e'tibor qaratsa, 52 foizi farzandining yoqtirgan o'yinchoq'ini olib berishni afzal ko'radi. 10 foiz respondentlar esa o'yinchoqning sifatiga qarashligini bildirishdi.

So'rovnomaning "O'yinchoqlar qanday bo'lishi kerak deb hisoblaysiz?" savoliga 48 foiz sinaluvchilar "muayyan ma'no va mazmunga ega bo'lishi" kerak deb, 38 foizi "olaning idrok va tafakkur jarayonlarini rivojlantirishi" kerak deb, 14 foizi esa "salomatligiga zarar yetkazmasligi" kerak deb hisoblaydi.

TADQIQOT NATIJASI

"Siz uyda bolalaringiz bilan birga o'ynaysizmi?" savoliga respondentlarning 70 foizi "ha, albatta" javobini, 24 foizi "vaqtim bo'lmaydi" javobini, 6 foizi "yo'q, o'ynamayman" javobini belgilashgan. Bolalar o'yinlariga birga qo'shilib o'ynash ularning me'yordagi taraqqiyotini belgilashini har bir ota-ona tushunib yetishi lozim bo'ladi. Chunki o'yin jarayonida bola atrof-

olam, voqelik haqida ma'lumotga ega bo'la boshlaydi. Mustaqillik urf-odat va an'alarimizning jamiyatni birlashtiruvchi imkoniyatlaridan to'liqroq foydalanish uchun yo'l ochdi.

Zero, urf-odat, an'alar va marosimlar inson uchun qadriyatga aylanganda, uning hayotini boyitadi. Shu bois har qanday jamiyat, har qanday ijtimoiy tuzum ularga ehtiyoj sezadi, ular yordamida odamlar orasida o'zaro munosabatlar keng tus oladi, ahloqning muayyan qoida va mezonlari vujudga keladi. Kattalarga hurmat, o'zaro hamkorlik, farzandlarning taqdiri va kelajagi uchun qayg'urish, ularga g'amxo'rlik qilish hamisha oilaviy qadriyatlarning va udumlarning asosiy qoidalari bo'lib kelgan. Oilada va maktabgacha ta'lim muassasalarida bola tarbiyasining psixologik tomonlarini hisobga olish esa ularning barkamolligini belgilovchi omil sanaladi. Dastlabki, tabiiy ijtimoiy psixologik omillarga oila muhiti hamda bolalar jamiyatida sodir bo'ladigan o'yinlarni kiritish mumkin. Oilaviy tarbiyaning xarakteri bolani o'rab turgan bevosita muhitga bog'liq bo'lib, unda ota-onalarning ijtimoiy-gumanitar munosabatlarga qarashlari, hamda bu borada bolalarning bu jarayonni qanday idrok etishiga bog'liq bo'ladi.

Maqsadga yo'naltirilgan ijtimoiy psixologik omillar ilk yoshdagi bolalar tarbiyasida muhim zamin bo'lib hisoblanadi. Ilk yoshdagi bolalar tarbiyasi bilan shug'ullanuvchilarni ijtimoiy tasavvurlarni to'g'ri shakllantiruvchi bilim, malaka va ko'nikmalar bilan qurollantirish bola shaxsi barkamolligini kafolatlaydi. Bunda milliy qadriyatlar, boy ma'naviy merosga aloqador xulq formalarini targ'ib etish katta ahamiyatga ega.

MUHOKAMA

Istiqlol yillarida oila qadriyatlari va qon-qarindoshlik munosabatlarining qayta tiklanishi har bir oilaning iqtisodiy, madaniy va kasb jihatidan erkin bo'lish imkoniyatini yaratdi. Ya'ni, istiqlolning har bir oilaning mustaqil mamlakat ichidagi mustaqil "jamiyat, davlat" sifatida erkin faoliyati, oila a'zolarining barcha fazilatlari yaqqolroq namoyon bo'lishiga ochgan cheksiz imkoniyatlari tufayli o'zbek xalqining turli faoliyat sohalaridagi iste'dodi o'sdi, uning tadbirkorlik va kirishimlilik, bir nechta chet tillarni tez o'rganib olish kabi noyob fazilatlari to'lat-to'kis ro'yobga chiqa boshladi. Buni yurtimizga mehmon bo'lib kelayotgan xorijlik turistlar, rasmiy arboblarda e'tirof etishlari bois milliy mehmonnavozlik va sahovat an'analari yanada rivojlandi. O'zbekning qaddi rosmansi tiklandi, milliy g'urur o'sdi.

Vaholangki, oila va nikoh, farzand tarbiyasi, jamiyatning katta va kichigi o'rtasidagi samimiy, insoniy munosabatlarga rivojlangan mamlakatlardan kelgan minglab xorijliklar havas qilayotganlari ham ayni haqiqatdir. O'z asriy qadriyatlarining egasi bo'lgan xalqimiz mustaqillik yillarida sharqona demokratiyaning o'z metalitetiga mos shaklini qaror toptirishda tashabbusni tobora o'z qo'liga olmoqda-ki, bunda aholining bilimdonligi muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Bunda oila hamda mahalla institutlarining keng imkoniyatlaridan oqilona foydalanish zarur. Oilada, ta'lim muassasalarida bola tarbiyasida uyg'unlikka erishish mukammal shaxs shakllanishini ta'minlovchi omildir. Bu borada amalga oshirayotgan ishlarimiz oxir oqibat nafaqat mamlakat mafaatiga, balki har bir oilaning ijtimoiy-iqtisodiy manfaatiga xizmat qilishi muqarrar.

XULOSA

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib, quyidagi tavsiyalarni berishni lozim topdik:

1. Maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalarning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olib, ularning barkamolligini ta'minlovchi differentsial ijtimoiy psixologik dasturni yaratish;
2. "Sog'lom avlod" milliy dasturi asosida oilaviy tarbiyada milliy urf-odat va an'alardan foydalanish evaziga shaxs barkamolligini ta'minlash;

3. Oliy o'quv yurti muassasalarida talabalarga oilada ma'naviy-axloqiy tarbiyani amalga oshirishning yo'l-yo'riq va usullari haqida ijtimoiy psixologik bilimlar berish;

4. Talabalar ma'naviy barkamolligida rol o'ynovchi ma'naviyat soatlarida oilaviy tarbiyaning samarali usullaridan foydalanishga o'rgatish.

5. "Oilaviy tarbiyada bola shaxsi barkamolligini belgilovchi omillar" mavzusida talabalarning mustaqil ijodiy ishlarini tashkil etish.

6. Talaba yoshlar bilan oilada farzand tarbiyasining ijtimoiy psixologik omillari haqida suhbat, munozaralar uyushtirish.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi oila kodeksi. T.: Adolat, 1998 - 300 b.
2. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. - T.: 1993. -167 b.
3. Axloq - odobga oid hadis namunalari. Toshkent. Fan,1990. 172 b.
4. Karimova V.M. Oila psixologiyasi: Pedagogika oliy o'quv yurtlari talabalari uchun darslik.-T.: "Fan va texnologiya", 2008.-152 b.
5. Fitrat A. Oilayokioila boshqarishtartiblari. Toshkent, Manaviyat, 1998-12 b.
6. Akhmatkhonovna, G. K. (2021). PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF GENIOLOGY ASSIGNMENT IN YOUNG PEOPLE. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 9(12), 335-337.
7. Akhmatkhonovna, G. K., & Jamshid, T. (2021). PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL FACTORS OF SUICIDAL BEHAVIOR OF MINORS. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 9(12), 1053-1058.
8. Ganieva, H. (2021). social and psychological mechanisms of self-consciousness of students.
9. Ibragimovna, T. I. (2021). legal and regulatory fundamentals of reform of preschool educational institutions in uzbekistan.
10. Isakova, M. (2020). Socio-Psychological Factors Are The Effect Ofperson's Mental Health. *European Journal of Molecular & Clinical Medicine*, 7(03), 2020.
11. Isakova, M. T. (2020). FACTORS INFLUENCING THE MENTAL HEALTH OF PERSON. In *Психологическое здоровье населения как важный фактор обеспечения процветания общества* (pp. 10-13).
12. Isakova, M. T. (2021). Socio-Psychological aspects of A Person's attitude to his mental health. *asian journal of multidimensional research*, 10(4), 29-36.
13. Isakova, M. T., & Israilzhonov, S. (2020). THEORETICAL INTERPRETATION OF SOME CONSIDERATIONS ON MENTAL HEALTH. In *Психологическое здоровье населения как важный фактор обеспечения процветания общества* (pp. 25-28).
14. Siddikov, B., & Djalalov, B. (2020, December). MODERNIZATION OF EDUCATION- THE FUTURE INNOVATIVE COMPETENCE OF TEACHERS AS A MAIN FACTOR OF FORMATION. In *Конференции*.
15. Tuychieva, I. (2015). The concept of pedagogical innovation in modern education. *The Advanced Science Journal*, 87-90.
16. Tuychieva, I. I. (2018). Mechanisms Ensuring Children's Thought Activity Development at Preschool Education Process. *Eastern European Scientific Journal*, (6).

17. Tuychiyeva, I. I. (2017). Question of Using Linguo-cultural Material for Learning Native Tongue in Professional Colleges. *Eastern European Scientific Journal*, (4), 84-88.
18. Ахматхоновна, Ф. Х. (2022). ИНТЕЛЛЕКТУАЛ САЛОҶИЯТЛИ ЁШЛАРНИ ТАРБИЯЛАШДА ЎҚИТУВЧИ ИЖТИМОЙ ИНТЕЛЛЕКТИНИНГ АҲАМИЯТИ.
19. Ахматхоновна, Ф. Х. (2022). ШАХС ЎЗ-ЎЗИНИ АНГЛАШИНИНГ ИЖТИМОЙ ПСИХОЛОГИК МЕХАНИЗМЛАРИ. *INTEGRATION OF SCIENCE, EDUCATION AND PRACTICE. SCIENTIFIC-METHODICAL JOURNAL*, 3(5), 89-95.
20. Ахмедов, Б. А. (2020). Сиддиков Бахтиёр Саидкулович, Джалалов Бахромжон Бегмурзаевич МОДЕРНИЗАЦИЯ ОБРАЗОВАНИЯ-ОСНОВНОЙ ФАКТОР В ФОРМИРОВАНИИ ИННОВАЦИОННОЙ КОМПЕТЕНЦИИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ. *Academy*, 9, 60.
21. Джалалов Б.Б. (2016). Место и роль воздействия воспитания в повышении общественной активности учащихся. *Ученый XXI века*, (5-1 (18)), 38-41.
22. Джалалов, Б. Б. (2020). Ешлар ижтимоий фаоллигини оширишнинг назарий методологик асослари. *Педагогика ва психологияда инновациялар*, 10(3).
23. Исакова, М. Т. (2012). психологическое воздействие национальных традиций на психику человека, понесшего утрату близкого человека. *каракалпакского государственного университета им. бердаха*, 24.
24. Исакова, М. Т. (2012). Эмоциональная и психофизиологическая сферы человека. *известия вузов (кыргызстан)*, (2), 242-244.
25. Исакова, М. Т. (2019). факторы творческого мышления когнитивного развития дошкольников. In *Психологическое благополучие современного человека* (pp. 627-630).
26. Исакова, М. Т. (2021). инсоннинг саломатликка муносабати билан унинг индивидуал-динамик хусусиятларининг ўзаро боғлиқлик муаммолари. *Современное образование (Узбекистан)*, (7 (104)), 42-47.
27. Исакова, М. Т. (2021). Инсоннинг саломатликка муносабатининг индивидуал динамик хусусиятлари муаммосини эмпирик ўрганиш. *Современное образование (Узбекистан)*, (8 (105)), 45-52.
28. Исакова, М. Т. (2021). Эмпирическое Исследование Взаимосвязи Отношения Личности К Здоровью С Индивидуально-Динамическими Характеристиками. *П*, 86, 544.
29. Сиддиков, Б. С., & Джалалов, Б. Б. (2016). Задачи развития активности молодёжи с помощью педагогических тренингов. *Ученый XXI века*, (6-2).
30. Туйчиева, И. И. (2019). вопросы обеспечения активизации мыслительной деятельности детей в процессе дошкольного образования. in *psycho-pedagogical problems of a personality and social interaction* (pp. 22-25).
31. Askarovich, M. S., Qizi, O. N. B., & Kizi, M. I. B. (2021). formation of professional-pedagogical competences of future teachers of chemistry. *Вестник науки и образования*, (6-3 (109)), 28-31.
32. Askarovich, M. S., Uljaevna, U. O., & Inomjohnovna, O. N. (2020). Applying case study-method in teaching chemistry. *Проблемы современной науки и образования*, (3 (148)), 62-64.

33. B. S. Siddiqov, & Sh. N. Mexmonaliyev (2022). pedagogik amaliyotning bo'lajak o'qituvchining kasbiy tayyorgarlik faoliyatida tutgan o'rni. *Academic research in educational sciences*, 3 (1), 10-16. doi: 10.24412/2181-1385-2022-1-10-16
34. Begmurzayevich, D. B. (2022). bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida reflektiv madaniyatni rivojlantirishning metodologik asoslari. *integration of science, education and practice. scientific-methodical journal*, 3(6), 154-160.
35. Begmurzayevich, D. B. (2022). o'quvchilarni intellektual rivojlantirishning metodologik asoslari. *Ijodkor o'qituvchi*, 2(20), 52-59.
36. Shuxratjon, M. S. A. S. M. (2022). Bo'lajak mutaxassislarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishning metodologik asoslari. *scientific approach to the modern education system*, 1(5), 177-180.
37. Siddikov, b., & djalalov, b. (2020, december). modernization of education-the future innovative competence of teachers as a main factor of formation. in *конференции*.
38. Siddiqov, b. s., & g'aniyevich, q. m. (2022). bo'lajak o'qituvchilarda korrupsiyaga qarshi kurash kompetentligini takomillashtirish. *integration of science, education and practice. scientific-methodical journal*, 3(6), 173-180.
39. Ахмедов, Б. А. (2020). Сиддиқов Бахтиёр Саидқулович, Джалалов Бахромжон Бегмурзаевич Модернизация образования-основной фактор в формировании инновационной компетенции будущих учителей. *Academy*, 9, 60.
40. Ахмедов, Б. А., Сиддиқов, Б. С., & Джалалов, Б. Б. (2020). модернизация образования-основной фактор в формировании инновационной компетенции будущих учителей. *Academy*, (9 (60)), 20-22.
41. Джалалов, Б. Б. (2018). Развитие профессиональной компетентности педагогических кадров в условиях глобализации как педагогическая проблема. in *international scientific review of the problems and prospects of modern science and education* (pp. 53-55).
42. Джалалов, Б. Б. (2019). Важные аспекты формирования инновационных компетенций у будущих учителей. in *europaean research: innovation in science, education and technology* (pp. 43-44).
43. Джалалов, Б. Б. (2022). Bo'lajak o'qituvchilarning innovatsion kompetentligini shakllantirishda smart-ta'limning imkoniyatlari. *учитель*, 3(4).
44. Мамажонов, Ш. А., & Кизи, О. Н. Б. (2019). Формирование профессиональной компетенции преподавателя химии. *Вестник науки и образования*, (19-2 (73)), 31-33.

ABDURAHMAN JAMI. WHY "BAHORISTAN"?

A. Zh. Tangirov

Associate Professor Jizzakh State Pedagogical University Annotation

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7255483>

Abstract. *The work "Bahoristan" by Abdurrahman Jami, a great representative of oriental literature, is one of the didactic works widely used in oriental literature, in which various methods of admonishing the younger generation were used. The value of the work lies in the fact that, in addition to dry exhortation, it also uses a great originality of form and colorful composition.*

Key words: "Bahoristan", Didactic works, Composition, Masnavi, Narrative, Continent, Rubai, Fard, Masal, Tazkira, Narrative.

АБДУРАХМАН ДЖАМИ. ПОЧЕМУ "БАХОРИСТАН"?

Аннотация. *Произведение «Бахористан» Абдуррахмана Джамии, великого представителя восточной литературы, относится к числу широко распространенных в восточной литературе произведений дидактического типа, в которых использовались различные методы вразумления подрастающего поколения. Ценность произведения в том, что, кроме сухого увещевания, в нем использовано еще большое своеобразие формы и красочная композиция.*

Ключевые слова: «Бахористан», Дидактические произведения, Композиция, Маснави, Рассказ, Континент, Рубаи, Фард, Масал, Тазкира, Повествование.

INTRODUCTION

The work "Bahoristan" by the great scientist and sage Abdurrahman Jami is a unique treasure that embodies several meanings from the very first appearance.

Here it is worth paying attention to why this work is called "Bahoristan" and to which genre of classical literature it belongs. It is natural to ask why the work is called "Bahoristan". Because in the work the reader does not meet the beauty of nature, characteristic of the spring season, the colors characteristic of the season of rebirth. It cannot cope with the aspects typical of the spring season. In fact, the very name of the work "Bahoristan" has a figurative meaning.

Firstly, the work, at first glance, from the point of view of the genre, includes several works of different genres, and the poet, comparing them with spring flowers, decided to call the work by this name. Secondly, comparing the childhood of human life with spring, the work is aimed at younger schoolchildren, as well as at independent education of children. For this reason, he also agrees to name his work "Baharistan". The writer notes this in the preface to the work: he claims that his son Ziyaddin Yusuf is engaged in compiling the elementary rules of the Arabic language and the rules of Arabic science, but faces some difficulties. Also, "... in the ears of young children and inexperienced youth, their soul melts from studying unfamiliar terms and translators far from nature, sitting in a horror-destroying memory..." The work notes that the young Zievddin Yusuf often independently read and used to study "Gulistan" Saadi Shirazi.

METHOD AND METHODOLOGY

Inspired by this process, Abdurahman Jami also starts creating this work, namely "Baharistan": "at this time I remember him (Saudi Arabia –A.T.) in honor of Sharif's words and inspired by Latif's poems, he created several sheets in this type and in this style, and now he came up with the idea to dedicate them to epics and victories. And having found this object of

meaning, this picture came to an end..." "Baharistan" is also a unique work in terms of genre. First of all, this is a work of the Pandnam type, created, as the writer himself noted, in a monophonic manner on the basis of "Gulistan" Saadi Sherzi, as well as "Gulistan bit Turki" Saifi Sarai, who later became the face of the world. Some literary critics even claim that "Baharistan" was written under the direct influence of "Gulistan" by Saadi Shirazi. In particular, Tajik Munakkidi Aulohan Afzakhzad in the preface to "Baharistan" expressed the opinion that "Baharistan" is something like "Gulistan".

RESEARCH RESULTS

Abdurahman Jami addressed a total of 7 different genres of artistic representation, expressing his views on exhortations, teachings and fertilizers. They used genres: Masnavi, kita, Rubai, Ikayat, Mutayibat, Tazkira, as well as fables. Touching upon the genre of Tazkir in the 7th chapter of the work, he also used Gazelles, rubai and Fards of various authors whom he wrote. It is characteristic that when creating the composition of the work, the writer tried to use a single system of construction. And in this the sage proceeded from the set goal. In particular, when revealing each topic in the work, in particular, a prosaic exposition of a panda-edifying nature is given: Ikayats, reflections, parables and Tazkirs. After that, he used some poetic passage to prove his opinion: in particular, works in such genres as masnavi, kita, rubai. For example:

The fox cub looks at his mother:

"Teach me a trick to run away when you come face to face with a dog," his mother told him:

"There is a lot of cunning in this, but it is best to sit without leaving the house and not let him see you, nor you him," he replied.

Whale.

Let nokas remain an enemy for you.,

A thousand clever tricks.

More than a thousand different tricks

Suli-yu, the reason you escaped the battle.

This construction, in particular, the use of a prose narrative first, and then poetic passages to prove it, is preserved in the construction of the entire work.

"Baharistan" is a colorful work and on the subject. In it, the author reflects on the following topics important for the education of a perfect person. These are: about Dervishness, about the wisdom of the wise, about the Kingdom and justice, about generosity and dependence, about friendship and love, about poetry and poetry, as well as parables, sermons, etc.

From the above it can be seen that in the construction and composition of the work, the author devaly preserved harmony, similarity. But in covering the topics, the writer acted differently. At the same time, the poet tried to approach the coverage of each topic individually. Including 8 existing excerpts from the work (chapter –A.T) is dedicated to topics that differ from each other. In particular, the first paragraph of the work contains questions about dervishes, as well as about friendship, and you can find topics, each of which is still important for the younger generation, in particular, for the upbringing of a person.

For example:

Two

Abulhasan Kushanji said,

"There is nothing uglier in the world than someone who made friends in exchange for something or in exchange for something.

Whale.

A friend in love with Hajri is waiting for justice,

Or another case at the door of Vasl.

When there is a purpose other than friendship,

Is there ever such a proof in the universe

DISCUSSION

The writer uses colorful artistic interpretations to express his thoughts about such exhortations. In particular, in the eighth chapter of the work, the panda-warner turns to the genre of fable. He also tried to use another method of exhortation in his work, the concept of a parable, to show the younger generation as an example. Chapter 7 of the work is called "in the chapter on poetry and poetry". Bob is outwardly close to the genre of Tazkira. The chapter "The sage" tells the story of himself and the 22 wise men who lived before him. Among the famous writers of Persian-Tajik literature, starting with Abu Hassan Rudaki, are such famous writers as Sheikh Saudi, Hafiz Shirazi, Abulkasim Firdousi, Nasser Hisrav, Hisrav Dehlavi, Nizami Ganjavi, as well as Alisher Navoi, who wrote in this language, Arif Harafi, Salman Savaji, Adib Sabir Termizi, Farrukhi, Anvari, Unsuri et al. Here the writer's views on his colleague and pupil Alisher Navoi are especially significant. In particular, Abdurahman Jami acknowledged that Alisher Navoi also created a blessing in Persian "... By nature and abilities he is Turkish... showed more inclination... in this language (in Turkish-A.T) no one has ever written so many poems and hubs." "I was," he emphasizes..

CONCLUSION

Of course, in this regard, in the works of Muhammad Haidar Mirza "Tarikh Rashidi" and Zahiriddin Muhammad Babur "Baburnom", similar views of Jami were once again confirmed or developed. Summing up, we can say that the work "Baharistan" by Abdurakhman Jami, a major representative of Persian-Tajik literature, is one of the works of the didactic type common in Eastern literature, which uses colorful panda techniques-admonitions of the younger generation.

REFERENCES

1. Абдурахмон Жомий. "Баҳористон", "Янги авлод", 2007 йил. 114-бет
2. Абдурахмон Чомй. Баҳористон. Таҳиягари матн,... Аълоҳон Афзоҳзод, Душанбе, 2008.
3. Н.Ҳотамов, Б.Саримсақов. Адабиётшунослик терминларининг русча-ўзбекча изоҳли луғути. Тошкент, "Ўқитувчи", 1979 йил.364 –бет.
4. А.Тангиоров. D.Тангиорова "Boshlang'ich ta'lim o'qish darslarida" Jomiyning "Bahoriston" asaridan foydalanish metodikasi Jizzax aprel 27, 2022yil I-qism 55-bet

COMPARATIVE ANALYSIS OF LINGUOCULTUROLOGIC FEATURES OF THE MEANS OF REALIZATION OF THE SEMANTICS OF “LIFE” IN ENGLISH AND UZBEK

Samatova Zulhumor Qudratilla qizi

Andijan State Foreign Languages Institute, a second-year master student

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7255510>

Abstract. *This article deals with the data related to the linguoculturologic features of the means of realization of the semantics of “life”.*

Key words: *linguistics, culture, linguoculturology, linguocultural*

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИХ ОСОБЕННОСТЕЙ СРЕДСТВ РЕАЛИЗАЦИИ СЕМАНТИКИ «ЖИЗНЬ» В АНГЛИЙСКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ

Аннотация. *В статье приводятся данные, касающиеся лингвокультурологических особенностей средств реализации семантики «жизнь».*

Ключевые слова: *языкознание, культура, лингвокультурология, лингвокультурология.*

INTRODUCTION

Linguoculturology is one of the main aspects of linguistic investigations, it deals with various issues that relate with language spirit and cultural variation of a nation, encompasses various national cultural notions and theories of conversational structure.

This branch studies national spirit that is reflected in a language. It is associated with other studies as philosophy, logics, sociology, anthropology and semantics; and covers national-cultural knowledge through speech communication. The appearance of linguocultural study considerably depends on the development of philosophic and linguistic theories during the XIX-XX centuries. In the last century, a number of research works were maintained in Russia. One of the well-known book belongs to V.A. Maslova called Introduction to linguoculturology[1]. The author defines research fields and methodological basis of contemporary linguoculturology deeply in her book. Her hypothesis are valuable to be applied in nowadays' new investigations not only about linguocultural problems, and also in other linguistic and philosophic branches. Scientists that link to this linguistic branch make a great deal of investigations. V.N. Teliya writes that methodological basis of linguoculturology serves “semiotic presentation indications of this interaction, considered as cognitive contents of mental procedures, the result of which is cultural licalization of mental structures”[2] . According to this idea, linguocultural study is not isolated from other scientific branches. As it is a linguistic field it assists to the other branches of language learning and develop with the help of them. In the book of Uzbek linguist U.K. Yusupov “Contrastive linguistics of the English and Uzbek languages” it is clearly mentioned that linguocultureme is a linguistic or speech unit defining one part of a culture; consequently linguoculturology is a branch of linguistics, which studies interrelation between language and culture, and conveying culture in a language [3] Still it is clarified that linguoculturology focuses attention onto the reflection of spiritual state in the language of a human in the society. In general, this branch analyses cultural colours of linguistic units as well as it studies language through culture. Besides, linguoculturology possesses a number of following specific features: 1) it is a subject of synthetic type, occupying bordering position between science and, learners of

culture and philology; 2) the main object of culturology is interrelation of language and culture and interpretation of this interaction; 3) as the subject of investigation of linguoculturology serves spiritual and material culture, verbalized artefacts, forming “the language picture of the world”; 4) linguoculturology is oriented to the new system of cultural values, put forth by the modern life in the society, to the objective information on the cultural life of the country. Each subject or a branch of subject owns its studying object. The term “cultureme” (or “linguocultureme”) is admitted to be used in scientific researches for naming the object of linguoculturology.

METHOD AND METHODOLOGY

The difference between cultureme and lexeme is recognized in its definition: cultureme is a word, phrase or even a full sentence in a language, which embraces national, social or mental peculiarities that are specific to the culture of the language. Some scholars successfully distinguish subtypes of one language according to the types of culture layers: 1) literary language – elite culture; 2) popular language – “the third culture”; 3) dialects and sayings – popular culture; 4) argot (words and expressions which are used by small groups of people and which are not easily understood by other people) – traditional-professional culture. In this paper, the attention is focused to the contrastive study of proverbs that stay in the third component of this classification. It is obvious that appearing and forming of linguocultural aspect of the concept “life”, besides, admitting them into live conversations by the nation takes sometimes considerably long period of time. The English and Uzbek languages are believed to have long history. English has background that comes from the Latin language, therefore a huge number of English paremiologic stock have Latin bases; some of them are identical to the historical forms, some of them faced to changes in comparison with the old ones. Through many years, other languages have been affecting to the English language, too. As a result, some proverbs are often borrowed from them in the way of translating linguocultural aspect of the concept “life”, into English as well. W. Mieder introduces the four major sources four common European proverbs, including English, namely the Greek and the Roman Antiquity, the Bible, the Medieval Latin and the loan translations.[5]

The Uzbek language possesses also long background. It is true that this language was given the name of “Uzbek language” recently, but this language has existed since approximately X-XI century. A huge number of proverbs, sayings and aphorisms are considered as a great wealth of the Uzbek culture. The main sources may be classified as followings: some characters from religious sources and the borrowed translations (mainly from the Arab, Tadjik, Persian and languages). Moreover, there are some proverbs that come from sayings created by the mass media (TV, radio or social nets), expressions of films and songs, and even advertising slogans in all languages including English and Uzbek. However, they need some time to become or to form new proverbs as well.

RESEARCH RESULTS

This article aims to analyse linguo-cultural features of linguocultural aspect of the concept , in these two languages with the help of examples about life. The concept of “life” is an abstract notion which is valuable in a human life that take place in the row of social concepts as “family”, “health”, “wealth” and “labour”. Translating linguocultural aspect of the concept “life”, word-by-word is not sufficient way to express the meaning of concept “life” in the other languages because of culturemes that exists in its content in a target language. It may cause to

misunderstand the basic meaning of a proverb. Therefore, the method of finding equivalents of proverbs in English and Uzbek is used to investigate peculiarities of linguocultural aspect of the concept “life”, in these languages.

A language reflects the particular culture of its nation in reflecting national features and culture of this nation is considerable. Not only traditions of the people and national notions, but also historical places, outstanding people and famous characters of the nation are expressed in the concept ‘life’.

The syntactic and features of the concept “Life” and its relations with other words especially grammatical characters such as which indicates the nouns are articles, adjective participle, number, gerund, demonstrative pronouns, indefinite pronouns and possessive pronouns.

For example: The next life (охират), a long life (узoқ умр), early life (болалик), adult life (балоғат даври), in later life (турмушнинг сўнги йиллири), city life (шахар ҳаёти), village life (қишлоқ ҳаёти), prison life (қамoқдаги ҳаёт), married life (турмушдан кейинги ҳаёт), see life (ҳаётни аччиғини биладиган), a happy life (бахтли турмуш), a normal life (меёрдаги турмуш), a hard life (oғир турмуш). etc.

The word “lifeless” is translated into Uzbek “Турмушсиз” usually determines with lexical units. In comparable languages the concept “**турмуш**” represents a number of communicative pragmatic meanings. In such cases, different levels of language are used and they may form a separate. So, such concept may be used in semantic field of the language.

The concept ‘Life’ means in Uzbek language such words and phrases: турмуш кўрди, яшади, умр кўрди, дунё юзини кўрди, дунёга келди, ҳаётни бошидан ўтказди, саксон ёшни қоралади, турмуш кечирди, етмиш ёшни босиб ўтди. In English: came into the world (дунёга келди) to arrive (туғилмоқ), to go through life (турмуш кечирмоқ), to be born (туғилмоқ) and etc.

Besides that the concept “**Турмуш**” may be used in the sentences or sentenceme;

1. У урушда ҳаётини қурбон қилди; 2) расмини ҳаётий чизиш керак; 3) бу ҳаёт – мамот масаласи.

In English;

1. He laid down his life during the war;
- 2) You should draw from life;
- 3) A book that brings the subject to life. (китоб турмушни кизиқарли қилади)
- 4) You should expect him to get life for such a serious crim ; (сиз уни бунақанги жиддий жинояти учун ўлим жазосига ҳукм қилинишини кутган бўлсангиз керак).

Life begins at forty. (турмуш 40 ёшдан бошланади); life goes on. (турмуш давом этади); life is too shot. (ҳаёт жуда қисқа); she is a woman in my life (у мени турмуш ўртоғим); not on my life (асло); such is life (турмуш шунақа); this is the life (мана буни турмуш деса бўлади).

In the given sentences above shows that, sentenceme usually consists of some words, they may represent a meaning .

Famous English writer William Shakespeare described the concept of “life” in such way; “Кўриш ва сезиш, бу мавжуд бўлмоқликдир, мулоҳаза юритиш эса яшаш демакдир”.

Of course, the people see the life through their view, touching and breathing. The concept of “life’ may be used with lexical units and it may represent different meanings

The concept of “life” may be used in such ways:

For example:

A) The concept of “life” may be used with compound words in English;

Lifebelt, lifeblood, life boy, lifeguard, lifejacket, lifeline, lifesaver, lifespan (умр), lifetime.

B) Using with syntactic units;

1) to spend the life; 2) risk smbs life; 3) put smbs life at risk; 4)lose a life; 5) to get life; 6) to bring smbs to life; 7) get a life; 8) to lay down smbs life; 9) to risk life and limb; 10) to take smbs life; 11) to take smbs own life;[5]

In Uzbek Language: 1) турмушини ўтказмоқ; 3) турмушини хавф остига қўймоқ; 4)қўлдан бой бермоқ(ўйинни); 5) ўлим жазосини олмоқ; 6) қимнидир ҳаётга қайтармоқ; 7) зериктирмоқ, жонга тегмоқ; 8) турмушини қурбон қилмоқ; 9) жонини фидо қилмоқ; 10) қимнидир жонини олмоқ 11) ўз турмушини бузмоқ.

In comparing languages the analyses expressed the concept of “Life” may be used with a number of communicative-pragmatic meanings. In such cases, different means of language are used and they form a separate system of the English language.

During our research we turned into Annotated dictionary of the Uzbek language (Ўзбек тилининг изоҳли луғати) the meaning of the word “**Турмуш**” 1 инсоннинг, миллат ва халқнинг яшаш, кун кечирish тарзи, кундалик ҳаёти. *Ёрқин турмуш. Фаравон турмуш кечирмоқ.Яшиш ишласак, ўз турмушимиз фаравон, брт обод бўлади. Ойбек.о.в.шабадалар. Турмуш қаттиқчилигини таътиб пишган Ботирали дунёда мўжиза бўлмаслигини яхши билади. Ҳ.Ғулом, Машғал. Ўрмондаги турмушни ўз кўзинг билан кўриб турибсан.Ҳар бир қултум сув, ҳар бир бурда нон ҳисобли.И.Раҳим, Чин муҳаббат.Умарали қисқа вақт ичида ўз ҳаётида юз берган ўзгаришларни эслади, кейин Ғозининг бетайин турмушини кўз олдига келтирди. И. Раҳим, Ихлос.*

2. Бирор халқ, ижтимоий гуруҳ ва ш.кга хос ҳаёт тарзи, урф-одатлар, расм таомиллар мажмуи. Янги турмуш. *Гавҳарнинг қаришида, боя ўзи ўйлагандек, олифта кийинишни яхши кўрадиган қиз эмас, кўпни кўрган, турмушининг пасти-баланд сўқмоқларидан ўтиб келган инсон ўтирар эди.Ў.Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Айб сизда ҳам эмас, эски турмушда. Эски турмушда хотинлар ҳар қанақа эркакдан тортинади, эркаклар ҳар қанақа хотинга тегишигиси келади. А.Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.*

3.Жамиятнинг оддий ҳаёт шарт-шароитлари мажмуи, объектив реаллик. *Турмуш онгни белгилайди. Қонунни турмушга сингдириб юборувчи асосий куч бизнинг ўқитувчиларимиздир. Газетадан.*

4. Никоҳ асосида юзага келадиган ҳаёт, эр-хотинлик ҳолати, шу ҳолатдаги ҳаёти. *Бегимхоннинг кўз олдига харита эмас, Эрали жонланди. Қандай тотлт эди, уларнинг турмуши! И.Раҳим, Чин муҳаббат. У турмуши омонот эканини, қачондир оиласи бузулишини кўндан кўнгли сезиб юрар, аммо бунчалик шарманда бўлишни ўйламаган эди. Ў.Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.*

Турмуши бузилмоқ. *Эр-хотинлик ҳолати ва шу ҳолатдаги ҳаёт барҳам топмоқ. Агар шундай ташлаб қўйила берса...ўртага совуқчилик тушади, оқибатда турмушлари бузилади. Р.Файзий, Чўлга баҳор келди.*

Турмуш ўртоғи Эр-хотинлик ҳолатидаги шахснинг ҳар бири(эр ва хотин бир-бирига нисбатан) *Рустам уйига ширакайф келди. Бироздан сўнг турмуш ўртоғи Шохиста*

ҳам ишдан қайтди. Газетадан. **Турмуш қилмоқ** 1) айн. **турмушга чиқмоқ**. Шу бола ўқинмасин деб турмуш қурмадим, нон заводига кириб ишлаб, ўғлимни ўқитишга киришдим.”Муштум” 2) эр-хотинлик ҳолатида яшамок. *Йигирма йил турмуш қилиб, бола кўрмадим.* И.Рахим, Чин муҳаббат. *Бироқ найранғбоз Абдувоҳид Хурихон Саттарова билан ҳам силлиққина турмуш қилиб кета қолмади.* Муштум. **Турмуш қурмоқ**. к.турмуш қилмоқ. *Она шўрлик йигирма икки ёшида бева қолиб, шу-шу турмуш қурмади.* Ў.Усмонов, Сирли соҳил. *Турмуш қурганига уч йил бўлибди-ю, ҳамон бу уйга кўникиб кетолмайди.* Газетадан. **Турмушга чиқмоқ** Эркак билан оила қурмоқ; эрга текмоқ. *Қизларнинг эрки ўзида севиб, синашиб турмушга чиқишади.*”Гулдаста” *Тўртинчи синфга ўтганимда, онам ўзи билан мактабда ишлайдиган ўқитувчига турмушга чиқди.*Ў.Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол[5].

DISCUSSION

In English the concept “life” from the dictionary Oxford dictionary means[6]:

1. The ability to breathe, grow, reproduce, etc. that people, animals, and plants have before they die and that objects do not have *life and death*. *The body was cold and showed **no signs of life**.* *My father died last year—I wish I could bring him **back to life**.* *In spring the countryside bursts into life.*
2. The state of being alive as a human; an individual person's existence. *The floods caused a massive **loss of life*** (= many people were killed). *He **risked his life** to save his daughter from the fire.* *Hundreds of lives were threatened when the building collapsed.* *The operation **saved her life**.* *My grandfather **lost his life*** (= was killed) *in the war.* *Several attempts have been made on the President's life* (= several people have tried to kill him).
3. Living things ***plant/animal life marine/pond life*** *Is there intelligent life on other planets ?*
4. The period between someone's birth and their death; a part of this period *He's lived here **all his life*** .*I've lived in Iowa for most of my life.**to have a **long/short life*** *He became very weak toward the end of his life.* *Brenda took up tennis **late in life*** *He will spend **the rest of his life*** (= until he dies) *in a wheelchair.* *There's no such thing as a job **for life** any longer.* *She is a **life member** of the club.**in **early/adult life***
5. (used with an adjective) a period of someone's life when they are in a particular situation or job *She has been an accountant all her **working life**.* *He met a lot of interesting people during his life as a student.* *They were very happy throughout their **married life**.*
6. The period of time when something exists or functions *That building **started life** as a drugstore.* *They could see that the company had a limited life* (= it was going to close). *In Italy the average life of a government is eleven months*
7. The punishment of being sent to prison for life; life imprisonment *The judge **gave him life**.* *She is **doing life** for murder*
8. The experience and activities that are typical of all people's existences the worries of everyday life. *He is young and has little **experience of life**.* *Commuting is a part of **daily life** for many people.* *Jill wants to travel and see life for herself.* *We bought a dishwasher **to make life easier**.* *In Africa life can be hard.* *In **real life*** (= when she met him) *he wasn't how she had imagined him at all.* *Life can be difficult when you move to a new town.* *Life isn't like in the movies, you know.*
9. the activities and experiences that are typical of a particular way of living **country/city life** *She enjoyed political life.* **family/married life** *How do you find life in Japan?*

10. A person's experiences during their life; the activities that form a particular part of a person's life He has had **a good life**. **a hard/an easy life** My **day-to-day life** is not very exciting. **a life of luxury**. Her **daily life** involved meeting lots of people. She lived a quiet life in the countryside. Many of these children have led very **sheltered lives** (= they have not had many different experiences). They emigrated to **start a new life** in Canada. He doesn't like to talk about his **private life**. She has a full **social life**. articles about the **love lives** of the stars

11. The quality of being active and exciting **VITALITY** This is a great vacation resort that is **full of life**. in art

12. A living model or a real object or scene that people draw or paint She had lessons in drawing from life. **a life class** (= one in which art students draw a naked man or woman)

13. A story of someone's life She wrote a life of Mozart. in children's games

14. One of a set number of chances before a player is out of a game He's lost two lives, so he's only got one left.

be somebody's life- be the most important person or thing to someone

My children are my life. Writing is his life.

breathe (new) life into something to improve something by introducing new ideas and making people more interested in it The results of their research have breathed new life into the debate.

the breath of life to/for somebody (literary) an essential part of a person's existence Playing the violin has been the breath of life to her for over 20 years.

bring somebody/something to life to make someone or something more interesting or exciting The new teacher really brought French to life for us. Flowers can bring a dull room back to life.

come to life 1. to become more interesting, exciting, or full of activity The game finally came to life in the final quarter. **2.** to start to act or move as if alive In my dream all my toys came to life.

depart this life- to die. People say 'depart this life' to avoid saying 'die.'

a dog's life- an unhappy life, full of problems or unfair treatment He led poor Amy a dog's life. She was desperately lonely, poor dear.

end your days/life (in something)- to spend the last part of your life in a particular state or place He ended his days in poverty.

a fact of life- a situation that cannot be changed, especially one that is unpleasant It's a fact of life that some people will always be racist.

the facts of life- the details about sex and about how babies are born, especially as told to children

fight for (your) life- to make a great effort to stay alive, especially when you are badly injured or seriously ill A young cyclist is fighting for his life after the accident.

for dear life, for your life- as hard or as fast as possible She was holding on to the rope for dear life. Run for your life!

for the life of you (informal)-however hard you try I cannot for the life of me imagine why they want to leave.

full of life- having a lot of energy

get a life (informal)-used to tell someone to stop being boring and to do something more interesting Do us all a favor... get a life!

have nine lives- (especially of a cat) to be very lucky in dangerous situations

have the time of your life (informal) to enjoy yourself very much

in fear of/for your life-feeling frightened that you might be killed

(as) large as life (humorous)-used to show surprise at seeing someone or something I turned around and there was my favorite movie actor standing right next to me, (as) large as life.

larger than life-looking or behaving in a way that is more interesting or exciting than other people, and so is likely to attract attention He's a larger-than-life character.

lay down your life (for somebody/something) (literary)- to die in order to save someone or something **SACRIFICE YOURSELF** They were prepared to lay down their lives for their country.

lead/live the life of Riley (old-fashioned) (often disapproving)-to live an enjoyable and comfortable life with no problems or responsibilities The two crooks had been living the life of Riley. He planned to retire early and then lead the life of Riley.

a (new) lease on life-the chance to live or last longer, or with a better quality of life Since her hip operation she has a new lease on life.

life after death-the possibility or belief that people continue to exist in some form after they die *Do you believe in life after death?*

life is cheap (*disapproving*)-used to say that there is a situation in which it is not thought to be important if people somewhere die or are treated badly

(have) a life of its own-(of an object) seeming to move or function by itself without a person touching or working it

the life of the party-the most amusing and interesting person at a party, etc.

life's too short (*informal*)-used to say that it is not worth wasting time doing something that you dislike or that is not important

the light of somebody's life-the person someone loves more than any other

make life difficult (for somebody)-to cause problems for someone *She does everything she can to make life difficult for him.*

make somebody's life a misery-to behave in a way that makes someone else feel very unhappy

the man/woman in your life (*informal*)-the man or woman that you are having a sexual or romantic relationship with *Anna has a new man in her life.*

a matter of life and death-used to describe a situation that is very important or serious

not be able to do something to save your life (*informal*)-to be completely unable to do something *He can't interview people to save his life.*

not on your life (*informal*)-used to refuse very firmly to do something

risk life and limb, risk your neck-to risk being killed or injured in order to do something *She risked life and limb to save her children from the fire.*

scare/frighten the life out of somebody-to frighten someone very much *You scared the life out of me coming in so suddenly like that.*

a slice of life-a movie, play, or book that gives a very realistic view of ordinary life

spring into action, spring into/to life (of a person, machine, etc.) to suddenly start working or doing something *"Let's go!" he said, springing into action. The town springs into life (= becomes busy) during the carnival.*

the staff of life (*literary*)-a basic food, especially bread

take somebody's life-to kill someone

take your (own) life-to kill yourself

take your life in your hands-to risk being killed *You take your life in your hands just crossing the street here.*

that's life (*informal*)-used when you are disappointed about something but know that you must accept it *It's a shame I can't go on the trip, but that's life.*

that's the story of my life (*informal*)-when you say that's the story of my life about an unfortunate experience you have had, you mean you have had many similar experiences *Another missed opportunity—that's the story of my life!*

true to life-(of a book, movie, etc.) seeming real rather than invented *I don't think the characters are very true to life.*

variety is the spice of life (*saying*)-new and exciting experiences make life more interesting

walk of life-a person's job or position in society

She has friends from all walks of life.

a/the/somebody's way of life-the typical pattern of behavior of a person or group *the American way of life*

where there's life (, there's hope) (*saying*)-in a bad situation you must not give up hope because there is always a chance that it will improve

you can bet your life/your bottom dollar (on something/(that)...) (informal) used to say that you are certain that something will happen *You can bet your bottom dollar that he'll be late[6]*

CONCLUSION

As we have seen above we could see similarities and dissimilarities of the concept “Life”. In both languages we were able to analyse using the concept “Life” equivalents and their using in Languages.

REFERENCES

1. Maslova V.A. Introduction to linguoculturology. Moscow, 1997.
2. Teliya V.N. Phraseology in the context of culture. Languages of culture. Moscow, 1999. P. 17-20.
3. Yusupov U.K. Contrastive Linguistics of the English and Uzbek languages. Tashkent: Akademnashr, 2013. P. 27-262.
4. Vorobyov V.V. Lingua-culturological principals of presentation of educational material. The problems of centrism. Moscow, 1997. P. 32-38.
5. O'zbek tilining izohli lug'ati. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. Davlat ilmiy nashriyoti. Toshkent.
6. Oxford English Dictionary Additions Series. Vol. 1. Oxford: Clarendon Press. 1993. [ISBN 978-0-19-861292-6](https://doi.org/10.1017/S003021790000066).

METHODOLOGICAL TRAINING OF PROFESSIONAL COMPETENCIES OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS AS A PEDAGOGICAL PROBLEM

Meyliev Sobirjon Kholmurodovich

is a teacher at Tashkent State Pedagogical University named after Nizami

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7255540>

Abstract. *Currently, one of the important areas of formation of professional competencies of primary school teachers is to increase readiness for the implementation of the national curriculum. It is teachers who should ensure that such an important task of an educational institution is solved when introducing a national curriculum as improving the pedagogical process and increasing the developmental effect of educational work. It should be noted that the managerial function of a teacher is so important in the teacher's awareness of it (which, we repeat, is not yet at a sufficient level in reality) that without it, the priority goal of his professional activity – the organization of the life of the student collective, the organization of the educational activities of each child loses its meaning.*

Key words: *formation, national curriculum, competence, pedagogical problem, improvement, primary classes.*

МЕТОДИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ У УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ КАК ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

Аннотация. *В настоящее время одним из важных направлений формирования профессиональных компетенций учителей начальных классов является повышение готовности к внедрению национальной учебной программой. Именно педагоги должны обеспечить решение такой важной задачей образовательного учреждения при введении национальной учебной программой как совершенствование педагогического процесса и повышение развивающего эффекта образовательной работы. Необходимо отметить, что управленческая функция учителя настолько важна в осознании ее самим педагогом (чего, повторяем, пока нет в реальности на достаточном уровне), что без этого утрачивает смысл приоритетная цель его профессиональной деятельности – организация жизнедеятельности ученического коллектива, организация учебной деятельности каждого ребёнка.*

Ключевые слова: *формирования, национальной учебной программа, компетенция, педагогическая проблема, повышения, начальных классов.*

INTRODUCTION

On measures to improve the quality of education and the development of scientific research in the field of mathematics.

Mathematics has been identified as one of the priority areas for the development of science in our country in 2020. Over the past period, a number of systematic works have been carried out aimed at raising mathematical science to a qualitatively new level:

firstly, the necessary conditions have been created for inviting our compatriots - mathematicians working in advanced scientific centers, and conducting international scientific research;

secondly, a system has been introduced to stimulate the work of young people who have won international subject Olympiads, as well as their teachers and mentors;

Thirdly, in order to ensure the mutual integration of higher education and scientific research, a new modern building of the V.I. Romanovsky Institute of Mathematics of the Academy of Sciences (hereinafter — the Institute) has been built on campus. Professional competence is considered as a phenomenon of gradual professionalization of the future teacher. When forming a system of pre-profile and profile training, it is necessary to take into account the experience of existing teachers in order to develop ethnographic competence. It is important to develop a system of methods for studying this issue, one of the most important elements of which can be a program of specialized training of students[1].

Based on the goals, objectives, hypothesis of the study and taking into account the results of the ascertaining experiment, the goals and methodology of the program development were determined in order to form professional competencies.

Competence is the result of education, expressed in a person's readiness to solve certain tasks of professional and non-professional activities based on the use of internal and external resources.

This is due to the fact that today there are a number of serious problems in regional institutes of retraining and advanced training, where the scientific and pedagogical potential and the educational process do not meet modern requirements. In addition, experts note, teachers practically do not carry out research activities, a system of external evaluation of their activities has not been developed[1].

METHOD AND METHODOLOGY

Despite the fact that when analyzing the types and structure of professional competencies in research, components of a very different nature are distinguished, most researchers (A.K. Bondarenko, A.P. Egorshin, etc.) note that competence is an integrative education. The views of various authors on the achievement of integrative professional competence can be reduced to three positions: according to the first point of view (I.A. Zimnaya, A.I. Novikov, etc.), it is necessary to identify the "core" of competence, designated as transferable, key skills that are non-objective, multifunctional, interdisciplinary.

The second position (S.G. Vershlovsky, T.M. Sorokina, etc.) reflects the integrative essence of the ACC on the basis of the structure of activity generally accepted in psychology, in the unity of the joint action of the motivational-orientation, executive, control and evaluation links of pedagogical work. The third position (H.A. Aminov, M.N. Karapetova, etc.) is to search for an additional system-forming factor of the structure of professional competence, which will create stable links between the elements[4].

The assessment of the professional activity of an elementary school teacher is ambiguous, for example, it can be evaluated from the perspective of various approaches:

The teacher is a modern specialist in the field of education. When viewed from this point of view, the teacher's personality includes two components – competence. An elementary school teacher is a teacher and educator of primary school children. A teacher is a carrier of professional pedagogical culture as an integrative personal professionally significant education, including five components presented in Table 1:

Table 1 - Components of the pedagogical culture system of the future primary school teacher.

Components of pedagogical culture.	Characteristics of the teacher's activity.
Communication component	Openness to communication and cooperation with students in the classroom and outside of school hours.
Constructive component	Organization of students' activities and their own professional activities.
Perceptual component	The ability to understand the emotional state and motives of the pupil's behavior, the ability to empathize (empathy).
Innovative component	The need for innovation, the renewal of professional experience, pedagogical search.
Reflexive component	Awareness of one's professional activity as the main sphere of one's personal self-determination, self-assessment of one's professional development.

Having analyzed the quality of the implementation of the management function of the educational process by future primary school teachers, it can be concluded that some successfully cope with this function and many of them switch to self-management (self-control), while others experience significant difficulties:

- in the combination of pedagogical tasks and the selection of relevant relevant educational, educational and developmental techniques and technologies, management of these processes;
- in an attempt to overcome the constantly felt shortage of personal time;
- in understanding the purpose of their professional activity, its compliance with personal needs and interests;
- in mastering the ways of self-regulation of mental states during the working day, after it, ways of regulating the mental states of students;
- in independent and timely decision-making (in the choice of goal-oriented and unambiguous, situational or perspective priorities), etc.

It should be noted that the managerial function of a teacher is so important in the teacher's awareness of it (which, we repeat, is not yet at a sufficient level in reality) that without it, the priority goal of his professional activity – the organization of the life of the student collective, the organization of the educational activities of each child loses its meaning.

RESEARCH RESULTS

The containment of some motives of activity and the activation of others (aiming at overcoming contradictions and difficulties) is the moment of controlling the will of the pupil, his emotional state. At the same time? the teacher himself is in a situation of constant stress (a huge set of volitional efforts)? and therefore he must be able to remove it both at home and in children (to manage the states of the muscular system of the body).

The ability to self-manage, for example, mental states and behavior, which allows optimal action in complex pedagogical situations (simple situations need less management), in psychology is called the ability of a teacher to self-regulation.

A teacher working with a group of students should be well aware of the formative role of the family and the dependence of this role on the value orientations of its members. Possession of such information allows you to anticipate how family relationships can affect the personal development of a child, his character, behavioral reactions. The interaction of the teacher with parents has a serious impact on the younger student during the adaptation period.

The interaction is also conditioned by the social requirements of society, which increasingly require full-fledged cooperation of the teacher with the family.

For the formation of cooperation between adults and children, it is important to represent the collective as a whole, as a large family that unites and lives interestingly if the joint activities of teachers, parents, and children are organized.

Psychological and pedagogical, regulatory and reflexive competencies are general professional, i.e. necessary for all teachers[7].

Subject and methodological competencies belong to the category of special competencies, they ensure the fulfillment of specific professional duties that are characteristic of a primary school teacher and allow him to distinguish from other teachers.

The listed competencies are closely interrelated, forming a complex structure, and their content represents the requirements for the professional activity of an elementary school teacher.

Table 2 - The main professional pedagogical competencies of the future primary school teacher

Competencies	Characteristics of competencies
Personal.	active in protecting the interests of students; - commitment to the profession; - ability to make decisions independently; - orientation towards goal-setting and goal-attainment; - mental balance; - humanity; - versatility of personality; - pedagogical reflection; - pedagogical culture
Psychological and pedagogical.	- knowledge: methodological, theoretical, methodical, technological; - skills: informational, organizational, communicative, pedagogical techniques, applied; - subject competencies
Subject-creative.	- independent thinking and creative approach in solving pedagogical tasks; - creating situations that contribute to the motivation of students;

	<ul style="list-style-type: none"> - encouraging students to be creative; - the use of non-traditional methods, methods and techniques in teaching; - conducting experimental work; - research activities
Methodical.	<ul style="list-style-type: none"> - goal setting and planning of pedagogical activity; - self-control; - self-regulation of moral-volitional and other mental states; - effective management of your own time; - independent and timely decision-making; - designing, designing and implementing an effective educational process; - methods of hidden control of students' consciousness

Thus, a professional as an integral person must possess a set of significant professional and pedagogical qualities that allow him to most effectively implement the goals and objectives of his professional activity.

Being practice-oriented, the training of primary school teachers is complete. Thus, a graduate of a pedagogical college or university should exercise his professional functions at the master level.

DISCUSSION

For modern society, along with the growing processes of globalization and modernization, there is also an obvious tendency towards national and cultural identification, the desire of peoples to preserve their ethnic identity. World science interprets this phenomenon as an ethnic revival, putting forward new requirements for education.

Education that does not take into account the peculiarities of ethnic identity cannot be modern, therefore, educational work with the younger generation should be aimed at the formation of a unique lifestyle of the individual.

Educational activity requires a specialist to have broad and deep knowledge in various fields. This is especially true for an elementary school teacher who teaches students a number of different scientific disciplines. Consequently, his general knowledge should revolve in the field of linguistics, literature, mathematics, natural science, history, fine arts, music.

At the same time, it means not only possession of the content of the discipline, but also a broad outlook that allows for a deep analysis of various aspects of the surrounding reality. So, the teacher needs knowledge about cultural and historical objects and traditions of his city, region, he must be guided by the cultural and historical features of the peoples inhabiting the region, be aware of cultural events.

Thus, it is necessary to distinguish three indicators of professional competencies of teachers according to the general cultural criterion:

- general education and erudition;

- updating awareness in the field of cultural innovations;
- formed speech culture.

The content of pedagogical education is defined as a means of developing linguistic, professional, technological and other competencies that represent the modern model of professional activity of primary school teachers[8-9].

The programs of training seminars to improve the qualifications of primary school teachers are designed on the principles of consistency and integration of research, educational, projective, practice-oriented activities that meet the current state of today's primary school and the processes of modernization of the education system in Uzbekistan as a whole and in the region in particular.

In the postgraduate professional education of primary school teachers, it is necessary to take into account the need of teachers themselves for flexible and mobile education.

Multilevel education provides them with the opportunity to learn not only the cultural and historical traditions and values of the peoples living in the individual republics of the, but also to assimilate the world experience of teaching and raising children, universal values that unite teachers into a single professional community.

The acquired knowledge and experience within the framework of regional peculiarities can act as a certain limiter in the teacher's activity, and the learned norms and values do not become landmarks in a changing world and are themselves subject to reassessment. In this regard, it is necessary to revise the content of pedagogical education in the system of multilevel training of primary school teachers based on the integration of world experience, world values and regional characteristics.

Due to the fact that the cultural foundations of education determine the multicultural environment of education and personal development, it is necessary to train primary school teachers of a new type who can interact with culture, master culture, act as a carrier of values, a model of behavior of a certain culture and create a new culture of communication of life in a professional environment and in the system of teacher-student relations[12].

Pedagogical activity is defined not only as a way of self-expression and self-realization, but, above all, as a way of an individual's active existence. For a primary school teacher, his active existence is associated with the values of the teacher, his competencies, which are aimed at the formation of the competencies and values of his student. The teacher is always oriented in his activity to another person. He asserts the value of any of his students.

This shows the deep meaning of pedagogical activity and the humane value of global education. The development of the value orientations of a modern teacher in a multi-level education is associated with the fact that in the course of his activity it is assumed not only interaction with the student as a subject of activity, but also the impact on the behavior of his "Honored Interlocutor" - the student.

In this case, the teacher should be guided in behavior by value orientations "as the grounds for evaluating objects realized by the subject" (M.S. Kagan)..

Since the teacher, according to V.A. Slastenin, acts as "... an active subject who implements his way of life in the process of professional activity, as a carrier of pedagogical consciousness," his training should be aimed at mastering competencies that allow him to synthesize the values of different cultures, find common meanings and meanings in linguistic and cultural diversity.

CONCLUSION

Due to the fact that the state is a multinational state, the modernization of education is determined by a system-forming factor and is aimed at updating the content of pedagogical education, which is determined by the means of developing creative abilities, independence and the desire for self-education.

Since it is this aspect of pedagogical activity that is most relevant today.

In our study, the concept of "professional competence" is presented as a dynamic aspect of the professional training of a future teacher, a characteristic of the course and prospects of his professional growth, professional changes, both motivational and activity.

Thus, the category of "professional competence" is considered as a collective concept that defines the uniqueness of the teacher's personality as a teacher-educator and child psychologist.

It is based on the teacher's conceptual awareness of his pedagogical capabilities, the characteristics of the children's group, the prospects for its development of the originality of society (actual characteristics of social phenomena, the characteristics of the parent group, etc.).

Such conceptual awareness determines the professional flexibility of the teacher in the selection of pedagogical technologies, techniques that allow to successfully realize the main goal – to create conditions for the positive development of the student's personality.

In the study, the concept of professional competence is interpreted as a dynamic, procedural side of his professional training, a characteristic of professional growth, professional changes, both motivational and activity.

REFERENCES

1. Mirziyoyev Sh. M. Together we will build a free, democratic and prosperous state of Uzbekistan. Tashkent: —Uzbekistan", 2016. 56 p.
2. Arushanova A. Tasks and forms of organized learning//Preschool education. 1994, No. 1. pp. 41-44.
3. Asmolov A. On the organization of interaction of educational institutions and ensuring continuity of preschool and primary general education//Preschool education. 1994, No.6. pp. 2-5.
4. Ashikov V. Preschool education in the new century//Preschool education. 2000, No. 1, pp. 8-11.
5. Search for new ideas: from insight to technology (1989) — 380 pages.6. Driga, V. I.
6. Development of a professional career of a modern teacher in the conditions of creative education / V. I. Driga // Standards and monitoring in education.- 2012.— No. 4.— pp. 48- 51
7. Loktionova T.E., Sergeeva M.G. Comfortable educational environment
8. in an educational organization: a modern approach to design. Professional education and society . — 2018. — №3(27). — 43-106 p.4.
9. On the strategy of actions for the further development of the Republic of Uzbekistan//
10. Development Action Strategy of the Republic of Uzbekistan in 2017-2021. Dated February 7, 2017, No. UP-4947.
11. Zhumaev M. Bolalarda boshlangich matematikani o'qitishning nonviolent usullari va usullari. Tashkent. Nauka Zii. 2017 II 15 B.T.
12. Davydov V.V. Psychological theory of educational activity and methods of primary

- education based on meaningful generalization. -Tomsk, 1992. -112s.
13. . Dzhumaev Mamanazar Irgashevich, professor at the Tashkent State University named after Nizami. Tashkent city (Uzbekistan). Use of Computer Software in Education of Students in Primary School and Preschool. www.biogenericpublishers.com. 28.09.2021 Angilya.
 14. Djumaev M. Mathematical regularity and development of creative thinking of students. Deutsche internationale Zeitschrift für zeitgenössische Wissenschaft /German International Journal of Modern Science. Edition: № 28/2022 (February) – 28th Passed in press in February 2022 №28 2022. 26-28 st.
 15. Dzhumaev Mamanazar Irgashevich and 2.Mirzabaev Yuldashali Abdumannonovich Formation of a general approach to solving problems for primary education according to the requirements in the national curriculum of uzbekistan. World Journal of Engineering Research and Technology WJERT. SJIF/ Impact Factor: 5.924 www.wjert.org Certified Journal. Article Accepted on 30/ 04/2022/ 535 -547.
 16. Dzhumaev Mamanazar Irgashevich professor at the Tashkent State University named after Nizami, Tashkent city (Uzbekistan). Amonkulov Khusain Tajik State Pedagogical University named after S.Ayni. Dushanbe. (Tajikistan) Safarov Samandar Safarboevich Tajik Pedagogical Institute, Penjikent, senior lecturer of the Department of Mathematics - Informatics. (Tajikistan). Computer competence in education of elementary school students. Topics cover all sections of the International Electronic Scientific and Practical Journal "WayScience", April 7-8, 2022. FOP Marenichenko V.V., Dnipro, Ukraine, 274 p. ISBN 978-617-95218-5-0. 64-82
 17. Druzhinin V.N. Cognitive abilities: structure, diagnosis, development. - M.: PERSE. St. Petersburg: IMAION. - Moscow , 2001.-224 p.
 18. .Methods of teaching fine arts and design: Textbook for students ped. Schools in the specialty 0308 —Doshk. education //T.S.Komarova. - 3rd ed., revised. - M.: Enlightenment, 1991.
 19. Покало Ю. Д., Киреева Н. А. Применение информационных технологий в образовательном процессе //Информационные технологии. Проблемы и решения: Материалы Международной научно-практической конференции. – Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего образования" Уфимский государственный нефтяной технический университет", 2014. – №. 1-1. – С. 134-139.
 20. Jumayev M. E., Tadjiyeva Z. G. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi //OOY uchun darslik.) Toshkent.—Fan va texnologiyai. – 2015.
 21. Jumayev M. E. „Matematika o‘qitish metodikasidan praktikum —Toshkent //O‘qituvchi. – 2004. – T. 328.
 22. Жумаев М. Э. Болаларда бошланг'ич математик тушунчаларни ривожлантириш назарияси ва методикаси, укув кулланма,« //Илм Зиё», Тошкент. – 2013.
 23. Jumayev M. E. Bolalarda matematika tushunchalarni shakllantirish nazariyasi //T.: Ilm-Ziyo. – 2005.
 24. Жумаев М. Э. Методика преподавания математики для начальных классов //Учебник. Туроникбол. Ташкент. – 2016.
 25. Jumayev M., Tojiyeva Z. Boshlang'ich sinflarda matematika o‘qitish metodikasi

- //Т.:—Texnologiya. – 2004.
26. Jumayev M. E. Boshlang _ich matematika nazariyasi va metodikasi“ //Т.:, Arnoprint. – 2005.
 27. Жумаев М. Решение задач как средство развития творческого мышления учащихся. Технологии и методики в образовании //Журнал ВГПУ. – 2011. – №. 4. – С. 21-23.
 28. Жумаев М. Э. Вопросы качественной подготовки студентов педагогических факультетов к развитию творческой личности учащихся начальных классов в ходе изучения математики //Мир образования-образование в мире. – 2011. – №. 4. – С. 69- 72.
 29. Jumayev M. E. et al. Methodology of teaching mathematics in primary classes.(Textbook for students of a higher educational institution)—Т.:— //Science and technology. – 2005.
 30. Жумаев М. Э. Методика преподавания математики для начальных классов: Учебник //Туроникбол. Ташкент. – 2016.
 31. Jumayev M. E. ZK Tadjieva—Boshlang _ich sinflarda matematika o _qitish metodikasi il O _qituvchi. – 2005.
 32. Jumayev M. Theory and methods of development of mathematical concepts in children //Т.:«Ilm-Ziyo. – 2009.
 33. . Жумаев М. Э. Формирование профессиональной мотивации и направленности специалиста //Образование через всю жизнь: непрерывное образование в интересах устойчивого развития. – 2015. – Т. 2. – №. 13. – С. 82-84.
 34. Жумаев М. Э. Краткий очерк существующих методических систем обучения решению задач //Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – 2014. – №. 9. – С. 292-295.
 35. Джумаев М. Формирование общеучебных умений учащихся начальных классов в процессе игровой деятельности //Профессиональное образование и общество. – 2019. – №. 3. – С. 117-125.
 36. Жумаев М. Э. О технологии начального математического образования //Аспирант и соискатель. – 2008. – №. 5. – С. 69-73.
 37. Джумаев М. И. Составная часть учебной деятельности младших школьников в системе развивающего обучения integral part of educational activity of younger schoolboys in the system of developing training //Журнал выпускается ежемесячно, публикует статьи по гуманитарным наукам. Подробнее на. – 2019. – С. 22.

ФОРМИРОВАНИЕ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО БЛАГОПОЛУЧИЯ

Тожиддинова Лайлохон

Андижанский Государственный Университет Факультет социальная экономика

Кафедра педагогика и психологии 3 ступень студентка 301-группы

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7255561>

Аннотация. *Чувства сильные, непроизвольные и незабываемые. Мы можем без колебаний сказать, что эмоции могут наполнить нашу жизнь волнением, а стрессовые времена могут убить и спасти.*

Людам безразлично, что они воспринимают, видят, слышат, делают, думают и мечтают. Когда мы в опасности, мы чувствуем страх, а когда мы побеждаем врага или преодолеваем невзгоды, мы чувствуем радость.

Ключевые слова: *переживание, эмоция, кризис, онтогенез, эволюция, индивидуальность, стереотип.*

FORMATION OF EMOTIONAL WELL-BEING

Abstract. *Feelings are strong, involuntary and unforgettable. We can say without hesitation that emotions can fill our lives with excitement and stressful times can kill and save. People care about what they perceive, see, hear, do, think and dream. When we are in danger, we feel fear, and when we defeat an enemy or overcome adversity, we feel joy.*

Keywords: *experience, emotion, crisis, ontogeny, evolution, individuality, stereotype.*

ВВЕДЕНИЕ

Эмоции - это приятные или неприятные переживания, которые возникают из-за чувств человека к реальности, и связаны с его потребностями и интересами.

По-видимому, понятие эмоции, является более широким понятием, чем эмоция и охватывает все аспекты повседневной жизни человека, его образа жизни.

1. Люди в мире склонны к эмоциям. Смотри на окружающий мир, на ситуацию они выражают или показывают свой страх, гнев, печаль, радость и любовь. Главные герои произведения искусства, помогают нам представить эмоции жизни. Например, персонаж мистера Срока в сериале «Звездный путь» воплощает в себе качества холодного, умного, но лишённого эмоций. Продолжением этого сериала, является персонаж из «Star Trek Next Generation». Также можно упомянуть, что сильная, умная и крутая логика наделяет его высоким аналитическим интеллектом. Но он понял, что ему чего-то не хватает. Он может писать стихи, но у него нет эмоций. Интеллектуальное любопытство Дейты подсказывает ей, что такое страх, гнев и радость. Заставляет задуматься. Как бы он ни старался, такие чувства были для него темными, потому что он мог видеть мир без них.

МЕТОД И МЕТОДОЛОГИЯ

Откуда берутся эмоции? Как они составлены? Представьте себе, что во сне вы идёте один, в темноте по далекой песчаной улице, и слышите рык траура, и вам приходит мысль, что кто-то вот-вот вас бросит. Ваше сердце бьётся быстрее, ваши шаги ускоряются, вы чувствуете беспокойство, думая о цели мотоциклиста, и вы чувствуете страх.

Как видите, эмоции - это смесь физиологического возбуждения (учащенное сердцебиение, экспрессивное поведение, быстрое человеческое поведение) и сознательного опыта (понимание цели человека и страха).

Сложность заключается в сравнении этих трех деталей: чувствуете ли вы сначала учащение пульса, увеличение походки, а затем страх? Или вы просто не обращаете внимание на такую ситуацию? Чтобы ответить на эти вопросы, нам нужно взглянуть на физиологические эмоции человека.

Пока человек воспринимает различные вещи и события во внешней среде, он никогда не будет к ним полностью равнодушен. Процесс человеческого размышления всегда активен. Процесс рефлексии включает в себя:

- а) человек имеет возможность удовлетворить потребность;
- б) удовлетворение или сопротивление, участие в объектах изменения. В свою очередь, приводят к увеличению или уменьшению жизни и активности человека, а, во-вторых, к возникновению у человека определенных потребностей. И, в-третьих, дестабилизация функционального состояния внутренних органов человека как субъект;
- в) мотивирующее отношение к поиску знаний и так далее.

2. Эмоциональные состояния, как и другие психические процессы, являются результатом или продуктом мозговой деятельности. Изменения в природе, обществе, отношениях, связях, впечатлениях - основная причина вашего эмоционального состояния.

РЕЗУЛЬТАТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

Эмоции человека зависят от их содержания и форм, социально-исторических условий. Человеческие потребности меняются в ходе социального и исторического развития. В результате у человека появляются новые эмоции: духовные, интеллектуальные и эстетические.

3. Эмоции - это система сигналов, которые означают, что события и вещи, происходящие с человеком, важны для человека как личности. В этом случае - это влияет на чувства, четко отделенные от бесконечного множества стимулов, некоторые сливаются друг с другом и сливаются с возникающей эмоцией.

В результате мозг впечатляется и сохраняется как образ памяти, представленный эмоциональным именем. Это можно объяснить физиологически тем, что некоторые болезнетворные микроорганизмы, живо становится маяком мира для существ. Эмоциональные переживания проявляются в усилении системы рефлексов, которые являются частью личного опыта человека.

В мировой психологии термины «эмоция» и «эмоция» используются как синонимы (особенно в зарубежных странах), но считаются одинаковыми не совсем так. Этот недостаток чаще всего встречается в популярной литературе и учебниках, издаваемых за рубежом. Обычно внешние симптомы очевидны.

4. Уместно назвать, конкретную форму психического процесса, которая является выражением эмоций, выраженных во внутренних переживаниях, эмоциями. Например, изменение цвета, улыбка на лице, дрожащие губы, мерцающие глаза, смех, слезы, печаль, колебание, замешательство и так далее - все это выражения эмоций. Было бы неестественно включать в состав эмоций такие высокие качества, как патриотизм, ответственность, совесть, доброту, любовь.

ВЫВОД

Абсурдно интерпретировать эти эмоциональные эмоции как эмоции, несмотря на то, что они резко различаются по своей природе, силе, продолжительности, чувствительности и направленности. Итак, важное различие между ними состоит в том,

что один из них социальный (эмоция), а другой (эмоция) индивидуальный, личный. Несмотря на вышеизложенные соображения, эмоции и эмоции строго ограничены друг с другом. Предмет деятельности, поведения отражает вещи и события, лично важные для него и для общества. Седьмое отношение воплощено в эмоциях. Человек связан с индивидуальной жизнью и деятельностью (полезны, вредны ли) факторов, волнений, мотиваций, экспрессивных и исходных инстинктов, безусловных рефлексов, наследственных черт (еда, защита, страхи т. д.) с большими простыми эмоциональными эмоциями. Это называется «эмоцией». Эмоция не только для людей, это ментальные состояния, которые также применимы к живым существам. Усложняет внутреннюю смену эмоций у животного по естественным (наследственным) признакам структуры.

REFERENCES

1. Психология Дэвида Майерса. Минск. 2008. с.531.
2. Дэвид Г. Майерс. Психология. Минск. 2008. с.544.
3. Эльконин Д. Б. Психология развития человека. — М.: Аспект Пресс, 2001. — 460 с.
4. Э.Сеген. Воспитание гигиена и правственное лечение умственно-ненормальных детей. — М.: <http://www.alib.ru/au-segen/>

OYBEKNING "QUTLUG' QON" ROMANIDAGI BAYNALMINAL SO'ZLAR QO'LLANILISHI

Abdullayev Islom Yunus o'g'li

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti, talaba

Boboqulov Oybek Abdiqodirovich

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti, talaba

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7255568>

Annotatsiya. *Baynalmilalchilik (arabcha "baynalmilal" - millatlararo) - jahondagi turli millat va irqarga mansub kishilarning xalqaro birdamligi; ularning bir-birlarini tushunishlari va o'zaro ishonchining, madaniyatlar, qadriyatlar, bilim va texnologiyalar o'zaro singib borishining asosi; millatchilikning ziddi. Insoniyat tarixi turli millatlar va elatlar orasida iqtisodiy, siyosiy va madaniy-ma'naviy aloqalar o'rnatilib, ularning tobora mustahkamlanib borishi jarayonidir, mazkur munosabatlarsiz esa ijtimoiy taraqqiyot amalga oshmaydi.*

Kalit so'zlar: *Baqqol, mudarris, so'lkavoy – целковий, bordon, barkash, rezgi, zagranitsa, maxorka, okop, chorakor, port, prammafon, allof, faytun, obkash, obrazovanniye, kucher, izvosh.*

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНТЕРНАЦИОНАЛЬНЫХ СЛОВ В РОМАНЕ ОЙБЕКА "КУТЛУГ КОН"

Аннотация. *Интернационализм (араб. «байналмилал» — интернациональный) — интернациональная солидарность людей разных национальностей и рас в мире; основе их взаимопонимания и взаимного доверия, взаимопоглощения культур, ценностей, знаний и технологий; противоположность национализму. История человечества есть процесс экономических, политических, культурных и духовных отношений между различными нациями и народами, их укрепления, и без этих отношений не может быть осуществлен общественный прогресс.*

Ключевые слова: *Баккол, мударрис, Солкавой-целковый, бордон, баркаш, резги, заграница, махорка, окоп, чоракор, портвейн, праммафон, аллоф, фййтун, обкаш, образование, кучер, извош.*

USE OF INTERNATIONAL WORDS IN OYBEK'S NOVEL "KUTLUG KON"

Abstract. *Internationalism (Arabic "baynalmilal" - international) - international solidarity of people of different nationalities and races in the world; the basis of their mutual understanding and mutual trust, mutual absorption of cultures, values, knowledge and technologies; the opposite of nationalism. The history of mankind is a process of economic, political, cultural and spiritual relations between different nations and peoples, and their strengthening, and without these relations, social progress cannot be realized.*

Key words: *Baqqol, mudarris, Solkavoy - tselkovy, bordon, barkash, rezgi, zagranitsa, mahorka, okop, chorakor, port, prammafon, allof, faytun, obkash, obrazovanniye, kucher, izvosh.*

KIRISH

XV asr oxiridan boshlangan buyuk geografik kashfiyotlar, sanoat taraqqiyoti, fan va texnika sohasidagi olamshumul ixtirolar davlatlar va xalqlar orasida beqiyos darajada kengaygan iqtisodiy va siyosiy, madaniy, ma'rifiy hamda ma'naviy aloqalarning jadallashuviga olib keldi. Bu baynalmilal aloqalar milliy ong va o'z-o'zini anglash, milliy ozodlik hamda mustaqillik

g'oyalarining shakllanishi va tarqalishiga; ilm-fan va texnika, madaniyat va ma'rifat soxalaridagi yutuqlarning ayirboshlanishiga keng yo'l ochib berdi.

Mustabid sho'rolar tuzumi davrida bir tomonlama talqin qilindi. faqat ishchilar sinfi, uning partiyalari mafkurasi va siyosatining asosiy prinsiplaridan biri, sotsializm va kommunizm uchun kurashdagi birligi, degan ma'noda tushuntirilib, bunda "proletar internatsionalizmi" gina ko'zda tutildi. Aslida esa B. umuminsoniy hodisa bo'lib, barcha xalqlar va mamlakatlarning taraqqiyot sari harakatining , mustaqillik va milliy ozodlik kurashining g'oyat zo'r omilidir.

METOD VA METODOLOGIYA

O'zbekiston mustaqillikka erishgach, o'z ichki va tashqi siyosatida B. g'oyalariga sodiq tarzda jahondagi barcha xalqlar va millatlar bilan do'stona aloqalarni o'rnatish hamda rivojlantirish yo'lidan bormoqda. O'zbekiston Respublikasi ilg'or mamlakatlar bilan barcha sohada hamjihatlik, hamkorlik va birdamlikni barqaror etishga institutilmoqda, xalqaro munosabatlarning umum tan olgan qoida va tamoyillariga rioya qilmoqda. Mamlakatda barcha fuqarolarning , ular millati va irqidan qat'i nazar, o'zaro ishonchi hamda birdamligini mustahkamlash, milliy-madaniy ne'matlarini o'zaro ayirboshlash yuzasidan izchil siyosat yuritilmoqda. O'zbekistonda jami 100 dan ziyod - rus, ukrain, belorus, qozoq, qirg'iz, uyg'ur, tatar, qoraqalpoq, tojik, nemis, koreys va boshqa xalqlarning milliy-madaniy markazlari, respublika milliy-madaniy markazi tashkil etilgan, barcha el-elatlarning ma'naviy yuksalishi uchun teng imkoniyatlar yaratilgan.

Endi Oybekning "Qutlug' qon" romani misolida qatnashgan baynalminal so'zlarni ko'rib o'tsak:

T/R	Baynalminal so'zning qaysi tilga oidligi	Asardagi ma'nosi
I	Arabcha baynalminal so'zlar	Ma'nosi
1.	Baqqol	Oziq-ovqat mollari, sabzavot, mayda-chuyda ro'zg'or mollari va meva, shirinliklar sotuvchi mayda savdogar
2.	Mag'rib	Kunbotar(joy va vaqt): g'arb: oqshom
3.	Mashriq	Sharq, kunchiqar
4.	Mudarris	Madrasada dars beruvchi kishi, madrasa o'qituvchisi
5.	Usuli jadid	Jadid-yangi, boyagi, oxirgi. XX asr boshlarida eski maktabdagi tartib va o'qitish usullari o'rniga yangi tartib va ta'lim-tarbiya usuli.
6.	Bazzoz	Gazlama sotuvchi, gazlama bilan savdo qiluvchi do'kondor
7.	Mavlud to'yi	Tug'ilgan, tug'ulish. 1) tug'ulgan kun va shu munosabat bilan beriladigan ziyofat, 2)Muhammadpayg'ambarning tug'ulgan kuni va uning sharafiga beriladigan ziyofat; payg'ambarning shunday ziyofatda o'qiladigan tarjimai holi

8.	Bid'at	Yangilik, yangilik kiritish, dinga qarshi xatti-xarakat
9.	Maziyat	Afzal, ortiq
10.	Mushkulot	Qiyinchiliklar, muammolar, mushkullik
11.	Iona	Yordam, kjo`mak
12.	Juz'iy	Qism, bo`lakka oid; oz, kam
13.	Attor	Atir-upa sotuvchi, upa-elik, turli dorivorlar, xushbo`y narsalar va shu kabilar bilan savdo qiluvchi shaxs
14.	Allof	Xashak, piuchan sotuvchi, un, bug`doy savdosi bilan shug`ullanuvchi savdogar
15.	Mutaassib	O`ta fidoyti, berilgan, g`ayratli; 1)dinga qattiq berilgan, unga ko`r-ko`rona amal qiluvchi; 2) birovga ko`r-ko`rona ergashuvchi, biror g`oyaga ongsiz ravishda qattiq beriluvchi
16.	Buqalamun	Tovlanuvchan, xameleon. 1)Janubiy Osiyoda tarqalgan, daraxtda yasovchi, sudralib yuruvchi, sharoitga qarab rangini o`zgartirib turuvhi kaltakesaksimon jonivor; xameleon, 2) ko`chma ma'noda: o`zgaruvchan
17.	A`lam	Eng bilog`on, eng dono. 1) shariat qonunlari bilimdoni, 2) shariat qonun-qoidalari yuzasidan berilgan fatvoni tasdiq yoki rad etuvchi diniy arbob; bosh mufti
18.	Zakot	Poklik, poklanish, sadaqa.
19.	G`azot	Din uchun urush; din yo`lida qilingan urush, jang;; musulmonlarning muqaddas urushi
II	Forscha baynalminal so`zlar	Ma'nosi
1	Sart	Sarlavha, karvonboshi, savdogar. Qadimgi O`rta Osiyodagi shahar va qishloqlarda yashab, dehqonchilik, savdo va hunarmandchilik bilan shug`ullanib kelgan turkiy xalqlar (jumladan o`zbeklar); Sartiya - sartlar yashaydigan hudud.
2	Yaktak	Bir qavat, astarsiz kiyim; uzun, ko`krak oldi ochiq, erkaklar ko`ylagi
3.	Koranda	Dehqon; ish beruvchi; ishchi; hosilning bir qismini (1/4 dan 1/2 gacha qismini) olishga kelishib ishlovchi dehqon

4.	Chorakor	To`rtidan birga ishlovchi. Boylar yerida, olinadigan hosilning to`rtidan uch qismini yer egasiga berish sharti bilan yollanib ishlagan, o`z yeri yoki o`-uloviga ega bo`lmagan dehqon
5.	Dorpech	Dor yopqichi, o`ramasi; dor osib qo`yilgan kiyim-kechakning ustiga yopiladigan bezakli buyum
6.	Nil	Ko`k bo`yoq modda, indigo; bo`yoq surtadigan surma cho`p
7.	Lungi	Bel va songa o`raluvchi mato parchasi; hammomga kirganda, beldan pastni berkitish uchun bog`lanadigan mato; 2) sartaroshlikda soch-soqol oldiruvchi kishining ko`ksiga tutiladigan sochiq (asarda shu ma`noda)
8.	Obkash	Suv tortuvchi, tashuvchi ; ikki uchidagi ilmog`iga chelak ilib, yelkada suv va boshqa narsalar tashish uchun moslashgan yog`och asbob
9.	Tavan	Jarima, zararni qoplash; xotinlar to`yga olib keladigan meva va kiyimliklardan iborat tortiq; tuhfa
10.	Bordon	Kata hurjun 1)qobig`I olinmagan qamishdan bo`yraga o`xshatib to`qilgan qalin dag`al to`shama 2)shunday to`qimadan tayyorlangan maxsus qop, idish.
11.	Barkash	Jez yoki misdan tayyorlanadigan va patnis o`rnida ishlatiladigan, doira yoki to`rtburchak shaklidagi ro`zg`or asbobi
12.	Rezgi	Maydalanganlik; mayda-chuyda narsalar; qiyindi charm, qiyqim-qiyqim charmlar
13.	Saxtiyon	Oshlangan echki terisi ; echki yoki qo`y terisini o`simlik moylari bilan oshlab tayyorlangan yumshoq charm
14.	Obdasta	Qo`l yuviladigan suv; ro`zg`or buyumi; yuz-qo`l yuvish uchun ishlatiladigan uzun va ingichka jo`mrakli, qorni keng, bo`g`zi tor idish
15.	Gumashta	Vakolatli shaxs, xizmatkor
16.	Dastmoya	Ozgina pul, mablag`, mol
17.	Objuvoz	Suv+yog`och yoki tosh og`ir suv kuchi bilan yuradigan, sholi oqlaydigan qurilma ; sholi tegirmoni
18	Arayish	Bezak, tartib; bichilayotgan tikilayotgannarsaning chokidagi ortiqcha joyi, ko`sti.
19.	Dazgil	Yordam beruvchi ushlab turuvchi; tikilayotgan

		oyoq kiyimni tizzaga qistiri qo'yish uchun kosibchilikda ishlatiladigan aylana tasma
20.	Tolbargak	Tolning erta ko'klamda barg yozib, popuk chiqaradigan surx novdasi to'qilgan kiyim.
21.	Sandon	Temirchi, misgar, zargarlarning qizdirilgan metallga ishlov berish(bog'lash)da uning ostiga qo'yadigan asbobi; temir kunda.
III	Ruscha baynalminal so'zlar	Ma'nosi
1.	Sklad	Ombor
2.	Izvosh	Извочник-kirakash arava haydovchi ; rezina g'ildirakli, usti ochilib-yopiladigan yengil ot arava; foytun. Izvoshchi-izvosh haydovchi yoki uning egasi
3.	So'lkavoy - целковый	Bir so'mlik tanga
4.	Kataysa - катаци	Kezmoq, uchmoq, sayr qilmoq; arava, velosiped, chana va shu kabilarda uchish, kezish, sayr qilish
5.	Prikazchilik	Savdogarlarga yollangan va ularning savdo-sotiq ishlarini olib brogan xizmatchi; gumashta; Pomeshchikning yer-mulkini boshqaruvchi, xo'jaliuk ishlarini bajaruvchi xizmatchi
6.	Obrazovanniye	Ziyoli, ilmi
7.	A potom	Undan keyin
8.	Gulyat	Sayr
9.	Tolko	Faqat
10.	Zontik	Soyabon
11.	Kanop	Poyasidan tola olinadigan, bir yillik baland o'tsimon o'simlik; uning tolasi
12.	Okop	Kovlangan joy
13.	Zagranitsaga	Xorijga
14.	Bolshevik	Rossiya sotsial demokratik ishchilar partiyasi RSDRP
15.	Apteka	Dorixona
16.	Shkola	Maktab
17.	Pomeshchik	Xizmatlari uchun berilgan chek yer – kata yer egasi
18.	Zabastovka	Ish tashlash
19.	Maxorka	Tamaki
IV	Nemischa baynalminal so'zlar	Ma'nosi
1.	Politseymeyster	Politsiya boshlig'i
2.	Veksel	O'zgarish, almashtirish
3.	Kucher	Aravakash, izvosh haydovchi
V	Fransuzcha baynalminal	Ma'nosi

	so`zlar	
1.	Injener	Tug`ma xislat, aql, ijodkorlik- texnikaning biror sohasi bo`yicha oliy ma`lumotga ega bo`gan mutaxassis; muhandis
2.	Portsigar	Port-olib yurmoq, sigares-sigaret. Sigara yoki papiros solib yuriladigan quticha, papiros qutisi
3.	Barrikada	To`siq, g`ov – ko`cha janrlarida, shuningdek, ko`prik va tog` yo`llarida duch kelgan narsalar(xoda, tosh, daraxt, qum to`ldirilgan qop va boshqalar)dan foydalanib himoya, mudofaa maqsadida qurilgan to`siq g`ov
4.	Burjua	Shaharlik
VI	Lotincha baynalminal so`zlar	Ma`nosi
1.	Gubernator	Hukmdor, boshliq
2.	Pud	Og`irlik, o`lchov
3.	Ofitsiant(ka)	Xizmatchi, xizmat qiluvchi; restoran, kafe va shu kabilarda xo`randalarga xizmat qiluvchi, ulardan buyurtma olib, ovqat keltirib beruvchi xodim(a).
4.	Kredit	Qarz, ishonmoq ; foyda qaytarish sharti bilan , vaqtincha foydalanish uchun pul yoki moddiy mablag`lar berish jarayonida yuzaga keladigan iqtisodiy munosabatlar tizimi; Shaxs yoki muassasaning o`ziga tegishli pullarni hisoblab qo`yiladigan schyoti; qarz, nasiya, kredit; mablag`ga , chiqarilgan pul.
5.	Protsent	Foiz
VII	Yunoncha baynalminal so`zlar	Ma`nosi
1.	Xrom	Rang, bo`yoq , Xrom -xrom tuzlari bilan ishlov berib tayyorlangan yumshoq, yuzasi to`rsimon naqshli, yaltiroq yupqa teri. Asarda shu ma`noda qo`llangan
2.	Grammofon	Gamma-yozuv, fon-tovush; maxsus plastinkaga yozib olingan kuy, nutq va shu kabilarni qayta eshittiradigan karnayli musiqa apparati

TADQIQOT NATIJASI VA MUHOKAMA

Bundan ko`rinib turadik, asar kesimida baynalminal so`zlarni o`sha davr miqyosida ham tutgan o`rni kata bo`lgan. Chunki, XX asr boshlarida ruslar ta`siri va shu ta`sir ostida bizga boshqa davlatlar masalan nemischa, fransuzcha terminlarning kirib kelishi va bu terminlar faqat yuqori tabaqadagi vakillarga , bundan tashqari ziyoli qatlamgagina ma`lum bo`lganligini, ammo oddiy xalq esa bu terminlarni tushunmasligini yaqqol ko`rishiiz mumkin.

XULOSA

Hozirgi kunda ham yurtimiz jadal sur'atlarda rivojlanmoqda. Masalan, texnika, sport, iqtisod, savdo-sotiq kabi sohalarning rivoji natijasida hozirda tilimizda baynalminal so'zlarning tutgan o'rnini kata. Lekin bir tomondan bu yaxshi bo'lsa, bir tomondan bu tilning faolligiga ham ta'sir ko'rsatadi. Hozirgi kunda bizni aholimizning orasida, nafaqat barcha aholi qatlamida boshqa tildagi so'zlardan foydalanish natijasida o'z tilini unutish darajasiga ham yetib kelganlarni guvohi bo'amiz ba'zida. Bu ba'zida tejamkorlik natijasida yuzaga kelsa, ba'zida o'zini ko'z-ko'z qilish natijasida yuzaga keladigan jarayon deb bilaman. Men ham mana shu holatni kuniga kamida 10-15 marta takrorlayman. Lekin bundan qutulish uchun o'zimizning adabiy til me'yorlariga qat'iy amal qilishimiz lozim. Xulosa sizdan

REFERENCES

1. O'zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil
2. Oybek "Qutlug' qon" romani, <<Yangiyul Poligraph Service>> TOSHKENT-2019

PEDAGOGICAL COMPETENCE OF A MODERN PHYSICAL EDUCATION TEACHER

Bobur Normamatovich Mengliyev

Teacher at the Termez Institute of Agrotechnology and Innovative Development

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7255609>

Abstract. *On the basis of theoretical data, the article systematically analyzes the psychological and pedagogical aspects of the problem of pedagogical competence of specialists in physical culture.*

Key words: *physical education, specialist, knowledge, skills, competence, basic competences, teacher, pedagogical competence.*

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ СОВРЕМЕННОГО УЧИТЕЛЯ ФИЗИЧЕСКОЙ ВОСПИТАНИЯ

Аннотация. *На основе теоретических данных в статье системно анализируются психолого-педагогические аспекты проблемы педагогической компетентности специалистов физической культуры.*

Ключевые слова: *физическое воспитание, специалист, знания, умения, компетентность, базовые компетенции, учитель, педагогическая компетентность.*

INTRODUCTION

In our democratic society, based on the conditions of today's market relations, the suitability of each specialist for a position is measured by how much he meets the totality of various requirements for the owner of this job or profession. Several educational concepts related to the study of professional competencies in a number of countries of the world and the practical application of the results of such a study in order to develop a basis for calculating the level of suitability of the applicant in place of an existing job or service in subsequent years have been created.

In these concepts, the main goal of modern education is to meet the current (prospective) needs of the individual, society and the state, a versatile person who is able to educate and improve himself in social and (or) labor activity, capable of social activity. adaptive formation of a person. Only a teacher who thinks independently and broadly, predicts the future results of his activity and appropriately systematically models the educational process, is the key to achieving this goal. Therefore, in Uzbekistan, as in all developed countries, in the modern, rapidly changing globalized world, the need for teachers with high competence and creative thinking, capable of educating a competent and competitive personality, has sharply increased.

METHOD AND METHODOLOGY

The reason is that the above goal can only be achieved by truly pedagogically literate, that is, independent and (or) able to think creatively and critically outside the "boundaries", able to make reliable decisions in any problem situation, competently solve pedagogical problems. the tasks assigned to him can be solved only by teachers who are able to fully express themselves professionally (Hard Skills) and personally (Soft Skills).

Thus, the formation of professional and (or) pedagogical competence of a modern teacher is one of the urgent problems and is understood as a set of professional and (or) personal qualities necessary for the organization of successful pedagogical activity. And the importance of personal competencies is extremely high. The word "competence" comes from the Latin word

"competere", which means "capable", "corresponding". "Competence" means a person's awareness in a particular area, the level of knowledge in this area.

In modern pedagogy and psychology, there is no single approach to defining the concept of professional competence of a teacher. As a reason for this, it is recognized that "competence" is one of the terms that has not yet been sufficiently studied in educational psychology, and in many cases it is intuitively used to express a sufficient level of competence and professionalism (L.M. Mitina, 2012).

RESEARCH RESULTS AND DISCUSSION

Also, the analysis of scientific sources shows that the concept of "competence" entered the field of education as a result of psychological research. From a psychological point of view, competence is "how a specialist behaves in non-standard situations, unexpected situations, enters into communication, approaches relations with opponents in a new way, performs ambiguous tasks, is conflicted" means "possession of an action plan". movement in the use of information, consistently developing and complex processes" (N. Muslimov et al., 2015).

The analysis of scientific literature showed that researchers use different approaches to the definition of professional competence. In particular, European and American researchers studied the practical aspects of professional competence, i.e. a complex of knowledge, skills and abilities that affect the environment (I. Borg, M. Müller, T. Staufenbiel), serving for the successful completion of the task (M. Perlmutter, M. Kaplan, L. Nyquist); was studied as a provider of specific actions in the structure of activity (G. Schroeder, M. Forverg), as an applicator of practical methods to cognitive processes (S.P. Dyrstra, S. Dollinger) (O.S. Kiseleva, 2008).

According to the literature, competence is a measurement of the changing mood and behavior of people, which is the basis of an effective workflow (O.E. Khaitov, 2008). Thus, the effectiveness of the work process of the future teacher of physical culture comes from the indicator of his effective behavior.

In pedagogical research, the professional competence of a modern teacher is studied in seven types (N.A. Muslimov, 2005). In particular, global competence; sociocultural competence; social competence; the ability to receive information; communicative competence; academic competence; types of competence related to practical activities. This division serves as an important criterion in studying the level of pedagogical competence of a physical education teacher.

Thus, pedagogical competence is a combination of professional and personal qualities that ensure the implementation of these competencies (A.S. Belkin, V.V. Nesterov, 2003). At the same time, the structure of pedagogical competence is as follows: although it is expressed through cognitive (professional and pedagogical erudition) and psychological (emotional and emotional culture, communication with students, the formation of motives and the development of students' abilities) competencies, constructive and (or) organizational role (managerial) competencies remains practically unexplored.

In our opinion, constructive competence includes the ability to design lesson / coaching activities, extracurricular activities, assignments and (or) tasks of various levels, independent work of students, communication, etc. It becomes important to plan and model future pedagogical activity (physical education classes) (amateur activities and students, the choice and composition of the content, means, methods, forms of organization of educational activities, the

allocation of stages of activity and setting goals). Also, the organizational (managerial) competence of a physical education teacher includes the content of the educational process, the ability to organize and coordinate the physical education activities of students and the behavior of the teacher. For example, this competence is clearly manifested in the correct presentation of educational material in the classroom, setting clear tasks for students, disclosing the content of their implementation, showing and explaining physical exercises, and helping students in their implementation. In this case, the management of students means the correct direction of their attention, the exact implementation of the formation and reformation, preparation for motor activity, the correct use of exercises for their intended purpose, the correct distribution of physical activity.

CONCLUSION

In general, if we consider a complex theoretical analysis, then, first of all, the success of the implementation of pedagogical activity depends on the extent to which the teacher of physical culture has mastered the necessary professional competencies. Secondly, based on the areas of professional activity, the competence-based approach is of particular importance in revealing the originality of the special pedagogical competence of a physical education teacher - cognitive, health-improving, communicative, subject-instrumental, creative competencies.

REFERENCES

1. 2020 Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan
2. Decree No. 287 of May 15 "On measures to organize the activities of the national system for the development of professional qualifications, knowledge and skills in the Republic of Uzbekistan" // <https://lex.uz/docs/4814154>
3. Khaitov O.E. (2019) Modern approach to the formation of psychological competence (theoretical aspect). For fan sports. Tashkent, 2019. No. 1. P. 59–64. // <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=41585837>
4. <https://stat.uz/uz/rasmiy-statistika/labor-market-2>
5. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. PQ-5157 dated June 22, 2021 "On the parameters of the state order for admission to higher educational institutions of the Republic of Uzbekistan in the 2021/2022 academic year" // <https://lex.uz/docs/5472291>
6. Adizov D.R. Educational technologies focused on creative thinking // Pedagogical mastery / Scientific-theoretical and methodical journal. - Bukhara, 2021. - No. 3. Special issue. - D. 4-7.

THE ISSUE OF THE RESEARCH OF DIALECTAL ETHNOGRAPHISM

Rakhmonov Botir Abdurasulovich

Termez Institute of Agrotechnology and Innovative Development, Teacher at the Department of Uzbek Language and Literature

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7255618>

Abstract. This article describes the scientific work carried out by Uzbek linguists in the field of dialectology and ethnography.

Key words: common Turkic word, dialect, ethnographic vocabulary, ethnography, linguistic culture, ethnographic dictionary, ritual vocabulary, religious motives, systemic vocabulary.

К ВОПРОСУ ОБ ИССЛЕДОВАНИИ ДИАЛЕКТАЛЬНОЙ ЭТНОГРАФИИ

Аннотация. В данной статье описывается научная работа, проводимая узбекскими языковедами в области диалектологии и этнографии.

Ключевые слова: общетюркское слово, диалект, этнографическая лексика, этнография, лингвокультура, этнографический словарь, обрядовая лексика, религиозные мотивы, системная лексика.

INTRODUCTION

The issue of studying ethnography in Uzbek linguistics is directly related to dialectological and ethnographic studies. In the first half of the 20th century, the initial dialectological and ethnographic studies carried out by a number of Turkologists and historians in our country were continued by large-scale studies of Uzbek dialects by local scientists.

In particular, the services of Uzbek dialectologists are important in the study of Uzbek dialects at a broad level. Sh. Shoabdurakhmonov, A. Ishaev, A. Shermatov, Kh. Donierov F. Abdullaev and dozens of other scientists paid special attention to ethnographic lexemes along with dialects in their studies. For example, S. Ragimov, a scientist who studied the Surkhandai Uzbek dialects, in the second chapter of his Ph.D. thesis, emphasized ethnography. The section entitled "Distribution of common Turkic words in the dialect by regions" is divided by the scientist into the following six thematic groups: words denoting kinship, denoting parts of a person, denoting household items, words related to food, animal husbandry and related words, as well as ethnographic words. words and terms [5; 72-86]. In turn, he divides ethnographic words and terms into five groups and calls them ethnographers.

METHOD AND METHODOLOGY

The situation associated with turning to ethnographisms is also found in the works of other linguists who have studied local dialects. Emphasizing dialectological factors in their work, they do not neglect ethnographic lexemes due to the proximity of regional and ethnic factors. Moreover, these concepts are closely related. For example, a number of local words that were considered dialects between the 1950s and 1990s are now studied as ethnographies. This is due to the fact that many traditions are forgotten, and some professions that were part of the daily activities of the local population at that time disappear and become rare. For example, lexemes (ethnographisms) related to various folk games, weaving, embroidery, herbalism or animal husbandry were studied as dialects at that time. Today, many activities, national traditions and customs, folk games and other values are presented at folk festivals as examples of local ethnography.

In Uzbek linguistics, there are not many scientific studies related to the study of pure ethnography. The first of them is the scientific work of N. Mirzaev, devoted to the study of the ethnography of the Kashkadarya region. It should be noted that this scientific work, created in the 70s of the last century, and the dictionary created by the scientist are very important and serve as a unique methodology for further research in this area. PhD thesis, consisting of three chapters, written by a scientist, is devoted to the study of the ethnographic vocabulary of the Kashkadarya Uzbek dialects in terms of etymological diversity, lexical and semantic features, as well as the emergence and grammatical features of ethnographic vocabulary. N. Mirzaev felt ethnography not only as a dialect property, but also their ethno-cultural and linguistic aspects. At that time, he tried to reflect the various ethnographic realities characteristic of the villages of Kashkadarya. In particular, he gave valuable information about animal husbandry, agriculture, crafts, embroidery, jewelry and other various rituals and customs. One of the achievements of scientific work is ethnography associated with the pre-Islamic religions of the local population, i.e. fire worship and shamanism. We can find such opinions on this subject in the work: “The sect of shamanism and its traces have been preserved to a certain extent in Uzbek family rituals. This sect is a pre-Islamic religious belief of the Turkic peoples, and its mixing with Islamic beliefs has led to the fact that it has been preserved among the people for a long time” [5; twenty]. For example, as a result of mixing shamanism with Islam, not its essence has changed, but the very name of the word, and instead of the word “ongon”, “ghost”, the words “Allah”, “God”, “blue”, “god” are used, religious people note that ideas remain shamanistic. At the same time, the scientist approaches ethnography, which reflects the values associated with Islam, from the point of view of the (communist) ideology of that time. “As a result of cardinal changes in the life of the people, the circle of many religious traditions and rituals has narrowed. Such traditions and rituals are still observed in families that have not been able to get rid of the influence of religious superstitions. Accordingly, the volume of such religious words as fasting, fasting prayer, fitroza, sacrifice, hayit, used at one time as an active part, related to the norms of Islam, is currently quite limited. In literary speech (newspaper, magazine, radio, television) it is used for certain purposes, for propaganda contrary to religious rites” [5; 30]. However, we know that it is difficult to imagine the history and ethnography of the Uzbek people, lifestyle, traditions, culture, values without Islam. Islamic-Arabic words make up a significant part of ethnographisms. This was mentioned by the scientist R., who conducted scientific research on Uzbek wedding and ritual ethnography. This was also emphasized in Kasimova's dissertation. “Fatiha, sunnat, gassol, mayit, janoza, hayit, nikoh and a number of other words found in the Uzbek language are Arabic and are accepted into the Uzbek ethnographic lexicon. They call events associated with religious performances, mourning and wedding, seasonal rites. Along with Turkic words, ethnographisms are often used, expressing rituals and religious ideas. For example: gravedigger, son-in-law, daughter-in-law [8; 24].

RESEARCH RESULTS AND DISCUSSION

Nevertheless, N. In his dissertation, Mirzaev cites a number of words called ethnographisms based on Arabic words, and notes that they occupy a wide place in the ethnographic vocabulary of the Kashkadarya Uzbek dialects [6; 48-49]. Another achievement of the scientist in this area is the dictionary, which includes Kashkadarya and Surkhandarya ethnographies. This dictionary is important for Uzbek linguistics, as it is the first ethnographic dictionary.

Another important study related to ethnography was conducted by the Andijan linguist A. Zhoraboev. This work, devoted to the vocabulary of wedding rites of the peoples of the Andijan region, is one of the first studies in this direction in Uzbek linguistics. This paper, which contains unique words and phrases associated with wedding ceremonies in the valley regions in the 50s of the last century, discusses such topics as the history of wedding names, thematic grouping of wedding names and sources of their enrichment, lexical-semantic and grammatical the features of the names of wedding rites are covered on a broad scientific basis in the chapters.

At the same time, the author criticized the fact that the scientific observation and verification work in the field of Uzbek terminology is not uniform ... that the study of the terms of some necessary areas that have a historical coloring in the language is progressing slowly (it should be noted that critical views scientist are relevant today).

The author uses the term "ethnographic term" [4;7] to refer to the materials collected in the work, while the collection of materials and their analysis is not limited only to the materials of the Andijan dialect, but also to other dialects of the Uzbek language. , related Turkic languages, as well as wedding ceremonies in Tajik and other languages, claims that he tried to study in comparison with their names [4;12]. This testifies to the breadth and diversity of the work.

Another study carried out in the purely ethnoculturological aspect of Uzbek linguistics is the dissertation of the Khorezmian scientist Y. Bobodjanov "Ethnographic Lexicon of Southern Khorezm". At the beginning of the three-chapter dissertation, the scientist focused on the general literary language and ethno-cultural life and history of Khorezm, reacted to the ethno-linguistic and dialectological studies carried out before him. He analyzed the historical and etymological layer of the ethnographic vocabulary of the South Khorezm dialects. In addition, extensive scientific research is being carried out in the region on the formation and grammatical features of ethnographic vocabulary. Bobozhonov notes in his work that Khorezm has a very ancient history, that many religious and national civilizations met and survived here in the course of a long state development, which is reflected in the ethnocultural life of Khorezm today. In particular, he notes that Khorezm is on the route of communication with the eastern countries, on the one hand, with the Caucasus and the South Caucasus through the Caspian Sea, on the other hand, and with the Slavic peoples through Itil (Volga) on the third side. . The scientist says that this is why, along with fire-worship, Christianity had a strong position in Khorezm, Alans, Persian-Tajiks, Arabs, Slavs, Oguzes, nomadic clans of Kipchaks, Karakalpaks, Turkmens, Kazakhs, Koreans lived in these places. earth. This indicates that the language of the peoples living on this land is a very complex issue, and the ethnographic vocabulary of the dialects of the ethnic population of different regions will also have a complex composition [2; 72-73]. Nevertheless, the scientist notes that the basis of Khorezmian ethnography is 4 linguo-historical layers. These are: common Turkish, Arabic, Persian-Tajik and international layers.

CONCLUSION

Scientist M., for the first time systematically engaged in ethnography in Uzbek linguistics. This is Kakharov. The first chapter of the three-chapter dissertation is called "The role of ethnographisms in the language system", and this chapter examines the level of study of the language system as a field of Uzbek linguistics, ethnographic vocabulary as a component of the language. system, and the field of ethnography is widely covered. Also in this chapter, the scientist F. De Saussure, A. Nurmonov, I. Kochkortoiev, D. Vokgosova, Sh. Iskandarova and L.

Elmslev put forward their ideas based on systematic views and research. In addition, on the basis of systemic views, dissertations of scientists who conducted research in this area before him were analyzed.

REFERENCES

1. Abdullaev F. Khorezm dialects, Tashkent, 1961.
2. Bobozhonov Yu. South Khorezm ethnographic vocabulary. philol.fan.nomad.dis . T., 1997. B. 72-73.
3. Danierov H. The role of Kypchak (Jelashgan) dialects in the development of the Uzbek literary language, UzTA, Tashkent, 1964, No. 6
4. Jurabaev A. Names of wedding ceremonies in the Uzbek language (on the material of the Andijan group of dialects): diss ... candidate of philological sciences - Tashkent, 1971.
5. Ishaev A. Kinship terms in Uzbek dialects, Dictionary of Uzbek folk dialects, Tashkent, 1971.
6. Mirzaev N. Ethnographic vocabulary of the Uzbek language (on the materials of the Uzbek dialects of the Kashkadarya region). diss...candidate of philological sciences-Tashkent, 1971.
7. Mirzaev N. Explanatory ethnographic dictionary of the Uzbek language. - Tashkent: Science, 1991.
8. Kasimova R. Representation of ethnography in the English translation of texts of Uzbek wedding and mourning folklore: philol.fan. high section doc.T., 2018.- B. 24
9. Rakhimov S. Lexicon of Surkhandarya Uzbek dialects: dis. Ph.D. - Tashkent, 1974. 72-86 p.
10. Shoabdurakhmanov Sh. Uzbek literary language and Uzbek folk dialects, Tashkent, 1962. and other works.
11. Shermatov A. Nizhnekashkadarya Uzbek dialects, Tashkent, 1972.

Kuchkinov Khudoybergan Khidirovich

Teacher at the Termez Institute of Agrotechnology and Innovative Development

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7255635>

Abstract. *Learning English is very important today. In most countries of the world, English is widely used in diplomacy, business and commercial documentation. It is one of the five official languages of the UN along with French, Spanish, Russian and Chinese, and one in seven people in the world knows or is learning English. The study of a foreign language is mandatory in every higher education institution and is based on two main aspects - teaching vocabulary and grammar.*

Key words: *Grammar, number, question-answer, continuity, constancy.*

СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ ИЗУЧЕНИЯ ГРАММАТИКИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Аннотация. *Изучение английского языка очень важно сегодня. В большинстве стран мира английский язык широко используется в дипломатии, деловой и коммерческой документации. Это один из пяти официальных языков ООН наряду с французским, испанским, русским и китайским, и каждый седьмой человек в мире знает или изучает английский язык. Изучение иностранного языка является обязательным в каждом высшем учебном заведении и базируется на двух основных аспектах – обучении лексике и грамматике.*

Ключевые слова: *Грамматика, число, вопрос-ответ, непрерывность, постоянство.*

INTRODUCTION

English Grammar For a beginner, this may seem overwhelming. Articles, pronouns, verbs - there are many rules in English that are not easy to translate into Russian. This raises doubts, but is it worth starting at all? Is it worth it to go deeper if you are not sure that you can master English grammar? No, you won't get far with this attitude. Therefore, it is important to abandon all doubts and stereotypes. Trust me, you can learn English grammar by yourself and in no time. All that is required of you is perseverance and determination, and we will help you with everything else.

At first glance, English grammar may seem like the most difficult set of rules to learn. But, believe me, the real truth is not like that! As complex, confusing and boring as English grammar may seem, it can be one of the simplest and easiest things in the world that you learn in seconds. For this, only your desire is enough!

In simple words, everything in English is its grammar. Accordingly, the frequently asked question, how to learn grammar, has a very simple answer: to learn English grammar, you only need to learn the language. Of course, it will not be possible to analyze all the nuances in one article. After all, even those books that promise to show you the whole grammar of the English language from scratch with exercises, in fact, will never tell you the whole grammar. Therefore, we have collected only the most basic rules, most suitable for beginners.

METHOD AND METHODOLOGY

Grammar is a tool that can be used to describe any language. Grammar gives names to words (words) and phrases (phrases) that make up sentences (sentences). In early childhood, we learn to build sentences - the grammar of our native language is subordinate to everyone. When studying English at school, university, with a tutor or at home, we are once again faced with the

need to walk this path on our own and consciously. And here we need to have an idea about the types of words and phrases and how they are added to sentences.

RESEARCH RESULTS AND DISCUSSION

To learn English grammar thoroughly and most importantly easily in a few months, follow these proven, reliable and simple instructions that give absolutely good results:

1. Before learning English grammar, learn Uzbek grammar well. A person who does not know his native language cannot perfectly learn a foreign language. It's great that you started learning English grammar, but it will be easier for you to learn the grammar of a foreign language if you first learn Uzbek grammar or review your existing knowledge. Even though Uzbek and English grammars differ greatly in structure, origin and study, the basic grammatical concepts used in language learning are the same in these two languages. Therefore, one can better understand English grammar by comparing, contrasting and combining common concepts. The better you know your native language, the better you understand the rules of its grammar, the easier it is to learn English grammar.

2. Don't learn English. Live English! It is very difficult to understand the grammar of a language just by studying it. To learn English grammar easily, it is not enough to memorize grammar rules, read grammar books, or attend boring grammar lessons over and over again. The first step to making learning grammar easier is to understand the meaning of each rule of the language by feeling the structure of the grammar with your whole body. In a word, in order to learn grammar, you need to understand it enough to feel it with your whole body, and you need to be able to introduce this concept into your mental life. How can this be done? Imagine that you want to study the topic of numbers in English grammar. To do this, you should not be limited to reading only the rules about numbers. Take a pen and a new sheet of paper and create for yourself the simplest, most understandable, most interesting rule you can imagine on this topic. Write additional terms as needed. Well, what you write should not be as complicated as in books, the main thing is that it should be natural and in harmony with your views! You will see that concepts of a numerical topic will begin to appear that are suitable for you, understandable and, most importantly, convenient for you to study. Thus, you can easily start learning English grammar according to your wishes, style and views, adapting each topic to suit you. It's not about the external environment. The most important thing is your attitude towards the work you are doing!

3. Study your learning. What teaching method do you learn best? Understand this very well. Some people learn best by listening, others by seeing or doing. If you find it easy to learn by ear, you can record the audio of your reading grammar rules on your phone's voice recorder and then listen to it all day long. If you are good at learning by watching, learn English grammar with slides and video lessons. If you find it easier to learn by doing, try doing the exercises on the topic more than usual and practice the learned grammar rule more often.

4. Effectively use the knowledge you have. Your Russian is good? If you know, you can effectively use this knowledge in the process of learning English! You know perfectly well how close Russian grammar is to English. You can use this ratio to gain new knowledge by comparing two languages. How many new concepts can be learned in the process of carefully studying the similarities and differences between English and Russian grammar!

5. Study with a friend. It is much more efficient to learn by competing or sharing ideas than by learning alone. Keep in touch with your English grammar friend as often as possible.

Frequently ask him questions and answers on grammatical topics. If you do not have a close acquaintance or friend to study English grammar, such a partner can be your peers studying at local language centers, students of the university where you study, and in the most difficult cases, users of English language learning sites. on the Internet, for example, you can find a partner for joint language learning among members of English language learning groups on the Odnoklassniki website. The wish always finds a way!

CONCLUSION

6. Don't be afraid to make mistakes Did you know that learning grammar is about constantly making mistakes and understanding them by correcting them? If you don't know, you will feel bad when you make mistakes while doing exercises on a particular topic while studying grammar, you will lose motivation to learn, and as a result, you will not spend more energy on studying. you can spend it regretting your mistakes. And when you know that learning from mistakes is fun, rewarding, and memorable, those negative feelings will never stop you! Never be afraid to make mistakes when learning English grammar. Try to express your opinion on the topic, even if there is a possibility of being wrong.

7. Review what you've learned often It's better to spend 3 minutes every day reviewing a grammar rule you've learned once than to spend 3 hours once a week. Focus on how often you repeat, not how long you repeat! Don't forget that if you don't review what you've learned, you can quickly get out of this knowledge! Only repetition will strengthen your knowledge. You can test your knowledge by completing the grammar exercises in English grammar exercises, by reading the grammar rules, or by taking grammar tests with a friend.

8. Learn by teaching You may not have mastered English grammar yet, but you may have memorized the smallest and simplest concepts. In this case, it is very important for your own learning to explain grammar rules that you know well to your younger brother, acquaintance or complete stranger who is interested in learning English. To teach someone something, you need to repeat this knowledge over and over again, explore and look for simpler ways to better explain. This means that you will automatically repeat the topic and firmly grasp it. You don't need to be a great teacher, you don't need to be proficient in English to teach English to someone. Start passing on your knowledge to someone else today! The above tips for learning English are just some of the thousands of ways to learn English. Other than that, there are many ways to learn English easily. Finding them requires research, patience and effort.

REFERENCES

1. Muhammadjonov, F. M. Difficulties faced by high school students in learning English /
2. F. M. Mukhammajonov, D. R. Yusupova. Young scientist. 2016. No. 3.1 (107.1). pp. 48-50. URL: <https://moluch.ru/archive/107/25687/> (data processing: 05/01/2022).
3. The idea of national independence: basic concepts, principles and terms (short explanatory dictionary). National Society of Philosophers of Uzbekistan. T .: "Generation of the new century", 2002.
4. M. Sharifkhodzhaev. 0 Uzbekistan: new ideas, new achievements. - T .: Shark Publishing House, 2004.
5. E. Vakhidov "Hikmatnama". - T.: 1990.

6. Valiql o'g'li, K. S. (2021). Innovative Methods of Teaching English and Methods of Using Them. *European Journal of Life Safety and Stability* (2660-9630), 12, 86-88. Retrieved from <http://ejlss.indexedresearch.org/index.php/ejlss/article/view/270>

METHODOLOGY OF TEACHING ENGLISH. BEST PRACTICES FOR LEARNING ENGLISH

Kurbonova Dildor Babanazarovna

Termiz Institute of Agrotechnologies and Innovative Development

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7257426>

Abstract. *In the article you will find a description of various approaches to teaching English to students. The topic will be useful for young teachers and those who want to learn the language on their own. It is important for the consumer to understand how his language needs are met.*

Key words: *methodology, beginning, identifier, lexicography, syntax, Methodology.*

МЕТОДИКА ОБУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ. ЛУЧШИЕ ПРАКТИКИ ДЛ Я ИЗУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Аннотация. *В статье вы найдете описание различных подходов к обучению студентов английскому языку. Тема будет полезна молодым учителям и тем, кто хочет выучить язык самостоятельно. Потребителю важно понимать, как удовлетворяются его языковые потребности.*

Ключевые слова: *методология, начало, идентификатор, лексикография, синтаксис, Методология.*

INTRODUCTION

Knowledge level In order for a teacher to understand which method of teaching English he chooses for his classes, it is necessary to have an idea about the levels of knowledge of the language.

- Elementary - entry level. The student has enough knowledge to understand simple phrases, instructions. Can participate in simple dialogues. The student understands simple texts with a limited vocabulary, can write elementary phrases and sentences.

- Pre-Intermediate... A student with below-intermediate knowledge can express their wants, thoughts, and needs. Can understand simple texts, including basic vocabulary, can form sentences with personal information.

- Average skill level or Medium. The student can express his opinion on certain topics, participate in conversations. It becomes much easier for such students to understand texts, the ability to learn new vocabulary from the context appears. Can write simple texts with rationale, using familiar vocabulary.

- Upper-intermediate . At this level of proficiency, the student can discuss various topics, including technical terminology. Understands general information and details when working with text, context continues to play a supporting role in learning unfamiliar vocabulary.

- Advanced - advanced level. The language learner can actively discuss familiar and new topics. Understands texts of different genres and trends, uses context as an identifier for unfamiliar vocabulary. With this level of knowledge, it is assumed that the language learner can write long texts using different grammatical structures.

METHOD AND METHODOLOGY

Competence is a professional level. The speaker freely communicates on various topics. Feels confident in debates and discussions, knowledge is close to the level of a native speaker. At this stage of language learning, a quick orientation in a new language is the state of the

language on various topics. Working with text is also related to relying on context. The level of proficiency includes writing detailed tests on specific topics with the correct use of terms, grammatical structures and punctuation.

Description of the various methods of teaching English This is the most relevant and intensive method of learning the language in today's and rapidly changing world. Today, the consumer can choose training for every taste - English for lawyers, English for economists, business English, etc. With this approach, listeners are given a lot of formulaic phrases and clichés. Yes, this makes it possible to navigate in the working environment, but is the language base and language sense really formed? This question remains open.

Linguo-sociocultural method of language learning. This method is a systematic approach aimed at studying the cultural and social environment without the goal of "dry" assimilation of lexical features and grammatical structures. The linguosociocultural method lifts the veil of stylistic coloring and vitality of the language. The two verbs, do and do, are good examples. Their main difference is that the verb to do means a creative approach to business, deliberate actions.

RESEARCH RESULTS AND DISCUSSION

One of the authors of the methodology is S.G. Ter-Minasov. The scientific interests of the professor, like a puzzle, create a picture of this method of learning the language. These are the morphology and syntax of the language, stylistics, lexicology and lexicography, linguopoetics (how it sounds!), cultural anthropology, etc.

The purpose of this method of language learning is to enable the student to sufficiently understand the interlocutor, to feel the specific features of the language from the point of view of culture and ethics.

Communicative method of learning English. This approach is most common during the emergence of various language courses and trainings. These tutorials are for the use of this technique only. Using this method works very well abroad.

It is concluded that course participants actively participate in the process and learn to perceive foreign speech. Speaking and listening take up most of the study time. This method involves the artificial recreation of the language environment. The purpose of the communicative method is to help students overcome the language barrier, to teach course participants to first speak the language, and then think in this language. This gives the teacher the opportunity to plan the teaching of different groups of students / students with different needs, levels of knowledge and worldviews.

An emotional-semantic approach to learning English is a situation in which the teacher freely communicates with his students. This allows students to avoid intimidation by the teacher and the audience. The school of Galina Kitaigorodskaya and Igor Shekhter works according to this method.

The essence of the technique lies in the fact that students learn in the environment of modeling "legends" and situations created by themselves.

Basic approach to language learning. This method is widely used in universities and language schools. The essence of the methodology is to create an unshakable knowledge base "from small to large." Learning a language by the classical method is most relevant in a situation where the language has not been previously studied. A classic ... is to set phonetics, create a clear idea of the grammatical structure of the language, systematically increase vocabulary and

confidently introduce the student to listening. The classical method includes classes with a teacher who knows the native language of the student. The classical program, according to which Greek and Latin were taught in ancient times. This method can be called the "fortress occupation plan". The English teacher tries to give the student phonetics, syntactic constructions, vocabulary, grammar, etc. It should be noted that learning the fundamental method is slow and can last 2-3 years or more.

English is a compulsory subject in primary and secondary schools. During this period, students acquire basic knowledge of the English language, learn the alphabet, expand vocabulary and learn to read short texts. The method of teaching English in schools is almost always the same and is based on the curriculum approved by the Ministry of Education. Almost all teachers often use a communicative approach when teaching younger students. But in order to make the lessons more effective, some use additional techniques and methods that make the lesson more interesting and interesting.

How to make an introductory English course both effective and interesting for students? What methods can be used in the lesson? You will learn about this and much more from our publication.

CONCLUSION

Classical Teaching Methods English has been practiced in high school for many years. They are based on the grammar-translation approach. The basis of each lesson / sub-course is the grammatical part of the English language, explained in Russian. The teacher actively works with students and explains the main points. In turn, students study the rules, work with the text, perform exercises to consolidate it. But with too much theory, students often get lost and fail to develop speaking skills. Therefore, this method is effective only in combination with communicative and other approaches. An elementary English course on communication methods involves the development of children's skills such as writing, reading, listening and, of course, oral communication. In addition, lessons, like assignments, have a real theme: dialogues and texts on the topic of family, weather, school, hobbies, work, etc.

REFERENCES

1. Valiqul o'g'li, K. S. (2021). Innovative Methods of Teaching English and Methods of Using Them. *European Journal of Life Safety and Stability* (2660-9630), 12, 86-88. Retrieved from <http://ejlss.indexedresearch.org/index.php/ejss/article/view/270>
2. N.I. Gez, M.V. Lyakovitskaya, A.A. Mirolyubov. *Methodology of teaching foreign languages*
3. "Methodology of foreign language teaching" - Jamal Jalolov. Teacher Publishing House, 1996.B., R. and
4. S., K. 2021. On the Vocabulary of Surkhandarya Livestock. *International Journal on Integrated Education*. 4, 12 (Dec. 2021), 48-52. DOI:<https://doi.org/10.31149/ijie.v4i12.2457>

ЖАҲОН АДАБИЁТИДА УЧЛИК ТИМСОЛИНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ**С.Ходжаев**

ФарДУ катта ўқитувчиси

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7257461>

Аннотация. Мақолада жаҳон адабиёти намуналарида учлик тимсолининг ўзига хос хусусиятлари ва уларнинг бадиий-фалсафий функциялари таҳлилга тортилган.

Калим сўз ва ибора: учлик тамойили, уч ўлчам, бадиий матн, архитектоника, унсур, композиция, макон, бинарлик, муаммо, тасвир, ровий-персонаж, образ, мантиқий конструкция.

ХАРАКТЕРИСТИКА СИМВОЛА ТРОИЦЫ В МИРОВОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Аннотация. В статье на примере произведений мировой литературы анализируется своеобразие принципа триады и его художественно-философские функции.

Ключевые слова и выражения: принцип триады, три измерения, художественный текст, элемент, композиция, пространство, бинарность, проблема, изображение, рассказчик-персонаж, образ, логическая конструкция.

CHARACTERISTICS OF THE SYMBOL OF THE TRINITY IN WORLD LITERATURE

Abstract. In the article the specific characteristics of the trinity symbol and their artistic-philosophical functions in examples of world literature are analyzed.

Keywords and phrases: principle of three, three dimensions, artistic text, architecture, element, composition, space, binary, problem, image, narrator-character, logical construction.

КИРИШ

Жаҳон адабиёти намуналарини кўздан кечирганимизда уларда воқеликни бадиий идрок этиш ҳамда бадиий матн сифатида яратиш жараёнида ёзувчилар асар архитертоникасига турли йўллар билан ёндошганини кузатиш мумкин. Хусусан, баъзи асарларда композиция, баъзиларда эса образлар учлик тамойилга асосланганини кузатиш мумкин. Зеро, бадиий асар яратилишида ижодкор қўллаган учлик тамойили ва унинг асар композициясига алоҳида хусусият сифатида сингдириб юборилиши бадиий асарнинг шакл ва мазмун бирлигини таъминловчи муҳим унсур саналади. Шунинг учун антик назарийчилар асар композициясида учлик борлигини қадимдан эътироф этишган. Масалан, «лирик хорлардаги строфа, антистрофа ва эподларни алмашилиб турувчи учлик» деб аташган. Тўғри мазкур кўпроқ драматик ёки трагик асарларга нисбатан қўлланган. Лекин биз учун муҳими, асар композициясида учлик тамойилининг мавжудлигини саналади. Бошқа бир назарий манбада эса “Нима бўлганда ҳам, шубҳасиз, жанрий идентификациянинг маҳсулдорлигини барча асар структурасининг асосида “қаҳрамон-муаллиф-ўқувчи” ётади”, дейилган. Шу манбанинг бошқа ўрнида эса анъанавий учлик тушунчасини қуйидаги тарзда тилга олишган: “Шунингдек олимлар замонавий немис олимларининг анъанавий учлик (эпос, лирика, драма)ни қайта текшириш концепциясига ҳам мурожаат қилишади”. Б.Саримсоков “бадиий образ инсон онги, руҳи, ҳис-туйғулари орқали акс этган воқелик” деб ёзганда бадиий образ асосида ҳам учлик борлигини кўрсатган. Яъни айнан инсон онги, руҳи ва ҳис-туйғуси образ асосини ташкил

этади. Қ.Йўлчиев эса “макон ҳар қандай аспектдан қаралганда ҳам оламни уч ўлчам (яъни узунлик, баландлик, кенглик)да намоён бўлишини” кўрсатади.

МЕТОД ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Кўринадики, адабиётшунослик назариясида учлик тамойили мавжуд. Лекин сўнги йилларда амалга оширилган илмий тадқиқотларда, хусусан, бадиий асар архитектоникасига оид изланишларда учлик тамойилига нисбатан камроқ эътибор қилинади. Ваҳоланки, асар композициясида учлик ва унинг турли шакллари мазмуний компонентлар юзага чиқишини таъминловчи асосий воситалардан ҳисобланади. Аслида учлик воқеликни бадиий идрок этиш, тасвирлаш тамойили сифатида адабиётшуносликда мавжуд. Хусусан, “Эртак структураксини ташкил этувчи асосий тамойил бинарлик ҳисобланади. Бироқ сюжет қурилишида унинг ёнида учлик тамойили ҳам иштирок этади ва у структуранинг иккилик хусусиятини бузмаган ҳолда унга сезиларли ўзгаришлар киритади”. Буни, аввало, бадиий матннинг турли даражаларида кузатиш мумкинлигини айтиш лозим. Тадқиқот давомида маълум бўлдики, учлик асосга эга бадиий асарлар талайгина бўлиб, бундай матнларда учлик хусусияти воқеликнинг асосий қисмида намоён бўлади. Масалан, барча асарларда бадиий воқелик композицион ифодага кўра, уч ўлчамли шаклда акс этирилади. Баъзи асарларда сюжет тузилишига кўра, учликнинг ёндош ёки сайёр жиҳатлари ҳам кўзга ташланди. Биз фаслда тадқиқ этилаётган муаммонинг асосан ана шу уч жиҳатига эътибор қаратамиз.

Маълумки, бадиий асар композициясида образ ёки сюжет қурилишида учлик алоҳида ўринга эга. Чунки бадиий адабиёт ўз моҳиятига кўра, борлиқни, бутун ҳаётни қамраб олади. Борлиқ эса кишига уч ўлчамда намоён бўлади. “Чунки бадиий асардаги шакл ва мазмун бирлиги аниқ макон ва замон доирасида намоён бўлади”. Шундан экан, ҳар қандай бадиий асар композициясидаги сюжет қурилиши уч ўлчамда намоён бўлиши ҳақида сўз юритиш мақсадга мувофиқ бўлади. Масалан, АҚШ ёзувчиси Марк Твен “Жанна д’ Арк” (Personal Recollections of Joan of Arc) романидаги воқеалар Франция ўтмишида ёз берган. Ана шу тарихий воқеаларни бадиий қайта шакллантиришда ёзувчи асар воқеаларини уч ўлчамда тасвирлайди. Буни қуйидаги парчадан кузатиш мумкин:

“Ўша олис даврда бизнинг бошқа қишлоқлар каби чекка, овлоқ гўша эди. Ўзининг қинғир-қийшиқ, тор, узун ва қисқа кўчалари, деҳқонларнинг томларига ёпилган похоли ҳошиядек кўриб турадиган ҳовлилари лабиринтни эслатарди. Уйлар кичик туйнук, тўғрироғи, ойна ўрнидаги тешиқдан тушган нур билан хира ёритиларди. Поли – тупроқдан, мебеллари деярли йўқ эди. Аҳоли асосан чорвачилик билан, бутун ёшлар эса чўпонлик билан шуғулланарди. Қишлоқ ажойиб жойда жойланган эди. Бир томони Маас дарёсининг чаманларга айланган кенгқирғоғига, бошқа томони эса гуллар ва ўт-ўланлар билан қопланган тепаликларга туташган бўлиб, тепаликлардан ҳам баланроқда қалин, тим қоронғу қайинзор шовуллаб турарди. (“Our domremy was like any other humble little hamlet of that remote time and region. It was a maze of crooked, narrow lanes and alleys shaded and sheltered by the overhanging thatch roofs of the barnlike houses. The houses were dimly lighted by wooden-shuttered windows—that is, holes in the walls which served for windows. The floors were dirt, and there was very little furniture. Sheep and cattle grazing was the main industry; all the young folks tended flocks. The situation was beautiful. From one edge of the village a flowery plain extended in a wide sweep to the river—the Meuse; from the rear

edge of the village a grassy slope rose gradually, and at the top was the great oak forest—a forest that was deep and gloomy and dense, and full”).

ТАДҚИҚОТ НАТИЖАСИ

Мазкур парчада Жанна д` Арк туғилиб ўсган қишлоқ табиати ва у ердаги кишилар ҳақида бадиий информация берилган. Марк Твен шу ерда Домреми қишлоғи жойлашган макон, унинг узунлиги, кенлиги ва юзасини тасвирлайди. Айнан шу тасвирда биз уч ўлчамни кузатишимиз мумкин. Яъни қишлоқ жойланган макон табиати жойиб эканлигини таъкидлар экан ёзувчи унинг юзасини ҳақида ҳам маълумот беради. Иккинчидан унинг Маас дарёси қирғоғидан тепаликка қадар чўзилганлиги (узунлиги), баландлиги эса, асосан, похол билан ёпилган томлари ва тепалик ортидаги шовуллаб турган қайинзор орқали ифодаланган. Демак, пейзаж тасвири ёрдамида ёзувчи аниқ жойни тасвирлар экан уни ўқувчига уч ўлчамда, бадиий тасвир ва ифода воситалари орқали етказди. Тасвирнинг ўзидаёқ ёзувчи воқеалар худди шу ердан бошланишига ишора қилади. Шу ерда юқоридаги парча умумий композициянинг муҳим қисми сюжет учун эса экспозиция эканлиги аниқлашади. Шундан келиб чиқиб хулоса қилиш мумкинки, уч ўлчамли тасвир асар композициясида бадиий эстетик таъсир ва бадиий асар композицияси учун муҳим ифода воситаси саналади. Демак, бу асарда воқеликни уч ўлчамли акс эттириш ўзак масала ҳисобланади. Биз насрий асарларда борликни учлик тамойил асосдаги тасвирини барча асарларда ҳам кузатдик. Масалан, “Дарахтлар орасидаги йўлакдан оёқ учида, бошимизга новдалар тегсин, деб эгилиб юриб, боғнинг охиригача бордик. Ошхона ёнида ўтаётганда томирга қоқилиб кетдим ва шовқин чиқардим. Шошганча чўккалаб, овоз чиқармасдан ўтирдик. Катта негр аёл, Жим уни “Уотсон хоним” дерди, ошона остонасида ўтирганди; у бизга аниқ кўриниб турарди, чунки унинг ортида шам ёниб турганди. У сакраб турди ва бир дақиқача кулоқ солиб турдида сўнгра деди:

– Ким бор у ерда?

У яна бироз кутди, кейин оёқ учида юриб ва иккимизнинг ўртамизга келиб тўхтади, шу қадар яқин келдики қўл чўзсанег еткудек жойда эди”. (“We went tiptoeing along a path amongst the trees back towards the end of the widow’s garden, stooping down so as the branches wouldn’t scrape our heads. When we was passing by the kitchen I fell over a root and made a noise. We scrouched down and laid still. Miss Watson’s big nigger, named Jim, was setting in the kitchen door; we could see him pretty clear, because there was a light behind him. He got up and stretched his neck out about a minute, listening. Then he says: “Who dah?”

He listened some more; then he come tiptoeing down and stood right between us; we could a touched him, nearly”).

МУҲОКАМА

Марк Твеннинг Гек Финн саргузаштлари романининг иккинчи бобидан олинган ушбу парчада ҳам Гек ва Жимнинг тундаги “саёҳати”га оид тасвир келтирилган бўлиб, ёзувчи уларни ҳам уч ўлчам асосида тасвирлайди. Демак, учлик тамойилга асосланган тасвир барча бадиий асарларда учрайдиган ҳодиса саналади.

Асар билан танишиш жараёнида бадиий матн, қаҳрамон ва ўқувчи учлиги ҳам мавжудлиги кўзга ташланади. “Асарни бошқа воқелик сифатида қабул қилиш (бизнинг воқелик билан боғлиқ ҳолда) – биз ўқувчилар мавжуд бўлмаган, қаҳрамонлар яшайдиган ва ҳаракат қиладиган барча нарсалар – ўқувчининг нуқтаи назарини фикр билан

уйғунлаштириш, яъни қаҳрамонлардан бирининг нуқтаи назарини, аниқроғи ўқувчи худди қаҳрамонлар каби, у қаҳрамонни ўраб турган ҳамма нарсани реаллик деб баҳолаб, муаллиф ва матннинг мавжудлигини унутиши талаб этилади”. Натижада, бадий воқеликнинг матн, қаҳрамон ва ўқувчи учлигидаги муносабатини таҳлил эҳтиёжи туғилади.

Аниқроқ айтганда, ҳар қандай матн, бу ўринда бадий матн, ва ундаги мазмунни ифодаловчи шахс (бу ўринда ровий,воқеани баён қилувчи, бош қаҳрамон) ва ўқувчи муносабати юзага чиқиши мумкин. Масалан, биз асарни ўқуш жараёнида ундаги бадий информацияни Гек Финн тилидан эшитамиз ва у билан алоқага киришамиз. Натижада матн, қаҳрамон ва ўқувчи учлиги юзга чиқади.

Бу ерда учликнинг ҳар бир қисмига алоҳида эътибор қаратиш зарурати туғилади. Аввало,бадий матн ва унинг тизимли характери, икки ва уч томонла муносабатига ҳам тўхталиб ўтиш керак бўлади. Зеро, “Бадий матн бу структура меъёрларининг шунчаки амалдаги кўриниши эмас, балки уларнинг бузилиши ҳамдир. У амалга ошириш қонуниятини ва уларни бузишанъналаридан шаклланиб иккита структур майдонда юзага чиқади. Гарчи ушбу аъналарнинг ҳар бири якка етакчиликка интилса, қарма-қарши томонни йўқ қилишса ва томонлар қайсиниси ғалаба қозонса ҳам бу санъат учун мағлубият бўлади. Бадий матннинг ҳаёти уларнинг ўзаро тортишувдаги муносабатида кўринади.

Ю.М.Лотмоннинг мазкур хулосаси гарчи бадий матндаги тизимлар ҳақида бўлса-да, бадий матн-персонаж ва ўқувчи учлигига ҳам жорий этиш мумкин. Чунки бадий матн биринчи галда бу тил белгилари, унинг мазмуни ва ифодаси каби ички бўлинишларга ҳам учрайдики, бу ерда ҳам учлик тамойили кўзга ташланади. Фикримизни янада аниқроқ ифодалаш учун бадий асар олинган қуйидаги парчани таҳлил қиламиз:

“Деярли бир ой давомида қароқчилар ўйинини ўйнадик, кейин мен ўйиндан чиқдим,кейин барча болалар ҳам ўйинни ташлашди. Биз ҳеч кимни тунамдик, ўлдирмадик – фақат ўзимизни аҳмоққа солдик, холос. Ўрмондан юргуриб чиқардикда чўчка ҳайдовчиларга ёки бозорга кўкат ва полиз экинлари олиб аёлларга ташлангандек бўларди. Уларга ҳеч қачон тегмаганмиз. Том Соьер чўчкаларни “ёмби”лар, шолғом ва кўкатларни қимматбаҳо тош деб атарди. Сўнгра ғорга қайтиб, ўзимизча қанчап одам ўлдирганимиз ёки ярадор қилганимизни айтиб мақтанардик. Бундан биз нима фойдалигини мен билмасдим”.

ХУЛОСА

Мазкур парча асли 1) микроматн бўлиб, унда 2) ровий-персонаж бор. Матнга учинчи субъект, яъни 3) ўқувчи аралашса, аниқроғи матнни ўқиса у фаоллашади. Бу эса асосан ҳар қандай бадий матн учлик тамойили билан юзага чиқишининг исботи бўлади. Чунки матн ўқилмаса у фаоллашмайди ва бу ерда учлик тамойили тўлиқ амалга ошиши учун ўқувчининг ўрни ҳам зарур бўлади. Шу ерда матнни англаш тизимли бўлиши кўзга ташланади.

REFERENCES

1. Литературная энциклопедия терминов и понятий / Под ред. А.Н.Николюкина. – М.: НПК «Интелвак», 2001
2. Коллектив. Теория литературы. Том III. Роды и жанры (основные проблемы в историческом освещении).— М.: ИМЛИ РАН, 2003

3. Саримсоқов Б. Бадийлик асослари ва мезонлари. – Тошкент: 2004
4. Йўлчиев Қ. Лирик топохронос. – Тошкент: Fan ziyosi, 2021
5. Мелетинский Е.М., С.Ю.Неклюдон, Е.С.Новик, Д.М.Сегел., Троичность. IV. (1969)/ 130-131; 4.5) <http://diction.chat.ru>.
6. Йўлчиев Қ.В. Лирик шеърда бадий макон муаммоси. Сўз санъати халқаро журнали | Международный журнал Искусство слова | International journal of Word Art. №5, 2020.
7. Twain, Mark. Personal Recollections of Joan of Arc. Published: 1896
The Adventures of Huckleberry Finn (Tom Sawyer's Comrade) by Mark Twain. A Glass bookclassic – <http://boorzip.ru>
8. Коллектив. Теория литературы. В 2 томах. Том 1. – Москва: Академия, 2004
9. Лотман Ю.М. Структура художественного текста // Лотман Ю.М. Об искусстве. – СПб.: «Искусство – СПб», 1998

QARAQALPAQ XALÍQ AYTÍSLARÍNDAGÍ SINONIMLERDÍŃ LINGVOPOETIKALÍQ ANALIZI

Nasirova Ayzada Pishenbayevna

Berdaq atındađı Qaraqalpaq mámleketlik universiteti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7257477>

Annótatsiya. Maqalada qaraqalpaq xalıq aytısları tilinde qollanılğan sinonimlerdiŃ lingvopoetikalıq ózgeshelikleri analiz etilgen. Olardıń kórkem obraz jasaw imkaniyatları úyrenilgen.

Tayanısh sózler: qaraqalpaq xalıq aytısları, sinonimler, kontekstual sinonimler, poetikalıq sóylew, lingvopoetika, lingvopoetikalıq analiz, kórkem obraz.

ЛИНГВОПОЭТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ СИНОНИМОВ В КАРАКАЛПАКСКИХ НАРОДНЫХ АЙТЫСАХ

Аннотация. В статье анализируются лингвопоэтические особенности синонимов, используемых в каракалпакских народных айтысах. Изучены их возможности создания художественного образа.

Ключевые слова: каракалпакские народные айтысы, синонимы, контекстуальные синонимы, поэтическая речь, лингвопоэтика, лингвопоэтический анализ, художественный образ.

LINGUOPOETIC ANALYSIS OF SYNONYMS IN KARAKALPAK FOLK "AITYS"

Abstract. The article analyzes the linguistic and poetic features of the synonyms used in the Karakalpak folk aitys. Their possibilities of creating an artistic image are studied.

Key words: karakalpak folk aitys, synonyms, contextual synonyms, poetic speech, linguopoetics, linguopoetical analysis, artistic image.

KIRISH

Sinonimler leksika-semantikalıq kategoriyalardıń biri bolıp, olar hár qanday tildiŃ sózlik quramında belgili orın iyeleydi. Qaraqalpaq tiliniŃ sózlik quramındađı sózlerdi mánilik tárepinen bahalağanımızda, ondađı mánileri bir-birine jaqın keletuđın sózler toparı belgili orındı iyeleydi. Sinonimler, álbette, qosımsha máni názikligi, emocional hám ekspressivlik boyawı, qollanıw sheńberi hám bir qatar usı sıyaqlı basqa da qásiyetleri menen bir-birinen parıqlanadı, olarda bar bolğan bunday qásiyetler sinonimlerdiŃ júdá úlken stilistikalıq imkaniyatlarğa iye ekenligin kórsetedi.

Sinonimler predmet hám waqıya-hádiyselerdiŃ eń kúshli, hátte, seziler-sezilmes názik belgilerin, bul belgilerge bolğan subyektiv qatnastı hám basqalardı kórsete alar eken, olar álbette, tildiŃ súwretlew quralları sıpatında qaraladı [1, 6].

Sinonimler kórkem shıǵarma dóretiliwinde hám onıń qunlılıǵın belgilewde oǵada áhmiyetli bolıp, olar stilistikalıq figura retinde tómendegi maqsetlerde jumсалadı:

1. Sinonimler mánini kúsheytiw, ulıwmalastırıw, jámlaw maqsetinde, bildirilip atırǵan pikir, ózgeshelik, belginiŃ dárejeleniw jaǵdayın súwretlewde, qosımsha máni bildiriwde qatar qollanıladı. Mısalı:

BiziŃ jurat at minedi arǵımaqтан,/ Quyısqan, gúmis júwen jarqıratqan,/ Kúnde jıyın-
mereke, báygi qosıp,/ Qızıqqa, tamashaǵa xalqım batqan [5, 351].

2. PikirdiŃ sóylewdegi uqsas yamasa jaqın táreplerin hár túrli formalarda bildiriw ushın eki ya onnan kóp sinonim sózler qollanıw, bunday jaǵdayda túrli kórinislerde, atap aytqanda,

túbir, qospa, dórendi sózler formasında, parallel qollanılauǵın ekvivalent sinonimler, sóz dizbegi formasındaǵı hám evfemistlik sóz yamasa sózler dizbegi arqalı bildiriletuǵın sinonimler formasında boladı. Kórkem shıǵarmalarda sóz dizbegi hám evfemistlik sóz, sóz dizbekleri túrindegi sinonimler tásirli kórkem sóz dóretiwdiń eń ónimli qurallarınan esaplanadı.

METOD VA METODOLOGIYA

Eger bir sóz bir gáptiń ishinde qayta-qayta tákirarlanıp, onıń sinonimleri paydalanılmasa, stillik jaqtan onı durıs dep esaplawǵa bolmaydı, sebebi onda kórkemlik azayadı [3, 25].

Sinonimler poetikalıq tilde hár túrli formada ushıraydı:

1. Izbe-iz, eki yamasa onnan kóp sinonim sózler qatarı formasında.
2. Jup halında.
3. Sóz hám sóz dizbegi sinonim bolǵan jaǵdayda.
4. Túsindirilgen sinonimler formasında.

Qaraqalpaq xalqınıń etnikalıq individuallıǵın, dúnyatanımlıq ózgesheligin kórsetetuǵın xalıq awızeki dóretpeleriniń biri – aytıs esaplanadı. Aytıs xalıq ómirin súwretleytuǵın kórkem ádebiyat tarawınıń biri. Onnan xalıqtıń quwanışı, qayǵısı, xojalıq turmısı, mádeniy dárejesi hám úrp-ádetleri óz sáwleleniwini tapqan. Sonday-aq, jámiyetlik hám jeke adamlardıń qarım-qatnasları da, zamanına ılayıq en jaǵan tartıslarınıń formaları da kórinedi.

Qaraqalpaq xalıq aytıslarında sinonimler júdá ónimli qollanılǵan. Pikirdi tásirli bayan etiwde, orınsız qaytalawlardıń aldın alıwda hám kórkem obraz jasawda sinonimler ayrıqsha xızmet atqaradı. Sonlıqtan, biz qaraqalpaq xalıq aytıslarında qollanılǵan sinonimlerde lingvopoetikalıq analiz jasawdı maqset etip aldıq. Sebebi, xalıq awızeki dóretpeleriniń tilin lingvopoetikalıq jaqtan izertlew házirgi qaraqalpaq til biliminiń aktual máselelerinen biri esaplanadı.

Shayırshılıq taysalaqlaw bolmaydı,/ Jasullını *húrmetleydi, sıylaydı* [5, 372]. Arǵımaq at shabadı, babına tússe gúyinde,/ Sheshen jigit sóz sóyleydi *merkede, jıyında* [5, 328]. Kim bilmeydi qart ata Kenenimdi,/ Kóp esittim *ánińdi, óleńińdi* [5, 300]. Shırayıń *jaltıraydı, kúlimleydi*,/ Ózime de joq qoy sirá minim deydi [5, 343].

TADQIQOT NATIJASI

Keltirilgen mısallarda eki sinonim sóz qatar keliw arqalı, máni kúsheytiw menen birge pikir anıqlılıǵı támiyinlengen. Sonday-aq *húrmetleydi, sıylaydı, merkede, jıyında, ánińdi, óleńińdi* sinonimleri ulıwmalastırıw mánisin de bildirip tur. Qazaq tilindegi qosıq sóziniń mánisin beriwshi eki sinonim sózdi qollanıwı menen tuwısqan qazaq xalqınıń tili, mádeniyatı menen jaqınnan tanı ekenligi de bildirilmekte. Tórtinshi mısaldaǵı *jaltıraydı, kúlimleydi* sózleri kontekstual sinonimler bolıp esaplanadı. Olardıń kontekstten tısqarı ańlatatuǵın mánileri basqasharaq bolıp keledi. Bul eki sóz mazmun jaǵınan jaqın bolsa da parıqlawshı belgileri bar. *Jiltıraw* sózi tiykarınan «jaqtı beriw», «nur shashıw», «jilt-jilt etip kóriniw» mánilerin bildiredi. *Kúlimlew* sózi bolsa «kúle shıray beriw», «mıyıq tartıw» mánilerinde jumсалadı. *Jiltıraydı* sózinen keyin *kúlimleydi* sóziniń keliwi lirikalıq qaharmannıń kóterińki ruwxıy jaǵdayına jáne de anıqlıq kiritken, háreketi tolıqtırǵan.

Haqlıqta, hadallıqta bolmas parıq,/ Bul nárese, maqtansań da, elińde bar [5, 347]. Seniń jeriń *Mádina, Mekkemedi?*/ Múbárek payǵambardıń mákanı edi [5, 346]. Daraǵıń kesildi *baǵlı, miywalı*,/ Sher ólgen soń jekke, qayaqta halı [5, 358]. *Shawqımshıl, qopal* jigit kórineseń,/ Jaqtırmadım qırınlap qarawıńdı [5, 345].

Ósekke epli eken *tiliń, jaǵıń*,/ Qoynıman uslap ediń túnde kimdi [5, 346].

Bul mısallarda da sinonim sózler qatar kelip, poetikalıq maqsetlerde qollanılğan. Birinshi mısaldaǵı *haqlıq, hadallıq* sinonimleri arqalı ulıwmalastırılıwshı – haqıyqatlıq túsinigi ańlatılıp tur. Ekinshi mısalda bolsa eki birdey toponim sózlerdi sinonim sıpatında qollanıw arqalı salıstırılıw mánisi bildirilip tur. Keyingi mısaldaǵı *baǵlı, miywalı* sózleri óz ara mánileri bir-birine jaqın bolsa da, kontekstual sinonim bolıp tabıladı. Miyweli terektiń kesiliwi tábiyiy jaǵday, al baǵlı sóziniń qosılıp qollanıılıwı arqalı máni ótkirliǵi ele de kúsheytip berilgen. Tórtinshi mısalda *shawqımshıl, qopal* eki sinonim qatar kelip, belginiń dárejeleniw jaǵdayın ańlatıp tur. Qopal, shawqımshıl túrinde berilgende belginiń dárejeleniw kórsetkishi azayǵan bolar edi. *Shawqımshıl* sózine qaraǵanda *qopal* sózinde unamsız máni boyawı kóbirek. Sonıń ushın *shawqımshıl, qopal* formasında qollanılǵanı orınlı. Aqırǵı mısalda kontekstual sinonimler berilgen. *Til hám jaq* sózleri kontekstten tısqarı ańlatatuǵın mánisi basqasha. Til hám jaq anatomiyalıq jaqtan bir-birine jaqın jaylasqanı ushın usınday kontekstlik sinonim dóreliwine tiykar bolıp tur. Mısalda *tiliń* sózine qosa *jaǵıń* sóziniń birge keliwi arqalı unamsız máni boyawı ele de arttırılğan.

MUHOKAMA

Parqı joq aytqan menen, óz qáwimiń, / Ózinshe *páp-pákize, minsiz* bári [5, 347]. *Sabırsız, salmaqız* dep kemsitseń de, / Túbinde, sennen ozbay, basılmayman [5, 351]. Túbimiz qonırat, tuwısqan adam, / Aldı-artın oylamas *bádhasıl, nadan* [5, 356].

Birinshi mısalda *páp-pákize, minsiz* sózleri berilgen. Bunda *páp-pákize* sózi menen birge *minsiz* sóziniń qollanıılıwı mánini kúsheytken. Sonday-aq, eki mánileri bir-birine jaqın sózler arqalı mısqıllaw mánisi de ańlatılıp tur. Keyingi mısallardaǵı *sabırsız, salmaqız, bádhasıl, nadan* leksikalıq sinonimleri qatar qollanıılıwı arqalı máni kúsheytiliwine erisilgen. Sonıń menen birge, orınsız qaytalawlardan qutılıp, kórkemlik támiyinlengen. Unamsız obraz jasaw ushın mısallardaǵı sinonimler orınlı jumсалған.

Sóyleymiz jigirma toǵız hárip penen, / Tilimiz *bek, ajarlı, jalpaq emes* [5, 353]. *Kórispek, qol alıspaq* súnnet deydi, Jolawshım, kóriseyik, qolıńdı ber [5, 360]. *Keńeske, hasıl* sózge kem ekenseń, / Dep edim, sheshenlerdi jeńgen shıǵar [5, 350].

Keltirilgen mısallarda sóz hám sóz dizbegi formasında sinonimler qatar kelgen. Birinshi mısalda *bek, ajarlı, jalpaq emes* sózleri kontekstual sinonim bolıp, hár túrli mánidegi sózler bir mazmun dógeresine sheberlik penen jámlestirilgen. Poetikalıq tilde sózler tapqırılıq penen óz ornında qollanılğan. Ekinshi mısalda *kórisiw* sóziniń sinonimi – *qol alısw* frazeologizmi qatar jumсалıp, bul arqalı máni kúsheyttirilgen. Sonday-aq, pikir kórkem túrde bayan etilgen. Keyingi mısaldaǵı sózler *keńeske, hasıl sózge* kontekstual sinonimler bolıp, poetikalıq sheberliktiń bir kórinisi. *Keńes* sózi «oylasıq, májilis, aqıl» degen mánilerdi bildiredi. Xalqımız ázelden bir jumıs baslar aldında yamasa qandayda bir mashqalanı sheshiwde jası úlkenler menen oylasıp, aqıllasıp soń sheshim qabil etip otırǵan. *Hasıl* sóziniń mánisine keletuǵın bolsaq, «qunlı, bahalı, qımbatlı, qádirli» mánilerin ańlatadı. Demek, berilgen aqıl, keńes hasıl, bahalı sózge teń kórilgen. Sonıń ushın *keńeske, hasıl sózge* sinonimlik qatarı dúzilip tur.

Qosshımniń *aqılı pútin, bardı esi*, / Qaytar izine basına tiyse isi, / Qosshımniń *ózi mómin, kópdur kúshi*, / Isine qaytpay barar, aman tóbesi [5, 336]. Qosshımniń *ayibi joq, joq qılıǵı*, / Min tappas hesh jerinen, xalqıń kóirse [5, 336]. *Quwat ensin, shól qansın*, / Jol júrmegen qusayın [5, 288]. Maqsetim *shalıw emes, jıǵıw emes*, / Suwǵa jiberip, men aman shıǵıw emes [5, 342]. Saz benen sazǵaptı jalǵan demeńler, / Güleden ótkerip alǵanda bardı, / *Basqıshın basıp, atqıshın atıp*, / Qaqıp enliksheni urǵanda bardı [5, 295].

Mısallardıń hámnesinde sóz dizbegi formasında kelgen sinonimler berilgen. Dáslepki mısallardaǵı *aqlı pútin, bardı esi, ayıbı joq, joq qılıǵı* hám *ózi mómin, kópdur kúshi* sinonimleri mánini kúsheytiw hám pikirdi tolıqtırıw ushın birge qatar jumsalǵan. Sonday-aq, lirikalıq qaharmannıń kórkem obrazı usı sinonimler qatar keliwi menen isenimli jasalǵan. Úshinshi mısalda *quwat ensin, shól qansın* formasında qollanıwı logikalıq jaqtan durıs emes. Sebebi adamǵa suw ishıp, shóli qanǵannan keyin quwat enedi. Qosıq qatarındaǵı uyqasımılıqtı támiyinlew ushın *quwat ensin, shól qansın* túrinde berilgen. Al, keyingi mısalda *shalıw emes, júgiw emes* túrinde logikalıq jaqtan durıs qollanılgan. Poetikalıq tilde mazmun jaǵınan ulıwmalastırıwǵa bolatuǵın feyiller izbe-iz keliwi súwretlenip atırǵan waqıyaǵa ayrıqsha dıqqattı payda etip, qosıqtıń kórkemligin támiyinleydi. Sebebi bunday feyiller ayrıqsha intonaciya menen aytilip, olar mazmun kólemine qaray mánini kúsheytip, dárejelep kórsetedi. Aqırǵı mısál sózimizdiń dálili.

Áy aǵa, tiliń artıq, sheshen eken,/ Kewiliń júyrik, sózge kósem eken [5,345].

Bolsań da *tiliń jelli, erniń epli,/ Júk tiyer qısı-jazı nar bolmaysań* [5, 350]. *Lábiń pal, awzıń sheker, júziń jarqın,/ Kórgenimiz – kóriskenimiz* boladı da [5, 360]. Tamasha qumda bolmay, kimde bolsın?/ *Ası kóp, aqshası mol, atı semiz* [5, 347].

Ádepki mısalda sóz dizbegi formasındaǵı sinonimler berilip, mánini kúsheyttiwi ushın ayrıqsha xızmet atqarıp tur. Al, *sheshen* hám *sózge kósem* kontekstual sinonimleri arqalı máni tolıqtırılǵan. Bul mısalda eki qatarda da sinonimlerdiń beriliwi obrazdıń kórkemligin jetkerip beriwge xızmet etken. Ekinshi mısalda da kontekstual sinonim qollanılgan. Keyingi mısallardaǵı sinonimler sóz dizbegi formasında kelip, sanaw intonaciyasına jaqın keledi. Máni dáreje sayın kúsheyip barmaqta. Úshinshi mısalda *lábiń pal, awzıń sheker, júziń jarqın* kontekstual sinonimleri qaharmannıń kelbetin kórkem túrde ashıp beriw ushın orınlı jumsalǵan.

Elimde *toyda, haytta júriwshi* edim,/ Qızlar menen oynap, kúliwshi edim [5, 334]. Ayt maǵan *uruwıńdı, elińdi* qız,/ Bilmeymen, jolawshıman, jónińdi qız [5, 340]. Bizdegi *bolıs-biyge, bayǵa* keldiń,/ Bir emes bárinen de payda kórdiń [5, 347]. Aǵay-aw, ilimnen bar talabıńız,/ Qolıńda *qálem-qaqaz, jaraǵıńız* [5, 351].

Keltirilgen mısallardaǵı sinonimler aytilajaq pikirdi ulıwmalastırıw hám jámlew maqsetinde qollanılgan. Jáne de, olardıń qatar keliwi arqalı pikir anıqlıǵı támiyinlengen. Sońǵı mısalda kontekstual sinonim berilip, máni ótkirliǵi kúsheytilgen.

Kim inanar gedeydi bay degenge,/ *Pulı kóp, tórt túligi say* degenge [5, 350]. Eliń jalǵız júrip shólge keldiń,/ *Haq kewil, bawrayı keń* elge keldiń [5, 345]. Quw ushın jeti urıw men tamasın,/ *Elektiń óne boyın, say-salasın* [5, 337].

Birinshi mısalda *pulı kóp* sóz dizbegi formasında kelgen, oǵan sinonim sıpatında *tórt túligi say* frazeologizmi jumsalǵan. Bul pikirdi tolıqtırıw menen birge qosıq uyqasımılı bolıwına da úles qosıp tur. Keyingi mısallarda *haq kewil, bawrayı keń, óne boyın, say-salasın* sinonimleri poetikalıq sheberlik penen qollanılgan. Bul sinonimler arqalı keń túsinikler ańlatılıp, kórkemlik dárejesi ádewir artıwına erisilgen.

Qolıń Qorasańda, Buxarda putıń,/ *Sonıńday más, qaqay* adam usaysań [5, 372]. Xat ettiń, *Ábiwbákirjan shıraǵım,/ Tuwısqan túbimiz bir, shamshıraǵım* [5, 353].

Birinshi mısalda kontekstual sinonimler qollanılgan. *Más, qaqay* sózleriniń ańlatatuǵın mánileri xalıq tilinde basqasha bolıp tabıladı. Aytıs tekstlerinde bolsa, bul sózler sinonimler sıpatında keltirilgen. Eki sózde de unamsız máni boyawı bar. Ekinshi mısalda mánileri bir-birine jaqın sózler berilip, ayrıqsha bir máni baǵıshlap, janlandırıp, kórkemlep, qosıq qatarları bir-birin

tolıqtırıp turǵanlıǵın kóremiz. Sonday-aq, *shuraǵım, shamshuraǵım* sózleri gradaciya – kórkem súwretlew usılın payda etip tur.

Jarlıman dep kisi haqın jemespen, / *Miyнетim, ráhátim* baxtımda meniń [5, 370].

Bul mısalda qarama-qarsı mániдеgi sózler berilip, poetikalıq sinonimler xızmetinde kelgen. Bunda miynet penen ráhát arasındaǵı adamnıń háreketleri sáwlelenedi. Poetikalıq sinonimler bir jónelistegi mániini emes, sheńber formasındaǵı keń kólemlı pikirdi, mazmundı payda etedi. Sonıń ushın olar poetikalıq tilde áhmiyetli bolıp tabıladı.

XULOSA

Juwmaqlap aytqanda, sinonimler kórkem shıǵarma tilinde oǵada áhmiyetli wazıypalardı atqaradı. Ásirese, kontekstual sinonimlerdiń xızmeti ayrıqsha. Olardıń járdeminde orınsız qaytalawlardıń aldı alınıp, pikirdi birneshe formalarda beriw múmkin. Sonday-aq, sózlerdiń sózlik, nominativlik hám terminologiyalıq mánilerin durıs bildiriwge, ańlatıwǵa járdem beredi. Teksttegi basqa sózler menen sáykeslik, úylesimlilikke payda etedi.

REFERENCES

1. Абдирахманов Ш., Махмудов Н. Сөз эстетикасы. –Тошкент: 1981.
2. Айымбетов Қ. Халық даналығы. Өткен күнлерден елеслер. – Нөкис: Қарақалпақстан, 1988.
3. Бекбергенов А. Қарақалпақ тилинің стилистикасы. –Нөкис: «Қарақалпақстан», 1990
4. Бердимуратов Е. Хәзирги қарақалпақ тили. Лексикология. –Нөкис: «Билим», 1994.
5. Қарақалпақ фольклоры. 94-95 томлар. Нөкис «Илим» 2015.
6. Қарақалпақ тилинің түсиндирме сөзлиги. I том. –Нөкис: «Қарақалпақстан», 1982.
7. Қарақалпақ тилинің түсиндирме сөзлиги. II том. –Нөкис: «Қарақалпақстан», 1984.
8. Қарақалпақ тилинің түсиндирме сөзлиги. III том. –Нөкис: «Қарақалпақстан», 1988.
9. Қарақалпақ тилинің түсиндирме сөзлиги. IV том. –Нөкис: «Қарақалпақстан», 1992.
10. Пахратдинов Қ., Бекниязов Қ. Қарақалпақ тилинің фразеологизмлер сөзлиги. Нөкис, «Qaraqalpaqstan», 2018.
11. Йўлдошев М. Бадиий матн ва унинг лингвопоэтик таҳлил асослари. «Фан», 2007.

MANTIQIY FIKRLASH VA MATEMATIKA

A. Satvoldiyev

Andijon Davlat Pedagogika Instituti, Boshlang'ich ta'lim metodikasi katta o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7257522>

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'rta umumta'lim maktabi o'quvchilarining mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini oshirish, mustaqil fikr yuritish qobiliyatini rivojlantirish, shuningdek, mantiq ilim qonun-qoidalarini atroflicha muhokama qilingan.

Kalit so'zlar: mantiq, zaruriy, qonuniy, bog'lanishli nutq, aloqa, tartib, fikr yuritish, qobiliyat.

ЛОГИЧЕСКАЯ МЫШЛЕНИЯ И МАТЕМАТИКА

Аннотация. В этой статье обсуждается развитие логического мышления учащихся средних школ, а также теория мышления принципы логического мышления.

Ключевые слова: логика, закон, связная реч, связь, порядок, мыслить, способность.

LOGICAL THINKING AND MATHEMATICS

Abstract. This article has discussed in detail the development of logical thinking in secondary school students, the development of independent thinking, and the principles of logic science.

Key words: logic, legal, necessary, coherent speech, order, to think, ability.

KIRISH

“O'zingni bilsang - olamni bilasan” degan edi buyuk yunon faylasufi Suqrot. Inson hamma, vaqt kundalik hayotda ham, ilmiy faoliyatda ham fikr yuritadi. Ammo mantiq ilmini bilmasdan turib fikr yuritishi mushkil. Mantiq olamdagi qonuniy, zaruriy bog'lanish va aloqalar, tartib va izchillik, tafakkurning ichki aloqadorligi, turli qarashlar orasidagi mantiqiy bog'lanishlarni o'z ichiga olgan bo'lib, insonni hech bir narsaga befarq bo'lmay, sinchkov qarashga, har bir voqea - hodisaga holis baho berishga, shu yo'l bilan muntazam va izchil fikr yuritish va har qanday oqilona fikrni isbotlay bilishga o'rgatadi. Mantiq ilmi qonun – qoidalarini atroflich o'rganish va mustaqil fikr yuritish qobiliyatini rivojlantirish orqali amaliy hayot uchun kerakli xulosalar chiqarish, davr ruhini anglash, voqea – hodisalarni haqqoniy tahlil qilish oson kechadi.

TADQIQOT NATIJALARI

Mantiq ilmining ta'lim – tarbiya jarayonidagi ahamiyati beqiyosdir. Zero, ilm – fan jadal rivojlanayotgan bir paytda ilmiy tadqiqotlar olib borish hamda ilmiy – nazariy tajribalar orqali to'plangan ma'lumotlarni samarali tahlil qilib borish mantiqiy ilimni mukammal bilishni taqozo etadi.

Mantiq ilmi “qiyin” fanlar qatoriga kiradi. Shu bois uni muvaffaqiyatli o'zlashtirishning yo'li, olingan nazariy bilimlarni amaliy mashg'ulotlar bilan mustahkamlashdir. Unda berilgan masalalarning biri oddiy bo'lsa, boshqasi chuqur fikr yuritish orqali, yana biri esa tajriba asosida echimini topadi. Tafakkur masalalarini echish uchungina emas, balki mantiqiy fikrlash, mantiq ilmi qoidalaridan xabardor bo'lish lozim bo'ladi.

Fikrlash – insonning aniq dalillarni kuzatib, umumiy xulosa chiqarishga intilish, voqea hodisalarni sabablarini aniqlash va kelajakni oldindan ko'ra bilishdan boshlanadi. Fikrlash masalalarini echish mulohaza yuritish orqali talabalarning dunyo qarashida o'ziga hos hususiyatlar takomillashadi, yani fikrning chuqurligi, kengligi, o'tkirligi, tanqidiyligi,

fikrlash tezligi va mustaqilligi muhim ahamiyatga egadir. Aql – farosat murakkab nazariy va amaliy muammolarni hal etishdagina emas, balki kishining juda oddiy, odatdagi kundalik ishlarida ham namoyon bo'ladi. Bu jihatdan yunon faylasyfi Demokrit hayotidan olingan voqea ibratlidir. Kunlarning birida Demokrit juda ustalik bilan bog'langan katta bir bog'lam o'tinni sira qiynalmasdan ko'tarib ketayotgan bir yigitni uchratib qoladi. Demokrit yigitdan o'tinni sochib tashlashni va yana ilgariidek tahlab bog'lashni iltimos qiladi. Yigit uni iltimosini bajaradi va epchilik bilan o'tinni tahlab bog'laydi. Shunda Demokrit "Xoy yigit, sen shunchalik aql – farosat egasi ekansanki, yuksak ishlar bilan shug'ullanmog'ing lozim" deydi va uni shogirdlikka oladi. Keyinchalik o'tinchi yugit mashhur faylasyf bo'lib etishadi.

Masalani yechishda fikrlash jarayonlari quyidagicha amalga oshiriladi:

- 1) Avvalo hal etilishi lozim bo'lgan muammo aniqlab olinadi. Chunki muammo bo'lmasa odam hech narsa haqida o'ylamaydi. Hal etish kerak bo'lgan masalani yechish uchun uning mohiyatini to'la tushunish, masala shartini tahlil qilish, nima berilgan va nimani topish kerakligi haqida mulohaza yuritiladi.
- 2) Masalani yechish uchun kerak bo'lgan bilimlar (qoida, dalil, qonun, teorema, ta'rif) ishga solinadi.
- 3) Gipoteza, yani tahminlar o'rta tashlanadi, tahminlardan eng to'g'risi tanlab olinadi.
- 4) Masala yechiladi, natija tekshiriladi.

1-masala: "Ettita sham yonib turibdi, ularni ikkitasi o'chirildi. Nechta sham qoldi?"

Mulohaza yuritishni quyidagicha olib borish kerak.

1) Ikkitasi sham o'chirilsa nechta sham yoniq qoladi?

- "5" ta.

2) Yonib turgan sham nima qiladi?

- "eriydi"

3) Biroz vaqtdan keyin nima bo'ladi?

- "erib tugaydi"

4) Unda nechta sham qoladi?

- "ikkita"

2-masala. Bir kishi bozorga bir savat olma olib keldi. U 1- haridorga jami olmalarni yarmini va yana 1 dona olma, 2- haridorga qolgan olmalarning yarmini va yana 1 dona olma sotdi. Shundan so'ng uning savatida 14 dona olma qoldi. Kishi bozorga jami nechta olma olib kelgan?

Yechish:

1- usul 1) $(14+1) \times 2 = 15 \times 2 = 30$ (ta) 1-haridor olgandan keyin savatdagi olmalar.

2) $(30+1) \times 2 = 31 \times 2 = 62$ (ta) jami olmalar.

2- usul $(X:2-1):2-1=14$

$(X:2-1):2=14+1$

$(X:2-1):2=15$

$X:2-1=15 \times 2$

$X:2-1=30$

$X:2=30+1$

$X:2=31$

$X=31 \times 2$

$X=62$. Javob: Kishi bozorga 62(ta) olma olib kelgan.

3-masala: Alisherning uyida qo'ylar va tovuqlar boqiladi. Alisher sanab ko'rganda ularning boshlari 42(ta), oyoqlari esa 144(ta) chiqda. Ularning uyida nechta qo'y va nechta tovuq bor?

Yechish:

1-usul: 1) $42 \times 4 = 168$ (ta)

2) $168 - 144 = 24$ (ta) tovuqlarning oyoqlari

3) $24 : 2 = 12$ (ta) tovuqlar soni.

4) $42 - 12 = 30$ (ta) qo'ylar soni

2-usul: Alisherni uyidagi qo'ylar sonini X deb olamiz. Jami qo'y va tovuqlar sonidan qo'ylar sonini ayirsak, tovuqlar soni kelib chiqadi, yani tovuqlar sonini $42-x$ deb olamiz. Qo'ylarda 4(ta), tovuqlarda 2(ta) oyoqlar borligini inobatga olib, tenglama tuzamiz.

$$4x + (42-x) \cdot 2 = 144$$

$$4x + 84 - 2x = 144$$

$$4x - 2x = 144 - 84$$

$$2x = 60$$

$$X = 60 : 2$$

$$X = 30 \text{ (ta qo'ylar)}$$

$$42 - 30 = 12 \text{ (ta tovuqlar)}$$

Javob: Alisherni uyida 30(ta) qo'y va 12(ta) tovuq bor.

XULOSA

Mantiqiy fikrlash o'quvchi va talabalarda mantiqiy fikr yuritish madaniyatini o'stirishga, masala yechish uchun zarur bo'lga bilimlar (qoida, dalil, qonun, teorema, ta'rif) ishga solishga, to'g'ri fikr yuritishga, bahs munozara paytida o'zining va boshqalarning fikr – mulohazalariga tanqidiy munosabatda bo'lishga, hozir javoblikka, suhbatdoshning fikr – mulohazalaridagi xatolarni anglashga yordam beradi. Shuningdek haqiqatni aniqlash, uni yoqlab chiqish, asoslash uchun mantiqiy qoidalardan foydalana bilish, o'z fikrini lo'nda va ishonarli qilib bayon etish ko'nikmalarini hosil qiladi.

REFERENCES

1. Jumayev.M.E. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasidan praktikum (OO'Yu uchun) Toshkent "O'qituvchi" nashriyoti, 2004 yil
2. R.A.Habib. O'quvchilarni matematik tafakkurini shakillantirish Toshkent "O'qituvchi" nashriyoti, 1980 yil.

THE IMPORTANCE OF FEATURE FILMS IN INCREASING THE EFFECTIVENESS OF ENGLISH LANGUAGE TEACHING

Mukarrama Bekzodovna Jumayeva

4th year student at Samarkand State Institute of Foreign Languages

Mokhira Bekzodovna Jumayeva

2nd year student at Samarkand State Institute of Foreign Languages

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7257719>

Abstract. *This article is written about the importance of feature films in improving the effectiveness of English language learning and teaching, the appropriate use of modern technologies, and the teacher's self-research, sense of responsibility, innovation in the lessons, making the lesson interesting.*

Keywords: *feature film, innovation, technology, efficiency, specialization, information and communication, telecommunication.*

ЗНАЧЕНИЕ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ФИЛЬМОВ В ПОВЫШЕНИИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОБУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ

Аннотация. *В данной статье написано о важности художественных фильмов в повышении эффективности изучения и преподавания английского языка, целесообразном использовании современных технологий, а также о самоисследовании учителя, чувстве ответственности, новаторстве на уроках, делании урока интересным. .*

Ключевые слова: *художественный фильм, инновации, технологии, эффективность, специализация, информация и связь, телекоммуникации.*

INTRODUCTION

With the advent of modern technology, the tradition of teaching English has changed significantly. Today, the importance of learning English in Uzbekistan is much higher than before. Several English language experts are implementing new methods and ways of learning English. This will definitely increase the effectiveness of teaching foreign languages. One of these methods is teaching English using feature films. There are several distinct advantages to this type of training. In addition, it greatly increases the efficiency of the teaching system and, in turn, helps the language learner to keep up with the times and move forward.

Modern teaching methods are gradually replacing traditional teaching. Today, many new programs and shows that help to teach English are regularly broadcasted on television.

It should also be noted that in order to increase the effectiveness of teaching today, new methods of teaching through feature films using new modern innovative technologies have been introduced in Uzbekistan. For example, a student who is being taught a foreign language on the basis of feature film and multimedia had the opportunity to develop four skills and learn through interesting materials both by sight and hearing. In addition, the student can guess the meaning of some words by watching live actions and tries to understand it.

Of course, the use of modern technologies of computer, radio, CD, DVD in any foreign language lessons will further advance the educational process and allow the young generation to learn foreign languages faster.

METHOD AND METHODOLOGY

The fact that some teachers do not know how to use feature films and do not use them during English classes, causes the students to be somewhat bored. It is for this reason that in

order not to extinguish the enthusiasm of the learner, the use of feature films and at least multimedia tools during the lesson will further ensure the increase of the interest of the learner. After all, educational materials prepared according to the learner's age, interest, ability, mastery of the lessons will definitely be effective.

On the contrary, if we teachers do not choose educational materials based on these requirements, if we broadcast video films, songs or texts consisting of complex words to elementary school students or show them through multimedia and computers, when we present teaching materials with very simple texts to middle and high class or group learners, the learners' interest in learning the language gradually fades and they don't master the lessons.

DISCUSSION

This, in turn, can lead to a drop in grades and a loss of respect for the teacher in front of the students. So, it follows that the main task is not only to use feature films during the lesson, but also to be able to use them in their place and to ensure that the use of feature films serves to increase the student's knowledge. According to the requirements of the current CEFR, i.e. International European Education Standards, there are four: (writing, reading, listening, speaking) learning to write, read, listen, and speak in English is effective from art films during classes and appropriate using is important.

For example, there are rules for playing feature films in listening comprehension classes. It is important that the main goal is for the learner to understand the listening material and be able to analyze it without difficulty. To do this, first of all, it is necessary to prepare the environment for the presentation of the feature film, in which the audience ensures a calm environment, and the teacher pays attention to the quality of the feature film being played and the sound amplifiers work well, and before and after the feature film is broadcast. The exercises to be performed should be ready and students should be provided with handouts. After all the requirements are met, the teacher can start playing the feature film to the students. The broadcast is done at least twice and is subscribed otherwise language learners may not understand the topic and not be able to do the exercises correctly after listening to the feature film.

It is also a very effective way to show and discuss art films and videos to students using multimedia in the course of teaching using art films in speaking and listening learning. It is possible to use the vocabulary familiar to the learners, to explain the words if new and complex words are involved, and after completing the exercises related to the new words, it is possible to show art films.

In order to carry out this process, it is important to have a quiet, noise-free environment, a comfortable and clean classroom, the possibility of watching for everyone, and checking that the loudspeakers are working. Before showing the feature film, the students should discuss the topic of the feature film to be shown, conduct a question and answer session, and then release the feature film after making sure that the students are really interested in the topic. After the feature film is finished, the teacher should be interested in the students' thoughts about the feature film, and perform exercises. When these stages are properly implemented, these lessons will definitely contribute to the growth of students' interests and knowledge.

CONCLUSION

It follows that the role of feature films in enriching our lessons, increasing the effectiveness of English language teaching, and being able to interest students and enrich their

knowledge is incomparable. Being able to use them correctly and appropriately is the main guarantee of our success.

REFERENCES

1. Boswood, T. (1997). *New Ways of Using Computers in Language Teaching (New Ways in Tesol Series II)*, California: Teachers of English to Speakers of Other Languages.
2. Harmer, J. (2007). *How to teach English*, Harlow, Essex: Pearson-Longman
3. Jumayeva, Mukarrama Bekzodovna (2022). OLIY TA'LIMDA INNOVATSION USUL VA VOSITALAR. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2 (Special Issue 20), 214-226. doi: 10.24412/2181-1784-2022-20-214-226.
4. Maxmudjonov Ibroximjon, & Jumayeva Mukarrama. (2022). HOZIRGI KUN YOSHLARINI IJTIMOYIY MUNOSABATLARGA KIRISHISHIDA CHET TILLARINI O'RGATILISHI VA UNING AHAMIYATI. *Involta Scientific Journal*, 1(5), 178–182.
5. Mukarrama, J., Jasurbek, A., & Kamoliddin, S. (2022). Обучение навыкам аудирования на английском языке. *Academicia Globe: Inderscience Research*, 3(6), 1-4.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARDA EKOLOGIK BILIM VA MADANIYATNI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY METODOLOGIK ASOSLARI

Mamaxonova Jumagul

-Andijon Davlat Universiteti "Boshlang'ich ta'lim pedagogika" kafedrası o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7257745>

Annotatsiya. Ushbu maqola boshlang'ich sinf o'quvchi yoshdagi bolalarga ekologik tarbiya berish, tabiat haqidagi bilimlarini mashg'ulotlarda shakllantirish, ta'lim-tarbiyaviy ishlarni tashkil qilish, badiiy ijodiy qobiliyatlarini shakllantirish, bolalarda jonli va jonsiz tabiat haqida tushunchalarni rivojlantirish, axloqiy-estetik sifatlarni shakllantirish, tabiat bilan tanishtirish mashg'ulotlarini ta'lim-tarbiyaviy ishlarni tashkil qilishning o'ziga xosligi, bolalarni tabiatga bo'lgan qiziqishlarini va ijodiy qobiliyatini rivojlantirish va amaliy mashg'ulotlarni tog'ri tashkil etish bo'yicha uslubiy tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: atrof-tabiat, ekologik ta'lim – tarbiya, jonli va jonsiz tabiat, tabiiy boyliklar, tabiiy resurslar, yer, suv, hayvon, o'simlik, tirik organizm, ekologik savodxonlik, ekologik ong.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ЗНАНИЙ И КУЛЬТУРЫ У ШКОЛЬНИКОВ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Аннотация. В данной статье речь идет об экологическом воспитании детей младшего школьного возраста, формировании у них знаний о природе в деятельности, организации воспитательной деятельности, формировании художественно-творческих способностей, развитии у детей представлений о живой и неживой природе, формировании нравственно-эстетических качеств, природы. Методические рекомендации на своеобразие организации воспитательной работы, развитие у детей интереса к природе и творческих способностей, правильную организацию практических занятий.

Ключевые слова: окружающая среда, экологическое образование - образование, живая и неживая природа, природные ресурсы, земля, вода, животное, растение, живой организм, экологическая грамотность, экологическое сознание

THEORETICAL METHODOLOGICAL BASIS OF THE DEVELOPMENT OF ECOLOGICAL KNOWLEDGE AND CULTURE IN PRIMARY CLASS STUDENTS

Abstract. This article deals with the ecological education of children of primary school age, the formation of their knowledge about nature in activities, the organization of educational activities, the formation of artistic and creative abilities, the development of children's ideas about living and inanimate nature, the formation of moral and aesthetic qualities, nature. recommendations on the originality of the organization of educational work, the development of children's interest in nature and creative abilities, the correct organization of practical classes.

Keywords: environment, environmental education - education, wildlife and inanimate nature, natural resources, land, water, animal, plant, living organism, environmental awareness, environmental awareness.

Agar chag va g'ubor bo'lmasa insonlar ming yil yashar edi
Ibn Sino

KIRISH

Yuqorida qayd etilgan ma'lumotlar asosida o'quvchilarga fanlararo ekologik tarbiyani oshirish, ekologik tarbiyani umumkasbiy fanlar yuzasidan o'rganish hamda umum kasbiy fanlar nuqtai nazaridan taxlil qilishda ekologik mazmundagi mavzular bilan tanishishda umumkasbiy fanlararo bog'lanishni bosqichlar aro amalga oshirishda; "Boshlang'ich ta'lim" mutaxassisligining umumkasbiy fanlar yordamida ekologik tarbiyani o'rganilishida, ekologik tarbiyaning pedagogik jihatdan nazarga olinishida; bolalarda tabiatga nisbatan muxabbat va g'amxo'rlik tuyg'ulari oila va maktabda tarbiyalanishi, bolalarni tabiatga muhabbat ruhida tarbiyalashni yoshlikdan boshlash zarurligini mashhur kishilar xam o'z asarlarida ta'kidlab o'tishgan. A.S.Makarenko «Tarbiya to'g'risida ma'ruzalar» nomli kitobida shunday yozadi: «Siz bola bilan gaplashayotganigizda yoki unga biror narsani ko'rsatayotganingizda unga tarbiya berayapman deb o'ylamang. Bolalarni haqiqiy muallifligingiz ostida tarbiyalaysiz». Bolalarga ekologik tarbiya berishda ular ko'z oldida sodir bo'layotgan jonli, chiroyli misollarni keltirish lozim. Oilada aytilayotgan har bir so'z, har bir ohang, har bir qilinayotgan ishni bola to'g'ri qabul qiladi va shu muhit bola uchun ideal holat hisoblanadi.

So'ngi yillarda dunyo bo'yicha ekologiya va atrof-muhit muhofazasi sohasida juida kattaXususan, Respublikamizda ekologik muammolarni bartaraf etish va ekologik xavfsizlikni ta'minlash, barcha aholida ekologik madaniyatni shakllantirish maqsadida ekologik ta'lim-tarbiyani uzluksiz ta'lim tizimining muhim tarkibiy qismi sifatida qarash va ta'lim tizimi jarayoniga keng joriy etishning ya'ni barcha ta'lim turlarida ekologiya fanini o'qitishning muhimligini anglatish maqsadida Vazirlar Mahkamasi tomonidan "O'zbekiston Respublikasining Ekologik ta'limni rivojlantirish Kontsepsiyasi" ishlab chiqildi (Mirziyoev, 2019). O'zbekiston Respublikasining ekologik ta'limtizimini rivojlantirish kontsepsiyasiga ko'ra, o'sib kelayotgan yosh avlodda ekologik bilim, ong, madaniyat va tafakkurni shakllantirish va rivojlantirish hamda ekologik ta'lim-tarbiya jarayonini tizimli va samarali tashkil etish, ekologiya sohasidagi ilm-fanni jahonning ilg'or innovatsion texnologiyalarini jalb etgan holda yanada takomillashtirish asosiy maqsad etib qabul qilingan ishlar amalga oshirilmoqda.

TADQIQOT MATERIALLARI VA METODOLOGIYASI

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishida faoliyat yuritayotgan pedogok o'qituvchilarning o'quv rejasida atrof-muhitni muhofaza qilish va tabiat boyliklaridan unumli foydalanish masalasi tobora muhim ahamiyat kasb etib bormoqda. Shuning uchun ekologik ta'lim – tarbiya ishlarini to'g'ri amalga oshirish jamiyatning, har bir insonning hayotiy zaruratiga aylanib borishi davr taqozosidir. Yerdagi tabiiy manbalarni asrab-avaylashning eng muhim vositalaridan biri- o'sib kelayotgan yosh avlodni tabiatni asrashga oid ekologik bilimlardan xabardor qilish, ularga ekologik tarbiya berish hamdir. Tabiatga ehtiyotkorona munosabatda bo'lish, uning boyliklaridan unumli foydalanish, tevarak-atrofdagi muhitni yaxshilash, uning buzilishiga, ifloslanishiga yo'l qo'ymaslik, tabiatga nisbatan axloqiy shu bilan birga qimmatli xatti-harakatlarni olib borish malaka va ko'nikmalari esa bolalikdan rivojlantirilsagina maqsadga erishish mumkin. Ayni maqsadlar kishining butun hayoti davomida mafkura,siyosat, san'at, adabiyot, ilmiy bilimlar, ishlab chiqarish amaliyoti, ta'lim-tarbiya, tashviqot orqali amalga oshirilishi mumkin. Ammo, bu ishlarning dastlabki shakllari maktabgacha ta'lim yoshidan boshlanishi zarur. Bolaning maktabgacha ta'lim yoshida tevarak-atrofdagi borliqqa nisbatan ongli ravishda tabiatga ijobiy munosabati tarkib topa boshlaydi va u ona tabiatga bo'lgan g'amxo'rlikini his qila boradi.

Ana shu sababdan tabiatshunoslik mashg'ulotlari, ta'limiy o'yinlar, diagnostika uchun test savollari, ekologiyaga oid ertak va o'yinlardan namunalar keltirilgan dars ishlanmalar, boshlang'ich ta'lim tashkilotlarda mashg'ulotlar davomida tarbiyachilar tomonidan ekologiya yo'nalishida ishlar olib borilib, har bir yosh guruhlarda bolalarga kundalik hayotlarida jonli, jonsiz tabiat bo'yicha ta'lim berib borish lozim. Mazkur ta'lim jarayonlarida bizni o'rab turgan tevarak-atrofga to'g'ri munosabatda bo'lish, jonli tabiatni parvarish qilish va uni muhofaza qilishga o'rgatib borish asosida ularni masalan: shitirlanayotgan barglarni daraxtlarni shamolda qimirlashi, qushlarning sayrashi va boshqalar. SHu bois ekologik tarbiyani "Maktabgacha ta'lim", "Boshlang'ich ta'lim", "Mehnat ta'limi", "Musiqqa va tasviriy san'at" mutaxassisligi o'quvchilariga umumkasbiy fanlararo ekologik tarbiya berish o'z ahamiyatiga ega. U quyidagi fanlar asosida beriladi: "Pedagogika", "Psixologiya", "Anatomiya, fiziologiya va gigiena", "Tarbiyaviy ishlar metodikasi", "Mehnat muxofazasi"

TADQIQOT NATIJALARI

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishida ish yuritayotgan pedagoglar o'quv rejasida "Boshlang'ich sinf o'quvchilarini ekologik bilim va madaniyatini rivojlantirish" nomli mavzu bo'lib, bunda asosan ekologik ta'lim-tarbiya nazariyasi haqida ma'lumotlar beriladi. Mavzuni o'tish jarayonida «O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI — QIZIL KITABI o'quvchilarga ekologiya, insonning tabiatga ta'siri unga kiritilgan o'simliklar va hayvonlar haqida ma'lumotlar berish, tabiat va insonning o'zaro bog'liqligi haqida ularning bilim va ko'nikmalarini shakllantirish masalalari mujassam etgan. «Tabiat va inson — bir butun» va «O'zbekiston Respublikasi Qizil kitobi» mavzulari boshidagi quyidagi savollar asosida o'quvchilar bilan suhbatlashiladi: Uylar quriladigan yog'ochlar qayerdan olinadi? Uyimizda yoqiladigan tabiiy gaz, mashinalarga quyiladigan benzinlarchi?

— Ko'chalardagi mashinalardan chiqayotgan benzin qoldiqlari (tutun) biz nafas olayotgan havoga qanday ta'sir ko'rsatadi? Yangi mavzu bo'yicha o'quvchilarga ekologiya nima ekanligi, insonning tabiatga ta'siri, «O'zbekiston Respublikasi Qizil kitobi», unga kiritilgan o'simliklar va hayvonlar haqida batafsil so'zlab beriladi.

Ekologik madaniyatni yoshlar ongiga singdirish uchun mamlakatimiz tabiatini hayvon va o'simliklarni muhofaza qilish, suvlarni ifloslantirmaslik, qushlarga ziyon yetkazmaslik, eng muhimi, ona zaminni bezavol asrashning aniq tuzilgan rejasi bo'lishi lozim. Ekologiyaga oid hadislardan namunalar keltirilgan holda dars mashg'ulotini tashkil qilish;

Ekmoq niyatida qo'lingizda ko'chat turgan payitda, behosdan qiyomat- qoim bo'lishi aniq bo'lsa ham ulgursangiz uni ekib qo'ying.

Kishilarga soya beruvchi daraxtni kesgan kishi boshi bilan do'zahga tashlanadi.

Qaysi bir musulmon ekin eksa, yoki biror daraxt o'tkaza, so'ng uning mevasidan qush yoki hayvon yesa, uning ekanidan yeyilgan narsaning har biridan unga sadaqa savobi yoziladi.

Islomda ichimlik suvi bilan ekin sug'orish man etilgan.

Vatanni sevish — tabiatni sevishdan boshlanadi, binobarin, yoshlarda go'zallikka nisbatan haqiqiy muhabbat tuyg'usini hosil qilmay turib, ularni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash mumkin emas. Holbuki, tabiat va uning mahsullari inson uchun ekan, ulardan oqilona foydalanish kerak. Yerga, suvga, hayvon va o'simliklarga bo'lgan munosabaimizni tiklashimiz orqaligina Ona tabiatimizni saqlab qolishimiz mumkin.

MUHOKOMA

Tajribadan kelib chiqqan holda shuni aytish kerakki "Boshlang'ish sinf o'quvchilariga ekologik bilim va madaniyatni shakllantirishning metodologik asoslari" mavzusi bo'yicha nazariy va amaliy mashg'ulotlarni tashkil qilish usullari etarli emas. Bunday holatda o'qituvchi o'z ustida ko'proq ishlashi dars mashg'ulotlarni ekologiyaga oid o'yinlardan, A.S.Makarenko «Tarbiya to'g'risida ma'ruzalar» nomli kitobidan foydalanishi maqsadga muvofiq hisoblanadi.

XULOSA

Yuqorida bayon etilgan ma'lumotlardan kelib chiqqan holda xulosa qiladigan bo'lsak, demak farzandlarimizda ekologik madaniyatni shakllantirish dunyo bo'yicha muhim ahamiyat kasb etadigan global masala ekanligini unutmasligimiz kerakligini his qilib dars o'tishimiz lozim. Bu jarayonni oiladan, bolalar bog'chasidan, maktab, kasb - hunar va oily o'quv yurtlarida davom ettirish maqsadga muvofiq bo'ladi. Boshlang'ish sinf o'quvchilariga ekologik bilim va madaniyatni rivojlantirish yurtimiz kelajagi bo'lgan yosh avlodga to'la -to'kis etkazish biz pedogoglarni muhim vazifasi hisoblanadi.

REFERENCES

1. Nuritdinova M. "Tabiatshunoslik o'qitish metodikasi" Toshkent, 2005 yil
2. D. Sharipova, D. Xodiyeva, M. Shirinov "Tabiatshunoslik va uni o'qitish metodikasi" Darslik. "Barkamol fayz media" nashriyoti, Toshkent, 2018 yil-458b.
3. Sh.Mirzaxmatova, D. Pulatova. Tabiatshunoslik darslarida interfaol ta'lim (Uslubiy qo'llanma) -T.: "Yangi asr avlodi", 2011-yil. - 44 b.
4. A. Bahromov, Sh. Sharipov, M. Nabiyeva Tabiatshunoslik. Umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun darslik. - «Sharq» nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati. Toshkent – 2020-120b.
5. Umum ta'lim maktablarining o'quv dasturlari (boshlang'ich sinflar) 2022-yil.

ELECTROMAGNETISM STUDENTS OF GENERAL EDUCATION SCHOOLS

Ernazarov Abdurazzoq Nizamiddinovich

Teacher of Chirchik State Pedagogical University

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7257764>

Abstract. *This article provides the information on the methodology of developing the independent learning skills of students of general schools in the field of electromagnetism.*

Key words: *electromagnetism, independent education, physical quantities, interactive teaching tool, electronic educational tools, scientific and technical information.*

ФАКТОРЫ РАЗВИТИЯ НАВЫКОВ САМОСТОЯТЕЛЬНОГО ИЗУЧЕНИЯ ЭЛЕКТРОМАГНИТИЗМА У УЧАЩИХСЯ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛ

Аннотация: *В данной статье представлена информация о методике формирования навыков самостоятельного обучения учащихся общеобразовательных школ в области электромагнетизма.*

Ключевые слова: *электромагнетизм, самостоятельное обучение, физические величины, интерактивное средство обучения, электронные средства обучения, научно-техническая информация.*

INTRODUCTION

The task of independent research and learning of knowledge according to the requirements of the state educational standard is one of the most pressing problems today. Therefore, the role of independent education in mastering the theoretical foundations of sciences at the level of practical skills is incomparable. Students are given methodical recommendations by subject teachers for independent education. Depending on the nature of the subject, independent education types - colorful and various electronic forms - are developed by the subject teacher.

RESEARCH MATERIALS AND METHODOLOGY

The educational process in general education schools is fundamentally different from this process in the system of secondary special and higher education. In general education schools, in contrast to secondary special and higher education systems, students' interest in the same subject is not fully formed. Taking this into account, the formation of independent education requires high qualifications and pedagogical skills from the teacher.

Secondly, no matter how high the training in the auditorium is, the quality of students' knowledge directly depends on their independent work. Independent work is determined by the teacher and appropriate instructions are given and its implementation is monitored.

The purpose of students' independent work on the electromagnetism department: training to work on practical projects related to this department with a synopsis, textbook, additional literature, expanding and deepening their knowledge, acquiring skills and abilities for independent learning. consists of development.

It is necessary to teach students of general education schools to receive independent education related to this department, starting from the day of teaching physics. Because the student's independent work and their quality are regularly monitored by the physics teacher.

On the last day of each week, the student should make a conclusion about the work done during the week and check the implementation of the plan he made. When making such a conclusion, if the student approaches his work truthfully, it will be easy to eliminate the mistakes made.

The student needs to believe only in his own strength when doing independent work. He should prepare himself to overcome them, not forgetting that many difficulties await him.

RESEARCH RESULTS

As part of our research, in order to improve the work in this direction, questionnaires were conducted among students and pedagogical conditions necessary for the development of competencies related to electromagnetism through independent education were studied. Studies have shown that the implementation of independent education among students requires an individual approach (because of different cognitive abilities, different speed of learning, different learning styles, etc.). Teachers do not always take these into account.

Also, it is appropriate to provide the programs taking into account the characteristics of the department in the preparation of the student's independent education. It was noted that these forms are repeated in a number of other disciplines:

- ✓ study subjects and subjects of textbooks and manuals;
- ✓ mastering the part of lectures on handouts;
- ✓ work with automated training and control systems;
- ✓ work on the departments or topics of special literature;
- ✓ learning new techniques, equipment, processes and technologies;
- ✓ in-depth study of subjects and topics related to the student's educational-scientific-research work;
- ✓ educational sessions using active and problem-based teaching methods;
- ✓ distance (distance) education.

The formation of generalized methods in students leads, firstly, to saving the time spent on the educational process, secondly, to a higher level of knowledge, and thirdly, to faster completion of tasks, that is, to an increase in the efficiency of mental work. For example, since the main place in the independent improvement of students' knowledge is occupied by educational literature, it is appropriate to develop the following methods for effective work with them:

- ✓ logically analyze the educational material and distinguish its main points;
- ✓ independent knowledge of mathematically deriving formulas representing the interconnection of physical quantities that indicate the properties of phenomena and bodies;
- ✓ understand the read text, graphs and tables;
- ✓ tell what they have read in their own words;
- ✓ supplementing the material given in the textbook with what they have read from other books;
- ✓ know how to work with a catalog and create a bibliography;
- ✓ know how to summarize what you have read, write a lecture thesis and make a presentation plan;
- ✓ it is necessary to know how to work with several literatures, analyze different views on the same issue, summarize the material and draw a conclusion.

It is necessary to start with the knowledge of finding the main structural elements of scientific knowledge, drawing up a generalized plan of working with educational literature in students.

DISCUSSION

It is important to familiarize students with some social elements of the culture of working with textbooks and manuals. Therefore, we present the following recommendations, which are very necessary for students:

To properly work with the book, it is necessary not to spend too much energy and time. Proper use of time and workplace is important in the process of work. It is well known that the morning is the most effective time to remember the material you have read, that is, when the human brain is not tired. If students study in the morning shift, they will be more productive if they work with the book 1.5 hours after the end of the session. The main factor for the productivity of mental work is the conditions that ensure the comfort of the workplace.

Students should always keep their books, writing papers, drawing and writing instruments clean and careful. There should be enough light from the left side of the workplace.

Before starting to read the book, it is necessary to do the following: it is advisable to get acquainted with the brief description of the book, to find out the author's surname, first and last name, name, publishing house, city and year of publication, and how many times it was published. This information is important, it gives a general understanding of the book; indicates what book, new or old, he is reading; it lets you know who it's written for.

After that, you can get acquainted with its plan and content from the first pages of the book. Acquaintance with the introductory part of the book allows you to get an idea of its content and how the materials divided into chapters, sections, paragraphs, and topics are organized. Knowing this information makes it easier for the reader to get a full picture of the book and to learn by reading it. It is useful to familiarize yourself with the book in advance, that is, to look at the pictures, diagrams and tables.

Before starting to read the book chapter by chapter, it is necessary to consider the chapter that needs to be studied. As a result, its general content, the degree to which the material is presented, and its visuality are revealed. This review takes 10-15 minutes.

Working with paragraphs requires a special methodology. Because each paragraph contains full-fledged questions that are logically connected with each other. Some paragraphs of the physics course may be devoted to physical phenomena and quantities, laws, formulas, theories, and technical processes that express the connection between them.

In order for a creative approach to work with the text of the book to be effective, it is not appropriate to read it mechanically. Careful development of the text, the student's effort to systematically and reliably tell and explain it in his own words, gives a good result.

CONCLUSION

1. To improve the efficiency of the development of established competences by processing instructions for improving work on independent education, placing electronic copies of rare and non-existent literature in the library in the electronic resource center, introducing a system for exchanging electronic versions of new literature for independent work was found to allow.
2. The possibility of independent education in the development of students' practical competencies related to the "Electromagnetism" department was determined.

REFERENCES

1. М.Джораев, Б.Саттарова, Физика ва астрономия ўқитиш назарияси ва методикаси Тошкент 2015.

2. A.N.Ernazarov, O'rta umumta'lim maktablarida fizika va astronomiyani kasbga yo'naltirib o'qitishda tayanch va fanga oid kompetensiyalarning ahamiyati; Academic Research In Educational Sciences Volume 2 | Issue 4 | 2021, 869-873.
3. A.N.Ernazarov, Umumiy o'rta ta'lim maktablarda elektromagnetizm bo'limiga oid laboratoriya ishlarini amaliy yo'naltirib o'qitish metodikasi takomillashtirish omillari; Fizika, matematika va informatika, 2022-yil 2-son, 192-199-b.
4. Eraliyevich, Nurmamatov Sheroz. "Conceptual Fundamentals of Modern Technology of Teaching Astronomy in General Secondary Schools." JournalNX: 637-638.

**TARIXIY OBIDALAR BILAN TANISHTIRISH JARAYONIDA
TARBIYALANUVCHILARDA MILLIY G'URURNI SHAKLLANTIRISH**

Xasanova Shaxnoza Toxtasinovna

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti Maktabgacha ta'lim metodikasi kafedrasida dotsenti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7257789>

Annotatsiya. Mazkur maqolada milliy g'ururni shakllantirish muammosiga doir milliy va xorijiy tadqiqotlar sharhi, mazkur jarayonning mohiyati, tarixiy obidalar bilan tanishtirish jarayonida tarbiyalanuvchilarda milliy g'ururni shakllantirish mazmuni yoritilgan.

Kalit so'zlar: Milliy g'urur, tarixiy obidalar, milliy iftixor, virtual sayohat, qadriyat, kompetensiyaviy yondashuv.

ФОРМИРОВАНИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ ГОРДОСТИ У ПЕДАГОГОВ В ПРОЦЕССЕ ОЗНАКОМЛЕНИЯ С ИСТОРИЧЕСКИМИ ПАМЯТНИКАМИ

Аннотация. В данной статье освещен обзор национальных и зарубежных исследований по проблеме формирования национальной гордости, сущность данного процесса, содержание формирования национальной гордости у воспитанников в процессе ознакомления с историческими памятниками.

Ключевые слова: национальная гордость, исторические памятники, национальная гордость, вертикальное путешествие, ценность, компетентностный подход.

FORMATION OF NATIONAL PRIDE IN EDUCATORS IN THE PROCESS OF ACQUAINTANCE WITH HISTORICAL MONUMENTS

Abstract. This article covers a review of national and foreign studies on the problem of the formation of national pride, the essence of this process, the content of the formation of national pride among readers in the process of familiarizing themselves with historical monuments.

Keywords: national pride, historical monuments, national pride, vertical Travel, Value, Authority-based approach.

KIRISH

Jahonda maktabgacha yoshdagi bolalarda tarixiy-madaniy merosga hurmat va g'urur hissini tarbiyalash, vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirish, milliy iftixorni tarkib toptirish mexanizmlari amaliyotga tatbiq etilmoqda. Tarixiy obidalar bilan bosqichma-bosqich tanishtirib borish, ijtimoiy-emotsional ko'nikmalarni shakllantirish, milliy identiklikni tarkib toptirishning pedagogik mexanizmini takomillashtirish bo'yicha yirik loyixalarni amaliyotga tatbiq etishga qaratilgan tizimli ishlar olib borilmoqda. YuNESKO loyihasida bolada o'zi va atrofdagilar, o'tmish va bugungi avlod oldidagi mas'uliyatni shakllantirish, tinchlik va shaxs huquqini hurmat qilish ruhida tarbiyalash.

Jahonda maktabgacha yoshdagi bolalarda milliy o'zlikni anglash tuyg'usini qaror toptirish orqali vatanparvarlik sifatlarini tarkib toptirish, oila va maktabgacha ta'lim tashkilotlari hamkorligi asosida bolalarda fuqarolik kompetensiyasini shakllantirish tarbiyalanuvchilarda milliy g'ururni shakllantirishning metodik tizimini takomillashtirish, o'tmishga qiziqishni shakllantirishning didaktik imkoniyatlarini kengaytirish bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim-tarbiya muhitini tashkil etishda sensor idrok etishning pedagogik imkoniyatlarini kengaytirish, tarbiyalanuvchilarning mustaqil bilish hamda tarixiy obidalar bilan tanishtirishda milliy g'urur tuyg'ularini shakllantirish bo'yicha ilmiy tadqiqotlarga alohida ahamiyat berilmoqda.

Respublikamizda so'ngi yillarda maktabgacha ta'lim tizimini ilg'or xorijiy tajribalar asosida rivojlantirishning tashkiliy-metodik ta'minotini yaratish "Ilk qadam" maktabgacha ta'lim tashkiloti o'quv dasturini amalga oshirish jarayonida kompetensiyaviy yondashuv asosida tarbiyalanuvchilarning kognitiv ko'nikmalarini shakllantirish, milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash, o'z-o'zini va o'zligini anglash bilan bog'liq maqbul faoliyat usullarini takomillashtirishning me'yoriy asoslari yaratilmoqda.

"Maktabgacha yoshdagi bolalarni har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy jihatdan rivojlanishi uchun shart-sharoitlar yaratish, maktabgacha ta'lim tizimiga innovatsiyalarni, ilg'or pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish bo'yicha ustivor vazifalar belgilangan. Bu tadqiqot ishi maktabgacha yoshdagi tarbiyalanuvchilarda milliy g'ururni tarbiyalashning interaktiv vositalarini rivojlantirish, tarixiy obidalar bilan tanishtirish jarayonida bolalarda o'tmishga qiziqishni shakllantirishning metodik tizimini takomillashtirishga xizmat qiladi.

O'zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi Qonuni, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida" PF-4947-son Farmoni, 2018 yil 5 apreldagi "Maktabgacha ta'lim tizimini yanada rag'batlantirish va rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" PQ-3651-son, 2019 yil 8 maydagi "O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" PQ-4312-son Qarorlari, Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 13 maydagi 391-son "Maktabgacha ta'lim muassasalari faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" Qarori hamda mazkur sohaga tegishli boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda ushbu tadqiqot ishi muayyan darajada xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Respublikamizda milliy qadriyatlar, xalq an'alarining tarbiyaviy imkoniyatlaridan foydalanish, o'quvchi-yoshlarda tarixiy ong va tafakkurni shakllantirish masalalari O.Musurmonova, M.Inomova, M.Quronov, A.Erkaev, R.A.Mavlonova, O.Hasanboeva, J.Hasanboev, T.Usmonxo'jaev, S.Ochilov, S.Nishonova, U.Maxkamov, M.Maxmudova, B.Xodjaevlar; milliy g'oya, milliy o'zlikni anglash tuyg'usi, milliy iftixor tuyg'usi, milliy ongni hamda mafkuraviy immunitetni shakllantirishning pedagogik asoslari G.X.Ibragimova, Z.Kurbaniyazova, I.R.Safarbuvaeva, N.Artikov, F.R.Norboeva, M.Tadjieva, Z.Qosimovalar; maktabgacha ta'lim-tarbiya jarayonlarini tashkil etish, tarbiyalanuvchilarni axloqiy, estetik, ekologik tarbiyalash, bolalarning nutqini o'stirishda tarixiy mavzudagi suratlardan foydalanish masalalari F.KadYROVA, Sh.Shodmonova, K.Mamedov, D.Boboeva, M.Umarova, K.Rahimova, F.Valixo'jaeva, N.Djamilova, I.To'ychieva, Z.Azizovalar tomonidan tadqiq etilgan.

Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi mamlakatlaridan A.Izmailov, R.Pashaev, D.Dorjjeva, K.Dunaev, G.Volkov, B.Apishev, N.Shyu.Almetov, D.B.Bekimov, T.Boyko, T.Gayvoronskaya, G.Guba, N.Dodokina, V.Zyabkina, I.Kiseleva, Lyu.Lin, R.Reshetnikova, Ye.Taranova, L.Trufanova, S.Chechinalarning tadqiqotlarida maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy faolligini oshirish, etnomadaniyatni tarbiyalash, tarixiy tasavvurlarini boyitish, xalq pedagogikasi asosida bolalarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash masalalari yoritib berilgan.

Xorijlik olimlardan T.Kollen, R.Biker-Vayt, D.Zubeyde, B.Chrisi Ioannou, M.Morris, N.Goldman, E.Bezani Chloelar tomonidan maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim-tarbiya

berishning innovatsion tizimi, tarbiyalanuvchilarda milliy ong va g'ururni tarbiyalashning metodik jihatlarini takomillashtirish bo'yicha ilmiy izlanishlar olib borilgan.

NATIJALAR

Yuqorida aytilganlarga asoslanib, tarixiy obidalar bilan tanishtirish jarayonida tarbiyalanuvchilarda milliy g'ururni shakllantirish quyidagicha ifodalanishi mumkin:

1. Tarixiy obidalarining tarbiyalanuvchilarda milliy g'ururni shakllantirishdagi pedagogik imkoniyatlarini tahlil etish;

2. Tarixiy obidalar bilan tanishtirish jarayonida tarbiyalanuvchilarda milliy g'ururni shakllantirish **modelini takomillashtirish;**

3. Tarbiyalanuvchilarda milliy g'ururni shakllantirish texnologiyalarini rivojlantirish;

4. Tarbiyalanuvchilarni tarixiy obidalariga virtual sayohatini ta'minlash jarayonlarini **takomillashtirish.**

MUHOKAMA

Yurtimizning ko'hna va boy madaniy merosini muhofaza qilish va asrash, uning jahon madaniyati va tarixiga qo'shgan beqiyos hissasini xalqaro miqyosda targ'ib etish va bu borada hamkorlikni kengaytirish, mazkur sohaga keng jamoatchilik e'tiborini qaratish, aholi va sayyohlar uchun qulaylik yaratish maqsadida 18 aprel – Yodgorliklarni va tarixiy joylarni asrash xalqaro kuni respublikamizda har yili keng nishonlanmoqda. Ushbu kunda jamoatchilik e'tibori madaniy merosning turli jihatlarini va uni saqlashning ahamiyatiga xalqaro miqyosda qaratiladi. Yodgorliklarni va tarixiy joylarni asrash xalqaro kuni arafasida keng jamoatchilik e'tiborini qaratishga yo'naltirilgan respublika ko'rik-tanlovlari va boshqa turli tadbirlar, shuningdek, samarali faoliyat olib borayotgan soha vakillari va tadbirlarning faol ishtirokchilarini munosib rag'batlantiriladi.

“O'zbek tilining izohli lug'ati”da “milliy” so'zi (arabcha) biror millatning o'ziga xos xususiyatini ifodalovchi, biror mamlakat va uning aholisi bilan bog'liqligi ta'riflanadi. Demak, o'zbek millatiga oid, O'zbekistonni davlat, mamlakat sifatidagi tarixiga oid barcha moddiy va ma'naviy qadriyatlar milliy qadriyat sanaladi. Shu ma'noda me'moriy obidalar har ikki maqomdagi qadriyat sifatida ham ijtimoiy, ham pedagogik (tarbiyaviy) ahamiyat va mohiyat kasb etadi.

“G'urur” so'zi ham arabcha so'z bo'lib, insonning o'z qadr-qimmatini bilish, uni hurmat qilish hissi, faxrlanish tuyg'usi, faxr, iftixor, faxrlanishga asos bo'ladigan narsa tariqasida talqin etilgan. Bolalarda faxrlanish tuyg'usi, avvalo, o'zi yashab turgan hudud, u yerda mavjud qadriyatlar asosida shakllanadi. Me'moriy obidalar esa ham bevosita, ham bilvosita ta'sir etuvchi omil sifatida samarali qo'llanilishi mumkin bo'lgan vositadir.

Milliy g'urur tushunchasining to'laqonli ta'rifini dastlab ”Mustaqillik: ilmiy-ommabop lug'at”dan olish mumkin. Unda yozilishicha, “Milliy g'urur – millatning o'z-o'zini anglashi natijasida sodir bo'ladigan doimiy ichki ruhiy ko'tarinkilik. U o'z ona zamini, avlod-ajdodlari tomonidan qoldirilgan moddiy, ma'naviy merosdan, o'z millatining jahon sivilizatsiyasiga qo'shgan ulushlaridan, o'zga millatlar oldidagi qadr-qimmatini, obro'-e'tiboridan faxrlanish hissiyotidan iborat. Milliy g'urur o'z millatining chinakam fidoyisi bo'lgan har bir insonga xos ichki ruhiy tuyg'udir... milliy g'urur har bir kishida o'z millatining moddiy, ma'naviy meroslarini o'zlashtirish, urf-odatlarini, an'analari, qadriyatlarini va tarixini mukammal bilish hamda uni o'zga millatlarniki bilan qiyoslash natijasida shakllanadi”.

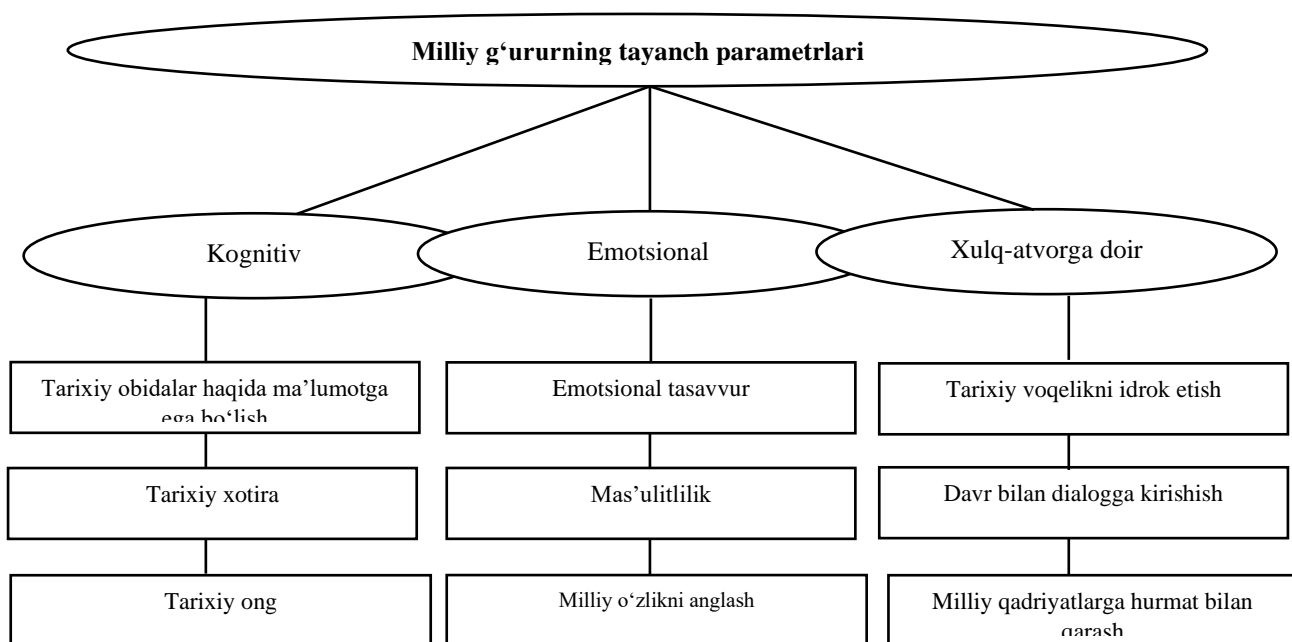
Amerikalik tadqiqotchilar G.Almond va S.Verbalarning fikricha, milliy gʻurur siyosiy madaniyatning asosiy komponentlaridan biri sanaladi. Amerikalik rus sotsiologi va madaniyatshunosi P.Sorokin ichki ijtimoiy va xalqaro miqyosdagi muhim shart sifatida yaxlit hamda barqaror qadriyatlar tizimini taklif etgan. “Agar qadriyatlar umumiy tavsifga ega boʻlsa, ularni oʻzlashtirish va uygʻunligini taʼminlash osonlashadi – jahon yoki fuqarolik urushlarining oldini olish imkoniyati kengayadi”.

Dissertatsiyada maktabgacha katta yoshdagi bolalarda milliy gʻurur birinchidan, oʻz ona zaminidagi ajdodlari tomonidan qoldirilgan moddiy va maʼnaviy qadriyatlardan faxrlanish hissini tarbiyalash vositasida shakllantirilishi yoritilgan. Bu borada tarixiy va zamonaviy meʼmoriy obidalar eng qulay va samarali vositadir. Ikkinchidan, tarixiy obidalar ayni paytda ham moddiy, ham maʼnaviy qadriyat sifatida taʼsirchan tarbiyaviy vositadir. Zero, tarixiy obidalar anglash oson boʻlgan, faxrlanish hissini singdirish qulay boʻlgan manba sifatida ham eʼtiborlidir.

Bolalarni tarixiy obidalar bilan tanishtirish vositasida ularda milliy gʻururni shakllantirish jarayonini integrativ asoslari ular bilan tanishish, moddiy meros haqidagi maʼlumotlardan olgan taassurotlar asosida tasviriy faoliyat bilan shugʻullanishning tarbiyaviy samarasi yuqori darajada boʻlishi tadqiqot natijalari asosida oʻz isbotini topdi.

Shu oʻrinda taʼkidlash joizki, tarixiy obidalar uchun uyushtiriladigan ekskursiyalarni tematik tarzda tashkil etish tarbiyaviy jarayonning ikki tomonlama samarali kechishini taʼminlaydi, yaʼni bu jarayonda bolalar ham tarixiy obidaning oʻzi, ham uning tarkibida joylashgan muzeydagi eksponatlar bilan tanishish vositasida ularda millat tarixi, undan faxrlanish hislari samaraliroq kechadi.

Tahlillar natijasida tarixiy obidalar bilan tanishtirish jarayonida bolalarda milliy gʻururni shakllantirish tuzilmasi va komponentlari aniqlashtirildi. Biz milliy gʻururni shakllantirish komponentlariga doir turli nuqtai nazarlarni tahlil etish asosida uning quyidagi uch blokli tuzilmasini aniqlashtirdik (1-rasmga qarang).

1-rasm. Tarixiy obidalar bilan tanishtirish jarayonida tarbiyalanuvchilarda milliy gʻururni shakllantirish tuzilmasi va komponentlari

O'tkazilgan tahlillarni umumlashtirish tarixiy obidalar bilan taishtirish jarayonida tarbiyalanuvchilarda milliy g'ururni shakllantirishning ichki va tashqi omillarini ajratib ko'rsatish imkonini berdi. Tashqi omillarga ijtimoiy, ichkisiga esa, psixologik omillar kiritildi. Ijtimoiy omillar sifatida quyidagilar belgilandi: bolalar jamoasi; oila; ta'lim-tarbiya jarayonlari. Psixologik omillarga bolaning shaxsiy sifatleri, aynan: motivatsion-qadriyatga yo'naltirilganlik, empatiya va refleksiyaga qobiliyatlik kiritildi.

XULOSA

Nazariy tahlil natijalari ahloqiy tarbiyaning dolzarb muammolariga doir qator ilmiy izlanishlar amalga oshirilgan bo'lsada, maktabgacha ta'lim bilan bog'liq masalalar to'liq o'z yechimini topmaganligini ko'rsatdi. Ana shu sababli tadqiqot muammosi – **tarixiy obidalar vositasida maktabgacha katta yoshdagi bolalarda milliy g'ururni shakllantirishning o'zaro uyg'unligini ta'minlashning metodik shart-sharoitlarini aniqlashtirish** va ana shu asosda yaxlit tarbiya jarayonining mazkur jihatlari samaradorligini oshirish tarzida belgilab olindi.

Tarixiy obidalarining maktabgacha katta yoshdagi bolalarda axloqiy-sifatlarini shakllantirishga doir quyidagi tarbiyaviy imkoniyatlari aniqlashtirildi: bolalarning voqe'likni idrok etish ehtiyojiga mosligi; voqealar rivoji va insonlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni qiziqarli va tushunarli ekanligi; san'atdagi voqe'likni tasviriy ifoda etishning o'ziga xosliklari haqidagi dastlabki tasavvurlarni hosil qilishi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni tarixiy obidalar bilan tanishtirish algoritmgiga asoslangan holda, maktabgacha katta yoshdagi bolalarda milliy g'ururni shakllantirish modeli ishlab chiqildi. Model o'zida aniq maqsadga yo'naltirilgandik, faoliyat mazmunini tanlash, pedagogik jarayonni tashkil etish va natijaviy komponentlarni aks ettirdi.

Asosiy tashkiliy shakl sifatida tarixiy obidalarga virtual sayoxatlar; metodlar sifatida tarbiya metodlari (ongni shakllantirish, faoliyatni tashkil etish va xulq-atvor tajribasini tarkib toptirish), ta'lim metodlariga (ko'rgazmali, verbal, muammoli-izlanishli) ahamiyat qaratildi.

Tadqiqot jarayonida tarixiy obidalar va tasviriy faoliyat integratsiyasini ta'minlashga xizmat qiluvchi metodik tizim ishlab chiqildi Bunda maktabgacha katta yoshdagi bolalarning axloqiy-sifatlarini shakllantirishga qaratilgan yaxlit pedagogik jarayon komponentlari asos sifatida olindi.

REFERENCES

1. Inomova M. Oilada bolalarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasi. – T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 1999. – 151 b.
2. Musurmonova O. Oila ma'naviyati – milliy g'urur //O'quv qo'll. – T.: O'qituvchi, 1999. – 200 b.
3. Ortiqov N. Milliy g'urur va umuminsoniy qadriyatlar asosida o'quvchi shaxsini axloqiy shakllantirish. Ped.fanl.dokt.diss. – T.: 2000.–297 b.
4. Ortiqov N. Yosh avlodni muqaddas g'oyalar ruhida tarbiyalash bo'yicha tavsiyalar. – T.: O'zbekiston, 1995. – 42 b.
5. Xasanova Sh.T. Tarixiy obidalarini tanishtirish orqali maktabgacha katta yoshdagi bolalarda milliy g'ururni shakllantirish. Xalq ta'limi.2-soni. 2009 yil. 54-58 betlar
6. Xasanova Sh.T. Bolalarda Toshkent shahri bilan faxrlanish tuyg'usini shakllantirish. Xalq ta'limi.4-soni. 2009 yil. 84-88 betlar.

7. Xasanova Sh.T.Tarixiy obidalar milliy g'urur omili sifatida Xalq ta'limi. 4-soni. 2010 yil. 73-76 betlar.
8. Khasanova Sh.T.Visual Activity as a Factor of Development of Children's Creative Abilities of Preschool Children. International Journal of Progressive sciences and technologies (IJPST) ISSN: 2509-0119.Vol.18.No.I December 2019, pp. 174-176.

Hayitov A.I

Nizomiy nomidagi TDPU o'qituvchisi

Abdurasulova F

Nizomiy nomidagi TDPU 3-kurs talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7257805>

***Annotatsiya.** Ushbu maqola o'quvchilarning yanada mazmunli bilim olishlariga xizmat qiladigan hamda o'qituvchilar darslarini qiziqarli tashkil qilishga yordam beradigan interfaol metodlarning mazmuni va mohiyati va ularni boshlang'ich ta'lim darslarida qo'llash bosqichlari haqida so'z borgan.*

***Kalit so'zlar:** boshlang'ich ta'lim, metod, interfaol, interfaol metod, interfaol ta'lim, dars, tashkil etish, bosqich, usul, bumerang, alifbo metodi.*

МЕТОДЫ ЭФФЕКТИВНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ ЗАНЯТИЙ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ НА ОСНОВЕ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ

***Аннотация.** В данной статье говорится о содержании и сущности интерактивных методов, которые служат учащимся для получения более содержательных знаний и помогают интересно организовать занятия учителей, и этапах их применения на уроках начального образования.*

***Ключевые слова:** начальное образование, метод, интерактив, интерактивный метод, интерактивное обучение, урок, организация, этап, метод, бумеранг, алфавитный метод.*

METHODS OF EFFECTIVE ORGANIZING PRIMARY CLASS LESSONS BASED ON INTERACTIVE METHODS

***Abstract.** This article talked about the content and essence of interactive techniques that serve students to obtain more meaningful knowledge and help to organize teachers' lessons in an interesting way, and the stages of their application in primary education lessons.*

***Keywords:** Primary education, method, interactive, interactive method, interactive learning, lesson, organization, stage, method, boomerang, Alphabet method.*

Dunyoqarashni nima o'zgartiradi-ilm, daromad, manfaat

Shavkat Mirziyoyev

KIRISH

O'zbekistonda ta'lim islohatlarini amalga oshirish bo'yicha butunlay yangicha g'oyalar yondashuvlar, tamoyillar va yo'nalishlarga asoslangan bosqichga qadam qo'ydi. O'qituvchining qarashini uning siyosiy qarashga ega bo'lishi pedagogik mahorat va ta'lim menjmenti bo'yicha malakaga egalik yo'nalishlarga daxldor masaladir. Boshlang'ich sinflarda ona tili, matematika, o'qish, tarbiya, tabiatshunoslik darslari o'z mohiyati maqsad va vazifalariga ko'ra ta'lim tizimida alohida o'rin tutadi. Shuningdek boshlang'ich sinflarda har bir fan e'tibor qaratilib o'tilishi lozim bo'lgan fanlardir. Shuni unutmashimiz kerakki, kelajagimiz poydevori ilm dargohlardan yaratiladi. Boshqacha qilib aytganda, xalqimizning ertangi kuni qanday bo'lishi, farzandlarimizning bugun qanday ta'lim va tarbiya olishga bog'liq. Demak, shunday ekan kelajagimiz yoshlariga beriladigan ta'lim sifatli, mazmunli va qiziqarli bo'lishi kerak. Hozirgi kunda o'quvchilarimiz bilimlarni yanada mukammal egallashlari uchun turli xil samarali usullardan foydalanmoqda, shulardan biri bu interfaol metodlar hisoblanadi. Mana shu ta'lim va tarbiya jarayonida esa shaxsning sifatlari, dunyoqarashi, bilimlari, qobilyatlari o'sadi.

Darhaqiqat, ilg'or pedagogik texnologiyalar ta'lim jarayoni unumdorligini oshirishda katta ahamiyatga ega. Yoshlarimizning yaxshi ta'lim olishlariga qaratilgan va darslarimizni qiziqarli tashkil qilishga undaydigan Respublikamizning ta'lim haqidagi qaror va qonunlar mavjud. Jumladan, O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida" gi qonun dastlab 1992-yilda qabul qilingan, 1997-yilda esa yangi tahrirdagisi qabul qilingan edi. Keyinchali esa 2020-yil 23-sentabrda yangi tahrirdagi qonunimiz qabul qilindi. Ushbu qonunda ko'pgina ta'lim haqida ma'lumotlar keltirilgan. Jumladan, 46-modda. Pedagog xodimlarning majburiyatlari. Pedagog xodimlar: o'quv mashg'ulotlarini sifatli o'tkazishi; axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan, o'qitish va tarbiyaning ilg'or hamda innovatsion shakllari va usullaridan foydalanishi[1];

METOD VA METODOLOGIYA

Hozirgi kunda ta'lim metodlari takomillashida asosiy yo'nalishlardan biri interfaol ta'lim va tarbiya usullaridir. Boshlang'ich sinflarda ona tili darslarida interfaol metodlardan foydalanishda samarali natijaga erishish uchun faqatgina bir xil metodlardan foydalanib qolmasdan yangidan-yangi metodlardan va zamonaviy texnologiyalardan foydalanishimiz lozim[4].

Interfaol metodlar o'quvchilarning mustaqil fikrlash jarayonini va dunyoqarashini shakllantiradi[2]. O'quvchilarda bilim olishga bo'lgan ishtiyoq va qiziqishlarini oshiradi, bilimlarni mustahkam o'zlashtirish va ularni amaliyotda erkin foydalanish ko'nikma va malakalarni shakllantiradi. Bilim olish va yaxshi tarbiya topish esa inson hayotida muhim ahamiyatga ega.

Boshlang'ich ta'lim darslarini o'qitishning interfaol usullari asosida tashkil etish ulardan tashkil etiladigan ta'lim-tarbiyaviy ishlarini tashkil etishida pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanish, shuningdek, boshlang'ich ta'lim o'quvchilarga bilim berish va ularni tarbiyalashda samaradorlikka erishishga yo'naltirilgan pedagogik faoliyat jarayoni bo'lib, bunda bir qator pedagogik vazifalar hal etilishi lozim[3]. Ular quyidagilardan iboratdir:

- boshlang'ich ta'lim darslarini interfaol metodlar asosida tashkil etish borasida muayyan shart-sharoitlarni yaratish;
- boshlang'ich ta'lim darslari pedagog xodimlari o'rtasida interfaol metodlar mohiyatini ochib berishga qaratilgan maxsus o'quv seminarlarini tashkil etish;
- ular tomonidan pedagogik texnologiya asoslarini puxta o'zlashtirishga erishish[4];

O'qituvchi darslarni yanada samarali tashkil etish uchun ham bu haqidagi bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishi lozim. Biz quyida maqolamizda berilgan masaladagi har bir tayanch tushunchalarga ta'rif berib o'tamiz.

Interfaol – ingliz tilida interact (rus tilida interaktiv) ifodalanib lug'aviy nuqtai nazardan inter o'zaro ikki taraflama act-harakat qilmoq ish ko'rmoq kabi ma'nolarni anglatadi[3].

Interfaol ta'lim – ta'lim jarayoni ishtirokchilarining bilim, ko'nikma, malaka hamda muayyan ahloqiy sifatlarini o'zlashtirish yo'lida birgalikda, o'zaro hamkorlikka asoslangan harakatni tashkil etishga asoslanuvchi ta'lim[2].

Metod (yunoncha metados – bilish yoki tadqiqot yo'li, nazariya, ta'limot) voqelikni amaliy va nazariy egallash, izlashtirish, o'rganish, bilish uchun yo'l yo'riqlar, usullar majmuasi, falsafiy bilimlarni yaratish va asoslash usuli[3].

O'qituvchi metod tanlashda;

birinchidan, o'qitish usuli, o'qish faoliyati usullari bilan chambarchas bog'liq bo'lishi;

ikkinchidan, maqsadlarga erishishda o'qituvchi o'quvchi o'z aslini topishi shart ekanligiga;

uchinchidan, o'quvchilarning yosh, individual psixologik xususiyatiga; to'rtinchidan, mavzularning izchiligi vatizimligi hisobga olganlikka etibor beradi[5]. Yuqorida ta'kidlab ko'rsatib o'tilgan talablar pedagogik texnologiyani interfaol usullarida o'z aksini topgan. Boshlang'ich sinflarda samarali darslarni tashkil etish uchun bir qancha interfaol metodlarni ko'rib chiqamiz. Bulardan: "Alifbe", "Aqliy hujum", "Yalpi fikriy hujum", "Qarorlar shajarasi", "Zig-zag", "6x6x6", "Qora quti", "Bilaman bilishni hohlayman", "Bilib oldim", "Klaster", "Bumerang"[3] kabi metodlardir.

Talim jarayoniga bu metodlarni qo'llash:

- o'quvchining muayyan nazariy bilimlar puxta o'zlashtirishga;
- vaqtning tejalishiga;
- har bir o'quvchining faollikka undalishida;
- o'quvchining erkin fikrlash layoqatini shakllanishiga;
- o'quvchida o'zgalarning fikrini tinglay olish ko'nikmasining hosil bo'lishiga;
- o'quvchining o'z fikrini himoya qila olishiga;
- o'quvchida bildirilgan fikrlarni umumlashtira olish ko'nikmasini shakllanishiga olib keladi.

Metod 1. Bumerang metodi- berilgan materialni ta'lim oluvchilarning kichik guruhlarda mustaqil o'rganishga va boshqalarni o'rgatishga yo'naltirilgan metoddir[2]. Metodni qo'llash ketma-ketligi:

6. Metodni kichik guruhlarda o'tkazish mumkin, 3-4-sinflarda;
7. Har bir kichik guruhlariga alohida tarqatma materiallar tarqatiladi;
8. Material mustaqil o'rganiladi;
9. Guruh a'zolarini mashg'ulot o'tkazishga tayyorlash(mustaqil o'rganishga va o'rgatishga);
10. masala yuzasidan xulosaga kelish;
11. baholash[3];

Bu metodda bolalar bilan guruh- guruh bo'lib ishlash hamda ular past o'zlashtiradigan o'quvchilar ham darslarni yaxshi o'zlashtira oladi. Har bir guruh a'zolari bilan individual shug'ullanadi. Bilmagan guruh a'zolari boshqa o'quvchilarga qarab o'rganadi va egallagan bilimlaridan kelib chiqib mustaqil fikrlay boshlaydi.

TADQIQOT NATIJASI VA MUHOKAMA

Metod 2. Alifbo metodi - ushbu metod o'quvchilarning harflarni yaxshi o'zlashtirishga ya'ni harflarni yodda saqlashga va bevosita so'zlarda qo'llashga yordam beradi[3]. Metdoni amalga oshirish uchun kerak bo'ladigan jihozlar: oq qog'oz, rangli qog'oz, karton, rangli qalamlar, plamaster, leneyka, ruchka, qora qalam. Metdoni amalga oshirish tashkiliy jihatlari: - oq qog'ozlardan 8-10 sm qilib qirqib olinadi, kesib olingan oq qog'ozchlarga o'zbek tili alifbosidagi harflarning barchasi va tutuq belgisi ham alohida qilib yasab olinadi. Ulardan kichik kartochkalar hosil qilinib, u kartochkalarni o'quvchilarni bo'lingan guruhlariga tarqatiladi. Metodimizni quyidagi bosqichlar asosida amalga oshiriladi[3]:

1. Alifbodagi barcha harflarni qog'ozchaga tushirish;
2. Alifbo yuzasidan unlilar va undoslarni toppish;
3. Alifbo yuzasidan jarangli va jarangsiz harflarni toppish;
4. Alifbo harflaridan "Toshkent" so'zini yasash;
5. Alifbo harflar yuzasidan "o'qituvchi" ismini yasash;
6. Alifbo harflar yuzasidan "Men maktabda o'qiyman" so'zini yasash;

5. Hayitov, A. I., & Miltikboyeva, Z. (2022, May). Methods of organization of native language classes in primary classes on the basis of interactive methods. In *E Conference Zone* (pp. 11-13).
6. Abdushukurova, D., Hayitov, A. I. (2022). Effective ways to organize mother tongue lessons in primary classes on the basis of interactive techniques. *Conferencea*, 30-32.
7. Bakhtiyarova, M. Z. (2021). Integrated teaching of primary education. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 9(12), 1332-1336.
8. Anvar, H. Integrated Approach to Improving Pedagogical Abilities of Future Primary Education Teachers. *JournalNX*, 197-201.
9. Muxammadeva, X. K., Nurmuratova, I., Tulaganova, S., & Jumaniyazova, M. (2022). O'quvchilardagi kitobxonlik madaniyati orqali altruistik motivlarni rivojlantirish. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(3), 1284-1288.
10. Muxammadiyeva, X. K., & Ismatullaeva, F. R. (2022). oshlang'ich sinflarda didaktik jarayonda bolaning rivojlanishini ta'minlovchi texnologiyalarni takomillashtirishning ilmiy-pedagogik tahlili. *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)*, 2(2), 77-82.
11. Muhammadiyeva, X. K., & Ergasheva, G. Z. (2021). Boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutq madaniyatini shakllantirish metodikasi. *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)*, 1(2), 10-14.
12. Ergasheva, G. M., Muxammadiyeva, X. K., & Artikbaeva, N. N. (2021). Sinf dan tashqari mashg'ulotlar orqali o'quvchilarni ijodiy faoliyatga yo'naltirish metodlari. *Science and Education*, 2(5), 578-582.
13. Muhammadiyeva, K. (2020, June). The Idea "Personal Interests and the Priority of Education" in the Education as One of the Key Factors in Reforming School Education for Upbringing Perfect Individual. In *Proceedings of International Multidisciplinary Scientific-Remote Online Conference on Innovative Solutions and Advanced Experiments* (p. 22).
14. Abdullaeva, Sh. A., & Muxammadiyeva, X. K. (2016). Deviant xulqli ilk o'spirin yoshidagilarni ijtimoiylashtirish va profilaktika ishlarini olib borish. *Sovremennoe obrazovanie (Uzbekistan)*, (11), 48-53.
15. Muxammadiyeva, X. K. (2014). Начальные сведения о развитии арифметики в трудах учёных математиков Востока. *Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук*, (3-2), 230-231.
16. Tuxtayevna, H. M., Mahkambayevna, E. G. Z., & Karamatovna, M. X. Methodological Bases of Development of Socially Active Competencies of Future Primary School Teachers in Students and Improvement of Its Methodology. *International Journal of Health Sciences*, (II), 10646-10654.
17. Abrorkhonova, K., & Khudoyberdiyeva, S. (2022, June). Organization of excursions in primary school classes. In *International Scientific and Current Research Conferences* (pp. 139-143).
18. Abrorxonova, K. A., & Qizi, S. M. S. (2022). Boshlang 'ich sinf "Tarbiya" darslarini tashkil etishning usul va vositalari. *Science and innovation*, 1(1), 54-61.

19. Dzhuraev R. K., Karakhanova L. M. Model of the organization of research activities of 10th grade students in teaching physics and biology //International journal of discourse on Innovation, integration and education. – 2021. - Jild 2. – №. 01. – P.296-300.
20. Мусахоновна Қ. Л. УЗЛУКСИЗ ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА БИОЛОГИЯ ФАНИДАН САМАРАДОРЛИККА ЭРИШИШДА ЭЛЕКТРОН ТАЪЛИМИЙ ВОСИТАЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ ИЛМИЙ-АМАЛИЙ АСОСЛАРИ //Science and innovation. – 2022. – Т. 1. – №. В3. – С. 577-585.
21. Juraev R. X., QORAXANOVA L. M. fizika va biologiyani o'qitishda 10-sinf o'quvchilarining tadqiqot faoliyatini tashkil etish modeli / / innovatsiya, integratsiya va ta'lim bo'yicha xalqaro discourse jurnali. – 2021. - Jild 2. – №. 1. – P.295-299.
22. Karakhonova L. M. Using the electronic educational resources in biology lessons //INTERNATIONAL SCIENTIFIC REVIEW OF THE PROBLEMS OF PHILISOPHY, PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY. – 2019. – С. 35-39.
23. Karakhanova L. M. USE OF MEDIERE RESOURCES IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF BIOLOGY IN SCHOOLS //International Scientific Review of the problems of pedagogy and psychology. – 2018. – С. 68-70.
24. Jurayev R. K., Karakhanova L. M. Scientific And Methodical Bases Of The Use Of Electronic Educational Resources In Teaching Biology In General Educational Schools //International Journal of Advanced Science and Technology. – 2020. – Т. 29. – №. 8. – С. 3500-3505.
25. Musokhonovna K. L. ICT-As a means of achieving new educational results in teaching natural disciplines in secondary schools //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2021. – Т. 11. – №. 10. – С. 315-321.
26. Juraev R. X., Karaxonova L. M. media ta'limi maktab o'quvchilarining ta'lim sifatini oshirish omili sifatida / / hayot davomida ta'lim: barqaror rivojlanish uchun uzluksiz ta'lim. – 2013. - S. 322-323.
27. Караханова Л. М. DEVELOPMENT OF STUDENTS'KNOWLEDGE BASED ON THE USE OF 3D EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN THE BIOLOGY EDUCATION //Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал. – 2020. – №. 2. – С. 55-59.
28. Musaxonovna K. L. General secondary schools requirements for the introduction of informed educational resources for the development of natural sciences //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2022. – Т. 12. – №. 5. – С. 855-860.
29. Juraev R. X., Karaxonova L. M. iqtidorli bolalarni ta'lim muassasalari tomonidan pedagogik qo'llab-quvvatlash //fan, ta'lim va amaliyot integratsiyasi. SCIENTIFIC-METHODICAL JOURNAL. – 2022. - Jild 3. – №. 4. - 66-70 betlar.
30. Karaxonova L. M. tabiiy fanlarni o'qitishda zamonaviy ochiq ta'limda yangi interaktiv elektron manbalar / / ta'lim fanlari bo'yicha akademik tadqiqotlar. – 2021. - Jild 2. – №. CSPI conference 1. - P. 1303-1305.
31. Karaxonova L. M. Development of students' knowledge based on the use of 3d educational technologies in the Biology education //Таълим ва инновацион тадқиқотлар.- Вухоро. – 2020. - 55-59 betlar.

32. Сафарова Р. Г. и др. Ўқувчи-ёшларни оммавий маданият хуружларидан химоя қилишнинг назарий-методологик асослари. – 2017.
33. Kharaxonova L. M. SPECIFIC ASPECTS OF MEDIA EDUCATION AND ITS USE IN HIGH SCHOOLS //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. CSPI conference 3. – С. 278-284.
34. Musakhonovna K. L. Peculiarities of using modern educational tools to increase the effectiveness of teaching the natural sciences and direct students to independent activities //Asian Journal of Multidimensional Research. – 2022. – Т. 11. – №. 5. – С. 182-191.
35. Kh D. R., Karakhonova L. M. Media education as a factor of increasing the quality of teaching schoolchildren //Образование через всю жизнь: непрерывное образование в интересах устойчивого развития. – 2013. – Т. 11. – №. 2 (eng). – С. 287-288.
36. Караханова Л. МУЛЬТИМЕДИЙНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ НА УРОКАХ ЗООЛОГИИ //Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. – 2011. – №. 1.

WRESTLING TYPES B MENTAL TRAINER CHARACTERISTICS OF PROFESSIONAL TRAINING

Karimov Davron Akulovich

Associate Professor of Jizzakh State Pedagogical University

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7257839>

Abstract. *The article analyzed the features of the professional training of a specialist who implements the educational-coaching process in oriental martial arts. The general and special requirements for the trainer have been disclosed. It was noted that the three-step model of the specialist's professional training includes physical, psychological-pedagogical and special theoretical training.*

Key words: *eastern martial arts, educational and training process, personal and professional requirements, types of training, three-level training.*

БОРЬБА ВИДОВ Б МЕНТАЛЬНЫЙ ТРЕНЕР ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ

Аннотация. *В статье проанализированы особенности профессиональной подготовки специалиста, реализующего учебно-тренировочный процесс в восточных единоборствах. Раскрыты общие и специальные требования к тренеру. Отмечено, что трехступенчатая модель профессиональной подготовки специалиста включает физическую, психолого-педагогическую и специально-теоретическую подготовку.*

Ключевые слова: *восточные единоборства, учебно-тренировочный процесс, лично-профессиональные требования, виды обучения, трехступенчатая подготовка.*

INTRODUCTION

Building a morally and physically healthy, knowledge-enriched society in Uzbekistan puts modernization tasks before the educational system. To solve these tasks, it is necessary to improve the quality of general education and professional training of physical culture and sports specialists based on the use of training methods. Mastering the elements of modern combat techniques and being able to use them remains one of the main components of training specialists in the field of physical education and sports. This requires that physical culture faculties, universities and institutes introduce, develop and implement career-oriented software-pedagogical tools and courses on combat training in the educational process. They will be directed to acquire the basics of necessary knowledge, use them in professional-pedagogical activities, and gather personal experience. Training of specialists in Eastern martial arts is a new direction in the social culture education system. Treating Eastern martial arts as one of the directions of modern physical culture and sports allows us to expand the scope of their educational opportunities and use them as an effective system of personal self-development, which includes the aspiration to realize the physical, spiritual and moral potential of a person.

METHOD AND METHODOLOGY

The feature of Eastern martial arts is that people of all ages can be involved in the training. It is noted that people from 5 to 60 years old, and even older, participate in classes in karate, taekwondo, aikido, judo, wushu. Due to the expansion of the range of tasks solved by health-giving, sports, practical and other means of physical education, the need to train specialists of various levels has arisen. They should be able to carry out the educational and training process with people of different ages, because oriental martial arts can be practiced in kindergarten, sports school, private school, educational institutions. A specialist in oriental martial arts should have the necessary qualities and skills for pedagogical and coaching activities. need The general pedagogical requirements for a trainer are a high level of moral self-

awareness, pedagogical education, a broad ideological and political outlook, stable willpower, knowledge of pedagogy, psychology and biology, a high general cultural level, organizational skills, team management skills, reputation among students. consists of such things as winning. Special students who will be engaged in coaching activities: know the theoretical and methodical bases of physical training, medical supervision; to acquire technical and tactical skills; to know achievements in sports; ability to select students who are capable of this type of sport; being able to draw up a prospective training plan, taking into account their individual characteristics when training athletes; to educate students' desire to constantly engage in sports; to have the skills to prepare athletes to achieve high results in competitions.

RESEARCH RESULTS NAD DISCUSSION

It should be noted that a trainer is a creative person. For his effective work, attention, intelligence, intuition, imagination, foresight, avoidance of templates, originality, initiative, high organization and work ability are necessary. Today, the capabilities of hand-to-hand combat techniques have moved far beyond the practice of using them in the training process. If a certain experience is gained in the study of certain subjects (economics, physics-mathematics, technology and informatics), the use of modern martial arts achievements in physical culture classes seems to be much less or not used at all. Therefore, today, actively changing the content and tools of health-giving physical culture, revising the methodology of passing physical culture classes and the requirements for it, developing the methodical system of professional pedagogical training of students of physical culture faculties based on the integration of health-giving and modern combat technologies are among the problems awaiting their solution. The three-step model of the professional training of a specialist in oriental martial arts, developed by MISTankin, allows to solve this problem to a certain extent. The first step is the foundation of the activity, its basis, base. In order to master the technique of the chosen type of martial arts, first of all, it is necessary to have sufficient physical preparation (condition). Students cannot be taught without a sufficient amount of technique. The volume of technical actions is reflected by sports qualification (qualification). By improving his sports skills, an expert improves his movement preparation both quantitatively and qualitatively. Therefore, preparation of movement is the basis of the model of an expert in oriental martial arts. The second step is psychological and pedagogical preparation. The profession of a teacher requires the presence of pedagogical skills and important professional qualities, which are necessary to transfer the experience of movement (to teach the technique of the chosen martial art and to improve the level of physical condition) to the learners. The third level reflects special theoretical training. In order to become an expert, it is necessary to have the ability to master and teach techniques, but also to know where and how to use them. A trainer with special knowledge can manage the training process, organize it in accordance with the goals and tasks, and find ways to solve the problems that have arisen by researching the influence of various factors on the results of the trainees.

CONCLUSION

As a result of such an approach to the system of modern physical culture education, it will be possible to determine the necessary level of knowledge and, accordingly, the level of competence of the future teacher, so that the teacher can determine the tasks before him. implements the scope of his practical activities. The training of a specialist in oriental martial arts should represent a system that covers the entire process, from the moment of determining the

specialty of the future applicant to entering a higher educational institution and passing the next stage of higher education.

REFERENCES

1. Parkhomovich GL Basic and classical judo. - Perm, 1993.
2. Litmanovich AV Neprer y vnaya podgotovka spetsialistov po vostochn y m vidam edino borstv // Theory and practice of physical culture - 2000. - No. 6.
3. Podolyako MV, Podolyako VP Lichnostno-professionaln s e trebovaniya k treneru po vostochn s m yedinoborstvam // Lichnostnoye i professionalnoye razvitiye budu u ego spetsialista. - Tambov, 2014.
4. Stankin MI Uchitel fizicheskoy kultur s : lichnost, ob sh eniye . - M., 1993.---

Gulimetova B.M

UrDU Xorijiy filologiya fakulteti, katta o'qituvchi

Satimova Zuxro Shuxrat qizi

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti Sharq filologiyasi fakulteti (koreys tili ta'lim yo'nalishi) III bosqich talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7257868>

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'quvchilarga chet tillarini o'rgatishda o'yinlarda foydalanish muvaffaqiyat kaliti ekanligi to'g'risida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: lingvistik o'yinlar, kichik guruhlar, kungaboqar o'yini, doska, birgalikda o'naymiz, fikr.

ЗНАЧЕНИЕ ИГР НА УРОКАХ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

Аннотация. В данной статье рассматривается, что использование игр является залогом успеха в обучении студентов иностранным языкам.

Ключевые слова: языковые игры, малые группы, игра в подсолнухи, доска, поиграем вместе, идея.

THE IMPORTANCE OF GAMES IN FOREIGN LANGUAGE LESSONS

Abstract. In this article, it is considered that the use of games is the key to success in teaching foreign languages to students.

Key words: linguistic games, small groups, sunflower game, blackboard, let's play together, idea.

KIRISH

Hozirgi kunda kundan kunga shiddat bilan rivojlanib borayotgan davlatimizda chet tillarini mukammal egallagan mutaxassislariga bo'lgan talab ortib bormoqda. Shuning uchun yosh avlodni maktabgacha ta'lim muassasidan boshlab to oliy ta'limgacha bo'lgan davrda ham chet tillarini o'qitishga katta e'tibor qaratilmoqda.

O'tgan yillarimizga nazar tashlab uni sarxisob qilsak, ta'limda butunlay yangilanish va unga moslashish davrini boshdan kechirayotganimizni sezamiz.

Bugungi kundagi jadal rivojlanayotgan ta'limda o'quvchilarning qalbidgi cho'g'ni alanga oldirib uni har tomonlama rivojlantirib yuksak cho'qqilarga olib chiqishimiz uchun bizga ilg'or pedagogik texnologiyalar bilan bir qatorda ilg'or o'qituvchilar ham zarur. Chet tillarini o'rganish va o'rgatish uzoq va mukammal jarayon. Bu kishidan muntazam mehnatni va o'z ustida ishlashni talab qiladi. Og'zaku nutq malakalarini o'stirish uchun chet tillarini o'qitish jarayonida har xil interfaol metodlardan foydalanish tilni o'rganishni qiziqarli va sevimli mashg'ulotga aylantirishi aniq.

O'quvchilarning chet tilida nutq boyligini va uning samaradorligini oshirish uchun darsda ta'limiy o'yinlardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Tajribalardan ma'lumki, o'yin bu yangi tilni o'rganishda tasavvurni kengaytiradi, shu tilda o'ylash va gapirishga imkon yaratadi. O'yin yordamida xotirada unutilayotgan so'zlarni tiklash mumkin. Kichik-kichik guruhlariga bo'linib yoki umumjamoaga bo'lib o'ynaladigan o'yinlardan dars jarayonida darsda yoki to'garak mashg'ulotlarida foydalanish mumkin. Bu esa o'z navbvtida samarasini bermasdan qolmaydi albatta. Yolg'iz o'ynab biror muammoning echimini topganda o'quvchi haqiqiy quvonch hissini tuyadi. Jamoa o'yinlari esa muvaffaqiyatga erishishga o'rgatadi va nutqni erkinlashtiradi.

Lingvistik o'yinlarda muloqot holatlarini yuzaga keltirib, o'quvchilarda og'zaki va yozma nuqni o'stirish mumkin.

METOD VA METODOLOGIYA

Chet tilida olib boriladigan o'yinlar yoki o'yin uslubidagi mashqlarning barchasi so'zlarning sehirli olamiga yo'l ochib beradi. Shuning uchun haqiqiy chet tili o'qituvchisi bo'laman degan har bir inson ijodkor bo'lmog'i kerak deb o'ylayman, ya'ni har doim bir xil o'yinlardan foydalanavermasdan o'quvchilar bilimiga moslab, ularning so'zlarini har safar o'zgartirib, maqbulini tanlab, yangilarini yaratib va umuman shu o'yinlar yordamida darsni yanada qiziqarliroq va maroqliroq qilish mumkin.

Bunaqa darslarda va to'garak mashg'ulotlarida o'quvchilar hech qachon zerikib qolmaydi va darsga to'liq qatnashadi shu bilan birga navbatdagi darsni orziqib kutadi.

Quyida men darsdan bo'sh paytlarimda ingliz tilini o'rganayotgan o'quvchilarim uchun ishlatadigan o'yinlardan ayrimlarini misol qilib ko'rsatmoqchiman va kelajakda o'qituvchi bo'lmoqchi bo'lgan tengdoshlarimga ham tavsiya qilaman:

1. "Kungaboqar" o'yinida o'quvchilar 4-5 kishidan iborat guruhlariga bo'linadi. O'qituvchi fanning mavzusidan kelib chiqib, o'rta bitta muammoni tashlaydi. Har bir guruh kungaboqar yasab, uning markaziga doira joylashtirib, barglar yopishtiradi. Mavzuga qarab, doiraga har bir guruh umumiy bitta muammo yozilib, doskaga yopishtiriladi. Ajratilgan vaqt ichida guruhlar birgalikda fikrlarini bargga yozib, uni o'sha guruh muammosi yozilgan gulga joylashtirib qo'yadilar. Bu uslubdan o'tilgan mavzuni tushuntirish, uni mustahkamlash va takrorlash hamda o'quvchilar egallagan bilimlarni aniqlashda foydalanish mumkin.

Navbatdagi o'yinimizda topshiriq juft-juft bo'lib bajariladi. Bunda birinchi ishtirokchi chet tilida o'z ismini aytadi, ikkinchi ishtirokchi esa o'rtog'ining ismini aytib unga o'zining ismini ilova qiladi.

Masalan: Birinchi o'quvchi: My name is Jeremie

Ikkinchi o'quvchi: His name is Jeremie and my name is Nicole. va xakozo o'yin shu taxlit davom etadi. Bunday o'yinlardan o'quvchilar yili boshida yangi tanishayotgan o'quvchilar bilan o'tkazsa bo'ladi. Shu orqali ular ingliz tilida o'zlarining hamda o'rtoqlarining ismlarini bilib olishadi.

What is your name ? What is your hobby? o'yinida esa ishtirokchilar doira shaklida o'tiradilar. Buning uchun yumshoq kichik koptokcha kerak bo'ladi. Bunda boshlovchi koptokni ishtirokchilardan biriga irg'itadi. Koptokni olgan o'quvchi o'z ismini aytishi va o'zi haqida gapirishi kerak. So'ngra u koptokni boshqa ishtirokchiga otadi. Shartni bajarolmagan o'quvchi esa o'yindan chiqadi

Namuna:

1. My name is Ruslan. I like drawing pictures.

2. My name is Anne. I like reading books

3. My name is I like.....

Bunda sing (dance, playing football, listening to music, go to the cinema, go to the theatre, playing chess) kabilarni qo'llash mumkin.

Jamoa o'yinlari.

"Ha" yoki "Yo'q" so'zini ishlatmasdan o'ynaladigan bu o'yinning maqsadi o'quvchilarning tasavvur doirasini kengaytirish, ijodkorligini oshirish, savollar berishga o'rgatish. O'yinga 2 yoki undan ortiq jamoa o'zining 5 yoki 6 nafar o'yinchisi bilan qatnashadi. Jamoalardan birining birinchi ishtirokchisi

o'rtaga chiqib o'zini tanishtiradi va raqib jamoalar azolari unga qisqa "Ha" yoki "Yo'q" deb javob beriladigan savollar beradilar. O'yinchi esa bu savollarga "Ha" yoki "Yo'q" so'zini ishlatmasdan, ular o'rniga boshqa javob variantlarini qo'llashi kerak. 1 ta savol - javob taxminan 30 sekund davom etadi va juda tezkorlik bilan amalga oshiriladi. O'yinchiga o'ylash uchun imkoniyat bermaslik lozim. O'yinni boshqarayotgan shaxs soatiga qarab turib javob berayotgan o'yinchining savollariga 30 sekund yoki bir minutda javob berayotganini tekshirishi kerak. Agar o'yinchi bir daqiqa davomida "Ha" yoki "Yo'q" so'zini ishlatmasdan savollarga tezkorlik bilan javob bersa, u birinchi ball to'plagan hisoblanadi, aks holda u yutqazgan hisoblanadi. Savol bergan o'quvchiga esa bir ball qo'shiladi. To'plangan ballar har bir o'quvchi yoki jamoa tomonidan hisob- kitob qilinadi.

Beriladigan savollar quyidagicha bo'lishi mumkin:

Raqib:Sening mushuging bormi?

O'yinchi:Albatta !

Raqib :Sen uni yaxshi ko'rasanmi?

O'yinchi:Bo'lmasamchi!

Raqib :Uning ranggi qorami?

O'yinchi:Butunlay

Ikkinchi o'yin:

Groupe adverse: Sen Toshkentga borganmisan?

Joueur 2 : Albatta!

Groupe adverse: Senga u joy yoqadimi?

Joueur 2: Men hali unaqa joyni ko'rmaganman!

Groupe adverse: Favvoralarini tomosha qildingmi?

Joueur 2: Vaqtim bo'lmay qoldi!

TADQIQOT NATIJASI VA MUHOKAMA

Jamoa o'yinlari ancha murakkab bo'lib, o'quvchilar lug'atlardan foydalanishi mumkin. Lekin bu o'yinlarni o'tkazish uchun maxsus qo'llanmalar talab qilinmaydi. O'yin ishtirokchilariga esa qog'oz va qalam kerak bo'ladi.

«BIRGALIKDA O'QIYMIZ» texnikasi. Bunda o'quv guruhi kichik guruhlariga bo'linadi.. Har bir kichik guruhda ekspert bo'ladi va boshqalarga o'rgatib turadi. Har bir guruhning maqsadi barcha boshqa guruhlar ishtirokchilarining mavzu bo'yicha bilimlarini to'liq o'zlashtirishdan iborat.

«Birgalikda o'qiyimiz» texnikasidan foydalangan holda guruhlarda ishni tashkil etish jarayonining tuzilishi:

1. Bilim darajasiga qarab 3-5 kishidan iborat bo'lgan har xil turdagi guruhlar tuziladi.
2. Har bir guruhga *bitta* topshiriq beriladi.
3. Har bir guruh ichida umumiy topshiriq taqsimlanadi.
4. Hamma yakkatartibdagi topshiriqni bajaradi.
5. Barcha guruh a'zolarining mini-ma'ruzalarini tinglanadi.

Umumiy natijani shakllantiriladi va uni taqdimotga tayyorlanadi.

Bu o'yinlardan tashqari quyidagi mashq turlaridan ham foydalanilsa kutilgan natijalarga erishish mumkin:

- 1.Rasmlarni berilgan so'zlar asosida o'rni - o'rniga qo'ying.
- 2.Juft bo'lib ishlang, so'z birikmalarini dialoglarda qo'llang.

3. Mustaqil fikrlashga o'rgatuvchi mashqlar (orzuyimdagi uy yoki kvartirani tasvirlang, chizing yoki yozing).

3. Dialogni tinglang va sahnalashtiring.

4. Tasvirdagi kamchilikni toping. Rassom qanday xato qilganini topib unga xat yozing.

5. Fikrlarni eshiting va unga o'z munosabatingizni bildiring.

Va hakoza bunday mashq turlariniyam ijodiy yondoshgan holda yana davom ettirish mumkin.

XULOSA

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki sinfda bellashuv ruhi, kayfiyatini yaratish uchun o'qituvchi oyda bir marta o'yinlar natijasini elon qilib borishi va final musobaqasini o'tkazsa maqsadga muvofiq bo'ladi. Lekin shuni esdan chiqarmaslik kerak-ki, barcha o'yinlarda eng muhimi g'alaba emas, balki ishtirok etish demakdir. Barchaga muvaffaqiyatli dars tilayman.

REFERENCES

1. Jalolov J.J. Chet tilo'qitish metodikasi. T.:2012.
2. Xoshimov O'., I. Yoqubov. Ingliz tili o'qitish metodikasi T.: 2003 y.
3. Рогова Г.Б., Рабинович Ф.М., Сахарова Т.Э. Методика обучения иностранным языкам в средней школе. Москва: Просвещение, 1991 г.

THE IMPORTANCE OF INDEPENDENT LEARNING

Irodakhon Mirzayeva Khamdamovna

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7261247>

Abstract. *This aim of this article is to identify reliable and relevant research to provide a detailed picture of independent learning and its possible impact on students. Furthermore, article shows independent learning does not merely involve student working alone, in contrast teachers can play in supporting students' independent learning.*

Key words: *self-regulated learning, time-management, responsibility, internal and external factors, academic performance, self-motivation, cognitive skills, metacognitive skills, affective skills and self-monitoring.*

ВАЖНОСТЬ САМОСТОЯТЕЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ

Аннотация. *Целью данной статьи является выявление надежных и релевантных исследований для получения подробной картины самостоятельного обучения и его возможного влияния на учащихся. Кроме того, в статье показано, что независимое обучение предполагает не только работу учащегося в одиночку, в отличие от этого, учителя могут участвовать в поддержке самостоятельного обучения учащихся.*

Ключевые слова: *саморегулируемое обучение, тайм-менеджмент, ответственность, внутренние и внешние факторы, успеваемость, самомотивация, когнитивные навыки, метакогнитивные навыки, аффективные навыки и самоконтроль.*

INTRODUCTION

"Independent learning" is often linked with other approaches to learning such as "personalization", "student-centred learning" and "ownership" of learning. Discussion of independent learning frequently arises in the context of important issues such as student-teacher roles and relationships and the role of information and communications technology in learning. It is suggested that successful independent learning depends on a number of external and internal factors. External factors involve the creation of a strong relationship between teachers and students and the establishment of an "enabling environment" in which ICT can be important element. Internal factors are the skills that individual students have to acquire. These include cognitive skills such as focusing of memory and attention and problem-solving, metacognitive skills associated with an understanding of how learning occurs, and affective skills related to feelings and emotions.

METHOD AND METHODOLOGY

There is a wide range of advantages of independent learning including:

- improved academic performance;
- increased motivation and confidence;
- enabling teachers to provide differentiated tasks for students;
- greater students awareness of their limitations and their ability to manage them;
- fostering social inclusion by countering alienation.

Supporting students in self-regulation, providing feedback and helping them highlight progress is found to be especially important among the remedial readers and other students with special educational needs.

Using independent learning approaches enabled teachers to organise a wide range of activities in their classroom to focus more on teaching and learning than an organization or behavior. For

example, it provides teachers to work with specific groups while other groups work independently.

RESEARCH RESULTS AND DISCUSSION

Studies suggest that students who are independent learners work to higher standards, are more motivated and have higher self-esteem and other children. The students develop skills that help them further their own learning by using their own ideas, solving problems and using a range of strategies in their learning. The key ingredient in independent learning is the shift of responsibility for their learning process from the teacher to the student. This involved students acquiring an understanding of their learning, being motivated to learn and collaborating with teachers to structure their learning environment. Also, independent learning does not involve students working alone; teachers have a key part of in enabling and supporting self- studying though, for example, structuring group work.

Whilst offering several models for self-learning the review authors conceptualised independent learning in terms of process of self-regulation. These are organised around four or more phases for students to complete including: planning, self-monitoring, controlling the pace and direction of the work and evaluation. Evaluation includes students' feelings of pleasure or otherwise. Self-learning motivation is also identified as necessary for successful independent learning. An essential element of independent learning is positive relationships between teachers and students , based on trust. A mutual responsibility for learning , which drew in students' experiences in their family and local community is, also, necessary.

Some skills that students need to acquire in order to engage successfully in independent learning:

- Cognitive skills include some of the brain functions such as thinking, reading, learning, retaining information, playing attention and uses to solve problems, remember tasks and make decisions . All this affects the quality of our learning and performance.
- Metacognitive skills allow the students to organize and and evaluate their thought process related to learning and problem-solving. Also, metacognitive skills is your self awareness about what you know or retain knowledge regarding a particular subject.
- Affective skills is concerned with how learners feel while they are learning, as well as with how learning experiences are internalized so they can guide the learner's attitudes, opinions and behavior in the future.

CONCLUSION

In conclusion, as can be seen, self-learning us important in students' lives especially while attending higher education as it will put things in perspective for the student and helps to set objectives towards improvements that need to made. The idea of independent learning should be encouraged more in schoolsasit could potentially save teacher's time as well as give students flexible and more time to catch up on other work activities. In contrast, independent learning should not necessarily be seen as student just working his or her own at all times. In successful independent learning, the part of teacher shifts from an experts transmitting knowledge to that of "coach" helping students to acquire necessary strategies for learning. And a key activity is educators helping learners to create their own representations of setting goals.

REFERENCES

1. David Scott. "Education for innovation and independent learning", London 2014
2. Virginia Smith Harvey. " Practical strategies to promote students success" Washington, 2007
3. Star Cline , " The guid to creative independent study". Moskow 1987

LINGUISTIC FEATURES OF MODAL VERBS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES: TRANSFER AND TRANSLATION

Usmonova Dona Sotvoldievna

Senior teacher of English Language Department Fergana state university

Yunusov Akhliddin Ubaydullayevich

2nd year student of master's degree English linguistics major

Fergana state university

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7261270>

Abstract. This article gives information about linguistic features of modal verbs in English and Uzbek languages. It studies the transfer of modality and translation methods of English modal verbs into Uzbek language.

Key words: modality, transfer, translation, can, must, might, will, shall, obligation, possibility, ability.

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ МОДАЛЬНЫХ ГЛАГОЛОВ В АНГЛИЙСКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ: ПЕРЕДАЧА И ПЕРЕВОД

Аннотация. В статье дана информация о лингвистических особенностях модальных глаголов в английском и узбекском языках. Изучает перенос модальности и способы перевода английских модальных глаголов на узбекский язык.

Ключевые слова: модальность, перевод, может, должен, может, воля, должен, обязанность, возможность, способность.

INTRODUCTION

Perhaps there is no other lexico-grammatical category in the English language that would present more difficulties in the translation process than the category of modality, it is a broad category that expresses the speaker's attitude to reality. It can be expressed primarily by mood forms, modal verbs and their equivalents and modal words. Modality plays a very important role in language. Modality is a grammatical category that reflects the speaker's attitude to the content of the utterance and the utterance itself to reality. This subjective attitude can be expressed by various means, words and phraseological units, mood, word order and even intonation. In the English language, modal verbs are allocated to a special group, characterized by the presence of features that belong only to verbs with modal meaning.

Modal verbs reflect many shades of meaning, namely: possibility and impossibility, necessity and obligation, probability, doubt, certainty, desirability, permission and prohibition". Therefore, if a translator ignores modal meanings and their shades, he thereby impoverishes the translation, deprives it of its emotional coloring, and in the worst case, simply distorts the meaning". Since modal verbs are described in detail in grammar textbooks, let's try to look through some cases of using modal verbs that may be interesting for a novice translator.

METHOD AND METHODOLOGY

The modal verb **must**, in addition to the *obligation*, can express an *assumption bordering on reality*. In these cases, it is translated as it should be. For example,

- *You must learn English* (obligation) – *Sen ingliz tini o'rganishing zarur* (zaruriyat, majburiyat)

- *That must be dangerous.* (assumption bordering on reality) - *Bu xavfli bo'lsa kerak.* (haqiqatga yaqin bo'lgan tahminiy fikr)
- *He must have got cold or else he definitely would come to the party.* (assumption bordering on reality) - *U shamollab qolgan bo'lsa kerak, aks holda bazmga albatta kelgan bo'lardi.* (haqiqatga yaqin bo'lgan tahminiy fikr)

RESEARCH RESULTS AND DISCUSSION

Modal verbs **can/could**, when used in interrogative sentences, express *doubt* and *uncertainty*, acquiring an emotional connotation. In this case, these modal verbs are translated into Uzbek like *bo'lishi mumkinmi, chindan ham, nahotki*. For example,

- *Could this old woman be her aunt?* – *Bu keksa ayol chindan ham Madinami?* (Nahotki shu keksa ayol uning xolasi bo'lsa?)
- *She could not have changed like that.* - *U bu darajada o'zgargan bo'lishi mumkin emas.* (Chindan ham u shu qadar o'zgargan bo'lishi mumkin emas).

The verb *can*, when negated can express improbability and be translated as it cannot be (*bo'lishi mumkin emas*).

The modal verb **might** in combination with a perfect infinitive means action on the verge of accomplishment and is translated as “*sal qoldi*”. For example:

- *Watch your step! Yesterday I might have broken my leg here.* - *Ehtiyot bo'ling! Sal qoldi kecha bu yerda oyog'imni sindirib olardim.*

In addition to its main meanings - *probability, assumption* and *resolution*, the verb *might* is capable of expressing the idea of *similarity*.

In official documents, the modal verb **shall** can express a **must**:

- *Candidates shall return to their seats until all the papers have been collected.* - *Barcha hujjatlar yig'ilguncha nomzodlar o'z o'rinlariga qaytishlari kerak.*

The modal verb “**will**” combined with the infinitive means a *repetitive, habitual action*:

- *All nurses will always think that I'd like a nice cup of tea at 5 in the morning.* - *Odatda hamma hamshiralalar meni ertalab soat 5 da bir piyola choy xoxlaydi deb o'ylashadi.*

The modality form does not present much difficulty in translation, since there are similar forms in the Uzbek language. Uzbek modal particles (*axir, hech bo'lmaganda, aqalli*) are absent in the English language and can be expressed by other means.

- *After us the deluge.* – *Menda desa bizdan keyin dunyoni suv bosmaydimi?!*

CONCLUSION

Summarizing the above, it can be noted that modal phraseological units are characterized by modal types phraseological meaning: integral modal meaning; separating integral modal meaning, holistic communicative modal meaning, dividing integral communicative comparative meaning. As a result, speaking about the transfer of modality in translation, some features of the translation of English modal verbs and phrasal units were indicated in order to expand the students' general understanding of modality.

REFERENCE

1. Muhammadqosimovna, P. N., & Satvoldiyevna, U. D. (2022). Benefits of Interactive Whiteboards for Teachers and Students. *Journal of Pedagogical Inventions and Practices*, 7, 157-160.

2. Nasridinov, M., & Usmonova, D. (2022). EXPOSITION FUNCTIONS IN THE NOVEL " THE JUNGLE BOOK". *International Journal Of Literature And Languages*, 2(05), 22-28.
3. Satvoldievna, U. D. (2020). A typological analysis of body parts names in English as part of somatic phraseology. *Проблемы современной науки и образования*, (2 (147)), 32-34.
4. Satvoldievna, U. D., & Qizi, R. K. B. (2020). Linguistic analysis of puns in the English language. *Проблемы современной науки и образования*, (2 (147)), 38-40.
5. Satvoldievna, U. D., & Qizi, A. M. N. (2020). Comparative typological analysis of semantic-structural features of conditional inclination in different systematic languages. *Проблемы современной науки и образования*, (4-2 (149)), 21-23.
6. Usmonova, D., & Samijonov, M. (2022). Interactive appointments of the idioms in English and their alternatives in uzbek. *Central Asian Academic Journal of Scientific Research*, 2(5), 536-543.
7. Usmonova, D. (2022, July). NOMINATION-MOTIVATION BASIS OF NAMES IN ENGLISH AND UZBEKI. In *INTERNATIONAL CONFERENCE: PROBLEMS AND SCIENTIFIC SOLUTIONS*. (Vol. 1, No. 2, pp. 31-34).
8. Usmanova, D., & Shodieva, G. N. K. (2022). ISSUES OF CLASSIFICATION OF WORD CATAGORIES IN THE UZBEK LANGUAGE. *Academic research in educational sciences*, 3(6), 1276-1280.
9. Usmonova, D. S., & Yusupova, M. I. Q. (2021). Comparative analysis of the somatic phraseological units of the english and russian languages with the component "heart". *Current research journal of philological sciences (2767-3758)*, 2(11), 94-99.
10. Uzakova, L., & Usmonova, D. (2021). Comparative Study of Uzbek and English Speech Etiquette. *Pindus Journal of Culture, Literature, and ELT*, 1(12), 60-63.

O'ZBEK VA INGLIZ MAQOLLARIDA "ZAHAR" KONSEPTINING VOQELANISHI VA ULARNING LINGVOKULTUROLOGIK XUSUSIYATLARI

Mirzaeva Dilshoda Ikromjonovna

Farg'ona davlat universiteti Ingliz tili kafedrası mudiri, PhD

Bo'riyeva Ozoda Botirjon qizi

Farg'ona davlat universiteti magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7261447>

Annotatsiya. Ushbu maqolada konsept termining lingvistik xususiyatlari yoritilgan bo'lib, bu atamaning zamonaviy tilshunoslikka oid tadqiqotlardagi ahamiyati tushuntirilgan. Qolaversa, "zahar" konseptining turli tizimli tillar sanalmish o'zbek va ingliz tillarida ifodalanish usullarining lingvokulturologik xususiyatlari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: konsept, lingvokulturologiya, sotsiolingvistika, qiyosiy tahlil metodi.

РЕАЛИЗАЦИЯ КОНЦЕПТА "ЯД" В УЗБЕКСКИХ И АНГЛИЙСКИХ ПОСЛОВИЦАХ И ИХ ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Аннотация. В статье выделены лингвистические особенности термина концепт, а также объяснено значение этого термина в исследованиях современной лингвистики. Кроме того, были проанализированы лингвокультурологические особенности способов выражения концепта «яд» в разных систематических языках, узбекском и английском.

Ключевые слова: концепт, лингвокультурология, социолингвистика, метод сравнительного анализа.

THE REALIZATION OF THE CONCEPT "POISON" IN UZBEK AND ENGLISH PROVERBS AND THEIR LINGUOCULTURAL CHARACTERISTICS

Abstract. In this article, the linguistic features of the term concept are highlighted, and the importance of this term in modern linguistic research is explained. In addition, the linguistic and cultural characteristics of the methods of expression of the concept of "poison" in different systematic languages, Uzbek and English, were analyzed.

Key words: concept, linguocultology, sociolinguistics, comparative analysis method.

KIRISH

Hozirgi kunda barcha fan sohalari qatori tilshunoslik ham tobora rivojlanib kelmoqda. Dunyo tilshunosligida matnga avvallari sintaktik struktur jihatdan yondashilgan bo'lsa, XXI asr boshlaridan boshlab tilni lingvokulturologik, lingvokognitologik, sotsiolingvistik hamda psixolingvistik tamoyillar yordamida tahlil qilish kuchaydi. Xususan, insonning bilish faoliyati bilan shug'ullanuchi lingvokognitologiyaning paydo bo'lish sanasini 1956-yildan deb e'tirof etadilar. Kognitiv tilshunoslikda kognitiv atamasining izohi "inglizcha "cognitive – bilishga oid" so'zi bilan bog'liq"dir. Kognitiv lingvistika insonning kognitiv faoliyati bilan chambarchas bog'liq sanaladi. Konsept, ssenariy, kognitsiya, freym atamalari kognitiv lingvistikaning markaziy tushunchalaridir. Ular orasida konsept atamasi lingvokulturologiya, lingvokognitologiya hamda adabiyotshunoslikda qo'llaniladi. Ammo izohi esa o'zaro farqlanadi. Konsept lotin tilidagi "conceptus" – tushuncha so'zining kalkasidir. Konsept rus tilshunosligida XX asrning birinchi choragida faylasuf S. Askoldov tomonidan ilmiy muomalaga kiritiladi. Ushbu termin o'tgan asrning 80-yillariga qadar tilshunoslikda tushuncha so'ziga sinonim sifatida ishlatilgan bo'lsa, hozirgi kunda uning ma'nosini anchayin kengayganini kuzatish mumkin. Konseptga olimlarning yondashuvi va ta'riflari turlichadir, lekin biz qisqa va tushunarli bo'lgan

Sh.Safarovning quyida keltirilgan fikrini ma'qul deb bildik: "Konsept ham tafakkur birligi va uning asosida tushuncha, obraz va lisoniy ma'no umumlashmasi yotadi".

TADQIQOT METODI VA METODOLOGIYASI

Konseptga doir tahlillarimizni "zahar" konsepti misolida davom ettirmoqchimiz. Juda ko'plab o'zbek maqollari, paremiologik birliklarda "zahar" konseptini uchratishimiz mumkin. Maqollarda barcha fikr bir umumiy ma'noga qaratiladi va har bir maqolda yashirin ma'no, sema bo'ladi. Ko'pincha maqollar o'z ma'nosida emas, balki ko'chma ma'noda qo'llaniladi. Chunki shu orqali insonlarni tanqid qilish, ularni hayvonlar, qushlar, o'simliklar orqali yaxshilikka da'vat etish yashiringan bo'ladi. Bu esa fan tilida *allegorik vositalar* deb yuritiladi. Lekin allegorik vositalarning yana bir jihati shuki, ular qaysidir ma'noda insonlarni boshqa bir vositalar orqali aks ettiradi. Masalan, zahar konsepti doirasida o'zbek tilida *ilon* lekmasi orqali shaxs gavalantirilgan bo'lsa, ingliz tilida bu holat *o'rgimchak (spider)* yordamida ifodalanadi. "*Ilon o'z zahridan o'lmas*" yoki ingliz tilidagi "*Where the bee sucks honey the spider sucks poison*" maqollari buning amaliy isboti bo'la oladi. Semantik nuqtai nazardan bu paremiologik birliklarni turli semantik-ma'noviy guruhlarga ajratishimiz mumkin.

1. *so'z* leksemasiga ishora qilinib, yomon *so'z*, achchiq *so'z*, inson diliga azob beruvchi *so'z* ma'nolarini ifodalaydi. Masalan:

*Achchiq til — zahri ilon,
Chuchuk tilga — jon qurbon.*

*Iliq so'z — shakar,
Sovuq so'z — zahar.*

*Shakar ham tilda,
Zahar ham tilda.*

2. "zahar" konsepti shaxsning yomon xulqini, ya'ni fe'l-atvorini ifodalashi mumkin.

Masalan:

*Ilon zahri — tishida,
Yomon zahri — tilida.*

Ilon o'z zahridan o'lmas.

*O'tarchining nashtari yeng ichida,
Zahar xotin nashtari til uchida.*

Ilon ishi — zahar solmoq.

3. "zahar" konseptidan biror holatni yomonlashishiga sababchi motiv sifatida ham qo'llaniladi. Masalan:

Shirin oshini zahar qilmoq, hayotini zahar qilmoq va boshqalar.

TADQIQOT NATIJASI VA MUHOKAMA

Ingliz va o'zbek tillari turli tizimdagi tillar hisoblansada, yuqorida ta'kidlangan semantic guruhlarni ingliz tilida ham kuzatishimiz mumkin. Masalan:

*A pot of milk is ruined by a drop of poison.
Another man's poison is not necessarily yours.*

Distrust is poison to friendship.

Honeyed speech often conceals poison and gall.

XULOSA

Yuqoridagi tahlillar shuni ko'rsatdiki, ingliz va o'zbek tillari maqollar va paremiologik birliklarga boy hisoblanadi. Ingliz va o'zbek tillari turli tizimga ega tillar hisoblansada, "zahar" konseptining verballashuvida lingvokulturologik o'xshashlik kasb etmoqda. Tilbugungi kun zamonaviy tilshunoslik va tilshunos olimlar oldida turgan ulkan vazifa ham aynan tillarning nafaqat struktur, balki lingvokulturologik, pragmatik, lingvokognitiv va sotsiolingvistik xususiyatlarini qiyosiy aspektda tadqiq qilish hisoblanadi.

REFERENCES

1. Aliyeva, N. (2021). СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ФРАЗЕМ В АНГЛИЙСКОМ, РУССКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ. *Журнал иностранных языков и лингвистики*, 3(8).
2. Aliyeva, N. (2021). ИЗОМОРФИЗМ АНГЛИЙСКИХ КОЛЛОКАЦИЙ И ФРАЗЕМ РУССКОГО И УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКОВ С УЧЕТОМ ПЕРЕХОДНОСТИ ЗНАЧЕНИЯ. *Журнал иностранных языков и лингвистики*, 2(2).
3. Mirzaeva, D. (2021). THE ROLE OF PAREMIA IN THE SYSTEM OF NATIONAL CULTURAL HERITAGE. *Журнал иностранных языков и лингвистики*, 2(3).
4. Mirzayeva, D. (2021). PROVERBS AND SAYINGS AS A PRODUCT OF THE NATION'S COGNITIVE THINKING. In *Multidiscipline Proceedings of Digital Fashion Conference* (Vol. 1, No. 2). Ismoilova, S., & Xalilova, G. (2022). RESEARCH ON THE ISSUE OF QUESTIONS IN LINGUISTICS. *Development and innovations in science*, 1(1), 17-19.
5. Jurayev, I. M. OLD VIEWS OF FAMILY AND SOCIAL RELATIONS.
6. Джураев, И. М. Ахмадиев Нуриддин Мухитдинович аспирант Ферганский государственный университет Узбекистан г. Фергана, ул. Мурабийлар, 19.
7. Салаева, М. (2009). Периодизация истории узбекской педагогики как педагогическая исследовательская задача. *Современные гуманитарные исследования*, (6), 164-165.
8. Salaev, M. S., & Khaydarov, M. E. (2020). Improvement of theoretical and methodological bases of periodization of the history of uzbek pedagogy. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*, 24(9), 479-488.
9. Рашидов, А. У. (2021). ФОРМИРОВАНИЕ СТИЛЕЙ УПРАВЛЕНЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ КАК ЭЛЕМЕНТ ПОДГОТОВКИ БУДУЩЕГО СПЕЦИАЛИСТА К УПРАВЛЕНЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В СФЕРЕ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА. *Fan-Sportga*, (4), 81-83.
10. Sirojova, Z. (2022). SYNCRETISM OF SYNTACTICAL RELATIONS IN UZBEK COMPLEX SENTENCES. *Eurasian Journal of Social Sciences, Philosophy and Culture*, 2(11), 119-122.
11. Nasriddinova, S. Z. IONAL Study of Syntactical Relations o pound Sentences in Uzbek Linguistics.

12. Nasriddinova, S. Z. (2022, April). CLASSIFICATION OF SYNTACTIC RELATIONS IN COMPOUND SENTENCES. In *International Conference on Research Identity, Value and Ethics* (pp. 121-123).
13. Nasriddinova, S. Z. (2022). International Study of Syntactical Relations of Compound Sentences in Uzbek Linguistics.
14. Kizi, Y. H. R., & Kizi, N. D. A. (2022). On the study of the structure of phraseological units with toponyms in the English and Uzbek languages.
15. Soxibova, M. G. (2022). Important features of linguoculture in study of national and cultural words. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH* ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429, 11(08), 9-13.
16. Abbasova, N. K. (2018). Using Effective Techniques Developing Learners' Critical Thinking in Teaching English Proverbs and Sayings. *Eastern European Scientific Journal*, (6).
17. Abbasova, N. (2019). Using effective techniques for developing critical thinking of the learners while teaching English proverbs and sayings. *Scientific journal of the Fergana State University*, 2(3), 107-110.

INGLIZ VA O‘ZBEK IJTIMOY TARMOQLARIDA ILMIY TERMINLARNING QO‘LLANILISHINING AHAMIYATI

Umaraliyeva Munajat

Farg‘ona davlat universiteti amaliy ingliz tili kafedrası o‘qituvchisi

Abdurahimzoda Shahodat Vohidjon qizi

Farg‘ona davlat universiteti Lingvistika:ingliz tili mutaxassisligi magistranti

Umarova Sohiba Mirzamahmudovna

Buvayda tumani 9-umumta’lim maktabi ona tili va adabiyot fani o‘qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7261471>

Annotatsiya. Ushbu maqolada mediamatn va medialingvistika atamaları chuqur tahlil etilgan bo‘lib, tilshunoslikning bu yangi sohasining tadqiqot obyekti, predmeti va nazariyalari haqida ma’lumot berilgan. Ijtimoiy tarmoqlar matni o‘rganilib, asosan, ilmiy terminlarning bu sohada qo‘llanilishining ahamiyati yoritilgan.

Kalit so‘zlar: mediamatn, medialingvistika, leksik birliklar, ilmiy terminlar, sotsiolingvistika, etnolingvistika, media psixologiyasi.

ЗНАЧЕНИЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ НАУЧНЫХ ТЕРМИНОВ В АНГЛИЙСКИХ И УЗБЕКСКИХ СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЯХ

Аннотация. В данной статье глубоко анализируются термины медиатекст и медиалингвистика, а также дается информация об объекте исследования, предмете и теориях этой новой области языкознания. Изучается текст социальных сетей, в основном выделяется важность использования научных терминов в этой сфере.

Ключевые слова: медиатекст, медиалингвистика, лексические единицы, научные термины, социалингвистика, этнолингвистика, медиансихология.

THE SIGNIFICANCE OF USING SCIENTIFIC TERMS IN ENGLISH AND UZBEKI SOCIAL NETWORKS

Abstract. In this article, the terms mediatext and mediallynguistics are deeply analyzed, and information is provided about the research object, subject and theories of this new field of linguistics. The text of social networks is studied, mainly the importance of the use of scientific terms in this field is highlighted.

Key words: media text, media linguistics, lexical units, scientific terms, sociolinguistics, ethnolinguistics, media psychology.

KIRISH

Ijtimoiy tarmoqlar matni lingvistik xususiyatlarini tahlil qilishdan avval “mediamatn” va “media lingvistika” atamalarini o‘rganib chiqishimiz zarur.

“Medialingvistika” atamasi fanlar chorrahasida paydo bo‘ladigan yangi o‘quv fanlarini - sotsiolingvistika, etnolingvistika, media psixologiyasi, media iqtisodiyoti va boshqalarni nomlash uchun ishlatiladigan bir qator o‘xshash leksik birliklar bilan o‘xshashlik yo‘li bilan shakllangan. Rus ilmiy qo‘llanilishida "medialingvistika" atamasi nisbatan yaqinda, 2000 yilda paydo bo‘lgan. U birinchi marta T.G.Dobrosklonskayaning “Media lingvistikasi nazariyasi va usullari” doktorlik dissertatsiyasida qo‘llanilgan. Bir oz oldinroq uning ingliz tilidagi “media lingvistika” versiyasi paydo bo‘lgan, buni Britaniya tadqiqotchilarining asarlarida topish mumkin. “Ommaviy axborot vositalari” (ommaviy axborot vositalari) va “tilshunoslik”ni o‘zida mujassam etgan atamaning o‘zidan kelib chiqqan holda, ushbu yangi fanning predmeti tilning

ommaviy kommunikatsiya sohasidagi faoliyatini o'rganish hisoblanadi. Ya'ni, medialingvistika nutqdan foydalanishning ma'lum bir sohasini - ommaviy axborot vositalarining tilini har tomonlama har tomonlama o'rganish bilan shug'ullanadi. Medialingvistikani tilshunoslikning yangi yo'nalishi sifatida ta'kidlashning qonuniyligi ommaviy axborot vositalarining jamiyat va shaxs uchun o'ynaydigan ulkan roli bilan bog'liq. Zamonaviy nutq amaliyotlarining katta qismi ommaviy kommunikatsiya sohasida qo'llaniladi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini (AKT) uzluksiz takomillashtirish global axborot makonida turli milliy tillarda tarqatilayotgan matnlar umumiy hajmining barqaror o'sishiga olib keladi. Shu bilan birga, media lingvistika predmeti nutqdan foydalanishning ma'lum bir sohasiga aylangan yagona fan emas: huddi shu tamoyil lingvistik tadqiqotning boshqa yangi sohasi - siyosiy tilshunoslikni mustaqil fanga ajratish uchun ishlatiladi. uni o'rganish tilning siyosiy aloqalar sohasidagi faoliyatidir.

METOD VA METODOLOGIYA

Media lingvistikasining ichki tuzilishi predmetning yaxlit tasavvurini aks ettiradi. Ommaviy axborot vositalari matnlarining barcha tarkibiy qismlari va darajalari lingvistik va ekstralingvistik omillar uyg'unligida chuqur tahlil qilinadi: media matnlarni yaratish va tarqatish usullarining ularning lingvistik va format xususiyatlariga ta'siri, funksional-janr tasnifi, fonologik, sintagmatik masalalar va stilistik xususiyatlar, talqin qilish xususiyatlari, madaniyatga xos xususiyatlar, g'oyaviy modallik, pragmalingvistik qadriyat. Media lingvistikasining asosiy nazariy asosi ommaviy axborot vositalari matni tushunchasi bo'lib, unda mediamatn ko'p qatlamli, ko'p bosqichli hodisani ifodalovchi lingvistik va media xususiyatlarning dialektik birligi sifatida qaraladi. Ommaviy axborot vositalari nutqining asosiy darajalariga og'zaki matn darajasi, video ketma-ketligi yoki grafik tasvir darajasi, ovozli hamrohlik darajasi kiradi. Turli xillik deb tushuniladi.

Mediamatnning eng muhim turlaridan biri ijtimoiy tarmoqlarda yoritilayotgan xabarlar hisoblanadi. Ijtimoiy tarmoqlar tilining lingvistik xususiyatlarini tahlil etishda leksik vositalar muhim ahamiyatga ega sanaladi. Ijtimoiy tarmoqlarda tasvirlangan mavzu doirasiga ko'ra leksik birliklardan foydalaniladi. Masalan, mavzu ijtimoiy-siyosiy doiraga aloqador sanalsa, bu mediamatnda ilmiy terminlardan faol qo'llanilganlikning guvohi bo'lishimiz mumkin. Ingliz va o'zbek tillaridagi mediamatnlarda qo'llaniladigan ilmiy terminlarni qisqisqis tahlil qilganimizda shu aniq bo'ldiki, bu ikki tilda ham o'xshash xususiyatlar kuzatiladi.

XULOSA

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash kerakki, medialingvistika tilning media sohadagi faoliyatini o'rganuvchi fan bo'lib, nisbatan yaqinda paydo bo'lgan. U ikki fanning chorrahasida vujudga kelgan, demak, u o'ziga xos xususiyatlarni o'zida mujassam etgan: bir tomondan, lingvistik tadqiqotlar bazasidan foydalansa, ikkinchi tomondan, medialogiyaning umumiy tizimiga kiritilgan. ommaviy axborot vositalarini o'rganish. Uning asosiy toifasi bir qator xarakterli xususiyatlarni o'zida mujassam etgan murakkab va murakkab hodisa bo'lgan ommaviy axborot vositalari matnidir.

REFERENCES

35. Abbasova, N. K. (2018). Using Effective Techniques Developing Learners' Critical Thinking in Teaching English Proverbs and Sayings. *Eastern European Scientific Journal*, (6).

36. Abbasova, N. (2019). Using effective techniques for developing critical thinking of the learners while teaching english proverbs and sayings. *Scientific journal of the Fergana State University*, 2(3), 107-110.
37. Dushatova, S. (2022). EVFEMIZM TUSHUNCHASI TAHLILI. *YOUTH, SCIENCE, EDUCATION: TOPICAL ISSUES, ACHIEVEMENTS AND INNOVATIONS*, 1(3), 159-163.
38. Soxibovna, M. G. (2022, August). THE ROLE OF LINVOCULTUREME IN THE STUDY OF NATIONAL AND CULTURAL FEATURES OF SPEECH UNITS. In *INTERNATIONAL CONFERENCE: PROBLEMS AND SCIENTIFIC SOLUTIONS*. (Vol. 1, No. 3, pp. 48-52).
39. TILEUBAEVNA, A. R., QUATBAEVISH, Q. A., & JAMEXATOVNA, S. L. The Role of Computer Science at School and Improvement of Teaching Methodology (Method). *JournalNX*, 6(11), 152-155.
40. Рахманова, Д. (2012). Тавалло-представитель эпохи джадидизма. *in Library*, 12(3), 546-549.
41. Mirzakarimovna, Rakhmonova Dildora. "ISSUES OF RENEWAL OF POETIC FORM AND CREATIVE STYLE IN THE WORK OF JADIDIST TAVALLO." *E Conference Zone*. 2022.
42. Рашидов, А. У. (2019). ЗНАЧЕНИЕ ФОРМИРОВАНИЯ МОТИВАЦИИ К ЗАНЯТИЯМ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРОЙ НА ПУТИ К УКРЕПЛЕНИЮ ЗДОРОВЬЯ МОЛОДЕЖИ. In *Актуальные проблемы теории и практики физической культуры, спорта и туризма* (pp. 273-274).
43. АХМЕДОВ, И., АЛКАРОВ, У., МАТКАРИМОВА, Н., & РАШИДОВ, А. (2019). ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ОРГАНИЗАЦИОННОГО МЕХАНИЗМА РАЗВИТИЯ СТРАТЕГИЧЕСКИХ ПАРТНЕРСТВ В СИСТЕМЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ. *Фан-Спортга*, (2), 84-88.
44. Рашидов, А. У., & Инкорбекова, Д. И. (2020). РОЛЬ PR-ТЕХНОЛОГИЙ В РЕАЛИЗАЦИИ ГОСУДАРСТВЕННЫХ МЕР ПО РАЗВИТИЮ МАССОВОГО СПОРТА. In *СПОРТИВНЫЙ МЕНЕДЖМЕНТ: АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ, ПРАКТИЧЕСКИЙ ОПЫТ И ПЕРСПЕКТИВЫ* (pp. 123-126).
45. Рашидов, А. У. (2021). ФОРМИРОВАНИЕ СТИЛЕЙ УПРАВЛЕНЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ КАК ЭЛЕМЕНТ ПОДГОТОВКИ БУДУЩЕГО СПЕЦИАЛИСТА К УПРАВЛЕНЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В СФЕРЕ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА. *Fan-Sportga*, (4), 81-83.
46. Рашидов, А. У. (2021). МОДЕЛЬ СОВРЕМЕННОГО РУКОВОДИТЕЛЯ В СФЕРЕ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА. *Fan-Sportga*, (2), 84-87.
47. Рашидов, А. У. (2022). РАЗВИТИЕ МЕНЕДЖМЕНТА В СФЕРЕ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА. *Gospodarka i Innowacje.*, 27, 66-70.
48. Рашидов, А. У. (2022). РАЗВИТИЕ МЕНЕДЖМЕНТА В СФЕРЕ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА. *Gospodarka i Innowacje.*, 27, 66-70.
49. Rashidov, A. U. (2021). The importance of studying the social portrait of a modern manager for the formation of a methodology for preparing future specialists for managerial activities in the field of physical culture and sports. *Eurasian Journal of Sport Science*, 1(2), 212-218.

MODERN TECHNOLOGIES OF EDUCATION AND TRAINING OF PRESCHOOL CHILDREN

Sanakulova Aziza Rakhimovna

teacher of Chirchik State Pedagogical Institute

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7261492>

Abstract. *There are many attractive things for a child in kindergarten. The study allows us to determine and rank the value preferences of children. The most important thing for children in kindergarten is the opportunity to get involved in different types of children's activities and the availability of a variety of toys and materials for this in kindergarten. Next in importance is the opportunity to communicate with peers. Unfortunately, communication with the teacher is not significant and attractive in the characteristics of the kindergarten through the eyes of children. This fact suggests that educators are not able to optimally build their relationship with the child. The current stage can be characterized as a time of innovation and change, modernization of domestic education and its integration into the global educational space. This is a period of rapid change of conditions and requirements of the system, a time of flexible, adaptive, initiative and creative teachers.*

Key words: *Technology, ecology, elementary mathematics, labor training, preschool education, psychology, pedagogy.*

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ВОСПИТАНИЯ И ОБУЧЕНИЯ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Аннотация. *В детском саду для ребенка существует много привлекательного. Исследование позволяет определить и ранжировать ценностные предпочтения детей. Самой значимой для детей в детском саду является возможность включаться в разные виды детской деятельности и наличие для этого в детском саду разнообразных игрушек и материалов. Следующим по значимости выступает возможность общения со сверстниками. К сожалению, общение с воспитателем не является значимым и привлекательным в характеристике детского сада глазами детей. Этот факт заставляет предположить, что воспитателям пока еще не удастся оптимально для ребенка построить свои отношения с ним. Современный этап может быть охарактеризован как время инноваций и перемен, модернизации отечественного образования и его интеграции в мировое образовательное пространство. Это период быстрой смены условий и требований системы, время гибких, адаптивных, инициативных и творческих педагогов.*

Ключевые слова: *Технология, экология, элементарная математика, трудового обучения, дошкольного воспитания, психология, педагогика.*

INTRODUCTION

The legislation on preschool education and upbringing consists of this Law and other legislative acts (The Law of the Republic of Uzbekistan, dated 16.12.2019 No. ZRU-595)[2].

children with special educational needs are children with individual needs, regardless of whether there is a disability or not, who need special attention from families, teachers, specialists, society and the state;

state preschool educational organization — an organization funded and managed by the state and providing preschool educational and educational services in accordance with the state

standard of preschool education and upbringing;

preschool age — the age of children from birth to seven years old, until the moment of providing him with education in general secondary education organizations;

preschool education and upbringing is a type of continuing education aimed at educating and educating children, their intellectual, spiritual, moral, ethical, aesthetic and physical development, as well as preparing children for general secondary education;

the state standard of preschool education and upbringing is a set of mandatory requirements for the volume, content and quality of the educational process, the construction and equipment of a preschool educational organization, as well as the organization of healthy nutrition and safety of preschool children;

the state educational program of preschool education and upbringing is a document defining the scope and content of basic knowledge, skills and abilities to be acquired by a child, as well as characterizing the specifics of the content of education and upbringing, the specifics of the organization of the educational process;

preschool educational organization is a state and non—state organization that provides educational and educational services in the field of preschool education and upbringing;

a non—governmental preschool educational organization is a legal entity that provides educational and educational services in the field of preschool education and upbringing on the basis of a license to carry out activities in the field of providing non-governmental educational services;

the professional standard of a teacher is a set of basic requirements for personal professional qualities, knowledge, skills and abilities of a teacher of a preschool educational organization;

an alternative form of education and upbringing is a model of the organization of an innovative educational process in the system of preschool education and upbringing.

Among the preferred activities, children distinguish first of all the game. In kindergartens, conditions are created for the inclusion of children in different types of games. At the same time, the study revealed a common problem for all regions — the lack of sufficient time in the pedagogical process to organize independent children's games and meet the gaming needs of children. The main reasons for this are: the dominance of educational activities to the detriment of children's play activities; the use of games to solve only educational tasks or regulate behavior [2].

In a modern kindergarten, a subject environment has been created that arouses the active interest of children. However, the study revealed the fact that there are significant limitations of children in the use of these environmental conditions. A significant and not always justified list of restrictions prevents the formation of the child's subjective position, the manifestation of such qualities as activity, independence, responsibility for the changes made in the group space, for the established order in the group.

Most children love their caregivers. They see a teacher first of all as a teacher, and would like to interact with him as a person with his own views, interests, hobbies and problems. Humane, informal communication with the teacher is not enough for almost every modern child [3].

Evaluation of a kindergarten through the eyes of a child depends more on the specific people working there, on their attitude to children and to their professional duties, on the

personal and professional qualities of the educator.

Preschool childhood is a unique, self—valuable period of personality formation, having a pronounced specificity of age development, requiring special psychological and pedagogical support and conditions.

Preschool childhood is an integral phenomenon, the basis that determines the development of a person throughout his life. The world of children, the world of childhood traditionally attracts the attention of scientists and practitioners who study the patterns of development and formation of a child, developing approaches to his upbringing.

A child is a unique, inimitable, bright personality. His subjectivity and identity are manifested in desires, interests, needs, selective attitude to the world and people, in conflicts and contradictions with himself and others, in independence and creativity in accessible activities[1].

METHOD AND METHODOLOGY

A preschool-age child develops by accumulating individual experience, life impressions and at the same time actively transforming culture, bringing elements of his subculture into it, becoming a subject of various types of activity. A preschooler broadcasts our adult world with all its advantages and disadvantages. This is not just a reflection — it is an active work of the senses and mind, understanding the powerful information flow, experiencing everything that he sees and hears around him.

Adults, including adults who have such a difficult and such a wonderful profession as a teacher, are called upon to help the child discover the world for himself and himself — the world!

The current stage can be characterized as a time of innovation and change, modernization of domestic education and its integration into the global educational space. This is a period of rapid change of conditions and requirements of the system, a time of flexible, adaptive, initiative and creative teachers.

The peculiarities of the development of mental processes of a child in preschool childhood are characterized by a number of principles that must be taken into account when designing technologies for the upbringing, training and development of preschoolers, when organizing research on the problems of modern childhood. These include principles such as:

— the creative nature of development, manifested in the generation of signs and symbols by the child, when he already acts as a subject of culture from infancy;

— the leading role of the socio-cultural context of development, which manifests itself in different ways in different periods of childhood and affects the child's mastery of the simplest tools and objects, facial expressions and gestures, the picture of the world, the nature of activity and behavior;

— the special significance of sensitive periods of development (different for different ages), that is, the periods most sensitive to awareness, assimilation and implementation of norms, forms, conditions of human life (language, communication methods, methods of productive activity, etc.);

— joint activity of adults and children as a driving force of child development, transmission to children by adults achievements of historical human development;

— the presence of a leading activity in each age period and the laws of its change as the basis for the continuity of periods of mental development of the child;

— determination of the zone of the nearest development of a growing person. "The zone

of the closest development of a child is the distance between the level of his actual development, determined with the help of tasks solved independently, and the level of possible development, determined with the help of tasks solved under the guidance of adults and in cooperation with smarter comrades" (L. S. Vygotsky);

— amplification (enrichment, expansion, deepening) of children's development as a condition for the child's free search and finding himself in the material, in one form or another of activity and communication;

— an enduring value for the formation of a full-fledged personality at all stages of child development, which does not allow to force the process of a child's transition from one stage of development to the next (for example, from image to word, from play to learning, from objective action to mental, etc.). Each stage must exhaust itself, then it will provide favorable conditions for the transition to a new one, and his achievements will remain for life;

— the principle of unity of affect and intellect, or the principle of an active figure, meaning the formation of consciousness as a result of the joint activity of affective and personal components. Consideration of all mental phenomena through the prism of their origin and formation in activity;

— the mediating role of sign-symbolic structures in the formation of connections between objects and actions;

— internalization and exteriorization as mechanisms of development, meaning the transition from the external to the internal and vice versa;

— uneven and heterochronous development, manifested in the fact that various mental functions, properties and formations develop unevenly, vibrationally and heterogeneously. This principle allows us to explain the individual rate of development of mental processes in a child [6].

The peculiarities of the pedagogical technology of labor education are associated with the construction of a pedagogical process aimed at the integral development of the child as a subject of activity, the creation of conditions for the manifestation of his potential capabilities and abilities, awareness of the importance of the value of labor as he enters the modern world, labor relations with loved ones.

The construction of the pedagogical process based on the methods of interrelation of the means of labor education determines the step-by-step introduction of pupils to the modern world in the process of various children's activities.

The first step in familiarizing with the modern world is the formation of knowledge about the subjects and work of adults (in the younger group — supervision of the manufacture of adult crafts, paper toys, sewing buttons, sewing hats for dolls, etc.; in the middle group — acquaintance with the work of kindergarten staff babysitters, laundresses, cooks; in the older groups — acquaintance with the professions of parents, their interests, hobbies at home — cooking, needlework, etc.) [8].

The second step is related to mastering labor skills, methods of self—control and self-esteem (at a younger age, this is the development of self-service processes; in the middle group, the development of feasible processes of household labor (setting the table for lunch, washing toy dishes); at an older preschool age, you can teach vacuuming, elementary mending of clothes (sew a button, a hanger), cooking the simplest dishes (sandwiches, vinaigrette, salad, juice, etc.).

The third step is connected with the entry of the child into real labor relations with people close to him (educator, nanny, parents). To do this, a special environment is created in the group, taking into account the age, individual sexual interests and inclinations of the pupils. The motivation of younger preschoolers to self-service is stimulated by attractive didactic manuals that help them master the skills of buttoning, lacing, soaping while playing. In the older groups, corners of children's creative work are created, where boys can burn, make from different materials, a designer, and girls can sew, embroider, etc.

RESEARCH RESULTS

Interaction with children at a younger age activates curiosity about the work of adults, encourages initiative and independence of kids in self-service. To do this, it is necessary to emotionally support the child, encouraging him to independently perform individual self-service actions with a satisfactory result with a little help from an adult and peers (tie a scarf from behind, help pull the fur coat off his shoulders). In each individual case, it is necessary to celebrate children's achievements and successes ("How good that you do it yourself", "What a good fellow that you dressed yourself (washed your hands)"), so that the child rejoices in his achievements, strives for recognition of his independence, self-affirmation, praise of adults for their skill.

It is necessary to support the desire of the baby to be neat, to appeal to the elders with a request to help eliminate shortcomings, to teach them to use generally recognized ways of providing and accepting help, to thank with a word, a smile, a gesture. Didactic games and exercises will ensure the development of fine motor skills necessary for self-service actions. The educator also needs to create conditions and encourage children to reflect self-service processes in household-themed games, when a child in the role of a mother teaches "her children" to wash, eat, comb their hair, and monitor their appearance[12].

In the middle group, it is necessary to develop a cognitive interest in the adult world, a desire to enter into natural labor relations through the provision of effective assistance appropriate to childhood. Interaction and cooperation with the child is focused on the development of his cognitive activity and independence in work. It is necessary to promote the familiarization of children with self-service in the process of regime moments in the daily life of the kindergarten. For example, to help fasten the buttons on clothes from behind, to remind that wet things should be taken to the drying cabinet, etc. To cultivate a careful attitude to things, objects and equipment (carefully hang and fold clothes, put soap in a soap dish, carefully turn off the water after washing).

Effective use of game characters that allow children to learn to set goals, choose objects and tools, organize their workplace, perform labor actions in the correct sequence; master special labor skills and ways of self-monitoring the quality of performance. It is important to praise for the manifestations of conscientiousness, responsibility, activity and initiative, the desire to help adults, comrades, get involved in labor affairs, empathize with the failures of the child, rejoice in his successes, let the children feel their skill [10].

In the older group, it is important for the child to provide the experience of entering into natural labor relations with adults and peers in accordance with the increased physical and mental capabilities of children of the sixth year of life.

The inclusion of a child in natural labor relations in kindergarten and family conditions becomes the content of everyday life, allowing you to realize your growing up. Therefore, it is

necessary to expand the range of children's self-service and household work (cleaning clothes and shoes, simple repair of toys, books, clothes, restoring order in the group and on the kindergarten site, in their room, helping parents in cleaning the apartment, cooking simple dishes with adults, caring for plants and animals). It is advisable to include children both in separate work processes (dusting, washing doll clothes, watering plants) and holistic types of work (group cleaning, duty in a corner of nature).

In addition, it is necessary to design the inclusion of all pupils in everyday work in kindergarten conditions. To develop the ability to plan work, to clearly talk about the main stages of the implementation of the plan, to agree on the distribution of responsibilities in a small group of peers, distributing work according to the method of common and joint work.

DISCUSSION

Directing plot-role-playing games, the educator creates conditions for the inclusion of labor processes with real tools in the game conditional plot (sewing clothes for dolls, crafts made of paper, wood and other materials). At the same time, it is necessary to widely practice techniques that encourage the creative development of the idea, the search for the material necessary for its implementation (children's experimentation, the simplest operational maps).

In the preparatory group, it is necessary to orient children to help adults as much as possible in household work, consistently expanding the range of assignments (wiping dust on shelves with toys, from window sills, on furniture in the bedroom, putting things in order in the utility closet, etc.). To develop children's skills to consciously accept a task from an adult or set it independently, the ability to choose the best solution, try to find options on your own, get advice, additional information from an adult, evaluate your capabilities, ask for help if necessary, control yourself, showing strong-willed efforts to achieve a high-quality result of work.

It is important to take into account the preferences of girls and boys for different types of productive activities: beading, cross-stitch, crocheting, sewing doll clothes and soft toys, crafts made of paper, wood, constructors, junk and natural material. For these purposes, it is acceptable to organize children's mini-workshops, creative studios, interest groups. In the context of the search for different forms of organization of the pedagogical process

, the use of children's leisure is relevant.

In the research of M. V. Krulekht and A. A. Krulekht, the program "Samodelkino" and the pedagogical technology of organizing leisure activities of boys 5-6 years old associated with the construction of waste material were developed. The authors, following many researchers (I. Ya. Bazik, R. S. Bure, E. K. Gulyants, O. V. Dybina, T. A. Markova, F. P. Filenko, etc.) attribute the construction of waste material to manual labor. Therefore, in the proposed technology, it is considered in the logic of the structure of the labor process: the goal (creation of crafts, project implementation), waste material for labor, tools, labor actions to create crafts, the craft itself or the project as a result of labor (V. I. Loginova) [38].

If the construction is used in the organization of children's leisure, then it is possible to implement creative projects with its help. Project topics ("Space travel", "Design Bureau", "From carriage to rocket", "City of the Future", "Knight's Castle", "Gift to Mom") are presented to children in the form of a design task, for example, it is necessary to decide what will be required for space travel, what can be done, who will do etc.

The proposed content of children's leisure activities allows us to take into account the uniqueness of the subculture of the modern senior preschooler, compliance with age and gender

interests and inclinations of boys and girls 5-6 years old. The proposed technologies of labor education of preschoolers contribute not only to the development of the child's diligence, the ability to apply intellectual and physical efforts to achieve the desired result, but also to the strengthening of the children's community, friendly relationships, the formation of a specific children's subculture.

The history of the formation of the methodology for the development of elementary mathematical concepts in preschool age. The methodology of the development of mathematical representations in children is a relatively young scientific pedagogical discipline. A historical digression shows how views on the initial teaching of mathematics to children gradually changed depending on the needs of life, the level of development of mathematical science and teaching methods at school.

The basis of the methodology was oral folk art: a variety of fairy tales, counting books, sayings, proverbs, riddles, jokes, etc. The first stage of the development of the methodology is empirical (XVIII—XIX centuries). The issues of the content and methods of teaching preschool children arithmetic and the development of ideas about sizes, measures, time and space are reflected in the advanced pedagogical systems of education developed by Ya. A. Komensky, I. G. Pestalozzi, K. D. Ushinsky, L. N. Tolstoy, etc[39-40]

Advanced ideas in teaching arithmetic to children before school were expressed by the Russian democratic teacher, the founder of scientific pedagogy in Russia, K. D. Ushinsky (1824-1870). He proposed to teach children the counting of individual subjects and groups, the actions of addition and subtraction, to form an understanding of the ten as a unit of account.

The writer and teacher L. N. Tolstoy published *The ABC* in 1872, one of the parts of which is *The Account*. Criticizing the existing teaching methods, L. N. Tolstoy proposed to teach children to count "forward" and "backward" within a hundred, to study numbering, based on children's practical experience gained in the game.

Advanced teachers of the past, Russian and foreign, recognized the role and necessity of primary mathematical knowledge in the development and upbringing of children before school, allocated an account as a means of mental development and recommended teaching children it from about 3 years old. Learning was understood by them as "exercise" in performing practical, playful actions using visual material.

The second stage of the development of the methodology falls on the 1920s-1950s. During these years, the problems of selecting the content, methods of developing mathematical representations in children were discussed in order to prepare them for mastering mathematics at school. E. I. Tikheeva, L. V. Glagoleva, F. N. Bleher and others developed methodological manuals, programs, games and didactic materials that contribute to the mathematical development of preschoolers.

The position of E. I. Tikheeva is revealed and justified in the "natural" way of children's development in the field of mathematics proposed by her. She understood the "natural" path of development as the only one leading to the normal development of numerical and mathematical representations in children in general: corresponding to age and individual capabilities, the needs of each child, the current situation and the interest in comparison, measurement, counting, compilation of arithmetic examples and tasks, division of the subject into fractions.

The "natural" path of a child's development in the field of mathematics proceeds in amateur activity, which was understood as the active participation of a child in everything that

interests him.

The games-classes developed by E. I. Tikheeva implemented a program created by her for the development of mathematical concepts in children and the requirements of vitality, reality in teaching children.

Until 1939, in Leningrad kindergartens, children were taught numeracy according to the methods of L.V.Glagoleva and F.N.Blecher. In a number of methodological manuals by L. V. Glagoleva (researcher, methodologist, practitioner) — "Teaching arithmetic by laboratory method" (1919), "Comparison of the values of subjects in zero groups of schools" (1930), "Mathematics in zero groups" (1930) — the content, methods and techniques for the development of children's initial ideas about numbers, quantities and their measurement, dividing the whole into equal parts.

The main ideas about the content and methods of teaching are set forth by F. N. Blecher (1895-1977) in the book "Mathematics in kindergarten and the zero group" (1934), which became the first textbook and program for higher and secondary educational institutions to train educators for the Soviet kindergarten.

The program of teaching children to count, developed by F. N. Blecher, used data from foreign psychologists, their own observations about the time and timing of the child's perception of different numbers[37-38].

F. N. Blecher has developed not only the content of teaching children, but also methods, mainly gaming. The system of didactic games created by her to this day in preschool institutions serves the development of mathematical concepts and mental abilities of children. According to F. N. Blecher, didactic games, although they are one of the important teaching methods, still cannot replace its other forms and methods.

Based on the analysis of theoretical and methodological publications by F. N. Blecher, it can be concluded that she created the first didactic system of teaching mathematics in our country in preschool institutions.

The third stage of the development of the methodology is the 1950s and 1960s. During these years, the issues of the development of mathematical representations in preschool children were developed by A.M. Leushina (1898-1982) since the 1950s. Thanks to her work, the methodology of the development of mathematical representations in children received theoretical, scientific, psychological and pedagogical justification, the patterns of the development of quantitative representations in children in conditions of purposeful learning in kindergarten classes were revealed.

A.M. Leushina laid the foundations of a didactic system for the formation of mathematical representations, creating a program, content, methods and techniques for working with children from 3 to 6 years old. The theoretical and methodological concept of the author is as follows: from the undifferentiated perception of sets of objects, children must be translated to the identification of individual constituent elements by pairwise comparison, which represents a numerical learning period (assimilation of the relations "as much", "equally", "more", "less", etc.).

Learning to count is based on the development of children's actions with sets and is based on the comparison of two sets. Children get acquainted with the number as a characteristic of the number of a specific subject group (set) in comparison with another. In further comparison of numbers (on a visual basis), the child learns the sequence and the relationship between them,

which leads to the conscious development of counting and its use in calculations, performing actions when solving simple arithmetic problems. An elementary idea of number is formed in children during the accumulation of their experience of comparing several subject groups on the basis of quantity independently of others (qualitative features, location in space). On this basis, the development of quantitative and ordinal counting was built, the determination of the composition of numbers from ones and two smaller numbers.

The concept developed by A.M. Leushina in the 60-70s was significantly supplemented by scientific, theoretical and methodological development of the problem of the development of spatial-temporal representations in preschoolers. The results of scientific research are reflected in her doctoral dissertation "Preparing children for the assimilation of arithmetic material at school" (1956), numerous publications, textbooks: "Teaching numeracy in kindergarten" (Moscow, 1959; 1961), "Formation of elementary mathematical representations in preschool children" (Moscow, 1974).

Modern technologies of logical and mathematical development of preschool children. The development and choice of technologies depend primarily on what is to be mastered (content) and what the development of the child's mental activity will consist of. It is necessary to highlight the content, the development of which ensures the activity of cognitive actions (practical and mental), the child's recognition of connections and dependencies of objects and phenomena of the surrounding world.

CONCLUSION

This is the development of the properties of objects, such as shape, size, mass, capacity; methods for evaluating discrete and continuous quantities through comparison, counting, measurement, establishing relationships and dependencies of individual objects and groups according to different properties, orientation in schemes and models.

The development of a child's mental activity is determined by the development of his skills to choose and carry out activities using active search (research) actions, correlate them with the result, strive for the ultimate goal based on forecasting (and if so, then ...), objectively evaluate the result by comparing it with his own attitude (goal).

The technology of mathematical development, in the implementation of which a child strives for active activity, and an adult expects a positive, original creative result from him, is a problem game. In the process of using this technology, the child is not limited in independent search for practical actions, experimentation, communication with adults and peers about the course of the situation, resolution of contradictions and mistakes, manifestations of joy and sorrow, and other intellectual emotions.

The method of mastering games is connected with the fact that an adult engages a child in a new game, encouraging him to be active, at the same time observing how he perceives the essence of the game, whether he owns the actions of comparison, generalization, counting, measurement, classification and others; the ability to establish connections and dependencies of individual objects and groups of objects in shape, size, spatial location.

As the development of games together with an adult and in individual activities, the child proceeds to participate in them at a higher level. These are, as a rule, newly emerging games with adults or children successfully playing them. The difference from games at an earlier stage is the introduction of changes in the plot by the child, the manifestation of creative elements, the transformation of the search for answers, a brighter emotional saturation of the game[17].

Conditionally, three stages can be distinguished in the development of games by a child: 1) games with adults and peers (joint); 2) games at the level of amateur activity; 3) games with adults and peers at a higher level (compared to the first stage).

Problem situations are considered not only as a means of activating thinking, but also as a means of mastering search actions, the ability to formulate one's own thoughts about search methods and the intended result.

The structural components of a problematic situation are problematic issues, actions (search and research). An adult can ask such questions: "How to cut a square into triangles? How many different ways can you offer?", "If you swap the numbers 2 and 8, what will change? Is it possible to use the digit 2 in the value of 8 (as 8)?"

Problem situations for preschool children include entertaining tasks, questions, joke tasks and other types of non-standard mathematical material, the search for answers to which proceeds actively, based on visibility. For example: "There are three pencils of different lengths on the table. How to remove the longest pencil from the middle without touching it?" This task can become part of a problematic situation about the dependence of the qualitative characteristics of objects on their spatial location[15].

One of the means of technology aimed at accumulating logical and mathematical experience is educational developing situations. They are characterized by a game orientation of activity, saturation with problematic and creative tasks, the presence of search situations with elements of experimentation, practical research, schematization. E. A. Nosova has developed a complex of game developing situations with logical blocks of Dienes, in which children master logical dependencies: identification and abstraction of properties of objects (color, shape, size, thickness), comparison, classification and generalization, as well as logical actions and mental operations.

In educational situations, children master the means and methods of cognition (sensory and measuring standards, speech, models, comparison, counting and generalization, measurement, classification and serialization), appropriate terminology, logical connections, dependencies and the ability to express them in the form of simple logical statements, the ability to act on the instructions of the teacher, sample, rules and algorithms, own design.

An educational situation may consist of a plot-plot, definition of actors, sequence in the development of the storyline, actions of schematization, transformation, etc..

This is undoubtedly an innovative stage in the development of higher professional pedagogical education in our country.

The professional activity of a modern teacher of preschool education — an activity focused on the holistic development and upbringing of a child in the pedagogical process — requires a special, new quality of teacher training.

The innovativeness of this training system is determined by:

firstly, ensuring the conditions of continuity of education, the possibility of building a professional career on the basis of obtaining educational degrees - bachelor's and master's;

secondly, ensuring the unity of the target, content and technological components of the educational process, focused on the quality of training, the indicator of which is the professional competence of the future teacher.

The competence-based approach to the analysis of professional activity and, in general, a person's education is becoming the leading one in the modern social system.

The idea of our textbook is based on the logic of the competence approach, which presupposes the formation of pedagogical competence among future teachers as a readiness to solve the leading groups of tasks of professional activity: diagnostic, design, self-education tasks, tasks of interaction with the subjects of the pedagogical process.

Conclusions about the views of children in the block "I and the world around me" are related to the fact that a modern child has a variety and breadth of views on the world. Social orientation in the life of a child allows him to understand the world around him well by the age of six, to understand his identity and diversity. Children want to study at school, understand that education is closely linked to their future, knowledge is necessary for work.

Education for a modern preschooler has an applied nature, which reflects the trivial, everyday views on education of most people in society. Children of Russian cities show a good orientation in the world of material values, the computer, toys, telephone and TV become important for them. There is a huge diversity in the children's subculture, today it is wider than the traditional classification of the content of the subculture of preschoolers proposed by adults. The "secret world" of childhood has been significantly updated, it needs to be studied more carefully and in more detail in order to correctly interpret and understand.

REFERENCES

1. Mirziyoyev Sh. M. Together we will build a free, democratic and prosperous state of Uzbekistan. Tashkent: —Uzbekistan", 2016. 56 p.
2. The Law of the Republic of Uzbekistan, dated 16.12.2019 No. ZRU-595).
3. On measures to improve the quality of education in the field of mathematics and the development of research. Resolution of the president of the Republic of Uzbekistan PQ-4708 No. 07.05.2020.
4. Resolution No. 310 of the Cabinet of Ministers dated 07.06.2022 "on approval of the program for the implementation of State Youth Policy in the Republic of Uzbekistan in 2022-2023". https://www.norma.uz/qonunchilikda_yangi/2022-2023_yillarda_eshlarga_oid_davlat_siesatini_amalga_oshirish_dasturi_tasdiqlandi
5. Search for new ideas: from insight to technology (1989) — 380 pages. 6. Driga, V. I. Development of a professional career of a modern teacher in the conditions of creative education / V. I. Driga // Standards and monitoring in education.- 2012.— No. 4.— pp. 48-51
6. Loktionova T.E., Sergeeva M.G. Comfortable educational environment in an educational organization: a modern approach to design. Professional education and society . — 2018. — №3(27). — 43-106 p.4.
7. On the strategy of actions for the further development of the Republic of Uzbekistan// Development Action Strategy of the Republic of Uzbekistan in 2017-2021. Dated February 7, 2017, No. UP-4947.
8. Zhumaev M. Bolalarda boshlangich mathematician tchalarni nonviolent theories and techniques. Tashkent. Nauka Zii. 2017 II 15 B.T.
9. Davydov V.V. Psychological theory of educational activity and methods of primary education based on meaningful generalization. -Tomsk, 1992. -112s.
10. Dzhumaev Mamanazar Irgashevich, professor at the Tashkent State University named after Nizami. Tashkent city (Uzbekistan). Use of Computer Software in Education of Students in

- Primary School and Preschool. www.biogenericpublishers.com.28.09.2021 Angilya.
11. Djumaev M. Mathematical regularity and development of creative thinking of students. Deutsche internationale Zeitschrift für zeitgenössische Wissenschaft /German International Journal of Modern Science. Edition: № 28/2022 (February) – 28th Passed in press in February 2022 №28 2022. 26-28 st.
 12. Dzhumaev Mamanazar Irgashevich and 2.Mirzabaev Yuldashali Abdumannonovich Formation of a general approach to solving problems for primary education according to the requirements in the national curriculum of uzbekistan. World Journal of Engineering Research and Technology WJERT. SJIF/ Impact Factor: 5.924 www.wjert.org Certified Journal. Article Accepted on 30/ 04/2022/ 535 -547.
 13. Dzhumaev Mamanazar Irgashevich professor at the Tashkent State University named after Nizami, Tashkent city (Uzbekistan).Amonkulov Khusain Tajik State Pedagogical University named after S.Ayni. Dushanbe.(Tajikistan) Safarov Samandar Safarboevich Tajik Pedagogical Institute, Penjikent, senior lecturer of the Department of Mathematics - Informatics. (Tajikistan). Computer competence in education of elementary school students. Topics cover all sections of the International Electronic Scientific and Practical Journal "WayScience", April 7-8, 2022. FOP Marenichenko V.V., Dnipro, Ukraine, 274 p. ISBN 978-617-95218-5-0. 64-82
 14. Dzhumaev M. I.Eshonkulova M. H.Theory of inventive problem solving technologies as a means of developing creative abilities of preschoolers.Science and innovation. International scientific journal volume 1 issue 6 UIF-2022: 8.2 | ISSN: 2181-3337.615- 624,
 15. Druzhinin V.N. Cognitive abilities: structure, diagnosis, development. - M.: PERSE. St. Petersburg: IMAION. - Moscow , 2001.-224 p.
 16. Methods of teaching fine arts and design: Textbook for students ped. Schools in the specialty 0308 —Doshk. education|| /T.S.Komarova. - 3rd ed., revised. - M.: Enlightenment, 1991.
 17. Покало Ю. Д., Киреева Н. А. Применение информационных технологий в образовательном процессе //Информационные технологии. Проблемы и решения: Материалы Международной научно-практической конференции. – Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего образования" Уфимский государственный нефтяной технический университет", 2014. – №. 1-1. – С. 134-139.
 18. Jumayev M. E., Tadjiyeva Z. G. Boshlangich sinflarda matematika o'qitish metodikasi //OOY uchun darslik.) Toshkent.—Fan va texnologiyai. – 2015.
 19. Jumayev M. E. „Matematika o'qitish metodikasidan praktikum —Toshkent //O'qituvchi. – 2004. – T. 328.
 20. Жумаев М. Э. Болаларда бошлангич математик тушунчаларни ривожлантириш назарияси ва методикаси, укув кулланма,« //Илм Зиё», Тошкент. – 2013.
 21. Jumayev M. E. Bolalarda matematika tushunchalarni shakllantirish nazariyasi //T.:|| Ilm-Ziyo. – 2005.
 22. Жумаев М. Э. Методика преподавания математики для начальных классов //Учебник. Туроникбол. Ташкент. – 2016.
 23. Jumayev M., Tojiyeva Z. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi //T.:—Texnologiya. – 2004.

24. Jumayev M. E. Boshlang _ich matematika nazariyasi va metodikasi" //Т.:, Arnoprint. – 2005.
25. Жумаев М. Решение задач как средство развития творческого мышления учащихся. Технологии и методики в образовании //Журнал ВГПУ. – 2011. – №. 4. – С. 21-23.
26. Жумаев М. Э. Вопросы качественной подготовки студентов педагогических факультетов к развитию творческой личности учащихся начальных классов в ходе изучения математики //Мир образования-образование в мире. – 2011. – №. 4. – С. 69-72.
27. Jumayev M. E. et al. Methodology of teaching mathematics in primary classes.(Textbook for students of a higher educational institution)–Т.:— //Science and technology. – 2005.
28. Жумаев М. Э. Методика преподавания математики для начальных классов: Учебник //Туроникбол. Ташкент. – 2016.
29. Jumayev M. E. ZK Tadjieva—Boshlang _ich sinflarda matematika o _qitish metodikasi O _qituvchi. – 2005.
30. Jumayev M. Theory and methods of development of mathematical concepts in children //Т.:«Ilm-Ziyo. – 2009.
31. Жумаев М. Э. Формирование профессиональной мотивации и направленности специалиста //Образование через всю жизнь: непрерывное образование в интересах устойчивого развития. – 2015. – Т. 2. – №. 13. – С. 82-84.
32. Жумаев М. Э. Краткий очерк существующих методических систем обучения решению задач //Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – 2014. – №. 9. – С. 292-295.
33. Джумаев М. Формирование общеучебных умений учащихся начальных классов в процессе игровой деятельности //Профессиональное образование и общество. – 2019. – №. 3. – С. 117-125.
34. Жумаев М. Э. О технологии начального математического образования //Аспирант и соискатель. – 2008. – №. 5. – С. 69-73.
35. Джумаев М. И. Составная часть учебной деятельности младших школьников в системе развивающего обучения integral part of educational activity of younger schoolboys in the system of developing training //Журнал выпускается ежемесячно, публикует статьи по гуманитарным наукам. Подробнее на. – 2019. – С. 22.
36. Paramonova L. A., Protasova E. Y. Preschool and primary education abroad. History and modernity. — М.: IC "Academy", 2001.
37. Pedagogy of childhood: St. Petersburg Scientific School. — St. Petersburg, 2005.
38. Polyakova M. N. Creation of models of the subject-developing environment in the Preschool educational institution: Methodological recommendations. — М.: Center for Pedagogical Education, 2008.
39. Sazonova N. P. Preschool pedagogy: A course of lectures. — St. Petersburg, 2010. 25. The identity of childhood. New values of education / Edited by N. B. Krylova. — М., 2007.
40. Furyaeva T. V. Comparative pedagogy of childhood: Textbook. stipend. —Krasnoyarsk: RIO GOU VPO KPSU named after V. P. Astafiev, 2004.

THE ROLE OF FOREIGN LANGUAGES IN AGRICULTURE

Katayev S

Teacher of Termez Institute of Agrotechnology and Innovative Development

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7261506>

Abstract. *In this article, we will describe the practical benefits of English for agrarians in the present and near future. This paper presents a needs analysis that explored the English language requirements of agricultural technicians in Chile. It also examined how these needs are perceived by actors involved in agricultural industries and actors involved in the education of this group. Using a qualitative approach, data were elicited from document analysis and interviews with five technicians at one company and five teachers at one VET school. Findings revealed that English language was necessary for technicians to carry out specific tasks. All teachers agreed that their students should be taught not only general English, but also English that is relevant to the students' interests and needs. However, the non-existence of vocational language programs makes it difficult for English teachers to teach the contents pertinent to their students' specialization. This study contributes to an understanding of the relevance of the English language for learners in a specialized context.*

Key words: *Foreign languages, technological discoveries, agricultural sector, social circle, phenomena, expansion, significant meeting, polyglot, memory training*

РОЛЬ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ

Аннотация. *В данной статье мы расскажем о практической пользе английского языка для аграриев в настоящем и ближайшем будущем. В этом документе представлен анализ потребностей, в ходе которого изучались требования к английскому языку для сельскохозяйственных техников в Чили. Также было изучено, как эти потребности воспринимаются субъектами, вовлеченными в сельскохозяйственные отрасли, и субъектами, занимающимися образованием этой группы. Используя качественный подход, данные были получены из анализа документов и интервью с пятью техниками в одной компании и пятью учителями в одном профессиональном училище. Выводы показали, что английский язык был необходим техническим специалистам для выполнения определенных задач. Все преподаватели согласились с тем, что их ученикам следует обучать не только общему английскому языку, но и английскому языку, соответствующему интересам и потребностям учащихся. Однако отсутствие профессиональных языковых программ затрудняет для учителей английского языка преподавание содержания, относящегося к специализации их студентов. Это исследование способствует пониманию актуальности английского языка для учащихся в специализированном контексте.*

Ключевые слова: *Иностранные языки, технологические открытия, аграрный сектор, круг общения, явления, экспансия, знаменательная встреча, полиглот, тренировка памяти.*

INTRODUCTION

Globalization in the world of work and the continued use of English has meant an increase in the demand for language courses addressing occupational and/or workplace needs. In Uzbekistan, agriculture is an important occupational sector, which has benefitted, in the last two decades, from globalization and international trade agreements. These agreements have meant

not only international integration for the country (arrangement among countries and regions such as Russia and Central Asia that comprises the reduction of barriers to trade, see, but also the need for developing English language skills on the part of agricultural professionals.

Generally, technicians provide technical support in agricultural production, agricultural machinery and supplies, and technical supervision of agrochemicals, and provide quality control, inter alia. They are versatile professionals and their roles, responsibilities, job positions, and work areas vary according to their technical knowledge and skills, experience, and studies. For example, in terms of education, Uzbekistan offers vocational education and training (VET) programs in agriculture at the secondary and tertiary level. Secondary school VET programs provide students with specialized training in the field, prepare them for the world of work, and foster continuity of post-secondary studies. Post-secondary VET programs provide students with high-level technical and specialized knowledge and skills and enhance leadership skills. Secondary school graduates can work as mid-level technicians if they obtain a secondary VET certificate, which is awarded only to those who fulfil a minimum requirement. Post-secondary graduates can work as high-level technicians if they obtain a post-secondary VET professional or technical degree.

METHOD AND METHODOLOGY

It makes no sense to pour platitudes about how learning a foreign language, and especially English, opens new doors and horizons for a person. All of this is great, but it doesn't motivate or describe real, direct benefits.

1 reason - the study of professional literature

Russian-language and Uzbek-language pages on the Internet account for less than 30% of the total. And it's not even about the statistics and the total amount of information that can be found. Why foreign languages are needed is to read serious scientific papers, studies, books, information about new technological discoveries, including in the agricultural sector. And they are published primarily in English. It may seem that sooner or later they will be translated into their native language, but this is a delusion. Much of the latest, most relevant and valuable professional information exists only in English.

2 reason - expanding horizons and social circle

Speakers of several languages will not let you lie - sometimes they have thoughts in a secondary language. At the same time, for some reason, such thoughts and discoveries do not come to mind in their native language. By learning a language, a person willy-nilly adopts the culture of another people, expands his ideas about people and phenomena. What is useful to learn foreign languages is the constant expansion of horizons and circle of communication. New, interesting and useful people come into life, communication with which was previously impossible. And in business, the right contact can change lives forever.

Reason 3 - Increased value and greater potential in the eyes of the employer's company

RESEARCH RESULTS AND DISCUSSION

How many languages do you need to know to get a job in a large international company? At least two. And the more languages a specialist knows, the greater his significance and value for the company. If he is the only one who knows Spanish or German, he will be sent to a significant meeting. In Ukraine, knowing English has the same effect. Specialists who know him almost always occupy higher positions and receive higher salaries.

Polyglots always know where to go to work with knowledge of a foreign language and are never left without an interesting task. Such a person will find a vacancy in almost any company. If he is also a highly qualified specialist, they will fight for his hire, increase the proposed salary and offer more comfortable working conditions.

You can find out about the partners of the Agrokebets project at this link.

4 reason - the development of intelligence and memory training

Replenishment of knowledge in such an area as language and social communication significantly affects the pace of professional, intellectual and personal development of a person. And in the age of information technology and information overload, memory training is extremely important.

Pocket devices, convenient programs, applications and reminders provoke the brain to save energy. He refrains from trying to remember anything, as a smart alarm clock will always remind you of an important event. Learning a foreign language perfectly helps not only to stop the degradation of memory, but also to develop it.

Reason 5 - freedom from translators and comfort when visiting other countries

CONCLUSION

A business trip or vacation moves to a whole new level when you know English and can use it at least at an intermediate level. With a foreign language, a person can always independently book a hotel, rent a car, ask for directions and talk with representatives of another culture. Communication is the richest source of information, so any trip will be brighter and more memorable.

REFERENCES

1. P.Spence: Engineering English and the high-tech industry: A case study of an English needs analysis of process integration engineers at a semiconductor manufacturing company in Taiwan. English for Specific Purposes (2013)
2. E.J. Serafini *et al.*
Needs analysis for specialized learner populations: Essential methodological improvements. English for Specific Purposes (2015)
3. H. Basturkmen: Developing courses in English for specific purposes (2010)
4. C. Svendsen: Identifying English for the job: Examples from health care occupations. The ESP Journal (1984)

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ В ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ

Алаудинова Шабнам Рустам қизи

Магистр, Термезский государственный педагогический институт

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7261529>

Аннотация. В данной статье дается осмысление требований к коренной реформе профессионально-педагогической деятельности будущих учителей начальных классов и повышению их профессиональной компетентности, созданию необходимых педагогических условий для обеспечения их профессионального и личностного становления в высших учебных заведениях, модернизация содержания и структуры подготовки педагогов технологического образования определяет основную цель формирования компетентности специалиста путем определения психолого-педагогических условий и разработки механизма контроля и оценки ее качества.

Ключевые слова: педагог, компетенция, компетенция, знание, умение, компетенция, умение, интеграция, модернизация, психолого-педагогическая

PROFESSIONAL COMPETENCE IN HIGHER EDUCATION

Abstract. This article provides an understanding of the requirements for a radical reform of the professional and pedagogical activities of future primary school teachers and increasing their professional competence, creating the necessary pedagogical conditions to ensure their professional and personal development in higher educational institutions, modernizing the content and structure of the training of teachers of technological education determines the main goal of forming the competence of a specialist by determining the psychological and pedagogical conditions and developing a mechanism for monitoring and evaluating its quality.

Key words: teacher, competence, competence, knowledge, skill, competence, ability, integration, modernization, psychological and pedagogical

ВВЕДЕНИЕ

В нашей республике путем совершенствования системы образования большое внимание уделяется подготовке зрелых, всесторонне развитых, способных к самостоятельному мышлению, целеустремленных, самоотверженных и инициативных кадров. В текущий период обновление техники и технологий на производстве, бурное развитие науки и техники требует от специалистов углублять свои знания самостоятельно и регулярно, требует обновления, наполнения и расширения. Реализация «Национальной программы подготовки кадров» направлена на подготовку смелых, самостоятельных, творчески мыслящих, компетентных, знающих специалистов, способных обеспечить современное развитие Узбекистана в соответствии с международными требованиями, а также всесторонне развитых кадров с личными человеческими качествами. Важным требованием современности является формирование профессиональных компетенций, связанных с наукой и воспитанием зрелого поколения, и умение последовательно применять их в педагогической деятельности. Коренное повышение качества профессионально-педагогической подготовки учителя технологического образования напрямую связано с ее содержанием. Необходимо обеспечить синтез педагогических и технических знаний, чтобы значительно повысить качество подготовки педагогических кадров. Профессиональное становление педагога технологического образования служит обеспечению эффективности образовательного процесса на основе интеграции

педагогических и технических знаний на основе изменений в сферах науки, образования, техники, технологий и экономики производства. Этот процесс порождает необходимость внесения определенных изменений в создание технологии подготовки учителя технологического образования и содержание подготовки учителя технологического образования.

Знакомство с содержанием теоретических источников, изучение деятельности высших учебных заведений и анализ фактических данных показали, что в формировании профессиональной компетентности педагогов технологического образования существует ряд противоречий, в частности:

- между уровнем зрелой специальной подготовки выпускника высшего учебного заведения и нормативными требованиями, предъявляемыми к модернизированному содержанию и объему ГОСО, и уровнем реализации его личностных возможностей;
- между традиционными и инновационными методами, используемыми в процессе формирования профессиональной компетентности преподавателей технологического образования в высших учебных заведениях;
- между деятельностью высших учебных заведений, направленной на педагогическую поддержку в формировании личности педагога и его профессиональной компетентности, и механизмом и закономерностями развития процесса подготовки студента как будущего педагога;
- в педагогическом ряду технологического образования учителем неиспользование возможностей интеграции с общепрофессиональными и специальными предметами в плане формирования личностно-профессиональной компетентности;
- Можно указать на противоречия между научно-техническим прогрессом, растущими запросами модернизированного общества на квалифицированного педагога, неготовностью педагогов технологического образования работать в условиях саморазвития, что основная часть формирования их профессиональной компетентности. Одним из способов преодоления таких противоречий является формирование профессиональных компетенций будущих педагогов. Путем формирования профессиональной компетентности будущих педагогов технологического образования, создания необходимых педагогических условий для обеспечения их профессионального и личностного становления в вузах, модернизации содержания и структуры подготовки педагогов технологического образования, определения их психолого-педагогических условий, развития механизм контроля и оценки ее качества определяет основную цель формирования компетентности специалиста.

ПОЛУЧЕННЫЕ РЕЗУЛЬТАТЫ

Важный фактор совершенствования образовательного процесса тесно связан с формированием высокого уровня профессиональной компетентности преподавателей технологического образования в системе высшего образования. Поэтому определено, что одной из актуальных задач является создание теоретических и практических основ процесса формирования профессиональной компетентности педагогов технологического образования на основе эффективного использования возможностей современных образовательных технологий и создаваемых учебно-методических комплексов. . В связи с этим актуальной задачей становится научное обоснование новых подходов, обеспечивающих уровень профессиональной компетентности, требуемый с периода

подготовки педагогов технологического образования в высших учебных заведениях. Непосредственное изучение содержания образования на практике в зарубежных странах по профессиональной подготовке специалистов показало, что оно имеет место в странах Запада. Согласно сущности национальной системы образования нашей республики, минимальные требования к содержанию образования основываются на знаниях, умениях и квалификации.

Если обратиться к этимологическому анализу понятий «компетентный» и «компетенция», то можно понять, что они возникли не случайно. Под компетенцией понимается не приобретение студентом знаний и умений, а приобретение интегративных знаний и действий в каждом самостоятельном направлении. С точки зрения требований к уровню профессиональной подготовленности выпускников под компетенцией понимается способность обучающихся адекватно использовать совокупность знаний, умений и способов деятельности в определенных ситуациях. Компетентность выражается в приобретении обучающимся знаний, умений и навыков, необходимых для осуществления личной и общественно значимой профессиональной деятельности, и в умении применять их в профессиональной деятельности. В данном предмете в полной мере раскрывается сущность понятия «компетентность», она проявляется в следующих двух направлениях: компетентность формируется как личностные качества обучающихся и базовые требования профессиональной сферы. В связи с тем, что содержание образования группируется в учебном плане в виде блоков предметов (по всем предметам), межпредметных (по совокупности предметов) и предметов (по конкретному предмету), мы выделяем следующие три уровня обучения. компетенция:

- базовая компетентность (по гуманитарному, социально-экономическому содержанию образования);

– междисциплинарная компетентность (в соответствии со спецификой учебных предметов и образовательных блоков общепрофессиональной подготовки);

- компетентность по одному предмету (предмету) (согласно наличия четкой и определенной возможности в рамках специального учебного предмета). Таким образом, базовая компетентность определяется на уровне учебных блоков и учебных предметов для каждой ступени высшего педагогического образования. При определении порядка базовой компетентности, в соответствии с основными целями профессионально-педагогического образования, сущностью социального и личностного опыта, в процессе организации профессиональной деятельности в социальном обществе практические умения подразделяются на следующие виды компетентности:

1. Всесторонняя компетентность. Это связано с ценностными ориентациями школьника, его способностью чувствовать и понимать социальное бытие, находить самостоятельный образ жизни, осознавать свою роль и место в социальном обществе, ставить четкую цель в организации действий. и для принятия решений, компетенций, связанных с мировоззрением, он обеспечивает механизм самоопределения учащегося в учебных и других ситуациях. От этой компетенции зависит индивидуальное образовательное направление студента и общая программа его профессиональной деятельности. 2. Социокультурная компетентность. Это объем знаний и деятельностного опыта, которые необходимо глубоко усвоить учащемуся, особенности национальной и общечеловеческой культур, духовно-нравственные основы жизни человека и человека, культурные основы

семейных и общественных традиций, роль науки. и религии в жизни человека, их влияние на материальное существование, жизнь и отдых, знания о том, например, как эффективно организовать свободное время.

3. Учебная компетентность. Это совокупность компетенций самостоятельного мышления, состоящая из элементов логической, методической и социальной деятельности студента, связанной с конкретными изучаемыми объектами, включающая в себя знания и умения целеполагания, планирования деятельности, анализа ее содержания, рефлексии, личностной оценки. активности. По отношению к изучаемым объектам учащиеся приобретают творческие навыки, то есть получение знаний непосредственно из существования, способы действия и эвристические способы решения задач в нестандартных ситуациях.

4. Компетентность в получении информации. С помощью аудио-видеосредств и информационных технологий формируются навыки самостоятельного исследования, анализа и отбора необходимой информации, ее модификации, хранения и передачи. Эта компетенция гарантирует, что студент усваивает основы учебных предметов на основе важной информации.

5. Коммуникативная компетентность. Он включает в себя взаимодействие со студентами, их приемы, овладение языком, имеющим приоритетное значение в процессе общения, навыки работы в группах, организацию и проведение различных духовно-просветительских мероприятий в коллективе.

ВЫВОД

Целесообразно рассмотреть нормативную модель подготовки специалиста, включающую учебно-познавательную деятельность по приобретению будущей профессии. Она выражается в квалификационных характеристиках выпускника вуза соответствующего направления и уровня подготовки, а научно обоснованные знания, умения и навыки отражают состав важных профессиональных качеств человека.

REFERENCES

1. Муслимов Н.А., Гаипова Н., Халилова Н. Учебно-методический комплекс "Общая психология". //Методическое пособие. -Т.: «Наука и техника», 2011.
2. Саидахмедов Н.С. Роль учителя в педагогической системе //Народное образование. - Ташкент, 1993. - № 6-7. - Б. 9-12.
3. Джораев Р.Х. Толипов О'. «Педагогическая деятельность, технологии и навыки». «Непрерывное образование» 2003 г.
4. Д.А. Тхоржевский "Методика трудового воспитания" - Т "Учитель" 1987г.
5. Тургунбоева А.Г. «Психологические особенности формирования социального восприятия и будущих педагогов» Ташкент-2020

ON THE LINGUOCULTUROLOGICAL STUDY OF SOME DIALECTICISMS IN THE “ANNOTATED DICTIONARY OF THE UZBEK LANGUAGE”

Bobotayev Mirjalol Ibodullayevich

Samarkand State University. Uzbekistan

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7261552>

Abstract. *In this small research work in which Uzbek folk dialects and their study in the linguistic and cultural aspect are analyzed. Dialects listed in the “Annotated Dictionary of the Uzbek Language” were found and their national meanings were analyzed.*

Key words: *dialect, language, linguistic culture, culture, national mentality, national dialects, language and culture, language and dialect, language and dialect, language and dialect.*

К ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОМУ ИЗУЧЕНИЮ НЕКОТОРЫХ ДИАЛЕКТИЗМОВ В «АННОТИРОВАННОМ СЛОВАРЕ УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКА»

Аннотация. *В этой небольшой исследовательской работе анализируются узбекские народные диалекты и их изучение в лингвокультурологическом аспекте. Были найдены диалекты, занесенные в «Аннотированный словарь узбекского языка», и проанализированы их национальные значения.*

Ключевые слова: *диалект, язык, языковая культура, культура, национальный менталитет, национальные диалекты, язык и культура, язык и диалект, язык и диалект, язык и диалект.*

INTRODUCTION

Language is a social phenomenon and it directly serves the society. As the society develops, the language also develops. This internal possibility of development is manifested directly through our dialects. Based on this, it can be said that our dialects are the biggest layer that constantly feeds the language. The study of dialects began many centuries ago. It is no secret that the study of dialects in the Turkish world in general dates back to the 11th century, that is, to Mahmud Koshgari's work "Devoni lughatit turk". After that, the study of Uzbek dialects in the middle ages was associated with the name of A. Navoi, which was reflected in his work "Muhokamat-ul lug'atayn". At the end of the 19th century and the beginning of the 20th century, the information about Uzbek dialects can be found in the works of Russian Turkologists such as M. Terentev, A. V. Starchevsky, Z. A. Alekseev, V. Nalivkin. By the 20's of the 20th century, the first scientific classification of Uzbek dialects was created as a result of the efforts of famous linguists Professor Y.D. Polivanov, G.O. Yunusov, K.K. Yudakhin, V.V. Reshetov. Since the 50's of the last century, dialectology has been formed as a science, and Uzbek dialects have been widely studied.

METHOD AND METHODOLOGY

Dialects are the foundation and core of literary language in all languages of the world. Dialectal materials recorded from dialects are not only linguistic material, but also a rich source that reflects the history, culture, and mental characteristics of the people's ethnos. Especially in the conditions of today's globalization, changes in social life have an impact on the language. For this purpose, recording of dialects and coming to certain conclusions about them, studying them on scientific basis on time is becoming more relevant than ever.

In the years of independence, almost all areas of Uzbek dialectology have been studied, but there are still many aspects that need to be studied and researched. In particular, there are several dictionaries that explain the Uzbek language and its meanings, and the dialectics in these dictionaries are still not studied. This is also related to dialectisms in the "Annotated Dictionary of the Uzbek Language". "Innovation is the future. If we start building our great future today, we should start it on the basis of innovative ideas and an innovative approach".

If folk dialects are not learned in time, they will go out of use over time. After all, "language is a dynamic phenomenon that is constantly growing and developing". Therefore, in Uzbek linguistics, researching one or another features of folk dialects with traditional as well as with new methods of linguistics is the most urgent issue. Learning our languages creates an opportunity to educate the young generation in the spirit of the national idea. In this regard, the opinions of our president Sh.M. Mirziyoev: "...increasing the effectiveness of scientific research related to the unique characteristics, dialects, historical development, and prospects of the Uzbek language..." are of particular importance.

RESEARCH RESULTS

Based on the above, a large part of Uzbek dialects is an ancient heritage, which reflects the nationality of our people. In this regard, we focused on the linguocultural study of certain dialects that reflect these aspects. Before that, we considered it permissible to make a brief comment about linguoculturalism.

Linguistics, which is considered one of the leading directions of modern linguistics, began to form in the last quarter of the 20th century. According to research, the term "linguoculturalology" appeared in connection with the research conducted by the Moscow Phraseological School under the leadership of V.N. Telia.

The term linguoculturalology and related aspects appear directly around that linguistic level. Society and people living in this society influence the cultural structure of the language based on their mentality. One of the research scientists interprets this direction as follows: Linguistic culture or linguistic cultural studies studies the language within the framework of the "language-culture-human" trinity, which is widely used today as national consciousness, national thinking, national culture, national education. He considers it the main goal to reveal that language is the basis of many concepts such as spirituality, national mentality, national character, and that their essence cannot be stable without language (Mahmudov N. 2012: 3-16). The aspects that we want to research are based on dialects that are constantly used in ordinary folk language, are known only to representatives of a certain region, preserve the original image of our nationality and values, and give our language a special charm.

Below we will consider these aspects on the example of some of our dialects in the "Annotated Dictionary of the Uzbek Language".

➤ **Bakovul, bukovil** - (dialect used by residents of Bukhara region)

1 A cook who prepares food at weddings. *His face was as red as a loaf of bread just taken from the oven, and his mustache was suddenly gray.* "Youth".

2 (obsolete word, phrase, in the sense of a historical word) an official who supervises the preparation of food for the king, khan and armies, who tastes the food before serving it to the ruler; chief cook (15th century and later). *It is said that this dish [ajabsanda] belongs to the creation of the bakovuls of Babur's palace. K. Mahmudov, Uzbek traditional dishes. - It's my fault, - said Babur in a firm tone, - our bakovuls are very angry with you: you won't eat a single*

bite of the food they brought you. "Youth". Bakuvul was standing at one end, relaxed. "Star of the East".

3 (in the historical sense of the word) a high-ranking official in the Golden Horde khanate who performed tasks such as distribution of salaries to the army and distribution of booty.

4 Manager of competitions such as wrestling, race, goat (kopcari) held in connection with weddings and holidays (hayt). These will also be a wedding favor. Everyone does what they can. "Waiting". Father Akhmadjon, Meliqozi and Bakuvul came to the middle to the sound of music. "Youth".

DISCUSSION

A person who is cunning and takes advantage of a convenient situation. After the girl reached her height, Mamasaid became a "bakovul for ready-made soup": "I am the closest uncle, so I am a father instead of a father," he claimed. "P. Tursun, Teacher". They say that ready-made soup is good! "S. Zunnunova, Olov". (7.145)

In the "National Encyclopedia of Uzbekistan" it is defined as follows. Bakovul or bukovul (39) - the head of cooks who prepared food and drinks during the time of Genghis Khan **1** and in the court of the Timurids; **2** A high-ranking official in the Golden Horde khanate who performs tasks such as distribution of salaries and rewards to the army, distribution of spoils. Bakuvul's respect was very high, tumanbegs and thousandbegs also obeyed him; **3** In the Emirate of Bukhara, it means the head chef who tastes the food before serving it to the ruler.

- **Barak** – (Dialect mainly used by villagers) chuchvara. **1 Bo‘rak** (dialect used by the population living in the Southern Khorezm region), chuchvara, pelmeni (dialect used by the population living in the Northern Khorezm region). In the environment of Khorezm and Karakalpakstan, go‘mma and egg barak are considered traditional food. "K. Mahmudov, Uzbek traditional dishes". Grandma knocks. Good luck grandma. "Boychechak". **2** [Italian – loy chayla] A temporary house made of wood, a place of residence. In the barrack system, the buildings are one-story and are often made of wood. "N. Ismailov, Care of the sick". Comrade, sitting on a wooden bench in the middle of the barracks, listened to the lecturer's gentle voice. "H. Ghulam, people of Tashkent. (7.163)
- **Bibi** – **1** Mother's or father's mother; grandmother (relative to grandson). *Mehri Bibi, Khairi Bibi. In the early morning, two neighbors - Bibi Zainab and Mrs. Hamida - came to Sidqi's yard with a pale face.* "Myrmukhsin, a woman with a cloak."

2 It comes in the front or back part of the women's name and forms compound names: Bibigul, Bibiniso, Bibinor, Bibisanam; Davlatbibi, Kenjabibi, Kimsanbibi. (The traveler) said that he wanted to take his (Gulnor's) mother Gulsunbibi to the village along with his sister, if possible. "Oybek, Selected Works". (7.251)

- **Boldiz** - Wife's sister, sister-in-law. *Boldiz is sweeter than honey.* "Proverb". *If Yeznam knows me, I'm a beaver, yor-yor, I'm a beaver that's stuck to Boldogi, yor-yor.* "Songs". *I don't have a bottle, nor a bottle of wine, nor a sip of red wine.* "Mirtemir, Works". (7. 308).
- **Buvak** - New born child, baby. Buvak, although his stomach was full, he missed everything. "S. Siyoev". Voice. - Tell me what happened? - said Saltanbonu,

sitting on his lap his skinny, skinny, thin-legged, big-bellied grandchild, who was sucking on his chest like a leech. "M. Ismaili, Fergana until dawn." (7.359)

- **Bo'la** - Children of sisters (relative to each other). At that moment, my aunt's son Rashid, who works in the city, entered the door. "A. Kochimov, Halka". It's true that the blood has dried up the saltiness. "Youth". Hanifa hung on his hand: - Kill me, kill me, future! "Youth".

Be II Part, mature; reached the standard. You can see from the hole that the sacks are full, the grains are dark like gold, clean. "G. Ghulam". Let every single piece of the heart beat freely, and let the soul be known in the blue veins. "Youth". I am full of joy, my beauty, my gaze is captivated. "Harmony, Song of the Dawn." (7.407)

- **Vayish** – Ishkom. The leaves buried the branches of the branches of the vayish, which were only raised on thin branches, and the vines had not been pruned or pruned. "S. Nurov, grass does not get frost". (7.435)
- **Valish** – Ishkom. The yard is not very big, but it is surrounded by a row of houses and houses. Until the frost, various grapes turn yellow and lie in the sun. "From the newspaper". (7. 438)
- **Guzar** – [Persian – passage; street, neighborhood]. 1 A prosperous, busy place with shops such as teahouses, butchers, grocers, located at the intersections of villages or neighborhoods. There were two people in this neighborhood who liked him [Yolchi]. One is Karatoy, who works as a blacksmith in Guzar, and the other is an elderly man named Shakir Ota. "Oybek, Selected Works". Despite the bone-chilling chill of the autumn air, there were many tea drinkers. "M. Ismaili, Fergana until dawn."

2 Way. I fell in love with the land of the Kalmyks. "Alpomish". If we feel like it, we will come to look for it. It was Sultan, my dear friend, welcome. "Murodkhan". I put on a hat and stayed for a while. I suddenly fell in love with this city. "Sweet with Sugar".

3 A place where boats cross a river or stream; used in the sense of late.

4 in Bukhara Khanate: neighborhood. Guzargoh (Persian - passage) is the place where Guzar is located; pass We don't live on the street, we live in a residence. "Aibek, Navoi". (7.516)

CONCLUSION

Over the centuries, our dialects have been polished in the living language of the people, giving a special beauty to our literary language. Therefore, we want the next researches to be researches in the linguo-cultural direction that embody our nationality, language culture, and mentality.

REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш. М. Мирзиёевнинг 2018 йил 28 декабрдаги “Тараққиёт йўлимизнинг шиддати янада ошаверади” мавзусидаги Олий Мажлисга Мурожаатномаси // Халқ сўзи, 2018 йил, 29 декабрь.
2. Нурмонов А. Лингвистик тадқиқот методологияси ва методлари. – Тошкент: Академнашр, 2010. – Б. 44.
3. Mirziyoyev Sh.M. Milliy o‘zligimiz va mustaqil davlatchiligimiz timsoli. “O‘zbekiston ovozi”, 2019-yil 22-oktabr.
4. Xudoyberganova D. Matnning antropotsentrik tadqiqi. Toshkent, Fan. 2013-y. -139 b.

5. Maxmudov N. Tilning mukammal tadqiqi yo'llarini izlab // O'zbek tili va adabiyoti.- Toshkent, 2012. 5-son, 3-16 b.
6. Raximov A., Tilni paradigmalar asosida o'rganish muammolari //O'zbek tili va adabiyoti. 2012.-yil 2-son, 21-24 b.
7. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. Беш жилдли. Биринчи жилд. Тузатилган 2-нашри. – Тошкен: “O'zbekiston nashriyoti” Давлат унитар корхонаси, 2020.-680 бет.

MAKTAB TA'LIM JARAYONIDA IQTISODIY G'OYALARNI SHAKLLANTIRISH XUSUSIYATLARI

Shomirzayeva Nargiza Sherali qizi

NamDu 2-bosqich magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7261570>

Annotasiya. Boshlang'ich sinf o'quvchilariga iqtisodiy ta'lim samaradorligi oshirish va ularning fazilatlariga asoslanib iqtisodiy tushunchalarni shakllantirish.

Kalit so'zlar: Ta'lim, tarbiya, loyiha, faoliyat, tajriba, targ'ib, fazilat.

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ В ПРОЦЕССЕ ШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. Повышение эффективности экономического образования учащихся начальных классов и формирование экономических представлений на основе их качеств.

Ключевые слова: образование, обучение, проект, деятельность, опыт, продвижение по службе, добродетель.

CHARACTERISTICS OF THE FORMATION OF ECONOMIC IDEAS IN THE PROCESS OF SCHOOL EDUCATION

Abstract. Improving the effectiveness of economic education for elementary school students and forming economic concepts based on their qualities.

Key words: Education, training, project, activity, experience, promotion, virtue.

KIRISH

Hozirgi vaqtda kattalar uchun ham, bolalar uchun ham iqtisodiy savodxonlik darajasiga qo'yiladigan talablar sezilarli darajada oshdi. O'quvchi eng murakkab iqtisodiy tushunchalarni tushunishni o'rganishi uchun ushbu yo'nalishda ishlashni boshlang'ich maktab yoshidan boshlashi kerak. So'nggi yillarda iqtisodiy hayot bilan bog'liq tushunchalar soni ko'paymoqda. Iqtisodiy g'oyalarni shakllantirish boshlang'ich sinfdan boshlanishi kerak. Boshlang'ich sinflarda iqtisodiyotni o'rganish maxsus o'qitish vaqtiga ega emas va boshlang'ich sinf o'quvchilarining iqtisodiy ta'lim darajasi, ularning intellektual rivojlanishi ko'pincha zamonaviy talablarga javob bermaydi. Boshlang'ich sinf o'quvchilariga iqtisodiy ta'lim samaradorligi oshirish uchun quyidagi shart-sharoitlarni yaratish taklif qiladadi:

- bolalarni mehnat alohida o'rin tutadigan turli xil faoliyat turlariga o'rgatish;
- bolalarning shaxsiy tajribasi asosida fanlararo aloqani o'rnatish;
- iqtisodiy tushunchalar bilan to'yingan darslar;
- oilaning rolini aniqlash;
- kichik sinf o'quvchi shaxsining axloqiy va iqtisodiy fazilatlariga asoslanib iqtisodiy tushunchalarni shakllantirish.

TADQIQOT METODI VA METODOLOGIYASI

Shuningdek, bolalarni iqtisodiy alifbo bilan tanishtirish, ya'ni o'yinlar yordamida, oddiy muammolarni hal qilish, ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatlarni tahlil qilish va ularni iqtisodiy tushunchalar va toifalarni o'zlashtirishga undash kutilmoqda.

Iqtisodiy g'oyalarni shakllantirish xususiyatlari:

- Alohida elementar tushunchalarga e'tibor qaratiladi.

Bola mavhum iqtisodiy tushunchalarni idrok etish va tushunish uchun mavhum fikrlashning yetarli darajasiga ega emas. Shuning uchun asosiy elementar tushunchalarga ahamiyat beriladi.

- Taqdimot obrazli, hissiy, jozibali tarzda amalga oshiriladi.

Iqtisodiy kontsepsiyalarni shakllantirish iqtisodiy lug'at tarkibidagi materiallar bilan tugamasligi kerak. Shuningdek, bolalarda iqtisodiy g'oyalarni shakllantirishda ota-onalar bilan yaqin aloqalar juda muhim hisoblanadi.

Ularni sinfda bo'layotgan voqealarni baholash, ularni o'quv jarayoniga jalb qilish, bolalarning oila, shahar, mamlakat iqtisodiy hayoti haqidagi g'oyalarni kengaytirishda bevosita ishtirok etishlari uchun sharoit yaratish kerak. Ota-onalar bilan ishlashda turli xil shakllar taklif etiladi: uchrashuvlar, konferentsiyalar, musobaqalarda ishtirok etish, o'zaro tajriba almashish vahakazo. Ilgari olingan iqtisodiy tushunchalarni tuzatish ham zarur, chunki kundalik hayotda iqtisodiyotni quyidagilarga kamaytirish mumkin:

- pul, pul birligi;
- tovarlarni sotib olish va sotish jarayoni;
- etishmayotgan miqdor (narx, miqdor, xarajat) qiymatini topish uchun oddiy matematik masalalarni yechish.

Ushbu tushunchalarning iqtisodiy tomonlarini asoslanib, ochib berish kerak:

- narx (uning tarkibi);
- vaqt (resurs ma'nosida);
- ish, ish hajmi, unumdorlik (inson resurslari nuqtai nazaridan);
- pul (maksimal likvidlik tovarlari va adolatli taqsimot vositasi ma'nosida);
- almashinuv (faqat unga teng mahsulot bilan amalga oshiriladi).

TADQIQOT NATIJASI

Ta'kidlanganidek, bu faoliyat kichik o'quvchilar o'rtasida iqtisodiy g'oyalarni shakllantirishga yordam beradi. Natijada, u o'ziga xos uslubiy xususiyatlarga ega. Talabalarning loyiha faoliyatini tashkil etish bolalarning yuqori turtki berishini ta'minlaydigan turli xil vositalardan foydalanishni, faoliyat mohiyatini tushunishni, bolalarni uni amalga oshirishga tayyorlashni, talabalarning faolligini, ijodkorligini rag'batlantirishni, ularning o'zini o'zi anglashini va o'zini o'zi etarli darajada qadrlashni o'z ichiga oladi.

Bolalarning loyiha faoliyatini tashkil qilishda foydalaniladigan maxsus pedagogik vositalarni eslatib o'tamiz. Avvalo, o'qituvchi loyihaning boshlanishi haqida o'ylashi kerak, bu esa o'quvchilarni loyiha faoliyatiga ixtiyoriy va asosli kiritilishini ta'minlaydi.

Bo'lishi mumkin:

- muammoli vaziyatni yaratish,
- bolalar uchun muhim bo'lgan amaliy vazifani muhokama qilish,
- jozibali istiqbol haqida hikoya,
- obro'li shaxslarning ijtimoiy ahamiyatga molik muammolarni hal qilishda qatnashish taklifi bilan murojaat qilish va boshqalar.

Faoliyatning eng muhim usuli bu savol. O'qituvchi va bolalarning savollari loyiha faoliyatining bir-biriga hamroh bo'ladi. Shu bilan birga, o'qituvchining mustaqil fikrga, bolalarning o'zlari tomonidan berilgan savolga javob berishga intilishi muhimdir. Ular bolalar uchun qiziq bo'lgan, aniq javobga ega bo'lmagan, lekin bolalarni kognitiv faoliyatga, izlanishga undaydigan asosiy savolni ta'kidlaydilar. Bunday savol loyihani boshlash uchun asos bo'lishi mumkin.

Loyiha davomida o'qituvchi turli xil savollardan foydalanishi mumkin, keling, ulardan eng tipiklarini nomlaylik:

- yopiq, "ha", "yo'q" degan aniq javoblarni taklif qilmoqda;

- so'zlar bilan boshlanadigan ochiq: qaerda, qachon, kim, qancha;
- "yoki" birikmasi bilan muqobil savollar, bu o'quvchiga, masalan, qiyinchilik tug'dirganda tanlash huquqini beradi;
- bolalar taklif qilingan g'oya to'g'risida fikr bildirganda, baholovchi (bu fikr kimga yoqdi? Muammoni hal qilishning ushbu varianti nimani yoqtirdi? Va boshqalar);
- sabab-oqibat munosabatlarini o'rnatishni talab qiladigan muammoli (nima uchun bu variantni tanladingiz? Nega buni qilish kerak? Nega u ishlamadi? Va hokazo);
- aniqlik kiritish, ma'lumotlarni konkretlashtirishga, tafsilotlarni bilib olishga imkon beradi (kim bilan maslahatlashsam bo'ladi? Kimga yordam uchun murojaat qilishim kerak? Va boshqalar);
- yakuniy qarorni umumlashtirish, xulosalash (men buni to'g'ri tushunganman ...?).

Yana bir muhim texnika - bu fikrlaydigan yulduz. Uning mohiyati o'qituvchi va bolalar tomonidan savol berishda o'tadi, bu esa o'z navbatida savollarga bo'linadi va o'quvchilar harakatlari tizimini belgilaydi.

Ushbu masalalarning nazariy va amaliy echimi asosiy muammo echimiga yaqinlashishga imkon beradi.

MUHOKAMA

Aslida, loyiha faoliyati - bu "fikrlaydigan yulduzlar" tizimi, o'quvchilarning keyingi amaliy va mos bilim harakatlari. Talabalar alohida va guruhda muammolarni, ularni echish usullarini izlayotganlarida, eng yaxshi variantlarni, g'oyalarni tanlaganlarida, himoya qilayotganlarida, o'z nuqtai nazarlarini asoslab berganda, aqliy hujumsiz loyihani amalga oshirish mumkin emas.

Loyiha faoliyati jarayonida ma'lumotlarni to'plash, qayta ishlash va tizimlashtirishda axborotni taqdim etishning grafik usullari katta yordam berishi mumkin: klaster, qiyosiy xarita, kontseptual jadval, sababiy xarita, omillar ro'yxati, ijobiy va salbiy dalillar ro'yxati. Ish natijalarini taqdim etish shaklini tanlash bir xil darajada muhimdir. Bu videofilm, kitob, maket, jurnal (og'zaki yoki yozma), spektakl, targ'ibot guruhi namoyishi, binolarni, maktab hovlisini bezash, sport maydonchasini yaratish va boshqalar bo'lishi mumkin.

Loyihani taqdim etish shakli uning mavzusi, maqsadi, mazmuni va muallifning umumiy tushunchasi bilan belgilanadi. Ba'zi hollarda talabalar loyiha faoliyati natijalarini yozishlari kerak (qilish, tanlovda qatnashish, sirdan loyiha bilan tanishish, loyiha faoliyatini dastlabki ekspertizasi va boshqalar).

XULOSA

Loyihani loyihalashning quyidagi tuzilishini taklif qilish mumkin:

- sarlavha sahifasi (ta'lim muassasasi nomi, sinf, muallif, loyihaning nomi, ilmiy rahbar, loyiha joyi, yili);
- mazmuni (loyiha qismlari ro'yxati);
- qisqacha izoh;
- epigraf;
- kirish;
- asosiy qism (boblar, bo'limlar, xatboshilar va boshqalar); • xulosa;
- foydalanilgan manbalar va adabiyotlar ro'yxati;
- biriktirma.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasining Ta'lim to'g'risidagi qonuni 2020 yil 23 sentyabr O'RQ-637 son qonuni.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning O'zbekiston Respublikasi mustaqilligiga bag'ishlangan nutqi Xalq so'zi.-Toshkent 2017 yil 1 sentyabr.
3. Ishmuhamedov R, Abduqodirov A, Pardayev A. Ta'limda innavasion texnologiyalar. Toshkent 2008.

ZOKIRJON XOLMUHAMMAD O'G'LI FURQAT HAYOTI MENING TASNIFIMDA

Lapasova Shabbona Abduqayum qizi

Toshkent Arxitektura Qurilish Instituti Materialshunoslik va yangi materiallar texnologiyasi yo'nalishi 3- bosqich talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7261603>

Annotatsiya. O'zbek xalqining zabardast shoiri, publist, g'azalnavs shoir, elshunos olim, mutarjimi. Bir qancha asarlari she'rlari va publistika yo'nalishidagi ilmiy asarlari bilan xalqimiz qalbidan joy olgan shoir. O'z zamonasining buyuklari qatoridan joy olgan shoir. Yoshligidanoq Muqimiy, Muhyi, Zavqiy, Nisbat, Muhayyir kabi shoirlarning zamondoshi. O'ziga ularni ustoz deb bilgan

Kalit so'zlar: "Furqat", XIV- XX asr ziyolilari, ilk to'plamlari, 1850-1910-yil tarixi, faoliyati.

ЖИЗНЬ ФУРКАТА, СЫНА ЗАКИРЖОНА ХАЛМУХАММАДА, ВХОДИТ В МОЮ КЛАССИФИКАЦИЮ

Аннотация. Великий поэт узбекского народа, публицист, газелист, филолог, переводчик. Поэт, который занимает место в сердцах наших людей своими стихами и научными работами в области журналистики. Он один из величайших поэтов своего времени. С юных лет он был современником таких поэтов, как Муқими, Мухьи, Завқи, Нисбат и Мухайир. Он считал их своими учителями.

Ключевые слова: «Фуркат», интеллигенция XIV-XX вв., первые коллекции, история, деятельность 1850-1910 гг.

THE LIFE OF FURQAT, SON OF ZAKIRJON KHALMUHAMMAD, IS IN MY CLASSIFICATION

Abstract. Great poet of the Uzbek people, publicist, ghazalnavs poet, philologist, translator. A poet who has a place in the hearts of our people with his poems and scientific works in the field of journalism. He is one of the greatest poets of his time. From a young age, he was a contemporary of poets such as Muqimi, Muhyi, Zavqi, Nisbat, and Muhayyir. He considered them to be his teachers.

Key words: "Furqat", intellectuals of the 14th-20th centuries, first collections, history, activities of 1850-1910.

KIRISH

Furqat – Zokirjon Mullo Xolmuhammad o'g'li 1859-yil Qo'qonda kichik savdogar-hunarmand oilasida tavallud topgan. Bo'lajak shoirning otasi ham zamonasining ilg'or fikrli odamlaridan bo'lgan. Mullo Xolmuhammad ham badiiyatga qiziqqan inson bo'lgan va uni o'zi ham she'rlar yozib turgan[1]. Zokirjon yoshligidan o'zlarini mahallasidagi maktabda tahsil oladi. Bundan tashqari ham u otasidan o'zbek va fors adabiyotidan bo'lgan shoirlarni asarlarini juda chuqur o'rganadi. Ayniqsa Alisher Navoiyning asarlarini mukammal darajada o'rganadi. Qisqa vaqtda fors tilini ham o'rganib oladi. Zokirjonning o'zini yozishicha yoshligidan Navoiy asarlarini berilib mutoola qilari va u asarlarni maroq bilan o'qir edi. Shundan keyin bir kun tushida u Navoiyni ko'rganini uni she'riyat yo'nalishida imtihon qilganini yozadi. Shundan keyin Navoiyni o'zi unga oq fотиha berib ketganini tasdiqlaydi. Zokirjon o'zi yozgan tarjimai holidagi keltirishicha uning ilk she'ri 9-yoshida yozilgan bo'lib u quyidagichadir: Mening maktab aro buldur murodim,

Xatimdek chiqsa imlo-yu savodim[3]

METOD VA METODOLOGIYA

Bunday she'rni yozish har kimga ham emas, menimcha, ayniqsa u 9-yosh bo'lsa Biz yaxshi bilamizki, shoirning o'zbek xalqi qalbida o'chmas bo'lgan o'z o'zni bor. Shuning uchun ham mana II-asrdiki shoirning nomi tarix zarvaraqlaridan o'chmagan. Shu o'rinda shoirni barhayotlashtirish maqsadida, yosh avlodlar ongida buyuk ajdodlar hayotini, ular bosib o'tgan qonli va mashaqqatli yo'llar evaziga shu kunlar bunyod bo'lganini anglatish maqsadida bir qancha na'munali ishlar amalga oshirilmogda. Shoirni nomi bilan nomlangan ko'chalar, xiyobonlar, institut, kollej maktab va boshqa jamoat joylari va binolari ham talaygina qad ko'tardi. Yana bir muhim tashabbuslardan biri bo'lmish shoirlar har bir oliy ta'lim dargohlariga birlashtirilishi ularning nomini doim yodda tutishimiz kerakligini, ularning qattiq kurashlaridan keyin bu kunga yetganimizni unutmasligimiz, ularning pok xotirasiga yarshadigan, yuzlarini yorug' qilib yuradigan avlod bo'lishimiz kerakligini yana bir karra anglatib turmogda.

Shunday ishlardan biri hisoblangan Toshkent arxitektura-qurilish institutiga ham shoirning nomi birlashtirilgan va uning nomidan stipendiya ta'sis etilgandir. Bu insonni nomini yelkasida yorug' yuz bilan ko'tarib yurgan yigit va qizlarga bu stipendiya beriladi. Hozirda bu stipendiyaga ega chiqqan talabalar shoir nomini yuksak cho'qqilarga ko'tarib yuribdi. Bundan tashqari ham boshqa stipendiyalarga ham munosib ko'rilib kelinmogda. Har yili bahorda bu stipendiyaga talabgorlar ro'yxati shakllantirilib yosh talabalarni har taraflama qo'llab quvvatlash maqsadida ajoyib tadbirlar uyishtirilib kelinmogda. Albatta bunday e'tirofdan har bir talaba juda xursand bo'lishmogda. Shoir hayotini o'rganar ekanman men ham u yashagan davrga tushib qolgandek bo'lman.

TADQIQOT NATIJALARI

Zokirjon hushnavs va mudarrislardan ham xusniyat va hattotlik bo'yicha bir qancha ta'lim oladi va 1873-yili madrasaga o'qishga kiradi. 1875-1876-yillari bo'lgan Qo'qon qonli urushidan keyin madrasa yopiladi va shoir yana mustaqil mutoola qilishga o'tadi[3]. Qo'qonning o'sha qonli va siyosiy urushi shoir hayotiga ham o'z ta'sirini o'tkasmaidan qolmadi. 17-yoshga kirmasdan bu olamning fitnalariga guvoh bo'lishni boshlagan shoir endi oilasiga ham kerakli inson edi. Tog'asining qistovi bilan Marg'ilonga borib unga yordamchilik qiladi. Savdo ishlarini o'rganadi. Keyinchalik esa o'zining ham kichkina bo'lsada do'konini ochadi. U yerda "choy va digar ashyolar savdosig'a do'kon" ochadi va u yerda samovarchilik, mirzochilik qiladi. Xalqning ariza va bayonatlarini qog'ozga yozib shox huzuriga yetqazib turardi. Xalqning dard-u g'ami shoir tilidan chiqar ekan bir qancha she'r va g'azallarini paydo bo'lishiga ham olib kelgan bo'lsa ajabmas. Mirzochilik shoir hayotini oddiy xalq bilan ko'p vaqt birga bo'lishga, ularni hayotini o'rganishga imkon yaratadi. Bundan ko'rinib turibdi-ki, shoir o'n yetti yoshidan olamon orasida yurib uning hayot tarzini o'rgangan. Ularga kerakli bo'lgan erkinlik yetishmayotganini, boylar oddiy xalq evaziga baxtli yashiyotgan davrni ko'rib ulg'ayadi. Shunday insonlar bilan ulg'aygan shoir ularning dardini, alamini, baxtini, qayg'u va quvonchini ham o'z she'rlarida yoritib borgan. Shoir Marg'ilonda to'la shoir sifatida shakllandi. U brogan davrlar qizg'in she'rxonlik kechalariga aylanib ketar edi. Shoirni o'zi ham she'rxonlik kechalariga juda qiziqar va bunday kechalarni hech qachon o'tqazib yubormas edi. U bir qancha shoirlar davrasida kamol topgan. Shu sababli uning dunyoqarashi ancha yuqori edi. Keng fikrlaydigan, insonlar dardini oldindan anglaydigan, o'z fikriga ega, mustaqil inson, adabiyestetik tushunchalari rivojlangan inson bo'lgan.

1880-yillar boshida u yana Qo'qonga qaytadi va u yerda oila quradi. Bundan keyin asosan ijodiy ishlar bilan shug'illanadi. Muqimiy va Muhyi yetakchi bo'lgan Zavqiy, Nodim, Nisbat, Muhayyir kabi ijodkorlar guruhi bilan bevosita muloqotda bo'ladi, bu yerda ular uyishtirib turadigan adabiy kechalarning ham faol azosiga aylanadi[2]. Qo'qonda o'tgan shoirning bu hayoti sermazmun va sermah'sul bo'lgan chunki o'sha kezlari shoir bir qancha g'azal va muhammaslar bitadi. Bundan tashqari u Navoiy g'azaliga nazira va tahmislar bog'lagan. Bu davrlar shoirning zamonaviy va ovropacha ruhda ulga'yish davri bo'lgan desak ham bo'ladi ("Bo'ldi" radifli muhammasi bunga misol). Furqat insonlarning siyosiy qaloqligidan juda qayg'urganlar. Siyosatni tushunish uchun esa albatta savod kerak edi. Savodli bo'lish ham oson bo'lmagan.

MUHOKAMA

Qo'qon xonligining batamom tugatilishi va uning mustamlaka davlatga aylantirilishi bilan yozilgan: «Demish xon bir kunikim, davru davronlar qayon qoldi?» misrasi bilan boshlanuvchi muxammasi ham Furqatning shu davrdagi ijodi mahsulidir[2]. Do'st-yoridan, mol-holidan hamda taxtidan ajrab qolgan Xudoyorxon tilidan bitilgan bu g'azal ham shoirning zamonaviy ijtimoiy-siyosiy doirada keng fikrli inson bo'lganini anglatadi. Shoirning yozgan she'rlari, muhammas va tahmislarida o'zining qalbi, go'zal va takrorlamas ruxdagi dunyoqarash, hayotning turfa ajoyibotlari, rang barang tabiat, insoniy dard va kechinmalar, hayotga bo'lgan qaynoq sevgi-muhabbat va nafrat, yorqin bahor tasavvurlari yaqqol bilinib turadi. Yana uning samimiyligi, mehribonligi, chin insoniy xislatlarini ham anglab olish mumkin. Bunga misol qilib shoirning: «Bahor ayyomida gulgasht etarga bir chaman bo'lsa», «Umr xush o'tmas bahor ayyomi sahro bo'lmasa», «Surmadin ko'zlar qaro, qo'llar xinodin lolarang», «Jannatning gullaridan gulzoringiz chiroylik», «Ko'ngul dardig'a topmay boraman hargiz davo istab», «Fasli navbahor o'ldi ketubon zimistonlar» kabi misralar bilan boshlanuvchi g'azallari, «Yetti falak», «Biri», «Istar ko'ngul», «Do'st», «Kokulung» radifli muxammaslari, Navoiy g'azallariga taxmislari davr she'riyatining ham g'oyaviy, ham badiiy jihatdan yetuk namunalari hisoblanadi[2]. Furqat taxminan, 1886-1887-yilda Marg'ilonga borib, Masjidul jome hujrasida istiqomat qiladi. U yerda ham bir qator taniqli ziyolilar bilan tanishadi. Ilk bor gazeta bilan tanishgan Furqat uni Toshkentda chop etilishini ham shu yerda bilib oladi. 1889-yil u Toshkentga boradi va u yerdan Xo'jandga o'tib keyin yana Toshkentga qaytadi. U yerda bir muddat "Farhat" taxallusi bilan she'r yozadi. Shunday qilib u dunyo kezishni hayotdagi ajoyibotlarni o'z ko'zi bilan ko'rishni istadi. 1890-yildan boshlab udunyo kezish uchun yo'lga chiqadi. Ba'zi manbalarda keltirilishicha, Furqatni yurtidan atay chiqarib yuborgan, qayta kelmaydigan qilib degan taxminlar yuradi. Shu sabab u Marv—Ashxobod—Boku—Batumi orqali Istanbulga bordi. U yerdan Bulg'oriya va Yunonistonga, bolqon yarim oroliga boradi.

XULOSA

U Istanbuldan 1892-yil Makkaga borib Haj ziyotini amalga oshiradi. Shunday qilib shoir Sharqiy Turkistonga borib u yerda abadiy yashab qoladi. U yerda oila quradi, do'kon ochadi. Bir qancha asralarini yozadi. 1909-yil, ona vatanidan uzoqda, 50-yoshida vafot etadi. Uning jasadi Yorkendning Dongdor qabristoniga ko'milgan. 1990 yil shoir qabri ustiga maqbara qurilgan. Shoir hayotini biz bunchalik tor doirada tasvirlab berolmas ekanmiz bu izlanishlarni keyingi sahifalarda davom ettirishimizga to'g'ri keladi.

REFERENCES

1. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Furqat>
2. <https://www.ziyouz.com/portal-haqida/xarita/uzbek-sheriyati/o-zbek-mumtoz-adabiyoti/furqat-1859-1909>
3. <https://saviya.uz/hayot/tarjimai-hol/furqat-1859-1909/>

ZAMONAVIY MUSIQIY TA'LIMDA BOLALAR UCHUN FOYDALI BO'LGAN XORIJIY USLUBLARNING QISQACHA TAVSIFI

Shokarimov O'.I

O'zbekiston davlat konservatoriyasi "Akademik xor dirijyorligi" kafedrasida
katta o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7261614>

Annotatsiya. Yangi O'zbekistonning uchinchi renessans davrida bolalarning musiqiy salohiyatini oshirish biz mutaxassislar uchun juda ham muhimdir. Ilmiy izlanishlar natijasida ushbu sohada aniqlangan muammolarga yechim sifatida bir nechta xorijiy uslublarni, hozirda olib borilayotgan ta'lim islohotlariga ko'ra moslashtirib, uni ommalashtirish taklifini ko'rib chiqishimiz kerak. Yillar mobaynida tajribadan o'tgan, bolalar uchun foydali xorijiy uslublar bilan yaqindan tanishib, ularning eng kerakli jihatlarni ongli ravishda tanlab olib, uni ta'lim tizimida qo'llash foydadan holi bo'lmaydi.

Kalit so'zlar: Uslublar, bolalar xor ijrochiligi, musiqiy ta'lim.

КРАТКОЕ ОПИСАНИЕ ИНОСТРАННЫХ СТИЛЕЙ, ПОЛЕЗНЫХ ДЛЯ ДЕТЕЙ В СОВРЕМЕННОМ МУЗЫКАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация. В период третьего возрождения нового Узбекистана для нас, специалистов, очень важно повысить музыкальный потенциал детей. В качестве решения проблем, выявленных в данной области в результате научных исследований, следует рассмотреть предложение о популяризации ряда зарубежных методик путем их адаптации в соответствии с проводимыми образовательными реформами. Знакомство с проверенными годами и полезными для детей зарубежными методиками, осознанный выбор наиболее необходимых их аспектов и использование в образовательной системе не будет бесполезным.

Ключевые слова: Стили, детское хоровое исполнительство, музыкальное образование.

BRIEF DESCRIPTION OF FOREIGN STYLES USEFUL FOR CHILDREN IN MODERN MUSIC EDUCATION

Abstract. In the period of the third renaissance of new Uzbekistan, it is very important for us specialists to increase the musical potential of children. As a solution to the problems identified in this field as a result of scientific research, we should consider the proposal to popularize several foreign methods by adapting them according to the current educational reforms. Getting to know the foreign methods that have been experienced over the years and useful for children, consciously choosing their most necessary aspects, and using them in the educational system will not be without benefits.

Keywords: Styles, children's choir performance, musical education.

KIRISH

Bolaning ongi uch yarim yoshdan keyin musiqiy tarbiyani to'g'ri yo'naltirilishiga ehtiyoj seza boshlaydi. Bu vaziyatda bolalar uchun maxsus ishlab chiqilgan uslublardan oqilona foydalanish yordam beradi. Bu uslublar musiqashunos olimlar, pedagoglar, san'at arboblari va kompozitorlar tomonidan yillar davomida shakllangan ko'nikmalar asosida paydo bo'lgan. Masalan, Karl Orf, Zoltan Koday, Dmitriy Kabalevskiy, Shinichi Suzuki, Helen Hayner, Georgiy Struve, Per Hauver va boshqa ko'plab nomlarni keltirishimiz mumkin. To'g'ri bu insonlar

tomonidan ishlab chiqilgan uslublarsiz ham farzandlarimiz musiqaga e'tibor bilan ulg'ayishi mumkin, lekin bu jarayon bolaning qanchalik musiqiy salohiyati bilan ulg'ayishi va vaqt tezligini belgilashini unutmasligimiz kerak.

TADQIQOT METODI

Ana endi yuqorida nomi keltirilgan ayrim ijodkorlarning uslublaridan umumlashtirilgan fikrlarni bayon qilamiz. Dmitriy Kabalevskiyning izlanishlari natijasi shuni ko'rsatdiki, bolalarning musiqiy ta'limi asosiy uch jihatga quriladi. Bular raqs, qo'shiq va marsh. Ushbu jihatlarni bolaga go'dakligidan boshlab tanishtirish va ularni tabiiy jarayon sifatida singdirish kerak deb ta'kidlaydi. Marshning aniq ritmik ko'rinishi raqsdagi harakatlarda o'z aksini topadi va bu jarayon qo'shiq kuylashga ham o'z ta'sirini ko'rsatadi. Dmitriy Kabalevskiy uslubining asosiy jihati bu – bolalar bilan doimiy muloqot yuritishidir. Boshqa mutaxassislarning fikriga ko'ra ushbu jihat bolalar, musiqani mustaqil ravishda qabul qilishi, tushunishi, baholashi va his qilish xususiyatlarni shakllantiradi. Ushbu uslub bilan maktagacha ta'lim tashkilotlarida faoliyat olib borayotgan musiqa rahbarlari yaqindan tanishishini va uni amalda qo'llashini tavsiya qilardik. Bu jarayon bolalarda kamida madaniyatli musiqa tinglovchisini shakllantiradi.

Galdagi uslub Karl Orfnig "Shulverk" nomi bilan mashhur. Bu uslub o'zida badihago'ylikni asosiy unsur deb xisoblab, turli qobiliyatdagi bolalarda ijodiy jarayonning cholg'ular orqali shakllantirishini o'zida mujassamlashtiradi.

Ushbu uslubda bolalar uchun maxsus urma-zarbli cholg'ular bo'lmish: musiqiy uchburchak, qo'ng'iroqchalar, ksilafon, baraban kabilar yordamida aniq bir musiqiy asarni emas, balki, bolalarning o'zlari tomonidan chalinayotgan badihago'ylikni tartibga solish asosiy maqsad qilib olingan. Bunda bolalarga aniq bo'lgan syujet yoki bir lavhani musiqa orqali yoritib berilishi so'raladi va nazorat qilib boriladi. Ma'lum bir matnga oson harakatlar tanlab olinib, uni ma'lum cholg'ular yordamida ifoda etiladi. Bu jarayon bolalarda o'z fikrlarni nafaqat so'z orqali bayon eta olishini, balki, musiqiy tovushlar orqali ham o'z tushunchasini yetqaza olish ko'nikmasini shakllantiradi. Karl Orfnig uslubida tuyg'u bilan, ifoda vositalarini topish xayolotni rivojlantiradi. Bu esa musiqaga bo'lgan muhabbatni shakllantiradi. Ushbu uslub barcha uchta asosiy musiqa yo'nalishini birlashtiradi va bolaga oddiy va qulay o'yin shaklida musiqani tushunishiga imkon beradi. O'z mamlakatlarining etnik va folklor qo'shiqlarini o'rganish orqali bolalar keyinchalik yurtining madaniyatiga qiziqadi va uni o'rganishga harakat qilishadi.

TADQIQOT NATIJASI

Navbatdagi uslub Yaponiyalik san'at arbobi, musiqiy mutaxassis Shinichi Suzukiga tegishli. Bu uslubning asosiy g'oyasi musiqiy ta'limni bolaning juda ham yoshligidan tarbiyalashga qaratilgan. Suzuki o'z tajribasida bolalarni 2-3 yoshligida skripkada ijro etishni o'rgatishga kirishdi va o'sha bolalardan 4-5 yoshida kichik ansamblarni yaratdi. Uning g'oyasi bo'yicha barcha bolalar musiqiy qobiliyatga ega holda dunyoga keladi, eng muhimi, o'sha iste'dodni o'z vaqtida ko'ra olish va uni rivojlantirishdir. Bu jarayonda bolalarni butun qalbi bilan sevadigan kishi muvaffaqiyatga erishadi. Har bir o'qituvchi bolalarga juda ham mehribon va o'z navbatida qat'iy va talabchan bo'lib, bolaga nisbatan katta tuyg'uga ega bo'lishi kerak, aks holda hech qanday uslub unga yordam bermaydi. Eng yaxshi o'qituvchi bu – bolaning otanasidir. Bolaga to'g'ri munosabatda bo'lgan holda, faqat ona yoki ota unga kerakli ma'lumotlarni yetkazib berishi va kerakli ko'nikmalarga bolaligidan boshlab o'rgatishi mumkin. Suzuki uslubi bo'yicha ta'lim kundalik mashg'ulotlar orqali amalga oshiriladi, ammo ular musiqani o'rganishga emas, balki munosib va bilimdon insonni shakllantirishga qaratilgan.

Vengriyalik mutaxassis Zoltan Koday o'z uslubida to'rtta asosiy unsur: musiqiy eshitish qobiliyati, uni his qilishi, aqli va qo'li orqali musiqiy iqtidori bor insonni ajratib olish mumkin deya xisoblaydi. Shu bilan birga, u musiqa qobiliyatiga ega bo'lmagan bolalar yo'qligiga ishonadi va musiqiy qobiliyati bo'lmagan kattalar –bolaligidan ushbu ta'limdan mahrum bo'lganlardir deb o'z fikrini bayon etadi. Musiqiy eshitishni rivojlantirish – tinglash va qo'shiq kuylash orqali amalga oshiriladi. Zoltan Kodayning uslubida ovoz musiqiy qobiliyatni rivojlantirishda asosiy asbob sifatida ko'rsatilib, bola biror bir cholg'uni chala olmasligi mumkin, lekin albatta kuylay olishi shart degan g'oyani ilgari suradi. Shuningdek, uning musiqiy ta'limida kuylash, kaftlari orqali qarsak chalish va ritmni his qilishi asosiy maqsad qilib olingan. Bolada musiqiy qobiliyatni shakllanishida nafaqat uning ota-onasi, balki butun jamiyat baravariga harakat qilishi kerak deb ta'kidlaydi. Buning natijasida musiqiy rivojlangan bola keyinchalik jamiyatning rivojiga o'z xissasini qo'sha olishiga ishonadi.

XULOSA

Musiqa asoslarini o'qitish uchun muayyan uslubni tanlash faqat ota-onaning ihtiyoriga bog'liq. Musiqiy asarlarning afzalliklari va estetik hissi o'z rivojlanishida yoki mashhur o'qituvchilarning tajribasiga asoslangan bo'lishi mumkin. O'rganishdagi asosiy narsa - bolaga bo'lgan sevgi va uning o'ziga xosligiga ishonishdir.

REFERENCES

1. Baxriddinova N.A. «Bolalarning musikiy tarbiyasida ba'zibir tendensiyalar». «Гармонично развитое поколение-условие стабильного развития Р.УЗ.» «Узбекский научно-исследовательский институт педагогических наук имени Т.Н. Кариниязова» Т.2015
2. Mansurova G.Sh. “Qo'shiq – do'stdir barchaga (yoxud maktablarda xor jamoalari tuzish muammomi?)”. Xalq ta'limi jurnali 2013/6
3. Baxriddinova A. “O'zbekistonda bolalar xor madaniyati” Toshkent 2002 y

METHODS AND TECHNIQUES FOR TEACHING ENGLISH PROVERBS AND SAYINGS IN THE EFL CLASSROOM

Nargiza Abbasova

Senior lecturer, Fergana State University

Zaynalova Nargiza To'liqinjon qizi

2nd year master's degree student of Ferghana State University

Mahammatjonova Mohidil Shavkatjon qizi

2nd years master's degree student of Fergana State University

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7263808>

Abstract. *In addition to introducing pupils to the culture, the use of proverbs and sayings in English courses aids in the growth of all four language skills: speaking, listening, writing, and reading. Additionally, they increase pupils' vocabulary and foster critical thinking. The best approach to learn about a country's culture is through its folklore. The strategies and approaches for teaching English proverbs and systems in EFL classrooms are covered in this article.*

Keywords: *Teaching English, proverbs, skills, interactive methods, techniques, EFL classroom.*

МЕТОДЫ И ПРИЕМЫ ОБУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКИМ ПОСЛОВИЦАМ И ПОГОЛОВКАМ В КЛАССЕ EFL

Аннотация. *Помимо ознакомления учащихся с культурой, использование пословиц и поговорок на курсах английского языка способствует развитию всех четырех языковых навыков: говорения, аудирования, письма и чтения. Кроме того, они увеличивают словарный запас учащихся и способствуют критическому мышлению. Лучший способ узнать о культуре страны — через ее фольклор. В этой статье рассматриваются стратегии и подходы к обучению английским пословицам и системам в классах EFL.*

Ключевые слова: *Преподавание английского языка, пословицы, навыки, интерактивные методы, приемы, класс EFL.*

INTRODUCTION

Proverbs and sayings, in turn, are the basis of oral folk art. The actuality of this following research paper can be identified with taking into consideration all information given above. Knowledge of the proverbs and sayings enriches the vocabulary, helps to assimilate the figurative structure of the language, attaches to the wisdom of the people, and develops memory. The aim of investigating this theme is to analyze the effectiveness of the use of proverbs and sayings in English lessons.

Proverbs are known as ‘a wit of one, and the wisdom of many’ by Lord John Russell (1950). The word proverb originates from Latin word ‘proverbium’ while the study of proverbs is called paremology from the Greek ‘proverb’ which dates back to the time of Aristotle. According to Adedimeji (2005), proverb is the short familiar sentence expressing a supposed truth or moral lesson. It is a saying that requires explanation, simple and popularly known and repeated. Mieder, (1993) a prominent proverb scholar, defines the term proverbs as a short, generally known sentence of folk which contains wisdom, truth, moral and traditional views in a metaphorical, fixed and memorized form which is handed down from generation to generation. According to Wright (2002:9), ‘It is impossible to speak, read or listen to English without

meeting idiomatic language. This is not something you can leave until you reach an advanced level. All native speaker English is idiomatic'. Indeed, various kinds of idioms, proverbs and sayings are quite common in English speech. Each proverb and saying has its own meaning and in order to keep up a conversation with a native speaker at a high level, you need to know what even the most popular and frequently used sayings and proverbs mean. Thus, I absolutely agree with the statement of Wright that it is almost impossible to use a foreign language without knowing and understanding the meaning of the proverbs, idioms and sayings of a given language.

Mieder (2004) contends that proverbs are found in many parts of the world, but some have richer stores of proverbs than others. I agree with Mieder's opinion and suppose that comparing to other languages there are much more idioms, proverbs and sayings in English, assuredly other languages are also rich for such expressions, but maybe they are not so frequently used. As a result of globalization, English has spread all over the world as a world language and has been used as a lingua franca for political, economic, educational, cultural, commercial and social reasons (Nilifer, 2011). Proverbs, therefore, play a role in the teaching English as a second language for effective communication. According to Rowland (1926) 'Proverb is stick in the mind, build up vocabulary, illustrate admirably the phraseology and idiomatic expressions of the foreign tongue, contribute generally to a surer feeling for the foreign tongue and it consumes very little time'. Agreeing with Rowland's opinion, I can say that the use of proverbs and sayings as a technique for teaching all language skills is very effective. Proverbs are not only melodic and witty, with rhythm and imagery but also reflect patterns of thought as proverbs are universal. They are therefore, useful in students' discussions of cultural ideas when they compare the proverbs' equivalents in different languages.

According to the paremiologist Wolfgang Mieder(1993), proverbs have been used and should be used in teaching foreign languages as didactic tools because of their educational wisdom. I strongly agree with this opinion, the meaning of proverbs and sayings does not lie just beneath the surface, which makes students think logically and as a result the teaching process is much more effective. Mieder argues that 'since they belong to the common knowledge of basically all native speakers, they are indeed very effective devices to communicate wisdom and knowledge about human nature and the world at large'. (Mieder,1993). In another book Mieder also emphasizes that 'when it comes to foreign language learning, proverbs play a role in the teaching as a part of cultural and metaphorical learning'. I also have the same opinion, it is important to be able to analyze the proverbs and sayings of the native and studied languages, to understand what events in the fate of the people, the peculiarities of the mentality they are caused. Such a culturological analysis and interpretation of proverbs in the process of learning a foreign language contributes to the formation of a common culture of students, an understanding of the cultural origins of the ethnic group, an awareness of their cultural identity, and an empathic attitude toward representatives of another lingvosocium.

Mieder also notes that the use of proverbs in the teaching of English as a second or foreign language is important for the learners' ability to communicate effectively. Mieder also states that 'textbooks on both the teaching of native and foreign languages usually include at least some lists of proverbs and accompanying exercises'. (Mieder, 2000) here, we want to emphasize that some lists of proverbs and several exercises are not enough for the effective usage of proverbs and sayings in the EFL classroom. The more proverbs and sayings we see on

the pages of our books the more efficient the teaching and learning processes will be and this is the main purpose of education.

Proverbs and sayings were created by many generations of people, developed over the centuries. Knowledge of the proverbs and sayings of the country of the language being studied enriches the vocabulary, helps to assimilate the figurative structure of the language, attaches to the wisdom of the people, develops memory. It is important to use proverbs and sayings for the development of children in order to make correct speech, concentration, and memory. In addition, in these small in volume works, the history, the wisdom of our ancestors, their ideas about what is good and bad is captured, so you can think about it with the pupils. Using the proverbs, we see as different peoples on different continents in different ways, but at the same time equally modified similar life situations, phenomena of objective reality, characterizing them with peculiar features. Each culture developed a certain system of norms of behavior that ensured a psychological balance in a collective, a society.

The study of proverbs can provide cultural insights and stimulate communication, as learning the proverbs of the target language gives a foreign language learners an opportunity to practice and develop their oral communication. (MacDougall, 2004).

RESEARCH METHODOLOGY

The aim of this study is to find the empirical evidence about effectiveness of various techniques for teaching English proverbs and sayings in the EFL classroom, which was observed and analyzed from pupils of ninth grade at the school №2 specialized on some subjects which is located in Fergana, Uzbekistan that consists of 30 students, that are divided into two groups as experimental group and ordinary group. The hypothesis of researching theme is that using of new techniques of introducing proverbs and sayings in English lessons, students will be able to enrich their vocabulary, develop language skills, broaden their outlook, and increase the level of critical thinking.

This article demonstrates the method which is considered to be quantitative by taking 30 students as the sample. The sample of students was divided into two groups; 15 students for experimental group and 15 students for ordinary group. Before giving treatment, the writer gave pre-test. Then the writer taught in the experimental group by using proverbs and sayings as a teaching tool and in ordinary group with the help of traditional method.

Here are used three methods as quantitative, observation-based and interview in order to investigate this current theme. The quantitative method includes here quasi-experimental study as the research design. We can get acquainted with this study with the help of the following table:

Table 2.1.

Pre- and Post-test Design

Select the first group	Pre-test	Teaching through proverbs and sayings	Post-test
Select the second group	Pre-test	Teachinf in a traditional way	Post-test

Observation-based approach is selected by the researcher to learn how to conduct the lesson with the help of proverbs and sayings from experienced teachers of the school №2

specialized on some subjects which is located in Fergana, Uzbekistan. The analysis of the lesson which has been taught for the 9th grade pupils is analyzed.

Interview part contains different opinions of the teachers of Fergana state university, Uzbekistan. The teachers of High Educational Establishments express their own ideas on teaching learners to master vocabulary and all four language skills by using proverbs and sayings as they train future schoolmasters.

The writer gave the post-test to both groups. The scores of pre-test and post-test were collected from fifteen vocabulary tests. The finding of this study shows that such techniques as role-playing, speaking with sketches, discussion and others were effective to teach students proverbs and sayings. There is a significant effect after using proverbs and sayings as a teaching tool for students' language skills and their intercultural communicative competence. It means that using proverbs and sayings as a teaching tool is effective on students' language skills at ninth grade at the school №2 specialized on some subjects which is located in Fergana, Uzbekistan.

FINDINGS AND DISCUSSIONS

According to this research, we should have a discussion on what we were going to achieve and what we achieved. Firstly, speaking about the usage of proverbs and sayings as a teaching tool in my own experience, the first methodology tool which I used on the basis of that was questionnaire at the school №2 Specialized on some subjects which is located in Fergana, Uzbekistan from pupils of the ninth grade. In this case, 15 pupils was as the ordinary group and 15 pupils as an experimental group.

While conducting the lessons in these classes the researcher had to approach in various ways in teaching language skills, such as listening, speaking, writing and reading as for an experimental class was to be used proverbs and sayings, in contrast to this, the ordinary group was taught through Direct Method. Pre-test was taken from both groups without any treatment or warning. The content of the tests are also the same. The results of two groups did not differ from each other with big variations as the students of experimental group gained 59,6% and the learners of ordinary group collected 57,3% out of 100%. On the other hand, after implementing treatment through proverbs and sayings into experimental group, the results of post-test that was taken after some period of time showed remarkable changing in the students' achievements.

Before using, there was not expected so noteworthy development by the researcher. Hypothesis which was given at the beginning of the research writing was proved as the investigator mentioned that using of new techniques of introducing proverbs and sayings in English lessons, students will be able to enrich their vocabulary, develop language skills, broaden their outlook, and increase the level of critical thinking.. Moreover, the results of an experimental group were going to be higher than ordinary ones.

There should be spoken about the attitude of the pupils that they were interested into the lessons. As two parallel groups were taught differently, there were number of questions by pupils about the reason of it. Furthermore, the teachers of the school №2 Specialized on some subjects which is located in Fergana, Uzbekistan were interested in the results which were expected to receive and in addition to this they helped for conducting the lessons in two ways as well.

The next point that deserves to be discussed is conducting lessons and observing the lessons of experienced teachers. The researcher used some criteria in observing and evaluating the lessons of professional teachers. What is more, after observing the lessons, I tried to conduct

the lessons both for experimental and ordinary group. I tried not only to search for various handouts on internet but to create several ones by myself. Moreover, I learned how to pick up different proverbs and sayings for different themes and levels of the learners.

On the other hand, there were some difficulties which were faced during the research. The first limitation that I faced was taking pre-test from a new staff of pupils as I had not been acquainted with them the procedure of taking this kind of examination took effort. The further limitation in implementing proverbs and sayings into teaching process was choosing pre-test materials for the pupils. As I had not known their background knowledge, it was a bit difficult to create a test that would help me in my research work, so I asked for help from their teachers. The third one was teaching in different ways for two groups. It was time consuming to prepare different lesson plans and find different teaching materials, techniques and handouts for two groups. In some cases even the teacher can be confused with variety of teaching methods. After the method was proved that is effective on students' achievements, the writer would like to mention some limitations that this research faced during the treatment process. Sometimes it was difficult to find appropriate activities and handouts for exact theme, and proverbs and sayings is not such kind of phrases that you can create by yourself. Using proverbs and sayings as a teaching technique needs a great preparation of teacher before the lesson and deep knowledge of folk art of mother tongue and target language. Therefore, I could not find any proverbs in the textbooks of English of the ninth form, so I had to search for all the materials on the internet or create them by myself. I didn't had any limitations and difficulties during observation and interview parts of my research as the teachers were very kind and eager to help.

CONCLUSION

Taking everything into account which was obtained during the investigation, it is obviously seen how the use of proverbs and sayings as a teaching tool is significant in teaching vocabulary and other language skills for secondary level learners. Proverbs and sayings have a great didactic potential in the formation of students' intercultural communicative competence. Therefore, it is important to be able to analyze the proverbs and sayings of the native and studied languages, to understand what events in the fate of the people, the peculiarities of the mentality they are caused. Such a culturological analysis and interpretation of proverbs in the process of learning a foreign language contributes to the formation of a common culture of students, an understanding of the cultural origins of the ethnic group, an awareness of their cultural identity, and an empathic attitude toward representatives of another lingvosocium.

The present study showed that proverbs and sayings increase interest in a foreign language, help develop language intuition, lay the ability to think in linguistic concepts. Many proverbs and sayings are international. However, the proverbs used in the lesson should not only have an educational value, but also be simple in language, common, and most importantly - giving rise to speaking. Proverbs and sayings can greatly increase the level of critical thinking, but it is important to choose appropriate techniques for teaching them.

Using proverbs and saying as a teaching tool as an experiment in the current class and at the same time comparing the traditional method of teaching language skills with it served as the frame for implementing proverbs and sayings into teaching process. While experiencing this procedure, the researcher could identify the techniques and tasks of using proverbs and sayings and other methods as well.

Learning a foreign language is a very difficult process and the teacher should use as many techniques and tools that will help learners as possible. Here the researcher wanted to identify the effectiveness of using proverbs and sayings as teaching tool while teaching and learning the English language.

To conclude, one can comprehend that this investigation can be sufficient for further researchers on this theme. Furthermore, with the help of researching this theme, the researcher concluded about the usage of various techniques based on proverbs and sayings in teaching foreign languages for secondary level learners and determined the significance of proverbs and sayings in teaching process.

REFERENCES

1. Adedimeji, M.A. 2005. Logical Fallacies and Thirty English Proverbs: A Truth Conditional Semantic Approach. *The Abuja Communicator*.(2) 1. pp.122 – 143.
2. Abbasova, N. K. (2018). Using Effective Techniques Developing Learners' Critical Thinking in Teaching English Proverbs and Sayings. *Eastern European Scientific Journal*, (6).
3. Abbasova, N. (2019). Using effective techniques for developing critical thinking of the learners while teaching english proverbs and sayings. *Scientific journal of the Fergana State University*, 2(3), 107-110.
4. Jurayev, I. M. OLD VIEWS OF FAMILY AND SOCIAL RELATIONS.
5. Джураев, И. М. Ахмадиев Нуриддин Мухитдинович аспирант Ферганский государственный университет Узбекистан г. Фергана, ул. Мурабийлар, 19.
6. Ahmadiev, N. M., & Juraev, I. M. (2019). Family reading-a leading factor in the promotion of youth moral education. *Научные исследования в Кыргызской Республике*, (3), 24-27.
7. Ismoilova, S. (2022). SO'ROQ GAPLARNI O'QITISH VA O'RGANISHNI METODIK TASHKILLASHTIRISH YUZASIDAN TAKLIFLAR VA MASALALAR. *Science and innovation*, 1(B5), 266-270
8. Abbasova, N. K. (2019). The importance of techniques in developing critical abilities of the learners in teaching English proverbs and sayings. *Мировая наука*, (9), 3-6.
9. Kabilovna, A. N. (2020). Methodology of teaching proverbs and sayings of English in general education schools. *Проблемы современной науки и образования*, (2 (147)), 67-69.
10. Аббасова, Н. К. (2020). ИНТЕРАКТИВНЫЙ ПОДХОД В ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА УЧАЩИХСЯ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛ. In *АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ* (pp. 49-53).
11. Аббасова, Н. К., & Канатаева, Э. Н. (2016). РАЗВИТИЕ УВЕРЕННОСТИ УЧАЩИХСЯ В ПИСЬМЕ. *Актуальные научные исследования в современном мире*, (5-1), 133-136.
12. Аббасова, Н. К., & Канатаева, Э. (2017). ДОМИНАНТНЫЕ ОСОБЕННОСТИ АНГЛИЙСКОГО КОММУНИКАТИВНОГО ПОВЕДЕНИЯ НА ПРАКТИЧЕСКИХ ЗАНЯТИЯХ В ВУЗЕ. *Ученый XXI века*, 57.

13. Abbasova, N. K. (2020). O'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA OLMOSHLARNING QIYOSIY TAHLILI. In МОЛОДОЙ ИССЛЕДОВАТЕЛЬ: ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ (pp. 472-476).
14. Ismoilova, S. (2022). SO'ROQ GAPLARNI O'QITISH VA O'RGANISHNI METODIK TASHKILLASHTIRISH YUZASIDAN TAKLIFLAR VA MASALALAR. Science and innovation, 1(B5), 266-270

DANIEL DEFONING "ROBINZON KRUZO HAYOTI VA SARGUZASHTLARI" ROMANI MUAMMOLARINING O'ZIGA XOSLIGI

Qayumova Muxtaram Murotovna

Farg'ona davlat universiteti, lingvistika (ingliz tili) 2-kurs magistranti

Mirzayeva Dilshoda Ikromjonovna

Farg'ona davlat universiteti, ingliz tili kafedrasini mudiri

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7263820>

Annotatsiya. Ushbu maqolada hozirgi adabiy tanqidida "muammo" va "poetika" tushunchalari haqida yoritilgan. "Robinzon Kruzoning hayoti va sarguzashtlari" romanining Daniel Defo ijodidagi o'rni va ahamiyati. Davrning o'ziga xosligi va umumiy tendentsiyalari. Romanning janr-stilistik xususiyatlari va tuzilishi.

Kalit so'zlari: muammo, poetika, janr, stilistika, tushuncha, mazmun, roman.

ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОБЛЕМЫ В ПРОИЗВЕДЕНИИ ДАНИЭЛЯ ДЕФОНА "ЖИЗНЬ И ПРИКЛЮЧЕНИЯ РОБИНЗОНА КРУЗО"

Аннотация. В статье рассматриваются понятия «проблема» и «поэтика» в современном литературоведении. Роль и значение романа «Жизнь и приключения Робинзона Крузо» в творчестве Даниэля Дефо. Специфика и общие тенденции периода. Жанрово-стилистические характеристики и структура романа.

Ключевые слова: проблема, поэтика, жанр, стилстика, концепция, содержание, роман.

CHARACTERISTICS OF PROBLEMS IN DANIEL DEFONE'S "LIFE AND ADVENTURES OF ROBINSON CRUSOE"

Abstract. This article discusses the concepts of "problem" and "poetics" in contemporary literary criticism. The role and significance of the novel "The Life and Adventures of Robinson Crusoe" in Daniel Defoe's work. Specificity and general trends of the period. Genre-stylistic characteristics and structure of the novel.

Key words: problem, poetics, genre, stylistics, concept, content, novel.

KIRISH

Defoning o'zi Robinzonning barcha baxtsiz hodisalari uning hayotidagi dramatik ko'tarilish va pasayishlarning allegorik takrorlanishidan boshqa narsa emasligiga ishontirdi. Ko'pgina tafsilotlar romanni bo'lajak psixologik romanga yaqinlashtiradi. Bundan xulosa qilishimiz mumkinki, bu sintetik roman, ya'ni. ko'plab janrlar chorrahasida joylashgan roman. "Robinzon Kruzo" murakkab tuzilishga ega va katta g'oyaviy mazmunga ega kitobdir. Bu uni Ma'rifatparvarlik davrida XVIII asrda mashhur qilgan. Bu esa uni o'sha davrdagi oddiy fantastika darajasidan ham yuqoriga ko'tardi va Yevropa adabiyotida bo'lajak realistik roman prototipiga aylantirdi.

МУНОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Defoning o'zi romanining allegorik ma'nosi haqida yozgan. Darhaqiqat, Robinzonning sarguzashtlari tasvirlari katta umumlashiruvchi ma'noga ega. Roman Defoning inson hayoti va insoniyat tarixi haqidagi g'oyalari o'zida mujassam etgan bo'lib, Robinzon orolda hayoti davomida boshidan kechirgan asosiy bosqichlarini namoyon etadi. Robinzonning oroldagi hayoti ishlab chiqarish rivojlanishining dastlabki bosqichidan boshlangan deyish ham noto'g'ri bo'ladi. Robinzon tabiat bilan qahramonona kurashda butunlay yolg'iz emas. U halokatga uchragan

kemadan asboblar, quollar, porox, qog'oz, siyoh olishga muvaffaq bo'ldi. Bu ob'ektlarning barchasida minglab odamlarning mehnati mujassamlangan va shuning uchun inson jamiyati Robinzon kulbasida ko'rinmas holda mavjud. Uning yordamisiz, u bor kuch-g'ayratiga qaramay, hayot uchun zarur shart-sharoitlarni yarata olmadi. Defo Robinzonning g'ayrioddiy hikoyasini hayratlanarli badiiy ekspressivlik bilan aytib berishga muvaffaq bo'ldi. Rivoyat birinchi shaxsdan jonli va bevosita shaklda olib boriladi. Hikoyaning soddaligi va badiiyliги katta ishonitirish kuchiga ega. Bunga tavsiflarning real aniqligi tufayli erishiladi. Defo g'ayrioddiy ehtiyotkorlik bilan o'z qahramoni hayotining eng kichik tafsilotlarini aks ettiradi va ularning har biri chuqur ma'noga ega bo'ladi. Defo tasvirlash ustasi. U janubiy tabiatning yorqin rasmlarini yaratadi, har bir faslning o'ziga xosligini qanday etkazishni biladi. Uning dengiz haqidagi ta'riflari ajoyibdir. "Robinzon Kruzo"ning ikkinchi va uchinchi qismlari mazmun chuqurligi va badiiy saviyasi jihatidan birinчисidan ancha past. Ular Robinzonning orolni tark etgandan keyin hayoti va faoliyati, Hindiston, Xitoy va Sibirga qilgan savdo safarlari, ilgari yolg'iz yashagan orolda ko'chmanchilar koloniyasini tashkil etishi haqida gapiradi. Robinzon ko'plab to'siqlarni engib o'tishi kerak, ammo endi gap sarguzasht haqida emas, balki biznes sarguzashtlari va chayqovchilik haqida bormoqda va qahramonning o'zi burjua biznesmen sifatida tasvirlangan. Romanning uchinchi qismida burjua Robinsonning hayot haqidagi didaktik mulohazalari yoritilgan. Robinzon Kruzodagi rasmlar taqdim etilgan shakl sayohat orqali ifodalanadi. Shuning uchun sayohat kabi adabiy janrdan foydalanish haqida gapirish mumkin. Sayohat janri sayohatchining ba'zi kam ma'lum bo'lgan mamlakatlar, yerlar haqidagi ishonchli ma'lumotlarni eslatmalar, kundaliklar, insholar ko'rinishida tasvirlashiga asoslanadi. Adabiy sayohatning o'ziga xos turi - bu biz Robinzon Kruzoda biz ko'rib chiqayotgan xayoliy sargardonliklar haqidagi hikoyadir. Sayohat janrining shakllanishi va rivojlanishi hujjatli, badiiy va folklor shakllarining murakkab o'zaro ta'siri bilan ajralib turadi, ular allaqachon qadimgi sayohatlarga xos bo'lgan sayohatchi obrazi bilan birlashtirilgan. Bunday qahramonning belgilovchi pozitsiyasi begona olam kuzatuvchisi pozitsiyasi bo'lib, "o'z" dunyosining, kosmosning "begona" ga qarama-qarshiligi sayohat janrining shakllantiruvchi omilidir. Bularning barchasi Robinsonda aniq tasvirlangan, bu bizga asarda ushbu janrning mavjudligi haqida gapirishga imkon beradi. Ushbu hikoya shaklidan boshqa barcha janr o'zgarishlari kelib chiqadi. Defo o'z davrining xalq psixologiyasini o'quvchi tasavvurida tasavvur qilishga intildi. Hikoya shakli kundalik yozuvlar janri foydasiga gapiradi, faqat mazmuni emas. "Robinzon" hujjat, kundalik, avtobiografiya va sayohat janrlarini o'z ichiga olgan janrlararo ta'limdir. Davrning o'tish davri, yangi mavzu va syujetlar yangi janrlarni taqozo etdi, ular yordamida yozuvchi o'z fikrlarini ommaga to'g'riroq va to'liq yetkaza oldi.

Defo romaniga kelsak, uning "Robinzon Kruzo" romani qaysi janrga tegishli ekanligini aniq aytish mumkin emas. Bu erda hamma narsa bahsli. Hamma narsa ko'p qirrali. Bu yerda qahramonning tarjimai holi janri, kundalik va hujjat o'zaro bog'langan. Daniel Defoning "Robinzon Kruzoning hayoti, g'ayrioddiy va hayratlanarli sarguzashtlari" romani jahon adabiyotining eng ko'p o'qiladigan asarlaridan biridir. Yozuvchining janr milliy an'analari va butun G'arbiy Evropa fantastika rivojiga qo'shgan hissasini yuqori baholaydigan kitobxonlar tomonidan ham, ingliz "Ma'rifatparvarlik" romani tadqiqotchilari tomonidan ham unga qiziqish so'nmaydi. Daniel Defo XIX-XX -asrlar romanining ko'plab turlari, janr turlari va shakllariga asos solgan muallif-pedagoglardan biri edi.

Defo, ilk ma'rifat g'oyalari timsoli sifatida, sobiq Puritan mistik Robinzon qanday qilib koinotning ajralmas tushunchasiga kelishini tasvirlaydi. Qahramonning e'tirofi shundan so'ng tabiatni oqilona Robinzon orqali bo'ysundirish mumkin bo'lganligini ko'rsatdi, muallif buni orolni jismoniy o'rganish sifatida emas, balki tabiat va borliq qonunlarini aql bilan bilish sifatida tasvirlaydi. Natijada, yosh Robinzon zamon ruhi ilhomlantirgan holda amalga oshirmoqchi bo'lgan omad quvish o'rniga, umidsizlik orolida qolgan Robinzon hamma narsaga ruh kuchi bilan erishadi va uyiga tadbirkor sifatida qaytadi. Defo tomonidan taqdim etilgan Robinzon Kruzo ongining evolyutsiyasi insonning asosiy tarbiyaviy tushunchalarining to'g'riligini tasdiqlaydi: birinchidan, inson, hatto tabiiy sharoitda ham "ijtimoiy hayvon" bo'lib qoladi; ikkinchidan, yolg'izlik g'ayritabiiydir. Qahramonning oroldagi butun hayoti taqdir taqozosi bilan tabiiy sharoitga, ijtimoiy holatga joylashtirilgan odamni qaytarish jarayonidir. Shunday qilib, Defo inson va jamiyatni takomillashtirish bo'yicha ta'lim dasturini ijtimoiy tuzumning oldingi tushunchalariga qarshi qo'yadi.

Butun roman davomida D.Defo o'z qahramoniga mag'rurlik, o'z imkoniyatlarini bo'rttirib ko'rsatish bilan ajralib turishini kinoya bilan ta'kidlaydi. Bu ulug'vor qayiqning qurilishi haqidagi epizodda yaqqol namoyon bo'ldi, Robinzon "o'z g'oyasidan xursand bo'lib, unga dosh berishga kuchi bor-yo'qligini hisoblash uchun qiynalmadi". Ammo aylanasi ikki milya bo'lgan echki qo'rg'onini qurish niyatida ham xuddi shunday ulug'vorlik xayolotlari topilgan; Robinzonning kemaga qilgan sayohatlaridan birida qurilgan sal haddan tashqari katta va haddan tashqari yuklangan bo'lib chiqadi; u tomonidan haddan tashqari kengaytirilgan g'or yirtqichlar uchun ochiq va xavfsizroq bo'ladi; va hokazo. Hozirgi kinoyaga qaramay, o'quvchi, shunga qaramay, muallifning ko'p ish qilish uchun mashaqqatli odamga hamdardlik bildirishini va hatto doimiy vaqt etishmasligidan shikoyat qilishini tushunadi.

Shunday qilib, D.Defo "Robinzon Kruzoning sarguzashtlari" romanida Insonni tarbiyalash va sinash bosqichi muammosini ko'taradi. Tor ma'noda, bu shaxsni tarbiyalash va o'z-o'zini tarbiyalashdagi tajriba, ma'naviy kamolot, insonning axloqiy kuchini sinashdir. Defo shaxsning shakllanishi va rivojlanishining murakkab jarayonini tasvirlagan. Roman ma'rifatparvarlik davrining dastlabki bosqichiga xos bo'lgan dunyo va inson tushunchasiga asoslanadi. O'sha davr insonining dunyoqarashini uning ongiga diniy-axloqiy tamoyillar ta'sirisiz ko'rib bo'lmaydi, "Robinzon Kruzoning sarguzashtlari" romani buning so'zsiz isbotidir. Ruhiiy va jismoniy cheksiz mehnatda - Robinzon tsivilizatsiyalashgan jamiyatning asosiy illatlaridan: ochko'zlik, dangasalik, ochko'zlik, ikkiyuzlamachilikdan xalos bo'ladi. Defo cho'l orolidagi hayot tarixini shunday tasvirlaydiki, u ayon bo'ladi: dunyoni bilishning tugamaydigan jarayoni va tinimsiz mehnat - bu insonning tabiiy holati bo'lib, unga haqiqiy erkinlik va baxtga erishishga imkon beradi. ifodalab bo'lmaydigan ichki quvonch daqiqalari".

Daniel Defoning "Robinzon Kruzo" romanida ilk ma'rifat davrining eng ilg'or, demokratik g'oyalari o'z aksini topgan. Jamiyat bilan aloqada bo'lmagan orol mavzusidan foydalangan Defo Robinzon hayotidan misol qilib, ijtimoiy taraqqiyotda, jamiyatning moddiy va ma'naviy bazasini yaratishda ichki erkinlikning bardavom qimmatini isbotlaydi. Roman XVIII-asr boshlarida Angliyaning feodal o'tmishini ham, hozirgi burjuaziyasini ham keskin, murosasiz tanqidga aylandi. Robinzon Kruzoning sarguzashtlari haqidagi romanning misli ko'rilmagan muvaffaqiyatining siri, albatta, mavzu tanlashdadir: qahramonning sayohatga bo'lgan ishtiyoqi xaritada hali ham "oq dog'lar" bo'lgan davrning yaqqol belgisidir. Biroq, nafaqat mavzu, balki, eng avvalo, uning ochib berish yo'li ham o'quvchilarni ushbu kitobga jalb qiladi. D.Defo -

oroldagi qahramoni atrofidagi voqelikni, Robinzon Kruzoning o'zi boshidan kechirishi kerak bo'lgan hamma narsaga munosabatini she'riyat bilan ifodalagan. Poetika yozuvchining adabiy-estetik qarashlarining elementi bo'lib, ma'rifatparvarlik davrining ilk romanchilariga xosdir. Defo ijodi bilan adabiy an'analar bilan ma'rifatparvarlik davrining falsafiy va axloqiy qarashlari o'rtasidagi bog'liqlik uzviy bog'liqdir. Daniel Defo avlodlar uchun voqelikni estetik idrok etish chegaralarini kengaytirdi, o'zining g'alati va hayratlanarli sohasini topdi, bu asosan uning ishining muvaffaqiyatini oldindan belgilab berdi.

XULOSA

Daniel Defo - Angliyada kundalik - realistik roman asoschilaridan biri. Ko'plab romanlar muallifi Defo Robinzon Kruzoning o'zi yaratilishi bilan jahon adabiyotida Rabele, Servantes, Mirodan keyingi o'rin egalladi.

Defo "Robinzon Kruzo"da ilg'or g'oyalarni yoqladi. U inson hayotiga optimistik qaraydi. U bu optimizmning manbasini birinchi navbatda insonning faol mehnat faoliyatida ko'radi.

Robinzon Kruzoning barcha ko'tarilishlari va tushishlari bilan hikoyasi - bu inson, uning tabiat bilan to'qnashuvi, hayot uchun kurashi, jismoniy, intellektual va axloqiy chidamliligi haqida. Bu hikoya falsafiy mazmundan xoli emas. Robinzon Kruzo ma'rifatparvarlik davrining buyuk Yevropa adabiyotidagi birinchi "tabiiy odam", ya'ni o'zining odatiy ijtimoiy muhitidan uzilib qolgan va hech qanday ijtimoiy institutlar harakati bilan cheklanmagan tabiiy sharoitga joylashtirilgan inson edi.

Robinzon tabiat bilan o'zaro munosabatlarida "inson tabiati" haqidagi ma'rifiy g'oyalarni o'zida mujassam etgan. Biroq, Robinzon nafaqat o'zining "tabiati" va ongiga mos ravishda harakat qiladigan "umuman" shaxsdir; Robinzon ma'lum ijtimoiy munosabatlar ta'sirida shakllangan burjuaziyaning juda tipik vakili. Va agar Robinzonning eng yaxshi fe'l-atvori - inson jamiyatdan uzoqda, kimsasiz orolda namoyon bo'lishi mumkin bo'lsa, lekin ular unga haqiqiy burjua singdira olmadilar. Bunda biz uning ishbilarmonlik zukkoligini, tadbirkorning amaliyligini ko'ramiz. Defo oddiy "haqiqiy ingliz", o'z sinfining tipik "qahramoni"ni ko'rsatadi. Lekin, aslida, "Robinzon Kruzo" muallifi Insonning ongi, irodasi va mehnatsevarligiga hurmat bajo keltirgan, qiyin kurashda umidsizlik va umidsizlik bilan g'alaba qozonadi. Robinzon Kruzo "tabiiy inson"ning ma'rifatparvarlik idealidir.

Defo romanining hayotni tasdiqlovchi pafosi nafaqat ma'rifatparvar o'quvchilariga mos keldi. Bizning asrimizda ushbu ajoyib kitobni idrok etish tarixi nafaqat ko'rsatkichdir. Robinzon Kruzoning ko'plab taqlidlari, uning muvaffaqiyatsiz parodiyalari uzoq vaqt unutilgan. Kitob esa haligacha o'quvchini qiziqtiradi, uni hayotiy faollik, matonat va mehnatga muhabbat bilan ilhomlantiradi. Dunyo uchun qo'rquv va umidsizlik hujumiga dosh berish oson bo'lmaganday tuyulgan shunday bir paytda ham Robinzon Kruzo insoniyatni o'ziga, o'z kuchiga, yengilmasligiga ishontirgan ana shunday insonparvarlik ruhidagi kitoblardan edi. sog'lom fikr. Defo "tabiatda, jamiyatda insonning o'zini o'zi tasdiqlash tarixi. Hamma joyda u shaxsning jasorati va matonatini ulug'ladi. Jamiyat insonga qanday dushman bo'lsa, tabiatga ham xuddi shunday dushman. Omon qolish uchun kurashish kerak va g'olibga shon-sharaf, kuchlilarga shon-sharaf". Uzoq vaqt davomida barcha milliy va davlat chegaralarini kesib o'tgan Defoning birinchi va eng yaxshi romani badiiy asarlar uchun eng ko'p sinovdan - vaqt sinovidan o'tdi.

REFERENCES

1. Anikin G.V., Mixalskaya N.P. Ingliz adabiyoti tarixi /G.V. Anikin, N.P. Mixalskaya - M.: Ta'lim, 2005.-129 p.
2. Anixt A Daniel Defo. Hayot va ijod haqidagi insho. / A.Anikst - M.:Ta'lim, 2007.-130 b.
3. Artamanov S.D. XVII - XVIII asrlar chet el adabiyoti tarixi / S.D.Artamonov - M.: Ta'lim, 2008. - 452s.
4. Defo Daniel. Robinzon Kruzoning sarguzashtlari. (E.V. Kornilovaning so'zlaridan keyin) - M.: Bolalar adabiyoti, 2005. - 414 b.
5. Defo Daniel. Robinzon Kruzo. (S. Rodzevich so'zboshi). - M.: Ma'rifat, 2005. - 274 b.
6. Defo Daniel. Robinzon Kruzo, Charlz Dikkens. Oliver Tvistning sarguzashtlari. Romanlar. (P. Alekseev va D. L. Urnov so'zboshilari). - M.: Bolalar adabiyoti. - 2009. - 487 b.
7. Defo Daniel. Robinzon Kruzo. (M.Sokolyanskiy so'zboshi) - M.: Ma'rifat - 2005. -261s.
8. Zaporojets I. Ellikdan biri (D. Defoning "Robinzon Kruzo" romani haqida) / I. Zaporojets - M.: Ma'rifat, 2004. - 50 b.
9. Mirzayeva, D. (2021). PROVERBS AND SAYINGS AS A PRODUCT OF THE NATION'S COGNITIVE THINKING. In Multidiscipline Proceedings of Digital Fashion Conference (Vol. 1, No. 2).
10. Мирзаева, Д. И. (2017). АНАЛИЗ ДИСКУРСА УЧЕНИЯ И ИЗУЧЕНИЯ. Актуальные научные исследования в современном мире, (4-2), 73-75.
11. Mirzayeva, D. (2019). THE CONCEPT OF" FRIENDSHIP" IN UZBEK AND ENGLISH LINGUISTIC CULTURE. Мировая наука, (11), 29-32.
12. Mirzaeva, D. I. (2020). THE ROLE OF PAREMIOLOGY IN THE LANGUAGE SYSTEM. Scientific Bulletin of Namangan State University, 2(6), 245-251.

MAHMUD QOSHG'ARIYNING "DEVONU LUG'ATIT TURK" ASARIDA LINGVOMADANIY SO'ZLARING QO'LLANILISHI

Qurbonali Termiziy

Termiz davlat universiteti, Filologiya fakulteti 3-bosqich talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7263856>

Annotatsiya. Ushbu maqolada Mahmud Qoshg'ariyning "Devonu lug'atit turk" asaridagi zamonaviy tilshunoslikning yangi tarmoqlaridan biri bo'lgan lingvomadaniy so'zlarning qo'llanilishi va uning o'zbek tilidagi xususiyatlari haqida fikr yuritiladi. Til o'rganishda nutqning lingvistik xususiyatlari katta rol o'ynashini hamma biladi va shu bilan birga ayni paytda qiziqarli mavzu. Biz ushbu mavzuni ochib berishga harakat qilamiz. Ushbu maqola bu ilmiy ishni nutq aktlari doirasida lingvomadaniy so'zlarning qo'llanilishini o'rganish nuqtai nazaridan to'ldirishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: lingvomadaniy birikma, nutqiy akt, tagma'no, lingvistika, lisoniy hodisa, nutqiy muloqot, ibora, frazeologiya, frazeologik birlik, frazeologizm.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЯЗЫКОВЫХ СЛОВ В ПРОИЗВЕЩЕНИИ МАХМУДА КАШГАРИ "DEVONU LUG'ATIT TURK"

Аннотация. В данной статье рассматривается использование лингвокультурологических слов, одного из новых направлений современного языкознания, в произведении Махмуда Кашгари «Девону Лугатит Тюрк» и его особенности в узбекском языке. Всем известно, что языковые особенности речи играют большую роль в изучении языка, и в то же время это интересная тема. Мы постараемся раскрыть эту тему. Данная статья призвана дополнить данную научную работу с точки зрения изучения употребления лингвокультурологических слов в рамках речевых актов.

Ключевые слова: языково-культурное сочетание, речевой акт, значение, языкознание, языковое событие, речевое общение, словосочетание, фразеология, фразеологическая единица, фразеологизм.

THE USE OF LINGUISTIC WORDS IN MAHMUD KASHGARI'S "DEVONU LUG'ATIT TURK"

Abstract. This article discusses the use of linguistic and cultural words, one of the new branches of modern linguistics, in Mahmud Kashgari's work "Devonu Lugatit Turk" and its features in the Uzbek language. Everyone knows that the linguistic features of speech play a big role in language learning, and at the same time, it is an interesting topic. We will try to reveal this topic. This article aims to supplement this scientific work from the point of view of studying the use of linguistic and cultural words within speech acts.

Key words: linguistic and cultural combination, speech act, meaning, linguistics, linguistic event, speech communication, phrase, phraseology, phraseological unit, phraseologism.

KIRISH

"Badiiy matnning lingvistik va lingvomadaniy tahlili ko'p qirraligi, ko'p darajaliligi bilan bugungi davr mutaxassislarining diqqat markazida bo'lib turibdi.

Shuning uchun ham badiiy asarlar va ularning badiiy matnlari lingvistik hamda lingvomadaniy tahlillarning haqiqiy ob'ektiga aylanib bormoqda. Badiiy matnning lingvomadaniy tahlilini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun tegishli jihatlarni o'zlashtirish, bilish va anglash kerak. Bunda atamalar va tushunchalar bilan ishlashga to'g'ri keladi.

Madaniyat tushunchasi, lingvomadaniyat, madaniy seme, madaniy konnotatsiya, madaniy kelib chiqish, madaniy jihatdan belgilangan birlik, shuningdek, etnomadaniyat belgisi, dunyoning milliy manzarasi, etnografiya, folklor, she'riy milliy madaniyatning ramzi, madaniy - estetik belgisi va boshqa qirralariga e'tibor qaratish lozim bo'ladi".

XX asrning so'nggi choragidan boshlab til birliklarini antropotsentrik tadqiq tamoyillari asosida o'rganish dunyo tilshunosligining yetakchi vazifalariga aylandi. Shu qatorda o'zbek tilidagi matnlarni lingvomadaniy so'zlar yuzasidan tadqiq etish tilshunosligimizning dolzarb muommolaridan hisoblanmoqda. Dastlab, lingvomadaniy so'zlarni o'rganishni Mahmud Qoshg'ariyning "Devonu lug'atit turk" asaridagi turli so'zlarning qo'llanilishiga to'xtalib o'tmoqchimiz.

METOD VA METODOLOGIYA

Maqolamizning asosini Mahmud Qoshg'ariyning "Devonu lug'atit turk" ("Turkiy so'zlar devoni") asarida keltirilgan somatik komponentli maqollarning lingvomadaniy xususiyatini aniqlashga bag'ishladik. Bu asar Sharqiy Turkistondan Kasbiy dengizi bo'ylarigacha bo'lgan ulkan hududda yashagan turkiy xalqlarning tili va madaniyatini o'zida mujassamlashtirganligi bilan nihoyatda bebahodir.

Mahmud Qoshg'ariy to'plagan maqollar juda qadimdan turkiy tillarda mavjud bo'lgan va ular turli urug' va qabila vakillarida yozib olingan. Eng qadimgi turkiy xalqlarning til xususiyatlarini o'rganishda bu materiallar kata ahamiyat kasb etadi. Maqollar hozirgi o'zbek adabiy tilining rivojlanishida, til va meyorlarning o'sishida alohida rol o'ynaydi. Maqolamiz uchun somatizmlar (tana a'zolari) qatnashgan maqollarni "Devonu lug'atit turk" tarkibidan ajratib oldik.

Bu borada lingvokulturologik obyekt bo'la oladigan maqollarni quyidagicha tahlil qilamiz:

"Quruq qashuq ag'izga jaramas, quruq so'z quloqqa jaqishmas" (Quruq qoshiq og'izga yoqmas, quruq so'z quloqqa yoqmas). Quruq qoshiqni og'izga solgan bilan qorin to'ymaydi. Shunga o'xshab quruq so'zdan ham naf yo'q. Qoshiqni boshqa maqsadda emas aynan taomlanish uchun og'izga solinishi kerakligini madaniyat jihatdan ham bog'liqligini ko'ryapmiz. Hozirda "Quruq qoshiq og'iz yirtar" maqoli mavjud va u aynan o'sha ma'noni bermasa ham o'zgargan holda yetib kelgan [2]. "Quruq" leksemasi bu yerda tarbiya, yo odob, yoki biror kimga foyda, naf keltirmaydigan so'z ma'nosida qo'llanilyapti.

TADQIQOT NATIJASI VA MUHOKAMA

"O'kuz azaqi bo'lg'incha, buzag'u bashi bo'lsa yik" (Ho'kizning oyog'i bo'lguncha, buzoqning boshi bo'l). Kishining erki, mustaqilligi hamma narsadan muhim ekanligi "buzoqning boshiga", bo'ysunish, tobelik "ho'kizning oyog'iga" o'xshatilyapti. "Bosh" leksemasi bu o'rinda yuqori, "oyoq" leksemasi esa quyi ya'ni antonimlik - zidlik, qarama-qarshilik aks ettirilgan. "Bosh" va "oyoq" leksemasi ozodlik va qaramlikni ifodalash uchun ham qo'llanilyapti [6].

Besh erangak tuz ermas - besh qo'l barobar emas. Shunga o'xshash odamlar ham bir - biridan farq qiladi. Bu yerdagi qo'l leksemasi, besh barmoq, besh panja ma'nosini ifodalash uchun qo'llanilgan. Jamiyatdagi tenglik yo tengsizlik haqida so'z boryapti.

Yag'ini ataqlesa bashqa chiqar - dushmanni kichik hisoblasa boshga chiqadi, ya'ni bu bilan boshni halok qiladi, degan mazmun anglatadi. Ehtiyot bo'l va dushmanni kichik hisoblama, demoqchi bo'ladilar. Xalqimizda dushmanni kichik hisoblama u o'zining yomonligi bilan kichik bo'lsa ham ziyon keltira oladi degan hikmat bor.

Tilin tugmishni tishin yazmas - til bilan bog'langan tish bilan yechilmas. Bu maqol vadaga vafo qilishga undab aytiladi. Vadaga vafo erkaklarning nomusi kabi yuqori pog'onada turadi. Aynan turkiy xalqlarda muhim qadriyat sifatida tilga olinadi [5].

Bushlaglansa buxsuqlanur - kishi manmanlikka borsa, o'rgatuvchini tahqir qilsa, qo'li gardanida bo'ynida bo'ladi, tashvishi ortadi. Bu maqol faqat o'zi bilganicha ish istovchilarga nisbatan qo'llanadi. Manman kishi bo'ynigacha tashvishga botishiga ishora qilinyapti [4].

Erdam bashi til - odobning boshi til. Shirin tilli bo'lgan kishi yuqori martaba topadi. Madaniyatimizda bolalarga salom berishni, shirinso'z va muloyim bo'lishni o'rgatamiz [7]. Yana yoshlikdan bolalarimizga kattalarga salom berishni, kichiklarni izzat qilishlikni o'rgatamiz. Bu maqol ham madaniyatimizning tildagi ifodasidir.

Lingvomadaniy so'zlar o'zida yangi davr tilshunosligini mujassamlashtirgan sohadir. Bu yo'nalish nutqqa insoniy faoliyat – fikr almashish va o'zgalarga ta'sir ko'rsatish, bunyod qilishning asosiy turlaridan biri sifatida yondashib, uning ixchamligi, samaradorligi va ta'sirchanligi, mantiqiyliqi tadqiqini birinchi o'ringa qo'yadi. Xususan, bugungi kunda jahon tilshunosligida nutqning faoliyat sifatidagi qiymati hamda uning implikaturalari bo'lgan ko'chma va tag ma'nolarni, ochiq ifodalanmagan, lekin ifodalanishi so'zlovchining maqsadi bo'lgan ma'lumot-axborotni aniqlash usullari ishlab chiqildi va u tezda ommalashib ulgurdi.

XULOSA

Bu o'rinda Mahmud Qoshg'ariy butun turkiy qabilalar tilidan yozib olgan lingvomadaniy so'zlar qatnashgan maqollarni tahlil qildik. Xulosa o'rnida shuni aytishimiz mumkinki, maqolada maqollardagi lingvomadaniy so'zlar inson hayoti va uning boshiga tushadigan yaxshi va yomonliklarni tilning imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda o'xshatishlar misolida yoritilganligi aniqlandi. Turkiy xalqlarning tili va madaniyatini nechog'lik boyligini maqollarda ming yillik hayoti, urf-odatini aks ettirganligi bilan ma'lum bo'ldi.

REFERENCES

1. N Jorayev. 2022 — THE SIGNIFICANCE OF THE NATIONAL LANGUAGE CORPUS IN THE LINGUISTIC ANALYSIS OF ARTISTIC TEXTS. PDF. Nabi Jorayev. Published 06-22-2022.
2. Aznaurova E.S. Pragmatika xudojestvennogo slova. – Toshkent: Fan, 1988. – S.28.
3. Bakirov B.U. Mahmud Koshg'ariyning “Devonu lug'otit turk” asaridagi maqollar xususida // DLT va TXMHJSTO' Samarqand, 2002.
4. Hakimov M. O'zbek pragmalingsistikasi asoslari. – Toshkent: “Akademnashr”, 2013. – 6-155-bet.
5. Kenjebalina G.N. Lingvopragmatika. – Pavlodar, 2012.
6. Mahmud Koshg'ariy “Devonu lug'atit turk”. Tarjimon va nashrga tayyorlovchi S.M. Mutallibov. Tom I II III. - Toshkent, 1960-1963.
7. Safarov Sh. Pragmalingsvistika. Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2008. - 68-76 bet.

PEDAGOGLARNI TAYYORLASHDA MUSTAQIL FAOLIYATNING AXAMIYATI VA IJODKORLIKNI RIVOJLANTIRISH

Imamova N.Z

Nizomiy nomidagi TDPU

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7263882>

***Annotatsiya.** Maqolada bo'lajak tarbiyachilarni tayyorlashda kreativlikni rivojlantirishning ahamiyati, bo'lajak pedagoglarni mustaqil ta'lim jarayonida kreativ sifatlarini rivojlantirishning mavjud holati tahlil qilingan, va kreativlikni rivojlantirishga oid ilmiy pedagogik va psixologik adabiyotlari o'rganilgan.*

***Kalit so'zlar:** kreativlik, didaktik, ontogenez, mustaqil ta'lim, yaratuvchilik jarayoni.*

ЗНАЧЕНИЕ РАЗВИТИЯ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И ТВОРЧЕСТВА В ПОДГОТОВКЕ УЧИТЕЛЕЙ

***Аннотация.** В статье анализируется значение развития творческих способностей в подготовке будущих учителей, современное состояние развития творческих качеств будущих учителей в процессе самостоятельного обучения, изучается научная педагогическая и психологическая литература по вопросам развития творческих способностей.*

***Ключевые слова:** творчество, дидактика, онтогенез, самостоятельное обучение, творческий процесс.*

IMPORTANCE OF INDEPENDENT ACTIVITY AND CREATIVITY DEVELOPMENT IN TRAINING TEACHERS

***Abstract.** The article analyzes the importance of creativity development in the training of future educators, the current state of development of creative qualities of future educators in the process of independent education, and scientific pedagogical and psychological literature on the development of creativity is studied.*

***Key words:** creativity, didactic, ontogenesis, independent education, creative process.*

KIRISH

Ijtimoiy – iqtisodiy rivojlangan mamlakatlar turli jabxalarda kreativ fikrlay oladigan kadrlarni ishlab chiqarishni har tomonlama maqullaydi. Janubiy Koreya Respublikasi, Germaniya, Fransiya va Yaponiyada talim oluvchilarning fikrlash erkinligini taminlash, mustaqil fikrlashini rivojlantirish hamda buning yangilangan didaktik tizimini Life Skills yani “Xayotiy ko‘nikmalar”ga bog‘langan kompetensiyaviy yondashuv asosida talim oluvchilarda mustaqil fikrlashni rivojlantirishning ijtimoiy-pedagogik mexanizmini amaliyotga tatbiq etish bo‘yicha tizimlashtirilgan ishlar olib borilmoqda.

Dunyo bo‘ylab yetakchi oliy ta‘lim muassasalari hamda ilmiy muassasalar tomonidan mustaqil fikrlash salohiyatini oshirish borasidagi bir qator ilmiy-tadqiqot ishlari olib borilmoqda. Jumladan, AQSHda joylashgan Sonoma davlat universiteti mustaqil fikrlashni rivojlantirish bo‘yicha zamonaviy tadqiqotlar olib boradi va ozi shu tajribalar asosida erishilayotgan natijalar yuzasidan ma‘lumotlarni tarqatmoqda. Bundan tashqari, bu markaz, har yili tanqidiy fikrlash va ta‘limni isloh qilish yuzasidan o‘tkaziladigan xalqaro konferensiyaga homiylik qiladi. U AQSh ta‘lim vazirligi, kollejlari kengashi, Milliy ta‘lim assotsiatsiyasi, va ko‘plab kolledj, universitet va maktablar bilan intellektual standartlarga asoslangan tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga yordamlashish uchun ishlar olib boradi.

Bunda, muayyan holatlarda mustaqil fikr yuritish insonning mustaqil ta'lim olishi bilan bog'liq holda qaraladi. Iodkorlik faoliyati esa, asosan, inson qo'li bilan yaratiladigan moddiy buyumlar yaratishni va takomillashtirish bilan bog'liq faoliyat sifatida o'rganilgan. Mustaqil va kreativ fikrlash talabalarning xulqida, ularning kundalik muloqotida, kasbiy faoliyatida qay darajada namoyon bo'lish masalalari yetarlicha ochib berilmagan.

Buyuk qomusiy olimlar Xoja Afzal, Jalol Hoqiy, Bahovuddin Naqshband, Abu Mansur Moturidiy, Abu Nasr Forobiy, Mirzajon Sheroziy, Abu Ali ibn Sino, Shayx Xovandi Tahur, Mir Sayid Jurjoni, Mavlono Abdujabbor Xorazmiy, Abdurazzoq Samarqandiy, Mirzo Ulug'bek, Alisher Navoiy, Mahmudxo'ja Behbudiy, Abdurauf Fitrat, Abdulla Avloniyning ilmiy meroslari talabalarning mustaqil fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish muammolarini hal etishda kerakli ma'lumot bo'lib xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR TAXLILI VA METODOOGIYA.

Talabalarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish borasida Z.Nishonova, N.Alavutdinova, L.Grash, V.Karimova, M.Zayniddinova, K.Kenjabaeva, B.Xodjaev, S.Novoselova, Sh.Nurullaeva, M.Saidov, R.Sunnatova, Q.Husanboevlar ilmiy tadqiqotlar olib borishgan.

P.Ya.Galperin, Ya.A.Ponomarev, I.Goldsteyn, M.Kortezzi, V.Kalveyt, T.V.Kudryavseva, A.Matyushkin, A.I.Leontev, G.Noyner, R.Fisher, S.L.Rubinshteyn, Yu.S.Stolyarov, D.Xamblin, V.S.Shubinskiy, A.F.Eskulovlar shaxs mustaqil fikrlash va ijodkorlik husuiyatlarini faollashtirishning pedagogik-psixologik omillari ustida ilmiy faoliyat olib borishgan.

MUHOKAMA

Ta'limda mustaqil ta'lim olishning ahamiyati ortib borishi kelgusida pedagoglarning mustaqilligi, ijodiy qobiliyatligi va faolligini oshirishga olib keladi. Kredit-modul tizimida oliy ta'lim muassasi talabalari har doim o'qituvchi va kursdoshlaridan maslahat olish va yordam olish imkoniyatiga ega bo'ladi. O'zaro yordamlashish jamoadagi hamjixatlikni mustaxkamlab, bir – biriga xurmat tuyg'usini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Shu o'rinda xurmatli prezidentimiz Shavkat Miromonovichning quyidagi gaplarini keltirib o'tish o'rinlidir: “Biz yoshlarga doir davlat siyosatini hech og'ishmasdan, qat'iyat bilan davom ettiramiz. Nafaqat davom ettiramiz, balki bu siyosatni eng ustuvor vazifamiz sifatida bugun zamon talab qilayotgan yuksak darajaga ko'taramiz. Yoshlarimizning mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega bo'lib, dunyo miqyosida o'z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo'sh kelmaydigan insonlar bo'lib kamol topishi, baxtli bo'lishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etamiz.”

Bu istak esa yoshlar ta'lim – tarbiyasi bilan shug'ullanayotgan kasb egalarini yuksak kasbiy tayyorgarlikka, g'oyaviy – siyosiy e'tiqodga, tashkilotchilik va menejment malakalariga ega bo'lish kerakligini taqozo qilmoqda. Bu hol uzluksiz ta'lim tizimi va kasb-hunar ta'limi muassasalari yangilanayotgan, ta'lim - tarbiyaning mazmuni, usullari, shakli, vositalari majmuiga, o'quv – tarbiya jarayoniga o'zbekona urf – odatlar faol kirib borayotgan bir sharoitda yuz bermoqda. Diyorimizda bo'layotgan bu kabi yangilanishlar har bir o'qituvchini novatorlikga, sharqona ish yuritishga, ishbilarmonlikka, tadbirkorlikka, ma'naviy – ma'rifiy ishlarning faol ishtirokchisi bo'lishga chorlaydi.

Oliy ta'lim tizimida ham chuqur islohatlar amalga oshirilmoqda. Oliy ta'lim tizimidagi davlat ta'lim standartlari takomillashtirildi, ya'ni bunda talabalarning bilimi, ko'nikma hamda malakalarini shakllantirishdan boshlab talabalarda ta'lim yo'nalishi hamda mutaxassisligi yuzasidan kasbiy kompetensiyani shakllantirish va takomillashtirishga qaratilmoqda. Xozirgi

zamonaviy jamiyat uchun umuman yangicha qiyofadagi kadr talab qilinmoqda. Mutaxassis faol ijodiy fikrlovchi, izlanuvchi, ilmiy axborot va yangiliklarni mustaqil ravishda izlab topuvchi hamda ularni o'zining kasbiy faoliyatida qo'llay oluvchi mutaxassis bo'lib shakllanishi kerak.

O'zbekiston Respublikasi oliy ta'limi kadrlar tayyorlashda mehnat bozorining talablaridan kelib chiqqan holda islohotlar sari yuksalmoqda. Ayni damda o'sib kelayotgan yosh avlodni komil inson qilib tarbiyalash g'oyasining oliy vazifasi ta'lim-tarbiya beruvchi tarbiyachilarni raqobatbardosh, kompetentli tarbiyachilarni tayyorlashdan iborat. Tezlikda o'zgarib borayotgan jamiyatimizdagi maktabgacha ta'lim muassasalarida ishlay oladigan, kasbiy faoliyatdagi turli muammo va masalalarni mustaqil va ijodiy yecha oladigan tarbiyachilarga yurtimizda talab tobora kuchayib bormoqda.

Oliy ta'lim muassasalari professor-o'qituvchilari mutaxassislari tomonidan bo'lajak pedagoglarni tayyorlashda, talabalarni pedagogik faoliyatga yo'naltirilgan holda o'z kasbiy fanlaridan qo'llaniladigan o'qitish shakllari mazmuni, va metodlari bo'yicha ta'lim beriladi va ularda kasbiy kompetentliklari shakllantira boriladi. Shu tufayli, oliy ta'limni rivojlantirish, yangilash, takomillashtirishda zamonaviy extiyojlarini ta'minlay oladigan mutaxassislarni tayyorlashning asosiy usullaridan biri kasbiy mukammallik nuqtai nazaridan yondoshuv bo'lib hisoblanadi.

Kasbiy rivojlangan pedagoglarni tayyorlash berish raqobatbardoshlikda ularning butun dunyo standartidan qolishmasligi, oliy ta'lim muassasalarida tayyorlanayotgan pedagog kadrlarning raqobatbardoshligini ta'minlab beradi.

Kompetentlikning o'zi tarbiyachida umumiy dunyoqarashning yuqoriligi va madaniyatning yuksakligi, pedagogika-psixologiya, menejment va menejment nazariyasining ilmiy asoslari bo'yicha kompetensiyaning mavjudligi, mavjud bilimlarini amaliyotda rivojlantirishga ma'suliyat, sotsial va psixologik-pedagogik креативность как свойство целостной личности [А. М. Матюшкин, 1989; Е. Л. Яковлева, 1997; Дж. Батгерворд, 2000; Г. Шптенлоэр, 2000].tajriba metodlarini bilish, pedagogik va boshqaruv ko'nikmalarining zaruriy majmuasiga ega bo'lishni nazarda tutadi, ya'ni kompetentlik - shaxsning yaxlit bir butun, ko'p omilli, murakkab va ko'pqirrali sifatidir.

Jahon oliy ta'limida o'quv faoliyati mustaqil ta'lim jarayonida talabalarning liderlik qobiliyatlarini rivojlantirishning ijodkorlik mexanizmlari ta'limga tatbiq etilgan. Bu borada oliy ta'lim muassasalarida talabalarning tashkilotchilik qobiliyatlarini rivojlantirish, mustaqil ta'lim jarayonini loyixalashtirish, talabalarning vaqtini tejash va undan unumli foydalanish, elektron axborot ta'lim manbalarini yaratish, ilg'or pedagogik hamda axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish, talabalarda ijodiy fikrlash, amaliy ko'nikmalarni shakllantirish bo'yicha yirik loyihalarni amaliyotga tadbiiq etishga doir tizimli ishlar amalga oshirilmoqda.

XULOSA

Ijodkor shaxsning shakllanishi hamda rivojlanishi uning ichki va tashqi olami o'zgarishining o'zaro mutanosibligi, ijtimoiy-iqtisodiy shart-sharoitlar hamda insonning – tug'ilishidan boshlab to umrining oxiriga qadar uzluksizlik, avlodlar almashinuvini taqozo etadigan faoliyat mazmuniga bog'liq.

Ijodkor shaxsning shakllanishini shaxsning o'zaro mos tarzda bajarilgan ijodiy faoliyat va ijodiy mahsulotlarni yaratish borasidagi rivojlanishi sifatida belgilash mumkin. Ushbu jarayonning sur'ati va qamrovi biologik va ijtimoiy omillar, shaxsning faolligi va ijodkor

sifatlari, shuningdek, mavjud shart-sharoit, hayotiy muhim va kasbiy hodisalarga bog'liq. Bugungi kun sharoitida sharoitda pedagogning ijodkorlik sifatlariga ega bo'lishi taqozo etadi.

REFERENCES

9. Xasanova Sh.T va boshqalar. Features of organizing steam education in Uzbekistan Solid State Technology Volume: 63 Issue: 1s Publication Year: 20201803-1808.
10. Avliyakov N.X., Musaeva N.N. Yangi pedagogik texnologiyalar. – T.: Yangi asr avlodi, 2003. – 190 b.
11. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Tarbiyada innovatsion texnologiyalar (ta'lim muassasalari pedagog-o'qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar). – T.: "Iste'dod" jamg'armasi, 2009. – 160 b.
12. Yo'ldoshev J.G'., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari. – T.: O'qituvchi, 2004. – 104 b.
13. Ana Dzingel, 2018 g. STEAM Play & Learn: 20 Fun Step-by-step Preschool Projects about Science, Technology, Engineering, Arts, and Math!

BO'LAJAK TARBIYACHILARNI KASBIY KOMPITENTSIYALARINI RIVOJLANTIRISH DAVR TALABI

Abdullajonova Guli Akmaljon qizi

Andijon Davlat Pedagogika insituti maktabgacha ta'lim yonalishi 2-bosqich magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7263908>

Annotatsiya. Ushbu maqolada Tarbiyachiik konsepsiyaning maqsad va vazifalari, tarbiyachining bolalarga ta'lim berish jarayonidagi ijodiy yondashuvi, maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachisining ijtimoiy kompetensiyasi haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: nutt, tarbiyachiik, kompetensiya, pedogogik konsepsiya, seminar, o'quv halqasi.

РАЗВИТИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

Аннотация. В данной статье говорится о целях и задачах воспитательной концепции, творческом подходе воспитателя в процессе обучения детей, социальной компетентности воспитателя дошкольной образовательной организации.

Ключевые слова: Намт, воспитатель, компетентность, педагогическая концепция, семинар, обучающий кружок.

DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMPETENCIES OF FUTURE TEACHERS

Abstract. This article talks about the goals and tasks of the educational concept, the creative approach of the educator in the process of teaching children, the social competence of the educator of the preschool education organization.

Keywords: nutt, educator, competence, pedagogical concept, seminar, training circle.

KIRISH

Bolaning maktabgacha ta'limni olganligi va qanday kompetensiyalarga ega bo'lishi "O'zbekiston Respublikasining ilk va maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishiga qo'yilgan davlat talablari"da bolaning 5ta rivojlanish sohalari bo'yicha belgilangan. Bular:

- Jismoniy rivojlanish va sog'lom turmush tarzining shakllantirish;
- Ijtimoiy-hissiy rivojlanish;
- Nutq, muloqot, o'qish va yozish;
- Bilishga oid jarayonning rivojlanishi;
- Ijodiy rivojlanish.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim – "Ilk qadam" Davlat o'quv dasturi va Maktabgacha ta'limni 2030 yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasida aks ettirilgan ta'lim va tarbiyaning asosiy tamoyilidir. Ushbu pedagogik konsepsiyamni yozishdan oldin men o'tgan davr mobaynida, o'zimning hamkasblarimning ish faoliyatini kuzatuvim hamda turli o'quv seminarlaridagi kuzatuvlarim asosida yozishga qaror qildim. Pedagogik konsepsiya eng avvalo o'zimning

Pedagogik kompetensiyamni oshirishga xizmat qiladi, shu bilan birgalikda ushbu Konsepsiya orqali men tashkilotim va shahrimdagi tarbiyachilarning o'zlarini ustida ishlari uchun ozgina bo'lsa ham turtki, shu bilan birgalikda yo'l ko'rsatuvchi ish bo'ladi deb o'yladim. Ushbu konsepsiyani yozish vaqtida, konsepsiyadagi ko'rsatma va yo'nalishlarni hayotga to'liq tadbiiq etishim uchun men doimiy o'z ustimda ishlashim kerakligi hamda kamida 2 yil davomida ta'lim-tarbiya jarayonimga zamonaviy pedagogik texnologiyalarni tadbiiq etishim lozimligini tushundim. Aytib o'tish lozimki, bolalarga ularning individual ritmda rivojlanishlari va individual potensialini hamda qiziqishni oshirish uchun teng imkoniyatlarni taqdim etuvchi

qulay muhitni ta'minlash uchun tarbiyachi shaxsi muayyan kasbiy kompetensiyalarga ega bo'lishi kerak.

MUHOKAMA

Pedagogik kompetensiyalar-bilimlar, malaka va ko'nikmalar hamda o'zlashtirilgan qadriyatlar asosida mustaqil harakatlanishga bo'lgan motivatsiyaning uyg'unlashgan majmuini o'zida aks ettiradi. Kompetentli kadr kasbiy vazifalarni samarali va sifatli bajarishi mumkin. Zamonaviy kompetensiya nafaqat malaka, bilim va ko'nikmalarni, balki qadriyatlar va axloqiy fazilatlarni xam o'z ichiga oladi. Har bir tarbiyachi shaxsi, temperamenti va tarbiyachiik uslubi boshqalarinikidan farqlanadi. Biroq bolaga, uning ta'limiga va rivojlanishiga yondashuv barcha tarbiyachilarda bir xil bo'lishi lozim. Shuning uchun ham kasbiy standart barcha tarbiyachilar uchun bir xil talabni qo'ydi. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, zamonaviy bolalar bog'chasini yangi axborot texnologiyalarisiz tasavvur qilish qiyin. AKTga egalik qilish ta'lim jarayoni samaradorligini oshirishga, tarbiyachilarning kasbiy malakasini oshirishga yordam beradi.

O'quv-tarbiyaviy jarayonda pedagogning insoniy xislatlari alohida muhimlik kasb etadi. Bu xislatlar qatoriga insoniylik, adolatlilik, mehribonlik, sabr-bardosh, to'g'rilik, haqiqatgo'ylik, javobgarlik, adolatlilik, majburiylik, ob'ektivlik, sahiylik, insonlarga bo'lgan muhabbat, hurmat, yuqori ma'naviyatlilik, optimizm, emotsional vazminlik, muloqotga bo'lgan ehtiyoj, tarbiyalanuvchilar hayotiga bo'lgan qiziqish, olijanoblik, o'z-o'zini tanqid qilish, do'stsevarlik, vazminlik, qadr-qimmat, vatanparvarlik, diniy e'tiqod, printsiyallik, emotsional madaniyat va boshqalar kiradi. Inson tashqi ko'rinishi nimalarni bildirishi xususida muayyan qoidalar mavjud. Ularni o'rganish asosida yaxshi natijalarga erishish mumkin.

Masalan qovushtirilgan qo'llar rad avobini anglatadi, deb hisoblanadi. Biroq hamma vaqt ham bunday emas. Bu, albatta, rad javobining alomati bo'lishi mumkin. Lekin u suhbatdoshning tortinchoqligi yoki o'ziga ishonmasligini ham bildirishi mumkin. Shuning uchun ham bu erda har doim amal qiladigan mutloq qoida bo'lmaydi. Biroq munozara, siz qator belgilarga ko'ra, siz suhbatdoshingiz nima haqida o'ylayotganini bilib olishingiz mumkin. Har bir xatti-harakat o'z asosiga ega bo'ladi. Fanda madaniyat mohiyatiga uch xil qarash tushuniladi: aksiologik, faoliyatli va shaxsiy. Aksiologik qarashda pedagogika va tarbiyadagi yo'nalishlar ko'rib chiqiladi. Faoliyatli qarash pedagogik metodlar va vositalar mohiyatini amalga oshirishni tadbqiq etish imkonini beradi. Individual-shaxsiy rejada o'qituvchining pedagogik madaniyati uning kasbiy faoliyatidagi tavsifining mohiyatidan iborat, deb tushuniladi. Bunday qarash o'qituvchini umuminsoniy madaniyat va pedagogikboyliklarni, u orqali tarbiya va a'limning madaniy boyliklarini bir avloddan ikkinchi avlodga tashuvchi vakili sifatidagi shaxs, deb qarash imkonini beradi. Pedagogik madaniyat umuminsoniy kabi, moddiy va ma'naviy shakllarda mavjud bo'ladi. Pedagogik bilimlar, nazariyalar, kontseptsiyalar, insoniyat va buyuk allomalar tomonidan to'plangan pedagogik tajriba hamda kasbiy-etikaviy normalar-me'yorlarning barchasi pedagogik madaniyatning ma'naviy-ruhiy boyligini tashkil etadi. Pedagogik madaniyatning moddiy boyligio'qitish va tarbiya vositalaridir. Yosh pedagogning umumiy madaniyati uning ijtimoiy-ahamiyatli tavsiflarining kasbiy faoliyatda amalga oshgandagi etukligini ifodalaydi. Madaniyat shaxsning rivojlanishi, uning ruhiy kuchlari va qobiliyatlariningamaliy faoliyatida amalga oshish darajasi va hokazo. Insonning madaniy rivojlanishi -bu uning bilimlari, ishonchlari, qobiliyatlari, hulqining muhit tomonidan rivojlanish jarayonidir.

METODOLOGIYA VA NATIJALAR

Tarbiyachilarning malakasini rivojlantirishning turli shakllari va usullari mavjud bo'lib ularni bosqichma-boqich amalga oshirish mumkin. Tarbiyachilar bilan ishlashda malakani rivojlantirishga qaratilgan ko'plab shakl va usullardan quyidagilarni ajratib ko'rsatish mumkin:

Seminar – ijodiy darslar ijodiy fikrlashni rivojlantirish va innovatsion loyihalarni yaratishga qaratilgan.

O'yinlarni modellashtirish. Ishbilarmonlik va rol o'ynash o'yinlari haqiqiy jarayonni modellashtirishni o'z ichiga oladi, bu davrda sun'iy ravishda yaratilgan pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish asosida maqbul kasbiy qarorlar qabul qilinadi.

Kollektiv muammolarni hal qilish, guruh muhokamasi yoki aqliy hujum; kasbiy mahoratni oshirish uchun kichik guruhlarda treninglar; o'z-o'zini tarbiyalash ishlarining usullari, maktabgacha ta'lim muassasasining innovatsion faoliyati natijalariga bag'ishlangan ilmiy va amaliy konferensiyalar.

Pedagogik halqa – tarbiyachilarni psixologiya va pedagogika sohasidagi so'nggi tadqiqotlarni, uslubiy adabiyotlarni o'rganishga yo'naltiradi, pedagogik muammolarni hal qilishning turli xil yondashuvlarini aniqlashga yordam beradi, mantiqiy fikrlash va o'z pozitsiyalarini dalil qilish ko'nikmalarini yaxshilaydi, bayonlarning ixchamligi, aniqligi, to'g'riligini o'rgatadi. Ushbu shakl ishtirokchilarning javoblari, nutqlari va harakatlarini baholash mezonlarini taqdim etadi:

- Umumiy bilim;
- Kasbiy bilim, qobiliyat, ko'nikma;
- Qiyin vaziyatdan chiqish qobiliyati, tezkorlik.

Ishbilarmonlik o'yini nafaqat maktabgacha ta'lim muassasasi uchun dolzarb bo'lgan muammo bo'yicha nazariy seminar natijalariga asoslangan test darsi sifatida, balki yangi muammo echimlarini ishlab chiqishda ham qo'llanilishi mumkin. Masalan: "Maktabgacha yoshdagi bola bo'lish osonmi? «

G'oyalar banki – bu bosqichda an'anaviy usullar yordamida hal qilib bo'lmaydigan muammolarni kollektiv ravishda hal qilishning oqilona usuli. Masalan: "O'yin ekologiyasi", "Pedagogik g'oyalar yarmarkasi", "Eng yaxshi rivojlantiruvchi o'yin".

Master-klass. Uning asosiy maqsadi pedagogik tajriba, ish tizimi, mualliflik topilmalari va tarbiyachiga eng yaxshi natijalarga erishishda yordam bergan barcha narsalar bilan tanishishdir.

XULOSA

Pedagogik faoliyat stili –uslub. O'qituvchining pedagogik faoliyati har bir boshqa faoliyat kabi o'zining aniq uslubiga ega bo'ladi. Faoliyat uslubi -to'la ma'noda usullar, holatlar, shakllarning turg'un tizimidan iborat bo'lib, u har xil sharoitlarda ham mavjud bo'ladi. U faoliyat tuzilishiga bog'liq bo'lib, uning-sub'ektning shaxsiy-psixolog xususiyatiga bog'liq. Pedagogning kasbiy potentsiali. Pedagogning chegaralangan sifati ahamiyatli bo'lmasdan, ularning majmui, to'la tizimi ahamiyatga ega bo'ladi. O'qituvchi mahoratining tizimi, xarakteri, yangi integrallashgan tushunchasi -pedagogning kasbiy potentsialida (PKP) o'z aksini topadi. Bunday ta'rifning ahamiyatli tomoni shundan iboratki, u o'ziga ko'plab turli rejali va turli darajali o'qituvchining tayyorgarlik va faoliyat aspektlarini birlashtiradi. Xulasa qilib aytganda, pedagog kasbiy potentsialining eng yaqin umumiy tushunchasi pedagogning kasbiy bilimdonligidir. Kasbiy bilimdonlik bu fikrlashni bilish va kasbiy bilimdonlik bilan harakat qilishdan iborat. Pedagog kasbiy potentsiali umumiy tuzilishining

tashkil etuvchilariga intellektual, asoslangan, kommunikativ, ijodiy va o`z kasbiy qobiliyatlari kiradi.

REFERENCES

1. Adkhamjanovna, K. M. ., Mirzakholmatovna, K. Z. ., Raxmonberdiyevna, T. S. ., & kizi, M. M. B. . (2022). Increasing Interest in the Lesson through Extracurricular Activities. *Spanish Journal of Innovation and Integrity*, 6, 256-261.
2. Akmaljonovna, A. Z. (2022). The Role of the Internet and Modern Electronic Dictionaries in Increasing the Lexicographic Competence of Primary School Students. *International Journal of Culture and Modernity*, 17, 1-6.
3. Akramovna, T. N. (2017). Language learners" needs in esp teaching. *Научные исследования*, (7 (18)), 32-33.
4. <https://sciencebox.uz/index.php/jars/article/view/3370/3067>
5. <https://telegra.ph/Tarbiyachining-pedagogik-kompetensiyasini-rivojlantirish-usul-va-yollari-08-05>

KITOBXONLIK MADANIYATI

Jo'raboyeva Laylo Maxmayusopovna

O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari Akademiyasi

Axborot Resurslar Markazi xodimi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7264447>

Annotatsiya. Mazkur maqolada, mamlakatimiz yoshlarining ma'naviy-ma'rifiy va ijtimoiy-siyosiy jixatdan kamol topishida beqiyos o'rin tutadigan hamda jamiyat kelajagiga ta'sir ko'rsatadigan kitobxonlik madaniyati yoritilgan.

Kalit so'zlar: kitobxonlik madaniyati, jamiyat, yoshlar, Vatan, ma'naviyat.

БИБЛИОТЕЧНАЯ КУЛЬТУРА

Аннотация. В данной статье описывается культура чтения, которая играет несравнимую роль в духовно-воспитательном и общественно-политическом развитии молодежи нашей страны и влияет на будущее общества.

Ключевые слова: читательская культура, общество, молодежь, Родина, духовность.

LIBRARY CULTURE

Abstract. This article describes the culture of reading, which plays an incomparable role in the spiritual-educational and social-political development of the youth of our country and affects the future of society.

Key words: reading culture, society, youth, Motherland, spirituality.

KIRISH

Bugungi globallashuv davrida, mamlakatimizda yoshlarning ma'naviy-intelektual salohiyati, ongu tafakkuri va dunyoqarashini yuksaltirish, ona Vatanimiz va xalqimizga muxabbat va sadoqat tuyg'usi bilan yashaydigan barkamol avlodni tarbiyalashda kitobxonlik madaniyatini shakllantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Xususan mamlakatimiz prezidenti Sh. Mirziyoyevning 2017-yil 13 sentyabrdagi "Kitob mahsulotlarini chop etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ'ibot qilish to'g'risida"gi PQ-32-71-son qarori asosida, yurtimizning barcha ta'lim dargohlarida hamda ta'lim sohasiga tegishli bo'lgan dargohlarda, kitobxonlikni rivojlantirish borasida bir qancha chora tadbirlar amalga oshirib borilmoqda. Biz buning misolini dastlab, yurtimiz yoshlarini kitobxonlikka jalb qilish ularning bo'sh vaqtlarini unumli o'tkazish maqsadida, kitobxonlik bo'yicha tanlovlar o'tkazishni va unga jalb qilish ishlarini amalga oshirilayotgani buning yaqqol dalilidir. Prezidentimizning "bugun bitta kitob o'qigan bola, ertaga o'nta televizor ko'rib o'tirgan bolani boshqaradi" deb ta'kidlagan so'zlari yoshlarga qaratilayotgan e'tibor naqadar kuchli ekanligini ko'rsatadi. Bu so'zlarning zamirida esa kitobning qay darajada yoshlar ongiga va tafakkuriga ijobiy ta'siri yuqori ekanligi bilan birga ularning ilmiy salohiyatini rivojlantirishi va yuksaklarga eltuvchi kuch ekanligini anglashimiz mumkin.

TADQIQOT METODI VA METODOLOGIYASI

Kitobxonlik madaniyatini dastlab yoshlar miqyosida shakllantirish muhim ahamyatga egadir. Jamiyat va millatning rivojlanishi, taraqqiy etish tarixiga nazar tashlaydigan bo'lsak, bilimli, ma'naviyatli va ma'rifatli yoshlarining jamiyat yuksalishidagi o'rni beqiyos. Bu kabi yoshlarni barkamol etib tarbiyalovchi asosiy omillardan biri-mutolaa qilish vositasi ya'ni kitob hisoblangan. Bizni yerdan ko'kka ko'taradigan, barkamollik sari yetaklaydigan, insonlar qalbiga

yorug'lik va iliqlik kiritadigan, oq bilan qora, yaxshilik bilan yomonlik, vayronkorlik bilan bunyodkorlikning farqini ongli ravishda ajratish va anglatishga yordam beradigan, insoniyat tomonidan yaratilgan eng noyob kashfiyot ham bu-kitobdir. Buning yaqqol misoli, Allohning kalomi bo'lmish Qur'oni karim ham kitob shaklida yer yuziga tushurilganida ko'rsak ham kitob har doim insonni komillikka va yaxshilikka yetaklashishini ko'ramiz.

Kitob insonni ulug'laydi, Vatanni sevish, insonparvarlik va Vatanparvarlik kabi yuksak ruhiyatni shakllanishiga yordam beradi.

TADVIQOT NATIJASI

Kitob mutolaasi orqali o'zi yashab turgan hayotga shukronalik hissi bilan qarash, boshqalarga mehr-muruvvatli va xushmuomala bo'lish, atrofda insonlarga yaxshilik ulashish kabi insoniy fazilatlarni tarbiyalaydi. Kitobning inson hayotidagi ahamiyati beqiyos bo'lib, u inson umr yo'llarini yorituvchi so'nmas nur, inson hayotiga mazmun baxsh etuvchi saodat manbai, har qanday vaziyatda ham hamroh bo'lguvchi sodiq do'stdir.

Biz eng avvalo bolalarimizga yoshligidan boshlab o'zbek xalq ertaklaridan so'zlab berishimiz orqali ularda, mehnatsevarlik, samimiylilik, mehmondo'stlik kabi insoniy fazilatlarni hamda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga nisbatan hurmat va ehtirom kabi tushunchalarni kamol topishiga yordam beramiz. Bundan tashqari, buyuk allomalarimiz Alisher Navoiy, Forobiy, Abdurauf Fitrat, Abdulla Avloniy, Niyoziy, Yusuf Xos Xojib, Jaloliddin Rumiy kabi mutafakkirlarimiz bilan tanishtiramiz orqali esa ularning tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lgan fikrlarini, milliy ruhini va milliy g'urur kabi yuksak fazilatga ega bo'lgan tushunchalarni anglashiga yordam beramiz.

Respublikamiz Prezidenti ham yosh avlod ta'lim-tarbiyasida kitobning o'rni va ahamiyati beqiyos ekanini alohida ta'kidlab, "Ayni vaqtda axborot-kommunikatsiya sohasidagi oxirgi yutuqlarni o'zlashtirish bilan birga, yoshlarning kitob o'qishga bo'lgan qiziqishini oshirishga, ularni kitob bilan do'st bo'lishiga, aholining kitobxonlik saviyasini yanada oshirishga alohida e'tibor qaratish lozim bo'ladi", aytgan fikrlari fikrimizning dalilidir.

Shuningdek, biz ajdodlarimiz merosiga, urf odatlarimiz va qadriyatlarimizga nazar soladigan bo'lsak, ular ichida eng qadimiy va noyob sanaladigan buyuk me'ros bu – kitobdir. Ayniqsa kitob meros va urf odatlarimizni o'zida mujassamlashtiradigan, insonlarni ezgulikka chorlaydigan noyob bilim manbai hisoblanadi.

Kitobga qiziqish, kitob haqidagi tasavvurlar, insonga o'yin faoliyatidan boshlab singdirib boriladi. Dastlab ularga ota-onalar tomonidan qisqa mazmunda ertaklar o'qib berish orqali, badiiy obrazlar go'zalligini his etib tarbiyalanib boradi. Ana shu dastlabki uchrashuv bolaning o'quvchilik davrdagi ma'naviy hayotining barcha sohalari, yani mehnat, o'yin, musiqa, bolalar ijodi bilan bog'liq bo'lib bola hayotining barcha tomonlarini qamrab oladi. Demak, bolani kitobga qiziqtirish unda kitobxonlikni shakllantirish dastlab oiladan boshlanar ekan. Ota-ona bolaga qiziqarli uni hayot olamiga yetaklaydigan ertak va rivoyatlarni mutolaa qilib berar ekan, bolada mardlik, jasurlik, irodalilik, birdamlilik, hamjihatlik, mehr va muxabbat, ezgulik xislatlari mukammal shakllanib boradi. Bu jarayon esa bolaga ota-ona tomonidan maktabga ilk qadam qo'ygunicha davom ettirilib, boshlang'ich sinfga kelgandan keyin esa o'zi kitoblarni mutolaa qilishga harakat qila boshlaydi. Bu esa yoshlarda katta hayot oldidan dastlabki to'g'ri qadam bo'lib xizmat qiladi.

MUHOKAMA

Kitob o'qishga qiziqtirishda ota-ona eng dastlabki fundament bo'lib, bolaga maktabgacha bo'lgan davrda, bolaning qiziqishlariga qarab kitobni o'qib berib unga mehr uyg'otsa, kitobning nima ekanligini, uning sir-sinoatlari haqida ma'lumot bersa, bolaning kitobga qiziqishi kengayib kitob o'qishga ishtiyoqi shakllanib boradi

Biz o'z farzandlarimizni kitoblar olamiga olib kirishimiz uchun ularda dastlab kitobga bo'lgan muhabbatni uyg'otishimiz kerak. Buning uchun esa farzandlarimizga qanday kitob harid qilishimizga borib taqaladi. Kitob harid qilishimizda quyidagi tamoyillarga rioya qiladigan bo'lsak biz o'z maqsadimizga erisha olamiz:

- ❖ Kitobning, kitob o'qidigan bolaning yoshiga mos kelishi;
- ❖ Kitobni bolaning xarakteriga mos kelishi;
- ❖ Kitobning, bola qobiliyatiga taalluqliligi, qiziqishni shakllantirishga yo'nalishi bilan ma'lum kasbga yo'nalganligi;
- ❖ Kitobning mazmuniga ahamiyat berish;
- ❖ Kitobning qanday tilda yozilganligi;
- ❖ Kitobning hajmi va ko'rinishi;

Bular kitob egasining kitobga bo'lgan qiziqishini uyg'otishdagi eng asosiyomillar desak adashmagan bo'lamiz. Biz alohida ta'kidlashimiz joizki o'z farzandlarimizni qanday kitoblar mutolaasi bilan shug'ullanayotgani bilan ham qiziqib borishimiz darkor. Hozirgi kunda axborot dunyosi va internet tizimidagi kitoblarning son sanog'i yo'qligi bizni bir tarafdan ogoh bo'lishimizni talab etadi. Ijtimoiy tarmoqlardagi yoshlar onggiga qaratilgan tahdid ko'rinishidagi maxsus tayyorlangan kitoblar bizni sergaklikka chorledi. Biz o'z farzandlarimizni qanday kitob mutolaasi bilan shug'ullanayotganini tekshirishimiz bilan birga bu kitoblarning chop etigan nashriyoti, zarur bo'lganda esa kitob muallifini ham tekshirib borishimiz maqsadga muvofiq bo'ladi.

XULOSA

Yuqorida ta'kidlaganimizdek, bir qator tavsiyalar, pedagogik va psixologik jarayonlarda kechadi, buni har bir ota-ona kitob tanlashda e'tiborga olishi va ahamiyat berishini talab etadi. Bola yoshi ulg'aygan sari uning dunyoqarashi ham kengayadi.

Shubhasiz, insoniyat umri davomida o'z ehtiyojlari oshib boraveradi, lekin har qanday davrda ham ma'naviy ehtiyojning qadri ortsa ortadiki, aslo yo'qolmaydi.

Ma'naviy qashshoqlik va ma'naviy tanazzul jamiyatning tanazzulga yuz tutishiga olib keladi. Ma'naviyati yuksak va barkamol jamiyat esa davlat taraqqiyotiga asosiy poydevor bo'lib qolaveradi.

REFERENCES

1. Mirziyoyev Sh.M. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni. // Harakatlar strategiyasi asosida jadal taraqqiyot va yangilanish sari. – T.: «G'afur G'ulom», 2017.
2. Mirziyoyev Sh.M. Kitob mahsulotlarini nashr etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ'ib qilish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar dasturi to'g'risida. Xalq so'zi, 2017 yil 14 sentiyabr. – № 184.
3. Ma'naviyat: asosiy tushunchalar izohli lug'ati / O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati. – T.: G'ofur G'ulom nomidagi nashriyot matbaa ijodiy uyi, 2016. – 448 b.

MODERN METHODS OF TEACHING ENGLISH TO STUDENTS

Normatova Muqaddas Bakhodirovna

Chirchik Higher Tank Commanding Engineering School

Teacher of Languages Department

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7264460>

Abstract. Basically, Teaching must include two major components sending and receiving information. Ultimately, a teacher tries his best to impart knowledge as the way he understood it. The use of innovative methods in educational institutions has the potential not only to improve education, but also to empower people, strengthen governance and galvanize the effort to achieve the human development goal for the country with a number of educational options available before the present generation learners, the newer trends seem to have emerged in the field of education that have entirely changed the face of traditional system of education.

Recent trends, methodologies and developments portray the vital role of education sector in general with its internalization of the education process, stress on quality above quantity, increase in the adoption of technologies, necessity for professional talent etc. The theories and methods are constantly evolving in the field of ELT also. This paper presents the famous trends in the ELT that have been used practically in recent times in the entire world with specific reference to the trends prevalent during the previous decades. The study of classical Latin and analysis of its grammar becomes the model from foreign languages in school and this methods and approaches, new trends to foreign language teaching become known as GTM to communicative method.

Keywords: New devices, Methods, ICT, pedagogy, learning process, Approach, Cooperative learning, Suggestopedia.

СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ СТУДЕНТОВ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ

Аннотация. По существу, обучение должно включать в себя два основных компонента: отправку и получение информации. В конечном счете, учитель старается передать знания такими, какими он их понял. Использование инновационных методов в образовательных учреждениях может не только улучшить образование, но и расширить возможности людей, укрепить управление и активизировать усилия по достижению цели развития человеческого потенциала в стране благодаря ряду образовательных возможностей, доступных нынешнему поколению учащихся. Похоже, что в сфере образования появились новые тенденции, которые полностью изменили лицо традиционной системы образования.

Последние тенденции, методологии и разработки отражают жизненно важную роль сектора образования в целом с его интернализацией образовательного процесса, упором на качество выше количества, расширением внедрения технологий, потребностью в профессиональных талантах и т. д. Теории и методы постоянно развиваются в области ELT также. В этой статье представлены известные тенденции в ELT, которые использовались практически в последнее время во всем мире, с конкретной ссылкой на тенденции, преобладавшие в предыдущие десятилетия. Изучение классической латыни и анализ ее грамматики становится образцом от иностранных языков в школе, и эти методы и подходы, новые тенденции в обучении иностранным языкам становятся известными как GTM коммуникативному методу.

Ключевые слова: новые устройства, методы, ИКТ, педагогика, учебный процесс, подход, кооперативное обучение, суггестопедия.

INTRODUCTION

The innovation that the researcher talks in the paper certain both to methodology and materials used in language teaching. Moreover, this article brings out the subtle distinction between the scholarly perception of language as treated in research and pedagogy. The argument advances as the paper proceeds with trends of education with specific reference to the Indian scenario, methodologies adopted, the bygone methods, the peer practice, the present trend, new teaching design, new devices, the need for change, the ICT and English language. English language teaching has undergone tremendous changes over the years, especially the last ten years.

Students are burdened with studying, learning and grasping the materials, and of course, lectures with the collections of relevant information from prescribed texts. Many career alternatives once regarded insignificant are gaining importance at present such as communication skills, soft skills, technical skills, interpersonal skills, ICT literacy etc. The need for chiseled graduates to merge successfully in the tough competition of survival in the global market is in great demand nowadays. For this, a change in the trend especially the teaching learning process of English language has to undergo a transition for the betterment. Seasons change, fashions changes, attitudes of human beings change but it is disheartening to note that in the last century English curriculum has hardly undergone any change. There had been much of changes in the attitude of people as to what they perceive to be a language. Rigid curriculums and huge syllabi continue to threaten students who speak regional dialect but love to excel in English. The history of foreign language has always been an important practical concern. It was Latin which dominates various fields like education, commerce, religion and government in the western world. In 16th Century French, Italian and English achieve lot of importance as result of political changes in Europe. As the status of Latin language from that of living language to teaching subject in school curriculum. The study of classical Latin and analysis of its grammar becomes the model from Foreign Languages study from 17th to 19th century. In 21st Century we are going to teach communicative language teaching.

According to Kripa K Gautam, “English Language Teaching” - A critical study of methods and approaches have provided account of history of language teaching methods. Methodologies Adapted in Earlier days Communication is the groundwork based on which any idea can progress and develop into a fully fledged one. Without that, sustenance in any field is impossible. During the last decade, various crucial factors have combined to affect the current ideologies of teaching of English such as the ineffective methodologies, unsuitable materials, and integration of contextualized teaching, over emphasis on multi language skills etc. Teachers who practiced Grammar Translation method during the previous decade solely relied on black board as the apt tool to impart communication skills and the nuances of English language. Later on, over head projectors, acted as another medium for the teacher dominated class room. Such teachers believed in the dictum of drill and practice. Researchers had given more emphasis on authentic and meaningful contextualized discourse. Then they focused on a successful adult second language learning as a parallel process to a child’s first language acquisition. With the advent of ecommunication, it has been made possible for the English language teachers to enrich

their profession. Basically, the teacher controls the instructional process, the content is delivered to the entire class and the teacher tends to emphasize factual knowledge. In other words, the teachers deliver the lecture content and the students listen to the lecture.

METHOD AND METHODOLOGY

Thus, the learning mode trends to be passive and the learners play little part in their learning process. It has been found in most universities by many teachers and students that the conventional lecture approach in classroom is of limited effectiveness in both teaching and learning. This method had stayed in practice for a good period of time due to its focus on the functional use of English. But, still this method was marred with setbacks like there were many issues with this method. It needed a lot of time, good budget and a small class size. And even in some situations, it was not very useful. These issues led to another Method that is called Audio-Lingual Method. The direct method is natural method of teaching foreign language its makes use of Audio-Visual Aids. The direct method originated in France in 1801. The direct method develops as a reaction against GTM. Its basic principle is that pupils should think directly in foreign language. DM is to teach language directly at aims to create direct bond between the word and meaning, thought and expression. It's also improving the pupil's pronunciation. In 21st Century there is rise of communicative methodology. Which emphasize real meaning communication method than activity, topic and situations which are artificial and remote from pupil's lies.

Modern Trends of Teaching English

The process of English communication learning will be more student-centered but less time consuming. Therefore, it promises that the teaching quality will be improved and students' applied English communication can be effectively cultivated, meaning that students' communicative competence will be further developed. Language in education would ideally and ordinarily build on such naturally acquired language ability, enriching it through the development of literacy into an instrument for abstract thought and the acquisition of academic knowledge. Teachers use a range of local texts or English translation of literature in the classroom. The use of language as well as the use of a variety of accents in listening activities or tests is encouraged in the English language classroom. With the proliferation of tablets and smart phones, it is believed that textbooks will disappear in a few years. Furthermore, the access to knowledge in terms of flexibility and mobility has changed drastically. Teaching in English language classes focuses on fostering the students thinking as well as language content, outcomes and learning activities. There are significant and complex student-teacher interactions inside and outside the classroom. In a knowledge based society and to remain competitive and employable, teachers are expected to engage in a continuous professional development or the professional learning activities from the beginning to the end of their careers. As with any other profession, teachers are also expected to assume a greater responsibility for their own professional learning, continually developing their knowledge and skills.

Having realized the need of the hour: the English teachers convene different types of conferences and seminars to create a platform and to get to know the upcoming ideologies in the ELT and also to upgrade themselves professionally. It is the fifth skills of language that enables the efficiency to use grammatical structures with accuracy. Academic qualification alone may not help teachers to grow professionally, on the other hand, they need to be equipped themselves with the current practices. The teaching materials that are being used in our country are almost

made available all over the world. There had been too many methodologies of teaching English language. The third dimension of globalization which is inseparable from English teaching is an advancement of Information and Communication Technology. New trends in English language teaching like interactive approach of teaching English is develop as a result of sustain research by the central board of secondary education (CBSE New Delhi). This approach also recommended by the Indian Council of School Education (ICSE New Delhi). To interact means to communicate which each other during interaction. Its means give the information, thoughts unknown to receiver. "Interacting Approach it related to the actual use of language". So interactive teaching styles are Brain Storming, Think pair and share, Buzz session, incident process, Qand A session. In Interactive approach some ideas are follow the leader, Total Physical Response (TPR), One word, Opposite Arguments, Test Tournaments, YouTube Videos Quizzes, Electronic Role Playing, Puzzle pieces.

RESEARCH RESULTS

Communicative language teaching (CLT) emphasize on the process of communication rather than the mastery of language. Some time the term functional approach is use for communicative approach or communicative method. Communicative approach based on the concept of 'communicative competence' which originally introduced H D Hymns. In is article on communicative competence published in, "New origins in Linguistics' in 1971. The communicative approach emphasizes real meaningful communication rather than the activity, topic and situation which are artificial and remote from student's lives. According to geeta Nagraj, "The Development of Language Learning from based to meaning based approach". Communicative approach in was three principle 1. Which involve real communication

2. Which involves various activities. 3. Which emphasize that language is meaningful to the learners

Web Based Learning

Web based learning is one of the fastest developing areas. There are thousands of English web based classes that offer trainings for a variety of basic language skills such as Learning, Speaking, Reading and Writing and are made interactive in a variety of ways. Some of the common technologies a available for promotion of education are as follows: The students can correspond with native speakers of the target language using a email by creating a personal email account (g-mail, yahoo, hotmail, etc) which is free.

The students can mail their home work to the teachers concerned and get it corrected in turn. The teacher can also provide revisions, feedback, suggestions for the betterment of very work and send them back. A blog is a personal or professional journal frequently updated for public consumption. The blogs enable uploading and linking the files which is very much suited to serve as on line personal journals for students. Blogging becomes communicative and interactive when participants assume multiple roles in the writing process, as readers/reviewers who respond to other writer's posts, and as writers-readers who, returning to their own posts, react to criticism of their own posts. The readers in turn can comment on what they read, although blogs can be placed in secured environments as well. Every internet service has audio functions, and technological instruments like laptops with cameras. The students could communicate with their teachers and friends who are far away. Likewise, they could very well communicate with the speakers of native language and get their pronunciation checked so as to improve their speaking. Learners can search for new words using dictionary option in the

mobile phones and enrich their vocabulary. They may verify the spelling pronunciations and usage of the specific word they searched for. Moreover, they can use Short Message Service (SMS) to send queries to their instructors and get their doubts cleared. iPods', one of the multimedia devices, enhance to users to generate, deliver, exchange texts, image, audio and video scripts as per the requirement. The teachers send text messages and the students can read and answer to them.

Suggestopedia

Suggestopedia is a teaching method developed by the Bulgarian psychotherapist Dr. Georgi Lozenov. Suggestopedia has been called a pseudoscience. It strongly depends on the trust that students develop towards the method by simply believing that it works. The purpose of suggestopedia is to enhance learning by tapping into the power of suggestion. Suggestopedia is a system for liberation from the 'preliminary negative concept regarding the difficulties in the process of learning'. Suggestopedia is a pedagogic application of suggestion. It helps learners to overcome the feeling that they cannot be successful and remove their mental barriers to learning.

DISCUSSION

This year, the consumer Electronics Show (CES) which was held at Las Vegas, gave a glimpse of groundbreaking devices purely meant for students. These showpieces ranged from 3D printers to smart watches. The youth's requirements are matched by a new age device, be it studies or social media, travel or portability. The media streaming devices like the Google Chromecast and the Roku make group studies become interactive and presentations surprisingly fulfilled. One has to stream the media on to a smart TV using a dongle. Another blessing is the e-reader for the on-the-move generation. The all-new Kindle Paperwhite is a boon. Students can just tuck in the e-reader for easy reference. The portable document scanner like the Doxie Flip Cordless Flatbed Photo and notebook scanner are used to get notes sorted. Other devices like the Xerox and Olympus which have come with voice recorders can be utilized to record all the English lectures and be played as and when time permits. A Common Framework of Reference for Languages aims to provide a common basis for the elaboration of language syllabuses, curriculum, what learners have to learn, skills they have to develop so as to be able to act effectively. A clear description of the content in terms of linguistic competency, sociolinguistic competency and pragmatic competency constitutes a language. Using descriptor scales, learner's proficiency is measured. Descriptors consist of a series of can-do statements which received a great deal of attention. The learner's involvement and teacher's empowerment are stressed during the teaching and learning processes. The conventional method of teaching wherein the teacher enjoys the monopoly of teaching sometimes even obliterates the pressure of the learners. Role of Modern Teacher Researchers defined the term role as a technical term which originally comes from sociology and refers to the shared expectation of how an individual should behave. Several methodologies have evolved different roles for a language teacher. Richards and Rodgers conceive a teacher's role as a part of design, component of a method. Littlewood conceptualized the role of the teacher as a facilitator of learning, an overseer, a classroom manager, a consultant or adviser and at times a co-communicator with the learners. To Harmer, a teacher plays the role of controller, organizer, assessor, promoter, participant, resource, tutor and observer. Task-Based Language Teaching is the current paradigm; it is basically an offshoot of Communicative Language Teaching. Experimental learning or learning by doing is the main conceptual basis for the TBLT. The TBLT breaks down the barriers of the

traditional classroom, because in the TBLT, the role of the learner is significantly altered. The teacher becomes a true facilitator or learning for the language learners, purely by means of dialogic communication.

The teacher's role is not shunned altogether but is restricted: the teacher is expected to be guide by the side. The role of teachers how will describe as follows:

1. *Facilitator*
2. *Independent participant*
3. *Needs analyst*
4. *Counselor*
5. *Group processing manager*

CONCLUSION

Across the world, information technology is dramatically altering the way student; faculty and staff learn and work. As the demand for technology continues to rise, colleges and universities are moving all sorts of student services, from laundry monitoring to snack delivery online. Technology is also changing the classroom experience. In addition, tablet PCs, compact computer that allow you to write notes directly onto the screen with a special pen, replace the archaic projector. With the tablet technology allow professor to make notes on charts and spreadsheets and send them directly to their student's PCs. The traditional method lays more emphasis on a teacher himself and is teacher centered.

Repetitive practice, mechanical drills and memorization are the hallmarks of the traditional methods. Role of the teacher is to pertain to the long cherished traditional otion that pedagogic principles depend on how articulately a teacher teaches. It is imperative to understand the current trends and evaluative methods of the ELT. The researchers believe that the ore objective of teaching is passing on the information or knowledge to the minds of the students. Any method using computers or modifying the existing conventional chalk-talk method are innovative if they ultimately serve the attainment of core objective of teaching.

REFERENCES

1. Almekhlafi, A. (2006). The effect of Computer –Assisted Language Learning (CALL) on United Arab Emirates EFL School students' achievement and attitude. *Journal of Interactive Learning Research*, 17(2), 121-142.
2. Current Trends in ELT by Yong Kim *Journal of English Teaching*. A Triannual Publication on the Study of English Language Teaching. Vol.1 Feb 2011.
3. Damon, W. and E. Phelps (1989). Critical distinctions among three approaches to peer Education, *International Journal of Educational Research*, 13(1), 9-19.
4. Elley, Warwick. 2001. Conclusion: What have we Learned? *International Journal of Educational Research* 35, pp.237-246.
5. Krashen, Stephen. 1989. We acquire vocabulary and spelling by reading: Additional evidence for the input hypothesis. *Modern Language Journal* 73:4, pp.440-64.

JISMONIY MASHQLARDAN KEYIN ORGANIZMNING QAYTA TIKLANISHI

Anorqulov Baxtiyor Norqul o'g'li

Guliston davlat universiteti Jismoniy madaniyat fakulteti
Sport turlarini o'qitish metodikasi kafedrası stajor-o'qituvchi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7264470>

Annotatsiya. Zamonaviy sportda tiklanish (reabilitatsiya) muammosi mashg'ulotning o'zi kabi muhimdir, chunki faqat yuklarning hajmi va intensivligini oshirish orqali yuqori natijalarga erishish mumkin emas. Shu munosabat bilan sportchilarda charchoqni tiklash va bartaraf etish usullari katta ahamiyatga ega. Ushbu maqolada mashqdan keyin tanani tiklash bo'yicha materiallar to'plangan va umumlashtirilgan.

Kalit so'zlar: tibbiy nazorat, o'z-o'zini nazorat qilish, charchoq, tiklanish vositalari, ichish rejimi, sport massaji, hammom (sauna), avtogen mashg'ulotlar.

ВОССТАНОВЛЕНИЕ ОРГАНИЗМА ПОСЛЕ ФИЗИЧЕСКИХ НАГРУЗОК

Аннотация. В современном спорте проблема восстановления (реабилитации) столь же важна, как и сама тренировка, ведь добиться высоких результатов только за счет увеличения объема и интенсивности нагрузок невозможно. В связи с этим большое значение имеют методы восстановления и устранения утомления у спортсменов. В этой статье собраны и обобщены материалы по восстановлению организма после тренировок.

Ключевые слова: врачебный контроль, самоконтроль, утомление, средства восстановления, питьевой режим, спортивный массаж, баня (сауна), аутогенная тренировка.

RECOVERY OF THE BODY AFTER PHYSICAL EXERCISES

Абстракт. In modern sports, the problem of rehabilitation is as important as the training itself, because it is not possible to achieve high results only by increasing the volume and intensity of loads. In this regard, methods of recovery and elimination of fatigue in athletes are of great importance. In this article, materials on body recovery after exercise are collected and summarized.

Key words: medical control, self-control, fatigue, recovery means, drinking regime, sports massage, sauna, autogenic training.

KIRISH

Jismoniy tarbiya bilan shug'ullanayotganda, tananing tiklanishi mashqning o'zi kabi muhimdir, chunki jismoniy faoliyatning hajmi va intensivligini oshirish orqali yaxshi natijalarga erishish mumkin emas. Shuning uchun jismoniy mashqlar bilan shug'ullanadigan odamlarda charchoqni tiklash va bartaraf etish jarayoni jismoniy mashqlar paytida katta ahamiyatga ega. Organizmga o'ta yuqori talablarni qo'yadigan va ko'pincha to'plangan surunkali charchoq fonida yuzaga keladigan o'quv yuklarining hajmi va intensivligining sezilarli darajada oshishi ko'pincha charchoqning yuqori darajasi bilan birga keladi. Tez-tez jismoniy ortiqcha yuk tananing haddan tashqari kuchlanishiga olib keladi. Bu, ayniqsa, o'quv jarayoni talablarga javob bermasa va yuklamalar o'quvchining yoshi va individual imkoniyatlariga (xususiyatlariga) mos kelmasa, shunday hollarda sodir bo'ladi. Qayta tiklash jarayoni turli xil vositalarni o'z ichiga oladi: a) sinflarni oqilona qurish. b) sinfdagi yuklarning intensivligini kamaytirish. v) tiklovchi massaj. d) avtogen ta'lim. e) faoliyatning o'zgarishi (faol dam olish). va boshqalar _ Jismoniy mashqlardan

so'ng tiklanish vositalaridan foydalanish tananing imkoniyatlarini tezda tiklashga yordam beradi, lekin shu bilan birga, amaliyotchi charchoqning mohiyatini, uning tabiatini va sportning xususiyatlarini tushunishi kerak. Mashg'ulotning turli bosqichlarida tiklanishning barcha usullarini uyg'unlashtirish mashg'ulot jarayoni samaradorligining kalitidir, jismoniy tarbiya paytida jismoniy faoliyatning salbiy ta'siridan qochish imkonini beradi. Mashg'ulotlardan keyin tiklanish usullari ham muhimdir, chunki ular sog'lig'ini yaxshilash va jalb qilinganlarning umrini uzaytirishga, ularning mehnat qobiliyatini eng muvaffaqiyatli tiklashni ta'minlaydigan shart-sharoitlarni yaratishga qaratilgan. Jismoniy mashqlarda tibbiy nazorat va o'z-o'zini nazorat qilish muhim rol o'ynaydi. Masalan, keng miqyosda o'quv yuklarining (yurishdan boshlab) qiymatining ortishi bilan chidamlilik mashg'ulotlariga qarshi ko'rsatmalar juda cheklangan: - tug'ma yurak nuqsonlari; - yurak yoki o'pka etishmovchiligi; - dam olish yoki minimal yuk bilan namoyon bo'ladigan og'ir koronar etishmovchilik; - surunkali buyrak kasalligi; - yuqori qon bosimi (200/120 mm Hg); - og'ir yurak aritmi; - qalqonsimon bez kasalliklari; Shuningdek, jismoniy tarbiya har qanday o'tkir kasallik yoki surunkali kasallikning kuchayishidan keyin vaqtincha kontrendikedir. Jismoniy mashqlarni bajarishda muhim masala - bu yuklarning dozasi masalasi, bu erda malakali o'z-o'zini nazorat qilish ham mavjud bo'lib, bu ishtirokchilarga tananing funktsional holatini tez va muntazam ravishda kuzatib borish imkonini beradi. Sinflarning bardoshlilik va samaradorligining asosiy ob'ektiv ko'rsatkichi yurak urishi (yurak urishi) hisoblanadi.

METOD VA METODOLOGIYA

Kuchli mashg'ulotlar va (ayniqsa) musobaqalar paytida ovqatlanish ish faoliyatini yaxshilash va tiklanish jarayonlarini tezlashtirishning etakchi omillaridan biridir. Tanadagi energiya almashinuvi uning hayotiy faoliyatining asosiy va doimiy ko'rinishlaridan biridir. Ayirboshlash tufayli tananing o'sishi va rivojlanishi ta'minlanadi. Yuqori neyro -emotsional stressda aniqlangan metabolizmdagi o'zgarishlar, bu sharoitda ma'lum oziq moddalarga, xususan, oqsillarga va vitaminlarga bo'lgan ehtiyoj ortib borishini ko'rsatadi. Mushaklar faolligi jismoniy faollikning oshishi bilan metabolizmga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Jismoniy faollikning oshishi bilan energiya xarajatlari oshadi, ularni ko'paytirish uchun ma'lum oziq-ovqat mahsulotlari kerak bo'ladi. Uglevodlar mushaklar ishi uchun energiya manbai sifatida ishlatiladi. Biroq, mushak to'qimalarining o'zida uglevodlar zahiralari shunchalik cheklanganki, agar ular yagona manba bo'lsa, ular bir necha daqiqalar yoki hatto soniyalar mushak faoliyatida butunlay tugaydi. Oziqlanishning asosiy ahamiyati energiya iste'molini to'ldirish va to'qimalar va organlarni qurish uchun zarur bo'lgan energiya va plastmassa materiallarni etkazib berishdan iborat. Oziq-ovqat - bu ozuqa moddalari: oqsillar, yog'lar, uglevodlar, vitaminlar, mineral tuzlar, suvni o'z ichiga olgan hayvon va o'simlik mahsulotlari aralashmasi. Organizmda oqsillar, yog'lar va uglevodlar oksidlanganda ularda yashiringan energiya chiqariladi; oqsillar, qo'shimcha ravishda, plastik (qurilish) materiali bo'lib xizmat qiladi. Vitaminlar tartibga soluvchi rol o'ynaydi. Balanslangan ovqatlanish tamoyili hayvon va o'simlik oqsilining ma'lum nisbatlarini hisobga olgan holda, insonning proteinga bo'lgan ehtiyojlarini to'liq qondirishni ta'minlaydi. Sabzavot mahsulotlaridan yuqori sifatli oqsillar soya, loviya, guruch, no'xat, non, makkajo'xori o'z ichiga oladi. Yog' almashinuvida muhim rol o'ynaydigan ko'plab metionin pike perch, treska, tvorog va mol go'shtida mavjud. Dana go'shti o'sishi uchun zarur bo'lgan juda ko'p lizinni o'z ichiga oladi. Yog'lar asosiy oziq moddalar qatoriga kiradi va muvozanatli ovqatlanishning muhim tarkibiy qismidir. Turli xil yog'larning ozuqaviy qiymati har xil. Sigir yog'i, smetana, qaymoq, baliq

yog'lari mol, qo'zi va cho'chqa yog'larida, qo'shma yog'da, shuningdek o'simlik yog'larida uchramaydigan vitaminlar mavjudligi bilan qimmatlidir. Ikkinchisi, hayvon yog'laridan farqli o'laroq, to'yinmagan yog'li kislotalarga boy bo'lib, ular kimyoviy jihatdan tezroq oksidlanadi va energiya almashinuvida foydalanish osonroq. Uglevodlar asosiy energiya mahsulotidir. Sportchilarning kuzatuvlarida ma'lum bo'lishicha, uglevodlarga boy oziq-ovqat bilan organizm tejankor ishlaydi va yog'li ovqatlarni iste'mol qilgandan ko'ra kamroq charchaydi. Kuchli jismoniy faollik bilan dietada uglevodlar miqdori kuniga 800-900 g gacha oshirilishi kerak.

TADVIQOT NATIJASI

Uglevodlar organizmda eng yaxshi so'riladi, agar ularning ko'p qismi (64%) kraxmal (don, non, makaron, kartoshka), 36% esa qand lavlagi, qamish, glyukoza shaklida bo'ladi. Ichimlik rejimi Sportchining ichish rejimi faoliyatning tabiatiga, ovqatlanishiga va iqlim sharoitiga qarab tartibga solinishi kerak. Kundalik ratsiondagi suv miqdori odatda 1,5-2,5 litr bo'lishi kerak. Kun davomida suv va boshqa suyuq ichimliklar kichik qismlarda iste'mol qilinishi kerak. Chanqoqni qondirish uchun yashil choy va sharbatlar tavsiya etiladi. Qayta tiklovchi massaj. Restorativ - bu har qanday stressdan (jismoniy yoki ruhiy) keyin va har qanday darajadagi charchoq bilan tananing turli funksiyalarini imkon qadar tezroq tiklash, shuningdek uning samaradorligini oshirish uchun qo'llaniladigan sport massajining bir turi. Qayta tiklovchi massaj - sport massajining asosiy turi; unga alohida o'rin beriladi. Ko'rinib turibdiki, stress darajasi qanchalik yuqori bo'lsa, tanani tiklash zarurati shunchalik katta bo'ladi. Hozirgi vaqtda hech kim tiklanish jarayonining ajralmas qismi ekanligiga shubha qilmaydi, bu mashg'ulotning o'zidan kam emas. Majmuada jismoniy va ruhiy tayyorgarlik bilan birga sport ko'rsatkichlarini tiklash va yaxshilash, sport natijalarining o'sishiga xizmat qiluvchi asosiy omillar, qo'llanilayotgan qo'shimcha sog'lomlashtirish tadbirlari muhim ahamiyat kasb etmoqda. Passiv va faol dam olish kabi an'anaviy, taniqli tiklanish vositalaridan tashqari, boshqa tiklanish usullari ham keng qo'llaniladi: suv protseduralari, qo'lda massaj, tebranish massaji, vanna va boshqalar. Agar charchoq bo'lsa, tiklash massaji ham amalga oshirilishi kerak. kunning birinchi yarmida yuzaga kelgan, ikkinchi yuk esa faqat keyingi kun bo'ladi. Qayta tiklovchi massaj paytida massaj qilinishi kerak bo'lgan tananing qismlari nafaqat asosiy yukni bajargan, balki ishda bevosita ishtirok etmagan mushaklar hamdir. Umumiy tiklovchi massaj uchun tavsiya etilgan usullar Orqa massaji 10 daqiqa davomida silash (qo'shma va ikki qo'l bilan), ikki qo'l bilan og'irliklar bilan siqish, ishqalash (to'rt barmoqning yostiqchalari, kaftning poydevori, mushtlar tizmalari bilan) amalga oshiriladi. , yo'gurma asosiy usullar sifatida (oddiy, qo'sh bo'yin, qo'sh halqa, qisqich shaklida, bir qo'l va ikki qo'l), shuningdek, chayqash ishlatiladi. Qo'shimcha usullar sifatida bir qo'l bilan muqobil silash va silash, 1-2 marta bajariladigan bir qo'l bilan siqish, shuningdek, zarba usullari qo'llaniladi. Bo'yin 2,5 daqiqa davomida massaj qilinadi. Buning uchun qo'llaniladigan asosiy usullar: ikki qo'l bilan silash, ikki qo'l bilan og'irlik bilan siqish, to'rt barmoqning yostig'i bilan ishqalash, oddiy yo'gurma, qo'sh halqali yo'gurma, qisqichni yo'gurma va bir va ikki qo'l bilan yo'gurma. Qo'shimcha usullar - ko'ndalang silash, bir qo'l bilan siqish va harakatlar. Yelka massaji 5 daqiqa davomida amalga oshiriladi. Buning uchun qo'llaniladigan asosiy usullar: estrodiol silash, bir qo'l bilan siqish, yo'gurma (oddiy, qo'sh bo'yin, qo'sh halqa, uzun, bir va ikki qo'l). Qo'shimcha usullar sifatida bir qo'l bilan silash, silkitish va silkitish qo'llaniladi. Tirsak qo'shimchasini massaj qilish faqat bir daqiqa davomida amalga oshiriladi. Asosiy texnika - ishqalanish: qisqichlar, birdan to'rttagacha, to'rtidan birgacha, to'rt barmoqning prokladkalari bilan. Harakatlar ham bor. Bilak va qo'l 4 daqiqa davomida massaj qilinadi. Asosiy

usullar sifatida qo'llaniladigan usullar: estrodiol silash, bir qo'l bilan siqish, ishqalash (forseps, to'rt barmoqning yostig'i bilan, kaft tagida), (oddiy, qo'sh bo'yin, qo'sh halqa, qisqich, bitta va ikki qo'l), harakatlar. Stroking: muqobil, bir qo'l bilan; uzoq cho'zish. Qo'shimcha massaj usullari sifatida chayqash va chayqash qo'llaniladi. Pelvis sohasi 3,6 daqiqa davomida massaj qilinadi.

MUHOKAMA

Asosiy usullar sifatida quyidagi usullar qo'llaniladi: qo'shma silash va ikki qo'l bilan silash, ikki qo'l bilan og'irlik bilan siqish, ishqalash (to'rt barmoqning yostiqchalari, kaftning poydevori, musht tizmalari bilan), yoğurma (oddiy, ikki bo'yin, ikki halqa, bir va ikki qo'l). Tos suyagini massaj qilishning qo'shimcha usullari o'zgaruvchan silash, bir qo'l bilan siqish, silkitish va perkussiya texnikasi. Sonning orqa yuzasi asosiy usullar sifatida quyidagi usullardan foydalangan holda massaj qilinadi: qo'shma va ikki qo'l bilan silash, ikki qo'l bilan og'irlik bilan bosish, kaftning asosi va mushtlarning tepalari bilan ishqalanish, yoğurma (oddiy, qo'sh bo'yin), er-xotin halqali, uzun, bir va ikkita qo'l). Qo'shimcha texnikalar quyidagilardir: muqobil silash, bir qo'l bilan siqish, silkitish, silkitish, zarb usullari. Massaj 4 daqiqa davomida amalga oshiriladi. Tizza qo'shimchasining orqa yuzasini massaj qilish 30 soniya davomida amalga oshiriladi. Uni amalga oshirish uchun konsentrik silash, ishqalash (forseps shaklida, birdan to'rtta, to'rtidan birgacha, to'rt barmoqning yostiqchalari bilan, kaftning asosi) harakatlar qo'llaniladi. Bu qadamlar asosiy hisoblanadi. Tiz bo'g'imining orqa yuzasini massaj qilishning qo'shimcha usuli - bu 1-2 marta bajariladigan musht taroqlari bilan ishqalanish. Buzoq mushaklarining massaji 2 daqiqa davomida amalga oshiriladi. Texnikalar qo'llaniladi: qo'shma silash va ikki qo'l bilan silash, og'irlik bilan ikki qo'l bilan siqish, yoğurma (qo'sh bo'yin, qo'sh halqa, uzun, bir va ikki qo'l). Bu asosiy fokuslar. Qo'shimcha sifatida muqobil silash, bir qo'l bilan silash, bir qo'l bilan siqish, odiy, silkitish, zarba usullari qo'llaniladi. Axilles tendon massaji bir daqiqa ichida amalga oshiriladi. Shu bilan birga, bir qo'l bilan silash, ishqalash (forsep shaklida, birdan to'rtga, to'rtidan birga, to'rt barmoqning yostig'i bilan, kaftning asosi va harakatlanish) asosiy hisoblanadi. Axilles tendon massajini bajarish uchun qo'shimcha usullar qo'llanilmaydi. Oyoq massaji bir daqiqa ichida amalga oshiriladi. Asosiy usullar sifatida quyidagi usullar qo'llaniladi: qo'shma silash va ikki qo'l bilan silash, ishqalanish (to'rt barmoqning yostiqlari bilan, kaftning asosi bilan), harakatlar. Qo'shimcha usul - bu muqobil silash. Oyoq Bilagi zo'r qo'shma bir daqiqa davomida massaj qilinadi. Uni amalga oshirishning asosiy usullari - konsentrik silash, ishqalanish (forseps shaklida, birdan to'rtta, to'rtidan birgacha, to'rt barmoqning yostiqchalari bilan, kaftning asosi), harakatlar. Anterior tibial mushakning massaji 2 daqiqa davomida amalga oshiriladi. Asosiy usullarga qo'shma silash va bir qo'l bilan silash, og'irlik bilan ikki qo'l bilan siqish, qisqich shaklida yoğurma, bir va ikki qo'l bilan yoğurma kiradi. Qo'shimcha usullarga o'zgaruvchan stroking, bir qo'l bilan siqish kiradi. Tizza qo'shimchasining old yuzasini massaj qilish bir daqiqa davomida amalga oshiriladi. Asosiy usullar sifatida quyidagi usullar qo'llaniladi: konsentrik silash, ishqalash (forsep shaklida, birdan to'rtga, to'rtidan birgacha, to'rtta barmoqning yostiqchalari bilan, kaftning asosi, musht tizmalari), harakatlar. Sonning old yuzasi, 4 daqiqa davomida massaj qilinadi. Asosiy usullar - silash: birlashtirilgan, bir qo'l bilan; og'irliklar bilan ikki qo'l bilan siqish; kaftning asosi bilan ishqalanish; yoğurma (er-xotin bar, ikki halqa, uzun, bir va ikki qo'l). Sonning old yuzasini massajlashda navbatma-navbat silash, bir qo'l bilan siqish, odiy yoğurma, chayqash, chayqash, urma texnikasi kabi usullar qo'shimcha hisoblanadi. Ko'krak massaji - 5 daqiqa. Asosiy usullar sifatida quyidagilar qo'llaniladi: kombinatsiyalangan silash, ikki qo'l bilan silash; og'irliklar bilan

ikki qo'l bilan siqish; to'rt barmoqning yostiqlari bilan ishqalanish, kaftning asosi; yoğurma (oddiy, ikki bo'yinli, ikki halqali, bir va ikkita qo'l). Qo'shimcha usullar sifatida: muqobil silash, bir qo'l bilan siqish, silkitish, chayqash, urish texnikasi. Qorin massaji 2,5 daqiqa davomida amalga oshiriladi. Uning yordamida quyidagi asosiy texnikalar bajariladi: muqobil silash, ikki qo'l bilan silash, ikki halqali yoğurma. O'z-o'zini massaj qilish. Charchoqqa qarshi kurashning muhim vositasi, ish qobiliyatini tiklash vositasi o'z-o'zini massaj qilishdir. Har doim ham kundalik hayotda emas, balki mashg'ulotlar paytida siz malakali massaj terapevtining xizmatlaridan foydalanishingiz mumkin. Shuning uchun, har bir sportchi, massajning asosiy usullarini o'zlashtirib, buni o'zi qila oladi. Albatta, o'z-o'zini massaj qilish massaj terapevtining ishini almashtira olmaydi. Ammo ma'lum sharoitlarda uning foydaliligi shubhasizdir. O'z-o'zidan massajni amalga oshirayotganda, barcha harakatlar limfa tomirlari bo'ylab amalga oshirilishi kerakligini yodda tutish kerak. Tugunlarni massaj qilish mumkin emas, massaj qilingan mushaklar ma'lum, eng qulay holatda bo'shashishi kerak. Tana toza bo'lishi kerak. Talk moylash materiallari sifatida ishlatilishi mumkin. Chaqaloq kukuni yoki turli xil malhamlar. O'z-o'zini massaj qilishda minimal usullar qo'llaniladi: son, pastki oyoq, oyoq va bel mintaqasi ikkala qo'l bilan massaj qilinadi. Jarohatlar va kasalliklarda, shuningdek, og'ir charchoqdan keyin zarba berish usullaridan foydalanishga yo'l qo'yilmaydi.

XULOSA

O'z-o'zini massaj qilish mahalliy va umumiy bo'lishi mumkin. O'z-o'zidan massajning davomiyligi 5-20 minut. maqsadni belgilashga bog'liq. Tananing alohida qismlarini massaj qilish ketma-ketligi quyidagicha: bosh terisi, bo'yin, orqa, pastki orqa, oyoqlar, ko'krak, qorin, qo'llar. Hammomdan (sauna) foydalanish. Hammom (sauna) charchoqqa qarshi kurashish, salomatlikni tiklash, vazn yo'qotish va shamollashning oldini olish uchun yaxshi vositadir. Sauna ta'sirida yurak-qon tomir, nafas olish va mushak tizimlarida sezilarli ijobiy o'zgarishlar ro'y beradi, mikrosirkulyatsiya, metabolizm, qonning qayta taqsimlanishi yaxshilanadi, tiklanish jarayonlari tezlashadi, terlash kuchayadi va metabolik mahsulotlar (karbamid, sut kislotasi va boshqalar) ter bilan ajralib chiqadi. , mushak tonusi. Sauna terining funktsiyalarini yaxshilaydi, qon tomirlarini mashq qiladi va himoya mexanizmlarini rag'batlantiradi. Avtojenik trening. Avtogen ta'lim - bu o'z-o'zidan mustaqil ravishda maxsus avtogen holatni keltirib chiqarish, bu holatdan foydalanish va undan mustaqil ravishda chiqish usuli. " Avto " - o'zi, " genos " - tug'ilish. "Avtogen" (mahalliy) so'zi ijobiy ta'sir manbai amaliyotchining o'zi ekanligini, "mashg'ulot" so'zi esa muntazam jismoniy mashqlar qilish zarurligini ta'kidlaydi. Atojenik mashg'ulotni 1932 yilda nemis shifokori Iogan Geynrix Shults (1884-1970) taklif qilgan.)

REFERENCES

1. Vilenskiy M. Ya. Talaba jismoniy madaniyati: darslik / M. Ya. Vilenskiy , A. I. Zaitsev, V. I. Ilyinich va boshqalar; ed. V. I. Ilyinich . - M .: Gardariki , 2000. - 385
2. Biryukov A. A. Sportchining sog'lig'ini tiklash vositalari / A. A. Biryukov, K. A. Kafarov . - M.: Jismoniy tarbiya va sport, 1979. - 152 b.
3. Gotovtsev P. I. Tiklanish haqida sportchilarga / P. I. Gotovtsev , V. I. Dubrovskiy. - M.: Jismoniy tarbiya va sport, 1981. - 144 b.

**KOMPYUTER GRAFIKASI FANINI O'QITISH METODIKASINI
TAKOMILLASHTIRISH (TEXNIKUMLAR MISOLIDA)****Nosirov Temur Qobil o'g'li**

GulDU, TAT magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7264488>

Annotatsiya. Zamonaviy ta'lim tizimining barcha tarkibiy qismlariga (maqsad, mazmun, usul, texnologiya) ijobiy ta'sir ko'rsatadigan va ularni o'zlashtirishga ehtiyoj tug'diradigan treninglarning kompyuterlashtirilishi ko'rib chiqiladi. Grafik fanlarni o'qitishga kompyuter texnologiyalarini kiritish masalalari o'rganiladi. Bundan kelib chiqadigan muammolar va ularni hal etishning mumkin bo'lgan yo'llarini izlash. Grafik fanlarni o'qitish usullari va ilg'or Dizaynning zamonaviy yo'nalishi - geometrik modellashtirish, muhandislik va kompyuter grafikasining integratsiyalashgan kursini ishlab chiqish va o'quv jarayoniga kompyuter texnologiyalaridan foydalanishning yagona metodologik yondashuvlarini ishlab chiqish, fanlararo bog'lanishlarni hisobga olgan holda umumiy kasbiy fanlar blokiga tadbiq etilgan "Kompyuter grafikasi" kursi mazmunini moslashtirish zarurligi to'g'risida xulosalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: 3ds MAX, Blender, GoogleSketchUp, Ong xaritasi, DiagramName, ArtRage.

**СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИКИ ОБУЧЕНИЯ КОМПЬЮТЕРНОЙ
ГРАФИКЕ (В СЛУЧАЕ ТЕХНОЛОГИЙ)**

Аннотация. Будет рассмотрена компьютеризация тренингов, оказывающих положительное влияние на все составляющие современной системы образования (назначение, содержание, метод, технология) и необходимость их освоения. Будут изучены вопросы, связанные с внедрением компьютерных технологий в преподавание графических наук. Проблемы, возникающие из-за этого и поиск возможных путей их решения. Методикой преподавания графики и современным направлением опережающего проектирования являются геометрическое моделирование, разработка интегрированного курса инженерной и компьютерной графики и разработка единых методологических подходов к использованию компьютерных технологий в учебном процессе с учетом междисциплинарных связей выводы о необходимости адаптации содержания курса «Компьютерная графика» применительно к научному блоку

Ключевые слова: 3ds MAX, Blender, GoogleSketchUp, Mind Map, DiagramName, ArtRage.

**IMPROVING THE METHODOLOGY OF TEACHING COMPUTER GRAPHICS
(IN THE CASE OF TECHNOLOGIES)**

Abstract. The computerization of trainings that have a positive impact on all components of the modern education system (purpose, content, method, technology) and the need for their development will be considered. Issues related to the introduction of computer technologies in the teaching of graphic sciences will be studied. Problems arising from this and the search for possible ways to solve them. The methodology of teaching graphics and the modern direction of advanced design are geometric modeling, the development of an integrated course of engineering and computer graphics and the development of unified methodological approaches to the use of computer technologies in the educational process, taking into account conclusions about the need to adapt the content of the course "Computer Graphics" in relation to the scientific block

Keywords: 3ds MAX, Blender, GoogleSketchUp, Mind Map, DiagramName, ArtRage.

KIRISH

Hozirgi vaqtda ta'lim tizimi tez o'sishi va talabning texnikomda o'qish paytida uni o'zlashtirish imkoniyatlarining cheklanganligi o'rtasidagi mavjud qarama-qarshilik shaklida o'zini namoyon qiladigan xususiyat bilan tavsiflanadi. Bu qarama-qarshilik ko'plab asarlar mualliflarini talabalarning o'z-o'zini ta'lim olish qobiliyatini rivojlantirish, ilmiy faktlarni tahlil qilish va oqilona qarorlarni sintez qilish ko'nikmalarini shakllantirish yo'nalishida universitet o'quv jarayonini tashkil qilishni qayta ko'rib chiqishga majbur qiladi. An'anaviy pedagogik tizim bo'yicha o'qitilgan bitiruvchilar mutaxassisning shaxsiy resurslarining tez "qarishi" (taqchilligi) bilan tahdid qilinmoqda [1].

Bu hodisa, xususan, muhandislik faoliyatini avtomatlashtirilgan qo'llab-quvvatlash vositalarini bilish sohasiga ham tegishli. Bundan kelib chiqqan holda, kompyuter grafikasi sohasidagi professional bilimlar va kompyuter grafikasi sohasidagi dasturlash asoslarini bilish hozirgi vaqtda zamonaviy mutaxassisning talab qilinadigan fazilatlarini hisoblanadi [2].

TADQIQOT METODI VA METODOLOGIYASI

Guliston davlat universiteti huzuridagi Guliston agrotexnologiyalar texnikumi 5.52.01.01-Kompyuter injiniring yo'nalishi bo'yicha fanlar ro'yxatiga kiritilgan "Kompyuter grafika" fanidan ushbu fan doirasida o'quvchilarga ma'ruzalar, amaliy ishlari olib boriladi [3, 4].

Texnikumlarning asosiy kursida o'quv jarayonida kompyuter grafikasining o'rni, xususan 3D grafika va 3d-modellashtirish faoliyatiga oid dasturlarni o'rganish quyidagi sabablarga ko'ra muhim ahamiyatga ega:

- Birinchidan, ko'plab kasblar kompyuter grafikasi bo'yicha bilimlarni talab qiladi, uning har yili rivojlanishi tez sodir bo'lmoqda va juda ko'p inson faoliyatini qamrab oladi. Masalan, kinematografiya, video, multimedia, turli pedagogik dasturlar, ilmiy tajribalarni vizuallashtirish - bularning barchasi bizning davrimizda kompyuter grafikasi yordamida amalga oshiriladi[5].

- Ikkinchidan, barcha ta'lim muassasalari zamonaviy axborotni o'qitish vositalaridan foydalangan holda o'quv mashg'ulotlariga o'tishmoqda, ammo kasblarga qiziqish va ko'nikmalarni qo'llab-quvvatlashni erta yoshda singdirish kerak. Shunday qilib, o'quvchilarni ixtisoslik va ijodiy qobiliyatlarga shakllantirish va qiziqtirish uchun kollej va texnikumlar kursi doirasida amalga oshirishga arziydi.

"Kompyuter grafikasi" fani texnikumlarda jami 300 soat shundan, nazariy 100 soat, amaliy mashg'ulot 100 soat va mustaqil ta'lim 100 soatni tashkil qiladi.

"Kompyuter grafikasi" fani 4 smestga quyidagicha bo'lingan:

1-kurs		2-kurs	
1-semestr	2-semestr	3-semestr	4-semestr
40 soat	60 soat	80 soat	20 soat

Materiallar bilan ta'minlashda kompyuter dasturlaridan foydalanishning o'ziga xos xususiyati quyidagilar kabi muammolarni hal qiladi:

- ko'rish darajasini oshirish,
- vaqtni tejash,
- yuqori tempni saqlash,
- samaradorlikni oshirish,

-tasviriy-obrazli tafakkurni rivojlantirish,

-kognitiv qiziqishni rivojlantirish [6].

TADQIQOT NATIJASI

Kompyuter grafikasi bilan bog'liq bo'lgan dasturlarni ko'rib chiqamiz:

Grafik dasturlar tasvirlarni yaratish va tahrirlash uchun mo'ljallangan, kichik piktogrammalardan tortib ulkan afishalargacha - "Kompyuter grafikasi" atamasi deb nomlanishi mumkin bo'lgan hamma narsalar. Bepul grafika dasturlarini ko'rib chiqamiz. Konunga ko'ra ularni uch guruxga ajratish mumkin:

1. 3D — uch o'lchamli modellarni yaratish va tahrirlash dasturlari, masalan, ob'ektlarning uch o'lchovli modeli, jonivorlar, uch o'lchamli animatsiya.

2. Vektor - vektorli grafikani yaratish va qayta ishlash uchun, masalan: logotiplar, chizmalar, sxemalar.

3. Raster — rasmlar, fotosuratlar, chizmalar, nishonlar bilan ishlaydigan programmalar.

Bundan tashqari, har bir toifada taqdim etilgan dasturlar ham maqsadga muvofiq bo'linadi. Masalan, eng keng tarqalgan bitmap bo'lishi mumkin: chizish, ko'rish, tahrirlash yoki maxsus effektlarni qo'yish. Ushbu bo'limdagi barcha amallar uchun maxsus dasturlarni topishingiz mumkin.

3ds MAX dasturi: Ushbu dasturda sichqoncha, chizish, bo'yoqlar, o'chirgich va boshqalar bilan ob'ektlarni sudrab borish texnologiyasi qo'llanadi. Ushbu dastur faqat ingliz tilidagi versiyada ishlab chiqilgan, interfeys juda oddiy, ammo ingliz tilini bilmasdan ushbu dasturni tushunish oson bo'lmaydi [7]. Dastur bepul. Dasturning asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat: sichqoncha bilan drag va drop, ob'ektlarning deformatsiyasi, shakllarning katta ma'lumotlar bazasi, poligonal modellashtirish, animatsiya, ob'ektlarni olib kirish, sahnalarni fayllarga eksport qilish. Biroq, ushbu dasturda rus shrifti juda yomon qabul qilinadi, shuning uchun ushbu dasturda ishlash uchun siz ingliz tilini bilishingiz kerak [8].

Blender dasturi: Ushbu dasturni o'rganish professional 3D - modellashtirish uchun ishlatiladigan asosiy vositalar mavjudligini ta'kidlash mumkin. Dastur rus va ingliz tillarida mavjud, erkin mavjud. Asosiy xususiyatlar: turli geometrik primitivlar, o'rnatilgan render mexanizmlari va integratsiyasi, animatsiya vositalari, vazifalarni avtomatlashtirish, fayllarni olib kirish va eksport qilish, chiziqli bo'lmagan tahrirlash va video kombinatsiyasi, interaktiv funktsiyalar, tezkor modellashtirish, shuning uchun ka4k "issiq" kalitlar mavjud. Biroq, dasturning kamchiliklari ham mavjud: qorong'u interfeys va vaqti-vaqti bilan blender qulab turadi, shuning uchun siz tez-tez loyihani tejashingiz kerak [9].

GoogleSketchUp dasturi: Dasturchi Google, o'zbek va rus versiyalarida mavjud, erkin mavjud. Xususiyatlar: asosiy va maxsus modellashtirish, uslublar, sahnalar bilan ishlash, uch o'lchamli matn yaratish, tayyor modellar bilan ishlash, 3D grafik formatlarini qo'llab-quvvatlash. Ushbu dastur yordamida siz har qanday murakkablikdagi chizmalarni yaratishingiz va chizishingiz va tezda bajarishingiz mumkin.

2.Vektor.

Paint, ya'ni Kompas kabi maktabda asosiy o'rganish tarkibiga kiruvchi dasturlardan tashqari, grafikaning muayyan sohasini alohida o'rganishga mo'ljallangan boshqa qiziqarli dasturlar ham mavjud. Keling, ularning ba'zilarini ko'rib chiqaylik [10].

Ong xaritasi: Ong xaritalarini yaratish uchun dasturiy ta'minot, undan foydalanish juda oson, interfeys rusumi, erkin mavjud.

Inkscape dasturi: Yorqin reklama plakatlari, qopqoqlar va kitoblar, biznes kartalar risolalari va boshqalarni yaratishga imkon beradigan juda oddiy interfeys. Ruslan Tertyshnyning so'zlariga ko'ra, nafaqat havaskorlar ushbu dasturdan foydalanadilar, balki professional ham, har bir kishi unda kerakli tafsilotlarni topadi.

Nashriyot dasturlari: Kitoblar, gazetalar, jurnallar, pochta kartalari va boshqalar uchun yaratilgan bosma dastur, shuningdek, murakkab effekt yaratishingiz yoki kitobning elementini sozlashingiz mumkin bo'lgan integratsiyalashgan skript muhiti mavjud [11].

DiagrammaName: Grafiklar, diagrammalar, ular orasidagi bog'lanishlarni yaratish dasturi. U rus va ingliz tillarida bema'lol mavjud. Dasturni qo'shimcha qurilish uchun algoritm bo'lgan sxemani tezda chizishingiz mumkin.

Bitmaplar bilan ishlash uchun ham tasvirlar, ham ranglar, ham o'lchamlar bilan ishlaydigan dasturlar ko'p.

MUHOKAMA

Misol uchun, eng mashhur dasturlardan biri Adobe Photoshop hisoblanadi, lekin bu dastur bepul emas, shuning uchun bu dasturning analoglari mavjud, masalan GIMP 2.8.16, raster rasmlarini to'liq qayta ishlash imkonini beradi. Bundan tashqari, tasviriy san'atga taqlid qilish uchun maxsus dasturlar mavjud bo'lib, ular bilan siz tabiiy zarbalar bilan tasvir yasashingiz mumkin [12]. ArtRage 2.6.0 StarterEdition, ushbu dastur tuvalda yanada real bo'yoq haydash uchun mo'ljallangan. Rassom uslubida chizish uchun ham taklif qilishingiz mumkin. Artweaver 5.1.2 kabi qaysi dastur. Bu yerda haqiqiy krayonlar, qalamlar, bo'yoqlar va bo'yoqlarga taqlid qiluvchi maxsus vositalar yordamida turli rasmlar chizish mumkin. Bunday dasturlarni ko'p sonli keltirish mumkin.

Birinchi grafika tablig'i 1888-yilda Elisha Grey tomonidan patentlangan Teleautograf bo'lgan. Grafik lavhalar 1970-yillarning o'rtalari va 1980-yillarning boshlarida tijorat muvaffaqiyatlari tufayli ommalashgan [13].

XULOSA

Kompyuter grafikasi bilan ishlashni shaxsiy kompyuterdan foydalanishda eng mashhur sohalaridan biri sifatida qayd etish mumkin. Shuni ta'kidlash mumkinki, kompyuter grafikasi bilan ishlash nafaqat professionallar, balki havaskorlar ham shug'ullanadi. Kompyuter grafikasi ko'pincha kino, fan, sanoat, arxitektura, tibbiyot kabi fanning turli sohalarida qo'llaniladi [14]. Barcha multimedia dasturlari kompyuter grafikasi asosida ishlaydi, xususan 3d- grafika. U bilan ishlashda ko'pchilik jamoalar ko'p vaqt sarflaydi.

Informatika va axborot texnologiyalari o'qituvchisi hozirgi vaqtda kompyuter grafikasi bilan ishlash samaradorligini oshirish hamda amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish talab etiladi.

REFERENCES

1. Toshtemirov D.E., Niyozov M.B., Yuldashev U.A., Irsaliev F.Sh. Resource support of distance course information educational environment // Journal of Critical Reviews ISSN- 2394-5125 Vol 7, Issue 5, 2020, pp. 399-400

2. Yuldashev, U.A., Xudoyberdiev, M.Z., & Axmedov, T.B. (2021). O'quv jarayonining sifatini oshirishda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish. //Academic research in educational sciences, 2(3), 1262-1268.
3. Yuldashev U.A. Use of video lesson creative technologies in the process of electronic education// Scientific-Methodical Journal-T 2021
4. Yuldashev Ulmasbek Abdubanatovich, Khakimova Farangis Abdualimovna, Khudayberdieva Dilorom Khaydar kizi, Web of Scientist: International Scientific Research Journal, ISSN-2776-0979 Vol 2, Issue 5, 2021, pp. 693-697
5. Toshtemirov D. E., Saidov J. D., Mamatqulov S. X. TECHNOLOGY OF CREATING MODERN ELECTRONIC EDUCATIONAL RESOURCES //Bulletin of Gulistan State University. – 2019. – T. 2019. – №. 1. – C. 67-71.
6. Toshtemirov D., Muminov B., Saidov J. Fundamentals of compilation of electronic tasks for students to test and strengthen their knowledge of database //International Journal of Scientific and Technology Research. – 2020. – T. 9. – №. 4. – C. 3226-3228.
7. Abduqodirov A.A., Pardaev A.X. Masofali o'qitish nazariyasi va amaliyoti. Monografiya. T.: Fan. 2009. -146 b.
8. Abduqodirov A.A., Toshtemirov D.E. Ta'lim muassasalarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish metodikasi. Monografiya. Guliston: "Universitet", 2019. - 232 b.
9. D.B.Abduraximov, D.E.Toshtemirov. Mutaxassislik fanlarini o'qitish metodikasi. O'quv qo'llanma. – Toshkent, 2020. - 224 b.
10. Toshtemirov D.E. Ta'lim portali: yaratish tamoyillari, mazmuni va foydalanish metodikasi. Monografiya. Guliston: Universitet. 2015. -156 b.
11. Toshtemirov D.E. Ta'lim portalining tarkibiy tuzilishi va uslubiy ta'minoti. // Kasb-hunar ta'limi, 2010. № 2. -. B. 10-11.J.D.Saidov. Study of the process of database and creation in higher education. Guliston. 2021. <https://doi.org/10.17605/OSF.IO/5R96C>.
12. Abdubanapovich, Y. U., & Qizi, S. M. B. (2022). MASOFALI O 'QITISH JARAYONIDA INFORMATIKANI FANINI O'QITISHDAGI DIDAKTIK TIZIMLAR. Science and innovation, 1(B3), 797-800.
13. J.D.Saidov. Study of the process of database and creation in higher education. Guliston. 2021. <https://doi.org/10.17605/OSF.IO/5R96C>.
14. Jasur Doniyor O'G'Li Saidov, Saydullo Payzievich Allayorov, Said Xalilovich Islikov MA'LUMOTLAR OMBORINI YARATISH BO'YICHA KASBIY KOMPETENTLIGINI BAHOLASH MEZONLARI // Scientific progress. 2021. №1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ma-lumotlar-omborini-yaratish-bo-yicha-kasbiy-kompetentligini-baholash-mezonlari> (дата обращения: 02.06.2022).

NAVOIY IJODINI YANGI TALQINDA O'RGANILISHI

Rasulmuxamedova Dilfuza Zokirovna

O'zbekiston Davlat Jahon Tillari Universiteti "Jahon adabiyoti" kafedrası

katta o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7264505>

Annotatsiya. Ushbu maqolada buyuk adib va davlat arbobi, shoir Alisher Navoiy ijodini hozirgi kundagi o'rganilish darajasi, hamda unga bo'lgan yangi talqin va tahlilni o'zgartirish. Shu yo'l bilan Navoiy asarlarini o'rganishdagi zamonaviy vositalardan uniumli foydalanish yo'llari tavsiya sifatida belgilab o'tilgan.

Kalit so'zlar: tadqiqot, ssenariy, videodars, multiplikatsiya, audio kitob, vizual vosita.

СОЗДАНИЕ НАВОИ

ИССЛЕДОВАНИЕ В НОВОЙ ИНТЕРПРЕТАЦИИ

Аннотация. В данной статье рассмотрен современный уровень изучения творчества великого писателя и государственного деятеля, поэта Алишера Навои, а также новая его интерпретация и анализ. Таким образом, в качестве рекомендации определены способы использования современных инструментов при изучении творчества Навои.

Ключевые слова: исследование, сценарий, видеоурок, умножение, аудиокнига, наглядное пособие.

CREATION OF NAVOY STUDY IN A NEW INTERPRETATION

Abstract. In this article, the current level of study of the work of the great writer and statesman, poet Alisher Navoi, as well as a new interpretation and analysis of it. In this way, ways of using modern tools in the study of Navoi's works have been identified as a recommendation.

Key words: research, script, video lesson, multiplication, audio book, visual tool.

KIRISH

Mashhur adib Alisher Navoiy ijodining chet elga tanitish, buyuk shoir badiiyati sirlarini jahon miqyosida o'rganish borasida qanday ishlar amalga oshirilmoqda. Chunki, biz Navoiy asarlarini yanada kengroq targ'ib etish maqsadida, adib asarlaridan tashqari, Navoiyshunos olimlarimizning ilmiy ishlari, mavjud bo'lgan sahna asarlari yoki badiiy filmlarni ham dunyo tillariga tarjima qilish ishlarini boshlashimiz kerak. Qanchalik tez bu ishlarni amalga oshirish uchun harakatni boshlasak, shunchalik Navoiy ijodiga bo'lgan qiziqish va izlanishlar doirasini kengaytirgan bo'lamiz. Navoiy tavalludi arafasida respublikada an'anaga aylangan tadbirlar, Navoiy haqidagi badiiy film va videopastanovka faqat fevral oyiga rejalashtiriladi bo'ldi. Qachonki yangi talqindagi film va Navoiy haqida yangi serial yoki video film olinmas ekan adibdan xalq yanada uzoqlashadigandek tuyulaveradi. Chunki zamonaviy talqin, yangi rakurs siz va biz bilagan Navoiyning xalqqa tanish bo'lmagan ko'pgina qirralarini ochib beraoladi deb bemalol aytish mumkin.

Navoiyshunos olimlar oldidagi vazifalardan eng birinchisi: bu bolalar uchun Navoiy asarlaridan mosini ajratib alohida ilustratsiya kitoblarni nashr etish kerak. Ikkinchisi: maktab yoshidagi bolalar uchun Navoiy asarlaridan sahlashtirish uchun dramatik asarlarni ssenariysini yaratish hamda Navoiy asarlaridan multfilmlar va qisqametrajli maxsus dars mazmunidagi filmlarni yaratish kerak. Brayel yozuvidagi Navoiy asarlari, hamda audiokitoblar jamlanmasini

yanada ko‘paytirish zarur. Bu orqali yaqindagina maktablarga joriy etilayotgan tarbiya darslarini samaradorligini oshirish juda qulay bo‘lar edi. Shu bilan birga Navoiy ijodi, u yashagan davr, asarlari juda katta manbaa sifatida – ham adabiyot, ham tarix, ham tarbiya darsiga to‘liq xizmat qilish imkonini berar edi. Masalan, Navoiyning nasriy bayondagi asarlari, ularning targ‘iboti adabiyotshunoslikda deyarli sezilmaydi, to‘g‘ri bir nechta dissertatsiya yoqlangan, ilmiy maqolalar chop etilgan buni albatta ijobiy baholash kerak. Ammo, Navoiy ijodi va uning nasriy bayondagi asarlari uchun bu to‘liq va yetarli deb bo‘lmaydi.

METOD VA METODOLOGIYA

Bulardan tashqari bizda Navoiy ijodi bilan shug‘ullanuvchi olimlarimiz uchun til to‘sig‘i ham bor. Yevropa tillarini mukammal o‘rganish esa asosan mustaqillikdan keyin rivojlandi. Ko‘pgina navoiyshunos olimlarimiz Yevropa tillarini bilmaganlari uchun u yerlarda qanday yangi manbalar nashr qilinayotganini bilishga u qadar intilishmaydi. Aslini olganda, Navoiyni jiddiy o‘rganish jarayoni Yevropada XIX asrdan boshlangan. Bugungi kunda bu jarayon sur‘ati yanada tezlashgan. Masalan, 2003 yili Germaniyada “Alisher Navoiy” nomli to‘plamdan Navoiy ijodi, uning shaxsiyati va Temuriylar muhiti bo‘yicha nemis va ingliz tillarida yozilgan maqolalar, Barbara Kellner Xenkel, Yurgen Paul, Klaus Shonig, Erika Tauvbe, Klaudya Romer, Mark Kirshner, Zigrid Klaynmixel va Yoaxim Girlis kabi germaniyalik olimlarning tadqiqotlari o‘rin olgan. Mazkur tadqiqotlarda Navoiyning o‘z davri madaniy muhitidagi muhim o‘rni ko‘rsatilgan. Xorijlik mutaxassislar Navoiy ijodini u yashagan muhit, xususan, Husayn Boyqaro davri muhiti bilan bog‘lab o‘rganishadi. Bu davrga ular Sharq Uyg‘onishi davri sifatida qarab, adabiyot, tarix, san‘at, me‘morchilik sohalarining rivojlanishini Navoiy faoliyati bilan bog‘liqlikda ko‘rishadi. [2.142] Shoirning hunarmandchilik, arxitektura yodgorliklari, o‘sha davrda amalga oshirilgan turli obodonchiliklarga qo‘shgan hissasini, ayniqsa, yuqori baholashadi. Ular Navoiyni taraqqiyparvar, ma‘rifatparvar, saxovatpesha inson sifatida yaxshi bilishadi. Ularga qiyoslaganimizda, bizdagi navoiyshunoslik shoir asarlari matni tahliliga ko‘proq ahamiyat berishi bilan ulardan ajralib turadi, deyish mumkin.

TADQIQOT NATIJASI

Navoiy asarlari bo‘yicha tadqiqot olib borayotgan olimlardan biri kanadalik olima Mariya Sabtelnidir. U 1979 yilda Garvard universitetida “Husayn Boyqaro saroyidagi adabiy muhit va uning siyosiy xususiyati” degan mavzuda doktorlik dissertatsiyasini yoqlagan. Keyinchalik olima Navoiy ijodi bo‘yicha bir qancha maqolalar yozgan. Mana shu maqolalar va Temuriylar davridagi adabiyot va san‘atga doir barcha materiallarini to‘plab, 2007 yili Niderlandiyada “Temuriylar o‘tish davrida” degan kitob chiqargan.

Mariya Sabtelni o‘tgan asrning 70-yillaridan Hirot madaniy muhiti va undagi Navoiy o‘rni masalalari bilan shug‘ullanishni boshlagan. Masalan, olimaning maqolalaridan birida o‘n beshinchi asr so‘ngida Xirotda urf bo‘lgan chiroyli, murakkab va jimjimador qilib she‘r yozish san‘ati va uning ortidagi jarayonlar haqida gap ketadi. Murakkab uslubda asar yozish shoirlik mahoratini belgilovchi omillardan biri bo‘lganligi ko‘rsatiladi. Mariya Sabtelni maqolasini o‘qigach, Navoiy fors she‘riyati bilan bo‘ylashish uchun o‘sha muhitdagi atrofidagi forsigo‘y shoirlardan qolishmasligini isbotlashga, o‘zbek she‘riyatining imkoniyatlarini isbotlash uchun murakkablikdan mukammalikka intilgandir, deb o‘ylanib qolasan. Bizdagi ko‘pincha hissiyotlarga to‘la, ammo aqlga ozuqa bermaydigan essenamo tadqiqotlar oldida bu tur maqolalar Navoiy ijodini o‘rganishda ko‘proq narsa beradi. Masalan, nemis olimasi Zigrid Klaynmixel Navoiyning turk adabiyotiga ta‘siri haqida qisqa, ammo chuqur maqola yozgan.

Navoiy ijodiyotining aynan qaysi nuqtalari usmonli turk she'riyatiga ta'sir etganligini asosli yoritgan.

MUHOKAMA

Turkiyalik adabiyotshunos Yusuf Chetintog'ning "Alisher Navoiyning usmonli turk she'riyatiga ta'siri" nomli 2006 yilda chop etilgan turkcha kitobi o'zbek tiliga ham tarjima qilindi. Mazkur kitobda Navoiy g'azallariga turk shoirlari ergashib yozgan g'azallar haqida so'z ketadi.

Zabardast navoiyshunoslarimiz o'z tadqiqotlarini g'arb tillariga tarjima qilib, jahon miqyosida mashhur bo'lgan adabiy-ilmiy jurnallarga yuborayotganliklari va (Scopus e'tirofidagi jurnallar va horijiy ilmiy to'plamlar) shu yo'l bilan bo'lsa ham qandaydir yutuqqa erishayotganimiz albatta tahsinga loyiq. Bizning adabiyotshunoslikni ham dunyo tanisin.

Hozirgi ko'pgina darsliklarda shoir ijodidan ma'lum bir parcha beriladi-da, so'ng sahifaning yarmida murakkab so'zlarning lug'ati keltiriladi. Buni o'quvchini matnga yaqinlashtirish uchun intilish sifatida qabul qilish mumkin. [5.131] Hozirgi vaqtda yangi informatsiya shu qadar ko'p va uni qo'lga kiritish ham ancha osonlashgan. Mana shunday murakkab sharoitda biz balki bolani matnga emas, matnni bolaga yaqinlashtirganimiz ma'qul. Hozir qo'lidagi telefoni, internet orqali dunyoni kuzatayotgan bola Navoiyni o'rganish uchun kitobida keltirilgan parchaga oid matnga, so'ng uning ostidagi izohiga qarab o'tirmaydi. U tezlikda internetga murojaat qiladi. Shuning uchun shoir ijodini soddalashtirib, uni bolalar tushunadigan shaklga solib, so'ng shu matnni mamlakatimiz oliy o'quv yurtlarida necha mutaxassislik tili bo'lsa, o'sha tillarga tarjima qilib, internet saytlariga joylashtirish, shoir hayoti bo'yicha olingan filmlar, qo'yilgan spektakllarni, yana uning asarlarini original, nasriy bayonlari, 10 jildlik ruscha tarjimalari, qolaversa, navoiyshunoslikka oid manbalarni erinmasdan internetga kiritishimiz kerak. Internet kitob o'rnini bosa olmasa ham, u Navoiyni, mumtoz adabiyotimizni bolaga yetkazishda samarali vositalardan biri bo'lishi mumkin.

XULOSA

Uning asarlari nafaqat yurtimizda, balki dunyoning har bir burchagida har qanday inson tomonidan sevib o'qiladi. Navoiyning asarlari jahonning juda ko'plab tillariga tarjima qilingan. Navoiy asarlari shunchaki o'qilibgina qolmay, juda ko'p masalarga xizmat qiladi. Misol uchun uning asarlari axloqiy-tarbiyaviy masalarda juda katta ahamiyatiga ega. Bundan tashqari, Navoiy juda ko'plab tarixiy asarlar bitganligi bois uning asarlari orqali o'sha davr tarixiga oid qimmatli ma'lumotlarga ega bo'lamiz. Uning asarlari juda ko'p fanlar, sohalarda ham asos, qimmatli manbaa bo'lib xizmat qiladi.

Navoiy asarlarini asrab-avaylab, undan zarur saboqlarni olib, har bir sohada qimmatbaho manbaa sifatida foydalanishimiz va ularni kelajak avlodlarimizga ham yetkazishimiz zarur. [1.73] Zerokim, jadal sur'atlarda o'sib borayotgan salohiyatimizni e'tiqod va iymonda mustahkam bo'lgan darg'alarimiz Amir Temur, Mirzo Ulug'bek, Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Bobur kabi shaxslar hayoti va ijodini targ'iboti orqali amalga oshirsak, kelgusi avlod tarbiyasi va millat ravnaqiga ulkan xissa qo'shgan bo'lar edik. Hozirgi qilishimiz kerak bo'lgan mashaqqatli mehnat albatta kelgusida ijobiy meva berishi aniq va muqarrardir.

REFERENCES

1. N.Komilov "Tafakkur karvonlari" T-2000.(73-b.)

2. A.Hayitmetov Temuriylar davri adabiyoti. – T.: Fan, 1996.(142-b.)
3. A.Qayumov Alisher Navoiy. Risola. “O‘zbekiston” - T., -2011.
4. Z.Berdiyeva, A.Turopova. Alisher Navoiy: 1441-1501 yil.– T., 1991.
5. Sharq adabiyoti olami. V.Jo‘rayev T., 2015 y (131-b)

Интернет сайтлари:

6. [https:// www. ziyouz.uz](https://www.ziyouz.uz)
7. [https:// www.e.adabiyot](https://www.e.adabiyot)
8. <https://www.khurshid.davron.uz>
9. <https://www.kitobxon.com>

CONCEPT OF METAPHOR AND ITS PROPERTIES

Tumanova Khusnida Khayotjon qizi

Master student of Foreign Language and Literature

Kokand Pedagogical Institute

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7264519>

Abstract. *In this article I focused on metaphor and its features. We know that Uzbek writers and poets have interpreted and researched a lot about metaphor. In this article, I would like to explain them to you in English. This article can be used by young scientists, research students. The reason is that in their scientific work and during their creative research, they will have to use the word in a different sense. If they know the word metaphor and its basic meaning well, they can freely use it in their works. The article first presents examples from simple metaphors to mixed and extended metaphors. In order to make it more understandable for the reader, I have chosen the most popular expressions when choosing examples. Thanks, enjoy the information.*

Key words: *Metaphor, simple metaphor, mixed and extended metaphor, figurative meaning, Uzbek metaphors and English metaphors.*

ПОНЯТИЕ МЕТАФОРЫ И ЕЕ СВОЙСТВА

Аннотация. *В этой статье я сосредоточился на метафоре и ее особенностях. Мы знаем, что узбекские писатели и поэты много интерпретировали и исследовали метафору. В этой статье я хотел бы объяснить их вам на английском языке. Данная статья может быть использована молодыми учеными, студентами-исследователями. Причина в том, что в своей научной работе и во время своего творческого поиска им придется употреблять это слово в ином смысле. Если они хорошо знают слово метафора и его основное значение, то могут свободно использовать его в своих произведениях. В статье сначала представлены примеры от простых метафор до смешанных и расширенных метафор. Для того, чтобы сделать его более понятным для читателя, при подборе примеров я выбрал самые популярные выражения. Спасибо, наслаждайтесь информацией.*

Ключевые слова: *Метафора, простая метафора, смешанная и расширенная метафора, переносное значение, узбекские метафоры и английские метафоры.*

INTRODUCTION

Metaphor is greek - move, transfer) ad. Using a word or phrase in a figurative sense based on analogy or analogy and a word or phrase used in such a sense; metaphor, metaphor (may., the meaning of the word "ear" in the combinations "head of the street" and "the head of the street" is based on a metaphor).

A metaphor is a figure of speech that makes a comparison between two different things that have something important in common. The word "metaphor" comes from the Greek word metaphor which means "to move" or "to walk across". Metaphors mean "a word, image, idea, or situation that has a different meaning."

Dr. Gregory's House (from the old TV series At Home, MD): "I'm a night owl, Wilson's an early bird, we're a different species," he said metaphorically. "Then take him to his cafe," said Dr. Cuddy, extending the metaphor of the bird of the house—"Who can clean the belly out of me?" - he said.

METHOD AND METHODOLOGY

Calling someone a "night owl" or an "early bird" is a common (or traditional) example of metaphor that is often easily understood by native speakers. Let's look at different ways of using the

same traditional metaphor. A metaphor is a literary or rhetorical figure that uses the characteristics of another object or action to explain an object or action. That is, he uses an analogy to better explain the idea he is trying to get across.

For example: Your hair is the morning sun.

"His hair" is the object he is trying to explain, and "they are the morning sun" is an analogy with the hair being very yellow or golden in color.

Thus, the following concepts are derived from the metaphor:

- helps to explain the idea with the help of comparison.
- It should not be taken literally (hair cannot be the sun), but yes in a symbolic sense.
- They are used a lot in poetry or literature. This means that it is usually intended to embellish the concept (Every star in the sky is a tear I cried for you).
- They can also be used as an exaggerated form of expression without considering the concept of beauty (This post killed me).

Simple metaphors

Some metaphors are so common that we can't even see that they are metaphors. Take, for example, the well-known metaphor of life as a journey. We find it in advertising slogans:

- "Life is a journey, a good journey."

(United Airlines)

- "Life is a journey".

(Nissan)

- "The journey never stops."

(American Express)

- "Life is a journey"

(Hugo Boss Perfume)

Metaphors in Literature and Popular Culture

RESEARCH RESULTS

Perhaps one of the most commonly cited examples of a metaphor in English literature is Shakespeare's "All the world's a stage" monologue from "As You Like It":

"All the world's a stage,
And all the men and women merely players;
They have their exits and their entrances..."

One reason this metaphor is effective is that each line contains a separate metaphor, but all come together as part of a single, broader idea—that life itself is like a stage play. Some other examples of metaphors in literature and popular culture include:

"You are the sunshine of my life...And if I thought our love was ending, I'd find myself drowning in my own tears." -Stevie Wonder

"I finally asked you to dance on the last slow song, beneath the moon that was really a disco ball." -Lady Antebellum

"The sky was a purple bruise, the ground was iron, and you fell all around the town until you looked the same." -Elvis Costello

"You ain't nothing but a hound dog." -Made famous by Elvis Presley, but written by Jerry Leiber and Mike Stoller

"A hospital bed is a parked taxi with the meter running." -Groucho Marx

"Dying is a wild night and a new road." -Emily Dickinson

"Time rises and rises, and when it reaches the level of your eyes you drown." -Margaret Atwood

"I'm a little pencil in the hand of a writing God." -Mother Teresa

"Books are the mirrors of the soul." -Virginia Woolf

Each of these metaphors works in different ways, but they all force the reader to think about what they mean. Once the reader is able to make a connection to the metaphor, the meaning becomes very clear. Take that last line, for instance. Imagining a mirror that can look into your soul evokes a powerful image of the impact books can have.

Mixed and Extended Metaphors

Like most literary devices, metaphors can be ineffective when misused. They end up either confusing the reader or drawing attention to the author's lack of skill. A mixed metaphor moves from one reference to a second, unrelated, or inconsistent thing.

For example, in the statement "Our keyboard will teach your mind's eye to play by ear," the speaker has mixed two metaphors, leading to nonsense.

DISCUSSION

However, there are some instances when mixed metaphors work despite themselves somehow. In his song "Little Red Corvette," Prince, a songwriter known for his sexually-charged lyrics, compares the proclivities of a paramour to a fast car and mixes in a metaphor about the use of contraceptives.

"I guess I should've known by the way you parked your car sideways, that it wouldn't last," he sings, before mixing in another metaphor with the line, "See, you're the kinda person that believes in makin' out once—love 'em and leave 'em fast. I guess I must be dumb 'cuz you had a pocket full of horses, Trojan and some of them used."

The latter part of that verse is a mixed metaphor that then becomes an extended metaphor later in the song when Prince references his paramour's past lovers. "I guess I should've closed my eyes when you drove me to the place where your horses run free. 'Cause I felt a little ill when I saw all the pictures of the jockeys that were there before me."

CONCLUSION

I think it would be very difficult to imagine modern life without various metaphorical images and comparisons. We meet metaphors in our daily life, but there are many of them in literature. Metaphors have a very effective effect on the human mind due to emotional colors and images. This is especially well observed in poetry. Metaphor has such a powerful effect on a person that psychologists use it in their practice. They help patients solve mental problems.

They are needed to reveal the various images and essence of events as clearly as possible. The most effective metaphor in poetry is expanded and expressed in the following ways:

1. Indirect communication. It uses a comparative expression or a history that uses a comparison.
2. Speech turns in which words are used figuratively. These words are based on likeness, analogy or comparison.

An extended metaphor unfolds in a successive small passage of text: "In the morning it rains in the morning."

Metaphor could become the purpose of the author and lead the reader to a completely new meaning, a new, unexpected meaning. There are many such metaphors in the works of the classics. Take, for example, Gogol's nose. The very word "nose" took on a metaphorical meaning in his story. William Shakespeare's works are especially rich in metaphors. They give new meaning to characters and events.

Metaphor has a very effective effect on the human mind due to emotional colors and images. This is especially well observed in poetry. Metaphor has such a powerful effect on a person that psychologists use it in their practice. They help patients solve mental problems.

REFERENCES

1. Ginny Wiehardt "Article"
2. Dedakhanova M.A. A cognitive study of conceptual metaphors. The republican scientific-practical conference on the topic "Development of innovative activity in the region: problems and solutions" at the Youth Innovation Center DUK. 19.11.2021. B. 17
3. Gibbs R.W. and Cameron L. Social-cognitive dynamics of metaphor performance, *Cognitive Systems Research*, 2007. – B. 64-75.
4. Zoltán Kövecses. Conceptual metaphor theory. www.researchgate.net Kövecses Zoltán. *Metaphor. A Practical Introduction*, 2nd edn, Oxford and New York: Oxford University Press. 2010.
5. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*, The University of Chicago Press, 2003.
6. Grass, G. (2000). *Jestianoi drum*. URL: <http://lib.ru/INPROZ/GRASS/baraban1.txt> (access: 23.06.2011) (in Russian)
7. McCormack, E. (1990). *Metaphor of cognitive theory. Teoriia metaphory*. 501 p. Moscow, Progress. (in Russian)
8. Massal "skaia, Iu. V. (2014). *Allofroniia v iazyke i re-chi (na materiale nemetskoi literatury)*. Monograph. 106 p. Ufa, UIuI MVD Rossi. (in Russian)

CHARACTERISTICS OF VERBS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

Mukarrama Bekzodovna Jumayeva

English teacher of the 4th general secondary school, Narpay district, Samarkand region

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7264531>

Abstract. *The article analyzes the specific characteristics of verbs in English and Uzbek languages from a scientific and practical point of view. During the analysis, the specific features of the verbs of the two languages, the place of auxiliary verbs and independent verbs in the sentence, suffixes and affixes added to verbs as well as definite and indefinite forms of the verb were studied.*

Keywords: *verb, action, case, suffix, prefixes, tense, form, inclination, proportion, lexicon, characteristics.*

ХАРАКТЕРИСТИКА ГЛАГОЛОВ В АНГЛИЙСКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ

Аннотация. *В статье анализируются специфические характеристики глаголов в английском и узбекском языках с научной и практической точки зрения. В ходе анализа изучались особенности глаголов двух языков, место в предложении вспомогательных глаголов и самостоятельных глаголов, суффиксы и аффиксы, присоединяемые к глаголам, а также определенные и неопределенные формы глагола. статье анализируются специфические характеристики глаголов в английском и узбекском языках.*

Ключевые слова: *глагол, действие, падеж, суффикс, префиксы, время, форма, наклонение, пропорция, лексика, характеристика.*

INTRODUCTION

We know that in linguistics, the verb is the main part of the sentence. Every sentence cannot be without a verb, that is, without a participle. It follows naturally that the study of verb phrase is an important factor, and much research is currently being conducted in this regard.

The analysis shows that English and Uzbek verbs are relatively similar, but differ only in terms of the place they are used in the sentence. However, the characteristics of verbs in these two languages have not been sufficiently studied. Therefore, it is important to carry out scientific practical research on the analysis and justification of the features, differences and common aspects of the verb word group in the Uzbek and English languages.

Literature analysis. In the course of the analysis conducted that in English, the characteristics of the verb are gerund and infinitive forms, while in Uzbek they are similar to the form of the verb that is only the name of the action [2, 355].

RESEARCH MATERIALS AND METHODOLOGY

The verb word group and its characteristics in Uzbek and English languages were taken as the research object. The analysis of the processes of learning the characteristics of the verb phrase in English and Uzbek was carried out according to the literature related to the subject and the results of previous scientific works.

According to the results of scientific theoretical studies, about the verb, we can say without any extra similes that the verb is an independent group of words and expresses an action and state or process. We can characterize the verb as an independent word group based on the following characteristics:

1. According to the lexical grammatical meaning as action and state or process;

2. According to the possession of unique stem-forming suffixes and prefixes and lexical grammatical word morphemes;

3. Due to the fact that the verb has more grammatical categories than other word groups, it is more developed in terms of word formation and modification than other word groups;

4. According to the way verbs are connected in their own way;

5. According to the fact that it can appear in any syntactic function in the sentence.

A verb is a group of words that expresses an action-state or process and has aspect, tense, inclination, ratio, perfect, modality and other such grammatical categories.

Verbs in the Uzbek language are divided into independent verbs and auxiliary verbs according to their lexical-grammatical characteristics. Independent verbs indicate action, have an independent meaning and can act as a part of a sentence.

For example: Hadicha poured water on the flowers in the garden.

Hadicha bog'dagi gullarga suv quydi.

Independent verbs in the Uzbek language, as well as in the English language, have the following forms: pure verb, noun of action, adjective, adverb, depending on the specific task of the word group.

Auxiliary verbs are used in various grammatical expressions and other tasks. We can also divide auxiliary verbs into the following types according to several characteristics:

1. auxiliary verbs that serve to form words and act as linking verbs;

2. verbs combining with verbs and expressing different joint meanings.

In both languages, verbs are a group of words that mainly indicate the activity of a person.

We can see this from the following examples:

For instance: John and Ann are coming to market.

He wants to graduate from university with honors.

U universitetni a'lo baholarga tamomlamoqchi.

Verbs in English and Uzbek languages (in any language) can be divided into simple, passive, compound verbs according to their morphological structure, like other word groups.

Verbs that consist of a simple stem and do not have any suffix in the verb are considered simple verbs.

For example:

In Uzbek: kelmoq, yozmoq, yubormoq.

In English: to come, to write, to send.

Passive verbs are formed by adding verb-forming additions and suffixes to words from other word groups.

For example:

In Uzbek: **-lan** ovqatlanmoq;

-lash suhbatlashmoq.

In English: **-dis** disappoint;

-re rewrite.

It should also be added that in Uzbek you can make a new verb from words that are not verbs. That is, a verb cannot be made from a verb. In English, such a phenomenon is not observed, that is, a verb can be made from a verb [7, 7-10].

For example, in Uzbek, you can say **-la gulla**, but not *borla*.

In English: **-dis** disappear;

-re restart.

Compound verbs are made up of two or more stems.

For example:

In Uzbek: sotib olmoq, kirib chiqmoq.

In English: to whitewash, to broadcast.

In addition, verbs can be formed in the form of verb + adverb.

For example: to take off - yechmoq,

to go on - davom etmoq.

In English, there are definite and indefinite forms of the verb, which differ from each other according to whether they are accented or not in the sentence. Forms of verbs that change in the categories of person, number, tense, tense and can act as participles in a sentence are called Finite Forms of the Verbs, that is, predicative forms [6, 112].

For example: John asked me.

Forms of the verb that show the action and state in general and show a partial character or subjectivity are called non-finite forms of the verb, i.e. non-predicative forms.

RESEARCH RESULTS

According to the results of the analysis, these forms are formed differently in the Uzbek and English languages. According to the analysis, in English, if the verb is preceded by "to" or the suffix "-ing" is added to the end of the verb, it is formed by the suffixes "-ish, -moq" in Uzbek. We can see such analytical results not only in the verb form, but also in several verb characteristics. They are all mentioned above section.

DISCUSSION

As can be seen from the above examples, the verbs in Uzbek and English are different according to their characteristics. We can see such differences in the place of use of the verb in the sentence, suffixes and prefixes, verb forms, the use of auxiliary and independent verbs, the function of the verb in the sentence, compound and simple verbs, and several similar features.

CONCLUSIONS

In conclusion, it should be said that in both languages, i.e., in English and in Uzbek, verbs differ from other groups of words according to their morphological, lexical-semantic, lexical-grammatical characteristics. As stated by Boronov, the verb reflects the specific characteristics of the action that takes place during a certain period of time [1, 283]. These features are manifested in the personal forms of the verb, since the syntactic function of the personal forms of the verb is only participle in the sentence.

REFERENCES

1. Boronov J.B. Comparative grammar of English and Uzbek languages. Publisher. - T.: Teacher, 1973. -283 p.
2. G'apparov M. "English Grammar", -T.: Turon-Iqbal, 2006. -355 p.
3. Jumayeva, Mukarrama Bekzodovna (2022). OLIY TA'LIMDA INNOVATSION USUL VA VOSITALAR. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2 (Special Issue 20), 214-226. doi: 10.24412/2181-1784-2022-20-214-226.
4. Maxmudjonov Ibroximjon, & Jumayeva Mukarrama. (2022). HOZIRGI KUN YOSHLARINI IJTIMOYIY MUNOSABATLARGA KIRISHISHIDA CHET

TILLARINI O'RGATILISHI VA UNING AHAMIYATI. *Involta Scientific Journal*, 1(5), 178–182.

5. Mukarrama, J., Jasurbek, A., & Kamoliddin, S. (2022). Обучение навыкам аудирования на английском языке. *Academicia Globe: Inderscience Research*, 3(6), 1-4.
6. Ne'matov H, Mahmudov N, Saifullayeva R, G'ulomov A, Abduraimova M. Mother tongue. Textbook for 8th grade. -Tashkent, 2002.-112 p.
7. Talibov Begzod Furqatzoda "Copulative verbs in English and Uzbek" Samarkand-2012 pp. 7-10.

KOMPYUTER GRAFIKASINI O'QITISHDA INTEGRALLASHGAN TEKNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Sharifov Hayitboy Nabi o'g'li

GulDU, TAT magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7264535>

Annotatsiya. Ushbu maqolada kompyuter grafikasining o'qitishda integratsiyalashgan texnologiyalaridan foydalanishda kompyuter grafikasi o'rni va zamonaviy avtomatlashtirilgan loyihalash dasturlarini o'qitishning takomillashtirilgan usuli o'z aksini topgan.

Kalit so'zlar: integrallashgan, kompyuter grafikasi, CorelDRAW, Adobe Photoshop, Auto CAD

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНТЕГРИРОВАННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБУЧЕНИИ КОМПЬЮТЕРНОЙ ГРАФИКЕ

Аннотация. В данной статье отражена роль компьютерной графики в использовании интегрированных технологий компьютерной графики в обучении и усовершенствованный метод обучения современным программам автоматизированного проектирования.

Ключевые слова: интегрированный, компьютерная графика, CorelDRAW, Adobe Photoshop, Auto CAD

USE OF INTEGRAL TECHNOLOGIES IN TEACHING COMPUTER GRAPHICS

Abstract. This article reflects the role of computer graphics in the use of integrated computer graphics technologies in education and an improved method of teaching modern computer-aided design programs.

Keywords: integrated, computer graphics, CorelDRAW, Adobe Photoshop, AutoCAD.

KIRISH

Mamlakatimizda taraqqiy etgan davlatlar qatorida zamon talablari asosida ta'lim samaradorligi ortib bormoqda, ta'lim-tarbiya asosida yuksak ma'naviyatli va bilimli, yetuk, komil, sog'lom inson bo'lib yetishishi o'qituvchining asosiy ko'nikmalarga ega bo'lishidan iborat. – Pedagog kadrlar tayyorlash, ularning intellektual, kasbiy, ma'naviy-axloqiy fazilatlarini uyg'unlikda rivojlantirish borasida keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda.

Ta'lim jarayonini tashkil etishning turli shakllarida kompyuter grafikasida individual treninglarni amalga oshirish uchun axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlari ko'rib chiqiladi. Boshlang'ich foydalanuvchi darajasida CorelDRAW va Adobe Photoshop grafik dasturlarini o'rganish bo'yicha tayyor yangiliklar tavsiya etiladi.

Hozirgi kunda o'qitilayotgan "Kompyuter grafikasi" fanining o'rni va ahamiyati, ijtimoiy hayotimizda zarur bo'lgan moddiy va ma'naviy ehtiyojlarning qondirilishida hamda barcha soha mutahassislarini o'z ish faoliyatlarini avtomatlashtirish imkoniyatlarining kengligida deb qarash mumkin. Shuning uchun ham, ayni paytda Kompyuter grafikasini turli sohalarga bo'lib o'rganish, uning imkoniyatlaridan qator sohalarda foydalanishning metodik asoslarini yaratish, kompyuter texnologiyalaridan samarali foydalanish hamda hayotimizga kirib kelayotgan yangi sohalar (ixtisoslashgan rassom, mahsus effektor, vektorli art-ustasi, Auto CAD-ustasi, modeler, animator, teksturachi, vizualizator va h.k) kabi malakali mutaxassislar bilan ta'minlash masalasi OTMlarda "Kompyuter grafikasi"ni fan sifatida o'qitilishiga bo'lgan ehtiyojning oshishiga olib keldi. Bugungi kunda OTMlarda "Kompyuter grafikasi" fanini o'qitishda talabalarni fanga

nisbatan maqsadli harakatlarini shakllantirish va shu orqali biror bir natijaga erishish mumkinligini singdirishda, kerakli pedagogik va psixologik vositalarni amalda qo'llash va ularni ilmiy asoslash muhimdir[1,2,4,5].

TADQIQOT METODI VA METODOLOGIYASI

Ma'lumki, OTMga kelgunga qadar talabalar "Kompyuter grafikasi" fani bo'yicha kerakli boshlang'ich bilim va ko'nikmalarga ega bo'lsalar, ularning grafika fanlarida zarur bo'lgan fazoviy tasavvurlari, chizmani o'qiy olish xususiyatlari shakllanadi. Bu esa, bunga oid kurslarni o'rta maxsus, kasb-hunar maktabi hamda texnikum ta'lim tizimidan boshlanishi maqsadga muvofiqligidan dalolat beradi. Qator tadqiqotchilarning bu boradagi ilmiy izlanishlari tufayli, amaliy tadbirga ta'lim jarayoniga katta samaralar bera oladigan ilmiy natijalarga erishilmoqda[3, 6].

Bugungi kunda integratsiyalashgan ta'lim hamjamiyati muammosi, talabalarning pedagogik vazifalari yo'nalishlarni faol izlashga qaratilgan samarali yechimlardan biri sifatida e'tirof etiladi. Integratsiya dastlab ilm-fanda, keyinchalik uning tarmog'ida paydo bo'ldi. U kengayib borayotgan fanlar va uning tarmoqlarini hajm va talab bo'yicha farqlash jarayonida keskin qarama-qarshiliklar asosida vujudga keldi. Bu holat ilgari yagona fanlarning chuqurlashib borishi, uning alohida yo'nalishlarining yangi va yangi yo'nalishlarining paydo bo'lishi, ayrim tor yo'nalishlarda va jarayonda yangi fanlarning paydo bo'lishi, mutaxassislarining tushunchasi yo'qligi bilan tavsiflanadi [10, 11].

TADQIQOT NATIJASI TADQIQOT NATIJASI

Xindistonlik olim J.Rash o'zining ilmiy tadqiqot ishlarida «Kompyuter grafikasi» fanini o'qitishdan asosiy maqsad ishlab chiqarish masalalarini kompyuterda loyihalash bo'yicha talabalarda ijodiy faollikni rivojlantirishga qaratilgan bo'lishi lozimligini ko'rsatgan.

Kompyuter grafikasi – kompyuterdagi grafika yoki kompyuter yordamida yaratilgan grafikadir. Kompyuter grafikasi rasm chizish va modellashtirish vositasi sifatida ishlatiladi [7]. Agar kompyuter grafikasi monitordagi rasm deb tushunilsa, u holda kompyuter grafikasi kompyuter bilan bir vaqtda paydo bo'lgan deyish mumkin. Ba'zan, kompyuter grafikasini ro'yobga kelishini kompyuter o'yinlari paydo bo'lgan vaqt - yil bilan bog'laydilar. Boshqacha qilib aytganda, kompyuter grafikasi – bu yangi axborot texnologiyalarining jadal rivojlanib borayotgan yo'nalishlaridan biri hisoblanib, u avtomatik loyihalash tizimining mazmunini tashkil etadi. "Zamonaviy avtomatik loyihalash tizimi chizmani «elektron chizmaga» aylantiribgina qolmay, balki kompyuter texnikasi o'zining ma'lumotlar bazasi kengligi va ob'ektlarni geometrik modellashtirishning samarali usullaridan foydalanish imkoniyati mavjudligi bilan ajralib turadi.

MUHOKAMA

Grafik dasturlarda axborot bilan ishlash insonning ko'rish, eshitish va sezish organlariga qaratilgan bo'ladi, ya'ni, axborot berish uchun tasvir va tovushdan keng foydalaniladi. Asosiy maqsad, axborotni tasvir va tovushga aylantirishdan iborat. Bugungi kunda juda ko'plab kompyuter grafik dasturlari mavjud bo'lsada, ular bir birlaridan o'zaro qo'llanilish sohalariga qarab farqlanadi [8,9].

Har bir soha mutaxassislari o'z faoliyatlari uchun qulay bo'lgan grafik dasturni tanlaydilar. Dasturlarning imkoniyatlari ham ma'lum bir sohaga yo'naltirilgan. Shuning uchun, grafik dasturni tanlashda, avvalom bor, uning imkoniyatlarini inobatga olish lozim. Aksariyat hollarda

grafik dasturni qo'llashdan oldin boshqa bir dasturlarni yoki fanlarni o'zlashtirishga ehtiyoj seziladi [12].

XULOSA

Talaba ongida fazoviy tasavvurni rivojlantirish uchun, avvalo, unda fanga nisbatan qiziqish shakllangan bo'lishi va bu qiziqish asosida bilim olishi hamda ularni esda saqlashi, bilimlar yig'ilib ko'nikma va malakalarga aylanishi kuzatiladi [13]. Talaba egallagan bilim, ko'nikma va malakalariga tayangan holda berilgan muammoni ongida tahlil qiladi va xulosa chiqaradi. Talabaning fazoviy tasavvuri to'g'ri yoki noto'g'ri bo'lishi, uning yuqorida keltirilgan xususiyatlariga bevosita bog'liqdir. Kompyuter grafikasida fazoviy tasavvurga yaxlit olib kelinadigan grafik ob'ektlarning har bir komponenti ham texnik ham grafik tarzda uzviy bog'langan bo'lib, bu holat fazoviy tasavvurini kengaytiradi, amallarning to'g'ri bajarilishini va to'g'ri xulosa chiqarilishini, boshqacha aytganda, texnik va grafik bog'lanishni ta'minlaydi [14]. Masalan, agar biz «konus kesimlari» tushunchasini fazoviy tasavvur qiladigan bo'lsak, u holda avvalo konus, tekislik va konusning tekislik bilan kesishish vaziyatlarini birma-bir tahlil va sintez qilishimiz lozim. Bu esa, o'z navbatida inson ongining kengayishiga va asta–sekin shaxsning real fazoviy grafik tasavvurini rivojlantirish imkoniyatini yaratishga olib keladi. Grafik fanlarni o'qitish mobaynida talabaning ijodiy faolligini rivojlantirishda fazoviy grafik tasavvur bilan birgalikda ijodiy grafik tafakkurei rivojlantirish muammosi dolzarbdir.

REFERENCES

1. Toshtemirov D.E., Niyozov M.B., Yuldashev U.A., Irsaliev F.Sh. Resource support of distance course information educational environment // Journal of Critical Reviews ISSN- 2394-5125 Vol 7, Issue 5, 2020, pp. 399-400
2. Yuldashev, U.A., Xudoyberdiev, M.Z., & Axmedov, T.B. (2021). O'quv jarayonining sifatini oshirishda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish. //Academic research in educational sciences, 2(3), 1262-1268.
3. Yuldashev U.A. Use of video lesson creative technologies in the process of electronic education// Scientific-Methodical Journal-T 2021
4. Yuldashev Ulmasbek Abdubanatovich, Khakimova Farangis Abdualimovna, Khudayberdieva Dilorom Khaydar kizi, Web of Scientist: International Scientific Research Journal, ISSN-2776-0979 Vol 2, Issue 5, 2021, pp. 693-697
5. Toshtemirov D. E., Saidov J. D., Mamatqulov S. X. TECHNOLOGY OF CREATING MODERN ELECTRONIC EDUCATIONAL RESOURCES //Bulletin of Gulistan State University. – 2019. – T. 2019. – №. 1. – C. 67-71.
6. Toshtemirov D., Muminov B., Saidov J. Fundamentals of compilation of electronic tasks for students to test and strengthen their knowledge of database //International Journal of Scientific and Technology Research. – 2020. – T. 9. – №. 4. – C. 3226-3228.
7. Abduqodirov A.A., Pardaev A.X. Masofali o'qitish nazariyasi va amaliyoti. Monografiya. T.: Fan. 2009. -146 b.
8. Abduqodirov A.A., Toshtemirov D.E. Ta'lim muassasalarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish metodikasi. Monografiya. Guliston: "Universitet", 2019. - 232 b.

9. D.B.Abduraximov, D.E.Toshtemirov. Mutaxassislik fanlarini o'qitish metodikasi. O'quv qo'llanma. – Toshkent, 2020. - 224 b.
10. Toshtemirov D.E. Ta'lim portali: yaratish tamoyillari, mazmuni va foydalanish metodikasi. Monografiya. Guliston: Universitet. 2015. -156 b.
11. Toshtemirov D.E. Ta'lim portalining tarkibiy tuzilishi va uslubiy ta'minoti. // Kasb-hunar ta'limi, 2010. № 2. -. B. 10-11.J.D.Saidov. Study of the process of database and creation in higher education. Guliston. 2021. <https://doi.org/10.17605/OSF.IO/5R96C>.
12. Abdubanapovich, Y. U., & Qizi, S. M. B. (2022). MASOFALI O 'QITISH JARAYONIDA INFORMATIKANI FANINI O'QITISHDAGI DIDAKTIK TIZIMLAR. Science and innovation, 1(B3), 797-800.
13. J.D.Saidov. Study of the process of database and creation in higher education. Guliston. 2021. <https://doi.org/10.17605/OSF.IO/5R96C>.
14. Jasur Doniyor O'G'Li Saidov, Saydullo Payzievich Allayorov, Said Xalilovich Islikov MA'LUMOTLAR OMBORINI YARATISH BO'YICHA KASBIY KOMPETENTLIGINI BAHOLASH MEZONLARI // Scientific progress. 2021. №1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ma-lumotlar-omborini-yaratish-bo-yicha-kasbiy-kompetentligini-baholash-mezonlari> (дата обращения: 02.06.2022).

ФОРМИРОВАНИЕ ОСНОВ УПРАВЛЕНЧЕСКО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ СТУДЕНТОВ В СИСТЕМЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Муродов Нодирбек Ойбек ўгли

главный специалист отдела Центрального Совета демократической партии Узбекистана "Миллий тикланиш", Магистрант 1 курса направления «Управление образовательными учреждениями» Ташкентского государственного педагогического университета имени Низами

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7264686>

Аннотация. Обоснована актуальность формирования профессиональной культуры менеджера по управлению человеческими ресурсами в рамках его подготовки в образовательных учреждениях высшего профессионального образования.

Представлена дидактическая модель формирования профессиональной культуры менеджера в системе высшего профессионального образования, обеспечивающая формирование у обучающихся значимых для будущей профессиональной деятельности личностных качеств, а также знаний, навыков, умений, обеспечивающих выполнение функциональных обязанностей в сфере управления человеческими ресурсами.

Ключевые слова: профессиональная культура специалиста, управление человеческими ресурсами, система высшего профессионального образования, педагогическая модель, организационно-педагогические условия.

FORMATION OF THE BASIS OF MANAGEMENT AND PEDAGOGICAL TRAINING OF STUDENTS IN THE SYSTEM OF HIGHER EDUCATION

Abstract. The relevance of the formation of a professional culture of a human resources manager in the framework of his training in educational institutions of higher professional education is substantiated.

A didactic model of the formation of a professional culture of a manager in the system of higher professional education is presented, which ensures the formation of students' personal qualities that are significant for their future professional activity, as well as knowledge, skills, and abilities that ensure the fulfillment of functional duties in the field of human resource management.

Keywords: professional culture of a specialist, human resource management, system of higher professional education, pedagogical model, organizational and pedagogical conditions.

ВВЕДЕНИЕ

Профессиональная культура менеджера по управлению человеческими ресурсами является частью общей культуры личности, характеризующей повседневность его проявления в профессионально-управленческой сфере деятельности. Она отражает единство теоретической подготовки специалиста и его практической способности к успешному выполнению задач профессиональной деятельности: выделять, точно формулировать, целостно и глубоко анализировать проблемы развития организации; разрабатывать программы организационного развития; обеспечивать их реализацию, используя современные методы управления сотрудниками с применением знаний

социально-экономических, социально-культурных и социально психологических факторов поведения людей в организации.

Формирование и развитие профессиональной культуры менеджера по управлению человеческими ресурсами является необходимым условием его профессиональной подготовки и продиктовано потребностью современного рынка в конкурентоспособном специалисте, стремящемся к самосовершенствованию, саморазвитию, владению знаниями и умениями, необходимыми для осуществления управления на уровнях самоуправления, управления, соуправления [4, с. 23].

МЕТОД И МЕТОДОЛОГИЯ

Институт, являясь провайдером высшего профессионального образования менеджеров, обеспечивает подготовку компетентных специалистов в сфере управления, формирование основ профессиональной культуры управления человеческими ресурсами в соответствии с требованиями современного рынка к уровню подготовки специалиста, к уровню профессиональной культуры выпускника на основе системного подхода к теоретической и практической подготовке специалистов, использования нетрадиционных форм и методов организации процесса обучения. Эти требования обусловлены социально-экономической реальностью, региональными особенностями, спецификой предприятий региона, местом и ролью менеджера в производственной системе.

Именно в период обучения в вузе осуществляется становление основ профессиональной культуры менеджера, именно вузовский этап создает фундамент для дальнейшей систематической работы специалиста по ее саморазвитию в профессиональной деятельности.

В данной статье рассматривается проблема организации профессиональной подготовки, направленной на наиболее эффективное решение задач формирования профессиональной культуры управления человеческими ресурсами будущего специалиста в образовательных учреждениях высшего профессионального образования, реализующих образовательную программу по направлению подготовки 080200 «Менеджмент».

Для осуществления целостного педагогического процесса, интегрирующего различные составляющие процесса формирования профессиональной культуры менеджера по управлению человеческими ресурсами в процессе профессиональной подготовки, содержание, формы и методы организации процесса обучения в институте управления и бизнеса должны осуществляться в соответствии с разработанной теоретической моделью.

Разработанная модель формирования профессиональной культуры менеджера по управлению человеческими ресурсами, реализуемая в процессе профессиональной подготовки студентов, позволяет в формализованном виде представить целостную систему работы по управлению процессом формирования профессиональной культуры в вузе и представляет собой совокупность взаимосвязанных и взаимозависимых модулей, объединенных для реализации образовательных целей и задач.

ИССЛЕДОВАНИЯ РЕЗУЛЬТАТ

Функционально-целевой модуль модели учитывает социальный заказ на выпускника с высоким уровнем профессиональной культуры; мотивацию к профессиональной деятельности; актуализацию личностного смысла по овладению основами профессиональной культуры; инновационную направленность образовательного

процесса, подразумевающую формирование профессиональной культуры студентов в течение всего периода обучения специально выбранными для этого формами и методами обучения.

Реализация *содержательного модуля* модели формирования профессиональной культуры менеджеров включает в себя следующие блоки: освоение студентами необходимых ценностных ориентаций в профессии, нравственное воспитание управленцев, освоение основ управленческого общения, организации производственного процесса, моделей и принципов управления с последующим непосредственным применением в ходе различных видов практики, в курсовом и дипломном проектировании.

Организационно-технологический модуль включает интегративную проектную технологию, обеспечивающую формирование основ профессиональной культуры менеджеров. Интегративная проектная технология основана на использовании интерактивных форм и методов обучения. Используемые формы: ситуационный анализ, индивидуальный анализ, коллективный анализ ситуаций, сочетание индивидуального анализа ситуаций с различными типами взаимодействий (преподаватель – студент; студент – студент; преподаватель – студенческая группа); дидактические игры; операционные игры, помогающие отрабатывать выполнение конкретных специфических операций (например, методики написания бизнес-плана, проведения управленческих консультаций и т.д.) и моделирующие соответствующий рабочий процесс; имитационные игры, позволяющие имитировать деятельность какой-либо организации, предприятия или его подразделения, события, конкретную деятельность людей (например, деловое совещание, обсуждение стратегического плана, анализ внутренней и внешней среды и т.д.), обстановку и условия, в которых происходит событие или осуществляется деятельность (кабинет директора фирмы, зал заседаний и т.д.), и др. Наиболее эффективно использование следующих методов: деловая игра; мозговой штурм; анализ конкретных ситуаций; инновационная игра; дискуссия; различные организационные формы обучения (экскурсии, турниры, олимпиады, соревнования, практики). Данные методы можно отнести не только к методам профессионального обучения, но и к специфическим методам формирования профессиональной культуры студентов. Выстроенные в определенной методической последовательности, по логической цепочке (от занятия к занятию), эти методы являются показателем дидактического уровня преподавания, качества обучения студентов.

Контрольно-оценочный модуль включает мониторинг профессионально-личностного роста студента и динамики сформированности уровня профессиональной культуры управления человеческими ресурсами в процессе подготовки в вузе. Мониторинг является важной структурной составляющей образовательного процесса, и в соответствии с принципами систематичности, последовательности и прочности обучения должен осуществляться на протяжении всего педагогического процесса.

ОБСУЖДЕНИЕ

Мотивационно-профессиональный этап реализации модели формирования профессиональной культуры менеджера по управлению человеческими ресурсами предполагает анализ уровня сформированности компонентов профессиональной культуры

студентов, их учебных возможностей, личностных особенностей; определение возможностей базовых профессиональных учебных дисциплин и спецкурсов в плане формирования профессиональной культуры; планирование действий по организации процесса формирования профессиональной культуры будущих менеджеров; проектирование содержания и форм преподавания базовых профессиональных учебных дисциплин и спецкурсов; подбор ресурсов.

Операционно-технологический этап включает непосредственно осуществление преподавателями вуза действий по формированию профессиональной культуры будущих менеджеров.

Практико-ориентированный этап направлен на оценку динамики развития профессиональной культуры студентов – будущих менеджеров и корректировку действий по организации данного процесса в вузе.

Этапы реализации модели соответствуют академическим годам обучения, что облегчает диагностирование уровней сформированности у будущих специалистов основ профессиональной культуры.

Такая градация модулей и этапов реализации модели формирования профессиональной культуры менеджера по управлению человеческими ресурсами в ходе его профессиональной подготовки основана на педагогических принципах: принципе регионализации; единства и преемственности содержания циклов профессиональной подготовки; использования научно обоснованных методов при формировании профессиональной культуры; централизации руководства с предоставлением широкой инициативы студентам в осуществлении образовательных и профессиональных действий; осознанности и мотивированности при решении образовательных задач; согласованности действий всех субъектов, принимающих участие в формировании профессиональной культуры менеджеров; лично и профессионально ориентированной организации деятельности; адаптивности будущих менеджеров к реализации управленческих функций в работе с кадровым потенциалом организации.

ВЫВОД

Модель процесса формирования профессиональной культуры менеджеров в процессе профессиональной подготовки строится на основе определения структурно-логических межпредметных связей учебных дисциплин в части изучения содержания профессиональной деятельности менеджера, интеграции социокультурной, экономической, правовой и специальной подготовки студентов к работе в управленческой сфере. Эффективность процесса формирования профессиональной культуры менеджера обеспечивается как междисциплинарными связями, так и практической направленностью специальных дисциплин на формирование отдельных компонентов профессиональной культуры, способствующей интеграции знаний объективных законов, закономерностей, принципов организации, функционирования и совершенствования систем управления человеческими ресурсами, позволяющей развить способности принятия эффективных управленческих решений в профессиональной деятельности менеджеров. В результате отработки узловых тем преподаваемых специальных дисциплин, в ходе которых студентом проводится анализ задач и поиск их решений в сфере профессиональной деятельности менеджера, прогнозирование результатов и возможных последствий собственных решений при выполнении профессиональных задач, идет формирование

базовых профессиональных компетенций и «сквозных умений» по всем компонентам, составляющим профессиональную культуру менеджера.

Положительными результатами опытно-экспериментальной работы по формированию профессиональной культуры менеджеров в процессе их подготовки в вузе стали повышение системности и степени полноты теоретических знаний в области управления, формирование потребностей анализа собственной профессиональной деятельности на основе принятых ценностей профессиональной культуры, а также полнота овладения умениями и навыками в профессиональной области, умение практического их применения в управленческой деятельности, развитость общих и профессиональных способностей будущего менеджера, развитость профессионально важных качеств.

REFERENCES

1. Блинов А. В. Модель обучения менеджера // Высшее образование в России. 1999. № 6. С. 64-75.
2. Виленский М.Я., Образцов П.И., Уман А.И. Технологии профессионально-ориентированного обучения в высшей школе. М.: Педагогическое общество России, 2004. 192 с.
3. Данилова М.М. Исследование эффективности формирования профессиональной культуры менеджеров хозяйствующих организаций туристической индустрии // Проблемы современной экономики. 2007. № 1. С. 21-39.
4. Крылова Н. Б. Формирование культуры будущего специалиста: метод. пособие. М.: Высш. шк., 1990. 142 с.
5. Сербицкий А.А. Педагогические технологии и качество образования. Система обеспечения качества в дистанционном образовании. Жуковский: МИМ ЛИНК, 2006.

“ЎЗБЕГИМ” ҚАСИДАСИДА ҚЎЛЛАНГАН ЛЕКСИК БИРЛИКЛАРНИНГ ЛИСОНИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ ҲАҚИДА

Джурабаева Замира Ахмедовна

PhD, доцент. Андижон давлат университети

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7264539>

Аннотация. Мақолада шоир Эркин Воҳидовнинг “Ўзбегим” қасидасида қўлланган лексемалар гуруҳларга бўлиниб, улар асарнинг бадиий-эстетик жиҳатдан таъсирчан, мукамал чиқишини таъминлагани кўрсатиб ўтилган ва мисоллар келтириши орқали изоҳланган.

Калит сўзлар: қасида, лексема, антропоним, этноним, маънодош сўзлар, географик номлар, диний мазмундаги сўзлар, синтактик қурилмалар.

О ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ ХАРАКТЕРИСТИКАХ ЛЕКСИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ, ИСПОЛЬЗУЕМЫХ В ПОЭМЕ "УЗБЕГИМ"

Аннотация. В статье лексемы, использованные в оде «Узбегим» поэта Эркина Вахидова, разделены на группы, показано, как они обеспечивают впечатляющий и совершенный выход произведения с художественно-эстетической точки зрения, объяснено приводя примеры.

Ключевые слова: ода, лексема, антропоним, этноним, синонимы, географические названия, религиозные слова, синтаксические приемы.

ABOUT LINGUISTIC CHARACTERISTICS OF LEXICAL UNITS USED IN "UZBEGIM" POEM

Abstract. In the article, the lexemes used in the ode "Uzbegim" by the poet Erkin Vahidov are divided into groups, they are shown to provide an impressive and perfect performance of the work from an artistic and aesthetic point of view, and are explained by giving examples.

Key words: ode, lexeme, anthroponym, ethnonym, synonyms, geographical names, religious words, syntactic devices.

KIRISH

Рус олими Г.Я.Солганик: “Шахс, вақт, макон – дунёнинг ҳақиқий манзарасини ташкил этади ва бу манзаранинг марказида уларни кузатиб, баҳо бериб, такомил топиб борувчи инсон туради,” – дейди [1. 33]. Ҳар бир инсон ўзи мансуб бўлган тилнинг эгаси сифатида атрофида содир бўлаётган воқеа-ҳодисаларга нисбатан бефарқ қараб тура олмайди, муттасил равишда уларга ўз муносабатини билдириб туради. Айниқса, бу нарса буюк эврилишлар, ўзгаришлар даврида яшаган инсонларнинг ҳаётида яққол намоён бўлади. Бетакрор иқтидор эгаси Эркин Воҳидов ўз даврининг илғор фикрли инсонларидан бири сифатида XX асрнинг иккинчи ярмида халқимизнинг виждони, иймони бўлиб юзага чиқди. Шоир томонидан 100 йилдан ортиқ вақт мобайнида унутилган, бир ёқлама баҳо бериб келинган миллий қадриятларимиз, тарихимиз, ўзбек халқи ичидан етишиб чиққан буюк алломаларимизнинг дунё тамаддунига қўшган ҳиссалари кўркмасдан қаламга олинди. Эркин Воҳидовнинг миллий маънавиятимиз, маданиятимиз ривожига муносиб ҳисса бўлиб қўшилган асарларидан бири 60-йилларнинг охирида яратилган “Ўзбегим”[2.46] қасидаси саналади. Асар адабиётшунослар томонидан атрофлича тадқиқ қилинган. Биз ушбу изланишимизда қасиданинг бадиий-эстетик жиҳатларига эмас,

уларни юзага чиқаришда муҳим ўрин тутган лисоний хусусиятлари устида фикр билдиришга уриниб кўрдик.

METOD VA METODOLOGIYA

Маълумки, тил бадиий асарнинг асосий қуроли саналади. Ҳар қандай фикр сўзлар орқали рўёбга чиқарилади. “Ўзбегим” қасидасини кенг маънода қадим ва ва енгилмас ўзбек халқининг дарду аламларини, орзу-умидларини тараннум эта олган, юртдошларимизда миллий ғурур, миллий ифтихор туйғуларини уйғотган бетақроп бадиий асарлардан бири бўлди десак, асло янглишмаган бўламиз.

TATQIQOT NATIJASI

Асарда қўлланган лексемаларни қуйидаги гуруҳларга бўлиш мумкин:

1. Шахс номларини англлатувчи лексемалар (антропонимлар). Улар ҳам ўз навбатида икки кичик гуруҳга ажралади: а) жаҳон тамаддунига муносиб ҳисса қўшган буюк ватандошларимизнинг номлари: *Ал-Беруний, ал-Фаробий, ал-Хоразмий, Муқанна, Мирзо Улугбек, Мир Алишер, Мирзо Бобур, шоҳ Маишраб, Фурқат, Нодира* каби. Ҳар бир ном ўзига хос шаклларда ва ўз ўрнида шундай бир маҳорат билан ишлатилганки, улар шеърнинг оҳангига, қат-қатига, маъно қатламларига тўла сингдириб юборилган. Эркин Воҳидов улардан фахрланиш, ғурурланиш туйғуларини баралла куйлаган. Бу эса ўз навбатида қасиданинг бадиий қимматини ошириш учун муносиб хизмат қилган.

Ал-Беруний, Ал-Хоразмий,

Ал-Фароб авлодидан,

Асли насли балки Ўзлук,

Балки Тархон, ўзбегим.

б) шоир *Фирдавсий, Пушкин, Байрон* каби асарлари умуминсоний қадриятлар касб этувчи ёзувчи ва шорларнинг номларидан ҳам ўз фикрини кучайтириш, таъкидлаш мақсадларида ўринли фойдаланган. Уларнинг номларини ўзбек алломаларининг номларига қарама-қарши қўйиш орқали бир томондан уларнинг ижодига хурмат, иккинчи томондан ўзбек халқи ичидан етишиб чиққан буюк ижодкорларнинг улардан кам эмаслигини кўрсатиб ўтган.

Менга Пушкин бир жаҳону

Менга Байрон бир жаҳон,

Лек Навоийдек бобом бор,

Кўксим осмон, ўзбегим.

в) Эркин Воҳидов қасидада ўзбек халқининг тарихида ўзининг салбий хусусиятлари билан чуқур из қолдирган *Чингиз, Боту, Рум қайсари* каби тарихий шахсларнинг номларини ўринли келтирган. Эътибор берилса, Чингизхоннинг *Чингиз*, Ботухоннинг *Боту*, Александр Македонскийнинг *Рум қайсари* тарзида берилишида ҳам ўзига хос семантик белги – халқимизнинг уларга нисбатан бўлган чексиз нафрати, тенгсиз курашлари яшириниб ётгандек, мазкур сатрлар олис тарихимиздан акс-садо бериб тургандек туюлади кишига.

Қайсари Рум найзасидан

Бағрида доғ узра доғ,

Чингизу Боту тиғига

Кўкси қалқон, ўзбегим.

2. Қасидада *Ўзлуқ, тархон* сингари этнонимлар, *Афросиёб, Ўрхун хати* сингари тарихий сўзлар ҳам учрайди ва бу сўзлардан шоир шеърнинг муваффақиятли чиқишини таъминлаш мақсадида фойдаланган.

Сўйласин Афросиёбу
Сўйласин Ўрхун хати,
Кўхна тарих шодасида
Битта маржон, ўзбегим.

3. *Хон, қоон, султон, шоҳ* каби маънодош сўзлардан кетма-кет фойдаланиш шеърнинг таъсирчанлигини ошириш учун хизмат қилган.

Ўтдилар шўрлик бошингдан
Ўйнатиб шамширларин,
Неча қоон, неча султон,
Неча минг хон, ўзбегим.

4. Асарда қўллаган *Помир, Тиёншан (Тянь-Шань), тоғ, дарё* каби географик номлар ўзбек халқининг минг йиллик тарихини ифодалашга қаратилганлиги билан муҳим.

Тарихингдир минг асрлар
Ичра пинҳон, ўзбегим,
Сенга тенгдош Помиру
Оқсоч Тиёншон, ўзбегим.

5. *Зардушт, буддий, оташ, санам, имон* кўринишидаги диний мазмундаги сўзлар шеърдаги тарихий фонни ифодалашда муҳим аҳамият касб этган.

Сен на зардушт, сен на буддий,
Сенга на оташ, санам,
Одамийлик дини бирла
Тоза имон, ўзбегим.

6. Эркин Воҳидовнинг халқимизнинг тарихини ифодалашда *шамшир, найза, тиг, қалқон, тийри камон* кўринишидаги қурол номларидан ҳам ўз ўрнида фойдаланган.

Ёғди тўрт ёндин асрлар
Бошингга тийри камон,
Умри қурбон, мулки тарож
Юрти вайрон, ўзбегим.

7. Шоирнинг маҳорати шундаки, у *тарих шодаси, икки чашиминг, осмон тоқи* каби синтактик қурилмаларни, *кавкабистон* лексик бирлигини байтларда ўринли ишлатган.

Тузди-ю Мирзо Улуғбек
Кўрагоний жадвалин,
Сирли осмон тоқига илк
Қўйди нарвон, ўзбегим.

МУНОКАМА

8. Қасиданинг кульминацияси, асосий ғояси *Ватан, юрт, Ўзбекистон* деган лексик бирликлар билан узвий боғлиқ. Шоир буларни ҳам узукка қўз қўйгандек, жой-жойига қўя олган.

Қайга бормай бошда дўшим,
Шуҳратим, кадрим буюк,
Олам узра номи кетган

Ўзбекистон, ўзбегим.

XULOSA

Энг муҳими, “Ўзбегим” қасидасида бебаҳо бойлигимиз, халқимиз тафаккурининг тенгсиз намунаси саналган она тилимизнинг ноёб кўринишлари – бетакрор лексик бирликлар ўз ўрнида қўлланган ва улар асарнинг бадиий-эстетик жиҳатдан таъсирчан, мукамал чиқишини таъминлаган. Ишонамизки, асар асрлар давомида халқимиз маънавияти ва тафаккурининг яққол намуна сифатида халқимиз тарихидан муносиб ўрин тутиб қолади.

REFERENCES

1. Erkin Vohidov. O'zbekim. Toshkent: Yangi asr avlodi, 2017.
2. Солганик Г.Я. О новых аспектах изучения СМИ // Вестник МГУ, серия 10. Журналистика. – Москва, 2000б № 3.

KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI BOLALARNING JISMONIY TARBIYASINI RIVOJLANTIRISH USLUBIYATI

Abdullayev Dilshod Xamudullo o'g'li

Jizzax davlat pedagogika universiteti dotsenti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7264553>

Annotatsiya. Ushbu maqolada kichik maktab yoshdagi bolalarning jismoniy harakatini rivojlantirish uslubiyati ustida ish olib borilgan, olimlarning adabiyotlari o'rganilib, yangi metodika ishlab chiqildi, va kichik maktab yoshdagi bolalarning jismoniy harakatini rivojlantirishga erishildi.

Kalit so'zlar: jismoniy rivojlanish, jismoniy tayyorgarlik, jismoniy tarbiya, moslashuvchanlik, o'yinlar, harakatchanlik, jismoniy sifatlar.

МЕТОДЫ РАЗВИТИЯ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Аннотация. В данной статье проведена работа над методикой развития двигательных способностей детей младшего школьного возраста, изучена литература ученых, разработана новая методика, достигнуто развитие двигательных способностей детей младшего школьного возраста.

Ключевые слова: физическое развитие, физическая подготовка, физическая подготовка, гибкость, игры, подвижность, физические качества.

METHODS OF DEVELOPING PHYSICAL EDUCATION OF PRIMARY SCHOOL CHILDREN

Abstract. This article examines the literature of scientists who have worked on the methodology of developing physical activity in primary school children, develops a new methodology and achieves the development of physical activity in primary school children.

Keywords: physical development, physical training, physical education, flexibility, games, mobility.

KIRISH

Kichik maktab yoshdagi bolalarning jismoniy harakati deganda asosan yosh bolalik davridagi jismoniy o'zgarishlar, o'sib kelayotgan yosh avlodni har tomonlama jismoniy tarbiyalash ta'lim-tarbiya muassasalari, oila, jamoat tashkilotlarining birgalikdagi kuch-g,,ayratlari bilan amalga oshiriladi. Jismoniy tarbiya sog,,liqni yaxshilashga, jismoniy sifatlarni rivojlantirishga, Organizmni funksional xolatini yaxshilash, yoshlarni mehnatga va Vatanni himoya qilishga tayyorlashga qaratilgandir. Bolalarni o'rab turgan muhit o'zgarib bormoqda. Oddiy, sodda o'yinlar o'rniga telefon o'yinlari kirib keldi. Bolani aqliy, estetik, mehnat jismoniy tarbiyasini rivojlantirish ustuvorlik kasb etmoqda. Ularni ahamiyatini inkor etmagan holda aytish kerakki, harakatli o'yinlar, sayrlar, tengdoshlari va atrovdagi odamlar bilan muloqot qilishga bolaning vaqti tobora kamayib ketyapti. O'yin bilan bola faoliyatining boshqa turlari, o'yinlarning har xil turlari orasidagi muvozanatning buzilishi (harakatli va harakatsiz o'ynaladigan, alohida va birgalikdagi) kichik maktab yoshdagi bolalar salomatligida ham, harakat sifatleri tashkilotchilik qobiliyatlarining rivojlanish darajasida ham o'z salbiy aksini topmoqda.

MAVZUNING DOLZARBLIGI

Kichik maktab yoshdagi bolalar qiziqishi, iqtidori, individual talanti, ruhiy va jismoniy xususiyatlari, madaniy ehtiyojlarini inobatga olgan holda hamda bolada ma'naviy me'yorlarni shakllanishi, hayotiy va ijtimoiy tajriba egallanishini ko'zda tutgan bolalarni har tomonlama rivojlantirishga qaratilgan jarayon hisoblanadi. Kichik maktab yoshdagi bolalarni jismoniy tarbiyasini rivojlantirish, muammolarini hal etishning yangi yo'llarini izlash, birinchidan, ko'rsatilgan ziddiyatlarni hal etish zarurati bilan, ikkinchidan, o'sib kelayotgan yosh avlodning jismoniy tayyorgarligi hamda psixik rivoji jarayonini takomillashtirish qonuniyatlarini, metodologik va usubiy sharoitlarini o'rganish zarurati bilan bog'liq holda amalga oshiriladi

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Kichik Maktab yoshdagi bolalar jismoniy tarbiyasini rivojlantirish bo'yicha turli adabiyotlarda bolalarning jismoniy va irodavi harakat tayyorgarligi jarayoni mazmuni bir xil talqin etilmaydi. Masalan, Levi Gorinevskayanining fikricha, maktabgacha yoshdagi bolalar jismoniy tarbiyasini to'g'ri yo'lga qo'yish uchun murakkabroq umumjismoniy mashqlar, 1-sinif dasturiga yaqin bo'lgan va unga tayyorlaydigan mashqlar tanlab olinadi. Ayni vaqtda kichik maktab ta'lim muassasasidagi jismoniy tarbiya vazifalarida kichik yoshlardan boshlab jismoniy sifatlarni maqsadli yo'naltirish zarurati to'g'risidagi mulohazalarning yo'qligi e'tiborni tortadi. Faqat tayyorlov guruhi uchun dasturda chaqqonlik, tezkorlik, chidamlilik va kuchni takomillashtirishning maqsadga muvofiqligi haqidagi muayan eslatma paydo bo'ladi. Kichik maktab yoshidagi bolalar organizmi ikkita muhim xususiyatga ega, ularni bilish maktab o'qituvchisiga jismoniy sifatlarni tarbiyalash masalalarini muvaffaqiyatli yechish imkonini yaratadi.

Kichik maktab yoshidagi bolalarda yurush, yugurish, sakrash, uloqtirish, konkida yurush yugurush, suzush hayot uchun kerak bo'ladigan eng oddiy harakat malakalarni rivojlantirishdir. Bu harakatlarni bolalar tez o'zlashtiradi, sababi-ularning asab tizimi yuqori darajada egiluvchidir. Kichik maktab yoshidagi bolalarga mashq berishdan oldin ularga o'sha mashqlarni ahamiyati, bajarish texnikasi, harakatli o'yin qoidalari tanani tarbiyalashni ayrim elementlari haqida tushuncha berib borish lozim. Mazkur maqsadni ro'yobga chiqarish uchun ularda, odatda, jismoniy mashqlar va harakatli o'yinlardan iborat bo'lgan keng o'quv materiali taqdim etilgan

NATIJA

Pedagogik tajribani rejalashtirish va uning mazmuni kichik maktab yoshdagi bolalarning jismoniy tarbiyasini rivojlantirish ustidagi tajribalarni rejalashtirish 2- ilovada takdim etilgan bo'lib sxema asosida amalga oshirildi. Va to'rt hafta mobaynida kichik maktab yoshdagi bolalar shu maqsadda maxsus harakatli o'yinlarni izchillik bilan bajardilar, va ular jismoniy harakat orqali jismoniy tayyorgarligini uyg'unlashtirishgan edi. Masalan tezkorlik qisqa masofaga yugurish davomidagi harakat suratining tempi o'stirildi. To'rt hafta mobaynida bolalar jismoniy tarbiya orqali jismoniy harakatining rivojlantirishga qaratilgan harakatli o'yinlarni kamida 12 marta bajardilar Statistik ishlov berish natijasida 7-8 yoshli bolalar tomonidan nazorat mashqlarining bajarilish ko'rsatkichlarini testlash nazariyasi talablariga muvofiq, ravishda ularning jismoniy tayyorgarligi holatni baholash uchun qizlar va o'g'il bolalardan iborat ikkita yosh guruhlarining har biri uchun 4 ta test tanlab olindi. Har bir yosh - jins guruhida testlar mazmuni alohida xususiyatlarga ega edi. Masalan, 7 yoshli qizchalarning egiluvchanligini tavsiflash uchun quyidagi testlardan foydalanildi: chalqancha yotgan holda gavdani ko'tarish; 7 yoshlilar uchun oldinga orqaga umbaloq oshish; 8 yoshlilar uchun 30m ga yugurish; 8 yoshlilar

uchun ko'prik hosil qilish. Demak, barcha yosh guruhlari uchun berilgan testlar egiluvchanlik va tezkorlikni rivojlantirish uchun. U yoki bu testlarning qo'llanilishi to'g'risida quyida batafsilroq ma'lumot beriladi. Mazkur bobda 41-sonli umumiy o'rta ta'lim muassasasida o'tkazilgan pedagogik tajriba materiallari keltirilgan bo'lib. Nazorat guruhi Jizzax shahridagi 19-sonli umumiy o'rta ta'lim maktab muassasasida tarbiyalanuvchi tengdosh bolalardan iborat edi.

XULOSA

Ushbu makolada kichik maktab yoshdagi bolalarning egiluvchanlik va chaqqonlik sifatlarini rivojlantirishiga ko'ra rejalshatirilgan harakatli o'yinlardan foydalanishning samaradorlik darajasini aniqlashga yo'naltirilgan pedagogik tajriba materiallari takdim etilgan. 7-8 yoshli bolalarning turli yosh – jinis guruhlarida o'tkazilgan pedagogik tadqiqotlar turli jismoniy sifatning takomillashuvi jarayoniga pedagogik tajribaning ta'sir ko'rsatishi xususiyatlarinigina emas, balki ulardagi o'zgarishlarning yosh xususiyatlari jismoniy holati, sog'lig darajasni ham aniqlash uchun imkoniyat yaratib berdi. Agar harakatli o'yinlarni maxsus tanlash asosida jismoniy sifatlarini rivojlantirish ko'rsatkichlari samaradorligi davomiy tahlil qilib ko'rilsa, shunday xulosa qilish mumkin: bunday mashg'ulotlar barcha jismoniy sifatning rivojlanishini samaradorligi yaxshilandi. Pedagogik tajriba barcha jismoniy sifatning o'zgarishlariga xos tabiiy yosh xususiyatlarini saqlab qolishgina emas, balki ayrim hollarda xatto bu jarayonlarni tezlashtirish ham mumkin bo'lganligini ko'rsatdi. Bu ko'proq chaqqonlik va egiluvchanlikka, eng kam darajada chidamlilik, kuch va tezkorlikka taalluqli bo'lib. Harakat apparatining alohida jismoniy mashqlar ta'siriga bo'lgan yaqqol ifodalangan geteroxron reaksiyasidan dalolat beruvchi ma'lumotlar olindi. Bu shunda namoyon bo'ladiki, hatto turli test topshiriqlari asosida u yoki bu jismoniy sifatning o'zgarishlarini tahlil etishda ham ishonchlilik darajasi juda farqli bo'ldi, alohida hollarda variantlilik koeffitsienti 85% gacha yetdi: bu kichik maktab yoshdagi bolalar organizmining ko'pincha tezlashuv jarayoni, hususan asab-mushak apparati rivojlanishining jadallashuvi vaqtida jismoniy mashqlar ahamiyatini chegaralovchi funksional tizimlaridagi qator mexanizmlarning kuchli ta'siri ustida so'z yuritishga imkon beradi. Shunisi aniqki, 7- 8 yoshli bolalarning asab-mushak apparati hali yetilmagan bo'lib, u tezkor shakllanish bosqichida. Bundan tashkari, shu hodisaga ham diqqat qilish kerak: bu yoshdagi bolalar yaqqol ifodalangan alohida yosh–jins xussiyatlariga ega bo'ladilar. Bu yoshda bir sifatning rivojlanish diapozoni boshqalarning rivojlanishiga ko'maklashdi. O'yinlar jismoniy mashqlar, jismoniy sifatlar, axloqiy tarbiya vazifalarni yechish uchun samarali sharoit yaratib berdi. Bolalarda jismoniy sifatlar bilan harakat ko'nikma malakalari ham bir vaqtda rivojlanishiga erishildi. Jismoniy sifatning o'zaro ta'sirini bog'liqlikda tahlil etish pedagogik tajriba natijasida yuz bergan o'zgarishlar mohiyatini chuqurroq anglashga imkon yaratdi. Agar mazkur tadqiqotlar ostiga to'g'ri chiziq tortsak, pedagogik tajriba tufayli kichik maktab yoshdagi bolalarning jismoniy rivojlanish sifatleri orasidagi ishonchli bog'liqliklar miqdorini jiddiy oshirish mumkin bo'lgani haqida yuksak ishonch bilan gapira olamiz. Masalan, tajriba guruhining 7-8 yoshli o'g'il bolalarida bunday bog'liqliklar nazorat guruhlaridagidan bunday bog'liqliklar nazorat guruhlaridagidan etildi 2,9 barobar, qizlarda esa 2,2 barobar, barcha bolalar guruhlari bo'yicha esa 2,5 barobar ko'p qayt etildi.

REFERENCES

1. Kerimov.F, Umarov.M. Sportda prognozlashtirish va modellashtirish. Darslik. T. 2005 yil.

2. B.B.Ma'murov. Bolalar rivojlanishida jismoniy tarbiya nazaryasi va metodikasi. Toshkent "Turon zamin ziyo" 2014.
3. Abdumannotov. A. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida axloqiy xislatlarni shakillantirishda Alisher Navoiy merosidan foydalanish. Samarqand 1998.
4. Abdullayev A, Xonkeldiyev Sh. Jismoniy madaniyat nazaryasi va metodikasi. Darslik.Toshkent O'zDJTI, 2005 yil, 300 bet.
5. Salomov R.S jismoniy tarbiya nazariyasi va uslubiyati Toshkent 2014 1jild
6. Salomov R.S jismoniy tarbiya nazariyasi va uslubiyati Toshkent 2015 2 jild

FURQAT HAYOTINI YAQINDAN O'RGANAMIZ

Lapasova Shabbona Abduqayum qizi

Toshkent Arxitektura Qurilish Instituti Materialshunoslik va yangi materiallar texnologiyasi yo'nalishi 3- bosqich talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7264563>

Annotatsiya. O'z vaqtining buyuk zabardasti, namoyondasi. Ziyolilar qatoridan joy olgan buyuk mutaffakir. Alisher Navoiy ijodini juda sevib o'qiganligi bois yozgan ash'orlaridan ham Navoiy she'rlaridagi muhit yaqqol sezilib turadi. Bir qancha davlatlarni kezib o'zi uchun yangilik yaratgan, yevropacha muhitni his qilgan.

Kalit so'zlar: "Furqat", XIV- XX asr ziyolilari, "Sayding qo'yaber sayyod", "Sayohatnoma"

ВНИМАТЕЛЬНО ИЗУЧАЕМ ЖИЗНЬ ФУРКАТА

Аннотация. Великий влиятельный человек своего времени. Великий мыслитель, принадлежащий к интеллигенции. Поскольку Алишер любил читать произведения Навои, в его стихах отчетливо чувствуется атмосфера навоиских стихов. Он объездил несколько стран и создал для себя что-то новое, прочувствовал европейскую атмосферу.

Ключевые слова: «Фуркат», интеллигенция XIV-XX вв., «Сайдинг койабер сайяд», «Путешествие».

WE EXPLORE FURQAT'S LIFE CLOSELY

Abstrac. A great influencer of his time. A great thinker who is among the intellectuals. Because Alisher loved reading Navoi's works, the atmosphere of Navoi's poems is clearly felt in his poems. He traveled to several countries and created something new for himself, felt the European atmosphere.

Key words: "Furqat", intellectuals of the 14th-20th centuries, "Sayding koyaber sayyad", "Travel"

KIRISH

Furqat desa elimiz ko'z o'ngiga albatta Zokirjon Mullo Xolmuhammad o'g'li keladi. U bitgan g'azal, muhammas, mudarris taqlidnomalari ko'z oldimizda namoyon bo'ladi. U bitgan har bir asarlarida o'zi yashagan zamonasi muhitini ajoyib tarzda jo aylagan. Tug'ilish chog'idan toki, vafotigacha bo'lgan ajoyib muhitni o'z asarlarida batafsil keltirib o'tgan. Yoshligidan she'rga o'z mehrini bergan ilm-u savodini ham madrasada, ham oilasida chiqargan. U o'n sakkiz yoshidan boshlab tog'asi iltimosiga ko'ra uning yonida yordamga borgan va u yerda savdo ishlarini o'rgangan[3]. Oilasi yoniga qaytib u yerda oila quradi, lekin shunda ham ijoddan to'xtamadi. Oradan ko'p o'tmay u Marg'ilonga yana qaytib keladi. U yerda yana shariat dunyosiga berilib ketadi. Shaharning ziyolilari Xo'jajon Rojjiy, Muhammad Umar Umidiy – Havoiy, Mulla Toshbolu Royiq kabi ijodkorlar bilan tanishib, adabiy suhbatlar qurdi. Furqat 1889-yil yo'lga Toshkent tomon yo'lga otlagan, avval Toshkent so'ng Qo'qon orqali Xo'jandga qarab yo'l olgan shoir, u yerda ham o'ziga o'xshagan shariat shaydolari bilan tanishib, ular bilan mushoira, munozalar o'tkazadi[1]. Shulardan biri Toshxo'ja Asiriyydir, badiiyat ixlosmandi, ziyoli inson, bilan yaqin o'rtoq bo'ladi. Shu bilan birga o'sha shaxar aholisini yashash sharoiti, turmush tarzi, ko'rgan bilganlari bilan yaqindan tanishadi. Furqatda shunday qiziqish bo'lganki, u o'zi borgan hamma joydagi aholisini turmush tarzini yaqindan o'rgangan. O'z yurti bilan borgan joylaridagi yashash sharoitlarni bir-biri bilan taqqoslab ko'rishga juda qiziqqanlar.

Borgan joylari ba'zilari qiynalib, ba'zilari esa yengil hayotda yashagan xalqlarni ko'gan Furqat o'zi uchun xulosa olardi. Qaydadir yaxshi xislatlarni olsa, qaydadir yomon xislatlardan voz kechardi.

METOD VA METODOLOGIYA

Furqat o'z ijodida ijtimoiy muhit haqida ham biroz to'xtalib o'tgan. O'z yoziqlarida xalq dardini imkon qadar yoritir edi-yu, lekin uni ochiq aytadigan zamon emasligi uchun ham nimanidir ortiga bekitib ketar edi. O'sha zamon Mustamlaka tizimning tazyiqlari boshlangan kezar bo'lgani uchun ham ko'proq siyosatga yaqinlashmagan. Lekin uning xon Xudoyorxon nomidan yozilgan "Dermish xon bir kuni-kim, davru davronlar qayon qoldi?"[3] deb nomlangan g'azali ham hatto badiiylik bilan birga yo'g'rilgan desak xato bo'lmaydi, menimcha. Chunki shoir bu g'azalni yozarkan, uning qalb istiroblari, chorasizliklari, alam, nafrat hamma hammasini chiroyli mubolag'a bilan go'zal ta'riflar bilan so'z ortiga berkitganligi bunga asil misol hisoblanadi. Bundan tashqari yana bir she'ri bo'lgan "Sayding qo'yaber sayyod sayyora ekan mendek" nomli musaddasida ham shoirning qay mahoratda so'z ortiga so'z berkitish, dard-u alamni qanday yo'l bilan baham ko'rish qobilyatiga tassanno aytmay ilojimiz yo'q.

Sayding qo'ya ber, sayyod, sayyora ekan mendek,

Ol domini bo'ynidin, bechora ekan mendek,

O'z yorini topmasdan ovora ekan mendek,

Iqboli nigun, baxti ham qora ekan mendek,

Hijron o'tidin jismi ko'p yora ekan mendek,

Kuygan jigari-bag'ri sadpora ekan mendek.[2]

Bu she'rni o'qigan odam albatta chuqur mulohazaga cho'kadi. Chunki buni bir misrasini anglab olishni o'zi uchun ham ancha vaqt ketadi. Har bir qatorini o'ziga qarata yozgan shoir aslida esa allakimlarni fikri, dardi va hattoki baxtini ham oddiy misralari ortiga go'zal qiyoslov bilan berkitganiga ajablanadi odam.

TADQIQOT NATIJASI

Furqat hayotida ayniqsa Toshkentdagi davr ancha noodatiy kechdi. Chunki Toshkent hududiga chor qo'shinlarini kirib kelishi bilan bu yerdagi muhit tubdan o'zgara boshladi. Toshkentga kelgan Ovropacha madaniyat ham Furqatning ham dunyoqarashlarida o'zgarishlarni paydo qila boshladi. Bu bilan shoir nafaqat o'zida balki ijodida ham ma'rifatparvar, Ovropacha ilm-madaniyat, fan va texnikaga xayrixohlik o'zida mujassamlashtira boshladi. Shu davrdan boshlab o'zbek adabiyotiga yangidan navotor ijodkor sifatida ko'p asrlik qoidalardan voz kechgan holda yangicha mavzu hamda yevropacha g'oyalar olib kirgan shoir bo'lib qoldi. Endichi u, yangicha fikr, mulohaza va yoki g'oyalarning targ'ibotchisi, hisoblanardi. Imkon qadar ulardan yaxshi fikr va mulohazalarni olib boshqalarga ham imkon qadar tushuntirardi, targ'ib etardi. Shu tariqa Furqat hayotida ijtimoiy, ilmiy, ijodiy hamda tortishuvlarga boy bo'lgan eng qiziq hayot yo'lidagi bosqichi endi boshlangan edi. Shoir va nihoyat o'zi uchun qulay bo'lgan va ommabop qo'llanma hisoblangan gazeta matbootiga ishga kirdi va bu ishni u gazetalar yordamida bajara boshlaydi.

MUHOKAMA

1890 yilning may, iyul va sentyabr oylarida "Ilm xosiyati", "Akt majlisi xususida", "Toshkent shahrida bo'lg'on nag'ma bazmi xususida", shuningdek, uch qismdan iborat "Vistavka xususida" kabi davr adabiyotidagi ma'rifatparvarlik yo'nalishining yetuk namunalari darajasida bo'lgan asarlari shu gazeta sahifalarida dunyo yuzini ko'rdi.[1] Bunday asarlaridan

keyin Furqat o'sha zamonning eng jonkuyar, fidoiy, mehnatsevar va Yevropacha madaniyatning yorqin jarchisi sifatida namoyon bolib borgandi. Bu bilan u o'z xalqini zamonaviy ilm-fanni o'rganishga va dunyoviy bilimlarni puxta egallashga to'xtovsiz ravishda da'vat etardi. Bundan maqsad esa albatta xalqning tinchi va birdamliligini o'ylab qilingan ishlar edi. Xalqini boshqa xalqlardan qolishmaydigan bo'lishi uchun butun vujudi bilan harakat qilardi. Shoir bitgan har bir hayqirig'i nihoyatda ta'sirchan, uni o'qigan inson qalbidan albatta chuqur joy olar edi. Har bir so'zida olam-olam ma'no topar edi o'qigan odam.

Jahon bastu kushodi – ilm birla!

Nadur dilni murodi – ilm birla!

Ko'ngullarni sururi – ilmdandur!

Ko'rar ko'zlarni nuri – ilmdandur[1]!

Mana shunday oddiy jummalarni bir biri bilan chambars bog'lashlik faqat o'z ishini ustalari bo'lgan shoirlargagina xos ishdir. Shoir haqli ravishda o'zbek publitsistikasining asoschilaridan biri hisoblanadi. Uning otashin publitsist sifatida faoliyati 1890-yildan "Turkiston viloyatining gazetisi" xodimi sifatida boshlanadi. Shoirning Toshkentda bo'lgan vaqti uzoqqa cho'zilmadi. 1891-yili u Samarqandga jo'naydi. U yerda shahar fozillaridan Mirzo Buxoriy hovlisida yashab, tarixiy obidalarni o'rganadi[1]. Ular haqida material tayyorlab Toshkentga yuboradi. So'ngra Buxoroga o'tib undan keyin esa dunyo kezishni boshlaydi. Marv, Ashxobod, Boku, Botumi orqali noyabr oyida Istanbulga boradi. Bu bilan ham shoir juda ilhomlanardi, dunyoviy muhit bilan tobora qiziqar ekan uning dunyoga bo'lgan intilishi yana ham ortar edi. Lekin bu bilan birga vatan sog'inchi, ona yurtga bo'lgan intilish, yaqinlarini sog'inish kabi vatangadolikning ilk bosqichlari ham boshlangan edi. Shu sabab Istanbuldan Toshkentga yo'llagan "Sabog'a maktub" she'riy maktubi shoirning sog'inch alamlarini imkon qadar inson omiliga yetkazib bera olgan. Furqat Istanbuldan Bulg'oriya va Yunonistonga qisqa muddatli sayohat uyushtirib, Bolqon yarim orolining qator shaharlarida bo'ladi. Furqat 1892-yil martida Istanbuldan O'rta yer dengizi oraqali Arabistonga o'tib, Makkada haj ziyoratini bajo aylab, Jadsa, Madina shaharlarida bo'ldi. Xuddi shu ziyorat munosabati bilan uning "Hajnoma" asari maydonga keladi. Makkadan keyin esa Bombeyga yol oladi. 1893-yil Kashmir-Tibet orqali uyg'urlar vatani bo'lgan Yorkentga boradi va o'sha yerda muqim bo'lib o'rtnashib qoladi. Shoir har daqiqa har onda vatanga qaytish orzusi bilan yashagani u yozgan yozishma va asarlarida namoyon bo'ladi. O'zini yozishi bo'yicha uning eng ko'p yozilgan asari "Sayohatnoma" asari bo'lgan. Bundan tashqari ham shoir "Masarratnoma", "Qasida" asarlari, hamda rus-yapon urushi munosabati bilan yozgan masnaviysi xuddi shu turkum jumlasidandir[1]. Bundan tashqari shoir yana bir qator xatlarni do'stlariga yuborib ular bilan ham aloqalashib turgan. "Turkiston gazeta"sigam ham tinmay she'r, maqola va xabarlar yo'llab turgan. U yerda oila qurib shu bilan muqim yashab qoladi. Umrini so'nggi kunlarini Yorkentda yashab o'tgan shoirni bilganlarni fikricha. Har on har daqiqada shoir vatanini qo'msab yashagan. Qalbida vatanga bo'lgan sadoqat aslo so'nmagan.

XULOSA

Izlanishlarim va qiziqishlarim natijasida shunga amin bo'ldimki, shoir hayotida juda ham ochilmagan sahifalar mavjud. Bu sahifalar aslida qanchalik haqiqatga yaqin joyda va ularni topish qay darajada bo'ladi buni bilmadim lekin shoir hayotini yanada chuqurroq o'rgangan ma'qul ekan. Shoir hayoti bilan tanishar ekanman ochiq qolgan qancha savollar menda paydo bo'ldi. Ularga javobni kimdan va qaydan olishni esa hozircha bilmayapman. Balki bu yozganlarimni

yana ham davomi bo'lar, balki bu izlanishlar shu joyda yakun topar, bu esa ozgina ochilmay qolgan haqiqatlarga ham haqiqatlar bog'liq deb o'ylayman.

REFERENCES

1. <https://saviya.uz/hayot/tarjimai-hol/furqat-1859-1909/>
2. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Musaddas>
3. <https://arboblar.uz/uz/people/furkat>

SON KATEGORIYASINING QO‘LLANILISHI VA UNING INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA QIYOSLANISHI

Axunova Moxidil Abdurahim qizi

FarDU Lingvistik: ingliz tili yo‘nalishi magistranti, gumanitar yo‘nalishlar bo‘yicha chet tillari kafedrasida o‘qituvchisi

Yusupova Sabohat A'zamjonova

FarDU ingliz tili kafedasi katta o‘qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7264571>

Annotatsiya. Ushbu maqolada kategoriya, son kategoriyasi va uning o‘ziga xos hususiyatlari va bir necha tillardagi qiyoslanishi yoritiladi

Kalit so‘zlar: kategoriya, Grammatik kategoriya, kategoriyasi, ko‘plik, kriptografiya

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ КАТЕГОРИИ ЧИСЛА И ЕГО СРАВНЕНИЕ В АНГЛИЙСКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ

Аннотация: В данной статье рассматривается категория, числовая категория и ее особенности, а также сравнение на нескольких языках.

Ключевые слова: категория, грамматическая категория, категория, множественное число, криптография.

USE OF NUMBER CATEGORY AND ITS COMPARISON IN ENGLISH AND UZBEKI LANGUAGES

Abstract. This article covers category, number category and its specific features and comparison in several languages.

Key words: category, Grammatical category, category, plural, cryptography

KIRISH

Kategoriya atamasi tilshunoslikka falsafa fanidan kirib kelgani barchamizga ma’lum. U falsafada obyektiv borliq va bilishdagi muayyan mohiyatan ko‘proq qonuniy aloqa va muammolarni aks ettiruvchi umumiy tushuncha tarzida ta’riflanadi. Falsafada ham tilshunoslikda ham kategoriya bir xil ma’noni bildiradi. Ya’ni kategoriya uchun juftlik va yakkalik hos bo‘lishi shart. Falsafada juftlikni sabab-natija, voqea-hodisa, butun qism; yakkalikni esa borliq, miqdor, makon tashkil etsa, tilshunoslikda kategoriya atamasi ostida zidlangan ikkilik son kategoriyasi yoki ko‘plik kelishik kategoriyasi tushuniladi. Grammatik kategoriya - morfologik paradigmada aks etgan grammatik ma’nolar birlashmasidir. Grammatik kategoriyalar bir yoki bir nechta ko‘rsatkichga ega bo‘lishi mumkin. Tilning murakkab moslashuvchan tizim sifatida ko‘rinishi mumkinligi g‘oyasini o‘rganish bo‘yicha ishlar ko‘paymoqda. Ulardan biri son turkumidir. Insoniyat foydalanadigan ko‘plab tillar mavjud. Va ularning barchasida raqamlar, sonlar, hisoblash ishlari bor. Son so‘z turkumi turkumlar orasida tilshunoslikning eng qiziqarli sohalaridan biridir.

Son - mustaqil so‘z turkumlaridan biri: predmetning miqdorini, sanoq jihatdan tartibini bildiruvchi so‘zlar turkumi hisoblanadi. Son ham sifat va ravish kabi belgi tasavvurini bildiradi hamda shu jihatdan o‘sha turkumlarga yaqin turadi. Sifat predmetning belgisini, ravish harakatning belgisini, son esa predmetning miqdori, sanog‘i va tartibiga ko‘ra belgisini bildiradi. Sonlar otlar bilan birga qo‘llanib, bir necha predmetlarning yig‘indisini, aniq miqdorini (beshta olma) yoki noaniq miqdorini (yuztacha gullar) ifodalaydi. Sonlarning o‘ziga xos xususiyatlaridan yana biri ularning turlicha ifodalanishidadir.

Harflar bilan	Arab raqamlari bilan	Rim raqamlari bilan
To ‘qson to ‘rt	94	XCIV

METOD VA METODOLOGIYA

Otlardagi birlik va ko‘plik ma‘nolari, ularni ifodalovchi grammatik shakllar hamda ularga xos grammatik ko‘rsatkichlar yig‘indisi otlardagi son kategoriyasi deyiladi. Ko‘plik qo‘shimchalarini ko‘rib chiqaylik.

o‘zbek tili	ingliz tili	arab tili	rus tili
-lar	-s (-es, -ies)*	muzakkar: uuna ون- muannas: aatun-ات	-ы, -и
kitoblar talabalar	books students	كافرون- كافر طالبات- طالبة	книги студенты

Son kategoriyasi otlarning muhim morfologik belgilaridan bo‘lib birlik va ko‘plik shakllari asosida son kategoriyasi vujudga keladi. Otlarning birligi biror vositasiz ifoda etiladi. Bunda ingliz tilida agar biror sanaluvchi predmet birlik shaklda ishlatilsa, garchi unda “-s” qo‘shimchasi bo‘lmasa ham lekin “a” yoki “an” noaniq artikli qo‘llanadi va bu artiklning ma‘nosi 1 soniga teng. O‘zbek tili grammatikasida esa artikl yo‘q. Ya‘ni agar predmet ko‘plik qo‘shimchasisiz kelsa, demak u birlik shaklda bo‘ladi. Bu esa bir turkum doirasida bo‘lmagan tillarni o‘rganishda ozgina qiyinchilik yoki tushunmovchilik tug‘diradi. Ingliz tilidan tashqari nemis va fransuz tillarida ham huddi shunday holat mavjud.

Keyin o‘ziga hos jihat bu ingliz tilidagi doimo ko‘plikda keluvchi otlardir. Ya‘ni, aniqroq ayatdigan bo‘lsak, agar predmet ikki qismdan tashkil topgan bo‘lsa yoki juft bo‘lsa ular doimo ko‘plik qo‘shimchasi bilan keladi. Misol uchun: *trousers, glasses, shoes, scissors, trainers* va h.k. Lekin o‘zbek tilida ular birlik shaklda bo‘ladi. Rus tili ham bu borada ingliz tili kabi bir xildir. Arab tilida esa maxsus ikkilik shakl mavjud bo‘lib, bu arab tilining o‘ziga xos xususiyati hisoblanadi. Bunda otlarga (ayrim hollarda o‘zakka ta‘sir qiladi) “-ani, -ayni” suffiksi qo‘shiladi. Bu son kategoriyasi faqatgina otga emas, ot so‘z turkumidagi so‘zlarga, fe‘llarga ham taluqli kategoriyadir. Bu kategoriya arab tilida sintaktik va morfologik usulda hosil qilinadi. O‘zbek tili grammatikasida biz juft otlar oldidan “bir juft” iborasini qo‘llashimiz mumkin. Bundan tashqari otlarda ko‘plikni hosil qiluvchi boshqa vositalar ham mavjud. Bular maxsus so‘zlar bo‘lib ma‘noni kuchaytirishga, sanalmaydigan otlarni ham miqdor jihatdan ko‘pligiga ishora qiladi. Chunonchi, *el, olomon, xalq* kabi o‘zi birlikda bo‘lib, mazmuman ko‘plikni bildiradigan so‘zlar ham mavjud. Bunday ko‘plik lug‘aviy - semantik usul bilan hosil bo‘lgan ko‘plikdir.

TADQIQOT NATIJASI

Sintaktik ko‘plik hosil qilishda otlar oldidan raqamlarni keltiramiz. Va bu usul faqat sanaladigan otlar bilan yasaladi.

o‘zbek tili	rus tili	ingliz tili	arab tili
5 ta kitob	5 книг	5 books	كتب خمسة

Sintaktik ko‘plikda o‘zbek tilida predmet miqdor jihatdan ko‘p bo‘lsada ko‘p hollarda – *lar* qo‘shimchasini qo‘shib qo‘llanilmaydi: *5 ta kitob (5 ta kitoblar), 5 ta qiz (5 ta qizlar)*. Lekin ingliz tilida sanaladigan otlarga –*s, -es, -ies* qo‘shimchasini sintaktik ko‘plikda qo‘shmaslik grammatik xatolik hisoblanadi. Shu bilan birga ingliz tilida ko‘plikda –*s* qo‘shimchasini olmaydigan, lekin sintaktik ko‘plikda qo‘llanadigan otlar ham mavjud: *5 sheep, 10 fish, 20 deer*. Lekin sanalmaydigan otlar oldidan ularning miqdorini bildiruvchi “*some*”, “*a lot of*”, “*much*” kabi so‘zlar qo‘llanadi. O‘zbek tilida donalab sanab bo‘lmaydigan predmet nomlariga qo‘shilganda ularning turli-tumanligini, har xilligini bildiradi: *qumlar, sutlar, unlar, go‘shlar*. Mavhum otlarga qo‘shilganda shu otdan anglashilgan ma‘no kuchayadi. *Masalan: Ming turlik xayollarga borib qaytdi. (Abdulla Qodiriy)*

MUHOKAMA

Adabiyotlarda –*lar* ko‘p ma‘noli yagona affiks sifatida talqin qilinadi. Bunday yondashuv tarixiy-etimologik nuqtai nazardangina to‘g‘ri. Hozirgi til grammatik sistemasidan kelib chiqsak, –*lar* affiksiga xos deb talqin qilinuvchi ba‘zi ma‘nolar ham mazmunan, ham vazifa jihatidan mustaqil morfema sifatida shakllanganini ko‘ramiz. Ana shu ma‘nolardan biri hurmat ma‘nosi hisoblanishidir. Qarindoshlik otlariga egalik qo‘shimchalaridan so‘ng qo‘shilganda, hurmat ma‘nosini ifodalaydi: *dadamlar, akamlar* kabi.

Gapda kesimga qo‘shilgan –*lar* qo‘shimchasi piching, kesatish va hurmat ma‘nolarini anglatadi. *Hammasini qoyillatib kelyaptilar!* Tana a‘zolariga qo‘shilganda ta‘kidni kuchaytiradi: *qalblar, tillar, miyalar*.

XULOSA

Bundan tashqari biz sonlar orqali xatlar, matnlar va butun boshli asarlar yoza olishimiz mumkin. Harflarni va ma‘lumotlarni sonlar orqali ifodalash ilm-fanda kriptografiya deb ataladi. U tahminan 4 ming yil avval paydo bo‘lgan. Hozirda esa biz sonlar orqali shifrlash amaliyotlarini bajarishimiz mumkin. Kriptografiya rivojlanishi 4 davrni o‘z ichiga oladi. Dastlab, miloddan avval asl matn alifbosini boshqa belgilar bilan almashtirishgan. Keyingi bosqichlarda elektromexanik qurilmalar hotirasi raqamlar orqali kodlangan (20 asr boshidan o‘rtasiga qadar). Ohirgi davrda esa butun elektron ma‘lumotlar sonlarga shifrlandi. Harflardan tashkil topgan ma‘lumotlarni sonlar orqali shifrlashdan asosiy maqsad esa, uning xavfsizligini ta‘minlash, maxfiy ma‘lumotlarning qiymatini saqlashdan iboratdir. Kodlashtirish uchun tez – tez ishlatiladigan iboralar to‘plamini o‘z ichiga oluvchi kitob yoki jadvallar qo‘llaniladi.

Shifrlash o‘z ichiga – boshlang‘ich matn belgilarini anglab olish mumkin bo‘lmagan shaklga o‘zgartirish algoritmlarini qamrab oladi. O‘zgartirishlarning bu turi axborot – kommunikatsiyalar texnologiyalariga mos keladi. Kriptografiyaning eng sodda usuli alifbo tartibidagi harflarni ketma-ketlikda raqamga almashtirib yozishdir. Misol uchun 18-8-17-raqamlari *s, i, r* harflarini anglatadi. Va butunlikda sir so‘zini hosil qiladi. Biz yuqoridagi uch sondan ot so‘z turkumiga oid mavhum so‘zni hosil qildik.

REFERENCES

1. Sabohatxon, Y., Zilolaxon, T. Y., & Shaxlo, Y. L. (2022). EXPRESSION OF METAPHOR IN DIFFERENT SYSTEM LANGUAGES. *RESEARCH AND EDUCATION*, 1(2), 209-212.
2. G. Tolanboyeva, & S. Yusupova (2022). LINGVOKULTUROLOGIYA O‘RGANILISH TARIXI. *Science and innovation*, 1 (B6), 540-543. doi: 10.5281/zenodo.7166295

3. Юсупова, С. А. (2022, September). ЎЗБЕК ТИЛИ ТИПОЛОГИЯСИДА ҲУРМАТ КАТЕГОРИЯСИ. In *INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE" THE TIME OF SCIENTIFIC PROGRESS"* (Vol. 1, No. 1, pp. 10-14).
4. Юсупова, С. А. (2022, September). ЎЗБЕК ТИЛИДА ҲУРМАТ ИФОДАЛАШНИНГ ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ. In *INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE" INNOVATIVE TRENDS IN SCIENCE, PRACTICE AND EDUCATION"* (Vol. 1, No. 1, pp. 10-14).
5. Yusupova, S. (2022). ИЖТИМОЙ ГУРУҲЛАРДА ҲУРМАТ КАТЕГОРИЯСИ ИФОДАЛАШ. *Science and innovation*, 1(B5), 350-352.
6. Oxo Jonovich, A. S. (2022). On the General Associative Aspects of Allegorical Symbols. *Spanish Journal of Innovation and Integrity*, 6, 424-428.
7. Sotvaldieva, H. M. (2021). Using proverbs as A lead-In activity in teaching english as A Foreign Language. *Asian Journal of Multidimensional Research*, 10(11), 159-163.
8. Madaminova, G. M. (2020). ON THE QUESTION OF DEFINING THE CONCEPT OF "SLANG". *Мировая наука*, (1), 41-44.
9. Сотвалдиева, Х. М. (2016). ДОСТИЖЕНИЕ ЛИНГВОДИДАКТИЧЕСКОЙ ЦЕЛИ ИГРОВЫМИ МЕТОДАМИ В ФОРМИРОВАНИИ ЛЕКСИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА СТУДЕНТОВ ВУЗА. *Учёный XXI века*, (4-1 (17)), 60-63.
10. IT VOCABULARY AND POPULAR COMPUTER TERMS IN ENGLISH ADX qizi, *EURASIAN JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCH*, 2022
11. Yusufjanova, S. M. (2022). GENERAL PROBLEMS OF TRANSLATION OF PHRASEOLOGICAL UNITS. *CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PHILOLOGICAL SCIENCES (2767-3758)*, 3(02), 30-35.
12. Ubaydullayev, K., & Muminov, S. (2022). PHRASEOLOGICAL UNITS WITH A NAME OF ANIMALS AND PLANTS FOCUS ON THE SCIENTIFIC RESEARCH. *ISSN No: 2581-4230*.
13. Khasanovna, G. D. LEXICAL SEMANTIC ANALYSIS "EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS" IN THE ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES
14. Ubaydullayev, X. (2021). TURLI TILLARDAGI FRAZEOLOGIK BIRIKMALARNI O 'ZBEK TILIGA TARJIMA QILISH XUSUSIDA. *FILOLOGIYA UFQLARI JURNALI*, 7(7).
15. Mukhtorovna, Y. S. (2022). Historical Development of Translation of Phraseologicalunits. *International Journal of Culture and Modernity*, 14, 20-29.
16. Yusufjonova, S. M. (2019). Set phrases in German language. *International Journal of Student Research*, (3), 80-83.

O'XSHATISHLAR OLAMNING MILLIY LISONIY MANZARASI IFODACHISI SIFATIDA

Yunusova Hilola Ravshan qizi,

Fergana State University, EFL Teacher

Davronova Ziyodaxon Asqarali qizi

Farg'ona davlat universiteti Lingvistika (Ingliz tilli) magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7264698>

Annotatsiya. Maqolada tilning olam manzarasi va unda lisoniy shaxs tushunchasiga ta'rif beriladi. Tildagi stilistik bo'yoqqa ega bo'lgan lingvistik birliklardan biri sanalmish o'xshatishlarning lingvistik, stilistik va semantik xususiyatlari haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: olam manzarasi, lingvistik birliklar, o'xshatishlar, lisoniy shaxs, stilistik xususiyat, semantik xususiyat.

СРАВНЕНИЕ КАК ПРЕДСТАВИТЕЛЬ НАЦИОНАЛЬНОГО ЯЗЫКОВОГО ЛАНДШАФТА МИРА

Аннотация. В статье раскрывается мировоззрение языка и понятие языковой личности. Лингвистические, стилистические и семантические особенности числовых сравнений являются одной из языковых единиц со стилистической окраской в языке.

Ключевые слова: картина мира, языковые единицы, сравнения, языковая личность, стилистический признак, семантический признак.

SIMILE AS AN REPRESENTATIVE OF THE WORLD'S NATIONAL LINGUISTIC LANDSCAPE

Abstract. The article describes the world view of language and the concept of linguistic personality. Linguistic, stylistic and semantic features of numerical similes are one of the linguistic units with stylistic color in the language.

Key words: world view, linguistic units, similes, linguistic personality, stylistic feature, semantic feature.

KIRISH

Har qanday til alohida olam manzarasiga ega va lisoniy shaxs ana shu manzaraga mos ravishda ifodalarning mazmunini tuzishga majburdir. Bunda tilda o'z aksini topgan insonning olamni o'ziga xos idroki namoyon bo'ladi. Til insonning olam haqidagi bilimlarining shakllanishi va mavjud bo'lishidagi muhim omildir. Inson faoliyat jarayonida obyektiv dunyoni aks ettirar ekan dunyoni bilish natijalarini so'zda qayd etadi. Olamning lisoniy manzarasi borliq haqidagi obyektiv bilimlarni to'ldiradi. Lisoniy shakllarda muhrlangan mazkur bilimlar majmuasi olamning lisoniy manzarasi, deb nomlanadi. Olamning manzarasi (lisoniy ham) tushunchasi insonning olam haqidagi tasavvurlarini o'rganish asosida yaratiladi. Olam – o'zaro munosabatdagi inson va muhit bo'lsa, olam manzarasi – inson va muhit haqidagi ma'lumotni qayta ishlash natijasidir. Agar olamning obrazi bo'linmaydigan yaxlit butunlikni namoyon qilsa, olamning manzarasi dunyo haqidagi turli darajadagi bilimlar majmuyini va uning obyektlariga bo'lgan munosabatni namoyon qiladi.

Olamning obrazini to'g'ridan to'g'ri reflekslar vositasida anglab bo'lmaydi, uni faqat o'ziga xos obrazlarni "o'z boshidan kechirish" orqaligina tushunish mumkin. Olam manzarasini "odatdagi" bilish orqali anglab bo'lmasa-da, uni verbal va obrazli aks ettirish, ifodalash mumkin. A.K.Kamenskiy olamning lisoniy manzarasini " mantiqiy (konseptual) va lisoniy (so'zli)

modeldan tashkil topgan mantiqiy-soʻzli hosila” sifatida umumiy shaklda izohlagan. M. Xaydeggerning qayd qilishicha, “manzara” soʻzi deganda birinchi navbatda, biron narsaning tasviri haqida oʻylaymiz, “olam manzarasi dunyoning tasvirini emas, balki olamni manzaradek tushunishni ifodalaydi”. Haqiqiy borliqni aks ettiruvchi olamning manzarasi va olamning lisoniy manzarasi oʻrtasida murakkab munosabatlar mavjud boʻladi. Olam manzarasi makon (yuqori-quyi, oʻng-chap, sharq-gʻarb, uzoq-yaqin), zamon (kun-tun, qish-yoz), miqdor va h.k. oʻlchovlar vositasida tasavvur etilishi mumkin. Uning shakllanishiga til, anʼanalar, tabiat va landshaft, taʼlim va tarbiya va boshqa ijtimoiy omillar taʼsir koʻrsatadi. Olamning lisoniy manzarasi olamning maxsus manzaralari (kimyo, fizika va h.k.) bilan bir qatorda boʻla olmaydi, u boshqa manzaralardan oldinda boʻlib, ularni shakllantiradi. Chunki inson dunyoni va oʻzini umuminsoniy va milliy tajribaga asoslangan til vositasida angelaydi. Bu oʻrinda milliy tajriba tilning barcha darajadagi oʻziga xos xususiyatlarni belgilaydi. Tilning oʻziga xosligi tufayli til egasining ongida muayyan olamning lisoniy manzarasi yuzaga keladi va inson u orqali dunyoni koʻradi.

METOD VA METODOLOGIYA

Oʻxshatish asosan nutqiy hodisa hisoblanadi. Chunki bu oʻrinda maʼlum predmet bir predmetga oʻxshatilsa, huddi shu predmet biror predmetga oʻxshatilsa, xuddi shu predmet boshqa oʻrinda ikkinchi narsaga oʻxshatilishi mumkin. Prof. R.Qoʻngʻurov oʻxshatish haqida oʻzining “Oʻzbek tilining tasviriy vositalari” kitobida shunday degan: “Ammo yuzni oyga, qizni gulga qiyos qiluvchi doimiy oʻxshatishlar borki, ular ham emotsionallik, ham baholash qimmatini yoʻqotgandir. Bu tipdagi oʻxshatishlarni lingvistik hodisa sifatida qarash kerak”.

Oʻxshatish tasvir obyektini boshqa narsa-hodisaga oʻxshatish orqali yorqin va boʻrttirib tasvirlashga asoslangan badiiy tasvir vositasi boʻlib, bunda oʻxshatilayotgan narsa-hodisalar uchun umumiy belgi-xususiyatlarga tayaniladi. Tilshunoslikda oʻxshatish munosabati sodda va qoʻshma gap doirasida tadqiq etib kelinadi. Oʻxshatish sodda gaplarni falsafiy va nazariy nuqtai nazardan tadqiq etib chiqqan Nizomiddin Mahmudov: “... oʻxshatish sodda gaplarda hamisha murakkab semantik struktura, kamida ikkita semantik propozitsiya ifodalangan boʻladi”, - deb qayd etadi.

Oʻxshatishning sintaktik qurilishi haqida gap ketganda, eng avvalo uning toʻrt komponentli qurilma ekanligini unutmaslik kerak. M.Cheremisina tasnificha ular quyidagilardan tashkil topgan:

- 1) oʻxshatish subyekti;
- 2) oʻxshatish etaloni;
- 3) oʻxshatish asosi;
- 4) oʻxshatish shakli.

M.Cheremisina tasnifiga qoʻshilgan holda N.Mahmudov oʻxshatishning toʻrt komponentini quyidagi formula asosida $\{A[(B) \beta]C\}$ aks ettiradi. Uning *A belgisi* subyekt uchun, *B belgisi* etalon uchun, *S belgisi* oʻxshatish asosi uchun keltirilgan. *β belgisi* oʻxshatish shaklini ifoda etadi. Bu modelga koʻra subyekt ega vazifasiga, etalon hol vazifasiga va oʻxshatish asosi kesim vazifasiga xoslangan boʻladi.

Oʻxshatish shakli hamma vaqt oʻxshatish etalonining morfologik shakli sifatida qayd etiladi. Oʻxshatish komponentlarini koʻrsatishda D.Xudoyberganova mazkur tasnifga qoʻshilgan holda N.Mahmudovning maqolasiga havola beradi.

Panini grammatikasidan boshlab (eramizdan oldingi IV asr) qadimgi hind poetik-grammatik traktatlarida o'xshatishlar poetik figura sifatida o'rganilgan va o'xshatishning muntazam to'rt unsuridan tarkib topishi ta'kidlangan, ya'ni:

- 1) o'xshatiladigan narsa yoki sub'ekt,
- 2) unga o'xshash bo'luvchi narsa yoki ob'ekt,
- 3) o'xshatish belgisi yoki o'xshatish asosi va
- 4) o'xshatishning formal ko'rsatkichi.

O'zbek tilida ham, boshqa barcha tillarda bo'lgani kabi, o'xshatishlar to'rt unsuridan tarkib topadi va biz ularni

- o'xshatish sub'ekti,
- o'xshatish etaloni,
- o'xshatish asosi va
- o'xshatishning shakliy ko'rsatkichi deb nomlashni ma'qul ko'ramiz.

TADQIQOT NATIJASI

Aksariyat hollarda o'xshatish turli grammatik vositalar: *-dek/-day* qo'shimchasi yoki "go'yo", "kabi", "xuddi", "misli", "misoli", "yanglig'", "bamisoli" kabi ko'makchilar vositasida amalga oshadi. Shu bilan birga o'xshatish grammatik vositalarsiz amalga oshgan hollar ham tez-tez kuzatiladi. Ular quyidagilar:

1. Morfologik vositalar: *-day (dek), -namo, -larcha, -simon, -dan*

Masalan: *Tun oqshom bo'ldi-yu kelmas mening sham'i shabistonim,
Bu anduh o'tidin har dam kuyar parvonadek jonim.*

2. Leksik vositalar

Masalan: *Ne qavmog'ki, uyg'onmadi garchi tunlar,
Tong otquncha itlar kabi nola qildim.*

3. Sintaktik vositalar: izohlovchi-izohlanmish munosabatli qurilma

Masalan: 1. *O'zi gavhar, to'ni daryoyi ofat,
Bo'lub mavji balo ul to'n uza chin.*
2. *Ohu fig'on chekma deb, og'zimg'a jono, muhr qo'y,
Chunki la'ling xotamu yoquti nobingdur nigin.*

Professor Nizomiddin Mahmudov o'zbek tilidagi o'xshatishlarni to'rt usurga ajratib, ularni o'xshatiladigan narsa yoki subyekt, o'xshatish etaloni, o'xshatish asosi va o'xshatishning shakliy ko'rsatkichi deb nomlaydi. Masalan:

«*Tog'lardagi qip-qizil lola
Bo'lib guyo yoqut piyola.
Buloqlardan uzatadi suv
El ko'zidan qochadi uyqu*» (H.Olimjon).

Bunda o'xshatish subyekti – lola, o'xshatish etaloni – piyola, o'xshatish asosi – yoqut, o'xshatish vositasi – go'yo.

MUHOKAMA

O'xshatishda chog'ishtiriladigan narsa ham asosan uning to'g'ri ma'nosida qoladi. O'rganish jarayonida o'xshatishlarning ikki turini uchratishimiz mumkin. Ular:

- 1) individual-muallif o'xshatishlari yoki erkin o'xshatishlar;
- 2) umumxalq yoki turg'un (doimiy) o'xshatishlar.

Tildagi o'xshatishlarni tadqiq etgan tilshunoslarning aksariyati turg'un o'xshatishlarning idiomalarga yaqin turishini yoki idioma maqomida bo'lishini, ular ko'p asrlar mobaynida kishilar nutqida qo'llanish natijasi sifatida turg'unlashib, so'zlovchilar ongida muayyan modellar shaklida mustahkamlanib qolishini, o'xshatish etalonining, ya'ni o'xshatish asosidagi obrazning muayyan belgi-predmet bilan muntazam va qat'iy bog'liq bo'lishini ta'kidlaydi.

Turg'un o'xshatishlar tarkibida o'xshatish obrazi, ya'ni etaloni alohida ahamiyat kasb etadi. Bu unsur o'xshatishning markazini tashkil qiladi va boshqa unsurlar (o'xshatish subyekti, asosi, ko'rsatkichi) ayni shu etalon atrofida birlashadi. V. Maslovaning fikricha, o'xshatish etalonlari an'anaga kirgan obrazlar sifatida xalqning dunyoni o'ziga xos idrok etishning ifodachisi bo'lganligi bilan til, madaniyat va mentalitet munosabatlarini belgilash jihatidan juda muhimdir. Chunki bu o'rinda ma'lum predmet bir predmetga o'xshatilsa, xuddi shu predmet boshqa o'rinda ikkinchi narsaga o'xshatilishi mumkin va bu elementlar turli millatlarda turlicha ifodalanadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytish mumkinki, o'xshatish asosan nutqiy hodisa hisoblanadi. O'xshatishlar o'zida ijtimoiy-tarixiy, madaniy, adabiy axborot saqlaydi. Turg'un o'xshatishlar har ikki tilning tamomila o'ziga xos boyligi, xalq milliy-madaniy tasavvuri va an'alarini aks ettiruvchi, bejirim va ta'sirli nutq imkoniyatlariga kuch beradigan tunganmas manba, avlodlar o'rtasidagi obrazlar vorisiyligini saqlovchi muhtasham vosita sifatida juda katta etnopsixologik, lisoniy madaniyatshunoslik va lingvopoetik qimmatga ega.

REFERENCES

1. Maxmudov N. O'xshatishlarda milliy mentallik jozibasi .Til va adabiyot ta'limi . 2019 yil, 2-son.
2. Maxmudov N., Xudoyberganova D. O'zbek tili o'xshatishlarining izohli lug'ati. - Toshkent: Ma'naviyat, 2013.
3. Некрасова Н. Сравнения общеязыкового типа в аспекте сопоставительного анализа художественных идиолектов // Лингвистика и поэтик. –М.: Наука, 1979. –С. 225;
4. Ўзбек тили стилистикаси. –Т.: “Ўқитувчи, 1983. 241-б.
5. Қўнғуров Р. Ўзбек тилининг тасвирий воситалари. Тошкент: Фан, 1977, 42-бет.
6. Маҳмудов Н. Ўхшатиш содда гапларда семантик-синтактик асимметрия // Ж. Ўзбек тили ва адабиёти. –1986. -№ 6.
7. Ortiqov, R. (2022). FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETIDA INGLIZ TILINI O'RGANISH UCHUN YORDAM BO'LADIGAN INTERNET VEBSAYTLAR. *Science and innovation*, 1(B6), 530-535.
8. Soxibovna, M. G. THE ROLE OF LINGUVOCULARY IN THE STUDY OF NATIONAL AND CULTURAL FEATURES OF SPEECH UNITS.
9. Jurayev, I. M. OLD VIEWS OF FAMILY AND SOCIAL RELATIONS.
10. Джураев, И. М. Ахмадиев Нуриддин Мухитдинович аспирант Ферганский государственный университет Узбекистан г. Фергана, ул. Мурабийлар, 19.
11. Ahmadiev, N. M., & Juraev, I. M. (2019). Family reading-a leading factor in the promotion of youth moral education. *Научные исследования в Кыргызской Республике*, (3), 24-27.

12. Abdulhayeva, F. (2022). TA'LIMDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNING O'RNINI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(5-2), 905-908.
13. Khakimov, M. K. (2021). VISUAL POETIC TEXTS AS MULTISEMIOTIC SYSTEM. *Theoretical & Applied Science*, (8), 185-188.
14. Юнцова, X. (2022). Verbo-visual figures in poetic texts. *Globallashuv davrida tilshunoslik va adabiyotshunoslik taraqqiyoti hamda ta'lim texnologiyalari*, 1(1), 73-76.
15. Yunusova, H. R. Q. (2021). VIZUAL POETIK MATNLARDA GRAFIK BIRLIKLAR TAHLILI (HOZIRGI O'ZBEK SHE'RIYATI ASOSIDA). *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(7), 26-30.
16. Khakimov, M. K. (2021). VISUAL POETIC TEXTS AS MULTISEMIOTIC SYSTEM. *Theoretical & Applied Science*, (8), 185-188.

PREDICATIVE CONSTRUCTIONS WITH TO BE IN ENGLISH AND THEIR TRANSLATION WAYS INTO UZBEK

Mirzaeva Dilshoda Ikromjonovna

Head of English department, PhD

Yuldashboeva Jumagul Gayratjon kizi

Master's degree student, Fergana state university

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7264718>

Abstract. *This article discusses about the linguistic peculiarities of linking verbs in English language. And also it studies the different ways of translation of linking verbs from English into Uzbek.*

Key words: *predicative, verb, linking verb, translation, grammatical relation.*

ПРЕДИКАТИВНЫЕ КОНСТРУКЦИИ С TO BE В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ И СПОСОБЫ ИХ ПЕРЕВОДА НА УЗБЕКСКИЙ ЯЗЫК

Аннотация. *В данной статье рассматриваются лингвистические особенности глаголов-связок в английском языке. А также изучает различные способы перевода глаголов-связок с английского на узбекский язык.*

Ключевые слова: *предикатив, глагол, глагол-связка, перевод, грамматическая связь.*

INTRODUCTION

In shaping the predicate, the differences of language systems become apparent stronger and multilaterally than in shaping the subject. This is stipulated by the capacity and importance of the given part of the sentence. Actually, the predicate bears greater number of grammatical relations than the subject does. The object itself, about which we are talking can reveal itself i.e. determine itself really only through actions and functions which are expressed by the predicate. The predicate connects the doer with the object and the modifiers of the action. That is why the predicate is factual center, which gravitates and gathers subgroups of all parts of the sentence. This happens in any language. But it is vividly seen in English, where one cannot omit any main parts of the sentence. Here it is indicative to compare Uzbek and English composite nominal predicate.

Mening akam - muhandis. - My brother is an engineer.

METHOD AND METHODOLOGY

The predicate can be expressed by two types of verbs: verbs denoting action, and the verbs denoting existence and objective reality. The use of the verbs of the first group as a predicate does not differ greatly from the appropriate Uzbek verbs of action, that's why we shall not stop at the predicate, expressed by the verb of action. We shall consider the verbs of the second group, which includes to be and to have, in the meaning and use of which it is observed essential divergence in comparison with the appropriate Uzbek *bo'lmoq* and *ega bo'lmoq*.

RESEARCH RESULTS

Verb to be. English verb *to be* corresponds to Uzbek verb "*bo'lmoq*". In its main meaning "*bor bo'lmoq*" as it is well-known, verb "*bor bo'lmoq*" is used in the past and future tenses, but in present tense it is usually omitted. But in English it is obligatory to use the copula verb in the present tense too. Compare the sentences:

Men xonada edim. - I was in the room.

Men xonada bo'laman. - I'll be in the room.

Men xonadaman. - I am in the room.

DISCUSSION

Except the present tense (omitting copula verb in Uzbek and its obligatory presence in English – generally, it is formal circumstance, connected with the different structure of two languages), here the use and the meaning of ‘to be’ coincide with ‘bo‘lmoq’ too. But the similarity exhausts here. Verb ‘to be’ is much richer in its potential semantic possibilities than Uzbek ‘bo‘lmoq’. Thus, depending on the context, it can obtain the meaning ‘the state in the space’, for example:

The book is on the table- Kitob stolda yotibdi.

The table is in the middle of the room- Stol hona o‘rtasida turibdi.

The picture is on the wall- Sur‘at devorda osilib turibdi.

Let’s look at some more important of its numerous meanings:

1. “bo‘lmoq, qatnashmoq”

She’ll be here all the day. - U bu yerda butun kun davomida bo‘ladi.

Kitty was here for the holidays. - Kiti bu yerga ta‘til payti kelgan edi.

John was at the meeting, too. - Jon ham majlisda qatnashdi.

2. “sodir bo‘lmoq, bor bo‘lmoq”

It was only last year. - But faqat o‘tgan yili sodir bo‘lgan edi.

3. “teng bo‘lmoq, tashkil etmoq”

Twice two is four. - Ikki kara ikki to‘rtga teng.

4. “turadi (narxlar haqida)”

How much is the hat? – Bu shlyapa qancha turadi?

5. “iborat bo‘lmoq”

The trouble was we did not know her address. - Muammo shundan iborat ediki biz uning manzilgohini bilmagan edik.

In perfect forms *to be* acquires the meaning “*tashrif buyurmoq, borib turmoq*”.

I hear you've been to Switzerland this summer. – Mening eshitishimcha sen Shvetsariyaga borib kelibsiz.

Has anyone been? - Kimdir kelgan edimi?

I've been for a walk. – Men sayr qilib kelgan edim.

CONCLUSION

To conclude, one can notice how wider English **to be** is used than Uzbek “bo‘lmoq”. This is very evident in a number of cases where Englishmen prefer composite nominal predicate, which consists of copula verb ‘to be’ and an adjective or participle I or II which have the meaning of appropriate verb, to simple verbal predicate.

REFERENCE

1. Blokh M.Y. A Course in Theoretical English Grammar. Moscow ‘Visshaya shkola’1983 (383p)
2. Close R.O. A Reference Grammar for Students of English. Ldn., 1967 (450p)
3. Chukovsky K. A High Art: the art of translation. USA,1984 (243p)
4. Tursunovich, S. E. (2022). Student engagement activities for captivating a classroom in teaching interactive and pragmatic skills. *Integration of Pragmalinguistics, Functional Translation Studies and Language Teaching Processes*, 104-106.
5. Sadikov, E. T. (2021). Teaching pragmatic skills and abilities through activities. *ISJ Theoretical & Applied Science*, 11(103), 1139-1141.

6. Turaboyeva, S. Z. (2022). O 'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA" DO 'ST" KONSEPTINING SOTSIAL O 'ZIGA XOSLIGI.
7. Turaboyeva, S. (2022). LINGUOCULTURAL PROBLEMS IN THE UZBEK LANGUAGE. *COMPUTER LINGUISTICS: PROBLEMS, SOLUTIONS, PROSPECTS*, 1(1).
8. Рашидов, А. У. (2021). ФОРМИРОВАНИЕ СТИЛЕЙ УПРАВЛЕНЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ КАК ЭЛЕМЕНТ ПОДГОТОВКИ БУДУЩЕГО СПЕЦИАЛИСТА К УПРАВЛЕНЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В СФЕРЕ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА. *Fan-Sportga*, (4), 81-83.
9. Салаева, М. (2009). Периодизация истории узбекской педагогики как педагогическая исследовательская задача. *Современные гуманитарные исследования*, (6), 164-165.
10. Salaev, M. S., & Khaydarov, M. E. (2020). Improvement of theoretical and methodological bases of periodization of the history of uzbek pedagogy. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*, 24(9), 479-488.
11. Sadikovich, K. M. (2021). Development of professional competence in future teachers in the study of special disciplines. *European Journal of Molecular & Clinical Medicine*, 8(01), 2021.
12. Sodiqovich, H. M. (2021, August). PROFESSIONAL COMPETENCE OF STUDENTS OF MILITARY EDUCATION. In *Archive of Conferences* (pp. 22-30).
13. Sattorovich, K. A. (2022). METHODS OF TEACHING GENERAL SCIENCES USING INTERACTIVE METHODS. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 3(4), 284-288.
14. Sattorovich, K. A. (2021). Article On the Methodology of Teaching General Subjects Using Interactive Methods. *Eurasian Journal of Humanities and Social Sciences*, 3, 22-25.
15. Sattorovich, K. A. (2021). IMPROVING THE TEACHING METHODS OF GENERAL SUBJECTS USING INTERACTIVE METHODS.
16. Mirzayeva, D., & Sanginova, D. (2022). ZAMONAVIY INGLIZ VA O 'ZBEK TILLARIDA FRAZEOLOGIK BIRLIKLARINING KONTEKSTUAL MA'NOSI VA TARJIMA MASALALARINING XUSUSIYATLARI. *Science and innovation*, 1(B6), 820-824.
17. Toshboyeva, B., & Mirzayeva, D. (2022). INGLIZ VA O 'ZBEK TILLARIDA INSON RUHIY HOLATIGA OID MUBOLAG 'ALASHGAN FRAZEOLOGIK BIRLIKLARINING OKKAZIONAL TRANSFORMATSIYALARINING OZIGA XOSLIGI. *Science and innovation*, 1(B6), 920-924.
18. Ikromjonovna, D. M., & Solijonovna, U. M. (2022). Different approaches in the study of symmetric and asymmetric linguistic relations. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH* ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429, 11(10), 1-4.
19. Mirzayeva, D. I., & Sayfidinova, A. T. (2022). NABOTOT OLAMINING FRAZEOLOGIK BIRIKMALARINING QIYOSIY TAHLILI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(10), 681-687.

**OMMAVIY TARTIBSIZLIKLARDA MILLIY GVARDIYA HARBIY
XIZMATCHILARINING MUZOKARA OLIB BORISH KO'NIKMASINI
RIVOJLANTIRISH – DOLZARB PSIXOLOGIK MUAMMO SIFATIDA**

Abdurahmonov Azizbek Baxtiyor o'g'li

Jamoat xavfsizligi universiteti magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7264736>

Annotatsiya. Mazkur maqolada O'zbekiston Respublikasi Oliy harbiy ta'lim muassasalari kursantlarida jangovar-xizmat faoliyatga ilmiy yondashuv va kompetentlikni shakllantirish yo'llari, ularda muzokalar olib borish ko'nikmasini shakllantirish usullari yoritilgan. Shuningdek, ommaviy tartibsizliklar, ularni oldini olish va hal qilish mexanizmlari borasida Milliy gvardiya harbiy xizmatchilarining roli haqida keng ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: milliy gvardiya, harbiy xizmatchi, kursant, harbiy oliy ta'lim, ommaviy kayfiyat, vatanparvarlik.

РАЗВИТИЕ ПЕРЕГОВОРОВ ВОЕННОСЛУЖАЩИХ НАЦИОНАЛЬНОЙ ГВАРДИИ В УСЛОВИЯХ ОБЩЕСТВЕННЫХ БЕСПОРЯДКОВ - ДОЛЗАРБ КАК ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

Аннотация. В данной статье описаны пути научного подхода к боевой служебной деятельности и формирования компетентности у курсантов высших военных учебных заведений Республики Узбекистан, методы формирования у них навыков ведения переговоров. Также дана обширная информация о роли военнослужащих Национальной гвардии в массовых беспорядках, механизмах их предотвращения и разрешения.

Ключевые слова: национальная гвардия, военнослужащий, курсант, военное высшее образование, общественные настроения, патриотизм.

DEVELOPMENT OF NEGOTIATION SKILLS OF NATIONAL GUARD MILITARY SERVANTS IN PUBLIC DISORDER - DOLZARB AS A PSYCHOLOGICAL PROBLEM

Abstract. This article describes the ways of scientific approach to combat service activity and formation of competence in cadets of higher military educational institutions of the Republic of Uzbekistan, methods of formation of negotiation skills in them. Also, extensive information is given about the role of the National Guard military personnel in mass riots, their prevention and resolution mechanisms.

Key words: national guard, military serviceman, cadet, military higher education, public mood, patriotism.

KIRISH

Bugungi shiddatli globallashuv va axborot xurujlari davrida milliy armiyamiz ming-minglab o'g'lonlarimiz uchun chinakam mardlik, fidoyilik, haqiqiy vatanparvarlik maktabiga aylangani, hech shubhasiz, erishgan eng katta yutug'imizdir. Mamlakatimizda yoshlarni vatanparvarlik, milliy an'ana va qadriyatlarimizga hurmat ruhida tarbiyalash, ma'naviy yetuk va jismonan sog'lom barkamol avlodni voyaga yetkazish, zamonaviy harbiy san'at sirlarini o'rgatishda va raqobatdosh harbiy kadrlarni tayyorlashda respublikamiz oliy harbiy ta'lim muassasalarining roli beqiyosdir.

Bugun mamlakatimizda harbiy ta'lim tizimini, harbiy ilm-fanni takomillashtirish, uni zamonaviy talablar va jahon standartlariga mos keltirish masalasiga davlatimiz rahbariyati tomonidan alohida e'tibor qaratilmoqda. Jumladan, har tomonlama yaxshi ta'minlangan, zamonaviy talablarga javob beradigan Qurolli Kuchlarni shakllantirish va rivojlantirish bo'yicha islohotlarni olib borishda harbiy kadrlar, birinchi navbatda, intellektual jihatdan yetuk, strategik va tahliliy fikrlashga qodir ofitserlarni tayyorlash vazifasi oliy harbiy ta'lim muassasalari ilmiy tadqiqot yo'nalishini belgilab bermoqda.

METOD VA METODOLOGIYA

Bu borada Prezident Shavkat Mirziyoyev O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari tashkil etilganining 26 yilligi va Vatan himoyachilari kuni munosabati bilan bayram tabrigida "Biz davlatimiz mudofaa qudratini har tomonlama oshirish, yetuk malakali harbiy kadrlar tayyorlashga bundan keyin ham alohida e'tibor qaratamiz. Ayni vaqtda shaxsiy tarkib o'rtasida milliy o'zlikni anglash va jangovar ruhni, vatanparvarlik tarbiyasini kuchaytirish, harbiy xizmatchilarning intellektual salohiyatini yuksaltirish ham doimo e'tiborimiz markazida bo'lishi lozim" deb alohida urg'u berib o'tdilar. Hozirda yangi asosda hozirgi davrda harbiy kadrlarni tayyorlash hamda malakasini oshirish tizimini prinsipial jihatdan mutlaqo yangi asosga o'tkazish, qo'shimcha yangi va zamonaviy harbiy ta'lim muassasalari tashkil etish, kursant va tinglovchilarni o'qitish tizimini ko'p tarmoqli asosda yo'lga qo'yish bo'yicha izchil davlat siyosati olib borilmoqda.

Oliy harbiy ta'lim muassasalari kursantlarida jangovar xizmat faoliyatga ilmiy yondashuv va kompetentlikni shakllantirish, ya'ni Miliy gvardiya maxsus vazifalarni bajarish bo'linmalari xizmat spetsifikasiga ilmiy yondashish, shaxsiy tarkibda amaliy mahorat va ko'nikmalar shakllantirilishi – kundalik vaziyatda va favqulodda holatlarda jamoat xavfsizligi va jamoat tartibiga oid vazifalarni samarador bajarilishiga, bo'linmalar harakatlarining uyg'unligiga, uyushqoqligiga ulkan zamin yaratadi. Milliy gvardiya ta'lim muassasalari, shu o'rinda Milliy gvardiya Harbiy-texnik instituti professor-o'qituvchilari tarkibi va kursantlari bu borada faoliyatga ilmiy yondashuv bilan qarashi, jonboslik ko'rsatishi talab etiladi. Chunki, sir emaski jamoat xavfsizligi va jamoat tartibi ta'minlashda tizimdagi ayrim harbiy xizmatchilar tomonidan turli xatolarga yo'l qo'yilmoqda. Ushbu xatolar, avvalambor, ayrim harbiy xizmatchilar maxsus jangovar tayyorgarlikni to'liq o'zlashtirmaganligi, unga ilmiy yondashmaganligi va jangovar-xizmat faoliyati xususiyatlarini to'liq anglab yetmaganligidan dalolat bermoqda.

Ommaviy tartibsizliklarda Milliy gvardiya harbiy xizmatchilarining muzokara olib boorish ko'nikmasini shakllantirish ham bugungi kun harbiy ta'lim oldida turgan asosiy vazifalardan biridir. Bu borada so'z yuritishdan avval, ommaviy tartibsizliklar tushunchasiga to'xtalib o'tmoqchimiz.

Ommaviy tartibsizliklar ijtimoiy hodisa sifatida jamiyat uchun jiddiy xavf tug'diradi. Ular turli sabablarga ko'ra paydo bo'lishi mumkin - ijtimoiy-iqtisodiy (oziq-ovqat yetishmovchiligi, fojiali inflyatsiya, umumiy ishsizlik va boshqalar), siyosiy (hokimiyatning o'zboshimchaliklari, demokratik erkinliklarning buzilishi, hukumat siyosatidan norozilik va boshqalar), etnik (milliy ozchiliklarning huquqlarining buzilishi yoki aksincha, mahalliy bo'lmagan etnik guruhlarining ijtimoiy hayotining muhim sohalari vakillarida ustunlik va boshqalar), diniy (turli dinlar vakillari o'rtasidagi kurash), jinoiy (jinoiy guruhlar o'rtasidagi ta'sir doiralarini qayta ko'rib chiqish uchun kurash) va boshqalar. Masalan, so'nggi paytlarda ekstremistik guruhlar, antiterroristik harakatlar va futbol muxlislari o'rtasidagi to'qnashuvlar keng tarqalmoqda.

TADQIQOT NATIJASI

Ushbu ijtimoiy hodisaning mexanizmini *ommaviy kayfiyat*, jamiyatda hukmronlik qilish istagi, bu odamlarning katta hajmini qamrab oladigan ruhiy holatlar, ular uchun bir xil subyektiv signal reaksiyasi, konfor yoki noqulaylikning maxsus tajribalari tashkil etadi. Integratsiyalashgan shaklda bunday fikrlar uchta asosiy fikrni aks ettiradi.

*Birinchi*dan, hayotning umumiy ijtimoiy-siyosiy sharoitlaridan qoniqish yoki norozilik darajasi.

Ikkinchidan, berilgan sharoitlarda odamlarning ijtimoiy-siyosiy da'volarini amalga oshirish imkoniyatining sub'ektiv bahosi.

Uchinchidan, da'vo qilish uchun shartlarni o'zgartirish istagi.

Ommaviy kayfiyat, maxsus psixologik holatlar kabi, to'g'ridan-to'g'ri hissiyotlardan ozroq yoki ongli fikrlarga o'tish holatida, kundalik hissiyotlardan kelib chiqadi, ammo sharoitlar, ijtimoiy-siyosiy hayot, uning me'yorlari va tamoyillari asosida oqilona tarzda ijtimoiy-siyosiy nuqtai nazardan taqqoslanadi. Ularni ijtimoiy fanlarda an'anaviy ravishda namoyish etiladigan "ommaviy kayfiyat" ga qaytarib bo'lmaydi ular nafaqat ijtimoiy-me'yoriy (aslida odatdagi ma'noda "ommaviy"), balki real hayotda yuzaga keladigan boshqa tarkibiy qismlarni ham o'z ichiga oladi.

Ushbu kayfiyatlarning tabiati, ular dastlabki paydo bo'lish nuqtasida sezilarli bo'lib qolishlari bilan belgilanadi. *Bir tomondan*, ularning ehtiyojlari va qiziqishlari bilan bog'liq bo'lgan katta odamlarning da'volari (yoki kutishlari), *boshqasi bilan* - haqiqiy hayot sharoitlari bilan bog'liq. Tajribalar ko'rinishidagi reaksiyalar turli shakllarda bo'lishi mumkin - nafratdan tortib to ko'tarilishgacha. Maxsus shakllar ham paydo bo'lishi mumkin - befarqlik va befarqlik kabi "passiv kayfiyat", odamlar da'vo va ularga erishish imkoniyatlari orasidagi tafovutni bartaraf etish imkoniyatiga ishonishmaydi, ya'ni bir xil talablar va intilishlarning falaji, haqiqatda qo'llab-quvvatlanmaslik, o'ziga bo'lgan ishonchni yo'qotish, motivatsiya va faol harakatlarning falaji. Umuman olganda, ommaviy kayfiyat - bu ijtimoiy-siyosiy voqelikning sub'ektiv bahosi, go'yo ko'pchilik odamlar manfaati, ehtiyojlari, talablari va umidlari prizmasidan o'tayotgandek his etiladi.

Shuni ta'kidlash kerakki, mashhur his-tuyg'ular tez tarqaladi va o'ta yuqumli. Bundan tashqari, ongni to'g'ridan-to'g'ri boshqarish ular uchun qiyin jarayondir. Ular o'xshash ijtimoiy-siyosiy mavqega ega bo'lgan, odatda odamlarga mos kelmaydigan ijtimoiy-siyosiy vaziyatga bog'liq bo'lgan ba'zi "ular" ga qarshi qaratilgan "biz" jamoatchilik tuyg'usini shakllantiradigan odamlarni osongina va tezda birlashtiradi.

MUHOKAMA

Ommaviy ongning kelib chiqishida ikki omilning o'zaro ta'siri:

Birinchi, haqiqat sifatida harakat qiladigan ob'ektiv, ob'ektiv omil.

Ikkinchi, turli odamlarning voqelik haqidagi g'oyalarini, ularning manfaatlarini va ehtiyojlarini hisobga olgan holda turli baholarini o'z ichiga olgan sub'ektiv omil. Jamiyatdagi ommaviy kayfiyatning og'irligi, avvalambor, uning ijtimoiy-siyosiy tuzilishining bir xilligiga bog'liq. Muayyan ijtimoiy qatlamlarda paydo bo'lgan va juda tez tarqaladigan turli xil ommaviy manfaatlar, ular o'zlarining mavzusi sifatida massani tashkil qiladilar. Bu, ayniqsa, siyosiy inqirozlar davrida, ijtimoiy-siyosiy tizimdagi tub o'zgarishlar paytida yaqqol namoyon bo'ladi. Tinch sharoitda, juda xilma-xil, juda aniq va shuning uchun tizimda sezilmaydigan kayfiyatlar mavjud bo'lganda, ularning mavzusi nisbatan sodiqlik bilan taqdim etiladi.

Ommaviy kayfiyatning asosiy funksiyasi - ijtimoiy-psixologik bo'lib, odamlarning ijtimoiy-siyosiy harakatlarini shakllantirish va rag'batlantirishdir. Ommaviy mitinglar, ular ommaviy harakatlar va ko'rinishlarda e'tirof etilib, avval ijtimoiy-siyosiy xatti-harakatlarni boshlaydi va keyin tartibga soladi, buning natijasida ijtimoiy-siyosiy jarayonlar dinamikasini ta'minlash funksiyasi orqali amalga oshiriladi. Demak, potensial ijtimoiy-siyosiy harakatlarning predmetini shakllantirish vazifalari ommaviy harakatlarni tashkil etuvchi kayfiyatlarga mos keladi. Ijtimoiy-siyosiy xatti-harakatlarni boshlash va tartibga solish funksiyalari ijtimoiy-

siyosiy tizimning o'zgarishiga olib keladigan ommaviy fikrlarga mos keladi. Strategik ijtimoiy-psixologik baholashning vazifalari ijtimoiy-siyosiy voqelikka uzoq muddatli munosabatni, ularni tushunish va mos keladigan fikrlashni shakllantiradigan ommaviy kayfiyatdir.

Ommaviy tartibsizliklarni boshqarishda milliy gvardiya harbiy xizmatchilaridan yuksak darajada muzokara olib borish qobiliyati talab etiladi. Jamoat tartibini ta'minlash chog'ida huquqbuzarlar bilan muloqotga kirishayotganda:

- doimo hushyorlikni yo'qotmasdan, o'zini og'ir, vazmin tutib, har qanday kutilmagan harakatga qarshi tayyor turishi;
- ushlangan shaxslarning sog'lig'iga zarar yetganda darhol birinchi tibbiy yordam ko'rsatishi;
- o'z vakolatlari doirasida, jamoat tartibi va xavfsizligini, huquqiy tartibotni buzish hollarining oldini olish choralarini ko'rishi;
- harbiy xizmatchi (xodim) xizmatdan tashqari vaqtda umumiy qabul qilingan odob-axloq normalariga rioya etishlari, g'ayriijtimoiy xatti-harakatlar, shaxsga qarshi, tinchlik va xavfsizlikka qarshi, iqtisodiyot sohasidagi, ekologiya sohasidagi, jamoat xavfsizligi va jamoat tartibiga qarshi jinoyatlarga qarshi murosasiz munosabatda bo'lishi;
- harbiy xizmatchi (xodim) qiynoq, jazolashning qattiq, shafqatsiz, insoniylikka zid yoki insoniy qadr-qimmatni kamsitishdan iborat bo'lgan harakatlarga yo'l qo'ymasligi lozim.

XULOSA

Yuqorida ta'kidlab o'tilganlarni bo'lgusi Milliy gvardiya harbiy xizmatchilarining ta'lim olish bosqichida ularning ongiga singdirish, kursantlarni jangovar o'qitishda harbiy-ilmiy yondashuvni ahamiyatini kuchaytirish, ularni ilmiy faoliyat bilan shug'ullanishga chorlash, ma'naviy-ma'rifiy, huquqiy munozaralarg yo'naltirilgan ishlarini jadallashtirish doimo dolzarbligicha qolaveradi. Bu esa, harbiy ta'limNI ilmiy potensialini rivojlantirishni tizimli tashkillashni talab etadi.

REFERENCES

1. Головченко В.В. Эффективность правового воспитания. Понятие, критерии, методика измерения. – Киев, 1985. – С.26.
2. Х.Т. Одилқориев, И.Т. Тультеев ва бошқ.; проф. Х.Т. Одилқориев таҳрири остида. Давлат ва ҳуқуқ назарияси: Дарслик . Тошкент.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2009. – Б. 296.
3. Хамраев, А. А., Ахмедова, Н. А., & Алиева, К. К. (2022). *Клинические особенности течения реактивного артрита у больных с Хроническим вирусным гепатитом* (Doctoral dissertation, Toshkent).
4. Ахмедова, Н. А. (2022). The role of genes regulating inflammatory mediators in the etiopathogenesis of chronic pancreatitis.
5. Касимова, М. Б., & Ахмедова, Н. А. (2022). Анкилозловчи спондилитли беморларда скелетдан ташқари зарарланишларни баҳолаш.
6. Ахмедова, Н. А. (2022). Патогенетические основы системной ферментотерапии при ревматических заболеваниях.

7. Касимова, М. Б., Ахмедова, Н. А., Махаматходжаева, Х. Б., Шарапов, З., Худойназаров, А., & Кадирова, Ш. (2022). Erap-1 and il-23r as a leading genetic predictors of development of ankylosing spondyloarthritis.
8. Хамраев, А. А., Ахмедова, Н. А., & Алиева, К. К. (2022). *Клинические особенности течения реактивного артрита у больных с Хроническим вирусным гепатитом* (Doctoral dissertation, Toshkent).
9. Джураев, И. М. Ахмадиев Нуриддин Мухитдинович аспирант Ферганский государственный университет Узбекистан г. Фергана, ул. Мурабийлар, 19.
10. Ahmadiev, N. M., & Juraev, I. M. (2019). Family reading-a leading factor in the promotion of youth moral education. *Научные исследования в Кыргызской Республике*, (3), 24-27.
11. Abdulhayeva, F. (2022). TA'LIMDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNING O 'RNI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(5-2), 905-908.
12. Kurbanova, M., Nuriddinova, S., & Abdulhaeva, F. (2022). Characteristics Of Neologisms Created in The Epics of Independence. *Periodica Journal of Modern Philosophy, Social Sciences and Humanities*, 3, 89-92.
13. Бобоназаров, Г. Я., & Омонова, Н. Р. (2021). OZBEKISTONDA YIRIK SHOHLI QORAMOLLAR TERI OSTI OQRASI HYPODERMA BOVUS (DIPTERA) ORGANILISHIGA DOIR. *Журнал Биологии и Экологии*, 3(1).
14. Джураев, И. М. Ахмадиев Нуриддин Мухитдинович аспирант Ферганский государственный университет Узбекистан г. Фергана, ул. Мурабийлар, 19.
15. Ahmadiev, N. M., & Juraev, I. M. (2019). Family reading-a leading factor in the promotion of youth moral education. *Научные исследования в Кыргызской Республике*, (3), 24-27.
16. Abdulhayeva, F. (2022). TA'LIMDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNING O 'RNI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(5-2), 905-908.
17. Kurbanova, M., Nuriddinova, S., & Abdulhaeva, F. (2022). Characteristics Of Neologisms Created in The Epics of Independence. *Periodica Journal of Modern Philosophy, Social Sciences and Humanities*, 3, 89-92.

MIKROMATNLARNING LISONIY XUSUSIYATLARI

Turdaliyeva Dilfuza Soloxidinovna

PhD Qo'qon Davlat pedagogika instituti doktoranti

Abbasova Nargiza Kabilovna

Farg'ona davlat universiteti, Chet tillari fakulteti Ingliz tili kafedrası, katta o'qituvchisi,

Hamidova Naziraxon Ne'matjon qizi

Farg'ona Davlat Universiteti, Lingvistika ingliz tili fakulteti, 2-kurs magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7264746>

Annotatsiya. Ushbu maqola, avvalo, lison tushunchasi haqida ma'lumot berib, so'ngra matn tushunchasi, matnning turlari: mikro matn va makro matn haqida umumiy ma'lumotlarni o'z ichiga oladi. Shuningdek, mikromatn mavzusiga alohida to'xtalib, uning qo'llanilishi, hajmi, tilshunoslik sohasidagi ahamiyati va stilistikadagi o'rni haqida batafsil ma'lumot beriladi. Mikro matn lingvistik jihatdan ham tahlil etiladi va nazariyalar turli manbalardan va uslublardan olingan misollar orqali yoritiladi.

Kalit so'zlar: lison, lisoniy birliklar, lingvistika, matn, mikromatn, makromatn, stilistika, uslub, uslubshunoslik, publisistik uslub, badiiy uslub, mazmuniy o'q, kompozitsion butunlik.

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ МИКРОТЕКСТОВ

Аннотация. В данной статье сначала даются сведения о понятии языка, а затем включаются общие сведения о понятии текста, видах текста: микротекст и макротекст. Кроме того, специально рассматривается тема микротекста и дается подробная информация о его использовании, размере, значении в области языкознания и роли в стилистике. Микротекст также подвергается лингвистическому анализу, а теории иллюстрируются примерами из различных источников и стилей.

Ключевые слова: язык, языковые единицы, языкование, текст, микротекст, макротекст, стилестика, стиль, методология, публицистический стиль, художественный стиль, ось содержания, композиционное целое.

LINGUISTIC FEATURES OF MICROTTEXTS

Abstract. This article, first of all, provides information about the concept of language, and then includes general information about the concept of text, types of text: microtext and macrottext. It also focuses on the field of microtext and gives detailed information about its usage, size, significance in the field of linguistics and its role in stylistics. The microtext is also analyzed linguistically, and theories are illustrated through examples from a variety of sources and styles.

Key words: the concept of language, linguistic units, linguistics, text, microtext, macrottext, stylistics, style, journalistic style, artistic style, content axis, compositional unity.

KIRISH

Dunyo tez sur'atlarda, jadallik bilan rivojlanib bormoqda. Shuningdek, til ham. Tilshunoslar tomonidan kundun kunga turli til xususiyatlari topiladi, keng ommaga taqdim etilishidan oldin ushbu lisoniy birliklar o'rganilib, tahlil qilinmoqda. Albatta, barcha izlanishlarning natijasi va samarasi, avvalo, insoniyatning foydasi uchun, uning erkin muloqot qila olishi, ham yozma, ham og'zaki nutqda qisqa va lo'ndalikka shuning bilan birgaaniqlikka erishishi uchun xizma qiladi.

Yuqorida keltirilgan mavzuning tahlili ham aynan hozirgi davr tilshunosligida kattaahamiyat kasb etib borayotgan mavzularning biri hisoblanadi. Avvalo, ko'pchilikka biroz notanish tuyulishi mumkin bo'lgan "lisoniy" so'zining lug'aviy ma'nosini tahlil qilaylik.

Ushbu so'zni ko'pchilik mashhur arbob, turkiy tillarning rivojiga beqiyos hissa qo'shgan Alisher Navoiyning arab tilida bitilgan "Lison ut-tayr" nomli dostonida eshitgan va uning "Qush tili" deb tarjima qilinishi ham ko'pchilikka sir emas.

Biroq, asli arab tiliga mansub bo'lgan ushbu so'zni ma'nosi o'zbek tilidagi "til" so'zidan ko'ra kengroq va salmoqliroqdir.

"lison" so'ziga O'zbek tilining izohli lug'ati kitobida quyidagicha ta'rif berilgan.

Lison- til

-Rusiya xalqi xat va lison o'rganmoqqa bizni taklif qilsa, murodi yomon emasdir, — dedi Furqat. (*S. Abdulla, «Mavlono Muqimiy»*)

Men Bobur Mirzoga kichikligidan ilm o'rgatdim, lison o'rgatdim. (*P. Qodirov, «Yulduzli tunlar»*)

Lisoniy- tilga oid, tilga tegishli

Misol uchun: Lisoniy birliklar

Bunday lisoniy vositalar poetik matnda ikki tomonlama yo'naltirilgan bo'lib, birinchidan, go'zallik tushunchasining darajasini orttiradi. (O'TA)

Demak, lisoniy so'zining zamonaviy ma'nosi "tilga oid" degani ekan. Zamonaviy tilshunoslikda esa bu so'z ko'pincha "lingvistik" so'zi bilan almashadi va o'ziga xos va mos ma'no kasb etadi.

Shunday qilib, yuqoridagi mavzumizning nomini "Mikromatnlarning lingvistik xususiyatlari" deb aytsak ham bo'ladi, shunda mavzuning asl mohiyati yanada zamonaviy ahamiyat kasb etadi.

Ko'pchilikka ma'lum bo'lganidek, matn tilshunoslikning alohida sohasi, yo'nalishi sifatida shakllandi va muttasil rivojlanib kelmoqda, yangidan yangi nazariy umumlashmalar qilinmoqda.

METOD VA METODOLOGIYA

Avvalo, shuni ta'kidlash lozimki, matn tushunchasini material jihatdan belgilash va ta'riflashda mutaxassislar o'rtasida turlicha fikrlar mavjud. Ayrim tilshunoslar faqat yozma shakldagi yahlit nutq yoki nutq parchasini matn deb hisoblaydilar. Matnni lingvistik tadqiqot ob'yekti sifatida o'rgangan I. R. Galperin esa:

"Matnning ontologik va funksional belgilarini namoyon etadigan yetakchi jihatlardan biri sifatida yozma hujjat tarzida reallashadigan tugallanganlik" ekanini alohida ta'kidlab ko'rsatadi. Uning fikricha, matn yozuvda qayd etilgan nutqiy asardir.

Umumiy qarashlardan xulosa qilsak, matn gapdan ko'ra yirikroq hajmli aloqa vositasi, nutqiy faoliyat mahsuli, muayyan qonuniyatlar asosida shakllangan yozma nutq ko'rinishidir. Matn hajm belgisiga ko'ra ikkiga ajratiladi: **Minimal matn** (mikromatn) va **maksimal matn** (makromatn). Shuni ham aytib o'tish kerakki, ayrim adabiyotlarda matn hajm jihatidan uchga ajratilgan: kichik, o'rta va katta hajmli matnlar.

Endi fikr yuritaylik, qanday matnlar mikromatnlarga misol bo'la oladi. Bunga javob topish uchun esa biz matnning eng asosiy **lisoniy xususiyatlaridan** biri bo'lgan stilistika, ya'ni uslubshunoslik xarakteriga o'z e'tiborimizni qaratmog'imiz lozim.

Stilistika sohasiga ko'ra, telegramma, ma'lumotnoma, ariza, ishonch xati, tushuntirish xati hamda vaqtli matbuotda chiqadigan e'lon va kichik xabarlar kichik hajmdagi matnlar sanaladi va ular publitsistik uslubning birliklari hisoblanadi va o'zida ulkan mazmuni jamlashiga qaramasdan ularning hajmi bir nechta gap yoki jumladan oshmaydi.

Aytaylik, ma'lum bir voqea yuz berdi. Ma'lum bir aholi punktida, meteorit parchalari tushdi. Ommaviy axborot vositalarida ushbu ma'lumotlar turli xil talqinlarga ega bo'lishi mumkin:

Misol uchun:

"Bugun noyob voqea yuz berdi! Murashino qishlog'ining aholisi, erta tongda uyg'onganida, yerga mayda toshlar yoyilganligini ko'rishdi. Endi kichkina qishloq aholisiga asfalt yo'llar kerak emas. Murashinoga sayyohlik turlarini tashkil etishga qaror qilindi. Har bir inson g'ayrioddiy tabiiy hodisaning afzalliklaridan bahramand bo'lishi mumkin!"

Yoki, aksincha:

“Bugun Murashino qishlog'ida tosh yog'ingarchilik bo'lib, ushbu hodisahasilgajiddiy zarar yetkazdi va mahalliy aholining uylariga sezilarli darajada ziyon yetdi. Ayni paytda uylarning holatini tiklash bo'yichamuhim chora-tadbirlar ko'rib chiqilmoqda, odamlar o'zlarining odatiy hayotlariga qaytish uchun tartib o'rnatishga harakat qilishmoqda”.

Ushbu mikromatnlar jurnalistik uslubining lug'ati bilan boyigan bo'lib, ijtimoiy ahamiyatga ega va hissiyotlargaasoslangan ekspresiv xarakterga ega. Bu shuni anglatadiki, ushbu yo'nalishda ijobiy va salbiy baholarga ega so'zlar mavjud. Bundan tashqari, ma'ruzachi odamlar tomonidan osongina qabul qilinadigan har qanday analog va metaforalardan foydalanadi.

Yoki mikromatn badiiy uslub tomonidan talqin etiladigan bo'lsa, biror mavzuni yoritishga bag'ishlangan qatralar, xalq donishmandligini ifodalaydigan maqol, matal vaaforizmlar, miniatyuralar, hajviy asarlar, nomalar, she'r va she'riy parchalar, umuman, kichik mavzuni qamrab oluvchi bir necha gaplardan iborat yaxlit bir butunlik tushuniladi. Matnning ichki tomonini mazmun yaxlitligi, tashqi tomonini esa turli shakldagi bog'lamalar, bog'lovchilar va sintaktik vositalar birlashtirib turadi. Masalan:

Talantsiz yozuvchi tovuqqa o'xshaydi. Yong'oqdek tuxum tug'adi-da, qaqog'lab olamni buzadi!(O'.Hoshimov)

Yoki:

Sevgi nima? *Insoniyat paydo bo'ptiki, shu savol ustida bosh qotiradi. Ammo javob topolmaydi. Agar inson sevgining barcha sir-asrorlarini bilganida edi, uning modeli – qolipini yaratgan bo'lardi. Sevgi hech qanday qolipga sig'magani uchun ham sirli vaabadiydir* (O'.Hoshimov).

TADQIQOT NATIJASI

Yuqorida mikromatn deb atash mumkin bo'lgan ikkita parchani keltirildi. Tarkiblanish jihatidan birinchisi ikkita gapdan tuzilgan. Mazmunni birlashtirishga xizmat qiladigan hech qanday sarlavha berilmagan. Bu vazifa tovuq va u bilan bog'liq so'zlarga yuklatilgan (tovuq-tuxum-qaqog'lamoq). Iste'dodsiz yozuvchi birinchi gapda tovuqqa o'xshatilmoqda. Ikkinchi gap esa bu o'xshatishni to'laroq izohlash yoki sababini ko'rsatish uchun keltirilgan. Ya'ni, iste'dodsiz yozuvchi tovuqqa o'xshatildi, ammo tovuqning qaysi sifat va xususiyatiga? Muallif munosabati ikkinchi gapda tugal ifodasini topgan. Matn butunligini ta'minlashda tovuq-tuxum-qaqog'lamoq so'zlari **mazmuniy o'q** vazifasini bajarmoqda. Keyingi kichik hajmli matnni oladigan bo'lsak, ushbu matnning ichki mazmuni savol shaklidagi sarlavha orqali oshkor qilingan. Matn 4 ta gapdan tashkil topgan. Butunlikni ta'minlayotgan vositalar sirasiga izchil va tugal ohang, ammo bog'lovchisi, agar bog'lovchisi va matnning **mazmuniy o'q**ini tashkil qiluvchi sevgi so'zi kiradi. Demak, masala savol shaklida qo'yilyapti va unga matn orqali javob berilyapti. Ya'ni, Sevgi nima? Sevgi - sirli vaabadiy tushuncha.

O'tkir Hoshimovning “Daftar hoshiyasidagi Bitiklar”turkumiga kiritilgan **Sadoqat** deb nomlanuvchi lavhada boshqaqaroq holatni ko'rishimiz mumkin.

Qadim zamonda bir yurt bor ekan. Xalqi mehnatkash, podshosi odil, hayoti tinch, turmushi farovon ekan. Boshqa bir mamlakatning shohi g'ayrligi kelib, o'sha yurtni bosib olmoqchi bo'pti. Biroq daf'atan hujum qilishga jur'at etolmay, o'sha yurtga o'z xufiyasini yuboribdi. «Qanday qilib bo'lmasin, podshoning ishonchiga kirasan, yurtning sir-asrorini bilib kelasan» debdi.

Xufiya o'sha yurtga boribdi. Vaqti kelib, chindan ham podshoning ishonchiga kiribdi, mulozimlaridan birigaaylanibdi. So'ng, o'z mamlakatiga qaytib borib, shohiga «Bu yurtni olib bo'lmaydi!» debdi. «Nima, qal'asi mustahkammi?»-deb so'rabdi shoh. «Gap qal'ada emas»,-debdi xufiya. «Bo'lmasa gap nimada o'zi?»-debdi shoh darg'azab bo'lib. Shunda xufiya o'zi guvoh bo'lgan bir voqeani aytib beribdi:

-Bir kuni o'sha podsho shikorga chiqdi. Yonida qirq nafar yigiti ham bor edi. Men ham ularga qo'shildim. Podsho uchqur bir kiyik ortidan ot qo'ydi. Hammamiz unga ergashdik. Kiyik cho'qqiga qarab yugurdi. Podsho ham uning ortidan ot surib ketaveradi. Bir mahal kiyik cho'qqi tepasiga etganda tubsiz dara ustidan sakradi-da, narigi cho'qqiga o'tib ko'zdan g'oyib bo'ldi. Podsho noiloj jilov tortib, ortidan tushdi. Terlab ketgan edi. Yonidan ro'molcha chiqarib, peshonasini artmoqchi bo'lgan edi, nogahon shamol kelib, ro'molchani daraga uchirib ketdi. SHunda qirq yigitning hammasi o'zini tubsiz jarlikka otdi. Qanchasi parcha-parcha bo'lib ketdi. Qanchasi mayib-majruh bo'ldi. Omon qolgan bir yigit ro'molchani olib chiqib, podshoga topshirdi.

U yurtda bunaqa yigitlar ko'p. Bunaqa yurtni engib bo'lmaydi...

Mazkur matn sadoqat haqida, Vatanga, yurtga vafodorlik haqida bitilgan kichik hajmli asardir. Biz matnning nima haqda ekanligini dastlab sarlavhadan bilib olamiz. Bu so'z mikromatnning ichida boshqa qaytarilmaydi, lekin sarlavha sifatida kelgan shu so'z matnning ham **motivatsion yaxlitligini** ham **kompozitsion butunligini** ta'minlashga xizmat qilmoqda. Shunga ko'ra yozuvchi **mazmuniy o'qni** nom darajasiga ko'tarish orqali maqsadiga to'la erishgan deyishimiz mumkin. Ammo, shuni aytib o'tish kerakki, hamma nomlar ham bunday vazifani bajaravermaydi.

MUHOKAMA

Ba'zi mutaxassislar ba'zan bittagina gap ham mikromatn tushunchasiga teng kelishi mumkin degan fikrni ilgari surishgan. Masalan:

“Bahor...”

Bu jumlada «ona tabiatning jonlanishi», «maysalarning asta bosh ko'tarishi, ya'ni hammayoqning ko'm-ko'k tusga kirishi», «atrof-muhitning go'zallikka burkanishi», “bahoriy iforning yoyilishi” kabi yashirin mazmun mavjuddir. Lekin bu tipdagi ko'rinishlarni tom ma'noda matn deb atash mumkin emas. Chunki matn struktural jihatdan gapdan ko'rayirikroq sintaktik butunlik. Demak, u gaplardan tashkil topishi kerak. Yashirin mazmun sifatida havola qilinayotgan ma'nolar so'zning ma'no strukturasi bilan bog'liq. Mazkur gap o'zidan keyin keladigan izohlovchi yoki kengaytiruvchi gaplar bilan bir butunlik hosil qilgandagina matn deyish til jihatidan to'g'ri bo'ladi. Agar yashirin mazmunga qarab xulosa chiqaradigan bo'lsak, istalgan so'zni matn deyishimiz mumkin bo'ladi. Masalan, ona, vatan, muhabbat kabi so'zlarni oladigan bo'lsak, bu so'zlarning ham moddiyashmagan yashirin ma'nolari mavjud va ular mazkur so'zlarni talaffuz qilishimiz bilanoq, ko'z oldimizda u yoki bu tarzda namoyon bo'ladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, mikromatn lingvistika va uslubshunoslikda ulkan ahamiyatga ega soha bo'lib, uning asosiy lisoniy xususiyatlaridan biri insonlarga axborotlarni qisqa va lo'nda, shuningdek ixcham hajmda yetkazishdan iboratdir. Albatta, matnning yozma va yoki og'zaki ekanligi, qaysi uslubda bo'lishligi, shuning bilan birga matndagi so'zlarning estetik jihati, badiiy bo'yoqdorlik darajasi ulkan ahamiyatga ega.

REFERENCES

1. Galperin I.R. *Tekst kak ob'ekt lingvisticheskogo issledovaniya*. M., 1981.
2. O'zbek tili stilistikasi, T., 1983; Qo'ng'urov R., Begmatov E., Tojiyev Yo., *Nutqmadaniyati va uslubiyatasoslari*. T., 1992.
3. O'zbek tilining izohli lug'ati 1981.
4. Ўткир Ҳошимов. *Дафтар хошиясидаги битиклар*. –Т.: Шарқ, 2005.
5. To'xsonov M. *Mikromatn va uning kommunikativ yahlitligi // O'zbek tili va adabiyoti*, 1990, 5 - son, 66 - 69 - betlar.
6. Yo'ldashev M. *Badiiy matnning lingvopoetik tadqiqi*. Filol.fan.dokt...dis.-Toshkent, 2009.3

“YAXSHILIK” TUSHUNCHASINING BILVOSITA IFODALANISHI

Raxmatullayeva Iroda Anvarovna

Navoiy davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7264801>

Annotatsiya. Maqolada o‘zbek xalq maqollarida emotsional konseptlarning ifodalanishi haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: yaxshilik, xalq maqollari, tazod san`ati, metafora

INDIRECT EXPRESSION OF THE CONCEPT OF "GOODNESS"

Аннотация. В статье речь идёт о выражении эмоциональных понятий в узбекских народных пословицах.

Ключевые слова: доброта, народные пословицы, искусство сравнения, метафора.

КОСВЕННОЕ ВЫРАЖЕНИЕ ПОНЯТИЯ "ДОБРО"

Abstract. The article focuses on the expression of emotional concepts in Uzbek folk proverbs.

Key words: kindness, folk proverbs, art of comparison, metaphor

KIRISH

Maqollarning yaratuvchisi milliy madaniyati shakllangan, madaniyatga ega bo‘lgan xalq hisoblanadi. Maqollar kishilarning hayot tajribasidan kelib chiqib aytgan gapi bo‘lsa-da, u yillar davomida shakllanib, ma‘lum bir o‘zgarma qolipga solingan madaniyatning bir ko‘rinishi hisoblanadi.

Yangilik yaratar bir kishi,

Bahramand bo‘lar har kishi.

Ushbu maqolda yaxshilik tushunchasi bilvosita ishtirok etmoqda. Maqoldan anglashilgan ma‘no shundayki, inson umri davomida qilgan yaxshiligidan odamlar bahramand

O‘ng qo‘ling bersin, chap qo‘ling bilmasin.

Inson yaxshiliklar, ezguliklar qilishga qodir. Yaxshilik qildingmi, yashir. Kingadir yaxshilik qildingmi, uni boshqalarga oshkor qilma, hatto o‘ziga ham bildirma. Shunda chinakam yaxshilik qilgan bo‘lasan.

O‘zingga ravo ko‘rmaganni

O‘zgaga ham ravo ko‘rma.

METOD VA METODOLOGIYA

Ushbu maqolda yaxshilik tushunchasi bilvosita qo‘llangan bo‘lib, uning zamirida o‘zing nimani yaxshi deb hisoblasang, boshqalar uchun ham shuni ravo ko‘r, sen yomon deb hisoblagan narsani boshqalarga ravo ko‘rma ma‘nosi yotadi. Xalqimizda “Pichoqni avval o‘zingga ur, botmasa birovga” degan naql ham bejizga aytilmagan.

Odam kingadir yomonlik qilishdan oldin, o‘zini o‘sha odamni o‘rniga qo‘yib ko‘rishi kerak. Nimani his qilsa, o‘zga insonni ham shunday o‘ylashi lozim.

Tosh bilan urganni osh bilan ur.

Ushbu maqol insonni har qanday yomonlikka ham ezgulik bilan javob qaytarishga undaydi. Xalqimizda “Tosh otganga osh ot” qabilidagi maqol ham yuqorida keltirilgan maqolimizga sinonim sifatida qo‘llaniladi.

O‘lganda go‘ring keng bo‘lsin,

Tiriklikda — fe‘ling.

Yaxshi xulq – go‘zal fazilatdir.

O‘tib ketguncha, ekib ket.

“Yaxshidan bog‘ qoladi, Yomondan dog‘” deydi dono xalqimiz. Keltirilgan maqolimizda hayotda shunchaki yashab o‘tib ketma, o‘zingdan yaxshi nom, yaxshiliklar qoldir sngari go‘zal fikrlar ilgari surilgan.

Qoqilsa, suya,

Yiqilsa, ko‘tar.

Kimnidir yiqilganini ko‘rsang, unga suyanch, tayanch bo‘l. Qo‘lingdan kelganicha yaxshilik qil.

Quduqni kim qazir,

Suvini kimlar ichar.

Yaxshi odam qilgan yaxshiligi orqasidan boshqalar ham bahramand bo‘lishadi. Uning yaxshiligi atrofdagilarning hojatini chiqaradi.

Qo‘lingdan kelsa, qo‘lingdan ber,

Qo‘lingdan kelmasa, yo‘lingdan ber.

Xalq maqollari o‘zbek xalqining boy o‘tmish tarixini o‘zida mujassam etgan bitmas-tuganmas xazinadir. Ularda ilgari surilgan vatanparvarlik, ezgulik, yaxshiliksingari g‘oyalar shaxsning komil inson sifatida yuksalishiga, qalbida ezgulik hissini uyg‘otishga ta‘mal toshi bo‘lib xizmat qiladi.

O‘zbek xalq maqollari orasida “yaxshilik” tushunchasini ifoda etuvchi ko‘plab maqollar mavjud:

1. Yaxshi bilan yursang,
Kunda bozor.
Yomon bilan yursang,
Ko‘ngling ozar.
2. Yaxshi bilib so‘zlar,
Yomon tilib so‘zlar.
3. Yaxshi bitirar,
Yomon yitirar.
4. Yaxshi boshlaydi yo‘lga,
Yomon tushirar qo‘lga.
5. Yaxshi bo‘lsang, bolday bo‘l, Yomon bo‘lsang, uvday bo‘l.
6. Yaxshi bo‘lsang, yaqin ko‘p.
Yaxshi bo‘lsang, yasharsan,
Nasibangni osharsan.
7. Yaxshi bo‘lsang, o‘zarsan,
Yomon bo‘lsang, to‘zarsan.
8. Yaxshi yonida yomon ham o‘ngishadi.
9. Yaxshi joningga o‘rtoq,
Yomon - noningga.
10. Yaxshi otga o‘g‘irlik ko‘p,
Yaxshi xotinga - zo‘rlik.
11. Yaxshi otga qamchi kerakmas,
Yaxshi qizga - sovchi.

12. Yaxshi otdan yiqilsa, yomon - tabachi,
Yomon otdan yiqilsa, yaxshi - hudaychi.
13. Yaxshi uydan yaxshi tutun chiqar.
Yaxshi xislat — go‘zal fazilat.
14. Yaxshi xunuk libos bilan ham yaxshi.
15. Yaxshi yurgan yerida,
Tinchlik solar eliga.
Yomon yurgan yerida,
O‘t qo‘yadi eliga.
16. Yaxshi o‘zini yomonning yonida tanitar.
Yaxshiga yov yarashmas,
Yomonga - dov.
17. Yaxshiga el dil ochar,
Yomondan turmay qochar.
18. Yaxshiga qora yuqmas,
Yomonga el boqmas.
19. Yaxshida gina bo‘lmas, Yomondan gina ketmas.
Yaxshida yarog‘ bo‘lmas.
20. Yaxshidan yomon tug‘ilsa,
Eli topilmas.
Yomondan yaxshi tug‘ilsa,
Tengi topilmas.
21. Yaxshidan yomon chiqdi, deb kuyinma,
Yomondan yaxshi chiqdi, deb suyunma.
22. Yaxshidan - nazar,
Yomondan - hazar.
23. Yomonlar qopib so‘zlar.
Yaxshilarga xizmat qilsang,
Ham aytadi, ham qaytadi.
Yaxshilik ikki jahonni orttirar.

TADQIQOT NATIJASI

O‘zbek xalq maqollarida badiiy san’atlarning juda ko‘p ishtiroki kuzatiladi.

Shu o‘rinda o‘zbek olimlaridan K.Imomov, T.Mirzayev, B.Sarimsoqovlar maqollarda eng ko‘p uchraydigan badiiy vositalarni quyidagicha ifodalaydi:

Tazod (zid qo‘yish). Olimlarning fikricha, o‘zbek maqollarida eng ko‘p uchraydigan vositalardan biri tazod (zid qo‘yish) hisoblanadi. Buning bosh sabablaridan biri, unda maqolda aks etgan voqeaning tabiatidagi ziddiyatni aks ettirish orqali tomonlardan biri yo tasdiqlanadi, yo inkor etiladi. Odatda maqollardagi tazod usulida voqelikning turli-tuman xossalari: hajmi, rangi, bo‘yi, uzunligi, masofa kabi jihatlar qarama – qarshi qo‘yiladi.

Masalan: Yaxshiga yondash, Yomondan qoch

MUHOKAMA

Xullas, tazod san’ati xalq maqollarida keng qo‘llanilganligi sababli maqollarni tematik tasnif etishda har bir obrazning ijobiy v salbiy jihatlarini teng hisobga oladi. Masalan: Yaxshilik va yomonlik, do‘stlik va dushmanlik, mehnatsevarlik va dangasalik kai mavzular.

Metafora (istiora). Xalq maqollarida ko‘p uchraydigan yana bir badiiy-tasviriy vositalardan biri metaforadir. U badiiy adabiyotlarda qisqacha o‘xshatish deb ham yuritiladi. Maqollarda istioraviy ko‘chimlar asosan yetakchi semantik vazifani bajaradilar. Masalan: “Et bilan tirnoqni ajratib bo‘lmas” maqolidagi “et va tirnoq” so‘zlari yaqin qarindosh-urug‘, og‘a-ini o‘rtasidagi yaqinlikka ishora qiladi.

Folklorshunos olimlarning fikricha, maqoldagi asosiy mazmuni keng bayon etish, uning mohiyatini atroflicha sharhlashga maqol tabiatidagi lo‘ndalik va ixchamlik yo‘l bermaydi. Shuning uchun ham mazkur janrdagi metaforik tasvir juda qo‘l keladi.

Mubolag‘a san‘ati. Maqollarda xalq tajribasida sinalgan ezgu ideallar kuchaytirilib, xalq idealiga mos kelmaydigan xislatlar salbiy jihatdan bo‘rttirib tasvirlanadi. Bunday holatlarda biz maqollarda mubolag‘a san‘ati qo‘llanilganini ko‘ramiz. Masalan: “nafsi buzuq hayitda o‘lar”da xalq idealiga mos kelmaydigan ochko‘zlik, nafsi buzuqlik qoralanadi. Bu esa shunchaki oddiy baholash emas, balki xalqning g‘oyaviy-estetik bahosi sifatida keltiriladi. Xalq idealida qoralangan narsa hech qachon ijtimoiy hayotda yashamasligi lozim.

Jonlantirish. O‘zbek xalq maqollaridagi jonlantirish usuli juda muhim vositalardan biridir. “O‘tin ayirgan bolta maydonda qolar” maqolini tahlil qilsak, bu yerda gap jonsiz predmet “bolta”haqida so‘z ketyapti. Aslida bolta biror narsani kesish, o‘tin yorish uchun yaratilgan predmetdir. U o‘z-o‘zidan o‘tin yorolmaydi. Mohiyat jihatidan bolta – adolatsiz, odam ayiradigan shaxslarga qarata ishlatiladi. Maqoldagi axloqiy-falsafiy mazmun “o‘tin ayiradigan bolta” obrazi orqali ifodalangan.

XULOSA

Xullas, o‘zbek xalq maqollarida badiiy ifoda hamda tasviriy vositalar rang-barang bo‘lib, ular asar mazmunini reallashtirish va maqolning izchil g‘oyaviy vazifasini bajarishga imkon beradi. Bu o‘rinda maqollar ustida olib borilayotgan izlanishlar xalq madaniy merosini yanada boyitish va mustahkamlash uchun xizmat qiladi. O‘zbek folklorshunoslari tomonidan qilingan ishlar g‘oyat tahsinga sazovordir.

REFERENCES

1. Ўзбек халқ мақоллари. -Тошкент: Ф.Фулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1978.
2. Ўзбек халқ мақоллари. II томли. –Тошкент: Ўзбекистон фан нашриёти, 1988
3. Shomaqsudov Sh., Shoraxmedov Sh. Ma’nolar maxzani . -T.: 2001
4. Шомақсудов Ш., Шорахмедов Ш. Нега шундай деймиз? Ўзбек мақолларининг изоҳли луғати. – Т.: Ф.Фулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1988
5. Шомақсудов Ш., Шорахмедов Ш. Ҳикматнома. -Тошкент, 1990
6. Safarov Sh. Pragmalingvistika. -Toshkent, 2008
7. Usmanova Sh. “Lingvokulturologiya” fanidan ma’ruzalar kursi. -Toshkent, 2014
8. Usmanova Sh. O‘zbekcha va koreyscha so‘zsiz muloqotning milliy-madaniy xususiyatlari // International Journal of Central Asian Studies. Vol. 9. – Seoul, 2004.
9. Sodiqova M. 1-qism; ruscha va o‘zbekcha maqol va matallar lug‘ati; 2- qism o‘zbekcha-ruscha maqol va matallar lug‘ati. -T.: “Ўзбекистон
10. Республикаси Фанлар академияси “Фан” нашриёти, 2005
11. Mahmudov N. Tilning mukammal tadqiqi yo‘llarini izlab... // O‘zbek tili va adabiyoti. – Toshkent, 2012.

Karamatova Dilfuza Sadinovna

Nizomiy nomidagi Toshkent davlatpedagogika universiteti, Toshkent, Uzbekistan

Qilichova Mohichexra Jumaqul qizi

Nizomiy nomidagi TDPU, BT-2-bosqich talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7264826>

Annotatsiya. Ushbu maqolada pedagogning kasbiy kompetentligi va unda aks etuvchi sifatlar, kasbiy kompetentlikni egallash jarayonidagi qiyinchiliklar, egallagan kompetensiyalarini amaliyotda qo'llay olishi va bu orqali ta'lim oluvchilarga samarali ta'lim berishni amalga oshirish, ta'lim jarayoniga o'quvchilarni jalb qilishda kompetentlikdan to'g'ri foydalanish masalalari haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: pedagogika, kompetentlik, kasbiy kompetentlik, bilim, ko'nikma, malaka, ekstremal, metodik, pedagogik jarayon, o'z o'zini baholash, o'z ustida ishlash, amaliyot.

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ УЧИТЕЛЯ И НАВЫКИ ЕЕ ПРИМЕНЯТЬ НА ПРАКТИКЕ

Аннотация. В данной статье рассмотрены профессиональная компетентность педагога и отражаемые в ней качества, трудности в процессе приобретения профессиональной компетентности, умение применить приобретенные компетенции на практике, и через это обеспечить эффективное обучение студентов, вовлечения студентов в образовательный процесс обсуждаются вопросы правильного использования компетенции.

Ключевые слова: педагогика, компетентность, профессиональная компетентность, знание, умение, квалификация, крайность, методичность, педагогический процесс, самооценка, работа над собой, практика.

THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF THE TEACHER AND THE SKILLS TO APPLY IT IN PRACTICE

Abstract. In this article, the professional competence of the pedagogue and the qualities reflected in it, the difficulties in the process of acquiring professional competence, the ability to apply acquired competences in practice and thereby provide effective education to learners, from competence to attracting students to the educational process It is about the issues of proper use.

Key words: pedagogy, competence, professional competence, knowledge, skill, qualification, extreme, methodical, pedagogical process, self-evaluation, work on oneself, practice.

KIRISH

Hozirgi globallashuv davrida barcha sohalar singari pedagogika tizimi ham jadal sur'atlarda rivojlanib bormoqda. Yurtimizda ham pedagogika sohasini rivojlantirish, bu sohada yetuk pedagogik kadrlarni yetishtirish bo'yicha ko'plab islohotlar amalga oshirilmoqda. Shuningdek, bu borada pedagogika universitetlarida pedagogika fanlar tizimini chuqurlashtirilgan tartibda o'tish, yangi pedagogik kadrlarni kasbiy kompetentligini oshirish, ularni to'liq kasbiy kompetensiyalar bilan ta'minlash ishlari tizimli bosqichlarda ro'yobga chiqmoqda.

Hozirgi kunda pedagog kadrlarda, ayniqsa, boshlang'ich sinf o'qituvchilarida kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish, bu orqali yosh avlod kelajagi uchun mustahkam poydevor yaratish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

O'zbekistonda pedagogning kasbiy kompetentligi, uning o'ziga xos sifatlari alohida organilgan bo'lib ular orasida M.S.Salayeva olib borgan tadqiqotlar muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqotchining fikriga ko'ra, pedagogga xos kasbiy kompetentlik negizini quyidagi tarkibiy asoslar tashkil etadi [5].

Kasbiy-pedagogik kompetentlikdan ega bo'lishda o'z ustida ishlash, o'z-ozini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. O'z-o'zini rivojlantirish vazifalari o'zini o'zi tahlil qilish va o'zini o'zi baholash orqali aniqlanadi [8].

METOD VA METODOLOGIYA

“Kompetentlik (ingl. “Competence”- qobiliyat) faoliyatda nazariy bilimlardan samarali foydalanish, yuqori darajadagi kasbiy malaka, mahorat va iqtidorni namoyon eta olish.

Kasbiy kompetentlik mutaxassis tomonidan kasbiy faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bolgan bilim, konikma va malakalar-ning egallanishi va ularni amalda yuqori darajada qo'llay olinishi [9].

Kasbiy kompetentlik mutaxassis tomonidan alohida bilim, malakalarning egallanishini emas, balki har bir mustaqil yonalish boyicha integrativ bilimlar va harakatlarning ozlashtirilishini nazarda tutadi. Shuningdek, kompetensiya mutaxassislik bilimlarini doimo boyitib borishni, yangi axborotlarni orga-nishni, muhim ijtimoiy talablarni anglay olishni, yangi malu-motlarni izlab topish, ularni qayta ishlash va oz faoliyatida qollay bilishni taqozo etadi [10]. Kasbiy kompetentlik quyidagi holatlarda yaqqol namoyon boladi:

- murakkab jarayonlarda;
- noaniq vazifalarni bajarishda;
- bir-biriga zid malumotlardan foydalanishda;
- kutilmagan vaziyatda harakat rejasiga ega bo'la olishda [11].

Biz har bir pedagogni ham kasbiy kompetentlikka to'laqonli ega deb ayto olmaymiz. Kasbiy kompetentlikka ega bo'lgan pedagog o'z bilimlarini izchillik bilan boyitib boradi, kreativlikka intiladi, yangi axborotlarni tinimsiz ravishda o'zlashtirib boradi, takrorlanmas bilimlarni izlab topadi, davr bilan hamnafas yuradi, bilimlarni qayta ishlaydi va ularni amaliyotda qo'llashning samarali yo'llarini o'ylab topadi [12].

Bilamizki, pedagogik kompetentlik pedagogik jarayon asosida namoyon bo'ladi. Qachonki pedagogik jarayon to'g'ri vujudga kelsagina ta'lim beruvchi o'z kompetentligini samarali qo'llay oladi. Xo'sh o'zi pedagogik jarayon nima? Shu tushuncha haqida bilib olamiz.

Pedagogik jarayon - zarur bo'lgan bilimlar, amaliy ko'nikma va malakalar, shaxs va guruhning axloqiy-siyosiy, psixologik va jismoniy sifatlarini shakllantirish maqsadida insonlar tomonidan (ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchi) tashkil etilgan va yo'naltirilgan faoliyat. Pedagogik jarayon boshqa ijtimoiy jarayonlar bilan bog'liq bo'ladi [13].

TADQIQOT NATIJASI

Shunday ekan, ta'lim oluvchini har bir ijtimoiy jarayondan xabardor qilish, pedagogik jarayonni boshqa jarayonlar bilan uzviy tarzda bog'lash uchun kasbiy kompetentlik bir nechta sifatlarni o'zida namoyon qilgan bo'lishi kerak. Ana endi kasbiy kompetentlik sifatlari haqida so'z yuritamiz.

1. Ijtimoiy kompetentlik - ijtimoiy munosabatlarda faollik ko'rsatish ko'nikma, malakalariga egalik, kasbiy faoliyatda subektlar bilan muloqotga kirisha olish.

2. Maxsus kompetentlik - kasbiy-pedagogik faoliyatni tashkil etishga tayyorlanish, kasbiy-pedagogik vazifalarni oqilona hal qilish, faoliyati natijalarini real baholash, BKMni izchil

rivojlantirib borish bolib, ushbu kompetentlik negizida psixologik, metodik, informatsion, kreativ, innovatsion va kommunikativ kompetentlik ko'zga tashlanadi [14]. Ular o'zida quyidagi mazmuni ifodalaydi:

- a) *psixologik kompetentlik pedagogik* jarayonda soglom psixologik muhitni yarata olish, talabalar va talim jarayonining boshqa ishtirokchilari bilan ijobiy muloqotni tashkil etish, turli salbiy psixologik ziddiyatlarni o'z vaqtida anglay olish va bartaraf eta olish;
- b) *metodik kompetentlik* - pedagogik jarayonni metodik jihatdan oqilona tashkil etish, talim yoki tarbiyaviy faoliyat shakllarini to'g'ri belgilash, metod va vositalarni maqsadga muvofiq tanlay olish, metodlarni samarali qo'llay olish, vositalarni muvaffaqiyatli qo'llash;
- c) *informatsion kompetentlik* axborot muhitida zarur, muhim, kerakli, foydali malumotlarni izlash, yigish, saralash, qayta ishlash va ulardan maqsadli, o'rinli, samarali foydalanish;
- d) *kreativ kompetentlik* - pedagogik faoliyatga nisbatan tanqidiy va ijodiy yondoshish, o'zining ijodkorlik malakalariga egaligini namoyish eta olish;
- e) *innovatsion kompetentlik* - pedagogik jarayonni takomillashtirish, talim sifatini yaxshilash, tarbiya jarayonining samaradorligini oshirishga doir yangi goyalarni ilgari surish, ularni amaliyotga muvaffaqiyatli tatbiq etish;
- f) *kommunikativ kompetentlik* - jarayonining barcha ishtirokchilari, jumladan, talabalar bilan samimiy muloqotda bolish, ularni tinglay bilish, ularga ijobiy tasir ko'rsata olish.
- g) *shaxsiy kompetentlik* - izchil ravishda kasbiy o'sishga erishish, malaka darajasini oshirib borish, kasbiy faoliyatda o'z ichki imkoniyatlarini namoyon qilish.
- h) *texnologik kompetentlik* - kasbiy-pedagogik BKMni boyitadigan ilgor texnologiyalarni ozlashtirish, zamonaviy vosita, texnika va texnologiyalardan foydalana olish.
- i) *ekstremal kompetentlik* - favqulotda vaziyatlar (tabiiy ofatlar, texnologik jarayon ishdan chiqqan)da, pedagogik nizolar yuzaga kelganda oqilona qaror qabul qilish, to'g'ri harakatlanish malakasiga egalik [15].

MUHOKAMA

Har bir pedagog o'z kasbiy kompetentligiga ega bo'ladi. Bu orqali u pedagogik jarayonda ishtirok etadi. Bu jarayonning faol ishtirokchisiga aylanish uchun esa yuqoridagi sifatlarini o'zida aks ettirishi lozim. Kasbiy kompetentlikning barcha sifatlarini to'la to'kis o'zida mujassam etgan pedagog ularni amaliyotda qo'llash jarayonini ham bexato yo'lga qo'yishi lozim [16]. Qachonki o'z bilimlarini ta'lim oluvchiga kasbiy kompetentligini qo'llagan holdagina yetkazib bersa, bu pedagogni ta'lim jarayonida chinakam yutuqqa erishgan deya olamiz.

Biz mutaxassis ya'ni pedagogni kasbiy kompetentligini oshirishi uchun o'z o'zini tahlil qilishi, o'z ustida ishlashi va o'z o'zini baholay olishi kerak degan edik. Bular orasida o'z ustida ishlash yaqqol mohiyat kasb etadi.

Mutaxassisning o'z ustida ishlashi quyidagilarda ko'rinadi:

- kasbiy BKMni takomillashtirib borish;
- faoliyatga tanqidiy va ijodiy yondoshish;

- kasbiy va ijodiy hamkorlikka erishish;
- ishchanlik qobiliyatini rivojlantirish;
- salbiy odatlarni bartaraf etib borish;
- ijobiy sifatlarni o'zlashtirish [17].

Bundan ko'rinib turibdiki, har bir bo'lajak pedagog o'z kasbiy kompetentligini anglab yetishi, o'z ustida tinimsiz ishlashi, o'zini o'zi baholay olishi, ta'lim jarayoning jadal sur'atlarda o'sishini ta'minlashi kerak [18]. Qachonki pedagog o'zini to'g'ri va xolis baholay olsagina, u o'z sohasida yetuk mutaxassis bo'lib yetishadi.

XULOSA

Ushbu maqoladan ko'rinib turibdiki, kasbiy kompetentlik nafaqat pedagogika balki boshqa mutaxassisliklarda hma muhim o'rin tutadi, lekin bizning asosiy yo'nalishimiz bo'lgan pedagogika sohasida kasbiy kompetentlikni yuksak darajada egallash, bu orqali pedagogik jarayonni muvaffaqiyatli amalga oshirish dolzarb masala hisoblanadi. Shunday ekan har bir ta'lim beruvchi o'zining kompetensiyalarini to'g'ri anglay olishi va uni amaliyotda to'g'ri va maqsadli qo'llay olishi darkor.

REFERENCES

1. Kulboyeva D.A., Tursunova M.B. FORMATION OF CREATIVE ABILITIES OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 2021. 9(12), 633-637.
2. Hayitov A.I., Abdushukurova D. EFFECTIVE WAYS TO ORGANIZE MOTHER TONGUE LESSONS IN PRIMARY CLASSES ON THE BASIS OF INTERACTIVE TECHNIQUES. 2022. *Conferencea*, 30-32.
3. Bakhtiyarova M.Z. INTEGRATED TEACHING OF PRIMARY EDUCATION. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 2021. 9(12), 1332-1336.
4. Караматова Д.С. Синфдан ташқари машғулотлар орқали ўқувчиларни ижодий фаолиятга йўналтириш методлари. *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)*, 2021. 1(2), 4-9.
5. Салаева М.С., Абдурасулова Ш.К. Педагог профессионализмининг шаклланиши касбий кадрият сифатида намоён бўлиши // EURASIAN JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES, PHILOSOPHY AND CULTURE Innovative Academy Research Support Center. www.in-academy.uz. ISSN 2181-2888. With Impact Factor: 8.2. Volume 2 Issue 02, February 2022 Pages 183 -188. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6242575>
6. Салаева М.С., Бекназарова Х.Х. Формирование мобильности личности как педагогическая проблема // SCIENTIFIC PROGRESS VOLUME 3 | ISSUE 3 | 2022 ISSN: 2181-1601. Uzbekistan www.scientificprogress.uz Pages 384-390. <http://www.scientificprogress.uz/storage/app/media/3-3.%20065.%20384-390.pdf>
7. Салаева М.С., Джумабаева М.Б. Педагогнинг кичик мактаб ёшидаги болаларни ижтимоий мобиллигини оширишга таъсири // IJTIMOIIY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIY JURNALI, ISSN - 2181-2608. With Impact Factor: 8.2 SJIF: 5.426 - Б. 59-62. Retrieved from <http://www.sciencebox.uz/index.php/jis/article/view/1552>
8. Салаева М.С., Бекназарова Х.Х. Бошланғич таълим ўқувчиларини ижтимоий мобиллигини ривожлантириш // EURASIAN JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES, PHILOSOPHY AND CULTURE Innovative Academy Research Support Center UIF = 8.2 |

- SJIF = 6.051 www.in-academy.uz Volume 2 Issue 4, April 2022. ISSN 2181-2888. Pages 136-139. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6511330>
9. Salaeva M.S., Koshnazarova M.A., Abdukodirov G., Radjabova D.A. Professionalism of the Teacher as a Pedagogical Credo in the Age of Innovation // SPECIALUSIS UGDYMAS / SPECIAL EDUCATION 2022 1(43). Pp. 10571 – 10576. <https://www.sumc.lt/index.php/se/article/view/1637>
 10. Салаева М.С., Ҳакназарова З.К. Касб таълими ўқитувчисининг профессионал-педагогик компетентлиги хусусида // Maktab va hayot. № 7-8. 2011. – Б. 32-33.
 11. Салаева М.С. Муҳандис-педагог касбий компетентлиги ва профессионализмига психологик ёндашув // Maktab va hayot. № 2. 2012. – Б. 29-31.
 12. Салаева М.С. Профессионализм ва касбий компетентлик / “Наука, образование и производство в обеспечении устойчивого развития инновационной экономики” материалы научно-практической конференции. Филиал МГУ имени В.М.Ломоносова. 15-16 апреля 2014 года. Часть 1. –С.215-217.
 13. Салаева М.С., Искандарова М. Касб таълими ўқитувчисининг компетентлиги профессионаллари омили сифатида / “XXI аср – интеллектуал авлод асри” мавзусидаги Республика илмий-амалий конференция. Ўзбекистон Республикаси хотин-қизлар «Олима» уюшмаси. 2014 йил 16 декабрь. – Б.199-202.
 14. Салаева М.С. Педагогнинг касбий компетентлиги ва профессионализмига психологик ёндашув / “Психология фани ва ёшларнинг ривожланиши” мавзусидаги Халқаро онлайн конференция / “INTERNATIONAL PSYCHOLOGY SUMMIT” (Халқаро психология САММИТИ). ЎЗМУ. 2020 йил 27-28 июль.–Б.205- 211.
 15. Салаева М.С. Педагог профессионализмининг шаклланиши интегратив психологик ҳодиса сифатида / Материалы международной научной конференции “Педагогические и психолингвистические особенности развития, формирования и становления личности врача”. – Самарканд. Самаркандский государственный медицинский институт. (СамГМИ) 5 мая 2021 года. Электронный сборник. – С.178-180.
 16. Салаева М.С. Педагогнинг самарали инновацион фаолиятини таъминлашда шахсий-касбий ривожланишининг психологик қўллаб-қувватлаш / Инновацион таълим: халқаро тажриба, муаммо ва ечимлар” мавзусидаги Халқаро илмий-амалий анжуман. Тошкент шаҳридаги ЁДЖУ техника университети. Электрон тўплам. 3-қисм. 2021 йил 21 апрель. - Б.405-407.
 17. Salaeva M.S. Professional darajaga erishish maqsadida pedagogning virtual mobilgini rivojlantirish / “Xorijiy tillarni o‘qitishning dolzarb masalalari: muammolar va yechimlar xalqaro ilmiy-amaliy onlayn anjuman materiallari. Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti. Elektron to‘plam.. 2021-yil 5-may. - B.230-234.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI O'QISH SAVODXONLIGINI O'QITISHDA YANGI PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING TUTGAN O'RNI

Abdufattoyeva Gulazzam Qobiljon qizi

Andijon pedagogika instituti „Boshlang‘ich ta‘lim kafedrası o‘qituvchisi”

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7264844>

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda ona tili o'qish savodxonligi fanini yaxshi tashkil etish uchun pedagogik texnologiyalarni qo'llash va shu orqali o'quvchilar bilimini oshirish, va yozma va og'zaki nutq nima uchun kerakligi masalalari haqida.

Kalit so'zlar: nutq, yozma nutq, og'zaki nutq pedagogik texnologiya, motiv, innovatsiya.

РОЛЬ НОВЫХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБУЧЕНИИ ЧТИТЕЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ НА РОДНОМ ЯЗЫКЕ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

Аннотация. Данная статья посвящена вопросам применения педагогических технологий для хорошей организации учебной грамотности по родному языку в начальных классах и, таким образом, повышения знаний учащихся, а также для чего нужна письменная и устная речь.

Ключевые слова: речь, письменная речь, устная речь педагогическая технология, мотив, инновация.

THE ROLE OF NEW PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN TEACHING MOTHER LANGUAGE READING LITERACY IN PRIMARY GRADES

Abstract. This article is devoted to the application of pedagogical technologies for the good organization of educational literacy in the native language in primary grades and, thus, improving students' knowledge, as well as what written and oral speech is needed for.

Key words: speech, written speech, oral speech, pedagogical technology, motive, innovation.

KIRISH

Hozirgi kunda muhtaram prezidentimiz Sh.Mirziyoyev ta'lim sohasiga katta e'tibor qaratmoqda. Bugungi kunda fan va texnikaning o'sib borishi ta'limga yangiliklar kiritishni talab etmoqda. Innovatsion g'oyalarni yaratish, uni boshqalarga tatbiq etish orqali yurtimizdagi maktab muassasalaridagi o'quvchilarga turtki bo'lmoqda. Ta'lim sifatini yanada oshirish uchun bizga albatta yozma nutq bilan birga og'zaki nutq ham kerak. Farzandlarimizni og'zaki nutqi qanchalik rivojlangan bo'lsa yozma nutq savodxonligi ham shunchalik rivojlangan va ravon bo'lishi kerak.

Ta'lim jarayonida ilg'or pedagogik texnologiyalardan foydalanish, ta'lim samaradorligini oshirish, tahlil qilish va amaliyotga joriy etish bugungi kunning muhim vazifalaridan biridir. Bu vazifalarni oldimizga maqsad qilib qo'yishimiz va albatta bu madsad sari olg'a qadam tashlashimiz zarur. Ta'lim tizimimizga katta yutuqlar olib kirish uchun barcha ta'lim soha vakillari bir yoqadan bosh chiqarib harakat qilish lozim. Ta'lim sifatini yanada oshirish uchun bizga albatta yozma nutq bilan birga og'zaki nutq ham kerak. Farzandlarimizni og'zaki nutqi qanchalik rivojlangan bo'lsa yozma nutq savodxonligi ham shunchalik rivojlangan va ravon bo'lishi kerak.

Har bir bol bir-biridan ikkinchisiga o'tib, bosqichlarni bosib o'tadi. Yosh bosqichlarda bola ko'nikmalar, bilimlar, shaxsiy xususiyatlarva karakterli xususiyatlarning rivojlanishi bilan birga keladi. Bolani ntarbiyalashda ota-ona albatta yosh xususiyatiga qarshi lozim. Bunda bolaga tug'igandan boshlab ya'ni chaqaloqlik davridan boshlab o'rgatib borish zarur. Bola o'n to'rt kunlik bo'lganida onani ovozini eshita yoshiga qarab tushuna boshlaydi. Bunda ona farzandiga „, alla” aytishi va turli she'rlar, qo'shiqlar aytib kiyintirishi kerak.

Uch yoshdan yetti yoshgacha bolalarda ushbu yoshdagi bolalarda o'zlarini qilgan ishlarini kattalar tomonidan maqtashini xohlaydilar. Bu yoshda bolalar nutq faoliyati rivojlanadi. Bunda ota- ona albatta farzandiga o'rnak bo'lishi kerak bo'ladi. Ya'ni ona farzandiga baqirmaslikni o'zini o'tkazishni, injiq bo'lmaslikni o'rgatadi-yu, amma o'zi baqirsa bola onadan ko'chiradi. Bu yoshda bolalar ota- onasiga o'xshahsni istashadi. Shu yoshda ota –onalar farzandiga o'rnak bo'lishi kerak.

O'yinlar orqali bolalarga ko'p narsalarni o'rgatish lozim. Ya'ni turli o'yinar yordamida bolani so'z boyligini oshirish, so'zlarni to'g'ri aytishni o'rgatish ham mumkin.

TADQIQOT METODLARI VA METODOLOGIYASI

Boshlang'ich ta'lim umumta'lim maktablarining bosh bo'g'ini hisoblanadi. Boshlang'ich sinf o'qtuvchilari zimmasida katta ma' suliyat turadi. Maktab ostonasiga endi qadam qo'ygan o'quvchi yoshlarni maktab hayoti bilan tanishtirib bilim olishlari haqida ko'nikmalar berib boradi.

Bolalarning aqliy faoliyati ularning iqtidorlari, qiziqishlari shu davrda rivojlanib, shakllanib boradi., „Yoshlikda olingan bilim toshga o'yilgan naqsh kabi“ dir. Bu ham o'qituvchilarning kasbi ma'suliyatli kasb ekanini isbotlaydi.

Har bir pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilgan darslar o'quvchi ehtiyojiga mos bo'lishi kerak. O'quvchilarning maktab darsliklarini yaxshi o'zlashtirishida o'qtuvchi bilimi, ularga o'rgatish salohiyati qay darajada ekanligi va bolalar qiziqishini uyg'otishda pedagogik texnologiyalar turtki bo'ladi.

Yozma nutq biz uchun eng muhim hisoblanadi. Og'zaki nutq bilan yozma nutq bir-biriga chambarchas bog'liq. Negaki og'zaki nutq bor joyda yozma nutq albatta bo'ladi. O'quvchilar ham kitoblarda yozilganlarni tog'ri o'qishlari bilan bir qatorda aytilganlarni tog'ri yozishlari kerak. Yozma nutq savodxonligini biz diktantlar orqali oshirishimiz mumkin. Biz o'qiyotgan kitoblarni ham yozma nutq orqali yozilgan. Siz yozayotganlarizni boshqalar o'qib tushnishi kerak. Barcha fanlarga yozma nutq kerak. Sababi ularning hammasi yoziladi.

Muhtaram prezidentimiz Sh.Mirziyoyev „Farzandlarimizga avvalo o'zimiz hamma sohada vatanga, xalqqa sadoqatli bo'lishda, ilmga, kasb-hunarga mehr qo'yishda ota-ona , jamiyat oldidagi burchimizni sidqidildan ado etishda amaliy na'muna ko'rsatishimiz kerak.“ Bu fikrlar barcha kasb egalarining qalblariga yetib borib o'z kasblariga sadoqatli bo'lishlariga da'vat etadi. Farzandingiz rivojlanishining barcha asosiy bosqichlarida bitta umumiy narsa bor: har bir bosqichda o'g'lingiz yoki qizingiz ularning ota-onalariga muhtoj. Ota-onalar bolaning xatti-harakatlari psixikaning rivojlanishi, gormonal o'zgarishlar bilan bog'liqligini tushunishlari kerak. Bola o'zgarganda bir nechta inqirozli davrlar mavjud. U o'zini yomon tutadi yoki sizni xafa qilmoqchi deb o'ylamang. O'zgarishlar hatto o'zi uchun ham sezilmasdan sodir bo'lmoqda. Chaqaloqning aqliy faoliyati murakkablashib, atrofdagi dunyo o'zgarib bormoqda.Tushunish siz tomondan muhim ahamiyatga ega. Ha, uning barcha masxarabozligi, tajovuzkorligi va yomon xatti-harakatlarini rag'batlantirish yoki e'tiborsiz qoldirib bo'lmaydi. Bu bola uchun zararli. Ammo u bilan tajovuzkor bo'lmaslik, kaltaklash, baqirish kerak emas. Hozir chaqalog'ingiz bilan nima yuz berayotganini tushunishga harakat qiling. U ko'proq mustaqil bo'lishni xohlaydimi? Qoshiq ushlashni yoki kosadan o'zingiz ichishni o'rganyapsizmi? Buning hech qanday yomon joyi yo'q. Unga yordam bering, ko'rsating, o'rgating. Bu kelajakda farzandingiz bilan normal, sog'lom munosabatlarni o'rnatishga imkon beradi. Bu esa farzandlarimiz nutqi ravon bo'lishi va sog'lom fikrlashiga olib keladi.

TADQIQOT NATIJALARI

Ta'limda pedagogik texnologiyalarni qo'llashda dars to'laligicha qamrab olinishi kerak. Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qish savodxonligi darslarini tashkil etishda pedagogik mahorat bilan innovatsin yondashish orqali o'quvchilar qiziqishlarini ona tiliga o'stirib borish kerak. Ona tili fanini hayotga bog'lab o'tish lozim. Shunda o'quvchi ona tilimizni ardoqlashga va unu mukammal o'rganishga keying yosh avlodga ham ona tilimizni sir asrorlarini o'rgatishga bel bog'lasinlar.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarning Yoshi qiziqishi aqliy faoliyatini alohida e'tiborga olish kerak. Ularning yoshlariga, qiziqishiga ,aqliy faoliyatiga qarab oson qiziqzrli qilib mavzularni o'rgatib borishlari kerak. O'quvchilarga atrof-muhit, hayotga bog'lab tushuntirilgan mavzular ularni fikrlashini tez, dunyoqarashini keng bo'lishiga sabab bo'ladi.

O'quvchilar o'zgalar fikrini eshitib tushuna olishlari va o'zgalarga fikrini bayon qilib yetkazib bera olishlari kerak.

MUHOKAMA

Muhtaram prezidentimiz Sh.Mirziyoyev „Farzandlarimizga avvalo o'zimiz hamma sohada vatanga, xalqqa sadoqatli bo'lishda, ilmga, kasb-hunarga mehr qo'yishda ota-ona , jamiyat oldidagi burchimizni sidqidildan ado etishda amaliy na'muna ko'rsatishimiz kerak.” Bu fikrlar barcha kasb egalarining qalblariga yetib borib o'z kasblariga sadoqatli bo'lishlariga da'vat etadi.

XULOSA

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki, har bir darsni o'ziga xos interfal metodlarni tanlab o'tish to'g'ri bo'ladi. O'qitish jarayonida yuqori ko'rsatkichga erishish uchun dars jarayonini ketma- ketligini avvaldan rejalashtirish kerak. Darsga oid pedagogik tehnologiyani tanlab o'tish maqsadga muvofiq bo'ladi.

REFERENCES

1. Mirziyoyev Sh.M. Jismoniy va ma'naviy yetuk yoshlar – ezgu maqsadlarimizga etishda tayanchimiz va suyanchimizdir. “Kamolot” yoshlar ijtimoiy harakatining IV qurultoyidagi nutq. // Ma'rifat. Toshkent, 2017 yil 1 iyul № 52.
2. Karimov I.A. Barkamol avlod-O'zbekiston taraqqiyotining poydevori T. O'zbekiston. 1998-y.

THE ROLE OF METHODOLOGY IN THE FORMATION OF DIDACTIC CULTURE OF FUTURE HISTORY TEACHERS

Shertaylakova G.B

Independent researcher JSPU

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7264862>

Abstract. *This article presents the role of methods of formation of the didactic culture of future history teachers, the main directions of the teacher's skills, social relations, and his main tasks.*

Key words: *methodological culture, information culture, teacher, information systems, lesson, method, future.*

РОЛЬ МЕТОДОЛОГИИ В ФОРМИРОВАНИИ ДИДАКТИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ИСТОРИИ

Аннотация. *В данной статье представлена роль методов формирования дидактической культуры будущих учителей истории, основные направления деятельности учителя, социальные отношения, его основные задачи.*

Ключевые слова: *методическая культура, информационная культура, учитель, информационные системы, урок, метод, будущее.*

INTRODUCTION

Effectiveness of the educational process is one of the reforms implemented in the modern education system. Also, arousing interest in education is one of the urgent issues of today. The source of interest in the continuing education system is the content of the educational material. The content of the educational material should be bright, rich in news, descriptive, and create a feeling of wonder, moral and spiritual state, and the importance of the seminar should be shown. For this purpose, interesting examples, facts, video and individual tools, newspapers, radio messages are selected that can arouse students' interest. Interest in education can be realized through educational games. The following requirements are imposed on them:

1. *Compatibility with the curriculum.*
2. *Pursuit of certain educational goals.*
3. *Compliance with certain consistency.*
4. *Taking into account individual characteristics of students.*
5. *Simple and clear setting of game rules.*
6. *Active participation of every student.*

A teacher responsible for himself must clearly understand that his professional training, the right to be a teacher, and the proper fulfillment of his professional pedagogical duty require him to take on a number of obligations. he should objectively assess his opportunities for teaching activity, study and analyze his strengths, clearly imagine which qualities are professionally important in the process of professional training and which should be formed independently, in the process of real professional pedagogical activity.

Secondly, the future history teacher must master intellectual activity (thinking, memory, perception, expression of attention), behavior and communication culture, including pedagogical skills.

Thirdly, the mandatory condition and basis of the successful activity of the teacher is his understanding of the student as an equivalent person with the same self-esteem as his "I", knowing the forms of behavior and communication. Students, the learner, their values, behaviors and evaluations must be understood and accepted by the teacher whether they are appropriate or not.

Fourthly, the teacher is not only an organizer, but also inspires the cooperation of participants in educational activities, works as a partner in activities to achieve the general, in a certain sense, goals of education, upbringing and development.

Self-education is the basis for the teacher's growth as a specialist. The teacher, according to A. Disterweg, "has only worked on education and training on his own so far without actually being able to teach and teach". It is not enough to say that if he does not study, does not study, does not follow the achievements of science in his field and does not put them into practice, he is left behind, pulled back, and has difficulty in solving problems.

METHOD AND METHODOLOGY

The desire and experience of self-improvement is a necessary condition for self-education, which includes conscious work to develop professionally significant qualities of one's personality in three directions:

adaptation of individual characteristics to the requirements of pedagogical activity;

continuous improvement of professional qualifications;

c) continuous development of socio-ethical and other characteristics of a person.

In order to correctly set self-education goals, you need to know your strengths and weaknesses.

Means and methods of self-influence:

Didactic abilities are manifested in the following: a) explanatory ability, that is, the ability to see and hear students with their own eyes, to be able to make incomprehensible terms understandable, simple and universal; b) academic abilities, in other words, knowledge of the subject, field of science, erudition, broad outlook are considered as the result of self-work; c) speech skills, the ability to express one's thoughts and feelings clearly and clearly in the form of speech, to conduct speech in combination with non-verbal means of communication, that is, mimicry and pantomime. From this, knowing the subject, believing in the words he is telling, avoiding complex phraseological expressions, explaining the used terms and concepts, speed and pitch of speech.

Organizational and communicative skills are characterized by the following qualities:

organizational skills, in which it is necessary to define 2 directions of activity - first, to organize a team of learners, and second, to properly organize one's work, plan and self-control, study taking into account that the process is limited in terms of time, maximum effort is required from the teacher to convey knowledge;

communicative abilities - to establish a correct interaction with a group of learners, an individual, taking into account their individual and age characteristics; it should be known from the middle of two boundaries - cold alienation and family relations;

pedagogical observation or, as A.S. Makarenko said, "The ability to read by looking at the surface", that is, the ability to enter the inner world of the learner, intelligence, understanding of the student's personality and understanding of his temporary mental states. Of course, these are influenced by external factors, student behavior and pedagogical experience;

pedagogical tactics - that is, the ability to find appropriate measures to influence students, taking into account their individual and other characteristics, based on a concrete situation, without affecting the personality of a person;

suggestive ability - the ability to have an emotional-volitional influence on students, to make demands and fulfill them, without any pressure and coercion, at the same time gentleness and unwillingness;

pedagogical imagination, the ability to foresee the consequences of one's actions, the educational design of the personality of learners, the ability to foresee the development of one or another quality of the learner;

distribution of attention, distribution of one's attention between several objects and activities, i.e. presentation of material, monitoring the development of thoughts, answering questions in time, controlling the behavior of a group of learners.

RESEARCH RESULTS

Pedagogical technology determines the system of professionally important skills of pedagogues. It offers ways to understand the technological nature of pedagogical activity in order to influence the learner.

Each pedagogue organizes the impact on the learner according to many parameters. Emotional - mental state, the general level of age-related and cultural development, the formation of relationships, spiritual and intellectual development, etc. In the end, the personality of the student is formed in every primary imagination on the basis of the external manifestation. It determines the character of the pedagogical effect in many ways.

From the point of view of pedagogical technology, scientists have defined the general rules for the application of the method of pedagogical influence with the principle requirements of pedagogy:

The harmony of demand and respect for students.

Preparation of any pedagogical effect.

Bringing this effect to the end.

Ability to feel responsibility for the result of education.

Taking out each of these regulations, it is worth noting that all of them are directed to the development of students' cognitive activity and interest in the subject and result.

It should not be forgotten that the success of education largely depends on the pedagogue, his high professional skills, and his personal characteristics.

DISCUSSION

Didactic foundations of the educational process. The educational process consists of the activities of the pedagogue and students, and certain educational tasks are solved, that is, knowledge, skills and abilities are acquired, and the personality of the student is formed. The educational process consists of the following elements:

1. Determination of educational goals.

2. Educational content that ensures the implementation of educational goals is presented in programs and textbooks.

3. Educational principles, methods and tools.

4. Forms of education.

5. Determination of educational results and determination of the next direction.

Hence, the pedagogue, when planning the educational process, prepares for each subject taking into account the above elements. The educational process is interconnected, forms a complex system.

The following four elements must be included in the educational content:

1. Knowledge of the world, objective being.
2. Skills and competencies based on knowledge.
3. Criteria for creative activity.
4. The embodiment of universal, spiritual values.

Each of these elements performs specific tasks in the maturation of the individual. According to I.Ya.Lerner, M.N.Skatkin's theory, this direction can be widely interpreted. Through knowledge, skills and abilities are formed, as a result of solving various problems, creative activity is formed, and a certain system of relationships arises in a person with respect to other people, being, Nature, oneself, emotions awaken.

The educational process is characterized by general laws, and the identification of these laws helps to develop ways of conscious and effective management of education. Didactic principles are a theoretical basis for understanding the educational process. On the basis of didactic principles, it is possible to develop clear, scientifically verified instructions about the organization of teaching.

CONCLUSION

In conclusion, it should be said that the role of methodology in the formation of the didactic culture of future history teachers is considered one of the important issues in the educational system, therefore, education through the formation of the didactic culture of future history teachers through methodical processes shows that many successes can be achieved in the system.

REFERENCES

1. The Law of the Republic of Uzbekistan "On Education" - T.: Sharq publishing house. 09/23/2020. URQ-637.
2. Speech by President Shavkat Miromonovich Mirziyoyev on the holiday of the 29th anniversary of the Republic of Uzbekistan. Folk word September 1, 2020.
3. Speech of the president of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev at the ceremony "Teacher's and coach's day" on September 30, 2020.
4. Decree of the president of the Republic of Uzbekistan dated February 7, 2017 No. 4947 PF "On the strategy of actions for the further development of the Republic of Uzbekistan".
5. Berkimbaeva Ts.K., Methodology for the development of the communicative culture of teachers of future vocational education: author. diss. t.f.n.: 13.00.08 / Ts.K.Berkimbaev: Almaty humanitarian Technical University.- Death, 2010. -24 p.
6. Slastenin V.A. Pedagogy: Textbook / V.A. Slastenin, I.F. Isaev, E.N.Shiyanov; V.Edited by A. Slastenin. - M: publishing Center" Academy", 2009.-576 p.
7. Nikanov A.V. Problems of communicative training of future teachers: // materials of the 2nd scientific and practical conference-Bryansk: BDU publishing house, 2003.
8. Dzhuraev R. K., Karakhanova L. M. Model of the organization of research activities of 10th grade students in teaching physics and biology //International journal of discourse on Innovation, integration and education. – 2021. - Jild 2. – №. 01. – P.296-300.
9. Мусахоновна Қ. Л. УЗЛУКСИЗ ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА БИОЛОГИЯ ФАНИДАН САМАРАДОРЛИККА ЭРИШИШДА ЭЛЕКТРОН ТАЪЛИМИЙ

- ВОСИТАЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ ИЛМИЙ-АМАЛИЙ АСОСЛАРИ //Science and innovation. – 2022. – Т. 1. – №. В3. – С. 577-585.
10. Juraev R. X., QORAXANOVA L. M. fizika va biologiyani o'qitishda 10-sinf o'quvchilarining tadqiqot faoliyatini tashkil etish modeli // innovatsiya, integratsiya va ta'lim bo'yicha xalqaro discourse jurnali. – 2021. - Jild 2. – №. 1. – P.295-299.
 11. Karakhonova L. M. Using the electronic educational resources in biology lessons //INTERNATIONAL SCIENTIFIC REVIEW OF THE PROBLEMS OF PHILISOPHY, PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY. – 2019. – С. 35-39.
 12. Karakhanova L. M. USE OF MEDIERE RESOURCES IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF BIOLOGY IN SCHOOLS //International Scientific Review of the problems of pedagogy and psychology. – 2018. – С. 68-70.
 13. Jurayev R. K., Karakhanova L. M. Scientific And Methodical Bases Of The Use Of Electronic Educational Resources In Teaching Biology In General Educational Schools //International Journal of Advanced Science and Technology. – 2020. – Т. 29. – №. 8. – С. 3500-3505.
 14. Musokhonovna K. L. ICT-As a means of achieving new educational results in teaching natural disciplines in secondary schools //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2021. – Т. 11. – №. 10. – С. 315-321.
 15. Juraev R. X., Karaxonova L. M. media ta'limi maktab o'quvchilarining ta'lim sifatini oshirish omili sifatida / / hayot davomida ta'lim: barqaror rivojlanish uchun uzluksiz ta'lim. – 2013. - S. 322-323.
 16. Караханова Л. М. DEVELOPMENT OF STUDENTS'KNOWLEDGE BASED ON THE USE OF 3D EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN THE BIOLOGY EDUCATION //Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал. – 2020. – №. 2. – С. 55-59.
 17. Musaxonovna K. L. General secondary schools requirements for the introduction of informed educational resources for the development of natural sciences //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2022. – Т. 12. – №. 5. – С. 855-860.
 18. Juraev R. X., Karaxonova L. M. iqtidorli bolalarni ta'lim muassasalari tomonidan pedagogik qo'llab-quvvatlash //fan, ta'lim va amaliyot integratsiyasi. SCIENTIFIC-METHODICAL JOURNAL. – 2022. - Jild 3. – №. 4. - 66-70 betlar.
 19. Karaxanova L. M. tabiiy fanlarni o'qitishda zamonaviy ochiq ta'limda yangi interaktiv elektron manbalar / / ta'lim fanlari bo'yicha akademik tadqiqotlar. – 2021. - Jild 2. – №. CSPI conference 1. - P. 1303-1305.
 20. Karaxanova L. M. Development of students' knowledge based on the use of 3d educational technologies in the Biology education //Таълим ва инновацион тадқиқотлар.- Вухоро. – 2020. - 55-59 betlar.
 21. Сафарова Р. Г. и др. Ўқувчи-ёшларни оммавий маданият хуружларидан химоя қилишнинг назарий-методологик асослари. – 2017

THE ROLE OF MAHALLA AND NEIGHBORHOOD IN FORMING IDENTITY IN EDUCATION OF A CHILD

Ra'no Rizayeva
NDPI researcher

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7264874>

Abstract. *Currently, neighborhoods have become a very important body that works with the population. It is given the right to self-govern by a special law. Therefore, all the problems of the neighborhood and its residents will be solved there. Great educational work is carried out in the neighborhood. Based on the proverb "Seven neighbors to one child, parents" actively participate in the upbringing of children. The neighborhood is managed by a chairman and activists who are elected by the majority of the population and approved by the relevant district authorities. Discipline control is carried out by the inspector of internal affairs, volunteer guards. The importance and place of the neighborhood in the life of the population, which is of incomparable importance in the life of our society, and a phenomenon that has no parallel in the world experience, is increasing. After all, the neighborhood is "primary and incomparable space that teaches a person to live with society and educates in this spirit."*

Keywords: *neighborhoods, the population, self-govern, upbringing of children, chairman.*

РОЛЬ МАХАЛЛИ И СОСЕДСТВА В ФОРМИРОВАНИИ ИДЕНТИЧНОСТИ В ОБРАЗОВАНИИ РЕБЕНКА

Аннотация. *В настоящее время микрорайоны стали очень важным органом, работающим с населением. Специальным законом ему дано право на самоуправление. Поэтому все проблемы микрорайона и его жителей будут решаться там. В районе ведется большая просветительская работа. Исходя из поговорки «Семь соседей на одного ребенка, родители» активно участвуют в воспитании детей. Район управляется председателем и активистами, которые избираются большинством населения и утверждаются соответствующими районными властями. Контроль за дисциплиной осуществляют инспектор внутренних дел, добровольная дружина. Возрастает значение и место соседства в жизни населения, которое имеет ни с чем не сравнимое значение в жизни нашего общества, явление, не имеющее аналогов в мировом опыте. Ведь соседство – это «первичное и ни с чем не сравнимое пространство, которое учит человека жить с обществом и воспитывает в этом духе».*

Ключевые слова: *микрорайоны, население, самоуправление, воспитание детей, председатель.*

INTRODUCTION

The Uzbek people are one of the peoples that stand out in the world for their spiritual values. The upbringing of children occupies an important place among the values of the Uzbek people. The appearance of teenagers outside the family is the focus of adults in the neighborhood who are interested in their activities. The fact that teenagers begin to grow up outside the family attracts the attention of adults who are interested in their activities in the neighborhood. Only among the peoples of Central Asia do we observe signs of indifference to children and adolescents, youthful morality, upbringing, self-esteem and prospects in society. This characteristic is one of the signs of the national identity of the Uzbek people. According to E. V. Kovalevskaya, when a person - boys and girls - begins to realize his identity, the location of the surrounding information is of great importance for his consciousness. The scientist focuses on the psychological processes of self-realization of young people and the role of society and the events that take place in it. In fact, in the process of self-realization in adolescents, events and

people around them have a great influence. In Uzbek folk pedagogy, views on the important role of neighborhood, neighbors and relatives - childbirth in the upbringing of adolescents are among the values transmitted to us from our ancestors.

MATERIALS AND METHODS

According to the theoretical conclusions made by the Tajik scientist-teacher B. N. Karmyshova on the basis of scientific observations, samples of Tajik folk oral art serve as an important educational tool in the process of realizing the personality of students. In a sense, the student learns from the behavior and actions of the characters. Gets an idea of the ethnic symbols and values associated with his ancestors, the nation. The theoretical views of the scientist expressed the features of education common to neighboring peoples living in Central Asia. Although it is through folklore works, the main goal of pedagogy is to carry out the spiritual and moral education of young people in a perfect form. Here we considered it necessary to note that the Uzbek and Tajik peoples have common features in the upbringing of children, that these two peoples live apart from each other and do not have separate traditions. Although in the upbringing of children, both Tajiks and Uzbeks are guided by the problem of raising a person who is true to his national values, respects the traditions of his ancestors, respects the world and people. Although it was the representatives of these two peoples who, with their wise children, laid the cornerstone of the world scientific civilization since ancient times,

Observing the research of scientists from Tajikistan, we drew attention to the research of our colleague Mamadnosirova M.M. In his Ph.D. thesis, the scientist writes: "We are convinced that folk traditions, customs and rituals embody certain knowledge and skills in raising children and represent a great experience in raising the younger generation." The scientist's comments are correct. National values play an important role in the upbringing of the younger generation. In particular, it is appropriate to rely on national values in the formation of one's identity. What customs and traditions does the scientist mention? What are they made of? The answer to the question is the principle "Seven neighbor parents for one child" implemented in our microdistricts. The upbringing of children is considered one of the special and urgent tasks in the Neighborhood Institute. We are concerned that today's child is tomorrow's parent. Our people want our children to grow up under the influence of our national customs, values and traditions. Particular attention is paid to this issue in the process of mass education. When we say mass education, we mean that the same principle of education is important for many people.

RESULTS

Today, almost all the peoples of the world are looking for different ways to raise their children in the national spirit, to express their identity. The problem of self-consciousness attracts the attention of scientists of many peoples of the world is one of the problems. Indeed, today all of humanity recognizes that only if a person understands his identity, knows well who he is, he can be a person capable of giving positive results for his prospects and the bright future of his people. Therefore, one of the important tasks facing modern Uzbek pedagogy is the development of effective ways and methods for the formation of self-awareness in the upbringing of children.

In Uzbek society, there are two important factors for children to understand their identity:

1. Family. 2. Society.

In the family, parents, grandparents tell the child about his origin, the customs and traditions of his ancestors, about what he does well and what is bad.

DISCUSSION

Society is a factor that shapes the conscious life of a child and plays an important role in the process of learning about the world. The role of society in the upbringing of children is incomparable and of great importance. The role of society in the upbringing, life and destiny of a person is incomparable. educational and spiritual the force of society is so powerful that it dominates both the ascent of the individual to the highest peak and his absolute decline.

The structure of the society includes a microdistrict, an educational institution, cultural institutions, medical institutions. Whether we like it or not, our children, in one form or another, operate within the shell of society. This activity of the child extends not only to the process of upbringing, but also to the process of his education.

CONCLUSION

Therefore, the role of the neighborhood in the upbringing of our children, especially in ensuring originality in their minds, is extremely great. At the same time, we observe the education of our children in relationships with people, the development of their relationship with the environment, the formation of a spirit of respect and loyalty to our values.

REFERENCES

1. Niderer N.V.A. The development of ethnic self-consciousness of Russian-speaking high school students (for example, a general education school of the Republic of Kazakhstan) // Abstract of the dis.cand.ped.-Moscow-2010;
2. Shcherbina E.N. Development of ethno-regional and identity of teachers in the primary school process of higher pedagogical education. Abstract Ph.D. dissertation - Rostov-on-Don 2007;
3. Popova N.N. Ethnocultural self-identification of senior classes and educational processes. Abstract of diss. sugar ped. sciences. - St. Petersburg, 2006.
4. Bocharova Yu. Yu. Orientation theory and practical education of unproductive conflict (on the example of Germany). Candidate of Pedagogical Sciences abstract. - Krasnoyarsk, 2004;
5. Khadzhiev S.M. Multicultural education of the younger generation and the development of an interactive concept // Abstract of the thesis of a doctor of pedagogical sciences - Grozny, 2020;
6. Dugarova Ts. M. Inculturation of the individual in the modern national school: author. - Chita, 2004;
7. Mamadnosirova MM Pedagogical features of the use of elements of ethnopedagogics in the moral education of adolescent girls in the family. Candidate of Pedagogical Sciences abstract. - Monday, 2020.-S. 12.

O'QUVCHI YOSHLARDA CHOLG'U IJRO MAHORATINI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY USLUBLARI

Samanov Adham Hamidovich

Guliston ixtisoslashtirilgan san'at maktabida direktori

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7266115>

Annotatsiya. *Mustaqillik sharofati bilan o'zbek mumtoz musiqasi nafaqat qayta tiklandi, balki yanada keng rivoj olib, jahon madaniy muhitidan salmoqli joy egallab kelmoqda. Respublikamizning ijodiy va ilmiy jarayoniga asos bo'ladigan milliy va umuminsoniy qadriyatlar qatorida asrlar osha bizgacha yetib kelgan mumtoz musiqamiz — ashula, katta ashula, cholg'u kuylari, dostonlar va maqomlar xalqimiz madaniyatida beqiyos o'rin tutadi. Ushbu maqolada o'quvchi yoshlarda cholg'u ijro mahoratini rivojlantirishning zamonaviy uslublari haqida ma'lumotlar berilgan.*

Kalit so'zlar: *musiqa, ta'lim, cholg'u mahorati, an'anaviy musiqa, ijrochilik.*

СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ ФОРМИРОВАНИЯ ИНСТРУМЕНТАЛЬНЫХ НАВЫКОВ У СТУДЕНТОВ

Аннотация. *С обретением независимости узбекская классическая музыка не только возродилась, но и получила более широкое развитие и занимает значительное место в мировой культурной среде. Среди национальных и общечеловеческих ценностей, составляющих основу творческого и научного процесса нашей республики, несравненное место в культуре нашего народа занимает наша классическая музыка, дошедшая до нас на протяжении веков, - песни, большие песни, инструментальные мелодии, былины и статусы. В данной статье представлена информация о современных методах развития музыкальных способностей у младших школьников.*

Ключевые слова: *музыка, образование, музыкальное мастерство, традиционная музыка, исполнительство.*

MODERN METHODS OF DEVELOPING INSTRUMENT PERFORMANCE SKILLS IN STUDENTS

Abstract. *With the honor of independence, Uzbek classical music was not only revived, but also developed more widely and occupies a significant place in the world cultural environment. Among the national and universal values that form the basis of the creative and scientific process of our republic, our classical music, which has come down to us over the centuries, has an incomparable place in the culture of our people - songs, big songs, instrumental melodies, epics and statuses. This article provides information about the modern methods of developing musical skills in young students.*

Key words: *music, education, musical skill, traditional music, performance.*

KIRISH

O'zbek xalqining musiqa madaniyati ko'p asrlilik tarixga ega bo'lib, u ko'pchilik sozanda va xonandalar avlodining faoliyatida qaror topgan an'anaviy musiqa san'ati ekanligi haqida guvohlik beradi. An'anaviy musiqa — bu badiiy jarayon bo'lib, unga xalq tomonidan yaratilgan, asrlar osha bizgacha yetib kelgan xalq musiqa ijodi yoki musiqa folklori va yetuk sozandabastakorlar tomonidan ijod etilgan mumtoz musiqasi kiradi. Bu ijodiyot namunalari og'zaki an'anada saqlanib, sayqal topib, barkamol musiqa asari sifatida rivojlanib kelmoqda. O'zbek mumtoz musiqasi o'tmishdan o'zining teran ma'noga ega ekanligi, murakkabu mukammalligi va beqiyos an'analarni o'zida mujassam etganligi bilan o'zga xalqlar musiqasidan ajralib turadi. Ushbu musiqa ijodiyotida xalqimizning o'tmish an'analari, boy va teran ma'nolarga asoslangan tarixi muhrlangan. Ularning har bir namunasi tarixdan bir sadodir. Binobarin, ularni qanchalik o'rganmaylik, qanchalik sirlaridan voqif bo'lmaylik, shunchalik yangi qirralari ochilib, o'zining

benazir xususiyatlarini namoyon etadi. Shu nuqtai nazardan o'zbek mumtoz musiqasini o'rganish, ularda mujassam etilgan falsafiy g'oyalarni anglash, tarix sadolarini uqib olish, ularning siru sinoatlarini idrok etish uchun bugungi kunda imkoniyatlar yetarli. Ma'lumki, o'zbek an'anaviy musiqasi o'tmishdan ikki yo'nalish, ya'ni birbiridan paydo bo'luvchi, bir-birini to'ldiruvchi, shu bilan birga o'zining alohida xususiyatlari va sifatlariga ega bo'lgan yo'nalishlardan tashkil topgan. Shulardan biri, hayotiy mezon bilan bog'liq musiqa folklori bo'lsa, ikkinchisi, ana shu jonli jarayonning ijodkorlar tafakkuri bilan to'ldirilgan mumtoz musiqa yo'nalishidir. Shakllanish va ravnaqi yo'lida har ikki yo'nalish o'zining ichki qonuniyatlari, shaklu shamoili, ishlash uslubi, mavqei, joyi, vaqti, ijro an'analari va shu kabi qator xususiyatlarga ega bo'lgan. Har ikki yo'nalishda ham umumiy hisoblangan milliy an'alar bilan bog'liq tomonlari bo'lgani kabi, o'z yo'nalishiga xos uslublarni ifoda etadigan alohida jihatlari ham yo'q emas. Lekin ijodiy mezon, ijrochilik an'analari va talqin masalalarida e'tiborga loyiq o'ziga xoslik jihatlari talayginadir.

METOD VA METODOLOGIYASI

Pedagogik kompetentsiya - o'qituvchilarning nazariy o'zlashtirish va ta'lim jarayonida qo'llash jarayoniga nisbatan qobiliyati. Bu kompetentsiyani malaka darajasiga ko'ra ta'lim, o'qitish va boshqa tajribalar orqali olish mumkin. Oliy ta'lim talabalarning barcha potentsial ta'lim yutuqlari, iste'dodlari, qiziqishlari, ko'nikmalari, aql-idrok darajasini yaxshilash uchun sifatni talab qiladi, bu esa oxir-oqibat muvaffaqiyat darajasini belgilaydi. [1] ga ko'ra o'qituvchi faoliyatining zaifligini ko'rsatadigan yettita ko'rsatkich mavjud: 1) ta'lim strategiyalarini tushunmaslik, 2) sinfni boshqarish bo'yicha ko'nikmaning yo'qligi, 3) sinfdagi harakat tadqiqoti natijalarini bajarish va undan foydalanish darajasining pastligi, 4) past muvaffaqiyat motivatsiyasi, 5) intizomning yo'qligi, 6) past professional majburiyat va 7) vaqtni boshqarishning past ko'nikmalari.

Oxirgi o'n yillikda musiqa ta'limi manzarasi tubdan o'zgardi. Biz zamonaviy sinfning ehtiyojlarini yaxshiroq tushunamiz va har qachongidan ham ko'proq resurslar mavjud, ammo qattiq maktab tizimlari o'zgarishlarni qabul qilishda sekin bo'lishi mumkin. Ko'p hollarda musiqa o'qituvchilari zamonaviy musiqa ta'limi tajribasiga yo'l ochishlari va an'anaviy o'qitish strategiyalarini inklyuzivlik va ishtirok etishga qaratilgan innovatsion strategiyalar bilan almashtirishlari kerak. Quyida siz jalb qilingan va inklyuziv sinfni rivojlantirish uchun foydalanishingiz mumkin bo'lgan to'rtta zamonaviy musiqa o'rgatish strategiyasi mavjud.

TADQIQOT NATIJASI

1. Texnologiyalar yordamida. An'anaviy musiqa o'qitish usullarining eng muhim kamchiliklaridan biri shundaki, ular texnologiyadan to'liq foydalanmaydi. Bugungi o'quvchilar bugungi kungacha texnologik jihatdan eng savodli avloddir - bu ularning o'qituvchilaridan ko'ra ko'proq - va o'rganish uchun kuchli vosita bo'lishi mumkin bo'lgan juda ko'p musiqa o'qitish texnologiyalari mavjud. YouTube'dagi ijodiy musiqa nazariyasi darslaridan tortib ta'limga oid ilovalar orqali yo'naltirilgan o'rganishgacha, musiqa texnologiyasi sinfda ko'proq qiziqarli ekanligi isbotlangan. Raqamli audio ish joylari (DAW) qo'shilish uchun ayniqsa mashhur manbadir. Ko'pgina talabalar Soundation va SoundTrap kabi bulutga asoslangan DAW ilovalari yordamida ishlab chiqarish va kompozitsiyani o'rganish imkoniyatiga ega. GarageBand, Logic, Pro Tools yoki Ableton Live kabi vositalar, talabalar va o'qituvchilar uchun mavjud bo'lgan ko'plab bepul musiqa kompozitsiyalari ilovalari haqida gapirmasa ham bo'ladi. Ba'zi musiqa texnologiyalari juda qimmat bo'lishi mumkin va agar o'quvchilar undan faqat maktabda

bo'lganlarida foydalana olsalar, unchalik foyda keltirmaydi. Shuning uchun Thornton alumi Jim Vang iOS uchun GarageBand yordamida ishlab chiqarish va kompozitsiya ko'nikmalarini o'rgatish uchun mavjud texnologiyalardan foydalanadi.

2. Inklyuziv o'qitish jarayonini yarating. Zamonaviy musiqa sinfida inklyuzivlik barcha o'rganish uslublari, kelib chiqishi va qobiliyat darajasidagi talabalarni jalb qilishni anglatadi. Pedagog sifatida inklyuzivlik va ko'p qirralilik yonma-yon ketadi. Zamonaviy musiqa o'qituvchisi ertalab jazz ansambliga rahbarlik qilishdan tushdan keyin jahon musiqasi darsini o'qitishga, maktabdan keyin rok guruhiga rahbarlik qilishga qodir bo'lishi kerak. "Ajoyib orkestrlar, xorlar va ansambllar ajoyib musiqa ta'limining o'ziga xos belgisi bo'lib kelgan, ammo klassik repertuardan tashqari klaviatura, gitara va qo'shiq yozish darslarini taklif qilsangiz, talabalarning turli xil musiqiy ehtiyojlari qondiriladi", dedi Robert Kutietta. , USC Tornton dekani. "Agar maktablar kengroq musiqa imkoniyatlarini taklif qilsa, musiqa ta'limi zamonaviy dunyo ehtiyojlarini yaxshiroq qondirish uchun o'zgartiriladi." Inklyuzivlik musiqiy janrlar doirasidan tashqariga chiqadi. Haqiqiy inklyuziv sinf - bu hozirgi xilma-xillikni hurmat qiladigan, barcha o'quvchilarning ehtiyojlariga moslashtirilgan va talabalar o'rtasida hamkorlik qilish imkoniyatlarini ta'minlaydigan sinfdir.

3. Hamjihatlikka e'tibor qarating. Ko'pgina musiqa o'qituvchilari o'z talabalarining musiqiy sayohatlariga mazmunli ta'sir ko'rsatish va ularning ongini sog'lom holatda saqlash uchun ajoyib imkoniyatga ega. Musiqa - bu sovg'a, lekin bu sovg'a oluvchi tomonidan osongina qabul qilinishi kerak bo'lgan narsa. Siz istamagan talabaga musiqani majburlay olmaysiz. Ta'mlar juda xilma-xil bo'lib, o'ziga jalb qiluvchi va individual manfaatlarga javob beradigan ta'lim va uyg'un o'quv dasturini amalga oshirish juda qiyin vazifa bo'lishi mumkin. Yaqinda AQSH maktablarini bitiruvchisi va hozirgi K-12 Zamonaviy o'qitish amaliyoti magistri talabasi Rayan Uilyams uchun o'z talabalarini jalb qilish Internetda filmlar reytingini ko'rib chiqish va talabalarining qiziqishlarini qondirishni anglatadi. "Hech kim kunni qaysidir ma'noda musiqa bilan shug'ullanmasdan o'tkazmaydi va biz musiqa ta'limida mos keladigan narsani o'zgartirishga harakat qilmoqdamiz", dedi.

4. His-hayajon bilan ishlash. Musiqa o'qituvchisi sifatida siz sinfda jalb qilishingiz mumkin bo'lgan eng kuchli tomonlardan biri bu musiqachi sifatidagi shaxsiy tajribangizdir. "Musiqachi sifatida tezda o'rganishingiz kerak bo'lgan hamma narsani o'ylab ko'ring - kontsert tashkil qilish, boshqa musiqachilar bilan hamkorlikda ishlash, musiqaning biznes tomoni bilan shug'ullanish yoki uy yozuvini yaratish. Siz o'rgangan har bir tajriba o'quvchilaringizga bilim berish va ularning qiziqishini o'ziga jalb qilish imkoniyatidir.

MUHOKAMA

Misol uchun, ba'zi o'quvchilaringiz rap prodyuseri bo'lishga qiziqish bildirishi mumkin, ammo ular kundalik ravishda bu nimaga olib kelishini bilishadimi? Senchi? Agar yo'q bo'lsa, topqir bo'ling. Ehtimol, siz o'z tarmog'ingizdagi musiqachini bilasiz, u tushuncha taklif qiladi. Ehtimol, sizning talabalaringiz rok guruhida bo'lishni xohlashadi. Talabalar tomonidan yaratilgan musiqa ishtirokidagi jamoat tadbirini tashkil qilish va shouni tayyorlash va ishlab chiqarishda yordam berish orqali ularga bu qanday ekanligini ko'rsating. Nihoyat, rassom-o'qituvchi sifatida sizning ta'limingiz universitetni tark etganingizda to'xtab qolishi shart emas. Musiqachi sifatida o'sishda davom etsangiz va o'z tajribangizni sinfda qo'shsangiz, natijada o'quvchilaringiz foyda ko'radi. Ushbu zamonaviy musiqa o'qitish strategiyalarining zamirida so'nggi o'n yil ichida musiqa o'qituvchisining roli o'zgartirilganini anglash yotadi. Musiqa

o'qituvchilari qiziqarli va tegishli pedagogikani yaratish uchun "birinchilikdan tushishlari" va o'z talabalarining tajribasi va qiziqishlarini o'zlashtirishlari kerak. Bu shuni anglatadiki, yangi musiqa o'qituvchisi hamma narsadan ko'ra o'zini doimiy o'rganuvchi sifatida ko'rishni boshlashi kerak - yangi texnologiyalardan, yangi musiqiy tarkibdan va talabalarning o'zidan.

XULOSA

O'zbek mumtoz musiqasi o'zining hayotiyliigi, ijtimoiy tabiati, g'oyaviy mohiyati hamda o'ziga xos badiiy xususiyatlari bilan ajralib turadi. Xalqning mehnati, urf-odati, turmush sharoiti, orzu-istagi, kurash va g'alabalari uning mavzui va g'oyaviy mazmunida aks etadi. Asarlarning xalqchilik xususiyati ularning hayotiyliigi va qaysi bir dunyoqarashni himoya qilishi bilan belgilanadi. Mumtoz musiqa asarlari o'ziga xos badiiy tizimga ega bo'lib, har bir janr kuyohang tuzilishi va rivoji, shakli va o'ziga xos ijro uslubi sifatida namoyon bo'ladi. Mumtoz musiqa yuksak mahoratli badiiy tizim. Unda xalqning badiiy didi, voqelikka nisbatan xalqona estetik munosabat ifodalangan.

REFERENCES

1. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, Demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatasining qo'shma majlisidagi nutq. T., 2017.
2. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini takominlashyurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. O'zbekiston Resoublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruza. 2016- yil 7-dekabr. T., 2017.
3. Rajabiy Yu. Musiqa merosimizga bir nazar. - T., 1978
4. Matyakubov Sh. An'anaviy xonandalikda o'qitish uslubiyati. -T., 02015
5. Matyakubov Sh. An'anaviy ijrochilik tarixi - T., 2015
6. Matyakubov Sh. An'anaviy ijrochilik san'ati tarixi -T., 2019

THE ESSENCE OF TEACHING BASED ON THE COMPETENCE APPROACH TO THE HIGHER EDUCATION PROCESS

Mukhtoralieva Mukhtasar

Assistant of Namangan Engineering-Construction Institute

Rakhmonov Shokhrukh

Student of Namangan Engineering-Construction Institute

Ganiev Avazbek

Student of Namangan Engineering-Construction Institute

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7266121>

Abstract. *In this article, it is explained that the management of the quality of education in the educational process begins with the identification of the necessary competencies for the acquisition of learning outcomes. Competency approach ensures the quality of education in the modern education system. Competency approach serves to increase the activity of students. The activity of the pedagogue is important in this.*

Keywords: *Competency approach, competence, competence, instrumental, interpersonal, systematic, communication.*

СУТЬ ПРЕПОДАВАНИЯ НА ОСНОВЕ КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ПОДХОДА К ПРОЦЕССУ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. *В данной статье поясняется, что управление качеством образования в образовательном процессе начинается с выявления необходимых компетенций для приобретения результатов обучения. Компетентностный подход обеспечивает качество образования в современной системе образования. Компетентностный подход служит повышению активности студентов. Важна в этом деятельность педагога.*

Ключевые слова: *компетентностный подход, компетентность, компетенция, инструментальный, межличностный, системный, коммуникативный.*

INTRODUCTION

Today, pedagogues working in the educational system are required not only to restore their acquired knowledge, but also to have a creative approach to solving professional issues, the ability to constantly learn independently, and continuous development of their personal and professional qualities. The ability of professional and creative self-development is considered one of the most necessary qualities for every specialist, including modern pedagogues. Future pedagogues need to develop these qualities in higher education institutions [1].

MATERIALS AND METHODS

Accordingly, the pedagogue is required to have the following professional qualities: look at the student sincerely and with interest; to be ready to accept positive (constructive) criticism from colleagues and students, to make changes to their work accordingly, to have their own personal point of view on the events and social situations in the world around them and to exchange opinions about them with students, to refrain from playing the role of a treasure of knowledge and intelligence aspiration, to respond calmly to sarcastic criticisms directed at one's address, to have a unique position and teaching style in teaching, to have sides that are different from others, to share one's thoughts and feelings with students, to behave competently, to be personally responsible for the result, to be curious, be able to argue etc., demonstrate engagement with their subject and use clear, understandable and expressive language. The basic and special competencies of the pedagogue play a big role in this. The basic competence of a pedagogue in educational institutions is considered common for pedagogical personnel working in these educational institutions. Special competences are distinguished by the content of the educational process organized by the teacher and the role they play in the development of a well-

rounded person. The basic competence of the teacher serves as a basis for the formation of special competences in them. The above-mentioned two types of pedagogical competences are closely related to each other. Therefore, a complex approach to the process of formation of these competencies is required [2].

RESULTS AND DISCUSSION

The idea of self-development in the educational process is gaining importance today. In the concept of the development of the higher education system of the Republic of Uzbekistan until 2030, the priorities of the reform of the higher education system of the Republic of Uzbekistan are to be determined, to raise the process of training highly qualified personnel with modern knowledge and high moral and ethical qualities, to raise the process of training to a new level in terms of quality, to modernize higher education, to advance educational technologies. based on the development of social and economic sectors, improvement of the quality of the educational process in higher education institutions is envisaged.

Currently, ways of determining the essence of self-development are being developed, means of increasing the efficiency of personal and professional self-development of the future pedagogue are being determined.

Pedagogical observations show that there are conflicting situations regarding self-development of students. Today, in higher education, there is a conflict between the need to train pedagogical personnel capable of continuous self-development and the low level of self-development of students. Of course, this conflicting situation shows the need to reveal the factors and pedagogical conditions that influence the effective formation of self-development competence in students in the conditions of the pedagogical training cluster, first of all, the essence of the concepts of "self-development competence" and "developmental education" [1.2].

General competencies can be divided into the following groups in terms of content:

1. Instrumental competence - the ability to know, understand ideas and use them, imagination, methodological skills, understanding of the environment, efficient use of time, computer and information management skills, communication skills.

2. Interpersonal competence - ability to express one's feelings and relationships, critical thinking, social skills, ability to work in a team.

3. Systemic competence - includes the ability to interact with each other as a part of the whole, to assess the position of each component in the system, to plan changes in advance to improve the system, and to design a new system.

The unique feature of education based on the competence approach is that it is a means of bringing a person to a certain level of skill, ability or competence by providing them with systematic, temporary, formal, relevant knowledge, skills and qualifications, the main goal of which is to prepare a person for life, including work (profession). That's why education for sustainable development is a means of bringing a person to a certain level of competence in the stages of systematic education. Most of the developed countries hire college, bachelor, master, doctor of science graduates not based on their diploma or their code in the professional classification, but based on their level of competence.

What do we mean by competency approach?

According to scientific pedagogical and psychological sources, competence is a very complex, multi-part concept common to many disciplines. Therefore, its interpretations are different in terms of size, content, meaning and logic. The essence of the term also means such

concepts as "efficiency", "adaptability", "achievement", "effectiveness", "teachability", "ability" [11.].

In the competence approach, attention is paid not to the educational process, but to its result, to the change of the role of the pedagogue in education, and thus to the change of the methods of organizing education and evaluating its results. In addition, the competence approach implies strengthening the practical orientation of education. Given the importance of acquired knowledge, more emphasis is placed on their practical use. In this approach, the content of education is changed, the development of its personal capabilities is envisaged, for example: learning to read, that is, problems in the field of educational activity, including determining the purpose of cognitive activity, the necessary source of information, finding optimal ways to achieve the set goal, evaluating the obtained results, organizing one's own activities are taught to solve problems in cooperation with other learners [13].

CONCLUSION

Thus, the competence approach ensures the quality of education in the modern education system. In fact, the management of the quality of education begins with the identification of necessary competencies to be mastered as learning outcomes in the educational process. The competence approach serves to increase the activity of students. In order to increase the effectiveness of education, it is necessary to choose educational materials and educational technologies suitable for its goals and tasks. Only then will the students' basic and subject-related competencies be effectively formed. In this process, the pedagogue must regularly enrich his professional knowledge and be armed with information and pedagogical technologies.

REFERENCES

1. Kamilov G. T. The influence of computer technology on changing the means of communication. International conference dedicated to the 180th anniversary of I. Altynsarin "The great teacher of the Kazakh people and great knowledge" 36-39 pages.
2. G.T. Nizomov, Akhmedzhanov. D. G. Duisenov. N.E. Educational and methodological manual for the course information technology education for students of pedagogical specialties. 1 part.
3. Mukhtasar M. Improving the methodology of teaching virtual lessons on the basis of modern digital technologies //Journal of Advanced Scientific Research (ISSN: 0976-9595). – 2021. – Т. 1. – №. 1.
4. Muxtoraliyeva M. Xayitboyev SH. Nazirova M . Qurilish materiallari va buyumlari fanini o'qitishda interfaol ta;lim metodlari SCIENCE AND INNOVATION INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL VOLUME 1 ISSUE 6 UIF-2022: 8.2 | ISSN: 2181-3337 <https://doi.org/10.5281/zenodo.7140642>
5. Ризаев Б.Ш. и др. Анализ эффективности использования пористых заполнителей для лёгких бетонов //Экономика и социум– 2022.–№. 2.– С. 93.
6. Ризаев Б.Ш, Мамадалиев А.Т, МБ Мухитдинов, М.А Мухторалиева Прочностные и деформативные свойства внецентренно-сжатых железобетонных колонн в условиях сухого жаркого климата //Матрица научного познания. – 2022. – С. 2-2.
7. Ризаев Б.Ш. и др. ПРОЧНОСТНЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЛЕГКОГО БЕТОНА НА ПОРИСТЫХ ЗАПОЛНИТЕЛЯХ //Universum: технические науки. – 2022. – №. 6-3 (99). – С. 11-15.

8. Ризаев Б. Ш. и др. Прочностные и деформативные свойства внецентренно-сжатых железобетонных колонн в условиях сухого жаркого климата //Научный электронный журнал «матрица научного познания. – 2022. – С. 27.
9. Ахунов Д. Б., Мухторалиева М. Oqova suvlarni tozalash texnologiyasini takomillashtirishga tavsiyalar berish //Экономика и социум.–2022.– №2. – С. 93.
10. Sh B. Rizaev, AT Mamadaliyev, MB Mukhitdinov, MA Mukhtoraliyeva. Study of changes in the strength and deformation properties of concrete in a dry hot climate.Universum//Технические науки:электрон научн. журн–2022.–4.–С. 97.
11. Sharopov B., Muxtoraliyeva M. Pedagogika fanining metodologiyasi. Pedagogics international research journal. 259-262 (2). Volume-2, Issue-1.
12. Ризаев Б. Ш. и др. деформативные свойства внецентренно-сжатых железобетонных колонн в условиях сухого жаркого климата //Матрица научного познания. – С. 2-2.
13. Sharopov B., Muxtoraliyeva M. PEDAGOGIKA FANINING METODOLOGIYASI //PEDAGOGS jurnali. – 2022. – Т. 2. – №. 2. – С. 259-262.
14. Мамадалиев А. Т., Мухитдинов М. Б. Доцент Наманганский инженерно-строительный института Республика Узбекистан, г. Наманган //НАУЧНЫЙ ЭЛЕКТРОННЫЙ ЖУРНАЛ «МАТРИЦА НАУЧНОГО ПОЗНАНИЯ».– С. 27.
15. Umarov I. I., Mukhtoraliyeva M. A., Mamadaliyev A. T. Principles of training for specialties in the field of construction //Jurnal. Актуальные научные исследования в современном мире. UKRAINA. – 2022.
16. Mukhtoraliyeva M. A. et al. Development of technology on the basis of scientific achievements.« //Матрица научного познания. – Т. 28. – С. 4-12.
17. Мамадалиев А. Т., Мухторалиева М. А. БХ Шарапов Принципы обучения специальностям в области строительства //Научный электронный журнал «матрица научного познания.
18. Ризаев Б. Ш. и др. Анализ эффективности использования пористых заполнителей для лёгких бетонов //Экономика и социум– 2022.–№. 2.– С. 93.
19. Мухторалиева М. ҚУРИЛИШ СОҲАСИДА МУТАХАССИСЛИК ФАНЛАРИНИ ЎҚИТИШ ТАМОЙИЛЛАРИ Analytical Journal of Education and Development 2 (6), 114-118Volume: 02 Issue: 06 | 2022 ISSN: 2181-2624
20. Mamadaliyev A. T., Umarov I. Texnikaning rivojlanish tarixi //PEDAGOGS jurnali. – 2022. – Т. 2. – №. 1. – С. 232-235.
21. Mamadaliyev A. et al. Қшлоқ хўжалигида уруғлик чигитларни азот фосфорли ўғитлар билан қобиқлаш //science and innovation.–2022.– т.1.– №.d5. – с.180-189.
22. Bakhodir R. et al. STUDY OF CHANGES IN THE STRENGTH AND DEFORMATION PROPERTIES OF CONCRETE IN A DRY HOT CLIMATE //Universum: технические науки. – 2022. – №. 4-12 (97). – С. 39-43.
23. МАМАДАЛИЕВ А. Т., МУХТОРАЛИЕВА М. А., ШАРАПОВ Б. Х. МАТРИЦА НАУЧНОГО ПОЗНАНИЯ //МАТРИЦА НАУЧНОГО ПОЗНАНИЯ Учредители:Общество с ограниченной ответственностью"Омега сайнс".–С.137
24. 24.Ризаев Б. Ш. и др. Ўзбекистон республикаси иқлим шароитида фойдаланила-ётган қурилиш материалларини тажриба синовидаги ҳаво ҳарорати ва намлиги //ta'lim va rivojlanish tahlili onlayn ilmiy jurnali. – 2022. – т. 2. – №. 6. – с. 106-112.

SOCIAL FEATURES OF ENSURING GENDER EQUALITY IN NEW UZBEKISTAN

Mokhistara Mukhammadyunusova Mukhammadilkhom qizi

PhD student at the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Uzbekistan

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7266044>

Abstract. *In this article, the author describes the specific aspects of the work being done to support women and create equal opportunities for women and men, which is one of the priorities of the reforms being carried out in New Uzbekistan, as well as the legal basis of such important reforms. and, of course, substantiated with facts and concrete information about the importance of such news today.*

Key words: *Development strategy of New Uzbekistan, legal reforms, domestic and social violence, Sustainable development goals, social protection, new social policy, professional and intellectual education of women, employment of young women and girls, global changes in the world.*

СОЦИАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ГЕНДЕРНОГО РАВЕНСТВА В НОВОМ УЗБЕКИСТАНЕ

Аннотация. *В данной статье автор описывает конкретные аспекты проводимой работы по поддержке женщин и созданию равных возможностей для женщин и мужчин, что является одним из приоритетов проводимых в Новом Узбекистане реформ, а также правовой основой таких важных реформ. и, конечно же, подкрепленные фактами и конкретной информацией о важности таких новостей сегодня.*

Ключевые слова: *Стратегия развития Нового Узбекистана, правовые реформы, домашнее и социальное насилие, Цели устойчивого развития, социальная защита, новая социальная политика, профессиональное и интеллектуальное образование женщин, занятость молодых женщин и девушек, глобальные изменения в мире.*

INTRODUCTION.

The social foundations of achieving gender equality at the new stage of development of our society, the effectiveness of gender equality in the implementation of the development strategy, the tasks of guaranteeing the rights and freedoms and status of women and thereby implementing social protection and a strong social policy are researched in this manuscript. It is also intended to consider the social foundations of achieving gender equality in society based on values, social norms and social needs.

At the new stage of Uzbekistan's development, gender issues and reforms aimed at ensuring gender equality have become one of the urgent tasks. "In recent years, large-scale efforts aimed at achieving equal rights and opportunities for women and men, ensuring their equal participation in the management of society and state affairs, supporting women in social and legal terms, as well as protecting women from oppression and violence reforms"[1] are being implemented. One of the important tasks in this regard is the development of the Sustainable Development Goals and the adoption of the state program for achieving gender equality.

Today, it is becoming more evident that gender equality is of urgent importance in social relations, which are important for the development of society. Today, as a result of special attention being paid to the establishment of gender equality relations in the family and society, increasing the activity of women in social life, great changes are being made in social relations and legislation. The relationship between men and women in society is primarily determined by the characteristics of national culture and improves in accordance with changes in society and life conditions. In our country, women and men have their own place and status in social life. The opportunities given to women to realize their talents and abilities have an impact on the improvement of gender relations, as well as on the preservation of national identity, such as honoring women, respect and attention to her. Taking effective measures for the equal participation of men and women in politics, economy and society, conducting active policies will also lead to significant positive results in increasing the effectiveness of the social protection system for women.

RESEARCH METHODOLOGY

An in-depth analysis of the tasks defined in the strategy of the new Uzbekistan revealed the necessary need to create a completely new system based on the essence for the formation of gender equality, re-evaluation of gender relations from the point of view of human value, as well as for establishing a new attitude to the social protection of women. Deficiencies in the system were studied and measures were taken to eliminate them. The policy of dialogue with the people, which started in our country, was of particular importance in the development of mechanisms to eliminate existing system deficiencies. As the President of the Republic of Uzbekistan, Sh. Mirziyoyev, said, organizing an open, face-to-face dialogue with the people is the most important factor in determining the problems of every citizen and solving these problems in a targeted manner[2].

The social foundations of achieving gender equality in society are more evident in the attitude towards women in the social environment. That is, the social basis is closely related to social relations, and its factor indicates the importance of the issue. According to the strategy of achieving gender equality in the Republic of Uzbekistan until 2030, "the system of covering the tuition fees of needy girls who lost their parents or one of them, single women without a breadwinner was introduced, and the number of grants for girls from needy families for admission to higher educational institutions was doubled.

In order to support women's entrepreneurship, over 224,000 women were granted preferential loans in the amount of 6.9 trillion soums. The result of such reforms in the field had a positive effect on the place of our country in international rankings, and in the Women, Business and Law Index of the World Bank, Uzbekistan was included among the 27 countries that implemented important reforms in the field of women's rights and gender equality in 2020, and increased by 5 places, among 190 countries. took 134th place. In addition, it is planned to develop a national qualification system in order to adapt the qualifications of personnel among women to the requirements of the international labor market.

After all, the social protection of representatives of the sections in need in our country, especially women, there is a single goal, which is - to raise their standard of living, relieve them from a difficult social situation, and reduce poverty by providing them with social, economic, and spiritual support. However, despite this, there are also strategic features of social protection

of women, and this factor is particularly relevant at the new stage of the development of our country.

RESEARCH RESULTS

The social foundations of ensuring gender equality are based on the implementation of social protection and social support strategies of each country. In Uzbekistan, social protection of the population is one of the continuous priorities in the program of economic reforms, that is, it is among the tasks that are considered a priority at all stages of reforms. In our country, a completely new social policy is being conducted based on the fact that the government should serve the people, not the contrary. However, the legal environment of the social protection system with new content and new structural structures, which relies on the activation of people, the strengthening of human capital resources, and the stabilization of each person in his "I", has been created, and a legal basis has been laid for it.

The social importance of ensuring gender equality provides an opportunity to use human potential to the maximum. Therefore, in the environment of the new Uzbekistan, the support system based on the literal socialization of the market economy system, that is, the full realization of human potential, has been laid, and this process is being strengthened in every way. This creates new problems and situations. Because efforts to strengthen socialization in the society, strong efforts based on gender stereotypes cannot show their high efficiency. This increases the need to create gender equality in the context of the new development of the society and, through this, to equalize the opportunities of the representatives of the two sexes in the society, and guarantee their rights and freedoms.

At this point, it is necessary to emphasize that any country, even if it is the decision of developed countries, cannot fully solve the process of social application of people only through state support. Therefore, the process of social application of the population in the new Uzbekistan is based on three strong factors, that is, state support, society relies on the active support and development of the individual's potential for social protection. In the past, the concept of social protection was mainly limited to state support. The factor of community activity was limited to providing information about the state of need of representatives of the population in need of social protection. In the process of conducting the research in almost all regions of our country, we were convinced that if the active practical support of the society and the concept of ensuring human development does not work purposefully and purposefully, this process will not always lead to a positive result. The reduction of the level of social protection needs and the improvement of the social protection system is directly related to the formation of the concept of human development. Also, many of the problems related to gender equality depend on the social thinking of the society, enlightenment, and the attitude of men and women to learning and education. That is, the social basis of the formation of gender equality is also measured by the enlightenment of the society and the educational opportunities of men and women. After all, supporting the professional and intellectual education of girls prevents women from actively participating not only in economic, but also in social and political processes, because an educated, highly educated woman can do everything with knowledge in the family, at work, and in the life of society. , takes a conscious and active approach and participates appropriately.

The life wisdom of our people that "if you raise a boy well, you will raise a person well, if you raise a girl well, you will raise a nation well" is not said for nothing. Therefore, the main

condition for raising our children to be healthy and well-rounded people loyal to the Motherland, first of all, wide opening of scientific and professional paths for women, also serves to provide social support. As the head of our state stated, if we want to raise future Khorezms, Ferghanis, Berunis, Bukharis, Ulugbeks, Navoi, first of all, we need to raise healthy, highly educated and spiritual mothers. "For this, first of all, it is necessary to educate the new generation of educated and qualified personnel who will be proactive reformers, think strategically. That is why we started reforming all stages of education, from kindergarten to higher education. In order to increase the knowledge and level of not only young people, but also the members of our society as a whole, first of all, we need knowledge and high spirituality. Where there is no knowledge, there will be backwardness, ignorance and, of course, error.

Communicating with the people in New Uzbekistan gave an opportunity to create a completely new, innovative model of social protection of our entire society, especially women. The basis of this innovative approach is the individual, targeted study of the problems of every woman living in a difficult social situation living in our country and the full realization of the potential of each family and individual into a social movement, activation of the human factor. In this way, it imposes the tasks of eliminating gender stereotypes in society, changing attitudes towards them, and creating equal opportunities for both sexes.

Social protection of women is a system of social protection that takes into account national and cultural peculiarities on the basis of general humanitarian principles as the most priority direction of the social policy implemented in the country. It is a process of protecting the remaining women, ensuring their employment, preventing crime among them, ensuring gender equality, strengthening family values, and protecting motherhood and childhood. It can be said that in the environment of new Uzbekistan, the movement of social protection of women has essentially risen to a new level, applying an innovative approach to this issue is a social necessity of our life today. Because the progressive development of society cannot be realized without renewal and reforms, especially without innovative approaches. This situation can be explained as an objective law of social development.

Increasing the intellectual potential of the society and raising its level of enlightenment are of great importance in ensuring gender equality. Especially increasing the intellectual potential of women, sharpening their thinking, worldview, encouraging them to learn, creating opportunities for them to acquire modern specialties has a strong impact on the development of society. There is no doubt that the strengthening of the intellectual factor affects the indicators of self-evaluation of women in our country as possessors of a certain profession, craft and creative potential.

Therefore, social protection of women by strengthening the intellectual factor is an integral aspect of the innovative approach to this issue in the new Uzbekistan. In order to systematically increase the phenomenon of self-evaluation from the point of view of professional and creative potential, it is necessary for girls to have in-depth knowledge, to analyze the situation of choosing a field of professional activity that meets the requirements of today's market, to eliminate the identified problems, to realize the abilities of women, especially young girls. for them, it is necessary to develop specific proposals for the organization of associations in various areas of their interest.

DISCUSSION

Another reason for the acceleration of innovative processes in the system of social protection of women is global changes in the world - the Internet, the formation of a single economic and information space. The desire to master, use and create advanced technologies in all areas of society is, on the one hand, a result of globalization, on the other hand, is a form of striving for improvement that occurs in the process of sustainable development. The movement to create an innovative model aimed at improving the effectiveness of various systems for improving our lives, in particular, the social protection system for women, is also an example of the desire to fundamentally posit the existing situation.

In order to achieve gender equality in the new Uzbekistan, the factors affecting the improvement of the system can be classified as follows:

- first, the existing social environment in the society - the existence of conditions for social development, health care, employment, and education system are being developed;
- the second, cultural and spiritual life in society - the ability to accept and use scientific innovations is being developed in society and in the minds of its members;
- thirdly, the system of values - the high human attitude towards women, the fact that great social attention is paid to women as active subjects of knowledge, science and innovation.

The happiness of every person, his future life is inextricably linked with the fate of all mankind. The development of the current historical processes is classified, on the one hand, by the persistence of conflicts between different countries, on the other hand, by the increasing interdependence of the countries of the world community, and the internationalization of the social life and lifestyle of different peoples. At the same time, creating the material and spiritual conditions for a truly human life worthy of all nations, providing life on our planet, treating its wealth, first of all, the greatest wealth - man himself, his potential - are becoming the pressing problems of today. "Now a person, his life, freedom, honor, dignity and other inalienable rights and freedoms are considered sacred and they are guaranteed by the state." [3] One of the most important issues in this regard is inter-ethnic relations, and this issue is an important component of the national security of each country.

In the process of social and political development of the world, views were formed that men and women have equal rights, they are free to choose the type of work, think and build a family. At the heart of these views lies the noble intention of making a woman a subject of social life. A number of activities are being carried out in the world community to ensure equal rights for women with men, to expand their opportunities in social, economic, and political life, and to create equal opportunities for education. Increasing the activity of women in society is legally guaranteed in Uzbekistan.

CONCLUSION

The priority tasks of creating gender equality in the new Uzbekistan and thereby bringing human dignity to a new level, maximum use of human potential, implementing social protection, and changing some rules and values in social relations in society are the following directions:

First, to increase the socio-political activity of women in Uzbekistan, to demonstrate their talents and abilities in various fields, to ensure their rights and legal interests, to implement large-scale work on strengthening the institution of the family, in particular, the control and coordination of this activity is the deputy district (city) mayor, wife - assignment to the chairpersons of the girls' committee increases their responsibilities, as well as ensuring

cooperation in issues such as preparing girls for life, preventing early marriage, ensuring family stability, and conducting wedding ceremonies in an orderly manner.

Second, a clear mechanism was created to improve the living conditions of mothers who need help and live in difficult social conditions, including disabled women, low-income women, mothers who have lost their breadwinners, and mothers raising their children alone. According to the results of this study, each family in need of assistance will be supported through "Roadmaps" developed separately at the citizens' meeting. In our country, the Public Fund for Women and Family Support, which is formed at the expense of the state budget and is directed to the implementation of clearly targeted measures for the social protection of women, has been successfully operating.

The third is to ensure women's employment, involve them in family and private entrepreneurship, train them, and improve their working conditions. This task is implemented annually on the basis of the Comprehensive Action Program adopted by the government.

The fourth is to ensure close cooperation between state bodies and civil society institutions in order to improve the moral and moral environment in the society, to prevent crimes and disorders among the population. On the basis of the fourth priority direction defined in the decree, work is being carried out to improve the moral and moral environment in households, neighborhoods, among the population, especially women and young people, and fight against crime.

The life wisdom of our people - "if you raise a boy well, you will raise a person well, if you raise a girl well, you will raise a nation well" is said with enormous meaning. Therefore, the main condition for raising our children to be healthy and well-rounded people loyal to the Motherland, first of all, wide opening of scientific and professional paths for women, also serves to provide social support. As the head of our state stated, if we want to raise future Khorezms, Ferghanis, Berunis, Bukharis, Ulugbeks, Navoi, first of all, we need to raise healthy, highly educated and spiritual mothers. For this, first of all, it is necessary to educate the new generation of educated and qualified personnel who will be proactive reformers, think strategically. That is why we started reforming all stages of education, from kindergarten to higher education. In order to increase the knowledge and level of not only young people, but also the members of our society as a whole, first of all, knowledge and high spirituality are needed. Where there is no knowledge, there will be backwardness, ignorance and, of course, mistake.

In conclusion, at the new stage of the feature of development of the society, the social bases of ensuring fairness in the formation of gender equality, equality in the relations between men and women, balance in their status and guarantee of their rights and freedoms depend on the social and gender stereotypes of the society, the strategy of social protection, as well as its beliefs, moral values and other national and cultural characteristics. originates. This increases the possibility of achieving gender equality by studying these issues in depth and researching their positive and negative aspects.

REFERENCES:

1. 1.Decision of the Senate of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan dated May 28, 2021 "On approval of the strategy for achieving gender equality in the Republic of Uzbekistan until 2030" No. SQ-297-IV/ lex.uz

2. 2.Mirziyoev Sh.M. We will build our great future together with our brave and noble people. Tashkent: Uzbekistan, 2017. – P.44.
3. 3.Sh. Mirziyoev. We will resolutely continue our path of national development and raise it to a new level. T.: Uzbekistan, 2017, 102 pages.
4. Сиддиқов, И. Б. (2019). Государственная Политика В Отношении Молодежи В Узбекистане: Национальный Опыт И Реальная Необходимость Международных Инициатив. In Условия Социально-Экономического Развития Общества: История И Современность (Pp. 38-43).
5. Siddikov, I. (2021). Gender Management Issues In Modern Pedagogy In Educational Institutions.
6. Сиддиқов, И. Б. (2018). Социально-философские аспекты формирования интеллектуальной культуры молодёжи. *Theoretical & Applied Science*, (1), 61-66.
7. Bakhromovich, S. I. (2018). Social And Philisophical Performance Of Making Youth's Intellectual Culture. *European Science Review*, (7-8).

MAKTABGACHA KATTA YOSHDAGI BOLALARNI ZAMONAVIY KASBLARGA QIZIQISHLARINI SHAKLLANTIRISH

Abduqodirova Ozoda A'zam qizi

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti

2-bosqich magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7266139>

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha katta yoshdagi bolalarni zamonaviy kasblarga qiziqishni shakllantirishning mazmuni, maqsadi, usullari, metodologiyasi hamda maktabgacha katta yoshdagi bolalarni zamonaviy kasblarga qiziqishni shakllantirishning ahamiyati yoritilgan.

Kalit so'zlar: Zamonaviy kasblar, ekskursiya, illyustratsiya, qiziqish, qobiliyat, iste'dod, texnologiya, gnostik kasblar, ta'lim-tarbiya, faoliyat

ФОРМИРОВАНИЕ ИНТЕРЕСА ДОШКОЛЬНИКОВ К СОВРЕМЕННЫМ ПРОФЕССИЯМ

Аннотация. В данной статье описаны содержание, цель, методы, методика, а также значимость формирования интереса к современным профессиям у детей старшего дошкольного возраста.

Ключевые слова: Современные профессии, экскурсия, иллюстрация, интерес, способность, талант, технологии, образование, деятельность.

FORMING THE INTEREST OF PRESCHOOL CHILDREN IN MODERN PROFESSIONS

Abstract. This article describes the content, purpose, methods, ways, literature analysis, methodology and the importance of forming interest in modern professions among preschool children.

Key words: Modern professions, Excursion, Illustration, Interest, Ability, Talent, Technology, Gnostic Professions, Education, activity.

KIRISH

“Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida”gi qonunda har bir bolaning ta'lim va tarbiya olish imkoniyatining mavjudligi, har bir bolaning iste'dodi nishonlarini, ishtiyoqlari va qobiliyatlarini rivojlantirish uchun shart-sharoit teng bo'lishi ta'kidlangan.[1] Bola shaxsini rivojlantirishga yo'naltirilgan shaxsiy yondashuv asosida ta'lim-tarbiya jarayonini olib borish, ularni har tomonlama rivojlantirish maqsadida innovatsion axborot va kommunikatsiya texnologiyalarni joriy etishni talab etadi.

Shunga ko'ra, maktabgacha yoshdagi bolalarni kasblar dunyosi bilan, ayniqsa, zamonaviy kasblar bilan tanishtirish muhim ahamiyaga ega hisoblanadi. Bolalarning qiziqishlari va qobiliyatlarini hisobga olgan holda ularni kelajakda turli zamonaviy kasblarni tanlashga qiziqishlarini shakllantirish lozim.

Inson hamma biror kasbni egallashi uchun o'qishi va ta'lim olishi lozim. Kasbga qiziqishni biz eng avvalo yoshlikdan bolalarda ayniqsa, maktabgacha bo'lgan davrda shakllantirishimiz lozim. Buning uchun biz bolalarning qiziqishlari va qobiliyatlarini hisobga olgan holda ularni kelajakda turli zamonaviy kasblarni tanlashga qiziqishlarini shakllantirish lozim.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni biz odatda quyidagi kasblar bilan doim tanishtirib kelganmiz: o't o'chiruvchi, oshpaz, tikuvchi, o'qituvchi, tarbiyachi, askar, shifokor, hamshira, uchuvchi, kosmonavt, quruvchi, haydovchi, sartarosh, sotuvchi, rassom, novvoy.

Ammo bugun ilm-fan, madaniyat, iqtisodiyot, axborot texnologiyalari jadal rivojlanmoqda hamda shunga yarasha yangidan yangi kasblar vujudga kelmoqda. Shunga muvofiq, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni zamonaviy yangi kasblar bilan tanishtirishni ta'lim-tarbiya jarayoniga kiritish lozim.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Maktabgacha katta yoshdagi bolalarni kasblar bilan tanishtirish bo'yicha g'arb olimlar tomonidan bir qator ilmiy ishlar olib borilgan. N.K.Krupskaya bolalar bog'chasida kattalar mehnati haqidagi g'oyalarni shakllantirish bo'yicha ishlarni tizimli ravishda olib borish kerakligini aytdi.

Kozlova bolalarning kasblar haqidagi tasavvurlarini shakllantirishda vizual usullarning rolini ta'kidladi: illyustratsiyalarni ko'rish, filmlar ko'rsatish, namuna ko'rsatish. U maktabgacha yoshdagi bolalarning kasblar haqidagi g'oyalarini kengaytirishda bosqichma-bosqichlik tamoyiliga amal qildi.

T. A. Markova va V. G. Nechayevalar ekskursiyaga katta ahamiyat berganlar. Ular ekskursiyani maktabgacha yoshdagi bolalarning kasblar haqidagi g'oyalarini shakllantirishning eng yaxshi usuli deb hisoblashgan.[2]

V.P. Kondrashov tomonidan "Maktabgacha yoshdagi bolalarning o'yin faoliyati sharoitida kasblar dunyosi haqida g'oyalarni shakllantirish" mavzusida ilmiy tadqiqot ishlari amalga oshirilgan bo'lib, u tomonidan bolalar kasblar bilan tanishtirishda rolli o'yinlarga alohida e'tibor berdi va "Kasblar alifbosi" nomli dasturni ishlab chiqdi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida maktabgacha yoshdagi bolalarni biz quyidagi zamonaviy kasblar bilan tanishtirishimiz maqsadga muvofiq: dasturchi, dizayner, arxitektor, tarjimon, jurnalist, reportyor, aloqa operatori, menejer, styuardessa, kompozitor, fotograf, kashfiyotchi olim, milliy gvardiya, arxeolog, volontyor, advokat, sport ustasi, tadbirkor, marketolog.

Maktabgacha katta yoshdagi bolalarga zamonaviy kasblar bilan tanishtirishning asosiy maqsad, vazifalari:

- zamonaviy kasblar haqida aniq bilim va tushunchalar berish;
- zamonaviy kasblarga nisbatan qiziqish va xohishni uyg'otish;
- zamonaviy kasblarning jamiyat hayotida ahamiyatini bola ongiga singdirish;
- kattalar va o'z mehnatini qadrlash va hurmat qilishni tarbiyalash
- bolalari zamonaviy kasblarga qiziqishni shakllantirish orqali kelajakda mamlakat rivojiga hissa qo'shadigan yosh avlodni tarbiyalash.

Maktabgacha katta yoshdagi bolalarni zamonaviy kasblarga qiziqishni shakllantirishning bir qator tashkiliy yo'llari va usullari mavjud.

Birinchi yo'l - ekskursiya, mashg'ulot, maqsadli sayrlar orqali. Bunda kuzatish, kino va diafilm, diapazitiv, teleeshittirish, badiiy adabiyot, ko'rgan va eshitgani to'g'risida suhbat, tarbiyachi va bolalarning hikoyalari, tarbiyachining hikoya va tushuntirishi, didaktik o'yinlar kabi turli-tuman metodlardan foydalaniladi.

Ikkinchi yo'l - mashg'ulot va mashg'ulotdan tashqari vaqtlarda. Bunda Gigiyenik va pedagogik jihatdan mumkin bo'lgan ishlarni (binoni tozalash, idish yuvish, yuvilgan kirlarni

dazmollash va taxlash, bayram kiyimlarini tikish, bolalar bilan o'yin, mashg'ulot uchun kerakli materiallarni tayyorlash va boshqalar) bolalar oldida bajarish, kuzatish, ko'rsatib tushuntirish, suhbat, tarbiyachining so'zlab berishi va shunga o'xshash materiallardan foydalaniladi. Kuzatishdan keyin bolalar bilan shunga o'xshash mehnat turlarini tashkil etish maqsadga muvofiq bo'lar edi: kutubxonaga borib kelgandan keyin yirtilgan kitoblarni yamash, modalar atelyesiga borib kelgandan keyin qo'g'irchoqqa kiyim tikish va hokazolar.

Uchinchi yo'l - bolalarning kattalar bilan birgalikdagi mehnatlari. Bolalarning kattalar bilan birgalikdagi mehnatlari har xil bo'lishi mumkin (xona o'simliklarini yuvish, polizda ko'chat yoki urug'larni ekish uchun jo'yaklar tayyorlash, binoning ichini tozalash va h.k.) [3]

TADQIQOT NATIJALARI

Maktabgacha katta yoshdagi bolarni biz odatda jamiyat jayotida zarur bo'lgan kablar bilan tanishtirib boramiz. Ko'pchilik bolalar kelakada qaysi kasb egasi bo'lmoqchi ekanligi so'ralganda, odatda, ular o'qituvchi, harbiy, quruvchi, qutqaruvchi, raqqos, shifokor, uchuvchi kabi kasblarni yotib o'tishadi.

The Balance Careers jurnalining ish qidirish bo'yich amutaxassisi hamda CareerToolBelt.com asoschisi Alison Doyl bolalar eng ko'p orzu qiladigan 15 ta kasblarni sanab o'tgan.[4] Ya'ni bular quyidagilar:

1. Raqqos
2. Aktyor
3. Musiqachi
4. O'qituvchi
5. Kashfiyotchi olim
6. Professionl atletchi
7. Qutqaruvchi
8. Detektiv
9. Yozuvchi
10. Politsiya ofitseri
11. Astronavt
12. Uchuvchi
13. Veterinary
14. Advokat
15. Shifokor

Bundan ko'rinib turibdiki, maktabgacha katta yoshdagi bolalarning aksariyati yuqoridagi kasb egasi bo'lishni xohlaydilar. Biroq, biz bolalarni shu kasbga nisbatan layoqati va qobiliyati, imkoniyatlarini ham hisobga olgan holda ularni kasblarga yo'naltirishimiz lozim.

MUHOKAMA

Hozirgi kunda maktabgacha katta yoshdagi bolalarni zamonaviy kasblarga qiziqishni shakllantirishda eng samarali yo'l bu ekskursiya hisoblanadi. Ekskursiya davomida bolalar o'z ko'zlar bilan jonli obyekt, insonlar mehnatini, jarayonni kuzatadilar, bu borada kasb egalari bilan suhbatlashishlari, savollarga javob olishlari ham mumkin. Masalan, bolalarni aloqa kompaniyasiga ekskursiyaga olib borib, kompaniya binosi, uning ichki va tashqi ko'rinishi, u erdagi ish jarayoni hamda aloqa operatorlarning mehnati bilan tanishishlari ham mumkin. Bundan tashqari, biz bolalarni atelyelarga, qurilish obyektlariga, televideniya, IT-maktablarga,

fotostudiyalarga, ishlab chiqarish korxonalariga, muzeylarga, teatrlarga, sport klublariga turli kasblar bilan tanishtirish uchun ekskursiyalarga olib borishimiz mumkin.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida mashg'ulotlar jarayoniga milliy gvardiya xodimlari, dasturchi, styuardessa, advokat, fotograf, arxitektor, tadbirkor, tarjimon, reportyor, dizayner, olimlar, journalist kabi kasb egalarini taklif qilishimiz va ular bilan suhbatlar tashkil etishimiz mumkin. Bunday mashg'ulotlarda bolalar kasb egalarining o'zlari haqida hikoyalarini eshitadilar, ularga savol bilan murojaat qiladilar, birgalikda suhbat olib boardilar.

Shu o'rinda maktabgacha katta yoshdagi bolalarni kasblar bilan tanishtirishda ota-onalarni ham ushbu ta'lim jarayoniga jalb qilish ham yaxshi samara beradi. Aksar xorij davlatlarida maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarda kasbga nisbatan qiziqishni shakllantirishda mashg'ulotlar jarayoniga bevosita ularning ota-onalari jalb qilinadi.

XULOSA

Maktabgacha katta yoshdagi bolalarda kasbga qiziqishni shakllantirishda tarbiyachi har bir bolaning qiziqish va qobiliyatlarini hisobga olgan holda, ularni shu kasbga yo'naltirishlari lozim. Bolalarning kelajakda qanday inson bo'lishlari va qaysi kasbni egallashlari aynan maktabgacha yosh davrida yaqqol namoyon bo'ladi. Bizning maqsadimiz ham yurtimiz ravnaqiga hissa qo'shadigan barkamol avlodni tarbiyalab voyaga etkazishdan iboratdir. Shu sababdan, maktabgacha yosh davridan bolalarni kasb tanlashga qiziqishni shakllantirish muhim hisoblanadi.

REFERENCES

1. "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida" gi qonun. 2019 yil
2. Королева, М.В. Формирование у старших дошкольников представлений о мире современных профессий / М.В. Королева. Текст: непосредственный // Молодой ученый. 2015. № 7 (87)
3. Sh.Sh.Safarovich, D.Karim, N.G.Salohiddinova. Kasbga yo'naltirishning ilmiy-pedagogik asoslari. O'quv qo'llanma. Toshkent. .2007
4. F.R.Qodirova, Sh.Q.Toshpo'latova, N.M.Qayumova, M.N.A'zamova. "Maktabgacha pedagogika" Darslik. Toshkent. 2019 yil
5. <https://www.thebalancecareers.com/top-kids-dream-jobs-2062280>

ИНТЕГРАТИВНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В СОВРЕМЕННОМ ОБРАЗОВАНИИ

Исманова Гульнора Гафуровна

Ташкентский государственный педагогический университет имени Низами

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7267460>

Аннотация: В статье рассмотрены вопросы об актуальности научного исследования обусловленного современными условиями и требованиями к высшему образованию по подготовке будущих педагогов, с учетом последних исследований в сфере преподавания, проблем использования интегративных педагогических технологий и интеграции технологий в организацию учебного процесса с учащимися высшей школы образования.

Ключевые слова: специалист, педагогическая профессия, интегративные технологии, стандарт, компетенция, междисциплинарная интеграция, цифровая технология, поколение Z, содержание образования, компоненты образования, микст.

INTEGRATIVE TECHNOLOGIES IN MODERN EDUCATION

Abstract: The article considers the issues of the relevance of scientific research due to modern conditions and requirements for higher education for the training of future teachers, taking into account the latest research in the field of teaching, the problems of using integrative pedagogical technologies and integrating technologies into the organization of the educational process with students of higher education.

Keyword: specialist, pedagogical profession, integrative technologies, standard, competence, interdisciplinary integration, digital technology, generation Z, content of education, components of education, mixed.

ВВЕДЕНИЕ

Современное образование XXI века требует современных подходов. Высшая школа образования Республики Узбекистан на сегодняшний день насчитывает 159 высших образовательных учреждений, в том числе 72 в городе Ташкенте и 87 в регионах. В Узбекистане в 2022 году количество абитуриентов, зарегистрировавшихся для поступления в высшие учебные заведения, составило 1 214 232 человека, об этом сообщила пресс-служба ГЦТ.

Это означает 1 214 232 специалистов разного профиля. Специалисты, которые внесут свой вклад в развитие и становление Нового Узбекистана, в соответствии с Указом Президента Республики Узбекистан Ш.М.Мирзиязева от 28 января 2021 года № УП-60 «О стратегии развития нового Узбекистана на 2022 — 2026 годы».

В Постановлении Президента Республики Узбекистан, от 21.06.2022 г. № ПП-290 «О дополнительных мерах по совершенствованию деятельности Ташкентского государственного педагогического университета имени Низами» определены задачи по проведению социальных исследований, направленных на изучение отношения студентов к педагогической профессии и методов их мотивирования к педагогической деятельности, а также по разработке и реализации мер, направленных на повышение привлекательности получения образования в Университете, изучение мнений и пожеланий выпускников касательно организации учебного процесса и производственной практики.

МЕТОДОЛОГИЯ И АНАЛИЗ ЛИТЕРАТУРЫ

К исследованиям интегративных технологий в современном образовании обратили внимание такие ученые как, Г. Павельцига, Ю. А. Шрейдер, Г. Д. Гачев, Б. М. Кедров, И. П. Яковлева, Г. М. Добров, О. М. Сичивица, Б. М. Суханова, И. П. Яковлев, Г. И. Батуриной, И. Д. Зверев, В. С. Безрукова, Л. Клинберг, Л. Кеммен, Ф. Бест и др. [1].

В сфере высшего образования Республики Узбекистан определены цели и задачи направленные на повышения качества высшего образования отвечающим международным стандартам, подготовку педагогических кадров с высокой профессиональной квалификацией, имеющих знания, умения и навыки применения педагогических технологий современного обучения. Отметим, что в свою очередь это определяет новые цели, такие как широкое изучение педагогических исследований отечественных и зарубежных соискателей, которые поднимают вопросы подготовки будущих педагогических кадров.

РЕЗУЛЬТАТЫ

Обучение - это то, как мы воспринимаем и понимаем мир, как придаем ему смысл (Мартон и Бут, 1997). Но «обучение» - это не что-то одно; оно может включать в себя овладение абстрактными принципами, понимание доказательств, запоминание фактической информации, приобретение методов, приемов и подходов, распознавание, рассуждение, обсуждение идей или выработку поведения, соответствующего конкретным ситуациям; речь идет об изменении [2].

Студенты высших учебных заведений являются учащимися, которые обучаются в век цифровых технологий. Согласно теории американских ученых Уильяма Штрауса (William Strauss) и Нейли Хоува (Neil Howe), поколение с 2005 по приблизительно 2025 года являются поколением Z (зумеры). «Зумеры» — это «цифровые люди», для которых социальные сети, гаджеты, интернет вещи (Internet of Things, IoT), виртуальные и дополненные реальности (VR и AR), облачные вычисления инфраструктур, платформ, программного обеспечения (IaaS, infrastructure as a service, PaaS, platform as a service, SaaS, software as a service) являются неотъемлемой частью их жизненного стиля и пространства [5].

В тоже время они заинтересованы культурой, искусством, политикой, экономикой, развитием, в том числе саморазвитием.

Поколение Z непосредственно интегрирует в свою социальную среду проживания, обучение и развитие, культуру, экономику и политику современные технологии. Студенты современного мира в процессе обучения принимают знания из разных сфер человеческой деятельности, способны овладеть разными навыками и применять их в практике. Также необходимо отметить, что обучение в высшей школе образования предусматривает межпредметную интеграцию, устанавливая связь между разными дисциплинами, предметами и учебными программами.

ОБСУЖДЕНИЕ

Образование в высших педагогических учебных заведениях направлено на качественную подготовку будущих педагогов в разных сферах науки и дисциплин. Профессиональные компетенции этих педагогов также необходимо поднять на уровень, который отвечает современным тенденциям.

В то же время необходимо обратить внимание на:

- содержание образования, которое будет удовлетворять интересы будущих педагогов, полностью вовлекая их в процесс обучения;

- компоненты образования, которые смогут обеспечить условия для гибкой организации процесса обучения;

- технологии, методики, методы, приёмы, подходы и средства, которые смогут позволить применение интегративных технологий в процессе обучения.

В совокупности выполнение современных требований уже в процессе организации обучения являются условием для развития непосредственно профессиональных компетенций будущих педагогов:

- знание, умение и владение навыками выявлять, определять, обогащать, расширять, углублять содержание процесса обучения с учетом межпредметных интеграций;

- способности гибко варьировать процессом обучения, путем изменения компонентов процесса обучения, с учётом содержания, условий, требований, технологий и средств обучения;

- профессионализм в использовании технологий, методик, методов, приёмов, подходов и средств обучения, создавая «микст» (микст (от англ. mixed — смешанный) — смешанный регистр певческого голоса, переходный между грудным и головным регистрами (в музыке) [6] из технологий в процессе обучения.

ВЫВОД

Таким образом современный студент высшей педагогической школы требует к себе особого отношения, в котором заключены использование наиболее эффективных и результативных интегративных педагогических технологий, позволяющих обеспечить повышения качества высшего профессионального педагогического образования через интеграцию педагогических воздействий в учебной и во внеучебной деятельности.

Также значимо создание условий для развития у будущих педагогов не только профессиональных и квалифицированных знаний, умений, навыков по своей педагогической профессии, но и проявления интересов к сферам человеческой деятельности для дальнейшей интеграции полученных знаний в своей педагогической деятельности. Педагогов, владеющих вышеперечисленными компетенциями, требуют современные тенденции педагогического образования.

REFERENCES

1. Педагогическая интеграция: методология, теория, технология: монография / Н. К. Чапаев. 3-е изд., доп. и перераб. Екатеринбург: Изд-во Рос. гос. проф.-пед. ун-та, 2019. 372 с. ISBN 978-5-8050-0674-7.)
2. A handbook for teaching and learning in higher education: enhancing academic practice / [edited by] Heather Fry, Steve Ketteridge, Stephanie Marshall.—3rd ed. p. см. (Руководство по преподаванию в высших учебных заведениях: совершенствование академической практики / [под редакцией] Хизер Фрай, Стива Кеттериджа, Стефани Маршалл.— 3-е изд. п. см.)
3. Н. Н. Джамилова., Формирование организаторских качеств у студентов в процессе их обучения в вузе/ ПЕДАГОГИКА (научно-теоретический и методический журнал) / “Tahrir va nashr”/ 2017/3., 9 стр.

4. <https://yep.uz/> Список всех вузов Узбекистана на февраль 2022 года.
5. <https://repost.uz/celiy-legion>. Сколько абитуриентов поступают в вузы Узбекистана в этом году — статистика.
6. <https://www.lex.uz/>. Указ Президента Республики Узбекистан, от 28.01.2022 г. № УП-60.
7. <https://www.lex.uz/>. Постановление Президента Республики Узбекистан, от 21.06.2022 г. № пп-290 «О дополнительных мерах по совершенствованию деятельности Ташкентского государственного педагогического университета имени Низами».
8. <https://trends.rbc.ru/>. Почему цифровые технологии вытесняют аналоговые.
9. <http://slovariki.org/>. Толковый словарь Ефремовой.

ХОТИН-ҚИЗЛАРГА НИСБАТАН ЗЎРАВОНЛИК ХОДИСАСИ- ИЖТИМОЙ-ПСИХОЛОГИК МУАММО СИФАТИДА

Султонова Машхура Рустамбоевна

Урганч давлат университети

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7271879>

Annotatsiya. 1950 yilda BMT Bosh Assambleyasi "Ayollarga nisbatan zo'rvonlikka barham berish to'g'risidagi deklaratsiya"ni (1979) qabul qildi. Zo'rvonlik hodisasining turlicha tasniflanishining sababi shundaki, u juda murakkab tuzilishga ega. Zo'rvonlikning jismoniy, jinsiy, psixologik, iqtisodiy turlari mavjud bo'lsa-da, psixologik mahrumlik va e'tiborsizlik, o'z-o'zini nazorat qilishning buzilishi, turli darajadagi shaxslararo va jamoaviy muammolar kabi sabab va oqibatlar mavjud. Shuningdek, u ko'p o'lchovli xatti-harakatlar to'plami bo'lish xususiyatiga ega. Zo'rvonlik harakatlari sodir bo'ladigan "ijtimoiy o'zaro ta'sir konteksti" turlari bo'yicha; insoniy, shaxslararo va jamoaviy darajalar sifatida tasniflanishi mumkin.

Kalit so'zlar: zo'rvonlik, gender, psixologik muammo, tajovuz, kurashish strategiyasi, psixologik himoya, psixoanaliz, zo'rvonlik turlari, shaxsiy zo'rvonlik, jamoaviy zo'rvonlik, o'z joniga qasd qilish harakati, psixologik mexanizm

НАСИЛИЕ В ОТНОШЕНИИ ЖЕНЩИН-ДЕВОЧЕК КАК СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

Аннотация. В 1950 г. Генеральная Ассамблея ООН приняла «Декларацию об искоренении насилия в отношении женщин» (1979 г.). Причина различных классификаций феномена насилия заключается в том, что он имеет очень сложную структуру. При наличии физического, сексуального, психологического, экономического видов насилия существуют причины и последствия, такие как психологическая депривация и безнадзорность, нарушение самоконтроля, межличностные и коллективные проблемы на различных уровнях. Он также обладает свойством быть многомерным набором поведений. О типах «контекста социального взаимодействия», в котором происходят насильственные действия; можно разделить на человеческий, межличностный и коллективный уровни.

Ключевые слова: Насилие, пол, психологическая проблема, агрессия, копинг-стратегии, психологическая защита, психоанализ, виды насилия, личное насилие, коллективное насилие, суицидальное поведение, психологический механизм.

VIOLENCE AGAINST WOMEN-GIRLS AS A SOCIAL-PSYCHOLOGICAL PROBLEM

Abstract. In 1950, the UN General Assembly adopted the "Declaration on the Elimination of Violence against Women" (1979). The reason for the different classifications of the phenomenon of violence is that it has a very complex structure. While there are physical, sexual, psychological, economic types of violence, there are causes and consequences such as psychological deprivation and neglect, violation of self-control, interpersonal and collective problems at various levels. It also has the property of being a multidimensional set of behaviors. On the types of "context of social interaction" in which violent acts occur; can be classified as human, interpersonal and collective levels.

Key words: *Violence, gender, psychological problem, aggression, coping strategies, psychological defense, psychoanalysis, types of violence, personal violence, collective violence, suicidal behavior, psychological mechanism.*

КИРИШ

Аёлларга нисбатан зўравонлик аёлларнинг ҳаёти ва ижтимоий ҳаётдаги фаоллиги учун энг асосий таҳдиддир. Бу муаммо миллий ва халқаро миқёсда белгиланган сиёсат ва аёлларни қўллаб-қувватлашга қарамасдан, бутун дунёда мавжуд муаммодир. Зўравонлик-кўп қиррали, яхлит, инклюзив режалар ва қонуний йўл билан билан, умумий ва ижтимоий даражада қатъий курашни талаб қилади. Аёлларга нисбатан зўравонлик кўплаб мамлакатларда бўлгани каби мамлакатимизда ҳам долзарб бўлиб қолаётган муаммодир. Аёлларга нисбатан инсон ҳуқуқларининг бузилиши ва аёлларга нисбатан камситишнинг шакллари билан бири бўлган зўравонлик муаммосини ўрганиш ва уни олдини олишда илмий тадқиқот ишлари бугунги кунда ижтимоий фанлар олдида турган долзарб муаммодир. Аёлларга нисбатан зўравонлик ҳодисаси ниҳоятда мураккаб ва унга қарши амалий курашиш қийин. Зўравонликнинг мақсади-аёлларнинг хатти-ҳаракатларини қўрқувга асосланган ҳолда назорат қилишдир. Барча зўравонлик ҳолатларида эркак ва аёл ўртасидаги муносабатлар мавжуд бўлиб, аёлларга нисбатан зўравонлик билвосита, бевосита ва индивидуал амалга оширилади. Эркаклар фойдасига куч номуносабалиги мавжудлиги индикатор сифатида зўравонликка дучор бўлишига олиб келади. Аёлларга нисбатан зўравонлик, аёлларнинг ҳаёти, саломатлиги ва овқатланиши, таълим, ривожланиш, ижтимоий ва иқтисодий ҳаётда иштирок этиш каби асосий инсон ҳуқуқлари ва эркинликларини бузадиган муҳим ижтимоий- психологик муаммодир. Хорижда, хусусан АҚШ, Беларусия, Россия ва бир қатор МДХ давлатларида мазкур муаммо ўзига хос тарзда, асосан оилавий зўравонлик, оиладаги инқироз ҳолатлари кўринишида ўрганилаган бўлиб, Президентимиз томонидан 2019 йил 2-сентябрда қабул қилинган "Хотин-қизларни таййиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш тўғрисида"ги қонунга мувофиқ, бизда ҳам психологик, социологик, юридик ва иқтисодий томондан кенг қамровли тадқиқот ишлари амалга оширилмоқда. Психологияда зўравонлик кўплаб назарий тушунтиришларни ўз ичига олади. Психоанализда Фрейд "ўлим инстинкти" деб атаган. Необихевиоризм зўравонликни умидсизлик оқибати деб билади, шахс томонидан ижтимоий таълим жараёнида бошдан кечирилади (Ж. Доллард, Н. Миллер, А. Бандура). Интерактивизм мақсаднинг натижасидир дея қаралади. Д. Кемпбелл, М. Шерифларча, зўравонлик психологик жиҳатдан шахслар ва ижтимоий гуруҳларнинг "манфаатлар тўқнашуви", "мақсадларнинг номувофиқлиги"дир. Когнитив психология зўравонликнинг ўн тўрт когнитив майдони мавжуд деб ҳисоблайди "диссонанслар" ва "мос келмаслик" натижасида зўравонлик юзага келади деб ҳисоблайди. Ҳар қандай зўравонликнинг замирида тажовузкор хатти-ҳаракатлар ётади. Эркаклар ва аёллар ўзларининг тажовузкор муносабатлари билан фарқ қилади. Эркаклар ўзларида айбдорлик ва ташвишни камроқ ҳис қилишади. Аёллар тажовуз натижаси нима бўлиши мумкинлиги ҳақида кўпроқ ташвишланадилар[5].

МЕТОД ВА МЕТОДОЛОГИЯСИ

Зўравонлик ҳодисасининг турли хил таснифланишининг сабаби жуда мураккаб тузилишга эга эканидир. Зўравонликнинг жисмоний, жинсий, психологик, иқтисодий

турлари мавжуд бўлиши билан бирга психологик жиҳатдан маҳрумлик ва эътиборсизлик, ўз-ўзини бошқаришнинг бузилиши, шахслараро ва жамоавий турли даражадаги муаммолар каби сабаб-оқибатлари мавжуддир.

Э.С.Фоминих зўравонликдан жабрланганларнинг психологик механизмларини ўрганар экан, жабрланувчида зўравон шахсга қарши туриш кўникмаси яхши шаклланмаганлигини, аксинча, зўравон шахсда эса, ўз объектига шахсий мулк сифатида қараш тенденцияси яққол номоён бўлади[5].

ТАДҚИҚОТ НАТИЖАСИ

А.А.Максименков ва А.В.Мойоровлар зўравонликдан жабрланган аёлларнинг психологик жиҳатларига алоҳида эътибор қаратишади ва уларда потологик қўрқоқлик ва юмшоқлик, истерия, ўзини бошқаролмаслик ва ригидлик каби психопат шахсга хос хусусиятларни ҳам текшириш кераклигини таъкидлайдилар[3]. А.М. Матусевич и Л.В. Кубышколар зўравонлик қурбонларига хос психологик хусусиятларига ўз-ўзини етарлича қадрламаслик, эмпатия, субъектив назорат даражасининг пастлиги, доимий ижтимоий қўллаб-қувватлашга эҳтиёжнинг юқорилиги, мулоқот кўникмасининг камлиги, умидсизлик хиссининг юқорилиги кабиларни киритадилар[2]. Бир қатор долзарб психологик тадқиқотларда зўравонликка учраган аёлларнинг зўравонликка мойиллигини аниқлаш, ўрганиш а тушунтиришга ҳаракат қилинади(А.М. Баришполец, А.Ю. Холодов, В.С. Киселев, Н.Н. Биктина).

А.М. Баришполец ва А.Ю. Холодовлар кўпинча зўравонлик қурбони бўлган аёлларда кучли химоя механизмлари, ўз ҳафсизлигидан доимий ҳавотир, ҳаддан ташқари эҳтиёткорликка мойиллик, ортиқча итоаткорлик ва пассив ҳаётий позиция мавжуд деган хулосага келадилар. Хулқ-атвордаги ҳадда ташқари эҳтиёткорликни “Пассив хатти-ҳаракатлар модели” сифатида кўрсатадилар. Шунингдек, аёллар билан боғлиқ зўравонлик ҳолатларини А.Б. Орлов, С.С. Константинова, В.А. Маликова, А.С. Зубрицкая, А.А. Семерикова и Н.Р. Анисимова, Е.А. Ератина и В.А. Ефремовалар ўрганганлар. А.Б.Орловнинг сўзларига кўра, оиладаги психологик зўравонликнинг пассив жиҳати зўравонлик қурбонларининг шахсий ва психологик хусусиятлари билан боғлиқ. Унинг хулосаларига кўра, психологик зўравонликнинг қурбонларининг аксарияти ўзига ва ҳаётга бўлган ишончини паст, ўзини англашда психологик муаммолари мавжуд, доимий ташқи назорат, ўзидан ташвишланиш, коммуникатив қобилиятсиз ва ўзини паст баҳолайдилар[8].

С.С.Константинова фикрича, жабрланувчининг вазияти ташқи томондан бўладиган таъсир ва бошқарувга боғлиқ бўлиши мумкинлигини тахмин қилади, асоссиз айбдорлик ва муаммони рад этиш ўзига нисбатан танқидий қараш билан боғлиқ бўлиши мумкин[6]. А.С.Зубрицкая фикрича, зўравонлик қурбони бўлган аёллар ташқаридан назорат қилинади ва улар қачонлардир вазият ижобий томонга ўзгаришига, “назоратчи” раҳм-шавқат қилишига ишонадилар.Оилавий зўравонликка учраган аёлларнинг атиги 3 фоизи ўзини- ўзи (ички) назорат қиладилар. Бундан ташқари, аёллар ўзларида кучли айбдорлик туйғусини хис қилишлари, зўравоннинг хатти-ҳаракатини, танқид қилиш, текшириш ва вазиятни баҳолаш қобилиятларини пасайишига сабаб бўлади[1].

МУҲОКАМА

Юқорида кўрсатиб ўтилганидек, зўравонлик инсон ҳаётининг ҳар қандай соҳасида номоён бўлиши (психологик,иқтисодий, жисмоний, жинсий, маиший). Оилавий

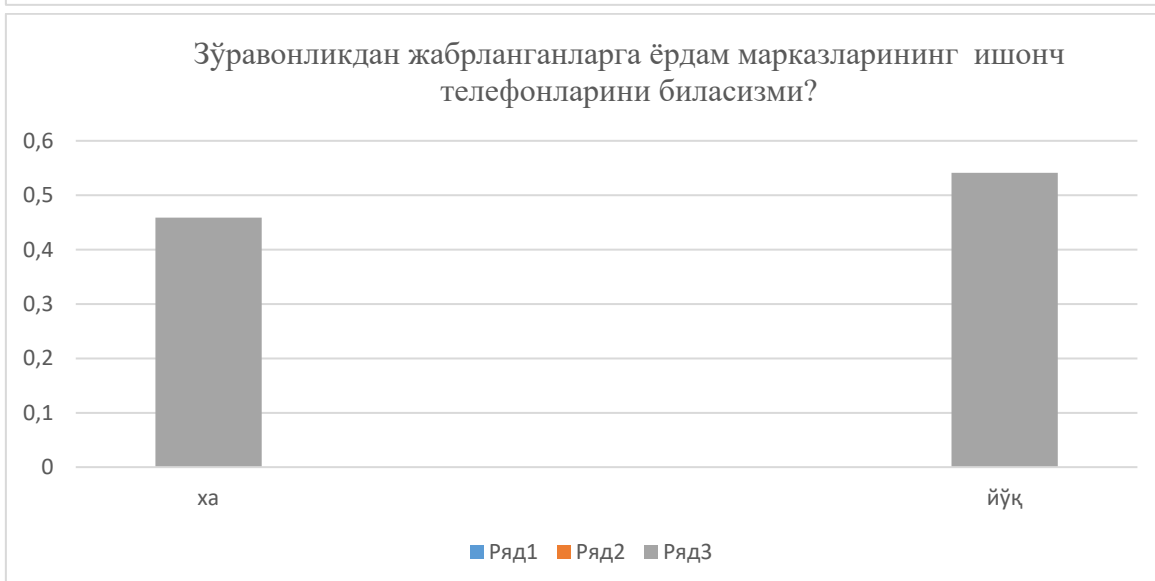
муносабатлар ҳам бундан мустасно эмас. Хусусан, хотин- қизларга нисбатан қилинадиган зўравонлик ҳолатларининг асосий қисми оила аъзолари томонидан содир этилади.” Оилада зўравонлик” тушунчасини биринчи марта И.Г.Малкиной-Пых, А.В. Выгодской, С.Я.Саламовой , Э.Г. Круг ва бошқалар ўз тадқиқотларида келтириб ўтганлар. ЖССТ экспертлари (Э.Г.Круг ва унинг ҳамкасблари) оиладаги зўравонлик тушунчасини қуйидагича изоҳлайдилар:”Оила аъзолари ва шериклар ўртасида содир бўладиган зўравонлик (одатда доимий бўлмаса)” [7].

И.Г.Малкиной-Пых оиладаги зўравонликка “хулқ-атвор тизими” сифатида қарайди. Бир киши бошқа шахс устидан бошқарув ва назоратни ушлаб қолишга қаратилган ҳаракат сифатида таърифлайди. Зўравонлик таъсирида тўсатдан пайдо бўладиган негатив импульслар ҳиссий жиҳатдан этук бўлмаган одамларда ва шундай муаммоли оилаларда ортади. Зўравонлик муҳити сифатида оиланинг иккита муҳим жиҳатини қайд этиш лозим.Биринчи жиҳат - оиладаги зўравонлик, иккинчиси - зўравонликка мойил оила.

Бу унинг аъзолари билан оиладан ташқарига чиқадиган ўлчовдир. Оилавий зўравонликнинг иккита асосий қурбони мавжуд:Аёллар ва болалар. Эркакларда ўз аёлларига кўпинча, жисмонан ва субъектив (ахлоқий) тайзиқ ўтказиш ҳолатлари мавжуд[4]. Ҳар қандай зўравонлик ҳаракати субъект ва объект муносабати мавжудлиги билан характерланади. Бунда зўравонлик субъекти зўравонлик ҳаракатини содир этган шахсдир. Зўравонлик объекти зўравонлик қурбони бўлган шахсдир.

ХУЛОСА

Зўравонлик аёлларга турли хил таъсир кўрсатса-да, умумий психологик таъсирлари мавжуд, жумладан қайси тури ва кўриниши бўлишидан қатъий назар зўравонликни бошдан кечирган аёлларда умумий хислар ва ҳолатлар кузатилади.Булар: Шармандалик хисси, айбдорлик, кўркув, ғазаб, ташвиш, ёлғизлик, омадсизлик ҳисси, ўзини қобилятиз хисоблаш, одамларга ишонишмаслик, кадрсизлик, ўзини паст баҳолаш ёки етарлича баҳолашмаслик, ўз-ўзидан норозилик, ташвиш, травмадан кейинги стресс, депрессия, диққатни жамлашда қийинчилик, суицид қилиш фикри ва уринишлари, ўз-ўзига зарар этказиш, ғазабланиш кабилардир. Мазкур жараёнда ҳиссий ёпиқлик, атроф- муҳитга нейтраллик каби ҳолатлар ҳам кузатилади.Бу эса мазкур аёлларни ўз-ўзини изоляцияга солишларига ва социумдан четланишига сабаб бўлиши мумкин. Мазкур назарий маълумотлар ва тадқиқотларнинг ўзиёқ хотин-қизларга нисбатан зўравонлик ижтимоий-психологик муаммо ва оилавий муносабатларга кучли таъсир кўрсатувчи механизм эканини кўрсатади. Бизнингча, ҳар қандай зўравонлик ҳолатининг асосида психологик механизм мавжуддир. Тадқиқотимиз доирасида жамиятдаги турли ёш ва ижтимоий соҳа вакиллари ўртасида зўравонлик муаммосини ўрганишга бағишланган ижтимоий-психологик сўровномалар ўтказдик. Жумладан: Сўровномамизда қатнашган синалувчининг баъзи жавобларини келтириб ўтамыз;

Сўровнома таҳлилллари шуни кўрсатадики, зўравонлик ҳолатларининг олдини олишда оила муҳити ва шахсининг ўз-ўзини баҳолаши, психологик саводхонлик даражасининг юқори бўлиши муҳим кўрсаткичлардан биридир. Зўравонлик муаммосини долзарблиги шундаки, кўпинча унинг қурбони бўлган шахс бу тўғрисида очик айтиб, муаммосига ечим топиш ўрнига гапирмасликни ва чидаб давом этишни авфзал билади. Натижада, зўравон шахсининг зўравонлик даражаси ортиб бораверади. Бизнингча, аёлларга нисбатан зўравонликни олидини олишга доир профилактик тадбирлар ўтказилиши билан бир қаторда мазкур муаммонинг ечими сифатида қизларимизни психологик саводхонлигини ошириш зарур. Шунингдек, аёлларга нисбатан зўравонлик ҳолатларининг катта кўпчилиги оилавий муносабатлар таъсири ва доирасида келиб чиқишини инобатга олган ёшларни оилавий ҳаётга тайёрлаш масаласини психологик томонларини кўриб чиқиш ҳам мақсадга мувофиқдир.

REFERENCES

1. Зубрицкая, А.С. Особенности психологической помощи женщинам, пострадавшим от домашнего насилия// вестник тихоокеанского государственного экономического университета. N 3/2009. С. 77-87.
2. Матусевич, А.М. Психологические аспекты виктимности // Молодой ученый. 2014. № 8 (67). С. 924-927. URL: <https://moluch.ru/archive/67/11321/> (дата обращения: 14.12.2021).
3. Максименков, А.А., Майоров, А.В. Психологические аспекты виктимности// Виктимология. 2015. №4 (6). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/psihologicheskie-aspekty-viktimnosti> (дата обращения: 13.12.2021).
4. Мазан Юлия Федоровна «Проблема насилия над женщиной в семье» Минск-2015г.
5. Фоминых, Е.С. Психологические механизмы виктимности // Концепт. 2014. №5. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/psihologicheskiemehanizmy-viktimnosti> (дата обращения: 13.12.2021).
6. Константинова, С.С. Факторы, определяющие виктимность личности // Виктимность и виктимологическая профилактика: Материалы круглого стола по

дисциплине «Психология отклоняющегося поведения». Тверь: Твер. гос. ун-т, 2019. С. 21-25.

7. Насилие и его влияние на здоровье. Доклад о ситуации в мире /Под ред. Этьенна Г. Круга и др./ Пер. с англ. М: Издательство «Весь Мир», 2003. 376с.
8. Орлов, А.Б. Психологическое насилие в семье — определение, аспекты, основные направления оказания психологической помощи // Психолог в детском саду. 2000. № 2-3.

OTROPONIMIK INGLIZ, RUS VA O'ZBEK URBANONIMLARI TIZIMIDAGI YODGORLIKLAR

Mirzayeva Dilshoda Ikromjonovna

f.f.f.d, katta o'qituvchi, Farg'ona davlat universiteti, ingliz tili kafedrasini mudiri

Isroilova Shoxida Dexqonovna

Farg'ona davlat universiteti, lingvistika (ingliz tili) 2-kurs magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7271911>

Annotatsiya. Ushbu maqolada antroponimik ingliz, rus va o'zbek tillarida urbanonimlar tizimidagi yodgorliklar haqida hamda urbanonim so'zlar haqida yoritilgan.

Kalit so'zlar: ontronimik, urbanonim, yodgorlik, nutq, tushuncha.

ПАМЯТНИКИ В СИСТЕМЕ ОТРОПОНИМИЧЕСКИХ АНГЛИЙСКИХ, РУССКИХ И УЗБЕКСКИХ ГОРОДСКИХ НАЗВАНИЙ

Аннотация. В данной статье рассматриваются памятники в системе антропонимических английских, русских и узбекских урбанонимов и урбанонимных слов.

Ключевые слова: онтроним, урбаноним, памятник, речь, концепт.

MONUMENTS IN THE SYSTEM OF OTROPONYMIC ENGLISH, RUSSIAN AND UZBEK URBAN NAMES

Abstract. This article covers monuments in the system of anthroponymic English, Russian and Uzbek urbanonyms and urbanonymous words.

Key words: ontronymic, urbanonym, monument, speech, concept.

KIRISH

Axborot texnologiyalarining rivojlanishi, ilmiy tadqiqotlarning globallashuvi va xalqarolashuvi so'nggi bir necha o'n yilliklarda ilmiy bilimlarning jadal to'planishiga olib keldi. Agar bir necha o'n yillar oldin tarmoq lug'atlari ma'lum bir ilmiy sohada mavjud bo'lgan atamalarning to'g'ri tasvirini bera olgan bo'lsa, hozirda bunday vaziyatni amalga oshirish deyarli mumkin emas. Shunday qilib, yaqin kelajakda zamonaviy tilshunoslikdagi nutq kabi asosiy atamaning aniq ta'rifini o'z ichiga olgan ma'lumotnoma paydo bo'lishini tasavvur qilish qiyin, bu nafaqat uning ma'nosi, balki talaffuzi bo'yicha ham tortishuvlarga sabab bo'ladi. zamonaviy antropotsentrik paradigma tushunchasi atamasi uchun fundamental ahamiyatga ega ekanligini bir ma'noda tushunish. Mavjud muammolar nafaqat mavjud ilmiy maktablar va tendentsiyalarda bir xil hodisani tushunishga turli yondashuvlar mavjudligi, balki ba'zan mahalliy va xorijiy terminologiya o'rtasidagi ob'ektiv tafovutlar bilan ham yuzaga keladi. Ko'rinib turibdiki, xalqaro ilmiy aloqalarning rivojlanishi, rus olimlarini jahon ilm-faniga integratsiya qilish vazifasini amalga oshirish bilan birga, mavjud terminologiyani, xususan, gumanitar fanlar doirasidagi terminologiyani birlashtirish va optimallashtirish zarurati paydo bo'ldi.

Asosiy N.V.Podolskayaning "Rus onomastik terminologiyasi lug'ati"ning ikki nashri,ularning tarixini A.V.ning monografiyalaridan birida topish mumkin. Bu ma'lumotnomalar ma'lum darajada onomastikaga oid mavjud terminologiyani ma'lum muddatga birlashtirish imkonini berdi va yosh tadqiqotchilarga yaxshi yordam bo'ldi. Biroq, 1980-yillarda va ayniqsa 1990-2000-yillarda, o'zbek onomastikasining jadal rivojlanishi boshlanganda hamma narsa o'zgardi, bu esa yangi atamalarning tasavvur qilib bo'lmaydigan to'lqiniga olib keldi. Afsuski, bu nafaqat yangi, ilgari ta'riflanmagan hodisalarni ilmiy muomalaga kiritish yoki mahalliy va xorijiy terminologiyani sinxronlashtirish zarurati bilan, balki boshqa sabablarga

ko'ra ham edi: ba'zi "olimlar" uchun yangi atamani kiritish yagona yo'l edi. Terminlar ixtiro qilinishing yana bir sababi oddiy tilshunoslarning fanning mavjud terminologiyasi bilan tanish emasligi edi, bu neonomastikada chop etilgan ko'plab nashrlarda aniq ko'rinadi.

METOD VA METODOLOGIYASI

Ingliz tilidagi onomastikada u yoki bu sonni so'z birikmasi bilan belgilash odat tusiga kirgan: shaxs nomi (antroponim), firma nomi (bizning an'analimizda ergonim) va hokazo. "Qit'a" onomastikasi, jumladan, slavyan tizimlari, yunoncha-lotinch qo'shma so'zlar bilan, asosan oxirgi-onim bilan ishlaydi va bu final qo'shilgan yunon ildizining keng semantikasi tufayli, hatto terminning shaffof ichki shakli bilan yunon tilini bilish har doim ham kontseptsiya chegaralarini aniqlashga imkon bermaydi. Ifodalar rejasini saqlab qolishda va terminologik tizimlarni taqqoslashda, hatto bir atama tizimi doirasida atama mazmuni rejasini nomuvofiqliklar va qayta ko'rib chiqish mumkin. Birinchisiga misol qilib, rus an'analarda "odam qo'li bilan ishlab chiqarilgan yoki qazi bolingan noyob moddiy madaniyat obyektining to'g'rinomi" deb tushunilgan xrematonim (va xrematonimiyaning hosilasi va boshqalar) atamasi misol bo'ladi va g'arbiy slavyan Vyanskayada "erga o'rnatilmagan inson mehnati asarining to'g'rinomi" sifatida ishlatiladi "o'ziga xos" sxemasining yo'qolishi bilan, lekin "bo'sh" qo'shilishi bilan. Mos kelmaslikning ikkinchi versiyasiga misol sifatida "Rus onomastik terminologiyasi lug'ati"ning birinchi nashrida "tur, tovar, tovar belgisini belgilash uchun nom" deb tushunilgan pragmatonym atamasi va keyingi nashrda "odamlar faoliyatining pragmatik sohasida amaliyot bilan bog'liq bo'lgan, predmet sohasi poreonim, domonim, agronim bilan bog'liq denotatsiyalarga ega bo'lgan turli toifadagi tegishli nomlarni " shartli belgi sifatida birlashtirgan. Biroq, so'nggi ma'noda atama mahalliy onomastikada talab qilinmagan bo'lib chiqdi.

Urbanonimiklari o'tmishdagi tarixiy, etnik, madaniy, ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarni aks ettiruvchi shaharlararo ob'ektlarning onimik makonining uzoq vaqt shakllanishi natijasidir. Urbanonimlar onomastikaning bir qismi sifatida godonim - "shahardagi chiziqli ob'ektning nomi, shu jumladan xiyobon, ko'cha, chiziq, xiyobon, o'tish joyi, bulvar, qirg'oq"; agoronim – "shahar maydoni, bozor nomi"; dafn qilamiz - "shaharning bir qismi, jumladan, tuman, kvartal, parkning nomi".

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Zamonaviy onomastikada shaharlararo ko'chalarga nom berish va ularni tasniflash muammosiga bag'ishlangan qator ilmiy ishlar mavjud. Urbanonimlar A.M.Mezenko, M.V.Gorbanevskiy, R.V.Razumov, T.V.Shmeleva, L.V.Egorova asarlarida keltirilgan bo'lib, tadqiqot materiallari Belarus va Rossiya shaharlari ko'chalarining nomlari bo'lgan. Shu nuqtai nazardan, hali onomatologlarning diqqat-e'tibori ob'ektiga aylanmagan Termiz shahrining urbanonimik makonini lingvistik jihatdan tashkil etish biz uchun dolzarb bo'lib tuyuladi.

Termiz — O'zbekiston Respublikasining janubiy shahri, Surxondaryo viloyatining ma'muriy markazi, Amudaryo bo'yida joylashgan. Termiz tarixi 2500 yildan ortiq tarixga ega. Uning ko'p asrlik yilnomasi uning tarixiy merosi bilan bog'liq bo'lgan hukmdorlar, sarkardalar, shoir va yozuvchilar, olimlar, faylasuflar va dinshunoslarning nomlari bilan bog'liq bo'lib, ularning nomlari shaharlararo ob'ektlarning yodgorlik nomlari tarkibida abadiylashtirilgan. Yodgorliklar - bu "shaxs, voqea, joy, kamroq tashkilot xotirasiga berilgan ism" [Podolskaya: 119], bu madaniy va tarixiy xotirani avloddan-avlodga saqlash va etkazish usullaridan biridir.

Nashrimizda biz gononimlarning leksik-semantik turlarini (aniqrog'i, ko'chalar) ko'rib chiqishga harakat qildik, ularning ononim qismi antroponimlar bilan ifodalanadi. xotiralar.

Otroponimik onimlar shaxs yoki kishilar guruhi ega bo'lishi mumkin bo'lgan tegishli nomdan yasaladi. Bir qator leksik-semantik tasniflar mavjud bo'lib, ularning asosini tegishli nomning antroponimik atributi tashkil etadi. Bu erda professor A.M.ning tasnifini ta'kidlash kerak. Mezenko, unga ko'ra "turli shaxslarga ma'lum munosabatni belgilaydigan ismlar" quyidagi kichik guruhlarga bo'linadi: turli siyosiy arboblarning nomlaridan tuzilgan ismlar - bag'ishlashlar; qo'zg'olonlar, inqiloblar va urushlar qatnashchilarining familiyalaridan tuzilgan ism-bag'ishlar; fan, madaniyat va san'at arboblari nomidan tuzilgan nom-bag'ishlar.

Urbanonimlarni o'rganishda Termiz shahar hokimligining axborot bazasi, ma'lumotnomalar, yo'riqnomalar va internet resurslari asosidagi ma'lumotlardan foydalandik. Tahlillar natijasida biz shahar ko'chalari nomlari uchun quyidagi turtki asoslarini aniqladik.

1. Shoir va yozuvchilar sharafiga berilgan ismlar:

Xisrav Dehlaviy ko'chasi (Xisrava ko'chasi. Dehlaviy), *Fuzuliy ko'chasi* (Fuzuliy ko'chasi), *Abay ko'chasi* (Abay ko'chasi), *Umar Hayyom ko'chasi* (Umar Xayom st.), *Jaloliddin Rumiy ko'chasi* (Jaloliddin ko'chasi. Rumiy), *Ro'dakiy ko'chasi* (Rudakiy ko'chasi), *Loxutiy ko'chasi* (*Laxuti ko'chasi*), *Alisher Navoiy ko'chasi* (Alisher Navoiy ko'chasi), *Cho'lpon ko'chasi* (Chulpon ko'chasi), *Boborahim Mashrab ko'chasi* (Babarahim Mashrab), *Muqimiy ko'chasi* (Mukimi ko'chasi), *Ogahiy ko'chasi* (Agaxi ko'chasi), *Sobir Termiziy ko'chasi* (Sobir ko'chasi. Termiziy) va boshqalar (57,14%)

2. Faylasuflar, din olimlari sharafiga berilgan ismlar:

Va bu Nasr Foroby ko'chasi (Abu Nasr ko'chasi . Forobiy), *Muqanna ko'chasi* (Mukanna ko'chasi), *Bahovuddin Naqshbandiy ko'chasi* (Bahovuddin ko'chasi . Naqshbandiy), *Imom Al - Buxoriy ko'chasi* (Muqaddas Imom Al-Buxoriy), *Iso -A t Termiziy ko'chasi* (st. Iso At-Termiziy), *Xakim A t - Termiziy ko'chasi* (Hakim ko'chasi. at-Termiziy) va boshqalar (19,04%)

3. Olimlar sharafiga berilgan ismlar:

Ali Qushchi ko'chasi (ko'chasi Ali Qushchi), *Koshiy ko'chasi* (ko'chasi Kashi), *Mirzo Ulug'bek ko'chasi* (Mirzo Ulug'bek ko'chasi), *Ulug'bek yulduzi ko'chasi* (Ulug'bek yulduzlari), *Beruniy ko'chasi* (Biruniy st.), *Ibn . Sino ko'chasi* (Ibn Sino ko'chasi), *Mahmud Qoshg'ariy ko'chasi* (Mahmud ko'chasi. Qoshg'ariy) va boshqalar (12,69%)

4. Davlat, siyosat arboblari, qahramonlar sharafiga berilgan ismlar:

Islom Karimov ko'chasi (*Islom Karimov ko'chasi*), *Amir Temur ko'chasi* (Amir Temur ko'chasi), *Jaloliddin Manguberdi ko'chasi* (Jaloliddin ko'chasi Manguberdi), *Shiroq ko'chasi* (Shirak ko'chasi). (7,93%)

Bo'yoq (1,58%) — *Saroymulxonim ko'chasi* (Saraymulxonim ko'chasi . Saroymulxonim Amir Temurning to'ng'ich xotini) va *Kamoliddin ko'chalarining nomlari* . *Behzod ko'chasi* (Kamoloddin ko'chasi. Behzod . Kamoloddin Behzod fors miniatyura rassomi).

Antroponimikadan nomzod ko'rsatish printsiplari memorativlar turli mamlakatlar godonimlari tizimida mavjud . O'rganishimiz natijasida biz bir umumiylikni aniqladik – Termiz shahrining aksariyat antroponimik ko'cha nomlari shoir va yozuvchilar nomlari bilan ifodalangan – 57,14% , ular respublikaning ko'plab shaharlari va ko'cha nomlarida salmoqli o'rinni egallaydi. boshqa davlatlar. Ayniqsa, faylasuflar va ilohiyotshunoslar tomonidan ifodalangan foizlarda ikkinchi guruh (19,04%) alohida e'tiborga loyiqdir. Buning sababi, O'zbekiston azaldan islom ilm-fanining ilg'or g'oyalari beshigi hisoblangan.

XULOSA

Tabiiyki, yodgorliklarni o'rganishga ko'proq e'tibor berilishi kerak. Antroponimikaning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish urbanonimlar-esdaliklar, turli mamlakatlardagi turli tarixiy shaharlarning onomastik didini aniqlash, onomastika, tarix va madaniyat tilshunosligi uchun shubhasiz qiziqish uyg'otadigan shaharlararo ob'ektlar modellarining eng ko'p uchraydigan nomlarining ishlash xususiyatlarini aniqlash imkonini beradi .

REFERENCES

1. Mezenko A.M. Belarusiyaning urbanonimiyasi . Minsk, 1991 yil.
2. Podolskaya N.V. Rus onomastik terminologiya lug'ati. M., 1988 yil.
3. Berezovich, E.L. (2001). Zamonaviy sahnada rus onomastika. Izvestiya Akademii nauk. Seriya adabiyoti i yozika, 60/6:34-46 .(Rustilida).
4. Abbasova, N. (2019). Using effective techniques for developing critical thinking of the learners while teaching english proverbs and sayings. Scientific journal of the Fergana State University, 2(3), 107-110.
5. Рахмонова, Д. М. МУЛОҚОТНИНГ ЎЗИГА ХОСЛИКЛАРИ: ПРОФИЛАКТИКА И СПЕКТОРЛАРИНИНГ ДЕВИАНТ ХУЎҚ-АТВОРЛИ ФУҚАРОЛАР БИЛАНИШЛАШ МУАММОЛАРИ. INVOLTA.
6. Rahmonova, D., & Boychayeva, D. (2019). TASK-BASED LANGUAGE TEACHING APPROACH IN ESP CLASSROOM. Theoretical & Applied Science, (12), 173-175.
7. Uzakova, L. (2021). О 'ZBEK VA INGLIZ NUTQIY ETIKETLARINING QIYOSIY TADQIQI. Scientific progress, 1(3), 213-216.
8. Uzakova, Q. Y. (2021). OLIY TEXNIKA TA'LIMI TIZIMIDA TALABALARINING KOMMUNIKATIV MULOQOT MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHNING DEONTOLOGIK ASOSLARI. Academic research in educational sciences, 2(6), 641-645.
9. Ravshanovna, G. N. (2019). TRAINING THE PRIMARY SCHOOL TEACHERS TO INNOVATION ACTIVITIES IN HIGHER EDUCATION SYSTEM. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 7(12).
10. Ravshanovna, G. N., & Ahmadjanovna, E. T. U. (2021). Methodological characteristics of formation of tolerance skill pupils in primary school. ACADEMICIA: AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL, 11(1), 1623-1628.
11. Mirzayeva, D. (2021). PROVERBS AND SAYINGS AS A PRODUCT OF THE NATION'S COGNITIVE THINKING. In Multidiscipline Proceedings of Digital Fashion Conference (Vol. 1, No. 2).
12. Мирзаева, Д. И. (2017). АНАЛИЗ ДИСКУРСА УЧЕНИЯ И ИЗУЧЕНИЯ. Актуальные научные исследования в современном мире, (4-2), 73-75.
13. Mirzayeva, D. (2019). THE CONCEPT OF " FRIENDSHIP " IN UZBEK AND ENGLISH LINGUISTIC CULTURE. Мирская наука, (11), 29-32.
14. Mirzaeva, D. I. (2020). THE ROLE OF PAREMIOLOGY IN THE LANGUAGE SYSTEM. Scientific Bulletin of Namangan State University, 2(6), 245-251.

ЁШЛАР ОРАСИДА НУТҚ МАДАНИЯТИ РИВОЖЛАНТИРИШ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ

Худайқулов Хол Жумаевич

Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий унверситети “Педагогика ва умумий психология” кафедраси профессори, педагогика фанлари доктори

Абдуразақов Фазлиддин Абдунабиевич

Денов тадбиркорлик ва педагогика институти "Бошланғич таълим методикаси" кафедраси докторанти

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7271962>

Аннотация. Ушбу мақолада инсонлар орасида бўладиган ўзаро муомала ва мулоқатни шакллантиришида нутқ маданиятидан инсоннинг нутқи орқали жамиятда комил инсонни ўзига хос ҳислатлари кўзга ташланади. Булар меҳр-муҳаббат, раҳм-шафқат, адолату, диёнат, ҳаё-ю иффат, зарофату назокат, вафо-ю садоқат, ҳиммату саховат, фидо-ю оқибат, иззату ҳурмат, имон-эътиқод кабилар нутқ орқали кўзга ташланади. Очиқ юзли, хушхулқ, хушмуомала одам андиша ва фаросат эгаси бўлади. Шундай гўзал сифатларга эга бўлган одам билан ҳамсуҳбат бўлиш роҳатдир, аксинча ёмон хулқли инсон доимо нафратни кўзга келтиради. Чиройли нутқли, доно инсон ҳаммиса нотиқлик билан бошқалар орасида ўз обрусини оширади.

Калит сўзлар: Нутқ одоби, суҳандонлик, адолату, диёнат, ҳаё-ю иффат, зарофату назокат, вафо-ю садоқат, ҳиммату саховат, фидо-ю оқибат, иззату ҳурмат, имон-эътиқод, очиқ юзли, хушхулқ, хушмуомала одам, нотиқлик, гўзал сифатлар, чиройли нутқли.

ТЕХНОЛОГИИ РАЗВИТИЯ РЕЧЕВОЙ КУЛЬТУРЫ МОЛОДЕЖИ

Аннотация. В данной статье особое значение имеет роль культуры речи в формировании взаимодействия и общения между людьми. Это любовь, сострадание, справедливость, религия, скромность и целомудрие, благодать и нежность, верность и преданность, приверженность и великодушие, самопожертвование и последствия, честь и уважение, вера и убеждение. Обладателем мыслей и проницательности будет человек с открытым лицом, добродушный, вежливый. С человеком, обладающим такими прекрасными качествами, приятно общаться, с другой стороны, человек с плохим характером всегда вызывает ненависть.

Ключевые слова: Этикет, справедливость, религия, скромность, целомудрие, грация, нежность, верность, самоотверженность, великодушие, самопожертвование, достоинство, уважение, вера, Открытый, добродушный, вежливый человек, красноречие, прекрасные качества, хорошо -разговорный.

SPEECH CULTURE DEVELOPMENT TECHNOLOGIES AMONG YOUTH

Abstract. In this article, the role of speech culture in the formation of interaction and communication between people is of particular importance. These are love, compassion, justice, religion, modesty and chastity, grace and tenderness, fidelity and devotion, commitment and generosity, self-sacrifice and consequences, honor and respect, faith and conviction. The owner of thoughts and insight will be a person with an open face, good-natured, polite. It is pleasant to communicate with a person with such excellent qualities, on the other hand, a person with a bad character always causes hatred

Key words: *Etiquette, justice, religion, modesty, chastity, grace, tenderness, loyalty, dedication, generosity, self-sacrifice, dignity, respect, faith, Open-faced, good-natured, polite person, eloquence, beautiful qualities, well-spoken.*

КИРИШ

Инсонга зийнат бағишлайдиган фазилат одоб-ахлоқдир. Ахлоқ илми ях-шилиқ билан ёмонлик ўртасидаги мураккаб муаммолар ҳақида баҳс юритиб боради. Бу борада мақоланинг кириш қисмида суҳандонлик, чиройли муомалани қандай шаклланиши ҳақида сўз юритилса, инсоннинг мақсадга эришиши янада самарали бўлиши ёритилган. Ҳар бир одам бир олам бўлгани каби, ўша инсоннинг одоб-ахлоқи ҳам жуда мураккаб бўлиб, уни иккинчи олам десак адашмаймиз. Одобли, комил инсонда одамийликнинг қатор яхши ҳислатлари: меҳр-муҳаббат раҳм-шафқат, адолату диёнат, ҳаё-ю ифбат, зарофату назокат, вафо-ю садоқат, ҳиммату саховат, фидо-ю оқибат, иззату ҳурмат, имон-эътиқод қабилар му-жассам топган. Ҳар бир халқнинг нуфузи ва обрў-ҳурмати кишиларнинг одоб-ахлоқ, яхши ҳислат-фазилатлари билан белгиланади. Қадимги файласуфлар одоб-ахлоқ жамиятнинг пойдевори деганлар. Бир кутурган буқа бу-тун подани таркатади, деганларидек, ахлоқсиз, ёлғончи, риёкор, ҳасадгўй, маккор шахснинг таъсири мингга уриб, жамиятга катта зарар етказди. Шунинг учун жамиятдаги ҳар бир шахснинг хулқи-одобига алоҳида эътибор бериб, унинг чиройли гапириш одамлар орасида алоҳида аҳамиятга эгадир. Яхшининг ёмон бўлиши осон, лекин ёмоннинг яхши бўлиши қийин. Дунёда одам боласи ёмонлик билан яхшилиқнинг остонасида турадики, арзимас бир ички ёки ташқи сабаб билан остонадан чиқиб ё ёмонлик томон, ё яхшилиқ томон кетиб қолади.

Мақоланинг назарий жиҳатларига тўхталар эканми, албатта унинг тарихий жиҳатларига эътибор қарқиб, суҳандонликнинг ўзига хос хусусиятлари таҳлил этилади. Агар одам боласи ёмонлик сари кетган бўлса, дин уни бу разолатдан қайтарган. Диннинг тарғиботида инсоннинг тўғри йўлдан юриши одоб тараққиётининг замини дейилади. Чиндан ҳам шундай! Жамиятда тўғри йўлдан юриш ибратли йўлга қўйилса, ўша жамиятда одоб-ахлоқ гуркираб ўсади, одамлар нурафшонлик ва фаровонлик топади. Тўғри йўлдан юришнинг ҳикмат ибратлари ниҳоятда чексиз. Тўғри йўлдан борган одам орзу- ниятининг манзилига албатта, етади .

Дунёда инсонга туҳфа этилган “АҚЛ” неъматини шундай қудратли кучки, у билан одам ўзини истаган ҳолатда тарбия эта олади, ҳар қандай азоб машаққатни, ҳар қандай ёмонликни, энг мураккаб муаммоларни ҳам “АҚЛ” неъматини билан енгади ва ҳал этади, руҳий камолот одам қалбида ахлоқ-одобнинг юксак қошонасини яратади. Бунга уни одам илми чорлайди.

МЕТОД ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Ақл заковатнинг камоли ўқиш, ўрганиш, таҳлил этиш, идрок қилиш, эътиқод қилиш, ҳаёт тажрибасини эгаллаш билан белгиланади. Ёш ниҳолнинг барваста дарахтга айланиши парваришига боғлиқдек, одам боласи комил инсон бўлиб етишиши учун уни мурғаклигидан тарбиялаб бориш лозим. Ота-оналар ва катталар ёшларнинг келажақ бахт-саодатини ва уларнинг етук инсон бўлишидан фахр-ғурур лаззатини сурмоқчи бўлсалар, болалиқ чоғидан ақл-заковатининг ўсишига алоҳида диққат-эътибор беришлари керак.[8,42.]

Инсон яшар экан, фақат еб-ичиш, яхши кийиниш, фаровон турмуш кечириш билангина ҳаёт кечиролмайди, унга маънавий-маданий озик керак. Бу илм-фан, ақл-заковат, санъат-адабиёт, касб-хунар, ҳиммат-ибратдан иборат бўлиши керак. Ана шунда ҳар томонлама одобли, комил инсонларгина етишади. Инсон - ақлли хилқат, шунинг учун у кўп ҳислат, фазилатлар соҳибидир. Унинг энг гўзал ва диққатталаб хусусиятлари, биринчи галда, одамлар билан муомала муносабатларида намоён бўлади.

Ширинсўзлик - инсон қалбининг дуру гавҳаридир.

Донишмандларнинг “Юзига боқма, сўзига боқ“,- деган ҳикматлари айна ҳақиқатдир. “Агар инсон покиза, ҳасаддан йироқ, одамларга қайишадиган, доимо уларнинг оғирини енгил қилишга тайёр турадиган, меҳру шафқатли бўлса, унинг ташқи жозибаси диққатталаб бўлмаса-да, кишилар кўзига гўзал ва ёқимтой бўлиб кўринади. Борди-ю, ташқи тузилиши хушбичим, қиёфаси кўркем, ҳусну жамолда ягона бўлса-ю, лекин табиатан заҳар-заққум, кўпол-сўз, дилозор, худбин, ўзига бино кўйган, такаббур бўлса, ундай одам эл кўзига илондай совук, хунук, ёқимсиз бўлиб кўриниши табиий. Инсон-инсон номига хос одамий фазилатлар эгаси бўлиши керак. Акс ҳолда, у ким бўлишидан қатъи назар, кўпчилик назаридан қолади.” дейди Ҳусайн Воиз Кошифий айтади.[6,24.]

ТАДҚИҚОТ НАТИЖАСИ

Мақоланинг **амалий жиҳатларига** эътибор берадиган бўлсак, ҳар қандай ширин сўз одамларни илҳомлантиради ва янги имкониятларни яратади.

Гўзал феъл-атвор ва нотиқлик саъятининг нишонаси ўн икки нарсадир: **биринчи** нишонаси - яхшилиқ; **иккинчи** - инсофли бўлиш; **учинчиси** - бошқа одамдан айб қидирмаслик; **тўртинчиси** - бирор одам ножўя ҳаракат қилса, уни яхши йўлга солиш; **бешинчиси** - бир одам ўз айбига иқрор бўлиб, узр айтса, узрини қабул қилиш; **олтинчиси** - бошқалар учун машаққатни ўз устига олиш; **еттинчиси** - фақат ўз манфаатини кўзламаслик; **саккизинчиси** - очиқ юзли, ширин сўзли бўлиш; **тўққизинчиси** - муҳтожларнинг ҳожатини чиқариш; **ўнинчиси** - мулойим ва тавозели бўлишдир, **ўн биринчи** – эътиборли бўлиш; **ўн иккинчи** – сезгир бўлишдир.[6,62.]

Одатда, хушодоб, маданиятли кишилар одамларга нисбатан эътиборли ва сезгир бўладилар. Ҳалқимизда “Сухандонлик саломдан, иш интизомдан бошланади”, деган ҳикматли ибора бор. Дарҳақиқат, салом билан бошланган суҳбат, ёмон ниятни қайтариб, ёпиқ эшикларни очар ва нифоқларни йўқотар экан. Очиқ юзли, хушхулқ, хушмуомала одам андиша ва фаросат эгаси бўлади. Шундай гўзал сифатларга эга бўлган одам билан ҳамсуҳбат бўлиш - ёмон хулқли, кўрс бир олим билан ҳамсуҳбат бўлишдан кўра яхшироқдир. [6,59.]

Бир фозилдан: “қайси фазилат энг яхши фазилат саналади?” - деб сўрадилар. Фозил: “Кўпак юзли, ширин сўзли, хушмуомалали бўлиш”, - деб жавоб берди.

Барча ишдан хулқи хуш яхши эрур,

Хулқи хуш одамни эл иззат қилур. [11,29.]

Ота-боболаримиз фарзанд ўстирар эканлар, уларнинг хулқ-атворларига, гап-сўзларига, кишилар олдида ўзларини қандай тутиб, нима ҳақида фикрлашиб, не сўз билан ўз мақсадларини тушунтиришларига катта аҳамият бериш, кўрслик қилиш, кишилар суҳбатига аралашиб, гап сўрамаганда ҳам маҳмадоналик қилиб, ўзларини ақлли кўрсатмоқчи бўлиш каби ножўя ишларга зинҳор-базинҳор йўл қўймаганлар. Бу нарсаларга фарзанд тарбиясининг энг муҳим томони деб қараганлар.

Халқ дostonларини ва тарихий асарларини кўп ўқиган киши шарқона урф-одатларимизнинг ўзига хос таъсирида ўсади, улар оҳанграбодек одамни ўзига тортади. Очиғини айтганда, ҳозирги пайтда олиму адиблар ва бошқа етук мутахассис саналмиш таниқли кишилар орасида тарбия кўрган кишилар, хусусан, болаларнинг муомаласи, маданияти ва маънавияти кўнгилдагидек эмас. Чунки бу хонадонларда Шарқ тарбияси, шарқона удумлар умуман, унутилиб юборилган ёки унга эскириб қолган ақида, деб қаралган. Ҳолбуки, ўша унутилган ўзбекчилик урф-одатлари бугунги янги ақидаю, янги тушунчаларимиздан минг марта устун эканлиги ошқора исботу далилини топмоқда. Фарзандларни ҳар томонлама кўркам, гўзал қилиб камолга етказишда орқага қайтиб, тарбия ўша шарқона услубда бошланса, фойдадан ҳоли бўлмайди, дарз кетган маданияту маънавиятимизни бир қадар тиклаб олишимизга хизмат қилади. Дунёда инсондан қимматлироқ, унинг умридан азизроқ нарса топилмайди. Инсон кўрки, инсон қадру қиммати ўзининг одамийлиги, ширинсуханлиги, бировларни ҳам ўзидай асраб-авайлай олиши, ундан ҳурмат ва эҳтиромни дариг тутмаслик каби фазилатлари билан ўлчанади. Ҳалқимизда “Буғдой нонинг бўлмаса ҳам, буғдой каломинг бўлсин”, - деган гаплар борки, бу шунчаки айтилган нақл эмас, балки инсон хулқ-атворини, одамийлик ҳислатини обдон ўрганиб, тажрибадан ўтказишнинг ибратли ҳосиласидир. Ҳа, дарҳақиқат инсоннинг тили ширин бўлса, уни катта-ю кичик ҳурмат қилади, гапига кулоқ солади. Ширин тиллик инсонни бахту саодатга элтади, кишининг қалбига, дилу жонига маънавий озуқа беради. Шунинг учун ширинсуханликка ёшликдан оқ ўрганиш керак. Ширин сўз ҳам, ёмон, бемаза сўз ҳам бир оғиздан чиқади. Ана ўша оғизни ширин сўзликка мойил қилиш лозим. [12.44.]

Сўз - қудратли куч. Ундан ўринли фойдаланиш эзгулик сари, ноўрин фойдаланиш эса ёмонлик сари олиб боради. Кичик бир оиланинг тинч бўлиши ҳам, бутун ер қуррасининг тинчлиги ҳам сўзнинг қудратига боғлиқ. Кишилар ноахил бўлсалар уйдан ҳам, юртдан ҳам барака кўтарилади. Уруш-жанжал бошланади. Бир донишманддан шогирдлари:

- Нима қилсак тинч ва роҳатда умр кечирамиз? - деб сўрадилар.

Донишманд:

- Ҳеч қаерда ҳеч кимга бирорта сўз сўзламанг, сукут этинг, - деб жавоб берди.

Шогирдлари:

- Ахир, доим сукут этиб юраверамизми, бу мумкинми? Бошқача йўл кўрсатинг? - дедилар.[8,12.]

Донишманд шундай маслаҳат берди:

- Сукут эта олмасангиз, сўзланг, лекин қисқа ва маъноли сўзланг, оғзингиздан сира ҳам ножўя сўзлар чиқмасин. Ёмон сўз тингловчиларнинг кўнглини хира қилади, бундан сақланинг. Байт:

Яхши сўздан кўрсанг меҳру вафо,
Номуносиб сўзласанг, еткай жафо.

Сўз орқали инсонларнинг тафаккури, фикри англашилади, сўзлаш маданияти орқали у кишининг одоби, келиб чиқиши, наслу насаби, ота-онаси ва устозининг берган таълим-тарбияси намоён бўлади. Инсоннинг яшаши учун сув билан ҳаво қандай зарур бўлса, унинг маънавий камол топишида ширинсуханлик шунчалик зарурдир. Инсон эзгуликка, буюк мақсадларга эришишида дўст-биродарларини бисёр этишда, ҳар қандай мураккаб

муаммоларни ижобий ҳал қилишда ширинсухан бўлиши катта аҳамиятга эга. Ширинсуханлик - инсон қалбининг дуру-гавҳари. Шундай ҳислатлар билан ҳазрати Алишер Навоий, Абдурахмон Жомий, Абдуқодир Бедиллар халқлар ўртасидаги низоларни бартараф этиб, уларни яқдил қилганликларидан тарих шоҳидлик беради. Шунинг учун ҳам инсонлар ёшлиқдан ширинсўзликка, кам гапириб, кўп ўйлашга ўрганишлари, бир оғиз сўзнинг улкан, қудрати буюк эканлигини тушунишлари лозим.

Қадим-қадимдан маълумки бир оғиз ширин сўз билан муродга етганлар, бир оғиз аччиқ сўз билан боши кетганлар бор. Доно ота-боболаримиз ширинсўзлик, ўринли сўзловчилар ҳақида шундай дейдилар:

“Ўз вақтида сўзлаб, фурсатни ғанимат билган, ўринсиз сўздан сақланиб, саломат юрган кишига Тангри раҳму шафқат қилади”. Ёки: “Тилини тузатган кишига Тангрининг раҳмати бўлсин” каби ширинсуханлик, яхши сўз инсон ҳис-туйғуларига майинлик, қалбига ором бағишлайди. Ширинсўзлик кишиларга ҳамиша хушнудлик, обрў-эътибор, бахт-саодат, хузур-ҳаловат ато этади. Шунинг учун ҳам донишмандлар: “Ширинсўз жон озиғи”,-дейишган. Ширинсўз киши ўз сўзи, иборасини ўзгалар дили, қалбига озор бермайдиган қилиб, хуш-одоблик билан ифода этади. Айни вақтда у ўз одобини, хулқини намоён этади. Тил-инсон тафаккурининг маҳсули. У инсон маданияти, фикрий гўзаллигини, яхши, ибратли, ҳавас қилса арзийдиган фазилатларини юзага чиқарув-чи воситадир. Унинг кишига бўладиган таъсири ҳам шунга яраша.

Инсон хаста бўлса, ўта нозик бўлиб қолиши ҳаммага маълум. Ҳа, сўзда ҳам сўз бор, албатта. Сўзлар борки, кишида қанот пайдо қилиб кўкларга кўтаради. Сўзлар борки, уни қора ер қилиб, ўз касрига тортади.

Тарбияшунос бир доно тил одоби ҳақида сўзлаб:

“Рост ва тўғри, қисқа ва мазмунли гапиришни мақтаб, маҳмадоналик ва лақмаликни, хусусан, ўринсиз ва ёлғон сўзлашни қаттиқ қоралабди. Тилга эҳтиётсиз киши ўз бошига мусибат келтириши мумкин, яъни: қора бош ёғийси қизил тил турур (қизил тил қора бошнинг душманидир)”, - дебди.[5,27.]

Шуниси қизиқарлики, сўз киши танасига турлича таъсир этади. Инсон ҳар доим навқирон, бардам бўлиши учун бошқа одамларни ранжитмаслиги, дилини вайрон қилмаслиги ҳамда ўзи ҳам хуштабиат бўлиши лозим. Шунинг учун ҳам халқимизда “Хайру эҳсон билан мушкулни осон қилмаса ҳам, ширин сўз билан кўнгилни тоғдек кўтаради”, - деган ибора ишлатилади.

Инсон икки нарса туфайли қариллик нималигини билмайди. Уларнинг бири хушхулқ, иккинчиси эзгу сўздир. Ер юзида инсондан қоладиган мерос - яхши сўздир. Унинг ўзи оламдан ўтиб кетади, ширинсўзи эса мангу қолади.

“Сўздан сўзнинг фарқи бор, олмиш олти нархи бор”, - деганларидек, ҳар кимлар олдида оғизга келган гапни қайтармай маҳмадоналик қилиш одам қадрини тушириб қўяди. Гапни етти ўйлаб, бир айтиш керак. Мулоҳаза билан камгаплик ҳам бир фазилатдир. Гапирганда ҳам одоб сақлаб, суҳбат мазмуни ва суҳбатдошлар табиатига қараб, маъни-мантқиқли, фойдали сўзларни топиб, дона-дона гапириш эса эл орасида кишининг обрўсини оширади, азизу мўътабар қилади.

Оз е, оз ухлагин, яна оз сўзла,

Кўп сўз охир эл ичида хор айлар,

- деб ёзганида ана шуларни назарда тутган.[7,28.]

МУҲОКАМА

Ҳозирги замонда нутқ маданиятининг ёшлар орасидаги ўрни. Яхши сўзлаш ҳам буюк санъатдир. Ҳар нарсанинг чегараси бўлгани каби, киши фаолиятининг барча қирралари, жумладан, сўзлашиш санъатининг ҳам одоб доираси бор. Яхши, ширин, одобли сўзлашиш учун қуйидагиларга эътибор бериш керак:

1. Сўзнинг мантиқи, гўзаллиги ва бойлиги инсоннинг жамиятда ўз ўрнини топишида, кишилар ҳурматини қозонишида муҳим аҳамият касб этади. Сўзлари сермазмун, мулойим кишиларнинг гапини мириқиб тинглай-дилар. Яна-яна тинглашни қўмсаб юрадилар.
2. Ширинсуханлик, гўзал нотиклик санъатига эга бўлиш ҳам бахтдир - нутқи ширин кишиларнинг дўсти, ёру биродари кўп бўлади. Ширин ва оқил сўз - умр озиғи ва дўстликнинг мустаҳкам калитидир.
3. Ширинсўзлик киши умрини узайтиради.
4. Сўзлашиш меъёрини ҳам билиш керак. Кўпгапириш одобдан эмас. Сукут сақлаш яхши одоб, сўзни қисқа, аниқ ифодалаш - катта санъатдир. Сўз - гавҳардир. Гавҳар эса оз нарсадир. [7,48.]

Хусайн Воиз Кошифий айтади:

Гўзал хулқ-атворга эга бўлган ва суҳбат одобларига риоя қилган одам ҳамманинг муҳаббатини ўзига жалб этади, қаерга борса, иззат ва ҳурматда бўлади.

Тил - қудратли нарса, нутқ эса унинг асосини ташкил этади. Бу билан адиб нутқимизни қашшоқликка олиб келган сабабларини очиб беришга интилади. Бу гаплар анча олдин айтилган бўлса-да, ҳали-ҳали ўз қадрини йўқотмаган. Дарҳақиқат, ҳозирги кунда нутқ маданиятининг пасайиши айниқса, ёшлар - келажак авлод орасида кенг кўзга ташланади. Телевизор ёки радио орқали чет эл сўзларининг улар нутқига кириб келиши аянчлидир. Оқибатда уларнинг баъзан қайси тилда сўзлашаётганини ҳам тушуниб бўлмайди. Чунки улар нутқида бемалол инглиз, рус, ўзбек тилининг қоришмасини кўриш мумкин. Собиқ СССРдан ёдгорлик сифатида бизга кўп нарса, шу билан бирга нутқимизнинг салбий томонга ўзгариши қолди. Бу эса бизнинг қадим-қадимлардан бери, асрлар давомида тараққий этиб келаётган ўзбек тилимизнинг таназзулга юз тутишига сабаб бўлиши мумкин.

Тил - миллат кўзгуси. Тилни асраб-авайлаш ҳар бир кишининг инсо-нийлик бурчидир. Шукрлар бўлсинки, республикамызда ўз она тилимиз - ўзбек тилига давлат тили мақоми берилди. Бу воқеа 1989 йил 21 октябр куни рўй берди. Бу ўзлигимизни танишга олиб келди, келгусида ўзбек тилининг янада тараққий этишига йўл очмоқда. Ҳар бир инсон ўз тилини мукамал ўрганиши, билиши лозим, чунки, тилга эътибор - элга эътибор.

Лекин нутқнинг ўзгариши тилимизнинг ўзгаришига сабаб бўлади. Нутқ қанчалик ривожланса, тил шунчалик гўзаллашади. Афсуски, ҳозирги даврда айрим ёшларнинг тилга бўлган эътиборсизлиги, улар нутқининг пасайишига олиб келяпти. Инкор этиб бўлмайди, ахборот технологиялари, саноат, қишлоқ хўжалиги ёки бошқа соҳалар ривожлангани каби, радио ва телекоммуникация соҳасида ҳам маълум ютуқлар қўлга киритмоқда. Айниқса, телевизор ва радионинг одамлар, халқ орасидаги аҳамияти катта. Лекин радио ва телевизорда чиқадиган айрим суҳандонлар, бошловчилар ўз билим даражаси етарли бўлмаганидан ёки ўз тили ва нутқига бефарқ бўлганидан, ўзларининг бемаза сўзлари, қилиқлари орқали миллионлаб одамларга таъсир ўтказмоқда. Ёки ёшлар орасида, айниқса,

хитга айланаётган кўшиқчиларнинг ҳеч бир ўринли бўладиган томонлари йўқ. Бўлар-бўлмас, билса-билмаса мода, деб чет эл сўзларини ўз кўшиқларига кўшиши ғирт аҳмоқликнинг нишонасидир. Донолар айтибдурлар: “Эй, фарзанд... Сўз тўрт хил бўлади: биринчиси, билишга ва айтишга хожати йўқ сўзлар; иккинчиси - билишга ва айтишга зарур бўлган сўзлар; учинчиси - билишга зарури йўқ, аммо, айтса бўладиган сўзлар; тўртинчиси - билса бўладиган, аммо, айтишга хожати йўқ сўзлар”. [5,64.]

Аммо, айтиладиган ва билинадиган сўз шундай бўладики, дунёнинг яхшилиги шу сўзга боғлиқ бўлади. Бундай сўзни айтувчига ҳам, эшитувчига ҳам кўп манфаати бор.

Билиш мумкину, гапириш мумкин бўлмаган сўзлар шундай бўладики, бир дўст кишининг айби сенга маълум бўлади. Ақл томондан ўйлаган вақтда уни айтиш беҳаёликдир.

Эй, фарзанд, ҳамма вақт тўғри сўз гапир. Шошилишдан қочгин... Ҳар бир сўзга кулоқ сол, тезлик қилма. Ўйламасдан сўзлама, ҳар бир сўзни ўйлаб гапир, то айтган сўзингдан пушаймон бўлмагайсан. Совуқ сўз сўзлама. Совуқ сўз бир уруғ, ундан душманлик ҳосил бўлади”. [5,36.]

XULOSA

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, давлатимиз ўз олдига малакали, мутахассисларни етиштиришни мақсад қилиб қўйган экан, энг аввало, уларнинг тилига, нутқига эътиборни кучайтириш лозим. Бу ўринда ҳар бир инсон бунга эътиборни қаратиши керак. Ўз нутқимизни яхши сўзлар билан бойитмоғимиз керак.

Ҳар бир сўз, ҳар бир иборани киши қалбига сингдирадиган тарзда етказа билиши ҳам санъатдир. Бу хусусият - олижаноб мақсад йўлида - келажак авлодни умуминсоний руҳда тарбиялашга катта ёрдам беради.

REFERENCES

1. Мирзиёев Ш.М. Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича “Харакатлар стратегияси”. - Т.: “Ўзбекистон”, 2017.
2. Мирзиёев Ш.М. Ёшлар таълим-тарбияси учун кўшимча шароитлар яратиш бўйича беш ташаббус. - Т.: “Сиёсат”, 3 апрель 2019 йил.
3. Каримов И.А. Юксак маънавият-енгилмас куч. -Т.: “Маънавият”, 2008.Б-136.
4. Кайкавус.Қобуснома.-Т.:Ўқитувчи.2011 й.Б-244.
5. Имомов К., ва бошқалар. Ўзбек халқ оғзаки поэтик ижоди. – Т.: Ўқитувчи, 1990. – Б. 4-14. ;– Б.142-169.
6. Ҳусайн Воиз Кошифий. Ахлоқи Мухсиний. – Т., Фан, 2010 й. Б-238.
7. Маҳмуд Кошғарийнинг «Девону луғоти-турк». –Т.:Фан.2001.-Б. 42-48.
8. Худойқулов Х.Ж. Комиллик фазиллатлар.. - Т.: Инновация-Зиё, 2021 – Б. 244.
9. Худойқулов Х.Ж. “Комиллик фазиллатлари.-Т.:Инновация-Зиё. 2021.Б-184.
10. Худойқулов Х.Ж. Талабалар учун тарбиявий толибнома. –Т.: Инновация-Зиё. 2020 й.Б-246.
11. Фитрат. Энг эски турк адабиёти намуналари. - Т.: MUMTOZ SO’Z, 2008.
12. Фармонова Музайямхон “Шарқ мутафаккирларининг маънавий меросида фарзанд тарбияси”. Тошкент, Тасвир нашриёт уйи. 2020 й. Б-215
13. Юсуф Хос Хожиб. Қутадғу билиқ.-Т.: фан. 2012 й. Б-142.

ТИЛЛАРНИ ЎҚИТИШНИНГ МАЪНАВИЙ-АҲЛОҚИЙ АСОСЛАРИ

Худайкулов Хол Жумаевич

Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий унверситети “Педагогика ва умумий психология” кафедраси профессори, педагогика фанлари доктори

Эргашева Раъно Аҳадовна

Бухоро вилояти педагогларни янги методикаларга ўргатиш миллий маркази.

”Тилларни ўқитиш методикаси” кафедрасининг катта ўқитувчиси

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7271988>

Аннотация. Ушбу мақолада тилларни ўқитишнинг маънавий-ахлоқий жиҳатларига тўхталиб, унда инсон нутқида, тил ўқитиши, тил ва тафаккур ўзаро ажралмас ва бир бутунлиги кўрсатилган. Миллатнинг фаолияти энг аввало унинг тилида намоён бўлади. Тилнинг ривожини, бойишини, бошиқа тиллар орасида тутган ўрни, мавқеини шу тилда сўзлашувчи аҳолининг умумий аҳволи-руҳиятига ва кўрсатаётган фаолияти мазмуни ва даражасига боғлиқ бўлади. Бунда тил ўқитишнинг фан-техника революциясини, саннат ривожини ва умуман жамият тараққиётини жадаллаштириши ишларини миллий-маданий қадриятларни кенг ривожлантириши, жамиятни демократиялаш ва инсонпарварлаштириши тадбирлари билан биргаликда қўшиб олиб бориши лозим эканлиги ва бу борада изчил ҳамда узоқни кўзловчи, истиқбол режалари ва қатъий давлат дастурлари зарурлиги тўғрисида фикрлар баён этилган.

Калит сўзлар: Ўқитиши, тил қоидалари, маънавий-ахлоқий, нутқида, тил ўқитиши, тил ва тафаккур, тилнинг ривожини, бойишини, бошиқа тиллар орасида тутган ўрни, миллий-маданий қадриятлар, ривожлантириши, жамиятни демократиялаш, инсонпарварлаштириши тадбирлари.

ДУХОВНО-ЭТИЧЕСКАЯ ОСНОВА ОБУЧЕНИЯ ЯЗЫКАМ

Аннотация. Данная статья посвящена духовно-нравственным аспектам обучения языку, показывает, что в человеческой речи обучение языку, язык и мышление взаимно неразделимы и интегрированы. Деятельность нации в первую очередь отражается в ее языке. Развитие, обогащение языка, его место и положение среди других языков зависят от общего настроения населения, говорящего на этом языке, содержания и уровня их деятельности. В связи с этим необходимо сочетать научно-техническую революцию преподавания языков, развитие каноата и развитие общества в целом с широким развитием национально-культурных ценностей, демократизацией и гуманизацией общества, и в связи с этим, последовательный и дальновидный, перспективный план и твердое состояние. Высказаны мнения о необходимости программ.

Ключевые слова: преподавание, языковые правила, духовно-нравственное, речь, обучение языку, язык и мышление, развитие языка, обогащение, его место среди других языков, национально-культурные ценности, развитие, демократизация общества, гуманизационная деятельность.

MORAL AND MORAL FOUNDATIONS OF LANGUAGE TEACHING

Abstract. This article focuses on the spiritual and moral aspects of language teaching, it shows that in human speech, language teaching, language and thinking are mutually inseparable and integrated. The activity of a nation is first of all reflected in its language. The development, enrichment of a language, its place and position among other languages depends on the general state of mind of the population that speaks this language and the content and level of their

activities. In this regard, it is necessary to combine the science and technology revolution of language teaching, the development of canoat and the development of society in general with the broad development of national and cultural values, democratization and humanization of society, and in this regard, a consistent and far-sighted, forward-looking plan and firm state. The opinions on the necessity of programs are expressed.

Key words: Teaching, language rules, spiritual and moral, speech, language teaching, language and thinking, language development, enrichment, its place among other languages, national-cultural values, development, democratization of society, humanization activities.

КИРИШ

Янги Ўзбекистон бугунги ўз тарақиётида тилига садоқатлик фазилатларни шакллантириш ва унинг қоидаларига амал қилиш орқали, тилларни ўқитишнинг маънавий-ахлоқий асослари ёшларга ўргатиб борилмоқда.

Мақоланинг **кириш қисмида** тил таълимининг моҳиятига кўра юксак маънавий-ахлоқий фаолият эканлиги очиб беришга ҳаракат қиладилар. Тил билимларини мукамал эгалламаган, у ёки бу тилнинг мавжуд имкониятларидан тўла фойдалана олмайдиган, муайян сўз бойлигига эга бўлмаган шахсни ҳар томонлама уйғун ривожланган комил инсон деб бўлмайди. Хоҳ оғзаки, хоҳ ёзма нутқи камбағал, тили ғариб киши мутафаккир бўла олмайди, чуқур ва атрофлича кенг фикрлай олмайди, нарса ва ҳодисалар ҳақида ва хатто ўз ҳис-туйғулари ҳақида ҳам тўғри мулоҳаза юрита олмайди. Қайси бир илм-фан, фаолият соҳаси бўлмасин – математиками, физика ё кимёми, рассомчилик, муҳандислик ва ҳоказо – ҳаммасида тилнинг бевосита иштироки бор. Зеро, тил ва тафаккур ўзаро ажралмас ва бир бутундир. Тилсиз, фикрсиз инсон фаолиятини тасаввур этиб бўлмайди.

Шунинг учун мақоланинг **назарий жиҳатларига тўхталар** эканмиз, ҳам тил бойликларини авайлаб асрашга, уни кенг ёйишга, турмушда фойдаланишга, бошқа тиллар билан алоқаларини ривожлантиришга, хуллас тилнинг шахслараро ва ижтимоий алоқа во-ситаси ҳамда аниқ фаолият сифатидаги вазифаларини тўла-тўқис бажариш имкониятларини яратишга қаратилган хатти-ҳаракатлар миллат тараққиётини таъминлашга йўналтирилган фаолият тарзида баҳоланиши очиб беришга ҳаракат қилинган.

Жонли табиатга хос бўлган – яшаш учун кураш, рақобат жонли тилларга ҳам хос хусусиятдир. Халқаро алоқаларнинг кенгайиб ва мустаҳкамлана бориши тиллар орасидаги алоқа ва муносабатларнинг ҳам кенгайиши ва такомиллашувига олиб келади. Тилларнинг ўзаро алоқаларда бир-бирини бойитиш орқали эркин тараққий этиш табиати уларнинг дунё тиллари оиласида ўз мавқеларини мустаҳкамлаб боришини ҳам таъминлайди. Бу эса муомалада тилнинг эркин қўлланилишини таъминлаши, ўзига хос ички табиати ва имкониятларига, бойиш, ривожланиш қоида ва қонуниятларига алоҳида эътибор беришни тақозо этади. Тил ўзлигини, муомалада эркинлиги ва мустақиллигини сақлаб қола олгандагина ва муттасил такомиллашувини таъминлайдиган ўз ички имкониятларини тўла намоён қила олгандагина бошқа тиллар билан алоқага киришганда ўз миллий қиёфасини ва хусусиятларини сақлаб қолган ҳолда ҳам ўзини, ҳам ўзга тилларни бойита олади.

МЕТОД ВА МЕТОДОЛОГИЯСИ

Мустақиллик йилларида Ўзбекистонда давлат тилига берилган юқори мақом, кенг

имкониятлар унинг қардош ва бошқа тиллар билан бўй-бўйлашув, ўзаро бир-бирини бойитув каби жараёнларнинг содир бўлишини таъмин этди. Мақоланинг **амалий жиҳатларига тўхталиб**, миллий тилнинг қадр-қиммати, аҳамияти фақат унда сўзлашувчилар орасидагина эмас, балки бошқа тилда сўзлашувчилар орасида ҳам ошди, муносиб тақдирланадиган бўлди.

Қабул қилинган “Давлат тили ҳақида”ги қонун миллий тилимизнинг қадр-қимматини оширадиган, халқ ҳаётининг барча тармоқларида кенг қўлланилишини ҳамда юксак мақоми, истиқболи ва ривожини таъминлайдиган ва кафолатлайдиган муҳим ҳужжат бўлди. У адабий тилимизнинг ўз тарихий ва табиий-миллий манбаларидан озиқланиб ҳамда жаҳон тиллари билан алоқада бойиб, тараққий этиб бориши учун кенг майдон очиб берди. Эндиги вазифа унинг чинакам фаол ҳаётини таъмин этишдадир. Чунки, тил, аввало, фаолиятдир. Миллатнинг фаолияти энг аввало унинг тилида намоён бўлади. Тилнинг ривожини, бойиши, бошқа тиллар орасида тутган ўрни, мавқеи шу тилда сўзлашувчи аҳолининг умумий аҳволи-руҳиятига ва кўрсатаётган фаолияти мазмуни ва даражасига боғлиқ бўлади. Шунинг учун ҳам тил биринчи галда халқнинг муайян фаолияти тарзида моддийлашади ва анланган ўзлик, бир бутун дунёқараш сифатида тараққий этади.

Мустақил жумҳуриятимиз халқ хўжалигининг турли тармоқлари бўйича ўз касбининг моҳир усталари ва ҳақиқий фидойилари бўлган етук мутахассисларга ҳар томонлама билимдон омилкорларга муҳтож. Бироқ, бугунги кунда мамлакатимиз мустақиллигини мустаҳкамлашга, унинг равнақи йўлида фидокорона меҳнат қилишга бел боғлаган том маънодаги баркамол, етук мутахассис бўлиш учун танланган касб-кор, ихтисослик таълиминигина чуқур ва пухта эгаллашнинг ўзи кифоя қилмайди. Айни вақтда мутахассиснинг маънавий-ахлоқий фазилатларининг шаклланишини, унинг умуммаданий ва касб маданиятига доир фазилатлари ҳам такомиллашувини таъмин этадиган ижтимоий-гуманитар билимларни ҳам етарлича ўзлаштириш, маданиятни ўз онги ва дунёқарашининг ажралмас белгисига айлантира олиши муҳимдир.

Иттифоқ тизимида халқ хўжалигининг барча тармоқларида эришилган улкан муваффақиятларни, ижтимоий-иқтисодий ва маданий тараққиётни камситмаган ҳолда яна шуни таъкидлаш лозимки, совет даври олий ва ўрта махсус таълимининг асосий камчиликларидан бири ҳам бўлажак мутахассиснинг умумий ва ихтисослик маданиятини шакллантириш ва такомиллаштириш тадбирларига ҳам эътибор берилганлигидадир. У даврларда юқори малакали мутахаассислар тайёрлашда, асосан уларнинг ихтисослик малакаларига ҳамда сиёсий-мафкуравий билимларни ўзлаштиришига катта эътибор берилдики, натижада инсондаги оддий инсонийлик ва одамийлик, маънавий маданият, миллийлик каби фазилатлар ўрнини ҳам кўпроқ технократик тушунчалар ва техник сифатлар, сиёсий-мафкуравий мутаасиблик, айрим халқ ва миллатларнинг ўзига хос сифат ва фазилатларини, урф-одат ва бошқа қадриятларини рад этувчи байналминаллик ниқоби остидаги космополитизм эгаллади. Нафис туйғулар дағаллашди. меҳр-оқибат, иймон-этикод сусайиб, шахс ўзининг инсоний қиёфасидан бегоналашиб, ҳақиқатан ҳам “давлат” деб аталган муаззам “машинанинг бир винти”га айлана бошлади. “винт”дан эса қанақа ҳам масъулият ва айниқса бунинг устига қандай маданият ва маънавият талаб қилиш мумкин эди. ҳеч қанақа! Шунинг учун ҳам совет ишчи-хизматчисининг, мутахассисининг кўпчилигига хос бўлган ва жамият ҳаётининг ҳар жабҳасида бўртиб

кўриниб турадиган турли-туман салбий хусусиятлар тобора авж олиб ривожлана бошлади.

Собиқ совет жамияти тараққиётида содир бўлган бундай салбий ҳодисаларнинг асосий сабабларидан бири – ғарб цивилизациясига, айниқса унинг фан-техника ва саноат тараққиётига кўр-кўрона эргашиш, миллий-маданий анъаналарни, кадриятларни – менсимаслик, уларнинг жамият ривожига муҳим ўрни ва аҳамиятига тегишли эътибор бермаслик, маҳаллий имкониятлар ва эҳтиёжларни ҳисобга олмаслик, жамият тараққиётига юзаки ва бир томонлама қараш каби хато-камчиликлар натижаси бўлди. Оқибатда, маънавий таназзул туфайли бу улкан “машина” чилпарчин бўлди, ҳалокатга учради.

Ҳолбуки, фан-техника революциясини, саноат ривожини ва умуман жамият тараққиётини жадаллаштириш ишларини миллий-маданий кадриятларни кенг ривожлантириш, жамиятни демократиялаш ва инсонпарварлаштириш тадбирлари билан биргаликда қўшиб олиб бориш лозим эканлиги ва бу борада изчил ҳамда узокни кўзловчи, истиқбол режалари ва қатъий давлат дастурлари зарурлиги тўғрисида, ўз вақтида эса фойда изидан қувиб бундай ижтимоий муҳим тадбирларга тегишли аҳамият берилмаганлиги хусусида ғарб олимлари, социологлари ва психологлари бугунги кунда чуқур таассуф ва ташвиш билан гапирмоқдалар. Таниқли америкалик олим Поль С. Брэгг шундай ёзади: “Америкалик ўсмирлар – бизнинг миллатимиздаги энг асабийлашган махлуқлардир. Ёшларнинг асаблари шунчалар носоз қакшайдики, уни жонлантириш учун жуда баланд сершовқин мусиқа талаб қилинади. Баъзилар асабини “қамчилаш” учун ўзи билан магнитофон кўтариб юришади. Улар шу даражада асабийлашганки, телефонда гаплашсалар суҳбатни бирданига тўхтатолмайдилар... Америкаликлар – асабий кишилар миллати... Бизнинг руҳий касалхоналаримиз тўлиб-тошиб кетди. Мамлакат касалхоналарида ўрин-жойларнинг ярми асаб бузилишлари дардига чалинганлар билан банд. Биз аянчли аҳволдамыз” [8,6]

Жамият тараққиётини жадаллаштириш, фан-техника-саноат ривожини орқали халқнинг турмуш даражасини кўтаришни мақсад қилган ҳар бир давлат ўз вақтида ғарб мамлакатлари бошдан кечирган бундай аҳволни доимо диққат-эътиборда тутиши керак бўлади.

ТАДҚИҚОТ НАТИЖАСИ

Республикамызда олий таълим тизимида ижтимоий-гуманитар таълим мавқеи, салмоғи, сифати ва самарадорлигини ошириш – уни том маънодаги баркамол иисонни тарбиялаб етиштиришнинг муҳим воситасига айлантириш назарда тутилмоқда. Бу борада узокни кўзловчи ва истиқболли қатор тадбирлар амалга оширилмоқда.

Ўзбекистон Президентининг “Маънавият ва маърифат” жамоатчилик маркази фаолиятини янада такомиллаштириш ва самарадорлигини ошириш тўғрисида”ги фармони, бозор иқтисодиёти шароитида халқ хўжалигининг барча тармоқларида туб ислохотларни амалга оширишнинг биринчи омили бўлган инсон шахсини такомиллаштириш, аҳоли маънавияти ва маданиятини янада юксалтиришга қаратилган муҳим тадбирлардир. [5,64]

Таълим жараёнларини инсонпарварлаштиришга қаратилган ва бугунги кунда аниқ мақсад ва вазифаларни назарда тутаётган янги таълим концепцияси ёки таълимнинг миллий дастури мустақил республикамызда умуман жамиятни инсонпарварлаштириш ва демократлаштиришга қаратилган кенг миқёсли тадбирларнинг ажралмас бир қисмидир.

Тил таълимини инсонпарварлаштириш умуман таълимни гуманитарлаштириш йўлидаги дастлабки қадамлардан бўлиб, бу борада республика олий таълим тизимида турли йўналишларда қатор ишлар амалга оширилмоқда ва муҳим тадбирлар режалаштирилмоқда:

Биринчидан, барча олий ўқув юртларида бевосита ихтисосликка оид фанларни ўқитишда уларнинг инсонпарварлик қирраларини чуқурлаштиришга алоҳида эътибор бериш назарда тутилмоқда. Масалан, кимё, физика, биологияни ўқитишда уларнинг ихтисослик фани сифатидаги хусусиятларидан ташқари гуманитар фазилатларига, табиат ва инсон уйғунлигини таъминлашдаги ўрни ва аҳамиятларини очиб кўрсатишга, экологик маданиятни тарбиялашга ҳам алоҳида эътибор берилади. Энг муҳими, бундай табиий ва шунингдек аниқ ва техника фанлари, аксарият, рус тилидаги манбалар воситасида ва рус тилида ўқитилиб келган бўлса, эндиликда талаба-ўқувчилар бу фанларни ўз она тилларида ўқийдилар, давлат тилидаги дарслик ва ўқув қўлланмаларига эга бўладилар. Таълим-тарбия жараёнларида ҳар бир талабага ўзига хос ёндошишга эришиш, уларнинг маънавий-психологик ва бошқа сифатларини ҳисобга олиш тадбирлари кўрилмоқда, таълим билан тарбияни барча ўқув юртларида ва барча фанларни ўқитиш жараёнларида ўзаро чамбарчас боғлиқликда, изчил ва мунтазам равишда олиб боришни йўлга қўйиш ишлари тобора яхшиланмоқда. Талабалар билимларини назорат қилиш ва баҳолашда тест ҳамда рейтинг тизимларидан изчил фойдаланишнинг объектив-гуманистик восита эканлиги талабалар орасида ҳам, педагог-ўқитувчилар орасида ҳам тобора уйғун муносабатларнинг шаклланишига олиб келмоқда.

Иккинчидан, таълим тизимида амалга оширилаётган ислохотларнинг умумий манзарасида яна шу нарса ҳам кўзга аниқ ташланмоқдаки, ўқув юртларида талаба шахси шаклланадиган муҳитни инсонпарварлаштириш бўйича аниқ тадбирлар кўрилмоқда ёки режалаштирилмоқда. Буни аниқроқ тасаввур этиш учун бундан ўн йиллар аввалги олий ўқув юрти билан унинг бугунги қиёфасини таққослаб кўриш kifоя.

Ўқув юртининг моддий-техник ва мутахассис ходимлар базасидаги ўзгаришлар, талабалар контингенти, маънавий-руҳий муҳит, ўқув жараёнларини ташкил этишнинг техникавий ва сифат даражаси, таълим-тарбиянинг самарадорлик коэффициенти, профессор-ўқитувчилар билан талаба-ўқувчилар орасидаги муносабатларнинг тобора демократлаша бориши, юксак инсонпарварлик тамойиллари асосига қурила бориши – булар ҳаммаси бўлажак мутахассисларнинг ўзлари танлаган ихтисосликлари бўйича етук мутахассис бўлиб чиқишини таъминлаш билан бирга, уларнинг юксак маънавий фазилатларга эга бўлган, касб маданиятини ҳам чуқур эгаллаган комил инсонлар бўлиб шаклланишини ҳам таъминлайдиган зарур шароитдир.

Учинчидан, республикамизнинг барча ўқув юртларида турли ихтисосликларга оид фанлар қатори ижтимоий-иқтисодий ва гуманитар фанларнинг мавқеини янада кўтариш, соатлар миқдорини кўпайтириш ва кенгайтириш, ўқитиш сифати ва самарадорлигини жиддий ошириш; назорат шакллари такомиллаштириш бўйича қатор амалий ишлар қилинди. Ижтимоий-иқтисодий ва гуманитар туркумга оид фанлар таркиби, соатлари нисбати, ўқув дастурлари қайта кўриб чиқилди ва замон талабларига тўла-тўқис жавоб бера оладиган миллий мутахассислар тайёрлаш учун муайян шарт-шароитлар яратиш тадбирлари амалга оширилмоқда.

Ижтимоий-гуманитар фанларни ўқитишнинг ҳажми ва сифатини оширишдан асосий

мақсад – бўлажак мутахассиснинг умумий билимларини ҳам ошириш миллий ва умуминсоний қадриятларни чуқур ва кенг ўрганиши, ўзлаштириши орқали унинг умуммаданий савиясини кўтариш, рухий, маънавий-ахлоқий сифат ва фазилатларини такомиллаштириш, шахс ва инсон сифатида шаклланишига ёрдам беришдан иборатдир. бўлажак мутахассиснинг ўз ихтисослиги доирасида ўралашиб қолган тор амалиётчидан кенг ва мустақил фикрловчи, ижодкор, мутафаккир ва шу билан бирга ҳар томонлама уйғун ривожланган комил инсон бўлиб етишишига эришишдир.

Тўртинчидан, таълимнинг қайси соҳаларида бўлсин талабага касб-ҳунар малакасини, ихтисослик бўйича тегишли билимларни бериш билан бирга, уларнинг албатта давлат тилини пухта эгаллашига, чет тилларни яхши билишига ҳам алоҳида эътибор берилмоқда. бунинг учун тил таълимининг янги концепциясини ишлаб чиқиш, тил ўқитиш материалларини инсонпарварлик нуқтаи назаридан қайта кўриб такомиллаштириш, миллий ва умуминсоний қадриятлар билан бойитиш тадбирлари кўрилмоқда. Турли миллат вакилларида иборат талабалар орасида ўзаро дўстона муносабатларни шакллантиришда тилларнинг ўзаро яқинлиги, қон-қардошлиги, бир-бирини бойитиш тамойилларидан фойдаланиш, халқлар ва миллатлараро алоқаларнинг умумбашарий ва инсонпарварлик моҳиятини улар онгига чуқур синдиришга эътибор бериш назарда тутилмоқда. Айниқса техника, табиий фан соҳасидаги ўқув юртларида тил таълимини талабалар ихтисослигига мослаштириб олиб бориш, шунингдек давлат тилини, она тили ва хорижий тиллари яхши билишнинг ихтисосликни кенг ва чуқур эталлашдаги катта имкониятларини очиб кўрсатишга, талаба-ёшларда тил ўрганишга қизиқиш, зарурат уйғотишга аҳамият берилмоқда.

Бошқа миллат вакиллари учун давлат тилини иккинчи тил сифатида ўқитишда талабаларнинг она тили материалларига мурожаат этиб, тилларнинг параллел имкониятларини қиёсий-таҳлилий ўргатиш тобора кенг йўлга қўйилмоқда. Барча ўқув юртларида бошқа миллат вакилларида давлат тилини иккинчи тил сифатида ўқитишда тил таълимининг чет элларда амалда бўлган замонавий, тезкор ва самарали усулларини тобора кенг жорий этиш чора-тадбирлари кўрилмоқда, тил таълимининг барча соҳаларида илғор тажрибаларни тобора кенг ёйишнинг турли усулларидан фойдаланилмоқда. Талабанинг оғзаки ва ёзма нутқи малакаларини оширишда, сўз бойлигини шакллантиришда маънавий-ахлоқий, маданий-эстетик гуманизм билан, шунингдек касб маданияти билан боғлиқ сўзлар, атамалар ва иборалар бўлишига эришиш, талабанинг нутқ маданиятини ўстиришга алоҳида аҳамият бериш назарда тутилмоқда.

МУҲОКАМА

Тил таълимида талабаларга ўқитувчининг хоҳиш-иродасини ва ҳатто фикрларини, билимларини ҳам мажбуран ўтказиш йўлидан бориш эмас, балки уларнинг ўз ирода ва фикр-туйғуларини ишга солишни, ўйлаш-фикрлашга, мустақил ишлашга рағбатлантиришни, руҳлантириш ва илҳомлантиришни назарда тутиш йўллари ва усулларини қўллашни кенг жорий этишга эътибор қаратилмоқда. Шунингдек, тил таълимида турли билимлар, маърифат, маънавият ва юксак маданият бирлиги ва уйғунлигидан унумли фойдаланишга, бунда ўқитувчи, педагог ва мураббийнинг шахсий намуна кўрсатиш имкониятларига алоҳида эътибор беришнинг самарадорлигига таяниш кун тартибига қўйилиб, бу масалада ўқув юртларидаги маънавият ва маърифат марказларининг фаолиятини жонлантиришга эътибор берилмоқда. Тил таълимида социологик

муаммоларнинг ўрнини эътиборга олиш, тилни ўқитишда унинг тарбиявий аҳамиятини кучайтириш масалалари замонавий педагогиканинг ва мустақил Ўзбекистонда янги жамият қуришнинг асосий талабларидан бирига айланмоқда.

Тил таълимини гуманизациялашда ижтимоий-гуманитар билимларнинг ўрни ва мавқеъининг устуворлиги ҳамда устунлигини талабаларга англатиш, қайси ихтисослик бўлишидан қатъи назар барча талабаларда ижтимоий-гуманитар фанларга қизиқиш ва ўрганишга чуқур эҳтиёж туйғуларини уйғотиш ҳам муҳим аҳамият касб этади. Бунда талабаларнинг дарсдан ташқари вақтларидан самарали фойдаланишишни ташкил этиш, кутубхоналарда, қироатхоналарда, музейларда, кўرғазмаларда ва бошқа маданий-маърифий масканларда шахсий қизиқиш ва интилишлари бўйича маърузалар эшитиш, кинофильмлар кўриш, китоблар ўқиш, турли тўғаракларда, “иш-ўйин”ларда иштирок этиш каби усуллардан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир.

Тил таълимини тегишли техник воситалар, кўрғазмали куроллар ва янги талаблар даражасидаги ўқув адабиётлари ҳамда ахборот билан таъминлаш орқали янада жадаллаштириш ва унинг сифатини ва самарадорлигини оширишга эришиш кўзланмоқда. Бугунги кунда кўпчилик ўқув юртларида махсус компьютер синфлари, турли тоифадаги тил ўрганиш воситалари ва улар учун мослаштириб ишланган махсус ўқув дастурлари қўлланилмоқда.

Тил ўргатишга оид ўқув дастурлари, дарсликлар ва қўлланмалар, илғор ва замонавий педагогика талаблари даражасида қайта тайёрланмоқда, уларнинг энг яхшиларини махсус танловлар асосида яратиш тадбирлари кўрилмоқда.

Тил таълимини гуманизациялашни таълим тизими ва умуман жамиятни инсонпарпарлаштириш жараёнларига оид тадбирлар ва маълумотлар билан чамбарчас боғлаб олиб боришга, таълимнинг янги, миллий дастурида алоҳида аҳамият берилмоқда.

Республикамизнинг барча олий ва ўрта махсус ўқув юртларида ва умуман тизимимизда амалга оширилиши назарда тутилаётган ва айри ҳолларда муваффақиятли бажарилаётган бундай тадбирлар, оқибат-натижада, ҳам юқори малакали ва ўз касбининг моҳир устаси бўлган етук мутахассисни ва айни вақтда, юксак маданиятли, маънавиятли, ҳар томонлама баркамол инсонни шакллантириш ва тарбиялаб етиштиришни таъмин этади.

ХУЛОСА

Хулоса қилиб шун айтиш мумкинки, бизнинг мамлакатимизда жамият тараққиётини жадаллаштириш ва янги, юксак босқичга кўтариш ишларини зарур маданий-маънавий ва маърифий тадбирлар билан қўшиб олиб боришдан иборат ўзига хос, миллий тараққиёт усулимизнинг устувор белгиларидан ёрқин ва диққатга сазовор бир манзара сифатида гавдаланади. Агар шу манзарани амалда яратиш, ҳаётга татбиқ қилиш насиб этса, унда шубҳасиз, бизнинг мамлакатимизда жамият тараққиётини ғарб цивилизацияси йўлидан фарқли ўлароқ, бошқа йўлдан ривожлантириб, ҳар томонлама – ҳам маънавий-ахлоқий, ҳам жисмоний жиҳатдан юксак ва баркамол инсонлар жамияти даражасига кўтариш мумкин бўлади. Бу ишда таълимнинг миллий дастури ва унда бўлажак мутахассисларнинг касб малакасини оширишга, шу билан бирга тилларни ўрганишга ҳамда маънавий-ахлоқий камолотига алоҳида аҳамият берилаётганлигининг сабаби ҳам ана шундадир.

REFERENCES

1. Мирзиёев Ш.М. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича “Харакатлар стратегияси” тўғрисида фармони. Тошкент, Ўзбекистон, 2017, 248-бет.
2. Мирзиёев Ш.М. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 19 майдаги ПҚ-5117-сон “Ўзбекистон Республикасида хорижий тилларни ўрганишни оммалаштириш фаолиятини сифат жиҳатидан янги босқичга олиб чиқиш тўғрисида”ги Қарори. –Т.: Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 2021 й. 20-май.
3. Каримов И.А. Юксак маънавият-енгилмас куч.-Т.: Маънавият 2008 й.Б-218
4. Кайкавус.Қобуснома.-Т.: Ўқитувчи.2011 й.
5. Ўзбекистон Президентининг “Маънавият ва маърифат” жамоатчилик маркази фаолиятини янада такомиллаштириш ва самарадорлигини ошириш тўғрисида”ги фармони, -Т.:Ўзбекистон.2017 й. Б-164.
6. Гальскова Н.Д. Теория обучения иностранным языкам: Лингводидактика и методика. - Москва, Просвещения, 2004 г.С-175.
7. Сабирова Ч. Педагогик фанларни ўқитишда талабаларни ахлоқий – эстетик тарбиялаш (Методик тавсиялар) – Тошкент: Адабиёт учқунлари, 2018. - Б. 54.
8. Поль С. Брэгг, “Нервная сила”, Ташкент. “Фан”. 1994,5-6 бет.
9. Худойкулов Х.Ж.Комиллик фазилатлари. -Т.:Иновация-Зиё,2021й.Б.248
10. Худойкулов Х.Ж.Толибнома. -Т.: Иновация-Зиё, 2020 й.Б-322.
11. Худойкулов Х.Ж.Педагогика.Ўқув қўл -Т.: Иновация-Зиё, 2020 й.Б-280.
12. Сабирова Ч. Бўлажак ўқитувчиларни ахлоқий-эстетик тарбиялаш тамойиллари, омиллари ва шартлари. “Халқ таълими” журнали №1. – Тошкент. 2012. Б. 80-82.
13. Сабирова Ч. Тарихий хотира талабаларда ахлоқий – эстетик тарбияни шакллантиришнинг асосий омили сифатида. “ЎЗМУ хабарлари” журнали №3. – Тошкент. 2017. Б. 228 – 230.
14. Сабирова Ч., Ходжаниязов С.У. Эстетические воззрения мыслителей Востока как методологическая основа эстетического воспитания молодежи. “Вестник” журнал №2. Каракалпакского отделения Академии Наук Республики Узбекистан. – Нукус. 2009. С-42.
15. <https://president.uz/uz/> ; www.lex.uz ;
16. <http://coolreferat.com/>;
17. https://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_colier/1968/гугенберг;
18. <https://cyberleninka.ru> ;
19. <http://sssr.regnews.org/doc/qq/sg.htm>;
20. <https://cyberleninka.ru/article/n/razvitie-kommunikativnyh-sposobnostey>.
21. <http://nauka-pedagogika.com/viewer/138709/a?#?page=30>

ЎЗБЕКИСТОНДА ТАЪЛИМ ИСЛОҲОТЛАРИНИ АМАЛГА ОШИРИШДА ЖАМОАТ ТАШКИЛОТЛАРИНИНГ ИЖТИМОЙ- ПЕДАГОГИК ФАОЛИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ

Мусурмонкулов Ойбек Уралович

Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети Гуманитар фанлари
факультети декан ўринбосари, мустақил тадқиқотчи

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7272022>

Аннотация. Ушбу мақолада бугунги таълим соҳасидаги ислоҳатларни олиб боришда жамоат ташкилотларнинг ижтимоий-педагогик фаолиятини бугунги замон талаблари асосида ривожлантириш масалла ёритишга ҳаракат қилинган. Бу борада ёшлар итифоқи, маҳалладаги жамоатчилик ташкилотлари, хотин-қизлар қумитаси, ота-оналар қумитаси, маҳаллий ва миллий қадриятларимизга мос бўлган хайрия тадбирларнинг педагогик фаолиятларни ривожлантириш усуллари асосли равишда кўрсатишга ҳаракат қилинган.

Калит сўзлар: Таълим ислоҳатлар, жамоат ташкилоти, ижтимоийлашув, педагогик фаолият, ота-оналар қумитаси, маҳалла фаоллари, ёшлар итифоқи, спорт ва санъат ташкилотчилари, хотин-қизлар фаоллари.

РАЗВИТИЕ СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОБЩЕСТВЕННЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ В РЕАЛИЗАЦИИ РЕФОРМ ОБРАЗОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ

Аннотация: В данной статье предпринята попытка уточнить вопрос о развитии социально-педагогической деятельности общественных организаций исходя из требований сегодняшних образовательных реформ. В связи с этим были предприняты попытки продемонстрировать приемы развития педагогической деятельности молодежного союза, общественных организаций района, женского комитета, родительского комитета, благотворительных акций, совместимых с нашими местными и национальными ценностями.

Ключевые слова: Реформы образования, общественная организация, социализация, педагогическая деятельность, родительский комитет, дворовые активисты, молодежный союз, организаторы спорта и творчества, женские активисты.

DEVELOPMENT OF SOCIAL AND PEDAGOGICAL ACTIVITY OF PUBLIC ORGANIZATIONS IN THE IMPLEMENTATION OF EDUCATION REFORMS IN UZBEKISTAN

Abstract. In this article, an attempt was made to clarify the issue of developing social and pedagogical activities of public organizations based on the requirements of today's educational reforms. In this regard, it has been tried to demonstrate the methods of development of pedagogical activities of the youth union, community organizations in the neighborhood, women's committee, parents' committee, charity events that are compatible with our local and national values.

Key words: educational reforms, public organization, socialization, pedagogical activity, parents' committee, neighborhood activists, youth union, sports and art organizers, women's activists.

Ўзбекистондаги янги маданий ва тарихий вазият таълим ислохотларини амалга оширишда жамоат ташкилотларининг ижтимоий-педагогик фаолиятини ривожлантириш, ижтимоий муаммоларни очиб бериш ва бугунги янги ривожланиш имкониятларини янада юксалтириб, ижтимоий жамоат ташкилотлари орасида педагогик ҳамкорлик фаолиятини юритишга чорлайдиган ғояларни илгари суради.

Мақоламнинг **кириш қисмида** бевосита жамоат ташкилотларининг ижтимоий-педагогик фаолиятини ривожлантириш юзасидан назарий ва амалий ҳамкорлик натижаларини асосли равишда ёритиб беришга ҳаракат қилдим. Бундай шароитда жамоат бирлашмалари шаклланаётган фуқаролик жамияти ўзининг ташкилотчилик фаолияти билан, ижтимоий-педагогик ҳамкорлик фаолиятини ривожлантириши кўрсаткичлари билан, мавжудлиги ва ижтимоий-педагогик жамоа ҳақиқий ижтимоий кучга айланганлиги кўрсатиб берилган.

Ўзбекистон жамоатчилиги ва сиёсий элита вакиллари орасида "фуқаролик жамияти" атамаси, ривожланган жамоат бирлашмалари, бугунги кунда замонавий Ўзбекистон учун долзарб масала ҳисобланади.

МЕТОД ВА МЕТОЛОГИЯ

Статистик маълумотлар янги ривожланган Ўзбекистонда жамоат бирлашмалари тизимининг жуда юқори даражада ривожланишини батафсил кўрсатади. Ўзбекистон Давлат статистика қўмитасининг маълумотларига кўра, 2002 йил 1 январ ҳолатига кўра мамлакатда 600 мингга яқин турли хил ташкилий ҳуқуқий шаклдаги жамоат бирлашмалари рўйхатга олинган бўлиб, улар ижтимоий соҳанинг турли йўналишларида фаолият юритмоқдалар. Ҳолбуки, 2000 йил 1 январда Ўзбекистонда 485 мингга яқин жамоат бирлашмалари рўйхатдан ўтган. Уларнинг 60 фоизга яқини (275 минг) ижтимоий уюшмалар эди. Жамоат ташкилотлари раҳбарларининг фикрига кўра, сўнгги ўн йил ичида давлат ва илм-фаннинг асосий муаммоси ижтимоий муаммоларни ҳал қилишда жамоат бирлашмаларининг ўсиб бораётган салоҳиятидан фойдаланиш стратегияси ва тактикасининг юксалтиришдан иборатдир.

Мақоланинг **назарий илмий** жиҳатларига эътибор қаратар эканмиз, энг аввал ҳар қандай жамият ўзининг умумий эҳтиёжлар билан, ижтимоий-педагогик ҳамкорлик фаолиятини ривожлантириши йўллари билан, турли ижтимоий фаолият билан банд бўлган инсонларни бирлаштиради, умумий мақсадлар ва ташвишлар билан яшаётган шахсларни бир-бирига яқинлаштириб, ягона жамоат ташкилотларини шакллантиради. Жамият фақат унга қўшилган одамларнинг ўзининг интенсив репродуктив фаолияти натижасида вужудга келтиради, бу турли хил хавф-хатарларни, уларнинг инсоният мавжудлиги, уларнинг умумий фалсафий муаммога айланиши учун аҳамиятини англашни талаб қилади. Фуқаролик жамиятини фуқаролар, яъни фаол ҳаётий позицияга эга бўлган шахслар шакллантиради.

ТАДҚИҚОТ НАТИЖАСИ

"Фуқаролик жамияти" атамаси биринчи марта XVII асрда, Аристотелнинг "Сиёсат" асарига изоҳ беришда ишлатилган. Фуқаролик жамияти ижтимоий онгнинг асосий тоифаларидан биридир. Фуқаролик жамиятида содир бўлаётган воқеалар кўп жиҳатдан давлат сиёсатининг мазмунини ва уни амалга ошириш шакллари билан белгилайди. Аммо биз бугун жамоат ташкилотларининг ижтимоий-педагогик фаолиятини ривожлантириш йўл-йўриқлари ҳақида сўз юритаемиз. Ҳар қандай фуқаролик жамиятида ижтимоий-педагогик

фаолият мавжуд бўлиб, албатта шу жамиятнинг ривожланиш масалалари билан бирга маънавий – ахлоқий ривожланиш масалалари ҳам назарда тутилади.

Бу фикрлардан келиб чиқиб, **мақоланинг амалий жиҳатларига** тўхталиб, инсон жамиятда фуқаронинг сиёсий ва ижтимоий-иқтисодий, фалсафий маънода аъзоси бўлиб, фуқаронинг сиёсий коллектив ва шахсий манфаатлари мақбул комбинациясига халақит берадиган омилларни йўқ қилишдан объектив равишда манфаатдор бўлган индивидуалликдир дейиш мумкин.

Ўзбекистондаги фуқаролик жамиятининг ҳозирги ҳолатини таҳлил қилиш учун унинг XX асрнинг ноёб тарихидаги ривожланишининг ўзига хос хусусиятларини тушуниш муҳимдир. Жамият тизимининг пайдо бўлиши жараёнини ўрганиш ҳақида тўхталар эканмиз, Ўзбекистонда фуқаролик жамиятини шакллантириш жараёни XIX асрнинг иккинчи ярми XX аср бошларида кучайган. Унинг ривожланишининг асосини жамоат фаолиятининг кенг қўламли намоён бўлиши ва асосан хайрия ва маданий-маърифий мақсадларни кўзлаган жамоат ташкилотлари пайдо бўлди. Шунингдек, жамоат ташкилотлари профессионал, ишлаб чиқариш ва клуб манфаатлари учун яратилган. Ижтимоий фаолият учун кенг майдон ижтимоий-педагогик соҳа эди. Ижтимоий ва маданий ҳаётнинг бир қатор соҳаларида жамоат ташкилотлари давлат муассасаларидан кўра муҳимроқ лавозимларни эгаллай бошладилар. Шундай қилиб, илмий жамиятлар ҳақиқатан ҳам илмий фаолиятни ташкил этиш тизимида устун мавқега эга бўлишди. Илмий жамият билан бирга ижтимоий-педагогик жамият фаолият масаласи ҳам зарурий жараёнлардан биридир. Тарихий жиҳатдан Ўзбекистондаги жамоат ташкилотлари фаолияти кўп жиҳатдан хайрия билан боғлиқ эди. Бу борада тадқиқотчи О. Алексеева хайрия ташкилотларининг ривожланиш тарихи билан шуғулланган маълумотларга кўра, XX асрнинг бошларида Ўзбекистонда 4,5 минг хайрия жамоатчилиқ ташкилотлари ва 6,5 минг хайрия ташкилотлари (касалхоналар, алмасхоналар, болалар уйлари) фаолият юритган.[4,34.]

XIX асрнинг 90-йилларида бизнес бирлашмалари ва жамоат уюшмалари, фуқаролик институтлари шакллантириш фаоллашди. 1917 йил бошида Ўзбекистонда ишбилармон доиралар ассоциациясининг кенг тармоғи фаолият кўрсатди, Бу борада ижтимоий-педагогик жамоа ташкилотларининг ривожланиш фаолияти ҳам юксала бошлади. Мамлакатда ўнлаб йирик минтақавий ва тармоқ савдо, саноат ва бошқа тадбиркорлик ташкилотларини бирлаштирган ушбу турдаги 30 дан ортиқ Кенгашлар фаолият кўрсатиши билан бирга миллий ва маҳаллий ижтимоий жамоат ташкилотлари ҳам фаол иш юрита бошладилар. Тарихий жиҳатлардан келиб чиқиб, фуқаролик жамиятини шакллантириш муаммоси бўйича турли хил қарашлар бўлган ва улар ҳеч қачон бир хил эмас.

Бир қатор асарларида фуқаролик жамиятининг асосий функциялари қайд этилган: жамиятни бирлаштириш, ижтимоий низоларни цивилизациялашган доирага киритиш, кейинчалик давлат ўз санкцияси билан мустаҳкамлайдиган нормалар ва қадриятларни ишлаб чиқариш, шакллантириш ижтимоий фаол шахс шаклланадиган муҳитдир.

Ҳар қандай ҳолатда ижтимоий-педагогик жиҳатдан жамоат бирлашмаларининг фаолияти, шунингдек, фуқаролик жамиятини шакллантириш муаммолари ўқитувчилар ва ижтимоий-педагогик фаолият назарийётчилари томонидан батафсил ўрганилиб уни таҳлил этадилар ва жамоатчилиқ фаолияти назарияси ва методикаси, бўш вақт уюшмаларини

ташқил этиш, жамоат ташкилотлари аъзоларининг ўзини-ўзи англаш масалаларини ўрганадилар.

Фуқаролик жамияти муаммолари, биринчи навбатда, шахснинг турли хил фаолиятидаги ижтимоий фаоллиги призмаси орқали жуда самарали ишлаб чиқилган. Ижтимоий фаолият ва фаолият ҳодисаларига мурожаат қилиш унинг намоён бўлиши сифатида ўқитувчилар, файласуфлар ва педагоглар ўрганадилар.

Жамоатчилик бирлашмаларининг асосини фаолият ижтимоий – педагогик фаолиятни ташқил этади. "Фаолият бу ижтимоий фаолиятни амалга ошириш жараёнидир, чунки инсон моҳияти унинг фаолияти тизимига қараганда анча бой, кўп қиррали ва мураккаброқдир" [1,82.]

Замонавий назарийчилар ижтимоий-педагогик фаолиятни инсоннинг дунёни ўзлаштириш жараёни сифатида кўриб чиқади; кўп томонлама фаолиятга асосланган ва ўзгартириш, билиш ва баҳолаш моментлари мавжуд бўлган одамларнинг коллектив ва индивидуал ҳаёт тарзи сифатида; маданий кадрларни ишлаб чиқариш, истеъмол қилиш, сақлаш ва тарқатишни таъминлайдиган ижтимоий институтларни функционал бирлаштирган жамиятнинг маънавий ва маданий ҳаётининг ихтисослашган куйи тизими сифатида; ички дунёни шакллантириш, маданиятни юксалтириш ва шахсни ҳар томонлама ривожлантириш учун ноёб шароитларни очиб берадиган ҳаёт соҳаси сифатида; инсоннинг муҳим кучларини очиб бериш ва англаш воситаси сифатида. Ўқитиб берадилар. Ушбу жараёнда ижтимоий-педагогик тадбирлар жуда катта рол ўйнайди. [1,48.]

МУҲОКАМА

Ҳар бир раҳбар ўқитувчи, педагог ва ота-она жамият олдида ҳамиша жавобгар шахс, у ҳеч қачон бу жамиятда менга тааллуқли эмас ёки менга нима демаслиги лозим.

“Менга нима?” бу оддий сўз бирикмаси. Лекин уни баъзан оддий дейишга тил бормади. Ушбу сўз бирикмасининг тил нуқтаи назаридан маъноларни изоҳлаб бермоқчи эмасмиз. Бу бирикма кишилараро ўзаро муносабатлар жараёнида илдиз отишдан чўчийсан киши.

“Менга нима?” - деган ўй-тасаввур билан яшаш, фақат ўзини ўйлаш, нафис ўпқонига тушишига бўлиб қолмасдан, юрт тақдирига бефарқликни келтириб чиқариши муқаррар.

Инсон ўзига, сўзига, ишига, вазифасига, аслига, наслига, юртнинг эртасига масъул бўлмаса. Мажбурият ҳис этмаса, дунёга келишнинг мантики бўлмайди. Мустақил юртнинг истикболини ўйлаб, жамият учун ёниб яшаш ҳавои гап эмас. Эҳтимол, ким учундир бу сўзлар эриш туюлар. Зеро, ҳар ким дунёни ўз қалб қаричи билан ўлчайди.

“Кун ўтса бўлди” қабилида иш тутиш, боқибеғамликка берилиш нималарга олиб келиши ҳақида сўзлаш аслида ортиқча, уни фақат англаш жоиз. Янада аниқроғи, кузатувчи сифатида эмас, балки тузатувчи бўлиб майдонга чиқишни давр тақозо этмоқда.

Билим, ижтимоий фикр, тафаккур янгиланмаса, маданият ва маънавиятга муносабат тарзи ўзгармаса, мақсаднинг рўёби йўқ. Ҳукукий саводхонлик, умуммақсадлар сари интилиш, маънавий баркамоллик бўлмаса, ихтилоф ва низолар келиб чиқадики, бу тараққиёт оқимида ғовдир. Жамиятдаги одобга таҳлил солади. Бу эса жамиятда икки юзламачиликни пайдо бўлишига олиб келади. Одамлар кундан-кун лоқайд бўлмоқдалар.

“Ўзингни, ўз уйингни ўзинг асра!”, “Маҳалла - ота-онанг”, “Кўшнинг тинч - сен тинч” деган чақириқлар сиз учун бегона. Сиз фақат ўзингизни ўйлайсиз. “Бировни

кўриб фикр қил, бировни кўриб шукр қил”, деган ҳадису шарифга сиз бефарқсиз. Сабр, фикр, шукр, зикр тушунчаларига шахсий манфаатингиз доирасида ёндашасиз. Шундай қилиб уят, ор-номусли бола жамиятнинг ободир. Жамият одоби кишиларни қанчалик ўз бурчларига, хис-туйғуларига содиқлиги билан белгиланади. Ҳар қандай вазиятда Ўзбек халқининг миллий анъана ва урф – одатлари шу қадар ранг – барангки, уларни санаб адоғига етиш қийин. Жамиятда албатта унга амал қилиши лозим. [6,31.]

Ижтимоий-педагогик фаолият "бу икки нисбатан мустақил фаолият турларининг синтези бўлиб, унинг доирасида маданий фаолият биринчи навбатда шахснинг онги дунёси ва унинг шаклланиши билан боғлиқ бўлиб, ижтимоий фаолият асосан инсон муносабатларини ривожлантиришга қаратилган бошқа одамлар билан ва умуман ижтимоий ҳаётни ташкил қилиш. Мақсадлари ва функциялари жиҳатидан ушбу фаолият турлари сезиларли даражада фарқланади ва шу билан бирга органик ўтиш, ўзаро таъсирлашиш ва ўзаро бойитиш учун жуда реал қобилиятларга эга "[8,44.]

Ўзўзини ташкил этишнинг ҳаракатлантирувчи кучи бу шахснинг ижтимоий фаолияти. Жамоат бирлашмалари субъектив шахс хусусиятларининг намоёнидир.

ХУЛОСА

Хулоса қилиб жамоат бирлашмалари ҳақида тўхталар эканмиз, бу фуқароларнинг жамоавий ҳаракатлари ва ташкилотнинг сиёсий имкониятлари тузилиши мезонига кўра, коллектив ҳаракатнинг бешта модели аниқланади ва тавсифланади:

- босим гуруҳи модели;
- давлатга йўналтирилган модел;
- давлат патернализми модели;
- битта муаммонинг ҳаракат модели;
- профессионал йўналтирилган модел.

Ҳозирги босқич Ўзбекистонда фуқаролик жамиятини шакллантириш билан тавсифланади. Жамоат бирлашмалари тизими фуқаролик жамиятининг энг ўзига хос хусусияти ҳисобланади, чунки уларнинг аксарияти бошланғич босқичда ишлайди ва фуқаролик ташаббуслари деб аташ мумкин. [7,32.]

"Фуқаролик жамияти" тушунчасининг мазмуни давлат доирасидан ташқаридаги ижтимоий муносабатларнинг бутун мажмуини ўз ичига олади. Фуқаролик жамияти шахсларнинг ижтимоий муҳитини шакллантиради, бу эрда уларнинг ижтимоий ҳаёти содир бўлади. Фуқароларнинг хилмахил манфаатларини ифода этадиган жамоат бирлашмалари фуқаролик жамиятини ташкил этади. Жамоат бирлашмалари тизими фуқаролик жамиятининг энг ўзига хос хусусияти ҳисобланади, чунки уларнинг аксарияти бошланғич босқичда иш олиб боради ва фуқаролик ташаббуслари деб аташ мумкин. Жамоат бирлашмалари фуқароларнинг ҳуқуқларини қўлга киритиш, ўзини намоён қилиш, ўзини ўзи англаш ва ташаббускор бўлишига, қарорларни қабул қилиш ва амалга оширишда уларнинг жамоавий иштирокига ҳисса қўшади.

REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сон «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича “Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармони // www.lex.uz.-Т.: Ўзбекистон,2017 й.Б-236.

2. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуни. - Тошкент: Шарқ, 2020 йил 23-сентябрь. - 65 б.
3. Каримов И.А.Юксак маънавият-енгилмас куч. -Т.:Маънавият,2008 й. Б-168.
4. Алексеева О. Болаларга ким ёрдам беради? Хайрия ташкилотларининг иши тўғрисида. - М., 1994. - С. 30
5. Бочарова ВГ Ижтимоий иш педагогикаси. - М., 1994.
6. Жарков АД Маданий ва ҳордиқ фаолияти технологиялари. Уч. нафақа. - М., 1998.
7. Максютин Н.Ф. Дам олиш тарихи ҳақидаги иншолар - 2-нашр. - Қозон: Тиббиёт, 2003.
8. Суртаев В. Я. Бўш вақтни ўтказиш шароитида ёшларнинг ўзини ўзи англашининг асосий йўналишлари. - СПб.: ГИК, 1992 йил.
9. Киселева Т. Г., Красилников Ю. Д. Ижтимоий ва маданий фаолият асослари: Уч. нафақа. - М.: МГУК, 1995.

ЎҚУВЧИЛАРДА ОФИЦЕРЛИК КАСБИГА ҲАВАС ҲИСЛАРИНИ ЎЙҒОТИШ ОРҚАЛИ ВАТАНПАРВАРЛИК ТУЙҒУСИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ

Салимов Маъруф Эшдавлат ўғли

Мирзо Улуғбек номидаги ЎзМУ, “Педагогика ва умумий психология” кафедрасининг
мустақил тадқиқотчиси

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7272067>

Аннотация. Ушбу мақолада мактабларда офицерлик касбига ҳавас ҳисларини ўйғотиш орқали ватанпарварлик туйғусини шакллантириш ва офицерлик касбий компетентлигини ривожлантириш масалалари ёритилган. Ёшларда ватанпарварлик туйғуларини, суверенитети, ҳудудий яхлитлигини муҳофаза қилиш, фуқаролик, миллатлараро ва конфессиялараро тинчлик ҳамда тотувликни мустаҳкамлаш, давлатнинг муҳофаза қобилиятини ошириш масалалари очиб беришга ҳаракат қилинган.

Калим сўзлар: Ёшлар орасида, офицер, ватанпарварлик, муҳофаза қобилияти, муҳофаза қилиш, фуқаролик, миллатлараро бағрикенглик, касбий компетентлик, ҳис-туйғуларни ривожлантириш, ҳарбий таълим, модернизациялаш.

ФОРМИРОВАНИЕ ЧУВСТВА ПАТРИОТИЗМА У СТУДЕНТОВ ЧЕРЕЗ ПРИВИТИЕ УВЛЕЧЕНИЯ ОФИЦЕРСКОЙ ПРОФЕССИЕЙ

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы формирования чувства патриотизма и развития профессиональной компетентности офицера путем привития в школах увлечения офицерской профессией. Вопросы защиты суверенитета и территориальной целостности молодежи, укрепления гражданского, межнационального и межконфессионального мира и согласия, повышения обороноспособности государства.

Ключевые слова: молодежь, офицер, патриотизм, обороноспособность, защита, гражданственность, межнациональная толерантность, профессиональная компетентность, эмоциональное развитие, военное образование, модернизация.

FORMING A SENSE OF PATRIOTISM IN STUDENTS THROUGH INSTRUCTION OF PASSION FOR OFFICER PROFESSION

Abstract. This article covers the issues of forming a sense of patriotism and developing the professional competence of an officer by instilling enthusiasm for the officer's profession in schools. The issues of protecting the sovereignty and territorial integrity of young people, strengthening civil, inter-ethnic and inter-confessional peace and harmony, and increasing the state's defense capabilities are highlighted. attempted.

Key words: among youth, officer, patriotism, defense ability, protection, citizenship, inter-ethnic tolerance, professional competence, emotional development, military education, modernization.

КИРИШ

Жаҳонда ҳарбий таълим соҳасига замонавий билим, илғор хорижий тажрибалар, ахборот-коммуникация технологияларини кенг жорий этиш асосида бўлажак офицерларнинг касбига ҳавас ҳисларини ўйғотиш орқали ватанпарварлик туйғуларини шакллантириш ва ривожлантиришга бугунги кунда алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Мақоланинг **кириш қисмида** бугунги кунда бу касбга ҳавас билан интилиш, халқаро микёсда ҳарбийларнинг компетентлик даражасини ривожлантириш ва баҳолаш стратегик аҳамият касб этиб, ҳарбий таълим тизимини модернизациялаш, ижтимоий

муҳит талабларига интеграциялаш, компетенцияларга асосланган давлат таълим стандартларини жорий этиш, мактабдаги ҳарбий таълим муассасаларида таълим жараёни самарадорлигини оширишга хизмат қилувчи илғор инновацион механизмларни ишлаб чиқишни тақозо этмоқда.

Ўқувчиларда офицерлик касбига ҳавас ҳисларини ўйғотиш орқали ватанпарварлик туйғусини шакллантириш ва ривожлантириш, уларда стратегик мобиллик, ҳарбий ватанпарварлик, миллатлараро бағрикенглик, толерантлик тафаккурини ҳамда ижодий фикрлашни ривожлантириш масалалари бўйича кўплб ижодий ишлар олиб борилмоқда. Мактабларда офицерларнинг касбий компетентлигини ривожлантириш орқали ҳарбий таълим тизимини модернизациялаш, энг илғор инновацион ёндашувларга асосланган давлат таълим стандартларини жорий этиш, ўқув жараёнига замонавий педагогик технологияларни тадбиқ этиш ва ахборот-коммуникация технологияларнинг имкониятларидан кенг кўламда фойдаланишни янги сифат даражасига кўтаришни бугунги таълим талаб этмоқда.

МЕТОД ВА МЕТОЛОГИЯСИ

Мамлакатимизда олиб борилаётган ҳарбий ислохотлар туфайли Қуролли Кучларимиз учун юқори малакали мутахассисларни, юксак интеллектуал, маънавий-ахлоқий салоҳиятга эга бўлган офицер кадрларни тайёрлашга алоҳида эътибор қаратилмоқда. «Айни вақтда, айтиш жоизки, кўрилаётган чора-тадбирларга қарамасдан, ҳарбий кадрларни тайёрлаш тизими замон талабларига тўлиқ жавоб бермайди. Мактабларда офицерлик касбига ҳавас ҳисларини ўйғотиш орқали ватанпарварлик туйғусини шакллантириш муҳим аҳамиятга эгадир.

Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегиясида ҳам «Мактабларда офицерлик касбига ҳавас ҳисларини ўйғотиш орқали ватанпарварлик туйғусини шакллантириш ҳамда самарадорлигини ошириш, Ўзбекистон Республикасининг конституциявий тузуми, суверенитети, худудий яхлитлигини муҳофаза қилиш, фуқаролик, миллатлараро ва конфессиялараро тинчлик ҳамда тотувликни мустаҳкамлаш, давлатнинг мудофаа қобилиятини мустаҳкамлаш, Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучларининг жанговар қудрати ва салоҳиятини ошириш» каби муҳим вазифалар белгиланган.[1,46.]

Ҳарбий таълим жараёнини модернизация қилишнинг истиқболли мактабларда офицерлик касбига ҳавас ҳисларини ўйғотиш орқали ватанпарварлик туйғусини шакллантириш бўлажак офицерлар касбига қизиқтишни ортириш ва уларга хос компетентлигини ривожлантиришнинг самарали механизмларини аниқлаш ва амалиётга жорий этиш билан боғлиқ. Шу нуқтаи назардан, мактабларда офицерлик касбига ҳавас ҳисларини ўйғотиш орқали ватанпарварлик туйғусини шакллантириш бўлажак офицерларнинг назарий билим, кўникма ва малакаларини ривожлантириш орқали касбий тайёргарлик даражасини ошириш, креатив тафаккур тарзини қарор топтириш мазкур соҳадаги замонавий тенденциялардан бири сифатида қаралмоқда. [6,21.]

ТАДҚИҚОТ НАТИЖАСИ

Мақоланинг **назарий манбалар** таҳлили шуни кўрсатдики, касбий компетентлик ва уни ривожлантириш муаммоси кўплаб тадқиқотчиларнинг илмий изланишларида турли йўналишларда ўрганилган. Жумладан, мактабларда офицерлик касбига ҳавас ҳисларини ўйғотиш орқали ватанпарварлик туйғусини шакллантириш муаммоларининг

методологик, психологик, дидактик ва услубий аспектлари В.И.Байденко, А.Г. Бермус, А.А.Бодалев, Н.Н. Боритко, А.А. Вербицкий, Р. Исянов, Н.В. Кузьмина, И.И.Легостаев, А.А.Муралев, Э. Ғозиев, Н.М. Муслимов, О.М. Мусурманова, И.В.Петрова, А.М.Новикова, В.А. Сластенин, Ш.С. Шарипов, М.Б. Уразова, Б.Х.Ходжаев, А.Х. Махмудов ва бошқа олимларнинг ишларида ўрганилган. Мазкур тадқиқотларнинг аксарияти "билиш" концепциясини амалга оширишга асосланган бўлиб, уларда битирувчиларнинг когнитив фаоллик даражасини ривожлантиришга хизмат қилувчи билим ва кўникмаларнинг маълум бир жамланмаларини ўзлаштириш белгиланган.

Мазкур муаммо таърифларидан Н.М. Муслимов “компетенция-қобилият демакдир”, бироқ компетенция атамаси билим, кўникма, маҳорат ва қобилиятни ифода этишга ҳам хизмат қилади деб кўрсатган бўлса, А.Х. Махмудов «компетентлик – бу, бири билан ўзаро боғлиқ ва ўзаро таъсир кўрсатувчи интегратив билим, кўникма ва малакаларнинг алоҳида қирраларини (когнитив компонент) ҳамда ижтимоий муҳим жиҳатларини (қабул қилинаётган қарорга тайёрлик, лаёқатлилиқ ва масъулиятлилиқ) камраб олган шахснинг интегратив сифатидир (ижтимоий-психологик компонент)» дея изоҳлайди. [10,31.]

Мактабларда офицерлик касбига ҳавас хисларини ўйғотиш орқали ватанпарварлик туйғусини шакллантириш бўлажак мутахассисларни тайёрлашда ватанпарварлик компетенциявий ёндашувининг методологик, дидактик, технологик, методик ва луғавий жиҳатлари ёритилган бўлиб, қуйидагиларни ўз ичига олади:

- касбий салоҳиятни шакллантиришга назарий ва услубий ёндашувларни ўрганишда офицерлик касбига ҳавас хисларини ўйғотиш орқали ватанпарварлик туйғусини шакллантириш;

- мактабларда офицерлик касбига ҳавас хисларини ўйғотиш орқали ватанпарварлик туйғусини шакллантириш амалга ошириш доирасида ўқувчининг мустақил ишини ташкил этиш;

мутахассисларни тайёрлашда офицерлик касбига ҳавас хисларини ўйғотиш орқали ватанпарварлик туйғусини шакллантириш, касбий компетенцияларнинг дидактик асосларини ишлаб чиқиш ва ҳ.к.

Бироқ мактабларда офицерлик касбига ҳавас хисларини ўйғотиш орқали ватанпарварлик туйғусини шакллантиришда касбий сифатларини такомиллаштиришнинг педагогик ва психологик механизмлари етарлича ўрганилмаган. Ҳолбуки айти муаммо мактабларда офицерлик касбига ҳавас хисларини ўйғотиш орқали ватанпарварлик туйғусини шакллантириш асосий таркибий қисми ҳисобланади.

Юқорида тилга олинган тадқиқотчиларнинг фикрларига таянган ҳолда, мактабларда офицерлик касбига ҳавас хисларини ўйғотиш орқали ватанпарварлик туйғусини қуйидаги хулосага келдик: “мактабда офицерлик – юксак ҳарбий, касбий билимларни ўзида мужассамлаштирган, юқори даражада интеллектуал салоҳиятга эга, мукамал жисмоний тайёргарликдан ўтган, ғоявий жиҳатдан шаклланган, замонавий ҳарбий техника ва қуроллардан мақсадли фойдалана оладиган, ўз халқиға, Президентига мислсиз садоқатли, Ватан шаъни ва кадр-қимматини доим ҳимоя қилувчи, кимға ва нима учун хизмат қилаётганлигини тўлиқ англаб етган профессионал шахсдир”. [13,42.]

Мавзу бўйича **амалий жараёнларда** кўзга ташланадиган ҳолатларда, ривожланган мамлакатлар (АҚШ, Россия, Германия, Хиндистон, Хитой, Франция ва бошқалар)нинг

ушбу муаммо бўйича тажрибаларини ўрганиш ва таҳлил этиш натижасида компетентлик кўп қиррали интегратив шахс кўрсаткичи эканлигини аниқлашга муваффақ бўлдик. Бунда мутахассиснинг билим, кўникма ва малакалари касбга доир сифатларини ўзида қамраб олувчи офицерларнинг касбий компетентлигини такомиллаштириш модели ва мактабларда офицерлик касбига ҳавас хисларини ўйғотиш орқали ватанпарварлик туйғусини шакллантиришда қўлланилиши лозим бўлган замонавий таълим тенденциялари сифатида қайд этилганини кўришимиз мумкин.

Мактабларда офицерлик касбига ҳавас хисларини ўйғотиш орқали ватанпарварлик туйғусини шакллантириш ва ривожлантириш даражасига сезиларли таъсир этувчи асосий омиллар (ҳарбий-педагогик, технологик, диагностик ва касбга тааллуқли) тизимли таҳлил асосида аниқланди. Ҳарбий-педагогик (аналитик ва ижодий фикрлашни ривожлантириш даражаси, махсус ҳарбий вазифалар ва тактик вазиятларни ҳал қилишда тўпланган тажриба, юқори даражадаги ўз-ўзини тартибга солиш, ўз-ўзини бошқариш ва касбий жавобгарлик); технологик (расмий, тезкор-тактик ва махсус вазифаларни режалаштира олиш тажрибаси; замонавий қурол-аслаҳалардан самарали фойдаланиш ва ахборот-коммуникация технологиялари имкониятларидан фойдаланиш кўникмалари); диагностик (жанговар ва яқка тартибда бажариладиган вазифалар сифатини объектив ва ишончли баҳолаш тизимидан фойдаланиш; тайёргарликнинг барча босқичларида касбий компетентликни такомиллаштиришнинг узлуксиз диагностикасини амалга ошириш; бўлажак офицерларнинг шахсий сифатларини ривожлантириш даражасини баҳолашда тест усулларидан фойдаланиш ва бошқалар); муҳим хизмат вазифаси (бўлажак офицерларда психологик ва ахлоқий тарбиянинг юқори даражаси, маънавий-ахлоқий, кучли ирода ва ватанпарварлик фазилатлари; мулоқотчанлик, ижодкорликнинг зарур даражада ривожланганлиги ва бошқалар) шулар жумласидандир. Белгиланган асосий омилларнинг ўзаро боғлиқлиги ва таъсирининг баҳоланиши бўлажак офицерлар ўртасида касбий билимларни такомиллаштириш учун зарур педагогик ва психологик шарт-шароитларни яратишни таъминлайди. [11,22.]

МУҲОКАМА

Шу нуқтаи назардан, мактабларда офицерлик касбига ҳавас хисларини ўйғотиш орқали ватанпарварлик туйғусини шакллантириш ва ривожлантириш қуйидаги зарур педагогик ва психологик шартларни вужудга келтиради. Булар: замонавий фанлар бўйича махсус билим, кўникма ва малакаларни эгаллашларида юқори даражадаги мотивацияни шакллантириш;

бўлажак офицерлик касбига ҳавас хисларини ўйғотиш орқали ватанпарварлик туйғусини шакллантириш ва ривожлантиришнинг мустақил ўзлаштириш фаолиятини фаоллаштириш имконини берувчи усулларни қўллаш;

ҳарбий-касбий хизмат кўрсатишда муҳим шахсий сифатларини фаол ривожлантириш усул ва воситаларидан тўғри фойдаланиш;

ташкилий бошқарув вазифаларини, турли касбий топшириқларни ва тезкор-тактик вазиятларни ҳал қилиш тажрибасини эгаллашда амалий тайёргарликнинг устуворлиги;

замонавий усуллар ва дидактик воситалар, шунингдек, ахборот-коммуникатсион технологиялар ва симуляцион дастур воситаларининг имкониятларидан самарали фойдаланиш;

бўлажак офицерлик касбига ҳавас хисларини ўйғотиш орқали ватанпарварлик туйғусини шакллантириш жараёни ижодий технологик жараён билан алмаштириш;

бўлажак офицерлик касбига ҳавас хисларини ўйғотиш орқали ватанпарварлик туйғусини шакллантиришнинг барча босқичларида узлуксиз ташхис тадбирларини амалга ошириш муҳим вазифалардан ҳисобланади. Биз бу жараёнида, ушбу вазифаларнинг амалиётда ҳал этилишига доир мавжуд аҳволни ўргандик ва таҳлил қилдик. Эмперик изланишлар шундан далолат бердики, офицерлик касбига ҳавас хисларини ўйғотиш орқали ватанпарварлик туйғусини шакллантириш, ҳамда ишчи ўқув дастурлари бўлажак офицерларнинг касбий компетентлигини такомиллаштиришдаги муҳим аҳамият касб этади.

Маълумки, сўнгги йилларда мамлакатимизда ҳарбий таълим тизимини, ҳарбий илм-фанни такомиллаштириш, замонавий талаблар ва жаҳон стандартларига мослаштириш масаласига алоҳида эътибор қаратилмоқда. Бу борада 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясининг “Хавфсизлик, миллатлараро тотувлик ва диний бағрикенгликни таъминлаш, чуқур ўйланган, ўзаро манфаатли ва амалий руҳдаги ташқи сиёсат юритиш” деб номланган бешинчи йўналиши доирасида республиканинг конституциявий тузумини, суверенитетини, ҳудудий яхлитлигини ҳимоя қилишга доир чора-тадбирларни рўёбга чиқаришда бўлажак офицерларнинг касбий-шахсий компетентлиги муҳим аҳамият касб этади. Мазкур жиҳатлар, ўз навбатида, мактабларда офицерлик касбига ҳавас хисларини ўйғотиш орқали ватанпарварлик туйғусини шакллантириш олдида интеллектуал жиҳатдан етук, стратегик ва таҳлилий фикрлашга қодир, касбий компетентлиги юқори даражада шаклланган офицерларни тайёрлашнинг самарали тизимини яратиш билан боғлиқ устувор вазифаларни қўяди.

ХУЛОСА

Хулоса қилиб шунни айтиш лозимки, мактабларда офицерлик касбига ҳавас хисларини ўйғотиш орқали ватанпарварлик туйғусини шакллантиришнинг ўзига хос тузилмаси аниқланди. Мазкур тузилмада бўлажак мактабларда офицерлик касбига ҳавас хисларини ўйғотиш орқали ватанпарварлик туйғусини шакллантиришнинг мазмуни таянч касбий компетенциялар (ижтимоий-ҳуқуқий, маънавий-ахлоқий), касбий-шахсий сифатлар (стратегик мобиллик, тезкор-тактик мослашувчанлик, ҳарбий эмоционал барқарорлик, толерантлик, ватанпарварлик) элементлари, ҳарбий-касбий компетенциялар, ватанпарварлик, креативлик даражасини ўзида акс эттирувчи соҳага оид интеграл касбий кўникмаларнинг ўзаро алоқадорлигида такомиллашиб боришини ёритиб беради.

REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сон «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича “Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармони // www.lex.uz.-Т.: Ўзбекистон,2017 й.Б-236.
2. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуни. - Тошкент: Шарқ. 2020 йил 23-сентябрь. - 65 б.
3. Каримов И.А.Юксак маънавият-енгилмас куч. -Т.:Маънавият,2008 й. Б-168.

4. Алимардонов З.Ш. Ҳарбий хизматчиларнинг касбий компетентлигини шакллантиришда инноватсион технологияларнинг ўрни // Халқ таълими. Тошкент, 2016.-№2. Б.-83-86.
5. Алимардонов З.Ш. Ҳарбий хизматчиларнинг касбий компетентлигини тарбиялаш механизмларини илмий-педагогик такомиллаштириш. // Замонавий таълим. Тошкент, 2016.-№8. Б.-27-32.
6. Алимардонов З.Ш. Олий ҳарбий таълим муассасалари ҳарбий хизматчиларининг касбий компетентлигини такомиллаштиришнинг педагогик аҳамияти // Педагогик маҳорат. –Бухора, 2018-№1. –Б. 49-53.
7. Алимардонов З.Ш. Ўқувчи-ёшларни Ватанга садоқат руҳида тарбиялаш // Касб-хунар таълими. Тошкент, 2015.-№6. Б.-22-23.
8. Алимардонов З.Ш. Ёшларда ҳарбий ватанпарварлик туйғуси компетентлигини шакллантиришнинг замонавий усуллари // Ёшлар билан мулоқот: муаммо ва ечимлар. Халқаро конференция материаллари.-Тошкент, 2018.-Б.68-70.
9. Абдулла Авлоний. “Туркий гулистон - ёхуд ахлоқ” (Нашрга тайёрловчи Л. Холиқов). - Тошкент: Ўзбекистон, 1992. - 160 б.
10. Муслимов Н.М. “Касбий компетенция технологиялар” -Т.: Навруз. 2014 й.Б-231.
11. Кайковус. Қобуснома. - Тошкент: Ўқитувчи, 1992. Б- 85.
12. Мусурмонова О. Оила маънавияти - миллий ғурур. - Тошкент: Ўқитувчи, 1999. - 200 б.
13. Темур тузуклари (П. Аҳмедов таҳрири остида). - Тошкент: Ғ. Ғулум, Адабиёт ва санъат, 1996. - 344 б.
14. Худойқулов Х.Ж. Ўзбекнинг ғурури - унинг одобида. Тошкент, Фан 2008. - 224 б.
15. Юсупов Э, Исмоилов Х. Инсон баркамоллиги. - Тошкент: Ўзбекистон, 1990. - 35 б.
16. Юсуф Хос Ҳожиб. Қутадғу билиг. - Тошкент: Юлдузча, 1990 й. Б- 250 .

ГЛОБАЛЛАШУВ ДАВРИДА АХБОРОТ КОММУНИКАЦИОН ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИНГ ЎҚУВЧИЛАР ТАРБИЯСИГА ТАЪСИРИ

Худойкулов Хол Жумаевич

Мирзо Улуғбек номиданги ЎзМУ “Педагогика ва умумий психология” кафедраси
профессори, педагогика фанлари доктори

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7272079>

Аннотация. Ушбу мақолада ўқувчиларнинг таълим-тарбия фаолияти давомида онги ва тарбиясига таъсир этувчи, глобаллашув жараёнидаги замонавий ахборот, инфор­мацион технологияларни таълим тизимида ва жамиятдаги ўзаро муносабатларда қўлланилиши орқали, унинг ютуқлари ва ўзига хос камчиликлари ҳақида тўхталиб, ўқувчиларга ахборотнинг таъсири ортиб бораётгани, у чегараланган доирадаги руҳий таъсирлардан тортиб, то шахсни тўла ўзгартиришигача (интернетга боғланиб қолиши, компьютер дастурига оид маниялар, хакерлик синдроми) бориши мумкин.

Улар ахборот технологияларининг ўқувчилар шахсига бўлган салбий таъсирларини аниқлаш, тарбиясига таъсир этувчи омиллар ва уларни бартараф этиши масалалар, мазкур технологияларидан таълим-таъбия жараёнида фойдаланишининг оптимал шарт-шароитларини ўрганиши йўллари кўрсатилган.

Калит сўзлар: глобаллашув, информация, интернет, хакерлик, вертуал олам, кампьютер технологияси, Интернет тармоқлари, уяли телефон, телекоммуникациялар, ахборот технологиялари, ахборот ресурслари, мафкуравий хуружлар, оммавий ахборот воситалари, ахлоқсизлик, зўравонликни тарғиб этишдан сақлаш, тарбия, ахборот маданияти, радио, телевидение.

ВЛИЯНИЕ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА ВОСПИТАНИЕ СТУДЕНТОВ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Аннотация. В данной статье современная информация в процессе глобализации, которая влияет на сознание и воспитание учащихся в процессе их образовательной деятельности, посредством использования информационных технологий в системе образования и взаимодействиях в обществе, акцентирует внимание на ее достижениях и конкретных недостатках, Воздействие информации на обучающихся возрастает, оно носит ограниченный характер и может варьироваться от психологических воздействий до полного изменения личности (интернет-зависимость, мания компьютерных программ, хакерский синдром).

В них показаны способы определения негативного воздействия информационных технологий на личность обучающихся, факторы, влияющие на их образование и их устранение, а также пути изучения оптимальных условий использования этих технологий в образовательном процессе.

Ключевые слова: глобализация, информация, Интернет, хакерство, виртуальный мир, компьютерные технологии, сети Интернет, мобильный телефон, телекоммуникации, информационные технологии, информационные ресурсы, идеологические атаки, СМИ, безнравственность, защита от пропаганды насилия, образование, информационная культура, радио, телевидение.

INFLUENCE OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES ON EDUCATION OF STUDENTS IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION

Abstract. *In this article, modern information in the process of globalization, which affects the consciousness and education of students during their educational activities, through the use of information technologies in the educational system and interactions in society, focuses on its achievements and specific shortcomings, the impact of information on students is increasing, it is within a limited scope. it can range from psychological effects to complete personality change (internet addiction, computer software mania, hacker syndrome).*

They show ways to determine the negative effects of information technologies on the personality of students, the factors affecting their education and their elimination, and the ways to study the optimal conditions for using these technologies in the educational process.

Key words: *globalization, information, Internet, hacking, virtual world, computer technology, Internet networks, mobile phone, telecommunications, information technologies, information resources, ideological attacks, mass media, immorality, protection from propaganda of violence, education, information culture, radio, television.*

ВВЕДЕНИЕ

В то время, когда компьютерные игры и аттракционы, созданные на основе технологий виртуального мира, оказывают большое влияние на умы современной молодежи, не следует забывать, что люди могут общаться с компьютерами в незнакомых ситуациях посредством использования мобильных телефонов, анимированных пленки, кредитные и пластиковые карты. Кроме того, тесное взаимодействие самих учителей с информационными технологиями открывает возможности для расширения их влияния.

При использовании современных информационных технологий в образовательном процессе преподавателям следует обратить особое внимание на следующие ситуации.

Во-первых, новости, которые могут произойти в сфере информационных технологий, переносятся в традиционные условия общения. Отмечается повышение требований к точности, логичности, системности и рефлексивности проводимых педагогико-психологических исследований. Здесь роль психических медиумов снижается.

Во-вторых, увеличивается обратная связь. Характеристики традиционной деятельности компьютеризированы. Наблюдается «очеловечивание» программно-технических средств, предназначенных для образовательного процесса, в том числе для детей раннего возраста. В них пользователи наполняют свою деятельность элементами, которых не существует, но которые необходимы для выполнения некоторых действий. Такие возможные ситуации образуют сложную ситуационную структуру различных форм деятельности, связанной с информационными технологиями (в том числе деятельности, связанной с обучением) [5].

Воздействие современных информационных технологий на учащихся возрастает и может варьироваться от ограниченного психологического воздействия до полного изменения личности (интернет-зависимость, мания компьютерных программ, хакерский синдром). На сегодняшний день вопрос полной трансформации личности учеными детально не изучен. Поэтому необходимо активное участие педагогов и психологов в процессе разработки и внедрения современных информационных технологий, предназначенных для образовательного процесса. В них изучаются оптимальные условия использования этих технологий в образовательном процессе, а также вопросы, связанные

с выявлением и устранением негативного воздействия информационных технологий на личность обучающихся.

МЕТОД И МЕТОДОЛОГИЯ

Президент Ш.М.Мирзиёев о доверии к «Союзу молодежи» и создаваемым им возможностям, потребовав, чтобы они были всемерно подготовлены к будущему страны, сказал: «Мы считаем всю молодежь Узбекистана решающей силой нашей страны и общества, и вы всегда такой великий вождь нашего народа. Мы верим, что вы будете достойны его доверия» [1].

Сегодня одной из необходимых потребностей всех молодых людей является изучение информационных технологий. Например, интернет-технологии вызывают положительные сдвиги в образовании человека, основанные на изменении качества коммуникативно-познавательной деятельности и изменении методов обучения. Потому что при работе с Интернетом повышается активность учащихся, индивидуализируется учебный процесс, снижается авторитарность отношений между учителем и учеником, появляется возможность работать с разными источниками информации (которые могут быть взаимно противоречащими или взаимоисключающими). эксклюзив). Это будет способствовать развитию личности учащихся. Им рекомендуется мыслить независимо, проявлять инициативу и быть мобильными. Однако могут иметь место и негативные последствия.

Интенсивное интеллектуальное и творческое развитие не может обеспечить адаптацию учащихся к существующей социальной среде. Они могут быть подключены к различным ресурсам компьютера, в том числе к сети Интернет. Это может привести к тому, что человек будет отделен от других в будущем. Могут наблюдаться внезапные изменения в психике детей, замена друзей героями виртуального мира, снижение психических реакций, сужение интересов. Кроме того, ученым важно выяснить, какие психические компоненты, полученные под влиянием современных информационных технологий, переходят в сферу деятельности «без компьютеров» и механизмы воздействия информатизации образования на психику. Это, в свою очередь, считается одним из самых актуальных вопросов для педагогов.

Педагоги, использующие информационные технологии в образовательном процессе, подчеркивают, что образовательная деятельность изменится благодаря таким качествам, как точность, оперативность и предсказуемость. Правильное объяснение ситуации, обучение учащихся осознанному выбору оптимального среди способов решения задач становится главной задачей педагогов. Электронная почта, чаты, телеконференции требуют навыков письменного общения (о которых в развитых странах практически забыли из-за развития телефонной связи). Сюда входит знакомство с Интернетом, культура деловой и личной переписки, изучение специальных знаков, выражающих настроение.

ИССЛЕДОВАНИЯ РЕЗУЛЬТАТ

Интернет поднимает международное общение на новый уровень, активизирует универсальные знания, создает условия для интенсивного изучения иностранных языков в ходе переписки. Освобождение человека от чрезмерного и тяжелого труда и подготовка условий для его развития на основе применения информационных технологий в различных сферах деятельности влечет за собой утрату некоторых навыков и

квалификации. Например, важность электронных таблиц сегодня нельзя отрицать. Они помогают людям избавиться от большого количества лишней работы. Однако использование калькуляторов даже в начальных классах может привести к тому, что они потеряют навыки устной речи и быстрого счета. В результате учащиеся не смогут правильно выполнять операции с понятием числа.

В нынешних условиях беспрецедентной скорости информационного обмена «центры» на Западе пытаются распространить «гостопримечательности» западной жизни, в том числе влияние «массовой культуры» в виде «дуновений свободы» среди других стран. и люди. В частности, американские телепрограммы и фильмы занимают три четверти мирового рынка. Его популярной музыке, привычкам американцев в учебе, еде и даже их одежде подражают во всем мире». [2]

При этом хитро используются образцы «массовой культуры», различные информационные технологии, радио-телевидение, социальные сети Интернета.

Первый Президент И.А. Каримов сказал: «Если мы посмотрим на историю, сильные страны раньше открыто угнетали слабые страны и навязывали им свое мнение, но к концу XX века такая политика приняла новую форму. Сегодня для достижения своих целей могущественные государства и отдельные политические центры пытаются подчинить себе умы людей стран, находящихся под их влиянием. [3]

Негативное влияние стремительного развития информационных медиа на образование молодежи в условиях современной глобализации показано ниже.

Во-первых, в результате высокого развития средств массовой информации вошли Интернет, мобильный телефон, телекоммуникации и различные новостные издания.

Во-вторых, широкое распространение различных форм «массовой культуры» среди молодежи. Они проявляются главным образом в одежде, поведении, проведении свободного времени, в притуплении вкусов, в отношении к национальным ценностям.

В-третьих, среди молодежи также наблюдаются такие случаи, как подражание и слепое следование западным идеалам. При этом нетрудно заметить, что широко распространенные за рубежом нравственно-духовные образцы впитываются в сознание молодежи через кино, моду и различную рекламу.

К сожалению, в большинстве случаев набирает силу принцип постепенного лишения молодежи национального самосознания, нападения на ее национальные традиции и обычаи, уважительного отношения к их исторической памяти и достижения тем самым господства над нациями.

Идея глобализации является одним из наиболее актуальных вопросов на данный момент, но трактуется она по-разному. У него есть свои сторонники и противники. Несмотря на то, что этому процессу открыто и завуалированно противодействуют, он идет по нарастающей, а потому требует особого внимания.

Глобализация происходит от слов «земной шар», «глобальный» и «глобальный». Следует отметить, что глобализация, по мнению большинства экспертов, означает усиление экономической интеграции. С этой точки зрения делается вывод о том, что «глобализация происходит в рамках экономических отношений». Потому что глобализация — это понятие, непосредственно связанное со всеми аспектами жизни, включая человеческую духовность. По этой причине в некоторых энциклопедиях

отмечается, что термин «глобальные» проблемы относится к проблемам, разнообразным по своему масштабу и охвату и касающимся всего земного шара и человечества. [9]

На сегодняшний день мы являемся свидетелями того, что глобализация проявилась во всех сферах общественной жизни и стала особенно острым оружием идеологического воздействия.

По сути, глобализация в сфере информации – это процесс, создающий большие возможности для общества, для взаимодействия людей во всех частях мира, для приобретения научных и культурных ценностей. Но нельзя забывать, что есть и отрицательные стороны информационной глобализации. Идеи, возникающие в одном регионе или стране, быстро распространяются по всему миру. В результате человечество постоянно ощущает на себе давление различных идеологических центров, обслуживающих интересы тех или иных стран и политических сил, распространяющееся из далеких и близких источников. В такой ситуации человек, не имеющий собственного независимого мнения, устоявшихся убеждений, сильной воли и мировоззрения, не может противостоять идеологическим давлению, проявляющимся иногда открыто, а иногда и тайно. Сегодня идеологические атаки на наше общество извне не прекратились.

Следует отметить, что большую часть аудитории пользователей глобальной сети составляют молодые люди, и большую часть интернет-контента составляет информация, направленная на отравление их сознания и мировоззрения идеями иностранного содержания. В частности, наша молодежь, которая подходит к своей жизни со страстью к профессии, к будущему, заходит на сайты в надежде получить положительную информацию, и в результате без нашего ведома функционирование различных социальных сетей, форумов, сайты знакомств быстро привлекают молодых людей. В настоящее время сеть Интернет предлагает широкий спектр возможностей для молодых людей, говорящих на разных языках. В частности, растущая аудитория пользователей мобильного Интернета создает широкие возможности для открытого получения информации различного содержания. А подражательные подростки все больше интересуются им и стараются больше его использовать. В результате глобальная сеть, формирующаяся в настоящее время в условиях информационной революции, вызывает серьезную озабоченность общества. Они создают свое собственное общество, и эти общества называют себя «киберинтернациональной NET», «детьми Интернета», «гражданами Интернета (нетизенами)». [9]

Они выходят на политическое поле как международное киберобъединение, объединяющее молодежь посредством Интернета и выступающее против официальных сообщений органов государственной власти. Мы призываем всех молодых людей, которые только вступают в жизнь, быть осознанными: «Мы полностью поддерживаем стремление нашего народа шире использовать возможности Интернета. Хотя это и повторяется, мы хотели бы сказать, что нам не нравится возводить какую-то стену в мире информации, замыкаться в своей скорлупе и сталкиваться с ограничениями. В то же время, если принять во внимание события, происходящие сегодня вокруг нас, в отдаленных регионах, не следует учитывать, что злонамеренные силы, направленные на введение в заблуждение молодежи, еще не сформировавшей свое сознание и жизненные взгляды, также пытаются использовать возможности Интернета в своих интересах, и как

такие усилия могут привести к негативным последствиям. Этого делать нельзя", - говорит он.

ОБСУЖДЕНИЕ

Хотя Интернет является великим достижением человечества и создал сегодня большие возможности в нашей жизни, не секрет, что это чудо является инструментом мощного идеологического воздействия и вызывает серьезные проблемы. Информационно-культурная и информационно-идеологическая экспансия, осуществляемая через глобальные телекоммуникационные сети и средства массовой информации, вызывает озабоченность в разных странах мира. Возможность попасть в зависимость и потерять независимость в будущем беспокоит руководителей государств, общественных институтов и граждан. Даже сейчас многие страны вынуждены принимать особые меры для защиты своей культуры, традиций и духовных ценностей от влияния иностранной информации. В связи с этим необходимо отметить, что во многих странах мира нормативно-правовые документы имеют была принята для защиты населения, особенно молодежи, от негативного воздействия Интернета.

Сегодня высшие учебные заведения и их филиалы в регионах, все образовательные учреждения нашей страны подключены к национальной образовательной сети «ZiyoNET» и высокоскоростному Интернету, что свидетельствует о масштабах проделанной работы в этом направлении.

Вместе с тем, в целях создания занимательного информационного пространства для молодежи и обеспечения информационной безопасности несовершеннолетних, дальнейшее совершенствование образовательно-информационного портала «ZiyoNET», наращивание его организационно-технических и интерактивных возможностей, интегрирование современных интернет-ресурсов, популярные среди молодежи социальные сервисы и развивающие игры принимаются необходимые меры по разработке приложений и включению их в образовательные программы образовательных учреждений.

Очень важно критически относиться к полученной из Интернета информации и расширять свое представление о мире на основе ее полезных источников, уметь опровергать необъективную информацию, формировать идеологический иммунитет, не быть равнодушным к современным политические и экономические тенденции. [7]

Информационная безопасность защищает несовершеннолетних от деструктивных идей, лишаящих их веры, сакральных идеалов и верований, непосредственно воздействуя на них. Поэтому потребность в информационной безопасности, прежде всего, непосредственно связана с человеком и обществом, человеком и государством, личностью. и его целостность, нация и национальные ценности, в том числе обычаи, традиции, историческое и культурное наследие, преемственность поколений, а также наличие деструктивных идей, оказывающих нравственное воздействие на ценности, связанные с перспективой нации.

При несоблюдении информационной безопасности несовершеннолетних, принятии в отношении них действенных мер деструктивные идеи неизбежно приведут к геноциду исторически существующих народов и наций путем уничтожения национальных ценностей. К сожалению, люди со злыми целями привлекают малолетних детей и подростков к эти виды игр через различные социальные сети, в результате чего дети

становятся «куклами» в этой игре и даже кончают жизнь самоубийством. Предупреждение подобных ситуаций, безопасность детей остается актуальной проблемой. Тем не менее потребность в информационных сетях растет день ото дня.

Стоит отметить, что лидер нашей страны с первых дней независимости сделал приоритетной политикой нашей страны воспитание молодых людей, чтобы они стали людьми, глубоко понимающими мир и идущими в ногу со временем.

Формирование в них информационной культуры занимает особое место среди вопросов воспитания перспективной молодежи. Поскольку формирование информационной культуры напрямую связано с развитием общества, это вопрос социальной значимости на национальном уровне. Поэтому в условиях формирования информационного общества особое значение приобретает изучение всех сторон информационного процесса.

В национальном сегменте сети Интернет размещаются сайты в таких сферах, как Hi-Tech, культура, наука, спорт, бизнес, государственные спецслужбы, внедряются новые виды услуг, что является причиной увеличения количества пользователи. Примером тому является то, что количество пользователей Интернета в Узбекистане превысило 10 миллионов.

ВЫВОД

В **заключение** отметим, что каждый молодой человек входит в общество вместе с приобретением совершенной профессии, грамотным использованием средств массовой информации. Священный долг и обязанность родителей и всех воспитателей следить за соблюдением норм с получаемой всеми информацией в соответствии с интересами человека и законами общества.

REFERENCES

1. Мирзиёев Ш.М. «Стратегия действий» по пяти приоритетным направлениям развития Республики Узбекистан. -Т., Узбекистан, 2017. «Газета. длинная»
2. Каримов И. Выступление А. Халка на внеочередной сессии Хорезмского областного Совета народных депутатов // Народная вода. - 2012. - 10 октября.
3. Каримов И.А. Свободная и благополучная Родина, свободная и благополучная жизнь – наша цель. Том 8, - Т: Узбекистан, 2000. - Б. 491.
4. Каримов И.А. Высокая духовность – неиссякаемая сила. -Т.:, Духовность. 2008 г.
5. Закон «Об основах государственной политики в отношении молодежи в Республике Узбекистан». Уведомление № 2 от 1992 г. Статья 80.
6. Закон Республики Узбекистан "О гарантиях и свободе информации" Бюллетень 1997 г. № 4 Статья 108.
7. Информационно-коммуникационные технологии: актуальные вопросы правового регулирования. Журнал "Демократизация и права человека". - Т.: 2009. #2
8. Моминов А. Узбекистан: На пути к информированному обществу.-Т.: Турон замин зиё.2013г.
9. Чернов А.А. Становление глобального информационного общества: проблемы и перспективы. - М.: Издательско-торговая корпорация "Дашков и К". -2003.-С 18.

10. Худайкулов Х.Ж. Влияние информационных и коммуникационных технологий на обучающихся в эпоху глобализации. Современный обучения. Журнал №4 -Т.: 2020 г.
11. Высокая правовая культура – основа демократического общества // Народное слово. - 2013. - 25 января.
12. Домен «UZ»: развитие и перспективы // Народное слово. - 2012. - 2 мая.
13. Национальный форум прессы Узбекистана // Народное слово. - 2013. - 20 ноября
14. Электронный сервис — это быстро, просто и экономически эффективно // Люди; слово - 2012. - 14 марта.
15. Современные информационно-коммуникационные технологии играют важную роль в совершенствовании деятельности средств массовой информации // Люди; слово - 16 марта 2012 г.

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ТЕХНОЛОГИИ ПРОЕКТИРОВАНИЯ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ

Шамсиева И.К

НавГПИ Доцент, (PhD) д.ф.п.н

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7272097>

Аннотация. Это статья посвящена, дать понятия студентам о физических качествах в высших учебных заведениях с использованием инновационных технологий. Раскрыты вопросы современных методов обучения движениям, раскрыта классификация и значение. Рассмотрены вопросы преподавания предмета ТИМФК с использованием педагогических технологий. Проектирование урока включает в себя требования, принципы конструирования, алгоритм, обладает определенными признаками, имеет особое значение для организации и результатов деятельности участников учебного процесса. В статье рассмотрены вопросы влияния физических качеств на организм студентов.

Ключевые слова: Соревнования, норматив упражнений, нагрузка, качество, общеразвивающая, циклическая, ациклическая, практическая, устная, показательная, методы.

DEFINITION OF DESIGN TECHNOLOGY IN THE LEARNING PROCESS

Abstract. This graduation work is about physical education lessons in high sport school is to teach students about the physical attributes to the introduction of innovative technologies aimed at the development of modern methods of teaching movement, the general classification of the essence, the concept of vision. Physical education theory and methodology of noise that can be used in educational technology in teaching students how to study the concept. Final work of students in the physical qualities of positive effects on the body.

Key words: Competitions, exercise standard, load, quality, general developmental, cyclic, acyclic, practical, oral, demonstration, methods.

ВВЕДЕНИЕ

Решение задачи подготовки выпускника, соответствующего социальному заказу, связано с овладением педагогами новыми подходами к организации педагогического процесса, позволяющими реализовать современную гуманистическую парадигму образования. Однако, практику существующих методических рекомендаций, обращённых к педагогу, отличает описательный характер; они представляют собой только пожелания и часто недостаточны для достижения цели. В этой связи внимание исследователей обоснованно привлекают технологии как способ фиксации успешного педагогического опыта и средство его переноса. Быстрому внедрению новой практики может способствовать технологичное представление передового опыта и разработка общей модели педагогического процесса, позволяющей увидеть преемственность традиционных и инновационных подходов, тенденции изменения приоритетов.

МЕТОД И МЕТОДОЛОГИЯ

В психолого-педагогической литературе можно встретить несколько сильно отличающихся друг от друга взглядов на понятие «технология». Систематизация различных точек зрения позволяет выделить 3 основных подхода к определению технологии обучения.

При первом подходе под технологией часто подразумевают частную методику по достижению отдельно поставленной цели. Использование понятия «технология» в этом

смысле не дает педагогике чего-то нового, не конкретизируя процесс обучения. Происходит просто подмена одного понятия другим.

Сторонники второго подхода под технологией подразумевают педагогическую систему в целом. Однако необходимо заметить, что важнейшими элементами педагогической системы, согласно трактовке В.П.Беспалько, являются учащиеся и преподаватели. Технология же является характеристикой того способа обучения, который заложен в педагогической системе и не может включать в себя учащихся и преподавателей в явном виде. Несмотря на несоответствие понятий «технология» и «педагогическая система», данная трактовка технологии более близка к ее первоначальному смыслу, т.к. технология включает в себя не только методику, но и такой важнейший элемент педагогической системы, как система средств обучения.

В русле третьего подхода технологию рассматривают не просто как методику или педагогическую систему, а как оптимальную для достижения заданной цели методику или систему, как некий алгоритм. Не случайно появился термин «современные технологии», подразумевающий наиболее эффективные и быстрые способы получения результатов на данном уровне развития общества.

Кроме представленных 3-х подходов, уже достаточно точно обозначившихся в педагогической литературе, понятие «технология» употребляется, по крайней мере, еще в 3 смыслах:

1. Как синоним понятия «методика» или «форма организации обучения»;
2. Как совокупность всех использованных в конкретной педагогической системе методов, средств и форм (технология В.В.Давыдова, традиционная технология обучения и т.п.);
3. Как совокупность и последовательность методов и процессов, позволяющих получить продукт с заданными свойствами.

При технологии обучения учитель не обучает учащихся, а выполняет функцию управления средствами обучения, а также функции стимулирования и координации деятельности учащихся. Важнейшую и ведущую роль в технологиях играет средство обучения.

ИССЛЕДОВАНИЯ РЕЗУЛЬТАТ

Необходимо заметить, что использование средств обучения возможно на любом этапе учебного процесса, однако технологией процесс обучения становится только в том случае, когда средство обучения используется на ключевом этапе - этапе учебной деятельности. Использование средств обучения на всех других этапах говорит только о той или иной степени полноты используемой технологии.

В некоторых случаях процесс обучения, содержащий значительный элемент общения и взаимодействия людей, можно назвать технологичным процессом. Это становится возможным, если средства обучения играют ведущую роль, а цель обучения ставится диагностично.

Взгляд на технологию как на процесс обучения, построенный на основе средств обучения, ставит ряд принципиальных ограничений на его использование в педагогике. Ввиду того, что технология предполагает предварительное определение диагностической цели, в первую очередь необходимо рассмотреть, возможна ли установка диагностической цели в образовании. Самообразование представляет собой совокупность процессов

обучения и воспитания. Для обучения можно определить диагностическую цель. В качестве таковой может выступать определенный объем учебного материала, способов действий, которые необходимы человеку в дальнейшем при подготовке к профессиональной деятельности. Таким образом, в обучении возможно построение и использование на практике технологий.

Содержание технологии обучения мыслится как содержание и структура учебной информации, предъявляемой обучающимся, и комплекс задач, упражнений и заданий, обеспечивающих формирование учебных и профессиональных навыков и умений, накопление первоначального опыта профессиональной деятельности.

ОБСУЖДЕНИЕ

Технология обучения - системная категория, структурными составляющими которой являются:

- цели обучения;
- содержание обучения;
- средства педагогического взаимодействия (средства преподавания и мотивация), организация учебного процесса;
- ученик, учитель (студент, преподаватель);
- результат деятельности (в том числе и уровень профессиональной подготовки).

Структура технологии обучения включает в себя следующие основные компоненты:

Характеристика урока физической культуры, сущности педагогической технологии и педагогического проектирования дала нам возможность наглядно представить структуру этих понятий (рис.5).

Структура урока физической культуры	Структура технологии	Структура проектирования
<p style="text-align: center;">ВВОДНАЯ ЧАСТЬ организация внимания, подготовка организма, обеспечение психологической и морфофункциональной готовности учащихся к решению задач основной части урока и достижению его целевой установки.</p> <p style="text-align: center;">ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ изучение нового, повторение, совершенствование знаний, двигательных и инструктивных навыков и умений, оценка степени усвоения, развитие двигательных, духовно-нравственных и волевых качеств занимающихся.</p> <p style="text-align: center;">ЗАКЛЮЧИТЕЛЬНАЯ</p>	<p style="text-align: center;">Предварительная диагностика уровня усвоения учебного материала и отбор обучаемых в группы (классы) с одинаковым уровнем уже имеющихся знаний и опыта. Мотивация и организация учебной деятельности учащихся, поддержка интереса к познавательной и двигательной деятельности Собственно процесс обучения, осуществляющийся через взаимодействие учащихся со средствами обучения.</p>	<p style="text-align: center;">Учет базы, на основе которой выполняется проектирование Осмысливание замысла проектируемого явления или объекта; Педагогическое проектирование: проектирование развития личности; проектирование педагогических воздействий; проектирование реакций объекта на педагогическое воздействие; проектирование результата;</p>

<p style="text-align: center;">ЧАСТЬ</p> <p style="text-align: center;">снижение нагрузки, итоги урока и задание на дом,</p>	<p style="text-align: center;">Контроль качества усвоения материала.</p>	<p style="text-align: center;">учет перспективы.</p>
---	--	--

Рис. 5

Объектами педагогического проектирования могут быть: педагогические системы, педагогический процесс, педагогические ситуации.

Главным объектом проектирования для педагога является педагогический процесс, состоящий из комплекса тех компонентов (факторов), которые способствуют развитию учащихся и педагогов в их непосредственном взаимодействии.

ВЫВОД

Педагогическая ситуация является составной частью педагогического процесса, она характеризует его состояние в определенное время и в определенном пространстве.

Ситуации всегда носят конкретный характер, они создаются или возникают в процессе проведения урока, экзамена, экскурсии и разрешаются во время урока. Педагогические ситуации могут возникать стихийно или предварительно проектироваться. Педагогическая ситуация отражает достоинства и недостатки педагогического процесса и педагогической системы в целом. Выражая конкретные воспитательные отношения, она реализует их возможности.

Структура - педагогических ситуаций, при всей ее внешней простоте (в нее входят два субъекта деятельности - педагог и учащийся и способы их взаимодействия) представляет собой сложное взаимодействие участников и реализация их сложного внутреннего мира, их воспитанности и обученности.

REFERENCES

1. Мирзиёев Ш. М. “Буюк келажагимизни мард ва олийжаноб ҳалқимиз билан бирга қурамыз” – Т.: Ўзбекистон, 2017.
2. Мирзиёев Ш. М. “Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларни таъминлаш юрт тараққиёти ва ҳалқ фаровонлигининг гарови” – Т.: Ўзбекистон, 2017.
3. Мирзиёев Ш. М. “Эркин ва фаровон демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамыз” – Т.: Ўзбекистон, 2017
4. Болотов В.А., Исаев Е.И., Слободчиков В.И., Шайденко Н.А. Проектирование профессионального педагогического образования // Педагогика. 1997. - № 4. С.68-72.
5. Большой толковый социологический словарь (Соллинс). Том 1 (А - О) / Д. Джери, Дж. Джери: Пер. с англ. – М.: Вече, АСТ, 2001. – 544 с.
6. Борисова Н.В. Образовательные технологии как объект педагогического выбора. Учеб.пособие. - М., 2000. – 162с.
7. «Виды спорта дошкольного и начального образования» Рабочая программа (Сост. Шамсиева И.К.). - Навои, Навоийский государственный педагогический институт, 2014- 2015г. – 30с.

8. О мерах по повышению эффективности государственной молодежной политики и поддержке деятельности Союза молодежи Узбекистана Указ Президента Республики Узбекистан № 411-5106 от 5 июля 2017 г.//
9. Указ Президента РУз от 07.02.2017 г. Н УП-4947 Стратегия действий по пяти приоритетным направлениям развития Республики Узбекистан в 2017-2021 годах (Приложение1).
- 10.** Постановление Президента Республики Узбекистан Н ПП-2909 от 27.04.2017 г. «О мерах по дальнейшему развитию системы высшего образования». "Народное слово", 21 апреля 2017 г.

O'QUV MASHG'ULOTLARINING TALABALARNI IJTIMOY-PEDAGOGIK FAOLIYATGA TAYYORLASHDAGI O'RNI

Sh.A.Sodiqova

Nizomiy nomidagi TDPU "Maktabgacha talim metodikasi" kafedrası p.f.n prof

Z.Z.Yakubova

Nizomiy nomidagi TDPU "Maktabgacha talim metodikasi" o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7272935>

Annotatsiya. Mazkur maqolada o'quv mashg'ulotlarining talabalarni ijtimoiy-pedagogik faoliyatga tayyorlashdagi o'rni xamda o'qituvchining yo'naltiruvchi sifatidagi roli talabalarning aqliy va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishni ta'minlovchi bilim, ko'nikma va malakalarni to'liq o'zlashtira olishlarida ko'rinadi, ya'ni ilm-fan rivoji va hozirgi zamonaviy talabdan kelib chiqqan ta'lim-tarbiya masalasining muhimligi haqida yoritilgan.

Kalit so'zlar: psixologik-pedagogik, ma'naviyat, komil inson, falsafiy, huquqiy, badiiy, axloqiy, zamonaviy ta'lim-tarbiya konsepsiyasi.

СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ СОТРУДНИЧЕСТВО СТУДЕНТОВ ПОДГОТОВКИ ЕГО МЕСТО В ПОДГОТОВКЕ К ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация. В данной статье рассматривается роль обучения в подготовке учащихся к социально-педагогической деятельности, а также роль педагога как проводника, всесторонне овладевающего знаниями, умениями и навыками, обеспечивающими развитие мыслительных и творческих способностей учащихся. то есть разъясняется о важности вопроса образования и воспитания, вытекающего из развития науки и актуальной современной потребности.

Ключевые слова: психолого-педагогическая, духовность, совершенная личность, философская, правовая, художественная, нравственная, современная концепция воспитания.

SOCIAL-PEDAGOGICAL OF STUDENTS OF TRAINING COURSES ITS PLACE IN PREPARATION FOR ACTIVITY

Abstract. In this article, the role of educational activities in preparing students for socio-pedagogical activities, as well as the role of the teacher as a guide in the ability to fully master the knowledge, skills and abilities that ensure the development of mental and creative abilities of students, "seems", that is, the importance of the issue of education and training, which arose from the development of science and the current modern demand, was explained.

Key words: psychological-pedagogical, spirituality, perfect person, philosophical, legal, artistic, moral, modern educational concept.

KIRISH

Muammoni nazariy va amaliy jihatdan dastlabki o'rganish pedagogika oliy ta'lim muassasalarining "Maktabgacha ta'lim" yo'nalishi talabalarini ijtimoiy pedagogik faoliyatga tayyorlash borasida dastlabki tajribalar to'planganligini ko'rsatdi. Biroq, oliy ta'lim muassasalari oldida bu yo'lda hal etilishi zarur bo'lgan bir qator vazifalar mavjud. Pedagogika oliy ta'lim muassasalarida turli yo'nalishlar, shu jumladan, "Maktabgacha ta'lim" yo'nalishi talabalarini ijtimoiy-pedagogik faoliyatga tayyorlash va shu faoliyat orqali maktabgacha talim tashkilotlarida bolani ijtimoiy xayotga moslashtirish o'ziga xos dolzarb muammo sanalib, uning echimini topish yosh avlodni har tomonlama kamol topishiga yordam beradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Uzluksiz ta'lim tizimining barcha bosqichlarida bo'lgani kabi oliy ta'lim muassasalarida ham bo'lajak mutaxassislarni tayyorlashda ta'lim jarayoni etakchi o'rin tutadi. Zero, ta'lim "tizimli bilim olishning eng muhim va ishonchli usulidir. Ta'limga ikki tomonlama aloqa (ta'lim olish va ta'lim berish), shaxsni har tomonlama rivojlantirish va boshqa xususiyatlar xosdir. Ta'lim, shuningdek, o'ziga xos xususiyatlar ham ega. Ta'lim o'qituvchi tomonidan boshqariluvchi o'ziga xos anglash jarayonidir. O'qituvchining yo'naltiruvchi sifatidagi roli o'quvchilarning aqliy va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishni ta'minlovchi bilim, ko'nikma va malakalarni to'liq o'zlashtira olishlarida ko'rinadi.

Pedagogika oliy ta'lim muassasalarida, shu jumladan "Maktabgacha ta'lim" yo'nalishi bo'yicha talabalarni ijtimoiy-pedagogik faoliyatga tayyorlash muvaffaqiyati mazkur jarayonda psixologik-pedagogik va turli didaktik vositalardan maqsadga muvofiq va unumli foydalanish hisobiga ta'minlanadi.

Didaktik va psixologik-pedagogik vositalar sirasida o'quv mashg'ulotlarini tashkil etish katta ahamiyatga ega. Agarda talabalarning "Ijtimoiy pedagogika" fani asoslari, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ijtimoiy-pedagogik faoliyatni samarali tashkil etish yo'llari, muammolari va asosiy yo'nalishlari to'g'risidagi nazariy bilimlarini oshirishda ma'ruza, seminar, bahs-munozara, davra stoli kabi o'quv, shuningdek, referatlar, kurs ishlari hamda bitiruv malakaviy ishlarni tayyorlashga yo'naltirilgan ijodiy, tadqiqotchilik mashg'ulotlari ustuvor o'rin egallasa, treninglar, bellashuvlar, laboratoriya mashg'ulotlari, ishbilarmonlik o'yinlari hamda pedagogik amaliyot talabalarning maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ijtimoiy-pedagogik faoliyatni samarali yo'lga qo'yishga imkon beruvchi amaliy ko'nikma va malakalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Oliy ta'lim muassasalarida "Ijtimoiy pedagogika" fanining o'qitilishi Davlat ta'lim standartlari, o'quv dasturi va o'quv rejasiga muvofiq amalga oshiriladi. Tadqiqotni olib borish davrida:

1) ta'lim jarayonining "Maktabgacha ta'lim" yo'nalishi talabalarini ijtimoiy-pedagogik faoliyatga tayyorlashning didaktik imkoniyatlarini o'rganish, mavjud imkoniyatlardan samarali foydalanish hamda yangi imkoniyatlarni izlab topishga;

2) ta'lim jarayonining: rejalashtirish; tashkil etish; boshqarish; nazorat hamda natijalarni baholash va tahlil qilish kabi bosqichlarini metodik jihatdan to'g'ri tashkil etishga alohida e'tibor qaratildi.

Pedagogika oliy ta'lim muassasalarida, shu jumladan, "Maktabgacha ta'lim" yo'nalishi bo'yicha talabalarni ijtimoiy-pedagogik faoliyatga tayyorlash muvaffaqiyati mazkur jarayonda psixologik-pedagogik va turli didaktik vositalardan maqsadga muvofiq va unumli foydalanish hisobiga ta'minlanadi. Bugungi kunda, shuningdek, O'zbekiston Respublikasida "uzluksiz ta'limni fan, ishlab chiqarish hamda jahon ilm-fani va ta'limi bilan integratsiyalashuvi ro'y berayotgan hozirgi sharoitda o'quv predmetlariga integratsion yondashish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Binobarin, zamonaviy axborot texnologiyalarining globallashuvi sharoitida fan va texnika axborotlarini tig'izlashtirish ustida izlanish olib borilayotgan bo'lsa, pedagogika fanida bu tajriba o'quv materialini "yirik blokli" va integratsion yondashuv asosida o'rganish orqali hal etishga harakat qilinmoqda.

TADQIQOT NATIJALARI

“Maktabgacha ta’lim” yo‘nalishi talabalarini ijtimoiy-pedagogik faoliyatga tayyorlashda ilg‘or pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanishga ham e‘tibor qaratish maqsadga muvofiqdir. Bugungi kunda respublika ta’lim tizimida: dasturiy ta’lim, modul ta’limi, muammoli o‘qitish, rivojlantiruvchi ta’lim, tabaqalashtirilgan ta’lim, hamkorlik ta’limi, interfaol ta’lim hamda o‘yin texnologiyalari kabi ilg‘or pedagogik texnologiyalardan foydalanilmoqda.

Amaliy pedagogik faoliyat “Maktabgacha ta’lim” yo‘nalishi talabalarini ijtimoiy-pedagogik faoliyatga tayyorlashda: 1) dasturiy ta’lim; 2) modul ta’limi; 3) muammoli o‘qitish; 4) rivojlantiruvchi ta’lim; 5) interfaol ta’lim; 6) o‘yin texnologiyalari kabi ilg‘or pedagogik texnologiyalardan foydalanish maqsadga muvofiqqligini tasdiqladi.

MUHOKAMA

Quyida zamonaviy ta’lim turlaridan “Maktabgacha ta’lim” yo‘nalishi talabalarini ijtimoiy-pedagogik faoliyatga tayyorlash jarayonida foydalanish imkoniyatlariga to‘xtalib o‘tiladi.

I. Pedagogika oliy ta’lim muassasalarida dasturiy ta’lim talabalarning ichki ehtiyoj va qiziqishlari, ma’lumot darajasi hamda fanning o‘ziga xos xususiyatlarini inobatga olgan holda qo‘llaniladi. Muayyan dasturga muvofiq ta’limni tashkil etishda “Maktabgacha ta’lim” yo‘nalishi talabalarini kelgusida kasbiy faoliyatni tashkil etishda duch kelishi mumkin bo‘lgan muammolarni e‘tiborga olish maqsadga muvofiqdir. Amaliy pedagogik faoliyat davrida dasturiy ta’limni ishlab chiqish va unga muvofiq talabalarni maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ijtimoiy-pedagogik faoliyatga tayyorlashda kelgusida ular duch kelishi mumkin bo‘lgan muammolar aniqlandi. Talabalarning pedagogik amaliyotdagi ishtiroklari, o‘quv va ijtimoiy faolliklarini tahlil etish orqali bu kabi muammolar quyidagilardan iborat bo‘lishi mumkinligi aniqlandi:

- tarbiyalanuvchilarga individual yondashuv asosida ularning shaxsiy, psixologik va yosh xususiyatlarini yaxshi bilmasliklari;
- tarbiyalanuvchilar duch ziddiyat va psixologik zo‘riqishdan to‘la xabardor bo‘lmaslik;
- tarbiyalanuvchilar bilan munosabatda avtoritar boshqaruv usuliga asoslanish;
- ota-onalar bilan mustahkam aloqa o‘rnata olmasliklari;
- maktabgacha ta’lim yoshi bolalari bilan ishlash metodikasidan etarli darajada xabardor bo‘lmaslik;
- pedagogik, psixologik va metodik bilimlarni o‘zaro muvofiqlashtira olmaslik.

Aniqlab olingan muammolardan kelib chiqqan holda asosiy o‘quv dasturiga qo‘shimcha ravishda “Talabalarni ijtimoiy-pedagogik faoliyatga tayyorlash” dasturi ishlab chiqildi. Dasturdan quyidagi mavzular o‘rin oldi: maktabgacha ta’lim tashkilotlarida tashkil etiluvchi ijtimoiy-pedagogik faoliyat mazmuni va yo‘nalishlari; maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ijtimoiy-pedagogik faoliyatni tashkil etish muammolari; tarbiyalanuvchilarni ijtimoiy munosabatlarga tayyorlashda milliy qadriyatlarga tayanish; tarbiyalanuvchilarni salbiy ijtimoiy ta’sirlardan himoyalash chora-tadbirlari; maktabgacha ta’lim yoshi bolalarini maktab ta’limiga tayyorlash; oilalarga ijtimoiy-pedagogik yordam ko‘rsatish shakllari; tarbiyalanuvchilarni ijtimoiy hayotga tayyorlashga oid metod va vositalar.

II. Modul ta’limi ilg‘or pedagogik texnologiyalardan biri bo‘lib, talabalarning mustaqil ta’lim olishlari uchun keng imkoniyat yaratadi. “Maktabgacha ta’lim” yo‘nalishi talabalarini mustaqil ta’lim olishga rag‘batlantirish, ularda ta’limga nisbatan ijodiy yondashuvni qaror toptirish, ularni ijtimoiy-pedagogik faoliyat, maktabgacha ta’lim tashkilotlarida tashkil etiluvchi ijtimoiy-pedagogik faoliyatning o‘ziga xos jihatlari bilan yaqindan tanishtirish, shuningdek,

ularning faoliyatini nazorat qilish maqsadida amaliy pedagogik faoliyat davrida modul ta'limidan foydalanildi.

So'z yuritilayotgan ta'lim turi chegaralanmagan vaqt oraliq'ida talabalarning "Bolalarni ijtimoiy moslashuvi" fani asoslari va ijtimoiy-pedagogik faoliyat mazmunini chuqur o'rganishlarida masofadan o'qitish va mustaqil o'qib-o'rganish imkoniyatini yaratuvchi muhim ahamiyatga ega.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tashkil etiladigan ijtimoiy-pedagogik faoliyat ham har qanday faoliyat kabi muayyan bosqichlarda tashkil etiladi. Uning mazmuni esa muayyan hujjatlarda aks etadi. Shu sababli amaliy pedagogik faoliyat jarayonida talabalarda ijtimoiy-pedagogik faoliyat mazmunini aks ettiruvchi hujjatlarni yuritish malakalarini shakllantirish zarur deb topildi.

XULOSA

Talabalarning maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tashkil etiladigan ijtimoiy-pedagogik faoliyat mazmunini yorituvchi hujjatlar to'g'risida nazariy hamda amaliy bilimlarga ega bo'lishlari ham muhim sanaladi. "Maktabgacha ta'lim" yo'nalishi talabalarida ijtimoiy-pedagogik faoliyatni tashkil etish ko'nikma va malakalarini hosil qilishda model ta'limini qo'llash katta imkoniyatlarni yaratadi. Unga ko'ra "Maktabgacha ta'lim" yo'nalishi talabalarida maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tashkil etiladigan ijtimoiy-pedagogik faoliyat mohiyatini yorituvchi maxsus va tashkiliy-metodik hujjatlar to'plami bo'yicha ma'lumot beruvchi nashr hamda kompyuter materiallari ta'minlandilar. Maxsus va tashkiliy-metodik hujjatlar to'plami dissertant tomonidan tayyorlangan hamda D.Y.Mahmudovning tadqiqotida keltirilgan ma'lumotlar asosida shakllantirildi. Mazkur tadqiqotda psixologik xizmat mohiyati yoritilganligi sababli tashkiliy-metodik hujjatlar tarkibiy tuzilmasi ijtimoiy-pedagogik faoliyat mazmuni nuqtai nazaridan muayyan tarzda o'zgartirildi. Talabalar e'tiboriga tarbiyalanuvchilarga ijtimoiy-pedagogik yordam ko'rsatishga oid xulosadan ko'chirma; ijtimoiy-pedagogik tavsifnoma; tarbiyalanuvchilar (yoki ularning ota-onalari)ga ko'rsatiladigan ijtimoiy-pedagogik yordam xaritasi; ijtimoiy-pedagogik yordam bayonnomasi; rivojlanish xaritasi hamda oylik, yarim yillik va yillik hisobotlar loyihasi kabi hujjatlardan iborat to'plam havola etildi.

Amaliy mashg'ulotlarida talabalarda maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ijtimoiy-pedagogik faoliyatni tashkil etishga oid maxsus va tashkiliy-me'riy hujjatlarni yuritish malakalari shakllantirildi.

REFERENCES

1. Sh.M.Mirziyoevning "2017-2021-yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. –T., 2016 yil, 29-dekabr
2. Mirziyoev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. –T.: "O'zbekiston" NMIU, 2017.
3. Qodirova F.R. va boshq. Maktabgacha pedagogika. O'quv qo'llanma. T.: "Ma'naviyat", 2013. – 159 b.
4. Qurbonova O'U., Najmiddinova G.N. "Qiyosiy pedagogika" darslik. Buxoro, 2014 yil.
5. Innovatsion ta'lim texnologiyalari / Muslimov N.A., Usmonboyeva M.H., Sayfurov D.M., To'rayev A.B. – T.: "Sano-standart" nashriyoti, 2015. – 100-bet.
6. Davletshin M.R. Zamonaviy maktab o'qituvchisining psixologiyasi. – T.: O'zbekiston, 1999. – 29 b.

7. Mahkamov S. Ijtimoiy fanlarni o'rganishga integratsion yondashuv – dars samaradorligini oshirish omili // Xalq ta'limi j. – T.: 2004. 5-son. – 48-51-b.

ИМКОНИАТИ ЧЕКЛАНГАН ЎҚУВЧИЛАРНИ РУҲИЙ БАРКАМОЛ ИНСОН СИФАТИДА ТАРБИЯЛАШ МАСАЛАСИ

Имомназарова Гуласал

ФарДУ магистранти

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7272996>

Аннотация. Ушбу мақола мусиқа воситаси орқали имконияти чекланган ёки ривожланишида ортда қолган ўқувчилар онгида ҳаётга бўлган қизиқиши ва мақсадли ёндашувни юзага келтириши, уларда миллий онг ва кенг дунёқарашни таркиб топтириши, шу билан бирга ирода ҳамда кучли руҳиятни шакллантириши масалалари ҳақида. Мақолада имконияти чекланган ўқувчилар ва уларнинг истеъдодини намоён этиши ва руҳий баркамол инсонни тарбиялаш услублари ҳам ёритилади.

Калим сўзлар: Баркамол инсон, инклюзив таълим, махсус педагогика, интеграция, логопедия.

ВОПРОС ВОСПИТАНИЯ СТУДЕНТОВ С ИНВАЛИДНОСТЬЮ КАК ПСИХИЧЕСКИ ЦЕЛОСТНЫХ ЧЕЛОВЕК

Аннотация. В статье речь идет о формировании интереса и целеустремленного отношения к жизни в сознании учащихся с ограниченными возможностями или задержкой развития средствами музыки, формировании у них национального самосознания и широкого мировоззрения, и в то же время формирования воли и сильный дух. В статье также рассматриваются учащиеся с ограниченными возможностями здоровья и способы проявления своего таланта и воспитания психически зрелой личности.

Ключевые слова: Целостная личность, инклюзивное образование, специальная педагогика, интеграция, логопедия.

THE ISSUE OF EDUCATION OF STUDENTS WITH DISABILITIES AS MENTALLY COMPLETE HUMANS

Abstract. This article is about creating interest and a purposeful approach to life in the minds of students with limited or developmental disabilities through the medium of music, forming a national consciousness and a broad worldview in them, and at the same time forming a will and a strong spirit. The article also covers students with disabilities and ways to show their talent and raise a mentally mature person.

Key words: Complete person, inclusive education, special pedagogy, integration, speech therapy.

КИРИШ

Бугунги кунда баркамол авлод ҳамда имконияти чекланган болаларни интеллектуал маданияти ва унинг шаклланишига таъсир этувчи омиллар мутафаккирлар томонидан ўрганилган бўлса-да, бу борадаги кўрсатмалар етарлича деб бўлмайди. Президентимиз Шавкат Мирзиёев таъкидлаганларидек, “Биз учун ҳеч қачон кун тартибидан тушмайдиган ўта муҳим масала борки, унга алоҳида тўхталиб ўтишни зарур деб биланман. У ҳам бўлса, униб-ўсиб келаётган ёш авлодимиз, фарзандларимиз тарбияси билан боғлиқдир”.

Мустақиллигимизнинг дастлабки кунлариданоқ “Баркамол инсон” масаласига катта эътибор бериб келинаётганлиги сир эмас. Жамият маънавий ҳаётини

соғломлаштириш ва ривожлантириш, инсон омилига юксак муносабатда бўлиш, бугунги кунда мамлакатимиз олдида турган энг асосий вазифалардан бири сифатида эътироф этилади. Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президенти Ислон Каримов ўзининг ҳар бир нутқи ва маърузалари, мақола ва асарларида, жумладан, “Баркамол инсон” – келажак пойдевори асарида таъкидлаб ўтганидек, “Зеро, биз жамиятимиз тараққиётини фақатгина иқтисодий, ижтимоий фаровонлик билангина эмас, халқимизнинг маънавий баркамоллиги, демократик ва инсонпарварлик тамойилларининг кишилар онгида нечоғлик чуқур илдиз отиши билан баҳолаймиз”.

Илмий-услубий кўрсатмада баркамол инсон ҳамда имконияти чекланган болаларни тарбиялаш ва унинг маънавий омиллари масалаларига катта эътибор қаратилган бўлиб, унинг моҳияти, мазмуни ва функцияларини кенг таҳлил қилинган. Шунингдек, ҳозирги кун талаби масаланинг айнан шу жиҳатларига эътиборни қаратишни тақозо қилади. Қуйида биз ана шу масалаларни имконият даражасида тавсиф ва таҳлил этишга ҳаракат қиламиз.

Баркамол инсонни тарбиялаш ва шакллантириш масалалари тадқиқ қилинганда, дастлаб “Баркамол авлод” тушунчаси, мазмуни билан боғлиқ бўлган айрим назарий масалаларга эътибор қаратиш зарур.

МЕТОД ВА МЕТОЛОГИЯСИ

“Баркамол инсон” – ақлан етук, маънан бой, ширинсўз, инсонпарвар, ўзига талабчан, камсукум, эпчиллик, донолик каби ҳислатларни ўзида жамлагани ҳолда, ўз тарихи, ўз халқи ўтмиши ҳақида муайян тушунчага эга бўлган инсондир. Имкониятлари чекланган ўқувчиларда асосан жисмоний ҳолат номукамал шаклланган бўлиб, уларда эпчиллик, ўзига ишонч ва довураклик ҳислатлари кузатилмайди. Лекин, ақлий фаоллик, хотира, эшитиш ва қалбан ҳис этиш сезгилари яхши ривожланган бўлади. Айниқса, мусиқа, тасвирий санъат соҳалари доирасида фавкулотда кучли истеъдодли ёшлар кўп учрайди. Қайсидир ижтимоий соҳага кучли мойиллиги бор ўқувчиларни пайқаб олиш, уларга алоҳида қўллаб-қувватлаш орқали манзилли ёндашиш ҳар қандай педагог-тарбиячининг вазифасидир. Зеро, бугунжаҳон болаларига хос бўлган болалар ҳукуки ҳақидаги Конвенсия, Ўзбекистон Республикаси “Таълим тўғрисида”ги қонуни, “Ўзбекистонда кадрларни тайёрлаш миллий дастури” каби ва бошқа меъёрий ҳужжатларда кўрсатилишича, барча болалар, шу жумладан, жисмоний ёки руҳий ривожланишида нуқсонли бор алоҳида ёрдамга муҳтож болалар ҳам меҳнат қилиш, таълим олиш, ҳаётда ўз ўрнини топиб кетиш ҳуқуқларига эгадирлар.

Имконияти чекланган болаларга ўзига ҳос ёндашув талаб этилиб, бунда Махсус педагогика фани бирламчи дастак васифасини ўтайди. Бола ривожланишидаги нуқсонлар ҳар хил бўлади, уларнинг баъзилари батамом бартараф этилади, баъзилари бир қадар тузатилади, коррекцияланади, билинмайдиган ҳолга келтирилади, бошқалари эса компенсацияланади. Масалан, бола нутқида оғир нуқсон бўлса, илк ёшда тўғри ташкил этилган логопедик чора-тадбирлар таъсирида уни тўлиқ бартараф этиш мумкин. Масала шундаки, ўсиб келатган ёш авлодни аввало соғломлаштириш ва бу йўлда барча имкониятларни ишга солиш талаб этилади. Агар нуқсонлар бартараф этиб бўлмас даража бўлса, ана ундан сўнг боланинг мойиллиги кўра ёндашув, санъат, маданият соҳаларига қизиқтириш орқали ўзига ва ҳаётга бўлган қизиқишини орттириш мумкин.

Махсус педагогика фанининг мақсади – ривожланишида нуқсонли бўлган болалар ижтимоийлашуви, ижтимоий адаптацияси ва реабилитациясини амалга ошириш учун зарур шарт-шароитларни ўрганиш, улардаги психофизиологик камчиликларни илҳом борида эртароқ ташхис қўйиб, бартараф этиш, тузатиш ёки билинмайдиган ҳолга келтириш усулларини белгилаш ва амалиётга татбиқ этишдан иборат. Боладаги нуқсон марказий нерв системасидаги органик камчиликлар натижасида пайдо бўлган бўлса (масалан, ақли заифлик шундай нуқсон жумласига киради), уни тўлиқ бартараф этиб бўлмаса ҳам, бироқ камайтириш, кўзга кўринмайдиган, сезилмайдиган даражагача тузатиш мумкин. Махсус педагогика амалиётида яна шундай тоифадаги алоҳида ёрдамга муҳтож болалар кузатиладики, улардаги нуқсонли тузатиб ҳам, коррекциялаб ҳам бўлмайди, масалан, туғма кўрлик ёки карликнинг айрим турлари шулар жумласидандир. Бунда кўриш анализаторининг вазифасини сезги органларига, ешитиш анализаторининг вазифасини эса кўриш анализаторига юклаш, яъни компенсациялаш, ўрнини босиш мумкин. Кўриш қобилияти заиф болалар сезги органларига таянган ҳолда бармоқлари билан Брайл шрифтидан фойдаланадилар. Бунда ҳарф олти нуқта комбинатсияси билан белгиланади. Эшитиш қобилиятида муаммоси бўлган болалар эса имошора, дактил нутқдан, бармоқлар ҳаракати билан англатиладиган нутқдан фойдаланишлари мумкин. “Коррекция педагогика фанининг ривожланиши натижасида ундан қуйидаги тармоқлари мустақил фан сифатида ажралиб чиқди:

- сурдопедагогика (лотинча сурдус – қар, гунг сўзидан олинган) ешитишида нуқсонли бўлган болаларнинг таълим тарбияси билан шуғулланадиган фан;
- тифлопедагогика (юнонча тифлос – кўр, сўқир сўзидан олинган) – кўзи ожиз болаларнинг таълим-тарбияси билан шуғулланадиган фан;
- олигофренопедагогика (юнонча олигос – кам, френ – ақл), сўзларидан олинган, – ақлий томондан заиф болаларнинг таълим-тарбияси билан шуғулланадиган фан;
- логопедия (юнонча логос – сўз, падео – тарбия сўзларидан олинган) – оғир нуқсонларини ўрганиш, олдини олиш, бартараф этиш йўллари, усулларини ўрганадиган фан”.

ТАДҚИҚОД НАТИЖАСИ

Республикамизнинг барча вилоятларида замон талабларига мувофиқ алоҳида ёрдамга муҳтож болаларнинг дифференциал ва интеграциялашган, инклюзив таълими барча йўналишлар бўйича жадал сураётлар билан ривожланмоқда.

“Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўқрисида”ги Қонунга риоя этилишини таъминлаш учун узлуксиз таълим тизимида фаолият юритувчи барча мутахассислар алоҳида ёрдамга муҳтож кишилар ҳақида тушунчага эга бўлиб, уларга таълим-тарбия жараёнида қулай шартшароитлар яратиб, керак бўлса, индивидуаллашган дастурлар асосида интеграциялашган инклюзив шароитда меъёрида ривожланган тенгдошлари орасида ҳамма қатори таълим олиш имкониятларини ёки махсус муассасаларда таълим олишига ёрдам бериши зарур. Бунинг учун ҳар бир педагог коррекция педагогика фанининг асосларини егаллаган бўлиши керак.

Инклюзив таълим бу – давлат сиёсати бўлиб, ногирон ва соғлом болалар ўртасидаги тўсиқларни бартараф этиш, махсус таълимга муҳтож болаларни ривожланишидаги нуқсонлари ёки иқтисодий қийинчиликларидан қатъий назар ижтимоий ҳаётга мослаштиришга йўналтирилган умумтаълим жараёнига қўшишни ифодаловчи

таълим тизимидир. Мактаблар жисмоний, ақлий, ижтимоий, эмотсионал, тилидаги ёки бошқа нуқсонларидан қатъий назар ҳамма болаларни қабул қилиши керак. Уларга рухий ва жисмоний нуқсони бор болалар, бошпанасиз болалар, кўчманчи халқларга тегишли бўлган болалар, этник ёки маданий камчиликни ташкил этган оилаларнинг болалари киради.

Инклюзив таълим вазибалари: - Таълим муассасасида таълимда алоҳида эҳтиёжи бўлган имконияти чекланган болалар ва ўсмирларнинг таълим олишлари учун зарур психолого – педагогик, коррекцион шароитлар яратиш, уларнинг имкониятига йўналтирилган умумтаълим дастурлари ва коррекцион ишларни амалга ошириш орқали рухий ривожланишини, ижтимоий мослаштиришни амалга ошириш;

- Махсус таълим муассасаси ўқувчиларини умумтаълим мактаблари билан уйғунлаштирган ҳолда фаолият олиб бориш йўли билан ўқувчиларнинг таълимдаги тенглик ҳуқуқини кафолатлаш;

- Жамиятнинг ва оиланинг фаол иштирокида ногирон ва соғлом болалар ўртасидаги тўсиқларни бартараф этиш, боланинг эҳтиёжларини қондириш, ижтимоий ҳаётга эрта мослаштириш;

Имконияти чекланган болалар ва ўсмирларни оилалардан ажралмаган ҳолда яшаш ҳуқуқини рўёбга чиқариш;

- Жамиятда имконияти чекланган болалар ва ўсмирларга муқобил муносабатни шакллантиришдир.

Инклюзив таълимга киритишнинг асосий тамойиллари:

- 1). Инклюзив таълимнинг эътироф этилиши.
- 2). Инклюзив таълимнинг барча учун очиқ бўлиши тамойили.
- 3). Боғланишнинг мавжуд бўлиши тамойили.
- 4). Марказлаштирилмаган бўлиш тамойили.
- 5). Инклюзив таълимда комплекс ёндашиш тамойили.
- 6). Инклюзив таълимда мослашувчанлик тамойили.
- 7). Малакавийлик тамойили.

“Интеграция” тушунчаси инглиз тилидан олинган бўлиб, интегративе – қўшилувчи, бирлашувчи, интеграцион – қўшилиш, бирлашиш деган манони билдиради. Волфеген Бергернинг ёзишича: “Интеграцион таълим бу – сегрегасон таълимнинг акси бўлиб, бунда махсус эҳтиёжга эга болалар умумтаълим муассасалари тизимида киритилади”. Интеграция кенг, маънода ижтимоий интеграция ёки жамиятга интеграция ва педагогик интеграция ёки таълимга интеграцияни ўз ичига олади. Ижтимоий интеграция – ривожланишида нуқсони бўлган болани ижтимоий муносабатлар ва хатти- ҳаракатларнинг умумий тизимида ижтимоий адаптациясидир. Ногирон болани жамиятга интеграцияси муаммоси бир томондан, психик ва жисмоний ривожланиш камчиликларини мавжудлиги билан, иккинчи томондан ижтимоий муносабатлар тизимини мукамал эмаслиги, яъни баъзи талабаларини маълум даражада кескинлиги ҳаёт фаолияти чекланган бола учун ўта олмайдиган тўсиққа айланиши билан ифодаланади. Ногиронларни жамиятга интеграциясининг икки ёндашуви мавжуд. Биринчи ёндашув ногиронни жамиятга интеграциясини мавжуд атроф-муҳит шарт-шароитларга мослашишини назарда тутди. Албатта, мазкур ёндашув бир томонлама ва жуда тордир. Иккинчи ёндашув ногиронни жамиятга киришга тайёрлаш ва жамиятни

ногирон болани қабул қилишга тайёрлашни назарда тутати. Ногиронни жамиятга киришга тайёрлаш бўйича кўпгина ишлар амалга оширилган бўлсада, жамиятни ногирон болани қабул қилишга тайёрлаш бўйича ишлар энди муҳокама қилинмоқда. Т.В.Фуряйева болалар интегратсиясининг тўрт турини (жисмоний, функционал, ижтимоий ва ижтимоий-этал) ажратиб кўрсатган.

Жисмоний интегратсия – болаларни бир бинода фаолият кўрсатиши. Муаллифнинг таъкидлашича, интегратсиянинг бу тури болалар дунёлари орасидаги масофани қисқартиришнинг бошланғич давридир. Функционал ва ижтимоий интегратсия учун предмет-фазовий бирлашув хосдир. У предметли муносабатлар, шахслараро алоқалар, мулоқотни ташкил этиш орқали амалга оширилади. Ижтимоий-этал интегратсия ижтимоий масофаларни тўлиқ қисқариб кетиши, фаолиятдаги тенгхуқуқли ҳамкорлик, субъект-субъект муносабатларини назарда тутати.

Ижтимоий адаптатсия – ўзгарувчан ҳаёт шароитларига инсонни мослашиш қобилияти бўлиб, у ижтимоийлашув ва интегратсиянинг муҳим механизмидир. Ижтимоий адаптатсия турли фаолиятлар (ўйин, мулоқот, ўқиш, меҳнат) ва инсонни ўзини англаш жараёнида амалга ошади. Мазкур фаолият турлари бир вақтнинг ўзида ҳаётнинг турли босқичларида адаптатсия воситалари, мақсадлари ва натижалари сифатида хизмат қилади.

Ҳориждаги ривожланган давлатларда ногирон болалар билан ишлаш бўйича маълум меъёрлари, шакллари ва методлари шаклланиб бўлган. Табиий-ки, ҳар бир мамлакатда аҳолининг мазкур категориясига ёрдам кўрсатишнинг ўзига хос хусусиятлари мавжуд бўлиб, улар миллий хусусиятлар, ижтимоий-иқтосодий шарт-шароитлар, психологикпедагогик анъаналар, маълум илмий ёндашувларга мўлжалланганлиги кабилар асосида шаклланади. Шу билан бирга мазкур болаларга ёрдам кўрсатишда инobatга олиш шарт бўлган бир неча умумий тенденцияларни ажратиб кўрсатиш мумкин. Биринчидан, имкониятлари чекланган болани ижтимоий ҳаётга (шу билан бирга таълим-тарбияга) имкон қадар максимал даражада интегратсиялаш.

Иккинчидан, мазкур болаларни оилада тарбиялашнинг устуворлиги.

Учинчидан, камчиликларни эрта ташхис этиш ва даволашга йўналганлик.

Тўртинчидан, ҳар бир конкрет ҳолатда болани реабилитатсияси ва абилитатсиясига индивидуал ёндашиш. Ҳозирда мазкур тенденцияларни инobatга олувчи бир қатор дастурлар яратилмоқда, ишлаб чиқилмоқда. Мазкур дастурлардан бири БМТ томонидан таклиф этилган – бевосита атрофдагиларга таянган ҳолдаги Реабилитатсия (Реабилитация, базирующаяся на непосредственном окружении) (БАТР) дастури бўлиб, у “барча ногиронларни реабилитатсияси, имкониятларини тенглаштириш ва ижтимоий интегратсияси мақсадида амалга оширилувчи жамият ривожланиши стратегиясидир. Унинг мақсадлари: мазкур соҳадаги ахволни ўзгартириш, давлат ва жамиятни жалб этган ҳолда таълимий ишлар олиб бориш, барча ёрдамга муҳтож ногиронларга ёрдам кўрсата оладиган тизимни ишлаб чиқиш”. БАТРнинг мазмуни - ногирон, унинг оиласи ва бевосита атрофдагилари баъзи асосий реабилитатсион малакаларни ўзлаштирган ҳолда реабилитатсияни мустақил равишда амалга ошира олишлари мумкинлигидан иборат. Албатта, бу жараён давомида уларга соғлиқни сақлаш, таълим, аҳолини ижтимоий таъминот ва ижтимоий муҳофаза соҳаларининг мос муассасалари ёрдам кўрсатади.

АҚШда мазкур соҳада “*Инклюжен*” дастури фаолият кўрсатади. Унинг асосини “Реабилитатсион Акт” (№ 93-112 қонун, 1973й.) ва ногирон болаларга таълим-тарбия

бериш қонуни (1974-1975й.) ташкил етиб, вақт ўтиши билан уларга бир қатор ўзгариш ва қўшимчалар киритилган. XX асрнинг 80 йилларига келиб АҚШда ногирон инсонларни турли категориялари эҳтиёжларини эътиборга олган ҳолда янги биноларни қуриш ва эски биноларни қайта таъмирлаш ишлари бошланди. Бу мақсадда давлат томонидан қўшимча иқтисодий маблағлар ажратилган ва шу билан бирга қабул қилинган стандартларни бузишга кескин чоралар кўрила бошлаган. Фуқароларда ногиронларга нисбатан муносабатни ўзгартириш мақсадида оммавий ахборот воситалари орқали психолог ва бошқа мутахассислар томонидан биргаликда ишлаб чиқилган компаниялар ўтказилган. Мазкур чора-тадбирлар мажмуасини амалга оширишда диний ташкилотлар ҳам муҳим рол ўйнаган.

МУҲОКАМА

Натижада ногирон инсонлар жамият ҳаёт фаолиятининг барча соҳаларида иштирок эта олиш имкониятига эга бўлишди ва шу билан бирга соғлом одамлар уларга бошқа кўз билан қарай бошладилар. Мамлакатнинг кўпгина жойларида ногиронлар учун ижтимоий ташкилотлар, клублар ва турли хил фондлар пайдо бўла бошладилар. Шунини алоҳида таъкидлаб ўтиш зарурки, АҚШда махсус эҳтиёжларга эга инсонга қонун томонидан белгиланган хизматларнинг аксарият қисмини мунитсипалитет томонидан тақдим этилган молиявий маблағ евазига махсус фондлар ва ташкилотлар амалга оширади. Таълимдаги интегралсияни амалга оширишда эса дастурларни ишлаб чиқишда, ишчиларни тайёрлашда, соғлом болалар ва ногирон болаларни ўзаро бир-бирини қабул қилишини психологик моделини ишлаб чиқишда қийинчиликларга дуч келинди. “Инклюжен” модели, ҳаттоки, Даун синдромли бола ҳам соғлом болалар билан таълим олиш имкониятига эга бўлишини назарда тутди. Албатта, бундай бола учун алоҳида дастур, ўзига хос осонлаштирилган топшириқлар ишлаб чиқилиб, дастурни самарали амалга ошириш кўп томондан ўқитувчига боғлиқ. Мазкур моделни қўллаб-қувватлаш мақсадида имкониятлари чекланган болаларни ўқитишдаги самарадорлик ҳақида бир неча кинофилмлар расмга олинган. Бирок, шу билан бирга АҚШда махсус мактаблардан ҳам бутунлай воз кечилмаган бўлиб, болани у ерга жойлаштириш фақат энг охириги чора ҳисобланади. Қўшма Штатлардаги ижтимоий таъминот ҳақида тўхталар эканмиш, у ерда ижтимоий хизмат ногиронларга тиббий хизмат кўрсатиш, нафақа ва компенсациялар тўлови, яшаш шароитларини ногиронлар учун жиҳозлаш ва таълим-тарбия муассасаларига элтиш кабилар таъминланади. Уйда амалга ошириладиган хизматлар каби ижтимоий хизмат турлари ҳам қўлланади Демак, АҚШда ногирон инсон ҳаётини барча жабҳаларини қамраб олувчи, уни максимал тарзда жамиятга интегралсияси имкониятини яратувчи ҳамда бундай инсонларни жамият томонидан қабул қилинишини таъминловчи имконияти чекланган инсонларга ёрдам кўрсатувчи бир бутун тизим фаолият кўрсатади. Буюк Британияда ногирон инсонларга 3 турдаги муассасалар: Маълум тўлов асосида ғамхўрликни амалга оширувчи хусусий уй эгалари, ижтимоий муассасалар ва ижтимоий хизматларни катта қисмини таъминлаб берувчи маҳаллий ҳокимият. Ижтимоий хизмат бўлимлари уйда, кундузги марказларда, интернат ёки кундузги мактабларда ёрдам кўрсатади. Мазкур муассасаларда интеллектуал камчиликларга эга болалар билан ишлашда катта аҳамият мулоқот малакаларини, кўчада, одамлар орасида хулқатвор қоидаларини ўргатишга берилиб, бунинг учун махсус сайрлар уюштирилади. Ақли заиф ўсмирлар учун касбий тайёрлов марказлари фаолият кўрсатади. Касалхоналарда ногирон

ва касал болалар учун махсус меҳнат терапияси бўлимлари ташкил этилади. Педиатрия соҳасидаги меҳнат терапевтларининг мақсади: “кундалик ҳаётда болаларда жисмоний, психик ва ижтимоий соҳалардаги оптимал даражадаги мустақилликни ривожлантиришдир”.

Буюк Британиядаги ижтимоий хизматлар департаментининг ижтимоий ишчиси ногирон ва уни оиласининг шахсий ишлари бўйича маслаҳат, қаўллаб-қувватлаш ва тавсиялар бериш кўринишида ёрдам бериши, ногирон ва уни оиласи билан келишилган ҳолда индивидуал реабилитатсия дастурини тузишга кўмаклашиши, ногиронни меъёрий, қизиқарли маънавий ҳаётини ташкил этади. Департамент зарур ускуналарни вақтича тақдим этиши, дотатсия ажратиши, телефон ва бошқа алоқа воситалари ёрдамида ёрдам кўрсатиши мумкин. Шу билан бирга Буюк Британияда ногирон буюртмаси асосида исталган ускунани тақдим эта оладиган хусусий реабилитатсион корхоналар ҳам мавжуд.

ХУЛОСА

Имконияти чекланган болаларга таълим-тарбия бериш соҳасида еса таълимга интеграция ва махсус мактабларни мавжудлиги икки ўзаро параллел зарурий шартлар ҳисобланади. Мазкур икки шарт таълимтарбия тизимини мослашувчанлиги ва тартибини таъминлаган ҳолда бу болаларни эҳтиёжларини ўзгаргани сари унга қўшилиш ёки узоқлашиш имкониятини яратади.

Ривожланган мамлакатлар тажрибасидан кўринадикки, имконияти чекланган болаларга алоҳида этибор берилмоқда ва бу ўз натижасини кўрсатади. Мамлакатимизда ҳам ёш авлодга бўлган эътибор давлат сиёсати даражасига кўтарилгани ва айниқса имконияти чекланган болалар қалбида ҳаётга, ватанга муҳаббат уйғотиб, келажакка бўлган ишонч, яшашдан мақсад тушунчаларини шакллантириш каби вазифаларни амалга оширишга доир ҳаракатлар жадаллашмоқда. Бу ҳам ватанимиз келажакнинг Янги Ўзбекистоннинг эртанги куни – равнақи учун ташланган қадамлардан бири бўлади деган умиддамиз.

REFERENCES

1. Мирзиёев Ш.М. Халқимизнинг розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳодир. –Т.: 2018. Б- 194.
2. Каримов И.А. Келажакни жасоратли одамлар куради. “Халқ сўзи” газетаси 1999, 17-феврал.
3. А.Қамбаров, М.Нажметдинова. Баркамол инсонни тарбиялаш - давр талаби. Фарғона 2019 йил. 11-бет.
4. Хамидова М.У. Махсус педагогика. Тошкент 2018 йил. 5-бет.
5. Смирнова Е.Р. Толерантность как принцип отношения к детям с ограниченными возможностями. //Вестник психосоциальной и оррекционно-реабилитационной работы. № 2. 1997 г. Ст. 182.

SOCIAL PSYCHOLOGICAL SIGNIFICANCE OF THE FORMATION OF A CULTURE OF A HEALTHY LIFESTYLE IN THE FAMILY

A.I.Saidov

Samarkand state institute of foreign languages

Psychology doctor of science (DSc), associate professor

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7273017>

Abstract. *The article deals with the problems of the psychology of a healthy lifestyle in the family, its formation and possible social and psychological ways to solve these problems. Illuminated, scientific and practical results of research related to healthier lifestyle of the individual.*

Key words: *Healthy generation, family, upbringing, mental health, physical, family sports.*

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ЗНАЧИМОСТЬ ФОРМИРОВАНИЯ КУЛЬТУРЫ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ В СЕМЬЕ

Аннотация. *В статье рассматриваются проблемы психологии здорового образа жизни в семье, ее формирования и возможные социально-психологические пути решения этих проблем. Освещены научные и практические результаты исследований, связанных со здоровым образом жизни человека.*

Ключевые слова: *здоровое поколение, семья, воспитание, психическое здоровье, физическая культура, семейный спорт.*

INTRODUCTION

A healthy generation is the dream of our ancestors coming to us in the holy aspiration. Our fathers generation of healthy, physically strong, spiritually refreshing, thoughtful thinking ability, I believe-the whole of religion, educated, high moral character, courage and brave papers-those who dream of girls. Worth mentioning, in the years of independence in our country began the realization of the old dream of our ancestors.

From nurturing the spiritual and ethical aspects of young people in them, the principles of psychology of a healthy lifestyle of the mechanisms of psychological development and technical support on the basis of philosophical, psychological, pedagogical, legal and social system on the basis of the approach to develop and improve, harmoniously developed generation, the role of civil society and educational institutions and taking into account the psychology of youth in the family formation in the neighborhood of a healthy lifestyle, psychological, and educational institutions further strengthening of cooperation of civil society, the psychology of science that requires scientific research as one of the pressing issues in front of you.

Today which is the foundation of a healthy lifestyle psychic health over the short term is the fact that it has not become a major in the field of studies. We should note that this position is proving the following numbers. A year 1975 gar AThe electoral "lapses" in the program was applied to 200 psychic related to the protection of health, if such programs have come to 1990 increased to 5000. In the present day shows they are significant economic efficiency [1]. Awhen The electoral "lapses" it's one in every ten persons or Beijing psychic health psychologist engaged with this problem, as well as English-speaking psychological journals associated with each article as published in this area, one from three, it should be recognized that various aspects of [2].

METHOD AND METHODOLOGY

About the word go since healthy lifestyle, which primarily cause harmful habits of being than man and check his imagine to be forgive have left to learn. This is a term primarily associated with the activities of health workers in a manner explained. But, in the formation of healthy lifestyle - recognize the body and directly into mind and perception, human psychology and cognitive science of psychology secrets related to her election to be also there is a connection to him. Accordingly, in the science of psychology is understanding the psychology of a healthy lifestyle there to a healthy lifestyle, above all, does not look as a reflection of the human mind and thinking. Therefore, it is necessary for each of us to achieve our health and a healthy lifestyle to ensure water and make the habit not only to the medical staff, but also of psychology, the research also appears as the subject of the science of psychology.

In this sense, psychology healthy lifestyle in the formation of the human temperament, manners, and when studied from the perspective of various psychological conditions: basically, each of us spiritual vision ourselves as secret as healthy-health, how to feel that there are trigger and related aspects of it management through our own rich – how the availability of opportunities we have in our hands in order to maintain our health, our mental state and the formation of a healthy lifestyle every one of our own psychology, management, awareness of the changes underway at the time to keep it moderate, ways to adapt to changing conditions in this area, studies are increasingly confident that entered our lives as a useful preventive science and practice.

And finally, the new year on a healthy lifestyle to the psychological aspects of human character; the person's attitude toward a healthy lifestyle; and the new year of a healthy lifestyle social-psychological factors of individual-psychological characteristics of the person grow the effects of family environment, that is, you can add the external factors.

As noted in the source, the direction of the medical staff taking the various factors considered to be a fantasy a healthy lifestyle, and will recommend him to live follow [3]. is not only biological factors on human health, but living in the social environment, person himself, also interact with the surrounding people to communicate related. In human relationships, first of all, from the family, from the family environment begins. To follow a healthy lifestyle does not suddenly become visible in live human skills, it is also specific in that regard, qualification requirements for early childhood in the family should teach him. This is the most important responsibility of parents, is one of the tasks responsible. All parents educate their children , and to be constantly aware, alert adheres to stand. All the things that the child's attention enough, and a place of good health, may not remain confined to attend their regular lessons briefly as control norms. Above all, the main centers of human life - the healthy lifestyle of the family should[4].

RESEARCH RESULTS

As it is known, family - each mini of this society. As a part of the family and social life of society, there are specific functions, which in turn responsibility to be certain that you have the knowledge of every one of these tasks, and most importantly puts the requirement to feel. Agarda family or of society as a structured piece “the tumor” if you go in spiritually and spiritual development, especially if a clear sign of mutual responsibilities and the interests of the parties in the family gets of the family will not be such a prosperous future. Therefore, a successful family norms, that is, algorithm or a sign of something before we should give importance to provide the template.

The most complex group of the family is from. It not only serious approach to the construction of those that viewed the family meticulous with each other, but also later during the whole life almost every day, every hour, stuck to one another in deep if you need a life partner think of the relationship requires. Only then the family happy, healthy and lasts long. Accordingly, a successful family model (module) determines all aspects of the template to create a healthy lifestyle you need to identify the out. Potential of each spouse separately, then this template should find practical mechanisms that may contribute to performance, that is, necessary to identify ways to create a prosperous family, in other words, it is necessary to develop algorithms. Thus, spiritual; psychological; physical; medical aspects should be taken considering.

The spiritual aspect of the norms - both for both men and women the same, the positive qualities of the family should be based on providing the wellbeing of: the level of knowledge, level educated, responsible, corresponding to one of outlook, culture, a sense of aspiration to improve.

The psychological aspects of the norm can be manifested in the following qualities; tolerance, i.e. joint, moral and polite in. should be cultivated in the form of gentleness, always eager to impress must escape from. Algorithm the algorithm directly associated with spiritual spiritual the form of norms, and in many ways to the education of the young stems.

Legal aspects of physical - physically pursuing perfection in halls, gym, fitness and lifestyle motivational health go to the club to stand and sustain physical action that is identified in the development of philosophy from the perspective of the factors to take into account is necessary.

DISCUSSION

Legal aspects of medical - primarily the detection of various diseases, especially the which was or social injuries (tb, ids, sexually transmitted diseases) should be directed to determine. But we have to approach from the other side and positive norms of future spouse must be encouraged to be responsible for their health. Well, how can you achieve the specified results and build a successful family norms? Ways and mechanisms of a healthy lifestyle or psychology algorithm the system is based on a gradual and growing generation is determined on the basis of goal-oriented education. The process of governmental, non-governmental and public organizations, most importantly, without the involvement of educational institutions can achieve positive results. Starting from kindergarten, schools, lyceums, colleges and universities have also realized the importance of the organization of the church the importance of neighborhood will influence the formation of prosperity in the family because that's exactly where it should be. Along with this, the youth between positive norms in the formation of the traditions of our people, our mentality, customs and traditions passed from generation to generation of our family every need to focus on coming. Athe respect in the education of the young generation is a large ointment.

Authorities spiritual formation among young people - complex and versatile, this specific diseases, or the family he to himself, proceeding from conditions of environment, the approach is a process that requires. To the issue of spirituality in the education of the young generation in the country is given great importance. "Spiritual enlightenment" is the center of a "family research-applied research" centers and neighborhood business remain effective despite the fact that the issue of spirituality in the education of the young generation on the state level, and all education institutions of age spiritually perfect in a position to be an adult, they should be responsible for.

Also, a potential life partner in building a successful family also corresponds to a mental state of one of it should be noted that is very significant. According to noted in psychological practice in this regard is shown to explain the works of the need, it also young people (future spouse) during a certain time of each other learn each other better and for obtaining their individual qualities should determine concerning the work of the meeting must be some explanation.

Dear friends, as you know Uzbekistan in the formation of healthy lifestyle of the family, more family (women)related to: physical culture of connection to family members, ministry, children mode of training (the procedure, diet, dress, culture, leisure, manufacturing, lesson).

In this regard, also, the actual health of the population in the country today and to enhancing the importance of physical education which is the source of all places to go to his family to attracting women to achieve access to this work – family of sports promotion period requirements.

Family sports deal with, primarily, those families that strong, sarishta ensures the welfare ministry and the central election commission. The health of family members of all ages in a family with such strong spiritual environment chinese state is regularly a good relationship, each member of the family, to study, to work with high passion, the mood is always good. Ain the same family is not, nor kindness, kindness is not the responsibility we have, the attention is usually the case.

The recovery tool is not only of physical education and sports of the population, but the optimal organization of production of leisure, of the general human culture, the culture of other people dealing with the factors that shape the spiritual development of the younger generation also. Health and physical education in solving social problems, and not only sports, but the population (especially young people) between the spiritual and physical environment means that there are put the oven is unhealthy. Physical education (sports), and himself in the young men who make a habit of “empty time” to the place remains.

CONCLUSION

Note that in order to achieve a positive result, further work in this direction in our country, enhancing all kinds of healthy lifestyle among the population mass media and the general public on a regular basis, using power from a wide targeted propaganda to make the importation of sports equipment to the family, in the neighborhood of educational institutions in all the joints of the gym, the time of the landing, complete with the specific requirements of the relevant equipment and the construction and provide, respectively, sports mugs, type of section is represented reproduction of this activity is to be conducted ourselves in training of local personnel, family dealing with sports, and it is propaganda to encourage our members to active members of the society that it would be worthwhile to go.

To conclude, as can be noted, a healthy lifestyle, on the one hand, refers to a person's physical health and fullness, the second on the other hand, the ideological and spiritual health of man, as the basis of his person find the identities of make up. Not only physical, but also social, the spiritual aspect is the only active member of society who feel healthy from himself, and can bring profit to himself, to circumference.

REFERENCES

1. Bennet, G. (1987) *The Wound and the Doctor: Healing Technology and Power in Modern Medicine*. London: Seeker & Warburg.
2. Borril, C. S., Wall, M. A., West, G. E., et al (1996) *Mental Health of the Workforce in NHS Trusts*. Leeds: Institute of Work Psychology, University of Sheffield & Department of Psychology, University of Leeds.
3. Обидов А.О., Новиков Ю.В. Соғлигимиз ўз қўлимизда. Тошкент. “Медицина” 1989.
4. В.М.Шапиро Л.Н.Башмакова. *Здоровый образ жизни. Пособие для учителей*. Алмата. 2003.
5. Саидов А., Джураев Р. Баркамол авлодни тарбиялаш-соғлом турмуш тарзини шакллантиришда спортнинг ўрни //Общество и инновации. – 2021. – Т. 2. – №. 2. – С. 203-208.
6. Саидов А. pedagogik mahorat: ёшлар ўртасида соғлом турмуш тарзини шакллантириш устувор вазифа сифатида //центр научных публикаций (buxdu. uz). – 2020. – Т. 2. – №. 2.
7. Ismoilovich S. A. Socio-psychological problems of the formation of the psychology of a healthy lifestyle of families.
8. Sharifjon To'lqin o'g A. et al. Ta'lim-tarbiya tizimi va o'qituvchilar faoliyatida psixologik xizmatning ahamiyati //models and methods for increasing the efficiency of innovative research. – 2022. – т. 1. – №. 11. – с. 57-60.
9. Ismailovich S. A. Socio-Psychological Problems of Educating an Independent-Minded, Creative Person in the Educational Process //Central asian journal of literature, philosophy and culture. – 2021. – т. 2. – №. 12. – с. 4-7.

БОЛА ШАХСИ ЖИСМОНАН РИВОЖЛАНИШИДА ҲАРАКАТЛАР ТЕАТРИНИНГ ЎЗИГА ХОСЛИГИ

Ахунов Умидбек Рузибаевич

Андижон давлат педагогика институти Мактабгача таълим кафедраси доценти

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7273040>

Аннотация. Ушбу мақолада ҳаракатлар театри, унинг ривожланиш тарзи, мактабгача ёшдаги болалар фаолиятида тутган ўрни, ҳаракат, ўйин ва тартиблилик ҳаракатлар театрининг элементар шакллари эканлиги хусусида фикр юритилган.

Калим сўзлар: ҳаракатлар театри, жисмоний тарбия, жисмоний машқ, мактабгача ёш даври, ўйин, креативлик, тарбиячи, мусиқа, пантомима.

ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕАТРА ДЕЙСТВИЯ В РАЗВИТИИ ЛИЧНОСТИ РЕБЕНКА

Аннотация. В данной статье рассматривается театр действия, его развивающий стиль, его роль в деятельности дошкольников, движение, игра и порядок – которые являются элементарными формами театра действия.

Ключевые слова: театр действия, физическое воспитание, физические упражнения, дошкольник, игра, творчество, воспитатель, музыка, пантомима.

CHARACTERISTICS OF ACTION THEATER IN CHILD PERSONALITY DEVELOPMENT

Abstract. This article discusses the theater of action, its developing style, its role in the activities of preschoolers, movement, play and order – which are elementary forms of the theater of action.

Keywords and phrases: action theater, physical education, exercise, preschool, play, creativity, educator, music, pantomime.

КИРИШ

Ҳаракатлар театри креативликка асосланган бўлиб, болаларнинг жисмоний ривожланиши, шунингдек эмоционал, ижтимоий, когнитив, коммуникатив қобилиятларини ривожлантирувчи педагогик концепция ҳисобланади. “Креативлик” – кўп мазмунли, кенг қамровли атама ҳисобланиб, сўнгги вақтларда жисмоний тарбия ўқув машғулотларида, турли спорт соҳаларида ҳам кенг қўлланилмоқда.

Ҳаракатлар театри креатив ёндашув воситасида ташкил этилиб, болаларнинг тасаввурига мослиги, руҳияти ва қизиқишларини қамраб олади, уларни креативликка ва ўз қобилиятларини намоён бўлишига имкон беради ҳамда қўллаб-қувватлайди. Ҳаракатлар театри интегратив характерга эга бўлиб, болаларни жисмоний фаолликка, бошқалар билан ўз фаолиятининг мутаносиблиги, монандлигини кузатиш, маълум қоида ва талаблар асосида адекват ҳаракат қилишни ривожлантиради.

ТАДҚИҚОТ МАТЕРИАЛЛАРИ ВА МЕТОДОЛОГИЯСИ

Ҳаракатлар театри кенг қамровли фаолиятлар мажмуаси бўлиб, жисмоний тарбия, санъат, рақс, актёрлик маҳорати, ижтимоий кўникмалар, руҳият каби соҳаларни бирлаштиради [1; 4-р.]. Аслида кунлик ҳаракатлар ва турли хил ҳаракатли ўйинларни ўйлаб топишга ундайдиган кундалик вазиятлар ҳаракатлар театрининг бошланғич нуқтаси ҳисобланади [3; 14-р.].

Юқорида билдирилган фикрлар ҳаракатлар театри таълим олувчиларни қайси жиҳатдан қўллаб-қувватлашни аниқлаштиришни тақозо этади.

Биринчидан, ҳаракатлар театри болани индивидуал ҳаракат қилиш, маълум вазифа, рол ёки функцияни ижро этишни ўрганишлари ва шу орқали уларнинг жисмоний ривожланишларини қўллаб-қувватлашни мақсад қилади. Ҳаракатлар театрининг энг аҳамиятли жиҳати, турли креатив ғояларни шакллантириш ва мазкур ғоя асосида ҳаракатлар театрини саҳналаштиришдан иборат. Ўз навбатида болаларнинг ҳаракатларига устуворлик берган ҳолда, уларни янги ғояларга ва уларни реализация қилишга ундаш – тарбиячи-педагогнинг вазифаси ҳисобланади. Болаларда креативликни ошириш учун маълум бир мавзу эмас, балки услубий ёндашув ҳал қилувчи аҳамиятга эгадир.

Иккинчидан, ҳаракатлар театрини нафақат креатив машғулот сифатида, балки уни болалар жисмоний ривожланишининг мақсади ва воситаси сифатида кўриш мақсадга мувофиқдир. Индивидуал ҳаракат ва ўйинлар орқали ёндашиш эса болани нафақат креативликка ундаш, балки жисмоний тарбия орқали уларни тарбиялаш нуқтаи назардан ҳам имконият яратади. Ҳаракатлар театри жисмоний тарбия орқали бола шахсининг турли ривожланиш соҳаларини қамраб олади ва уларни комбинациялашган ҳолда ривожланишни таъминлайди. Бу эса ҳаракатлар театрининг ўзига хос шакли бўлиб, уни ифода этиш ва дизайн воситаси ҳисобланади. Қўлланилган ҳаракат турига қараб ҳаракат театрининг турли хил жиҳатларини санаб ўтиш мумкин, масалан: тана (ёки жисм) театри, рақс театри, спорт театри ёки пантомима.

Тарихан ҳаракатлар театрига Германиянинг Кёln университети томонидан машғулот концепцияси сифатида асос солинган. Бу концепция Анне ва Вольфганг Тиедт томонидан яратилган бўлиб, уни “муסיқа ва рақс бир-бири билан чамбарчас боғланган ва ўзаро бир-бирига таъсир қилувчи” ҳаракатлар мажмуаси сифатида тасвифлайди [2; 26-р.]. Ўйин, муסיқа, рақс, тил, ритм ва ҳаракат ажралмас бирлик бўлиб, улар ўзини турли хил жабҳаларда намоён қилиши мумкин. Педагогик жиҳатдан олиб қараганда, креатив ишлаш жараёнини доим биринчи ўринда туриши жуда ҳам муҳимдир. Олдиндан тайёрланган сценарийлар эмас, балки бошқалар билан ўйин мобайнида ҳар сафар янги ўйлаб топилган импровизациядаги ҳаракатларгина ҳаракат театрига хосдир [4; 56-р.]. Бунинг учун таниқли ҳаракат техникаларидан, яъни пантомима, спорт ёки рақсдан фойдаланиш мумкин, аммо ҳал қилувчи омил ҳар доим бу – ҳаракат шакллари мустақил равишда бошқариш, ўз ҳаракат контекстлари ва уларнинг моҳиятини ривожлантиришдир.

ТАДҚИҚОТ НАТИЖАЛАРИ

Таълим жараёнида ҳаракатлар театрини қўллаш кўп моддий ресурсларни (турли костюмлар, декорациялар, ёритиш чироқлари, акустик воситалар) талаб этмайди. Чунки ҳаракат театри – “оддий жиҳозланадиган театр”, яъни мавжуд нарсалар билан ҳам ишлайверадиган театр тури ҳисобланади. Болаларнинг ўз ҳаракати ва ўз-ўзини ифода қилиш имкониятлари билан тажриба қилиши, ўйнаши асосан ҳамкор, кичик гуруҳлар билан ишлашда юзага келади ҳамда бир-биридан фарқли бўлган машғулот методлари орқали бошқарилади. Машқ машғулотнинг асосини ташкил қилади яъни мавзуга оид тушунчалар, тасаввурлар ва шарт-шароитлар иложи борича турли ҳаракатлар орқали ифода этилади [5; 71-р.].

Ҳаракатлар театри учун ҳаракатга қатъий боғланиш алоҳида рол ўйнайди. Театр

ўйини матн спецификациялари ёки режиссёр режаларига қараб эмас, балки боланинг ҳаракат эҳтиёжлари ва имкониятларига қараб белгиланади. Ҳаракат театри асосида мактабгача ёшдаги боланинг ўзига хос имкониятлари ва эҳтиёжларини ўз ичига олган ҳаракатлар театрининг мустақил концепцияси ишлаб чиқилган [6; 4-р.].

Маълумки, педагогик ёндашувлар индивидуал таълим жараёнларини онгли равишда рағбатлантириш ва қўллаб-қувватлашга қаратилган. Бу ўз-ўзидан содир бўлмайди, лекин ҳар доим муайян функция ва мақсадларни кўзлайди. Агарда бу мақсадлар асосли бўлмаса ҳар ким хоҳлаганча педагогик ёндашишига олиб келиши мумкин. Асослаш учун эса ҳаракат театри антропологик, ҳаётий ва ривожланиш психологияси аргументларидан фойдаланади. Шунга мувофиқ равишда креативлик ва жисмоний ҳаракатларнинг интеграциясини таъминлайди. Бу эса ҳаракатлар театрининг педагогик моҳиятини белгилаб беради. Умуман олганда, ҳаракатлар театри бу олти ёшдан ўн икки ёшгача бўлган бола учун креатив ҳаракатни ўргатишнинг муҳим педагогик тамойилларини таъминлаш учун мўлжалланган.

Ҳаракатлар театри боладан мустақил равишда ўйин, мусиқа, рақс, тил, ритм ва ҳаракатни бир-бири билан бирлаштира олишини қўллаб-қувватлайди. Педагогик кузатишлар шуни кўрсатадики, мактабгача ёшдаги болалар қандай роль ўйнашларидан қатъий назар, хоҳ от ва чавандоз бўлсин, хоҳ машина ва машина ҳайдовчи бўлсин ёки она ва бола, улар бир вақтнинг ўзида барча ролларни осонгина ўз зиммаларига оладилар, ўзларини одамлар, ҳайвонлар ёки нарсаларнинг ўрнига қўйишади ва шу жараёнда тил, мусиқа ёки кўшиқ билан ҳамроҳ бўлишади. Вақт ўтиб, боланинг ҳаракатлари ривожланган сари асосий ҳаракат ва ифода қобилиятлари йўқолиб боради. Лекин уларда ўйин ва ҳаракат, мусиқа ва рақс, тил ва ритм ўртасидаги боғлиқликни ҳаётнинг элементар бир соҳаси сифатида тасаввур қилиш мумкин. Унда “инсон ўзини ижодий ифодалаш, ўзининг бошланғич кўникмалари ва қобилиятларини кўрсатиш, мулоқот қилиш орқали тажриба орттириши, эришган муваффақиятларини кенгайтириши ва уни қўллаб олиши мумкин” [8; 16-р.].

МУҲОКАМА

Ҳаракатлар театри учун ўзига хос бўлган яна бир жиҳат – ҳаракат, ўйин ва тартиблилик, бу эса бола ҳаётининг асосий қоидалари сифатида қаралиши мумкин. Антропологик тадқиқотлар ҳам шуни кўрсатадики, ҳаёти ўйиндан, мусиқа кашф этишдан ва рақсга тушишдан иборат бўлган халқлар учун бу уч тушунча характерлидир [5; 56-р.].

Ҳаракат бир вақтнинг ўзида ҳам ҳаракатнинг, ҳам ифоданинг воситаси ҳисобланади. Жисм ва атроф-муҳит ўртасидаги алоқа сифатида у ички ва ташқи дунё ўртасида алоқани ўрнатади. Аслида ҳаракатни инсоннинг асосий эҳтиёжи сифатида ҳам, инсоннинг асосий қобилияти сифатида ҳам кўриш мумкин. Айниқса, “бола ҳаётида ҳаракатнинг вазифаси янада кўп қиррали. Шундай қилиб ҳаракатни, ўз-ўзини англаш, ҳис қилиш, ижтимоий ва дунёвий тажриба ҳамда креатив ифодалаш тажрибаси сифатида ҳам кузатиш мумкин” [4; 28-р.].

Ҳаракатлар театрини фақат спорт нуқтаи назардан тушуниш нотўғри. Инсон нафақат ўзини, балки ўз муҳитини ҳаракатлантиради ва бундан ўзи ҳам “ҳаракатланади”. “Ички” ва “ташқи” ҳаракат ўртасидаги мувофиқлик инсоннинг ҳаётийлигини англади. Бу борада болада кўпинча муаммолар кузатилмайди, аксинча уларнинг хатти-ҳаракатлари

ва ўзини тутишлари нимани ҳис қилишаётгани ва ўйлашаётганини кўрсатиб туради [9; 24-р.].

Ўйин ҳам инсон ҳаёт-фаолиятининг бир асосини ташкил қилади. Ўйиндан инсон ўзлигини ва дунёни англайди. Худди ҳаракат каби ўйинни ҳам инсоннинг асосий эҳтиёжи ва асосий қобилияти сифатида кўриш мумкин [7; 6-р.].

Ўйиннинг асосий хусусиятларига ихтиёрийлик, мақсадга йўналганлик, очиқлик, хилма-хиллик кабилар киради. Бундан ташқари, ўйинлар маълум қоида ва шартлар асосига қурилади. Ўйинда бир ёки бир неча ролларга бўлиниш ва бу роллар орқали маълум қоидаларга риоя қилиш шарт сифатида белгиланади. Болалар ўйинлар орқали кўплаб шахсий сифатларни ўзлаштиради ва маълумотларга эга бўлади. Хусусан, улар мослашувчанликни, мустақилликни, муаммоларни ҳал қилишни, креативликни, шунингдек фактик ва ижтимоий муаммоларни тушунишни ўрганиб боради. Болалар ўрганиш билан бирга ўйиндан завқ олишлари учун, яъни ўз манфаатлари учун ўйнайдилар.

Тартиблилик боланинг элементар ҳаракатларидан бирига кирмайди, у маълум бир ривожланиш босқичини талаб қилади. Шунга қарамай, уни мактабгача ёшдаги болалар учун асосий инсоний омил деб ҳисоблаш мумкин. Аслида инсон ўзи тартибга муҳтож ва тартиб ўрнатишга қодирдир. Креатив инсон ҳаётини ўз хоҳишларига ва тасаввурларига қараб тартибга солишга ҳаракат қилади. Нафақат санъат (ижод) соҳаларида, балки кундалик ҳаётда ҳам инсон ўз ҳаётини ва атроф-муҳитини фаол равишда яратади. У ўз ғояларини амалга оширишга интилади. Шу сабабли, ўз-ўзини тартибга солиш (ёки бошқариш) педагогик фаолиятнинг асосий масаласига киради [2; 56-р.]. Жисмоний тарбия машғулотида тартиблилик боланинг индивидуал ҳаракат ва ифода шаклларида боғлиқ. Ҳаракат билан шуғулланиш болаларда ўз имкониятларини юзага чиқариш ва уларни синашга ёрдам беради.

ХУЛОСА

Умуман олганда, ҳаракатлар театри болаларга ўйин, рақс ва театр ўйинларини бирлаштирганлиги билан самарадор ва муваффақиятли машғулотдир. У болалар кайфиятига ижобий таъсир қилиб, баъзи машғулотлар доимий, узоқ муддатли ва интенсив фаолиятга айланиб қолади.

REFERENCES

1. Artaud, Antonin; *The Theatre and Its Double*, Grove Press, 1994. ISBN 978-0802150301. – P. 4.
2. Bogart, Anne; *The Viewpoints Book: A Practical Guide to Viewpoints and Composition*, Theatre Communications Group, 2004. - P. 56 (104).
3. Callery, Dymphna; *Through The Body: A Practical Guide to Physical Theatre*, Nick HernBooks, 2005. (134) ISBN 978-1854596307. – P. 14.
4. Grotowski, Jerzy; *Towards a Poor Theatre*, Theatre Arts Books, 2002. (226) ISBN 978-0878301553. – P. 56.
5. Marshall, Lorna; *The Body Speaks: Performance and Expression*, St. Martin's Griffin, 2002. (186) ISBN 9781403960283. – P. 71.
6. Oida, Yoshi; *The Invisible Actor*, Bloomsbury Methuen Drama, 2002. (96) ISBN 978-

0413696106. – p. 4.

7. Felner, Myra; *Apostles of Silence: The Modern French Mimes*, Fairleigh Dickinson UnivPress, 1984. (224) ISBN 978-0838631966. – P. 6.
8. Wright, John; *Why Is That So Funny?: A Practical Exploration of Physical Comedy*, NickHern Books, London, 2004. (382) ISBN 978-1854597823. – P. 16.
9. Heddon, Deirdre; *Jane Milling Devising Performance: A Critical History*. Palgrave Macmillan. 2005. (278) ISBN 1-4039-0662-9. – P. 24.
10. <https://books.google.com/books?id=pRp-QgAACAAJ&q=devising+performance>).

“МАРДЛИК” КОНЦЕПТИНИНГ ИФОДАЛАНИШИ

Akhrorova Ruzikhon Usmanovna

f.f.f.d., PhD

Расулов Нодирбек Абдунабиевич

ФарДУ, 2-курс лингвистика (инглиз тили) магистранти

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7273094>

Аннотация. Ушбу мақолада тилшуносликда “Аксиологик-Баҳолаш” категориясига доир назарий қарашлар, турли тизимли тилларда “мардлик” концепти қўлланишининг когнитив ва лексик-семантик, шунингдек келиб чиқиши ва унинг морфологик, лексик ва семантик хусусиятлари қисқача очиб берилган.

Калит сўзлар: когнитив, лексик-семантик, морфологик, лексик, семантик хусусиятлар, баҳолаш маъноларининг прагматик аспекти, ижтимоий, маданий, моҳият, фалсафий, психологик, мантиқий, мардлик, концепт, тушунча.

ВЫРАЖЕНИЕ КОНЦЕПЦИИ МУЖЕСТВА

Аннотация. В статье рассмотрены теоретические взгляды на категорию «аксиолого-оценочная» в языкознании, когнитивное и лексико-семантическое употребление концепта «мужество» в разных систематических языках, а также происхождение и его морфологические, лексические и семантические особенности. кратко раскрываются.

Ключевые слова: когнитивные, лексико-семантические, морфологические, лексические, семантические признаки, прагматический аспект оценки значений, социальный, культурологический, сущностный, философский, психологический, логический, мужество, концепт, понимание.

EXPRESSION OF THE CONCEPT OF COURAGE

Abstract. In this article, the theoretical views on the "Axiological-Evaluation" category in linguistics, the cognitive and lexical-semantic use of the concept of "courage" in different systematic languages, as well as the origin and its morphological, lexical and semantic features are briefly revealed.

Key words: cognitive, lexical-semantic, morphological, lexical, semantic features, pragmatic aspect of evaluation meanings, social, cultural, essence, philosophical, psychological, logical, courage, concept, understanding.

КИРИШ

Баҳолаш категорияси кейинги йилларда лингвистик талқиқотларда марказий ўринлардан бирини эгаллаб турибди. Бу лингвистиканинг борлиқ объектлари ва ходисаларини антропоцентрик парадигмага ўтиши билан боғлиқ эканлиги яққол намоён бўлди. “Баҳолаш” термини турли хил фан соҳаларида қўлланиб, улар объектлар ва тил ходисаларининг ижтимоий ёки маданий моҳиятини кўрсатишга хизмат қилади.

МЕТОД ВА МЕТОЛОГИЯСИ

Ҳозирги замон тилшунослик доирасида баҳолаш категориясига турли хил ёндашишлар мавжуд бўлиб, ушбу бобда улар учта семантик гуруҳга ажратиб таҳлил қилинди: 1) Баҳолаш маъноларининг прагматик аспекти; 2) Баҳолашнинг функционал-семантик аспекти; 3) Баҳолашнинг миллий-маданий аспекти.

Тилшуносликда “мардлик” концепти терминининг қўлланиши фалсафий, психологик, мантиқий ва лингвистик йўналишида илмий ишлар олиб бораётган тадқиқотчиларнинг ҳам диққат марказида эканлиги аниқланди.

ТАДҚИҚОД НАТИЖАСИ

Мардлик - бу инсоннинг маънавий (иродавий) фазилати бўлиб, унинг ўзидаги кўрқинч, муваффақиятга ишончсизлик, қийинчиликлар олдида ва ўзи учун ноқулай натижаларидан хавотирланишни ошиб ўтиш қобилиятини характерлайди. Мардликлик шундай инсоний ижобий фазилатки, у ўз олдида қўйилган мақсадларга эришиш учун қатъий ҳаракатлар қилишни, одамлар томонидан душманлик ҳоллари ва босимиға қарамасдан танланган идеалларга ва нуқтаи назарларга садоқатни, айниқса фикри кўпчиликнинг фикрига зид бўлса ёки бутунлай янги бўлса, шахсий фикрини очикчасига ифода қилиши хусусиятлари билан намоён бўлиши кузатилди.

МУҲОКАМА

Турли тизимли тилларда “мардлик” концептига бўлган қизиқиш кўплаб тадқиқотчиларнинг диққат марказида бўлиб келган. “Мардлик” концептига синоним бўлган “ботирлик”, “довюрлик”, “жасурлик” лексемалари бир қатор лингвистларнинг илмий мақолаида ҳам акс этганлиги аниқланди.

ХУЛОСА

Тадқиқотчилар томонида қуйидаги масалалар таҳлилга тортилган ва улар атрофлича назарий таҳлил қилинган: 1) “ботирлик” тушунчасини экспликация қилувчи ядровий лексемаларнинг ва уларнинг синонимларининг таркибини аниқлаш; 2) бадий матнларида лексик-семантик ифодаланганлигининг шаклланиши ва ривожланишини диахроник жиҳатдан ёритиш; 3) диахрония нуқтаи назаридан “ботирлик” тушунчасини билдирувчи лексемалар маъносининг ўртаинглиз ва янгиинглиз” бадий матнларида ифодаланиш динамикасини ўрганиш; 4) “довюрлик” концептининг олам лисоний манзарасида реализациясининг ўзига хос хусусиятларини очиб бериш, 5) “Довюрлик” концептининг семантик майдонларини ўрганиш ва қиёслаш ҳамда унинг рус ва испан тилларидаги ассоциатив алоқаларини аниқлаш; 6) Рус ва испан тиллари лингвомаданиятлари учун “довюрлик” концептининг структурасидаги ҳар икки маданиятга хос бўлган, миллий-ўзига хос жиҳатлар каби универсал компонентларини ажратиш кўрсатиш; 7) “Ботирлик” концептининг француз ва рус тилларидаги эволюциясининг концептуал хусусиятларини: ижтимоий, антроморф, зооморф белгилар, шунингдек, ҳарбий ҳаракатлар, ички фазилат номлари остида бирлаштирилган белгиларни ажратиш хусусиятлари маълум бўлди.

REFERENCES

1. Akhrorova R.U. Semantic analysis of phraseological units representing “youth” in French and Uzbek languages. *Theoretical & Applied Science*, – 2021. № 7. – P. 122-126.
2. Akhrorova R.U. Semantic analysis of phraseological units representing age periods in French and Uzbek languages. *Theoretical & Applied Science*, – 2020. № 3. – P. 186-189.

3. Akhrorova R.U. (2021/9/28). The Linguistic Image of The World and The Gender Aspect of The Concept of “Age” In French and Uzbek. *International Scientific Journal Theoretical & Applied Science*, 101, 585-589.
4. Akhrorova R.U. (2021/7/23). Semantic Analysis of Phraseological Units Representing “Youth” in French and Uzbek Languages. *International Scientific Journal Theoretical & Applied Science*, 99, 122-126.
5. Akhrorova R.U. NAMING OF THE “AGE” CONCEPT. «Science and innovation» xalqaro ilmiy jurnali, 20.10.2022. – P. 178-182.
6. Akhrorova R.U. Жаргон ва апрога. *Analytical Journal of Education and Development*, 2022. 2. 10. –Б. 93-96.
7. Akhrorova R.U. Концептнинг кўп ўлчамлилиги. *Analytical Journal of Education and Development*, 2022. 2. 10. –Б. 107-110.
8. Akhrorova R.U. Тилшуносликда концепт тушунчасининг қўлланилиши. *Analytical Journal of Education and Development*, 2022. 2. 10. –Б. 107-110.
9. Akhrorova R.U. Тилшуносликда сленг атамаси ва унинг ўрни. *Analytical Journal of Education and Development*, 2022. 2. 10. –Б. 89-92.
10. Akhrorova R.U. Lexical-Semantic Expression of “Childhood/Enfance” In Uzbek and French Languages. *Modern Journal of Social Sciences and Humanities*, 2022. 9. 10. –Б. 74-77.
11. Akhrorova R.U. Social and Biological Characteristics of the Language. *International Journal of Culture and Modernity*, 2022. 18. 07. –Б. 17-25.
12. Халиллаев Адилбек Курамбаевич. Испан ва ўзбек тилларида “HOMBRÍA” / “МАРДЛИК” концепти қўлланишининг лингвокогнитив ва лингвомаданий хусусиятлари. Автореферат.ф.ф.ф.д., 2021.

“КОНЦЕПТ, КАТЕГОРИЯ ВА ФРЕЙМ ТЕРМИНЛАРИНИНГ ИФОДАЛАНИШИ”

Akhrorova Ruzikhon Usmanovna

f.f.f.d., PhD

Расулов Нодирбек Абдунабиевич

ФарДУ, 2-курс лингвистика (инглиз тили) магистранти

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7273165>

Аннотация. Мақолада когнитив тилшуносликда “концепт” терминининг қўлланишига доир назарий қарашлар, категория ва фрейм терминларининг ифодаланиши хусусиятлари ва концепт терминининг лингвомаданиятшуносликдаги ўрни ва аҳамияти муаммоларига бағишланган.

Калит сўзлар: фрейм механизмлар, концептуаллашиши, когнитив, лексик-семантик, морфологик, лексик, семантик хусусиятлар, баҳолаш маъноларининг прагматик аспекти, ижтимоий, маданий, моҳият, фалсафий, психологик, мантиқий, мардлик, концепт, тушунча.

"ВЫРАЖЕНИЕ ПОНЯТИЯ, КАТЕГОРИИ И РАМОЧНЫХ УСЛОВИЙ"

Аннотация. В статье рассматриваются теоретические взгляды на употребление термина «концепт» в когнитивной лингвистике, особенности выражения категориальных и фреймовых терминов, а также проблемы роли и значения термина-концепта в лингвистике и культурологии.

Ключевые слова: фрейм, механизмы, концептуализация, когнитивные, лексико-семантические, морфологические, лексические, семантические признаки, прагматический аспект оценки значений, социальный, культурологический, сущностный, философский, психологический, логический, мужество, концепт, понимание.

"EXPRESSION OF CONCEPT, CATEGORY AND FRAME TERMS"

Abstract. The article deals with the theoretical views on the use of the term "concept" in cognitive linguistics, the features of expression of category and frame terms, and the problems of the role and importance of the term concept in linguistics and cultural studies.

Key words: frame, mechanisms, conceptualization, cognitive, lexical-semantic, morphological, lexical, semantic features, pragmatic aspect of evaluation meanings, social, cultural, essence, philosophical, psychological, logical, courage, concept, understanding.

КИРИШ

Жаҳон когнитив тилшунослигининг кўзга кўринган йирик намоёндаларидан бири, рус олимаси Е.С.Кубрякованинг фикрича “Когнитив тилшунослик тил ҳақидаги фаннинг нисбатан янги, истикболли бир йўналиши бўлиб, унинг таҳлил марказида тил, яъни маълумотни воқелантириш (кодлаштириш, калитлаштириш) ва трансформация қилиш, яъни узатишда муҳим роль ўйновчи белгилар тизимини уларнинг когнитив асоси билан узвий боғлиқликда олиб тадқиқ қилади”.

Олима фикрига кўра когнитив тилшунослик тил ҳодисаларини тафаккур жараёнлари билан узвий боғлиқликда тадқиқ қилади, шу билан бирга инсон томонидан тилнинг ўрганилиш механизмлари ва концептуаллашиш ҳамда лексик категориялашиш жараёнлари орқали бизни ўраб турган объектив борлиқ ҳақидаги билимларимизнинг

таркиб топиш тамойилларини очиб берилиши, тушунтирилиши ва ёритилишига пухта замин яратади.

МЕТОД ВА МЕТОДОЛОГИСИ

Когнитив тилшунослик – тилни умумий когнитив механизм сифатида ўрганувчи фандир. В.З.Демьянков фикрига кўра, унда тил структураларининг ахборотни қайта ишлашдаги роли нутқ яратилиши ва идрок этилиши нуктаи назаридан ўрганилади. Бунда нутқ яратувчи ва уни идрок этувчи субъектлар – сўзловчи ва тингловчига ахборотни қайта ишловчи тизим сифатида қаралади.

Когнитив тилшуносликда концептуаллаштириш ва категориялаштириш жараёнлари катта аҳамият касб этади. Бунинг асосий сабаби шундаки, “Концептуаллаштириш инсон тажрибаси – билимлари таркиби (мажмуаси)сининг минимал маъноли бирликларини фарқлашга йўналтирилган бўлса, категориялаштириш жараёни ўхшаш бирликларини бир биридан фарқлаб, турлаштириб, уларни нисбатан йирикрок бўлган туркумларга, тўғрироғи категорияларга бирлаштиришга қаратилгандир”. Бундай ҳолатда тилда сўзловчи/ёзувчи объектив борлиқни қандай ҳис қилади ва уни қандай идрок қилади каби саволларга жавоб бериш, шунингдек маълум тил эгаси бўлмиш реал оламда дунёнинг объектив манзарасининг шаклланишида қандай объектив ва субъектив лисоний омиллар мавжудлигини аниқлаш эса катта роль ўйнайди. Бундан ташқари тилда мулоқот олиб борувчи мазкур оламда мавжуд объектив борлиқни қандай вербал воситалар орқали тилга хос тил манзараси орқали воқелантирилиш усуллари ва лисоний ифодалаш техникаларини ўрганиш ҳамда тадқиқ қилиши муҳим роль ўйнайди.

ТАДҚИҚОТ НАТИЖАСИ

Ҳозирги пайтда ўзбек тилшунос олимлари (Д.Ашурова, Ш.Сафаров, Ў.Юсупов, М.Д.Джусупов, А.Абдуазизов, А. Маматов, Ж.Ёқубов, Р.Ахророва ва бошқалар.) когнитив тилшуносликнинг таянч тушунчаларидан бири бўлган концепт муаммоларига қаратилган тадқиқотлари билан лингвوماданиятшунослик соҳасига салмоқли ҳисса қўшиб келмоқда.

Ш.Сафаров ўзининг “Когнитив тилшунослик” китобида концепт асосида тушунча, образ ва лисоний маъно умумлашмаси ётади, концептлар инсон онгида шаклланадиган турли категорияларнинг асосини ташкил қилади ҳамда улар учун таянч нукта бўлиб хизмат қилади”, деб ёзади.

Д.У. Ашурованинг концептга бўлган нуктаи назари қуйидагича: концепт — бу уйғун бирлик ҳосил қилувчи ментал тузилма бўлиб, у олам тасвирининг ядровий компоненти сифатида лингвомаданий аҳамиятга эга бўлган алоҳида шахсга ва бутун жамиятга тегишли бўлади”.

Ў.Қ. Юсупов концептни шундай таърифлайди “Концепт - бу онгимизда мавжуд ташқи ёки ички дунёдаги бирор нарса ёки ҳодиса ҳақидаги билимлар мажмуаси, у ҳақидаги образлар ва унга бўлган ижобий, салбий ёки нейтрал муносабатдир”.

МУҲОКАМА

А.Э. Маматов концепт структурасига ва унинг моҳиятига эътибор қаратиб, шундай ёзади: “Концепт мураккаб структурага эга бўлиб, бир томондан, тушунчанинг барча қирраларини қамраб олса, бошқа тарафдан уни маданиятнинг бир кўриниши сифатида ифода этувчи дастлабки омиллар, яъни у ёки бу тушунчанинг этимологияси, тарихи, ҳозирги кундаги ассоциативлиги, кадр- қимматлилиги, коннотацияларини қамраб олади”.

Халиллаев Адилбек Курамбаевич ўз тадқиқот ишида концепт ҳақида назарий қарашларнинг барчасини умумлаштириб, концепт категорияси иккита катта янги парадигмага ажратилди: лингвокогнитология ва лингвомаданиятшуносликда ишлатилганлиги сабабли фанлараро мақомга эга бўлиши исботлаб берган.

Когнитив тилшуносликда "фрейм" тушунчаси - бу мавҳум тасвирнинг модели, объект, ҳодиса, вазият, жараённинг моҳиятини энг кичик тавсифидир. Сценарий фрейми – бу ҳаракат, концепт ёки ҳодисанинг характерли элементларини ўз ичига олган ҳаракат, концепт ёки воқеа учун одатий тузилма шаклида қўлланиши маълум бўлди.

Бугунги кунда "концепт" тушунчасини ўрганишда иккита асосий ёндашув замонавий тилшунослик фанида ажратиб кўрсатилди: когнитив ва лингвомаданиятшунослик. Бундай ёндашув - тил ва маданият ўртасидаги шубҳасиз боғлиқликни тасдиқлашдан иборат.

Ҳозирги кунда лингвомаданиятшунослик соҳасида бажарилаётган тадқиқотлар асосан тил ва маданият мослигини синхрон тарзда ўрганиш ва тасвирлашга бағишланганлигини сабаби, бир томондан лингвомаданиятшунослик тилдаги инсон маданий омилга, иккинчи томондан инсондаги тил омилига йўналтирилганлиги аниқланди.

ХУЛОСА

Хулоса қилиб шуни айтиш керакки, лингвомаданиятшунослик - инсон ҳақидаги фаннинг бир қисми эканлиги, унинг тортиш маркази эса маданият феномени дейишга асос бўлди. Бу ҳолат эса ҳозирги пайтда концепт лингвомаданиятшуносликнинг асосий тушунчаларидан бири сифатида кўрилиши лозим деб тушунмоқ лозимдир.

REFERENCES

1. Akhrorova R.U. Semantic analysis of phraseological units representing “youth” in French and Uzbek languages. *Theoretical & Applied Science*, – 2021. № 7. – P. 122-126.
2. Akhrorova R.U. Semantic analysis of phraseological units representing age periods in French and Uzbek languages. *Theoretical & Applied Science*, – 2020. № 3. – P. 186-189.
3. Akhrorova R.U. (2021/9/28). The Linguistic Image of The World and The Gender Aspect of The Concept of “Age” In French and Uzbek. *International Scientific Journal Theoretical & Applied Science*, 101, 585-589.
4. Akhrorova R.U. (2021/7/23). Semantic Analysis of Phraseological Units Representing “Youth” in French and Uzbek Languages. *International Scientific Journal Theoretical & Applied Science*, 99, 122-126.
5. Akhrorova R.U. NAMING OF THE “AGE” CONCEPT. «Science and innovation» xalqaro ilmiy jurnali, 20.10.2022. – P. 178-182.
6. Akhrorova R.U. Жаргон ва апрога. *Analytical Journal of Education and Development*, 2022. 2. 10. –Б. 93-96.
7. Akhrorova R.U. Концептнинг кўп ўлчамлилиги. *Analytical Journal of Education and Development*, 2022. 2. 10. –Б. 107-110.
8. Akhrorova R.U. Тилшуносликда концепт тушунчасининг қўлланилиши. *Analytical Journal of Education and Development*, 2022. 2. 10. –Б. 107-110.
9. Akhrorova R.U. Тилшуносликда сленг атамаси ва унинг ўрни. *Analytical Journal of Education and Development*, 2022. 2. 10. –Б. 89-92.

10. Akhrorova R.U. Lexical-Semantic Expression of “Childhood/Enfance” In Uzbek and French Languages. *Modern Journal of Social Sciences and Humanities*, 2022. 9. 10. –Б. 74-77.
11. Akhrorova R.U. Social and Biological Characteristics of the Language. *International Journal of Culture and Modernity*, 2022. 18. 07. –Б. 17-25.
12. Халиллаев Адилбек Курамбаевич. Испан ва ўзбек тилларида “HOMBRÍA” / “МАРДЛИК” концепти қўлланишининг лингвокогнитив ва лингвомаданий хусусиятлари. Автореферат.ф.ф.ф.д., 2021.

БОГАТСТВО, БЛАГОЗВУЧИЕ И ВЕЛИЧИЕ РУССКОГО ЯЗЫКА

Юсупова Ханума Акматовна

Учитель русского языка и литературы СОШ №9 им.А.Орозбекова
Кадамжайского района Баткенской области Кыргызской Республики

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7273196>

Аннотация. В статье анализируется благозвучие и величие русского языка, его изучение и значимость.

Ключевые слова: русский язык, слово, великий, могучий, средство межнационального общения.

WEALTH, PLEASURE AND GREATNESS OF THE RUSSIAN LANGUAGE

Abstract. The article analyzes the euphony and grandeur of the Russian language, its study and significance.

Key words: Russian language, word, great, mighty, means of international communication.

ВВЕДЕНИЕ

Богатство, благозвучие и величие русского языка – предмет восхищения многих отечественных классиков. Тем более удивительно, что наши современники недооценивают его роль, замусоривая свою речь англицизмами, жаргонизмами, просторечными выражениями, новомодным интернет-сленгом и бранными словами. Если бы каждый задумался, какую ценность представляет собой русский язык и какими огромными возможностями для выражения мыслей он обладает, то стремился бы познать его еще глубже и пренебрег бы другими средствами.

В чем же секрет русского языка и почему я его так люблю? Попробую объяснить с помощью весомых аргументов и наглядных примеров. Богатство русского языка – не в количестве лексических единиц, зафиксированных в словаре, а в его гибкости, не имеющей границ. Так, например, считается, что больше всего слов содержится в английском языке – около миллиона на сегодняшний день. В «Словаре современного русского литературного языка» – только 131000. Но при этом не учитывается уникальная особенность нашей речи: если принять во внимание все возможные словоформы, то количество лексических единиц в русском языке превысит 1,5 миллиона. Докажем состоятельность приведенного аргумента на конкретном примере. Возьмем любое существительное из словаря русского языка. Пусть это будет «мама». Создадим словоформы (грамматические разновидности) по падежам и числу: маме, маму, мамой, мамы (родительный падеж единственного числа), мамы (именительный падеж множественного числа), мам, мамам, (о) мамах. В английском языке слово «мама» имеет только 1 словоформу – «mothers» (множественное число). Такое сравнение можно привести почти с каждым существительным в русском языке: большинство из них может иметь в 8 раз больше словоформ, чем в том же английском. Словарь русского языка внушительен по объему и гибкости смысловых значений настолько, что не хватит жизни для полного овладения даже при условии, если речь идет о человеке, у которого этот язык – родной. Очень наглядно доказывают цифры: абсолютный рекорд по количеству используемых слов принадлежит А.С. Пушкину – около 24 тысяч слов (из «Словаря языка Пушкина»). Высокообразованный человек применяет в своей речи максимум 8000 слов. Среднестатистический «носитель русского языка» имеет и того меньше: около 3-4 тысяч

слов. Это ли не повод задуматься о том, как ограниченно мы пользуемся огромным потенциалом русского языка и насколько нелепы попытки «обогатить» свою речь жаргонизмами или интернет-сленгом. Возможности русского языка широки настолько, что можно в течение всей жизни пополнять свой словарный запас и не освоить даже половины. Разнообразие словоформ и значений позволяет передавать мельчайшие оттенки смыслов, составлять красочные образные описания, доходчиво выражать свои мысли – в этом и заключается виртуозное использование богатства русского языка.

МЕТОД И МЕТОДОЛОГИЯ

Слово верное и правдивое – это настоящие сокровище Среди более пяти тысяч языков, существующих сегодня в мире, русский язык занимает видное место по своему значению и функциям, которые он выполняет. Любой язык является, прежде всего, средством общения для носителей данного языка. Это одна из главных его функций. Россия – самое большое в мире государство по занимаемой им территории. Поэтому русский язык является средством общения на довольно большой территории. Но нашу страну населяют многие народы. Таким образом, русский язык, являясь государственным языком, служит также средством межнационального общения. Кроме того, на территории постсоветского пространства, то есть в странах СНГ, вернее, в некоторых из них, русский язык имеет статус второго государственного языка. Но и в тех странах, где русский язык не признан государственным, он все равно остается средством общения для многих людей. Вместе с тем, русский язык является обязательным языком для изучения в качестве иностранного языка во многих школах мира. Велико и международное значение русского языка. Он является одним из восьми рабочих языков Организации Объединенных Наций. То есть, документы, регламентирующие отношения между государствами, написаны также и на русском языке. Это говорит о его значимости в современном мире. На различных международных научных конференциях, симпозиумах используется русский язык. Хочется еще отметить, что по красоте, по мелодичности, по возможностям для выражения мыслей, чувств, состояний русский язык не имеет себе равных в мире. Язык Пушкина и Толстого, Есенина и Булгакова – самый выразительный. Это отметил еще М.В.Ломоносов. А П.Мериме сказал, что «русский язык является богатейшим из всех европейских наречий». Он создан «для выражения тончайших оттенков». Необычайное богатство, тончайшие оттенки и нюансы, глубокий и особенный смысл – русский язык действительно велик и всемогущ, ему доступны любые возможности, и нет таких природных красот или человеческих эмоций, которые нельзя было бы точно, красочно и достоверно описать. Владение русским языком, в его истинном и историческом значении, развивает личность человека и дает небывалую власть над словом. Ведь слово, верное и правдивое – это настоящее сокровище, с помощью которого можно добиться любых успехов и высот. С помощью слова можно стать не только поэтом или писателем, филологом или лингвистом, но и исключительно удачливым бизнесменом, умеющим проводить любые сложные переговоры для пользы общественного созидания и собственного процветания. Можно стать выдающимся дипломатом, работая на благо родного государства. Велика сила слова и у работников журналистики, с их помощью формируется общественное мнение, бесспорно влияющее на всю политическую и социальную жизнь страны. Обладая красивым и правильным русским языком, можно стать счастливым и в личной жизни, найти свою любовь, изъясниться в своих искренних

чувствах, признаться в своей страсти, не боясь быть неверно или превратно понятым. Сравнивая русский язык с другими распространенными языками мира, такими как лаконичный английский или отрывистый немецкий, мы невольно отмечаем богатство эпитетов, замысловатых оборотов, едва уловимых оттенков и прочих признаков истинного величия и небывалого многообразия. Наслаждаясь классическими литературными произведениями знаменитых русских авторов, смакуя их великолепный слог и собственный, неповторимый стиль, мы каждый раз находим для себя ответы на многие вопросы и темы, трогающие до глубины души, поскольку мастерство их поистине поразительно и заставляет осознать подлинную многогранность и изумительную гармонию русского языка.

ИССЛЕДОВАНИЯ РЕЗУЛЬТАТ

Русский язык драгоценный подарок Среди великого множества предметов, которые предстоит постичь школьнику, русский язык выделяется в особенности, ведь этот предмет, как никакой другой, способен внушить человеку чувство прекрасного, в высшей степени наполнить его знанием и гордостью за красоту и подлинность родной речи. Изучая русский язык, мы во многом становимся богаче. Мы начинаем понимать чрезвычайно тонкие оттенки и нюансы, получаем возможность знакомиться с произведениями величайших мастеров слова.

ОБСУЖДЕНИЕ

Предмет русского языка дает такой драгоценный подарок как грамотность, и истинная грамотность возносит человека на совершенно иной уровень, поскольку на ней базируются настоящая образованность и, как следствие, успешность будущей работы и карьерного роста. Грамотность необычайно важна для глубокого понимания любого текста, будь то художественное произведение, дарящее человеку гармоничное отдохновение от будничных дел, законодательный либо финансовый документ, от верного понимания которого зачастую зависят успех и процветание в любой профессии. Изучение русского языка имеет своей целью не только привить знания орфографии и синтаксиса, но и лексики, языковой стилистики, что даст возможность впоследствии с полным знанием дела наслаждаться хорошей литературой. Предмет русского языка – это лишь начало, первая ступень на пути к дальнейшему, самостоятельному изучению великого языка, которое человеку предстоит на протяжении всей его жизни. Почувствовав вкус русского языка, его удивительную точность и восхищающее весь мир многообразие, уже невозможно удерживаться лишь в рамках школьной программы. Эти уроки дарят стремление к будущим успехам, постижению новых тайн русского языка, которых, как известно, предостаточно для того, чтобы занятие это никогда не наскучило.

ВЫВОД

Хочется сделать вывод: РУССКИЙ – наш великий и могучий язык. При помощи русского языка можно выразить тончайшие оттенки мысли, раскрыть самые глубокие чувства. Лингвистический вкус, как и весь культурный облик человека, - результат опыта, жизни. Единый язык русской нации, язык международного общения в современном мире. Усиливающееся влияние русского языка на другие языки. Замечательный язык мира по разнообразию грамматических форм и по богатству словаря, богатейшей художественной литературы.

Родной язык - это живая связь времен. С помощью языка человек осознает роль своего народа в прошлом и настоящем, приобщается к культурному наследию. Русский язык - это национальный язык великого русского народа. Значение русского языка в наше время огромно. Современный литературный русский язык - это язык наших газет и журналов, художественной литературы и науки, государственных учреждений и учебных заведений, радио, кино и телевидения. Язык называют одним из самых удивительных орудий в руках человечества. Однако пользоваться им нужно умело, изучив все его особенности и секреты.

REFERENCES

1. «Словарь языка Пушкина» Москва 2000г.(2-е изд.).
2. «Словарь современного русского литературного языка» А.А.Шахматова 1948г.(1-е изд.).

STAGES OF UZBEK LITERARY CRITICISM

Dehkonova Maksuma

department of literary studies FSU

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7273217>

Abstract. *Uzbek literary criticism has its own historical development. Active mainly in the 20th century, this field has appeared in various phases. The article gives opinions on the formation and history of literary criticism.*

Key words: *history of literary criticism, stages of development, press, early samples, public consciousness.*

ЭТАПЫ УЗБЕКСКОЙ ЛИТЕРАТУРНОЙ КРИТИКИ

Аннотация. *Узбекское литературоведение имеет свое историческое развитие. Эта область, активно действовавшая в основном в 20 веке, появлялась на разных этапах. В статье приводятся мнения о становлении и истории литературной критики.*

Ключевые слова: *история литературоведения, этапы развития, пресса, ранние образцы, общественное сознание.*

INTRODUCTION

From time immemorial, in the works of each creator, in a sense, literary critical views are reflected. It was not accepted as a theory of science until research was carried out in a holistic way. In general, the development of literary critical views is associated with the name of connoisseurs of rhetoric. Plato, later Aristotle, proved his reflections on fiction, and their research was an important contribution to the development of literary criticism. Literary criticism, from Aristotle to Hegel, is presented in the form of aesthetics in a constant movement, and the work of art is studied in the form of a holistic structure. Works such as "Al-mo" jam", "Badoyi'us-Sanae' " played an important role in covering the history of the science of Oriental criticism. In the East, the value of the interpretation is high, and mentally strong scholars have coped with such an honorable, responsible task in the state of mind, savvy and passion. Each word, sign, gesture, interpretation and justification required great scientific potential. For example, in the Bible, the interpretation of the ending required a thorough knowledge of the language, an understanding of the meaning of the word, the possession of power presets, while other religious and secular works were reacted in similar ways. This is clearly confirmed by Ibn Sina's attitude to the comments made by Farabi to Aristotle's "metaphysics". Western criticism, on the other hand, focused mainly on text interpretation. In the process of text analysis, it can be understood that writing a foreword to a book, making annotations are the first examples of literary criticism.

METHOD AND METHODOLOGY

Uzbek literary criticism first manifested itself in the press. Literary studies of each period show themselves in newspapers and magazines. The first examples of Uzbek literary criticism began to appear mainly in the press. Especially the Jadids showed enthusiasm in this field. The main goal of the Jadidism movement, the idea of raising people's consciousness, was mainly implemented through the press. During this period, A. Fitrat, A. Qadiri, A. Sa'di, Elbek explained their thoughts about literary studies. Of course, although the first critical articles cannot be called a deep scientific and theoretical study, these studies mark the first steps and the period of historical development of this field.

By the time of the Soviets, literary criticism had advanced considerably. But in the studies of this period, the examination of the work from the point of view of partisanship, classism, and viewing the work of art as a reflection of society became an important factor. Socialist realism was the fruit of this period. The price of the work is determined by these elements. In general, literary criticism is stereotyped. Although the volume of scientific research increased during the Shura period, sometimes it is felt that the socio-political requirements of the Shura period cannot be met. But despite this, during this period, literary studies made great achievements. The works, creativity, personality of writers and poets were widely, deeply and comprehensively studied, and the important role of creators in the development of our literature was justified. It should not be forgotten that the services of the above literary scholars were great in this place.

RESEARCH RESULTS

Despite the creation of many works related to the history of criticism in literary studies, a general methodology in this field has not yet come to the fore. So far, the only universally accepted rule in science is to study the history of criticism in connection with the main stages of the history of literature. The scientific and practical aspect of this direction is that it implies the parallel and continuous development of literature and works of art in the literary-historical process with literary criticism. It can be concluded from this that the main task of literary criticism is to analyze the work of one (or several) writers, artistic works as a special event in our literature, and on this basis, to raise, investigate, reveal and evaluate the issues that motivate the development of literature, as well as generalize consists of When it comes to literary criticism, it is appropriate to cite the following comments of Professor B. Karimov: "If there is a literary text, it means that it was its creator, receiver, mastery guide, guide. Whether in the East, in the West, now or in the past, the artistic text, its creation, reception, interpretation, analysis, evaluation, has a history. There is a work of art that is read, analyzed, interpreted. In this sense, Uzbek literary criticism is developing systematically. In the sources, the stages of development of Uzbek literature are dated differently. In particular, in the book "History of Uzbek Soviet literary criticism" (1987) it is dated as follows: 1. The emergence and first steps of Uzbek Soviet literary criticism; 2. Uzbek Soviet literary criticism is on the way to be armed with the aesthetics of socialist realism; 3. Uzbek literary criticism during the Great Patriotic War; 4. Uzbek literary criticism of the period after the Great Patriotic War; 5. The beginning of a new stage in the history of literary criticism; 6. Literary criticism to enter the path of rapid and wide development; 7. Uzbek literary criticism is at a new stage.

DISCUSSION

From the above periodization, it can be seen that the division into stages is not based on the growth of the literary critical process, but on political changes in society. Many of our literary experts had different views on the chronology of the development stages of Uzbek literary criticism. In this regard, while A. Rasulov and N. Khudoyberganov paid attention to its history and formation as a science, V. Rahmonov divided it into "modernism", "shura" and the "next period". S. Sadiq also recommended dividing the development of criticism into four stages. B. Nazarov, A. Rasulov also periodized criticism in four stages and explained the reasons for periodization.

Based on the above stages of development, our research includes periods of renewal stages of Uzbek literary criticism. It seems that since the 80s, the attitude towards works in Uzbek

literary criticism has changed a little and old traditions have been preserved. The main goal of our research is to study the transverse trends in criticism in the 1980s (which do not lead to renewal) and the researches that have been renewed in Uzbek literary criticism since the 1990s.

CONCLUSION

In Uzbek literary criticism, the 80s is a period that requires special study. During this period, the opportunity to withdraw from the ideology of the Shura and to express one's opinion was slightly expanded. Nevertheless, the inability to get rid of the old traditions did not disappear. In each period of literary criticism, the possibility of genres expands or researchers begin to create in the same genre. The 80s saw the development of the literary portrait genre. "In the 1960s and 1980s, effective results were achieved in the literary portrait genre. For example,S.Mamajonov "Ghayratiy", M. Mahmudov and V. Mahmudov "Ibrahim Rahim", L. Qayumov "Zulfiya", A. Abdusamatov "Habibi", Sh. Otaboev "Mirzakalon Ismaili", S. Sirojiddinov's portraits such as "Abdulhamid Majidi" are among them. According to the scholars who have studied these studies, although the genre of literary portraiture has developed, the portraits have been described dryly. Limitation with thoughts about the writer's personality and works is high, creative fantasy, interpretation of the text of the work seems shallow. In the 80s, along with the genre of literary portraits, critical-biographical essays also developed. "In the collection of literary-critical articles such as "Literature and Time" and "Mirror of Life" published in the 80s, critical-biographical essays were published under the headings "Literary portraits" and "Literary portrait drawings".

REFERENCES

1. Каримов Б. Адабиётшунослик методологияси. – Тошкент: Муҳаррир, 2011. – Б.18.
2. Расулов А, Худойберганов Н. Ўзбек совет адабий танқидчилиги тарихи. – Тошкент: Ўқитувчи, 1990. – Б.58
3. Раҳмонов Б. Ўзбек адабий танқидчилиги. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2004.
4. Содик С. Танқидчилигимизнинг машаққат йўли / Мустақиллик даври адабиёти. Адабий-танқидий мақолалар тўплами. – Тошкент: 2006.
5. Dehkonova, M. S. (2020). OYBEK'S POETRY THROUGH ANALYSES OF REPRESENTATIVES OF OYBEK STUDIES SCHOOL. *Theoretical & Applied Science*, (2), 13-17.

GOSPITAL TA'LIMDA MATEMATIKA TA'LIMINING AMALDAGI HOLATI VA MAVJUD MUAMMOLAR

Yusupjonova Shahnoza Mirzatillayevna

Xalq ta'limi vazirligi huzuridagi "Mehrli maktab" davlat ta'lim muassasasi
matematika fani o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7273246>

Annotatsiya. 20 – asrning oxiriga kelib mafkuraviy siyosat, mafkuraviy qarashlar, mafkuraviy dunyoqarash kengaydi va bu mamlakatlar o'rtasida asosiy siyosiy jarayonga aylandi. O'qituvchilar maktabda smenalar tashkil qilib ishlashni boshlashdi. Uzoq davolanadigan o'quvchilarga esa kasalxonalariga yoki uy ta'limiga jalb qilindilar. Maqsad esa hali ham o'sha – o'sha, bemor bolalarni ta'limdan, maktabdan uzoqlashtirmagan holda bilim berishdan iborat. So'nggi tadqiqotlar shuni ko'rsatdi-ki, gospital maktablarda o'qigan o'quvchilarning 85 foizi o'z qiziqishlari va orzulari haqida so'zlab bergan bo'lsa, maktabga qatnamagan bemor bolalarning 10 tadan faqat 2 tasigina kelajak rejalari haqida so'zlab bergan. Mazkur tadqiqot ham gospital ta'lim va gospital maktabning bemor bolalar hayotida naqadar muhimligini ko'rsatib beradi.

Kalit so'zlar: gospital, konsepsiya, "Mehrli maktab", STEAM, "SWOT-tahlil" metodi, "Keys-stadi" metodi.

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ МАТЕМАТИЧЕСКОГО ОБУЧЕНИЯ В БОЛЬНИЧНОМ ОБРАЗОВАНИИ И СУЩЕСТВУЮЩИЕ ПРОБЛЕМЫ

Аннотация. К концу XX века идеологическая политика, идеологические взгляды, идеологическое мировоззрение расширились и стали основным политическим процессом между этими странами. Учителя начали работать в школе посменно. Воспитанники с длительным лечением направлялись в стационары или на домашнее обучение. Цель все та же - дать образование больным детям, не отрывая их от воспитания и школы. Недавние исследования показали, что в то время как 85 процентов учащихся госпитальной школы рассказали о своих интересах и мечтах, только 2 из 10 больничных детей, не посещавших школу, спрашивают о своих планах на будущее. Это исследование также показывает, насколько важны больничное образование и больничная школа в жизни больных детей.

Ключевые слова: больница, концепция, «Mehrli maktab», STEAM, метод «SWOT-анализ», метод «кейс-стади».

CURRENT STATUS OF MATHEMATICS EDUCATION IN HOSPITAL EDUCATION AND EXISTING PROBLEMS

Abstract. Towards the end of the 20th century, ideological politics, ideological views, ideological worldview expanded and became the main political process between these countries. Teachers started working in shifts at the school. Pupils with long-term treatment were sent to hospitals or home education. The goal is still the same - to educate sick children without taking them away from education and school. Recent studies have shown that while 85 percent of hospital school students have talked about their interests and dreams, only 2 out of 10 of hospital children who have not attended school are asked about their future plans. gave zlab. This study also shows how important hospital education and hospital school are in the lives of sick children.

Key words: hospital, concept, "Mehrli maktab", STEAM, "SWOT-analysis" method, "Case-study" method.

KIRISH

O'zbekiston hududida hozirgi kunda yagona bulgan "Mexrli maktab" gospital maktabi 2022 yil 15 maydan boshlab o'z faoliyatini olib bormoqda. Ushbu maktab bolalar gematologiyasi, onkologiyasi va klinik immunologiyasi ilmiy markazida davolanayotgan 18 yoshgacha bo'lgan bolalarni kamrab oladi. Umuman olganda, ushbu gospital maktabda avvalo devorlari yorqin, kasallikni eslatmaydigan ranglar tanlangan. Maktab atmosferasini bola his qilishi kerak. Bola bugun qanday dars o'tilishini o'zi tanlashi va shu darsda ko'proq o'zi gapirishi ham muhim hisoblanadi. Darslar 30 minutdan tashkil qilingan. Baholash jarayoni ham mavjud. Maktabga tashrif albatta shifokor ko'rsatmasi bilan bo'ladi. Shifokor yurishga ruxsat bermagan taqdirda, pedagog zamonaviy texnologiyalari bilan birgalikda bola huzuriga o'zi tashrif buyuradi va muolaja paytida darslar ham o'z vaqtida o'tiladi. Uzoq muddatli davolanish jarayonida bolaning xotirasi bilan bog'liq va avvalgi bilimlari yodidan ko'tarilib qolish holatlari ham uchrab turadi, shunda avvalgi bilimlarini yangi texnologiyalar orqali ya'ni, qurilmali konstruktorlar, ertak qahramonlari, kompyuterlashtirilgan robototexnika orqali xotiralarini qisman yangilash yoki yangi bilimlar bilan boytish imkoniyati paydo bo'ladi. Bundan tashqari jamoaviy ishlash orqali esa, yangi do'stlar orttirishlari va fikrlar almashinishlari mumkin bo'ladi. Eng asosiysi bolalarda nutqiy rivojlanish va jamiyatga to'laqonli qaytish hissi ustun bo'ladi.

Gospital ta'limda matematika ta'limining amaldagi holati va mavjud muammolaryu

Umumiy qoidalar

1. O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimida matematika fanini o'qitishni rivojlantirish Konsepsiyasi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-sonli Farmoni asosida qabul qilingan "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi", Prezident Sh.Mirziyoyevning 2020-yil 24-yanvarda Oliy Majlisga Murojaatnomasida belgilangan vazifalar ijrosi yuzasidan ishlab chiqilgan.

2. Konsepsiya xalq ta'limi tizimida matematika fanini o'qitishni rivojlantirishning asosiy yo'nalishlarini belgilab beradi.

3. Xalq ta'limi tizimida matematika fanini o'qitishni rivojlantirish konsepsiyasi tizimda vujudga kelgan muammolarni hal qilish maqsadida ishlab chiqilgan bo'lib, u quyidagi huquqiy va me'yoriy hujjatlarga asoslanadi:

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 7-maydagi PF-4708-sonli "Matematika sohasidagi ta'lim sifatini oshirish va ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori, 2019-yil 9-iyuldagi "Matematika ta'limi va fanlarini yanada rivojlantirishni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasining V.I.Romanovskiy nomidagi matematika instituti faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4387-son Qarori.

Gospital ta'limda matematika ta'limining amaldagi holati va mavjud muammolar

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'quvchilarga bilim berishning zamonaviy pedagogik innovasion uslublarini joriy etish O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyoti keyingi 10 yil ichida dunyoning taraqqiy etgan mamlakatlar qatoriga kirishi, ya'ni 2030-yilga kelib iqtisodiyotning fan va texnika yo'nalishi bo'yicha jahonda yetakchi davlatlardan biriga aylanishiga zamin yaratishda muhim shartlardan biridir.

O'zbekiston Respublikasining barcha ta'lim maktablari uchun majburiy bo'lgan Davlat ta'lim standartlari talablarida berilgan tayanch ta'lim mazmuni bajarish, o'quv dasturiga zamon

talablaridan kelib chiqib, fundamental, nazariy yoki eksperimental fan sifatida yondashish, fanning falsafiy va metodologik jihatdan yangilanishini, ta'lim mazmuni va o'qitish uslubiga nisbatan takomillashtirilgan, samarali boshqaruv usullarini ishlab chiqishni taqozo etadi.

METOD VA METODOLOGIYASI

Matematika ta'lim tizimining oxirgi yillardagi vaziyati tahlili quyidagi dolzarb muammolar bilan aniqlanadi:

Matematika fanining jamiyatdagi o'rni yetarlicha baholanmaganligi;

Fan bo'yicha DTS talablarining yuqori belgilanganligi va o'quv dasturi yuklamasining oshib ketganligi;

Darsliklarda fan mazmunining «quruqligi», hayotdan ajralib va eskirib borayotganligi;

Fanni o'rganishga o'quvchilar qiziqishining sustligi;

Malakali matematika o'qituvchilarining kamligi;

Matematika fanining o'quv metodik ta'minoti (o'qituvchi kitobi, multimedia ilovalar, didaktik materiallar va boshqa) yetarli darajada ishlab chiqilmaganligi;

O'quvchilarning yosh, psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda, fan bo'limlari va mavzularining o'qitish ketma-ketligi hamda murakkablik darajasida vujudga kelgan nomutanosibliklarning mavjudligi;

Matematikasi o'qitish metodlarining eskirganligi;

Umumta'lim fanlari bo'yicha fanlararo bog'lanish va amaliy yondashuvlarga e'tibor qaratilmaganligi;

Mavjud oliy ta'lim muassasalarida matematika fani yo'nalishida tayyorlanayotgan pedagog kadrlarning bilim va ko'nikmalari sifati bugungi kun talablariga mos kelmayotganligi.

Konsepsiyani amalga oshirishdan kutilayotgan natijalar

Konsepsiya doirasida belgilangan vazifalarni bajarish orqali quyidagi ko'rsatkichlarga erishish nazarda tutiladi:

Rivojlangan davlatlar qatoridan o'rin olish uchun bilimli, tajribali va zamonaviy fikrlaydigan yuksak salohiyatli, raqobatbardosh, kompetent kadrlarni tayyorlanadi;

Konsepsiya umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standartlarida belgilangan talablar uchun asos bo'ladi;

Konsepsiyada belgilangan maqsad va vazifalarni amaliyotga keng joriy etish o'quvchi-yoshlarning intellektual rivojlanishiga samarali ta'sir etadi;

Matematika fanlarini o'qitish bosqichlari, o'quv fani bo'yicha ta'lim mazmuni va o'quvchilarning bilim, ko'nikma va kompetensiyalariga qo'yiladigan talablar me'yorlari aniqlashtiriladi;

STEAM ta'limini joriy etish orqali o'quvchilarining fanlar integratsiyasi asosida savodxonlik darajasini oshiradi;

ta'lim jarayonida elektron resurslar salmog'ini bosqichma-bosqich oshirib borish, elektron o'quv adabiyotlari va majmualarni yaratish hamda ularni yagona axborot ta'lim platformasiga joylashtirish tizimi yaratiladi;

tayanch o'quv rejaga muvofiq matematika fanlarining sinflar va mavzular bo'yicha hajmi, yangilangan mazmuni, o'rganish ketma-ketligi va shakllantiriladigan bilim, ko'nikma va kompetensiyalar asosida o'quv dasturlarini ishlab chiqiladi;

matematika fanlarining mazmuni, o'ziga xos xususiyatlari, davlat ta'lim standartlari talablaridan kelib chiqqan holda yangi baholash tizimini ishlab chiqiladi hamda u asosida matematika fanini bilish darajasini baholash bo'yicha milliy sertifikatlash tizimini joriy qilinadi;

o'quvchilarni o'quv loyiha va o'quv-tadqiqotchilik rivojlantiriladi; umumiy o'rta ta'lim fanlari bilan o'zaro integrasiyasi orqali o'quvchilar kasb-hunarga yo'naltirish ishlarini tashkil etilgan;

matematika fani o'qituvchilarining fan bo'yicha bilim, ko'nikma va mahoratini uzluksiz yangilab borish maqsadida, o'qituvchining shaxsiy va kasbiy axborot maydoni yaratiladi hamda malaka oshirish tizimi zamonaviy raqamli texnologiyalar asosida tubdan yangilanadi;

TADQIQOT NATIJALARI

“MEHRLI MAKTAB” - GOSPITAL TA'LIMDAGI AMALDAGI NATIJALAR:

Maktabda ta'lim jarayoniga raqamli texnologiyalarni joriy etilib, yagona virtual muhit - axborot ta'lim platformasi ishga tushirildi, va unga matematika fani bo'yicha elektron kutubxona, darslarning o'quv-uslubiy ta'minoti bilan bog'liq bo'lgan barcha electron resurslarni, video darslarni, virtual laboratoriya, multimediali interaktiv animasion ilovalar joylangan;

“Mehrlil maktab”da zamonaviy o'quv sinflari, yangi turdagi o'quv mebellari, jihozlari va asbob-uskunalar, ko'rgazmali qurollar, kompyuter texnikasi va boshqa o'qitishning texnik vositalari bilan jihozlangan hamda “Zamonaviy maktab” davlat dasturi doirasida umumiy o'rta ta'lim maktablari bosqichma-bosqich SMART sinflari, STEAM mashg'ulotlarini o'tkazishga mo'ljallangan o'quv sinflari va ustaxonalari tarmog'i joriy etildi.

STEAM zamon talablari asosida xalqaro miqyosida o'quvchilarga ta'lim-tarbiya berishda umumta'lim fanlari bo'yicha fanlararo bog'lanish va amaliy yondashuvga e'tibor qaratildi.

O'quvchilarning matematik savodxonligi, mantiqiy fikrlashi va amaliy ko'nikmalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan xalqaro baholash dasturlari (PISA, TIMSS) talablariga mos keladigan amaliy topshiriqlar bazasini yaratiladi va mamlakatimiz o'quvchilarining mazkur xalqaro baholash dasturlariga muosib qatnashishi ta'minlandi;

“Mehrlil maktab”da barcha fanlari bo'yicha sinflar kesimida o'quv-metodik majmualarni (o'qituvchi uchun metodik qo'llanma, elektron darsliklar) yangi avlodini ishlab chiqilgan va ta'lim jarayoniga joriy etiladi; matematika fanini o'qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash bo'yicha innovasion metodikalar yaratildi;

Gospital ta'limda turli metodlardan foydalanish.

“Metod” yunoncha so'z bo'lib, “usul, yo'l-yo'riq” degan ma'nolarni anglatadi (uslub emas). Pedagogik adabiyotlarda “Metod — ta'lim jarayonida taqdim etilayotgan amaliy va nazariy bilimlarni egallash, o'zlashtirish, o'rganish, bilish uchun xizmat qiladigan yo'l-yo'riqlar, usullar majmuyi”, deb ta'riflanadi.

Dars metodlari shartli ravishda 3 ga bo'linadi: an'anaviy, no'an'anaviy va zamonaviy. Har bir metod og'zaki, yozma va ko'rsatmali-amaliy usullarda olib boriladi.

An'anaviy dars — muayyan muddatga mo'ljallangan, ta'lim jarayoni ko'proq o'qituvchi shaxsiga qaratilgan, mavzuga kirish, yoritish, mustahkamlash va yakunlash bosqichlaridan iborat ta'lim metodidir.

An'anaviy dars o'tish modelida ko'proq ma'ruza, savol —javob, amaliy mashq kabi metodlardan foydalaniladi. Shu sabab, bu hollarda an'anaviy dars samaradorligi ancha past bo'lib, o'quvchilar ta'lim jarayonining passiv ishtirokchilariga aylanib qoladilar.

No'an'anaviy dars – ta'lim jarayoni markazida o'quvchi bo'lgan o'qitish metodidir.

Zamonaviy dars ta'limning rivojlangan shakli bo'lib, u dars jarayonida yangi metod va usullardan foydalanishni, axborot texnologiyalari asosida dars o'tishni nazarda tutadi.

Gospital ta'limda o'quvchilarning o'zini o'zi baholashi, o'quvchilar boshqa o'quvchilarni baholashi va o'qituvchi tomonidan baholash yondashuvlari, ulardan samarali foydalanish.

Darsning eng muhim bosqichlaridan biri — o'quvchilarning bilimni baholash. Ushbu jarayon ko'p hollarda bahs-munozaralarga, o'quvchilarning noroziligiga sabab bo'lishi hech birimizga sir emas. Ushbu muammoning samarali yechimi sifatida o'z-o'zini baholashning bir necha usul va ko'rinishlarini foydalanishimiz mumkin.

“Bilimlar daraxti” metodi orqali o'quvchi o'z bilimiga haqiqiy baho berishi mumkin. Bunda o'quvchilarning har biriga qurigan daraxt tasviri aks etgan rasmlar taqdim qilinadi. Dars jarayonida o'quvchilarning ishtirokiga ko'ra ularga daraxtning barglari hamda mevalari berib boriladi. O'qituvchi tomonidan ilmsiz inson — mevasiz daraxt ekanligi misollar yordamida og'zaki aytib o'tilsa, o'quvchilar faolligini oshirishga erishish mumkin. Qurigan daraxtning ekologiya va atrof-muhitga hech qanday foydasi bo'lmaganidek, ilmsiz inson ham jamiyat taraqqiyotiga hissa qo'sha olmasligi ta'kidlanadi. Dars so'ngida barcha o'quvchilar o'z daraxtlarini namoyish etganlarida, kim qanday bahoga loyiqligi yaqqol namoyon bo'ladi. O'qituvchi ham baholashda adashmaydi, qolaversa, vaqtdan unumli foydalaniladi.

“Ranglar jilosi” metodida ham o'quvchilar guruhlariga bo'linadi. Tashkiliy qismda guruhlariga oq-qora tasvirdagi rasmlar taqdim etiladi. Rasmlar mavzuga aloqador bo'lishi kerak. Qatnashgan o'quvchilar ushbu rasmning bir bo'lagini rangli qalamlar bilan bo'yaydi. Dars so'ngiga qadar qaysi guruhning rasmi to'liq rangli tusga kirsa, o'sha guruh ishtirokchilari rag'batlantiriladi. Bu orqali o'quvchilarning dars davomida faolligini oshirishga, ularning psixologik holatini ijobiy ruhda ushlab turishga, san'atni sevish, undan ilhomlanish tuyg'ularini rivojlantirishga erishish mumkin. A'lo baho olish har doim o'quvchi uchun yuksak mukofot hisoblangan. Ko'p hollarda darsga tayyor bo'lmagan o'quvchi jarayonni tushkun kayfiyatda o'tkazadi, boz ustiga dars so'ngida “2” baho bilan “taqdirlanadi”. Yuqorida tavsiya etib o'tgan metodlarimiz ham aynan bo'sh o'zlashtiruvchi o'quvchilarni “jonlantirish”ning eng maqbul yechimidir. O'quvchi o'zining bilimiga o'zi haqiqiy bahoni bera olmas ekan, unda hamisha o'qituvchining bahosidan norozilik kayfiyati davom etadi.

O'zini-o'zi baholash qo'yidagi usullar bilan vujudga keladi:

Boshqalar bajargan ishni o'quvchi tomonidan, ya'ni o'quvchilarning o'zaro baholashi. Sinfdoshining ishi to'g'risida axborotning mavjudligi o'zini-o'zi baholash faoliyatiga ijobiy ta'sir qiladi.

Ishni bajargan o'quvchi o'ziga-o'zi baho qo'yadi. So'ng uning ishi o'qituvchi tomonidan baholanadi, ikkala baho qiyoslanib, birinchi bahoning obektivlik darajasi aniqlanadi.

O'quv motivlarini shakllantiruvchi eksperiment uch bosqichda amalga oshirilishi maqsadga muvofiq:

1-bosqich. Motivasiyani uyg'otish.

2-bosqich. Vujudga kelgan motivasiyani kuchaytirish va mustahkamlash.

3-bosqich. Yakunlovchi bosqich.

O'quvchilarning o'quv motivlarini tarkib topishiga yordam beradigan korresion tadbirlar qo'yidagi ishlarda olib borilishi lozim:

O'qituvchi o'z faoliyati davomida, yani ayrim hollarda baho ballari ularning so'z shakli bilan "a'lo", "yaxshi" deb almashtiradi. Pedagogik baholash umuman bolalarning shaxsini emas, balki ko'rsatgan sifatlarini baholashni nazarda tutadi.

MUHOKAMA

Pedagogik baholashga bunday yondoshishga asoslangan va undan o'z ishida oqilono foydalangan holda pedagog o'z o'quvchilarining qiymatli munosabatlarini shakllantiradi va to'g'rilaydi. Pedagogik baholash vositasida o'qituvchi o'z tarbiyalanuvchilarida axloqiy va ma'naviy-etik qarashlarni tarkib toptiradi.

Pedagogik baho: obrazlarni qiymatli munosabatlar darajasida muhitga olib chiqish; bu munosabatlarni o'zlashtirishda bola faoliyatini rag'batlantirish; xato qilish ehtimoli sezilsa, uni oldindan to'g'rilashdan iborat. Har bir shaxs takrorlanmasdir va har bir shaxsga uning o'sishi uchun pedagogik baholashning ahamiyatini hisobga olgan holda ehtiyotkorona munosabat darkordir. Shu munosabat bilan o'qituvchi darsda va tarbiyaviy tadbirlarda foydalanishi mumkin bo'lgan bir nechta texnologik qoidalari mavjud;

O'quvchilarning ijtimoiy qiymatli yutuqlarini taqdirlash. Ushbu usulni qo'llaganda, o'qituvchi bolaga yorqin hissiy tuyg'ularni boshdan kechirishga yordam beradi, bu o'qituvchining aktiv faoliyatini o'stirishga xizmat qiladi. Shuningdek, bolaning o'qituvchi bilan o'zaro munosabatlarini chuqurlashtirishga yordam beradi, bu o'quvchiga ta'sir etishda qo'shimcha imkoniyatlarni ochadi. Har bir bolaning shaxsiy va umuminsoniy yutuqlari ruyobga chiqishi zarur.

Xulq-atvor belgilari ko'rinmaganda baholash muddatini cho'zish. Baholash muddatini cho'zish o'quvchining o'quv-tarbiyaviy jarayoniga yoki boshqa ishlariga salbiy ta'sir ko'rsatgan, uning qalbida uzoq vaqt qolishi mumkin bo'lgan umidsizlikning oldini olishga yordam beradi. Bu muddat pedagog tomonidan belgilanadi va vujudga kelgan muammoga qarab turlicha bo'lishi mumkin.

Masalani hal etish uchun ketadigan vaqt albatta o'quvchiga ma'lim qilinadi, chunki u, birinchidan, psixologik tomonidan ruhiy zo'riqish holatida bo'lishga o'rganmagan bo'ladi, ikkinchidan esa, bunday masalani yechishni paysalga solish bajarayotgan ishni mustaqil anglab yetish samaradorligini pasaytiradi.

Demak, bilimni to'g'ri va haqqoniy baholash ta'lim beruvchining pedagogik faoliyatiga ham katta ta'sir ko'rsatadi va qo'yilgan bahoga javobgarligini oshiradi. Baho o'quvchiga ta'sir etib, uning ijodiy va salbiy kechinmalarini jumbushga keltiruvchi omil sifatida namoyon bo'ladi. Bu kechinmalar faqat bahoning qandayligiga bog'liq bo'lmay, balki uning o'quvchi ongiga qanday yetkazishiga ham bog'liqdir. Faqat yuqorida aytib o'tilgan shartlarga rioya qilib, hamma tomon hisobga olingan holda, qo'yilgan ob'ektiv baho o'quvchilarda axloqiy – irodaviy xususiyatlarni tarkib toptirishga yordam beradi.

O'quvchilarning ta'lim-tarbiyasi bilan shug'ullanayotgan o'qituvchilarga, ota onalarga, maktab psixologlariga, qo'yidagilarga e'tibor berishlari lozim.

1. O'quvchining bilimga bo'lgan motivlarining tarkib topishini asosiy sharti o'qish ishtiyoqi, muvaffaqiyatga erishish bolaning o'qituvchiga bo'lgan ijobiy munosabati bilan belgilangani uchun o'quv jarayonini to'g'ri tashkil etish zarurdir.

2. O'quvchilarni baholashda ularning bahoga intilish motivlaridan me'yorda foydalanishlari zarur, aks holda o'quvchilarda tashqi motivasiya kuchayib, bilimga intilish motivlari o'z ustuvorligini yuqotishi mumkin.

3. Dars jarayonida berilayotgan nazariy bilimlarni ko‘proq amaliyot bilan bog‘lab olib borishga harakat qilish kerak.

“SWOT-tahlil” metodi.

Metodning maqsadi: mavjud nazariy bilimlar va amaliy tajribalarni tahlil qilish, taqqoslash orqali muammoni hal etish yo‘llarni topishga, bilimlarni mustahkamlash, takrorlash, baholashga, mustaqil, tanqidiy fikrlashni, nostandart tafakkurni shakllantirishga xizmat qiladi.

S – (strength)	• kuchli tomonlari
W – (weakness)	• zaif, kuchsiz tomonlar
O – (opportunity)	• imkoniyatlari
T – (threat)	• to'siqlari

“Keys-stadi” metodi.

«Keys-stadi» - inglizcha so‘z bo‘lib, («case» – aniq vaziyat, hodisa, «study» – o‘rganmoq, tahlil qilmoq) aniq vaziyatlarni o‘rganish, tahlil qilish asosida o‘qitishni amalga oshirishga qaratilgan metod hisoblanadi. Keysda ochiq axborotlardan yoki aniq voqea-hodisadan vaziyat sifatida tahlil uchun foydalanish mumkin. Mazkur metod muammoli ta‘lim metodidan farqli ravishda real vaziyatlarni o‘rganish asosida aniq qarorlar qabul qilishga asoslanadi. Agar u o‘quv jarayonida ma‘lum bir maqsadga erishish yo‘li sifatida qo‘llanilsa, metod xarakteriga ega bo‘ladi, biror bir jarayonni tadqiq etishda bosqichma-bosqich, ma‘lum bir algoritm asosida amalga oshirilsa, texnologik jihatni o‘zida aks ettiradi.

“Keys metodi” ni amalga oshirish bosqichlari.

Ish Bosqichlari	Faoliyat shakli va mazmuni
1-bosqich: Keys va uning axborot ta‘minoti bilan tanishtirish	<ul style="list-style-type: none"> ✓ yakka tartibdagi audio-vizual ish; ✓ keys bilan tanishish(matnli, audio yoki media shaklda); ✓ axborotni umumlashtirish; ✓ axborot tahlili; ✓ muammolarni aniqlash
2-bosqich: Keysni aniqlashtirish va o‘quv topshirig‘ni belgilash	<ul style="list-style-type: none"> ✓ individual va guruhda ishlash; ✓ muammolarni dolzarblik iyerarxiasini aniqlash; ✓ asosiy muammoli vaziyatni belgilash
3-bosqich: Keysdagi asosiy muammoni tahlil etish orqali o‘quv topshirig‘ining yechimini izlash, hal etish yo‘llarini ishlab chiqish	<ul style="list-style-type: none"> ✓ individual va guruhda ishlash; ✓ muqobil yechim yo‘llarini ishlab chiqish; ✓ har bir yechimning imkoniyatlari va to‘siqlarni tahlil qilish;

guruhlarga bo'lish, muammoni guruhlarda muxokama qilish, muammoning yechimlari taqdimoti, xulosalash.

Kichik guruhlarda hamkorlikda o'qitish

Bu yondoshuvda kichik guruhlar 4 ta o'quvchidan tashkil topadi. O'qituvchi avval mavzuni tushuntiradi, so'ngra o'quvchilarning mustaqil ishlari tashkil etiladi. O'quvchilarga berilgan o'quv topshiriqlari 4 qismga ajratilib, har bir o'quvchi topshiriqning ma'lum qismini bajaradi. Topshiriq yakunida har bir o'quvchi o'zi bajargan qism yuzasidan fikr yuritib, o'rtoqlarini o'qitadi, so'ngra guruh a'zolari tomonidan topshiriq yuzasidan umumiy xulosa chiqariladi. O'qituvchi har bir kichik guruh axborotini tinglaydi va test savollari yordamida bilimlarni nazorat qilib baholaydi.

O'quvchilarning kichik guruhlardagi o'quv faoliyati o'yin (turnir, musobaqa) shaklida, individual tarzda ham tashkil etilishi mumkin

Kichik guruhlarda ijodiy izlanishni tashkil etish

Kichik guruhlarda ijodiy izlanishni tashkil etish metodi 1976 yili Tel-Aviv universiteti professori Sh.Sharan tomonidan ishlab chiqilgan. Bu metodda ko'proq o'quvchilarning mustaqil va ijodiy ishiga e'tibor qaratiladi.

O'quvchilar alohida-alohida yoki 6 kishilik kichik guruhlarda ijodiy izlanish olib boradilar. Ijodiy izlanish kichik guruhlarda tashkil etilganda darsda o'rganish lozim bo'lgan o'quv materialini kichik qismlarga ajratiladi. Keyin bu qismlar yuzasidan topshiriqlar har bir o'quvchiga taqsimlanadi. Shunday qilib, har bir o'quvchi umumiy topshiriqning bajarilishiga o'z xissasini qo'shadi. Kichik guruhlarda topshiriq yuzasidan munozara o'tkaziladi. Guruh a'zolari birgalikda ma'ruza tayyorlaydi va sinf o'quvchilari o'rtasida o'z ijodiy izlanishlari natijasini e'lon qiladi. Kichik guruhlar o'rtasida o'tkazilgan o'quv bahsi, munozara o'quvchilar jamoasining hamkorlikda bajargan mustaqil faoliyatining natijasi, yakuni sanaladi. Hamkorlikda ishlash natijasida qo'lga kiritilgan muvaffaqiyatlar sinf jamoasining har bir o'quvchining muntazam va faol aqliy mehnat qilishiga, kichik guruhlarni, umuman sinf jamoasini jipslashtirishga, avval o'zlashtirilgan bilim, ko'nikma va malakalarni yangi kutilmagan vaziyatlarda qo'llanib, yangi bilimlarning o'zlashtirishiga bog'liq bo'ladi.

Muammoli ta'lim metodi.

Ta'lim jarayonida o'quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirish hamda ularning intellektual imkoniyatlaridan yuqori darajada foydalanish quyidagi umumiy omillarga bog'liq bo'ladi:

O'rganilayotgan mavzu yuzasidan muammoli savollar tizimi tuzish;

Qo'yilgan muammoli savollar tizimi asosida suhbat metodi orqali tushuntiriladigan tema materiallarini o'rgatish va uning tub mohiyatini ochib berish;

Muammoli savol asosida izlanish xarakteridagi o'quv vazifalarini qo'yish.

XULOSA

Yuqoridagi bosqichlar asosida o'quv materialini tushuntiriladigan o'quvchilar o'zlari darrov tushunib yetmaydigan fakt va tushunchalarga duch keladilar. Natijada o'rganilayotgan mavzu materialini bilan o'quvchilar orasida muammoli vaziyat hosil bo'ladi.

Muammoli vaziyatning roli va ahamiyatini aniqlash o'quvchilarning aktiv fikrlash faoliyatini psixologik, pedagogik qonuniyatlarini hisobga olish asosida o'quv jarayonini qayta qurish muammoli ta'limning asosiy g'oyasini belgilab beradi. Muammoli vaziyatlarni hal qilish asosida hosil qilingan dars jarayoni muammoli ta'lim deyiladi.

Muammoli ta'limda o'qituvchi faoliyati shundan iboratki, u zarur hollarda eng murakkab tushunchalar mazmuni tushuntira borib o'rganilayotgan mavzu materiali bilan o'quvchilar orasidagi muntazam ravishda muammoli vaziyatlar vujudga keltiriladi, o'quvchilarni faktlardan xabardor qiladi, natijada o'quvchilar bu faktlarni analiz qilish asosida mustaqil ravishda xulosa chiqaradilar va umumlashtiradilar.

Evrestik ta'lim metodi.

Evrestik degan so'zning ma'nosi savol javobga asosan "topaman" demakdir. Evrestik metod bilan o'qitish maktablarda asosan XIX asr boshlaridan boshlab qo'llanila boshladi.

Mashg'ulotlar qiziqarli bo'lishi uchun, bu mashg'ulotlardagi har bir masala yoki topshiriq so'zma so'z quruq yodlash uchun emas balki ularning oliy faoliyatlarini ishga soladigan xarakteri bo'lishi kerak. Amerikalik olim D. Poya evrestik ta'lim metodi to'g'risida shunday degan edi. Evrestikani maqsadi yangiliklarga olib boruvchi metod va qoidalarni izlash demakdir. U evrestik metod mohiyatini quyidagidek izchillikda to'zilgan reja orqali amalga oshirishni tavsiya qiladi:

Masalaning quyilishini tushunish;

Masalaning yechish rejasini to'zish;

Tuzilgan rejani amalga oshirish;

Orqaga nazar tashlash (hosil qilingan yechimni tekshirish).

Bu rejani amalga oshirish jarayonida o'qituvchilar quyidagi savollarga javob topadilar:

Masalada nima noma'lum?

Masalada nimalar ma'lum?

Masalaning sharti nimalardan iborat?

Ilgari shunga o'xshagan masalalar yechilganmi?

Agar shunga o'xshagan masalalar yechilgan bo'lsa, undan foydalanib qo'yilayotgan masalani yecha oladimi?

Albatta yuqoridagi reja sxema o'quvchilarning ijodiy fikrlash faoliyatlarini shakllantiradi, ammo bu reja-sxema o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini shakllantiruvchi birdan bir yo'l bo'la olmaydi. Masalan: So'roq o'rnidagi harfni toping.

1 1 1 1 = R

YeCHIM: $1 + 1 + 1 + 1 = 4$ (FOUR)

2 2 2 2 = T

$2 + 2 + 2 + 2 = 8$ (EIGHT)

3 3 3 3 = E

$3 + 3 + 3 + 3 = 12$ (TWELVE)

4 4 4 4 = N

$4 + 4 + 4 + 4 = 16$ (SIXTEN)

5 5 5 5 = ?

$5 + 5 + 5 + 5 = 20$ (TWENTY) Javob: Y

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirining 2018-yil 27-iyuldagi 191-sonli buyrug'iga ko'ra DTS talablari.
2. M.D.Pardayeva, F.Abdullayev, O.Musurmonqulova, F.Olimova. "Maktabda o'qitish va baholash metodologiyasi".- Toshkent, 2020.
3. G'aybullayev N.R., Yodgorov R., Mamatqulova R. Pedagogika. – Toshkent: 2005.
4. Saidahmedov N. Pedagogik mahorat pedagogik texnologiya Toshkent, 2010.
5. WWW. Ziyonet.uz
6. www. edu.uz.

АЛИШЕР НАВОИЙ АНЪАНАСИ МУАЗЗАМХОН ИЖОДИДА

Сайдалиева Насиба Фарходовна

филология фанлари номзоди, СамИСИ академик лицейи, тиллар кафедраси мудир.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7273275>

Аннотация. Ушбу мақолада, шоира Муаззамхоннинг Хазрат Алишер Навоий ижодига қўл бериб ижод қилгани, мумтоз адабиётимизнинг кўплаб ижодкорларида бўлгани сингари, хазратдан илҳомланиб ижод қилгани ҳақида баён қилинади. Ушбуда келтирилган газалар ҳам, айнан Навоий ижодидан илҳомланган ҳолда ёзилган бўлиб, тасаввуф ва унинг арконлари ҳақида сўз боради.

Калит сўзлар: “Ҳар соат”, тасаввуф, “аҳли тамиз”, “фаҳми дониш”, Жунайд Бағдодий, Жалолиддин Румий.

ТВОРЕНИЕ АЛИШЕРА НАВОИ АНАНАСИ МУАЗЗАМХАНА

Аннотация. В данной статье указывается, что поэт Муаззам Хан работал с творчеством Хазрата Алишера Навои, вдохновленный Хазратом Алишером Навои, как и многие авторы нашей классической литературы. Представленные здесь газы написаны под влиянием творчества Навои и рассказывают о суфизме и его архонтах.

Ключевые слова: «Каждый час», суфизм, «Ахли Тамиз», «Знание», Джунайд Багдади, Джалалуддин Руми.

ALISHER NAVOI ANANASI MUAZZAMKHAN'S CREATION

Abstract. In this article, it is stated that the poetess Muazzam Khan worked with the work of Hazrat Alisher Navoi, and was inspired by Hazrat Alisher Navoi, as is the case with many creators of our classical literature. The ghazas presented here were written under the inspiration of Navoi's work, and talk about Sufism and its archons.

Key words: "Every hour", Sufism, "Ahli Tamiz", "Knowledge", Junayd Baghdadi, Jalaluddin Rumi.

КИРИШ

Анъана ва маҳорат адабиётнинг умрбоқийлигини белгиловчи омиллардан биридир. Ҳар бир даврнинг етук, интеллектуал хислатлари камолотга етган ижодкори борки, ўз салафлари ижодига эргашади, уларнинг энг илғор анъаналарини давом эттириб ўзлигини намоён этишга, ўз сўзини айтишга интилади. Муаззамхон ижоди ҳам бу ҳодисадан бебаҳра эмас. У ижодий муҳитда вояга етганлиги боис ёшлигиданоқ Шарқ мумтоз шеърятини, хусусан, ўзбек ва форс-тожик адабиёти билан яхши таниш бўлганлиги илмий тадқиқотларда бир неча бор эътироф этилган. Муаззамхон шеърятини Шарқ эстетик тафаккур тарзига тўйинган шеърят. Унда Румий ва Алишер Навоий, Фузулий ва Машраб, Нодира ва Увайсий каби қатор ижодкорлар қўллаган анъаналарни учратамиз. Муаззамхон замонасининг етук шоираси сифатида бу анъаналардан ижодий фойдаланди, уларни ўз даврининг муаммолари билан уйғунлаштирди, кўнгил ҳасратини ўзига хос тарзда сатрларга муҳрлашга ҳаракат қилди.

Муаззамхон шеърятини бошқа шоирларнинг асарлари билан қиёслаганимизда, бу ўзига хослик янада ёрқинроқ намоён бўлади.

МЕТОД ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Муаззамхон ижодий изланишларида, айниқса, Алишер Навоийнинг фаол иштирокига таянади, устоз лирик меросини қунт ва муҳаббат билан ўрганади. Мисол учун шоиранинг “Ҳар соат” радифли ғазалидаги:

Табиблар айтди: ҳижрон дардини доруси ўлмақдур,

Анинг-чун мен бўлибмен ҳажр ила бемор ҳар соат , -сатрлари Алишер Навоийнинг:

Чораси ё бодадур, ё васл, ё марг, эй табиб,

Ҳар кишиким топса ҳижрон дардидин беморлиғ, - мисраларига яқин.

ТАДҚИҚОТ НАТИЖАСИ

Тасаввуф таълимотига кўра, бода, васл, марг, ҳижрон, ёр - рамзий маъноларга эга тушунчалар. Бода – Оллоҳ ишқининг кўнгилдаги жилваси, васлга эришмоқ, Оллоҳ дийдорига нойил бўлмоқдир. Маълумки, тасаввуф таълимотига кўра, Оллоҳ васлига етишишнинг йўллари турлича. Чунончи, май воситасида, ўлим воситасида, хушдан айрилиш воситасида Оллоҳ билан айрилиқдан – ҳижрондан қутулиш мумкин. Чунки туғилиш-Оллоҳдан айри тушиш - ҳижрондан мурод – айнан висолга эришишга интилиш демақдир. Жалолиддин Румий айтадиларки:

Мо барои васл кардан омадем,

Но барои васл кардан омадем.

Алишер Навоий байтида айнан висолга эришишнинг турли йўллари хусусида сўз боради. Шоиранинг фикрича эса, бунга марг, яъни ўлим туфайлигина эришиш мумкин. Ҳижрон эса – тириклик. Яъни, инсон тириклигида Оллоҳдан айри бўлади. Тасаввуфда ўлим - Оллоҳ хузурига қайтиш ҳисобланади. Қуръон оятларининг офоқ ва анфусда кўрсатилиши “ўлим” тарзида талқин этилиб, ўлим умумий ва хусусий ўлароқ иккига ажратилган. Биринчиси - нафс ва шаҳватларнинг ўлими. Иккинчиси - бутун мавжудотга Ҳақ назари билан боқмоқ, тавҳидга етмоқдир. Жунайд Бағдодий фикрича, “Тасаввуф улдурки, Худойи таоло сени ўзингни ўлдириб, ўзи бирла тирилтирғай. Демак, “ўлимдан илгари ўлмоқ” замирида Оллоҳ билан тирилмоқ ҳикмати мужассам”. Алишер Навоий байтида айнан ана шу – “ўлимдан илгари ўлмоқ”, жисмоний тирикликда қолароқ, нафс ва шаҳватни ўлдириш фалсафаси ҳам мужассам. Муаззамхон эса Оллоҳ васлига эришишнинг биргина усули ҳақида сўз юритади.

МУҲОКАМА

Алишер Навоий - ўзбек тасаввуф шеърятини юқори чўққига кўтарган ижодкор. Навоий шеърятини чуқур, мураккаб бадиий фалсафийлиги, тасвирнинг сержилва, образларнинг серқатламлилиги билан ўзига хос, айни пайтда, унинг шеърятини реал ҳаётга шу қадар яқин. Муаззамхоннинг юқоридаги сатрлари Навоий ижоди анъаналарининг соддароқ, ихчамроқ тарздаги давомидир.

Алишер Навоийда ҳажрнинг давоси ё бода, ё васл, ё марг деб хулоса чиқарилса, Муаззамхонда ҳам “ҳижроннинг давоси ўлмоқдир”, деган хулосага келинади. Муаззамхон бода ва висол рамзларини ишлатмасдан, иккинчи сатрда кўнгил кечинмаларини “Анинг-чун мен бўлибман ҳажр ила бемор ҳар соат”,- дея ўзгачароқ тарзда баён этади. Муаззамхоннинг:

Сани шои фироқингда кўзимга келмади уйқу,

Анинг учун оқар хуноб сариқ рухсор уза ҳар су, – деб бошланувчи ғазали Алишер Навоийнинг қуйидаги ғазали тасвир услубига ҳамоҳанг:

Кеча келгумдур дебон, ул сарви гулру келмади,

Кўзларимга кеча тонг отгунча уйку келмади.

Бу ерда ҳам худди шу ҳолат: ҳар икки байтда ифода этилган вазият ўзига хос. Навоийнинг лирик қаҳрамони висол ваъдасини олган, аммо ваъдага вафосизлик уни туни билан бедорликка маҳкум этган. Муаззамхонда эса, хижроннинг умумий ифодаси берилган. Шу маънода Навоий ғазалида замон аниқ, чегараланган, Муаззамхонда эса умумийроқ.

Алишер Навоий бир ғазалида “Йиғлабон бошимга оҳим дудидан чирмаб қаро, Мотамим эл сўнгра тутқунча, ўзим бул дам тутай”, - деб ёзади. Улуғ шоирнинг бу фикрлари айримларга бадбинлик бўлиб туюлиши ҳеч гап эмас. Аммо Навоийнинг фикрича, бу кайфият қалбни тозалайди, инсонни камолотга ундайди. Муаззамхон ҳам юқоридаги байтида шу маънодан келиб чиққан. Байтнинг иккинчи мисрасида эса бу дунё мўъмин учун синов эканлиги бадийлаштирилади.

Тасаввуфий истилоҳлар нуқтаи назаридан бу дунё “ғамхона”, “ҳасратхона”, “зиндон”. Зиндон, шунингдек, вужуд, тана маъносида ҳам ишлатилади. Яъни, руҳ ўзининг самовий кенгликларидан тор қафас каби вужудга кирганлиги зиндонга тушиш билан киёсланган ва “зиндон” сўзи шу тариха метафорик тушунча касб этган.

Сен сано эт таъна тоши гар ёғилса бошинга,

Тухмат ўқи тешса бағринг мисли пайкон ғам ема .

ХУЛОСА

Муаззамхон шеърлятида “аҳли тамиз”, “фаҳми дониш”ларга терс тимсоллар тез-тез учраб туради. Булар: “кажрав”, “ҳарф уқмас”, “нодон”, “номард”, “мардуд”, “илм ўқуган норасо” ва бошқалардир. Улар, яъни “фаҳми дониш”дан бегоналар қанча “таъна тоши”ни, “тухмат ўқи”ни ёғдирмасин, Худо олдида юзинг ёруғ, - деб шоира ўзига хитоб қилади. Уларнинг фиску фужури ғам чекишга арзимайди.

Кел, Муаззам, сен замин бўл, теша бирлан чопсалар,

Қил сукут гар қилса дашноми фаровон ғам ема .

Диққат қилинса, бутун ғазал бир поэтик ғоя - “мусофир”лик кайфиятини очишга йўналтирилган. Шу кайфият атрофидаги мулоҳазалар тадрижан ривожланади ва ўзига хос бир силсилани юзага келтиради.

Кўриниб турибдики, Муаззамхон шеърлятида ички фаоллик кучли ва у ана шу жиҳати билан Шарқ шеърлятининг энг ажойиб хусусиятларидан бирини ўзида намоён этади.

REFERENCES

1. Акбархўжаев “Шарқнинг етти ёғдуси”, Тошкент.
2. Валихўжаев Б. Ўзбек эпик поэзияси тарихидан. Тошкент, Фан, 1974 й.
3. Ғаниева С. Алишер Навоий. Тошкент, Фан. 1962 й, 83 бет.
4. Жалолов Т. Ўзбек шоирлари. Тошкент, 1959 й.
5. Исҳоқов Ё. Навоий поэтикаси. Тошкент. Фан, 1983 й, 208 бет.
6. Комилов Н. Тасаввуф ёки комил инсон ахлоқи. 1-китоб. Тошкент. Ёзувчи, 1996 й, 272 бет.
7. Маллаев Н. Ўзбек адабиётида ғазал ва унинг ривожиди Навоий роли ҳақида. Навоий армуғон тўплами. Тошкент 1968 й.
8. Қодирова М. Шоира Муаззамхон. – Тошкент. Фан, 1992 й, 72 бет.

9. Ҳаққулов И. Тасаввуф ва шеърият. Тошкент. Адабиёт ва санъат нашриёти, 1990 й.
10. Ҳаққулов И. Тасаввуф сабоқлари. Бухоро. Бухоро давлат университети нашриёти, 2000 й.
11. Ҳожиаҳмедов А. Шеърий санъатлар ва мумтоз қофия. Тошкент, “Шарқ” нашриёт-матбаа концерни бош таҳририяти, 1998 й.

OLIV TA'LIM MUASSASALARIDA INGLIZ TILI DARSLARIDA MUTAXASSISLIKKA OID MATERIALLARDAN FOYDALANIB O'QITISHNING HOZIRGI HOLATI

Bekmuratova Nargiza Arslanbaevna

Nukus shahri, Qaraqolpoq Davlat Universiteti ingliz tili fani o'qituvchisi, dotsent

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7274852>

Annotatsiya. Ushbu maqolada oliy ta'lim muassasalarida ingliz tili darslarida mutaxassislikka oid materiallar, ularning afzalliklari va ulardan foydalanib o'qitishning hozirgi xolati keltirib o'tildi.

Kalit so'zlar: Chet tili, davlat ta'lim standarti, umumiy bosqich, kasbga yo'naltirilgan bosqich, CEFR, B2, fan dasturi, Lingvistik kompetensiya, til kompetensiyasi.

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ПРЕПОДАВАНИЯ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ СПЕЦИАЛИЗИРОВАННЫХ МАТЕРИАЛОВ НА ЗАНЯТИЯХ ПО АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ В ВУЗАХ

Аннотация. В данной статье упоминались специальные материалы, их преимущества и современное состояние обучения с их использованием на уроках английского языка в высших учебных заведениях.

Ключевые слова: иностранный язык, государственный образовательный стандарт, общий этап, профориентационный этап, CEFR, B2, научная программа, языковая компетенция, языковая компетенция.

THE CURRENT STATE OF TEACHING USING SPECIALIZED MATERIALS IN ENGLISH LANGUAGE CLASSES IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Abstract. this article presents materials related to the specialty in English lessons in higher education institutions, their advantages and the current state of teaching using them.

Key words: Foreign Language, state educational standard, General stage, profession-oriented stage, CEFR, B2, science program, linguistic competence, language competence.

KIRISH

Respublikamizda oliy ta'lim tizimida bo'lajak kadrlarni tayyorlash va ilmiy maqsadlar uchun zarur bo'lgan axborotni topish jarayonida mutaxassislik bo'yicha original adabiyotni o'qish, xorijiy tildagi og'zaki muloqotda ishtirok etish ko'nikmasini shakllantirish maqsadida ingliz tili darslari o'tilmoqda. O'z sohasini mutahasisi o'z kasbiga oid ingliz tilidagi adabiyotlarni asl nusxasini o'qiy olishi, o'qilgan matnni tushunishi va uni o'z kasbida qo'llay olishi lozim. Bundan tashqari, u berilgan mavzuda suhbatdoshi bilan chet tilida erkin fikr almasha olishi kerak. Oliy ta'lim muassasalarida ingliz tilini mutaxassislikka oid materiallar orqali o'rgatish yaxshi samara beradi, bu orqali talabalarning tafakkurini yanada o'stirish, ingliz tilidan ma'lumot olish va berish, ingliz tili haqidagi yangi bilimlar, o'z sohasidagi ilmiy o'zgarishlarni kuzatib borish va yangiliklardan bexabar qolmaslik imkonini beradi va bu talabalar dunoyoqarashini kengaytiradi. Talabalarning o'z kasbida tegishli material ya'ni mavzularda ishlash ular uchun qiziq va foydalidir. Bugungi kunda, oliy ta'lim muassasalarida chet tili fani darslarining samaradorligini o'rganish va o'qitish jarayonini yanada osonroq olib borish maqsadida bir qancha mutaxassislikka oid material-dasturlar yaratilgan bo'lib, ushbu qo'llanmamiz orqali ularni tahlil qilib chiqamiz.

METOD VA METODOLOGIYA

Biz o'rganib chiqqan birinchi dastur bu O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2012 yil 10 dekabrda "Chet tillarni o'rganish tizimini yanada takomillashtirish choratadbirlari to'g'risida"gi PQ-1875-sonli, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2013 yil 8 maydagi "Chet tillar bo'yicha ta'limning barcha bosqichlari bitiruvchilarining tayyorgarlik darajasiga qo'yiladigan talablar" to'g'risidagi 124-sonli qarorlari hamda Yevropa Kengashining "Chet tilini egallash umumevropa kompetensiyalari: o'rganish, o'qitish va baholash" to'g'risidagi umume'tirof etilgan xalqaro me'yorlari (CEFR – Common European Framework of Reference) ga muvofiq qayta ishlab chiqildi.

Vazirlar Mahkamasining "Chet tillar bo'yicha ta'limning barcha bosqichlari bitiruvchilarining tayyorgarlik darajasiga qo'yiladigan talablar" ga ko'ra oliy ta'lim muassasalarining ixtisosligi chet tili bo'lmagan fakultetlari bakalavriat bosqichi bitiruvchilari to'rt yillik tahsillari nihoyasida o'rgangan chet tili bo'yicha B2 darajani egallashlari lozim.

"Chet tili" fanidan tuzilgan ushbu dastur asosida chet tili o'qituvchilari ixtisoslik xususiyatlarini hisobga olgan holda ishchi dastur, o'quv-metodik majmualar va o'quv qo'llanmalarni ishlab chiqishlari mumkin. Ushbu dastur "Chet tili" fanini ikki bosqichga bo'lingan holda o'qitishni nazarda tutadi:

TADQIQOT NATIJASI

- **umumiy bosqich** (umumiy chet tili o'rganiladi).

- **kasbga yo'naltirilgan bosqich** (chet tili maxsus maqsadlarda o'rgatiladi).

Har bir kurs uchun ajratilgan o'quv soatlari teng, ya'ni 50%dan taqsimlanadi. Kurslar bir-biridan mavzusi, leksik tizimi, o'quv matnlari, nutq faoliyatlari xususiyati va mavqeiga qarab malakalarni rivojlantirish bo'yicha farqlansada, o'quv jarayoni uchun umumiy bo'lgan grammatik mavzular, o'xshash sintaktik hodisalar, nutq ko'nikma va malakalarini egallashda o'zaro uzviy bog'liq va uzluksiz holda o'rgatiladi. Chet tilini o'rgatish ixtisoslik xususiyatlaridan kelib chiqib, "Chet tili maxsus maqsadlar uchun" tamoyillariga va kommunikativ, integrativ kompetentlik yondashuvlariga asoslanadi.

Kommunikativ faoliyatga yo'naltirilgan yondashuv - ta'limning rivojlantiruvchi, funksional va kommunikativ xususiyatlariga ega bo'lib, ta'lim jarayonida bilish faolligini oshirishga ko'maklashadi. Ta'lim jarayonida mazkur yondashuv talabalarda refleksiya, o'z-o'zini rivojlantirish, namoyon etishga ko'maklashadi; chet tili ta'limini madaniyatlararo muloqot sifatida tashkil etishga; dars jarayonida o'qituvchi talabalarning o'zaro teng huquqli ishtirokchi sifatida o'zini namoyon etishlarini ta'minlaydi; ta'limning interaktiv shakllarini qo'llash; talabalarda yangi til malakalari, sosio-madaniy bilimlar, amaliy malakaviy ko'nikmalarni mustaqil egallashni rivojlantirish.

Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv - chet tilini o'qitishda nafaqat ilmiy bilimlar berish, balki ta'lim jarayonining ishtirokchilari (talabalar, o'qituvchilar, ota-onalar) munosabatlarining faol shakllariga asoslanish; talaba xarakteri va uning o'zini rivojlantirish usullarini o'rganish; individuallikni shakllantirish uchun talabaga qulay shart-sharoitlar yaratish; madaniyatimizda shakllangan shaxsning psixik rivojlantirish me'yorlari haqidagi tasavvurlarni o'zgartirish (gorizontal emas, balki vertikal, ya'ni talaba rivojlanish dinamikasini uning oldingi holati bilan taqqoslash orqali amalga oshirishni, boshqalar bilan emas, balki uni o'zi bilan taqqoslash).

Integrativ yondashuv – turli fanlardan olingan bilimlar, ko'nikma, malaka va tajribani hisobga olish, tayanish, integrasiya qilish, chet tilida kommunikativ, kasbiy kommunikativ, ijtimoiy kompetentlikni baravar rivojlantirishni nazarda tutadi.

Ta'limda kompetentlik yondashuv - muayyan natijalarga erishish va muhim kompetensiyalarni egallashga qaratiladi. Kompetensiya bo'lajak kasbiy faoliyatga qarab shakllanib boradi. Bunday sharoitda ta'lim jarayoni yangi mazmunga ega bo'ladi, u o'rganish va o'rgatish jarayoniga aylanadi, ya'ni kasbiy va ijtimoiy ahamiyatga ega kompetentlikni mustaqil o'qib o'rganish, ijtimoiy-mehnat, madaniy, maishiy hamda madaniy hordiq sohalarda chet tilini qo'llashga erishiladi.

Oliy ta'lim muassasalarida ingliz tili fanidan mutaxassislikka oid materiallardan foydalanish holatini aniqlash maqsadida bizning e'tibor qaratgan yana bir hujjatimiz bu —Chet tili fani bo'yicha barcha bakalavriat talim yo'nalishi talabalari uchun yaratilgan namunaviy fan dasturi edi. Fan dasturi chet tili kafedralari tomonidan ishchi dasturlar, o'quv-uslubiy majmualar, o'quv qo'llanmalar va darsliklar yaratilishiga asos bo'ladi. Ishchi dasturlar asosida pedagog xodimlar o'zlarining kalendar rejalarini ishlab chiqadilar.

MUHOKAMA

Biz tahlil qilgan fan dasturi 2018 yil 14 iyunda Oliy va O'rta maxsus talim vazirligi tomonidan tasdiqlangan. Mualliflari G.X.Bakiyeva, B.R.Samatova, M.M.Tursunov va boshqalar. Xorijiy til fan dasturi mazmun-mohiyatiga ko'ra umumiy ilmiy (akademik) til ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan, talabalarning bo'lg'usi kasbiy faoliyatlarida foydalanadigan til kompetensiyalarini rivojlantirishga moslashtirilgan. Ushbu dastur —Xorijiy til fanini o'qitish davrida talabalarning umumiy, akademik va kasbga yo'naltirilgan til ko'nikma va malakalarini rivojlantirishga qaratilgan. Xorijiy tilni o'rganishning mustaqil muloqot (B2) darajasi talabalarda ko'proq akademik va kasbga yo'naltirilgan til ko'nikmalarini rivojlantirishni taqozo qiladi. Shu bois, bu dasturda xorijiy tilni o'rgatishdan asosiy maqsad – bo'lg'usi mutaxassislarda kundalik hayotlari, ilmiy va kasbiy faoliyatlarida chet tili yoki bir necha tillardan erkin foydalanuvchi mutaxassislarni tayyorlash deb belgilab bergan. Ushbu maqsadga erishish uchun xorijiy til fanining oldiga quyidagi vazifalarni qo'yadi. Jumladan:

- talabalarning nutqiy (o'qish, yozish, tinglab tushunish, gapirish), til (leksik, grammatik), ijtimoiy-madaniy va pragmatik kompetensiyalarini rivojlantirish; ilmiy, kasbiy va maishiy faoliyatga bog'liq mavzular yuzasidan og'zaki va yozma ravishda bayon etish ko'nikma va malakalarini rivojlantirish;
- ilmiy va kasbiy faoliyatda qo'llaniladigan termin va atamalarni o'rgatish;
- talabalarning ilmiy va sohaviy yo'nalishlaridan kelib chiqqan holda mustaqil ishlarini tashkil etish.

Ushbu dasturning yana bir yaxshi tamoni shundan iboratki, til kompetensiyasini rivojlantirish chog'ida o'tilgan grammatik material (fe'l zamonlari, modal fe'llar, sifat va ravishlarning qiyosiy darajalari, determinativ so'zlar, predloglar va hokazo)ni kundalik, ilmiy va sohaviy kontekstlarda to'g'ri qo'llay olish nazarda tutilgan. Pragmatik kompetensiyani rivojlantirishda turli ijtimoiy, ta'lim va mutaxassislik doiralarida mos ravishda tilni tegishli rasmiy shaklda qo'llashni anglashga o'rgatish maqsad qilib qo'yilgan.

Dasturning asosiy qismida nutqiy mavzular ro'yxati berilgan va har bir nutqiy mavzuda kasbiy faoliyatga doir mavzularga e'tibor qaratilgan. Jumladan, ijtimoiy mavzularda atrof-muhit, maishiy masalalar, global muammolar bilan bir qatorda shaxs va kasb psixologiyasi mavzusini o'rganish ko'rsatilgan.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, ushbu mutaxassislikka oid materiallar orqali jtimoiy-madaniy mavzularda dunyo va tili o'rganilayotgan mamlakatlarning madaniy, ijtimoiy xususiyatlarini o'rganish bilan bir qatorda ilmiy va sohaga oid vaziyatlarda madaniy tafovutlarni ham o'rganadilar. Va bu dasturlarda eng e'tirof etib ko'rsatadigan narsa bu mutaxassislik sohasiga oid mavzularga alohida e'tibor qaratilganligi. Mana shu bo'limda talabalar soha yo'nalishlari, dolzarb mavzulari, mas'uliyat, hujjatlar yuritish, kasbiy etika, muzokaralar olib borish, mutaxassislik sohasidagi ilmiy va amaliy yutuqlar, innovasion g'oyalar va yangiliklar bilan tanishishga, ular bilan amaliy ishlashga imkoniyatlari bor.

REFERENCES

1. Davlatov K.D. "XORIJIIY TIL (DEUTSCH) fani bo'yicha O'QUV USLUBIY MAJMUA". Toshkent – 2019
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 124 son qarori bilan tasdiqlangan —Uzluksiz ta'lim tizimining chet tillar bo'yicha davlat ta'lim standartil 2013 yil 8 may.
3. Bakiyeva G.X., Samatova B.R., Tursunov M.M. va boshkalar. —Chet tili fani buyicha barcha bakalavriat ta'lim yunalishi talabari uchun fan dasturi. T. 2018 yil 14 iyun.

PEDAGOGICAL VALUE OF RECYCLING LANGUAGE

Xaydarova Nigina Ganiyevna

Teacher of Bukhara state university, Foreign language department,
department of Interfaculty foreign languages

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7274896>

Abstract. *Language processing is when learners practice language they have learned before. Recycled language is reintroduced in a different context or through a different skill. It helps the student to expand the scope of using something new. Recycling is an important part of the consolidation of learning. It is often included in course and course book structures. Teachers can look for opportunities to recycle new language through varying the skills work a class meets.*

Key words: *recycling, specific task, consolidation of learning, recycling lexical elements, interchanged, long-term.*

ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ ЯЗЫКА ПЕРЕРАБОТКИ

Аннотация. *Языковая обработка — это когда учащиеся практикуют язык, который они выучили ранее. Переработанный язык повторно вводится в другом контексте или с помощью другого навыка. Это помогает учащемуся расширить сферу использования чего-то нового. Повторное использование является важной частью консолидации обучения. Он часто включается в структуру курсов и учебников. Учителя могут искать возможности перерабатывать новый язык, варьируя навыки, с которыми сталкивается класс.*

Ключевые слова: *рециклинг, конкретная задача, закрепление заучивания, рециклинг лексических элементов, взаимозаменяемость, долговременность.*

INTRODUCTION

Recycling is the practice of previously observed language by students. The recycled phrase will be reintroduced in a new setting or using a new technique. This enables the pupil to utilize the new object more diversely. The consolidation of learning involves a lot of recycling. Structures for courses and course books frequently feature it. By altering the skill work a class completes, teachers can seek for opportunities to recycle new language. Our belief is that utilizing the same language in a variety of tasks is the greatest method to incorporate possibilities for recycling inside courses. This is simple when using the PPP paradigm (Presentation - Practice - Production), since you give instances of new language by reading or listening, practice it through carefully graded oral and written activities, and then reuse it in free writing, maybe as a homework assignment. In a following class, we may revisit the same language and perhaps add a little more, either by utilizing the same exercises again or by creating new ones. The assignments listed below can be used to introduce and practice the past tense in a single session or a series of lessons. Each task could just take a short while. Even when the specific task varies, we will see how the same language is repeated.

METHOD AND METHODOLOGY

Every repetition increases the likelihood that the pupils' brains will create long-term memories of the sounds, language, and structures that can serve as the foundation for independent usage in the future. There will be plenty of opportunities to recycle language, especially high frequency language, in a well-planned course. A vocabulary or grammar topic will be reviewed at least once a year and maybe more frequently under the so-called spiral

curriculum approach found in many textbooks. One critique of this methodology is that because there is such a lengthy time between each "revisit," many students have forgotten what they previously learned, necessitating a new round of instruction. This is a frequent grumble among language instructors. The approach is to make sure that each week you make an effort to use crucial vocabulary as frequently as you can in fresh situations and to recycle it in classroom conversation. For example, you may ask L2 students what they did over the weekend to review the preterit/perfect tense. Students are more likely to forget what they have done if we do not do this and simply go on to a new topic, entirely ignoring the prior one. If we had our own classroom, we could guarantee that knowledge is maintained by keeping the most important parts of each lesson on a "teaching wall."

The idea of recycling lexical elements comes from the Lexical Approach to English Language Teaching (ELT). It is regarded as a change from the conventional paradigm, in which language training moves from grammar to vocabulary/lexis. This article's primary goal is to emphasize the value of recycling for ELT and English Language Learning (ELL). It gives a succinct overview of the state of the English language today. A brief history of ELT teaching methodologies and approaches is also reviewed, which led to the paradigm change from grammar- to lexis-centered language education. A thorough discussion of the lexical approach is given, with specific attention paid to the value of reusing lexical terms throughout the language-learning process. The researcher held focus group talks against this backdrop to offer time-tested strategies to realistically use the idea of recycling in vocabulary instruction successfully. Research findings are presented using the information gathered during focus group talks.

RESEARCH RESULTS

Recycling is practicing language that learners have seen previously. The recycled language will be re-introduced in a different context, or through a different skill. This helps the student extend their range of use of the new item.

The words "recycling" and "repetition" are frequently interchanged. Traditional approaches, in which linguistic chunks must be repeatedly practiced until they become second nature, have been characterized by the latter. Mechanical, or rote, learning is a style of learning that is characterized by repetition. However, as a result of unhappiness with traditional behaviorist approaches, the mechanical features of the process were rethought; it was distinguished from recycling in that the latter entails meaningful recurrence. Recycle is to rejuvenate, re-teach, and relearn something. In other words, " Recycling should not be confused with 'repetition,' and it should thus be envisioned as a snowball' that allows the vocabulary seen previously a 'second chance' to be corrected, expanded, and enhanced". Repetition is consciously and continuously repeated, emphasizes on memorization through oral practices, inability to produce or generate language. Recycling is meaningful repetition, addressing learners' needs of language exposure, restructuring language, cognitive development.

To begin, it's important to note that vocabulary recycling is, in some ways, a practical manner of revisiting previously learned terminology. There are, however, a number of practical tasks in which recycling might be more visibly manifested. The nature of vocabulary knowledge, namely receptive and productive information, can be used to split vocabulary-recycling activities.

There are a number of practical tasks that can be used to recycle useful vocabulary knowledge. When dealing with new issues, one of these actions is brainstorming past phrases

and similar words. This practice assists learners in activating their internal lexical syllabi. Furthermore, writing book reviews might aid with vocabulary recycling because students will seek to replicate terminology learnt before in the writing activity. Finally, testing might be viewed as a means of encouraging pupils to reread language. In fact, language attrition is particularly vulnerable to the productive component of vocabulary knowledge. "Learners' production competence in the lexicon was initially forgotten while their receptive skill was immune," Tomiyama claimed in this regard. As a result, there should be more activities that emphasize the usefulness of vocabulary knowledge.

DISCUSSION

Finally, numerous approaches to using recycling to prevent vocabulary attrition have been taken. Recycling originated as a practical technique to retain lexical competence in second and foreign languages as a result of the insufficiency of repetition in preventing attrition of an acquired foreign language. Recycling is important because it helps to eliminate the key causes of language attrition by employing a variety of approaches that try to reactivate receptive and productive vocabulary knowledge.

Students will benefit greatly from the chance to learn new vocabulary in English lessons on a range of subjects. In order for pupils to "own" these terms and begin to use them with assurance, English teachers should urge their students to review this vocabulary on a regular basis.

Chatting: It is definitely worth chatting to pupils and finding out how and where they keep track of new terms that are mentioned in class if they believe that enough effort isn't being put into learning new vocabulary. They could not have a system in place or they might have a notepad where they record the new terms. Encouragement should be given to all pupils to try their best to organize their vocabulary recording. You may bring in your notebook and demonstrate how you are trying to expand your own vocabulary if you are learning a new language and somehow keeping track of new words.

"Word bag" envelope: Another approach to have quick access to the terms that have come up in your lessons, aside from urging your students to keep a tidy vocabulary book of some form, is to make a "word bag" for each of your groups. Two sizable envelopes and some card strip are all that are required. Write "Blank word cards" on one envelope and "Class word bag" on the other. Put several little card strips that have been cut into strips in the envelope labeled "Blank word cards." Choose a student from each class to manage the "word bag." He or she is in charge of writing all the new vocabulary on unique blank word cards and placing them in the class word bag envelope after receiving the envelopes at the start of the lesson. If your group can't do this, you can be in charge of putting the words in the bag after each lesson. It would be simpler for you to keep track of the bag if you can keep the envelopes in the class where you teach, fastened on a notice board or in a secure location. You'll have a solid assortment of words in the word bag after a few classes. Here are some exercises for recycling vocabulary while utilizing the word bag. They can be used as a warm-up at the start of a class or in the final five minutes.

Quick fire quiz: Pull out a bunch of words from the bag. Give clues or definitions so the students can guess the word on the card. The student who guesses the word correctly wins the card. The winner is the student with the most cards at the end.

Beep' sentences: Read a sentence incorporating the word on the word card. Instead of saying the word, say 'beep'. Students guess the missing word. When students get the idea, pass them the word bag, so they can create their own sentences.

Circle story: Give each student a word card. You start and begin to tell a story and use the word you have on your card. When you have used your word, the next student continues the story until they can incorporate their own word.

Team vocab tests: Divide the class into teams or pairs. Pull out a set number of words and using translation or clues give the teams a vocab test!

CONCLUSION

Pictionary: In two teams, use the word cards as prompts for a game of Pictionary. Use the board or paper. The word bag will have many applications as you use it more. Students, in my experience, feel more secure knowing what vocabulary will be tested, and they can feel quite proud of themselves when they feel comfortable using new terms. For many pupils, learning vocabulary requires a lot more work than we and they would like to admit. The word bag alleviates the perception that learning new English words is a "bottomless pit"! It could make learning more realistic and attainable.

REFERENCES

1. Tolibova N. HISTORY OF THE STUDY OF ENGLISH PHRASEOLOGICAL UNITS //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 19. – №. 19.
2. Khaydarovna P. S., Nosirovna T. N. Some Necessary Options of Learning English Comparing with Other Foreign Languages //Eurasian Research Bulletin. – 2022. – Т. 4. – С. 108-113.
3. Razokovna O. M. et al. English Learning And Vocabulary Growing Methods //Journal of Positive School Psychology. – 2022. – С. 10628–10632-10628–10632.
4. Shavkatovna S. N., Ganiyevna K. N. Using podcasts for enhancing listening and speaking skills in EFL classes //Integration of Pragmalinguistics, Functional Translation Studies and Language Teaching Processes. – 2022. – С. 248-251.
5. Xikmatova M. Problems of learning languages in the heritage of the scientist-encyclopelist YA Komensky //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 8. – №. 8.

SINFDA KREATIVLIKNI RIVOJLANTIRISHNING AHAMIYATI

Xujaniyozova Oygul Rajabovna

Urganch Davlat Universiteti,

Maktabgacha ta'lim metodikasi kafedrası katta o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7274916>

Annotatsiya. Maqolada katta sinflardagi maktab o'quvchilarini o'qitishda kreativ, boshqacha aytganda ijodiy yondashuv asosida o'qitish texnologiyalari, metodlari, ushbu ijodiy o'qitishning ahamiyati, natijalari misollar bilan yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: ijodkorlik, kreativ yondashuv, faoliyat, fan, doira, muammo, ijodiy loyiha.

THE IMPORTANCE OF DEVELOPING CREATIVITY IN THE CLASSROOM

Annotation. In the article, the teaching technologies, methods, the importance of creative approach is discussed. Creative way of educating, and the results of creative teaching of high school students are high lightened with examples.

Key words: creativity, creative approach, activity, science, framework, problem, creative project.

ВАЖНОСТЬ РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСТВА В КЛАССЕ

Аннотация. В статье упоминаются технологии, методы обучения, важность творческого подхода. На примерах освещены творческий способ воспитания, результаты творческого обучения старшеклассников.

Ключевые слова: творчество, творческий подход, деятельность, наука, рамки, проблема, творческий проект.

KIRISH

Bugungi dunyo misli ko'rilmagan tezlikda o'zgarmoqda - va butun dunyo bo'ylab millionlab o'qituvchilar uchun hozir sinfda ijodkorlikning ya'ni kreativlikning afzalliklari va ahamiyatini qabul qilish uchun tarixdagi eng muhim davr desak adashmaymiz.

10 yil orqaga nazar tashlaydigan bo'lsak, bugungi dunyoda biz duch keladigan o'zgarishlarning keskin sur'atlarini va favqulodda vaziyatlarni - global pandemiyadan so'ng ta'lim ehtiyojlariga moslashishdan tortib, raqamli avlodni kuchaytirish va yaratishgacha bo'lgan g'ayrioddiy vaziyatlarni hech kim bashorat qila olmasdi, bir kechada milliard dollarlik kompaniyalarni ochish; ijodkorlik va mavhum fikrlash jamiyat kelajagi uchun zarur bo'lgan ko'nikmalar talaba repertuarining zaruriy shartiga aylandi. So'nggi o'n yillikning o'zida globallashuv va raqamli inqilob natijasida butun sanoat butunlay o'zgarganini ko'rdi, texnologiyalarga kirish va innovatsiyalar potentsiali hech qachon bugungidek mavjud bo'lmagan va o'qituvchilar ham jismoniy, ham raqamli sinflarda o'ynashadi. bu ijodkorlikni rivojlantirish va rag'batlantirishda muhim rol o'ynaydi.

METOD VA METODOLOGIYA

Aslida kreativlik nima?! Ijodning o'zi juda keng mavzu. Ijodkorlikka ma'lum bir mahorat sifatida qarash va siz chizishingiz yoki qo'shiq aytishingiz mumkinligini taxmin qilish oson bo'lsa-da, siz ijodiy bo'lishingiz kerak, haqiqat juda nozik. Aytish joizki, ijodkorlik zamonamizning eng ilg'or innovatsiyalarining harakatlantiruvchi kuchi bo'lgan.

Atrofga nazar tashlaydigan bo'lsak, bizni innovatsiyalar qurshab oladi, agar aql bovar qilmaydigan ijodkor va qat'iyatli odamlar noaniqlikni qabul qilmaganida, status-kvoga e'tiroz

bildirmaganida, hech qanday javob bermaganda va har xil muammolarni hal qilishning yangi usullarini kashf qilmaganida bo'lmadi.

Biz ertangi kunning yutuqlari va texnologiyalarini bashorat qilish deyarli mumkin emasligining jonli isboti bo'lamiz - kaftimizdan Internetga zudlik bilan kirish yoki butun dunyo bo'ylab odamlar bir tugmani bosish bilan bog'lanib qolishdan tortib, buni yaxshi ko'ramiz. yoki undan nafratlansak, texnologiyada erishgan yutuqlarimiz bugungi kunda qilayotgan deyarli hamma narsaga ta'sir qiladi. Bu bizning kelajak rejalarimizga ham ta'sir qiladi, ammo bugungi kunda biz odatdagidek qabul qiladigan narsalar - televizor translyatsiyasi, avtomobillarimizdagi GPS, butun dunyo bo'ylab kontent kutubxonalari va onlayn xaridlar - odatiy hol emas edi yoki shu qadar muammosiz birlashtirilgan. O'n yil oldin bizning kundalik hayotimiz.

Xo'sh, keyingi o'n yillikda innovatsiyalar cho'qqisida ijodkorlik nima bo'ladi? An'anaviy esda qoldirish orqali o'rganish va standartlashtirilgan testlardan unumdorlik o'lchovi sifatida foydalanishning o'ziga xos afzalliklari bor bo'lsa-da, biz bilamizki, keyingi avlod ancha mavhum va almashtiriladigan ko'nikmalarga muhtoj bo'ladi;

Iqlim o'zgarishiga qarshi kurashishdan tortib global raqamli inqilob bilan hamqadam bo'lishgacha bo'lgan muammolarni hal etuvchi kelajak avlod jasur g'oyalari va imkonsiz narsaga qarshi kurashish qat'iyati bilan yangi va ijodiy yo'llarda fikr yuritish orqali dunyodagi eng qiyin to'siqlarni yengib o'tishi kerak bo'ladi.

Hatto STEM-ga asoslangan yanada qat'iy kasb egalari ham bunday nostandart fikrlashdan foyda olishgan. Ilon Mask avtomobil liftlari bilan yer osti tunnel tizimlarini qurmoqda va biz yerda duch kelayotgan ekologik muammolarni hal qilishning kashshof usuli sifatida kosmik sayohatni yanada qulayroq qilmoqda.

Garchi bu misollar qat'iyat, aniq tajriba va katta (!) mablag'ni talab qilsa-da, bu turdagi innovatsiyalarni ijodkorliksiz amalga oshirib bo'lmaydi.

TADQIQOT NATIJASI

Qanday qilib biz kelajak avlodga hali xayoliga kelmagan narsalarni yetkazish imkoniyatini beramiz? Darsda ijodkorlikning o'rni va ahamiyati

Sinfda ijodkorlikni rivojlantirishning ahamiyati haqida ko'proq bilish uchun men zamonaviy "Art Attack" klinik bolalar psixologi, ijodiy terapiya bo'yicha o'n yildan ortiq tajribaga ega, kontent ijodkori va televidenie shaxsi Amber Kemp-Gerstel suhbatlarini ko'rib chiqdim.

Suhbat sinfdagi ijodkorlikning o'rni va ahamiyatiga biroz oydinlik kiritdi Amber sinfdagi muhit yoshlarda ijodkorlikni rag'batlantirish va tarbiyalashni boshlash uchun eng muhim joylardan biri ekanligini tushuntirdi.

Voyaga yetganlar uchun kundalik hayotga berilib ketish oson bo'lishi mumkin va jamiyat to'siqlari bizning mavhum fikrlash va "me'yor" ga zid bo'lgan dadil g'oyalarga intilish qobiliyatimizni pasaytiradi. Aksincha, bolalar o'zlarining fikrlash va muammolarni hal qilish usullarini rivojlantirish uchun eng yaxshi mavqega ega, chunki ular tabiatan izlanuvchan, o'rganishga ochiq, tasavvurga ega va ular ko'pincha yangilikdan xijolat chekmaydilar, chunki hamma narsa yangi va shuning uchun hech narsa g'ayritabiiy emas.

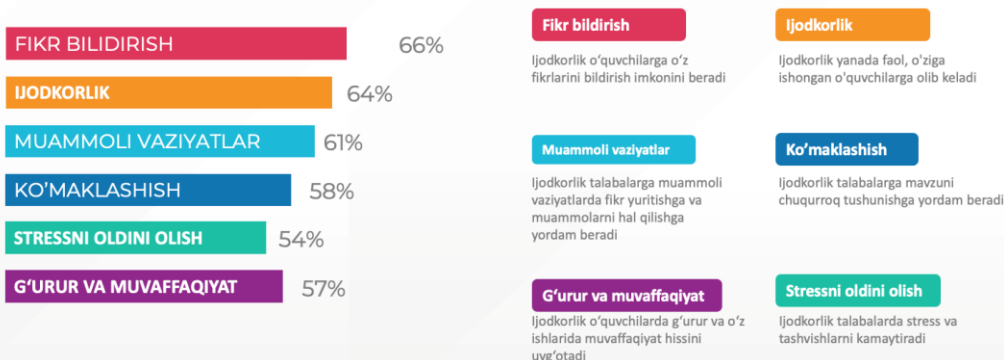
Umuman olganda, ba'zi o'qituvchilar bolaligidan o'rta maktabgacha bo'lgan davrda bolaning hayotida 10 000 soatdan ko'proq vaqt sarflaydilar, ular bu xatti-harakatni va cheksiz fikrlashni rivojlantirishlari, uni qo'llab-quvvatlashlari va rag'batlantirishlari juda muhimdir, chunki bu yumshoq ko'nikmalarni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. sinfdan tashqari hayotda zarur.

Bundan tashqari, ser Ken Robinson ham ta'lim tizimida ijodkorlikni birlashtirish muhimligi haqida gapirib, ta'lim "bizni tushuna olmaydigan kelajakka olib boradi" va shuning uchun kelajakdagi to'siqlar yoki qiyinchiliklarni engish uchun ijodkorlik zarurligini ta'kidladi. . Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ijodkorlik jamiyat bilan shug'ullanganda rivojlanadi, bu esa sinfni innovatsion va ijodiy o'qitish uchun mukammal asosga aylantiradi.

Biz yaqinda O'zbekiston bolalar maktablarida 11-sinf gacha dars beradigan 240 nafar o'qituvchi o'rtasida so'rov o'tkazdik va ulardan sinfda ijodkorlikning afzalliklari nimada (onlayn yoki jismoniy) nima deb o'ylashlarini so'radik, ularning xulosalari quyidagicha edi:

Sinfda ijodkorlikning afzalliklari

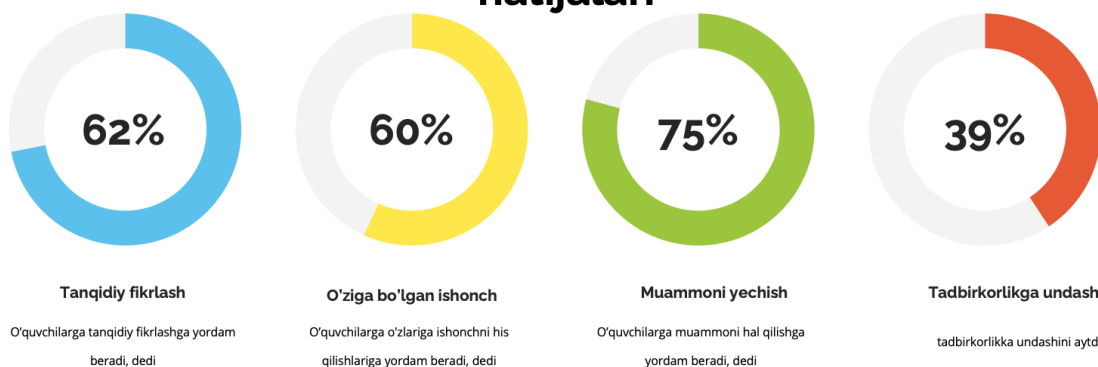
7-9 sinf o'quvchilari misolida

SINFDAGI IJODKORLIK O'QITUVCHILAR UCHUN NIMANI ANGLATADI?

- Darslar bilan yangi narsalarni sinab ko'rish va talabalarni qaror qabul qilish jarayoniga qo'shish qobiliyati.
- Bolalarga o'ylash, rejalashtirish va bir-biridan o'rganish imkonini berish.
- O'quvchilarga o'zlarining kuchli tomonlarini tushunishiga erkinlik beradigan mazmunli topshiriqlarni bera olish.
- O'quvchilarni qiziqtiradigan va ularning tasavvurlarini ishlatishga imkon beradigan darslarni yaratish.
- Sinfdagi ijodkorlik boshqalarga har bir insonning qanday farq qilishi va jamiyatga ijobiy tomondan nimadir qo'shishi mumkinligini ko'rsatadi.
- O'quvchilarni yangi narsalarni o'rganishga qiziqtirish istagi.
- Ushbu qiziqishni o'rganishga jalb qilish.

Ijodkorlik o'quvchilarni haqiqiy dunyoga tayyorlashga qanday yordam beradi? – deb nomlangan so'rovnoma natijalari

Har bir fan doirasida kreativlikni joylab borish.

Har bir mavzu ijodiy bo'lishi mumkin! Ijodkorlik butun o'quv dasturini qayta yozish kerakligini anglatmaydi, buning o'rniga loydan shakllar yaratish yoki imlo faoliyati sifatida so'z qidirish bingo o'ynash kabi oddiy narsa bo'lishi mumkin. Hatto matematika va fan kabi aniqroq va tuzilgan mavzularda ham talabalar bilan chuqurroq tushunishni rag'batlantirish uchun mavzuga ijodkorlik kiritilishi mumkin bo'lgan sohalar mavjud.

Faoliyat va o'rganish usullarini individual talabalarga moslashtirish

Ehtimol, biz ko'pincha ijodkorlikni badiiy qobiliyatlarga moslashtirganimiz sababli, rasm chizadigan va rasm chizishni yaxshi ko'radigan bolani ijodiy deb o'ylashimiz mumkin, ammo bu qisqa bo'lishi mumkin. Ijodkorlik va o'rganishga bo'lgan qiziqish qobiliyati har qanday shaklda bo'ladi va har bir bola uchun har xil narsani anglatadi.

Pedagoglar farqlarni bilishlari va shunga mos ravishda o'z ta'limotlarini qo'llashlari kerak. Masalan, ba'zi talabalar vizual o'rganuvchilar bo'lishi mumkin, boshqalari ma'lumotni o'zlashtirish uchun bajarish/taktik yo'l bilan yoki tomosha qilish yoki tinglash orqali o'rganishni afzal ko'rishlari mumkin.

MUHOKAMA

Muammolarni hal qilishning bir nechta usullarini rag'batlantiring

Ijodkorlikni rag'batlantirishda moslashuvchanlik juda muhimdir. Bu turli yechimlar va o'ziga xos g'oyalarni ishlab chiqish qobiliyatini rivojlantirish bilan bog'liq – birinchi g'oya ishlaymay qolganda, o'quvchilarni kashfiyot sari sayohatni davom ettirishga undash, muqobil variantlarni o'rganish, muvaffaqiyatga erishguningizcha urinib ko'ring, urinib ko'ring va yana urinib ko'ring. Bu esa o'quvchilarda muammoni mustaqil yechishda chidamlilik va o'ziga bo'lgan ishonchni oshirishga olib keladi.

Talabalarga o'zlarining kuchli tomonlarini o'ynashga imkon beradigan mazmunli topshiriqlarni yarating

Hech bir ikki kishi bir xil emas, shuning uchun ikkita talaba bir xil tarzda o'rganishi kerak emas. Har bir talabaning o'ziga xos kuchli tomonlarini hisobga olgan holda vazifalar yarating -

bu ularni qiziqtiradigan mavzu bo'ladimi yoki format yoki yondashuv orqali bo'lsin, qiziqish va qiziqish uyg'otsangiz, haqiqiy ijodkorlikni rag'batlantirish osonroq bo'ladi.

Muvaffaqiyatsizlik qabul qilinadigan va nishonlanadigan xavfsiz va ochiq maydonni yarating

Mening fikrimcha, sinfdagi ijodkorlikning roli xavfsiz va qulay muhitni yaratishdan iborat bo'lib, unda g'oyalar erkin oqishi va o'quvchilar o'zlarining ijodiy yechimlarini sinab ko'rishlari va "to'g'ri qabul qilishlari kerak" bosimisiz sinab ko'rishlari mumkin. Ba'zan sinflar faqat bitta javob yoki qat'iy javob borligini his qilishlari mumkin; Talabalarga o'sishi va rivojlanishi uchun turli xil echimlarni o'rganishga imkon berishimiz muhim.

Har bir mavzu bo'yicha ijodkorlikni to'qib chiqaring

Har bir mavzu ijodiy bo'lishi mumkin! Ijodkorlik butun o'quv dasturini qayta yozish kerakligini anglatmaydi, buning o'rniga loydan shakllar yaratish yoki imlo faoliyati sifatida so'z qidirish bingo o'ynash kabi oddiy narsa bo'lishi mumkin. Hatto matematika va fan kabi aniqroq va tuzilgan mavzularda ham talabalar bilan chuqurroq tushunishni rag'batlantirish uchun mavzuga ijodkorlik kiritilishi mumkin bo'lgan sohalar mavjud.

Faoliyat va o'rganish usullarini individual talabalarga moslashtirish

Ehtimol, biz ko'pincha ijodkorlikni badiiy qobiliyatlarga moslashtirganimiz sababli, rasm chizadigan va rasm chizishni yaxshi ko'radigan bolani ijodiy deb o'ylashimiz mumkin, ammo bu qisqa bo'lishi mumkin. Ijodkorlik va o'rganishga bo'lgan qiziqish qobiliyati har qanday shaklda bo'ladi va har bir bola uchun har xil narsani anglatadi. Pedagoglar farqlarni bilishlari va shunga mos ravishda o'z ta'limotlarini qo'llashlari kerak. Masalan, ba'zi talabalar vizual o'rganuvchilar bo'lishi mumkin, boshqalari ma'lumotni o'zlashtirish uchun bajarish/taktik yo'l bilan yoki tomosha qilish yoki tinglash orqali o'rganishni afzal ko'rishlari mumkin.

Xonadagi kattalarning nuqtai nazari bilan o'zingizni sinab ko'ring

Qiziqarli va ijodiy sinfni yaratish qiyin bo'lishi mumkin, ayniqsa siz bolalarni ekran orqali o'rgatayotgan masofaviy ta'lim muhitida. Men o'qituvchilarga taklif qilgan eng yaxshi narsalardan biri bu ijodkorlikni o'zingiz qabul qilishdir. Agar gaplasha olmasangiz, sinfingizga qanday dars bergan bo'lardingiz? Siz chizasizmi? Belgilardan foydalanasizmi? Siz kulgichlar yordamida maxfiy xabar yozasizmi va o'quvchilaringiz buni aniqlab beradimi? Siz charades o'ynaysizmi? Agar biz o'zimizni kattalar sifatida sinab ko'rsak, ijodkorlikni rag'batlantirsak, biz o'qitish usulida ijodiy bo'lishdan boshqa ilojimiz yo'q.

Guruh loyihalarini qabul qiling

Guruh loyihalari hamkorlikni rag'batlantirish va guruh sifatida muammolarni hal qilish uchun ajoyibdir. Jamoa bo'lib ishlash talabalarni boshqa odamlarning g'oyalari va ishlash usullari bilan hisoblashishga undaydi; sizni turli fikrlar va turli fikrlarga ega bo'lgan xonaga qo'yganingizda, muammoni hal qilishda ijodiy yondashishdan boshqa ilojingiz yo'q.

XULOSA

Bizning dunyomizning o'zgarish tezligi keyingi o'n yil ichida faqat eksponent matematik funktsiya kabi o'sishda davom etadi. Bugungi o'quvchilar biz iqlim o'zgarishidan tortib, tengsizlik va keng ko'lamli mojarolargacha, barcha mumkin bo'lgan sohalarida ilg'or texnologiyalargacha bo'lgan dunyodagi eng katta muammolarni hal qilish uchun ishlayotganimizda, biz hali tasavvur qilmagan kasblarni egallashadi. Shuni yodda tutgan holda, biz kelajak avlodga hayotning barcha jabhalarida ijodiy fikrlash va muammolarni hal qilish

imkoniyatini berishimiz kerak - va bu talaba maktabga kelganida boshlanishi shart emas, lekin bu juda muhim davrda. tarbiyalanadi va rag'batlantiriladi.

REFERENCES

1. Mirziyoev Sh. Bugun ma'rifatga e'tibor qaratish har qachongidan ham muhimdir. . Murojaat sanasi: 05.09.2019.
2. Karimov I.A. Yukcak ma'naviyat – yengilmak kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.–176 b
3. Facione, P. A. (2000). The disposition toward critical thinking: Its character, measurement, and relationship to critical thinking skill. *Informal Logic*, 20(1), 61-84.
4. Facione, Peter A., 1990 a, *Critical Thinking: A Statement of Expert Consensus for Purposes of Educational Assessment and Instruction, Research Findings and Recommendations Prepared for the Committee on Pre-College Philosophy of the American Philosophical Association*, ERIC Document ED315423.
5. Adams, C.A. (2013), Sustainability reporting and performance management in universities: Challenges and benefits. *Sustainability Accounting, Management and Policy Journal* Vol 4 Iss 3, pp. 384-392
6. Agüera, I. (1997). *Ideas prácticas para un currículo creativo*. Madrid: Narcea de Ediciones.
7. lonso Monreal, C.(2000),*Qué es la creatividad?*. Madrid: Biblioteca Nueva.
8. Alsina, M. (2006). Competencias profesionales y creatividad docente en los futuros profesores de musica de secundaria: un estudi a partir del contexto universitario ingles. *Revista electronica omputense de investigación en educación musical*. 3, 2
9. Amabile, T. M. (1983). The social psychology of creativity: a componencial conceptualization. *Journal of Personality and Social Psychology*, 45(2), 357-376.
10. Amaral, M.E.R.A.G. (2005). *Criatividade e educação artística: lugares de arte, estética, formação e criatividade*. Tese de Doutoramento. FPCE, Universidade do Porto. Available in pdf: <http://hdl.handle.net/10216/22895>.
11. Andrich, S. (2001), *Creatività e lavoro di gruppo: una proposta didattica per creare un clima cooperativo in classe, Difficoltà di apprendimento*, 6, 353-367.
12. Antonietti, A., & Pizzingrilli, P. (2009), *Come sviluppare la creatività nei bambini: le indicazioni di un programma di ricerca*, *Synergies Europe*, 4, 151-166
13. Aquino Casal, F.; & Sánchez de Bustamante, I. (1999) *Algunas reflexiones acerca del juego y la creatividad desde el punto de vista constructivista*. *Tiempo de educar* , 1 (2). 131-153
14. Armesto, María C. (2001): *Creatividad y autoconcepto [Creativity and self-concept]*. *R. interam. Psicol.* 35(1), 79-95 (esp.).
15. Artiles Hernandez, C. y JIMÉNEZ Gonzalez, J. E. (coord.) (2005) *La respuesta educativa para el alumnado con altas capacidades intelectuales (vol. III) Las Palmas de Gran Canaria: Universidad de las Palmas de Gran*
16. Artiles Hernandez, C., Jimenez Gonzalez, J. (Coord).(2007)*Programa de enriquecimiento extracurricular: Actividades para estimular el crecimiento divergente en el alumnado de Educación Primaria (PREPEDI)*. Dirección General de Ordenación e Innovación Educativa de Canarias.

“ТАРБИЯВИЙ ИШЛАР МЕТОДИКАСИ” ФАНИНИ ЎҚИТИШ ТЕХНОЛОГИЯСИ

Фарсахонова Дилафрўз Ризахоновна

ЖДПИ доценти, педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

<https://doi.org/>

Аннотация. Мазкур мақолада педагогика олий таълим муассасаларида “Тарбиявий ишлар методикаси” фанини ўқитишда интерфаол таълим технологияларидан фойдаланиш бўйича методик тавсиялар бериб ўтилади.

Калим сўзлар. Тарбиявий ишлар методикаси, метод, интерфаол метод, таълим технологияси, методика, таълим, тарбия, билим, талаба, тренинг, контакт, суҳбат.

TECHNOLOGY OF TEACHING THE SUBJECT "METHODOLOGY OF EDUCATIONAL WORKS"

Abstract. This article provides methodical recommendations on the use of interactive educational technologies in the teaching of the subject "Methodology of educational work" in pedagogical institutions of higher education.

Keywords. Methodology of educational works, method, interactive method, educational technology, methodology, education, upbringing, knowledge, student, training, contact, conversation.

ТЕХНОЛОГИЯ ПРЕПОДАВАНИЯ ПРЕДМЕТА «МЕТОДИКА УЧЕБНОЙ РАБОТЫ»

Аннотация. В данной статье приведены методические рекомендации по использованию интерактивных образовательных технологий при преподавании предмета «Методика воспитательной работы» в педагогических вузах.

Ключевые слова. Методика воспитательной работы, метод, интерактивный метод, образовательная технология, методика, обучение, воспитание, познание, ученик, обучение, контакт, беседа.

КИРИШ

Инсоннинг маънавий-ахлоқий тарбиясида таълим-тарбия жараёнида ўқитиладиган фанлар, оммавий ахборот воситалари, тарғибот-ташвиқот ишлари ҳам аҳамиятлидир. Педагогика олий ўқув юртларида бўлажак ўқитувчиларни миллий ва умуминсоний кадрлар, инсонпарварлик, ватанпарварлик, меҳнатсеварлик, юксак эътиқод руҳида тарбиялашнинг муҳим омили сифатида тарбиявий ишлар методикаси фани фалсафа, психология, умумий педагогика, физиология, тарих, тил ва адабиёт каби фанлар билан боғлаб ўрганилади.

Мазкур мақолада педагогика олий таълим муассасаларида ўқитиладиган “Тарбиявий ишлар методикаси” фанида интерфаол таълим технологияларидан самарали фойдаланиш йўллари бўйича методик тавсиялар бериб ўтилади.

Фанни ўқитишда ҳар бир мавзунинг мазмун моҳиятидан келиб чиқиб, мавзуга мос методлар танланган ҳамда ушбу методларни қўллашда талабаларда ривожлантириладиган маънавий-ахлоқий сифатларга алоҳида эътибор қаратилган.

Мавзу: Миллий тарбиянинг мазмуни ва моҳияти.

“ФСМУ” технологияси.

Шахс маънавий юксалишида миллий кадрларнинг ўрнини ёритинг.

МЕТОД ВА МЕТОДОЛОГИЯСИ

Технологиянинг мақсади: мазкур технология иштирокчилардаги умумий фикрлардан хусусий хулосалар чиқариш, таққослаш, қиёслаш орқали ахборотни ўзлаштириш, хулосалаш, шунингдек, мустақил ижодий фикрлаш кўникмаларини шакллантиришга хизмат қилади. Мазкур технологиядан маъруза машғулотларида, мавзуни мустаҳкамлашда, ўтилган мавзуни сўрашда, уйга вазифа беришда ҳамда амалий машғулот натижаларини таҳлил қилишда фойдаланиш тавсия этилади.

Технологияни амалга ошириш тартиби:

- қатнашчиларга мавзуга оид бўлган якуний хулоса ёки ғоя таклиф этилади;
- ҳар бир иштирокчига ФСМУ технологияси босқичлари ёзилган қоғозлар тарқатилади;
- иштирокчиларнинг муносабатлари индивидуал ёки гуруҳ тартибида тақдирот қилинади.

“ФСМУ” таҳлили қатнашчиларнинг касбий-назарий билимларини амалий машқлар ва мавжуд тажрибалар асосида тезроқ ва муваффақиятли ўзлаштиришига асос бўлади.

Масалан:

Ф (фикрингизни баён этинг)	Шахс маънавий юксалишида миллий қадриятларнинг ўрни жуда муҳим
С (фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг)	Чунки, миллий қадриятлар мазмун-моҳиятини тушуниб етган шахсгина ўзида миллий табиияни намоян эга олади
М (кўрсатилган сабабингизни исботлаб мисол келтиринг)	Мисол учун Шарқ мутафаккирларининг таълим-тарбияга оид қарашларидан шахс маънавиятини юксалтиришда фойдаланилса, ёшлар аждодларимизга муносиб авлод бўлишга интиқилиш
У (фикрингизни умумлаштиринг)	Ҳар қандай жамият маънавий қадриятлар ва миллий ўзликни англашнинг тикланиши, одамлар онгида маънавий ва ахлоқий қадриятларни ривожлантириш ҳамда мустаҳкамлаш асосида ўз истикболини тасаввур этиши

ўрганилаётган мавзу (масала ёки муаммо)ни икки ёки ундан ортиқ жиҳатлари бўйича таққослашга ўргатади. Ундан фойдаланишда таълим олувчиларнинг мавзу юзасидан мантиқий фикрлаш, маълумотларни тизимли баён қилиш қобилиятлари ривожлантирилади.

Машғулотлар чоғида “Концептуал жадвал” график орғанайзеридан қуйидагича фойдаланилади:

- ўқитувчи ечими топилиши лозим бўлган мавзу (масала)ни аниқлайди;
- талабалар мавзу ва график орғанайзерлардан фойдаланиш қоидаси билан таништирилади;
- талабалар кичик гуруҳларга ажратилади;

- гуруҳлар ечими синф (гуруҳ) жамоасида муҳокама қилинади.

Талабалар:

1. Жадвални тузиш қондаси билан танишадилар. Таққосланиладиган фикрларни аниқлайдилар, олиб бориладиган таққосланишлар бўйича хусусиятларни ажратадилар.

2. Алоҳида ёки кичик гуруҳларда концептуал жадвални тўлдирадилар:

узунлик бўйича таққосланадиган (фикр, назариялар) жойлаштирилади:

ётиги бўйича таққосланиш бўйича олиб бориладиган турли тавсифлар ёзилади.

3. Иш натижалари тақдимоти.

Мавзу: Тарбия усуллари ва шакллари.

“SWOT – таҳлил” методи.

Методнинг мақсади: мавжуд назарий билимлар ва амалий тажрибаларни таҳлил қилиш, таққослаш орқали муаммони ҳал этиш йўллари топишга, билимларни мустаҳкамлаш, такрорлаш, баҳолаш, мустақил, танқидий фикрлашни, ностандарт тафаккурни шакллантиришга хизмат қилади.

S – (strength)	кучли томонлари
W – (weakness)	заиф, кучсиз томонлари
O – (opportunity)	имкониятлари
T – (threat)	тўсиқлар

Намуна: шахс онгини шакллантирувчи методлар таҳлилини “SWOT – таҳлил” жадвалида акс эттиринг.

“SWOT – таҳлил” методининг қўлланилиши

S	Шахс онгини шакллантирувчи методларнинг кучли томонлари	Ўқувчиларда илмий дунёқараш, эътиқодни, маънавий ва сиёсий ғояларни шакллантириш мақсадида уларни онги, хислари ва иродасига таъсир кўрсатиши.
W	Шахс онгини шакллантирувчи методларнинг кучсиз томонлари	Суҳбат ва ҳикоя методларини қўллашда таълим технологияларига бўлган эҳтиёжининг юқорилиги.
O	Шахс онгини шакллантирувчи методларнинг томонлари (ички)	Тушунтириш ўқувчига қўйилган талабни, воқеаларни, ҳаракатларнинг ижтимоий, ахлоқий, эстетик мазмунини ёритиш, дунёвий билимларни эгаллашда онгли интизомни, юксак маданиятни миллий ғурурли қилиб тарбиялашда ёрдам бериш.
T	Тўсиқлар (ташқи)	Шахс онгини шакллантирувчи методларни қўллаш жараёнида ташкилий, услубий ва ҳуқуқий муаммоларнинг пайдо бўлиши.

Мавзу: Тарбия жараёнини ташкил этиш шакллари. Тарбия жараёнини амалга оширишда инновацион технологиялардан фойдаланиш.

“Keys-stady” технологияси.

“Keys-stady” (инглиз тилида “case” – метод, “stady” – муаммоли вазият; вазиятли таҳлил ёки муаммоли вазиятларни таҳлил қилиш) технологияси таълим оловчиларда аниқ,

реал ёки сунъий яратилган муаммоли вазиятни таҳлил қилиш орқали энг мақбул вариантларини топиш кўникмаларини шакллантиришга хизмат қилади. У таълим олувчиларни бевосита ҳар қандай мазмунга эга вазиятни ўрганиш ва таҳлил қилишга ўргатади.

ТАДҚИҚОТ НАТИЖАСИ

Технологиянинг негизида муайян муаммоли вазиятни ҳал қилиш жараёнининг умумий моҳиятини акс эттирувчи элементлар ётади. Булар қуйидагилар: таълим шакллари, таълим методлари, таълим воситалари, таълим жараёнини бошқариш усул ва воситалари, муаммони ҳал қилиш юзасидан олиб борилаётган илмий изланишнинг усул ва воситалари, ахборотларни тўплаш, уларни ўрганиш усул ва воситалари, илмий таҳлилнинг усул ва воситалари, ўқитувчи ва таълим олувчи ўртасидаги таълимий алоқанинг усул ва воситалари, ўқув натижалари.

Методни амалга ошириш тартиби:

тренер-ўқитувчи иштирокчиларни 5-6 нафар талабадан иборат гуруҳларга ажратади;

тренинг мақсади, шартлари ва тартиби билан иштирокчиларни таништиргач, ҳар бир гуруҳга умумий муаммонинг таҳлил қилиниши зарур бўлган қисмлари қайд этилган тарқатма материалларни тарқатади;

ҳар бир гуруҳ ўзига берилган муаммони атрофлича таҳлил қилиб, ўз мулоҳазаларини тавсия этилаётган схема бўйича тарқатмага ёзма баён қилади;

навбатдаги босқичда барча гуруҳлар ўз тақдимотларини ўтказадилар. Шундан сўнг тренер томонидан таҳлиллар умумлаштирилади, зарур ахборотлар билан тўлдирилади ва машғулот якунланади.

Тарбиявий тадбир ташкил этишга “Кейс-стади” методини қўллаш

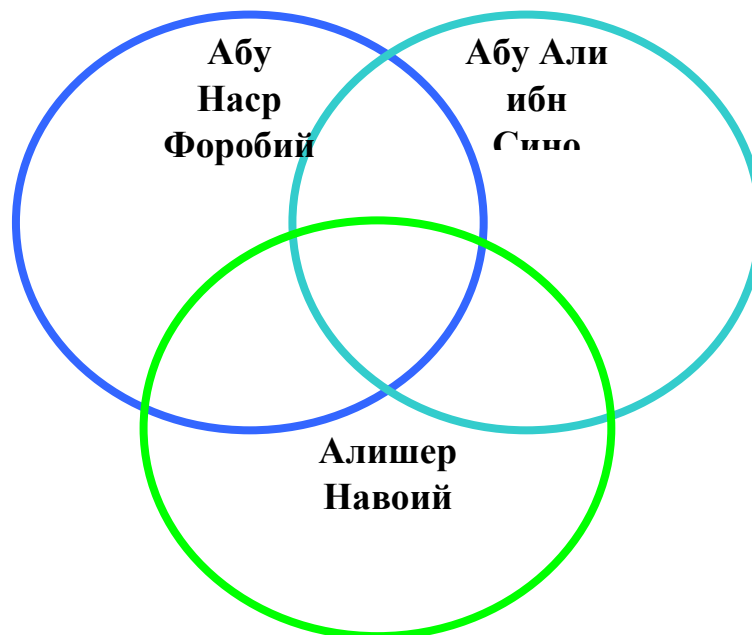
Вазият	Ўқитувчи 3-“А”синф ўқувчиларини “Тил – миллат кўзгуси” номли тадбирга тайёрлапти. Тайёргарлик жараёнида ўқитувчи ўқувчиларни сценарий билан таништирди. Сценарийдаги ролларни ўқувчиларнинг иқтидори ва қобилиятига қараб тақсимлаб чиқиш зарур. Муслима исмли ўқувчи Муҳаммад Юсуфнинг “Она тилим” шеърини яхши ёд олган, лекин у ўта тортинчоқ ва уятчан қиз. Ўқитувчи Муслимани шеърни яхши ёд олгани учун сценарийга киритиб қўйган. Муслима саҳнада шеър айтолмаслигини билдирди.
Вазифа	Ушбу вазиятда ўқитувчи қандай йўл тутиши лозим?
Ечим	Ўқитувчи Муслима билан суҳбат ўтказиши, намуна ва тушунтириш методларидан фойдаланиб, унда ўзига бўлган ишонч ҳиссини шакллантириши керак. Иқтидори ва қобилиятини намоён қилиши учун эса тортинчоқликни енгиб, мақсад сари интилишга ўргатиши зарур.

Мавзу. Жамоа ҳақида умумий тушунча. Жамоани ташкил этиш методикаси.

“Венн диаграммаси” график организаери.

Таълим олувчиларда таҳлилий ёндашув, айрим қисмлар негизида мавзунинг умумий моҳиятини ўзлаштириш (синтезлаш) кўникмаларини ҳосил қилишга йўналтиради. У кичик гуруҳларни шакллантириш асосида аниқ схема бўйича амалга оширилади. “Венн диаграммаси” схема (график тасвир)га эга бўлиб, топшириқ шу схема асосида

бажарилади. Масалан, жамоани шакллантириш тўғрисида Шарқ мутафаккирларининг қарашлари қуйидагича:

1-расм. “Венн диаграммаси” график органайзерининг қўлланилиши.

График органайзер таълим олувчилар томонидан ўзлаштирилган ўзаро яқин назарий билим, маълумот ёки далиларни қиёсий таҳлил қилишга ёрдам беради. Ундан муайян бўлим ёки боблар бўйича дарсларни ташкил этишда фойдаланиш янада самаралидир. Фан юзасидан қўлланиладиган таълим технологиялари диссертациянинг 3-иловасида батафсил ёритилган.

“Миллий тарбиянинг мазмуни ва моҳияти” мавзусини концептуал жадвал асосида ўрганиш намунаси.

“Концептуал жадвал” методининг қўлланилиши

Шарқ мутафаккирлари	Педагогик қарашлар			
	Жамоа ҳақида	Ахлоқий тарбия ҳақида	Оила тарбияси ҳақида	Ақлий тарбия ҳақида
Абу Наср Форобий				
Абу Али ибн Сино				
Абу Райҳон Беруний				
Алишер Навоий				

Мавзу: Синф раҳбарининг тарбиявий фаолияти самарадорлигини ошириш усуллари.

“Нилуфар гули” график органайзери.

Технология дидактик муаммоларни ечишнинг самарали воситаларидан бўлиб, нилуфар гули кўринишига эга. Асос, унга бириккан тўққизта гулбарг (квадрат, тўртбурчак ёки айлана)ларни ўз ичига оладиган метод ёрдамида асосий муаммо ва унинг мазмунини ёритишга имкон берадиган хусусий масалалар ҳал қилинади.

**2-расм. “Нилуфар гули” график органайзерининг қўлланилиши.
ХУЛОСА**

Машғулотларда қўлланилган мазкур методлар асосида талабаларда фан юзасидан олган билим, кўникма, малакалари, ҳамда ижтимоий компетенциялар ва маънавий-ахлоқий сифатларнинг ривожланганлиги муҳим омил сифатида қаралди. Ушбу методиканинг самарадорлигини ишимизнинг кейинги қисмида математик-статистик таҳлиллар асосида аниқланган.

REFERENCES

1. Мирзиёев Ш. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. – Тошкент: “Ўзбекистон” НМИУ, 2017. 592 б. (27-28-бет)
2. Абдуқодиров А. “Case-study” услуги: назария, амалиёт ва тажриба. Монография. – Т.: “INNOVATSIYA-ZIYO”, 2019. – 130 б.
3. Мавлонова Р.А., Раҳмонкулова Н.Х., Нормуродова Б.А., Матназарова К.О. Тарбиявий ишлар методикаси. Дарслик. – Т.: 2014. – 360 б.
4. Farsakhanova, D. (2020). Improvement of the methodology of spiritual and moral education of students of pedagogical institutions. *Архив Научных Публикаций JSPI*.
5. Farsakhanova, D., & G'ofurova, S. (2021). Boshlang'ich ta'limda sinfdan tashqari o'qish darslarida P. Mo'min ijodini o'rganish metodikasi. *Журнал инновации в начальном образовании, 1(БТНА_1)*.

6. Farsakhanova, D., & Azdamova, M. (2021). Boshlangich sinflarda sifat ustida ishlash bo'yicha topshiriqlar tizimini ishlab chiqish. *Журнал инновации в начальном образовании, I*(БТНА_1).
7. Farsakhanova, D. (2021). Boshlang'ich sinf "tarbiya" fanini o'qitishda ajdodlar merosidan foydalanish masalalari. *Журнал инновации в начальном образовании, (Архив№ 1)*.
8. Farsakhanova, D., & Asrorova, S. (2021). Bola tarbiyasida psixologiyaning o'rni va ahamiyati borasida mutafakkirlar qarashlari. *Журнал инновации в начальном образовании, (Архив№ 1)*.
9. Farsakhanova, D. (2020). Improvement of the methodology of spiritual and moral education of students of pedagogical institutions. *Архив Научных Публикаций JSPI*.

ТАЛАБАЛАРНИНГ МУСТАКИЛ ИШИНИ ТАШКИЛ ЭТИШДА АХБОРОТ ТАЪЛИМ РЕСУРСЛАРИДАН ФЙДАЛАНИШ МЕТОДИКАСИ

Турдиев Сарвар Пардавой ўғли

ГулДУ, ТАТ магистранти

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7276657>

Аннотация. Ахборотлашган таълим муҳотида талабаларнинг мустақил ишини ташкил этиш методикасини такомиллаштириш бўйича тавсиялар ишлаб чиқишдан иборат.

Калим сўзлар: Ташқилий жихат, услубий жихат, SMART- таълим, электрон таълим ресурси.

МЕТОДИКА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ УЧЕБНЫХ РЕСУРСОВ ПРИ ОРГАНИЗАЦИИ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ

Аннотация. Он заключается в разработке рекомендаций по совершенствованию методики организации самостоятельной работы студентов в информированной образовательной среде.

Ключевые слова: внешний аспект, методологический аспект, SMART-образование, электронный образовательный ресурс.

METHODS OF USING INFORMATION EDUCATIONAL RESOURCES IN THE ORGANIZATION OF INDEPENDENT WORK OF STUDENTS

Abstract. It consists in developing recommendations for improving the methodology for organizing students' independent work in an informed educational environment.

Keywords: external aspect, methodological aspect, SMART education, electronic educational resource.

КИРИШ

Талабалар амалий машғулотлардан бошлашни афзал кўрадилар, ўқитувчи талабаларнинг фикрлаш қобилиятларини ривожлантиришга ёрдам беришлари керак, бу унинг амалий ютуғига ёрдам беради. Талабаларнинг мустақил ишининг илмий ташқилоти олий таълимдаги ўқув жараёнининг самарадорлигини ва келажак мутахассислари - ўқитувчилар сифатини янада яхшилашга боғлиқ. Талабаларнинг мустақил ишини ташқил қилиш - бу икки томонлама жараён бўлиб, уларда ўқитувчилар ва талабалар ўзаро алоқа ўрнатадилар. Педагогик муаммо сифатида талабаларнинг мустақил иши турли жихатларга эга: ташқилий, услубий ва маърифий.

Ташқилий жихат шундаки, унинг ташқилоти ўқитувчи ва талаба томонидан талаб этилади (ўқитувчиларнинг принципаал позицияларининг розилигини талаб қиладиган бир нечта ўқитувчи ва талабанинг иштироки).

Услубий жихат шундаки, мустақил ишини самарали ташқил этиш усулларини ўзлаштиришда мавзунинг хусусиятларини ва ўзгачалигини ҳисобга олган ҳолда, ўқитувчи - мустақил ишини ташқил этишни ўргатишда, талабанинг хис-туйғуси эътиборга олинади [4].

Рақамли таълим муҳотида ўқитувчи талабаларга берадиган мустақил ишини ташқил қилишда мисолнинг жуда катта аҳамиятига асосланади. Келажак мутахассиснинг ўзига хос рухий фазилатларини ривожлантиришга унинг таъсирини инобатга олиш керак. Мустақил ишини илмий ташқил қилиш жараёнида икки бир-бирига боғлиқ масалалар -

Ўқитувчиларнинг ташкилий ўрни ва талабаларнинг ўз-ўзини ташкил қилишлари мавжуд. Ўқитувчиларнинг ташкилий ўрни таъсири остида талаба ишининг ўзини ўзи ташкил қилиш одатда самаралироқ бўлади.

МЕТОД ВА МЕТОДОЛОГИЯСИ

Истиклол йилларида барча соҳаларда бўлгани қаби талабалар ва уларнинг таълим тарбиясида ҳам улкан ислохотлар амалга оширилди. Замонавий SMART- таълимнинг кириб келиши эса катта имкониятлар эшигини очади. SMART- таълими жамият ва унинг ”умр бўйи таълим олиш” ёндашуви ”талабага қулай жойда таълим” тамойили бўйича ҳамма жойда ўқитиш зарурлигини, яъни янги концепциянинг муҳим тамойили контент истеъмолининг мобиллиги бўлиши лозимлигини кўрсатади [2].

Ҳозирги талабалар таълимнинг анъанавий моделини яхши қабул қилмайдилар. Шу муносабат билан мобилликка, амалиётга йўналтирилганликка, контентнинг ўзини тўлдирувчанлигига, контентни тақризлашга эга бўлган таълим моделини ишлаб чиқиш зарур. Бундай масалани SMART-таълим концепцияси ҳал қилишга қодир.

Педагогика фанини ўқитишда таълим жараёнига ахборот, электрон технологияларни қўллаб амалга ошириладиган ҳозирги электрон таълим тизими қуйидаги асосий тамойилларга эга бўлиши керак:

-таълимнинг очиклигини ва мослашувчанлигини таъминлаш тамойили талабаларга қулай бўлган исталган жойда фойдаланувчиларнинг ҳамма тоифалари учун таълим олиш имкониятини яратишни кўзда тутаяди;

-индивидуаллаштириш тамойили кириш ва жорий назорат ҳамда ҳар бир талаба билимларининг индивидуал даражасига мувофиқ материалларни тақдим қилиш орқали амалга оширилади;

-интерфаоллик тамойили НИТ воситаларини қўллаган ҳолда “талабалар - ўқитувчи” ва “талаба- талаба” мулоқотлари қонуниятларида акс этади.

Талабалар учун педагогика фанидан билимлар манбаи фақат дарсликлар ва ўқув аудиторияларида ёки электрон муҳитда ишлаётган ўқитувчилар эмас, балки интернет-сайтларнинг чексиз имкониятлари билан бирга “Википедия”, ижтимоий тармоқлар ва микроблоглардан иборат.

Педагогика фанидан мавжуд қоғоздаги ва электрон дарсликлар ҳозирги талабалар эҳтиёжларига тўлиқ жавоб бермайди, бунинг сабаби уларнинг фақат мобиллиги ва индивидуаллиги йўқлигида эмас, контент (мазмун)нинг эълон қилиш вақтидаёқ эскирганидан иборат.

Юқорида келтирилган муаммоларнинг ечими МЭСИ томонидан тақлиф қилинган, ҳозирги талабалар эҳтиёжларига мос бўлган, янги таълим концепцияси – SMART-таълим концепцияси бўлиши мумкин [3].

Замонавий SMART-жамият ва унинг “умр бўйи таълим олиш” ёндашуви “талабага қулай жойда таълим” тамойили бўйича ҳамма жойда ўқитиш зарурлигини, яъни янги концепциянинг муҳим тамойили контент истеъмолининг мобиллиги бўлиши лозимлигини кўрсатади. Педагогика фанидан мавжуд дарсликлар бу вазифани бажара олмайди, чунки уларни сотиб олиш вақтидаёқ эскириб бўлган контентни тақдим қилади. SCORM стандарти бўйича тайёрланган электрон курсларни ҳам эскирган деб ҳисоблаш мумкин, чунки улар талабани интернетга доимий уланган стационар компьютерга боғлаб қўяди, бу эса, ҳозирги ҳаётнинг жадал суръатлари ва юқори мобиллигида жуда ноқулай. Шу

муносабат билан ўқув контентини тарқатишда ижтимоий тармоқлар алоҳида ўринга эга бўлиб, бу эса, SMART дарслик билан ижтимоий медианинг интеграциялашувини таъминлаш заруратини келтириб чиқаради.

SMART-дарслик концепциясини таълим муҳитидан ташқарида амалга ошириш имкони йўқ. SMART-дарслик SMART-ўқув жараёни учун асос бўлиши, қоғоз дарсликнинг афзалликларини, электрон курсларнинг (биринчи галда SCORM нинг) техник имкониятларини ўзига қамраб олиши ҳамда шу юқорида айтилганларга нисбатан бир қатор афзалликларга эга бўлиши лозим[5].

ТАДҚИҚОТ НАТИЖАЛАРИ

Талабалар томонидан мустақил ўзлаштирилган билимларни бир қанча усуллар орқали текшириш мумкин. Талабаларнинг билимини баҳолашни самарали усулларидан бири тест воситасидан фойдаланиш. Талаба ишлаши мумкин бўлган тестни исталган жойда бажара олиш имконининг мавжудлиги бир қанча афзалликларни келтириб чиқаради. Тадқиқот ишимиз доирасида SMART таълимга асосланган, смартфонларга жойлаштириш ва бажариш имконини берувчи дастурий восита ишлаб чиқилди. Дастурий воситада математика фанига оид барча мавзулар бўйича интерактив тест топшириқлари жойлаштирилган.

Тадқиқотлар натижасида талабаларнинг мустақил ишини ташкил этишни такомиллаштиришга қаратилган электрон таълим ресурси ишлаб чиқилиб, талабалар томонидан смартфонларда ишлатиш имконияти яратилган. Бу машғулот асосида SMART дарслик билан ижтимоий медианинг интеграциялашувини таъминлашга эришиш мумкин[6].

Ҳозирги кунда таълим жараёнида электрон таълим ресурсини ўқув жараёнига қўллашга бўлган қизиқиш, эътибор кундан-кунга кучайиб бормоқда. Бунинг асосий сабабларидан бири анъанавий таълимда талабаларни фақат тайёр билимларни эгаллашга ўргатилган бўлса, замонавий технологиялар уларни эгаллаётган билимларини ўзлари қидириб топишларига, мустақил ўрганиб, таҳлил қилишларига, хатто хулосаларни ҳам ўзлари келтириб чиқаришларига ўргатади. Ўқитувчи бу жараёнда шахснинг ривожланиши, шаклланиши, билим олиши ва тарбияланишига шароит яратади[1].

Электрон таълим ресурси таълим жараёнида сифат-самарадорлигини оширади, талабаларнинг мустақил ишини ташкил этишни такомиллаштириш жараёнини шакллантиради. Талабаларда мавзуни ўрганишга иштиёқ ва қизиқишни оширади, билимларни мустақамлаш, ўзлаштириш, улардан амалиётда эркин фойдаланиш кўникма, малакаларини шакллантиради[1].

Луғавий жиҳатдан “электрон таълим ресурси” бу-ўқув ишларини ташкиллаштириш учун зарур бўлган ва рақамли формада тақдим этиладиган фотографиялар, статистик ва динамик моделлар, вертуал борлик ва интерфаол моделлаштириш объектлари ва картографик материаллар, овоз, белгили объектлар ва ишчи графикаси, матнли хужжатлар ва бошқа ўқув материалларидир.

Электрон таълим ресурси – рақамли таълим ресурсини ўз ичига олади. Рақамли таълим ресурси– дидактик мақсадларга эришишга ёки алоҳида ўқув масаласини ҳал этишга қаратилган тугалланган интерфаол мултимедиали маҳсулот. Рақамли таълим ресурсининг муҳим сифат кўрсаткичи – унинг интерфаоллигидадир. Рақамли таълим ресурси таълим олувчининг ундан фойдаланиш пайтида фаол бўлишни тақозо этади.

Электрон таълим ресурслари деганда - электрон курулмалардан фойдаланган ҳолда тақдим этиладиган ўқув материаллари тушунилади, умумий ҳолда электрон таълим ресурсига ўқув видеофилмлари ва овоз ёзувлари киради, уларни кўриш ёки тинглаш учун оддий CD плеер ҳам етарли бўлади. Электрон таълим ресурсини таълимда қўллаш учун замонавий ва самарали қурилма компютердир. Айнан компютер орқали тақдим этиладиган ресурсларга диққатни қаратамиз.

Электрон ахборот-таълим ресурси замонавий ахборот-коммуникация технологиялари, мустақил ишининг самарали усуллари қўллаш орқали ўқув материаллари ва илмий маълумотларни чуқур ўзлаштиришга мўлжалланган манбадир. У талабаларда мустақил иши, ижодий фикрлаш малака ва кўникмаларини шакллантиради.

Электрон таълим ресурс воситаларидан ўқитиш жараёнида фойдаланиш ўқитишнинг сифати ва самарасини орттириб, ўргатишнинг энг қулай усуллари билан бирдир. Электрон таълим ресурс – бу замонавий компютерли ахборот технологиялари бўлиб, матн, товуш, видеотасвир, график тасвир ва анимацияни (мультипликацияни) яхлит компютер тизимига бирлаштириш имконини яратади.

Ўқув топшириқларини электрон таълим ресурслари ёрдамида талабаларга тақдим этиш бир қатор қулайликлар туғдиради. Чунки электрон таълим ресурси воситалари талабаларнинг мустақил фаолият кўрсатишларини таъминлашга хизмат қилади. Ҳар бир талабани ўқитувчи ҳамда тенгдошлари билан мулоқотга киришиш, ҳамкорлик қилишга ундайди. Бундай вазиятларда электрон таълим ресурси алоҳида дидактик функцияни бажаради.

МУҲОКАМА

Электрон таълим ресурсини мустақил ишини ташкил этишни такомиллаштиришнинг воситаси сифатида қараш мумкин:

Яратиш технологияси бўйича. Текстографик ресурслар – текс ва иллюстрацияларни намойиш қилишда китобдан фарқли ўлароқ, материаллар қоғозда эмас экранда берилди ва навигацияда ҳам фарқланади. Мультимедияли электрон таълим ресурси – визуал ва овозли материаллардан ташкил топган. Китобдан фарқли ҳолда анимация коринишида жонли тарзда гавдаланади [7].

Мазмуни бўйича: электрон қайдномалар, топшириқлар, луғатлар, қизиқарли саволлар, даражали тестлар, дарсликлар, лабаратория ва семинар топшириқлари.

Тарқатиш ва фойдаланиш бўйича: интернет-ресурс, оффлайн-ресурс, электрон доска учун ресурслар.

Таркиби бўйича: маъруза ва семинар учун мўлжалланган мустақил иши ресурслари, вертуал лабараториялар, видеодарслар.

Қўллаш бўйича: дарс жараёнида ва мустақил ишини ташкил этишни такомиллаштиришда.

Барча олий таълим тизимида мустақил иши сифатини ошириш замонавий педагогик, инновацион ва ахборот технологияларни таълим жараёнига татбиқ этиш, илғор иш тажрибаларини оммалаштиришни тақозо этади. Олий таълим тизимида электрон таълим ресурсларнинг асосий вазифалари:

- мустақил иши жараёнини умумий, яхлит ишлаб чиқиш;
- мустақил ишини ташкил этишни такомиллаштириш жараёнида ҳал тилиши лозим бўлган аниқ мақсад ва вазифаларни белгилаш;

– мустақил ишини ташкил этишни такомиллаштириш жараёни мазмунини ишлаб чиқиш;

– мустақил ишини ташкил этишни такомиллаштириш жараёнида таълим олувчининг эркин, мустақил фаолият кўрсатиш учун муайян шарт-шароитларни яратиш ҳамда махсус билимларни шакллантириш;

– таълим олувчилар фаолиятини назорат қилиш ҳамда баҳолашни ташкил этиш;

– кадрлар тайёрлаш Миллий дастури мақсади ва вазифаларини рўёбга чиқариш;

– фан-техника тараққиётидаги ахборотларни ёшларга етказишни тезлаштириш.

Олий таълим тизимида электрон таълим ресурслардан фойдаланиш қуйидаги имкониятларни беради:

– талабаларнинг билим олиш фаолиятини фаоллаштириш, ўқув материални ўзлаштириш сифатини ва таълим самарадорлигини ошириш;

– тайёргарлик даражаси турлича бўлган талабаларга нисбатан дифференциал ёндашиш ҳамда дарсларни юқори эстетик даражада ташкил қилиш(мусиқа, анимация)

– талабаларнинг математик ахборот оқимларини танлаш қобилиятларини ривожлантириш, тасвирий ифодалаш усулидан амалий фаолият кўрсатиш турига ўтиш, бу тарзда талаба ўқув жараёнининг субъектига айланади.

Шуларни ҳисобга олган ҳолда таълим жараёнида электрон ахборот-таълим ресурсини тайёрлашга қарор қилдик.

“Педагогик дастурий воситалар” фанидан амалий ва мустақил таълим» электрон ахборот-таълим ресурс замонавий анимация тайёрлашга мўлжаллаган Adobe Flash дастурларидан тайёрланди.

Бундан ташқари, ушбу ресурсни тайёрлашда Notpad++, Adobe Audition, Adobe Photoshop, Adobe Aftereffects, Adobe Primer, Google Sketchup, Lumion, 3DsMax, Adobe Animate, Action Scrip, Adobe Dimension ва бошқа замонавий дастурий тизимлардан фойдаланилди.

ХУЛОСА

Ушбу “Педагогик дастурий воситалар” фанидан амалий ва мустақил таълим» электрон ахборот-таълим ресурси талабада математика фанига бўлган қизиқишнинг ўсишига ёрдам беради. Мазкур ахборот-таълим ресурси талабаларда тафаккурни ўстириш, олган билимларини ҳаётга тадбиқ эта олиш, ижодий фикрлаш қобилиятини ривожлантиради.

Асосий вазифаси таълим олишда замонавий техникалар орқали билим олишдан иборат бўлиб, ундаги маърузалар, расмлар, тестлар, интерактив тестлар, аудиолар, ўқитишнинг замонавий методлари фойдаланувчиларга Педагогик дастурий воситалар фани бўйича билимларни осон ўзлаштиришга ва ёдда сақлаб қолишига ёрдам беради.

REFERENCES

1. Н.Муслимов, Д.Сайфуров, М.Усмонбоева, А.Тўраев WEB технология асосида электрон ахборот таълим ресурсларини яратиш ва уларни амалиётга жорий этиш-Т.:2015 й.
2. Нишоналиев У. Н. Формировании личности учителя трудового обучения: проблемы и перспективы–Т.: ФАН, 1990, – 85 с.

3. Полат Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования: учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Е.С. Полат, М.Ю. Бухаркина. -4-е изд., стереотипное-Москва.: Академия. 2009. - 224 с.
4. Toshtemirov D.E., Niyozov M.B., Yuldashev U.A., Irsaliev F.Sh. Resource support of distance course information educational environment // Journal of Critical Reviews ISSN- 2394-5125 Vol 7, Issue 5, 2020, pp. 399-400
5. Yuldashev, U.A., Xudoyberdiev, M.Z., & Axmedov, T.B. (2021). O'quv jarayonining sifatini oshirishda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish. //Academic research in educational sciences, 2(3), 1262-1268.
6. Yuldashev U.A. Use of video lesson creative technologies in the process of electronic education// Scientific-Methodical Journal-T 2021
7. Yuldashev Ulmasbek Abdubanatovich, Khakimova Farangis Abdualimovna, Khudayberdieva Dilorom Khaydar kizi, Web of Scientist: International Scientific Research Journal, ISSN-2776-0979 Vol 2, Issue 5, 2021, pp. 693-697

**ТИЛ БИРЛИКЛАРИ ЎРТАСИДАГИ МУНОСАБАТЛАР – ТИЛ
ЯШОВЧАНЛИГИНИНГ МУСТАҲКАМ АСОСИ****Собиров Абдулхай Шукурович**

Фил.ф.д., профессор. Андижон давлат университети

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7276700>

Аннотация. Мақолада тил ва уни ташкил этувчи қисмлар, тил бирликлари ўртасидаги муносабатлар турлари, лексемалар ўртасидаги гипер-гипонимик муносабат ҳақида гапирилган.

Калим сўзлар: тил, систем-структур тилишунослик, тил узвлари, муносабат, гипонимия, гипероним, гипер-гипонимик муносабат, эквоним.

**ОТНОШЕНИЯ МЕЖДУ ЯЗЫКОВЫМИ ЕДИНИЦАМИ – ПРОЧНАЯ
ОСНОВА ВЫЖИВАНИЯ ЯЗЫКА**

Аннотация. В статье говорится о гипер-гипонимических отношениях между языком и его составными частями, взаимосвязанных типах языковых единиц, лексемах.

Ключевые слова: язык, системно-структурная лингвистика, языковые элементы, отношение, гипонимия, гипероним, гипер-гипонимическое отношение, эквоним.

**RELATIONSHIPS BETWEEN LANGUAGE UNITS ARE THE STRONG BASIS
OF LANGUAGE SURVIVAL**

Abstract. The article talks about language and its constituent parts, types of relations between language units, hyper-hyponymic relations between lexemes.

Key words: language, system-structural linguistics, language elements, relationship, hyponymy, hyperonym, hyper-hyponymous relationship, equonym.

КИРИШ

Тилда содир бўлаётган жараёнларнинг туб моҳиятини тушуниб етиш, янги пайдо бўлаётган лексик бирликларни тартибга солиш, тизимлаштиришда бизга тилшуносликда тобора мустаҳкам ўрин эгаллаб бораётган систем-структур йўналиш яқиндан ёрдам беради. У XX асрнинг 2-ярмида анъанавий тилшунослик ёнида пайдо бўлди. Баъзи манбаларда уларни бир-бирига нисбатан қарши қўйиш ҳолатлари кузатилади. Аслида, улар тенг ҳуқуқли, бир-бирини рад этмайдиган, аксинча, бири иккинчисининг натижаларига асосланадиган, ҳозирги кунда баб-баравар қадам ташлаётган йўналишлар саналади [1].

Шунга боис, систем-структур тилшунослик ёки тизим тилшунослиги деб аталаётган оқимга айрича қараб бўлмайди, балки унга тилшуносликнинг истиқболли йўналиши сифатида қараш маъқул бўлади.

Тил ўзига хос имо-ишоралар системаси, жамиятда асосий ва энг муҳим фикр алмашиш қуроли, жамият тафаккури ривожланишини таъминловчи, авлоддан авлодга маданий-тарихий анъаналарни етказувчи мураккаб ва кўп қиррали ҳодиса [2] сифатида бизга ҳали барча қирраларини намоён қилганича йўқ. Уни ўрганишда давом этяпмиз. Тилга систем-структур ёндашиш унинг бизга маълум бўлмаган жиҳатларини очиб беришда муҳим ўрин тутиши табиий.

Демак, тилга мунтазам алоқадорликдаги элементларнинг муносаба-тидан ташкил топган яхлит бир бутунлик сифатида қараш, унинг асосий бирлиги саналган лексеманинг

лисоний ва нолисоний белгиларини турли хил аспектларда туриб мукамал тадқиқ этиш систем-структур тилшуносликнинг моҳиятини ташкил этади.

Тилни жуда кўп нарсага ўхшатишади. Бу ўхшатишларнинг барчасида нисбийлик бор. Аслида, тилни дунёдаги ҳеч бир нарсага менгзаб бўлмайди. У чексиз имкониятга, улкан захирага эга бўлган, фақат инсонлар ўртасидаги мулоқот жараёни туфайлигина юзага чиқадиган муомала-муносабатларнинг мураккаб системаси, ўзига хос кўринишидир.

Америкалик олим У.Уитнининг фикрича; “Тил бир турдаги қисмларнинг оддий бир агрегати эмас. У бир-бири билан чамбарчас ҳолда боғланиб кетган, бири иккинчисини тўлдириб келувчи элементларнинг комплекс системасидир. Бу система яхлит бўлиб, симметрик структурага эга. Тилнинг бу хусусияти оламдаги маълумотларни ташқарида ва ўз ичида қамрай биладиган, сўнгра мулоқот жараёнида уларнинг ҳар биридан ўз ўрнида унумли фойдалана оладиган онгнинг амалий фаолиятига бориб тақалади” [3].

Дарҳақиқат, тилдаги элементларнинг бири иккинчисига, иккаласи ўзаро бирикиб туриб учинчисига ва шу тариқа барча элементлар бир-бирига узвий боғланиб тил системасининг яхлитлигини, бус-бутунлигини таъминлайди.

Тилнинг барқарорлиги, яшовчанлиги ундаги элементларнинг оз ёки кўплигига, сифатига эмас, балки элементлар ўртасидаги муносабатларнинг қай даражада ташкил топишига, шаклланишига боғлиқ. Бу муносабатлар қанчалик ранг-баранг, мукамал ва барқарор бўлса, тил ҳам шунчалик бой, ифода имкониятлари кенг, кўлами катта ва яшовчан бўлади.

Бу гапни тилнинг ўзига хос қурилмалари саналган семантик майдонларга нисбатан ҳам айтиш мумкин. Семантик майдонларнинг асосини узвлараро ва майдонлараро муносабатлар ташкил қилади.

Муносабатлар деганда бир бутунликнинг таркибий қисмлари ўртасидаги ўзаро алоқалар ва боғланишлар тушунилади. Бундай алоқалар турли-туман бўлиши мумкин. Тил бирликларининг шакли, маъноси ёки бажараётган вазифасига қараб туриб улар ўртасидаги муносабатлар ва алоқаларнинг бир нечта турини кўрсатиб ўтса бўлади. Ўзаро ўхшашлик ва фарқлилик бундай муносабатларнинг асосий кўринишларидир [4].

Ҳ.Неъматов ва Р.Расуловларнинг эътироф этишича, тил бирликлари ўртасидаги муносабатларнинг уч тури мавжуд.

1. Ўхшашлик (парадигматик) муносабатлар
2. Поғонали (иерархик) муносабатлар
3. Кўшничилик (синтагматик) муносабатлар [5].

Семантик майдонлар ичида бундай ҳолатлар сон-саноксиз ва чексиз саналади. Семантик майдондаги парадигма аъзолари ўртасида кенг тарқалган муносабат турларини қуйидаги гуруҳларга бўлиб юбориш мумкин.

1. Синонимик (маънодошлик) муносабати.
2. Гипер-гипонимик (жисм-тур) муносабати.
3. Холо-меронимик (бутун-бўлак) муносабати.
4. Градуонимик (лексик даражаланиш) муносабати.
5. Функционимик (вазифадошлик) муносабати.
6. Зидлик муносабати.

Бу бўлиниш охирги чегара эмас. қолаверса, лексик бирликлар ўртасидаги алоқаларни белгилашда қайси нуқтаи назардан туриб ёндашиш муҳим аҳамиятга эга.

Масалан, рус олими М.В.Никитин лексик континуумни классификация қилишда унинг мантикий жиҳатларига эътибор берган ҳолда лексемалар ўртасидаги икки хил алоқа турини кўрсатиб ўтади.

а) содда алоқа; б) таснифий алоқа.

М.В.Никитин реал борлиқдаги нарса ва ҳодисалар ўртасида мавжуд бўлган алоқа-муносабатларнинг когнитив ифодасига содда алоқа сифатида ёндашган. Бу алоқаларнинг қисм ва бутун, буюм ва белги, жисмлараро ҳамда белгилараро содир бўлишини таъкидлаган.

Таснифий алоқа умумийлик асосида нарса ва ҳодисалардаги белгиларни ажратиш ва уларни гуруҳлаш билан боғлиқлигини, бу жараённинг инсон онгида юз беришини ва ўз навбатида унинг иккига бўлиниб кетишини айтиб ўтган.

а) гипер-гипонимик ёки жинс-тур муносабати; б) симилятив ёки ўхшашлик муносабати. Бу гуруҳга партонимия, эквонимия, антонимия, конверсия киритилган [6].

Семантик майдон узвлари ўртасидаги энг муҳим муносабат турларидан бири гипер-гипонимик муносабат саналади.

Реал борлиққа кўп сонли парадигмалардан иборат бўлган улкан ва мураккаб система сифатида қараш ҳамда унинг инъикосини инсон тилидан қидириш натижасида ғарб тилшунослиги ўтган асрда жуда кўплаб ютуқларни қўлга киритди.

ТАДҚИҚОТ НАТИЖАСИ

Хусусан, Жон Рей, Карл Линней, Чарльз Дарвин каби ботаник ҳамда биолог олимлар томонидан ўсимликлар ва ҳайвонлар систематикасига киритилган жинс-тур муносабати кейинчалик тил бирликларига нисбатан ҳам татбиқ этила бошланди. Тил бирликлари ўртасида амалда бўлган кўплаб муносабат турлари кашф этила бошланди.

Жон Рей, Карл Линней, Чарльз Дарвин каби ботаник ҳамда биолог олимлар томонидан ўсимликлар ва ҳайвонлар систематикасига киритилган жинс-тур муносабати кейинчалик тил бирликларига нисбатан ҳам татбиқ этила бошланди. Тил бирликлари ўртасида амалда бўлган кўплаб муносабат турлари кашф этила бошланди.

1968 йили инглиз тилшуноси Дж. Лайонз томонидан гипонимия, гипероним, гипоним сўзлари жинс-тур муносабатини ифодаловчи атамалар сифатида тилшуносликка олиб кирилди. Дж. Лайонз 1977 йили Лондонда босилиб чиққан «Семантика» номли китобида гипонимия ҳақида муфассал маълумот берган [7]. Гипонимия ҳодисаси француз тилшуноси В.Г.Гак, рус тилшунослари Ю.С.Степанов, А.А.Уфимцева, Л.А.Новиков, М.В.Ники-тинлар томонидан кенг тадқиқ этилган [8].

1990 йили Р. Сафарова кенг истеъмолдаги зоонимлар мисолида гипонимия ҳодисаси бўйича номзодлик ишини ҳимоя қилди [9].

Муайян турларга нисбатан умумий маънони ифодаловчи ва семантик майдоннинг ядроси (маркази)да келувчи бош сўзга, доминантага нисбатан гипероним атамаси ишлатилади. Бу сўз жинсни билдиради.

Гипоним маълум бир жинснинг турини билдирувчи лексик birlik сифатида юзага чиқади. Ўзи билан тенг қийматга эга бўлган турдош гипонимлар билан биргаликда гиперонимга тобе бўлади. Демак, тилдаги жинс-тур муносабатига гипонимия деб аталади.

Гарчи Р.Сафарова томонидан мазкур ходиса жиддий тадқиқ этилган бўлса-да, ҳали унинг очилмаган қирралари жуда кўп. Биринчидан, жинс-тур (гипер-гипонимик) муносабати лексик сатҳдаги семантик майдонларнинг асосини ташкил қилади. Узв (аъзо)ларни уяларга, уяларни улардан каттароқ тўдаларга, тўдаларни гуруҳларга, гуруҳларни семантик майдонларга бирлаштириш чоғида жинс-тур муносабати юзага чиқиб бораверади. Майдон иерархиясининг мураккаб қурилмасида гиперонимлар ҳалқа вазифасини ўтайди. Бошқачароқ қилиб айтадиган бўлсак, улар ўртасида субординация кузатилади, яъни кичикроқ нарсалар ўзидан каттароқ нарсаларнинг ичига даражама-даража кириб бораверади. Масалан, *полиз экинлари, қора экин, дон маҳсулотлари* гиперонимлар сифатида учта лексик-семантик гуруҳни ташкил қилади.

1. Полиз экинлари: *қовун, тарвуз, бодринг, ошқовоқ, ҳандалак.*

2. Қора экинлар: *картошка, пийёз, лавлаги, қизилча, сабзи, шолғом, турп, редиска.*

3. Дон экинлари: *бугдой, арпа, сули, маккажўхори, ловия, мош.*

Парадигма ичидаги ҳар бир лексема гипонимлик мавқеига эга бўлади. Ўз навбатида ҳар бир гипоним бир қанча лексемаларни бир ерга жамлай олади ва у жамланган гуруҳ ичида бошқаларига нисбатан гипероним бўлиб қолади.

Мисол учун *қовун* гипероними ўз *ичига бўриқалла, эскичопон, амири, қирқма, гулоби, кампирқовун, умрбоқи, аравакаш, чўғари* каби гипонимларни бирлаштириб келади.

Бундай тасниф лексик континуумни бошдан оёқ ўраб олган. Иккинчидан, гипер-гипонимик муносабатлар муайян иерархик асосга қурилади. Буни бузиб юбориш ёки ташқаридан туриб унга таъсир этиш сира мумкин эмас.

Қатра, фельетон, очерк, новелла, қисса, повесть, роман гипонимлари *наср* гиперонимига; *газал, туюқ, рубоий, фард, маснавий, қасида, оқ шеър, поэма, достон* гипонимлари *назм* гиперонимига; *драма, комедия, трагедия, трагикомедия* гипонимлари *драма* гиперонимига бирлашади. *Очеркни драма* гиперонимининг гипоними сифатида талқин қилиш сира мумкин эмас. *Наср, назм, драма* бирлашиб туриб *адабиёт* гиперонимига тобе бўлади. *Адабиёт ўз навбатида ҳайкалтарошлик, рассомчилик, кино, театр* билан биргаликда гипонимлар қаторига ўтиб *санъат* гипероними таркибига қиради. Келтирилган мисолда майдон иерархияси яққол кўриниб турибди.

Учинчидан, гипер-гипонимик муносабатлар халқнинг урф-одатлари, ижтимоий-сиёсий ҳаёти, тарихи билан чамбарчас боғланган ҳолда реаллашади. Масалан, ўзбек тилида *таом* гипероними ўз ичига *шўрва, мастава, палов, угра, лағмон, манти, шовла, димлама, қовурма* каби гипонимларни бирлаштириб келади. Бу парадигмага биз Европа тилларидан ва форс тилидан олинган *гот-дог (сосиска), сендвич (бутерброд); челокабоб (қайнатилган гурунчли кабоб), масқотий (угра билан мураббо аралашмасидан тайёрланган емак), фесенжон (қовурилган қўй ёки товуқ гўштини анор суви ва ёнғоққа аралаштириб тайёрланган овқат), кате (палов тури), дампухтак (палов тури)* каби лексемаларни кирита олмаймиз.

Маймун гипероними *мартишка, шимпанзе, горилла, орангутан, гиббон* сингари гипонимларни бирлаштириб келади. Ўзбек тилида гаплашувчи аҳоли яшайдиган табиий шароит маймунларнинг барча турларини билишни талаб қилмайди. Уларнинг 139 та тури мавжуд. *Мармозетка, макак, магот, қора ревун, бабуин, гажак думли маймун* каби лексемалар ва уларни ифодаловчи денотатлар бизга ҳамisha номаълум бўлиб қолаверади.

Сабаби улар биз учун ҳеч қандай қийматга эга эмас. Р.Сафарова бундай лексик бирликларни лексик лақуналар (тилнинг луғат таркибидаги бўш хоналар) деб атаган [10].

МУҲОКАМА

Масалан, ер юзида қушларнинг 8000 та, илоннинг 2500 та, тубан ўсимликларнинг 200000 та тури мавжуд. Биз улардан атрофимизда мавжуд бўлган, ижтимоий эҳтиёжимиз тушиши мумкин бўлганларини биламиз, қолганлари лексик лақуналар сифатида мулоқот жараёнидан ташқарида қолаверади.

Исбот учун *ўрдак* гиперонимининг *қизилбош*, *ҳайдаркокил*, *хитой ўрдак*, *қора ўрдак*, *суқсур*, *чуррак* каби гипонимларини олайлик. Атроф-муҳитнинг ўзгариши, инсоннинг табиатга фаол таъсир кўрсатиши натижасида *ўрдак* гипероними билан боғлиқ лексик лақуна кенгайиб, *ўрдак* турларини билдирувчи жуда кўп лексик бирликлар бизга тушунарсиз бўлиб қолди.

Бугунга келиб Алишер Навоий тилга олган *сўна*, *бўрчин*, *жўрка*, *эрка*, *олмабош*, *чоқирқанот*, *темирқанот*, *алдалдаўа*, *алакана*, *боўчол* (жами 70 тур) [11] каби гипонимларни унутдик.

Шу ўринда яна бир нарсани айтиб ўтиш жоиз. Лексик сатҳда нафақат гипероним билан гипоним ўртасида, балки гипонимлараро ҳам ўзига хос алоқалар мавжуд бўлади. Битта гипероним остидаги гипонимлар эквонимлар деб аталади. Эквонимлар ўртасидаги семантик алоқага эса эквонимия дейилади [12].

Биз юқорида келтирган *ҳайдаркокил*, *суқсур*, *ўрдак* лексемалари бир-бирига нисбатан эквоним ҳисобланади. Уларнинг парадигмадаги ўрни бир хил бўлади. Барчасининг маъноси бош сўзга – гиперонимга нисбатан белгиланади.

Шу билан биргаликда айрим эквонимларда семантик белги бошқаларига нисбатан кучли бўлиши мумкин. Масалан ўрта асрларда ўрдакнинг нарини *сўна*, модасини *бўрчин* деб аташган. Иккала эквоним бир-бирига зидланяпти. Худди шу ҳолатни бошқа хайвонларда ҳам учратишимиз мумкин.

Совлиқ ва *қўчқор* эквонимларида жинс семаси юзага чиқаётган бўлса, *совлиқ* ва *қўзичоқ* муносабатларида ёшга нисбат берилмоқда, жинс маъноси кейинги планга ўтмоқда (1-жадвалга қаранг).

1-жадвал

ГИПЕРОНИМ ВА ЭКВОНИМЛАР ЎРТАСИДАГИ МУНОСАБАТ

гипероним	ЭКВОНИМ	ЭКВОНИМ	ЭКВОНИМ
қўй	совлиқ	қўчқор	қўзи(чоқ)
от	байтал	айўир	той(чоқ)
товуқ	макиён	хўроз	жўжа
қорамол	сигир (ғунажин)	буқа (новвос)	бузоқ

ХУЛОСА

Юқоридагиларга асосланган ҳолда шундай хулосаларга келишимиз мумкин.

1. Гипер-гипонимик муносабат семантик майдонларни ҳосил қилувчи ўзига хос қолип саналади. Система ичида система тамойилиги кўра майдонлар бир-бирига уланиб

бораверади ва бу уланишда гипер-гипонимик муносабатлар синоним (маънодош) сўзлар каби ҳалқа вазифасини ўтайди.

2. Гиперонимда гипонимларнинг таркибида такрорланувчи асос маъно бўлади. Маълум бир маънода у сўзлар занжирини тортиб бораётган бош сўз («локомотив»)га ўхшайди. Гиперонимнинг маъноси ҳаммага тушунарли, ишлатилиш кўлами гипонимларга нисбатан кенг бўлади ҳамда бош шакл саналгани учун услубий бўёқдорликдан ҳоли туради.

3. Гипонимлар маълум бир маънода гиперонимга тобе бўлади. Уларнинг маъноси гиперонимга нисбатан ойдинлашади. Масалан, *аллигатор, кайман, гавиал* гипонимлари биз учун ҳеч қандай маъно англамайди, бироқ уларнинг *тимсоҳ* эканлигини айтишимиз билан юқоридаги гипонимларнинг маъноси ойдинлашади.

4. Гипер-гипонимик муносабат синонимия, партонимия, градуонимиядан ўз характерига кўра кескин фарқ қилади. Ўзига хос логик-семантик структурага эга эканлиги, бу структура билан реал борлик ўртасида симметрик алоқаларнинг мавжудлиги, етакчи (бош) ва эргашувчи элементлар қолипидида қатъий парадигмани ҳосил қилиши, халқнинг маданий, ижтимоий-сиёсий, иқтисодий ҳаётининг инъикоси сифатида пайдо бўлиши каби хусусиятлари билан гипонимия ҳодисаси алоҳида ажралиб туради.

Л.А.Новиков гипонимияни синонимияга яқин ҳодиса эканлигини таъкидлаб, уни квазисиноним деб аташни таклиф қилади [13].

Умуман олганда, семантик майдонларни ҳосил қилишда гипонимия муҳим аҳамият касб этади. Шу боис, Р.Сафарова бошлаб берган ишни давом эттириб, ўзбек тили лексикасининг барча соҳалари бўйича гипер-гипонимик муносабатларни аниқлаш ва улар устида жиддий илмий изланишлар олиб бориш келажакда биз учун жуда катта самаралар бериши мумкин.

REFERENCES

1. Нурмонов А. Структур тилшунослик: илдизлари ва йўналишлари. – Тошкент: Таълим нашриёти, 2009. – 6-7 бетлар.
2. Ирискулов М. Тилшуносликка кириш. – Тошкент: Ўқитувчи, 1992. – 7- бет.
3. Бу ҳақда қаранг: Слюсарева Н.А. Соссюр и соссюриантво//Философские основы зарубежных направлений в языкознании. – М.: Наука, 1977. – С. 85.
4. Юқоридаги манба.
5. Нейматов Х., Расулов Р. Ўзбек тили систем лексикологияси асослари. –Тошкент: Ўқитувчи, 1995. – Б. 14-15.
6. Никитин М.В. Основы лингвистической теории значения. – М.: Высшая школа, 1988. – С. 66-75.
7. Бу ҳақда қаранг: Новиков Л.А. Семантика русского языка. – М.: Высшая школа, 1982. – С. 241-242.
8. Бу ҳақда тўлиқроқ маълумот олиш учун қаранг: Лайонз Дж. Введение в теоретическую лингвистику. – М., 1978; Новиков Л.А. Семантика русского языка. – М.: Высшая школа, 1982. – С. 241-243; Никитин М.В. Основы лингвистической теории значения. – М.: Высшая школа, 1988. – С. 73-87 ва ҳоказо.
9. Бегматов Э., Нейматов Х., Расулов Р. Лексик микросистема ва унинг тадқиқ методикаси (систем лексикологияси асослари)//Ўзбек тили ва адабиёти журнали. –

1989. – № 6. – Б. 35-40; Нейматов Х., Расулов Р. Ўзбек тили систем лексикологияси асослари. – Тошкент: Ўқитувчи, 1995. – Б. 111-123.
10. Сафарова Р. Лексик-семантик муносабатнинг турлари. – Тошкент: Ўқитувчи, 1996. – Б. 18-21.
11. Алишер Навоий. Асарлар. XIX том. Муҳокамат-ул-луғатайн. –Тошкент: Ғ.Ғулом номидаги бадиий адабиёт нашриёти, 1967. – Б. 115.
12. Никитин М.В. Основы лингвистической теории значения. – М.: Высшая школа, 641988. – С. 94.
13. Новиков Л.А. Семантика русского языка. – М.: Высшая школа, 1982. – С. 241.

SARGUZASHTLARGA ASOSLANGAN TAJRIBALAR

Yunusova Dilorom Abdumajidovna

Andijon davlat universiteti Boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrası o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7276737>

Annotatsiya. *Mo'jizalar maktabi butun dunyo bo'ylab bolalarga bizning ajoyib sarguzashtlarimizni baham ko'rish orqali ushbu tasavvurga erishishga yordam berishga bag'ishlangan.*

Kalit so'zlar: *sarguzasht, tajriba, sehr, induvit, hikoya, ijodiy o'yin.*

ПРИКЛЮЧЕНЧЕСКИЙ ОПЫТ

Аннотация. *Школа Чудес призвана помочь детям во всем мире достичь этого видения, рассказывая о наших удивительных приключениях.*

Ключевые слова: *приключение, опыт, волшебство, приключение, история, творческая игра.*

ADVENTURE BASED EXPERIENCES

Abstract. *The School of Wonders is dedicated to helping children around the world achieve that vision by sharing our amazing adventures.*

Key words: *adventure, experience, magic, adventure, story, creative play.*

KIRISH

Bugungi kunda sarguzashtlarga asoslangan tajribalarni o'rganish orqali tanlov va nazorat natijasida bolalarning o'ziga bo'lgan hurmati oshadi. Biz o'zimizni anglashni, mustaqillikni, mas'uliyatni va o'zimizga g'amxo'rlik qilishni rag'batlantirishga yordam beramiz. O'quvchilar o'zlarini sinab ko'rishda davom etar ekan, ular stressli vaziyatlar yuzaga kelganda yengish qobiliyatini rivojlantiradilar. O'quvchilar ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishni yanada yaxshilaydi. Bu o'qituvchilar, xodimlar va boshqa tengdosh o'quvchilar va ularning oilalari bilan ijobiy munosabatda bo'lish imkoniyatini yaratib beradi. O'quvchilar sarguzashtlarga asoslangan faoliyatlar orqali qisqa va uzoq muddatli jismoniy qiyinchiliklarni yengishda muvaffaqiyat qozonadi. Bu talabaga guruh faoliyatini olib borish qobiliyatini beradi yoki sayohat davomida boshqa o'quvchilarni muvaffaqiyatli bo'lishga undaydi. Bu tajribalar orqali o'z ehtiyojlari va istaklarini o'z tushunishini kashf etadi. Turli xil ehtiyojlarini o'qituvchilariga bildirish imkonini beradi va o'qituvchiga ta'lim usullari orqali o'quvchining ehtiyojlarini qondirish va ijobiy munosabatlar orqali yaxshi natijalarni ta'minlash imkoniyatini yaratadi.

O'quvchi bolalarning fikr-mulohazalari sarguzashtlarga asoslangan ta'lim tajribasini davom ettirish uchun kalit bo'ladi. Biz o'z faoliyatimizni O'quvchilarning ishtirokini statistik kuzatuv va bu tajriba orqali sinfdagi xatti-harakatlar va o'rganish qanday yaxshilanganiga asoslaymiz.

TADQIQOT NATIJASI

Bugungi kun bolalari dunyoning erkin, rahmdil, ijodkor va sodiq fuqarolari bo'lib ulg'ayish orqali sayyoramizning tiklanishiga va insoniyatning qayta ulanishiga rahbarlik qilishlari mumkin. Bizning ta'lim sarguzashtlarimiz ushbu muhim ko'nikmalarni rivojlantirish uchun mo'ljallangan.

Hikoya va ijodiy o'yinlar aralashmasi bilan bizning Ajoyib sarguzashtlar bolalarni tabiat qo'ynida va tashqarisida haqiqiy hayotdagi qiziqarli sarguzashtlarga cho'mdiradi . Har bir bola missiyaga asoslangan fantastik hikoyaning qahramoniga aylanadi. Ular noma'lum joylarni o'rganish, ijodiy muammolarni hal qilish, boshqalar bilan muloqot qilish va ularga g'amxo'rlik qilish va o'zlarining ichki mo'jizalari bilan bog'lanishga taklif qilinadi.

Biz bolalar bilan bog'larda, maktablarda, lagerlarda va uyda o'rganish sarguzashtlarini baham ko'ramiz. Ba'zilar o'zini o'zi boshqaradi, boshqalari esa bolalarga atrofdagi dunyodagi voqealarni ochishga yordam beradigan hayoliy ittifoqchi bo'lgan ajoyib sehergarlarning ko'rsatmalariga tayanadi. Bolalar yangi muammolar va vaziyatlarda harakat qilish orqali ijtimoiy-emotsional ko'nikmalarni o'rganadilar. Biz ko'rinmas ijtimoiy-emotsional ta'lim tizimini qo'llaymiz, shunda bolalar kuzatilgan his-tuyg'ularsiz sarguzashtlar va sehlardan bahramand bo'lishlari mumkin. O'rganish yo'lda sodir bo'ladi.

Bizning yondashuvimiz 4 ta yo'nalishga qaratilgan.

Biz noyob yondashuvimizni Sarguzashtlarga asoslangan o'rganish deb nomladik . To'g'ridan-to'g'ri tajriba, xayoliy o'yin va hikoyalar orqali bolalar o'z taqdirining agenti bo'lish uchun zarur bo'lgan zukkolik, istiqbol, rahm-shafqat va avtonomiyani eng yaxshi o'rganishlari mumkin.

MUHOKAMA

Ijtimoiy-emotsional ta'lim va ijodkorlik bo'yicha ta'lim mutaxassislarining rahbarligi bilan quyidagi tamoyillarni birlashtirgan noyob metodologiyani ishlab chiqildi.

1. O'YNASHGA RUXSAT TAJRIBASI

Biz o'yin va tadqiqot uchun xavfsiz muhit yaratamiz.

Mo'jizalar maktabi bolalar o'zlarini erkin ifoda etishlari va kashf etishlari uchun o'zlarini ishonchli his qilishlari mumkin bo'lgan hurmatli va mulohazasiz o'quv muhitini yaratadi. Tajribalar, ayniqsa, intuitiv fikrlashning paydo bo'lishiga imkon berish uchun mo'ljallangan. Kattalar ijrochilardan ko'ra ko'proq yo'l-yo'riq ko'rsatadilar va ular va bolalar o'rtasidagi ishonch kuchayib borishi bilan o'quvchi-agentlik hissi kuchayadi.

2. BIRGALIKDAGI TAJRIBA

Bizning xayoliy o'yinlarimiz va sarguzashtlarimiz chuqur o'rganish tajribasidir.

Ushbu ta'lim tajribalari o'yin va hamkorlikka asoslangan. Ularning har biri bolalarga o'zlari va tengdoshlari bilan hissiy va ijodiy bog'lanish imkonini beradigan ijodkorlik va o'zini namoyon qilishning yangi nuqtasini taklif qiladi. Ushbu tajribalarning ba'zilari turli hamkorlarni taklif qiladi va o'z ichiga oladi; musiqachilar, ijrochilar va o'qituvchilar kabi.

3. AKS ETTIRISH TAJRIBASI

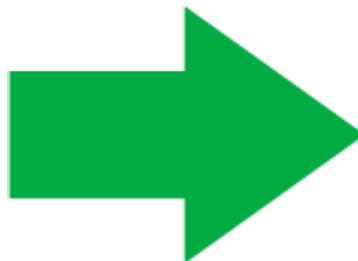
Bizning o'yinlarimiz va mulohaza yuritish vositalarimiz bolalarga o'rganganlarini tushunishga yordam beradi. Biz ta'lim yo'lining muhim nuqtalarida mulohaza yuritish va fikr-mulohaza yuritish uchun lahzalarni taqdim etishimizga ishonch hosil qilamiz. Biz ushbu daqiqalarni yaxshilash uchun uydagi sarguzashtlarimizga hamroh bo'lgan munozaralar, o'yinlar va faoliyat kitoblaridan foydalanamiz. Ushbu qiziqarli va qiziqarli mashg'ulotlar bolalarga "Mo'jizalar maktabida" yashagan tajribalarini chuqurlashtirish va hayotlari bilan birlashtirishga yordam beradi. Shuningdek, ular talabalarning ishini ko'rsatish va o'rganish jarayonini kuzatish uchun portfel vazifasini bajarishi mumkin.

4. UZATISH TAJRIBASI

Yangi tushunchalarni Ajoyib sarguzashtlar -dan haqiqiy hayotga o'tkazish tabiiy ravishda sodir bo'ladi.

XULOSA

Ajoyib tajribani boshdan kechirgandan so'ng, bolalar o'rganganlarini birlashtirib,

hayotlariga o'tkazishlari mumkin. Ushbu ochiq va ijodiy sarguzashtlar ularga real hayot masalalari haqida ko'proq istiqbolga ega bo'lishga yordam beradi; ular, shuningdek, bolalar yillar o'tib eslashda davom etadigan ko'plab xotiralarni beradi.

REFERENCES

1. Qosimova K., Matjonov S., G'ulomova X., Yo'ldosheva Sh., Sariyev Sh. Ona tili o'qitish metodikasi.
2. Buyurtma. "5 yoshdan 12 yoshgacha bo'lgan bolalarda kognitiv qobiliyatlarni yaxshilash", Moskva - Voronej, 1999.
3. Buyurtma. "Kichik maktab o'quvchilarining aqliy faoliyatidagi farqlar", Moskva - Voronej, 2000.
4. [www. Ziyonet. uz](http://www.Ziyonet.uz)
5. www. edu. uz

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA XALQARO HUQUQ SOHASIGA OID LEKSIK BIRLIKLARINING STRUKTR-SEMANTIK XUSUSIYATLARI

Isanova Feruza

Toshkent davlat agrar universiteti tillar kafedrası o`qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7276765>

Annotatsiya. Davlatning asosiy vazifasi huquq va erkinliklarni belgilab qo'yish bilan cheklanmaydi. Bu masalada eng muhimi — huquq va erkinliklarni davlat tomonidan ta'minlashdir. Bu borada davlat o'z zimmasiga katta mas'uliyat oladi. Ushbu maqolada xalqaro huquq va erkinliklarning davlat tomonidan ta'minlanishi hamda huquq sohasiga doir leksik birliklarning xususiyatlari haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: xalqaro huquq, international license, erkinlik, liberty, sud, court, himoya, defence, davlat, state, imkoniyat, possibility.

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ЛЕКСИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ В СФЕРЕ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА В АНГЛИЙСКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ

Аннотация. Основная задача государства не ограничивается определением прав и свобод. Самое главное в этом вопросе – обеспечение прав и свобод государством. В связи с этим на государстве лежит большая ответственность. В данной статье говорится об обеспечении государством международных прав и свобод и особенностях лексических единиц, относящихся к сфере права.

Ключевые слова: международное право, международная лицензия, свобода, суд, защита, государство, возможность, возможность.

STRUCTURAL-SEMANTIC CHARACTERISTICS OF LEXICAL UNITS IN THE FIELD OF INTERNATIONAL LAW IN ENGLISH AND UZBEK

Abstract. The main task of the state is not limited to defining rights and freedoms. The most important thing in this matter is the provision of rights and freedoms by the state. In this regard, the state bears a great responsibility. This article talks about the provision of international rights and freedoms by the state and the features of lexical units related to the field of law.

Key words: international law, international license, freedom, court, defense, state, opportunity, possibility.

KIRISH

Davlatga baho berishda, mamlakat qonunlarida huquq va erkinliklarning belgilab qo'yilishi holatidan tashqari, ularning amalga oshishi uchun qanday imkoniyatlar yaratib berganligi e'tiborga olinadi. Ayrim huquq va erkinliklarni belgilash davlatning ixtiyorida bo'lsa, ayrim huquqlarni ta'minlash uning to'g'ridan to'g'ri majburiyati hisoblanadi. Davlatlar aro ushbu huquqlarning barchasi avvalo inson uchun xizmat qiladi. Xalqaro huquqlar ingliz tilida chop etiladi ularing leksik birliklarga ega. Masalan, yashash huquqini, daxlsizlik erkinligini va boshqalarni ta'minlash majburiyati. Davlatning fuqarolar huquq va erkinliklarini ta'minlash vazifasi (majburiyati) Konstitutsiyada belgilangan bo'lib, xususan O'zbekistonda 43-moddada «Davlat fuqarolarning Konstitutsiya va qonunlarda mustahkamlangan huquqlari va erkinliklarini ta'minlaydi», deb qayd qilingan. Bu borada davlat tegishli va yetarli vakolatlarga ega.

METOD VA METODOLOGIYA

Davlat tomonidan huquq va erkinliklarni ta'minlovchi qonunchilikning yaratilishi, huquq va erkinliklarni ta'minlovchi organlar tizimining o'rnatilishi huquq va erkinliklarni ta'minlashga qaratilgan faoliyatdir. Barcha hokimiyat tarmoqlaridagi davlat organlarida fuqarolarning huquq va erkinliklarini ta'minlash vazifasi va vakolati mavjud. Ushbu qonun BMT tashkilotida ham aynan ingliz tilida aytilgan. Fuqarolarning huquq va erkinliklarini davlat tomonidan ta'minlashni amalga oshirish tizimida O'zbekiston Prezidenti alohida rol o'ynaydi. Chunki u fuqarolarning huquqlari va erkinliklariga rioya etilishining kafili ekanligi Konstitutsiyaning 93-moddasi 1-bandida belgilangan. Bu bilan Prezidentga juda katta mas'uliyat yuklangan. Fuqarolarning huquq va erkinliklarining davlat tomonidan ta'minlanishini ko'plab huquqni muhofaza qiluvchi organlar amalga oshiradi. Bular Adliya vazirligi, Ichki ishlar vazirligi, Prokuratura va boshqalardir. Bu organlar fuqarolar huquqlarini ta'minlashda maxsus tuzilmalari faoliyatiga tayanadi. Adliya vazirligining «Inson huquqlarini himoya qilish», «Tadbirkorlarning huquqlarini himoya qilish» va boshqa boshqarmalari bevosita inson huquqlarini ta'minlash vazifasini bajaradi. Bulardan tashqari, turli hokimiyat tarmoqlarida huquq va erkinliklarni ta'minlovchi maxsus organlar mavjud, masalan, «Oliy Majlisning inson huquqlari bo'yicha vakili (Ombudsman)», hukumat tizimidagi «Inson huquqlarini himoya qilish Milliy markazi». Bu organlar huquq va erkinliklarning davlat tomonidan ta'minlanishi vazifasining amalga oshishida alohida o'rin tutadi. Huquqiy davlatda fuqarolarning huquq va erkinliklarini ta'minlashning eng asosiy va samarali vositasi huquq va erkinliklarning sud tomonidan ta'minlanishidir. Aslida huquq va erkinliklarni sud tomonidan ta'minlash ham huquq va erkinliklarni davlat tomonidan ta'minlashning bir ko'rinishidir. Lekin sudning boshqa hokimiyatlardan mustaqilligi, faqat qonunga bo'ysunishi o'rnatilganligi himoyaning samarali bo'lishini ta'minlaydi. Bundan tashqari, sud fuqarolarning huquq va erkinliklarini, hatto davlatdan, uning organlaridan ham himoya qiladi. Shuning uchun fuqarolarning huquqlari sud tomonidan himoya qilinishi, sudga shikoyat qilish huquqi kafolatning alohida, ta'sirchan shakli sifatida Konstitutsiyada maxsus moddada mustahkamlangan.

TADQIQOT NATIJASI VA MUHOKAMA

Konstitutsiyaning 44-moddasida «Har bir shaxsga o'z huquq va erkinliklarini sud orqali himoya qilish, davlat organlari, mansabdor shaxslar, jamoat birlashmalarining g'ayriqonuniy xatti-harakatlari ustidan sudga shikoyat qilish huquqi kafolatlanadi», deb belgilangan. Bu moddaning mazmuni shuni ko'rsatadiki, fuqarolar o'zlarining har qanday huquq va erkinliklarini himoya qilish uchun sudga shikoyat qilish huquqiga ega. Bunday huquq fuqarolarning huquqlari davlat organlari, mansabdor shaxslar, jamoat birlashmalari tomonidan g'ayriqonuniy xatti-harakat oqibatida buzilgan taqdirda amalga oshiriladi. Sudga shikoyat qilish huquqi kafolatlanadi. Kafolatlar «Sudlar to'g'risida» gi, «Fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini buzadigan xatti-harakatlar va qarorlar ustidan sudga shikoyat qilish to'g'risida» gi qonunlar bilan ko'zda tutilgan. Sud hokimiyati organlarining asosiy vazifasi sobiq tuzumdagi singari jazolash bo'lmasdan, qonunlarga asosan, fuqarolar huquq va erkinliklari hamda qonuniy manfaatlarini har qanday tajovuzlardan himoya qilish hisoblanadi. Sudlarga shikoyat qilish tartibini belgilovchi qonun esa har qanday hollarda sudga buzilgan huquqlarini tiklashni, tegishli organ, mansabdor shaxs, jamoat birlashmalarining noqonuniy hujjatlarini bekor qilishni so'rab murojaat qilish mumkinligini belgilagan. Fuqarolar o'z huquq va erkinliklari oshkora buzilganda (agar fuqaro shunday xulosaga kelgan taqdirda), huquq va erkinliklarining amalga oshishiga to'sqinlik qiluvchi holatlar mavjud bo'lsa, fuqarolar zimmasiga qonunlarda ko'zda tutilmagan vazifalar

yuklansa, sudga murojaat etishga haqlidir. Qonunda shikoyatni qaysi sudga berish tartibi, sudga murojaat qilish muddatlari, murojaatni ko'rib hal qilish tartibi va muddatlari belgilab qo'yilgan. Sud shikoyatni ko'rib chiqib, u asosli bo'lsa, shikoyatni qondirish, qisman qondirish haqida, shikoyat asossiz bo'lsa, uning asossizligini isbotlab, qaror qabul qiladi. Shikoyat qondirilganda, sud shikoyatga sabab bo'lgan xatti-harakatni, qarorni to'xtatish, bekor qilish haqida qaror chiqaradi. Sudning chiqargan qarorini bajarish barcha organlar va mansabdor shaxslar, jamoat birlashmalari uchun majburiydir. Sud o'z qarorida shikoyatni qondirish bilan birga, fuqarolarga yetkazilgan moddiy va ma'naviy zararlarni qoplash choralarini ko'radi. Fuqaro bergan shikoyati yuzasidan sudning chiqargan qaroridan norozi bo'lsa, yuqori sudga belgilangan tartibda shikoyat bilan murojaat qilish huquqiga ega. Bu shikoyat endi shikoyatni ko'rgan sud xatti-harakati va qarori ustidan ham norozilikdan iborat bo'ladi. Fuqarolarning sudga murojaat qilish huquqi to'la ta'minlangandagina, huquq va erkinliklarning kafolati to'la bo'lishi mumkin. Shuning uchun sud-huquq sohasida olib borilayotgan islohotlar bu masalani yanada takomillashtirish choralarini belgilamoqda va shunga erishilmoqda. Har qanday mamlakat singari bizning mamlakatimizda ham qo'shimcha himoyaga muhtoj, huquqlarini alohida va yanada kuchli himoya qilish zarur bo'lgan aholi qatlamlari yashaydi. Aholining himoyaga muhtoj qatlamini alohida muhofaza qilish davlat siyosatining bosh yo'nalishlaridan hisoblanadi. Chunki O'zbekistonning davlat qurilishi va iqtisodiyotini isloh qilish dasturining besh tamoyilidan biri — kuchli ijtimoiy himoya hisoblanadi. Ana shu tamoyil Konstitutsiyada ham o'z ifodasini topgan bo'lib, u 45-moddada himoyaga muhtoj fuqarolarning huquqlari davlat himoyasida ekanligini qonuniy mustahkamlaydi. 45-moddaga ko'ra, voyaga yetmaganlarning huquqlari davlat himoyasidadir. Bu moddaning mazmuni shundan iboratki, voyaga yetmaganlar, mehnatga layoqatsizlar (turli toifadagi nogironlar) va yolg'iz keksalar barcha huquq va erkinliklardan foydalanish orqali, qo'shimcha ravishda ularning huquqlari davlatning alohida himoyasidadir. Bu esa ularning huquqlarini ta'minlovchi, himoya qiluvchi qo'shimcha chora-tadbirlar hamda mazkur toifadagilarning huquqlarini ta'minlashga, himoya qilishga qaratilgan qonunlar mavjudligida ko'rinadi.

XULOSA

Har bir huquq avvalo ison uchun xizmat qiladi. Xalqaro huquq normalarida ham xuddi shu asnoda qonunlar ishlab chiqariladi. Masalan, «O'zbekiston Respublikasida yoshlarga oid davlat siyosatining asoslari to'g'risida»gi, «O'zbekiston Respublikasida nogironlarni ijtimoiy himoya qilish to'g'risida»gi va boshqa huquqiy hujjatlar shular jumlasidandir. Mamlakatimizda yoshlarga oid siyosat davlat faoliyatining ustuvor yo'nalishi ekanligi yuqorida tilga olingan qonunda mustahkamlangan bo'lib, uning maqsadi yoshlarning ijtimoiy shakllanishi va himoyalanihini ta'minlash, ularning ijodiy iqtidorlaridan foydalanish va yoshlar uchun hamma shart-sharoitlarni yaratishdan iborat. Voyaga yetmaganlar yo'ldan adashib, qonunsiz harakat, jinoyat sodir etgan paytlarda ham ularga nisbatan jazo tayinlashda o'zgacha tartiblarning belgilanganligi ham ularning huquqini alohida himoya qilish natijasidir. O'zbekiston davlati olib borayotgan siyosat, har bir kishining, jumladan, mehnatga layoqatsizlar, yolg'iz keksalarning ham to'laqonli hayot kechirishini, iqtisodiy va siyosiy turmushda faol ishtirok etishini ta'minlashga qaratilgan. Bunday shaxslarning tibbiy xizmatdan foydalanish, mehnat qilish, bilim olish, dam olish huquqlari alohida imtiyozlar belgilanishi bilan yanada kuchli himoya qilinadi. Davlatimiz boshlig'i o'z farmonlari bilan muntazam ravishda bunday toifadagi kishilarga

imtiyoz beruvchi, huquqlarini himoya qiluvchi tadbirlarni belgilab kelmoqda. Ingliz tilidagi leksik birliklar struktr-sematik jihatidan BMT tashkilotida belgilab qo'yilgan.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, T."O'zbekiston", 2021.
2. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga sharh. T., «O'zbekiston», 2013. 3. O. Husanov. Konstitutsiyaviy huquq. Darslik. T., «Ilm-Ziyo», 2017. 4. O. Husanov. Konstitutsiyaviy huquq atamalari. T., «Sharq», 2015.

ӨЗЛЕСТИРМЕ СӨЗЛЕРДИҢ СТРУКТУРАЛЫҚ ДИФФЕРЕНЦИЯСЫ

Темирханова Г.У

Өзбекстан Илимлер академиясы Қарақалпақстан бөлими Қарақалпақ гуманитар
илимлер илим-изертлеу институты, еркин излениуши

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7278113>

Аннотация. Данная статья рассматривает структурные дифференции заимствованных слов в каракалпакском языке, а также толкуются лексические и морфологические заимствования и их проникновения в каракалпакский язык. Заимствованные слова – это те слова, которые зашли в каракалпакский язык без переводов, но со значениями и пояснениями с иностранных языков. Источниками для статьи являются работы некоторых авторов, которые работали над заимствованными словами. Рассматривают лексику иностранного языка в каракалпакском языке с точки зрения структурной членимости и нечленности и выделяют типы конструкции. Толкуют транслитерирующие заимствованные слова чтобы соответствовать прототипам в построенной форме и произносить по правилам родного языка, но склонно к графической ассимиляции. Некоторые иностранные слова, которые вошли в каракалпакский язык заимствованным путем, с условными сокращениями толкуются.

Ключевые слова: заимствованные слова, билингвизм, лексическое заимствование, морфология, единица.

STRUCTURAL DIFFERENTIATION OF SELF-WORDS

Abstract. This article examines the structural differences of borrowed words in the Karakalpak language, and also interprets lexical and morphological borrowings and their penetration into the Karakalpak language. Borrowed words are those words that entered the Karakalpak language without translations, but with meanings and explanations from foreign languages. The sources for the article are the works of some authors who worked on borrowed words. The vocabulary of a foreign language in the Karakalpak language is considered from the point of view of structural segmentation and non-segmentation and the types of construction are distinguished. They interpret transliterating loan words to match prototypes in built form and pronounce according to the rules of the native language, but are prone to graphic assimilation. Some foreign words that entered the Karakalpak language by borrowing are interpreted with conditional abbreviations.

Keywords: borrowed words, bilingualism, lexical borrowing, morphology, unit.

Қарақалпақ тили қурамындағы шет тили лексикасы, лингвистлерде дәстүрий қызығышылықты оятады. Хәр қыйлы тиллик системалардың өз-ара хәрекетлериниң байланысы нәтийжесинде теориялық хәм әмелий машқалалардың изертлениуи хәзирги ўақытта мәдениетлар ара активлилик себебинен әхмийетке ийе болып келеди. Тиллик байланыслар – бул бир бирине тәсир етиуши бир неше тиллердиң өз-ара хәрекетти болып есапланады. Тиллик байланыстың ең көп қолайлы жағдайларының бири бул билингвизм болып есапланады, яғный индивидуумның еки тилге түсиникли болыу қәбилети. Соны да айтып өтиуимиз керек, бул берилген түсиник биринши гезекте, тилдиң түрли дәрежелеринде, атап айтатуғын болсақ структуралық өзлесий имканияты менен белгиленетуғын тил турақлылығы дәрежеси менен байланыслы. Лексикалық өзлесий болса да, сөзлер қабыл етип атырған тилге ең дәслеп өмирдиң хәр түрли тараўларынан

кирип келгенинде, ең кең тарқалған өзлесіу түрлерінің бири болып қалса да, қарақалпақ тили де структуралық өзлесіу сыяқлы процесс пенен белгиленеди.

Шет тилиндеги сөздің қурылысы оның пүтинлигин тәмийинлейтуғын бөлеклерінің жайласуы, тәртиби хәм сыртқы көринисте сүүретленетуғын лексикалық бирликтің сыртқы дүзилиси сыпатында түсиниледи. Бирақ соны да есте тутуымыз керек, хәр қыйлы тил ўәкиллери өзлестирілген сөзлердің морфемалық қурылысын олардың лингвистикалық компетенциясы хәм лингвистикалық қәбилетине байланыссы өзине сай дәрежеде түсиниўи мүмкин. М. Мартысюктің пикиринше «заманагөй тилдеги көплеген өзлестирме сөзлер морфологиялық тәрәптен бир-биринен ажралмайды» деп көрсетеди[3:89]. Қандай да бир шет тилин билетуғын тил ўәкиллерине тән болған басқаша көз қараста қарайтуғын болсақ, өзлестирме сөзлерди ажратуға болады деп есаплаў мүмкин хәм бул бизлердің пикиримизше дурыс деп есаплаўға болады. Мәселен, Э. Хауген, өзлестирме сөзлерди қурылыссы белгилерге сай классификациялай отырып, гибридли өзлесіулерди (жетилиспеген көширме) яғный, шет тилинен кирип келген хәм түпкиликли элементлерден қуралған сөзлерди айырып көрсетеди[4:344-382].

Қарақалпақ тили қурамындағы шет тили лексикасын қурылыссы бөлиниўшилик хәм бөлинбеўшилик көз қарасынан көрип шығып, бизлер төмендеги тийқарғы қурылыссы түрлерди ажратамыз.

1. Транслитерация етилмейтуғын өзлестирме сөзлер

Ең биринши гезекте соны айтып өтиў керек, яғный лексикалық бирликлерди бирлемши ямаса екилемши өзлесіу көз қарасынан көрип шығыў мүмкин. Сөзлер узак ўақыт даўамында өзлесіуді қабыл етип атырған тилде қурылыссы дүзилиў тенденциясын сақлап қалыўи мүмкин. Транслитерация етилмейтуғын өзлестирме сөзлер – булар фонетикалық хәм графикалық тәрәпинен дерек тилине туўры келетуғын өзлестирме сөзлер болып есапланады. Оларды шет тилиндеги қосындылардан ажратуў керек, олардан пайдаланыў қандай да бир халық ямаса мәмлекет өмирин, үрип-әдетлерин, өзін тутуы хәм дәстүрлерин сүүретлеў зәрүрлиги менен байланыссы. Егер де, бул лексикалық бирликлер топары қарақалпақ тилинде графикалық жазыўларға ийе болса яки аўдармаға мүтәж болмаса, оны шет тили қосындылары менен байланыстырып болмайды. Бундай жағдайда транслитерация етилмеген өзлестирме сөзлер хәкқында айтыўымыз керек. Мысал ретинде мына сөзлерди хәм шәртли қысқартыўларды алып қараўымызға болады: CD (инглизше, compact disk) - компакт-диск, buye (инглизше, хош бол, көрискенше), Ltd (инглизше, limited) – жуўапкершилиги шекленген жәмийет, OK (инглизше, яқшы, болады), VIP (инглизше, very important person) – жүдә әхмийетли адам, game over (инглизше) – ойын таман болды[2:778].

2. Прототиплерге қурылыссы рәўиште сай келетуғын транслитерацияланған өзлестирме сөзлер

Транслитерация ўақтында шет тилиндеги сөз, ана тили қағыйдаларына муўапық халда айтылады, бирақ графикалық ассимиляцияға ушрайды. Бул сөзлер топарына соның менен бирге, қарақалпақ тилинде фонематикалық бийимлесіуден өткен өзлестирме сөзлерди де айтыў логикалық жақтан туўра келеди (яғный, олар қарақалпақ тилине шет тили лексикасының кирип келиў өзгешеликлері менен байланыссы болған фонемаларда туўры келмеўшиликлерге ийе)[1:128]. Мысал ретинде қарайтуғын болсақ транслитерация жәрдемінде төмендеги сөзлер өзлескен: бестселлер (инглизше «bestseller» көп тиражда

сатылатуғын китап), ананас (немисше «ananas» тропикалық өсімлик хәм оның мийұасы), скрининг (инглизше «screening» жергиликли халықты медициналық көриктен өткеріу ямаса шериклердин кредитке болған уқыпшылығын тексеріу), аллегри (итальянша «allegri» билетти сатып алғаннан кейин бирден ойын өткизилетуғын лоторея), ломбард (французша «Lombard» кредит мекемеси), презент (французша «présent» саўға), сироп (французша «sirop» концентрацияланған мазалы еритпе), новатор (латынша «novator» прогрессивли принциптерди орынлаўшы адам), скриншот (инглизше «screenshot» пайдаланыўшы монитор экранында көрип турған көринис), круиз (инглизше «cruise» жаўық маршрут бойлап теңиз саяхаты), motel (инглизше «motel» автотуристлер ушын мийманхана), мускат (французша «muscat» жузим хәм десертли вино сорты), полтергейст (немисше «Poltergeist» ғайрытәбийғый хәдийсе), адресат (немисше «Adressat» қабыллаўшы, алыўшы), шорт-трек (инглизше «short track» конкида ушатуғын спорттың бир түри) хәм тағы басқалар.

Соның менен бирге меншиклик атлардың көпшилиги өзлесіу ўақтында транслитерацияланған. Маселен, Вашингтон (инглизше «Washington»), Лондон (инглизше «London»), Миссисипи (инглизше «Missisipy»), Рэй Чарльз (инглизше «Ray Charles») хәм тағы басқалар.

3. Грамматикалық алмастырылыўы арқалы транслитерация етилген өзлестирме сөзлер

А. Қабыл етиўши тилине аффикслердин қосылыўы менен транслитерация етилген өзлестирме сөзлер. Бул топарды қураўшы лексикалық бирликлер қабыл қылыўшы тилине соншелли дәрежеде бийимлескен, себеби олар қарақалпақ тилиндеги сөз жасалыў процессинде де қатнаса баслады. Бул қабыл етиўшиниң аффикслери менен безетилген ямаса алмастырылған сөзлерди өз ишине алады. Мысал сыпатында тартинка (француз тилиндеги «tartine» бир зат қосылған ямаса жағылған нан бөлеклери), мариновать етиў (французша «mariner» бир затты маринадта таярлаў), панировкилеў (немисше «panieren» қуўырыўдан алдын сухарикке ямаса унға былғап алыў)[1:177], фрикаделька (немисше «Frikadelle» фарштан исленген шарик) хәм тағы да басқа сөзлерди атап өтиўимизге болады.

Б. Тийкарғы аффикслердин қысқарыўы менен транслитерация етилген өзлестирме сөзлер. Бундай жағдайда қарақалпақ тилиндеги лексикалық бирлик өзине тән «қысқарған» форманы алады. Маселен: пломбир (французша «plombières») – қаймақ хәм мәйектиң сарыўзынан таярланған музқаймақ; профи (немисше «Professional») - профессионал; тату (французша «tatouage») – тери астына бояўларды жағыў арқалы адам денесине сызыў; параметр (грекше «parametron») - формулаларға киритилген ямаса процесстин ямаса заттың қандай да бир қәсийетин тәрийиплеп беріуши муғдар; инфаркт (латынша «infarctus») – қан айланысы бузылғанлығы себебли тоқымаларда некроз ошағы хәм тағы басқалар.

4. Шет тили аты хәм қабыл етиўши тилдин анықлаўшы сөздин бирикпеси

Этимологиялық көз-қарастан қарайтуғын болсақ, қарақалпақ тилиниң сөз анықлылығы ең дәслеп қарақалпақша болмаўы да мүмкин, бирақ ол тилге жүдә ерте киргенлиги ямаса өмирдин хәр түрли тараўларында белсенди қолланылғаны себебли сөйлеўшилер тәрәпинен сондай қабыл етиледі. Бундай ўақытта адъектив (келбетлик) шет тили түсинигин конкретлестиріу мақсетинде ислетиледи. Мысал ретинде мына сөзлерди

алып қарауымызға болады: лимонлы карамел (французша); липа шайы (түркше); кәрели, алмалы (тийкарғы қурамы бойынша) соус (французша); голландлы, татарда ислеп шығарылған (миллий компонент бойынша) кетчуп (инглизше); женевалы, римли (үлкен шет ел қалалары атлары менен аталған); лионлы, гасконлы, провансаллы (Франция ұялаятлары хэм қалалары атлары менен). Субстантив шет тилиндеги ат пенен биргеликте анықластырыу ұазыйпасын да орынлауы мүмкин: караоке (японша) приставкасы, эконом (грекше) тармақ, чек (инглизше) қағаз хэм тағы басқалар.

5. Шет тили түсинигин қарақалпақша эквивалент комбинация менен алмастырыу

Соны да айтып өтиуимиз керек, шет тили сөзиниң қарақалпақ тилине кириуиниң дәслепки басқышында ондағы еки варианттың бар екенлиги болып есапланады, яғный өзлестирме сөзлер хэм қарақалпақ тилиндеги сөз дизбеклери. Мысалы, винегрет (французша) - француз окрошкасы, помидор (итальянша) – жасыл алма, картофель (немисше) – жер алмасы.

Солай екен, хеш бир тил структуралық тәрептен толығы менен изоляцияланыушы, агглютинативли ямаса флективли емеслигин хәқыйқат сыпатында қабыл етиуимиз керек.

Соның ушында, шет тилиниң лексикасы қарақалпақ тили системасына бийимлесип;

- хәр қыйлы тарауларда динамиканы көрсетеди;
- белгили өзгерислерге ушрайды; хэм баскада бирзатларды қойып дәл корсетин
- Тиллер ара структуралық сәйкес келмеушиликлерди анализлеу тилдиң рауажланыуын диахроияда көрип шығыу имканын береди.

REFERENCES

1. 1.Бахтина С.И. Структурно-семантические особенности заимствованной лексики (на примере тематической группы «Пища и напитки») // Вестник Чебоксарского филиала Московского государственного гуманитарного университета им. М.А. Шолохова. 2008. № 5. С-128, 177
2. 2.Зенович Е.С. Словарь иностранных слов и выражений. М.: КРПА Олимп, 2002. 778 с.
3. 3.Мартысюк М. Характеристика немецких заимствований имен существительных в русском языке: фонетика, акцентуация, морфология, семантика. Poznan: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 1978. 89 с.
4. 4.Хауген Э. Процесс заимствования // Новое в лингвистике. Языковые контакты. М.: Прогресс, 1972. Вып. 6. С. 344-382.

MECHANISMS OF STRENGTHENING AND HEALTH OF THE SPIRITUAL AND MORAL ENVIRONMENT IN FAMILIES THROUGH PHYSICAL EDUCATION

Rashidov Khurshid Karimovich

Assistant teacher of the Department of Social-humanitarian sciences,
Navoi State Mining Institute

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7278194>

Abstract. *The article examines and illuminates the conditions, mechanisms, and diagnosis models for establishing positive traditions of family, educational institution and community cooperation, and for improving the spiritual and moral environment in families.*

Keywords: *Physical education, physical culture, family, family upbringing, family relations, valeological education, physical and mental activity.*

МЕХАНИЗМЫ УКРЕПЛЕНИЯ И ЗДОРОВЬЯ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОЙ СРЕДЫ В СЕМЬЕ С ПОМОЩЬЮ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ

Аннотация. *В статье рассматриваются и освещаются условия, механизмы и модели диагностики формирования позитивных традиций семейно-образовательного и общественного сотрудничества, оздоровления духовно-нравственной среды в семьях.*

Ключевые слова: *физическое воспитание, физическая культура, семья, семейное воспитание, семейные отношения, валеологическое воспитание, физическая и умственная деятельность.*

INTRODUCTION

The thinkers of the East recognized that it is possible to cultivate such qualities as generosity, honesty, patriotism, respect for the opponent, and respect for nature, precisely under the influence of physically stimulating national games.

In the West, physical education and physical training were considered as an important part of family education and the pedagogical process at school in the Middle Ages.

According to the research, when the spiritual and moral environment in families is strengthened through physical education, the multifaceted and complex nature of this process is shown.

METHODOLOGY

When the spiritual and moral environment in families is strengthened through physical education, it is a mechanism that represents the process, depending on its function, it organizes the process and transmits the action; executor (participant in the educational process, executor); manager, supervisor and adjuster (teacher, parents, psychologist, school administration, social institutions, state); the one who ensures that the process goes correctly (teacher, parents, social institutions), sorter (educational institution, management, teacher), who carries out promotional activities (promotional events, challenges, patterns); It is embodied in components such as productivity monitors (community organizations, school administration, neighborhood activists, teachers, parents).

Propaganda carried out in a school institution	Propaganda carried out in the family
To give clear recommendations to the student on the correct planning of the	Regular exercise in the morning

agenda.	
Meaning they have an understanding of the release of happy hormones while running	Organization of physical and mental activity in harmony
Cultivating voluntary qualities in regular participation in mass sports	Adequate and quality sleep conditions, compliance with nutrition rules
Learning to accept victory and defeat easily	Being able to follow moral standards in different situations
Development of spiritual and moral qualities	Spiritual (the inner world closely connected with the mind and psyche of family members: knowledge, purity of heart, generosity, sincerity, benevolence, faith, honesty, faith, piety, purity, compassion) and moral (doing good, forgiveness, patience) , honesty, sweetness, respect for parents, elders, honor, loyalty) and be able to show them as an example

Table 1. Promotional forms aimed at organizing physical education in educational organizations and families.

The positive change of the spiritual and moral environment in families through physical education, its direct impact on the subject being educated, its dependence on the team of teachers who manage the pedagogical process, and its relation to the behavior evaluated by the responsibility of parents. Research based on the provision of the Special Experience Program in 2018-2022 it became clear during

The mechanism of strengthening the spiritual and moral environment in families through physical education requires the use of educational methods and tools that serve to solve issues related to the spiritual and educational sphere and guide young people to a healthy lifestyle (Fig. 1).

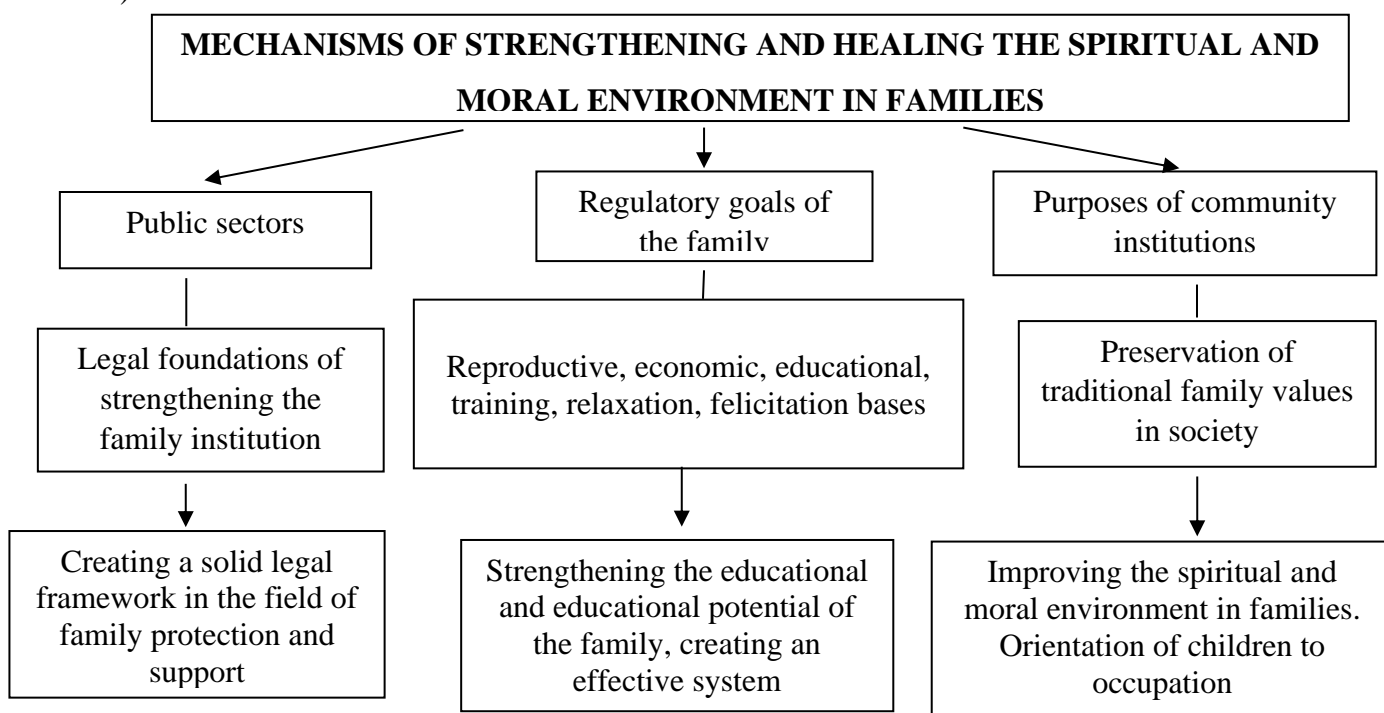

Figure 1. Mechanisms of strengthening and health of spiritual and moral environment in families

ANALYSIS AND RESULTS

The parameters of the mechanism intended for education are enriched based on the resources related to the control mechanism (tools with an educational effect - physical training exercises, spiritual and moral activities, books, films, challenges, etc.). Pedagogical management actions are formed by the system of spiritual education. A system subject to external influence - control (control actions) is called a controlled system (control object). Together, these two systems are considered as an independent health system, taking into account their interaction.

CONCLUSION/RECOMMENDATIONS

From our analyzes on the stabilization of a healthy lifestyle in the family, it was found that the achievement of high efficiency in the spheres of spiritual-educational and physical maturity of young people is under the positive influence of education. It became clear that the spiritual and moral environment in the family is stabilized with the help of examples, persuasion, radiating, and pedagogical methods of setting an example, that is, the cases where parents themselves regularly engage in physical education, train their children physically, and act as a personal example, extrapolate (predictive) the effect of physical education in the case of a pedagogical phenomenon methods) made it possible to use.

The article examines and illuminates the conditions, mechanisms, and diagnosis models for establishing positive traditions of family, educational institution and community cooperation, and for improving the spiritual and moral environment in families.

REFERENCES

1. Rashidov X.K., Urinov Sh.R., Rashidov M.K. "Physical education – a way to reduce family budget expenditures"// ResearchJet Journal of Analysis and Inventions. ISSN 2776-0960. Volume 2, Issue , May 2021. (13.00.00; №2)
2. Rashidov X.K., Urinov Sh.R. "The Importance of Sport Games in Creating a Healthy Environment in the Family"// Indonesian Journal of Public Policy Review. Vol 18 (2022): April, 10.21070/ijppr.v18i0.1167 Environmental Policy.
3. Rashidov X.K. "Physical education - a way to reduce family budget costs"// Materialien von XVII International wissenschaftliche und praktische Konferenz Spitzenforschung -2020, Volume 13.30. April - 7. Mai 2020. pp. 70-73.
4. Zairov S.S., Urinov S.R., Nomdorov R.U. Ensuring Wall Stability in the Course of Blasting at Open Pits of Kyzyl Kum Region. *Gornye nauki i tekhnologii = Mining Science and Technology* (Russia). 2020;5(3):235-252. <https://doi.org/10.17073/2500-0632-2020-3-235-252>
5. Ивановский Д.С., Насиров У.Ф., Заиров Ш.Ш., Уринов Ш.Р. Перемещение разнопрочных горных пород энергией взрыва. Монография. – LAP LAMBERT Academic Publishing. – Germany, 2020. – 116 с.
6. Норов Ю. Д., Умаров Ф. Я., Уринов Ш. Р., Махмудов Д. Р., Заиров Ш. Ш Теоретические исследования параметров подпорной стенки при различных формах зажатой среды из взорванной горной массы. «Известия вузов. Горный журнал», Екатеринбург, 2018.– №4. – С. 64-71. DOI: 10.21440/0536-1028-2018-4-64-71

7. Насиров У.Ф., Заиров Ш.Ш., Уринов Ш.Р., Ивановский Д.С. Управление перемещением разнопрочных горных пород энергией взрыва на сброс. Бухоро, изд-во «Бухоро», 2020. – 116 с.
8. Петросов Ю.Э., Махмудов Д.Р., Уринов Ш.Р. Физическая сущность дробление горных пород взрывом скважинных зарядов ВВ. Научно-технический и производственный журнал «Горный Вестник Узбекистана» №4 декабрь 2016., 97-100 с.

DEVELOPMENT OF MOTIVATION FOR EDUCATIONAL AND SCIENTIFIC ACTIVITY OF FUTURE TEACHERS

Abdullaeva B.S

Pro-Rector for Science and Innovation of the Tashkent State Pedagogical University named after Nizami, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Tashkent

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7294351>

Abstract. *This article discusses about effective methods and original directions for the development of motivation for educational and scientific activities of future teachers. The article pays special attention to the important tasks of higher pedagogical education and the fact that, in increasing the interest of students in learning, as well as their professional development, the role of teachers is important. At the end of the article, reflections and conclusions about the topic are presented.*

Keywords: *educational needs, ability, motivation, curricula, learning activities.*

РАЗВИТИЕ МОТИВАЦИИ УЧЕБНО-НАУЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

Аннотация. *В данной статье речь идет об эффективных методах и оригинальных направлениях развития мотивации учебной и научной деятельности будущих учителей. В статье особое внимание уделяется важным задачам высшего педагогического образования и тому, что в повышении интереса студентов к учебе, а также их профессиональном развитии важна роль преподавателей. В конце статьи представлены размышления и выводы по теме.*

Ключевые слова: *образовательные потребности, способности, мотивация, учебные планы, учебная деятельность.*

INTRODUCTION

The most important tasks of higher pedagogical education in our country are to increase students' interest in learning and provide them with the opportunity to choose an individual path of professional and pedagogical development and self-improvement. Solving these problems requires studying the educational needs of students and identifying the difficulties they face in mastering the theoretical and practical foundations of professional activity.

Upon admission to a university, an applicant from the position of a student (now, at a given moment) moves into the position of a trained person, that is, his activity receives all the features of an adult's activity, which is an important feature of providing a student with motivational impulse. Consequently, the independence of the students, the desire for independence, self-government, the realization of their capabilities, talents and abilities are the main feature of students in universities in modern conditions. In conditions where there is no need for any coercion to learn from the outside, the independence of students as a "motivation for conscious impulse" of actions is the main condition for creating a holistic learning activity. The leading role in the formation of motivational impulse and setting educational goals belongs to the student. Due to the fact that / Since the student's need for knowledge is determined by his need to study certain / specific problems, the practical orientation of educational programs, their comparability / compatibility with the specific goals of each student becomes the basis for organizing the educational process at the university. So, one of the main features of the motivational provision / support of the student's educational activity is the change of his

position / place in the educational process of the university. He moves into the status / position of learning, which accordingly changes the meaning / importance of his work and the role of the teacher [1]

METHOD AND METHODOLOGY

Another feature of motivational support is the professional orientation of the student's educational activity, which consists in the integration of motives/stimuli/desires associated with educational and professional activities. According to scientists [2], [3], the professional orientation of students is considered to be a typological characteristic of a personality, an expression of its integrity; structure, a set of features that generate meaning/essence, [4]; the core/root of defining professional identity [5]; system of internal conditions (stimuli/motives, norms, values). A high level of professional orientation awakens / stimulates / launches the energy and creative potential of the individual. So, professional orientation and its connection with cognitive independence is one of the most important features of the motivational support of the student's educational activity.

However, it should be noted that the components of motivational provision/support of student learning activities are characterized by certain features. Focusing on the learning situation remains an integral part of student learning. However, in the conditions of a university, in comparison with a school, the content of attention becomes more complicated due to the qualitative requirements for the results of the student's educational activities, associated with a wide coverage of the goals of the educational process, an increase in the number of objects of attention, a variety of types and methods of educational work, and the level of professional training of the future specialist.

P. M. Yakobson distinguishes three different types of learning motivation: firstly, motivation, which can be conditionally called "negative"[6] . Negative motivation to study refers to the student's awareness of certain inconveniences and troubles/difficulties that may arise if he does not study. Such motivation will not lead to successful results if it is not reconstructed.

Secondly, it is the motivation associated with incentives/motives of a positive nature, which are introduced/embedded outside the educational activity itself. At the same time, P.M. Jacobson speaks of two forms of motivation: the first is determined by broad social motives/incentives, and the second is determined by narrow personal stimuli/motives.

Thirdly, it is (intrinsic) motivation included / built into the learning process itself. In this case, the learning process encourages the assimilation and mastery of certain knowledge, skills and abilities.

These forms of motivation for learning never appear in a pure (natural, isolated) form. In fact, learning stimuli/motives are always more complex in nature.

RESEARCH RESULTS

Scientists W. Kennedy and G. Wilcott in their article "Praise and blame as motivating impulses" [7] gave a systematic review (interpretation) of works in which the significance of praise (approval) and censure (reprimand) as incentives / motives in the process of learning. These authors studied works before 1930 and after 1960. These works describe normal/ordinary and retarded children from different special groups, different educational classes. They studied how students performed various tasks: performing arithmetic tasks/exercises and tasks/problems to determine the level of mental development.

The review shows that the results are inconsistent, with some authors stating that praise is a stronger stimulus/push/drive than rebuke, while others have argued the opposite. For example, when dividing the children participating in the test into introverted and extroverted groups, the following conclusion was made: introverts performed tasks at a higher performance level when praised, and extroverts - when blamed. The scientist D. Bruner [8] explores the motivation to study in the following way. The scientist poses practical and theoretical problems that arise in connection with the actual / real, rather long process of the student. This is, first of all, raising the question of the significance of incentives/motives in the nature of cognitive activity in the process of studying/learning and the role of internal satisfaction from learning new things.

Instead of a behaviorist approach to the process of studying / learning, in which studying / learning is considered as a reaction to a certain impact and conditions are determined that make this reaction effective, D. Bruner explores the problem of reward and punishment, and also explores various incentives for the learning process (cognition), that are real/truly appropriate to human. At the same time, the scientist studies the incentives associated with the process of acquiring knowledge: the role of pleasure in mental stress (when doing a lot of mental work) and productive intellectual / thinking activity, the role of curiosity and temper, the experience of "discovering new things", etc.

When studying the studies of the motivation of educational activity conducted abroad, one cannot fail to mention the work of E. Kron "Motivation for achievement and refusal as the beginning of the definition of epistemic behavior" [9].

The author uses the term "epistemic behavior" as a behavior, an action that involves the expression by an individual of his activity in learning, listening to lectures and raising questions/problems.

Such behavior can be determined by various types of stimuli/motives. These may be incentives/motives external to the immediate goal of acquiring knowledge. An example of such incentives / motives is the desire to get a good mark for one's work, to gain respect.

This type of learning is contrary to the stimulus/motivation that is directed with (through) "intrinsic" stimuli/motives inherent in the educational activity itself. In this regard, the effectiveness of behavior in this study is trying to determine in two experimental situations: when the subjects strive (orient) to the result and when they learn the material on the basis of curiosity.

DISCUSSION

This behavior model made it possible to successfully predict human behavior when choosing a path in risky situations.

The ratio between all these structural components determines the degree of realization of the action/movement.

Different authors indicate different incentives / motives for entering the HII, both in terms of studying this issue, and in connection with the socio-economic and political changes that have occurred in our country in recent years. All this can be noted as sequentially manifesting incentives/motives that do not lose their significance in various situations (forms) of the social system. There are differences in the meaning of motives in women and men scientists. Girls often note the great social significance of the profession, the wide scope of its application, the possibility of working in large cities and research centers, the desire of students

to participate in amateur activities, and the financial security of the profession. Teenage boys, on the other hand, are more likely to say that the chosen profession corresponds to their interests and inclinations. They also add family traditions.

"Professional", "cognitive" and "general social" incentives/motives were more prominent in successful students than in students with average achievements, and were more prominent in students with average achievements compared to those with "utilitarian" incentives/motives. It is noteworthy that the "cognitive" stimulus/motive ranks second among students with high academic performance and third among students with average academic performance.

Interesting information was obtained by the scientist N. P. Fetiskin [10] in the study of the psychological and psychophysiological characteristics of students expelled from the pedagogical institute. When studying the incentives / motives for students to leave the institute, the following data were obtained. Mostly students left the institute due to dissatisfaction / discontent with their future profession (50%); 30% of them said that they were disappointed in the profession, and 20% - that they did not want to continue their studies at the university; and 10% said that they were not satisfied with the situation at the university, and this also indicates the presence of difficulties in adapting to the educational regime and student life. There are more men among those expelled (64%); it is interesting that among the excellent students there are significantly fewer men than women (8% and 92%, respectively).

The implementation of motivational support in unity with mental processes expressed in seven directions, such as intellectual / conscious, scientific and practical, motivational, volitional, existential, sensitive / emotional, self-regulatory, is also a unique (specific) sign of motivational support.

CONCLUSION

In recent years, psychologists and educators have become increasingly aware of the role of positive motivation for knowledge/learning in ensuring the successful acquisition of knowledge and skills. At the same time, it has been established that a high level of positive motivation can play the role of a compensatory (replacing) factor in case of an insufficiently high level of skills; however, this factor does not work in the opposite direction - high abilities do not compensate for the lack of motivation / impulse to study or its low severity, and cannot lead to significant academic success [11]

The scientific researcher A. I. Gebos [12] identified the factors that contribute to the formation of a positive stimulus / motive / reason for learning in students:

- awareness / understanding of the immediate and final goals of training;
- understanding of the theoretical and practical significance of the acquired knowledge;
- emotional / sensitive form of presentation of educational material;
- showing "promising directions" in the development of scientific concepts;
- professional orientation of educational activities;
- selection of tasks/exercises that create problem situations in the structure of learning activities;
- curiosity and the presence of a "positive knowable (cognitive) psychological climate" in the study group.

REFERENCES

1. Грабал В. Некоторые проблемы мотивации учебной деятельности уча-
958

- щихся//Вопросы психологии. 1987. №1. С.20-29
2. Щербак Ф.К. Стимулы трудовой деятельности. Л.: изд-во ЛГУ. 1976. 11с.
 3. Heider F. The gestalt theory of motivation. Nebraska symposium on motivation. V.8 - Lincoln: University of Nebraska Press - 1969. - 73p.
 4. Ковалёв В.И. Мотивы поведения и деятельности. М.: изд-во «Наука». 1988. С.56-59
 5. Маркова А.К., Матис Т.А. Формирование мотивации учения. М.: изд-во «Педагогика». 1990. С.34-56
 6. Якобсон П.М. Психологические проблемы мотивации поведения человека. М: изд-во МГУ. 1969. С.76-88
 7. Kenedy W., Willcutt H. Prise and blame as incentives. //Psychological Bulletin -1964.- 22p.
 8. Bruner E. Exploration in Personality. - N.Y. - 1960. - 24p.
 9. Caron S. Achivement and avoidant motivation as determinants of epistemic behavior. // Am. J. Psychol. - 1963. - V.108. - №3. - 213-215p.
 10. Фётискин Н.П. Психологические и психофизиологические особенности отчисленных студентов педагогического института: Психофизиологические аспекты спортивной и учебной деятельности. Л.: изд-во ЛГУ. 1987. С.24-25
 11. Реан А.А., Андреева Т.В., Киреева Н.Н. О ценностно-мотивационной сфере студентов-универсантов //Ананьевские чтения-99: Тезисы научно-практической конференции. СПб.: изд-во СПб. университета. 1999. С.36
 12. Гебос Л.И. Психологические условия формирования положительной мотивации к учению. //Воспитание, обучение, психическое развитие: Тезисы докладов к 5 Всесоюзному съезду психологов СССР, 4.1. М.: изд-аво МГУ. 1977. С.56-59

ПЕДАГОГИК МОДУЛЛИ ЎҚИТИШДА ИННОВАЦИОН ТАРАҚҚИЁТНИНГ УСТУВОР ЙЎНАЛИШЛАР

Худайкулов Хол Жумаевич

Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий унверситети “Педагогика ва умумий психология” кафедраси профессори, педагогика фанлари доктори.

Одинабобоев Фазлиддин Баҳриддин ўғли

Денов тадбиркорлик ва педагогика институти "Бошланғич таълим методикаси" кафедраси доктаранти.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7294368>

Аннотация. Ушбу мақолада инновацион таълим технологияларини қўллаш асосида ўқитиш самарадорлигини ошириш юқори савияда ўқитишни таъминлаш имкониятлари ҳақида сўз юритилар экан, таълим муассаслари, ўсиб келаётган шахсни ўқитиш жараёнида уларга янги таълим олиш шароитлари ва имкониятларини яратиш усуллари кўрсатиб берилган. Талабаларнинг билимга эҳтиёжлари ва қобилиятларини шакллантириш ҳамда ривожлантиришига қаратилган ўқитиш ўқитувчидан ўз ишига замон талаби асосида фаолият кўрсатиши ва масъулиятини оширишини талаб этади. Шунга кўра инновацион модулли таълим технологияларини ривожлантириш ҳақида муаллиф сўз юритади.

Калит сўзлар: Таълим, инновация, модулли ўқитиш, инновацион ахборот, информацион, муаммоли таълим, интерфаол, масофавий таълим, таълим технологиялари, “ортфолио”, “Ассесмент”, Изоҳли лугат, Муаммоли вазият, Ижодий иш ва Тест, ўқитувчи фаолиятини, масъулияти.

ПРИОРИТЕТНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ В МОДУЛЬНОМ ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ОБУЧЕНИИ

Аннотация. В данной статье говорится о возможностях повышения эффективности обучения на основе использования инновационных образовательных технологий и обеспечения высокого уровня образования, показаны способы создания в учебных заведениях новых образовательных условий и возможностей для них в процессе обучения растущего человек. Обучение, направленное на формирование и развитие потребностей и способностей учащихся в знаниях, требует от учителя действовать и повышать свою ответственность за свою работу, исходя из требований времени, в связи с чем автор говорит о развитии инновационных модульных образовательных технологий.

Ключевые слова: Обучение, инновация, модульное обучение, инновационная информация, информативность, проблемное обучение, интерактивное, дистанционное обучение, образовательные технологии, «портфолио», «Оценка», Толковый словарь, Проблемная ситуация, Творческая работа и Тест, деятельность учителя, обязанность.

PRIORITY DIRECTIONS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT IN PEDAGOGICAL MODULAR TEACHING

Abstract. This article talks about the possibilities of increasing the effectiveness of teaching based on the use of innovative educational technologies and providing high-level education, educational institutions are shown ways to create new educational conditions and opportunities for them in the process of training a growing person. Education aimed at forming and developing students' knowledge needs and abilities requires the teacher to act and increase

his responsibility for his work based on the demands of the times. Accordingly, the author talks about the development of innovative modular educational technologies.

Key words: *Education, innovation, modular teaching, innovative information, informative, problem-based education, interactive, distance education, educational technologies, "ortfolio", "Assessment", Explanatory dictionary, Problem situation, Creative work and Test, teacher's activity, responsibility.*

КИРИШ

Бугунги кунда Педагогика фанининг тараққиёти бевосита инновацион таълим технологияларини қўллаш асосида ўқитиш самарадорлигини ошириш даврининг асосий вазифалардан бири бўлиб қолмоқда.

Мақоланинг **кириш қисмида** педагогик модулли ўқитишда инновацион тараққиётнинг устувор йўналишлар ва уни шакллантириш асосий мақсад қилиб кўрсатилган. Шу сабабли инновацион таълим технологияларини қўллаш асосида ўқитиш самарадорлигини ошириш юқори савияда ўқитишни таъминлаш ва малакали кадрларни замонавий таълим дастурлари асосида тайёрлашдан иборат. Инновацион таълим технологияларини қўллаш асосида ўқитиш самарадорлигини ошириш объекти – барча узлуксиз таълим тизимининг барча босқичларида фаолият юритаётган таълим муассасалари бўлиб, унда амалга ошириладиган асосий таълим-тарбия жараёнлари ҳисобланади. Педагогик модулли ўқитишда инновацион тараққиётнинг устувор йўналишлари ҳақида сўз юритар эканмиз, унинг **назарий жиҳатларга** тўхталиб ўтамиз. Таълим муассаси ўсиб келаётган шахсни ўқитиш жараёнида уларга таълим олиш шароитлари ва имкониятларини яратади. Талабаларнинг билимга эҳтиёжлари ва қобилиятларини шакллантириш ҳамда ривожлантиришга қаратилган бўлиши ўқитувчи фаолиятини ва масъулиятини оширади. [6,54.]

МЕТОД ВА МЕТОДОЛОГИЯСИ

Луғавий жиҳатдан «инновация» тушунчаси инглиз тилидан таржима қилинганда («innovation») «янгилик киритиш» деган маънони англатади. Мазмунан эса тушунча негизида «инновация» тушунчаси муайян тизимнинг ички тузилишини ўзгартиришга қаратилган фаолиятни ифодалайди. Инновацияларнинг асосий кўринишлари қуйидагилар саналади: - янги ғоялар; - тизим ёки фаолият йўналишини ўзгатиришга қаратилган аниқ мақсадлар;

- ноанъанавий ёндашувлар; - одатий бўлмаган ташаббуслар; - илғор иш услублари. Таълим инновациялари – таълим соҳаси ёки ўқув жараёнида мавжуд муаммони янгича ёндашув асосида ечиш мақсадида қўлланилиб, аввалгидан анча самарали натижани кафолатлай оладиган шакл, метод ва технологиялар. Таълим инновациялари «инновацион таълим» деб ҳам номланади. «Инновацион таълим» тушунчаси биринчи бор 1979 йилда «Рим клуби»да қўлланилган. Таълим инновациялари бир неча турга ажратилади. Улар: 1. Фаолият йўналишига кўра: педагогик жараёнда ёки таълим тизимини бошқаришда қўлланиладиган инновациялар.

2. Киритилган ўзгаришларнинг тавсифига кўра: радикал, модификацияланган ҳамда комбинацияланган инновациялар.

3. Ўзгаришларнинг кўламига кўра: тармоқ (локаль), модул ва тизим инновациялари.

4. Келиб чиқиш манбаига кўра: жамоа томонидан бевосита яратилган ёки ўзлаштирилган инновациялар. Таълим тизимида ёки ўқув фаолиятида инновацияларни қўллашда сарфланган маблағ ва кучдан имкон қадар энг юқори натижани олиш мақсади кўзланади. Инновацияларнинг ҳар қандай янгиликдан фарқи шундаки, у бошқариш ва назорат қилишга имкон берадиган ўзгарувчан механизмга эга бўлиши зарур. Барча соҳаларда бўлгани каби таълимда ҳам «новация», «инновация» ҳамда уларнинг моҳиятини ифодаловчи фаолият тўғрисида сўз юритилади. Агар фаолият қисқа муддатли, яхлит тизим хусусиятига эга бўлиб, фақатгина тизимдаги айрим элементларни ўзгартиришга хизмат қилса, у новация (янгилик) деб юритилади. Борди-ю, фаолият маълум концептуал ёндашув асосида амалга оширилиб, унинг натижаси муайян тизимнинг ривожланишига ёки уни тубдан ўзгартиришга хизмат қилса, у ҳолда у инновация (янгилик киритиш) деб аталади. Асосий фарқлар Новация Инновация 1) амалдаги назария доирасида қўлланилади;

2) кўлам ва вақт бўйича тизимли, яхлит ва давомли бўлади; 3) маълум амалиётда янги фаолият тизимини лойиҳалайди; чегараланади;

4) методлар янгиланади; натижа аввалги тизимни такомиллаштиради, субъектларнинг фаолияти тўла янгиланади;

5) янги технологиялар яратилади;

6) фаолиятда янги сифат натижаларига эришилади;

7) амалиётнинг ўзи ҳам янгиланади.

Таълим инновационлари қуйидаги ўзгаришларга олиб келади деб изоҳ беради олим И.П.Подласый:

- педагогик тизимнинг тамомила ўзгариши;

- ўқув жараёнининг ўзгариши; - педагогик назариянинг ўзгариши;

- ўқитувчи фаолиятининг ўзгариши;

- ўқувчи (талаба) фаолиятининг янгиланиши;

- педагогик технологиянинг ўзгариши;

- таълим мазмунининг янгиланиши;

- ўқитиш шакл, метод ва воситаларининг ўзгариши;

- таълим тизими бошқарувнинг ўзгариши;

- таълим мақсади ва натижаларнинг ўзгариши. [6,26.]

ТАДҚИҚОТ НАТИЖАСИ

Инновацион таълим технологияларини амалда қўллаш асосида ўқитиш самарадорлигини ошириш шахсининг таълим марказида бўлиши ва ёшларнинг мустақил билим олишларини таъминлаш учун таълим муассасаларига яхши тайёргарлик кўрган, ўз соҳасидаги билимларни мустаҳкам эгаллашдан ташқари барча инновацион технологияларни ва интерфаол усулларни биладиган, уларни амалий фаолиятида қўллайдиган ҳамда биладиган ўқитувчилар керак. Бунинг учун барча фан ўқитувчилари инновацион технологиялар ва интерфаол усулларни билишлари лозим. Шундан келиб чиқиб, инновацион таълим технологияларини қўллаш асосида ўқитиш самарадорлигини оширишнинг амалий аҳамияти юқори бўлиб, таълим-тарбияни юксалишида муҳим ўрин тутди. Ҳар бир ўқитувчи таълим жараёнида албатта педагогик инновацион ахборот инфорацион, муаммоли таълим, интерфаол ва масофавий таълим технологияларидан

фойдаланиш билан бирга, талабаларнинг ҳам фаоллигини оширадиган амалий аҳамиятга эга бўлган ўйин технологияларини қўллаш олисин.

Масалан: «Ақлий ҳужум», «Тармоқлар» («Кластер»), «Бумеранг». «Чархпалак», «Резюме», «Балиқ склети» ва бошқалар. Барча педагог-ўқитувчилар ўз фаолиятларида қуйидаги инновацион технологияларни таълим жараёнида самарали қўллаш олиш белгиларини намоеън эта олишлари лозим:

- ўқитиш жараёнининг самарадорлигини таъминловчи педагогик малакаларни шакллантириш;

- ижтимоий-иқтисодий, сиёсий, гуманитар билимларни англашга йўналтирилган янги касбий тафақурни шакллантириш;

- ўқитувчи фаолиятининг методологик асоси сифатида педагогик билимлар тизимини эгаллаш;

- ўқитувчиларнинг касбий фаолиятларига яқинлаштирилган услублар тизими сифатидаги ўқитиш технологиясини эгаллаш. Инновацион таълим технологияларини қўллаш асосида ўқитиш самарадорлигини оширишнинг амалий аҳамияти шундан иборатки, амалий машғулотларда тингловчилар ўқув модуллари доирасидаги ижодий топшириқлар, кейслар, ўқув лойиҳалари, технологик жараёнлар билан боғлиқ вазиятли масалалар асосида амалий ишларни бажарадилар. Амалий машғулотлар замонавий таълим услублари ва инновацион технологияларга асосланган ҳолда ўтказилади. Бундан ташқари, мустақил ҳолда ўқув ва илмий адабиётлардан, электрон таълим ресурсларидан, тарқатма материаллардан фойдаланиш тавсия этилади. Шунингдек, инновацион таълим технологияларини қўллаш асосида ўқитиш самарадорлигини ошириш амалий аҳамиятини мустақил таълим жараёнида тингловчи касбий фаолияти натижаларини ва талабалар учун яратилган ўқув-методик ресурсларини «Электрон портфолио» тизимига киритиб бориши лозим. Зеро, шунда талабалар инновацион таълим технологияларига оид назарий билимларни мустақил равишда ўқиб-ўрганиш имкониятига ҳам эга бўладилар. Демак, инновацион фаолият янги ижтимоий талаблар билан анъанавий меъёрларнинг мос келмаслиги ёхуд амалиётнинг янги шаклланаётган меъёрининг юзага келган меъёр билан тўқнашувчи натижасида вужудга келган қатор муаммоларни ечишга йўналтирилган фаолият саналади.

У шахснинг, хусусан, педагогнинг инновацион жараёни ташкил этишга ташкилий-технологик, методик ва ижодий жиҳатдан тайёрлиги ҳисобига ташкил этилади. Педагогик инновацияларнинг изчил равишда педагогик фаолиятга янгиликларни олиб киришга имкон бериш орқали таълим тизими ёки жараёни мунтазам ривожланиб боради. Ўқитувчининг инновацион фаолияти педагогик жамоани ҳаракатга келтирувчи, олға ундовчи, бунёдкорликка рағбатлантирувчи куч сифатида намоеън бўлади ҳамда у таълим жараёнининг сифатини кафолатлайди.

МУҲОКАМА

Модулли ўқитишдаги инновациялар ва илғор хорижий тажрибалар замонавий шароитда нафақат таълим жараёнини ташкил этишда, шу билан бирга талабаларнинг ўқув фаолиятларини назорат қилишда ҳам инновацион характерга эга воситалардан фойдаланилмоқда. Айни ўринда ана шундай воситалардан иккитаси – ўқув портфолиоси ва «Ассисмент» технологияси тўғрисида тўхталиб ўтилади. Сўнгги йилларда замонавий таълимда педагогнинг касбий, талабанинг эса ўқув фаолиятини мазмунан

такомиллаштириш, шунингдек, ҳар икки фаолият турининг сифатини маълум кўрсаткичлар асосида етарлича, холис баҳолашга нисбатан эҳтиёж кучаймоқда. Портфолио педагог ҳамда талабанинг фаолиятига билвосита баҳо бериш, қай даражада сифатли ва самарали эканлигини таҳлил қилиш имкониятини таъминлашга хизмат қилади. Қолаверса, портфолиолар педагог ва талабаларга уларнинг шахси, фаолияти билан турли экспертиза (текширув)лар жараёнида комиссия аъзоларини билвосита танишиш имкониятини беради. «Портфолио» инглизча сўз бўлиб, «портфел» ёки «портфеллар тўплами» маъносини англатиб, автобиографик характерга эга ҳужжатлар тўплами саналади. Ушбу тўплам педагог ёки талабанинг шахси, фаолиятининг турлари, эришилган ютуқлари тўғрисидаги батафсил маълумотларни беришга хизмат қиладиган индивидуал папка саналади. Умуман олганда, портфолио ҳар бир педагог ёки талабанинг максимал даражада эришган ютуқлари, уларнинг ижодий имкониятлари, қизиқиш ҳамда қобилиятларини ёритади. Бошқача айтганда, портфолио педагог ёки талаба учун ўзига хос реклама. [6,42.]

1. Ўқув портфолиоси. Бугунги кунда хорижий мамлакатлар тажрибасида кенг қўлланилаётган назорат воситаси бўлган ўқув портфолиоси куйидаги имкониятларга эгаллигига кўра амалий аҳамият касб этади: - кўп функциялилиқ ва ўзининг шахсий муваффақиятини баҳолаш; - индивидуал муваффақиятлар мониторингини амалга ошириш; - имтиҳонни ташкил этиш; - таълим натижаларини холис белгилаш; - таълимий муваффақиятлар ҳамда кўшимча натижаларни аниқ кўра олиш; - талабанинг мавжуд имконият ва қобилиятларини, унинг кучли ва кучсиз томонларини кўра олиш, шахсий, касбий ҳамда ижодий салоҳиятига етарлича баҳо бериш. Моҳиятига кўра ўқув портфолиолари бир неча турга бўлинади. Улар: Ҳужжатлар портфолиоси (бунда талабанинг индивидуал таълимий муваффақиятлари акс эттирувчи диплом, фахрий ёрлик, гувоҳнома ва бошқалар жамланади). Ишлар портфолиоси (унда талаба томонидан бажарилган ижодий ишлар, лойиҳалар, тадқиқотлар, уларнинг натижаларини акс эттирувчи рейтинг дафтарчаси, ижодий иш дафтари, электрон ҳужжатлар, моделлар, лойиҳалар, ижтимоий, ишлаб чиқариш, педагогик амалиётга доир ҳисоботлар, талаба томонидан мустақил ёки гуруҳдошлар билан ҳамкорликда тўплаган адабиётлар, даврий нашрларнинг ксеронусхалари, иллюстрациялар жой олади). Натижалар портфолиоси (бунда талабанинг ўзи ёки педагоглар томонидан жамланган талабаларнинг энг яхши ишлари ўрин олади; натижалар портфолиоси индивидуал ва гуруҳли бўлиши мумкин; ушбу портфолиода акс этган маълумотлар асосида «Энг яхши талабалар гуруҳи» танловини ташкил этиш мумкин). Баҳоловчи портфолио (у талабанинг билим, кўникма ва малакаларини назорат қилиш мақсадида шакллантирилади; бу турдаги портфолиодан назорат ишлари, тестлар, чизмалар, кроссвордлар ва бошқалар ўрин олади). Такризлар портфолиоси (бунда талаба томонидан эришган ютуқларни баҳолашга доир хулоса, такриз, резюме, эссе, тавсиянома ва тавсифномалар жамланади) On-line портфолио (бу каби портфолио турли шаклларда намоён бўлади; масалан:

1) талабалар томонидан олий таълим муассасаси ёки факультет сайтига материалларни кўшиш;

2) шахсий веб-сайтларни яратиш;

3) семестр якунлари бўйича ҳисобот тайёрлаш. Портфолиолар яратилишига кўра ҳам турлича бўлади. Яъни улар электрон, босма ва қоғоз вариантларда яратилади. Қайси

вариантда портфолиони яратишни субъектнинг ўзи танлайди. Портфолиода талабанинг жорий, оралиқ ва мустақил ишлари бўйича бажарган топшириқлари, уларга қўйилган ўзлаштириш баллари ҳам жамланиб борилади. Портфолио юргизиш талабанинг семестр (курс) ва ўқув муддати давомидаги ўзлаштириши, мустақил иш топшириқларини мунтазам равишда бажариб борганлиги тўғрисидаги далилий ҳужжат ҳисобланади. Портфолио педагогик жараёнда педагогга талабанинг эришаётган ютуқлари юзасидан мониторингни олиб бориш имкониятини яратади ва ўзлаштириш балларининг ҳаққоний, ишончли бўлишини таъминлайди. [10,28.]

Талабага эса билим даражасининг қайдаражадалигини, унинг динамик ўсишини кузатиб бориш, касбий жиҳатдан шахсан ривожланиш даражасини мустақил баҳолаш учун зарур шароитни яратади. Талабалар қандай шароитларда портфолиоларни шакллантиришлари керак? Қуйидаги ҳолатларда талабалар томонидан портфолиоларнинг шакллантирилиши мақсадга мувофиқдир:

1. Истиқболли иш ўрнига эга бўлишда (раҳбарият ва ҳамкасблар ёш мутахассис билан яқиндан танишиш имкониятига эга бўладилар).

2. Илмий-тадқиқот ишларини олиб боришда (тадқиқот натижаларини патентлаштириш имкониятини таъминлайди).

3. Фан олимпиадаларда иштирок этишда (олимпиаданинг турли босқичларида талабанинг имкониятларини баҳолаш ва чамалашга муваффақ бўлинади).

4. Номдор ҳамда Президент стипендиясига талабгор бўлишда (танлов хайъати талабанинг имкониятларидан тўла хабардор бўлади).

5. Шахсий мақсадларни амалга оширишда (кўшимча фаолият тури билан шуғулланишда ҳамкорларга талаба шахсини яқиндан таништириш имкониятини яратади). Мазкур технологиянинг яратилиш тарихи ўтган асрнинг 30-40- йилларига бориб тақалади. Дастлаб технология мавжуд ҳарбий вазиятларни тўғри баҳолай оладиган, ҳарбий ҳаракатлар жараёнини самарали бошқарадиган, зарур ўринларда оқилона ҳаракатни ташкил эта оладиган инглиз ҳамда немис ҳарбийлари орасидан билимдон, тадбиркор, маҳоратли ҳарбийлар, шунингдек, офицерларни танлаш мақсадида қўлланилган.

Кейинчалик ушбу технология тадбиркорлик соҳасига ҳам самарали татбиқ этилди. Технология биринчи марта 1954- йилда «АТ&Т» компанияси томонидан тадқиқот дастурларини амалга ошириш доирасида қўлланилган. Тўрт йилдан сўнг малакали менежерларни танлаш мақсадида қўлланила бошланган технология негизида тадбиркорлар психологлар билан ҳамкорликда мазкур технология ёрдамида ишлаб чиқариш, савдо, маиший хизмат кўрсатиш корхона ҳамда ташкилотлари учун малакали мутахассисларни танлаш хизмати – «Ассесмент-марказ» («The Assessment Centre»)ни йўлга қўйилди. 1960 йилда «IBM», «Standart oil of Ogayo», «Sears Robax» каби йирик америка компаниялари ўз фаолиятларига технологияни самарали татбиқ этдилар. Агарда 1980 йилда 2000 та фирма «Ассисмент-марказ» асосида малакали мутахассисларни танлашни маъқул кўрган бўлса, айти вақтда бу технология ўн минглаб корхона, ташкилот, фирма ва компанияларда самарали қўлланилмоқда. Айти вақтда ишлаб чиқарувчи ва савдо компаниялар малакали менежерларни танлаш мақсадида мазкур технология таълим тизимига ҳам самарали жорий этилди. Унинг ёрдамида талабаларнинг билим, кўникма ва малакалари даражаси ҳар томонлама, холис баҳоланмоқда. Айти вақтда республика таълим муассасаларида талабаларнинг билим, кўникма ва малакалари камида тўртта

топшириқ бўйича баҳоланмоқда. Масалан: Изоҳли луғат Муаммоли вазият Ижодий иш Тест Шундай қилиб, замонавий шароитда Ўзбекистонда узлуксиз таълим тизимида хорижий мамлакатлар амалиётида фаол қўлланилаётган илгор педагогик технологияларни самарали қўллаш имконияти юзага келди. [10,82.]

ХУЛОСА

Хулоса қилиб айтиш мумкинки, ўқитувчининг инновацион фаолияти эса талабаларнинг ўқув-билиш фаолиятини ҳаракатга келтирувчи, олға ундовчи, бунёдкорликка рағбатлантирувчи куч сифатида намоён бўлади. Қолаверса, ушбу фаолият таълим жараёнининг сифатини ҳам кафолатлайди. Шу боис ҳар бир ўқитувчи инновацияларнинг моҳиятини тўла тушунган ҳолда ўз фаолиятига изчил татбиқ эта олиши зарур. Бунга эришилганда таълим жараёни ҳам сифат ҳам самарадорлик нуктаи назардан тараққий этиб, унинг ривожланиши таъминланади.

REFERENCES

1. Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. –Т.: Ўзбекистон, 2016.
2. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб - интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қондаси бўлиши керак. –Т.: Ўзбекистон, 2017. -104 б
3. Мирзиёев Ш.М.Ўзбекистонни ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси. -Т.: Ўзбекистон, 2017. Б-164.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 17 июндаги “2019-2023 йилларда Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университетида талаб юқори бўлган малакали кадрлар тайёрлаш тизимини тубдан такомиллаштириш ва илмий салоҳиятни ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4358 сонли Қарори.
5. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. – Т.: Маънавият, 2008 й.б-242.
6. Азизхўжаева Н.Н. Педагогик технология ва педагогик маҳорат. – Т.: ТДПУ, 2006 й. Б-148.
7. Байбаева М.Х. Ҳимматалиев Д.О. Модулли ўқитиш технологияси имкониятларидан фойдаланиш. -Т.: Ўзбекистон, 2017 й. Б-164.
8. Исмаилова З.Қ. Педагогика. – Т.: Молия, 2008 й.Б-144.
9. Ишмухамедов Р.Ж. Инновацион технологиялар ёрдамида таълим самарадорлигини ошириш йўллари. – Т.: ТДПУ, 2004 й.Б-214.
10. Ишмухамедов Р. Ж. Таълимда инновацион технологиялар. – Т.: Истедод, 2008 й.Б-264.
11. Педагогик технология ва педагогик маҳорат / С.А.Мадиярова ва б. – Т.: «Iqtisod-moliya», 2009 й. Б-241.
12. Сайидахмедов Н.С.Янги педагогик технологиялар.– Т.:Молия, 2003й.
13. Толипов Ў., Усмонбоева М. Педагогик технологияларнинг татбиқий асослари. – Т.: Фан, 2006 й. Б-184.
14. Худойкулов Х.Ж. Замонавий педагогик технология таълим самарадорлигининг асосидир. –Т.: Наврўз, 2012. Б-120
15. Худойкулов Х.Ж. Педагогика. –Т.: Инновация-Зиё. 2021й, Б-174.

16. www.scopus.com; www.cyberleninka.ru ;
17. <http://www.library.law.northwestern.edu/home>;
18. www.press-service.uz ; www.gov.uz;
19. www.infocom.uz; www.press-uz; info
20. www.ziyonet.uz; www.tdpu.uz.

TEZ AYTISHLAR FONETIK TRENAJYOR SIFATIDA

Azimov Akbarjon Niyozidin o'g'li

Andijon davlat pedagogika instituti Boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrası

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7294399>

Annotatsiya. ushbu maqolada tez aytishlarning fonetik va nutq o'stirish jarayonida tutgan ahamiyati hamda maktab yoshidagi bolalar, kichik yoshli maktab o'quvchilarining nutqidagi nuqsonlarni tez aytishlar yordamida bartaraf etish usullari haqida fikr yuritildi.

Kalit so'zlar: tez aytishlar, fonetik hodisalar, fonetik zidlanishlar, ruhiy zo'riqishlar, yoshga ko'ra tez aytishlarning turlari.

БЫСТРАЯ ГОВОРИ КАК ФОНЕТИЧЕСКИЙ ТРЕНЕР

Аннотация. в данной статье обсуждалось значение скороговорок в процессе фонетико-речевого развития и методы устранения дефектов речи детей школьного возраста и младших школьников с помощью скороговорок.

Ключевые слова: скороговорки, фонетические явления, фонетические конфликты, психическое напряжение, типы скороговорок в зависимости от возраста.

QUICK SPEAKING AS A PHONETIC TRAINER

Abstract. in this article, the importance of rapid utterances in the process of phonetic and speech development and methods of eliminating speech defects of school-aged children and young schoolchildren with the help of rapid utterances were discussed.

Key words: rapid utterances, phonetic phenomena, phonetic conflicts, mental stress, types of rapid utterances according to age.

KIRISH

Hozirgi tilshunosligimizda nutqning buzilish jarayonlari yetarlicha o'rganilgan bo'lsada, nutq buzilishining kichik yoshdagi bolalarda kuzatiladigan ayrim jihatlari hali o'zining yechimini topmay dolzarbligini yo'qotmay kelmoqda. Tilshunoslikda nutqning buzilish sabablari bir tomondan, insonning ruhiyatida sodir bo'lgan o'zgarishlar (stess, qo'rquv, ruhiy siqilishlar va boshqa holatlarda) sodir bo'lishi e'tirof etilsa, ikkinchi tomondan, insonning nutq aparatida tug'ma nuqsonlar bilan dunyoga kelishi bilan bog'liqligi ta'kidlangan. Birinchi holatda inson aynan dunyoni anglash jarayonida atrof-muhit, insonlar yoki turli voqea-hodisalar tomonidan o'tkazilgan ta'sir natijasida yuzaga kelgan nutq buzilish hodisasi bo'lsa, ikkinchi holat bir muncha murakkab bo'lib, bu jarayonda insonning nutq hosil qilishda ishtirok etuvchi nutq a'zolarida nuqsonlar mavjud bo'ladi. Jahon tilshunosligida R.E.Levinaning nutqning yetarli darajada rivojlanishi va uning tahlili, nuqsonlarni oldini olish va barataraf etish usullariga bag'ishlangan tadqiqotlarida aynan nutq buzilishining ikkinchi masalasi keng aspektda o'rganildi. Bundan tashqari bir qator olimlarning aynan nutq buzilishini keltirib chiqaradigan sabablar va ularni bartaraf etish maqsadida olib borgan tadqiqotlari ham e'tiborga molikdir. Nutqning to'liq rivojlanmaganlik sabablarini tahlil qilgan V. K. Orfinskaya, Y. F. Sobotovig, S. S. Lyapidevskiy, Y.M. Mastyukovalarning olib borgan tadqiqot ishlarida ham nutq buzilishi hodisasi keng aspektda o'rganilib tahlil qilingan. Yuqoridagi ishlarda nutqning talaffuzga oid jihati, so'z boyligiga, grammatik tuzulishiga, bog'lanishli nutq tuzish jarayonida kuzatilayotgan kamchiliklar, nutqni mantiqiy va izchillikda tuzish jarayonida bolalar tomonidan o'zlashtirishdagi qiynchiliklar va ularni bartaraf etish yo'llari ko'rsatib o'tilgan.

METOD VA METODOLOGIYA

Maktab yoshidagi va boshlang'ich sinfdagi tahsil olayotgan bolalarda kuzatiladigan nutq bilan bog'liq bo'lgan kamchiliklarda asosan tovushlarni to'g'ri talaffuz qila olmaslik, so'z bo'g'inlarini bir-biriga qo'shib ayta olmaslik holatlari kuzatiladi. Mazkur holat yuqorida aytib o'tilgan ishlarda bolaning ikki holatida ruhiy zo'riqish bilan bog'liq holatda yoki tug'ma nutq aparatidagi nuqson bilan (yoki tug'ilgandan so'ng orttirilgan nutq apparatiga oid nuqsonlar bilan) tasnif qilinadi. Birinchi holatdagi tabiiy yoki inson omili natijasida yuzaga kelgan nutq nuqsonlarini bartaraf etishda malakali pedagog bolaning ruhiyati bilan izchilikda ishlashi zarur bo'ladi. Bolaning erkin fikrlashi uchun zarur sharoitlarni yaratish, uni diqqat bilan eshitish hamda tafakkur darajasini aniqlab olish eng asosiy maqsad hisoblanadi. Ikkinchi holatda nutq apparatida sodir bo'lgan nuqsonlar bilan vujudga kelgan kamchiliklarni bartaraf etishda pedagogdan bola bilan alohida mashqlarni bajarish orqali undagi nutq bilan bog'liq muammolarni bartaraf etish talab etiladi. Nutqida nuqsoni bo'lgan bolalar bilan ishlashda odatda bolaning qaysi tovushni talaffuz qilishda nuqsoni bo'lsa, o'sha tovush ishtirok etgan so'zlarni talaffuz qildirish orqali undagi nuqsonni tuzatish ishlari logopedik amaliyotda keng qo'llanadi. Bu jarayonda nuqson bilan talaffuz qilinayotgan tovush ishtirok etgan so'zlar uch xil ko'rinishda bolaga taqdim etiladi: ya'ni tovushning so'z boshida, so'z o'rtasida, so'z oxirida kelgan variantlarini tanlab olinib takroriy mashqlar orqali bolaning nutqiy qobiliyati oshirib boriladi. Biz mazkur ishimizda aynan shu yo'nalishning boshqa bir jihatiga e'tibor bergan holda, kichik yoshdagi bolalarning nutqidagi nuqsonlarni tuzatish haqida fikr yuritmoqchimiz. Aytaylik yuqoridagi logopedik amaliyotda bolalarga talaffuz qilishda qiynalayotgan tovushiga mos so'zlar ishtirok etgan buyumlar ko'rsatilib, ularning nomlarini aytib berish talab etilgan bo'lsa, biz tanlab olgan uslubda aynan bolalarning nutqida qaysi tovushni talaffuz qilishga qiyinchilik bo'lsa, shu tovushga mos tez aytishlarni tanlab olib, ularni mashq qildirish orqali bolalarning nutqidagi kamchiliklar tuzatish asosiy maqsad hisoblanadi. Barchaga ma'lumki, nutqda tovushlarni talaffuz qila olmaslik ikki xil holatda namoyon bo'ladi. Birinchi holatda unli tovushlar bilan bog'liq nuqsonlar bo'lsa, ikkinchi holatda undosh tovushlar bilan bog'liq holatlar hisoblanadi.

TADQIQOT NATIJASI VA MUHOKAMASI

Nutqdagi unli tovushlar bilan bog'liq nuqsonni tuzatish jarayonida bolalarga quyidagi tez aytishlarni mashq qildirish ancha samara beradi:

Asalari asalni ayiqdan ayamadi.

Odilbek odobli odil bola.

Birinchi tez aytishimizga e'tibor bersak "a" unlisini takror holda qo'llanilganiga, ikkinchisida esa "o" unlisini takror holda qo'llanilganiga guvoh bo'lamiz. Unli tovushlar hosil bo'lishida o'pkadan chiqayotgan havoning og'iz boshlig'ida hech qanday to'siqqa uchramay chiqishi asosiy omil bo'lishini inobatga olsak, mazkur tez aytishlardan unli tovushlarni talaffuz qilishda qiyinchilikka uchraydigan bolalarning nutqidagi nuqsonlarini bartaraf etish uchun foydalanish yaxshi samara beradi. Bu jarayonda bolaning tovushlarni talaffuz etish holatiga jiddiy e'tibor berish zarur.

Undosh tovushlarni talaffuz qilishda o'pkadan chiqayotgan havo og'iz bo'shlig'ida ma'lim to'siqqa uchrab chiqadi. Agar bolalarda biror undosh tovushni talaffuz qilishda ma'lum nuqsonlar aniqlansa ularni tuzatish uchun undoshlar zidlanishiga asoslangan tez aytishlardan foydalanish muhim hisoblanadi. Masalan: "g" undoshini talaffuz qilishda qiyinchilikka uchraydigan bolalar uchun quyidagi tez aytishni mashq qildirish foydali:

Gunafshaning gullar ko'kni ko'rib gullabdi.

Mazkur tez aytishda “g” undoshi bilan birgalikda uning zidi “k” undoshi ham ishtirok etganligi tovushlarni talaffuz qilish jarayonida “g” va “k” undoshining hosil bo'lish o'rnida o'zaro bir xillikni namoyon qilsa ham, ammo ovoz va shovqin belgisiga ko'ra o'zaro zidlanadi. Tovushning aynan shu xususiyati tilning tovush hosil bo'lish jarayonida bevosita harakat nozikligini ta'minlash uchun asos bo'ladi. Agar mazkur tez aytish tartibli ravishda bir sistema asosida takrorlansa “g” yoki “k” undoshida nuqsoni mavjud bo'lgan bolalarning nutqini ravon qilishga katta yordam beradi.

Ra'no Ravshandan ranjidimi?

Ravshan Ra'nodan ranjidimi?

“r” undoshiga asoslangan bu tez aytish ham bolalar uchun yaxshi samara beradi. Chunki kichik yoshli bolalarda “r” undoshini “y” holida talaffuz qilish holati juda ham ko'p uchraydi. Shu holatni oldini olishda ham “r” undoshi zidlanishiga asoslangan tez aytishlar yaxshi samara beradi.

XULOSA

Tez aytishlardan samarali foydalanish bolalarning nutqini ravon qilishda katta ahamiyat kasb etadi. Maktab yoshidagi va boshlang'ich sinfdagi tahsil olayotgan o'quvchilarning nutqini ravon qilish juda muhimdir, chunki mazku bolalarning hozirgi zamon talabi asosida jamiyatimiz ishlarida faolligini ta'minlashda ular nutqining ravonligi katta ahamiyatga ega. Nutq – insonlararo aloqa vositasi bo'lganligi uchun ham har bir yosh avlodni nutqiy ko'nikmalarni puxta eggalashga o'rgatish davr talabidir.

REFERENCES

1. R.Shomahmudova va bosh. Bolalar nutqida nuqsonlar va ularni bartaraf etish. – Toshkent. O'qituvchi. 1993.
2. Nurmonov A. Tanlangan asarlar II jild. – Toshkent. Akademnashr 2012 – B.171.
3. 3.Azimov Akbarjon. The relationship between language and society (<https://wos.academiascience.org/index.php/wos/article/view/367>).
4. Azimov A. The effect of social factors on language. (<http://ijpsss.iscience.uz/index.php/ijpsss>)

NEW APPROACHES TO MAKE A CLASSROOM MORE INNOVATIVE

Djalolov Zafarjon Jamolidinovich

3rd course student of English philology major Foreign languages faculty

Fergana state university

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7294405>

Abstract. *In this article, I will focus on some of the most creative and innovative areas which make the classrooms convenient learning zone. To create an innovative, open, creative and trustworthy place for students to grow, take risks, and feel comfortable in their own patterns of learning, there are a few key actions teachers can take to create a more innovative and entrepreneurial classroom.*

Key words: *approach, classroom, innovation, creativeness, learning, teaching, motivation, inspiration.*

НОВЫЕ ПОДХОДЫ, КОТОРЫЕ СДЕЛАЮТ КЛАСС БОЛЕЕ ИННОВАЦИОННЫМ

Аннотация. *В этой статье я сосредоточусь на некоторых из самых творческих и инновационных областей, которые делают классы удобной зоной обучения. Чтобы создать инновационное, открытое, творческое и заслуживающее доверия место, где учащиеся могли бы расти, рисковать и чувствовать себя комфортно в своих собственных моделях обучения, учителя могут предпринять несколько ключевых действий, чтобы создать более инновационный и предприимчивый класс.*

Ключевые слова: *подход, класс, инновации, творчество, обучение, обучение, мотивация, вдохновение.*

INTRODUCTION

I view culture as one of the most critical aspects to invite innovation and make the classroom a safe place to create, ask questions, and fail in order to learn. Teachers create the mood and tone of the room. Positive classroom cultures that invite authentic learning can lead to more opportunities for students to positively connect with content, their peers, and their teacher.

METHOD AND METHODOLOGY

Here are nine ways teachers can create innovative learning spaces:

1. Mindset. A change in mindset, mood, and overall classroom vibe begins with the teacher. The teacher sets the tone of the class from the minute students walk into the building. If educators are excited about their subject matter, students will tend to follow. Educators must have passion for the subjects they're teaching. However, a teacher's mindset regarding how to design and deliver content is critical to the innovative learning process. Most teachers were trained to educate solely from the teacher's point of view.

2. Self-Reflection. Self-reflection in the classroom is a way for educators to look back on their teaching strategies to discover how and why they were teaching in a certain way and how their students responded.

With a profession as challenging as teaching, self-reflection can offer teachers a critical opportunity to see what worked and what failed in their classroom. Educators can use reflective teaching as a way to analyze and evaluate their own teaching practices so they can focus on what

works. Effective teachers acknowledge the fact that teaching strategies, delivery and finding success can always be improved.

3. Ask Open-Ended Questions. Open-ended questions are questions without textbook answers. When educators ask open-ended questions, there can be various answers and points of view. Student answers can lead to strong collaboration, exciting conversations, new ideas, as well as encourage leadership skills. This practice can also help students realize potential they never found within themselves. Through open-ended questions, they can also make connections to their own lives, within other stories, or to real-world events.

4. Create Flexible Learning Environments. With various teaching methods, it's essential for teachers to consider how to use their classroom space. For example, when teachers can move furniture around the class with ease, they can find it is a crucial variable for improving student learning. As teaching has evolved, the classroom space must provide ways for students to work alone, interact with their peers, and provide areas of collaboration. Many classrooms today are still crowded, cluttered, loud spaces that lack the space to move around with ease, cause a gap in communication, and lead to roadblocks when students need to concentrate.

Learning spaces should be fluid and provide flexibility to support one-to-one learning, collaboration, independent thinking, and group discussions.

5. Personality Matters: Create A Place For All Learners. In Susan Cain's book, *Quiet: The Power of Introverts in a World That Can't Stop Talking*, one of the critical differences between introverts and extroverts is that extroverts tend to get their energy from social interaction and introverts gain energy from quiet spaces and a time to think and reflect alone. Therefore, when a classroom solely focuses on group work-which emphasizes whole group discussions, small groups working together, gathering peer feedback (all which require a great deal of social interaction), extroverts in the classroom can grow and gain energy, while introverted students can find themselves easily drained with a lack of motivation to participate.

6. Use Problem-Finding. Instead of problem-solving, teachers can help students look at the world by finding gaps to fill using problem-finding. Problem-finding is equivalent to problem discovery. Teachers can use problem-finding as part of a more significant problem process as a whole that can include problem-shaping and problem-solving all together. Problem-finding requires an intellectual and imaginative vision to seek out what might be missing or should be added to something important. Using this strategy, teachers can provide students with the opportunity to think deeply, ask critical questions and apply creative ways to solve problems.

7. Let Students Take Risks and Fail. Students need to see that adults in their lives try many things and repeatedly fail, but keep on trying. Students need to experience failure to learn.

8. Consider A Flipped Classroom Model. When teachers use a flipped classroom model, the traditional order of teaching and classroom events are reversed. Typically, students can view lecture materials, read text, or do research as their homework prior to coming into class. The time spent in class is reserved for activities that can include peer-to-peer learning, group discussions, independent learning, as well as engaging discussions or collaborative work.

9. Use The Design-Thinking Process. The [design thinking process](#) is a set of structured strategies that identify challenges, gather information, generate potential solutions, refine ideas, and test solutions. There are five phases to the process: discovery, interpretation, ideation, experimentation, and evolution.

CONCLUSION

To conclude, all of these strategies are ways to form innovation and inspire creativity in the classroom. Teachers can start with one new project to see how things go with their students while revising, learning and building repeatedly. Innovation is a necessary change we need in schools today, and it can begin with you.

REFERENCES

1. Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2007). *Research methods in education (6th Ed)*. New York: Routledge.
2. Crowl, T. K. (1996). *Fundamentals of education research*. US: Brown and Benchmark Publisher.
3. Paul, D. (2003). *Teaching English to children in Asia*. Quarry Bay: Longman Asia ELT.
4. Aliyeva, N. (2021). MODERN CONCEPTS OF STUDYING PHRASEOLOGISMS IN THE FRAMEWORK OF FRAME REPRESENTATION AND THEORY OF CONCEPTUAL METAPHOR. *CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PHILOLOGICAL SCIENCES (2767-3758)*, 2(12), 206-211.
5. Aliyeva, N. (2021). Modern concepts of the study of phraseological units within the framework of frame representation and the theory of conceptual metaphor. *Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal*, 2021(4), 147-156.
6. Aliyeva, N. (2021). СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ФРАЗЕМ В АНГЛИЙСКОМ, РУССКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ. *Журнал иностранных языков и лингвистики*, 3(8).
7. Aliyeva, N. (2021). ИЗОМОРФИЗМ АНГЛИЙСКИХ КОЛЛОКАЦИЙ И ФРАЗЕМ РУССКОГО И УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКОВ С УЧЕТОМ ПЕРЕХОДНОСТИ ЗНАЧЕНИЯ. *Журнал иностранных языков и лингвистики*, 2(2).
8. BO, I. T. N. O. R., & TAVSIYALAR, Y. A. M. R. Ortiqov–Farg ‘ona davlat universiteti o ‘qituvchisi. *FARG ‘ONA DAVLAT UNIVERSITETI*, 128.
9. Abdumalik o’g’li, O. R. Cultural Comparison of Uzbek and English Language Speech Styles.
10. Usmonova, D., & Samijonov, M. (2022). INTERACTIVE APPOINTMENTS OF THE IDIOMS IN ENGLISH AND THEIR ALTERNATIVES IN UZBEK. *Central Asian Academic Journal of Scientific Research*, 2(5), 536-543.
11. Ortiqov, R. (2022, June). STRUCTURAL AND SEMANTICAL FEATURES AND DIFFERENCES OF ORAL AND WRITTEN SPEECH. In *INTERNATIONAL CONFERENCES ON LEARNING AND TEACHING* (Vol. 1, No. 9, pp. 438-442).
12. Usmonova, D. (2022). TO STUDY THE IMPORTANCE OF TRANSPOSITION OF WORD CATEGORIES IN ENGLISH. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, 1(10), 128-131.
13. Usmonova, D. (2022, July). NOMINATION-MOTIVATION BASIS OF NAMES IN ENGLISH AND UZBEKI. In *INTERNATIONAL CONFERENCE: PROBLEMS AND SCIENTIFIC SOLUTIONS*. (Vol. 1, No. 2, pp. 31-34).
14. Khakimov, M. K. (2021). VISUAL POETIC TEXTS AS MULTISEMIOTIC SYSTEM. *Theoretical & Applied Science*, (8), 185-188.
15. Юнусова, X. (2022). Verbo-visual figures in poetic texts. *Globallashuv davrida tilshunoslik va adabiyotshunoslik taraqqiyoti hamda ta’lim texnologiyalari*, 1(1), 73-76.

16. Yunusova, H. R. Q. (2021). VIZUAL POETIK MATNLARDA GRAFIK BIRLIKLAR TAHLILI (HOZIRGI O 'ZBEK SHE'RIYATI ASOSIDA). *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(7), 26-30.
17. Khakimov, M. K. (2021). VISUAL POETIC TEXTS AS MULTISEMIOTIC SYSTEM. *Theoretical & Applied Science*, (8), 185-188.
18. Soxibovna, M. G. (2022). Important features of linguocultureme in study of national and cultural words. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429*, 11(08), 9-13.
19. Abbasova, N. K. (2018). Using Effective Techniques Developing Learners' Critical Thinking in Teaching English Proverbs and Sayings. *Eastern European Scientific Journal*, (6).
20. Abbasova, N. (2019). Using effective techniques for developing critical thinking of the learners while teaching english proverbs and sayings. *Scientific journal of the Fergana State University*, 2(3), 107-110.

XORIY PSIXOLOGLARI TADQIQOTLARIDA IJTIMOY-PSIXOLOGIK MUHIT MUAMMOSI

Qosimov Mirolimjon Abdufattox o'g'li

Jamoat xavfsizligi universiteti magistri

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7294450>

Annotatsiya. Maqola ijtimoiy-psixologik muhit muammosining xorij psixologlarining tadqiqotlaridagi tahliliga asoslangan. Tahlillarimiz jarayonida ijtimoiy-psixologik muhit, uning shaxs hayotidagi o'rni va ahamiyati, ijtimoiy-psixologik muhit atamasiga berilgan turlicha ta'riflar borasida to'xtalib o'tilgan.

Kalit so'zlar: ijtimoiy muhit, psixologik muhit, ijtimoiy-psixologik muhit, ijtimoiylashuv, ijtimoiylashuv nazariyasi.

ПРОБЛЕМА СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ СРЕДЫ В ИССЛЕДОВАНИЯХ ЗАРУБЕЖНЫХ ПСИХОЛОГОВ

Аннотация. Статья основана на анализе проблемы социально-психологической среды в исследованиях зарубежных психологов. В ходе нашего анализа обсуждались социально-психологическая среда, ее роль и значение в жизни человека, различные определения термина социально-психологическая среда.

Ключевые слова: социальная среда, психологическая среда, социально-психологическая среда, социализация, теория социализации.

THE PROBLEM OF SOCIAL-PSYCHOLOGICAL ENVIRONMENT IN THE RESEARCH OF FOREIGN PSYCHOLOGISTS

Abstract. The article is based on the analysis of the problem of social and psychological environment in the research of foreign psychologists. In the course of our analysis, the socio-psychological environment, its role and importance in the life of a person, various definitions of the term socio-psychological environment were discussed.

Key words: social environment, psychological environment, social-psychological environment, socialization, theory of socialization.

KIRISH

Ijtimoiy muhit - insonning yashashi va ishlashi uchun uni o'rab turgan ijtimoiy, moddiy va ma'naviy shart-sharoitlardir. Muhit keng ma'noda (makromuhit) ijtimoiy-iqtisodiy tizimni — ishlab chiqaruvchi kuchlar, ijtimoiy munosabatlar va tartib-qoidalar majmuini, jamiyatning ijtimoiy ong va madaniyatini o'z ichiga oladi. Tor ma'nodagi ijtimoiy muhit (mikromuhit) bevosita insonni qurshab olgan oila, mehnat, o'quv va b. guruhlardan iborat. Ijtimoiy muhit shaxsning shakllanishiga va rivojlanishiga hal qiluvchi ta'sir ko'rsatadi. Ayni vaqtda insonning ijodiy faolligi, faoliyati ta'sirida ijtimoiy muhit o'zgaradi, bu o'zgarishlar jarayonida odamlarning o'zlari ham o'zgaradi.

Ijtimoiy-psixologik muhit, uning shaxs kamolotiga ta'siri va roli, ijtimoiy-psixologik muhit muammolari bugungi kun zamonaviy psixologiyaning eng dolzarb masalalaridan biri sanalib kelinmoqda. Bu boradagi tadqiqotlarga ahamiyat qaratadigan bo'lsak, salmoqli ishlar amalga oshirilganini ko'rishimiz mumkin. Shu jumladan, psixologik muhit shakllanishi masalasining o'rganilganlik darajasini, olimlar tomonidan olib borilgan mehnat jamoasida psixologik iqlim, mehnat jamoasida ijobiy iqlimni shakllantirish masalalarini o'rganilganligi talqinida ko'rib chiqadigan bo'lsak, psixologik iqlim masalasi bilan B.D.Parigin, K.K.Platonov,

A.A.Rusalina, V.M.Shepel, A.N.Sherban; jamoada ijobiy psixologik muhitni shakllantirish muammosi bilan N.P.Anikeeva, R.X.Jakurova, A.S.Makarenko, A.N.Lutoshkina, T.A.Repinoy, V.P.Sergeeva; mehnat jamoasida ijtimoiy-psixologik iqlim muammosi bilan V.V.Boyko, V.R.Vesnin, A.L.Donsov, V.N. Panferov, B.D.Parigin, K.K.Platonov, E.S.Kuzmin shug'ullanganliklarini ko'rishimiz mumkin. Qolaversa, jamoalarda psixologik muhitning shakllanishi va uning turli aspektlarini ijtimoiy psixologik jihatdan D.G.Mayers, K.R.Rojers, G.M.Andreeva tadqiq qilgan, O'zbekistonlik olimlar M.G.Davletshin, V.M.Karimova, Z.T.Nishonovlar tomonidan pedagogik jamoada psixologik muhitning pedagoglarga ta'siri masalalarini o'rganganlar.

METOD VA METODOLOGIYASI

Ijtimoiy-psixologik iqlim ko'plab tadqiqotchilarning o'rganish mavzusiga aylandi (K. K. Platonov, A. Dontsov, V. A. Petrovskiy, A. J. Svenzitskiy, L. Kolominskiy, L. G. Pochebut, B. D. Parigin, E. S. Kuzmin, M. P. Tungi, N. S. Mansurov, V.Mashero, A. A. Rusalinov, F. M. Rusinov, Yu. T. Timofeev, V. A. Chiker, I. E. Shvarts, A. I. Shchebetenko va boshqalar). Ijtimoiy psixologiyada asosan, ijtimoiy-psixologik iqlimning ijtimoiy ta'limda yuzaga keladigan jarayonlarga, kichik guruh yoki jamoa faoliyatining muayyan ta'siri o'rganildi. Biroq, ijtimoiy-psixologik iqlimning aniqlanish xususiyatini tushunish juda muhimdir. Shuning uchun ijtimoiy-psixologik iqlimga ta'sir qiluvchi omillarni o'rganish vazifasi haqiqiy ilmiy va ilmiy-amaliy jihatdan dolzarb va muhim ahamiyatga ega. Ushbu vazifani hal etish mehnat jamoalarida amaliy texnologiyalarni ishlab chiqish va uni shakllantirish va optimallashtirish bo'yicha aniq tavsiyalar ishlab chiqish imkonini beradi.

Ijtimoiy-psixologik muhit haqida so'z yutishdan avval *ijtimoiylashuv* atamasiga to'xtalib o'tishni joiz deb bildik. «Ijtimoiylashuv» atamasini birinchi bo'lib amerikalik sotsiolog F.G. Keddings insonlarga nisbatan qollagan. U o'zining «Ijtimoiylashuv nazariyasi» (1987) kitobida «ijtimoiylashuv individ tabiati yoki xarakterining rivojlanishi, insonni ijtimoiy hayotga tayyorlashdir», degan fikrni bildiradi. Har birimizning jamiyatdagi o'rnimiz, uning qachon va qanday sharoitlarda paydo bo'lgani, jamiyatga qo'shilib yashashimizning psixologik mexanizmlari jarayoni psixologiyada ijtimoiylashuv yoki sotsializatsiya deb yuritiladi. Ijtimoiylashuvga oid bir qancha ta'riflar mavjud. Ijtimoiylashuv (ba'zi adabiyotlarda sotsializatsiya deb yuritiladi) tushunchasi ijtimoiy-psixologik, sotsiologik, pedagogik kategoriyalardan biri bo'lib, bu atama shaxsning uni o'rab turgan tashqi ijtimoiy muhit ta'siri ostida jamiyatdagi mavjud tajribalarni o'zlashtirishga moyilligi yoki o'zlashtirganlik darajasini ifodalovchi jarayondir. Bu tushunchaning umumiy ma'nosi ostida individ tug'ilib, uni o'rab turgan birlamchi va ikkilamchi muhit ta'sirida ulg'ayishi, undan so'ng jamiyatga qo'shilishi, o'rgangan barcha tajribalarini atrof-muhitdagilar bilan hamkorlik qilish jarayonida qo'llashi va kimlargadir shu tajribalarni uzatishda vosita bo'lishi jarayoni tushuniladi.

TADQIQOT NATIJASI

Ijtimoiylashuv so'ziga berilgan ta'riflardan eng keng tarqalgani (lot. Socialis - ijtimoiy, jamoaviy) individning jamiyatga kirib borib, undagi hayot uchun zarur bo'ladigan malaka, rollar, me'yorlar va qadriyatlarni o'zlashtirishidir. Ijtimoiylashuv jarayonida insonlarda jamiyatdagi muloqotning ishtirokchisi bo'lishi uchun kerak bo'ladigan ijtimoiy sifatlar, bilimlar, ko'nikmalar shakllanib boradi. Hozirgi zamon psixologiyasida ijtimoiylashuv terminining yana ikkita sinonimi keng qo'llaniladi: ya'ni bular «shaxs shakllanishi» va «tarbiya» jarayonidir.

Ijtimoiylashuv «individdning jamiyatga kirib borishi», «ijtimoiy ta'sirlarni o'zlashtirish» hamda «ijtimoiy aloqa jarayonida ulardan foydalanish» kabi tushunchalar orqali ham ifodalanadi.

Shaxsning ijtimoiylashuvda ijtimoiylashuv mexanizmlari muhim o'rin tutadi. Fransuz olimi Gabriel Tard, amerikalik Uri Bronfentener, rus olimiaridan V.S. Muxina va A.V. Petrovskiylarning tadqiqotlarida ijtimoiylashuv mexanizmlariga turlicha yondashuvlar keltirilgan. Ijtimoiylashuv mexanizmlariga quyidagilar kiradi: adaptatsiya; identifikatsiya; ishontirish; taqlid qilish.

Adaptatsiya — shaxsning o'z ichki xususiyatlarini o'zi yashayotgan muhit xususiyatlaridan kelib chiqqan holda o'zgartirishi.

Identifikatsiya — individ tomonidan ongli va ongsiz ravishda boshqalarning xulq-atvorini, qadriyatlarini va ijtimoiy me'yorlarini o'zida qayta tiklashi (o'ziniki qilib o'zlashtirish).

Taqlid qilish — individ tomonidan ongli va ongsiz ravishda boshqalarning xatti-harakati, yurish-turishi, gapirishini o'zida qayta tiklash (o'ziniki qilib o'zlashtirish).

Ishonish — individ tomonidan ongli va ongsiz holatda u bilan muloqotga kirgan insonlarning fikrlari, his-tuyg'ulari, dunyoqarashlarini o'zida qayta tiklash (o'ziniki qilib o'zlashtirish).

Har qanday shaxs ijtimoiy muhitda yashar ekan o'sha ijtimoiy muhit uning ijtimoiylashuviga ta'sir ko'rsatadi va maskan vazifasini bajaruvchi bir qancha muassasalarga ega bo'ladi. Shaxs ijtimoiylashuviga ta'sir o'tkazuvchi atrof-muhitni birlamchi va ikkilamchi ijtimoiylashuv maskanlariga ajratish mumkin. Ijtimoiy-psixologik muhit muammolarini o'rganishda biz pedagogik jamoadagi holatni tahlil etib ko'rmoqchimiz. Har qanday pedagogik jamoada muayyan xususiyatga ega psixologik muhit shakllanadi. Olimlarning izlanishlari shuni ko'rsatadiki, pedagogik jamoalardagi psixologik muhit ma'muriy-boshqaruv uslubi, jamoa a'zolarining hayotiy, ijtimoiy, professional bilim ko'nikmalari, qadriyatlari hamda psixologik madaniyati rivojlanganligi darajasi kabilarga bog'liq ravishda, optimal (qulay, maqbul) yoki noqulay (nomaqbul) xususiyatga ega bo'lib shakllanishi mumkin.

Pedagogik jamoada optimal psixologik muhit shakllanishi ta'lim muassasalaridagi ta'lim sifatini oshirish, pedagogik jamoaning psixologik va umumiy salomatligini mustahkamlash, pedagoglarning emotsional-hissiy kuyish holatlarini oldini olishga yordam berishi mumkin. B.D.Pariginning fikriga ko'ra, mehnat jamoasidagi psixologik muhit shaxslararo munosabatlar zamirida aks etuvchi omil sanaladi. Bu borada G.M.Andreeva psixologik muhit muayyan jamoadagi insonlarning o'zaro munosabatlari, kayfiyati, psixologik holati majmuidir, degan fikrni ilgari suradi.

MUHOKAMA

O'zbekistonda jamiyatning madaniy, siyosiy va iqtisodiy hayotidagi tub o'zgarishlar ijtimoiy hamkorlikning belgilangan shakllarini isloh qilish bilan bog'liq jarayonlarni ilmiy tushunishni talab qiladi. Siyosiy va iqtisodiy munosabatlarning o'zgarishi ortida, birinchi navbatda, ijtimoiy-psixologik munosabatlarning sifati o'zgarishi kerak. Shu munosabat bilan, so'nggi yillarda amalga oshirilayotgan islohotlarning muvaffaqiyati bevosita ijtimoiy munosabatlarning yuzaga kelayotgan shakllari yurtimizda jamiyat rivojlanishining dolzarb yo'nalishlariga qanday javob berishiga bog'liq. O'qituvchining samarali innovatsion faoliyatini rivojlantirish uchun pedagogik jamoa hayotining ijtimoiy-psixologik jihatlarini ajralmas va dinamik xarakteristikasi bo'lgan ijtimoiy-psixologik iqlim ham muhim ahamiyatga ega. Ushbu kontsepsiyaning mohiyatini tushunish bo'yicha olimlarning turli ta'riflari mavjud: ijtimoiy-

psixologik iqlim-odamlar o'rtasidagi munosabatlarning tabiati, hayotiy faoliyat sharoitlarini, boshqaruv uslubi va darajasini va boshqa omillarni (B. D.Parigin), ta'lim tizimida innovatsiyalarni joriy etish va amalga oshirish sharti, o'qituvchining ijodiy izlanishlarga bo'lgan intilishiga, ta'lim sifatini oshirishga yordam beradi (Harri Kulman).

Ilmiy adabiyotlar va tadqiqotlarimiz tahlili shuni ko'rsatmoqdaki, ta'lim muassasalarida turli ijtimoiy-psixologik iqlim sharoitida pedagoglarning innovatsion tayyorgarligini rivojlantirish muammolarini nazariy jihatdan tushunish imkonini beradigan shart-sharoitlar yaratilgan. Ushbu shart-sharoitlar o'qituvchining innovatsion faoliyatda (T.V.Luchkina) shaxsiy va professional o'zini rivojlantirish muammosini, loyiha innovatsion faoliyatiga uzoq muddatli qiziqishni saqlab qolish muammolarini (Y.ShellenbachZell) o'rganishda qisman amalga oshirildi. Ko'rib chiqilgan tadqiqotlarning samarasini qayd etgan holda, kasb-hunar kollejlari pedagogik jamoalarining turli ijtimoiy-psixologik iqlim sharoitida pedagoglarning innovatsion tayyorgarligini rivojlantirish masalalarini ham e'tirof etish lozim.

Axloqiy va psixologik iqlim - bu xatti-harakatlar, bilim va hissiy tarkibiy qismlarni o'z ichiga olgan jamoa hayotining ajralmas parametridir. Jamoaning iqlimi - bu shaxslararo munosabatlarning sifatli tomoni bo'lib, u samarali birgalikdagi faoliyatga va shaxsning har tomonlama rivojlanishiga hissa qo'shadigan yoki to'sqinlik qiluvchi psixologik sharoitlar to'plami sifatida namoyon bo'ladi. Psixologlar jamoaning axloqiy va psixologik iqlimi holati va uning a'zolarining birgalikdagi faoliyati samaradorligi o'rtasida ijobiy aloqalar mavjudligini aniqladilar.

XULOSA

Xulosa o'rnida shuni aytishimiz mumkinki, ijtimoiy-psixologik muhitning shaxs rivojlanishidagi o'rni, ijtimoiy-psixologik muhitga bog'liq muammolar, ijtimoiylashuv jarayoni va mexanizmlari doimo psixolog olimlar diqqat e'tiborida bo'lib kelgan hamda o'zing nazariy va amaliy qiymatini hamon yo'qotganicha yo'q.

Foydalanilgan adabiyotlar:

REFERNCES

1. G'oziyev, E. (2010). Umumiy psixologiya. Yangi asr avlodi.
2. Davletshin, M. (2002). Umumiy psixologiya. TDP.
3. Tursunova, D. T., Abobakirova, O. N., Buzrukova, D. M., Mahmudova, O. T., Ubaydullayeva, Z. H., & Kholmatova, N. N. (2022). Principal Principles And Important Factors Of Student Women's Social Activity. *Journal of Positive School Psychology*, 6262-6269.
4. Toxirjonovna, O. M. (2022). ONA TILINI ORGANISHDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALAR ORQALI TALABALARDA VATANPARVARLIK RUHINI SHAKLLANTIRISH. *INNOVATIVE DEVELOPMENT IN THE GLOBAL SCIENCE*, 1(5), 81-87.
5. Toxirjonovna, O. M. (2022). ONA TILINI ORGANISHDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALAR ORQALI TALABALARDA VATANPARVARLIK RUHINI SHAKLLANTIRISH. *INNOVATIVE DEVELOPMENT IN THE GLOBAL SCIENCE*, 1(5), 81-87.

6. Mamurkhanovna, D. B. (2022). THE CONCEPT OF “LOVE” AS AN IMPORTANT ELEMENT OF THE EMOTIONAL WORLD LANDSCAPE. *EPRA International Journal of Research and Development (IJRD)*, 7(5), 95-98.
7. Kodirovna, Y. D. (2022). Improving Students' Linguistic Skills at English Classes (In the Field of Tourism). *Journal of Pedagogical Inventions and Practices*, 8, 189-191.
8. Гафуров, Б. З. ТЕКСТЫ С ФОНОСТИЛИСТИЧЕСКИМИ ФОНОВАРИАНТАМИ И ИХ ПЕРЕВОД (НА МАТЕРИАЛЕ УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКА). *ILIM hám JÁMIYET*, 72.
9. Zakirovich, G. B. (2022). The Theme of Female Gender in the Texts of Advertising in Russian and Uzbek Languages (On the Material of Medical Vocabulary). *Pindus Journal of Culture, Literature, and ELT*, 2(1), 23-29.
10. Gafurov, B. Z. (2022). Analysis of medical version in texts of advertising of hygiene products in the fight against COVID-19 (on the material of Russian and Uzbek languages). *Emergent: Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning (EJEDL)*.
11. Gafurov, B. Z. Similarities and differences of segment background options for Russian, Uzbek and English languages. *Monografia pokonferency jnascience, Research, development*, 26, 17-19.
12. Gafurov, B. Z. (2021). Medical terminology in advertising text. *Scientific reports of Bukhara State University*, 5(3), 30-40.
13. Zakirovich, G. B. (2020). Super-segment phonostylistics as the basis for studying the problems of accent variants of Russian nouns. *CREATION OF ETHNOGRAPHIES WITH POPULAR TRADITIONS*, 11(13), 39.
14. Gafurov, B. Z. (2021). Study of advertising texts in Russian on the topic of medical terminology. *International Journal of Progressive Sciences and Technologies (IJPSAT).– Indonesia*, 26(1), 586-590.
15. Karimova, S. B. (2022). BELIEFS ABOUT TEACHING GRAMMAR. *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)*, 2(Special Issue 2), 123-127.
16. Iskandarova, S., Karimova, S., & Abdukarimova, M. (2021). NEGATIVE PREFIXES IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES. *Збірник наукових праць SCIENTIA*.
17. Ташматова, Г. Р. (2022). ПРОБЛЕМЫ ВНЕДРЕНИЯ ПРЕДМЕТНО-ЯЗЫКОВОГО ИНТЕГРИРОВАННОГО ОБУЧЕНИЯ (CLIL). *Academic research in educational sciences*, 3(3), 953-960.
18. Rafailovna, T. G. (2022). CHALLENGES OF IMPLEMENTING CLIL (CONTENT AND LANGUAGE INTEGRATED LEARNING). *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 3(3), 567-574.
19. Ташматова, Г. Р. (2021). Теоретическое обоснование предметно-языкового интегрированного подхода (CLIL) в преподавании. *Science and Education*, 2(12), 816-823.
20. Абдуразакова, Д. С., Матчанов, С. Х., Ахмедова, Н. А., & Алиева, К. К. (2022). *Качество жизни пациентов с диагностированным ревматоидным артритом* (Doctoral dissertation, Ташкент).
21. Касимова, М. Б., Ахмедова, Н. А., Махаматходжаева, Х. Б., Шарапов, З., Худойназаров, А., & Кадирова, Ш. (2022). Erap-1 and il-23r as a leading genetic predictors of development of ankylosing spondyloarthritis.

MILLIY GVARDIYA HARBIY XIZMATCHILARINING XIZMAT FAOLIYATIDA QO'RQUV HISSINING PSIXOLOGIK JIHLARINING TADQIQ ETILISHI

Safarov Xamza Jo'rayevich

Jamoat xavfsizligi universiteti magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7294476>

Annotatsiya. Ushbu maqolada Milliy gvardiya harbiy xizmatchilarining xizmat faoliyatida qo'rquv hissining psixologik jihatlarning tadqiq etilishi sohasida olib borilgan izlanishlar asosida to'plangan ma'lumotlarga tayangan holda ilmiy mushohada yuritilgan bo'lib, asosan harbiy psixolog olimlarining bu boradagi psixologik qarashlari tahlil qilinadi, muammoni oldini olishga oid tadqiqot metodi asosida xulosalar beriladi.

Kalit so'zlar: harbiy psixologiya, milliy gvardiya, qo'rquv hissi, vahima, jamoaviy qo'rquv, qo'rquvni yengish usullari.

ИЗУЧЕНИЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ АСПЕКТОВ СТРАХА В СЛУЖЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ВОЕННОСЛУЖАЩИХ НАЦИОНАЛЬНОЙ ГВАРДИИ

Аннотация. В данной статье проведено научное наблюдение на основе данных, собранных на основе проведенных исследований в области изучения психологических аспектов чувства страха в служебной деятельности военнослужащих Национальной гвардии. , анализируются в основном психологические воззрения военных психологов на этот счет, даются выводы по проблеме на основе профилактического метода исследования.

Ключевые слова: военная психология, национальная гвардия, чувство страха, паника, коллективный страх, способы преодоления страха.

STUDY OF PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF FEAR IN SERVICE ACTIVITY OF NATIONAL GUARD MILITARY SERVANTS

Abstract. In this article, a scientific observation is made based on the data collected on the basis of the research carried out in the field of research into the psychological aspects of the feeling of fear in the service activities of the National Guard military personnel, and mainly the psychological views of military psychologists are analyzed in this regard, to prevent the problem conclusions are given based on the research method.

Key words: military psychology, national guard, sense of fear, panic, collective fear, ways to overcome fear.

KIRISH

Qo'rquv insondagi hissiyotlardan biri bo'lib, insonlarda ko'p hollarda muayyon narsa, hodisa va voqea haqida to'liq tasavvurga ega bo'lmaslik, bezovtalanish va qo'rquv asosida yuzaga keladiga jarayondir. Qo'rquv oqibatida ko'p hollarda yurak urishining ortishi, badanning ter bilan qoplanishi holatlari yuzaga kelishiga guvoh bo'lamiz. Qo'rquvdan odam o'zini noxush, noqulay his etadi va o'zini nazorat qilishga qiynaladi. Ongsizlikning onglilikdan ustunligi shunday holatni keltirib chiqaradi. Inson uzoq va kuchli qo'rquvdan birdan xolos bo'lganida unda quvonch hissini uyg'otadi va inson o'zini yaxshi his eta boshlaydi. Qo'rquvdan qisman qutulish esa qo'zg'alishni keltirib chiqaradi. Dastlabki davrlarda qo'rquvga foydali omon qolish instinkti sifatida qaralgan. Ammo qo'rquv ko'p hollarda qo'rquvga inson hayotini cheklovchi omil sifatida qaraladi.

Harbiy jamoada salbiy ruhiy holatlar namoyon bo'lishining eng yomon shakllaridan biri *qo'rquv* va *vahima* hisoblanadi. Qo'rquv shunchaki ruhiy holat bo'lmasdan, balki kishilarning ongsiz va nazoratdan chiqib ketgan, bir vaqtda amalga oshiradigan hatti-harakatlar majmuasi hisoblanadi. Qo'rquvga tushgan kishilar nafaqat o'zlariga nisbatan nazoratni yo'qotadilar, shuningdek, komandirlar nazoratidan ham chiqib ketadilar hamda ma'lum bir muddat davomida irodaviy qobiliyatlarini yo'qotadilar. Shuning uchun ham qo'rquv jangovar holatlarda eng xavfli hodisa hisoblanadi.

METOD VA METODOLOGIYA

Urushlar tarixi shundan dalolat beradiki, qo'shin ichida paydo bo'lgan qo'rquv jangning mag'lubiyat bilan yakun topishiga olib keladi. Rossiya-Fransiya urushi Napoleon qo'shini ichida tarqalgan qo'rquv tufayli fransuzlarning mag'lubiyati bilan yakunlandi. Yoki, ulug' sarkarda Bobur Mirzo qo'shinining Panapatra (Hindiston)da ko'p sonli hindlar qo'shini ustidan g'alaba qozonishini ta'minlagan narsa ham raqib qo'shini ichida tarqalgan qo'rquv bo'lgan.

Qo'rquv o'zining ta'sir doirasiga ko'ra ma'lum bir chegaraga ega emas. U kichik bir bo'linmani, harbiy qismni yoki butun boshli qo'shinni egallashi mumkin. Shu nuqtai nazardan Ikkinchi jahon urushining muhim sahifalaridan biri bo'lgan Dyunkerkdagi jang muhim ahamiyatga ega. Bu yerda Britaniya armiyasi shunchalik qo'rquvga tushgan ediki, jangovar qobiliyati va harbiy kuchini butunlay yo'qotdi. Shuning uchun ham Gitler raqib qo'shinini jismonan yo'q qilmaslik, aksincha, ularga chekinish uchun imkon berish haqida buyruq beradi. Gitlerning fikricha: «... toki ingliz askar va ofitserlari butun Angliya bo'ylab nemislar oldidagi qo'rquv va tushkunlik kayfiyatini tarqatsinlar, bu esa ularni chuqur inqirozga olib keladi hamda so'zsiz taslim bo'lishlarini ta'minlaydi». Hatto butun Fransiya 1940 yilda qo'rquv iskanjasida qolgan edi.

Amerikalik general Ridjuey Koreya yarim orolida 1950 yilning dekabrda o'z qo'l ostidagi qo'shin ichida yuz bergan qo'rquv holati haqida shunday deb yozadi: «Seuldan bor yo'g'i bir necha chaqirim shimol tomonda qochayotgan armiyaga duch keldim. Men shu paytgacha bunday hodisani ko'rmagan edim va xudoga iltijo qilamanki, bundan keyin ham shunday tomoshani ko'rish menga nasib qilmasin. Tikka turgan askarlar bilan to'lgan yuk mashinalari butun yo'l bo'ylab elib borar, askarlar esa og'ir artilleriya, pulemet va minometlarni tashlab qochishardi. Faqat ba'zi birlaridagina vintovkalar qolgan edi. Ularning hammasi faqat bir narsa – iloji boricha tezroq qochish, daxshatli dushmandan uzoqlashish haqida o'ylashardi. Men mashinadan chiqib, yo'lning o'rtasida turganacha imo-ishoralar bilan mashinalarni to'xtatishga urindim. Bu yo'l bilan biron bir natijaga erishish dushvor edi. Faqat birgina yo'l qoldi: qo'shinga istagan joyigacha qochishiga imkon berish va shundan so'nggina ularni bir joyga jamlash haqida buyruq berdim».

TADQIQOT NATIJASI

Keltirilgan misol-dalillardan ma'lum bo'ladiki, qo'rquv har qanday armiya uchun uni ichdan emiruvchi dahshatli psixologik hodisa ekan. U armiyaning kuch-qudratini yakson qilib, har qanaqangi samarali boshqaruv tizimini ham emirib tashlaydi. Shuning uchun ham turli tarixiy davrlarda sodir bo'lgan mahoraba urushlarda qo'mondonlar o'z qo'shinlari safida qo'rquv tarqalishining oldini olish, aksincha, dushman bo'linmalari ichida uni yoyish uchun harakat qilishgan.

Bunday tajribalar Soxibqiron Amir Temur faoliyatida ham tez-tez bo'lib turgan, u dushmanni chalg'itish va qo'shinlarining ruhini ko'tarish maqsadida turli xil usul va vositalardan

foydalangan. Ozarbayjondagi janglardan birida Sohibniron lashkarboshilaridan biri Mengli Bugo jangchilar orasida ko'tarilgan qo'rquvning oldini olish maqsadida o'ziga xos xiyla o'ylab topadi. Amir Temur o'z «Tuzuklari»da bu haqda «Ozarbayjon urushida Qora Yusuf bilan to'qnashganimda, lashkarim og'ir ahvolga tushib qoladi. Shunda u (Mengli Bugo) maydonda o'lgan Qora Yusufning lashkar boshliqlaridan birining boshini nayza uchiga sanchib, baland ko'tardi va lashkariga uni Qora Yusufning boshi deb, uni o'ldiga chiqardi. Bundan lashkarim dadillanib, jangga tashlandi va Qora Yusuf lashkarining o'rtasiga xujum qilib, Qora Yusufni qochirdi. Bu urushda Qora Yusuf ustidan qozonilgan g'alabani Mengli Bugo nomiga yozdirdim va uning martabasini oshirdim» deb, yozadi.

Qo'rquv jamoa psixologiyasiga xos hodisa bo'lganligi uchun ma'lum bir shart-sharoitlar mavjud bo'lganda har qanday armiyada ham paydo bo'lishi mumkin. Qurolli Kuchlarda qo'rquvni bartaraf etish muammosi dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Harbiy faoliyatga texnik jixatdan yuksak darajada takomillashgan harbiy texnika, qurollar, ayniqsa ommaviy qirg'in qurollarining kirib kelishi bilan jang sharoitida shaxsiy tarkibga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi omillar miqdori va ta'sir kuchi ancha oshdi. Bu narsa harbiy nazariyotchilar va psixologlarning o'z diqqatlarini qo'rquv hodisasi hamda uning oldini olish muammolariga yana ham ko'proq qaratishlariga sabab bo'ldi. Amerikalik psixolog J.Berk yozganidek «...harbiy tarix sahifalari yomon tayyorgarlik ko'rgan va shuningdek, ilg'or bo'linmalardagi qo'rquvlar tafsiloti bilan to'lib toshgan. Ammo hali xech qachon uning tarqalish imkoniyatlari yadroviy urushlardagidek bo'lgan emas». Ommaviy psixologik hodisa sifatida vaximaning tabiatini va unga qarshi kurashish yo'llarini harbiy psixologiya fani o'rganadi. Ushbu maqsadda bir qator mamlakatlar qurolli kuchlari tizimida maxsus laboratoriya va tadqiqot markazlari tuzilgan.

Psixologiya nuqtai nazaridan qo'rquv nima? Qo'rquv – bu haqiqiy yoki yolg'on xavf-xatar oldida alohida insonning yoki kishilar guruhining kuchli esankirashi, qo'rqishi va o'zini yo'qotib qo'yishidan iborat holat bo'lib, bunda boshlangan ishni davom ettirish imkoniyati qolmaydi va shuning bilan birgalikda kishilar hech bir ma'nisiz, rejasiz hamda tasodifiy harakatlarni amalga oshiradilar. Vahima va qo'rquvni individual-psixologik xodisa sifatida xam, shuningdek, ommaviy hodisa sifatida ham talqin qilish mumkin. Lekin, nima bo'lganda ham ularni inson va jamoalar tabiatidan ajratib bo'lmaydi. Ammo, alohida odamdagi qo'rquv birlamchi bo'lib, guruh doirasidagi qo'rquv uchun asos bo'ladi.

Qo'rquvni ko'p million yillarga cho'zilgan insoniyat bosib o'tgan biologik taraqqiyot yo'lining mahsuli deb, qarash mumkin. Chunki aynan qo'rquv hissi insonlarni xavf-xatardan saqlagan, ular uchun himoyalanih va yashab qolish vositasi bo'lgan. Qo'rquv mohiyat e'tibori bilan insonning xavf-xatarni anglashi natijasida kuchli ruhiy zo'riqishga uchrash holati. Hayot uchun xavfli bo'lgan jangovar vaziyatlarda harbiy xizmatchilarda qo'rquv xissi paydo bo'ladi. U psixologik reaksiya sifatida insondagi fiziologik va ruhiy jarayonlarga juda kuchli ta'sir o'tkazadi, natijada harbiy xizmatchi o'zini boshqacha tuta boshlaydi. Qo'rquv insonning ichki organlari faoliyatiga xam ta'sir etadi yurak qon tomirlar ishi va nafas olish maromi o'zgaradi. Qon tarkibida qand miqdori birdan oshib ketishi oqibatida organizmning umumiy zaiflashishi kuzatiladi. Shuning uchun ham qo'rquvni boshidan kechirgan kishilarga ko'proq qand va shirinliklar berish tavsiya etiladi. Lekin buni qo'rquvni bartaraf etish usuli deb tushunmaslik kerak.

MUHOKAMA

Qo'rquv hissi nerv xujayralari va bosh miya qobig'idagi asosiy nerv jarayonlari – qo'zg'alish va tormozlanish jarayonlarining maromda kechishiga ham ta'sir etadi. Nerv xujayralarining qo'zg'atuvchilar ta'siriga javoblari nomuvofiq bo'ladi. Bunday xolatda asab tizimining kuchsiz qo'zg'atuvchilarga reaksiyasi kutilmaganda juda ham kuchli bo'lishi mumkin. Aksincha, kuchli qo'zgatuvchilar o'z ta'sirlarini yo'qotadilar.

Shuningdek, qo'rquv aqliy jarayonlar, hissiyot va irodaga ham o'z ta'sirini o'tkazadi. Odam diqqatini jamlab ololmay qoladi oddiy narsalarni ham unutadi, eng oddiy vaziyatlarni ham to'g'ri baholay olmaydi, uning xarakatlari ong nazoratidan chiqib ketadi va o'zgaruvchan bo'lib qoladi. Qo'rquv turli daraja va shakllarda sodir bo'ladi. Xavf-xatar mavjud bo'lganda har qanday inson his qiladigan bezovtalik hissi qurquvga xos bo'lgan emotsional reaksiyalar jumlasiga kiradi. Desantchilar qismlarida yangi kelgan harbiy xizmatchilar parashyutdan sakrash bo'yicha yerda o'tkaziladigan dastlabki tayyorgarliklar vaqtida bezovtalik hissini tuyadilar. Agar taktida tegishli choralar ko'rilmasa, bezovtalik hadiksirashga aylanadi. Bu xodisa birinchi marta samalyotdan sakrash vaqtida bo'lishi mumkin. Kimda iroda yaxshi rivojlangan bo'lsa, o'zidagi hadiksirash hissini vaqtida bartaraf etishi mumkin. Bordi-yu, buning uddasidan chiqilmasa, u qo'rquvga aylanishi mumkin. Bunday paytda hadiksirash komandirning aralashuvi va ta'siri ostida yo'qotiladi. Cho'chiyotgan kishiga uni qiynayotgan bunday hissiyotdan qutulishi va harakat qilish uchun, odatda, birinchi turtki zarur bo'ladi, bunday turtk komandir tomonidan beriladi. Bu baland tovushda va qat'iy qilib berilgan buyruq, harakatni boshlash uchun ishora yoqi shaxsiy namuna bo'lishi mumkin. Agar harbiy xizmatchidagi hadiksirash o'z vaqtida yo'qotilsa, uning ish qobiliyati to'liq tiklanadi. O'z vaqtida nazorat qilinib, oldi olinmagan hadiksirash qo'rquv yoki dahshatga tushish darajasigacha etishi mumkin. Bu holat inson ruhiyatini uzoq vaqtgacha falaj qilib, uni ish qobiliyatini butunlay yo'qolishiga olib keladi. Qo'rquv va dahshatga tushgan askarlar boshqalarga yomon ta'sir ko'rsatmasliklari uchun shaxsiy tarkibdan ajratib qo'yilishlari kerak. Birgina odamdagi qo'rquv hissiyoti qisqa vaqt ichida yana ham kattaroq bo'linmalarga o'tishi mumkin. Qo'rquv iskanjasida qolgan jamoa, odatda, o'zining jamoaga xos sifatlarini yo'qotadi. U o'zaro uyushmagan kishilar guruhiga aylanadi. Bunday guruhlarini, ba'zan olomon, deb ham ataydilar.

XULOSA

Shuni aytib o'tish kerakki, har qanday qo'rquv o'zining manbalariga ega bo'ladi. Qism va bo'linmalardagi qo'rquv, odatda bitta yoki bir nechta manbalardan boshlanadi. Alohida askar yoki kichik guruh shunday manba bo'lishi mumkin. Qo'rquv hamma vaqt ham bir manbadan boshlanmasa-da, ammo qo'rquv ichida qolgan bo'linmada doim uning markazi bo'ladi. Muayyan bir kishi shunday markaz bo'ladi. U favqulodda bir vaziyatda qo'rquvga tushgan kishilar etakchisiga aylanadi va yana kutilmaganda o'zining bu o'rnidan mahrum bo'lishi mumkin. Komandirlarning o'z bo'linmalaridagi harbiy xizmatchilarning individual-psixologik xususiyatlarini bilishlari ham tahlikali vaziyatlarda tashabbusni qo'lga olishlariga va jangovar faoliyatni samarali boshqarishlariga yordam beradi.

REFERENCES

1. A.Beknazarov, F.Akramova, H.Quvondiqov «Psixodiagnostika» o'quv qo'llanma, O'R MV nashriyoti, Toshkent 2018 y.

2. A.S.Abdugodirov, G'.Ahmedov Harbiy xizmat axloqi. O'quv Qo'llanma Sharq nashriyoti, Toshkent 2007 y.
3. Ch.R.Nasriddinov «Harbiy psixologiya» Fan nashriyoti, Toshkent 2004 y.
4. Jurayev, I. M. OLD VIEWS OF FAMILY AND SOCIAL RELATIONS.
5. Джураев, И. М. Ахмадиев Нуриддин Мухитдинович аспирант Ферганский государственный университет Узбекистан г. Фергана, ул. Мурабийлар, 19.
6. Ahmadiev, N. M., & Juraev, I. M. (2019). Family reading-a leading factor in the promotion of youth moral education. *Научные исследования в Кыргызской Республике*, (3), 24-27.
7. Азимова, Сайёра Хусанбоевна. "НУТҚ АКТЛАРИ ВА КОММУНИКАТИВ КОМПЕТЕНЦИЯ: "РАД ЖАВОБИНИ БИЛДИРУВЧИ" ИЛЛОКАЦИОН ҲАРАКАТНИ ПРАГМАТИК ТАҲЛИЛ ҚИЛИШ." *МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА* 3.5 (2020).
8. qizi Turaboyeva, S. Z., & Utambetova, A. K. (2022, May). LINGUOCULTURAL PROBLEMS IN THE UZBEK LANGUAGE. In *INTERNATIONAL CONFERENCES ON LEARNING AND TEACHING* (Vol. 1, No. 7, pp. 233-235).
9. Turaboyeva, S. Z. (2022). O 'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA" DO 'ST" KONSEPTINING SOTSIAL O 'ZIGA XOSLIGI.
10. Xusan o'g'li, R. A., & Yusupovich, R. A. (2022). QASHQADARYO VOHA ORNITOFANASI. *THEORY AND ANALYTICAL ASPECTS OF RECENT RESEARCH*, 1(5), 607-609.
11. Yusupovich, R. A. (2022). ECOLOGICAL-FAUNIST ANALYSIS OF COXINALLIDES (COLEOPTERA, COCCINELLIDAE) OF THE KARSHI OAKH. *Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development*, 4, 331-335.
12. Xusanboevna, S. A. (2021). Linguopragmatic Properties of Language. *International Journal of Discoveries and Innovations in Applied Sciences*, 1(4), 10-12.
13. Xusanboyevna, A. S. (2021, April). PRAGMATICS AND LINGVOPRAGMATIC FEATURES OF SPEECH. In *Archive of Conferences* (Vol. 23, No. 1, pp. 181-183).
14. Halimov, M. Z., Norkobilova, Z. B., & Hayitov, I. Y. (2016). BIOLOGICAL AND ECOLOGICAL FEATURES OF THE APPLE TREE IN CONDITIONS OF SOUTH UZBEKISTAN. In *Наука и инновации в современном мире* (pp. 120-121).
15. Жура, X. Б. (2021). QASHQADARYO VILOYATI CHO'L SHAROITIDA HOVUZ BALIQCHILIGINI TASHKIL QILISH ISTIQBOLLARI. *Журнал Биологии и Экологии*, 3(1).
16. Rahmatullayev, A. Y., & Haydarova, S. E. (2021). CHAYONLAR (SCORPIONES) TURKUMI VAKILLARINING G'UZOR TUMANI BIOTOPLARIDA TAQSIMLANISHI. *Интернаука*, (8-3), 29-31.
17. Бобоназаров, Г. Я., & Омонова, Н. Р. (2021). OZBEKISTONDA YIRIK SHOXLIQORAMOLLAR TERI OSTI OQRASI HYPODERMA BOVUS (DIPTERA) ORGANILISHIGA DOIR. *Журнал Биологии и Экологии*, 3(1).
18. Юнусова, X. (2022). Verbo-visual figures in poetic texts. *Globalashuv davrida tilshunoslik va adabiyotshunoslik taraqqiyoti hamda ta'lim texnologiyalari*, 1(1), 73-76.

19. Yunusova, H. R. Q. (2021). VIZUAL POETIK MATNLARDA GRAFIK BIRLIKLAR TAHLILI (HOZIRGI O 'ZBEK SHE'RIYATI ASOSIDA). *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(7), 26-30.
20. Sirojova, Z. (2022). SYNCRETISM OF SYNTACTICAL RELATIONS IN UZBEK COMPLEX SENTENCES. *Eurasian Journal of Social Sciences, Philosophy and Culture*, 2(11), 119-122.
21. Nasriddinova, S. Z. Ional Study of Syntactical Relations o pound Sentences in Uzbek Linguistics.
22. Sadikovich, H. M. THEORETICAL FOUNDATIONS FOR THE FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE MILITARY SPECIALISTS IN THE UNIVERSITY.
23. Рашидов, А. У. (2021). ФОРМИРОВАНИЕ СТИЛЕЙ УПРАВЛЕНЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ КАК ЭЛЕМЕНТ ПОДГОТОВКИ БУДУЩЕГО СПЕЦИАЛИСТА К УПРАВЛЕНЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В СФЕРЕ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА. *Fan-Sportga*, (4), 81-83.
24. Рашидов, А. У. (2021). МОДЕЛЬ СОВРЕМЕННОГО РУКОВОДИТЕЛЯ В СФЕРЕ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА. *Fan-Sportga*, (2), 84-87.
25. Rashidov, A. U. (2021). The importance of studying the social portrait of a modern manager for the formation of a methodology for preparing future specialists for managerial activities in the field of physical culture and sports. *Eurasian Journal of Sport Science*, 1(2), 212-218.
26. Салаева, М. (2009). Периодизация истории узбекской педагогики как педагогическая исследовательская задача. *Современные гуманитарные исследования*, (6), 164-165.
27. Salaev, M. S., & Khaydarov, M. E. (2020). Improvement of theoretical and methodological bases of periodization of the history of uzbek pedagogy. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*, 24(9), 479-488.

KASBIY RIVOJLANISHNING PSIXOLOGIK MAZMUNI

Xo'jayev Jurabek Ikramboyevich

Jamoat xavfsizligi universiteti magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7294498>

Annotatsiya. Ushbu maqolada kasbiy rivojlantirishning psixologik asoslari haqida ma'lumot berilgan bo'lib, psixologiyaning shaxs rivojlanishidagi umumiy roli va vazifasi ham keng yoritilgan. Kasbiy rivojlanishning psixologik mazmuni harbiy psixologiya negiza tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: kasbiy rivojlanish, psixologik qonuniyatlar, harbiy psixologiya, psixika, shaxs psixologik xususiyatlari, psixologik omillar.

ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ СОДЕРЖАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ

Аннотация. В статье представлена информация о психологических основах профессионального развития, а также об общей роли и функции психологии в развитии личности. Психологическое содержание профессионального становления анализируется на материале военной психологии.

Ключевые слова: профессиональное развитие, психологические закономерности, военная психология, психика, психологические особенности личности, психологические факторы.

PSYCHOLOGICAL CONTENT OF PROFESSIONAL DEVELOPMENT

Abstract. This article provides information on the psychological foundations of professional development, and the general role and function of psychology in personal development is also widely covered. The psychological content of professional development is analyzed on the basis of military psychology.

Key words: professional development, psychological laws, military psychology, psyche, psychological characteristics of a person, psychological factors.

KIRISH

Psixologik qonuniyatlarni bilish, faoliyat jarayonida muayyan psixologik metodlarni to'g'ri qo'llay olish odam mehnatini yengillashtiradi, unga boshqalar bilan o'zaro munosabatlarini idora qilish va qurish, odamlar hatti-harakatlarining motivlarini chuqur tushunish, obyektiv voqelikni anglash, uni to'g'ri baholash va ushbu bilish natijalarini amaliyotda qo'llashga yordam beradi. Psixologiya fani aralashuvi mahsul bermaydigan biror bir inson faoliyati sohasi yo'q deb aytish mumkin.

Muayyan psixologik qonuniyatlarni bilmasdan turib biror bir kasbda muvaffaqiyatli bo'lish mumkin emas, ayniqsa boshqaruv va harbiy sohalarida. Psixologik bilimlar keskin nizoli vaziyatlarda haqiqatni ochish uchun g'oyat muhim, u odamga o'zining bilish, irodaviy, emotsional jarayonlarini nazorat qilishga, boshqalardagi bunday jarayonlarni tekshirish, yo'naltirishga, to'g'ri qaror qabul qilishga imkon beradi.

Har qanday faoliyat turi, uni amalga oshiruvchilardan muayyan ruhiy sifatlarni talab qiladi. Bunday sifatlarni tarbiyalash har bir odam uchun, uning har qanday faoliyati uchun zarur. Bu ma'noda professional sifatlarni shakllantirish qonuniyatlarini bilish Milliy gvardiyaning har bir harbiy xizmatchisiga zarurdir. Psixik hodisalarni ilmiy bilish odamga o'zining kuchli va zaif shaxsiy sifatlarini to'g'ri baholash, ongli ravishda o'zining harakatlarini ijobiy sifatlarni

rivojlantirish va salbiy sifatlarni bartaraf qilish imkonini beradi. Milliy gvardiya faolliyatida buni hisobga olish juda muhimdir.

METOD VA METODOLOGIYA

Milliy gvardiya harbiy xizmatchisi faoliyatining o'ziga xos sharoitlari va maqsadlari, holatlari, bu kasbda albatta inobatga olinishi kerak bo'lgan o'ziga xos psixik sifatlarni tug'diradi. Bu holda salbiy ta'sirlarga nisbatan psixik emotsional barqarorlik, rivojlangan irodaviy sifatlar, ziyraklik, kuzatuvchanlik va hokazolar zarur bo'ladi. O'zining psixik sifatlari, holatlarini baholay olishni tarbiyalash juda ham muhimdir, zero bu o'z-o'zini nazorat qilish va boshqa shaxslar psixologiyasini o'rganish uchun zaruriy zamindir. Kimki o'zini o'zi o'rganmagan bo'lsa, hech qachon odamlarni chuqur o'rganishga erisha olmaydi. O'z xavfsizligini ta'minlashga nisbatan ham psixologik bilimlardan faol foydalanmoq lozim.

Bugungi kunda psixologiya qo'llanilish doirasiga ko'ra ko'plab fan sohalari o'z ichiga oladi. Shu jumladan, harbiy psixologiyaga to'xtalib o'tmoqchimiz. Harbiy psixologiya - harbiy faoliyatning inson psixikasiga ta'siri, harbiy faoliyatning xususiyatlarini, psixologik qonuniyatlarini o'rganuvchi, tadqiq qiluvchi psixologiya sohasidir. Jangchi shaxsining psixologik omillarini tekshirish - harbiy psixologiyaning asosiy muammolaridir. Bu soha psixologlari harbiy jamoalarda shaxslararo munosabatlarga, komandir va jangchilar muloqotining psixologik xususiyatlariga, favqulodda holatlarda harbiy xizmatdagi kishilar psixikasining o'zgarishiga, bo'linmalarda psixologik muhit masalasiga, harbiy-vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirishga doir muammolarni tadqiq qiladilar. Ta'kidlash o'rinliki, harbiy psixologiya negizida quyidagi sohalarning nazariy-amaliy materiallari, umumbashariy qonuniyatlar yotadi:

- sotsial psixologiya,
- mehnat psixologiyasi,
- muhandislik psixologiyasi,
- pedagogik psixologiya.

Fan sifatida psixologiyaning, jumladan harbiy psixologiyaning vazifasi inson ruhiy hayotining asosiy qonuniyatlarini o'rganishdan iboratdir. Har bir ofitser bu qonuniyatlarni bilishi zarur. Harbiy psixologiyani o'rganish harbiy xizmatchining o'zidan boshqa kishilarni tushunishiga, ularning ruhiy xolatlarini xisobga olgan holda ish ko'rishiga, odamlarning ijobiy, salbiy xususiyatlarini, ularning o'zlariga xos bo'lgan individual jihatlarining qay yusinda va nima sababdan yuzaga kelishini ko'ra olishiga, tevarak-atrofini qurshab olgan boshqa odamlar bilan aloqa o'rnatishiga yordam beradi. Bu fanni jiddiy o'rganishga kirishgan har bir kishi uzining ham kuchli, ham zaif tomonlarini ko'ra oladi, o'z ustida ishlash imkoniyatlariga ega bo'ladi, o'zining ijobiy sifatlarni yanada yaxshilashga, nuqsonlarini esa yuqota olishga o'rganadi.

TADQIQOT NATIJASI

Psixologik bilimlarni o'zlashtirish xizmat va o'quv faoliyatida yordam beradi, ya'ni yaxshiroq tushunish, esda olib qolish, diqqat, fikrlash faoliyatining shart-sharoitlarini ochib ko'rsatadi.

Odanning ruhiy hayotini aks ettiruvchi adabiyot, til, tarix va boshqa ijtimoiy fanlarni o'rganishda psixologiyaning ahamiyati kattadir. Harbiy psixologiya ma'lumotlaridan harbiy pedagogika fanida keng foydalaniladi. Harbiy xizmatchilarning ruhiy xususiyatlarini bilmasdan

turib, ularni uqitish va tar-biyalash ishlarini yaxshi yulga quyib bo'lmaydi. Qisqacha qilib aytganda harbiy psixologiyaning maqsadi harbiy xizmatchilar mehnatini engillashtirish va takomillashtirishdir.

Jangovar va ma'naviy-ma'rifiy tayyorgarlik mashg'ulotlarini risoladagidek tashkil etish hamda olib borish harbiy xizmatchilarda axloqiy-jangovar sifatlarni shakllantirishni ta'minlaydi. Shuningdek, bunday sifatlarni shakllantirish umuman harbiy jamoalardagi intizomning holatiga ham bog'liq bo'ladi.

Tajribali komandirlar ta'lim va tarbiya jarayonini tashkil etishda o'z bo'linmalaridagi ruhiy holatni e'tiborga olgan holda u yoki bu harbiy xizmatchining ongiga qanday ta'sir o'tkazishni bilishadi, bilim, ko'nikma va malakalarni egallashning qonuniyatlarini, insonni to'laqonli shaxs qilib kamol toptirish yo'llarini bilmagan tarbiyachi-komandirlar esa xatoliklarga yo'l qo'yishadi. Bunday zariyatda olingan natijalar qo'yilgan maqsad bilan mos kelmaydi, komandir esa bunday nomutanosiblikning sababini bilmaydi, natijada o'zi olib borayotgan ta'lim-tarbiya ishidagi kamchiliklarni tuzata olmaydi.

O'qitish va tarbiyalash murakkab jarayon bo'lib, u harbiy xizmatchilar ongiga shunday ta'sir etishni nazarda tutadiki, toki ular jangovar harakatlarni muvaffaqiyatli olib borishlari uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirsinlar. Shunday ta'sir ostida ularda yana siyosiy onglilik, harbiy burchga sadoqat va Vatan mudofaasi uchun mas'uliyat hissi kabi sifatlarni shakllanadi.

Ta'limiy va tarbiyaviy ta'sir eng avvalo insonning ruhiyatiga, ongiga qaratilgan bo'ladi. Bunday ta'sirni to'g'ri tashkil etish uchun inson ruhiyatini yaxshi bilish kerak. Inson ruhiyati uning sezgilarida, idrokida, xotirasida, tafakkurida va hokazolarida namoyon bo'ladi. Kundalik hayotda bizning har birimiz o'zga kishilar ruhiy faoliyati namoyon bulishini kuzatamiz va baholaymiz. Masalan, kimningdir aqliga, xotirasiga, xayolot olamiga qoyil qolamiz, tasanno aytamiz, yoki aksincha, uzgaldardagi, ba'zan esa o'zimizdagi tez unutulchanlik, parishonxotirlik kabi sifatlarni qoralaymiz.

MUHOKAMA

Harbiy faoliyat, ayniqsa, ofitserlik faoliyati murakkab va qiyin faoliyatlardan biri hisoblanadi. Buning sababi ushbu faoliyat kishisiga tushadigan jismoniy va ruhiy zuriqishgagina bog'liq bo'lmasdan, ofitserning harbiy xizmatchilar bilan, shuningdek, texnika hamda qurollar bilan bir vaqtda faoliyat yuritishi bilan belgilanadi. Psixologiya nuqtai nazaridan faoliyat bu turli vositalardan foydalanish orqali mavjud ezupiyojlarni qondirishga yunaltirilgan xatti-harakatlar tizimidan iborat. Harbiy faoliyat amalga oshirish vositalari (harbiy texnika, o'q otish qurollari...)ning hamda uning ishtirokchilari (harbiy xizmatchilar) amal qiladigan huquqiy me'yorlar (harbiy nizomlar, komandir va boshliqlarning buyruqlari)ning o'ziga xosligi bilan ajralib turadi. Har bir inson o'zining ichki olamiga, psixologiya tushunchasi bilan aytganda individual psixologik xususiyatlariga ega. Ofitser ular bilan ishlaganda ushbu xususiyatlarni o'rganishi hamda o'z faoliyatida ularga tayanishi lozim, bundan tashqari, harbiy jamoa ham o'zining ijtimoiy-psixologik tabiatiga va tarkibiga ega bo'lib, ular ham o'ziga xos konuniyatlarga asoslanib rivojlanadi. Fanimizda jangovar faoliyat, shaxsiy tarkibni jangovar tayyorgarlik jarayonida psixologik chiniqtirish kabi bir qator harbiy psixologiya nuqtai nazaridan muhim bo'lgan muammolar tahliliga katta o'rin berilgan.

Harbiy sohada kasbiy rivojlanishning psixologik asoslari quyidagilarni tashkil qiladi:

- shaxsiy tarkibning jangovar, ma'naviy-ma'rifiy tayyorgarligi sifati hamda samaradorligini oshirishning psixologik shart-sharoitlarini o'rganish;
- harbiy jamoalardagi ijtimoiy-psixologik muammolarni o'rganish;
- harbiy intizomni psixologik tahlil qilish, jamoani uyushtirish va intizomni mustahkamlash yo'llarini axtarish;
- jang va harbiy xizmat sharoitlari uchun boshqaruvning psixologik asoslarini ishlab chiqish;
- o'qitish va tarbiyalashning uslub hamda shakllarini psixologik jihatdan asoslash, ularni takomillashtirish yuzasidan tavsiyalar ishlab chiqish va h.k.

Harbiy xizmatning ruhiy omillaridan yana biri bu o'zining *professional vazifalarini bajarishga doimo tayyor bo'lish* zarurati hisoblanadi. Bu omil xizmat vazifalarini har doim, har qanday sharoitda, bevosita hayot uchun xavfli sharoitlarda bajarilishining o'zi ma'lum bir ruhiy zo'riqlashlarni keltirib chiqaradi. Tinchlik davridagi harbiy-professional faoliyat – bu jangovar harakatlarga tayyorgarlik ko'rish bilan bog'liq bo'lgan faoliyatdir. U jangovar texnikalarni, zamonaviy urushlarni olib borish usullarini o'rganishni, egallagan bilimlarini jangda qo'llash ko'nikmalarini shakllantirishni nazarda tutadi.

Har bir harbiy xizmatchi uning professional tayyorgarlik darajasidan bo'linmaning jangovar qobiliyati va qudrati bog'liqligini, professional tayyorgarligi yuqori bo'lgan harbiy xizmatchini jangda tirik qolish imkoniyati ko'proq, uning jang vaqtida ruhiy jarohat olish ehtimoli kamroq ekanligini tushunishi lozim. O'zining jangovar qobiliyatini va mahoratini oshirishdan manfaatdor bo'lgan harbiy xizmatchi katta qiziqish, tirishqoqlik bilan va ruhiy qarshiliksiz jangovar tayyorgarlik mashg'ulotlari vaqtida shug'ullanadi. Sifatli harbiy-professional tayyorgarlikning zarurligi to'liq anglab etilmayotgan joyda turli ko'rinishdagi e'tirozlarni: «Buni nima keragi bor? Komandir bizni qiynashdan boshqa narsani bilmaydi» kabi fikrlarni ko'rishimiz mumkin. Tabiiyki, bunday sharoitda optimal ruhiy holat haqida gapirishni hojati yo'q. Odamlarda mavjud bo'lgan e'tiroz, qo'zg'alganlik bevosita harbiy xizmatga va komandirga bo'lgan munosabatda o'z aksini topadi.

Muddatli harbiy xizmatchilar faoliyatining psixologik xususiyatlari haqida so'z borganda, yoshlarimizning dunyoqarash va tafakkur doirasi, intellektual salohiyati yildan yilga oshib bormoqda. Davlat miqiyosida yoshlarni harbiy-vatanparvarlik va milliy istiqlol g'oyasi ruhida tarbiyalash siyosati o'zining yuqori natijalarini bermoqda: yoshlarimiz armiyaga aniq ma'naviy qadriyatlar asnosida va vatanparvarlik kayfiyatida kelmoqdalar.

Lekin, ularning yoshligi va mustaqil hayot kechirish tajribasining yo'qligi, har doim ham adekvat fikrlay olmasliklari, fikrlardagi keskinlik va tanqidiylik, erksevarlik, jo'shqinlik, tartib-intizomga o'rganmaganlik xizmatning dastlabki davrlarida psixologik qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi.

XULOSA

Xulosa o'rnida shuni aytishimiz mumkinki, istalgan sohada kasbiy rivojlanishning asosini shaxsning psixologik bilimisiz tasavvur etib bo'lmaydi. Shu bois ham, oliy o'quv yurtlarida talabalarga kasbiy psixologiya bo'yicha ta'lim berib kelinmoqda.

REFERENCES

1. E.G'.G'oziyev Psixologiya „O'QITUVCHI" nashriyot-matbaa ijodiy uyi, Toshkent – 2008

2. Vozrastnaya i pedagogicheskaya psixologiya: Uchebnik dlya studentov ped. intov/V.V.Davıdov, T.V.Dragunova, L.B.Itelson i dr.; Pod red. A.V.Petrovskogo. – 2-ye izd., ispr. i dop. – M.: Prosveteniye, 1979. – 288 s.
3. Yosh psixologiyasi va pedagogik psixologiya: Ped. in-t. talabalari uchun o‘quv qo‘llanma/ M.G.Davletshin umumiy tahriri ostida. – T.: O‘qituvchi, 1974. – 194 s.
4. Nasriddinova, S. Z. ional Study of Syntactical Relations o pound Sentences in Uzbek Linguistics.
5. Kizi, Y. H. R., & Kizi, N. D. A. (2022). On the study of the structure of phraseological units with toponymies in the English and uzbek languages.
6. Kizi, Y. H. R. (2021). Category of informativity in visual poetic texts. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(9), 389-393.
7. Halimov, M. Z., Norkobilova, Z. B., & Hayitov, I. Y. (2016). BIOLOGICAL AND ECOLOGICAL FEATURES OF THE APPLE TREE IN CONDITIONS OF SOUTH UZBEKISTAN. In *Наука и инновации в современном мире* (pp. 120-121).
8. Жура, X. Б. (2021). QASHQADARYO VILOYATI CHO‘L SHAROITIDA HOVUZ BALIQCHILIGINI TASHKIL QILISH ISTIQBOLLARI. *Журнал Биологии и Экологии*, 3(1).
9. Xusanboyeva, A. S. (2020, June). ROLE OF THE THEORY OF SPEECH ACTS IN THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF LINGUISTIC PRAGMATICS. In *Archive of Conferences* (Vol. 2, No. 2, pp. 43-45).
10. Азимова, Сайёра Хусанбоевна. "НУТҚ АКТЛАРИ ВА КОММУНИКАТИВ КОМПЕТЕНЦИЯ:“РАД ЖАВОБИНИ БИЛДИРУВЧИ” ИЛЛОКАЦИОН ҲАРАКАТНИ ПРАГМАТИК ТАҲЛИЛ ҚИЛИШ." *МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА* 3.5 (2020).
11. qizi Turaboyeva, S. Z., & Utambetova, A. K. (2022, May). LINGUOCULTURAL PROBLEMS IN THE UZBEK LANGUAGE. In *INTERNATIONAL CONFERENCES ON LEARNING AND TEACHING* (Vol. 1, No. 7, pp. 233-235).
12. Исмаилова, Ф. Р., & Ахмедова, Н. А. (2022). *Оптимизация пути профилактики язвенной болезни желудка в период пандемии COVID–2019* (Doctoral dissertation, Ташкент).
13. Абдуразакова, Д. С., Матчанов, С. Х., Ахмедова, Н. А., & Алиева, К. К. (2022). *Качество жизни пациентов с диагностированным ревматоидным артритом* (Doctoral dissertation, Ташкент).
14. Abdulhayeva, F. (2022). TA‘LIMDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNING O‘RNI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(5-2), 905-908.
15. Kurbanova, M., Nuriddinova, S., & Abdulhaeva, F. (2022). Characteristics Of Neologisms Created in The Epics of Independence. *Periodica Journal of Modern Philosophy, Social Sciences and Humanities*, 3, 89-92.
16. Салаева, М. (2009). Периодизация истории узбекской педагогики как педагогическая исследовательская задача. *Современные гуманитарные исследования*, (6), 164-165.

17. Salaev, M. S., & Khaydarov, M. E. (2020). Improvement of theoretical and methodological bases of periodization of the history of uzbek pedagogy. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*, 24(9), 479-488.
18. Рашидов, А. У. (2021). МОДЕЛЬ СОВРЕМЕННОГО РУКОВОДИТЕЛЯ В СФЕРЕ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА. *Fan-Sportga*, (2), 84-87.
19. Rashidov, A. U. (2021). The importance of studying the social portrait of a modern manager for the formation of a methodology for preparing future specialists for managerial activities in the field of physical culture and sports. *Eurasian Journal of Sport Science*, 1(2), 212-218.
20. Sirojova, Z. (2022). SYNCRETISM OF SYNTACTICAL RELATIONS IN UZBEK COMPLEX SENTENCES. *Eurasian Journal of Social Sciences, Philosophy and Culture*, 2(11), 119-122.
21. Nasriddinovna, S. Z. ional Study of Syntactical Relations o pound Sentences in Uzbek Linguistics.
22. Авазовна, Г. В. (2021). Классификация сказок о животных по их структурносемантическому признаку. *Преподавание языка и литературы*, 1(8), 74-77.
23. Авазовна, Г. В. (2022). THE SOCIOLINGUISTIC NATURE OF THE ADDRESS. *EPRA International Journal of Research and Development (IJRD)*, 7(7), 81-86.
24. GIYOSOVA, V. (2019). Functioning of fairy-tale as one of the variety of folklore text in oral folk art. *Scientific journal of the Fergana State University*, 1(6), 124-126.
25. Sabirovna, S. G., & Ibragimovich, T. A. (2022). Organization of Physical Culture and Recreation Work with Preschool Children.

O'Z-O'ZINI ANGLAMOQ SIRI

Ruziyev A.X

v.b dotsent.(QarDU)

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7294517>

Annotatsiya. Ushbu maqolada tarbiya jarayonining maqsadi, mazmuni, shakllari, xarakteri talqin qilinadi. Shaxs, asosan yoshlar tarbiya jarayoni bilan bog'liq falsafiy, pedagogik ta'limotlar, yondashuvlar, nazariyalar tahlil qilib o'rganiladi. Maqolada barkamol inson shaxsini tarbiyalash borasidagi ilmiy-nazariy bilimlar umumlashtiriladi.

Kalitso'zlar: tarbiya, odob, axloq, etika, estika, e'tiqotlar, oila, madaniyat, ma'naviyat.

СЕКРЕТ САМОПОНИМАНИЯ

Annotatsiya. В статье раскрываются цель, содержание, формы и характер образовательного процесса. Анализируются и изучаются философские, педагогические учения, подходы, теории, связанные с процессом воспитания молодежи. В статье обобщены научно-теоретические знания о воспитании всесторонне развитой личности человека.

Ключевые слова: воспитание, нравы, нравственность, этика, этика, семья, культура, духовность.

THE SECRET OF SELF-UNDERSTANDING

Abstract. This article explains the purpose, content, forms, and character of the educational process. Philosophical, pedagogical doctrines, approaches, theories related to the process of youth education are analyzed and studied. The article summarizes the scientific-theoretical knowledge of raising a well-rounded human personality.

Keywords: education, manners, morality, ethics, ethics, family, culture, spirituality.

KIRISH

Odamning kelib chiqishi va tarixiy rivojlanishi to'g'risida turli fikrlar va nazariyalar mavjud. Odam bilan bog'liq qadimgi rivoyatlar va qadimgi diniy kitoblarga ko'ra, Odamato va Momohavo Yer yuzidagi dastlabki odamlar bo'lgan. Zardushtiylik dinida Odam tabiatning bir bo'lagi, unda vujudga kelgan va yana unga qaytadi dey-iladi. Islom diniga ko'ra, xudo "o'zining eng erka va erkin bandasini tiriklik olamiga sardor qilib yuborgan", ya'ni Odamni loydan o'zining yerdagi o'rin-bosari (xalifasi) sifatida yaratib, unga o'z ruhidan jon ato etgan, unga akl-idrok bergan. Tabiiyot fanlarining rivojlanishi bilan Odamning paydo bo'lishi to'g'risida ilmiy fikrlar paydo bo'la boshladi. Fransuz olimi J.Lamark birinchi bo'lib Odamning paydo bo'lishini umumiy tarzda tushuntirib berdi. Uning fikricha, Odam daraxtda yashashdan yerda yurishga o'tgan maymunsimon ajdodlardan kelib chiqqan. Ingliz olimi Ch.Darvin odamning paydo bo'lishi muammosini evolyusion nuqtai nazardan talqin qilib, Odam bilan odamsimon maymunlar uzoq umumiy ajdodga ega ekanligini ko'rsatib berdi. Uning fikricha, antropogenezda ham biologik omillar, ya'ni yashash uchun kurash, irsiy o'zgaruvchanlik va tabiiy tanlanish amal qiladi. Lekin, ko'pchilik olimlarning fikricha, antropogenezda biologik omillar bilan bir qatorda ijtimoiy omillar (ijtimoiy hayot, ijtimoiy mehnat), ayniq-sa, uning so'nggi bosqichlarida katta ahamiyatga ega bo'lgan.

Tik yurishga o'tish Odam evolyusiyasida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi, chunki tik yurish tufayli qo'llar tayanch vazifasidan ozod bo'lib, mehnat qurollari yasab, uni ishlatadigan organga aylangan. Mehnat qurollarining paydo bo'lishi esa Odam tafakkurini kengaytirgan,

uning tabiatga qaramligini kamaytirgan. Mehnat faoliyatining rivojlanishi bilan ant-ropogenezda biologik omillar ta'siri kamayib ijtimoiy omillar ahamiyati orta borgan.

METOD VA METODOLOGIYA

Shaxs — alohida [individ](#), mohiyatan yaxlit ijtimoiy-axloqiy olam. U o'zida inson mohiyatini, uning mavjudot sifatidagi qadriyatini mujassam etadi. Shaxs ijtimoiy-gumanitar fanlarda o'z yo'nalishi, tadqiqot ob'yekti va maqsadi nuqtai nazaridan turlicha talqin etiladi. U o'ta murakkab, ziddiyatli, qaramaqarshi, o'zini o'zi inkor etadigan mavjudot sifatida, biologik, fiziologik, ijtimoiy, ma'naviy, ruhiy, axloqiy va estetik aqlidrok, tafakkur ob'yekti sifatida, hatto, falsafiy va mantiqiy, yashash huquqi va hayot mantig'i jihatidan tadqiqot manbaiga aylanishi mumkin.

Shaxsning shakllanish omillari ko'p va xilma xildir. Mas, genetik (nasliy), biologiktabiiy, madaniy, ijtimoiy hayot tajribasi, o'z turdoshlari bilan munosabatlar va boshqalar shahrining genetik jihati uning nasliy asosi, ajdodlaridan yetib kelgan fizionomiya, fe'latvor bilan, biofiziologik jihati esa yashash uchun quvvat olish, ovqatlanish, jinsiy aloqaga kirishish va nasl qoldirish singari individual ehtiyoj bilan belgilanadi.

Shaxs, mohiyatiga ko'ra, madaniylashgan, ong, aql orqali faoliyatini boshqarish imkoniyatiga ega bo'lgan, ijtimoiytarixiy an'ana, turmush tarzi va tajribaga asoslangan muayyan avlodlar vakili. Shaxs fenomeni inson olamining butun murakkabliklarini o'zida mujassam etadi. Uni har tomonlama o'rganish maqsadida turli davrlarda tadqiqot olib borilgan. Ayniqsa, sharqda u yuksak axloqiy ma'naviy me'yorlar orqali tushunilgan va oliy xilqat, bebaho qadriyat deb hisoblangan. Inson Sh. sifatida komillikka intiladi, hayot mazmunini boyitadi, shu asosda kishilik jamiyatining go'zal va farovon bo'lishiga ehtiyoj sezadi.

Shaxsning hayot tarzi bevosita jamiyat hayotiga daxldor va hayot ne'matlaridan to'la foydalanishga haqli. Shaxs tushunchasi inson tushunchasining yuksak ko'rinishi, oliy maqomidir. Har qanday odam tabiiy mavjudligi, yashash huquqi va hayot qadriyatiga ega bo'lgan jonzotdir. Biroq u hamma vaqt ham to'laqonli shaxs bo'lib yetilmasligi mumkin.

Shaxs rivojlanishining ijtimoiylashuv bilan aloqadorligi. Shaxs ijtimoiy munosabatlar iaravonida shakllanadi. Chunki ta'lim jarayonida bolalarga jamiyatda birga yashash bilan bog'liq bo'lgan holat va hodisalar o'rgatiladi. Bu jarayonda o'quvchi jamiyatga «kirishadi» va u bilan o'zaro munosabatda bo'ladi. Ular ma'lum ijtimoiy tajriba (bilim, qadriyat, axloqiy qoida, ko'rsatma) orttiradilar, ya'ni, ijtimoiylashadilar. Ijtimoiylashuv uzoq davom etadigan murakkab jarayon. Chunki har qanday jamiyat rivojlanish jarayonida ijtimoiy va axloqiy qadriyatlar, ideallar, axloqiy me'yorlar va qoidalar tizimini ishlab chiqadi, har bir bola yuqoridagi qoidalarni qabul qilib, o'rganib mazkur jamiyatda yashash, uning a'zosi bo'lish imkoniyatiga ega bo'ladi. Buning uchun jamiyat u yoki bu shaklda shaxsga maqsadga muvofiq ta'sir etadi. Bu ta'sir ta'lim vositasida amalga oshadi. Ikkinchi tomondan, shaxsning shakllanishiga turli g'oyalar, ijtimoiy muhit ta'sir ko'rsatadi.

Odamlar ijtimoiy me'yorlar va axloqiy qoidalar bilan munosabatga kirishailar va uni o'rganadilar.

Ijtimoiylashuv jaravoni ichki qarama-qarshiliklarga ega. Ijtimoiylashgan inson jamiyat talablariga mos kelishi, unga «kirishib» ketishi, jamiyat rivojlanishidagi salbiy jihatlarga, shaxsning individual rivojlanishiga to'sqinlik qiluvchi hayotiy holatlarga qarshi turishi kerak. Lekin hayotda ba'zan aksi ham bo'ladi: to'liq ijtimoiylashgan, jamiyatga kirishib ketadigan, ammo muhitda ba'zi salbiy holatlarga qarshi kurashishda faollik ko'rsatmaydigan odamlar ham mavjud.

Bu holat ko'p jihatdan butun jamiyat, tarbiya muassasalari, o'qituvchilar hamda ota-onalarga ham taalluqli. Tarbiyada qarama-qarshilik insonparvarlik g'oyasi yordamidagina bartaraf etilishi mumkin. Zero, O'zbekiston Respublikasining «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»da ham ta'kidlab o'tilganidek, uzluksiz ta'limni tashkil etish, rivojlantirish hamda ta'limning ijtimoiylashuviga erishish dolzarb masaladir. Ta'lim oluvchilarda estetik boy dunyoqarashni shakllantirish, ularda yuksak ma'naviyat, madaniyat va ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish kabilar muhim ijtimoiy talablar hisoblanadi.

Shaxs rivojlanishida irsiyat, muhit va tarbiyaning tutgan o'rni. Shaxs tarbiyasiga ta'sir etuvchi omillar. Fanda, odamning shaxs sifatida rivojlanishiga biologik va ijtimoiy omillarning ta'siri o'rtasidagi munosabatni belgilashga oid munozara ko'pdan buyon davom etmoqda.

Insonning shaxs sifatida, rivojlanishida ijtimoiy hodisalarning ta'siri kuchli bo'ladimi? Yoki tabiiy omillar yetakchi o'rin tutadimi? Balki tarbiyaning ta'siri yuqoridir? Ular o'rtasidagi o'zaro munosabat qanday?

Fanda biologik yo'nalish deb nomlangan nuqtayi nazar yetakchi o'rinlardan birini egallab, uning vakillari Aristotel, Platonlar tabiiy-biologik omillarni yuqori qo'yadi. Ular tug'ma imkoniyatlar, taqdir, tole har kimning hayotdagi o'rnini belgilab bergan, deydilar. XV asr falsafasida vujudga kelgan preformizm oqimi namoyandalari esa shaxs rivojlanishidagi naslning roliga katta baho berib, va tarbiyaning rolini inkor etadi.

TADQIQOT NATIJASI

Xorij psixologiyasidagi yana bir oqim — bixeviorizm XX asr boshlarida yuzaga kelgan bo'lib, uning namoyandalari, ong va aqliy qobiliyat nasldan-naslga o'tib, insonga u tabiatan berilgan, deyiladi. Mazkur ta'limot vakili amerikalik olim E.Torndaykdir.

Progmatizm oqimi va uning vakillari D.D'yul, A.Kombe ham shaxs rivojlanishini biologik nuqtayi nazarda asoslaydilar. Ular rivojlanishni faqat miqdoriy o'zgarishdan iborat, deb qaraydilar. Naslning rolini absolyutlashtirib, uni inson taqdirida hal qiluvchi ahamiyatga ega deb biladilar.

Demak, bir guruh xorijiy olimlar rivojlanishni biologik (nasliy) omilga bog'laydilar.

Biologik oqimga qarshi falsafiy oqim vakillari rivojlanishni ijtimoiy omil bilan belgilaydilar. Bu oqim vakillari bola shaxsining jismoniy psixik rivojlanishi u yashaydigan muhitga bog'liq deb ko'rsatadilar. Muhit deganda odam yashaydigan sharoitdagi barcha tashqi ta'sir tushuniladi. Shu nuqtayi nazardan tarbiya tufayli bolani o'zi yashaydigan ijtimoiy sharoitga moslashtirish mumkin, degan xulosa kelib chiqadi.

Ular ijtimoiy muhitning rolini hal qiluvchi omil deb hisoblaydilar. Demak, odam bolasining shaxs sifatida rivojlanib, taraqqiy etib borishi, uning shaxs bo'lib kamolga yetishida nasl (biologik omil), ijtimoiy muhit (bola yashaydigan sharoit), shuningdek, maqsadga muvofiq amalga oshadigan tarbiya ham birdek ahamiyatga ega. Bu omillarning ta'sirini aniqlashda ilg'or pedagogik olimlar, psixolog va faylasuflar ta'limotiga suyaniladi.

Falsafada shaxsni jamiyat bilan bog'liq bo'lgan ijtimoiy hayotdagi murakkab voqelik deb qaraladi. Ular individning ma'naviy boyligi uning munosabatlarga bog'liq, deb hisoblaydilar.

Haqiqatdan ham, shaxs mehnat faoliyati zaminida rivojlanadi, kamolga yetadi. Inson sharoitni, sharoit esa odamni yaratadi. Bu esa o'z navbatida inson faolligini namoyon etadi. Zero, shaxs ma'lum ijtimoiy tuzum mahsulidir. Jamiyat shaxs kamolotining muayyan imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishi yoki yo'q qilishi mumkin.

Faylasuflar shaxsni tabiatning bir bo'lagi deb baholaydilar. Bu insondagi layoqat kurtaklari bo'lib, uning rivojlanishi uchun tarbiya kerak, degan g'oyani ifodalaydi. Jamiyat taraqqiyoti shaxs rivojlanishi uchun keng imkoniyatlarni yaratadi. Demak, shaxs bilan jamiyat o'rtasida ham uzviy aloqa mavjud.

Shunday qilib, odam shaxsining jamiyatdagi rivojlanishi tabiat, muhit, inson o'rtasidagi murakkab aloqa ta'siri ostida ro'y beradi, inson ularga faol ta'sir etadi va shu yo'l bilan hayoti va o'z tabiatini o'zgartiradi.

Shaxsiga ijtimoiy muhitning ta'siri ham muhim. Bu tarbiya tizimi orqali amalga oshiriladi. Ya'ni, birinchidan, tarbiya ta'sirida muhit bera olmagan bilim, ma'lumot egallanadi, mehnat va texnik faoliyat bilan bog'liq ko'nikma va malakalar hosil bo'ladi.

-Ikkinchidan, tarbiya tufayli tug'ma kamchiliklar ham o'zgartirilib, shaxs kamolga yetadi.

-Uchinchidan, tarbiya yordamida muhitning salbiy ta'sirini ham yo'qotish mumkin.

-To'rtinchidan, tarbiya kelajakka qaratilgan maqsadni belgilaydi.

Demak, tarbiya bilan rivojlanish bir-biriga ta'sir etadi, bu tarbiya doimiy va uzluksizdir.

Insonning chin ma'nodagi insonligi – uning iymoni, diyonati, mehr-oqibati, pokligi va halolligi, kamtarligi va boshqalar bilan o'lchanadi. Bu umumiy tarzda insoniylik tushunchasi bilan ifodalanadi. Insoniylik esa faqat iymonli insonlardagina bo'ladi. Bu o'rinda hamma kishilar uchun umumiy tarzda tegishli bo'lgan masalalar ustida baholi qudrat fikr yuritimiz. Mazkur masala ko'p qirrali bo'lib, qo'yilgan masalani har kim o'z ma'naviy dunyosi o'lchami bilan o'lchaydi va shunga yarasha hatti-harakatlarni amalga oshiradi.

Marhum yurtboshimiz Islom Karimov xalqimizning buyuk fazilatlarini haqida to'xtalib insonparvarlikning o'zbeklarga xos qirralarini ko'rsatib berishga e'tibor qaratib, shunday degan edi: *“Insonparvarlik bu o'zbek xalqi milliy ruhiyatining ajralmas fazilatidir.”*

Insoniylikning muhim shartlari –mehr-shafqatlilik, poklik va halollilikni iymon tushunchasi o'z ichiga oladi. Insonparvarlik bo'g'inlaridan biri insof bo'lib, uning ma'lum bir jamiyatda istiqomat qiluvchi kishilar o'rtasidagi muamolotlarda hamda umumiylik va shaxsiyatda muhim ahamiyat kasb etadi.

MUHOKAMA

Jamiyat hayotida adolat va haqiqat, mehr-shafqat, insofu diyonat kabi tushunchalarni qaror toptirishda Vijdon pokligi va bedorligining o'rni va ta'siri beqiyosdir. Aynan mana shu omil insonda insof va diyonatni shakllantiradi.

“Vijdoni uyg'oq odam yon-atrofida bo'layotgan voqealarga, yordam va ko'makka muhtoj insonlarning muammolariga, adolatning toptalishiga befarq qaray olmaydi. Ayniqsa, el-yurt manfaatiga zarar yetkazadigan yovuz xatti-harakatlarga hech qachon chetdan jim qarab turolmaydi, o'z yurti va xalqiga nisbatan xiyonat va sotqinlikni aslo qabul qilolmaydi. Bunday holatlarni ko'rganda vijdoni qiynaladi, doimo yonib-kuyib yashaydi, qanday qilib bo'lmasin, ularni bartaraf etishga intiladi, kerak bo'lsa, bu yo'lda hatto jonini ham fido qiladi.”

Milliy odatlarimizda ham insofga targ'ib qilinib: “Insof sari baraka”, “Insofi borning barakasi bor” deyiladi.

Payg'ambarimiz s.a.v.ning sahobalaridan bo'lgan Ammor insof haqida shunday deydilar: Uch xislatni o'zida mujassam qilgan kishining imoni mukammal bo'lgaydir:

– Insofli va adolatli bo'lmoq;

– Barchaga salom bermoq;

– Kambag'alligida ham sadaqa berib turmoq.

Insof – adolat va vijdon amri bilan ish tutish tuyg‘usi, ishda kishilarga munosabatda halollik, to‘g‘rilik, tenglik, sofdillik va haqiqatgo‘ylikdir.

Sharq falsafasida insof shunday talqin etiladi;

“Insof – kishining o‘z xulqi, odobini tartibga solish va ahloqiy baholashidir. Agar kishi biror ishni to‘g‘ri bajarsa, unda ichki qoniqish paydo bo‘ladi, vijdoni pok bo‘ladi, atayin noto‘g‘ri bajarsa, insofdan chiqqan bo‘ladi.”

Insof – insonparvarlikni targ‘ib etuvchi g‘oyalardan hisoblanib, hozirgi murakkab davrimizning ko‘plab axloqiy ma‘naviy masalalarini hal etishda ham muhim ahamiyat kasb etishi bilan e‘tiborga molikdir.

Mazkur ta‘riflardan ma‘lum bo‘ladiki, insof tushunchasi ham ma‘naviyat tushunchasi kabi bir necha xislatlarni o‘z ichiga olib, imonning mukamalligiga dalolat qilar ekan.

Shuni iftixor bilan qayd etishimiz lozimki, tasavvuf ta‘limoti va ilgari surgan ma‘naviy-axloqiy g‘oyalarida ham insof va adolatli bo‘lish eng muhim omillardan sanaladi. Chunonchi, Ahmad Yassaviy hikmatlarida ilgari surilgan axloqiy pand-nasihatlardan molparastlikni fosh etish, kishilarni insofli, diyonatli, iymonli bo‘lishga chaqirishda foydalanish o‘rinli. Yassaviy inson hayotidagi katta kurash - nafsni taslim etishga xizmat qiladigan kurash deb hisoblagan. Nafsga mag‘lub shoh - qul, nafsdan ustunlikka erishgan g‘arib - shohdir, deb aytadi. Nafs inson uchun katta yovdir. Shu yovning boshini yanchgan, uni yenggan, nafsga taslim bo‘lmagan kishining g‘ururi va insoniy qadr-qimmatini hech kim poymol qila olmaydi, deb bilgan.

So‘fi Olloyor qoidali, tartibli, imonga mos yaxshi amallar sohiblarini fazilati va ulardan o‘rnak olib yashashga targ‘ib qilib shunday deydi:

“Yuragim sof erur deb urmag‘il lof,

Alarcha bo‘lmag‘aysan keltur insof”.

Ya‘ni, garchi payg‘ambaru sahobalar maqomiga yetolmasangda, aziz-avliyolar kabi bo‘laolmasangda insofli bo‘lgin, deb insof xislatini o‘ta muhim ekanligini ta‘kidlaydi.

Husayn Voiz Koshifiy aytganidek, “Yaxshi qiliq, go‘zal muomala bir yo‘ldirki, u yo‘l bilan yurmasdan turib, izzat va sharaf manziliga yetib bo‘lmaydi. U yo‘lga qadam bosmasdan turib, vujud yukini hayvoniyat biyobonidan insoniyat dorilmulkiga eltib bo‘lmaydi”.

“Go‘zal fe‘l-atvorning nishonasi o‘n narsadir: birinchi nishonasi – yaxshilik, ikkinchi – insofli bo‘lish, uchinchi – boshqa odamdan ayb qidirmaslik, to‘rtinchi – biror kishi-da nojo‘ya harakat ko‘rsa, uni yaxshi yo‘lga boshlash, beshinchi – bir odam o‘z aybiga iqrar bo‘lib uzr aytsa, uzrini qabul qilish, oltinchi – boshqalar uchun mashaqqatni o‘z ustiga olish, yettinchi – faqat o‘z manfaatinigina ko‘zlamaslik, sakkizinchi – ochiq yuzli, shirin so‘zli bo‘lish, to‘qqizinchi – muhtojlarning hojatini chiqarish, o‘ninchi – muloyim va tavoze‘li bo‘lishdir”. (Husayn Voiz Koshifiy)

O‘zbekiston Respublikasining birinchi prezidenti marhum I.A. Karimov: Inson faoliyatining adolatga yaqinligi yoki uzoqligi uning aqliga, xulqiga, yashagan jamiyatiga bog‘liq. Agar unda yomonlik fikrlari ozroq bo‘lsa, adolatga yaqin bo‘ladi, agar ko‘proq bo‘lsa adolatdan, insofdan uzoqroq bo‘ladi. Xulq albatta insonning yaxshi yoki yomon xislatlarining nisbatiga bog‘liqdir”, – deb shakllanib kelayotgan “yosh inson”lar ongidan yomon illatlarni chiqarib, uning o‘rnini adolat va insof kabi yaxshi xislatlar bilan to‘ldirish zarurligini uqtiradi.

XULOSA

Mana shunday ezgu niyatlar bilan qalblarimizni nurlantirgan Alloh ta‘ologaga hamdu - sanolar aytib xulosa qilish mumkinki, hayotimizni go‘zal va farovon qilish uchun halol mehnat qilib,

turli kasb-korlarni sidqidildan bajargan holda yer yuzida yaratuvchanlik ishlari bilan mashg'ul bo'lmoqligimiz kerak. Gulzor tikansiz bo'lmaganidek, oramizda turli buzg'unchilik va qo'poruvchilik kabi ishlarni kasb qilib olgan ba'zi noinsof kishilarning borligi dilni xira qiladi. Ana shunday noinsof, tavfiqdan begona kishilarni ham tavfiq insofga sazovor bo'lishini Yaratgandan tilab, barcha xayrli va savob ishlarda barchaga o'rnak bo'lish biz imom-xatiblarning burchimiz deb bilaman.

Va yana birovlar uchun Alloh taolodan insof-adolat so'rashdan oldin, avvalo o'zimizga insofu tavfiq so'rash, do'st-birodarlarga nisbatan ham hamisha adolatli bo'lib, uning haq-huquqlarini to'la ado etish muqaddas dinimizning talablaridan ekanligini unutmasligimiz lozim.

REFERENCES

1. Куръони Карим. Абдулазиз Мансур таржимаси. Т., 2001.
 2. Абу Абдуллох Муҳаммад ибн Исмоил ал-Бухорий. Ҳадис 4 жилдлик Т., 1997.
 3. Абу Исо ат-Термизий. Суннани Термизий. Т., 1999.
 4. Фитрат. Нажот йўли. Т., 2001.
 5. Убайдуллаева Севара. Оила маданияти. Т., 2015.
 6. Иброҳимов Абдуқаххор. Ёруғлуғ. Т., 2006.
 1. Абдурахмонов А. Саодатга элтувчи билим. Т., 2003.
 2. Тоҳир Малик. Одамийлик мулки. Т., 2015.
 3. Шайх Муҳаммад Содик Муҳаммад Юсуф. Одобрлар хазинаси. Т., 2009.
 4. Абу Лайс Самарқандий. Танбеҳул ғофилийн.
 5. Абу Лайс Самарқандий. Бўстонул орифийн. Т., 2003.
 6. Имом Ғаззолий. Уйланиш одоби. Т., 2018.
 7. Одамийлик сабоқлари. Т., 1997.
 8. Усмонов Р. Дилнома. Т., 1983.
 9. Жўраев Н. Маънавият инсон қалбининг сарчашмаси. Т., 2015.
 10. Этикетнинг олтин китоби. Т., 2013.
 11. Абдулҳаким Шаръий Жузжоний. Тасаввуф ва инсон. Т., 2001.
 12. Зиёмуҳаммадов Б. Комилликка элтувчи китоб. Т., 2006.
 13. Ғойибназаров Ш. Оммавий маданият. Т., 2012.
 14. Имом Ғаззолий. Риёзун – нафс. Т., 2006.
 15. Пиримқул Қодиров. Тил ва эл. Т., 2010.
 16. Алишер Навоий. Маҳбуб-ул қулуб. Т., 1975.
 17. Ҳусайн Воиз Кошифий. Ахлоқи Муҳсиний. Т., 2011.
 18. Шарқ ҳикмат ва ривоятлари. Т., 2015.
 19. Муҳаммаджонов Қурононов. Оталар китоби. Т., 2010.
1. <http://www.ziyonet.uz>
 2. <http://www.edu.uz>
 3. <http://www.google.uz>
 4. <http://www.history.uz>
 5. <http://www.archeologiya.ru>
 6. <http://www.archeo.ru>

BO'LAJAK O'QITUVCHILARNI PEDAGOGIK KOMPETENTLIK SIFATLARINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK USULLARI

Saidova Ozoda Tohirovna

O'zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti 2-kurs magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7294543>

Annotatsiya. ushbu maqolada bo'lajak o'qituvchilarda pedagogik kompetentlik sifatlarini rivojlantirishning pedagogik-psixologik usullari va ularni o'qituvchilarda tarkib toptirishning shart-sharoitlari keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: o'qituvchi, kompetentlik, pedagogik, psixologik, bo'lajak, ijtimoiy, zamonaviy, maktab, ta'lim, tarbiya jarayoni.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ И ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ МЕТОДЫ РАЗВИТИЯ КАЧЕСТВ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

Аннотация. в данной статье представлены педагогико-психологические методы развития качеств педагогической компетентности у будущих учителей и условия их формирования у педагогов.

Ключевые слова: учитель, компетентность, педагогическая, психологическая, будущая, социальная, современная, школа, образование, образовательный процесс.

PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL METHODS OF DEVELOPING THE QUALITIES OF PEDAGOGICAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS

Abstract. in this article, the pedagogical-psychological methods of developing the qualities of pedagogical competence in future teachers and the conditions for their formation in teachers are mentioned.

Key words: teacher, competence, pedagogical, psychological, future, social, modern, school, education, educational process

KIRISH

Hozirgi zamon jamiyatining ijtimoiy-iqtisodiy hayotida ro'y berayotgan katta o'zgarishlar kasbiy faoliyatning mazmuni va xarakterini sifat jihatdan qayta o'zgartirishni, bo'lajak o'qituvchilarning ijtimoiy kasbiy safarbarligi darajasini, raqobatbardoshligini belgilovchi sifatlarlarni talab etmoqda. Dunyoda qarama-qarshilik va ziddiyatlar tobora ortib, inson qalbi va ongini egallash, avvalambor, yoshlarning ma'naviy olamini izdan chiqarish, ularni o'z qarindoshlariga qarama-qarshi qo'yishga qaratilgan, el-yurtiga qarshi qo'yishga qaratilgan tahdid va xurujlar kuchayib borayotgan bir paytda bugungi kun avlodining siyosiy faolligini oshirish, uning hayotda o'z o'rnini egallash, ta'lim-tarbiya maskanlarida yetuk inson bo'lib yetishish masalalari dolzarb bo'lib hisoblanadi.

METOD VA METODOLOGIYA

O'qituvchi pedagogik, psixologik va mutaxassislik yo'nalishlari bo'yicha maxsus ma'lumot, kasbiy tayyorgarlik, yuksak axloqiy fazilatlariga ega bo'lishi va ta'lim muassasalarida faoliyat ko'rsatuvchi shaxsdir. Ushbu nuqtai nazardan quyidagi burch va mas'uliyatlar ulardan talab qilinadi:

1. O'qituvchi eng avvalo mas'uliyatni his etuvchi tarbiyachi, tajribali notiq, madaniyat va ma'rifat targ'ibotchisidir.

2. O'qituvchi tabiatan ta'lim oluvchilarni seva olishi, o'z mehrini, his-tuyg'ularini har lahzada ta'lim oluvchilar ichki dunyosi bilan bog'lay olishi, ularning ham mehriga, hurmatiga sazovor bo'lishi kerak.

3. O'qituvchi jamiyat ijtimoiy hayotida ro'y berayotgan o'zgarishlar, olib borilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar mohiyatini chuqur anglab yetishi va ularga xolisona baho berib, bu borada ta'lim oluvchilarga to'g'ri, asosli ma'lumotlarni doimiy bera olishi lozim.

4. Zamonaviy o'qituvchining ilm-fan, texnika va axborot texnologiyalari yangiliklaridan va yutuqlaridan xabardor bo'lib borishi talab etiladi.

5. O'qituvchi o'z mutaxassisligi bo'yicha chuqur va puxta bilimga ega bo'lishi, barcha fanlar integratsiyasini o'zlashtirib borishi, bunda o'z ustida tinimsiz ilmiy izlanishlar olib borishi lozim.

6. O'qituvchi pedagogika va psixologiya fanlari asoslarini puxta bilishi, ta'lim oluvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda ta'lim-tarbiya faoliyatini tashkil etishi kerak.

7. O'qituvchi kasbiy pedagogik faoliyatida ta'lim va tarbiyaning eng samarali zamonaviy shakl, metod va vositalardan unumli foydalana olish imkoniyatiga ega bo'lmog'i lozim.

Hozirgi sharoitda jamiyatning o'qituvchilik kasbiga va uning kompetentlik xususiyatlariga nisbatan qo'yayotgan talablari kun sayin ortib bormoqda va bu talablarni amalda to'g'ri tashkil qilish vazifasi o'qituvchiga bog'liq. Zamonaviy maktab o'qituvchisi qator vazifalarni bajaradi. O'qituvchi avvalo sinfdagi o'quv jarayonining tashkilotchisidir. Jamiyatning o'qituvchi oldiga qo'yadigan asosiy talablari quyidagilar:

- ✓ shaxsni ma'naviy va ma'rifiy jihatdan tarbiyalashda milliy uyg'onish mafkurasining hamda umuminsoniy boyliklarning mohiyatini bilishi, bolalarni mustaqillik g'oyalari sodiqlik ruhida tarbiyalashi, o'z Vataniga, tabiatga va oilasiga bo'lgan muxabbati;
- ✓ kasbiy bilimlarni puxta bilish bilan birga, turli bilimlardan xabardor bo'lishi;
- ✓ pedagogika, psixologiya, yoshlar fiziologiyasi, maktab gigiyenasidan o'z kasbiga doir bilimlarga mukammal bilishi;
- ✓ o'z kasbi bo'yicha jahon fanida erishilayotgan so'nggi yutuqlar, kompyuter va axborot texnologiyalari yangiliklaridan doimiy xabardor bo'lib borishi;
- ✓ ta'lim-tarbiya metodikasidan ko'nikma va malakalarini oshirib borishi;
- ✓ o'z kasbiga ijodiy yondashishi;
- ✓ pedagogik texnika (mantiq, nutq ta'limining ifodali vositalari) va pedagogik taktga ega bo'lishi;
- ✓ o'z bilimi va pedagogik mahoratini doimiy ravishda oshirib borishi.

TADQIQOT NATIJASI

Muvaffaqiyatli ishlash uchun har bir o'qituvchi pedagogik mahoratga ega bo'lishi zarur. Pedagogik mahoratning asosiy qonuniyati oz mehnat sarf qilib, ulkan natijalarga erishishda ijodkorlik uning hamisha hamrohi bo'ladi. Pedagogik va uning kompetentligiga faoliyatga qiziqqan, qobiliyatli, iste'dodli kishidagina pedagogik mahorat hislatlari shakllanib boradi. Pedagogik faoliyat o'z mohiyatiga ko'ra ijodiy xarakterga ega. O'qituvchi o'quvchi shaxsini shakllantiradi, kutilmagan vaziyatlarda mustaqil qarorlar qabul qiladi, pedagogik muammolarni yechadi, o'quv jarayonini mustaqil boshqaradi.

Yosh avlodga ta'lim-tarbiya berishning maqsadi, vazifalari, mazmuni, uslubiy talablariga ko'ra fan, texnika va texnologiya yutuqlaridan unumli foydalanish bugungi ta'lim tizimi oldida

turgan dolzarb muammolardan hisoblanadi. Ta'limning samaradorligini oshirish, shaxsning ta'lim markazida bo'lishini va yoshlarning mustaqil bilim olishlarini ta'minlash uchun ta'lim muassasalariga yaxshi tayyorgarlik ko'rgan va o'z sohasidagi bilimlarni mustahkam egallashdan tashqari zamonaviy pedagogik texnologiyalarni va interfaol strategiyalarni biladigan, ulardan o'quv va tarbiyaviy mashg'ulotlarni tashkil etishda foydalanish qoidalarini biladigan mutaxassis o'qituvchilar kerak.

Bu esa o'z navbatida o'quv mashg'ulotlarini tashkil etishning samarali shakllari sifatida ma'ruza (muammoli ma'ruza, ma'ruza-seminar, virtual-texnologik ma'ruza, vizual ma'ruza, binar ma'ruza, kirish ma'ruzasi, ma'ruza-konferensiya, axborotli ma'ruza, ma'ruza bahs-munozara, sharhlovchi ma'ruza, online ma'ruza) trening, videotrening, vebinarlar, internet konferensiyalar, innovatsion o'qitish metodlari sifatida esa muammoli metodlar, interfaol metodlar, amaliy o'yinlar, o'quv loyihalari, portfoliolar, grafik organayzerlar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish zaruratini yuzaga chiqaradi.

Oliy ta'lim muassasalaridagi o'quv jarayoniga innovatsiyalarni tatbiq etishdagi yana bir muhim komponent - o'qituvchi, uning kasbiy kompetentligi va innovatsion faolligi hisoblanadi. Ta'limda faqat qiziqishga tayanib qolish ham motivatsiyaning asosli samarasi bo'la olmaydi. Bunda eng muhim samarali usul motivatsion-muammoli vaziyatlarni quyish yoki o'rganilayotgan predmetning ijtimoiy mohiyatini aks ettiradigan maxsus bilishga oid vazifalarning qo'yilishidir.

Quyidagilar mutaxassisning pedagogik tayyorlanganligining zarur va yetarli darajasini ta'minlaydigan asosiy talablar hisoblanadi:

- 1.Dars berish mahorati.
- 2.Tarbiyalash mahorati
- 3.O'quv-tarbiya jarayonida gumanitar omilni ta'minlaydigan shaxsiy sifatleri;
- 4.Ta'lim oluvchilarning bilimlarini xolisona nazorat qilish va baholash mahorati

Dars berish mahorati:

- ✓ Kasbiy layoqat va eruditsiya;
- ✓ Psixologik-pedagogik tayyorgarlik;
- ✓ Ta'lim oluvchilarni mustaqil fikrlash va yangi bilimlar olishga o'rgatish mahorati;
- ✓ O'quv adabiyotlari shakllari va turlarini bilish;
- ✓ Yangi pedagogik va axborot texnologiyalarini egallanganlik, internetning global tarmog'i bilan ishlash bo'yicha amaliy ko'nikmalar;
- ✓ Pedagog kadrlar malakasini oshirishning asosiy shakllarini bilish;
- ✓ Ilmiy-pedagogik ijodiyot metodologiyasini bilish;
- ✓ Pedagogika fani va sohasini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlarini bilish;
- ✓ Fanlararo aloqalardan foydalanish mahorati;
- ✓ Ritorika va notiqlik san'ati asoslarini bilish;

MUHOKAMA

Tarbiyalash mahorati-o'qitish va tarbiyalash jarayonining bog'liqligi, uyg'un rivojlangan shaxsni shakllantirishga, ularda yuksak madaniy va ma'naviy saviyasi qaror toptirishga, pedagogning yuksak shaxsiy sifatlariga. Uning vatanparvarlik, obro' va burchni his etishga, keng gumanitar va gumanistik tayyorligiga, shuningdek o'quvchilar o'rtasida tarbiyaviy ishlarni tashkil etishning amaliy ko'nikmalariga asoslanadi. Pedagogning o'quv-tarbiyaviy jarayondagi gumanitar omilni belgilaydigan shaxsiy sifatlariga quyidagilar kiradi: talabchanlik, haqqoniylik,

halollik, mehribonlik, xushmomalalik. Ushbu sifatlar pedagogning ta'lim oluvchilar uchun ahamiyatini belgilashi kerak. SHaxsiy sifatlar o'qitish va tarbiyalash mahoratiga ta'sir ko'rsatadi.

Ta'lim oluvchilarning bilimlarini ularning kasbiy kompetentligini xolisona nazorat qilish va baholash mahorati-psixologik pedagogik jihatdan o'qitish va tarbiyalash mahorati bilan uzviy bog'liqdir. Pedagog ta'lim oluvchilarning bilimlari va mahoratlarini xolisona baholash prinsiplari, metodlari va mexanizmlarini bilishi, standartlashtirilgan testlarni ishlab chiqish, ta'lim oluvchilarning o'zlashtirishini nazorat qilishning turli shakllarini samarali qo'llash mahoratiga ega bo'lishi kerak.

O'qituvchining vazifalarini biz quyidagi jadvalga joylashtirdik:

1	Moderator	ta'lim mazmunini yaratuvchi, modullarini ishlab chiquvchi.
2	Trener	o'quvchilarning ko'nikmalarini rivojlantiruvchi mashqlar o'tkazuvchi maxsus tayyorgarlikdan o'tgan mutaxassis.
3	Tyutor	masofadan o'qitishda ish turlarining yaratuvchisi va bajarilishini ta'minlovchi.
4	Menejer	ustoz, boshqaruvchi, o'rgatuvchi (yakkavaguruhtartibda).
5	Lektor	nazariyma'lumotlarbilantaniishtiruvchi
6	Ekspert	kuzatish, tahlil, tekshirish, xulosa, tavsiya, taklif, mulohaza bildirish.
7	Innovator	yangiliklarni ta'lim mazmuni va mashg'ulotlar jarayoniga joriy qiluvchi.
8	Assistent	mashg'ulot uchun tayyorlangan vositalarni amalda qo'llashga tayyorlash, mashg'ulot ishtirokchilariga yordam ko'rsatib turish.
9	Texnolog	pedagogik texnologiya mutaxassisi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosidagi dasturlarni ishlab chiqish va amalga oshirishni ta'minlash bilan bog'liq masalalarni hal etib boradi.
10	Fasilitator	inglizcha so'zdan olingan bo'lib, —yordam beruvchi, —engillashtiruvchi degan ma'noni anglatadi. Ta'lim-tarbiya maqsadiga erishishni osonlashtirish uchun o'quvchilarning samarali hamkorligini shakllantiradi
11	Menejer	o'quvchilarning imkoniyatlari va ehtiyojlarini o'rganish natijasida ta'lim-tarbiya jarayoni strategiyasini ishlab chiqadi va jarayonni boshqaradi.
12	Ekspert	aniq mavzu, masala bo'yicha hakamlilik qiladi. BKM darajasini belgilashda yordam beradi.

XULOSA

Biz yuqorida ta'kidlaganimizdek, o'qituvchilik kasbini tanlagan har bir pedagog o'ziga shu kasbni sevishi yoki sevmasligi to'g'risida savol beradi. Zero masalaning yana bir muhim tomoni borki, bu bo'lajak o'qituvchi pedagogik qobiliyatga egami yoki yo'qmi degan muammo paydo bo'ladi. Vaholanki har bir kasb, qobiliyat orqali egallanadi va mukammal o'rganiladi.

REFERENCES

1. Kuznetsova N.P. — O'qituvchining kasbiy kompetensiyasi DTSlari talabalarini amalga oshirish sharti sifatida. M. 2003.
2. Хуторской А.В. Компетентностный подход в обучении. Научно-методическое пособие. –М., Издательство «Эйдос», 2013. -73 стр.

3. Ismailovich S. A. Socio-Psychological Problems of Educating an Independent-Minded, Creative Person in the Educational Process //CENTRAL ASIAN JOURNAL OF LITERATURE, PHILOSOPHY AND CULTURE. – 2021. – Т. 2. – №. 12. – С. 4-7.
4. Саидов А., Джураев Р. Баркамол авлодни тарбиялаш-соғлом турмуш тарзини шакллантиришда спортнинг ўрни //Общество и инновации. – 2021. – Т. 2. – №. 2. – С. 203-208.
5. Саидов А. pedagogic mahorat: ёшлар ўртасида соғлом турмуштарзини шакллантириш устувор вазифа сифатида //центр научных публикаций (buxdu. uz). – 2020. – Т. 2. – №. 2.
6. SharifjonTo'lqino'g A. et al. TA'LIM-TARBIYA TIZIMI VA O'QITUVCHILAR FAOLIYATIDA PSIXOLOGIK XIZMATNING AHAMIYATI //MODELS AND METHODS FOR INCREASING THE EFFICIENCY OF INNOVATIVE RESEARCH. – 2022. – Т. 1. – №. 11. – С. 57-60.
7. Саидов А. СОҒЛОМ ВА БАРКАМОЛ ШАХСИ ТАРБИЯЛАШНИНГ ИЖТИМОЙ-ПСИХОЛОГИК МАСАЛАЛАРИ //Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS). – 2021. – Т. 1. – №. Specialissue. – С. 262-266.
8. Саидов А., Джураев Р. Воспитание гармоничного поколения–роль спорта в формировании здорового образа жизни //Общество и инновации. – 2021. – Т. 2. – №. 2. – С. 203-208.
9. Saidov A. Historical roots of formation of healthy lifestyle culture psychology in the family //International Journal of Pharmaceutical Research. – 2020. – Т. 12. – №. 4. – С. 628-630.
10. Ismailovich A. S. PROBLEMS OF IMPROVING PSYCHOLOGY OF HEALTHY LIFESTYLE OF UZBEK FAMILY //Scientific reports of Bukhara State University. – 2020. – Т. 4. – №. 1. – С. 313-318.
11. Ismoilovich S. A. SOCIO-PSYCHOLOGICAL PROBLEMS OF THE FORMATION OF THE PSYCHOLOGY OF A HEALTHY LIFESTYLE OF FAMILIES

MODUL-KREDIT TIZIMIDA TALABALARNING AXBOROT KOMPETENTLIGINI OSHIRISHDA MUSTAQIL TA'LIM IMKONIYATLARI VA XUSUSIYATLARINI RIVOJLANTIRISH

Baxriddinov Nurali Bekmurodovich

Samarqand davlat chet tillar instituti o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7294553>

Annotatsiya. Modul-kredit tizimi qisqacha tarixiy bosqichlari uning afzalliklari. O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim muassasalari Modul-kredit tizimiga o'tishning qulay jixatlarini ko'rib chiqish. Talabalar uchun ilm olish jarayoni va ular uchun mustaqil ta'limni tashkil etishda e'tibor qarataydigan jihatlari.

Kalit so'zlar: Modul, kredit soati, aktiv, qiymat, rejalashtirish.

РАЗВИТИЕ ВОЗМОЖНОСТЕЙ И ХАРАКТЕРИСТИК САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ ОБУЧЕНИЯ В ПОВЫШЕНИИ ИНФОРМАЦИОННОЙ КОМПЕТЕНЦИИ СТУДЕНТОВ В МОДУЛЬНО-КРЕДИТНОЙ СИСТЕМЕ

Аннотация. Краткие исторические этапы модульно-кредитной системы и ее преимущества. Рассмотрение положительных сторон перехода на систему Модуль-кредит высших учебных заведений Республики Узбекистан. Аспекты процесса обучения студентов и организации самостоятельного обучения для них.

Ключевые слова: Модуль, кредитный час, актив, стоимость, планирование.

DEVELOPMENT OF INDEPENDENT STUDY OPPORTUNITIES AND CHARACTERISTICS IN IMPROVING THE INFORMATION COMPETENCE OF STUDENTS IN THE MODULE-CREDIT SYSTEM

Annotation. Brief historical stages of the module-credit system its advantages. Consideration of convenient features of the transition to the module-credit system of higher educational institutions of the Republic of Uzbekistan. The process of obtaining knowledge for students and the aspects that they focus on when organizing independent education for them.

Keywords: module, credit hour, asset, value, planning.

KIRISH

Bugungi kunda, mamlakatimiz hayotining barcha sohalarida tub o'zgarishlar yuz berayapti jumladan oliy ta'limdagi islohotlar muhim ahamiyatga ega. Eng dolzarblari orasida modul-kredit tizimiga o'tishidir. Zero rivojlangan davlatlar ta'lim tizimiga nazar tashlaydigan bo'lsak, ular biz hozirda bosib o'tayotgan yo'llardan bosib o'tgani xech kimga sir emasdir. Kredit ilk marotaba XVIII va XIX asrlarda AQSh universitetlarida joriy etilgan bo'lib, o'quv jarayonlarini liberalizatsiya qilish, talabani haftalik akademik yuklamasini belgilab berish maqsadida yaratilgan.

1869-yilda Garvard universiteti prezidenti, Amerika ta'limining taniqli arbobi Charlz Uilyam Eliot "kredit soati" tushunchasini iste'molga kiritadi. Shunday qilib, 1870-1880-yillarda kredit soatlari bilan o'lchanadigan tizim joriy qilinadi. Kredit tizimi bilan o'qish va o'quv dasturlarini o'zlashtirish talabalarga o'quv jarayonini mustaqil ravishda rejalashtirish, uning sifatini nazorat qilish, ta'lim texnologiyalarini takomillashtirish uchun imkoniyat yaratib berdi.

Kredit to'plash o'lchovining kiritilishi talabaga katta erkinlik berish bilan bir qatorda, kelajakda tanlagan sohasining raqobatbardosh mutaxassisi bo'lib yetishishi uchun akademik jarayonni mustaqil rejalashtirish imkonini ham taqdim etdi. Ayni chog'da, baholash tizimi va

ta'lim texnologiyalarining takomillashishiga ham olib keldi. Ma'lumki, bizda axborot manbai va turli xildagi xalqaro ma'lumotlar bazalariga kirish, ulardan foydalanish ma'lum darajada cheklanib qolgandi. Oqibatda oliy ta'limda professor-o'qituvchilarning asosiy diqqati axborotni qidirib topish, uni o'zlashtirish hamda dastlabki qayta ishlagandan so'ng talabalarga tarqatishga qaratildi. Ya'ni o'qituvchilar shunchaki axborotni qabul qiluvchi va uzatuvchi subyekt edi, xolos. Bugungi kunda bu uslub, modul-kredit tizimida o'z samarasini berishi qiyinligini isbotlab berib turibdi. Sababi shiddatkor zamonda o'z fani bo'yicha talabaga berilgan mustaqil ta'lim mavzulari to'g'risida yetarlicha bilimlarga ega bo'lish va undan tashqari yangi zamonaviy bilimlarni xam o'zlashtirish lozimligini ko'rsatmoqda. Bunda talaba o'quv jarayonining obyekt sifatida axborotni qabul qiluvchi vazifasini bajarar, asosiy vaqtini auditoriyada ma'ruza mashg'ulotlarini tinglashga sarflar edi.

METOD VA METODOLOGIYA

Bugungi kunga kelib esa axborotlar olamidan bahramand bo'lishning tezlashgani, xalqaro ilmiy-texnik ma'lumotlar bazalaridan foydalanish imkoniyatlarining kengaygani, globallashuv jarayonlari jadallashgani bois talabalarning mustaqil ta'limini rivojlantirish masalasi kun tartibiga ko'tarildi.

modul-kredit tizimi bu- ta'limni tashkil etish jarayoni bo'lib, o'qitishning modul texnologiyalari jamlanmasi va kredit o'lchovi asosida baholash modeli hisoblanadi. Uni bir butunlikda olib borish serqirra hamda murakkab tizimli jarayondir. Modul- kredit tamoyilida ikkita asosiy masalaga ahamiyat beriladi: talabalarning mustaqil ishlashini ta'minlash; talabalar bilimni reyting asosida baholash.

Talabalarning mustaqil ishi bu talabaning o'ziga xos o'quv faoliyati bo'lib, u didaktik topshiriqlarni mustaqil ravishda bajarishga, o'qishga qiziqtirishga va muayyan fan sohasida bilimlarni oshirishga yo'naltirilgan. Talabalarning mustaqil ishlari mazmuni mantiqiy fikrlashni, ijodiy faollikni, o'quv materialini o'zlashtirishda tadqiqotchilik yondashuvini shakllantirishga imkon beruvchi amaliy topshiriqlarni bajarish bilan bog'liq bo'ladi.

Odatda talabalarning mustaqil ishlari talabaning to'la mustaqil faoliyati bilan birgalikda auditoriyadan tashqarida bajariladigan o'qituvchi rahbarligidagi talabaning mustaqil ishini ham o'z ichiga oladi. Kunduzgi ta'lim shaklida bakalavriatda talabalarning mustaqil ishlarining umumiy soatlari fan hajmining yarmini tashkil etadi va uning ham deyarli yarmi o'qituvchi raxbarligida talabalarning mustaqil ishlariga ajratiladi. Sirtqi ta'limda talabalarning mustaqil ishlarini hajmi fan hajmining 4/5 qismini tashkil etishi maqsadga muvofiq.

O'qituvchi raxbarligida talabalarning mustaqil ishlari yuklamasi o'qituvchining yuklamasiga to'laligicha kirmaydi, biroq kontakt mashg'ulotlar uchun o'qituvchiga alohida yuklama belgilanadi (hisob-chizma ishi, kurs ishi, kurs loyihasi, bitiruv ishi, magistrlik dissertatsiyasi, ilmiy izlanuvchiga rahbarlik, tayanch doktorantga rahbarlik va h.k.). Talaba mustaqil ishlarini tashkil qilish oliy o'quv yurtining asosiy me'yoriy hujjatlari, jumladan ishchi o'quv dasturlari (sillabus), fan modullarini mustaqil o'rganish bo'yicha talablarga muvofiq tarzda amalga oshiriladi.

TADQIQOT NATIJASI

Talabalarning mustaqil ishlari quyidagi shakllarda joriy etilishi mumkin: talabaning bevosita o'zi tomonidan mobil qurilmasi orqali amalga oshiriladigan mustaqil ish turlari;

- ✓ axborot izlash – o'z qiziqishlaridan kelib chiqib taqdim qilingan dayjest

- ✓ orqali internet materiallarini o‘rganish;
- ✓ Forum – fan mavzulari bo‘yicha telegram kanallari yoki masofaviy ta’lim platformalarida fikr almashish;
- ✓ Test yechish – o‘rgatuvchi test dasturlarida mashq qilish orqali fan moduliga oid materiallarni mustahkamlash;
- ✓ Nazorat ishiga tayyorlanish – fan bo‘yicha kutilayotgan oraliq va yakuniy nazoratlarga tayyorgarlik ko‘rish masala yechish – amaliy mashg‘ulot mavzusi bo‘yicha berilgan masalalarni yechish va uni yozma tarzda taqdim qilish;
- ✓ referat – muammoning yozma bayoni, bunda adabiy manbalar sharhlanadi yoki ilmiy ish, kitoblar tahliliy bayon qilinadi;
- ✓ kollokvium – o‘quv modulining nazariy qismining o‘zlashtirilishini tekshirish maqsadida suhbat uyushtirish;
- ✓ esse – dolzarb mavzu bo‘yicha shaxsiy fikrini tanqid, publitsistik va boshqa janrlarda yozma bayon qilish;
- ✓ taqdimot – berilgan mavzu bo‘yicha slayd va video materiallar vositasida chiqish qilish;
- ✓ keys - stadi ishlab chiqarishdagi muammoli vaziyatlar bo‘yicha belgilangan shakldagi topshiriqlar bo‘yicha yechim izlash;
- ✓ ish o‘yinlari – kasbiy faoliyat jarayonlarini imitatsiya qilish, sahnalashtirish, rollarni ijro qilish orqali kasbiy ko‘nikmalar orttirish;
- ✓ kurs ishi – fan yoki fanlar majmuasi (korxonalar iqtisodiyoti, menejment asoslari, ekologiya va atrof-muhit muhofazasi, fuqaro himoyasi va h.k.) muammolari bo‘yicha belgilangan uslubiy qo‘llanmalar asosida bajariladigan belgilangan uslubiy qo‘llanmalar asosida yoziladigan yozma va hisob ishlari;
- ✓ kurs loyihasi – fan yoki fanlar majmuasi (texnik mexanika, texnologik jarayon va qurilmalar, mutaxassislikka oid loyiha ishlari bajariladigan fanlar) muammolari bo‘yicha belgilangan uslubiy qo‘llanmalar asosida bajariladigan grafik chizmalar ilova qilinadigan belgilangan uslubiy qo‘llanmalar asosida yoziladigan hisob ishlari;
- ✓ fan to‘garaklarida ishtirok etish – talabaning fan to‘garaklarida maket, slayd, namunalar kabi ko‘rgazmali materiallarni tayyorlashi;
- ✓ tanlovlarda ishtirok etish – talabaning o‘qituvchining ilmiy rahbarligi ostida turli tanlovlarda ishtirok etishi (“Yosh ixtirochi”, talabalar startap loyihalari va h.k.);
- ✓ ilmiy anjumanlarda ma’ruza qilish – fanga oid ilmiy tadqiqot mavzusi bo‘yicha OTM, Respublika va xalqaro miqyoslarda o‘tkaziladigan ilmiy-texnikaviy anjumanlarda ma’ruza qilish;
- ✓ Ilmiy tezis va maqolalar chop etish – ilmiy anjumanlarning to‘plamlarida tezislar va ilmiy jurnallarda ilmiy tadqiqot mavzusi bo‘yicha maqolalar chop qilish;
- ✓ Elektron shakldagi o‘qituvchi raxbarligida talabalarning mustaqil ishlari;
- ✓ Review – taqdim qilingan manbaga annotatsiya yozish.
- ✓ Interview – muammoni tadqiq qilish bo‘yicha suhbat uyushtirish va uni masofaviy ta’lim platformasiga yuklash;

O‘qituvchi raxbarligida talabalarning mustaqil ishlari ularning bayoni, mavzulari, topshiriqlari, o‘tkazish shakllari, soatlar hajmini ham ko‘rsatgan holda fanning sillabusida fan modullari bo‘yicha keltiriladi. Talabalarning mustaqil ishlari mazmuni fanning xususiyatidan, oliy o‘quv yurtining texnik imkoniyatlaridan va kutubxonaning o‘quv-uslubiy ta’minlanganidan kelib

chiqib aniqlanadi. Talabalarning mustaqil ishlari innovatsion texnologiyalarga asoslangan bo'lishi kerak. O'qituvchi raxbarligida talabalarning mustaqil ishlarining auditoriyadagi shakli berilgan topshiriq doirasida talabalarning darslik va birlamchi manbalar, guruhli topshiriqlarni bajarish, yakka tartibdagi tahliliy faoliyatlarni ko'zda tutadi. O'qituvchi raxbarligida talabalarning mustaqil ishlari har bir fan bo'yicha butun akademik o'qish davrida sana, vaqti, auditoriyasi ko'rsatgan holda grafik bo'yicha o'tkaziladi.

O'qituvchi raxbarligida talabalarning mustaqil ishlari doirasidagi mashg'ulotlar maslahat va interfaol shakllarda bo'lishi mumkin, ularning nisbati o'rganilayotgan fanning murakkabligi, ularni o'rganishga ajratilgan auditoriya soatlari hajmi, talabalarning tayyorgarlik darajasi bilan aniqlanadi. Yakka tartibda maslahat olgan talaba, o'qituvchilarning mehnatini hisobga olish bo'yicha jurnalga imzo qo'yadi. Talabalarning mustaqil ishlarining sifatini kafedra nazorat qiladi, bunda talabalarning mustaqil ishlarining hajmi, mazmuni va hisobot turini tasdiqlaydi, ish hajmini, ketma-ketligini va topshirish muddatlarini aniqlaydi, talabalarning mustaqil ishlari natijalari bo'yicha talabalar va o'qituvchilarning hisobotlarini ko'rib chiqadi.

MUHOKAMA

Yuqoridagilar dars mashg'ulotlarini nafaqat o'qitishni innovatsion ta'lim texnologiyalari asosida olib borish, balki talabadan mustaqil o'qib-o'rganish, ta'limga yangicha munosabatda bo'lish, mehnat bozori talabidan kelib chiqib, zaruriy va chuqur nazariy bilimlarni egallash, amaliy ko'nikmalarini shakllantirishga o'rgatishdan iboratdir. Bir so'z bilan aytganda, mazkur tizim talabaning kasbiy rivojlanishi va kamolotiga yo'naltirilgandir. Ilm sohibining butun hayoti davomida bilim olishini ta'minlashga hamda mehnat bozori va zamonaviy talablarga javob bera oladigan inson kapitalini shakllantirishga qaratilgandir.

Keling, shu o'rinda modul va kredit tushunchalari mohiyatiga qisqacha to'xtalib o'tamiz. Modul — bu, bir nechta fan hamda kurslar o'rganiladigan o'quv rejasining bir qismi. U talabalarda ma'lum bir bilim va ko'nikma hosil qilish, tahliliy-mantiqiy mushohada yuritish salohiyatiga ega bo'lishiga qaratilgan bir nechta fanlar (kurslar) majmui hisoblanadi. Bunda o'qituvchi o'quv jarayonini tashkil qiladi, jonli, video hamda audio ma'ruzalar o'qiydi, talabaning faoliyatini muvofiqlashtiradi.

Talaba esa mavzuni mustaqil o'rganadi hamda berilgan topshiriqlarni bajaradi. Xorijiy tajribaga ko'ra, kredit-modul tizimida o'quv jarayoni har semestrda 2-4 tagacha moduldan iborat bo'ladi. Modulda jamlangan fanlar osondan murakkablik sari, nazariy-uslubiy fanlardan amaliy fanlarga qarab hamda mantiqiy jihatdan bir-birini o'zaro uzviy to'ldirish prinsipi asosida shakllantiriladi. Talaba mutaxassis bo'lib shakllanishi uchun nafaqat axborotlar, balki ularni qayta ishlash, amaliyotga joriy qila olish malakasiga ega bo'lishi talab etiladi.

Modulga asoslangan o'quv dasturlari maxsus sxema asosida ishlab chiqiladi va quyidagilarni o'z ichiga qamrab oladi:

- ✓ o'quv maqsadi hamda vazifalarning to'liq ochib berilishi;
- ✓ talabaning fanni (kursni) boshlashi va tugatishidan keyingi orttirishi lozim bo'ladigan malakasiga qo'yiladigan talabalar;
- ✓ modul tarkibiga kirgan har bir fanning qisqacha mazmuni (sillabus), ya'ni ma'ruzalar mavzulari, seminar va amaliy mashg'ulotlarning rejasini, mustaqil ta'limni baholash uchun mo'ljallangan topshiriqlar;
- ✓ o'qitishning qisqacha bayoni: ta'lim berish usul hamda vositalari; bilimlarni baholashning usul va shakllaridan iborat.

Ushbu vazifalarni samarali bajarish uchun oliy o'quv yurtlariga akademik va tashkiliy boshqaruv bo'yicha mustaqil qarorlar qabul qilish huquqi beriladi. Boshqacha qilib aytganda, bundan buyon universitet kengashi o'quv dasturi va adabiyoti, ilmiy loyihalarni amalga oshirish, professor-o'qituvchilar va o'qituvchilarning ish yuki va o'qitish shakllarini aniqlash bo'yicha qarorlariga amal qiladi. Har bir bo'lim faoliyati uning salohiyati va yoshlarning ilmiy ishlarga jalb etilishi asosida baholanishi ko'rsatilgan.

Bundan tashqari, oliy ma'lumotga ega bo'lishni talab qiladigan kasblar ro'yxatini optimallashtirish va iqtisodiyot tarmoqlari tomonidan talab qilinadigan yangi mutaxassisliklarni joriy etish vazifasi qo'yilishi kasblar bozoridan kelib chiqib mutaxassislarni tayyorlash vazifasini xam qo'ydi. Zero iqtisodiyotning oltin qoidasi sifatida biz bilamizki sog'lom raqobat bo'lsagini o'sha jamiyatda rivojlanish bo'ladi.

XULOSA

Bu tizim talabaning kasbiy rivojlanishi va yetukligiga, shuningdek uzluksiz ta'limni ta'minlashga qaratilganligi muhimdir. Bu modul-kredit tizimi bizning yangi O'zbekiston oliy ta'limi uchun muxim va samarali qadamdir. Zero rivojlangan davlatlar iqtisodiyoti albatta ta'limda bo'lgan tub islohotlar samarasi ekanligi xech kimga sir emas. Bugungi kunda biz ushbu yo'lda dadil qadamlar tashlab xarakatlansak albatta maqsadimizga erishamiz.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 05.06.2018 dagi "Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risi" da PQ -3775-son qarori.
2. O'zbekiston Respublikasi prezidentining 08.10.2019.y dagi "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" gi PF-5847-son Farmoni.
3. O'zbekiston Respublikasi prezidentining 2020 yil 24- yanvardagi oliy Majlisga Murojatnomasi.
4. Usmonov B.Sh,Xabibullayev R.A.Oliy o'quv yurtlarida o'quv jarayonini kredit-modul tizimida tashkil qilish.O;quv qo'llanma Toshkent, 2020 yil [4 34-37 betlar.
5. Ishmuxammedov R Innovasion texnologiyalar yordamida ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari .T.;Nizomiy nomidagi TDPU, 2005
6. Ismailovich S. A. Socio-Psychological Problems of Educating an Independent-Minded, Creative Person in the Educational Process //CENTRAL ASIAN JOURNAL OF LITERATURE, PHILOSOPHY AND CULTURE. – 2021. – T. 2. – №. 12. – С. 4-7.
7. Саидов А., Джураев Р. Баркамол авлодни тарбиялаш-соғлом турмуш тарзини шакллантиришда спортнинг ўрни //Общество и инновации. – 2021. – Т. 2. – №. 2. – С. 203-208.
8. Саидов А. педагогик маҳорат: ёшлар ўртасида соғлом турмуш тарзини шакллантириш устувор вазифа сифатида //центр научных публикаций (buxdu. uz). – 2020. – Т. 2. – №. 2.
9. Sharifjon To'lqin o'g A. et al. TA'LIM-TARBIYA TIZIMI VA O'QITUVCHILAR FAOLIYATIDA PSIXOLOGIK XIZMATNING AHAMIYATI //MODELS AND

- METHODS FOR INCREASING THE EFFICIENCY OF INNOVATIVE RESEARCH.
– 2022. – Т. 1. – №. 11. – С. 57-60.
10. Саидов А. СОҒЛОМ ВА БАРКАМОЛ ШАХСНИ ТАРБИЯЛАШНИНГ ИЖТИМОЙ-ПСИХОЛОГИК МАСАЛАЛАРИ //Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS). – 2021. – Т. 1. – №. Special issue. – С. 262-266.
 11. Саидов А., Джураев Р. Воспитание гармоничного поколения–роль спорта в формировании здорового образа жизни //Общество и инновации. – 2021. – Т. 2. – №. 2. – С. 203-208.
 12. Saidov A. Historical roots of formation of healthy lifestyle culture psychology in the family //International Journal of Pharmaceutical Research. – 2020. – Т. 12. – №. 4. – С. 628-630.
 13. Ismailovich A. S. PROBLEMS OF IMPROVING PSYCHOLOGY OF HEALTHY LIFESTYLE OF UZBEK FAMILY //Scientific reports of Bukhara State University. – 2020. – Т. 4. – №. 1. – С. 313-318.
 14. Ismoilovich S. A. SOCIO-PSYCHOLOGICAL PROBLEMS OF THE FORMATION OF THE PSYCHOLOGY OF A HEALTHY LIFESTYLE OF FAMILIES.

INTEGRATIV YONDASHUV ASOSIDA BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA EKOLOGIK KOMPITENSIYALARNI SHAKILLANTIRISHNING PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI

Hayitov Anvar Isomiddin o'g'li

Nizomiy nomidagi TDPU o'qituvchisi

Mansurova Shaxlo Azizbek qizi

Nizomiy nomidagi TDPU 3-kurs talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7294980>

Annotatsiya. Maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'qitiladigan fanlarni integratsiya qilish orqali ekologik madaniyatini shakllantirishning pedagogik shart-sharoitlarini ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, metod, integratsiya, ekologiya, madaniyat, ekologik madaniyat, shakllantirish, yashil makon dasturi, tabiiy fanlar, o'qish, ob-havo, fanlarni biritktirish, to'ldirish.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ У ШКОЛЬНИКОВ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ НА ОСНОВЕ ИНТЕГРАТИВНОГО ПОДХОДА

Аннотация. В статье показаны педагогические условия формирования экологической культуры учащихся начальных классов через интеграцию преподаваемых предметов.

Ключевые слова: начальное образование, метод, интеграция, экология, культура, экологическая культура, образование, зеленое пространство, естествознание, чтение, погода, интеграция наук, наполнение.

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF ECOLOGICAL COMPETENCES IN PRIMARY CLASS STUDENTS ON THE BASE OF AN INTEGRATIVE APPROACH

Abstract. The article indicates the pedagogical conditions for the formation of the ecological culture of Primary School students through the integration of the subjects taught.

Keywords: primary education, method, integration, ecology, culture, ecological culture, formation, green space program, Natural Sciences, study, weather, science unification, filling.

KIRISH

Respublikamizda tabiatni parvarishlash, asrab-avaylash, uni qo'riqlash va havoni ham toza qilish uchun bir qancha ishlar amalga oshirilmoqda. Tabait boyliklardan: suvdan, yerdan o'rinsiz foydalanish ekologiyani o'zgartirib yuboradi. Bu ishlarni quyidagi dasturlar misolida ko'rishimiz mumkin: "Sog'lom avlod" davlat dasturi va "Ekologik ta'lim-tarbiya konsepsiyasi" ishlab chiqildi, "Ekosan" xalqaro jamg'armasi tuzildi, Bundan tashqari, Orol dengizi bo'yicha dastur, Ozon qatlamini buzayotgan moddalardan foydalanishni to'xtatish bo'yicha milliy dastur, "Yashil makon" dasturi, "Obod mahalla" dasturlar ham yo'lga qo'yigan. Ekologik partiyasi tomonidan ham orqali mamlakatimizda ob-havoni toza qilish tabiatni asrab avaylash va parvarishlash ishlari amalga oshirilmoqda. Jumladan, "Yashil makon" dasturining 2-bandida "Yashil makon" umummilliy loyihasi doirasida hududlarda ko'chat ekish, ko'kalamzorlashtirish va obodonlashtirishga doir tadbirlarda faol ishtirok etish haqida fikrlar alohida e'tibor qilinib berilgan[1].

“Obod qishloq” va “Obod mahalla” dasturlarini amalga oshirish bo‘yicha joylarda obodonlashtirish va ko‘kalamzorlashtirish, yakka tartibdagi va ko‘p kvartirali uylarni, mahalla binolari va guzarlarini ta‘mirlash, piyoda yo‘laklarini barpo etish, tungi yoritish uskunalarini o‘rnatish, shuningdek, boshqa infratuzilma obyektlarini qurish hamda ta‘mirlash ishlarini moliyalashtirishga aholi va tashabbuskor tadbirkorlar mablag‘lari, homiylik va xayriya mablag‘lari, tijorat banklari kreditlari va qonunchilikda taqiqlanmagan boshqa manbalar hisobidan mablag‘lar jalb qilish choralarini ko‘rsin kabi ta‘kidlab o‘tilgan[2].

“Atmosfera havosini muhofaza qilish to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasin qonuniga o‘zgartirish va qo‘shimchalar kiritish haqidagi qarorning 50-moddasida “Fuqarolar atrof tabiiy muhitiga ehtiyotkorona munosabatda bo‘lishga majburlar” deb qo‘yilgan[3].

Jamoatchilik e‘tiborni ekologik sog‘lomlashtirish va atrof-muhit muhofazasi muammolarini izchil suratda hal etish zaruriyatga qaratgan holda, Ekoharakat mamlakatimizning barcha fuqarolarini Ona Vatanimizning bebaho tabiiy boyliklari kelgusi avlodlar uchun asrab-avaylashdek oliy vazifani bajarishda faol ishtirok etishga chaqiradi. Atrof-muhit holatiga e‘tiborsiz munosabatda bo‘lish tabiiy resurslardan me‘yordan ortiq foydalanish va ekologik talablarni mensimaslik Orol dengizining qurishi, cho‘llanish, yer va suv resurslarining tanazzuli, o‘simlik va hayvonot dunyosi genofondning yomonlashuvi, biologik xilma-xillikni qisqarishi, ko‘p miqdordagi sanoat, maishiy va boshqa chiqindilarning hosil bo‘lishi kabi bir qator global va mintaqaviy ekologik muammolar paydo bo‘lishiga olib keladi. Hozirgi davirda inson va tabiat, fan-texnika taraqqiyoti va atrof-muhit, jamiyat va ekologiya o‘rtasida nomunosiblik vujudga kelmoqda. Bularning barchasi ekologik madaniyatni yanada yuksaltirish masalalarini ko‘ndalang qo‘ymoqda.

METOD VA METODOLOGIYA

Maqoladagi masalamizni to‘liq yoritishdan har bir tayanch tushunchalar mohiyatini bilib olishimiz lozim. Biz quyida shu asosiy tushunchalar ta‘rifini berib o‘tamiz.

R.A. Mavlonova shunday yozadi: *“Integratsiya* – “butun” degan ma‘noni bildiradi, demak, bu tafakkur o‘shisi jarayonining turli qism va integratsiya atama va uslubiy nuqtaiy nazardan hodisa sifatida nima ekanligini ko‘rib chiqaylik[4]. «Integratsiya» so‘zi lotincha integratio-tiklash, to‘ldirish, «integer» butun so‘zidan kelib chiqqan. Integrativ ta‘lim jarayonida o‘quvchi, olamning yaxlitligini, koinot, tabiat konunlarini, tabiat, jamiyat va insonlarning o‘zaro munosabatlari haqida xar tomonlama bilimlarga ega bo‘lib kamol topadi[4]. Tabiat go‘zalligini xis qila olish, undan zavqlanish, e‘zozlash ko‘nikmalariga ega bodadi. Ta‘limning globallashuvi sharoitida fanlararo uzviylikni kengroq qo‘llash ayni zaruriyatdir. Fanlararo uzviylik tamoyiliga tayanish ta‘lim muassasalari o‘quv jarayoni uchun tatbiqiy tus olishi lozim.[4]

Ekologiya (yunoncha — „uy“, „turar joy“) — organizmdan har xil darajada yuqori turadigan sistemalar; populyatsiyalar, biotsenozlar, biogeotsenozlar (ekosistemalar) va biosferaning tuzilishi, ularda kechadigan jarayonlarni o‘rganadigan biologiya fanlari majmui. Ekologiyani organizmlar va ular bilan atrof muhit o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarni o‘rganadigan fan sifatida ham talqin qilinadi[5]. Ekologiya o‘rganadigan ob‘yektlariga ko‘ra, umumiy va xususiy ekologiyaga ajratiladi.

Agar «madaniyat» va «kultura» atamalarining qo‘llanish tarixiga e‘tibor bersak, «madaniyat» arabcha «madina» so‘zidan olinganligi va «shahar» degan ma‘noni anglatishini ko‘ramiz. «Kultura» so‘zi esa yuqorida yozganimizdek, lotinchadan olingan bo‘lib, «ishlov

berish, parvarishlash» ya'ni tuproqqa va yerga ishlov berish kabi ma'nolarni anglatgan[6]. Keyinchalik mazkur atamalarning mazmun-mohiyati o'zgarib borgan.

Ekologik madaniyat — bu atrof-muhit to'g'risida chuqur bilimga, tabiatni asrash tuyg'usiga ega bo'lish, o'simliklar hamda hayvonlarga nisbatan g'amxo'rlik ko'rsatishga, tabiat zahiralardan oqilona foydalanish, ularni ko'paytirish borasida qayg'urishga qaratilgan amaliy faoliyatning yuksak ko'rsatkichidir[5].

Boshlang'ich ta'limda hozirgi vaqtda maktab o'quvchilarini ekologik tarbiyalash pedagogik nazariya va amaliyotda ustuvor yo'nalishga aylanib bormoqda. Bu sayyoramizdagi qiyin vaziyat bilan bog'liq: tez o'sish aholi soni, demak, uni oziq-ovqat bilan ta'minlash, sanoatni mineral xom ashyo bilan ta'minlash muammosi, energiya muammosi va albatta, tabiiy muhitning ifloslanishi bularning barchasi yer yuzida hayotning mavjudligiga tahdid soladi. Bunday holatning eng muhim sabablaridan biri aholining ekologik savodsizligi, ularning tabiatga aralashuvi oqibatlarini oldindan ko'ra olmaslikdir[5].

O'quvchilarda ekologik savodxonlik va madaniyat ta'lim tarbiya muassalari va amalga oshiriladi. Boshlang'ich talim o'quvchilariga ekologik tarbiya berishda milliy hususiyat va tomonlarga asosiy e'tiborni qaratishimiz lozim. Bular suv, yer, tuproq, havo muqaddas hisoblangan. Ota bobolarimiz: "Suv-tabiat in'omi, hayot manbai"-deb bejiz aytishmagan[7]. Maktabda o'quvchilarni ekologik tarbiyalashda bunday ma'lumotlarni berib boorish o'qtuvchilarning asosiy vazifasi bo'lmog'i darkor. Atrof-muhitga, tabiat boyliklariga e'tiborsiz bo'lish butun sayyoraga jiddiy zarar yetkazishi ma'lum. Inson bilan tabiat, atrof muhit bilan qanday munosabatda bo'lishni o'rgatish pedagogika nazariyasi va amaliyotida dolzarb muammoga aylandi. Ayniqsa umumta'lim maktablarida maktab partasidanoq tabiatga muhabbat ruhida tarbiya berishga astoydil kirishish zarur. Ta'lim muassalarida ekologik tarbiya berish mazmuni quydagilarni o'z ichiga oladi:- atrof muhit va uning shaxsiy ma'naviy dunyosiga ta'siri; -tabiat va uning ahamiyatini anglash; -tabiatga muhabbatni shakillantirishda maktab va oilaning hamkorligi; -o'z tumani, shaharni, qishloqni va maktab hovlisini ko'kalamzorlashtirishda, hatto sinif xonasidagi gullarni parvarishlashga qiziqtirish; -oiladagi ,maktabdagi tabiatni, o'simliklar va hayvonot dunyosini e'zozlashga o'rgatish, jonvor va qushlarni parvarish qilish; -yoshlarni ekologik tarbiyalashda milliy an'ana va udumlarni qayta tiklash, ularga etiborini kuchaytirish zarur[5].

TADQIQOT NATIJASI

Ta'lim muassasasida fanlarni integratsiya qilib o'quvchilarning bilimlarini, dunyoqarashini kengaytirishimiz kerak. Tabiiy fanlar fanini o'qish fanida yana kengroq tushuntirilsa, tabiatni asrash haqida mazmunli hikoyalar keltirib aytilsa, atrof-muhitga yanada ehtiyotkorona munosabatda bo'ladi.

1-sinf tabiiy fanlar darsligidagi 1-bob Atrofimizdagi olam bobidagi 2- mavzu "Jonli va jonsiz tabiatni o'rganamiz"[7] mavzusini bevosita tabiat bilan bo'g'lab tushuntirish, undan misollar keltirish, iloji bo'lsa tabiatga olib chiqib tushuntirish yana maqsadga muvofiq bo'ladi. Mana shu mavzuni 1-sinf O'qish darsligidagi uchinchi bobdagi "Bahor kelgach" mazvusi [8] bilan bog'lasak va shu mavzuni tabiiy fanlar darsligidagi mazvu bilan to'ldirib tushuntirib ketsak bo'ladi. Ikki fandagi mavzular mazmunan bir-biriga qanday bog'lanadi. Aynan jonli va jonsiz tabiatni bahor faslida tushuntirish juda ma'qul ish. Chunki tabiat jonsiz paytda jonli paytga qish faslidan chiqib bahor fasliga o'tayotganda ro'y beradi. Bu jarayonni esa quyida hikoya bilan tushuntirib beramiz. *"Qish faslining oxirgi kunlarida juda uzoq va oppoq bo'lgan osmonning*

bulutlarini bir chekkaga surib Quyosh bobo kulib keldi va shundan boshlab bahor fasli kelganini bildirib qo'ydi. Shunda bulutlar qochib osmonni yuzini ochib berdi va ko'm-ko'k musaffo paydo bo'ldi. Bahor fasli kirib kelib kunlar juda isiy boshladi va havo harorati iliq bo'lib qolgani daraxtlarning o'zidan kurtaklar chiqishiga unday boshladi. Kurtak chiqarayotgan daraxt esa quyosh nuridan bahramand bo'lib yanada ko'proq kurtaklashiga sabab bo'ladi. Kurtaklangan joylarda esa yam-yashil chiroyli, inson qo'li bilan ham chizolmaydigan ajoyib bargchalar paydo bo'ladi va kattalashadi. Shu davrda hamma daraxtlar uyg'onib yana chiroyli tabiatimizga qaytidi. Bu esa bevosita insonlarning ham kayfiyatini ko'taradi, kayfiyati ko'tarilgan inson esa oilasiga, ishlariga va barcha-barcha insonlarga juda iliq munosabatda bo'lishiga turtki bo'ladi. Har bir kurtak ochayotgan daraxt chiroyli bo'lib gullaydi, bu esa tabiatni yanada chiroyli qilib qushlarni o'zining go'zalligi bilan rom qiladi. Qushlar ham ulardan sevinib butun tabiat bo'ylab sayrab yurishadi. Keyinchalik asalarilar orqali gullari changlanib, meva tugishi boshlanadi. Bahor faslining keyingi oylarida mavalar kattalashib dovcha undan keyin esa pishib haqiqiy meva holatiga o'tadi. Bundan ko'tishimiz mumkinki, oddiy bir kichik novcha shoxidan butun bir daraxt paydo bo'lib, undan burglar chiqarib, meva ham paydo bo'lib, kattalashib shirin meva holatiga keldi. Budan eng yaxshi insonlarga va tabiatning o'ziga ham xush yoquvchi jarayon esa har "bahor" faslida ro'y beradi. Hurmatli bolajonlarning tabiatning bunday ajoyib ne'matiga har bir inson qadriga yetishi kerak. Eng asosiysi uni sara, parvarishlab voyaga yetkazsak, biz insonlarga barglaridan keladigan toza havo hamda mevasidan yeb tanamizga juda ko'p ozuqa olamiz. Demak, biz insonlarning sog'ligi va kayfiyatimizga yaxshi bo'lishiga yordam bo'ladigan bunday ne'matlarni asrab, parvarishlab, keying avlodga qol'dirishimiz kerak" deb tushuntiriladi. O'qish darsimizda huddi shuni hikoya tarzda aytsa bo'ladi. Hikoyadan ma'lumki, biz tabiatning qanday qilib jonlanishini "hikoya" tarzda, o'qituvchining mimika, pontamimika va ovoz to'nolari bilan mazmunli va qiziqarli qilib o'quvchilarga yetkazib berdik. Bu holatdan ko'rishimiz mumkinki, o'qish fani orqali "tabiiy fanlar", "biologiya", "psixologiya (inson kayfiyatini ko'tarishga xizmat qilgan)", "falsafa (bu jarayon tabiat qonuni ekanligi ta'kidlangan)", "odam va uning salomatligi" kabi fanlari bir-biri bilan uzviy bog'langan. Ma'lumotlar qiziqarli, mazmunli va o'quvchilarning dunyoqarashini kengaytirishga xizmat qiladigan darajada so'zlab berildi. Boshqa fanlardagi bilimlardan foydalanib hikoya aytilishi ushbu fandagi ma'lumotlga qo'shimcha tarzda to'ldirilib, yanada ajoyib va mazmunli hikoya bo'ldi. Bundan ko'rishimiz mumkinki, mazmunan bir-biriga yaqin fanlarning ma'lumotlarini birlashtirish ma'qul ish bo'lganligini ko'rib o'tdik. Umumiy maqsad uchun ham yaxshi xizmat qildi. Umumiy maqsad esa o'quvchilarning bilimlarini oshirish, dunyoqarashlarini kengaytirish va eng asosiysi ekologik madaniyatini shakllantirish edi. Bu maqsadga o'qituvchi ushbu hikoya orqali erishdi.

Fanlarni integratsiya qilib o'quvchilarning bilimlarini, dunyoqarashini kengaytirishimiz kerak. Tabiiy fanlar fanini o'qish fanida yana kengroq tushuntirilsa, tabiatni asrash haqida mazmunli hikoyalar keltirib aytilsa, atrof-muhitga yanada ehtiyotkorona munosabatda bo'ladi[9].

MUHOKAMA

Tabiatimiz yam-yashil va ob-havomiz toza bo'lishi uchun biz insonlar daraxtlarni parvarishlashimiz, ularni asrab-avaylashimiz, ularga ishlov berishimiz, ularni ko'paytirishimiz va zarar yetkazmasligimiz lozim. Buning uchun esa nafaqat ta'lim muassalarida ko'chada va uyda ham atrof muhitga bo'lgan munosabatga doir yaxshi fikirlarni, parvarishlashga oid so'zlarni

insonlarga ko'proq ulashishimiz kerak[10]. Ayniqsa, bolalar yoshligini inobatga olib tabiatni asrab avaylashga oid, parvarishlashga ularga zarar yetkazmaslikga ularni ko'paytirishga, umuman olganda, ekologik madaniyatni shakillantirish muhim hisoblanadi.

Yoshlarimizning ta'lim-tarbiya olishi, ma'naviy-axloqiy jihatdan yetuk bo'lishi va kelajakda sog'lom inson bo'lishida bevosita Respublikamizdagi tashqi muhit va ekologiyaga ham bog'liq. Atrof muhitimiz qanchalik toza, chiroyli, yam-yashil bo'lsa, insonlar bir-biriga yaxshi munosabatda bo'ladi va toza havodan bahramant bo'lib yuradi[11].

Ma'lumki, tabiatda hamma narsa bir-biriga uyg'undur. Fan texnika yutuqlaridan unumli foydalanayotga inson esa ana shu uyg'unlikni buzmoqda, unga nisbatan shafqatsizlarcha munosabatda bo'lmoqda. Tabiiy boyliklardan: suvdan, yerdan o'rinsiz foydalanish ekologiyani o'zgartirib yubordi. Qishloq xo'jaligi ekinlarini noto'g'ri rejalashtirish, kimyoviy o'g'itlarni haddan ziyod kop qo'llash yer unumdorligini va inson salomatligiga salbiy tas'ir ko'rsatayabdi. Korxonalaridan oqib chiqayotgan zaharli ovqatlar suv havzalarini ifloslantirishi birinchi navbatda hayvonot olomi va o'simliklar dunyosiga ofat keltirmoqda. Transport vositalaridan chiqayotgan tutun-gaz havoning tozaligini buzayapti. Bularning barchasi insondan ekologik madaniyatni talab etmoqda.

Bundan ko'rishimiz mumkinki atrof muhit daraxtlar, atmosfera ham davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan. Biz yoshlar bu siyosatni muhitni inobatga olib tabiatga nisbatan to'g'ri munosabatda bo'lishimiz va ekologik munosabatni shakillantirishimiz shart hisoblanadi. Ekologik madaniyat esa o'quvchilarimizda maktablarda fanlarni bir-biriga bo'glab o'tilganda, bilimlar amaliyot bilan bog'lab o'tilganda yanada yaxshiroq shakllanib boradi. Chunki bolaga fan doirasida bilimlarni boshqa fanlar bilan bog'lab, to'ldirib o'tilsa dunyoqarashi yana kengroq bo'ladi. Bundan ko'rishimiz mumkinki, fanlar integratsiya yaxshi foyda beradi.

Zahiriddin Muhammad Boburning asaridagi mazmunli jumalardan foydalanib tabiat haqida bilimlar berilsa yanada yaxshi bo'ladi. Boburning «Boburnoma» asarida ko'rgan-kechirganlari, borgan joylarining tabiati, boyligi, hayvonoti, o'simliklari va odamlari, xalqlarning urf-odatlarini tasvirlagan. Unda yer, suv, havo, turli tabiat hodisalariga tegishli ko'plab fikrlar bor. Bobur o'lkani bilgan kishilarni hurmat qiigan, qadrlagan va ular bilan hamisha maslahatlashgan. Ayniqsa, u gullar, manzarali hamda mevali daraxtlarni ko'paytirishga e'tibor bergan[8].

Madaniyatli kishi tabiat va jamiyat o'rtasidagi muvozanatni saqlaydi, bu borada boshqalarni ham to'g'ri faoliyat ko'rsatishga da'vat etadi, hech bo'lmaganda ko'chalarga axlat tashlanmasligiga, suv va havo ifloslanmasligiga hissa qo'shadi[5].

Ekologik madaniyat tarkibiga tabiatni muhofaza qilish madaniyati, tabiat boyliklaridan foydalanish madaniyati, ekologik tizimni qaytadan o'zgartirish madaniyati ham kiradi. Bular bir kishining yoki hududning vazifasi bo'la olmaydi. Umum insoniyat bunday vazifalarni yechishga birgalikda kirishsagina ekologik muammolar hal bo'ladi.

Yuqoridagi fikirlardan kelib chiqib biz ko'rishimiz mumkinki tabiatimiz qanchalik bizga kerak ekanligini, uni asrab avaylashimizni, parvarishlashimizni va qanchalik toza saqlashimizni tushinib yetdik.

Demak, jamiyatimizdagi har bir inson atrof muhitga bo'lgan munosabatni yaxshilash kerak va ekologik madaniyatimizni shakillantirishimiz kerak. Zero tabiat bu-bizning tirikligimizdir.

Insonlarning ekologik madaniyatini kuchaytirish masalasini inobatga olib, yuqoridagi muhim malumotlardan kelib chiqib o'quvchilar ekologik madaniyatini shakillantirishga doir quyidagi tavsfiyalarni aytib o'taman:

- o'quvchilarning atrof muhitga doir munosabatni insonlarni ekologik madaniyatni kuchaytirish;

- ta'lim muassalarida ekologiyaga oid sinif va sinifdan tashqari tarbiyaviy ishlarni kuchaytirish;

- mahallalarimizga ko'proq daraxt ekishimiz, uni parvarish qilishimiz;

- darsliklarimizga ekologik madaniyatni shakillantirishga oid qo'shimcha va mavzu va ertak hikoyalarni berishimiz lozim.

XULOSA

Xulosa o'rnida shuni aytish lozimki tabait doim biz uchun xizmat qiladi, biz esa tabiatni undan ko'proq asrab avaylashimiz, parvarishlashimiz va eng asosiy ehtiyot qilishimiz lozim.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Oliy majlisi qonunchilik palatasi kengashining qarori mamlakatimizda "Yashil makon" umummilliy loyihasi doirasida belgilangan vazifalar ijrosi ustidan samarali parlament nazoratini olib borishga doir chora-tadbirlar to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi Oliy majlisi Qonunchilik palatasi kengashining qarori, 25.11.2021 yildagi 1563-IV-son.
2. "Obod qishloq" va "Obod mahalla" dasturlarini amalga oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida". O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 02.04.2021 yildagi PQ-5048-son
3. "Atmosfera havosini muhofaza qilish to'g'risida"gi O'zbekiston respublikasin qonuniga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish. Qonunchilik palatasi tomonidan 2018 yil 30 noyabirda qabul qilingan Senat tomonidan 2019 yil 28 fevralda maqullangan.
4. R.Mavlonova, N. Vohidova. "Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi, innovatsiya va integratsiyasi". Darslik. 2013 yil.
5. Saodat Tosheva Qosimova, Shokomil shojalilov, O'lga Aleksandrovna Bader "Atrof-muhitni muhofaza qilish va shahar iqlimshunosligi". T.-2018.
6. Vikipediya ochiq ensklopediya. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Madaniyat>.
7. Tabiiy fanlar [Matn]: 1-sinf uchun darslik / K. Suyarov [va boshq.]. – Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2021. – 88 b.
8. O'qish kitobi: 1-sinf uchun darslik / Muallif-tuzuvchilar: T. G'afforova, E.Shodmonov, G. Eshturdiyeva; Mas'ul muharrir: S. Mat chonov. — T.: «Sharq», 2017. — 128 b.
9. Yo'dosheva D. Ashurboyeva D. "Ona tili ta'limida zamonaviy pedagogik texnologiyalar."- T.: Turon Zamin Ziyo. 2018.
10. Hayitov, A. I., & Miltikboyeva, Z. (2022, May). Methods of organization of native language classes in primary classes on the basis of interactive methods. In *E Conference Zone* (pp. 11-13).
11. Abdushukurova. D, Hayitov, A. I. (2022). Effective ways to organize mother tongue lessons in primary classes on the basis of interactive techniques. *Conferencea*, 30-32.
12. Bakhtiyarova, M. Z. (2021). Integrated teaching of primary education. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 9(12), 1332-1336.

13. Anvar, H. Integrated Approach to Improving Pedagogical Abilities of Future Primary Education Teachers. *JournalNX*, 197-201.
14. Akhmedova, M. T., Narmetova, Y. K., Nurmatova, I. T., & Malikova, D. U. K. (2022). Communicative Competence Formation in Future Teachers Based on an Integrated Approach. *International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding*, 9(4), 54-60.
15. Dexkonova Ma'mura Ulmasovna. (2022). Pedagogikaning dolzarb muammolari. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 10(10), 211–212. Retrieved from <https://internationaljournals.co.in/index.php/giirj/article/view/2582>.
16. Ulmasovna, D. M., & Jamshidovna, F. F. (2022). Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish. *pedagog*, 1(1), 155-159.
17. Ulmasovna, D. M., & Norxojayevna, D. M. (2022). Boshlang'ich sinflarda interfaol usullardan foydalanish dolzarbligi (oqish darsi misolida). *innovation in the modern education system*, 2(18), 914-917.
18. Ulmasovna, D. M., & Behruz, B. (2022). The role of modern educational technologies in the teaching of legal sciences. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 12(1), 305-309.
19. Sultanova, K., Musaev, K., Akhrarova, Z., Isanova, G., & Dekhkanova, M. (2020). Efficiency of using distance technologies (moodle, Camtasia studio) in teaching process. *Journal of Advanced Research in Dynamical and Control Systems*, 12(2), 2761-2764.
20. Sadinovna, K. D. (2022). Integrative approach to forming ecological culture of future primary class teachers. *British Journal of Global Ecology and Sustainable Development*, 6, 82-86.
21. Sadinovna, K. D. (2022). Ensuring the Proportion of " NatureSociety-Human" Relationships in Forming the Ecological Culture of Future Primary Class Teachers. *Eurasian Scientific Herald*, 10, 37-40.
22. Akhmedova, M., Inoyatova, Z., Ergasheva, G., Aripova, G., & Kayumova, S. (2020). Primary classes based on media technologies represent an international rating system for teacher control. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*, 24(4), 3872-3885.

HARBIY XIZMATCHILARDA DINIY BAG‘RIKENGLIK SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH-PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

Ergashev Shohruh Bahromjonovich

Jamoat xavfsizligi universiteti magistri

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7295003>

Annotatsiya. Diniy bag‘rikenglik va millatlararo totuvlik nafaqat harbiy xizmatchilar, balki har bir shaxsda mavjud bo‘lishligi zarur bo‘lgan ijtimoiy-psixologik sifat hisoblanadi. Maqoladagi tahlillarimiz jarayonida Respublikamizda bu borada amalga oshirilayotgan keng islohotlar hamda ularning amaldagi ifodasi, harbiy xizmatchilarda diniy bag‘rikenglik sifatlarini rivojlantirishning psixologik-pedagogik muammolarini keng o‘rganishga harakat qildik.

Key words: diniy bag‘rikenglik, millatlararo totuvlik, pedagogik-psixologik muammo, siyosiy islohotlar, baynalminal.

РАЗВИТИЕ КАЧЕСТВ РЕЛИГИОЗНОЙ ТОЛЕРАНТНОСТИ У ВОЕННОСЛУЖАЩИХ КАК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

Аннотация. Религиозная толерантность и межнациональное согласие являются социально-психологическими качествами, которые должны присутствовать не только у военнослужащих, но и у каждого человека. В ходе проведенного в статье анализа мы попытались изучить психолого-педагогические проблемы развития качеств религиозной толерантности у военнослужащих, широкомасштабные реформы, проводимые в этой связи в нашей республике, и их практическое воплощение.

Ключевые слова: веротерпимость, межнациональное согласие, педагогико-психологическая проблема, политические реформы, межнациональные отношения.

DEVELOPMENT OF RELIGIOUS TOLERANCE QUALITIES IN MILITARY SERVANTS AS A PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL PROBLEM

Abstract. Religious tolerance and interethnic harmony are social and psychological qualities that should be present not only in military personnel, but also in every individual. In the course of our analyzes in the article, we tried to study the psychological and pedagogical problems of developing the qualities of religious tolerance in military personnel, the wide-ranging reforms implemented in this regard in our Republic and their practical expression.

Key words: religious tolerance, interethnic harmony, pedagogical-psychological problem, political reforms, international

KIRISH

Diniy bag‘rikenglik (latdan. sabr qilish - "bardosh", "bardosh") - boshqa dinga e'tiqod qiluvchilar yoki e'tiqodsizlar tomonidan har qanday dinga va shaxslarning diniy tanloviga bag'rikenglik bilan munosabatda bo'lishdir. Diniy bag'rikenglikni ko'plab diniy an'analar, diniy plyuralizm qonuniyligini tan oladigan dunyoqarash va ijtimoiy-psixologik munosabatlarni o'zida mujassam etgan ijtimoiy ongning murakkab hodisasi sifatida qarash mumkin. Shu bilan birga, diniy bag‘rikenglik – diniy e‘tiqod erkinligi va har qanday din e‘tiqodchilariga teng fuqarolik huquqlarini ta‘minlaydigan shaxslar, jamoat institutlari va davlatlar darajasidagi aniq harakatlardir.

Diniy bag'rikenglikning asosiy belgilari:

1) har bir din uchun mavjud bo'lish huquqini tan olish;

2) odamlarning har qanday diniy tanlovini, ularning o'z diniy e'tiqodlariga ega bo'lish va erkin ifoda etish huquqini hurmat qilish;

3) turli dinlarga e'tiqod qiluvchilar tomonidan qabul qilingan diniy urf-odatlariga nisbatan bag'rikenglik;

4) "begona" dinni qoralash va diniy e'tiqod masalalarida majburlashdan bosh tortish;

5) shaxsning ma'lum bir dinga mansubligi bilan bog'liq har qanday xarakterdagi repressiv choralarni istisno qilish;

6) dindorlar, turli konfessiyadagi diniy birlashmalar, dunyoviy tashkilotlar o'rtasida muloqotga, o'zaro tushunishga, hamkorlik qilishga tayyorlik va qobiliyat. Diniy

bag'rikenglik deganda shaxsning o'z diniy va boshqa e'tiqodlarini yo'qotishi, shaxs va jamiyat uchun salbiy oqibatlariga olib keladigan diniy hodisalarga tanqidiy va murosasiz munosabatda bo'lish tushunilmaydi. Dindorlarning xulq-atvoridagi ekstremizm va aqidaparastlikning ekstremal shakllari, diniy ustunlikni targ'ib qilish, diniy asosda adovat va nafrat uyg'otish, klerikalizm diniy bag'rikenglikning predmeti bo'la olmaydi. Diniy bag'rikenglikning tarqalishiga har doim ham bir-biri bilan bevosita bog'liq bo'lmagan turli omillar yordam beradi. Bularga, eng avvalo, jahon jarayonlarining globallashuvi (ayniqsa, xalqaro aloqalar va kommunikatsiyalar sohasida), ommaviy etnik migratsiya va ko'p madaniyatli jamiyatlarning shakllanishi, demokratiya tamoyillarining (shu jumladan vijdon erkinligi) o'rnatilishi, ta'siri. jamiyat ma'naviy hayotida xalqaro huquq aktlari, sekulyarizatsiya va sobiq monopoliyaning yo'qolishi.

METOD VA METODOLOGIYA

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlar diqqat markazida, eng avvalo, inson manfaatlari, huquq va erkinliklarini ta'minlashga qaratilgan. Tinchlik va osoyishtalik, o'zaro hurmat, mehr-oqibat va hamjihatlik muhitini yaratish orqaligina fuqarolar manfaatlarini ta'minlash mumkin. Shu bois istiqloq yillarida mamlakatimizda istiqomat qilayotgan turli millat vakillarini huquqlari to'laqonlik taminlamoqda desak, mubolag'a bo'lmaydi. Bu borada bizning tariimiz yuksak o'ringa ega, zero bizning buyuk ajdodlarimiz va muqaddas dinimiz arkonlari shuni talab etadi. Asrlar davomida shu o'lkada turli-xil millatlar yashab kelgan va barcha zamonlarda ularning huquqlari ta'minlanib kelgan, ularning tashvishi butun o'zbek xalqining tashvishi sifatida qaralgan. Bugungi kunda ham, ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikni saqlash, dinlararo va millatlararo munosabatlar uyg'unlashuvi tufayli O'zbekistonning xalqaro maydondagi nufuzi ortib bormoqda.

Hozirda dinlararo bag'rikenglikka erishish uchun ular o'rtasida madaniy muloqot, ezgulik yo'lidagi hamkorlik aloqalari yo'lga qo'yilmoqda. Diniy bag'rikenglik ijtimoiy munosabatlar jarayonida integratorlik (birlashtiruvchi), barqarorlikni ta'minlanish kabi funksiyasini bajarishi hamda o'zining psixologik tuzilishiga ega ekanligi sababli uni shakllantirish murakkab kechadi. Shu bilan birga diniy bag'rikenglik individual xulq namunasi, ijtimoiy ongning bag'rikenglik sathida o'z aksini topgan psixologik xossadir.

TADQIQOT NATIJASI

Uning murakkabligini O.Baranova, M.Paromonova, L.Salaxova I.Serebrennikov va L.Skorovalar quyidagi sabablarini ko'rsatib o'tgan:

- Negativ stereotiplar osongina shakllansada, ularni o'zgartirish qiyin kechadi. Bag'rikenglikka qaraganda intolerantlik oddiy va tushunish uchun hammabop;

- Bag'rikenglik, ichki tuzilishiga ko'ra intolerantlikka nisbatan murakkab kategoriya hisoblanadi;
- Bag'rikenglikdan ko'ra, intolerantlikni o'rganish oson.

Mamlakatimizda etnik totuvlik va diniy bag'rikenglik yo'lida olib borilayotgan oqilona siyosat jahon hamjamiyati tomonidan e'tirof etilayotganidan barchamiz faxrlanamiz. Bu o'z navbatida yurt tinchligi va taraqqiyotiga, umuminsoniy madaniyat va ma'naviyat yuksalishiga xizmat qilmoqda. O'zbekistonda aholining xilma-xilligi ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning qulay omili hisoblanadi. Xususan, mamlakatimiz davlat ta'lim muassasalarida ta'lim yetti tilda olib boriladi. O'zbekiston Milliy teleradiokompaniyasi o'n ikki tilda ko'rsatuvlar olib boradi, o'ndan ortiq tilda gazeta va jurnallar nashr etiladi. Millatlararo munosabatlar va xorijiy mamlakatlar bilan do'stlik qo'mitasida 138 ta milliy-madaniy markaz, shuningdek, 16 konfessiyaga mansub 2300 ga yaqin diniy tashkilotlar faoliyat ko'rsatmoqda. O'zbekiston respublikasining birinchi prezidenti Islom Karimov tomonidan 1992-yil yanvar oyida ta'sis etilgan "Baynalminal" markazi hanuzgacha o'z faoliyatini olib boradi. Baynalminal atamasining ma'nosi *millatlararo* ("international") so'zining arab tilidagi tarjimasidir, va milatlararo ma'nosiga ham egadir. Mazkur markazning vazifasi mamlakatimizda faoliyat yuritayotgan milliy madaniyat markazlari faoliyatini muvofiqlashtirish, ularga amaliy va uslubiy yordam ko'rsatishdan iborat.

Diniy bag'rikenglikni tarbiyalashda milliy qadriyatlar muhim o'rin tutadi. Tolerantlik ongli odamlarning boshqa millat vakillarini kamsitishiga yo'l qo'ymaslik, ular bilan tinch-totuv yashashidir. Bag'rikenglik tuyg'usi insonning xarakterini, odobxloqini, siyosiy va ma'naviy pokligini, odamlarga munosabatini, milliy va tarixiy qadriyatlarini belgilaydi. Bu fazilatlar esa har bir o'zbek millatiga mansub bo'lgan kishiga tegishli desak to'g'ri bo'ladi.

Piter Nikolsonni ta'kidlashicha, "har qanday bag'rikenglik munosabat, ajralib turadigan og'ishlar bilan murosaga kelishni taqozo etadi" axloqiy jihatdan har bir inson, uning shaxsida og'ishli xulq namunalari ifodalanganligini e'tirof etmasa kerak. Buning uchun psixolog alohida psixologik ma'rifat ishlarini amalga oshirish bilan birga, bag'rikenglikka (shu jumladan diniy bag'rikenglikka) qadam qo'yishni texnologiyasini belgilab olishi lozim bo'ladi.

Har bir davlatda rang-barang millat vakillari yashab, istiqomat qiladi. Ular vatanimizda tenghuquqlilik asosida yashayapti. Yurtimizdagi muhit, sharoit ma'qulki, ular shu yerda, biz bilan birga. Qaysidir sohada astoydil mehnat qilayapti. Mehnatlariga yarasha e'tirof etilayapti. Davlatimizning turli mas'ul lavozimlarida xizmat qilmoqda. Bunday misollarga tojik, tatar, turk kabi yana ko'plab millat vakillarini misol qilishimiz mumkin. Ularning dini, urf-odati hurmat qilingani bois uzoq yillardan buyon xalqimiz vakillari bilan ahil yashab kelmoqda. Ayniqsa, shu paytgacha O'zbekistonda yashab fuqaroligi bo'lmagan yurtdoshlarimizga Shavkat Mirziyoev prezidentligining dastlabki besh yilida katta e'tibor qaratilib, fuqarolik berilishidan ularning ko'ksi tog'dek ko'tarildi. Endilikda ular yurtimiz ravnaqi uchun sidqidildan mehnat qilib, davlatimiz rivojlanishi uchun yanada ko'proq hissa qo'shishga intilmoqdalar.

MUHOKAMA

"Ammo dunyoga nazar tashlaganimizda urushlar, jangu-jadallar, qarama-qarshiliklar, diniy va irqiy shakldagi qonli to'qnashuvlar insonlar o'rtasida diniy bag'rikenglik yetishmayotganini anglatib turibdi", deb ta'kidlaydi tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori Odiljon Ernazarov. Shu nuqtai nazardan insonlar o'rtasida diniy bag'rikenglikni shakllantirish yuqoridagi kabi urushlar va qarama-qarshiliklarning oldini olishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Harbiy xizmatchilar orasida ham bugun turli millat vakillari majvud bo'lib, har birlari vatan oldidagi burchini birddek to'kis ado etmoqdalar. Shu o'rinda turlicha millat va turlicha diniy e'tiqodga ega harbiy xizmatchilar orasida diniy bag'rikenglikni ta'minlash, ularning ongiga bu g'oyani singdirish bugungi kun harbiy psixologiyasi fani oldida turgan dolzarb muammolardan biri sanaladi.

Diniy bag'rikenglik masalasi zamonaviy jamiyatlar xavfsizligini ta'minlashda nihoyatda muhim. Diniy bag'rikenglik jamiyatlarning ichki barqarorligi va integratsiyasini ta'minlash, ularni zarbalardan asrash, millatlar va davlatlarning bo'linishini to'xtatish va nihoyat, tashqi diniy ta'sirning siyosiy maqsadlarini (missionerlik faoliyati, diniy oqimlarning kirib kelishi va tarqalishi) zararsizlantirishning asosidir. Diniy bag'rikenglik bo'lmasa, jamiyatdagi diniy va konfessional xilma-xillik nizolarni keltirib chiqarishi mumkin.

Diniy bag'rikenglik o'zini namoyon qiladigan ob'ektga (bu holda, insoniyat jamiyati) qarab bir necha turlarga bo'linadi:

- boshqa dinlarga nisbatan bag'rikenglik (xristian musulmon, musulmon buddist, nasroniy buddist va boshqalar);
- boshqa konfessiyalarning vakillariga nisbatan bag'rikenglik (katolik protestant, pravoslav cherkovining protestant adept (xristianlikda), sunniy shia (islomda) va boshqalar);
- sektaviy harakatlarga bag'rikenglik (shuningdek, mazhab harakatlarining bir-biriga nisbatan toqatliligi);
- imonlilar va dinsizlar (ateist e'tiqodli) o'rtasidagi bag'rikenglik.

XULOSA

Diniy bag'rikenglik, diniy bag'rikenglik tamoyillari xalqaro huquqda ham tasdiqlanib, qator xalqaro hujjatlar va aktlarning asosini tashkil etdi. 1948 yilda Birlashgan Millatlar Tashkiloti Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasini qabul qildi. Uning o'n sakkizinchi moddasida quyidagi qoida mavjud: "Har kim fikr, vijdon va e'tiqod erkinligi huquqiga ega; bu huquq o'z dinini yoki e'tiqodini o'zgartirish erkinligini hamda o'z dini yoki e'tiqodiga yakka o'zi yoki boshqalar bilan birgalikda, ochiq yoki xususiy, ta'lim berish, ibodat qilish, diniy va marosimlarni bajarish erkinligini o'z ichiga oladi".

Diniy bag'rikenglikni shakllantirish nafaqat katta tarbiyaviy ishlarni talab qiladi, balki bu fuqarolar va ularning jamoat birlashmalari (shu jumladan diniy va etnik) tengligiga bevosita yoki bilvosita xalaqit beradigan barcha narsaga faol qarshilik ko'rsatish bilan uzviy bog'liq bo'lib, diniy, madaniy, siyosiy plyuralizmga qarshi bo'lib, tajovuzkor etnomillatchilikni qo'zg'atishga yordam beradi. Shu bosni ham harbiy xizmatchilarda diniy bag'rikenglik tushunchasini shakllantirish pedagogik, psixologik, siyosiy va ijtimoiy ahamiyat kasb etadi.

REFERENCES

1. Akramov M. R. et al. Шахс касбий йўналганлиги ривожланишида масъулиятлиликнинг аҳамияти // Молодой ученый. – 2021. – №. 11. – С. 259261.
2. Профилактика экстремизма в молодежной среде. Проблемы и решения: научно-методический сборник // Под редакцией М.В. Паромоновой. -Иркутск: ФГБОУ ВПО «ВСГАО», 2012 – С.8.

3. Касимова, М. Б., Ахмедова, Н. А., Махаматходжаева, Х. Б., Шарапов, З., Худойназаров, А., & Кадирова, Ш. (2022). Erap-1 and il-23r as a leading genetic predictors of development of ankylosing spondyloarthritis.
4. Хамраев, А. А., Ахмедова, Н. А., & Алиева, К. К. (2022). *Клинические особенности течения реактивного артрита у больных с Хроническим вирусным гепатитом* (Doctoral dissertation, Toshkent).
5. Касимова, М. Б., & Ахмедова, Н. А. (2022). Анкилозловчи спондилитли беморларда скелетдан ташқари зарарланишларни баҳолаш.
6. Ахмедова, Н. А. (2022). Патогенетические основы системной ферментотерапии при ревматических заболеваниях.
7. Ахмедова, Н., & Собирова, Б. (2021). КЛИНИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ТЕЧЕНИЯ ДИЛАТАЦИОННОЙ КАРДИОМИОПАТИИ У ДЕТЕЙ. *InterConf*.
8. Жамолов, А. Ш., & Ахмедова, Н. А. (2022). *Psychological aspects of commitment treatment Of patients with rheumatoid arthritis* (Doctoral dissertation, Ташкент).
9. Исмаилова, Ф. Р., & Ахмедова, Н. А. (2022). *Оптимизация пути профилактики язвенной болезни желудка в период пандемии COVID-2019* (Doctoral dissertation, Ташкент).
10. Абдуразакова, Д. С., Матчанов, С. Х., Ахмедова, Н. А., & Алиева, К. К. (2022). *Качество жизни пациентов с диагностированным ревматоидным артритом* (Doctoral dissertation, Ташкент).
11. Абдуразакова, Д. С., Матчанов, С. Х., Ахмедова, Н. А., & Алиева, К. К. (2022). *Качество жизни пациентов с диагностированным ревматоидным артритом* (Doctoral dissertation, Ташкент).
12. Норбеков, М. А., Ахмеджанов, И. А., & Ахмедов, Ю. М. (2006). Диагностика и комплексное лечение острого гематогенного остеомиелита у детей. *Остеомиелит у детей. Республиканский симпозиум по детской хирургии с междуна родным участием: Тезисы докладов. Ч. I Ижевск*, 178-180.
13. Стреляева, А. В., Сагиева, А. Т., Абдиев, Ф. Т., Садыков, Р. В., Садыков, В. М., Габченко, А. К., ... & Закирова, Ф. И. (2012). Поражение сердца при эхинококкозе печени у взрослых больных. *Медицинская паразитология и паразитарные болезни*, (4), 40-42.
14. Яцык, С. П., Шарков, С. М., Безлепкина, О. Б., Абрамов, К. С., Ахмедов, Ю. М., Каневская, Т. А., ... & Спивак, И. М. (2013). Болезни органов репродуктивной сферы у мальчиков и юношей.
15. Ботвиньева, В. В., Яцык, К. К., Ахмедов, Ю. М., & Сенцова, Т. Б. (1986). Изменения гуморального и клеточного иммунитета у детей с хроническим обструктивным пиелонефритом при ПМР, гидронефрозе, уретерогидронефрозе. *Педиатрия*, (2), 19-22.
16. Ахмедов, Ю. М., Курбанов, Д. Д., & Мавлянов, Ф. Ш. (2011). Прогноз исхода врожденного гидронефроза у детей. *Педиатрическая фармакология*, 8(1), 108-111.
17. Кахаров, Қ., & Абдусаломова, Г. (2022). ЧЕТ ТИЛИ ЎРГАНИШДА АХБОРОТ ВОСИТАЛАРИНИНГ РОЛИ. *TA'LIM VA RIVOJLANISH TASHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI*, 2(10), 152-155.

18. Қахаров, Қ., & Усманова, Ф. (2022). ГУРУҲ ИШЛАРИНИ ТАШКИЛЛАШНИНГ ПЕДАГОГИК АСОСЛАРИ. ТА'ЛИМ ВА RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI, 2(10), 156-160.
19. Kakharov, K. (2022). NATIONAL AND INTERNATIONAL CHARACTERISTICS OF NONVERBAL MEANS. *Gospodarka i Innowacje.*, 53-58.
20. Kakharov, K., & Usmonova, M. (2022). Nonverbal Means of Uzbek and English Speech Etiquette. *Journal of Ethics and Diversity in International Communication*, 2(5), 61-65.

HARBIY XIZMATCHILARDA NAMOYON BO'LVUCHI STRESSLARNING XUSUSIYATLARI

Norbutayev Samandar Abdubakirovich

Jamoat xavfsizligi universiteti magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7295024>

***Annotatsiya.** Harbiy xizmatchilarning psixologik xususiyatlarini o'rganish asosida ularda namoyon bo'luvchi stressni paydo qiluvchi omillarni tahlil qilish ularni oldini olish usullarini tadqiq etishga imkon yaratadi. Qolaversa, harbiy xizmatni o'tash davomida vujudga keladigan turli xil stresslarni boshqarish uchun yo'l ochadi. Ushbu maqolada harbiy xizmatchilar shaxsida stressni namoyon bo'lishining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari ochib berilgan.*

***Kalit so'zlar:** psixologik bilim, harbiy xizmat, stress, harbiy xizmatchi, ijtimoiy muhit, stress omillari.*

ХАРАКТЕРИСТИКА СТРЕССОВ, ВОЗНИКАЮЩИХ У ВОЕННОСЛУЖАЩИХ

***Аннотация.** На основе изучения психологических особенностей военнослужащих анализ факторов, вызывающих у них стресс, позволяет исследовать пути их предотвращения. Кроме того, это позволяет справляться с различными стрессами, возникающими во время службы в армии. В данной статье раскрываются социально-психологические особенности проявления стресса в личности военнослужащих.*

***Ключевые слова:** психологические знания, военная служба, стресс, военнослужащий, социальная среда, стрессогенные факторы.*

CHARACTERISTICS OF STRESSES APPEARING IN MILITARY SERVANTS

***Abstract.** Based on the study of the psychological characteristics of military servicemen, the analysis of the factors that cause stress in them makes it possible to research ways to prevent them. In addition, it paves the way for managing various stresses that arise during military service. This article reveals the socio-psychological characteristics of the manifestation of stress in the personality of military personnel.*

***Key words:** psychological knowledge, military service, stress, military serviceman, social environment, stress factors.*

KIRISH

Jahon miqyosidagi mutaxassislar stress bugungi kunda "asr kasalligi" bo'lib qolganligini ta'kidlashmoqda. Zero, har qanday shaxsning, xususan harbiy faoliyat olib borayotgan xizmatchilarning ham stress holatiga tushishi nafaqat ularning yuritayotgan faoliyatiga, shuningdek ularning ruhiy va jismoniy salomatligiga ham jiddiy salbiy ta'sir etadi.

Butun Jahon Sog'liqni Saqlash Tashkilotining ma'lumotlariga ko'ra mavjud kasalliklarning 65%i stress bilan bog'liq ekanligi ta'kidlanadi. Shunga ko'ra, harbiy xizmatchilarning stress holatiga tushishlari tufayli turli somatik va psixosomatik kasalliklarni orttirib olish ehtimoli bugun kunda zamonaviy psixologiyaning diqqat markazidan joy olgani bejiz emas, albatta. Demak, bugungi kun harbiy xizmatchisi stress va stressdan chiqish yo'llari haqidagi ma'lumotlarga ega bo'lishi davr taqazosidir. Biz ushbu tezisdan mazkur sohaning rivoji uchun hissa qo'shmoqchi bo'lgan tadqiqotchilar uchun zarur bo'lgan ayrim metodologik muammolar bilan bo'lishmoqchimiz.

METOD VA METODOLOGIYA

Stressni klassifikatsiyalashda turli xil prinsiplarga asoslangan holda yondashiladi:

1) stressga olib keluvchi sharoit va faktorlar tahlili asosida: bular – tirik organizm butunligi va gomeostazning buzilishiga olib keluvchi stimullar; individning faoliyatini buzuvchi stimullar (maqsadning yo‘qolishi, e‘tiborning chalg‘ishi); ijtimoiy ta‘sir etuvchi stimullar (ijtimoiy konfliktlar, turmush tarzi);

2) ta‘sir etuvchi kuch qanday intensivlikda ta‘sir etishini hisobga olish asosida: bunda yuqori darajada ta‘sir etuvchi salbiy ta‘sir ruhiy emotsional jarohat chaqiradi, kam intensivlikdagi salbiy ta‘sir esa frustratsiyaga olib keladi.

3) stress holatida javob reaksiyasining baholash orqali. Tug‘ma shartsiz salbiy reflekslar ma‘lum bir darajada stress holatini keltirib chaqiradi, shartli o‘z hayotiy tajribasi davomida orttirilgan reflekslar esa boshqacha darajadagi stress holatini namoyon qiladi.

4) zo‘riqish holatidagi emotsional omilning rolini tahlil qilish asosida ham stress holati yuz berishi mumkin.

Ko‘rinadiki, emotsional holatlarning ichida boshqalariga nisbatan stress inson hayotida juda ko‘p sodir bo‘ladigan kechinmalardan biri hisoblanadi. Shuning uchun ham tadqiqotlarning aksariyatida shaxs emotsional holatini o‘rganishda stress muammosiga alohida dolzarb masala sifatida qaraladi.

Stress va stressga barqarorlik masalalarini tadqiq etish yuzasidan olib borilgan tadqiqotlar ikki asosiy natijaga erishuviga sabab bo‘lgan:

- birinchidan insonning stressga barqarorlik ko‘rsatkichlarini, ya‘ni yuqori, o‘rta va past ko‘rsatkichlarni aniqlash imkonini beruvchi testologik instrumentlar ishlab chiqilgan;
- ikkinchidan, shaxsning har qanday faoliyati uning stressga barqarorligi bilan bevosita yoki bilvosita bog‘liq ekanligi asoslab berilgan. Boshqacharoq aytganda, shaxsning stressga barqarorligi qanchalik yuqori bo‘lsa, faoliyat samaradorligi ham shunchalik yuqori bo‘lishi, aksincha, stressga barqarorlik ko‘rsatkichining pastligi shaxsning stress vaqtida o‘z energiya va zaxiralarini salbiy psixologik holatlarni bartaraf etishga sarflashi bilan belgilanishi aniqlangan.

TADQIQOT NATIJASI

Bugungi kun harbiy xizmatchilarining ham jismoniy, ham ruhiy salomatligi jiddiy ta‘sir ko‘rsatadigan stress holatlarining mavjudligi va unga nisbatan barqaror munosabat bildirish uning uchun nafaqat salomatligini asrash kaliti, balki olib borayotgan faoliyatining samarasiga ham ta‘sir ko‘rsatuvchi muhim omil ekanligini hisobga olgan holda bugun harbiy xizmatchilarning stressga barqarorligini tadqiqot predmeti sifatida o‘rganish bugungi kunda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Harbiy xizmatchilar shaxsida stressni ifodalanishi muammosini o‘rganish, harbiy xizmatchida namoyon bo‘lgan xulqning shakllanishida uning qaysi xususiyatlari yetakchilik qilganligi, u yoki bu hatti-harakatlarni sodir etishida nimalarga asoslanganligini aniqlash muhim ahamiyat kasb etib, empirik jihatdan o‘z tasdig‘ini topishi lozim bo‘lgan xulosalar bilan asoslanishi hamda harbiy xizmatchi o‘tmishi va hozirgi mavjudligini tushuntirish bilan cheklanib qolmasdan, uning xulqida kelajakda yuz berishi mumkin bo‘lgan o‘zgarishlarni ham bashorat qila olishi lozim. Ushbu jarayonda harbiy xizmatchi shaxs xususiyatlari, xattiharakatlarining motivi, rivojlanishi va asosiysi nima uchun ba‘zi harbiy xizmatchilar harbiy jamoaga, harbiy faoliyat jarayoniga osonlik bilan moslashishi, ba‘zilarning esa atrofdegilar (xizmatdoshlari,

boshliq va bo'ysinuvchilari) bilan o'zaro muloqotda qiyinchilikka uchrashi masalasini ochib berish muhim ahamiyat kasb etadi.

Har qanday, hattoki, normal faoliyat ham zo'riqishni keltirib chiqarishi mumkin va komandir buni nazardan qochirishi kerak emas. Bo'ysunuvchilarga zo'riqishning ta'siri kuchsizroq ta'sir qilishi yoki umuman bo'lmasligi uchun, komandir o'zini psixologik tayyorlashi lozim.

Harbiy xizmatni o'tash davomida stress holatini aniq o'lchov birligi mavjud emas. Mazkur masalani o'rganishdan oldin T.A.Serebryakovaning "Psixologiya stressa" nomli darsligida keltirilgan amaliy tadqiqot natijasini keltirmoqchimiz. Unda, ta'kidlashicha 43000 holatda namoyon bo'lgan kasalliklarda stress holatlariga vegetativ reaksiyani yuqoriligi intellektual ko'rsatkichi yuqori bo'lganlarda ifodalangan. Ammo stress belgilari bo'yicha diagnostika o'tkazish holatlari kuzatiladi.

Mavzu doirasida stressli holatlarni psixologik o'rganishda qo'llaniladigan metodlarni ko'rsatib o'tishni joiz deb topdik. Bu stressga chalinish reaksiyasini o'lchash metodikasi hisoblanib, bugungi kunda uni quyidagi turlari aniqlangan: *Stressni kimyoviy o'lchash*. Masalan, qon tarkibini turli garmonlarning borligi yoki yo'qligini aniqlash uchun laboratoriyaviy analiz o'tkazish. *Elektromiografik o'lchash*. Insonni stressli reaksiyasini muskullariga ta'sirini aniqlash.

Gemodinamik o'lchash. Bunda stressni yurak faoliyatiga ta'siri aniqlanadi.

Elektroterili o'lchash. Stressni terining rangini o'zgarishiga ta'sirini o'lchash.

Psixologik metodlar yordamida o'lchash. Psixologik effektlar asosida stressga bo'lgan reaksiyalarni o'lchash.

Harbiy xizmatchilar shaxsida stressni namoyon bo'lishiga ijtimoiy omillar (xizmat faoliyatining harbiy nizom va qonunlar doirasida tashkil etilganligi, xizmatni o'tash shart-sharoiti, harbiy xizmatchilarning yosh xususiyatlari, ma'lumoti darajasi, ijtimoiy himoyalanganligi va boshqalar) bilan bir qatorda ularning individual-shaxsiy xususiyatlari, harbiy jamoalardagi o'zaro munosabatlarning ta'sir ko'rsatadi.

Harbiy xizmatchilarda kasbiy stressning vujudga kelishiga quyidagi omillar sabab bo'ladi:

- harbiy xizmat shart-sharoitlariga ko'nikishda qiyinchiliklar sezish;
- taxqirlanish, xizmatdoshlari yoki boshliq tomonidan uning shaxsiyati daxl qilinishi, harbiy jamoalarda sog'lom ma'naviy-psixologik muhitning yo'qligi;
- davomli somatik kasallikni boshdan kechirish, jismoniy zaiflik, ruhiy kasallikka chalinish;
- sodir etgan jinoyatidan javobgarlikka tortilishdan hadiksirashi;
- harbiy jamoada egallab turgan ijtimoiy maqomi barham topishi, o'z jamoasidan surib chiqarilib, yakkalanib qolishi;
- yaqin kishisining o'limi;
- hayoti uchun muhim ahamiyat kasb etgan oilaviy munosabatlardagi muammolar va boshqalar.

MUHOKAMA

Bunday qat'iy tartib qoidalar ichida doimiy yashash xizmatchilarda kuchli charchoq, stress, depressiya holatlarini keltirib chiqarishi mumkin. Bu holatlarni oldini olish yoki psixokorreksiya ishlarini olib borish harbiy psixologlar tomonidan amalga oshiriladi va ularda

yanada ko'proq ma'suliyat talab etiladi. Harbiy psixologlar tomonidan oylik yoki kunlik ish reja ishlab chiqilib, harbiy xizmatchilar bilan doimiy suhbatlar, treninglar olib borilishi kerak. Bunday holatlar oldi olinmasa, bu holatlar suitsidal vaziyatlarga olib kelishi mumkin. Psixologlar tomonidan harbiy xizmatchilar uchun haftasiga bir marta ma'naviyat kuni, oyiga ikki marta konsert yoki teatrlarga oilaviy tashrif buyurishi va haftasiga bir marta miriqib hordiq olishi tavsiya etiladi.

Stressga barqarorlikni oshirishda o'ziga xos ta'sirga ega bo'lgan shaxs xususiyatlaridan biri – bu frustratsiyaga nisbatan tolerantlikdir. Frustratsiya – insonning ma'lum maqsadga erishish yoki vazifani hal etishi yo'lida sodir bo'lgan yengib bo'lmas (yoki sub'ektiv jihatdan shunday deb qabul qilinadigan) qiyinchiliklar natijasida yuzaga keladigan kechinmalar va xulq-atvorning namoyon bo'lishidagi o'ziga xos xarakterli holatlarni ifodalovchi tushuncha sifatida qaraladi. Keyingi yillarda stressga barqarorlik muammosini o'rgangan aksariyat tadqiqotchilar o'z tadqiqotlarida albatta stressga qarshi turish xulqini, ya'ni kopingkurash strategiyasini o'rganishga harakat qilishmoqda. Kopinglar samardorligining muhim mezoni sifatida ularning turli xilligi va ko'p qo'llanilishi ta'kidlanadi. Darhaqiqat, ayrim tadqiqotlar koping usullarining turlichaligi muammoni yechish va stressni yengib o'tishga juda katta yordam berishini ko'rsatgan.

XULOSA

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, harbiy xizmatchilar shaxsida stressni ifodalanishi muammosini o'rganish, harbiy xizmatchida namoyon bo'lgan xulqning shakllanishida uning qaysi xususiyatlari etakchilik qilganligi, u yoki bu hatti-harakatlarni sodir etishida nimalarga asoslanganligini aniqlash muhim ahamiyat kasb etib, empirik jihatdan o'z tasdig'ini topishi lozim bo'lgan xulosalar bilan asoslanishi hamda harbiy xizmatchi o'tmishi va hozirgi mavjudligini tushuntirish bilan cheklanib qolmasdan, uning xulqida kelajakda yuz berishi mumkin bo'lgan o'zgarishlarni ham bashorat qila olishi lozim.

REFERENCES

1. Сербякова Т.А. Психология стресса: Учебное пособие.-Новгород, 2009
2. Воинский труд: наука, искусство призвание /Лаптев Л.Г, доцент Маркитан Р.В : Совершенство,1998.- с.71
3. Boboyev X.Y “ Harbiy xizmatchilar shaxsida stressni namoyon bo'lishining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari” Toshkent 2022.
4. Кахарова, М., & Акбарова, М. (2022). ГУРУХЛАР ИШЛАРИНИ ТАШКИЛЛАШНИНГ ФРОНТАЛ ДАРСЛАРДАН АВЗАЛЛИКЛАРИ. ТА'ЛИМ VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI, 2(10), 165-169.
5. Кахарова, М., & Хайдарова, О. (2022). ЧЕТ ТИЛИ ДАРСЛАРИДА ГУРУХЛАРДА ИШЛАШ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ. ТА'ЛИМ VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI, 2(10), 170-175.
6. Кахарова, М., & Зоҳидов, И. (2022). ХОРИЖИЙ ТИЛЛАРНИ ЎРГАНИШДА ҚЎЛЛАНИЛГАН МЕТОДЛАРДА ТЕСТ ТОПШИРИҚЛАРИ ТУРЛАРИНИНГ АҲАМИТЯТИ. ТА'ЛИМ VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI, 2(10), 161-164.
7. Mukarramovna, Q. M., & Rahmonaliyevna, A. G. (2022). NEMIS TILI DARSLARIDA ENERJAYZER OYINLARDAN FOYDALANISH HAQIDA AYRIM

- MULOHAZALAR. BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIIY JURNALI, 91-93.
8. Shakirov, B. M., Ahmedov, Y. M., Hakimov, E. A., Tagaev, K. R., & Karabaev, B. H. (2013). Suicidal burns in Samarkand burn centers and their consequences. *Annals of burns and fire disasters*, 26(4), 217.
 9. Ахмедов, Ю. М., Шарков, С. М., & Мавлянов, Ф. Ш. (2005). Врожденный гидронефроз у детей. *Медицинский научный и учебно-методический журнал*, (29), 57-91.
 10. Сенцова, Т. Б., Яцык, П. К., Ахмедов, Ю. М., Зоркин, С. Н., Шарков, С. М., & Таджибаев, А. Т. (1994). Микрофлора кишечника и состояние противоинфекционного иммунитета у детей с хроническим обструктивным пиелонефритом. *Педиатрия. Журнал им. ГН Сперанского*, 73(2), 39-43.
 11. Tursunova, D. T., Abobakirova, O. N., Buzrukova, D. M., Mahmudova, O. T., Ubaydullayeva, Z. H., & Kholmatova, N. N. (2022). Principal Principles And Important Factors Of Student Women's Social Activity. *Journal of Positive School Psychology*, 6262-6269.
 12. Toxirjonovna, O. M. (2022). ONA TILINI ORGANISHDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALAR ORQALI TALABALARDA VATANPARVARLIK RUHINI SHAKLLANTIRISH. *INNOVATIVE DEVELOPMENT IN THE GLOBAL SCIENCE*, 1(5), 81-87.
 13. Toxirjonovna, O. M. (2022). ONA TILINI ORGANISHDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALAR ORQALI TALABALARDA VATANPARVARLIK RUHINI SHAKLLANTIRISH. *INNOVATIVE DEVELOPMENT IN THE GLOBAL SCIENCE*, 1(5), 81-87.
 14. Mamurkhanovna, D. B. (2022). THE CONCEPT OF “LOVE” AS AN IMPORTANT ELEMENT OF THE EMOTIONAL WORLD LANDSCAPE. *EPRA International Journal of Research and Development (IJRD)*, 7(5), 95-98.
 15. Kodirovna, Y. D. (2022). PECULIARITIES OF TEACHING ENGLISH BASED ON A COMMUNICATIVE APPROACH TO STUDENTS OF THE TOURISM DEPARTMENT. *International Journal of Pedagogics*, 2(10), 68-71.
 16. Yuldasheva, D. K. (2019). COMMUNICATIVE APPROACH IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE. *Theoretical & Applied Science*, (11), 50-52.
 17. Kodirovna, Y. D. (2022). Improving Students' Linguistic Skills at English Classes (In the Field of Tourism). *Journal of Pedagogical Inventions and Practices*, 8, 189-191.
 18. Gafurov, B. Z. (2020). ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP OF MEDICAL TERMINOLOGY WITH SEGMENT PHONOSTYLISTICS OF THE NOUN IN RUSSIAN, UZBEK AND ENGLISH LANGUAGES. *Theoretical & Applied Science*, (1), 464-466.
 19. Shodiyeva, G., & Ismatova, S. (2022). O'ZBEK TILSHUNOSLIGIDA SO'Z TURKUMLARI MASALASI. *Eurasian Journal of Academic Research*, 2(7), 103-105.
 20. qizi Shodieva, G. N., & Dusmatov, H. H. (2022, July). RINCIPILES OF DIVISION OF WORD CATAGORIES IN UZBEK LANGUAGE. In *INTERNATIONAL CONFERENCES ON LEARNING AND TEACHING* (Vol. 1, No. 11, pp. 38-43).

21. Ташматова, Г. Р. (2022). ПРОБЛЕМЫ ВНЕДРЕНИЯ ПРЕДМЕТНО-ЯЗЫКОВОГО ИНТЕГРИРОВАННОГО ОБУЧЕНИЯ (CLIL). *Academic research in educational sciences*, 3(3), 953-960.
22. Rafailovna, T. G. (2022). CHALLENGES OF IMPLEMENTING CLIL (CONTENT AND LANGUAGE INTEGRATED LEARNING). *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 3(3), 567-574.
23. Ташматова, Г. Р. (2021). Теоретическое обоснование предметно-языкового интегрированного подхода (CLIL) в преподавании. *Science and Education*, 2(12), 816-823.

INTEGRATIV YONDASHUV ASOSIDA BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA KOMMUNIKATIV MADANIYATNI SHAKLLANTIRISH

Hayitov Anvar Isomiddin o'g'li

Nizomiy nomidagi TDPU o'qituvchisi

Xo'shboqova Farida Komiljon qizi

Nizomiy nomidagi TDPU 3-kurs talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7295035>

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish va tabiiy fanlar darsliklaridagi bilimlarini birlashtirish orqali kommunikativ madaniyatini integrativ yondashuv asosida oshirish usullari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: Metod, integratsiya, integrative ta'lim, boshlang'ich ta'lim, tabiiy fanlar, o'qish, fanlarni birlashtirish, to'ldirish, halollik, kommunikativ, muloqot, nutqni o'stirish, xushmuomalalik.

ФОРМИРОВАНИЕ КОММУНИКАТИВНОЙ КУЛЬТУРЫ У ШКОЛЬНИКОВ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ НА ОСНОВЕ ИНТЕГРАТИВНОГО ПОДХОДА

Аннотация. В данной статье выделены методы повышения коммуникативной культуры учащихся начальных классов на основе интегративного подхода путем объединения знаний по чтению и учебникам по естественным наукам.

Ключевые слова: Метод, интеграция, интегративное обучение, начальное образование, естествознание, чтение, интеграция наук, наполнение, честность, коммуникативность, общение, развитие речи, вежливость.

FORMATION OF COMMUNICATIVE CULTURE IN PRIMARY CLASS STUDENTS BASED ON AN INTEGRATIVE APPROACH

Abstract. This article highlights the methods of increasing the communicative culture of Primary School students by combining their knowledge in reading and textbooks of Natural Sciences on the basis of an integrated approach.

Keywords: Method, integration, integrative education, primary education, Natural Sciences, reading, science unionization, filling, honesty, communicative, Communication, Speech cultivation, courtesy.

KIRISH

Mamlakatimizda ta'lim tizimini takomillashtirishga qaratilgan islohotlarda ta'lim, fan- ishlab chiqarishni integratsiyaslash tez-tez tilga olinmoqda. Hozirgi zamon fan-texnika taraqqiyoti, bozor iqtisodiyoti va ishlab chiqarish bilan uzviy hamkorlikda rivojlanishi zarurligi ahamiyatli g'oyalardan biridir. Shuning uchun ham ta'limni rivojlantirishda integratsiyadan unumli foydalanish dolzarb vazifaga aylanmoqda.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining kommunikativ madaniyatini shakllantirishda integrative yondashuv asosida shakllantirish masalalari – “Ta'lim to'g'risida”gi Qonuni 2020-yil 23-sentabr, 2022—2026-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning “Taraqqiyot strategiyasi”da va boshqa me'yoriy hujjatlarda uzluksiz ta'lim tizimini isloh qilish vazifalari belgilangan bo'lib, bu esa ta'lim jarayonida o'quvchilar bilan ishlash, ularni barkamol avlod sifatida shakllantirish davlat miqyosida muvaffaqiyatli amalga oshirilishida zamin bo'lmoqda. Jumladan, “Ta'lim to'g'risida”gi qonunning 9-moddasida “Boshlang'ich ta'lim ta'lim

oluvchilarda umumiy o'rta ta'limni davom ettirish uchun zarur bo'lgan savodxonlik, bilim, malaka va ko'nikmalar asoslarini shakllantirishga qaratilgan" deb alohida ta'kidlangan[1].

METOD VA METODOLOGIYASI

Ta'limda integratsiyani qo'llash bugungi kun o'quvchilari uchun fan qiyinchiliklari, mavzularning ortiqcha tushunarsiz holatlarini bartaraf etish, mavzularni o'quvchilar ong-u-shuuriga singib ketishi kabi mashaqqatli vaziyatlarning o'z yechimini topmoq yetakchi sifatida yordam bermoqda. Zamon tobora avj olib o'zgarayotgan bir paytda, ta'lim tizimimizga ham talaygina o'zgarishlar va yangiliklar kiritilmoqda. Shu jumladan, umumiy o'rta ta'lim maktablaridagi va ko'plab ixtisoslashtirilgan maktab boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun fanlarni integratsiyalab o'tish talab qilinmoqda[3]. Yuqoridagi muammoli vaziyatlar va boshqa ko'plab ziddiyat hamda kamchiliklarni bartaraf etish yo'lida o'z hissamizni qo'shish maqsadida quyidagi "Integrativ yondashuv asosida boshlang'ich sinf o'qituvchilarida kommunikativ madaniyatni shakllantirish" nomli maqolani yozishga qaror qildik.

Ushbu maqola mazmunan: boshlang'ich ta'lim, boshlang'ich sinf, integratsiya, integrativ ta'lim, kommunikatsiya, kommunikativlik, kommunikativ madaniyat, nutqiy madaniyat, muloqot madaniyati, kommunikativ shakllanish, ilmiy dunyoqarash, rivojlanish kabi tushunchalarni qisqacha izohini berib boramiz.

Boshlang'ich ta'lim—umumiy o'rta ta'limning dastlabki bosqichi. O'zbekiston Respublikasida Boshlang'ich ta'lim 1—4-sinflarda bolalarga ilk ta'lim berish, ularni ma'naviy kamol toptirishning boshlanish davri hisoblanadi. U 1—4-sinflarni o'z ichiga oladi va o'qish 6—7 yoshdan boshlanadi. Bunda ta'lim mazmunini belgilash muhim ahamiyatga ega[1].

Integratsiya—so'zi lotincha "integro—tiklash, to'ldirish", "integer—butun" so'zidan kelib chiqqan bo'lib, integratsiya—ayrim bo'laklarning yoki elementlarning bir-biriga qo'shilishi, bir butunga aylanishi, yaxlitlanishidir[2]. Integratsiya fanlarning mexanik birlashishi emas, bu sintez yangi narsaning kelib chiqishi, kashfiyotdir. Alohida tizimlarning bog'lanishi va yagona bir yangi narsaning yaratilishidir.

Integrativ ta'lim —o'quvchilarning ong-tasavvurida bizni o'rab turgan dunyo haqida yanada to'liq va atroflicha keng tasavvur qilish imkoniyatini yaratadi. Bolalar o'z bilimlarini amaliyotda aniq va lo'nda, ravon ifoda erishgan muyassar bo'lishadi, chunki bu yondashuvda bilimlarning tub mohiyati keng ochib berish imkoniyati olamni bir butunlikda, bir-biriga bog'liq holda tasavvur qilish kabi tushunchalarni o'z ichiga oladi[2].

Kommunikativlik—shaxslararo muloqot madaniyatiga ega bo'lishi, suhbatdoshini tinglash va eshitish qobiliyatini, muomalaga kirisha olish va aloqa o'rnatish, axborot to'plash, turli ijtimoiy munosabatlar o'rnatish, va noverbal xulq-atvorining ko'rinishi[4].

Kommunikativ madaniyat —kommunikativ nutq madaniyati kishilar bilan erkin muloqot qilish imkonini beradi. U jamiyat tashqarisida yashashga qodir emas, chunki u bir ijtimoiy borliqdir. Kommunikativ madaniyat asosiy xususiyatlarni va xususiyatlarni o'z ichiga oladi[4].:

- ochiqlik darajasi;
- muloqot qilishda motivatsiya mavjudligi;
- umumiy madaniyat;
- nutq va til rivojlanishi;

Muloqot madaniyati —odamlarni hurmat qilish, xayrixohlik, samimiyat, bag'rikenglik va hokozalar kabi ma'lum xarakter xususiyatlarining mavjudligini nazarda tutadi. Muloqot

madaniyati xushmuomalalilik kabi o'ziga xos xususiyatlarni rivojlantirishni ham o'z ichiga oladi[4].

Xushmuomalalilik—xarakterli xususiyat, uning asosiy mazmuni insoniy muloqotning turli vaziyatlarida muayyan xatti-harakatlar qoidalariga rioya qilish odati, odob-axloq qoidalariga rioya qilishdir[4].

TADQIQOT NATIJASI

Fanlararo aloqadorlik nazariyasining taraqqiyotida tabaqalashtirilgan holat hukm sursa ham amaliyotda integratsiya, o'zaro aloqadorlik fanning ijtimoiy ahamiyatini yanada oshiradi. So'nggi yillarda amalga oshirilayotgan fanlararo aloqadorlik muammolarini hal etishga bag'ishlangan ilmiy tadqiqotlar ijtimoiy hayot talabidir.

Yuqorida ko'rib chiqqan ilmiy atamalar va ularga berilgan munosib ta'riflar orqali shuni tushunishimiz mumkinki, bugungi kunning yosh avlod vakillari bo'lmish boshlang'ich sinf o'qituvchilariga darslarni bir-biriga integratsiyalash orqali o'tilsa ham darslar qiziqarli o'tadi, ham o'quvchilar o'ziga kerakli bilim va ko'nikmalarni shakllantiradi.

Boshlang'ich sinf o'qituvchilariga fanlarni bir-biriga integratsiyalab o'tish jarayoni o'qituvchilar va o'quvchilar o'rtasidagi ko'plab ko'zga ko'ringan hal qilish biroz qiyin bo'lgan yoki shunaqa qiyindek ko'ringan va bugungi kunning dolzarb masalalaridan biriga aylanib ulgurgan tushunarsiz, ziddiyatli, qiyin va zerikarli, qiziqarsiz va boshqa ko'plab shunga o'xshash holatlardan halos bo'lish imkonini beradi.

O'qituvchilar boshlang'ich sinf o'quvchilariga dars berish jarayonida mavzularni tushuntirar ekan, bu jarayonlarda kitobidagi mavzulardan biroz chetlab boshqa fanlar bilan ham aloqasini, bog'liqlik tomonlarni topib, shu bog'liqlik joylarini o'quvchilarga sodda va ravon tilda tushuntirib bersa, bu holatda ham o'qituvchi o'z maqsadiga erishadi. Bundan tashqari, o'quvchilar mavzuni ortiqcha qiyinchiliksiz zerikmasdan tushunib olishadi. Buning uchun o'qituvchilardan shu kunda o'tadigan mavzuni o'qib-o'rganib, tahlil qilib, o'quvchilar uchun tushunarsiz va biroz chigal, biroz murakkabroq bo'lgan jummlarini o'ziga belgilab olib, shu jummlarni fanlararo integrativ yondashuv asosida tushuntirib bersa, ta'lim talablari, ish rejasi va o'z oldiga maqsad qilib qo'ygan natijasiga oson va samarali erishadi.

O'qituvchilar o'z darslarida integrativ yondashuv asosida boshlang'ich sinf o'qituvchilarida kommunikativ madaniyatni shakllantirish shakllantirar ekan, avvalo, o'zi kommunikativ shakllangan, integrativ dars ko'nikmalarini puxta egallagan bo'lishi darkor[5].

Bugungi kunda boshlang'ich sinf o'quvchilariga dars berish jarayonida fanlararo integratsiyani barcha o'tilayotgan darsliklar mavzusida qo'llashimiz lozim.

Integrativ yondashuv nima ekanligini boshlang'ich sinf o'quvchilariga juda qiziqarli va esda qolarli qilib tushuntirish va ongiga singdirish lozim.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ona tili, o'qish darslarida mavzularni xalq og'zaki ijodi ijodi namunalarini bilan ham integratsiyalab o'tish kerak, chunki bola o'zi yashayotgan millatning ma'naviy-ma'rifiy merosidan boxabar bo'lishi lozim[2].

Boshlang'ich sinf o'quvchilari darsliklar tarkibiga o'zbek xalq maqollari, o'zbek xalq topishmoqlari, tez aytishlar, ibratli hikoyalar, masal, matal kabi og'zaki meroslarimizdan ko'proq qo'shib tushuntirib berishimiz lozim. Chunki, yosh o'sib kelayotgan avlod vakillari bu kabi ibratli so'zlardan o'zlariga juda yaxshi fikrlarni qabul qilib olishlari lozim.

MUHOKAMA

Aynan boshlang'ich sinf o'quvchilari darslikdagi uyga vazifa qilib berilgan biron hikoyani aytib berishda qiynaladi. Odatda buning sabablari, mavzuni yaxshi o'qimaganligi, hikoyani aytib bera olish qobiliyati yo'qligi, sinfdoshlaridan tortinishi hamda shu mavzuga oid qo'shimcha bilimlari va mustaqil fikrlari bo'lmaganligi uchun to'liq yoritib berishga qiynaladi. Biz quyidagi o'qish va tabiiy fanlar hamda tarbiya darsliklaridagi mazmunan bir-biriga mos bo'lgan mavzularni integratsiya qilib o'quvchiga tushuntirish metodikasini ko'rsatib o'tamiz. 3-sinf O'qish darsligidagi[6] **“Halollik”** hikoyasini 2-sinf Tabiiy fanlar darsligining 4-bobi 13-mavzusida berilgan **“Sog'lom turmush tarzi”** mavzusiga[7] bog'lab, ya'ni o'qish darsligidagi hikoyani kengroq tushuntirish va halollik haqida ma'naviy fikrlar bilan to'ldirib aytilsa, mavzu yanada mazmunli va qiziqarli chiqadi.

Halollik (O'zbek xalq ertagi). *O'tgan zamonda bir dehqon bo'lgan ekan. Uning kambag'al oshnasi bor ekan. Kunlardan bir kuni u dehqondan bir tanib yerini sotishni iltimos qilibdi. Dehqon yerning bir chekkasini kambag'al oshnasiga sotibdi. Yerni olgan odam bir qalin og'aynisidan qo'sh ho'kiz olib kelib, yer haydayotganida, omochning tishi bir nimaga tegibdi. Dehqon parvo qilmay haydayveribdi. Qaytib o'sha yerga kelganida omochning tishi yana haligi narsaga urilibdi. Kambag'al dehqon: “Ilgari bu yerda daraxt bo'lgan, uning to'nkasi qolib ketgan, shekilli“, deb o'ylabdi. U ketmon olib kelib, omoch tishiga qadalgan narsani kovlay boshlabdi. Nihoyat, u yerdan xumcha chiqibdi. Uni ochib qarasa, ichi to'la tilla emish. Dehqon yerning qolgan qismini ham haydab, urug' sepibdi. So'ng ho'kizlarni egasiga topshiribdi. Xumchadagi tillani ko'tarib, to'g'ri yer sotgan dehqon oshnasining uyiga boribdi. U oshnasiga: – Sizdan olgan yerimni haydayotgan edim, mana shu xumchani topib oldim, ichidan tilla chiqdi. Uni o'zingizga olib keldim, – debdi. Dehqon kambag'alga: – Men sizga yerni sotganman. Demak, u yerda nimaiki bo'lsa, sizniki bo'ladi. Men yer tagida nima borligini bilmaganman. Sizga xudo beribdi. Bola-chaqangiz bilan maza qilib yashang, – deb xumchani olmabdi. Kambag'al dehqon esa: “Bu boshqa kishining noni. Uni olsam, o'g'ri, jinoyatchi bo'lib qolaman“, deb o'ylab, xumchani yana boy dehqonga uzatibdi. Ikkalasi hech kelisha olmabdi. Nihoyat, bir donishmandning oldiga boradigan, undan so'rab, bu ishni hal qiladigan bo'lishibdi ... Donishmand “Qishloqdagi yetim-yesir va beva-bechoralarga bo'lib beringlar“, deb maslahat beribdi. Bunga dehqon ham, kambag'al ham rozi bo'libdi. Shunday qilib, ular tillani qishloqdagi beva-bechoralarga, kambag'al, yetim-yesirlarga tarqatishibdi. Kambag'al dehqon esa o'z mehnati bilan halol kun ko'rib, murod-u maqsadiga yetibdi[6].*

XULOSA

Yuqorida berilgan xalq og'zaki ijodi orqali dehqonlar qanday mehnat qilishi, birobniki bo'lgan narsani albatta o'z egasiga berish kerakligini, mehnat bilan non topilishini, insonlarning sahiy bo'lish kerakligini, halol ishlab pul toppish kerakligi, tabiat ne'mati bizni boqayotganligini, bunday vaziyatlarda albatta donishmandlarga murojaat qilishligini, dono odam donishmand bo'la olishligini o'rganib oladi. Huddi shu xalq og'zaki ijodi o'quvchiga uyga vazifa qilib berilsa, uni sinfda aytib berish jarayonida o'quvchidan kengroq fikrlash kerakligini aytishimiz lozim. Odatda, o'quvchilarning ko'pchiligi hikoya yoki ertakni aytishda qiynalishadi. Bu esa o'quvchining ham bilimlari susayib ketadi, ham axloqiy jihatdan shu qismni o'ranmasdan qoladi, ham nutqi yaxshi rivojlanmay qoladi. Bunday holatdan esa quyidagicha chiqish mumkin. Shunday paytda, biz o'qituvchilar shu tushunchalarni (halollik) atrofda insonlar misolida, otanasi misolida tushuntirib ber qani desa, o'quvchi albatta hikoya aytmasa ham uyidagi otasining qanday yo'llar bilan pul topib kelayotganligini aytadi. Shu gaplarni endi hikoyamiz bilan

bog'lang desa bermalol bog;lab keta oladi. Yoki taiatga doir hikoya bo'lsa, uyga vazifani o'qimagan bo'lsa ham taiatning o'ziga qarab hikoya to'qib ketaveradi. Bu esa bevosita o'quvchining bilimlarini oshiradi, shu yo'nalishdagi axloqni o'rganadi va eng asosiy hikoyani so'zlash orqali nutqi va nutiqiy madaniyati ham shakllanadi.

O'quvchilar bir darsning o'zida halollik tushunchasining mohiyatini anglab yetadi, shu bilan birgalikda mavzuni to'liq uyga vazifa qilib aytib berishda mustaqil fikrlarini ham foydalanadi[8]. Bu mustaqil fikrlar esa boshqa fanlardan ya'ni tabiiy fanlardagi va tarbiya fanidagi olgan bilimlarida qo'shib, ularni birlashtirib kengroq yoritib beradi. Bundan bevosita ko'rishimiz mumkinki, o'quvchining boshqa fanlardagi bilimlardan foydalanib uy vazifasini aytib berishi orqali og'zaki nutqi va nutqiy madaniyati shakllanadi[12].

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasining Qonuni, 23.09.2020 yildagi O'RQ-637-son. "Ta'lim to'g'risida" gi qonun.
2. R.Mavlonova, N.Vohidova va b. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi, innovatsiya va integratsiyasi. O'quv qo'llanma. – T.: "Fan va texnologiyalar", 2013. -314 b.
3. Hayitov.A.I. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi,innovatsiya va integratsiyasi. Uslubiy qo'llanma. T.: "Zuhra Baraka Biznes", 2021. – 129 b.
4. Xoliqov A.A. Pedagogik mahurat. Darslik. – T.: "Iqtisod-moliya", 2011.-425 b.
5. Bakhtiyarova, M. Z. (2021). Integrated teaching of primary education. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 9(12), 1332-1336.
6. O'qish kitobi. [Matn]: 3-sinf uchun darslik / M.Umarova, X.Xamrakulova, R. Tojiboyeva. Mas'ul muharrir U.Hamdov. 4-nashri. – Toshkent: "O'qituvchi" NMIU. 2019.- 216 b.
7. Tabiiy fanlar [Matn]: 2-sinf uchun darslik / K. Suyarov [va boshq.]. – Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2021. – 88 b.
8. Akhmedova, M. T., Narmetova, Y. K., Nurmatova, I. T., & Malikova, D. U. K. (2022). Communicative Competence Formation in Future Teachers Based on an Integrated Approach. *International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding*, 9(4), 54-60.
9. Ulmasovna, D. M., & Jamshidovna, F. F. (2022). Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish. *pedagog*, 1(1), 155-159.
10. Salayeva M.S., Beknazarova X.X. Boshlang'ich ta'lim o'quvchilarini ijtimoiy mobilligini rivojlantirish // EURASIAN JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES, PHILOSOPHY AND CULTURE Innovative Academy Research Support Center UIF = 8.2 | SJIF = 6.051 www.in-academy.uz Volume 2 Issue 4, April 2022 ISSN 2181-2888. Pages 136-139. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6511330>.
11. Furkatovna, A. M. (2022). Methods of Innovation Approach to Forming Communicative Competence of Future Educators. *Eurasian Scientific Herald*, 10, 53-58.
12. Abrorkhonova, K., & Khudoyberdieva, S. (2022). VIRTUAL TOUR IN PRIMARY SCHOOL. *European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies*, 2(06), 72-77.

13. Dzhuraev R. K., Karakhanova L. M. Model of the organization of research activities of 10th grade students in teaching physics and biology //International journal of discourse on Innovation, integration and education. – 2021. - Jild 2. – №. 01. – P.296-300.
14. Мусахоновна Қ. Л. УЗЛУКСИЗ ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА БИОЛОГИЯ ФАНИДАН САМАРАДОРЛИККА ЭРИШИШДА ЭЛЕКТРОН ТАЪЛИМИЙ ВОСИТАЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ ИЛМИЙ-АМАЛИЙ АСОСЛАРИ //Science and innovation. – 2022. – Т. 1. – №. В3. – С. 577-585.
15. Juraev R. X., QORAXANOVA L. M. fizika va biologiyani o'qitishda 10-sinf o'quvchilarining tadqiqot faoliyatini tashkil etish modeli / / innovatsiya, integratsiya va ta'lim bo'yicha xalqaro discourse jurnali. – 2021. - Jild 2. – №. 1. – P.295-299.
16. Karakhonova L. M. Using the electronic educational resources in biology lessons //INTERNATIONAL SCIENTIFIC REVIEW OF THE PROBLEMS OF PHILISOPHY, PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY. – 2019. – С. 35-39.
17. Karakhanova L. M. USE OF MEDIERE RESOURCES IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF BIOLOGY IN SCHOOLS //International Scientific Review of the problems of pedagogy and psychology. – 2018. – С. 68-70.
18. Jurayev R. K., Karakhanova L. M. Scientific And Methodical Bases Of The Use Of Electronic Educational Resources In Teaching Biology In General Educational Schools //International Journal of Advanced Science and Technology. – 2020. – Т. 29. – №. 8. – С. 3500-3505.
19. Musokhonovna K. L. ICT-As a means of achieving new educational results in teaching natural disciplines in secondary schools //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2021. – Т. 11. – №. 10. – С. 315-321.
20. Juraev R. X., Karaxonova L. M. media ta'limi maktab o'quvchilarining ta'lim sifatini oshirish omili sifatida / / hayot davomida ta'lim: barqaror rivojlanish uchun uzluksiz ta'lim. – 2013. - S. 322-323.
21. Караханова Л. М. DEVELOPMENT OF STUDENTS'KNOWLEDGE BASED ON THE USE OF 3D EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN THE BIOLOGY EDUCATION //Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал. – 2020. – №. 2. – С. 55-59.
22. Musaxonovna K. L. General secondary schools requirements for the introduction of informed educational resources for the development of natural sciences //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2022. – Т. 12. – №. 5. – С. 855-860.
23. Juraev R. X., Karaxonova L. M. iqtidorli bolalarni ta'lim muassasalari tomonidan pedagogik qo'llab-quvvatlash //fan, ta'lim va amaliyot integratsiyasi. SCIENTIFIC-METHODICAL JOURNAL. – 2022. - Jild 3. – №. 4. - 66-70 betlar.
24. Karaxonova L. M. tabiiy fanlarni o'qitishda zamonaviy ochiq ta'limda yangi interaktiv elektron manbalar / / ta'lim fanlari bo'yicha akademik tadqiqotlar. – 2021. - Jild 2. – №. CSPI conference 1. - P. 1303-1305.
25. Karaxonova L. M. Development of students' knowledge based on the use of 3d educational technologies in the Biology education //Таълим ва инновацион тадқиқотлар.- Вухоро. – 2020. - 55-59 betlar.

26. Сафарова Р. Г. и др. Ўқувчи-ёшларни оммавий маданият хуружларидан химоя қилишнинг назарий-методологик асослари. – 2017.
27. Kharaxonova L. M. SPECIFIC ASPECTS OF MEDIA EDUCATION AND ITS USE IN HIGH SCHOOLS //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. CSPI conference 3. – С. 278-284.
28. Musakhonovna K. L. Peculiarities of using modern educational tools to increase the effectiveness of teaching the natural sciences and direct students to independent activities //Asian Journal of Multidimensional Research. – 2022. – Т. 11. – №. 5. – С. 182-191.
29. Kh D. R., Karakhonova L. M. Media education as a factor of increasing the quality of teaching schoolchildren //Образование через всю жизнь: непрерывное образование в интересах устойчивого развития. – 2013. – Т. 11. – №. 2 (eng). – С. 287-288.
30. Караханова Л. МУЛЬТИМЕДИЙНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ НА УРОКАХ ЗООЛОГИИ //Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. – 2011. – №. 1.

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING NUTQIY RIVOJLANISH BOSQICHLARI

Xo'jamberdiyeva Fotima Ne'matovna

Andijon davlat pedagogika instituti magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7295364>

Annotatsiya. Maqolada yangi milliy o'quv dasturi, o'quvchilarning fikrlash doirasi, nutqiy kompetensiyasi, nutqiy rivojlanish bosqichlari, o'quvchilar nutqini o'stirishdagi belgilangan talablar haqida so'z boradi

Kalit so'zlar: milliy o'quv dasturi, til, nutq, nutqiy kompetensiya, nutqiy rivojlanish, leksika, psixologik shakllanish.

ЭТАПЫ РЕЧЕВОГО РАЗВИТИЯ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Аннотация. В статье говорится о новой национальной учебной программе, основах мышления учащихся, речевой компетенции, этапах развития речи, установленных требованиях к развитию речи учащихся.

Ключевые слова: национальная учебная программа, язык, речь, речевая компетенция, развитие речи, словарный запас, психологическая сформированность.

STAGES OF SPEECH DEVELOPMENT OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Abstract. The article talks about the new national curriculum, students' thinking framework, speech competence, stages of speech development, established requirements for the development of students' speech

Key words: national curriculum, language, speech, speech competence, speech development, vocabulary, psychological formation.

KIRISH

Insonning ichki dunyosi, ma'naviy qiyofasi, xulq-atvori, muomalasi, odob-axloqi, madaniyati tili orqali namoyon bo'ladi, chunki har qanday kishining madaniyatligi, odobi, bilim doirasi, fahm-farosati, fikrlash doirasining kengligi yoki torligi nutqida o'z aksini topadi. Kishining nutqi boy bo'lsa, so'zlarning adabiy til vositasida to'g'ri, aniq, ravon ifodali talaffuz qilsa, o'z ona tiliga chuqur hurmat va ehtirom bilan qarasa, u bilimli sanalib, kishilar o'rtasida obro'-e'tibor qozonadi. Shuning uchun xalqimiz "Til-yurakning kaliti"-, deb bejiz aytishmagan.

METOD VA METODOLOGIYASI

Til orqali kishilarning ma'naviy va axloqiy qiyofasi namoyon bo'lar ekan, demak, avvalo ma'naviy olamni go'zal qarashlar bilan boyitish zarur. Ma'naviy va axloqiy poklanish, iymon, insof, diyonat, or-nomus, mehr-oqibat va shu kabi chinakam insoniy fazilatlar o'z-o'zidan kelmaydi. Hammasining zaminida tarbiya yotadi. Demak, biz har jihatdan barkamol insonlarni tarbiyalashimiz kerak. Aytib o'tish joizki, bugungi kun yoshlarining rivojlanish darajasi juda yuqori. Psixologlarning ta'kidlashicha, bu akseleratsiya jarayoni bo'lib, bolaning odatdagidan tezroq rivojlanishini nazarda tutadi. Ta'lim tizimimiz shuni hisobga olgan holda ilg'or metodlar, zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanib ta'lim berish, hamda xorijiy tajribalar asosida dars tashkil qilish orqali sifat samaradorligini oshirish, yoshlarni raqobatbardosh qilib tarbiyalashni o'z oldiga maqsad qilib oldi.

O'zbekiston Respublikasining 2016-yil, 14-sentabrdagi "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi Qonuni, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil, 7-fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi

PF-4947-sonli qarori, Vazirlar Mahkamasining 2017-yil, 6- apreldagi «Umumiy oʻrta va oʻrta maxsus, kasb-hunar taʼlimining davlat taʼlim standartlarini tasdiqlash toʻgʻrisida»gi 187-sonli qarori, 2019-yil, 29-apreldagi «Oʻzbekiston Respublikasi xalq taʼlimi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash toʻgʻrisida»gi PF-5712-sonli Farmonlarida belgilangan qator vazifalar oʻquvchilarning lingvistik va nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirishga zamin hozirlaydi. «Milliy tiklanishdan milliy yuksalish sari» shiori ostida oʻzining Uchinchi Renessansiga qadam qoʻygan Oʻzbekiston uchun yosh avlodning taʼlim-tarbiyasi ustida jiddiy bosh qotirish, yoshlarning tafakkurini oʻstirish, estetik didini yuksaltirish muhim vazifalarimizdan biridir. Bunfay vazifalar avvalo, boshlangʻich taʼlim jarayonining zimmasiga yuklatiladi. Oʻquvchilarni maktab ostonasiga kelishlari bilan bu faoliyat boshlanadi, deyishimiz mumkin, chunki savod oʻrgatish davridan boshlab oʻquvchilar taʼlim-tarbiya birligi asosida oʻqitiladi.

TADQIQOT NATIJASI

Milliy oʻquv dasturi asosida ona tilini oʻqitishga boʻlgan yondashuv ham tubdan oʻzgardi. Endilikda grammatika yodlashga asoslangan taʼlimdan tinglab tushunish, oʻqib tushunish, fikrni ogʻzaki va yozma bayon qilishdan iborat til oʻrgatishning toʻrt koʻnikmasini rivojlantirishga qaratilgan taʼlim shakliga oʻtildi.

Bolalar dastlabki axborot, bilim, koʻnikmalarni eshitish, yaʼni tinglab tushunish orqali qabul qiladilar va bu borada asta-sekinlik bilan tajriba, malaka hosil qilib boradilar. Aslida «Inson bolasi homilalik davrida eshitishni boshlaydi. Psixolingvistik tadqiqotlarda yangi tugʻilgan bola oʻz ona tilini boshqa tillardan farqlashi isbotlangan. Inson tilni eshitib qabul qiladi, shu asosda inson ongida til tizimi shakllanadi» Demak, bolalarda nutqiy kompetentlik goʻdakligidanoq rivojlana boshlaydi.

Nutqni rivojlantirish — bolaning yakka tartibdagi psixologik rivojlanishida markaziy oʻrin tutadigan ijtimoiy — tarixiy tajribani oʻzlashtirishdagi oʻta murakkab koʻp omilli jarayondir. Bu ijodiy jarayon, ammo u pedagogik rahbarlikni talab etuvchi tasodifiy jarayon emas. Oʻquvchilar nutqini rivojlantirishga doir ishlarni oʻzida bolalarga nisbatan qadriyatli munosabatlarni shakllantirgan, yaxshi nazariy hamda amaliy tajribaga ega boʻlgan mutaxassis tashkil qilishi va amalga oshirishi lozim.

Bola atrofni oʻrab turgan borliqni qabul qilish va anglash uchun tarqoq predmetlardan foydalana olmaydi, u ahamiyatga molik jihatlarni (kublar, mashinalar va h.k.) ajratib koʻrsatgan holda obʼektlar, toifalarni birlashtira boshlaydi va oxir-oqibatda belgilarni umumlashtirish natijasida soʻz bilan ifodalanadigan tushunchalar paydo boʻladi. Biron-bir tushunchaning, xoh u maishiy boʻlsin, xoh ilmiy boʻlsin, uning soʻz qobigʻisiz yashashi qiyin. SHu tufayli biz oʻz bilimlarimizni tilimizda qayd etishimiz, ularni boshqa odamlarga etkazishimiz va til orqali yangi bilimlarga ega boʻlishimiz mumkin. Amerikalik olim CH. Pirs shunday qayd etadi, «Til shunday bir narsaki, biz uni bilish orqali yanada koʻproq narsalarni bilib olamiz». Shunday qilib, tilning boshqa yana bir muhim vazifasi koʻzga tashlanmoqda, yaʼni: til insonning bilish qurolidir.

MUHOKAMA

Bolaning borliqning yangi tomonlariga yoʻnaltirilganligi: amaliy faoliyatdan olamni, soʻngra odamlarni, ularning munosabatlarini oʻrganishga oʻtish yangi maqsadlarga xizmat qiluvchi yangi muloqot vositalari zaruratini keltirib chiqaradi.

Oʻquvchilar leksikasini kengaytirish, uning oʻz kechinmalarini yanada keng va xilma-xil ifodalashni oʻzlashtirishi uchun imkoniyat yaratadi. Nutqni zamonaviy va toʻlaqonli

rivojlantirish uchun atrofda odamlar bilan o‘zaro hamkorlik bolaning muloqotga bo‘lgan ehtiyoji tarkibini boyitishi zarur. Bolalarning nutqni egallab olishlarining sabablari ularning muloqot faoliyatlarining asosini extiyoj-motivatsiya tashkil qilishi, uning tarkibi o‘zgarganligidadir. Verbal bosqichda bolada sust nutq shakllanadi. Ushbu bosqichga bo‘lgan davrning asosiy ahamiyati shundan iboratki, uning ichida navbatdagi bosqich - faol nutq paydo bo‘lishi bosqichiga o‘tish uchun zarur bo‘lgan sharoit vujudga keladi.

Bolaning faol nutqni o‘zlashtirishining ikkinchi bosqichida uchta asosiy jihat ajralib chiqadi: emotsional munosabatlar; birgalikda faoliyat (hamkorlik) davomidagi munosabatlar; tovushli munosabatlar. Bolaning kattalar bilan muloqot qilishining ko‘rib chiqilayotgan har bir jihati uning oldiga kattalar tomonidan qo‘yilayotgan va so‘zdan jamiyatda o‘zaro bir-birini tushunish uchun shartli ravishda qabul qilingan vosita sifatida foydalanishni talab qilishdan iborat bo‘lgan kommunikativ vazifani qabul qilishiga yordam beradi. Bundan tashqari, kommunikativ omilning ko‘rib chiqilayotgan har bir jihati u yoki bu darajada va o‘z holicha bolalarning kommunikativ vazifani hal etishlariga, ya‘ni nutqdan foydalanishlariga yordam beradi.

XULOSA

Bolaning psixologik shakllanishida nutqning hal qiluvchi o‘rinni egallashi uning turli bosqichlarda rivojlanishiga yordam beruvchi shart-sharoitlar va omillarning ahamiyatini yanada oshiradi. Nutq rivojini harakatlantiruvchi kuchlar haqidagi masala ular shiddat bilan va to‘satdan amalga oshirilishi tufayli ham alohida ahamiyat kasb etadi. Bolalar nutqini rivojlantirishni rag‘batlantiruvchi yoki uni sekinlashtiruvchi kuchlarni aniqlash ushbu jarayonda aniq maqsadni ko‘zlagan holda pedagogik sa‘y-harakatlarni uyushtirish kalitidir.

REFERENCES

1. Mirziyoev Sh.M. Milliy o‘zligimiz va mustaqil davlatchiligimiz timsoli // O‘zbek tiliga davlat tili maqomi berilganining o‘ttiz yilligiga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi nutq // Xalq so‘zi. – Toshkent, 2019 yil 22 oktyabr. – № 218. – B. 1-4.
2. Azimova I.A. Ona tili ta‘limida lisoniy malakani rivojlantirishning psixolingvistik asosi.//“Global ta‘lim va milliy metodika taraqqiyoti” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. Toshkent: O‘TAU, 2019, 20-aprel. 219-bet.
3. Qosimova K., Matjonov S., G‘ulomova X., Yo‘ldosheva Sh., Sariyev Sh. Ona tili o‘qitish metodikasi.
4. Buyurtma. "5 yoshdan 12 yoshgacha bo'lgan bolalarda kognitiv qobiliyatlarni yaxshilash", Moskva - Voronej, 1999.

TALABALARNI XOR DIRIJYORLIGI BO`YICHA KASBIY FOLIYATGA TAYORLASHNING USLUBIY ASOSLARI

Yakubov Z.M

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7295384>

Annotatsiya. Ta'limning barcha bo'g'inlarida va fanlar yo'nalishlarida bo'lgani kabi o'quvchi – yoshlarni axloqiy, estetik, ma'naviy jihatdan yetuk qilib tarbiyalash hamda ularning badiiy tafakkurini o'stirishda umum ta'lim maktablarida "musiqa madaniyati" fani o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarlik darajasi muhim o'rin egallaydi. Bu o'rinda ta'lim mazmunini takomillashtirib borish bo'lajak o'qituvchilarni o'z sohasi bo'yicha har tamonlama malakali kadrlar bo'lib yetishishlariga erishish lozim bo'ladi.

Kalit so'zlar: musiqa ta'limi, xor ijrochiligi, bo'lajak musiqa o'qituvchisi, dirijorlik, kasbiy kompetensiya, dirijorlik mashg'ulotlari.

МЕТОДИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ ПОДГОТОВКИ СТУДЕНТОВ К ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ХОРОВОГО ДИРИЖЕРА

Аннотация. Как и во всех отраслях образования и областях науки, «музыка» используется в общеобразовательных школах для повышения нравственной, эстетической и духовной зрелости учащихся и молодежи, развития их художественного мышления. учителя «культуры» занимает важное место. В этом месте необходимо совершенствовать содержание образования, сделать будущих учителей полноценными кадрами своего дела.

Ключевые слова: музыкальное образование, хоровое исполнительство, будущий учитель музыки, дирижирование, профессиональная компетентность, дирижерская подготовка.

METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF PREPARING STUDENTS FOR THE PROFESSIONAL ACTIVITY OF CHOIR CONDUCTING

Abstract. As in all branches of education and disciplines, "musical culture" in general education schools is used to educate young people to be morally, aesthetically, spiritually mature, and to develop their artistic thinking. The level of professional training of science teachers occupies an important place. In this place, it is necessary to improve the content of education, to make future teachers fully qualified personnel in their field.

Key words: music education, choral performance, future music teacher, conducting, professional competence, conducting training.

KIRISH

Mamlakatimizda ertangi kunimizning bunyodkorlari bo'lmish o'quvchi-yoshlarimizni har tomonlama yetuk, aqliy barkamol, jismonan sog'lom, milliy, madaniy qadriyatlarga ongli munosabatda bo'ladigan, bilimli insonlar qilib tarbiyalashga qaratilgan barcha vazifalar ichida alohida e'tibor berilmoqda. Zamonaviy ijtimoiy-madaniy sharoitlarda musiqa ta'limi o'qituvchisining kasbiy faoliyati ijtimoiy va ta'lim funktsiyalarining murakkabligi tufayli yangi mazmun bilan to'ldirilmoqda. Bugungi kunda tor doiradagi yangi mutaxassis emas, balki malakali, pedagogik madaniyati, boy shaxsiy va ijodiy salohiyatiga ega bo'lgan o'qituvchini sifat jihatidan yangi shakllantirgan musiqa ta'limi o'qituvchisini tayyorlash muammosi ayniqsa dolzarbdir. Uning faoliyati samaradorligini faqat yuqori darajadagi kasbiy va pedagogik mahorat

bilan ta'minlash mumkin. Bo'lajak musiqa ta'limi o'qituvchisining raqobatbardoshligini rivojlantirish zaruriyati, bandlik bozori, olingan bilimlarining sifati, ularning harakatchanligini oshirish, musiqa pedagogik ta'lim strukturasi va mazmunini o'zgartirishni talab qiladi. Bugungi kunda musiqiy kompyuter texnologiyalarini jadal joriy etish, turli madaniyatlar va ijod turlarining o'zaro aloqasi musiqiy-ilmiy izlanishga tayyor va kasbiy kompetentligi yuqori bo'lgan bo'lajak musiqa o'qituvchilarini, san'at va ta'limning turli sohalarida bilimlarini rivojlantirish, o'zlarining professional faoliyatida fanlararo aloqalarini o'rnatish, pedagogik madaniyati va mahoratiga ega bo'lgan bo'lajak musiqa o'qituvchilariga talab katta.

METOD VA METODOLOGIYASI

Umum ta'lim maktabida o'qituvchi faoliyatining murakkabligi va ko'p qirraliligi uning kompetentlik darajasiga, tanlagan kasbida shakllangan chuqur bilim va ko'nikmalariga alohida talablar qo'yadi. Bitiruvchining kasbiy muammolarni hal qilishga tayyorligi kasbiy kompetentsiyani shakllantirish uchun asosdir. Hozirgi vaqtda turli ilmiy sohalaridagi bilimlarni o'z kasbiy faoliyatiga qo'sha oladigan mutaxassisni tayyorlash zarurati tufayli universitetda o'quv jarayonini tashkil etishning yangi shakllari va vositalarini topishga qiziqish ortmoqda. Ushbu qadam zamonaviy ta'lim tizimini isloh qilishga qaratilgan bo'lib, mavjud tanlangan ta'lim va o'qitishning cheklangan vaqtga mo'ljallangan modelini almashtirish hamda mehnat bozorida tez o'zgarib turadigan talabga javob beradigan, hamma uchun yetarlicha diversifikatsiyalangan va moslashuvchan umrbod ta'lim tizimini rivojlantirish istagida namoyon bo'ladi. Shundan kelib chiqqan holda, 2017 yil 20 apreldagi "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi PQ-2909-sonl asosida ishlab chiqilgan oliy ta'limining asosiy maqsadi mehnat bozorida raqobatdosh, tegishli darajadagi va mutaxassislikga ega bo'lgan malakali, mas'uliyatli, o'z kasbini yaxshi biladigan va tegishli faoliyat sohalariga yo'naltirilgan, o'z mutaxassisligi bo'yicha jahon standartlari darajasida samarali ishlashga qodir, doimiy kasbiy o'sishga, ijtimoiy va kasbiy harakatchanlikka tayyor kasbiy kompetentsiyali mutaxassisni tayyorlashga qaratilgan. Shunga asoslanib, hozirgi bosqichda maqsadlarga erishishning samarali usullarini izlash, umuman, mutaxassisni va xususan musiqa ta'limi o'qituvchisini tayyorlashga xos bo'lgan muammolarni hisobga olgan holda qurilishi kerak.

TADQIQOT NATIJASI VA MUHOKAMASI

Bu o'rin musiqa darslarining asosiy faoliyati bo'lmish jamoa bo'lib qo'shiq kuylash faoliyatini tashkil qilish, boshqarish o'qituvchidan xor va xorshunoslik asoslari bilan birgalikda "Dirijorlik" boshqaruvchi bo'yicha ham keng qo'llashi bilan va iqtidorga ega bo'lishini talab etadi. Bo'lajak musiqa o'qituvchilari faoliyatida "Dirijorlik" fani bo'yicha egallagan kompetensiyalari orqali musiqa darslarida jamoaviy ijroni badiiy yuksak sifat va samaradorlik kasb etishini ta'minlaydi. Shuning uchun ham bo'lajak musiqa o'qituvchilarini Dirijorlik faoliyatiga tayyorlash o'ziga xos ilmiy – nazariy, uslubiy, amaliy jarayonni talab qiladiki, uning pedagogik asoslarini ochib berish ushbu tizimni talab darajasida shakllantirishda o'z samarasini beradi.

Ma'lumki, musiqa o'qituvchisi tayyorlash o'ziga xos murakkab va ko'p bosqichli jarayon hisoblanadi. Umumta'lim maktablari uchun musiqa o'qituvchilari tayyorlashga ixtisoslashgan pedagogika oliy o'quv yurtlaridagi "musiqiy ta'lim" yo'nalishida bo'lajak mutaxassislarni nazariy va amaliy bilimlari, ko'nikma va malakalarini hamda kasbiy layoqatlarini Davlat Ta'lim Standartida belgilangan talablar darajasida shakllantirish bu yerga o'qishga qabul qilinayotgan talabalarni boshlang'ich musiqa ta'limi bo'yicha ma'lum

tayyorgarlikka ega bo'lishlarini taqazo etadi. Chunki, bu sohada mutaxassislikka ega bo'lish uchun birgina musiqa san'atining nazariy va amaliy ijrochilik bilan bog'liq bir necha fan sohalaridan zaruriy bilim va malakalarga ega bo'lish talab qilinadi. Bunday fanlar tizimida musiqa nazariyasi, tarixi, garmoniya, musiqa asarlari tahlili, solfedjio, xor va xorshunoslik asoslari, vokal ijrochiligi, asosiy cholg'u asbobi, cholg'u ansambili kabilar asosiy mutaxassilik fanlari hisoblanadi. Musiqa mashg'ulotlarini olib borish jarayonida ushbu fanlar bo'yicha bilim va malakalar asosiy rol o'ynaydi. Mazkur fanlar qatorida "Dirijorlik" fani o'ziga xos alohida mavqyega ega bo'lib, u musiqa o'qituvchisining musiqa mashg'ulotlarini uyushtirish va olib borishda o'qituvchi faoliyatining eng muhim tarkibiy qismi sifatida xizmat qiladi. Chunki, maktab musiqa darslari o'zining tashkiliy – tuzilishi xususiyatiga ko'ra bir necha faoliyatlar negizida olib boriladi va bu faoliyatlar ichida jamoa bo'lib qo'shiq kuylash (xor bo'lib kuylash) yetakchi o'rinni va darsning eng ko'p qismini egallaydi. Jamoaviy ijroni sifat va samaradorlik kasb etishida musiqa o'qituvchisi (ayni paytda xor dirijyori) ning "Dirijorlik" bo'yicha kasbiy tayyorgarligi, bilim va mahorati hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Dirijorlik boshqaruvi orqali butun bir sinf jamoasi yaxlit bir organizmga birlashtiriladi, ijroni bir butunligi, badiiy yaxlitligi va emosional ta'sirchanligi ta'minlanadi. Bu esa har bir o'qituvchidan Dirijorlik san'ati bo'yicha zarur bilim va malakaviy tayyorgarlikka ega bo'lishlikni talab qiladi.

"Xor dirijorligi" mashg'ulotlarida talabalar musiqiy qobiliyatini o'stirib (musiqiy eshitish qobiliyati, his etish, ritm, xotira, musiqiy tafakkur, artizm) maktabda vokal – xor ishlarini amalga oshirish uchun kasbiy tayyorlanadilar va fan yuzasidan o'z kompetensiyalarini shakllantiradi. Musiqa o'qituvchilarining dirijorlik faoliyatiga tayyorgarligida yana bir jihat bu san'atni anglashga o'rgatish, bu asarni g'oyaviy – badiiy mazmunini mustaqil ravishda ochib beraolish ko'nikmasini anglatadi. Nota matnini vokal o'zlashtirish tovush balandligi, ritm, tembr, nafas kabilar xor ijrochiligida xor rahbari – dirijorning doimiy diqqat markazida bo'lishi lozim.

Dirijorlik fani o'qitilishida yana bir pedagogik vazifalardan bu bo'lajak o'qituvchining dirijorlik texnikasi, dirijorlik postanovkasi va manual (qo'l) texnikasini yaxshi o'zlashtirishga erishishi hisoblanadi. Musiqa o'qituvchisi – dirijor, ya'ni bolalar xor jamoasi rahbari oldida bir talay xor bo'lib kuylashga tayyor bo'lgan bolalar bilan ishlashdek og'ir mehnat turadi. Bunday jamoani boshqarish birinchi navbatda ijrochilarni xor ijrochiligiga ko'niktirishni talab etadi. Buning uchun esa inson ovozi tabiatni, uning imkoniyatlari va ijobiy hamda kamchilik tomonlarini yo'llarini bilishni, faqat asar o'rgatish bilan cheklanib qolmay, bolalarni ovozlari soz, ansambil, ritm, intonasion xususiyatlarini ishga sola bilishi kerak.

XULOSA

Pedagogika oliy o'quv yurtlaridagi "musiqiy ta'lim" ixtisosligida "Dirijorlik" fani "vokal ijrochiligi", "asosiy cholg'u asbobi" kabi fanlar o'zining tuzilishi, tashkiliy xususiyatlari va musiqa o'qituvchisining kasbiy faoliyatidagi tutadigan o'rni bilan ajralib turadi. Xulosa qilib aytganda musiqa darslarini olib borishda o'qituvchi musiqa san'atining bir necha fanlardan olingan bilimlarini bir dars davomida qo'llashiga to'g'ri keladi. Darsning asosiy faoliyati hisoblanmish jamoa bo'lib qo'shiq kuylash esa dirijor boshqaruvi bilangina amalga oshiriladi. Bu esa bo'lajak musiqa o'qituvchilarini dirijorlik bo'yicha ham kasbiy faoliyatga tayyorlash tizimini o'ziga xos metodik tizim asosida yo'lga qo'yilishini taqazo etadi. Dirijorlik mashg'ulotlarini tashkiliy – uslubiy asoslarini to'g'ri yo'lga qo'yish, ta'lim – tarbiya ishlarini pedagogikani umumdidaktik prinsiplariga tayangan holda, fanni o'qitishning o'ziga xos spesipik xususiyatlariga ko'ra tashkil etish lozim. O'qitish jarayonini har bir bosqich (kurslar) kesimida

oddiydan murakkabga tamoyili va talabalarni individual qobiliyat va musiqiy tayyorgarliklarini hisobga olgan holda olib borilsa maqsadga muvofiqdir. Dirijorlik sinfida bo'lajak musiqa o'qituvchilarini maktab faoliyatiga tayyorlash tizimini ta'minlashtirish, shu jarayonda talabalarda kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish alohida ahamiyat kasb etadi.

REFERENCES

1. Dirijorlik. O'quv – uslubiy majmua. – SamDU, 2019 yil;
2. Andriyev A.M. Metodika prepodovaniya xorovogo dirijirovaniya. M; - Prosvedeniya, 1989 yil
3. Azimov K. O'zbekiston dirijyorlari. T;- G'.G'ulom nomidagi Adabiyot san'at nashriyoti-2001 yil
4. Ro`ziyev Sh. Xorshunoslik. – T; O'qituvchi, 1987 yil.
5. Soipova D. Musiqiy va musiqiy nazariy bilimlarni o'zlashtirish jarayonini takomillashtirish. –T;- Fan va texnologiyalar, - 2006 yil.

КУТУБХОНАЧИ-МУТАХАССИСНИНГ ИННОВАЦИОН КОМПЕТЕНТЛИЛИГИ ВА ПРОФЕССИОНАЛ РИВОЖЛАНИШИ: ТУШУНЧАЛАР ТАҲЛИЛИ

Abdurahmonova M.S

Respublika ilmiy pedagogika kutubxonasi bosh kutubxonachisi. T.N.Qori Niyoziy nomidagi O`zbekiston pedagogika fanlari ilmiy tadqiqot instituti mustaqil tadqiqotchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7295390>

Annotatsiya. Maqola kutubxonachilarning amaliy faoliyati jarayonida shaxsiy tajribalari va bo'lajak kutubxonachilarning faoliyatini tahlil qilish, shuningdek, kutubxonachilarning kreativ faoliyatini rivojlantirish masalalari haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar. axborot-kutubxona, ko'nikma va malakalar, ta'lim tizimi, innovatsion texnologiyalar, innovatsion jarayon, kutubxonachi, talaba, faoliyat, kreativlik.

ИННОВАЦИОННАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ И ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ БИБЛИОТЕЧНОГО СПЕЦИАЛИСТА: АНАЛИЗ ПОНЯТИЙ

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы развития креативной деятельности студентов в системе высшего образования, обоснована важность креативности в деятельности библиотекаря. Анализируются мнения ученых по развитию креативной деятельности.

Ключевые слова. библиотечная информация, образовательный процесс, навыки и умения, образовательная система, педагогические технологии, инновационный процесс, учитель, студент, библиотекарь, деятельность, креативность.

INNOVATIVE COMPETENCE AND PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF THE LIBRARIAN SPECIALIST: ANALYSIS OF CONCEPTS

Abstract. The article considers issues of developing students' creativity at higher education institutions, proves the importance of teachers' creativeness at work. Stated the scholars' ideas on developing future teachers' creative activity.

Key words. information library, higher education institution, education process, skills, education system, pedagogical technology, librarian, innovative technology, future teachers.

KIRISH

Zamonaviy jamiyat ijtimoiy, siyosiy, texnologik, davlat-boshqaruv, iqtisodiy va ekologik sohalaridagi global o'zgarishlar va siljishlar bilan shartlangan o'zgarishlarning doimiy ravishda o'sib borishi vaziyatida mavjud bo'ladi. Bu sharoitda kutubxonalar ijtimoiy ahamiyatga ega axborot muassasalari sifatida o'z pozitsiyalarini doimiy rivojlantirishga, yangilashga va mustahkamlashga intilishlari zarur. Muvaffaqiyatli rivojlanish istiqbolli o'zgarishlar yo'lini tanlovchi kutubxonalardagina bor. Innovatsiyalardan samarali foydalanish – o'ta murakkab professional vazifa va uning yechimi kutubxonaning ijtimoiy institut sifatida raqobatbardoshligi va kelgusida rivojlanish sharoiti hisoblanadi.

Jahon tajribasi ko'rsatadiki, yangi kiritilgan tartib-qoidalar muammolari kutubxonachilik faoliyatini yangilash jarayoni sifatida hamisha dolzarb bo'lib kelgan. Kutubxonachilik faoliyatida shaxsan innovatsion jarayonlarga bag'ishlangan xorijiy nashrlar XX asrning 70-yillarida paydo bo'lgan va hozir ular mahalliyarlarga qaraganda sezilarli tarzda ko'proq. Xorijiy mualliflar: J.Varlejs, J.A.Agaja, R.Depping, S.Hasiewicz, A.-M.Huesmann, V.Jadwabski, W.Jansch, U.Winter va boshqalar tomonidan kutubxonalardagi o'zgarishlarning umumiy

muammolari, shuningdek, yangi kiritilgan tartib-qoidalarining o'quvchilar uchun bo'lganiday, kutubxonachilar uchun ham ehtimoliy oqibatlarini ko'rib chiqilgan.

METOD VA METODOLOGIYASI

Mahalliy mutaxassislarning kutubxonachilik innovatsiyasi masalalariga qiziqishi 1990-yillar oxiri – 2000-yillar boshlarida dolzarblashdi va kutubxonalarining uslubiy ishlarini rivojlanishi bilan bog'landi. Keyingi davrda O'zbekiston kutubxonalarining innovatsion faoliyatini turli tomonlari, rivojlanish istiqbollarinin yangilanishida yuzaga kelgan holatni, ularning ish tajribasini tavsiflovchi ishlar ustunlik qildi .

Innovatsion tajribalar va axborot kutubxona nazariyasiga oid yutuqlarni amaliyotga joriy etish bugungi kunda alohida dolzarblik kasb etmoqda. Kutubxonachining kasbiy faoliyatiga joriy etish uchun ko'plab tajribalar vujudga kelmoqda va to'planmoqda. Biroq kuzatishlarimiz shuni ko'rsatmoqdaki, kutubxonachilar va bo'lajak kutubxonachilarda amaliyotda mavjud bo'lgan tajribalarni o'zlashtirish ehtiyoji shakllanmagan. Mazkur tajribalarni tanlash va tahlil qilish ko'nikma va malakalari ham etarlicha tarkib topmagan. Amaliy faoliyat jarayonida kutubxonachilar o'zlarining shaxsiy tajribalari va faoliyatlarini tahlil qilishga etarlicha e'tibor qaratmayapti.

TADQIQOT NATIJASI

Kutubxonachining kasbiy faoliyati ommaviy hamda ilg'or bo'lishi mumkin. Shuni unutmash kerakki, innovatsion tajribalar cheklanganlik xarakteriga ega. Shu bilan bir qatorda innovatsion tajribalar yangi elementlarga ham ega bo'lib, mazkur elementlar kutubxona amaliyoti va nazariyasini boyitish xususiyatiga ega. Innovatsiyalarni yaratish va hamkasblari orasida ommalashtirishda kutubxonachining mavqeyi alohida ahamiyatlidir. Shuning uchun ham muayyan tajribaning asosiy holatlari va ko'rsatkichlarini amaliyotga kiritish hamda ommalashtirishda sub'ektiv omillarni alohida hisobga olish kerak. Shuningdek, uning variantlarini baholash va jamoada tatbiq etish nihoyatda zarurdir.

Tajribalarni kuzatish va o'zlashtirish jarayonida uning ob'ekti va yangi jihatlariga alohida e'tibor qaratgan holda amaliyotga joriy etish talab qilinmoqda. Kutubxonachi yangi tajribani amalga oshirishda uning qimmatini hamda samaraligiga e'tibor qaratishi kerak.

Innovatsion tajribalar ommaviy xarakter kasb etishi uchun kutubxonachi ob'ektiv kutubxonachilik nazariyalarini o'zlashtirgan bo'lishi lozim. Innovatsion tajribalarning turli-tumanligini novatorlik hamda tadqiqotchilik orqali ko'rish mumkin. Bunda kutubxonachi amaliy faoliyatdan nazariy tahlil va umumlashtirishga o'tadi. Bunday yondashuvlarda yurtimiz axborot kutubxona tizimiga xos bo'lgan innovatsion qarashlar va usullar o'z ifodasini topadi.

Kutubxonachi faoliyatining innovatsiyalarga yo'nalganligi psixologik kasbiy axborot kutubxona sohaga doir tadqiqotlar natijasini amaliyotga tatbiq etish imkonini beradi. Zamonaviy axborotlarning o'z vaqtida ommalashmayotganligi tufayli mazkur yangiliklar kutubxona jamoatsiga etib bormayapti. Innovatsion tadqiqotlar natijasini ommalashtirish uchun amaliyotchilardan olingan natijalar bilan tanishtirish talab etiladi. Kutubxonachilarning yangi tajribalarini ommalashtirish muhim ahamiyatga egaligiga ishonitirish hamda ularning tajribalarini qo'llash ehtiyoji vujudga keladi. Bu yangiliklar mutaxassislar tomonidan tezkor maslahatlar berish, maxsus seminarlar va treninglar tashkil etish, konferensiyalarda chiqishlar qilish, bo'lajak kutubxonachilarga esa turkum ma'ruzalar o'qish orqali etkaziladi.

Shu munosabat bilan innovatsion g'oyalar va texnologiyalarning ommalashtirish va targ'ibot qilish ta'lim muassasasi professor-o'qituvchilari, axborot-kutubxona muassasalarida

ishlaydigan ilg'or kutubxonachilar tomonidan amalga oshiriladi. Bunday guruhlarni tashkil etish zaruriyati bir qator holatlar bilan ifodalanadi.

1. Innovatsiya muallifi muayyan kasbiy g'oya yoki yangiliklar istiqboli haqida zarur ma'lumotlarni va aniq bahoni bera olmaydi.

2. Ilg'or kutubxonachilar har doim ham o'z g'oyalarini ommalashtirish haqida o'ylayvermaydilar. Chunki bu kutubxonachidan qo'shimcha vaqt, mehnatni talab qiladi.

3. Yangilik har doim ham uning muallifi tomonidan ilmiy-metodik jihatdan etarlicha asoslanmaydi.

4. Muallif o'zlarining innovatsiyalari va ularni amaliyotga tatbiq etish yo'llarini bayon qilishda o'zlari va hamkasblarining shaxsiy xususiyatlari bilan bog'liq holda to'siqlarga duch keladilar.

5. Ijodiy guruh o'z zimmasiga nafaqat kasbiy innovatsiyalarni targ'ib qilish va ommalashtirish, balki ular asosida kutubxonachilar faoliyatiga tuzatishlar kiritish bo'lajak kutubxonachilarning kasbiy bilimdonligi va mahoratini boyitish vazifasini ham oladi.

6. Ijodiy guruh a'zolari kasbiy monitoring o'tkazish, innovatsiyalar-ni tizimli tanlash, yangi g'oyalar, texnologiyalarni baholash, axborot-kutubxona muassasalari ish tajribalarini boyitish vazifasini ham o'z zimmasiga oladi.

Axborot-kutubxona sohasiga oid innovatsiyalar o'zining muayyan o'lchovlariga ega. Kasbiy innovatsiyalar bo'lajak kutubxonachilarning kreativ faoliyatini shakllantirishga xizmat qiladigan o'lchovlari quyidagilardan iborat: innovatsion usullarning yangiligi, optimalligi, yuqori natija berishi ommaviy tajribada ijodiy qo'llash imkoniyatiga egaligi.

Innovatsion usullarning asosiy o'lchovi ularning yangiligi, ilmiy tadqiqot natijalari hamda ilg'or kasbiy tajribalar bilan tengligidir. SHuning uchun ham innovatsion jarayonda faoliyat ko'rsatishni xohlovchi kutubxonachilar uchun yangilikning asosiy mohiyati nimadan iboratligini bilish muhim ahamiyatga ega.

Biroq nashrlar oqimining mavjudligiga qaramay, zamonaviy kutubxonashunoslikda kutubxonachilarning innovatsion faoliyatidagi ko'pgina masalalar kam o'rganilganligicha qolmoqda. Ulardan biri kutubxona xodimining innovatsion faoliyatga tayyorligini belgilovchi kutubxonachi-mutaxassisning innovatsion kompetentligi fenomeni hisoblanadi. Bu fenomenning ahamiyati bizning kutubxonachilarimiz tomonidan bir necha bor ta'kidlangan.

MUHOKAMA

Agar bir kutubxonachi uchun o'tkazilayotgan tajriba yangi hisoblansa, ikkinchisi uchun esa mazkur usul yangi bo'lmasligi ham mumkin. SHuningdek, bo'lajak kutubxonachilar uchun ham ayni bir usulning yangilik darajasi har xil bo'lishi mumkin. SHunday ekan kutubxonachilar ham, bo'lajak kutubxonachilar ham innovatsion ijodiy faoliyatga ixtiyoriy tarzda o'z ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda kirishishlari lozim. Bu o'z navbatida ularning shaxsiy o'ziga xosliklari, individual-psixologik xususiyatlari bilan bevosita bog'liqdir.

Bo'lajak kutubxonachilarning kreativ funksiyalarini shakllantirishga xizmat qiladigan innovatsion usullarning yangiligi bir necha darajalarda namoyon bo'ladi. Bular: absolyut daraja; lokal-absolyut daraja; shartli daraja; sub'ektiv daraja.

Bu farqlar ularning qo'llanish sohasi va aniqlik darajasi bilan bog'liq.

Kutubxonachilarning rivojlanishi xodimning faoliyatni tashqi sharoitlarini o'zgarishiga o'z vaqtida, mohirona va adekvat reaksiya qilish, yaqinlashib kelayotgan o'zgarishlarni oldindan ko'ra bilishi, prognoz qilish, to'plangan tajribani ob'ektiv baholash va shu asosda asoslangan

qaror qabul qilish qobiliyatiga bog'liq. Xodimlarning kompetentligi va harakatlarini motivatsiyalanganligiga, ularga shaxsiy ahamiyatli shaxs sifatida munosabatni uyushtirish vazifasini hal qilishni maqsad qilishi bilan ta'minlanadi. Jaomaning motivatsiyasi asosida xodimlarning ierarxik tuzilmada egallagan o'rnidan qat'i nazar mehnati mazmunini belgilovchi tashkiliy madaniyat qadriyatlari, ya'ni mazkur muassasada hukmronlik qiluvchi kadriyatli tushunchalar, xulq-atvor me'yorlari va namunalarining majmui yotadi.

Shunday qilib, xodimning innovatsion tayyorgarligi fenomenini tahlil qilish bir necha fanlar: innovatika, psixologiya, menejment va kutubxonashunoslik tutashligida yotuvchi masalalarni o'rganishni talab qiladi.

Innovatsion usullarning o'lchovi kutubxonachi faoliyatida ijobiy natijalarga erishgandagina namoyon bo'ladi. O'lchovlardagi texnologiya, kuzatuvchanlik, natijalarning qayd etilganligi o'qitishning yangi usullari, metodlarini baholash orqali namoyon bo'ladi. Mazkur o'lchovning ahamiyatli jihati shaxs, uning idroki va tushunchalarini shakllantirishning bir butunligida namoyon bo'ladi.

Innovatsion yangiliklarni ommaviy tarzda amaliyotda qo'llash kasbiy innovatsiyalarni baholashning mezon sifatida talqin etiladi. Kutubxona amaliyotida mazkur g'oyalar va texnologiyalar tor, cheklangan darajadagi qo'llanish doirasiga ega bo'lib qoladi. Bu asosan mehnat jarayonining texnik ta'minoti va kutubxonachi faoliyatining o'ziga xosligi bilan bog'liq. Bunday vaziyatda kasbiy yangiliklar haqida fikr yuritish ahamiyatsizdir.

Innovatsion kasbiy tajribalarda kutubxonachilikka oid innovatsiyalarni ijodiy qo'llash alohida kutubxonachilar ish faoliyatining boshlang'ich bosqichida namoyon bo'ladi. Mazkur innovatsiyalar tajriba-sinovdan o'tkazilib, ob'ektiv baholangandan so'ng ommaviy tarzda qo'llash uchun taqdim etiladi. Keng ommalashgan, ijobiy natijalarga erishish imkonini beradigan innovatsion usullardan foydalangan holda bo'lajak kutubxonachilarning kreativ funksiyalarini rivojlantirish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Innovatsiyalarni baholash jarayonida muayyan bilimlar va ulardan foydalanish mezonlarini bilish bo'lajak kutubxonachining kasbiy ijodining rang-barang shakllarini o'zlashtirishi uchun qulay sharoit yaratadi. Kutubxonachilik madaniyatining oddiy esda qolgan bilimlarini takrorlash shaklidan boshlab, kutubxona jamoasiga ma'lum bo'lgan g'oyalar, konsepsiyalar, texnologiyalarni o'z shaxsiy faoliyatiga singdirishda ularni evristik, kreativ ishlab chiqish va amaliyotga joriy etishga qadar bo'lajak kutubxonachilarning kundalik harakati mazmunini tashkil etishi lozim.

Axborot-kutubxona muassasalari kutubxonachilarining tajribalari tahlili shuni ko'rsatmoqdaki, kasbiy yangiliklarni amaliyotga joriy etishda sustkashlikka yo'l qo'yilmoqda. Sohaga oid innovatsiyalarning aksariyat qismi amaliyotga tatbiq etilmay qolayotganligining ikkita asosiy sababini ajratib ko'rsatish mumkin. Bular:

1. Axborot-kutubxona muassasalariga kirib kelayotgan innovatsiyalar amalda zarur ekspertiza va tajriba-sinovlardan o'tmayapti.
2. Kasbiy yangiliklarni amaliyotga joriy etish tashkiliy, texnik, shaxsiy psixologik jihatdan oldindan tayyorlanmayapti.

Sohaga oid innovatsiyalarning mazmuni va o'lchovlari haqidagi aniq tasavvur ularni qo'llash metodikasi bo'lajak kutubxonachilarning ongi va faoliyatiga singdirilishi birinchi darajali ehtiyojga aylanmoqda.

Axborot-kutubxona muassasasi hayotiga kasbiy innovatsiyalarni keng ko'lamda olib kirish uchun unda yangilik muhitini yaratish, muayyan axloqiy-psixologik holatni shakllantirish, tashkiliy, metodik, psixologik xarakterdagi chora-tadbirlarni qo'llash talab etiladi. Buning uchun, oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak kutubxonachilarning kreativ funksiyalarini rivojlantirish, ularni kasbiy innovatsiyalar bilan izchil qurollantirib borish, innovatsion usullarni tahlil va tatbiq qilishga o'rgatish talab etiladi. Oliy ta'lim muassasasida innovatsion muhitni vujudga keltirmaslik bo'lajak kutubxonachilarni tayyorlash sifatiga ham keskin ta'sir ko'rsatadi. Natijada talabalar amalda kasbiy yangiliklardan etarlicha xabardor bo'lmaydilar. Bu esa, o'z navbatida, ulardagi ijodkorlik, yaratuvchanlikning rivojlanmasligiga, aksincha, so'nib borishga sabab bo'ladi. Yosh kutubxonachilarning innovatsiyalarni izchil o'zlashtirganliklari sababli kutubxona jamoasidagi qulay muhitda faoliyat ko'rsatayotgan kutubxonachilar orasidagi qarama-qarshiliklar darajasi pasayib, kasbiy faoliyatdagi eski qoliplar bartaraf etiladi. Axborot-kutubxona muassasasidagi innovatsion muhitda kutubxonachining yangilikka bo'lgan munosabati namoyon bo'ladi.

XULOSA

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, bo'lajak kutubxonachilarning hosil qilgan kasbiy ko'nikma, malakalari va tajribalarini tashxislash hamda ularni innovatsion metodlari bilan qurollantirish hamda kasbiy pedagogik ta'lim jarayonini innovatsion g'oyalar asosida qayta qurish talabalarining kreativ faoliyatini samarali rivojlantirish imkonini beradi. Buning natijasida bo'lajak kutubxonachilarni ijodiy faoliyat ko'rsatishga, tashabbuskorlikka undash imkoniyati vujudga keladi.

REFERENCES

1. Karimova G., Azamatova N. Bo'lajak pedagog kasbiy mahoratining shakllanish mezonlari. "Xalq ta'limi" jurnali. – T., 2006. 3-son. 54-57-b.
2. Нишоналиев У. Инновационные педагогические технологии обучения и развития. – В сб. материалов научно-практической конференции «Актуальные вопросы профессионального воспитания молодежи». – Алма-Ата: Респ. издат. каб. Казахск. акад. образования им. И.Алтынсарина, 2000. – С. 235-240.
3. Сластенин В.А., Подымова Л.С. Педагогика: Инновационная деятельность. – М.: ИЧП «Издательство Магистр», 1997. – С. 224.
4. Маркетинг-современная концепция управления библиотекой: Науч-реф.сб/Сост.-С.Д.Колегаева; Рос, гос.-гос.-б-ка.-М.,1994.-146 с.
5. Качанова Е.Ю. Руководитель библиотеки и библиотечный менеджер: изменение слов или представлений./Непрерывное образование.-2001.-№3/4.- С.35-49.
6. Сабина Т.Б. Организационная культура как фактор развития персонала библиотеки: Автореф.дис.кан.пед.наук/С.Петербур.гос.ун-т культуры и искусств.-СПб.2002.-22 с.
7. Ганиева Б. Подготовка кадров в информационно-библиотечной сфере. "Кутубхона.уз".-2018.-№ 4.-Б.35-40.
8. Рахматуллаев М.А., Ганиева Б.И. Ахборотлаштириш ва кутубхона-шунослик таълим йўналиши бакалаврларининг битирув малакавий ишларини бажаришга қўйилладиган талаблар/ Услугий қўлланма.- Тошкент: Алоқачи, 2015.-62 б. (31)

9. Dzhuraev R. K., Karakhanova L. M. Model of the organization of research activities of 10th grade students in teaching physics and biology //International journal of discourse on Innovation, integration and education. – 2021. - Jild 2. – №. 01. – P.296-300.
10. Мусахоновна Қ. Л. УЗЛУКСИЗ ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА БИОЛОГИЯ ФАНИДАН САМАРАДОРЛИККА ЭРИШИШДА ЭЛЕКТРОН ТАЪЛИМИЙ ВОСИТАЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ ИЛМИЙ-АМАЛИЙ АСОСЛАРИ //Science and innovation. – 2022. – Т. 1. – №. В3. – С. 577-585.
11. Juraev R. X., QORAXANOVA L. M. fizika va biologiyani o'qitishda 10-sinf o'quvchilarining tadqiqot faoliyatini tashkil etish modeli / / innovatsiya, integratsiya va ta'lim bo'yicha xalqaro discourse jurnali. – 2021. - Jild 2. – №. 1. – P.295-299.
12. Karakhonova L. M. Using the electronic educational resources in biology lessons //INTERNATIONAL SCIENTIFIC REVIEW OF THE PROBLEMS OF PHILISOPHY, PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY. – 2019. – С. 35-39.
13. Karakhanova L. M. USE OF MEDIERE RESOURCES IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF BIOLOGY IN SCHOOLS //International Scientific Review of the problems of pedagogy and psychology. – 2018. – С. 68-70.
14. Jurayev R. K., Karakhanova L. M. Scientific And Methodical Bases Of The Use Of Electronic Educational Resources In Teaching Biology In General Educational Schools //International Journal of Advanced Science and Technology. – 2020. – Т. 29. – №. 8. – С. 3500-3505.
15. Musokhonovna K. L. ICT-As a means of achieving new educational results in teaching natural disciplines in secondary schools //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2021. – Т. 11. – №. 10. – С. 315-321.
16. Juraev R. X., Karaxonova L. M. media ta'limi maktab o'quvchilarining ta'lim sifatini oshirish omili sifatida / / hayot davomida ta'lim: barqaror rivojlanish uchun uzluksiz ta'lim. – 2013. - S. 322-323.
17. Караханова Л. М. DEVELOPMENT OF STUDENTS'KNOWLEDGE BASED ON THE USE OF 3D EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN THE BIOLOGY EDUCATION //Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал. – 2020. – №. 2. – С. 55-59.
18. Musaxonovna K. L. General secondary schools requirements for the introduction of informed educational resources for the development of natural sciences //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2022. – Т. 12. – №. 5. – С. 855-860.
19. Juraev R. X., Karaxonova L. M. iqtidorli bolalarni ta'lim muassasalari tomonidan pedagogik qo'llab-quvvatlash //fan, ta'lim va amaliyot integratsiyasi. SCIENTIFIC-METHODICAL JOURNAL. – 2022. - Jild 3. – №. 4. - 66-70 betlar.
20. Karaxonova L. M. tabiiy fanlarni o'qitishda zamonaviy ochiq ta'limda yangi interaktiv elektron manbalar / / ta'lim fanlari bo'yicha akademik tadqiqotlar. – 2021. - Jild 2. – №. CSPI conference 1. - P. 1303-1305.
21. Karaxonova L. M. Development of students' knowledge based on the use of 3d educational technologies in the Biology education //Таълим ва инновацион тадқиқотлар.- Вухоро. – 2020. - 55-59 betlar.

22. Сафарова Р. Г. и др. Ўқувчи-ёшларни оммавий маданият хуружларидан химоя қилишнинг назарий-методологик асослари. – 2017.
23. Kharaxonova L. M. SPECIFIC ASPECTS OF MEDIA EDUCATION AND ITS USE IN HIGH SCHOOLS //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. CSPI conference 3. – С. 278-284.
24. Musakhonovna K. L. Peculiarities of using modern educational tools to increase the effectiveness of teaching the natural sciences and direct students to independent activities //Asian Journal of Multidimensional Research. – 2022. – Т. 11. – №. 5. – С. 182-191.
25. Kh D. R., Karakhonova L. M. Media education as a factor of increasing the quality of teaching schoolchildren //Образование через всю жизнь: непрерывное образование в интересах устойчивого развития. – 2013. – Т. 11. – №. 2 (eng). – С. 287-288.
26. Караханова Л. МУЛЬТИМЕДИЙНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ НА УРОКАХ ЗООЛОГИИ //Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. – 2011. – №. 1.
- 27.

БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕГІ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТІН ДАМУЫ

Балтамуратова Ақсунгул Пердебай қызы

Низами атындағы Ташкент мемлекеттік педагогика университеті

Бастауыш тәлім педагогикасы кафедрасының оқытушысы

Абдіқалиева Венера Турдіқали қызы

Бастауыш тәлім факультеті, 4-курс талапкері

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7295379>

***Аннотация.** Мақалада шығармашылық, қазіргі уақытта бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық белсенділігін ерте жастан дамытудың өзектілігі, бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық әрекетін психологиялық тұрғыдан оқыту мүмкіндіктері мен маңыздылығы.*

***Негізгі сөздер:** Шығармашылық, шығармашылық белсенділік, бастауыш білім, оқу-тәрбие процесі, мұғалім, оқушы белсенділігі.*

РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСТВА УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

***Аннотация.** В статье речь идет о творчестве, актуальности развития творческой активности младших школьников с раннего возраста, возможностях и значении психологического обучения творческой деятельности младших школьников.*

***Ключевые слова:** Творчество, творческая деятельность, начальное образование, образовательный процесс, учитель, деятельность, учащиеся.*

DEVELOPMENT OF CREATIVE ABILITIES OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS

***Abstract.** The article reveals the importance of creativity, creative abilities, the importance of developing children's creative activity in modern society from an early age, the psychological potential and importance of teaching creativity to younger schoolchildren.*

***Keywords:** creativity, creative activity, primary education, learning process, teacher, student activity, psychological feature.*

INTRODUCTION

Қазіргі таңда жас ұрпаққа жан-жақты білім беру, тәрбиелеу әрбір ұстаздың басты міндеті болып табылады. Жас ұрпақты оқытып - тәрбиелеу үлкен жауапкершілікті, ізденіс пен шыдамдылықты, ұстаздың заман көшіне сай білімнің қыр-сырын терең меңгеріп, жаңа ақпараттық технологиялармен қаруланғанын, жан-жақтылығын талап етеді. Себебі ұстаз алдында заман талабына сай-жеке индивид тұлғаны қалыптастыру міндеті тұр. Жан-жақты қалыптасқан, білім мен тәрбиені қатар тізгіндеген, өмір көшінен өзіндік орын алар тұлғаны тәрбиелеп, қалыптастыру оңай шаруа емес екенін ұстаздың өзі де түсініетіні белгілі. Тұлғаны оқытып, тәрбиелеу ең алдымен отбасы-ошақ қасынан бастау алып, жаңа мектеп табалдырығын аттаған-яғни бастауыш сатыдан басталуы керек.

Бастауыш сынып оқушысының зейіні тұрақсыз, импульсивті, қабылдау мүмкіндіктері әр түрлі. Сол себепті оқушыларының білім сапасын көтеру- әр ұстаздың міндеті. Оқушының жеке тұлғалық күшін дамыту үшін, оның шығармашылық мүмкіндігінің дамуы басты рөл атқарып отыр. Олай болса, қазіргі ұстаздар қауымының алдындағы үлкен мақсат: өмірдің барлық саласындағы белсенді, шығармашылық іс-әрекетіне қабілетті, еркін және жан-жақты жетілген тұлға тәрбиелеу.

METHOD AND METHODOLOGY

Мұғалім алғашқы сабақтан бастап әрбір оқушының жеке ерекшеліктерін, ынтасы мен бейімділігін, оқу мен еңбекке ұқыптылығын ескере отырып оқу үрдісін жүргізуі керек.

Ертеңіне лайық ұрпақ тәрбиелемеген елдің келешегі жоқ десек, сол ұрпақты тәрбиелеудегі ұстаз еңбегі – ұлы еңбек. «Ұстазын сыйламаған елдің ұрпағы азады», — дейді халық даналығы. Осыған байланысты шығармашылық, ізденіс деген әр ұстаздың алдында тұрған үлкен міндет деп ойлаймын.

Шығармашылық – бұл адамның өмір шындығында өзін-өзі тануға ұмтылу, іздену. Өмірде дұрыс жол табу үшін адам дұрыс ой түйіп, өздігінен сапалы, дәлелді шешімдер қабылдай білуге үйренуі қажет. Адам бойындағы қабілеттерін дамытып, олардың өмірден өз орнын табуға көмектеседі.

Шығармашылық жұмыста, әсіресе, бала қиялының орны ерекше. Бұл жөнінде М.Жұмабаевтың айтқан тамаша пікірі бар: «Жаратылыстың құшағында, меруерт себілген көк шатырдың астында, хош иісті жасыл кілем үстінде, күнмен бірге күліп, түнмен бірге түнеріп, желмен бірге жүгіріп, алдындағы малымен бірге өріп, сары сайран далада тұрып өсетін қазақ баласының қиялы жүйрік, өткір, терең болуға тиісті». «Баланың атаға тартуы рас болса, сиқырлы даланың баласы – қазақ баласы қиялқұмар болуға тиісті». Педагог ғалымның айтқанының сөз өнері — әдебиетке тікелей қатысы бар. Сабақтарды түрлендіріп өткізудің маңызы ерекше. Шығармашылық сипаттағы сабақтар түрлерін жүйелі ұйымдастыру арқылы оқушылардың танымдық белсенділігі қалыптасып, ұстазы берген ақпаратты, іс-әрекет тәсілдерімен бағалау өлшемдерін қамтитын қоғамдық және ұжымдық тәжірибе тағылымдарын игеріп қана қоймай, оқушы барлық іс-әрекетте шығармашылық бағыт ұстанады, қабілет білігін ұштай түседі. Оқушыға белгілі бір көлемдегі білім - білік, дағдыларды меңгерте отырып, жаңа педагогикалық технологияларды шебер пайдалана білу арқылы оқыту үрдісін демократияландыру және ізгілендіру, сабақтағы оқушының шығармашылық рөлін арттырып, еркіндігін қамтамасыз ету, сол арқылы оқушылардың даралық, интеллектуалдық және шығармашылық қабілеттерін, бейімділіктерін ашу және дамыту қажеттігі туындап отыр.

RESEARCH RESULTS

Шығармашылық барлық адамда болуға тиісті сапа. Алайда, біздің өмірімізде әр адамның жаңалық ашуы сирек кездесетін жағдай. Неге? Американдық ғалым Н.Роджерстің әр адам бала кезінен бастап «Сен мынаны дұрыс жасамадың!», «Бұл қате!», «Олай емес!» деген сынау сөздерді көп естиді. Кейде тіпті жаза да қолданып жатады. Адамдардың өз бойындағы, «ол менің ісім емес» деген сенімсіздік осыдан басталады екен. Осы пікір саналы адамның баршасына ой саларлықтай.

Шығармашылық қабілетті тәрбиелеудің алғы шарттарына мыналарды жатқызуға болады.

1. Шығармашылық қабілетінің деңгейін анықтау. (топтау, бақылау, қалыптастыру)
2. Қызығушылық және шығармашылық пен таным белсенділігін арттыру.
3. Оқушы мүмкіншілігіне (потенциалына) сай шығармашылық тапсырмаларды әдістемелік тұрғыда жүйелі түрде орындату.
4. Шығармашылық қабілетін тәрбиелеу барысында кездесетін қиындықтар мен карама-қайшылықтарды есепке алып, зерттеу.

5. Оқушының шығармашылық қабілеттерін тәрбиелеуді кезең бойынша сатылап дамыту.

6. Шығармашылық қабілеттерді тәрбиелеу үрдісін тәжірибе негізінде жинақтап, зерттеліп отырған мәселенің өсу динамикасын бақылау.

7. Мұғалім өз ісіне ізденімпаздықпен қарап, сабақты шығармашылықпен өткізу. Осы мәселелер өз шешімін тапса, жан-жақты дамыған тұлғаны тәрбиелеу ісі өз мақсатына жетеді. Жоғарыда аталған мәселенің екінші тармағына тоқталатын болсақ, қызығушылық, ақыл-ойды жетілдіру жеке адам тәрбиесінде байланыстырушы буын болып табылады. Бастауыш класс оқушыларында жаңа, өзі білмейтін іске деген қызығушылық басым болады. Ондай істер баланың бар ақыл-ойын, ішкі күштерін жұмылдырады және ерекше қуат береді. Қызығушылықтың арқасында білім де, оны игеру үрдісі де, интелекті дамытуда қозғаушы күш және жан-жақты дамыған адам тәрбиелеудегі маңызды фактор болуы мүмкін. К.Д. Ушинский: «Еріксіз көндірумен, күштеумен алған білім дамыған ақыл тудыра қояр ма екен?» - деген екен. Ендеше, оқыту ерікті қызығушылық жағдайда болуы керек. Сондай-ақ оқушы шығармашылығын дамытуға негізделген әдіс - тәсілдерді тек сабақта ғана емес, кластан тыс жұмыстарда үнемі қолданып отырса, сонда ғана көздеген нәтижеге қол жетері сөзсіз.

Оқушыларды шығармашылыққа баулудың, өзіндік іс-әрекетін ұйымдастырудың түрлері өте көп.

Білім беру жүйесіндегі маңызды мәселелердің бірі-оқытудың жаңа технологияларын енгізу, халықаралық ғылыми коммуникациялық байланысқа шығу, білім беруді ақпараттандыру.

Қазіргі ақпараттық қоғам жағдайында мектеп оқушыларында болуы керек сапалар:

1. Қажетті білімді өз бетінше ала отырып, пайда болған алуан түрлі мәселелерді шешу үшін оларды тәжірибеде біліктілікпен пайдалану, жылдам өзгеріп отырған өмір жағдайларына оңай бейімделу.

2. Өздеріне өздері сын көзбен қарай алу, кездесетін қиындықтарды көріп, оларды шеше білу, дұрыс әрі уақытылы шешім қабылдай алу.

3. Ақпарат ағынымен дұрыс жұмыс істей алу, мақсат-міндеттерді дұрыс анықтап, болжам жасап, тиісті қорытынды шығарып, проблемаларды шеше білу.

Мұның өзі еліміздегі білім беру жүйесінің бұрынғы қалпында болмайтынын көрсетеді. Сондықтан оқу ағарту саласының оқу үрдісіне жаңа технологияларды кең көлемде енгізуді талап етеді. Инновациялық (озық) білім беру деп - тұлғаның бағдарлы көзқарасты, білімдегі дәлдікті, шығармашылық бастауды, сонымен бірге жаңа технологиялық мағлұматтарды игеруін айтады.

Инновациялық әдістер мен оқытудың ақпараттық технологияларының мақсаттары мен міндеттері:

1. Сабақтарды жаңаша ұйымдастыру.

2. Мұғалімнің рөлі мен қызметінің артуына жағдай жасау.

3. Оқушылардың құзыреттілігін қалыптастыру.

4. Оқушының ойлау қабілеттерін арттырып, ақпараттық технологиялар негізінде ізденушілігін дамыту.

5. Шынайы дерек көздерінен мәліметтерді жинақтау арқылы ізгілікке, елжандылыққа, саналылыққа, адамгершілікке, имандылыққа,

еңбексүйгіштікке тәрбиелеу.

6. Баланың білім деңгейіне және жас ерекшелігіне қарай қолдану.

Оқушыларды шығармашылыққа баулудың, өзіндік іс-әрекетін ұйымдастырудың түрлері өте көп.

1. Тәрбие сағатында оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту. (сурет салдыру, шығарма жаздыру, нақыл сөздер жинастыру, т.б.)

2. Қазақ тілі сабағында оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту жолдары.

3. Үйірме жұмыстарында оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту.

«**Образға кіру**». Жансыз заттардың, өсімдіктердің, жануарлардың орындарында өздері қандай күй кешетіні, қандай қызмет атқаратынын сезіну

«**Суырып салма ақын**». Бастауыш сыныптарда шығармашылықтың алғашқы сатысын іс-әрекет және ойын түрінде бастаған жөн. Бала ойын ойнауға қызығу арқылы оның ойлау өрісі және еркін қиялдауы мен шығармашылық ойлауы қалыптасып дамиды.

«**Диалог-ертегі**». Мұғалім не оқушы ойдан шығарып, кез келген бір әңгіме-ертегіні бастап кетеді. Ал қалған оқушылар басталған әңгіме-ертегіні бір-бір сөйлемнен ары қарай жалғастырады.

Ұстаз еңбегі – оқушы білімімен өлшенеді десек, ұстаз еңбегінің күрделілігі — әрбір оқушы жүрегіне жол таба білуінде. Әрбір баланың бойындағы қабілетті дамыту арқылы өзін, өмірді, әлемді танып білуге, қоғам алдындағы жауапкершілік қасиеттерін сезіндіре білуінде жатыр.

Жаңа технологияны оқыту-тәрбие үрдісінде қолдана отырып, біз неге үйрете аламыз?

1. Өз бетімен ойлауға.

2. Жаңа шешімдер табуға.

3. Ұжымдық өмір сүруге.

4. Шыдамды болуға.

5. Өзгелердің көзқарас пікірлерін тыңдай білуге.

6. Өзінің жеке болашағын жасақтауға.

7. Өз бетімен білім алуға.

Жаңа ақпараттық технологияларды қолдану нәтижелері

- өз бетімен жұмыс істей отырып, шеберлігін арттыра біледі;

- өз беттерімен ізденулеріне, шығармашылықпен жұмыс істеулеріне бағыт беріледі;

- ойлау қабілеті дамиды;

- нәтижелерін керек жағдайда түзетеді және одан қорытынды жасай алады;

- қорытындыны басқа нәтижелермен салыстырады;

- әр түрлі жағдайда өз шешімін таңдай біледі, мұғалімге жалтақтамайды;

- өзін-өзі бағалай білуге үйренеді;

- жаңа технологияны пайдаланып, интерактивтік тақтада жұмыс жасай біледі.

Оқушы шығармашылығын дамытуды ұйымдастыру, балаға ақыл-ой әрекетін меңгеруге жағдай жасау деп қарастыру қажет. Дамыта оқыту сабақтағы ерекше ахуал, мұғалім мен оқушы арасындағы ерекше қарым-қатынас. Мұғалім бұл жағдайда дайын білімді түсіндіріп қоюшы, бақылаушы, бағалаушы емес, танымдық іс-әрекеттерді ұйымдастыра тын ұжымдық істердің ұйытқысы. Тек осындай оқыту ғана баланың

интеллектісінің көзін ашып, шығармашылық қабілетін дамытады. Шығармашылық тұлғаны дамытуды ең алдымен шығармашылық ойлаудан бастау керек. Ал шығармашылық ойлауды дамыту үшін не істеу керек? Ол үшін әр түрлі жаңа технологияларды сабақта үнемі пайдалана отырып, жаңа нәтижеге жету қажет. Шығармашылық ойлауды дамытуға жетелейтін тапсырмалар жаңа буын оқулықтарында орын алған. Оқушының шығармашылық қабілеттерін дамыту үшін осы тапсырмаларды түрлендіріп және жаңа технологиялардың түрлі әдіс-тәсілдерін тиімді пайдалану жолдарын үнемі іздестіріп отырамын. Мысалы, Ана тілі оқулығында С.Сейфуллиннің «Туған ел» өлеңін өткен кезде бағдарламасы бойынша бақылау сұрақтарын пайдалана отырып «Туған жер» тақырыбында шығарма жұмысын алдым.

1. Туған жер деген сөзді естігенде сен қандай сезімде боласың?
2. Көз алдыңа нелер елестейді?
3. Мұрныңа қандай иіс келгендей болады?
4. Туған жеріңе қандай жақсылықтар жасағың келеді?

Бақылау сұрақтарын түрлендіре отырып түрлі тақырыпта ертегілер жазғыздым.

DISCUSSION

Оқушылар бақылау сұрақтары арқылы өз ойларын еркін, бүкпесіз жеткізе білді. Оқу мен жазу арқылысын тұрғысынан ойлауды дамыту технологиясы да оқушыны шығармашылыққа жетелейді. Оның «Синквейн», «Венн диаграммасы», «Еркін жазу», «Ассоциация» т.б. әдістерін пайдаланып отырамын. Ал «Ақыл-ой Одиссеясы» технологиясы да оқушылардың шығармашылық қабілетін дамытуға зор үлес қосады. Шығармашылық қабілеттер шығармашылық елес, шығармашылық ойлау арқылы қалыптасатындықтан, ойдың жылдамдығы, икемділігі, тапқырлығы, дәлдігі маңызды рөл атқарады.

«Ақыл-ой Одиссеясы» бағдарламасының теориялық негізі ретінде жоғарыда аталған әлемдік деңгейдегі ғалымдардың тұжырымдамаларымен бірге Д.Гилфорд, Е.Торренс, А.Осборн сияқты шығармашылық теориясын жасаған ғалымдар еңбегі алынады. Бағдарламаның құрылымы 2 бөлімнен тұрады.

1. Лезде шешілетін тапсырмалар.
2. Ұзақ мерзімді тапсырмалар.

Лезде шешілетін тапсырмаларды тілдік, яғни сөзбен айтуға, тілмен жеткізуге арналған, манипуляциялық (заттарды құрастыру) және аралас (сөзбен әрі іспен, әрекетпен шешу) болып үшке бөлінеді. Лезде шешілетін тапсырмалар мен ұзақ мерзімді тапсырмаларды түрлендіре отырып, әсіресе тіл сабақтарында қолданған өте қолайлы. Осындай тапсырмаларды қазақ тілінен сөз таптарын өткенде былайша қолдандым. Сын есім тақырыбын өткен кезде ауызша тез арада қызықты ертегі құрастырдық. Әр оқушы оқиға желісін байланыстыра отырып бір сөйлемнен құрастыруы тиіс және ол сөйлемдердің ішіне сын есімді қатыстыруы керек. Мысалы, «Ертеде бір қызыл түлкі болыпты. Бірде ол серуендеп келе жатса, адынан аппақ көжек шыға келіпті. Түлкі одан: -Сенің тоның өткенде ғана сұр сияқты еді ғой,-деп сұрапты. Көжек оған өзінің сиқыршы көжек екенін айтыпты. Қызыл түлкі одан қорқып тиіспей кетіп қалыпты. Тапқыр көжек осылайша аман құтылыпты» деген ертегі құрап шығарды. Бұлайша шапшаң ертегі құрастыру оқушылардың ертегі құрауға деген қызығушылықтарын арттырды.

Оқушыға білім, білік, дағдыларын игертіп қана қоймай, қабылдауын, ойлауын, қиялын, сезімдерін, яғни жан-жақты, шығармашыл, өз бетімен жұмыс жасай білетін, бәсекеге қабілетті жеке тұлғаны дамыту үшін инновациялық әдістер мен оқытудың ақпараттық технологияларын пайдаланудың маңызы өте зор.

Дегенмен, әлі де болса бізді ойландыратын, толғандыратын істер жетерлік. Атап айтқанда, олар – білім сапасын арттыру, оқушылардың біліміне, ойлау қабілетіне сай деңгейлеп оқыту, ғылыми - ізденіс қабілеттерін қалыптастыру, т. с. с. Өйткені, ХХІ ғасыр - білімділер ғасыры. Ендеше бізге ой өрісі жоғары дамыған, зерделі, жан - жақты парасатты ұрпақ керек екенін бір сәтте естен шығармағанымыз жөн деп ойлаймын

CONCLUSION

Жаңа технологиялардың әдіс-тәсілдерін сабақта және сыныптан тыс жұмыстарда үнемі түрлендіріп, тиімді пайдалану, оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытудың бірден-бір жолы. Соның негізінде ғана тіл байлығы мол, сауатты да шығармашыл, елінің ертеңін ойлар жас жеткіншектерді тәрбиелей аламыз. Оқушы бойында шығармашылықты дамытуда үздіксіз құлшыныс, оқуға, білім алуға деген ұмтылыс ұдайы өшпей, күннен-күнге дами түсуі қажет. Сонда ғана оқушы бойында білім нұры тасып, сыныптан-сыныпқа көшкен сайын оқушының ішкі дүниесі, сыртқы ортамен байланысы дамып, оқушы дүниетанымы арта түсері анық. Ол үшін жалықпай жаңа инновациялық технологияларды өз жұмысымызда пайдаланып, сонымен қатар оқушыларды мадақтап, ынталандырып отырған орынды. Баланың қиялын дамыта отырып, ойын дамытамыз. Ойы дамыған шәкіртіміздің танымдық қызығушылығы арта отырып, шығармашылық әрекеті жоғары деңгейге көтеріледі.

REFERENCES

1. Алиева Е.Г. «Шығармашылық қабілет және оны дамытудың шарттары». 1991.
2. Пономарев Я.А. Шығармашылық ойлау психологиясы.- М.,1960.
3. Азарова Л.Н. «Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық даралығын қалай дамыту керек // Бастауыш мектеп». 1998, 4 шығарылым.
4. Байжұманова Б.И. «Бастауыш мектеп оқушыларының танымдық қабілетін дамыту. // Қазақстан мектебі».-1999.-№2.4-5-бб.
5. Сабиров Т. «Оқушылардың оқу белсенділігін арттыру жолдары» – Алматы, 1978. – 344б
6. Тұрғынбаева Б.А. «Бастауыш сынып оқушыларды шығармашылық қабілеттерін дамыту: канд,дисс, автореф» - Алматы, 1998. - 401б.
7. Salaeva M.S., Luxmanovna N.M. Kichik maktab yoshdagi o'quvchilarni ijtimoiy faolligini rivojlantirish // SCIENTIFIC PROGRESS VOLUME 3 | ISSUE 3 | March, 2022. ISSN: 2181-1601. Uzbekistan www.scientificprogress.uz Pages 380-383. <http://www.scientificprogress.uz/storage/app/media/3-3.%20064.%20380-383.pdf>
8. Бекназарова Х.Х. Формирование мобильности личности как педагогическая проблема // SCIENTIFIC PROGRESS VOLUME 3 | ISSUE 3 | 2022 ISSN: 2181-1601. Uzbekistan www.scientificprogress.uz Pages 384-390. <http://www.scientificprogress.uz/storage/app/media/3-3.%20065.%20384-390.pdf>
9. Салаева М.С., Джумабаева М.Б. Педагогнинг кичик мактаб ёшидаги болаларни ижтимоий мобиллигини оширишга таъсири // IJTIMOY FANLARDA INNOVASIYA

- ONLAYN ILMIY JURNALI, ISSN - 2181-2608. With Impact Factor: 8.2 SJIF: 5.426 - Б. 59–62. Retrieved from <http://www.sciencebox.uz/index.php/jis/article/view/1552>
10. Салаева М.С., Бекназарова Х.Х. Бошланғич таълим ўқувчиларини ижтимоий мобиллигини ривожлантириш // EURASIAN JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES, PHILOSOPHY AND CULTURE Innovative Academy Research Support Center UIF = 8.2 | SJIF = 6.051 www.in-academy.uz Volume 2 Issue 4, April 2022. ISSN 2181-2888. Pages 136-139. <https://zenodo.org/record/6511330#.Y1G0jnZByUk>
<https://doi.org/10.5281/zenodo.6511330>
 11. Салаева М.С., Мамадалиева У.С. Развитие когнитивной мобильности учащихся в начальном образовании / “Хорijiy tillarni o‘qitishda yangicha yondashuvlar” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy onlayn anjumani. Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti – Т.: “Firdavs-Shoh” nashriyoti, 2022 – В. 276-281.
 12. Salaeva M.S., Urazova K.V. Boshlang‘ich ta‘limda o‘quv faoliyatning kichik maktab yoshidagi o‘quvchilar psixik rivojlanishiga ta‘sir / «Білім беру қызметі: инновациялык әдістер, құралдар және тәсілдер» тақырыбындағы халықаралық форум материалдары – Шымкент: «Қызмет» баспаханасы, 2022. - В.432-441. ISBN 978-601-06-8694-6
 13. Салаева М.С., Халилова Ш.Т. Ўспиринларда креатив фикрлашни ривожлантиришнинг психологик жиҳатлари / “Психологияни ўқитишда замонавий инновацион ёндашув: психологлар фаолиятини ташкил этишда илғор технологиялар” номли Республика илмий-амалий анжумани мақолалар тўплами. Низомий номидаги ТДПУ “Психология” ўқув-илмий маркази. 2019 йил 24 декабрь. – Б.13-16.
 14. Салаева М.С., Павлова М.В. Роль арттерапии в образовательном процессе // Международный научно-образовательный электронный журнал «ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА В XXI ВЕКЕ». ISSN: 2658-7998. Электронный журнал. Выпуск №22 (том 5) (январь,2022).С.1099-1103.
https://www.mpcareer.ru/_files/ugd/a62191_0b77bb588ae44c41874c43e8211ea9a8.pdf
 15. Салаева М.С., Павлова М.В.Арт-терапия как средство гармонизации и развития психики младших школьников/ «Заманагөй тәлим хәм тәрбия технологиялары: тәжирийбелер, машқалалар хәм перспективалар» атамасында Республикалык илмий-эмелий конференция материаллары топламы. Нөкис. 2022 ж. – Б.412-415.
 16. Salaeva M.S., Shoyunusova F.S. Bola shaxsini shakllantirishda ota-onalarning o‘rni // Международный научно-образовательный электронный журнал «ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА В XXI ВЕКЕ». ISSN: 2658-7998. Электронный журнал. Выпуск №24 (том 4) (март, 2022). - С.751-754.
https://www.mpcareer.ru/_files/ugd/a62191_0b77bb588ae44c41874c43e8211ea9a8.pdf
https://www.mpcareer.ru/_files/ugd/Март%202022.%20Том%204.pdf
 17. Salaeva M.S., Umirova X.S. Bola tarbiyasida oila va maktabning o‘zaro hamkorligi // PROBLEMS AND SCIENTIFIC SOLUTIONS. - Australia, Melbourne. 2022. – В. 114-123.
<https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:yMSYe6TfxoMJ:https://academic.sresearch.com/index.php/icpass/article/download/294/515&cd=4&hl=ru&ct=clnk&gl=uz>
<https://zenodo.org/record/6762227#.Y1G7dXZByUk>
<https://doi.org/10.5281/zenodo.6762226>

TEACHING RUSSIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

Khaitbayeva Naima Khabibullaevna

Senior Lecturer, National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek
Faculty of Foreign Philology Interfaculty Department of the Russian Language

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7295396>

Abstract. *The article deals with the types and forms of assessing the level of communicative language competence at different stages of learning Russian as a foreign language.*

Keywords: *Russian language, method, foreign language, competence, stage.*

ПРЕПОДАВАНИЕ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО

Аннотация. *В статье рассматриваются виды и формы оценки уровня коммуникативно-языковой компетенции на разных этапах изучения русского языка как иностранного.*

Ключевые слова: *русский язык, метод, иностранный язык, компетенция, этап.*

INTRODUCTION

Teaching Russian as a foreign language (RFL) provides for the presence of two mandatory components: the formation of foreign language (communicative) competence and the diagnosis of the level of its formation (control of knowledge, skills and abilities of students). The aim of the course in Russian as a foreign language is to develop a high level of communicative language competence in all types of speech activity: reading, speaking, writing and listening.

MATERIALS AND METHODS

As part of the study of Russian as a foreign language, students must have the following knowledge, skills and abilities:

Students must know [1]:

— *lexical minimum in the amount necessary for communication in situations of everyday and educational and professional activities;*

— *grammatical minimum, including the main morphological categories, methods of word formation and grammatical structures characteristic of oral and written speech;*

- *linguistic means and structural and semantic features of texts of different functional and semantic types;*

- *culture and traditions of the country of the language being studied, rules of speech etiquette;*

— *main sources of information in Russian (vocabularies, periodicals, Internet resources)*

Be able to [2]:

— *maintain oral speech contacts in Russian in the field of everyday, educational and professional communication;*

— *read texts on a wide and narrow profile of the specialty in order to obtain information;*

— *abstract and annotate Russian-language texts of a general scientific and military-applied nature;*

- *use language means and speech norms depending on the content, goals, objectives, addressee, form and conditions of communication;*

— *conduct a conversation-dialogue of a general and professional nature in Russian, using the rules of speech etiquette;*

- make a prepared presentation (report) on the topics studied;
- fill in questionnaires, compose private and business letters, (auto)biography, resume;
- use modern sources of information in Russian for self-education.

RESULTS AND DISCUSSION

In connection with the foregoing, it can be argued that the process of studying the discipline is aimed at developing communicative competence among foreign military personnel, which allows them to use the Russian language as a means of sociocultural, educational and professional communication.

As rightly pointed out by Efremova NF, Kazanovich VG, when creating a fund of appraisal funds, it is necessary to take into account a number of factors [3]:

- didactic-dialectical relationship between the results of education and competencies;
- content of educational programs;
- it is necessary to provide for an assessment of the ability for creative activity that contributes to the preparation of the student;
 - when assessing the level of formation of students' competencies, conditions should be created for maximum approximation to future professional practice;
 - in addition to individual assessments, group and mutual assessments should be used;
 - based on the results of the assessment, an analysis of achievements should be carried out, emphasizing both positive and negative individual and group results, indicating ways for further development

Intermediate certification in Russian as a foreign language is carried out in order to determine the degree of achievement of educational goals in sections of the discipline and is carried out in the form of tests and tests (tests with assessment). as well as writing skills and abilities Test (credit with assessment) serves as a form of testing the assimilation of the material of practical classes and tasks of an extracurricular workshop in Russian as a foreign language. At the same time, skills and abilities in reading, listening and speaking are controlled

The final control consists in objectively identifying the learning outcomes of Russian as a foreign language, which make it possible to determine the degree of compliance of the actual learning outcomes with those planned in the program. The main forms of the final control are exams, which, in turn, can be conducted using various methods (final written work, testing, oral individual survey)

An exam in Russian as a foreign language is held at the end of the study of this discipline in order to check and assess the level of knowledge gained by students, the ability to apply them in solving practical problems, as well as the completeness and level of mastery of practical skills and mastery all types of speech activity in the scope of the requirements of the curriculum.

The most important features of the tests are [4]:

- saving the teacher's time (time consumption is two to three times less than with oral control);
 - the ability to put all trainees in the same conditions;
 - the possibility of developing variants of questions equivalent in difficulty;
 - the ability to objectively evaluate the answers in the absence of the teacher's help;
 - the ability to check the validity of the assessment;
 - reduction of the subjective approach to assessing the student's training, due to his individual characteristics.

In the subtests for writing, reading, listening and speaking, the following forms of test items should be used:

- 1) tasks of an open form;
- 2) assignments for compliance;
- 3) tasks to establish the correct sequence;
- 4) compiling your own statement

There are a number of general requirements for test items [5]:

— each task has its own serial number, established according to an objective assessment of the difficulty of the task and the chosen testing strategy;

- the task is formulated in the logical form of a statement, which becomes true or false depending on the student's answer;

— the correct answer is attached to the developed task;

— for each task, an evaluation rule is given that allows interpreting the student's answer as correct or incorrect.

CONCLUSION

From the foregoing, it follows that the diagnosis of language knowledge, speech skills and abilities in the classroom in Russian as a foreign language should be objective, reliable and understandable for both the teacher and students.

REFERENCES

1. Bezhenar O.A. Teaching Russian intonation // Russian language abroad. 2017. No. 3. P. 16-23.
2. Bogomazov G.M. Russian accent in the aspect of communicative methodology // Russian language for foreign students. M.: Russian language, 2020. Issue. 20. P. 25-37
3. Vovk P.S. Teaching foreigners Russian mobile stress. M: Vishcha school, 2019. 85 s
4. Matushevich M.I. Modern Russian language. Phonetics. M.: Education, 2016. 288 p.
5. Shcherba L.V. Selected works on the Russian language. Moscow: Enlightenment, 2007. 188 p.
6. Khaitbayeva N.Kh. Textbook on the Russian language for students of national groups, 2022. 222s. (independent work)

TEKNOLOGIYA FANINI FANLALARO O'QITISHDA O'QUVCHI EKOLOGIK KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH TEKNOLOGIYALARI

Ochilov Sh.B.

Navoiy davlat pedagogika instituti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7295405>

Annotatsiya. Maqolada ta'lim tizimida texnologiya fanini o'qitish muammolari va ularning ilmiy – uslubiy yechimlari tahlil etiladi. Texnologiya fanining 6-sinf o'quv rejasidagi fanlarni o'qitishda ishlab chiqarish bilan bog'lanishi hamda kasbiy faoliyatidagi ekologik ta'limni amalga oshirishning ahamiyati ko'rsatiladi.

Kalit so'zlar: Uzviylik, fanlalararo bog'lanish, modellashtirish, yog'och, polimer, metal, elektrotexnika, kundalik turmushda ishlatiladigan jihozlar, umumta'lim fanlar, umumkasbiy fanlar, ekologik ta'lim, ishlab chiqarish.

ТЕХНОЛОГИИ РАЗВИТИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ СТУДЕНТА В МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОМ ПРЕПОДАВАНИИ ТЕХНОЛОГИИ

Аннотация. В статье анализируются проблемы технологического обучения в системе образования и их научно-методические решения. Показана связь технологической науки с производством в преподавании предметов программы 6-го класса и важность внедрения экологического образования в профессиональную деятельность.

Ключевые слова: Интеграция, междисциплинарная связь, моделирование, дерево, полимер, металл, электротехника, оборудование, используемое в повседневной жизни, общеобразовательная, общепрофессиональная наука, экологическое образование, производство.

TECHNOLOGIES FOR DEVELOPMENT OF THE STUDENT'S ECOLOGICAL COMPETENCE IN THE INTERDISCIPLINARY TEACHING OF TECHNOLOGY

Abstract. The article analyzes the problems of technological education in the education system and their scientific and methodological solutions. The connection of technological science with production in teaching the subjects of the 6th grade program and the importance of introducing environmental education into professional activities are shown.

Keywords: Integration, interdisciplinary communication, modeling, wood, polymer, metal, electrical engineering, equipment used in everyday life, general education, general professional science, environmental education, production.

KIRISH

Bo'lajak pedagoglarni tayyorlashda murakkab muammolar qatorida kasbiy pedagogik faoliyatga moslashuv ham o'ziga xos o'rin tutadi. Ayniqsa, modenizatsiyalash bosqichida kasbiy pedagogik faoliyatga moslashuv muammosi yanada dolzarblashmoqda. Bo'lajak texnologiya o'qituvchilarini tayyorlashning mazmuni kasbiy, amaliy, psixologik, metodik, tabiiy faoliyat turlari bilan bir qatorda kasbiy pedagogik faoliyatga moslashuv bilan boyib bormoqda.

Uzluksiz ta'lim tizimida uzviylik va izchillikni ta'minlashda quyidagi muammolarni hal etish lozim.

- 1) Umumta'lim, umumkasbiy va maxsus (kasbiy) fanlar orasidagi bog'lanishning murakkabligi hamda bu bog'lanishning izchil va to'liq o'rganilmaganligi.

- 2) Nazariy bilim va ishlab chiqarish amaliyotini uyg'unlashtirish.
- 3) Ishlab chiqarish bilan bog'liq ekologik muammolar haqida o'quvchilarga tushuncha berish.

Yuqorida keltirilgan muammolarni o'rganish, tahlil etish va har tamonlama asoslangan yechimga kelish mutahassislar tayyorlash sifatini oshirishda to'g'ri yondashuvni tanlashga imkon beradi[1].

METOD VA METODOLOGIYA

Umuman olganda mutahassislar tayyorlashda keltirilgan muammolar yechimi o'quvchining umumta'lim maktablarida olgan bilimlari tayaniladi. Chunki maktab ta'limi keyingi bosqichdagi ta'lim uchun asos bo'lib xizmat qiladi, ta'limning keyingi bosqichida umumta'lim fanlarning o'zlashtirilishi o'quvchining maktabdagi bilimi qanchalik mukammalligiga bog'liq. Bu borada Respublikamizda hozirgi kunda ta'limga bo'lgan talab va e'tibor muhim ahamiyatga ega. Maktab ta'limi o'quv jarayonini kompetensiyaviy yondashuv tasavvur etib bo'lmaydi. Kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta'limning asosiy prinsiplaridan biri o'quvchilarda bilim, kunikma va malaka bilan birga hayotiy kunikmalarni shakllantirish, ya'ni ularni egallagan bilimlaridan kundalik hayotda duch keladigan tanish va notanish vaziyatlarda foydalanishga tayyorlashdir.

Texnologiyani fanlararo o'qitishda o'quvchi ekologik kompetensiyasini rivojlantirishda tizimlashgan yondashuv prinsiplaridan foydalanish zarur. Uzluksiz ta'lim tizimida texnologiyani boshqa fanlar tarkibidagi ekologik materialni samarali qo'shish uchun quyidagilarni amalga oshirish lozim.

1. Texnologiya fanini boshqa fanlar bilan hamkorlikda olamning yagona ilmiy tasvirini shakllantirishga ketma - ket yo'naltirish kerak.

2. Texnologiya fanini fanlararo o'qitishda o'qituvchi tayanch kompetensiyalardan keng foydalanishi zarur.

3. Tabiiy fanlarni umumlashtirgan holda ishlab chiqarishning zamonaviy kontseptsiyalar asosida ekologik tavsifga ega bilimlarni asoslash zarur.

4. O'quvchilar ongli ravishda tahlil qilishi, modellashtirishi, tajribalar o'tkaza olishi lozim.

Buning uchun ta'limda kompetensiyaviy yondashuvga e'tibori kuchaytirilganligi diqqatga sazovordir. Bu boradagi yetishmaydigan dasturiy bilimlarni qo'shimcha mashg'ulotlar, sinfdan va maktabdan tashqari mashg'ulotlari hisobidan to'ldirish maqsadga muvofiqdir.

Fanlararo bog'lanishning yetarli darajada o'rganilmaganligi ko'p yillar davomida muhokama qilib kelinmoqda va bu masalaga har bir ta'lim muassasasi, har bir pedagog o'z mavqeyi va o'z malakaviy darajasida yondashib kelmoqda. Hozirgi kunda bu masalani qaytadan izchil tahlil etish va har bir fan o'qituvchisi uchun ma'qul yondashuvni aniqlash dolzarb mavzu deb hisoblaymiz.

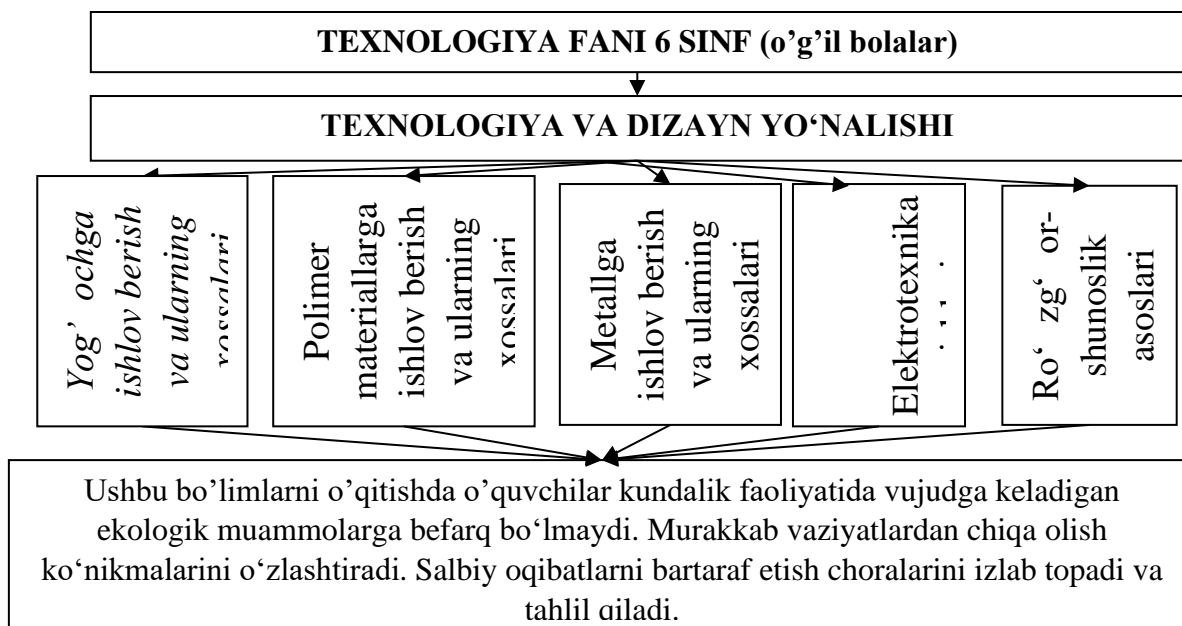
Fanlararo bog'lanishni avvalo umumta'lim fanlari o'rtasida, so'ngra umumta'lim va umumkasbiy fanlar o'rtasida va nihoyat umumkasbiy va mutahassislik fanlari o'rasidagi bog'lanishni o'rganish orqali tahlil etish maqsadga muvofiqdir. Quyidagi 1-jadvalda umumta'lim fanlari orasidagi bog'lanish sxemasi keltirilgan. Bu sxemada ko'rinib turganidek umumta'lim maktabining 6-sinf texnologiya fanini o'qitishda har bir bo'limini boshqa hamma fanlar bilan integrativ yondashuv asosida bog'lanishi ko'rsatilgan. Jadvalda ekologik kompetensiyaning kiritilishi yuqorida keltirilgan ishlab chiqarish, ya'ni kasbiy faoliyatidagi

ekologik muammolarni bartaraf etish chora tadbirlarini tushuntirish muhim muammolardan biriga aylanmoqda (1-jadval).

TADQIQOT NATIJASI

Ta'lim sifatini oshirishda texnologiyani fanlararo o'qitish yo'llaridan biri mustaqil ta'lim shaklida yoki variativ darslarda qo'shimcha topshiriqlarni bajarishdir.

Yuqorida keltirilgan muammolarni o'rganish, tahlil etish va har tomonlama asoslangan yechimga kelish mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirishda to'g'ri yondashuvni tanlashga imkon beradi.

1-jadval. Texnologiya va dizayn yo'nalishini o'qitishda va ishlab chiqarishda vujudga keladigan ekologik muammolarni o'rganish[2].

Texnologiya fanini o'qitishda o'quvchi ekologik kompetentsiyasini rivojlantirish sifati va mazmunini yanada yuqori darajaga ko'tarishga imkon beradi. Texnologiyani har bir mavzusi va qonuniyatlari ishlab chiqarishdagi ma'lum texnologik jarayon asosini tashkil etadi. Ikkinchidan har qanday ishlab chiqarish sohasida ekologik muammoni kelib chiqishi tabiiy holdir. Umumta'lim maktab tizimida texnologiyani o'qitishda har bir mavzuni ekologik jihatdan tahlil etish maqsadga muvofiqdir.

1. Yog'ochga ishlov berish va ularning xossalari: Bu bo'limda o'quvchilar yog'ochning xossalari, rejalash va yog'ochga ishlov berish asbob-uskunalarini, mashina, mexanizm, stanoklar va ulardan foydalanish haqida bilim, ko'nikma va malakalarga ega bo'ladilar. O'quvchilarga yog'ochga ishlov berishdan oldin yog'ochlar qanday yetishtiriladi, 5-sinf botanika fanidan olgan bilimlaridan integrativlikka yondashuv asosida daraxtlarni yetishtirish, daraxtning xossalari, turlari, yaproqlari, mevasi hamda chuplaridan mahsulotlar tayyorlash texnologiyalarini o'rganish bugungi kunning asosiy masalalariga biri bo'lsa, yog'ochga ishlov berishda texnika havfsizlik qoidalari va ishlab chiqarishda yog'ochni jilvirda, yogoch qipiqalari (qoldiqlari) inson kuz, nafas olish organlariga kirmasligini tushuntirish lozim[3]. Ular bilan ishlashda duch keladigan ekologik muammolar bartaraf etish chora tadbirlarini ko'rish maqsadga muvofiqdir.

2. Polimer materiallarga ishlov berish va ularning xossalari bo'limini o'qitishda o'quvchilarga polimerlar makromolekulyar turdagi birikmalardan tarkib topgan bo'lib, ularning asosini monomerlar tashkil etadi, ulardan polimer moddalarning makrozanjirlari hosil bo'ladi. Polimerlardan foydalanish yuqori darajadagi mustahkamlik va boshqa bir qator foydali xususiyatlarga ega materiallarni yaratishga imkon beradi.

Polimer materiallar uch xil turda mavjud bo'lib, bo'lar

Tabiiy -tabiiy shakllangan. Misol: amber, ipak, tabiiy kauchuk.

Sintetik. Laboratoriyada ishlab chiqariladi va tabiiy ingredientlarni o'z ichiga olmaydi.

Misol: polivinilxlorid, polipropilen, poliuretan.

Sun'iy. Laboratoriyada ishlab chiqarilgan, ammo ular tabiiy ingredientlarga asoslangan.

Misol: selluloid, nitrotsellyuloza.

Polimerlarning turlari va ularning qo'llanilishi juda xilma-xildir. Insonni o'rab turgan ob'ektlarning aksariyati ushbu materiallar yordamida yaratilgan. Turiga qarab, ular turli xil xususiyatlarga ega bo'lib, ularni qo'llash doiralarini tushuntirish maqsadga muvofiq.

3. Metallga ishlov berish va ularning xossalari mavzusini o'qitishda. Metallga ishlov berish jarayonida [metall](#) qismlaridan buyumlar yig'ish yoki keng ko'lamli inshootlar yaratish haqida tushunchalar shakllantiriladi. Ushbu atama katta hajmdagi ishlarning keng doirasini qamrab oladi. Metalldan [kemalar](#), [ko'priklar](#), [dvigatel](#) qismlari va nozik [zargarlik buyumlari](#) yasashda keng ko'lamdagi ko'nikmalarni ko'rgazmali vositalar orqali tushuntirish maqsadga muvofiq.

Metallga ishlov berish tarixi ildizlari ming yilliklarni qamrab oladi. Rudadan metall ishlab chiqarish asrlar davomida rivojlanib, avloddan-avlodga o'tib kelmoqda. Zamonaviy metallga ishlov berish jarayonlari, har xil va ixtisoslashgan bo'lsa ham, shakllantirish, kesish yoki qo'shilish jarayonlari deb tasniflanishi mumkin. Bugungi [mexanika sexi](#) qatorini o'z ichiga oladi [dastgoh asboblari](#) aniq, foydali ish qismini yaratishga qodir.

MUHOKAMA

Metallarga ishlov berish zavod va fabrikalarda atmosfera havosiga salbiy ta'sir ko'rsatayotganini, metallar yuqori haroratda erishi, bugungi kunda yoqilg'i mahsulotlarining tan narxi oshib barayotganligi hamda ekologik toza va samaraliroq zamonaviy ishlab chiqarish texnologiyalari izlab topish va ulardan unumli foydanish jarayonlarini tushuntirish maqsadga muvofiqdir[4].

4. Elektrotexnika ishlari bo'limi o'qitishdan oldin o'quvchilarga elektr apparatlari bilan ishlashda xavfsizlik qoidalariga qat'iy rioya qilish zarur. Aks holda ko'ngilsiz voqealar yuz berishi mumkin. Elektr tokining kishi organizmida ta'sir qilishi organizmdan o'tgan tokning kattaligiga bog'liq. 0,025-0,5 A tok kishi hayoti uchun xavfli, 0,1 A dan ortiq tok esa kishini halok qiladi[5].

Elektr tokidan shikastlanish sabablari:

a) tok o'tkazuvchi qismlarga, ochiq simlarga, elektr mashinasining kontaktlariga, saqlagichlar va kuchlanish manbaiga ulangan boshqa apparat va asboblarga tegib ketganda;

b) elektr qurilmalarining aslida kuchlanish ostida bo'lmagan, biroq izolyasiyasi buzilganligi natijasida kuchlanish ostida bo'lgan qismlari tegib ketganda;

v) elektr qurilmasining qismlari bo'lmagan, biroq tasodifan kuchlanish ostida bo'lgan tok o'tkazuvchi narsalarga tekkanda;

g) elektr tarmog'ining uzilgan simi yerga tegib qolgan jayiga yaqinlashganda kishini tok urishi mumkinligini tushuntirish lozim.

Ro'zg'orshunoslik asoslari bo'limi – uy yig'ishtirish, yotoqxona, kiyim, kitob javonlarini tartibga keltirish qoidalari, kiyimlarni ta'mirlashda applekatsiya usuli, oshxona asbob-uskuna, moslama va jihozlarni yuvish va saqlash usullari, shahar va qishloq uylarida suv, gaz, elektr energiyasi va issiqlik ta'minoti tizimi va undan foydalanish qoidalari haqida o'quvchilarda ko'nikmalarni shakllantirish lozim. Shu bilan birgalikda uy va xonadonlarni ta'mirlash ishlarining asosiy turlari, ta'mirlashda qo'llaniladigan zamonaviy qurilish materiallari, uy va xonadonlarni ta'mirlashda qo'llaniladigan asosiy ish asboblari haqida tushunchalar shakllangan bo'lishi lozim. Bu bo'limda o'quvchilar qurilish va ta'mirlash bilan bog'liq kasb-hunarlar to'g'risida ma'lumot, mebel va uni joylashtirish, tozalash, saqlash qoidalari, maishiy kimyoviy vosita turlari va ulardan foydalanish qoidalari, kiyimlarni tozalash va saqlash qoidalari, oshxona, hammom, hojatxonalarni tozalash qoidalari va sanitariya-gigiyena talablari, maishiy texnika va ulardan foydalanish qoidalari, kiyimlarni dazmollash qoidalari, uy-ro'zg'or buyumlari va ulardan foydalanish, saqlash qoidalari, qishki mavsumga tuzlamalar tayyorlash haqida bilim, ko'nikma va malakalarga ega bo'ladilar.

Uzluksiz ta'lim tizimida fanlararo bog'lanish va ekologik ta'limni yuqorida bayon etilgan tahlillar asosida amalga oshirish ta'lim sifati va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

XULOSA

Kasbiy tayyorgarlik tizimi bevosita yoshlarning mehnat va kasb tarbiyasini kasb tanlash, kasbga yo'naltirish ishlarini amalga oshiradigan ulkan ishlardan biri hisoblanadi. Kasb tanlashga yo'llash ishi butun texnologiya fani davomida olib boriladi. Yoshlarning kasb-hunar egallashlariga ko'maklashish, ularni butun sanoat, qishloq xo'jaligi, chorvachilik, xo'jalik va madaniy qurilish ishlariga jalb qilish bilan birga tabiiy materiyallar bilan ishlash jarayonida o'quvchilarning tasavvuri, ijodiy qobiliyatlarini o'stirish, turli chiqindi va badiiy materiyallardan o'yinchoqlar hayvon va parranda qushlarni yasashni o'rgatish, har tomonlama kamol topgan shaxsni tarbiyalashning muhim shakli ekanligini unutmasligimiz zarur. Texnologiya fanini o'qitish jarayonida o'quvchilarda kasb-hunarga yo'naltirish va ushbu kasbiy faoliyati davomida mehnatga muhabbat, jismoniy mehnat kishilariga hurmat va shaxsning boshqa odob, ahloq sifatleri shakllanishiga imkon beradi.

REFERENCES

1. Xudoyberdiyev E.N., Ochilov Sh.B., Halilov E.N. Bo'lajak fizika o'qituvchilari kompetensiyasini oshirishning asosiy omillari//J. Fizika, matematika va informatika. –T:, –2018. –№4. –B. 85-93.
2. Sharipov Sh.S., Qo'ysinov O.A., Abdullayeva Q. Texnologiya: Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 6-sinfi uchun//–Darslik. – T.: “Sharq”, 2017.-240 b.
3. Turdiqulov E.O., Musayeva M.E., Norboyev A. G'., Ochilov Sh.B., O'quvchilarga ijtimoiy ekologiyadan ta'lim berish texnologiyalari // Metodik qo'llanma. –T:, O'zPFITI, –2014. –160 b.
4. Eshniyozov O.E., Bobomirzayev P.X., Bobokulov Z.R., Ochilov Sh.B. «Qishloq xo'jaligi ishlarini tashkil etish texnologiyasi» fanidan amaliy mash-g'ulotlar va laboratoriya ishlari// –O'quv qo'llanma. –S:, SamDU, 2021. –252 b.

5. Qahhorov S.Q., Raxmatov I.I. Elektrotexnika va radiotexnikadan laboratoriya ishlari // –Metodik qo‘llanma. –T:, 2003. –138 b.

DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL CULTURE OF STUDENTS OF ACADEMIC LYCEUM, SECONDARY SPECIAL AND PROFESSIONAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS ON THE BASIS OF A COMPETENT APPROACH

E. R. Vokhidov

The 2nd year basic doctoral student of the National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7295412>

Abstract. *This article is aimed at developing the professional culture of students of academic lyceums, secondary special and vocational education institutions on the basis of a competent approach.*

Keywords: *education, science, knowledge, technology, competence, skill, professional culture, engineering, theoretical, practical, qualification, quality, research.*

РАЗВИТИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ СТУДЕНТОВ АКАДЕМИЧЕСКОГО ЛИЦЕЯ, СРЕДНИХ СПЕЦИАЛЬНЫХ И ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ НА ОСНОВЕ КОМПЕТЕНТНОГО ПОДХОДА

Аннотация. *Данная статья направлена на развитие профессиональной культуры учащихся академических лицеев, учреждений среднего специального и профессионального образования на основе компетентностного подхода.*

Ключевые слова: *образование, наука, знания, технология, компетентность, мастерство, профессиональная культура, инженерия, теоретическая, практическая, квалификация, качество, исследование.*

INTRODUCTION

The Resolutions and Decrees adopted by the President of the Republic of Uzbekistan in recent years [1-5] prove that the issue of improving the quality of education in secondary, special, academic lyceums and vocational education institutions is being addressed at the state policy level.

In our country, the main goal and driving force of the reforms are to bring up people who are fully developed, have a highly professional culture, are creative, socially active, and feel responsible to society, the state and the family. So far, the improvement of the academic lyceum, secondary special and vocational education system on the basis of advanced foreign experience, and training of qualified and competitive personnel for the labor market through the introduction of primary, secondary and secondary special vocational education has been identified as a priority. To address this topical issue, the development of innovative technologies for the organization of vocational education in educational institutions, especially in academic lyceums, secondary special and vocational education, requires pedagogical research in these areas. Given the urgency of this problem, it is necessary to study the problem of developing the professional culture of students of academic lyceums, and secondary special and vocational education institutions on the basis of a competent approach from a scientific and pedagogical point of view.

METHOD AND METHODOLOGY

The globalization of education and the introduction of modern pedagogical and information technologies in the educational process lead to an increase in the quality of education in educational institutions. It is well known that any technology is based on principles

that shape the new content of education. The active subjects of the modern educational process are teachers and students, whose joint activities allow them to deepen their theoretical and practical knowledge on a particular topic [6].

Achieving quality and efficiency in the teaching of physics in educational institutions, and, consequently, in the training of competitive modern teaching staff and engineers, many problems can not be achieved without solving many problems [7]. Academic lyceums and secondary special and vocational education institutions play a key role in directing students to a particular profession, including irrigation and land reclamation, and agricultural engineering. "Competence" is the ability of graduates to improve their personal qualities and knowledge, skills and abilities in a particular game, and to use them in the effective performance of professional functions based on work experience.

In our opinion, "competence" means the ability to independently apply the knowledge and skills acquired by students in personal, professional and social activities.

In the process of physical education in academic lyceums, secondary special and vocational education institutions, it is necessary to be aware of the basic concepts and their content in the study of existing problems in the implementation of competence requirements and ways to overcome them and the development of a professional culture of students based on a competency approach.

RESEARCH RESULTS

In the XXI century, one of the main directions of modernization of the content of education in the developed countries of the world is the introduction of a competency-based approach to education. Education based on a competency-based approach is education aimed at developing students' ability to apply the acquired knowledge, skills and abilities in practice in their personal, professional and social activities [8].

Development of the professional culture of students of the educational institutions based on the competency approach is a pedagogical process aimed at cultivating the qualities of professional competence in students, ensuring their high intellectual, psychological, physiological, spiritual and moral maturity based on the priority of positive attitude to professional activity. The effective organization of this process depends on its organizational, methodological and practical aspects.

Education based on a competency-based approach develops students' independence, active citizenship, initiative, rational use of media resources and information and communication technologies in their work, conscious career choice, healthy competition and intercultural skills [6].

In particular, the pedagogical description of the concepts of "competence", "level of competence", "competence approach", "professional culture" and "development" correctly organizes scientific and pedagogical activities aimed at solving the problem and, most importantly, successful pilot work. provides an opportunity to be effective in organizing research.

The word competence is derived from the Latin words "competo", and "competentia", which means to achieve, conform and deserve. The essence of this term is characterized by such concepts as success, efficiency, and achievement [8].

Professional competence is a quality that characterizes and evaluates a person's special activity in the social labour system. They are described as: a deep understanding of the nature of

the tasks and problems to be performed, a good knowledge of the experience in the field, a good mastery of it, a choice of appropriate tools and methods of action in a specific place and time, a sense of responsibility for the result.

The concepts of “competence” and “professional competence” are closely related to the concept of “skill”. Consequently, the use of the term “skill” in relation to an individual implies his readiness to perform labour functions. Qualifications determine the professional qualities of a specialist that meet the production requirements. Therefore, a professionally competent professional must meet these qualification requirements [9].

DISCUSSION

Based on the above, it is necessary to ensure the high quality of education and the preparation of cadres who meet the requirements of the ongoing economic and social reforms in the country and the establishment of a prosperous democratic state. As education based on an active approach in the general secondary education system does not meet today's requirements, state educational standards based on a competency-based approach as a fundamentally new methodology of teaching general education require the development and implementation of teaching materials.

According to international pedagogical experience, it is necessary to develop the intellectual culture and professional culture of students in vocational education institutions on the basis of a competent approach. Special attention is paid to scientific research on improving the quality and effectiveness of education and the promotion of innovative approaches and technology-based professional activities in education, the development of personal and professional qualities, philosophical and professional views, and professional culture. The development of theoretical and practical bases of these directions, the definition of its psychological and pedagogical factors and conditions, content and structure, and the need to train fully mature, highly professional professionals in the period of social renewal and spiritual growth [8].

The competency approach, by its very nature, represents an effort to address a number of problems that exist in the educational process but have not yet been resolved using innovative technologies that are important for the theory and practice of education. In this regard, the competency approach incorporates the innovative processes taking place in education. This approach is directly related to the renewal of the content of education in accordance with the general concept of the educational standard of many developed countries, the transition to a system of competent approach to quality control.

This approach focuses not on the educational process, but on its outcome, the changing role of the teacher in education, and thus the change in the methods of organizing education and evaluating its outcome. In addition, a competency-based approach implies strengthening the practical orientation of education. Given the importance of existing knowledge, more emphasis is placed on its practical application.

The results of the comparative analysis show that the competency approach is more appropriate to market conditions. In addition to the formation of professional knowledge, skills and competencies based on the results of comparative analysis, the acquisition of high, specialized and innovative technologies, the development of general professional training and skills of future professionals based on the requirements of a modern market economy. The introduction of a competency-based approach also implies the educational and developmental

tasks of education, its spiritual and moral development in the process of educating the future specialist, high psychological stability and readiness for socially useful work.

Training of qualified and competitive personnel for the labour market remains a requirement of the time, increasing the competence of graduates of educational institutions.

As a result of the research, it was concluded that the professional qualities of a competent specialist should be reflected in the professional culture of students of academic lyceums, secondary special and vocational education institutions.

CONCLUSION

Given the urgency of this problem, it is necessary to study the problem of developing the professional culture of students of academic lyceums, secondary special and vocational education institutions on the basis of a competent approach from a scientific and pedagogical point of view. Developing methods to introduce a competency-based approach in the continuous development of components of students' professional culture can be a solution to the problem. This process, in turn, serves to identify the influencing psychological, pedagogical, didactic and social factors, to improve the criteria for assessing the development of professional culture.

REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 29 апрелдаги “Ўзбекистон Республикаси халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида” ПФ-5712-сон Фармони .
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 6 сентябрдаги “Профессионал таълим тизимини янада такомиллаштиришга доир кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-5812-сон Фармони.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 6 ноябрдаги «Ўзбекистоннинг янги тараққиёт даврида таълим-тарбия ва илм-фан соҳаларини ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПФ-6108-сон Фармони.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 6 ноябрдаги ПҚ-4884-сон “Таълим-тарбия тизимини янада такомиллаштиришга оид кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Қарори.
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 3 декабрдаги “Иқтидорли ёшларни саралаб олиш тизими ва академик лицейлар фаолиятини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” ПҚ-4910-сон Қарори.
6. Ниёзов Қ.А. Компетенциявий ёндашувга асосланган таълим жараёнида генетикадан масала ва машқларни ўзига хос усуллар ёрдамида ечиш методикаси. *Замонавий таълим*, 2017 й, 12-сон. 71-77-б.
7. Қодиров М.Қ., Хушвақтов Х.А., Вохидов Э.Р., Қаюмов А.О. Умумтаълим мактаблари, академик лицей ва олий таълим муассасаларида физика фанини ўқитиш сифати ва самарадорлигини ошириш масалалари. “Иқтисодиёт тармоқлари ва ижтимоий соҳанинг энергия самарадорлигини оширишга қаратилган автоматлаштириш ва энергетика муаммоларни ечишда илғор инновацион технологиялар ва таълимни ўрни” мавзусида халқаро илмий-амалий конференция материаллари. Наманган муҳандислик-технологиялар институти, 2021 йил 24-25 июнь, Наманган. 213-218 б.

8. Вахобов М.М. Компетенциявий ёндашувга асосланган давлат таълим стандартларини жорий этиш – замонавий таълим парадигмаси сифатида. Замонавий таълим, 2016 й, 10-сон. 3-10-б.
9. Имомов М. Профессионал таълим муассасалари ўқувчиларининг касбий маданиятини компетенциявий ёндашув асосида ривожлантириш методикасини такомиллаштириш. Пед. фан. бўйича PhD. дисс. – Т.: Педагогик инновациялар, касб-хунар таълими бошқарув ҳамда педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш институти, 2021. – 156 б.

BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING PROFESSIONAL-KOMMUNIKATIV KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING SAMARALI METOD VA VOSITALARI

O. I. Yadgarova

Samarqand davlat chet tillar instituti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7295402>

Annotatsiya. Ushbu maqolada bo'lajak o'qituvchilarning professional-kommunikativ kompetentligini rivojlantirishning bugungi kundagi eng dolzarb va samarali metod va vositalari, ta'lim metodlari va ta'lim usullarining tahlili bayon etilgan. Shuningdek, G'arb pedagogikasida bo'lajak o'qituvchilarni professional-kommunikativ malakalarini shakllantirishga yordam beruvchi zamonaviy metodlar hamda xorijiy tillarni o'qitishga doir AQSH ta'lim tizimida qo'llaniladigan innovatsion metodlar ilova qilingan.

Kalit so'zlar: bo'lajak o'qituvchilar, metod, usul, ta'lim metodlari, an'anaviy, interfaol, sugestopedia, jigsaw reading, socratic seminar, philosophical chair.

ЭФФЕКТИВНЫЕ МЕТОДЫ И СРЕДСТВА РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

Аннотация. В данной статье описываются анализ наиболее актуальных и эффективных на сегодняшний день методов и средств, воспитательных методик и приемов развития профессионально-коммуникативной компетентности будущих педагогов. Также прилагаются современные методы, помогающие будущим учителям развивать свои профессиональные и коммуникативные навыки в Западной педагогике и инновационные методы, используемые в системе образования США для обучения иностранным языкам.

Ключевые слова: будущие учителя, метод, метод, методы обучения, традиционный, интерактивный, sugestopedia, jigsaw reading, socratic seminar, philosophical chair

EFFECTIVE METHODS AND TOOLS OF DEVELOPING PROFESSIONAL- COMMUNICATIVE COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS

Abstract. This article analyzes the most relevant and effective to date methods and means, educational methods and techniques for the development of professional and communicative competence of future teachers. It also included are modern methods to help future teachers develop their professional and communication skills in Western pedagogy and innovative methods used in the US education system for teaching foreign languages.

Keywords: future teachers, method, method, teaching methods, traditional, interactive, sugestopedia, jigsaw reading, Socratic seminar, philosophical chair.

KIRISH

Bugungi kunda o'qituvchi, jumladan bo'lajak o'qituvchi shaxsiga qo'yiladigan talab juda yuqori. Chunki jamiyat rivoji, uning gullab yashnashi, iqtisodiyotning boyishi, mamlakat qudratining ortishi bevosita shu jamiyatning ta'lim tizimi, uning sifati va kadrlar malakasiga bog'liqdir. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoev prezidentlik faoliyatining dastlabki kunlaridanoq mamlakatimiz ychun eng katta myammo, bu — bugungi zamon talablariga mos kadrlar etishmasligini, barcha sohada innovasion va kreativ fikrlaydigan, ilg'or

texnologiyalarni o'zlashtirgan mytaxassislarga ehtiyoj juda yuqori ekanini ta'kidlab keladi. Davlatimiz rahbari 2020 yil 30 sentabrda o'qituvchilar va murabbiylar kuni munosabati bilan o'tkazilgan tadbirda so'zlagan nutqida kadrlar masalasiga to'xtalar ekan "Bugun biz yashayotgan jamiyatga yangi fikr, yangi g'oya, eng muhimi, islohotlarni amalga oshirishga qodir bo'lgan yangi avlod kadrlari kerak. Har kuni seni nima qiynaydi, deb so'rashsa, hech ikkilanmasdan kadrlar qiynaydi, kadrlar zahirasi qiynaydi, deb javob beraman [17]" deya ta'kidlaydi.

Hozirgi sharoitda bo'lajak o'qituvchilarning professional-kommunikativ malakalarini shakllantirish jarayonida o'qitishning zamonaviy metodlarini qo'llash ta'limda yuqori natijalarga olib keladi. Ta'lim metodlarini har bir darsning tarbiyaviy va ta'limiy maqsadidan kelib chiqib tanlash muhim ahamiyatga ega.

"An'anaviy ta'lim shaklini zamonaviy texnologiyalar bilan ta'minlash talabalar mahorati darajasini oshiradi, o'qituvchi-talaba, talaba-o'qituvchi munosabatlaridagi muloqot qobiliyatlari va interaktiv harakatlarning rivojlanishiga sabab bo'ladi" [18]. Buning uchun dars jarayoni mohirona tashkil qilinishi, pedagog tomonidan talabalarning qiziqishi va faolligi doimiy rag'batlantirilib turilishi, mavzularni kichik-kichik bo'laklarga bo'lib, ularning mazmunini tushuntirib berishda innovatsion metodlarni qo'llash va talabalarni berilgan topshiriqlarni mustaqil bajarishga undash talab etiladi. Bu metodlar qo'llanilganda o'qituvchi talabani darslarda faol ishtirok etishga undaydi. Shu o'rinda, metod, ta'lim metodi va usul tushunchalarini tahliliga alohida to'xtalib o'tishimiz lozim.

METOD VA METODOLOGIYA

Metod so'zi grekcha tadqiqot, maqsadga erishish yo'li, usuli deganidir. Bu so'zning etimologiyasi (kelib chiqishi) uning ilmiy kategoriya sifatidagi talqinida ham aks etgan. "Metod – eng umumiy ma'noda – maqsadga erishish usuli, ma'lum tarzda tartibga solingan faoliyat". faoliyat ko'rinishi, maqsadga erishish usuli ma'nosini anglatadi. Ma'lum yo'nalishdagi ta'limiy maqsadlarga erishish yo'lida o'qituvchi va talabalar orasida kechadigan faol hamkorlik jarayonida metod asosiy didaktik omil sanaladi. Har bir ta'lim metodi tinglovchilarning bilish faoliyatlarini faollashtiradi va ta'limning samarali kechishiga hissa qo'shadi.

Ta'lim metodlari deyilganda, "o'rganilayotgan materialni egallashga qaratilgan turli didaktik vazifalarni hal etish bo'yicha o'qituvchining o'rgatuvchi ishi va o'quvchilar o'quv-bilish faoliyatini tashkil etish yo'llari tushuniladi".

Ta'lim usuli – "ta'lim metodining tarkibiy qismi yoki alohida tomoni, metodlar bilan usullar munosabati o'zaro bir-biriga bog'langan. Usul va metod butun va qism sifatida bir-biriga bog'lanadi. Usullar yordamida faqat pedagogik yoki o'quv vazifasining bir qismi hal qilinadi". Bir xil metodik dasturlardan turli usullarda foydalanish mumkin. Aksincha, bir xil usulni turli o'qituvchilar har xil tushuntirishlari mumkin.

Umumiy ravishda pedagogika fanida ta'lim metodlari tasnifi quyidagicha keltiriladi :

1. An'anaviy (manbasiga ko'ra) ta'lim metodlari (E.I.Golant, N.M.Verzilin va bosh.)
2. O'quvchilarning bilish faoliyati tavsifiga ko'ra ta'lim metodlari (I.YA.Lerner va M.N.Skatkin).
3. Asosiy didaktik maqsadlariga ko'ra ta'lim metodlari (M.A.Danilov va B.P.Esipov).
4. Ta'limning binar metodlari (M.I.Maxmutov).
5. Yaxlit yondashuv bo'yicha ta'lim metodlari (Yu.K.Babanskiy).
6. Ta'limning interfaol metodlari.

Amerikalik psixologlar R.Karnikau va F.Makelrouning [2] tadqiqotlariga ko'ra, shaxsning jismoniy va aqliy imkoniyatlari olingan bilimlarni turli darajalarda saqlab qolish imkonini beradi. Odam manbani o'zi o'qiganda 10 %; axborot tinglaganda 20 %; voqea, hodisa yoki jarayonni ko'rganda (illyustratsiya) 30 %; voqea, hodisa yoki jarayonni ko'rganda va ular haqidagi ma'lumotlarni tinglaganda 50 % (namoyish); ma'lumot uzatganda 80 % (gapiradi, bilimni namoyish etadi); olgan bilimlarini (axborot, ma'lumot) o'z ishida qo'llashda 90 % ma'lumotni yod olish qobiliyatiga ega [19].

G'arb pedagogikasida bo'lajak o'qituvchilarni professional-kommunikativ malakalarini shakllantirishga yordam beruvchi zamonaviy metodlar ta'limiy faoliyatni loyihalashning asosi bo'lib hizmat qiladi. Ushbu metodlarni tanlab olishga qator omillar ta'sir ko'rsatadi. Bular: ta'lim oluvchilarning rivojlanganlik darajasi, ta'lim beruvchining maqsadi va kutilmalari, tashqi ijtimoiy muhit (vaqt, jismoniy ustanovka va resurslar).

Shuningdek, G'arb pedagogikasida bo'lajak o'qituvchilarni professional-kommunikativ malakalarini shakllantirishga yordam beruvchi ta'lim metodlarining to'rt oilasi (guruhi) ajratib ko'rsatiladi (JOYCE & WEIL) [4]:

TADQIQOT NATIJASI

1. Ijtimoiy faoliyat guruhi – individning jamiyat yoki alohida olingan shaxslarga nisbatan munosabatini oydinlashtirishga yordam beradi. Bunda individning jamiyatdagi boshqa shaxslar orasida individuallashuviga katta e'tibor beriladi.

- Sheriklik yoki guruhiy hamkorlik;
- Rolli o'yinlar;
- Huquqiy so'rovnomalar

2. Axborotni qayta ishlash guruhi - talabalarga axborotni qayta ishlashga yordam beradi. Bunda talabalarning tashqi muhit omillarini hisobga olishiga, g'oyalarni amalga oshirishga harakat qilishlariga, ma'lumotlarni tahlil qilishlari va muammolarga echim topishlariga ahamiyat beriladi.

- Induktiv tadqiqot
- Deduktiv tadqiqot
- Memorizatsiya (eslab qolish)
- Sinektik (ijodiy metodlar)
- Loyihalash va muammoli metodlar

3. Individuallashuv guruhi – shaxsni individual rivojlanishi, uning o'z-o'zini va emotsional holatini yuksalishini ta'minlaydi. Bunda o'z-o'zini anglashga e'tibor qaratiladi.

- Noan'anaviy o'qitish
- Bilish mashqlari va qadriyatlarni oydinlashtirish
- Rolli modellashtirish
- O'z-o'zini refleksiyalash

4. Xulq –atvorga ta'sir etish guruhi – bunda asosiy e'tibor va metodni qo'llashdan ko'zlangan maqsad talabaning xulq-atvorini o'zgartirishga qaratilgan bo'ladi.

- An'anaviy ta'lim (demonstratsiya va taqdimot)
- Zo'riqishni bartaraf qilish
- Dasturiy ta'lim

- Rag‘bat
- Hamkorlik [7].

Har bir mamlakatda chet tillarini o‘qitishning yillar davomida shakllangan va sinalgan o‘ziga xos metodlari mavjud bo‘ladi. Bunda mamlakatning geosiyosiy holati, boshqa davlatlar bilan munosabati, konyukturasi, o‘qitish sharoitlari, milliy mentaliteti, o‘rganilayotgan tillarning davlat tiliga yaqinlik darajasi va amaliy ahamiyati kabi omillar hisobga olinadi. Masalan, AQSHda chet tillarini o‘qitishning bir qator metodlari mavjud bo‘lib ular hozirgi kunda o‘qituvchilar tomonidan uyg‘unlashtirilgan holda qo‘llaniladi. Shunday metodlardan ayrimlari quyidagilar:

- Tarjima metodi (asosan o‘lik tillarni o‘rganishda qo‘llaniladi, so‘zlar va grammatik qoidalar yod olinadi).
- Og‘zaki metod(o‘qituvchi monologini qayta so‘zlash va matn bo‘yicha savollarga javob berish tizimiga asoslanadi)
 - Psixologik metod (so‘z va so‘z bildirgan tushuncha o‘rtasida assotsiatsiyalarni topishga asolanadi.)
 - To‘g‘ridan-to‘g‘ri o‘rgatish metodi (chet tili, ona tiliga yoki biror boshqa tilga murojaat qilinmasdan, umuman tarjimadan foydalanmagan holda foydalaniladi)
 - O‘qish metodi (talaba o‘rganilayotgan tilda qancha ko‘p matn o‘qisa, u mazkur tilning hususiyatlari, Grammatik qoidalari, gap qoliplarini shunchalik ko‘p o‘zlashtiradi va shu tariqa tushunish, gapirish, yozish ko‘nikmalari ham rivojlanadi)

Shimoliy Amerikaning bir qator universitetlarida yoz oylarida turli tillarni intensiv o‘rgatuvchi maxsus kurslar tashkil etiladi. Jumladan, Arizona davlat universiteti Kritik tillar institutida 2007-yildan beri o‘zbek tili va madaniyatidan dars beriladi. Kurslarda qatnashayotgan talabalarning aksariyati poliglottlardir. Ular uch va unda ortiq tilni egallaganlar va yozgi intensiv kurslarga boshqa bir tilni, madaniyatni o‘rganish niyatida keladilar. Xo‘sh, yoshi, kasbi, kelib chiqishi turlicha bo‘lgan bu amerikaliklarni o‘zga tillarni o‘rganishga nima majbur qiladi? Avvalo mamlakatda har xil tilda so‘zlashuvchi immigrantlarning ko‘pligi. Ikkinchidan bir nechta chet tilini bilish kishilarning liberalligidan dalolat beradi. Ular nafaqat o‘zining tili va madaniyatini, biladilar, sevadilar, balki o‘zga millat vakillariga hurmat bilan qaraydilar. Aynan shu sababli amerikalik o‘quvchi talabalar ta‘lim bosqichlarida o‘z xoxishlariga ko‘ra bir yoki bir nechta tilni tanlash va o‘rganish huquqiga egalar. Umuman olganda har bir talabaning chet tilini xususan o‘zbek tilini o‘rganishda o‘z maqsadi bor: shaxsiy qiziqish, yani o‘zbek tilini yoqtirgani tufayli, xalqaro biznes bilan bog‘liq tashkilotga ishga kirish uchun Markaziy Osiyo tillaridan birini bilish kerak bo‘lgani uchun “til ta‘limiga oid kompyuter resurslari” deb nomlangan laboratoriyadagi faoliyatiga kerak bo‘lgani uchun, ilmiy tadqiqot ishi aynan yurtimiz tarixi yoki madaniyatimiz bilan bog‘liq bo‘lgani sababli, yoki O‘zbekistondagi tarixiy obidalarni ko‘rishni orzu qilgani va o‘zbek xalqining tilini bilish boshqa turkiy xalqlarning tilini va madaniyatini o‘rganishga asos bo‘la olishi tufayli va hokazo. Bu kabi sabab va maqsadlar esa tilni intensiv ravishda o‘rganish uchun kuchli motivatsiya bo‘lib hizmat qila oladi.

MUHOKAMA

Intensiv kurslarda biror til va madaniyat bo‘yicha olib boriladigan darslarda ko‘pincha autentik vositalardan, multimedia resurslaridan integrativ metod asosida yozilgan darslik va o‘quv qo‘llanmalaridan foydalaniladi. Shu bilan birga har bir o‘qituvchi mavjud bo‘lgan

metodlarni o'z guruhini bilim, saviyasi, o'quv vaziyat, mavzularga moslashtirgan holda o'zgartirib qo'llay oladi. Masalan quyida berilgan manbalar, metodlarni istalgan til o'qituvchisi, istalgan auditoriya uchun moslashtirishi va ulardan unumli foydalanishi mumkin.

“Suggestopedia”– bugungi kunda AQSHda boshqa bir qator malakatlarda bo'lgani kabi “suggestopedia” nomi bilan tanilgan metodika keng rivoj topdi. Ta'limni intensivlashtirish va gipnoz bilan bog'liq bo'lgan bu metod turlicha baholangan, tanqid ostiga ham olingan, olqishlangan ham. Biroq uning natijalari hayratlanarlidir. Suggestopedia asosida dars o'tadigan pedagoglar maxsus tayyorgarlikdan o'tadi. Bunda ta'lim oluvchilarni yangi tilni tezkorlik bilan o'rganishlari uchun maksimal qulay sharoit yaratiladi. Har bir o'quvchi o'zining g'ayrioddiy lingvistik qobiliyatlari borligiga ishonitiriladi, dars harakatda va o'qishlar yordamida o'tkaziladi, shuningdek materialni qabul qilishni engillashtirish maqsadida musiqiy ta'sir ko'rsatiladi, doimiy ravishda multimedia vositalaridan foydalaniladi va hokazo. Mazkur metod qo'llanilganda tilni o'rganish tezligi 40-50 barobar oshadi, chunki kuniga yod olinadigan so'zlar va jumlar soni odatiy metodikadagi raqamlardan ancha ko'p (qayd etilgan rekord bir kunda mingga yaqin so'z va ibora).

Zamonaviy ta'lim jarayonida bo'lajak o'qituvchilarning professional-kommunikativ ko'nikmalarini shakllantirishda quyidagi zamonaviy usullar muhim rol o'ynaydi:

“Jigsaw reading” – metodi talabalarining o'qish, muloqot va xulosa chiqarish qobiliyati kabi kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirish uchun ishlatiladi. Ayniqsa, qisqa hikoyalar, matnlar va maqolalar bilan ishlashda bu usul juda samaralidir. U quyidagicha amalga oshiriladi. Talabalar ikki guruhga bo'linadi. Birinchi guruhga hikoyaning birinchi qismi, ikkinchi guruhga hikoyaning ikkinchi qismi beriladi. Talabalar o'zlariga berilgan hikoyaning qismini o'qib yaxshilab eslab qolishlari kerak bo'ladi. So'ng har bir talabaga narigi guruhdan juftliklar tanlanadi. Har bir juftlik bir biriga o'qigan hikoyasini so'zlab beradi. Ish yakunida har bir juftlikda to'liq hikoya paydo bo'ladi. Talabalar hikoyani eslab qolishlari uchun ayrim qaydlarni amalga oshirishlari mumkin. O'yin so'ngida mavzuni mustahkamlash uchun savol-javob qo'llash ham mumkin. Matn ustida ishlashning bu turini boshacha ko'rishda ham tashkil qilish mumkin. Birinchi guruh talabalariga matn undagi so'z yoki jumlar o'chirilgan xolda beriladi. Ikkinchi guruh a'zolariga butunlay boshqa so'z va jumlar o'chirilgan xolda beriladi. Har ikki guruh a'zolari savol berish yo'li bilan o'z matnini to'ldirib olishi kerak [6].

- **“Socratic seminar”** ushbu metod mashhur faylasuf Suqrotning behisob savollar berish yordamida ta'lim berish usuliga asoslangan. O'qituvchi talabalarga kerakli mavzu yoritilgan matn va tayyorlanish uchun vaqt beradi. O'qituvchi ketma-ket savollar berish natijasida talabalarining mavzuni qay darajada tushunganligini bilib oladi [5].

- **“Philosophical chair”¹** metodi debatga o'xshaydi. Talabalarga asosiy mavzu va savollar beriladi. Ular bildirilgan fikrga qo'shilishlari, norozi bo'lishlari yoki betaraf qolishlari mumkin. Bu metod talabalarining bir birlari bilan jonli munozara o'tkazishga bir-birlaridan yangi narsalar o'rganishlariga asoslangan. Har bir talaba markazda joylashgan stulda o'tirib navbatma-navbat o'z fikrlarini bildiradi. Keyin bahs – munozara boshlanadi.

XULOSA

Xulosa sifatida shuni ta'kidlash lozimki, bo'lajak o'qituvchilarni professional-kommunikativ malakalarini shakllantirishga yordam beruvchi zamonaviy metodlar muammosining nazariy jihatlarini batafsil o'rganish, bu boradagi harakat muvaffaqiyatini ta'minlash omillaridan biri mazkur ta'lim muassasalarida interfaol ta'limni tashkil etilganlik holatini tahlil qilish maqsadga muvofiq.

REFERENCES

1. <https://lex.uz/docs/5841063> Ўзбекистон Республикаси Президентининг 28.01.2022 йилдаги ПФ-60-сонли “2022 — 2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг Тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги фармони.— Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 29.01.2022 й., 06/22/60/0082-сон, 18.03.2022 й., 06/22/89/0227-сон, 21.04.2022 й.
2. Matthew C. H. *Philosophical Methodology: The Armchair or the Laboratory?* – New York, 2013. – P. 480
3. *Models of Teaching (8th Edition)* by Joyce, Bruce R., Weil, Marsha (March 14, 2008)
4. Moeller M., Moeller V. *Socratic Seminars and Literature Circles.* – New York, 2001. – P. 208
5. Aronson E. *The Jigsaw Classroom.* – California: Sage view Edition, 2008. – P. 197
6. *What teachers need to know about teaching methods.* Peter WestWood, Camberwell, Vic. : ACER Press, 2008.-p.16-36
7. Педагогика: Учебник / Л. П. Крившенко, М. Е. Вайндорф-Сысоева и др.; Под ред. Л. П. Крившенко. С.278
8. Ismailovich S. A. *Socio-Psychological Problems of Educating an Independent-Minded, Creative Person in the Educational Process* //CENTRAL ASIAN JOURNAL OF LITERATURE, PHILOSOPHY AND CULTURE. – 2021. – Т. 2. – №. 12. – С. 4-7.
9. Саидов А., Джураев Р. Баркамол авлодни тарбиялаш-соғлом турмуш тарзини шакллантиришда спортнинг ўрни //Общество и инновации. – 2021. – Т. 2. – №. 2. – С. 203-208.
10. Саидов А. pedagogik mahorat: ёшлар ўртасида соғлом турмуш тарзини шакллантириш устувор вазифа сифатида //центр научных публикаций (buxdu.uz). – 2020. – Т. 2. – №. 2.
11. Sharifjon To'lqino'g A. et al. TA'LIM-TARBIYA TIZIMI VA O'QITUVCHILAR FAOLIYATIDA PSIXOLOGIK XIZMATNING AHAMIYATI //MODELS AND METHODS FOR INCREASING THE EFFICIENCY OF INNOVATIVE RESEARCH. – 2022. – Т. 1. – №. 11. – С. 57-60.
12. Саидов А. СОҒЛОМ ВА БАРКАМОЛ ШАХСНИ ТАРБИЯЛАШНИНГ ИЖТИМОЙ-ПСИХОЛОГИК МАСАЛАЛАРИ //Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS). – 2021. – Т. 1. – №. Specialissue. – С. 262-266.
13. Саидов А., Джураев Р. Воспитание гармоничного поколения–роль спорта в формировании здорового образа жизни //Общество и инновации. – 2021. – Т. 2. – №. 2. – С. 203-208.

14. Saidov A. Historical roots of formation of healthy lifestyle culture psychology in the family //International Journal of Pharmaceutical Research. – 2020. – T. 12. – №. 4. – C. 628-630.
15. Ismailovich A. S. PROBLEMS OF IMPROVING PSYCHOLOGY OF HEALTHY LIFESTYLE OF UZBEK FAMILY //Scientific reports of Bukhara State University. – 2020. – T. 4. – №. 1. – C. 313-318.
16. Ismoilovich S. A. SOCIO-PSYCHOLOGICAL PROBLEMS OF THE FORMATION OF THE PSYCHOLOGY OF A HEALTHY LIFESTYLE OF FAMILIES
17. <https://uza.uz/uz/posts/zbekiston-respublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyevning-ituv-30-09-2020>
18. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=41180719>
19. <http://yomi.uz/wp-content/uploads/2020/03/Maqolalar-toplami.pdf>

BOSHLANG'ICH TA'LIM ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI MASHG'ULOTLARIDA SAVOL-TOPSHIRIQLAR USTIDA ISHLASH-TADQIQOT OB'EKTI SIFATIDA

Atabayev Shapulat Eshpulatovich

Jizzax davlat pedagogika universiteti Boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrası katta o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7295409>

Annotatsiya. Mazkur maqolada savol-topshiriqlar asosida boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarning ijodiy faoliyatini rivojlantirish uchun turli shart-sharoitlarni yaratish, buning uchun ta'lim talablarini aniqlash va shu talablar asosida uning ustuvor qo'nalishlarini izlanuvchi ta'lim, muammoli vaziyatlar yaratish va ta'limga texnologik yondashuv asosida tashkil etilishi o'quvchilar ijodiy faoliyatini rivojlantirishning samaradorligiga zamin tayyorlash masalalari tadqiq qilinishi yoritilgan.

Kalit so'zlar: savol, topshiriq, tadqiqot, metodologiya, ob'ekt, optimallashtirish, savodxonlik.

РАБОТА НАД ВОПРОСАМИ-ЗАДАНИЯМИ В КУРСАХ РОДНОГО ЯЗЫКА И ЧТЕНЧЕСКОЙ ГРАМОТНОСТИ НАЧАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ-КАК ОБЪЕКТ ИССЛЕДОВАНИЯ

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы создания различных условий для развития творческой деятельности учащихся в процессе начального образования на основе вопросов-заданий, определения для этого образовательных требований и формирования на основе этих требований ее приоритетных направлений на основе востребованного образования, создания проблемных ситуаций и технологического подхода к образованию, подготовки почвы для эффективности развития творческой деятельности учащихся.

Ключевые слова: вопрос, задание, исследование, методология, объект, оптимизация, грамотность.

WORK ON QUESTIONS AND TASKS IN NATIVE LANGUAGE AND READING LITERACY COURSES IN PRIMARY EDUCATION AS AN OBJECT OF RESEARCH

Abstract. This article discusses the issues of creating various conditions for the development of creative activity of students in the process of primary education on the basis of questions and tasks, determining educational requirements for this and forming its priority areas based on these requirements on the basis of demanded education, creating problematic situations and a technological approach to education, preparing the ground for the effective development of creative activity of students.

Keywords: question, task, research, methodology, object, optimization, literacy.

KIRISH

Avvalo, savol-topshiriqlar va javoblar mantig'i nimani anglatadi? Ilmiy nuqtai nazarda 1955 yilda A. Prayor va M. Prayorlar savollar mantig'i uchun "Erotetik mantiq" atamasini ishlab chiqdilar, uning o'xshashligi aniq bayonotlar mantig'ida izlanishi kerak.

Erotetik mantiq va bayonotlar mantig'i o'rtasidagi o'xshashlikni aniqlash juda muhimdir. Erotetik mantiq deduktiv tizim ma'nosida mantiq deb o'ylash mutlaqo noto'g'ri, chunki uning bunday g'oyasi savollar yoki topshiriqlar natijasi va xulosalar vazifasini bajarishi

mumkin bo'lgan xulosa sxemasini bema'ni ixtiro qilishga olib keladi. Boshqacha qilib aytganda, Erotetik mantiq o'z deduktsiyasi bilan emas, balki boshqa muhim komponentlar — grammatika (sintaksis) va semantikaga o'xshash.[1. 12]

Quyidagi yondashuv to'g'ri. Tasavvur qilaylik, savol-topshiriq beruvchi va javob beruvchi muloqot uchun yetarli bo'lgan umumiy tilga ega, so'ngra o'zimizga savol berish va javob berish uchun ushbu tilni izchil va muvaffaqiyatli ishlatish uchun qanday kengaytirish kerakligini so'raymiz. Ushbu yondashuv ikki turdagi muammolarni hal qilishni o'z ichiga oladi.

Ob'ekt tili darajasida biz savol-topshiriqlar berish va o'quvchi javob berishga imkon beradigan puxta ishlab chiqilgan o'quv mashg'ulotlarini olib borish rejasiga ega bo'lishni xohlaymiz. Sub'ekt tili darajasida biz savol-topshiriqlar va javoblarni tasniflash va baholash, shuningdek ular o'rtasida aloqani o'rnatish uchun foydali tushunchalar tizimini ishlab chiqish zaruriyatini anglaymiz. Bu jarayonda vazifamizni cheklayotgan bizning tabiiy tilning so'roq jumalari bilan bevosita shug'ullanmaymiz. Buni o'quv mashg'ulotlari jarayonida tabiiy-ijtimoiy holatdan kelib chiqib o'quv darsliklaridagi mavzu va matndan kelib chiqqan holatda o'qituvchi o'zining aqliy va qasbiy salohiyatiga tayangan holatda o'zi tuzish majburiyati paydo bo'ladi. [1. 12]

METOD VA METODOLOGIYASI

Boshlang'ich sinf o'qish darslaridagi savol-topshiriqlari va o'quvchilarning javoblarini semantik tahlil qilish bizni qiziqtirsa-da, tadqiqotning asosiy maqsadi qulay o'qitish tizimini yaratish va savol-topshiriqlar va o'quvchilarning javoblari haqida mulohaza yuritish uchun mos bo'lgan bir qator tushunchalarni taklif qilishdir.

Ushbu tadqiqot ishida o'quv jarayonida savol-topshiriqlarning paydo bo'lishiga sabab bo'lgan sof intellektual motivlardan tashqari, boshlang'ich sinf ona tili va o'qish savodxonligi darslarida ma'lumotlarni qayta ishlash sohasidagi mavjud muammolarni hal qilishda potentsial qo'llanilishi bilan takomillashtirildi.

Savollarning keyingi tahlili bitta kontseptual xususiyatga ega bo'lib, u odatda axborotni qayta ishlash sohasidagi aksariyat mutaxassislar tomonidan amalga oshiriladigan tahlillardan shunchalik farq qiladiki, bu alohida e'tiborga loyiqdir. Savol-javob tizimiga yuborilgan savolning ma'nosi tizim savolni qanday hal qilishi bilan ham, dastur bilan ham har qanday darajada aniqlanmasligi kerak. Savolning ma'nosi ushbu savol tomonidan ruxsat berilgan javoblar to'plami sifatida tushunilishi kerak. Boshqacha qilib aytganda, savol-javob tizimi va uning foydalanuvchisi uchun ma'lum bir savolning ma'nosi bo'yicha kelishuvga erishish, javob qanday qabul qilinishidan qat'i nazar, unga javob deb hisoblanadigan narsa va umuman javob olinadimi-yo'qligi to'g'risida kelishuvga erishishni anglatadi[1. 13].

TADQIQOT NATIJASI

Ushbu kontseptual xususiyat juda muhimdir, chunki agar bizda axborot kommunikatsion texnologiyalari va dasturlariga bog'liq bo'lmagan tahlil mavjud bo'lsa, biz quyidagi savol-topshiriqlarni mazmunli berishimiz mumkin:

- avvalo qanday turdagi savollarni berishni xohlayman;
- keyin mening (o'qituvchi va o'quvchi) axborotlarni tahlil qilish kompetentsiyam turli xil savol-topshiriqlarga javob berishga qodirmi;
- natijada mening savol-topshiriqlar bilan ishlash tizimim samaralimi yoki samarasiz;
- kelgusida har xil turdagi savol-topshiriqlarga nisbatan pedagogik rivojlantirish xususiyatiga qodirmi va hokazo.

Va umuman olganda, agar axborot kommunikatsion texnologiyalaridan foydalanish asoslariga bog'liq bo'lmagan biron bir savol-topshiriq(og'zaki,yozma va hakazo) berilsa, uning asosi boshlang'ich sinf o'qituvchisi va o'quvchilarining o'z savol-topshiriqlar ustida ishlash tizimi bilan bog'liq bo'lib qoladi.

Ko'pincha (mavhum) savol-topshiriqlar o'qituvchi tilidan olinganligi sababli, biz uchun butun mashg'ulotning asosi sifatida rejalashtirilganligi muhim ahamiyatga egadir.

Qog'ozda funktsional va predikat konstantalari mavjud bo'lgan va toifalarni ajratish uchun mantiqiy vositalar yordamida kengaytiriladigan tenglik bilan birinchi darajali predikatlarining amaliy hisobi qo'llaniladi.

Asosiy tushuncha-bu savolga to'g'ridan-to'g'ri javob tushunchasi. To'g'ridan-to'g'ri javob-bu savolga javob beradigan va to'liqlik talabini qondiradigan va faqat to'liqlik talabini qondiradigan tilning bir qismi. To'g'ridan-to'g'ri javob to'g'ri yoki noto'g'ri bo'lishi mumkin. Berilgan til bo'lagi qo'yilgan savolga to'g'ridan-to'g'ri javob ekanligini aniqlash tartibi samarali hal yetilishi biz uchun juda muhimdir.

MUHOKAMA

Savol mavhum tushunchadir. Uning rasmiy analogi so'roq tushunchasi. So'roq so'zi taqlid qilish yoki savolni ifodalash (qo'yish) uchun mo'ljallangan. Yelementar savol ikki qismdan iborat: mavzu va asos. Mavzu ko'plab muqobilalarni taqdim yetadi va taxmin javobda qancha haqiqiy muqobilaga yega bo'lishni va to'liqlik va farqlilikka qanday talablar qo'yilishi kerakligini aniqlaydi. To'g'ridan-to'g'ri javoblar to'plamini binoda joylashgan shartlarga muvofiq tuzilgan muqobillarning maqbul kombinatsiyalaridan olish mumkin.

Sub'ektlari muqobillarning aniq sonli ro'yxatini taqdim yetadigan savollarga bayonot savollari deyiladi. Masalan, "Kunning qaysi qismida o'qiysiz?" savoliga ko'plab muqobil javoblarni taqdim yetadi — "Ertalab", "1-qismida", "Tongdan boramiz" va hakazo [2.5]. Bu barcha bayonotlar ham bu savolga bevosita javobdir. Predmetlari qandaydir matritsaga va, ehtimol, kategorial shartga murojaat qilish orqali turli xil muqobillarni (ehtimol cheksiz) ta'minlovchi savollar bayonotli savollardir.

To'g'ridan-to'g'ri javobning uch qismidan birinchisi tanlovdir. To'g'ridan-to'g'ri javob qisman savol tomonidan taqdim yetilgan muqobilalarning bir qismini tanlash, tanlangan barcha muqobilalarning istisnosiz haqiqat yekanligini tasdiqlash (to'g'ri yoki yo'q) orqali berilgan savolga javob bo'ladi.

Har bir savolga har bir to'g'ridan-to'g'ri javob bunday tanlovni amalga oshiradi va shu xarakterdagi bayonotni o'z ichiga oladi, shuning uchun savollarda bo'lgani kabi, har bir javobga taqdim yetilgan muqobillar doirasi beriladi. SHuning uchun muqobillarni tanlash har bir to'g'ridan-to'g'ri javob bilan bog'liq. Topshiriq-savollarga javoblar uchun haqiqiy va muqobillar o'rtasidagi farq ikki xil tanlovni keltirib chiqaradi —muqobillarni o'z ichiga olgan va haqiqiy. Haqiqiy tanlov-bu nominalning funktsiyasi, ya'ni haqiqiy tanlov-bu tanlov elementlari tomonidan ko'rsatilgan haqiqiy muqobillar to'plami (so'roq o'zgaruvchilari o'rniga nomlarni almashtirish orqali olingan muqobillar) va mavzuni qondirish.Masalan, A.Po'latovning "Vaqt qadri" she'riga asosan o'quvchilarga savol-topshiriqlar berilganda (Nega vaqtni oltinga o'xshatamiz?) o'quvchilarda muqobil javoblar shakllanishi kuzatiladi[2.18]

Ko'pincha to'g'ridan-to'g'ri javob aniq bitta muqobilni tanlaydi, ammo bu har doim ham sodir bo'lmaydi. Ikkinchi holat muqobillar va to'g'ridan-to'g'ri javoblarni bir-biridan

ajratish kerakligining sabablaridan biridir. Savolga javob sifatida, biz noto'g'ri va to'g'ridan-to'g'ri javobni ko'rib chiqishimiz mumkin.

Savolning asosiy qismida biz uchta komponentni ajratamiz. Birinchisi, javobni tanlashning ixtiyoriyligi. Ushbu komponent, miqdoriy kabi, so'ralgan haqiqiy muqobillar sonini bildiradi; masalan, kamida bitta javob yoki barcha javoblar to'g'ri. Masalan, "Kun qismlarining yana qanday nomlarini bilasiz?"-"tong-saxar-ertalab"[2.18]

Ikkinchi komponent-bu javobning to'liqligi. Bu savol beruvchi javobni uning birinchi komponentiga muvofiqligi darajasi to'g'risida bayonot bo'lishini xohlaydimi yoki yo'qligini ko'rsatadi. Masalan, "Kunning qaysi qismida dam olasiz?"- "Tunda"- "Men kechasi soat 22.00dan keyin dam olaman."[2.18]

XULOSA

Va nihoyat, haqiqiy javob va muqobil javoblarni farqlash. Bu muqobillarning aslini yoki muqobil javobni farq qilishini ko'rsatish uchun javobni talab qiladigan asosning tarkibiy qismidir; masalan, "Men oftobda qizarib pishaman"(Pomidor) "Men oftobda qizarib, pishaman" (Dehqon bola) [2.76].

Bu savollarga barcha turlari bir vaqtning o'zida yetakchi barcha uch qismlariga ega, deb hisoblash to'g'ri yemas.

SHunday qilib, to'g'ridan-to'g'ri javoblar tanlangan muqobillarning birlashmasidir va tanlov asosida savol-topshiriqlarning berilishi va tanlangan mavzuga mosligi asosida javoblar ushbu komponentga muvofiq bo'lsa, to'liqlik va farqlanish talablarining muvofiqligi bilan belgilanadi.

REFERENCES

1. Балл Г. А. Б 20 Теория учебных задач: Психолого-педагогический аспект.– М.: Педагогика, 2010.– 184 с.:ил.
2. Ona tili va o'qish savodxonligi. 1-sinf darslik. Toshkent-2021.
3. Atabayev Sh.E. BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHISI VA O'QUVCHILARIDA O'ZARO HAMKORLIKNI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK JIHATLARI //Педагогика ва психологияда инновациялар. – 2019. – №. 6.
4. Атабаев Ш.БОШЛАНГИЧ СИНИФ ЎҚИШ ДАРСИДА САВОЛ-ТОПШИРИҚЛАР УСТИДА ИШЛАШДА ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИДА ИННОВАЦИОН ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ[javascript:void\(0\)](#) 2020.

**“ХОЛДОРХОН” ДОСТОНИДА ЭРГАШ ЖУМАНБУЛБУЛ ЎҒЛИ
ТОМОНИДАН БАЪЗИ ЯСОВЧИ ҚЎШИМЧАЛАР ЁРДАМИДА ЯНГИ СЎЗЛАР
ЯСАЛИШИ ҲАҚИДА**

Эшмуратов А

ЖДПУ

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7295427>

Аннотация. Ушбу мақолада Эргаш Жуманбулбул ўғлининг ясовчи қўшимчаларга, хусусан, -дон ва –дор қўшимчаларига ижодий муносабатда бўлиб, ушбу қўшимчалар ёрдамида янги сўзлар ясаганлиги ҳақида сўз боради.

Калит сўзлар: достон, сўз ясалиши, сўз ясовчи қўшимча, морфологик кўрсаткичлар, майдон, уруш.

**О СОЗДАНИИ НОВЫХ СЛОВ СЫНОМ ДЖУМАНБУЛЬБУЛА С
ПОМОЩЬЮ НЕКОТОРЫХ ТВОРЧЕСКИХ ДОПОЛНЕНИЙ В ЭПОСЕ
"ХОЛДОРХАН"**

Аннотация. В этой статье идёт речь об образовании новых слов с помощью словообразовательных морфем Эргашем шаиром в дастане “Холдорхон”.

Ключевые слова: эпос, словообразование, словообразовательный суффикс, морфологические показатели, поле, война.

**ABOUT THE CREATION OF NEW WORDS BY THE SON OF JUMANBULBUL
WITH THE HELP OF SOME CREATIVE ADDITIONS IN THE EPIC OF
"KHOLDORKHAN"**

Abstract. This article deals with the formation of new words with the help of word-building morphemes by Ergash shair in the dastan “Kholdorkhon”.

Key words: epic, word formation, derivational suffix, morphological indicators, field, war.

KIRISH

-дор қўшимчаси билан ясалган сўзлар достон матнида 30 тани ташкил этиб, улар 104 марта қўлланган. Уларнинг ярмидан кўпи, масалан, амалдор, бардор-бардор, бедор, вафодор, гумондон-гумондор, гўштдор, миннатдор, номдор, оҳангдор, пойдор, пулдор, тождор, фармонбардор, хабардор, харидор, холдор, элдор, ярадор сингари элементлар тилда аввалдан мавжуд бўлган ва шу ҳолда достон матнига ҳам кириб келган лексемалар саналади. Улардан жигадор, найзодор, жиловдор, ёлдор кабилар халқ оғзаки ижоди намуналари матнида фаол қўлланилади.

Ушбу қўшимчанинг тожикча қўшимча бўлишига қарамасдан, Эргаш шоир уни сўз ясалиш жараёнига дадил олиб киради ва янги сўзлар ясайди. Масалан: асбобдор (258), мотамдор (389), инъомдор (422), майдондор (118), зулфдор (75), анжомдор (416), машхурдор (413): ...ҳар хил бошқа-бошқа асбоб, бир-бировига ўхшамайдиган буюмларнинг баридан қирғизлар олиб, жуда асбобдор бўлиб қолди (258).

Янги ясалган сўзлар орасидаги айрим бирликлар, масалан, инъомдор, машхурдор, мотамдор элементлари бошқа достонларда кўзга ташланмади. Кўҳи Қофга машхурдор, Ҳасан Қўлбар жўнади (413) бандидаги машхурдор ясалишини ҳеч бир ерда учратган эмасмиз. Ушбу банддан олдинги бандда Париларга хизматкор, Жами девларга Сардор жумлалари мавжуд бўлиб, унда биринчи мисранинг охирги элементи хизматкор бўлган,

бу сўз ўзига қофиядош сўзни талаб қилган. Ана шу бирлик *маишхурдор* бўлган. Сўзни *маишхурликка эга бўлиши* маъносида тушуниш мумкин бўлса-да, сўзнинг ясалишини муваффақиятли чикқан деб бўлмайди. Ушбу фикрни *мотамдор* сўзи ҳақида ҳам айтиш керак: *...лашкарнинг ўлганини эшитиб, бари мотамдор бўлиб, дод-фарёд этиб, бирови ўтиб деб, бирови мўтиб деб, бирови отам деб, бирови акам деб, бирови ўғлим деб мотамдор бўлмаган ҳеч бир ҳовли қолмади* (389). Ўзбек тилида *азадор* сўзи мавжуд. Ушбу модел сўзнинг ясалишига асос бўлган, аммо бу ясалиш ҳам муваффақиятли бўлмаган. Лекин *сахий* маъносини берадиган *инъомдор* сўзи ўринли қўлланган: *Гўрўглибек инъомдор бек эди* (422).

METOD VA METODOLOGIYA

Майдондор элементининг қўлланишини ҳам муваффақиятли ясалиш сифатида баҳолаймиз ва Эргаш шоирнинг маҳорати сифатида эътироф этамиз. Фикримизнинг исботи учун *майдон* лексемаси ва унинг негизида ҳосил бўлган сўзларни таҳлил қиламиз.

Ушбу сўз «Алпомиш»да 95 марта қўлланган ва жанг қиладиган, урушадиган жой маъносини ифодалаган. Фақат 4 марта *майдон қилмоқ*, 7 марта *майдон бўлмоқ* шаклида ишлатилган: *Келгин, бўл, бирга майдон қилайин, Насиб этса, сенинг додинг берайин. Бир аросат бунда майдон бўлади, Турган барча томошани кўради* (162). «Кунтуғмиш»да 41 марта қўлланган. *Майдон бошламоқ, майдон бўлмоқ, майдон ўйнамоқ* бирикмалари таркибида маънолари кенгайган: *Неча шаҳзодлар билан ҳар ерда майдон ўйнашиб, Гоҳларда от чопиб, гоҳларда чавгон ўйнашиб. Энди кўринг боллар майдон бошлади, Тараф келди деди, вақтин хушлади* (103). Шу ҳолатни «Якка Аҳмад» (51 марта) ва «Орзигул»да (31 марта) ҳам кузатамиз. Биринчи дostonда *майдон* сўзини жуфтлашган ҳолда қўлаб, маъно меъёрига қараганда кучайтирилган, тожикча *бе-* қўшимчаси иштирокида янги сўз ясалган: *Майдон-майдон отин елган эканди, Душман излаб жонин бўлган эканди* (23). *Мардни ҳам гафлатда армон билан бемайдон банди қилар эканда* (30). Иккинчисида унга *аро* сўзи қўшилиб китобий ифода юзага келган: *Майдонаро кўриб келдим ёлғизин, Суюнчига келиб ўлсам бўлами?* (308). Шунингдек, «Ойсулув»да 3 марта, «Ширин билан Шакар»да 48 марта қўлланган.

Англашиладики, Фозил Йўлдош, Ислom шоир каби халқ бахшилари ҳам дoston айтиш жараёнида *майдон* сўзидан фойдаланишган, аммо уларнинг ҳеч бири сўзни қўллашда Эргаш шоирчалик муваффақиятга эришган эмас. «Холдорхон»да сўз қуйидаги шаклларда учрайди: *майдон, майдон қилмоқ, майдонлашмоқ, майдонгоҳ, майдондорлик, майдон, майдон-майдон* каби.

TADQIQOT NATIJASI

Майдон сўзининг ЎТИЛда 5 та маъноси изоҳланган [ЎТИЛ.1,442]. Шуларнинг учинчиси – бирор иш-ҳаракат учун мўлжалланган ёки шундай иш-ҳаракат юз берадиган жой маъноси билан «Холдорхон» матнида иштирок этади: *Сардордан кўп одам ўлди, Кўп ўлик майдонда қолди* (59). Дoston матнида ушбу сўз қўлланишига хос хусусият унинг *уруш* сўзи билан маънодошлик касб этганлигидир. Унинг *майдон қилмоқ, майдонлашмоқ* шаклларида қўлланилиши ҳам ана шу маънодошлик билан боғлиқ бўлиб, *урушмоқ, уруш қилмоқ* маъноларини ифодалайди: *Бор, кета бер, ёш бола, Сенман майдон қилмайман* (309) каби.

Майдон қилмоқ нинг бир қадар китобий *майдон этмоқ* варианты ҳам қўлланган: *Валламатим, мен майдонга кетаман, Бориб барзангиман майдон этаман* (137).

Достонлар тилида *майдон* элементини *уруш* маъносида тушуниш шу даражада сингганки, *жанг*, *уруш қиладиган жой* маъносини англатиш учун унга *гоҳ* қўшичасини қўшиб ишлатилган: *Икки лашикар ҳаммаси жойидан туриб майдонгоҳга келиб, саф тортиб, бир-бирига бетма-бет бўлиб турди* (132).

Майдон ва *уруш* сўзлари ўртасидаги маънодошлик *майдон* сўзининг бошқа, масалан, *гал*, *навбат* маъноларини келтириб чиқаради: *Бу кун Гўрўглибекнинг майдони* (301). *Ёшсан, Аваз, майдонингни менга бер, Отага қараган яхши ул бўлар* (304). Сўзнинг ушбу маъноси матний характерга эга; пайт маъноси эса сўзлашув нутқида ҳозир ҳам маҳсулдор ҳисобланади: *Бир майдон томоша қилиб туринг, тоға* (146).

Юқорида таъкидлаганимиздек, *майдондор* сўзи ҳам муаллиф томонидан муваффақиятли қўлланган ва *майдонда*, *кураш майдонида*, *уруш майдонида ҳукмронлик қилиш*, *устунлик қилиш* маъноларини берган: *Фарҳодбек тошдай қамади, неча кун майдондорлик қилди, майдон экан, ҳеч ким чиқмади* (240).

Майдон сўзининг жуфтлашган ҳолда қўлланиши ҳам унинг мазмунига янгича оттенка киритган, кўтаринкилик, жасорат, мардликнинг алоҳида бир ифодаси сифатида хизмат қилган: *Майдон-майдон Ғиротингни елгайсан, Узоқ элда ўйнагайсан, қулгайсан* (10). Бу ифода усули достонлар услубига тўла мос келади.

Уруш ва *жанг* тушунчалари билан боғлиқ ҳолда анъанавий бирикмаларга ҳам мурожаат қилинган. Достон қаҳрамонлари олиб бораётган жанг майдони афсонивий, тарихий шахслар номи билан қиёсланган: *Ботир бўлсанг кел, Алининг майдони, Зўрлик қилиб, тортиб олгин қўрғонни!* (58). Шу билан бирга, *марди майдон*, *майдон ичинда* каби барқарор жумлалардан ҳам фойдаланилган: *Эй номард, ишинга ҳозир бўл, — деб иккови марди майдон кичкина жанг қилди, бир-бирига голиб кела олмади* (103).

Гўрўглибекнинг паҳлавони Бексаранинг Холдорхон қўшини билан олиб борган жангининг 8-9 саҳифалик баёнида *майдон ичинда* жумласидан фойдаланади: *Олишиди майдон ичинда, Тўкилди майдон ичинда, Югурди майдон ичинда, Урушиди майдон ичинда, Ўрлашиди майдон ичинда, Қарашди майдон ичинда, Отилди майдон ичинда, Солишиди майдон ичинда, Чопишиди майдон ичинда, Қувшиди майдон ичинда, Силташиди майдон ичинда, Топилди майдон ичинда, Чайпашиди майдон ичинда, Билинди майдон ичинда, Ушлашиди майдон ичинда* (272-280) каби.

Гарчи *Алининг майдони* тарзидаги жумлалар кам учраса-да, *майдон ичинда*, *марди майдон* сингари бирикмалар барча достонлар услуби учун хос бўлган хусусият саналади.

–дон ни тилимизда фаол бўлган –чи, –гўй қўшимчалари билан синонимик тарзда қўллайди: *Ана энди Холдорхон подшонинг катта кайвонилари, маслаҳатдонлари, улуғлари — бариси кўп панд-насиҳатлар қилиб айтди* (183).

Ўзбек тилига тожик тилидан олинган, отларга қўшилиб, шу сўз орқали ифодаланган предметга эгалик ёки предметнинг ўшанга хос, тааллуқли эканлигини билдирувчи от ясовчи –дор қўшимчаси [ЎТМЛ, 418] Эргаш шоир томонидан *мотамдор* (389), *анжомдор* (416), *инъомдор* (33), *майдондор* (118) сўзлари таркибида самарали қўлланган деб айта оламиз. Аммо *Париларга хизматкор*, / *Жами девларга Сардор*, / *Кўҳи Қофга машҳурдор*, / *Ҳасан Кўлбар жўнади* (413) мисолида *машҳур* сўзига –дор қўшимчасини қўшишга ҳеч қандай ҳожат йўқ эди. У матнда бирон бир лингвистик вазифани адо этаётган эмас. Унинг қўлланиши экспромт оқибати, *Сардор* га қофия натижаси бўлиши мумкин.

МУНОКАМА

Биз қиёсий ўрганган айрим дostonларда ушбу сўзларнинг ишлатилишида чегараланганлик кўринади. Масалан, «Алпомиш»да *анжомдор* фақат 2 марта, «Ширин билан Шакар»да 3 марта қўлланган, «Якка Аҳмад»да *мотамдор* сўзи 1 марта қўлланган: *Сен биласан бу қалмоқлар анжомдор, Анжомсиз кишида нима қувват бор* («Алпомиш»). *Сен билмайсан бул анжомдор ёрингни, Мен сенга миндирай тулпорларимни* («Ширин билан Шакар»). *Қорахон устига Сарихон эли билан, асбоб-олоти билан келиб, икки мотамдорлар бирлашиб, зор-зор йиглашиб* («Якка Аҳмад»). «Кунтуғмиш» ва «Орзигул»да уларнинг биронтаси ҳам қўлланмаган. Бу эса Эргаш шоир бадий тафаккур кўламининг кенглик даражаси, она тилимиз имкониятларидан фойдаланиш маҳоратининг исботидир.

Бирор предметга, белги-ҳолатга эга эканликни, предметнинг бирор нарсага яроқли эканлигини, эгаликда ортикликни кўрсатувчи *–ли* [ЎТМЛ, 428] ни ҳам Эргаш шоир тилимизда мавжуд моделлар асосида ўзига хос тарзда қўллайди: *ажалли* (278), *танимли* (196), *беримли* (371), *ҳаромли* (377), *инъомли* (422), *ишонимли* (196) каби.

Ушбу сўзлар орасида *ажалли* нинг «Алпомиш»да 2 марта, «Кунтуғмиш»да 1 марта, «Ширин билан Шакар»да 1 марта қўлланганлиги, унинг нисбатан дoston айтувчилар тилида амалда эканлигидан далолат беради. *Инъомли* 1 марта «Кунтуғмиш»да қўлланган. Қолган сўзлар қўлланмаган. «Орзигул» ва «Якка Аҳмад»да уларнинг биронтасидан ҳам фойдаланилмаган.

Мазкур кўшимча билан ясалган юқоридаги сифатларнинг қўлланиши ҳам асосан Эргаш шоир услубига хос деб айтишимизга асос бўлади. Фақатгина *ишонимли* сўзи желовчи халқ тилида ҳозир ҳам ишлатилади, холос.

XULOSA

Дoston матнида баъзи морфологик кўрсаткичлар ўзаро вариант сифатида қатнашади. Масалан, унлиларнинг тил олди ва тил орқасида талаффуз этилишига кўра фарқланадиган феълнинг инфинитив шакллари *–моқ/–мак* ни олган сўзларнинг қўлланиш нисбати бир хил эмас. *–моқ* қатнашган феъл шакллари 50 дан ортик, *–мак* эса *билмак* (290), *емак* (17,18), *етмак* (417), *кетмак* (417) сингари санокли сўзлардагина учрайди. Уларнинг айримлари *бермак* (113) - *бермоқ* (261), *демак* (366) - *демоқ* (370), *кўтармак* (87) - *кўтармоқ* (422) тарзида баравар қўлланган. *–роқ/–рак* вариантыда 25 та сўзшакл *–роқ* билан юзага келган: *зиёдароқ, майдароқ, беқорувроқ, булайроқ, нарроқ, баттарроқ, баҳодирроқ* каби. Фақат битта сўз *–рак* ёрдамида шаклланган: *эртарак* (309). *–ган/–гон* варианты фақат бир ўринда қўлланган: *Қизга куёв, ўғлимга қиз олардим. Менда ундай томир-тувгон бўлмаса?!* (365). Бу вариантлик фақат же-ловчи шевага хос ва шу сўз доирасида чегараланган. Адабий тилда *–гон* нинг вазифаси феълдан сифат ясашидир [ЎТМЛ,402]. *–гил/–гил*. Тарихий шакл саналадиган ва [ЎТМЛ,408] бу кўрсаткичлар дoston матни учун хос эмас. Уларга фақат бир мартадан мурожаат қилинган: *Гўрўгли хат муҳрини кўрди, ўқигил, деб муншига берди* (197), *Шоҳ Қайсар муҳрини кўрди, ўқигил, деб уни мирзага берди* (260). Қолган ўринларда «феълдан англашилган маънони алоҳида таъкидлаш, кучайтириш билан ифодаладиган феълнинг буйруқ майлини ҳосил қиладиган *–гин* кўшимчасидан [ЎТМЛ,408] фойдаланилган. Бундай сўзлар 52 тани ташкил этиб, улар матнда 213 марта қўлланган: *айлагин, айрилмагин, келмагин, сўзлагин, сўйлагин, солмагин, тайёрлагин, қайтармагин, қилмагин* каби. *–гач/–кач/–гач/–қач*. Пайт ва сабаб маъносини англатувчи бу кўшимчалар дoston матнида қўлланилмаган. ЎТМЛда уларга -

равишдош ясовчи –*иб* қўшимчаси синоним бўлиши мумкинлиги айtilган [407]. Тузилган терс луғатда ушбу қўшимча билан тугалланувчи 675 та сўзшакл қайд этилган. «Феълнинг ноаниқ келаси замон шакли» [Ҳамдамов.2003,25] ҳисобланадиган –*гай/-гай* кўрсаткичлари адабий тилимизда фақат поэтик восита сифатида сақланиб қолган ва жуда кам ўринларда бўлса-да, дoston матнида учрайди: *тушмагай, етқизгай, бўлгай, тўлиб-тошгай* каби.

REFERENCES

1. Аъзамов С. «Кунтуғмиш» дostonининг тили ҳақида// СамДПИ профессор-ўқитувчиларининг VI илмий-назарий конференцияси тезислари. – Самарқанд, 1972. Б. 57-58.
2. Жуманазарова Г. «Ширин билан Шакар» дostonининг луғавий ва лингвопоэтик хусусиятлари: Филол.фанлари номзоди ...дис.– Тошкент, 2008. -229 б.
3. З.Алпомиш. Ўзбек халқ қаҳрамонлик дostonи /Айтувчи: Фозил Йўлдош ўғли, ёзиб олувчи: Маҳмуд Зарифов.– Тошкент: Шарк, 1998. – 400 б.
4. Кунтуғмиш. Узбек халқ дostonлари. Булбул тароналари. Беш томлик, I- том. – Тошкент: Фан, 1971. 382 б.
5. Ойсулув. Булбул тароналари. Беш томлик. I-том. – Тошкент: Фан, 1971. -287 б.
6. Орзигул. Дostonлар. Айтувчи: Ислом Назар ўғли. Нашрга тайёрловчи: М.Афзалов. - Тошкент: Адабиёт ва санъат, 1975. -384 б.
7. Ширин билан Шакар. /Айтувчи: *Фозил Йўлдош ўғли*. Нашрга тайёрловчи: *М.Шайхзода*. Тошкент: Адабиёт ва санъат, 1975. -130 б.

УЛУҒ МУҲАДДИС ИМОМ АТ-ТЕРМИЗИЙ ФАОЛИЯТИНИНГ ПСИХОЛОГИК ЖИҲАТЛАРИ

А.Б.Қодирова

ТерДУ Психология кафедраси доценти, психология фанлари бўйича(PhD) фалсафа доктори

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7296414>

Аннотация. Таълим-тарбия ишларининг ривожланиши, тарихий меросимизнинг илмий-назарий асосларидан фойдаланиш йўллари, таълим-тарбия соҳасига оид ўзаро муносабатлар, устоз-шогирд муносабатлари, илм излаб, саёҳат қилиб ўтказган ат-Термизий, муҳаддислик илмининг вакиллари орасида яхши одоби, ахлоқи, хулқи билан ажралиб турган, олимлар билан илмий мунозараларда қатнашади, устозлик қилади.

Калит сўзлар: ат-Термизий, “Ал-Жомий ас-Саҳиҳ”, “ҳасан”, “Аш-Шамоил-ан-Набавия”.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ВЕЛИКОГО МУХАДДИСА ИМАМА АТ-ТЕРМИЗИ

Аннотация. Развитием воспитательной работы, способами использования научно-теоретических основ нашего исторического наследия, взаимоотношениями в области образования, отношениями учитель-ученик, ат-Термизи, путешествующий в поисках знаний, отличился среди представителей Наука мухаддисов своими хорошими манерами, нравами и поведением выступает, участвует в научных дискуссиях с учеными, наставниками.

Ключевые слова: ат-Термизи, «Аль-Джами' ас-Саҳиҳ», «ҳасан», «Аш-Шамоил-ан-Набавия».

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF THE GREAT MUHADDIS IMAM AT- TERMIZI'S ACTIVITY

Abstract. The development of educational work, ways of using the scientific and theoretical foundations of our historical heritage, relationships in the field of education, teacher-student relationships, at-Termizi, traveling in search of knowledge, distinguished himself among representatives of the Science of Muhaddiths with his good manners, morals and behavior, performs, participates in scientific discussions with scientists, mentors.

Key words: al-Tirmidhi, "Al-Jami' al-Sahih", "hasan", "Ash-Shamail-an-Nabawiya".

КИРИШ

Мовароуннаҳрда VIII-IX асрларда ислом динининг кенг тарқалиши барча соҳалар, фан, маданият, фалсафа, ижтимоий ҳаёт ривожига ўз таъсирини кўрсатди. Ўша давр тарихини таҳлил қилар эканмиз, машхур мутафаккирлар, қомусий олимлар етишиб чиққани кўраммиз. Демак, ўша давр тарихи, маданияти, илму фани, таълим-тарбия жараёни ўзига хос тарзда бўлиб, турли хил тарих силсилалари, урушлар, низолар оқибатида ҳам ижобий ривож топганлигини таъкидлашимиз мумкин. Бу ўринда таълим-тарбия ишларининг ривожланиши ғояларини чуқур таҳлил этишимиз, уни атрофлича мантиқий баҳолаш, имкон даражасида тарихий меросимизнинг илмий-назарий асосларидан фойдаланиш йўллари излаш зарурияти келиб чиқади.

Ўша даврда ислом маданияти шаклланишининг ички ва ташқи манбалари, тамойиллари, аҳкомлари, муносабатлари аста-секинлик билан ривожлана борганлигини,

шунингдек таълим-тарбия соҳасига оид ўзаро муносабатлар, устоз-шогирд муносабатлари пайдо бўла бошлаганлигини қайд этишимиз мумкин.

Ҳаётининг асосий қисмини ўзга юртларда қийналиб илм излаб, саёҳат қилиб ўтказган ат-Термизий доимо ўз устида ишлаб, билимини оширишга ҳаракат қилди, машҳур уламою-фозиллар, ҳадис илмининг вакиллари, ровийлар билан учрашди

У киши ноёб фазилат эгаси, хотираси жуда кучли бўлган, бир марта эшитган ривоятлари ва ҳадисларини узоқ вақтгача эслаб қолиб, уларни кейинчалик қоғозга туширган.

МЕТОД ВА МЕТОДОЛОГИЯСИ

Имом ат-Термизий ҳамсуҳбат киши бўлиб, муҳаддислик илмининг вакиллари орасида яхши одоби, ахлоқи, хулқи билан ажралиб турган. Ўзида бўлган ижобий хислати – донишмандлиги сабаб, ҳадисларини китоб ҳолатига келтиришда ёшлар тарбиясига таъсир этувчи оимларга эътибор билан қараган.

Абу Исо Термизий ҳадис йиғиш мақсадида кўп шаҳарларга саёҳат қиладилар: Марв, Хуросон, Ироқ, Ҳижоз, Макка, Мадина ва бошқа шаҳарлар шулар жумласидандир. Бу сафарлари жуда узоқ чўзилиб, ҳадис тўплаш билан бир қаторда китоблар таълиф қилишга киришганлар.

Ўз юртига қайтгач, олимлар билан илмий мунозараларда қатнашади, устозлик қилади. Термизийни машҳур қилган “Ал-Жомий ас-Саҳиҳ” асари ҳам ватанида яратилади.

“Ҳадис имомларидан бири Абдурахмон Ибн Муҳаммад ал-Идрисий “ат-Термизий ҳадис илмида иқтидо қилинадиган имомлардан биридир”. – деб ёзса, Тақиуддин Ибн Таймия “Абу Исо ат-Термизий биринчи бўлиб ҳадисни саҳийх, ҳасан, заифга тақсим қилган олимдир”,- деб гувоҳлик беради. Ҳофиз Ибн Ражаб ўзининг “Шарҳу Илали ал-Жомий” китобида “Билгилки, имом ат-Термизий ўз китобларида ҳадисни саҳийх, ҳасан ва ғарибга бўлганлар”- деб алломанинг ҳадис илмидаги хизматларини алоҳида таъкидлайди. Ат-Термизий асарининг барчага фойдаси ҳақида ал-Ҳофиз Абул-Фазл Муҳаммад ибн Тохир ал-Муқаддасий /у 507 хижрий йилда вафот этган/, мен учун “Ат-Термизийнинг “ал-Жомий” таснифи Имом ал-Бухорий ва Имом Муслим асарларидан кўра ҳам фойдалироқдир. Чунки ал-Бухорий ва Муслимнинг китобидан фақат ўқимишли олимларгина фойдаланади. Абу Исо ат-Термизийнинг асаридан эса ҳар бир кимса бемалол фойдаланади”, - деб ёзган эди”. [3.- 23]

“Имом Ат-Термизий ўзининг шоҳ асарини ёзиб тугатгач, замонасининг машҳур уламоларига кўрсатади ва уларнинг розилигини олади. Бу ҳақда Ат-Термизийнинг ўзи шундай дейди : “Бу китобни тасниф этгандан кейин уни Ҳижоз, Ироқ ва Хуросон уламоларига кўрсатдим ва уларга маъқул бўлди”.

ТАДҚИҚОТ НАТИЖАСИ

Тадқиқотимиз жараёнида қадимий манбалар билан танишар эканмиз, Имом Термизий ўз замонасининг энг улуғ оимлари, муфассирлари ва муҳаддислари билан учрашиб суҳбат кургани ва улардан манфаатлангани билан фахрланиши тўғрисидаги фикрларга дуч келдик. Чунончи, Имом Термизий, Имом Муслим билан учрашиб, бир ҳадиснинг ровийси ва матнини аниқлаганини айтади. Имом Бухорий билан учрашганда эса фақат ҳадиснинг матни эмас, унинг ҳикмати ва фалсафасини тушуниб етганини ҳикоя қилади.

Имом Термизий бу вақтда бир қанча мамлакатларда кезиб чиқиб, чуқур илмга эга бўлган ва ҳадисларнинг хилма-хилларини таҳлил қилиш даражасига етган эди.

Аллома ҳадисларга саҳийҳ деб аниқлик киритишда янги усул қўллашга эришди. У ҳадиснинг моҳиятига “ҳасан” деб янги мазмун киритди. Шунингдек, баъзи ҳадисларни ривоят қилишда ҳадиснинг ижтимоий ҳаётга, инсонларнинг ҳаракатига қандай таъсир этиши масалаларини ўрганиб, уларни кенгрок, кишилар тушунадиган соддароқ тилда ёритишга ҳаракат қилди.

Термизийнинг илмига, ижодига баҳо бериш куйидаги фикрларда ўз аксини топди: “Сен мenden баҳра топганингдан кўра, мен сендан кўпроқ баҳра топдим”, - дейди, устоз Имом Бухорий. Ёки: “Имом Бухорий вафот этиб, бутун Хуросонда илмда, тақвода ва зуҳдда имом Абу Исо Термизийга тенг келадиган улуғ зотни ўзидан кейин қолдирмади”, - дейди, Ҳофиз Умар ибн Алак.

“Зуҳдда улуғ зот” – бу ибора, шубҳасиз имом Термизийга берилган ҳаққоний баҳо эди. Зуҳд бу тариқат фалсафасининг қисми бўлмаса керак, замонавий таъриф берадиган бўлсак - инсоннинг эзгулик йўлида қилган меҳнатининг маҳсули сифатида турли кўринишлари жамламасининг шаклидир.

МУҲОКАМА

Масалан, зуҳд бобида Термизийнинг куйидаги ҳадисларини келтирамиз:

Ибн Аббоснинг ривоят қилишича, ҳазрат Расулуллоҳ /с.а.в./ шундоқ деганлар: “Икки хил неъмат борки, кишилар унинг қадрига етмайдилар, бу тансоғлиқ ва бўш вақтдур”.

Пайғамбари исломдан куйидаги ҳадис эса инсон ҳаётининг энг нозик синови - никоҳ, оила қуриш, уни сақлаш масаласига қаратилгандир:

“Аллоҳнинг ҳалол қилган нарсалари ичида унга энг ёмон кўрингани – талоқдир.”

Талоқ масалалари борасида машҳур ояти карималар ва ҳадислар мавжуд. Лекин, юқоридаги ҳадисдан мақсад оилани муҳофаза қилишдир, яъни талоқ сўзини бўлар-бўлмасга ишлатиш, фойдаланиш масалаларидан йироқ бўлишдир. Бу ҳадис билан оилани мустаҳкамлаш ишларига эътибор кўрсатилмоқда.

Ёки мана бу ҳадис: “Аллоҳга энг ёмон кўринадиган киши – гина ва адоватни узок сақловчи одамдир”. Ушбу ҳадисда ҳам оилада эр-хотин, фарзандлар, ака-укалар, сингиллар ва ҳоказо қариндошларнинг ҳар бири учун панд бўладиган, ёшларга эса ибрат саналадиган фикрлар қайта таъкидланмоқда. Ҳозирги кунда эса гина ва адоват жамият ҳаётида оилаларда учраши кўпроқ кузатилмоқда. Бу ҳам ўз навбатида тарихий “анъана” бўлиши эҳтимолдан ҳоли эмас.

“Имом Ал-Бухорий Ат-Термизийнинг ҳадисларини синчиклаб ўрганишдаги нодир қобилияти, илм ва тақводаги устунлигини тан олган ва унга шоҳидлик берган”. [1.- 47]

Имом ат-Термизий ҳар бир ҳадисни чуқур таҳлилдан ўтказиб, унинг асл мазмунига етишга, англашга, қолаверса инсон тарбияси йўлида фойдаланиш масалаларига алоҳида эътибор қилган. Ҳадисларида қалб, ақл, рух, нафс, касб, илм, ризқ каби ибораларни ўз ўрнида ишлатиш усуллари шундан далолат беради.

Яна бир эътиборли томони шундаки, аллома яшаган асрнинг охирларида тасаввуф илми шакллана бошлади. Унинг сабаблари ўша даврда яратилган асарлар, уларнинг муаллифлари ҳам бўлиши мумкин.

“Хуросондаги тасаввуфнинг ўзига хос томони шундаки, бу даврда тасаввуфга ҳеч бир сиёсий кучлар томонидан расмий тан олинган таълимот сифатида қаралмас эди. Ҳаттоки, баъзи тадқиқотчилар ислом шариати ва тасаввуф ўртасида кескин зиддиятлар бор бўлганини кўрсатишга уринадилар”.[2.- 12]

Пайғамбаримиз Муҳаммад саллоллоҳу алайҳи васаллам эзгулик ва олижаноблик кучини ўз шахсий ҳаёти орқали кўрсатиб беришга интиланлиги, барча мўминларни ер юзида яхшилик қилишга чақирганлиги ҳаммамиз, айниқса ёшларимизни тарбиялаш жараёни учун ибратлидир. Шубҳасиз, унинг қудратли эътиқодига, пок иймонига, хайрли ишларига турли халқларнинг қизиқиши бежиз эмас.

Маълумки, Расулulloҳ барча инсонларнинг ҳам моддий, ҳам маънавий тўқис бўлишини орзу қилган, Аллоҳ номидан мана шу йўлда кишиларни диёнатга, рост бўлишга чақириш йўлида куч-ғайратини сарфлаган эди. Аллоҳ элчисининг ибратли ишлари, маърифат, эътиқод, адолат, холислик, поклик ва бошқа инсоний фазилатларига тегишли ибратли сўзлари, панд-насихатлари унинг номи билан боғлиқ ҳадисларда мужассам бўлди.

Ушбу ҳадисларнинг том маъносида, замирида катта мазмун борлиги педагогик ва психологик фанлар ривожига хизмат қилиши табиийдир.

Тадқиқотимиздан кўзланган бош вазифалардан бири эса, ана шу ҳадислардан келиб чиқадиган ҳолатларни таҳлил этиб, муҳаддислик илмининг тарбиявий имкониятларини, педагогик-психологик жиҳатларини ёш авлод онгига етказиш, тарихий меросдан унумли фойдаланиш шакллари ва услубларини ишлаб чиқишдир.

Масалан, Имом ат-Термизий томонидан ёзилган “Аш-Шамоил-ан-набавия” асарининг иккинчи қисмида келтирилган ҳадиси шарифлар эса пайғамбар алайҳиссаломнинг ички дунёси ва ахлоқий фазилатларини баён қилади. Бу ҳадислар билан танишар эканмиз, Муҳаммад алайҳиссаломнинг ахлоқий жиҳатларидан намунавий, мукамал бир зот эканлигини, муомалада унинг катталару-кичиклар, аёллару-эркаклар, бойлару-камбағаллар билан ўзини бир хилда тутиши, рўзғор ва оила юмушларида ўз хотинларига астойдил кўмаклашиб ёрдам бериши, башарти бирор гуноҳ қилиб қўйган киши узр сўраса, унинг гуноҳини кечириши, барча одамлар билан ўта латофат билан муомалада бўлгани, йўлида учраган барча кишиларга биринчи бўлиб салом бериб, ҳол-аҳвол сўрашганлигини билиб оламиз.

Асарда пайғамбаримиз алайҳиссаломга мансуб юксак инсоний фазилатлар, хусусан, у зотнинг гўзал хулқи муборақлари, ҳар қандай таҳсинга сазовор сифату-сийратлари ҳақида тўла ва мукамал маълумот келтирилган. Булар ҳаммаси замондошимиз, айниқса, ёш авлодни маънавий ва ахлоқий тарбиясида муҳим аҳамиятга моликдир.[3.- 26]

ХУЛОСА

Абу Исо ат-Термизий ёзиб қолдирган “ал-Жомеъ ас-саҳийҳ”, “аш-Шамоил ан-набавия” каби асарларида келтирилган ҳадиси шарифлар катта тарбиявий аҳамиятга эга бўлиб инсонларни ҳалол, адолатли, эътиқодли, диёнатли, покиза, меҳнатсевар, муруватли, раҳм-шафқатли, ота-она, аёлларга нисбатан ҳурматда ва эътиборли бўлишга чорлайди.

Бу ибратли панд-насихатлар ва ўғитлар ҳозирги жамиятимиз аҳлини, айниқса, ёш авлодни тарбиялашда беқиёс аҳамият касб этишини алоҳида таъкидлаш ўринлидир. Ат-

Термизийнинг асарлари фақат диний илмлар мажмуасига оид бўлиб қолмасдан, балки, дунёвий илмларга оид маълумотларга ҳам бойдир. Масалан, унинг бош асари бўлган “ал-Жомеъ ас-саҳийх”да тарих, мантиқ, ҳуқуқшунослик, таботат, зироат, педагогика, психология ва бошқа қатор фанларга оид кўплаб маълумотларни ҳам учратамиз.

REFERENCES

1. Баубекова Г.Д. Образовательно - нравственные взгляды просветителей Средней Азии конца XIX - начала XX веков: Автореф. дисс... докт. пед. наук. Ташкент, 2002. – 34 с.
2. Курбанов Ш.Э. Социально-педагогические особенности национальной модели и программы по подготовке кадров: Автореф. дисс... докт. пед. наук. Ташкент, 2000. – 51 с.
3. Литвинов В.П. Мусульманское паломничество в царской России: историко-антропологический аспект: на примере Туркестана 1865 - 1917 гг.: Дисс... канд. истор. наук. Москва, 2007. – 241с.
4. Қодиров Қ.Б. Имом Абу Исо Муҳаммад ат-Термизийнинг муҳаддислик фаолияти ва тарбиявий қарашлари: Пед. фан. номз. дисс... Тошкент, 2008. – 141 б.
5. Нишонова С. Шарқ Уйғониш даври педагогик фикр таракқиётида баркамол инсон тарбияси: Пед. фан. докт. дисс... Тошкент, 1998. – 202 б.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA OTA-ONALARNI TA'LIM TARBIYAVIY JARAYONDA FAOL ISHTIROKINI TA'MINLASHNING AMALIYOTDAGI HOLATI

Muratova Munavvar O'rol qizi

Nizomiy nomidagi TDPU o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7296427>

Annotatsiya. Maqolada Maktabgacha ta'lim tashkilotida ota-onalarni ta'lim tarbiyaviy jarayonda faol ishtirokini ta'minlashning amaliyotdagi holati bayon etilgan, shuningdek muammoning olib borilgan ilmiy tadqiqot ishlaridagi tahlili keltirilgan

Kalit so'zlar: Oila, Interaktiv, hamkorlik, faslitator, ta'lim-tarbiya, tashabbuskorlik, tashkilotchilik, rivojlantirish, pedagogik mahorat, hamkorlikdagi yondoshuv.

ПРАКТИЧЕСКАЯ СИТУАЦИЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ АКТИВНОГО УЧАСТИЯ РОДИТЕЛЕЙ В ВОСПИТАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ В ДОШКОЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ

Аннотация. В статье изложено практическое состояние обеспечения активного участия родителей в образовательно-воспитательном процессе в дошкольной образовательной организации, а также представлен анализ проблемы в проводимых научно-исследовательских работах.

Ключевые слова: Семья, интерактив, сотрудничество, фасилитатор, образование, инициатива, организация, развитие, педагогическое мастерство, кооперативный подход.

THE PRACTICAL SITUATION OF ENSURING THE ACTIVE PARTICIPATION OF PARENTS IN THE EDUCATIONAL PROCESS IN PRESCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATIONS

Abstract. The article describes the state in practice of ensuring the active participation of parents in the educational process in the preschool educational organization, and also provides an analysis of the problem in the scientific research work carried out.

Keywords: Family, Interactive, cooperation, facilitator, education, initiative, organization, development, pedagogical skill, cooperative approach.

KIRISH

Maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, maktabgacha ta'lim muassasalari tarmog'ini kengaytirish, malakali pedagog kadrlar bilan ta'minlash, bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash darajasini tubdan yaxshilash, ta'lim-tarbiya jarayoniga zamonaviy ta'lim dasturlari va texnologiyalarni tatbiq etish, bolalarni har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratish maqsadida mamlakatimizda tub islohotlar amalga oshirilmoqda.

Maktabgacha ta'lim tizimini takomillashtirish, uni jahon ta'lim standartlari talablari darajasiga olib chiqish davlat siyosatining ustuvor vazifalaridan biri bo'lib kelmoqda. Rivojlangan mamlakatlar tajribasidan ma'lumki, bolalari kamolga erishgan davlatlar taraqqiyotida bu omil o'ziga xos o'rin tutadi.

Aql-zakovatli, yuksak ma'naviyatli kishilarni tarbiyalay olsakina, oldimizga qo'ygan maqsadlarga erisha olamiz, yurtimizda farovonlik va taraqqiyot qaror topadi. Zamonaviy ta'lim konsepsiyalari asosida ta'lim-tarbiya jarayonini yuksaltirish, milliy g'oyani ro'yobga

chiqaradigan barkamol avlodni voyaga yetkazish davlatimizning eng muhim vazifalaridan biri ekanligini ko'rsatadi.

Bugungi kunda maktabgacha yoshdagi bolalarni xar tomonlama rivojlangan, jismonan sog'lom, aqlan etuk va ma'naviy jixatdan shakllangan etib voyaga yetkazish dolzarb vazifalardan biri bo'lib kelmoqda. Bu kabi vazifalarni amalga oshirishda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947-son farmoni ilk va maktabga chayoshdagi bolalarni xar tomonlama rivojlantirish, ta'lim-tarbiya berish, maktab ta'limiga tayyorlash bo'yicha qator vazifalarni belgilaydi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Shaxs va jamiyat munosabatlari, ma'naviyat va ahloqiy tarbiya masalalari, shaxsni shakllantirishda ijtimoiy munosabatlarning o'rni Sharq mutafakkirlari Abu Rayhon Beruniy, Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Alisher Navoiy, Husayn Voiz Koshifiy, Jaloliddin Davoniy, Jaloliddin Rumiy, Yusuf Xos Xojib Abdulla Avloniylarning pedagogik g'oyalari va qarashlarida o'z aksini topgan.

P.Yusupova, F.R.Qodirova, R.M.Qodirova, D.Abdurahimova, X.B.Tulenova, D.R.Babayeva, G.X.Jumasheva, X.I.Kasimova, M.SH.Rasulova, M.A.Solihova, K.S.Shodiyeva, SH.A.Sodiqova SH.Shodmonova, O.U. Hasanboyeva va boshqalar tomonidan maktabgacha ta'lim muassasalari faoliyatining mazmuni, maktabgacha yoshdagi bolalarni ma'naviy-axloqiy, jismoniy va psixologik jihatdan tarbiyalash, ularda muomala madaniyati va nutq ko'nikmalarini hosil qilish, bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash muammolari tahlil etilgan. Bu sohada psixolog olimlardan G'.B.Shoumarov, Ye.A.Morshinina, E.G'oziev, V.M.Karimova, M.G.Davletshin, N.A.Sog'inov, S.A.Oxunjonova, A.Shojalilov va boshqlar ham o'z atdqiqotlarida oilada farzand tarbiyasi masalalriga alohida e'tibor bergalar.

Zamonaviy maktabgacha pedagogikada rus olimlari MTT oila bilan ishlashning turli jihatlarini ko'rsatgan. G.F. Biktagirova, E.I. Murtazinalar, L.N.Tolstoy, V.A.Suxomlinskiy, P.F. Vinogradova, I.A. Danilina, L.V. Zagik, O.L. Zvereva, V.M. Ivanova, V.K. Kotirlo, T.V. Krotovoy, T.A. Kulikova, T.A. Markova, O.V. Ogorodnova, M.M. Ramazanova, Z.I. Teplova i dr. Vetnam olimlari Lyuong Txi Bin, Nguen Xong Txuan, Nguen An Tuet, Nguen Txi Oan, Fan Ngok An, Chan Txi Go Oan va boshqalar oila hamda MTT hamkorligi borasida o'z qarashlarini bildirganlar.

TADQIQOT NATIJASI

Ota-onalarning MTT ostonasini hatlab o'tar-o'tmas bolalarni shosha-pisha tahlalab ketishlaridan iborat holatlarni kamaytirish uchun shunday tartib o'rnatish kerakki, unga muvofiq ota-onalar masuliyatni yana bir bor his qilishlari lozim.

V.A.Suxomlinskiy, tarbiya va rivojlanish vazifalari bolalar bog'chasi oila bilan aloqani saqlab, uni o'z ishiga jalb qilgan taqdirdagina muvaffaqiyatli hal qilinishi mumkinligini ta'kidlaydi. Darhaqiqat bolalarning ta'lim-tarbiyasida MTT pedagoglari, jamoat tashkilotlari va oilalarning birgalikdagi faoliyati orqaligina yuksak muvaffaqiyatlarga erishish bugungi kun talablaridan biri xisoblanadi. Agar bunday birdamlik va say-harakatlarni muvofiqlashtirishga erishilmasa, unda muvaffaqiyatga erishish qiyin.

Ota-onalar va maktabgacha ta'lim tashkilotlarining o'zaro xamkorligi kamdan-kam xollarda darxol yuzaga keladi. Bu sabr-toqatni, tanlangan maqsadga qat'iy rioya qilishni va ota-

onalar bilan xamkorlik qilishning yangi usullarini doimiy ravishda izlashni talab qiladigan uzoq jarayon, uzoq davom etadigan mashaqqatli mexnatdir.

Oila bilan ishlashning turli shakllaridan foydalanish ota-onalarning maktabgacha tarbiya tashkilotiga joylashishi va ishonchini uyg'otishga imkon beradi.

Oilalar bilan o'zaro an'anaviy munosabatlarning jamoviy shakillari

Pedagog bu yoki boshqa ish turini rejalashtirayotganda xar doim zamonaviy ota-onalar, shuningdek, doimiy izlanish, o'z-o'zini rivojlantirish va xamkorlikka tayyor bo'lgan zamonaviy odamlar xaqidagi fikrlardan kelib chiqishi kerak. Oilalarni ongli ravishda jalb etish uchun vaqt, oila a'zolarining qiziqishlarini, ko'nikmalarini va cheklovlarini rejalashtirish xamda bilish talab etiladi.

MUHOKAMA

Bolalarni barkamol tarbiyalashga ularning ota-nalari va MTT ning faol ishtirokisiz erishib bo'lmaydi, ota-onalarning MTT ning oila bilan hamkorligi borasidagi qarashlari turlicha bo'lganligi bois MTT sharoitlaridan ota-onalarning qoniqish jihatlari o'zgarib bormoqda . Bazi oilalarda ota-onalarning o'z farzandlarini tarbiyalash va shaxsiy rivojlanish masalalarini hal qilishdan voz kechish tendensiyasi kuchaygan. Bazi ota-onalar esa faqat bolaning ovqatlanishi bilan qiziqishadi, ular MTT ni faqat bolalarni boqadigan joy deb hisoblashadi. Tarbiyachining maslaxatlarini e'tiborsiz qoldiradigan ota-onalar toifasi ham uchraydi. Bazi ota-onalar, ularning vazifasi faqat bolaning kiyinishini ta'minlash deb qarashadi.

Ota-onalarning pedagogik faoliyat sohasiga jalb etilishi, ularning ta'limiy faoliyat jarayoniga qiziqishi o'z farzandi uchun juda muhimdir.

MTT lar uchun o'zaro hamkorlik qilish jarayonining inkor qilib bo'lmaydigan afzalliklari ko'p. Maktabgacha ta'lim tashkilotining oila va mahalliy jamotchilik bilan hamkorlik aloqalarini o'rnatish zaruriyati hozirgi paytda dolzarb bo'lib qolmoqda.

Olib borilgan ilmiy izlanish va tajribalar shuni ko'rsatadiki , tarbiyachilar, oilalar va jamoat a'zolari o'rtasidagi kuchli hamkorlik bolalarning rivojlanish va ta'lim olishiga ijobiy xissa qo'shadi.

Demak, oila bilan hamkorlik shaxsni ilk tarbiyalash tizimi sifatida bolaning dunyoqarashi, ma'naviy olmining rivojlanishida muhim o'rin tutadi. Ota-onalar bilan hamkorlik borasida avval erishilgan yutuq va tajribalarning natijalarini tahlil qilib, xilma - xil va o'zaro bog'liq bo'lgan shakl va usullar yordamida rejali va izchil ishlar olib borish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Ota-onalar va maktabgacha ta'lim tashkilotlarining o'zaro xamkorligi kamdan-kam xollarda darxol yuzaga keladi. Bu sabr-toqatni, tanlangan maqsadga qat'iy rioya qilishni va ota-onalar bilan xamkorlik qilishning yangi usullarini doimiy ravishda izlashni talab qiladigan uzoq jarayon, uzoq davom etadigan mashaqqatli mexnatdir.

Oila bilan ishlashning turli shakllaridan foydalanish ota-onalarning maktabgacha tarbiya tashkilotiga joylashishi va ishonchini uyg'otishga imkon beradi.

Yuqorida bayon qilingan dolzarb muammolar haqiqatdan ham, Davlat talablarining bosh tamoyili bo'lgan "bolaning noyobligi", "bolaning huquqiarini himoya qilish va ta'minlashning muhimligi", "bola ta'limi va rivojlanishida kattalarning asosiy roli"ni anglagan holda, MTT, oila, tarbiyachi-pedagoglar hamda ota-onalarning bevosita, doimiy va samarali hamkorligini talab etadi. Darhaqiqat, shaxs shakllanishida oilaning roli katta. Aqlan yetuk, axloqan pok, jismonan baquvvat farzandlar namunali oilalarda kamol topadilar. Shuning uchun ham oilada sog'lom muhitni vujudga keltirish va uni mustahkamlash umumdavlat ahamiyatga molik masaladir.

XULOSA

MTT da bola bilimga ega bo'ladi, boshqa bolalar va kattalar bilan o'zaro munosabatda bo'lish, o'z faoliyatini tashkil etish qobiliyatini oladi. Biroq, bola ushbu ko'nikmalarni qanchalik samarali egallashi oilaning maktabgacha ta'lim muassasasiga bo'lgan munosabatiga bog'liq. Maktabgacha yoshdagi bolalarning ta'lim jarayonida ularning ota-onalarining faol ishtirokisiz uyg'un rivojlanishi mumkin emas.

"Oila bilan o'zaro munosabatlar" tushunchasini "ota-onalar bilan ishlash" tushunchasi bilan aralashtirmaslik kerak. Garchi ikkinchisi tarkibiy qism o'zaro aloqadorlik nafaqat jarayon ishtirokchilari o'rtasida vazifalarni taqsimlanishini, balki qayta aloqa qilishni ham nazarda tutadi.

Interfaol usullardan foydalangan holda ota-onalar bilan ishlashning ma'nosi nafaqat ota-onalar bilan aloqalarni o'rnatishda, balki shu tarzda yaratilgan qulay hissiy muhit tufayli ota-onalar tarbiyachining maslahatlarini yaxshi qabul qilishlari, yangi ma'lumotlarni idrok etishlari uchun ochiq bo'lishlari bilan bog'liq. Shunday qilib, oilaviy munosabatlar va ota-ona-bola munosabatlari bolaning pozitsiyasini va boshqa odamlar bilan shaxslararo munosabatlar strategiyasini shakllantiradi. Ota-onalar barkamol bo'lishni, bolalarni tarbiyalashni, o'zlarining ta'lim faoliyatini tahlil qilishni o'rganishlari, pedagogic xatolarning sabablarini, ishlatilgan usullarning samarasizligini aniqlashlari, bolaga uning xarakteriga va o'ziga xos vaziyatga mos keladigan ta'sir qilish usullarini tanlashlari kerak. Barkamol inson tarbiyasi, bola tarbiyasida ota-ona mas'uliyatini oshirish, ularni pedagogik-psixologik bilimlar bilan qurollantirish bugunning eng dolzarb masalasidir. O'zbek milliy qadriyatlarini, milliy madaniyatini, bola tarbiyasi va rivojlanishi haqidagi pedagogic bilimlarni takomillashtirish bo'yicha yaxlit tarbiya tizimi ham oila, ham maktabgacha ta'lim muassasalari tomonidan amalga oshiriladi. Shunday qilib, pedagogic nazariya va amaliyot tadqiqotlarining tahlili shuni ko'rsatdiki, bolalar bog'chalari va oilalar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar tizimida vazifalar va tarkibga yagona talablar mavjud emas. Bolalar bog'chasi va oila, shuningdek, bolalar bog'chasi va oila sharoitida maktabgacha tarbiyachining shaxsini muvaffaqiyatli ijtimoiylashtirish uchun ota-onalarning pedagogic ta'lim

mazmuni va texnologiyalaridagi uzluksizlik va amaliy ko'nikmalar va ota-onalarda bu vazifaga ijobiy munosabatni shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli, maqsadga muvofiq va samarali o'zaro hamkorlik qilish uchun oilaviy tarbiya tajribasini, shuningdek ota-onalar kontingentini tahlil qilish asosida o'quvchilar oilalari bilan ishlashga individual, tabaqalashtirilgan yondashuvni ta'minlash kerak; o'qituvchilar tomonidan taqvim rejasida ota-onalar, boshqa oila a'zolari bilan turli xil aloqa shakllarini, turli shakllarning o'zaro munosabatlarini rejalashtirishni talab etadi.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947-son farmoni //O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami. - Toshkent, 2017. - 6-son.
2. "O'zbekiston Respublikasining ilk va maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablari". Toshkent 2018.
3. "2017-2021 yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ – 2707 – son 2016 yil 29 dekabrda Qarori.Xalq so'zi 2016 yil,30 dekabr.
4. O'zbekiston Prezidenti 2020 yil 24 yanvar kuni mamlakatimiz Parlamentiga murojaatnomasi "Xalq so'zi» 25- yanvar, 2020 yil
5. "Oilalar va mahalliy jamoatchilik bilan hamkorlik" Metodik qo'llanma (birinchi nashr) Toshkent : 2020-y.
6. Qodirova F. M. "Maktabgacha pedagogika" : o'quv qo'llanma Toshkent «MANAVIYAT » 2016 –y
7. Shodmonova.SH "Maktabgacha ta'lim pedagogikasi". T. "Fan va tehnologiya", 28.Qodirova F. M. "Maktabgacha pedagogika" : o'quv qo'llanma Toshkent «MANAVIYAT » 2013 157-b.
8. Qodirova.F.R ,Tashpulatova SH.K"Maktabgacha ta'lim muassasasida metodik ishlar" Toshkent.2018 yil.
9. Sodiqova.SH "Maktabgacha pedagogika " «TAFAKKUR BO'STONI» TOSHKENT-2013
10. Джамилова Н. Н. Формирование организаторских качеств у студентов в процессе их обучения в ВУЗе //Образование через всю жизнь: непрерывное образование в интересах устойчивого развития. – 2011. – №. 9. – С. 690-691.
11. Джамилова Н. Н. К ВОПРОСУ ФОРМИРОВАНИЯ ОРГАНИЗАТОРСКИХ КАЧЕСТВ У ДОШКОЛЬНИКОВ (материалы исследования) //Педагогические науки. – 2012. – №. 2. – С. 11-15.
12. Джамилова Н. Н., Кадирова Н. М., Жамилова Ф. М. Теоретическое и практическое состояние проблемы развития профессиональных качеств будущих педагогов //Управление дошкольным образовательным учреждением. – 2021. – №. 3. – С. 56-61.
13. Джамилова Н. Н., Кадирова Н. М., Жамилова Ф. М. ТЕОРЕТИЧЕСКОЕ И ПРАКТИЧЕСКОЕ СОСТОЯНИЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ

- ИНИЦИАТИВНОСТИ У СТУДЕНТОВ //Управление дошкольным образовательным учреждением. – 2020. – №. 6. – С. 36-42.
14. Джамилова Н. Н. ИЗУЧЕННОСТЬ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ИНИЦИАТИВНОСТИ У СТУДЕНТОВ ПО СПЕЦИАЛЬНОСТИ" ДОШКОЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ" //ДЕТСТВО В ПРОСТРАНСТВЕ СОЦИОКУЛЬТУРНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ПРАКТИК. – 2019. – С. 105-107.
 15. Бондина М. Е. и др. РАЗВИТИЕ ИНИЦИАТИВНОСТИ У БУДУЩИХ СТУДЕНТОВ НА ОСНОВЕ КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ПОДХОДА //В состав редакционной коллегии и организационного комитета входят. – 2018. – С. 201.
 16. Джамилова Н. Н., Имамова Н. З. Развитие инициативности у будущих студентов на основе компетентностного подхода //Исследование различных направлений современной науки. – 2018. – С. 201-204.
 17. Джамилова Н. Н., Имамова Н. З., Захарова О. С. ОРНАМЕНТАЛЬНО-ДЕКОРАТИВНАЯ СТИЛИЗАЦИЯ //В состав редакционной коллегии и организационного комитета входят. – 2018. – С. 204.
 18. Джамилова Н. Н. К ВОПРОСУ ФОРМИРОВАНИЯ ОРГАНИЗАТОРСКИХ КАЧЕСТВ У ДОШКОЛЬНИКОВ (материалы исследования) //Педагогические науки. – 2012. – №. 2. – С. 11-15.
 19. Джамилова Н. Н. Педагогические условия формирования организаторских качеств у учащихся педагогических колледжей //Вопросы гуманитарных наук. – 2010. – №. 3. – С. 219-221.
 20. Джамилова Н. Н. Формирование и развитие организаторских качеств у обучаемых в процессе непрерывного образования //Образование через всю жизнь: непрерывное образование в интересах устойчивого развития. – 2010. – Т. 8. – С. 91-93.

СЎЗ, ГАП ВА МАТНЛАРНИ ЎҚИШГА ЎРГАТИШ ОРҚАЛИ ЎҚУВЧИЛАРНИНГ НУТҚИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ

Хўжамбердиева Фотима Неъматовна

Андижон давлат педагогика институти магистранти

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7296446>

Аннотация. Мақолада ўқувчиларнинг фикрлаш доираси, нутқий компетенцияси, сўз, гап ва матн ўқишга ўргатиш орқали ўқувчилар нутқини ривожлантириш ҳақида сўз боради.

Калит сўзлар: нутқ, нутқий ривожланиш, савод ўргатиш даврида нутқ ўстириш, ҳарф, бўгин, товуш, гап, матн, онгли ўқиш, сўз таркиби, алифбе даври.

РАЗВИТИЕ РЕЧИ УЧАЩИХСЯ ПУТЕМ ОБУЧЕНИЯ ИХ ЧТЕНИЮ СЛОВ, ПРЕДЛОЖЕНИЙ И ТЕКСТОВ

Аннотация. В статье говорится о развитии речи учащихся путем обучения их чтению слов, предложений и текстов, их мышлению, речевой компетенции.

Ключевые слова: речь, речевое развитие, речевое развитие при обучении грамоте, буква, слог, звук, предложение, текст, осознанное чтение, структура слова, период алфавита.

DEVELOPING STUDENTS' SPEECH BY TEACHING THEM TO READ WORDS, SENTENCES AND TEXTS

Abstract. The article talks about the development of students' speech by teaching them to read words, sentences and texts, their thinking frame, speaking competence.

Key words: speech, speech development, speech development during literacy, letter, syllable, sound, sentence, text, conscious reading, word structure, alphabet period.

КИРИШ

Бошланғич синфда товуш ва ҳарфларни ўргатиш билан бир вақтда сўзларни ўқишга ўргатиш иши ҳам олиб борилади. Бу иш алифбо даврининг дастлабки машғулотлариданок бошланади.

Ҳарфни таниш ўқишни ўрганишнинг дастлабки кўринишидир. Аммо сўз таркибидаги товуш билан якка товушнинг талаффузида кескин фарқ бор. Бу ҳол болаларнинг ўқишида маълум даражада қийинчилик туғдиради. Болаларнинг тўғри ва онгли ўқишини таъминлаш учун усул танланади.

Болаларга бирор товуш ва ҳарф ўргатилгандан сўнг, улар ҳарфлардан бўғинларга бўлинган сўз тузадилар. Масалан, со-ат тузилган бўлсин. Ўқитувчи болаларга саволлар беради: Бу сўз неча бўғиндан тузилган? Биринчи бўғини қайси? (со-). Иккинчи бўғини-чи? (-ат) Биринчи бўғиннинг биринчи ҳарфи қайси? (с) Иккинчи ҳарфи-чи? (о) Сўзнинг иккинчи бўғини ҳам шу усулда таҳлил қилинган, сўз бўғинларга бўлиниб, сўнг ўқилади, ўқишга қийналувчи ўқувчиларга алоҳида ўқитилади.

МЕТОД ВА МЕТОДОЛОГИЯСИ

Ишнинг бошида етарли ўқиш кўникмаси бўлмагани учун иш секин бажарилади. Яна шундай қилиш мумкин: ўқитувчи хаттахтага пар-та сўзини босма ҳарфлар билан ёзиб кўяди ёки бир неча сўзни кесма ҳарфлардан тузади. Ўқитувчининг таклифи билан бир ўқувчи биринчи -пар бўғинини ўқийди, иккинчи ўқувчи -та бўғинини ўқийди, учинчи ўқувчи эса парта сўзини ўқийди. Сўнг синфдаги барча ўқувчилар парта сўзини жўр бўлиб

такрорлайдилар. Ўқиш малакасини синаб кўриш учун айрим болаларга бу сўз индивидуал ўқитилиб кўрилади. Бу усул ўқиш тезлигини ошириш, ўқувчиларнинг ҳар қандай бўғин ва сўзларни аввал ичда бир марта ўқиб олиши, сўнг уни овоз чиқариб ўқишларига имкон беради. Болаларнинг бунга одатланиб қолмасликлари учун, уларда ўқиш кўникмаси бир оз системага тушиб қолгандан сўнг, такрор ва секин ўқишдан аста-секин тўғри ва тез ўқишга ўргатиб борилади.

Шунингдек, Со-бит, Со-дик, Са-ли-ма каби янги бўғиндан кейинги бўғинларни ўзгартириш, сўз таркибидаги ҳарфларни аста-секин ошириш, камайтириш йўли билан турли сўзлар ҳосил қилиш, уларни ўқиш муҳим аҳамиятга эга. Бу ишларнинг ҳаммаси синф ҳарф кассаси воситасида ташкил қилинади.

Сўз таркибидаги айрим ҳарфларни бошқа ҳарфлар билан алмаштириб ўқишда ўқитувчи икки хил усулдан фойдаланади: бош сўзи хаттахтада кесма ҳарфлар ёрдамида тузилади, сўз таркибидаги о ҳарфини э ҳарфи билан алмаштиришни болалардан талаб қилади, болалар ишни бажаргач, энди қандай сўз ҳосил бўлди, ўқинг, деб болаларга топшириқ беради. Ўқувчилар сўзни ўқиб, бош сўзининг беш сўзидан фарқини англайдилар ёки ўқитувчи хаттахтада бор сўзини тузиб, ўқувчилардан сўрайди: Қайси ҳарф қайси ҳарф билан алмаштирилса, бор сўзи бер сўзига айланади? Бу саволга жавоб топиш анча мураккаб. Бу ишда болалар қийналсалар, ўқитувчи уларга йўл-йўлакай ёрдам беради.

Сўз таркибидаги айрим ҳарфларнинг бошқаси билан алмаштириб ўқиш ўқувчиларни тез ўқишга ҳам ўргатади.

ТАДҚИҚОТ НАТИЖАСИ

Ҳар бир янги сўзни ўқишни аввал хаттахтадаги ёзувдан ёки кесма ҳарфлардан тузиб ўқишдан бошлаш, кейин китобдан ўқиш зарур. Хаттахтадаги сўзларни босма ҳарф билан ёзиш, кесма ҳарфлардан сўз тузиш болалар диққатини бир нуктага тўплашга ёрдам беради, шунингдек, болаларнинг ўқиш кўникмасини синаб кўриш учун имконият яраллади. Масалан, ўқитувчи олма сўзини бўғинларга бўлиб, товушларни бир неча марта аниқ қилиб айтиб беради, ўқувчилар уни диққат билан тинглаб, кесма ҳарфлардан шу сўзни тузадилар. Бу сўзни кесма бўғинлардан ҳам тузишлари мумкин. Ўқувчилар тузган сўзни текшириш учун бир ўқувчи ҳарф картонида шу сўзни тузади. Бошқа ўқувчилар ўзлари тузган сўзларнинг тўғрилигини ўқитувчининг ёрдами билан текшириб чиқадилар.

Ҳар бир дарсда кесма ҳарфлар билан ишлашга вақт ажратиш зарур, чунки ўқувчи сўз тузиш жараёнида уни ёзишга ҳам ўрганади.

Китобда ўқиш учун тавсия этилган сўзлар устунчаларга бўлиб, гуруҳлаштириб берилган, ҳар қайси устунчадаги сўзлар бошқа бетдаги сўзлардан ажралиб туради. Бир бетда устунчада берилган сўзлар бошқа бетдаги сўзлардан тузилиши билан фарқ қилади. Бу сўзларнинг хусусияти ўрганилган янги ҳарф ва сўзларнинг мустаҳкамланишига ёрдам беради. Уларни ўқишда болалар баъзан қийналишлари ҳам мумкин. Бунинг учун ўқишнинг дастлабки машғулотларида китоб устунчаларида берилган сўзларни ўқитувчи хаттахтага ёзади ёки бундай сўзларни махсус плакатларга ёзиб қўйиши ҳам мумкин. Болалар бу хил сўзларни ўқишга ўрганиб олганларидан сўнг, китобдаги сўзлар ўқилади, ўқиш шу йўл билан мустаҳкамланади. Машғулот охирида ўқитувчи ўқувчиларга саволлар беради: "Устунчалардаги сўзларни ўқишда ким қийналди?", "Ким тўғри ва тез ўқийди?".

Бу хилдаги саволларга болалар тезда жавоб берадилар. Бундай саволлар ўқиш жараёнида болаларни диққат билан ўтиришга одатлантиради.

Устунчадаги сўзларнинг тўғри ўқилиши унинг мазмунини тушуниш имконини беради. Бунинг учун бу сўзлар ўқиб бўлингач, ҳар бир сўз юзасидан болаларга саволлар бериш лозим. “Машина” сўзи ўқилгач, “Машинани қаерда кўргансиз?”, “Ўктам” сўзи ўқилгач, “Кимнинг оти Ўктам?” каби саволларнинг берилиши шу сўзларнинг мазмунини тушунишга ёрдам беради. Болалар бутун сўзларни бир-бирига қиёслаш йўли билан ўқийдилар. Бундай қиёслаш онгли ва тўғри ўқишга ундайди. “Алифбе” китобининг 46-бетида куйидаги сўзлар устунчаларда берилган:

боғ	ғўра	Ға-ни
боғ-ча	ғун-ча	Ғу-лом
боғ-бон	Ғай-рат	У-луғ

Кўриниб турибдики, “боғ” сўзини ўқиган бола унга – ча бўғинини кўшиш орқали “бўғча” сўзини ҳосил қилади, сўнг уни қийналмай ўқийди. Иккинчи ва учинчи устундаги сўзлар оҳангдош (икки бўғинли) сўзлардир. Бундай оҳангдошлик ифодали ўқишни таъминлайди. Ўқитувчи болаларга бу сўзларни ўқитишда сўз урғуларининг тўғри ишлатилишига ҳам эътибор бериши керак.

Устунчадаги сўзларни ўқиш ҳамиша ҳам осон бўлавермайди, баъзи ҳолларда ўқувчилар қийналишлари ҳам мумкин. Бундай қийинчиликлар турлича характерга эга бўлади. Баъзи ўқувчилар ҳарф бирикмаларини тўғри талаффуз қиладилар ва ўқийдилар. Болаларнинг ўқишидаги бу хил камчиликларни эътиборсиз қолдириб бўлмайди. Баъзилар бола бир бўғинни (ми) ўқишни яхши ўрганса, шу турдаги бошқа бўғинларни (на, ки, си, ди каби) ҳам яхши ўқийди, деб ўйлайдилар. Айниқса, ўқиш жараёнида кам учрайдиган бўғинларни ўқишга кўпроқ эътибор бериш керак бўлади. Масалан, нав (навбат), - рок (кўпроқ), - санд (хурсанд) каби. Бундай ҳолларда ўқитувчи доим болаларга ёрдам бериши, яъни баъзан шу бўғинни кесма ҳарфлар ёрдамида кўрсатиши, баъзан уни ўқиш ёлларини изга солиш, баъзан ўзи ўқиб кўрсатиши зарур. Бу усулларнинг яхши натижа бериши ўқитувчининг маҳоратига боғлиқ.

МУҲОКАМА

Айрим болалар китобдаги сўзларни бирма-бир ўқигандан сўнг, шу сўзнинг айтилишини ва китобдаги ўрнини ёдлаб оладилар. Кейинги ўқиш жараёнида сўз таркибига қарамай, ёддан ўқийдилар. Бундай ўқишнинг натижаси яхши бўлмайди фойдасиз ҳаракатга айланиб қолади. Бундай ўқишнинг олдини олиш учун ёдлаб олувчи ўқувчиларни ажратиб, кесма ҳарфлардан тузилган сўзларни ўқишга ундаш лозим. У ҳолда сўз таркибидаги айрим ҳарф ва бўғинлар алмаштириб турилади, китоб ўқиганда эса, бундай болаларга шундай топшириқ бериш мумкин: “Ҳар устуннинг охириги сўзларини ўқи” ёки “Ҳар устуннинг иккинчи сўзини ўқи” ва ҳоказо. Бу усул болаларни сўзларни ёдлаб ўқишдан сақлайди.

Тажрибалар шуни кўрсатадики, ўқувчиларнинг диққати ўқиш жараёнида, асосан, ҳарфга, уларнинг қўшилишига тушуниб, бола сўз маъносига диққатини қарата олмайди. Осон сўзларнинг маъносини сўрасангиз ҳам дадил жавоб бера олмайди. Ўқиш ўқиш демакдир, яъни маъносини тушунмай ўқиш, ўқиш ҳисобланмайди. Ўқишнинг ўзи ўқиладиган сўзнинг маъносини очишдан иборатдир. Демак, ўқув машғулотининг дастлабки куниданок, ўқитувчи ўқишнинг тўғрилигини қанча зарур деб тушунса,

ўқишнинг онглилигини ҳам шунча зарур деб билиши лозим. Қайси сўзни ўқитувчи ўқиш учун тавсия этса, шу сўзнинг маъносига бола ҳам тушунганига қаноат ҳосил қилиш лозим. Бу ҳол кейинги матнни тушунишда ҳам болани қийнамайди. Бунинг учун:

- 1)ўқилган сўзлар иштирокида болани гап тузишга ўргатиш;
- 2)ўқилган сўзларнинг маъноси юзасидан савол-жавоб ташкил қилиш керак.

“Лола - лола терди” гапидаги ҳар иккала “лола” сўзининг маъносини болалар тушунмасликлари ҳам мумкин. Буни ўқитувчи аниқлаши ва ўз вақтида тегишли йўллар билан тушунтириши лозим.

Устунчалардаги сўзларни ўқишга ўргатиш болаларни гапларни ўқишга тайёрлайди.

Сўзларни онгли ўқиш гапларни онгли ўқишни таъминлайди. Ўқишда болалар гапдаги ҳамма сўзларнинг маъносини тушунмаслиги мумкин. Алифбо даврида ўқувчиларда етарли ўқиш кўникмаси бўлмагани учун, уларнинг диққати фақат бир сўз маъносига ёки кичик ҳажмли гап маъносига тортилади, матн мазмунини тушунишга ҳали қийналадилар. Бунга эришиш учун ўқитувчи ҳар бир ўқиш машғулотида болалар ўқиган сўз, гап, матн мазмунини тушуниб ўқишларига эътибор бериши керак. Ўқилган гапнинг, айниқса, матннинг мазмунини тушунишда ифодали ўқиш катта рол ўйнайди. Одатда, болаларнинг ўқиш оҳанги сўзлашув оҳангидан фарқ қилмайди. Ўқишда жонлилик сезилмайди, сунъий оҳанг билан ўқийдилар. Бу ҳол, сўзсиз, ифодалиликни бузади. Болаларни ифодали ўқишга ўргатиш жуда мураккаб ишдир. Бунинг учун ўқувчилар матнни бир марта ўқиб чиқадилар. Кейин ўқитувчи матннинг характериға қараб ўзи ифодали ўқиб беради, ҳар бир гапни қандай оҳанг билан боғлаш, гап тугаганда нуқта олдидан овозни пасайтириш кераклигини тушунтиради. Ўқувчиларнинг ифодали ўқишлари матн мазмунининг тўғри ва тўлиқ тушунилишига имкон беради.

Болалар гап маъносини тушуниб олдими ёки гапдаги ҳар бир сўзнинг маъносини тушундимми? Буни ҳам ўқитувчи билиши керак. Биринчи синфда болаларнинг жавоби тўлиқ бўлиши, бир сўз билан “Ҳа, йўқ” деб жавоб беришига йўл қўймаслик керак. Матннинг мазмунини тушуниш учун матн таркибидаги барча гаплар мазмунини тушуниши, уларни бир-бирига боғлай олиши талаб қилинади. Бу эса бола учун мураккаб бўлганлиги сабабли ўқитувчининг саволи уларнинг тушунишига йўлланма, восита вазифасини ўтайди. Ўқитувчининг бундай ёрдами ўқув даврининг характериға қараб турлича бўлади. Масалан, агар алифбо даврининг дастлабки босқичларидан бошлаб болаларга бундай саволларга жавоб бериш ўргатиб борилса, кейинчалик уларга умумийроқ саволлар билан муружаат қилиш мумкин.

ХУЛОСА

Тажрибалар шуни кўрсатадики, болаларнинг ўқиш тезлиги, ўқишдаги ифодалилик бир хил ривожланмайди. Айрим ўқувчилар ўқиш малакасини осонликча, тез эгалласалар, бошқалари секин, шошилмай, бўғинлаб ўқийдилар. Бунинг сабаблари ўз-ўзидан маълум: ўқувчиларда ўзлаштирувчанлик, ўз диққатини марказлаштириш, умумий тайёргарлик даражалари ҳеч қачон бир хил бўлмайди.

Алифбо даврининг учинчи босқичида матн мазмунини тўлиқ тушуниш учун танлаб ўқишнинг ҳам аҳамияти каттадир. Танлаб ўқиш, аввал айрим сўзларни тўғри ўқишни ўргатади, сўнг айрим гап, сўзларни матн таркибидан излаб топиш, маълум сўзни бошқа сўзлардан ажрата олиш укувини ҳосил қилади. Бу эса болалардаги ўқиш кўникмасини такомиллаштиради. Энг муҳими, матнда фикр нима ҳақида бораётганини аниқлаб олиш,

матн мазмунини тўлиқ тушуниб етиш имконини беради, уларнинг оғзаки нутқи ривожланади.

REFERENCES

1. Mirziyoev Sh.M. Milliy o'zligimiz va mustaqil davlatchiligimiz timsoli // O'zbek tiliga davlat tili maqomi berilganining o'ttiz yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutq // Xalq so'zi. – Toshkent, 2019 yil 22 oktyabr. – № 218. – B. 1-4.
2. Azimova I.A. Ona tili ta'limida lisoniy malakani rivojlantirishning psixolingvistik asosi.//“Global ta'lim va milliy metodika taraqqiyoti” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. Toshkent: O'TAU, 2019, 20-aprel. 219-bet.
3. Qosimova K., Matjonov S., G'ulomova X., Yo'ldosheva Sh., Sariyev Sh. Ona tili o'qitish metodikasi.
4. Buyurtma. "5 yoshdan 12 yoshgacha bo'lgan bolalarda kognitiv qobiliyatlarni yaxshilash", Moskva - Voronej, 1999.
5. Rohatoy Safarova, Muhayyo Inoyatova. Smart darslik g'oyasi muallifi: Pedagogika fanlari nomzodi Dadajon Sayfurov. Alifbe 1-sinf [Matn] : darslik.Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2021.

BRIEF DESCRIPTION OF FOREIGN METHODS USEFUL IN MODERN MUSICAL EDUCATION OF CHILDREN

Shokarimov O'.I

Senior Lecturer of the Department "Academic Choral Conducting" State Conservatory of
Uzbekistan

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7296462>

Abstract. *During the period of the third Renaissance of new Uzbekistan, it is very important for us, specialists, to carry out the work to increase the musical potential of children. As a solution to the problems identified in this area as a result of scientific researches, we should consider the proposal to popularize a number of foreign methods by adapting them in accordance with ongoing educational reforms. Acquaintance with foreign methods that have been proven over the years and are useful for children, a conscious choice of their most necessary aspects and their use in the educational system will be very useful.*

Keywords: *Methods, children's choral performance, musical education.*

КРАТКОЕ ОПИСАНИЕ ЗАРУБЕЖНЫХ МЕТОДОВ, ИСПОЛЬЗУЕМЫХ В СОВРЕМЕННОМ МУЗЫКАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ ДЕТЕЙ

Аннотация. *В период третьего Возрождения нового Узбекистана для нас, специалистов, очень важно проводить работу по повышению музыкального потенциала детей. В качестве решения проблем, выявленных в этой области в результате научных исследований, следует рассмотреть предложение о популяризации ряда зарубежных методик путем их адаптации в соответствии с проводимыми образовательными реформами. Очень полезным будет знакомство с проверенными годами и полезными для детей зарубежными методиками, осознанный выбор наиболее необходимых их сторон и использование их в образовательной системе.*

Ключевые слова: *Методика, детское хоровое исполнительство, музыкальное воспитание.*

INTRODUCTION

After three and a half years, the mind and psyche of a child begin to feel the need for the right direction of musical education. In this situation, prudent use of methods specially designed for children can help. These methods have evolved from skills developed by musicologists, educators, artists and composers for many years. For example, one can cite the names of Karl Orff, Zoltan Kodai, Dmitry Kabalevsky, Shinichi Suzuki, Helen Hainer, Georgy Struve, Pierre Hoyer and many other composers. It is true that our children can grow up paying attention to music without applying the methods developed by these people, but we must not forget that this process determines the speed of development and the degree of musical potential with which a child grows up.

METHOD AND METHODOLOGY

Let us now generalize the ideas of the methods of some of the creative workers named above. The results of the study by Dmitry Kabalevsky showed that the musical education of children according to his method is based on three main aspects. It is a dance, a song and a march. He emphasizes that these works should be introduced into the education of a child from infancy, so that their mastering proceeds as a natural process. The clear rhythmic image of the march is reflected in the movements of the dance, this process also affects the singing. The main

aspect of Dmitry Kabalevsky's style is his constant communication with children. According to other experts, this aspect forms the characteristics of children's independent perception, understanding, evaluation and feeling of music. We recommend that music directors working in preschool educational organizations familiarize with this method and use it in practice. This process forms in children at least a cultural listener of music.

The following method is known as "Schulwerk" by Karl Orff. This method considers creativity as the main element, it generalizes and embodies the formation of the creative process in children with different abilities through playing on instruments.

RESEARCH RESULTS

In this method, the main goal is not to organize the performance of a specific work of music, but to create an artistic sense of music performed by children themselves, using special percussion instruments for children: a musical triangle, bells, xylophone, drum, etc. At the same time, children are asked to highlight a specific story or scene with the help of music, and control their performance. Simple actions are matched to a specific text and expressed using specific musical instruments. This process forms in children the ability to express their thoughts not only with words, but also with musical sounds. According to the Karl Orff method, through the expression of feelings, the search for expressive means, the imagination develops. This breeds love for music. This method combines all three main areas of music, and allows a child to understand music in the form of a simple and convenient game. Having learned the ethnic and folk songs of their country, children subsequently become interested in the culture of their country and try to learn it.

The next method belongs to Shinichi Suzuki, a Japanese creative worker and musical specialist. The main idea behind this method is to educate a child from a very young age. According to his experience, Suzuki began teaching children to play violin at the age of 2-3 years, and at the age of 4-5 years he created small ensembles from them. In his opinion, all children are born with musical abilities, the main thing is to be able to see this talent in time and develop it. A human who loves children with all his heart will succeed in this process. Each teacher must be very kind to children and at the same time strict and demanding, have a great feeling for a child, otherwise no methods will help him. The best teachers are parents of a child. Only a mother or father can provide him with the necessary information and teach him the necessary skills from childhood, with the right attitude towards the child. Training and education in the Suzuki style is carried out through daily exercises, but they are not aimed at teaching only music, but at forming a worthy and knowledgeable personality.

DISCUSSION

Zoltan Kodai, a Hungarian specialist, believes that a person with musical talent can be distinguished by four main elements in his style: the ability to hear music, feel it, mind and hands. At the same time, he believes that there are no children who do not have musical abilities, and expresses his opinion that adults who do not have musical abilities are those who have been deprived of this education since childhood. The development of ear for music is carried out by listening and singing. According to the method of Zoltan Kodai, the voice is also shown as the main instrument in the development of musical abilities, and he puts forward the idea that a child might be unable to play an instrument, but he must be able to sing. Also in his musical education, singing, clapping hands and a sense of rhythm were the main goals. He emphasizes that not only parents, but the whole society should try to develop musical abilities in a child. As a result, a

musically developed child believes that he will be able to contribute to the development of society.

CONCLUSION

The choice of one or another method of teaching the basics of music depends only on the discretion of the parents. The merits and aesthetic meaning of musical works can be based on their own developments or the experience of famous teachers. The main thing in learning is love for a child and faith in his uniqueness.

REFERENCES

4. Bakhriddinova N.A. "Separate trends in the musical education of children." "The harmoniously developed generation is a condition for the stable development of the Republic of Uzbekistan", "Uzbek Research Institute of Pedagogical Sciences named after T.N. Kariniyazov", Tashkent. 2015
5. Mansurova G.S. "A song is a friend for all (or is it problematic to gather choirs in schools?)". Journal Public Education, 2013/6
6. Bakhriddinova A. "Children's Choral Culture of Uzbekistan", Tashkent, 2002

«ОСОБЕННОСТИ ВНЕКЛАССНОЙ РАБОТЫ ПО ИНФОРМАТИКЕ»

Ниязова Фарида Турсуновна

ведущий преподаватель информатики и информационных технологий
Академический лицей Филиала Российского государственного университета нефти и газа
имени И.М. Губкина в городе Ташкенте

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7296474>

Аннотация. В работе рассматриваются вопросы развития познавательного интереса к предмету, к компьютерной технике; навыков самостоятельной работы по приобретению новых знаний, мышления; памяти; внимания. Повышение интереса к предмету, побуждение к самостоятельной работе во время внеурочной деятельности, в выявлении и развитии индивидуальных способностей, склонностей и интересов учащихся через включение их в соответствующую внеурочную деятельность. В связи с этим представляет значительный интерес разработка методической системы организации внеклассных мероприятий по информатике. Актуальность данной программы отвечает новым требованиям образования в области информатики и компьютеризации, содержание внеурочной работы соответствует требованиям к знаниям и умениям, указанным профессиональным и общим компетенциям. Данный курс даёт новые возможности для творческого развития учащегося, его самоопределения и самореализации; условия для формирования информационной культуры учащихся, что может повысить эффективность обучения, определить инновационные подходы к формам взаимодействия в процессе внеурочной работы.

Ключевые слова: внеклассное мероприятие, внеурочное мероприятие, методика обучения информатике.

"PECULIARITIES OF EXTRA-CLASS WORK IN COMPUTER SCIENCE"

Abstract. The work deals with the development of cognitive interest in the subject, in computer technology; skills of independent work to acquire new knowledge, thinking; memory; attention. Increasing interest in the subject, encouraging independent work during extracurricular activities, in identifying and developing individual abilities, inclinations and interests of students through their inclusion in the appropriate extracurricular activities. In this regard, it is of considerable interest to develop a methodological system for organizing extracurricular activities in informatics. The relevance of this program meets the new requirements of education in the field of informatics and computerization, the content of extracurricular work meets the requirements for knowledge and skills, specified professional and general competencies. This course provides new opportunities for the creative development of the student, his self-determination and self-realization; conditions for the formation of the information culture of students, which can increase the effectiveness of learning, determine innovative approaches to forms of interaction in the process of extracurricular work.

Keywords: extracurricular activity, extracurricular activity, informatics teaching methodology

ВВЕДЕНИЕ

«Для удовлетворения потребностей детей, организации их свободного времени и отдыха государственные органы, негосударственные некоммерческие организации, а

также коммерческие организации могут создавать внешкольные образовательные организации культурно-эстетического, научного, технического, спортивного направления.

Внешкольное образование в качестве составной части непрерывного образования детей направлено на развитие их талантов и способностей, удовлетворение их духовных потребностей.

Порядок предоставления внешкольного образования определяется уполномоченным органом государственного управления в области образования»^[1]

Содержание внеурочной деятельности расширяет и углубляет содержательные линии курса изучения информатики: «кардинальное повышение качества общего среднего образования, углублённое изучение иностранных языков, информатики, других важных и востребованных предметов, включая математику, физику, химию, биологию;»

Система, виды и формы образования, Статья 14. Внешкольное образование

Стратегия действий, По пяти приоритетным направлениям развития Республики Узбекистан в 2017 — 2021 годах, IV. Приоритетные направления развития социальной сферы, 4.4. Развитие сферы образования и науки

«В республике реализуются комплексные меры по активному развитию цифровой экономики, а также широкому внедрению современных информационно-коммуникационных технологий во все отрасли и сферы, прежде всего, в государственное управление, образование, здравоохранение и сельское хозяйство. Проводимая в последние годы работа по широкому внедрению цифровых технологий в социальную сферу, также ставит приоритетные задачи по использованию населением электронных услуг, поэтапному переводу государственных услуг в электронный формат, повышению цифровых навыков у населения.»

МЕТОД И МЕТОДОЛОГИЯ

Внеклассная работа способствует интеллектуальному развитию учащихся. Это особенно важно сейчас, когда при активном внедрении новых информационных технологий развиваются все дисциплины, так или иначе связанные с компьютерами, а спрос на творчески развитых специалистов постоянно растёт. Кроме того, на современном переходном этапе становления экономики страны большое значение играет не только наличие творческого потенциала учащегося, но и его инициативы, умения организовать свою познавательную, исследовательскую деятельность.

«В целях ускоренного развития цифровой индустрии в республике, повышения конкурентоспособности национальной экономики, а также обеспечения реализации задач, определенных в Государственной программе по реализации Стратегии действий по пяти приоритетным направлениям развития Республики Узбекистан в 2017-2021 годах в «Год развития науки, просвещения и цифровой экономики» осуществляется «организация обучения 587 тысяч человек основам компьютерного программирования, в том числе путём привлечения 500 тысяч молодых людей в рамках проекта «Один миллион программистов»

«Наука и просвещение имеют первостепенное значение для повышения интеллектуального и духовного потенциала не только молодёжи, но и всего нашего общества. Там, где не развивается наука, наблюдаются регресс, отсталость общества во всех сферах. В целях устойчивого развития мы должны глубоко освоить цифровые знания и информационные технологии, что это даст нам возможность идти по самому короткому

пути к достижению всестороннего прогресса. Широкое внедрение цифровых технологий способствует эффективности государственного и общественного управления, развитию социальной сферы, одним словом, кардинальному улучшению жизни людей.»^[4]

Внеурочная работа углубляет и расширяет знания учащихся, полученные на уроке, повышает их интерес к предмету. Приучает к самостоятельной творческой работе, содействует применению компьютерных технологий в будущей профессии. Помогает преподавателю лучше узнать индивидуальные способности своих учеников, выявить среди них одарённых детей. Сочетание классной и внеурочной формы работы обогащает урок, наполняет его новым содержанием, делает более интересным для учащихся. Правильное сочетание классной и внеурочной работы обеспечивает взаимное использование не только содержания, но форм и методов работы.

«Подготовка молодёжи к международным олимпиадам; организуют системную и широкомасштабную работу для привлечения молодёжи к научным исследованиям в области информатики и информационных технологий и поощрению учёных, содействия в создании ими программных продуктов, направленных на научное решение существующих проблем в отраслях производства;»¹

ИССЛЕДОВАНИЯ РЕЗУЛЬТАТ

В настоящее время всё большее распространение получает компьютерная техника и грамотность. Знания в данной области необходимы практически каждому человеку. Знание основных принципов работы на персональном компьютере повышает интеллектуальный уровень учащихся, а также стимулирует их к дальнейшему самостоятельному изучению не только информатики, но и физико-математических дисциплин.

Целью внеклассной работы и внеклассных мероприятий является

1. Предоставление гармонического и всестороннего развития учащихся. Данное требование отвечает базовой идеи воспитания – воспитание человека, который способен в себе совмещать как моральную чистоту и духовное богатство, так и физическое совершенство.

Так как составная часть воспитательной деятельности это и есть внеурочная работа, то она ориентирована на достижение единой цели обучения и воспитания - усвоение учащимися требуемого для жизни в современном социуме общественного опыта и формирование концепции ценностей, принимаемой обществом.

Многообразная внеучебная деятельность позволяет:

- выявить индивидуальные возможности учащегося, не всегда демонстрирующиеся на уроке,
- самореализоваться учащимся, повысить уверенность в себе и его самооценку,
- обогатить личный опыт учащихся,
- формировать практические умения и навыки.

2. Создание подходящих условий для накопления навыков сотрудничества, опыта жизни в коллективе.

Учебная деятельность в силу своей специфичности не может обеспечить в полной мере благоприятную основу сплочения коллектива. Однако во внеклассной деятельности учащиеся вступают в многосторонние отношения между собой. В разных типах

внеклассной деятельности учащиеся не только раскрывают свои индивидуальные способности, но и учатся жить в коллективе. Эта задача внеклассной деятельности обогащает опыт коллективного сотрудничества учащихся, что в комплексе и предоставляет огромный учебно-воспитательный эффект.

3. Создание необходимости результативной, общественно-одобряемой работы посредством ознакомления с разными типами работы.

Данная задача осуществляется посредством прямого ознакомления с разнообразными видами деятельности, а также посредством создания в согласовании с индивидуальной заинтересованности учащихся к ним.

4. Создание нравственного, волевого, эмоционального компонентов миропонимания. Развитие познавательного интереса.

Воспитание и развитие интересов у учащихся в процессе внеклассной и внеурочной работы связано непосредственно с решением необходимой задачи: выбором учащимися профессии и подготовкой к трудовой деятельности. Установлено, что многообразные типы внеклассных занятий являются одним из базовых источников проявления профориентационных интересов, а также профессиональной информированности учащихся. Различные виды внеучебных занятий способствуют реализации своих сил в выбранной области деятельности, приобретению профессиональных умений, знаний и навыков.

5. Организация свободного времени учащихся.

ОБСУЖДЕНИЕ

Внеклассная деятельность может быть результативным методом дифференциации обучения и воспитания, сохраняя единый, обязательный минимум учебного процесса. Внеклассная работа так же способна компенсировать его минусы, которые трудно устранить в рамках учебной деятельности, которая насыщена неотъемлемыми занятиями.

Даже у самого профессионального преподавателя успех внеурочных мероприятий во многом зависит от предыдущей подготовки к мероприятиям. Поэтому любое занятие следует методически подготовить и создать модель проведения занятия.

Повышение эффективности образования невозможно без создания новых форм обучения учащихся. В связи с этим большое внимание сегодня уделяется внеклассной деятельности учащихся. Здесь большую роль играет самостоятельная работа учащихся с компьютером, работа над самим информационным объектом.

Чтобы учащиеся любили посещать уроки информатики необходимо привить любовь к урокам, а это можно сделать на внеклассных занятиях с использованием информационных технологий.

Внеклассная работа является составной частью всего учебного процесса, естественным продолжением работы на уроке. Основные задачи внеклассной работы следующие: углублять и расширять знания и практические навыки учащихся; развивать логическое мышление, смекалку, выявлять наиболее одарённых и способных учащихся, способствовать их дальнейшему развитию, вырабатывать интерес к предмету, вовлекать учащихся в занимательные занятия, а этим укреплять дисциплину, организованность и коллективизм.

В отличие от урока внеклассная работа носит характер развлечений, игр, соревнований.

ВЫВОД

Применяя информационные технологии на занятиях можно наблюдать удивление и острый интерес учащихся, радость на их лицах от возникшей догадки.

У современного метода преподавания информатики во внеурочное время, нет иного выбора, чем адаптация её к информационному веку. Достижение всеобщей компьютерной грамотности необходимо всем учащимся для их существования и процветания в обществе, развитие которого будет основываться на информационной технологии.

REFERENCES

1. Президент Республики Узбекистан Ш. М.Мирзиёев. Обращение Президента Республики Узбекистан к ОлийМажлису. Газета "Народное слово" от 25.01.2020
2. Закон Республики Узбекистан «Об Образовании», 23.09.2020 года,
3. № ЗРУ-637, Принят Законодательной Палатой 19 мая 2020 года, одобрен Сенатом 7 августа 2020 года, Глава 2. Система, виды и формы образования, Статья 14. Внешкольное образование
4. Указ Президента Республики Узбекистан, Приложение № 1 к Указу
5. Президента Республики Узбекистан от 7 февраля 2017 года № УП-4947
6. Указ Президента Республики Узбекистан «Об Утверждении Стратегии «Цифровой Узбекистан-2030»» И мерах по её эффективной реализации, октября 2020 года, № УП-6079
7. Постановление Президента Республики Узбекистан, «О мерах по дальнейшему совершенствованию системы образования в области информационных технологий, развитию и интеграции научных исследований с ИТ-индустрией», 6 октября 2020 года, № ПП-4851,
8. Абдукодилов А.А., Хаитов А.Г., Шодиев Р.Р., Информационные технологии. Акад. учебник для лицеев и профессиональных колледжей. - Т.: «Учитель», 2003 г.-152 с.
9. Арипов М., Тиллаев А., Технологии создания веб-страниц.-Т.:2006 г.-170 с.
10. Арипов М., Хайдаров А., Основы информатики. Учебник для академических лицеев и профессиональных колледжей -Т.: «Учитель», 2002 г – 432 с.
11. Саттаров А., Информатика и информационные технологии. Учебник для академических лицеев и профессиональных колледжей - Т.: «Учитель», 2002 г. -256 с.
12. Юлдашев Ю.Ю., Бокиев Р.Р., Зокирова Ф.М., Информатика методы обучения. Руководство для учителя. - Т.: «Талкин», 2004 г
13. Юлдашев Ю.Ю., Бокиев Р.Р., Зокирова Ф.М., Информатика и информационные технологии. Электронный учебник. - Т.: 2003 г.
14. Юлдашев Ю.Ю., Бокиев Р.Р., Зокирова Ф.М., Информатика. Учебник для профессиональных колледжей- Т.: Издательство имени Г. Гулома- Творческий дом, 2002 г. - 240 с.
15. www.ziyonet.uz
16. www.pedagog.uz

17. www.ccitt.uz- официальный сайт Министерства по развитию информационных технологий и коммуникаций республики Узбекистан
18. www.ZiyoNET.uz - образовательный портал ZiyoNET
19. www.ut.uz - официальный сайт информационного агентства UzbekistanToday
20. data.gov.uz - Портал открытых данных Республики Узбекистан

БЎЛАЖАК ЎҚИТУВЧИЛАРНИ ТАРБИЯ ЖАРАЁНИНИ БОШҚАРИШГА ТАЙЁРЛАШ МАЗМУНИ

У.И.Маҳкамов

Фан ва технологиялар университети профессори, педагогика фанлари доктори

Д.Т.Пўлатова

Фан ва технологиялар университети педагогика бўйича фалсафа доктори

Д.С.Сапарбоева

Фан ва технологиялар университети ўқитувчиси

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7296494>

Аннотация. Мазкур мақола бўлажак ўқитувчиларнинг тарбия жараёнини бошқаришда ўқувчининг маълум сифатларини ривожлантириши орқали мақсадга эришишга қаратилган омиллар тўғрисида.

Таянч сўзлар: ижтимоий-руҳий, педагогик-психологик тайёргарлик, маънавий, ахлоқий, сиёсий, иқтисодий, ижтимоий йўналишлар, мустақил фикрлаш.

СОДЕРЖАНИЕ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ К УПРАВЛЕНИЮ

Аннотация. В данной статье речь идет о факторах, направленных на достижение цели путем развития определенных качеств студента в управлении образовательным процессом будущих педагогов.

Ключевые слова: социально-духовная, педагогико-психологическая подготовка, духовная, нравственная, политическая, экономическая, социальная направленность, самостоятельное мышление.

THE CONTENT OF PREPARING FUTURE TEACHERS TO MANAGE THE EDUCATIONAL PROCESS

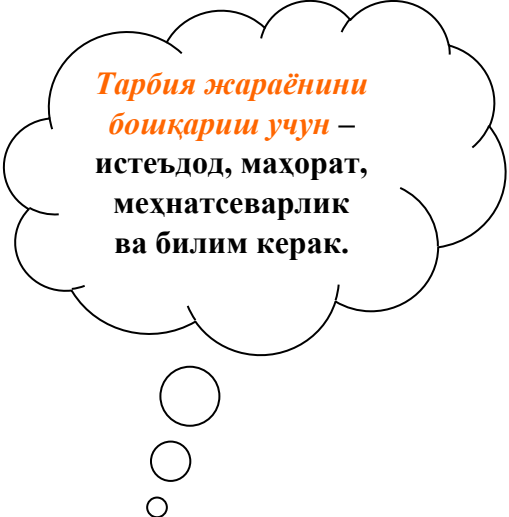
Abstract. This article is about the factors aimed at achieving the goal by developing certain qualities of the student in managing the educational process of future teachers.

Key words: social-spiritual, pedagogical-psychological preparation, spiritual, moral, political, economic, social directions, independent thinking.

КИРИШ

Олий таълим муассасаларида бўлажак ўқитувчиларни тарбия жараёнини бошқаришга тайёрлаш бевосита маънавий, ахлоқий, сиёсий, иқтисодий, ижтимоий йўналишлар билан узвий боғлиқ бўлиб, мустақил фикрлайдиган, замонавий илм-фан ва касб-хунарни пухта эгаллаган, ўз юрти, ўз халқига фидойи, ҳар томонлама соғлом ва навқирон авлодни вояга етказиш муаммолардан ҳисобланади. Чунки, Тарбия жараёнини бошқаришда бўлажак ўқитувчилар ўз позициясида мустақкам туриши, жамоа ўртасида хурматга эга бўлиши, оммага ва ўқувчиларга таъсир кўрсатиши, шахсий иззат-хурматини, манфаатларини, мақсадларини билиши, нуфузини ошириши натижасида ўқувчиларнинг маънавий дунёси, онги, одобига ўз таъсирини кўрсатади.

МЕТОД ВА МЕТОДОЛОГИЯСИ

Тарбия жараёнини
бошқариш учун –
истеъдод, маҳорат,
меҳнатсеварлик
ва билим керак.

Бўлажак ўқитувчилар тарбия жараёнини бошқаришда ўқувчининг ижтимоий-руҳий хусусиятлари, қизиқишлари каби объектларни инобатга олган ҳолда ҳар бир шахсни шакллантиришга таъсир этиш билан бирга, маълум сифатларни ривожлантириш, ўз эркинлигига ишонч туғдириш янги тасаввурлар, кадриятлар, кўрсатмалар ва ғояларни шакллантиради.

Бўлажак ўқитувчилар тарбия жараёнини бошқаришда умумтаълим мактабининг ўқувчиларни баркамол авлод бўлиб етказишда мақсадга эришиш йўлидаги қарашлари, феъл-атворларидаги ўзгаришларга алоҳида эътибор қаратишлари, ўқувчи кучига таянишга оид режалар, дастур ва лойиҳалар, тадбирларни амалга оширишда масъулиятли ва талабчан бўлиш, ўз ғоялари ортидан ўқувчиларни эргаштира билиш ва руҳлантира олиш, ишини охирига етказиш, ҳар қандай вазиятларга тайёр туриш ва унга жавобан тезкор чоралар кўриш каби педагогик маҳоратга эга бўлиш каби вазифаларни амалга ошириш асосий мақсад қилиб қўйилади. Тарбия жараёнларини демократик тарзда бошқаришда ўқувчи фикри ва фаоллигига асосланган ҳолда учрашувлар, тадбирлар, ҳар хил ижодий ва фанлар бўйича танловлар, анжуманлар ўтказиш уларнинг юриш-туриш, ҳатти-ҳаракат, дунёқараш, ишонч, онг, хулқ кабиларни шакллантириш билан бирга хилма-хил фаолиятларни уюштириш, билимли, одобли, эътиқодли, меҳнатсевар баркамол инсон қилиб ўстиришда муҳим ўрин тутаяди. Бунда ўқитувчи ўзининг фалсафий, сиёсий, ижтимоий, иқтисодий, ҳуқуқий, ахлоқий, эстетик, диний қарашлари, тажрибалари, усул ва шакллари билан тарбия жараёнини мазмунли ва қизиқарли бўлишини таъминлайди. Чунки, тарбия жараёнини бошқариш фаолиятида ўқитувчи орзу-умидлари, ижтимоий қарашлари, ўқувчи характери ва хусусиятлари, унинг мақсадларини ҳаракатга келтирувчи куч ҳисобланади. Бунда ўқувчи келажаги буюк Ўзбекистонга эътиқод ва ишонч, давлат ва халқ манфаатига хизмат қилиш, жамият қонунларини ўзлаштириш ва ҳаётга татбиқ этиш даражаларини юксалтиради.

Бўлажак ўқитувчилар таълим бериш билан бирга ўқувчи шахсини тарбиялайди, ривожлантиради. Бунда унинг педагогик-психологик тайёргарлиги ва билимлар муомала маданияти баркамол инсонни тарбиялайди. Тарбия жараёнини бошқариш масалалари ўзининг кўп қирралилиги билан ажралиб туради. Ҳар бир ўқувчи ўз мақсади, дид-фаросати ва қобилиятлари билан шахсдир. Бўлажак ўқитувчининг обрўси – бу унинг билими ва салоҳияти, ўқувчи юрагида, қалбида қолдирган унинг изи, яхши мутахассис ва шогирдларни тарбиялаш билан ўлчанади. Шу жиҳатдан ҳам улар ўз ўқувчиларини доимо берилган турли топшириқларни фаол бажаришга, ўқув материалларидан фойдаланишга, жамиятда бўлаётган воқеа ва ҳодисалардан хабардор бўлишга ўргатишлари лозим. Бунда ўқувчи миллий характери, ўзлигини англашни шакллантириш ўқитувчининг диққат марказида бўлмоғи даркор. Бунинг учун бўлажак ўқитувчилар тарбиявий тадбирлар, учрашувлар, китобхонлар конференцияси, театр ва музейларга ташрифлар ўтказиш жараёнида ўқувчиларда фикрлар, ғоялар, халқ, миллат, инсон шаъни, кадр-қиммати, миллий ўзликни англаш, миллий ғурур, миллий тотувлик ва ҳамжиҳатлик хусусиятларини ривожлантиришига тайёр бўлишлари лозим. Чунки, ўқитувчилар – ўқувчилар кўзгуси ва

уларнинг ҳаёт йўлининг сарбони, муҳит боғининг боғбони ҳисобланадилар. Ўқитувчи ота-она сифатида шундай мўътабар зотки, унинг олдига келмаган ўқувчи тўлақонли бўла олмайди. Бу ўринда бўлажак ўқитувчилар билан “Устознинг сўзи мангу машъала”, “Устознинг марҳамати қуёшдек ҳаммага тенг”, “Муаллимнинг қуёшдек тафти инсоният гулзорини қайта-қайта гуллатувчидир”, “Ўқитувчи таълими инсониятга ёруғлик тарқатади”, “Ўқитувчи маъно денгизининг дуридир”, “Ўқитувчи дилидагиларни дилларга ўтказиб қўювчи кўприқдир”, “Муаллим ўқувчи эътиқодни шакллантирувчи шахсдир” каби мавзуларда рефератлар, тарбиявий соатлар, мунозаралар ўтказиши, тадбирлар тайёрлаши муҳим аҳамиятга эга.

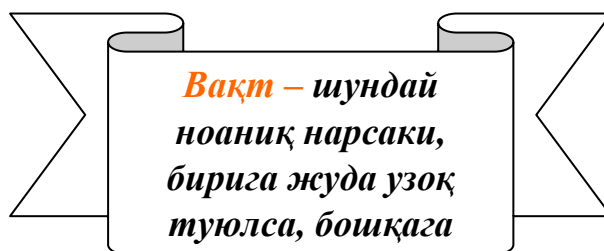
ТАДҚИҚОТ НАТИЖАСИ

Ўзбек халқининг маданий ҳаётида бир неча асрлардан бери давом этиб келаётган тарбия жараёнини бошқариш ўсиб келаётган ёш авлоднинг ҳатти-ҳаракатини белгилаб бериш билан бирга, унинг шахс сифатида шаклланишига таъсир этади. Шу жиҳатдан ҳам ўқитувчи бошқариш жараёнида рағбатлантириш методидан фойдаланиши ўқувчи ҳаракатларини ривожлантириш билан бирга уларда ўқувчи ўзини намоён этиш, ўзига билдирилган ишончни оқлаш, қўйилган вазифаларни беками-кўст бажариш каби кўникма ва малакаларни ривожлантиради.

Мажбурлаш ёки куч билан таъсир этиш, синф жамоасидаги ихтилофли ҳолатларни бартараф этиш, ўқувчи ақлга бўйсунмаган эҳтиросларини жиловлаб туриш кабиларни бартараф этишда ўқитувчининг бошқарув маҳорати ушбу ҳолатни ижобий ҳал этади. Бошқариш жараёнида ўқитувчи ўқувчи шахси ва фаолиятига таъсир этиш, унинг иродасини мажбурий асосда бўйсундириш ёки чеклаш, унинг қаршилигини бартараф этиш усул ва воситалардан фойдаланиши муҳим ҳисобланади. Ушбу жараёнлар гапга кўнмайдиган, қайсар ўқувчиларга нисбатан ишлатилади. Улар ўз истакларича ҳаракат қиладилар. Лекин, улар билимларни ўрганишга астойдил киришса, фазилати, хулқ-атворлари яхши бўлиб, интилиши бўлса, бундай ўқувчиларни мажбур этмаслик керак. Чунки, уларга тарбия беришдан мақсад, комил инсон эгаси қилиш ва касб-ҳунар ўргатишга қаратилиши лозим.

МУҲОКАМА

Тарбия жараёнини бошқаришда ўқувчиларнинг маънавияти, билимдонлик даражаси, фан, дин, жамият ва халқ манфаати, унинг бахт-саодати учун курашиш масъулиятини ҳис этиши ва унга амал қилишни ривожлантириши уларда “Миллий тикланишдан миллий юксалиш сари” бораётган Ўзбекистонни умумбашариятга таништириш ва халқимиз ўртасидаги иноқлик ва ўзаро ҳурматни мустаҳкамлаш муҳим аҳамиятга эга. Шу жиҳатдан ўқитувчи ўқувчи ўз тақдирини ўзи ҳал қилишга, ижтимоий ҳаётда фаол иштирок этишга, жамиятда, жамоада, ижтимоий ҳаётда ўз ўринларини топишга, мамлакат олдида турган улкан вазифаларни ҳал этиш учун курашга фаол равишда иштирок этишларига ўргатиш, жамият манфаати учун хизмат қилиш, ахлоқий онгни, ўзини-ўзи англаб етиш, инсонларга бўлган эътиқодни ривожлантириш, дўстлик, ҳамжиҳатлик, ҳамкорлик, бир-бирини қўллаб-қувватлаш ва дардига дармон бўлиш каби маънавий

кадриятларини ривожлантириш билан бирга уларда фахрланиш, бошқа халқлар ва миллатларнинг миллий кадр-қиммати, удумлари, тарихи, адабиёти ва санъатини ҳимоя қилиш кабиларни шакллантиради. Тарбия жараёнини бошқаришда бўлажак ўқитувчиларнинг қатъийлик, самимийлик, таъсирчанлик, тўғрилиқ, яхшилик, ғамхўр, меҳрибон бўлиш, одиллик билан иш тутишда ўткир ақл, соф мулоҳаза, тоза кўнгил, олижаноб ва мард бўлиши ўқувчиларнинг хулқи, хислати талабаларда инсонийликни ривожлантиради.

ХУЛОСА

Тарбия жараёнини бошқариш самарадорлиги бевосита таълим олаётган ўқувчиларнинг фаолияти ҳамда ўзини-ўзи бошқариш билан боғлиқдир. Бошқариш тизимига яхлит ёндошишда бўлажак ўқитувчилар ўқувчининг вақтини тўғри тақсимлай билиши ва ундан тўғри фойдаланишианиқроғи, тарбиявий тадбирларни ўтказишда қанчалик кам вақт сарфланса, унинг сифат даражаси шу қадар юқори бўлади. Бунда ўқитувчининг у ёки бу муаммоларни ҳал қилиш, ўқувчилар фаолиятини ташкил этишда ва тартиб-интизомга амал қилишнинг билими, салоҳияти ва тажрибасига боғлиқ бўлади. Демак, вақтдан тўғри фойдаланиш воситаси фақатгина тарбия жараёнини бошқаришдагина эмас балки, синфдаги ўқувчиларга катта таъсир ўтказиш билан бирга баъзи бир муаммоларни ҳал қилишда муҳим ўрин тутаяди.

Бўлажак ўқитувчилар тарбия жараёнини бошқаришда меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларга асосланган ҳолда ўқувчилар фаолиятига баҳо бериш, уларни тартибга солишга хизмат қилиш, самарадорлигини таъминлаш кабилар кўзланган мақсадга эришишнинг асосий омиллари ҳисобланади.

REFERENCES

1. “Тарбия энциклопедияси”, тузувчи М.Н.Аминов. -Т.: Давлат илмий нашриёти, 2010.
2. Ҳасанбоев Ж., Тўрақулов Х., Алқаров И., Усмонов Н. Педагогикадан изоҳли луғат.-Т.:Фан ва технология. 2009.
3. Подласый И.П. Педагогика. Новый курс. Часть 3. Процесс воспитания. – М.:ВЛАДОС.2002.
4. Мавлонова Р, Вохидова Н., Рахмонқулова Н. Педагогика. Дарслик. – Т.: “Фан ва технология”. 2010.
5. Ruzmetova D.A. Matn mutolaasi savodxonlikni oshirish omilidir // Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti ilmiy axborotnomasi. –Тошкент, 2021. –Б. 49-52.

OMMAVIY MADANIYATNING YOSHLAR ONGIGA SALBIY TA'SIRI VA UNING IJTIMOYIY PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Axmedov Anvar Diyor o'g'li

Samarqand davlat chet tillar instituti o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7296470>

Annotatsiya. ushbu maqolada bugungi kunda dunyoda keng avj olib borayotgan "ommaviy madaniyat" va uning yoshlar ongiga salbiy ta'siri, yoshlarning ijtimoiylashuvi va ularning shaxs sifatida shakllanishiga salbiy ta'sirlarining ijtimoiy psixologik xususiyatlari keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Ommaviy madaniyat, globallashuv, iltimoilashuv, ongi, psixologik, g'oyalar, internet.

НЕГАТИВНОЕ ВЛИЯНИЕ ПОПУЛЯРНОЙ КУЛЬТУРЫ НА МЫСЛЬ МОЛОДЕЖИ И ЕЕ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Аннотация. В данной статье упоминаются социально-психологические особенности набирающей обороты в современном мире «массовой культуры» и ее негативное влияние на сознание молодежи, социализацию молодежи и формирование ее как личности.

Ключевые слова: массовая культура, глобализация, глобализация, сознание, психология, идеи, Интернет.

THE NEGATIVE INFLUENCE OF POPULAR CULTURE ON THE MIND OF YOUTH AND ITS SOCIAL PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS

Abstract. In this article, the social and psychological characteristics of the "mass culture" that is gaining momentum in the world today and its negative impact on the minds of young people, socialization of young people and their formation as individuals are mentioned.

Key words: Popular culture, globalization, globalization, consciousness, psychological, ideas, Internet.

KIRISH

Jamiyat hayotining barcha sohalari globallashib borar ekan, u albatta madaniyat sohasida birinchilar qatorida o'zini namoyon qiladi. Shunday hodisalardan biri "ommaviy madaniyat" hisoblanadi. Ommaviy madaniyatning paydo bo'lishi va rivojlana boshlashi XIX asr oxiri va XX asr boshlariga to'g'ri keladi. "Ommaviy madaniyat" an'anaviy madaniyatning ma'lum yo'nalishi sifatida emas, balki madaniyatdagi sifat o'zgarishi, hayot taqozasi asosida yuz berdi. Prezidentimiz SH.M.Mirziyoyev aytganidek: "Barchangizga ayon, hozirgi kunda dunyo miqyosida beshafqat raqobat, qarama-qarshilik va ziddiyatlar tobora keskin tus olmoqda. Diniy ekstremizm, terrorizm, giyohvandlik, odam savdosi, noqonuniy migratsiya, "ommaviy madaniyat" kabi xavf-xatarlar kuchayib, odamzot asrlar davomida amal qilib kelgan e'tiqodlar, oilaviy qadriyatlarga putur yetkazmoqda".

METOD VA METODOLOGIYASI

Mana shunday va boshqa ko'plab tahdidlar insoniyat hayotida jiddiy muammolarni keltirib chiqarayotgani - ayni haqiqat va buni hech kim inkor etolmaydi" Hozirgi kunda yoshlarimiz orasida turli xil "ommaviy madaniyat" ko'rinishlari namoyon bo'lmoqdaki bularning barchasi ularning shakllanishiga, psixik rivojlanishiga, ularning hissiy-emotsional sohasiga jiddiy ta'sir ko'rsatmoqda. Ma'lumki, o'smirlar, yoshlar, talabalar yangilikka

intiluvchan, tengqurlariga havasmand, modaparast, xorij standartlarini oson qabul qilishga ruju qo‘ygan bo‘ladi. Ulardagi ana shu ijtimoiy-psixologik holat kirib kelayotgan shubhali qadriyatlarga tanqidiy yondashuvni cheklab qo‘ymoqda. Maqbul yoki nomaqbulligi haqida muayyan fikr-mulohazasi bo‘lmagan yoshlar hayotimizga, milliy mintalitetimizga mos kelmaydigan mafkuraviy mahsulotlarni matbuot orqali qabul qilishga oshiqmoqda.

“Ommaviy madaniyat” tashqi ko‘rinishi, oson o‘zlashtirilishi bilan ularni qiziqirmoqda. Turfa g‘oya va ramzlar zamonaviy modalar ommaviy madaniyat mahsulotlari yoshlardan chuqur fikr-mulohaza yuritishni talab etmaydi, har xil hayot tashvishlaridan, turmush muammolaridan “xalos” etadi, jasadni va ruhni dam oldirish, ularni o‘qishga, bilim olishga emas, balki o‘ynab-quvna, “yashab olish”ga chaqiradi. Aslida “ommaviy madaniyat”ning, uni tarqatayotganlarning ham asl maqsadlari shundan iborat. Mamlakatimiz aholisining qariyb 60 foizini yoshlar tashkil etishini va “ommaviy madaniyat” mualliflari aynan ana shu auditoriyani nazarda tutayotganini e‘tiborga olsak, vazifalarimiz mas‘uliyati aniq ayon bo‘ladi. Yoshlarda asoson qiziquvchalik xususiyati yuqori bo‘ladi. Psixologik jihatdan qaralganda har bir shaxs ma‘lum bir jamiyatda rivojlanadi va shaxs sifatida shakllanadi. Uni o‘rab turgan muhit va odamlar uning shakllanishiga ta‘sir qiladi.

TADQIQOT NATIJASI

Zamonaviy madaniyatda doimiy ravishda madaniy an‘analarni buzadigan, va qayta tiklaydigan, shu bilan insonning ijtimoiylashuvi va doimiy o‘zgarib turadigan hayot sharoitlari va talablariga moslashish jarayonlarini murakkablashtiradigan innovatsiyalarning aniq qatlami mavjud. Insonning o‘zini izlashi, uning individualligi va ijtimoiy mavqei dinamiklik va yangilik bilan uyg‘unlashgan tanlovning ko‘pligi bilan murakkablashadi. Va ko‘pincha qidiruvlar insonning ongli tanlovi bilan emas, balki bola yoki o‘smir ushbu "jiddiy, kattalar dunyosiga" kirishda boshdan kechiradigan bosim bilan murakkablashadi. O‘smirning ijtimoiylashuvi va tarbiyasi ko‘pincha "tasodifiy va ko‘r-ko‘rona" sodir bo‘ladi. Ommaviy madaniyat har doim ko‘plab "muammolarni hal qilishning eng yaxshi usullarini va turli vaziyatlardan chiqish yo‘llarini" taklif qilishga tayyor lekin! Hayotning og‘ir davrlaridan birini (o‘tish davri) boshdan kechirayotgan o‘smir tashqi bosimdan o‘zini noqulay his qilishini unutimiz.

Ota-onalarning vazifasi esa unga bola o‘z qobiliyatini qayerda va qanday rivojlantirishni xohlashini hal qilishda yordam berish, uning iste‘dodini ochib berish va eng muhimi, unga har bir inson alohida va har bir shaxs individual ekanligini yetkazishdir. O‘ziga xos hodisa sifatida yoshlar madaniyati, shuningdek, yoshlarning fiziologik tezlashuvi ularning sotsializatsiya davrining keskin o‘sishi bilan birga bo‘lganligi sababli paydo bo‘ladi, bu zaruratdan kelib chiqadi va rivojlanadi. zamon talablariga javob beradigan ta‘lim va kasb-hunar ta‘limi uchun vaqtni ko‘paytirish. O‘smirlik davri iqtisodiy faollik va mustaqillikka hali to‘liq erishilmagan davrdir. Psixologik jihatdan yoshlar kattalar dunyosiga, sotsiologik jihatdan esa o‘smirlik dunyosiga tegishli. Agar inson bilimga to‘yinganlik nuqtai nazaridan ancha erta kamolga yetsa, jamiyatdagi mavqei, so‘zini ayta olishi, yetukligi ortga suriladi.

MUHOKAMA

Yoshlar submadaniyati umumiy madaniyat tizimidagi qisman, nisbatan izchil tizimdir. Uning paydo bo‘lishi yoshlarning ijtimoiy rollarining noaniqligi, ularning ijtimoiy mavqeidagi noaniqlik bilan bog‘liq. Ontogenetik nuqtai nazardan, yoshlar submadaniyati har bir kishi o‘tishi kerak bo‘lgan rivojlanish bosqichi sifatida taqdim etiladi. Uning mohiyati ijtimoiy mavqeni izlashdir. Ammo, bizning fikrimizcha, yoshlar submadaniyati o‘smir-bolaning o‘zini o‘zi saqlash

ichki instinktidan boshqa narsa emas. Har bir inson bolalar tashqi ogohlantirishlarga eng sezgir ekanligini biladi va shuning uchun ba'zi "ommaviy madaniyat me'yorlari" ning tashqi bosimi ostida u instinktiv ravishda norozilik bildiradi. Yoshlarning muayyan ishlari uchun eng qulay ijtimoiy platformalar bo'sh vaqt bo'lib, u erda siz o'zingizning mustaqilligingizni ko'rsatishingiz mumkin: qaror qabul qilish va etakchilik qilish, tashkil etish va tashkil etish qobiliyati. Bo'sh vaqt nafaqat muloqot, balki ijtimoiy o'yinning bir turi bo'lib, yoshlik davrida bunday o'yinlarda ko'nikmaning etishmasligi, balog'at yoshidagi odamning o'zini majburiyatlardan ozod deb bilishiga olib keladi. Dinamik jamiyatlarda oila shaxsning sotsializatsiyasi vazifasini qisman yoki to'liq yo'qotadi, chunki ijtimoiy hayotdagi o'zgarishlarning sur'ati keksa avlod va yangi davrning o'zgargan vazifalari o'rtasida tarixiy tafovutni keltirib chiqaradi. Yo'qolgan oila va hali topilmagan jamiyat o'rtasida yigit o'z turiga qo'shilishga intiladi. Shu tarzda tashkil etilgan norasmiy guruhlar yoshga ma'lum bir ijtimoiy mavqeni beradi. Buning narxi ko'pincha individuallikni rad etish va guruhning me'yorlari, qadriyatlar va manfaatlariga to'liq bo'ysunishdir. Ushbu norasmiy guruhlar o'zlarining subkulturasini ishlab chiqaradilar, bu kattalarnikidan farq qiladi.

U umumiy qabul qilingan tamoyillarga ichki bir xillik va tashqi norozilik bilan tavsiflanadi. O'z madaniyatining mavjudligi sababli, bu guruhlar jamiyatga nisbatan ziddir va shuning uchun har doim ijtimoiy tartibsizlik elementlarini o'z ichiga oladi, umumiy qabul qilingan me'yorlardan chetga chiqadigan xatti-harakatlarga moyil bo'ladi. Ko'pincha, hamma narsa faqat eksantrik xatti-harakatlar va umumiy qabul qilingan axloq me'yorlarini buzish, jinsiy aloqa, "partiyalar", musiqa va giyohvand moddalar atrofidagi manfaatlar bilan cheklanadi. Shu bilan birga, xuddi shu muhit madaniyatga qarshi qiymat yo'nalishini shakllantiradi, uning eng yuqori funksiyasi zavqlanishdir, u barcha xatti-harakatlarning rag'bati va maqsadi bo'lib xizmat qiladi. Yoshlar qarshi madaniyatining butun qadriyatlar tarmog'i irratsionalizm bilan bog'liq bo'lib, u insonni faqat tabiiyda tan olish, ya'ni bosh monopoliyasi natijasida paydo bo'lgan insonni ijtimoiydan ajratish bilan bog'liq. Irratsionalizmning izchil amalga oshirilishi gedonizmni yoshlar qarshi madaniyatining yetakchi qiymat yo'nalishi sifatida belgilaydi.

XULOSA

Qarama-qarshi madaniyatning eng muhim va organik elementi bo'lgan ruxsat berish axloqi shundan kelib chiqadi. Qarama-qarshi madaniyatning mavjudligi "bugun", "hozir" ga qaratilganligi sababli, gedonistik intilish buning bevosita natijasidir. Yoshlarning ommaviy madaniyati an'anaviy qadriyatlar tizimini ongli ravishda rad etishni va ularni qarama-qarshi qadriyatlar bilan almashtirishni talab qiladi. Qarama-qarshi madaniyat tomonidan taklif qilingan va prognoz qilingan shaxs har qanday axloqiy taqiq va axloqiy hokimiyatga dushman bo'lganligi sababli, chunki inson dunyosidagi axloqiy va ma'naviy yo'nalish qadriyatlar mexanizmlari uning psixikasida hali to'liq shakllanmagan. .

Shunday qilib, bir tomondan, yoshlarning ommaviy madaniyatlari kattalar jamiyatiga, uning qadriyatlar va hokimiyatlariga qarshi norozilikni rivojlantirsa, ikkinchi tomondan, aynan ular yoshlarning o'sha jamiyatga moslashishiga hissa qo'shishga chaqiriladi.

REFERENCES

1. Ismailovich S. A. Socio-Psychological Problems of Educating an Independent-Minded, Creative Person in the Educational Process //CENTRAL ASIAN JOURNAL OF LITERATURE, PHILOSOPHY AND CULTURE. – 2021. – Т. 2. – №. 12. – С. 4-7.
2. Саидов А., Джураев Р. Баркамол авлодни тарбиялаш-соғлом турмуш тарзини шакллантиришда спортнинг ўрни //Общество и инновации. – 2021. – Т. 2. – №. 2. – С. 203-208.
3. Саидов А. pedagogik mahorat: ёшлар ўртасида соғлом турмуш тарзини шакллантириш устувор вазифа сифатида //центр научных публикаций (buxdu. uz). – 2020. – Т. 2. – №. 2.
4. Sharifjon To'lqin o'g A. et al. TA'LIM-TARBIYA TIZIMI VA O'QITUVCHILAR FAOLIYATIDA PSIXOLOGIK XIZMATNING AHAMIYATI //MODELS AND METHODS FOR INCREASING THE EFFICIENCY OF INNOVATIVE RESEARCH. – 2022. – Т. 1. – №. 11. – С. 57-60.
5. Саидов А. СОҒЛОМ ВА БАРКАМОЛ ШАХСНИ ТАРБИЯЛАШНИНГ ИЖТИМОЙ-ПСИХОЛОГИК МАСАЛАЛАРИ //Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS). – 2021. – Т. 1. – №. Special issue. – С. 262-266.
6. Саидов А., Джураев Р. Воспитание гармоничного поколения–роль спорта в формировании здорового образа жизни //Общество и инновации. – 2021. – Т. 2. – №. 2. – С. 203-208.
7. Saidov A. Historical roots of formation of healthy lifestyle culture psychology in the family //International Journal of Pharmaceutical Research. – 2020. – Т. 12. – №. 4. – С. 628-630.
8. Ismailovich A. S. PROBLEMS OF IMPROVING PSYCHOLOGY OF HEALTHY LIFESTYLE OF UZBEK FAMILY //Scientific reports of Bukhara State University. – 2020. – Т. 4. – №. 1. – С. 313-318.
9. Ismoilovich S. A. SOCIO-PSYCHOLOGICAL PROBLEMS OF THE FORMATION OF THE PSYCHOLOGY OF A HEALTHY LIFESTYLE OF FAMILIES.
10. Axmedov, A. (2022). The negative effect of internet gambling on youth psychology. Asian Journal of Multidimensional Research, 11(5), 76-79
11. Diyorugli, A. A. (2022). The negative effect of public culture on youth consciousness and its social psychological features. Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities, 12(5), 289-291.
12. Ugli, Akhmedov A. D., et al. "Depressive Behavior in Sports Competitions and Their Characteristics of Will-sustainability." *JournalNX*, vol. 6, no. 04, 2020, pp. 50-53.
13. A. A. Saidov SOCIAL PSYCHOLOGICAL SIGNIFICANCE OF THE FORMATION OF A CULTURE OF A HEALTHY LIFESTYLE IN THE FAMILY // SAI. 2022. №B7. URL:<https://cyberleninka.ru/article/n/social-psychological-significance-of-the-formation-of-a-culture-of-a-healthy-lifestyle-in-the-family> (дата обращения: 05.11.2022).

ОИЛАДА СОҒЛОМ ТУРМУШ ТАРЗИНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ ИЖТИМОЙ ПСИХОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ

Авулхаиров Фирдавсий Ўткир ўғли

Самарқанд давлат чет тиллари институти ўқитувчиси

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7296486>

Аннотация. Мақолада оилада соғлом турмуш тарзини шакллантиришни ижтимоий психологик жиҳатлари таҳлил қилинади. Шунингдек, мақолада оилада соғлом турмуш тарзи ҳақидаги тасаввурларни шакллантириши бўйича психологик тавсиялар ўртага ташиланади.

Калим сўзлар: соғлом турмуш тарзи, саломатлик, тасаввурлар, оила психологияси, жисмонан соғлом, ақлан баркамол, ахлоқий талаб ва меъёрлар, ижтимоий муҳит, ҳаёт даражаси.

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ В СЕМЬЕ

Аннотация. В статье анализируются социально-психологические аспекты проблемы формирования здорового образа жизни в семье. Также в статье будут изложены психологические рекомендации по формированию представлений о здоровом образе жизни в семье.

Ключевые слова: здоровый образ жизни, здоровье, воображение, семейная психология, физически здоровый, психически здоровый, моральные требования и нормы, социальная среда, уровень жизни.

SOCIAL PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF FORMING A HEALTHY LIFESTYLE IN THE FAMILY

Abstract. The article analyzes the social psychological aspects of the problem of the formation of a healthy lifestyle in the family. Also in the article, psychological recommendations for the formation of perceptions of a healthy lifestyle in the family are thrown into the middle.

Keywords: healthy lifestyle, health, imagination, Family Psychology, physically healthy, mentally fit, moral requirements and norms, social environment, level of life.

КИРИШ

Саломатлик - ҳар бир инсон учун бебаҳо бойлик сифатида жамиятнинг ижтимоий иқтисодий ривожланишининг муҳим шартларидан бири бўлиб келмоқда. Инсон мустаҳкам саломатликка эга бўлгандагина бахтли бўлиб яшаши мумкин. Ҳар бир миллатга, ҳар бир мамлакат учун муқаддас бўлган тарихий, маданий, миллий қадриятларнинг барчасини жисмоний ва руҳий соғлом инсонгина ярата олади. Шундай экан саломатлик - мавжуд барча қадриятлар орасида энг олийси сифатида қадрланмоғи лозим.

Бугунги кунда оилада соғлом турмуш тарзини шакллантиришнинг долзарблиги катта аҳамият касб этади. Оила жамиятнинг энг асосий бўғини ҳисобланади. Оиладаги соғлом турмуш тарзи оила аъзоларининг нафақат жисмоний балки психологик жиҳатдан соғлом бўлишига таъсир ўтказади.

МЕТОД ВА МЕТОДОЛОГИЯСИ

Бир қатор ривожланган мамлакатлар, жумладан, Ғарбий Европа, АҚШ, Японияда ўтган асрнинг 70-йилларидаёқ, аҳоли саломатлигининг кескин ёмонлашуви сабабли

вужудга келган жиддий вазиятдан чиқиш учун аҳолининг турмуш тарзини ўзгартириш лозим деган хулосага келиниб, аҳоли ўртасида оммавий соғломлаштириш ишларини ривожлантиришга киришилади. Оммавий равишда тамаки чекиш, алкаголли ичимликлар ичиш каби зарарли одатлардан воз кеча бошланди. АҚШда эса сигарет, спиртли маҳсулотларни реклама қилиш тақиқланди. Бу мамлакатларда тана тузилиши гўзаллиги, мустаҳкам соғлиқ, спорт билан шуғулланиш ва шу кабиларга кундалик ҳаёт меъёри, маданийлик белгиси деб қаралади. Соғлом турмуш тарзини шакллантиришнинг ташаббускорлари иродаси ягона шiorга: “Агарда биз жисмоний машғулотлар билан шуғулланмасак, ўз организмимизни чиниқтирмасак, овқат сифатида керакли ва табиий хоссага эга маҳсулотларни истеъмол қилмасак, барчамиз инфаркт, инсулт, диабет, рухий хасталиклар, аллергия каби касалликларнинг қурбони бўламиз”[1] деган чақириққа йўналтирилди. Бунинг натижасида АҚШ ва бошқа ривожланган Европа мамлакатларида миллионлаб аҳолининг югуриш, пиёда юриш каби машғулотларга жалб этилганлигини кўрсатиб ўтишнинг ўзи кифоя.

ТАДҚИҚОТ НАТИЖАСИ

Саломатликни, кишининг ўз саломатлигига бўлган муносабатини шахснинг муҳим компоненти сифатида кўздан кечириш лозим. Айтиш мумкинки, мазкур соҳа жамият ўз кучи билан саломатлик муаммоларини ҳал этишга ожиз эканини англай бошлаши шарофати туфайли вужудга келган. “Хавф-хатар омиллари” касаллик ва ўлим билан боғлиқ, демакки уни ўрганиш ва баҳолаш ҳам психологияга ҳам тиббиётга дахлдордир [2]. Аммо кўплаб тадқиқотлар натижаларига асосланадиган бўлсак, шуни алоҳида эътироф этиш керакки, бугунги кунда тиббиёт соҳаси вакиллари саломатлик муаммосини педагог ва психологларга мурожаат этмасдан, ўз кучига таянган ҳолда ҳал эта олмаяпти. Зотан тиббиёт соҳаси ходимларининг ўзларида ҳам саломатлик билан боғлиқ муаммолар йилдан-йилга кўпаймоқда [3].

Соғлом турмуш таъминланган оилада оила аъзоларининг ҳаёти тартибли ва сариштали ташкил қилинади. Оилада улғаяётган ёш авлод жисмонан соғлом, ақлан зийрак, соғлом фикрлайдиган, тўғри хулосага келадиган, оила ва жамият манфаатлари учун меҳнат қиладиган ахлоқ ва маънавият сифатларини таркиб топдирган ҳаракатчан, иродали инсон бўлиб тарбияланади. Оиладаги соғлом турмуш тарзи оила аъзоларини хусусан ёш авлодни жисмоний, ақлий ривожлантириб оила ҳаётида ҳаракатни юзага келтириб уларни оила ҳаётига тайёрлашга хизмат қилади.

МУҲОКАМА

Ҳаракатчан ота-оналар оила аъзоларининг жисмоний чиниқишига еришиб, оиланинг моддий имкониятини ошириб, иқтисодий барқарорликни таъминлайди. Оиладаги иқтисодий барқарорлик оила аъзоларида моддий манфаатдорликни ошириб рухий кўтаринкиликни юзага келтиради ва ўзларига бўлган ишончни таркиб топдиради. Рухий кўтаринкилик оила аъзоларида соғлом теран фикрлашни келтириб, жисмоний ҳаракатни юзага келтиради. Жисмоний ҳаракатланган инсон ҳам кам ҳаракатли ёки ҳаракатсиз инсонга нисбатан жисмонан чиниқади, теран фикрлайди, организмида модда алмашилиши ва қон айланиши яхшиланади ва инсон соғлом бўлади. Шунинг учун оила ҳаётида оила аъзоларнинг жисмоний ҳаракатчанлигига еришиш жуда муҳим. Оила аъзоларининг оила ҳаётидаги фаоллиги ортади. Иқтисодий барқарор оиланинг маблағи

оила аъзоларининг доимо меъёрида сифатли танавулланиб маданий ҳаёт кечириб, узок умр кўришини таъминлайди.

Ҳаракатсиз ёки кам ҳаракатли ота-оналар оиланинг мавжуд моддий имкониятларини бой бериб, оила аъзоларининг соғлом турмушини амалга ошира олмайди. Оиланинг иқтисоди барқарорлашиб турмуш даражаси пасайиб боради. Оила азоларидаги кам ҳаракат ёки етарли ҳаракат қилмаслик жисмоний чиниқишни йўқотади. Муҳими оилада жисмоний фаол ҳаракат таркиб топмайди. Буларнинг барчаси оиланинг иқтисодий танглигини юзага келтиради. Иқтисодий танглик оила аъзоларида руҳий тушқунликни юзага келтириб келажак ҳаётга ва ўзларига бўлган ишончни йўқотишга олиб келади. Шунингдек бунда ота-оналардаги кам ҳаракатлик болаларга ҳам ўтади. Оқибатда оилада соғлом турмуш тарзи бўлмайди. Бундан ҳам оила ҳам жамият зарар кўради. Оила аъзоларининг оила ҳаётидаги фаоллиги шаклланимайди.

Ота-оналар оилада қуйидаги фаолиятларини ташкил қилишлари оила аъзоларининг барқарор соғлом турмушини таъминлайди:

- оиланинг режимли тартибли ҳаёти;
- оиланинг меъёрида озикланиши;
- оила аъзоларининг жисмоний машқи, жисмоний чиниқиши, ва жисмоний саъй ҳаракати;
- оила аъзоларининг ўқиши, ишлаб чиқариши (оила таморқаси, боғи, чорваси, деҳқон, фермер хўжалиги ва тадбиркорликдаги ишлари);
- оиланинг маҳсулот моддий заҳирасини ҳосил қилиш;
- оиланинг даромадини таъминлаб оила иқтисодини барқарорлаштириш;
- оиланинг сиҳат-саломатлигини таъминлаш;
- оила аъзоларининг муносиб ҳаёт кечириши;
- оила аъзоларининг узок умр кўриши;
- соғлом оила муҳити;
- оиладаги ёшларнинг оила ва ижтимоий ҳаётга тайёргарлиги;
- оиланинг мустаҳкам бўлиши ва ҳок.

Ҳаракатчан меҳнат қилган ота-оналар моддий манфаатдор бўлиши билан бирга оиласи учун турли хил маҳсулотларни етиштириб оиланинг маблағини тежайди. Муҳими оила аъзоларида ҳаракатчанлик, фаоллик шаклланади.

Ота-оналарга оила томарқаси, чорваси, боғи, паррандаси каби тармоқлардан юқори даромад олиш тажрибасини ўргатишда илғор оила бошлиқларининг тушунтириши, суҳбатлари, учрашувларини уюштириш орқали кам ҳаракатли оилаларнинг фаол ҳаракатини оширишга бевосита ёрдам беради. Бундай тадбирлар кам ҳаракатли ота-оналарнинг оила ҳаётидаги ҳаракатини таркиб топдиради. Ниҳоят иқтисодий барқарор оилалар сони ортиб, оилаларнинг турмуш даражаси яхшиланиб соғлом турмуш тарзи амалга ошади.

ХУЛОСА

Хулоса қилиб айтганда, оилада соғлом турмуш тарзини шакллантириш бир томондан, оиланинг жисмоний саломатлиги ва камолотини назарда тутса, иккинчи томондан, оиланинг маънавий, мафкуравий ва руҳий саломатлиги. Нафақат жисмоний, балки ижтимоий, руҳий жиҳатдан ўзини соғлом хис қилган одамгина жамиятнинг фаол

аъзоси бўлиб, ўзига ва атрофидагиларга наф келтириши мумкин. Зеро, оила ва ёш авлод соғлом экан – жамият мустаҳкам, жамият мустаҳкам экан – мамлакат барқарордир.

REFERENCES

1. Абдуллаев И.К. Турмуш тарзи ва инсон саломатлиги. –Т.: 2006
2. Оила психологияси. Академик лицей ва касб-ҳунар коллежлари ўқувчилари учун дарслик. /Проф. Ф.Б.Шоумаров таҳрири остида. - Тошкент, 2008.
3. Allen, I. (1988) *Doctors and their Careers*. London: Policy Studies Institute.
4. Bennet, G. (1987) *The Wound and the Doctor: Healing Technology and Power in Modern Medicine*. London: Seeker & Warburg.
5. Borril, C. S., Wall, M. A., West, G. E., et al (1996) *Mental Health of the Workforce in NHS Trusts*. Leeds: Institute of Work Psychology, University of Sheffield & Department of Psychology, University of Leeds.
6. Mamatkozimovich A. F. et al. *Yoshlarni O'z-O'zini Boshqarishning Psixologik Mexanizmini Shakllantirish // " ONLINE-CONFERENCES" PLATFORM*. – 2021. – С. 164-167
7. Axmedov, A. (2022). The negative effect of internet gambling on youth psychology. *Asian Journal of Multidimensional Research*, 11(5), 76-79
8. Diyorugli, A. A. (2022). The negative effect of public culture on youth consciousness and its social psychological features. *Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities*, 12(5), 289-291.
9. Ugli, Akhmedov A. D., et al. "Depressive Behavior in Sports Competitions and Their Characteristics of Will-sustainability." *JournalNX*, vol. 6, no. 04, 2020, pp. 50-53.
10. Ismoilovich S. A. socio-psychological problems of the formation of the psychology of a healthy lifestyle of families.
11. Ismailovich S. A. Socio-Psychological Problems of Educating an Independent-Minded, Creative Person in the Educational Process //CENTRAL ASIAN JOURNAL OF LITERATURE, PHILOSOPHY AND CULTURE. – 2021. – Т. 2. – №. 12. – С. 4-7.
12. Саидов А., Джураев Р. Баркамол авлодни тарбиялаш-соғлом турмуш тарзини шакллантиришда спортнинг ўрни //Общество и инновации. – 2021. – Т. 2. – №. 2. – С. 203-208.
13. Саидов А. pedagogik mahorat: ёшлар ўртасида соғлом турмуш тарзини шакллантириш устувор вазифа сифатида //центр научных публикаций (buxdu. uz). – 2020. – Т. 2. – №. 2.
14. Саидов А. СОҒЛОМ ВА БАРКАМОЛ ШАХСНИ ТАРБИЯЛАШНИНГ ИЖТИМОЙ-ПСИХОЛОГИК МАСАЛАЛАРИ //Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS). – 2021. – Т. 1. – №. Special issue. – С. 262-266.
15. Саидов А., Джураев Р. Воспитание гармоничного поколения–роль спорта в формировании здорового образа жизни //Общество и инновации. – 2021. – Т. 2. – №. 2. – С. 203-208.
16. Saidov A. Historical roots of formation of healthy lifestyle culture psychology in the family //International Journal of Pharmaceutical Research. – 2020. – Т. 12. – №. 4. – С. 628-630.

17. Ismailovich A. S. PROBLEMS OF IMPROVING PSYCHOLOGY OF HEALTHY LIFESTYLE OF UZBEK FAMILY //Scientific reports of Bukhara State University. – 2020. – T. 4. – №. 1. – С. 313-318.
18. Ismoilovich S. A. SOCIO-PSYCHOLOGICAL PROBLEMS OF THE FORMATION OF THE PSYCHOLOGY OF A HEALTHY LIFESTYLE OF FAMILIES.
19. A. A. Saidov SOCIAL PSYCHOLOGICAL SIGNIFICANCE OF THE FORMATION OF A CULTURE OF A HEALTHY LIFESTYLE IN THE FAMILY // SAI. 2022. №В7. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/social-psychological-significance-of-the-formation-of-a-culture-of-a-healthy-lifestyle-in-the-family> (дата обращения: 05.11.2022).

ERKIN VOHIDOV SHE'RIYATI TILIDA REDUPLIKATSIYA

Maqsudova Shahnoza Ashuraliyevna

GulDU magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7296506>

Annotatsiya. Maqolada Erkin Vohidov she'riyati tilida takror (reduplikatsiya)ning roli xususida so'z yuritiladi. Shu masala ustida ish olib borgan izlanuvchilar qarashlari, Erkin Vohidov ijodining aktuallashtirishida takrorning o'ziga xos xususiyatlari, shoirning o'quvchiga kommunikativ intensiyani to'g'ri yetkazishda takrorning roli tegishli misollar orqali tahlilga tortiladi.

Kalit so'zlar: reduplikatsiya, takror, to'liq takror, qisman takror, ritmik-qofiyali takror, mukarrar.

РЕДУПЛИКАЦИЯ НА ЯЗЫКЕ ПОЭЗИИ ЭРКИН ВАХИДОВА

Аннотация. В статье говорится о роли повтора (редупликации) в языке поэзии Эркина Вахидова. Взгляды исследователей, работавших над данным вопросом, специфические особенности повтора в актуализации творчества Эркина Вахидова, роль повтора в будет проанализирована правильная передача коммуникативного замысла поэта читателю через соответствующие примеры.

Ключевые слова: редупликация, повторение, полное повторение, частичное повторение, ритмико-рифмовое повторение, повторение.

REDUPLICATION IN THE LANGUAGE OF ERKIN VAHIDOV'S POETRY

Abstract. The article talks about the role of repetition (reduplication) in the language of Erkin Vahidov's poetry. The views of researchers who have worked on this issue, the specific characteristics of repetition in the actualization of Erkin Vahidov's work, the role of repetition in the correct communication of the poet's communicative intention to the reader are analyzed through relevant examples.

Key words: reduplication, repetition, complete repetition, partial repetition, rhythmic-rhyme repetition, repeated.

KIRISH

Erkin Vohidov haqida gapirar ekanmiz, avvalo, hech bir o'zbek millati inkor eta olmaydigan qo'shiq qilib kuylangan yuzlab yirik she'rlari, vatanparvarlik ruhida sug'orilgan dostonlari, g'azallari ko'z o'ngimizda gavdalanadi. E. Vohidov ijodida g'azal, qasida, muxammas kabi janrlarga qo'l urib, mumtoz adabiyot tajribalarini yanada boyitish, yanada mukammallashtirishga intildi. Ayniqsa, "Yoshlik" (1969) devoniga kirgan she'rlar bu jihatdan e'tiborlidir.

METOD VA METODOLOGIYASI

Shoir xuddi shu davrdan boshlab dunyo kezdi, dunyoni ko'rdi, dunyoni tanidi. Ana shu taassurotlari asosida "Tirik sayyoralar" (1978), "Sharqiy qirg'oq" (1981) kabi she'riy to'plamlarini yaratildi. Inson taqdiri, uning baxti va kelajagi shoir ijodining bosh mavzuyiga aylandi.

Uning "Kelajakka maktub" (1983), "Yaxshidir achchiq haqiqat" (1992) to'plamlariga kirgan she'rlarida haqgo'y va bedor insonni kamol toptirish g'oyasi yetakchilik qiladi.

Shoirning "Orzu chashmasi" (1964), "Nido" (1964), "Palatkada yozilgan doston" (1966), "Quyosh maskani" (1972), "Ruhlar isyoni" (1980), "Ko'hinur" (1982) kabi liro-epik asarlari,

“Oltin devor” va “Istanbul fojeasi” kabi she’riy dramalari katta ijodiy mehnat mahsuli sifatida xalqimizning ko’ngil mulkiga aylangan.

Erkin Vohidovning to’rt jildlik “Saylanma asarlar”i, “Orzuli dunyo” (2010), “Tabassum” (2012), “Yangi she’rlar” (2015) she’riy to’plamlari adabiyot muxlislari uchun bebaho tuhfa bo’ldi.

“Fikrimcha, bular — juda yaxshi va aniq she’rlar. Shuningdek, ularda dono xotirjamlik va kenglik mavjud. Yana, og’riq bor. Haqiqiy inson og’rig’i...” - deb yozadi rus shoiri Robert Rojdestvenskiy o’zbek shoiri Erkin Vohidov haqida

TADQIQOT NATIJASI

Darhaqiqat, shoir she’rlari tili o’zining ekspressivligi, soddaligi, ravonligi va jarangdorligi bilan ajralib turadi. She’rdagi gaplar strukturasi stilistik vositalar bilan yana ham jozibador va ta’sirchanlikka ega bo’ladi. Bunday stilistik vositalar fikrni tinglovchiga tez va oson yetkazish imkonini beradi. Quyida Erkin Vohidov she’rlariga o’ziga xos jozibadorlik baxsh etuvchi – reduplikatsiya (takror) haqida so’z yuritamiz.

Reduplikatsiya (lot. reduplicatio ikkilanish, qo’shaloqlanish) - tilshunoslikda so’zdagi dastlabki bo’g’inni yoki o’zakni, butun so’zni takror qo’llash bilan takroriy so’z, grammatik shakl hosil qilish usullaridan iborat fonomorfologik hodisa. Shu nuqtai nazardan qisman va to’liq reduplikatsiya turlari farqlanadi. Hozirgi o’zbek tilida so’z shalkining bu turi ko’plik, davomiylik va takroriylik kabi grammatik ma’nolarni ifodalaydi. Reduplikatsiya yo’li bilan hosil qilingan birliklarda leksik-grammatik jihatdan bir butunlikni hosil qiladi. Masalan: baland-baland (imoratlar), dasta-dasta (gul), kula-kula, o’sha-o’sha, katta-katta kabi. Har qanday so’zning takror holda ketma-ket kelishidan reduplikatsiya hosil bo’lavermaydi. Reduplikatsiya jahondagi turli tuzumdagiko’plab tillargaxoshodisabo’lib, uning vazifasi ham xilmaxildir: Masalan, reduplikatsiya rarotongatilidama’nonikuchaytirs (tupu — o’smoq, tutupu — gurkirabo’smoq), malayyatilidako’plikni hosil qilishning asosiy usuli (orang — odam, orangorang — odamlar) hisoblanadi. Ba’zi adabiyotlarda "reduplikatsiya" termini "takroriyshakl", "takroriyso’z" terminlaribilansinonimtarzida qo’llanadi.[1]

Tilshunoslikda takror (reduplikatsiya) – bir so’zni aynan ikki marta takrorlash sanalib, bunda ham turli Grammatik ma’nolar hosil qilinadi: predmetning ko’pligi, belgining oshirilishi, ma’noning kuchayishi, harakatning takrorlanishi hamda uzoq davom etishiva boshqalar. Chunonchi, etak-etak paxta- miqdoriy ko’plik; ayta- aytacharchamoq- harakat davomiyligi. Tilimizda bu usulning to’liq takror (etak-etak paxta) va qisman takror (qip-qizil, ko’m- ko’k, yam-yashil) vatilimizgaginaxosbo’lib, fanda "sadodosh takror" (slovo-exo) deb atalgan ko’rinishi ham keng tarqalgan (mayda-chuyda, she’r-pe’r, kitob-mitob, ko’k-mo’k, qizil-pizil).

V. Egorov o’zining maqolalaridan birida aytadi: “Dunyoning juda ko’p tillarida so’z yasashining eng qadimiy va eng oson usullaridan biri takror so’zdir. Bir xil so’zni ikki marotaba qaytarilishi ya’ni, takror so’z sifat yoki miqdorni orttirish, harakat tezligini yoki takroriyligi bilan bog’liqdir.”[2]

Bir talay tillarda takror so’zlar hatto otlarning ko’plik darajasini, sifatning oshirma darajasini, ayiruvchi sonlar va hokazolarning grammatik kategoriyalari ko’rsatkichi hisoblanadi.

MUHOKAMA

Adabiyotimizga nazar tashlaydigan bo’lsak, she’riy san’atlarimiz tarkibida ham takror so’zlar bilan bog’liq mukarrar san’ati mavjud. Bu san’at “qayta-qayta”, “usti-usti” ma’nolarini

beradi. Baytdagi soʻzning muayyan oʻrinda takrorlanib, juftlanib kelishidir. Bu sanʼat takrirga yaqin turadi. Har bir baytda juft soʻzlarning qoʻllanishin mukarrarga xos xususiyat. Quyidagi baytda koʻrishimiz mumkin:

“Doʻstlar, men telba ahvoligʻa yigʻlang zor-zor
Kim, solodur gaz-gaz oʻt koʻnglumga tushgan xor-xor” .

Aslida mukarrar sanʼati gʻazalning matlasida ishlatilgan juft soʻzning taʼsiri butun boshli gʻazalda ifodalanishidir. Buni Rashidi Fatvo (“Badoye ul-sanoyi” asarida) aytib oʻtadi.

Toʻla takror soʻzlar shunday soʻzlarki, hech qanday oʻzgarishlarsiz oʻzakni yana bir bor qaytarib takrorlashdir. Masalan:

TUSH

Bir oy boʻldi,
Takror-takror
Men bir xil tush koʻraman,
Tushlarimda mudrab yurgan
El ichida yuraman.

Qisman holda takrorlanuvchi soʻzlar shunday soʻzlarki, bunda oʻzak ikkinchi bor takrorlanayotganda birinchi oʻzakning yarmi takrorlanadi xolos. Erkin Vohidov sheʼrlarida ham bunday takrorlar talaygina. Masalan:

TUSHLIK TANAFFUS

"Hechqisi yoʻq, sovqotdim bir oz.
Davom eting "- "Xullasi kalom,
Bir-birovga oʻrgandik oz-oz,
Bir-birovga bogʻlandik tamom.

Takror soʻzlar qofiyali boʻlib kelishi mumkin. Bunday takrorlar ritmik qofiyali takror soʻzlar deyiladi. Bunda oʻzakdagi biror harf yoki boʻgʻin takror qoʻllanganda qofiyalanib keladi. Qofiyali takror soʻzda oʻzak toʻliq takrorlanib keladi va oʻzak takrorlanib kelganda harf oʻzgaradi va oʻzaro qofiya hosil boʻladi. Bulardan kelib chiqib qofiyali takror soʻzlar 3guruhga boʻlinadi, bular:

1. Unli harfi takrorlanib keladigan qofiyali takror soʻzlar.
2. Undosh harfi takrorlanib keladigan qofiyali takror soʻzlar.
3. Erkin qofiyali takror soʻzlar.

Undosh harfi takrorlanib keladigan qofiyali takror soʻzlar shunday soʻzlarki, unda biror soʻzning oʻzagidagi undosh harf takrorlanganda qofiyalanib keladi. Bunda undosh harflarni bir-biriga uygʻunlashib ketishini kuzatishimiz mumkin. Masalan:

QARO QOSHING

Qaro qoshing, qalam qoshing,
Qiyiq qayrilma qoshing, qiz.
Qilur qatlma qasd qayrab —
Qilich qotil qaroshing, qiz.

Qafasda qalb qushin qiynab,
Qanot qoqmoqqa qoʻymaysan.

Qarab qo`ygil qiyo,
Qalbimni qizdirsin quyoshing, qiz.

O`zakda qo`shimchasi mavjud bo`lgan so`zlar ham takror holda qo`llanilishi mumkin, bular qo`shimchali takror so`zlar guruhiga kiritiladi. Masalan:

Ol o`zing koshonalarni,
Menga qo`y mayxonani,
Barcha hushyorlik senga-yu,
Barcha xummorlik menga.[3]

XULOSA

Xulosa qilib aytganimizda, sevimli shoirimiz Erkin Vohidov o`zining she`rlarida mumtoz she`riyatimizda an`anaga aylangan o`nlab badiiy san`atlar, jumladan, takror(takrir) san`atining go`zal namunalarini yaratib, badiiy mahoratini namoyish qila olgan. Shuning uchun ham she`rlari kitobxonlar tomonidan tez yod olinadi va uzoq vaqt xotirada saqlanib qoladi.

Shunday ekan, yangi bosqich o`zbek she`riyatini hozirgi milliy she`riyat takomilida o`z o`rniga ega, tasvir va ifoda yo`nalishida yangi so`qmoqlar ochgan Erkin Vohidov ijodiy mahorati timsolida o`rganish o`zbek she`rshunosligi va tanqidchiligining kelajakdagi yo`nalishlarini belgilab beradi va shoir nomini abadiyatga muhrlaydi, deyishimizga asos bo`ladi.

REFERENCES

1. O`zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil
2. Егоров В.Г “Словосложение в тюркских языках ” г-1971
3. Vohidov Erkin. Asarlar. Uchinchi jild. Kuz sahovati. – T.: Sharq, 2016.

XORIY TAJRIBALARI ASOSIDA O‘ZBEKISTONDA PEDAGOG KADRLAR TAYYORLASHNI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI

Ibragimov Abdimalik Gapparovich

A.Avloniy nomidagi milliy-tadqiqot instituti bo‘lim mudiri, i.f.n., dotsent.

Muradov Ikrom Turdiboyevich

A.Avloniy nomidagi milliy-tadqiqot instituti katta ilmiy xodimi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7297822>

Annotatsiya. Ushbu maqolada o‘qituvchilar uchun o‘quv, ijtimoiy va kasbiy qo‘llab-quvvatlash tizimini rivojlantirish istiqbollari belgilashda mamlakatimiz uchun ham, umuman jahon hamjamiyati uchun ham katta qiziqish uyg‘otayotgan ayrim fanlar bo‘yicha o‘qituvchilarga bo‘lgan ehtiyojlarni o‘rganish asosida pedagog xodimlarni tayyorlash va ular bilan samarali ishlash tufayli yuqori pedagogik ta‘lim jarayonlariga erishgan mamlakatlar tajribasi tahlil etiladi.

Kalit so‘zlar: pedagog kadr, sivilizatsiya, o‘qituvchi, standartlar, ta‘lim dasturlari, strategiya, tizim, tarkibiy o‘zgarishlar, dolzarblik.

ПОДГОТОВКА ПЕДАГОГОВ В УЗБЕКИСТАНЕ НА ОСНОВЕ ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА ВОПРОСЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ

Аннотация. В данной статье рассмотрены потребности учителей по отдельным предметам, представляющим большой интерес для нашей страны и мирового сообщества в определении перспектив развития системы образовательной, социальной и профессиональной поддержки учителей, опыт стран проанализированы достигшие высоких процессов педагогического образования за счет подготовки педагогических кадров и эффективной работы с ними на основе обучения.

Ключевые слова: педагогический коллектив, цивилизация, учитель, стандарты, образовательные программы, стратегия, система, структурные изменения, актуальность.

BASED ON FOREIGN EXPERIENCES TEACHER TRAINING IN UZBEKISTAN IMPROVEMENT ISSUES

Abstract. This article discusses the needs of teachers in some disciplines, which are of great interest for both our country and the world community in determining the prospects for the development of the system of educational, social and professional support for teachers. The study analyzes the experience of countries that have achieved high pedagogical education processes due to the training of pedagogical staff and effective work with them.

Keywords: pedagogical staff, civilization, teacher, standards, educational programs, strategy, system, structural changes, relevance.

KIRISH

Jahonda inson omili va kapitali, qobiliyati va salohiyatidan innovatsiyalarni, raqamli boshqaruv tizimi va axborot kommunikatsiya vositalarini joriy qilish asosida samarali foydalanish keng tadbiiq etilayotgan bugungi kunda, pedagog kadrlar tayyorlashdagi muammolar inson kapitali sifatining o‘shishini susayishiga sabab bo‘lmoqda. Pedagogika oliygohi bitiruvchisi, nafaqat fuqarolarni bilimli qilib tayyorlash va mamlakat inson kapitalini shakllantirish, shu bilan

birga mavjud o'qituvchilik qadriyatlarini asrab-avaylash, rivojlantirish va keyingi avlodga uzatishda ham muhim bo'g'in hisoblanadi.

Shu bilan birga ohirgi yillarda dunyoning qator mamlakatlarida (iqtisodiy taraqqiy etgan mamlakatlarda ham) ta'lim tizimining barcha bosqichlarida yuqori malakali pedagog kadrlar tanqisligi kuzatilmoqda. Respublikamizda ham kadrlar bo'shlig'ini to'ldirish, shu jumladan, umumta'lim maktablarida pedagog kadrlarga bo'lgan ehtiyojlarni qondirish ob'ektiv zarurat. Ushbu masalalarni hal qilish mexanizmlarini ilg'or horijiy tajribalar asosida ishlab chiqish zarurati tadqiqotning dolzarbligini belgilaydi va ushbu ishning tadqiqot mavzusi sifatida tanlanishiga asos bo'ldi.

Ta'limda ixtisoslashtirishning ilmiy asoslangan tizimi joriy qilinmaganligi, ta'lim tarmoqlarida moddiy-texnik va innovatsiya tizimining talab darajasida emasligi, oliy ma'lumotli professional pedagog kadrlar tayyorlaydigan Oliy ta'lim muassasalari (OTM)ning malaka oshirish va qayta tayyorlash muassasalari bilan integratsion munosabatlaridagi muayyan muammolarning yuzaga kelishi natijasida xalq ta'limi tizimida ayrim fanlar (boshlang'ich ta'lim, rus tili va adabiyoti, ingliz tili, matematika, informatika va axborot texnologiyalari, kimyo, fizika va astronomiya) bo'yicha o'qituvchilarga bo'lgan ehtiyoj qondirilmay qolmoqda.

METOD VA METODOLOGIYASI

Pedagogik kadrlar tayyorlash va pedagogik faoliyat bilan bog'liq ta'limotlar eramizgacha yaratilgan asarlarda ham o'z aksini topgan va Sharqda zardushtiylik ta'limotining manbai "Avesto" (eramizgacha I asr) da, Islom dinining muqaddas kitobi "Qur'oni Karim" (VII asr) va "Hadisi sharif" (Imom al-Buxoriy "Al-jome' as-sahih", IX asr) da, O'rta Osiyo uyg'onish davri mutafakkirlaridan Abu Nasr al-Farobiy ("Fozil odamlar shahri", 20-asrning 70-80-yillari), Abu Ali Ibn Sino ("Donishnoma", XI asr), Burxoniddin Zarnudjiy (Ta'lum al-Mutaalallim, XII asr.), Muslihiddin Sa'diy Sheroziy ("Bo'ston", 1257, "Guliston", 1258), Alisher Navoiy ("Mukammal asarlar to'plami" 20 jildlik, 1987-2003) larning badiiy – falsafiy asarlarida, G'arbda Qadimgi Yunoniston va Rimda Demokrit, Suqrot, Aflotun, Arastu, Mark Fabiy Kvintilian, Yan Amos Komenskiy, Adolf Distegverg kabi buyuk faylasuf, pedagog, mutafakkirlarning ta'limotlarida, ma'rifiy-axloqiy asar tarzida maydonga kelib, pedagogik faoliyat va uning mazmuni to'g'risida qimmatli fikrlarni ifodalagan.

Shuningdek, ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy hayot taraqqiyoti sharoitida pedagogik jarayonga "Onalar maktabi"(1632), "Buyuk didaktika" (Yan Amos Komenskiy, 1632), "O'qituvchilar uchun 33 qoida" (Adolf Disterverg, 1956), "O'qituvchiga ta'lim yo'lida o'quv qo'llanma"(1150), "O'rtoq, o'qituvchi, fan tanlash haqida"(1206) (Burhoniddin Zarnudjiy), "Nozik iboralar" (Az-Zamaxshariy, 1992), "Qutadg'u bilig" (Yusuf Xos Hojib, 1439) kabi pedagogik asarlar paydo bo'lgan. Bu esa o'z navbatida ijtimoiy-iqtisodiy hayotda diniy va dunyoviy bilimlarni o'rgatuvchilarga qo'llanma sifatida tavsiya etilgan. Natijada pedagogik faoliyat yuzaga kelgan.

Pedagoglar tayyorlash hamma davrda aniq tarixiy tavsifga ega va shunday bo'lib qoladi. Keyingi davr Sharq va O'rta Osiyo allomalari, ma'naviyat va ma'rifat darg'alari pedagog kasbi mohiyati, uning ijtimoiy-iqtisodiy tavsifi to'g'risida qimmatli so'zlarni aytganlar. Buni biz Abdulla Avloniy, Oybek, G'afur G'ulom, Abdullo Oripov va kenja avlod ta'limotida yaqqol ko'ramiz.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 27-fevraldagi "Pedagogik ta'lim sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4623-son Qarorida pedagogik

ta'lim sohasini yanada takomillashtirish, zamonaviy bilim va pedagogik texnologiyalarni qo'llash ko'nikmalariga ega, mamlakatimizni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishda munosib hissa qo'shuvchi yuqori malakali mutaxassislar tayyorlash uchun professional pedagog kadrlar yetkazib berish, sohaga ilg'or ta'lim texnologiyalarini joriy qilish kerakligi asosiy maqsad ekanligi qayd etilgan.

2022-2026-yillarga mo'ljallangan O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi"da ham ushbu mavzu yuzasidan fikrlar yuritilib, bir qancha ustuvor vazifalar belgilab berilgan.

TADQIQOT NATIJALARI

Ushbu maqolada o'qituvchilar uchun o'quv, ijtimoiy va kasbiy qo'llab-quvvatlash tizimini rivojlantirish istiqbollari belgilashda mamlakatimiz uchun ham, umuman jahon hamjamiyati uchun ham katta qiziqish uyg'otayotgan ayrim fanlar bo'yicha o'qituvchilarga bo'lgan ehtiyojlarni o'rganish asosida pedagog xodimlarni tayyorlash va ular bilan samarali ishlash tufayli yuqori pedagogik ta'lim jarayonlariga erishgan mamlakatlar tajribasi tahlil etiladi.

Ma'lumki, hozirgi kunda mamlakatimizda ta'lim tizimini, xususan, pedagogikani jamiyatning yangi talablariga muvofiq, tez o'zgaruvchan ijtimoiy-iqtisodiy shart-sharoitlar, umuman ta'lim paradigmasining o'zgarishi bilan isloh qilishga katta ahamiyat berilmoqda.

O'zbekistonda salohiyatli pedagogik ta'lim tizimi azaldan mavjud. Shu bilan birga o'zbek pedagogik ta'lim tizimining ijobiy jihatlaridan biri, O'zbekiston iqtisodiyoti rivojlanayotgan va mehnat bozorining barqaror bo'lmagan sharoitida pedagogika ta'lim yurti bitiruvchisi o'z kasbi bo'yicha faoliyat yuritmasa ham, shu diplom bilan boshqa sohada o'z faoliyatini davom ettira olish imkoniyati kengligidir.

Chet el universitetlarida, shu jumladan, Amerika pedagogika oliy o'quv yurtlari bitiruvchilarining tor doiradagi mutaxasislari mehnat bozori ehtiyojlari va o'zgarishlariga moslashuvida hamda ayrim fanlar bo'yicha o'qituvchi-mutaxasislarni tayyorlashda muammolar paydo bo'lmoqda. Shunga ko'ra, O'zbekistonda pedagogika ta'lim yurtlari bitiruvchilarining umumiy va kasbiy malakasi yuqoriligi o'tish davri iqtisodiyoti uchun qulay bo'ldi.

Yevropa mamlakatlarida maxsus pedagogika oliy ta'lim muassasalari yo'q, biroq pedagogika institutlarini o'z ichiga olgan yirik universitetlar faoliyat yuritadi. Yevropa standartlariga ko'ra, ta'lim doirasida turli tarmoqlar va kasblar o'rtasida harakatlanishga imkoniyat ko'plab oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim dasturlari orqali ta'minlanadi va ular bo'lajak o'qituvchiga yetarli darajadagi malaka beradi.

Finlyandiyaning o'qituvchi-pedagoglar tayyorlash tizimi ko'p mamlakatlar uchun na'muna bo'lib xizmat qiladi. O'tgan asrning oxirida o'qituvchilar uchun magistratura darajasi minimal ta'lim me'yori deb belgilandi (shu jumladan, boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun ham), bu esa qaysidir darajada mamlakatdagi o'qituvchilar hurmatini va ijtimoiy maqomini oshirish uchun muhim hissa qo'shdi.

Finlyandiya maktab o'qituvchisi bo'lish uchun juda qattiq tanlovdan o'tish zarur: pedagogika mutaxassisliklarining eng yaxshi talaba-bitiruvchilari 12% atrofida maktablarga ishga olinadi. Finlyandiya ta'lim tizimining yana bir ijobiy jihati, kichik guruhlarda o'qitishga ustuvorlik berilishi. Bu shubhasiz, ta'limning yuqori sifatda bo'lishiga olib keladi. Mamlakatda maktab ta'limining muvaffaqiyati maktab o'quvchilarini qo'llab-quvvatlash tizimi bilan ham bog'liq. Finlyandiya jami iqtisodiyotda bandlar ulushida ijtimoiy ishchilar va psixologlar soni jihatidan, barcha Yevropa mamlakatlari orasida yetakchi o'rinlardan birini egallaydi.

Buyuk Britaniya ham o'qituvchilarni tayyorlash va qayta tayyorlash tizimini

takomillashtirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratilgan. Malakali o'qituvchi maqomini olish uchun muqobil ta'lim dasturlari ishlab chiqilgan va amalga oshirilmoqda. Bular maktab bazasida o'qituvchilarni tayyorlash (School Centered Initial Teacher Training), "tezkor yo'l" (The Fast Track Programs) deb ataluvchi dasturlar va boshqalardir.

Bugungi kunda ta'lim sohasida yetakchi o'rinni "aqlli maktablar, ziyoli millat" strategik dasturida o'z aksini topgan mavjud imkoniyatlarni amalga oshirish paradigmasiga ega bo'lgan Singapur egallaydi. Ushbu strategiyaning asosiy g'oyasi "umrbo'yi ta'lim" g'oyasi bo'lib, u bilan mamlakat kelajagi uzviy bog'liq. Singapurda Finlandiyadagi kabi o'qituvchilik kasbi ijodkorlik hisoblanib, o'qituvchi kasbi ijobiy va jamiyatda sharafli hisoblanadi, shuning uchun, o'qituvchi kasbiga talabgor nomzodlar eng yaxshi deb tan olinishi uchun yetarlicha uzoq va murakkab tanlov jarayonidan o'tadilar.

Xitoy dunyoda eng katta aholi soniga ega bo'lgan davlat bo'lganligi sababli ham hukumat qashshoqlikni kamaytirish maqsadida ta'lim tizimini rivojlantirish dasturini ishlab chiqqan. Olib borilgan islohotlar natijasida keyingi 10 yilliklarda Xitoy ta'lim tizimi katta yutuqlarga erishdi. XX asrning o'rtalariga qadar Xitoy iqtisodiyoti asosan qishloq xo'jaligiga ixtisoslashgan bo'lib, qo'l mehnatiga tayangan dehqonchilik bilan shug'ullanishgan. Aholining katta qismi qishloqlarda istiqomat qilgan va ta'limda ko'proq gumanitar fanlar falsafa, tarix va ijtimoiy sohalarga ustuvorlik berilgan.

Xitoy ta'lim tizimi asosan maktabgacha ta'lim, boshlang'ich ta'lim, o'rta ta'lim va oliy ta'limdan iborat. Xitoy Xalq Respublikasining "Majburiy ta'lim to'g'risida"gi qonunining qabul qilinishi barcha uchun majburiy o'rta ta'lim tizimini shakllantirdi. Yangi qonunga ko'ra 9 yillik ta'lim majburiy va bepul qilib belgilandi.

Xitoyda pedagogik ta'lim hozirda xalqaro darajaga etib bormoqda. Rossiya, Yaponiya va AQSh tajribasidan kelib chiqib, milliy an'analarning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda o'z tizimi yaratilmoqda. So'nggi o'n yilliklarda Xitoyda pedagogik kadrlar tayyorlash tizimning rivojlanishi boshqa mamlakatlarga nisbatan ancha tez va jadallashgan. Yo'naltiruvchi g'oyalardan biri kasbiy pedagogik kadrlar tayyorlashning iqtisodiyot va umuman jamiyat bilan aloqasini mustahkamlashga, urbanizatsiya va sanoatlashtirishga qaratildi. Mamlakatda pedagogik kadrlar tayyorlash ochiqligini oshirishga intilmoqda: mavjud ta'lim muassasalari negizida boshqa oliy o'quv yurtlari ishtirokidagi pedagogik ta'lim tizimi bosqichma-bosqich shakllanmoqda.

2021-yilda Xitoyda ta'lim tizimini yanada isloh qilish rejalashtirilgan hamda quyidagi tamoyillar asosida amalga oshirilmoqda: uzluksiz ta'limning mukammal tizimini yaratish, katta sonli aholini mehnat bozoriga tayyorlash uchun yuqori malakali pedagog kadrlarni tayyorlash, ta'lim va ilmiy-texnik yangiliklar o'rtasida uzviy bog'liqlikni shakllantirish, mamlakat tomonidan ta'lim tizimini modernizatsiya qilish uchun zarur intellektual qo'llab-quvvatlash.

Xitoy yoshlari uchun pedagogik oliy o'quv yurtlariga qabul qilishning jozibali jihatlaridan biri bepul ta'lim olishning joriy etilishi bo'ldi. Bu bepul ta'lim uchun talabalar OTMni bitirganidan so'ng qishloq maktablarida ikki yil davomida ishlab berishi kerak va keyin boshlang'ich yoki o'rta maktablarda yana o'n yil ishlashlari lozim. Biroq, bunday qat'iy sharoitlarning o'zi o'qituvchilik kasbini olishga bo'lgan qiziqishni oshirish uchun etarli emas. Shuning uchun o'qituvchilar uchun ijtimoiy imtiyozlar va yuqori ish haqi oshishi doimiy ko'zda tutilgan.

Tahlillar ko'rsatganidek, ko'pgina mamlakatlarda pedagog kadrlar tayyorlashning asosiy

maqsadi o'z amaliyotini rivojlantirish va butun hayoti davomida mustaqil o'rganishga qodir bo'lgan o'qituvchini tayyorlashdir.

Amerika, Yevropa va Osiyoning bir qator mamlakatlarida pedagog kadrlar tayyorlashdagi umumiy tendensiya o'qituvchilik kasbining nufuzini oshirish, kasbiy malakali o'qituvchini ish bilan ta'minlash va saqlab qolish, kadrlar siyosatini takomillashtirish, o'qituvchilarni o'z ustida ishlashga jalb etish, professional jamoalarni, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni rivojlantirish orqali kasbiy kompetentlikni oshirish bo'yicha sa'y-harakatlarni yo'naltirishdan iboratdir.

Angliya va AQSh universitetlarida bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy tayyorlash tizimi ko'p darajali-bakalavr, magistraturadan iborat. Qozog'iston va Rossiyada bakalavr, mutaxassis, magistr sifatida bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy tayyorlash tizimi shakllangan. Ta'lim muddati 4 yildan 11 yilgacha belgilangan. Aksariyat o'qituvchilar ta'lim sohasida gumanitar fanlar magistri yoki aniq fanlar magistri darajasi bilan universitetlarni bitirib chiqadilar. O'rta hisobda ma'lum bir mutaxassislik bo'yicha magistr darajasini olgan talabalar 4-5 yil davomida o'qiydi. Hozirgi kunda Angliyadagi davlat maktablarida ta'limning barcha darajalarida (maktabgacha, boshlang'ich, shu jumladan tayyorlov va o'rta ta'lim sinflarida) dars berish uchun malakali o'qituvchi maqomiga ega bo'lish lozim.

O'zbekistonda ta'lim tizimidagi islohotlarning navbatdagi bosqichi ilg'or xorijiy tajriba asosida tor doiradagi mutaxassis-pedagoglarni tayyorlashga o'tish hisoblanadi. Bu esa o'z navbatida tayyorlanadigan pedagog kadrlarni har bir yo'nalish bo'yicha aniq ehtiyojlarni aniqlash asosida amalga oshirishni ob'ektiv zaruratga aylantiradi. I.D.Fruminning fikriga ko'ra, xorijiy mamlakatlarning muvaffaqiyatli tajribasidan foydalanish yoki pedagogik kadrlar tayyorlash va malakasini oshirishning pedagogik tizimini rivojlantirishning o'ziga xos usulini izlash kerak.

Mamlakatda ta'lim-tarbiya tizimini yangi bosqichga ko'tarish, pedagog kadrlar tayyorlash sifatini ilg'or xalqaro standartlar asosida takomillashtirish va oliy pedagogik ta'lim bilan qamrov darajasini oshirish zarurati quyidagi omillar bilan bog'liq:

- o'rta hisobda yiliga 800 mingdan ortiq chaqaloq tug'ilishi (kelajakda ularni sifatli ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytirish uchun yil sayin umumta'lim maktablarida o'quvchi o'rinlarini kengaytirish hamda o'qituvchilar sonini oshirib borishni taqozo qiladi (1-2-rasmlar);

- innovatsion iqtisodiyotga o'tish sharoitida mahalliy hamda jahon mehnat bozorida mutahassislarning malaka va ko'nikmalariga bo'lgan talablarining oshib borishi;

- so'nggi yillarda jamiyatda o'qituvchi kasbi obro'sining pasayishi hamda o'qituvchilikka nomzodlarning pasayish tendensiyasi;

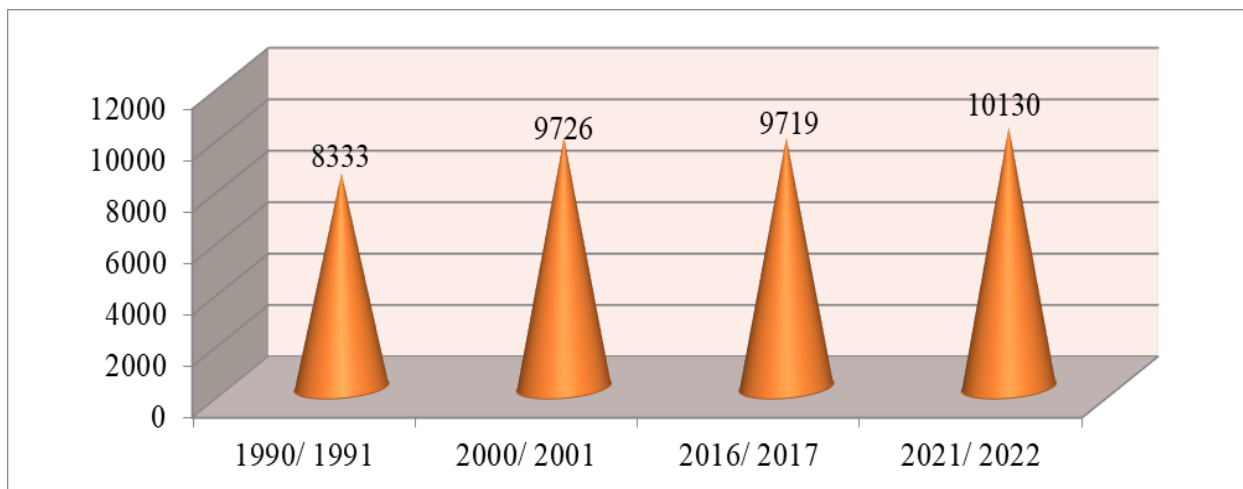
- bugungi kunda umumta'lim maktablarida faoliyat yuritayotgan o'qituvchilarning aksariyati bilim sifati va pedagogik mahorati zamon talabiga javob bermasligi.

Ushbu muammolarni hal qilish borasida sohada amalga oshirilayotgan islohotlar doirasida izchil chora-tadbirlar amalga oshirib kelinmoqda.

MUHOKAMA

Jumladan, maktabgacha ta'lim qamrovining oshishi, 11 yillik umumiy o'rta ta'lim tizimini qayta joriy qilinishi hamda oliy ma'lumotli kadrlar tayyorlash ko'lamining kengayishi munosabati bilan yuqori malakali mutaxassislarga nisbatan yuzaga kelayotgan ehtiyojni o'z vaqtida ta'minlash maqsadida so'nggi yillarda pedagog kadrlar tayyorlashga ixtisoslashgan xorijiy va mahalliy oliy ta'lim muassasalari faoliyati kengaytirildi, mazkur ta'lim sohasi

bo'yicha xorijiy davlatlar bilan qo'shma ta'lim dasturlari tashkil etildi.

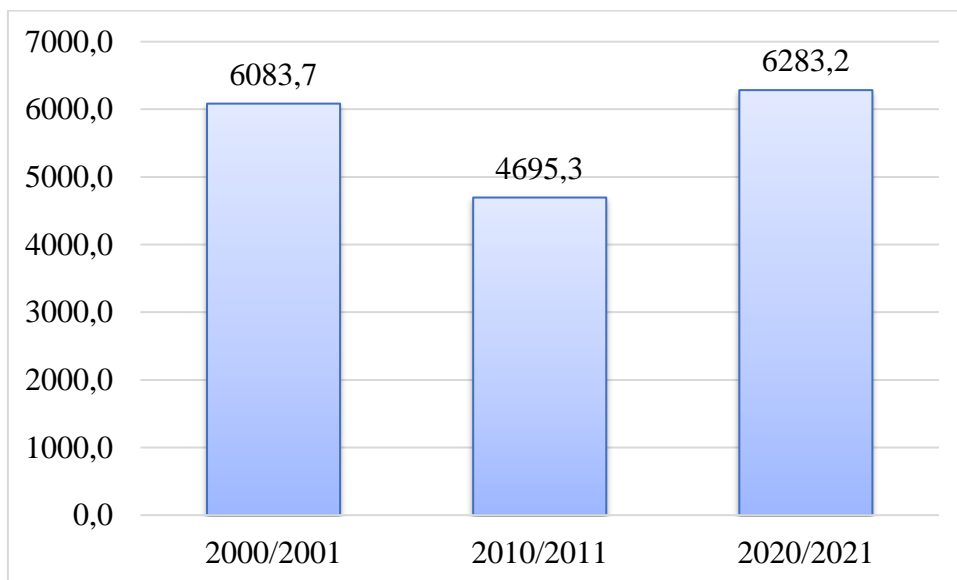

1-rasm. Umumta'lim muassasalari dinamikasi, dona

Manba: O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlari asosida muallif ishlanmasi

Bugungi kunda umumiy o'rta ta'lim maktablari soni 1990-1991-o'quv yiliga nisbatan 1797 taga ko'payib, 21,6 foizga oshgan.

Shundan, shahar joylardagi umumiy o'rta ta'lim maktablari soni yillar davomida o'sib borib, 1990-1991-o'quv yiliga nisbatan 2 188 taga ko'payib, 1,3 barobar oshgan. Qishloq joylarda umumiy o'rta ta'lim maktablari soni 5,1 foizga kamayish tendensiyasi urbanizatsiya jarayoni ta'sirida qishloqlarni shaharga aylantirilishi hisobiga sodir bo'lgan.

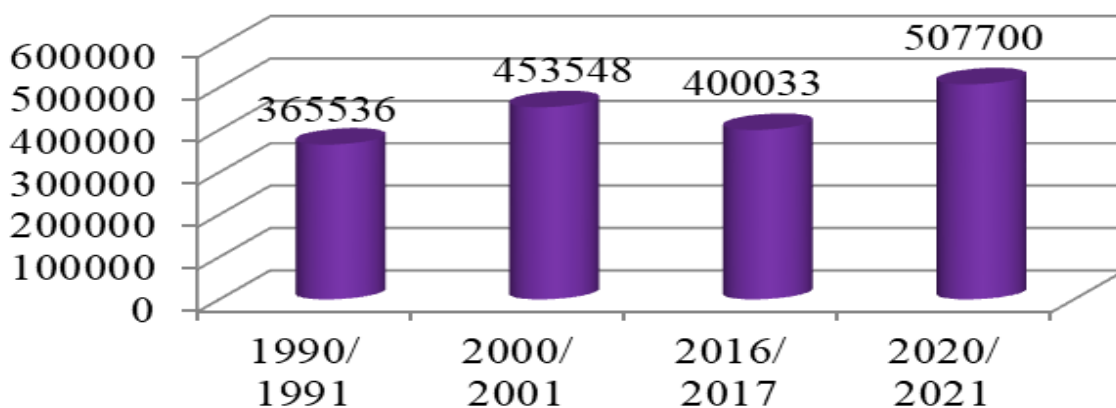
2-rasm. O'quvchilar soni xaqida ma'lumot, ming o'quvchi

Manba: O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlari asosida muallif ishlanmasi

O'quvchilar soni dinamikasining tahlil natijalari shuni ko'rsatmoqdaki, 2000-2001 o'quv yiliga nisbatan 199 500 taga ko'payib 3,3 foizga oshgan.

O‘zbekiston Respublikasida 2000-2001 o‘quv yilida 6 083 700 o‘quvchi ta’lim olgan bo‘lsa, 2010-2011 o‘quv yilida 4 695 300 o‘quvchi, 2020-2021 o‘quv yilida esa 6 283 200 nafar o‘quvchi ta’lim olgan. Tahlillar natijasiga ko‘ra, o‘n yil davomida o‘rtacha 19,3 foizga o‘quvchilar soni oshib borsa, 2030-yilga kelib O‘zbekiston Respublikasida o‘quvchilar soni 7 495 858 dan, ya’ni bir yilda 749 585 nafar o‘quvchidan oshib ketishi prognoz qilinmoqda.

Shuningdek, 2009-2010 o‘quv yilida o‘rtacha har bir maktabda 501 o‘quvchi o‘qigan bo‘lsa, 2019-2020 o‘quv yilida esa o‘rtacha har bir maktabda 611 nafar o‘quvchi ta’lim olgan. O‘tgan o‘n yil davomida maktab qurilishining orqada qolayotganligi sababli, har bir maktabga bir yilda qo‘shimcha ravishda o‘rtacha 110 o‘quvchi qabul qilishiga to‘g‘ri kelmoqda. Maktablarda o‘quvchilarni qabul qilish sig‘imi, har bir sinfdagi o‘quvchilar soni me‘yori, maktablarning moddiy-texnika bazasi ta‘minoti va holati, asosiy va qo‘shimcha o‘quv adabiyotlari bilan ta‘minlanganligi, o‘tiladigan fanlarni malakali mutaxassis o‘qituvchilar bilan qamrab olinganligi kabi dolzarb masalalar ta‘lim tizimining keyingi muammolari ekanligi ma’lum bo‘lib qolmoqda.

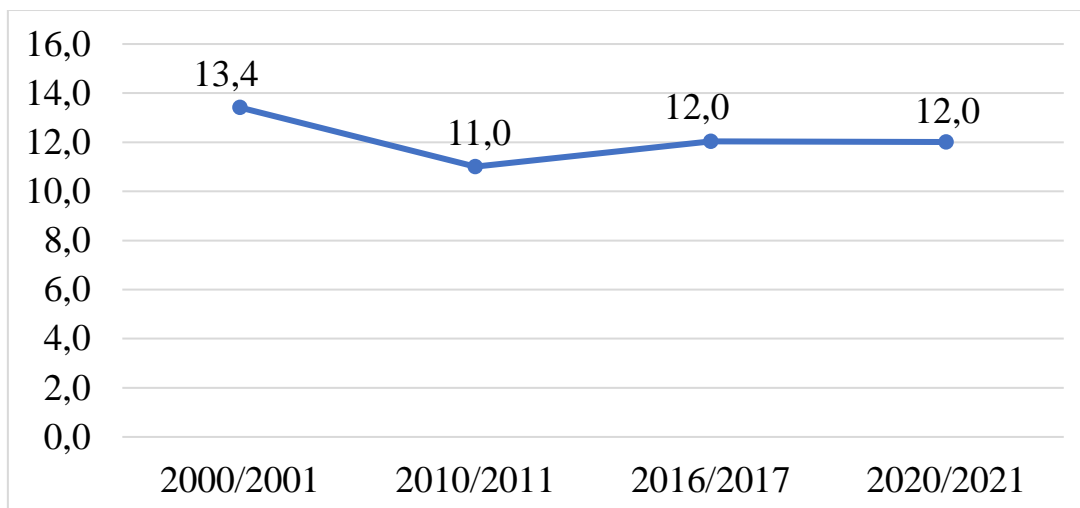
3-rasm. Umumta’lim muassasalari o‘qituvchilari soni o‘sish dinamikasi, kishi

Manba: O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi ma’lumotlari asosida muallif ishlanmasi

Tahlil natijasi shuni ko‘rsatadiki, o‘qituvchilar soni 1990-1991 o‘quv yiliga nisbatan 142 164 taga ko‘payib, 38,9% ga ortgan. Jumladan, shahar joylardagi o‘qituvchilar soni dinamikasiga qarasa, yillar davomida o‘sib borib, 1990-1991 o‘quv yiliga nisbatan 131 786 taga ko‘payib, 2,2 barobar oshgan. Qishloq joylardagi o‘qituvchilar soni dinamikasi yillar davomida beqaror bo‘lib, 1990-1991 o‘quv yiliga nisbatan 10 378 taga ko‘payib, 4,0% ga ortgan.

O‘qituvchilar soni jihatdan ortgan bo‘lsada, biroq maktablar soniga nisbatan solishtirilganda 2016-2017 o‘quv yiligacha -6,2%ga pasayib ketgan. Ohirgi yillarda o‘qituvchilarning maktablarga qaytishi sabab ushbu ko‘rsatkich 15,2%ga oshgan. Bitta umumiy o‘rta ta’lim maktabiga to‘g‘ri keladigan o‘qituvchilar soni o‘rganilganda, o‘rtacha ko‘rsatkich 2016-2017 o‘quv yiligacha kamayib kelayotgan edi. Umumiy o‘rta ta’lim bosqichining 11 yillik bo‘lishi sababli ushbu o‘rtacha ko‘rsatkich 9 nafarga oshgan.

Tahlillar shuni ko‘rsatmoqdaki, shahar joylarda o‘qituvchilar soni 2,2 barobarga ortgan bo‘lsa, qishloq joylarda 4,0%ga oshgan xolos. Sababi yuqori bilimli kadrlar shahar joylarda qolishmoqda.

4-rasm. Bir o'qituvchiga to'g'ri keladigan o'quvchilar soni dinamikasi, kishi

Manba: O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlari asosida muallif ishlanmasi

Bitta o'qituvchiga to'g'ri keladigan o'quvchilar soni dinamikasi o'rganilganda, o'rtacha ko'rsatkich 2010-2011 o'quv yiligacha -2,4 nafargacha kamayib kelayotgan edi. 1 ta maktabga to'g'ri keladigan o'qituvchi soni yillar mobaynida o'sib borib 2016-2017 o'quv yiliga nisbatan 9 nafarga ya'ni 22,0% ga oshgan.

Umumiy o'rta ta'lim maktablariga o'qituvchilarining qaytishi, so'nggi yillarda mamlakatimizda ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar, ta'lim sohasining barcha bosqichlarini zamonaviy talablar asosida tashkil etish bo'yicha amaliy ishlarning amalga oshirilishi, jumladan moddiy va ma'naviy rag'batlantirishlarning muntazam ravishda oshib borayotganligi sababli ushbu o'rtacha ko'rsatkich oshib bormoqda.

Yuqorida keltirilgan holatlarni ob'ektiv baholash uchun TALIS-2018 tadqiqotining uslubiyati asosida O'zbekistonda A.Avloniy nomidagi xalq ta'limi muammolarini o'rganish va istiqbollarni belgilash ilmiy-tadqiqot instituti rahbar va xodimlari tomonidan 2021-yilda ichki tadqiqotlar o'tkazdi. Tadqiqot namunasi mamlakatimizning 14 ta hududining 4000 umumiy ta'lim tashkilotlaridagi 12446 nafar respondentlardan so'rovlar olingan bo'lib, shundan 349 nafari maktab direktorlari, 1090 nafari direktor o'rinbosarlari, 10544 nafari o'qituvchilar va 463 nafari xalq ta'limi tizimidagi boshqa lavozimlarda ishlovchilardir. Tadqiqotlar xalq ta'limi tizimining 18 fanini o'z ichiga olgan bo'lib, "Ayrim fanlar bo'yicha malakali o'qituvchilarni yetishmasligi maktab direktori yoki o'qituvchi sifatidagi samaradorligingizga qay darajada ta'sir qiladi?" degan savol bilan respondentlarga murojaat qilinganda, ta'siri yo'q – 2340 (18,8%), ma'lum darajada ta'sir qiladi – 2885 (23,2%), sezilarli darajada ta'sir qiladi – 4676 (37,6%), yuqori darajada ta'sir qiladi – 2545 (20,4%) deb javob berishdi. Tahlillardan ma'lumki, ayrim fanlar bo'yicha malakali o'qituvchilarni yetishmasligi sezilarli darajada – 4676 (37,6%) maktab direktori yoki o'qituvchi sifatidagi faoliyati samaradorligiga ta'sir qilgan ekan.

Shuningdek, 2021-yil may-iyun oylarida ayrim fanlar (boshlang'ich ta'lim, rus tili va adabiyoti, ingliz tili, matematika, informatika va axborot texnologiyalari, kimyo, fizika va astronomiya) bo'yicha kadrlarga bo'lgan ehtiyojlar o'rganilganda shu jihat ma'lum bo'ldiki, xalq ta'limi tizimidagi 5 ta hudud(Qoraqalpog'iston Respublikasi, Buxoro, Farg'ona, Navoiy viloyatlari va Toshkent shahri)da olib borilgan "umumiy o'rta ta'lim muassasalarida faoliyat

yuritayotgan o'qituvchilar va mavjud ehtiyojlar" nomli tajriba-sinov natijasida umumiy 1354 nafar o'qituvchiga bo'lgan ehtiyoj aniqlangan. Ushbu ehtiyoj umumiy kadrlarga (5 ta hudud bo'yicha) nisbatan 1,6% ni tashkil etadi.

Fanlar kesimida ehtiyojni tahlil qilsak, eng yuqori talab "Informatika va axborot texnologiyalari" (3,5%) va "Rus tili va adabiyoti" (3,4%) o'qituvchilariga, eng quyi talab esa "Boshlang'ich ta'lim" o'qituvchilariga (0,4%) ekanligi ma'lum bo'ldi.

Ushbu holatlarni bartaraf qilish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi hamda Rossiya Federatsiyasi Maorif vazirligi o'rtasida "O'zbekiston Respublikasi maktablarida rus tili fanini va umumta'lim fanlarini rus tilida o'qitish sifatini oshirish" loyihasi amalga oshirilishi belgilandi.

Mazkur loyiha doirasida O'zbekistonda faoliyat olib boradigan A.I.Gersen nomidagi Rossiya davlat pedagogika universitetining mutaxassislari Respublikamizning barcha hududlariga taqsimlangan holda umumta'lim maktablarida rus tili fani va umumta'lim fanlarini rus tilida o'qitish sifatini oshirish bo'yicha mahalliy o'qituvchilar bilan birgalikda faoliyat olib borishadi.

XULOSA

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, xalq ta'limi tizimida ayrim fanlar bo'yicha o'qituvchilarga bo'lgan ehtiyojlarni o'rganish asosida pedagog kadrlar buyurtmasini shakllantirish mexanizmlarini takomillashtirish asosida tarmoq samaradorligini oshirishda to'planib qolgan yuqoridagi muammolarni xalq etish bo'yicha ilmiy jixatdan asoslangan va amaliy ahamiyatga molik bo'lgan fikr muloxazalar, taklif va tavsiyalarni ishlab chiqish bugungi kunning eng dolzarb masalalaridan biri bo'lib qoladi.

Umumta'lim maktablarini ehtiyoj yuqori bo'lgan fan o'qituvchilari bilan ta'minlash uchun pedagogika yo'nalishidagi OTMlar talaba va maktab o'rtasida 3 tomonlama shartnoma asosida qabul kvotalarini shakllantirish zarur.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi "Ta'lim to'g'risida"gi O'RQ-637-son Qonuni.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 24-yanvardagi Oliy Majlisga Murojaatnomasi.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 27-fevraldagi "Pedagogik ta'lim sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4623-son Qarori.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022-2026- yillarga mo'ljallangan O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi Farmonida
5. Avesto. Asqar Mahkam o'zbekcha tarjima. -T.:2001. 56-bet
6. F.K.Voros (1975). DEMOCRITUS' EDUCATIONAL THOUGHT, Paedagogica Historica, 15:2, 457-470, DOI: [10.1080/0030923750150206](https://doi.org/10.1080/0030923750150206)
7. Brickhouse, Thomas C. (2000). *The Philosophy of Socrates*. Westview Press.
8. Lodge R. C. Plato's theory of education. – Routledge, 2014.
9. Arastu «Mantiq» eramizgacha 384-322 yy.
10. Arthur E. Walzer (2003) Quintilian's "Vir Bonus" and the stoic wise man, Rhetoric Society Quarterly, 33:4, 25-41, DOI: [10.1080/02773940309391266](https://doi.org/10.1080/02773940309391266)

11. Karimjonov A., Jabborova O. YAN AMOS KOMENSKY'S VIEWS ON EDUCATION //Ekonomika i sotsium. – 2021. – №. 5-2. – S. 977-983.
12. A.Radjiyev, F.Karimov, A.Ibragimov, M.Axmedov. TALIS-2018 xalqaro tadqiqotlari talablari asosida o'tkazilgan so'rovnoma va tadqiqotning hisoboti. TALIS-2023 xalqaro tadqiqotiga O'zbekistondagi maktab o'qituvchilari va direktorlarini tayyorlash. 1-qism. T.: 2021. 72 bet
13. И.Д.Фруммин. За что в ответе? Компетентностный подход как естественный этап обновления содержания образования. //Учительская газета. – 2002 – № 36 – С. 38–39.
14. Zunnunov A. Pedagogika tarixi. «Sharq» nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi Bosh tahririyati, 2004 yil.
15. Андреас Шляйхер. Образование мирового уровня. Как выстроит школьную систему ХХИ века? Успешные реформы и высокие результаты. Москва, 2019. 336 с.
16. Sh. Paxrutdinov. Barqaror taraqqiyot va rahbar mas'uliyati. T.: "Akademiya", 2011. 303 bet.
17. Sh. Qurbonov, E. Seytxalilov. Ta'lim sifatini boshqarish. T.: "Turon-Iqbol", 2006. 592 bet.
18. R. X. Djuraev, S.T.Turg'unov. Ta'lim menejmenti. T.: "Voriz-Nashriyoti", 2006. 263 bet.
19. <https://www.uzedu.uz/oz> O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi ma'lumotlari.
20. <https://n.ziyouz.com/kutubxona/durdona-to-plamlar/alisher-navoiy-mukammal-asarlar-to-plami-20-jildlik-1987-2003>
21. <https://lex.uz/docs/-4749364>

MAKTABGACHA TA'LIMDA MARKAZLAR FAOLIYATINING PEDAGOGIK INNOVATSION KLASTERI

Sadikova Shoista Akbarovna

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi, professor

Azamatova Dildora Shuxrat qizi

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (maktabgacha ta'lim) 2-bosqich magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7297840>

Annotatsiya. Ushbu maqolada "klauster", pedagogik ta'lim innovatsion klasteri tushunchalariga ta'rif berilgan va uning zarurati Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida markazlar faoliyatida uni amalga oshirish mexanizmi, tamoyillari hamda shakllari ko'rsatib berilgan. Maktabgacha ta'lim tashkilotida rivojlantiruvchi markazlarni klaster orqali uyg'unlashtirilgan holda yoritilib berilgan. Shuning bilan birga, pedagogik ta'lim innovatsion klasteri haqida tushuncha, muhokama va natijalar ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar: "Ilk qadam", rivojlantiruvchi markazlar, faoliyat, klaster, raqobatbardoshlik, pedagogik ta'lim innovatsion klasteri.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ИННОВАЦИОННЫЙ КЛАСТЕР ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЦЕНТРОВ В ДОШКОЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация. В данной статье определено понятие «кластер», инновационный кластер педагогического образования, показаны его необходимость, механизм, принципы и формы реализации в деятельности центров в организациях дошкольного образования. Центры развития в дошкольной образовательной организации выделены скоординировано через кластер. При этом показаны осмысление, обсуждение и результаты инновационного кластера педагогического образования.

Ключевые слова: Учебная программа «Илк кадам», центры развития, активность, кластер, конкурентоспособность, инновационный кластер педагогического образования.

PEDAGOGICAL INNOVATION CLUSTER OF ACTIVITY OF CENTERS IN PRESCHOOL EDUCATION

Abstract. This article defines the concept of "cluster", an innovative cluster of teaching education, shows its necessity, mechanism, principles and forms of implementation in the activities of centers in organizations of preschool education. Development centers in the preschool educational organization are allocated in a coordinated way through the cluster. At the same time, the comprehension, discussion and results of the innovative cluster of pedagogical education are shown.

Keywords: Educational program "Ilk qadam", development centers, activity, cluster, competitiveness, innovative cluster of pedagogical education.

KIRISH

Jahondagi rivojlangan mamlakatlarda maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'limni sifatli tashkil etish, maktabgacha ta'lim sohasini kadrlar bilan ta'minlashda tizimlararo manfaatli hamkorlik hamda ijtimoiy buyurtma talablarini ta'minlashning mutlaqo yangi yondashuvlari, xususan, pedagogik ta'lim innovatsion klasterini keng joriy etishga bo'lgan ehtiyoj yanada ortmoqda. Shu sababli bolalarning shaxs va sub'ekt sifatida shakllanishi, aqliy rivojlanishi,

ma'naviy-axloqiy tarbiyalanishida hamkorlik muhitini yaratish dolzarb masalalar qatoridan o'rin egallagan.

Respublikamizda maktabgacha yoshdagi bolalarning innovatsion fikr va tasavvurlarini samarali shakllantirish, ta'lim mazmuni, shakl va vositalarini optimallashtirish, ta'lim-tarbiya jarayonlarni tashkil etishning me'yoriy asoslari yaratilmoqda. O'zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi Qonunida "bolalarga ta'lim va tarbiya berishning muqobil shakllarini yaratish hamda har tomonlama rivojlantirish maqsadida zamonaviy innovatsion va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish" kabi ustuvor vazifalar belgilangan. Maktabgacha ta'lim jarayonida bolalarni pedagogik innovatsion klasteri yordamida ularni boshlang'ich maktab ta'limiga sifatli tayyorlash mazmuni va texnologiyasini takomillashtirish dolzarb yo'nalishlardan biri hisoblanadi.

METOD VA METODOLOGIYA

Muhtaram Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev so'nggi yillarda maktabgacha ta'limni rivojlantirishning 2017-yil 30 sentabrdagi PF-5198-sonli "Maktabgacha ta'lim tizimi boshqaruvini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni, 2019-yil 8-maydagi PQ-4312-sonli "O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish kontsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi qarori, 2019 yil 13 maydagi 391-son «Maktabgacha ta'lim muassasalari faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi, 2019 yil 11 iyundagi 487-sonli "Maktabgacha ta'lim tizimiga ilg'or axborot va pedagogika texnologiyalarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida" gi qaroriga muvofiq yangi tizim yaratildi. [2]

Maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirish va takomillashtirishga qaratilgan mazkur hujjatlarning barchasida sohaga innovatsiya kiritish, xorijiy tajribalarni o'rganish va o'zlashtirish ta'lim va tarbiya jarayonlariga zamonaviy ta'lim dasturlari va texnologiyalarini tadbiq etish orqali bolalarni har tomonlama intellektual, ma'naviy-estetik, jismoniy rivojlantirish hamda ularni maktab ta'limiga sifatli tayyorlash bilan bog'liq umumiy jihatlar mavjud.

TADQIQOT NATIJASI

Shuningdek Maktabgacha ta'lim vazirligining 2018 yil 18 iyundagi 1-mh sonli "Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablari", "Ilk qadam" dasturiga muvofiq uning har tomonlama va barkamol rivojlanishi uchun qulay shart-sharoitlar yaratish, maktabgacha yoshdagi bolalarning ta'lim va tarbiya jarayonini tashkil etish va amalga oshirish, bolalarning ilk rivojlanishi masalalarida oila va mahalliy jamoatchilik o'rtasida o'zaro hamkorlikni tashkil etish va amalga oshirish, MTTda o'quv faoliyatini rivojlantiruvchi markazlarda tashkil etish kabi vazifalar belgilangan.

Turli guruhlarda markazlar to'plami har xil bo'lishi mumkin, ammo davlat o'quv dasturi guruhdagi beshta asosiy rivojlanish markazlarini tavsiya qiladi: fan va tabiat; til va nutq; syujetli-rolli o'yinlar va sahnalashtirish; san'at; qurish, konstruksiyalash va matematika. Guruhda boshqa rivojlanish markazlarini ham tashkil etish mumkin, ularni tashkil etish bolalarning manfaatlariga, guruhning bo'sh makoniga va maktabgacha ta'lim tashkilotining moddiy-texnik imkoniyatlariga bog'liq. Bunday markazlar vaqtinchalik yoki faqat bolalar faoliyatining maxsus turlari (qum va suv markazi; pazandachilik markazi; musiqa markazi) uchun tashkil etilishi mumkin. Ta'lim muhitini yaratishda pedagoglar bolalar faol bo'lishi mumkin bo'lgan joylar mavjudligini ta'minlashi kerak.

MUHOKAMA

Hozirgi rivojlanish bosqichida barkamol shaxsni tarbiyalash, ularga zamonaviy ta'lim berish masalalari birinchi hal qilinishi kerak bo'lgan vazifalardan hisoblanadi. Bugungi kunda MTTda markazlarda o'quv-tarbiya faoliyatini tashkil qilish uchun turli xil usullar, uslublar innovatsiyalardan foydalanish ta'lim samaradorligiga ijobiy ta'sir qiladi. Ta'kidlangan vazifalar ijrosi sifatida tadqiqotning ustuvor konsepsiyasi MTTda markazlar faoliyatining pedagogik innovatsion klasteri tushunchasiga, uning tarixiy taraqqiyoti va davriy o'zgarishlar mazmuni bo'yicha keltirilgan tavsiflarni tahlil etish maqsadga muvofiq.

MTTda innovatsiyalarni joriy qilish mavjud ish uslublariga nisbatan yangicha yondoshuvlarni talab qiladi. Ana shunday innovatsiyalardan biri klaster modeli bo'lib, bugungi kunda ta'lim sohasiga ham kirib kelmoqda.

Klaster (cluster) so'zi ingliz tilidan olingan bo'lib, tarjima qilinganda "to'plam", "to'p", "guruh", "konsentratsiya", "guruhlarga to'plash", "to'plamlarda o'sish" kabi ma'nolarni anglatadi.

Klaster atamasi dastlab statistika va kompyuter sohasida, keyinchalik iqtisodiyot va sotsiologiyada ham keng qo'llanila boshlangan.

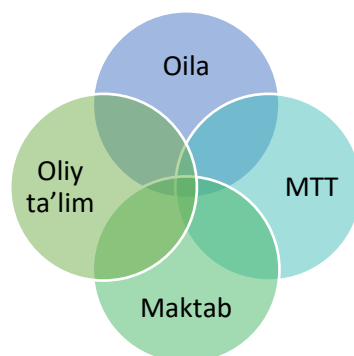
Garvard biznes maktabi professori, iqtisodiyotdagi klaster nazariyasining asoschisi M.Porter tomonidan klasterning shakllanish mexanizmini o'zaro raqobatbardoshlikning o'sishiga sabab bo'ladigan bevosita bog'liq sohalarning jamlanishi deb tushuntiradi. [3]

O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan fan arbobi G'.I.Muxamedovning tadqiqot ishida mamlakatning hududiy tuzilmalari o'rtasidagi o'zaro manfaatli hamkorlikning strategik va pedagogik imkoniyatlari ochib berilgan.

Ta'lim klasteri milliy pedagogikamizda innovatsion yondashuv bo'lib, o'zida nafaqat ta'lim turlari o'rtasidagi, balki fan, ta'lim va ishlab chiqarish o'rtasidagi integratsiyalashuv jarayonlarini, shuningdek, ta'limni boshqarish, ta'lim vositalari va shakllari bilan bog'liq sohalarni ham jamlaydi. Klaster yondashuvi ta'lim berish, o'quv adabiyotlarini yaratish, pedagog kadrlar ilmiy salohiyatini oshirish, ta'lim va tarbiya uzviyligi bilan bog'lik umumiy yo'nalishlarda faoliyat olib boradi. Bu esa muammoning umumiy metodologik xarakterga ega ekanligini ko'rsatadi. [10]

Bizningcha, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tashkil etilgan rivojlanish markazlari bolaning o'sish va rivojlanish taraqqiyotida muhim o'rin egallaydi. Chunki maktabgacha ta'limning umumiy maqsadi bolani maktab ta'limiga sifatli tayyorlashdan iborat.. Barkamol shaxs sifatleri maktabgacha ta'limdan boshlanadi. Bola ijtimoiy hayotda o'z o'rniga ega bo'lishi uchun ijtimoiy va bilish kompetensiyasini egallab boradi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlaridamarkazlar faoliyatining pedagogik innovatsion klasteri quyidagicha ko'rinish kasb etadi:

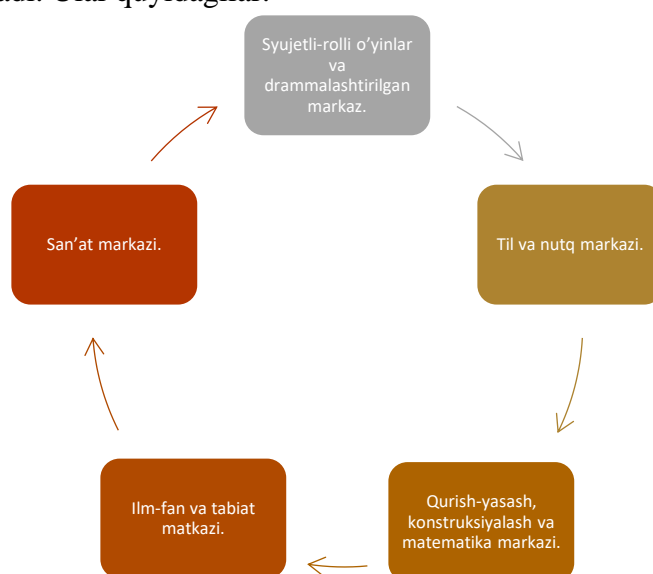
Oila → MTT → Maktab → Oliy ta'lim

Endi pedagogik klaster tuzilishiga izoh beramiz:

Bola tug'ilganidan uch yoshgacha oilada ta'lim tarbiya oladi. Ijtimoiy hayotga moslashadi. Bu yoshda barcha informatsiyani oila a'zolaridan o'rganib, o'zlashtiradi.

Uch yoshdan yetti yoshgacha bo'gan davr bola hayotining eng asosiy rivojlanish davri hisoblanadi. Mutaxassislarining ta'kidlashicha bola hayoti davomida oladigan barcha informatsiyaning 70% ini aynan maktabgacha yosh davriga to'g'ri kelar ekan. Shuning uchun maktabgacha yoshdagi bolalar o'sishi va rivojlanishida tarbiyachining o'rni muhim ahamiyat kasb etadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning o'quv - tarbiyaviy faoliyati beshta rivojlantiruvchi markazlarda tashkil etiladi. Ular quyidagilar:

Bolaga yangi mavzu haqida tushunchalar berilib, markazlardagi faoliyatlar orqali ularning bilimlari rivojlantirilib boriladi. Markazlarda ishlash har bir bolaning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda eng samarali rivojlanishiga imkon beradigan tarzda, uning individual qobiliyatlari, qiziqishlari, faoliyat darajasini inobatga olgan holda tashkil etiladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalashda rivojlanish markazlarini tashkil etishning asosiy sharti pedagogdan tayyor bilim olishdan ko'ra, bolaga rivojlanish markazlarida faoliyatni tanlash imkonini berish, bunda u atrofdagi dunyo haqida bilimlarni mustaqil ravishda egallashi, ko'nikmalari va qobiliyatlarini rivojlantirish, bolaga qiziquvchanlik, mustaqilizlanish, tadqiqot jarayoniga qo'shilish imkoniyatini berishdir.

Rivojlantirish markazlarida o'quv-tarbiya jarayonini tashkil qilish uchun turli xil usullar, uslublar va o'yin shakllaridan foydalanish: suhbat, hikoya, axborot kommunikatsion texnologiyalaridan foydalanish, video namoyishlari, ijodiy faoliyat, tajribalardan foydalanib faoliyat olib borish ta'lim samaradorligiga ijobiy ta'sir qiladi.

Bola yeti yoshga to'lganda maktab ta'limiga boradi va ayni markazlar faoliyati maktabda quyidagi fanlar kesimida davom etadi:

1. Alifbe
2. Ona tili va o'qish savodxonligi.
3. Matematika

4. Tabiiy fanlar
5. Musiqa, tasviriy faoliyat, texnologiya

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida markazlar faoliyati to'g'ri tashkil etilsa bola maktab ta'limiga tayyor holda boradi va maktabdagi fanlarni o'zlashtirishda qiyinchiliklarga duch kelmaydi.

Pedagogika yo'nalishidagi Oliy ta'lim muassasalarining Maktabgacha ta'lim yo'nalishi o'quv rejasiga "Markazlar faoliyati va uslubiyoti", "Rivojlantiruvchi markazlarda ta'lim –tarbiya berish" kabi fanlar kiritilgan Oliy ta'limda bo'lajak tarbiyachilarni zamonaviy, xorijiy davlatlar bilan raqobatbardosh, innovatsion bilimlar bilan qurollantirilsa ular o'z kasbiy faoliyatlarini samarali tashkil eta oladilar.

Klasterni muayyan xamkorlikka asoslangan tizim deyish mumkin, ammo uning oddiy tizimdan farqli jihatlari mavjud. Bu maxsus, o'ziga xos tizim bo'lib, elementlarni qo'shish bilan uning ishi yaxshilanadi, ammo olib tashlash bilan halokatli oqibatlar kuzatilmaydi. Tadqiqotlarimiz natijasida klaster bilan tizimning farqi bo'yicha quyidagi xulosalarga kelindi:

1. Tizim elementlarining xar biri alohida vazifani bajarsa-da, ammo ular muhimlik darajasiga ko'ra bir-biridan farq qiladi. Klaster tarkibidagi elementlar esa teng hukuqli komponentlardan tashkil topadi.

2. Tizim tarkibidagi elementlardan birining ishlamasligi butun tizimning nuqsonli ishlashiga yoki ishlamasligiga sabab bo'ladi. Klaster tarkibidagi elementlardan birligining ishlamasligi samaradorlikni pasaytirishi mumkin, ammo qolgan elementlarning faoliyatini to'xtatib ko'ymaydi.

3. Tizimni mexanik aloqadorlik asosida ham tashkil qilish mumkin, ammo klaster tarkibidagi elementlar ongli, tabiiy va maqsadli aloqadorlikka asoslanadi.

4. Tizimni tashkil qiluvchi elementlarda har doim ham xususiy manfaatdorlik talab qilinmaydi, ammo klasterda xususiy manfaatdorliksiz sub'yektlar ishlamaydi.

5. Tizimda yagona maqsad mavjud va har bir element o'sha maqsadga bo'ysundirilgan bo'ladi. Klasterda esa yagona maqsaddan (umumiy maqsaddan) tashqari har bir elementning xususiy maqsadi ham bo'ladi. Sub'yektlarning xususiy maqsadlari umumiy maqsaddan kam ahamiyatga ega emas.

6. Tizimni alohida qismlardan iborat butunlik, klasterni esa alohida butunliklardan iborat butunlik, deyish mumkin.[6]

XULOSA

Pedagogik ta'limga klaster yondashuvi sub'yektlar ehtiyojlari va oliy ta'lim dasturlarining kombinasiyasi hisoblanadi. Buning oqilona yechimlarini ishlab chiqish ilmiy-pedagogik muammo sifatida jiddiy o'rganishni talab qiladi.

Klasterni muayyan xamkorlikka asoslangan tizim deyish mumkin, ammo uning oddiy tizimdan farqli jihatlari mavjud. Bu maxsus, o'ziga xos tizim bo'lib, elementlarni qo'shish bilan uning ishi yaxshilanadi, ammo olib tashlash bilan halokatli oqibatlar kuzatilmaydi.

Tarbiyachilar barcha yosh guruhlarida rivojlanish markazlariga rahbarlik qilar ekanlar, bolalarni maqsadli yo'naltirib, ularni kuzatish va nazorat qilish talab etiladi. Shunday qilib, rivojlanish markazlarida to'g'ri tashkil etilgan ishlar har bir bolaga o'ziga yoqadigan narsani topishga, uning kuchi va qobiliyatiga ishonishga, kattalar va tengdoshlar bilan o'zaro munosabatlarni o'rganishga, tushunishga imkon beradi va ularning his-tuyg'ularini va xatti-harakatlarini baholashga imkon beradi va aynan shu rivojlanish ta'lim asosida olib boriladi.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash kerakki, bolalarni rivojlantiruvchi markazlarda faoliyat yuritishlari ularni maktab ta'limiga tayyorlashda har tomonlama yetuk aqliy va jismoniy barkamol bo'lib ulg'ayishlariga, ularda milliy qadriyatlar va urf-odatlariga sodiq bo'lib shakllanishlari uchun zamin yaratadi, ularning kasb-hunarga bo'lgan qiziqishlarini orttiradi.

REFERENCES

1. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyanob xalqimiz bilan birga quramiz. Toshkent "O'zbekiston" 2017 32-bet
2. "2017-2021-yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-2707-sonli qarori / "Xalq so'zi". 29.12.2016 y.
3. G' Muhamedov, U.Xodjamqulov, S.Toshtemirova Pedagogik ta'lim innovatsion klasteri Toshkent "Universitet" 2020 9-bet
4. "Ilk qadam": davlat o'quv dasturi MTV ning 2018 yil 7-iyul 4-sonli hayat yig'ilishi qarori bilan tasdiqlangan
5. Sh. Sodiqova Maktabgacha pedagogika Toshkent 2019 y.
6. Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv asosida ta'lim jarayonini rejalashtirish. Metodik qo'llanma Toshkent. 2020 21-bet
7. Aliqulova M.Sh. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim – bola imkoniyatlari poydevoridir. Oriental renaissance: innovate, educational, natural and social sciences 1/9 2021, 459-464-bet
8. G'.I.Muxamedov Pedagogik ta'lim innovatsion klasteri: ehtiyoj, zarurat, natija Xalq so'zi 15.02.2019
9. Xodjamqulov U.N. Pedagogik ta'lim innovatsion klasteri (O'zbekiston ta'lim tizimi misolida) Academic research in educational sciences 1/4 2020 537-547-bet
10. Botirova Sh.I. Pedagogik ta'lim innovatsion klasterivyangi ustuvor yo'nalish sifatida Academic research in educational sciences 1/3 2020 488-494-bet
11. U.Xodjamqulov "Pedagogik ta'lim innovatsion klasterining ilmiy-nazariy asoslari" DSc ilmiy darajasini olish uchun tayyorlangan dissertatsiya Chirchiq 2020 19-20-bet

ЁШЛАРИДА ФУҚАРОЛИК МАСЪУЛИЯТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ – УСТУВОР ВАЗИФА

Зиётова Адолат Эргашевна

Самарқанд давлат архитектура-қурилиш институти катта ўқитувчиси

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7297861>

Аннотация. Ушбу мақолада ёшлар тарбиясида мафкуравий иммунитет ва профилактиканинг ўрни ҳамда масъулиятни ошириш масалалари таҳлил қилинган. Шунингдек, ёшларни огоҳликка даъват қилишнинг механизмлари илмий асосланган.

Калит сўзлар: мафкуравий хавфсизлик, мафкуравий иммунитет, масъулият, ёшлар тарбияси, фуқаролик жамияти, қонун устворлиги.

ФОРМИРОВАНИЕ ГРАЖДАНСКОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ У МОЛОДЕЖИ – ПРИОРИТЕТ

Аннотация. В статье анализировано место идеологического иммунитета и профилактики противразрушительных идей в процессе воспитания молодежи. А также основано научные механизмы пропагандировать бдительности.

Ключевые слова: идеологическая безопасность, идеологический иммунитет, ответственность, воспитание молодёжи, гражданское общество, верховенство Закона.

FORMATION OF CIVIL RESPONSIBILITY IN YOUTH IS A PRIORITY

Abstract. The article analyzes the place of ideological immunity and prevention against destructive ideas in the process of educating young people. And also the scientific mechanisms to promote vigilance are based.

Key words: ideological security, ideological immunity, responsibility, education of youth, civil society, supremacy of the Law.

КИРИШ

Ўзбекистон ёшларида фуқаролик масъулиятининг шаклланиши ва унинг такомиллашиши жамиятдаги демократик ўзгаришларнинг давоми ва узвий қисми ҳисобланади. Чунки жамият ўз демократик ривожланишида фуқароларга тенглик, озодлик, биродарликни ҳаётий воқеликка айланттирувчи турли ҳуқуқларни бериш билан чекланмайди, балки шу ҳуқуқларга риоя қилишни, ўз ҳуқуқларидан ижобий, жамият манфаатларини кўзлаб фойдаланишни талаб қилади. Бу борада маҳалла идоралари, хотин-қизлар, нурунийлар, ёшлар ташкилотларининг ўрни ва ролини янада кучайтириш зарур. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев таъкидлаб ўтганларидек, “Инсон манфаатларини юрт тинчлиги, жамиятимиздаги ўзаро ҳурмат, меҳр-оқибат ва ҳамжихатлик муҳитидан ажратган ҳолда тасаввур этолмаймиз. Буларнинг барчаси бизнинг бебаҳо бойлигимиз ва уни кўз қорачиғидек сақлаш ҳар биримизнинг муқаддас бурчимиздир. Айни вақтда ҳозирги мураккаб замон, тинч-осойишта ҳаётимизни асраш ва мустаҳкамлаш, халқимизнинг кафолатланган хавфсизлигини таъминлаш масаласини янада долзарб қилиб қўймоқда. Шу мақсадда биз ҳозирги вақтда ички ишлар вазирлиги тизимини тубдан ўзгартириш чора-тадбирларини кўраяпмиз. Шунингдек, ҳар бир туман ҳокими ва туман ички ишлар бўлимлари раҳбарларининг ёшлар билан ишлаш бўйича ўринбосари лавозими жорий этилди. Бу раҳбарларнинг асосий вазифаси маҳаллада участка инспекторлари билан ишлашни ташкил этишдан иборатдир”[1].

МЕТОД ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Шу сабабли, жамият қанчалик юксак даражада демократик бўлса, ундаги фуқароларнинг масъулияти ҳам шу даражада жиддий ва кенг қамровли бўлади. Ҳақиқий демократик жамиятда фуқаро мавжуд ҳуқуқлардан фойдаланувчи боқиманда эмас, балки бу ҳуқуқларга суяниб, жамиятнинг муаммоларини ҳал этишда фаол шахс бўлиши лозимлиги табиий ҳолдир. Баркамол инсонни вояга етказиш ва мафкуравий иммунитетни мустаҳкамлаш масалалари бир кунда ёки бир лаҳзада ўз ечимини тўла топадиган оддий муаммолар тизимига кирмайди, балки узоқ йиллар давомида ҳал қилинади. Бу йўналишда ҳам пировард мақсадларга эришиш учун тадрижийлик асосида иш кўриш, ўзгаришларни босқичма-босқич амалга ошириш давр талабидир. Бу борада фуқароларнинг маънавий баркамоллиги даражасини янада ошириш, ўтмишдан қолган нуқсонларни бартараф этиш, аҳоли, айниқса, ёшларда Ватанамиз мустақиллигини мустаҳкамлаш, Юрт тинчлиги, Халқ фаровонлиги ғояларига садоқат туйғуларини такомиллаштириб бориш мафкуравий иммунитетни шакллантиришнинг энг муҳим ва устувор йўналиши бўлиб қолмоқда.

“Ватанамиз ҳимоясини ишончли қафолатлаётган, мудофаа қобилятимизни мустаҳкамлаётган ва давлат чегараларимиз дахлсизлигини таъминлаётган тизимли чоратadbирлар комплексини жорий этишни қатъият билан давом эттиришимиз зарур”[2], – деб таъкидлайди Шавкат Мирзиёев.

Шунингдек, Республикамиз Президенти таъкидлаб ўтганларидек, “Умумтаълим мактаблари, лицей ва касб-ҳунар коллежлари, шунингдек, олий ўқув юртларидаги ўқитиш сифати билан боғлиқ, замонавий ўқув режа ва услубларини жорий этиш талаб даражасида эмас. Болалар ва ёшларга махсус фанлар мамлакатимиз ва жаҳон цивилизацияси тарихини, хорижий тилларни ва замонавий компьютер дастурларини чуқур ўргатиш вазифалари ҳали сифатли ва тўлиқ ҳолда ечилгани йўқ. Яна бир муаммони ҳал этиш ҳам ўта муҳим ҳисобланади: бу – педагоглар ва профессор-ўқитувчилар таркибининг профессионал даражаси, уларнинг махсус билимларидир. Бу борада таълим олиш, маънавий-маърифий камолот масалалари ва ҳақиқий кадриятларни шакллантириш жараёнларига фаол кўмак берадиган муҳитни яратиш зарур. Учинчи вазифа – таълим муассасаларини, иқтисодиёт, ижтимоий соҳа ва ҳар бир ҳудуднинг зарур мутахассисларга бўлган талабини тўғри аниқлашни танқидий таҳлил қилишдир. Барчамизнинг фарзандларимиз тўғрисида, ҳеч бир муболағасиз айтиш керакки, мамлакатимизнинг келажаги ҳақида кетяпти”[3].

Ёш авлод таълим-тарбияси, унда юксак маънавият тамойиллари ва мафкуравий иммунитетни шакллантириш ҳамма вақт жамият олдидаги муҳим вазифадир. Зеро, жамият келажаги, халқ, миллатнинг давомийлиги, Ватан тараққиёти ана шу тарбиянинг тўғри йўлга қўйилиши ва самарадорлигига боғлиқ. Бу яна шунинг учун ҳам зарурки, кейинги пайтларда баъзи хориж оммавий ахборот воситаларида ёшларни маънавий жиҳатдан бузишга қаратилган тарғибот-ташвиқот ишлари олиб борилаётганлиги маълум бўлиб қолмоқда. Айрим муҳолифларимиз, хориждаги бир қанча матбуот органлари, Интернетдан устакорона фойдаланувчилар ноҳолис хулосалар, бузғунчи ғояларни тарқатишни давом эттирмоқда.

ТАДҚИҚОТ НАТИЖАСИ

Аҳоли, айниқса ёш авлод маънавиятини бузишга интилаётган кимсалар чет элдаги хомийларидан мадад олади. Илгари улар ашаддий ақидапараст хомийлардан моддий ва маънавий мадад олган бўлса, энди эса “рангли инкилоб” ижодкорлари, “демократия

транзити” ғояларини тарқатувчи мафкуравий полигонлар билан ҳам алоқа боғлаган. Бундай қора ниятли кучларнинг ўз вақтида махв этилиши Ўзбекистонда тинчлик ва осойишталикни мустаҳкамлаш, мустақиллик ва миллий хавфсизликни қўриқлаш учун кучли давлатнинг бўлиши зарурлигини исботлади. Кучли давлат бўлмаса, демократия ва тараққиётни сақлаш, ислохотларни муваффақиятли давом эттириш мумкин эмас. Биз истиқлолни кўз қорачиғидай асраш учун жонажон давлатимиз атрофида янада жипслашишимиз лозим. Бу борада халқимизга хос бўлган эл-юрт, маҳалла-қўй назаридан қолмаслик, дину диёнатдан ташқари чиқмаслик, ор-номус, ҳамият, мардлик, виждон амрига итоат этиш адолатпарварлик, ҳақгўйлик сифатлари йўқолмаслиги керак. Ҳаё, андиша, лафз, омонатга хиёнат қилмаслик, ростгўйлик халқимиз тафаккуридан мустаҳкам ўрин олиб келган. Шундай қилиб, маънавий тарбия, одоб-ахлоқ, маърифат - ёт ғоялар, зарарли таҳдидларни бартараф этишда асосий кучдир. Қайсики, “Ёшларимиз, фарзандларимизнинг ёниб турган кўзлари, ғайрат-шижоати, билимга интилиши, дунёда ҳеч кимдан кам бўлмайман, деган ҳаракатини ёруғ келажагимизнинг, эзгу мақсадларимизга эришишнинг асосий омили ва гарови сифатида кўрамиз” [4, 246-247-бетлар].

Хуллас, бугунги кунда жамият ҳаётида кечаётган жараёнларни чуқур таҳлил қилиш, турли ғоявий-мафкуравий таҳдидлардан огоҳ бўлиш, хориждан кириб келаётган мамлакатимиз манфаатларини, миллий анъана ва қадриятларимизга ёт ғоя ва қарашлар қандай мақсадни кўзлаётганини англаб етиш ҳам мафкуравий профилактикага ёрдам беради. Бу борада оммавий ахборот воситалари, радио, телевидение орқали аҳоли, айниқса, ёшлар ўртасида изчил тарғибот ва ташвиқот ишларини йўлга қўйиш, уларнинг таъсирчанлигини оширишга эришиш ҳам муҳим аҳамият касб этади.

МУҲОКАМА

Бугунги кунда мафкуравий хавфсизликни таъминлашда ёш авлод масъулиятини ошириш ва уни такомиллаштириш зарур. Бунинг учун энг аввало, фуқароларимизнинг билимлари, кўникма, малака ва ҳиссиётлари билан ҳисоблашиш зарур. Зероки, ушбу хусусиятларни такомиллаштиришда миллий ғоя ва унинг амал қилишида, асосан, учта жиҳатни алоҳида ажратиб кўрсатиш мумкин: а) муайян миллатга оид кишиларнинг ижтимоий онги билан боғлиқлик; б) уни шу миллатга хос ўзаро муносабат ва фаолият орқали амалга ошириш; в) иқтисодий, ижтимоий, сиёсий, моддий ва маънавий соҳадаги бирор мақсад ёки идеал тарзида намоён бўлиш. Бу жиҳатлар ҳақида фикр юритганда, аввало, миллий ғоянинг миллатга мансуб кишилар жумладан ёш авлод онгида акс этиши, уларда хилма-хил туйғулар, эҳтиёж ва мақсадларнинг пайдо бўлишига сабаб бўлишини алоҳида таъкидлаш лозим. Бундан ташқари, миллий ғоя ижтимоий онгда бирор билим ёки ҳақиқат сифатида сақланади, авлоддан авлодга узатилади, мерос сифатида қолдирилади. Муайян миллатга мансуб кишилар табиатга, ижтимоий муҳитга, иқтисодий, сиёсий ўзгаришлар ва бошқаларга, ҳатто ўзларига нисбатан муносабатда ҳам миллий ғоя талабларига эътибор беради. Бир томондан, у билан боғлиқ воқелик қонунларига, талаб ва қоидаларига амал қилсалар, иккинчи томондан эса, ўз фаолият ва хатти-ҳаракатларида бу борадаги одат ва анъаналарни бажаришга ҳаракат қиладилар. Ворислик тарзида мерос қолдирилган миллий ғоя ва унинг тамойиллари шу маънода кишиларнинг ушбу йўналишдаги фаолияти ва хатти-ҳаракати орқали намоён бўлади ҳамда воқеликка айланади.

ХУЛОСА

Юқоридаги фикрлардан қуйидаги хулосаларга келиш мумкин:

а) ҳар қандай миллат ижтимоий-тарихий бирлик сифатида ўзига хос, бетакрор жиҳатларга эга. Ўз миллий ғоясининг объекти ва субъекти сифатида ҳар бир миллат уни ривожлантириб, такомиллаштириб боради. Шу билан бирга, ўзи ҳам ижтимоий тараққиёт жараёнида ўзгариб, янгиланиб, ранг-баранг жиҳатлар кашф этади;

б) миллий ғоя миллий маконда шаклланади, ранг-баранг тарзда намоён бўлади, ёшлар онгига таъсир қилади, улар учун маънавий мезон ролини ўйнайди, ижтимоий ривожланиш жараёнида доимо янгиланиб, авлоддан авлодга ўтиб боради;

в) мафқуравий хавфсизликни таъминлашда ёш авлод масъулиятини ошириш ва уни такомиллаштириш бугунги куннинг долзаб масалаларидан бири эканлигини унутмаслигимиз;

г) миллий ғоя ёш авлоднинг ўзаро муносабатлари, ижтимоий фаолияти, хатти-ҳаракатлари ҳамда улар билан боғлиқ бўлган эҳтиёж, қизиқиш ва интилишлар учун асос бўлади, мақсад ва идеаллар сифатида Ўзбекистон ёшларини улкан ишларга сафарбар қилади.

REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 24 йиллигига бағишланган тантанали маросимидаги маърузаси - “Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови”. // “Халқ сўзи”, 2016 йил 8 декабрь.
2. Ўзбекистон Республикаси Бош Вазири Шавкат Миромонович Мирзиёевнинг Олий Мажлис Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги нутқи. // “Халқ сўзи”, 2016 йил 9 сентябрь.
3. Мирзиёев Ш.М “Танқидий таҳлил, қатъий тартиб интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қонидаси бўлиши керак”.// “Халқ сўзи” 2017, 16 январь.
4. Dinshunoslik asoslari. O‘quv qo‘llanma / Ochildiev A. va boshqalar. -Toshkent: “Toshkent islom universiteti” nashriyot-matbaa birlashmasi. 2013.
5. Haqqulov N.Q. Perfect generation - personality of private education and humanity facilities // "МИРОВАЯ НАУКА" международное электронное научно-практическое периодическое издание. -2019.- №2(23). - С.62-63
6. Сафаров А.И., Хаккулов Н.К. Свойственные качества совершенному человеку в суфизме // Современная наука как социально-политический фактор развития государства: материалы международной научно практической конференции (10 мая 2019г., Москва) Отв. ред. Зарайский А.А.– Издательство ЦПМ «Академия Бизнеса», Саратов 2019. С. 48-50.

OBJECTIVES FOR FORMING THE IDEOLOGICAL IMMUNITY IN THE PROCESS OF GLOBALIZATION

Ziyotova Adolat Ergashevna

Teacher of Samarkand institute SamDAQI.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7297871>

Abstract. *The article deals with the tasks of forming ideological immunity in the process of globalization. After analysing today's ideological and information attacks can have a negative impact on the consciousness of the youth of our country, its spiritual and moral upbringing. Under the guise of "mass culture", phenomena of moral depravity, indifference to the future and moral indifference, the ideas of egocentrism and individualism can be attached to society.*

Keywords: *Features of ideological influence, ideological influence, information ideological influence, ideological polygons, influences and provision of information and other security threats, certain goals, threats to international security, ideological immunity, strengthening of information influence.*

ЗАДАЧИ ФОРМИРОВАНИЯ ИДЕОЛОГИЧЕСКОГО ИММУНИТЕТА В ПРОЦЕССЕ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Аннотация. *В статье рассматриваются задачи формирования идеологического иммунитета в условиях глобализации. После анализа сегодняшние идеологические и информационные атаки могут оказать негативное влияние на сознание молодежи нашей страны, ее духовно-нравственное воспитание. Под видом «массовой культуры» к обществу могут присоединяться явления нравственной испорченности, равнодушия к будущему и нравственной индифферентности, идеи эгоцентризма и индивидуализма.*

Ключевые слова: *особенности идеологического воздействия, идеологическое воздействие, информационное идеологическое воздействие, идеологические полигоны, воздействия и информационное обеспечение и иные угрозы безопасности, определенные цели, угрозы международной безопасности, идеологический иммунитет, усиление информационного воздействия.*

INTRODUCTION

The emergence of the term "globalization" is associated with the name of Professor Theodore Levit. In his article "Globalization of Markets", published in 1983 in the magazine "Harvard business review" outlined the phenomenon of combining different products produced by transnational corporations with this term. In giving the notion of "globalization" of academic status and in its rapid spread the role of the American sociologist Roland Robertson, who explained the concept of globalization in 1985, and in 1992 in a separate book laid out the foundations of his concept. He perceives globalization as a "contraction" of the world and an increase in the interdependence of all its parts, which is accompanied by an increasingly widespread awareness of the integrity, unity of the world. In other words, in Robertson's concept, on the one hand, there is an objective process of expanding interaction between different regions of the world, and on the other hand, the reflection of this process in the minds of people. One of the researchers of the modern world, M. Castells, notes that globalization is primarily connected with the globalization of the economy. The concept of "global economy" in the interpretation of M. Castells means that the main types of economic activity (production, consumption and circulation of goods and services), as well as their components (capital, labor, raw materials,

management, information, technology, markets) are organized in a global scale, directly or using a branched network linking economic agents. Globalization is a process conditioned by objective factors of intensive rapprochement and interaction of various parts of the whole world. In this context, special attention is paid to integration in various spheres of society. So, at present globalization covers all spheres of our life. Today, globalization as a phenomenon is viewed in several interrelated aspects, the main of which are political power, cultural relations and economic development.

The political side of globalization is the formations of international political and economic communities[1, p. 56]. In this process, some national hegemonies, starting with the decision, all entrust transnational and international institutions, i.e. powers in the economic, political, social, cultural and other spheres are given under the responsibility of the relevant institutions. The cultural and social side of globalization is the localization of universal social norms. In other words, liberal-democratic values are already becoming practices of nations. In cultural thinking, globalization is understood as the influence of Western consciousness, Western customs and traditions on cultural and social life, everyday life, culture, religion, faith, etc. The third and most important aspect of globalization is its manifestation in the economic sphere. Economic globalization is currently the most important form of globalization.

DISCUSSION

The commercialization of the media, especially television, the most influential of them, has a serious impact on young people, on the formation of their worldview, value orientations. All this undoubtedly influences the loss of their aspiration to creative activity, to search and creativity. And the youth is not only the future, it is a living present, and it is important to understand how the young generation today determines the content and character of the state's future, how much the spirit of the new time, morality and spirituality carry within it[3, p.18]. In this regard, the current process of globalization requires the protection of the people of Uzbekistan, in particular young people, from various forms and types of information attacks and threats that predetermine the negatives of ideological influences. This also provides for continuous improvement of educational processes and pedagogical programs that set themselves the task of achieving the goal of forming immunity against information attacks, which excludes the possibility of the appearance of factors that subsequently adversely affect the life of each person. That is why today the leadership of our country accentuates special attention to raising the level of social activity of our youth, the effective formation of their political, legal and ideological consciousness, allowing themselves to distinguish "white and black." Thus, the process of globalization, which has become more active in the last two decades, along with the positive, contains a lot of ambiguities and contradictions, becomes the subject of heated discussions. Globalization and the processes it generates put the traditional patterns of behavior, way of life and ways of the worldview, as well as the values and traditions of all segments of the population, to test. Within the framework of ideological struggle, the main goal now is the struggle for the minds and hearts of people[2, p. 24]. The essence of this issue consists in the acute understanding that any idea (creative or destructive, progressive or reactionary) can become a real force, only having mastered the consciousness of people, or more precisely - having penetrated into their hearts. In this case, it becomes a force that calls for action, as well as a program of these actions, becomes an integral part of the spiritual and moral state of both the individual and society as a whole.

Manipulation by mass consciousness is a kind of psychological influence, the result of which is a latent excitation and the appearance of intentions at the addressee that do not coincide with his real desires. Manipulation is created by: using behavior stereotypes; substitution of concepts; creating metaphors; mythologization; distractions. The danger of manipulation of consciousness is in such factors as: loss of an adequate perception of reality on a world scale; leveling of the human person; the use of the masses in various "dirty" political processes. Thus, ideological immunity is a vital necessity [4, p.78]. It is important to protect our people from the corrupting influence of alien and harmful ideas in the education of children in the country morally, spiritually and physically healthy and perfect, in the implementation of these noble objectives [6, p. 35]. To counter such dangers, for example, as Wahhabism and nationalism, it is expected that ideological immunity will be built in the hearts of our people, especially the younger generation. Under the immunity (from the Latin word "free", "get rid") is meant a system of protection that can maintain the stability of public and state systems, protecting them from external negative influences and ideological influences, "infections" from hostile "polygons". People deprived of sufficient immunity can not have a healthy belief and outlook. Such people can not distinguish good from evil, worthy of obscene. They are alien to the interests of the people and the Motherland. A person with healthy immunity warns against bad deeds, will wholeheartedly against evil and injustice, will express his protest. Therefore, hatred of evil, love and adherence to virtue are the main signs of healthy immunity. An important element of the nation's immunity and sometimes personality is vigilance, that is, life with a constant awareness of the world, about the changes taking place around. The people, who have turned their state of vigilance into a rule, can timely solve vital problems in the law of their life, can give a worthy rebuff to any ideological attacks of aggressive forces. Thus, ideological immunity is a vital necessity. It is of great importance in protecting our people from the corrupting influence of alien and harmful ideas, in educating the country's children morally, spiritually and physically healthy and perfect, in realizing the intended noble goals.

CONCLUSION

In a space where information is freely transported, various cultural codes also become widespread [5, p. 89]. The most revealing example is when mass media and transnational corporations, through mass advertising, show events and other types of pop culture, construct and translate patterns of behavior and styles of life actively cultivated by young people. For example, the slogan "Take everything from life!", The label "Generation of Pepsi" and so on. Much can be said about the influence of the Internet. The following manifestations are most obvious: an increase in the speed of information transfer; erasure of borders in communication, entertainment, acquaintances; increased intercultural exchange; unification of cultural units. All this affects to a greater or lesser extent the daily life of young people. This issue became especially urgent with the spread of the mobile Internet, which destroyed the attachment of young people to stationary computers and transferred the "Internet life" to public spaces.

In conclusion, we note that globalization, no matter how we evaluate it, is a fact of modern existence. Globalization is an irreversible process, the natural course of world development with all its pluses and minuses. Globalization implies the formation of a single international economic, legal, cultural and information space. And the youth, of course, finds its place in it, acting as an active subject of emerging processes.

REFERENCES

1. The idea of national independence: the basic concepts and principles: socio-political literature / [Per: A.Zh. Sharipov, etc.]. - T.: Uzbekiston, 2003.
2. Abdunabiev A.G. The idea of national independence and the upbringing of young people. Uchebno-method. for teachers. and stud. at the course "The idea of national independence: the basic concepts and principles" / A.G. Abdunabiev, G.N. Usmanov; [Repl. Ed.: S.S. Sanginov]; CPISC. - T.: TSPIUL, 2002.
3. Abdunabiev A.G. The origins of spirituality and good traditions (to help those who know the essence of the idea of national independence): monograph /A.G. Abdunabiev; [Repl. Ed.: A.L. Gentshke]. -T: TSPIUL, 2001.
4. M.Artikov. The idea of national independence. - T, 2003.
5. QahhorovaS. Sh. Global manaviyat - globallashuvning g'oyaviy asosi. -T.: Tafakkur, 2009.
6. Quronov M. Mafkuraviy tahdid va yoshlar tarbiyasi. -T.: Academy, 2008.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA MARKAZLAR FAOLIYATI

Babayeva D.R

Nizomiy nomidagi TDPU Maktabgacha ta'lim metodikasi kafedrası professori

G'afforova D.A

Nizomiy nomidagi TDPU Maktabgacha ta'lim metodikasi kafedrası o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7297882>

Аннотация. Ushbu maqolada Maktabgacha ta'lim tizimini takomillashtirish yo'llari, maktabgacha ta'lim jarayonida innovatsion pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy etish mazmuni, maktabgacha ta'lim jarayonida innovatsion pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy etish usullaridan foydalanish haqida so'z boradi.

Калит so'zlar: maktabgacha ta'lim, pedagog, innovatsiya, faoliyat, takomillashtirish, texnologiya, malaka, jarayon, zamonaviy, rivojlanish, usullar.

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ЦЕНТРОВ В ДОШКОЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ

Аннотация. В статье рассматриваются пути совершенствования системы дошкольного образования, содержание внедрения инновационных педагогических технологий в дошкольное образование, использование инновационных педагогических технологий в дошкольном образовании.

Ключевые слова: дошкольное образование, педагогика, инновация, деятельность, совершенствование, технология, навыки, процесс, современное, развитие, методы.

ACTIVITY OF CENTERS IN PRESCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATIONS

Abstract. This article discusses ways to improve the preschool education system, the content of the implementation of innovative pedagogical technologies in preschool education, the use of innovative pedagogical technologies in school and preschool education.

Key words: preschool education, pedagogy, innovation, activity, improvement, technology, skills, process, modern, development, methods.

KIRISH

Bolani har tomonlama rivojlantirish uning insoniyat tajribasi, bilimlari, qobiliyati va madaniyatining saqlovchisi bo'lgan kattalar bilan muloqoti tufayli insoniyatning ko'p asrlik tajribasini o'zlashtirish asosidagina amalga oshiriladi. Bu tajribani faqat insoniy muloqotning eng muhim vositasi - til orqaligina berish mumkin. Til – hayotimizning ajralmas qismi bo'lib, biz unga o'z-o'zidan bo'lishi shart bo'lgan narsa sifatida qaraymiz. Tilning o'zi nima, biz unda qanday so'zlayapmiz, biz qanday qilib so'zlashni o'rganishimiz haqida esa unchalik ko'p o'ylab ham o'tirmaymiz.

Zamonaviy maktabgacha ta'lim tashkilotlari – bola o'z rivojlanishi uchun eng ahamiyatli sohalarda va jihatlarda kattalar va tengdoshlar bilan keng hissiy-amaliy o'zaro muomala tajribasini oladigan joydir, maktabgacha ta'lim muassasalarida bola o'z ehtiyojlari, qobiliyatlari va imkoniyatlariga muvofiq holda individual rivojlanishiga bo'lgan huquqini shu jarayon uchun tashkiliy-pedagogik sharoitlar yaratilgan holda amalga oshiradi; pedagog o'zining kasbiy va shaxsiyat fazilatlarini rivojlantiradi, rahbar, bolalar va pedagoglar faoliyatining muvaffaqiyatli bo'lishini ta'minlaydi; muassasa ota-onalarning o'z bolalari uchun ko'zda tutgan kelajagi yuzasidan fikrlari xususiyatlarini inobatga oladi va ularni bolalar bilan, hamda ta'limiy

jarayonning barcha ishtirokchilari bilan konstruktiv-hamkorlik munosabatlarini ro'yobga chiqarishga yo'naltiradi. Bugungi kunda ta'lim sohasida turli xususiyatdagi, yo'nalishdagi va ahamiyatdagi nihoyatda ko'p innovatsiyalar mavjud, katta yoki kichik ko'lamli davlat islohotlari o'tkaziladi, ta'limning tashkil etilishiga, mazmuniga, uslubiyotiga, texnologiyasiga yangiliklar kiritiladi. Maktabgacha ta'lim jarayonida innovatsion pedagogik texnologiya bu bolalarni vositalar yordamida ta'lim materiallarini o'rganish orqali nutqini rivojlantirish, o'z fikr erkin bayon eta olish, o'zaro muloqot, tevarak-atrof bilan tanishish jarayonini yangicha talqin etishdir. Ma'lumki, Maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim-tarbiya berishdan asosiy maqsad ularni sog'lom, barkamol shaxs sifatida tarbiyalash va maktab ta'limiga tayyorlashdan iboratdir.[1.87.] Maktabgacha ta'lim jarayonida innovatsion pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy etish usullaridan foydalanish ijobiy natija beradi. Ta'lim-tarbiya tizimi markazida bola shaxsi turib, uning rivojlanishi va tabiiy salohiyatini tatbiq etish uchun qulay, bexatar va nizosiz sharoitlar yaratilishi ko'zda tutiladi. Insonparvar shaxs texnologiyalari bu texnologiyalar bolaga hurmat va muhabbatni, uning ijodiy kuchlariga optimistik ishonchni targ'ib qiladi, majburlashni man etadi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida markazlar faoliyatini yuqori saviyada tashkil etish va uning samaradorligini oshirish maqsadida tarbiyachi mashg'ulot uchun berilgan vaqtdan unumli foydalanishi, turli texnologiyalar, usul va metodlardan foydalanib turli mashg'ulotlarni o'tishi, tarbiyachi bu tajribalarni puxta o'zlashtirishi muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababali ham tarbiyachi mashg'ulotlarni o'qitishda zamonaviy yondashuvlar qilish va turli mashg'ulotlarning o'ziga xos xususiyatlarini inobatga olgan holda innovatsiyalardan foydalanib ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etish talab etiladi va tavsif beriladi. [2.97.]

METOD VA METODOLOGIYASI

Tarbiyachi o'quv materialini bolalarning yosh xususiyatlarini inobatga olgan holda ularga munosib tarzda yetkazadilar. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari pedagogik jamoasining o'rni shundan iboratki, ular har bir bolaning qiziqishi, qobiliyati va ehtiyojini inobatga olgan holda mos keladigan maqsadlar qo'yishlari, bolalardagi tabiiy qiziqishlarni qo'llabquvvatlashlari, ularda borliqni birgalikda o'zlashtirish ko'nikmalarini shakllantirishlari kerak. Bola rivojlanishining o'ziga xosligini inobatga olishda avvalo shuni tushunib yetish kerakki, barcha bolalar rivojlanishning ma'lum bosqichlarini bosib o'tadilar, biroq bunda har bir bola noyob va takrorlanmasdir. Tarbiyachilar bolalarni aynan bir xil, o'xshash narsalar va faoliyat turlari bilan ta'minlashlari uchun ularning o'ziga xos, boshqalardan ajralib turadigan rivojlanish ko'rsatkichlari to'g'risida to'liq tasavvurga ega bo'lishlari lozim. Shuningdek, tarbiyachilar bir xil yoshdagi bolalarning qobiliyatlari va qiziqishlaridagi farqlarga e'tibor bilan munosabatda bo'lishlari kerakligini mutaxassislar alohida ta'kidlashadi.

Masalan:

Quvnoq matematika: Xon qizini sanaymiz!

Buning uchun siz hovlingizdan bir nechta yapaloq shakldagi toshlarni bolangiz bilan birga to'playsiz. Ularning bir nechtasiga Xon qizlarini rasmini chizib, ularning hollarini sanagan holda joylashtirasiz va boshqa toshlarga aynan usha sonlarni yozasiz. Qo'shish, ayirish va barobar belgilarini ham yozib olasiz. Tayyorlagan xonqizlaringizning qo'yilgan hollarini soni bo'yicha arifmetik ishlanmalar tayyorlab farzandingiz bilan birga hisoblaysiz.

Mantiqiy o'yin: Raqamli moychechak

Kerak bo'ladigan jihozlar: A4 formatdagi oq qog'oz, flamaster, rangli stiker qalamchalari. Oq qog'ozga flamaster orqali moychechak tanasini chizib olamiz va o'rtasiga istaganizcha sonlarni

yozamiz. Alohida rangli stiker qalamchalariga shu sonlarni biron belgilar yordamida joylashtiramiz. Farzandingizdan aynan shu rangli stikerlar orqali moychechak yaproqlarini shakllantirishini so‘rang (belgilar va sonlar mos kelgan holda)

Rasm chizamiz: Barmoqlarimiz bilan chizamiz.

Kerak bo‘ladigan jihozlar: A4 formatdagi oq qog‘oz, rangli bo‘yoqlar, flamaster. Kerakli rang tanlanib uni barmoqlarimizga botiramiz va qog‘ozga bosib tushiramiz. Tayyor shakllarga flamaster yordamida ishlov beramiz.

Xarakatli o‘yin o‘ynaymiz: To‘pni yumalat!

Bu o‘yinda bolalarga to‘pni yumalatish va ilib olish o‘rgatiladi, ularda harakatchanlik xususiyatlari tarbiyalanadi. Bolalar polda doira bo‘lib o‘tiradilar (oyoqlarini kerib, oldinga uzatadilar yoki chordana qurib o‘tirib oladilar). Ota-onalar qo‘lida to‘p ko‘tarib doiraning o‘rtasida o‘tiradi. U to‘pni navbat bilan har bir bolaga qarab yumalatadi, bolalar ilib olgan to‘pni yana ota-onasiga yumalatadilar va mana shu harakatlarni o‘zlashtirib olganlaridan so‘ng, doira markazida o‘zingizning o‘rningizga bolalardan birontasi o‘tirishi mumkin.

Hikoya aytib bering: Tulki bilan chumoli

Tulki bilan Chumoli do‘st bo‘lib bug‘doy sepishibdi. Ayyor Tulki har kuni qornim og‘riyapti, boshim zirqirayapti degan bahona bilan dalaga chiqmabdi. Chumolining bir o‘zi ertadan-kechgacha ishlab suv quyur, o‘toq qilar ekan. Nihoyat, bug‘doy pishibdi. Tulki xirmonning bug‘doyga to‘lib ketganini ko‘rib, Chumolini aldab, hosilning barini o‘zi olmoqchi bo‘libdi. Chumoli do‘stim, shuncha bug‘doyni taqsimlab o‘tirishning nima keragi bor? Kel, yaxshisi, quvlashmahoq o‘ynaymiz. Xirmonga kim birinchi bo‘lib yetib kelsa, hamma hosil o‘shaniki bo‘lsin, — debdi. Chumoli biroz o‘ylanib, nihoyat, rozi bo‘libdi. Yonma-yon turishibdi. Qani, bo‘lmasa boshladik! — deya Tulki qichqiribdi-da, xirmon tomon yugurib ketibdi. Lekin chumoli ham bo‘sh kelmabdi. U Tulkining dumiga yopishib olibdi. Tulki xirmon oldiga yetib kelibdi-da, silkinibdi. Shunda Chumoli sirg‘alib tushibdi-da, bug‘doy ustiga chiqib olib, o‘sha yerdan gap boshlabdi: Hoy, Tulki, namuncha imillamasang? Tulki sarosimaga tushib qolibdi: Qachon kela qolding? Allaqachon! Men dam olishga ham ulgurdim, sen bo‘lsang, hali ham hansirab turibsan. Shunday qilib Tulki yengilib, boshqa hiyla o‘ylab topolmay jo‘nab qolibdi. Chumoli barcha hosilni omborga tashib olib, qishda uni bir chekkadan yeb yotaveribdi. Dangasa Tulki bo‘lsa butun qish och qolibdi. Faollik markazlarini tashkil etishning mazmun-mohiyati «Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishiga qo‘yiladigan davlat talablari» va «Ilk qadam» davlat o‘quv dasturining ishlab chiqilishi uzluksiz ta‘lim tizimida maktabgacha ta‘limni samarali amalga oshirish uchun keng imkoniyatlar yaratdi. Albatta maktabgacha ta‘limni ham shaklan, ham mazmunan yangilashga qaratilgan bu kabi innovatsiyalar ota-onalardan tortib barcha pedagoglar bola tarbiyasi, uning ta‘lim olishga tayyorgarligiga zamon talablaridan kelib chiqqan holda yondashuvini talab etadi. Bunda tarbiyachilar bola rivojlanishi qanday kechayotganligi to‘g‘risida aniq tasavvurga ega bo‘lishlari, buning uchun esa ularni doimiy ravimda nazorat qilib borishlari zarur bo‘ladi. Bunda bola rivojlanishining o‘ziga xosligiga doir, bolalar qiziqishlariga javob beruvchi faoliyat turlari, ya‘ni ularning aqliy, ijtimoiy va ma‘naviy yetuklik darajasi nazarda tutiladi. Bunday faoliyat turlari bolalarning tabiatga qiziqishlariga, tajribadan qoniqish hosil qilishlariga va o‘z g‘oyalarini tajribada sinab ko‘rish xoxish-istaklariga qaratilganidir. Bunda bolalarda paydo bo‘lgan savollarga o‘zlari javob topishiga yordam berish muhim ahamiyatga ega. Negaki, savolga javob izlash barobarida bolada qiziqish, dalillash va e‘tibor berish avtomatik tarzda faollashadi. Bunda tarbiyachining roli savolni soddalashtirmasdan va

bolani ko'p axborot bilan chalg'itmasdan uni qoniqtiradigan javob topish yo'llarini birgalashib qidirishdan iboratdir. Faollik markazlaridagi ta'lim jarayonida bolalarning o'zlari tegishli rivojlanish markazini ixtiyoriy tanlay boshlaydilar. Bolalarni mustaqil guruhlarda ishlashi, individuallashtirishda tarbiyachi shunday faoliyat turlarini o'ylab topadiki, unda barchaga birdek ko'rsatma berilsada, biroq har bir bola undan kelib chiqqan holda o'zi mustaqil ravishda muvaffaqiyatga erishishiga imkon beriladi. Individuallashtirish darajasini optimallashtirish mumkin. Epchilik va topqirlik talab etiladigan faoliyat turini tanlagan va bolalarni diqqat bilan kuzatgan holda tarbiyachi zaruriyat tug'ilib qolsa topshiriq va materiallarni o'zgartirishi yoki moslashtirishi mumkin.

TADQIQOT NATIJASI

"Ilk qadam" davlat o'quv dasturi asosida maktabgacha ta'lim tashkilotlarida quyidagi rivojlanish markazlari faoliyati yuritilishi nazarda tutiladi: - Qurilish va konstruksiyalash markazi - Syujet-rolli o'yinlar va dramalashtirish markazi - Til va nutq - Ilm-fan va tabiat markazi - San'at markazi - Musiqa va ritmika markazi. Rivojlanish markazlari bolalarga o'zlarining shaxsiy ko'nikmalari va qiziqishlaridan kelib chiqqan holda ta'lim-tarbiya jarayonini mustaqil individuallashtirish imkoniyatini beradi. Tarbiyachi-pedagoglar rivojlanish markazlarida bolalarning yordamchilari rolini o'ynaydilar, mashg'ulotlar olib boriladigan joyda imkoniyatlar kengligini ta'min etadilar va har bir bola individual rivojlanishi darajasini egallay olgan xolda faoliyat turlarini rejalashtiradilar. Kun tartibi turli mashg'ulot turlarini o'zida qamrab olishi lozim: kichik guruhlarda birgalikda va tarbiyachi hamkorligida yakka tartibda (individual) yoki mustaqil (ular tomonidan tanlagan mashg'ulotlarga vaqt ajratish kerak, chunki bolalar ongli tanlab olishni o'rganadilar, o'z qiziqish va qobiliyatlarini amalga oshiradilar). Bolalarning o'z tanlovlarini amalga - oshirishi, muammolarni hal etishi, atrofdagi kishilar bilan birgalikda harakat qilishi, individual maqsad qo'yishi va unga erishishni bilishlari lozim. Faollik markazlarini tashkil etish va rahbarlik guruhlardagi markazlar shunday tarzda yaratilishi kerakki, u bolaga mustaqil tanlash imkonini bersin.[3.56.]

Har bir guruhda 5 ta markazlar bo'lib, ularning har birida izlanish va o'yinlar uchun yetarli miqdordagi materiallar saqlanadi. Qurilish va konstruksiyalash markazida turli xil va shakldagi qurilish elementlari mavjud bo'lib, bolalar ulardan o'z fantaziyasiga tayangan xolda inshootlar bunyod etadilar: misol uchun ko'rgan tarixiy obidalari, uylar, garajlar, ferma va shu kabilar. Qurilish bilan mashg'ul bo'lgan bolalar bu yerda juda ko'p narsalarni o'zlashtirib oladilar. U bolalarning matematik qobiliyatlarini rivojlantirishga, ijtimoiy ko'nikmalarni egallashga yordamlashadi, muammolarni xal etish tajribasini beradi. Bu yerda, shuningdek, ijodiy yondashishni namoyon etish va bajariladigan ishga diqqatni jalb etishni o'rganish mumkin.

MUHOKAMA

Ushbu markazga tarbiyachilar va bolalar xoxish-istagiga ko'ra ko'plab turli narsalarni – o'yinchoq mashinalar, yuk mashinalari, samolyotlar, gazlama bo'laklarini qo'shib qo'yish mumkin. Syujet-rolli o'yinlar va dramalashtirish markazida bolalarda haqiqiy hayotdan olingan kichik na'via ko'rinishlarini o'ynashga xoxish-istak uyg'otish uchun albatta kerakli kiyimlar va boshqa narsalar bo'lishi zarur. Bular ularda atrofda nimalar sodir bo'layotganini anglash, ularni ajrata olish hamda hayotda o'z o'rinlarini tushunib yetishlariga yordam beradi. Til va nutq markazida kitoblar va eshinish hamda yozish uchun o'quv qurollari mavjud bo'ladi. Bu tinch burchak bo'lib, unda bolalar kitoblarni qarab chiqishlari, bir-birlariga o'qib berishlari mumkin. Shuningdek, bu yerda tarbiyachi yoki ko'ngilli yordamchi bolalarga kitobni ovoz chiqarib o'qib

berishi mumkin. Unda bolalarga kitobchalarni o'z qo'llari bilan yasash, mavzu(syujet)larni o'ylab topish va ijro etish, hikoyalar eshitish taklif etiladi. Ilm-fan va tabiat markazida boshqotirma va konstruktor kabi bolalar yig'ishi va bo'laklarga ajratishi mumkin bo'lgan narsalar bo'lishi lozim. Bu yerda, shuningdek, bolalarning bir xilda taqqoslashlari, turlicha tasniflashlari, sanashlari uchun yordam beradigan o'yinlar ham bo'lishi kerak. Bolalarning tabiat hodisalari haqida bilib olgan tushunchalari va ko'chadan topilgan narsalar bilan mashg'ul bo'lishlari uchun foydalaniladi. San'at markazi bolalarning o'z ijodiy qobiliyatlarini sinovdan o'tkazish va amalga oshirishga rag'batlantiradi, ularga yangi materiallar bilan tanishishdan qoniqish olish imkoniyatlarini beradi, bolalarning sezish qobiliyatini boyitadi. Bu yerda bo'yoq, qog'oz, qaychi, bo'rchalar, qalamlar, gazlama bo'laklari va kesish hamda yelimplash uchun turli qiyqimlar mavjud. Shuningdek, tabiiy materiallar – yog'och, barg, qum-tuproqni ham qo'shib qo'yish foydadan xoli emas. Markazdagi mashg'ulotlar ijodiy qobiliyat, so'z orqali va so'zsiz muloqot, umumiy va nozik harakatlanish, aqliy qobiliyatni rivojlantirishga yo'naltirilgan. Pedagoglarning vazifasi – bolalarning muloqotga kirishishga bo'lgan qiziquvchanligini rag'batlantiruvchi muhitni yaratish va bolalarning o'zgaruvchan ehtiyojlariga qarab, o'z vaqtida kerakli sharoitlarni moslashtirgan xamda ularni kuzatishdan iborat. Individual yoki kichik guruhlar uchun topshiriqlar ota-onalar bilan suhbatlashgandan so'ng, qaysidir ko'nikmalarga alohida e'tibor berish uchun ishlab chiqiladi.[4. 97.]

XULOSA

Xulosa qilib aytganda Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tashkil etiladigan rivojlanish markazlaridagi jarayonlar bolalarning doimiy ravishda yangi bilimlarni o'zlashtirishga, mustahkamlashga yordam beradi. Bolalarni o'z bilimini mustaqil ravishda to'ldirib borish, kechayotgan yangilanish jarayonlariga munosib moslashib borishga o'rgatish rivojlanish markazlarining asosiy maqsadidir. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida olib boriladigan rivojlanish markaz faoliyatlarida bolalarga quyidagilar o'rgatiladi - muammolarni eta olish; - ijodiy, tafakkur va ixtirochilik imkoniyatlarini namoyon etish; - odamlar, jamiyat, mamlakat, atrof-olam to'g'risida g'amxo'rlik qilishni. Oqilona tashkil etilgan sog'lom ijtimoiy-ma'naviy muhit bolalarda izlanishga, tashabbus ko'rsatishga va ijodkorlik qobiliyatlarini namoyon etishga rag'bat uyg'otadi.

REFERENCES

1. O'Q.Tolipov, M.Usmonboyeva. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari.-T.: «Fan»2006 yil, 298b.
2. Egamnazarova Sh. M. "Tarbiyaviy ishlar metodikasi" Ilim ziyo T.: 2016y.
3. O'quv qo'llanma.
4. "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi. -T.: 2022 yil.
5. Sodiqova SH.A. Maktabgacha ta'limda markazlar faoliyati va uslubiyoti. T.: 2022yil.

TEACHING ESP LEARNERS UNMIXED ABILITY CLASSES

Yunusova Zilola Zairovna

Senior Lecturer, Department of Foreign Languages, University of Journalism and Mass Communications

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7300292>

Abstract. *In this article, the author's day-to-day experiences with teaching mixed-ability classes at higher educations of higher learning are reviewed. The practical experience is scrutinized in relation to recent teaching and learning methodologies. The strategies for task and material variation, collaborative learning, individualization, and changes to classroom arrangement are described. The mix of different activities with respect to individual heterogeneous groups are discussed.*

Key words: *Ability, questions, education, learning, teaching, student, English Education, Higher, academic, positive factors, equipped, context.*

ОБУЧЕНИЕ УЧАЩИХСЯ ESP ПРОГРАММАМ БЕЗ СМЕШАННЫХ СПОСОБНОСТЕЙ

Аннотация. *В данной статье рассматривается повседневный опыт автора по преподаванию смешанных классов в высших учебных заведениях. Практический опыт тщательно изучается в связи с последними методологиями преподавания и обучения. Описаны стратегии изменения заданий и материалов, совместного обучения, индивидуализации и изменений в организации занятий. Смешение различных видов деятельности по отношению к отдельным разнородным группам не обсуждается.*

Ключевые слова: *Способность, вопросы, образование, обучение, преподавание, студент, английское образование, высшее, академическое, положительные факторы, оснащение, контекст.*

INTRODUCTION

The question of how students learn and how teachers bring about learning cannot be answered as education deals with specific purposes and contexts that differ from each other with students who are diverse in all aspects (Fry et al, 2009). Language teaching and learning aim primarily to enabling learners communicate their ideas in that language with ease. Learning and teaching English for Specific Purpose (ESP) in higher education intends to help students be equipped with more advanced language tools or develop all language critical skills of speaking, listening, reading and writing. When students master these four language skills, they can now be successful in their academic journey as English has become not only a medium of instruction but also a subject to be taught at tertiary level of Education in many parts of the globe. However, at university level, teaching and learning can be affected by various factors including students' personal challenges and institution's conditions. Students' engagement and their interests in the subject by linking what they learnt to the world issues (Burkšaitienė and Šliogerienė, 2018) hold an important part among the positive factors while low level of English probably resulting from inadequate training in the previous studies in tandem with learning environment, militate against effective teaching and learning as both slow down the teachers and impede them to carry it out effectively. This being, students' interest in ESP and related challenge pose a number of questions. Harmer (2015) lists four ways of arranging seats: orderly rows (traditional), and horseshoe, circle or modular arrangements. He claims that orderly rows enable teachers to

thoroughly monitor students' work and maintain eye contact with them. Furthermore, this kind of arrangement is regarded as suitable for activities such as grammar explanation, giving presentations, or watching a video[8].

Materilas:Language teaching theory (CLT) as framed on principles language teaching goals, how learners learn it, the kinds of classroom activities that best facilitate language learning, and the roles of both teachers and learners in the classroom.[1]Currently, teaching English for specific purposes in higher education is being dictated mostly by the influence of globalization and internationalization (Duyen, 2019). Higher institutions in Uzbekistan are not exception and are committed to helping their future graduates be equipped with English language skills to use in their various work fields namely education and other related occupational businesses. Richards (2006) postulates that Communicative language teaching sets as its goal the teaching of communicative competence; the knowledge we have of a language that accounts for our ability to produce sentences in it. It is this communicative competence that is affecting the teaching and learning of English as a foreign language in Higher Education in one way or another. As an international language that serves for many purposes worldwide, English is not only taught in Rwandan Education as a subject but also a medium of instruction since the post genocide period. Across various parts of the globe, for enhanced learning in higher education environment to be ensured, new methodologies of teaching and learning including problem-solving, project-based, portfolio-based teaching and learning, collaborative learning and technology-enhanced learning, web-assisted learning have been increasingly adopted by higher education institutions across the globe(Burkšaitienė and Šliogerienė, 2018). These new methodologies need to be applied in congruent with students' level and competencies, learning environment and available facilities. [2]Elsewhere, students in University of Uzbekistan, like any other students whose first language is not English, have a range of communication needs in academic context (Rupert, 2016) but at the end of their studies they are still grappling with difficulties linked with inadequate communication be it in written and spoken languages. Having been trained in English and taught English as a subject, it is still hard for them to minimize language errors which means expectations while teaching them English for specific purpose are not met. Inherently, while Bazimaziki (2018) recommended that efforts be made to practice and improve English language for effective communication, it is not actually done at the expected level due to various factors. To a certain extent, this is rooted in learners' low communication competence coupled little interest while Kimbouala et al.(2018) believe that lack of motivation and difficulties to express themselves in the target language militate against the effective learning. Discussing similar issue, Sumipo (2019) asserts that the paradigm shift of modern education which stresses on economic demands and fields of specialization calls for teaching of English for the obvious reason of equipping the students with the kind of English which assures immediate employment in their chosen fields. English for Specific Purposes (ESP) is taught in higher education for similar aims to help students be equipped with English communication skills that would enable them to carry out their works conversantly. Against this background, the researchers deemed necessary to explore students' perceptions of their interest in ESP, challenges affecting them and way to grapple with them for its effective learning.[3]

METHODS AND METHODOLOGY

Aims and Scope. The study is concerned with English for Specific Purposes, one of the cross cutting subjects taught students of University of Rwanda, College of Education. The

researchers involved year two students from Science and social Science combinations for the Academic Year 2018/2019. Due to time and space, the researchers involved a small group at a particular occasion during the teaching and learning session. The researchers wanted to explore students' perceptions and reflection on their interest in learning ESP, identify challenges affecting their learning and explore possible remedies.

RESULTS

The study seeks to answer the following questions: (1) How far are students interested in learning English for Specific Purposes? (2) What are students' reflections about the challenges impeding them to learn ESP effectively? (3) How can these challenges be mitigated? The researchers concur with Richards (2006) who posits that ESP courses are designed to address the language needs of university students, nurses, engineers, restaurant staff, doctors, hotel staff, airline pilots, and so on.

DISCUSSION

English for Specific Purposes has won a wide ground in the area of research on language education in various parts of the globe. Learning and teaching English for Specific Purposes (ESP) go along with globalization and internationalization where English holds an important part as a global language used in many if not all life domains. Duyen (2019) explored teacher's perceptions as regard ESP assessment and come up with the conclusion that ESP should help students develop not only their language competence but also critical thinking and problem solving skills information searching,[4]

CONCLUSION

English language is taught in Rwandan higher education to serve for various communicative purposes viz academic, social, personal and interpersonal. Challenges affecting the teaching and learning of this international language are basically linked with individual learners and partly with learning environment. Mahendran (2019) confirmed to effectively teach English and workplace literacy skills, there is a need of a resourceful, reflective and proactive teacher demonstrating an ability to align the lesson with learners' levels or competency with their learning aspirations and keenness to learn. The author recommends active participation learning which he says "rekindles even the passive learners to get involved in a fun way to learn and practice language skills". A similar point is echoed in Lenard and Lenard (2018) that overcoming challenges impeding effective teaching and learning entails teaching in smaller student groups, more academic skill-based classes, better course books and a closer cooperation with subject specialists. The authors suggested a big part of school management in order to help improve ESP courses development and enhance the acquired skills quality of the future graduates. Researchers in this study are not far from these views for effective teaching and learning of ESP. For the most, the three parts concerned with the teaching and learning of English for Specific purposes (ESP) are required to play their part each. Students should feel responsible and avoid that fear of practice. Because "Practice makes perfect" they will improve gradually simply that "by mistakes we learn". They should also read enough and attend public talks delivered in English. For the teachers of ESP, a big duty lie in knowing their students' gaps and help them accordingly, giving them more opportunities to practise, from what they already know to what they (teachers) want them (students) to know; creating rooms for debates from smaller to larger groups. Teachers should also vary the teaching and learning methodologies and give enough rooms to practical oral and written exercises. This is in line with Gálová (2007)

who proposes seven solutions to grapple with a series of difficulties for effective teaching and learning ESP in mixed classes in higher education suchs (1) to vary topics and content so that students are more likely to feel interested; (2) Set open-ended tasks so that learners may complete them according to their levels; (3) provide activities with varying degrees of difficulties so that sometimes even more advanced students may find them a challenge which will help them to increase their motivation; (4) Use pair and group works so that they may help one another; (5) Group them according to their levels so that no one will feel ashamed of his her performance; (6) Attend to particular individual difficulties and (7) provide additional materials to those who may need it.

REFERENCES

1. www.ziyonet.uz[1]
2. Bazimaziki, Gabriel (2018) Students' perceptions of using a foreign language in a mother tongue dominated environment: Contrastive analysis. *International Journal for innovation Education and Research (IJIER)*.6(2), 01-12.[2]
3. Burkšaitienė Nijolė & Šliogerienė, Jolita (2018) Students' Experience of Learning ESP: Findings from a Case Study in Lithuania. *The Journal of Teaching English for Specific and Academic Purposes*. 6(3), 489-500 [3]
4. Duyen Can (2019) ESP Teacher's perceptions and practices of formative assessment: An institutional case study in Vietnam. *American Journal of Humanities and Social Sciences Research (AJHSSR)*, 3(5), 143-148.[4]
5. Fisher R. *Teaching children to Learn*.(Cheltenham: Nelson Thornes) 2001, 1.
6. Tomlinson C.. *The differentiated Classroom: Responding to the Needs of All learners*.(Alexandria: ASCD).1999,24 0
7. Khoshimova, D. R. (2021). Peculiarities to improve sensate-expressive speech while teaching listening. *Tilshunoslikdagi zamonaviy yo'nalishlar: muammo va yechimlar*, 219-223.
8. Harmer, J. (2015). *The practice of English language teaching*. Harlow: Pearson Education Limited, 86–94, 177–180.
9. Lightbown, P. & Spada, N. (2013) *How languages are learnt*. Oxford: Oxford University Press, 77–92.
10. McKeachie W.J. (1951, 1999) *McKeachie's teaching tips*. Belmont, CA: Wadsworth, Cengage Learning, in Weimer, M. (2008) *Four teaching maxims that endure*. Available at <https://www.facultyfocus.com/articles/philosophy-of-teachingfour-teaching-maxims-that-endure/>

ФОРМИРОВАНИЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ И ОБЩЕКУЛЬТУРНЫХ БАЗОВЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ У СТУДЕНТОВ

Эргашева С.А

старший преподаватель Государственного института искусств и культуры
Узбекистана

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7300327>

Аннотация. В данной статье представлен педагогический процесс, направленный на формирование национальных и общекультурных базовых компетенций у студентов, даны рекомендации по подбору учебных материалов. Сегодня деятельность педагога в сфере духовно-нравственного воспитания носит очень ответственный характер и, в первую очередь, требует формирования у студентов объективного отношения к общественной культуре. В этом направлении педагог должен работать в сотрудничестве с деятелями искусства и культуры, чтобы осваивать новшества в данной области, уметь всесторонне анализировать ситуацию.

Ключевые слова: студент, национальная и межкультурная базовая компетенция, педагогический процесс, учебный материал, национальные ценности, моральные отношения, социальная среда, культурное мировоззрение, искусство.

FORMATION OF NATIONAL AND GENERAL CULTURAL BASIC COMPETENCES IN STUDENTS

Abstract. This article describes the ways in which students form national and intercultural core competencies on a membership basis. The article also provides recommendations on the pedagogical process, the choice of teaching materials, aimed at the formation of national and intercultural core competencies in students. Today, the teacher's activity in the field of spiritual and moral education is of a very responsible nature and requires, first of all, the formation of an objective attitude towards mass culture among students. In this sense, the teacher must work in collaboration with the minds of art and culture in order to master innovations in this area, to be able to deeply analyze the situation in all its aspects.

Key words: student, national and intercultural basic competence, pedagogical process, teaching material, national values, moral relations, social environment, cultural worldview, art.

ВВЕДЕНИЕ

Формирование национального воспитательного идеала лежит в основе деятельности, направленной на организацию воспитательного процесса. В этом заключается главная цель образования. Высоконравственные представления о человеке как главном субъекте национальной жизни определяют направления воспитания и развития студентов. Основой образа жизни узбекского народа являются семейные отношения, образование и забота государства о своих гражданах.

Цель образовательного процесса определяется исходя из идеи формирования духовно зрелой личности. Одной из важных задач, стоящих перед государством и обществом, является формирование творческой, предприимчивой личности, обладающей компетентностью, высокой духовностью, хорошо знающей историю и культуру своего

народа, внедряющей ее в свою деятельность. Решение такой задачи требует тщательно организованного педагогического процесса на основе современных требований.

МЕТОД И МЕТОДОЛОГИЯ

На формирование здорового духовно-культурного мировоззрения у студентов влияет многовековой опыт предков, деятельность педагогов, духовно-нравственные ценности, семейные традиции, содержание образования, межличностные социальные отношения, социальная среда, глобальные информационные потоки, СМИ, литература и искусство. Именно поэтому педагоги, работающие со студентами, создают основу для формирования у них здорового духовно-культурного мировоззрения.

Постановление Кабинета Министров Республики Узбекистан № 187 «Об утверждении государственных образовательных стандартов общего среднего и среднего специального, профессионального образования» от 6 апреля 2017 года определяет основные компетенции, необходимые для социализации молодежи. Этими базовыми компетенциями являются: коммуникативная компетенция, компетенция обработки информации, компетенция саморазвития, компетенция социально активной гражданской позиции, национальная и общекультурная компетенция, математическая грамотность, осведомленность и использование достижений науки и техники.

В эпоху информационного общества каждый студент должен научиться самостоятельному поиску необходимой информации, творческому отношению к тому, что он видит, читает и слышит по каналам искусства и культуры, он должен иметь навыки критического анализа и оценки текстов, связанных с искусством и культурой. Поскольку во время быстрого развития информационных и коммуникационных технологий количество пользователей Интернета увеличивается. В результате в мире возникло не только информационное общество, но и ускорились процессы глобализации в мировом сообществе. Если мы обратимся к истории информационного мира, то увидим, что он прошел большой эволюционный период до достижения нынешнего уровня. Современный педагог в повседневной жизни общается со студентами, которые растут в высоко информированном и технократическом обществе.

В настоящее время приобретение национально-культурной базовой компетентности является одним из важных качеств человека, а ее формирование остается одной из актуальных проблем общей педагогики.

Искусство овладения национальными и общекультурными базовыми компетенциями весьма важно в нынешнее время. Приобретение базовых национально-культурных компетенций требует от каждого студента творческого подхода в овладении знаниями об искусстве и культуры, информации, коммуникативных навыков, критического мышления, выявления основных целей и идей.

Сегодня деятельность педагога по духовно-нравственному воспитанию очень ответственна и, в первую очередь, требует формирования у студентов объективной точки зрения против массовой культуры. В этом смысле педагог должен работать в сотрудничестве со студентами, осваивать новшества в этой области, уметь всесторонне анализировать возникающие ситуации. Видно, что задачи, поставленные перед преподавателем, весьма сложны. Педагог должен быть в известном смысле актером, но в процессе импровизации, осуществляемой педагогом, нельзя допускать ошибок. В настоящее время происходят стремительные изменения в различных областях, таких как

искусство, культура, наука и техника, экономика. Поэтому научить студентов принимать новые реалии – важная задача педагога. Для этого необходимо сформировать у студентов знания о новых реалиях и компетентность их использования. Согласно новым требованиям к образованию: научить студентов приобретать знания, овладевать новыми знаниями и умениями и формировать умения использовать их в жизненных ситуациях.

ИССЛЕДОВАНИЯ РЕЗУЛЬТАТ

Известно, что для обеспечения конкурентоспособности во всех сферах жизни каждый человек должен совершенствовать себя. Только тогда молодые люди будут двигаться вперед, достигать больших успехов и совершенствоваться духовно. Для этого каждому человеку необходимо регулярно получать новые знания. Роль преподавателя в этом месте бесподобна. Потому что он должен уметь творчески подходить к образовательному процессу, демонстрируя при этом свои способности.

Для этого педагогу важно уметь создать взаимно совместимую среду в образовательном учреждении. Воспитание студентов на основе высоких морально-этических принципов – двусторонний педагогический процесс. С одной стороны, преподаватель должен мобилизовать все свои способности для духовно-нравственного развития студентов, формирования у них национальных и общекультурных базовых компетенций, а, с другой стороны, как верный своей профессии специалист, он должен стремиться к обретению самостоятельной знаний и побуждать своих студентов и коллег делать то же самое. В то же время социальная среда, олицетворяющая обучающихся, должна быть способна принять образование как явление, ему соответствующее.

Это означает, что студенческому сообществу важно ценить образование, а высокоразвитому сообществу понимать, что оно является продуктом процесса обучения. Главная задача государства и общества в сфере образования состоит в том, чтобы педагог умел прививать высокие нравственные нормы через наследие наших предков, формировать у студентов объективное представление о народной культуре. Национальная и общекультурная базовая компетенция формирует у студентов художественную культуру, развивает их речевые, коммуникативные и творческие навыки мышления в национальном, духовно-эстетическом и интеллектуальном плане.

В современном информационном обществе информация, полученная с различных страниц, в том числе YouTube, Mytube, Facebook, Telegram, Instagram, WhatsApp, Twitter ограничивает передаваемые различные сюжеты.

ОБСУЖДЕНИЕ

С помощью сети Интернет у студентов формируются базовые компетенции, еще больше увеличивается возможность его дальнейшего развития в сфере образования. Формирование у студентов базовых национально-культурных и общекультурных компетенций в процессе образовательного процесса очень важно. В частности, согласно постановлению Президента Республики Узбекистан «О мерах по воспитанию духовно, нравственно и физически совершенной молодежи и поднятию качества системы образования на новый уровень» от 14 августа 2018 года необходимо воспитывать у молодого поколения верность к Родине, формировать у них идеологический иммунитет против негативного воздействия чуждых идей и взглядов, формировать нетерпимость к экстремизму, терроризму и другим деструктивным идеям, содержательно организовать свободное время студенческой молодежи.

Обращается внимание на наличие в учебном материале определенных особенностей в формировании национально-общекультурных базовых компетенций у студентов на основе целостности. В частности, при формировании у студентов национально-общекультурных базовых компетенций учебный материал должен побуждать обучающегося к творческой работе на основе национальных традиций. Примером тому может служить роман, рассказ, фильм, который не побуждает читателя к размышлению, то же самое относится к легким песням и музыке. Они не вызывают у студента высоких чувств (чувство патриотизма, симпатии, доброты, великодушия и честности), а, наоборот, пробуждают к беззаботному образу жизни.

Национальным и общечеловеческим ценностям следует отдавать приоритет в учебных материалах, направленных на формирование у студентов национально-общекультурных базовых компетенций. В них надо пропагандировать такие добродетели, как патриотизм, скромность, правильность, трудолюбие, ум и, наоборот, осуждать лень, измену друзьям, родителям, Родине и легкомыслие.

ВЫВОД

Учебные материалы, направленные на формирование национально-общекультурных базовых компетенций у студентов, должны быть ориентированы на воспитание человечности, доброты, скромности, веры, совести, опрятности, чистоты, терпения, настойчивости, доброты, великодушия; прославление фигур образцовых людей, мыслителей, их прекрасных качеств, смелых и мужественных людей с высоким интеллектом, боровшихся за свободу и развитие Родины.

REFERENCES

1. Постановление Кабинета Министров Республики Узбекистан от 6 апреля 2017 года № 187 «Об утверждении государственных образовательных стандартов общего среднего и среднего специального, профессионального образования» // Сборник нормативно-правовых документов Республики Узбекистан. – Т., 2017. – № 14. – Ст. 230.
2. Педагогика. Энциклопедия. Т. II. – Т.: «Национальная энциклопедия Узбекистана» ГНИЗ, 2015. – 368 с.
3. Сафарова Р.Г., Джураев Р.Х. и др. Инструменты развития компетенций педагогов в области формирования навыков борьбы с «массовой культурой» у студентов: Методическое пособие. – Т., 2020. – 160 с.
4. Постановление Президента Республики Узбекистан «О мерах по воспитанию духовно, нравственно и физически совершенной молодежи и поднятию качества системы образования на новый уровень» от 14 августа 2018 года.

ABDULLA QAHHORNING “ÓG’RI” HIKOYASIDAGI MAQOL VA FRAZEOLOGIZMLARNING TARIFI

Eshquvvatova Laylo Jórabek qizi

TerDU Pedagogika instituti Tillar fakulteti ózbek tili va adabiyoti yónalishi 2-kurs talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7301160>

Annotatsiya. Maqolada Abdulla Qahhorning “Óg’ri” hikoyasidagi maqol va frazeologizmlarning ma’nosi ochib beriladi. Bundan tashqari maqol va frazeologizmlarga tariflar beriladi.

Kalit sózlar: Abdulla Qahhor, “Óg’ri” hikoyasi, maqol, frazeologizmlar, Ozod Sharafiddinov, “Abdulla Qahhor” kitobi, “Osmon uzoq-yer qattiq”, “Mushuk tekinga oftobga chiqmaydi”, “Quruq qoshiq og’iz yirtadi”, “Óynashmagil arbob bilan -seni urar har bob bilan” va boshqa sózlar.

ТАРИФ ПОСЛОВИЦ И ФРАЗЕОЛОГОВ В ПОВЕСТЕ "ОГРИ" АБДУЛЛА КАХОРА

Аннотация. В статье раскрывается значение пословиц и фразеологизмов в рассказе «Вор» Абдуллы Каххора. Кроме того, даются ставки на пословицы и фразеологизмы.

Ключевые слова: Абдулла Каххор, повесть «Огири», пословица, фразеология, Azod Sharafiddinov, книга «Абдулла Каххор», «Небо далеко, земля тяжела», «Кот на солнце даром не ходит», «Сухая ложка рвет рот», «С очаровательным характером - каждой главой будешь поражаться» и другими словами.

TARIFF OF PROVERBS AND PHRASEOLOGISTS IN THE STORY "ÓGRI" BY ABDULLAH QAHHOR

Abstract. The article reveals the meaning of proverbs and phraseology in the story "Thief" by Abdulla Qahhor. In addition, rates are given for proverbs and phraseology.

Key words: Abdulla Kahhor, "Og'ri" story, proverb, phraseology, Azod Sharafiddinov, "Abdulla Kahhor" book, "The sky is far, the earth is hard", "The cat does not go to the sun for nothing", "A dry spoon tears the mouth", "With a charming character - you will be hit with every chapter" and other words.

KIRISH

Adabiyotimizning zabardast yozuvchilaridan biri Abdulla Qahhor 1907-yilda 17-sentabrda azim shaharlarimizdan biri Qóqonda tavallud topgan. Uning otasi temirchi bólgan. Mana shu kasbi tufayli zamon og’irligidan adibizning oilasi Qóqonning kóplab qishloqlari bóylab kóchib yurishga manjbur bólishgan. U órta malumotni Qóqonda olgan. Abdulla Qahhor 1927-yilda Toshkentga kelib “Qizil Ózbekiston” gazetasida ishlaydi. U Órta Osiyo Davlat universitetining Pedagogika fakultetida tahsil oladi. Yozuvchimizning ijodi 1924-yildan boshlagan. Dastlab “Mushtum” jurnalida, “Yangi Farg’ona” gazetasida Uning hikoya, felyeton va xabarlarini bosilgan. Adibimizning “Asror bobo”, “Xotinlar”, “Oltin yulduz”, “Kampirlar sim qoqdi”, “Jonifig’on”, “Óg’ri” va boshqa kóplab hikoya va asarlari mavjud. Abdulla Qahhor hikoyalarida hayotdagi va inson tabiatidagi turli-tuman nuqsonlarni tanqid etgan. Odamjot mavjud ekan baxillik, johillik, ochkózlik, maqtonchoqlik va boshqa nuqsonlar albatta yashaydi. Bu qusurlar ya’ni illatlar inson qadr-qimmatini pasta uradi, barkamol inson bólishga halaqit

beradi. Abdulla Qahhorning hikoyalarida faqat salbiy nuqsonlar haqida sóz boradi deb xato óyلامasligimiz kerak. Chunki adibimiz hikoyalarida yaxshilik, oliyanoblik, sodiqlik, sadoqat sifatleri ham ulug'lanadi. Hozir maqolada "Óg'ri" hikoyasidagi maqol va frazeologizmlarning ma'nolarini kórib chiqiladi.

TADQIQOT METODI VA NATIJASI

Ózi maqol va frazeologizmlar nima?

Maqol-xalq og'ziki ijodi janri; qisqa va londa, obrazsiz, grammatik va mantiqiy jihatdan tugallangan ma'noli birikmadir. Maqollarda avlod-ajdodlarimizning hayotiy tajribalari tarixi, ruhiy holati etik va estetik tuyg'ulari, ijobiy fazilatleri mujassamlashgan.

Frazeologizm (gr. phrasis- "ifoda", logos- ta'limot") ma'nosini aglatadi. Frazeologizm ibora deb ham yuritiladi. Birdan ortiq mustaqil leksema kórinishining birikuvidan tashkil topib, obrazli ma'niviy tabiatga ega bólgan lisoniy birlik frazeologizm deyiladi. Iboralar gap tarkibida yaxlit holda bitta gap bólagi vazifasizda keladi. Iboralar nutqni ta'sirchan, jozibali qiladi. Abdulla Qahhorning "Óg'ri" hikoyasida "osmon uzoq- yer qattiq", "Tekinga mushuk oftobga chiqmaydi", "Begim deguncha beling sinadi", "Berganga bitta ham kóp, olganga ónta ham óz", "Quruq qoshiq og'iz yirtadi", "Chashna olib kelmoq" kabi ibora va maqollar qóllanadi. Bu birliklarning hikoyada qóllanishi: Ellikboshi hókizni juda naqd qilib qóydi.- Góyo u kóchaga chiqsa bas- hókiz yopiladi. Bu "xudo yallaqagur" shunchalik qilgandan keyin bir nima berish lozim-da. Tekinga mushuk oftobga chiqmaydi... Kechqurun Qobil bobo aminning oldiga boradigan bóldi. Quruq qoshiq og'iz yirtadi, aminga nima olib borsa bóldi? Berganga bitta ham kóp olganga ónta ham oz... Qidirtirsak mikan-a?- dedi amin chinchalog'ini etigining ostiga artib, -suyunchisi nima bóldi, suyunchidan chashna olib kelinmadimi?... Qobil bobo yor-dóstleri bilan kengashdi- pristafga puldan boshqa nima olib borsa bóldi? Ma'lum bóldiki uni begim deguncha kishining beli sinar ekan... Cholning butun bóg'inlari bóshashib ketdi, keyin tutoqishdi, ammo górdada bir nima deyoladimi "óynashmagil arbob bilan-seni urar har bob bilan" kabi maqol va iboralar ishlatilgan.

XULOSA

"Tekinga mushuk oftobga chiqmaydi" maqolining ma'nosi biron bir ish qilgan kishini rozi qilish, ósha inson ham qilgan ishidan manfaat kutishini bildiradi. Bu maqolani Abdulla Qodiriy ham "Mehrobdan chayon" asarida qóllaydi. Unda shevadagi varianti ishlatiladi. Hikoyadagi "Quruq qoshiq og'iz yirtadi" maqolining ma'nosi tepadagi maqolimizning ma'nosiga yaqin. "Begim deguncha kishining beli sinadi" maqoli yuqor mansabdagi insoni rozi qilish uchun ancha narsalar qilish kerakligini aglatadi.

REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 3 декабрдаги "Иқтидорли ёшларни саралаб олиш тизими ва академик лицейлар фаолиятини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида" ПҚ-4910-сон Қарори.
2. Ниёзов Қ.А. Компетенциявий ёндашувга асосланган таълим жараёнида генетикадан масала ва машқларни ўзига хос усуллар ёрдамида ечиш методикаси. *Замонавий таълим*, 2017 й, 12-сон. 71-77-б.
3. Вахобов М.М. Компетенциявий ёндашувга асосланган давлат таълим стандартларини жорий этиш – замонавий таълим парадигмаси сифатида. *Замонавий таълим*, 2016 й, 10-сон. 3-10-б.

AKADEMIK LITSEYLARDA “INFORMATIKA VA AXBOROT TEKNOLOGIYALARI” FANINI O‘QITISH HOLATI VA UNING TAHLILI

Ahtamqulov Muhridin Ahtamqul o‘g‘li

GulDU, TAT magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7301533>

Annotatsiya. Ushbu maqolada Informatika va axborot texnologiyalari fanini o‘qitishda pedagogik texnologiyalardan foydalanish, rebuslarni qo‘llash, ularning ahamiyati boradasidagi fikrlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: Informatika, axborot texnologiyalari, pedagogik texnologiyalar, rebus, daturlash tillari.

СОСТОЯНИЕ ПРЕПОДАВАНИЯ ПРЕДМЕТА “ИНФОРМАТИКА И ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ” В АКАДЕМИЧЕСКИХ ЛИЦЕЯХ И ЕГО АНАЛИЗ

Аннотация. В данной статье представлены мнения об использовании педагогических технологий в преподавании информатики и информационных технологий, применении ребусов, их значении.

Ключевые слова: Информатика, информационные технологии, педагогические технологии, ребус, языки программирования.

THE STATE OF TEACHING THE SUBJECT “COMPUTER SCIENCE AND INFORMATION TECHNOLOGY” IN ACADEMIC LYCEUMS AND ITS ANALYSIS

Abstract. This article presents opinions on the use of pedagogical technologies in the teaching of computer science and information technology, the use of puzzles, their meaning.

Keywords: Computer science, information technologies, pedagogical technologies, rebus, programming languages.

KIRISH

Respublikamizda ta‘lim tizimining barcha bosqichlarida bo‘lgani kabi, oliy ta‘lim muassasalari qoshida tashkil etilgan akademik litseylarning o‘quv–texnika ta‘minoti zamon talabi darajasida jihozlangan. O‘quv jarayoniga zamonaviy axborot va pedagogik texnologiyalarni qo‘llash, ular yordamida ta‘lim tizimida samaradorlikka erishish maqsadida bir qator ishlar olib borilmoqda. Shuningdek, ta‘lim tizimining har bir bosqichida fanlarni o‘qitishda ularning uzluksizligini ta‘minlash alohida ahamiyat berilmoqda. Xususan, “Informatika va axborot texnologiyalari” fanining uzluksizligi va uzviyligini ta‘minlash masalasi joriy etilgan davlat ta‘lim standartlari va o‘quv dasturlarini yaratishda e‘tiborga olingan.

METOD VA METODOLOGIYASI

Hozirgi kunda respublikamizning barcha akademik litseylar zamonaviy kompyuter texnologiyalari bilan jihozlashga alohida e‘tibor qaratilayotganligini hisobga olib, o‘quvchilar “Informatika va axborot texnologiyalari” fanidan dars jarayonida va darsdan tashqari vaqtlarda mustaqil ta‘lim olishlari uchun ta‘lim tizimiga masofali o‘qitish texnologiyalarini joriy etish maqsadida elektron ta‘lim resurslari yaratish muhim masalalardan biri hisoblanadi. Tadqiqot davomida Web texnologiyalar asosida yaratilgan elektron ta‘lim resurslari tarkibida turli xil kurslar, nazariy va amaliy mazmundagi materiallar, bilimlarni mustahkamlash uchun topshiriqlar mazmunini ishlab chiqish, unga joylashtirish va ulardan foydalanish bo‘yicha metodik ishlanmalar, tavsiyalar zarurligi, shuningdek, bu sohadagi ilmiy izlanishlarning kamligi,

rivojlangan mamlakatlar singari o'quvchilarni Web texnologiyalar asosida yaratilgan elektron ta'lim resurslaridan foydalanib, amaliyotga masofali o'qitishni joriy qilish bilan mustaqil bilimlarini mustahkamlashga etarlicha e'tibor berilmayotganligi aniqlandi va bu muammo ushbu tadqiqotga asos bo'ldi.

Uzluksiz ta'lim tizimining o'rta va o'rta maxsus bosqichi ya'ni akademik litseylarda "Informatika va axborot texnologiyalari" fanini o'qitishning uzluksizligini ta'minlashning mazmuni, maqsadi, vazifalari hamda o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalariga qo'yiladigan talablar quyidagilardan iborat [1],[3]:

TADQIQOT NATIJASI

- "Informatika va axborot texnologiyalari" fanini o'rganish natijasida o'quvchilar: axborotning turlari, ularni tasvirlash, saqlash, ishlov berish va uzatish yo'llarini, axborotning sifat ko'rsatkichlari, jarayonlari, madaniyati, jamiyatni axborotlashtirishning huquqiy asoslari, axborotlashgan jamiyatning moddiy va texnologik negizlari, jamiyatning axborot resurslari, axborot xavfsizligi, axboriy huquq va etika, o'z kasbiy faoliyatda axborotning roli va ahamiyatini, informatika va axborot texnologiyalarining axborotlashgan jamiyatdagi, xususan, o'z kasbiy sohasidagi o'rni, roli va vazifalarini bilishi va ular haqida tushunchalarga ega bo'lishi;

- kompyuterni axborotga ishlov beruvchi vosita sifatidagi rolini, kompyuter dasturlari va ularning axborotlarini qayta ishlash jaryonidagi o'rnini, shaxsiy kompyuterlar tarkibi va tasnifini, sistemali blok va uning tuzilmasini, kompyuterda ma'lumotlarni tashkil etish va saqlashni bilishlari;

- zamonaviy kompyuterning dasturiy ta'minoti va uning turlarini, drayverlar, utilitlar, amaliy dasturiy ta'minot turlarini, zamonaviy dasturlash texnologiyasining uskunaviy vositalarini tushunishi va ularni amalda qo'llay olishi;

- tizimli dasturiy ta'minot va uning turlarini, operatsion tizim va uning qobig'i ostida ishlovchi zamonaviy dasturlarni bilishi va ularni amalda qo'llay olishi, yangi operatsion tizimlar haqida ma'lumotlarga ega bo'lishi, Windows operatsion tizimining yangi versiyalarida ishlay olishi, Lunix-operatsion tizimi va uning imkoniyatlari, qo'llanilish doirasi, xususiyatlari va afzalliklari haqidagi bilimlarga ega bo'lishi;

- ofis dasturi paketlari va uning tarkibini, zamonaviy matn protsessorlarining imkoniyatlarini bilishi va ulardan foydalana olish malakalariga ega bo'lishi, gipermurojaatlar, rasmlar va murakkab jadvallar bilan ishlash qo'nikmasi, zamonaviy jadval protsessorining imkoniyatlari haqida bilimlarga ega bo'lishi va ulardan foydalana olishi, taqdimot yaratishning zamonaviy dasturiy ta'minoti haqida chuqurroq bilimga ega bo'lishi va Power Point dasturida murakkab harakatli taqdimotlarni yarata olishi, o'z kasbiy faoliyatda ofis dasturlaridan foydalanish imkoniyatlari haqidagi bilim-ko'nikmalarga ega bo'lishi va ulardan foydalana olishi;

- grafik ob'ektlar va ularni kompyuterda tasvirlash usullarini, kompyuter grafikasi va uning turlarini, tasvirlarni grafik muharrir uskunalari (grafik, skaner, planshet) yordamida kiritish va qayta ishlash yo'llarini, rastri va vektorli grafikaning dasturiy ta'minotini bilishi, CorelDraw, Photoshop dasturlaridan birida ishlay olishi, ikki va uch o'lchovli grafika haqida bilimga ega bo'lishi va o'z kasbiy faoliyatida grafik dasturlaridan foydalana olish ko'nikma - malakalariga ega bo'lishi;

- amaliy dasturlar va ularning turli kasbiy sohalarda qo'llanilishi, nashriyot tizimlari haqida ma'lumotga ega bo'lishi, o'z kasbiy sohasidan kelib chiqqan holda turli sohalarda qo'llaniladigan dasturlar (PageMaker, 1S: Bugalteriya, BEM, muhandislik grafikasi dasturlari – AvtoCad, MathCad va boshqa dasturlar) haqida ma'lumotga ega bo'lishi va ulardan birida ishlay olish malakalariga ega bo'lishi;

- zamonaviy dasturlash tillari va ularning tasnifi, dasturlash tilining asosiy tushunchalari va operatorlarini, ob'ektga mo'ljallangan dasturlash haqida bilimga ega bo'lishi, Delphi dasturlash muhiti va uning ishchi oynasi bilan ishlay olishi, komponentlar palitrasi va uning bo'limlari va ayrim komponentlarni qo'llay olishi, Delphi dasturi strukturasi, loyiha va modullar tuzishga oid masalalarni hal qilishni, Delphi da protsedura va funktsiyalar bilan ishlay olishi, Delphi dasturlash muhitining grafik imkoniyatlariga oid dasturlar tuzish va ularni kompyuterga kiritib tahlil qilish, o'z kasbiy sohasiga oid uncha murakkab bo'lmagan masalalarning dasturini tuzish va kompyuterda natijasini o'qib olish malakalariga ega bo'lishi;

- Veb-dizayn va uning dasturiy ta'minoti, Flash texnologiyasi yordamida Veb-sahifa yaratish va bezashni, Veb-sahifalarga rasmi, grafikli ma'lumotlarni turli usullarda joylashtirish va bezash usullarini, Veb-sahifalarda formalar o'rnatish usullarini, tovushli ma'lumotlarni joylashtirishni, Veb-sahifalar orasida aloqalarni o'rnatish imkoniyatlarini bilishlari va amaliyotda qo'llay olishlari;

- axborotni tashkil qilish va qidirib topish, belgilab olingan axborotni tizimlashtirish, umumlashtirish, tarkiblantirish va tushunarli shaklga keltirishni bilishi;

- kompyuterlardan foydalanishning asosiy qoidalari, ularga xizmat qiluvchi dasturlar va ularni amaliyotda foydalana olishni bilishi;

- kompyuter viruslaridan saqlanish usullari, antivirus dastur vositalarining imkoniyatlaridan foydalana olishi;

- fayllarni arxivlash usullari va arxivator dasturlar bilan ishlashni bilishi;

- kasbiy sohasiga oid sodda masalalarning modellarini tuza olishi;

- multimediya texnologiyasi va telekommunikatsiya vositalarini bilishi va ulardan foydalana olish ko'nikmalariga ega bo'lishi;

- shaxsiy elektron manzil (elektron pochta) ochish va u bilan ishlash, Internet tarmog'ida axborot izlash tizimlaridan foydalana olish malakalariga ega bo'lish;

- Internet va lokal kompyuter tarmoqlaridan foydalana olish malakalariga ega bo'lishlari zarur.

1-jadval

Akademik litseylarda "Informatika va axborot texnologiyalari" fanidan o'quv dasturi bo'yicha mavzular va soatlar taqsimoti

№	Fan bo'limlari va mavzular	Umumiy yuklama, soat				
		Xammasi	Auditoriya yuklamasi			Mustaqil ish
			Jami	Nazariy	Amaliy	
1	Ofis dasturlari va ularning yangi imkoniyatlari.		34		34	
2	Zamonaviy dasturlash tillari.		20		20	
3	Kasbiy faoliyatda amaliy dasturlar va ulardan		14		14	

	foydalanish asoslari.					
4	Kompyuterda grafik obyektlar bilan ishlash.		18		18	
5	Veb-dizayn asoslari		16		16	
6	Axborot tizimlari xavfsizligi.		34	34		
	Jami:		136	34	102	

MUHOKAMA

Akademik litseylarda “Informatika va axborot texnologiyalari” fanini o‘qitishning o‘quv-uslubiy va ilmiy jihatlari quyidagi olimlarning tadqiqotlarida yoritilgan [2]:

M.Aripov, A.Haydarovlar tomonidan akademik litseylar uchun “Informatika asoslari” deb nomlangan o‘quv qo‘llanmasi yaratilgan. Unda «Informatika va axborot texnologiyalari» fanining asosiy masalalari bilan birga, qo‘shimcha o‘rganiladigan dasturiy vositalar haqida ma’lumotlar keltirilgan [5], [6].

XULOSA

U.Yu.Yuldashev, R.R.Boqiev, F.M.Zokirovalar tomonidan Akademik litseylar uchun “Informatika” darsligi yaratilgan bo‘lib, unda o‘quv dastur bo‘yicha “Informatika va axborot texnologiyalari” fanining asosiy mazmuni yoritilgan. Hozirgi kunda akademik litseylarda “Informatika va axborot texnologiyalari” fanidan darsliklardan biri sifatida foydalanilmoqda [4].

“Informatika va axborot texnologiyalari” fanini o‘qitishning o‘quv-uslubiy va ilmiy jihatdan olib borilgan tadqiqotlarda har bir fan va mavzu yoritilish jarayoni avvalo o‘quvchi-talaba yuqori darajali bilim olishi va yuqori kasbiy kompetentligini shakllantirishga qaratish ularning kelgusida yuqori salohiyatli va raqobat bardosh kadrlar bo‘lib etishishlariga yordam beradi. Bu avvalo, jamiyatni rivojlantirishga asosiy omil bo‘lib xizmat qiladi. Zero, yuqori malakali pedagog kadrlarni tayyorlash avvalo kelgusida ham ta’lim va tarbiya beradigan dargohidan salohiyatli yoshlar etishib chiqishini ta’minlaydi.

REFERENCES

1. Арипов М., Ҳайдаров А. Информатика асослари. Академик лицей ва Академик лицейлар учун ўқув қўлланма – Тошкент: Ўқитувчи, 2002.– 431 б.
2. Ахмедов А., Тайлоқов Н. Информатика. Академик лицейлар учун дарслик. – Тошкент: Ўзбекистон, 2001. - 272 б.
3. Боқиев Р.Р., Жуманазаров С.С., Академик лицейларда Информатика ва ахборот технологиялари фани ўқув дастури. Тошкент, 2018. – 14 б.
4. Тоштемиров Д.Э., Таълим портали структураси ва мазмунини яратиш технологиялари // Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси, “Информатика ва энергетика муаммолари”, Ўзбекистон журнали. – Тошкент, 2010. № 5, – Б. 73-78.
5. Toshtemirov D.E., Niyozov M.B., Yuldashev U.A., Irsaliev F.Sh. Resource support of distance course information educational environment // Journal of Critical Reviews ISSN- 2394-5125 Vol 7, Issue 5, 2020, pp. 399-400
6. Yuldashev, U.A., Xudoyberdiev, M.Z., & Axmedov, T.B. (2021). O‘quv jarayonining sifatini oshirishda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish. //Academic research in educational sciences, 2(3), 1262-1268.

AN OVERVIEW OF LEXICAL DOUBLETS IN MODERN ENGLISH

Akhmedov O.S

DSc., professor UzSWLU

Sobirova N

master student Urganch State University

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7301553>

Abstract. *In this article the author investigates about lexical doublets in Modern English concerning their Etymology and contemporary usage in today's spoken English. Since the English language was spread to the world through the centuries, the number of lexical doublets has increased according to several reasons such as cross-cultural communication among countries or different variation in the language dialects as well. The author provides a brief and clear information about lexical doublets and explains them with several examples. Besides, some differences and similarities in meaning and form are shown in examples of some doublets.*

Key words: *lexical doublets, set of words, semantic groups, triplets, twinglings, etymology, Latin, Old English, borrowing words, discourse, generalization.*

ОБЗОР ЛЕКСИЧЕСКИХ ДУБЛЕТОВ В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Аннотация. *В этой статье автор исследует лексические дублеты в современном английском языке с точки зрения их этимологии и современного использования в современном разговорном английском языке. Поскольку английский язык распространялся по миру на протяжении веков, количество лексических дублетов увеличилось по нескольким причинам, таким как межкультурная коммуникация между странами или различные различия в языковых диалектах. Автор дает краткую и четкую информацию о лексических дублетах и поясняет их на нескольких примерах. Кроме того, на примерах некоторых дублетов показаны некоторые различия и сходства в значении и форме.*

Ключевые слова: *лексические дублеты, набор слов, семантические группы, триплеты, твинлинги, этимология, латынь, древнеанглийский язык, заимствование слов, дискурс, обобщение.*

INTRODUCTION

Since the English language is considered to be the dominant discourse language over the world countries and cultures, it has been influenced and widened by the different countries' languages. Among the words common in discourse there are many thousands of lexical doublets. On a daily basis, we come across words like plate or dish, flat and apartment and wonder what the main differences are. Similarly, there may appear a question: "Why do we call an animal `cow` when it is alive but `beef` when its cooked meat is in our plate? According to the Etymology of the language, lexical doublets are defined as the words that own different phonological forms but the same etymological root. These word pairs may have different phonological form and different versions of speaking but they still have somehow similar meanings in spite of the fact that they do not mean exactly the same notion. They appear in the language through different routes.

METHOD AND METHODOLOGY

Doublets can be named in various ways such as etymological twins or twinlings. When this interconnection between words happens among three words, they are now called triplets.

Frequently, doublets are defined as the words that entered the language through different routes and have kinship at least having diverged somewhat in meaning. Words with similar meanings with subtle differences contribute to the vocabulary expansion of modern English and many of them are lexical doublets. A good example for lexical doublets can be the words frail and fragile. Both of their origin ultimately goes back to the Latin adjective fragilis (that means weak, frail, flimsy, perishable). However, frail had an evolution naturally through subtle changing in Old English and Middle English while fragile was directly borrowed from Latin during the 15th century. ``All English dictionaries list "easily broken, fragile" as one meaning of frail, but a frail tea cup would indicate the speaker considers it more easily broken than a fragile tea cup. In other words, fragile is the more usual term used to describe cups and other goods that break as easily as expected, and this is what is written on stickers applied to luggage, for example. When talking about people, both terms can also be used, but frail is the more usual term, so frail old woman is a common expression, whereas fragile old woman adds a nuance implying an infirmity that is not merely physical.`` A Concise Etymological Dictionary of the English Language by Walter William Skeat, a number of lexical doublets are given such as allocate-allow, army-armada, appraise-appreciate, base-basis, assemble-assimilate, cave-cage, influence-influenza, label-lapel, hyper-super, renew-renovate, umbel-umbrella, cavalry-chivalry, compute-count, camera-chamber. In the English language there are a range of lexical doublets that came from Latin source. Katherine Barber says that usually, the earlier word came from Norman French and the later one came from central French, or directly from Latin. In Principles of English Etymology, Skeat (1887) describes doublets as being an 'appearance of the same word under a double form' (p. 414). From this we can understand that a form of a word happens to change over the course of history resulting in the appearance of doublets in language. Furthermore, Skeat(1887) writes that there may be incidents in which three or more words in development together through the languages such as chorus, quire, and choir that all originate in the same Latin base chorus (p. 414). Occasionally we have three words, or a triplet, from the same source, as in cattle (from Norman French), chattel (from central French), and capital, all derived from the Latin capitalis, meaning 'of the head.' Another example is hostel (from Old French), hospital (from Latin), and hotel (from modern French), all derived from the Latin hospitale.

RESEARCH RESULTS

Reasons for the occurrence of doublets in Modern English

Doublets may develop in various ways, based on which route the two forms appeared and developed to their contemporary appearance. Even though complex, multi-step paths are possible, in many cases groups of terms follow the same path. The first reason is the changes in word forms of the English language due to the usage of different dialects in the Native English language Anglo-Saxon since some particular words differ from each other in dialects of the language. In this case, the doublets are considered to have a native origin because the changes in forms happen in dialect variations of the same word. Here is an example for the Anglo-Saxon word *útor* which ultimately brought about *outer* and *utter* in Modern English. In mentioned examples, words are not entirely considered to be a synonymous doublets, though, they both somehow relate to the same context. Most simply, a native word can at some point split into two distinct forms, staying within a single language, as with English *too* which split from *to*.

The second reason is contact with other languages in which English language borrowed some words while there already had been the alternatives in the language. Skeat (1887) also

names these as the main influences on the occurrence of doublets and gives the example of the Latin word *nomen* that can be identified as the source of Modern English name and noun, of which the latter was later brought into the lexicon by French contact (p. 417). Over the course of history some semantic changes occurred to the doublets` meaning that consequently resulted in significant differences between the word pairs. One of the most common semantic change that happened to lexical doublets is generalization is the process in which doublets gained broader meaning than they originally had. This type of semantic change indicates that some specific aspects of the overall scope of the doublets may have been dropped and had extra meaning in the forms. For example, the word `holiday` formerly had the meaning of holy days, in which some religious ceremonies were taken place. However, its contemporary meaning literally has nothing to mean any religious activities but it has the meaning of days that people have free time to get relaxation.

DISCUSSION

Differences in Meaning and Form

According to Tom McArthur, doublets are different from each other in closeness of meaning as well as form. He differentiates meanings and forms of lexical doublets in his work. For example, the words *guarantee/warranty* are nearly similar in both form and the meaning. The words *abbreviate/abridge* are not similar in form but they are close in meaning despite the fact that they serve distinct ends. The doublets *costume/custom* are fairly close in form but distant in meaning, but both relate to human activities; *ditto/dictum* share only *di* and *t* and a common reference to language; *entire/integer* are so far apart that their shared origin is of antiquarian interest only. Here is given several examples of lexical doublets and triplets with information on the etymology that they share:

Shadow and shade

The origin of both words is related to Old English word *sceadu* that means ``blockage from glare or heat`. In Modern English these two words generally means a dark area, however, *shadow* is a neutral word for a creation of dark area while *shade* offers protection from light.

Feast and fest

The origin is Latin word, *festum*. *Feast* in its noun form, means a big celebratory meal in any occasions in which people have fun together while *fest* means a festival, gathering or a party.

Gallop and wallop

The origin is French word *waloper*. *Gallop* refers to a rapid pace of movement, usually that of a four-legged animal. *Wallop* means to give a heavy blow or strike. Its other rarer used meanings are to rush headlong or to rush around.

Diamond and adamant

The origin is Greek *adamantos*. *Adamant* in Modern English meaning is “unyielding or inflexible” was first used in 1930s. It has a direct correlation with phrases such as “an adamant heart”(1677) which meant “a heart of stone”.

Abbreviate and abridge

The origin is Latin word *abbreviare*, “to shorten”. Both words mean “to reduce to a shorter form”. However, *abbreviate* is used to refer to abbreviations – words shortened to initials, or truncated words, while *abridge* refers to shortening entire compositions.

Convey and convoy

The origin is Latin, *conviare*. To convey means to transfer or deliver information, or to communicate. Convoy refers to a group of vehicles or vessels travelling together, usually for protection. Skirt and shirt The origin is Old English *scyrte*. Though shirt and skirt define very different pieces of clothing in modern times, in the 14th century in England, a long shirt was worn by peasants. It was almost a all-in-one clothing that could explain that could explain the similarities between words.

Regard and reward

The origin is Anglo-French, *regarder*, “look back at, recompense”. In spite of the fact that they share the same origin, regard is an appraisal in neutral sense, while reward means something offered as recognition of one’s one’s service and effort.

Tradition and treason

The origin is Latin, *traditionem*, “handing over, delivery, surrender”. While tradition means handing down of cultural traits or norms generation after generation, treason refers to the act of betraying authority.

Poison and potion

The origin is Latin word, *potionem*, a drink. A potion is a drink prepared for a specific purpose – medical or magical. A poison is a potion which would kill the drinker.

Guard and ward

The origin is German language. Both of these words originated in a word which means to defend. They both retain the original sense of protecting someone or something from external threats though a guard is usually charged with keeping someone inside rather than outside.

Cadet, caddie and cad

Origin: Germanic. The French word *cadet* passed to English in the 17th century and as a result, caddie was created. At the time, *cade* referred to “junior military officer” usually the younger son of a noble man. “Caddie” meant military trainee. “Cad” came to be used in the 18th century as an abbreviated version.

Capture, catch and chase

The origin is Latin, *capere*, “to hold, seize”. Capture means to take something by using force, while catch means retrieval, in a wide sense. Chase means pursuing someone or something for a specific purpose.

CONCLUSION

"These expressions are mostly centuries old, and some date from a time when it was advisable to use words of various origins either to increase intelligibility for people from different language backgrounds, or more probably it was intended to encompass previous legal usage or legal documents from both early English and Norman French."

1. Lexical doublets are words that developed through either language dialect variations or borrowings from other languages denoting the same notion or a thing.
2. Lexical doublets appeared because of extra-linguistic contacts between countries such as trade or wars and significantly influenced the language vocabulary.
3. Cultural relations among countries are the main source of word changes and borrowing words turning into doublets in Modern English.
4. Further analysis of the problem of lexical doublets may be helpful for understanding general and special problems of language of language development.

REFERENCES

1. Tom McArthur, *The Oxford Companion to the English Language*. Oxford University Press, 1992
2. Katherine Barber, *Six Words You Never Knew Had Something to Do With Pigs*. Penguin, 2007
3. Skeat, Walter. *Principles of English Etymology*. Vol 1, Clarendon Press, 1887.
4. [https://en.wikipedia.org/wiki/Doublet_\(linguistics\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Doublet_(linguistics))
5. <https://www.indiatoday.in/education-today/grammar-vocabulary/story/etymological-doublets-357841-2016-12-16>
6. Yusupov O.Y. *Linguo-cultural analysis of the lexical doublets in English*. Uzbekistan. Samarkand.
7. *Principles of English Etymology*, Walter Skeat (1887)

KO'MAKCHI SO'ZLAR HAQIDA BA'ZI MULOHAZALAR

Erbutayeva Sh.U

O'zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti, Xorijiy tillar va gumanitar fanlar fakulteti,
O'zbek tili va adabiyoti, ijtimoiy gumanitar fanlar kafedrası
o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7301579>

Annotatsiya. Maqolada o'zbek va dunyo tilshunosligida ko'makchilarning o'rganilishiga oid qarashlar, "oralig' uchunchi", ko'makchilashish, metaforik ma'no ko'chishi.

Kalit so'zlar: Ko'makchi, ko'makchilashish hodisasi, so'z.

НЕКОТОРЫЕ ЗАМЕЧАНИЯ О ВСПОМОГАТЕЛЬНЫХ СЛОВАХ

Аннотация. В статье представлены взгляды на изучение вспомогательных слов в узбекском и мировом языкознании, «промежуточной трети», вспомогательных средств, переноса метафорического значения.

Ключевые слова: Помощник, помогающее событие, слово.

SOME REMARKS ON AUXILIARY WORDS

Abstract. In the article, views on the study of auxiliaries in Uzbek and world linguistics, "intermediate third", auxiliaries, transfer of metaphorical meaning.

Key words: Helper, helping event, word.

KIRISH

Adabiy tilning boyib borishida tilimizning ichki imkoniyatlari hal qiluvchi rol o'ynaydi. Tildagi har qanday o'zgarish, avvalo, leksik qatlamda ko'zga tashlanadi va shu qatlamda shakllanib boradi. Ayniqsa, istiqloq yillarida boshqa sohalaridagi islohotlar kabi o'zbek tili leksikografiyasida ham qator islohotlar bo'ldi. O'zbek tilining izohli lug'ati yangidan nashr etildi va bu lug'at o'z tarkibiga 80 mingdan ortiq so'zni kiritdi. Buning natijasida qator tadqiqotlar yaratildi. Leksik qatlamni o'rganish ko'lami yanada ortdi. Bu tadqiqotlarda tilni leksik-semantik, lingvostatistik va leksikografik usullarda tadqiq qilishga alohida e'tibor qaratildi.

TADQIQOT METODI VA NATIJASI

Yordamchi so'zlar, ayniqsa, ko'makchi so'zlarni tahlilga tortar ekanmiz, biz avvalo, "so'z" atamasiga diqqatimizni qaratamiz. Bir guruh olimlar ko'makchilarning so'z ekanini tan olmasligini, lekin bu xato fikr ekanligini asoslab beradi. "Yordamchi so'zlar" deb ishlatishimizni, lekin ularning so'z sifatida tan olmasligimizni; ko'makchi so'zlar ham mustaqil so'z turkumlaridan kelib chiqqanligini rad etmasdan, ularning so'z ekanligini rad etishimizni aytib o'tadilar. Lekin ko'makchilarning so'z ekaniga shubha qiladilar. Vaholanki, ot-ko'makchilar, sifat-ko'makchilar, ravish-ko'makchilar, fe'l-ko'makchilar deyilgan atama har qanday ko'makchini qaysi so'z turkumlariga taalluqli ekanini qayd etishdir. Bu holatni professor A.B.Pardayev quyidagicha izohlaydi: "Nafaqat ko'makchilarni, balki boshqa yordamchi so'zlarni ham so'z deb hisoblamaslik "so'z" atamasini "leksema" tushunchasi bilan almashtirishdan kelib chiqqan...". Shu o'rinda lug'atlarga murojaat qilamiz. Azim Hojiyev "leksema" va "so'z"ni, leksema - lug'aviy ma'no anglatuvchi unsur, so'z - leksemaning shakl va mazmun bilan voqelangan ko'rinishi", ekanligini izohlaydi. O.S.Axmanova esa "Словарь лингвистических терминов" lug'atida "slovo" (Glossa) Ingliz tili. So'z, fr. mot, ispan palabra. 1. Fikrlash predmeti bilan haqiqatning berilgan "bo'lagi"ning umumlashtirilgan aksi sifatida to'g'ridan - to'g'ri o'zaro bog'liqlikka qodir bo'lgan va bunga yo'naltirilgan (ko'rsatuvchi)

jumlaning cheklovchi komponenti. Natijada, soʻz maʼlum bir leksik yoki moddiy xususiyatlarga ega boʻladi.

MUHOKAMA

2. (erkin shakl).

1. qiymatdan farqli oʻlaroq potentsial minimal jumlar faqat sintaktik ravishda koʻrib chiqiladi. A) morfologik tuzilishi va oʻzgarishi boʻyicha farqlang: soʻzlar asosiy (oddiy, antiderivativlar, ildiz), hosilalar, ishlab chiqaruvchi, murakkab, oʻta murakkab (murakkab), birikma qisqartirilgan... f) tomonidan adabiy tilga munosabat”. Bundan koʻrinib turibdiki, Axmanova soʻzga 2 xil taʼrif bergan:

1.Oxirgi chegara (fikrni ifodalash);2. Erkin (sintaktik planda qaraladigan minimum). “Leksema” ga quyidagicha taʼrif beradi: Lexema (glossema) ing. leksema.

1. Soʻz tarkibiy element sifatida soʻz turi sifatida til (soʻz aʼzosidan farqli oʻlaroq, yaʼni ogʻzaki birlik, nutq jarayonida ajralib turish);

2. (monema). Semantik mazmunini uning sintaktik qurilishidan ham, uning tarkibiy elementlari semantikasidan ham olish mumkin boʻlmagan har qanday birikma birligi. Oʻzbek tilshunos olimlarimiz ham bu borada atroflicha izlanishlar olib borgan. “Darhaqiqat, bu sharhlarda soʻzning leksema deb atalishi, leksemaning esa lugʻaviy maʼno anglatuvchi unsur hisoblanishi yordamchi soʻzlarni soʻz deb atashga raxna soluvchi fikrlardir. Chunki yordamchi soʻzlarning lingvistik tabiati ularni lugʻaviy birlik sifatida qarashga imkon bermaydi”. *M: Oʻng qanotda saf tortgan oldi ochiq oshxona, ombor, somonxona-yu sayisxonalar tarafdin tosh terilgan yoʻlka boʻylab oltmish besh yoshlardagi devqomat, vajohatli bir odam kelmoqda.* (Aralashqoʻrgʻon, 4-bet). Misolimizda keltirilgan *qanot* koʻmakchi vazifasini bajarisa-da, hali toʻlaligicha yordamchilashib ulgurmagani. Bu leksema qush va hasharotlarda uchish vazifasini bajaruvchi organ. Biz keltirgan misolda *tomon* soʻz koʻmakchisiga sinonim tarzda qoʻllanilgan. Soʻzning mohiyatini belgilashga doir fikrlar Z.Isoqovda quyidagicha keltirilgan: “Maʼlumki, tildagi biror bir hodisaning zohiriy belgilari tavsifi maʼlum bir bosqichga koʻtarilgach, shu hodisalarning bir-biriga munosabati, bu munosabatlarning oʻziga xosligini ochish jarayoniga zamin yaratadi. Qolaversa, lingvistik sath tushunchasining paydo boʻlishi va sathlararo darajaviy munosabatga eʼtiborning kuchayishi, har bir quyi sath birligining funksiyasi oʻzidan bir daraja yuqori sath birligining tarkibida namoyon boʻlishining tan olinishi soʻzning mohiyatini belgilashga ham qulay imkoniyat yaratadi. Demak, maʼlum bir leksik birlik oʻzidan yuqori sathdagina oʻz leksik va grammatik belgisini toʻlaligicha ochib beradi. Qanot leksemasining izohi keltirildi, bu izoh leksik sath uchungina, matn yoki maʼlum bir gap tarkibida biz uni[qanot] tahlilga tortar ekanmiz, *qanot* koʻmakchi vazifasini bajarayotganligining guvohi boʻlamiz. *Oʻng qanotda(tomon) + saf tortmoq=* koʻmakchili tobe bogʻlanish, boshqaruv yoʻli bilan hosil qilingan. Professor Azamat Pardayev soʻz bilan bogʻliq munozara va bahslarning koʻpligi, bugungi tilshunosligimizda soʻz, soʻz turkumi, yordamchi soʻzlar kabi masalalarda bir toʻxtamga kelish kerakligi muhim ekanligini aytib oʻtadilar. Bu orqali olim “...soʻz muhim lingvistik birlik, yordamchi soʻzlarning soʻz turkumi paradigmasidagi oʻrni mustahkam”,- ekanligini taʼkidlaydi.

XULOSA

Bundan kelib chiqadiki, koʻmakchining leksik maʼnosi oʻzi birikib kelayotgan mustaqil maʼnoli soʻzning leksik maʼnosiga bogʻliq ekan. Turdi Rustamov mustaqil va yordamchi soʻzlarda leksik va grammatik maʼno mavjudligi, biroq bu ularning mustaqil maʼnoli soʻzlardagi kabi leksik va grammatik maʼno hosil qiladi degan fikr keltirib chiqarmasligini aytadilar. Dunyo

tilshunosligida “oraliq uchinchi” turkumlariga oid qarashlar turlicha bo‘lib, biz tilning turli xususiyatlarini inobatga olgan holda ko‘makchilashish jarayonini matn bilan bog‘laymiz.

REFERENCES

1. С. Ахманова Словарь лингвистических терминов издательство;Советская энциклопедия,Москва-1966.
2. Ҳожиёв А.Тилшунослик терминларининг изоҳли луғати. ЎзМЭ.Тошкент.2002.164-бет.
3. Пардаев А. Ўзбек тили ёрдамчи сўзларнинг лингвистик табиатига доир айрим мулоҳазалар // Қарақалпақ мамлекетлик университетининг хабаршыси; Нукус, 2011. –№ 1-2(10-11).
4. Исоқов З. Сўз туркумлари системасида ёрдамчи сўзлар, // Ўзбек тили ва адабиёти , 2002. - № 2.
5. Пардаев А., Курбонов С. Сўз таърифи хусусида // «Интернаука»: научный журнал. Часть 2. – Москва, 2017. - № 11(15).

THE ROLE OF METHODOLOGY IN THE FORMATION OF DIDACTIC CULTURE OF FUTURE HISTORY TEACHERS

Shertaylakova G.B

Independent researcher

JSPU

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7303382>

Abstract. *This article presents the role of methods of formation of the didactic culture of future history teachers, the main directions of the teacher's skills, social relations, and his main tasks.*

Key words: *methodological culture, information culture, teacher, information systems, lesson, method, future.*

РОЛЬ МЕТОДОЛОГИИ В ФОРМИРОВАНИИ ДИДАКТИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ИСТОРИИ

Аннотация. *В данной статье представлена роль методов формирования дидактической культуры будущих учителей истории, основные направления деятельности учителя, социальные отношения, его основные задачи.*

Ключевые слова: *методологическая культура, информационная культура, учитель, информационные системы, урок, метод, будущее.*

INTRODUCTION

Effectiveness of the educational process is one of the reforms implemented in the modern education system. Also, arousing interest in education is one of the urgent issues of today. The source of interest in the continuing education system is the content of the educational material. The content of the educational material should be bright, rich in news, descriptive, and create a feeling of wonder, moral and spiritual state, and the importance of the seminar should be shown. For this purpose, interesting examples, facts, video and individual tools, newspapers, radio messages are selected that can arouse students' interest. Interest in education can be realized through educational games. The following requirements are imposed on them:

1. *Compatibility with the curriculum.*
2. *Pursuit of certain educational goals.*
3. *Compliance with certain consistency.*
4. *Taking into account individual characteristics of students.*
5. *Simple and clear setting of game rules.*
6. *Active participation of every student.*

A teacher responsible for himself must clearly understand that his professional training, the right to be a teacher, and the proper fulfillment of his professional pedagogical duty require him to take on a number of obligations. he should objectively assess his opportunities for teaching activity, study and analyze his strengths, clearly imagine which qualities are professionally important in the process of professional training and which should be formed independently, in the process of real professional pedagogical activity.

Secondly, the future history teacher must master intellectual activity (thinking, memory, perception, expression of attention), behavior and communication culture, including pedagogical skills.

Thirdly, the mandatory condition and basis of the successful activity of the teacher is his understanding of the student as an equivalent person with the same self-esteem as his "I",

knowing the forms of behavior and communication. Students, the learner, their values, behaviors and evaluations must be understood and accepted by the teacher whether they are appropriate or not.

METHOD AND METHODOLOGY

Fourthly, the teacher is not only an organizer, but also inspires the cooperation of participants in educational activities, works as a partner in activities to achieve the general, in a certain sense, goals of education, upbringing and development.

Self-education is the basis for the teacher's growth as a specialist. The teacher, according to A. Disterweg, "has only worked on education and training on his own so far without actually being able to teach and teach". It is not enough to say that if he does not study, does not study, does not follow the achievements of science in his field and does not put them into practice, he is left behind, pulled back, and has difficulty in solving problems.

The desire and experience of self-improvement is a necessary condition for self-education, which includes conscious work to develop professionally significant qualities of one's personality in three directions:

- adaptation of individual characteristics to the requirements of pedagogical activity;
- continuous improvement of professional qualifications;
- c) continuous development of socio-ethical and other characteristics of a person.

In order to correctly set self-education goals, you need to know your strengths and weaknesses.

Means and methods of self-influence:

Didactic abilities are manifested in the following: a) explanatory ability, that is, the ability to see and hear students with their own eyes, to be able to make incomprehensible terms understandable, simple and universal; b) academic abilities, in other words, knowledge of the subject, field of science, erudition, broad outlook are considered as the result of self-work; c) speech skills, the ability to express one's thoughts and feelings clearly and clearly in the form of speech, to conduct speech in combination with non-verbal means of communication, that is, mimicry and pantomime. From this, knowing the subject, believing in the words he is telling, avoiding complex phraseological expressions, explaining the used terms and concepts, speed and pitch of speech.

Organizational and communicative skills are characterized by the following qualities:

organizational skills, in which it is necessary to define 2 directions of activity - first, to organize a team of learners, and second, to properly organize one's work, plan and self-control, study taking into account that the process is limited in terms of time, maximum effort is required from the teacher to convey knowledge;

communicative abilities - to establish a correct interaction with a group of learners, an individual, taking into account their individual and age characteristics; it should be known from the middle of two boundaries - cold alienation and family relations;

pedagogical observation or, as A.S. Makarenko said, "The ability to read by looking at the surface", that is, the ability to enter the inner world of the learner, intelligence, understanding of the student's personality and understanding of his temporary mental states. Of course, these are influenced by external factors, student behavior and pedagogical experience;

pedagogical tactics - that is, the ability to find appropriate measures to influence students, taking into account their individual and other characteristics, based on a concrete situation, without affecting the personality of a person;

suggestive ability - the ability to have an emotional-volitional influence on students, to make demands and fulfill them, without any pressure and coercion, at the same time gentleness and unwillingness;

pedagogical imagination, the ability to foresee the consequences of one's actions, the educational design of the personality of learners, the ability to foresee the development of one or another quality of the learner;

distribution of attention, distribution of one's attention between several objects and activities, i.e. presentation of material, monitoring the development of thoughts, answering questions in time, controlling the behavior of a group of learners.

RESEARCH RESULTS

Pedagogical technology determines the system of professionally important skills of pedagogues. It offers ways to understand the technological nature of pedagogical activity in order to influence the learner.

Each pedagogue organizes the impact on the learner according to many parameters. Emotional - mental state, the general level of age-related and cultural development, the formation of relationships, spiritual and intellectual development, etc. In the end, the personality of the student is formed in every primary imagination on the basis of the external manifestation. It determines the character of the pedagogical effect in many ways.

From the point of view of pedagogical technology, scientists have defined the general rules for the application of the method of pedagogical influence with the principle requirements of pedagogy:

The harmony of demand and respect for students.

Preparation of any pedagogical effect.

Bringing this effect to the end.

Ability to feel responsibility for the result of education.

Taking out each of these regulations, it is worth noting that all of them are directed to the development of students' cognitive activity and interest in the subject and result.

It should not be forgotten that the success of education largely depends on the pedagogue, his high professional skills, and his personal characteristics.

DISCUSSION

Didactic foundations of the educational process. The educational process consists of the activities of the pedagogue and students, and certain educational tasks are solved, that is, knowledge, skills and abilities are acquired, and the personality of the student is formed. The educational process consists of the following elements:

1. Determination of educational goals.
2. Educational content that ensures the implementation of educational goals is presented in programs and textbooks.
3. Educational principles, methods and tools.
4. Forms of education.
5. Determination of educational results and determination of the next direction.

Hence, the pedagogue, when planning the educational process, prepares for each subject taking into account the above elements. The educational process is interconnected, forms a complex system.

The following four elements must be included in the educational content:

1. Knowledge of the world, objective being.
2. Skills and competencies based on knowledge.
3. Criteria for creative activity.
4. The embodiment of universal, spiritual values.

CONCLUSION

Each of these elements performs specific tasks in the maturation of the individual. According to I.Ya.Lerner, M.N.Skatkin's theory, this direction can be widely interpreted. Through knowledge, skills and abilities are formed, as a result of solving various problems, creative activity is formed, and a certain system of relationships arises in a person with respect to other people, being, Nature, oneself, emotions awaken.

The educational process is characterized by general laws, and the identification of these laws helps to develop ways of conscious and effective management of education. Didactic principles are a theoretical basis for understanding the educational process. On the basis of didactic principles, it is possible to develop clear, scientifically verified instructions about the organization of teaching.

In conclusion, it should be said that the role of methodology in the formation of the didactic culture of future history teachers is considered one of the important issues in the educational system, therefore, education through the formation of the didactic culture of future history teachers through methodical processes shows that many successes can be achieved in the system.

REFERENCES

1. The Law of the Republic of Uzbekistan "On Education" - T.: Sharq publishing house. 09/23/2020. URQ-637.
2. Speech by President Shavkat Miromonovich Mirziyoyev on the holiday of the 29th anniversary of the Republic of Uzbekistan. Folk word September 1, 2020.
3. Speech of the president of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev at the ceremony "Teacher's and coach's day" on September 30, 2020.
4. Decree of the president of the Republic of Uzbekistan dated February 7, 2017 No. 4947 PF "On the strategy of actions for the further development of the Republic of Uzbekistan".
5. Berkimbaeva Ts.K., Methodology for the development of the communicative culture of teachers of future vocational education: author. diss. t.f.n.: 13.00.08 / Ts.K.Berkimbaev: Almaty humanitarian Technical University.- Death, 2010. -24 p.
6. Slastenin V.A. Pedagogy: Textbook / V.A. Slastenin, I.F. Isaev, E.N. Shiyonov; V. Edited by A. Slastenin. - M: publishing Center "Academy", 2009.-576 p.
7. Nikanov A.V. Problems of communicative training of future teachers: // materials of the 2nd scientific and practical conference-Bryansk: BDU publishing house, 2003.

8. Dzhuraev R. K., Karakhanova L. M. Model of the organization of research activities of 10th grade students in teaching physics and biology //International journal of discourse on Innovation, integration and education. – 2021. - Jild 2. – №. 01. – P.296-300.9.
9. Мусахоновна Қ. Л. УЗЛУКСИЗ ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА БИОЛОГИЯ ФАНИДАН САМАРАДОРЛИККА ЭРИШИШДА ЭЛЕКТРОН ТАЪЛИМИЙ ВОСИТАЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ ИЛМИЙ-АМАЛИЙ АСОСЛАРИ //Science and innovation. – 2022. – Т. 1. – №. В3. – С. 577-585.
10. uraev R. X., QORAXANOVA L. M. fizika va biologiyani o'qitishda 10-sinf o'quvchilarining tadqiqot faoliyatini tashkil etish modeli // innovatsiya, integratsiya va ta'lim bo'yicha xalqaro discourse jurnali. – 2021. - Jild 2. – №. 1. – P.295-299.
11. Karakhonova L. M. Using the electronic educational resources in biology lessons //INTERNATIONAL SCIENTIFIC REVIEW OF THE PROBLEMS OF PHILISOPHY, PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY. – 2019. – С. 35-39.
12. Karakhanova L. M. USE OF MEDIERE RESOURCES IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF BIOLOGY IN SCHOOLS //International Scientific Review of the problems of pedagogy and psychology. – 2018. – С. 68-70.
13. Jurayev R. K., Karakhanova L. M. Scientific And Methodical Bases Of The Use Of Electronic Educational Resources In Teaching Biology In General Educational Schools //International Journal of Advanced Science and Technology. – 2020. – Т. 29. – №. 8. – С. 3500-3505.
14. Musokhonovna K. L. ICT-As a means of achieving new educational results in teaching natural disciplines in secondary schools //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2021. – Т. 11. – №. 10. – С. 315-321.
15. Juraev R. X., Karaxonova L. M. media ta'limi maktab o'quvchilarining ta'lim sifatini oshirish omili sifatida // hayot davomida ta'lim: barqaror rivojlanish uchun uzluksiz ta'lim. – 2013. - S. 322-323.
16. Караханова Л. 6. DEVELOPMENT OF STUDENTS'KNOWLEDGE BASED ON THE USE OF 3D EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN THE BIOLOGY EDUCATION //Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал. – 2020. – №. 2. – С. 55-59.
17. Musaxonovna K. L. General secondary schools requirements for the introduction of informed educational resources for the development of natural sciences //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2022. – Т. 12. – №. 5. – С. 855-860.
18. Juraev R. X., Karaxonova L. M. iqtidorli bolalarni ta'lim muassasalari tomonidan pedagogik qo'llab-quvvatlash //fan, ta'lim va amaliyot integratsiyasi. SCIENTIFIC-METHODICAL JOURNAL. – 2022. - Jild 3. – №. 4. - 66-70 betlar.
19. Karaxonova L. M. tabiiy fanlarni o'qitishda zamonaviy ochiq ta'limda yangi interaktiv elektron manbalar // ta'lim fanlari bo'yicha akademik tadqiqotlar. – 2021. - Jild 2. – №. CSPI conference 1. - P. 1303-1305.
20. Karaxonova L. M. Development of students' knowledge based on the use of 3d educational technologies in the Biology education //Таълим ва инновацион тадқиқотлар.- Вухоро. – 2020. - 55-59 betlar.

21. Сафарова Р. Г. и др. Ўқувчи-ёшларни оммавий маданият хуружларидан химоя қилишнинг назарий-методологик асослари. – 2017.
22. Kharaxonova L. M. SPECIFIC ASPECTS OF MEDIA EDUCATION AND ITS USE IN HIGH SCHOOLS //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. CSPI conference 3. – С. 278-284.
23. Musakhonovna K. L. Peculiarities of using modern educational tools to increase the effectiveness of teaching the natural sciences and direct students to independent activities //Asian Journal of Multidimensional Research. – 2022. – Т. 11. – №. 5. – С. 182-191.
24. Kh D. R., Karakhonova L. M. Media education as a factor of increasing the quality of teaching schoolchildren //Образование через всю жизнь: непрерывное образование в интересах устойчивого развития. – 2013. – Т. 11. – №. 2 (eng). – С. 287-288.
25. Караханова Л. МУЛЬТИМЕДИЙНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ НА УРОКАХ ЗООЛОГИИ //Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. – 2011. – №. 1.

FORMATION OF STUDENTS' SKILLS IN THE ANALYSIS OF POETIC ARTS

Ubaydullaev Alisher Abdusalomovich

National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek

Candidate of philological sciences, docent

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7306461>

Abstract. *The article examines the use of visual media in the works of Alisher Navoi, the issues of students' awareness of classic poetic arts, understanding of their artistic aspect, and deeper feeling of it while teaching native language and literature classes, as well as the issues of students' formation of skills related to the analysis of poetic arts.*

Keywords: *classical, art, spiritual arts, verbal arts, tashbeh (simile), talmeh, tajnis, tanosub, takrir, tazod, irsali parable.*

ФОРМИРОВАНИЕ У УЧАЩИХСЯ УМЕНИЙ АНАЛИЗА ПОЭТИЧЕСКИХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ

Аннотация. *В статье рассматриваются вопросы использования изобразительных средств в творчестве Алишера Навои, вопросы осознания учащимися классических поэтических искусств, понимания их художественного аспекта и более глубокого его прочувствования на уроках родного языка и литературы, а также вопросы формирования у учащихся умений, связанных с анализом поэтического искусства.*

Ключевые слова: *классическое искусство, духовные искусства, словесные искусства, таибех (сравнение), талмех, таджнис, таносуб, такрир, тазод, ирсалийская притча.*

INTRODUCTION

It is today's demand that the young generation with high intellectual potential should be spiritually mature as well. It is not a secret to anyone that the promotion of the universal ideas put forward in the works of genius creators of our classic literature plays a special role in educating mature, perfect youth, who are the future of the nation. Today, it is noteworthy that attention is focused on impartial research and promotion, evaluation of our literary heritage with a new perspective. President Sh.M. Mirziyoev has been emphasizing that it is our duty to bring our classic literature, including the works of Alisher Navoi, closer to our people, to turn this unique heritage into the main source of our spirituality. These thoughts of our President are not only related to our classical literature, the works of Alisher Navoi, but also to our centuries-old classical literary heritage. There is no doubt that teaching and promoting the poet's works will influence the formation of the young generation as a well-rounded person. In particular, the work of Alisher Navoi, imbued with high spiritual values and invaluable human qualities, is of great importance in raising the spirituality of the young generation. Because Alisher Navoi's work is considered a great spiritual treasure, it expresses the poet's dreams, thoughts, reflections and universal ideas about society and man.

There are a number of artistic and aesthetic criteria that ensure the artistic perfection of works in literary science. One of them is traditional artistic visual media. Visual means called "poetic arts" or "artistic arts", considered one of the traditional three in art science, perform a specific function in the poetic text. That is why it is paid special attention to it in classical literature. In the use of artistic arts, firstly, the personal style and creative experience of the

creator are of particular importance, secondly, the genre features of the existing work, thirdly, the theme of the work, and fourthly, the poet's artistic skill is the main criterion.

METHOD AND METHODOLOGY

There are inexhaustible educational, moral, spiritual and artistic possibilities in fiction, which have a great influence on the formation and development of the student's personality. Literature, as the art of speech, serves as the most important means of enriching the human spirit, emotions, thinking, and spiritual outlook. It is the native language and literature classes that allow students to know through their feelings, to think, to feel beauty, to form and develop their attitude to life. In particular, in the process of literary education, it is required to use approaches aimed at developing the intellectual potential of students in training processes. As President Sh.M. Mirziyoev said, "The more perfect the education, the happier the people will live". In order for education to be perfect, it is absolutely impossible to allow a gap to appear in this matter. In the process of education, each child should be properly evaluated according to his abilities, interests and, most importantly, at the level of his potential. The largest study in this field is, without a doubt, "Methodology of teaching literature". Today, a teacher of the native language and literature is required to be able to use a number of traditional and logical methods (conversation, heuristic, research, comparison, inductive, deductive), which are the basis of the student's spirituality, as well as "brainstorming", "6x6" and other interactive methods. The period of independence influenced the Uzbek literary studies so much that there was formed the principle of describing new literary sources of classical poetry that had not been included in scientific circulation before, especially the broader observation of the aspects of poetic genres related to life and human destiny, and the correct assessment of the power and importance of the art of artistic words.

Poetic arts are not only a display of the poet's artistic potential, a demonstration of its skillful use of various arts, but also an expression of the scope of the genius of creative artistic thinking and the artistry of polishing high social and moral ideas. With this in mind, during training, it is appropriate to give tasks to the students to determine not only one art in one or another verse, but two, three, sometimes four arts, not only one verse, ghazal, musaddas, but to determine the weight or rhyme characteristics of several poetic works. When we study the works of Lutfiy, Sakkokiy, Atoy, Alisher Navoi, Babur and other such poets in the development of students' oral and written speech, we will pay special attention to poetic arts and their types. For example, in the process of teaching the topic "Fine arts", if the specific features of classical art are not explained, students will not be able to grasp the true essence of these works, the core of the artistic-aesthetic essence envisaged in them. At the beginning of the lesson, detailed information about the artistic arts and their types will be given.

RESEARCH RESULTS

We can see the highest level of development of "Tazod" art in Alisher Navoi's work. This method is very widely used in the poetry of the great poet and has a variety of content and colorful stylistic manifestations. Creating impressive artistic images by using words that are contradictory in meaning to each other in **tazod**-bayt (*Arab. – contrast, oppose*). Tazod art is one of the most widely used lexical-stylistic tools among spiritual arts.

*Ul shohu men gadomen, ul tiflu men qari,
Gar boqmasa mening sari, haq bor aning sari.
Bir lahza turguzub meni, bir lahza o'turur,
Gohi beri yugursa o'yin vaqti, gah nari. (A. Navoi)*

Lexical tools such as “*shoh (king) and gado (poor), tiflu (young) and qari (old), turguzub (to stand) and o’lturur (to sit), beri (here) and nari (there)*” in the cited verses are used in opposite meanings and are considered the main means in the emergence of the art of tazod. When explaining the meanings of words to students, it is necessary to work on vocabulary.

One of the most used artistic devices in literature is “**tashbeh**”, which is referred to as *simile* in modern literary studies. **Tashbeh** is an art in which the similarity, quality, and commonality between two or more things and events expressed in words are compared and contrasted, certain aspects of the described thing-phenomenon are revealed clearly, deeper and more effectively. It is known that in classical literature, a flower is usually interpreted and described as a symbol of beauty, elegance, love and lover. Writers use allegory to express their ideas, thoughts and desires artistically and effectively. For example:

*Qaro nargis ko ‘zu gul yuz bila gar sen kebi yo ‘q,
Bulbule men kibi yo ‘q nag ‘masaro, ey qaroko ‘z. (A. Navoi)*

In the verse, **the blackness of the beloved’s eyes** is compared to **the color of a narcissus flower**, **her face** is compared to **a flower**, and **the lover** himself is compared to **a nightingale**.

Talmeh is an Arabic word meaning “flash of lightning”, “a glimpse”. As a literary art, it is a concise expression of an idea by referring to *name of a historical and legendary event, parable, person, famous work the and heroes*. In their works on the theme of love, poets often refer to the names of the heroes of epics such as “Farhad and Shirin”, “Layli and Majnun”, “Vomiq and Uzro”, “Tahir and Zuhro”, which are popular in the East. The verse contains the following verses:

*Layli ul oyg ‘a o ‘xshamaydi, lek ishq aro
Majnunni o ‘tqa soldi Navoiyg ‘a o ‘xshari.
Bir oh ila kul bo ‘ldum, ey charx, tilab topib,
Farhod ila Majnun ‘a oshiqlik ishin o ‘rgat...
Ko ‘p o ‘qudum Vmiqu Farhodu Majnun qissasin,
O ‘z ishimdin bul ‘ajabroq dostone topmadim.*

This verse contains of the names of people *Layli, Majnun, Farhad, Vomiq*. Many legends, narratives, songs and epics have been created about all of them, not only among Uzbeks, but also among different peoples.

DISCUSSION

Alisher Navoi’s works are distinguished by their originality and equally well-educated for readers of all times. The repetition of one word in poetic verses is called the art of “*takrir*”. **Takrir** is the most common type of art based on the repetition of words. The essence of this art is that the word used at the beginning of the verse of the poem is repeated at the end of the verse.

*Shohlar shohi demay, ul shohlarning shohikim,
Har bir yuz shohlar shohicha tutqay muknatin. (A.Navoi)
Shohlar darveshiyu darveshlar shohiki, haq
Shoh qildi suvratin, darvesh qildi siyratin. (A.Navoi)*

In the repetition of the word “**shoh**” (**king**) in the cited examples, we can see the embodiment of a unique artistic beauty.

In poetry, the method of increasing the effectiveness of a speech by quoting a proverb, saying, phrase or wise saying that has become popular in the folklore is called an **irsali parable** (ar. “irsol” – quote, “masal” – example, proverb, parable, phrase). In the ancient Uzbek language, *proverbs, parables and expressions* were called *masal* or *zarb ul-masal*. In Navoi’s work, this type of art has extremely beautiful views. For example:

*Har kishikim birovg‘a qozg‘oy choh,
Tushgay ul choh aro o‘zi nogoh. (A.Navoi)*

In this verse, the poet appropriately used the folk proverb “*If you dig someone’s hole, you will fall yourself*”.

Tanosub – it is well known that many artistic works rely on the spiritual association of words in poetry. The poet’s use of words that are logically related and require each other is said to be *tanosub* (proportional).

The proverb of the poet: *Chun masal bo‘ldi soching zulm ichra yoshurmoq ne sud, “Mushk isin yoshursa bo‘lmas”*, this proverb used in the second verse of the famous verse “*Mushk isin yoshursa bo‘lmas*” also helps to emphasize the idea of the previous verse - the fragrance of the lover’s hair. For example:

*Dahr bog‘i gullari husnin vafosiz erkanin,
Yuzi gul, jismi suman, ko‘yi gulistonimg‘a ayt. (A.Navoi)*

In this place, Navoi combined words such as *bog‘* (*garden*), *gul* (*flower*), *suman* (*flower*), *guliston* (*place of full of flowers*) into one verse. At the same time, these images give the content of the verse artistic and impressive meaning. We use the word “**tanosub**” so that the word “**mutanosib**” (proportion) is understandable to students. This makes it easier for students to understand the word.

CONCLUSION

In addition, it is desirable to conduct lessons in connection with the science of the native language in the interpretation of examples of poetic arts. For example, when passing the topic of “Lexicology”, the lesson will be more interesting if there is also touched upon “*irsali parable*” in the explanation of folk proverbs, “*tajnis, tazod*” in the explanation of the topic “groups of words according to the relation of form and meaning”, “*tanosub*” when passing the topic “Symbols”.

When teaching students the nature of the artistic word, it is necessary to first study its external and internal meaning, i.e. the relationship between image and meaning. Each meaning has a certain form, and each form expresses a certain meaning, which can reach the reader only in the case of mutual unity. The main purpose and essence of all subjects in the educational process is to form the foundations of knowledge of certain fields in students, and on the basis of this, to create their rich spiritual world. In conclusion, it can be said that in Navoi’s works, on the one hand, there is a strong and stable connection between various pictorial means, and on the other hand, between the ideological content and certain idioms. These aspects should also be taken into account when determining the content of some verses. A deeper study of Navoi’s works, which express his thoughts and opinions on manners and education, will help to strengthen spiritual values and make the young generation a mature person in all respects. In this sense, it is important to carry out education and training in harmony in imparting knowledge to young students.

REFERENCES

1. Sh.M. Mirziyoev. We will resolutely continue our path of national development and raise it to a new level. Book-1, "Uzbekistan", 2017, p. 504-505.
2. Q. Husanboeva, R. Niyozmetova. Literature teaching methodology. -Tashkent, 2018, p. 30.
3. Zunnunova A., Hotamov N., Esonov J., Ibrohimov A. Literature teaching methodology. – Tashkent: Teacher, 1992.
4. Q. Husanboeva, R. Niyozmetova. Literature teaching methodology. – Tashkent, 2018, p. 87.
5. M. Asadov. Sokinoma: history and poetics. – Tashkent: Tafakkur, 2020, p.10
6. Anvar Khojiahmedov. Do you know poetry? – Tashkent, 2001, p. 10.
7. Iskhakov Yo. Dictionary of the art of speech. – Tashkent: Uzbekistan, 2014, p. 191-197.
8. M. Asadov. Sokinama: history and poetics. – Tashkent: Tafakkur publishing house, 2020, p. 261.

METAFORANING LINGVISTIKADAGI TASNIFI

Mirzayeva Dilshoda Ikromjonovna

Farg'ona davlat universiteti, Filologiya fanlari doktori, katta o'qituvchi

Xalilova Ra'noxon Qahramonjon qizi

Farg'ona davlat universiteti: lingvistika (ingliz tili) 2-kurs magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7306467>

Annotatsiya. Ushbu maqola o'z simvolologiyangizni o'qish va tushunish uchun shaxsiy metafora va belgilaringizdan foydalanishni o'rganish haqida. Sizning metaforalaringiz o'zingizni bilish va hayotingizni yangicha tushunish imkonini beradi. Quyidagi bayonotdagi tavsifning boyligiga e'tibor bering: "Mening g'azabim yo'lbars bilan raqsga tushishga o'xshaydi. Men hozir hammasini ko'raman, xona, qandil, musiqani eshitaman, raqs maydonchasida boshqa juftliklar o'rtasida aylanib yurganimizda yuragim urishini his qilaman ... Men chekkadaman. hayot va o'lim haqida."

Kalit so'zlar: metafora, amfora, birikmalar, tushuncha, simvollar, tuyg'u ifodalari.

КЛАССИФИКАЦИЯ МЕТАФОРЫ В ЯЗЫКОЗНАНИИ

Аннотация. Эта статья посвящена тому, как научиться использовать свои личные метафоры и символы, чтобы читать и понимать собственные символы. Ваши метафоры позволяют вам познать себя и понять свою жизнь по-новому. Обратите внимание на богатство описания в следующем утверждении: «Мой гнев подобен танцу с тигром. Теперь я все вижу, слышу комнату, люстру, музыку, чувствую, как бьется мое сердце, когда мы двигаемся между другими парами на танцполе... край. жизнь и о смерти."

Ключевые слова: метафора, амфора, соединения, концепты, символы, эмоциональные выражения.

CLASSIFICATION OF METAPHOR IN LINGUISTICS

Abstract. This article is about learning to use your personal metaphors and symbols to read and understand your own symbology. Your metaphors allow you to know yourself and understand your life in a new way. Note the richness of the description in the following statement: "My anger is like dancing with a tiger. I can see everything now, I can hear the room, the chandelier, the music, I can feel my heart beating when we move between other couples on the dance floor ... I am on the edge. life and about death."

Key words: metaphor, amphora, compounds, concepts, symbols, emotional expressions.

KIRISH

Metafora ajralmas hisoblanadi. Biz metaforasiz gapira olmaymiz. Biz metaforasiz o'ylay olmaymiz. Va biz hech qachon metaforasiz ongli mavjudotlarga aylanmagan bo'lardik. Tilimiz metaforalarga to'la. Kundalik suhbat bo'yicha so'nggi tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, biz daqiqada to'rtta metafora ishlatamiz. Nega bu statistika hayratlanarli? Chunki biz ishlatadigan metaforalarning aksariyatini bilmaymiz. Metafora fikrlash va gapirish uslubimiz uchun shunchalik muhimki, bizning ongimizda faqat aniqliklari qayd etiladi: Men abadiy g'isht devoriga yuguraman. Men dunyoni yelkamda ko'tarib yuraman. O'ylaymanki, men siqilyapman. Men tunnel oxirida yorug'likni ko'raman.

Bu iboralar metafora ekanligi aniq. Biz bilamizki, haqiqiy g'isht devori yo'q, ma'ruzachi Atlas yoki tuxumga aylanmagan va ular haqiqiy tunnelda emas. Buning o'rniga bizda ushbu

iboralarning majoziy xususiyatini qayd etadigan va ularni tajribaning o'zi emas, balki tajribaning ramzi sifatida qabul qiladigan ichki mexanizm mavjud. Biz intuitiv ravishda bilamizki, kundalik narsalar va xatti-harakatlar (devorlar, yugurish, elkalar, dunyo, yorilish, yorug'lik va tunnellar) boshqa tajribalarni ifodalash uchun ishlatiladi: taraqqiyotning etishmasligi, haddan tashqari mas'uliyat, istalmagan ruhiy holat va umid topish.

METOD VA METODOLOGIYA

Metaforalar boy tasvirlarni va tasvirlangan narsaning his-tuyg'ularini uyg'otadi. Ular bitta fikrni yoki butun umr tajribasini yorqin ifodalashlari mumkin. Garchi ko'pchilik tilshunoslar ularni "shunchaki obrazli" deb rad qilgan bo'lsalar ham, bugungi kunda ular so'zlovchi idrokining o'ta to'g'ri tavsifi sifatida qabul qilinadi. Muammolarimiz, his-tuyg'ularimiz, istaklarimiz, munosabatlarimiz - biz uchun eng muhim narsalar haqida gapirganda, tajribamizning chuqurligi va murakkabligini tasvirlash uchun metaforadan foydalanish ehtimoli ko'proq.

Jorj Lakoff va Mark Jonsoning aqlni kengaytiruvchi "Biz yashayotgan metafora" kitobida ular shunday deydilar:

"Metaforaning mohiyati bir turdagi narsani boshqasi nuqtai nazaridan tushunish va boshdan kechirishdir."

Bizga bir qancha sabablarga ko'ra bu oddiy ta'rif yoqadi. Birinchidan, u metafora tajribaning muhim mohiyatini qamrab olishini tan oladi. Misol uchun, bizning mijozimiz o'z holatini shunday ta'riflaganida: "Men kislorodsiz suv havzasidagi oltin baliqdek havoga chiqishga majbur bo'ldim", deganida, uning behudalik hissi va yaqinlashib kelayotgan halokat hissi bir zumda ayon bo'ldi. Ikkinchidan, ta'rif metafora o'zimizni, boshqalarni va atrofimizdagi dunyoni tushunishning markazida bo'lgan faol jarayon ekanligini tan oladi. Uchinchidan, bu metafora og'zaki ifodadan ko'ra ko'proq bo'lishiga imkon beradi. Metafora imo-ishoralar, tovushlar, predmetlar va tasvirlar orqali ham noverbal tarzda ifodalanadi. Boshqacha qilib aytadigan bo'lsak, odam nima desa, qilsa, ko'radi, eshitadi, his qiladi yoki tasavvur qilsa, boshqa tajribani ifodalovchi metafora bo'lish potentsialiga ega.

TADQIQOT NATIJALARI

Mahalliy va xorijiy olimlar (N.D. Arutyunova; A.N. Baranov, V.G. Gak; Yu.N. Karaulov; V.N. Teliya; G.N. Sklyarevskaya; V.K. Xarchenko; J. Lakoff; M. Jonson; M. Tyorner, E. Makkormak), keng amaliy materialni jalb qilishni talab qiladi, bu ushbu tadqiqotning dolzarbligini belgilaydi, bu metaforani kognitiv tilshunoslik nuqtai nazaridan o'rganish zaruratidan iborat, bu erda u ma'lum kognitiv tuzilmalar bilan bog'liq bo'lib, dunyoni bilish, ekstralingvistik voqelik va insoniy xususiyatlarni aks ettirishning asosiy mexanizmlaridan biri sifatida qaraladi.

Arastu qisqacha taqqoslash sifatida metaforaning klassik ta'rifini berdi. Zamonaviy tilshunoslikda badiiy matnda metaforaning shakllanishi va ifodalanishi jarayonlari bilan bog'liq bo'lgan keng ko'lamlı funksional va pragmatik vazifalarni o'rganish uning lingvistik holatining turli tomonlarini aniqlashni oldindan belgilab berdi:

1) konseptual - "metafora printsip emas. g'ayrioddiy so'z qo'llanilishi, lekin badiiy dunyoni shakllantirish usuli. U she'riy qarashlar olamining subyektiv mazmunida individual ijodiy xususiyatlarni aks ettiradi";

2) sintaktik - "metafora - bu so'zning qayta ko'rib chiqilgan ma'nosida ko'rsatilgan narsa bilan qandaydir o'xshashlikka asoslangan ob'ektning xususiyatlari haqidagi bayonot", "metafora - pion

kabi 24 til va tafakkur birliklarida abadiy aql. Vestnik TSPI nutq predmetini ko'rsatishga mo'ljallangan aniqlovchi (tasviriy va semantik tarqoq) lug'atning uning xususiyatlari va xususiyatlarini ko'rsatishga mo'ljallangan predikatlar doirasiga ko'chirishdir";

3) semantik - "o'xshash bo'lmaganing o'xshashligi, keng ma'noda qarama-qarshi bo'lgan tushunchalarni aniqlash";

4) poetik – “metafora – tilning orzusi, orzusi” [7]; 5) ijtimoiy - "jamoat birlashmalari tizimi".

O'zaro ta'sir sifatida metafora tushunchasi. Maks Blek o'zining o'zaro ta'sir nazariyasini birinchi marta 1955 yilda "Metafora" maqolasida taqdim etgan (keyinchalik 1962 yilda "Modellar va metafora" kitobida qayta nashr etilgan) va keyinchalik "Metafora haqida ko'proq" maqolasida (Black 1993) kengaytirilgan. Blek metaforani ikki qismga ajratadi: tom ma'nodagi asosiy mavzu (Richards bu atamani tenor deb atagan) va metaforik yordamchi sub'ekt (mos ravishda vosita). Ham asosiy, ham yordamchi sub'ektlarning o'ziga xos kontseptual tizimlari ("umumiy joylar tizimi") mavjud, ular xususiyatlar va assotsiativ ta'sirlar to'plamidir.

So'nggi o'ttiz yillikdagi lingvistik tadqiqotlarning navbati nutqda tilning ishlashi, nutqda ma'noni shakllantirish va uzatish muammolariga olib keldi, bu uzoq vaqtdan beri o'rganilgan ko'plab hodisalarda yangi metafora qirralarini ochdi. Bunga psixologiya va sotsiologiyaning lingvistik muammolariga “kirib kirish” ham yordam berdi, bu esa nutq faoliyati bo'yicha bir qator fanlararo tadqiqot yo'nalishlarini yuzaga keltirdi.

MUHOKAMA

Darhaqiqat, men Uilyam Shekspirning "Siz yoqtirgandek" komediyasini o'qiganimda, u mashhur metafora yozgan edi: "Butun dunyo sahnadir va barcha erkaklar va ayollar shunchaki o'yinchilar ..."

“Metafora” so'zi qimmatbaho yog'lar va ziravorlarni saqlash, ularni bir joydan ikkinchi joyga olib borish uchun ishlatiladigan idish bo'lgan “amfora” bilan bir ildizga ega. Xuddi shunday, metafora ham qimmatli ma'lumotni saqlaydi va ularni dunyoviylikdan g'ayrioddiyga yoki haqiqatdan ham muqaddaslikka olib borish uchun tug'ma qobiliyatga ega.

Metaforaning o'zi biz "ramzlar" deb ataydigan bir qator o'zaro bog'liq komponentlardan iborat. Demak, metafora bir butun, timsol esa bu butunning bir qismidir. Masalan, “Men orqamni devorga mahkamlangandek his qilyapman” deganda uchta belgi (men, orqam va devor) nazarda tutiladi, to'rtinchisi (nima yoki kim “bosilgan” bo'lsa ham) nazarda tutiladi. "Inson va uning ramzlari" asarida Karl Yung ta'kidlaganidek, ramzda har doim ko'zga ko'rinadigan narsadan ko'ra ko'proq narsa bor va ramz qanchalik tasvirlangan bo'lmasin, uning to'liq ma'nosi tushunarsiz bo'lib qoladi: "Biz ramz deb ataydigan narsa atama, ism yoki hattoki. Kundalik hayotda tanish bo'lishi mumkin bo'lgan, ammo an'anaviy va aniq ma'nodan tashqari o'ziga xos ma'nolarga ega bo'lgan rasm. Bu noaniq, noma'lum yoki bizdan yashirin narsalarni nazarda tutadi ". Ramz bilan qanday munosabatda bo'lishimiz juda muhim. Davlat bayroqlari yoki diniy piktogrammalar kabi belgilar umumiy madaniy ma'noga ega bo'lishi mumkin, ammo ular bilan shaxsiy aloqamiz ularga ahamiyat beradi. Garchi biz umumiy metaforalardan foydalanishimiz mumkin bo'lsa-da, ularni chuqurroq ko'rib chiqsak, har doim o'ziga xos shaxsiy ma'no paydo bo'ladi.

Bizning shaxsiy ramziyligimiz bizni tariximiz, ruhiy tabiatimiz, taqdir tuyg'usi va hayotimizning "noaniq, noma'lum yoki yashirin" jihatlari bilan bog'laydi. Ushbu simvolizm qanchalik ko'p o'rganilsa, uning ahamiyati shunchalik ko'p paydo bo'ladi va biz undan xabardorlik va harakat uchun qo'llanma sifatida foydalanishimiz mumkin.

XULOSA

Shuni xulosa qilib aytish mumkinki, bizning shaxsiy metaforalarimiz va ramzlarimiz dunyoni tushunishimizga yordam beradi. Ular hayotimizning eng sirli tomonlarini - muammolarimiz va ularning echimlarini, qo'rquv va istaklarimizni, kasalligimiz va sog'lig'imizni, qashshoqligimiz va boyligimizni, sevish va sevish qobiliyatimizni shakllantiradi. Ushbu tajribalar shakl berilsa va ramziy ko'rinish bilan ko'rilsa, ular kashfiyot va o'zgartirish uchun qulay bo'ladi.

Shuningdek, metafora muallifning tegishli muhitni etkazish va unutilmas tasvirlarni namoyish etish niyatida muhim rol o'ynaydi. Shu bois metafora o'quvchiga badiiy matnning ma'no va mazmunini ancha chuqurroq tushunishga yordam beradi. Tilni boyitishda metafora muhim ahamiyatga ega. Ular uni yanada yorqinroq va rang-barang qiladi. Metaforalar yordamida adabiy matn yanada emotsional, ta'sirchan, hayratlanarli va jonli bo'ladi.

REFERENCES

1. Jung, Karl, Inson va uning ramzlari, Pikador, London, 1964 yil.
2. Lakoff, Jorj va Jonson, Mark, Biz yashayotgan metaforalar, Chikago universiteti matbuoti, 1980 yil.
3. Abbasova, N. (2019). Using effective techniques for developing critical thinking of the learners while teaching english proverbs and sayings. Scientific journal of the Fergana State University, 2(3), 107-110.
4. Рахмонова, Д. М. МУЛОҚОТНИНГ ЎЗИГА ХОСЛИКЛАРИ: ПРОФИЛАКТИКА ИНСПЕКТОРЛАРИНИНГ ДЕВИАНТ ХУЛҚ-АТВОРЛИ ФУҚАРОЛАР БИЛАН ИШЛАШ МУАММОЛАРИ. INVOLTA.
5. Rahmonova, D., & Boychayeva, D. (2019). TASK-BASED LANGUAGE TEACHING APPROACH IN ESP CLASSROOM. Theoretical & Applied Science, (12), 173-175.
6. Uzakova, L. (2021). О 'ZBEK VA INGLIZ NUTQIY ETIKETLARINING QIYOSIY TADQIQI. Scientific progress, 1(3), 213-216.
7. Uzakova, Q. Y. (2021). OLIY TEXNIKA TA'LIMI TIZIMIDA TALABALARINING KOMMUNIKATIV MULOQOT MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHNING DEONTOLOGIK ASOSLARI. Academic research in educational sciences, 2(6), 641-645.
8. Ravshanovna, G. N. (2019). TRAINING THE PRIMARY SCHOOL TEACHERS TO INNOVATION ACTIVITIES IN HIGHER EDUCATION SYSTEM. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 7(12).
9. Ravshanovna, G. N., & Ahmadjanovna, E. T. U. (2021). Methodological characteristics of formation of tolerance skill pupils in primary school. ACADEMICIA: AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL, 11(1), 1623-1628.
10. Ravshanovna, G. N. (2021). Methods of development tolerance skills pupils in primary school. ACADEMICIA: AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL, 11(1), 1221-1224.
11. Ortiqov, R. (2022, June). STRUCTURAL AND SEMANTICAL FEATURES AND DIFFERENCES OF ORAL AND WRITTEN SPEECH. In INTERNATIONAL CONFERENCES ON LEARNING AND TEACHING (Vol. 1, No. 9, pp. 438-442).

12. Mirzayeva, D. (2021). PROVERBS AND SAYINGS AS A PRODUCT OF THE NATION'S COGNITIVE THINKING. In Multidiscipline Proceedings of Digital Fashion Conference (Vol. 1, No. 2).
13. Мирзаева, Д. И. (2017). АНАЛИЗ ДИСКУРСА УЧЕНИЯ И ИЗУЧЕНИЯ. Актуальные научные исследования в современном мире, (4-2), 73-75.
14. Mirzayeva, D. (2019). THE CONCEPT OF" FRIENDSHIP" IN UZBEK AND ENGLISH LINGUISTIC CULTURE. Мировая наука, (11), 29-32.
15. Mirzaeva, D. I. (2020). THE ROLE OF PAREMIOLOGY IN THE LANGUAGE SYSTEM. Scientific Bulletin of Namangan State University, 2(6), 245-251.

РАЗВИТИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ ИХ ОБУЧЕНИЯ В ВУЗЕ

Ким Ирина Николаевна

И.о.доцента кафедры «Методика дошкольного образования»

Ташкентского Государственного. Педагогического Университета имени Низами

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7306496>

Аннотация. В статье рассмотрены вопросы о значении развития экологической культуры студентов ВУЗа, о необходимости создания экологической воспитывающей среды в университете.

Ключевые слова: экологическая культура, единство человека с природой, оценочное отношение к природе, экологизация образования.

DEVELOPMENT OF THE ENVIRONMENTAL CULTURE OF STUDENTS IN THE PROCESS OF THEIR EDUCATION AT THE UNIVERSITY

Abstract. The article discusses questions about the importance of the development of the environmental culture of students, about the need to create an environmental educating environment at the university.

Keyword: ecological culture, unity of man with nature, an evaluative attitude to nature, environmentalization of education.

ВВЕДЕНИЕ

В наше время проблемы экологического воспитания вышли на первый план, и им уделяют всё больше внимания. Общеизвестно, что деятельность человека в природе, порой безграмотная, привела к ухудшению экологической ситуации в мире. Человечество должно осознать, что основы здорового поколения базируются на знании своей природы, зависимости взаимодействия человека и природы.

Постановлением Кабинета Министров от 27.05.2019 г. № 434 утверждена Концепция развития экологического образования.

Цель Концепции – формирование у молодого поколения экологических знаний, сознания и культуры, совершенствование науки в области экологии с привлечением инновационных технологий.

МЕТОДОЛОГИЯ И АНАЛИЗ ЛИТЕРАТУРЫ

Понятие экологии, его различные аспекты, такие, как экономические, социальные, правовые, изложены в трудах многих ученых. Первыми учеными, затрагивавшими данные проблемы, были Я.А.Коменский, Ж.Ж.Руссо, И.Г.Песталоцци, Ф.Фребель, К.Д.Ушинского, и др.

Среди ученых Узбекистана также проводились исследования различных областей экологии. Ю.Шодиметов (“Введение в социальную экологию”, 1994 г.), Б. Зиёмухамедов (“Экология и духовность”, 1997 г.), А.С.Тухтаев (“Экология”, 1998 г.), Э.В.Кодиров (“Экологические основы охраны окружающей среды”, 1999 г.), О.Кудратов (“Промышленная экология”, 1999 г.), Ж.Холмуминов (“Экология и закон”, 2000 г.), А.Н.Нигматов (“Экологическое право Республики Узбекистан”, 2004 г.) и др. Л.Т. Шоносирова изучала вопросы формирования экологического мировоззрения детей дошкольного возраста. В научных работах М.А. Юлдашева, М.М. Абдуллаевой, Н.Ашуровой изучены проблемы формирования экологических знаний у учеников

начальных классов. Н.Бозорова, Н.М.Эгамбердиева, М.Халилова, Ф.У.Жуманова, Х.А.Рахматова, В.Н.Сатторов, А.У.Нишонова, М.Б.Рахимкулова, Г.О.Комилова, С.И.Хусанова, А.Р.Маликова, И.Ш.Исмаев и другие провели ряд научных исследований по вопросам формирования знаний по экологии и экологической культуре у учащихся и студентов.

Ученые России рассматривали вопросы взаимоотношений человека и природы (А.Н. Буровский, Э.В. Гирусов, Д.Н. Кавтарадзе, Н.Н.Моисеев, В.С. Соловьев, Н.В. Федоров, П.А. Флоренский и др.).

РЕЗУЛЬТАТЫ

О культуре человека можно судить по его поведению, отношению к другим людям и окружающему. Культура связана с воспитанностью и образованностью, но не сводится к ним. Экологическая культура в работе Е.К. Федорова- определяется как «исторически конкретная культура природопользования- со своими аспектами: экономическим, политическим, социологическим, научным, философским, эстетическим, этическим, религиозным, правовым.

Навыки обещечеловеческой культуры, как правило, закладываются в детстве и продолжают развиваться всю жизнь. Для развития экологической культуры студентов необходимо соблюдение дидактических условий в учебно-воспитательном процессе. Отметим, что создание таких условий позволит повышать компетентность в сфере экологического развития и образования. Студенты педагогического вуза – будущие педагоги, в их руках воспитание подрастающего поколения, что, в свою очередь, приведет к поддержанию экологически устойчивого, безопасного развития общества.

ОБСУЖДЕНИЕ

Несомненно, дополнительным педагогическим условием повышения экологической культуры учащихся будет создание экологической воспитывающей среды в университете. Именно педагогическая среда оказывает большое влияние на поведение личности, т.е. на проявление не только внутренней, но и внешней экологической культуры. Экологизированная педагогическая среда является условием и средством формирования экологичной личности.

Другим условием формирования экологической культуры студентов является повышение экологической культуры преподавателей, предполагающее, в первую очередь, развитие способностей и умений экологизировать процесс преподавания. Высокая экологическая культура должна в недалеком будущем стать важным квалификационным критерием преподавателя вуза.

ВЫВОД

Таким образом, экологическая культура предполагает осознание студентами необходимости принятия «норм» экологического поведения, стремление к их пониманию; необходимости формирования экологических представлений; умение актуализировать свой личностный опыт применительно к конкретной экологической ситуации; определение и выбор возможных и наиболее эффективных способов экологической деятельности, вариантов экологического поведения; готовность к принятию личной ответственности за состояние окружающей природной среды.

REFERENCES

1. https://www.norma.uz/novoe_v_zakonodatelstve/doshkolyat_shkolnikov_i_studentov_nauchat_cenit_prirodu
2. Федоров, е.к. Становление экологических аспектов культуры [текст] : автореф. Дис. ... Канд. Культурологии / Санкт-Петербургский гос. Ун-т / е.к. Федоров. - СПб., 2000. - 21 с.
3. Глазачев с.н. Экологическая культура учителя: исследования и разработки экогуманитарной парадигмы: монография. - м.: современный писатель, 1999. - 432с.
4. Джамилова н. Н. Изученность проблемы развития инициативности у студентов по специальности" дошкольное образование" //детство в пространстве социокультурных образовательных практик. – 2019. – с. 105-107.

UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMIDA AXBOROT XAVFSIZLIGI VA KIBERXAVFSIZLIKNI O'QITISH ZARURIYATI

Mavlonov Sherzot Hazratkulovich

Guliston davlat universiteti, Amaliy matematika va axborot texnologiyalari kafedrasida katta o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7306523>

Annotatsiya. Ushbu maqolada uzluksiz ta'lim tizimida axborot xavfsizligi va kiberxavfsizlikni ta'minlash, shuningdek, uni faollashtirish va yoshlarni axborot xurujlaridan himoya qilish zarurligi yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: axborot xavfsizligi, kiberxavfsizlik, kiberjinoiyatchilik, Case-study

НЕОБХОДИМОСТЬ ОБУЧЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ И КИБЕРБЕЗОПАСНОСТИ В СИСТЕМЕ НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. В данной статье подчеркивается необходимость обеспечения информационной безопасности и кибербезопасности в системе непрерывное образования, ее активизации и защиты молодежи от информационных атак.

Ключевые слова: быстрая безопасность, кибербезопасность, cyberjinoiatchick, тематические исследования

THE NEED FOR INFORMATION SECURITY AND CYBERSECURITY TRAINING IN THE SYSTEM OF CONTINUING EDUCATION

Abstract. This article emphasizes the need to ensure information security and cybersecurity in the system of continuous education, its activation and protection of young people from information attacks.

Keywords: fast security, cybersecurity, cyberjinoiatchick, case studies

KIRISH

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar jadallik bilan rivojlanib bormoqdaki, inson shunchaki bitta tugma orqali har qanday ma'lumotni uzatish yoki qabul qilish, o'chirish imkoniyatiga ega, lekin u ma'lumotni qay darajada xavfsiz almashilinmoqda yoki boshqa insonga axborot qanchalik xavfsiz yetib borayotganligi haqida o'ylab ko'rmagan. Buning zamirida esa axborot va kiber xavfsizlikda yotadi. Hozirda internet har kunlik hayotning eng tez o'sayotgan infratuzilmasidir. Hozirgi raqamli dunyoda eng so'nggi texnologiyalar inson yashash tarzini o'zgartirib yubormoqda. Lekin yangi chiqayotgan texnologiyalar tufayli biz axborotimizni eng samarali yo'l bilan ham xavfsiz saqlay olmaymiz va shuning uchun kiber jinoyatlar kundan-kunga ko'payib bormoqda. Hozirda 60% dan ortiq moliyaviy kelishuvlar internet orqali amalga oshiriladi, shuning uchun bu soha katta miqdordagi kelishuvlar uchun eng yaxshi sifatli xavfsizlikni talab qiladi. Kiber xavfsizlikning ko'lami faqatgina axborot texnologiyalari sanoatida axborotni himoyalash emas, balki kibermakon kabi boshqa ko'pgina turlarga bo'linadi.

Kompyuter viruslaridan foydalanib hakkerlar dunyo bo'ylab millionlab kompyuterlarni egallab olishlari mumkin. So'ngra ulardan raqamli xarbiy kuch "Botnet" shaklida foydalanishlari, xar xil saytlarga xujum qilishlari va o'z boshqaruviga ega bo'lishi mumkin. Ushbu turdagi xujum tarqatish Rad Qilingan Xizmat (Distributed Denial Off Service) deb ataladi. Hakkerlar juda ko'p so'rovlar yordamida saytni to'ldirib tashlaydi va sayt xatoliklar

bilan ishlash va qotiib qolishlar boshlanadi. So'rovlar bir vaqtning o'zida million-milionlab amalga oshiriladi natijada serverlar javob bera olmasligi mumkin.

METOD VA METODOLOGIYA

Bu kabi so'rovlar va xar xil dasturlar(ayqoqchi va buzg'unchi)ning avtomatik ishlashi mobil telefon, shaxsiy kompyuter va noutbooklarda xam kuzatish mumkin.

Kiberjinoatchilikda ko'plab uchratilayotgan xolat bu insonlarning shaxsiy va plastik karta ma'lumotlariga ega bo'lish. Buning uchun ular elektron pochta yoki mobil telefonlariga xabar, sms ko'rinishidagi spam xabarlarini yuboradi. Katta pul yutuqlari, kam foizli kreditlar, anchagina arzon uy mashina sotuvlari, uyda o'tirib kam vaqtda tez boyib ketish kabi soxta xabarlar bilan e'tiborni jalb qiladi. Kelgan xabardagi xavolaga murojat qilinsa soxta web saytga olib boradi. Shu o'rinda xavola orqali saytga kirilsa foydalanuvchi akkaunt ma'lumotlari o'g'irlab olinadi. Endi akkaunt dan ular foydalanishlari va xattoki pullarni o'g'rlashlari, akkaunt orqali mobil telefon va shaxsiy kompyuterlarni boshqarishlari mumkin bo'ladi.

Internetdan foydalanishda axborot xavfsizligi va kiberjinoatlarining oldini olish uchun ko'plab kompaniyalar, markazlar, qonunlar va hukumat tashkilotlari ishlamoqda. Bu xarakterlar bugungi kunda yetarli emas. Kompyuter yoki saytlar xakkerlik xujumidan aziyat cheksa xavfsizlik tizimi yoki dasturlarning muammosi deb o'ylash mumkin. Kompyuter tizimlarining 90 % xakkerlar tomonidan buziladi, lekin bu xavfsizlik tizimi yoki ximoya dasturlarining kamchiligigina emas. Bu foydalanuvchilarning e'tiborsizligi, axborot xavfsizligi, kiberxavfsizlik, media savodxonliklar bo'yicha yetarlicha bilim va ko'nikmalarga ega emasligi eng katta xatoliklarni keltirib chiqarishga zamin yaratadi.

Respublikamizda xam axborot texnologiyalarining rivojlanishi bilan bir qatorda xo'jalik va davlat boshqaruvi organlarida axboorot xavfsizligini, xususan, kompyuter bilan bog'liq bo'lgan xavfsizlik muammolarini bartaraf etish yo'nalishiga alohida e'tibor qaratilmoqda. 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasida vazifalar belgilab olindi, shular qatorida «...axborot xavfsizligini ta'minlash va axborotni himoya qilish tizimini takomillashtirish, axborot sohasidagi tahdidlarga o'z vaqtida va munosib qarshilik ko'rsatish» va kiber jinoyatchilikni fosh etish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Bundan tashqari, "Ilm, ma'rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili"da amalga oshirishga oid Davlat dasturi to'g'risida"gi O'zbekiston Prezidenti Farmonida "2020 yil 1 sentyabrga qadar kiberxavfsizlikka doir milliystrategiya va qonun loyihasi ishlab chiqish" vazifalari belgilangan[1].

TADQIQOT NATIJASI

Axborotlashgan jamiyat - tarmoq orqali tezlik bilan shakllanib bormoqda. Axborotlar dunyosiga sayohat qilishda davlat chegaralari degan tushuncha yo'qolib bormoqda. Jahon kompyuter tarmog'i davlat boshqaruvini tubdan o'zgartirmoqda, ya'ni davlat axborotlarning tarqalishi mexanizmini boshqara olmay qolmoqda. Shuning uchun ham mavjud axborotlarga noqonuniy kirish, ulardan foydalanish va yo'qotish kabi muammolar dolzarb bo'lib qoldi. Bularning barchasi shaxs, jamiyat va davlatning axborot xavfsizligi darajasining pasayishiga olib kelmoqda[4,5].

Asrimizning global muammolari qatoriga yangidan-yangi turlari bilan tilga olinayotgan kiberjinoatchilik kirib kelganiga ham ancha bo'ldi. Uning bizga ma'lum bo'lgan virusli dasturlarni tarqatish, parollarni buzib kirish, kredit karta va boshqa bank rekvizitlaridagi mablag'larni o'zlashtirish talon-toroj qilish, shuningdek, internet orqali qonunga zid axborotlar,

xususan, bo'hton, ma'naviy buzuq ma'lumotlarni tarqatish bilan bashariyat hayotiga katta xavf solayotganidan ko'z yuma olmaymiz.

“Kiberjinoyatchilik” tushunchasi axborot-kommunikatsiya texnologiyalari vositalaridan foydalangan holda, virtual tarmoqda dahshat solish, virus va boshqa zararli dasturlar, qonunga zid axborotlar tayyorlash va tarqatish, elektron xatlarni ommaviy tarqatish (spam), xakerlik hujumi, veb-saytlarga noqonuniy kirish, firibgarlik, ma'lumotlar butunligi va mualliflik huquqini buzish, kredit kartochkalari raqami hamda bank rekvizitlarini o'g'irlash (fishing va farming) va boshqa turli huquqbuzarliklar bilan izohlanadi[6].

Shu o'rinda kiberterrorizm va uning jamiyat hayotiga solayotgan xavfining ko'lami ham oshib borayotganini ta'kidlash joiz. Kiberterroristik harakat (kiberhujum) - komp'yuterlar va axborot kommunikatsiya vositalari yordamida amalga oshirilgan, odamlarning hayoti va sog'lig'iga bevosita xavf tug'diradigan yoki potentsial xavf tug'dirishi mumkin bo'lgan, moddiy ob'ektlarga katta zarar etkazishi yoki shunga olib kelishi mumkin bo'lgan, ijtimoiy xavfli oqibatlarining boshlanishi yoki maqsadi bo'lgan siyosiy sababdir. Zamonaviy terrorchilar uchun kibermakondan foydalanishning jozibadorligi kiberhujumni amalga oshirish katta moliyaviy xarajatlarni talab qilmasligi bilan bog'liq.

MUHOKAMA

Ekspertlarning xulosasiga ko'ra, bu rivojlanayotgan davlatlarning taraqqiyotiga ko'maklashish, umuminsoniy demokratik tamoyillarni qaror toptirish niqobi ostida fuqarolar ongiga ta'sir o'tkazish, ularni turli yo'llar bilan o'z maqsadlari sari bo'ysundirish orqali amalga oshirilmoqda[7].

Shu bilan birga axborotni himoyalash hozirgi kunimizning dolzarb muammosi sifatida o'rganilib bu borada davlatimizda turli samarali chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, bu sohada yosh tadqiqotchilar xorijiy amaliyotlarga tayangan holda ish olib bormoqdalar[8,9].

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 19 fevraldagi “Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalari sohasini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi PF-5349-son, 2017 yil 7 fevraldagi “O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida”gi PF-4947-son Farmonlari, 2017 yil 20 apreldagi “Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi PQ-2909-son Qarorida ta'lim muassasalari pedagog-o'qituvchilarining ilg'or pedagogik texnologiyalarni (“Case-study” uslubi, loyihalar uslubi, hamkorlikda o'qitish, interfaol ta'lim uslubi va boshqalar) va zamonaviy axborot texnologiyalarini ta'lim-tarbiya jarayoniga tatbiq etishlari uchun uslubiy va amaliy yordam berish ko'zda tutilgan. Bularning hammasi davlatimiz tomonidan ta'lim-tarbiyaga, shuningdek ularda ilg'or pedagogik va axborot texnologiyalarini qo'llash orqali zamon talablariga javob beradigan kadrlarni, shu jumladan pedagog kadrlarni tayyorlashga alohida ahamiyat berayotganligidan dalolat berayotganligini ko'rishimiz mumkin[2].

XULOSA

Bundan ko'rinib turibdiki, axborot orqali yoshlar ongiga ta'sir choralarning oldini olish, kiberjinoyatchilikka yo'l qo'yimaslik maqsadida Axborot xavfsizligi va kiber xavfsizlik bo'yicha o'rta va o'rta maxsus ta'limida dars mashg'ulotlarini ko'paytirish, oliy ta'limda esa barcha yo'nalishlarga “Axborot xavfsizligi”, “Kiber xavfsizlik asoslari”, “Media savodxonlik” fanlari o'qitilsa maqsadga muvofiq bo'lar edi.

Zero, Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoev ta'kidlaganlaridek "...kiber-jinoyatchilik, odam savdosi, narkotrafik kabi tahdidlar xavfi oshib bormoqda. Bunday tahlikali vaziyatda hushyor va ogoh bo'lib, xalqimizning tinchligi, O'zbekiston manfaatlarini o'ylab yashash zarur [3]."

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni "Raqamli O'zbekiston — 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida T., 2020 yil 5 oktabr, PF-6079-son
2. "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori 20.04.2017 y., PQ-2909-son. – "Xalq so'zi" gazetasi, 2017 y., 79 (6773)-son; O'R QHT, 2017 y.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-4947-sonli "2017-2021 yillarda O'zbekistonni rivojlantirish bo'yicha Harakat strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni // O'zbekiston Respublikasi Qonun xujjatlar to'plami.- T., 2017.- B.37
4. S.K. Ganiyev, A.A. Ganiyev, Z.T. Xudoyqulov. Kiberxavfsizlik asoslari. O'quv qo'llanma. Toshkent-2020. 303 b.
5. Ganiev S.K., Karimov M.M., Tashev K.A. Axborot xavfsizligi. Darslik (Professor S.K.Ganiyev tahriri ostida) Toshkent-2016 366 b.
6. Mavlonov, S. X., & Abdullayev, B. B. O. G. L. (2021). TA'LIM JARAYONIDA CROCODILE ICT DASTURIDAN FOYDALANISH. *Science and Education*, 2(3), 323-327.
7. Toshtemirov D.E., Niyozov M.B., Yuldashev U.A., Irsaliev F.Sh. Resource support of distance course information educational environment // *Journal of Critical Reviews* ISSN-2394-5125 Vol 7, Issue 5, 2020, pp. 399-400
8. Yuldashev, U.A., Xudoyberdiev, M.Z., & Axmedov, T.B. (2021). O'quv jarayonining sifatini oshirishda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish. // *Academic research in educational sciences*, 2(3), 1262-1268.
9. Yuldashev U.A. Use of video lesson creative technologies in the process of electronic education// *Scientific-Methodical Journal-T* 2021

PHRASEOLOGICAL UNITS COMPARATIVE ANALYSIS IN COGNITIVE ASPECT

Akhmedov O. S

DSc. Professor. UzSWLU

Sapayeva Zeyvar Jamolatdinovna

Urganch State University English master student 2nd year

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7306587>

Abstract. *The fact that language plays a significant role in how humanity develops its culture and worldview is a harm to humanity. Each person reflects the process of self-realization and reflection with the aid of words. The adage "If you want to destroy a people, start with their language and culture" is well known to us from history. One can observe that language is a reflection of culture and the advancement of this people from the definition that states that language is an indistinct indicator of every Ethnos. This article keeps opinions and observations on the cognitive element of the comparative study of phraseological units.*

Keywords: *linguistics, phraseological, units, aspect, cognitive, comparative, analysis, concept, concert.*

СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ В КОГНИТИВНОМ АСПЕКТЕ

Аннотация. *Тот факт, что язык играет существенную роль в том, как человечество развивает свою культуру и мировоззрение, является вредом для человечества. Каждый человек отражает процесс самореализации и рефлексии с помощью слова. Поговорка «Хочешь уничтожить народ, начни с его языка и культуры» хорошо известна нам из истории. О том, что язык является отражением культуры и развития этого народа, можно судить из определения, что язык является самостоятельным показателем каждого этноса. В данной статье собраны мнения и наблюдения по поводу познавательного элемента сопоставительного изучения фразеологических единиц.*

Ключевые слова: *языкознание, фразеологические единицы, аспект, познавательный, сравнительный, анализ, концепт, концерт.*

INTRODUCTION

By the 20th and 21st centuries, anthropocentric viewpoints in modern linguistics had solidified, and numerous new linguistic topics and branches had emerged. The cognitive study of language is one of them. Cognitive linguistics (English cognize-know, understand, understand) is a rigorous scientific study of the intimate relationship between language and thinking, linking psychological, biological, and neuro physiological aspects of its formation with social, cultural, and linguistic phenomena. It is not just concerned with the philosophy of cognition's theory of cognition. Cognitive linguistics studies the psychological notion and concept units. Meaning and image are based on the concept of concept. Cognitive linguistics is a component of the science of cognitive which in 1956 is described as follows, the problem of lexical-semantic interpretation of language units, which is associated with the human mind and vision, expressing feelings, is one of the most priority areas in the world in World linguistics, "which seeks answers to questions and observations on the means of the artificial intelligence system.

Cognitive linguistics is one of the "young" areas of linguistics, the Russian linguist E.S. Kubryakova wrote that the concept of "cognitive" came from psychology, which translates into

Russian in the sense of "relating to cognition", A.P. Babushkin noted that "cognitology is a science that has arisen at the intersection of various branches of Science, "and it was written that its field of study should be defined as the study of methods for collecting, applying knowledge. American Scientists Ronald Langaker, and Ray Djekendoff were the ones who, with their research, caused its development. Hence, a special place in the emergence of cognitive linguistics is occupied by the human mind, knowledge of the world, reflection and thinking of reality. The basis of cognitive linguistics is considered a concept, it was formed as a science in the mid-70s of the XX century, or rather, it is officially introduced in 1989 at the International Symposium of linguists in Germany. Until now, many monographs, research works have been created about cognitive linguistics, although scientific research has been carried out, but in the form of the Uzbek language is still one of the most relevant issues.

METHOD AND METHODOLOGY

The philosopher S. Many cognitive sources included in the scientific circulation of 1928 by Askoldov stated that "concept is the word *conceptus* in Latin-"concept"" in the first part of the XX century. While Kubryakova contends that the concept is a linguistic consciousness that reflects in the human psyche and represents the image of the entire universe, another linguist, Lyapin, claims that the concept is a "multidisciplinary idealized form." The mental lexicon is regarded as an operational meaningful unit in memory. In the human spiritual realm, the thought serves as the primary unit of culture. They are the focus of emotions, loves and dislikes, and occasionally disputes. S Stepanov gave past. As can be seen from the above points, so far no cognitive definition has been given and is in the process of learning. We, both based on these points, believe that the concept is both general and individual, and each person is a concept that follows the world, his feelings, the task, based on his personal mental world. Analyzing and studying the concept, linguists divide it into different parts. In particular, Stepanov divided the concept structure into 3 parts:

1. main (aktual) character;
2. additional or passive sign;
3. internal form.

According to him, the last sign will stand in for the essential component of the ideas currently in use because there won't be anything on the side of the relationship with the first form. Let's look at some definitions from other scientists as examples: G.G. Slisshkin proposed a concept that deviated from the definition above by examining it into four zones, namely: a) the main zone - intrazona and extrazona; an additional zone - quasizonas and quasiextrazonas. Popov and Sternins divided it into two (nuclear zones and peripheral zones) and explained that their mutual proportionality gives the concept a concept structure. In linguistics, the concept is seen as a linguocognitive and linguocultural phenomenon. To study the concept, it is necessary to study the worldview, living conditions and mentality, traditions of a particular nation, determine and analyze exactly the place where it occupies that concept.

RESEARCH RESULTS AND DISCUSSION

It is common knowledge that phraseology is the area of linguistics that deals with expressions. If we use the language of linguistic terms, phrases are phraseologisms. Phraseologism, which meaning phrase-phrase, logos-concept, doctrine, is taken from the ancient Greek language. It is necessary to take into consideration the phraseological norm, among other norms of the literary language, in order to define phraseologism as a discrete level-specific unit that

differs from the lexical-semantic and syntactic levels of a language. That is why it is accepted practice in linguistics all across the world to even record phraseologism's in explanatory dictionaries.

The study of phraseological units' semantic and structural characteristics, as well as the reasons for their emergence in the language system and the characteristics of how they are used in speech, are all covered within the particular discipline of language science known as phraseology. Phrasal and logos, two Greek terms meaning "expression, figure of speech," are combined to make the word "phraseology." Phraseology examines a language's phraseological structure in a manner similar to how lexicology examines a language's vocabulary. A phraseological unit, also known as a phraseological unit or phraseological unit, is the same linguistic unit as a word in a language's lexical system.

When determining the phraseology's object, there are many theories to consider. Only stable compounds can form the object of phraseology. According to its definition, phraseology is the study of the spiritual structural characteristics of phraseological units, as well as their appearance in the language system and application to defects. The highest level of linguistic knowledge, phraseology, provides a precise explanation of how language and culture interact. Phraseology has its own internal structure and has been established as a distinct field of linguistics with research difficulties, despite the fact that acknowledgment of phraseology as a separate science passed through various stages. Current phraseological concerns are explored one after another in modern linguistics, despite the fact that many of its problems have not yet found solutions.

CONCLUSION

In conclusion, the richness of the Uzbek language's phraseology is the subject of some notable research. Folk dialects and the growth and expansion of the vocabulary of the literary language are intricately linked. Literary language norms are based on the lexical, phonological, and grammatical characteristics of folk dialects and are developed according to specified patterns. Therefore, one of the factors influencing the development of the contemporary Uzbek literary language and its means of becoming rich will also be the study of portable meaningful phrases in folk dialects of the national language.

REFERENCES

1. Abduazizov A.A. the text is a product of cognitive activity, 2009.- 23 b.
2. Babushkin A.P. types of concepts in the lexical and phraseological semantics of language. 1996. 212 p.
3. Vinogradov V.V. basic concepts of Russian phraseology asa linguistic science. 2000 - 61 p.
4. Zhukov V.P. semantics of phraseological revolutions. Education, 2008 160s.
5. Bakiyeva M.the role of hypothetical units in the English and Uzbek languages in the cognitive image of the world. 2020.
6. Bakiyeva M. The study of hypotheses as one of the interactive methods. 2020.

BILIM – BAXT KULTIRAR (“QUTADG’U BILIG” ASARI ASOSIDA)

Hamroqulova Farangis Abduhamid qizi

Sirdaryo tumani 32-maktab o‘qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7306605>

Annotatsiya. Ushbu maqolada “Qutadg’u bilig” asarining badiiy xususiyati, mumtoz adabiyotimiz namunasining jahon miqyosida o‘rganilishi hamda asarning tarbiyaviy va ta’limiy ahamiyati haqida gap ketadi.

Kalit so‘zlar: hojib, “Qutadg’u bilig”, *Kuntug‘di*, *Oyto‘ldi*, *O‘gdulmish*, *O‘zg‘urmish*.

ЗНАНИЕ ПРИНОСИТ СЧАСТЬЕ (ПО ПРОИЗВЕДЕНИЮ «КУТАДГУ БИЛИГ»)

Аннотация. В данной статье говорится о художественном характере произведения «Кутадгу билиг», изучении образца нашей классической литературы на мировом уровне, воспитательной и воспитательной ценности произведения.

Ключевые слова: хаджиб, «Кутадгу билиг», *Кунтугди*, *Айтолди*, *Огдулмши*, *Озгурмши*.

KNOWLEDGE BRINGS HAPPINESS (BASED ON THE WORK "KUTADGU BILIG")

Abstract. This article talks about the artistic nature of the work "Kutadgu Bilig", the study of the sample of our classic literature at the world level, and the educational and educational value of the work.

Key words: hajib, "Kutadgu bilig", *Kuntugdi*, *Aytoldi*, *Ogdulmish*, *Ozgurmish*.

KIRISH

O‘zligimizni anglagan, o‘z taraqqiyot yo‘limizga ega bo‘lgan bugungi kunimizda bunday tarixiy asarlarning ahamiyati katta. Yurtboshimiz ta’kidlaganlaridek, “Tarix millatning haqiqiy tarbiyachisiga aylanib bormoqda. Buyuk ajdodlarimizning ishlari va jasratlari tarixiy xotiramizni jonlantirib, yangi fuqarolik ongini shakllantirmoqda. Axloqiy tarbiya va ibrat manbaiga aylanmoqda.”[1] Bugungi davlatchiligimiz siyosati, komil inson tarbiyasi va buyuk kelajak qurish yo‘lidagi sa’y-harakatlarimiz albatta ota-bobolarimizning yo‘l-yo‘riqlari, pandu-nasihatlar va boy ma’naviy merosiga asoslangan. Darhaqiqat, xalqning dahosi, kuch-qudrati, salohiyati, ma’naviy olami, birinchi navbatda, u yaratgan san’at asarlarida, ayniqsa, adabiyotida ko‘proq aks etadi. Turkiy xalqlarning qadimiy madaniyati, san’at asarlari, og‘zaki va yozma adbiyoti bu fazilatlariga yanada boyroqdir. Ularni o‘rganish, tadqiq etish, ularda mujassamlashgan ma’naviy imkoniyatlardan bugungi ma’naviy-ma’rifiy jarayonlarda foydalanish jamiyatimiz a’zolarini, ayniqsa, yoshlarni har tomonlama komil insonlar qilib tarbiyalashda ayricha ahamiyat kasb etadi.

METOD VA METODOLOGIYA

Prezidentimizning «Biz haqqoniy tariximizni tiklashimiz, xalqimizni, millatimizni ana shu tarix bilan qurollantirishimiz zarur» degan gaplari bejiz emas. Yirik adib va mashhur adabiyotshunos, Maqsud Shayxzoda shunday deb yozadi: «Badiiy madaniyatning qimmatbaho qismi bo‘lgan she’r va she’riyat jamiyatimizning a’zolarida olijanoblik hislatlarini tarbiyalashga qaratilgan ekan, buyuk so‘z san’atkorlarining merosini tadqiq qilib, uning barcha ma’naviy va umumbashariy boyliklarini egallash va dohiy ustodlarning ijodiy mahoratidan ta’lim olish –

adabiyotshunoslarning hamda barcha badiiy qalamkashlarning vazifasidir» [2] Bu vazifani amalga oshirishda qadimiy yozma manbalarimiz alohida mavqe tutadi

Yusuf Xos Hojib (asl ismi Yusuf) (taxminan 1020/21, Bolosogʻun —?) — [turkiy](#) shoir, mutafakkir, davlat arbobi. "[Qutadgʻu bilig](#)" dostoni muallifi. [Qoraxoniylar](#) saroyida xizmat qilgan.

1069-70-yillarda yozib tugallangan "[Qutadgʻu bilig](#)" ("Saodatga boshlovchi bilim») asari qoraxoniylar davlatining mustahkam qaror topishiga xizmat qilgan nizomnomadir. Uch nusxasi ([Vena](#), [Qohira](#) va [Namangan](#)) mavjud. Nisbatan toʻligʻi [Namangan nusxasi](#) boʻlib, 1923-yili [Fitrat](#) tomonidan qoʻlga kiritilgan, u [OʻRFASHI](#) da saqlanadi. 6520 baytdan iborat, masnaviy (yaʼni aruzning "mutaqoribi musammani mahzuf") vaznida yozilgan.[3]

Uning hayoti va faoliyati haqida maʼlumotlar beruvchi yagona manba ham "Qutadgʻu bilig" kitobidir. Ushbu kitobga koʻra, u zamonasining barcha asosiy ilmlarini atroflicha oʻrgangan, arab va fors tillarini mukammal bilgan. [Mahmud Koshgʻariy](#) kabi turkiy tilning mavqeini oshirish, uning madaniyadabiy hayotdan oʻziga munosib oʻrin egallashi uchun kurashgan.

Yusuf Xos Hojibning "Qutadgʻu bilig" ("Saodatga yoʻllovchi bilim", 1069—70) asari islomiy turkiy adabiyotni boshlabgina bermay, uni yangi taraqqiyot bosqichiga ham koʻtardi. U nafaqat turkiy xalqlar adabiyoti anʼanalari, balki qardosh xalqlar, jumladan, forsiy adabiyot tajribalarini ham ijodiy oʻzlashtirgan holda yaratilgan. "Shohnoma" kabi mutaqorib vaznida yozilgan va "Turkiy Shohnoma" nomi bilan shuhrat qozongan (73 bob, 6520 bayt va toʻrtliklardan iborat).

TADQIQOT NATIJASI

"Qutadgʻu bilig" — XI asr soʻz sanʼatining nodir namunasi boʻlib, unda oʻz davrining ilgʻor ijtimoiy-siyosiy, maʼnaviyaxloqiy masalalari badiiy talqin qilingan, turkiy xalqlar tarixi, madaniyati, ilm-fani, urf-odat va anʼanalari, turmush tarzi, qadriyatlarini xususida batafsil maʼlumot berilgan. Yusuf Xos Hojib uni Bolosogʻunda boshlab, Qashqarda yozib tugatgan va qoraxoniylar hukmdori Tavgʻoch Bugʻroxonga takdim etgan. Bugʻroxon muallifni taqdirlab, unga "Xos Hojib" ("Eshik ogʻasi") unvonini bergan. Shundan keyin shoir "Yusuf Xos Hojib" nomi bilan mashhur boʻlgan. Lekin dostonning oxiridagi shikoyat ohanglariga qaraganda, shoir umrining oxiri bu davlatning tanazzuli davriga toʻgʻri kelgan, shunga muvofiq hayoti ham ogʻir kechgan. Shoirning Qashqardagi maqbarasi ziyoratgohga aylangan.

Davlat va jamiyat qurilishi masalalari, komil inson va ilm-maʼrifat targʻiboti asardagi toʻrt ramziy qahramon [Kuntugʻdi](#) (adolat), [Oytoʻldi](#) (baxt), [Oʻgdulmish](#) (aql) va [Oʻzgʻurmish](#) (qanoat) timsollari orqali ifoda qilingan. Jahon turkologiyasida asarga ilk turk didaktik dostoni sifatida yondashish mavjud ([Iosif Fon Xammer](#), V. [Radlov](#), A. [Kononov](#), I. [Stebleva](#)). [Martin Xartman](#), A. [Vamberi](#), F. [Koʻprulu](#), Zaki V. Toʻgʻon, [Rashid Rahmati Arat](#) va boshqalar tomonidan nashr va tarjima qilingan. [Oʻzbekistonda](#) asarning toʻla matni izoh va hozirgi tilga tarjimasini bilan nashr etilgan. [Fitrat](#), Q. [Karimov](#), Gʻ. [Abdurahmonov](#), B. [Toʻxliiev](#) va boshqa olimlar tadqiq etgan.[4]

Bizning xalqimiz shunday axloqiy-didaktik, adabiy-qomusiy asari borligidan har ancha faxrlansa arziydi. "Qutadgʻu bilig" - baxt va saodatga eltuvchi bilim, taʼlim degan maʼnoni bildiradi. Demak, asar nomidan ham uning pand-nasihatlarini, taʼlim-tarbiyaga oid, har tomonlama komil insonni tarbiyalaydigan yetuk maʼrifiy asar ekanligi yaqqol koʻrinib turibdi. "Qutadgʻu bilig" – XI asr soʻz sanʼatining nodir namunasi boʻlib, unda oʻz davrining ilgʻor ijtimoiy-siyosiy,

ma'naviyaxloqiy masalalari badiiy talqin qilingan, turkiy xalqlar tarixi, madaniyati, ilm-fani, urf-odat va an'analari, turmush tarzi, qadriyatlarini xususida batafsil ma'lumot berilgan. Asarda ilgari surilgan axloqiy xislatlarni sanab o'tish olimning ta'lim-tarbiya, axloq masalalarini qay darajada chuqur bilganligi adolat, ishonch, sadoqat, xushmuomalalik, shirin so'zlik, saxovat, mardlik, hurmat va ehtirom, tadbirkorlik, aql-zakovat, halollik, ezgulik kabi, xislatlar ulug'lanadi. "Qutadg'u bilig"da bosh masalalardan biri komil insonni tarbiyalashdir. Yusuf Xos Hojib bu asari orqali o'z tasavvurida eng komil, jamiyatning o'sha davrdagi talablariga javob bera oladigan insonni qanday ko'rgan bo'lsa, shu asosda o'z prinsiplarini bayon etadi. Mana shunday axloqiy masalalardan biri oila va farzand tarbiyasi masalasidir. Bu umuminsoniy axloqiy normaga Sharq etikasiga ahamiyat berib kelgan. Sharq xalqining ulug' an'anasini, oilaviy hayotini, turmush tarzi va tarbiya usullarini chuqur bilgan shoir mazkur muhim axloqiy muammoni o'ziga xos falsafiy talqin qiladi. Yusuf Xos Hojibning uqtirishicha, har bir kishi jamiyatga munosib bo'lib kamol topmog'i kerak.

MUHOKAMA

"Qutadg'u bilig"da yana jumboqlarni yechish usullaridan ham foydalanilgan. Bu uslub o'quvchini asarga qiziqtiradi, uni o'qimishli qiladi. Hozirgi davrda bu muammoli ta'lim deb yuritiladi. Ammo tarbiya va ta'lim merosimizda jumboq-muammoli ta'lim o'ziga xos xususiyatga ega. Masalan, asardagi Kuntug'mish (Elig) bilan Oyto'ldi munozarasini olaylik. Bu munozarada olim quyidagi fikrni ilgari suradi: Elig Oyto'ldiga o'rin berganda o'tirmagani, "xon yonida menga o'rin yo'q", - degan edi. Yerga ko'ptok qo'ygani va unga o'tirgani bilan Oyto'ldi - davlat ko'ptok kabi barqaror emas, bir joyda turmaydi, degani. Elig boqqanda ko'zini yumib olgani-davlat ham ko'r kishi kabi bo'ladi, kimga ilahsa, unga qattiq yopishib oladi, degan edi. Yuzini yashirgani esa, barcha qilmishlarim - ya'ni davlat jafo, unga ishonma, degani, deb kishi davlat va baxtga quvonib ketmasligi, ulardan quvonib, ortiqcha g'ururlanib ketmay, aksincha, o'zini ehtiyot qilishi, yig'ilgan narsalarni me'yorida sarflashi, bexud bo'lib, ichkilikka berilmasligi, narsalarni sovurmasligi kerak deb ko'rsatadi. Demak, Yusuf Xos Hojibning mazkur asari insonni har tomonlama kamolga yetkazishda yirik ta'limiy-axloqiy asardir. Shuning uchun ham bu asar o'zining ilmiy, ma'rifiy, tarbiyaviy ahamiyatini shu paytgacha saqlab kelmoqda

Bu kitobni o'qir ekanman bir necha qahramonlar orasidan O'gdulmishning xislatlari va o'gitlari menda katta taassurot qoldirdi. U ko'z oldimizda bilimli va aqlli inson sifatida gavdalanadi. U boylik ramzi bo'lgan Oyto'ldining o'g'li bo'lib, otasining vafotidan so'ng vazir etib tayinlanadi. Demak, bu holni ko'rib molu dunyo o'tkinchi, aql va zakovat esa abadiy degan fikr uyg'onadi.

Bilimli insonlar har qanday zamonda e'zoz va qadr egasi bo'lganlar. Shu o'rinda xalqimizning erkatoiy shoiriga aylangan Muhammad Yusufni misol qilib keltirishimiz mumkin. Muhammad Yusuf mustaqillik yillarida o'zining bir -biridan go'zal she'rlari bilan xalqimiz orasida e'zoz topdi. U o'zbek xalqi, uning o'tmish va buguni haqida o'zbekona ohangda yoza oldi. Sodda, samimiy va ma'nodor, shu bilan birga betakror go'zal she'rlari yoshu qarining qalbidan birday joy oldi. 1998-yilda Muhammad Yusuf "Xalq shoiri" unvoniga sazovor bo'ldi.

Bilim- insoniy fazilatlarining asosi. Shu o'rinda ko'z o'ngimizda zamonlar osha bizgacha sog'-omon yetib kelgan asar gavdalanadi. Nega u hech qachon o'z qimmatini yo'qotmadi? Chunki ilmu ma'rifat doimo inson hayot yo'lini yorituvchi chiroq vazifasini o'taydi. Qoraxoniylar davrida yaratilgan bo'lsada bugungi kunda ham o'z qimmatini yo'qotmagan. Nega? Bu asarda umumbashariy mavzular qalamga olingan. Davlat, boylik, ilm, zohidlik kabi timsollar qiyofasida

Yusuf Xos Hojib har bir davlat va zamon uchun dolzarb mavzularni qalamga oldi va ularni negizini ilm deb bildi. Shu o'rinda o'quv, idrok, bilim haqida alohida to'xtash joiz. O'quv, idrok qorong'u tundagi mash'alga o'xshaydi. Bilim esa mash'aladan taralayotgan nurga o'xshaydi.

O'quv qut beradi, bilim- sharaf-shon,

Shu ikkovi tufayli ulug'dir inson.

Bilimli kishi ikki dunyo saodatining egasi. Aqlu idrok egasi bo'lgan kishilar hayotda turli sinovlar va qiyinchiliklar oldida o'zlarini mardona tutadilar. Bilim olish va uni insonlar orasida yoyish muqaddas dinimizda ham e'zozlanadi. Zero payg'ambarimiz Muhammad s.a.v ham o'z hadislarida "Ilmni Xitoyda bo'lsa ham o'rganing", -deganlar. Mirzo Ulug'bek esa o'z madrasasining peshtoqiga "Ilm olmoq har bir muslim va muslima uchun farzdir," degan hadisi sharifini yozdirgan edi. Demak, ilmli insonlar azaldan ardoqlangan. Zero, "Qissai Rabg'uziy" da keltirilishicha, Alloh taolo 40 ta obiddan ko'ra 1 ta olimni afzal bilgan, chunki obid kishi ko'r-ko'rona ibodat qiladi, olim esa o'z ilmu ziyosini yon atrofdagi kishilarga ulashadi.

XULOSA

Yuqoridagi keltirilgan fikrlardan kelib chiqib shunday xulosaga kelish mumkin, Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u bilig" asari didaktik ruhdagi badiiy asar, ushbu asarda inson hayotidagi qiyin damlarda qo'l keluvchi asosiy kuch bilim va hunar deb ko'rsatiladi. Ko'rsatilgan masalalar orasida aynan bilim insonni baxt-saodatga eltishi ta'kidlanadi. Men o'z fikrimni quyidagi hikmatli so'z bilan yakunlamoqchiman. "Bilimdon o'z bilimi tufayli balo-ofatlardan omon qoladi."

Turkiy adabiyot xazinasidagi bitmas-tuganmas javohirlardan biri Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u bilig" asaridir. Bu asar bilan men dars davomida tanishgan bo'lsamda, unga mehrim tushib, to'liq o'qib chiqdim va baxt-saodat qasrini ochuvchi kalit bilim ekanligini yana bir bor tushunib yetdim.

REFERENCES

1. И.А.Каримов. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: ҳавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари, тараққиёт кафолатлари. – Тошкент: Ўзбекистон, 1997. – Б. 140
2. Мақсуд Шайхзода. Устоднинг санъатхонасида. Биринчи мақола. Мақсуд Шайхзода. Асарлар. Олти томлик. Тўртинчи том. ғазал мулкининг султони. - Тошкент: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1972, -216-б.
3. Fitrat. Qutadg'u bilig. «Tanlangan asarlar». (nashrga tayyorlagan. H.Boltaboev). 2-jild. - T.: Ma'naviyat, 2000.
4. Кононов А. Слово о Юсуфе из Болосогуна и его поэмы «Кутадгу билиг». Журн."Советская тюркология". 1970. № 4

FORMATION OF STUDENTS' IMAGE LITERACY

Mambetkadirov G.A

Nukus state pedagogical institute named after Ajiniyaz

Smaylova G.Yu

National Teacher Training Center for New Methods of the Republic of Karakalpakstan

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7306631>

Abstract. *The article is written about the nationality of fine art and the importance of design art, photo art, and practical skills of Ikebana compositions in students' artistic perception of art.*

Keywords: *fine art, reader, design art, Ikebana composition, photo art, fine art, composition.*

ФОРМИРОВАНИЕ ИМИДЖЕВОЙ ГРАМОТНОСТИ СТУДЕНТОВ

Аннотация. *В статье говорится о национальности изобразительного искусства и значении дизайнерского искусства, фотоискусства, практических навыков составления икебанных композиций в художественном восприятии учащимися искусства.*

Ключевые слова: *изобразительное искусство, читатель, дизайнерское искусство, икебанный композиция, фотоискусство, изобразительное искусство, композиция.*

INTRODUCTION

Drawing develops not only the speed of visual perception, but also a good visual memory. Art is the expression of events in nature and society in artistic images. In addition to reflecting the general state and development of the material world, and being an important tool for communicating it to people, art serves as a powerful factor in educating people politically, morally, and artistically. The subject of visual art serves to develop visual literacy in students, creative thinking in the process of mastering other subjects, acquiring knowledge necessary in social life by developing artistic-aesthetic thinking and emotional sensitivity during the lesson. Art is divided into such types as visual arts, architecture, literature, music, circus, theater, cinema, radio and television, according to the way of expressing reality, character, and content. The positive and most important feature of art is that, unlike science, it expresses events not in concepts, but in forms perceived by intuition and feeling, in typical artistic images.

It is known that each society creates certain conditions for the development of art based on its economic and political situation. Therefore, the art of each society serves its time. If the art of every society is created on the basis of freedom, this art promotes the advanced idea of humanity, patriotism and nationalism. Art reflects people's goals and hopes.

METHOD AND METHODOLOGY

Art fully expresses the good intentions of mankind, their dreams and hopes. Therefore, as much as our nation respects and respects its art, the nations of the world look at Uzbek art with the same sincerity and respect. Based on these requirements and principles, Uzbek artists in their works reflect the things and events that interest them and excite them on the basis of nationality.

The nationalism of the visual art of our independent country requires it, first of all, to stand in a realistic position and depict the objective laws of the material world. This requires the artist to express things and events clearly, like himself, realistically, and to create works of art that are directed towards a specific goal and meet high artistic requirements. World realistic

visual art is a real mirror that represents the past, present and future life of peoples of the world, as well as nature and society. We see the past, present and future in it. For this reason, masters of realistic visual arts should know the history of the past, matter and development, mathematics, nature, geography and biology. Art has a long history, it was formed on the basis of the development and improvement of labor activity in society and the progress of social activity.

Development of the skills of perception of an artistic image is the basis of learning works of art. Pupils should be able to think and perceive the work, to express its content using special expressions, and also to notice and emphasize the visual means used in the work. Special hours are not allocated to the perception of art in elementary grades. It is carried out in the classes of painting composition, drawing according to nature. Educational materials on the perception of works of visual art in primary grades are related to the practical work of students. Fine art - helps to facilitate easy, short and reasonable teaching of all academic subjects taught at school and has long been recognized as a science that creates conditions for the implementation of all types of education, both theoretically and practically. will be done. [1; 47]

RESEARCH RESULTS

Showing copies of works of art and talking about them increases children's interest in art and leads them to work in this field. During the presentation of the works, children are introduced to the main idea expressed in it and the artistic and visual tools used. The importance of design art in the perception of an artistic image.

Design art consists of applied, artistic and graphic arts. This art mainly serves technology and its development. Therefore, it is also called "industrial aesthetics" or "technical art". It is known that technology is an important factor in easing people's work and creating comfortable opportunities for them. [2;33]

The simplicity, convenience and beauty of the technique improves the working conditions of the worker and improves his mood. Therefore, the creation of new forms and types of tools, household items, technical tools, plays an important role in managing the economy and material and spiritual life of society. It is known that all generation of industrial products, starting from household goods, material and spiritual goods, labor tools, transport, equipment, means of production and mechanization. Because all of them are made in factories, workshops and shops.

Design art is one of the newest types of fine art, which consists of artist-constructor art. This science of art mainly studies issues such as the theoretical basis of industrial art design, the laws of its socio-economic and historical development, as well as the principles and methods of art design, the creative activities of designer artists. The art of design consists of the art of general and artistic design, which creates new types of machines, technical tools, building facades, walls, hand tools, household items, clothes. The art of design carries out this creation by juxtaposing human labor and beauty. In its place, it teaches people to live comfortably, comfortably, to work effectively, and educates them with high taste, love for work, spiritual culture, and high passion for the beauty of nature and society.

DISCUSSION

Photo art. Photography. The art of photography is the art of expressing reality clearly, as it is (in nature), without any additions, using scientific and technical tools. [2;34]

In recent years, due to the high development of photography techniques and the creativity and skills of the representatives of this field, the works of photography attract people's attention.

The art of photography can be considered a type of fine art. Because this art also satisfies certain needs of people. The art of photography, like fine art, has its own types and genres. He has portrait, landscape, life, and historical genres. Despite the fact that the art of photography has been developed since the 1930s, today it is an effective tool in film, television, book printing, newspaper and magazine publishing, in studying our ancient history and finding lost traces, in creating our present history.

The art of Ikebana. Ikebana is a type of fine art, which means "artistic arrangement of living flowers" in Japanese. The art of Ikebana gives people a positive mental mood. It educates humanity in the spirit of love for existence, nature, work. It develops people's aesthetic and artistic taste, inspires work and creativity.[2;35]

The art of Ikebana differs from other arts in terms of its structure and content, and it is closer to the art of sculpture. Because it is possible to see and watch this composition of art not from one side, but from all sides. The art of Ikebana brings people to places of residence (such as rooms, hotels, shared dormitories), rooms of educational and scientific institutions (children's institutions, classrooms of schools, auditoriums, scientific laboratories, offices, department rooms), work and workplaces (It is the most convenient and lively, educational art tool widely used in the decoration of factories, workshops, their halls and corridors), cultural institutions, health care institutions and rest houses, cinema theaters, etc. This art is not only a means of decoration, but according to the Japanese definition, it is to build or create a small part of nature with the high skill of a skilled artist at any place, at any time, under any conditions. Ikebana is made in different styles, using different materials, depending on the place or object of use.

Ikebana composition consists of three elements - flower, leaf, branch, and the three positions of these elements express the wholeness, integrity, meaning and beauty of the composition. The first of the elements of the composition is the longest, high-volume branch in the composition, which expresses the content and character of the entire composition; the second is a medium-length branch or flower (leaf) in the composition, which provides unity of color and proportion while filling the content of the composition; the third is the smallest among the elements, and it is an auxiliary element in ensuring color harmony by equalizing the theme, character, content, color and proportions of the composition. The composition of Ikebana, pleasant and beautiful, depends on the correct choice of colors, the shape, color and material of the container chosen for the composition, as well as how well it is adapted to the place and object of the composition.

CONCLUSION

Special dishes made of porcelain, crystal, glass, ceramics, plastic, metal, and wood are used for Ikebana. These dishes consist of tall vases, low plates, plates, and basket-shaped dishes. Although the art of Ikebana was formed in Japan 600 years ago, and there are about 60 types and styles of it, its representatives such as Ikenoba, Nageira, Moribana, Ohara, Sogesu created a school with its own style and direction. contributed to the development of this art. Today, when the art of Ikebana is gradually entering the art of the peoples of the world, another new type of this art - the art of Akobana - has appeared in Japan. This art feature consists in creating an artistic composition in a special frame based on the processing of dried flowers, leaves, twigs, fruits, animals and other natural materials.

Fine art works invite people to philosophical observations and serve as the backbone of our spirituality. Fine art educational subject has a wide opportunity to form and develop aesthetic

taste, artistic thinking, intellectual potential, and most importantly, general worldview in the young generation.

REFERENCES

1. Oripov. B.N. Modern pedagogical technology, didactics and methodology of teaching fine arts. Tashkent. 2013
2. Oripov. B.N. Fine art and its teaching methodology. Tashkent. 2012

РОЛЬ СОВРЕМЕННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В РАЗВИТИЕ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Махмудова Дилафруз Балтабаевна

преподаватель кафедры «Дошкольного образования», Андижанского государственного педагогического института

Рахманова Хадияхон Шахобиддиновна

студентка факультета дошкольного образования, АГПИ

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7306649>

***Аннотация.** Современные педагогические исследования показывают, что главная проблема дошкольного образования – потеря живости, притягательности процесса познания. Увеличивается число дошкольников, не желающих идти в школу; снизилась положительная мотивация к занятиям, успеваемость детей падает. В этих изменяющихся условиях педагогу дошкольного образования необходимо уметь ориентироваться в многообразии интегративных подходов к развитию детей, в широком спектре современных технологий.*

***Ключевые слова:** Современные педагогические исследования, Современные педагогические технологии, технология, педагогическая технология, государственных стандартов дошкольного образования, взаимообусловленные проблемы, новый парадигма образования, Технология «ТРИЗ», Технология интегрированного обучения, взаимодействия, сотрудничества.*

THE ROLE OF MODERN TECHNOLOGIES IN THE DEVELOPMENT OF PRESCHOOL CHILDREN

***Abstract.** Modern pedagogical research shows that the main problem of preschool education is the loss of vitality, the attractiveness of the process of cognition. The number of preschool children who do not want to go to school is increasing; the positive motivation for classes has decreased, the performance of children is falling. In these changing conditions, a preschool teacher needs to be able to navigate the variety of integrative approaches to the development of children, in a wide range of modern technologies.*

***Key words:** Modern pedagogical research, Modern pedagogical technologies, technology, pedagogical technology, state standards of preschool education, interdependent problems, new education paradigm, TRIZ technology, Technology of integrated learning, interaction, cooperation.*

ВВЕДЕНИЕ

Современные педагогические технологии в дошкольном образовании направлены на реализацию государственных стандартов дошкольного образования.

Принципиально важной стороной в педагогической технологии является позиция ребенка в воспитательном, образовательном процессе, отношение к ребенку со стороны взрослых. Взрослый в общении с детьми придерживается положения: «Не рядом, не над ним, а вместе!». Его цель - содействовать становлению ребенка как личности.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ

Таким образом, используя современные образовательные технологии, можно решить следующие взаимообусловленные проблемы:

1. Через формирование умений ориентироваться в современном мире, способствовать развитию личности учащихся с активной гражданской позицией умеющей ориентироваться в сложных жизненных ситуациях и позитивно решать свои проблемы.

2. Изменить характер взаимодействия субъектов системы образования: педагог и воспитанник – партнеры, единомышленники, равноправные члены одной команды.

3. Повысить мотивацию детей к учебной деятельности.

Позитивная мотивация у ребенка может возникнуть в том случае, когда соблюдены условия:

- мне интересно то, чему меня учат;
- мне интересен тот, кто меня учит;
- мне интересно как меня учат.

Высокая мотивация к учебной деятельности обусловлена еще и многогранностью образовательного процесса. Идет развитие разных сторон личности, путем внедрения в учебно-воспитательный процесс различных видов деятельности учащихся.

Уделять больше внимания изучению и овладению современными педагогическими технологиями, позволяющими существенно изменить методы организации образовательного процесса, характер взаимодействия субъектов системы, и, наконец, их мышление и уровень развития.

Методы исследования: научно-педагогический анализ научно-исследовательской, психолого-педагогической литературы. педагогическое наблюдение; изучение и обобщение педагогического опыта; организация дискуссий по теме исследования; обобщение результатов исследования.

ОБСУЖДЕНИЕ

В дошкольном образовании педагогическая технология представляет совокупность психолого-педагогических подходов, определяющих комплекс форм, методов, способов, приёмов обучения, воспитательных средств для реализации образовательного процесса как в нескольких ДОУ, так и в конкретном детском саду или даже группе.

Целью технологии обучения в условиях перехода к новой парадигме образования являются личностные достижения детей, под которыми понимаются:

- ❖ степень прогресса личности по отношению к ее предшествующими проявлениями в образовательной деятельности;
- ❖ личностное продвижение учащегося по лестнице достижений в процессе освоения знаний, умений, развития психических процессов, личностных качеств.

В настоящее время педагогические коллективы ДОО интенсивно внедряют в работу инновационные технологии. Поэтому основная задача педагогов дошкольной организации – выбрать методы и формы организации работы с детьми, инновационные педагогические технологии, которые оптимально соответствуют поставленной цели развития личности.

Современные педагогические технологии в дошкольном образовании направлены на реализацию государственных стандартов дошкольного образования.

Сегодня мы поговорим о педагогических технологиях и их эффективном использовании в дошкольном учреждении. Вначале давайте вспомним, что же означает сам термин «технология».

Технология – это совокупность приемов, применяемых в каком-либо деле, мастерстве, искусстве (толковый словарь).

Педагогическая технология - это совокупность психолого-педагогических установок, определяющих специальный набор и компоновку форм, методов, способов, приёмов обучения, воспитательных средств; она есть организационно - методический инструментарий педагогического процесса.

Сегодня насчитывается больше сотни образовательных технологий.

Технология воздействия через сказки. Сказка – зеркало, отражающее реальный мир через призму личного восприятия. В ней, возможно, все чего не бывает в жизни. На занятиях по сказкотерапии ребята учатся составлять словесные образы. Вспоминают старые и придумывают новые образы, дети увеличивают свой образный репертуар, и внутренний мир ребенка становится интереснее, богаче. Это истинный шанс понять и принять себя и мир, повысить самооценку и измениться в желаемом направлении. Поскольку чувства бывают не только положительные, но и отрицательные, то и образы у детей рождаются не только радостные, но и пугающие. Одна из важных целей этих занятий - преобразовать отрицательные образы в положительные, чтобы мир ребенка был красив и радостен. Спокойное состояние нервной системы возвращает ребенку здоровье. Сказку может рассказывать взрослый, либо это может быть групповое рассказывание, где рассказчиком является не один человек, а группа детей.

Технологии музыкального воздействия. В различных формах физкультурно-оздоровительной работы. Используются для снятия напряжения, повышения эмоционального настроения и пр. Проводят воспитатели и музыкальный руководитель.

Технология «ТРИЗ». Технология решения изобретательских задач

Главная цель, которую ставят перед собой ТРИЗ - педагоги это: - формирование у детей творческого мышления, т.е. воспитание творческой личности, подготовленной к стабильному решению нестандартных задач в различных областях деятельности. Методику ТРИЗ можно назвать школой творческой личности, поскольку её девиз - творчество во всем: в постановке вопроса, в приёмах его решения, в подаче материала.

ТРИЗ (теория решения изобретательских задач), которая создана ученым-изобретателем Т.С. Альтшуллером.

Воспитатель использует нетрадиционные формы работы, которые ставят ребенка в позицию думающего человека. Адаптированная к дошкольному возрасту ТРИЗ-технология позволит воспитывать и обучать ребенка под девизом «Творчество во всем!» Дошкольный возраст уникален, ибо как сформируется ребенок, такова будет и его жизнь, именно поэтому важно не упустить этот период для раскрытия творческого потенциала каждого ребенка.

Целью использования данной технологии в детском саду является развитие, с одной стороны, таких качеств мышления, как гибкость, подвижность, системность, диалектичность; с другой – поисковой активности, стремления к новизне; речи и творческого воображения.

Основная задача использования ТРИЗ - технологии в дошкольном возрасте – это привить ребенку радость творческих открытий.

Можно применять в работе только элементы ТРИЗ (инструментарий), если педагог недостаточно освоил ТРИЗ-технологию.

Технология интегрированного обучения

Интегрированное занятие отличается от традиционного использованием межпредметных связей, предусматривающих лишь эпизодическое включение материала других предметов.

Интегрирование - соединяют знания из разных образовательных областей на равноправной основе, дополняя друг друга. При этом решается несколько задач развития. В форме интегрированных занятий лучше проводить обобщающие занятия, презентации тем, итоговые занятия.

Наиболее эффективные методы и приёмы на интегрированном занятии:

- сравнительный анализ, сопоставление, поиск, эвристическая деятельность.
- проблемные вопросы, стимулирование, проявление открытий, задания типа «докажи», «объясни».

Технологии создания предметно-развивающей среды

Среда, в которой находится ребёнок, во многом определяет темпы и характер его развития и поэтому рассматривается многими педагогами и психологами как фактор развития личности

Задача педагогических работников в детском саду состоит в умении моделировать социокультурную, пространственно-предметную развивающую среду, которая бы позволила ребенку проявить, развивать способности, познавать способы образного воссоздания мира и языка искусств, реализовывать познавательно-эстетические и культурно-коммуникативные потребности в свободном выборе. Моделирование предметной среды создает условия и для взаимодействия, сотрудничества, взаимообучения детей.

Построение предметно-развивающей среды - это внешние условия педагогического процесса, позволяющее организовать самостоятельную деятельность ребенка, направленную на его саморазвитие под наблюдением взрослого.

Среда должна выполнять образовательную, развивающую, воспитывающую, стимулирующую, организационную, коммуникативную функции. Но самое главное - она должна работать на развитие самостоятельности и самодеятельности ребенка.

РЕЗУЛЬТАТЫ

обеспечивающие эффективность, подходы и идеи, выдвинутые в процессе исследования, будут служить для проведения исследований в системе непрерывного образования, а также для подготовки лекций по дошкольной педагогике, разработки руководств, методических рекомендаций, популяризации опыта работы.

ВЫВОДЫ

Теоретическое изучение темы доказало, что проблема современных образовательных технологий действительно актуальна и требует особого внимания.

Итак, эффективность образовательного процесса в значительной степени определяется адекватным выбором и профессиональной реализацией современных технологий обучения.

REFERENCES

1. Постановление Президента Республики Узбекистан от 29 декабря 2016 года “О мерах по дальнейшему совершенствованию системы дошкольного образования в 2017-2021 годах”.
2. Постановление Президента Республики Узбекистан от 30 сентября 2017 года “Об организации деятельности Министерства дошкольного образования Республики Узбекистан”.
3. Положение о государственном дошкольном образовательном учреждении в Республике Узбекистан. Постановление Кабинета Министров от 25 октября 2007 года № 225.
4. Положение О Совете дошкольного образовательного учреждения. Приказ Министерства народного образования Республики Узбекистан от 20 июня 2008 года № 147.
5. Сальникова Т.П. Педагогические технологии: Учебное пособие /М.:ТЦ Сфера, 2005
6. Кукушкин В.С. Современные педагогические технологии. Начальная школа. Пособие для учителя. - Ростов н/Д: изд-во «Феникс», 2003
7. Атемаскина Ю.В. Богословец Л.Г. Современные педагогические технологии в ДОУ.- Санкт-Петербург: Изд-во «Детство-Пресс». - 2011.
8. Буланова - Топоркова М.В., Духавнева А.В. и др. Педагогические технологии. - Ростов н/Д: издательский центр «Март», 2002

O'QUVCHILARNING BORLIQQA BO'LGAN MUNOSABATINI BILISHDA ANTROPOLINGVISTIK METODDAN FOYDALANISH

Nurxon Mo'minova

ADPI o'zbek tili va dabiyoti magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7306672>

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktab yoshidagi o'quvchilarning borliq haqidagi tushunchalarini kengaytirishda antropolingvistikadan foydalanish, buning uchun esa "Reportaj" metodi qulay ekanligi haqidagi fikrlar yoritilgan.

Kalit so'zlar: antropolingvistik, metod, borliq, antroposentizm, psixolingvistika, reportaj, tadqiqot, publistik.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ АНТРОПОЛИНГВИСТИЧЕСКОГО МЕТОДА В ПОЗНАНИИ ОТНОШЕНИЯ СТУДЕНТОВ К СУЩЕСТВОВАНИЮ

Аннотация. В данной статье рассматривается использование антропологистики в расширении представления о бытии учащихся школьного возраста, и для этой цели удобен метод «Репортаж».

Ключевые слова: антропологистика, метод, экзистенция, антропоцентризм, психологистика, репортаж, исследование, журналистика.

USING THE ANTHROPOLOGICAL METHOD IN KNOWING STUDENTS' ATTITUDE TO EXISTENCE

Abstract. This article discusses the use of anthropological method in expanding the understanding of existence of school-aged students, and the "Reportage" method is useful for this.

Key words: anthropological method, existence, anthropocentrism, psycholinguistics, reporting, research, journalistic.

KIRISH

Yurtimizning mustaqillik yillarida ta'lim tarbiya tizimini isloh qilish, kadrlar tayyorlashni zamon talablari darajasiga ko'tarish sohasida muhim chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. O'zbekiston hukumati ta'limga islohotlarning barcha bosqichlari uchun ham ustuvor soha deb qarab kelmoqda. Ta'limning bosh bo'g'ini, bu fan va uning doimiy rivojlanishidir. Shuning uchun ham, Kadrlar tayyorlash milliy modelining asosiy tarkibiy qismida: fan - yuqori malakali mutaxassislar tayyorlovchi va ulardan foydalanuvchi, ilg'or pedagogik va axborot texnologiyalarini ishlab chiqaruvchi hisoblanadi.

Shuning uchun hozirgi ilmiy-texnikaviy jadal rivojlanish davrida, ilmiy va ilmiy-texnikaviy axborotlarning intensiv ravishda ko'payib borishi, turli fanlardagi bilimlarning o'zgarib, yangilanib borish sharoitida, zamonaviy texnologiyalarning barcha sohalarga kirib borish vaqtida, oliy o'quv yurtida ta'lim yo'nalishi bo'yicha yuqori malakali kadrlarni tayyorlash, ayniqsa, ularning mustaqil ravishda har bir ishda ilmiy-ijodiy yondashishlari, olingan yangiliklarni tadbiq eta bilishlari talab etiladi.

METOD VA METODOLOGIYA

Bilamizki bugungi kun ilm - fan sohasida kognetiv fikrlar rivojlanib bormoqda. Hamma fanlar qatori tilshunoslik ham kognetiv lingvistika paydo bo'lib, uning bir qancha yo'nalishlari ham rivojlanib bormoqda

Ulardan biri antropolingvistikadir. Antroposentizm nazariyasi asosiga qurilgan bu yangi atama barcha ong'dagi faoliyat xususan, til va nutq inson omili bilan bog'liq ekanini ko'rsatadi. Insonning borliqqa bo'lgan munosabati esa, uning nutqida qanday o'z aksini topishiga qarab insonning fikrlash doirasi, bilishga bilgan munosabati o'rganiladi.

Bunday tadqiqotlarda yana bir yangi soha psixolingvistika yordamga keladi. O'quvchilarning borliqni bilishga bo'lgan munosabatini quyidagi "Reportaj" metodi orqali bilish usulini tushuntirib o'tamiz.

Bu metod 9- sinf ona tili darsida nutq uslublarida " Publististik uslub" mavzusi o'tilyotgan dars mashg'uloti paytida qo'llanilishi mumkin.

Darsning maqsadi: publististik uslubni tushuntirish orqali o'quvchilarning borliqni bilishga bo'lgan munosabatini o'rganish.

TADQIQOT NATIJASI VA MUHOKAMA

Darsing vazifasi: - publististik uslub haqida tushuncha berish;

-bu uslubdan tog'ri foydalanishni o'rgatish;

- publististik matn yaratish orqali ularni bilishga bo'lgan munosabatini o'rganish.

Darsning usuli:

"Reportaj", Kichik guruhlar bilan ishlash, Tes, suhbat.

Mavzu yuzasidan slayd va videoroliklardan foydalanish.

- mavzuga oid slayd qo'yiladi va dars avvalidan videorolik namoyish qilinadi.

Darsning borishi.

- Kirish qismida o'quvchilardan OAVni qanday kuzatishlari haqida kichik suhbat o'tkaziladi. Ularning fikri eshitaladi;

- Savol - javob tarzida o'tgan mavzu so'raladi;

Darsning yangi bilim berish qismida o'qituvchi nutq uslublarini takrorlab, publististik uslub haqida tushuncha beriladi;

- Kitobdagi mashqlar guruhlariga bo'lingan holda doskada bajariladi;

- Dars davomida o'quvchilarga proyektr orqali "Davri" informatsion dasturidan kichik reportaj namoyish qilinadi;

- O'quvchilarning yangi olgan bilimlari yuzasidan kichkina test sinov o'tkaziladi;

- Dars so'ngingida esa, "Reportaj" metodi qo'llaniladi.

- Uyga vazifa beriladi.

"Reportaj" metodi haqida.

Ushbu metodda o'quv xonasiga bir jinoyat holati ko'rsatiladi. Ya'ni bir xona, ushbu xonada jinoyat sodir etilgan. Yerdan har xil jihozlar, guldon, kitoblar, keraksiz qog'ozlar sochilib yotibdi, bir ikki joyda non izlari ham bor. O'quvchi ko'z o'ngida gavdalangan bu manzara uni fikrlashga ijodiy tafakkur etishga undaydi. O'qituvchi mana shu holat yuzasidan o'quvchilarga publististik uslubda jurnalist sifatida maqola yoki reportaj tayyorlashni topshiradi. O'quvchilar uni yozib navbatma navbat aytib berishadi. Ular ko'rinishga har xil nuqtayi nazar bilan qaragan bo'lishlari mumkin. Masalan, rejortajda u o'g'rini topganmi, topmaganmi, yoki topilishiga umid qilganimi yoki umuman o'g'ri haqida gapirmaganmi mana shu jihatlar tahlil qilinadi.

XULOSA

Bu orqali o'quvchilarning bilishga qaratilgan bilimini, fikrini ifoda etishda til vositalaridan qay darajada foydalana olishi kabi jihatlariga qaraladi.

Bu metod orqali o'quvchilarning ruhiyati, ularning atrof-muhitga munosabati va o'z fikrini nutqda qanday ifodalashini bilib olish mumkin. Shu orqali darsdan ko'zlangan maqsad amalga oshiriladi.

REFERENCES

1. Gryaznov V.M. Metodologiya nauchnogo tvorchestva. M., izd.RUDN. 2000 g.
2. M. Irisqulov. Tilshunoslikka kirish.T., 2009
3. A.Nurmonov. Lingvistik tadqiqot metodlari. T., 2010.4. Antropolingvistik nuqtaxi nazardan
4. Kognitiv tilshunoslikning rivojlanish bosqichlari. Maqola. A.Navoiy nomidagi TD o'zT va AU tayanch doktorant
5. Гелгардт Р.Р., Расторгуев В.Н. Методологический аспект в изучении предметной области научного познания и статус современной филологии // Язык и речь как объекты комплексного филологического исследования. Калинин, 1981.
6. Glazunov N.M. Foundation of scientific research.Kiev 2012.

“HAYRAT UL-ABROR” DOSTONIDAGI HUKMDORLAR TIMSOLINING BADIY TALQINI

Maxmuda Yuldasheva

Abdulla Qodiriy nomidagi ijod maktabining adabiyot fani o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7307335>

Annotatsiya. Ushbu maqolada Alisher Navoiyning “Hayrat ul-abror” dostonidagi hukmdorlar timsolining badiiy talqini, muallifning podshohlar obraziga murojaat etishdagi g'oyaviy maqsadi, shoir tasavvuridagi adolatli hukmdor tasviri va uning badiiy ifodasi tahlil etiladi.

Kalit so'zlar: hukmdor, adolat, adl, haqiqat, odil, haq, rostlik, o'rnak.

ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ОБРАЗА ПРАВИТЕЛЕЙ В ЭПОСЕ «ХАЙРАТ УЛ-АБРОР»

Аннотация. В статье анализируется художественная интерпретация образа царя в эпосе Алишера Навои «Хайрат уль-аброр», идейная цель автора в обращении к образу царей, образ справедливого правителя в воображении поэта и его художественное выражение.

Ключевые слова: правитель, справедливость, честность, правда, правдивость, пример.

ARTISTIC INTERPRETATION OF THE IMAGE OF RULERS IN THE EPIC "HAYRAT UL-ABROR"

Abstract. The article analyzes the artistic interpretation of the image of the king in the epic of Alisher Navoi "Hairat ul-abror", the author's ideological goal in addressing the image of the kings, the image of a just ruler in the poet's imagination and his artistic expression.

Key words: ruler, justice, honesty, truth, truthfulness, example.

*Shar' tariqini shior aylagil,
Adl ila mulkunga mador aylagil.
(Alisher Navoiy)*

KIRISH

“Hayrat ul-abror” janr xususiyati va asar qismlarining tuzilishi jihatidan “Xamsa”ning boshqa dostonlaridan tubdan farq qiladi. Alisher Navoiy bu asarida falsafiy, ijtimoiy-siyosiy va axloqiy-ta’limiy qarashlarini ifodalash, kishilarga ta’lim va o‘g‘it berishni o‘z oldiga maqsad qilib qo‘ygan.

Shoir o‘z ustozlari bilan ijodiy musobaqaga kirishib, avvalo, ularning dostonlari, hamda dostonlarning mazmuniga aloqador tarixni juda puxta o‘rganib, buning samarasi sifatida o‘z asarlarini yaratdi. Bu dostonlar shunchaki, bir badiiy to‘qimalar bo‘lmay, ularda shoir o‘z xalqi va insoniyat taqdiriga aloqador voqea – hodisalarga munosabatini bildiradi.

“Hayrat ul-abror” dostonida avvalgi xamsanavislik an’analariga to‘la rioya etilgan bo‘lsa-da, to‘la ma’noda yangi zamonga moslangan, yangi davr ruhini o‘ziga singdirgan, yangi qahramonlar, yoki avvalgi qahramonlar xarakteridagi yangi qirralarni ochishga harakat qilingani bilan ajralib turadi. Dostondagi Hotam Toy, Nizomiy Ganjaviy, Amir Xusrav Dehlaviy, Ibrohim Adham, Robiyayi Adaviya, Xoja Muhammad Porso, Xoja Abu Nasr, Abdurahmon Jomiy hamda shohlardan Jamshid, Faridun, Hurmuz, Zahhok, Hushang, Xusrav, Iskandar Zulqarnayn, Anushirvon, Xorazmshoh, Yazdajurd, Bahrom qatorida Amir Temur, Mirzo Ulug‘bek, Sulton

Husayn Mirzo, Chingizxon, Boyazid, shahzoda Badiuzzamon Mirzo va boshqalarning siymolari qalamga olingani turkiy xamsanavislikda ajoyib hodisa, yangilik edi.

Qani jahon dovari Chingizxon?

Qani jahon xoni Temur Ko`ragon? [Alisher Navoiy, 1989:190]

Mazmuni:

Muallifning fikricha, bu dunyo – foni, Navoiy dunyoning o`tkinchiligini, hech kimga, hatto dunyo hokimi – Chingizxonga ham, jahon xoni sifatida tanilgan – Temur Ko`ragonga ham vafo qilmaganligini ta`kidlagan.

“Hayrat ul-abror”da hayot, voqelik shoirning oddiy hikoya bayoni bilan emas, balki uning fikr-mulohazalari, his-tuyg`usi va ta`rif-tavsifi orqali yoritiladi. Shu ma`noda “Hayrat ul-abror” lirik-tavsifiy dostonidir.

“Hayrat ul-abror” ilmning manfaati, sevgi, vafo, adolat, saxovat, to`g`rilik, til, shoirning og`ir ish sharoiti, zolim podshohlar, riyokor shayxlar va boshqalar haqida g`oyat ibratli va ta`sirli maqolalar hamda hikoyalarga boy.

Alisher Navoiy o`zining “Hayrat ul-abror” dostonida bir qator fikr-mulohazalari qatorida adolat g`oyasi, adolatga boshlovchi misralarni ham keltirib o`tadi:

Adl ayog`in tutki, bo`lub shod ichay,

Odil davronni qilib yod ichay. [Alisher Navoiy, 1989:77]

Mazmuni:

Ushbu baytda “ayog`” so`zi qadah ma`nosida kelgan. Bu misralar orqali Navoiy hukdorlarga adolatli bo`lish kerakligini, har bir millat vakili podshohlarni yod etganda odil kishi sifatida yod etishi lozimligi, adolatli shoh boshqargan yurtning xalqi farovon va baxtli hayot kechirishini uqtirmoqchi bo`ladi.

METOD VA METODOLOGIYA

“Hayrat ul-abror” dostonida adolat tushunchasi adl, haq, haqiqat, rostlik so`zlari vositasida ifodalanadi.

Dostonda “Adl” so`ziga Navoiy mohirona ta`rif beradi:

Adlki uch harf ila maqrun erur,

Har biriga o`zgacha mazmun erur:

“Ayn”i aning mehre erur tobnok,

Zulm qaro shomini qilmoqqa pok,

“Dol”i dag`i davlatu din tojidur,

Din bila davlat eli muhtojdur,

Hurg`a gisu quyig`i “lom”i bil,

Izzu sharaf qushlarining domi bil. [Alisher Navoiy, 1989:244,245]

Mazmuni:

“Adl” so`zi uch harf bilan yoziladi. Lekin uning har bittasi o`zgacha mazmunga ega. Uning “ayn”i yondiruvchi quyosh bo`lib, zulmning qora shomini pok qiladi. “Dol”i esa davlat va dinning toji b`olib, din va davlat ahllari doim unga muhtojdirlar. Oxiridagi “lom”ini hurlarning sochi deb bil, izzat va sharaf qushlariga esa uni tuzoq deb bil.

Shoir haqsizlik va jaholatga, xudbinlik va maishatparastlikka, xusumat va adovatga qarshi hamla qiladi, zolim podshohlarni, xudbin amaldorlarni, riyokor shayxlarni, munofiq qozi va muftilarni achchiq tanqid ostiga olib, el-yurt, faqir-fuqaroning ahvoliga achinadi, ularning

farovon va baxtiyor bo'lishini istaydi. Navoiy bu orzu-istakga kishilarning xulq-atvorini tarbiyalash va adolatli podsho bo'libgina erishish mumkin, deb hisoblaydi.

Navoiy zolim va johil podsholarni, amiru amaldorlarni qoralaydi. Mamlakat va xalqning taqdirini ularning faoliyati va xatti-harakati oqibatiga bo'g'laydi:

Shohki ish adl ila bunyod etar,

Adl buzuq mulkni obod etar. [Alisher Navoiy, 1989:244]

Mazmuni:

Bu o'rinda shoir agar har bir hukmdor davlat ishini adolat bilan yurgizsa, xalqiga adolatli bo'lsa, qo'l ostidagi g'am bilan ezilgan xalqining kayfiyati o'zgarib, adolat uning vayrona mamlakatini ham obod qilib yuboradigan kuchga egaligi haqida aytib o'tadi.

Navoiy o'z misralariga insonning adolatli bo'lishining tag zaminida o'zligini bilish, har amalga insoniylik bilan yondashishi, o'z umri va o'zgalar hayotiga rahna solmaslik, ya'ni adolatsizlik qilmaslik g'oyalari singdirgan.

TADQIQOT NATIJASI

Bu misralarda biz nazarda tutayotgan adolat g'oyasida umumiylik bor. Ya'ni imon. Imoni bor inson, albatta, adolatli ham bo'ladi. Navoiyning barcha asarlarida keng o'rin ajratilgan shohlar, podshohlar, hokimlar – bir so'z bilan aytganda yurt rahbarlarining adolatli bo'lishligi masalasi "Hayrat ul-abror" dostonida ham o'z aksini topadi.

"Hayrat ul-abror" dostonida yurt rahbarlarini adolatga chorlovlar ko'proq, ularga bu martaba Yaratgan tomonidan adolatli bo'lishi uchun berilganligi ko'p eslatiladi va yurtni adolat bilan obod etish lozimligi kabi qarashlarga keng o'rin ajratilgan.

Dostondagi bir qancha misralarni ko'zdan kechirganimizda, adolat bor joyda yuksaklik bo'lishi, farovon hayotning birlamchi talabi adolat ekanligi va adolatga eng avvalo, yurt rahbarlari e'tibor berishi kerakligi ta'kidlanadi.

Navoiy agar podsho adolatli va saxovatli bo'lsa, mamlakat obod bo'lib, xalq osoyishta yashaydi, deb ishonardi, binobarin, u:

Adl ila olam yuzin obod qil,

Xulq ila olam elini shod qil, [Alisher Navoiy, 1989:237]

deya podshohlarga xitob qiladi.

Mazmuni:

Ushbu o'rinda Navoiy podshohlarga qarata, Adolat bilan mamlakatingni obod qil, xalqing yuzini baxt nurlari bilan yoritgin, yaxshi xulqing bilan dunyodagi odamlarni shod qil, demoqchi bo'lgan.

Yurt rahbarining adolatli bo'lish to'g'risidagi fikrlari Navoiy ijodida an'anaga aylangan Shoh G'oziy timsolida berilishi bu dostonida ham uchraydi. Shoh G'oziy nomi yaxshi sifatlar, adolatli shoh timsolida qo'llangan.

Tuzdi buzuqlarni imorat bila,

Zulmni daf' etti adolat bila... [Alisher Navoiy, 1989:94]

Mazmuni:

Bu baytda mutafakkir soir Shoh G'oziy taxtga chiqqandan so'ng buzuq vayronalarni tuzatgani, yangi imoratlar qurdirgani, xalqni ezib, qiynab kelayotgan zulmni yo'q qilib, mamlakatda adolatni o'rnatganini tasvirlamoqda.

Navoiyning aytishicha, podsho va uning amir-amaldorlari ikki turli: “yaxshi” (odil, orif) va “yomon” (zolim, johil) bo‘lishi mumkin. Odil va orif podsholarni, amir-amaldorlarni maqtagan, to‘g‘rirog‘i o‘shanday kishilarni orzu qilgan.

Kofiri odil ani obod etib,

Mo‘mini zolim ani barbod etib. [Alisher Navoiy,1989:244]

Mazmuni:

Tarixdan ma‘lumki, ayrim podshohlar musulmon bo‘lmasa-da, odillik bilan yurtini boshqargan, ko‘plab vayronalarni obod etgan. Xalqini rozi qilgan.

Lekin shunday musulmon hukmdorlar borki, obod yerlarni vayron qiladi, xalqini g‘amu kulfatda qoldiradi.

Navoiyning “Hayrat ul-abror” dostonidagi adolat to‘g‘risidagi fikrlari qanchalik dolzarb, ahamiyatli, o‘z vaqtida, o‘z joyida keskin bo‘lsada, hayotda uchrashi mumkin bo‘lgan har bir jihatlariga adolat mezoni bilan mushohada yuritsada, adolatsizlikning kelib chiqish sabablariga to‘xtalsa-da, bartaraf etish mumkin bo‘lgan fikrlarini bayon etmaydi. Xulosa chiqarishni har kimning o‘ziga qoldiradi. Shu nuqtayi nazardan aytishimiz mumkinki, Navoiy dunyoqarashida nafaqat adolatsizlikning yechimi, balki insonlarda uchraydigan barcha nuqson va illatlarning yechimi o‘zlikni anglashlik bilan beriladi.

Kim yurmak ip uza kom ayladi,

Adli chu tuz bo‘ldi xirom ayladi. [Alisher Navoiy,1989:244]

Mazmuni:

Bu misralar orqali shoir sirot ko‘prigiga ishora qilmoqda. Qaysiki, hukmdor xalqiga adolatli bo‘lib, barchaga barobar to‘g‘ri adl ko‘rsatsa, u Allohning marhamatiga sazovor bo‘lishi mumkinligi haqida yozadi.

MUHOKAMA

Bu tarafdin Navoiy haqlidir. Adolatsizlik, zolim, maishatparast shoh tanqidi mavzusi Navoiy davri uchun qanchalik dolzarb, qanchalik ijtimoiy – siyosiy ahamiyatga molik bo‘lsa, odil, insofli hukmdor g‘oyasi tashviqi ham shunchalik aktual, zamonaviy va ahamiyatli edi.[Matyoqub Qo‘shjonov, 1973.35]

Shahki, erur adl ila davron anga,

Bo‘ldi sirot o‘tmagi oson anga. [Alisher Navoiy,1989:244]

Mazmuni:

Bu misralarda Navoiyning fikri o‘quvchiga ochiq-oydin oshkor qilinadi. Ya‘ni, shoh qo‘li ostidagi xalqiga adolatli bo‘lsa, u dunyoda sirot ko‘prigidan o‘tishi oson bo‘ladi.

Navoiy zolim va johil podshohlar zulmu jaholat yo‘lidan qaytishlari va odil bo‘lishlari mumkin, deb o‘ylaydi.

Navoiy mamlakatning siyosiy hokimiyatini mustahkamlash, xo‘jaligi va madaniyatini taraqqiy ettirish uchun o‘z hukmronligining dastlabki yillarida katta ishlar qilgan Husayn Boyqaroni aysh-ishrat va saroy fitnalari girdobidan olib chiqishga intilar va uning faoliyatiga katta umidlar bilan qarar edi. Navoiy shu orzu- istak bilan “Hayrat ul-abror”da Husayn Boyqaroni madh etibgina qolmay, balki, “Shoh G‘oziy” hikoyasida uning ideallashtirilgan obrazini ham yaratadi.

Koming uchun tuz bo‘lu adl ayla ish,

O‘qda agar adl yo‘q, etmas ravish. [Alisher Navoiy,1989:244]

Mazmuni:

Bu o`rinda Navoiy podshohlarga tarixda yaxshi hukmdor sifatida nom qoldirish uchun adolat bilan ish tutishi lozimligini; e`tibor bering, agar o`q ham to`g`ri bo`lmasa edi, u uzoqqa ucha olmas edi, degan fikrni berib o`tgan.

Shu o`rinda barchamizga yaxshi tanish bo`lgan dostonidagi ushbu hikoyani yana bir bor eslab o`tishni joiz, deb o`ylaymiz. Hikoyada aytilishicha, Shoh G`oziy taxtga chiqib:

Adl eshigin elga kushod ayladi,

Taxt uza o`ltirdiyu dod ayladi, [Alisher Navoiy,1989:94]

Mazmuni:

O`zi shoh G`oziy asli zotida loyiq bo`lgani uchun Xudo unga oxiri hukmdorlikni berdi. U taxtga chiqqani hamono o`z xalqiga adolat eshigini ochdi, adolat ko`rsata boshladi.

Kunlarning birida bir beva kampir “sen mening o`g`limni jangda o`ldirib yubording, senda qon haqqim bor”, deb shoh G`oziy oldiga arzga keladi. Shoh bilan kampir qozi oldiga boradilar. Qozi “kampir qonga qon olmoqchi bo`lsa, podshoni o`ldirishi yo bo`lmasa shoh uni rozi qilishi kerak”, deb hukm chiqaradi. Shoh bo`yniga sirtmoq solib, kampirning qo`liga qilich beradi, oyog`i ostiga tanga to`kadi va:

Dedi: “Qasos aylasang, olingda bosh,

Siyumni ol, gar g`arazingdur maosh.

Men edim ul amrda beixtiyor,

Har ne sen etsang manga ne ixtiyor”. [Alisher Navoiy,1989:96]

Mazmuni:

Qasos olaman desang, mana, boshim; maqsading tirikchilikka pul olish bo`lsa, mana, pul. O`g`lingni o`ldirish haqida buyruq berganimda, boshqa ilojim qolmagan edi. Mana, nima qilsang qil, ixtiyor senda!

Tig`ni ul adl ila insofi tund,

Zoli xazin tishlaridek qildi kund. [Alisher Navoiy,1989:96]

Mazmuni:

Shohning adolat va zo`r insof ko`rsatishi tig`ni g`amgin kampirning tishlaridek o`tmaslashtirdi. Ya`ni adolat tuyg`usi qasos zahrini osonlik bilan o`ndira oldi.

Kampir shohning odilligini ko`rib xursand bo`ladi, uning qonidan kechib, oltin-kumushni olib, “Zoli-zar” (“Tilla kampir”) deb nom chiqaradi.

Navoiy Nusayn Boyqaroning va boshqa podsholarning shunday bo`lishini orzu qilar edi. Hikoyadagi qozi ham, podsho obrazi kabi ideallashtirilgan obrazdir.

Shunday qilib, Navoiyning ijtimoiy – siyosiy qarashlari tarixiy cheklangan, xiyla ziddiyatli bo`lsa ham, xalqparvarlikka asoslangan hamda amaliy maqsadlarni ko`zlanganligi bilan ahamiyatlidir. Demak, Alisher Navoiy “Hayrat ul-abror”da boshqa asarlaridagi kabi adolat va xalqparvarlik g`oyalarining izchil targ`ibotchisi sifatida qayta-qayta ko`rinadi, podshohlarga jasorat va dadillik bilan adolatni tashviq etadi, zulm va adolatsizlikning qanchalar nafratga sazovor bo`lajagini aniq, ravshan namoyish qiladi.

Shu bilan birga u har bir shoh xalq ahvolini ko`ngliga yaqin olishini, uning mashaqqatidan ogoh bo`lib, unga hamdard bo`lishi lozimligini uqtiradi.

Zoli falakdin necha ko`rsang alam,

Shah chu qilur adl, Navoiy, ne G`am. [Alisher Navoiy,1989:96]

Mazmuni:

Bu ajoyib misralar orqali Navoiy hayot tashvishlari, turmush qiyinchiliklari senga qancha g`am-alam ko`rsatsa ham, shohing adolatli, elparvar bo`lsa, hech ham g`am chekishning keragi yo`q, deya uqtirmoqchi.

XULOSA

Alisher Navoiy ijodi o`z zamonasidan boshlab o`rganila boshlandi va o`tgan V asr davomida o`z qiymatini yo`qotmay kelmoqda. Buning sababi esa Navoiy ijodining betakrorligi, serjiloligi va misralardagi so`zlar shunchaki bir-biriga hamohang, qofiyadosh bo`libgina qolmay, o`z o`quvchisining aql tarozisiga qarab turlicha ma`no aks ettirishidadir.

Alisher Navoiy kabi jahon ahli tan olgan so`z daholarining ongi, shuuri, zakovatida hayotdagi har bir narsa, hodisa o`ziga xos tarzda aks-sado beradi. Badiiyatning betakror namunalari bois biz ana shu voqeliklarning asl mohiyatini shoir qalami va ijodkorning tiyrak nigohi vositasida qaytadan kashf qilamiz, mavjud borliqning butun ranginligini hamda jilvalarini qalbimizga jo etamiz.

REFERENCES

- Alisher Navoiy. Hayrat ul-abror. – Toshkent: Adabiyot va san`at, 1989.
- V.Rahmonov, A.Rustamov Navoiyning badiiy mahorati. – Toshkent: Adabiyot va san`at, 1979.
- M. Qo`shjonov. Ijod saboqlari (Adabiy o`ylar). – Toshkent: Yosh gvardiya, 1973.

UMUMIY O'RTA TA'LIMDA MUMTOZ NASR NAMUNALARINI O'QITISHDAGI PEDAGOGIK MUAMMOLAR

Norqulov Nurzod Saidmurodovich

Alisher Navoiy nomidagi ToshDO'TAU O'quv ishlari bo'yicha dekan o'rinbosari

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7307375>

Annotatsiya. Ko'p asrlik tarixga ega madaniy va adabiy merosimizga munosabat istiqloq tufayli tubdan o'zgardi. Xalqimiz tarixi, dini va adabiyoti, ma'naviy qadriyatiga e'tibor kuchayib, ularning mavqeyini tiklash, xalqqaasl holida yetkazish imkoniyati paydo bo'ldi. Bu esa boshqa sohalar qatori adabiyotshunoslikda ham teran ilmiy izlanishlar olib borish, adabiy merosga yangicha nuqtayi nazardan yondashish zaruratini ko'rsatdi. O'tmishda yashab ijod etgan shoir va adiblar merosini xolisona o'rganish va munosib baholash har qachongidan dolzarb vazifaga aylandi.

Key words: pedagogik texnologiyalar, shoir va adiblar, meros, yangi davr adabiyoti.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ОБУЧЕНИЯ ОБРАЗЦАМ КЛАССИЧЕСКОЙ ПРОЗЫ В ОБЩЕМ СРЕДНЕМ ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация. С обретением независимости коренным образом изменилось отношение к нашему многовековому культурному и литературному наследию. Возросло внимание к истории, религии, литературе, духовным ценностям нашего народа, появилась возможность восстановить его статус и довести до статуса нации. Это показало необходимость проведения глубоких научных исследований в литературоведении, как и в других областях, для подхода к литературному наследию с новой точки зрения. Объективное изучение и правильная оценка наследия поэтов и писателей, живших и творивших в прошлом, стали как никогда актуальными.

Ключевые слова: педагогические технологии, поэты и писатели, наследие, литература новой эпохи.

PEDAGOGICAL PROBLEMS IN TEACHING CLASSICAL PROSE EXAMPLES IN GENERAL SECONDARY EDUCATION

Abstract. Attitude to our centuries-old cultural and literary heritage has fundamentally changed due to independence. The attention to the history, religion, literature, and spiritual value of our people has increased, and there has been an opportunity to restore their status and bring them to the status of a nation. This showed the need to conduct in-depth scientific research in literary studies, as well as in other fields, to approach the literary heritage from a new point of view. The objective study and proper assessment of the heritage of poets and writers who lived and created in the past has become more urgent than ever.

Key words: pedagogical technologies, poets and writers, heritage, literature of the new era.

KIRISH

Hozirgacha ta'lim tizimida o'zbek mumtoz nasr namunalarini o'qitishning turli masalalariga bag'ishlab tadqiqotlar olib borildi. O'zbekiston Milliy universiteti, Alisher Navoiy nomidagi ToshDO'TAUning tegishli kafedralari o'qituvchi va tadqiqotchilari tomonidan adabiyot o'qitishning dolzarb masalalariga bag'ishlangan metodik maqolalar to'plamlari, darslik va qo'llanmalar chop etildi. Professor B.To'xlievning adabiyot o'qitish metodikasi borasidagi qator ilmiy ishlari, professor Q.Yo'ldoshevning "Adabiyot o'qituvchisiga metodik yordam"

turkumidagi risolalari, Alisher Navoiy nomidagi ToshDO‘TAU O‘zbek tili va adabiyotini o‘qitish metodikasi kafedrasidan chop qilinayotgan maqolalar to‘plamlari, ushbu kafedra tashkil qilayotgan “Til va adabiyot ta’limida yangi pedagogik texnologiyalar” respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari, shuningdek, respublikamizda nashr qilinayotgan “Til va adabiyot ta’limi”, “O‘zbek tili va adabiyoti” kabi manbalarda metodist olimlar va adabiyot o‘qituvchilari tomonidan izlanishlar olib borilgan.

METOD VA METODOLOGIYA

Ma’lumki, hozirgi paytda o‘rta maktablarda va akademik litseylarda adabiyot ta’limi mazmunan xalq og‘zaki ijodi, eng qadimgi (islomgacha bo‘lgan) davr adabiyoti, mumtoz adabiyot hamda yangi davr adabiyoti tarzida o‘qitilmoqda. Bu davr, ruknlarga mansub namunalarning o‘qitilish saviyasi hamda murakkablik darajasi bir xil emasligi barcha mutaxassislariga birdek ayondir. Qaysi bir muallim xalq og‘zaki ijodini, kimdir qadimgi davr ijod namunalari, yana boshqasi hozirgi davr adabiyotini sevib, ko‘ngildagiday o‘qitishini e’tirof qilishi mumkin, lekin mumtoz adabiyot namunalari ortiqcha qiynalishlarsiz o‘taman deydi o‘qituvchini topish amrimahol. Avvalo diqqatni mumtoz adabiyot namunalari o‘qitilishining hozirgi kundagi ahvolini tahlil etishga qaratdik. Chunki biror kimsaga nimanidir tavsiya etish yoki nimanidir o‘rgatish uchun, avvalo, o‘sha masalaning joriy holatini aniqlab olish zarur bo‘ladi. Shunday qilib, Akademik litseylarda mumtoz adabiyot qanday o‘qitilmoqda? Aslida bu ritorik savolga o‘xshab ketadi javobi aniq — yaxshi emas. Lekin bu “yaxshi emas”liklar nimalarda namoyon bo‘ladi? Sababi nimada? Ularning ildizlari qayerga borib taqaladi? Ana shu savollarga javob topish muhim. Bu tashxis qo‘yishdek bir gap. Shunga qarab chora izlanadi, tadbir belgilanadi. Bizningcha, qoniqarsiz ahvolning ikki: ob’ektiv va sub’ektiv sabablari mavjud bo‘lib, ularning biri boshqasining chuqurlashuviga sabab bo‘lmoqda. Ob’ektiv omillar o‘qituvchi shaxsiyatidan ko‘ra ko‘proq ta’lim mazmunini tashkillashtiruvchi muassasalar, direktiv hujjatlar bilan bog‘liq. Biz bunda, avvalo, standartlar, dasturlar, darslik va metodik hamda o‘quv qo‘llanmalarini nazarda tutmoqdamiz. Biz standart va dasturlardagi to‘ldirilishi kerak bo‘lgan o‘rinlar, darslik va qo‘llanmalardagi bartaraf etilishi lozim ko‘ringan nuqson va kamchiliklar borasida mulohazalarimizni bayon etamizki, yechimini kutayotgan muammolarning talay qismi ular bilan ham bog‘liq. Biz, avvalo, standartlar to‘grisida so‘z yuritamiz. “Davlat ta’lim standartlari umumiy o‘rta, o‘rta maxsus, kasb-hunar va oliy ta’lim mazmuniga hamda sifatiga qo‘yiladigan talablarni belgilaydi”. Umuman olganda adabiyot bo‘yicha DTS ushbu fanning mazmun va sifatiga qo‘yilgan talabni qoniqarli darajada aks ettiradi. Mazkur hujjatning mohiyat jihatdan yaxlit, umumiy harakterda bo‘lishini nazarda tutsak, unga jiddiy e’tiroz bildirishga asos yo‘q. Faqat nazarimizda, yanada aniqlashtirilishi kerak bo‘lgan o‘rinlar, xususan, unda mumtoz adabiyot o‘qitilishiga doir mazmuniy tafsilotlar, sifatiy ko‘rsatkichlar alohida o‘z ifodasini topishi maqsadga muvofiq, deb o‘ylaymiz. Adabiyot ta’limida mumtoz she’riyatimizni o‘rganishda DTS hujjatlarida aks ettirilgan talab va tavsiyalarga muvofiq tashkil etish muhim ahamiyatga ega. Davlat ta’lim standarti ta’lim xodimlari o‘qituvchilar uchun me’yoriy hujjat sifatida xizmat qilmoqda. Standart talablari esa ta’lim jarayonida bir necha yangi usullarni tatbiq etishni taqozo qiladi.

TADVIQOT NATIJASI

Buning samarali yo‘llaridan biri ilg‘or pedagogik texnologiyalarni mahalliy ta’limga olib kirish, milliyashtirish va uni ta’limga tatbiq etishdan iborat. Ilg‘or pedagogik texnologiya ham shu maqsadni o‘zida ifoda etgan bo‘lib, DTS talablarini bajarishga xizmat qiluvchi usullardan.

Ilg'or pedagogik texnologiyaning maqsadi ta'lim jarayonida, ayniqsa DTS talablari asosida bilimlarni egallashda o'qituvchi va o'quvchilarning hamkorligini shakllantirishga qaratilgan. Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interfaol usullar, uslublar, innovatsion pedagogik va axborot texnologiyalaridan foydalanib, ta'limning samaradorligini ko'tarishga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundan-kunga kuchayib bormoqda.

Adabiyot dasturlarini tuzish va darsliklardagi mumtoz she'riyat poetikasi masalalarini yoritishda mualliflar o'z bilganlaricha harakat qilmasdan, soha mutaxassislari bilan bahamjihat va bamaslahat ish ko'rsalar, taqdim qilinayotgan materiallarni o'zlashtirish, milliy qadriyatimizning ajralmas qismi bo'lgan ajdodlarimiz ma'naviy boyliklaridan bahra olishimiz birmuncha osonlashgan bo'lardi. E'tirof etish kerakki, aruzshunoslik kutubxonasining bu qadar boyligiga qaramay, mumtoz she'riyat poetikasining ushbu sohasi bo'yicha bilimdonlar juda kam. Bunday vaziyatning yuzaga kelishiga sabab esa, bizningcha, faqat bir omil – metodist va adabiyotshunos olimlarning masalaga nisbatan e'tiborsiz munosabatda bo'layotganidir. Aruz nazariyasi tarixi ko'rsatadiki, mazkur sistema avval arab, keyinchalik fors, undan keyin turkiy xalqlar adabiyotlarida paydo bo'lgan va rivojlangan bizning she'riyat bilan mutlaqo aloqasi bo'lmagan, arab-fors aruzi uchun xarakterli bo'lgan masalalar ham yoritilib, o'rganilishi talab qilib kelinmoqda.

Akademik litseylarda mumtoz she'riy asarlarning nazariy asoslari yuzasidan quyidagi mushohadalarni bildirish o'rinli:

– Bugungi kundagi litsey darsliklarida berilgan shoirlarning ijod namunalarini sharhlab o'rgatmasdan talabaga tushuntirishning iloji yo'q. Bu borada joriy darsturdagi kamchiliklarni bartaraf etish zarur;

– Adabiyot qoidalar darsligi aynan ana shu mumtoz asarlarni o'rganish bo'yicha chuqur bilim beradi mana shu darslikni chuqurroq o'rgangan talaba aynan mumtoz asarlarni asl mohiyatini tushunib yetadi;

– akademik litseyda "Adabiyot qoidalari" darsligi uchun ajratilgan dars soatlari 16 soatni tashkil qiladi. Shundan 8 soati nazariy bilim berishga, 8 soati esa amaliy mashg'ulot uchun ajratilgan. Mana shu soatlar davomida talabalarda chuqur ko'nikma hosil qilish ;

MUHOKAMA

Qadim zamonlardan buyon ilmiy o'rganishda keng qo'llanib kelingan usullardan biri sharhlab o'rganishdir. "Sharh" arabcha so'z bo'lib ochish, bayon etish, oshkor qilish kabi ma'nolarni anglatadi. Navoiy asarlari lug'atida esa sharh aylamak, izohlamok tarzida bayon etilgan. Ba'zi manbalarda sharh tavsifga o'xshab ketishi, bu atama garchi sharh bilan ma'nodosh bo'lsa-da, lekin u kengroq mazmunni anglatishi qayd etiladi. Yevropa ilmiy atamashunosligida sharh tushunchasi hamma vaqt ham bir xil ma'noni ifoda etmagan. Masalan sharh so'ziga rus adabiyotshunosligida komentariy atamasi to'g'ri kelib, u bayon etish, kabi ma'nolardan tashqari, keng ma'noda, ya'ni ilmiy tadqiqot xarakteridagi ishlarga nisbatan ham qo'llaniladi. Tajribali o'qituvchilarning fikricha, sharhlab o'qitish orqali, biror asar matnini izohlash jarayonida o'quvchilar notanish so'z ma'nosi bilan, ayrim so'zlarning ko'chma ma'nosi yoki bir so'zning bir necha xil ma'nolari bilan tanishadilar. Tarixiy-badiiy asarlarni o'rganish orqali arxaik shevaga xos, arab fors tilidan kirgan so'zlar ma'nosi oydinlashadi, o'quvchilar ko'z o'ngida o'tmish madaniyati oydinlashadi. Ba'zan darsda mavzuni badiiy asar nomini sharhlashdan boshlashga to'g'ri keladi.

1. Lingivistik sharh .

(Tushunilishi qiyin soʻzlar, maʼnosi notanish va noaniq soʻzlar izohi). Sharhning bu turini quyidagi soʻzlar qamrab oladi: arxaik soʻzlar, tarixiy soʻzlar, dialektizm, arab-fors soʻzlar izohi. Soʻzlarni shu tarzda izohlash uning qaysi tilga mansubligi haqida ham maʼlumot beradi. 2. Tarixiy-milliy sharh. Bu xil sharhda qadimiy milliy urf – odatlar, anʼanalar, udumlar bilan bogʻliq boʻlgan anʼanalar izohlanadi.

3. Tarixiy-adabiy sharh.

Bunda adabiy asarlardagi tarixiy davr bilan bogʻliq anʼanalar izohlanadi. Bundan tashqari asarlarni sharhlashda yana quyidagi turkum soʻzlar izohi boʻlishi mumkin: Geografik joy nomlari, Badiiy asardagi tarixiy shaxslar, ular haqidagi qoʻshimcha maʼlumotlar, xalq maqollari, iboralar va tasviriy vositalar, qahramonlarning ismi, tashqi qiyofasi, kiyim boshi, buyumlari. Son bilan ifodalangan soʻz va iboralar va hokozolar.

Bugungi kunda Akademik litsey talabalari uchun oʻrgatilayotgan mumtoz asarlar haqida mening shaxsiy mulohazalarim quyidagilardan iborat. Birinchi navbatda darslikni qayta koʻrib chiqish maqsadga muvofiq, chunki berilayotgan ijod namunalari bir qarashda oʻquvchilarni band qilib turishdek tuyuladi undan bir maʼnaviy ozuqa olish hollari juda kam holatlarda uchraydi. Jadid adabiyotining yirik namoyondalaridan biri Munavvar qori Abdurashidxonov shunday degan edi. “Har millatning maktab va madrasasi oʻldigʻi kabi, bizni ham maktab-madrasalarimiz garchi benizom va beusul oʻlsa ham, yoʻq demak darajada oz emas. Har millat avlodini tarbiyalash va taʼlimi ulumda koʻrsatgan himmat va gʻayrati kabi bizlarda ham oʻz maʼsum avlodlarini jaholat va gʻaflat zulmatida qolmoqigʻa hech bir rizolari oʻlmay, qoʻllaridan kelgancha taʼlim va tarbiyati avlodda qusurlik koʻrsatmakchi zotlar mavjuddirlar.

Va lekin dunyogʻa nima uchun kelgonini bilmay, ilm va maorifgʻa aslo ragʻbat qilmay, jonidin shirin bolalarini koʻcha-bakoʻcha kezdirib, bechora maʼsumning aziz umrini jaholat otashina yondirgʻuvchi behamiyat va bediyonat otalar ham oramizda oz emasdur. Koʻp dindoshlarimizni koʻrarmizki, oʻz farzandlarini aslo maktabgʻa bermay orqalaridin ergashtirib, ruslar eshigida oʻzlari kabi xizmatchilikka oʻrgatib, dunyo va oxiratning saodati oʻlgʻon ilm va maorifdin mahrum qoʻymoqdin hech bir ibo qilmaslar. Baʼzi azizlarimiz bordurki, oʻgʻlini qoʻlidin tutib maktabga olib borur. Muallimdan tolib qilurgʻa: “Taqsir, shu oʻgʻlimni goʻshti sizniki, ustixonni bizniki, bir iloj qilib, tezlik ila naqd va nasiya yozmoqni oʻrgatib berursiz”, der. “Eshagiga yarasha tushovi” degan oʻzbek maqolicha, muallimlar ham aksarlari qonuni taʼlim-tarbiyadin butun-butun bexabar kishilar oʻlub, balki oʻquv va yozuvni ham lozimincha bilmasliklari vajhidan bechora maʼsumalarni isteʼdodi zotiyasigʻa nazzora ikki yil zarifida jamiʼ lavozumoti diniyani bildirmoq mumkin oʻlgʻon holda, toʻrt-besh yilgʻacha hijja usuli birla dunyo va oxiratga foydasi boʻlmagʻon Fuzuliy, Navoiy, Xoʻja Hofiz va Bedil kabi mushkul manzuma kitoblargʻa umri azizini barbod etarlar.

Ey vatandoshlar! Diqqat nazari ila boqing! Bir bolani maktabgʻa bermakdan maqsudi vojibot diniyamiz oʻlgʻon ilmi qiroat, masoili eʼtiqodiya, farz, vojib, sunnat mustahab, harom, makruh, namoz va roʻza, haj va zakotlarni ham zaruroti dunyaviyamiz oʻlgʻon ilmi hisob, jugʻrofiya, tavorix, xususan, «Tarixi Islom» kabi foydalik ilmlarni bildurmoq oʻlgʻon holda johil domlarning «taʼlimi faloniy, qoshi qaro, qaro koʻzi, qaro yuzi, oh, soʻzi shirin», deb bolalarni fasod axloqigʻa birinchi sabab oʻladurgʻon manzuma kitoblar oʻlmish. Bu xususda otada ayb yoʻq, chunki bu bechorani eʼtiqodida bolani oʻqutmoq yolgʻiz naqd va nasiya yozdurmoqdin iboratdur. Muallimda ham ayb yoʻq, chunki bu zikr qilingʻon ulumi zaruriyalarni bechora muallimning oʻzi bilmas, balki baʼzilarini ismini ham eshitgan emas. Bechora na qilsun?

Nochor, befoyda bo'lsa ham maktablarda bolalarga o'qitgudek bulardan boshqa bir kitob topilmag'on zamonlarda o'zi o'qib, bilgan kitoblari shu kitoblar o'ldig'i chun eski o'runlarda eski tushlarin ko'rmakdurlar. Mani so'zimdan Fuzuliy, Navoiy, Xo'ja Hofiz, Bedillar kabi ulug' zotlarni tahqir qildi, deb gumon qilinmasun. Chunki mani g'arazim bu kitoblarni zotan befoyda demak emas, balki yosh bolalarg'a bu kitoblarning ta'limi befoyda, demakdir. Misola bir bolaga Fuzuliy o'rniga ilmi qiroat, Navoiy o'rniga masoili e'tiqodiya, Xo'ja Hofiz joyiga masoili amaliyot, Bedil badalig'a ilmi hisob o'qitilsa, din va dunyosi uchun qancha foydalar hosil qilib, musulmon o'lur."

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, mumtoz asarlarni sharhlab o'rganishda zamonaviy va milliy ta'lim texnologiyalaridan foydalanish samaradorligi quyidagicha tahlil qilindi:

Mumtoz nasr namunalarini umumiy o'rta ta'limda o'qitishda, pedagogik texnologiya yangi vositalar va axborot usullarini qo'llash bir muncha ishimizni osonlashtiradi

- har qanday pedagogik texnologiyaning o'quv tarbiya jarayonida qo'llanishi shaxsiy xarakterdan kelib chiqqan holda, talaba yoki o'quvchini kim o'qitayotganligi va o'qituvchi kimni o'qitayotganiga bog'liq;

- Mumtoz asarlarni turli interfaol metodlardan foydalanib sharhlashda o'qituvchi ijodiy yondashuvining omili sifatida e'tirof etiladi;

REFERENCES

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent, Ma'naviyat, 2008. 139-bet.
2. Umumiy o'rta ta'limning Davlat ta'lim standarti va o'quv dasturi. - T.:Fan, 2010.
3. B.To'xliyev. Adabiyot o'qitish metodikasi. Toshkent, Alisher Navoiy nomidagi .O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2010, 8-9- betlar.
4. Valixo'jaev B. O'zbek adabiyotshunosligi tarixi.Toshkent, 1993, 138-139- betlar.
5. Munavvarqori Abdurashidxonov "Bizni jaholat - jahli murakkab", "Taraqqiy" gazetasi, 1906 yil, 14 iyun

ILLYUZIYA VA GALLYUTSINATSIYA

Rashidova Zamira Sharofovna

Ismatillayeva Sarvinoz Baxtiyor qizi

Hasanova Sitora Ilhomjon qizi

Sheraliyeva Dilfuza Karimovna

Termiz davlat universiteti Ijtimoiy fanlar fakulteti amaliy-psixologiya ta'lim yo'nalishi talabalari

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7309378>

Annotatsiya. *Illyuziyalar insonning har qanday his-tuyg'ularida paydo bo'lishi mumkin. Illyuziya atamasi hissiy buzilishning o'ziga xos shaklini anglatadi. Gallyutsinatsiyadan farqli o'laroq, bu rag'batlantirilmaganda buzilishdir, illyuziya haqiqiy tuyg'uning noto'g'ri talqin qilinishini tasvirlaydi. Garchi illyuziyalar insonning voqelikni idrok etishini buzsa-da, ular odatda ko'pchilik tomonidan baham ko'riladi. Gallyutsinatsiyalar kuchli charchoq, spirtli ichimliklarni iste'mol qilish, ba'zi psixotrop moddalar va ba'zi ruhiy va nevrologik kasalliklar bilan sodir bo'ladi. Gallyutsinatsiyalar noto'g'ri idrok deb ataladi, aldanish, ongning buzilishi yoki aqldan ozish chalkashlikdir.*

Kalit so'zlar: *illyuziya, gallyutsinatsiya, aql-idrok, hissiyot, stimulyatsiya, tuyg'u, psixiatrik, patopsixologik, psixonevrologiya.*

ИЛЛЮЗИЯ И ГАЛЛЮЦИНАЦИЯ

Аннотация. *Иллюзии могут появляться в любых человеческих эмоциях. Термин «иллюзия» относится к особой форме эмоционального расстройства. В отличие от галлюцинации, которая представляет собой искажение, если ее не стимулировать, иллюзия описывает неправильную интерпретацию реального ощущения. Хотя иллюзии искажают восприятие реальности, они, как правило, разделяются многими. Галлюцинации возникают при сильном переутомлении, употреблении алкоголя, некоторых психотропных веществ и при некоторых психических и неврологических заболеваниях. Галлюцинации называют бредом, бред, бред или сумасшествие — спутанностью сознания.*

Ключевые слова: *иллюзия, галлюцинация, интеллект, эмоция, стимуляция, чувство, психиатрическая, патопсихологическая, психоневрологическая.*

ILLUSION AND HALLUCINATION

Abstract. *Illusions can appear in any human emotion. The term illusion refers to a specific form of emotional disturbance. Unlike a hallucination, which is a distortion when not stimulated, an illusion describes a misinterpretation of a real sensation. Although illusions distort one's perception of reality, they are generally shared by many. Hallucinations occur with severe fatigue, alcohol consumption, some psychotropic substances and some mental and neurological diseases. Hallucinations are called delusions, delusions, delusions, or insanity are confusion.*

Key words: *illusion, hallucination, intelligence, emotion, stimulation, feeling, psychiatric, pathopsychological, psychoneurology.*

KIRISH

Illyuziya (lotincha *illūsiō* - "aldash, yolg'on") - bu: his-tuyg'ularni aldash, ko'rinadigan narsa, ya'ni noaniq talqin qilish imkonini beradigan real hayot ob'ekti yoki

hodisasini buzilgan idrok etish; illyuzionistning dastur raqami; majoziy ma'noda - amalga oshirib bo'lmaydigan narsa, orzu. Illyuziya, "haqiqiy" hissiy qo'zg'atuvchining noto'g'ri ko'rsatilishi - ya'ni umumiy kelishuv bilan belgilangan ob'ektiv "haqiqat" ga zid bo'lgan talqin. Masalan, tunda daraxt shoxlarini goblinlardek idrok etayotgan bolada illyuziya bor, deyish mumkin. Illyuziya gallyutsinatsiyadan, tashqi stimulyatsiya manbaisiz paydo bo'ladigan tajribadan farqlanadi. Ikkala tajriba ham psixiatrik buzilish belgisi emas va ikkalasi ham deyarli har bir kishi tomonidan muntazam va izchil ravishda xabar qilinadi. Illuziyalar - bu "haqiqiy" tashqi ogohlantirishlardan kelib chiqadigan ma'lumotlar qo'zg'atuvchi ob'ekt yoki hodisani noto'g'ri idrok etishga yoki noto'g'ri taassurotga olib keladigan maxsus pertseptiv tajribalardir.

METOD VA METODOLOGIYA

Ba'zi illyuziyalar miyaning idrok etish paytida qilgan umumiy taxminlariga asoslanadi. Bu taxminlar tashkiliy tamoyillar (masalan, Gestalt nazariyasi), shaxsning chuqur idrok etish va harakatni idrok etish qobiliyati va pertseptiv doimiylikdan foydalangan holda amalga oshiriladi. Boshqa illyuziyalar inson tanasidagi biologik hissiy tuzilmalar yoki jismoniy muhitdagi tanadan tashqaridagi sharoitlar tufayli yuzaga keladi. Illyuziya yoqimli bo'lishi mumkin, ammo johillik kabi emas baxt. Inson sohasidagi tushunish illyuziyasining zaif tomoni munosabatlar, ba'zida biz ularni tuzatishga harakat qilmasligimizdadir. Munosabatlar, chunki biz bu nima ekanligini allaqachon bilamiz deb o'ylaymiz. Biz qo'limizdan kelganiga ishonib, takabburlik yoki qo'rquv tufayli o'zimizni chetga tortamiz boshqa shaxs tomonidan qilingan xatolarni aniq aniqlash uchun. Ba'zi illyuziyalar stimulni buzadigan jismoniy hodisalarga emas, balki idrok etuvchining xususiyatlariga, ya'ni miya va sezgilarning ishlashiga bog'liq. Ko'p keng tarqalgan vizual illyuziyalar pertseptivdir: ular miyaning noaniq yoki g'ayrioddiy vizual ma'lumotlarni qayta ishlash natijasida yuzaga keladi. Boshqa illyuziyalar hissiy stimulyatsiyaning keyingi ta'siri yoki qarama-qarshi sensorli ma'lumotlardan kelib chiqadi. Yana boshqalar psixiatrik sabablar bilan bog'liq. Boshqa bir illyuziya guruhi adekvat tuyulgan sezgi signallarini noto'g'ri talqin qilish natijasida yuzaga keladi. Bunday illyuziyalarda hissiy taassurotlar "haqiqat faktlari" ga zid bo'lib tuyuladi yoki ularning "haqiqiy" xarakterini bildirmaydi. Bundan tashqari rag'batlantiruvchi illyuziyalar ham mavjud. Ushbu turdagi illyuziya tuyg'u idroki atrof-muhit qo'zg'atuvchi energiyani o'zining buzilgan naqshida (yuqorida tilga olingan "egilgan" qalam misolida) idrok etuvchi odamga yo'lda o'zgartirganda yoki burishganda paydo bo'ladi.

TADQIQOT NATIJASI VA MUHOKAMA

Gallyutsinatsiya (novolat. hallucinatio lot. alucinatio — ma'nosiz gap-so'z, bema'ni gaplar, nay tushlar) — ongda tashqi qo'zg'atuvchisiz paydo bo'ladigan tasvir. Gallyutsinatsiyalar kuchli charchoq, spirtli ichimliklarni iste'mol qilish, ba'zi psixotrop moddalar va ba'zi ruhiy va nevrologik kasalliklar bilan sodir bo'ladi. Bu atama birinchi marta 1817-yilda Jan-Etyen Esquirol tomonidan kiritilgan. Gallyutsinatsiyalar. Gallyutsinatsiyalar ruhiy kasalliklarda ruhiy kasallikning eng keng tarqalgan belgilaridan biridir. Psixiatriyadagi gallyutsinatsiyalar soxta in'ikoslar deb ataladi. Bemorlar tasvirlarni, mavjud bo'lmagan narsalarni ko'radi, nutqni, hech kim tomonidan talaffuz qilinmaydigan so'zlarni eshitadi, aslida mavjud bo'lmagan hidlarni hidlaydi. Gallyutsinatsiyali tasvir turli usullarda bo'lishi mumkin. Hatto E. Esquirol ham gallyutsinant - bu "biror narsani idrok etishga ichki ishonchga ega bo'lgan odam, tashqi tomondan esa bu idrokni keltirib chiqarishga qodir ob'ekt yo'q" deb

yozgan (V. A. Gilyarovskiy). Esquirolning ushbu ta'rifi psixiatriyada gallyutsinatsiyalar tirnash xususiyati beruvchi moddalarsiz sodir bo'ladi degan pozitsiyaga asos bo'ldi. Bemorlar gallyutsinatsiyali tasvirlarga haqiqiy idrok etilgan ob'ektlar, so'zlar sifatida munosabatda bo'lishadi. Bemorlarning xatti-harakati ko'pincha bu noto'g'ri tasavvurlar bilan aniq belgilanadi; ko'pincha bemorlar gallyutsinatsiyalar mavjudligini inkor etadilar, ammo ularning xatti-harakati gallyutsinatsiya ekanligini ko'rsatadi. Shunday qilib, bemor shifokor bilan gaplashayotganda, birdan "ovoz" ga: "Halaqit qilmang, ko'rasiz, men bandman". Boshqasi go'yo uning yengini sudralayotgan "sichqonchani" haydab yuboradi (delirium tremens bilan). Xushbo'y gallyutsinatsiyalar bilan bemorlar ovqat eyishni rad etadilar. Bemorlar, qoida tariqasida, gallyutsinatsiya tasvirlarini haqiqiy ob'ektlardan olingan tasvirlardan ajrata olmaydi. Gallyutsinatsion tasvir tashqi tomonga proyeksiya qilinadi. Gallyutsinatsiyalar bilan og'rigan bemor gallyutsinatsiya tasvirining aniq joylashishini aniqlay oladi. Uning aytishicha, bu tasvir "o'ngda", "mashina deraza oldida". Gallyutsinatsiya tasviri, qoida tariqasida, hissiy rangga ega: bemorlar "ovoz" tembrini ajratib turadilar, u erkak yoki ayolga tegishli bo'ladimi, ular kichik yoki katta hayvonlarning rangi, yorqin, qorong'iligini ko'radilar. Bu jonli shahvoniylik, tashqi proyeksiya tuzatish boshlanishiga to'sqinlik qiladi va gallyutsinatsiyali tasvirni haqiqiy ob'ektlardan olingan tasvir bilan bog'liq qiladi. Gallyutsinatsiya tasviri beixtiyor paydo bo'ladi, bemor uni keltirib chiqara olmaydi, undan qutulolmaydi, uning xohish-istaklari, ixtiyoriy harakatlariga qo'shimcha ravishda gallyutsinatsiyalar paydo bo'ladi.

XULOSA

Ushbu ma'lumotlar patopsixologik tadqiqotlar nafaqat tuzatish choralarini tanlash uchun, balki psixonevrologiya nazariyasi uchun ham muhim ahamiyatga ega ekanligiga dalil bo'lishi mumkin. Shu bilan birga, u patopsixologiya va neyropsixologiya muammolarini birlashtiradi. Psixiatriyada illyuziya yoki gallyutsinatsiya tushunchalarini ajratish odatiy holdir. Xayoliy idrok bilan rag'batlantirish mavjud, ammo bemorda bu haqda buzilgan idrok mavjud. Illyuziya atamasi sezgi buzilishning o'ziga xos shaklini anglatadi. Gallyutsinatsiyadan farqli o'laroq, bu stimuly bo'lmagan taqdirda buzilishdir, illuziya haqiqiy hissiyotni noto'g'ri talqin qilishni tasvirlaydi. Masalan, atrof muhitdan qat'i nazar, ovozlarni eshitish gallyutsinatsiya bo'lar edi, oqayotgan suv (yoki boshqa eshitish manbai) tovushida ovozlarni eshitish illuziya bo'ladi.

REFERENCES

1. Ribalskiy M. I. Illyuziya va gallyutsinatsiya. Baku "Maarif", 1983.
2. Sigmund Freud "The future of an illusion"
3. Y.M. Fayziyev, E.X.Eshboyev "Umumiy va tibbiy psixologiya" Toshkent 2003
4. B. Umarov "Psixologiya" Toshkent 2012 vors-nashriyot
5. Z.Nishonova, O.Musurmonova "Psixologiya" Toshkent 2012
6. <http://www.hozir.org/i-idrok-haqida-tushuncha-va-uning-fiziologik-asoslari-idrok-tu.html?page=9>
7. <https://uz.living-in-belgium.com/illusion-vs-hallucination-8154>
8. <https://www.britannica.com/topic/illusion>

MIKROMATNLARNING LISONIY XUSUSIYATLARI

Turdaliyeva Dilfuza Soloxidinovna

PhD, Qo'qon Davlat pedagogika instituti doktoranti

Abbasova Nargiza Kabilovna

Farg'ona davlat universiteti, Chet tillari fakulteti, Ingliz tili kafedrası, katta o'qituvchisi,

Hamidova Naziraxon Ne'matjon qizi

Farg'ona Davlat Universiteti, Lingvistika, ingliz tili fakulteti, 2-kurs magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7309392>

Annotatsiya. Ushbu maqola, avvalo, lison tushunchasi haqida ma'lumot berib, so'ngra matn tushunchasi, matnning turlari: mikro matn va makro matn haqida umumiy ma'lumotlarni o'z ichiga oladi. Shuningdek, mikromatn mavzusiga alohida to'xtalib, uning qo'llanilishi, hajmi, tilshunoslik sohasidagi ahamiyati va stilistikadagi o'rni haqida batafsil ma'lumot beriladi. Mikro matn lingvistik jihatdan ham tahlil etiladi va nazariyalar turli manbalardan va uslublardan olingan misollar orqali yoritiladi.

Kalit so'zlar: lison, lisoniy birliklar, lingvistika, matn, mikromatn, makromatn, stilistika, uslub, uslubshunoslik, publisistik uslub, badiiy uslub, mazmuniy o'q, kompozitsion butunlik.

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ МИКРОТЕКСТОВ

Аннотация. В данной статье сначала даются сведения о понятии языка, а затем включаются общие сведения о понятии текста, видах текста: микротекст и макротекст. Кроме того, специально рассматривается тема микротекста и дается подробная информация о его использовании, размере, значении в области языкознания и роли в стилистике. Микротекст также подвергается лингвистическому анализу, а теории иллюстрируются примерами из различных источников и стилей.

Ключевые слова: язык, языковые единицы, языкование, текст, микротекст, макротекст, стилистика, стиль, методология, публицистический стиль, художественный стиль, ось содержания, композиционное целое.

LINGUISTIC FEATURES OF MICROTTEXTS

Abstract. This article, first of all, provides information about the concept of language, and then includes general information about the concept of text, types of text: microtext and macrotext. It also focuses on the field of microtext and gives detailed information about its usage, size, significance in the field of linguistics and its role in stylistics. The microtext is also analyzed linguistically, and theories are illustrated through examples from a variety of sources and styles.

Key words: the concept of language, linguistic units, linguistics, text, microtext, macrotext, stylistics, style, journalistic style, artistic style, content axis, compositional unity.

KIRISH

Dunyo tez sur'atlarda, jadallik bilan rivojlanib bormoqda. Shuningdek, til ham. Tilshunoslar tomonidan kundun kunga turli til xususiyatlari topiladi, keng ommaga taqdim etilishidan oldin ushbu lisoniy birliklar o'rganilib, tahlil qilinmoqda. Albatta, barcha izlanishlarning natijasi va samarasi, avvalo, insoniyatning foydasi uchun, uning erkin muloqot qila olishi, ham yozma, ham og'zaki nutqda qisqa va lo'ndalikka shuning bilan birgaaniqlikka erishishi uchun xizma qiladi.

Yuqorida keltirilgan mavzuning tahlili ham aynan hozirgi davr tilshunosligida kattaahamiyat kasb etib borayotgan mavzularning biri hisoblanadi. Avvalo, ko'pchilikka biroz notanish tuyulishi mumkin bo'lgan "lisoniy" so'zining lug'aviy ma'nosini tahlil qilaylik.

Ushbu so'zni ko'pchilik mashhur arbob, turkiy tillarning rivojiga beqiyos hissa qo'shgan Alisher Navoiyning arab tilida bitilgan "Lison ut-tayr" nomli dostonida eshitgan va uning "Qush tili" deb tarjima qilinishi ham ko'pchilikka sir emas.

METOD VA METODOLOGIYA

Biroq, asli arab tiliga mansub bo'lgan ushbu so'zni ma'nosi o'zbek tilidagi "til" so'zidan ko'ra kengroq va salmoqliroqdir.

"lison" so'ziga O'zbek tilining izohli lug'ati kitobida quyidagicha ta'rif berilgan.

Lison- til

-Rusiya xalqi xat va lison o'rganmoqqa bizni taklif qilsa, murodi yomon emasdir, — dedi Furqat. (*S. Abdulla, «Mavlono Muqimiy»*)

Men Bobur Mirzoga kichikligidan ilm o'rgatdim, lison o'rgatdim. (*P. Qodirov, «Yulduzli tunlar»*)

Lisoniy- tilga oid, tilga tegishli

Misol uchun: Lisoniy birliklar

Bunday lisoniy vositalar poetik matnda ikki tomonlama yo'naltirilgan bo'lib, birinchidan, go'zallik tushunchasining darajasini orttiradi. (O'TA)

Demak, lisoniy so'zining zamonaviy ma'nosi "tilga oid" degani ekan. Zamonaviy tilshunoslikda esa bu so'z ko'pincha "lingvistik" so'zi bilan almashadi va o'ziga xos va mos ma'no kasb etadi.

Shunday qilib, yuqoridagi mavzumizning nomini "Mikromatnlarning lingvistik xususiyatlari" deb aytsak ham bo'ladi, shunda mavzuning asl mohiyati yanada zamonaviy ahamiyat kasb etadi.

Ko'pchilikka ma'lum bo'lganidek, matn tilshunoslikning alohida sohasi, yo'nalishi sifatida shakllandi va muttasil rivojlanib kelmoqda, yangidan yangi nazariy umumlashmalar qilinmoqda.

Avvalo, shuni ta'kidlash lozimki, matn tushunchasini material jihatdan belgilash va ta'riflashda mutaxassislar o'rtasida turlicha fikrlar mavjud. Ayrim tilshunoslar faqat yozma shakldagi yahlit nutq yoki nutq parchasini matn deb hisoblaydilar. Matnni lingvistik tadqiqot ob'yekti sifatida o'rgangan I. R. Galperin esa:

"Matnning ontologik va funksional belgilarini namoyon etadigan yetakchi jihatlardan biri sifatida yozma hujjat tarzida reallashadigan tugallanganlik" ekanini alohida ta'kidlab ko'rsatadi. Uning fikricha, matn yozuvda qayd etilgan nutqiy asardir.

TADQIQOT NATIJASI

Umumiy qarashlardan xulosa qilsak, matn gapdan ko'ra yirikroq hajmli aloqa vositasi, nutqiy faoliyat mahsuli, muayyan qonuniyatlar asosida shakllangan yozma nutq ko'rinishidir. Matn hajm belgisiga ko'ra ikkigaaajratiladi: **Minimal matn** (mikromatn) **vamaksimal matn** (makromatn). Shuni ham aytib o'tish kerakki, ayrim adabiyotlarda matn hajm jihatidan uchgaajratilgan: kichik, o'rta va katta hajmli matnlar.

Endi fikr yuritaylik, qanday matnlar mikromatnlarga misol bo'la oladi. Bunga javob topish uchun esa biz matnning eng asosiy **lisoniy xususiyatlaridan** biri bo'lgan stilistika, ya'ni uslubshunoslik xarakteriga o'z e'tiborimizni qaratmog'imiz lozim.

Stilistika sohasiga ko'ra, telegramma, ma'lumotnoma, ariza, ishonch xati, tushuntirish xati hamda vaqtli matbuotda chiqadigan e'lon va kichik xabarlar kichik hajmdagi matnlar sanaladi va ular publitsistik uslubning birliklari hisoblanadi va o'zida ulkan mazmuni jamlashiga qaramasdan ularning hajmi bir nechta gap yoki jumladan oshmaydi.

Aytaylik, ma'lum bir voqea yuz berdi. Ma'lum bir aholi punktida, meteorit parchalari tushdi. Ommaviy axborot vositalarida ushbu ma'lumotlar turli xil talqinlarga ega bo'lishi mumkin:

Misol uchun:

“Bugun noyob voqea yuz berdi! Murashino qishlog'ining aholisi, erta tongda uyg'onganida, yerga mayda toshlar yoyilganligini ko'rishdi. Endi kichkina qishloq aholisigaasfalt yo'llar kerak emas. Murashinoga sayyohlik turlarini tashkil etishga qaror qilindi. Har bir inson g'ayrioddiy tabiiy hodisaning afzalliklaridan bahramand bo'lishi mumkin!”

Yoki, aksincha:

“Bugun Murashino qishlog'ida tosh yog'ingarchilik bo'lib, ushbu hodisahosilgajiddiy zarar yetkazdi va mahalliy aholining uylariga sezilarli darajada ziyon yetdi. Ayni paytda uylarning holatini tiklash bo'yichamuhim chora-tadbirlar ko'rib chiqilmoqda, odamlar o'zlarining odatiy hayotlariga qaytish uchun tartib o'rnatishga harakat qilishmoqda”.

Ushbu mikromatnlar jurnalistik uslubining lug'ati bilan boyigan bo'lib, ijtimoiy ahamiyatga ega va hissiyotlargaasoslangan ekspresiv xarakterga ega. Bu shuni anglatadiki, ushbu yo'nalishda ijobiy va salbiy baholarga ega so'zlar mavjud. Bundan tashqari, ma'ruzachi odamlar tomonidan osongina qabul qilinadigan har qanday analog va metaforalardan foydalanadi.

MUHOKAMA

Yoki mikromatnni badiiy uslub tomonidan talqin etiladigan bo'lsa, biror mavzuni yoritishga bag'ishlangan qatralar, xalq donishmandligini ifodalaydigan maqol, matal vaaforizmlar, miniatyuralar, hajviy asarlar, nomalar, she'r va she'riy parchalar, umuman, kichik mavzuni qamrab oluvchi bir necha gaplardan iborat yaxlit bir butunlik tushuniladi. Matnning ichki tomonini mazmun yaxlitligi, tashqi tomonini esa turli shakldagi bog'lamalar, bog'lovchilar va sintaktik vositalar birlashtirib turadi. Masalan:

Talantsiz yozuvchi tovuqqa o'xshaydi. Yong'oqdek tuxum tug'adi-da, qaqog'lab olamni buzadi!(O'.Hoshimov)

Yoki:

Sevgi nima? *Insoniyat paydo bo'ptiki, shu savol ustida bosh qotiradi. Ammo javob topolmaydi. Agar inson sevgining barcha sir-asrorlarini bilganida edi, uning modeli – qolipini yaratgan bo'lardi. Sevgi hech qanday qolipga sig'magani uchun ham sirli vaabadiydir* (O'.Hoshimov).

Yuqorida mikromatn deb atash mumkin bo'lgan ikkita parchani keltirildi. Tarkiblanish jihatidan birinchisi ikkita gapdan tuzilgan. Mazmuni birlashtirishga xizmat qiladigan hech qanday sarlavha berilmagan. Bu vazifa tovuq va u bilan bog'liq so'zlarga yuklatilgan (tovuq-tuxum-qaqog'lamoq). Iste'dodsiz yozuvchi birinchi gapda tovuqqa o'xshatilmoqda. Ikkinchi gap esa bu o'xshatishni to'laroq izohlash yoki sababini ko'rsatish uchun keltirilgan. Ya'ni, iste'dodsiz yozuvchi tovuqqa o'xshatildi, ammo tovuqning qaysi sifat va xususiyatiga? Muallif munosabati ikkinchi gapda tugal ifodasini topgan. Matn butunligini ta'minlashda tovuq-tuxum-qaqog'lamoq so'zlari **mazmuniy o'q** vazifasini bajarmoqda. Keyingi kichik hajmli matnni

oladigan bo'lsak, ushbu matnning ichki mazmuni savol shaklidagi sarlavha orqali oshkor qilingan. Matn 4 ta gapdan tashkil topgan. Butunlikni ta'minlayotgan vositalar sirasiga izchil va tugal ohang, ammo bog'lovchisi, agar bog'lovchisi va matnning **mazmuniy o'qini** tashkil qiluvchi sevgi so'zi kiradi. Demak, masala savol shaklida qo'yilyapti va unga matn orqali javob berilyapti. Ya'ni, Sevgi nima? Sevgi - sirli vaabadiy tushuncha.

O'tkir Hoshimovning "Daftar hoshiyasidagi Bitiklar" turkumiga kiritilgan **Sadoqat** deb nomlanuvchi lavhada boshqacharoq holatni ko'rishimiz mumkin.

Qadim zamonda bir yurt bor ekan. Xalqi mehnatkash, podshosi odil, hayoti tinch, turmushi farovon ekan. Boshqa bir mamlakatning shohi g'ayrligi kelib, o'sha yurtni bosib olmoqchi bo'пти. Biroq daf'atan hujum qilishga jur'at etolmay, o'sha yurtga o'z xufiyasini yuboribdi. «Qanday qilib bo'lmasin, podshoning ishonchiga kirasan, yurtning sir-asrorini bilib kelasan» debdi.

Xufiya o'sha yurtga boribdi. Vaqti kelib, chindan ham podshoning ishonchiga kiribdi, mulozimlaridan birigaaylanibdi. So'ng, o'z mamlakatiga qaytib borib, shohiga «Bu yurtni olib bo'lmaydi!» debdi. «Nima, qal'asi mustahkammi?»-deb so'rabdi shoh. «Gap qal'ada emas»,-debdi xufiya. «Bo'lmasa gap nimada o'zi?»-debdi shoh darg'azab bo'lib. Shunda xufiya o'zi guvoh bo'lgan bir voqeani aytib beribdi:

-Bir kuni o'sha podsho shikorga chiqdi. Yonida qirq nafar yigiti ham bor edi. Men ham ularga qo'shildim. Podsho uchqur bir kiyik ortidan ot qo'ydi. Hammamiz unga ergashdik. Kiyik cho'qqiga qarab yugurdi. Podsho ham uning ortidan ot surib ketaveradi. Bir mahal kiyik cho'qqi tepasiga etganda tubsiz dara ustidan sakradi-da, narigi cho'qqiga o'tib ko'zdan g'oyib bo'ldi. Podsho noiloj jilov tortib, ortidan tushdi. Terlab ketgan edi. Yonidan ro'molcha chiqarib, peshonasini artmoqchi bo'lgan edi, nogahon shamol kelib, ro'molchani daraga uchirib ketdi. SHunda qirq yigitning hammasi o'zini tubsiz jarlikka otdi. Qanchasi parcha-parcha bo'lib ketdi. Qanchasi mayib-majruh bo'ldi. Omon qolgan bir yigit ro'molchani olib chiqib, podshoga topshirdi.

U yurtda bunaqa yigitlar ko'p. Bunaqa yurtning engib bo'lmaydi...

Mazkur matn sadoqat haqida, Vatanga, yurtga vafodorlik haqida bitilgan kichik hajmli asardir. Biz matnning nima haqida ekanligini dastlab sarlavhadan bilib olamiz. Bu so'z mikromatnning ichida boshqa qaytarilmaydi, lekin sarlavha sifatida kelgan shu so'z matnning ham **motivatsion yaxlitligini** ham **kompozitsion butunligini** ta'minlashga xizmat qilmoqda. Shunga ko'ra yozuvchi **mazmuniy o'qini** nom darajasiga ko'tarish orqali maqsadiga to'la erishgan deyishimiz mumkin. Ammo, shuni aytib o'tish kerakki, hamma nomlar ham bunday vazifani bajaravermaydi.

Ba'zi mutaxassislar ba'zan bittagina gap ham mikromatn tushunchasiga teng kelishi mumkin degan fikrni ilgari surishgan. Masalan:

“Bahor...”

Bu jumlada «ona tabiatning jonlanishi», «maysalarning asta bosh ko'tarishi, ya'ni hammayoqning ko'm-ko'k tusga kirishi», «atrof-muhitning go'zallikka burkanishi», «bahoriy iforning yoyilishi» kabi yashirin mazmun mavjuddir. Lekin bu tipdagi ko'rinishlarni tom ma'noda matn deb atash mumkin emas. Chunki matn struktural jihatdan gapdan ko'rayirikroq sintaktik butunlik. Demak, u gaplardan tashkil topishi kerak. Yashirin mazmun sifatida havola qilinayotgan ma'nolar so'zning ma'no strukturasi bilan bog'liq. Mazkur gap o'zidan keyin keladigan izohlovchi yoki kengaytiruvchi gaplar bilan bir butunlik hosil qilgandagina matn

deyish til jihatidan to'g'ri bo'ladi. Agar yashirin mazmunga qarab xulosa chiqaradigan bo'lsak, istalgan so'zni matn deyishimiz mumkin bo'ladi. Masalan, ona, vatan, muhabbat kabi so'zlarni oladigan bo'lsak, bu so'zlarning ham moddiylashmagan yashirin ma'nolari mavjud va ular mazkur so'zlarni talaffuz qilishimiz bilanoq, ko'z oldimizda u yoki bu tarzda namoyon bo'ladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, mikromatn lingvistika va uslubshunoslikda ulkan ahamiyatga ega soha bo'lib, uning asosiy lisoniy xususiyatlaridan biri insonlarga axborotlarni qisqa va lo'nda, shuningdek ixcham hajmda yetkazishdan iboratdir. Albatta, matnning yozma va yoki og'zaki ekanligi, qaysi uslubda bo'lishligi, shuning bilan birga matndagi so'zlarning estetik jihati, badiiy bo'yoqdorlik darajasi ulkan ahamiyatga ega.

REFERENCES

1. Galperin I.R. *Tekst kak ob'ekt lingvisticheskogo issledovaniya*. M., 1981.
2. O'zbek tili stilistikasi, T., 1983; Qo'ng'urov R., Begmatov E., Tojiyev Yo., *Nutqmadaniyati va uslubiyatasoslari*. T., 1992.
3. O'zbek tilining izohli lug'ati 1981.
4. Ўткир Ҳошимов. *Дафтар хошиясидаги битиклар*. –Т.: Шарқ, 2005.
5. To'xsonov M. *Mikromatn va uning kommunikativ yahlitligi // O'zbek tili va adabiyoti*, 1990, 5 - son, 66 - 69 - betlar.
6. Yo'ldashev M. *Badiiy matnning lingvopoetik tadqiqi*. Filol.fan.dokt...dis.-Toshkent, 2009.3

UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMIDA MOLEKULAR BIOLOGIYA FANINI O'QITISHDA O'QUV-IJODIY FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

Jumayev S.Z

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti Biologiya va uni o'qitish metodikasi kafedrası o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7309412>

Annotatsiya. Ushbu maqolada Uzluksiz ta'lim asosida Molekulyar biologiya fanini o'qitishda masalalardan foydalanishga oid ma'lumotlar berilgan. Molekulyar biologiya faninining asoslarini umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'rgatiladi. Oliy ta'lim muassasalarida umumiy o'rta ta'lim maktablarida egallangan bilimlar tayanch tushunchalar vazifasini bajarib fanning mazmunini tushuntirishga asos bo'ladi. Molekulyar biologiya fani hujayrada uchraydigan moddalarning tirik hujayradagi faoliyatini tadqiq etadigan fan bo'lgani uchun fanni o'qitishda masala va mashqlar yechish orqali tashkil etiladigan o'quv ijodiy faoliyati natijasida shakllantiriladigan ko'nikmalar va ularning turlari haqida tushunchalar berilgan.

Kalit so'zlar: bosqich, tabiyat, biologiya, fan, uzviylik, masala, mashq, ko'nikma, malaka, fikrlash, masala ishlash, ijodiy faoliyat, bilish faoliyati.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ УЧЕБНО-ТВОРЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРИ ОБУЧЕНИИ МОЛЕКУЛЯРНОЙ БИОЛОГИИ В СИСТЕМЕ НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. В данной статье представлена информация об использовании задач в обучении молекулярной биологии на базе непрерывного образования. Основы молекулярной биологии преподаются в средних школах. В высших учебных заведениях знания, полученные в общеобразовательной средней школе, служат базовыми понятиями и становятся основой для объяснения содержания науки. Поскольку наука молекулярная биология является наукой, исследующей активность веществ, находящихся в клетках, в живой клетке, которые преподавании науки даются понятия об умениях и их видах, которые формируются в результате учебной творческой деятельности, организованной решение задач и упражнений.

Ключевые слова: этап, природа, биология, наука, связность, задача, упражнение, умение, навык, мышление, решение задач, творческая деятельность, познавательная деятельность.

PEDAGOGICAL FOUNDATIONS OF THE DEVELOPMENT OF EDUCATIONAL AND CREATIVE ACTIVITIES IN THE TEACHING OF MOLECULAR BIOLOGY IN THE CONTINUING EDUCATION SYSTEM

Abstract. This article discusses information about the usage of issues in teaching molecular biology subject. Molecular biology mainly had been taught at general secondary schools. At institution of higher education there would be a reason to explain the context of subject while basic concepts would help which learnt at school. Since this science of molecular biology is a science that studies the activity of substances found in cells in living cells, concepts of skills and their types are provided as a result of educational creative activities organized by solving problems and exercises in science teaching.

Key words: step, nature, biology, subject, connections, issue, exercise, skill, qualification, thinking, solve the problem, creative activity, cognitive activity.

KIRISH

Umumta'lim maktablarida o'quvchilarga Molekulyar biologiya asoslarini o'rgatish fanning dastlabki tushunchalarini o'rganishga sabab bo'ladi. Umumta'lim maktablarida egallangan dastlabki tushunchalar asosida Molekulyar biologiya fanini oliy ta'lim muassasalari talabalarning o'zlashtirishi uchun qiyin bo'lgan mavzularni mustaqil o'rganishlarini osonlashtiradi. Oliy ta'lim muassalarida Molekulyar biologiya fanini o'qitishda nazariy ma'lumotlarni o'rganish asosida fan tog'risida bilimga ega bo'lishlari ta'minlanadi. Umumta'lim maktablarida va oliy ta'lim muassalarida Molekulyar biologiyani o'qitishda masala va mashqlardan foydalanish muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Umumta'lim maktablarida fanning asoslarini o'rganish orqali masala ishlashni o'rgangan o'quvchi oliy ta'lim muassasasida Molekulyar biologiyaga oid bo'lgan masalalarni ishlashning dastlabki ko'nikmalariga ega bo'ladi.

Masala ishlash orqali avval o'zlashtirgan ma'lumotlarini notanish vaziyatlarda qo'llash natijasida o'quvchi va talabalarda ko'nikma va malaka shakllanadi. Egallangan bilimning ko'nikma va malakaga aylanishining sababi esa oldindan o'rganilgan ma'lumotning notanish vaziyatda qo'llanishidir. Notanish bo'lgan yangi vaziyatda avvaldan o'rganilgan bilimning qo'llanilishi natijasida egallangan bilimni mustaxkamlanadi. Agarda talaba oldin o'rgangan ma'lumotlarini, bilimlarini eslay olmasa unda u ma'lumotni qaytadan o'rganish uchun takrorlash ishlarini olib boradi. Natijada hosil bo'lgan bilimdagi bo'shliqlarini ham to'g'irlab olishga imkon yaratiladi. Oldindan o'rganilgan bilimlarning mustaxkamlanishi esa fanning o'rganilishida muhim ahamiyatga ega bo'lib, keying mavzularni o'rganish uchun asos bo'ladigan tushunchalarni mustaxkam egallagan talaba yangi mavzuni o'rganishda qiyinchiliklarga duch kelmaydi.

Mavzuni o'rganishda mashq asosida mashq bajarish ham muhim ahamiyati ega. Ma'lumki mashq deganda- o'rganilayotgan bilimni puxta o'rganish yoki mustaxkamlash maqsadida egallanishi kerak bo'lgan bilimni ko'p marotaba takrorlashni tushunish mumkin. Mashqlardan umumta'lim maktablarida Molekulyar biologiya fanining asoslarini o'rgatishda ko'nikma va malakalarni hosil qilish jarayonida foydalaniladi. Umumta'lim maktablarida fanning dastlabki tushunchalari asosida oliy ta'lim muassasalari talabalariga bilim berishda mashqlardan foydalanish ta'lim samaradorligini oshishiga sabab bo'ladi.

Mashqlardan foydalanib ta'limni samarali tashkil etish uchun mashqlarni bajarishda yuzaga kelgan sharoitni ongli ravishda o'rganishga yo'naltirish, mashq bajarish davomida mavjud xato, kamchiliklarni tushunib yetish, mavjud kamchiliklarni bartaraf etish yo'llarini o'quv ijodiy faoliyat asosida vujudga keltirish kerak. Buning uchun o'rganilishi oson bo'lgan tushunchani o'rganishdan keyin murakkab tushunchalarni o'rganishga o'tish, mashqni bajarish va takrorlash davomiyligini to'g'ri tanlash muhim ahamiyatga ega. Mashqlarda takrorlashni orasida vaqtning qisqa bo'lmasligi, o'rganayotgan kishini tezda charchatadigan darajada kam va aksincha, juda ham uzoq bo'lmasligi zarur. Mashqlardan o'quv fanini o'qitishda auditoriyadan tashqari ishlarni tashkil etishda foydalaniladi. Oliy ta'lim muassalarida talabalarning mustaqil ishlarini tashkil etishda, mavjud o'quv muammolarini ijodiy faoliyat asosida hal qilishda foydalanish mumkin.

MAVZUGA OID ADABIYOTLARNING TAHLILI

Hozirgi kunda olib borilayotgan zamonaviy talimni rivojlantirishdagi pedagogik tadqiqotlarning muxim masalalaridan biri biologiyadan masala va mashqlarni to'g'ri

o'zlashtirishga qaratilgan dars jarayonini tashkil etish va uning samaradorligiga erishishdir. Bu borada bir qancha ilmiy izlanishlar olib borilgan. Jumladan: A.T.G'ofurov, S.S.Fayzullaev, X.Xolmatov "Genetikadan masala va mashqlar yechish metodikasi". –T., "O'qituvchi". 1991 y.,

A.T.G'ofurov, S.S.Fayzullaev, B.Matchonov, I.Azimov "Genetik bilimlarni puxta o'zlashtirish va masalalar yechish metodikasi" Toshkent-2000y., G.A. Shaxmurova, I.T. Azimov, U.E.Raxmatov "Botanikadan masala va mashqlar yechish" Toshkent-2016 uslubiy qo'llanma, G.A. Shaxmurova, I.T. Azimov, U.E.Raxmatov "Zoologiyadan masala masala va mashqlar yechish" Toshkent-2017 uslubiy qo'llanma, G.A. Shaxmurova, I.T. Azimov, U.E.Raxmatov "Biologiya (sitologiya va genetika asoslari)" Toshkent-2017 uslubiy qo'llanma, G.A. Shaxmurova, I.T. Azimov, U.E.Raxmatov "Biologiyadan masala va mashqlar yechish" Toshkent – 2017 o'quv qo'llanma. Yuqorida keltirilgan olimlar tomonidan genetika va biologiyaning boshqa tarmoqlari bo'yicha biologik masala va mashqlardan foydalanish bo'yicha ma'lumotlar berilgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Uzluksiz ta'lim asosida Molekulyar biologiya fanini o'qitishda masala va mashqlardan foydalanish talaba va o'quvchilarning o'quv ijodiy faoliyatini amalga oshirishning ahamiyatini o'rganish. Psixologik lug'atda "ijodkorlik" tushunchasi tor va keng ma'noda aniqlanadi. Tor ma'noda: "ijodkorlik – sifat jihatidan yangi narsa yaratadigan inson faoliyati. Hech qachon sobiq va ijtimoiy-tarixiy ahamiyatga ega emas.». Kengroq ma'noda: "ijodkorlik – yangi natijalar (bilim, qarorlar, harakat usullari, moddiy mahsulotlar) paydo qiladigan shaxsning amaliy yoki nazariy faoliyati." [2]

Talabalarning bilim olishida o'quv ijodiy faoliyatini rivojlantirishning dolzarbligi, quyidagilarga bog'liq:

Talabalarni kundalik bilim olish faoliyatiga va kelajakda hayot davomida bilim egallashdagi muammolarni hal qilishda ijodiy faoliyat asosida olib borishga tayyorlash;

Talabalarning o'quv bilish faoliyatini faollashtirish, zerikish qolish, mavzuni o'rganishga nisbatan befarqlik, bilim olishda passivlikni bartaraf etish;

Talabalarga ta'lim va tarbiya berish jarayonida faqatgina bilim, ko'nikmani emas balki talabaning shaxsiy rivojlanishini ham ta'minlashi.

Hozirgda "ijod va ijodkorlik" tushunchasini tariflash uchun qa'bul qilingan umumiy ta'rif mavjud emas.

TAHLIL VA NATIJALAR

Talaba fanni o'rganish jarayonida o'quv ijodiy faoliyatini amalga oshiradi. Talaba fanga oid bo'lgan mavzuni organishda avval uni qismlarga ajratib oladi. Qismlarga ajratishda o'rganish uchun qiyin bo'lgan mavzu matnini, matn, atama, rasm, jadval, formulalarga ajratib oladi. Mavzuni o'rganishda mavzu qismlarini o'rganishda mashqlardan, jarayon va miqdorli ma'lumotlarni o'rganishda masalalardan foydalaniladi. Talaba mavzuni o'rganishda mavzu matni asosida o'ziga mashqlar tayyorlashi yoki avvaldan mavjud mashqni takrorlashi natijasida o'rganilayotgan bilimning mustaxkam o'rganilishiga asos bo'ladi. O'rganilayotgan bilimni umumlashtirish, egallanganlik darajasini aniqlash uchun masalalardan foydalaniladi. Sodda va murakkab masalalar talabalarning fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish, jarayonlarni rejalashtirishni o'rgatishda foydali vositasi bo'lib, odatda, o'z ichiga "yashirin informatsiyani" oladi. Bu informatsiyani qidirish, masala yechuvchidan analiz va sintezga mustaqil murojaat

qilish, faktlarni taqqoslash, umumlashtirish va hokazolarni talab qiladi. Bilishning bu usullaridan foydalanish talabalarga kreativ fikrlashga o'rgatishning muhim maqsadlaridan biri hisoblanadi.

1. masala. DNK molekulasi zanjirining bir qismida nukleotidlarning joylashish tartibi quyidagicha:

T A G A T S S S G A S A S G A...

DNK molekulasining ana shu zanjiriga komplementar bo'lgan ikkinchi zanjirda nukleotidlarning joylashish tartibi qanday?

Masalaning echilishi:

DNK molekulasining qo'sh zanjirida A qarshisida T va G qarshisida S joylashgani uchun berilgan molekulaning ikkinchi komplementar zanjiri quyidagicha bo'ladi:

A T S T A G G G S T G T G S T... yoki T A G A T S S S G A S A S G A...

A T S T A G G G S T G T G S T...

2. Ma'lum bir uzunlikdagi DNK fragmenti tarkibidagi vodorod bog'lar soni adenin nukleotidlari sonidan 1400 taga,

sitozin nukleotidlari sonidan 1200 taga ko'p bo'lsa, DNK fragmentining uzunligini (nm) aniqlang. (DNK molekulasida

qo'shni nukleotidlar orasidagi masofa 0,34 nm ga teng.)

$$1) 2x + 3y - x = 1400$$

$$2x + 3y - y = 1200$$

$$X = 200$$

$$Y = 400$$

$$2) 200 + 400 = 600$$

$$600 * 0,34 = 204 \text{ nm}$$

Javob: C) 204 nm

Nuklein kislotlarning tuzilishi tarkibi, nukleotidlar izchilligini ko'rsatib beruvchi va nukleotidlar orasidagi vodorod bog'lar sonini aniqlashga oid masalalar o'ziga xos o'ringa ega. Quyida berilayotgan masalalar vodorod bog'lar va nukleotidlar sonini aniqlashga oiddir.

1. 1200 juft nukleotidlar iborat DNK zanjirida adenin va timin orasida ikkita, guanin va tsitozin orasida uchta vodorod bog'i mavjud Ushbu fragmentda guanin va tsitozin juftligi adenin va timin juftligidan 1.5 barobar ko'p bo'lsa, bu zanjirdagi guanin va tsitozin juftligi orasidagi vodorod bog'lar sonini aniqlang.

$$1200 = 2400$$

$$2400 = 2X (A \text{ va } T) + 1.5 \times 2X (G \text{ va } S)$$

$$2400 = 5X$$

$$X = 480$$

480 ta timinga 480 adenin ular orasida vodorod bog'lar soni 960

$$480 \times 1.5 = 720$$

720 ta G ga 720 S ular orasida vodorol bog'lar soni 2160

javob. 2160

2. DNKning qo'sh zanjirida G nukleotidlari 40% ni tashkil etadi. DNKdagi gen asosida sintezlangan oqsil 400 ta aminokislotadan iborat bo'lsa, shu DNK qo'sh zanjiridagi timin nukleotidlar sonini toping.

Bizga genetik kodga oid ma'lumotlardan ma'lumki uchta nukleotid bitta triplet xisoblanadi, bitta triplet bitta aminokislota kodlaydi. Bu ma'lumotga asoslanib 400 ta aminokislota uchga ko'paytirib, oqsil sintezida ishtirok etgan nukleotidlar sonini topamiz.

$$400 \cdot 3 = 1200$$

Masalani shartida DNKning qo'sh zanjiridagi nukleotidlar sonini topish uchun 1200 ni ikkiga ko'paytiramiz. $1200 \cdot 2 = 2400$.

$$2400 \text{-----} 100\%$$

$$X \text{-----} 40\%$$

$$\text{Javob: } X = 960$$

3. DNK molekulasida 1380 ta N bog'i mavjud bo'lib, undagi S nukleotid soni 180ta, Shu DNK asosida sintezlangan oqsildagi aminokislota sonini aniqlang.

Sitozin soni 180 ta bo'lsa unga 180 Guanini komplementar bo'ladi. Ular o'rtasida 3ta vodorod bog'i bo'lsa $180 \cdot 3 = 540$

$$1380 - 540 = 840$$

840 ta vodorod bog'i A bilan T o'rtasida bo'ladi.

$$840 : 2 = 420$$

$$420 + 180 = 600$$

DNK asosida sintezlangan oqsil uchun 600 ta nukleotid ishtirok etgan.

$$600 : 3 = 200.$$

Javob: Aminokislotalar soni 200ta

XULOSA VA TAKLIFLAR

Molekular biologiyani o'qitishda talabalarning o'quv ijodiy faoliyatini shakllantirishda masala va mashqlardan foydalanish talabalarni mantiqiy fikrlashini o'stirishga, ma'lumotlarni tahlil qilish asosida foydalanish, egallangan bilimlarni umumlashtirish takrorlash natijasida ko'nikmalarini rivojlantiradi. Shuningdek talabalarning kundalik faoliyatida bilim olish jarayoni tashkil etishda ijodiy yondashish orqali egallanishi kerak bo'lgan ma'lumotlarni tez va oson organishlarini tashkil etish ko'nikmalarini shakllantiradi. Molekular biologiyani o'qitishda masala va mashqlardan foydalanib talabalarning o'quv jodiy faoliyatini shakllantirish muhim ahamiyatga ega ekanligini isbotlaydi.

REFERENCES

1. Plotnikova N. F. Ta'limni tashkil etishning jamoaviy shakli sharoitida universitet talabalarining tanqidiy fikrlashini shakllantirish: Avtoreferat. disser. sham. ped. fanlar. Qozon, 2008.22 p.
2. Ильин Ye.П. Психология творчества, креативности, одаренности. : Питер; спб.; 2009
3. G.A.Shaxmurova, I.T.Azimov, U.E.Raxmatov. "Biologiyadan masala va mashqlar yechish" (Odam va uning salomatligi) uslubiy qo'llanma. Toshkent -2017 yil.
4. G.A.Shaxmurova, I.T.Azimov, U.E.Raxmatov. "Biologiyadan masala va mashqlar yechish" o'quv qo'llanma. Toshkent -2017 yil.
5. G.A.Shaxmurova, I.T.Azimov, U.E.Raxmatov. "Biologiyadan masala va mashqlar yechish" (Sitologiya va genetika asoslari) uslubiy qo'llanma. Toshkent -2018 yil.

6. Dzhuraev R. K., Karakhanova L. M. Model of the organization of research activities of 10th grade students in teaching physics and biology //International journal of discourse on Innovation, integration and education. – 2021. - Jild 2. – №. 01. – P.296-300.
7. Мусахоновна Қ. Л. УЗЛУКСИЗ ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА БИОЛОГИЯ ФАНИДАН САМАРАДОРЛИККА ЭРИШИШДА ЭЛЕКТРОН ТАЪЛИМИЙ ВОСИТАЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ ИЛМИЙ-АМАЛИЙ АСОСЛАРИ //Science and innovation. – 2022. – Т. 1. – №. В3. – С. 577-585.
8. Juraev R. X., QORAXANOVA L. M. fizika va biologiyani o'qitishda 10-sinf o'quvchilarining tadqiqot faoliyatini tashkil etish modeli / / innovatsiya, integratsiya va ta'lim bo'yicha xalqaro discourse jurnali. – 2021. - Jild 2. – №. 1. – P.295-299.
9. Karakhonova L. M. Using the electronic educational resources in biology lessons //INTERNATIONAL SCIENTIFIC REVIEW OF THE PROBLEMS OF PHILISOPHY, PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY. – 2019. – С. 35-39.
10. Karakhanova L. M. USE OF MEDIERE RESOURCES IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF BIOLOGY IN SCHOOLS //International Scientific Review of the problems of pedagogy and psychology. – 2018. – С. 68-70.
11. Jurayev R. K., Karakhanova L. M. Scientific And Methodical Bases Of The Use Of Electronic Educational Resources In Teaching Biology In General Educational Schools //International Journal of Advanced Science and Technology. – 2020. – Т. 29. – №. 8. – С. 3500-3505.
12. Musokhonovna K. L. ICT-As a means of achieving new educational results in teaching natural disciplines in secondary schools //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2021. – Т. 11. – №. 10. – С. 315-321.
13. Juraev R. X., Karaxonova L. M. media ta'limi maktab o'quvchilarining ta'lim sifatini oshirish omili sifatida / / hayot davomida ta'lim: barqaror rivojlanish uchun uzluksiz ta'lim. – 2013. - S. 322-323.
14. Караханова Л. М. DEVELOPMENT OF STUDENTS'KNOWLEDGE BASED ON THE USE OF 3D EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN THE BIOLOGY EDUCATION //Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал. – 2020. – №. 2. – С. 55-59.
15. Musaxonovna K. L. General secondary schools requirements for the introduction of informed educational resources for the development of natural sciences //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2022. – Т. 12. – №. 5. – С. 855-860.
16. Juraev R. X., Karaxonova L. M. iqtidorli bolalarni ta'lim muassasalari tomonidan pedagogik qo'llab-quvvatlash //fan, ta'lim va amaliyot integratsiyasi. SCIENTIFIC-METHODICAL JOURNAL. – 2022. - Jild 3. – №. 4. - 66-70 betlar.
17. Karaxonova L. M. tabiiy fanlarni o'qitishda zamonaviy ochiq ta'limda yangi interaktiv elektron manbalar / / ta'lim fanlari bo'yicha akademik tadqiqotlar. – 2021. - Jild 2. – №. CSPI conference 1. - P. 1303-1305.
18. Karaxonova L. M. Development of students' knowledge based on the use of 3d educational technologies in the Biology education //Таълим ва инновацион тадқиқотлар.- Вухоро. – 2020. - 55-59 betlar.

19. Сафарова Р. Г. и др. Ўқувчи-ёшларни оммавий маданият хуружларидан химоя қилишнинг назарий-методологик асослари. – 2017.
20. Kharaxonova L. M. SPECIFIC ASPECTS OF MEDIA EDUCATION AND ITS USE IN HIGH SCHOOLS //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. CSPI conference 3. – С. 278-284.
21. Musakhonovna K. L. Peculiarities of using modern educational tools to increase the effectiveness of teaching the natural sciences and direct students to independent activities //Asian Journal of Multidimensional Research. – 2022. – Т. 11. – №. 5. – С. 182-191.
22. Kh D. R., Karakhonova L. M. Media education as a factor of increasing the quality of teaching schoolchildren //Образование через всю жизнь: непрерывное образование в интересах устойчивого развития. – 2013. – Т. 11. – №. 2 (eng). – С. 287-288.
23. Караханова Л. МУЛЬТИМЕДИЙНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ НА УРОКАХ ЗООЛОГИИ //Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. – 2011. – №. 1.

AQLIY HUJUM, VENA DIAGRAMMA METODLARI VA KOMPYUTER TEXNOLOGIYALARINI QO'LLASH ORQALI TALABALARGA YAPON TILIDAGI MAQOLLARNI O'RGATISH

Soleyeva Mubina Raxmatovna

SamDCHTI Sharq tillari fakulteti Yapon filologiyasi kafedrası o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7309436>

Annotatsiya. Mazkur maqolada yapon tilidagi maqollarning darslarda o'rgatish usullari haqida so'z boradi. Bunda ta'lim samaradorligini oshirish maqsadida bir nechta zamonaviy dars o'tish metodlari keltirilgan va misollar keltirilgan. Lingvokulturulogik aspektlardan biri sanalgan maqollarni o'rgatishga doir zamonaviy dars usullari aytib o'tilgan.

Kalit so'zlar: innovatsiya, dars o'tish metodlari, aqliy hujum, sinkveyn, vena diagramma.

ОБУЧЕНИЕ СТУДЕНТОВ ПОСЛОВИЦ НА ЯПОНСКОМ ЯЗЫКЕ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ МЕТОДОВ МОЗГОВОГО ШТУРМА, ТЕХНИКИ ВЕНСКИХ ДИАГРАММ И КОМПЬЮТЕРНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ.

Аннотация. В этой статье обсуждается, как преподавать японские пословицы в учебном процессе. В статье дано некоторые современные методы обучения и примеры повышения эффективности образования. Описаны современные методы обучения пословицам, которые являются одним из лингвокультурологических аспектов.

Ключевые слова: инновация, методы обучения, мозговой штурм, синквейн, венозная диаграмма.

TEACHING JAPANESE PROVERBS TO STUDENTS USING BRAINSTORMING, VIENNESE DIAGRAM TECHNIQUES AND COMPUTER TECHNOLOGY

Abstract. This article discusses how to teach Japanese proverbs in the classroom. Here are some modern teaching methods and examples to increase the effectiveness of education. Modern teaching methods for teaching proverbs, which are one of the linguocultural aspects, are described.

Keywords: innovation, teaching methods, brainstorming, sinkvein, vein diagram

KIRISH

Ta'lim sifatini, samaradorligini oshirish, o'quvchilarni qiziqtiradigan o'yin shaklidagi darslarni maqsadli tashkil etishda zamonaviy pedagogik texnologiyalar hamda axborot-kommunikasiya vositalarining roli juda katta. Ularni qo'llash imkoniyatlari ko'lami kundankunga kengayib, texnik vositalar o'quv jarayonining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Yoshlarga yapon tilida xalq maqollarini kompyuter orqali o'rgatish uchun birinchi navbatda o'qituvchining o'zi kompyuter texnologiyalaridan professional darajada foydalana oladigan bo'lishi kerak. Bu darajadagi foydalanishga nafaqat kompyuterning mavjud imkoniyatlaridan to'liq foydalana olish, balki u asosida yangi o'quv dasturlarini tashkil eta olish ham kiradi. Bunday darajadagi pedagog bo'lish uchun har bir chet tili o'qituvchisi zamonaviy texnologiyalar sohasi bo'yicha o'z ustida ko'proq ishlashi zarur. Yapon xalq maqollarini kompyuter yordamida o'rgatishning an'anaviy o'rgatish usullariga nisbatan bir necha ustunlik jihatlari bor. Birinchi navbatda, kompyuter asosida yapon tilini o'rganayotgan o'quvchida tilning to'rt yo'nalishida (gapirish, tinglab tushunish, yozish va o'qish) o'z ko'nikmalarini sinovdan

o'tkazish imkoni bo'ladi. Hozirgi vaqtda rivojlangan dasturlar yordamida buning imkoni bor. Faqat bu usuldagi ta'limga o'quvchini to'g'ri yo'naltira olish kerak. Bundan tashqari kompyuter yordamida chet tillarini o'qitishda o'rgatlayotgan harbir qoida, harbir so'z, har bir tushuncha birligi o'quvchi xotirasida yaxshiroq saqlanishi isbotlangan. Tabiiyki, kompyuterning boy grafik imkoniyatlari, holatlarga oid ma'lumotlarni ovozi, matnli, tasvirli va video ko'rinishda yetkazib bera olishi kompyuter orqali chet tillarini o'qitishni eng samarali usullardan biriga aylantiradi. Shu bois ham kompyuter orqali talabalar uchun yapon tilini o'rgatishda kompyuterning boy imkoniyatlari va pedagogik usullardan foydalanib o'rgatish kutilgan natijalarni beradi.[9; 30]

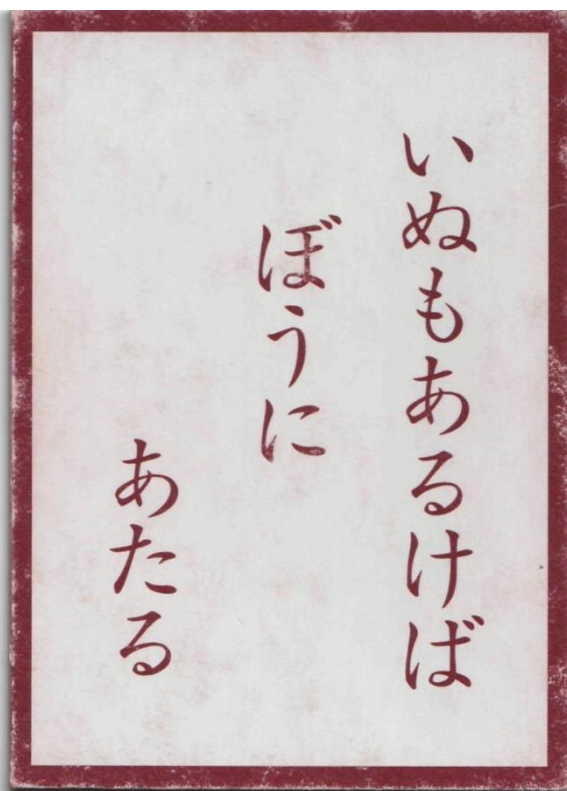
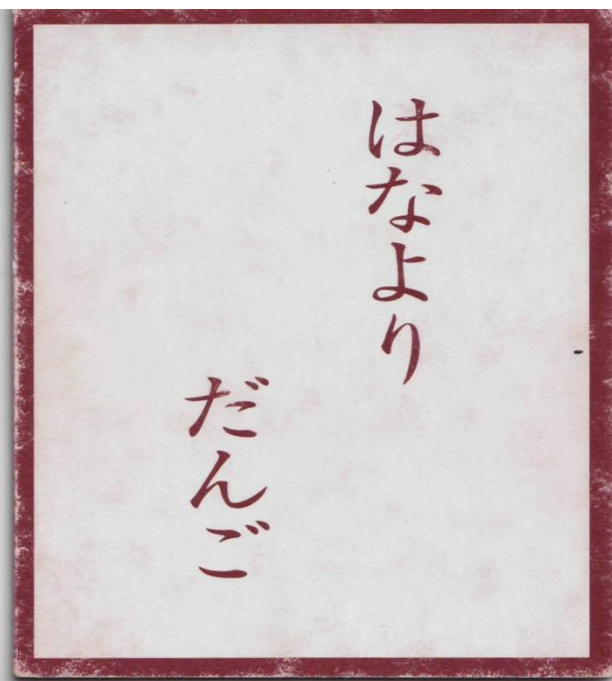
METOD VA METODOLOGIYA

Aqliy hujum (Breynstorming) - g'oyalarni generatsiya qilish usuli. Bu metodning mohiyati jamoa hamkorligi asosida muammoni yechish jarayonlarini vaqt o'yicha bir qancha bosqichlarga (g'oyalarni generatsiyalash, ularni tanqidiy va konstruktiv holatda ishlab chiqish) ajratishdan iborat.

«Aqliy hujum»dan maqsadli foydalanish o'quvchilarning ijodiy va nostandart tafakkurlashini rivojlantiradi. Usulni qo'llash uchun dastlab yig'ilgan guruh oldiga muammo qo'yiladi. Bu muammoni yechimiga oid munozarada barcha talabalar ishtirok etadilar va o'z fikrlarini bildiradilar. Bunda bahslashuvchilarga miyaga qanday fikr quyilib kelsa, uni tanqidsiz va asoslamay erkin, «tilga nima kelsa» aytish imkoniyati beriladi. Dastlabki bosqichda hech kimni o'zga kishi g'oyalari «hujum» qilishi yoki baholashiga haqqi yo'q. «Aqliy hujum yo'li bilan qisqa daqiqalarda o'nlab g'oyalarni yuzaga chiqish imkoniyatlari mavjud bo'ladi.

Bunda amaliy mashg'ulotlarda tarqatma kartochka ya'ni yapon tilidagi xalq maqollaridan iborat bo'lgan kartochkalar har bir talabaga beriladi va tarjimai so'raladi:

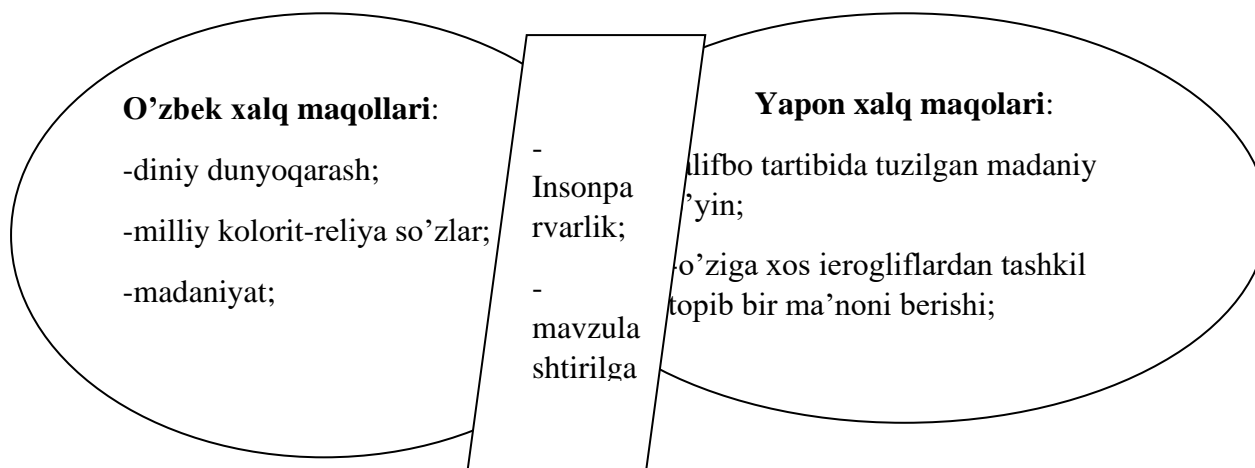

TADQIQOT NATIJASI

Chet til o'qitish metodi – deyilganda chet til o'rgatishning amaliy, umumta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi maqsadlariga erishuvni ta'minlovchi muallim va o'quvchi faoliyatining majmuasi tushuniladi. Metod atamasi “ta'lim usullari yig'indisi” va “ta'limning yo'nalishi” ma'nolarida qo'llanadi. Birinchisi ta'lim nazariyasida jarayon metodlar ma'nosida ishlatilsa, ikkinchi ma'noda uni o'qitish metodikasi tarixiga oid asarlarda uchratishimiz mumkin. Masalan, chet til

o'qitishning tarjima metodi, tog'ri metod, ongli- qiyosiy metod, an'anaviy metod, intensiv metod va boshqalar hisoblanadi. [1.1]

Venn diagrammasi. Venn diagrammasi bir-birini kesadigan ikki yoki undan ko'p doiralarda ko'riladi, ular o'rtasida yozish uchun yetarli joy qolishi kerak. U g'oyalarni zidlash uchun ishlatilishi yoki ularning umumiy xususiyatlarini (nimada ular kesishadi) ko'rsatishi kerak. Masalan, o'quvchilar yapon tilida xalq maqollari va o'zbek tili xalq maqollarining o'zaro o'xshash va farqli tomonlari solishtiriladi. Venn diagrammasi bir-biriga yopishgan ikki doira bilan birga ushbu ikki mamlakat o'rtasida farqlar alohida yoziladi, ayni vaqtda ularning umumiy o'xshashliklarini ko'rsatish imkonini beradi. Buni quyidagicha keltirish mumkin.

XXI asr axborot texnologiyalari asri bo'lib, fan texnika shiddat bilan rivojlanmoqda. Endilikda kompyuterda ishlashni bilish, internetdan foydalana olish va kerakli ma'lumotlarni topish davr talabiga aylanmoqda. Bundan tashqari hozirda ko'pchilik ta'lim maskanlari eng zamonaviy moddiy texnika bilan ta'minlangan. O'quv jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish foydalanuvchilarning tafakkur ko'nikmalarini va murakkab vazifalarni hal qilish malakalarini rivojlantirishning yangi yo'llarini ochib beradi, ta'limni faollashtirish uchun prinsipial yangi imkoniyatlarni taqdim qiladi. Kompyuter texnologiyalari auditoriya va mustaqil mashg'ulotlarni yanada qiziqarli va ishonchli, o'rganiladigan axborotning katta oqimini oson o'zlashtiriladigan qilish imkonini beradi.

Yapon tili xalq maqollarini zamonaviy kompyuter vositalari, dastirlari yordamida o'rgatish ta'limning o'quvchiga yo'naltirilgan yondashuvini amalga oshirishga yordam berish, talabalarning qobiliyatlarini, ularning bilim darajasini hisobga olgan holda o'qitishni individuallashtirish va differentsiallashtirishni ta'minlash.

Chet tili darslarida kompyuter o'quv dasturlari bilan ishlash shakllariga quyidagilar kiradi:

- lug'atni o'rganish;
- talaffuzni mashq qilish;
- dialogik va monologik nutqni o'rgatish;
- yo'zishni o'rgatish;
- grammatik hodisalarni ishlab chiqish;

Global internet dunyoning istalgan nuqtasida joylashgan talabalar va o'qituvchilar uchun zarur bo'lgan har qanday ma'lumotni olish uchun sharoit yaratadi: mintaqaviy geografik material, yoshlar hayotidan yangiliklar, gazeta va jurnallardagi maqolalar va boshqalar didaktik vazifalar:

materiallardan foydalangan holda o'qish ko'nikmalarini shakllantirish. global tarmoqdan; qiziquvchi o'quvchilarining yozish ko'nikmalarini oshirish; talabalarning so'z boyligini to'ldirish; nuqtasida joylashgan talabalar va o'qituvchilar uchun zarur bo'lgan har qanday ma'lumotni olish uchun sharoit yaratadi: mintaqaviy geografik material, yoshlar hayotidan yangiliklar, gazeta va jurnallardagi maqolalar va boshqalar didaktik vazifalar: materiallardan foydalangan holda o'qish ko'nikmalarini shakllantirish. global tarmoqdan; qiziquvchi o'quvchilarining yozish ko'nikmalarini oshirish; talabalarning so'z boyligini to'ldirish; talabalarning ingliz tilini o'rganish motivatsiyasini shakllantirish. Bundan tashqari, ish qiziquvchi o'quvchilarining dunyoqarashini kengaytirish, ingliz tilida so'zlashuvchi mamlakatlardagi tengdoshlari bilan ishbilarmonlik aloqalari va aloqalarni o'rnatish va qo'llab-quvvatlash uchun internet texnologiyalari imkoniyatlarini o'rganishga qaratilgan. Ommaviy kompyuterlashtirishning mazmunli asosi zamonaviy kompyuter aqliy mehnat sharoitlarini, umuman, uning har qanday ko'rinishida optimallashtirishning samarali vositasi ekanligi bilan bog'liq. Kompyuterning bir o'ziga xos xususiyati borki, u boshqalarga o'rgatish qurilmasi sifatida, bilimlarni o'zlashtirishda yordamchi sifatida foydalanishda namoyon bo'ladi, u jonsizdir. Mashina foydalanuvchi bilan "do'stona" muloqot qilishi va ba'zi daqiqalarda uni "qo'llab-quvvatlashi" mumkin, lekin u hech qachon asabiylashish belgilarini ko'rsatmaydi va sizni zeriktirmaydi. Shu ma'noda, kompyuterdan foydalanish, ehtimol, o'qitishning ayrim jihatlarini individuallashtirishda eng foydalidir. Umuman olganda, chet tilini o'rganishning asosiy maqsadi kommunikativ kompetentsiyani shakllantirish bo'lib, boshqa barcha maqsadlar (tarbiya, ta'lim, rivojlanish) ushbu asosiy maqsadni amalga oshirish jarayonida amalga oshiriladi. Kommunikativ yondashuv muloqotni o'rgatish va madaniyatlararo o'zaro ta'sir qilish qobiliyatini shakllantirishni nazarda tutadi, bu Internetning yangi faoliyati haqida. Muloqotdan tashqari, Internetning ma'nosi yo'q - bu xalqaro ko'p millatli, madaniyatlararo jamiyat bo'lib, uning hayoti dunyo bo'ylab ikkala tilda so'zlashadigan millionlab odamlarning elektron aloqasiga asoslangan. [1.8]

MUHOKAMA

Shu bilan birga - hajmi va ishtirokchilari soni bo'yicha hozirgacha bo'lgan eng ulkan suhbat. Chet tili darsida u bilan shug'ullanib, biz haqiqiy muloqot modelini yaratamiz. Hozirgi vaqtda muloqot, interaktivlik, muloqotning haqiqiyligi, madaniy kontekstda til o'rganish, avtonomiya va o'rganishga ustuvor ahamiyat beriladi. Ushbu tamoyillar kommunikativ qobiliyatning tarkibiy qismi sifatida madaniyatlararo kompetentsiyani rivojlantirishga imkon beradi. Kommunikativ yondashuv - bu muloqotga psixologik va lingvistik tayyorgarlikni shakllantirishga, materialni va u bilan ishlash usullarini ongli ravishda tushunishga qaratilgan muloqotni simulyatsiya qiluvchi strategiya. Foydalanuvchi uchun Internetda kommunikativ yondashuvni amalga oshirish ayniqsa qiyin emas. Kommunikativ topshiriq talabalarga muhokama qilish uchun muammo yoki savolni taklif qilishi kerak va talabalar nafaqat ma'lumot almashishadi, balki uni baholaydilar. Ushbu yondashuvni o'quv faoliyatining boshqa turlaridan ajratish imkonini beradigan asosiy mezon talabalar o'z fikrlarini shakllantirish uchun lingvistik birliklarni mustaqil ravishda tanlashlaridir. Kommunikativ yondashuvda Internetdan foydalanish mukammal motivatsiyaga ega: uning maqsadi talabalarning bilim va tajribasini to'plash va kengaytirish orqali chet tilini o'rganishga qiziqishdir.

Aynan yapon tili xalq maqollari xususan yuqorida aytib o'tilgan alifbo taribidagi maqollarni hatto Yapon tili amaliy fonetikasi fanida birinchi bosqich talabalariga o'rgatish mumkin. Bunda kompyuter texnologiyasi orqali alifbo va u harf bilan boshlanuvchi maqollar

beriladi. Shunda ilk yapon tilini o'rganayotgan talabalar ham alifbo bilan va ham yapon tilidagi maqollar bilan tanishadilar. O'qishad va yozishadi. Shundan keyin tarjimasiga ha tabiiyki qiziqashadi. Tarjimasi istisno holatda birinchi bosqich bo'lganliklari uchun aytiladi. Ammo yuqori bosqich talabalarida fundamental bilimlar borligi sabab ularga faqat ras va matn beriladi. Talabalar tarjimasini topishi muammo- vazifa qilib beriladi.

Hozirgi ayni kunda tarjimashunosligimiz oldida turgan dolzarb vazifalardan biri o'zbek tilidan yapon tiliga va aksincha tarjima qilish jarayonida qo'llaniladigan usullarni o'rganish, aniqlash, ularni qiyosiy tahlil qilish va bevosita tarjimada matn stilistikasiga qanday yondashish lozimligini aniqlash hisoblanadi. Maqsad tarjima va asliyat matni o'rtasidagi kommunikativ tenglikni yoki qisman moslikni ta'minlash yo'llarini belgilashdir.

Sharq xalqlari o'ziga xosligi bilan ajralib turuvchi milliy mentalitetining tarixiy negizlari, umuminsoniy tushunchalarning shakllanishida tarixiy shart sharoit va siyosiy jarayonlarning ta'siri masalasini o'rganish badiiy asar tarjimoni uchun o'zbek tilidan chet tillariga tarjima qilishda til bilishdan hech kam bo'lmagan ahamiyat kasb etadi.

Milliy mentalitet millatning aqliy-intellektual imkoniyatlari va ruhiy-psixologik o'ziga xosliklarni badiiy asarlar tarjimasida uslubiy tasviriy vositalar o'z mazmuni doirasida qamrab oladi.

Asliyat tilidagi uslubiy tasviriy ifodalarning o'ziga xosliklarning negizini esa shu xalqning tarixiy tajribalari, urf-odatlari, marosim va ma'rakalarining yaxlit tizimi tashkil etadi.

Tarjimon nafaqat o'z ona tilini, baliki asliyat tilini ham mukammal bilishi talab etiladi. Shu bilan birga asliyat tilining adabiyshunosi bo'lishi ham zarur. Chunki asliyat adabiy tili va badiiy adabiyoti normalarini yaxshi bilmagan holda mukammal tarjimini amalga oshira olmaydi, ya'ni adekvatlikka erisha olmaydi.

XULOSA

Yapon maqollarini o'zbek tiliga yoki o'zbek maqollarini yapon tiliga tarjima qilish va maqollarning muqobil variantlarini keltirish jarayonida aynan ma'no mazmunini saqlab qolish juda muhim hisoblanadi. Shuning uchun ham maqollar bilan ishlash avvalo ularning semantik xususiyatlarini, har bir maqolning asl ma'no-mazmunini chuqur o'rganib chiqishni talab qiladi. Aks holda xato tahlil qilingan maqol boshqa tilda o'zining asl ma'nosi butunlay yetkaza olmasligi mumkin

REFERENCES

1. Алпатов В.М. Япония. Язык и общество, М., 1988. 212 б.
2. Аникин В.П. Мудрость народов // Пословицы и поговорки народов востока. – М.: Наука, 1961. – 136 с.
3. Киеда М. Грамматика японского языка. -М.: Едиториал УРСС, 2004. - 240 с
4. ことわざ辞典 小柳 昇 (Oyanagi Noboru). ニューアプローチII (New approach II). – Tokio:こぶも研究者 (kobu mokenkyuusha), 2002. - 268 б.
5. ミニことわざ辞典— 研究者 (kobu mokenkyuusha). 1993.-152 б.
6. みんなの日本語 II. Tarjima va gramatik tahlil Toshkent: 2007. 186 б.
7. O'zbek xalq maqollari, 1-tom T.: Fan. 1987. – 370 б.
8. O'zbek xalq maqollari 2-tom T.: Fan. 1987. – 365 б.

9. Yangi pedagogik texnologiyalar. Xalliyeva G.I. Toshkent 2010.
10. Sulaymonov M. O'zbek xalq og'zaki ijodi (o'quv-uslubiy qo'llanma), Namangan . 2008. –120 b.
11. Sherov. S.X. Yaponcha-o'zbekcha-ruscha lug'at. T. Toshkent Davlat Sharqshunoslik Instituti. 2004. 250 b.
12. Sulaymonov M. O'zbek xalq og'zaki ijodi (o'quv-uslubiy qo'llanma), Namangan . 2008. –120 b.
13. Sirojiddinov Sh. S., Odilova G. Badiiy tarjima asoslari. T. 2011. 140 b.
14. <https://fayllar.org/>
15. [http:// www.til](http://www.til) va adabiyot.uz
16. <https://www.academia.edu/>
17. <http://www.uzbekistan.org/news/archive/>
18. <http://www.phrases.org.uk/meanings/proverbs.html>

O'QUVCHILARNING BIOLOGIYA FANIDAN KREATIV FIKRLASH QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISHDA XALQARO PISA DASTURINING AHAMIYATI

Usmonova Muhayyoxon Sobirovna

Qo'qon davlat pedagogika insituti

Mo'minova Mubinoxon Mirzamadaminjon qizi

Qo'qon Shahar 1-maktab

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7309450>

Annotatsiya. Ushbu maqolada PISA haqida umumiy tushuncha, PISA dasturining o'quvchilar hayotidagi roli, mavzularga kreativ yondashuv, vizual o'quv materiallariga ma'lumotlar keltirilgan. O'quvchilarning kreativ fikrlashiga ta'sir etuvchi omillar, o'quvchilarning kreativ fikrlash qobiliyatini shakllantirishda xalqaro PISA dasturining ahamiyati tahlil qilindi.

Tayanch so'zlar: PISA, vizual o'quv, kreativ fikrlash, tabiiy-ilmiy savodxonlik, test, kompetensiya, savodxonlik, xalqaro dastur.

ТЕКСТ НАУЧНОЙ РАБОТЫ НА ТЕМУ «ЗНАЧЕНИЕ МЕЖДУНАРОДНОЙ ПИЗАНСКОЙ ПРОГРАММЫ В РАЗВИТИИ У СТУДЕНТОВ СПОСОБНОСТИ ТВОРЧЕСКИ МЫСЛИТЬ В ОБЛАСТИ БИОЛОГИИ»

Аннотация. В этой статье дается общее представление о PISA, роли PISA в жизни программистов, творческом подходе к темам, а также информация о наглядных обучающих материалах. Проанализированы факторы, влияющие на творческое мышление студентов, значение международной программы PISA в формировании навыков творческого мышления студентов.

Ключевые слова: PISA, визуальное чтение, творческое мышление, научная грамотность, тест, компетентность, грамотность, международная программа.

IMPORTANCE OF INTERNATIONAL PISA PROGRAM IN DEVELOPMENT OF STUDENTS' ABILITY TO THINK CREATIVELY IN BIOLOGY

Abstract. This article provides information on a general understanding of PISA, the role of the PISA program in students' lives, a creative approach to topics, and visual educational materials. Factors affecting students' creative thinking, importance of the international PISA program in forming students' creative thinking skills were analyzed.

Key words: PISA, visual learning, creative thinking, scientific literacy, test, competence, literacy, international program.

KIRISH

PISA (inglizcha - Programme for International Student Assessment) – turli davlatlarda 15 yoshli o'quvchilarning o'qish, matematika, tabiiy fanlar bo'yicha savodxonligini hamda bilimlarini amaliyotda qo'llash qobiliyatini baholovchi dastur hisoblanadi. Bu dastur har 3 yilda bir marotaba o'tkaziladi. Ushbu dastur dastlab 1997-yilda ishlab chiqilgan va 2000-yilda birinchi marta qo'llanilgan. Bu dastur asosidagi baholash tizmi hozirgi kungacha jami 7 marta (2000, 2003, 2006, 2009, 2012, 2015 va 2018-yillar) tasodifiy tanlov asosida o'tkazilgan va 2009, 2012-yillardagi PISA natijalari o'quvchilarda tabiiy-ilmiy savodxonlik bo'yicha yutuqlari quyi pog'nada ekanligi ko'rsatilgan. Keyingi sinovlar 2021-yilda bo'lib o'tishi rejalashtirilgan.

PISA testlari maktab o'quvchilarining haqiqiy hayotda kerak bo'ladigan hodisalarni tahlil

qilish, ulardan xulosa chiqarish va muloqotga kirishish ko'nikmalarini qay darajada egallayotganini, ta'lim tizimining bu o'zgarishlarga qanchalik moslashayotganini aniqlash maqsadida o'tkaziladi. Ushbu dastur 1997-yilda joriy etilgan bo'lib, har uch yilda bir marta o'tkaziladi, birinchi marta 2000-yilda o'tkazilgan. Har uch yilda bitta fan yo'nalishiga afzallik berilib, ja'mi testlar majmuasining deyarli 50% shu fanga mansub bo'ladi. 2000-yilda ilk bor o'qish savodxonligiga urg'u berilgan.

Tabiiy-ilmiy fanlar savodxonligi: Hayotiy hodisalarda ilmiy usulda hal qilinishi mumkin bo'lgan muammolarni aniqlash, kuzatuv va tajribalar asosida xulosalar chiqarish kompetensiyasi. Bu xulosalar atrofimizdagi olamni tushinish va inson faoliyati natijasida unda sodir bo'layotgan o'zgarishlarni anglab yetish, shunga ko'ra kerakli qarorlar qabul qila olish ko'nikmasini rivojlantirish bu bo'limning asosiy maqsadidir.

METOD VA METODOLOGIYA

PISAda ilmiy savodxonlik o'quvchilar tomonidan savollar berish, yangi bilimlarni egallash, jarayonga kreativ yondashish, ilmiy hodisalarni dalillar asosida tushintirish hamda xulosalash asosida idindifikatsiya qilinadi va tavsiflanadi .

Ta'limning asosiy vazifasi o'quvchida jamiyatda muvaffaqiyatli hayot kechirishi uchun bugun va kelajakda kerak bo'ladigan ko'nikmalarni shakllantirishdir. Bunda kreativ fikrlash bugungi yoshlar ega bo'lishi kerak bo'lgan eng muhim ko'nikmalardan biridir .

PISA butun dunyodagi 15 yoshli o'quvchilar uchun tegishli kreativ fikrlash tavsifidan foydalanadi. Kreativ fikrlashni baholash xalqaro dasturini rivojlantirish ta'lim siyosati va pedagogikasida ijobiy o'zgarishlarga sabab bo'lishi olib keladi.

PISA tadqiqoti kreativ fikrlash yo'nalishining baholashi o'quvchilarda dalillarga asoslangan xulosaga kelishda ko'maklashuvchi aniq, ishonchli va amalga oshirish mumkin bo'lgan baholash vositasini taqdim etadi. Natijalar, shuningdek, jamiyatda ushbu muhim ko'nikmani ta'lim orqali rivojlantirishga olib keladi. PISA dasturidagi ushbu faoliyat Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkilotining ijodiy fikrlashni rivojlantirish borasidagi yangi pedagogikani qo'llab-quvvatlashga qaratilgan .

Nickerson kreativ fikrlashni bo'g'uvchi aynan maktab bilan bog'liq bir qator amaliyotlarni mavjudligini e'tirof etadi va ularga quyigalarni kiritadi:

1. vazifani bajarishning yagona to'g'ri usuli, savolga yagona to'g'ri javob bo'lishi kerak, degan g'oyaning mavjudligi;
2. nufuzli insonlarga bo'ysunish va ulardan qo'rqish kerak, degan munosabatni targ'ib etish;
3. har qanday holatda ham dars rejasiga amal qilish;
4. originallik o'ta noyob xislat ekanligiga ishonib qolish;
5. bilim alohida sohalarga bo'linishi haqidagi ishonchni targ'ib etish;
6. qiziquvchanlik va sinchkovlikni ma'qullamaslik;
7. bilim olish va muammoni yechishning qiziqarli mashg'ulot bo'lishiga yo'l qo'yimaslik .

TADQIQOT NATIJALARI VA MUHOKAMA

Demak, pedagog ustozlar ham o'quvchilarning kreativ fikrlashiga to'sqinlik qilishi mumkin. Buning uchun pedagoglar dars jarayonida yuqorida keltirilgan kreativ fikrlashni bo'g'uvchi omillardan voz kechishi lozim.

PISA tadqiqotida kreativ fikrlash yordamchi omillarining murakkab turkumi borasida ma'lumot yig'ish qiyin, lekin amalga oshirsa bo'ladigan ishdir. PISA ikki qismdan iborat: test va so'rovnoma. Test qismi o'quvchilar g'oya berish, uni tahlil etish va takomillashtirish asosida ma'lumot beradi. So'rovnoma ushbu ma'lumotni o'quvchi kreativ fikrlashining boshqa yordamchi omillari borasidagi ma'lumot bilan, jumladan, ijodiy yondashuv (ochiqlik, maqsad sari ishtiyoq va ishonch), maktab muhiti haqidagi tasavvurlari, maktab va uning tashqarisida shug'ullanadigan faoliyat kabi ma'lumotlar bilan to'ldiradi [8].

Tabiiy-ilmiy fanlar savodxonligini aniqlash PISA dasturini bitta bo'limi bo'lib, bunda hayotiy hodisalarda ilmiy usulda hal qilinishi mumkin bo'lgan muammolarni aniqlash, kuzatuv va tajribalar asosida xulosalar chiqarish kompetensiyasiga ega ekanligi o'rganiladi. Bu bo'limning asosiy maqsadi atrofimizdagi olamni tushinish, inson faoliyati natijasida unda sodir bo'layotgan o'zgarishlarni anglab yetish, shunga ko'ra kerakli qarorlar qabul qila olish ko'nikmasini rivojlantirish hamda biologik hodisalarga kreativ yondashishdan iborat [1].

Tabiiy-ilmiy savodxonligini aniqlashda birinchi navbatda PISA tizimga asoslangan o'quv materiallarini ishlab chiqish va ularni o'quvchilarga tadbiq qilish kerak. Tadbiq qilingan o'quv materiallari sinfda o'quv jarayonini yaxshilashga va o'quvchilarning faolligini oshirishga xizmat qilishi lozim. Buning uchun o'quv materiallari ko'proq amaliy mashg'ulotlardan iborat bo'lsa, maqsadga muvofiq bo'ladi. Chunki amaliy mashg'ulotlar o'quvchilar bilimini boyitishga, mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga va kreativ fikrlashga olib keladi [5].

XULOSA

Gretsiya maktablarida 7- va 9- sinf o'quvchilarining biologiya fanidan bilimni baholashda vizual o'quv materiallaridan foydalaniladi va uning quyidagi xususiyatlari tahlil qilinadi.

- vizual o'quv materiallarini PISA va o'quv qo'llanmalarga kiritish chastotasi;
- vizual o'quv materiallarining turlari (rasm, diagramma, jadval va boshqalar);
- o'quvchi egallashi kerak bo'lgan bilimlarni aniqlashda vizual tasvirlar aniq roli;
- vizual o'quv materiallarida ma'lumotlar keng doirada tahlil qilishini;
- talab qilinadigan javoblar formati (grafik tahlil qilish, jadvallarni to'ldirish,
- vizual ko'rsatmalarni bajarish, raqamli javoblar) [1].

Shunday qilib, tabiiy ilmiy savodxonlikni oshirishda biologiya fanidan PISA dasturiga oid o'quv materiallarni ishlab chiqish va dars jarayoniga qo'llash,

o'quvchilarning bilimni boyitishga, egallagan bilimlarini o'z hayotida qo'llashga hamda biologik jarayonlarga kreativ yondashishga olib keladi.

REFERENCES

1. Kyriaki Anagnostopoulou, Vassilia Hatzinikita, Vasilisa Christidou. PISA and biology school textbooks: the role of visual material // *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 46 (2012) 1839 – 1845
2. Rakhmatullaeva, D. S. (2020). VALENCE LEXEM WITH THE SEMEME" SCIENCE AND EDUCATION" IN THE UZBEK LANGUAGE. *Scientific Bulletin of Namangan State University*, 2(8), 210-215. <https://bookshop.canterbury.ac.uk/>
3. Teaching-CreativeThinking-Developinglearners-who-generate-ideas-and-thinkcritically (accessed on 26 March 2018).

4. Мадрахимов, И. (2002). К вопросу о составе лексем узбекского языка. *Узбекский язык и литература*, (4), 29-32.
5. Sobirovich, M. I. (2022). Results of Consistent Classification of Lexemes. *Middle European Scientific Bulletin*, 24, 325-328.
6. Базаров, О., & Мадрахимов, И. (2016). ЧЕЛОВЕК-ТВОРЕЦ СВОЕГО РОДНОГО ЯЗЫКА.
7. Mirsaydalievich, Y. I. (2022). SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL BASES OF ECOLOGICAL EDUCATION OF SCHOOLCHILDREN. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH* ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429, 11(06), 102-106.
8. Yusupov, I. (2021, August). METHODS OF DETERMINING THE MINERALIZATION OF THE SOIL: <https://doi.org/10.47100/conferences.v1i1.1393>. In *RESEARCH SUPPORT CENTER CONFERENCES* (No. 18.06).
9. O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI, O. V. O. (2021). RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI Yusupov Ibragim Mirsaydalievich UMUMIY MIKROBIOLOGIYA 5110400-Biologiya o'qitish metodikasi DARSLIK Toshkent-2020 138-139 betlar. Мувофиқлаштирувчи кенгаширинг ўқув-услубий бирлашма ва комиссиялари томонидан ижобий хулоса берилган. Ўз Р. Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг.
10. Равшанова, И. Э., & Шерматова, Ё. С. (2020). ТАЛАБАЛАРНИНГ ПСИХОЛОГИК САЛОМАТЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШНИНГ АСОСИЙ МЕЗОНЛАРИ. *Интернаука*, (3-2), 87-89.
11. Sharipova, O. A. (2021). The Role of National Values in the Family in Child Education. *International Journal on Orange Technologies*, 3(4), 238-240.

К.КАРИМОВТЫҢ «ДАРВИШ»РОМАНИ: ПРОБЛЕМАТИКАСИ ВА ҚАҲРОМОН ОБРАЗИ**П.Нуржанов**

Бердақ номидаги Қорақалпоқ давлат университети

Филология фанлари доктори, доцент

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7309462>

Аннотация. Ушбу мақолада қорақалпоқ ёзувчиси К.Каримовнинг «Дарвиш» романи проблематикасининг ўзига хослиги ва қаҳромон образини яшнинг йўллари ҳақида гап боради.

Таянич иборалар: тарихый ҳодиса, тарихый роман, тарихый қаҳромон образи, монолог, диалог, миллий колорит, бадиий психологизм, сюжет, композиция.

ТЕКСТ НАУЧНОЙ РАБОТЫ НА ТЕМУ: «ПРОБЛЕМАТИКА И ОБРА ГЕРОЯ В РОМАНЕ К.КАРИМОВА «ДАРВИШ»»

Аннотация. В статье исследуются свое образие проблематики и пути воссоздания героя образа в романе Каракалпакского писателя К.Каримова «Дарвиши»

Ключевые слова: историческое событие, исторический роман, образ исторического героя, монолог, диалог, национальный колорит, художественной психологизм, сюжет, композиция.

THE PROBLEMATICS AND IMAGE OF THE HERO IN K. KARIMOV'S NOVEL "DARVISH"

Abstract. The article examines its own image of the problem and ways of recreating the hero of the image in the novel "Darvishi" by the Karakalpak writer K. Karimov

Key words: historical event, historical novel, image of a historical hero, monologue, dialogue, national flavor, artistic psychologism, plot, composition.

КИРИШ

Ғарезсизлик дәўири қарақалпақ әдебияты идеялык-тематикалык бағдары, жанрлық-стилик, көркемлик қасийетлери, қаҳарман образын жасаўы, турмыс шынлығын көркем ҳақыйқатлыққа айландырыўы бойынша белгили орынға ийе болып үлгерди. Буны биз ғарезсизликке шекемги әдебияттың раўажланыў бағдары менен салыстырсақ, олар арасында үлкен парқтың бар екенлигине исеним ҳасыл қыламыз. Мәселен, молла-ийшанларды, бардамлы, өзине тоқ инсанларды унамсыз қаҳарман етип сўўретлеў 1990-жылларға шекем әдебиятта үрдиске айланып кеткен еди. Усындай надурсы тенденция себепли улыўма түркийтиллес халықлар әдебиятында диний искерлерге қара бояў жағып сўўретлеў өршип кетти. Оларды убыжық етип сўўретлеген шығармалар хәттеки мектеп сабақлықлары менен хрестоматияларына шекем киргизилди.

ТАДҚИҚОТ МЕТОДИ ВА МЕТОДОЛОГИЯСИ

Бирақ та ғарезсизлик жыллары бул бағдардағы жағдай бираз жақсыланды, турмыс ўақыялары әдебиятымызда қалыс түрде сәўлелене баслады. Мысалы, диний уламалар менен, молла-ийшанлардың елдің аўызбиршилигин сақлаўдағы, халықты ийман-инсапқа, диянатқа шақырыўдағы ибратлы ислери бир қанша әдебий шығармаларда ҳақыйқат түрде сәўлеленди. Усы көзқарастан Қ.Мәтмуратовтың «Тербенбес», А.Пахратдиновтың «Сөйленбеген тарийх», «Шейитлер тәғдири», К.Смамутовтың «Сизлерге айтып

кетежақпан», Ш.Уснатдиновтың «Шайырдын жаслығы», «Соңғы аңшы», Е.Усеновтың «Ханмақсым», х.т.басқа шығармалар дыққатқа ылайық.

ТАДҚИҚОТ НАТИЖАСИ

Усылардың қатарында К.Каримовтың «Дәрүйиш» романы белгили орынды ийелейди. Өйткени онда жерлесимиз, Қоңырат елаты турғыны Ысақ молланың диний билим алыуы ушын қанша қыйыншылықтарды жеңип өтип, бир неше медреселерди питкерип, илимли-билимли адамға айланыуын, атақлы венгер илимпазы хәм саяхатшысы Армин Вамбери искерлиги менен тығыз байланыста алып сүүретленген. Жерлесимиз молла Ысақтың (1836-1892) Армин Вамбериге ерип Венгрияға барыуы, ол жерде жасап қалып, көп тиллерди үйрениуі, қарақалпақ аңыз әдебиятының айырым шығармаларының Европада тарқалыуына себепши болыуы, ақыр-ақыбетінде Венгрия Илимлер академиясы тарийхында елеули из қалдырғаны хаққындағы мағлыұматлардың баспа сөзде, илимий әдебиятларда жәрияланыуы жазыушыға түртки болғаны анық.

МУҲОКАМА

Негизинде Ысақ молланың XIX әсирде-ақ Венгрияға барып қалыуына себепши болған А.Вамбери мийнетлерінде қарақалпақ халқының тарийхы, этнографиясы, тили тууралы бақалы мағлыұматлар бар. Бул хаққында академик С.Камаловтың «А.Вамбери қарақалпақлар тууралы» (1995) мийнетінде бириншилерден болып пикир билдирилген. Оның жазыуынша, А.Вамбери 1863-жылдың 28-март хәм ноябрь айларында дәрүйиш сыпатында Хийұа, Қоңырат, Ургенч, Бухара, Самарқанд, Қарши, Герат қалаларына барып, қайтарсын өз журты Венгрияға Тегеран арқалы қайтады. Саяхаты дауамында А.Вамбери сол жерде жасаушы халықлардың тили, әдебияты, мәдениаты, үрп-әдети, жасау шараяты х.т.б хаққында көплеген бақалы мағлыұматлар жыйнайды. Кейин ала оларды «Орта Азия бойлап саяхат» (М.1874), «Орта Азия очерклері» (1868) х.т.б. мийнетлерінде жәриялайды. Аты аталған мийнетлер рус немец, англичан х.т.б тиллерде жарық көреді, усы себепли олар Орта Азия халықларын, соның ишинде қарақалпақларды да пүткіл дүньяға танытады. Демек, К.Каримовтың «Дәрүйиш» романында (2019) Ысақ молла хәм А.Вамбери искерлигиниң сол дәуирдиң тарийхий шараятына сай түрде көркем хақыйқатлыққа айландырылғаны елеули қубылыс болды.

Жазыушы көркем фантазияға ерк бериу менен тарийхий романның хұжетлик тийкарына да үлкен итибар береді. Бунда академик С.Камаловтың жоқарыда аты аталған китабындағы тарийхий мағлыұматлар шығарманың хұжетлик негизин қурағанлығын сезиуге болады. Бул мийнетте: «Ысақ молла А.Вамбери менен Хийұада танысқаннан баслап (1863, июнь) оның менен бирге Будапештке дейин (1864, май) барған. Вамберидиң Орта Азияға болған саяхатының сәтли болыуында Ысақ молланың тутқан орны үлкен»-деп жазады. Романдағы ұақыялардың рауажланыуы барысы усы хұжетлик тийкарға сай келеді.

К.Каримов романда Ысақ молла образын хәр тәреплеме ашыу мақсетинде қыяльй образлардан да шеберлик пенен пайдаланған. Мәселен, молла Ысақтың садақ досты, жан қонсысы Юсуп хожа менен өткерген балалық жылларын автор жүдә тәсирли, сол дәуирдеги тарийхий хақыйқатлық пенен тығыз байланыслы түрде сүүретлеген: XIX әсирдиң биринши ярымындағы Қоңыраттағы драматизмге толы ұақыялар-қарақалпақларды, бир жағынан, Хийұа ханлығының езиуі, екінши тәрепинен, түркмен басқыншыларының зорабанлық хәрекетлері, үшінши жағынан, рус патшалығының

сиясий ойынлары-булардың хәммеси оқыўшының сүүретленип атырған тарийхый дәўир ҳаққында кең түсиник алыўына имканият жаратады. Усы тарийхый ўақыялар фонында роман сюжети раўажланып, қахарманлар образы ашылып барады. Нәтийжеде ҳадаллық пенен наҳақлық, жаўызлық пенен меҳрибанлық қусаған сыпатлардың өз-ара гүресин Ысақ молла образына байланыстырып сүүретлеў оқыўшыда үлкен тәсир қалдырады. Жазыўшы Ысақ молла өмир сүрген жыллардағы (1836-1892) Қоңырат журтындағы ўақыяларға өз қатнасын билдириў арқалы қахарманлар образын жаратады. Мәселен, жас Ысақ молла менен онын досты Юсуп хожаның өз ели тарийхына болған қызығыўшылығына итибар бериў арқалы олардың көкиреги ояў, сергек жаслар екенлигин көрсетеди: еки жас өспиримнің Қоңырат қаласы жанындағы Төребий дәўиринен қалған естеликлер, усы жерден өтетуғын жипек жолы, оннан қоңыраўлары сынғырлап өтип турған кәрўанлар туўралы қыялға берилиўи, Әмиўдәрья арқалы жүзип келген рус пароходын көргендеги жергиликли халық ўәкиллериниң таң калысыўы х.т.б. хәдийселер романда өзине тартымлы жанлы картиналар, сюжетлик деталлар менен сүүретленген. Әлбетте буларды сүүретлеўде автор тарийхый дәреклердеги фактлерге сүйенген, оларды өз дәретиўшилиқ фантазиясы менен байытқан.

Жазыўшының роман сюжет қурыўдағы шеберлиги оның базда авторлық мағлыўматлардан утымлы пайдаланыўында, гейде қахарманлардың еске түсириўлерин ўақыт бойынша кейинге шегиндирип бериўинде көринеди. Бул нәрсе роман поэтикасының өзине тәнлигинен дәрек береді. Мысалы, автордың Ысақ молла аўылының не ушын «Бақырған» деп аталғанын, сондай-ақ бул жердиң не себеп «Шейхлар аўылы» делиниўин баянлаўы шығарманың оқыўшы тәрәпинен қызығып оқылыўына, сюжеттиң тартымлы болыўына, сол дәўир ўақыяларын өтмиш хәдийселери менен байланыстырыўға хызмет етеди.

Романның улыўма композициялық қурылысындағы көзге түсерлик өзгешеликлердиң бири, бул оның «Бақырған журты», «Дәслепки сапар», «Хийўада», «Қоңыраттан алыста» деген үлкен төрт бөлимге бөлиниўинде көринеди. Бул бөлимлердиң өз гезегинде «Адасқан жағал ешки», «Қоңырат базарындағы ўақыя», «Үйден кетиў», «Дағдарыс», «Зәйнеп», «Шайықлар аўылында», «Қутлы-Мурадтың кесилген басы», «Ўатанды қумсаў», «Дәрўиш сүүретинде», «Рәшид хажы», «Ақсақ дәрўиш», «Армин Вамбери», «Ысақ молла эрманлады», «Үйлениў хәм саяхат» х.т.басқа бөлимшелерге ажыратылыўы бир жағынан, роман композициясының өзине тәнлигинен дәрек берсе, екинши жағынан, шығарма ўақыяларының оқыўшы тәрәпинен қабылланыўына қолайлық туўдырады. Бул композициялық усыл әдебиятымызда Ж.Аймурзаевтың «Қызкеткен», К.Мәмбетовтың «Посқан ел» хәм «Түркстан» романларында қолланылған болып, олар «Дәрўиш» шығармасын жазарда автордың қарақалпақ романшылығында дәстүрий баянлаў поэтикасына әмел қылғанын көрсетеди.

К.Каримовтың «Дәрўиш» романында сюжет поэтикасының және бир өзгешелиги соннан ибарат, жазыўшы айырым орынларда бурын сүүретленген ўақыяларды әдебий қахарманлардың ядқа түсириў монологлары арқалы қайтадан жанландырады. Сонлықтан олар китап оқыўшылардың ядында қайта тикленип, қахарманлар образын және де толығырақ ашыўға хызмет етеди. Жазыўшы романда орынлы жерлерде диалоглардан баслап ишки монолог, авторлық сүүретлеўлер, қысқа-қысқа пейзажлық көринислер, әдебий қахарманлардың қыймыл-қозғалыслары, ықшам портретлик штрихлар

формасындағы сүүретлеулерге шекем көркем психологиялық хызмет жүктеп, дәуір руўхын хәм қахарман образларын тәсирли түрде сәўлелендириўге ериседи.

ХУЛОСА

К.Каримовтың «Дәрўиш» романында XIX әсир қарақалпақ елиндеги исламий билим менен мәдениетти терең ийелеўге деген умтылысты, илим-билим ийелеўге деген жаслардың интасын сюжетке арқаў етип, терең мағаналы көркем сүүретлеў формалары менен ашып бериўи, усы бағдарда тарийхий шынлықты көркем ҳақыйқатлыққа айландырыўи прозамызда елеўли ҳәдийсе болды. Жазыўшының Ысақ молла, саяхатшы А.Вамбери хәм тағы басқалардың образларын шебер жасаўи дыққатқа ылайық. Усы себепли оқыўшы жәмийетшилиги XIX әсирде-ақ елимизди Европаға танытқан жерлесимиз ҳаққында мақтаныш сезимлерине бөленетуғынлығы, бул болса өз гезегинде өсип киятырған жас әўладты дәуирге сай етип тәрбиялаўға хызмет ететуғынлығы анық.

REFERENCES

1. Баҳадырова С. Роман хәм дәуир. Нөкис: «Қарақалпақстан», 1979;
2. Баҳадырова С. Фольклор и каракалпакская советская проза. Нукус: «Каракалпакстан», 1984;
3. Нарымбетов Ж. Жаңа эстетикалық шеклерге қарай. Нөкис: «Қарақалпақстан», 1985;
4. Жаримбетов Қ. К.Каримовтың «Аға бий» романы ҳаққында гейпара ойлар. «Әмиўдәрья» 2013, №5;
5. Нуржанов П. К.Каримовтың «Аға бий» романы ҳаққында гейпара ойлар. «Әмиўдәрья» 2012, №3;
6. Нуржанов П. Хәзирги қарақалпақ романы (сюжет хәм конфликт поэтикасы). Нөкис: «Билим», 2009;
7. Dilmurat Quronov. Adabiot nazariyasi asoslari. Toshkent: «Navoiy universiteti», 2018;
8. Оразымбетов Қ. Ғәрезсизлик дәуири хәм қарақалпақ әдебияты- Қ.Оразымбетов. Таңдамалы шығармалар топламы. Еки томлық. II том, 107-113 бб.

INTEGRATIV YONDASHUV ASOSIDA BOSHLANG'ICH SINFLARDA O'QUVCHILARIDA MANTIQUIY FIKRLASH KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH USULLARI

Hayitov Anvar Isomidin o'g'li

Nizomiy nomidagi TDPU o'qituvchisi

Yusupova Iroda Abduhalil qizi

Nizomiy nomidagi TDPU 3-kurs talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7309509>

Annotatsiya. Mazkur maqola o'quvchilarda boshlang'ich sinflarda o'qitiladigan fanlar orqali mantiqiy fikrlash kompetensiyalarini rivojlantirish yo'llari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: Kompetensiya, boshlang'ich ta'lim, mantiq, mantiqiy fikrlash, rivojlantirish, integratsiya, integrative yondashuv, o'qish fani, tabiiy fanlar fani.

ТЕКСТ НАУЧНОЙ РАБОТЫ НА ТЕМУ «МЕТОДИКА РАЗВИТИЯ УМЕНИЙ ЛОГИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ У УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ НА ОСНОВЕ ИНТЕГРАТИВНОГО ПОДХОДА»

Аннотация. В данной статье описаны пути развития у учащихся компетенций логического мышления через предметы, преподаваемые в начальных классах.

Ключевые слова: Компетенция, начальное образование, логика, логическое мышление, развитие, интеграция, интегративный подход, читательская наука, естествознание.

METHODS OF DEVELOPING LOGICAL THINKING COMPETENCIES IN ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS BASED ON AN INTEGRATIVE APPROACH

Abstract. This article highlights the ways in which students develop competencies in logical thinking through the subjects taught in elementary grades.

Keywords: Competence, primary education, logic, logical thinking, development, integration, integrated approach, reading science, natural science.

KIRISH

Yurtimizda insonlarning ta'lim-tarbiyasi va olgan bilimlarini amaliyotda qo'llash bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri hisoblanmoqda. Respublikamizda joriy qilingan ta'lim tizimi bu g'oyani amalga oshirishning yetakchi asosi hisoblanadi. Shaxslarning jamiyat rivojlantirishi, bevosita ularning olgan bilimlari amaliyotda qo'llash jarayonida ro'y beradi. Bundan tushunish mumkinki, insonlar hayotni rivojlantirishda ularning olgan bilimlarini amaliyotda qo'llash muhim hisoblanadi.

Shaxslarning olgan bilimlarini amaliyotda qo'llashi esa bevosita olgan bilimlarini mana shu sohani rivojlantirish darajasiga olib chiqadi. Demak, bundan tushunishimiz mumkinki yangilik bu – insonlarning bilimlarini amaliyotda qo'llash demakdir. Bilimlarni amaliyotda qo'llash esa nafaqat ko'p bilimlarni olish, balki, olgan o'sha bilimlarini amaliyotda qo'llash jarayonida mantiqiy jihatdan ham yetarlicha yondashish muhim hisoblanadi.

Bugungi kun boshlang'ich ta'lim darslarida o'quvchilarning mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishda Prezidentimiz tomonidan ham alohida e'tibor qaratilmoqda. Biz buni Prezidentimizning "Bilim olish emas, bilimlarni amaliyotda qo'llash muhim" degan fikrlaridan anglashimiz mumkin[1]. Yoshlarimizning olgan bilimlarini amaliyotda qo'llash uchun kerak bo'ladigan mustaqil va mantiqiy fikrlashlarini rivojlantirish bir qancha qonun hamda qarorlarda ham alohida ta'kidlangan. Jumladan, 1. "2022 — 2026-yillarga mo'ljallangan

Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to'g'risida" Prezident Farmonida o'quchilarning bilimlarini yanada kuchaytirish haqida so'z brogan. Farmonning *44-maqsadida*: "*Maktablarda ta'lim sifatini oshirish, pedagog-kadrlarning bilimi va malakasini xalqaro darajaga olib chiqish*" bo'limining 4-bandida Toshkent viloyatini maktab ta'limi islohotlarining namunasiga aylantirish bo'yicha alohida dasturni amalga oshirish, bunda "*Yangi O'zbekiston ustozlari*" dasturi hayotga joriy etib, ta'lim sifati past maktablarga boshqa hududlardan eng malakali o'qituvchilarni ishga jalb qilish[2].

2. O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrda qabul qilingan "Ta'lim to'g'risida"gi qonunda ham sifatli bilimlar olish va amaliyot bilan qo'llash haqidagi fikrlar berilgan. Jumladan, qonuning 47-moddada. Ta'lim oluvchilarning huquqlari, davlat ta'lim standartlari, davlat ta'lim talablari va o'quv dasturlariga muvofiq sifatli ta'lim olish[3]; bevosita aytib o'tilgan.

O'quvchilarni yoshlikdan bilimlarini amaliyotda bilim, ko'nikmalarini shakllantirish uchun darsliklarimizda mavzuga oid mantiqiy fikrlashga doir savol va topshiriqlar, masalalarni ko'proq berish muhim sanaladi.

METOD VA METODOLOGIYA

Yuqoridagi asosli fikrlardan kelib chiqib o'quvchilarning sifatli ta'lim olishlari muhim hisoblanadi. Olgan bilimni ham amaliyotda qo'llash uchun kerak bo'ladigan mantiqiy fikrlash ko'nikmalari zarur hisoblanadi. Demak mantiqiy fikrlash insonlar hayotida muhim o'rin tutadi. Shuning uchun biz mavzuimizni "*Integrativ yondashuv asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarida mantiqiy fikrlash kompetensiyalarini rivojlantirish usullari*" deb nomladik.

O'quvchilarda mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish usullarini bilishdan oldin, mavzuimizdagi asosiy tayanch tushunchlarning mazmunini ko'rib o'tamiz.

Professor R.A.Mavlonova shunday yozadi: "*Integratsiya* – "butun" degan ma'noni bildiradi, demak, bu tafakkur o'sishi jarayonining turli qism va integratsiya atama va uslubiy nuqtaiy nazardan hodisa sifatida nima ekanligini ko'rib chiqaylik. «Integratsiya» so'zi lotincha integratio-tiklash, to'ldirish, «integer» butun so'zidan kelib chiqqan[4]. Integratsiya fanlarning mexanik birlashishi emas, bu sintez yangi narsaning kelib chiqishi, kashfiyotdir. Alohida tizimlarning bog'lanishi va yagona bir yangi narsaning yaratilishidir.

Integrativ ta'lim —o'quvchilarning ong-tasavvurida bizni o'rab turgan dunyo haqida yanada to'liq va atroflicha keng tasavvur qilish imkoniyatini yaratadi[5]. Bolalar o'z bilimlarini amaliyotda aniq va lo'nda, ravon ifoda erishgan muyassar bo'lishadi, chunki bu yondashuvda bilimlarning tub mohiyati keng ochib berish imkoniyati olamni bir butunlikda, bir-biriga bog'liq holda tasavvur qilish kabi tushunchalarni o'z ichiga oladi

Boshlang'ich ta'lim—umumiy o'rta ta'limning dastlabki bosqichi. O'zbekiston Respublikasida Boshlang'ich ta'lim 1—4-sinflarda bolalarga ilk ta'lim berish, ularni ma'naviy kamol toptirishning boshlanish davri hisoblanadi. U 1—4-sinflarni o'z ichiga oladi va o'qish 6—7 yoshdan boshlanadi[2].

TADQIQOT NATIJASI

Kompetensiya - egallangan bilimlarni ham kundalik ham kasbiy faoliyatda bevositda qo'llash olish qobiliyatidir[6].

Intellektual rivojlanish – tafakkur qobiliyati, aqliy faoliyatni yuqori saviyada tashkil etishni talab etadi, bilishga qiziqishi ortadi. Bu davrda to'garaklar, studiya, seksiya, turli tadbirlar o'tkazish katta ahamiyatga ega. Ularning kitob o'qishga qiziqishi ortadi.

“Mantiqiy fikrlash” nima ekanligini tushuntirish uchun biz bu tushunchani ikki qismga ajratamiz: fikrlash va mantiq. Keling, ushbu komponentlarning har birini belgilaylik.

Insonni o'ylash - bu axborotni qayta ishlashning intellektual jarayoni va ob'ektlar, ularning xususiyatlari yoki atrofdagi dunyo fenomenlari o'rtasidagi aloqalarni o'rnatishdir[7]. Fikrlash bir shaxs voqelikning hodisalar o'rtasidagi bog'liqlik topish imkonini beradi, lekin aloqa, albatta, fikr, boshqacha aytganda, ob'ektiv to'g'ri yoki bo'lishi kerak ishlar haqiqiy holatini aks ettiradi, deb topildi, bu mantiq qonunlariga bo'ysunadi, mantiqiy bo'ladi.

Mantiq. Yunon tilidan tarjima qilishda bir necha ma'no bor: “[to'g'ri fikrlash](#)», «Fikrlash san'ati», «nutq», «fikrlash» va hatto «fikrlash»[8].

Bizning holatlarimizda biz eng mantiqiy ta'riflardan inson intellektual intellektual faoliyatining shakllari, usullari va qonunlari me'yoriy fan sifatida harakat qilamiz. mantiq emas hissiy tajriba, vositachiligida o'quv jarayoniga haqiqatni erishish yo'llarini o'rganish, lekin u ham ilm chiqish olish uchun qanday fan sifatida belgilanishi mumkin, shuning uchun ilm olishga, ilgari olinadi. mantiq asosiy vazifalaridan biri - mavjud binolarni xulosa va yaxshi o'rganib fikr ob'ekti va hodisaning boshqa jihatlari bilan munosabatlar nuanslari tushunish uchun aks ettirish predmeti haqida to'g'ri bilim olish uchun qanday aniqlash uchun. Endi biz mantiqiy fikrlashni aniqlay olamiz.

[Mantiqiy fikrlash](#) - Kimning maqsadi mavjud binolarni chiqayotgan tovushni olish iborat dalil, hukm va xarakterli bo'lgan shaxs mantiqiy tushunchalar va dizayn foydalanadi bo'lgan fikr jarayon[7].

Bundan tashqari, mantiqiy fikrlashning bir nechta turlarini ajratib beramiz, ularni oddiy ro'yxatga kiritamiz:

1. Tasviriy-mantiqiy fikrlash; 2. Mavhum-mantiqiy; 3. Og'zaki mantiqiy fikrlash; ***Mantiq qanday paydo bo'lgan? Mantiqiy qonuniyatlarning ildizi empirik, ya'ni dunyoni eksperimental bilishdir: inson biror hodisani yaratgan yoki guvohi bo'lgan, keyin esa uning oqibatlarini ko'rgan. Bir necha marta takrorlangan sababiy vaziyatlardan so'ng ularni yodlab oldi va ma'lum bir xulosaga keldi. Shunday qilib, mantiq qonunlari ham boshqa fanlar kabi tajriba orqali olinganligi ma'lum bo'ladi***[6].

Mantiqiy fikrlash nima: Mantiqiy fikrlash bu insonning bizni o'rab turgan hamma narsani va harakatlar, narsalar yoki hodisalar o'rtasidagi munosabatlar yoki farqlarni anglash qobiliyati tahlil qilish, taqqoslash, mavhumlashtirish va tasavvur qilish orqali kuzatish mumkin[7].

MUHOKAMA

Bolalarda bolalikda faqat aniq fikrlar rivojlanadi. Biroq, balog'atga etish davrida biz mantiqiy fikrlashni hosil qila olamiz va kundalik hayotda yuzaga keladigan turli xil vaziyatlarni hal qilish uchun uni doimiy ravishda qo'llay olamiz.

Mantiqiy fikrlash doimiy ravishda turli xil ilmiy ishlarda qo'llaniladi, chunki bu avvalgi tajribalardan kelib chiqadigan turli xil echimlar orqali ob'ektlarni, farazlarni, protseduralarni tahlil qilish, taqqoslash, aniqlash va farqlash imkonini beradi. Shu sababli, mantiqiy fikrlash bizni atrofimizdagi turli xil vaziyatlarni yoki ob'ektlarni mulohaza qilish, bahslashish va tushuntirish vositasi deb hisoblashadi.

Mantiqiy fikrlashning namunalari

Mantiqiy fikrlash binolar yoki xulosalardan iborat bo'lib, ular yig'iladi, tartibga solinadi va ularni tahlil qilgandan so'ng xulosa chiqariladi.

Do'stlarim bilan sayohatga borish uchun pulim yetarli bo'lishi kerak, agar oylik maoshimning bir qismini har oyda to'plasm, u holda ular bilan sayohat qilish imkoniyatiga ega bo'laman; Ob-havo yangiliklariga ko'ra, yomg'ir yog'ishi ehtimoli 50%. Uyga ish bilan ketayotganda soyabonni o'zim bilan olib ketaman.

Quyida sizga mantiqiy savollar javoblari bilan havola etiladi. Savollar oson yoki qiyin, kulgili yoki o'ta o'ylantiruvchi bo'lishi mumkin. Savollar shu tarzda tuzilganki, ularni bolalar oldida ham ovoz chiqarib o'qish mumkin, bemaza va kattalar uchun mo'ljallangan mavzudagi savollar kiritilmagan. Berildagin mantiqiy savollarini o'quvchilarga shu savolning javobini topishga imkon beruvchi so'zlar bilan yoritiladi.

1. *Daraxtning shoxida yettita (7) qush o'tiribdi, ovchi bitta qushni o'q bilan otib tushurdi. Daraxtda nechta qush qoldi?*

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida savolning javobini topishni matematika bilan emas, boshqa fanlar bilan aloqaga kiritib topamiz. Matematik jihatdan qaralganda 7 sonidan 1 sonini ayirishimiz kerak hisoblanadi va javob 6 ta qush qo'ladi deymiz. Biz bu savolning javobi matematik nuqtai-nazardan emas balki, mantiq nuqtai-nazardan va boshqa fanlardagi bilimlardan foydalanib javob bersak to'g'ri javob chiqadi. Daraxtdagi qushning birini ovchi o'q bilan otganada, albatta boshqa qushlar qo'rqanidan uchib qochib ketadi va demak, qushlar umuman qolmaydi. Bunda biz **Musiqa va tabiiy fanlar, biologiya fanining 1-sinflar uchun mo'ljallangan qismidagi bilimlardan foydalanamiz.** Bu fanda tovushlar mavzusida qattiq tovushlar bo'lsa insonlar cho'chib ketadimi deyilsa o'quvchilarga, albatta, ha deydi. Demak, tovush balanadligi boshqa tirik mavjudotni ham qo'rqitib yuborishi va turgan joyida boshqa joyiga o'tishi ma'lum bo'ladi va qushlar uchib ketib umuman qush qolmaydi. Bundan ma'lum bo'ladiki daraxtda oltita qush emas, balki, umuman qush qolmagan. Javob: qushlar qolmaydi.

2. *Kim o'tirgan holatda yuradi?*

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida bu savolning javobini topishda bizga Jismoniy tarbiya fani yordamga keladi. Bunga javoban qays sport turlarida odatda yurilib o'ynaladi deb yurib o'ynaladigan sport turlari ajratilgandan so'ng, nedi o'tirib yurib o'ynasa boladiganini ajratib olsak, ushbu **sport** turi chiqib keladi. O'tirgan holatda faqat shaxmat donachalari yurishini, uni faqat o'tirib o'ynash kerakligini faqat **shaxmat** o'ynagan o'quvchigina biladi. Demak, javob: Shaxmat o'ynovchi.

3. *Umida qog'ozga 86 sonini yozdi. dugonasidan "Ushbu sonni qog'ozda hech narsani o'chirmasdan, yo bo'yamasdan va chizmasdan 12 ga oshira olasanmi" deb so'radi? Bu amal qanday bajariladi?*

Boshlang'ich sinf o'quvchilari bu savolning javobiga diqqat va e'tibor berib qarasa bo'lgani, bunda zukko o'quvchilar qog'ozni teskari qilish orqali javobini topadilar. 86 sonini teskarisi 98 bo'ladi. Yana ham topishga qog'ozni harakatga keltirish orqali javobini topib ko'ringlar qani deb so'raladi. Ular qog'ozni aylantirib harakat qilib 98 javobini topib olinadi.

4. *U sizga tegishli lekin uni boshqalar sizdan ko'p ishlatadi. Savolning javobi nima?*

Bizga talluqli lekin bizdan ko'ra boshqalar ko'p foydalanadi, boshlang'ich sinf o'quvchilarda bu kitob, daftar, ruchka degan javoblar bo'lishi tabiiy hol. Biz chuqurroq o'ylasak u bizning ismimiz ekanini bilamiz. O'quvchiga quyidagicha savol bilan murojaat qilamiz. Insonlar sizga nima deb murojaat qilishini so'rashingiz, ular doim ismoni aytishadi. Biz buni **o'qish, tarbiya**

fanlari bilan bog'lasak bo'ladi, ya'ni, bu savolning javobi "kim" so'rag'iga javob bo'ladi desangiz, albatta, o'quvchi ismlarni aytadi. Endi sizdagi qaysi xususiyat "kim" degan so'roqqa javob bo'ladi, deysi va ular o'z ismini aytadi. Masalan: Sherzod, Fotima. Bizdan ko'ra ismimiz yonimizdagi do'stlarimiz, oila- a'zolarimizga ko'proq xizmat qiladi.

5. Stolning to'rtta burchagi bor. Burchaklardan birini kesib tashlasak, nechta burchak xosil bo'ladi?

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh xususiyatiga mos savol, bunda stolning bir burchagi kesilsa yana yangi burchak xosil bo'ladi. Uni o'quvchilar sanab ko'ring deb sanatsak, javobi tez topilishini aytamiz va burchaklar soni bittaga ortganiga guvoh bo'lamiz. Javob: beshta.

Yuqoridagi fikrlarda kelib chiqib, mantiqiy fikrlashga oid ta'lim berilganda quyidagi natijalarga olib keladi:

- o'quvchilarning fanlar bo'yicha bilimlari oshib boradi;
- darslar samarali ham mazmunli, ham mantiqiy fikrlarga va ayniqsa hayotiy bo'ladi;
- bir fandan boshqa fanlardagi bilimlarni qo'llash orqali taqqoslash, solishtirish va tizimlashtirish xulosalash kabi ilmiy bilimlarni ham o'rganadi;
- hamma narsaga nisbatan obyekt yondashishni o'rganadi;
- mantiqiy masalalarni ko'proq yechish orqali dunyoqarashi kengayadi;
- o'quvchilar mustaqil fikrlash bosqichiga o'tadi.

XULOSA

Xulosa o'rnida shuni aytisghimiz mumkinki, o'quvchilar qanchalik mantiqiy masalalarni yechsa va bu holatga ko'p duch kelsa shunchalik bilimlari ham, dunyoqarashi ham ortib boraveradi. Darsliklarimiz bu kabi savollar ko'paishi orqali o'quvchilar ham aqlan rivojlanib boraveradi. Bu borada olimlar ham yanada ko'proq izlanishlar olib bormoqda.

REFERENCES

1. Prezidentimiz nutqlari. Sport ta'limi va ilmini rivojlantirish bo'yicha takliflar ko'rib chiqildi. 03.11.2022
2. 2022 — 2026-YILLARGA MO'ljALLANGAN YANGI O'ZBEKISTONNING TARAQQIYOT STRATEGIYASI TO'G'RISIDA. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 28.01.2022 yildagi PF-60-son.
3. O'zbekiston Respublikasining Qonuni, 23.09.2020 yildagi O'RQ-637-son. "Ta'lim to'g'risida" gi qonun.
4. R.Mavlonova, N.Vohidova va b. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi, innovatsiya va integratsiyasi. O'quv qo'llanma. – T.: "Fan va texnologiyalar", 2011. -314 b.
5. Hayitov.A.I. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi,innovatsiya va integratsiyasi. Uslubiy qo'llanma. T.: "Zuhra Baraka Biznes", 2021. – 129 b.
6. Muslimov N.A., va boshqalar. – Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari,2015(4-10 betlar)
7. .Babkina, N.V. Yosh o'quvchilarning intellektini rivojlantirish uchun mantiqiy muammolar [Matn] / N.V. Babkin. - M.: Maktab matbuoti, 2006. - 24 s.
8. .Baranov, SP, Chirkova, N.I. O'rta maktab o'quvchilarining fikrlash mantig'ini rivojlantirish [Matn] / S.P. Baranov, N.I. Chirkova // Boshlang'ich maktab. - 2006 y. - №12. - bilan. 22-25.

9. Hayitov, A. I., & Miltikboyeva, Z. (2022, may). Methods of organization of native language classes in primary classes on the basis of interactive methods. in *e conference zone* (pp. 11-13).
10. Hayitov, A. I., & Abdushukurova, D. (2022). Effective ways to organize mother tongue lessons in primary classes on the basis of interactive techniques. *Conferencea*, 30-32.
11. Bakhtiyarova, M. Z. (2021). Integrated teaching of primary education. *Galaxy international interdisciplinary research journal*, 9(12), 1332-1336.
12. Hayitov, A. Integrated approach to improving pedagogical abilities of future primary education teachers. *journalnx*, 197-201.
13. Ulmasovna, D. M., & Jamshidovna, F. F. (2022). Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish. *pedagog*, 1(1), 155-159.
14. Ulmasovna, D. M., & Norxojayevna, D. M. (2022). Boshlangich sinflarda interfaol usullardan foydalanish dolzarbligi (oqish darsi misolida). *innovation in the modern education system*, 2(18), 914-917.
15. Ulmasovna, D. M., & Behruz, B. (2022). The role of modern educational technologies in the teaching of legal sciences. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 12(1), 305-309.
16. *BASTAUIISH MEKTEPTEGI OQUSHILARDIHSHIG'ARMASHILIQ QABILETIN DAMITU. Mualliflari: Baltamuratova Aqsungul Perdebay qizi, Abdiqaliyeva Venera Turdiqali qizi. 05.11.2022 DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.7295379.*
17. Tursunova, M. (2021). Opportunities and Pedagogical Conditions for the Organization of Integrated Lessons in the Field of Mathematics and Science Education. *Annals of the Romanian Society for Cell Biology*, 474-478.
18. Karamatova, D. S. (2021). sinfdan tashqari mashg'ulotlar orqali o'quvchilarni ijodiy faoliyatga yo'naltirish metodlari. *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)*, 1(2), 4-9.

TA'LIM JARAYONIDA MULTIMEDIA VOSITALARINI QO'LLASH

Ikromova Ominaxon Elmurod qizi

Andijon davlat pedagogika instituti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 2-bosqich talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7309531>

Annotatsiya. *Multimediali taqdimot- bugungi kunda axborot taqdim etishning yagona va eng zamonaviy shakli hisoblanadi. Ushbu maqolada ta'lim jarayonida multimedia vositalarini qo'llashning muammo va kamchiliklari hamda ularning samaradorligi haqida kerakli ma'lumot va tavsiyalar berilgan.*

Kalit so'zlar: *axborot texnologiyalari , multimedia , axborot tizimlari , muammo va kamchiliklar, imkoniyatlar , interfaollik.*

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МУЛЬТИМЕДИЙНЫХ СРЕДСТВ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Аннотация. *Мультимедийная презентация на сегодняшний день является единственной и самой современной формой представления информации. В данной статье представлена необходимая информация и рекомендации о проблемах и недостатках использования мультимедийных средств в образовательном процессе, а также их эффективности.*

Ключевые слова: *информационные технологии, мультимедиа, информационные системы, проблемы и недостатки, возможности, интерактивность.*

USE OF MULTIMEDIA TOOLS IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Abstract. *Multimedia presentation is today the only and most modern form of information presentation. This article provides the necessary information and recommendations about the problems and disadvantages of using multimedia tools in the educational process, as well as their effectiveness.*

Key words: *information technologies, multimedia, information systems, problems and shortcomings, opportunities, interactivity.*

KIRISH

O'zbekiston milliy ta'lim-tarbiya jarayonida multimedia vositalarini qo'llash tajribasi shakllanib bormoqda. Negaki bu ayni vaqtda zamon talabidir. Taraqqiy etib borayotgan information vositalar jamiyatimizda ijtimoiy rivojlanishining asosini belgilovchi an'anaviy imkoniyatlar bilan bir qatorda insonlarning qobiliyati, tashabbuskorligini ishga ijodiy yondashishi, intellektual faoliyati, mustaqil ravishda o'z bilim va ko'nikmalarini takomillashtirishi kabi omillar tashkil etadi. Katta hajmdagi ma'lumotni saqlash , uzatish , qabul qilish bilan bog'liq axborot yaratish jarayoni inson faoliyatini turli soxalarida komyuter texnologiyalarini rivojlantirishlarini ko'zda tutadi.

Inson tafakkuri shu qadar taraqqiy etib bormoqdaki , bunda texnikalashtirish va komyuterlashtirish jarayoni nafaqat ishlab chiqarishning turli soxalari , balki madaniyat va ta'lim soxalariga ham dadil kirib bormoqda. Kompyuter texnologiyalarining shiddat bilan rivojlanishi ta'lim jarayonini yangi bosqichga ko'tardi. Bu o'z o'rnida ta'lim mazmunini , metod va shakllarini qayta ko'rib chiqish uchun yangi bilim hamda ko'nikmalar bilan yanada boyitish zaruriyatini tug'dirdi.

METOD VA METODOLOGIYA

Bugungi kunda jamiyatimizning turli sohalarida faoliyat ko'rsatuvchi mutaxassislarining professionallik darajasi ularning kompyuter texnologiyalarini egallaganligi bilan ham belgilanadi. Bu hol zamon talabiga aylanib qoldi. Mazkur talabga javob berish uchun mutaxassislarni tayyorlash jarayonida, ya'ni ta'lim muassasalarida yetarli baza yaratilishi kerak.

Hozirgi vaqtda ta'lim muassasalarida yangi pedagogik texnologiyalarning ilmiy asoslarini yaratish, ularni tasniflash, metodik ahamiyatini belgilash kabi dolzarb muammolar ustida ish olib borilmoqda. Yangi pedagogik texnologiyalar deganda, an'anaviy va noan'anaviy metodlar bilan bir qatorda ta'limni kompyuterlashtirish ham tushuniladi. Shu ma'noda tobora shakllanib borayotgan kompyuter-axborot madaniyati axborot madaniyati axborotni yetkazish va qabul qilishda yangi munosabatlarni vujudga keltiradi, fikrlashning yangi turini hosil qiladi. Bunda inson informatsion koinot bilan o'zaro muloqotga kirishadi. Telekomunikatsiya (telefon, televideniya, radio) tarmoqlarining kompyuter tarmoqlari bilan birikishi yagona jahon axborot makonini multimediani tashkil etadi. Ushbu makonning eng muhim qismi internet tarmog'i ayniqsa uning giper-media xizmatlari (World-Vide Veb), gipermediapochta, videokonferensiyalardir.

Multimedia ("ko'p muhitlik" degan ma'noni bildiradi) – zamonaviy axborotlar texnologiyasi bo'lib kompleks tushunchani anglatadi. Multimedia axborotning turli ko'rinishlari: matn, jadval, grafika, nutq, animatsiya, multiplikatsiya, video tasvir, musiqa yordamida axborotni yig'ish, saqlash, qayta ishlash va uzatish vazifalarini bajaradi. Multimedia "inson kompyuter" interaktiv (dialogig) muloqotning yangi, takomillashgan pog'onasi bo'lib, unda foydalanuvchi juda keng va har tomonlama axborot oladi. Multimedia vositalaridan xordiq chiqarish, ta'lim olish va reklama kabi sohalarda foydalaniladi. Multimedia vositalari asosida kichik maktab yoshidagi o'quvchilarga ta'lim berish hozirgi kunning dolzarb masalalaridandir.

Ta'lim jarayonida multimedia vositalarini qo'llash pedagogik va psixologik nuqtai nazardan juda katta ahamiyatga ega. Unda beriladigan material chuqurroq o'zlashtiriladi, vaqtni tejash imkoniyatiga erishiladi, olingan ma'lumot kishi xotirasida uzoq vaqt saqlanadi, kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning passiv tiglovchi sifatida ishtirok etishi qisqarib, izlanuvchanlik va bilish faoliyatini takomillashtirishga qaratilgan multimedia dasturlari tatbiq etiladi, ta'lim jarayoniga badiiylik kiritiladi. Boshqacha qilib aytganda, multimedia ta'limning emotsional-estetik ta'sirlanish, maqsadga intilish, tadqiqotchilik kabi motivlarni faollashtiradi. Ma'lumki, ta'lim oluvchi birinchi marta eshitgan mavzusining faqat to'rttdan bir qismini, ko'rgan materialining esa uchdan bir qisminigina eslab qoladi; ham ko'rib, ham eshita axborotning ellik foizini yodda saqlaydi. Interaktiv multimedia texnologiyalarida foydalanganda esa bu ko'rsatkich 75% tashkil etadi.

TADQIQOT NATIJASI

Multimedia vositalari asosida o'qitish jarayonini tashkil etish metodikasi an'anaviy o'qitish usulidan tubdan faqrlanib, u boshlang'ich sinf o'qituvchilari va o'quvchilari uchun:

- O'quv materialini obrazlar ko'rinishida taqdim etish;
- O'qitishning differensial va individual holatda bo'lishi;
- O'qish va o'zlashtirish jarayonini baholab borish, teskasi aloqa bog'lash;
- O'quv materialini o'zlashtirish jarayonida o'z-o'zini nazorat qilib borish va tuzatish;
- O'rganilayotgan mavzularni namoyish etish va ularning o'zaro aloqadorligini kuzatish;

- Boshlang'ich sinflarda o'tiladigan va o'zlashtiriladigan fan mavzularini animatsiya , grafika , multiplikatsiya ovoz kabi kompyuter va axborot texnologiyalaridan foydalanish;
- Boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'quv fanlarini o'zlashtirish uchun ko'nikmlar hosil qilish;
- O'quvchilarni mustaqil ishlari va mavzularni o'zlashtirish uchun yangi sharoit yaratish kabilar.

Bu boradagi olib boriladigan ishlar ta'lim-tarbiya tizimidagi zamonaviy axborot texnologiyalarining multimedia imkoniyatlarini ta'lim-tarbiya ishlarini takomillashtirish va joriy qilish bilan bog'liqligi , ulardan maqsadli foydalanish ta'lim-tarbiya jarayoning samaradorligini oshirishga olib keladi. Bu jarayonda multimedia vositasi boshlang'ich sinfda o'rganiladigan har bir fanga tatbiq etish orqali bu fanlarning o'zlashtirish qamrovini oshiradi.

Meyer bo'yicha multimedyaning samaraliligi tamoyillari.

Multimedia dasturlari orqali o'qitish o'quv materialining mazmuniy komponentlarini keng ko'lamda tizimga keltirishga ko'maklashadi, ta'lim oluvchilarga ta'limning to'liq yoki qisqartirilgan variantlarini erkin tanlash va o'tish imkonini beradi.

Ta'lim vositalarining yangi shakli nafaqat muloqot, axborotlarni o'zlatish

uchun yangi imkoniyatlarning vujudga kelishiga, balki an'anaviy ta'lim va ma'lum ommaviy axborot vositalari bilan taqqoslaganda zamonaviy madaniyatda o'zgacha o'rin olgan yangi muammolarning, yechimlarning, yangi kesishish nuqtalarining vujudga kelishi uchun ham imkoniyatlar yaratadi.

Pedagogika fani tajribalari va amaliyotining shaxsga yo'naltirilgan

ta'lim modeliga diqqati ko'p jihatdan ilmiy qarashlari markazida insonga urg'u beriluvchi falsafiy qarashlar taraqqiyoti bilan bog'langan. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim shunday ta'limki, u:

- Ta'lim oluvchiga yo'naltirilgan va unga ta'lim jarayonining eng asosiy qadriyati sifatida e'tibor qaratilgan;
- Ta'lim oluvchining shaxsiy sifatlarini namoyon qilishga va shakllantirishga, tafakkurini rivojlantirishga, uning ijodkor, faol va tashabbuskor shaxs sifatida yetilishiga, o'rganishga bo'lgan va ma'naviy ehtiyojlarini qoniqtirishga; ularning zehni, kommunikativ va ijtimoiy qobiliyatlarini, o'zini o'zi kamol toptirish va o'z ustida ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan sharoitlarni yaratishga ko'maklashadi;
- yangi ijtimoiy sharoitlarga moslashuvchanlik, yangi ixtisos olishga va bilimlarni mustaqil o'zlashtirishga qobiliyatli mutaxassislariga bo'lgan jamiyat ehtiyojlarini ta'minlashga yo'naltirilgan.

Multimedia vositalarini ta'limda qo'llash quyidagilarga imkoniyat yaratadi:

- ta'limning gumanizatsiyalashuvini ta'minlash;
- o'quv jarayonining samaradorligini oshirish;
- ta'lim oluvchining shaxsiy fazilatlarini rivojlantirish (o'zlashtirganlik, bilimga chanqoqlik, mustaqil ta'lim olish, o'zini o'zi tarbiyalash, o'zini o'zi kamol toptirishga qaratilgan qobiliyatlilik, ijodiy qobiliyatlari, olgan bilimlarini amaliyotga qo'llay olishi, o'rganishga bo'lgan qiziqishi, mehnatga bo'lgan munosabati);
- ta'lim oluvchining kommunikativ va ijtimoiy qobiliyatlarini rivojlantirish;
- kompyuter vositalari va axborot elektron ta'lim resurslari yordamida har bir shaxsning alohida (individual) ta'lim olishi hisobiga ochiq va masofaviy ta'limni individuallashtirish va differensiyalash imkoniyatlari sezilarli darajada kengayadi;

- ta'lim oluvchiga faol bilim oluvchi sub'yekt sifatida qarash, uning qadr- qimmatini tan olish;
- ta'lim oluvchining shaxsiy tajribasi va individual xususiyatlarini hisobga olish;
- mustaqil o'quv faoliyatini olib borish, bunda ta'lim oluvchi mustaqil o'qib va rivojlanib boradi;
- ta'lim oluvchilarda, o'zlarining kasbiy vazifalarini muvaffaqiyatli bajarish uchun hozirgi tez o'zgaruvchan ijtimoiy sharoitlarga moslashuviga yordam beradigan zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanish ko'nikmalarini hosil qilish.

Multimedia vositalari yordamida shaxsga yo'naltirilgan ta'limni amalga oshirish jarayoni zamonaviy, ko'ptarmoqli, predmetga yo'naltirilgan multimediali o'quv vositalarini ishlab chiqishni va foydalanishni talab etadi. Ular tarkibiga keng ma'lumotlar bazasi, ta'lim yo'nalishi bo'yicha bilimlar bazasi, sun'iy intellekt tizimlari, ekspert-o'rgatuvchi tizimlar, o'rganilayotgan jarayon va hodisalarning matematik modelini yaratish imkoniyati bo'lgan laboratoriya amaliyotlari kiradi.

MUHOKAMA

Ta'lim oluvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish va ularning manfaatdorligini (motivatsiyasini) oshirishga ko'maklashish imkoniyatlariga ko'ra, shuningdek, har xil turdagi multimediali o'quv axborotlarining uyg'unlashuvi, interfaollik, moslashuvchanlik sifatlariga ko'ra multimedia foydali va mahsuldor ta'lim texnologiyasi hisoblanadi.

Interfaollikning ta'minlanishi axborotlarni taqdim etishning boshqa vositalari bilan taqqoslaganda raqamli multimedialarning muhim yutuqlaridan hisoblanadi. Interfaollik ta'lim oluvchining ehtiyojlariga mos ravishda tegishli axborotlarni taqdim etishni nazarda tutadi. Interfaollik ma'lum bir darajada axborotlarni taqdim etishni boshqarish imkonini beradi: ta'lim oluvchilar dasturda belgilangan sozlovlarni individual tarzda o'zgartirishi, natijalarini o'rganishi, foydalanuvchining muayyan xohishi haqidagi dastur so'roviga javob berishi, materiallarni taqdim etish tezligini hamda takrorlashlar sonini belgilashi mumkin. Lekin multimedialardan foydalanishda bir qator jihatlarni e'tiborga olish muhim. Multimedialarda taqdim etilayotgan o'quv materiallari tushunish uchun qulay bo'lishi, zamonaviy axborotlar va qulay vositalar orqali taqdim etilishi talab qilinadi.

Multimedia texnologiyalarining barcha imkoniyatlarini to'liq ochib berish va ulardan samarali foydalanish uchun ta'lim oluvchilarga salohiyatli (kompetentli) o'qituvchining ko'magi zarur bo'ladi.

Darsliklardan foydalanilgandagi singari, multimedia vositalarini qo'llashda ham ta'lim strategiyasi ta'lim jarayonida o'qituvchi nafaqat axborotlarni taqdim etish, balki ta'lim oluvchilarga ko'maklashish, qo'llab-quvvatlash va jarayonni boshqarib borish bilan shug'ullangandagina mazmunan boyitilishi mumkin. Odatda, chiroyli tasvirlar yoki animatsiyalar bilan boyitilgan taqdimotlar oddiy ko'rinishdagi matnlarga qaraganda ancha jozibali chiqadi va ular taqdim etilayotgan materiallarni to'ldirgan holda zaruriy emotsional darajani ta'minlab turishi mumkin. Multimedia vositalari har xil ta'lim yo'nalishlari (stillari) uyg'unligida qo'llanilishi va ta'lim olish hamda bilimlarni qabul qilishning turli ruhiy va yoshga doir hususiyatlariga ega bo'lgan shaxslar tomonidan foydalanilishi mumkin: ayrim ta'lim oluvchilar bevosita o'qish orqali, ba'zilar esa eshitib idrok etish, boshqalari esa (videofilmlarni) ko'rish orqali ta'lim olishni va bilimlarni o'zlashtirishni xush ko'radilar. Interfaol multimedia texnologiyalari akademik ehtiyojga ega bo'lgan ta'lim oluvchiga noan'anaviy qulaylik tug'diradi. Xususan, eshitish sezgisida defekti bor ta'lim oluvchilarda fonologik malakalar va o'qish malakalari o'sishiga, shuningdek, ularning axborotlarni vizual o'zlashtirishlarini ta'minlaydi.

Nutqi va jismoniy imkoniyati cheklanganlarda esa vositalardan ularning individual ehtiyojlaridan kelib chiqib foydalanishga imkon beradi. Multimedia vositalari ta'lim berishning samarali va istiqbolli quroli (instrumentlari) bo'lib, u o'qituvchiga an'anaviy ma'lumotlar manbaidan ko'ra keng ko'lamdagi ma'lumotlar massivini taqdim etish; ko'rgazmali va uyg'unlashgan holda nafaqat matn, grafiklar, sxemalar, balki ovoz, animatsiyalar, video va boshqalardan foydalanish; axborot turlarini ta'lim oluvchilarning qabul qilish (idrok etish) darajasi va mantiqiy o'rganishiga mos ravishda ketma-ketlikda tanlab olish imkoniyatini yaratadi.

Multimedia vositalarini ta'limda qo'llashning asosiy muammolari va kamchiliklari.

Ta'limda multimedia vositalaridan foydalanishning umumiy bo'lgan birmuncha salbiy taraflari ham mavjud. Ular jumlasiga diqqatning bo'linishi, materiallarni yaratishdagi murakkabliklar, vaqtning ko'proq talab etilishi, dasturiy ta'minot va texnika vositalarini sozlash va foydalanishda vujudga keladigan muammolar, axborotlarni kompyuter ekranidan o'qish jarayonidagi qiyinchiliklar va boshqa jihatlar kiradi.

Diqqatning bo'linishi. Axborotlarni taqdim etishning murakkab usullaridan foydalanish aksariyat hollarda har xil nomutanosibliklar tufayli ta'lim oluvchilar diqqatini o'rganilayotgan asosiy mavzudan chalg'itishi mumkin. Multimedia vositalarida taqdim etilayotgan katta hajmdagi ma'lumotlar, turli havola (ssылka) va shu kabilar dars jarayonida o'quvchi diqqatini bo'lishi mumkin

O'quv materiallarini yaratishdagi murakkabliklar. Multimedia vositalarining audio, video, grafik va boshqa elementlarini yaratish an'anaviy matn ko'rinishidagi materiallarni yaratishdan ancha murakkab. Vaqtning ko'proq talab etilishi. Multimediali materiallarni mustaqil ravishda yaratish singari multimediyadan ta'lim oluvchi sifatida foydalanish ham birmuncha ko'proq vaqt sarflanishini talab etadi. Ayniqsa, multimediali ta'lim vositalarini yaratish uchun ko'p vaqt va diqqat kerak bo'ladi. Dasturiy ta'minot va texnika vositalarini sozlash va foydalanishda vujudga keladigan muammolar. Multimediali ta'lim vositalaridan samarali foydalanishni ta'minlash uchun dasturiy ta'minot va texnika vositalari talab darajasida sozlangan bo'lishi zurrur. Bunda multimediali ta'lim materiallarini taqdim etish jarayoni matnlarni tahrirlash va aks ettirishning oddiy vositalariga qaraganda yanada yuqori sifat va keng imkoniyatlar talab etadi. Axborotlarni kompyuter ekranidan o'qish jarayonidagi qiyinchiliklar. Kompyuter ekranidan axborotlarni o'qish qog'ozga chop etilgan axborotlarni o'qishga qaraganda noqulayroq. To'liq o'qib chiqishni talab etadigan katta hajmdagi matnli axborotlarni, shuningdek, gazeta, kitob va jurnallarni qog'ozda chop etilgan variantda o'qish birmuncha qulay. Aksariyat hollarda multimedia vositalarida zarur axborotlarni topish va uni qog'ozga chop etib olish uchun ma'lumotlarni qidirish quroli taqdim etiladi.

XULOSA

Hozirgi kunda har bir kishining ish faoliyatida doimiy ravishda multimediyadan foydalanish ehtiyoji mavjud. Multimedia vositalari zamonaviy axborot-kommunikatsion texnologiyalarining ajralmas qismi bo'lib, hayotimizning bir bo'lagiga aylangan. Multimedia texnologiyalaridan o'quv jarayonida foydalanish ta'lim sifatini hamda ta'lim oluvchining o'zlashtirish samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Multimedia texnologiyalari makro va mikroolam jarayonlarini modellashtirish va ularni tasavvur qilish, unutilmas daqiqalarni yozib olish, ko'ngilochar materiallarni tayyorlash imkonini beradi hamda insonlarning dam olishi va hordiq chiqarishga zamin yaratadi.

REFERENCES

1. R.X.Alimov , O'.T.Xayitmatov , A.F.Xakimov , G.T.Yulchieva , O.X.Azamatov , U.A.Otajanov. Axborot tizimlari. Toshkent 2013.
2. Xodiev.B.Yu , va boshqalar. 'Informatika' Oliy o'quv yurtlari uchun dasrlik. Toshkent. TDIU , 2010
3. G'ulomov C.C , Alimov R.X , va boshqalar . Axborot tizimlari va texnologiyalari. Sharq. Toshkent 2000
4. www.ictcouncil.gov.uz
5. tami.uz/kitob.php
6. uz.denemetr.com/docs/769/index-317671-1.html
7. znanio.ru/media/multimediyaning_tushunchalari

преподаватель Ферганского Государственного Университета, филологического факультета, кафедры "Методика русского языка"

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7309549>

Аннотация. В статье рассматривается актуальность внедрения инновационных методов в процесс обучения русскому языку узбекских студентов. Речь идет об интенсивном поиске новых подходов, форм и инновационных методов обучения русскому языку, где директивная модель обучения заменяется интерактивной моделью, более продуктивной и ориентированной на личность учащегося.

Ключевые слова: методика обучения, образование, инновационные, индивидуализированные, грамматика, коммуникативная компетентность.

FEATURES OF TEACHING RUSSIAN AS A FOREIGN LANGUAGE IN UZBEKISTAN

Abstract. The article considers the relevance of the introduction of innovative methods in the process of teaching the Russian language to Uzbek students. We are talking about an intensive search for new approaches, forms and innovative methods of teaching the Russian language, where the directive model of teaching is replaced by an interactive model, more productive and focused on the personality of the student.

Key words: teaching methods, education, innovative, individualized, grammar, communicative competence.

ВВЕДЕНИЕ

Тенденция к созданию национальных образовательных стандартов характерна в последние годы для систем образования многих стран мира. Аналогичными документами в Узбекистане с таким широким охватом являются Конституция и законы, в частности, Закон Республики Узбекистан «Об образовании». Мечтой и желанием каждого студента, а также любого человека, изучающего иностранный язык, является умение правильно говорить и выражать свои мысли на интересующем языке. Преподавание любой дисциплины требует ряда обязанностей и усилий со стороны преподавателя и обучаемого.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ

Изучение иностранных языков является не только средством интеллектуального образования, но и процессом формирования личности человека путем знакомства с образовательными богатствами и ценностями других культур и применения их в собственной культурной жизни. В Европе изучение иностранных языков уже давно считается привилегией в высшем образовании и рассматривается как обучение тех, кто имеет привилегию в государственных школах. Методика обучения иностранному языку как наука имеет более чем 200-летнюю историю. В этот период наблюдаются разные подходы к методике обучения иностранному языку. Один из таких взглядов принадлежит академику Л. В. Щербе. По его словам, любая методика преподавания науки, хотя и является наукой, не является теоретической наукой. Он решает практические задачи, в частности, методика обучения иностранному языку основывается не только на данных психологии, но и на исследованиях общего и специального языкознания. Самые ценные книги по методологии также написаны лингвистами. К ним относятся Г. Сюит, один из крупнейших фонетиков девятнадцатого века и великий английский языковед, Б. Брунс и

Бреаля, видный англичанин и известный фонетик В. Фийотор и другие. Академик Л. В. Щерба и его учитель, великий языковед И. А. Бодуэн-де-Куртуан и их ученики изучали методику преподавания русского языка.

РЕЗУЛЬТАТЫ И ОБСУЖДЕНИЕ

Отличие обучения иностранным языкам от других дисциплин в том, что через язык мы выражаем свои мысли и чувства. Наши мысли и чувства не ограничены в классе, в лаборатории, в исследованиях, они всегда и везде с нами. Это также говорит о том, что вы должны не только правильно учить иностранные языки, но и правильно излагать свои мысли на родном языке. «Если развитие родного языка начинается со свободного самопроизвольного употребления речи и заканчивается сознанием речевых форм и овладением ими, то развитие иностранного языка начинается с осознания языка и произвольного овладения им и заканчивается со спонтанной речью». Родной язык усваивается одновременно с усвоением социального опыта. В узбекских вузах программа изучения русского языка, как и других иностранных языков, включает углубленное изучение грамматики, фонетики и лексического состава языка, все больший упор делается на преподавание языковой системы и в основном на грамматику. По-прежнему основными трудностями являются отсутствие активной устной практики на одного учащегося группы, изучение русского языка должно быть основано на развитии речевых навыков учащихся в результате устных упражнений, а теоретическое изучение должно уступить место развитию практических навыков. Необходимо обучать студентов не только основам русского языка, но и учить их с интересом и правильно общаться на другом языке, как в рамках профессиональных тем, так и в ситуациях повседневной жизни. Преподавание русского языка как иностранного в настоящее время осуществляется в условиях глобальных изменений всей системы образования – изменились цели изучения языка, потребности учащихся, условия обучения; надо признать, что произошел и переход количественных изменений в качественные – работа с массами учащихся трансформировалась в более индивидуализированную работу, когда сами учащиеся стали определять не только языковую, но и культурную составляющую обучения процесс.

Основной целью обучения иностранному языку является не столько обучение языковой системе (лингвистической компетенции), сколько овладение коммуникативной компетенцией, т.е. способностью человека осуществлять речевое общение средствами изучаемого языка в той или иной сфере деятельности. В основе коммуникативной компетенции лежит комплекс языковых знаний и речевых навыков и умений, которые формируются и усваиваются в ходе занятий.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В результате изучения иностранного языка вы познаете культуру другой страны. Техника упражнений важна для изучения иностранного языка. Упражнения – лучший способ овладеть всеми знаниями. Упражнение положительно влияет не только на обучение иностранному языку, но и на получение знаний во всех областях. Эффективная организация уроков, в которой неопределима роль педагогической деятельности и современных педагогических технологий. Важно организовать процесс обучения иностранному языку с коммуникативным подходом, вывести следующий этап на уровень межкультурной коммуникации, а для достижения таких результатов последним шагом

является уделить внимание «технологии упражнений». Для эффективной организации процесса обучения иностранному языку необходимо овладение современными педагогическими информационно-коммуникационными технологиями.

REFERENCES

1. Закон Республики Узбекистан «Об образовании» // Гармонично развитое поколение – основа прогресса Узбекистана. Ташкент: Акула, 1997. 63 с.
2. Выготский Л.С. Мышление и речь // Избр. психол. исслед. М., 2016. 517 с.
3. Митусова О.А. Лингвистическая составляющая модели современного специалиста // Строительство-2021: материалы Междунар. научно-практической конф. Ростов н/ Д.: РГСУ, 2013. С. 114-118.
4. Щукин Н.А. Методика обучения речевому общению на иностранном языке. М.: Икар, 2018. С. 154-157.
5. Самарова С.Р. и Мирзаева М.М. (2020). Проблема формирования творческих способностей студентов в зарубежной психологии. Международный междисциплинарный исследовательский журнал, 10 (5),
6. Sattorovich, K. A. (2021). Article On the Methodology of Teaching General Subjects Using Interactive Methods. *Eurasian Journal of Humanities and Social Sciences*, 3, 22-25.
7. Sattorovich, K. A. (2022). METHODS OF TEACHING GENERAL SCIENCES USING INTERACTIVE METHODS. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 3(4), 284-288.
8. Журабоев, Б. (2020). Мотивированные люди для удовлетворения своих собственных потребностей. *Academic research in educational sciences*, (3).
9. Karimjonova, S. R. (2021). COGNITIVE ASPECTS OF THE CAUSATIVE VERB TO HAVE IN MODERN ENGLISH. *CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PHILOLOGICAL SCIENCES* (2767-3758), 2(11), 141-145.
10. Ravshanjonovna, K. S. (2021). O'ZBEK VA INGLIZ TILIDAGI SIFATDOSHLARNING STRUKTURAVIYFUNKSIONAL XUSUSIYATLARI. *Oriental Art and Culture*, (6), 153-158.

INGLIZ VA O'ZBEK XALQLARIDA NIKOH TO'YI MAROSIMI BILAN BOG'LIQ LEKSEMALARNING QIYOSIY TAHLILI

Alimova Zarifa Vaxobovna

Farg'ona davlat universiteti dotsenti v.b., f.f.f.d (PhD)

Ibrohimova Zarnigor Nodirjon qizi

Farg'ona davlat universiteti lingvistika (ingliz tili) yo'nalishi 2- kurs magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7309575>

Annotatsiya. Ushbu maqolada ingliz va o'zbek xalqlarida nikoh to'yi marosimi bilan bog'liq ayrim urf-odatlar va ularda qo'llaniladigan leksemalarning o'zaro o'xshash jihatlari haqida so'z boradi. Shuningdek, nikoh to'yiga oid leksik birliklar etnolingvistika, lingvokulturologiya kabi yo'nalishlarning o'rganilishi va rivojlanishi uchun muhim manba bo'lib xizmat qilishi haqida ham fikrlar bildirilgan.

Kalit so'zlar: etnografiya, etnolingvistika, dialektal leksika, madaniyat rivojlanishi, to'y marosimlari etnografizmlari.

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ЛЕКСЕМ, СВЯЗАННЫХ СО СВАДЕБНОЙ ЦЕРЕМОНИЕЙ, В АНГЛИЙСКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ

Аннотация. В данной статье говорится о некоторых традициях, связанных со свадебным обрядом у английского и узбекского народов и сходстве используемых в них лексем. Высказывались также мнения о том, что лексические единицы, связанные с браком, служат важным источником для изучения и развития таких направлений, как этнолингвистика и лингвокультурология.

Ключевые слова: этнография, этнолингвистика, диалектная лексика, культурное развитие, этнография свадебных обрядов.

COMPARATIVE ANALYSIS OF LEXEMES RELATED TO THE WEDDING CEREMONY IN ENGLISH AND UZBEK PEOPLES

Abstract. This article talks about some customs related to the wedding ceremony of English and Uzbek peoples and the similarities of lexemes used in them. Opinions were also expressed that lexical units related to marriage serve as an important source for the study and development of areas such as ethnolinguistics and linguocultural studies.

Key words: ethnography, ethnolinguistics, dialectal lexicon, cultural development, ethnography of wedding ceremonies.

KIRISH

Ma'lumki, til har bir xalqning milliy o'zligini namoyon qiluvchi, an'ana va urf –odatlarini aks ettiruvchi muhim omildir. Tilshunos N.Kurbanazarova o'zining “Surxondaryo vohasi to'y marosimi etnografizmlarining semantiktadqiqi va lingvomadaniy tadqiqi” deb nomlangan dissertatsiyasida quyidagilarni bildirib o'tadi: “Bugungi kungacha tilshunos olimlar tomonidan yaratilgan ikki va ko'p tilli lug' atlar, shuningdek, izohli, etimologik va terminologik lug'atlarning yuzaga kelganligi, o'zbek tili shevalarining leksik, morfologik va fonetik xususiyatlarining atroflicha o'rganilganligi, o'zbek xalq shevalariga oid etnografik-dialektal leksikaning areal-hududiy xususiyatlarini mukammal talqin etib, ilmiy-nazariy va ilmiy-amaliy tahlil qilishga asosdir. Chunki, dialektal leksika tarkibida xalq, urug' va qabilalarning turmush tarzi ko'rinishlarini ifodalovchi etnografik leksikaning o'ziga xos o'rni, mavqei, mohiyati va shu bilan birga ijtimoiy, tahlimiy-tarbiyaviy, ma'naviy-ma'rifiy ahamiyati ham bor. Etnografik leksika kattta hajmdagi leksik birliklarni o'zida jamlagan bo'lib, faqat uning bir bo'lagi – to'y marosimlari etnografizmlari hisoblanadi” [9, 13]. Muayyan xalqning turmush tarzi, urf-odatlari

shu xalqning etnomadaniyatini tashkil qiladi. Maqolada ingliz va o'zbek nikoh to'ylari bilan bog'liq bir nechta marosimlar haqida ma'lumotlar berilgan. Shuningdek, ular jarayonida qo'llaniladigan leksemalardan namunalar keltirilgan.

ADBIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Hozirgi zamon to'y marosimlari nomlari bilan bog'liq tadqiqotlar A.Jo'raboyev [7,9-35], Sh.Nurillayeva[10,11-39], H.Ismoilov [8,12-47], O.Bo'riyev [6,42], Z.H.Orifxonova [4, 36], M.Qaxarovalar [13,12-45] tomonidan amalga oshirilgan. Sho'rolar davrida nikoh to'yi marosimlarida yangi urf-odatlarining paydo bo'lishi O.A.Suxareva, M.A.Bikjanova, N.P.Lobachyova, L.F.Monogarova, T.X.Toshboyeva va M.B.Savurovlarning ilmiy ishlarida o'z aksini topgan. Tadqiqotchi Z.Alimova ham o'z ilmiy ishida forscha-tojikcha to'y marosimlari haqida to'xtalib o'tgan [1, 102].

Etnolog olimlarning qayd etishicha, kishilar doimiy ravishda o'zligini anglashga, an'anaviy turmush tarzi, urf-odat va ma'naviyatini tushunib olishga ehtiyoj sezgan. Bu ehtiyoj natijasida turli sohalar, fanlar vujudga kelgan. Lingvistikaning maxsus sohasi bo'lgan etnolingvistikaning maydonga kelishida ham rasm-rusumlari, urf-odatlar, an'analari bilan bir-biridan farqlanuvchi xalqlar va ularning tillari asos bo'lgan. Chunki avval har qanday etnik omil tilda o'z ifodasini topadi. Til muayyan tilda so'zlashuvchilarning turmush tarzini, mahnaviyatini, urf-odatlarini ifodalovchi vositadir. Chunonchi, har bir tilda shu tilda muloqot qiluvchilarning etnografik olamini ifodalovchi maxsus so'zlar bo'lib, ular etnografik leksikani tashkil qiladi [9,15]

A.Jo'raboyev Andijon guruh shevalari materiallari asosida to'y marosimlari nomlarini ifodalovchi so'zlarni tahlil qilgan ekan, tilshunoslikning muhim nazariy va amaliy masalalarini ochib berishda etnografik terminologiyaning muhim o'rni borligini qayd etadi [7,8]

Dissertant to'y marosimlari nomlari, ularning qo'llanilishi va ma'nolari xususida fikr yuritgan ekan, 120 ta xatna, 130 dan ziyod nikoh to'yi bilan bog'liq bo'lgan nomlarni o'zbek tilining boshqa shevalari bilan qardosh turkiy, tojik va boshqa tillar bilan solishtirib, qiyoslab o'rganishga harakat qilgan [7,9].

NATIJALAR VA MUHOKAMA

To'y har bir xalq madaniyatida o'ziga xos tarzda nishonlanadi va turli xalqlar tomonidan bir-biriga o'xshash bo'lmagan urf-odatlar, ramzlar va so'zlar orqali ifoda etiladi. To'y – o'zbek tilida faqatgina ijobiy ma'noda qo'llaniladigan leksema bo'lib, uning barcha ko'rinishlari, xususan, *“tug'ilish to'yi”*, *“beshik to'yi”*, *“chilla to'yi”*, *“sunnat to'yi”*, *“muchal to'yi”*, *“nikoh to'yi”*, *“payg'ambar to'y”*, *“hoji to'y”*, *“uy to'y”*, *“moshina to'y”* kabilar xursandchilik bilan elga osh berib, o'yin-kulgu, to'kin-sochinlik bilan nishonlanadi [9,45]. Nikoh to'yi bilan bog'liq leksemalarga quyidagilarni kiritish va mazkur ta'riflarni ko'rish mumkin:

Oq libos. Qadim- qadimdan britaniyalik kelinlar to'y kuni o'z bisotlaridagi eng yaxshi liboslarini kiyganlar. Ko'p asrlar davomida ingliz madaniyatida kelinlar uchun rangning ahamiyati bo'lmagan, hatto aksar xalqlarda salbiy taassurot qoldiruvchi qora rangli libos ham nikoh to'ylarida kiyilavergan. Biroq XIX asrda qirolicha Viktoriya shahzoda Albert bilan nikoh to'yida oppoq va uzun libosda namoyon bo'lgach bu rang inglizlarda o'zgacha taassurot qoldirdi va shundan beri nikoh oqshomi oppoq ko'ylak kiyish urfga kirdi. Bu odat hozirgacha hashamat va ulug'vorlik ramzi sifatida kelinlarga zeb bag'ishlaydi.

Kelinni uzatish. To'y kuni kelinning otasi uning qo'llaridan tutib kuyovga uzatadi. Buning ma'nosi : *“Qiz otaning mulki edi va endi u kuyovga sotildi.”*

Nikoh uzugi. Ingliz madaniyatida to‘y kuni kelin –kuyov bir –birlarining barmoqlariga nikoh uzugini taqadilar va to‘y qasamyodini qiladilar. Nikoh uzugi mangu muhabbat ramzi sifatida taqiladi. Kelin –kuyov bir –birlarining o‘ng qo‘llaridan ushlab quyidagi nikoh qasamyodini aytadilar:

I, (name), take you, (name)
To be my wife/husband,
To have and to hold
From this day forward;
For better, foe worse,
For richer, for poorer,
In sickness and in health,
To love and to cherish,
Till death us do part,
According to God’s holy law.
In the presence of God I make this vow.

Ma’nosi: men (ism) seni (ism) rafiqam/ erim qilib olar ekanman, bugundan boshlab yaxshida ham, yomonda ham, boylukda ham, nochorlikda ham, sog‘likda ham, xastalikda ham to o‘lim bizni ajratguncha sevishga va g‘amxo‘rlik qilishga Xudoning muqaddas qonuniga ko‘ra Xudo oldida ont ichaman.

Guruch sepish. To‘y kuni kelin –kuyov boshidan guruch yoki bug‘doy donlari sochiladi va shunday tilak qilinadi : “May your life abundance and wealthy”. Ma’nosi : “Hayotingiz mo‘l-ko‘l va farovon bo‘lsin”.

To‘y torti. Necha –necha asrlar davomida tort Britaniya to‘ylarida an’anaviy va sevimli ne‘matlar sifatida qadrlanib kelinadi. Boshlovchi : “ So I’d like (bride) and ... (groom) to walk around to the front of the bridal table to perform their first duty as husband and wife”- deb kelin va kuyovni chaqiradi. O‘zbek tilida ma’nosi: “Shunday qilib ... (kelin) va ... (kuyov) ni ularning er va xotin sifatidagi birinchi burchlarini bajarish uchun nikoh stoli qarshisiga kelishlarini so‘rayman”. Kelin-kuyov tort oldida birgalikda bitta pichoqni bir qo‘llari bilan ushlab, ikkinchi qo‘llari bilan bir-birlarining qo‘llarini tutishga harakat qilishadi, ya’ni tortni kesayotganda kimning qo‘li eng tepada tursa, oiladagi ustuvorlik u tomonda bo‘ladi, degan qarash mavjud.

Gul uloqtirish. XV asrda Britaniyada to‘y so‘nggida bir g‘ayrioddiy odat o‘tkazilardi. To‘yga tashrif buyurgan mehmonlar kelinning libosi, gullari va hatto sochlaridan yulib olishga harakat qilardilar. Bu orqali kelinning baxti va omadi ularga ham yuqadi deb hisoblashgan. Keyinchalik bu an’ana madaniylashdi. Bunda kelin mehmonlarga orqa o‘girib qo‘lidagi guldastasini ularga qarata otadi, bu gulni chaqqonlik bilan ilib olgan mehmonga esa (ular odatda hali turmushga chiqmagan qizlar bo‘lishadi) albatta baxt kulib boqadi deya ishonishadi.

Ostonadan kelinni ko‘tarib kirish. Bu udum qadimdan kelinning ilk oqshomdagi hayajonini kamaytirish maqsadida qo‘llaniladi. Shuningdek, uning iffatiga hurmat sifatida ham qaraladi.

O‘zbek xalqida ham to‘y kunlari maxsus kiyim –boshlar kiyishgan. Bu kiyimlar joylashgan vohasiga qarab bir-biridan farq qilgan. Masalan , Samarqand, Buxoroniki bir toifa bo‘lsa, Surxon va Qashqa vohasiniki ikkinchi toifa, Farg‘onaniki o‘zi bo‘lak bo‘lsa, xorazmlik kelin-kuyovning kiyim-boshi tamoman boshqacha bo‘lgan.

Qo'lushlalar. *Kelin –kuyovning butun umrga bog'lanishi, bir-biriga yelkadosh bo'lib , yaxshi-yomon, og'ir –yengil kunlarida , sog'ligida yoki bemorligida bir- birini tashlab ketmaslik ramzi sifatida ushbu marosim o'tkaziladi. Urf-odatlarni bajarishda bosh-qosh bo'layotgan yoshi ulug' ayol bir qo'liga kelinning, bir qo'liga kuyovning qo'lini ushlab, ikkalasani birlashtiradi , ya'ni qo'llarini ushlattiradi.*¹ So'ngra quyidagicha duo qiladi:

“Umrlaringning oxirigacha birga bo'linglar”.

“Ushlagan qo'llaring, birlashgan yo'llaring hech qachon ayrilmasin”;

“Bir-birlaringga sadoqatli bo'linglar”.

An'anaga ko'ra , kelin ibo-hayo ramzi sifatida qo'llarini kuyovdan tortib olmoqchi bo'ladi, biroq kuyov uning qo'lini qo'yib yubormaydi. Atrofdagilar esa kuyovni qo'llab quvvatlaydilar:

“Kuyov, kuchli bo'ling!”

“Kuyov, kuchingni ko'rsat!”

Oyoqbosar. Kuyov kelinning uyidan chiqib ketayotganida ushbu marosim o'tkaziladi. Bunda qarindoshlar, kuyovjo'ralar va kelinning dugonalari ishtirokida kuyov kelinning oyog'ini bosadi Buning mazmuni shuki, birinchi bo'lib oyoqni bosgan kishi oilada yetakchi bo'ladi.

Lekin ko'p hollarda kelin kuyovga o'z xohishi bilan oyog'ini bostiradi. Bu uning dini va oilada ko'rgan tarbiyasi ta'siri o'laroq, erkakning o'zidan bir pog'ona yuqorida turishi va oilada erkakning yetakchiligini tan olishi bilan xarakterlanadi.

Guruch berish. Kuyov kelinni uyidan olib ketayotganda kelinning yaqin qarindoshlari bir kosada guruch va loviyani aralashtirib ularga beradi. Bu odat ikki yosh ko'p farzandli bo'lib, farovon yashashsin degan niyatda qilinadi.

“Baxtli- saodatli bo'linglar”;

“Mana shu guruch va loviyaday o'zlaringdan ko'payinglar, o'g'il- qizli bo'linglar”;

“Serdavlat va serfarzand bo'linglar” singari iboralar bilan duo qilinadi.

XULOSA

Xalq og'zaki ijodi, tarixiy kitoblar va ajdodlardan qolgan yodgorliklarda qayd etilgan urf – odatlar xalqlarning fikrlashini, ular uchun nima to'g'riligini va ezgulik haqidagi tushunchalarini ifodalaydi . Ular xalqlarning tarixi va diniy qarashlari bilan bog'liq. Shunday ekan, lingvomadaniy tushunchalar ham turlichadir. Biroq yuqorida ko'rganlarimiz- ingliz va o'zbek xalqlarida nikoh to'y marosimi bilan bog'liq udumlar va odatlar bir –biriga mazmun jihatdan o'xshab ketadi. Va eng asosiysi , ularning zamirida kelin –kuyovning oilaviy hayotlariga mustahkam poydevor qo'yish va shakllangan yangi oilada an'anaviy udumlarning saqlanishi kabi ezgu maqsadlar yotadi.

REFERENCES

1. Alimova, Z. V. (2021). ABOUT COMMON WORDS IN UZBEK AND TAJIK LANGUAGES, THEIR SEMANTICS. *Theoretical & Applied Science*, (5), 101-104.
2. Alimova, Z. V. (2019). BORROWINGS-LINGUISTIC PHENOMENA. *Theoretical & Applied Science*, (4), 367-370.
3. Alimova, Z. V. (2021). The role of borrowings in the growth of language vocabulary. *Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR)*, 10(3), 261-267.
4. Арифханова З.Х. Современная жизнь традиционной махалли Ташкента. – Т.: Ўзбекистон 2020.

5. Asqarov M. To‘y : kecha , bugun, ertaga: etnografik tahlil. 1 minute read uz.team. February13, 2019
6. Бўриев О ва бошқ. Ўзбек оиласи тарихидан. – Т.:Ўқитувчи, 1995.
7. Джурабаев А. Названия свадебных церемоний в Узбекском языка (На материалах андижанской группы говоров). Дисс... канд. филол. наук. – Ташкент, 1971. – С. 9.
8. Исмоилов Х. Ўзбек тўйлари. – Т.: Ўзбекистон, 1992;
9. Kurbanazarova N. Surxondaryo vohasi to‘y marosimi etnografizmlarining semantic tadqiqi va lingvomadaniy tadqiqi. –Termiz, 2021. –B-15.
10. Sattor Mahmud. O‘zbek udumlari – Toshkent, Cho‘lpon , 2016.
11. Xudoyberganova D. Lingvokulturologiya terminlarining qisqacha izohli lug‘ati. Toshkent, Turon zamin ziyo, 2015
12. Қахарова М. Ўзбек этнографизмларининг системавий тадқиқи. Филол. фан. номз. дисс. – Тошкент, 2009.
13. <https://www.countryhouseweddings.co.uk>>

**BOSHLANG'ICH SINFDА TA'LIM SAMARADORLIGINI AMALGA OSHIRISH
METODIKASINI PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA TASHKIL ETISH**

Abrorxonova Kamolaxon Abrorxon qizi

PhD, dotsent. Nizomiy nomidagi TDPU "Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi"

kafedrasi mudiri

Karabayeva Mahliyo

Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (boshlang'ich ta'lim) fakulteti II kurs magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7309599>

Annotatsiya. Mazkur maqolada umumiy o'rta ta'lim maktablari boshlang'ich sinf darslarida pedagogik texnologiyalar asosida ta'lim metodikasini faoliyat samaradorligini oshirish haqida fikr-mulohazalar yuritilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, ta'lim, tarbiya, natija, pedagogik texnologiya, metodika, yaxlitlik tamoyili.

ОРГАНИЗАЦИЯ МЕТОДИКИ РЕАЛИЗАЦИИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОБУЧЕНИЯ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ НА ОСНОВЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ

Аннотация. В данной статье высказываются мнения о повышении эффективности методики обучения на основе педагогических технологий в начальных классах общеобразовательных школ.

Ключевые слова: начальное образование, обучение, воспитание, результат, педагогическая технология, методика, принцип целостности.

ORGANIZATION OF THE METHODOLOGY OF IMPLEMENTATION OF EDUCATIONAL EFFICIENCY IN PRIMARY SCHOOL BASED ON PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES

Abstract. In this article, there are opinions about improving the effectiveness of educational methods based on pedagogical technologies in the primary classes of general secondary schools.

Key words: primary education, education, upbringing, result, pedagogical technology, methodology, principle of integrity.

KIRISH

Pedagogik texnologiyalar mohiyatini to'laqonli anglash uchun mazkur iboraning lug'aviy ma'nosini tushunib olish taqozo etiladi. «Texnologiya» yunoncha so'z bo'lib, «techne» - mahorat, san'at va —logos - tushuncha, ta'limot, fan ma'nosini anglatadi. —Ta'lim texnologiyasi iborasining ma'nosi - (inglizcha —An educational technology) Boshlang'ich sinf mehnat ta'limi darslarini yuksak mahorat bilan san'at darajasida tashkil etish to'g'risida ma'lumot beruvchi fan, ta'limot demakdir. Ayni vaqtda mazkur tushunchaning ta'rifi hamda uning mohiyati borasida yagona g'oya mavjud emas. Bu nazariya mohiyatining yoritilishiga nisbatan turli yondashuvlar mavjud.

So'nggi yillarda o'zbek olimlari tomonidan ham ta'lim texnologiyasi nazariyasiga oid bir qator maqola, risola va qo'llanmalar yaratildi. Xususan, pedagog olim **P.A.Mavlanova** mazkur iborani «Pedagogik texnologiya - tizimli, texnologik yondashuvlar asosida ta'lim shakllarini qulaylashtirish, natijasini kafolatlash va ob'ektiv baholash uchun inson salohiyati hamda texnik vositalarning o'zaro ta'sirini inobatga olib, ta'lim maqsadlarini oydinlashtirib, o'qitish va bilim o'zlashtirish jarayonlarida qo'llanadigan usul va metodlar majmuidir» deya sharhlaydi, **N.Saidahmedov** esa quyidagicha: —Pedagogik texnologiya bu o'qituvchi (tarbiyachi) tomonidan o'qitish (tarbiya) vositalari yordamida o'quvchilarga ta'sir ko'rsatish va bu faoliyat mahsuli

sifatida ularda oldindan belgilab olingan shaxs sifatlarini shakllantirish jarayoni, - degan ta'rifni beradi.

METOD VA METODOLOGIYA

Yuqorida keltirilgan fikrlardan anglashiniladiki, «pedagogik texnologiya» tushunchasi o'zida boshlang'ich sinf mehnat ta'limi darslarini tashkiliy-metodik majmualar yordamida tashkil etish va bu jarayonda muayyan yutuqlarga erishish mumkinligini ifodalaydi. Pedagogik texnologiyalar an'anaviy ta'lim shakl va metodlaridan farqli ravishda pedagogik faoliyatni oldindan loyihalash, maqsad va vazifalarni aniq belgilash, o'quvchi, boshlang'ich sinf o'quvchilari tomonidan o'zlashtirilishi nazarda tutilayotgan bilim, ko'ngikma va malakalar darajasini tashqislash, ta'lim samaradorligini aniqlash va baholash kabi harakatlarning amalga oshirilishini taqozo etadi.

Boshlang'ich sinf mehnat ta'limi darslarning maqsadini aniq va puxta belgilanishi yaxlit pedagogik faoliyat muvaffaqiyatini ta'minlashga poydevor yaratadi. Boshlang'ich sinf mehnat ta'limi darslarining maqsadi *DTS*, o'quv rejasi va dasturi, shuningdek, darslik va qo'llanmalar mazmunida o'z ifodasini topgan ma'lum mavzular hamda o'quv fanining o'ziga xos jihatlari, o'quvchilarning yosh, psixologik xususiyatlari, ehtiyoj, qiziqishlari, pedagoglarning bilimi, kasb mahorati, ijodiy layoqati pedagogik vaziyatlarni inobatga olish asosida belgilanadi. Pedagogik faoliyatning maqsadi aniq, puxta, shuningdek, tashhislangan bo'lishi maqsadga muvofiqdir. Bu quyidagi holatlarni vujudga keltiradi:

- ❖ shaxsning ma'naviy-axloqiy sifatleri va aqliy salohiyati shunday aniq va ravshan ifodalanadiki, natijada hosil bo'ladigan intellektual-axloqiy sifatlarini o'quvchi yoki o'quvchining boshqa xislatlaridan farqlay olish imkoniyati yaratiladi;
- ❖ shaxsning tashhislangan ma'naviy-axloqiy sifatleri va aqliy salohiyatining shakllanadigan darajasini haqqoniy nazorat qilishga yo'naltirilgan aniq usullarning mavjudligi ta'minlanadi;
- ❖ shaxsning avvaldan tashhislangan sifatlarini aniqlashga yo'naltirilgan nazorat unda hosil bo'lgan aqliy-axloqiy sifatlar darajasini belgilabgina qolmay, balki pedagogik faoliyat samaradorligini ham aniqlaydi;
- ❖ tashhislash maqsadi doirasida shaxsning aqliy-axloqiy sifatleri darajasini belgilovchi mezonlarning ishlab chiqilishi hamda ularga tayangan holda faoliyat olib borish shaxs bilim, ko'ngikma va malakalarining sifatini baholovchi ko'rsatgichlar mavjud bo'ladi.

Pedagogik faoliyatni tashhislash bir necha bosqichlarda olib borilib, ushbu bosqichlarning har birida ma'lum vazifalar hal qilinadi. Pedagogik faoliyat jarayonini loyihalash bir qancha bosqichlardan iborat.

Yaxlitlik tamoyili. Mazkur tamoyil mazmunida quyidagi ikki jihat aks etadi: ta'lim va shaxs kamolotining birligi; pedagogik texnologiyaning muayyan, qat'iy tizimga egaligi. Asoslilik tamoyili. Ushbu tamoyil muayyan o'quv fanlari yoki faoliyat o'zining negizini ifodalovchi tushunchalar, bosh g'oyasi hamda ma'lum asoslariga ega ekanligini ifodalaydi.

Ijtimoiy madaniyat taraqqiyoti bilan uyg'unlik tamoyili. Ayrim adabiyotlarda ushbu tamoyil madaniyatni anglash, madaniy hayotning rivojlanishiga nisbatan muvofiqlik tamoyili tarzida qayd etilgan bo'lsada, mazmun jihatidan yagona fikrni ifoda etadi. Mazkur tamoyilning mohiyati ta'lim faoliyati ijtimoiy jamiyat rivoji, madaniy taraqqiyoti darajasi, shuningdek, ijtimoiy munosabatlar mazmuni va g'oyasidan kelib chiqib belgilanishini ifodalashga xizmat qiladi.

TADQIQOT NATIJASI

Boshqacha aytganda, «...insonparvarlashtirish bu insonning jamiyat bilan bog'liq barcha munosabatlari jarayonida inson omili uning qadr-qimmatini, sha'ni, or-nomusi, huquq va burchlarini hurmatlashga asoslangan faoliyat jarayoni bo'lib, insonparvarlashtirish barcha sharoitlar inson va uning kamoloti uchun» degan g'oya asosida tashkil etiladigan faoliyat jarayoni ekanligini anglatadi.

O'qitib tadqiq etish, tadqiq etib o'qitish tamoyili. Ushbu tamoyil ham o'zida quyidagi ikki jihatni ifodalaydi: har bir o'qituvchi o'z sohasida boshlang'ich sinf o'quvchilarini jalb etgan holda tadqiqot, ijodiy izlanish olib borishi lozim; o'qituvchi faoliyat texnologiyasini ishlab chiqadi, uni amaliyotda sinab ko'radi, kuzatadi va uning mazmuniga tuzatishlar kiritadi, bevosita amaliyotga tatbiq etadi. O'qitish faoliyatining uzluksizligi. Ushbu tamoyil boshlang'ich sinf mehnat ta'limi darslari boshlang'ich sinf o'quvchilariga nazariy bilimlarni berish, ularda amaliy faoliyat ko'nikma va malakalarini hosil qilishni uzluksiz ravishda tashkil etish lozimligini anglatadi.

Faoliyatli yondashuv tamoyili. Mazkur tamoyil nazariy-amaliy faoliyatning o'zaro aloqadorligini ta'minlaydi. Pedagogik texnologiya nazariyasi uchun yuqorida bayon etilgan tamoyillar bilan birga quyidagi qonuniyatlar ham muhim ahamiyat kasb etadi: Boshlang'ich sinf mehnat ta'limi darslarini optimallashtirish qulay shart-sharoit yaratib, oz vaqt va kam kuch sarflab, pedagogik faoliyatni amalga oshirishda qulay natijalarga erishish;

- boshlang'ich sinf mehnat ta'limi darslarining sub'ektlari (o'qituvchi va o'quvchi-o'quvchi) faoliyati, ular o'rtasidagi munosabatni oqilona tashkil etish, o'qituvchi tomonidan pedagogik faoliyat jarayonining umumiy manzarasini ko'ra olish, vaziyatlarning to'g'ri baholanishga erishish;
- o'quvchi pedagogik faoliyat jarayonining faol, yetakchi sub'ektiga aylanishi, o'z imkoniyati va iqtidorini erkin ro'yobga chiqara olish layoqatiga ega bo'la olishi; pedagogik faoliyatni jadallashtirish, shu maqsadda axborot texnologiyalari xizmatidan foydalanish;
- pedagogik faoliyatni tashkil etish uchun zarur bo'lgan moddiy-texnik bazani vujudga keltirish;
- pedagogik faoliyat natijalarining xolis baholanishi;
- boshlang'ich sinf o'quvchilarining nazariy bilimlari hamda amaliy ko'nikma va malakalari, shuningdek, pedagogik texnologiyalar samaradorligini baholashni avtomatlashtirish va hokazolar.

Ta'lim texnologiyalari doirasida yangi o'quv materialining o'quvchi tomonidan o'zlashtirilishiga muhim ahamiyat qaratiladi. O'quv materialini o'zlashtirish muayyan fan asoslari yoki mavzu yuzasidan kerakli ma'lumotlarni olishdangina iborat bo'lmay, balki shaxs dunyoharashi, fikrlash qobiliyatini rivojlantirish uchun xizmat qilishi lozim. Yuqorida qayd etib o'tganimizdek, pedagogik texnologiyalarning markazida o'qituvchi hamda o'quvchi o'rtasidagi muloqotga asoslangan faoliyat turadi. An'anaviy ta'lim texnologiyasidan farqli ravishda ushbu faoliyat jarayonida o'quvchi yetakchilik rolini bajaradi. O'quvchining o'quv-biluv jarayonidagi yetakchiligi quyidagi pedagogik vazifalarni ijobiy hal etish imkonini beradi:

- ✓ *o'quvchida nazariy bilimlar hamda faoliyatni o'zlashtirishga bo'lgan ichki ehtiyoj hamda rag'batni qaror toptirish;*
- ✓ *nazariy bilimlar hamda faoliyatni o'zlashtirishga nisbatan ongli yondashuvni vujudga keltirish;*

- ✓ *ularda mustaqil faoliyat yuritish ko'nikmalarini shakllantirish; boshlang'ich sinf o'quvchilarining faolligini ta'minlash;*
- ✓ *boshlang'ich sinf o'quvchilarida mustaqil fikr yuritish, nazariy va amaliy bilimlarning mohiyatini tahlil etish, anglash, ular xususida ma'lum xulosalar chiqarish, umumlashtirish va ularni amaliy faoliyatga tatbiq etish borasidagi ko'nikmalarni shakllantirish hamda takomillashtirish;*
- ✓ *o'z faoliyatini nazorat qilish va baholash layoqatini haror toptirish.*
- ✓ *Pedagogik texnologiyalarni ta'lim amaliyotida qo'llash bilan birga ularning samaradorligini ham baholashga alohida ahamiyat berish kerak.*

Pedagogik texnologiyalarning samaradorligini aniqlash mezonlari pedagogik faoliyatni tashkil etishdan ko'zlangan maqsad va uning natijalanganlik darajasini aniqlashga imkon beradi. Shu maqsadda yangi pedagogik texnologiyalarning samaradorligini aniqlash mezonlari mavjud bo'lib, ular quyidagi guruhlarga bo'linadi:

Pedagogik texnologiyalarni loyihalash va ularni qo'llash bosqichida baholash. Pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilgan ta'lim natijalarini baholash. Bugungi kunda rivojlangan mamlakatlar ta'limi tizimi amaliyotida yangi pedagogik texnologiyalardan tobora kengroq foydalanilmoqda. O'zbekiston Respublikasida ham bu borada bir qator samarali ishlar olib borilmoqda. O'zbekiston Respublikasi uzluksiz ta'lim muassasalari, jumladan, boshlang'ich sinf mehnat ta'limi darslarini pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etishning nazariy-amaliy asoslarini ishlab chiqish dolzarb pedagogik muamo ekanligini asoslash imkonini berdi. O'quv jarayoniga pedagogik texnologiyalarni faol tatbiq etish imkoniyatlari. Boshlang'ich sinf ta'limi darslarini pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish muammosining nazariy-amaliy jihatlarini batafsil o'rganish, bu boradagi harakat muvaffaqiyatini ta'minlash omillaridan biri mazkur o'quv yurtlari faoliyatini yangi pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etishning mavjud holatini tahlil qilish va unga to'g'ri baho berishdan iboratdir. Zero, mazkur o'quv yurtlarida tashkil etilayotgan ta'lim-tarbiya jarayoniga pedagogik texnologiyalar tatbiq etilishining mavjud ahvolini o'rganish, eng avvalo, tadqiq etilayotgan muammoning dolzarbligini asoslash, tadqiqot doirasida amalga oshirilishi nazarda tutilayotgan tajriba-sinov ishlarining mazmunini ishlab chiqish hamda yo'nalishini belgilash imkonini yaratadi. Shunga ko'ra tadqiqot ishlarini amalga oshirish jarayonida muammoning mazkur jihatini o'rganishga alohida ahamiyat qaratdik. Bizning bosh maqsadimiz bo'lgan o'zbek modelini amalga oshirishda iqtisodiy, siyosiy, ijtimoiy va madaniy, ma'rifiy yo'nalishlardagi islohatlarni amalga oshirishda demokratik, fuqorolik, jamiyatimizning tarkibiy qismlarini tashkil etuvchi erkin shaxs tarbiyasi, uning mustaqil tafakkurini uzluksiz ta'limning dastlabki bosqichlaridan shakllantirib borish fuqorolik jamiyatining asosiy talablaridan biridir.

MUHOKAMA

Pedagogik texnologiyani o'quv mashg'ulotlariga faol tatbiq etish hisobiga ta'lim jarayonining rag'bati (motivatsiyasi) kuchaytirilishi mumkin. Ma'lumki, tayyor holda olingan bilimlar, odatda, ularni amaliyotda qo'llashni qiyinlashtiradi, bu ayniqsa, aniq biror buyumni tayyorlashda namoyon bo'ladi. SHuning uchun bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirishda o'quvchilarning bevosita faoliyat ko'rsatishlari talab etiladi. Bu muammoning yechimi boshqaruvga asoslangan pedagogik texnologiyaning qo'llanishi bilan bog'liqdir.

Pedagogik texnologiyani o'qitish jarayoniga faol tatbiq etishda o'quvchi ta'lim tizimiga moslashtirilmay, aksincha, ta'lim tizimi turli shaxsga xos barcha xususiyatlari (erkinlikka

intiluvchanlik, mustaqillik, shaxsiy fikrlarning mutloq o'ziga xos tizimga ega bo'lishi, o'z-o'zini tasdiqlash extiyojining mavjudligi va boshqa holatlar)ni hisobga olgan holda, o'quvchi individualligini rivojlantirish imkonini berishi hamda o'z-o'zini rivojlantirish va o'zligini namoyon etish uchun sharoit yaratish lozim. SHuningdek, bu jarayonda o'quvchi shaxsiga faoliyatli yondashish orqali shaxsni «sub'ekt» sifatida erkinlikka intilishi, o'z-o'zini rivojlantirishi, mustaqil uqishi, o'zligini namoyon etishi va faollashtirishi ta'minlanadi. O'quv jarayoni tarkibiy qismlari – maqsad, mazmun, metod, shakl, usul va vositalar o'quvchi uchun shaxsan ahamiyatga ega bo'lgan shaxsiy tajribasi maxsuli sifatida tadbiiq etiladi. Masalan, agar o'quvchi o'quv faoliyati mohiyatini anglay olmasa, o'quv maqsadini tan olmaydi, o'qituvchi qo'ygan vazifalarni tushunmaydi va qabul qilmaydi, u tomonidan sodir etiladigan barcha hatti-harakatlar majburiyat va taziyyq ostida sodir bo'ladi.

XULOSA

Natijada uning bilimlari rasmiy xarakterga, o'qituvchining faoliyati esa rasmiyatchilik mazmuniga ega bo'ladi. Bilim esa ularni amaliyyotga tadbiiq etishga qaratilgan faoliyat natijasidagina shakllanadi. Bu darslik mazmunidan ba'zi ilmiy ma'lumotlarni shunchaki ko'r-ko'rona yodlab olish bo'lmay, balki o'quvchining shaxsiy, sub'ektiv tajribasiga asoslangan xaqiqiy bilimlar bo'ladi. O'quvchi muayyan bilimlarga nisbatan befarq bo'lmay, bilimlar uning uchun shaxsiy mazmunga ega bo'lsagina puxta o'zlashtiriladi. O'qituvchi bunga o'quvchida o'quv predmetiga nisbatan qadriyatli, ijobiy sub'ektiv munosabatni tarkib toptirish natijasida erishadi.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida» qonuni. 1997.
2. «Ta'lim to'g'risida» O'zbekiston Respublikasi qonuni. Barkamol avlod- O'zbekiston kelajagining poydevori.-T.: 1998.21-b.
3. Abdullaeva Q.A, Safarova R.g', Bikbaeva N.U, Baxramov.
4. Boshlang'ich ta'lim konsepsiyasi. Boshlang'ich ta'lim jurnali № 6-1998 y.
5. Abdullaeva q. Ochilov M., K.Nazarov, S.Fuzailov, N.Bikbaeva «Boshlang'ich maktab darsliklarini yaratish mezonlari. T.: 1999.
6. R.A.Mavlonova N.Raxmonqulova “Boshlang'ich ta'limning integratsiyalashgan pedagogikasi” T.: Ili-Ziyo 2009 y.
7. Umumiy o'rta va o'rta maxsus kasb- hunar ta'limi jarayonida fanlararo uzviylikni ta'minlash muammolari respublika ilmiy-amaliy konferentsiyasi Toshkent – 2009 y.
8. O'zbekiston Respublikasining «Boshlang'ich sinf tarbiya va sport to'g'risida» qonuni (Yangi taxrirda). 2000.
9. Safarova P.F., Sh.Ne'matov va boshq. O'quv predmetlari mazmunini aniqlovchi asosiy parametrlar.- T:Fan va texnologiya, 2011 yil. 160b. [1,2], [1,8]
10. Nizomiddin Maxmudov “O'qituvchi va nutq texnikasi” Til va adabiyot ta'limi № 2-son. T.:- 2007 yil. -4-9 b. [2,3]
11. Axmedova M.T., Axmedova N.E. Ovozdan foydalanish va nutq texnikasi. Формирование гармонично развитого поколения в современных условиях. Сборник научно-методических статей -T.:2011 г. -109-111стр. [3,5]

12. Olsson, Thomas; Martensson Katarina and Roxa, Torgny. Pedagogical competence. (manual). Swedish, Division for Development of Teaching and Learning, Uppsala University, 2010 yil. [4,4]
13. Ziyomammedov B. Pedagogik mahorat asoslari. -T.: TIB-KITOB, 2009 yil.
14. Azizxodjayeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. -T.: O'zbekiston yozuvchilar uyushmasi, 2006 yil.
15. Ibragimov X., Yoldoshev U. va boshqalar. Pedagogik psixologiya. -T.: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2007 yil.
16. Xoliqov A. Pedagogik mahorat. -T.: Iqtisod-moliya, 2011 yil. -163-164 betlar. [8,6]
17. Axmedova M.T., Rashidov H.F. Pedagogik konfliktlarni bartaraf etish dars intizomini yaxshilash omili sifatida. Maktab va hayot. - T. 2015 yil.
18. Jumayev R.Z. Konfliktologiya asoslari, asosiy tushuncha va tamoyillari. O'quv qo'llanma, 2015 yil.
19. To'ychiyeva G., Asadova E. Yoshlar va konfliktlar yechimi. Manual. T. 2003 yil.
20. Куприянчук, Е.В. Психология конфликта в образовании [Текст]: учебнометодическое пособие / Е.В. Куприянчук. – Саратов: СГУ, 2015 г.
21. Rahmatova, F., & Abrorkhonova, K. (2021). Educational issues in the works of enlightened intellectuals. *Boshlang'ich ta'limda innovatsiyalar*, 1 (Архив № 2).
22. Abrorkhonovna, A. K. (2022). FORMATION OF A SENSE OF PATRIOTISM THROUGH TOURISM IN THE CURRENT TEXTBOOK" UPBRINGING" OF PRIMARY EDUCATION. *British Journal of Global Ecology and Sustainable Development*, 5, 70-74.
23. Abrorkhonova, K., & Khudoyberdieva, S. (2022). VIRTUAL TOUR IN PRIMARY SCHOOL. *European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies*, 2(06), 72-77.
24. Abrorkhonova, K., & Khudoyberdiyeva, S. (2022, June). ORGANIZATION OF EXCURSIONS IN PRIMARY SCHOOL CLASSES. In *International Scientific and Current Research Conferences* (pp. 139-143).
25. Abrorkhonova, K. A., & Qizi, S. M. S. (2022). BOSHLANG 'ICH SINF "TARBIYA" DARSLARINI TASHKIL ETISHNING USUL VA VOSITALARI. *Science and innovation*, 1(1), 54-61.
26. Hayitov, A. I., & Miltikboyeva, Z. (2022, May). METHODS OF ORGANIZATION OF NATIVE LANGUAGE CLASSES IN PRIMARY CLASSES ON THE BASIS OF INTERACTIVE METHODS. In *E Conference Zone* (pp. 11-13).
27. Hayitov, A. I., & Abdushukurova, D. (2022). EFFECTIVE WAYS TO ORGANIZE MOTHER TONGUE LESSONS IN PRIMARY CLASSES ON THE BASIS OF INTERACTIVE TECHNIQUES. *Conferencea*, 30-32.
28. Bakhtiyarovna, M. Z. (2021). INTEGRATED TEACHING OF PRIMARY EDUCATION. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 9(12), 1332-1336.
29. Anvar, H. Integrated Approach to Improving Pedagogical Abilities of Future Primary Education Teachers. *JournalNX*, 197-201.
30. Салаева М.С., Абдурасулова Ш.К. Педагог профессионализмнинг шаклланиши касбий кадрият сифатида намоён бўлиши // EURASIAN JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES, PHILOSOPHY AND CULTURE Innovative Academy Research Support

- Center. www.in-academy.uz. ISSN 2181-2888. With Impact Factor: 8.2. Volume 2 Issue 02, February 2022 Pages 183 -188. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6242575>
31. **Salaeva M.S.**, Luxmanovna N.M. Kichik maktab yoshdagi o'quvchilarni ijtimoiy faolligini rivojlantirish // SCIENTIFIC PROGRESS VOLUME 3 | ISSUE 3 | March, 2022. ISSN: 2181-1601. Uzbekistan www.scientificprogress.uz Pages 380-383. <http://www.scientificprogress.uz/storage/app/media/3-3.%20064.%20380-383.pdf>
 32. Бекназарова Х.Х. Формирование мобильности личности как педагогическая проблема // SCIENTIFIC PROGRESS VOLUME 3 | ISSUE 3 | 2022 ISSN: 2181-1601. Uzbekistan www.scientificprogress.uz Pages 384-390. <http://www.scientificprogress.uz/storage/app/media/3-3.%20065.%20384-390.pdf>
 33. Shoyunusova F.S. Bola shaxsini shakllantirishda ota-onalarning o'rni // Международный научно-образовательный электронный журнал «ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА В XXI ВЕКЕ». ISSN: 2658-7998. Электронный журнал. Выпуск №22 (том 5) (январь, 2022). - С.1099-1103. https://www.mpcareer.ru/files/ugd/a62191_0b77bb588ae44c41874c43e8211ea9a8.pdf
 34. Салаева М.С., Джумабаева М.Б. Педагогнинг кичик мактаб ёшидаги болаларни ижтимоий мобиллигини оширишга таъсири // IJTIMOIIY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIY JURNALI, ISSN - 2181-2608. With Impact Factor: 8.2 SJIF: 5.426 - Б. 59-62. Retrieved from <http://www.sciencebox.uz/index.php/jis/article/view/1552>
 35. Салаева М.С., Бекназарова Х.Х. Бошланғич таълим ўқувчиларини ижтимоий мобиллигини ривожлантириш // EURASIAN JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES, PHILOSOPHY AND CULTURE Innovative Academy Research Support Center UIF = 8.2 | SJIF = 6.051 www.in-academy.uz Volume 2 Issue 4, April 2022 ISSN 2181-2888. Pages 136-139. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6511330>
 36. **Salaeva M.S., Koshnazarova M.A., Abdukodirov G., Radjabova D.A.** Professionalism of the Teacher as a Pedagogical Credo in the Age of Innovation // SPECIALUSIS UGDYMAS / SPECIAL EDUCATION 2022 1(43). Pp. 10571 – 10576. <https://www.sumc.lt/index.php/se/article/view/1637>
 37. Muxammadeva, X. K., Nurmuratova, I., Tulaganova, S., & Jumaniyazova, M. (2022). O 'QUVCHILARDAGI KITOVXONLIK MADANIYATI ORQALI ALTRUISTIK MOTIVLARNI RIVOJLANTIRISH. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(3), 1284-1288.
 38. Мухаммадиева, Х. К., & Исматуллаева, Ф. Р. (2022). БОШЛАНҒИЧ СИНФЛАРДА ДИДАКТИК ЖАРАЁНДА БОЛАНИНГ РИВОЖЛАНИШИНИ ТАЪМИНЛОВЧИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ ИЛМИЙ-ПЕДАГОГИК ТАҲЛИЛИ. *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)*, 2(2), 77-82.
 39. Muhammadiyeva, X. K., & Ergasheva, G. Z. (2021). BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QUVCHILARINING NUTQ MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH METODIKASI. *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)*, 1(2), 10-14.
 40. Эргашева, Г. М., Мухаммадиева, Х. К., & Артикбаева, Н. Н. (2021). Синфдан ташқари машғулотлар орқали ўқувчиларни ижодий фаолиятга йўналтириш методлари. *Science and Education*, 2(5), 578-582.

41. Muhammadieva, K. (2020, June). The Idea “Personal Interests and the Priority of Education” in the Education as One of the Key Factors in Reforming School Education for Upbringing Perfect Individual. In *Proceedings of International Multidisciplinary Scientific-Remote Online Conference on Innovative Solutions and Advanced Experiments* (p. 22).
42. Абдуллаева, Ш. А., & Мухаммадиева, Х. К. (2016). Девиант хулкли илк ўспирин ёшидагиларни ижтимоийлаштириш ва профилактика ишларини олиб бориш. *Современное образование (Узбекистан)*, (11), 48-53.
43. Мухаммадиева, Х. К. (2014). Начальные сведения о развитии арифметики в трудах учёных математиков Востока. *Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук*, (3-2), 230-231.
44. Tuxtayevna, H. M., Mahkambayevna, E. G. Z., & Karamatovna, M. X. Methodological Bases of Development of Socially Active Competencies of Future Primary School Teachers in Students and Improvement of Its Methodology. *International Journal of Health Sciences*, (II), 10646-10654.
45. Furkatovna, A. M. (2022). INNOVATION YONDASHUV ASOSIDA BO'LAJAK PEDAGOGLARNING KOMMUNIKATIV KOMPETENTLIGINI SHAKLLANTIRISH. *INTEGRATION OF SCIENCE, EDUCATION AND PRACTICE. SCIENTIFIC-METHODICAL JOURNAL*, 3(7), 99-106.
46. Furkatovna, A. M. (2022). Methods of Innovation Approach to Forming Communicative Competence of Future Educators. *Eurasian Scientific Herald*, 10, 53-58.
47. Adilova, M. (2022). PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL FACTORS OF INNOVATIVE APPROACH TO THE FORMATION OF COMMUNICATIVE COMPETENCE OF THE FUTURE TEACHER. *European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies*, 2(04), 304-308.
48. Адилова, М. Ф. (2021). Формирование экологической культуры у учеников начального образования на основе медиатехнологий. *Science and Education*, 2(6), 543-546.
49. Адилова, М. Ф. (2020). РЕФОРМЫ В ОБРАЗОВАНИИ УЗБЕКИСТАНА: СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ. *Science and Education*, 1(7), 452-455.
50. Ergasheva, G. M., Sotiboldieva, S. J., & Adilova, M. F. (2020). COMPREHENSIVE APPROACH TO ASSESSING STUDENTS KNOWLEDGE IN PRIMARY SCHOOL BASED ON THE INTERNATIONAL ASSESSMENT PROGRAM IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN. *Theoretical & Applied Science*, (1), 56-62.

PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARIDA KPI TIZIMI VA UNING FAOLIYAT SAMARADORLIGIGA TA'SIRI (Farg'ona viloyati yuridik texnikumi misolida)

Toshmatova Maxbuba Yursunovna

Farg'ona viloyati yuridik texnikumi direktori, 2-darajali yurist

Qurbonova Nigoraxon Nabiyevna

Farg'ona viloyati yuridik texnikumi o'qituvchisi, 3-darajali yurist

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7309638>

Annotatsiya. Ushbu maqolada xodimlarni boshqarish tizimi tashkilot uchun kerakli kadrlarni tanlash va saqlash, har bir xodimning faoliyatini, xatti-harakatlarini to'g'ri baholash va samaradorligini oshirishdan iborat ekanligi, bu borada xalqaro tajribada xodimlar faoliyatining samaradorlik ko'rsatkichlari **KPI tizimi - Key Performance Indicator – Eng muhim samaradorlik ko'rsatkichlari** – yuqori natija berayotganligi, KPI tizimi xodimlar motivatsiyasining aniq va shaffof tizimi ekanligi, shuningdek, bozor iqtisodiyoti sharoitida tashkilotda xodimlarni boshqarish samaradorligiga ta'sir etuvchi omillardan to'g'ri va samarali foydalanish tashkilot iqtisodiy samaradorligiga kata ta'sir ko'rsatishi yuzasidan fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: Iqtisodiy islohotlar, xodimlarni boshqarish tizimi, raqamli iqtisodiyot, innovatsion texnologiyalar, KPI tizimi, Key Performance Indicator, eng muhim samaradorlik ko'rsatkichlari, samaradorlik, baholash mezonlari, kasbiy malaka darajasi, e-IPSES tizimi, rag'batlantirish, motivatsiya.

СИСТЕМА КПЭ В ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ И ЕЕ ВЛИЯНИЕ НА ЭФФЕКТИВНОСТЬ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ (на примере Ферганского областного юридического техникума)

Аннотация. В данной статье показано, что система управления персоналом состоит из подбора и поддержания необходимого для организации персонала, правильной оценки деятельности и поведения каждого работника, повышения их эффективности. Показатель - важнейшие показатели эффективности - высокие результаты, факт что система КПЭ представляет собой четкую и прозрачную систему мотивации сотрудников, а также правильное и эффективное использование факторов, влияющих на эффективность управления персоналом в организации в условиях рыночной экономики, оказывают существенное влияние на экономическую эффективность организации, о которой думали показывает.

Ключевые слова: Экономические реформы, система управления персоналом, цифровая экономика, инновационные технологии, система КПЭ, КПЭ, важнейшие показатели эффективности, эффективность, критерии оценки, профессиональный квалификационный уровень, система Э-ИСЭС, стимулирование, мотивация.

KPI SYSTEM IN PROFESSIONAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS AND ITS IMPACT ON PERFORMANCE EFFICIENCY (in the case of Fergana Region Law Technical College)

Abstract. In this article, it is stated that the personnel management system consists in selecting and maintaining the necessary personnel for the organization, correctly evaluating the activities and behaviors of each employee, and increasing their efficiency. The most important performance indicators are high results, the fact that the KPI system is a clear and transparent system of employee motivation, as well as the correct and effective use of factors affecting the

effectiveness of personnel management in the organization in the market economy has a significant impact on the economic efficiency of the organization. thought about showing.

Key words: *Economic reforms, personnel management system, digital economy, innovative technologies, KPI system, Key Performance Indicator, most important performance indicators, efficiency, evaluation criteria, professional qualification level, e-IPSES system, incentive, motivation.*

KIRISH

Hozirgi kunda mamlakatimizda olib borilayotgan iqtisodiy islohotlar sharoitida moliyaviy, iqtisodiy va moddiy resurslardan samarali foydalanish bilan birga, albatta, xodimlar rolini ham oshirib borish muhim ahamiyat kasb etadi. Buning uchun rahbarlar boshqarish jarayonida har bir xodim tashkilotning asosiy qadriyati ekanligini tan olishi lozim.

Xodimlarni boshqarish tizimi tashkilot uchun kerakli kadrlarni tanlash va saqlash, ularni kasbiy o'qitish, har bir xodimning faoliyatini, xatti-harakatlarini to'g'ri baholash va samaradorligini oshirishdan iboratdir. Ayniqsa, respublikada raqamli iqtisodiyotni shakllantirish va innovatsiyalarni rivojlantirish natijasida yuqori malakali kadrlardan iborat zamonaviy tashkilotlarni shakllantirish hozirgi davr talabi bo'lib qolmoqda.

Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoev 2020- yildagi Oliy Majlisga Murojaatnomasida kadrlar masalasiga to'xtalib shunday degandi: "Sharq donishmandlari aytganidek, "Eng katta boylik – bu aql-zakovat va ilm, eng katta meros – bu yaxshi tarbiya, eng katta qashshoqlik – bu bilimsizlikdir! Shu sababli hammamiz uchun zamonaviy bilimlarni o'zlashtirish, chinakam ma'rifat va yuksak madaniyat egasi bo'lish uzluksiz hayotiy ehtiyojga aylanishi kerak.

Taraqqiyotga erishish uchun raqamli bilimlar va zamonaviy axborot texnologiyalarini egallashimiz zarur va shart. Bu bizga yuksalishning eng qisqa yo'lidan borish imkoniyatini beradi".

O'zbekiston iqtisodiyotini raqamlashtirish va ilg'or innovatsion texnologiyalarni rivojlantirish sharoitida boshqaruvning murakkab jarayonlarini mikrodarajaga olib tushish shakllanayotgan boshqaruv tizimini tashkil qilishdagi barcha elementlarni mos holga keltirishni talab qiladi. Shuning uchun tashkilot faoliyatini baholashning yangi usul va shakllarini, shu jumladan mehnat munosabatlari va ko'rsatkichlarini tahlil qilishning yangi usullarini ishlab chiqishga ehtiyoj paydo bo'lmoqda. Hozirgi o'ta globallashtirilgan zamonda kadrlarning noto'g'ri tanlanishi o'z navbatida tashkilotlar uchun ko'p yo'qotishlarga sabab bo'ladi. Tashkilot rahbari yoki bevosita kadrlar (personal) bilan ishlovchi mutaxassisning kadrlarni tanlashda e'tiborga olishi muhim bo'lgan jihat - insonning avval nima qilganini emas, balki endi nima qila olishi mumkinligini bila olishdir. Shu ma'noda, kadrlarni tanlash va ishga qabul qilish, boshqarish va salohiyatidan unumli foydalanish jarayonida jahonning turli kompaniyalarida qo'llab kelinayotgan texnologiyalarni tadqiq etib, ulardan milliy iqtisodiyotimizda foydalanish yo'nalishlarini o'rganish dolzarb masalaga aylanib bormoqda.

METOD VA METODOLOGIYA

Hozirgi vaqtda O'zbekistonda rivojlangan mamlakatlar tajribasidan foydalanish asosida xodimlarni boshqarish tizimini optimallashtirish uchun barcha shart-sharoitlar mavjud. Shu bilan birga, mamlakatning hamma korxonalari ham bu tajribaga murojaat qilmasdan, odat bo'yicha, eski ma'muriy-buyruqbozlik iqtisodiyotidagi ishchi kuchini boshqarish konsepsiyasiga xos bo'lgan, eskirib ketgan, xodimlarni boshqarish usullaridan foydalanmoqdalar.

Buni hisobga olgan holda O'zbekiston korxonalarini iqtisodiyoti yuqori darajada rivojlangan mamlakatlarda to'plangan, xodimlarni boshqarish tizimi sohasidagi ma'lum xalqaro tajribalarni qiyosiy va tanqidiy o'rganib, undan boshqaruv amaliyotida samarali foydalanishlari zarur. Xodimlarni boshqarishning zamonaviy shakllari va usullarini o'rganish hamda undan amaliyotda foydalanish milliy korxonalariga yuqori iqtisodiy natijalarga erishish imkoniyatini beradi.

Hammanizga ma'lumki, raqobat rivojlanib borayotgan hozirgi zamonaviy bozor iqtisodiyotida inson resurslaridan samarali foydalanish ahamiyati tobora oshib bormoqda. Shu sababli tashkilot (idora, muassasa va korxonalar) va xodimlar faoliyati samaradorligini baholashga alohida e'tibor qaratish lozim. Bu borada xalqaro tajribada xodimlar faoliyatining samaradorlik ko'rsatkichlari **KPI - Key Performance Indicator - Eng muhim samaradorlik ko'rsatkichlari** orqali baholanib kelinadi.

KPI - bu inglizcha ("Key Performance Indicators") bo'lib, "**Eng muhim samaradorlik ko'rsatkichlari**" (ba'zan - parametrlar) degan ma'noni bildiradi.

Devid Parmentrening "Key Performance Indicators: Developing, Implementing and Using" nomli kitobida mazkur terminga quyidagicha ta'rif berilgan:

"**Eng muhim samaradorlik ko'rsatkichlari**" ("*Key performance indicators - KPI*") - samaradorlikni **keskin oshirishda** nimalar qilish kerakligini ifodalaydi.

KPI haqidagi ilk tushunchalar **XX asrning 50-yillarida Piter Drukerning "Maqsad sari boshqarish"** g'oyasi orqali shakllana boshlagan. Uning fikricha, natijadorlikka erishish uchun samaradorlik ko'rsatkichlari bilan alohida shug'ullanish kerak. Va rahbarlarni kundalik ishlar bilan band qilmasdan, belgilangan ustuvor vazifalar hamda asosiy maqsad sari faoliyat olib borishlari uchun samara beradigan ko'rsatkichlar bilan shug'ullanishi kerakligini ta'kidlagan.

KPIga qarab rahbar va xodimlarni moddiy rag'batlantirish orqali ish samaradorligini yanada oshirish tizimi Yevropada dastlab 1970- yillarda ro'y bergan iqtisodiy inqiroz davrida vujudga kelgan. Sababi, Fransiya, Germaniya, Portugaliya kabi Yevropa davlatlarida davlat xizmatchilarining ish haqlari xususiy sektordagilarga nisbatan ancha past bo'lgan. Ish haqini oshirish uchun esa soliqlarni yanada oshirish talab qilingan.

Dastlabki vaqtlarda, ya'ni 1980-yillarda G'arbiy Yevropa davlatlarining aksariyati davlat xizmatchilarining erishgan yuqori natijadorligi uchun ularni moddiy rag'batlantirishdan ko'ra, yuqori lavozimlarga tayinlash usullaridan ko'proq foydalangan. Moddiy rag'batlantirish faqat yuqori bo'g'in rahbarlariga nisbatan qo'llanilgan.

TADQIQOT NATIJASI

1990- yillarga kelib Buyuk Britaniya, Niderlandiya, Kanada va AQSh kabi davlatlarda yuqori va o'rta bo'g'in davlat xizmatchilarini ham moddiy rag'batlantirish boshlangan. 2004-yildan esa Yevropa Ittifoqining barcha davlatlari mazkur tizimga o'tgan.

Bu jarayonning boshqa tizimlardan afzalligi shundaki, muassasaning barcha xodimlari mas'uliyatini oshirish hamda ular faoliyatining samaradorligini ko'tarish maqsadida o'rnatilgan tartibga ko'ra, moddiy rag'batlantirish, muassasa faoliyatining samaradorligiga to'g'ridan-to'g'ri bog'liq bo'lishi belgilangan.

Eng muhim samaradorlik ko'rsatkichi (KPI) xodimlar, bo'limlar va butun muassasadagi ishchanlik faolligini nazorat qilish sharoitini yaratadi. Boshqacha aytganda, bu tizim yutuqlar darajasi va unga erishish uchun qilingan xarajatlar darajasini o'zida aks ettiruvchi faoliyat natijadorligining muhim ko'rsatkichidir.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan 2015-yil 28-iyulda “Davlat ulushi bo‘lgan aksiyadorlik jamiyatlari va boshqa xo‘jalik yurituvchi sub’ektlar faoliyati samaradorligini baholash mezonlarini joriy etish to‘g‘risida”gi 207-sonli qarori bilan qabul qilingan samaradorlikning muhim ko‘rsatkichlari (KPI)ni iqtisodiyotimizga joriy qilinishida birinchi bo‘lib, korxonalarining zarar bilan ishlash faoliyatini, korxonalarda ish samaradorligini yomonlashishini, ortiqcha xarajatlarga, asossiz rag‘batlantirishlarga, resurslardan maqsadsiz foydalanishga, tashkilotlar faoliyatidagi noshaffoflikka, moliyaviy manbalardan maqsadsiz foydalanishga cheklov qo‘ydi.

Qo‘shimcha qilib aytganda, eng muhim samaradorlik ko‘rsatkichi tizimi (KPI)ning vazifasi ya‘ni, muassasa faoliyati natijalarini baholash. Strategik vazifalarning aniqligini ta‘minlash, asosiy e‘tiborni muhim jarayonlar va jiddiy ko‘rsatkichlarga qaratish, faoliyatdagi ko‘rsatkichlarning yaxshilanayotgani yoki yomonlashayotgani haqida xabardor qilish, diqqat-e‘tiborni talab qiluvchi jiddiy omillarni bir xillashtirish (identifikatsiya qilish)dan iborat.

KPI tizimining asosiy ijobiy tomoni – bu barcha xodimlar uchun shaffof bo‘lgan mehnatni va umuman korxonani baholash mexanizmining mavjudligi.

KPI tizimini ("noldan") amalga oshirishda asosiy vazifa - xodimlarning unga nisbatan salbiy munosabatini oldini olishdir. Shu sababli, rahbariyat har bir bo‘ysunuvchiga yangiliklarning ma‘nosi va amaliy afzalliklarini aniq etkazishi kerak, ularning ishi samaradorligi uchun baholanishi va rag‘batlanishi haqida tushuncha berishi lozim. Bu erda eng yaxshi texnika mutaxassislarga aniq faoliyat bo‘yicha alohida vazifa yuklatilganini tushuntirishdir.

Erishilayotgan natijalarni baholash maqsadida Janubiy Koreya boshqaruv tizimida 2 xil baholash usuli o‘z-o‘zini baholash va maxsus baholash amaliyoti joriy qilingan. O‘z-o‘zini baholashni bevosita har bir vazirlikning o‘zi tomonidan baholab boriladigan bo‘lsa, maxsus baholash davlat tomonidan amalga oshiriladi.

Koreyada davlat organlari faoliyatini baholash bo‘yicha maxsus agentlik tashkil qilingan bo‘lib, ushbu agentlik barcha davlat organlarining strategik va yillik rejalarni qabul qilib oladi va davlat miqyosida yetuk mutaxassislarni jalb qilgan holda baholashni amalga oshiradi. Baholash yiliga 2 marta, oraliq baholash iyun oyida va yakuniy baholash dekabr oyida amalga oshiriladi. Baholash natijalarini Bosh vazirga taqdim qilinadi. Yakuniy baholash natijalari bo‘yicha vazirlikni moliyalashtirish bevosita natijaviy ko‘rsatkichlarga bog‘liq holda oshirilishi yoki kamaytirilishi masalasi Parlament tomonidan ko‘rib chiqiladi. Shu bilan birga davlat organlari faoliyati samaradorligini baholash natijalari ommaviy axborot vositalari tomonidan e‘lon qilinadi.

Koreyada natijaga yo‘naltirilgan boshqaruv tizimini joriy qilinishida o‘ziga xos yutuqlari mavjud. Ayniqsa Koreya davlat organlari faoliyatini baholash mexanizmiga axborot texnologiyalarning qo‘llanishi katta samara berdi. Davlat organlari faoliyatini baholashda yaratilgan e-IPSES tizimi yuqori samaradorlikka ega.

Hozirgi kunda O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi, Toshkent davlat yuridik universiteti hamda yuridik texnikumlarda samaradorlikning muhim ko‘rsatkichi (KPI) tizimi orqali tizimdagi xodimlar va tashkilot, muassasalarni monitoring qilish ishlari amalga oshirilmoqda.

MUHOKAMA

Xodimlar faoliyati samaradorligini baholamasdan yoki ularning faoliyati qoniqarsiz yoxud past darajada deb e‘tirof etilgan taqdirda, ustamalar belgilashga, mukofot puli va boshqa

moddiy rag'batlantirishlar to'lashga yo'l qo'yilmaydi. Xodimlar faoliyati samaradorligining tizimli monitoringini tashkil etish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirining 30.11.2020-yildagi 254-son buyrug'i bilan tasdiqlangan "O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligining yuridik texnikumlari boshqaruv, pedagog, o'quv-yordamchi, texnik va xizmat ko'rsatuvchi xodimlariga ustama haqlari va moddiy rag'batlantirishning boshqa turlari miqdorlarini belgilash to'g'risidagi Nizom" asosida texnikumdagi barcha xodimlar faoliyati har yarim yillik (6 oy) yakuni bo'yicha tegishli tartibda Maxsus komissiyaga taqdim etiladi.

Texnikumdagi Maxsus komissiya tomonidan xodimlar taqdim etgan ma'lumotlar KPI tizimi tahliliga ko'ra baholanadi. Baholash Nizom talablariga asosan 0 balldan 200 balgacha (foiz) baholanadi va Maxsus komissiya qarori bilan texnikum direktorining buyrug'iga asosan xodimlarga har oy belgilangan foizda ustama belgilanadi.

KPIga asoslangan tizim hozirgi kunda mashhur bo'lib bormoqda. Bunday mexanizmlarning asosiy afzalliklari xodimlar faoliyatini oqilona aks ettirishdadir.

Rahbar o'z muassasasidagi xodimlarga KPI ning amalga oshirilishi to'g'risida tushuncha berishi va bu butun muassasa strategik siyosatining elementi ekanligini tushuntirishi kerak.

KPI ko'rsatkichlari bir vaqtning o'zida muassasani boshqarishning barcha darajalarida – oddiy xizmat ko'rsatuvchi xodimlaridan direktor o'rinbosarlarigacha amalga oshirilishi kerak. Bu nuqtayi nazarga ko'ra, asosiy ishlash parametrlarini amalga oshirish muayyan vaqt oralig'ida belgilanganligi muhim ahamiyat kasb etadi. Xodimlarga KPI boshlanishi va ko'rsatkichlari haqida xabar berilsa, barcha xodimlar o'z ishining samaradorligini va kelajakda baholashning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganishi uchun etarli bo'ladi.

Shuningdek, KPI tizimida xodim o'zining faoliyatini baholay olishi va ko'rsatkichga muvofiq maosh olishini o'zi tanlay oladi. Rahbar KPI bo'yicha xodimlarni ishlashga to'liq undashi mumkin bo'ladi, ularni olish shartlari esa asosiy **parametrlarda aniq ko'rsatilgan bo'lishi zarur.**

Yuqorida aytib o'tilganidek, KPI - bu korxonalar, tashkilot va muassasaning maqsadlari bilan uzviy bog'liq bo'lgan asosiy ko'rsatkichlardir.

KPI tizimi xodimlar motivatsiyasining aniq va shaffof tizimini belgilaydi. Rag'batlantirish (motivatsiya) – bu xodimni qandaydir ta'sir, qaysidir omil orqali ichki ishtiyoqiga ta'sir etish orqali unda nimanidir bajarishga xohish uyg'otishdir. Xodimni qanday qilib, o'z ishiga qiziqishini oshirish mumkin? Insonni biror narsa qilishga ichki tanlov tuyg'usi yetaklaydi, demak ushbu tuyg'uga ta'sir etish kerak.

Shunday ekan, xodimlarni rag'batlantirishning huquqiy asosini yaratish zarur bo'ladi. Ya'ni har bir muassasa o'zining yuqori turgan idorasi bilan kelishgan holda xodimlarni KPI tizimi asosida moddiy rag'batlantirish ko'rsatkichlarini belgilovchi Nizomni ishlab chiqishi va tasdiqlashi zarur bo'ladi.

Bugungi kunda yuridik texnikumlarda KPI tizimidan unumli foydalangan holda xodimlar bazaviy ish haqining 200%igacha miqdorda rag'batlantirish tizimi joriy etilgan. Adliya vazirining buyrug'i asosida amalga oshirilayotgan ushbu rag'batlantirish mezonlari texnikum Kengashi tomondan tasdiqlangan ko'rsatkichlar asosida belgilangan bo'lib, hozirgi kunda Toshkent davlat yuridik universiteti tomonidan barcha uchun bir xil amalda bo'ladigan mezonlar **Nizom asosida tasdiqlanishi belgilandi.**

Bundan tashqari Respublikadagi barcha yuridik texnikumlar faoliyati O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 22-noyabrdagi "O'zbekiston Respublikasi adliya

vazirligi tizimidagi ta'lim muassasalari faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 705-sonli qaroriga muvofiq tasdiqlangan ko'rsatkichlar doirasida reyting ballari bilan baholanadi. Har yil yakuni bo'yicha tahlil qilinib, eng yuqori ko'rsatkichlarga ega bo'lgan texnikum rahbarlari rag'batlantiriladi va past ko'rsatkichlarga ega bo'lgan texnikum rahbarlari esa belgilangan tartib doirasida ustamadan mahrum etiladi. Aynan ushbu Nizom ham KPI tizimining bir ko'rinishidir.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, xodimlarni boshqarish tizimining samaradorligini oshirishga yo'naltirilgan vazifalarini amalga oshirish borasida quyidagi taklif va tavsiyalarni taqdim etish mumkin:

-xodimlarni tanlash, vazifasini belgilash va yuqori lavozimlarga ko'tarishda ularning kasbiy malaka darajasi, ishga munosabati, axloqiy sifatleri, faoliyat natijalariga har tomonlama va ob'ektiv baho berish zarur. Kasbiy faoliyatiga baho berishda ochiqlik va tenglik tamoyillariga asoslangan tanlovdan foydalangan ma'qul;

- barcha tashkilotlarda samaradorlikning muhim ko'rsatkichi, ya'ni KPI (Key Performance Indicators, KPI) tizimini joriy qilish. Tizim tashkilotlarda mehnatga haq to'lashning motivatsion va samarali tizimini ko'rsatkichlar orqali ko'rish imkonini beradi;

- barcha tashkilotlarda axborotlashtirish, raqamlashtirish tizimini kuchaytirish. Zamon shiddat bilan rivojlanayotgan vaqtda, barcha sohaga raqamlashtirish tizimi kirib borayotgan bir paytda tashkilotlarda zamonaviy innovatsion tizimni joriy etish maqsadga muvofiq bo'ladi.

XULOSA

Umuman olganda, boshqaruvda kadrlarning to'g'ri tanlanilishi va joy- joyiga qo'yilishi korxon va tashkilotlarning yutuqlari, mavqeyini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Ayniqsa, bugungi kunda rahbar kadrlarga nisbatan kreativ yondashuvlar, tanqidiy tahliliy munosabat va maqbul shart- sharoitlar yaratish talabi qo'yilmoqda. Shuningdek, bozor iqtisodiyoti sharoitida tashkilotda xodimlarni boshqarish samaradorligiga ta'sir etuvchi omillardan to'g'ri va samarali foydalanish pirovard natijada tashkilot iqtisodiy samaradorligining oshishida muhim ahamiyat kasb etadi. Bu jarayonlarning barchasi yangilanayotgan O'zbekistonda kadrlar sohasidagi islohotlarni yanada chuqurlashtirish imkonini berayotganligini anglatadi.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidebti Sh. Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. 24.01.2020-yil. <http://www.press-service.uz>
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 22-noyabrdagi "O'zbekiston Respublikasi adliya vazirligi tizimidagi ta'lim muassasalari faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 705-sonli qarori
3. A.K. Klochkov KPI i motivatsiya personala. Moskva 2010.
4. Parmenter, David. Key performance indicators: developing, implementing, and using winning KPIs. USA 2007.
5. 5 N.I. Arxipova, I.M. Pomortseva, N.A. Tatarinova Algoritm otsenki kachestva personala na baze pokazateley effektivnosti KPI. Statya 2014.
6. Arxipova N.I., Pomortseva I.M., Sedova O.L.
7. Kadrovaya politika kak faktor strategicheskogo razvitiya universiteta // Vestnik RGGU. 2013. № 6 (107). S. 43.

8. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan 2015-yil 28-iyulda “Davlat ulushi bo‘lgan aksiyadorlik jamiyatlari va boshqa xo‘jalik yurituvchi sub’ektlar faoliyati samaradorligini baholash mezonlarini joriy etish to‘g‘risida”gi 207-sonli qarori.
9. O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirining 2021-yil 30-noyabrdagi 254-sonli buyrug‘i bilan tasdiqlangan “O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligining yuridik texnikumlari boshqaruv, pedagog, o‘quv-yordamchi, texnik va xizmat ko‘rsatuvchi xodimlariga ustama haqlari va moddiy rag‘batlantirishning boshqa turlari miqdorlarini belgilash to‘g‘risidagi Nizom”

МЕТОДИКА ПРИМЕНЕНИЯ ТЕХНОЛОГИИ STEM НА УРОКАХ АСТРОНОМИИ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ

Муминова Д. Р.

Магистр 2 курса кафедры «Физика и методика её преподавания», Ташкентского государственного педагогического университета им. Низами

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7311187>

Аннотация. В статье рассматривается STEM образование, как одна из задач обновленного образования в Узбекистане, описываются условия для повышения мотивации к учебному предмету «Астрономия» через использование STEM технологий. Так же в данной статье, представлены методические разработки с использованием STEM технологии, которые могут использоваться на уроках астрономии в средней школе.

Ключевые слова: STEM-образование, STEM- технологии, методическая разработка, «Давайте зажжем созвездия», «Спирали», галактики.

METHODOLOGY FOR APPLYING STEM TECHNOLOGY IN ASTRONOMY LESSONS IN COMPREHENSIVE SCHOOLS

Abstract. The article considers STEM education as one of the tasks of renewed education in Uzbekistan, describes the conditions for increasing motivation for the subject "Astronomy" through the use of STEM technologies. Also in this article, methodological developments using STEM technology are presented, which can be used in astronomy lessons in high school.

Key words: STEM-education, STEM-technologies, methodical development, "Let's light up the constellations", "Spirals", galaxies.

ВВЕДЕНИЕ

В современном обществе требования к качеству образования постоянно изменяются и повышаются. На сегодня STEM-образование, является приоритетом в образовательных системах ведущих стран мира. STEM – это не просто интеграция науки, технологий инженерии и математики, но и современная тенденция в образовании, разработанная с целью соответствия требованиям высокотехнологичного современного мира.

Как правило, STEM образование — это подход к обучению, при котором учащиеся применяют науку, технику и математику в контексте, который устанавливает связи между различными сторонами жизни.

Образование STEM может быть связано со многими положительными аспектами, т. е. с предоставлением возможностей для более высокого уровня мышления и навыков решения проблем учащихся.

Считается, что ученики, изучающие предметы STEM, способны логически мыслить и независимо использовать различные инструменты для решения проблем в сфере инноваций и изобретений. Компетентность в предметах STEM может повлиять на карьеру, повысить производительность и конкурентоспособность в нескольких секторах экономики.

МЕТОД И МЕТОДОЛОГИЯ

Решить задачу посвященную вопросам подготовки квалифицированных кадров поможет внедрение в школы STEM – образование, которое предполагает изучение технологий, точных и естественных наук не в качестве отдельных дисциплин, а

интегрировано, путём постановки задач, требующих комплексного применения знаний. Главной целью является не вызубривание предметов, а развитие у учащихся логического, креативного и творческого мышления, навыков командной работы, умения адаптироваться и находить новаторские решения, повышая мотивацию к выбору научно – технической карьеры.

STEM – подход полностью меняет взгляд на обучение и образование. Если основная цель традиционного образования – обучения знаниям и их использование, то STEM – подход учит комбинировать приобретённые знания с реальными навыками. Он позволяет школьникам не просто выдвигать идею, но и реализовывать их на практике [1].

Школьники получают большие возможности, когда они имеют право выбора профильных предметов, получения образования по индивидуальным образовательным направлениям, имеют возможность принять участие в разработке проектов и попробовать свои силы в научной деятельности. В этом случае учебная дисциплина астрономия – идеальный предмет для формирования навыков научно-познавательной деятельности. Астрономия – не изолированная наука, она находится в тесной связи не только с физикой, но и с математикой и химией.

Каждый учитель желает, чтобы его предмет вызывал интерес у школьников, чтобы учащиеся могли познать необъятность Вселенной, масштаб космических объектов, и, конечно понимать астрономическую картину мира, умели логически мыслить. Наша личная практика показала, что пассивное прослушивание готовой информации – один из самых неэффективных способов обучения. И наша задача, как учителя сделать из ученика активного соучастника учебного процесса. Мы считаем, что ученик может усвоить информацию на уроке при заинтересованности предметом.

ИССЛЕДОВАНИЯ РЕЗУЛЬТАТ

Поэтому учителю нужно забыть о роли информатора, он должен исполнять роль организатора деятельности ученика, быть учителем, наставником, который организует учебную среду, где происходит обучение и развитие личности [2].

Чтобы добиться желаемого результата, нужно создавать интерактивную образовательную среду, мотивировать ученика на учебную деятельность, учить детей так, чтобы им захотелось учиться. Задача учителя организовать процесс обучения так, чтобы у учащихся развивались познавательные способности, формировались приемы умственной деятельности (анализ, синтез, абстрагирование, обобщение, сравнение), чтобы они умели самостоятельно работать, делать обобщения и выводы, творчески применять знания в новых ситуациях.

Для достижения эффективности образовательного процесса, в плане развития мотивации, могут использоваться различные технологии, средства и методы.

Мотивация – важнейший аспект структуры учебной деятельности, а для личности, выработанная внутренняя мотивация, есть основной критерий ее сформированности. Она заключается в том, что учащийся получает «удовольствие» от самой деятельности на уроках при обучении наук.

Организация работы на уроке с применением STEM технологий в современной школе помогает решить проблемы, связанные с мотивацией обучения учащихся.

Использование STEM технологии в методике преподавания астрономии

- успешное формирование у учащихся научно – астрономической картины мира;

- познание окружающей действительности;
- создание условий для образования учащихся в соответствии с требованиями времени;
- активизация познавательной деятельности учащихся;
- интегрированное обучение по «темам», а не по предметам;
- применение научных и технических знаний в реальной жизни;
- развитие критического мышления и разрешения проблемных ситуаций;
- повышение уверенности в себе;
- активное общение с другими учащимися и командная работа;
- развитие интереса к техническим дисциплинам;
- творческого и новаторского подхода к проектам;
- мост между обучением и карьерой;
- подготовка детей к технологическим инновациям;
- STEM как дополнение к школьной программе [3].

ОБСУЖДЕНИЕ

Ниже в нашей статье, приведены методические разработки с использованием STEM технологий для проведения уроков по астрономии в общеобразовательных школах.

Предлагаемые нами разработки вызвали у учащихся энтузиазм и интерес в отношении науки и техники, дав им возможность окунуться в мир по астрономии.

Первая разработка «**Давайте зажжем созвездия**»

Цель разработки: Даёт понятия учащимся по электронике, используя астрономию в качестве общего компонента для создания конечного продукта с большим визуальным эффектом: бумажная схема, в которой загораются созвездия, воспроизводящие яркость звезд.

Материалы: токопроводящая медная лента, светодиоды и небольшая батарейка-кнопка на 3В.

Процесс: В первой части урока по астрономии ученики 11 класса знакомятся с созвездиями: что это такое, как они передвигаются по небу. Во второй части урока учащиеся собирают бумажную схему: низковольтная электронная схема, созданная на листе бумаги с использованием токопроводящей медной ленты, светодиодов и небольшой батарейки-таблетки.

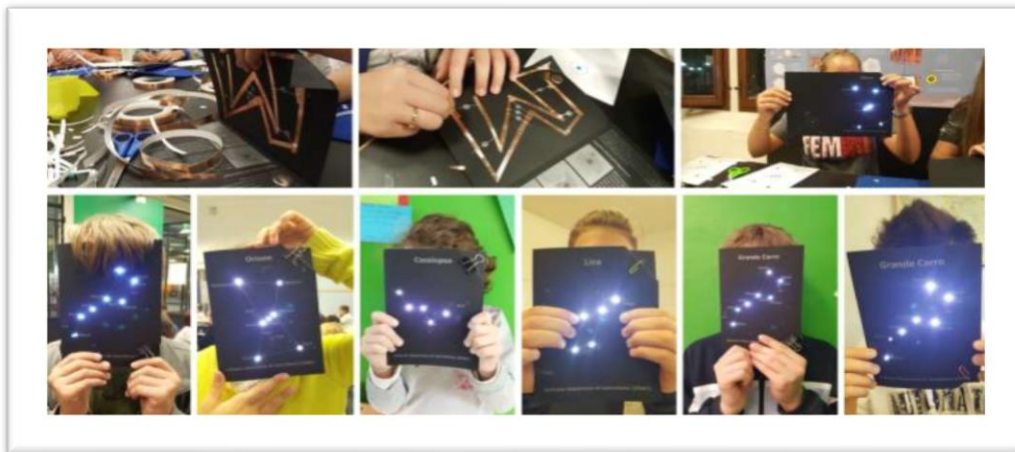

Рисунок 1. Процесс создания макета созвездия

Вторая разработка «Спирали»

Цель разработки: Показать движение спиральной галактики

Материалы: литровая банка, лист бумаги из тетради, дырокол, карандаш.

Процесс: Наполните банку водой на $\frac{3}{4}$ объёма. При помощи дырокола вырезать кружки из бумаги. Высыпать бумажные кружки в воду. Карандашом нужно размешать воду, делая круговые движения. Наблюдайте движение воды сверху и сбоку. Вращающиеся в воде кружки бумаги ведут себя подобно тому, как происходит движение вещества в звездной спиральной галактике. Наша галактика Млечный путь тоже относится к типу спиральных галактик, состоящих из 200 миллиардов звезд [4].

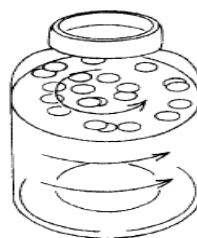
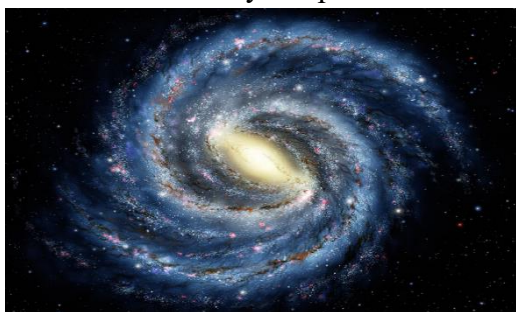

Рисунок 2. Спиральная Галактика

ВЫВОД

Представленные методические разработки могут повысить у учащихся энтузиазм в отношении науки астрономия и техники. Во время занятий по предмету астрономии в классе мы создали совместную синергию между учениками, учителями и наукой астрономией. Эта синергия представляет собой дополнительную ценность нашей деятельности по сравнению с классической лабораторией. Используя STEM технологии, на уроках астрономии, учителя могут активизировать познавательную деятельность учеников 11 – х классов общеобразовательной школы.

REFERENCES

1. [https://review.uz.>post>stem –i – obrazovanie](https://review.uz.>post>stem-i-obrazovanie)

2. Ожибаева З. М., Нурмуханбетова Н. Н. Использование stem – технологий, как способ повышения мотивации учащихся на уроках химии в условиях обновления образования Республики Казахстан //Scientifik atlas, 2021, № 4, С. 52-59.
3. Sevil Akaygun, Fatma Aslan –Tutak. STEM Images Revealing STEM conceptions of Pre –Service Chemistry and Mathematics Teachers / Intertional Sournal of Education in Mathematics, Science and Technologi, Volume 4, Number 1, 2016.
4. Ван Клив Дж «200 экспериментов»/ Пер. с англ. – М., «Джон Уайли энд Санз», 1995. – 256 с. – Пер. изд.: Van Cleave, Sanice. 200 Experiment, John Wiley & Sons, Inc., 1993.

MUXANDISLIK VA KOMPYUTER GRAFIKASI FANINI O'QITISHDA AVTOMATLASHTIRILGAN DASTURLARIDAN FOYDALANISH

Xalilov Muxtor Suvonovich

Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti dotsenti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7311212>

Annotatsiya. Maqolada amalda o'qituvchiga ATD ning chiziqli yoki tarmoqlangan turlaridan birini tanlash yoki ulardan bir vaqtning o'zida birgalikda foydalanish imkoniyati yaratilgan bo'lishi kerakligi va ATD ning chiziqli turida o'quvchilar o'quv ma'lumotining hamma miqdorlarini ularni uzatish ketma – ketligi tartibida ishlab, o'zlashtiradilari haqida malumotlar keltirilgan.

Kalit so'z: ATD, kompyuter grafikasi, o'qitish, chizmachilik, grafik, proyeksion

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ АВТОМАТИЗИРОВАННЫХ ПРОГРАММ В ОБУЧЕНИИ ТЕХНИКЕ И КОМПЬЮТЕРНОЙ ГРАФИКЕ

Аннотация. На практике в статье утверждается, что преподаватель должен иметь возможность выбора одного из линейных или разветвленных типов АТД или использовать их одновременно, а при линейном типе АТД учащиеся должны иметь возможность передавать все объемы учебной информацию им информацию о том, как они работают и учатся в порядке последовательности.

Ключевые слова: АТД, компьютерная графика, обучение, рисование, графика, проектирование.

USING AUTOMATED SOFTWARE IN TEACHING ENGINEERING AND COMPUTER GRAPHICS

Abstract. In practice, the article states that the teacher should be able to choose one of the linear or branched types of ATD or use them simultaneously, and with the linear type of ATD, students should be able to transfer all the volumes of educational information to them information about how they work and study in sequence order.

Key words: ATD, computer graphics, learning, drawing, graphics, design.

KIRISH

So'nggi yillarda ta'lim tizimida ko'pchilik fanlarni o'qitishda avtomatlashtirilgan o'qitish dasturlarining turli xillaridan foydalanish keng ommalashib bormoqda. Avtomatlashtirilgan o'qitish dasturlari o'qituvchiga o'quv jarayonini tashkil qilishda, o'quvchilarga esa fanni o'zlashtirishlarida katta yordam beradi. Ularning yordamida o'quv jarayoni borishini jadallashtirish. O'quv materiallarini ancha soda va yaqqol tasvirlar yordamida bayon qilish kabi afzalliklarda ega imkoniyatlar paydo bo'ladi.

METOD VA METODOLOGIYA

O'zbekistonda hozirgacha chizmachilik fanidan texnik vositalar (YENM) yordamida qo'llaniladigan avtomatlashtirilgan ta'lim dasturlari (ATD) yaratilmagan. Biz quyida ATD larning turlari va ulardan ta'lim jarayonida foydalanish metodikalarida to'xtalamiz.

ATD ga asosan ta'lim murakkab dinamik tizim sifatida qaraladi va uning asosida kibernetik yondashuv yotadi. Bu tizimni boshqarish o'qituvchining talabaga (kompyuter va boshqa audio va videotexnika texnik vositalari yordamida) buyruq uzatish hamda talaba o'qituvchi muloqotini o'rnatish orqali amalga oshiriladi. Yani ta'lim jarayoni o'qituvchi (baxolash) va talaba (o'z-o'zini baxolash) ishtirokida bir vaqtning o'zida nazorat qilib boriladi.

ATD lari quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

*axborotlar kichik miqdorda uzatiladi;

*har bir taklif qilinayotgan axborot miqdorining o'zlashtirilishini tekshirish uchun nazorat topshiriqlari o'rnatiladi;

*o'z- o'zini nazorat qilish uchun savollarga javob qaytariladi;

*javob to'g'riligiga qarab ko'rsatma beriladi.

Amalda o'qituvchiga ATD ning chiziqli yoki tarmoqlangan turlaridan birini tanlash yoki ulardan bir vaqtning o'zida birgalikda foydalanish imkoniyati yaratilgan bo'lishi kerak. ATD ning chiziqli turida o'quvchilar o'quv ma'lumotining hamma miqdorlarini ularni uzatish ketma – ketligi tartibida ishlab, o'zlashtiradilar. Tarmoqlangan ATD yaxlit o'quv ma'lumotni o'zlashtirishda talabaga individual yo'l tanlash imkonini berishi ko'zda tutadi. Bunda ma'lumotni o'zlashtirish tayyorgarlik darajasiga bog'liq bo'ladi. Ikkala holda ham o'quvchi va o'qituvchi o'rtasidagi aloqa maxsus vositalar (har xil dasturlashtirilgan o'quv qo'llanmalari, kompyuterlar) yordamida amalga oshiriladi. Ta'limning bu ko'rinishining afzalligi o'quv dasturini o'zlashtirish darajasi va sifati haqidagi ma'lumotni to'liq va doimiy ravishda olib turish imkoniyati mavjudligi bilan belgilanadi. ATD da ta'lim tezligining o'quvchining individual imkoniyatlariga mos kelish – kelmasligi muammosi bo'lmaydi. Chunki har bir o'quvchi o'ziga qulay tartibda ishlaydi. Ikkinchi afzalligi, talabaning axborot uzatishga sarflanadigan vaqtning tejalishiga shuningdek materialni o'zlashtirish va uning natijalarini doimiy nazorat qilishga ajratiladigan vaqtning ortishi bilan izoxlanadi. ATD ning keng joriy qilinishi moddiy ta'minot bilan bog'liq. Hozirgi kunda amalda hamma oliy ta'lim muassasalarida va kasb-hunar kollejaridagi ta'lim jarayonini maxsus dasturlashtirilgan darsliklar, grafik topshiriqlar to'plamlari, test usulidagi nazorat topshiriqlari bilan to'liq ta'minlash qiyin. Ta'limning bu ko'rinishining asosiy kamchiligi – o'quvchi xotirasiga ortiqcha murojat qilish.

TADQIQOT NATIJASI

Muhandislik va kompyuter grafikasi darslarida kompyuterdan foydalanish uchun quyidagi talablar bajarilishi kerak:

talabalar kompyuterda ishlash malakalarini egallagan bo'lishlari zarur;

kompyuterda chizma bajarishdan avval ular kamida proyeksion savodxonlik asoslarini egallagan bo'lishlari talab qilinadi;

Muhandislik va kompyuter grafikasi darslarida (bu aloxida fanlarni bir – biri bilan chalkashtirmaslik zarur) aylantirilmasligi shart.

Talabaning grafik dasturlar bazasida chizma bajarishlariga tegishli metodik masalalarni ko'rib chiqamiz.

Xozirgi kunda chizma va uch o'lchamli modellar tasvirlarini bajarish bo'yicha juda ko'plab AutoCAD TorCAD JCAD 3D-GRAF KD-Master KOMPAS – grafik, VARIKON, Tefleks kabi grafik tizimlar kishilarning ilmiy va muxandislik faoliyatining turli soxalarida keng qo'llanilmoqda. Ulardan ta'lim tizimida ommalashgani AutoCAD hisoblanadi. AutoCAD shuningdek mamalakatimizda va chet ellardagi ko'pchilik korxonalar va tashkilotlarda loyixalar – chizma ishlari avtomatlashtirishning standartlashtirilgan tizimi sifatida shakllangan.

2002- yilda Rossiya maktablarida chizmachilik o'qitish tarixida birinchi marta o'quv metodik kompleksning tarkibiy qismlaridan biri bo'lgan kompakt – disk (KOMPAS 3D LT grafik dasturi) tayyorlanib, sotuvda chiqarildi. KOMPAS 3D LT grafik dasturi tarkibida KOMPAS 3D LT ta'lim tizimi elektron o'quv qo'llanmasi, maktab chizmachilik kursi

darsligining ko'pchilik mashq va grafik ishlarining, talabalar uchun grafik ishlar daftarining elektron versiyalari joylashtirilgan. Mashq va grafik ishlarga tegishli bo'lgan shakl va chizmalardan tashqari kompakt diskda A.D. Votvinnikov va boshqalarning "Muhandislik grafikasi" darsligidagi ko'rlab boshqa shakllari ham joylashtirilgan. Darslikdagi 267 shakldan SD- diskda 70 tasi berilgan.

MUHOKAMA

Bu yerda shuni ta'kidlab o'tishimiz zarurki, o'quvchilar KOMPAS 3D LT yoki AutoCAD grafik dasturlarini kompyuterda ishlash malakali hamda proyeksion chizmachilik asoslarini o'zlashtirilgan bo'lsalar nisbatan tez egallashlari mumkin. Ko'p hollarda buning uchun 20-30 soat vaqt yetarli bo'lishi mumkin. Ammo bu vaqtni chizmachilik mashg'ulotlari hisobidan qoplashga aslo yo'l qo'yish mumkin emas. Agar maktab rahbariyati hozirgi kunda keng ommalashib borayotgan mashina grafikasi o'quvchilarga o'rgatish zarur deb hisoblasa, buni yetarlicha vaqt zaxiralari bo'lgan informatika fani yoki majburiy tanlov fanlariga ajratilgan vaqt hisobidan fakultativ, individual va gurux mashg'ulotlariga o'rganish orqali amalga oshirilishi mumkin.

Metodik nuqtai nazardan chizmalarni kompyuterda bajarish mumkin bo'lgan chizmachilik va grafik tizimlarni birgalikda o'rganish masalasi hal qildinmagan muammolardan biri hisoblanadi. Xozirgacha pedagogika fanida chizmachilikni qaysi mavzularini o'zlashtirgandan keyin elektron chizmalarni bajarishni boshlash mumkinligi, o'quvchilarni kompyuter ular uchun chizma bajarishi mumkin bo'lgan hollarda mustaqil chizma bajarishlarini qanday qilib ta'minlash mumkinligi kabi ko'plab savollarning javoblari asoslanmagan.

Shu yerda umumta'lim maktabalarining chizmachilik kursiga o'rganiladigan kompyuter grafik bo'limiga to'xtalib o'tsak. Amaldagi dastur va darsliklarda bu bo'limga 2 (ikki) soat vaqt ajratilgan bo'lib, bu vaqt ichida o'quvchilar grafik redaktor yordamida oddiy geometrik shakllarning proyeksiyalarini tuzish hamda berilgan jismning fazoviy holatini va uning shaklini o'zgartirishni o'rganishlari kerak. Bu nimaga zarurligi tushunarsiz. Yana yuqorida bildirilgan muloxazalarni e'tiborga oladigan bo'lsak ajratilgan ikki soat ichida o'quvchilar kompyuter grafikasining alifbosini ham o'rganishga ulgurolmaydilar. Shuning uchun chizmachilik darslari jarayonida kompyuter va grafik dasturlarning imkoniyatlaridan oqilona foydalanish metodikasining taklif qilinishi to'g'riroq bo'lar edi.

Kompyuter chizmachilikning quyidagiga o'xshash bo'limlari;

Detal shaklini taxlil qilish;

Detal chizmalariga o'lcham qo'yish;

Talabalarga detalning hajmli shaklini namoyon qilish kabilarda foydali bo'lishi mumkin.

Detal shaklini taxlil qilishda kompyuter foydali bo'libgina qolmay, zarur ham hisoblanadi.

Bunda monitor ekranida o'quvchilar detalni aloxida geometrik jismlarga ajratishlari mumkin bo'ladi, agar bunda qiyinchilik paydo bo'ladigan bo'lsa, o'qituvchi yoki dasturning o'zi shaklga o'xshash tasvirni namoyon qiladi.

O'lchamlarni to'g'ri quyish uchun shaklni taxlil qilish – bajariladigan ishlarning asosiylaridan biri hisoblanadi. Shuning uchun bu holda ham kompyuterdan oldingiga o'xshash tarzda foydalaniladi.

Shuningdek, chizma bo'yicha detalning shaklini tasavvur qilishga qiynaladigan o'quvchilarga ushbu mavzuni o'rganishlariga kompyuterdan foydalanish katta yordam beradi. Masalan, berilgan ikkita ko'rinishi bo'yicha uchinchisini bajarish mavzusidan graik ish

bajarishga o'quvchilarda qiyinchilik tug'ilgan xollarda kompyuterga detalning yaqqol tasvirini namoyish qilish orqali ularga topshiriqni mustaqil bajarishlariga yordam berib yuborish mumkin.

Odatda o'qituvchilar bunday o'quvchilarga detal modelini plastilin yoki boshqa materiallardan bajarib ko'rishni tavsiya qilib kelishar edi. Maktab chizmachilik kursi bo'yicha tayyorlangan SD- disk bo'ladigan bo'lsa, bunga zaruriyat qolmaydi. O'quvchilar kompakt – diskdagi detalning hajmi tasvirini har xil tomondan aylantirib qarab o'rganishlari mumkin.

Bunda faqat o'quvchilar uchinchi ko'rinishni kompyuter yordamisiz mustaqil ravishda chizishlari zarur bo'ladi.

XULOSA

Muhandislik grafikasida ATD dan o'rinli foydalanish ta'limni individuallashtiradi va talabalar o'quv materiallarini puxta o'zlashtirib, ta'lim jarayonini tezlashishga xizmat qiladi. Ammo ATD lari ta'lim jarayonida hech qachon o'qituvchining o'rnini bosa olmaydi, chunki mustaqil ta'lim hech vaqt bilim olishning yagona va universal usuli bo'lishi mumkin emas.

REFERENCES

1. Ro'ziyev E.I., Ashirboyev A.O. "Muxandislik grafikasini o'qitish metodikasi" T.: "Yangi asr avlodi", 2010. – 252 b.
2. Rixsiboyev T. "Kompyuter grafikasi", T.: 2006
3. Rixsiboyev T. "Muhandislik grafikasi fanlarini o'qitish metodologiyasi", T.: "Tafakkur qanoti" 2011
4. Xolimov M.K. "Geometrik va proyeksion chizmachik", T.: 2013
5. Свичкарева, Г.Н. Оптимизация структуры и содержания графических дисциплин с позиции модульно-компетентностного подхода / Г.Н. Свичкарева, Т.В. Андрушина, В.А. Ковалев // Геометрия и графика. – 2013.– Том 1. Вып.1. – С. 77-79.

USE OF VIDEO MATERIALS IN THE IMPROVEMENT OF VISUAL AND AUDITORY SKILLS IN LANGUAGE LEARNING

Mukhammadieva Nargiza Ayubovna

ESL Teacher of Western languages department, Tashkent State University of Oriental Studies

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7311237>

Abstract. *This article defines the role of a modern teacher in the era of high technology. It can be seen that today the foreign language teacher plays a decisive role in the organization of the educational process. Because it is the teacher who determines the goals, tasks, methods and organizational bases of teaching, and chooses appropriate textbooks and training manuals. For these reasons this article talks about the use of video materials in the improvement of visual and auditory skills of the advanced stage of language learning.*

Keywords: *experience, distribute, instructing role, function, language learning, video materials, coherence, usefulness, influence, comprehensibility, understanding, listening, auditory skill, visual skill.*

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ВИДЕОМАТЕРИАЛОВ В СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ ЗРИТЕЛЬНЫХ И СЛУХОВЫХ НАВЫКОВ В ИЗУЧЕНИИ ЯЗЫКА

Аннотация. *В данной статье определяется роль современного учителя в эпоху высоких технологий. Видно, что сегодня учитель иностранного языка играет решающую роль в организации учебного процесса. Потому что именно учитель определяет цели, задачи, методы и организационные основы обучения, выбирает соответствующие учебники и учебные пособия. По этим причинам в данной статье рассказывается об использовании видеоматериалов в совершенствовании зрительных и слуховых навыков на продвинутом этапе изучения языка.*

Ключевые слова: *опыт, распространение, обучающая роль, функция, изучение языка, видеоматериалы, связность, полезность, влияние, понятность, понимание, слушание, слуховой аппарат, зрительный аппарат.*

INTRODUCTION

As we know, learning foreign languages is important in today's developing world. It is natural that learning different methods is an important factor for us in language learning, and many studies are currently being conducted in this regard.

The analysis shows that watching video materials is enough to develop listening and visual skills in English. However, insufficient pedagogical methods have been developed in this regard, and this field has not been sufficiently studied. Therefore, it is important to conduct scientific practical research on the use of video materials, analysis and justification of its positive aspects and results in the improvement of listening skills in language learning.

Literature analysis. During the analysis, compared to the control group, which was exposed to the passive learning process in English (i.e., only the educational materials), it was found that the amount of knowledge acquired by residents who participated in active teaching based on audiovisual technologies was significantly higher.

METHOD AND METHODOLOGY

Video materials were taken as an object of research. The analysis of the processes of using video materials in improving listening skills in English language learning was carried out based on the literature on the topic and the results of previous scientific works [8, 583].

Educational technology represents a system of influencing the listener during the educational process. It involves the management of the didactic process, which includes the stages of audience activity, organization and control. The problem of effectiveness of educational technology is based on the strategies of presentation, acquisition, storage, reproduction and actualization of various forms of educational information. This article examines audiovisual technologies (AT) for foreign language teaching in secondary schools [1, 158].

It contains information about a number of audiovisual activities for teaching a foreign language. The study provides some insights into students' perception of video in the learning process. Classification of video materials allows consideration of various pedagogical and didactic conditions of the implementation of audiovisual technology. The functional features of the video film and the four stages of audiovisual educational technology based on the video film are described in the educational process. To demonstrate the learning process, viewing objectives include illustrative viewing, fact finding, learning, critical, and searching. Pedagogical algorithms based on the structure of the knowledge acquisition process in accordance with the stages of AT implementation (prevision) have been developed (presentation, post-vision actualization) and these are reviewed [10, 182].

An educational intervention using AT will be developed, and we will examine (1) the effectiveness of audiovisual technology as a teaching method and (2) the level of acquisition of proposed language content knowledge. The purpose of teaching students a foreign language is to form and develop communicative competence of a foreign language, which includes various skills, abilities and knowledge of grammar, pronunciation and vocabulary, reading, writing, listening and speaking skills.

When assessing the level of communicative competence, we used the calculation of the knowledge acquisition coefficient of the educational material, in which a significant improvement was observed. In foreign language acquired knowledge and AT was perceived as effective in foreign language teaching. AT was adopted to facilitate student learning and encourage active learning. AT-based foreign language teaching has a positive effect on students' performance and should play a leading role in the formation and development of effective communicative competence.

The problem of the effectiveness of educational technology is related to the problem of strategies for expressing, acquiring, storing and reproducing various forms of educational information. The problem of human and information interaction in the educational process is related to the problem of the effectiveness of modern educational technologies. Formalization of educational technology of pedagogical activities allows to repeat the successful experience of teachers. Educational technology represents a specific way of interacting with educational information. This question has been widely discussed in the literature. Different aspects of knowledge transfer methodology in educational systems have been studied by scholars in different contexts [3, 255].

There are many articles and books on the problem of knowledge transfer. One of them, the ideas of V. I. Vernadsky's articles are of the greatest importance in the era of integration of enormous knowledge accumulated by mankind. Now the integration processes predicted by V. I. Vernadsky have become a reality. They will become the basis of the fourth scientific revolution. Moreover, their advancement in all aspects, especially in the field of education, is not only

urgent, but also natural. Therefore, the expediency of using natural interaction processes in the informative experience of cognitive structures in the field of the triple approach in education (text-image-meaning, rational-emotional-intuitive, etc.) was demonstrated [4, 214].

Examining this interaction allows for the identification of additional resources of well-known learning strategies and technologies. One of the main requirements for the effectiveness of any activity is to create favorable psychological conditions for it. Visualization plays an important role in this process. At the same time, in modern educational activities, teachers' attention to the figurative-emotional sphere of the audience is insufficient. In the theory of teaching, the idea of moving from explanatory and illustrative pedagogy to a structurally new direction serves as an incentive to introduce visualization into the educational process [13, 162].

The introduction of visualization leads to the creation of a learning environment that is considered psychologically more comfortable and safer for the trainee. Thus, the problem of modernization of the humanities can be solved by creating a simple, reliable and effective model of interaction between the teacher, the audience, the studied subject and the subjects. To solve this problem, a set of didactic tools representing a system including visual tools was considered. It helps to generalize and remember the learned material, which helps to keep it in memory longer and to reproduce it easily [11, 885].

The main idea of this article is to bring a general sense of humanistic thinking to the field of video-based foreign language teaching according to some simple principles:

- the student is the center of the educational process as an actor, executor;
- video creator and translator;
- the entire educational process is organized for the student and is aimed at forming and developing the communicative competence of a foreign language;
- the teacher offers the student different types of video resources in different forms and stages;
- they are selected by the teacher and processed for use in the educational process;
- the operative part of audiovisual technologies is implemented through pedagogical algorithms;
- their choice is determined by the goals of the educational process;
- since students (and teachers) are very different from each other, they should be provided with a wide range of activities and incentives;
- all text is produced by the students, and while viewing, they create their own, internal version of what is on the screen;
- when filming, they make all decisions both behind and in front of the lens;
- even coursebook material can be given life by allowing students to absorb and reconstruct it in their own way;
- experimental studies have shown the effectiveness of using audiovisual technologies in the educational process.

RESEARCH RESULTS

According to the results of the analysis, our study is the first example of the use of audiovisual technologies as a system of teaching a foreign language in a secondary school. According to the analysis, compared to the control group, which was exposed to the passive learning process (i.e., only educational materials), it was shown that the amount of knowledge

gained was significantly higher in residents who participated in active learning based on audiovisual technologies. The residents were also satisfied with the content and format of the training. All of them have been mentioned above.

DISCUSSION

As can be seen from the above examples, in general, this study shows that audiovisual technologies can contribute to the effective teaching of a foreign language as part of the high school humanities curriculum. We briefly discussed the problem of using video in the educational process. We have successively focused on different types and forms of video data:

- video films,
- video data
- self-made video and more.

In addition, this study made it possible to highlight the main features of different types of videos used in the process of foreign language teaching.

CONCLUSION

In conclusion, the experience of teaching with video meets the expected results and clearly confirms the application and use of video in education. Our future goal is the wider use and further development of audiovisual technologies in teaching foreign languages. Further development of a humanistic environment and its effective coexistence with existing traditional teaching aids requires different approaches and cooperation. Our past experiences and current trends in the field of audio-visual technologies clearly define and determine our future directions and activities in this field. The current situation in teaching foreign languages should encourage us to conduct more research on audiovisual technologies, to develop new algorithms and tasks to improve the effectiveness of teaching foreign languages.

REFERENCES

6. *Bakhrom, K., & Mukarrama, J. (2022). THEORETICAL BASICS FOR ENGLISH TEACHING. TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI, 157-158.*
7. *G. Djumambetova, B. Khabibullaeva, & M. Jumayeva (2022). DIFFERENCES AND SIMILARITIES OF PROVERBS IN ENGLISH AND KARAKALPAK LANGUAGES. Science and innovation, 1 (B5), 106-107. doi: 10.5281/zenodo.7005635*
8. *Jumaeva Mukarrama, Azimov Jasurbek, & Saidov Kamoliddin. (2022). TEACHING LISTENING SKILLS IN ENGLISH. Academia Globe: Inderscience Research, 3(06), 252–255. <https://doi.org/10.17605/OSF.IO/HB7Y9>*
9. *Jumayeva, Mukarrama Bekzodovna (2022). OLIY TA'LIMDA INNOVATSION USUL VA VOSITALAR. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2 (Special Issue 20), 214-226. doi: 10.24412/2181-1784-2022-20-214-226*
10. *M. Jumayeva (2022). CHARACTERISTICS OF VERBS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES. Science and innovation, 1 (B7), 711-714. doi: 10.5281/zenodo.7264531*

11. M. Jumayeva (2022). *EFFECTIVE CREATIVE WAY OF ERKIN VAHIDOV. TRANSLATOR, POET, HERO OF UZBEKISTAN..* *Science and innovation*, 1 (B5), 404-409. doi: 10.5281/zenodo.7059373
12. M. Jumayeva (2022). *UYG'ONISH DAVRI ALLOMALARINING PEDAGOGIKA VA TA'LIMTARBIYAGA O'ZGACHA YONDASHUV ASOSIDAGI QARASHLARI TAHLILI.* *Science and innovation*, 1 (B5), 26-29. doi: 10.5281/zenodo.6990805
13. M. Jumayeva, & M. Jumayeva (2022). *THE IMPORTANCE OF FEATURE FILMS IN INCREASING THE EFFECTIVENESS OF ENGLISH LANGUAGE TEACHING.* *Science and innovation*, 1 (B7), 581-583. doi: 10.5281/zenodo.7257719
14. M. Jumayeva, & M. Mahmudova (2022). *INGLIZ TILIDA TALAFFUZNI SHAKLLANTIRISH TAMOYILLARI.* *Science and innovation*, 1 (B5), 263-265. doi: 10.5281/zenodo.7027100
15. Maxmudjonov Ibroximjon, & Jumayeva Mukarrama. (2022). *HOZIRGI KUN YOSHLARINI IJTIMOYIY MUNOSABATLARGA KIRISHISHIDA CHET TILLARINI O'RGATILISHI VA UNING AHAMIYATI.* *Involta Scientific Journal*, 1(5), 178–182. Retrieved from <https://involta.uz/index.php/iv/article/view/119>
16. Mukarrama Bekzodovna Jumayeva (2021). *INTERACTIVE METHODS USED IN PRIMARY SCHOOLS.* *Scientific progress*, 2 (4), 881-885.
17. Turdieva Umidaxon, & Jumaeva Mukarrama. (2022). *SIGNIFICANCE OF INFRASTRUCTURE AS A FACTOR IN DEVELOPMENT OF TOURISM SPHERE.* *Academic Research Journal*, 1(3), 16–23. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6880388>
18. Umidjon, G., & Mukarrama, J. (2022). *USED IN LESSON PROCESSES EFFICIENCY OF INTERACTIVE METHODS. TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMYIY JURNALI*, 161-162.

YURIDIK TA'LIMGA XOS XUSUSIYATLARNING AHAMIYATI

Abdullayeva Muyassarxon Salohiddinovna

Farg'ona viloyati yuridik texnikumi, rus tili fani o'qituvchisi 3-darajali yurist

Maxmudova Mavjuda Abdibannopovna

Farg'ona viloyati yuridik texnikumi Kengash kotibi, 3-darajali yurist

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7311273>

Annotatsiya. *Huquq bu demokratik davlatning poydevori hisoblanadi. Bugun mamlakatimizda bu sohani o'qitishda katta tashabbuskorlik ko'rsatilib, yuridik texnikumlar tashkil qilingani tahsinga sazovor. Ushbu maqolada yuridik ta'limga xos xususiyatlarning ahamiyati haqida batafsil bayon qilinadi.*

Kalit so'zlar: *huquq, demokratiya, yuridik texnikumlar, siyosat, Ta'lim dasturi, yosh huquqshunoslar va h.k.*

ВАЖНОСТЬ ХАРАКТЕРИСТИК ЮРИДИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. *Право является основой демократического государства. Сегодня в нашей стране была проявлена большая инициатива в области образования в этой области, и похвально создание юридических техникумов. В данной статье подробно описывается важность юридического образования.*

Ключевые слова: *право, демократия, юридические техникумы, политика, Образовательная программа, молодые юристы и др.*

IMPORTANCE OF LEGAL EDUCATION CHARACTERISTICS

Abstract. *Law is the foundation of a democratic state. Today, in our country, great initiative has been shown in the education of this field, and it is commendable that legal technical schools have been established. This article details the importance of legal education.*

Key words: *law, democracy, legal technical schools, politics, Educational program, young lawyers, etc.*

Huquqiy ta'lim va tadqiqot sohasidagi mukammallik juda muhim, chunki u qonun ustuvorligi sifatini shakllantirishga yordam beradi. Yuridik ta'lim bo'lajak advokatlarga taqdim etishi mumkin bo'lgan bebaho tajribalar bir nechta. Ular orasida birinchi navbatda ta'sir qilishdir. Huquqiy sub'ektlarning keng doirasiga - protsedura, shartnomalar, huquqbuzarliklar, jinoyat huquqi, dalillar, konstitutsiyaviy huquq, korporativ huquq, mulk huquqi, ma'muriy huquq, yurisdiksiya, mehnat huquqi, tijorat huquqi va boshqalar. Bular aqlli huquq amaliyoti uchun zarurdir. Shuningdek, u huquqshunos talabalarga klinikalar, stajirovkalar va sinov amaliyoti va muzokaralar kurslarida amaliy huquqiy ko'nikmalarni o'rganish uchun nazorat ostida, qat'iy va intizomli imkoniyatni taqdim etadi. Bu yosh huquqshunoslar uchun ko'pincha ularga dars berish uchun juda band bo'lgan huquqshunoslar uchun minnatdorchiliksiz topshiriqlarni bajarishdan ko'ra ko'nikmalarga ega bo'lishning eng yaxshi usuli hisoblanadi. Xulosa qilib aytganda, huquqiy ta'lim - bu adolatli jamiyatni yaratish va qo'llab-quvvatlashga qaratilgan asosiy falsafalar, mafkuralar, tanqidlar va vositalarni texnika, ko'nikma va malakalardan tashqari taklif qiladigan insoniy fanning bir shakli. Kasbiy ta'lim sifatida yuridik ta'lim huquqshunos talabalarni jamiyatdagi turli rollarni bajarish va turli xil huquqshunoslik ishlarini bajarish uchun jihozlaydi. Zamonaviy demokratik jamiyatda ko'lami va ko'lami doimo kengayib bormoqda; masalan, siyosatchilar, huquqshunoslar, huquq o'qituvchilari, ma'murlar va boshqalar. Shunga ko'ra, zamonaviy Hindistonda yuridik ta'lim keng bo'lishi kerakligi tushuniladi.

Mamlakatimizda oliy ta'lim tizimini tubdan takomillashtirishga ustuvor ahamiyat qaratilmoqda. Bu jarayonda ta'lim sifati va samaradorligini ta'minlash masalasi alohida o'ringa ega. Sifatli ta'limni tashkil etishda ta'lim metodlari, zamonaviy yondashuvlar hal qiluvchi omillardan hisoblanadi. Turli ko'nikmalar, mantiqiy tafakkur, kreativ yondashuv va tanqidiy fikrlash tamoyillari bilan yo'g'rilgan dars mashg'ulotlarini tashkil etish va mantiqiy tafakkurni rivojlantirish asrimizning dolzarb talablaridan biriga aylandi. Demokratik davlatda ijtimoiy munosabatlar aslida huquqiy mezonlar asosida shakllanib borishini nazarda tutadigan bo'lsak, jamiyatimizda yuridik ta'lim va fanni ahamiyati naqadar ustuvorligiga amin bo'lamiz. O'zbekiston Respublikasida yuridik ta'lim va fanni tubdan takomillashtirish hamda unga innovatsion ruh bergan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining sohaga oid so'nggi Farmoni hamda Vazirlar Mahkamasi Qarorlarining qabul qilinishi bugungi davr talabidan kelib chiqqan muhim qadam bo'ldi. Huquq jamiyat uchun muhimdir, chunki u fuqarolar uchun xulq-atvor normasi bo'lib xizmat qiladi. Huquqiy ta'lim huquqshunos talabalarga umumiy va madaniy ta'lim berish, ularni qonunga itoatkor fuqarolar qilish orqali jamiyatga xizmat qiladi. Bunday huquqiy tarbiya o'quvchilarga demokratik madaniyatning ahamiyati va dolzarbligini singdiradi. Ijtimoiy farovon davlatga aylanish uchun kurashayotgan va tinch yo'l bilan xalqning ijtimoiy-iqtisodiy ahvolini yaxshilashga intilayotgan zamonaviy rivojlanayotgan jamiyatlarda huquq, huquqiy ta'lim va taraqqiyot o'zaro bog'liq tushunchalarga aylandi. Mamlakatimiz uchun ham xuddi shunday. Rivojlanayotgan mamlakatlarda ijtimoiy qarashlarga ega yuristlarni yetishtirish huquqiy ta'limning muhim vazifasidir.

O'tgan asrdan farqli o'laroq, hozirgi raqamli texnologiyalar va yalpi savodxonlik asri texnologik yutuqlar, ko'p madaniyatli jamiyat, insonning harakatchanligi, global infratuzilma, ijtimoiy tarmoq, innovatsiyalar, ijodkorlik va inklyuzivlik davrini boshlab berdi. Xususan, yurtimizda ham malakali kadrlar tayyorlashga xizmat qiladigan, pragmatik va sifatli ta'lim berish va ob'ektiv baholash strategiyalarini samarali tashkil etishga alohida e'tibor qaratila boshlandi. Bugungi kunga kelib "fikrlash qobiliyati", "fikir yuritish qobiliyati", "tanqidiy fikrlash" va boshqalar huquq yo'nalishi talabalari uchun asosiy atributlar ro'yxatiga kiritildi. Kvinslend universitetining huquq maktabida o'tkazilgan turli so'rovnomalarga ko'ra, huquqiy muammolarni aniqlash, tahlil qilish va belgilashda, avvalo, berilgan huquqiy vaziyat aynan huquqning qaysi tarmog'iga oidligini aniqlab olish lozim. Chunki muammo jinoyat, jinoyat-protsessual, fuqarolik, fuqarolik-protsessual, ma'muriy, xo'jalik, mehnat huquqi va boshqa huquq sohalarining ma'lum bir doirasida bo'ladi va bunda aynan qonunchilikdagi shu yo'nalish bo'yicha harakat qilish lozim.

Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev tomonidan "O'zbekiston Respublikasida yuridik ta'lim va fanni tubdan takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi Farmonining ayni vaqtda imzolangani bejiz emas. Mazkur Farmon mamlakatimizda milliy yuridik ta'limning samaradorligini oshirishga, yuqori malakali mutaxassis-huquqshunoslarni tayyorlashga, yuridik fanni rivojlantirishga to'sqinlik qilayotgan qator tizimli muammo va kamchiliklarni bartaraf etishga qaratilgan. Avvalo, milliy yuridik ta'lim samaradorligi xususida so'nggi yillarda bir qator amaliy ishlar amalga oshirilayotgani yurtdoshlarimizda huquqiy madaniyat yuksalayotganidan dalolat bermoqda. Mazkur farmon bilan tanishib chiqarkanmiz maqsad yuridik ta'lim va fanni takomillashtirish negizida qonun ustuvorligiga erishish chinakam huquqiy davlat - yangi O'zbekistonni barpo etishdir. Bunday jamiyatni huquqiy madaniyatli har bir hatti-harakati huquqqa asoslangan shaxslargina tashkil etishi barchamizga ma'lumdir. Xususan,

mamlakatimizda o'tkazilayotgan demokratik va huquqiy islohotlar, fuqarolik jamiyatini shakllantirishning yuksak talablari va zamonaviy xalqaro standartlariga javob beradigan yuqori malakali yuridik kadrlarni tayyorlash tizimini yanada takomillashtirish maqsadida 2013 yilda Toshkent davlat yuridik instituti Toshkent davlat yuridik universiteti etib qayta tashkil etilgan edi. Yuridik institut universitetga aylantirilganidan so'ng, yillar davomida yuridik ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan bir qancha islohotlar amalga oshirildi. Chunonchi, yuridik o'qitish tizimiga birinchilardan bo'lib "modul" tizimi joriy etildi va tizim yil sayin takomillashtirilib borilmoqda.

Ma'lumki, yetarli adabiyotlar bilan ta'minlangan huquqshunoslar fundamental tadqiqotlarni ham qiynalmasdan amalga oshirish imkoniga ega bo'ladi. Albatta, bunda ilmiy rahbar bilan birga olib borilayotgan tadqiqot uchun hozirda mavjud maxsus metodlar, ya'ni ushbu fan doirasida va umumta'lim fanlar metodlari (deylik, qiyosiy tahlil va deduksiya) asosida tashkillashtirilishi kelishib olinadi va olingan natijalar tahlil qilib boriladi. Bundan tashqari, mustaqil ravishda huquqiy masalalarga tanqidiy yondashuvlarni qo'llash kerak. Bunda yakuniy fikr va hukmga yuridik tushunchalar, huquqiy tamoyillar hamda siyosiy qadriyatlarga tayanilgan holda, qonunning asosi va ijrosi orqali kelinadi. Shuningdek, fikrlarni baholash, tezkor qarorlar qabul qilish va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish lozim. Bugungi kunda 300 dan ortiq interfaol metodlar orqali yuridik fanlar sohasi, qolaversa, boshqa fan tarmoqlari vakillari ham o'z faoliyatlarida ushbu metodlardan foydalanib, zaruriy natijalarga erishmoqda. Demak, bugungi davrning asosiy talabi hisoblangan qisqa vaqtda aniq va to'g'ri qarorlar qabul qila olishni yoshlarga o'rgatishda zamonaviy metodlardan samarali foydalanish alohida ahamiyatga ega. "O'zbekiston Respublikasida yuridik ta'lim va fanni tubdan takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi Farmon bilan yuridik ta'limni rivojlantirish bo'yicha juda ko'p yangiliklar joriy etilishi belgilandi. Xususan, qisqa vaqtda Samarqand, Namangan va Termiz davlat universitetlarida yuridik fakultetlar tashkil etildi. Farmonda yuridik fakultetlar ochilishi yuridik kadrlar tayyorlashda sog'lom raqobatni vujudga keltiribgina qolmasdan, joylarda mahalliy yoshlarni o'z hududlarida yuridik ta'lim olish imkoniyatini oshirishi ham ahamiyatlidir. 2021 yil so'ngida Buyuk Britaniyaning oliy ta'lim sohasiga oid muhim masalalarni yorituvchi va universitetlar faoliyatini baholab boruvchi Times Higher Education tashkiloti (THE) o'zining navbatdagi THE Impact Ranking reytingi natijalarini e'lon qildi.⁴ Klinik yuridik ta'limni rivojlantirish yo'li bilan o'quv jarayoni va huquqni qo'llash amaliyoti o'rtasida uzviy aloqani taminlash yuridik ta'lim va fanni yanada rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlardan biri etib belgilandi. Uzoq yillar davomida mazkur uzviylikka yetarlicha ahamiyat berilmasligi yuqori malakali kadrlar tayyorlashda o'zining salbiy ta'sirini ko'rsatdi.

Har bir fan yoki sohaning o'z tamoyillari, metodologiyasi va yangicha rivojlanayotgan paradigmalari bo'ladi. Huquqiy ta'lim jarayonida ham o'ziga xos pedagogik metodlardan samarali foydalanish, amaliyotdagi huquqiy ko'nikmalar orqali sifatli ta'lim jarayonini tashkil etish shu yo'nalishdagi pedagoglar, professor-o'qituvchilardan alohida mas'uliyat talab qiladi. Yuridik texnikumlar faoliyatini muntazam takomillashtirib borish asosida mehnat bozorida talab yuqori bo'lgan malakali kadrlarni tayyorlash, yuqori malakali kadrlar tayyorlash jarayoniga kadrlar buyurtmachilarini faol jalb etish, yuridik texnikumlarda ko'rsatilayotgan ta'lim xizmatlari sifati, ulardagi ilmiy va o'quv tarbiya jarayonlari hamda imkoniyatlar haqida tegishli davlat organlari, kadrlar buyurtmachilari va keng jamoatchilikni xolis axborot bilan ta'minlash, yuridik texnikumlarning dunyodagi reytingi yuqori bo'lgan ta'lim muassasalari bilan hamkorligini ta'minlash hamda ularning xalqaro standartlarga muvofiq yuqori ko'rsatkichlarga

erishishiga ko'maklashish texnikumlar reytingini aniqlashning asosiy vazifalari etib mazkur qarorda ko'rsatildi. Qarorda Adliya vazirligi yuridik texnikumlari bitiruvchilarini "yurisprudensiya" mutaxassisligi bo'yicha yuridik kadrlarni tayyorlashni amalga oshiruvchi oliy ta'lim tashkilotlari bakalavriatiga o'qishga qabul qilish tartibi to'g'risidagi nizom chiqarilib unga asosan, hududiy adliya organlari tomonidan yuridik texnikumlar bitiruvchilariga yo'llanmalar berish, yo'llanma berilgan bitiruvchilar hujjatlarini OTMga qabul qilish, yakka tartibdagi suhbatni o'tkazish, OTMga qabul qilishni rasmiylashtirish, o'qish uchun to'lovni amalga oshirish, taqsimotga muvofiq OTM bitiruvchilarining uzluksiz ishlab berishini tashkil etish tartiblari belgilab berildi. Yuridik texnikumlarning o'zaro yillik reytingini aniqlashda o'qituvchilarning nafaqat pedagogik, balki ilmiy faoliyat bilan shug'ullanishga undaydi. Texnikumda chet tilini nafaqat o'quvchilar balki o'qituvchi-xodimlarning ham chuqur o'rganib belgilangan sertifikatga ega bo'lish ishtiyoqini oshiradi. Qolaversa, mazkur qaror o'quvchilarning xalqaro, Respublika miqiyosidagi olimpiada, tanlovlarida faol ishtirok etishlarni rag'batlantiradi.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-4947 sonli "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi farmoni, 2017 yil 7-fevral.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8-oktyabrdagi "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi farmoni.
3. <https://tsul.uz/uz/general-page/sovmetstnie-obrazovatelynie-programmi>
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 30-oktabrdagi "O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi yuridik texnikumlari faoliyatini takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 677-sonli .

ITALYAN HIKOYALARIDA FRAZEOLOGIK IBORALARNING BERILISHI ("GIALLO A CORTINA" VA "LA STRANIERA" HIKOYALARI MISOLIDA)

Xudoyqulov Behzod

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti o'qituvchisi

Tursunov Ulug'bek

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7311308>

Annotatsiya. Frazeologizmlar barcha tillarda ham qiziqarli mavzulardan bo'lib, ularni so'zma-so'z tarjima qilish imkonsiz. Frazeologik iboralar tilni jonlantiradi, ular jilolangan va tilda alohida o'rin egallaydi. Ko'pincha ular tili o'rganilayotgan mamlakat madaniyati va tarixi bilan bog'liq. Bugungi kunda, frazeologik iboralar va idiomalar ustida qizg'in izlanishlar olib borilayotgan bir paytda, frazeologik iboralarning har taraflama jihatlarini o'rganish frazeologiya sohasining asosiy vazifalaridan biridir. Frazeologik iboralarni qiyosiy jihatlarini o'rganish asosida ularning semantik jihatlariga ham to'xtalib o'tishimiz maqsadga muvofiqdir.

Ushbu maqolada italyan hikoyalarida qo'llanilgan frazeologik iboralar tahlil qilingan bo'lib ularning semantik xususiyatlari ham tegishli misollar orqali tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Frazeologiya, frazeologik birlik, frazeologik ibora, tarjima, shakl va ma'no, ko'chma ma'no.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ В ИТАЛЬЯНСКИХ РАССКАЗАХ (НА ПРИМЕРЕ: "GIALLO A CORTINA" VA "LA STRANIERA")

Аннотация. Фразеологизмы – это особые выражения, устойчивые сочетания слов. Объясняя их значение, мы имеем в виду смысл всего словосочетания в целом, а не отдельных слов. Следует отметить, что фразеологизмы встречаются часто. Фразеологизмы в исходном тексте и умение найти соответствующий эквивалент в процессе перевода - наиболее осязаемые этапы для переводчика. Цель данной статьи - анализ особенности использования фразеологических единиц в итальянских рассказах. Теоретическая информация об фразеологизмы основана на примерах.

USE OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN ITALIAN SHORT STORIES. (ON THE EXAMPLES OF "GIALLO A CORTINA" AND "LA STRANIERA")

Abstract. Phraseological units are considered one of the most interesting parts of the vocabulary. Analysis of translation and semantic features of phraseological units used in literature is one of the main issues of translation theory.

This article aimed at investigating the translation and semantic features of phraseological units used in the Italian short stories. Theoretical data about phraseological units are discussed and analyzed with reasonable examples.

Key words: Phraseology, idioms, phraseological unit, translation, meaning, figurative meaning.

KIRISH

Frazeologiyaning eng murakkab tomoni bu tadqiq qilinadigan frazeologik birliklarning tarjimasini sanaladi. Frazeologizmlarning ko'chma ma'nolari nutq situatsiyasi yoki kontekst yordamida oydinlashadi. Iboralar tilshunoslikning alohida bir qismi bo'lib shakllanganiga hali ko'p vaqt bo'lmagan bo'lsa-da, uning kelib chiqish tarixi til taraqqiyotining ilk bosqichlariga borib taqaladi. Ilmiy tadqiqotlardan ma'lum bo'lishicha, iboraviy birliklar til bilan birga paydo

bo'lib, til bilan birgalikda rivojlanib kelgan. Ammo jamiyatning turli davrlarida ularning o'rni va ahamiyati turlicha baholanadi. Iboralar tuzilishi, leksik-semantik, funktsional-uslubiy va sintaktik vazifalari, shuningdek, o'ziga xos shakllanish xususiyatlariga ega bo'lgan til birligidir. Boshqa chet tillari kabi italyan tili ham iboralarga boy til hisoblanadi.

ASOSIY QISM

Har bir tilda bo'lgani kabi italyan tilida ham frazeologik iboralar muhim tadqiqot mavzusi bo'lib, shu paytgacha ko'plab tilshunoslar tomonidan o'rganilib kelinmoqda. Boshqa chet tillari kabi italyan tili ham iboralarga boy til hisoblanadi.

Frazeologizmlar turli tillarda o'sha xalqning ba'zi urf-odatlarini aks ettiradi. Bu kabi xususiyatlarni ifodalovchi frazeologik iboralar adabiy hikoyalarda ham tez-tez uchraydi. Masalan, italyan tilidagi hikoyalarda ham bu kabi iboralar ko'p qo'llanilishini kuzatishimiz mumkin.

Jumladan, yozuvchi Raffaella Nencinining "Giallo a Cortina" hikoyasida qo'llanilgan iboralarni misol qilib olishimiz mumkin:

"L'esperienza gli ha insegnato che dare corda all'avvocato Venanzi può essere pericoloso". [2, p.5]. Dare corda: ruhlantirmoq. Sinonimi - incoraggiare.

"Finalmente il camper gira a destra, Marcello mette la quarta e approfitta di un rettilineo per superare due machine". [2, p.6]. Rettilineo: To'g'ri, burilishsiz ko'cha. Sinonimi - tratto di strada dritto, senza curve.

"- Ma sì, suo nipote... No, ma cosa dico, mio nipote. Oddio, sono veramente a pezzi ! Manù in effetti sembrava un po' strana, ma come si poteva pensare...?". [2, p.8]. Essere a pezzi: Aqlan va jismonan juda charchash. Sinonimi - essere molto stanchi, esauriti. Può riferirsi sia a condizioni fisiche che psicologiche.

"- Fantastico, vado matta per i funghi. E tu cosa prendi?" [2, p.10]. Andare matto per qualcosa: Biror narsaga alohida ishtiyotli bo'lish. Sinonimi - provare uno speciale entusiasmo per qualcosa.

"“Perfetto, va tutto a gonfie vele”, pensa Marcello, e la guarda dritto negli occhi verdi". [2, p.11]. Andare a gonfie vele: Biror ish juda yaxshi uddalanishi/silliq kechishisi. Sinonimi - dice quando qualcosa va benissimo.

"Michela fa una smorfia buffa come per dire "Lascia perdere", ma arrossisce, anche perché i primi non sono ancora arrivati e hanno già bevuto vari bicchieri di vino". [2, p.11]. Arrossire: hijolat bo'lib qizarish. Sinonimi - diventare rosso, per timidezza o imbarazzo.

"- In effetti è uscito qualche anno fa, nel 1896, precisamente. E non mi risulta che abbia avuto un grande successo. Sicuramente meno di Rose nella polvere. Però non è un brutto romanzo, vero Michela? - dice strizzando l'occhio all'amica che gli sorride dalla prima fila". [2, p.22]. Strizzare l'occhio: sheriklik/hamfiklik belgisi. Sinonimi - gesto di simpatia o complicità.

"- Questo è stato un grave errore, è chiaro. Ma la Turchetti e Furio se ne erano lavati le mani, loro avevano solo fretta di andarsene insieme in udamerica". [2, p.23]. Lavarsene le mani: Biror bir ma'suliyatni bo'yniga olmaslik. Sinonimi - scaricarsi di ogni responsabilità riguardo a qualcosa.

Bundan tashqari - italyan yozuvchisi Nicoletta Santonining “La straniera” hikoyasida ham frazeologik iboralar, idiomalar ko’plab qo’llanilgan bo’lib, ularni quyidagi misollar orqali tahlil qilamiz:

“Accanto alla barella, un uomo: quarant'anni circa, **brizzolato**, camicia leggera, bianca, apertafino a metà petto, pantaloni bianchi, scarpe da tennis.” [1, p.3]. Brizzolato: Oqsoch (Sochiga ko’p oq tushgan). Sinonimi-con molti capelli bianchi.

“L'ambulanza riparte. Il condominio, dopo questo breve episodio di confusione, riprende la sua **paralisi** quotidiana, insensibile ormai alla donna bionda e fortunata.” [1, p.3]. Paralisi: Umumiy harakatsizlik. Sinonimi-immobilità totale.

“A San Lorenzo o incontri persone anziane o incontri **giovani squattrinati**.” [1, p.5]. Squattrinati: Pulsiz, mablag’siz. Sinonimi - che non hanno soldi.

“- Mah... Io non so niente di queste cose. Chiedi a Enzo, **lui non se ne perde una...**” [1, p.6]. Non se ne perde una: Birorta xabar/yangilikni o’tkazib yubormaydigan. Sinonimi - non si lascia sfuggire nessuna novità, nessuna notizia mondana.

“- Sì certo - Enzo **trema come una foglia**.” [1, p.6]. Trema come una foglia: Juda hayajonlangan. Sinonimi - è molto emozionato.

“- No perché c'era la polizia. Mia sorella ha **un sacco di** manifesti di Lola. Li tiene tutti appesi in camera sua...” [1, p.6]. Un sacco di: Juda ko’p. Sinonimi - molto/a/i/e.

“Oliver ora è nello studio del professor Perroni davanti alla grande scrivania vuota del medico. Si siede. **Gli scoppia la testa**.” [1, p.9]. Gli scoppia la testa: Boshi og’riyapti/boshi qotgan. Sinonimi - ha molto mal di testa; è molto confuso.

“- Non sappiamo molto per ora. La signorina ha i sintomi di un avvelenamento. È **fuori conoscenza**.” [1, p.9]. È fuori conoscenza: Esini yuqotgan. Sinonimi - non riconosce niente e nessuno.

“Ha voglia di reagire, di gridare. Ma a cosa servirebbe? Decide di mantenere la calma, **com'è nel suo stile**.” [1, p.9]. Com'è nel suo stile: O’zi bilganidek. Sinonimi - come è solito fare.

“Ha fatto la maestra nei quartieri più poveri di New York. Poi un talent scout l'ha notata e ha cominciato a fare qualche sfilata. Lei sa cosa vuol dire **farsi da soli**, e non è certo stupida...” [1, p.10]. Farsi da soli: O’z kuchi, urinishi bilan muvaffaqiyatga erishmoq. Sinonimi - emergere, avere successo solamente grazie alle proprie forze e capacità.

“Oliver è in piedi nel triste corridoio dell'ospedale. Un dolore acuto gli parte dallo stomaco, gli tocca il cuore e infine sale, cercando una via di uscita che non trova. Rimane lì, fermo, bloccato con un **nodo in gola**.” [1, p.13]. Un nodo in gola: Kuchli hayajonlanib/entikish. Sinonimi - quando siamo molto commossi e angosciati e non riusciamo a piangere.

“- Miriam. Ti rendi conto di quello che dici? Tuo zio è uno degli avvocati più famosi di Roma e tu dici che non impari niente... non hai un'altra e cerchi un appartamento al centro... **non sei nessuno** e vuoi fare l'investigatrice privata?!” [1, p.16]. Non sei nessuno-Taniqli/mashhur emas. Sinonimi - non sei Famoso

“Jane organizzano le feste lo chiamano per servire gli ospiti. Lui li conosce bene. Oliver è **cotto** di Jane...” [1, p.17]. Cotto: Shaydo bo’lib/Juda sevib qolgan. Sinonimi - molto innamorato (colloquiale).

“Miriam ha **un lampo di genio**: ha davanti a sé la più grande occasione della sua vita.” [1, p.17]. Ha un lampo di genio – Unda juda zo’r g’oya bor. Sinonimi - ha una buonissima idea.

“Si innamora di Oliver Lombardo e vanno a vivere insieme... - i due fratelli ascoltano assorti senza osare interrompere - ...fila tutto liscio”. [1, p.22]. Fila tutto liscio: Barchasi yaxshi bo'ladi (silliq kechadi). Sinonimi - va tutto bene.

“Enzo dalla sorpresa rovescia il bicchiere pieno di birra: quella ragazza prima o poi lo farà uscire di testa”. [1, p.23]. Uscire di testa: Aqldan ozish. Sinonimi - impazzire.

“Finalmente ecco che con un gesto deciso si toglie cappello e occhiali. Miriam rimane senza fiato!” [1, p.29]. Rimane senza fiato: Hayratlanib/so'zsiz qolish. Sinonimi - rimane senza parole, molto sorpresa.

“Dalla pistola parte un colpo, ma per fortuna va verso l'alto, proprio come nei film a lieto fine.” [1, p.42]. A lieto fine: Hayrli yakun topish. Sinonimi - che finiscono bene.

Xorijiy tildagi iboralarning tarjimasini va muqobilini topish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Hozirgi kunda o'zbek tilidagi iboralarni chet tillarida va aksincha chet tillardagi iboralarni to'g'ridan to'g'ri asliyat tilidan o'zbek tilidagi tarjimada aks ettirish alohida ahamiyatga ega. Tarjimada shakl va mazmun munosabatini bejirim talqin etish hamda tarjimaning badiiy nafosati va milliy xususiyatini yuzaga keltiruvchi barcha lisoniy-uslubiy vositalar vazifalarini ijodiy aks ettira oladigan muqobil til va nutq birliklari tanlash vazifasi qo'yiladi. Chunonchi, muallif tomonidan foydalanilgan har bir bayon va tafsilot, har qanday so'z va ibora asosiy g'oyaning vujudga kelishida muhim ahamiyat kasb etadiki, asarning tarkibiy qismini tashkil etadigan bunday badiiy-tasvir vositalarning to'la-to'kis idrok etilishi va tarjimada ijodiy qayta yaratilishigina muloqot maqsadiga erishish imkoniyatini yaratadi.

REFERENCES

1. Nicoletta Santoni (1997) “La straniera”// Livello 2/4. Roma, Bonacci. 56 p.
2. Raffaella Nencini. (1997) “Giallo a Cortina”// “Mosaico Italiano. Racconti per stranieri. Livello 2/4. 28 p.
3. Roberta Andres. (2000) Margherita e gli altri// Bonacci.
4. Rahmatullaev Sh. (1970) Nutqimiz ko'rki. - Toshkent: Fan, – B. 56.
5. Sayfullaeva R.R., Mengliev B.R., Boqieva G.H., Qurbonova M.M., Yunusova Z.Q., Abuzalova M.Q. (2009) Hozirgi o'zbek adabiy tili. O'quv qo'llanma. – Toshkent, – 122 b.
6. Turrini G., Alberti C. (2002) Santullo M. L., Zanchi G., Capire l'antifona. Dizionario dei modi di dire con esempi d'autore, 6th ed., Bologna.
7. Xudoyqulov B., Jumayeva M. FRAZELOGIK IBORALARNING TEMATIK VA SEMANTIK TAHLILI (ITALYAN TILIDAGI IBORALAR MISOLIDA) //Academic research in educational sciences. – 2022. – T. 3. – №. 2. – C. 698-706.
8. Xudoyqulov B., Yangiboyeva M. ITALYAN VA INGLIZ TILLARIDAGI AYRIM RANG KOMPONENTLI IBORALARNING SEMANTIKASI //Academic research in educational sciences. – 2022. – T. 3. – №. 4. – C. 564-570.

O‘ZBEK TILI FANINI O‘QITISHDA INTERFAOL METODLARIDAN FOYDALANISH

Boyboboyeva Muattar Shokirjonovna

Toshkent shahar Mirzo Ulug'bek tumani 18-sonli umumiy o'rta ta'lim maktabi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7311497>

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'zbek tili fanini o'qitish jarayonida interfaol usullardan foydalanish to'g'risida batafsil yoritilgan. Turli ko'rinishdagi zamonaviy metodlar va interfaol usullardan namunalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim, pedagog, interfaol, innovatsion texnologiya, charxpalak, taqdimot usuli, imkoniyat, metod, texnologiya.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ В ОБУЧЕНИИ УЗБЕКСКОМУ ЯЗЫКУ

Аннотация. В данной статье подробно описывается использование интерактивных методов в процессе обучения узбекскому языку. Приведены примеры различных современных методов и интерактивных методов.

Ключевые слова: образование, педагог, интерактив, инновационная технология, charxpalak, метод презентации, возможность, метод, технология.

USE OF INTERACTIVE METHODS IN TEACHING UZBEK LANGUAGE

Abstract. This article describes in detail the use of interactive methods in the process of teaching the Uzbek language. Examples of various modern methods and interactive methods are given.

Key words: education, pedagogue, interactive, innovative technology, charxpalak, presentation method, opportunity, method, technology.

Metod aslida yunoncha, "metodos" so'zidan olingan bo'lib, „bilish va tadqiqot yo 'li“, „nazariya“, „ta'limot“ kabi m a'nolam i bildiradi. M etodika (yurt, „methodike“) biror ishni bajarish, amalga oshirish, ado etish m etodlarining, usullarining yig'indisi yoki o 'qitish usullari haqidagi ta 'limot2 — ta 'lim berish m etodlari, yo'llari va vositalari haqidagi fandır. Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi fanining predmeti o'quvchilarga o'zbek tilini o'rgatish yo'llari va vositalari, ona tilini egallash, ya'ni nutqni, o'qish va yozishni, grammatika va imloni o'zlashtirib olish to'g'risidagi ilmdir. Metodika maktab oldiga qo'yilgan ta 'lim va tarbiyaviy vazifalardan kelib chiqib, ona tilini o'rgatishning vazifalarini va m azm unini belgilaydi, ta'lim-tarbiya berish jarayonini tekshiradi, shu jarayonning qonuniyatlarini va ta'lim berish usullarining ilmiy asoslangan tizimini belgilaydi. Metodika fani quyidagi masalalarni o'rganadi:

1. O'qitishning vazifalari va mazm unini aniqlaydi. Nimani o'qitish kerak? savoliga javob beradi, ya'ni boshlang'ich sinflar ona tili kursining dasturlarini, ta 'lim mazmunini belgilab beradi, o'quvchilar uchun darsliklar va qo'llanm alar yaratib, ularni takomillashtirib, sam aradorligi va muvofiqligini doimiy nazorat qilib boradi.

2. O'qitish metodlari, tamoyillari, usullari, dars va uning turlarini, o'quvchilar amaliy ishlari - mashqlar va yozma ishlaming izchil tizimini ishlab chiqadi, ya'ni „Q anday o'qitish kerak?“ savoliga javob tayyorlab beradi.

3. O'quvchilarga ona tilidan bilim berish va ko'nikm a hosil qilishda ilmiy nuqtai nazardan

eng foydali shart-sharoitlar haqidagi masalalarni hal qiladi, ya'ni „Nega xuddi mana shunday o'qitish kerak?“ savoliga javob tayyorlaydi. Eng foydali materiallarni, metodlarni o'rganadi, tanlangan metodlarni asoslaydi, tavsiyalarni eksperimental tekshiradi.

Bugungi kunda jamiyatimizda yangi ijtimoiy munosabatlarning shakllanishi, ta'limning jahon ta'lim tizimiga integratsiyalashuvi zamonaviy pedagogik texnologiyalarda yangicha yondashuv zarurligini taqozo etmoqda. Bu yondashuvlar o'z navbatida o'quv jarayonining tashkiliy va metodik jihatlariga muayyan ijobiy o'zgarishlar olib kirmoqdaki, ularning ko'pchiligi pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat bilan uzviy bog'liq.

Har bir darsni o'ziga xos usul asosida o'tish, o'quvchining fanga bo'lgan qiziqishini oshirish, uning qalbida ilmga muhabbat uyg'otish o'qituvchining mahoratiga bog'liq. Muallimning mahoratini oshirishga xizmat qiluvchi vositalardan biri zamonaviy pedagogik texnologiyalardir. Zamonaviy pedagogik texnologiya – hozirgi zamon didaktikasi va pedagogikasi taraqqiyotining mahsuli. Har bir zamonaviy pedagog mavjud pedagogik texnologiyalarni o'z darslarida qo'llasa, albatta ijobiy natijaga erishadi. Bugungi kun o'qituvchisining maqsadi barkamol yoshlarni tarbiyalash, ularga puxta ta'lim-tarbiya berish, zarur axborotlar bilan ta'minlash, mustaqil fikrlashga o'rgatish, bilim va hayotiy ko'nikmalar hosil qilish, ular qalbida vatanparvarlik, xalqparvarlik tuyg'ularini qaror toptirishdan iborat. Bu ezgu maqsadlarni ilg'or pedagogik va innovatsion texnologiyalar asosida o'tilgan mashg'ulotlarda amalga oshirish mumkin.

Innovatsion texnologiya – ta'lim samaradorligini oshiruvchi omillardan foydalanish, turli pedagogik jarayonlarni loyihalash va amalda qo'llash orqali bilim egallashni takomillashtirish usullari. Uning asosiy maqsadi ta'lim jarayonida o'qituvchi va bilim oluvchi faoliyatiga yangilik, o'zgartirishlar kiritish bo'lib, interfaol metodlardan foydalanishni taqozo etadi. Interfaol usullar ta'lim jarayonida qatnashayotgan har bir bilim oluvchining faolligiga, erkin va mustaqil fikr yuritishga asoslanadi. Bu usullardan foydalanganda bilim olish qiziqarli mashg'ulotga aylanadi.

Ko'p yillar davomida an'anaviy dars o'tish ta'limning asosiy shakllaridan biri bo'lib keldi. An'anaviy darsda o'qituvchi faol, o'quvchi esa passiv ishtirokchiga aylanadi. Bu esa o'quvchining mustaqil fikrlashi, izlanuvchanlik qobiliyati rivojlanishiga to'sqinlik qiladi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari shiddat bilan rivojlanayotgan bir paytda bunday darslar yaxshi samara bermaydi. Bugungi davr talabi dars jarayonini no'anaviy tarzda mazmunli tashkil etish, o'quvchilarning qiziqishini orttirib, ularning o'quv jarayonidagi faolligini ta'minlashni taqozo etadi.

Ona tili o'qitish metodikasi o'zbek tilining m a'lum qismini nazariy ^gallashni nazarda tutadi, shuning uchun ham fonetika va fonologiya, leksikologiya va frazeologiya, so'z yasalishi va etimologiya, grammatika — morfologiya va sintaksis, stilistika, shuningdek, orfoepiya, grafika, orfografiya kabi fanlar ona tili metodikasining muhim asosi hisoblanadi. Fonetika va fonologiya grafika bilan bog'liq holda savod o'rgatish metodikasini ishlashda, elem entar o'qish ko'nikmasini shakllantirishda asos bo'lib xizmat qiladi. Fonetika va grafikaning fonetik tamoyil asosida yoziladigan imlo qoidalarini o'zlashtirishda ham ahamiyati katta. Husnixat metodikasi grafika nazariyasiga tayanadi. Leksikologiyani bilish maktabda lug'at ishi (m a'nodosh va zid m a'noli so'zlarga oid xilma-xil mashqlar o'tkazish, ko'p m a'noli so'zlar, ularning m a'no bo'yoqlari ustida ishlash) ni to'g'ri tashkil etish uchun juda muhimdir.

Noan'anaviy darslarni tashkil etishda interfaol metodlar muhim bo'g'in hisoblanadi. Ular o'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro faol munosabatlarida tashkil etiladigan mashg'ulot turidir. Bunda o'qituvchi va o'quvchi o'zaro hamkorlikda ishlaydi. Fikrlar to'qnashuvi yuzaga keladi. O'quvchining erkin fikrlash jarayoni yangi pog'onaga ko'tariladi. O'qituvchi shu tarzda o'quvchilarni faollashtiradi, o'zlashtirishi past o'quvchilar dunyoqarashi va tafakkurini boyitib boradi.

Ta'lim uzoq davom etadigan jarayon bo'lib, uning sifati darsda qo'llanilgan metodlarga bog'liq. Darsning mazmunli o'tishi, unda qanday metodlardan foydalanilgani va natijaga erishilgani o'qituvchining mahorati, bilim darajasini belgilaydi. Darsda metodlar to'g'ri tanlansa, maqsadga tez va oson erishiladi. Interfaol metodlarni tanlash har bir darsning didaktik maqsadidan kelib chiqqan holda amalga oshiriladi. Bu esa o'qituvchidan har doim bir xil usulda emas, dars mavzusiga mos metodlar asosida dars o'tishni talab etadi. Buning uchun o'qituvchi doimo o'z ustida ishlashi, bilim va kasbiy malakasini oshirib borishi, ilm-fan yangiliklaridan xabardor bo'lishi va o'z faoliyatida ulardan samarali foydalanishi lozim. O'qituvchi bir vaqtning o'zida ijodkor, aktyor va fan bilimdoni bo'lsa, kasbiy mahoratidan kelib chiqqan holda darsning mazmuni, o'quvchilarga yetkazish usul va shakllari, vositalarini oldindan belgilab, mavzuga mos metodni tanlasagina dars samaradorligi yuqori bo'ladi.

Ma'lumki, hozirgi kunda interfaol metodlarning yuzdan ortiq turi mavjud bo'lib, ularning aksariyati tajriba-sinovdan o'tib, yaxshi natija bergan. Keng qo'llaniladigan usullar – "Klaster", "Aqliy hujum", "Davom ettir", "Taqdimot", "Blits-so'rov", "Muammoli vaziyat" kabilardan foydalanib, darsda samarali natijalarga erishish mumkin. Darsning o'tilgan mavzuni so'rash qismida "Sinkveyn", "Teskari test", "Aql charxi" metodlarini, yangi mavzuni tushuntirish qismida "Insert", "Pinbord", "Zinama-zina", "Bumerang" texnologiyalarini, mavzuni mustahkamlash qismida "Venn diagrammasi", "Baliq skeleti", "Nima uchun?", "Qanday?", "Konseptual jadval", "Nilufar guli" kabi grafik tashkil etuvchilar hamda "Tushunchalar tahlili", "T-jadval", "Rezyume", "Kungaboqar", "Charxpalak" metodlarini, uyga vazifa berishda "FSMU", "Klaster", "BBXB" metodlarini qo'llash dars samaradorligini ta'minlab, o'quvchilarning bilimini oshirishga yordam beradi.

Ona tili va adabiyot darslarida ham yuqorida sanab o'tilgan interfaol metodlardan tashqari "Ha... yo'q", "Ta'rif egasini top", "Men kimman?", "Domino" kabi didaktik o'yinlardan foydalanish mumkin. O'yin vaqtida o'quvchilar o'zini erkin tutadi, bilimini namoyon etgisi keladi. Natijada o'quvchida ishonch, qat'iyat paydo bo'ladi. Munozaraga kirishishni o'rganadi. Fikrini asoslashga odatlanadi. Bunda o'quvchilarning yoshi, bilim darajasi inobatga olinishi lozim.

So'zning tarkibi va so'z yasalishini o'rganishda metodikaga so'z yasalishi, etimologiya, grammatika asos vazifasini bajaradi. Morfologiya va sintaksis mavhum til hodisalarini shakllantirishni, til qurilishi haqida tushuncha hosil qilishni to'g'ri tashkil etishga, grammatik tushunchalardan to'g'ri yozuv masalalarini hal qilish uchun foydalanishga imkon beradi. Grammatik atikadan bilimi bo'lmagan o'quvchilarda imlo va punktuatsiyadan ko'nikma va malakalarni shakllantirish mumkin emas. Grammatika o'quvchilar nutqini o'stirishda muhim o'rin tutadi, chunki grammatika so'z shakllarini to'g'ri tuzish, so'z birikmasi tarkibidagi so'zlarni o'zaro to'g'ri bog'lash va gapni to'g'ri tuzishga o'rgatadi. To'g'ri yozuvga o'rgatish metodikasining

rivojlanishida o'zbek tili imlosi nazariyasini hisobga olish talab etiladi. O'qish metodikasi adabiyot nazariyasiga asoslanadi, chunki o'quvchilar badiiy asarni amaliy tarzda tahlil qiladilar, ularga adabiyotshunoslikdan nazariy ma'lumot berilmaydi, ammo metodika adabiy asarning yaratilish qonuniyatlarini, ularning o'quvchilarga ta'sirini, ayniqsa, adabiyotshunoslikka oid mavzulardan asarning g'oyaviy mazmuni, uning mavzusi va sujeti, kompozitsiyasi, janri, tasviriy vositalarini hisobga olishi zarur.

O'qituvchi va o'quvchining maqsaddan natijaga erishishida qanday texnologiyani tanlashlari ular ixtiyorida, chunki har ikkala tomonning asosiy maqsadi aniq natijaga erishishga qaratilgan bo'lib, bunda ishlatiladigan texnologiya o'quvchilarning bilim saviyasi, guruh tabiati va sharoitga qarab tanlanadi.

“Charxpalak”. Ushbu texnologiya o'quvchilarni o'tilgan mavzularni esga olish, mantiqan fikrlab, berilgan savollarga mustaqil ravishda to'g'ri javob berish va o'z-o'zini baholashga o'rgatishga hamda qisqa vaqt ichida o'qituvchi tomonidan barcha o'quvchilarning bilimlarini baholashga qaratilgan. Bu usulni qo'llashdan maqsad o'quvchilarni dars jarayonida mantiqiy fikrlash, o'z fikrlarini mustaqil ravishda erkin bayon etish, o'zlarini baholash, yakka va guruhlarda ishlash, boshqalar fikriga hurmat bilan qarash, ko'p fikrlardan keraklisini tanlab olishga o'rgatishdir. Ushbu texnologiya ona tili va adabiyot darslarining boshlanishi va oxirida yoki biron-bir bo'lim tugallanganda o'tilgan mavzuning o'quvchilar tomonidan qay darajada o'zlashtirilganlik darajasini baholash, takrorlash, mustahkamlash uchun mo'ljallangan.

“Charxpalak” texnologiyasi quyidagicha amalga oshiriladi:

- o'quvchilar sharoitga qarab guruhlariga ajratiladi;
- tarqatma materiallar guruh a'zolariga tarqatiladi;
- belgilangan vaqt ichida guruhlar tarqatmadagi topshiriqni bajarib, uning o'ng burchagiga guruh raqamini, chap burchagiga esa o'zining ramziy belgisini qo'yib ushbu tarqatmani keying guruhga “charxpalak aylanmasi” yo'nalishida almashtiradilar;
- boshqa guruh a'zolari ham tarqatmadagi vazifani bajaradilar va o'zgartirishlar kiritadilar;
- materialning oxirgi almashishidan so'ng har bir guruh o'zi ilk bor to'ldirgan tarqatmani o'z ramziy belgisi asosida tanlab oladi;

- o'qituvchi tarqatma materialda berilgan vazifalarni o'qiydi va jamoa bilan birgalikda to'g'ri javobni belgilaydi yoki tarqatma materialdagi vazifalar ekranda yoritilib, to'g'ri javob aytib o'tiladi;

- har bir o'quvchi to'g'ri javob bilan belgilangan javoblaridagi farqlarni aniqlaydilar va o'zlarini baholaydilar.

“Taqdimot” usuli. Ushbu usulda ma'lum bir mavzu yoki bo'limlar yakunida o'tkaziladigan takrorlash darslarini tashkil qilish mumkin. Bunda o'quvchilar yakka tartibda, juftlikda yoki guruhlarda ishlab, berilgan mavzu bo'yicha mustaqil izlanib, materiallar to'playdi, ularni saralaydi, asosiylarini tanlab olib taqdimot qiladi. Masalan “Alisher Navoiy hayoti va ijodi” mavzusida taqdimot darsi o'tkazilganda o'quvchilarni avvaldan guruhlariga bo'lib, quyidagi yo'nalishlar bo'yicha taqdimot qilish topshiriladi:

- 1-guruh. Alisher Navoiy hayoti va faoliyatini xronologik jadval asosida tushuntiring.
- 2-guruh. Alisher Navoiy ijodini “Klaster” usuli asosida tushuntiring.
- 3-guruh. Alisher Navoiy lirikasini “Kungaboqar” usuli asosida tushuntiring.

4-guruh. Alisher Navoiyning “Xamsa” asarini konseptual jadval asosida tushuntiring.

Har bir guruh berilgan yo'nalishlar bo'yicha darslik va qo'shimcha adabiyotlardan foydalanib ma'lumot to'playdilar va slayd yoki chizmalar orqali taqdimot qiladilar.

“Taqdimot” darslari orqali o'quvchilarda quyidagi ko'nikmalarni shakllantirishga erishish mumkin:

- o'z fikrini og'zaki va yozma tarzda aniq va tushunarli bayon qilish;
- axborot manbalaridan foydalana olish, zarur ma'lumotlarni izlab topish, tahlil qilish, saralash orqali ma'lumotlar bazasini yarata olish;

Ona tili o'qitish tamoyillari quyidagilar.

1. Til materialiga, nutq organlarining o'sishiga, nutq malakalarining to'g'ri rivojlanishiga e'tibor berish tamoyili. N utq, til qonuniyatlariga, oz bo'lsa-da, e 'tibor bermaslik amaliy nutq faoliyatini egallashga salbiy ta 'sir ko'rsatadi. Masalan, fonetik ko'nikmalarga yetarli e 'tibor berilmasa, imloviy savodxonlikka putur yetadi. Bu ta 'lim tamoyili tildan olib boriladigan m ashg'ulotlarda eshituv va ko'ruv ko'rsatmaliligini ta 'minlashni va nutq organlarini m ashq qildirishni (gapirib berish, ifodali o 'qishni, ichida gapirishni) talab etadi.

2. Til ma'nolarini (leksik, gram m atik, morfemik, sintaktik m a'nolarini) tushunish tamoyili. So'zni, m orfemani, so'z birikmasini, gapni tushunish borliqdagi m a'lum voqeahodisalar o'rtasidagi bog'lanishni aniqlash demakdir. Til m a'nolarini tushunish tamoyiliga amal qilishning sharti tilning ham m a tom onlarini, tilga oid barcha fanlar (grammatika, leksika, fonetika, orfografiya, uslubiyat)ni o 'zaro bog'langan holda o'rganish hisoblanadi. Masalan, morfologiyani sintaksisga tayangan holdagina o'rganish, o'zlashtirish mumkin. Sintaksisni o'rganishda esa morfologiyaga suyaniladi, orfografiya fonetika, grammatika, so'z yasalishiga suyanadi va hokazo. So'zni morfemik tahlil qilish uning m a'nosini tushunishga yordam beradi. Tilning ham m a tomonlari birbiri bilan o'zaro bog'langan bo'lib, o'qitishda buni albatta hisobga olish kerak.

3. Tilga sezgirlikni o'stirish tamoyili. Til — juda murakkab hodisa, uning tuzilishini, izchil tizimini fahmlab olmay turib, sal bo'lsa-da, uning qonuniyatlarini, o'xshashliklarini o'zlashtirm ay turib, uni yodda saqlab bo'lmaydi. Bola gaplashish, o'qish, eshitish bilan til materiallarini yig'adi, uning qonunlarini o'zlashtiradi. Natijada kishida tilga sezgirlik (til hodisalarini tushunish) xususiyati shakllanadi.

4. Nutqning ifodaliligiga baho berish tamoyili. Bu tamoyil til hodisalarini tushunm ay turib savodli yozish, nutq madaniyati vositalarining xabar berish vazifasini tushunish bilan bir qatorda, uning ifodaliligini (uslubga oid) tushunishni, m azm uninigina emas, balki so'z va nutq birliklarining, tilning boshqa badiiy-tasviriy vositalarining hissiy bo'yoqdorligini ham tushunishni ko'zda tutadi. Bu tamoyilga amal qilish uchun, birinchi navbatda, badiiy adabiyotlardan, shuningdek, tilning uslubiy xususiyatlari aniq ifodalangan boshqa matnlardan foydalanish talab etiladi. Bu esa m atn m azm uni va uning o'ziga xos „noziriklik“larini ham anglab yetishga yordam beradi.

5. Og'zaki nutqni yozma nutqdan oldin o'zlashtirish tamoyili. Bu tamoyil ham kishi nutqning rivojlanishiga ta 'sir etadi va til o'qitish metodikasini tuzishda xizmat qiladi. M etodika tamoyillari, didaktika tamoyillari kabi, o'qituvchi bilan o'quvchining maqsadga muvofiq faoliyatini belgilashga, ularning birgalikdagi ishlarida qulay yo'nalishni tanlashga yordam

beradi, metodikaning fan sifatida nazariy asoslash elem entlaridan biri bo'lib xizmat qiladi.

REFERENCES

1. Rafiyev A. , G'ulomova N. Ona tili va adabiyot (kasb-hunar kollejlari uchun darslik). T. , "Sharq", 2013.
2. Erkaboyeva N. Q. Adabiyot fanidan savol-javoblar to'plami. T. "Navro'z", 2018.
3. Golish L. V. , Fayzullayeva D. M. Pedagogik texnologiyalarni loyihalashtirish va rejalashtirish. T. , "Iqtisodiyot", 2012.
4. "Umumta'lim fanlari metodikasi" jurnali, 1-, 2-, 3-, 4-sonlar, 2018. 5. "Til va adabiyot ta'limi" jurnali, 1-12 sonlar, 2018.

Мирзахметова Махмуда

УзДЖТУ 2-курс магистранти

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7311518>

Abstract. *This article discusses the features of the English newspaper style. The results of the study of vocabulary, syntax and structure of an English newspaper article are given. As a research material, the author uses issues of The Guardian newspaper. It also describes how to correctly translate media texts using different language tools. We will mention about the usage of different styles of language in order to attract the readers' attention with help of cliches, epithets, puns and etc.*

Key words: *English newspaper style, media texts, language tools, cliches, epithets, puns*

ОСОБЕННОСТИ МЕДИАТЕКСТА В ПЕРЕВОДЕ

Аннотация. *В данной статье рассматриваются особенности английского газетного стиля. Приведены результаты исследования лексики, синтаксиса и структуры англоязычной газетной статьи. В качестве материала исследования автор использует номера газеты The Guardian. Также описывается, как правильно переводить медиатексты с использованием различных языковых средств. Упомянем об использовании различных стилей языка для привлечения внимания читателей с помощью клише, эпитетов, каламбуров и т. д.*

Ключевые слова: *английский газетный стиль, медиатексты, языковые средства, клише, эпитеты, каламбуры.*

One of the important features of media texts of almost all genres is the combination of message and impact elements in them. Although the main function of mass communication is considered to be the transfer of information, this transfer is quite rarely completely neutral, that is, absolutely free from elements of influence on the audience. In most cases, the transfer of information is accompanied by a direct or veiled expression of evaluation, language means and speech techniques that encourage the audience to a certain reaction to the transmitted information, means of drawing attention to information or to the point of view expressed in the message.

A truly professional translator should be able to notice and adequately convey the ratio of the actual information and the expressive means of IT in his translation.

Among the actual linguistic and stylistic features of the language of the media, the totality of which distinguishes it from the language of other functional styles, one can name a high degree of standardization of the means used: a large percentage of stable and clichéd expressions, various journalistic clichés, lexicalized metaphors, standard terms and names, etc. (this feature is typical for news materials and reflects the desire of their authors to create an impression of absolute objectivity and impartiality). So, for informational messages in the media, such phrases as: *agenda; official visit; summit meeting; fruitful cooperation; bilateral agreement; peace negotiations, etc.* (Повестка дня; официальный визит; встреча на высшем уровне; плодотворное сотрудничество; двустороннее соглашение; мирные переговоры и т. п.)

Examples of the expressiveness of the language as a way of attracting the attention of the recipient, expressing attitudes towards the transmitted information, placing evaluative accents, etc. can serve as speech clichés and clichés, evaluative epithets, direct appeals to the reader

(these features most often characterize copyright, subscription materials). For example: *fortunately; unfortunately; unfortunately; bombshell effect; I note with bitterness; so-called; with connivance; you probably already guess what will be discussed, etc.* (к счастью; к несчастью; к сожалению; эффект разорвавшейся бомбы; с горечью замечу; так называемый; при попустительстве; вы, возможно уже догадываетесь, о чем пойдет речь и т. п.)

In recent years, the language of the media allows the use of colloquial, reduced, slang and even profanity, which is used to express a certain attitude (for example, ironic) of the author of the material, to create a certain image and stylistic (for example, humorous) effect, as well as to shock the audience and attracting a certain category of readers. For example: *“Since I sincerely don’t give a damn about politicians, I’ll talk about society”*; *“Well, what are you, a writer? Did you do something?” etc.*

A special feature of media texts (and a special translation problem) are headlines built on puns, wordplays, quotations, allusions and deformed idioms. For example: *a string of bad luck; Creation of sushi (material about Japanese cuisine); When Queen Anne was alive. ; Who is to blame and what to do? etc.* («Оскар» невезения; Сотворение суши (материал о японской кухне); При царе Горохе; Кто виноват и что делать? и т. п.) It is obvious that such headings, like many other expressive elements, cannot be translated literally. The translation “response” to a pun in the source text should ideally be a meaningful pun in the translated text. If a solution to such a problem cannot be found (which happens quite often), it is better to change the title completely, making it neutral, but clear in meaning and related to the topic of the text.

Of course, there are no ready-made recipes and universal techniques suitable for all situations. But if the translator is prepared in advance for such problems, if he is aware of the essence, content, communicative function and stylistic effect of these and other features of the translated text, if he is able to recognize metaphors and allusions, irony and puns, etc., if he has the necessary background knowledge and understanding of the reality to which the text is devoted, there is a hope that its translation will be adequate enough. Of course, provided that the translator has the necessary professional skills and the relevant working languages.

English headlines are distinguished by their simple grammar. It is common practice to remove the verb "to be" in passive constructions:

Chinese traffic police given anti-smog nasal filters (27.03) instead of Chinese traffic police IS given anti-smog nasal filters;

French driver trapped for an hour in speeding 125mph car with no brakes (13.02) instead of French driver WAS trapped for an hour in speeding 125mph car with no brakes.

Articles and possessive pronouns are also omitted: *Princess Diana’s dress snapped up by anonymous bidder as surprise for wife.*

The Present Simple Tense is mainly used in headlines, even if past actions are described. The Present Simple tense gives a reader the feeling of simultaneity of events:

Paris fashion week: Raf Simons repeats Oscars triumph for Dior. (1.03)

Andrew Marr leaves hospital nearly two months after suffering a stroke. (01.03)

The use of quotations and direct speech is common for English headlines:

73-year-old bank robber ‘wanted to return to jail’. (13.02)

Nicolas Sarkozy: I’d return to politics only to save France. (06.03)

Relaxation of US cannabis laws ‘violates UN drug convention’. (22.03)

The jobseeker's story: 'I'm not proud to say I've gone begging'. (22.03)

Indirect speech is also occasionally used: *World's oldest person Jiroemon Kimura 115, says rise with the sun, read a paper. (07.03)*

Adoption reforms must slow down and give more support to parents, say peers. (06.03)

Foreign words and emotional lexics are often used:

French Communist party says adieu to the hammer and sickle (10.02) (adieu – french “Good bye”); Bonjour ... David Beckham introduces himself as a Paris Saint-Germain player. (31.01) (Bonjour – french “Good afternoon”).

Minami Minegishi of AKB48 appears in tearful mea culpa on YouTube after breaking her band's strict rules on dating, (mea culpa – (from Latin, often humorous, used when you are admitting that sth is your fault).

Readers can also come cross tropes in newspaper headlines:

Fashion renews its love affair with the royal family (metaphor). (22.03)

Newspaper articles frequently make use of cliches. One of the characteristics of newspaper style is this: on one hand, according to federal complaint, on the other, according to state media report, presumed, estimated, to be reported, it is claimed, it was proclaimed. On the other side,... refrained from commenting regarding the schedule, etc.

Infinitives like "to be expected," "to be said to," "to appear to," "to be likely to do," and "to fail to do" are also frequently used.

... and the proposal appears to have the support of David Cameron. (13.03)

But newspaper groups appeared to be moving to boycott the new system... (19.03)

The aid is expected to include civilian vehicle... (02.03)

The woman is said to have injured herself escaping from her first-floor room... (19.03)

Speaking about the translation of newspaper and magazine journalism, A. V. Fedorov makes the following generalization, which is quite applicable to the translation of informational texts:

-Conciseness of presentation, the desire to avoid unnecessary words.

-The use of already existing terminology in translation, without unnecessary, i.e., not given by the original, terms.

-The presence of figurative expressions that do not allow smoothing (preservation of the expressive features of the original, its tone), emotionally colored places (i.e., lively and bright colors).

-Clarity of syntax, especially when meeting long complex sentences, the translation of which is dangerous for ambiguity, confusion, etc. Hence the recommended use of breakdown (partitioning of sentences).

Conclusion

The results of the research show that the English newspaper article has the following features: lexical variety (from colloquial to scientific terms), the use of stylistic figures and tropes, which realize the influential function of newspaper texts. The syntax of the articles includes complex sentences, non-finite verb. All these features of newspaper article are determined by the striving for shortness, quick delivery of information as well as influential function.

REFERENCES

1. Ana Cristina Lahuerta Martínez ‘Use of conjunctions in the compositions of secondary education students’
2. “Analyzing teacher’s difficulties in teaching listening” Suhud Aryana, Yanuarti Apsari
3. “Difficulties in teaching and learning Grammar in an EFL context” Abdu Mohammed Al-Mekhlafi PhD., College of Education, Sultan Qaboos

AKSIOLOGIK MO'LJAL

Sh.Q. Mardonov

p.f.d., professor, O'zPFITI, Uzbekistan

F.Sh. Mardonov

magistrant, Uzbekistan

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7311543>

Annotatsiya. Maqolada aksiologiyaning roli va ahamiyati, bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashda qadriyat yo'nalishi, shuningdek, gumanistik paradigma, uning tabiati va o'qituvchi ta'limidagi ahamiyati haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: ta'lim jarayoni, pedagogik aksiologiya, gumanistik paradigma, bo'lajak o'qituvchilar, ilg'or o'qituvchilar, kompetentsiya, raqobatbardosh o'qituvchi.

ПОДГОТОВКА СТУДЕНТОВ ПО ПЕДАГОГИЧЕСКИМ ПРЕДМЕТАМ АКСИОЛОГИЧЕСКАЯ ЦЕЛЬ

Аннотация. В статье речь идет о роли и значении аксиологии, ценностного ориентира в подготовке будущих учителей, а также гуманистической парадигмы, её природа и значение в педагогическом образовании.

Ключевые слова и выражения: образовательный процесс, педагогическая аксиология, гуманистическая парадигма, будущие учителя, передовые учителя, компетентность, конкурентоспособный учитель.

PREPARING STUDENTS IN PEDAGOGICAL SUBJECTS AXIOLOGICAL GOAL

Abstract. The article deals with the role and significance of axiology, a value orientation in the training of future teachers, as well as the humanistic paradigm, its nature and significance in teacher education.

Keywords and expressions: educational process, pedagogical axiology, humanistic paradigm, future teachers, advanced teachers, competence, competitive teacher.

Bugungi kunda ta'limning rivojlanishida yetakchi tendensiya - bu qadriyatlar paradigmasiga o'tishdir. Bu pedagogik fikrlarning bir tomonlama funksional ta'limdan universal qadriyat sifatida yaxlit ta'limga o'tishdir.

Oliy ta'limda qadriyatli orientir olish muammosi bilan faol ishlayotganlar: A.M. Bul'min, B.Z. Vulfov, M.Ya. Vilenskiy, B.S. Gershunskiy, I.F. Isaev, A.I. Mischenko, N.D. Nikandrov, V.A. Slastyonin, Ye.N. Shiyanov kabilarni ko'rsatish mumkin. Ular tomonidan oliy pedagogik maktabning zamonaviy ta'lim jarayonidagi aksiologiyaning ustuvor tomonlari aniqlangan hamda ular zamonaviy amaliyotda asos sifatida qo'llanilib kelinmoqda.

Pedagogik ta'limning gumanistik paradigmasi pedagogik faoliyatning gumanistik tabiati va mohiyati bilan belgilanadi. Bu faoliyatning gumanistik qadriyatlari o'qituvchi uchun doimiy mo'ljaldir. Ular anglash jarayonida borliq va ideal, bo'lishlik bilan muqarrarlik darajasini yoki farqini belgilab boradi hamda bu fraqlarni yengib o'tishga tayyorligini, fuqarolik pozitsiyasini, o'qituvchining hayotidagi muhim tomonlarini amlga oshishiga zamin tayyorlaydi.

V.A. Slasteninning ta'kidlashicha, "uzluksiz ta'lim tizimida o'qituvchilarni tayyorlash qator gumanistik va aksiologik g'oyalar asosida amalga oshiriladi, shuningdek, XXI asr pedagogini tayyorlash mazmuniga pedagogik ta'limning gumanistik paradigmasini kiritish

lozim, chunki u umuminsoniy qadriyatlar, yangi ijtimoiy madaniy borliqqa antropologik yondashuvni taqozo qiladi"[2, s. 7].

V.A. Slastenin zamonaviy ta'limning gumanistik tabiati muhokamasida pedagogik faoliyat qadriyatlari, deya "uning shunday xususiyatlarini, ya'ni o'qituvchining material va ruhiy talabalarini qanoatlantiruvchi va uning jamoaviy mohiyatli gumanistik maqsadlariga erishtiruvchi ijtimoiy va kasbiy faolligini oshirishga orientir bo'lib hizmat qiladi" [2, s. 3].

Shaxsning xarakterli ehtiyojlariga asoslangan holda olim pedagogik faoliyatning quyidagi guruhlarini ko'rsatadi:

jamiyatda tan olingan, ijtimoiy muhit bilan bog'liq qadriyatlar (o'qituvchining ijtimoiy mohiyatli mehnati, o'qituvchining kasbiy faoliyati nufuzi, qarindoshlar, yaqinlar, tanishlarning tan olishi va b.);

muloqot ehtiyojlarini qanoatlantirish bilan bog'liq qadriyatlar (bolalar bilan doimiy ishlash, bolalar muhabbati va ular bilan bog'lanib qolishlik, qiziqarli odamlar, ota-onalar, hamkasblar bilan muloqotda bo'lish imkoniyati hamda ma'naviy qadriyatlar bilan almashinuvi va b.);

o'zini o'zi takomillashtirish bilan bog'liq qadriyatlar (ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish imkoniyati, ma'naiy madaniyat bilan aloqada bo'lish, o'zi yaxshi ko'rgan ish, predmet bilan shug'ullanish, doimiy ravishda o'z bilimlarini oshirib borish imkoniyati va b.);

o'zini namayon qilish, ifodalash bilan bog'liq qadriyatlar (o'qituvchi mehnatining ijodiy xarakterga egaligi, pedagogik faoliyat romantikasi, tarbiyasi "og'ir" bolalarni qayta tarbiyalash imkoniyati, pedagogik faoliyatining shaxs qiziqish va qobiliyatlariga mos kelish va b.);

utilitar-pragmatik talablar bilan bog'liq qadriyatlar (o'zini ko'rsatish imkoniyati, shaxslararo muloqot, kasbiy ulg'ayish, kasbiy oldinga siljish, ta'tilning kattaligi va b.) [2, s. 3].

V.A. Slastenin ilmiy maktabi tarafdorlari qadriyatlarni kasbiy pedagogik qadriyatlar, deya, ularni quyidagi guruhlariga ajratadilar: "maqsad-qadriyatlar; vosita-qadriyatlar; munosabat-qadriyatlar; bilim-qadriyatlar; sifat-qadriyatlar" va ularning gorizontalki tekislikda yotishi va vertikal tekislikdagi qadriyatlar: ijtimoiy-pedagogik, kasbiy-guruhli va individual-shaxsiy sifatida qaraydilar. Ular bir narsada haqlar, ya'ni "pedagogik qadriyatlarni tashkil qilgan guruhlar tizim, mazmunli asos, kasbiy-pedagogik madaniyat sterjeni sifatida birlashadilar" [2, s. 65].

V.A. Slasteninning fikriga ko'ra, "o'qituvchining ongida muhirlanib qolgan pedagogik qadriyatlar tizim sifatida uning bolalar va kattalar bilan muloqotida kasbiy-qadriyatli orientir hamda kasbiy faoliyatida ijod, bola shaxsini rivojlantirish va kasbiy hamkorlik, ma'naviy qadriyatlar bilan almashinuv bo'lib hizmat qiladi"[2, c. 4].

O'tgan asrning 80-yillaridan boshlangan yuqorida ko'rsatilgan ijtimoiy-siyosiy jarayonlar ta'lim va tarbiyada gumanistik qadriyatlarning tiklanish va boyishining yangi bosqichi bo'ldi. Uning vakillari sifatida "pedagogika va hamkorlik" platformasida birlashgan ijodiy faoliyat yuritayotgan (Sh.A. Amonashvili, Ye.N. Ilin, S.N. Lysenkova, V.F. Shatalov va b.) o'qituvchilar bo'ldilar.

80-yillra oxiri va 90-yillar boshida o'zgargan vaziyatlarda ko'pgina pedagogik qarashlar, pozitsiyalar, holatlarni qayta ko'rib chiqishni taqozo qiladi. Pedagogikadagi yangi yo'nalishlar tez orada o'zining tarafdorlarini ham belgilab oldi. Pedagog-novatorlarning har tomonlama - Sh.A. Amonashvili, Ye.I. Ilin, V.F. Shatalov, S.L. Lysenkova, I.P. Volkov va b., harakati

boshlandi [3, s.30]. Ularning pedagogik faoliyati o'quv faoliyatida tarbiyachi va tarbiyalanuvchining samarali o'zaro harakatlari imkoniyatlari borligini tasdiqlab berdi.

Pedagog-novatorlar o'zarining umumiy konsepsiyasida o'quvchi o'quv jarayoni sub'ekti ekanligi, gumanistik ustanovkalar zarurligini ko'rsatib berdilar.

Bo'lajak o'qituvchilar pedagogik ongidagi turli to'siqlarni kamaytirish maqsadida yetakchi, ilg'or o'qituvchilarning shaxsiy namunasidan keng foydalanildi.

Albatta, pedagogik ta'limning zamonaviy tizimida aksiologik orientir o'z ifodasini topishi kerak. Buni ta'lim tarixida o'z ifodasini topgan yetakchi aksiologik g'oya "Pedagogik faoliyatda aksiologiya va innovatika" maxsus kursini o'qitish tajribasi ham tasdiqlaydi.

Maxsus kursning har bir mavzusi mustaqil ijodiy ish yozish bilan yakunlanadi. Topshiriqni bajarish uchun materiallarni individual (bibliografik, informatsion, diagnostik, ilmiy-tadqiqot) izlanishni taqozo qiladi.

Muhokama, bahslashuv, dialog - faktlar, hodisalar, dasturlar, modellar, texnologiyalarning turli yondashuv yoki yangi paradigma nuqtai nazaridan "munosabatlarini ko'rsatish"ni taqozo qiladi.

Zamonaviy yondashuvlarni qo'llash talabalarga shaxsga gumanistik yondashuvning mohiyatini tushunish, uning shaxsiy riojlanishdagi roli, demokratik tashkillashtirilgan pedagogik jarayonda o'quvchi shaxsi diagnostikasi va prognostikasining muhimligini tushunib yetish imkonini berdi.

Olib borgan ishlarimiz pedagogika nazariyasi va tarixi kursini sezilarli darajada to'ldirdi hamda talabalarining umumpedagogik va falsafiy bilimlarini chuqurlashtirish va kengaytirishga xizmat qildi.

Pedagogik bilimlar bilan qurollangan talaba ta'lim tizimining rivojlanish qonuniyatlarini angalb yetadi, ular nafaqat tarixiy-pedagogik nazariyadan va tizimdan, balki ta'lim va tarbiyaning zamonaviy innovatsion yo'nalishlaridan ham to'g'ri orientir oladilar.

Talabalar pedagogik ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirish - bu juda murakkab jarayon bo'lib, u psixologik-pedagogik sikldagi predmetlar va gumanitar fanlarning birgalikdagi integratsion harakatlari orqali ta'minlanadi.

Faktlar to'g'risidagi pedagogik bilimlar barcha boshqa bilimlar asosi bo'lib sanaladi, chunki ular real borliqni to'g'ridan-to'g'ri ifodalaydi. Faktlarni bilmasdan qonunlar, nazariyalarni, ya'ni faktlar orasidagi haqiqiy bog'liqliklarni anglash mumkin emas. Qonunlar muhim aloqalarni ifodalaydi.

Aksiologik bilmilar – bu kerakli bazis, talabalarda qadriyatli munosabatlarni rivojlantiruvchi fundamental asos bo'lib, ularsiz pedagoglarning ilmiy dunyoqarashlarini shakllantirish jarayonini amalga oshirib bo'lmaydi, zamonaviy o'qituvchi tomonidan informatsion oqimni o'zlashtirish mumkin emas, shuningdek, innovatsiyalarni shaxsiy mo'ljallab ham bo'lmaydi.

Aksiologik mo'ljalning o'ziga xosligi (kelgusida rivojlanishning yuqori pag'anasi sifatida – nazariy pedagogikaning o'ziga xos ishonchi) uning ilmiy tizimli bilimlardan tobeligida ko'rinadi.

Bunday ishning muhimligi, nazarimizda, pedagogik soha talabalarini, ya'ni bo'lajak o'qituvchilarni o'qituvchi tarbiyalaydi, bolalarni o'qitishga o'rgatadi, shu tariqa ularni hayotga tayyorlaydi hamda kelajak ma'naviy qadriyatlari asoslarini yaratadi.

O'qituvchining kasbiy tayyorgarligiga aksiologik yondashuvni K.D. Ushinskiy konseptual asoslagan - "agarda pedagogika insonni har jihatdan tarbiyalashni xoxlar ekan, unda u insonni har jihatidan bilishi ham kerak" [4, s. 24].

XX asr davomida oliy pedagogik ta'limda katta hamjmdagi muhim gumanistik xarakterdagi g'oyalar, qonsepsiyalar, qadriyatlar to'plandi, ular mamalakatimiz va xorijiy an'anaviy pedagogik ta'limda ilgaritdan bo'lgan hamda aksiologik assosini tashkil qiladi.

Zamonaviy ta'lim muhiti bilimlarning ishonchga, yaxlit rivojlanishiga o'tishni hamda ilmiy bilimlar alohida aksiologik mo'ljallarning rivojlanishini taqozo qiladi. Bunday holatda pedagogik bilimlarning talabalar aksiologik yo'nalishi asosi sifatida qo'yilishi mumkin.

Yuqorida ta'kidlanganlardan kelib chiqib aytish mumkinki, yangi tipdagi ishbilarmon, kompetentli, bozorgir o'qituvchini shakllantirish jamiyatdagi qadriyatlar tizimini insonprvarlashtirish va demokratizatsiyalashsiz, pedagogika fanining aksiologik tavsifiy xususiyatlarini hisobga olmasdan tasavvur qilish qiyin.

REFERENCES

1. Павлютенков Е.М. Профессиональная диагностика и практикум по профдиагностике. -Комсомольск-на-Амуре, ч.1. 1990. – 99 с.
2. Слостенин В.А. Гуманистическая парадигма педагогического образования. //Магистр. 1994. №6. С. 3
3. Исаев И.Ф. Теория и практика формирования профессионально-педагогической культуры преподавателя высшей школы. М., 1993 С. 65.
4. Ушинский К.Д. Собрание сочинений. -Л., Т.8. С. 24.
5. Dzhuraev R. K., Karakhanova L. M. Model of the organization of research activities of 10th grade students in teaching physics and biology //International journal of discourse on Innovation, integration and education. – 2021. - Jild 2. – №. 01. – P.296-300.
6. Мусахоновна Қ. Л. УЗЛУКСИЗ ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА БИОЛОГИЯ ФАНИДАН САМАРАДОРЛИККА ЭРИШИШДА ЭЛЕКТРОН ТАЪЛИМИЙ ВОСИТАЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ ИЛМИЙ-АМАЛИЙ АСОСЛАРИ //Science and innovation. – 2022. – Т. 1. – №. В3. – С. 577-585.
7. Juraev R. X., QORAXANOVA L. M. fizika va biologiyani o'qitishda 10-sinf o'quvchilarining tadqiqot faoliyatini tashkil etish modeli // innovatsiya, integratsiya va ta'lim bo'yicha xalqaro discourse jurnali. – 2021. - Jild 2. – №. 1. – P.295-299.
8. Karakhonova L. M. Using the electronic educational resources in biology lessons //INTERNATIONAL SCIENTIFIC REVIEW OF THE PROBLEMS OF PHILISOPHY, PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY. – 2019. – С. 35-39.
9. Karakhanova L. M. USE OF MEDIERE RESOURCES IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF BIOLOGY IN SCHOOLS //International Scientific Review of the problems of pedagogy and psychology. – 2018. – С. 68-70.
10. Jurayev R. K., Karakhanova L. M. Scientific And Methodical Bases Of The Use Of Electronic Educational Resources In Teaching Biology In General Educational Schools //International Journal of Advanced Science and Technology. – 2020. – Т. 29. – №. 8. – С. 3500-3505.

11. Musokhonovna K. L. ICT-As a means of achieving new educational results in teaching natural disciplines in secondary schools //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2021. – Т. 11. – №. 10. – С. 315-321.
12. Juraev R. X., Karaxonova L. M. media ta'limi maktab o'quvchilarining ta'lim sifatini oshirish omili sifatida / / hayot davomida ta'lim: barqaror rivojlanish uchun uzluksiz ta'lim. – 2013. - S. 322-323.
13. Караханова Л. 6. DEVELOPMENT OF STUDENTS'KNOWLEDGE BASED ON THE USE OF 3D EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN THE BIOLOGY EDUCATION //Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал. – 2020. – №. 2. – С. 55-59.
14. Musaxonovna K. L. General secondary schools requirements for the introduction of informed educational resources for the development of natural sciences //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2022. – Т. 12. – №. 5. – С. 855-860.
15. Juraev R. X., Karaxonova L. M. iqtidorli bolalarni ta'lim muassasalari tomonidan pedagogik qo'llab-quvvatlash //fan, ta'lim va amaliyot integratsiyasi. SCIENTIFIC-METHODICAL JOURNAL. – 2022. - Jild 3. – №. 4. - 66-70 betlar.
16. Karaxanova L. M. tabiiy fanlarni o'qitishda zamonaviy ochiq ta'limda yangi interaktiv elektron manbalar / / ta'lim fanlari bo'yicha akademik tadqiqotlar. – 2021. - Jild 2. – №. CSPI conference 1. - P. 1303-1305.
17. Karaxanova L. M. Development of students' knowledge based on the use of 3d educational technologies in the Biology education //Таълим ва инновацион тадқиқотлар.- Вухоро. – 2020. - 55-59 betlar.
18. Сафарова Р. Г. и др. Ўқувчи-ёшларни оммавий маданият хуружларидан химоя қилишнинг назарий-методологик асослари. – 2017.
19. Kharaxonova L. M. SPECIFIC ASPECTS OF MEDIA EDUCATION AND ITS USE IN HIGH SCHOOLS //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. CSPI conference 3. – С. 278-284.
20. Musakhonovna K. L. Peculiarities of using modern educational tools to increase the effectiveness of teaching the natural sciences and direct students to independent activities //Asian Journal of Multidimensional Research. – 2022. – Т. 11. – №. 5. – С. 182-191.
21. Kh D. R., Karakhonova L. M. Media education as a factor of increasing the quality of teaching schoolchildren //Образование через всю жизнь: непрерывное образование в интересах устойчивого развития. – 2013. – Т. 11. – №. 2 (eng). – С. 287-288.
22. Караханова Л. МУЛЬТИМЕДИЙНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ НА УРОКАХ ЗООЛОГИИ //Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. – 2011. – №. 1.

ПАРАЦЕНТРИЧЕСКАЯ ТЕХНОЛОГИЯ

Ш.К. Мардонов

д.п.н., профессор, УзНИИПН им. Кары Ниязи, Узбекистан

С.Ю. Кадырова

соискатель, Узбекистан

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7311579>

Аннотация. В статье речь идет о роли и значении парацентрической технологии в организации учебных занятий в общеобразовательной школе. По отношению к учащемуся эта технология является лично-ориентированной (цель – развитие личности ученика посредством учебного предмета), гуманно-личностной (нет принуждения), а также технологией сотрудничества и свободного воспитания.

Ключевые слова и выражения: образовательный процесс, учебные тексты, задания, учебные пособия, задачки, учебники, таблицы, видеоматериалы, электронные пособия, дидактические карточки.

PARACENTRIC TECHNOLOGY

Abstract. The article deals with the role and importance of paracentric technology in the organization of classes in a secondary school. In relation to the learner, this technology is person-oriented (the goal is to develop the student's personality through the subject of study), humanitarian-personal (without coercion), as well as a technology of cooperation and free education.

Key words and expressions: educational process, educational texts, assignments, teaching aids, problem books, textbooks, tables, video materials, electronic manuals, didactic cards.

Парацентрическая технология позволяет учить без напряжения с учетом индивидуальных возможностей учащихся, строить образовательный процесс на основе следующих гуманных направлений: учиться знать, учиться действовать, учиться быть, учиться жить вместе. Эти направления выделены в качестве основных в педагогике XXI века.

По отношению к учащемуся эта технология является лично-ориентированной (цель – развитие личности ребенка посредством учебного предмета), гуманно-личностной (нет принуждения), а также технологией сотрудничества и свободного воспитания.

Суть технологии заключается в организации общения в парах, где обязательным условием является встреча с учителем. Учитель выступает в роли консультанта и контролера. Реализация технологии парацентрического обучения проводилась в несколько этапов.

Первый, подготовительный, этап состоит из:

- а) целевых установок, тематического планирования;
- б) отбора средств обучения;
- в) составления информационного листа для учащихся;
- г) разработки методических инструкций к средствам обучения.

Второй этап - это ввод в тему, установка целей, организационный ввод.

Третий этап - освоение средств обучения.

Четвертый - это контроль знаний и умений.

Для организации учебно-воспитательного процесса по ПЦТО педагогу необходимо подготовить следующий материал:

- 1) подобрать основные и дополнительные средства обучения;
- 2) маршрутные листы учителя и учащихся.
- 3) разработать информационные листы (методические рекомендации) к каждому средству обучения;
- 4) разработать листы контроля учета ЗУН.

Центральным понятием парацентрической технологии обучения и разработки технологических карт для учителей и учеников является понятие СО (средства обучения). В качестве средств обучения (СО) могут выступать специально разработанные учебные тексты с заданиями, учебные пособия, задачки, учебники, таблицы, видеоматериалы, электронные пособия, дидактические карточки и т.п.

Для продуктивной учебной деятельности учащихся на уроках также необходимо соблюдать специальный алгоритм подготовки к занятиям.

Отбор средств обучения (СО) для занятия по ПЦТО с учетом их доступности для понимания учащимися.

Подготовка методического указания к каждому СО с указанием необходимых действий при работе с ним. Методические инструкции строятся так, что даже самый слабый ученик, добывая знания, получает свою необходимую часть информации. А сильный ученик имеет возможность получить знания в большем объеме, а также проявить самостоятельность и максимально использовать свой потенциал.

Существенным моментом в применении технологии является подготовка контрольного листа к началу изучения темы по ПЦТО, в котором указывает объем знаний, умений, который должен получить ученик при изучении темы. Задания представляются в виде вопросов, конкретных заданий, упражнений как образцов. Лист дается учащимся перед началом изучения темы. Технология ПЦТО показала свою эффективность при изучении таких тем, где требуется отработка каких-то навыков и умений до автоматизма.

Определение формы контроля: конспект; беседа; тест; схема; таблица; выполнение задания. Нестандартная расстановка ученических столов, возможность самим искать ответы на вопросы, которые зачастую формируют сами учащиеся, свободное изложение своих мыслей, рассуждение, поиск истины – все это способствует формированию мотивации учащихся к получению знаний.

На этих уроках задействованы одновременно и работают согласно своим интеллектуальным возможностям и способностям все учащиеся класса. В данной технологии при составлении методических инструкций учитель имеет большие возможности для дифференцированного подхода внутри классного коллектива, решая тем самым и проблему адаптации, что также свидетельствует о взаимосвязи данной технологии с технологиями адаптивного и дифференцированного обучения.

Цели учебной деятельности, которые будут несколько различны для учащихся разных уровней, решают одну задачу – получить знания о новых способах решения учебных задач. Принятие этих целей учащимися создает у них мотивы учебной деятельности. Основными методами формирования мотивов являются проблемно-поисковые, побуждающие учащихся ставить вопрос «как это делается?», а также и другие – общедидактические методы: словесные и наглядные, методы мотивации учебной

деятельности (использование исторического и занимательного материала, решение задач с межпредметным, профессиональным, экономическим, экологическим и т.п. содержанием, выявление практической значимости изучаемого материала, подведение итогов и поощрение достижений в учебной деятельности и другие).

Технология формирования приемов учебной работы.

К реализации технологии формирования приемов учебной работы мы подходили с позиций деятельностного подхода к обучению – т.е. не давать прием учебной деятельности в готовом виде, а организовать самостоятельное нахождение его учащимися.

При введении приема мы также опирались на принцип этапности.

Этапы овладения приемами учебной работы реализовывались как на одном, так и на нескольких уроках:

1. «Поисковое» решение учебной задачи – на основании изученной теории, по аналогии с известными ранее приемами, на основании обобщения и переноса известного приема, интуитивно, методом проб и ошибок и т.п.

2. Ознакомление учащихся составляющих действий по решению учебной задачи, как правило, с помощью учителя:

- выделить и перечислить по порядку действия, которые ученики делают для решения данной задачи,

- формулировка и оформление состава приема в виде перечня действий (памятки) – в тетради, на карточках, на стенде, в учебнике, так, чтобы ученик мог пользоваться ею в необходимых ему ситуациях;

- показ образцов применения приёма – решение учебных задач, сопровождаемое устными указаниями и советами по его использованию.

Таким образом, инструктаж дает учащимся знание о способах деятельности вначале для решения узких (частных) задач; на этом этапе преобладают словесные методы обучения с элементами наглядности (памятки).

Практические упражнения по отработке введенного приёма были условно разделены на три группы:

1) упражнения, направленные на усвоение отдельных составляющих действий (более сложных) основного приема (так называемые подготовительные упражнения для решения основных задач);

2) упражнения, составленные методом варьирования (существенных или несущественных понятий и их свойств), усложнением их содержания при сохранении приема решения;

3) типовые задачи по изучаемой теме, решаемые «вразброс». Все упражнения сопровождаются проговариванием и объяснением вслух выполняемых действий в составе приема.

Допускалось решение упражнения в устной форме - включение в устный диктант, тест, дидактические игры, самостоятельные работы обучающего характера, использование в качестве дополнительных вопросов. Результатом этого этапа становится овладение учащимися умением решать типовые (стандартные) задачи в различных ситуациях

На этапе контроля осуществляется так называемый текущий или промежуточный контроль – в мягкой форме: самоконтроль, взаимоконтроль, сверка с образцом, выявление пробелов. По результатам контроля проводились корректирующие действия по отработке приема, закреплению соответствующего умения и превращения его в навык. Вспомогательным средством на этом этапе является упражнение вида «найти ошибку», для выполнения которого, учащимся необходимо обратиться к соответствующему приему учебной деятельности и проверить правильность выполнения каждого из составляющих его действий. С целью коррекции используются беседы, коллективный и индивидуальный анализ ошибок и работа по их исправлению, приведение примеров, аргументов и контраргументов, индивидуальные карточки-памятки, индивидуальные и дифференцированные задания и др.

Этап применения усвоенного приёма очень важен для формирования приемов учебной деятельности. На этом этапе необходимы теоретические обобщения учителя, помогающие учащимся осознать различные ситуации применения усвоенных приемов, и организация самих этих ситуаций, где для решения поставленных задач учащиеся должны вспомнить нужный прием и выполнить систему составляющих его действий, или построить специальный приём применения знаний и способов действий. В результате у учащихся создается ориентировочная основа учебной деятельности, необходимой для решения разнообразных задач.

Следующий этап – создание ситуации для самостоятельного закрепления обобщенного приёма. Чем больше учащиеся самостоятельно применяют усвоенные обобщенные приемы, тем больше закрепляются в их сознании не только основные существенные действия, входящие в состав приема, но и вариации этих действий. Это дает возможность с накоплением опыта изменять и находить эти существенные действия, т.е. находить новые приемы на основе усвоенных.

Элементы нахождения новых приемов учебной деятельности содержатся в предыдущих этапах и позволяют выделить некоторые пути самостоятельного их нахождения: а) обобщение частных случаев решения учебных задач, б) перестройка и перенос известного приема, в) конкретизация и специализация общего приема, в) аналогия, г) новый прием можно найти как обратный известному, чему способствует понимание структуры взаимно обратных задач в математике и таких общих приемов умственной деятельности, как анализ и синтез, обобщение и конкретизация, дедукция и индукция и других взаимно обратных связей; д) новый прием можно найти самостоятельно на основе анализа содержания изучаемого теоретического материала. Результатом этого этапа должно стать воспитание у учащихся привычки действовать самостоятельно и рационально в разнообразных учебных ситуациях, что может в достаточной степени и на необходимом уровне быть достигнуто в старших классах. Сформированность к концу обучения в средней общеобразовательной школе основных обобщенных приемов учебной деятельности создаст необходимый старшеклассникам фундамент не только самостоятельной, но и творческой деятельности.

В других случаях данное деление условно и может варьироваться в зависимости от контингента обучающихся, направленности обучения и учебной ситуации.

В процессе проведения эксперимента была окончательно сформирована искомая модель, направленная на повышение эффективности обучения школьников и стимулирующая их учебное, интеллектуальное и личностное развитие.

REFERENCES

1. Бордовская, Н.В. *Диалектика педагогического исследования*. -Москва: КНОРУС, 2016. - 512 с.
2. Бондаревская Е.В. Ценностные основания личностно ориентированного воспитания // Педагогика. - 2007. - № 8. - С. 44-53.
3. Бордовская Н.В. *Современные образовательные технологии*. -М.: КНОРУС, 2010. - 432 с.
4. Кульневич С.В. Педагогика личности от концепций до технологий [Текст] : учеб.-практ. пособие / С. В. Кульневич. - Ростов н/Д.: Учитель, 2001. - 159 с. - (Педагогика нового времени).
5. Петровский А. В., Ярошевский М. Г. *Психология*. - М.: Академия, 2002. - 512 с.
6. Сериков В.В. *Личностно-ориентированное образование: поиск новой парадигмы*. Монография. -М.: ВГПУ, 2008.- 182с
7. Якиманская И.С. *Личностно-ориентированное обучение в современной школе*. -М.: Сентябрь, 2002. – 96 с.
8. Dzhuraev R. K., Karakhanova L. M. Model of the organization of research activities of 10th grade students in teaching physics and biology //International journal of discourse on Innovation, integration and education. – 2021. - Jild 2. – №. 01. – P.296-300.
9. Мусахоновна Қ. Л. УЗЛУКСИЗ ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА БИОЛОГИЯ ФАНИДАН САМАРАДОРЛИККА ЭРИШИШДА ЭЛЕКТРОН ТАЪЛИМИЙ ВОСИТАЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ ИЛМИЙ-АМАЛИЙ АСОСЛАРИ //Science and innovation. – 2022. – Т. 1. – №. В3. – С. 577-585.
10. Juraev R. X., QORAXANOVA L. M. fizika va biologiyani o'qitishda 10-sinf o'quvchilarining tadqiqot faoliyatini tashkil etish modeli // innovatsiya, integratsiya va ta'lim bo'yicha xalqaro discourse jurnali. – 2021. - Jild 2. – №. 1. – P.295-299.
11. Karakhonova L. M. Using the electronic educational resources in biology lessons //INTERNATIONAL SCIENTIFIC REVIEW OF THE PROBLEMS OF PHILISOPHY, PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY. – 2019. – С. 35-39.
12. Karakhanova L. M. USE OF MEDIERE RESOURCES IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF BIOLOGY IN SCHOOLS //International Scientific Review of the problems of pedagogy and psychology. – 2018. – С. 68-70.
13. Jurayev R. K., Karakhanova L. M. Scientific And Methodical Bases Of The Use Of Electronic Educational Resources In Teaching Biology In General Educational Schools //International Journal of Advanced Science and Technology. – 2020. – Т. 29. – №. 8. – С. 3500-3505.
14. Musokhonovna K. L. ICT-As a means of achieving new educational results in teaching natural disciplines in secondary schools //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2021. – Т. 11. – №. 10. – С. 315-321.

15. Juraev R. X., Karaxonova L. M. media ta'limi maktab o'quvchilarining ta'lim sifatini oshirish omili sifatida // hayot davomida ta'lim: barqaror rivojlanish uchun uzluksiz ta'lim. – 2013. - S. 322-323.
16. Караханова Л. 6. DEVELOPMENT OF STUDENTS'KNOWLEDGE BASED ON THE USE OF 3D EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN THE BIOLOGY EDUCATION //Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал. – 2020. – №. 2. – С. 55-59.
17. Musaxonovna K. L. General secondary schools requirements for the introduction of informed educational resources for the development of natural sciences //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2022. – Т. 12. – №. 5. – С. 855-860.
18. Juraev R. X., Karaxonova L. M. iqtidorli bolalarni ta'lim muassasalari tomonidan pedagogik qo'llab-quvvatlash //fan, ta'lim va amaliyot integratsiyasi. SCIENTIFIC-METHODICAL JOURNAL. – 2022. - Jild 3. – №. 4. - 66-70 betlar.
19. Karaxonova L. M. tabiiy fanlarni o'qitishda zamonaviy ochiq ta'limda yangi interaktiv elektron manbalar // ta'lim fanlari bo'yicha akademik tadqiqotlar. – 2021. - Jild 2. – №. CSPI conference 1. - P. 1303-1305.
20. Karaxonova L. M. Development of students' knowledge based on the use of 3d educational technologies in the Biology education //Таълим ва инновацион тадқиқотлар.- Вухоро. – 2020. - 55-59 betlar.
21. Сафарова Р. Г. и др. Ўқувчи-ёшларни оммавий маданият хуружларидан химоя қилишнинг назарий-методологик асослари. – 2017.
22. Kharaxonova L. M. SPECIFIC ASPECTS OF MEDIA EDUCATION AND ITS USE IN HIGH SCHOOLS //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. CSPI conference 3. – С. 278-284.
23. Musakhonovna K. L. Peculiarities of using modern educational tools to increase the effectiveness of teaching the natural sciences and direct students to independent activities //Asian Journal of Multidimensional Research. – 2022. – Т. 11. – №. 5. – С. 182-191.
24. Kh D. R., Karakhonova L. M. Media education as a factor of increasing the quality of teaching schoolchildren //Образование через всю жизнь: непрерывное образование в интересах устойчивого развития. – 2013. – Т. 11. – №. 2 (eng). – С. 287-288.
25. Караханова Л. МУЛЬТИМЕДИЙНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ НА УРОКАХ ЗООЛОГИИ //Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. – 2011. – №. 1.

PSIXOLOGIYA FANLARININI O'QITISH ORQALI TALABALARDA ILMIY DUNYOQARASHNI SHAKLLANTIRISH

Saydullayev Jamoliddin Yaxshiboyevich

Samarqand davlat chet tillari instituti o'qituvchisi (Psixolog)

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7311665>

Annotatsiya. Maqolada psixologiya fanlarinini o'qitish orqali talabalarda ilmiy dunyoqarashni shakllantirish haqida ma'lumotlar berilgan. Bundan tashqari maqolada ilmiy dunyoqarashning ilmiy tadqiqot metodlari, shaxsning ilmiy dunyoqarashga ega bo'lishi, ilmiy bilimlarni o'zlashtirishi haqida asoslar keltirilgan.

Kalit so'zlar: ilmiy dunyoqarash, psixologiya fanlari, dunyoqarash, ijtimoiy hayot, tadqiqotchilik ko'nikmalari.

ФОРМИРОВАНИЕ НАУЧНОГО МИРОВОЗЗРЕНИЯ У СТУДЕНТОВ ПОСРЕДСТВОМ ПРЕПОДАВАНИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН

Аннотация. В статье представлена информация о формировании научного мировоззрения у студентов посредством преподавания психологических дисциплин. Кроме того, в статье приводятся обоснования научных методов исследования научного мировоззрения, приобретения человеком научного мировоззрения, усвоения научного знания.

Ключевые слова: Научное мировоззрение, Психологические науки, мировоззрение, социальная жизнь, исследовательские навыки.

FORMATION OF A SCIENTIFIC WORLDVIEW IN STUDENTS THROUGH THE TEACHING OF PSYCHOLOGICAL SCIENCES

Abstract. The article presents information about the formation of a scientific worldview among students through the teaching of psychological disciplines. In addition, the article provides the substantiation of scientific methods of research of scientific worldview, acquisition of scientific worldview by a person, assimilation of scientific knowledge.

Keywords: Scientific worldview, Psychological sciences, worldview, social life, research skills.

O'zbekiston ijtimoiy ishlab chiqarish, madaniy ma'rifiy sohalarda jahonning rivojlangan mamlakatlari darajasiga erishishi uchun mehnatni ilmiy asosda tashkil etishi lozim. Xalq xo'jaligining barcha tarmoqlari, madaniyat, ma'rifat, ta'lim, sohalarida mehnatni ilmiy tashkil etish hayotiy zaruriyatga aylandi. Respublikamiz fuqarolari yangicha dunyoqarashga ega bo'lmasdan turib bunga erishib bo'lmaydi. Bo'lajak mutaxassislar oily ta'lim muassasalarida o'qish davrida faqat fan bloklari va kasbiy bilimlarni chuqur egallashlarining o'zigina kifoya qilmaydi, ulardagi iqtidor va qobiliyatlarni o'stirish, talabalarni ilmiy tadqiqot ishlariga kengroq jalb etib, tadqiqotchilik malaka va ko'nikmalarini hosil qilish zarurdir. Talaba yoshlarda ilmiy dunyoqarash shakllantirish davr talabidir.

Ilmiy dunyoqarash-ilmiy metodlar yordamida ko'p bor tekshirish, umumiy holda insoniyat tajribasi bilan tasdiqlanish qonunlariga tayanuvchi dunyoqarash hisoblanadi. Ilmiy dunyoqarash uzuluksiz, izchil ravishda insoniyat tamonidan orttirilgan, mavjud ilmiy bilimlarni puxta o'zlashtirish, hayotiy tajriba orttirish asosida shakllanadi.

Ilmiy dunyoqarashni amalga oshirishda shaxs narsa va buyumning voqea va xodisalarning ko'rinib turgan ifodasiga shakliga qarab emas, balki ularning ichki mohiyatiga qarab baho

berishi kerak. Ilmiy dunyoqarash bu materiyaning birlamchiligi ong va ruhning ikkilamchiligini e'tirof etishdir. Odam ongiini tafakkurini faylasuflar tabiat-materiya rivojlanishining maxsuli deb hisoblaydilar. Odamlar tabiat va ijtimoiy turmush xodisalariga ilmiy nuqtai nazardan qarashga asoslanib, bir birlariga bo'lgan munosabatlarini vujudga keltiradilar, shu asosda odam o'zini-o'zi bilib oladi.

Shaxsning ilmiy dunyoqarashga ega bo'lishi, ilmiy bilimlarni o'zlashtirib borishi katta ahamiyat kasb etadi. Buning natijasida shaxs:

- birinchidan, tabiat, jamiyatda ro'y berayotgan voqea, hodisalar mohiyatini to'g'ri talqin eta oladi;

- ikkinchidan, o'ziga va atrofdagilarga nisbatan oqilona munosabatda bo'ladi;

- uchunchidan, hech qachon dalillar bilan isbotlanmagan voqilik hodisalarni haqiqat sifatida qabul qilmaydi;

- to'rtinchidan, ilmiy dunyoqarashga egalik shaxsda mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi;

- beshinchidan, zamonaviy sharoitda inson ongini boshqarish ilinjida yurgan turli oqimlar, ularning missionerlik faoliyatlari ta'siriga, mistik g'oyalarga berilmaydi;

- oltinchidan, shaxsning hayotida, shuningdek, ijtimoiy jamiyatda ro'y berayotgan o'zgarishlarning muayyan qonuniyatlarga asoslanishiga ishonadi va ularni tabiiy qabul qiladi;

- ettinchidan, o'zining va jamiyatda sodir bo'layotgan salbiy hodisalarni o'tkinchi sifatida qabul qiladi, kelajakka ishonch bilan qaraydi.

Pedagogik entsiklopediyada ilmiy dunyoqarash tushunchasi "Ilmiy dunyoqarash falsafiy, ilmiy, siyosiy, iqtisodiy, huquqiy, ahloqiy, estetik ideallar va e'tiqodlar yig'indisi, insonning moddiy borliq haqida qarashlari majmuasi hisoblanib, shular asosida inson tabiat va ijtimoiy muhitga o'z munosabatini namoyon etadi" deb ta'riflangan.[1] Ilmiy dunyoqarash shaxs ongida organik olam ilmiy manzarasining umumlashgan tizimi bo'lib, organik dunyo va jamiyat rivojlanishining umumiy tendensiyalarini tushunishga asos bo'lib xizmat qiladi. Shuni qayd etish kerakki, olib borilgan aksar tadqiqotlar umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quvchilarida ilmiy dunyoqarashni shakllantirish muammosini tadqiq etishga bag'ishlangan. Talabalarda ilmiy dunyoqarashni rivojlantirish, xususan, psixologiya fanlarini o'qitishdagi mazkur muammo yuzasidan tadqiqot olib borilmagan. Umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quvchilarida ilmiy dunyoqarashni shakllantirish masalalari rossiyalik V.I. Drigin, V.N. Usova, V.I. Filatovlar, respublikamizda esa J. Tulenov, S.I. Valieva, K.J. Tulenovlar tamonidan o'rganilgan.

Talabalarda ilmiy dunyoqarashining psixologik asoslari etarli darajada o'rganilmagan. Respublikamiz olimlaridan E.G'G'oziyev, X.A. Ruhiyeva, A.A. Abdurazaqov, E. Nazarov A.K. Rahimov va boshqalarning tadqiqotlarida muayan darajada tahlilga tortilgan.

Talabalarda ilmiy dunyoqarashni shakllantirish va rivojlantirish muammosi shaxsning ongi bilan bog'liq bo'lganligi sababli uning metadologik asoslarini ishlab chiqishni taqozo etadi. Izlanish davomida O'zbekiston Respublikasida uzuluksiz ta'lim tizimi orqali barkamol shaxsni – komil insonni voyaga etkazish maqsad etib belgilangan milliy mafkura g'oyalari ilmiy dunyoqarashni shakllantirish va rivojlantirishning metodologik asosi sifatida qabul qilindi.

Shunday ekan, eng avvalo, talabalar dunyoqarashini kengaytirish uchun ular ongida ilmiy izlanish haqidagi tushuncha paydo qilish lozim. Talabalarga ilmiy izlanish haqida tushuncha berishda ularning intellectual salohiyatli bo'lishini va ijodiy jasurligini hamda qat'iyat bilan yangilikka intilishi lozimligini tushuntirish talab etiladi.

Ilmiy ishlarda ishtirok etish ijodiy tafakkur, tashabuskorlik, mustaqillikni, ko'p ma'lumotlar ichidan zarurlarini tanlab olishni rivojlantiradi. Talabalarning ilmiy ishlarda ishtirok etishdan maqsadi – kasbiy mustaqillikni, mehnat faoliyatiga borganda amaliy vazifalarni ijodiy hal qilish qobiliyatini rivojlantirishdan iborat. Shu bilan birga talabaning ilmiy faoliyati bu shaxsning ma'lum darajada o'zini ifodalashi, hayotiy o'zini korsatishiga intilishidir.

Oliy ta'lim muassasalarida psixologiya fanlarini talabalarda oqitishda ularda tadqiqotchilik ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirish imkoniyati katta. Turmushdagi tushunchalar, ko'pgina hollarda ilmiy tushunchalardan farq qilib, ularni o'zlashtirib olishga xalaqit qiladi. Demak, psixologiyani o'qitish metodikasi psixikaning u yoki bu hodisa va holatlari haqidagi turmush hamda ilmiy tasavvurlarining farqiga talabalar e'tiborini qaratishga to'g'ri keladi va hisobga olish kerak bo'ladi.

Oliy ta'lim muassasalarining talabalari psixologiyada psixikaning haqiqatdan aks ettirishi mohiyati ularning reflektorlik asosi haqidagi asosiy qoidalarini o'zlashtirib olishlari, ularda ilmiy dunyoqarashni shakllanishining asosi bo'lib xizmat kiladi. Psixik hodisalar ularning rivojlanishi va o'zaro bog'iqliklarini ko'rib chiqib talabalami tanqidiy fikrlashga o'rganib qoladilar. Psixik hodisalarni to'g'ri ilmiy tushunishga erishish orqali psixologiya o'qituvchisi talabalarga diniy, xurofotlardan, psixikani manfaatparastlik qarashlaridan ozod boiishiga yordamlashadi.

Psixologiya mashg'ulotlarida bayon etiladigan ilmiy qoidalar o'qituvchi tomonidan rasmiy e'lon qilinmasligi va talabalar tomonidan mulohaza qilmay to'g'ridan-to'g'ri qabul qilinishi kerak emas.

Psixologiya o'qituvchisi talabalami fanning asosiy qoidalari haqiqiyiligiga ishontirishi uchun yetarlicha amaliy materiallarga ega bo'lishi lozim. Shu bilan birga nazariy qoidalarni to'g'riligini isbot etuvchi va talabalarning inson psixikasi qonuniyatlarini chuqur tushunishlariga yordam beruvchi tajriba psixologik tadqiqotlarning aniq ma'lumotlarini tanlab olishi muhimdir.[4]

Psixologiya o'qituvchisi talabalar va o'quvchilar olayotgan psixologik bilimlar abstrakt va rasmiy bo'lib qolavermasliklari, ularning bo'ijak pedagogik faoliyatlarida qo'lanma, ishonchga aylanishiga intilishi kerak. Bunday ahamiyatlikni kasb etishining asosiy sharti inson o'z tajribasi orqali olgan bilimlarini tekshirib chiqishi, mustaqil o'ylab olishi, idrok etayotganini boshdan kechirishi va unga nisbatan o'z munosabatini aniqlab qolishi kerak. Aynan shuning uchun talabalarning mustaqil ishlari, inson psixik faoliyati haqida ma'lumotlar to'plashlari, ularni tahlil qilish va tushuntirishlari uchun muhim ahamiyatga ega. Talabalarda ilmiy, nazariy-mustaqil materialistik dunyoqarashni shakllantirish uchun o'qituvchi o'zining psixologik bilimlariga hissiy munosabatini yaqqol ifoda etilganligi, bayon etilayotgan nazariy qoidalarini haqiqiyiligi, to'g'riligiga ishonishi juda muhim hisoblanadi. O'qituvchining bunday munosabati talabalarda fanga qiziqishni oshiradi, psixologik bilimlarni egallab olish va ularni mustaqil kengaytirishga intilishlariga sabab boiadi. O'qituvchi fanning zamonaviy holatini va hozirgi davrda psixologik tadqiqotlardan to'la xabardor bo'lishi, o'quvchilarda yuzaga keladigan savollarga javob bera olishi muhimdir.

Talabalarda dunyoqarashni shakllantirish bo'lajak o'qituvchi shaxsining ma'naviy xislatlarini tarbiyalash bilan uzviy bog'liqdir. Shaxs muammosi psixologiya kursida markaziy o'rinni egallaydi. Shaxsning shakllanishi jarayonida barcha psixik hodisalar yuzaga keladi va shaxs yaxlitligi ko'rinishi sifatida qaraladi. Psixologiya talabalariga inson ichki dunyosi ya'ni yo'nalganlik, xarakteri, qobiliyatining shakllanish sharoitlari haqida ma'lumotlarni beradi.

Psixologiya fanidan talabalar har bir o'quvchining shaxs xususiyatlarini, uning qiziqishlari, ishtiyoqlari, qobiliyatlarini bilib olib ularga to'g'ri ta'sir ko'rsatadilar. Psixologiya fani shaxsni o'rganishga qaratilganligi talabalarda insonning ichki dunyosiga qiziqish, uning mohiyatini bilib olishga intilishi, boshqa odamlar va o'zining shaxsiy psixik xususiyatlarini tushunishga chorlaydi, o'z xotirasi, diqqati, irodasi, xarakterining sifatlarini bilib olishga intilish va ularni takomillashtirish o'quvchilar va talabalarda o'z-o'zini anglashning shakllanishida katta ahamiyatga ega. Talabalarining inson ichki dunyosiga qiziqishlaridan mohirona foydalanib, psixologiya o'qituvchisi ularga o'zlarida ijtimoiy qimmatga ega bo'lgan sifatlarini tarbiyalashda jamiyat oldidagi mas'uliyatlarini his etishga yordam beradi va shu orqali o'z-o'zini tarbiyalash vazifasini qo'yadi.

REFERENCES

1. Ismailovich S. A. Socio-Psychological Problems of Educating an Independent-Minded, Creative Person in the Educational Process //CENTRAL ASIAN JOURNAL OF LITERATURE, PHILOSOPHY AND CULTURE. – 2021. – Т. 2. – №. 12. – С. 4-7.
2. Саидов А., Джураев Р. Баркамол авлодни тарбиялаш-соғлом турмуш тарзини шакллантиришда спортнинг ўрни //Общество и инновации. – 2021. – Т. 2. – №. 2. – С. 203-208.
3. Саидов А. педагогик маhorat: ёшлар ўртасида соғлом турмуш тарзини шакллантириш устувор вазифа сифатида //центр научных публикаций (buxdu. uz). – 2020. – Т. 2. – №. 2.
4. Sharifjon To'lqin o'g A. et al. TA'LIM-TARBIYA TIZIMI VA O'QITUVCHILAR FAOLIYATIDA PSIXOLOGIK XIZMATNING AHAMIYATI //MODELS AND METHODS FOR INCREASING THE EFFICIENCY OF INNOVATIVE RESEARCH. – 2022. – Т. 1. – №. 11. – С. 57-60.
5. Саидов А. СОҒЛОМ ВА БАРКАМОЛ ШАХСИ ТАРБИЯЛАШНИНГ ИЖТИМОЙ-ПСИХОЛОГИК МАСАЛАЛАРИ //Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS). – 2021. – Т. 1. – №. Special issue. – С. 262-266.
6. Саидов А., Джураев Р. Воспитание гармоничного поколения–роль спорта в формировании здорового образа жизни //Общество и инновации. – 2021. – Т. 2. – №. 2. – С. 203-208.
7. Saidov A. Historical roots of formation of healthy lifestyle culture psychology in the family //International Journal of Pharmaceutical Research. – 2020. – Т. 12. – №. 4. – С. 628-630.
8. Ismailovich A. S. PROBLEMS OF IMPROVING PSYCHOLOGY OF HEALTHY LIFESTYLE OF UZBEK FAMILY //Scientific reports of Bukhara State University. – 2020. – Т. 4. – №. 1. – С. 313-318.
9. Ismoilovich S. A. SOCIO-PSYCHOLOGICAL PROBLEMS OF THE FORMATION OF THE PSYCHOLOGY OF A HEALTHY LIFESTYLE OF FAMILIES.
10. Axmedov, A. (2022). The negative effect of internet gambling on youth psychology. Asian Journal of Multidimensional Research, 11(5), 76-79
11. Diyorugli, A. A. (2022). The negative effect of public culture on youth consciousness and its social psychological features. Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities, 12(5), 289-291.

12. Ugli, Akhmedov A. D., et al. "Depressive Behavior in Sports Competitions and Their Characteristics of Will-sustainability." *JournalNX*, vol. 6, no. 04, 2020, pp. 50-53.
13. A. A. Saidov SOCIAL PSYCHOLOGICAL SIGNIFICANCE OF THE FORMATION OF A CULTURE OF A HEALTHY LIFESTYLE IN THE FAMILY // SAI. 2022. №B7. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/social-psychological-significance-of-the-formation-of-a-culture-of-a-healthy-lifestyle-in-the-family> (дата обращения: 05.11.2022).

MAKTAB JISMONIY TARBIYA DARSLARIDA HARAKATLI O'YINLAR O'RNI

Ibragimov Aziz Tulkunovich

TDPU dotsenti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7311734>

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarini harakatli o'yinlar vositasida estetik tarbiyalashning didaktik talablari borasida fikrlar keltirilgan bo'lib, didaktik talablarni amalda samarali qo'llanilishi orqali o'quvchilarni estetik tarbiyalash yuzasidan takliflar berilgan.

Kalit so'zlar: harakatli o'yinlar, metodika, tayyorgarlik, vosita, ovoz, mimika, yosh xususiyatlari.

МЕСТО ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ИГР НА ШКОЛЬНЫХ УРОКАХ ФИЗИЧЕСКОЙ ВОСПИТАНИЯ

Аннотация. В данной статье излагаются взгляды на дидактические требования эстетического воспитания учащихся начальных классов посредством подвижных игр, а также вносятся предложения по эстетическому воспитанию учащихся посредством эффективного применения дидактических требований на практике.

Ключевые слова: подвижные игры, методика, подготовка, средства, голос, мимика, возрастные особенности.

THE PLACE OF ACTIVITY GAMES IN SCHOOL PHYSICAL EDUCATION LESSONS

Abstract. In this article, The views on didactic requirements of aesthetic education of Primary School students through moving games are given, and proposals on aesthetic education of students are made through the effective application of didactic requirements in practice.

Key words: open games, methodology, preparation, means, voice, facial expressions, age characteristics.

O'zbekiston Respublikasida "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun hamda "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" talablari asosida ta'lim-tarbiyani takomillashtirish masalasi muhim ahamiyat kasb etib, unda o'quvchi-yoshlarning ma'naviy, jismoniy hamda estetik madaniyatini shakllantirish uchun tashkiliy, psixologik-pedagogik shart-sharoitlarning metodik tizimini ishlab chiqish dolzarb muammolar sirasiga kiradi. Respublikamizning birinchi Prezidenti I.A.Karimovning 2010 yil 29 yanvarda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasidagi "Asosiy vazifamiz – vatanimiz taraqqiyotini va xalqimiz farovonligini yanada yuksaltirishdir" nomli ma'ruzasida, "biz farzandlarimizning nafaqat jismoniy va ma'naviy sog'lom o'sishi, balki ularning eng zamonaviy intellektual bilimlarga ega bo'lgan, uyg'un rivojlangan insonlar bo'lib, XXI asr talablariga to'liq javob beradigan barkamol avlod bo'lib voyaga yetishi uchun zarur barcha imkoniyat va sharoitlarni yaratishni o'z oldimizga maqsad qilib qo'yganmiz", – deb ta'kidlagan edi. Shu ma'noda ta'lim tizimining umumiy o'rta ta'lim bosqichida o'quvchi-yoshlarni yuksak ma'naviyatli, estetik didli, axloqli va ma'rifatli, bir so'z bilan aytganda, barkamol shaxs sifatida tarbiyalashga alohida ahamiyat berilishi talab etilmoqda.

Estetika insoniyatning mehnati va o'z faoliyatidan boshlanadi. Bu esa uni o'rab turgan muhit va o'zini shakllantirishga yo'naltirilgan borliqqa bo'lgan estetik munosabati, uning o'zining faoliyatidan kelib chiqadi. Harakatlardagi estetikani anglash va uni xis qilish o'z faoliyatida harakatli o'yinlarni qo'llash vositasida ma'naviy kuch sifatida shaxsning estetik

rivojlanishidagi asosni tashkil etadi. Bolaning faoliyati qiyin va mushkul tus olmay unga estetik zavq bag'ishlashi uchun, ma'naviy ko'tarinkilik ruhida uni amalga oshirish harakatlarni aniqligi va go'zalligi vaqtni tejalishiga, o'quvchining ruhlantirishga hamda mazkur jaryonga diqqat-e'tiborini tortishga olib keladi.

Umumiy o'rta ta'limning boshlang'ich sinf o'quvchilarining jismoniy tarbiya darslarida harakatli o'yinlar vositasida o'quvchilarni estetik tarbiyalash borasida dars jarayonini muvofaqiyatli tashkil etish uchun ularni (milliy harakatli o'yinlarning) rejalashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu ma'noda ta'lim tizimining umumiy o'rta ta'lim bosqichida boshlang'ich sinf o'quvchilarining yuksak ma'naviyatli, estetik didli, axloqli va ma'rifatli, bir so'z bilan aytganda, barkamol shaxs sifatida tarbiyalashga alohida ahamiyat berilishi talab etilmoqda. Bu jarayonda yosh avlodning jamiyat rivojiga mos bilim, ko'nikma va malakalar sohibi bo'lishi muhimligini ta'kidlaydi. Jumladan, ta'lim va tarbiya ishlarini boshlang'ich sinf o'quvchilarida milliy harakatli o'yinlarning estetik asoslarini anglash ko'nikmasini shakllantirishga yo'naltirish alohida e'tiborni talab etadi. Shu jihatdan olib qaraganda umumiy o'rta ta'lim yo'nalishida tadqiq qilinishi lozim bo'lgan muhim masalalar tizimida o'quvchilarni zamonaviy usullar asosida estetik tarbiyalashda milliy harakatli o'yinlardan foydalanishning pedagogik tizimini ishlab chiqish, uni amaliyotga tatbiq etishning yangi uslubiy yondashuvlarini joriy etishning mazmuni va metodikasini ishlab chiqish muammosi utuvor tarzda qarilishi lozim.

Umumiy o'rta ta'limning boshlang'ich sinflarida o'qitiladigan jismoniy tarbiyadan DTS o'zining tuzilishi va mazmuniga ko'ra jismoniy tarbiyani o'qitish jarayonida o'quvchi shaxsi, uning jismoniy rivojlanishi, intilishlari, qobiliyati va qiziqishlari ustuvorligidan kelib chiqadi. Ammo amaldagi dasturlar bo'yicha tuzilgan o'quv qo'llanmalarda taqdim qilinayotgan topshiriqlar har doim ham harakatli o'yinlar o'quvchilarni estetik tarbiyalashga mo'ljallanmagan.

Shu maqsadda amaldagi dasturning tuzilishi, mazmuniga putur yetkazmagan holda unga o'quvchilar bilimi, ko'nikma va malakasiga qo'yiladigan asosiy talablarni hisobga olib, dars mazmuniga emotsional yuklama, o'zining estetik mazmuniga ega bo'lgan harakatli o'yinlar, boshlang'ich sinf o'quvchilarini estetik tarbiyalash ularning estetik ehtiyojlarini faollashtiruvchi materiallar kiritildi.

Shuningdek, o'quvchilarni zarur bo'ladigan talablar, tavsiyalar, eslatmalar, milliy harakatli o'yinlar nazariyasi va amaliyotiga estetika bilan bog'lik bo'lgan faoliyatning har xil turlari bo'yicha metodlar bilan ta'minlash muhim ahamiyat kasb etadi. Biroq o'yinlarga qiziqish muammosi asosiy maqsadni chetlab o'tmasligi kerak. O'quvchilarning harakatli o'yinlar orqali estetik tarbiyalash jismoniy tarbiya darslarining tuzilishi, mazmuniga singib ketishi, uning tarkibidan o'rin egallashi, ayni paytda o'ziga xos nufuziga ega bo'lishi, shu bilan birga estetik mazmundagi o'yinlar maroqli, emotsional jo'shqinliklarga ega bo'lishi lozim.

Harakatli o'yinlar garmoniyasi ichki ma'naviy go'zallikni yaratadi, bu esa ephillik, harakatlar aniqligi, bu harakatlarni amalga oshirayotganda o'ziga ishonch va albatta, ko'tarinki kayfiyat ritmida namoyon bo'ladi. U o'quvchilar tomonidan muhim estetik qadriyat sifatida qabul qilinadi va baholanadi.

Harakatli o'yinlar orqali o'quvchilarni estetik tarbiyalash – maqsadga yo'naltirilgan jarayon hisoblanib, shaxsni borliqdagi go'zallikni to'liq qabul qilish va to'g'ri tushunish qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan. U estetik tasavvurlar, qarashlar, estetik ong va estetik did tizimini ishlab chiqilishini nazarda tutadi. Bir vaqtning o'zida bu jarayon o'quvchilarda hayotiy jarayonda barcha sohalar orqali go'zallik elementlarini kirita olish qobiliyati va

intilishlarini tarbiyalaydi. Estetik tarbiya inson tomonidan faqatgina birgina san'at sohasi orqali namoyon bo'lishi bilangina chegaralanmaydi, u barcha ijodiy yondashilgan faoliyatda mavjuddir. Harakatli o'yinlar vositasida boshlang'ich sinf o'quvchilarini estetik tarbiyalash nafaqat mazmun, balki metodik jihatidan ham rang-barang hamda keng tarbiyaviy imkoniyatlarga ega.

Harakatli o'yinlar jarayonida estetik tarbiya funksiyalari quyidagi metodlar orqali izohlanadi:

- harakatli o'yinlarning emotsional izohini ko'rsatib tushuntirish;
- harakatlarning texnik maromiga yetkazdirib va emotsional tarzda izohlash, bu go'zallikka ta'sirlanish hissini keltirib chiqarish;
- harakatlarda va faoliyatlarda rohatlanish hissini namoyon etish;
- harakatli o'yinlar bilan shug'ullanish jarayonida harakat faoliyatida go'zallikni ijobiy namoyon bo'lishiga amaliy o'rgatish.

Harakatli o'yinlar vositasida boshlang'ich sinf o'quvchilarini estetik tarbiyalashni amalga oshirishni maqsad qilib qo'yilgan darsga quyidagi asosiy talablar qo'yiladi:

- jismoniy tarbiya jarayonida harakatli o'yinlarning vazifalari, o'quv materiallari mazmuni bilan o'quvchilarning bilish faoliyatlari hamda mashg'ulotlarni tashkil etishning metodlari va usullarining o'zaro uyg'unligi;

- o'yindagi vazifalarni aniq qo'yish hamda ularning asosiy harakatlariga va estetikasiga alohida e'tibor berish;

- o'quvchilarda harakatli o'yinlarning estetik sifatlarini shakllantirishni faollashtirish;
- didaktik imkoniyalardan unumli foydalanish;
- darsning mazmuni va metodlarining qulaylik holatda tuzish;
- materiallarni o'zlashtirishda harakatli o'yinlarning optimal darajasini ta'minlash (sinflar bo'yicha);
- boshlang'ich sinf o'quvchilarning yosh va jinsiy xususiyatlarini hisobga olish;
- o'quvchilarga individual va tabaqalashtirilgan yondashuv;
- dars materiallarining moddiy mavjudligi.

Harakatli o'yinlar vositasida boshlang'ich sinf o'quvchilarini estetik tarbiyalashda beriladigan topshiriqlar ham muayyan talablar asosida amalga oshiriladi.

Milliy harakatli o'yinlarning o'tkazish jarayonida quyiladigan vazifa va topshiriqlarning talablari:

- harakatli o'yinlarning xilma-xilligi;
- harakatli o'yinlar vositasida o'quvchilarda estetik xis va didni tarbiyalash;
- o'rtoqlari xatti-harakatida va o'zining o'rab turgan muhitdagi go'zallikni topa olish qobiliyatini tarbiyalash;

- o'quvchilar tomonidan egallangan harakatli o'yinlardagi estetik tarbiya hamda muayyan ko'nikma va malakalarini o'zlashtirishni amalga oshirishdan iborat bo'lmazligi lozim;

Vazifalarni bajarishga bo'lgan umumiy talablar:

- istak, qiziqish, emotsional ko'tarinkilik;
- bajaradigan maqsadi harakatlarini aniq anglash;
- vazifani bajarish jarayoniga to'liq jalb etilishi;
- natija nafaqat o'zi uchun, balki o'zgalari uchun ham kerakligi;
- o'z-o'zini baholash. Og'zaki bilan ko'rgazmali, so'z, ko'rgazmalilik, harakatning

o‘zaro mustahkam aloqasi amaliy tadqiqotning xususiyatlaridan iborat bo‘ladi.

Dasturda harakatli o‘yinlarning turlari taklif etilar ekan, ularning tarixiy-nazariy xamda estetik xususiyatlarini anglashga yo‘naltirish va bu bilimlar jismoniy tarbiya darslarida hizmat qilishi uchun muayyan darajada diqqat markazida bo‘lishi nazarda tutiladi hamda dastur materiallarini o‘zlashtirishda quyidagi umumiy talablar qo‘yiladi:

- o‘quvchilarga o‘rgatilayotgan harakatli o‘yinlar to‘g‘risida umumiy ma‘lumotlar berish;
- asosiy harakatlar va mashqlar, ularning mazmuni hamda bajarishdagi estetik jihatlarni ta‘riflab berish;
- jismoniy tarbiya darslarida harakatli o‘yinlar dars jarayonida qo‘llanilishidan maqsad, u o‘quvchilarga nimalar berishi haqida hikoya qilish;
- harakatli o‘yinlardagi nafasatni o‘quvchilar ongida shakllantirish.

Shu nuqtai nazardan yuqorida sharhlab o‘tilgan didaktik talablarni nechog‘lik amalda samarali qo‘llanishi aynan jismoniy tarbiya darslarida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini estetik tarbiyalashda harakatli o‘yinlarning mazmuni bilan bog‘liq.

REFERENCES

1. Karakhonova L. M. Using the electronic educational resources in biology lessons //INTERNATIONAL SCIENTIFIC REVIEW OF THE PROBLEMS OF PHILISOPHY, PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY. – 2019. – C. 35-39.
2. Karakhanova L. M. USE OF MEDIERE RESOURCES IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF BIOLOGY IN SCHOOLS //International Scientific Review of the problems of pedagogy and psychology. – 2018. – C. 68-70.
3. Jurayev R. K., Karakhanova L. M. Scientific And Methodical Bases Of The Use Of Electronic Educational Resources In Teaching Biology In General Educational Schools //International Journal of Advanced Science and Technology. – 2020. – T. 29. – №. 8. – C. 3500-3505.
4. Musokhonovna K. L. ICT-As a means of achieving new educational results in teaching natural disciplines in secondary schools //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2021. – T. 11. – №. 10. – C. 315-321.
5. Juraev R. X., Karaxonova L. M. media ta'limi maktab o'quvchilarining ta'lim sifatini oshirish omili sifatida / / hayot davomida ta'lim: barqaror rivojlanish uchun uzluksiz ta'lim. – 2013. - S. 322-323.

I.Tuychiyeva

Farg'ona davlat universiteti Pedagogika kafedrasini mudiri, p.f.b.f.d.(PhD), dotsent

Sh. Jo'rayeva

Far.DU 2-bosqich magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7311808>

Annotatsiya. Ushbu maqolada oliy ta'lim tizimida kredit-modul tizimini joriy etishning pedagogik asoslarining nazariy asoslari yoritib berilgan. Shuningdek, kredit-modul tizimining ta'lim jarayonidagi ahamiyati haqida batafsil ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: oliy ta'lim tizimi, kredit, modul, o'quv yuklama, pedagogik shart-sharoitlar, ECTS.

ЗНАЧЕНИЕ КРЕДИТНО-МОДУЛЬНОЙ СИСТЕМЫ В ПОВЫШЕНИИ КАЧЕСТВА ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. В данной статье описывается кредитно-модульная система в системе высшего образования. Объясняются теоретические основы педагогических основ введения. Также подробно о значении кредитно-модульной системы в образовательном процессе предоставляется информация.

Ключевые слова: система высшего образования, кредит, модуль, учебная нагрузка, педагогические условия, ECTS.

THE IMPORTANCE OF THE CREDIT-MODULE SYSTEM IN IMPROVING THE QUALITY OF HIGHER EDUCATION

Abstract. In this article, the credit-module system in the higher education system. The theoretical foundations of the pedagogical foundations of the introduction are explained. Also, in detail about the importance of the credit-module system in the educational process information is provided.

Key words: higher education system, credit, module, educational load, pedagogical conditions, ECTS.

Hozirgi yashab kelayotgan davrimizning ustuvor vazifalaridan bu - ta'limda sifatni yaxshilash va takomillashtirish hisoblanadi. Ta'limdagi islohotlar kelajakda katta samara berishini rivojlangan mamlakatlarning tajribasi yaqqol isbotlab turibdi. Bugun mamlakatimizda aynan ta'lim sohasiga yangicha boshqaruv tizimlarini joriy etish, ta'lim jarayonini tashkil etish darajasini jahon tajribasi asosida rivojlantirish, ta'lim sifatini oshirish va kelajakda mutaxassislarining mas'uliyatini rivojlantirish dolzarb masalaga aylangan. Aynan shu maqsadlarni ko'zda tutgan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son bilan tasdiqlangan "2022-2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi farmoni va O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 31-dekabrda 824-son "Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonini tashkil etish bilan bog'liq tizimni takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorlari ijrosini ta'minlash maqsadida oliy ta'lim muassasalarida kredit-modul tizimi bosqichma-bosqich joriy qilina boshladi. "O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktyabrda PF-5847-sonli Farmoni bilan tasdiqlangan "O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi"da oliy ta'lim jarayonlariga raqamli texnologiyalar va zamonaviy o'qitish usullarni joriy etish, yoshlarni ilmiy faoliyatga keng jalb etish, korrupsiyaga qarshi kurashish, muhandislik-texnik ta'lim yo'nalishlarida tahsil olayotgan talabalar ulushini oshirish,

kredit-modul tizimini joriy etish, o'quv rejalarida amaliy ko'nikmalarni oshirishga qaratilgan mutaxassislik fanlari bo'yicha amaliy mashg'ulotlar ulushini oshirish bo'yicha aniq vazifalar belgilab berilgan. Bu qabul qilingan farmondan so'ng O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini bosqichma-bosqich kredit-modul tizimiga o'tkazish ishlari amalga oshirilmogda. Respublikamiz Prezidentining 2021-yil 24-dekabrda "Davlat oliy ta'lim muassasalarining akademik va tashkiliy-boshqaruv mustaqilligini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" hamda "Davlat oliy ta'lim muassasalariga moliyaviy mustaqillik berish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorlari asosida 2022-yil yanvar oyidan boshlab 35 ta oliy ta'lim muassasasida ushbu tizim joriy etildi.

Bizlarga ma'lumki, hayotimizda ko'p narsalarning o'lchov birligi mavjud. Masalan, vaqt o'lchov birligi – sekund, og'irlik – kilo, uzunlik o'lchovi – metr, elektr kuchlanish o'lchovi – amper, suyuqlik – litr. Shunda savol tug'ilishi tabiiy, ta'limning ham yoki oliy ta'limning o'lchov birligi bormi? Aytishingiz mumkin, ha oliy ta'limning o'lchov birligi bu bakalavr, magistratura va doktorantura deb. Lekin bular ta'limning o'lchov birligi emas, uning bosqichlari hisoblanadi. Afsuski, hozirda mamlakatimizda oliy ta'limning talabalar progressini, ularning mutaxassis sifatida shakllanishini muntazam ravishda baholab boruvchi hamma uchun tushunarli bo'lgan o'lchov birligi mavjud emas. Kredit-modul tizimi avvalambor, mamlakatimiz oliy ta'lim tizimiga ta'limning amaldagidan ko'ra ancha mukammalroq, zamonaviy biroq hamma uchun tushunarli bo'lgan o'lchov birligini olib kiradi. Unga ko'ra OTM o'quv dasturlari muayyan o'qish natijalarini ko'zlovchi turli fan va modullarga bo'linadi. Har bir fan yoki modul esa undagi o'qish yuklamasi miqdoriga qarab muayyan miqdordagi kreditlarda namoyon bo'ladi. Masalan, har bir fan o'rta hisobda 5, 6 yoki 7.5 kreditlarda aks etishi mumkin. Talabalar esa har semestr va o'quv yilida muayyan miqdorda kreditlar to'plab borishi va tegishli miqdordagi kreditni to'plagandan keyin unga bakalavr yoki magistratura darajasi berilishi belgilanadi.

Respublikamizda oliy ta'lim muassasalarida kredit modul tizimini joriy etish bo'yicha o'zbek olimlaridan V. O'rinov, M.S. Sobitxo'jayeva, M.U. Hasanova, M. G. Jumanova, D. Abdurahmonova, A. Avazboyev, Y. Jo'rayev, M. Daniyarov, D. Nosirov, Noraliyeva va K. Mamajonovlar tadqiqot ishlarini olib borganlar.

MDH olimlaridan T.Ye. Anatolevna, A.G. Yefremov, V.P. Chistoxvalov, L.S. Grebnev, Yu.S. Davidov, Ye.N. Gevorkyan kabi tadqiqotchilar kredit modul tizimini o'quv jarayonida qo'llash muammolarini ilmiy jihatdan yoritib berganlar.

Xorij olimlaridan K. Riko, A. Trov, B. Sellin, Julia kabi tadqiqotchilar kredit modul tizimining joriy qilinishi va uning yutuq, kamchiliklarini o'z tadqiqot ishlarida ilmiy asoslab berganlar.

O'qitishning kredit-modul tizimi o'zi nima?

"Kredit (credit)— talabaning alohida ta'lim yo'nalishi yoki dasturi bo'yicha fanlarni o'qib o'rganishi va o'zlashtirishi uchun sarflangan o'quv yuklamasining o'lchov birligidir. Kredit — talabalarning me'yoriy hujjat bilan belgilangan, odatda bir hafta davomida auditoriyada va mustaqil ravishda ta'lim olishi uchun ajratilgan minimal vaqt o'lchovidir. Talabaga kredit ma'lum bir fandan belgilangan topshiriqlarni bajarib, yakuniy imtihondan muvaffaqiyatli o'tgandan so'ng beriladi. Har bir talaba kelajakda tanlagan yo'nalishi va mutaxassisligi bo'yicha diplomga ega bo'lishi uchun kreditlarni yig'ib borishi lozim. To'plangan kredit talabaga butun umr davomida o'zining malakasini oshirib borish yoki qo'shimcha oliy ma'lumot olishiga xizmat qilib boraveradi.

Modul—bu, bir nechta fan hamda kurslar o'rganiladigan o'quv rejasining bir qismi. U talabalarda ma'lum bir bilim va ko'nikma hosil qilish, tahliliy-mantiqiy mushohada yuritish salohiyatiga ega bo'lishiga qaratilgan bir nechta fanlar (kurslar) majmui hisoblanadi. Xorijiy tajribaga ko'ra, kredit-modul tizimida o'quv jarayoni har semestrda 2-4tagacha moduldan iborat bo'ladi. Modulda jamlangan fanlar osondan murakkablik sari, nazariy-uslubiy fanlardan amaliy fanlarga qarab hamda mantiqiy jihatdan bir-birini o'zaro uzviy to'ldirish prinsipi asosida shakllantiriladi.

ECTS kredit-modul tizimida 1 kredit o'rtacha 25-30 akademik soatlik o'qish yuklamasiga teng. Ya'ni talaba muayyan fandan tegishli kreditlarni qo'lga kiritishi uchun ma'lum miqdordagi o'qish yuklamasini bajarishi zarur. O'qish yuklamasi bu talaba muayyan o'qish natijalariga erishishga qaratilgan barcha tizimli o'qish mashqlari va harakatlarini bajarish uchun kerak bo'ladigan vaqtdir. Bu degani yuqorida 1 kredit uchun belgilangan 25-30 soatlik o'qish yuklamasi bu talaba fanni o'rganish uchun sarflashi ko'zda tutilayotgan jami o'qish harakatlar jamlanmasidir. Unga nafaqat dars vaqti, balki talabaning fanni o'rganish uchun kutubxonada va uyda sarflagan vaqti, imtihonlar vaqti, qo'yingki talaba ushbu fanni o'zlashtirish uchun barcha tizimli harakatlari vaqtini qamrab oladi. 1 kredit o'qish yuklamasi 25-30 soat oralig'ida aynan necha soat bo'lishini odatda har bir OTM o'zining ichki qoidalarida belgilaydi va bu qoidalar OTM veb sahifasida shaffof tarzda joylashtiriladi. Agar fan 6 kreditli fan bo'lsa, talaba ushbu fan bo'yicha belgilangan miqdordagi kreditlarni qo'lga kiritish uchun semestr davomida 150-180 soatlik o'qish yuklamasini bajarishi kerak bo'ladi ($25 \cdot 6 = 150$; $30 \cdot 6 = 180$). Bunda OTM 1 kredit uchun 30 soatlik o'qish yuklamasi belgilangan bo'lsa, undan 12 soati ($30 \cdot 40\% = 12$) auditoriya soatlari, 18 soati ($30 \cdot 60\% = 18$) esa talabaning 13 mustaqil o'qish soatlariga to'g'ri keladi. Ushbu taqsimot asosida 6 kreditlik fan o'qish yuklamasini aniqlaydigan bo'lsak, talaba ushbu fan bo'yicha belgilangan kreditlarni qo'lga kiritish uchun semestr davomida 72 soat ($(30 \cdot 6) \cdot 40\% = 72$) auditoriya darslarini, 108 soat ($(30 \cdot 6) \cdot 60\% = 108$) uyda va kutubxonada mustaqil o'qish yuklamasini bajarishi kerak bo'ladi. ECTS kredit-modul tizimida bir yillik kreditlar miqdori 60 kreditni tashkil etadi. Bir o'quv yili 2 semestrda iborat ekanligini hisobga olsak, talaba o'qishi davomida har semestr 30 kredit to'plab borishi zarur. Bakalavr dasturi odatda 4 yil ekanligini hisobga olsak, talaba ushbu darajani qo'lga kiritish uchun jami 240 kredit, magistratura dasturini tugallash uchun esa 120 kredit to'plashi kerak bo'ladi. Shunday ekan kredit-modul tizimini joriy etgan OTMlarda talabalar har bir fan uchun belgilangan kreditlar miqdoriga qarab, o'qishlari hali boshlanmasdan o'q har bir fanni o'qish va o'rganishga qancha vaqt sarflashlari kerakligi haqida tushunchaga ega bo'lishlari mumkin. Bu ham ta'limda shaffoflikning bir ko'rinishidir. ECTS kredit-modul tizimida faoliyat yuritadigan universitetlar amaliyotini tahlil qilganimizda, ularning aksariyatida auditoriya soatiga ega bo'lgan fan va modullarda auditoriya va mustaqil o'qish soatlari nisbati o'rtacha 40%ga 60% ekanligini ko'rishimiz mumkin. Bu nisbat boshqacha aytganda 1 : 1.5 to'g'ri keladi. Ya'ni, talaba muayyan fan bo'yicha belgilangan har 1 soat dars uchun unga darsdan tashqarida bir yarim soat mustaqil o'qishi, tayyorlanishi kerak bo'ladi.

Kreditlar shunchaki raqamlar emas. Har bir kredit talaba bajarishi kerak bo'lgan ma'lum miqdordagi o'qish yuklamasini va talaba buning natijasida muayyan o'qish natijalariga erishganligini bildiradi. Bu yuklamalarni bajargandagina o'sha fan bo'yicha belgilangan miqdordagi kreditlarni qo'lga kiritishi mumkin. Mazkur tizimning oliy ta'limga joriy qilinishi o'qitish sifatini oshirish, shaffoflikni ta'minlash, korrupsiyaga barham berish, ta'lim oluvchining

haqiqiy bilimni yuzaga chiqarish hamda talabani mustaqil o'qib-o'rganib, o'z ustida ishlashga zamin yaratadi.

Bugungi kunda Evropa kredit tizimi ko'hna qit'aning deyarli barcha oliy o'quv yurtida amaliyotga joriy etilgan.

Kredit-modul tizimida "Ma'muriy boshqaruv", "O'quv jarayoni", "Ilmiy faoliyat", "Moliyaviy boshqaruv va statistika" axborot tizimlarini o'z ichiga olgan HEMIS axborot tizimi ham keng ma'lumot berilmoqda. Ushbu tizim oliy ta'lim faoliyatini avtomatlashtirish hisobiga ma'muriy xodimlar, professor-o'qituvchilar va talabalarga elektron ta'lim xizmatlarini taqdim etadi. HEMIS axborot tizimi — bu o'qituvchilarning kaliti, shaffoflikni ta'minlaydigan yagona platforma sifatida ma'lumotlar kiritiladigan baza hisoblanadi. Seminarlarda HEMIS dasturida ishlash, kredit-modul tizimida o'quv jarayonini rejalashtirish va tashkil etish, pedagoglar faoliyati va o'zlashtirishni baholash, tizimda me'yoriy-huquqiy hujjatlar bilan ishlash, raqamlashtirish kabi muhim tamoyillariga ham urg'u berildi. Albatta, oliy ta'lim o'qituvchilarining HEMIS dasturida ishlash va kredit-modul tizimida o'quv jarayonini tashkil etishdagi bilim va tajribalari ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishda muhim o'rin tutadi.

Kredit-modul tizimining joriy etilishi o'qituvchi va talabani hamkorlikda ishlashida muhim omil hisoblanadi. Modulli ta'limda pedagog tinglovchining o'zlashtirish jarayonini tashkil etadi, boshqaradi, maslahat beradi, tekshiradi. Talaba esa yo'naltirilgan obyekt tomon mustaqil harakat qiladi. Eng katta urg'u ham talabalarning mustaqil ta'lim olishiga qaratiladi.

O'quv jarayonida mustaqil ta'lim olishning ahamiyati ortadi va bu kelajakda mutaxassislarining mustaqilligi, ijodiy tashabbuskorligi hamda faolligini oshirishga olib keladi. Kredit-modul tizimida universitet talabalari har doim o'qituvchi va kursdoshlaridan yordam hamda maslahat olish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu esa o'zaro hamjihatlikni mustahkamlaydi va jamoada ishlash ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Kredit-modul o'qitish tizimiga o'tish oliy o'quv yurti professor-o'qituvchilariga bo'lgan majburiyatni ham, talabni ham oshiradi. Yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, modulli o'qitish tizimi bilan o'qituvchi nafaqat axborot beruvchi va nazorat qiluvchi funksiyalarini, balki maslahatchi hamda muvofiqlashtiruvchilik vazifalarini ham bajaradi. Pedagogik jarayonda o'qituvchining yetakchilik roli saqlab qolinadi.

Ta'limning kredit tizimi talabalar almashinuvini oshiradi. Chunki bitta universitetda olingan kreditlar ikkinchisida hisobga olinadi va talabalar kredit yo'qotmasdan bir universitetdan boshqasiga o'tishi mumkin. Aynan ushbu tizim o'zbekistonlik talabalarning ilg'or xorijiy universitetlarda o'qishini davom ettirishiga hamda murakkab byurokratik to'siqlarni olib tashlashga imkoniyat yaratib beradi.

Ammo shuni ham qayd etish lozimki, har qanday xalqaro tajribani ko'r-ko'rona, o'z qadriyatlarimizni hisobga olmasdan turib, to'g'ridan-to'g'ri tatbiq etish, uning har bir elementini chuqur tahlil qilmasdan, ilmiy asoslarga tayangan holda amalga oshirilmas ekan, kelajakda ma'lum bir salbiy holatlarning yuzaga kelishini ham unutmash kerak.

Ya'ni ushbu tizim bizning dunyoqarashimiz, shart-sharoit, barkamol insonni voyaga etkazishga qaratilgan qadriyatlarimizga to'la-to'kis mos keladi, degani ham emas. Shu sababli, o'quv jarayonining faol elementlari hisoblanmish professor-o'qituvchi va talabani ham bu boradagi qarashlarini o'zgartirishimiz, mazkur tizim talabalarini ularga singdirishimiz, o'ziga xos madaniyatni shakllantirishimiz darkor.

Zero, mehnat bozori talabiga mos kadrlarni tayyorlamas ekanmiz, raqobatda o'z o'rnimizni, mavqeyimizni yo'qotishimiz muqarrar ekanligini his qilishimiz lozim. Ammo oldimizda bundan yaxshiroq yo'l ham, tanlov ham yo'q. Nega deganda, barcha rivojlangan mamlakatlarning oliy ta'lim muassasalari ushbu yo'ldan yurib, yuqori natijalarni qo'lga kiritmoqda. Kredit-modul tizimi o'quv jarayonining samaradorligini oshirishi bilan bir qatorda talabalarni mustaqil izlanishga yo'naltirish orqali oliy ta'lim muassasalari maxsuloti bo'lmish bo'lg'usi kadrlarni zamon talablariga munosib mutaxassis etib tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa o'rnida shuni aytishimiz mumkinki, har qanday tizim rivojlanishi uchun yangiliklarni joriy qilishga ehtiyoj sezadi. Shunday ekan OTMLarida kredit-modul tizimini joriy qilish va uni rivojlanishi OTMLarida yetishib chiqayotgan yosh kadrlarni o'z mutaxassisliklari bo'yicha yetuk kadr bo'lishi, ishga joylashishida, professor o'qituvchilarning ilmiy salohiyatini oshirishga, OTMLarida o'quv-moddiy bazani rivojlantirishga, akademik mustaqilligini ta'minlashga, OTMLarida talaba, professor-o'qituvchilarni o'zaro almashishda (chet el OTMLari bo'yicha ham) qulayliklar tug'diradi, O'zbekiston Respublikasini Bolonya jarayonlarida ishtirok etish huquqini qo'lga kiritishida va boshqalarni amalga oshirishda katta yordam beradi.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8 oktyabrdagi PF-5847-son bilan tasdiqlangan "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi", farmoni 1-ilovasi, 2-bandi.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son bilan tasdiqlangan "2022-2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi farmoni.
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 31-dekabrda 824-son "Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonini tashkil etish bilan bog'liq tizimni takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori.
4. Axmedova S. R. Masofaviy ta'lim va uning horijiy tillarni o'qitishdagi o'rni //Science and Education. - 2021.
5. N.X.Avliyov, N.N.Musayeva: "Pedagogik texnologiya" Tafakkur Bo'stoni –2012. 117-b
6. Q.Mashrapovning "O'quv jarayonini kredit-modul tizimi asosida tashkillashtirish" to'g'risidagi magistrlik dissertatsiyasi 2021-y
7. Vohid O'rinov O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim muassasalarida ECTS Kredit-modul tizimi: Asosiy tushunchalar va qoidalar. Toshkent-2020.
8. Makhmutovna, T. K., & Ibragimovna, T. I. (2020). Specific features of the pedagogical process focused on increasing the social activity of youth. *Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR)*, 9(6), 165-171.
9. Tuychieva, I. (2015). The concept of pedagogical innovation in modern education. *The Advanced Science Journal*, 87-90.
10. Туйчиева, И. И. (2019). Вопросы обеспечения активизации мыслительной деятельности детей в процессе дошкольного образования. In *PSYCHO-PEDAGOGICAL PROBLEMS OF A PERSONALITY AND SOCIAL INTERACTION* (pp. 22-25).

11. Ganievich, K. I. (2021, December). SCIENTIFIC BASIS FOR THE USE OF THE CREDIT-MODULAR SYSTEM IN HIGHER EDUCATION. In Interdisciplinary Conference of Young Scholars in Social Sciences (pp. 91-93).
12. Ўринова, Н. М., & Абдуллаева, Х. (2022). ТЬЮТОРЛИК ФАОЛИЯТИНИНГ ШАКЛЛАНИШИ, УНИНГ ТАРИХИЙ ВА ЗАМОНАВИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ. Academic research in educational sciences, 3(1), 387-395.
13. Siddikov, B., & Djalalov, B. (2020, December). MODERNIZATION OF EDUCATION-THE FUTURE INNOVATIVE COMPETENCE OF TEACHERS AS A MAIN FACTOR OF FORMATION. In Конференции.

**INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA FRAZEOLOGIK
INTENSIFIKATORLARNING FUNKSIONAL- PRAGMATIK TADQIQI**

Karimova Shahloza Boyqo'zi qizi

Filologiya tillarni o'qitish: Ingliz tili kafedrasida o'qituvchisi

Farg'ona Davlat Universiteti

Musojonova Matluba Burhoniddin qizi

Magistratura: lingvistikada ingliz tili 21.06 guruhi talabasi

Farg'ona Davlat Universiteti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7311817>

Annotatsiya. Ushbu maqola frazeologiya atamasiga batafsil to'xtalib, ularning intensivlik darajasi haqida ma'lumot beradi. Shuningdek, maqolada ingliz va O'zbek tillaridagi frazeologik birliklarning o'ziga xos xususiyatlari o'rganilgan holda, ularning har ikki tildagi qiyosiy tahlili ham amalga oshirilib, frazeologizmlarning funksional-pragmatik jihati tadqiq qilinadi.

Kalit so'zlar: frazeologiya, frazeologizm, turg'un (barqaror) birikma, etimologiya, semantika, frazeografiya, aforizm (hikmatli so'zlar), idioma, maqol, metal.

ФУНКЦИОНАЛЬНО-ПРАГМАТИЧЕСКОЕ ИЗУЧЕНИЕ

ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ УСИЛЕНИЙ В АНГЛИЙСКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ

Аннотация. В данной статье дается подробная информация о терминах фразеологии и приводятся сведения о степени их интенсификации. Также в статье рассматриваются специфические особенности фразеологизмов английского и узбекского языков, проводится их сравнительный анализ в обоих языках, на примерах изучается функционально-прагматический аспект фразеологии.

Ключевые слова: фразеология, фразеологизм, устойчивое (устойчивое) сочетание, этимология, семантика, фразеография, афоризм (мудрые слова), фразеологизм, поговорка.

FUNCTIONAL-PRAGMATIC STUDY OF PHRASEOLOGICAL INTENSIFIERS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

Abstract. This article gives information about the term phraseology in detail and provides information about their degree of intensification. Also, the article examines the specific features of phraseological units in English and Uzbek languages, their comparative analysis in both languages is carried out, and the functional-pragmatic aspect of phraseology is studied with examples.

Key words: Phraseology, phraseologism, stable (stable) combination, etymology, semantics, phraseography, aphorism (wise words), idiom, proverb, saying.

Ko'pchilik til o'rganuvchi yoshlar tilning juda ko'p yashirin tomonlari, o'ziga xos jihatlari borligidan, ayniqsa, so'zlarning ilmiy, badiiy, publitsistik va pragmatik jihatlari bir-biriga to'g'ri kelmasligidan shikoyat qilishadi, tilni yakuni yo'q bilimlar manbai deb ta'riflashadi.

Albatta, agar hozirda tillar faqat lug'atlardangina tashkil topgan bo'lganida, insonlar ham, so'zlashuv ham, insoniyat yaratgan nutqqa oid barcha texnologiyalar: oddiygina gazetadan tortib, multimediyagacha hissiz va qiziqarsiz bo'lar edi. Chunki insonlarni va bu dunyoni bezab, yorqin hissiyotlar berib turguvchi mo'jiza – bu til va uning o'ziga xos xususiyatlaridir.

Darhaqiqat, har bir tilning o'ziga xos o'tmishi, boy madaniyati, etimologiyasi, shu tilda bitilgan va dunyoga tanilgan shohasarlari bo'ladi. Bularsiz til o'z jilosini yo'qotgan hisoblanadi.

Hozir munozara qilmoqchi bo'lgan mavzumiz ham aynan har qanday tilning eng dolzarb va ahamiyatga molik jihatlaridan biri hisoblanib, zarur bo'lsa, bir tilning jamiki boshidan kechirganlarini o'zida aks ettira oladi. Bu frazeologik birliklardir.

Har qanday tilning lug'at boyligi faqatgina o'sha tilning tub so'zlari, boshqa tillardan kirib kelgan olinma so'zlar, tilning ichki semantic qurilishida paydo bo'ladigan yangi so'zlar yasalishigagina emas, balki iboralar, turg'un so'z birikmalari hisobiga ham son jihatidan, ham sifat jihatidan boyib boradi. Ular til birligi sifatida nutqqacha tayyor holda mavjud boladi. Tildagi ana shunday turg'un birikmalar "dunyosi" bilan shug'ullanuvchi fan frazeologiya fanidir. G'arb tilshunoslari orasida Sh.'Balli birinchilardan bo'lib, 1905-yilda frazeologiya terminini qo'llagan. U frazeologizmlarni stilistik nuqtai nazardan tilning ifoda birligi sifatida talqin qilgan. XXasrda frazeologizmlarni tadqiq qilgan olimlar orasida V.V.Vinogradovning semantik klassifikatsiyasini ta'kidlab o'tish lozim. Olim rus tili frazeologiyasini semantik klassifikatsiya qildi va mazkur klassifikatsiya ko'plab tillar frazeologizmlarni jadal o'rganishga turtki bo'ldi. Ushbu o'rinda ingliz tili frazeologiyasi tadqiqotchilar N.N.Amosova, A.V.Kunin, nemis tili frazeologiyasi tadqiqotchilaridan I.I.Chernishyova, A.D.Rayxshtayn, frantsuz tili frazeologiyasi tadqiqotchilaridan M.I.Retsker kabi olimlarning nazariy va amaliy izlanishlarini alohida tilga olish lozim.

Shuningdek, bu termini 1928 yilda Ye.D.Polivanov o'z ilmiy ishlarida qo'llay turib, quyidagi jummalarni aytgan edi: "Men morfologiyaga nisbatan sintaksis qanday aloqada bo'lsa, leksikaga nisbatan xuddi shunday munosabatga kirishuvchi maxsus fanni "frazeologiya" degan termini qo'llashni lozim topdim".

Darhaqiqat, 20-asrning 50-yillaridan beri frazeologiya jahon tilshunosligining diqqat markazida bo'lib kelmoqda. U boyicha bir qator monografik ilmiy izlanishlar natijasida uning ob'ekti aniqlandi, tadqiqot metodlari ishlab chiqildi va bu fan tilshunoslikning boshqa sohalari qatorida o'z o'rnini shakllantirdi.

So'nggi yillarda ko'plab tillar materiallari asosida olib borilgan keng ko'lamlı frazeologik tadqiqotlar natijasida frazeologizmlar quyidagicha ta'riflanmoqda.

Ikki yoki undan ortiq komponentdan tashkil topgan, yaxlit frazeologik ma'no anglatuvchi turg'un til birligi frazeologizm yoki frazeologik birikma (ibora) deyiladi.

Lekin agar unga kengroq ta'rif berishni xohlasak, frazeologiya nutqqa avvaldan tayyor holda kirib kelib, uning eng muhim o'ziga xosligi frazeologizmlarni nutqda hosil qilinadigan (ya'ni avvaldan tayyor bo'lmagan) so'z birikmalaridan farqlab, ajratib olish va shu asosda frazeologizmlarning belgilarini aniqlashdir. Idioma frazeologizmlar, frazeologik birikmalar va barqaror jumlar: maqol va matallar, gapga teng boshqa frazeologizmlar, insonlar tilida qotib qolgan turg'un birikmalar o'rtasidagi muayyan tafovutlarga qarab ko'plab tadqiqotchilar frazeologiyani keng ma'noda tushunadilar. Uni keng ma'noda tushunilganda, frazeologiya doirasiga maqol va matallar, folklorga xos barqaror jumlar, ba'zi tilimizda qotib qolgan muloqot shakllari (salomlashish, xayrlashish jumalari) ham kiritiladi.

Hozir quyida frazeologik birikmalarni ingliz va o'zbek tillarida qiyoslab tahlil qilamiz va pragmatik jihatini asoslab beramiz.

Avvalo, frazeologiyaning pragmatik jihati nima ekanligini bilib olaylik.

Pragmatika insonning ijtimoiy faoliyatini o'zida qamrab oluvchi nutq jarayoni hisoblanib, muayyan muloqot jarayoni orqali namoyon bo'ladi. Pragmatika aniq shakl, tashqi ko'rinishga

ega emas; uning doirasiga soʻzlovchi va tinglovchining oʻzlarigagina tushunarli boʻlgan oʻzaro munosabatlari va vaziyati bilan bogʻliq maʼlum bir masala kiradi.

Misol uchun:

- biron-bir axborot yoki fikrni yetkazishda ishlatiladigan soʻroq, buyruq, iltimos, maslahat, vaʼda berish, uzr soʻrash, tabriklash, shikoyat qilish
- nutq taktikasi hamda nutq odobi turlari;
- suhbat, soʻzlashish qoidalari;
- soʻzlovchining maqsadi;
- soʻzlovchi tomonidan tinglovchining umumiy bilim jamgʻarmasi, dunyoqarashi, qiziqishlari va xislatlariga baho berilishi;
- soʻzlovchining oʻzi bayon qilayotgan xabarga munosabati va boshqalar kiradi.

Agar frazeologizmlarni pragmatik jihatdan tahlil qiladigan boʻlsak, maʼlum bir vaziyatga qarata aytilgan frazeologik birikmani ham soʻzlovchi, ham tinglovchi tomonidan toʻgʻri tushunilib, oʻsha vaziyatga mosligi aniqlangan holda aytilgan; soʻzlovchining maqsadi frazeologik birikma orqali toʻliq ochib berilgan va soʻzlovchi tomonidan nutqqa mos gap ohangi aytilgan boʻlmogʻi darkor.

Ingliz tilida eng koʻp tarqalgan frazeologik birikma turi bu idiomalardir.

“Idioma” atamasi yunon, yani grek tilidan olingan boʻlib, haqiqiy, asl degan maʼnolarni ifodalaydi. Idiomalar ham boshqa frazeologik iboralar kabi turgʻun iboralardan biri hisoblanib, voqea, hodisa va predmetlarni ifodali tasvirlash maqsadida ishlatiladigan, muloqotga oziga xos joʻshqin ruh bagʻishlaydigan va yangi frazeologik maʼno kasb etuvchi turgʻun birikmalardir. Baʼzi bir idiomalar maʼnosi boshqa bir soʻz bilan ham ifodalanishi mumkin, lekin idiomadagi konnotativ maʼno, stilistik oʻziga xoslik mazkur sinonim soʻz bilan toʻla qamrab olinmaydi.

Endi quyidagi idiomaga oid namunaga eʼtibor beraylik:

think on one’s feet frazeologik birikmasi oʻzbek tiliga soʻzma soʻz tarjima qilinganda, “**kimningdir oyogʻi ustida oʻylamoq**” kabi oʻzbek tiliga tushinarsiz maʼno beradigan soʻzlar jamlanmasini anglatadi, xolos. Biroq, uni nutqda yoki maʼlum bir asarda shundayligicha tarjima qilib boʻlmaydi. Shuning uchun, tilimizda unga mos boʻlgan iboralarni qidirib koʻramiz.

*When you’re called on in **class**, you have to be **able** to **think on your feet**.*

Ushbu inglizcha namunani tilimizga quyidagicha tarjima qilish mumkin.

*Dars jarayonida seni chaqirishganida, hamisha **hayoling oʻzing bilan boʻlishi** lozim.*

Yoki:

*I had never heard about the company before, so I had to **think on my feet**.*

*Men u kompaniya haqida avval hech qachon eshitmagandim, shuning uchun **yashin tezigida qaror qilishimga** toʻgʻri keldi.*

Guvohi boʻlganimizdek, ingliz tilidagi aynan bir xil iborani oʻzbek tiliga ikki xil tarjima qilishimizga toʻgʻri keldi, buning sababi pragmatika. Yaʼni pragmatik maʼno nutq jarayoniga mos boʻlishi uchun nutqda tarjima mahoratining oʻrni beqiyos.

Agar yuqoridagi gapni oʻzbek tilimizga:

“Men u kompaniya haqida avval hech qachon eshitmagandim, shuning uchun **tezda** qaror qabul qildim”

Kabi tarjima qilganimizda gapdagi pragmatik ma'no ham o'z jilosini yo'qotgan bo'lardi va hattoki frazeologik birikmaning intensivatori, ya'ni emotsional bo'yog'i ham kamaygan bo'lar edi.

Quyida yesa frazeologik birikmaga namuna keltiriladi (frazeologik birikma qisman ko'chma ma'noga ega bo'lgan, ma'no motivatsiyasi mavjud, sintraktik nuqtai nazardan tarkibiy qismlari osongina ajratilishi mumkin bo'lgan birikmalar hisoblanadi. Bunday birikmalar komponentlari sinonimlar bilan almashtirilishi ham mumkin).

fix (stop, clean) smb's clock frazeologik birikmasi o'zbek tiliga so'zma-so'z tarjima qilinganida "kimningdir soatini tuzatib bermoq (to'xtatmoq)" kabi tilimizga ma'noviy g'aliz bo'lgan iborani keltirib chiqaradi. Biroq, o'zbek tilida unga mos bo'lgan iboralar yetarlicha. Ulardan biri "**kimningdur kavushini to'g'rilab qo'ymoq**".

"We'll clean the Dodgers' clocks today".

Biz bugun Dojerlarni kavushini to'g'irlab qo'yamiz.

Yoki:

O'zbek tilidagi namunaga e'tibor beraylik.

Ma'mur bor, O'ljaboyning kavushini to'g'rilab qo'yish kerak. (Ahmad A'zam. Dutor Bilan Tanbur (Hikoya), ZIYOUZ.COM kutubxonasi)

Agar e'tibor bilan qaraydigan bo'lsak, ikkala tildagi misollarda ham kimnidir jasoni bermoq, ovozi o'chirmoq, ta'zirini berib qo'ymoq kabi ma'nolar anglashilmoqda, biroq agar ushbu frazeologik birikmalarni yuqoridagi sinonimlardan biri bilan almashtiradigan bo'lsak, so'zning badiiy bo'yog'i yo'qolishi va so'zlashuvdagi kuchaytiruv (intensifikatorlik) darajasi pasayishi mumkin.

Taqqoslab ko'raylik:

Biz bugun Dojerlarni ta'zirini beramiz.

Ma'mur bor, O'ljaboyning ovozi o'chirish kerak.

Shuningdek, to give smb a pain in the neck iborasini tahlil etadigan bo'lsak, so'zma-so'z tarjimasi "kimningdur bo'yniga og'riq bo'lmoq" so'zlar jamlanmasiga to'g'ri kelsa-da, aslida "kimningdir asabiga o'ynamoq, kimningdir joniga tegmoq" kabi birikmalarga to'g'ri keladi va o'zbek tilidagi eng mos ekvivalenti "peshonasining sho'ri bo'lmoq" ekanligi ehtimoldan holi emas.

There were times when Joe could be a real pain in the neck.

Bir paytlar Joy haiqatdan peshonaning sho'ri edi.

Darhaqiqat, xulosa qiladigan bo'lsak, tilda mavjud bo'lgan turg'un so'z birikmalari (frazeologizmlar, maqollar, matallar) shu xalqning butun tarixini, hayot yo'lini aks ettiradi, shuning uchun ham insonlar har qanday vaziyatda ularga tez-tez murojaat etadilar. Turg'un so'z birikmalari har qanday nutqdagi birlikning shirali va ta'sirchan bo'lishida muqobil uslubiy vosita rolini bajaradi. Obrazli qilib aytganda, uzukka ko'z qanday bezak bo'lsa, turg'un birikma ham so'zlovchining nutqiga, tasviriga ana shunday kuch hayotiylik bag'ishlaydi.

REFERENCES

1. Abduazizov A., Sodiqov A., Bashakov N. Umumiy tilshunoslik T., 1979.
2. Алехина А.И. Семантические группы во фразеологии современного английского языка. М., 1977.
3. Алехина А.И. Фразеологическая единица и слово. М., 1979.

4. Rahmatullayev Sh. Hozirgi o'zbek adabiy tili. T., 1978.
5. Rahmatullayev Sh. O'zbek tilining izohli frazeologik lug'ati. T., 1978
6. www.wikipedia.org. 9. www.ziyonet.uz
7. ZIYOUZ.COM
8. Collins Dictionary of the English Language. Ed. by L. Urdang, P. Hanks, Th. H. Long.
– London; Glasgow: Collins, 2006.

THE ROLE OF ENGLISH IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

Odiljonova Shirin

Valyieva Solixabonu

Students of Fergana state University

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7311835>

Abstract. *The government of Uzbekistan has identified 10 languages, among which it is necessary to choose two compulsory to study in schools: English, Russian, German, French, Chinese, Korean, Japanese, Turkish, Arabic and Farsi. As studies have shown, most Uzbeks study Russian, but over the last year the number of those who want to learn English has increased significantly. In this article is considered a brief history of the development of English language in the Republic of Uzbekistan from 1997-2021.*

Keywords: *"Education Law", EF English Proficiency Index, a highly skilled workforce, migrants, resolution, integration, GDP, competitive ability, patent, association, Scientific and Technical Transformation.*

РОЛЬ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН

Аннотация. *Правительство Узбекистана определило 10 языков, среди которых необходимо выбрать два обязательных для изучения в школах: английский, русский, немецкий, французский, китайский, корейский, японский, турецкий, арабский и фарси. Как показали исследования, большинство узбекистанцев изучают русский язык, но за последний год количество желающих выучить английский значительно увеличилось. В данной статье рассматривается краткая история развития английского языка в Республике Узбекистан с 1997-2021 гг.*

Ключевые слова: *«Образовательное право», EF English Proficiency Index, высококвалифицированная рабочая сила, мигранты, разрешение, интеграция, ВВП, конкурентоспособность, патент, ассоциация, научно-техническая трансформация.*

Uzbekistan is actively integrating into the global education system. The tumultuous changes sweeping over the CIS countries, reflected in all areas of life of the countries, have also affected the higher education system of Uzbekistan, which has entered the world arena. One of the strategic goals of the country is to join the ranks of developed, democratic States, to provide its people with favorable conditions for life and prosperity and to take a worthy place in the world community. In recent decades, the Republic of Uzbekistan has paid great attention to the education system. In order to achieve these goals, it is necessary to train competitive, creative specialists, fluent in foreign languages. Increasing global competition in the world determines the availability of highly qualified personnel as the central factor of progress. The formation of human resources potential of the country becomes a priority, so one of the first steps of the independent country was the development and adoption of the National Program for Personnel Training. "Education Act" adopted in 1997, and the "National Personnel Training Program" in 1997. New relationships are also actively developing from day to day. Both in society and in education there is an intensive development of communication practices, the development of the spread of advanced technologies. All this is blurring national boundaries not only economically, but also linguistically. English as the language of the computer, international conferences, tourism, where people of all nationalities participate and use English as a means of communication, with scientific purposes, on official need and for recreation, has become the

most widespread. Knowledge of the language and computer literacy increase opportunities for professional development. The younger generation is in the focus of constant attention of the President, who sees young people as the promising future of Uzbekistan. According to UNICEF monitoring report for 2003, the youth under the age of 17 made up 11 out of 26 million people of Uzbekistan 42% of the total population. The documents on the development of education include the Presidential Decree No. PP-1875 of December 10, 2012, foreign language is studied in the system of continuous education since 2013, starting from the first grade of general secondary school to postgraduate education.

In May 2021, Shavkat Mirziyoyev issued a decree on the compulsory study of foreign languages in schools. Against this background, over the past year, the demand for English language learning has noticeably increased. Last May, Uzbek President Shavkat Mirziyoyev adopted a law requiring school leavers to master at least two foreign languages. In addition to schoolchildren, learning at least one foreign language is becoming a requirement for those who want to be officials or are already in public service. Proficiency in foreign languages will help Uzbekistan become more competitive in the global market, Mirziyoyev said. Provided a significant portion of the country's GDP is devoted to international translations, such a strategy is reasonable and justified. In this year's EF English Proficiency Index, Uzbekistan ranked 88th out of 122 countries. The current stage is also the expansion of international cooperation, which is seen as one of the mechanisms of achieving the goals of the national program.

The system of teaching foreign languages is aimed at forming a harmoniously developed, highly educated, creatively thinking younger generation, contributing to the further integration of the republic into the global community by training specialists fluent in the Internet and foreign languages. New requirements imposed by global competition, face problems, one of which is the lack of professionally-oriented textbooks of foreign languages, as well as the need for fluency in a foreign language specialist to be in demand and competitive in the labor market. Without knowledge of a foreign language it is impossible to move around the countries. A qualified specialist who does not speak a foreign language cannot be in demand outside of Uzbekistan. English language has acquired the character of a global language, as the language not only of business and international communication, but also of political, cultural, scientific and technical transformations and achievements, the language of patents, documentation, computer technology. Knowledge of English is of practical importance for the growth of a specialist. The important purpose of educational reforms in the modern world is to increase the standard of professional knowledge, increase the competitiveness of a specialist, for which the knowledge of languages is necessary. Such languages as English, Russian, Arabic are international languages in which business, cultural, political meetings, scientific conferences are conducted. English is the language of tourism and entertainment; 80% of Internet sites and 90% of publications are in English, the Internet is a source of information about the latest scientific and technological achievements. Only such a specialist can be in demand on the labor market and be successful in his or her future activities. In this regard, the management of the process of shaping the professional qualities of a specialist is especially important. It is especially necessary now when business, political, cultural contacts are developing so rapidly, international organizations, communities, associations, joint ventures, firms, banks are being created. Demand for a foreign language is especially high for modern professions - businessman, banker, journalist, doctor, athlete, lawyer - all of them for successful activities need to know a foreign language, which will

allow them to be in demand as professionals. The purpose of foreign language instruction is to prepare students to use that language in their future profession. It is important to build a system of teaching at a new quality level by selecting the language material and improving the forms and methods, to achieve through the teaching of a foreign language effective impact on learning, beliefs, behavior, future employment Language is a product of a developing society, an indicator of people's culture, reflecting their mentality.

The result of this study shows that the English language increases the number of highly qualified specialists and the competitiveness of personnel in the territory of the Republic of Uzbekistan.

REFERENCES

1. <https://nrm.uz>
2. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. 1875 "On measures to further improve the system of learning foreign languages". [Text]. -Tashkent, 2012.
3. <https://tafsilar.info/novosti-uzbekistana/v-uzbekistane-nabiraet-populjarnost-izuchenie-anglijskogo-jazyka/>
4. <https://rus.ozodlik.org>. (25.11.2021)

PRESERVATION OF LANGUAGE, HISTORY AND NATIONAL IDENTITY IN THE AGE OF GLOBALISM

Kadirova Khalima Buvabaevna

Associate professor, TSPU named after Nizami

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7311837>

Abstract. For every person, the motherland is the place where he was born and raised and lives. Being able to feel concerned for the present and future of this country determines the level of a person's spirituality. A person who can care for the future of his country has a high spirituality. The feeling of pride in one's homeland should be in the heart of every person. In multi-ethnic Uzbekistan, it is a historical necessity to instill the feeling of a single motherland in the heart and soul of every citizen. Because of national culture and spirituality, the awareness of national identity is considered a source that provides it with energy. Ideological immunity serves as a protective mechanism against various alien, harmful, and foreign influences.

Key words: Youth, motherland, national culture, language, high spirituality, national identity, identity, ideological immunity, customs and traditions, cohesion, identity, value, national statehood, history, past, duty, loyalty, and unity.

СОХРАНЕНИЕ ЯЗЫКА, ИСТОРИИ И НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ В ЭПОХУ ГЛОБАЛИЗМА

Аннотация. Для каждого человека Родина – это место, где он родился, вырос и живет. Способность переживать за настоящее и будущее своей страны определяет уровень духовности человека. Человек, который может заботиться о будущем своей страны, обладает высокой духовностью. Чувство гордости за свою Родину должно быть в сердце каждого человека. В многонациональном Узбекистане историческая необходимость вселить в сердце и душу каждого гражданина чувство единой Родины. В силу национальной культуры и духовности осознание национальной идентичности считается источником, обеспечивающим ее энергией. Идеологический иммунитет служит защитным механизмом от различных чужеродных, вредных и чужеродных воздействий.

Ключевые слова: молодежь, Родина, национальная культура, язык, высокая духовность, национальная идентичность, идентичность, идеологический иммунитет, обычаи и традиции, сплоченность, идентичность, ценность, национальная государственность, история, прошлое, долг, верность, единство.

Introduction: The territory of Uzbekistan, located at the crossroads of Central Asia, can be conditionally divided into four regions: Tashkent and the Fergana Valley; Samarkand and Bukhara; Surhondarya and Kashkadarya; and Khorezm, geographically, climatically, and ethnically. This regional division is: settlement, i.e., urban culture; oasis; steppe; and semi-desert; and the culture of herding, semi-settled; agricultural; and mountain; hunting peoples. This cultural affiliation has preserved its essence until now.

There is no nation in the world that did not mix with other ethnic groups in the region during its ethno genesis. Professor S.P. Toltoev, an expert on the history of the peoples of Central Asia, said: "None of the modern peoples of Central Asia are directly related to ancient ethnic groups." On the contrary, in their formation, land peoples and peoples who migrated from the surroundings were reflected in different proportions. [1, p. 340]. The Uzbek people are no exception.

The cultural evolution of our country was formed and developed from the economic, cultural, spiritual, and social influence of the "Great Silk Road." Due to its location at the crossroads of Central Asia, representatives of different tribes, religions, and languages were in close contact. Awareness of national identity means belonging to a specific ethnic group or national state and being aware of one's duties and responsibilities towards it. It is an expression of generalized theoretical views and practical actions aimed at protecting and developing the material and spiritual values and interests of the individual's people and nation, ensuring national unity and solidarity.

The most important responsibilities in our society are following: perfecting the young generation as it comes of age, instilling a national idea and a national ideology to their heart and cultivating a sense of unity, self-realization and national and universal values [2, p 24].

National culture and spirituality are viewed as a source of self-energy, while ideological and cultural immunity acts as a mechanism that is damaged by various foreign, harmful and external harms. National identity is the perception of belonging to the common cultural basis, language, culture, historical heritage, spirituality, customs, and traditions of the nation and the representatives of each nation. Ethno-differentiating, that is, the signs that distinguish this ethnos (nation) from others, can be different: language, values, and norms; historical memory; religion; ideas about the motherland; historical legends about ancestors; national character; folk art; and national professions. [4, p. 29–32]

Linguistic analysis of the ethno genesis of the Uzbek people

Language, which is an important factor of national identity or national culture, is a socio-historical category that constitutes a nation along with the common territory, economy, and spiritual wealth. Language is a means of communication, forming a database from passing the communication function, which essentially has an oral and written form. In particular, the Uzbek language, which according to its structure belongs to the Turkic language family, has aspects in common with related Kazakh, Kyrgyz, Turkmen, Uyghur, and Karakalpak languages but also has its own differences. Language's existence compared to other species is determined by the people who speak it, the nation's attention to it, and the respect and dignity of the language. In particular, the Uzbek language, which according to its structure belongs to the Turkic language family, has aspects in common with related Kazakh, Kyrgyz, Turkmen, Uyghur, and Karakalpak languages but also has its own differences. Language's existence compared to other species is determined by the people who speak it, the nation's attention to it, and the respect and dignity of the language. [3, p. 21]

After all, understanding of ethno identity is people's understanding of their ethnicity, which changes significantly depending on whether they live in a poly ethnic or mono-ethnic environment. The situation of inter-ethnic communication gives an individual more opportunity to acquire knowledge about the identity of his own and other ethnic groups, helps ethnic groups understand each other, and develops communication skills. The lack of experience of interethnic communication, on the one hand, weakens the desire for such communication, and on the other hand, the interest in the ethnic group to which he belongs. [5, p. 113-115]

Attitudes towards national languages Limiting the possibilities of the language of the brotherly nations, an attempt was made to raise the Russian language to the level of a single language, which is a means of international communication and relations. Therefore, restrictions on the language, which is a cultural symbol of the nation, mean that the rights, will, and freedom

of the nation are also limited. From 1933 to 1945, the systematic persecution and extermination of Jews by the German Nazis was part of the general policy of the Nazi allies. The horror of the "anti-Semitism" policy conducted by Stalin in the former Soviet Union against a small number of nationalities, Jews and Bukhara Jews, was no less than the Nazi policy, and the righteous forces of the world still cannot forget this incident. [6, p. 138–260]

In the history of the world, no nation has suffered such a severe disaster in terms of writing as the Uzbek people. In 64 years, the Uzbek people experienced the spelling revolution three times, maybe four times. The Arabic script was used from the 8th century until 1929 of the 20th century. As the Old Turkic (Uzbek) script, it was used from the 11th century to 1929. The Arabic script was used for twelve centuries and the old Turkish script for ten centuries. The most honorable, the greatest, and the most immortal scientific and creative works of our people in world history were written in this book.

From 1929 on, it was switched to the Latin script. In the schools of Uzbekistan, the transition to the Latin alphabet was implemented gradually beginning in the 1927–28 academic year. Since 1940, under the pressure of the language policy, as in other republics, the alphabet based on the Cyrillic-Russian script was introduced in Uzbekistan. The fact that the Uzbek language alphabet has been changed several times can be considered a policy of depriving the nation of its past heritage and value.

Language is the mirror of every nation, its true reflection. We can quote the speech given by the President of the Republic of Uzbekistan, Shavkat Mirziyoev, on the occasion of the 30th anniversary of the Uzbek language being granted the status of the state language: "Let him hear our immortal statuses; let him listen to the magical songs of our bakhshi and hafiz."

As long as there is a language, the nation is alive. It is not for nothing that language is compared to Mother; a person cannot live without seeing his mother or without feeling her pure love and affection. After all, as our great enlightened grandfather Abdulla Avloni wrote, "The mirror of every nation's existence in the world is its language and literature." "To lose the national language is to lose the soul of the nation."

Just here, let's recall the fact given by the representatives of the UN about language: "Once upon a time, the number of languages spoken by people reached from seven thousand to eight thousand, but today there are six thousand languages on our planet, and 90 percent of them are on the verge of extinction." These are mainly the languages of a small number of nations that are losing their culture due to civilization. Some of the people who speak these languages have writing, while others do not. For example, 80 percent of the African language-speaking population still does not have its own writing. According to linguist scientists, after another 25 years, one out of every ten languages that are in use today will be preserved.

One of the characteristics that express the high spirituality of the members of the society is their relationship to their mother tongue, along with their relationship to their spiritual heritage. The ability to understand each person's identity, the national mentality, and the spiritual and spiritual connection between ancestors and descendants has always been manifested through language. As soon as a person is born, in the process of reaching adulthood, all the good qualities and qualities enter the heart of a person through the mother tongue of his people. [7, p. 420–423]

Our forefathers recited adhan to the ear of a newborn baby during the works, and he heard it in his mother tongue as a baby. Every nation has its own mother tongue, and this language is their soul and pride. A nation that has lost its language and its pride will lose its

pride. After all, in order to understand and value our national identity, each of us must first express it not only in words but also in practical actions regarding our mother tongue, past history, and national culture; make it a rule of life to consider respect and loyalty to the language as respect and loyalty to the motherland; and feel it with our whole being. [8, p. 676–688]

As soon as we all start such a patriotic movement within ourselves, our families, and our communities, we will make a direct contribution to the realization and development of national identity. One of the qualities that express the spiritual maturity of a person and the factors that ensure the renewal of society is the ability to feel love for the motherland. [9, p. 420–423] The feeling of love for the motherland is not innate but is a quality that is formed in the process of growing up and is deeply embedded in the human heart.

In conclusion, one of the qualities that express the spiritual maturity of a person and the factors that ensure the renewal of society is the ability to feel love for the motherland.

The feeling of love for the country is not innate, but it is a virtue that is formed in the process of growing up and is deeply embedded in the human heart. Speaking about the fact that feeling a sense of belonging to one's homeland is a sacred feeling and a sign of high spirituality, the President said: "Our national values, our language, our language. I think that it is enough to remember the things that have been done in terms of restoring our religion and raising a perfect generation."

In the era of globalism, it is necessary to pay special attention to the following aspects of ideological influence on young people:

1. To explain to young people the attitude towards national languages, the importance of preserving history, and national identity
2. Let the youth understand the ideological nature of the current era, the current ideological threats, and the intended goals.
3. To explain to the youth that independence is the eternal dream of our people and how it was achieved with vivid examples from the history of our national statehood.
4. In the matter of education, what about the lives of our national heroes who sacrificed their lives for the country's peace, welfare, and freedom? To strengthen the sense of patriotism among young people by giving examples.

REFERENCES

1. Bekmurodov M., Akhmedova F., Kadirova K. Study the process of harmonization formation of personal and professional qualities at students //International Journal of Psychosocial Rehabilitation. – 2020. – Т. 24. – №. S1. – С. 597-605.
2. Кадирова Х. Б. Главная духовная ценность и личность человека //ФЭн-наука. – 2015. – №. 1. – С. 29-32.
3. Kadirova H. The Place Of Karakalpak Ethnoculture In The Integration Of Society //The American Journal of Social Science and Education Innovations. – 2021. – Т. 3. – №. 04. – С. 676-688.
4. Кадирова Х. Б. Миллий идентиклик ва миллий ўзликни англаш муаммоларини социологик тадқиқ этиш методологияси //ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ. – 2022. – №. SI-1.

5. Кадилова Х. Б. Миллий идентиклик ва миллий ўзликни англаш муаммоларини социологик тадқиқ этиш методологияси //ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ. – 2022. – №. SI-1.
6. Kadirova K. RAISING THE LEGAL AWARENESS AND LEGAL CULTURE OF CITIZENS IN SOCIETY //Science and innovation. – 2022. – Т. 1. – №. B4. – С. 415-419.
7. Kadirova H., Akhmedova F. Sociological Analysis of the Nation's Identity, the Levels of Feeling the National Identity in Uzbekistan //International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering (IJITEE) ISSN. – С. 2278-3075.
8. Buvabayevna N. et al. The role of museums in saving the national identity of Karakal Pakistan //Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR). – 2019. – Т. 8. – №. 4. – С. 116-120.
9. Кадырова Х., Каршиев Ш. Взаимосвязь каракалпакского и русского искусства и культуры //ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНЫЕ СВЯЗИ РОССИИ И УЗБЕКИСТАНА И ПЕРСПЕКТИВЫ ГУМАНИТАРНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА В СОВРЕМЕННЫЙ ПЕРИОД. – 2018. – С. 112-114.
10. Кадилова Х. Б. Идентичность и национальное самосознание в творчестве Бердаха //Актуальные проблемы современной науки. – 2018. – №. 6. – С. 40-43.
11. Кадилова Х. Б. Идентичность: воспитание гармонично-развитого человека в семье //Новый университет. Серия: Актуальные проблемы гуманитарных и общественных наук. – 2016. – №. 11-12. – С. 59-60.
12. Кадилова Х. Б. Научное наследие мыслителей центральной Азии //Вестник магистратуры. – 2015. – №. 2-2 (41). – С. 16-20.
13. Kadirova H. Role of women in scientific life of Uzbekistan //Europaische Fachhochschule. – 2015. – №. 1. – С. 74-76.
14. КАДИРОВА Х. МИЛЛИЙ ИДЕНТИКЛИКГА ИЖТИМОЙЛАШУВ, МАДАНИЙ, ТАРИХИЙ МЕРОС ВА ТИЛНИНГ ТАЪСИР ЭТИШ ХУСУСИЯТЛАРИ //UNIVERSITETI XAVARLARI, 2022,[1/9] ISSN 2181-7324.
15. Kadirova Y. LOVING THE COUNTRY IS FAITHFUL //Science and innovation. – 2022. – Т. 1. – №. B4. – С. 420-423.
16. BUVABAEVNA K. Y. LEGAL BASIS OF FORMATION OF CIVIC CULTURE IN STUDENTS KADIROVA YAKITJAN BUVABAEVNA: LEGAL BASIS OF FORMATION OF CIVIC CULTURE IN STUDENTS KADIROVA YAKITJAN BUVABAEVNA //Journal of Information Computational Science. – 2021. – №. 1.
17. Buvabaevna K. Y. THE IMPORTANCE OF VALUES IN ENHANCING CIVIL LITERACY IN STUDENTS //Archive of Conferences. – 2021. – Т. 25. – №. 1. – С. 124-125.
18. Kadirova Y. B. The Advantages of Improving Students' Civic Literacy in Building a Democratic State Governed by the Rule of Law //International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding. – 2021. – Т. 8. – №. 5. – С. 469-473.
19. Buvabaevna K. Y. Issues of Civil Literacy Development in the Education System //Annals of the Romanian Society for Cell Biology. – 2021. – С. 5477-5489.

AXBOROTLASHGAN JAMIYATDA SHAXS VA OILA, ULARNING O'ZIGA XOSLIGI

Raximbabayeva Nigora Abdurasulovna

Nizomiy nomidagi TDPU "Ijtimoiy fanlar" kafedrasida dotsenti, falsafa fanlari nomzodi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7311849>

Annotatsiya. Ushbu maqolada axborotlashgan jamiyat taraqqiyotida oila va shaxs uzviyligi, hamda ularning o'zaro munosabatida texnika texnologiyalar taraqqiyotining ta'siri yoritilgan. Qadimdan shaxs ma'naviyati mohiyatan jamiyat mazmuni asosida rivojlanib kelgan, xattoki shaxs g'oyasi jamiyatni tubdan o'zgartirishga, taraqqiy ettirishga ta'sir etgan. Kishilik tarixida o'quv adabiyotlarda shaxs o'z yo'nalishi, tadqiqot ob'ekti va maqsadlarini ifodalagan holda turli talqinlarga ega bo'lgan. Ushbu maqolada talqinlarning ayrimlari keltirilgan. Maqolada shaxs, oila, jamiyat tushunchalarining ta'riflari bir biri bilan uzviylikda yoritilgan.

Kalit so'zlar: Ma'naviyat, inson, shaxs, jamiyat, ma'naviy salohiyat, yetuklik, axborotlashgan jamiyat, texnika, texnologiya.

ЛИЧНОСТЬ И СЕМЬЯ В ИНФОРМАЦИОННОМ ОБЩЕСТВЕ, ИХ ОСОБЕННОСТИ

Аннотация. В данной статье освещается влияние развития технологий на развитие информационного общества и единство семьи и личности, а также их взаимодействие. С древних времен духовная сторона личности развивалась по существу исходя из содержания общества, иногда идеи и нравы личности коренным образом влияло на развитие и изменению общества. В истории личности человек имел различные трактовки в учебной литературе, выражающие его направленность, объект исследования и цели. В данной статье представлены некоторые толкования. В статье выделены определения понятий человек, семья, общество в гармонии друг с другом.

Ключевые слова: Духовность, человек, личность, общество, духовный потенциал, зрелость, информационное общество, техника, технология

PERSONALITY AND FAMILY IN THE INFORMATION SOCIETY, THEIR FEATURES

Abstract. This article highlights the impact of technology development on the development of the information society and the unity of the family and the individual, as well as their interaction. Since ancient times, the spiritual side of the individual has developed essentially based on the content society, sometimes the ideas and customs of the individual radically influenced the development and change of society. In the history of personality, a person had various interpretations in the education literature, expressing his orientation, object of study and goals. The article highlights the definitions of the concepts of man, family, society in harmony with each other.

Key words: Spirituality, person, personality, society, spiritual potential, maturity, information society, technique, technology.

Ilm fan taraqqiyotida shaxsning mohiyati va uning jamiyat ma'naviy taraqqiyotiga ta'siri biryozlama yondashib kelingan, uning intellektual – ma'naviy yetukligi, insoniy fazilatlariga yetarlicha e'tibor berilmadi. Natijada, shaxs dunyoqarashi, g'oya va ideallarining yaratuvchan va o'zgaruvchan funktsiyasi to'g'ri baxolanmadi. Insonlarning ko'p asrlik taraqqiyoti davomida ortirgan bilimlari, g'oyalari, tajribalari va ma'naviy yutuqlarining natijasi sifatida ma'naviyatshunoslik fani barcha tarixiy davrlarda ham zamon ruxi davr talablariga javob bera

oladigan har tomonlama yetuk inson shaxsini kamol toptirishni o'z oldiga asosiy vazifa qilib qo'yadi.

Har bir inson ulug' ajdodlarimiz ma'naviy merosini mukammal egallashi orqali sevgan sohasini yetuk mutaxassisi bo'lib yetishadi.

Ma'naviyatshunoslik fani har doim shaxs faolligi va uning yaratuvchanlik faoliyati bilan bog'liq.

Shaxs-o'z mohiyatini ongli mavjudot sifatida alohida individ, yaxlit ijtimoiy xodisa, axloqi bilan qadriyatlarini ifoda etadigan insondan keyingi bosqichda shakllanadigan odam turi. Kishilik tarixida o'quv adabiyotlarda shaxs o'z yo'nalishi, tadqiqot ob'ekti va maqsadlarini ifodalagan holda turli talqinlarga ega. Jumladan nasliy (genetik) taxlil qilsak biologik-tabiiy, madaniy, ijtimoiy hayot tajribasi, o'z tengdoshlari bilan munosabatlar shaxsning genetik jihati ajdodlarini to'liq barcha tabiatining xususiyatlarini belgilaydi.

Shaxs jamiyatning madaniy taraqqiyotida aqli va idroki bilan millat an'ana, turmush tarzi va tajribasini davom ettiradi. Shu sababli "shaxs" fenomeni jamiyat taraqqiyotining har bir bosqichida tadqiqot markazida turgan. Sharq diyorida shaxs fenomeni axloqiy, ma'naviy, ma'rifiy me'yorlar orqali tushunilgan va yuksak ma'naviyatga ega qadriyat sifatida qabul qilingan. Inson shaxs sifatida barkamollikka intiladi. Uning atrof muxitga munosabatida va ijodiy faoliyatida namoyon bo'ladigan ijtimoiy ahamiyatga molik o'zgarishlar qilish layoqati shaxsning faolligi hisoblanadi. Bunday layoqatida biz shaxsning mustaqil fikrlashi, qarashlarida o'z nuqtai nazarini ximoya qila olishi, so'zi bilan ishi birligida ifodalanadigan xayotiy pozitsiyasi ko'rinadi. Shaxsni tarbiyalashda oilaning o'rni beqiyos.

Oila – jamiyatning kichik yacheykasi, birligi xisoblanadi. O'zbekiston respublikasi bosh qomusining XIV bobi "Oila" ga bag'ishlangan bo'lib 63, 64, 65, 66-moddalarida oila masalalari ularning erkinliklari bayon etilgan. Jumladan: 63-modda Oila jamiyatning asosiy bo'g'inidir hamda jamiyat va davlat muhofazasida bo'lish huquqiga ega. Nikoh tomonlarning ixtiyoriy roziligi va teng huquqliligiga asoslanadi. 64-modda. Ota-onalar o'z farzandlarini voyaga yetgunlariga qadar boqish va tarbiyalashga majburdirlar. Davlat va jamiyat yetim bolalarni va ota-onalarining vasiyligidan mahrum bo'lgan bolalarni boqish, tarbiyalash va o'qitishni ta'minlaydi, bolalarga bag'ishlangan xayriya faoliyatlarni rag'batlantiradi.

65-modda. Farzandlar ota-onalarning nasl-nasabidan va fuqarolik holatidan qat'i nazar, qonun oldida tengdirlar. Onalik va bolalik davlat tomonidan muhofaza qilinadi. 66-modda. Voyaga yetgan, mehnatga layoqatli farzandlar o'z ota-onalari haqida g'amho'rlik qilishga majburdirlar. [1, -B. 21-22]

Oilaning asosiy vazifasi sog'lom avlodni kamol toptirishdan iborat. Har bir millat va jamiyatning eng qimmatli xazinasi sog'lom, axloqiy barkamol oiladir. Oiladagi sog'lom muhit yoshlarda yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlarini shakllantiradi. Farzandlarga berilgan to'g'ri tarbiyaning maqsadi, shakllari, usullari jamiyatdagi ehtiyojlar, imkoniyatlar asosida doimo takomillashib turadi.

O'zbekistonda mustaqillik yillarida xalqimiz uchun muqaddas, hayotimizning tayanchi va suyanchi, jamiyatimizning hal qiluvchi asosiy bo'g'ini bo'lgan oila institutini rivojlantirish va takomillashtirish davlatimizning doimiy diqqat markazida bo'lmoqda. Bunda "Hayot bor ekan – oila bor, oila sog'lom ekan – jamiyat mustahkam, jamiyat mustahkam ekan – mamlakat barqaror" [2, -B. 21] shioriga amal qilinmoqda. Jamiyat taraqqiyotida oila instituti yaratildi. Ushbu tizimda qonunchilik va normativ-huquqiy baza takomillashtirildi. Jamiyatimizning

ma'naviy negizlarini yanada rivojlantirishda azaliy milliy qadriyatlarni asrab-avaylash va mustahkamlash, jamiyatimizda yuksak ma'naviy muhitni keng qaror toptirish, milliy mentalitetimizga mutlaqo yot bo'lgan ta'sirlarga qarshi turishda oilaning o'rni va ahamiyati katta. Global makondagi ijtimoiy o'zgarishlar har bir xalq va turli etnik-hududiy birliklar mazmunida ham muayyan o'zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. [3, -B. 142-150] Jamiyat – bu ongli insonlar uyushmasi xisoblanib, taraqqiyotning ma'lum bosqichida paydo bo'ladi, o'zining ishlab chiqarish munosabatlariga asoslangan, tili, dini, xududi, madaniyati bilan farqlanadigan insonlar o'rtasidagi munosabatlarga amal qilinadi. Jamiyat odamlarni bir maqsad yo'lida birlashtiradi. Jamiyatda o'zini-o'zi boshqarish, o'zini-o'zi rivojlantirish, unda odamlar bir biri bilan turli – xil munosabatlarni shakllantirishi bilan shaxs, oila va jamiyat o'rtasida bog'liqlik shakllanadi.

Sharq mutafakkiri Abu Nasr Farobiy “Baxt-saodatga erishuv haqida” risolasida inson kamolotida jamoaning roli katta ekanligini quyidagicha bayon etadi: “...Kamolotga bir kishining o'zi yolg'iz (birovning yoki ko'pchilikning yordamisiz) erishuvi mumkin emas. Har bir insonning tug'ma tabiatida va unga lozim bo'lgan har qanday ish va harakat jarayonida boshqa bir inson yoki ko'pchilik bilan munosabatda bo'lish, o'zaro aloqa qilish hissiyoti bor, odamzod jinsidan bo'lgan har qanday insonning ahvoli shu: u har qanday kamolotga erishuvda boshqalarning ko'maklashuvlariga va ular bilan birlashishga muhtoj yoki majburdir”. [4, -B. 251] Abu Nasr Farobiy o'zining “Fozil odamlar shahri” risolasida ham insoniy kamolotga har bir kishining yolg'iz o'zi, ko'pchilikning yordamisiz erisha olmasligi haqida bildirgan fikr mulohazalari hozirgi davr uchun ham muhim ahamiyatga ega. Har bir insonning tabiatida o'zidan boshqa insonlar bilan doimiy ravishda munosabatda bo'lish, o'zaro munosabatga kirishish bor. Jamiyat tuzishda va unda rivojlanishda inson boshqalarning yordamiga va ular bilan birlashuvga muhtojdir. Aynan ushbu jarayonda inson o'zining maqsadiga erishadi. Zero, jamiyatning yangilanishini ta'minlab beruvchi omillardan biri-bu Vatanga muxabbat tuyg'usini his qila bilishlikdir. [5, -B. 420-423]

Ma'naviy yetuk insonni tarbiyalash jamiyatning eng asosiy vazifalaridan biridir. Jamiyatda sodir bo'layotgan ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy sohalaridagi har bir voqea hodisa yoshlar ongiga ta'sir ko'rsatadi. Shunday ta'sirlar asosida yoshlarni tarbiyalash oila zimmasida. Milliy madaniyatimizga nisbatan nafaqat so'zda balki amaliy harakatda ifoda etib, tilga ehtirom va sadoqatni Vatanga ehtirom va sadoqat deb qarashni hayotiy qoidaga aylantirishimiz lozim. [6, -B. 420-423]

Ota-ona, mahalla va ta'lim muassasalarining bu boradagi hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu xamkorlikdagi munosabatlar to'g'ri yo'lga qo'yilsa yosh avlod ma'naviyati milliy ruxiyatda tarbiyalanadi. Biz tartibbuzarliklarni, jinoyatchilik, va shunga o'xshash maishiy buzuqliklar, qolaversa begona, zararli, yot, begona g'oyalar ta'siri ostiga tushib qolishlardan ularni himoya qilishimiz lozim.

O'sayotgan yosh avlodning qanday inson bo'lib voyaga yetishi oilada olgan tarbiyasi va atrof – muhit ta'siriga bog'liq. Oilasi manfaatini o'z shaxsiy manfaatidan ustun qo'ya olishi, umuminsoniy qadriyatlarga muvofiq rivojlantiriladi. Shuningdek, har qanday tizim markazda ma'naviyat, ahloq, odob, ma'rifat kabi o'lmas qadriyatlar turmog'i kerak. Chunki mazkur qadriyatlar jamiyat taraqqiyotining muhim ustuvor shartlari hisoblanadi. [7, -B. 113-115]

Shaxs, oila va jamiyatning o'zaro uzviyligi va unda insonning sifatlari to'g'risidagi fikrlar Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Yusuf Xos Hojib, Amir Temur, Alisher Navoiy

kabi allomalarimiz ta'limotlarida ham uchraydi. Abu Rayhon Beruniy o'z qarashlarida ayniqsa, xotin-qizlar tarbiyasiga alohida e'tibor qaratadi. U o'zining "Minerologiya" asarida oila qurayotgan qizlarga ota-onaning nasihatlarini keltirib, oiladagi tinchlik-totuvlik, bahtiyorlik ko'proq ayollar zimmasiga tushishini ta'kidlaydi va shunday yozadi: "Ey qizim! Sen o'rgangan uyingdan ketib, notanish xonadonga tushmoqdasan. Sen bo'lajak kuyovingning xamma xislatlarini bilmaysan. Sen yer bo'l, u esa osmon bo'ladi. Demak sen u bilan shunday yo'l tutki, uning oldida yer kabi kamtar bo'lsang, u osmon kabi olijanob bo'ladi. Osmon shifobaxsh yomg'iri bilan yerni ko'kartirgani kabi u ham o'z mehru shafqati bilan seni xushnud etadi. Yana sen unga kanizak bo'lsang, u senga xizmatchi bo'ladi. Erning sendan faqat yumshoq va shirin so'zlargina eshitsin, yaramaydigan yoki eski libosda yoki yuzlaringga oro berilmagan va sochlaring tartibga solinmagan holda uning oldida o'tirma". [8, -B. 67]

Jamiyat hayotida bo'lib turadigan o'zgarishlar, insonlarning turmush tarzi, yashash va mehnat qilish sharoitlari, milliy axloq me'yorlari, psixologiyasi, diniy e'tiqodlari ham oilaviy munosabatlarning axloqiy, huquqiy, ijtimoiy mezonlariga ta'sir ko'rsatadi. Oiladagi har bir muammo, masalalar jamiyatning huquqiy, axloqiy asoslariga ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli oila va undagi oilaviy munosabtlar barqaror bo'lsa jamiyat taraqqiyot etadi.

REFERENCES

20. Bekmurodov M., Akhmedova F., Kadirova K. Study the process of harmonization formation of personal and professional qualities at students //International Journal of Psychosocial Rehabilitation. – 2020. – Т. 24. – №. S1. – С. 597-605.
21. Кадилова Х. Б. Главная духовная ценность и личность человека //ФЭН-наука. – 2015. – №. 1. – С. 29-32.
22. Kadirova H. The Place Of Karakalpak Ethnoculture In The Integration Of Society //The American Journal of Social Science and Education Innovations. – 2021. – Т. 3. – №. 04. – С. 676-688.
23. Кадилова Х. Б. Миллий идентиклик ва миллий ўзликни англаш муаммоларини социологик тадқиқ этиш методологияси //ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ. – 2022. – №. SI-1.
24. Кадилова Х. Б. Миллий идентиклик ва миллий ўзликни англаш муаммоларини социологик тадқиқ этиш методологияси //ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ. – 2022. – №. SI-1.
25. Kadirova K. RAISING THE LEGAL AWARENESS AND LEGAL CULTURE OF CITIZENS IN SOCIETY //Science and innovation. – 2022. – Т. 1. – №. B4. – С. 415-419.
26. Kadirova H., Akhmedova F. Sociological Analysis of the Nation's Identity, the Levels of Feeling the National Identity in Uzbekistan //International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering (IJITEE) ISSN. – С. 2278-3075.
27. Buvabayevna N. et al. The role of museums in saving the national identity of Karakal Pakistan //Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR). – 2019. – Т. 8. – №. 4. – С. 116-120.
28. Кадырова Х., Каршиев Ш. Взаимосвязь каракалпакского и русского искусства и культуры //ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНЫЕ СВЯЗИ РОССИИ И УЗБЕКИСТАНА И

- ПЕРСПЕКТИВЫ ГУМАНИТАРНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА В СОВРЕМЕННЫЙ ПЕРИОД. – 2018. – С. 112-114.
29. Кадилова Х. Б. Идентичность и национальное самосознание в творчестве Бердаха //Актуальные проблемы современной науки. – 2018. – №. 6. – С. 40-43.
30. Кадилова Х. Б. Идентичность: воспитание гармонично-развитого человека в семье //Новый университет. Серия: Актуальные проблемы гуманитарных и общественных наук. – 2016. – №. 11-12. – С. 59-60.
31. Кадилова Х. Б. Научное наследие мыслителей центральной Азии //Вестник магистратуры. – 2015. – №. 2-2 (41). – С. 16-20.
32. Kadirova H. Role of women in scientific life of Uzbekistan //Europaische Fachhochschule. – 2015. – №. 1. – С. 74-76.
33. КАДИРОВА Х. МИЛЛИЙ ИДЕНТИКЛИКГА ИЖТИМОЙЛАШУВ, МАДАНИЙ, ТАРИХИЙ МЕРОС ВА ТИЛНИНГ ТАЪСИР ЭТИШ ХУСУСИЯТЛАРИ //UNIVERSITETI XAVARLARI, 2022,[1/9] ISSN 2181-7324.
34. Kadirova Y. LOVING THE COUNTRY IS FAITHFUL //Science and innovation. – 2022. – Т. 1. – №. B4. – С. 420-423.
35. BUVABAEVNA K. Y. LEGAL BASIS OF FORMATION OF CIVIC CULTURE IN STUDENTS KADIROVA YAKITJAN BUVABAEVNA: LEGAL BASIS OF FORMATION OF CIVIC CULTURE IN STUDENTS KADIROVA YAKITJAN BUVABAEVNA //Journal of Information Computational Science. – 2021. – №. 1.
36. Buvabaevna K. Y. THE IMPORTANCE OF VALUES IN ENHANCING CIVIL LITERACY IN STUDENTS //Archive of Conferences. – 2021. – Т. 25. – №. 1. – С. 124-125.
37. Kadirova Y. B. The Advantages of Improving Students' Civic Literacy in Building a Democratic State Governed by the Rule of Law //International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding. – 2021. – Т. 8. – №. 5. – С. 469-473.
38. Buvabaevna K. Y. Issues of Civil Literacy Development in the Education System //Annals of the Romanian Society for Cell Biology. – 2021. – С. 5477-5489.

ENSURING NATIONAL SPIRITUAL SECURITY UNDER GLOBALIZATION

Kadirova Yakitjan Buvabaevna

associate professor, TSPU

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7311864>

Abstract. *The peculiarity of the process of globalization is that it has become a very sharp weapon of ideological influence, serving the interests of various political forces and centers in the current environment, as any sane person can certainly observe.*

Key words: *Globalization, state, world, region, development, area, country, process, phenomenon, people, integration, cooperation, foreign investment.*

ОБЕСПЕЧЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ ДУХОВНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Аннотация. *Своеобразие процесса глобализации состоит в том, что он стал очень острым оружием идеологического воздействия, обслуживающим интересы различных политических сил и центров в современных условиях, что наверняка может наблюдать любой здравомыслящий человек.*

Ключевые слова: *Глобализация, государство, мир, регион, развитие, территория, страна, процесс, явление, народ, интеграция, сотрудничество, иностранные инвестиции.*

Social changes in the global space have caused certain changes in the content of cultural identity, language, art, and spiritual categories, which are the main elements of the national identity of each nation and various ethnic-territorial units, and the process of globalization in secret.

This issue is becoming more acute. As a result of the globalization, integration, and information of society and scientific and technical progress, the rapidly developing intellectual potential of humanity, while serving to improve the economies of peoples, nations, and peoples living in different countries, is indifferent to the process of national identity (awareness of national identity) of peoples. As a result, it will not be possible to fill its place with anything. When talking about the main reason why the process of globalization is entering our lives more and more quickly and deeply, it should be recognized that today the development and prosperity of any country is so closely connected not only with its near and far neighbors, but also with other regions and regions on a global scale, that any country It is not difficult to understand that staying away from this process will not lead to positive results. So, just like any phenomenon has its positive and negative side, the process of globalization is no exception. That's why "local", "regional" and "global" changes will have a positive or negative impact on the future fate of the nation. [1, -B. 676-688]. Currently, it is extremely sharp and comprehensive influence can be seen and felt in almost all areas. In particular, the strengthening of integration and cooperation between countries and peoples, the creation of facilities for the free movement of foreign investments, capital and goods, the labor force, the creation of many new jobs, the advancement of modern communication and information technologies, scientific achievements rapid spread, harmonization of different values on a universal basis, a new quality of communication between civilizations, increased opportunities for mutual assistance during environmental disasters - naturally, all this is achieved due to globalization. The relationship between the individual and the society, the education of a perfect person, a perfect person was considered as a problem in

every era. Therefore, the formation of a spiritually mature person is the main goal of every era. [2, -B. 29-32].

The reality of life shows that any product of development can be used for two purposes - for good and for evil. Man has an evil nature. Virtues in man are qualities acquired for the benefit. [3, -B. 597-605]. If we look at the history of humanity and the development of its thinking gradually, we can see that there has been a struggle between good ideas and teachings that call people to perfection and high goals in life, and evil and harmful ideas. We can see that this struggle continues today. Therefore, the relevance of the topic can be explained by the following factors:

First of all, the peculiarity of the process of globalization is that, in the present conditions, it has become a very sharp weapon of ideological influence, serving the interests of various political forces and centers.

Secondly, in the context of globalization, the scale of threats to spirituality is increasing. Under the guise of the "popular culture" phenomenon, they multiply like mushrooms after the rain.

Thirdly, in the current era of the so-called information age, the spirituality of young people cannot be protected from various spiritual threats by prohibitions.

Fourth, globalization is currently leading to the globalization of education. This requires serious attention to preserving the peculiarities of the educational process.

Fifth, analysis of the factors of ensuring national moral security in the conditions of globalization is becoming more important than ever. As the object of this issue, it is possible to refer to national consciousness, awareness of national identity, strengthening the spirit of respect for the national-spiritual heritage, patriotic feelings.

Some foreign politicians and figures who don't understand or don't want to understand this historical fact are trying to teach us not only about politics or economy, but also about spirituality, and forcefully introduce views that are foreign to our ancient way of life and spiritual world.

The malicious attitude of such forces, their underlying interests, and the fact that they are trying to implement these interests with various methods and means, cannot help but worry all of us. Our President writes on this issue: "Why, many thousand years of human experience shows that violent and aggressive forces in the world want to subjugate and subjugate any nation or country and take its wealth. If he wants to occupy it, first of all, he tries to disarm it, that is, to separate it from its greatest wealth, its national values, history, and spirituality". [4, -B. 42-45] Consequently, any threat directed against spirituality will inevitably become one of the serious threats to the security of the country, its national interests, and the future of a healthy generation, and ultimately lead to a crisis in society.

Consequently, any threat directed against spirituality will inevitably become one of the serious threats to the security of the country, its national interests, and the future of a healthy generation, and ultimately lead to a crisis in society.

Nowadays, the process of globalization is a very complex phenomenon. Due to the fact that its influence on the economy, politics and spirituality of different countries is even more complex, two groups in the world are in competition with each other in relation to it; groups of globalists and anti-globalists emerged. Whether a person wants it or not, he is in the process of direct socialization with nature and society, and events express his attitude to events. [5, -B. 113-115].

If globalization is firmly formed under the influence of the inner world of young people, the ability to think, and national values, then the feelings of patriotism and national responsibility of young people will be strong.

Supporters of globalization are called globalists. Among them there are more statesmen, politicians, industrialists and businessmen.

Opponents of globalization are called anti-globalists, and among them there are more representatives of leftist forces, trade unions and youth organizations. On the territory of the CIS, anti-globalists are active in the territory of the Russian Federation, they gather to hold various conferences and seminars.

In the middle of the 20th century, after the organization of globalization became stronger, this process itself accelerated sharply and took on a violent tone. The strengthening of this organization can be seen in the example of the establishment of the World Trade Organization, the International Monetary Fund, the World Bank, the European Development and Reconstruction Bank.

In response to the acceleration and intensification of globalization, the activities of anti-globalists have also increased. They began to oppose not only the negative consequences of globalization, but also it itself.

For example, the Russian philosopher and writer A. Zinoviev said so in his speech at the conference "Vectors of Anti-globalization". "Globalization is the new world war. It is a new type of world war.

It is a new type of world war. "I don't see any other way to survive in this war than resistance. Only resistance!" Joseph Stiglitz's opinion is as follows: "Globalization has the best potential for improving people's lives, including the lives of people in developing countries. Some of its directions are present. For example, the globalization of science has led to health care and the life extension of people [6.-B.-11].

Jagdish Bhagwati evaluates globalization as an economic reality: "it includes trade, direct investments, activities of transnational corporations, financial flows between countries, and international migrations." The impact of globalization on different countries is also different. This situation is related to the economic information, moral potential, and politics of the countries of the world. In order to reduce the negative impact of such processes taking place in the world on each country and strengthen the positive impact, it is necessary to understand the essence of this phenomenon and study its features. So, in conclusion, it should be said that every social phenomenon has its positive and negative sides, and the process of globalization is no exception. Currently, its extremely sharp and comprehensive influence can be seen and felt in almost all areas. In particular, the strengthening of integration and cooperation between countries and peoples, the creation of facilities for the free movement of foreign investments, capital and goods, the labor force, the creation of many new jobs, the advancement of modern communication and information technologies, scientific achievements rapid spread, harmonization of different values on a universal basis, a new quality of communication between civilizations, increased opportunities for mutual assistance during environmental disasters - naturally, all this is achieved due to globalization.

REFERENCES

1. Bekmurodov M., Akhmedova F., Kadirova K. Study the process of harmonization formation of personal and professional qualities at students //International Journal of Psychosocial Rehabilitation. – 2020. – Т. 24. – №. S1. – С. 597-605.
2. Кадилова Х. Б. Главная духовная ценность и личность человека //ФЭн-наука. – 2015. – №. 1. – С. 29-32.
3. Kadirova H. The Place Of Karakalpak Ethnoculture In The Integration Of Society //The American Journal of Social Science and Education Innovations. – 2021. – Т. 3. – №. 04. – С. 676-688.
4. Кадилова Х. Б. Миллий идентиклик ва миллий ўзликни англаш муаммоларини социологик тадқиқ этиш методологияси //ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ. – 2022. – №. SI-1.
5. Кадилова Х. Б. Миллий идентиклик ва миллий ўзликни англаш муаммоларини социологик тадқиқ этиш методологияси //ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ. – 2022. – №. SI-1.
6. Kadirova K. RAISING THE LEGAL AWARENESS AND LEGAL CULTURE OF CITIZENS IN SOCIETY //Science and innovation. – 2022. – Т. 1. – №. B4. – С. 415-419.
7. Kadirova H., Akhmedova F. Sociological Analysis of the Nation's Identity, the Levels of Feeling the National Identity in Uzbekistan //International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering (IJTEE) ISSN. – С. 2278-3075.
8. Buvabayevna N. et al. The role of museums in saving the national identity of Karakal Pakistan //Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR). – 2019. – Т. 8. – №. 4. – С. 116-120.
9. Кадырова Х., Каршиев Ш. Взаимосвязь каракалпакского и русского искусства и культуры //ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНЫЕ СВЯЗИ РОССИИ И УЗБЕКИСТАНА И ПЕРСПЕКТИВЫ ГУМАНИТАРНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА В СОВРЕМЕННЫЙ ПЕРИОД. – 2018. – С. 112-114.
10. Кадилова Х. Б. Идентичность и национальное самосознание в творчестве Бердаха //Актуальные проблемы современной науки. – 2018. – №. 6. – С. 40-43.
11. Кадилова Х. Б. Идентичность: воспитание гармонично-развитого человека в семье //Новый университет. Серия: Актуальные проблемы гуманитарных и общественных наук. – 2016. – №. 11-12. – С. 59-60.
12. Кадилова Х. Б. Научное наследие мыслителей центральной Азии //Вестник магистратуры. – 2015. – №. 2-2 (41). – С. 16-20.
13. Kadirova H. Role of women in scientific life of Uzbekistan //Europaische Fachhochschule. – 2015. – №. 1. – С. 74-76.
14. КАДИРОВА Х. МИЛЛИЙ ИДЕНТИКЛИКГА ИЖТИМОЙЛАШУВ, МАДАНИЙ, ТАРИХИЙ МЕРОС ВА ТИЛИНИНГ ТАЪСИР ЭТИШ ХУСУСИЯТЛАРИ //UNIVERSITETI XAVARLARI, 2022,[1/9] ISSN 2181-7324.
15. Kadirova Y. LOVING THE COUNTRY IS FAITHFUL //Science and innovation. – 2022. – Т. 1. – №. B4. – С. 420-423.
16. BUVABAEVNA K. Y. LEGAL BASIS OF FORMATION OF CIVIC CULTURE IN STUDENTS KADIROVA YAKITJAN BUVABAEVNA: LEGAL BASIS OF

- FORMATION OF CIVIC CULTURE IN STUDENTS KADIROVA YAKITJAN BUVABAEVNA //Journal of Information Computational Science. – 2021. – №. 1.
17. Buvabaevna K. Y. THE IMPORTANCE OF VALUES IN ENHANCING CIVIL LITERACY IN STUDENTS //Archive of Conferences. – 2021. – T. 25. – №. 1. – C. 124-125.
 18. Kadirova Y. B. The Advantages of Improving Students' Civic Literacy in Building a Democratic State Governed by the Rule of Law //International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding. – 2021. – T. 8. – №. 5. – C. 469-473.
 19. Buvabaevna K. Y. Issues of Civil Literacy Development in the Education System //Annals of the Romanian Society for Cell Biology. – 2021. – C. 5477-5489.

O'QUVCHILAR IJODKORLIK QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI

Yulchiyeva Maftuna To'lqun qizi

Nizomiy nomidagi TDPU Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
(texnologik ta'lim) yo'nalishi 2-kurs magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7314390>

Annotatsiya. Mazkur maqolada har bir sohada yetuk mutaxassislarni yetishtirishda avvalo, ularning maktab davridan ko'nikma-qobiliyatlarini shakllantirish, ayniqsa o'quvchi-bolalik davrida ijodkorlik xususiyatlarining pedagogik-psixologik omillari haqida fikr-mulohazalar yurutilgan.

Kalit so'zlar: pedagogika-psixologiya, metodika, innovatsiya, ijodkorlik, ta'lim oluvchi, ta'lim beruvchi, qobiliyat.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ И ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ СТУДЕНТОВ

Аннотация. В данной статье, прежде всего, в подготовке зрелых специалистов в каждой области, формировании их умений и навыков со школьного периода, особенности педагогических и психологических факторов особенностей творчества в период студенческо-детского возраста. Обсуждаются.

Ключевые слова: педагогика-психология, методика, новаторство, творчество, ученик, учитель, способность.

PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL FACTORS OF STUDENTS' CREATIVE ABILITY DEVELOPMENT

Abstract. In this article, first of all, in the training of mature specialists in each field, the formation of their skills and abilities from the school period, especially the pedagogical and psychological factors of the characteristics of creativity in the period of student-childhood are discussed.

Key words: pedagogy-psychology, methodology, innovation, creativity, student, teacher, ability.

Bugungi kunda jadal ijtimoiy o'zgarishlar davri, rivojlanayotgan jamiyatda ijodiy fikrlash qobiliyatining shaxsiy va ijtimoiy ahamiyati keskin ortib bormoqda. Shuning uchun ham o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish muammosi dolzarbdir. Zamonaviy maktabning muhim vazifasi o'quvchilar uchun eng yuqori darajadagi psixologik qulaylikni ta'minlaydigan va ularning individual ehtiyojlari va qobiliyatlariga mos ravishda intensiv rivojlanish imkoniyatini ta'minlaydigan o'quv sharoitlarini yaratishdir.

Qobiliyatlar - bu insonning bilim va ko'nikmalarni yanada ko'proq egallash qobiliyati, bu insonning ma'naviy rivojlanishining "zaxirasi". O'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda ta'lim va tarbiyaga individual yondashuv katta ahamiyatga ega.

Zamonaviy psixologiya har qanday qobiliyat faqat faoliyat jarayonida rivojlanib borishini isbotladi. Tabiatan bolaning moyilligi qanday bo'lishidan qat'iy nazar, uning ijodiy qobiliyatlari faqat mehnat jarayonida rivojlanishi mumkin, chunki mehnat jarayonida diqqatni tortish, ba'zi to'siqlarni engib o'tish, muayyan operatsiyalar ketma-ketligini yodlash kerak. Bularning barchasi o'quvchining irodasini rivojlantiradi, diqqatini, xotirasini mustahkamlaydi. O'qituvchi uchun o'quvchilarda bilimga, ijodkorlikka qiziqishni rivojlantirish juda muhimdir. Ijodiy odam, qoida

tariqasida, hamma narsada - oddiy muloqotdan tortib, professional faoliyatgacha muvaffaqiyat qozonadi.

Ijodkorlik insonga murakkab muammolarning original yechimlarini topishga yordam beradi. Shuning uchun ham o'quvchilarni ijodga bo'lgan rag'batlantirishni rag'batlantirish, ularning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish uchun sharoit yaratish zarur. Amerikalik psixolog **Frommning** aytishicha, ijodkorlik - bu hayratga tushish va o'rganish qobiliyati, nostandart vaziyatlarda yechim topa olish qobiliyati, bu yangi narsalarni kashf etishga e'tibor berish va o'z tajribasini chuqur anglash qobiliyatidir. Ijodkorlikning asosiy ko'rsatkichlari fikrning ravonligi va moslashuvchanligi, o'ziga xoslik, qiziquvchanlik, aniqlik va jasoratdir, fikrlashning ravonligi - vaqt birligida yuzaga keladigan g'oyalarning soni.

Fikrlashning moslashuvchanligi - tez va ichki kuchsiz bir fikrdan ikkinchisiga o'tish qobiliyati.

Originallik - umumiy qabul qilingan, paradoksal, kutilmagan echimlardan farq qiladigan g'oyalarni yaratish qobiliyati.

Qiziqish - hayratda qolish qobiliyati, qiziquvchanlik va hamma yangi narsaga ochiqlik.

Aniqlik - ijodiy mahsulotingizni yaxshilash yoki tugatish qobiliyati.

Jasorat - noaniq vaziyatda qaror qabul qilish, o'z xulosalaridan qo'rqmaslik va ularni oxirigacha etkazish qobiliyati.

Ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishga ta'sir qiluvchi shart-sharoitlar.

O'quvchilarning ijodiy qobiliyatlari namoyon bo'lishiga ma'lum to'siqlar to'siqlik qiladi. Ular ichki va tashqi bo'linishi mumkin. Ichki to'siqlarga quyidagilar kiradi:

- *stereotiplar*
- *tasdiqlashga juda ko'p e'tibor berish*
- *o'ziga past baho berish*
- *o'z-o'zini tartibga solishning etarli darajada emasligi.*

O'quvchilarning ijodiy bo'lishiga to'siqlik qiladigan tashqi to'siqlarga quyidagilar kiradi:

- > *tanqid*
- > *stress*
- > *vaqt etishmasligi*

Ushbu to'siqlarni yengib o'tish uchun o'quvchilarga tashqi baholash va tanqidiy mulohazalar tahdidini bartaraf etishga harakat qiladigan, sinfda qulay psixologik muhitni yaratishga intiladigan o'qituvchi yordam berishi mumkin. **E.Torrance** tomonidan o'tkazilgan tadqiqot shuni ko'rsatadiki, baholanmagan faoliyat sharoitida ishlaydigan va erkin tajriba o'tkazishga da'vat etilgan bolalar, keyinchalik baholanadigan faoliyat sharoitida ishlaydigan bolalarga qaraganda yuqori darajadagi ijodkorlikni namoyon etadilar. Baholanmagan faoliyat prinsipining asosiy maqsadi o'quvchilarni xato qilish qo'rquvidan xalos qilishdir. Ijodiy rivojlanishga ta'sir qiluvchi eng muhim omil, har qanday bosqichda o'quvchi uchun juda muhimdir, o'qituvchining ijodkorligi, shu jumladan, muloqot va o'quvchilar bilan aloqa qilish jarayoni.

Pedagogik muloqot hissiy jihatdan qulay va shaxsni rivojlantiruvchi bo'lishi kerak. O'qituvchining muloqotining professionalligi - tayyorgarlik darajasidagi farqlar bilan bog'liq bo'lgan muloqotning tabiiy qiyinchiliklarini bartaraf etish, o'quvchilarga yordam berish qobiliyati, o'qituvchining to'liq sheriklari sifatida muloqot qilishda ishonchni qozonish.

O'qituvchi buni yodda tutishi juda muhimdir. Optimal aloqa- intizomni saqlash qobiliyati emas, balki o'quvchi bilan ma'naviy qadriyatlarni almashish. O'quvchilar bilan umumiy til buyruqlar tili emas, balki ishonch tilidir. Og'zaki nutq pedagogik muloqotning asosiy vositasidir. O'qituvchining so'zi his-tuyg'ularga va ongga ta'sir qilishi, fikrlash va tasavvurni rag'batlantirishi, qidiruv faoliyatiga ehtiyoj tug'dirishi kerak.

O'qituvchi bolalarning konstruktiv, qo'llab-quvvatlovchi va uyg'unlashtiruvchi ijodiga ega bo'lishi juda muhimdir. Shaxsiy yo'nalishlar, ularga quyidagilar kiradi:

- ❖ *bolaning mustaqil fikrlari va harakatlarini rag'batlantirish, agar ular boshqalarga zarar keltirmasa;*
- ❖ *bolaning tasvirlash, o'ziga xos tarzda biror narsa qilish istagiga aralashmang;*
- ❖ *darslar davomida bolalarga ko'proq erkin chizmalar, og'zaki, ovozli, ta'mli, taktil tasvirlarni va boshqa o'z-o'zidan ijodiy namoyon bo'lishni taklif qilish;*
- ❖ *bolalar ijodiga baho bermaslik - ya'ni bolaning ijod mahsulini baholashning aniq tizimini qo'llamaslik, boshqa bolalar bilan solishtirmaslik, faqat o'zi bilan, uning o'tmishdagi tajribasi bilan solishtirish;*
- ❖ *bolaning g'ayrioddiy tasvirlari, so'zlari yoki harakatlariga kulmang, chunki bu norozilik, xato qilishdan qo'rqish, "noto'g'ri" ish qilish qo'rquviga olib kelishi mumkin va kelajakda o'z-o'zidan tajriba o'tkazish va o'zingizni qidirish istagini bostiradi;*
- ❖ *yaratish va ba'zan bolalar bilan o'ynash - jarayonning oddiy ishtirokchisi sifatida;*
- ❖ *tasvir va harakatlar dasturini, tasvir va fikrlash uslubini majburlamang, aksincha, bolaning tasavvurining mantiqiyligini tushunishga harakat qiling;*
- ❖ *biror narsani yaratishning ijodiy jarayonini tashkil etishga, natijaga emas, bu jarayonni saqlab qolishga ko'proq e'tibor berish;*
- ❖ *turli xil qiziqarli vazifalarni, shu jumladan mashg'ulotlarda gimnastika elementlarini taklif qiladigan ijodiy faoliyatning har qanday turiga bolalarga nisbatan mutanosiblik hissini rivojlantirish - bu monotonlik, ortiqcha yuk va ortiqcha ishlarning oldini olishga yordam beradi;*
- ❖ *sinfda o'zida va bolalarda asosan ijobiy hissiy ohangni saqlash - quvnoqlik, xotirjam konsratsiya va quvonch, o'z kuchlari va imkoniyatlariga ishonish;*
- ❖ *psixologik ijodiy usullar va vazifalar, ijodiy o'yinlardan foydalanish.*

Ijodiy faoliyat sog'lom va barkamol inson hayotining zaruriy tarkibiy qismidir. Bolaning ijodiy shaxsini tarbiyalash, shuningdek, uning ijodiy faoliyatning uyg'un oqimiga, umuman uyg'un hayotni o'z-o'zini tashkil etishga yo'naltirilganligini rivojlantirishni nazarda tutadi. Ijodkorlik bolaning shaxsiyati va sog'lig'ini xursand qilishi va mustahkamlashi mumkin.

Xulosa qilish mumkinki, o'qituvchining kasbiy rivojlanishi va ijodiy o'sishining asosiy yo'nalishlaridan biri bu bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan sa'y-harakatlari samaradorligini oshiradigan konstruktiv yo'nalishlarni (**yuqorida aytilgan**) o'z-o'zini tarbiyalashdir. O'quvchilarga bo'lgan munosabatini va ular bilan sinfda o'zini tutishini sinchkovlik bilan va halol tahlil qilish o'z pedagogikasining ijobiy va zaif tomonlarini aniqlashga yordam beradi va o'z ishini tashkil etishni o'zgartirish va takomillashtirish yo'llarini belgilaydi.

1. Bogoyavlenskaya D.B. Intellektual faoliyat darajalarini o'rganish usuli. Psixologiyaga oid savollar.
2. Godfroy J. Psixologiya, ed. 2 jildda, 1-jild. - M.: Mir, 1992. - 435-442s.
3. Drujinin V.N. Umumiy qobiliyatlar psixologiyasi. - Sankt-Peterburg: "Peter", 2000 yil.
4. Istratova O.N. Psixodiagnostika. Eng yaxshi testlar to'plami Rostov-Don: Feniks, 2006. - 375s Simonov P.V. Hissiy miya. – M.: Nauka, 1981 yil.
5. Kruglova NV Ijodiy shaxs fanning diqqat markazida. - "TRIZ", 1991 yil.
6. Soldatova E.L. Shaxsning tuzilishidagi ijodkorlik (o'smirlik davrida ijodkorlikni rivojlantirish misolida). Dis. samimiy. psixo. Fanlar. - M., 1996 yil
7. Yakovleva E.L. O'quvchi shaxsining ijodiy salohiyatini rivojlantirish.

Mamadaliyeva Sanamxon Raximjon qizi

Andijon davlat pedagogika instituti O‘zbek tili va adabiyoti ta’lim yo‘nalishi
1-bosqich 101-guruh talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7314399>

Annotatsiya. Maqolada kitobxonlikni rivojlantirish, bugun tarjima qilinayotga kitoblarning yutuq va kamchiliklari haqida so‘z yuritilgan.

Kalit so‘zlar: kitob, tarjima, noshirlik.

ПЕРЕВЕСТИ КНИГУ, ИЗДАТЬ И РАЗБОГАТЕТЬ...

(ИЛИ СЛОВО О ПЕРЕВОДНЫХ КНИГАХ, КОТОРЫЕ ЗАПОЛНЯЮТ ПРОПУСКИ)

Аннотация. В статье говорится о развитии чтения, достижениях и недостатках переводимых сегодня книг.

Ключевые слова: книга, перевод, издательство.

TRANSLATE A BOOK, PUBLISH AND GET RICH...

(OR A WORD ABOUT TRANSLATED BOOKS THAT FILL IN THE BLANKS)

Abstract. The article talks about the development of reading, the achievements and shortcomings of the books being translated today.

Key words: book, translation, publishing.

Mamlakatimizda kitobxonlikni rivojlantirish, yoshlar orasida mutolaa madaniyatini oshirish, jumladan, turli tadbir va musobaqalar tashkil etib, g‘oliblarni qimmatbaho va esdalik sovg‘alari bilan taqdirlash orqali kitobxonlar sonini oshirishga alohida e‘tibor berilayotgani juda quvonarli.

Darhaqiqat, kitob insonni yerdan ko‘kka ko‘taruvchi, uning ma‘naviy quvvatini oshiruvchi buyuk kuchdir. Yoshlarni yuksak intellektual salohiyatli, mustaqil fikrga ega, ma‘nan yetuk qilib tarbiyalashda kitobning o‘rmini bosuvchi biror narsa yo‘q. Shonli tariximizga nazar solar ekanmiz, buyuk ajdodlarimizning yillar davomida sharhlab tugatib bo‘lmas ulkan ilmiy merosini ko‘rib hayratlanamiz. Ana shunday durdona asarlarni yozib qoldirgan ulug‘ shaxsiyat sohiblarining hayot yo‘lini chuqur o‘rgangan kishi ularning har qanday sharoitda kitob mutolaasidan, ilm-u ma‘rifat izlashdan yiroqlashmaganlariga guvoh bo‘ladi.

So‘zimizning isboti o‘laroq, bir necha ulug‘ siymolarning hayoti hikoya qilingan tarixiy manbalarni yodga olamiz.

Rasululloh sollallohu alayhi vasallam hadislarining tabibi, nabaviy hadislarining sahihlarini ajratib, ulardan Qur‘oni karimdan keyingi ishonchli va mo‘tabar manba bo‘lmish “Sahihi Buxoriy”ni tuzgan ulug‘ alloma, muhaddislar sultoni Muhammad ibn Ismoilni tarjimayi holini o‘qir ekanmiz, Buxoroning oddiy oilalaridan birida tug‘ilgan, bolaligida otasidan ayrilgan bir insonning bunday sharaf va martabaga qanday erishganligi, olis va mashaqqatli safarlarga u kishini nima chorlaganligi bizni qiziqirtirmay qolmaydi.

U zotning ilm olishdagi himmatlari haqida Xotib Bag‘dodiy quyidagilarni yozadi: “Buxoriy barcha diyordagi muhaddislarining huzuriga rihlat qildi. U Xurosonda, Jibolda, Iroq shaharlarining barchasida, Hijozda, Shomda, Misrda hadis yozdi. Bag‘dodga bir necha marta kirdi”.

Ilm olish qanchalar mashaqqatli bo‘lmasin, insonni ma‘naviy yuksaklikka, ikki dunyo saodatiga olib boruvchi yagona yo‘ldir. Bu yo‘lni matonat bilan bosib o‘tgan insonlarning yodi

dunyo turgunicha abadiy yashashiga Abu Abdulloh Muhammad ibn Ismoilning hayoti yorqin misoldir.

Sohibqiron Amir Temur yorqin xislatlar egasi, shijoat va qat'iyat sohibi, matonatli sarkarda, ilm-fan homiysi, ona vatanining ozodligi, taraqqiyoti va porloq kelajagi uchun umrini jang-u jadalda o'tkazgan buyuk davlat asoschisi, salobatli inson o'laroq tarixda o'chmas iz qoldirgan ulug' siymo. Mavzudan yiroqlashmagan holda, Amir Temurning ilm-fan rivoji, olim-u fuzalolarni yetishtirishga qo'shgan hissasiga e'tibor qaratamiz.

U ilm-fanning riyoziyot, handasa, me'morchilik, falakiyot, adabiyot, tarix, musiqa kabi sohaları ravnaqiga katta e'tibor berib, sohibi hunarlar bilan qilgan suhbatlari haqida fransuz olimi Lyangle shunday yozadi: "Temur olimlarga seriltifot edi. Bilimdonligi bilan bir qatorda sofdilligini ko'rgan kishilarga ishonch bildirardi. U tarixchilar, faylasuflar, shuningdek, ilm-fan, idora va boshqa ishlarda iste'dodli bo'lgan barcha kishilar bilan suhbatlashish uchun ko'pincha taxtdan tushib, ularning yoniga kelardi. Chunki Temur asosiy e'tiborini bu sohalar rivojiga va olimlarga berardi".

Bu kabi ta'riflarni olimlarning tadqiqodlari, kitoblari va maqolalarida juda ko'p uchratish mumkin. Bugun dunyoning eng rivojlangan davlatlari deb e'tirof etiladigan g'arb mamlakatlari bizning ota-bobolarimiz qilgan buyuk islohotlarni, tibbiyot, matematika, adabiyot, tarix, astronomiya va ilmning turli jabhalarida olib borgan izlanishlarini va qoldirgan ilmiy meroslarini o'rganib hayratda qolganlarini juda ko'p asarlarida yozib qoldirishgan. Ajdodlarimiz tarixi va asarlarini o'z tillariga tarjima qilib, manfaatlar olganlari ham ayni haqiqat.

"Temur tuzuklari"ni inglizchadan fransuz tiliga tarjima qilib, 1787-yilda nashr etgan olim Lyange "Temur tuzuklari" haqida quyidagilarni yozadi: "Temurxon siyosiy va harbiy taktika haqida risola yozgan va o'z avlodlariga juda dono tizim qoldirgan. Biz buni tasavvur ham qilmagan edik, uning harbiy yurishlarini bosqinchilik va talon-taroj qilish deb baholab kelgan edik. Deyarli yengib bo'lmaydigan ikki to'siq – bizdagi taassub hamda tarixiy nohaqlik Temurni bilishimizga va to'g'ri baholashimizga xalaqit berib keldi".

Olimning so'zlaridan anglangan haqiqat shuki, Movoraunnahr azaldan ilm beshigi bo'ib butun dunyoga ziyo taratgan munavvar zamindir. "Temur tuzuklari" esa yoshlarning siyosiy ongini o'stiruvchi, dunyoqarashini kengaytirib o'z shaxsiyatini yuksaltiruvchi birlamchi manbadir.

Buyuk mutafakkir, so'z mulkingning sultoni Mir Alisher Navoiy va u zotning ijodi haqida qancha gapirsak ham, ta'rifini mukammal ado eta olmaymiz. Shuning uchun Navoiyning o'z ijodi haqida yozgan manbalariga yuzlanamiz. Sayyid Hasan Ardasheriga yozgan "Masnaviy" maktubida Navoiy jumladan ushbu misralarni yozadi:

*Ki har necha nutq o'lsa kohilsaroy,
Bitigaymen o'ttuz yilin o'ttuz oy.
Ne "Shahnoma"kim, "Xamsa"ga ursam el,
Aning panjasi sori yetkursam el.
O'tuz yilki oni Nizomiy demish,
Qoshimda erur ikki-uch yillik ish...*

Ya'ni Navoiy bu so'zi bilan nazmda qobiliyat jihatidan Nizomiyga teng ekanligi, boshqalar 30 yil vaqt sarflab yozishgan "Shohnoma"-yu "Xamsa"ni 30 oyda yozishga o'zida quvvat sezayotganini, lekin buning uchun davlat ishlaridan ortib sharoit va fursat topa olmayotganini ta'kidlaydi.

Alisher Navoiy soʻzining ustidan chiqib, unga baxt-davlat rahnamolik qilib, nihoyat “Xamsa”ni yakunlaganini yozar ekan, oʻzining tong otib kech kirguncha el-yurt tashvishi bilan band boʻlgan holda salaflari uzoq muddat yozgan “Xamsa”ni juda qisqa muddat yaʼni ikki yilda yakunlaganini, agar bevosita faqat yozish uchun ketgan vaqt hisoblab chiqilsa, olti oyga ham bormasligini faxriya tarzida bayon qiladi:

*Qilib tongdin oqshomgʻacha qiylu qol,
Yuzungga yetib har nafas yuz maolol.
Oʻzung tinmayin xalq gʻavgʻosidin,
Qulogʻing xaloyiq alolosidin.
Bu mehnatlar ichra chekib soʻzga til,
Zamondin kamo besh oʻtub iki yil.
Chekib xoma bu noma itmomigʻa,
Yeturgaysen ogʻozin anjomigʻa.
Ki, aqli muhosib shitob aylasa,
Deyilgan zamonin hisob aylasa.
Yigʻishtursa boʻlmas bori olti oy,
Ki, boʻldung bu raʼnogʻa suratnamoy.*

Yuqorida keltirilgan maʼlumotlar shoirning faqat “Xamsa” asarini yaratish jarayonidagi qisqa tafsilotlar xalos. Navoiy 60 yillik umri davomida xalqning ham ijtimoiy, ham maʼnaviy hayotini yuksaltirish yoʻlida tinimsiz mehnat qildi. Uning bizga qoldirgan bebaho merosini cheksiz ummonga tashbeh qilsa arziydi. Oʻsha ummoning totli suvidan ichmay turib qanday qilib oʻzbekman, Navoiy mening buyuk ajdodim deb faxrlanish va olamga jar solish mumkin. Agar har birimiz oʻzimizga shu savolni berib, Navoiydek buyuk siymolarga munosib izdosh boʻlishga intilsak, kelajak yana bizniki boʻladi. Dunyoni tebratgan buyuklar safida bizning va avlodlarimizning ismlari tarixga abadiy muhrlanadi.

Bulardan tashqari Ibn Sino, Mirzo Ulugʻbek, Zahiriddin Muhammad Bobur va juda koʻplab ushbu muqaddas tuproqda unib-oʻsib, dunyo tamaddunida salmoqli iz qoldirgan allomayu olimlarni sanab adogʻiga yetib boʻlmaydi. Aytmoqchi boʻlganimiz, “bestseller” deb qoʻldan qoʻymay mutolaa qilayotgan kitoblarimiz. Xususan, insonni ruhlantiruvchi, qaysidir chet ellik boy biznesmen yoki ixtirochi-olimning hayot tarzini tatbiq etuvchi “Muvaffaqiyatli insonlarning 7 koʻnikmasi”, “Ilon Mask, Tesla, Spaxer va kelajak sari yoʻl”, “Samaradorlikning 21 yoʻli” kabi son-sanoqsiz tarjima kitoblarini har bir doʻkon rastasidan topa olamiz. Darhaqiqat, yuqorida nomi keltirilgan kitoblarning ham oʻz oʻrni bor, albatta. Lekin ulardan avval oʻqilishi kerak boʻlgan oʻzbek yozuvchilarining ilmiy va badiiy asarlarini mutolaa qilish sezilarli darajada pasaygan. Oʻzining tarixini, ota-bobolaridan qolgan ulkan ilmiy merosni oʻrganmagan, anglay olmagan yoshlarning ongida biz barcha jabhada taraqqiyot yoʻlini gʻarbdan oʻrganganmiz – degan fikr paydo boʻlayotgani hech kimga sir emas. Modomiki, kitobxonlikni rivojlantirmoqchi ekanmiz, avvalo kitobxonga saviyali mahsulotni yetkazib berishimiz kerak. Ijtimoiy tarmoqlarda “bestseller” deya maqtab reklama qilinayotgan kitoblar qatorida oʻzimizning yozuvchi va shoirlarimizning asarlarini ham targʻib qilmogʻimiz lozim.

Tarjima masalasida soʻz ketar ekan, dunyo adabiyoti durdonalarini oʻzbek tiliga mohirona oʻgirib, kitobxonning maʼnaviy olamini boyitgan isteʼdod sohiblarining qilgan ulkan xizmatlari hammaga maʼlum. Ular tarjima qilgan badiiy va ilmiy asarlar xalqimiz qalbidan chuqur joy

olgan. Biz soʻz yuritayotgan tarjima kitoblar qaysidir chet tilini oʻrganib oʻzini “tarjimon” deb hisoblaydigan insonlarni tarjima va nashr qilgan kitoblari, xususan, turk tilidan qilingan tarjimalardir. “Chumchuq soʻysa ham qassob soʻysin” degan naql bejiz aytilmagan. Oʻzga xalq, boshqa millatning kitoblarini tarjima qilish uchun tilni bilishning oʻzi kifoya qilmaydi. Balki, ularning dunyoqarashi, madaniyati, urf-odatlar va eng muhimi oʻz ona tilini yaxshi bilishi va soʻzni his qila olishi kerak. Har bir sohaning oʻz mutaxassis ustozlari bor, turk tilidan tarjima qilingan aksar kitoblar haqida adabiyotshunos olimlar, tarjimonlar tomonidan berilgan baho yoki taqrizni topish mushkul. Bundan koʻrinadiki, ular orasida ustoz koʻrmagan, tartibli ilm olmagan insonlar juda koʻp. Soʻzimizni quvvatlash uchun ushbu soha mutaxassislari va noshirlarning tarjima masalasidagi fikr va mulohazalaridan misollar keltiramiz.

“Akademnashr” nashriyoti rahbari Sanjar Nazarning masala yuzasidan qarashlari: “Bugun kitob bozorimizda turli dasturlar yordamida oʻgʻirilgan, ega-kesimi haminqadar toʻgʻirilgan oʻnlab (!) kitoblar paydo boʻldi. Xayriyatki, ularning aksariyati biznes adabiyoti, soxta ruhiyatshunoslik va ruhlantirib ragʻbat beruvchi asarlar. Turkchadan tarjimalarda matn muammosidan koʻra tanlov masalasi kattaroq. Yaʼni juda saviyasiz asarlar oʻgirilyapti. Tili yaxshigina, ammo saviyasi oʻta past asarlar ham uchrayapti. Yagona xaspoʻshlovi biroz diniy tusi borligida, xolos. Ammo bu asosiy illat boʻlsa ham ajab emas. Chunki islomni siyqalashtirish, joʻnlashtirishga olib keladi. Soʻzlarimni ijtimoiy tarmoqqa shu mavzuda yozgan bir istehzo bilan yakunlamoqchiman: “Yengil-yelpi, oldi-qochdi xabarlarini yoritguvchi nashrlarni – “sariq matbuot” der edik. Maishiy, siyqa mavzular yoritilgan kinolarga kimdir “xontaxta film” deb nom qoʻyib berdi. Joyiga tushgan. “Ustasi farang”, “oʻris tabiat” kabi ibora yasash tajribalarimizdan kelib chiqib taxmin qiladigan boʻlsam, yaqin orada noʻnoq, sifatsiz badiiy asarlarni “turkcha roman”, “turk romani” deb atay boshlasak kerak. Turkiyaga, turk madaniyati, adabiyoti va qardosh xalqqa nisbatan ulkan mehrim taʼsirida rashk qilib boʻrttirayotgandirman balki. Ammo paydar-pay chop etilayotgan siyqa va sifatsiz turk tarjima romanlari shunday xulosa chiqarishga majbur qilmoqda, afsuski”.

Tarjimon Dilbar Rajabovning tarjima kitoblar haqidagi fikrlari: “Turk adabiyotidan tarjima qilish urfga kirdi, lekin kitob tanlashda nihoyatda noʻnoqlikka yoʻl qoʻyilmoqda. Koʻngil kechinmalariga doir romantik asarlarning ham tarbiyaviy ahamiyati past boʻlgan, yengil-yelpi tuygʻular oʻz ifodasini topgan turlari tanlanyapti. Bir-ikki kun kulgi va yigʻi hissini beradigan, keyin unutilib ketadigan sevgi-muhabbat sarguzashtlarining xalqimiz maʼrifati uchun qanday ahamiyati bor? Hayot bir-birini tashlab ketadigan sevishtanlar yoki oxiri oʻlim bilan tugaydigan, boʻrttirilgan ishqiy mojarolardangina iborat emas-ku. Insoniy tuygʻularning, qalbni tarbiya qiladigan hisslarning chek-chegarasi yoʻq. Mavzu faqatgina oʻldim-kuydimga borib taqalaverishi odamga erish tuyuladi. “Qaytganimda uyda boʻl”, “Toʻydan keyin ham muhabbat boʻlsin” singari asarlarni oʻqib koʻrgan mulohazali kitobxon vaqtini uvol qilganiga achinadi. Quruq va chiroyli jumlar insonga hech nima bermaydi. Garchi quloqqa yoqimli eshitilsa ham. Yengil oʻylash, yengil yashash, yengil fikrlash tabiatimizga, qon-qonimizga singib ketmoqda. Hatto diniy ruhga yoʻgʻirilgan tarjima asarlarda ham yuzakilik koʻzga tashlanadi.

Egey universiteti jurnalistika fakulteti doktoranti Abror Masharipovning mavzuga doir xulosalari: “Yaqinda turkiyalik adabiy agent bilan gaplashdim. Aytishicha, oʻzbekistonlik bir mijoz 35-40 ta kitobni band qilib qoʻyibdi. Mayli, tilimizga yaxshi asarlar oʻgirilsin. Lekin hurmatli noshirlar, iltimos, tarjimini turkcha bilaman degan har kimga ham topshirib qoʻyavermanglar. Shunday rasvo tarjimalarni koʻryapmanki, oʻsha kitob bilan tarjimonni

savalagim keladi. Ayniqsa, badiiy asarni tarjima qilish uchun til bilishning o'zi kam. O'sha xalqning madaniyatidan ham xabardor bo'lish kerak. Ayrim so'z va iboralar, maqollarning ma'nosiga ikkilansangiz, internetdan izlab ko'ring, ma'nosini aniqlashtiring.

Yaqinda tarjima bo'lgan va muharrirning qo'ldan o'tgan, turk adibasi Omina Shenlik o'g'lining bir kitobidan misol keltiray: *"Nihoyat, sud kuni yetib keldi. Asliya huquq sud binosining oldida o'tirib, navbatini kutardi"*. O'rtoq tarjimon, "Asliya huquq sud binosi" nima degani? Shu jumla o'zbekchami?.. Insof kerak, o'zingiz tushunmagan narsani qanday qilib tarjima deb tutqizyapsiz?..

Aslida "Asliye Hukuk Mahkemesi" bo'lgan, tarjimon shundoqqina yozib qo'ya qolibdi. Asliye Mahkemesi – birinchi instansiya sudi. Hukuk Mahkemesi – fuqarolik ishlari bo'yicha sud. Asliye Hukuk Mahkemesi – fuqarolik ishlari bo'yicha birinchi instansiya sudi bo'ladi. Bilmasangiz, biladiganlardan so'rashdan uyalmang, lekin bunaqa telba-teskari tarjima qilmang.

Shu kitobdan yana bir misol:

– *Ooo! Marhamat, xonim afandi, marhamat, keling. Sizni ko'rganga jannat nasib qiladi.*

– *Salom, oying yaxshimi?*

"Yuzünü gören cennetlik" degan ibora "Sizni ko'rganga jannat nasib qiladi", deb o'girilibdi. Demak, shu ayolni ko'rgan kishi to'g'ridan-to'g'ri jannatga kirar ekan, shunday tushundingizmi?.. Aslida bu ibora anchadan beri ko'rinmay ketgan odamga nisbatan ishlatiladi, ya'ni yo'q bo'lib ketding, sog'intirib yubording, degan ma'nolarda. Tarjimada ma'no naqadar o'zgarganini qarang.

Ishni tez-tez tugatib, tezroq pulimni olay degan o'yda bo'lsangiz, bilingki, uzoqqa bormaysiz.

Biz turkehadan o'girilgan barcha kitoblarni sayoz va insonga ma'naviy zavq bera olmaydi – degan fikrdan mutlaqo yiroqmiz. Tan olish kerakki, yuqorida misol qilib keltirgan kitoblarimiz butunlay virtual olamga sho'ng'ib ketgan. Telefonni bir lahza ham qo'ldan qo'ymaydigan aksar yoshlarning mutolaaga qaytishiga sabab bo'ldi. Ayniqsa muhabbat mavzusidagi kitoblar ularga manzur kelmoqda. Yoshlarni kitobga qaytara olgan tarjimon va noshirlardan umidimiz shuki, ustoz tarjimonlarning etagidan tutib, ularning tajribalaridan foydalangan holda insonni fikrlash doirasini kengaytiradigan va tafakkur qilishga undaydigan kitoblarni xalqimizga taqdim etsalar. Darhaqiqat, betakror turk adabiyotidan go'zal tarjimalar qilayotganlar ham bor. O'rni kelganda bunday kitoblar haqida gapirmaslik, adolatdan emas. Yaqinda qo'linga turk adibasi Nuriya Cheleen qalamiga mansub "Qalb iffati" nomli kitob tushib qoldi. Kitobni hayajon bilan juda tez o'qib chiqdim va muallifning shaxsi, ijodiy faoliyati bilan tanishishni maqsad qildim. Lekin ijtimoiy tarmoqlardan Nuriya Cheleenga bog'liq hech qanday ma'lumot topa olmadim. Tarjimani amalga oshirgan O'tkirbek Muhammadsobir o'zbek tili va adabiyoti mutaxasisi, bir nechta she'riy va ilmiy kitoblar muallifi. U bir necha yildan buyon Anqara Hoji Bayram universitetida ilmiy-tadqiqod ishlarini olib boradi. Kitobning qalbga yaqinligiga sabab, uni turklarning urf-odat va qadryatlaridan xabardor, ijodkor inson tarjima qilganligidadir balki. Ammo, bu kitobda ham bo'g'in ko'chirishdagi xatolarni ko'rish mumkin.

Endi bevosita "Qalb iffati" kitobi haqida so'z yuritsak.

Asar Alloh taoloning mo'jizasi Iso alayhissalomni dunyoga keltirgan pokiza Maryamning sharaflari hamda murakkab hayot yo'lini bayonidir. Kitob diniy-tasavvufiy mazmunga ega. Unda qalb pokligi, zokirlik, ishonch, sabr, matonat, iffat va Allohga qurbat bilan sifatlangan, o'tginchi dunyoning lazzatidan yuz burib kecha-kunduzlarini Unga ibodat qilib o'tkazgan zohidlarning

umr manzaralari yoritilgan. Asar uch bo'limdan iborat. Birinchi bo'lim Imron alayhissalomning ayoli, Maryamning onasi Hannaning tilidan yozilgan. Ikkinchi bo'limdan Zakariyo alayhissalomning ayoli, Maryamning xolasi, Yahyo alayhissalomning onasi Iyshaning hikoyalari joy olgan. Uchinchi bo'limda esa Qur'oni Karimda nomi zikr etilgan, butun boshli sura uning ismi bilan nomlangan Maryam onamizning hayot sahifalari kiritilgan.

Kitob eng ishonchli manbalar Qur'oni azim va sahih hadislarida Iso alayhissalom va Maryam onamiz haqida kelgan ma'lumotlar asosida yozilgan. Uning syujeti, til qurilishi, tabiat manzaralari ayniqsa qahramonlarning his-tuyg'ulari ifodalashdagi mahorati tahsinga loyiq. Mutolaa jaryonida kitob go'yo o'zbek tilida yozilgandek tuyulaverdi. Bunga sabab jarayon davomida Hanna kabi yig'ladim, Iysha bilan sevindim, Zakariyo va Yahyo alayhissalomlar qatl etilayotganda men ham o'limning nafasini his qildim. Hazrati Iso homilalik chog'idan, malaklar qurshovida samoga ko'tarilgunlaricha hamrohlim bo'ldi. Maryam onamiz bilan his qilganlarimni, ma'nan samoga parvoz aylashning naqadar zavqli ekanligini, tunning Robb bilan yolg'iz diydorlashish va U zotning muhabbatidan sarmast bo'lishlik lazzatini ifoda etishga tilim lol, qalamim behol. Balki, kitobning ta'siridan chiqib ulgurmay, yozishga tutunganim uchun biroz hayajonga berilayotgandirman. Ammo, ishonch bilan ayta olamanki, bu kitob har bir o'zbek xonadonida bo'lishi va qayta va qayta o'qilishi kerak bo'gan javohirdir. So'zing ko'paysa - xatoying ko'payadi deganlaridek, men ham juda ko'p gapirdim. Xulosa o'rnida asar nomiga mutanosib xolda Maryam onamizning Iffat xususidagi so'zlarini keltiramiz.

“Iffatning shunchalar ko'p darajalari borki, xolamga o'sha lahzada qalbinga tushganlarini so'zladim.

- Tilning, ko'zning, qo'lning, oyoqning – butun a'zolarining iffati bor. Tilning iffati – behuda gaplashmaslik. Ko'zning iffati – haromga qaramaslik, uni Alloh uchun tafakkurga ishlatish. Quloqning iffati – xarom jummalarni eshitmaslik. Oyoqning iffati – xarom sari qadam tashlamaslik, doim Alloh yo'lida yurish. Xayolning iffati – unga nomahram soyasini tushirmaslik. Fikrning iffati – Undan boshqasini zehndan quvishdir.

Xolaning oq yuzlari yaxshigina yorishdi. Ibadatim bilan birga ilmda ham ilgari lashim uni quvontirdi.

-Xolajon, - dedim, - tana a'zolarimiz va tuyg'ularimizda iffat muammosi bo'lsa, ayol va erkak bir-birini ko'rishdan saqlanmaydi. Hammasidan oldin asl bir yerning iffati muhim.

Xolam nimadur demoqchidek taraddudlandi. Onalikning siri urgan nur yuzi qiziqish bilan porladi.

-Qalb iffati.

Xolam anchayin hayron bo'ldi.

-Haloling bo'lmagan biri bilan qandaydir munosabat iffatini ketkazsa, qalbga ham Allohdan boshqasi halol emas. Undan boshqasi qalbga kirsam, qalbning iffati ketadi.”

Maryam onamizning iffat to'g'risida aytganlarini mulohaza qilsak, bu fazilatni jo'n tushunish, nikohlanmagan qizning nomahram erkak bilan ishqiy munosabatini iffatisizlik deb bilish jamiyatni buzilishiga olib borishiga amin bo'lamiz. Agar insonlar o'z tana a'zolari, ayniqsa qalbni iffat bilan ziynatlay olsa. O'g'rilik, yolg'onchilik, xiyonat va qotillik kabi qabihliklarning tomiriga bolta urgan bo'lardilar. Ijtimoiy tarmoqlarda har kuni tarqatiladigan “falonchini tunab ketishibdi”, “pistonchini nomusiga tajovvuz qilishibdi”, “to'rt kishini tiriklayin yoqib yuborishdi” kabi xabarlarga ko'zimiz tushadi. O'sha jinoyatchilarning soni ko'paymasligi uchun xizmat qiladigan eng qudratli vosita bu – kitobdir. Ilmu-ziyo izlab, bo'sh vaqtimizda kitob

o‘qib, yoshligimizni g‘animat bilib qaysidir kasbning yetuk mutaxasisi bo‘lib yetishsak barcha yomonliklarning yo‘lini to‘sgan bo‘lamiz.

Bu mening ilk maqolam. Yozganlarimning bari yosh, tajribasiz, oddiy kitobxonning o‘y-fikrlari. Tanbeh berish, muhokama qilish yoki o‘zini aqlli ko‘rsatish uchun yozilmadi bu maqola. Xato va kamchiliklar uchun ustozlardan uzr so‘rayman.

REFERENCES

1. Ahmad Muhammad Tursun. Sohilsiz dengiz. – T.: Hilol nashr, 2017.
2. Sh.Sirojiddinov, D.Yusupova, O.Davlatov. Navoiyshunoslik. – T.: Tamaddun, 2018.
3. N.Cheleen. Qalb iffati. – T.: Tirilish, 2022. Tarjimon, O‘.Muhammadsobir.
4. Ma’naviyat yulduzlari. – T.: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashryoti, 1999.
5. Oyina.uz sayti.

SPECIFIC FEATURES OF GRADUONYMY IN ENGLISH AND UZBEK

Avezova Rakhila

Master student at the department of English language and literature Urgench
State University

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7314415>

Abstract. This article provides information about the graduonymy in English and Uzbek languages, particularly, their stylistic features. Furthermore, it is explained that words in a

graduonymic row can be graded not only by a single meaning, but also by a number of interrelated meanings and stylistic colors.

Keywords: *graduonymy, stylistic features, synonymy, language change, concepts, denotative meaning, connotative meaning.*

ОСОБЕННОСТИ ГРАДУОНИМИИ В АНГЛИЙСКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ

Аннотация. *В статье представлены сведения о градуонимии в английском и узбекском языках, в частности, их стилистических особенностях. Кроме того, поясняется, что слова в градуонимическом ряду могут быть классифицированы не только по одному значению, но и по ряду взаимосвязанных значений и стилистических окрасок.*

Ключевые слова: *градуонимия, стилистические признаки, синонимия, изменение языка, концепты, денотативное значение, коннотативное значение.*

INTRODUCTION

Language is a constantly moving, dynamic phenomenon, the units of which are constantly changing as a result of various external and internal factors. The nature of language, its origins, the attitudes of communicators towards language, as well as the influence of other languages and cultures on language, give rise to different characteristics and spiritual relationships in language. To date, most of these relationships have been studied by local and global scholars, but some specific aspects are still awaiting their study.

One such lexical phenomenon is the semantic relationship between words. Although antonyms, synonyms, and homonyms have been sufficiently studied in the semantic relations between words, in recent years a great deal of scientific work has been done to study the phenomenon of graduonymy.

LITERATURE REVIEW

Dividing words into specific groups to represent different levels of character traits is not entirely new to linguistics, and their notation as coincidences has a long history in linguistics. In Uzbek linguistics, for example, we find Alisher Navoi's "Muhokama-tul-lug'atayn", in which, Navoi distinguishes the following series of hierarchies, which represent the state of "laughing":

iljaymoq~jilmaymoq~kulimsiramoq~tirjaymoq~xoxolab kulmoq[5]. It seems that the subject of the art of using graded words in the works of Alisher Navoi can be a source of several studies.

The division of the Uzbek language vocabulary into lexical groups is closely related to the study of inter-verbal semantics. Until the mid-1980s, Uzbek linguistics understood the concept of inter-word semantic relations mainly as two types of synonyms and antonyms.

The work of Uzbek linguist R. Safarova raises the issue that the types of semantic relations between words are not limited to these semantic relations, and one aspect of the new modern relations is the analysis of gender relations in the example of animal names.

R.Safarova and E.Begmatov, H.Nematov, R.Rasulov, who are the authors of "Lexical microsystem and its research methods" in order to show that they could have rhymes, they mentioned graduonymic (hierarchy), partonymic (whole-part), functionality (functionality) relations. It has long been known in linguistics that lexical units form a series of hierarchies according to their semantic relations.

In today's linguistics, the terms graduonymy and its Uzbek meaning of hierarchy are gaining popularity as a scientific concept that refers to a form of inter-verbal semantic relations.

Sh. Orifjonova has also worked on the graduonomic series of grading in the Uzbek language. Orifjonova's dissertation is a summary of the information provided by other linguists on this topic. A. Hodjiev also dwells on the gradients and expresses his valuable comments. About graduonomic series of rhymes U. Tursunov, J. Mukhtorov Sh. Rakhmatullayev also spoke and concluded: "Demonstrative pronouns are used depending on the distance between the speaker and the object, the time of the incident. This pronoun is used to emphasize a well-known, recently mentioned object, event, or object in general." From ancient times to the present day, the work of our linguists has been a valuable resource. As we read them, we are once again convinced that there are many aspects of the graduonomic series that have not yet been touched, and that they are still awaiting their solution.

MATERIALS AND METHODS

In this study, we aimed to study the stylistic features of the phenomenon of graduonymy in English and Uzbek, as well as using methods such as comparative method, descriptive method, distributive analysis method.

RESULTS AND DISCUSSION

The term "graduonymy" belongs to the Greek language and means "Gradatio - rise, growth" and "onymo - name". It has long been known to science that lexical units form a series of hierarchies according to their spiritual relationship, and the most striking example of this is the series of words containing the word "o'rta" (middle). For example: *katta - o'rta - kichik yosh - o'rta - qari uzoq - o'rta - yaqin baland - o'rta - past uzun - o'rta - qisqa*. It is known that the sign-property, expressed by the word middle, literally means the state between the middle, that is, between two opposing signs. When the lexeme "o'rta" is in the range of antonyms, *katta - o'rta - kichik graduonymy* is less noticeable. However, if the lexeme "o'rta" are perceived not on the basis of the opposite sign, but on the basis of the decrease or increase of a certain sign, the semantic graduonymy is clearly understood.

Words in a graduonymic row can be graded not only by a single semantics, but also by a number of interrelated semantics and stylistic colors.

The essence of the non-linguistic factor is that there is a difference in quality as well as a difference in quantity. For example, a person experiences the period of infancy, youth, adolescence, maturity, old age, and plant witnesses germination, seedlings, maturity, and drought - growth. The colors and other characteristics of nature are so diverse that painters can distinguish even more than a dozen types of black. The active consciousness of man reflects this quantitative and qualitative difference. Since language is an expression of consciousness, it must also express the same quantitative differences reflected in consciousness. Such quantitative differences are represented in a variety of ways, including by individual lexemes. For example, *urug' - kurtak - meva; ninni - chaqaloq, bo'taloq - tuya, buzoq - tana - g'unajin - sigir*.

The linguistic factor for distinguishing a graduonymic lexical line is:

- a) the semantic factor;
- b) paradigmatic relationship between words.

The essence of the semantic factor in the separation of the graduonymic line is that in the semantics of a number of lexemes there is a reference to the degree of a certain sign, to different degrees. For example, let's look at the explanation of the window-door-gate lexeme in the Uzbek

Explanatory Dictionary:

1. A window is a small door with one or two panes, a door, or a wall that once served as a window.

2. A door is an opening and closing device installed at the entrance of a house, room, building or yard.

3. A gate is a large door that opens and closes into a courtyard, a fortress, a castle, a factory, etc.

This description is definitely not perfect. Because they are described separately from their gradient system. If they were analyzed as members of the same system, they would have the following characteristics:

1. **Gulobi** - a pink color, ranging from white to red and pink.

2. **Pushti** - peach blossom, bright red, darker than pink.

3. **Qizg'ish** - darker than pink, brighter than red, reddish.

4. **Qizil**- the color of blood.

5. **Ol** - a darker color than red.

6. **Qirmizi**- dark red.

Thus, the semantic factor for the separation of the lexical graduonomic line is manifested in the fact that in each lexeme among the representatives of the closely related concept there is a reference to the different degrees of a particular sign. On this basis, the semantic factor itself can be divided into two types:

1) express similar concepts;

2) referring to different amounts of the same symbol.

The graduonymic series meets all of the following requirements for a lexical paradigm:

1) the unification of a lexical paradigm around a single leading lexeme (dominant);

2) openness of the lexical paradigm;

3) the lexical paradigm becomes part of another larger paradigm as the leading lexeme;

4) the surrounding lexeme in the lexical paradigm can be easily replaced by the dominant lexeme.

Thus, the phenomenon of graduonymy, which is a linguistic relationship between lexemes, is the manifestation of several lexemes in a system of lexical semantics, depending on the number of specific characters, in which the dominant and surrounding lexemes are distinguished.

CONCLUSION

In conclusion, we must define that the lexical graduonomic series contains the most general laws of dialectics:

a) the law of the transition of quantitative change to qualitative change in the graduation, increase or expansion of the sign in the graduonomic line is developed;

b) the mutually contradictory (antonymous relationship) lexemes unite around one dominant lexeme (dominant) and form a lexical-spiritual line - the paradigm, the unity of opposition and the law of struggle in the formation of wholeness.

REFERENCES

1. Begmatov E. Hozirgi o'zbek adabiy tilining leksik qatlamlari.- Toshkent: fan, 1985.-200b

2. Bozorov O. Lisoniy darajalanuvchi o'rganish asoslari// Muosir Buxoro filologiyasi. Buxoro, 1994. –I juz. –B. 35-38
3. Jumaniyozov P. Sinonimlar tarifi masalasi// o'zbek tili va adabiyoti.-1970. 41-42b
4. . Джумабаева Ж.Ш. Ўзбек ва инглиз тилларида лексик градуонимия. Монография. –Тошкент. Мумтоз сўз, 2014. 9 б.т.
5. Orifjonova Sh, “O'zbek tilida lug'aviy graduonimiya” f.f.n. dесс. avtoreferat. Toshkent, 1997. 16-bet
6. Djumabaeva J.Sh. Graduonymy as a semantic phenomenon in Uzbek linguistics// Arts and Social Sciences Journal (ISSN: 2151-6200) OMICS International Journals. Volume 7, №4. 2016. Journal Impact Factor 0.118; 1.23 (5 Year Impact Factor)
7. Джумабаева Ж.Ш. Лисоний даражаланиш тадқиқи хусусида. //Илм сарчашмалари (УрганчДУ), 2009. № 4. –Б. 79-80. (10.00.00; №3)
8. Джумабаева Ж.Ш. Лексик системада градуонимик муносабатлар ва инглиз тили лексикаси градуонимик қаторлари хусусида. //Филология масалалари. (ЎзДЖТУ), 2009 №3-4 (24). –Б. 57-61. (10.00.00; №18)
9. Джумабаева Ж.Ш. Некоторые взгляды на миронимию английских лингвистов. // БухДУ илмий ахбороти, 2010. №2. –Б. 57-60. (10.00.00; №1)
10. Джумабаева Ж.Ш. Ранг-тус билдирувчи сифатларнинг контекстуал антонимлари ва уларнинг инглиз тилидан ўзбек тилига таржимаси хусусида. //Хорижий филология. Тил. Адабиёт. Таълим. (СамДЧТИ), 2010. №1(34). –Б. 15-17. (10.00.00; №10)
11. Джумабаева Ж.Ш. Градуонимия ва бошқа семантик категориялар хусусида. //ЎзМУ хабарлари. 2010. №1. –Б. 53-55. (10.00.00; №15)
12. Джумабаева Ж.Ш. Ўзбек ва инглиз тилларида феъллар градуонимияси.// ЎзМУ хабарлари. 2012. №1. –Б. 232-235. (10.00.00; №15)
13. Джумабаева Ж.Ш. Градуаллик ва градуонимия.// Илм сарчашмалари (УрганчДУ), 2012. №2. –Б. 41-43. (10.00.00; №3)
14. Джумабаева Ж.Ш. Инглиз тилида олмош ва равиш градуонимияси.// ЎзМУ хабарлари. 2013. Махсус сон. –Б. 193-196. (10.00.00; №15)
15. Джумабаева Ж.Ш. Градуонимия ва синонимия.// Хорижий филология. Тил. Адабиёт. Таълим. (СамДЧТИ). 2013. №4 (49) –Б. 35-37. (10.00.00; №10)
16. Джумабаева Ж.Ш. Даражаланиш ходисаси ва градуаллик.// БухДУ илмий ахбороти. 2013. №4 (52). –Б. 37-42. (10.00.00; №1)
17. Джумабаева Ж.Ш. Ўзбек ва инглиз тилларида олмошлар градуонимияси.// ЎзМУ хабарлари. 2014. №1. –Б. 340-344. (10.00.00; №15)
18. Джумабаева Ж.Ш. On Lexical Graduonymy. //Вестник Тамбовского университета Серия. Гуманитарные науки. Раздел «Филология» 2011. Выпуск 12 (104). (10.00.00; №14. 01.07.2011).
19. Джумабаева Ж.Ш. Синтактик стилистикада даражаланиш.//Илм сарчашмалари. (УрганчДУ), 2015. №4. –Б. 38-41. (10.00.00; №3)

MEDICAL DISCOURSE AND ITS COMMUNICATIVE SPECIFICITY

Babajanov Khudaynazar Rajapovich

TMA Urgench branch, assistant professor, PhD

Sapaeva Difuza Narbaevna

TMA Urgench branch, Department of English language,
assistant professor, PhD

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7314428>

***Abstract.** Medical discourse studies communicative activities related to the topic of life and health of people, and deserves special attention from the point of view of anthropocentric and functional linguistic approaches, since the analysis of various types of linguistic interactions covers both professional communication between specialists and the interaction of a specialist*

and a patient, while the latter is at the same time the main object and subject of medical care. In this article, the problem of researching professional discourse is closely related to the process of multilevel research of English for specific purposes within the framework of the cognitive-linguistic approach.

Keywords: *medical discourse, professional speech, cognitive linguistics, anthropocentrism, lexicography, conceptual metaphor.*

МЕДИЦИНСКИЙ ДИСКУРС И ЕГО КОММУНИКАТИВНАЯ СПЕЦИФИКА

Аннотация. *Медицинский дискурс изучает коммуникативную деятельность, касающуюся темы жизни и здоровья людей, и заслуживает особого внимания с точки зрения антропоцентрического и функционального лингвистического подходов, поскольку анализ различных видов языковых взаимодействий охватывает как профессиональное общение между специалистами, так и взаимодействие специалиста и пациента, при этом, последний является одновременно основным объектом и субъектом медицинской помощи. В этой статье изучена проблема исследования профессионального дискурса тесно связана с процессом многоуровневого исследования английского языка для специальных целей в рамках когнитивно-лингвистического подхода.*

Ключевые слова: *медицинский дискурс, профессиональная речь, когнитивная лингвистика, антропоцентризм, лексикография, концептуальная метафора.*

INTRODUCTION

Currently, there is no single scientific position regarding the independence of the discipline called medical linguistics, however, some researchers talk about the need to separate it from the circle of linguistic sciences. This problem worries linguists of domestic and foreign linguistics.

The topicality of identifying and describing the linguistic and cultural specifics of a scientific text is due to a number of factors.

Literary review. scientific works of local and foreign linguists studying the problems of medical discourse (L.S. Beilinson, V.V. Zhura, E.A. Kostyashina, Yu.V. Rudova, S.V. Maiboroda, I.F. Shamara, K.A. Kerer, T.V. Kochetkova, M.I. Barsukova, E.A. Rempel, A.Ya. Ramazanova, S.I. Madzhaeva, L.M. Kasimtseva, etc.).

Taking into account the stylistic coloring in our materials, we can distinguish between official and unofficial etiquette formulas. When studying etiquette formulas in the doctor-patient communication system, we identified three aspects of their functioning in speech:

- 1) formulas for the beginning and end of the conversation (hello, goodbye);
- 2) maintaining a dialogue (please, thank you);
- 3) genre representation of the main groups of speech etiquette (request, advice, recommendation).

In the process of research, we have achieved certain results regarding the lexicographic representation of medical concepts in various types of dictionaries. It follows from the foregoing that, on the one hand, specialized terminological dictionaries represent medical terms in the traditional way, using a known range of linguistic means close to the presentation of a scientific text. At the same time, in some cases, comments are used to explain the meanings of the most complex facts, phenomena, processes and corresponding linguistic expressions. The algorithm for representing concepts related to certain diseases is based on the anthological unity of the

fundamental concepts of the conceptual field of medicine, i.e. symptoms, causes, therapy, preventive measures.

Starting to communicate with the patient, the doctor must immediately establish contact with the patient, determine the general tone of the conversation. Units of speech etiquette help to establish favorable contact with the patient, arrange him for yourself, and maintain the desired tone of communication.

There are given some examples and to analyze how well-known medical concepts are presented in dictionaries. Take, for example, the word "headache". The Cambridge Dictionary for Advanced Learners presents this block as "a pain you feel inside your head: *I've got a headache*" literal and figurative "something that causes you great difficulty and worry:

Finding a babysitter for Saturday evening will be a major headache. [Cambridge Advanced Learner's Dictionary, 2005, pp. 590].

The Longman WordWise Dictionary contains the following definition: "a pain in your head", followed by the example "*I've got a terrible headache*" [Longman WordWise Dictionary, 2007, pp. 274]. The Longman Dictionary of English Language and Culture defines "headache" in its direct meaning: "a pain in the head:

"I always get headaches after reading. I've got a bad headache"

And figuratively: "a difficult or worrying problem:

Trying to make the children eat is one big headache! [Longman Dictionary of English Language and Culture, 2008, pp. 644].

The dictionary of medical terms contains the following definition: "a pain in the head, caused by changes in pressure in the blood vessels feeding the brain which act on the nerves. Also called "*cephalalgia*" [Dictionary of Medical Terms, 2008, pp. 171]. Thus, despite the fact that one of the most important features of terms is their semantic uniqueness due to meaning and expression, the use of analogues of Latin or Greek origin is inherent in medical terminology. Another very important point is that a dictionary entry can often be accompanied by a comment that indicates the nature and types of the disease (in our case, a headache):

"Headaches can be caused by a blow to the head, by lack of sleep or food, by eye strain, sinus infections and many other causes. Mild headaches can be treated with analgesic and rest. Severe headaches which recur may be caused by serious disorders in the head or nervous system".

Cognitive metaphors can be used for communicative pragmatic purposes in medical discourse, including ethical issues of communication. At the same time, there are situations in which the use of metaphors does not have any positive effect on patients and can be detrimental in the process of establishing mutual understanding between interlocutors. As already noted, a lot depends on discourse factors, which include such elements as language features, characteristics of the communication situation, conceptual and linguistic relationships of the communicant's worldview. Metaphors play an important role in some situations of decision-making using specific linguistic means, which are especially important from the point of view of medical communication.

CONCLUSION

Thus, a scientific medical text is characterized by specific functionality, communicative situation and content, i.e. has its own special criteria of textuality, is a product of the discursive activity of the author - a participant in a certain communicative situation and has the specifics of

expressing the author's position, is fixed in writing, is characterized by a specific compositional-content and structural-speech organization and completeness, i.e. has its own functionality. All of the above gives reason to believe that the scientific medical text should be studied in the context of medical linguistics.

REFERENCES

1. Бекишева Е.В. Новые направления в исследовании медицинской терминологии // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. 2013. № 4-2. С. 260—264.
2. Ефремова Н.В. Когнитивно-дискурсивные механизмы создания медицинского текста (на материале произведений Н.М. Амосова, Ф.Г. Углова): автореферат диссертации на соискание учёной степени кандидата филологических наук: 10.02.01 / Ефремова Наталия Владимировна. Волгоград, 2017. 21 с.
3. Жура В.В. Дискурсивная компетенция врача в устном медицинском общении: монография / Волгоград: Изд-во ВолГМУ, 2008. 408 с. 22.
4. Sarayeva D.N. Babajanov X.R. Sadullayeva N.A. Shomuratova B.U. Sayfullayeva R. Features of abbreviations used in medical terminology. Journal of critical reviews. Issue-5, 2020.-P.808-811.

SPECIFIC FEATURES OF THE USE OF PROVERBS TURKISH AND UZBEK

Babadjanova Umida Bahodirovna

TMA Urgench branch, Head of the Department of English, PhD

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7314441>

Abstract. There are no special linguistic studies on Turkish and Uzbek proverbs in national Turkology. Meanwhile, in traditional Eastern cultures in general and in Turkish in particular, proverbs play a much greater role in people's speech behavior and in written literary texts than in modern Western culture. The study of Turkish and Uzbek proverbs not only as versatile works of culture, but also as linguistic phenomena proper is also relevant because

proverbs reveal in their structure unique features of text construction, reflecting a peculiar fusion of patterns of both written and colloquial speech.

Key words: *proverb, linguoculturology, cultural code, national-cultural unity, lexeme, cultural seme.*

ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТУРЕЦКИХ И УЗБЕКСКИХ ПОСЛОВИЦ

Аннотация. *Специальных лингвистических исследований турецких и узбекских пословиц в отечественной тюркологии нет. Между тем в традиционных восточных культурах вообще и в турецкой в частности пословицы играют гораздо большую роль в речевом поведении людей и в письменных художественных текстах, чем в современной западной культуре. Изучение турецких и узбекских пословиц не только как разноплановых произведений культуры, но и как собственно языковых явлений актуально еще и потому, что пословицы обнаруживают в своей структуре уникальные черты построения текста, отражающие своеобразное слияние закономерностей как письменной, так и разговорной речи.*

Ключевые слова: *пословица, лингвокультурология, культурный код, национально-культурное единство, лексема, культурная сема.*

Proverbs and sayings reflect the rich historical experience of the people, ideas related to work, life and culture of people. The correct and appropriate use of proverbs and sayings gives speech a unique originality and special expressiveness. It is important to remember that, taking shape in different historical conditions, Turkish, Uzbek and Russian proverbs often used different images to express the same or similar thoughts, which, in turn, reflect the different social structure and life of the two peoples and often are not absolute equivalents. It is also important that in every language there are phrases and expressions that cannot be taken literally, even if the meaning of each word is known and the grammatical construction is clear. The meaning of this phrase remains incomprehensible and strange. Attempts to literally translate proverbs and sayings can lead to unexpected, often ridiculous results. Proverbs, being part of the culture of a given people, have always remained and will remain relevant, despite the development of the economy and technology, progress, etc. At any time, proverbs will be a characteristic feature of this people, an object of attention and research.

The analysis of the collected material showed that some proverbs and sayings, traditionally presented in dictionaries and reference books as variants of larger units, are in fact completely independent sayings. The statistical analysis of the vocabulary of Turkish proverbs that we carried out provided valuable information about the traditional picture of the world of the people-bearers of this proverbial fund, and also made it possible to draw various conclusions about the spiritual and material life of people, and in this case, not only Turks and Uzbeks, but also other Turkic peoples in connection with the unconditional existence of the pan-Turkic proverbial unity. Based on the results of the analysis of 150 most common concepts in Turkish and Uzbek proverbs, the semantic classes "Anatomy and physiology of humans and animals", "Animals, birds, insects", "Plants, agricultural vocabulary", "Nature and the environment", "Religion", etc. . Turkish proverbs present both meaningful categories of text and textual formal means. Among the most common content categories, one can note the selection, the semantic balance of the parts of the statement, the foreshadowing, singularity, deicticity, gradation of

importance, uncertainty; the most common formal means are lexical repetitions, element underlining, thematic progression, element removal. In proverbs, as in any other text, there is a theme, which is represented by key elements, sub-themes and sub-sub-themes. The formal textual means in Turkish proverbs also include a certain deviation from grammatical norms observed in a number of cases. The data obtained during the analysis of the functioning of Turkish proverbs in texts are of undoubted interest for studying the history of the formation and evolution of the written and literary norm of the modern Turkish language. In the Turkish socio-cultural space, oral traditions continue to play a significant role. Of course, there are long written traditions here, represented, in particular, by such outstanding written monuments as the "Divan of Turkic languages" by Mahmud of Kashgar. However, the role of oral traditions continues to be very significant, which was facilitated by fundamental changes and reforms in the written and literary norm throughout the 20th century, as well as the replacement of the writing system from Arabic to Latin. The transition from the predominance of oral traditions to the increasing spread of writing causes fundamental changes in culture or even a change in the sociocultural paradigm, i.e., this is a very complex and lengthy process. The situations described above with the widespread inclusion of proverbs in modern texts, especially in newspaper texts addressed to the general reader, can be considered as a characteristic feature of such a transitional period.

The refraction in proverbs of the use of units of all other levels of the language is also very interesting. To date, this problem has not yet been studied, there are separate works devoted specifically to one language or pairs, for example, Turkish and English, Turkish and Russian, etc. However, to date, there are no works in complex with several languages, which makes this problem relevant and important. A distinctive feature of proverbs and sayings of any nation is its primordially national origin, despite the fact that its motivational base is largely universal, and a certain number of borrowing facts can be found in it. Initially, the study of proverbs and sayings was considered the exclusive prerogative of historians and ethnographers, while linguistic materials played a secondary role, served as additional arguments for determining the belonging of certain measurement names to a particular people or culture. It must be recognized that the study of this layer of vocabulary through the prism of language and culture initially implies a historical approach to the process of its formation and functioning not only in the distant and recent past, but also at the present stage of the development of languages. Even with a cursory comparative analysis of proverbs and sayings from different peoples, it can be stated that a considerable number of sayings reveal complete lexical-semantic identity, which makes it possible to speak of tracing, although it is far from always possible to establish the original source of tracing paper. The overwhelming majority of proverbs and sayings of any people can be comparatively comparable with proverbs of other peoples only on the basis of the semantics of the expressed relations, which is not confirmed by similar images. Proverbs and sayings of the Turkish and Uzbek languages, judging by the materials at our disposal, have not been subjected to special research, but they are recorded in large numbers in lexicographic literature. In addition, the category of quantity has been very consistently investigated in terms of the manifestation of grammatical features. The foregoing gives full grounds to assert that folk wisdom, as a source of originality of national cultures and the oldest layer of any language, undoubtedly arouses research interest. As the results of numerous works of an ethnolinguistic and linguoculturological nature show, it is advisable to consider this lexical-semantic community

of units of language and culture in terms of quite specific thematic groups based on their connections with reality and the specifics of various types of human activity.

Of particular interest in this regard are the cases we have considered, when proverbs are included in the text not only in the "canonical" form, but also with various changes, additions and abbreviations in accordance with the aesthetic and pragmatic goals of the author of the text. The phenomenon noted in the work is also very indicative, when, if necessary, to give an interpretation of a proverb included in the text, the authors prefer to quote comments given in well-known collections of Turkish proverbs, rather than give their own interpretations. This appeal to an authoritative written source testifies to the desire to show that the proverb included in the text, as it were, acquires a new quality, moving from the sphere of oral traditions to the written and literary sphere.

After analyzing proverbs and sayings, we came to the following conclusions: 1) proverbs and sayings are ambiguous and bright. They are outside of time and outside of class division, i.e. they are pronounced by both rich people and people of the lower strata of society;

2) proverbs and sayings of the Turkish and Uzbek languages are rather difficult to translate into other languages;

3) in almost any language, you can find equivalents to Turkish, Uzbek proverbs and sayings;

The collection and written fixation of proverbs is a characteristic feature of the Turkic cultural and linguistic space, as well as the high functional status of proverbs in modern linguistic usage. As N. Muallimoglu notes, if the use of proverbs is decreasing for Western culture with the development of education, then this trend does not apply to Turkish society at all. The study of proverbs is included in the standard school curriculum, it is almost impossible to imagine a conversation without quoting proverbs or at least hinting at them. And then the author refers to Professor of the School of Oriental Studies, University of London, p. Topalyan, who noticed in 1938 that there is no danger that Turkish proverbs will be forgotten, they will live as long as the Turkish people and language are alive, because men and women need proverbs in life just like daily bread. In conclusion, it follows from the foregoing that any linguist must have the skills to translate units of oral folk art, be able not only to translate them verbatim, but to convey their main content smoothly and competently. As N. Muallimoglu said, "He who does not need proverbs will not avoid mistakes".

REFERENCES

1. Абильдинова Ж.Б. Пословицы и поговорки как объект изучения в лингвистике // Вестник КазНУ. Серия филологическая.- 2007.- № 7.- С. 48-51
2. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. М., 1981.
3. Насилов Д. М. Проблемы тюркской аспектологии. Акциональность. Л., 1989.
4. Сравнительно-историческая грамматика тюркских языков. Лексика. М., 2001.

ОРНИТОНИМЛАРНИНГ ГУРУХЛАШ МУАММОЛАРИ

Йигиталиева Мухлиса Ахадовна

ҚДПИ, ўқитувчи

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7314463>

Аннотация. Ушбу мақола орнитонимларнинг ҳудудий, миллий номланишининг турли вариатларда келтирилишига бағишланган.

Калит сўзлар: орнитоним, вариант, классификатор.

ПРОБЛЕМЫ ГРУППИРОВКИ ОРНИТОНИМОВ

Аннотация. Данная статья посвящена представлению территориально-национальной номинации орнитонимов в разных вариантах.

Ключевые слова: орнитоним, вариант, классификатор.

PROBLEMS OF GROUPING ORNITHONYMS

Abstract. This article is devoted to the presentation of territorial and national naming of ornithonyms in different variants.

Key words: ornithonym, variant, classifier.

Маълум бир иқлимда, маълум бир худудда яшовчи ҳар бир халқ уни ўраб тўрган шарт – шароитга мослашади. Яшашнинг турли шарт-шароитлари умумэтироф этган кадрятларнинг ҳар бир алоҳида халқда турлича уйғонишига олиб келади. Шунинг учун “биз ўзига хос миллий нарсаларни эмас, балки барча одам ва маданиятга умумий бўлган нарса ва тушунчаларнинг алоҳида ўзаро муносабатини пайқашимиз зарур”[Гачев1988: 47]. Умуман ҳар бир халқ учун ҳаётий кадрятлар бир хил, бироқ уларнинг бўйсунуши фарк қилади. Г.Д. Гачевнинг фикрича, халқнинг миллий қиёфаси, дунё тасвирини белгиловчи омиллардан бири бўлиб у яшаб тўрган табиат (географик шароит, иқлим ҳайвонот дунёси, ўсимликлар) ҳисобланади. Халқ буларнинг ҳар бири натижасида ушбу яшаб тўрган жойи, моддий маданияти, фикрлаши, тилига аниқ жавоб берувчи ўзига хос тарихий йўли орқали ривожланган. Халқлараро алоқанинг мавжуд мураккабликлари туфайли турли миллат маданиятларининг таъсири, ўзаро сингиши, ўхшаб кетиши минимал даражада бўлган ва глобал натижаларга олиб келмаган. XX-XXI асрларда телекоммуникация, Оммавий ахборот воситалари интернет каби алоқа воситаларнинг ривожланиши ва тарқалиши орқали маданиятни, жумладан тилларни, ўзаро қиёслаш жараёни жадаллашди. Бундан келиб чиқиб у ёки бу халқ маданиятининг ўзига хос хусусиятларини намоён этиш, очиш алоҳида долзарблик касб этади. Турли халқларнинг дунё тасвирини ўрганиш бизни ўраб тўрган борлиқни ўзимиз қандай кўришимиз ва қабул қилишимизни яхши тушунишга ёрдам беради. Ушбу ишнинг ўрганиш объекти бўлиб орнитонимлар ҳисобланади. Шунинг учун орнитоним маъноли сўз ларни ажратишда асосий мезон бўлиб семантиклик (орнитоним сўзнинг янги маъноси, орнитонимнинг кўчма маъноси) танланган. Асосланганлик – тилнинг дастлабки ва ясама бирликлари орасидаги мазмунли алоқа бўлиб, асосланганлик йўқ бўлган ҳолатда унинг моҳиятини дастлабки бирлик орқали тушунтиришнинг иложи бўлмайди. “Асосланганлик “тушунчаси орнитоним ларга хос. Охир-оқибат сўзлар воқеликнинг предметлари борасида тушунчаларни англатади ва шу билан сўзлар моҳияти англаётган фикр предметларга муурожаат билан “асосланади”[Мешков 1986: 80]. Мешков асосланмаганлик сабабини таркибий қисмлар ўртасидаги тўғридан –тўғри мазмунли алоқанинг йўқлиги билан изоҳлайди, бу эса орнитоним маъноли сўзлар таркибий қисмининг белгиланган воқелик предметлари ўртасида бундай алоқалар йўқлигининг натижасидир. Сўзнинг моҳияти ва унинг асосланганлиги орасидаги мураккаб алоқа кўпгина муаллифлар томонидан қайд қилинади. “Қандайдир ясаишда идиоматикликнинг турли жихати унинг қурилишининг асосланганлигини чеклайди ва уни бартараф қилиши мумкин [Смирницкий 1956: 147]. Асосланган орнитоним маъноли сўз гапирилганда лексик (луғавий) ва тизимий идиоматикликни фарқлаш зарур.

Кушларнинг 2 катта синфи бор.

1. Яккадумлилар синфи.
2. Елпиғичдумлилар синфи.

Кушларнинг 28 отряди ва 9000 га яқин тури бор. Турларнинг 80% тропик зонада. Жаҳон қизил китобига 209 тур ва 83 ост-тур кушлар киритилган. 37 нодир тур йўқолиб кетиш арафасида.

Аммо уларнинг барчасининг номлари биология ва зоологияга оид китоб қўлланма, луғат, энциклопедияларда берилмаган. Масалан, Duden pictorial Dictionary of the English language – суратли луғатида 85 та кушнинг номи келтирилган, суратлари билан.

Инглиз тилининг Коллинз луғатида эса 564та куш номи 12 та гуруҳга бўлинган ҳолда келтирилган. Албатта шунча номни билиш оддий сўзловчи томонидан амалга ошириб бўладиган иш эмас. Хатто орнитолог бўлса ҳам кушларни фарқлаш учун махсус классификаторлардан фойдаланилади.

Бу табиий чунки, куш номлари турли ҳудудий вариант, миллий вариант услуб кабилардаги вариантлашув натижасида орнитонимлар сони жуда кўпайиб кетган. Масалан 36 та куш номи фақатгина Янги Зеландияда ишлатилади ва улар, яъни ўша орнитонимлар хатто янги Зеландияга жуда яқин бўлган Австралияда ҳам ишлатилмайди. Фақат Австралияда ишлатиладиган орнитонимлар сон 28 та ташкил этади.

3 та орнитоним фақат Америка вариантида, 1та орнитоним фақат Англияда, 1 та Шотландияда 2 та Канадада қўлланилади.

Жадвал 1

№	Қаерда ишлатилади	Миқдори абсолют рақамда	%
1	Янги Зеландия	36	6.4%
2	Австралия	28	4.9%
3	АҚШ	3	0.6%
4	Канада	3	0.6%
5	Англия	1	0.17%
6	Шотландия	2	0.34%
7	Ҳамма ерда	492	87.1%
	Жами	564	100%

Бу юқоридаги жадвалга айрим мисолларни келтираемиз:

- 1) Фақат Янги –Зиландияда мулоқотда қўлланиладиган орнитонимлар: Amokura, tara ,whistling duck, pipipi, brown duck, brown kiwi, bush wren, Californian quail, piwakawaka, fernbird, riroriro, banded dottend, banded rail, coromak, kaka, kakapo, kakariki, kea, kotare, mohua, kereru, titipouname ва бошқалар.
- 2) Фақат Австралияда ишлатиладиган орнитонимлар:pallid skuckoo, boobook, zebra parrot, bustard quail, chook, galah,makomako, pardalote, buin-buin, pitla ва хок.

- 3) Фақат АҚШ да қўлланиладиган орнитонимлар: peetweet, nightjar, jaeger
- 4) Фақат Канадада қўлланиладиган орнитонимлар : jaeger, marsh harrier, nightjar.
- 5) Фақат Англияда қўлланиладиган орнитонимлар : quist, wader, ва бошқ.
- 6) Фақат Шотландияда қўлланиладиган орнитонимлар: cushie doo,cushat,corbie.

2-жадвал

Инглиз тилидаги Орнитонимларнинг турига қараб гурухланиши.

№	Куш номлари	Микдори абсолют рақамда	%
1	Сайроки кушлар	15	15.9%
2	Учолмайдиган кушлар	5	5.35%
3	Диск оёқли	6	6.4%
4	Узун қанотли	4	4.2%
5	Ғозсимонлар	5	5.3%
6	Жавдархўр	5	5.3%
7	Пассерри нлар	5	5.3%
8	Корвидлар	5	5.3%
9	Қизилтўшлар	7	7.4%
10	Дроза (Сайроки ўрмон куши)	8	8.5%
11	Ёввойи кушлар	5	5.3%
12	Кундузги кушлар	13	13.8%
13	Бойкушлар	7	7.4%
14	Экзотик кушлар	6	6.4%
	жами	94	100

Инглиз тилидаги орнитонимларнинг рамзий маънолари ва кўчма маъноларининг қиёсий жадвали

3-жадвал

№	Орнитонимлар	Рамзлар	Кўчма маъно	Образлар мос тушиши

1	Қарға	мангулик	Негр	Йўқ
2	Зағча	Манманлик	Майдагап	Бор
3	Каптар		Содда, чўп	Бор
4	Ғоз	Безарарлик Ахмоқлик	Ахмоқ	Бор
5	Курка	манманлик эрройимлик	Дабдабабоз ахмоқ ва имиллаган одам	Йўқ
6	Канюк	Шиддат, одамлар орасида аламзада	Бефойда одам оми бефаросат	Бор
7	Какку		Тўнка, бироз, ақлдан озган одам	Йўқ
8	Товуқ	Ахмоқлик		Йўқ
9	Оққуш	Эр – хотин бевафолиги	1. Майда гап , ғийбатчи 2. Меҳрибон	бор йўқ
10	Товус	Оналарга меҳрибонлик	1. Гўзал қиз 2. Ёлғиз дахо	йўқ
11	Хўроз			бор бор
12	Тўти	Нафислик	Манман одам	бор
13	Бойўғли		1. Йўл бошловчи 2. Урушқоқ	бор
14	Хакка	Улуғворлик илҳом	тўполпончи	бор
15	Чағалай			бор
16	Қирғий	Шиддат, сурбетлик	Бировнинг сўзларини ўйламай такрорлаверадиган одам	бор
		Майдагап, Сергап Маҳмадона	Доно , юзидан бирор бир нарсани билиб бўлмайдиган одам Сергап, оғзи гапдан	

		Донолик Маҳмадоналик Содда чўп, лаққа туши Очкўзлик, еб тўймаслик	тинмайдиган одам Содда чўп одам Шавқатсиз одам	
--	--	--	--	--

REFERENCES

1. Тишкина Д.А. Фразеологические единицы с компонентом – зоонимом в английском и русском языках : сопоставительный анализ- АКД, М-2008.
2. Скитина Н.А Лингво-когнитивный анализ фразеологических единиц с зоонимными компонентом на материале русского, английского и немецкого языков АКД, 2007.
3. Йигиталиева М. А. Турғун бирикмаларнинг тилшуносликда тутган ўрни, Journal of Innovation in social Science, 2022.

ТАЪЛИМДА ФАНЛАРАРО БОҒЛАНИШЛАРНИНГ ФУНКЦИЯЛАРИ

Алижанов Дилмурод Аъзамжон ўғли

Наманган давлат университети, Физика кафедраси ўқитувчиси

Захидов Иброхимжон Обиджонович

Наманган давлат университети, Физика ўқитиш методикаси кафедраси доценти, п.ф.н

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7314475>

Аннотация. Ушбу мақолада жаҳон миқёсида таълимни ривожлантириши бўйича олиб борилаётган ишлар, фанлараро алоқаларнинг методологик функцияси ва бу борадаги илмий-педагогик изланишлар кўрсатилган бўлиб, фанлараро алоқаларни амалга оширишдаги муаммолар, вазифалар ва тавсиялар баён этилган.

Калим сўзлар: таълим, умумий ўрта таълим мактаблари, шарқ алломалари, методологик функция, ўқув жараёни, фанлараро алоқалар, хулосалар.

ФУНКЦИИ МЕЖПРЕДМЕТНЫЕ СВЯЗИ В ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация. В данной статье показаны проводимые работы по развитию образования на мировом уровне, методологическая функция межпредметной связи и научно-педагогические исследований, а также описаны проблемы, задачи и рекомендации для реализации межпредметной связи.

Ключевые слова: образование, средняя общеобразовательная школа, мыслители востока, методологическая функция, образовательный процесс, межпредметные связи, выводы.

FUNCTIONS INTER-SUBJECT RELATIONS IN EDUCATION

Abstract. This article shows the ongoing work on the development of education at the world level, the methodological function of interdisciplinary communication and scientific and pedagogical research, as well as describes the problems, tasks and recommendations for the implementation of interdisciplinary communication.

Key words: education, secondary school, thinkers of the East, methodological function, educational process, interdisciplinary connections, conclusions.

КИРИШ

Жаҳон миқёсида таълим барқарор тараққиётнинг таъминловчи омили сифатида эътироф этилган ва ЮНЕСКО томонидан қабул қилиниб, 2030 йилгача белгиланган Халқаро таълим концепциясида “Бутун хаёт давомида сифатли таълим олишга имконият яратиш” ҳозирги куннинг долзарб вазифаси сифатида белгиланган [1]. Жумладан, таълим тизимининг барча бўғинида фаолият олиб боровчи педагог-кадрларнинг олдида турган муҳим вазифа инновацион технологиялар билан эркин муомалага кириша оладиган, ҳар томонлама етук ва замонавий билим, кўникма ва малакага эга кадрларни меҳнат бозорига етказиб беришдир. Шу нуқтаи назардан умумий ўрта таълим мактабларида фанлараро алоқалар асосида таълим жараёнини методик жиҳатдан такомиллаштириш давр талабидир.

Ҳозирги кунда: Сингапур, Финландия, АҚШ, Жанубий Корея, Германия ва бошқа бир қатор мамлакатлар тажрибаларига кўра мактаб ўқувчиларига таълим беришда фанлараро интерфаол ўқитишни янада ривожлантириш ва амалиётга татбиқ

килинишининг ўқув-методик таъминотини такомиллаштириш бўйича тизимли ишлар олиб борилмоқда.

Юртимиз умумий ўрта таълим мактабларида ўқувчиларга физикани фанлараро ўқитиш замонавий таълим технологияларидан, компьютер дастурий таъминотларидан фойдаланиш, хорижий тажрибалар асосида физикани фанлараро интерфаол ўқитишни ташкил этиш, ўқувчиларга физикага оид компетенцияларни ривожлантиришнинг янги усуллари яратилмоқда. Натижада, умумий ўрта таълим мактабларида ўқувчиларнинг ижодкорлик, илмий билиш фаолиятларини ривожлантиришга йўналтирилган замонавий таълим технологияларини фанлараро ўқитиш методлари асосида такомиллаштиришда илмий тадқиқот ишларини амалга оширишнинг педагогик-дидактик имкониятлари тобора кенгайиб бормоқда. Жумладан, ҳозирда амалга оширилаётган Табиий фанларлар (Science) [2] ўқув дастурига кўра умумий ўрта таълимнинг миллий ўқув дастурида STEAM таълим технологияси асосида ўқитиш табиий ва иқтисодий фанлар йўналишида ўқувчиларнинг эгаллаган билим, кўникма ва малакаларини кундалик ҳаёт билан боғлиқлигини кўрсатишда дарс ва синфдан ташқари машғулотларда ўқув тадқиқотларини ўтказиш, тажрибаларни бажариш, лойиҳалаштиришга йўналтирилган ижодкорлигини тарбиялаш ва қизиқишларини ривожлантиришга қаратилган. Шундай бўлсада, кўпчилик ўқувчилар юқори синфларга ўтган сари айрим фанларнигина биладиган ёки қизиқадиган бўлиб қолади. Бундай ҳолатни олдини олишда фанлараро алоқаларни кучайтириш ва уларнинг узвийлигини таъминлаш ҳамда ўқитишнинг инновацион усулларида кенг фойдаланиш мақсадга мувофиқ ҳисоблаймиз.

НАЗАРИЙ ТАҲЛИЛЛАР ВА МЕТОДЛАР

Шарқда фанлараро алоқалар бўйича ривожланишлар VIII–XII ва XIV- XVI асрларга тўғри келади. Бу даврда яшаб илмий изланишлар олиб борган Мусо аль-Хоразмий, Абу Наср Фаробий, Абу Райхон Беруний, Ибн Сино, Мирзо Улуғбек каби қомусий олимларни мисол келтириш мумкин. Улар томонидан фанлараро алоқалар ва фанларни интеграцияси бўйича назарий, методологик фалсафий, педагогик, психологик ва методик асослари ишлаб чиқилган [3].

Абу Райхон Беруний инсонни оламни англаши, борлиқ ҳақида тўлиқ тасаввурга эга бўлишида фалаккиёт, фалсафа, тарих, хандаса каби фанларнинг ўрни ва фанлараро алоқаларнинг аҳамияти тўғрисида ўз асарларида маълумотлар келтириб ўтган [4].

Мирзо Улуғбек расадхонаси битказилганда, унга кимни мударрис қилиб сайланади? -деб берилган саволга у, ҳар томонлама билимга эга бўлган киши - деб жавоб берган [5]. Юқоридагилардан келиб чиқиб, Ўрта Осиёда азалдан ҳар томонлама, бир неча фанлардан билимга эга ёшларни тарбиялашга алоҳида эътибор қаратилган.

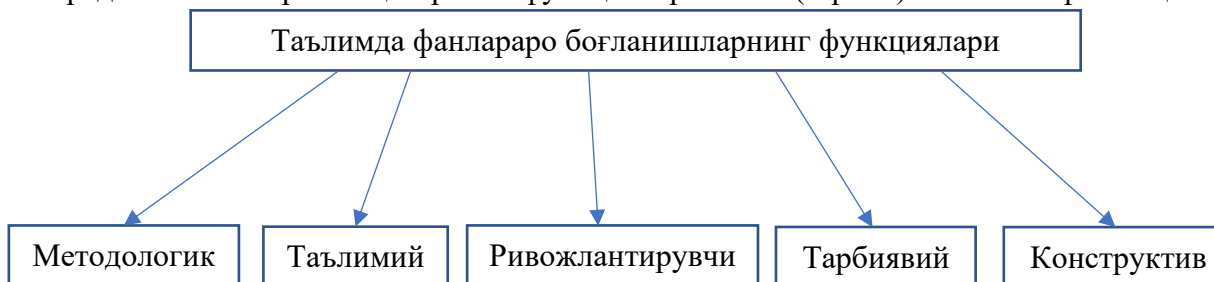
Ўқув фанларининг ўзаро алоқалари бўйича XVII-XVIII асрларда илмий изланишлар олиб борган олимларнинг ишларида ўз аксини топган. Бу даврда ижод қилган Я.А. Коменский, И.Г. Песталоцци, И.Ф. Гербарт, А. Дистервег, Д. Локк ва бошқаларнинг асарларида таълим даргоҳларида ўқитиладиган фанларнинг ўзаро алоқлари тўғрисида ғоялар илгари сурилган.

Чех олими, файласуф-инсонпарвар, педагог ва ёзувчи Ян Амос Коменский (1592-1670) ўзининг “Буюк дидактика” асарида: “Ҳеч бир кишига бошқа фанлардан чегараланган алоҳида фан асосида таълим бериш мумкин эмас”– деб таъкидлайди [6].

НАТИЖАЛАР

Фанлараро алоқалар - реал воқеликдаги объектлар, ҳодисалар ва жараёнлар орасидаги муносабатларни умумлаштирувчи, ўқув-тарбиявий жараён мазмунида, шаклида, методида акс этади ҳамда таълимий, тарбиявий, ривожлантирувчи функцияларни чекланган дарс жараёнида амалга ошириш таҳлил қилиш механизмидир [7, 8].

В.Н. Максимова [9] тадқиқот ишида ўқув жараёнида фанлараро алоқаларни амалга оширадиган бир катор функцияларни (1-расм) тақлиф қилади.

1-расм. Фанлараро алоқадорликнинг методологик функцияси

Фанларнинг ўхшаш ёки мазмунан бир хил мавзуларини ўқитишда машғулотларни умумий ёндашув асосида ташкил этиш лозим.

Методологик функция асосида ўқувчиларда табиат тўғрисидаги олам ҳақидаги диалектик ва материалистик қарашлар, унинг яхлитлиги ва ривожланиши ҳақидаги замонавий тасаввурлар шаклланади, фанлараро алоқалар замонавий табиатшунослик методологиясини ўқитишда акс эттиришга қилинган ҳаракатлар ва тизимли ёндашув табиатни англашни ривожлантиради.

Таълимий функция ўқувчилар билимини яхлит тизим сифатида ривожлантиришни назарда тутди. Мактаб таълимини ривожлантиришнинг асосларидан бири бўлган фанлараро алоқадорликни маълум фаннинг дастурига мос бир нечта фанларга оид материалларни ўзида акс эттирувчи мавзу бўйича ўқув материалларини танлаш ва ўқувчига тақдим этишдан комплекс тарзда фойдаланишдир.

Фанлараро алоқаларнинг таълимий функцияси дунёнинг яхлит илмий манзарасини тасвирлашга қаратилган. Фанлараро алоқалар ўқувчи тафаккурида борликдаги ҳаракат шакллариининг ўзаро таъсири, назария ва амалиётнинг ўзаро боғлиқлигини шакллантириш методи ва дидактиканинг шартидир.

Ривожлантирувчи функция - ўқувчиларнинг мустақил фикрлаши, когнитив билиш фаоллиги ва қизиқишларини ривожлантиришга сабаб бўлади. Фанлараро алоқалар фанлараро тушунчалар ва фанлараро кўникмалар орқали ўқувчиларнинг ўқув фаолиятларида янги сифатли таълимни шакллантиришга олиб келиши кузатилади. Ўқув жараёнида фанлараро алоқаларнинг функцияси кўпқирралилиги сабабли ушбу тушунчанинг мазмунини ягона таъриф билан аниқлаш жуда қийин [9, 10].

Тарбиявий функция - ўқув жараёнида таълим сифатини фанлараро алоқалар орқали юқори босқичга кўтарилишига таъсир кўрсатади.

Ўқув фанлари мазмунини интеграциялаш ва мувофиқлаштириш оламни илмий тушуниш учун мустаҳкам пойдевор бўлиб хизмат қилади. Оламнинг умумлашган-моддий тузилиши, табиат ва жамиятнинг ўзаро таъсирлашув ва ривожланиш қонунлари-жамиятшунослик ва табиатшуносликнинг фундаментал қонунларига асосланади.

Ўқувчиларнинг билимлар тизимини ташкил этувчи методологик тушунчалар (қонуният, ҳодиса, жараён, модель, гипотеза) нинг рифожланиши фанлараро алоқалар асносида амалга оширилади [11]. Шахс ва жамиятнинг диалектик-материалистик ривожланиши, фан ва бадиий ижоднинг бирлигини асослашда фанлараро алоқалар орқали таҳлил қилишда энг аввало дунёқарашнинг ўрни алоҳида аҳамиятли. Фанлараро алоқаларнинг тарбиявий функцияси, уни гуманитар фанлар орқали амалга оширишда, ахлоқий ва тарбиявий идеалларни шакллантиришда этика ва эстетик тушунчаларни ривожлантиришда намоён бўлади.

Конструктив функция орқали ўқитувчи фанлараро алоқаларни шакллантиришда ўқув материалининг мазмунини, таълимни ташкил этиш усуллари ва шакллари такомиллаштиради. Фанлараро алоқаларни амалга ошириш ўқитувчилар томонидан ўқув ва синфдан ташқари машғулотларнинг мураккаб шакллари биргаликда режалаштиришни осонлаштиради, шунинг билан бирга улар тегишли фанларнинг дарсликлари ва дастурларини билишни талаб қилади [9].

Фанлараро алоқалар билимларнинг мазмунини илмий-назарий ва маърифий - тарбиявий даражаларини ошириб, ўқувчининг ақлий фаолиятини фаоллаштиради. Фанлараро алоқаларнинг ривожлантирувчи функциялари ўқувчиларнинг мустақиллиги, билим олишдаги фаоллиги ва қизиқишларининг ривожлантиришга таъсир қилади. Фанлараро алоқаларни амалга ошириш орқали ўқувчиларнинг мантиқий тафаккурини ривожлантирадидлар, билимларни маълум бир вазиятда, топшириқларни бажариш орқали қўллайдилар.

МУНОЗАРА ВА ХУЛОСАЛАР

Фанлараро алоқаларни амалга оширишда қуйидаги муаммолар кўзга ташланиб қолади: ўқитувчининг бошқа фан дастурлари билан таниш эмаслиги; ўқитувчи фанлараро алоқаларни таъминлаши учун методик воситаларнинг етишмаслиги; ўқувчиларнинг фанга қизиқишини янада ортириш; ўқув жараёнини узликсизлиги ва узвийлигини фанлараро алоқадорлик асосида таъминлаш; фанларни фанлараро алоқадорлик асосида замонавий ўқитиш кабилар.

Буларни бартараф этишда қуйидаги вазифаларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз: ўқитилаётган курсининг бошқа фанлар билан алоқадорлиги таъминлаш; ўқувчиларга компьютер ва ахборот технологияларини қўллаш орқали билимларни ўқитиш; интерфаол методларни қўллаш орқали фанлараро алоқаларни ривожлантириш; ўқувчиларда илмий фикрлашни ривожлантириш; ўқувчиларнинг олам ҳақидаги яхлид тасаввурларини шакллантириш ва бошқалар.

Фанлараро алоқадорлик асосида ўқув жанёнини ташкил этиш орқали ўқувчиларда илмий дунёқараш ва илмий фикрлашни шакллантириш ва ривожлантириш, ҳодисаларнинг объективлиги, дунёнинг моддийлиги, табиатни билиш ва моҳиятини очиб беришда билим, кўникма ва малакаларни шакллантириш керак бўлади. Бунда ҳар бир машғулотнинг таълимий, тарбиявий, ривожлантирувчи мақсадларига эътибор қаратиш ва тушунарлилик, ассоциация (уюшиш яъни фанларнинг ўзаро боғланиши), тизимлилик, таҳлил, ривожлантирувчи тамойилларини амалга ошириш зарур. Натижада бир неча фанлардан эгаллаган билим, кўникма ва малакалари, ўқувчиларнинг фанни ўрганишга бўлган қизиқиши шаклланади ва ривожланади, билимларни ўзлаштириш самарадорлиги динамик равишда ортади [12-18].

Юқоридагилардан кўринадики фанлараро алоқаларнинг ранг-баранг, мураккаб мазмуни бу тушунчанинг моҳиятини ягона таъриф билан изоҳлаш ва алоҳида йўлини кўрсатиб бўлмаслигини кўрсатади.

Фанлараро алоқаларни амалга оширишда турдош фанларга оид материалларни ўзаро боғланиши соддалашишини, ўқувчиларда тизимли ва мустаҳкам билим, кўникма ва малакалар шаклланишини, таълим ва тарбиялаш юқори босқичга кўтарилишини таъкидлаймиз.

REFERENCES

1. Incheon Declaration/Education 2030: Towards inclusive and equitable quality education and lifelong learning for all (Word education Forum, 19-22 May 2015.Incheon, Republic of Korea).
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 11 майдаги “2022 - 2026 йилларда Халқ таълимини ривожлантириш бўйича миллий дастурни тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-134-сонли Фармони. Тошкент -2022.
3. Жуманиёзова М. Физика ўқитишда интеграллашган билимлар ва улардан фойдаланишнинг услубий асослари// педагогика фанлари номзоди диссертацияси. Тошкент 2007. –Б192.
4. Абу Райхон Беруний. Танланган асарлар. - Т.: Фан, V том. - 1976. 664 б.
5. Қори Ниёзий Т.Н. Улуғбек ҳазинаси ва унинг илмий мероси. - Т.: Ўзбекистон, 1971. – Б. 9-21.
6. Коменский Я.А. Избранные педагогические сочинения. Т. 1."Великая дидактика"- М.: Учпедгиз, 1939,- 320с.
7. Долгова Л.А. Межпредметные связи как средство мотивации учебновоспитательного процесса по иностранному языку // Иностранные языки в школе. 1988. - №6. - С.8-11.
8. Федорев Г.Ф. Межпредметные связи в процессе обучения: Учебное пособие. -Л.: ЛГПИ, 1983.-88 с.
9. Максимова В.Н. Сущность и функции межпредметных связей в целостном процессе обучения: диссертация ... доктора педагогических наук : 13.00.01. - Ленинград, 1981. - 476 с.
10. Чурилин Н. А. Межпредметные связи как фактор формирования познавательных интересов старшеклассников в учебной деятельности (на материале гуманитарных предметов) : диссертация ... кандидата педагогических наук : 13.00.01. - Ленинград, 1984. - 234 с.
11. Боярчук В.Ф. Межпредметные связи в процессе обучения. –Вологда: ЗГПИ, 1988. - 132 с.
12. Zohidov I. O., Karimova R. K., Umarov A. O. Teaching chapter “electric charge, electric field” 8th–class, physics course //Scientific Bulletin of Namangan State University. – 2019. – Т. 1. – №. 12. – С. 298-302.
13. Zokhidov I. Educational and edifying roles of the physics extracurricular activities //Scientific Bulletin of Namangan State University. – 2019. – Т. 1. – №. 2. – С. 319-322.

14. Obidjonovich Z. I., A'Zamjon A. D. 6-sinf fizika fanida tovush hodisalarini o'qitish orqali ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari //Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2021. – Т. 1. – №. 3. – С. 424-432.
15. Zokhidov I. O. et al. Theme and interdisciplinary connections in teaching sound phenomena on the course of physics for the 6th grade //Новые педагогические исследования. – 2020. – С. 8-10.
16. Umarov A., Zohidov I. «ELECTRIC CONDUCTIVITY. DEPENDENCE ON CURRENT STRENGTH» TEACHING THE SUBJECT. ACCORDING TO 10th FORM //Збірник наукових праць ЛОГОΣ. – 2020. – С. 7-8.
17. Алижанов Д. 6-синф физика фанини фанлараро ўқитишнинг назарий таҳлили //Общество и инновации. – 2022. – Т. 3. – №. 4/S. – С. 417-422.
18. Захидов И. О. и др. ВАЖНЫЕ АСПЕКТЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ФИЗИКИ В 6 КЛАССЕ НА ОСНОВЕ МЕЖДИСЦИПЛИНАРНЫХ СВЯЗЕЙ //УЧЁНЫЙ XXI ВЕКА. – 2022. – С. 80-83.

БИОЛОГИЯ FANINI O'QITISHDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Roziqova Nargizaxon Mutallibovna

Andijon Davlat Tibbiyot Instituti akademik litseyi

Biologiya fanlari kafedrası oliy toifali biologiya fani o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7314507>

Annotatsiya. Hozirgi kunda o'qituvchining asosiy vazifasi faqat ta'lim berishgina emas, balki boshqaruvchilikdan ham iborat bo'lib, u ta'lim jarayonini to'g'ri tashkil qilish va boshqarishni talab etmoqda. Bu ishlarni amalga oshirish maqsadida darslarni samarali tashkil etish, interfaol metodlardan o'rinli foydalanish masalalariga katta e'tibor qaratilmoqda. Ushbu maqola yuqoridagi talablar asosida darslarni tashkil etish, modernizatsiya qilingan Davlat ta'lim standarti talablari, pedagogik texnologiya, interfaol metodlar, innovatsion texnologiya to'g'risida tushunchalar haqida.

Kalit so'zlar: Kommunikasion, texnologiya, innovasion, internet, disk, multimediya, elektron darslik, videolavha, abstrakt, tafakkur, www.youtube.com, "power-point", diyatematus, zoologiya, "Tayanch harakat sistemasi", "Qon aylanish sistemasi", "Bosh miya", "Sezgi organlari", "Dengiz sutemizuvchilari- kitsimonlar", delfin, kevlar, so'lak, subyektiv, mikroolam, molekula, hujayra, organizm, populyatsiya, tur, virtual, laboratoriya, lotusan, to'qima, refleks, makro va mikro, global, modda, energiya, fotosintez, oqsil, biosintez, biotexnologiya va gen muhandisligi.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРЕПОДАВАНИИ БИОЛОГИИ

Аннотация. На сегодняшний день основной задачей учителя является не только обучение, но и управление, что требует правильной организации и управления образовательным процессом. Для проведения этих работ большое внимание уделяется вопросам эффективной организации уроков, целесообразного использования интерактивных методов. В данной статье организованы занятия исходя из вышеперечисленных требований, модернизированного Государственного

о требованиях образовательного стандарта, педагогической технологии, интерактивных методах, понятиях об инновационных технологиях.

Ключевые слова: Коммуникация, технология, инновационный, интернет, диск, мультимедиа, электронный учебник, видео, реферат, мышление, www.youtube.com, «Power-Point», диатематоз, зоология, «Основная система движений», «Система кровообращения», «Мозг», «Органы чувств», «Морские млекопитающие - китообразные», дельфин, кевлар, слюна, субъект, микрокосм, молекула, клетка, организм, популяция, вид, виртуальный, лаборатория, лотос, к'ткань, рефлекс, макро и микро, глобальное, материя, энергия, фотосинтез, белок, биосинтез, биотехнология и генная инженерия.

USE OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN BIOLOGY TEACHING

Abstract. Today, the main task of a teacher is not only teaching, but also management, which requires proper organization and management of the educational process. In order to carry out these works, great attention is paid to the issues of effective organization of lessons, appropriate use of interactive methods. This article organizes classes based on the above requirements, modernized State

about educational standard requirements, pedagogical technology, interactive methods, concepts about innovative technology.

Key words: *Communication, technology, innovative, internet, disc, multimedia, electronic textbook, video, abstract, thinking, www.youtube.com, "power-point", diathematus, zoology, "Basic movement system", "Blood circulatory system", "Brain", "Sensory organs", "Sea mammals - cetaceans", dolphin, kevlar, saliva, subjective, microcosm, molecule, cell, organism, population, species, virtual, laboratory, lotusan, to 'tissue, reflex, macro and micro, global, matter, energy, photosynthesis, protein, biosynthesis, biotechnology and genetic engineering.*

BIOLOGIYA FANINI O'QITISHDA INNOVATSION TA'LIMNING AFZALLIKLARI VA UNING IMKONIYATLARI

Bugungi kunda butun dunyoda har tomonlama globallashuv va integratsiya jarayonlari kuchayib bormoqdaki, O'zbekiston ham bu jarayonlar oqimidan mustasno emas. Xalqaro siyosiy doiradagina emas, balki ichki siyosiy muhitda ham farovon va barqaror jamiyat qurish uchun kuchli va malakali, siyosiy va huquqiy bilimlarga ega kadrlar kerak.

Hozirgi kunda o'quvchilar, talabalar, tinglovchilar aqliy ta'limini rivojlantirish uchun ta'lim va tarbiya birligiga beriladigan bilimning ilmiy bo'lishi, bilimning sistemali va izchil bo'lishi barobarida zamonaviy pedagogik axborot texnologiyalaridan samarali foydalanishga erishilmoqda.

Uzluksiz ta'lim tizimida tashkil etiladigan o'qitish jarayonining samaradorligini oshirish yuzasidan qabul qilingan me'yoriy hujjatlarda pedagogik axborot texnologiyalaridan uyg'un foydalanish muhim vazifa sifatida belgilangan. Darhaqiqat, axbortlar globallashgan davrda ta'lim-tarbiya jarayonida pedagogik va axborot texnologiyalaridan foydalangan holda o'qitish samaradorligini oshirish olzarb muammo sanaladi.

Tabiiy fanlar, jumladan, biologiyani o'qitishda axborot texnologiyalardan foydalanish uchun biologiya ta'lim mazmunining o'ziga xos xususiyatlarini e'tiborga olish zarur: tirik obyektlar bilan ishlash, ularda kechadigan hayotiy jarayonlarni kuzatish, tajriba qo'yish va boshqalar. Mamlakatimizda ta'lim tizimini isloh qilish borasida amalga oshirilayotgan o'zgartirishlar va yangiliklar asosida pedagog hodimlarga qo'yilayotgan zamonaviy talablar ta'lim va yoshlar to'g'risidagi hukumat tomonidan qabul qilingan qarorlarning mazmun-mohiyati va ahamiyatini tushunib yetadigan hamda targ'ibot qiladigan o'z fanini chuqur biladigan, pedagogik jarayonlarda o'quvchilarning subyektivligini va faolligini oshirishga alohida ahamiyat qaratadigan; o'zaro do'stona munosabatlarga asoslangan hamkorlikda faoliyat ko'rsatish ko'nikmalariga ega bo'lgan; pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarish, o'quvchilar va pedagoglar hamkorligini shakllantirish va muvofiqlashtirish, pedagogik jarayonlarda motivlashtirish reflektiv faoliyat jarayonlarini tashkil etish asosida reflektiv ta'limiy muhitni shakllantirish yo'nalishlarida zaruriy bilim, ko'nikma va malakalarga ega bo'lgan o'qituvchi shaxsini shakllantirishni taqozo etadi.

Pedagogik jarayonlarni tashkil etish, boshqarish, sifat va samaradorligini barqaror rivojlantirishda o'qituvchilarning faoliyati samaradorligi asosan ularning pedagogik jarayonlar va ularni tashkil etish va boshqarish yo'nalishidagi tushunchalari, bilimi, ko'nikma va malakalari darajasiga hamda ularning shaxsiy xususiyatlari va kasbiy ahamiyatga ega bo'lgan shaxsiy sifatlar shuningdek, qobiliyatlari, mahorati va kasbiy tajribasiga bog'liq bo'ladi.

Pedagogik jarayonlarni ilmiy asoslarda tashkil etish va boshqarish yo'nalishidagi zamonaviy talablar ta'lim muassasasi rahbarlari va professor-o'qituvchilarning o'z bilimlari, ko'nikma malakalarini uzluksiz rivojlantirib borishini taqozo etadi. Bu o'z navbatida uzluksiz malaka oshirish jarayonining samaradorligini ta'minlashda quyidagilarni inobatga olish zarur bo'ladi:

- zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalardan foydalanish;
- ijodiy hamkorlikni ta'minlovchi refleksiv ta'limiy muhitni vujudga keltirish;
- axborotlarning yangiligi va ishochliligini ta'minlash;
- barcha sohalar bo'yicha bilim berishda axborotlashtirishni rivojlantirishni loyihalash va yaratish;

- axborotlashtirish sohalarida me'yoriy bazalarni yaratish (koordinatsiyalar, metodlar, ilmiy-metodik va hokazolar);

- texnik ta'minotni kompyuterlar, axborot texnologiyalarning boshqa qurilmalari, ularga xizmat ko'rsatish uchun kerakli materiallarni yaratish.

Axborot texnologiyalar o'qituvchilarning kasbiy o'sish uchun ularga o'z fanlari bo'yicha o'qitishning yangi usullarini kiritishga, yangi yondashuvlarni qo'llashga g'oyalarni ro'yobga chiqarish va yangi ko'nikmalarni rivojlantirishga imkoniyat yaratadi.

Biologiya fanini o'qitishda axborot texnologiyalarining yuqorida qayd etilgan vazifalarini e'tiborga olgan holda ta'lim tarbiya jarayonida foydalanish yo'larini belgilash va amaliyotga joriy etish bugungi kunda dolzarb vazifa sanaladi.

Uzluksiz ta'lim tizimida pedagogik faoliyat ko'rsatayotgan o'qituvchilarning oldidagi muhim vazifalardan biri o'quvchilarning fan asoslarini o'zlashtirishga bo'lgan qiziqishlarini orttirish, mustaqil va ijodiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish asnosida ularning barkamolligini ta'minlash sanaladi. Ushbu muammolarni hal etishda innovatsion texnologiyalari muhim ahamiyat kasb etadi. Innovatsion texnologiyalarida foydalanilgan darslar axborotlarga boy, ko'rgazmali, interfaol bo'lib, vaqtdan unumli foydalanish har bir o'quvchining o'z tempi bo'yicha bilim olish, o'qituvchida esa, o'quvchilar bilan tabaqalashtirilgan va individuallashtirilgan ta'limni amalga oshirish imkoniyati vujudga keladi, shu bilan bir qatorda o'qitishda natijalarni nazorat qilish va baholash uchun zamin yaratadi.

O'quvchilarning axborot dasturlari bilan ishlashi natijasida o'quv va aqliy mehnat ko'nikmalari rivojlantiriladi;

Nazorat: biologiya ta'limining barcha shakllari:dars darsdan tashqari ishlar, sinfdan tashqari darslarda shuningdek, darsning barcha bosqichlarida o'quvchilarning o'zlashtirgan bilim, ko'nikma va malakalarini nazorat qilish va baholash nazoratning haqqoniyligi, muntazamliligi, keng qamrovliligi takrorlanuvchanligini amalga oshiradi;

Rivojlantiruvchi: o'quvchilarning o'zlashtirgan bilim, ko'nikma va malakalarini nazorat qilish dasturlaridagi o'quv topshiriqlarining qiyinlik darajasiga ko'ra: reproduktiv, produktiv, qisman izlanishlik va ijodiy harakterda bo'lish, o'quvchilarning topshiriqlarini bilimi, ehtiyoji va qiziqishiga mos holda keyingi bosqich topshiriqlarini bajarishga bo'lgan intilishini orttiradi;

Ilmiy dunyoqarashni rivojlantirish: tabiat va undagi ob'yektlarni o'rganish ikkita olim (makro va mikro olam) ga ajratilib, biologiya fani o'zining mazmuniga ko'ra aksariyat hollarda mikroolam: hujayrada boradigan jarayonlar masalan, modda va energiya almashinuvi, fotosintez oqsillar biosintezi, biotexnologiya va gen muhandisligiga doir o'quv materiallarini animatsiyalar orqali o'rgatib o'quvchilarning abstrakt tafakkuri va ilmiy dunyoqarashini rivojlantiradi.

Axborot kommunikatsiya texnologiyalari qo'llanilishi o'quvchilarning hujayra, to'qima, kimyoviy elementlari atom, molekulaning tuzilishi, modda va energiya almashinuvi, fotosintez, oqsillar biosintezi kabi jarayonlar haqida tasavvur qilishlari, abstraktsiyalash va xotirada saqlash imkonini kengaytiradi; o'quvchilarning motivlari va o'zlashtirish darajasi e'tiborga olingan holda zarur hollarda takroran o'rganish va o'quvchilarning bilimidagi bo'shliqlarni to'ldirish imkonini beradi; biologik jarayonlarni animatsiya tarzida virtuellashtirish o'quvchilarning ko'rgazmali obrazli fikr yuritish va o'quv materialini to'liq o'zlashtirishga zamin tayyorlaydi; biologiya darsida animatsiyalardan foydalanish darsning barcha bosqichlarida o'quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirishga olib keladi.

Biologiya fanini o'qitishda quyidagilardan foydalanish mumkin: Har bir mavzu mazmuniga asosan ko'rgazmalilikni amalga oshirish, ya'ni multimedia taqdimot materiallari; biologik jarayonlarning animatsiyasi; virtual laboratoriya va amaliy ishlar; ishlab chiqarish korxonalariga virtual ekskursiya; biologik jarayonlarning modellashtirilgan dasturlari, biologik jarayonlarning ta'limiy dasturlari; o'quvchilarning mavzular bo'yicha o'zlashtirgan bilimlarini nazorat qilish va baholash uchun nazorat dasturlari;

O'quvchilarning mustaqil ta'limi va ishi uchun o'quv axborot saytlari; didaktik o'yinga asoslangan animatsiyalar; qiyinchilik darajasi turlicha bo'lgan ijodiy topshiriqlar dasturi; modul dasturlari orqali o'quvchilarning bilish faoliyatini tashkil etish –boshqarish; qo'shimcha materiallar to'plash va ular ustida mustaqil ishlash, didaktik o'yinlar, boshqotirmalarni yechish. Demak, biologiya fanini o'qitishda innovatsion texnologiyalaridan foydalanish ta'lim samaradorligini oshirish, o'quvchilarning fan asoslarini o'zlashtirishga bo'lgan qiziqishlari va bo'lgan ehtiyojlarini rivojlantirish imkonini beradi.

BIOLOGIYA DARSLARIDA ELEKTRON DARSLIKLAR VA MULTIMEDIALARDAN FOYDALANISH

Respublikamizda qabul qilingan "Ta'lim to'g'risida"gi qonun va Kadrlar tayyorlash milliy dasturida umumiy o'rta ta'lim o'quvchilarining muayyan bilimlarini egallashlari barobarida ularda bilim olishga bo'lgan ehtiyoj, mustaqil va ijodiy fikrlash, tashkilotchilik qobiliyatlari, amaliy tajriba va ko'nikmalarga ega bo'lishi, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga asoslangan ma'naviy-axloqiy fazilatlarining atrof muhitga ongli munosabatlarini tarkib toptirish, ularni kasblar bilan tanishtirish orqali kasbga yo'llash ko'rsatilgan.

Shuningdek, ushbu qonun va dasturda barcha predmetlar qatori biologiya fani oldiga ham bir qator aniq vazifalarni qo'ydi. Jumladan, ushbu fanni o'qitish tizimini qayta korib chiqish, uni davlat ta'lim standartlari talabiga moslashtirish, bunga asosan dastur hamda boshqa o'quv – uslubiy qo'llanmalarni ishlab chiqishni taqozo qiladi.

Bundan maqsad o'quvchilarni tirik organizmlarning hayoti, ularning individual va tarixiy rivojlanishining asosiy qonunlari, molekula, hujayra, organizm, populyatsiya-tur darajalaridagi biologik hodisa va jarayonlar haqidagi bilimlar bilan qurollantirish, ularning bu fanni o'rganishga bo'lgan qiziqish va ijodiy qobiliyatini hamda, kelgusidagi uzluksiz ta'lim tizimini davom ettirishlari uchun zamin yaratishdan iborat.

Ta'lim muassasalarini yangi jihozlar, asbob uskunalar, takomillashtirilgan dasturlar, modernizatsiya qilingan tajriba sinovdan o'tgan standartlar, darsliklarning yangi avlodi bilan (ijara tariqasida) ta'minlash, kompyuterlashtirish davlat umumilliy dasturi asosida izchil amalga oshirilmoqda.

Ta'lim jarayoniga ilg'or pedagogik texnologiyalar bilan bir qatorda axborot kommunikatsion texnologiyalarni qo'llash orqali ta'lim sifatini oshirish bugungi kun talabi bo'lib, bu orqali o'quvchilar ta'lim jarayonini yanada chuqurroq egallashlari ko'zda tutilgan.

Biologiya darslarida axborot kommunikatsion texnologiyalarni qo'llash orqali ba'zi bir cheklangan imkoniyatlar ochilib, o'quvchilardan fan to'g'risida aniq tasavvurga ega bo'lishlarida yaqindan yordam beradi. Ta'lim jarayonida ko'rgazmali axborot ishlatilganda o'quvchilarda taassurot hosil bo'lishi uni og'zaki bayon qilishga nisbatan o'rtacha besh olti marotaba tezroq kechadi. O'quvchining ko'rgazmali axborotdan ta'sirlanishi, hayratlanishi og'zaki yetkazilgan axborotga nisbatan ancha yuqori bo'lishini ta'kidlash joiz.

Biologiya fanini o'qitish jarayonida axborot texnologiyalarining bir turi hisoblangan o'quv filmlaridan foydalanish muhim o'rin egallaydi.

O'quv filmlari yordamida ta'lim jarayonini rejalashtirishda berilayotgan ma'lumotlarning aniqligi, ilmiyligi va mavzuga mosligiga alohida e'tibor qaratish lozim. O'quv filmlari asosida darslarni disklar, televideniya va internetdan olingan video materiallardan foydalangan holda tashkil etish mumkin. O'quv filmlarini internetdan ko'rish va olishda, masalan kompyuterda

Internet Explorer web brouzeri ishga tushirilib, adreslar qatoriga video materiallar sayti hisoblangan www.youtube.com manzili kiritiladi. Youtube.com sayti ochilgandan so'ng qidiruv (поиск) oynasiga kerakli so'z kiritiladi va qidiruv (поиск) tugmasini bosiladi.

Video materiallar ro'yxatidan zarur video materialni tanlash orqali materialni ko'rish va ko'chirib olish mumkin.

O'quvchilarning fikrlash faoliyatini o'quv filmlari yordamida tashkil qilishda uch asosiy vazifani bajarish lozim.

Birinchi vazifa – o'quv filmlari asosida obyekt yoki jarayonning orginal obrazini yaratish;

Ikkinchi vazifa – o'quv filmlarini o'zini o'quvchilarning muayyan maqsad bilan kuzatishlarini tashkil etish;

Uchinchi vazifa – nazariy bog'liqlik va mazmuniga mos tushunchalarni hosil qilish yoki o'quv vazifalarini bajarish jarayonida obrazdan mohirona foydalanib, uning mazmunini ifodalovchi harakat kiritish va tushuntirishdir.

Yuqoridagilardan ko'rinib turibdiki, o'quv filmlari yordamida o'quv materiallarini obrazlar ko'rinishida ifodalash orqali ta'lim metodlaridagi; og'zaki tushuntirish, ko'rgazmali va amaliy metodlarga xos xususiyatlarni amalga oshirish imkoniyatlarini yaratish mumkin.

Davlat Ta'lim Standartlari talablariga binoan akademik litseylarda chuqurlashtirilgan biologiya fanini o'qitish uchun ta'limning samarali metodlaridan biri elektron darsliklardan foydalanish.

Biologiya fanini o'qitishda murakkab jarayonlarni o'quvchi darslikdan, plakatlardan va slaydlardan rasmlarini ko'rish orqali mavzuning mazmun mohiyatini tajribali o'qituvchi tomonidan doskaga sxemalarini chizishi orqali tasavvuriga keltirishi mumkin.

Biologiya fanlari sistemasiga kiradigan botanika, zoologiya, odam anatomiyasi, umumiy biologiya, genetika darslarida qo'l keladigan elektron darslik va multimedialar videolavhalardan iborat bo'lib, o'quvchining nazariy olgan bilimlarini mustahkamlashda foydalaniladi. O'quvchi botanika fanida darsliklarda nominigina o'qigan o'simliklarni videolavhada ko'rish bilan o'simliklar olamining mo'jizaviy xususiyatlarini o'rganadi.

Masalan: Botanika darsining "Barg va uning ahamiyati" mavzusiga mos kadrda nilufar gulining barg tomirlari yo'nalishi ajoyib xususiyatga ega ekani; bargda chiziqlar shunday

joylashganki, ular bargga tushgan yomg'irning loyqa suvlarini yuvib, o'zini-o'zi tozalab turishi tasvirlangan. Tabiatning bu mo'jizasidan foydalanib muxandis- texnologlar osmon o'par baland binolar devoriga maxsus lotusan qoplama yaratishdi. Ushbu qoplama chiziqlari devorni xuddi nilufar guli bargidagidek yomg'ir suvlari bilan o'zini-o'zi yuvish xususiyatiga ega. Tabiatdan nusxa olingan bu kashfiyot baland binolar ta'miri harajati va qiyinchiliklarini kamaytiradi.

Zoologiya darslarida "O'rgimchaksimonlarning xilma-xilligi" mavzusini o'tishda o'quvchilar darsliklarda uchratmagan "Diyatematus" deb nomlangan o'rgimchak haqida ma'lumotga ega bo'ladilar. Bu o'rgimchakning og'zidan chiqadigan ipi Yer sharini uch marta aylantirishga yetar va undan to'qilgan mato 350km/s tezlikdagi o'qni o'tkazmas ekan.

Amerikalik kimyogarlar diyatematus so'lagining kimyoviy tarkibini o'rganib "Kevlar" deb nomlangan o'q o'tmas mato tayyorlashdi.

"Dengiz sutemizuvchilari- kitsimonlar" mavzusini yoritishda delfinlar haqida zoologiya darsliklariga kiritilmagan ma'lumotlar bor. Delfinlarning eshitish a'zosida akustik sistema bo'lib, 220 km. uzoqdagi sherigiga signal yuboradi, sherigi bu tovushni qabul qiladi. Delfinning ko'zlari okean va dengizning chuqur tubidagi qorong'ulikda xuddi videokamera kabi tasvirni bemalol ko'ra oladi.

Odam anatomiyasi va fiziologiyasi darslarida "Tayanch harakat sistemasi", "Qon aylanish sistemasi", "Bosh miya", "Sezgi organlari", "Ko'payishi va rivojlanishi" mavzulariga juda chiroyli video lavhalar bo'lib, o'quvchilarning ushbu mavzularni o'zlashtirish samaradorligi ortadi. Chunki, yuz marta eshitgandan bir marta ko'rgan afzal. Umumiy biologiya fani uchun bakteriyalarning tuzilishi to'g'risida ilmiy ma'lumotlar yoritilgan.

Genetik injeneriya va biotexnologiya fani biologiyaning boshqa fanlariga nisbatan murakkabroq bo'lgani uchun tabiat ne'matlarining ajoyib xususiyatlaridan turmushda va sanoatda qo'llanilayotgan texnologiyalar haqidagi videotasvirlar bu fanni tushunishga katta yordam beradi.

Dars mavzusi qanday bo'lishiga qarab kerakli lavhani o'z o'rnida qo'llay olish uchun o'qituvchidan texnika vositalarini boshqarishga zamonaviy bilim va mahorat talab qilinadi.

Biologiya fanini o'qitishda elektron darsliklar va multimediyalardan foydalanishning ilmiy ahamiyatidan tashqari yana bir qancha foydali tomonlari ham bor, ko'p kishilik auditoriyada katta ekranda namoyish qilish orqali ham darsning ko'zda tutilgan maqsadlariga erishish mumkin. Biologiya darslari bir necha guruhlarda parallel ketayotganda texnika va boshqa ko'rgazmali vositalar, laboratoriya jihozlari yetishmaydi, shu paytda virtual laboratoriyalar, qiziqarli videotasvirlar disk, yoki fleshka orqali televizorda, kompyuterda ko'rish mumkin.

Ko'p yillik pedagogik tajribamdan kelib chiqib hamkasblaringa shuni aytishim mumkin;

Bitta darsning har-bir bosqichi uchun videolavhalar namoyishi o'quvchilar bilimini oshirishda yuqori samara beradi. Masalan: Tashkiliy qismiga uch daqiqalik "Ma'naviyat daqiqasi" tayyorlash maqsadga muvofiq. Bunda ta'lim-tarbiya masalari, halol kasb orqali baxtga erishish haqida ajdodlarimiz me'rosi, buyuk o'tmishdoshlarimiz, birinchi prezidentimizning yoshlarga namunali hayot yo'li aks etgan videolavhalar tayyorlanadi.

O'tgan darsning mavzusi yangi mavzuga "power- point" dasturida ishlangan test sinovi orqali bog'lanadi. Asosiy qismga oldindan kerakli filmlardan parchalar, multimediyalar tayyorlab qo'yilgan bo'lishi kerak. Mustahkamlash bosqichida mavzuda ishtirok etgan atamalar, savollar ekranda namoyish etiladi, o'quvchilar daftarlarlariga yozib olishi davomida har-bir o'quvchidan so'rash orqali yangi darsni qanday o'zlashtirilgani aniqlab olinadi.

Uyga vazifa o'tilgan darsga testlar tanlovi, hamda keying mavzu e'lon qilinib, imkoniyat darajasida mavzuni ochishda xizmat qila oladigan filmlar videoroliklar topib kelish topshiriladi.

Yuqorida bayon qilinganidek tashkil qilingan darsda o'qituvchi va o'quvchilar charchamaydi, ko'pchilikni baholashga erishiladi, darsga butun auditoriyani osongina jalb qilinadi, o'quvchilarni fikrlash doirasi kengayadi. Ko'rish, eshitish markazlari xotirasi yaxshi rivojlanadi.

REFERENCES

1. Mirziyoev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi.
2. «Umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standarti va o'quv dasturi», «SHark» nashriyoti matbaa kontserni.
3. A.T.G'ofurov ,Tolipova J. umumiy biologiyani o'qitishning norasmiy usul va shakllari,Toshkent 1990 y.45 b.
4. Mavlonov O., Azimov J. Zoologiya. Akademik litseylar uchun darislik. - Toshkent: O'zbekistan Milliy ensiklopediyasi, 2009. - 320 b.
5. N.M.Roziqovanning uzoq yillik pedagogik tajribalari asosida yaratilgan o'quv-uslubiy majmualari.
6. www.ziyo.net.uz

THE SEMANTIC IN NOUN PHRASES

Kupaysinova Zarifa Xamidullo qizi

NamDU, Lingvistika: ingliz tili magistratura 2-kurs talabasi

Ilkhamova Iroda Nuritdinova

TDPU, katta o'qituvchi, PHD

Sharipova Sabohat Abdillajanovna

NamDU, katta o'qituvchi

Yuldasheva Dilfuza

NamDU, katta o'qituvchi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7314525>

Abstract. *In this article significant branch of lexicology “semantic” is learned and the semantic in noun phrases is analyzed. Furthermore, some examples are given which had been examined and explained by famous scientists and learners.*

Key words: *semantic, semantic relation, semantic role, NP (noun phrases).*

СЕМАНТИКА ИМЕННЫХ ФРАЗ

Аннотация. *В данной статье изучается значимая отрасль лексикологии «семантическая» и анализируется семантика в именных словосочетаниях. Кроме того, приведены некоторые примеры, которые были рассмотрены и объяснены известными учеными и учениками.*

Ключевые слова: *семантика, смысловое отношение, смысловая роль, НП (именные словосочетания).*

As you know the branch of lexicology that studies word meaning is called semantics. One of the major characteristics of the word is the ability to accept different grammatical forms and convey grammatical meaning in speech. Having considered the main characteristics of the word, we can proceed to its definition. A word is a speech unit used for communication between people, which has a material representation in the form of a group of sounds, a meaning, and is characterized by both formal and semantic unity. Following these ideas, semantics are semantic relations in a sentence, context or speech. " The semantic relations are the underlying relations between two concepts expressed by words or phrases. We distinguish here between semantic relations and semantic roles. Semantic roles are always between verbs (or nouns derived from verbs) and other constituents (run quickly, went to the store, computer maker), whereas semantic relations can occur between any constituents, for example in complex nominals (malaria mosquito (CAUSE)), genitives (girl's mouth (PART-WHOLE)), prepositional phrases attached to nouns (man at the store (LOCATIVE)), or discourse level (The bus was late. As a result, I missed my appointment (CAUSE)). Thus, in a sense, semantic relations are more general than semantic roles and many semantic role types will appear on our list of semantic relations. The following NP level constructions are considered here (cf. the classifications provided by (Quirket al.1985) and (Semmelmeyer and Bolander 1992)):

(1) Compound Nominals consisting of two consecutive nouns (eg night club - a TEMPORAL relation - indicating that club functions at night),

(2) Adjective Noun constructions where the adjectival modifier is derived from a noun (eg musical clock - a MAKE/PRODUCE relation),

(3)Genitives (eg the door of the car - a PART-WHOLE relation), and

(4) Adjective phrases (cf. (Semmelmeyer and Bolander 1992)) in which the modifier noun is expressed by a prepositional phrase which functions as an adjective(eg toy in the box - a LOCATION relation)." [1]

Here we can see some examples for the semantic roles for noun phrases:

Agent- An animate being deliberately performing an action

Theme- Similar to patients - theme moves from one location to another.

Recipient- an animate entity that is the beneficiary of an action. introduced by to.

Experiencer- an animate being that experiences a feeling

Stimulus- something that causes an experience

Patient- Similar to theme - is physically affected by the verb's action

Goal- like a recipient that does not benefit from the action, introduced by to.

Instrument- The cause of a verb's action, not volitional unlike agent.

"According Chierchia's analysis of noun phrases across languages is based on the concept of semantic type. Under this framework, the fundamental types are truth values and entities. Montague's notation uses the letter e to denote an entity and t to denote a truth value (Chierchia 342, note 4). A truth value is the type of a complete proposition, or a declarative sentence. For example, the sentence It is raining outside has a truth value, either true or false. An entity represents a specific individual in a world (either the real world or a hypothetical world). For example, my pen denotes a specific object in the real world. Other examples of entities in English are my teapots (a plural entity), tea (a mass entity) and delight (an abstract entity). Entities can appear in argument positions in a sentence." [2]

REFERENCES

1. "Models for the Semantic Classification of Noun Phrases" Dan Moldovan, Adriana Badulescu, Marta Tatu, and Daniel Antohe Computer Science Department University of Texas at Dallas Dallas, Texas moldovan@utdallas.edu Roxana Girju Department of Computer Science Baylor University Waco, Texas girju@cs.baylor.edu
2. "Morphosyntax and semantic type of noun phrases in Turkish" Micah John Walter May 2014
3. https://scholarship.tricolib.brynmawr.edu/bitstream/handle/10066/14125/2014WalterM_t_hesis.pdf?sequence=1
4. <https://www.scribd.com/document/214899560/classification-of-noun-phrase>

DIFFICULTIES IN TEACHING THE GRAMMATICAL FEATURES OF CONJUNCTIONS

Boxodirova Farog'at Xamidxonovna

NamDU, Lingvistika: ingliz tili magistratura 2-kurs talabasi

Isroilova Dildora Muxtorovna

ADPI, katta o'qituvchi, PHD

Abduraxmanov Muhammadjon

NamDU, katta o'qituvchi

Yuldasheva Dilfuza

NamDU, katta o'qituvchi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7314538>

Abstract. *In this article, one of the important sections of linguistics, conjunctions in grammar and the difficulties encountered in teaching them, and also in teaching English, are discussed and analyzed. In addition, reviews and some comments by famous scholars and students are included as an addition.*

Key words: *teaching, difficulties, conjunction.*

ТРУДНОСТИ ПРИ ОБУЧЕНИИ ГРАММАТИЧЕСКИМ ОСОБЕННОСТЯМ СОЮЗОВ

Аннотация. *В данной статье рассматриваются и анализируются один из важных разделов языкознания, союзы в грамматике и трудности, возникающие при их обучении, а также при обучении английскому языку. Кроме того, в качестве приложения включены обзоры и некоторые комментарии известных ученых и студентов.*

Ключевые слова: *учение, трудности, конъюнкция.*

English language is a global language as no language is spoken as wide as English Language nowadays. [6] In many countries such as Canada, Australia, New Zealand, Malaysia, India, and Singapore, English language has been used as their second language, but in Asian countries such as Turkmenistan, Kazakhstan, Tajikistan and Uzbekistan, it has been used as a foreign language. In learning or teaching foreign language grammar certainly, we come across some difficulties in teaching. One of them is conjunctions, because the Uzbek language is a language rich in synonyms and antonyms. Even in conjunctions, several options are found that replace each other. This is, I think, the main reason why we have some challenges in using conjunctions in English. As you know, coordinating conjunction 'but', it means 'ammo, lekin, biroq, shunday bo'lsa ham' in Uzbek language at the same time. Also the adverb "until" functions as a subordinating conjunction, it can be translated 'gacha' in Uzbek language. However, "till" is also used in the similar meaning. Furthermore, there are some difficulties in conjunction, such as pronunciation, punctuation, sentence structure, influence of mother tongue and word order.

"Conjunctions allow you to form complex, elegant sentences and avoid the chopiness of multiple short sentences. Make sure that the phrases joined by conjunctions are parallel (share the same structure).[4]

Incorrect - I work quickly and careful.

Correct - I work quickly and carefully." [5]

When the correlative conjunction “neither/nor” is used in Uzbek, the verb can also be negative. But in English, when used in a linking sentence, the verb must be in the present form. Under the influence of the mother tongue, students make mistakes and use the verb in the negative form.

Lots of scientists observed and learned about conjunction and its functions in English language. According Ana Cristina Lahuerta Martinez’s thoughts there is scant information on the use of cohesive devices by ESL/EFL writers across grade levels. As our second aim, we intend to examine to which extent the use of conjunctions might associate with distinct grade EFL writers. The comparison between third and fourth graders’ writings allows us to identify how the use of conjunctions develop within a school setting and may deepen our understanding of the deployment of cohesive items in EFL writing. [1] Also there are several difficulties in listening. “It is the obligation for English teacher to teach students how to be good listener. As the result, the teacher should face some problems in teaching listening process. It has been claimed that over 50 percent of the time that students spend functioning in a foreign language will be devoted to listening (Nunan, 1998) cited in Nation and Newton (2009:37).” [2] Furthermore, “...for the most part, within the classroom, any mention of grammar causes the student moments of discomfort and sometimes even terror. Many teachers have tried to make grammar teaching a non-threatening, imaginative and useful activity within the English curriculum.... Previous studies on students' and teachers' attitudes and perceptions of grammar instruction in the context of language teaching and learning suggest a disparity between students and teachers. While students favour formal and explicit grammar instruction and error correction, teachers favour communicative activities with less conscious focus on grammar (e.g., Brindley 1984; Kumaravadivelu 1991; Leki 1995; Schultz 1996, 2001; Spratt 1999).

In teaching grammar, three areas have to be considered: grammar as rules, grammar as form, and grammar as resource. For many L2 learners, learning grammar often means learning the rules of grammar and having an intellectual knowledge of grammar. Teachers often believe that this will provide the generative basis on which learners can build their knowledge and will be able to use the language eventually. For them, prescribed rules give a kind of security.” [3]

REFERENCES

1. Ana Cristina Lahuerta Martínez ‘Use of conjunctions in the compositions of secondary education students’
2. “Analyzing teacher’s difficulties in teaching listening” Suhud Aryana, Yanuarti Apsari
3. “Difficulties in teaching and learning Grammar in an EFL context” Abdu Mohammed Al-Mekhlafi PhD., College of Education, Sultan Qaboos University, Oman rayan3@gmail.com Ramani Perur Nagaratnam PhD., Ministry of Manpower, Oman “International Journal of Instruction e-ISSN: 1308-1470 • www.e-iji.net” July 2011 • Vol.4, No.2 p-ISSN: 1694-609X
4. https://www.grammarly.com/blog/conjunctions/?gclid=CjwKCAjwtp2bBhAGEiwoZzTuC_oPvOwKrIELTmWOH9iXRiYZa-Pb_fT6e9_qu2sz0TwwhpBrthR0c3HUQAvD_BwE&gclid=aw.ds
5. <https://www.hogwartsishere.com/library/book/20224/>
6. J. Melitz, “English as a global language,” in *The Palgrave handbook of economics and language*, Springer, 2016, pp. 583–615.

СОВРЕМЕННЫЕ ТРЕБОВАНИЯ К УЧИТЕЛЮ РИСОВАНИЕ

Каримова Гулноза Раджабовна

Навоий давлат педагогика институти Санътшунослик факултети тасвирий санъат ва амалий безак санъати йуналиши 2-курса магистранти

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7314549>

Аннотация. Данная статья направлена на привлечение школьников к занятиям изобразительным искусством, тем самым повышая их интерес к изобразительному искусству, современные требования к школьным учителям изобразительного искусства в этом плане и пути их реализации а также способы привлечения школьников к занятиям изобразительным искусством в свободное время.

Ключевые слова: Деятельности, воспитывать, ребёнок, творческие, изобразительные, художественно-эстетическая, духовное, рисования, изобразительное искусство.

MODERN REQUIREMENTS FOR THE TEACHER DRAWING

Abstract. This article is aimed at attracting schoolchildren to fine arts, thereby increasing their interest in fine arts, modern requirements for school teachers of fine arts in this regard and ways to implement them, as well as ways to attract schoolchildren to fine arts in their free time.

Key words: Activities, educate, child, creative, visual, artistic and aesthetic, spiritual, drawing, fine arts.

Художественно-эстетическая деятельность это специфическая для детей деятельность, в которой ребёнок наиболее полно может раскрыть свои способности, возможности, увидеть продукт своей деятельности рисунки, поделки. В этой деятельности он может реализовать себя как творческая личность. Многим людям не хватает умения видеть красоту в повседневной жизни, создавать ее самим, чувствовать прекрасное и воспитывать эти умения в своих детях. Для нас, педагогов, решение этой проблемы стоит на первом месте. Ведь от того, как педагог смотрит на жизнь, искусство, природу зависит, как будут смотреть на все это его дети, воспитанники. Перед нами очень остро стоит задача заметить и развить у детей не только умение видеть и ценить прекрасное, но и систематически развивать и совершенствовать творческие, изобразительные способности детей. Важнейшая задача эстетического воспитания научить ребенка видеть в красоте окружающего мира, в красоте человеческих отношений духовное благородство, доброту, сердечность и на этой основе утверждать прекрасное в самом себе. Одним из важнейших условий решения этой задачи является глубокое интеллектуальное развитие человека.

Учитель изобразительное искусство должен знать, что рисования, как и всякое искусство, воспитывает не только художественный вкус и творческое воображение, но и любовь к жизни, чувство патриотизма и интернационализма. Установлено, что рисования непосредственно воздействует на мировоззрение и мышление, на поведение и художественное развитие человека. Сам факт непосредственного и действенного приобщения к искусству уже имеет огромное воспитывающее значение. Эстетическое отношение к художественным образам, а через них и к явлениям действительности, чувствам и переживаниям самый активный путь эстетического воспитания.

Активность воздействия изобразительное искусство на подрастающее поколение предполагает активность и глубину его восприятия, формирование и развитие самостоятельной познавательной деятельности учащихся. Это возможно лишь при взаимообусловленности обучения и развития во всем учебно-воспитательном процессе.

Исследованиями ученых-педагогов и психологов доказано, что правильно поставленный процесс обучения ведет к развитию в человеке тех качеств, которые нужны ему для успешного само проявления в определенной деятельности. Данные науки говорят о том, что природные задатки играют свою роль формирование новых психических свойств, однако не определяют их. В процессе обучения на их основе образуются различные индивидуальные свойства.

Изобразительное образование является важнейшим разделом эстетического воспитания. Для развития художественных вкусов и понимания рисование в нашей стране делается многое: создана сеть школ, изобразительное искусство, функционируют различные изобразительные кружки в школах, при дворцах и домах культуры и т. п. однако при всем том разнообразие форм внешкольных занятий не может заменить систематического изобразительного воспитания. Только в общеобразовательной школе на уроках рисование может осуществляться целенаправленное, планомерное, последовательное художественное воспитание всех детей без исключения.

Прежде всего, урок должен решать задачи воспитания через рисование. Потому что нравственно-эстетический опыт человечества, материализованный в художественной форме, является сущностью самого искусства. Эстетическое воспитание начинается не на лекции по эстетике там оно заканчивается. Оно начинается не в картинной галерее, и не в театре, и не на симфоническом оркестре там оно развивается, расширяется, укрепляется. А начинается оно там, где возникает ассоциативная фантазия, без которой ни в одно произведение искусства нельзя проникнуть. Педагогический коллектив стремится к тому, чтобы через все сферы духовной жизни ребенка умственный и физический труд, творческие отношения, дружбу, любовь проходила красной нитью мысль: красоту надо ценить и беречь. Одна из существенных задач урока рисования это воспитание умения видеть в окружающем мире красоту, и учитель должен учить детей наблюдать, видеть и слышать. Вот некоторые приемы, используемые мною на уроках изобразительного искусства. Мир, в котором мы живем, огромный, бесконечный, сложный. Но человек всегда стремится создать свой мир, добрый, уютный, где бы он чувствовал себя в безопасности, где бы ему было хорошо и спокойно. Ребенок живет в огромном, реальном мире, в котором многое для него пока еще недостижимо в силу его возрастных особенностей. Со временем он изучит, познает, рассмотрит, как следует, примет его со всеми сложностями и противоречиями.

Все дети соприкасаются с миром прекрасного, и в идеале каждый школьный предмет должен эстетически воспитывать, раскрывая красоту и целесообразность окружающего мира. В воспитании духовной культуры и нравственного облика учащихся особенно велика роль уроков рисование, с наибольшей силой, воздействующей на эмоциональный мир школьника и облагораживающей его душу.

Школа должна научить детей любить и понимать искусство, воспитать у них творческую активность, воображение, умение мыслить художественными категориями.

Показать детям внутреннюю красоту трудящегося человека, который своим трудом приносит пользу, педагог просто обязан. «Если хочешь быть красивым, трудись до самозабвения, трудись так, чтобы ты почувствовал себя творцом, мастером, господином в любимом деле. Трудись так, чтобы глаза твои выражали одухотворенность великим человеческим счастьем-счастьем творчества». Зеркалом мысли и чувств являются глаза. Какую бы картину мы не рассматривали, я всегда обращал внимание детей на глаза человека, образ которого воплотил в своем произведении художник.

Познание мира чувств невозможно без понимания художественных искусств. Волшебной силой обладает рисование, которая выражает тонкую красоту природы. На уроке рисования можно использовать музыку с клипами, показывая красивую картинку, чтобы дети, услышав музыку и увидев какую-либо картинку, могли приставить себе ту или иную картинку. Настоящий воспитатель человек широкого эмоционального диапазона, который глубоко переживает радость и печаль, горести и тревогу, возмущение и гнев. У каждой картины есть свое начало, но истоки картины надо искать в сердце человека. Чем раньше ребенок научится удивляться и радоваться всему живому, понимать язык природы, окружающего мира, передавать увиденное людям, тем ярче и чище он будет. Счастье видеть мир и рассказать о нем людям. Умение чувствовать прекрасное, подбирать нужное слово, чувствовать радость открытия все это наполняет сердце и душу великим счастьем.

REFERENCES

1. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, 2006.
2. S.Abdirasilov, N.Tolipov Rangtasvir. Innovatsiya ziyo, T. 2019
3. S.Abdirasilov, N.Tolipov Rangtasvir. "Poligraf" T. 2017
4. Abduraxmonov G'.M Kompozitsiya asoslari. "Iqtisod-moliya" T. 2010
5. Baymetov B., Abdirasilov S. "Chizmatasvir". O'quv qo'llanma.- G'ofur G'ulom matbaa ijodiy uyi. Toshkent, 2004.
6. B.Boymetov "Qalamtasvir" Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 1997.
7. Tojiyev B, Mahkamova S. "Qalamtasvir" (dastlabki saboqlar). Metodik qo'llanma. Toshkent, 2013.
8. Sulonov X. "Rangtasvir" (grizaylda ishlash) metodik qo'llanma TDPU rizoqrafii, 2014
9. S.Abdirasilov, S.Mahkamova, N.Isaxojiyeva Tasviriy san'at to'garagi Toshkent, Sharq, 2012
10. S.Abdirasilov, S.Mahkamova Iste'dod Toshkent, TDPU rizoqrafii, 2014
11. Sh.U.Bobonazarov."Qalamtasvir" o'quv qo'llanma.Navoiy,Aziz kitobxon.2021
12. Rakhmatov N.E. Problems of Creative Approach in The Pedagogical Activity of Future Music Teachers // The American Journal of Social Science and Education Innovations. 2 (09), 2020. Pp. 855-963.

14. Рузиев Д.Ю. Некоторые психологические особенности развития навыков игры на инструменте и подпевания // ACADEMY. 54:3 (2020). С. 640-647.
15. Норова Ш. У., Наимов Т.Дж. Воспитательное значение классических музыкальных произведений в образовании студентов // ACADEMY. 56:5 (2020). С. 55-57.
16. Мадримов Б.Х., Дустов С.Д. Древнее искусство "Шашмакома" Бухары в системе музыкального образования студентов // Современное музыкальное образование: традиции и инновации, 2018. С. 104-106.
17. Мадримов Б.Х. Эпическое своеобразие творчества народного сказителя бола бахши Абдуллаева (на основе музыкального фольклора Хорезма) // Народная художественная культура: вызовы XXI, 2014. С. 114-117.
18. А.Х. Абдуллаев "Нравственное и эстетическое воспитание учеников через изобразительное искусство" ACADEMY № 4 (67), Российский импакт-фактор: 0,19
НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ.
<https://cyberleninka.ru/article/n/nravstvennoei-esteticheskoe-vozpitanie-uchenikov-cherez-izobrazitelnoe-iskusstvo>
19. [www. tdpu. uz](http://www.tdpu.uz)
20. [www. Ziyonet. uz](http://www.Ziyonet.uz)
21. [www. edu. uz](http://www.edu.uz)
22. [tdpu-INTERNET. Ped](http://tdpu-INTERNET.Ped)

“АРМОН АСИРАСИ” РОМАНИ БАДИИЯТИ**Холмахмедова Нодира**

Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети
ўқитувчиси

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7314566>

Annotatsiya. Мақолада Зулфия Қуролбой қизининг “Армон асираси” романи бадий хусусиятларини таҳлил қилиш орқали ёзувчининг қаҳрамонлар характерини яратилишидаги маҳорати, миллий романчиликка киритган янгиллиги очиқ берилган. Шу билан бир қаторда, “Армон асираси” романи мисолида мустақиллик даври ўзбек адабиёти романчилигидаги ўзгаришлар ва ўзига хос хусусиятлар ўрганилди.

Калим сўзлар: роман, бош қаҳрамон, образ, маҳорат, ўзига хослик, руҳият, характер.

ЛИТЕРАТУРА РОМАНА “АРМОН АСИРАСИ”

Аннотация. В статье на основе анализа романа «Пленница неисполненного желания» Зулфии Куралбай кизи раскрывается мастерство писательницы в воспроизведении характера и вклад в новшество национального романтизма. В дополнение к этому, примером романа «Пленница неисполненного желания» изучены изменения и специфические особенности прозы узбекской литературы в период независимости.

Ключевые слова: роман, главный герой, образ, мастерство, своеобразие, положение, характер.

LITERATURE OF THE NOVEL “АРМОН АСИРАСИ”

Abstract. The article highlights the character creating skills and innovation on national literature of Zulfiya Kuroloyboy kizi on the example of novel “Captive of regret”. In addition, a novel “Captive of regret” is studied as the example with changes and specific peculiarities of prose in Uzbek literature during the independence period.

Key words: novel, main hero, image, skill, peculiarity, mood, character.

Мустақиллик даври ўзбек адабиёти жанрлар борасида шаклланган тасаввурларни бузиши, яратилаётган асарларнинг назарий қолипларга тушмаслиги билан характерланади. Зеро, ижод эркинлиги фақат “нимани ёзишга эмас, балки “қандай ёзишга” ҳам тегишлидир. Истаганидай ёзиш эрки ижодий тажрибалар ўтказиш имконини беради. Зулфия Қуролбой қизининг “Армон асираси” романи шу жиҳатдан ажралиб турадиган асардир. Унда “романтик тафаккур” яққол сезилмайди. Асарда оддий одамларнинг оддийдан ҳам жўн ташвишлари акс этган. Романда миллат тарихи тараққиётининг ҳал қилувчи босқичидаги улкан ижтимоий воқеалар, сиёсий эврилишлар эмас, балки ўз мавжудлигини таъминлашгада ночор, кунини кўришга зўр бериб уринаётган, аммо шуни ҳам уддалай олмаётган кишиларнинг аянчли тақдири тасвирланган.

“Армон асираси”да ўзлигини сақлаш, ўз қиёфасига эга бўлиш имконига эга бўлолмаган одам, уни ҳамиша турланиб-тусланиш, эшилишга мажбур этадиган вазият ва шу ҳолатда тирикчилик ўтказишга маҳкум шахсларнинг мавжудлигидаги фожиавийлик ва уларнинг сезимларидаги титрама жиҳатлар улкан хайрихоҳлик билан тасвирланган. Айни

вақтда, асарда ҳар қандай баттол шароит ҳам чинакам одамнинг шахсиятидаги ўзак сифатларни ўзгартира олмаслиги акс этган.

Ушбу романда персонажларнинг табиати руҳиятларининг экстремал ҳолатларида энг яширин жиҳатларига қадар теран акс эттирилган. Асарда Зулфия Куролбой қизи миллий адабиётимиз тажрибасида қарор топган романий тартибларга унчалик риоя этавермайди. Одатда, романда ҳаётдаги воқеаларнинг ижтимоий салмоққа эга, қаҳрамон табиатини очишга хизмат қиладиганларини саралаб тасвирлаш талаб қилинади. Зулфия Куролбий қизи эса воқеаларни муҳим-номуҳимга ажратмайди, қаҳрамонлари характерини ўта жўн, майда ва ҳатто, тубан маиший воқелик фониди кўрсатишдан ҳам тап тортмайди. Бу хил ёндашув, кўп ўринларда, образларнинг ниҳоятини очишда адибага қўл келган.

“Армон асираси” асарида бош қаҳрамон деган атамага ҳар жиҳатдан мос келадиган образ йўқ. Романдаги бирор тимсолни ҳам йирик шахсият эгаси дейиш мумкин эмасдай. На асардан энг кўп жой олган Насиба, на умри фожиалар гирдобиди ўтган Дониш, на прототипи муаллифнинг ўзи дейиш мумкин бўлган Хулкар Армон, на қисматга аччиқма-аччиқ яшаётган Беҳзод ва на ёвузлиги билан ҳамманинг кўнглига даҳшат солиб тургучи Талгат нафақат ижтимоий ҳаётни ўзгартира олади, балки ўз тирикчиликларини тузук йўлга қўя олишади. Уларнинг бирортаси ҳам қаҳрамон даражасига чиқолмаган кишилар. Шунчаки кун кечириш яшаш бўлмаганидай, тирикчилик ўпқонига ютилган одам қаҳрамон бўлолмайди. Кўраётган кунидан юксак бўла туриб, ўзига муносиб кун кўришни эплолмаган одам ҳам қаҳрамон саналмайди.

Ҳозирги кўпчилик романларда яланғоч мафкурадан ташқарида туришга интилиш кўзга ташланади. Бугун романчи ҳеч кимни ҳеч қандай ғояга даъват қилмайди, йўл кўрсатмайди. У олдингидагидай типик шароит ва умумлашма образларни эмас, исталган бир ҳолатдаги дуч келган майда ва қиёфасиз кимсаларни ҳам тасвир фокусига олаверади. Адиблар турғун характерлардан кўра, ўзгарувчан руҳий ҳолатларни ифодалашга кўпроқ интилишади. Зеро, ҳозир ўзгаришлар тинимсизлигидан бошқа турғунлик йўқ.

Миллий романчиликда ожиз, кучсиз, азобларга маҳкум индивидларни тасвирлаш тамойили кучайиб бораётганлиги уларнинг китобийликдан қутулиб, ҳаётга яқинлашишига сабаб бўлмоқда. Чунки кеча бадий эътибордан четда бўлган “кичкина одам”нинг кўнгили олами аслида бепоён экани англаб етилди. Инсоний тақдирларнинг эврилиши тарихи кўрсатмоқдаки, “катта” билан “кичкина” одам ўртасидаги оралик, кўпинча, бир қарич ҳам чиқмайди.

“Армон асираси” асарида фавқулотда ҳолатга тушган одамларнинг таранг руҳий ҳолатлари, шу аснода уларнинг табиатидаги рўй берган ҳиссий-маънавий эврилишлар маҳорат билан кўрсатилган. Жумладан, асарда йўқчилик туфайли ўзбек аёлининг ўзидаги эзгу сифатлардан айрилиб бориш жараёни таъсирли акс эттирилган. Маънавият жуда юксак тушунча, лекин у ўзгармас ва турғун ҳодиса эмас. Одамдаги маънавий сифатлар ҳаётнинг ўзида, унинг таъсирида шаклланади, ўзгаради, юксалади. Романда тўғри йўлга қўйилмаган ҳаёт одамнинг моддий ҳолатидагина эмас, балки маънавий-ахлоқий сифатларига ҳам салбий таъсир кўрсатиши мумкинлиги билгичлик билан кўрсатилган.

Зулфия Куролбой қизи тимсоллар моҳиятини ёрқин акс эттирадиган қирраларини яхши билади. Шунинг учун ҳам у Насибанинг руҳиятидаги эврилишни биргина овоз детали орқали тўлиқ кўрсата олган. Романда соддагина Насиба ўзини текширадиган, хатти-ҳаракатларини тафтиш қиладиган ўй кишиси сифатида тасвирланади. Насиба

тимсолида адоқсиз машаққат, сўнгсиз азоблар ҳам эзгуликка умид ва одамларга ишонч туйғусидан айиролмаган ўзбек аёли тасвирланади. Оиласи тинчлиги, болалари соғлиги, эрининг хотиржамлигинигина ўйлайдиган бу аёл дунё муаммоларини ҳал этишни даъво қилмайди, шоҳона ҳаётни орзу қилмайди, одам қатори яшашнигина истайди, холос. У қахрамон ҳам, донишманд ҳам, буюк ҳам эмас. Лекин у одамнинг тириклиги фақат азоблардан иборат бўлиши мумкин эмаслигини билади, одамларга ишонади ва эзгу кунлар келишига чиндан умид қилади. Ана шу умиди уни улуғлайди. Зеро, шайтон ва унинг йўлидан кетаётганларгина умиддан маҳрумдирлар.

Асар бошида Насибанинг кунлик ҳаёти билан танишамиз. У ҳар қандай ўзбек аёли сифатида эрига садоқатли, меҳрли инсон сифатида гавдаланади. Бироқ асарда Насибанинг ўй-хаёллари ва кечинмалари, воқеаларга бўлган руҳий ҳолатлари тўлиқ ёритилмайди. Воқеаларга бўлган муносабатини эътиборга оладиган бўлсак, Насиба характери ҳам тўлиқ очиб ташланмайди. Ёзувчи хулоса чиқариш ва унинг руҳий ҳолатини англаб етишни китобхоннинг ўзига қолдиради. Биз асарни ўқир эканмиз, Насиба яқинда уч хонали уйни икки хонали уйга алмаштириб ўз қарзларини тўлаган, бироқ келажагини яратиш учун кўлида қолган пули етарли эмаслиги аёнлаша боради. Биз бу ҳолатларни Лола опа исмли аёлнинг Насибанинг уйига келиши ва ундан қарзини талаб қилиши орқали билиб оламиз. Насиба асар бошида ўз қарзларини тўлашга астойдил киришади. Ҳатто рўзғорини тебратиш учун эски кийимлар бозорига чиқиб савдо қилишга мажбур бўлади. Турмуш ўртоғи бор бўлса-да, бироқ Насиба унга суяна олмайди. Натижада унинг руҳиятида ўзгаришлар содир бўла бошлайди. Қачонлардир эрини бутун жаҳонда ягона суянчиқ тоғ сифатида кўрган бўлса, аста-секинлик билан Донишга бўлган муносабати ўзгара бошлайди. Унинг ҳар доим ичиб келиши, рўзғор тебратиш учун қарзга ботиши, Насиба берган пулни ўғирлатдим деб уйига келиши Насибани буткул ўзгартиради. У бозорга чиқа бошлагандан сўнг эса Донишга умуман ишонмай қўяди. Уни кўлига пул беришни истамай қолади. Кейинчалик бу ишидан пушаймон бўлади ва қилган ишининг гуноҳи сифатида Талгат исмли бегона эркакни боқишга ўзини мажбур деб ҳисоблайди.

Ёзувчи Насибанинг руҳий ҳолатини чизишдан кўра хатти-ҳаракатлари орқали унинг руҳий ҳолатини бера бошлайди.

“- Пулни... йўқотиб... қўйдингизми?...”

Қорачиқлари кенгайиб кетган Насиба даҳшат ичида пичирлади.

- Олдириб... қўйдим... - ерга қараганча мингирлади Дониш, хаёлида эса: “Чинданам куппа-кундузи тунаб кетди-ку, Жамшид!..” деган ўйни ўтказди.

- Шўрим қурсин...

Юзи қордек оқарган аёл деворга беҳол суянди. Бир дақиқадан кейин пешонасида реза-реза тер томчилари пайдо бўлиб, лаблари атрофи кўкариб тез-тез, қисқа-қисқа нафас ола бошлади”(3, с. 55).

Ушбу парчадан кўриниб турибдики, Насиба охирги қолган пулларини Донишга берган, бироқ Дониш ҳар сафаргидек Насибани алдайди. Насибага эса бу охирги томчи бўлиб қўйилади ва бу ҳолатни бошқа кўтара олмайди. Шу сабаб унинг аҳволи ўзгаради.

Ранги оқариб тез-тез нафас ола бошлайди. Ўзини ёмон ҳис этади. шу аҳволда ҳам

Донишга ҳеч қандай сўз айтмайди. Тонгга яқин аҳволи бироз яхшиланади ва аёл ўз ишлари билан банд бўлади. Адиба аёлнинг аҳволини кўрсатиш учун ҳам мимикадан

унумли фойдаланади. Ўқувчи эса ўз навбатида Насибанинг аҳволини кўз олдида жонлантира олади.

Олдин асарлардаги адабий тимсоллар ўз номига мувофиқ тарзда тимсол бўларди. Яъни бадий асарда тасвирланган персонаж кимларнингдир умумлаштирилган образи, қандайдир ижтимоий қатламнинг вакили саналарди. Эндиликда адабий образ фақат ўзининг тимсоли, фақат ўзининг вакили холос! Бадий асарда одамни тўданинг вакили эмас, битта ва бетакрор шахс сифатида акс эттириш, унда бирор ижтимоий қатламга хос хусусиятни эмас, балки ёлғиз унгагина тегишли яхши-ёмон сифатларни тасвирлаш шу хил эстетик натижага олиб келди.

Бу жиҳатдан Дониш тимсоли жуда характерлидир. Уни тушуниш ва ёқлаш қанчалар қийин бўлса, қоралаш ва рад этиш ҳам шунчалар мушкул. Бу персонаж табиатини белгилашда ёзувчи позициясининг ноаниқлигидан эмас, балки асарда одам табиатидаги ўзгарувчанлик ва барқарорликнинг тўғри кўзда тутилганидандир. Гарчи, романда Донишнинг ўтмиши бир қадар ёрқин рангларда эсланса-да, аслида табиатидаги бетайинлик, ожизлик, қийинчиликларга бетоқатлик унинг ҳар бир хатти-ҳаракатида уч бериб туради. Адиба шу тимсол мисолида ўзгани туймоқ ва тушунмоқ билан унинг учун биргина амалий қадам қўймоқ ўртасида чексиз масофа борлигини кўрсатади.

Асарни ўқиш жараёнида Дониш олий маълумоти бўлса-да, боши берк кўчага кириб қолишига сабаб бўлган воқеалар замирига англай бошлаймиз. Дониш қачонлардир инженер бўлиб ишлаган, бироқ заводнинг банкрот ҳолатига келиши сабабли у ишини ташлаб чиқиб кетишга мажбур бўлган бўлса, иккинчи ҳолатда ўғли Фаррухнинг оёғи синиб шифохонага ётиши ва унинг соғлигини тиклаш учун анча қарзга ботиши билан белгиланади. Бундан ташқари унинг оғир аҳволда қолишига бузуқ машинани олиб кун кўриш учун ҳаракат қилишида ҳам кузатса бўлади. Дониш ҳар доим оғир аҳволга тушса ҳам ундан керакли хулоса чиқара олмайди. Натижада кундан кунга аҳволи оғирлашиб ҳеч қандай ишга ярамайдиган, бирор сўм қўлига тушса пивоҳўрликка чопадиган одамга айланади.

Дониш шу аҳволга етадики охир-оқибат ўзининг ёлғонига ўзи ҳам ишона бошлайди. У Насибага рўйи-рост, бор ҳақиқатни айта олмайди. Яъни, ишдан кетганлиги ва бошқа ишга жойлаша олмаганлиги, бекорчи инсонга айланганлиги кабилар. Бир ёлғон иккинчи ёлғонни етаклайди. Натижада охириги пулларида ҳам айрилади.

Қисмат ва инсон муносабати ҳақидаги баҳс романнинг бошидан охиригача давом этади. Асардаги ҳар бир қаҳрамоннинг тақдири ўша муносабатларнинг бирор йўсинда намоён бўлишидир. Роман қисматни кутиб ётишини эмас, балки уни муносиброқ қилиш учун тинимсиз интилиш, қийинчиликлар оғушида тозариш кераклигига ўқувчини ишонтира олади.

“Армон асираси”да миллий романчиликка янгилик бўлиб қўшиладиган жиҳатлар анчагина. Зухра, Талгат, Насиба, Хулкар ва айниқса, Дониш каби персонажларни ўзбек адабиётидаги янгилик дейиш мумкин. Худди ҳаётдаги ва қисматдаги каби бу образларнинг тутумларини ҳам олдиндан башорат қилиб бўлмайди.

Зулфия Қуролбой қизининг романи ижтимоий роман эмас, чунки у қатламни эмас, шахсни тасвирлашни мақсад қилиб қўйган. Одам алоҳида бир қадрият эмас, балки шунчаки ишлаб чиқарувчи ёки истеъмолчи даражасига тушган шароитда унинг қизиқишу интилишлари ҳам майдалашиб кетиши асарда таъсирли акс эттирилган. Одам ҳақида

шафқатсизлик билан айтилган меҳр кўшиғи бўлмиш бу роман етилган яранинг йиринглари ситиб чиқариши зарурияти каби мажбурий аёвсизлик маҳсули бўлган битикдир. Адоксиз инсоний дардлар ҳақида шавқ билан ёзилган мазкур асар ҳар бир ўқувчини ўз хатти-ҳаракатлари ҳақида ўйлашга ундайди.

REFERENCES

1. Жаҳон адиблари адабиёт ҳақида. –Т.: Маънавият, 2010. 127-бет.
2. Йўлдошев Қ. Ёниқ сўз. -Т.: Янги аср авлоди, 2006 й. 130-131-бетлар.
3. Қуролбой қизи З. Армон асираси. – Тошкент: Янги аср авлоди. 2009. – Б. 301.

SCIENTIFIC AND THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE PROBLEM OF THE FORMATION IN THE FAMILY OF PERCEPTIONS OF A HEALTHY LIFESTYLE OF YOUNG PEOPLE AND THE STATE OF ITS STUDY

Saidov Azamat Ismoilovich

Samarkand State Institute of foreign languages Head of the magistracy Department

Doctor of Psychological Sciences, Associate Professor

Avulkhairov Firdavsiy Utkir ugli

Teacher of Samarkand State Institute of foreign languages

Razakov Farhad Kuvondikovich

Teacher of Samarkand State Institute of foreign languages

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7315000>

Abstract. *The article describes the scientific and theoretical foundations of the problem of the formation of the family's perceptions of a healthy lifestyle of young people and the scientific and theoretical views of foreign and Central Asian scientists on the state of its study.*

Keywords: *A healthy generation, a healthy lifestyle, the psychology of a healthy lifestyle, social imagination, scientific views and theories.*

НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ В СЕМЬЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ О ЗДОРОВОМ ОБРАЗЕ ЖИЗНИ МОЛОДЕЖИ И СОСТОЯНИЕ ЕЕ ИЗУЧЕНИЯ

Аннотация. *В статье описываются научно-теоретические основы проблемы формирования представлений семьи о здоровом образе жизни молодежи и научно-теоретические взгляды зарубежных и центрально азиатских ученых на состояние ее изучения.*

Ключевые слова: *Здоровое поколение, здоровый образ жизни, психология здорового образа жизни, социальное воображение, научные взгляды и теории.*

To understand the perceptions of a healthy lifestyle, it is necessary to turn to ideas and views on the psychology of imagination. Accordingly, below we will try to dwell on the social, psychological characteristics of the imagination.

Social representations consist of a structure of interconnected ideas, metaphors, images that represent the attitude of a group to a socially significant object [1]. The main functions of social imaginations are the vision and support of social sickness, the facilitation of communication, as well as the direction of individual behavior.

The study of social imaginations is an urgent task, since their dynamics and transformation make it possible to understand changes in culture. Social representations, in turn, are formed in the process of communication of members of one or another group.

According to the theory of social imagination, the object of imagination is a sociocognitive "twisted" object, which is the subject of various levels of discourse (interpersonal, media, cultural communication).

Accordingly, interactionism, which analyzes social representations in the form of emblems, draws more to sociology, while the theory of social representations is able to cure the psychological status that appeals to such as a number of social phenomena: idea, collective imagination and memories, social cultural construction of individual and collective "I".

The theory of social representations and the model of social knowledge develop their structure, manifestation and distribution in communicative, interactive processes, characterize the functions of knowledge and experiences in social practice.

The concept of social imagination is put forward in science by Serge Moskvizi in his work on the attitude of the French population in the 60s of the last century towards the popularization of the ideas of psychoanalysis, and it begins to be widely used. Initially, this direction was focused on the study of social manifestations of scientific knowledge. However, later the explanatory framework of this theory expanded, and now it is perceived as a field of study of the doctrine of social experience, its structure, and its full dynamics and role in social practice.

Historically, this theory stems from the delimitation of social and collective perceptions in Emile Durkheim's sociology [2]. He was one of the first to focus on the important role of collective imagination in the structure of our language, traditions and institutions, and on how individual thought of this set of visions additionally contains social thought.

As another author who expected the emergence of the theory of social imagination, Moscow shows Jean Piag  [19]. He had learned that children apply different knowledge in seeing "their world" and in the process of understanding being. The third source is Sigmund Freud's integration of psychoanalytic ideas about interiorization, which explains the content that fills the images and images with reality that leave their mark on our lives since childhood. In this way E. Understanding knowledge and imagination from Durkheim as collective phenomena, J. Social systematization of signs and existence from piage, Z. Freud, on the other hand, inherited external phenomena around a person from his inner world and the process of becoming part of the worldview.

Since the 1960s, the theory of social imagination has been a leading paradigm in France, Italy, Spain, Portugal and Latin America. In the mid-80s, interest in this direction also arose in the British Isles, and later in France, the USA, Canada, Australia, and academic discussions on this issue escalated.

And in the separation of the structure of social representations, researchers J.K. Abric's social representations are made up of the (nuclear) part of the group that provides stability to the imagination, as well as the peripheral part of the group that is a constant variable that leads to adaptation to changes in the world. The cross-sectional structure depends on the change in the attitude, and the core remains stable, while the peripheral part Changes [3].

To understand the perceptions of a healthy lifestyle, it is necessary to turn to ideas and views on the psychology of imagination. Accordingly, below we will try to dwell on the social, psychological characteristics of the imagination.

Social representations consist of a structure of interconnected ideas, metaphors, images that represent the attitude of a group to a socially significant object [4]. The main functions of social imaginations are the vision and support of social sickness, the facilitation of communication, as well as the direction of individual behavior.

The study of social imaginations is an urgent task, since their dynamics and transformation make it possible to understand changes in culture. Social representations, in turn, are formed in the process of communication of members of one or another group.

According to the theory of social imagination, the object of imagination is a sociocognitive "twisted" object, which is the subject of various levels of discourse (interpersonal, media, cultural communication).

Accordingly, interactionism, which analyzes social representations in the form of emblems, draws more to sociology, while the theory of social representations is able to cure the psychological status that appeals to such as a number of social phenomena: idea, collective imagination and memories, social cultural construction of individual and collective "I".

The theory of social representations and the model of social knowledge develop their structure, manifestation and distribution in communicative, interactive processes, characterize the functions of knowledge and experiences in social practice.

The concept of social imagination is put forward in science by Serge Moskvizi in his work on the attitude of the French population in the 60s of the last century towards the popularization of the ideas of psychoanalysis, and it begins to be widely used. Initially, this direction was focused on the study of social manifestations of scientific knowledge. However, later the explanatory framework of this theory expanded, and now it is perceived as a field of study of the doctrine of social experience, its structure, and its full dynamics and role in social practice.

Historically, this theory stems from the delimitation of social and collective perceptions in Emile Durkheim's sociology [2]. He was one of the first to focus on the important role of collective imagination in the structure of our language, traditions and institutions, and on how individual thought of this set of visions additionally contains social thought.

As another author who expected the emergence of the theory of social imagination, Moscow shows Jean Piajé [4]. He had learned that children apply different knowledge in seeing "their world" and in the process of understanding being. The third source is Sigmund Freud's integration of psychoanalytic ideas about interiorization, which explains the content that fills the images and images with reality that leave their mark on our lives since childhood. In this way E. Understanding knowledge and imagination from Durkheim as collective phenomena, J. Social systematization of signs and being from piaje, Z. Freud, on the other hand, inherited external phenomena around a person from his inner world and the process of becoming part of the worldview.

Since the 1960s, the theory of social imagination has been a leading paradigm in France, Italy, Spain, Portugal and Latin America. In the mid-80s, interest in this direction also arose in the British Isles, and later in France, the USA, Canada, Australia, and academic discussions on this issue escalated.

And in the separation of the structure of social representations, researchers J.K. Abric's social representations are made up of the (nuclear) part of the group that provides stability to the imagination, as well as the peripheral part of the group that is a constant variable that leads to adaptation to changes in the world. The cross-sectional structure depends on the change in the attitude, and the core remains stable, while the peripheral part Changes [4].

Looking at the current development of views on a healthy lifestyle, historical data go back to 1832 - the American medic Sylvester Graham (1794-1851). Sylvester Graham gives lectures on vegetarianism to Christians who moved from England to America because of their strong belief in Christianity. The reason is, according to some traditions of Christianity, eating animal meat, including eggs, was considered a sin. In the American state of Philadelphia during that period, cholera spread widely, and many were dying from this disease. Graham watches that, on his advice, no one from those who follow vegetarianism suffers from cholera. Then he decides that vegetarian nutrition increases the body's defenses, and continues to widely promote, promote this idea [5].

In this period, there are more and more non-traditional-minded people, or rather, medical professionals, and there are more and more devotees and scientists who have done world-renowned work in the field of a healthy lifestyle. In America - Howard Hay, Djennings, Troll, Tilden, Jackson, Herbert Shelton, Paul Bregg, Alisa Chase, In Japan-Kotsudzo Nishi, George Ozawa, Imamura Motoo, In Germany-Max Gerzon, In Israel-Michael Goren, In Russia - Yuri Nikolaev, Alexander Mikulin, A.N.Kokosov, Nadezhda Semenova and others are among them.

It should also be noted that many of those who have switched to a healthy lifestyle are themselves exposed to severe pain, some of which are those who are recognized as incurable by official medicine. But they fought for their lives themselves, without kneeling in front of pain. For example, Howard Hay - kidney colds (glomerulonephritis), Paul Bregg - pulmonary tuberculosis, Kotsudzo niši - intestinal tuberculosis, Max Gerzon - migraine, Michael Goren - renal tuberculosis, Alexander Mikulin - heart infarction, Nadezhda Semenova - polyarthritis, Louise Hay - who suffered from uterine cancer and were only halos from severe pain due to their healthy lifestyle.

REFERENCES

1. Бовина И.Б. Социальное значение здоровья и болезни. - М.: Аспект пресс, 2007. - С. 287-301.
2. Адлер А. Наукажить /Пер. с англ. - Киев: Port-Royal, 1997. - 288 с.
3. Ананьев В.А. Основы психологии здоровья. Книга 1. Концептуальные основы психологии здоровья. – СПб.: Речь, 2006. – 384 с.
4. Бекмуродов М. Ўзбекменталитети. - Т.: 2011. 178 б.
5. Ананьев В.А. Психология здоровья. - СПб., 2006. - 384 с.
6. Лисицын Ю.П. Общественное здоровье и здравоохранение: Учебник для вузов. - М.: ГЭОТАР-МЕД, 2002. - 520 с.
7. Ismailovich S. A. Socio-Psychological Problems of Educating an Independent-Minded, Creative Person in the Educational Process //CENTRAL ASIAN JOURNAL OF LITERATURE, PHILOSOPHY AND CULTURE. – 2021. – Т. 2. – №. 12. – С. 4-7.
8. Саидов А., Джураев Р. Баркамол авлодни тарбиялаш-соғлом турмуш тарзини шакллантиришда спортнинг ўрни //Общество и инновации. – 2021. – Т. 2. – №. 2. – С. 203-208.
9. Саидов А. pedagogik mahorat: ёшлар ўртасида соғлом турмуш тарзини шакллантириш устувор вазифа сифатида //центр научных публикаций (buxdu.uz). – 2020. – Т. 2. – №. 2.
10. Sharifjon To'lqin o'g A. et al. TA'LIM-TARBIYA TIZIMI VA O'QITUVCHILAR FAOLIYATIDA PSIXOLOGIK XIZMATNING AHAMIYATI //MODELS AND METHODS FOR INCREASING THE EFFICIENCY OF INNOVATIVE RESEARCH. – 2022. – Т. 1. – №. 11. – С. 57-60.
11. Саидов А. СОҒЛОМ ВА БАРКАМОЛ ШАХСИ ТАРБИЯЛАШНИНГ ИЖТИМОЙ-ПСИХОЛОГИК МАСАЛАЛАРИ //Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS). – 2021. – Т. 1. – №. Special issue. – С. 262-266.

12. Саидов А., Джураев Р. Воспитание гармоничного поколения–роль спорта в формировании здорового образа жизни //Общество и инновации. – 2021. – Т. 2. – №. 2. – С. 203-208.
13. Saidov A. Historical roots of formation of healthy lifestyle culture psychology in the family //International Journal of Pharmaceutical Research. – 2020. – Т. 12. – №. 4. – С. 628-630.
14. Ismailovich A. S. PROBLEMS OF IMPROVING PSYCHOLOGY OF HEALTHY LIFESTYLE OF UZBEK FAMILY //Scientific reports of Bukhara State University. – 2020. – Т. 4. – №. 1. – С. 313-318.
15. Ismoilovich S. A. SOCIO-PSYCHOLOGICAL PROBLEMS OF THE FORMATION OF THE PSYCHOLOGY OF A HEALTHY LIFESTYLE OF FAMILIES.
16. A. Saidov SOCIAL PSYCHOLOGICAL SIGNIFICANCE OF THE FORMATION OF A CULTURE OF A HEALTHY LIFESTYLE IN THE FAMILY // SAI. 2022. №B7. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/social-psychological-significance-of-theformation-of-a-culture-of-a-healthy-lifestyle-in-the-family> (дата обращения: 05.11.2022).

МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМДА ИККИ ТИЛЛИЛИК (ЎЗБЕК-ИНГЛИЗ)

Зилола Миркасимова

МТТДМҚТМОИ таянч докторанти

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7315020>

Аннотация. Мазкур мақола мактабгача ёшдаги болаларда икки тиллилик (ўзбек-инглиз)ни шакллантириши орқали, уларнинг когнитив(билиш) компетенциясини ривожлантириши мумкинлиги ҳамда бу борада олиб борилган бир қатор тадқиқотлар натижаларини ўз ичига олган. Ҳар қандай тил ҳоҳ у иккинчи ёхуд хорижий тил бўлишидан қатъий назар она тили билан параллел олиб борилиши кераклиги ва бир тил иккинчисига халакит бермаслигини ёқлайди.

Калим сўзлар: Билингвизм, Психоллингвистика, когнитив (билиш), ярим тиллилик.

ДВУЯЗЫЧНОСТЬ В ШКОЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ (УЗБЕКСКИЙ-АНГЛИЙСКИЙ)

Аннотация. В данной статье приведены результаты ряда исследований возможности развития познавательной компетентности дошкольников через формирование двуязычия (узбекско-английского). Он выступает за то, чтобы любой язык, будь то второй или иностранный, преподавался параллельно с родным языком, и чтобы один язык не уничтожил другой.

Ключевые слова: двуязычие, психоллингвистика, когнитивное (познание), полужязычие.

BILINGUALITY IN SCHOOL EDUCATION (UZBEKI-ENGLISH)

Abstract. This article contains the results of a number of researches on the possibility of developing cognitive (cognitive) competence in preschool children through the formation of bilingualism (Uzbek-English). He advocates that any language, whether it is a second or a foreign language, should be taught in parallel with the mother tongue, and that one language should not destroy the other.

Key words: Bilingualism, Psycholinguistics, cognitive (knowing), semilingualism.

Билингвизм атамаси лотин тилидан олинган бо`либ, «би-кки ва лингуа-тил» яъни икки тилда гапириш ва тушуниш қобилияти назарда тутилади. Бироқ шу кунга қадар олиб борилган тадқиқотларда билингвизмнинг боланинг билиш компетенцияси ривожига бўлган таъсирини турлича талқин қилинган.

Билингваллик бўйича олиб борилган тадқиқотлар тарихига назар солсак, жумладан 1920-1930 йилларда олиб борилган тадқиқотлар билингв (икки тилли) болаларнинг ақлий ҳамда нутқий ривожланиши, монолингв (якка тилли) болаларникига қараганда анча орқада деган фикрлар илгари сурган. Саер Д. Ж тадқиқотларида билингвизм кичик ёшдаги болаларнинг ақлий ривожланишига салбий таъсир кўрсатади ва уларни тиллар мулоқотида чалкаштиради деган ҳулосани берган.

1940 йилга келиб бир қатор олимлар билингв болаларнинг ақлий ривожланиши ҳамда билиш даражаси монолингв болаларники билан тенг эканини тасдиқладилар.

Билингвалликни мактабгача ёшдаги болаларнинг ривожланишига ижобий таъсири катта эканлиги илк маротаба 1962 йилда Канаданинг Ёрк университети профессори, психолог эллен Биалисток мақоласида баён қилинган эди. Элизабет Пилл ва Уоллес Ламберт Монреалда инглиз ва француз тилларида сўзлашувчи билингв болалар ҳамда фақатгина француз тилида сўзлашувчи монолингв болаларни таққослаган ҳолда ўтказган

тадқиқоти, билингв болаларнинг билиш даражаси монолингвларникига қараганда анча юқори эканини қайд этиб ўтган.

Психоллингвистика бўйича олиб борилган тадқиқотлар ҳақиқий икки тиллилик фақат одам ҳеч бўлмаганда битта тилда ҳар қандай фикрни мос тарзда ифодалашга қодир бўлган тақдирдагина ривожланади. Агарда нутқ биронта тилда ҳам тўлақонли шаклланмаган бўлса, бу ҳолда фикр тузилмаси бузилиб кетади ва ўз фикрини ифодалашга бўлган интилиш муваффақиятсизликка учрайди, бу эса нафақат психологик эзилишларга, балки мулоқот сифатидаги чуқур йўқотишларга ва инсон шахсига зиён етишига олиб келади. Ярим тиллилик деб аталадиган бундай ҳодиса, умуман олганда, жамият учун ҳам анча хавфлидир, чунки бунда унинг аъзоларининг муайян қисми хиссиётларини, эҳтиёжлари, истак-хоҳишларини тегишли тарзда сўз шаклига келтира олмайди. Агарда инсон хоҳлаган нарсасини айта олмаса, у бошқалар тенг равишда рақобатлашишга коммуникациянинг одатдаги шаклларида фойдаланишга қодир бўлмай қолади ҳамда у ўз-ўзини бошқаришни қандайдир бошқа шаклларига мурожаат қилишга, баъзан эса зўравонлик қилиш, куч ишлатишга мажбур бўлади. Шундан келиб чиққан ҳолда, илк ёшдан бошлаб индивиднинг нутқий ривожланишини тузатишни тўғри ташкил этиш зарур. “Илк старт”она тилини қабул қилишга ва кейинчалик ҳар қандай бошқа тилни ўзлаштириб олишга ҳам ижобий таъсир кўрсатади”. Тил қанчалик олдин эгаллаб олинса, билимлар ҳам шунчалик осон ва тўлиқроқ ўзлаштирилади.

Сўнгги йилларда олиб борилган тадқиқотлар билингвалик мактабгача ёшдаги болаларнинг билиш компетенцияси ривожини учун нақадар фойдали эканини кўрсатмоқда.

Т.В.Багданованинг таъкидлашича, 1990-2000 йилларда ўтказилган Пилл ҳамда Ламбертлар тадқиқотлари кўпчилик олимларни билингвизм ҳодисасини тадқиқ қилишга ундади. Хусусан Э.Биалисток билингвизмни боланинг когнитив ривожланишига бўлган таъсирини ўрганди. Икки тилни яхши биладиган болалар билан ишлаш жараёнида шуни аниқладик, билингвлар лингвистик жараёнларни юқори даражада назорат қила олишар экан. Бу нарса уларнинг когнитив ҳамда коммуникатив компонентларни таҳлил қила олишларида намоён бўлади.

Когнитив тестлар натижаси билингв болаларнинг когнитив ривожланиш даражаси монолингв болаларникига қараганда бир мунча юқори эканини кўрсатди.

Балкан, Сумминс, Пинто Таесчнер, Титонелар фикрича билингваллик боланинг когнитив (билиш) ҳамда металингвистик қобилятларини ривожлантиради.

Психологларни таъкидича болалар тилларни осон ўзлаштирадилар, тилларни ўзлаштиришни ҳам ҳудди ўйиндек қабул қилишади. Энг муҳими улар тилни ўзлаштириш жараёнида хато қилишдан қўрқинмайди, шунинг учун ҳам уларни икки ва ундан ортиқ тилларни ўзлаштириши катталарга нисбатан осон кечади. Билингв болалар монолингв болаларга нисбатан тез қарор қабул қилишади, бунга сабаб уларнинг мия фаолияти биринчи тилдан иккинчи тилга тезда ўта олишидадир. Бунда болалар бир тилни фаоллаштиришса иккинчи тилни мияда сақлаб туришларига тўғри келади. Бу эса ўз навбатида мия учун ривожлантирувчи машқлардан бири бўлиб хизмат қилади.

Хулоса тарзда шуни таъкидлаш жоизки, бугунги кунда мактабгача ёшдаги болаларда шаклланаётган тиллар, уларнинг она тилисини унут бўлишига ҳам сабабчи бўлиши мумкин экан. Шундай экан тилларга ихтисослашган мактабгача таълим ташкилоти тарбияланувчилари, уй шароитида фақатгина ўз она тилларида мулоқотга киришишлари,

нафақат уларнинг она тиллари ривожини учун хизмат қилади, балки боланинг когнитив ривожини учун мустаҳкам пойдевор бўлиб хизмат қилади.

REFERENCES

1. Saer D. J. The Effects of Bilingualism on Intelligence [Text] / D.J. Saer// British Journal of Psychology. -1923.-No.14.- P. 25-38.
2. Pinter, R. The relation of bilingualism to verbal intelligence and school adjustment [Text] / R. Pinter, S. Arsenian // Journal of Education Research. -1937. – No.31. - P. 255-260
3. Д.Р.Бабаева. Нутқ ўстириш назарияси ва методикаси. Дарслик.-Т.: “Баркамол файз медиа”,2018, 736.-432Б.
4. Жинкин Н.И. Механизмы речи. – М. АПН, 1958.-С.38
5. Биалйсток, э. Билингвализм ин Девелопмент: Лангуаге, Литерасй анд Согнитион [Техт] / э. Биалйсток.- Самбридге: Самбридге Университй Пресс,
6. Bagdanova T.V. Bilingvizmning rivojlanish tarixi: maqola, jurnal poznanie-Chelyabinsk,2017

FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF PRESCHOOL CHILDREN IN A BILINGUAL ENVIRONMENT

Nasreddinova Khusnorabonu

1st stage master's student of the Faculty of Theory and Methodology of Education and Training (pre-school education) of Tashkent State Pedagogical University named after Nizami

Sadikova Shoista

Teacher, professor of Tashkent State Pedagogical University named after Nizami

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7315036>

Abstract. *The term bilingualism here suggests the acquisition of two languages during the first six years of life. This definition includes the following conditions: (a) Children are able to comprehend and/or produce linguistic aspects of two languages. (b) Children are exposed "naturally" to the two systems of languages as they are used in the form of social interaction during early childhood. This condition requires a substantive bilingual environment. In many cases this exposure comes from within a nuclear and extended family network but this need not be the case (visitors, and extended visits to foreign countries are examples of alternative environments). (c) The simultaneous character of development must be apparent in both languages. This is contrasted with the case of a native speaker of one language, who after mastery of that language, begins on a course of second language acquisition. It is the preceding combined conditions which define the present population of interest. It is clear from this definition that an attempt is made to include the child's linguistic abilities in conjunction with the social environment during an important "developmental segment" of life and at the time of learning second language.*

Key words: *social and cultural, environment, bilingualism, kindergarten.*

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ДОШКОЛЬНИКОВ В БИЯЗЫЧНОЙ СРЕДЕ

Аннотация. *Термин билингвизм здесь предполагает овладение двумя языками в течение первых шести лет жизни. Это определение включает следующие условия: (a) Дети способны понимать и/или воспроизводить лингвистические аспекты двух языков. (b) Дети «естественно» знакомятся с двумя системами языков, поскольку они используются в форме социального взаимодействия в раннем детстве. Это условие требует существенной двуязычной среды. Во многих случаях такое воздействие происходит внутри нуклеарной и расширенной семейной сети, но это не обязательно (посетители и продолжительные визиты в зарубежные страны являются примерами альтернативной среды). (c) Одновременный характер развития должен быть очевиден в обоих языках. Это контрастирует со случаем носителя одного языка, который после овладения этим языком начинает курс овладения вторым языком. Это предшествующие комбинированные условия, которые определяют нынешнюю интересующую совокупность. Из этого определения ясно, что делается попытка включить языковые способности ребенка во взаимосвязь с социальной средой на важном «развивающем отрезке» жизни и во время изучения второго языка.*

Ключевые слова: *социокультурная среда, билингвизм, детский сад.*

INTRODUCTION

Modern requirements for the organization of the educational process are dictated by changes in the political, social and cultural spheres of society. The focus is on the personality

and interests of the student, his creative and cognitive potential. Changes in early language education are especially dynamic. Changes in the requirements for the quality of knowledge of an international language like English led to the search for the most optimal approaches to the early development of a foreign language. The education system faced the task of preparing a multifaceted intellectual personality who is fluent in native and foreign languages from the preschool age.

In the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan, dated May 19, 2021 No. DP-5117 "On measures to raise to a qualitatively new level of activities to promote the study of foreign languages in the Republic of Uzbekistan", the task was set to establish an Agency for the Promotion of the Study of Foreign Languages under the Cabinet of Ministers and positions of regional representatives of the Agency in the Republic of Karakalpakstan, regions and the city of Tashkent. Determine the main tasks of the Agency: coordination of the development of language learning methods and recommendations suitable for all categories of the population in order to introduce the chain of continuous education into the field of teaching foreign languages according to the principle "**kindergarten** - school - higher educational organization - enterprise"; where pre-school educational institutions are the first and important stage. The introduction of a foreign language has an effective development not only for the development of the country, but also for the development of the child.

The topic of the influence of bilingual education on the development of a child is considered in all modern research literature. At different times, performance indicators, language acquisition, and general mastery of the program were singled out as performance criteria, which revealed only such an aspect of the problem as the quality of bilingual educational programs. However, an equally important aspect is the issue of the comprehensive development of bilingual preschool children.

In the scientific community, more and more attention is paid to the issue of assessing the intellectual abilities and the level of formation of cognitive skills in bilingual children. With the development of bilingual methods, the thesis about the cognitive development of bilinguals is increasingly confirmed, which makes bilingual education in preschool educational institutions attractive not only from the point of view of mastering a second language in a sensitive period, but also from the point of view of creating conditions for its intellectual development. Another equally important positive impact of development in a bilingual environment for young children is speech development.

Most researchers (A.A. Leontiev, E.I. Negnevitskaya, N.D. Galskova, Z.N. Nikitenko) associate the beginning of a child's development when mastering a foreign language with the following points: with the child's readiness for conscious learning, the formation of language and speech mechanisms of the native language, with susceptibility to a new language (this age is determined by 5-6 years). However, the data of many studies suggest that the acquisition of a second language is possible at an earlier age when the child is immersed in the language environment, which is the basis for the upbringing and development of the child.

MAIN PART

It is known that preschool education, including bilingual education, aims to satisfy the cognitive, playful, personal, psychophysiological needs and abilities of the child and must comply with the principles of developmental education and integration, the abilities and characteristics of pupils, etc. Education of preschoolers in two languages becomes possible in

line with the ontolinguistic, environmental and communicative-cognitive approaches at the initial stage of education. In the psycholinguistics of preschool education (I.A. Zimnyaya, A.A. Leontiev), communicative activity is considered as an activity of communication and involves the ability to correctly and quickly navigate in communication conditions and plan speech, and choose content communication, find and apply adequate language means in order to convey thoughts and provide feedback. The bilingual educational environment in a preschool educational institution implies the ability to use the entire range of development and upbringing tools that stimulate the child's speech activity in their native and foreign languages, which allows him, by the end of mastering the preschool program, not only to use two languages for educational and domestic purposes, but also effectively affects development.

The postulates of cognitive psychology are also an actual area of study for designing the developmental features of preschoolers in a bilingual environment. Founded in the late 1950s and early 1960s. (Bodalev A.A., Velichkovsky B.M., Kovale G.A., Piaget J., Solso R., Bruner G., Miller G., etc.), it served as a scientific basis for many teaching methods from an early age.

The objects of research on the features of cognitive development are cognitive processes, such as aspects of speech and language, representation of information, memory, logical thinking, cognitive abilities, etc. In education, cognitive development is commonly understood as development that relies on the cognitive development of the student. Foreign scientists (P.R. Goodenough, G. Lakoff, R. Langaker, A.Zh. Silverman, etc.) and domestic scientists (I.L. Beam, A.D. Deikina, E. S. Kubryakov, A. A. Leontiev, O. G. Malaya, A. N. Shamov, A. V. Shchepilova, etc.). Linguistics at an early preschool age focused on the analysis of processes associated with the perception, comprehension, and knowledge of reality. Research in this area makes it possible to draw conclusions about the cognitive potential of language acquisition, to develop methods for assessing the intellectual development of bilingual children and the potential of curricula in preschool educational institutions

The study of the current situation in the field of bilingual education made it possible to identify contradictions between:

1. Increasing requirements for the level of foreign language communicative and cognitive ability of children and the impossibility of natural learning of a foreign language in a sensitive period.
2. Speech, intellectual and cognitive development of the child through the development of a second foreign language at an early age and the lack of sufficiently scientifically based methods in the field of organizing preschool education in a foreign language.

The above contradictions required the determination of the most suitable conditions for the development of a preschooler in a bilingual environment and the identification of features in the development of children by creating a bilingual educational and developmental environment and experimental testing of its effectiveness in the development of a child.

The effectiveness criteria were the level of formation and communicative skills and cognitive abilities of preschool children in the process of learning and development in a bilingual environment in preschool educational institutions.

For a long time, researchers of the development of the cognitive process in children in a bilingual environment have discussed the issue of the disadvantages and advantages of bilingual development. The ontogeny of children's speech in a bilingual educational environment

(upbringing and / or education) raises a large number of questions related to the assessment of the intellectual development of bilingual children.

In the 20-30s of the twentieth century, most researchers came to the conclusion about the negative impact of bilingualism on the intellectual development of the child. Researchers of this phenomenon have noted that bilingual children who are mastering primary and secondary school programs have lowered IQ and even mental retardation. In these studies, the term "speech inferiority" was often used to explain the reasons for the academic failure of children.

In the 30s of the twentieth century, during the period of negative assessments of bilingualism, L.S. Vygotsky suggested that multilingualism can have a positive effect on thinking and the level of human development. He argued that the ability to express thoughts in spirit and more languages allows the child to look at his language as a certain system, thus giving rise to the consciousness of linguistic operations. During such operations, a person simultaneously uses two different sign systems, and sometimes more.

Among the distinguished cognitive superiority, researchers of the 70-80s noted the following abilities:

- To generalizing conclusions (Liedtke, Nelson, 1986)
- Towards the solution of problems related to verbal transformation and replacement (Ekstrand, 1980)
- Towards the use of complex analytical strategies in solving non-verbal problems (Ben-Zeev, 1977)

Flexibility of thinking and the ability to work with semantically different information of different levels were recognized as specific features of the cognitive sphere of bilingual children.

For the first time, types of thinking were described by the American psychologist Joy Paul Gilford. The scientist identified convergent and divergent types of thinking. Convergent - habitual thinking, in which tasks are solved in stages. On the basis of this mechanism of thinking, the usual tests for the level of intelligence are carried out. Divergent thinking refers to creative thinking. People with this mindset, when solving problems, start from the problem and find several ways to solve it, discovering a whole variety of combinations of cause and effect. This type of thinking is not quantifiable. Many of its owners show an average IQ, but according to a study by L. Ricciardelli in the early 90s. it can be concluded that the thinking of a bilingual child has considerable flexibility.

Kessler, C. Quinn (1987) drew attention to the fact that bilingual children often use metaphors and complex syntactic constructions in speech. It is common for such children to put forward hypotheses and stand up for their confirmation, creating new language constructions.

The advantage of bilinguals is due to their ability in the selection and current control of stimuli: the ability to choose what matters in a given context. In the case of variable use of languages, they must, according to the situation, activate one of them and suppress the other. For someone who grows up learning two languages at the same time, such transitions occur naturally. These children develop more flexible language acquisition strategies from birth. The brain of a bilingual child distinguishes between stimuli coming from different linguistic systems. Teaching a child in two languages supports the development of his cognitive and extralinguistic abilities at a high level.

CONCLUSION

The positive influence of bilingualism on the development of the child can be considered proven. All of the above allows us to assert the importance of creating a bilingual educational developmental environment in a preschool institution for the purposes of intellectual and communicative-cognitive development of children. This need is also dictated by the socio-cultural conditions and value orientations of preschool education, fixed in state standards.

An analysis of bilingual programs developed both in Uzbekistan and abroad showed that for the most part they affect the primary level of education and only a small number implement programs in a foreign language or two languages at the level of preschool education. The key task is to design such an educational environment, which is based on an understanding of the essence of bilingual education and ideas about its positive impact on the intellectual and cognitive-communicative development of the child.

REFERENCES

1. Sadikova Sh. A Social adaptation of children in pre-school educational organizations
2. Sadikova Sh. A Preschool Pedagogy
3. Sadikova Sh. A Educational and educational technologies in preschool education
4. Sadikova Sh. A "Methodology and Activities of Centers in Preschool Education"
5. Avrorin V.A. Bilingualism and school. Problems of bilingualism and multilingualism. M
6. Avrorin V. A. Problems of studying the functional side of the language. L
7. Bazhenova O.V. Features of bilingual education or how to raise a successful child.
8. Haugen E. Language Contact // Reports for the Eighth International Congress of Linguists

ПРИМЕНЕНИЕ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

Икромжон Эргашев

Андижанский Государственный институт старший преподаватель кафедры
методики начального образования

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7315053>

Аннотация. В данной статье раскрыта сущность понятия “интерактивное обучение”, а также рассмотрены вопросы значения использования интерактивных методов в начальных классах.

Ключевые слова: начальное, интерактивные игры, метод, креативные подход, умственный, одарённый, способность, инновация, технология, квалификация, навыки и умения.

APPLICATION OF INTERACTIVE METHODS IN ELEMENTARY SCHOOL

Abstract. This article reveals the essence of the concept of “interactive learning”, as well as discusses the importance of using interactive methods in elementary school.

Key words: elementary, interactive games, method, creative approach, mental, gifted, ability, innovation, technology, qualifications, skills and abilities.

ВВЕДЕНИЕ

Активные методы и формы обучения применяются в педагогической и методической практике. Он объединяет группу педагогических технологий, достигающих высокого уровня активности учебной деятельности учащихся в начальной школе. Сегодняшнее время получил распространение ещё один термин – “интерактивное обучение”. Современная наука об образовании приблизилась к тому моменту, когда возникла потребность в создании педагогических технологий, которые обеспечивают самое главное в образовательном процессе – развитие личности каждого учащегося, его активности. Необходимо создавать такие условия обучения, чтобы учащийся стремился получить новые результаты своей работы и в дальнейшем успешно применить их в практической деятельности. На сегодняшний день мы не можем не задумываться над тем, что ожидает наших учащихся. Известно, что будущее потребует от них огромного запаса знаний не только по выбранной специальности, но в области современных технологий. Сегодня большинство предложений о работе требуют минимальных компьютерных знаний, поэтому очень важно при обучении школьников учитывать то, что современные информационные технологии приобретают первостепенное значение.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

Актуальная значимость данной проблемы заключается в том, что информационная компетентность все более определяет уровень его образованности.

Интерактивные методы, используемые для преподавания некоторых предметов, тесно связаны с общими методами обучения. Методы обучения представляют собой способы достижения целей обучения, а также теоретическую и практическую направленность учебного материала.

Методы обучения определяют роль учителей и учеников в учебном процессе, способы организации и проведения учебного процесса, а также действия, которые ученики должны предпринимать в этом процессе. Методика обучения - это способ

теоретической и практической учебной деятельности с учителем, направленный на решение учебных задач студентов.

Педагог выступает посредником между знаниями, накопленными в человеческом опыте, и сознанием ребенка, который еще не приобрел эти знания.

В современных условиях для повышения эффективности преподавания родного языка в начальных классах невозможно представить себе учебный процесс без использования интерактивных методов обучения. Применение интерактивных методов позволяет создать условия для:

- постановки целей и задач, поиска и анализа различных решений;
- выбора различных способов деятельности для достижения результата;
- развития коммуникативных умений и навыков
- развития таких важных социальных навыков
- мышления при принятии решений, критический подход к проблемам;
- уважение к чужому мнению, умение эффективно работать в группе, команде, более быстрой адаптации к новой ситуации, к новому коллективу.

В начальных классах на одно из первых мест выступает техника проведения урока, удачный выбор формы организации учебной деятельности в рамках урока:

- урок должен быть эмоциональным, вызывать интерес к учению;
- по возможности следует менять виды деятельности учащихся, оптимально сочетая различные методы и приёмы обучения;
- особое место на уроке занимают игры, которые снимают усталость и напряжение, дают возможность детям сменить форму деятельности;
- главная цель каждой игры – помочь понять и закрепить материал урока.

При интерактивном обучении учитель выполняет функцию помощника в работе, одного из источников информации; центральное место в его деятельности должен занимать не отдельный учащийся как индивид, а группа взаимодействующих учащихся, которые стимулируют и активизируют друг друга.

Интерактивное обучение повышает мотивацию участников в решении обсуждаемых проблем, что дает эмоциональный толчок к последующей поисковой активности участников, побуждает их к конкретным действиям.

Интерактивное обучение формирует способность мыслить неординарно, по-своему видеть проблемную ситуацию, выход из нее; обосновывать свои позиции, свои жизненные ценности; развивает черты, как умение выслушивать иную точку зрения, умение сотрудничать, вступать в партнерское общение, толерантность по отношению к своим оппонентам, необходимый такт, доброжелательность к участникам процесса совместного нахождения путей взаимопонимания, поиска истины.

РЕЗУЛЬТАТЫ ИССЛЕДОВАНИЙ

Для развития творческих способностей учителю сегодня очень важно от репродуктивных методов обучения перейти к продуктивным, когда ученик должен не только показывать понимание изучаемого явления, но и решать задачи, вскрывая причинно-следственные связи между ними, уметь связать изучаемый материал с практикой, с жизнью.

Для обеспечения максимально самостоятельной творческой деятельности учащихся учителю необходимо ограничиться лишь направляющим воздействием, исходя из того,

что любой ребенок стремится к успеху и никогда, как утверждает известный психолог Селестен Френе, "не устает от работы, которая отвечает его функциональным жизненным потребностям".

Для создания ситуации успеха на учебном занятии необходимо придерживаться следующих правил:

- все ученики способны усвоить материал, овладеть умениями и навыками;

- ученики должны знать, что учитель верит в них;

- учитель должен поощрять познавательную активность, делать акцент на понимание, а не на механическое запоминание, ни в коем случае не давать знания в готовом виде, а использовать проблемно-поисковый подход в обучении: например, предлагать учащимся продолжить мысль, сделать по аналогии, включить ассоциативное мышление – одним словом, создать для ребят ситуацию успеха, чтобы способствовать развитию интеллектуальной, творческой, предметно-практической сфер, то есть становлению личности в целом;

- важен психологический климат на уроке; способность учителя удивлять, привносить элемент необычности.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Систематическое проведение уроков русского языка с использованием интерактивных методов и ИКТ даёт возможность сделать вывод о том, что задача развития творческих способностей учащихся успешно решается. Одним из главных достижений педагогической деятельности считаю создание на уроке ситуации успеха, что позволяет активизировать развитие творческих способностей, стимулировать их проявление, а также способствовать повышению результатов обучения учащихся.

Прежде всего, любое занятие, в том числе и с использованием интерактивных технологий, должно иметь четкий план и структуру, достигать определенных целей и результатов. Все это помогает учащимся лучше усвоить материал и соотнести его с тем, что они уже знают. Интерактивное творчество учителя и ученика безгранично. Важно только умело направить его для достижения поставленных учебных целей.

REFERENCES

1. Бабанский Ю.К. Методы обучения в школе – М.: Просвещение 2006г.
2. Ваганова Н.А. Изучение особенностей проявления творческого потенциала школьников.
3. Горлова Л.А. Нетрадиционный урок – урок творчества: из опыта работы школы-гимназии № 12 г. Талдыкоргана. Предлагаются схемы, выводы по итогам / Л.А. Горлова // Открытая школа (РК).- 2005. – № 3. – С. 18-19.
4. Гроголь, Н.В. Игровая педагогика как средство воспитания в урочное и неурочное время //

THE UNIQUE PROGRESS OF A WOMAN SCIENTIST SEARCHES ON THE WAY

Bonu Sarimova

Tashkent State Uzbek language named after Alisher Navai 1 st year student of the University of literature

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7315065>

Abstract. *This article provides information about the attention paid to women in our country, the young scientist who is effectively using the opportunities created, and her work.*

Keywords: *Social protection of women, human development, teacher, young scientist, pedagogical achievements, successes.*

УНИКАЛЬНЫЙ ПРОГРЕСС ЖЕНЩИНЫ-УЧЕНОЙ, ИЩУЩЕЙ НА ПУТИ

Аннотация. *В данной статье представлена информация о том внимании, которое уделяется женщине в нашей стране, молодому ученому, эффективно использующему созданные возможности, и ее работе.*

Ключевые слова: *Социальная защита женщин, развитие человека, педагог, молодой ученый, педагогические достижения, успехи.*

There are many professions in the world, each of them has its place and importance in life. But among them there is one great profession, on the basis of which all other professions are formed and develop. This is a teaching profession. The services of teachers are great in human education and development. We always feel that teachers have an inestimable contribution to any success and results that each of us has achieved in life.

The leader of our country said, "We are the representatives of the enlightened nation, who considered the teacher as great as a father and always honored him. When I think of a teacher, I imagine intelligent and modern, sincere and kind people who are the most dear and respected to me. Because this teacher gave lessons and education to all of us and raised us among our loving parents," he explains. Today, our women show selflessness not only in raising children, but also in various aspects of society. It's no secret that the place and status of women in social life has acquired a special essence today. Because in her image lives the symbol of mother and coach. After all, in recent years, large-scale work has been carried out for the education of women in our country. The allocation of separate state quotas in higher educational institutions and the creation of conditions for our women to conduct scientific research are a proof of our word. In our country, the attention of the state policy is aimed at increasing the efficiency of the social protection system for women, raising their position in society and state management to higher heights. As a young, talented, aspiring pedagogue who wisely uses such opportunities, he is recognized by pedagogues in society with his knowledge and pedagogical skills, skillful use of modern pedagogical and information technologies, and contributes to the development of society with his knowledge. We found it permissible to give special recognition to Sarimova Dildora Soataliyevna, Ph.D.

D.S. Sarimova was born on July 22, 1988 in Chust district of Namangan region in an intellectual family. Graduated from Tashkent State Pedagogical University named after Nizomi, majoring in Chemistry and Ecology. He started his career in 2009 as a chemistry teacher at the 82nd general education school of the Shaikhontokhur district of Tashkent city. In 2009, Dildora Sarimova, who started her creative career, took the first place in the city stage of the "Young Teacher" competition, which made her love her chosen profession even more. In 2010, he

graduated from this university with honors. In 2012, he graduated from Nizamiy Tashkent State Pedagogical University. From 2013 until now, he has been working in various positions at the National Center for Training Teachers in Tashkent Region in New Methods. The scientist, who dedicated his life to science, is constantly working on himself in order to improve his pedagogical skills and experience. In addition, he created a video lesson on "Sulfur and its compounds" in cooperation with the Republican Multimedia Center, an electronic methodical guide called "Using the FLASH MX program to improve the creativity of chemistry teachers" and issued a certificate No. DGU No. 000763, "Production of necessary substances in laboratory make and take apart. He created an electronic methodological manual entitled "Organization of a chemical experiment" and received IP CONSULTING CENTER Certificate No. 003259.

As a result of his regular participation in international and republican conferences with his scientific articles and theses during his pedagogical activity, he aimed to study the global experience and contribute to the development of the system of professional development. In 2016, she presented his experiences to chemistry teachers in the Republic at the Republican Forum in the field of "Education of Natural and Exact Sciences" as a moderator. received recognition. In 2016, in cooperation with the Center for the Development of Multimedia General Education Programs, created a video lesson on "Sulfur and its compounds" for the 8th grade and posted it for users on educational sites such as eduportal.uz, multimedia.uz, and the 10th grade held in August 2017 acting as a trainer at the training seminar on the implementation of the classroom textbook, on the implementation of the order of the Ministry of Education and Culture No. 34 "On continuous improvement of the professional skills of chemistry teachers of secondary schools" He took an active part in the video seminars held at the Republican Education Center with his lectures and popularized his work experience on the scale of the Republic and was awarded with the certificate of honor of this center. In 2018, he took an active part in the "Young Scientists" competition held by the trade union of the Republic of Uzbekistan and was awarded with a III degree diploma. In the same year, at Tashkent State Pedagogical University named after Nizomiy, 13.00.02 - Theory and Methodology of Education and Training (Chemistry)" specialty "Improving the Competencies of Using Information and Communication Technologies of Chemistry Teachers in the Training System" as an independent researcher. accepted. During his scientific research, more than 50 articles and theses were published in scientific journals, republican, international and foreign conferences and magazines: "Using information technologies in teaching chemistry", educational- methodological and methodological manuals have been published. In addition, he created a video lesson on "Sulfur and its compounds" in cooperation with the Republican Multimedia Center, an electronic methodical guide called "Using the FLASH MX program to improve the creativity of chemistry teachers" and issued a certificate No. DGU No. 000763, "Production of necessary substances in laboratory make and take apart. He created an electronic methodological manual entitled "Organization of a chemical experiment" and received IP CONSULTING CENTER Certificate No. 003259.

According to the idea that the value of progress lies in renewal and improvement, Dildora Sarimova is constantly improving her skills in the areas of industry. In the course of their activity, according to the reference number 02-02/4-406 of the Ministry of Public Education dated August 13, the methodical manual entitled "Methodology of using information technologies in teaching chemistry", "Increasing the creativity of chemistry teachers" Using the

Flash MX program", "Formation and isolation of necessary substances in laboratory conditions", "Organization of a chemical experiment" electronic educational resource has been put into practice. Based on the requirements (modernity, informativeness, competence) set for the use of educational technologies and information and communication technologies in the process of professional development through these electronic methodical manuals, pedagogical and psychological aspects of the development of competence in the use of information and communication technologies in pedagogues, retraining and improving the qualifications of public education workers applied to the educational process in regional centers. The model of formation of information and communication competence of pedagogues in the process of professional development is based on the creation of active attitude of teachers (activity, motivation, mutual cooperation, self-development in the subject) and optimization of educational components based on special (professionally oriented knowledge and (reflecting the objective and subject orientation of skills) competencies were developed and put into practice. As a result, chemistry teachers have been using the opportunity to increase their professional competence and improve their educational efficiency in the training courses. Dildora Sarimova has been awarded several times by regional, city, district authorities, women's committee of Uzbekistan for her work not only in education, in other public works, pedagogy, and community work, but also for her In recognition of his knowledge, activity, organization, and dedication to his profession, he was awarded the 2019 "Excellence of Public Education" badge by the Ministry of Public Education.

In 2021, D.S. Sarimova will receive a Doctor of Philosophy (PhD) degree in pedagogic sciences. 13.00.02 – Theory and methodology of education and training (chemistry)" Dissertation work on the topic of "improvement" is awarded by DSs. 02/30.01.2020. K/T. Successfully defended at the One-time Scientific Council formed on the basis of scientific council number 104.01.

Currently, Dildora Sarimova works as the head of the "Methodology of Exact and Natural Sciences" department at the National Center for Training Teachers in New Methods of Tashkent Region. During the period of leadership and pedagogical activity, not only the National Center, but also the development of general secondary schools, improvement of the educational process, improvement of the quality of teachers' lessons, educational-methodical and material-technical education has been making a great contribution to the enrichment of resources with his advice. She works in cooperation with higher educational institutions of the United States of America, Germany, England and other foreign countries, actively participates in international scientific and practical conferences with his lectures.

Since 2021, he has been a member of the editorial board of For Joining Editorial Board of Eurasian Journal Of Humanities and Social Sciences ISSN Belgium. It makes a significant contribution to improving the professional skills of chemistry teachers in the region. Due to the fact that he was able to establish a disciplined and effective dialogue with the people around him in the region, he has been actively participating in the organization of various holidays and spiritual-educational events in the center and in other public works

Promotes the content and practical effects of large-scale reforms implemented in the field of education in our country.

In the course of his pedagogical activity, she has her place and position among the team of the center with his diligence, responsible approach to tasks, inquisitiveness, tireless work to increase his professional and scientific potential.

As a highly qualified pedagogue, selfless and passionate person, he gained respect among his colleagues and listeners. In addition to being pedagogues and leaders in society, they are also mothers and beloved wives in the family. She is a loving mother of two daughters and two sons. D.S. Sarimova has her place both in the family and in society and is a strong-willed woman who sets an example for today's youth and can use every moment of her life meaningfully. and we wish his students to be happy forever.

REFERENCES

1. Sh. Mirziyoev. greetings to teachers and coaches. Tashkent-2021.
<https://uznews.uz/uz/posts/867>
2. D.S. Sarimova. Improving the competencies of chemistry teachers in the use of information and communication technologies in the system of professional development. Ped.f.f.d.diss. Tashkent-2021.

OUTSTANDING SCHOLARS WHO CONTRIBUTED A LOT TO THE DEVELOPMENT OF UZBEK TRANSLATION

Mamasoliyeva Gulchehra Abdumajid qizi

The 3rd year student TSPU named after Nizami

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7315072>

Abstract. This article writes about outstanding Uzbek scientists who have made a great contribution to the development of Uzbek translation, about their scientific work, thanks to which we now easily make translations from one language to another correctly.

Key words: translation, ee-book, language, literature, scholar, the records, dictionary.

ВЫДАЮЩИЕСЯ УЧЕНЫЕ, ВНЕСШИЕ БОЛЬШОЙ ВКЛАД В РАЗВИТИЕ УЗБЕКСКОГО ПЕРЕВОДА

Аннотация. В данной статье рассказывается о выдающихся узбекских ученых, внесших большой вклад в развитие узбекского перевода, об их научной работе, благодаря которой мы теперь легко и правильно делаем переводы с одного языка на другой.

Ключевые слова: перевод, электронная книга, язык, литература, ученый, записи, словарь.

Already in time immemorial, the Uzbek people, who've an ancient subculture, have been regarded in translation into their local language wonderful literary works of the East, they have become the belongings of way of life and records of Uzbekistan. The records of the Uzbek language are carefully related with translation. technological know-how and tradition. Literature changed into enriched with the aid of using translation with new motives, stories, artwork. That is why they have a look at of problems, associated with the records of the translation, will assist to repair particular paths improvement of Uzbek literature, its courting with literatures and lifestyle of different peoples. In his book, J.Sharipov included the records translation now no longer only works of art, however additionally philosophical, historical, geographical, medical, non-secular books, dictionaries, as nicely as diplomatic files and journalistic writings.

At monographs offer substances at the records of literature, stylistics, lexicology, dialectology. In a ee-book primarily based totally on a complete and cautious have a look at of archival documents, ee-book collections, periodical press, gives wealthy cloth on translations, made into Uzbek from Arabic, Persian for an extended duration of time, from the X century to the October revolution. The writer offers lots of latest statistics at the records dissemination of the Russian language and Russian literature in pre-innovative Turkestan, indicates the affect of superior thoughts Russian enlighteners. Recreating the records of the translation, J.Sharipov does now no longer tear it away from the records of the people. The precept of historicism is likewise maintained within side the feel that What J.Sharipov, From the records of translation to Uzbekistan.

Edited via way of means of G. Salyamov, "Science" UzSSR, Tashkent, 1965, 482 pages (in Uzbek). The writer believes: reading the records of translation activity, one cannot to technique the cloth of beyond eras from the factor of view of modern necessities for literary translations, however best taking into consideration the historical environment, stage of culture, literature and artwork with inside the beyond periods. Moreover, J. Sharipov does now no longer idealize the early translations, seeks to offer them a goal assessment. In the chapter "On pre-progressive translations from Russian into Uzbek language" consists of exciting authentic cloth.

As a result, after a protracted and cautious search, the writer controlled to locate 32 works Russian classical literature, translated at that point into Uzbek language. J.Sharipov collected, for example, pretty a lot famous and giant most of the Uzbek humans of fables and memories and, evaluating them with Krylov's fables, proved that this translations from Russian. A lot of labor has been executed to pick out the names of the primary translators with Russian into Uzbek.

It became now no longer smooth to clear up this trouble due to the fact that translators normally did now no longer provide their names, and this brought about confusion. So, for example, it turned into believed that "The Tale of the Fisherman and the Fish" Pushkin become translated via way of means of Furkat. Meanwhile, Furkat himself in the "Message Kokand poet Zakirjan Furkat from Istanbul" (1892) wrote: "I turned into very sorry that I did now no longer realize the Russian language, due to the fact as some distance as information of the Russian language is vital for scientists and merchants, so I want it for a touring person". Thanks to a protracted and painstaking search, J. Sharipov controlled to repair the names of the real translators of maximum of the works.

In particular, he accumulated exciting data approximately the Uzbek educator, translator of "Turkestan local newspaper" Sattarkhan, who knew Russian properly and promoted Russian tradition a number of the neighborhood population. The ee-book additionally contains records approximately the sports of predecessors and successors Sattarkhan - Shakhimardan Ibragimov, Hasan Chanyshhev, Sultana Isfandiyarov, Mullah Alime, Serykbay Okaev, Ali Askar Kalinen, Saidrasul Saidazizov, Gulamiddin Kabirzade, Ibrahim Davran and etc. The records of the interpretation exercise of the Uzbek humans starts offevolved with translations of Arabic and Persian books. Works translated from those languages, at one time enriched the treasury of our tradition, but lots of them had been undeservedly consigned to oblivion.

Most of ee-book "From the records of translation in Uzbekistan" is dedicated to the early period records of translation art. Names of eminent representatives home technological know-how and culture, together with Farabi, Avicenna, Biruni, Mahmud of Kashgar, Mahmud Zamakhshari, maximum in detail related to the interpretation records. In reference to their translation sports of J.Sharipov brightly illuminated the brand new factors of creativity those enlighteners. The ee-book indicates the sports of translators which include Qutb Khorezmi, Saif Saroi, Haydar Khorezmi, Alisher Navoi, Munis Khorezmi, analyzed the translations that belong to their pen.

In particular, the ee-book very well and punctiliously studied the works of Saadi "Guliston" (translator Saif Saroi), Firdowsi "Shah-name" (translator Khomushi), Nizami "Khosrov and Shirin" (translator Qutb Khorezmi). Highly treasured and comparisons of translations into Uzbek of "Kalila and Dimna", completed through translators Mulla Mukhamed Timur and Kara Fazlullah Almai. The author's statistics approximately the Khorezm faculty of translation, approximately the activities its representatives inclusive of Agakhi, Camille Khorezmi, Tabibi, Sanoi, Khabibi and so on.

The influence of these scholars on the development of Uzbek translation is enormous. Currently, new ways of using translation are being defined and implemented, and the mechanism of scientific research in this area is being improved.

REFERENCES

1. В. Абдуллаев. Узбек адабиёти тарихи. Т., 1976.
1453

2. Н. Каримов. Узбек адабиёти тарихи. Т., 1977.
3. Narzulla Lorayev, Shodi Karimov. O'zbekiston tarixi. Toshkent: 'Shark', 2011, 543-544 б.
4. Матрасулов Даврон. Наука и образование нуждаются в кардинальных реформах. 19 октября 2017.
5. <https://www.ziyouz.uz>
6. <https://www.academy.uz>
7. Alfirovich M. T., Ogli S. K. S. COURAGE OF UZBEK PEOPLE IN THE BATTLE ON THE THRESHOLD OF STALINGRAD //Archive of Conferences. – 2021. – С. 100-103.
8. Khushnudbek, Shernazarov. "THE ROLE OF YOUTH IN CREATING A NEW ENLIGHTENED SOCIETY IN UZBEKISTAN." *Conference Zone*. 2022.
9. Sunnatillo O'g'li S. X. Ikkinchi Jahon Urushi Natijalari Va Leningrad Uchun Urush //IJTIMOIY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2021. – Т. 1. – №. 2. – С. 31-34. Mirzaev T. A., Shernazarov K. S. U. THE ROLE OF MILITARY EDUCATION IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS AND THE MILITARY SPHERE //Scientific progress. – 2021. – Т. 2. – №. 2. – С. 604-606.

YURIDIK TA'LIMNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Karachayeva Muhabbat Muhammadovna

Farg'ona viloyati yuridik texnikumi kadrlar bo'limi boshlig'i

Kamolova Shahlo Tirkashevna

Farg'ona viloyati yuridik texnikumi yuristlar uchun rus tili fani o'qituvchisi, 3-darajali yurist

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7315088>

Annotatsiya. Huquqiy ta'lim tushunchasi bugun yuridik ta'limning asosiy ustuni hisoblanadi. Bu sohada bugun mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlarning chek-chegarasi yo'q. Ushbu maqolada Yuridik ta'limning o'ziga xos xususiyatlari va yetuk kadrlar tayyorlashdagi ahamiyati haqida batafsil bayon qiladi.

Kalit so'zlar: huquq, yuridik ta'lim, Konstitutsiya, Miliy ta'lim dasturi, demokratiya, huquqiy jamiyat va h.k.

ХАРАКТЕРИСТИКИ ЮРИДИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. Понятие правового образования сегодня является основной опорой юридического образования. Нет предела проводимым сегодня в нашей стране реформам в этой области. В данной статье подробно описаны особенности юридического образования и его значение в подготовке зрелых кадров.

Ключевые слова: право, юридическое образование, Конституция, Национальная образовательная программа, демократия, правовое общество и др.

CHARACTERISTICS OF LEGAL EDUCATION

Abstract. The concept of legal education is the main pillar of legal education today. There is no limit to the reforms being implemented in our country today in this field. This article describes in detail the specific features of legal education and its importance in training mature personnel.

Key words: law, legal education, Constitution, National Education Program, democracy, legal society, etc.

Yuridik ta'lim, advokatlik amaliyotiga tayyorlash. Huquqni o'qitish o'rta asrlardan beri universitetlarda taklif qilingan, ammo 18-19-asrlarda universitet negizida yuridik maktablar paydo bo'lganidan beri yuridik ta'lim o'zining akademik fanlardan biri sifatida huquqni o'qitish maqsadi bilan uyg'unlashtirish muammosiga duch keldi. Aksariyat huquq maktablari oddiy savdo maktabi bo'lish va sof nazariya qal'asi bo'lish o'rtasida o'rta yo'lni topishga harakat qilishdi. Afsuski, ba'zan tanqid qilinadiki, bu harakatlar kundalik huquqiy muammolarni hal qilishda haqiqatan ham foydali bo'lishi uchun amaliy bo'lmagan ta'lim turiga olib keladi, lekin haqiqatan ham ilmiy intizom bo'lishi kerak bo'lgan darajada qat'iy nazariy emas. Hozirgi vaqtda dunyoda davlat va jamoat bilan ta'minlashni istamaydigan davlat yo'q davlat faoliyati yaxshi tayyorlangan kadrlar, birinchi navbatda, huquqiy sohada zarur bilimlarga ega. Kasbiy huquqiy bilim o'z kasbiy faoliyatini yuridik sohada amalga oshiruvchi mutaxassis uchun ham, boshqaruvchi, keng toifadagi tadbirkor uchun ham zarurdir, chunki huquqiy davlatda faoliyatning barcha turlari huquqiy shaklda amalga oshiriladi. Yurisprudensiyaning tobora ommalashib borishiga asoslanib, rus jamiyati uning ahamiyatini tan oldi va huquqni zamonaviy jamiyat hayotining zarur va ajralmas sharti sifatida ko'rib chiqa boshladi. Huquqiy ta'lim, odatda, bir qator nazariy va amaliy maqsadlarni o'z ichiga oladi, lekin ularning hammasi bir vaqtning o'zida amalga oshirilmaydi. Turli maqsadlarga e'tibor berish davrdan davrga, joydan joyga va hatto o'qituvchidan o'qituvchiga farq qiladi. Maqsadlardan biri talabani huquqiy tushunchalar va

institutlar va huquqiy fikrlashning xarakterli usullari bilan tanishtirishdir. Talabalar qonun ijodkorligi, nizolarni hal etish, advokatlik faoliyatini tartibga solish jarayonlari bilan ham tanishadilar, davlat hokimiyati va boshqaruvi tuzilmasi va sudlar faoliyatini tashkil etish, shu jumladan apellyatsiya va boshqa sudlov organlari tizimini o'rganishlari kerak. An'anaga ko'ra, yuridik ta'lim yuridik tarixni o'rganishni o'z ichiga oladi, bu bir vaqtlar har qanday ma'lumotli yuristlar tayyorlashning muhim qismi sifatida qaralgan. Iqtisodiyot qonunni tushunish vositasi sifatida tobora ommalashib borayotgan bo'lsa-da, ko'p huquq tarixi umumiy huquq o'quv dasturi kontekstida o'qitiladi. Huquq korpusi doimiy ravishda o'zgarib turadigan qoidalar va tamoyillar to'plami bo'lganligi sababli, ko'plab o'qituvchilar o'zlari muhokama qilayotgan huquq sohasining rivojlanishini kuzatishni zarur deb bilishadi. Qonunning aksariyat qismlari kodifikatsiya qilingan fuqarolik-huquqiy mamlakatlarda kodekslarning o'zidan oldingi mavzularni yoritib borish odatda zarur deb hisoblanmaydi. Boshqa tomondan, umumiy huquq tizimiga ega bo'lgan mamlakatlarda huquqni bilish an'anaviy ravishda ko'p jihatdan umumiy huquq paydo bo'lgan sud qarorlari va nizomlarini o'rganishga bog'liq.

Bo'lajak sudyalar, advokatlar, notariuslar, barcha yuridik xodimlar qonunlarning mazmun-mohiyatini yaxshiroq tushunishi, ularni bir-biri bilan va boshqa hujjatlar bilan bog'lashi, to'g'ri xulosa chiqara olishi uchun oliy o'quv yurtlari, yuridik kollejlari va boshqa ta'lim muassasalarida huquqiy bilimlar o'qitilmoqda. Ularga asoslanib, bu paydo bo'lgan to'qnashuvlarni, nomuvofiqliklarni bartaraf etish. Shuni ta'kidlash kerakki, jamiyat ilk davrlardan boshlab butun aholini, hech bo'lmaganda uning bilimli qismini, ishbilarmonlarni va davlat boshqaruvi bilan bog'liq odamlarni huquqiy bilimlar bilan tanishtirishga intilgan. Huquq va davlat kabi ob'ektlarning murakkabligi ularni ko'plab yuridik fanlar tomonidan o'rganilishiga olib keladi. Ikkinchisi davlat-huquqiy voqelikning ayrim jihatlari, unsurlari va xususiyatlarini ma'lum bir jihatda, ma'lum darajada o'rganadi. Yurisprudensiya davlat va huquq taraqqiyotining asosiy qonuniyatlarini, ularning ijtimoiy roli, qiymati va vazifalarini ochib berishga chaqirilgan. Yuridik fan zamonaviy shaklida bir qancha tarmoqlardan iborat: o'rganuvchi fan konstitutsiyaviy huquq; ma'muriy huquqni o'rganuvchi fan; o'rganadigan fan fuqarolik huquqi va boshqalar. Davlat va huquqning vujudga kelishi va rivojlanishi tarixi «Davlat va huquq tarixi» fanining predmeti hisoblanadi. Fundamental yuridik fan davlat va huquqning umumiy nazariyasi bo'lib, u davlat va huquqning mohiyatini, tushunchalari va tushunchalarini o'rganadi. huquqiy toifalar, huquq fanining umumiy savollari. Shu bilan birga, huquqshunoslik nafaqat nazariy va falsafiy, balki amaliy va amaliy fan hamdir. U qonun ijodkorligi jarayonlarini konkretlashtirish, amalga oshirishga hissa qo'shish maqsadida ishlab chiqilgan huquqiy tartibga solish, ularni qo'llash samaradorligini oshirish. Zamonaviy davrda huquqiy davlatni shakllantirish, demokratiyani rivojlantirish va intizomni mustahkamlash, qonunchilikni takomillashtirish, faoliyatni takomillashtirish muammolarini o'rganish katta ahamiyatga ega. huquqni muhofaza qilish; jinoyat va boshqa huquqbuzarliklarning sabablarini o'rganish, ularning o'sishini kamaytirishga qaratilgan chora-tadbirlarni ishlab chiqish. Huquq fanining birlamchi vazifalaridan biri, o'z ahamiyatiga ko'ra asosiy vazifalardan biri qonunchilik tizimi muammolarini ishlab chiqish, uni rivojlantirish bo'lib ko'rinadi. Bu rolning ortishi bilan bog'liq huquqiy tartibga solish jamoat bilan aloqa bu esa o'z navbatida qonunchilikni doimiy ravishda takomillashtirish zarurligini bildiradi. Shu munosabat bilan tarmoq, kompleks yuridik fanlar tizimli qonunchilikning nazariy masalalarini hal etishda ishtirok etish, huquqiy tuzilmalarni tekshirish va rivojlantirish bilan bir

qatorida har bir alohida tarmoq uchun qonunchilik tizimini yaratish bo'yicha aniq tavsiyalar tayyorlashga qaratilgan.

Shu bilan birga, yuridik fan huquqiy bilimlarni rivojlantirish faoliyatidir. Huquqiy fan, boshqa har qanday fan kabi, ma'lum bilimlarni "ishlab chiqarish" uchun inson faoliyati sohasidir. Huquq fanining vakillari davlat va huquq sohasidagi bilimlarni izlash bilan shug'ullanadilar. Ushbu bilimlarni amalda qo'llashga tayyorlanayotgan mutaxassislar huquqshunoslar deb ataladi va ularning bilim sohasi huquqshunoslikdir. Yuristlar huquqshunoslik sohasidagi mutaxassislar bo'lib, huquqshunoslikning o'zi esa davlat va huquq haqidagi bilimlar sohasidir. "Fuqshunoslik" tushunchasiga shunday yondashish bilangina uning mohiyatiga yetib borish va uni boshqa bilim sohaslariga nisbatan ozmi-ko'pmi aniq ifodalash mumkin. Huquqiy fanlar tizimi tushunchasiga aniqroq ta'rif berish uchun ushbu tizimning funksiyalariga murojaat qilish zarur. Huquq fanlari umuman olganda, nisbatan amalga oshiradi yuridik amaliyot bir nechta funktsiyalar. Tahliliy funktsiya amaldagi qonun hujjatlarini tizimli ravishda taqdim etish va izohlashda o'rganishdan iborat. Bu vazifa, eng avvalo, qonun mazmunini oydinlashtirish, uning mazmunini chuqur o'rganishdan iborat. Lekin bu hammasi emas. Gap shundaki, qonun chiqaruvchining niyatlari, qonun qabul qilishda ko'zlagan maqsadlari va ushbu qonunni amalda qo'llashning real oqibatlari ko'p hollarda bir-biriga to'g'ri kelmaydi. Huquq fanining, jumladan, huquq nazariyasining vazifasi esa huquqni qo'llash amaliyotini, uning ijtimoiy munosabatlarga ta'sir ko'rsatish samaradorligini o'rganish, boshqacha aytganda, qonun chiqaruvchining maqsadi ro'yobga chiqdimi yoki yo'qligini aniqlashdan iborat. Bunga asosan ishlarning haqiqiy holatini, qonunning haqiqiy ahamiyatini ochib beradigan sotsiologik tadqiqotlar yordamida erishiladi. Analitik funktsiyani amalga oshirish qonunchilikning afzalliklari va kamchiliklarini aniqlashtirishga olib keladi. Aynan shu funktsiyada ijobiy va tanqidiy tamoyillar birlashtirilgan. Huquqiy fanlarning butun majmuasi fanda yetarlicha mustahkamlangan sxema bo'yicha uchta katta guruhga bo'linadi: fundamental tarixiy-nazariy, tarmoq va maxsus yuridik fanlar.

Yurisprudensiyaning quyidagi bo'limlarini nazarda tutadi:

- 1) davlat va huquq nazariyasi va tarixi, siyosiy va huquqiy ta'limotlar tarixi;
- 2) jamoat huquqi va boshqaruv, davlat qurilishi, ma'muriy huquq, moliya huquqi;
- 3) fuqarolik huquqi; oila qonuni, fuqarolik protsessual, xalqaro xususiy huquq;
- 4) iqtisodiy huquq, arbitraj jarayoni;
- 5) mehnat qonuni, ijtimoiy ta'minot qonuni;
- 6) qishloq xo'jaligi huquqi, yer, suv, o'rmon va kon huquqi, ekologiya huquqi;
- 7) jinoyat huquqi va kriminologiya, tuzatuvchi mehnat huquqi;
- 8) jinoyat-protsessual va kriminalistika;
- 9) xalqaro huquq;
- 10) sud, prokuror nazorati, advokatlik. Bu yerda alohida fanlar bir-biriga bog'liq bo'lgan ma'lum belgilarga ko'ra guruhlangan.

Yuridik fan yordamida va inson huquqlarini himoya qilish maqsadida fuqarolarni ularning huquq va erkinliklari bilan tanishtirishga qaratilgan axborot-ma'rifiy ishlarni yo'lga qo'yish zarur. Ta'lim muassasalari tizimida inson huquqlarini maxsus o'rganishni tashkil etish kerak. Har bir fuqaroni o'z huquq va erkinliklarini qonun bilan taqiqlanmagan barcha vositalar bilan mustaqil himoya qilishga o'rgatish ilmiy-huquqiy ta'limning muhim vazifalaridan biridir. Fuqarolik jamiyati ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda, yuridik fan fuqarolik jamiyati va davlat o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni optimallashtirish bo'yicha tegishli tavsiyalar ishlab chiqishi,

fuqarolik jamiyati vakili sifatida harakat qilishi, unga davlat organlari faoliyatini baholash va ta'sir qilish uchun madaniyatli vositalarni egallashga yordam berishi kerak. Huquqiy davlat sharoitlariga nisbatan huquq fani huquqni muhofaza qiluvchi organlar faoliyati samaradorligini oshirish sohasida tadqiqotlarni tashkil etishi kerak. Maxsus ma'no, qonun ustuvorligi doirasiga kirish sharoitida huquqni qo'llash va qonunlar ijrosini nazorat qilish amaliyoti takomillashtirilmoqda. Huquqiy davlatda konstitutsiyaviy qonuniylik darajasini oshirish, demak, Konstitutsiya talablarini bajarmaganlik, qonun hujjatlari qoidalariga zid bo'lgan qonunlar va idoraviy hujjatlarni qabul qilganlik uchun javobgarlik haqida gapirish kerak.

REFERENCES

1. Kudryashova, E. V. Huquqiy fan komponent sifatida ijtimoiy tartibga solish davlat moliyaviy rejalashtirish // Haqiqiy muammolar Rossiya qonuni, 2015 yil. № 3. - S. 83-88.
2. Kutuzov V. I., Grib V. V. Huquqiy ta'limni modernizatsiya qilishning yangi to'lqini // Yuridik ta'lim va fan, 2010 yil, № 1. - S. 15 - 20.
3. Rayanov F. M. Davlat va huquq nazariyasi muammolari (Yurisprudensiya) : Trening kursi. Moskva: Qonun va davlat, 2003. - 304 p.
4. Rayanov F. M. Yurisprudensiyadan huquqshunoslikka // Davlat va huquq, 2003 yil, 9-son. - S. 5-9.
5. Samorodov, V. N. Zamonaviy yuridik fanning uslubiy asoslari: muammo bayoni // MSTU axborotnomasi, 2014 yil, 4-son. - S. 759-768.

ПРОЦЕСС УПРАВЛЕНИЯ И КОНТРОЛЯ ЗА ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМ ПРОЦЕССОМ ДИРЕКТОРОМ ДОШКОЛЬНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ

Ширбачеева Гулчехра Шакировна

PhD, заведующая кафедрой “Педагогика и психология дошкольного образования”
Ташкентского государственного педагогического университета им. Низами

Кадирова Адиба Мажид кизи

Магистрант 2 курса направления «Дошкольное образование» Ташкентского
государственного педагогического университета им. Низами

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7315096>

***Аннотация.** В данной статье рассмотрен процесс управления, предполагающий выполнение функций планирования, организации, координации, мотивации, контроля, осуществляя которые руководитель обеспечивает условия для производительного и эффективного труда занятых в организации педагогических работников и получение результатов, соответствующих целям.*

***Ключевые слова:** Дошкольное образование, управление, руководитель, дошкольная образовательная организация, воспитательно-образовательный процесс, контроль, качество, наблюдение, результаты.*

THE PROCESS OF MANAGEMENT AND CONTROL OF THE EDUCATIONAL PROCESS BY THE DIRECTOR OF THE PRESCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATION

***Abstract.** In this article the process of management is considered, assuming the functions of planning, organization, coordination, motivation, control, carrying out which the head provides conditions for productive and effective work of teachers employed in the organization and obtaining results that meet the goals.*

***Keywords:** Preschool education, management, Manager, preschool educational organization, educational process, control, quality, supervision, results.*

ВВЕДЕНИЕ

На сегодняшний день в нашей Республике осуществляются концептуальные реформы, направленные на коренное совершенствование нормативно-правовой базы дошкольного образования, интегрирование в деятельность дошкольных образовательных организаций передового зарубежного опыта, научных разработок и технологий, поддержку научной, инновационно-педагогической деятельности в области раннего развития детей дошкольного возраста.

Описание дошкольной образовательной организации как организационной системы, изучение специфики функции организации в практике управления позволили нам определить содержание организационной функции и механизм ее реализации. Организация - это функция управления ДОО, направленная на создание рациональной организационной структуры учреждения с целью достижения им цели своей деятельности в оптимальный срок и при оптимальных затратах трудовых, материальных и финансовых ресурсов. Содержание функции организации составляет организационная деятельность, а результат - четкое распределение функций и обязанностей между сотрудниками,

организационная структура, в которой четко определены все связи подчинения и взаимодействия субъектов между собой.

Управление как вид деятельности реализуется через выполнение ряда управленческих действий, получивших название функций управления. К числу важнейших функций управления относятся: прогнозирование, планирование, организация, координация и регулирование, активизация и стимулирование, учет и контроль. Рассмотрение управления как функции связано с разработкой состава, содержания всех видов управленческой деятельности и их взаимосвязи в пространстве и во времени. Именно менеджмент создает экономическое и социальное развитие.

Процесс управления предполагает выполнение функций планирования, организации, координации, мотивации, контроля, осуществляя которые менеджеры обеспечивают условия для производительного и эффективного труда занятых в организации работников и получение результатов, соответствующих целям. Таким образом, содержание процесса управления проявляется в реализации его функций.

Одной из важных категорий управления являются функции. К основным из них можно отнести: выработку и принятие решений, включая планирование; организацию; учет и контроль; регулирование. Все эти функции характерны для системы управления дошкольной образовательной организации, но каждая из них имеет свои особенности, вытекающие из специфики содержания работы этого учреждения.

ВЫРАБОТКА И ПРИНЯТИЕ РЕШЕНИЙ

Выработка и принятие решений является одной из основных функций управления; процесс управления часто определяют как процесс принятия и реализации решений. Решение представляет собой формулировку цели воздействия, как бы идеальный образ результатов, которые намечается получить; оно предопределяет направленность остальных функций.

Процесс принятия решения проходит 4 этапа. Прежде всего, это тщательная подготовка решения, которая включает всестороннее обдумывание и изучение условий, в которых оно дается. Далее следует выработка и принятие самого решения, организация исполнения. Заключительным этапом в данном процессе является проверка исполнения, педагогическая оценка результатов.

Прежде чем приступить к выработке решения, директор ДОО должен правильно и точно сформулировать цель работы, выявить степень ее необходимости, затем определить силы, средства, возможности для выполнения принимаемых решений. Например, намечая ввести в дошкольной образовательной организации обливание тела ребенка как средства закаливания, директору необходимо установить возможности реализации данного решения при имеющихся условиях, уровне квалификации педагогического персонала и т.д.

После постановки цели необходимо подготовить возможные варианты решения, проанализировать их, выявить недостатки и достоинства каждого и выбрать оптимальный вариант.

По своему характеру и содержанию решения делятся на несколько видов:

1. Оперативно-распорядительные решения принимаются в тех случаях, когда в ходе воспитательно-образовательного процесса обнаруживаются те или иные отклонения от нормы. Примером подобных решений служат приказы директора дошкольной

образовательной организации, касающиеся содержания работы воспитателей или других сотрудников.

2. Нормативно-организационные решения связаны с регламентацией всего распорядка дошкольной образовательной организации. Они носят постоянный характер, действуют длительное время и меняются в связи с изменением условий работы учреждения. К ним относятся правила внутреннего трудового распорядка, режим дня, графики работы сотрудников и т.д.

3. Хозяйственно-руководящие решения касаются финансово-хозяйственных вопросов. Как и оперативно-распорядительные, они носят разовый характер. Это акты списания, приказы по итогам ревизии, касающиеся содержания здания дошкольной образовательной организации, его участка и т.д.

4. Решения перспективного характера определяют деятельность педагогического коллектива на данный период. К ним относятся годовые планы работы дошкольной образовательной организации, решения педагогического совета, производственных совещаниях. Этому виду решений принадлежит главная роль, так как на их основе принимаются решения, касающиеся остальных аспектов работы организации.

Решения могут носить единоличный и коллективный характер.

В современных условиях к управленческому решению предъявляется ряд требований: научная обоснованность, целенаправленность, своевременность, компетентность, четкость и конкретность, правомерность, последовательность. Независимо от формы, в которой оно принимается, решение должно отражать в формулировке сущность вопроса.

По степени категоричности передачи или оформления решения выделяют - приказ, распоряжение, постановление, рекомендацию, указание и совет. Приказ – наиболее частый вид решения в дошкольной образовательной организации. В нем четко определяются задачи и способы их реализации. Приказ обычно что-то требует или запрещает, касаясь важных сторон деятельности коллектива, и обязывает к точному исполнению предписания.

Этот вид решения должен быть точным, конкретным, четко и ясно сформулированным. При его составлении следует учитывать силы и средства тех, кому он адресован. Сроки исполнения приказа должны соответствовать объему установленного задания; также необходимо указать, на кого возложен контроль за его исполнением.

Очень важно правильно отдать распоряжение. Любые распоряжения должны быть объективно необходимыми, вытекающими из существующего положения дел, а не из стремления распоряжаться. Распоряжение должно быть преподнесено в такой форме, чтобы казалось очевидным, что оно является логическим следствием объективно существующей ситуации. Получивший задание должен быть убежден, что если бы сам оказался на месте заведующего, то при данных обстоятельствах отдал бы такое же распоряжение, какое получил сам.

Распоряжение должно учитывать индивидуальные особенности его исполнителей: квалификацию, активность, личные качества, опыт и возраст. Распоряжения отдаются различными способами в зависимости от конкретных условий, а также от того, кому они адресуются. Форма их может быть самой решительной, если ситуация требует оперативных действий, и руководитель полностью несет за это ответственность.

Распоряжение, отданное в вежливой форме, приводит к лучшему результату, ибо человек всегда внутренне протестует против резкости. Даже в случае некорректного отношения со стороны сотрудника руководителю нужно быть терпеливым и доброжелательным.

Решение может быть доведено до сведения работников дошкольной образовательной организации также в форме постановления, указания-инструкции, рекомендации.

Решения или постановление характерно для коллективных органов руководства (педагогического совета, совещания). Следует помнить, что при обсуждении решения или постановлении нужна коллегиальность, а при исполнении персональная ответственность. Так же, как и приказ, оно требует немедленного начала выполнения. Чтобы совещание было эффективным, его тщательно готовит. Любое совещание, собрание проходит в оперативном рабочем темпе.

Рекомендация является одним из способов принятия и доведения решения до сведения исполнителей. Она используется, когда необходимо подчеркнуть уважение к самостоятельности в работе исполнителя. Рекомендация не обязывает, она служит советом, пожеланием с целью дать нужное направление в работе, в выполнении задания. В практике управления учебно-воспитательным процессом в дошкольной образовательной организации руководитель часто использует эту форму в виде памяток, вопросников, помогающих воспитателям в организации различных видов работы с детьми.

Указание и инструкция содержат данные о том, что надо сделать, кому и когда. Адресуясь к сознанию исполнителя, они не ограничивают его в выборе средств и методов в выполнении поставленной задачи. Исполнителям предоставляется большая самостоятельность и возможность проявить творчество.

Наименее регламентированным является совет, так как при использовании этой формы окончательное решение остается за исполнителем.

Руководителю необходимо осуществлять общий и персональный контроль и проверку реализации решений. В дошкольной образовательной организации введено такое правило, что исполнитель докладывает тому, кто дал задание, о состоянии дел, о возникших затруднениях, необходимой помощи и о выполнении задания. Руководитель оценивает работу сотрудников на основе анализа их деятельности, подводит общий итог с учетом упущений, промахов, ошибок.

Планирование

Планирование является важным этапом в управлении дошкольной образовательной организацией. Это один из видов управленческого решения. Оно позволяет осуществить совокупность мер по реализации задач, стоящих перед коллективом.

Планирование начинается со всестороннего и глубокого анализа состояния работы в дошкольной образовательной организации с целью выявления сильных и слабых ее сторон, и постановки актуальных задач на предстоящий период.

При планировании необходимо учитывать перспективы развития дошкольного образования и дошкольного воспитания в стране, городе, районе, а также перспективы развития своего учреждения на несколько лет вперед, на пятилетку или на более отдаленный срок. В плане определяются главные, наиболее важные задачи работы

дошкольной организации, на решение которых будет направлена деятельность коллектива, и определяются основные пути и способы их решения: целесообразная расстановка людей и распределение обязанностей, координация действий членов коллектива, меры их стимулирования (через организацию инструктажа, контроля, соревнования), создание благоприятного психологического климата в коллективе, укрепление материальной базы учреждения. Действенность плана заключается в ясности и четкости целей, задач, в конкретности и перспективности, в учете объективных особенностей планируемого.

План составляется в виде координированной системы решений, рассчитанной на обеспечение эффективной деятельности учреждения в течение недели, месяца, года или более длительного срока.

Различные аспекты деятельности дошкольной образовательной организации находят отражение в годовом плане работы, в планах работы родительского комитета, в перспективном плане повышения квалификации педагогического коллектива и др.

В составлении и утверждении плана работы на год участвует весь коллектив. В его основу должны быть положены следующие принципы: научность, перспективность и конкретность выражается в научности, предполагает организацию всей воспитательно-образовательной, административно – хозяйственной и общественной работы детского сада на основе достижений науки и передового педагогического опыта. Перспективность может быть обеспечена определением общих задач, исходя из того, что дошкольная образовательная организация должна формировать основы материалистического мировоззрения, закладывать базу для воспитания социально активной личности, давать начальные знания, создавать предпосылки для успешного обучения детей в школе и, прежде всего, укреплять их здоровье. Конкретность проявляется в определении точных сроков исполнения намеченных мероприятий, в четкости назначения ответственных за их выполнение, в систематическом, всестороннем контроле.

Руководитель, планируя работу дошкольной образовательной организации исходит, прежде всего, из анализа результатов деятельности за истекший учебный год. Отчеты воспитателей, обсуждение их работы на итоговом педагогическом совете, который проводится в мае – июне, а также анализ деятельности других сотрудников – все это позволяет выявить не только достижения, но и нерешенные проблемы, определить задачи на будущий учебный год. Руководитель должен тщательно подготовить заключительный педагогический совет, дать возможность каждому его члену высказать свои предложения по вопросам воспитания детей, улучшения материальной базы организации, питания, педагогической пропаганды. Коллективное, деловое обсуждение позволит руководителю составить проект годового плана на будущий год.

План должен быть компактным. Для этого его вводную часть нужно сокращать до минимума (во многих планах она выглядит как отчет о проделанной работе). Описание достигнутых результатов за прошедший год можно отнести в материалы итогового педагогического совета. План – это руководство к действию. В нем отражаются основные задачи, которые поставлены перед дошкольным учреждением в новом учебном году. Главная цель намеченной в плане работы – поднять на более высокую ступень качество и эффективность воспитания и обучения детей. Поэтому очень важно при составлении плана продумать реальность его выполнения, учесть возможности всего коллектива.

Постараемся четко представить себе структуру годового плана. Первая его часть – определение основных задач. Причем эти задачи являются главными для данной дошкольной организации, так как они продиктованы конкретными условиями организации, его спецификой. Рекомендуется намечать две-три задачи на год, ибо практическое осуществление каждой требует от руководителя большой организационной и методической работы.

Для более четкой реализации годового плана составляется график, в котором определяется вид и содержание контроля, время (месяц) его проведения, темы, указывается, кто его осуществляет, где подводятся итоги с последующим их обсуждением. Кроме перечисленных видов планирования, каждый руководитель дошкольной образовательной организации должен иметь план своей собственной работы по руководству коллективом.

Планированию труда, руководителя предшествует разделение функций между воспитателем-методистом, завхозом, кладовщиком, врачом и медицинской сестрой, определение персональной ответственности каждого за свой участок работы.

Необходимо четко определить цели работы на планируемый период, предвидеть предполагаемые результаты, создать условия, способствующие выполнению плана.

Организация

Организация – это деятельность по реализации плана работы обеспечивается правильным подбором и расстановкой кадров, четким определением обязанностей каждого члена коллектива, строгой дисциплиной.

Выполнение организационной функции управления строится на основе Устава дошкольной образовательной организации, Правил внутреннего трудового распорядка для работников дошкольной образовательной организации, функциональных обязанностей каждого сотрудника, «Санитарных правил устройства и содержания детских дошкольных учреждений» СанПин нормы и других инструктивных документов.

В организации работы дошкольных учреждений большая роль принадлежит руководителю. Он должен продумать весь объем предстоящей работы в соответствии с директивными документами и задачами, намеченными в годовом плане, выделить главное.

Руководитель распределяет работу соответственно обязанностям, опыту и индивидуальным качествам каждого члена коллектива. Перед началом учебного года, когда уже намечены задачи работы дошкольной образовательной организации, он своевременно распределяет обязанности между воспитателем-методистом, завхозом, врачом, наделяет их правами для самостоятельного решения вопросов, закрепляет воспитателей и помощников воспитателя за определенными группами. Очень важно направить работу каждого сотрудника так, чтобы он был не только техническим исполнителем, но и сам проявлял инициативу. Четкое разделение обязанностей помогает избежать параллелизма в работе, устанавливает личную ответственность каждого сотрудника за конкретное дело, облегчает контроль и оценку работы.

КОНТРОЛЬ

Воспитательно-образовательный процесс в дошкольной образовательной организации требует, чтобы им управляли. А это возможно только в том случае, если руководитель хорошо знает состояние дел в управляемом дошкольном учреждении, если

ему известны возможности своих помощников, если он знает все особенности воспитательно-образовательного процесса. Условием для этого является четко организованный поток оперативной информации.

Соблюдение норм взаимоотношений между сотрудниками, определенный ритм работы учреждения, способствующий выполнению плана, обеспечивает контроль.

Контроль в дошкольной организации – это система наблюдений и проверок соответствия воспитательно-образовательного процесса планам, приказам.

Отсутствие системы контроля вызывает стихийность в его осуществлении. Устраняясь от контроля или осуществляя его не систематически, руководитель теряет возможность оперативно вмешиваться в ход воспитательного процесса, управлять им.

Контроль является важнейшим фактором воспитания молодых кадров, усиления личной ответственности молодого специалиста за исполнение своих обязанностей. Он позволяет также установить, все ли в дошкольной образовательной организации выполняется в соответствии с принятым решением, выявить отклонения и их причины, определить пути и методы устранения недостатков. При отсутствии контроля за исполнением ранее принятых решений все остальные виды его малоэффективны. Таким образом, контроль должен быть регулярным, систематическим, действенным и гласным.

Контроль руководителя должен быть предметным и конкретным, его осуществление – соответствовать составленному плану-графику на неделю или месяц. Выбор форм контроля во многом зависит от времени его проведения.

Например, посещая в начале гола занятия в разных возрастных группах, руководитель придает особое значение контролю за тем, как воспитатель знает программу; какие пособия и атрибуты приготовил, какой дидактический материал подобрал; какой дополнительной методической и детской литературой располагает; какие темы и разделы программы считает более трудными для усвоения; все ли сведения о родителях собраны и др.

Формы контроля могут быть разнообразными: изучение документации и календарных планов, беседы с воспитателями и последующее посещение группы, проверка наличия и исправности оборудования.

От того, какие требования в начале учебного года предъявит руководитель к воспитателям и другим сотрудникам дошкольной образовательной организации, во многом будут зависеть дальнейшие успехи в работе учреждения.

Существует несколько видов контроля: предупредительный, тематический, фронтальный, сравнительный, обзорный.

Тематический контроль имеет целью привлечь внимание коллектива к определенным задачам дидактического, методического, воспитательного характера, которые в данном детском саду решаются недостаточно успешно. Это самый распространенный вид контроля в дошкольных учреждениях. Он проводится также с целью проверки выполнения разделов программы отдельными воспитателями.

В ходе проверки устанавливается, владеет ли воспитатель методикой проведения занятий по данному разделу программы, правильно ли оборудован педагогический процесс при выполнении программы по данному разделу, какой уровень знаний детей, какие умения и навыки сформированы у них в данном виде деятельности, соответствует ли это требованиям программы, насколько самостоятельны дети и др. В результате

тематической проверки у руководителя должно быть полное представление о том, как проводится в группе работа по данному разделу программы. Такой контроль требует от проверяющего знания различных методик дошкольного воспитания, современных исследований, новинок методической литературы.

Фронтальный контроль предусматривает всестороннюю, глубокую проверку работы воспитателя. Такой контроль предполагает посещение группы в течение нескольких дней. Лучше, когда фронтальной проверке подвергаются оба воспитателя, работающие в одной и той же возрастной группе. В этом случае можно установить преемственность методов педагогического воздействия, согласованность в работе педагогов между собой, с детьми, нянями и родителями, выявить сильные и слабые стороны в работе каждого, помочь им скоординировать работу.

В процессе фронтального контроля изучаются календарные планы, документация группы, работа с родителями, педагогической квалификации, участие в общественной жизни коллектива.

Сравнительный контроль необходим для сопоставления результатов работы воспитателей по выполнению различных разделов программы. Такой контроль позволяет выявить разницу в работе воспитателей параллельных групп. Например, руководитель, просматривая детские рисунки двух подготовительных к школе групп, замечает, что они очень отличаются и по технике исполнения, и по сюжетам. Чтобы выяснить, почему это так, он проверяет, как ведется работа по обучению детей рисованию, каково влияние педагога на развитие изобразительного творчества детей в параллельных группах. В результате проверки устанавливает, что один воспитатель слабо владеет методикой обучения детей изобразительной деятельностью, к тому же в эту группу попали дети, не посещавшие ранее дошкольную образовательную организацию. В соответствии с этими причинами, вызывающими отставание детей в рисовании, руководитель вырабатывает предложения, которые должны исправлять существующее положение. В данном случае – это изучение опыта коллег, успешно работающих рядом, более активное привлечение детей к рисованию в свободное время, посещение семинара по овладению практическими навыками рисования и др. Сравнительный контроль используется и с целью сравнения работы двух воспитателей из одной группы.

Обзорный контроль следует рассматривать как разновидность тематического контроля. Он дает представление о работе педагогического коллектива на каком-то определенном этапе, в какой-то момент. Например, может быть проверена готовность всех воспитателей к рабочему дню или к первым дням работы с детьми в новом учебном году; выявлены наиболее успешные методы в работе каждого воспитателя к концу учебного года.

Руководитель должен заботиться о создании условий для строго выполнения режима дня.

Итогом обзорного контроля может быть собеседование, запись предложений в специально тетради, где анализируется работа педагогов.

Проверка работы воспитателей требует от руководителя тщательной подготовки. Прежде всего, необходимо установить цель проверки, которая должна определяться основными задачами, поставленными перед коллективом на текущий учебный год, а

также необходимостью, выявившейся в процессе работы. Проверка пройдет целенаправленно, если будет разработан ее план.

Процесс подготовки включает и планирование всех видов контроля в годовом плане работы дошкольного учреждения. Воспитатели уже в начале учебного года знают, чья работа и что именно в ней будет проверяться в течение года. Знание темы и сроков проверки мобилизует их на самостоятельное выявление своих недостатков, на поиск путей их преодоления.

Руководитель, предупреждает воспитателя о проверке заранее, но это не исключает контроля и без предупреждения. Руководитель имеет право в любое время контролировать работу воспитателя, соблюдая правило: не делать ему замечаний по поводу работы в присутствии детей, родителей, посторонних.

Методы контроля – это, прежде всего, наблюдение за деятельностью воспитателя и детей, ознакомление с календарным планом и с записями учета работы воспитателя, изучение детских работ, беседы с воспитателями и детьми.

Наблюдение за деятельностью педагога и детей является основным методом контроля. В процессе наблюдения фиксируются и оцениваются приемы и методы работы воспитателя, реакция детей, ведется хронометраж.

Одна из задач контроля – проверка исполнения инструктивно – методических документов, предложений инструктирующих лиц, а также выполнение решений педагогических советов по итогам предыдущих проверок. Важной задачей является изучение кругозора педагога, его духовных интересов, выяснение того, чем он живет, что читает, как следит за достижениями науки, культуры, какое место в его духовной жизни занимает искусство и т.д.

РЕГУЛИРОВАНИЕ

Регулирование направлено на постоянное поддержание необходимого уровня организованности в дошкольной образовательной организации. Регулирование проявляется при согласовании планов, сроков проведения мероприятий, назначении ответственных исполнителей, что помогает избежать дублирования.

В процессе выполнения принятых решений регулирование способствует поддержанию порядка в реализации намеченных мер.

Регулирование, основанное на результатах контроля, помогает устранению отклонений от первоначальной цели. На этом этапе важно выявлять и закреплять положительные моменты деятельности и развивать их.

Регулирование требует от руководителя управленческих знаний, оперативности и большого искусства во взаимодействии с людьми. Регулирование нередко связано с перестановкой воспитателей и обслуживающего персонала, перераспределением поручений, что ведет к перестройке отношений с исполнителями. Исполнители не всегда понимают необходимость этих действий, и заведующий проявляет большую выдержку и тактичность, чтобы их убедить.

Регулирование осуществляется через беседы, оперативные совещания и в связи с принятием управленческих решений по частным вопросам.

Регулирование, если это необходимо, может качественно изменить контроль. Взаимообразный характер имеет связь организации и контроля, т.к. контроль может изменить отдельные свойства организационной деятельности, а особенности

организаторской структуры, в свою очередь, будут влиять на выбор направлений форм контроля.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Управление воспитательно-образовательным процессом в дошкольной образовательной организации в связи с повышением требований к организации педагогического процесса, увеличением контингента детей значительно усложнилось. Успех в этой работе во многом зависит от уровня руководства дошкольной образовательной организации со стороны директора, умения правильно реализовывать функции управления.

Руководитель должен строго выполнять то, что запланировано, и учить этому своих помощников. Нечеткость в организации работы дошкольной организации обусловлена рядом причин: формализмом планирования, параллелизмом в работе, невыполнением принятых решений.

Таким образом, функции определяют стратегию и тактику управленческой деятельности в дошкольной образовательной организации, процессуальные и психологические механизмы реализации задач его функционирования, направленные на преодоление разрыва между существующими и необходимыми состояниями педагогического процесса, достигнутыми и требуемыми результатами развития детей.

REFERENCES

1. Указ Президента Республики Узбекистан. О стратегии дальнейшего развития Республики Узбекистан. №УП4947. 7 февраля 2017 года. Собрание законодательства Республики Узбекистан, 2017 г., № 6, ст. 70.
2. Национальная программа по подготовке кадров // Гармонично развитое поколение – основа прогресса Узбекистана. – Т.: Шарк, 1997. – С.44.
3. СанПиН № 0355-18 Санитарно-гигиенические требования к содержанию, устройству и организации режима работы дошкольных образовательных учреждений Республики
4. Красовский Ю.Д. Управленческие ценности руководителей // ЗПУ. 2012. №2. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/upravlencheskie-tsennosti-rukovoditeley> (дата обращения: 03.05.2016).
5. Кузнецова В.В. Коммуникативно-речевая культура как основа профессиональной этики будущего учителя // Современные проблемы науки и образования. – 2009. – № 6-2. – С. 23-25.
6. Куряков А. В. Этико-педагогическая система А. С. Макаренко // МНКО. 2013. №5 (42). URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/etiko-pedagogicheskaya-sistema-a-s-makarenko> (дата обращения: 03.05.2016).

THE METHODOLOGY OF TEACHING GEOGRAPHY IS ONE OF THE CORE DISCIPLINES OF HIGHER GEOGRAPHICAL EDUCATION

Dzhumaeva Mohigul Mamanazarovna

teacher of the Termez State Pedagogical Institute

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7315121>

Abstract. *The solution of this problem is facilitated by the fact that the educational material corresponds to one lesson, and various methods of orientation and organization of cognitive activity of students are used in the text.*

A great help to the teacher in preparing the lesson is provided by the program, where a list of what students should know and be able to do is given for each topic. First of all, the main scientific and ideological content of the lesson is highlighted. The educational material is divided into semantic parts.

In each part, the main, basic educational material is determined (leading concepts, basic facts, the most significant cause-and-effect relationships and dependencies, important patterns) and auxiliary.

Characteristics of the economic and geographical position of the Republic of Uzbekistan. Description of the relief, water and natural resources of the country. Analysis of the type of reproduction and population density. Analysis of the level of development of industry and foreign economic relations.

The teacher determines which educational material will be studied with his help, and which one independently. The previously received training of students in geography and other academic subjects is taken into account. For each semantic part, it is planned to work with various sources of geographical knowledge. The most difficult questions of the topic are explained by the teacher. Selection of teaching methods and tools.

In most cases, not all the textbook material is explained in class due to limited time, some of it is studied by students at home. In high school, the proportion of this material increases. A simple topic can be fully studied by students on their own.

Key words: *Geography, educational material, nature, independent work, education, training, teaching methods.*

МЕТОДИКА ОБУЧЕНИЯ ГЕОГРАФИИ — ОДНА ИЗ ПРОФИЛИРУЮЩИХ ДИСЦИПЛИН ВЫСШЕГО ГЕОГРАФИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. *Рассматриваются вопросы решение этой задачи облегчается тем, что учебный материал соответствующие одному уроку, и в тексте использованы разнообразные приемы ориентировки и организации познавательной деятельности учащихся. Большую помощь учителю при подготовке урока оказывает программа, где по каждой теме дан перечень того, что учащиеся должны знать и уметь. Прежде всего, выделяется основное научное и мировоззренческое содержание урока. Учебный материал разделяется на смысловые части.*

В каждой части определяется главный, основной учебный материал (ведущие понятия, основные факты, наиболее существенные причинно-следственные связи и зависимости, важные закономерности) и вспомогательный. Характеристика экономико-географического положения Республики Узбекистан. Описание рельефа, водных и природных ресурсов страны. Анализ типа воспроизводства и плотности населения. Анализ уровня развития промышленности и внешнеэкономических связей.

Учитель определяет, какой учебный материал будет изучаться с его помощью, а какой самостоятельно. Учитывается ранее полученная подготовка учащихся по географии и другим учебным предметам. По каждой смысловой части предусматривается работа с различными источниками географических знаний. Наиболее сложные вопросы темы объясняются учителем. Отбор методов и средств обучения.

В большинстве случаев не весь материал учебника объясняется на уроке из-за ограниченного времени, часть его изучается учащимися дома. В старших классах доля этого материала возрастает. Несложная тема может полностью изучаться учащимися самостоятельно.

Ключевые слова: География, учебный материал, природа, самостоятельная работа, образования, обучения, методика преподавания.

INTRODUCTION

In the Address, the Head of state defined further goals and set the most important tasks aimed at ensuring a consistent increase in the level of well-being and well-being of the country's population.

On December 29, 2020, President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev addressed another Message to the Oliy Majlis, and in his person - to the people of Uzbekistan. One of the central places in the President's speech was occupied by the issues of conducting an effective foreign policy capable of providing the necessary conditions for the implementation of a large-scale program of reform and modernization of all spheres of life of society and the state[1].

To this end, President Shavkat Mirziyoyev pointed out the need to improve the republic's foreign policy strategy and adopt an updated concept of activities in this area. At the same time, the importance of ensuring the consistency of Uzbekistan's open, proactive and constructive foreign policy was emphasized.

In general, in recent years, our country has achieved a qualitative shift in the international arena. Uzbekistan strives to become a responsible and predictable partner, ready to solve the most pressing problems of both the regional and global agenda in a constructive and open dialogue, creating the necessary favorable external conditions for the implementation of a large-scale program of reform and modernization of our country, primarily for the benefit of the people living in Uzbekistan[2].

In this regard, the approval of the Concept of Foreign Policy Activity in the new edition is an objective necessity and is designed to lay a solid foundation for an effective foreign policy aimed at ensuring the further dynamic growth of Uzbekistan in post-pandemic realities.

We are talking about the global reputation, geographical structure and education of Uzbekistan. Teaching geography involves not only giving solid knowledge of the subject, but also promoting the education and development of students on geographical material, and contributing to the formation of the student's personality. The theory of education is developed by pedagogy. Therefore, the technique is closely related to it. The development of education issues in geography lessons is based on the provisions of pedagogy[3].

Teaching any subject is impossible without taking into account the age characteristics of students, their physiological and psychological development. The material being studied should be within the student's strength, arouse a certain interest. Therefore, psychology is of great

importance for the development of methods of teaching geography. The data of pedagogical and developmental psychology on the psychophysiological characteristics of students of different ages are taken into account in the selection of content and the choice of forms and methods of teaching geography.

Psychology provides the methodology with data on the characteristics of memory, thinking of students of different ages, on differences in the perception of theoretical and factual material. A special role of pedagogical psychology belongs to the development of learning motives, cognitive interests in relation to school geography. In connection with the increase in the content of school geography of theoretical knowledge, the connection between the methodology of teaching geography and logic is being strengthened.

A special need for this arose in connection with a clear allocation in the program of scientific concepts that represent one of the forms of thinking, as well as. with the task of the school "to teach students to learn", to instill in them the skills and abilities of self-education. To acquire knowledge, students must be able to use such methods of logical thinking as analysis, synthesis, abstraction, comparison, generalization, etc.

Like any branch of knowledge, the methodology of teaching geography is closely related to practice, which has a direct impact on the development of science. The methodology equips teachers with the theory of teaching and educating students. The study of the socio-economic conditions for the development of our country, the state of basic science, and the practice of teaching geography at school makes it possible to identify urgent problems that require scientific development and solutions.

Like any other branch of knowledge, the methodology of teaching geography as a science has developed methods for studying the process of teaching geography. The teacher of geography must have the knowledge and skills of research work according to the methodology of the subject. This is necessary for evaluating one's own work, studying the experience of other teachers, self-education and creative search. Dialectical materialism is the universal method of cognizing reality, including the process of teaching geography. This is the methodological basis of the methodology for teaching geography[4-7].

Dialectical materialism requires an approach to the study of the process of education, upbringing and development as a whole; consider the learning process from the point of view of the general connection and dependence of its components and elements, as well as from the point of view of the transition of quantitative changes into qualitative ones, the disclosure of internal contradictions; consider the learning process in continuous movement, change and development.

METHOD AND METHODOLOGY

Theoretical methods are aimed at creating generalizations, analyzing facts, and identifying patterns in the learning process. These include: system-structural analysis, typological approach, mathematical methods, historical and comparative methods. The essence of system-structural analysis is that the subject of study is considered as an integral system consisting of interacting components, and the focus is on the study of relationships and interactions between these components.

In accordance with this, when studying the process of teaching geography, links are revealed between the activities of the teacher and the student (i.e., teaching and learning), between the goals, content, methods and means of teaching, between the assimilation of knowledge, development and education of schoolchildren. System-structural analysis involves

the definition of the objectives of the lesson, in connection with the objectives, the content of training, teaching methods and techniques, educational equipment are determined.

The systematic approach is also manifested in the fact that the teacher plans and develops several lessons at once on a particular topic, defining the functions of each lesson and their relationship with each other in terms of goals, content and teaching methods, and the nature of the cognitive activity of students. With the help of the typological approach, the classification and grouping of the studied objects and phenomena is carried out.

At the same time, the essential features, signs of objects are determined, an analysis is made, and on the basis of the analysis, groups of objects and phenomena under study are distinguished. The typological approach finds application in the study of all problems of methodological science. With its help, the components of the content of school geography (knowledge, skills and abilities; worldview ideas) are singled out, teaching methods and means are classified, types of lessons are singled out, types of independent work of students, etc. A distinctive feature of the development of science at the present time is the use of the mathematical apparatus in the research process[5-7].

Precise mathematical methods began to be used to study the learning process of geography. They make it possible not only to qualitatively assess the objects under study, but also to express them quantitatively, to study in more depth the connections and dependencies between the components of the learning process (for example, on what factors does the improvement of geography teaching methods depend; what is the relationship between teaching methods and the level of knowledge and skills of schoolchildren development of their creative abilities). The essence of the historical method is that all phenomena under study must be considered in development, change in time.

This method requires that when developing the questions of the methodology of teaching geography, the experience of the past is taken into account, an analysis is made of how these processes have changed in the historical aspect, what stages have passed - only then can a forecast for the future be made. With the help of the historical method, the data of historical and methodological research are involved in the study of the problems of modern methods of teaching geography. The comparative method of research is the method of logical knowledge in general. It is possible to compare only homogeneous objects and phenomena, comparisons must be carried out according to essential features, signs. By means of comparison, a typological approach is carried out, and the objects and phenomena under study are classified[10-11].

The comparative method is also used in the study of foreign experience in teaching geography. Empirical research methods are aimed at studying the existing pedagogical experience or creating a new pedagogical experience.

To identify what exists in pedagogical practice, the following methods are used. 1. Observation of the learning process. The purpose of observation is determined, a program is developed, according to the program, facts are recorded in the process of observation, they are processed, and conclusions are drawn based on the analysis of the results obtained.

2. Questioning of teachers and students. The purpose of the survey is determined, the questionnaire is developed, the survey is conducted, the data is processed.

3. The study of school documentation (class magazines, thematic and lesson plans, circle work plans, etc.). Based on the study, certain conclusions are drawn about the organization of educational work at school.

4. Interviews. The purpose of the interview is determined, an interview is conducted, on the basis of which conclusions and generalizations are drawn. 5. Written test papers. They serve to identify the level of training of students, according to the results obtained, they judge the state of the educational process as a whole. Usually, a combination of methods is used to study the pedagogical experience of schools.

At the same time, something new is introduced into teaching - new educational material, a new method of teaching, a new means of teaching, etc. It is revealed how this new influences the quality of knowledge, the development and education of students. For the experiment, control and experimental classes are allocated, they must be the same in terms of the level of training[14].

In the experimental class, a new element of learning is introduced, in the control class, learning is conducted traditionally. Then the quality of knowledge of students in the classes is compared. To conduct a pedagogical experiment, a scientific assumption, a hypothesis is developed, the necessary educational and methodological material is prepared (new educational text, new visual aids, test papers, etc.). If the introduction of a new one contributes to the deepening of knowledge and the development of independence of children and confirms the previously stated assumption, it is recommended for implementation in a mass school.

Conducting methodological research includes the following steps:

1) the establishment of the main research problem (based on the study of literature and familiarization with the experience of the school) and its formulation; 2) putting forward a hypothesis;

3) formulation of research objectives on the way to solving the main problem and testing the hypothesis;

4) choice of research methods;

5) preparation of experimental materials necessary for solving each problem; 6) conducting an experiment;

7) formulation of the conclusions of the study;

8) showing the practical significance of the results obtained[20-22].

The study of the learning process is carried out by theoretical and empirical methods simultaneously. Empirical methods make it possible to accumulate factual material, which is processed using theoretical methods. In this case, analysis, synthesis, induction, deduction, abstraction, comparison, generalization are used.

School geography has an important educational and educational value. The educational value lies in the fact that geography as a subject gives the student geographical knowledge. Every cultured, educated person needs this knowledge, and no other academic subject provides this knowledge.

This is knowledge about the Earth, its internal structure, relief, climate, waters, soils, vegetation, animals, population, natural resources, world economy, nature and economy of countries, about the World Ocean and individual oceans, about your country, etc. (A detailed list of knowledge is contained in the geography programs.)

Geography provides not only geographical knowledge, but also knowledge of other branches of science, the basics of which are not studied at school. School geography provides economic training for students, students receive a holistic view of the economy, its industries,

forms of organization, natural resources, and the world economy. It is also important in polytechnic education.

Natural resources and conditions in school geography are considered from the point of view of the possibility of their use in the economy. The importance of school geography in environmental education is great. The idea of rational nature management and nature protection runs through all geography courses. Many topics deal with environmental issues at both the global and regional and local levels.

The content of school geography includes knowledge from geology, demography, and sociology. Only geography as a subject provides cartographic training. Understand, read, know the map - these tasks are solved only in geography lessons. The ability to use a map is equivalent to such skills as reading and writing. The map is both a visual aid and a source of knowledge. The task of the teacher is to teach the student to use this source of knowledge [17].

The educational value of school geography lies not only in the fact that it provides knowledge, but also contributes to the development of skills and abilities. Skill is the ability to apply knowledge in practice. Skill is the automatic application of knowledge. In school geography, not all knowledge is brought to the level of skills and abilities. Important skills and abilities: the ability to read a map, characterize objects based on it, observe local geographical objects, use instruments and equipment, record the results of observations, process them, and make descriptions of objects based on the results of observations.

School geography contributes to the development of children's cognitive abilities, their memory, speech, observation, imagination, and thinking. At each lesson, the student enriches his speech with new words, concepts, names, he must acquire new knowledge, reproduce. He learns to compare, analyze, draw conclusions, generalize. All this contributes to the development of thinking.

School geography studies mainly distant geographical objects. It is necessary to form an image of these objects in memory. This is possible when using visual aids, which develops the imagination. Many geographical concepts can be formed by studying local geographical objects, by observation. Observation contributes to the development of observation. School geography has an important educational value.

One of the most important tasks of teaching at school is the formation of the foundations of the scientific worldview of students. It is carried out in the study of all school subjects. In this regard, the role and importance of geography as an academic subject is great. This is explained by the fact that geography studies an extremely wide range of issues related to both natural and social objects and phenomena. Other academic subjects consider objects and phenomena of only one quality (biology - the organic world of the Earth, physics - physical phenomena, chemistry - chemical transformations, social science - society) [18].

Geography problems are solved only in geography lessons. The ability to use a map is equivalent to such skills as reading and writing. The map is both a visual aid and a source of knowledge. The task of the teacher is to teach the student to use this source of knowledge. The educational value of school geography lies not only in the fact that it provides knowledge, but also contributes to the development of skills and abilities. Skill is the ability to apply knowledge in practice.

Skill is the automatic application of knowledge. In school geography, not all knowledge is brought to the level of skills and abilities. Important skills and abilities: the ability to read a map,

characterize objects based on it, observe local geographical objects, use instruments and equipment, record the results of observations, process them, and make descriptions of objects based on the results of observations. School geography contributes to the development of children's cognitive abilities, their memory, speech, observation, imagination, and thinking.

At each lesson, the student enriches his speech with new words, concepts, names, he must acquire new knowledge, reproduce. He learns to compare, analyze, draw conclusions, generalize. All this contributes to the development of thinking. School geography studies mainly distant geographical objects. It is necessary to form an image of these objects in memory. This is possible when using visual aids, which develops the imagination. Many geographical concepts can be formed by studying local geographical objects, by observation.

Observation contributes to the development of observation. School geography has an important educational value. One of the most important tasks of teaching at school is the formation of the foundations of the scientific worldview of students. It is carried out in the study of all school subjects.

In this regard, the role and importance of geography as an academic subject is great. This is explained by the fact that geography studies an extremely wide range of issues related to both natural and social objects and phenomena. Other academic subjects consider objects and phenomena of only one quality (biology - the organic world of the Earth, physics - physical phenomena, chemistry - chemical transformations, social science - society).

Geography, on the other hand, is distinguished by an integrated approach to the studied objects and phenomena. Scientific worldview is a system of views and beliefs on the world around, awareness of oneself in this world. It includes groups of worldview ideas: dialectical materialistic; ideas reflecting the problem of interaction between nature and society (environmental); political and economic ideas.

The following ideas belong to the dialectical-materialist ideas:

1. Materiality of the world. The objects and phenomena studied in school geography are considered as real, from a materialistic point of view.

2. Knowledge of the world. The essence of the idea is that a person, thanks to consciousness and thinking, is able to cognize the world around him, to penetrate into the essence of the phenomena being studied. The implementation of this idea is provided by material on the history of the development of geographical science, familiarizing students with the history of the study of continents and oceans, with the latest geographical achievements and methods of geographical research.

3. Integrity and unity of the world, the universality of connections and dependencies.

This idea is most fully disclosed in the content of school geography and is reflected in such fundamental concepts as the natural and economic system. In school geography, objects, processes, phenomena are considered not in isolation from each other, but in their general connection and dependence. Students are brought to the idea of the unity and integrity of nature, the organic unity of man with nature.

4. Continuity of movement, change, development. Objects in school geography are studied not in a frozen state, but in continuous change and development. Cause-and-effect relationships and dependencies, dynamics and development, geographical patterns are revealed. Development is seen as a transition from one qualitative state to another, as an interaction of opposites. It is progressive.

5. Ecological ideas. The life of a person, society is possible under the condition of a continuous exchange of matter and energy with nature. Nature is the source of all material and spiritual benefits of man, the subject and means of man's labor. Natural resources are limited, so their careful and rational use is necessary. Anthropogenic influence on nature has reached planetary proportions. The development of nature is largely determined by human economic activity. Pollution of the natural environment has acquired global proportions, and the problem of rational use of natural resources and nature protection has arisen.

6. Political and economic ideas: the need to prevent a new world war; leading role in the world community; resolution of all disputable international issues through negotiations; solution of demographic, food and energy problems; deepening the international geographical division of labor, cooperation and specialization; economic globalization; alignment of levels of economic development of various countries and regions[21].

Patriotic education is of great importance in school geography. Of particular importance in this regard is the course of geography of Belarus, where students receive extensive knowledge about the nature, economy, and population of their country.

The teaching of all school geography courses is based on the local history principle. It means studying the geography of one's area, region and using this knowledge to study distant geographical objects, territories. When studying the geography of continents and countries, students get acquainted with domestic travelers and geographers who have made a significant contribution to the development of geography. Ultimately, the school must form a patriot, a citizen of his country. In school geography, peoples, human races, traditions, culture, world religions are studied, which contributes to the education of respect for other peoples (international education).

In geography as an academic subject, there is no place for negative aspects in relation to the way of life, customs, traditions, religions of peoples and races. All races, peoples, nations are equal and equally capable of mental activity. Aesthetic education is served by a variety of visual aids, excursions to nature and production. The task of the teacher is to show the beauty in nature and the creations of human hands. Acquaintance with major discoveries, the courage of discoverers contributes to the moral education of students. Geography as an academic subject is of great importance in labor education. Learning is mental work.

RESEARCH RESULTS

In our time, when scientific knowledge is growing like an avalanche, it is necessary to develop the habit of replenishing knowledge, teaching students to learn, and developing a culture of mental work. This goal is served by the organization of the mental activity of students in the classroom and outside of school hours.

Physical labor education is implemented in extracurricular activities (production and repair of visual aids, gardening, work in school forestries, etc.). Physical development is carried out during excursions and hiking trips.

When studying geography, students get acquainted with a variety of professions (career guidance work). Training, education and development is a single inseparable process. The task of the school is to shape the personality of a young person. The system of school geography courses Initially, students receive geographical training in elementary school when studying the subject "Man and the World" (grades 1-4), as well as the subject "Universe" or "Natural Studies" (grade 5). The subject "Man and the world" consists of three blocks: "Nature and man", "Man

and society", "Man and his health". Natural science preparation is carried out during the study of the first block.

Students are given the concept of what nature is, animate and inanimate nature, they get acquainted with seasonal changes in nature, the diversity of flora and fauna, including Uzbekistan, study the components of inanimate nature (air, water, rocks). Students get an initial understanding of what orientation is, a map, a globe, acquire some astronomical knowledge about the Sun, the Solar System, the Earth and its movement. When studying other blocks of the subject, students are given the initial system of humanitarian knowledge about man and society. Students will learn about the different types of pollution and their impact on human health.

Schoolchildren get acquainted with the map of radioactive contamination of the republic. Information is given on the history of the native land, economic activity, and ecology. Students as a whole in the subject receive initial knowledge about the system nature - society - man. The Natural History course is an integrated academic subject. It prepares the student for the future systematic study of subjects of the natural cycle - physics, chemistry, biology, astronomy, geography.

Its content in the 5th grade is mainly geographic and astronomical. The student gains knowledge about Natural History, its various bodies (stars, constellations, galaxies, etc.). The solar system is studied in sufficient detail, the structure of the Earth as a planet, the daily and annual movement of the Earth, the causes of eclipses, tides and tides are considered[10].

The surface shells of the Earth are characterized, their composition, the properties of the substances that compose them, the dynamics of the shells are considered, the concept of the biosphere and the geographical shell is given. The subject "Natural Science" (grades 4-5) is close in content to the "Natural Studies" Co. The study of geography as a separate subject begins in the 6th grade. The first systematic course in school geography is the elementary course (grades 6-7). The Elementary Course in Geography is the foundation of general physical and general socio-economic geography.

The main objective of the course is to form a system of general concepts in physical and socio-economic geography for students at the initial stage, to introduce them to the conceptual apparatus of geography as a science, in other words, the language of geography. Educational geography, like scientific geography, is impossible without a map. A map is one of the main sources of geographic information. The initial cartographic preparation is provided by the initial course. In the introduction, the concept of geography as a science is given, its importance for rational nature management and environmental protection is shown, and the history of the development of science is briefly described. The first section - topographic and cartographic - contains a system of topographic and cartographic knowledge.

The concepts of the terrain plan and geographical map are assimilated. A map is a reduced, conditional, generalized, distorted image of the Earth's surface on a plane. The concepts of scale, various ways of expressing it, the degree grid, geographical coordinates are assimilated. Students will learn about the division of maps by territory coverage, scale, content. Cartographic knowledge enables students to consciously relate to the map and use it to gain new knowledge[15].

A system of general concepts in physical geography, the concept of land and water surface, various types of land, parts of the World Ocean, relief, its main forms, land waters, meteorological elements, weather and climate, air masses, atmospheric fronts, climate-forming

factors, soils is given. Fundamentals of socio-economic geography. The concepts of the political map, the difference of states, the races of mankind, the structure and movement of the population, its location, natural resources and their types, individual industries and agriculture, modes of transport are given. This is a continuation of the initial geography course.

The general geographical overview includes the general geographical patterns of the nature of the Earth, the modern population of the world and its economic activities. Continents are studied in the following sequence: Africa, Australia and Oceania, Antarctica, South America, North America, Eurasia. Geographical location, history of discovery and research, natural conditions and resources, political map, population and its economic activity, individual countries are studied for each continent. The largest continent — Eurasia — is considered not only in general terms, but also in individual large regions. There are East and Central Asia, Uzbekistan, South and Southeast Asia, Southwest Asia, Kazakhstan and Central Asia, the Caucasus, Southern Europe, Northern Europe, Central Europe, Russia. Geographical location, history of discovery and research, natural conditions and resources, political map, population and its economic activity, individual countries are studied for each continent. The largest continent — Eurasia — is considered not only in general terms, but also in individual large regions. There are East and Central Asia, Uzbekistan, South and Southeast Asia, Southwest Asia, Kazakhstan and Central Asia, the Caucasus, Southern Europe, Northern Europe, Central Europe, Russia[6].

The content of school geography includes geographical knowledge, skills and worldview ideas. Knowledge is a reflection in the consciousness of the objective world, expressed in verbal form. Geographical knowledge is a reflection in the consciousness of geographical reality, expressed in verbal form.

Empirical knowledge expresses the external features of objects and phenomena. Empirical knowledge includes representations and facts. Representations are sensory—visual images of objects and phenomena in consciousness, memory, which are not currently perceived by the senses. This is an image of a phenomenon, an object in memory, which can be bright or fuzzy. Depending on how the representations were created, there is a distinction between memory representations and imagination representations.

Memory representations are images of those objects and phenomena that were perceived by the senses in the past. Imaginative representations are images of objects that have never been perceived by the senses, but created by the constructive activity of consciousness. There are also general and individual representations.

General representations are a generalized image of a homogeneous group of objects and phenomena. Single representations are the image of single objects and phenomena in memory. Geographical objects occupy a vast territory. They are characterized by size, shape, location. The image of the territory is a territorial representation. Geographical representations are mainly formed on the basis of a geographical map.

With the help of a map, we can survey the entire earth's surface, judge the relative position of objects, their shape, size. The image of the map in memory is a cartographic representation. The formation of a representation is the initial stage of training. Theoretical knowledge is created on the basis of representations, the essence of objects and phenomena is revealed, patterns are established. Facts — various information about the size, age, structure, composition of objects, dates, geographical nomenclature. They, like representations, serve to form theoretical knowledge.

Theoretical knowledge reflects the essence of objects and phenomena, their connections and relationships. They occupy the main place in school geography. The scientific level of the content of school geography depends on theoretical knowledge. Theoretical knowledge includes concepts, causal relationships, patterns, theories.

Concepts are the main and main particle of theoretical knowledge. Systematized concepts are mainly geographical knowledge. Concepts are a reflection in the consciousness of the essence of geographical objects, their most characteristic properties, signs, features, connections, relationships between objects. Concepts are formed on the basis of representation as a result of abstract thinking. There are general and individual concepts. General concepts express the essence of a homogeneous group of objects and phenomena. The content of the general concept is revealed in its definition.

There are general scientific and general geographical concepts in geography. General geographical concepts include relief, its various forms, climate, weather, etc. They form the scientific foundation of school geography. Individual concepts reflect the essence of individual objects or phenomena. The content of these concepts is revealed in the description of the characteristics of geographical objects according to a certain plan. The material for the description is mainly taken from a geographical map. Individual concepts have their own geographical names.

Geography operates with a complex of cause-and-effect relationships. Patterns express the most significant, repetitive, stable connections and relationships between objects, processes, phenomena and are characterized by a high level of theoretical generalization. Regularity is something that is characteristic of many geographical objects and phenomena. One of the main regularities is latitudinal zonality and altitude zonality (natural conditions and complexes vary from the equator to the poles and from the foot of the mountains to the peaks).

In economic geography, patterns include the principles of the placement of individual branches of production. Theories are the basic laws of objects of nature or society. In school geography, theories are mainly presented in the course of general geography (the doctrine of the geographical complex, geographical zoning, geographical envelope, etc.). As mentioned earlier, the components of the content of school geography also include skills and worldview ideas.

Skills are the ways of activity through which students operate with the acquired knowledge, apply them to solve educational problems and gain new knowledge. Skills are methods of activity performed automatically. The main ones in educational geography are cartographic and local history skills (skills in reading maps, studying local geographical objects). Geographical knowledge, skills and abilities are developed through the methods of academic work[8].

Acceptance of academic work means the order, plan, sequence of actions when working with a particular source of geographical information. For example, the description of the mountains on the map includes the following actions: find the location of the mountains, in which part of the continent they are located, determine the extent of the mountains by the degree grid, measure the extent of the mountains by scale and degree grid, set the prevailing heights of the mountains by the elevation scale, the maximum height by the elevation marks, determine the geographical coordinates of the maximum dots. Worldview ideas are a philosophical generalization of geographical knowledge. They are divided into dialectical-materialistic, political-economic and ecological.

Intra-subject connections mean the coordinated study of individual courses of school geography. Each subsequent course is based on the previous one. The knowledge of the previous course is developed in subsequent courses. There is no knowledge in the content of school geography that would not be developed from course to course. Therefore, a geography teacher should know the content of all school geography.

DISCUSSION

There are various knowledge systems in school geography courses: a system of topographic and cartographic knowledge, geomorphological, hydrological, climatic, biogeographic, ecological, economic and geographical, a system of knowledge on social geography, etc. These systems are also evolving from course to course.

For example, the initial knowledge about the relief, its basic forms are given in the initial geography course. This knowledge is deepened and expanded when studying the geography of continents and countries (the internal structure of continents, the features of their relief are studied)

In the subsequent course, the concept of tectonic structures, geological chronology and geochronological table is given, the influence of ancient glaciation and geological structure on the formation of the relief of Uzbekistan is revealed, the main forms of relief are characterized. In the course of general geography, the system of geological and geomorphological knowledge deepens and expands, the material is presented at a higher scientific level.

When studying any school topic, it is necessary to identify what knowledge students have on this topic, and then proceed to the study of new material. Interdisciplinary communication is the coordinated study of various school subjects. The implementation of interdisciplinary connections develops a broad outlook of students, contributes to improving the quality of knowledge, helps to develop a coherent scientific worldview, makes it possible to eliminate repetitions in teaching and strengthen explanations in geography.

The study of physical geography is based on natural science training in the subjects "Man and the world", "The Universe" ("Natural Science"). Knowledge of biology, physics, chemistry is also used, which makes it possible to better reveal the topics studied. The modern population and economy of the country cannot be understood without its historical development[5-8].

There is a lot of geographical nomenclature in school history courses. Work with maps and statistical indicators is based on the mathematical training of children. In the Soviet geography programs, under the heading "Interdisciplinary connections", it was indicated which knowledge from other subjects should be used when studying a particular topic. To implement interdisciplinary connections, you need to know the content of other school subjects. Geography surpasses other subjects in terms of the breadth of interdisciplinary connections, since it relies on the natural science and humanitarian training of students. The study of other subjects should also be based on geographical training.

The development of a consistent content of all academic subjects is one of the important problems of didactics. Each academic subject has its own logic of building content. Therefore, in practice, coordinated training is very difficult. Many questions of physics and chemistry are first studied in geography lessons, and then in these subjects.

Developing training. It is aimed at the development of cognitive abilities, at the independent acquisition of knowledge by the student. Schoolchildren learn to acquire new knowledge, work with various sources of geographical information. Self-acquired knowledge is

more solid and meaningful. Developmental learning includes problem-based, programmed and modular learning.

The essence of problem—based learning is the independent acquisition of knowledge by students under the guidance of a teacher. It provides activation of the student's educational and cognitive activity. Students get satisfaction from work and results, which stimulates the process of learning new knowledge. Problem-based learning promotes the development of thinking and mental abilities of the student. A necessary condition for problem—based learning is the creation of a problem situation.

The latter is defined as a state of intellectual difficulty. The student is not able to answer the question directly. He can't do it. If the student has realized the difficulty and is looking for solutions, the problematic situation turns into a problem. However, not every problematic situation can turn into a problem. This occurs when there is no appropriate training of the student to solve a problematic issue.

In this case, the teacher uses the method of problem presentation. He reveals the problem himself, shows ways to solve it, gives a sample of scientific research. In training, there are three types of creating a problem situation:

1. A problematic situation may arise when a student lacks the knowledge to solve the task assigned to him or when the task condition contains incomplete information. The student needs to replenish his knowledge and then proceed to solve the problem problem.

2. A problematic situation arises even when there is the necessary knowledge. To solve the task, you need to select the necessary knowledge.

3. A problematic situation arises when a student is faced with new conditions for the application of knowledge. Identification of the problem, its formulation is the first stage of problem—based learning. He poses problematic questions and gives problematic tasks: "What changes are possible in the part of the lithosphere where a volcanic eruption occurs?", "How does a volcanic eruption affect the atmosphere, the earth's crust, the hydrosphere?", "Why is the drainless Lake Chad almost fresh?", "Draft a railway line"[23].

Then follows the search for a solution to the problematic issue and the solution itself. The decision and the search for a solution is carried out by the student himself. The teacher does not give a ready-made solution, he can only outline a path, point out difficulties. The search for a solution lies in reasonable answers. The teacher follows the logic of reasoning, rejects or agrees with the arguments of the student. The most important thing in problem—based learning is the development of problematic issues and tasks on topics, sections.

In a modern school, only elements of problem-based learning are used. Teachers limit themselves to posing problematic issues when studying individual topics, sometimes posing particular problems.

Programmed training. This training arose as a response to the shortcomings of traditional training.

In traditional teaching, the individual characteristics of the student are not sufficiently taken into account. All students, regardless of their abilities, receive the same amount of information from the textbook and in the lesson. There are no differences in the way information is presented. But each student perceives the material in his own way.

In traditional teaching, weak and strong students mostly suffer. Weak students do not assimilate the educational material, strong students basically have nothing to do. An insignificant

place in the learning process is occupied by independent creative work of schoolchildren. Students receive knowledge mostly in a ready-made form. In traditional teaching, the teacher does not know how each student has learned the material. Knowledge testing is carried out sporadically. The teacher is not able to interview all the students in the lesson. Gaps in knowledge can be identified only after a long time.

Most of the learning process remains outside the teacher's control. In many ways, all these shortcomings are eliminated with programmed learning. With such training, each student independently learns new material, learns at his own pace, which allows for the individualization of the educational process. The training is conducted according to special training programs.

Programs can be in the form of textbooks or embedded in a learning device — an electronic machine. The training program consists of portions of educational material and a system of questions and tasks for its assimilation. Depending on the age of the students, these portions may be different in volume. Therefore, linear and branched programmed learning are distinguished. Linear programmed learning is designed for younger students. Portions of educational material are small. When answering questions and assignments, the student is limited to entering the appropriate words in the gaps.

The correctness of the answers is checked immediately. Branched programming is designed for high school students. Portions of educational material are more significant in volume. There are several alternative answers to the questions. If the student has chosen the wrong answer, he cannot move on. The program gives an indication of what should be studied. In some branched programs there are no ready answers. The student formulates the answers independently. There are programs with elements of linear and branched programming.

In our school there are only elements of programmed learning. It is mainly aimed not at obtaining new knowledge, but at controlling the acquired ones. With the programmed verification and assessment of knowledge, a control program is developed on certain topics of school geography. This program is a system of questions. There are several possible answers to each question, one of the answers is the most correct. The program is embedded in the learning device or multiplied in the appropriate amount (according to the number of students in the class).

During machine control, the machine itself issues an assessment. With machine-less control, the student puts down the corresponding question numbers and answer numbers when answering. In this case, the teacher sets the final mark himself. The programmed control makes it possible to test the knowledge of the entire class in a short time. At the same time, there is no element of subjectivity of the teacher in the assessment of knowledge. The disadvantage of programmed control is that it does not contribute to the development of students' speech. They choose ready-made answers, do not formulate them themselves.

Modular training. This is a new type of education in geography. The topic of school geography, designed for several academic hours, is divided into separate lessons. A modular program is compiled for the entire topic. For each module (lesson topic), an integrating didactic goal is determined, for example, to identify the features of the economic and geographical position of Uzbekistan, the features and specifics of its natural conditions and resources, population and economy.

The official name is the Republic of Uzbekistan. The state is located in the central part of Central Asia and covers an area of 447.4 thousand km².

The population is 34.6 million people. The capital of Uzbekistan is the city of Tashkent, which has 6.2 million inhabitants. Uzbekistan is a presidential republic. The President is the head of the executive branch, appoints the Prime Minister and members of the Government. In accordance with the results of the 2000 referendum, the President is elected for a seven-year term. The highest representative body exercising legislative power is the Oliy Majlis. The country is divided into 12 regions and includes the Republic of Karakalpakstan. At a lower administrative level, there are 141 districts, 124 cities. The official language is Uzbek. The national currency is the sum (since July 1993) [6].

The territory of Uzbekistan stretches in the interfluvium of the Syr Darya and Amu Darya from the northwest to the southeast. The north-western and northern borders of the country with Kazakhstan run through the desert areas of the Ustyurt plateau, then along the Aral Sea and Kyzyl-Kum with access to the Chardarin reservoir. In the east and southeast, in the most mountainous part of the country, Uzbekistan borders with Kyrgyzstan and Tajikistan. In the south there is a border with Afghanistan, in the southwest - with Turkmenistan.

Uzbekistan is located in the center of the continent, away from the oceans. The territory of Uzbekistan is one of the most flat in Central Asia. 4/5 of the country's space is occupied by plains, and only in the extreme east mountains rise. Between the mountains and the lowlands stretches a strip of upland plains with many temporary streams and rivers. This is the most developed and densely populated part of Uzbekistan. The ridges in the east of the country belong to the Tien Shan mountain systems in the north and Hissar-Alai in the south. In the extreme northeast, the spurs of the Western Tien Shan stretch - the Ugamsky, Pskemsky, Chatkalsky and Kuraminsky ridges. Gissar-Alai is separated from the Tien Shan by the Ferghana intermountain basin. In the north, it is closed by the slopes of the Chatkal and Kuramin ranges, in the south — the Alai and Turkestan ranges.

The eastern mountainous part of Uzbekistan is characterized by the highest seismicity. The strongest earthquakes (more than 9 points on the Richter scale) are observed in the foothill part of the Fergana Basin, on the southern slopes of the Hissar ridge.

In the central part of Uzbekistan is the Kyzylkum desert, occupying the interfluvium of the Amu Darya and Syr Darya. The southern extension of Kyzylkum is the Sundukli sands, stretching along the right bank of the Amu Darya from the lower reaches of Zeravshan to the southern spurs of the Hissar ridge. In the lower reaches of the Amu Darya, its vast delta stretches, an isolated uplift rises above it between the cities of Biruni and Nukus — the Sultanunzdag ridge — with a height of less than 500 m. In the extreme north-west of the country, at altitudes of more than 150 m above the level of the Aral Sea and the Amu Darya Delta, the Ustyurt plateau is located.

Of particular importance are intermountain and foothill basins, which are the main areas of irrigated agriculture. These include: the Ferghana intermountain basin, the Tashkent-Golodnostep sub-mountain plain, the Zaravshan basin, the Kashkadarya and Surkhandarya depressions. The distribution of surface waters on the territory of Uzbekistan is extremely uneven. Water is used for irrigation, to generate electricity. There are more than 600 rivers in the country, and all of them belong to the Aral Sea basin. The main area of runoff formation is the mountainous part of the country, where the greatest amount of precipitation falls, and their evaporation losses are minimal.

The largest rivers of Uzbekistan are the Syr Darya and Amu Darya. They originate in the highlands of Kyrgyzstan and Tajikistan. Their tributaries also flow through the country: Naryn, Karadarya, Sokh, Chirchik, Zeravshan, Surkhandarya.

The Amu Darya is formed from the confluence of the Vakhsh and Panj rivers just 60 km from the border of Uzbekistan with Tajikistan. Having passed through Turkmenistan, the Amu Darya is significantly depleted, since, according to the interstate distribution, a significant part of its water resources is used in the economy of this country. Over the past 40 years, the water consumption in the lower reaches of the Amu Darya has almost halved.

The Sir Darya with its components is the second largest river in Central Asia, It is the main aquifer of the Fergana Valley and the Tashkent—Golodnostep oasis, through which several main channels are laid. Among the largest canals in the country are the Narpai and the system of canals in the Fergana Valley (Southern Ferghana, Northern Ferghana, Bolshoy Ferghana, Bolshoy Namangan, etc.). The largest reservoirs that have appeared in recent decades - Charvak, Akhangaran, Tuyabuguz, South Surkhan and Chimkurgan — play an important role in regulating flow and increasing sustainability water supply of the country's economy[5-7].

The main type of feeding of most rivers is glacial-snow, so the maximum rise of water occurs during the period of its greatest consumption — in the summer months.

There are lakes in Uzbekistan. There are two types of lakes — flat (river and irrigation system discharges) and mountainous. Flat lakes are fed by the water of rivers, channels, and they are characterized by wastelessness and ephemerality. Mountain lakes are moraine, blockage, and tectonic in origin. All of them are small in size, and their economic importance is not very great.

The largest lake in Uzbekistan, the Aral Sea, is also the biggest problem not only of this country, but of the whole of Central Asia. It is an object of ecological catastrophe. Over the past 35 years, from 1960 to 1995, the Aral Sea has not received about 1000 cubic km of river water, as a result of which the sea level has dropped by 17 m, the area of the water area has decreased by more than half, and the volume has decreased by 75%. It was divided into two parts - the Big and Small (Northern) Aral and moved away from the shores in places by more than 100-150 km.

A significant decrease in its size due to the drying up and high water consumption of the rivers flowing into it has led to significant changes in the natural environment (many fish species are disappearing, the natural regime of coastal ecosystems is changing) and in human economic life, which affects the social situation in the country. The problem of the Aral Sea has been studied for many years, but scientists have not yet found a reliable way out of this situation. More than a hundred types of mineral raw materials have been identified in the bowels of the country[16].

The main ones are gas, gold, oil, coal, copper, lead, zinc, silver, tungsten, bismuth, fluorspar, graphite, potash and rock salt, talc and cement raw materials. In terms of reserves of copper, tungsten, silver, lead and zinc, Uzbekistan occupies one of the leading places in the world. Of particular value to non-ferrous metal deposits is the possibility of mining ore mainly by open-pit (quarry) method. The ores of a significant part of the deposits are difficult to extract and difficult to enrich. This makes the development of their deposits dependent on fluctuations in the conjuncture on world markets.

Unlike other Central Asian states, Uzbekistan has all the main types of fuel resources.

Coal reserves are the least. The largest coal deposits are Angrenskoye (Tashkent region), Shargun and Baysun (Surkhandarya region). The proven reserves amount to over 2 billion tons. uzresurs population industry

At the end of the 1990s, 85 fields containing industrial oil reserves were discovered in Uzbekistan, of which 35 were classified as oil, 24 as oil and gas-bearing and gas—oil, 26 as oil and gas condensate.

Almost 60% of the initial recoverable oil reserves contain medium-sized deposits, the reserves of each of which do not exceed 10 million tons. Large and unique fields account for more than 32% of initial recoverable reserves.

Gas is the main fuel and energy resource of Uzbekistan. 134 of its deposits containing industrial reserves of combustible gases with a total volume of 3020.8 billion m³ were explored on the territory of the country. Experts estimate the total residual reserves of the fields explored for gas at more than 1883.1 billion m³. Gazprom signed a contract with the state company Uztransgaz for the purchase of 5 billion cubic meters of Uzbek gas in 2005. According to the monopoly, the total natural gas resources of Uzbekistan amount to more than 6.25 trillion cubic meters, including 1.62 trillion cubic meters in industrial categories. Uzbek gas supplies to Russia began in May 2003. In 2003, the volume of purchases amounted to 1.27 billion cubic meters, in 2004 - about 7 billion cubic meters.

The main gas region of Uzbekistan is Bukhara-Khiva, on the territory of which more than 90% of the country's total gas reserves are concentrated. The largest number of powerful layers were found within the Kashkadarya and Bukhara regions.

Of the fields being developed, two fields (Gazli and Shur-tan) are unique in terms of initial proven reserves, six (Zevardy, Dengizkul-Khauzak, Alan, Kokdumalak, Pamuk, Urtaulak) are the largest and four fields (Southern Kemachi, Shakhpakhty, Uchkyr, Kultak) are large. Experts classify most of the remaining deposits as small and only three as medium-sized.

Currently, the republic produces 55 billion cubic meters of gas per year, of which 5 billion cubic meters are exported to Kazakhstan, Kyrgyzstan and Tajikistan.

Uzbekistan stands out among the CIS countries with reserves of non-ferrous metals, primarily copper. Three deposits are suitable for development in modern conditions: Kalmakyr, Dalneye and Sarychek. All of them are concentrated in Almalyk district of Tashkent region. The country has several more promising copper ore occurrences identified in Kyzylkum, in Southern Uzbekistan and within Karakalpakstan[3-7].

In terms of gold reserves, Uzbekistan ranks fifth in the world and second in the CIS (after the Russian Federation). More than 30 of its deposits have been identified here, whose total reserves amount to more than 4,000 tons. The largest center of gold mining is the Muruntau district. Individual deposits are located within the Tashkent, Jizzakh and Namangan (Marjanbulak, Zarmitan, Chadak) regions.

Uranium ore reserves remain significant. According to the data, Uzbekistan ranks seventh in the world in terms of reserves of radioactive metal, and its proven reserves amount to about 55 thousand tons

Tungsten deposits have been developed in the area of Ingichka (Samarkand region) and Koytash (Jizzakh region).

Among the mineral resources in Uzbekistan there are kaolin clays, ozokerite, sand, gravel, cement raw materials, as well as facing stone. There are precious and semi-precious stones.

The industry of Uzbekistan in the Soviet period was specialized in the extraction and processing of gas, ores of non-ferrous metals, mechanical engineering for the cotton complex. The chemical industry (production of defoliants for cotton, various types of fertilizers) was of regional importance. In 1998, the structure of industrial production was as follows: electric power industry — 19.2%, fuel industry — 13.3, mechanical engineering and metalworking — 13.1, food industry — 12.6, non—ferrous metallurgy — 10.9, light industry — 8.5, chemistry and petrochemistry - 5.2, building materials industry — 4.2% [6].

By stimulating the production of goods and services, the development of the foreign trade sector and the strengthening of monetary circulation, the introduction of new mechanisms for crediting enterprises, an increase in production in industry, agriculture, paid services to the population, and construction has been achieved.

Exports of chemical products, energy carriers, machine-building products, and food products are growing in the country.

The monetary incomes of the population are also growing, employment in the economic sphere is increasing.

All this gives new opportunities for the development of the country. New joint ventures are being created with other states, exports are growing, which creates favorable conditions for international cooperation.

Uzbekistan is located in the heart of Central Asia, between its large rivers Amu Darya and Syr Darya. The history of the peoples originally living in this territory has more than one millennium. This land has become the birthplace of a civilization that can rightfully be called one of the oldest in the East.

The history of Uzbekistan is the history of individuals and great nations, bloody conquests and large-scale uprisings, it is the history of the emergence of the most beautiful cities of Central Asia, it is the history of people who loved their Homeland with all their hearts.

For centuries, people lived on the territory of Mesopotamia, the most beautiful cities were built: Samarkand, Bukhara, Khiva, etc. They were ravaged by warlike tribes, but they, thanks to the efforts of people, rose again from the ashes even more beautiful and grandiose. This land was the place where the roads of the Great Silk Road intertwined, connecting Asia and Europe. Artisans worked here in numerous markets and bazaars, creating the most beautiful works of art that reached the most remote corners of Europe and Asia along the numerous roads of the Great Silk Road [6].

The history of Uzbekistan is rich, going back thousands of years. This, according to archaeologists, is one of the oldest human habitats.

It is known for certain that the territory was inhabited long before our era, even in the early Paleolithic, as shown by the finds, which are represented by found dwellings in the Baysun-Tau mountains and tools in Samarkand. In the late Paleolithic, Neanderthals lived here; their burial, discovered in the Teshik-Tash grotto, belongs to the Mousterian culture.

In particular, the burial of an 8-9-year-old child was discovered, which gives reason to talk about the oldest burial ritual of a person in Central Asia. The child's body was placed in a pit surrounded by the bones of a mountain goat. The finds at the excavation site allow us to say that at that time people were getting food by hunting and gathering. Primitive tools were made of stone, although tools made of wood and bone were also found, which suggests that the first attempts of ancient people to cope with the new material. 15-12 thousand years ago, the

transition to the Mesolithic began. Characteristic monuments are the primitive site in Samarkand, the upper layers of the soil of the Machay cave of the Baysun district, rock carvings in the Shibad district, and so on. For the processing of stone tools during this period, a person begins to apply the "method of pressing equipment".

Most of the territory of Uzbekistan is located within the Turan lowland, a significant part of which is occupied by the Kyzylkum desert. In the northeast and south are the foothills and spurs of the Tien Shan and Hissar—Alai (altitude up to 4643 m); between them are intermountain depressions: Ferghana, Zeravshan, Chirchik-Angren and others.

The main rivers are the Amu Darya, Sir Darya with tributaries; the Aral Sea. There are many artificial lakes-reservoirs. The soils are mainly gray-earth and gray-brown. Desert vegetation prevails on the plains, in the mountains — steppes, forests, mountain meadows. In Uzbekistan, 10 nature reserves have been created, the largest is Chatkal. People's Park of Uzbekistan. The educational material of the module is divided into separate semantic parts — educational elements. For each educational element, a private didactic goal is determined, and instructions are given to students on the independent assimilation of educational material (read from a textbook, analyze a table, diagram, map of the educational atlas, etc.). For each portion, the assimilation of the material in the form of questions, tasks, tests is checked. Any kind of independent work of a student is evaluated in points. Before studying the module, an entrance control is carried out (the basic knowledge necessary for studying a new topic is revealed). After studying the topic — output control (the assimilation of the studied material is checked). Homework is given. The meaning of modular training is to teach students to study independently.

CONCLUSION

The solution of this problem is facilitated by the fact that the educational material corresponds to one lesson, and various methods of orientation and organization of cognitive activity of students are used in the text. A great help to the teacher in preparing the lesson is provided by the program, where a list of what students should know and be able to do is given for each topic. First of all, the main scientific and ideological content of the lesson is highlighted. The educational material is divided into semantic parts.

In each part, the main, basic educational material is determined (leading concepts, basic facts, the most significant cause-and-effect relationships and dependencies, important patterns) and auxiliary. In most cases, not all the textbook material is explained in class due to limited time, some of it is studied by students at home. In high school, the proportion of this material increases. A simple topic can be fully studied by students on their own. The teacher determines which educational material will be studied with his help, and which one independently. The previously received training of students in geography and other academic subjects is taken into account.

For each semantic part, it is planned to work with various sources of geographical knowledge. The most difficult questions of the topic are explained by the teacher. Selection of teaching methods and tools. The choice of methods and means of teaching depends on the goals and content of the teaching material of the lesson, the preparation of students, their age characteristics. In addition, the availability of training facilities is also taken into account.

Depending on these conditions, explanatory-illustrative, reproductive, partially search and research methods, problem-based learning are used. The choice of methods also depends on the

place of the topic in this geography course. During training, the range of knowledge and skills is expanded, previously acquired knowledge is deepened and systematized, the experience of creative activity of students is acquired, which allows performing various independent work and acquiring new knowledge. For example, when studying Eurasia, schoolchildren can independently compile characteristics of territories based on standard plans and geographical maps known to them, widely using the method of comparison with previously studied continents. When determining the methods of teaching, the age characteristics of students are necessarily taken into account. Since younger schoolchildren are characterized by unstable attention and rapid fatigue, the teacher diversifies the methods and techniques of academic work, switches students from one type of activity to another, uses game elements (the technique of traveling on a map, geographical crosswords, lotto, puzzles, etc.).

In high school, as already mentioned, a lecture is used, which corresponds to the cognitive capabilities of schoolchildren of this age. In awakening students' interest in learning activities in the lower grades, a great role belongs to the entertainment of learning; in the upper grades, the creation of problematic situations that contribute to the intellectual development of schoolchildren is especially important. When planning a lesson, the teacher necessarily takes into account the time costs associated with the application of each teaching method.

Therefore, in most of the lessons (except for special lessons of independent work) students' independent work is combined with the teacher's presentation — the latter is the most time-saving. Teaching methods for each lesson should be selected taking into account the planning of the entire topic; at the same time, it is important to ensure that the system of lessons on the topic would sufficiently present creative teaching methods — partially search, research and problem-based learning.

When selecting teaching tools for a lesson, the teacher determines at what stage of the lesson, for what purpose and how certain teaching tools will be used. It is especially important to provide questions and tasks that allow students to independently extract knowledge from various learning tools to form ideas and concepts, identify cause-and-effect relationships, and develop the ability to work with this source of geographical knowledge.

The teacher finds out which teaching methods are planned to use various visual aids, which cognitive activity of students will be organized on the basis of these teaching tools. Special attention should be paid to the use of visual aids and other teaching aids as an independent source of knowledge and a means of developing students' cognitive independence.

REFERENCES

1. Mirziyoyev Sh. M. Together we will build a free, democratic and prosperous state of Uzbekistan. Tashkent: —Uzbekistan", 2016. 56 p.
2. The Law of the Republic of Uzbekistan, dated 16.12.2019 No. ZRU-595).
3. On measures to improve the quality of education in the field of mathematics and the development of research. Resolution of the president of the Republic of Uzbekistan PQ-4708 No. 07.05.2020.
4. Resolution No. 310 of the Cabinet of Ministers dated 07.06.2022 —on approval of the program for the implementation of State Youth Policy in the Republic of Uzbekistan in 2022-2023. https://www.norma.uz/qonunchilikda_yangi/2022-2023_yillarda_eshlarga_oid_davlat_siesatini_amalga_oshirish_dasturi_tasdiqlandi

5. Search for new ideas: from insight to technology (1989) — 380 pages.
6. Driga, V.I. Development of a professional career of a modern teacher in the conditions of creative education / V. I. Driga // Standards and monitoring in education.- 2012.— No. 4.— pp. 48- 51
6. <https://yuz.uz/ru/news/novy-uzbekistan---novaya-model-vneshney-politiki>.
7. <http://www.gov.uz> – Портал Государственной власти Республики Узбекистан.
8. <http://www.mfer.uz> – Министерство внешних экономических связей, инвестиций и торговли Республики Узбекистан.
9. <http://www.nature.uz> – Программа развития ООН в Узбекистане. Отдел по окружающей среде и энергии.
10. <http://www.statistics.uz/ru/> - Узбекистан в цифрах.
11. <http://www.uzbekinvest.com> – Центр содействия привлечения инвестиций Республики Узбекистан.
12. 11.Djumaev M. Mathematical regularity and development of creative thinking of students. Deutsche internationale Zeitschrift für zeitgenössische Wissenschaft /German International Journal of Modern Science. Edition: № 28/2022 (February) – 28th Passed in press in February 2022 №28 2022. 26-28 st.
13. Dzhumaev Mamanazar Irgashevich and 2.Mirzabaev Yuldashali Abdumannonovich Formation of a general approach to solving problems for primary education according to the requirements in the national curriculum of uzbekistan. World Journal of Engineering Research and Technology WJERT. SJIF/ Impact Factor: 5.924 www.wjert.org Certified Journal. Article Accepted on 30/ 04/2022/ 535 -547.
14. Dzhumaev Mamanazar Irgashevich professor at the Tashkent State University named after Nizami, Tashkent city (Uzbekistan). Amonkulov Khusain Tajik State Pedagogical University named after S.Ayni. Dushanbe.(Tajikistan) Safarov Samandar Safarboevich Tajik Pedagogical Institute, Penjikent, senior lecturer of the Department of Mathematics - Informatics. (Tajikistan). Computer competence in education of elementary school students. Topics cover all sections of the International Electronic Scientific and Practical Journal "WayScience", April 7-8, 2022. FOP Marenichenko V.V., Dnipro, Ukraine, 274 p. ISBN 978-617-95218-5-0. 64-82
15. Dushina I.V. A ten-point system for evaluating the results of students' educational activities: instructive methodological materials / under the scientific editorship of O.E. Liseychikova. Mn., 2002.
16. Dushina I.V. Du-shina, G.A., IV. Methodology of teaching geography / Ponurova. M., 1996.
17. Pancheshnikova L.M.. Methodology of teaching geography in secondary school/ edited by M., 1983.
18. Ponurova, G.A. Problem approach in teaching geography in secondary school/ GA. Ponurova. M., 1981.
19. Programs for institutions providing general secondary education. Geography, grades V— X. Mn., 2003.
20. Programs for institutions providing general secondary education with a 12-year period of study. Geography of continents and countries, grades VIII—IX. Mn., 2004.
21. School textbooks of geography. 2020 .

22. Scientific and methodological journals "Geography: problems laid out", "Geography at school". 2019 23-24 art .
23. Socio-economic and political geography of the world and Russia: educational and reference manual: A.S. Kuskov, O.V. Ponukalina. M.: KNORUS, 2006.
24. Countries and regions of the world: economic and political handbook: / Edited by A.S. Bulatov. M.: TK Velbi, Prospect publishing house, 2006.
Economic Geography of Russia and Neighboring countries: Edited by V.V. Kistanov, N.V. Kopylova. M.: Publishing house Higher School, 2005.
25. Economic geography: Zheltikov V.P. Rostov n/a: Phoenix, 2004.
26. Economic and social geography of the foreign world and the Russian Federation: V.I. Butov. M.: ICU "MARCH", 2006.
27. Economic and social geography of the neighboring countries: A handbook for universities: / Edited by M.P. Ratanova. – M.: Bustard, 2004.

O'TGAN ZAMON FE'L SHAKLLARINING TARAQQIYOTI

Maxmudboyeva Feruza Tolibjon qizi

GulDU magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7315579>

Annotatsiya. Ushbu maqolada fe'l va uning zamon kategoriyasi hamda o'tgan zamon fe'l shakllari haqida so'z boradi. Bundan tashqari maqolada eski o'zbektilida va hozirgi o'zbek tilimizda o'tgan zamon shakllari qanday shaklda bo'lganligi xususida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: fe'l, zamon, affiks, tushlash, o'tgan zamon, kategoriya

РАЗВИТИЕ ФОРМ ПРОШЛОГО ВРЕМЕНИ ГЛАГОЛА

Аннотация. В данной статье говорится о глаголе и его категории времени и формах прошедшего времени глагола. Кроме того, в статье рассматриваются формы форм прошедшего времени в староузбекском языке и в нашем современном узбекском языке.

Ключевые слова: глагол, время, аффикс, словоизменение, прошедшее время, категория.

DEVELOPMENT OF PAST TENSE VERB FORMS

Abstract. This article talks about the verb and its tense category and the past tense forms of the verb. In addition, the article discusses the past tense forms in the old Uzbek language and in our modern Uzbek language.

Key words: verb, tense, affix, inflection, past tense, category

Fe'ning grammatik mohiyati haqida gapirar ekanmiz, shuni alohida ta'kidlab o'tish joizki, fe'l asosiy so'z turkumlaridan biri bo'lib, o'z ma'nosi, grammatik shakllari va sintaktik vazifalari bilan boshqa so'z turkumlaridan ajralib turadi. Fe'l ish-harakatni, mavjudlikni, holatni va munosabatni zamon nuqtai nazaridan aniqlagan holda jarayon tarzida voqelik bilan bog'laydi.

Fe'l - harakat, holat yoki jarayonni ifodalab, zamon, aspekt, mayl, nisbat, perfekt, modallik va boshqa shu kabi grammatik kategoriyalarga ega bo'lgan so'z turkumidir. Fe'llar harakat ma'nosini bildiruvchi so'zlardir. Fe'llar gapda ma'lum bir sub'yekning harakatini ifodalab keladi.

Fe'l murakkab kategoriyalarga boy so'z turkumi hisoblanadi. Fe'llarning grammatik kategoriyalari fe'l turkumiga kiruvchi so'zlarning sintetik yoki analitik shakllarini o'zaro qarama-qarshi qo'yish vositasida ifodalanadi. Grammatik zamon kategoriyasi tillarda eng ko'p tarqalgan fe'l kategoriyalaridan biridir. Fe'ning zamon kategoriyasi ish-harakatning nutq sodir bo'lishi paytiga nisbatan amalga oshishini ko'rsatadi. Nazariy jihatdan bu kategoriya gapirilayotgan paytda, gapirilayotgan paytdan oldin, gapirilayotgan paytdan keyin sodir bo'ladigan ish-harakatni ifodalaydi. Ko'pchilik tillarda zamon grammatik kategoriyasi ana shu uch xususiy ma'nodan tashkil topgan.

Fe'ldazonqo'shimchalari:

Fe'ldan anglashilgan harakatning nutq momentiga nisbatan bajarilishi yoki bajarilmaslik paytini bildiradigan shakllarga zamon shakllari, bunday shakllar tizimiga zamon kategoriyasi deyiladi.

Zamon turini belgilashda so'zlanayotgan nutq vaqti asosiy tayanch nuqta bo'lib hisoblanadi. Ana shunga ko'ra zamonlar uch xil bo'ladi:

- O'tgan zamon
- Hozirgi zamon
- Kelasi zamon

Fe'ldan anglashilgan harakatning nutq so'zlanayotgan vaqtdan oldin bo'lib o'tganligini bildirgan shakllar o'tgan zamon shakllari sanaladi. O'tgan zamon shakllariga quyidagilar kiradi:

- di - keldi, bordi;
- gan - kelgan, borgan;
- ib - kelib, borib;
- man, -san, -dir
- kelganman, borgansan, ko'rgandir...

Bu shakllar garchi o'tgan zamon umumiy ma'nosi asosida birlashsa ham, lekin ularning har qaysisi bir-biri bilan ma'lum ma'nosiga ko'ra farqlanadi.

-gan shakli -di ga nisbatan harakatning nutq so'zlangan vaqtdan ancha oldin ro'y berganini bildiradi.

-ibdi, -ibman, -ibsan shakllari esa so'zlovchi nutq momentidan oldin ro'y bergan harakatni boshqa shaxsdan eshitganligini yoki oldindan kutilgan harakatning amalga oshganligini bildiradi.

M: O'g'rini eshakka teskari mindiribdi (ertakdan)

- di shakli umuman harakatning nutq momentidan oldin bajarilganligini bildiradi.

Hozirgi zamon o'zbek tilida o'tgan zamonning yaqin o'tgan zamon, uzoq o'tgan zamon, o'tgan zamon hikoya fe'li, o'tgan zamon davom fe'li vao'tgan zamon maqsad fe'li farqlanib, ularning har biri o'z ifoda vositasiga ega. Yaqin o'tgan zamon fe'l o'zagiga -di affiksini qo'shish va tushlash, uzoq o'tgan zamon sifatdosh yasovchi-gan affiksini qo'shish va tushlash, (edi, ekan to'liqsiz fe'llarning - gan affiksini olgan fe'l formasi bilan birikishi natijasida), o'tgan zamon hikoya fe'li fe'l o'zagiga ravishdosh yasovchi -b(ib) affiksini qo'shish va tushlash, o'tgan zamon davom fe'li -(a)r affiksi yordamida yasalgan hozirgi zamon sifatdoshiga edi to'liqsiz fe'lini tuslab biriktirish, -yotgan affiksi bilan yasalgan hozirgi zamon sifatdoshiga edi to'liqsiz fe'lini tuslab biriktirish, fe'l o'zagiga - moqda affiksini qo'shib, edi to'liqsiz fe'lini tuslab biriktirish va o'tgan zamon maqsad fe'li o'zagiga - moqchi affiksini qo'shish hamda, edi to'liqsiz fe'lini tuslab biriktirish yoki - degan affiksi yordamida yasalgan kelasi zamon sifatdoshiga edi to'liqsiz fe'lini tuslab, biriktirish bilan ifoda etiladi.

Yaqin o'tgan zamon:

Men ishladim - Biz ishladik.
Sen ishlading - Siz ishladingiz.
U ishladi - Ular ishladilar.

Uzoq o'tgan zamon:

Men ishlaganman - Biz ishlaganmiz.
Sen ishlagansan - Siz ishlagansiz.
Men ishlagan edim. - Biz ishlagan edik.
Sen ishlagan ekansan - Siz ishlagan ekansiz.
U ishlagan emish -Ular ishlagan emish(lar).

O'tgan zamon maqsad fe'li:

Men ishlamoqchi edim - Biz ishlamoqchi edik.
Men ishlaydigan edim - Biz ishlaydigan edik
va hokazo

O'tgan zamon fe'li eski o'zbek tilida ham ko'p shaklli bo'lib, bu shakllarning har biri ma'nosi va qo'llanishiga ko'ra o'ziga xos xususiyatlarga ega.

O'tgan zamon shakllari tuzilishiga ko'ra dastavval ikki guruhga bo'linadi:

I) o'tgan zamon fe'lining sodda shakllari;

O'tgan zamon hikoya fe'li:

Men ishlabman - Biz ishlabmiz.
Men ishlab edim - Biz ishlab edik.
Sen ishlabsan - Siz ishlabsiz.
Sen ishlab eding - Siz ishlab edingiz va hokazo.

O'tgan zamon davom fe'li:

Men ishlar edim - Biz ishlar edik.
Men ishlardim - Biz ishlardik.
Men ishlayotgan edim - Biz ishlayotgan edik.
Men ishlamoqda edim - Biz ishlamoqda edik
va hokazo.

2) o'tgan zamon fe'lining murakkab shakllari.

1. O'tgan zamon fe'lining sodda shakllari. Eski o'zbek tilida o'tgan zamon fe'lining -di-di -ti /-ti, -mlsh/-mish, -g'an-gan, -qan,-kan, -b (-ib /-ib // -ub -üb) affikslari bilan hosil bo'luvchi sodda shakllari amalda bo'lib, oldingi davrlarga oid ayrim manbalarda -duq /-duk affiksi bilan hosil bo'luvchi shakl ham qo'llangan. O'tgan zamon fe'lining -di-di // -ti /-ti affiksli shakli barcha turkiy tillar uchun umumiy bo'lib, bu shaklning ma'nosi bo'yicha ham turkiy tillar o'rtasida deyarli farq yo'q.

xv asrdan boshlab she'riy asarlarda I shaxs birlik affiksi -men qisqargan -m shaklida ham qo'shilgan, ya'ni barmish-men tarzidagi shakl o'rnida barmisham tarzidagi shakl qo'llangan. Bu davrdagi she'riy asarlarda I shaxs birligi uchun asosan shu shakl amalda bo'lgan. Masalan: Furqatindin bolmisham zar-u zaif (Lutfiy). Dayr aro bu nav kim, zar olmisham ishq bandig'a giriftar olmlsham (Navoiy). Rozg'arim tiyra-yu zar-u parish an olmisham // saya-dek aftaadaliq'da natavan olmisham (Muqimiy).

-mish /-mish affiksli o'tgan zamon fe'lining III shaxs birligi odatda ko'rsatkichsiz bo'lib, ba'zan unga turur (durnr) holat fe'li yoki uning qisqargan shakllari tur / / tur, dur // dur qo'shilgan. XV asrdan oldingi davrlarda holat fe'li turur shaklida qo'shilgan: Muhammad bizni ne iichiin oqlmlsh turnr? Kun 'ang'a ... payg'ambar turur taqi ulqaymish turnr . Bu nedin tokulmish turur?.Mundin ozga og'lum bolmlshl yoq turur (Saroyi).(1)

2. O'tgan zamon fe'lining murakkab shakllari.O'tgan zamon fe'lining murakkab shakllari eski o'zbek tilida ham fe'lining zamon ma'nosini anglatuvchi sodda shakllariga to'liqsiz fe'l qo'shilishi bilan hosil bo'ladi. To'liqsiz fe'l eski o'zbek tilida er- yoki e- shaklida qo'llangan:

XIV asrning oxirlariga qadar er- shaklida, undan keyingi davrlarda -er shaklida ham, eshaklida ham qo'llanavergan. O'tgan zamon fe'lining murakkab shakllarini hosil qilishda to'liqsiz fe'l -di affiksli o'tgan zamon (erdi yoki edi) shaklida qo'shiladi.To'liqsiz fe'lining ermish II emish, erkan Ilean, erki, erinch, ergay kabi shakllari esa turli modallik ma'nolarni ifodalashga xizmat qilib, zamon nuqtayi nazaridan yangi shakl hosil qilmaydi. Eski o'zbek tilida o'tgan zamon fe'lining quyidagi murakkab shakllari iste'molda bo'lgan: -mish +erdi, -di +erdi, -duq+erdi, -g'an+erdi, -b+turur+erdi , -b+dur+erdi , -b+erdi, -a+turur- +erdi , -a+dur+erdi, -a+erdi, -r+erdi (mas+erdi), -g'ay+erdi. Bulardan -mlsh+erdi, -dl+erdi, -r+erdi (mas+erdi), -g'ay+erdi shakllari qadimgi turkiy yodgorliklarda ham faol iste'molda bo'lgan, boshqalarining yozuv yodgorliklarda qo'llanishi XIII-XIV asrlardan boshlab kuzatiladi.

Eski o'zbek tilidagina emas,hozirgio'zbek tili bo'yicha ham o'tgan zamon fe'liga oid ayrim masalalar deyarli yoritilgan emas,ba'zi masalalar aniqlik kiritishni talab qiladi.Masalan, o'tgan zamon fe'li formalarining miqdorini belgilashda o'zbek tilshunoslari o'rtasida birlik yo'q.(2)

V.V.Reshetov va A.A.Koklyanovalar hozirgi o'zbek tilidagi o'tgan zamon fe'lining quyidagi 6 ta formasini ko'rsatadi.Bular:-di,-gan,-ib,-gan edi,-ib edi,-ar edi.Bu formalar oldindan Polivanov tomonidan qayd qilingan edi.

Xulosa qilib aytadigan bolsak,fe'lingo'tgan zamon shakli haqida turli qarashlar mavjud bo'lsa-da yuqorida keltirilgan 6ta forma asos bo'lib xizmat qilib kelmoqda.

Hozirda biz o'tgan zamon fe'li shakllarini shu tartibda tasnif qilib kelmoqdamiz:

REFERENCES

- 1.G'.Abdurahmonov,Sh. Shukurov,Q.Mahmudov "O'zbek tilining tarixiy grammatikasi" – T.,2008.
- 2.Shukurov.Sh "O'zbek tilida fe'l zamonlari taraqqiyoti".-T.,1976.

CLASSIFICATION OF COMPOUNDS IN ENGLISH AND UZBEK

Rajapova Dildora Bahodirovna

Master student at the department of

English language and literature, Urgench State University

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7315595>

Abstract. *The article presents the pragmatic analysis of compound words in modern linguistics. The specific character of new compound lexical units in correlation with their semantic intensity is reviewed.*

Key words: *Compound words, classification of compounds, word formation, derivative words, components, word stem.*

КЛАССИФИКАЦИЯ СЛОЖНЫХ В АНГЛИЙСКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ

Аннотация. *В статье представлен прагматический анализ сложных слов в современной лингвистике. Рассмотрена специфика новых сложных лексических единиц в соотношении с их семантической интенсивностью.*

Ключевые слова: *сложные слова, классификация сложных слов, словообразование, производные слова, компоненты, основа слова.*

Compounds are words consisting of at least two stems which occur in the language as free forms. In a compound word the immediate constituents obtain integrity and structural cohesion that make them function in a sentence as a separate lexical unit.

The structural cohesion and integrity of a compound may depend upon unity of stress, solid or hyphenated spelling, semantic unity, unity of morphological and syntactic functioning or, more often, upon the combined effect of several of these or similar phonetic, graphic, semantic, morphological or syntactic factors.

The integrity of a compound is manifested in its indivisibility, i.e. the impossibility of inserting another word or word group between its elements. If, for example, speaking about a “sunbeam” (English) *ko`kyo`tal* we can insert some other word between the article and the noun, e.g. *a bright sunbeam*, a bright and unexpected sunbeam, because the article *a* is a separate word, no such insertion is possible between the stems *sun and beam*, *qora and ko`l*, for they are not words but morphemes.

In describing the structure of a compound one should examine three types of relations, namely the relation of the members to each other the relation of the whole to its members, and correlation with equivalent free phrases.

Some compounds are made up of a determining and a determined part, which may be called the determinant and the determinate group. Thus, a *blackboard, tomorqa* is very different from a *blackboard, tom orqa*. Its essential feature is being a teaching aid → *hovli atrofida ekin ekiladigan maydon* →: not every board of a black color is a blackboard.

A blackboard may be not a board at all but a piece of linoleum or some other suitable material. Its color is not necessarily black: it may be brown or something else. Thus, *blackboard* → a board which is black. A chatterbox – *otashqalb* is not a box, it is a person who talks a great deal without saying anything important: the combination is used only figuratively. The same metaphorical character is observed in the compound *slowcoach хомсемиз*. It is also idiomatic as it does not name a vehicle but a person who acts and thinks slowly. A *fuss – pot* is a person

easily excited and nervous about trifles. Thus for the original motivation of the idiomatic compound could be easily recreated. The following examples illustrate idiomatic compounds where it is not so obvious: “blackleg”, “strike breaker”, “blackmail” getting money or some other profit from a person by threats bluestocking “a woman affecting literary tastes and learning”

The analysis of the semantic relationship existing between the constituents of a compound presents many difficulties. Some authors have attempted a purely logical interpretation distinguishing copulative, existential, spatial and other connections. This scheme, however, failed to show the linguistic essence of compounds and was cumbersome and artificial.

Purpose of functional relations underlies such compounds as *bathrobe*, *raincoat*, *yomg`irpo`sh*, *classroom – sinfxona*, *notice – board*, and *suitcase*.

Different place or local relations are expressed in *dockland*, *garden – party*, *sea – front*. Comparison is the basis of *blockhead*, *butter – fingers*, *floodlight*, and *goldfish*. The material or elements the thing is made of is pointed out *silver wear*, *tin – hat*, *clay – pipe*. Temporal relations underlie such compounds as *night – club*, *night – duty*, *summer – house* and *day – train*. Sex – denoting compounds are rather numerous: *she – dog*, *he – goat*.

Compound words may be classified

- a) from the functional point of view;
- b) from the point of view of the way the components of the compound are linked together;
- c) from the point of view of different ways of composition.

In Uzbek the relationship between the components of compound words are different: They show:

1. Comparison: *karnaygul*, *otquloq*, *tuyaqush*, *sheryurak*, *qo`yko`z*.

2. Relevance, purposed for something: *gultuvak*, (*vase for flower*), *molqo`ra*, *olovkurak*, *tokqaychi*, *qiymataxta*. In English *washing – machine*, *blood – vessel* (a tube through which bloods flows in the body).

3. Connection to some places: *suvilon* (a snake which lives in water), *tog`olcha*, *cho`lyalpiz*, *qo`qonarava* like in English *zookeeper*, *postman*, *house keeper*, *head – dress*, *ear – ring*.

4. The mark of something: *achichiqtoosh*, *olaqarg`a*, *sho`rdanak*, *qizilishton*, *Qiziltepa*. In English *long – legged*, *bluebell*, *slow – coach*.

5. Relationship to quantity: *bashbarmaq*, *mingoyoq*, *qirqog`ayni*, *Beshariq*. This rule is also relevant to English compounds such as: *three – cornered*, *fifteen – fold*, *six – fold*, *five – sided polygon*.

Uzbek compound words are classified:

a) from the point of view of the way the components of the compound are linked together: *xomkalla*, *ko`ksulton*, *iskabtopar*.

b) from the point of view of agreeing: *to`yboshi*, *kitobsevar*, *dunyoqarash*.

c) from the point of view of relationship between subject and predicate: first elements of such kind compound will be predicate: *go`shikuydi*, *kelintushdi*.

In determinative compounds, however, the relationship is not attributive. For example, a foot stool is not a particular type of stool that is like a foot. Rather, it is a stool for one's foot or feet. (It can be used for sitting on but that is not its primary purpose). In a similar manner, the office manager is the manager of an office, an armchair is a chair with arms, and a raincoat is a

coat against the rain. These relationships, which are expressed by prepositions in English, would be expressed by grammatical case in other languages.

Exocentric compounds occur more often in adjectives than nouns. A barefoot girl, for example, is not a girl that is a bare foot, but a girl with a bare foot. Similarly, a V – 8 car is a car with a V – 8 engine rather than a car that is a V – 8, and a twenty – five – dollar car is a car with a worth of \$ 25, not a car that is \$ 25. The compounds shown here are bare, but more commonly, a suffixal morpheme is added, esp. – ed. Hence, a two – legged person is a person with two legs and this is exocentric.

On the other hand, endocentric adjectives are also frequently formed, using the suffixal morphemes: - ing or -er/or. A car – carrier is a clear endocentric determinative compound: it is a thing that is a carrier of cars. The related adjective, car – carrying, is also endocentric: it refers to an object which is a carrying – thing.

In the case of verb + noun compounds, the noun may be either the subject or the object of the verb. In playboy, for example, the noun is the subject of the verb (the boy plays), whereas it is the object in call girl (someone calls the girl).

A black board is any board that is black, and equal prosodic stress can be found on both elements (or, according to psycholinguist Steven Pinker, the second one is accented more heavily.) A blackboard, compound, may have started out as any other black board, but now is a thing that is constructed in a particular way, of a particular material and serves a particular purpose; the word is clearly accented on the first syllable.

Sound patterns, such as stresses placed on particular syllables, may indicate whether the word group is a compound or whether it is an adjective - + - noun phrase. A compound usually has a falling intonation: "blackboard", the "White House", as opposed to the phrases "black board". (Note that this rule does not apply in all contexts. For example, the stress pattern "white house" would be expected for the compound, which happens to be a proper name, but it is also found in the emphatic negation "No, not the black house; the white house!").

A compound adjective is a modifier of a noun. It consists of two or more morphemes of which the left – hand component limits or changes the modification of the right – hand one, as in "the dark – green dress": dark limits the green that modifies dress.

Solid compound adjectives. There are some well – established permanent compound adjectives that have become solid over a longer period, especially in American usage: earsplitting, eye catching. However, in British usage these, apart from downtown, are more likely written with a hyphen: ear – splitting.

There are a group of words which form compound adjectives, such as: aralash, yo`q, ko`l, oliy, och, to`q, to`la, chala: *qumaralash loy, tengi yo`q qiz, ko`p tarmoqli soha, oliy ma`lumotli, och qizil, qorni to`q, to`q qizil.*

In English we can also find the signal words which form compound adjectives; but they are hyphenated: light, dark, long, middle, high: e.g. light – green, dark-blue, middle-aged, long-legged, and high-qualified.

Therefore, some of the above definitions cannot fully express the concept of a compound word. In addition, the idea that complex words consist of components with independent meanings cannot be applied to complex words in the Uzbek language. This is due to the fact that one or all components of double and repeated words in Uzbek, such as nest-nobud, meva-cheva,

apak-chapak, as well as compound words such as hardamkhayol, harkim, sharsharak, consist of elements or metaphors that cannot be used independently.

REFERENCES

1. Akobirov S.F. Compound words in the explanatory dictionary of the Uzbek language // Uzbek language and literature. 1965. №6.– B. 37.
2. Axmanova O.S. Dictionary of linguistic terms.– M, 1966. - B. 509.
3. Axmanova O.S. The work shown. - B. 509. 4. Tuxtaeva K. Structure and semantic-nominative characteristics of complex words, vbodyashchiy v sostav frazeologizmov. Diss kan. fil. science. - Tashkent, 2004. - S.13.

METHODOLOGY FOR DEVELOPING STUDENTS' COMMUNICATIVE COMPETENCE IN ENGLISH (ON THE EXAMPLE OF TOURISM DIRECTIONS)

Yuldasheva Dilfuza Kodirovna

a lecturer of Namangan state university, English philology faculty

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7315614>

Abstract. *Speaking is the key to communication. By considering what good speakers do, what speaking tasks can be used in class, and what specific needs learners report, teachers can help learners to improve their speaking and overall oral competency. Teaching speaking is a very important part of second language learning. The ability to communicate in a second language clearly and efficiently contributes to the success of the learner in school and success later in every phase of life. These activities make students more active in the learning process and at the same time make their learning more meaningful and fun for them. In this article we can discuss information about methodology for developing students' communicative competence in English (on the example of Tourism directions).*

Keywords: *Speaking skill, communicative competence, methods, students, English, tourism, development, benefits, guiders.*

METHODOLOGY FOR DEVELOPING STUDENTS' COMMUNICATIVE COMPETENCE IN ENGLISH (ON THE EXAMPLE OF TOURISM DIRECTIONS)

Аннотация. *Речь – это ключ к общению. Принимая во внимание то, что делают хорошие ораторы, какие задания на говорение можно использовать в классе и о каких конкретных потребностях учащиеся сообщают, учителя могут помочь учащимся улучшить их разговорную речь и общую устную речь. Обучение разговорной речи является очень важной частью изучения второго языка. Способность ясно и эффективно общаться на втором языке способствует успеху учащегося в школе и успеху в дальнейшем на каждом этапе жизни. Эти мероприятия делают учащихся более активными в процессе обучения и в то же время делают их обучение более значимым и увлекательным для них. В данной статье мы можем обсудить информацию о методике развития коммуникативной компетенции студентов на английском языке (на примере туристического направления).*

Ключевые слова: *Умение говорить, коммуникативная компетенция, методы, студенты, английский язык, туризм, развитие, льготы, гиды.*

Speaking is a fundamental language skill. It is the primary way in which we communicate information. As guiders, however, we must be mindful that speaking involves more than simply using words to articulate what we are thinking, and there is more at play than simply asking students to say the words that they know.

Communicative competence - being a 'good speaker' requires a range of skills beyond accurate grammar, vocabulary and pronunciation, though these are the basic building blocks that enable a message to be understood. An effective communicator chooses the words they use, and the way in which they speak to different people in different situations, whether that is ordering a sandwich at a snack bar or giving a keynote speech at an academic event. The skills involved in how we interact with others in different ways are called communicative competencies: teachable skills which frame the language used in interaction in different settings.

As for tourism students, speaking as a language skill involves these competencies much more than it requires accuracy of language, so when we talk about ‘teaching speaking’, we are talking about something different from grammar or vocabulary practice. Speaking can be used to practice new language (as is common in question-answer tasks or role-plays held after specific language instruction, but this kind of activity may not teach the skill of speaking itself. Teaching speaking for tourism students as a set of competencies just as we can instruct, present and practice specific grammar features to students, the component competencies which make up speaking as a pure language skill can also be broken down and presented systematically. Some useful language sub-skills which can be turned into practice activities are:

- ❖ Avoiding repetition
- ❖ Responding appropriately while listening
- ❖ Turn-taking techniques
- ❖ Politeness
- ❖ Circumlocution (talking around unknown words using known language)
- ❖ Extending ideas

Notice that none of these sub-skills make specific reference to grammar, vocabulary or pronunciation, though obviously these are necessary for students to communicate what they want to say. In order to bring the focus onto these competencies, it is therefore advisable to lead speaking tasks on topics that are familiar to students, and using language that is within their ability. Taking the strain of new language out of speaking activities allows students to focus on the pure sub-skills listed above. This is similar to the way in which native speakers are ‘trained’ for public speaking or assertiveness in social situations: as native speakers, they are comfortable with the structure of their own language, but want to develop other skills which go along with that.

How can we teach tourism students for speaking competences through some kinds of modern methods? Many of these features of speaking fall into the category of discourse – the organization and style of a message as it is delivered in different situations. When teaching speaking in a given context, think about how people actually speak in that situation. Find recordings of people interacting in restaurants, banks, or wherever your lesson will be set, and think about the functional steps of the interaction as it happens.

Speaking lessons often tie in pronunciation and grammar which are necessary for effective oral communication. Or a grammar or reading lesson may incorporate a speaking activity. Either way, your students will need some preparation before the speaking task. This includes introducing the topic and providing a model of the speech they are to produce. A model may not apply to discussion-type activities, in which case students will need clear and specific instructions about the task to be accomplished. Then the students will practice with the actual speaking activity.

These activities may include imitating (repeating), answering verbal cues, interactive conversation, or an oral presentation. Here are some ideas to keep in mind as you plan your speaking activities. As much as possible, the content should be practical and usable in real-life situations. Avoid too much new vocabulary or grammar, and focus on speaking with the language the students have.

Tourism students will probably find that most interaction that you listen to is quite formulaic and predictable, so can be used as a structure for the dialogues that you present and

practice in class, only with the organization and ordering of the speech as the focus of the class rather than the specific language used. Taking an opposite approach, think of situations where the above list of competencies is common. For example: we often use circumlocution when we are talking about complex, technical subjects, like when we describe a problem we are having with a gas cooker, car engine or plumbing; we may not know the exact name of the part which is not working, but we can still communicate it to a gas fitter, mechanic or plumber. This is a useful life skill, and one which can be used to harness second-language speaking for language learners.

Also, tourism students, as with grammar and vocabulary, we can incorporate these target competencies into standard formats of lessons – we can present the feature of speech through an audio or video task, and then ask students to practice applying the feature in a restricted task. Gapped dialogues, ordering lines in a script, or choosing the best alternative from three different responses in a conversation, for example. Again, as long as the learners are playing with language they already know, their ‘discourse brains’ will be more engaged and they will have more focus on the competencies they are learning. Free speaking tasks should be exactly that: student-student interaction which does not have too many limitations. Give tourism students a topic or situation and ask them to script out a typical interaction in that situation and accounting to their subject which is tourism.

Teachers can come out with interesting, authentic and essential topics that students can discuss or talk about especially in the target language. The related topics should be easy and understandable. As a start ESL teachers can relate the topics with students' interests before moving to serious topics like national issues or the world politics. Lastly, in class or group discussions, whatever the aim is, the students should always be encouraged to ask questions, paraphrase ideas, express support, check for clarification, and so on.

In this activity, students are supposed to be working in pairs. One student will have the information that other partner does not have and the partners will share their information. Information gap activities serve many purposes such as solving a problem or collecting information. Also, each partner plays an important role because the task cannot be completed if the partners do not provide the information the others need. These activities are effective because everybody has the opportunity to talk extensively in the target language.

Brainstorming. On a given topic, students can produce ideas in a limited time. Depending on the context, either individual or group brainstorming is effective and learners generate ideas quickly and freely. The good characteristics of brainstorming is that the students are not criticized for their ideas so students will be open to sharing new ideas.

Storytelling. Students can briefly summarize a tale or story they heard from somebody beforehand, or they may create their own stories to tell their classmates. Story telling fosters creative thinking. It also helps students express ideas in the format of beginning, development, and ending, including the characters and setting a story has to have. Students also can tell riddles or jokes. For instance, at the very beginning of each class session, the teacher may call a few students to tell short riddles or jokes as an opening.

Interviews. Students can conduct interviews on selected topics with various people. It is a good idea that the teacher provides a rubric to students so that they know what type of questions they can ask or what path to follow, but students should prepare their own interview questions. Conducting interviews with people gives students a chance to practice their speaking ability not only in class but also outside and helps them becoming socialized. After interviews, each student

can present his or her study to the class. Moreover, students can interview each other and "introduce" his or her partner to the class.

Finally, be aware that although your learners have been focusing on these great features of spoken communication, they have not yet had the opportunity to fully apply these until they have spoken totally freely, without a script, or notes to work from (after all, native speakers don't carry scripts around with them to use in sandwich bars, though they do have an 'expected script' in their mind which informs their use of language), by participating in a speaking event with another student or students. The same dialogue that was used in free practice can be repeated, though with different participants to ensure spontaneity and flexibility with language. Only then can you say that students have truly applied what they are learning by the end of the class.

Conclusion, when planning a speaking skills lesson, in order to improve our students' speaking skill who major in tourism, we have to be aware that using language in speech is not necessarily practice of speaking as a language skill. Developing the range of competencies that make 'a good speaker' takes focus on the ways that we speak to different people, and the ways we construct what we are saying. This is independent from the grammar and vocabulary we use in real life, so should be kept separate from pure language input in the language classroom. Speaking is a crucial part of the tourism. Despite its importance, for many years, teaching speaking has been undervalued and English language teachers have continued to teach speaking just as a repetition of drills or memorization of dialogues. However, today's world requires that the goal of teaching speaking should improve students' communicative skills, because, only in that way, students can express themselves and learn how to follow the social and cultural rules appropriate in each communicative circumstance, therefore, recent pedagogical research on teaching students conversation has provided some parameters for developing objectives and techniques.

REFERENCES

1. Brown and Yule. 1999. *Teaching the Spoken Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
2. Murcia, Marriane Celce. 2001. *Teaching English as A Second or Foreign Language*. United States: Heinle and Heinle Thomson.
3. Nunan, D. and Clarice Lamb. 1996. *The Self-directed Teacher: Managing the learning process*. New York: Cambridge University Press.
4. Nunan, David., 2000. *Language Teaching Methodology. A Textbook for Teachers*. Sydney: Longman.
5. Widdowson, H. G. 1978. *Teaching Language as Communication*. Oxford: Oxford University
6. University
7. Yuldasheva D.K. Peculiarities of teaching English based on a communicative approach to students of the Tourism department. *International Journal of Pedagogics*. 2022. Vol.02/issue 10 (68-71).

BO`LAJAK OFITSERLARDA KASBIY RIVOJLANISH DARAJASINI DIAGNOSTIKA QILISH

Xo'jayev Jo'rabek Ikramboeyevich

JXU magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7315620>

Annotatsiya. Ta'lim muassasalari va pedagoglarning metodik ehtiyojlari diagnostikasi asosida ta'limni tashkil etish ta'lim jarayonini takomillashtirish, sifatini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bo'lajak ofitserlar kasbiy rivojlanishining diagnostikasi jarayon to'g'risida aniq va yaqqol vaziyatni aniqlash, metodik diagnostika orqali aniqlangan ehtiyojlar asosida metodik xizmatni amalga oshirish rejasi va chora-tadbirlari amalga oshirish, pedagog va rahbarlarga tezkor sifatli metodik yordam ko'rsatish maqsadlarini ko'zda tutadi.

Kalit so'zlar: tashxis, didaktik tahlil, pedagogik mahorat, nazorat, hisobga olish, metodik tashxis, shaxsni tashxis etish, faoliyatni baholash.

ДИАГНОСТИКА УРОВНЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ БУДУЩИХ ОФИЦЕРОВ

Аннотация. Организация обучения на основе диагностики методических потребностей образовательных учреждений и педагогов имеет важное значение в совершенствовании образовательного процесса и повышении его качества. Целью диагностики профессионального развития будущих офицеров является определение четкой и ясной ситуации о процессе, реализация плана и мероприятий по выполнению методических услуг на основе выявленных в результате методической диагностики потребностей, обеспечение оперативного качественного методической поддержки педагогов и руководителей.

Ключевые слова: диагностика, дидактический анализ, педагогическое мастерство, контроль, учет, методическая диагностика, диагностика личности, оценка деятельности.

DIAGNOSING THE LEVEL OF PROFESSIONAL DEVELOPMENT IN FUTURE OFFICERS

Abstract. Organization of education on the basis of diagnostics of methodological needs of educational institutions and pedagogues is important in improving the educational process and increasing its quality. The purpose of the diagnosis of the professional development of future officers is to determine a clear and clear situation about the process, to implement a plan and measures for the implementation of methodical services based on the needs identified through methodical diagnostics, and to provide rapid quality methodical support to pedagogues and leaders. holds in

Key words: diagnosis, didactic analysis, pedagogical skill, control, accounting, methodical diagnosis, personality diagnosis, activity evaluation.

KIRISH

Globalashuv jarayonlarida bo'lajak ofitserlarning kasbiy rivojlantirish darajasini diagnostika qilish masalasi o'ziga xos dolzarflik kasb etmoqda. Chunki bugungi kunda harbiy pedagogikadagi asosiy masalalardan biri bo'lajak ofitserlar kasbiy tayyorgarligining ulardan talab etiladigan amaliy tayyorgarlik darajasiga muvofiqligini ta'minlash asosida kasbiy tayyorgarlik mazmunini fan-texnika va ishlab chiqarish taraqqiyotining tezkor o'zgarishlariga

moslashtirish, nostandart vaziyatlarda tezkor qarorlar qabul qilish, shuningdek kasbiy-amaliy vazifalarni to'laqonli bajarish uchun zaruriy ko'nikma va malakalarni shakllantirish bugungi kunda bo'lajak ofitserlar kasbiy kompetentligini rivojlantirish masalasiga ham ilmiy ham pedagogik nuqtai nazardan yangicha yondashuv zaruratini shakllantirmoqda.

Tashxis didaktik jarayon boradigan barcha sharoitlarni aniqlashtirish, uning natijalarini belgilash hisoblanib, tashxisiz didaktik jarayonni samarali boshqarish, mavjud sharoitlarda samarali natijalarga erishish mumkin emas. Bilimni tashxislash orqali erishilgan natijalar va ta'lim olganlik darajasi o'rtasidagi farq aniqlanadi.

Didaktik tashxisning asosiy maqsadi o'quv jarayonidagi jihatlarni uning natijasi bilan bog'liq holda o'z vaqtida aniqlash, baholash va tahlil qilishdir. Ta'limni baholash yoki tekshirish faqat natijalarni qayd etadi, ularning kelib chiqishini tashxis natijalarni ularga erishish yo'llari va vositalari, usullari vositasida baholaydi, ta'lim samarasini ta'minlovchi jarayon va bosqichlarini aniqlaydi.

Nazorat va hisobga olish ta'lim jarayonining muhim tarkibiy qismlaridan hisoblanadi. Nazorat va hisobga olishning o'ziga xos mohiyat va xususiyatlari mavjud va o'qituvchi jarayonni to'g'ri tashkil eta olsa, ta'lim jarayonining samaradorligi yanada ortadi. Buning uchun o'quvchining o'quv materiallarini o'zlashtirish darajasini aniqlash kerak bo'ladi. Ta'lim jarayonida nazorat ta'lim oluvchining bilim, ko'nikma va malakalari darajasini aniqlash, o'lchash va baholashni anglatadi. Nazoratning tarkibiy qismlaridan biri tekshirishdir. Tekshirishning asosiy didaktik vazifasi o'qituvchi va o'quvchilar orasidagi aloqani ta'minlash, pedagog tomonidan o'quv materialini o'zlashtirish haqida ob'ektiv axborot olinishi, bilimlardagi kamchilik va nuqsonlarni o'z vaqtida aniqlashni ta'minlash, maqsadi esa o'quvchining bilim darajasi, sifati bilan birgalikda uning o'quv mehnati hajmini ham aniqlashdan iborat.

ADABIYOTLAR SHARHI

Bo'lajak ofitserlarning kasbiy rivojlanish darajasini diagnostika qilish tizimi va mazmunini yoritish maqsadida aynan mazkur yo'nalishda ilmiy tadqiqotlar olib borilmagan bo'lsa-da, bo'lajak mutaxassislarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish masalasi N.M.Muslimov "kompetensiya qobiliyat" demakdir, biroq kompetensiya atamasi bilim, ko'nikma, mahorat va qobiliyatni ifoda etishga xizmat qiladi [2]. X.A. Mamatqulov kompetentlikni xorijiy tillar bo'yicha pedagoglarning kasbiy bilim va ko'nikmasi, uning shaxsiy xususiyatlari va professional tayyorgarligini tushunish [3]. G.A. Asilova ta'rifida kompetensiya – ma'lum bir sohada faoliyat yuritish jarayonida shaxsiy sifatlar hamda bilim, ko'nikma va malakalarning samarali qo'llanishi; kompetentlik esa muayyan faoliyatni amalga oshirish uchun mavjud hamda yuzaga chiqishi mumkin bo'lgan layoqatdir [4]. K. Riskulova tadqiqotida "Kompetensiya tushunchasi u yoki bu kasb egasiga zarur bo'lgan sotsiologik qonuniyatlar, tamoyillar, talablar, qoidalar, burch, vazifa hamda majburiyatlar, shuningdek shaxsiy deontologik me'yorlar yig'indisini anglatadi kompetentlik esa shaxs amaliy faoliyati bilan bog'liq bo'lib, kompetensiya me'yorlarini jamiyat talablaridan kelib chiqqan holda kreativlik asosida ish tajribasida namoyon etish mahoratidir" [5] deya izohlaydilar.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Metodik jarayonni tashxis asosida tashkil etish nafaqat bo'lajak ofitserlarni tabaqalashtirishga olib keladi, balki shaxsga yo'naltirishga ham olib keladi. Unga muvofiq, shaxsdan tashqari tizim sifatida ta'lim tizimiga bog'liq emas, butun metodik jarayon

pedagogning shaxsiga, uning tajribasi, bilimlari, kasbiy qiziqishlari va ko'nikmalariga bog'liq ravishda quriladi (M. V. Klarin).

Tahlil, o'zini-o'zi tahlil qilish, shaxsni o'rganish tushunchalari so'nggi vaqtlarda diagnostika – tashxis atamasi bilan nomlana boshlandi. Bu tashxis qo'yish nazariyasi va amaliyoti, bilishning alohida turi bo'lib, "diagnostika" lotinchadan tarjima qilinganda "aniqlash", "belgilash" ma'nolarini anglatadi. Pedagogik diagnostika – pedagogik faoliyat sohasida voqeliklarning mohiyatini belgilash, jarayonlarni har tomonlama o'rganish, pedagogik omillarning majmuaviy harakatini aks ettirish bo'lib, pedagog va rahbarga sabablarning o'zaro bog'liq harakati, ularning qaysi biri ayni paytda kritik ahamiyatga egaligi haqida tezkor va ishonchli axborot beradi. Shuning uchun ta'lim-tarbiya va metodik jarayonlarning barcha tarkibiy qismlarini tashxis qilib turish muhim ahamiyatga ega. Pedagogik diagnostikaning mazmuni metodik va pedagogik jarayonning, pedagog yoki rahbarning faoliyati darajasidan qat'iy nazar, tezkor o'rganilishi va baholanishi, tartibga solinishi va korreksiyasida aks etadi.

Pedagoglarning faoliyati va shaxsini o'rganish – metodik ishlarning sifati va samaradorligini oshirishning muhim omilidir. Metodik ishlar pedagoglarning bolalarga ta'lim-tarbiya berish, ularni rivojlantirish bilan bog'liq faoliyatida yuqori natijalarga erishish uchun yordam berishga qaratiladi.

Ta'lim muassasalari va pedagoglarning metodik ehtiyojlari diagnostikasi asosida ta'limni tashkil etish ta'lim jarayonini takomillashtirish, sifatini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ta'lim muassasalari va pedagoglarning metodik ehtiyojlari diagnostikasi jarayon to'g'risida aniq va yaqqol vaziyatni aniqlash, metodik diagnostika orqali aniqlangan ehtiyojlar asosida metodik xizmatni amalga oshirish rejasi va chora-tadbirlari amalga oshirish, pedagog va rahbarlarga tezkor sifatli metodik yordam ko'rsatish maqsadlarida amalga oshiriladi.

Pedagogik diagnostikani amalga oshirish maqsadlilik, ilmiylik, metodik asosga egalik, zamonaviy pedagogik texnologiyalarga muvofiqlik, psixologik omillarni hisobga olish, xolislik, davriylik, har xil turdagi shakl va usullardan foydalanish, natijaviylik, amaliyot bilan bog'liqlik kabi bir qancha tamoyillarga asoslanishi lozim. Pedagoglarning metodik ehtiyojlarining diagnostika yo'nalishlari quyidagilar hisoblanadi:

- pedagog kadrlarning lavozim majburiyatlari bo'yicha kasbiy tayyorgarligi;
- mutaxassislik fanlari nazariyasi va uni o'qitish metodikasi bo'yicha tayyorgarligi;
- o'qitish (dars berish) mahorati;
- tarbiyalash mahorati;
- o'quv-tarbiya jarayonida gumanitar omilni ta'minlaydigan shaxsiy sifatleri;
- ta'lim olayotganlarning bilimlarini xolisona nazorat qilish va baholash mahorati;
- ilg'or pedagogik va zamonaviy axborot texnologiyalardan foydalanish mahorati
- innovatsion va ta'lim texnologiyalarni amaliyotga tatbiq etish mahorati. Pedagogik

tashxis pedagoglar bilan olib boriladigan metodik ishlarni tashkil etishda hamda ularning kasbiy va o'zaro rivojlanishida ilmiy yondashuvni ta'minlaydi. Shuning uchun u metodik, ta'lim-tarbiya jarayonlarida hamda ta'limni boshqarish jarayonida muhim rol o'ynaydi. O'qituvchining kasbiy rivojlanish darajasini o'rganishning tizimi sifatida olingan pedagogik tashxis qo'yish ishdagi qiyinchiliklarni aniqlash uchun asos bo'lib xizmat qiladi, ularni yengib o'tishning muqobil usullarini izlashga undaydi. Shu bilan birga, u o'qituvchining kuchli tomonlarini aniqlashga,

ularni mustahkamlash hamda pedagogik faoliyat va o'qitish modelining yaklashtirilgan metodlarini rivojlantirish yo'llari hamda aniq usullarini belgilab olishga ham imkon beradi.

Pedagogik mahorat, pedagogning muvaffaqiyatlarini diagnostika qilish attestatsiya muammolarini muqobil hal qilishga imkon beradi, chunki u ta'lim muassasasi ma'muriyatining bahosidagi sub'ektivizmni chetlashtiradi. Biroq ta'lim muassasasi rahbarlari shuni yodda tutishlari kerakki, diagnostika – bu shaxsiy maqsad emas, balki maslahat, moslashish va metodik-psixologik qo'llab-quvvatlash bilan bir qatorda pedagoglar bilan ishlash bosqichlaridan biri hisoblanadi.

Pedagogning o'rganish ishlari nafaqat diagnostik, balki istiqbolli tavsifga ega bo'lsagina, ushbu yo'nalishda olib borilgan ishlarning u yoki bu darajadagi natijaviyligi yoki uning foydaliligi to'g'risida gapirish mumkin (V. M. Lizinskiy)

Tajribali o'qituvchilardan va zarur bo'lganda metodbirlashma rahbarlaridan diagnostika (tashxis) guruhi shakllantirilgan holda o'quvchilarning bilim va tarbiya darajasini nazorat hamda tahlil qilish; o'qituvchilar kasbiy tayyorgarligi sifatini nazorat, tahlil qilish va prognozlashtirish, o'quv-tarbiya jarayonining sifati; o'quv-tarbiya jarayoni, metodik ishlar, pedagogik kengashlar qarorlarini bajarish, metodik kengashlar holati to'g'risidagi ma'lumotlar bankini shakllantirish; pedagogika va psixologiya sohasidagi ilg'or ish tajribasi, ilmiy-metodik ishni rejalashtirish, tashkillashtirish va mazmuni bo'yicha metodik kengash uchun tavsiyanomalar tayyorlash mumkin bo'ladi.

Pedagogik diagnostika tamoyillari tizimining mazkur tamoyillari pedagogik diagnostikaning barcha bosqichlarida qo'llaniladi, lekin pedagog tomonidan qo'llanilish koeffitsienti har xil, u yoki bu tamoyilning qo'llanish xususiyati va ulushi vaziyatga qarab maqsadi, hajmi va diagnostikaning tegishli bosqichi bilan aniqlanadi.

Ofitserlarning kasbiy darajasini pedagogik diagnostika qilish texnologiyasi quyidagicha bo'ladi:

1. Ob'ektni, pedagogik diagnostikaning maqsadi va vazifalarini aniqlash.
2. O'tkaziladigan diagnostikani rejalashtirish.
3. Qulay diagnostik vositalarni tanlash.
4. Diagnostika qilinadigan ob'ekt to'g'risida ma'lumot yig'ish.
5. O'tkazilgan diagnostika natijasida olingan ma'lumotni qayta ishlash, tahlil qilish.
6. Haqqoniy ma'lumotni tahlil qilish asosida diagnostika qilinayotgan ob'ekt komponentlarini yangi birlikka sintezlash.
7. Ob'ektning rivojlanish istiqbollari.
8. Pedagogik tashxisni asoslash va baholash.
9. Pedagogik tashxis natijalarini amalga qo'llash.

Ob'ektni o'zgartirish maqsadida pedagogik jarayonni boshqarish korreksiyasini amalga oshirish.

Yaqin vaqtlargacha pedagogik diagnostika biron-bir belgilarni baholash muammosiga taqalar ekan, shaxs esa bir figura, fotosurat ko'rinishida ifodalanar edi (N. Golubev, P. Bitinas).

Bugungi kunda pedagogik diagnostika ko'p tarmoqli bo'lib bormoqda va o'zida ma'lumot, asl diagnostika, baholash, korreksion, yo'naltiruvchi, tahliliy kabi vazifalarni mujassamlashtirmoqda. Diagnostik yondashuv ham o'quvchilar, ham butun pedagogik jamoa

faoliyatining turli bosqichlaridagi harakatining majmuaviy diagnostikasi, o'zini-o'zi sinovdan o'tkazish va monitoringi tizimini tuzish hisobiga amalga oshadi va shuning uchun boshqaruv faoliyatining natijalarini xolisona baholashga imkon beradi. Diagnostikani tashkil etish jarayonida sub'ektlarning rivojlanish dinamikasini o'rganish va xolislikni oshirish uchun bosqichlilik, davriylikka rioya qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

XULOSA VA MUNOZARA

Har bir pedagog mazkur ta'lim muassasasining metodik ishi tizimiga mos ravishda amalga oshirayotgan faoliyatni diagnostika va tahlil qilish dasturi pedagogik – ta'lim-tarbiya va metodik jarayonni tashkil etishdagi jarayon vaomillarni aniqlash, zarur va kutilayotgan o'zgarishlarni bir ketma-ketlikka qo'yish, boshqaruv korreksiyasini amalga oshirish – bularning hammasi ta'lim muassasasiga yutuqlar asosida mavjud muammolarni hal qilishda ularning qay darajada ekanligini, an'ana bilan innovatsiya o'zaro qanchalik uyg'unlashganini, manfaatdorlik vaziyati vujudga keltirilganligini, sinov, tajriba, izlanish va ilmiy-metodik tadqiqot jarayonida pedagogik jamoa ko'pchiligining ichki kechinmalarini bilish va ko'rishga imkon beradi.

REFERENCES

1. Kasbiy Pedagogika. O'quv-uslubiy majmua. 41-54 b.
2. Po'latov Sh. "Ta'lim muassasalarida o'quv jarayonlarni boshqarish". O'quv- uslubiy majmua. Toshkent – 2018. 67-68 b.
3. Jumaniyozova M.T. "Ilg'or pedagogik texnologiyalar va ularni amalda qo'llash».Ma'ruza matnlari. Toshkent – 2010.
4. Lerner I.Ya. Ta'lim usullarining didaktik asoslari. - M.: Pedagogika, 2011 yil.
5. Mukarramovna, Q. M., & Rahmonaliyevna, A. G. (2022). NEMIS TILI DARSLARIDA ENERJAYZER OYINLARDAN FOYDALANISH HAQIDA AYRIM MULOHAZALAR. *BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI*, 91-93.
6. Ходжаев, М. (2013). М. Қахҳорова. Чет тили ўқитиш методикаси. "Фан ва технология нашриёти" нашриёти.
7. Кахарова, М., & Акбарова, М. (2022). ГУРУХЛАР ИШЛАРИНИ ТАШКИЛЛАШНИНГ ФРОНТАЛ ДАРСЛАРДАН АВЗАЛЛИКЛАРИ. *TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI*, 2(10), 165-169.
8. Кахарова, М., & Хайдарова, О. (2022). ЧЕТ ТИЛИ ДАРСЛАРИДА ГУРУХЛАРДА ИШЛАШ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ. *TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI*, 2(10), 170-175.
9. Kakharov, K., & Usmonova, M. (2022). Nonverbal Means of Uzbek and English Speech Etiquette. *Journal of Ethics and Diversity in International Communication*, 2(5), 61-65.
10. Kakharov, K. (2022). NATIONAL AND INTERNATIONAL CHARACTERISTICS OF NONVERBAL MEANS. *Gospodarka i Innowacje.*, 53-58.
11. Қахаров, Қ., & Усманова, Ф. (2022). ГУРУХ ИШЛАРИНИ ТАШКИЛЛАШНИНГ ПЕДАГОГИК АСОСЛАРИ. *TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI*, 2(10), 156-160.
12. Кахаров, Қ., & Абдусаломова, Г. (2022). ЧЕТ ТИЛИ ЎРГАНИШДА АХБОРОТ ВОСИТАЛАРИНИНГ РОЛИ. *TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI*, 2(10), 152-155.

13. Karimjonova, S. R. (2021). COGNITIVE ASPECTS OF THE CAUSATIVE VERB TO HAVE IN MODERN ENGLISH. *CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PHILOLOGICAL SCIENCES* (2767-3758), 2(11), 141-145.
14. Ravshanjonovna, K. S. (2021). O'ZBEK VA INGLIZ TILIDAGI SIFATDOSHLARNING STRUKTURAVIYFUNKSIONAL XUSUSIYATLARI. *Oriental Art and Culture*, (6), 153-158.
15. Vaslidin o'g'li, M. N., & Norhujavich, M. O. (2021). Comparative Typology of Verbal Means Expressing the Concept of " Goal" in Languages with Different Systems. *CENTRAL ASIAN JOURNAL OF LITERATURE, PHILOSOPHY AND CULTURE*, 2(12), 51-55.

SHAXSNI SHAKILLANISH JARAYONIDA, HISSIY EMOTSIONAL HOLATLARI O'ZGARISHINING IJTIMOY PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Jo'rayev Atham Qoraqulovich

Termiz davlat universiteti

Psixologiya kafedrası o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7315634>

Annotatsiya. Ushbu maqolada shaxsning rivojlanish jarayonida shaxsning o'ziga xos psixologik xususiyatlari, hissiy emotsional holatlari o'zgarishining ijtimoiy psixologik xususiyatlari haqida.

Kalit so'z: Shaxs, ijtimoiy rivojlanishi, emotsional kechinmalar, individual psixologik xususiyat, ijtimoiy muhit, oilaviy muhit, sog'lom turmush tarzi.

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИЗМЕНЕНИЙ ЭМОЦИОНАЛЬНЫХ СОСТОЯНИЙ ПРИ ФОРМИРОВАНИИ ЛИЧНОСТИ

Аннотация. В данной статье речь идет о специфических психологических особенностях человека в процессе его развития, социально-психологических особенностях изменения его эмоциональных состояний.

Ключевые слова: личность, социальное развитие, эмоциональные переживания, индивидуально-психологические особенности, социальная среда, семейная среда, здоровый образ жизни.

SOCIAL PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF CHANGES IN EMOTIONAL STATES DURING PERSONALITY FORMATION

Abstract. This article is about the specific psychological characteristics of a person in the process of development, the social psychological characteristics of changes in emotional states.

Key words: Personality, social development, emotional experiences, individual psychological characteristics, social environment, family environment, healthy lifestyle.

Shaxs u yoki bu xildagi hayot tarzini tanlash imkoniga ega bo'lgan ongli va faol insondir. Ijtimoiy psixologiyada shaxsning shaxsiy va psixologik sifatlarini o'rganishga katta e'tibor beriladi, chunki bunday ma'lumotlarni bilish va shaxslararo munosabatlarda hisobga olish juda muhimdir. Inson shaxsi jamiyatning a'zosi sifatida turli xil o'zaro munosabatlar doirasida faoliyat yuritadi. Shaxsning shakllanish jarayoniga shaxslararo munosabatlardan tashqari jamiyatdagi mavjud siyosiy doiralar va mafkuraviy qarashlar ham katta ta'sir ko'rsatadi. [1] Shaxs rivojlanishi. Odamning ijtimoiy mavjudot sifatida shaxsga aylanishi uchun ijtimoiy muhit sharoitlari va tarbiya kerak bo'ladi. Ana shular ta'sirida odam inson sifatida rivojlanib boradi va shaxsga aylanadi. Rivojlanish shaxsning fiziologik va intellektual o'sishida namoyon bo'ladigan miqdor va sifat o'zgarishlar mohiyatini ifoda etuvchi murakkab jarayondir. Rivojlanish mohiyatan oddiydan murakkabga, quyidan yuqoriga, eski sifatlardan yangi holatlarga o'tish, yangilanish, yangining paydo bo'lishi, eskining yo'qolib borishi, miqdor o'zgarishining sifat o'zgarishiga o'tishini ifodalaydi. Rivojlanishining manbai qarama-qarshiliklarni o'rtasidagi kurashdan iboratdir. Bola shaxsining rivojlanishi inson ijtimoiy mavjudotdir degan falsafiy ta'limotga asoslanadi.

Ayni vaqtda inson tirik, biologik mavjudot hamdir. Demak, uning rivojlanishida tabiat rivojlanishining qonuniyatlari ham muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, shaxs bir butun mavjudot sifatida baholanar ekan, uning rivojlanishiga biologik va ijtimoiy qonuniyatlari

birgalikda ta'sir etadi, ularni bir-biridan ajratib bo'lmaydi. Chunki shaxsning faoliyati, hayot tarziga yoshi, bilimi, turmush tajribasi bilan birga boshqa fojiali holatlar, kasalliklar ham ta'sir etadi. Inson butun umri davomida o'zgarib boradi. U ham ijtimoiy, ham psixik jihatdan kamolga etadi, bunda bolaga berilayotgan tarbiya maqsadga muvofiq bo'lsa, u jamiyat a'zosi sifatida kamol topib, murakkab ijtimoiy munosabatlar tizimida o'ziga munosib o'rin egallaydi. Chunki rivojlanish tarbiya ta'siri ostida boradi. Shaxs tushunchasi inson tushunchasining yuksak ko'rinishi, oliy maqomidir. Har qanday odam tabiiy mavjudligi, yashash huquqi va hayot qadriyatiga ega bo'lgan jonzotdir. Biroq u hamma vaqt ham to'laqonli shaxs bo'lib yetilmasligi mumkin. Shaxs tushunchasi insonga talluqli bo'lib, psixologik jihatdan taraqqiy etgan, shaxsiy xususiyatlari va xatti-harakatlari bilan boshqalardan ajralib turuvchi, muayyan xulq-atvor va dunyoqarashga ega bo'lgan jamiyatning a'zosini ifodalashga xizmat qiladi. Odam shaxs bo'lishi uchun psixik jihatdan rivojlanishi, o'zini yaxlit inson sifatida his etishi, o'z xususiyatlari va sifatleri bilan boshqalardan farq qilmog'i kerak. O'sib kelayotgan organizimni to'g'ri tarbiyalash uchun bola organizimining o'sishi va rivojlanishi kabi asosiy xususiyatlarini bilishi zarur. O'sish va rivojlanish barcha tirik organizmlar kabi odam organizimiga ham hos xususiyatdir.

Organizimning har tomonlama o'sish va rivojlanishi uning paydo bo'lgan vaqtdan boshlanadi. Odam organizimi paydo bo'lganidan to umrining oxiriga qadar ketma-ket keladigan morfologik, biokimyoviy va fiziologik o'zgarishlarga uchraydi.[1] Albatta bu o'zgarishlar o'sish va rivojlanish bosqichlarini yuzaga keltiruvchi irsiy faktorlarga bog'langan. Biroq bu irsiy faktorlarni yuzaga chiqishida, yosh xususiyatlarini shakillanishida ta'lim, tarbiya, bolaning ovqatlanishi, turmushining gigiyenik sharoiti, uning kattalar bilan muloqoti, sport va mehnat faoliyati, umuman olganda insonning ijtimoiy hayoti kata ta'sir ko'rsatadi. Shaxsning eng muhim xususiyatli jihatlaridan biri bu uning individualligi ya'ni yakkaxolligidir. Individuallik deganda, insonning shaxsiy psixologik xususiyatlarining betakror birikmasi tushuniladi. Individuallik tarkibiga xarakter, temperament, psixik jarayonlar, holatlar, hodisalar, hukmron xususiyatlar yig'indisi, iroda, faoliyatlar motivlari, inson maslagi, dunyoqarashi, iqtidori, har xil shakldagi reaksiyalar, qobiliyatlari va shu kabilar kiradi. Odam jamiyatda turli guruhlar faoliyatida qatnashar ekan, ko'pincha ularda har xil vazifani bajaradi, bir biriga o'xshamagan ro'llarni ijro etadi. Masalan ota-ona va oilaning egovi injiq zo'ra von bola o'z tengqurlari davrasida extiyotkorona harakat qilib, o'zini tamoman boshqacha tutadi. Shuningdek jiddiy talabchan, xizmat vaqtida boshqalarga qo'shilmaydigan, sayohat davrida, mehnat faoliyatida, hashar va hamkorlikda, ulfatchilikda hazilkash va qiziqchiga aylanishi mumkin.[2] Shaxsning tarbiyasi va rivojlanishi ijtimoiy muhit ta'siri ostida sodir bo'ladi, ijtimoiy tarbiya odamga o'zini takomillashtirishga, muayyan yutuqlarga erishishga yordam beradi. Ijtimoiy tarbiya jarayoni oilada, maktabda, ta'limning barcha bosqichlarida, ishda sodir bo'ladi. Bolani ijtimoiy tarbiyalashning asosiy markazlari oila, maktab va ko'cha muhiti hisoblanadi. Ijtimoiy munosabatlar va shaxsiy muloqot sohasida an'analar va urf -odatlar katta rol o'ynaydi. Psixik xususiyatlar birikmasini aynan o'xshash tarzda aks ettiruvchi inson mavjud emas. Ma'lumki, insoniyat jamiyati taraqqiy etib borgan sari odamlarning o'zlari ham, ularning bir-birlari bilan bo'ladigan munosabatlari ham, ayniqsa shaxslararo munosabatlar orasida eng samimiy, eng yaqin bo'lgan oilaviy munosabatlar ham takomillashib, o'ziga xos tarzda murakkablashib boradi. Inson bolasi dunyoga kelar ekan, u mustaqil harakatlanish, yurish, o'qish, yozishdan boshlab tabiat va jamiyatning barcha murakkab qonunlari bilan yuzma-yuz kelganda nimalar qilish kerakligiga o'rgatiladi yoki bunga maxsus o'qitiladi.

Har bir shaxs doimo ijtimoiy o'zaro ta'sir tizimida mavjud bo'ladiki, unda u to'g'ri harakat qilish uchun o'zgalarni tushunishga harakat qilishi, o'zgalar rolini qabul qilishga tayyor bo'lishi lozim. Lekin o'zgalar rolini to'g'ri qabul qilish uchun unda umumlashtirilgan o'zga obrazi bo'lishi lozimki, bu obraz shaxslararo muloqot jarayonida, har bir shaxs uchun ibratli bo'lgan kishilar guruhi bilan muloqotda bo'lish jarayonida shakllanadi. Ya'ni shaxs faolligi tan olinadi bu esa fan tarixida o'ta progressiv hol edi.[3] Hissiyot bamisoli insonning kiyimidir.

Insonning hissiyotiga ko'ra, uning holati haqida fikr yuritish mumkin. His-tuyg'ular – kishining o'z hayotida nimalar yuz berayotganiga, nimalarni bilib olayotganiga yoki nima bilan mashg'ul bo'layotganiga nisbatan o'zicha turli xil shaklda bildiradigan ichki munosabatidir. His-tuyg'ularning kechishi sub'ekt alohida his etayotgan ruhiy holat sifatida gavdalanadi. Bunda bironbir narsani idrok etish va tushunib etish, biror narsa to'g'risida bilib olish idrok etilayotgan, tushunib olinayotgan, ma'lum yoki noma'lum narsalarga nisbatan shaxsiy munosabati bilan birgalikda ro'y beradi. Shu hollarning barchasida his-tuyg'ularning boshdan kechirilishi xususida, kishining alohida hissiy holati xususida so'z yuritiladi. Bu yerda oilaga hos psixologik jarayonlar, oila a'zolarining bir-birlariga munosabatlari, nikohdagi o'zaro moslik masalalari, oilaviy mojarolarning psixologik omillari, oilada bola tarbiyasining ijtimoiy psixologik metodlari o'rganiladi. Ishlab chiqarish munosabatlari, jamiyat taraqqiyoti bir tomondan, odamlarning o'zlarida ro'y berayotgan ijtimoiy psixologik, fiziologik va boshqa o'zgarishlar odamlarning o'zaro muloqot munosabatlari doirasini ma'lum darajada chegaralanib qolishiga, ularda o'tmishdoshlarimizda kuzatiladigan tabiiylikni ma'lum darajada buzilishiga va oqibatda inson ruhiyatida mumkin qadar hissiy, emotsional zo'riqishlarning yuzaga kelishga asos bo'lmoqda.

Bularning ta'siri oilaviy hayot va undagi psixologik iqlimda xam o'z ifodasini topadi.

Oilaviy munosabatlar o'zining ko'p qirraliligi bilan alohida xususiyat kasb etib, jamiyat taraqqiyotini belgilashda, ma'nau barkamol, ruhan sog'lom avlodni voyaga yetkazish jarayonida ularning ijobiy yechimi katta ahamiyatga egadir. Agar har bir oilani tashkil etuvchilar o'z muammolarini bahamjihatlik bilan, o'zaro kelishuv asosida hal qilsalar, oiladagi tinchlik kafolatlanib, uning ma'naviy asoslari mustahkam bo'ladi. Alohida ta'kidlash joizki, er-xotin, qaynona-qaynota, kelin-kuyov unosabatlarida, fikrlar va qarashlardagi paydo bo'ladigan ayrim kelishmovchiliklar, qarama-qarshiliklar, ziddiyatlarni uni tashkil etuvchi shaxslar o'zaro kelishib, muammoni konstruktiv tarzda yechishga qodir bo'lsalar, oiladagi ijtimoiy psixologik hamda ma'naviy muhit yosh avlod ongida insoniy munosabatlar to'g'risida teran va ijobiy tasavvurlar shakllanishiga imkon beradi. Shu bois ham mamlakatimizda oila va uning tarbiyaviy imkoniyatlari qadriyat sifatida yuksaklarga ko'tariladi.[4] Shaxs ijtimoiy psixologiyada, garchi uning shakllanishiga jinsi, temperamenti, irsiy belgilari kabi biologik tavsiflar ham ma'lum darajada ta'sir ko'rsatsada, ijtimoiy fenomen sifatida qaraladi. Shunday qilib, inson shaxsi juda murakkab psixologik kategoriya bo'lib, u kishining individual hayoti davomida ma'lum konkret omillarning ta'siri ostida sekin-asta tarkib topadi. Xulosa o'rnida shuni aytamizki shaxsning sog'lom turmush tarzini yaratishda, psixik va oilaviy shakllanishida, bolalarning jismoniy va aqliy jihatdan o'sishi va rivojlanishida yuqorida aytib o'tilganidek, turmush sharoiti, maktabdagi mehnat faoliyati, jismoniy mashqlar muhim ahamiyatga ega.

REFERENCES

1. I.A. Karimov "Yuksak ma'naviyat - yengilmas kush" asari⁴
2. Toshkent Ma'naviyat 2008 y

3. D.A. Mamatkulov “Bolalar anatomiyasi va fiziologiyasi asoslari”¹
4. Toshkent 2017 y 17 c
5. E. G`. G`oziyev “Psixologiya” kasb xunar kollejlari uchun darslik birinchi nashr²
Toshkent 2012
6. G`. B. Shoumarov “Oila psixologiyasi”³ Toshkent 2010 y
7. N.Islomova D. Andullayeva “Ijtimoiy psixologiya”¹ Toshkent 2013

SHAXSNING TAJOVUZKORLIGINI YENGISHNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Haydarova Sarvinoz Saydullayevna

Termiz Davlat Universiteti

Psixologiya kafedrası o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7315651>

Annotasiya. Ushbu maqola psixologiya fanida shaxsning tajovuzkorligini, muammo va ushbu muammoning echimlarini kiritish va tadqiq qilish muammosiga bag'ishlangan.

Kalit so'zlar: shaxs tajovuzkorligi, psixologiya, o'smirlik, tajovuzkor xulq.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПРЕОДОЛЕНИЯ ЛИЧНОСТНОЙ АГРЕССИИ

Аннотация. Данная статья посвящена проблеме введения и исследования личностной агрессии в психологии, проблеме и пути решения этой проблемы.

Ключевые слова: агрессия личности, психология, подростковый возраст, агрессивное поведение.

PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF OVERCOMING PERSONAL AGGRESSION

Abstract. This article is devoted to the problem of introducing and researching personality aggression in psychology, the problem and solutions to this problem.

Key words: personality aggression, psychology, adolescence, aggressive behavior.

Kirish Kundalik hayotda agressiya odamlar tomonidan inson tabiatining sof salbiy ko'rinishi sifatida qabul qilinadi. Ushbu hodisa tushunchasi va uning klinik psixologiya va psixiatriyadagi tavsifi ham salbiy ma'noga ega. Bu halokat, zarar, jismoniy va ruhiy azoblarni o'z ichiga oladi. Qabul qilingan formulalarga ko'ra, tajovuz - bu boshqa mavjudotga zarar etkazish, ruhiy va jismoniy og'riq keltirishga qaratilgan harakatlar va bayonotlar.

Ayni paytda, "agressiya" so'zining o'zi (yunoncha. "Agrediy" dan) "oldinga borish", "yaqinlashish" degan ma'noni anglatadi. shaxs agressivligi muammosi insoniyatning butun borlig'i davomida dolzarbdir. Chunki u hammaga ta'sir qiladi va ko'plab ofatlar va jinoyatlarning sababchisidir. O'smir hayoti davomida agressiv xulq-atvorni engish oson bo'lmagan odamga xosdir. Bu tajovuzkor impulslari bilan engish ijtimoiy obligatsiyalar va shaxsiy farovonligini qurish uchun muhim ahamiyatga ega. Shuning uchun shaxs agressivligi muammosi ayniqsa dolzarb bo'lib, ilmiy tushunishda birinchi o'ringa chiqadi va uni yanada o'rganish shubhasizdir.

O'smirlik davri insonning o'z-o'zini hurmat qilishining shakllanishi uchun qulay davr hisoblanadi, chunki insonning o'z-o'zini tutishi jamiyatning to'laqonli a'zosi sifatida jismoniy va ruhiy sog'lomligi va o'zini anglashning oshishiga yordam beradi. O'smirlik davriga oid ko'pgina psixologik tadqiqotlarda adekvat o'z-o'zini rivojlantirish masalasi eng ko'p chuqur o'rganiladi. Bu asr jahon idrok tizimi, muayyan xarakter xususiyatlari va ijtimoiy aql shakllanishida Markaziy davr hisoblanadi. Bundan tashqari, u shaxsning ijtimoiy moslashishini belgilaydi, xulq-atvor va faoliyatning regulyatori bo'lib, shaxsning xulq-atvori va rivojlanishiga ta'sir etuvchi himoya vazifasini bajaradi.

Tajovuzkor xatti-harakatlar me'yor va qoidalarga zid bo'lgan, boshqa shaxsga zarar yetkazishga qaratilgan maqsadli, destruktiv xatti-harakatlar. Tajovuz jismoniy yoki og'zaki

shakllarda ifodalangan o'ziga xos insoniy harakatdir. Muammoni yaxshiroq tushunish uchun uning nazariy yondashuvlariga o'taylik. Bu muammo psixoanalitik yondashuv bilan boshlanadi.

Bu nazariyaning asoschisi Zigmund Freyd bo'lib, u agressivlikni instinktiv namoyon deb hisoblagan. Odamda ikkita eng kuchli instinktlar mavjud: jinsiy (libido) va o'limga tortish instinkti (tonatos). Birinchi energiya hayotni yaratish va uni ko'paytirishga qaratilgan. Ikkinchi energiya hayotni yo'q qilish va tugatishga qaratilgan. U inson xulq-atvori bu ikki energiya o'rtasidagi kurash ekanligini ta'kidlaydi. Hayotni saqlab qolish (eros) va uni yo'q qilish (thanatos) o'rtasida keskin ziddiyat mavjudligi sababli, boshqa mexanizmlar thanatos energiyasini "men"yo'nalishi bo'yicha tashqariga yo'naltirishga xizmat qiladi. Agar energiya tashqariga chiqmasa, bu tez orada shaxsning o'zini yo'q qilishiga olib keladi. Shunday qilib, thanatos bilvosita tajovuz yopiq va boshqalarga qaratilgan, deb aslida hissa qo'shadi. Xavfli xatti-harakatlar ehtimolini kamaytirish hamrohlik his-tuyg'ular tashqi ko'rinish bo'lishi mumkin.

Keyinchalik, biz ekologik yondashuvni ko'rib chiqamiz, K. Lorentz asarlarida yangi tarzda yangrad, u Z. Freyding pozitsiyasiga o'xshash agressiyani tushunishga evolyutsion yondashuvga amal qildi. Lorentz agressiya, avvalo, inson va hayvonlarda mavjud bo'lgan hayot uchun kurash uchun tug'ma instinkt deb hisoblagan. U manba sifatida hayot uchun kurashish instinkti bo'lgan tajovuzkorlik energiyasi organizmda o'z-o'zidan, uzluksiz, doimiy sur'atda hosil bo'lib, hayot davomida muntazam ravishda to'planib boradi, deb hisoblagan.

Shunday qilib, aniq tajovuzkor harakatlarning namoyon bo'lishi birgalikdagi vazifadir:

1. Ko'p to'plangan agressivlik.
2. Tajovuzni kamaytirish uchun rag'batlantirish.

Ammo hozirgi vaqtda agressiv energiya mavjud. Tajovuzning tashqaridan chiqishi uchun kamroq stimuly zarur, ya'ni agressiv xatti-harakatlar o'z-o'zidan sodir bo'lishi mumkin. Lorenz kurashning tug'ma instinktidan tashqari, barcha jonzorlar o'z intilishlarini bostirish qobiliyatiga ega, ya'ni o'z turlarining vakillariga hujum qilishga to'sqinlik qiluvchi cheklovchi mexanizmga ega ekanligini ta'kidlaydi. Insonlar esa, o'z navbatida, hayvonlarga nisbatan zaifroq cheklovchi mexanizmga ega. Binobarin, texnologik taraqqiyot (ommaviy qirg'in qurollari) butun inson turlarining o'z-o'zini yo'qotishiga olib kelishi mumkin. Agressiv energiyaning kamayishi bir qator omillarga bog'liq bo'lishi mumkin. Bundan tashqari, Lorenz sevgi va do'stlik hayotning ajralmas qismi ekanligini ta'kidlaydi, shuningdek, Real hayotda va odamlar bilan o'zaro aloqada tajovuzkorlik namoyondalari bilan aralashadi. D. Dollard tomonidan taklif etilgan umidsizlik nazariyasi Freyd va Lorenz nazariyalariga zid keladi. Bunday yondashuvda agressiya vaziyatli jarayon sifatida qaralib, uning asosiy qoidalari quyidagilardan iborat: xafsizlik doimo u yoki bu shaklda agressiyaga olib keladi.

Tajovuz har doim umidsizlik natijasidir. Agressiyani kuchaytirish uchun uch omil muhim:

1. Mavzuning kelgusidagi maqsadga erishishdan kutiladigan qoniqish darajasi;
2. Maqsadga erishish uchun to'siqning kuchi;
3. Ketma-ket ko'ngilsizliklar soni.

Mavzu qanchalik zavq kutsa, to'siq shunchalik kuchli bo'ladi va reaksiyalar soni shunchalik ko'p to'siladi, agressiv xatti-harakatlarga rag'bat kuchli bo'ladi. Agar umidsizlik bir-biriga ergashsa, ularning kuchi kumulativ bo'lishi mumkin va bu eng katta kuchning agressiv reaksiyasiga olib kelishi mumkin. Dollard va uning izdoshlari bunday xatti-harakatlar umidsizlik bilan bir vaqtning o'zida paydo bo'lmaydi, degan xulosaga kelishdi, ammo odamlar har doim ham umidsizlik holatiga tajovuzkorlik bilan munosabatda bo'lmaydilar. Shunday qilib,

jazo kuchli qo'rquv bilan frustratorga qarshi tajovuz dan cheklangan bir kishi, uning o'zgarishlar uchun boshqa maqsadlarga uni yo'naltirish - to'xtatuvchi omil ishlamaydi. Agressiyaning kognitiv nazariyalari agressiv xulq-atvorning namoyon bo'lishidagi hissiy-bilish jarayonlarini ta'kidlaydi. Jumladan, Berkovits (1983, 1988, 1989) nuqtai nazaridan salbiy stimullar (og'riq, bezovtalik, yoqimsiz hidlar va boshqalar.) kognitiv ishlov berish va agressiv reaksiyalarni keltirib chiqaradi, salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ya'ni tajovuz salbiy reaksiya hosil bo'lgani uchun sodir bo'ladi. Zillman (1988) "bilish va qo'zg'alish bir-biri bilan chambarchas bog'langan va azob-uqubatlarning butun tajribasi davomida bir-biriga ta'sir ko'rsatadi."U hodisani tushunish qo'zg'alish darajasiga ta'sir qilishi mumkinligini ta'kidlaydi. Ijtimoiy ta'lim nazariyasi boshqalardan farqli o'laroq, bu nazariya tajovuzning ijtimoiylashuv jarayonida tegishli harakat rejimini kuzatish va ijtimoiy mustahkamlash orqali xulq-atvoriga ega bo'lishini ta'kidlaydi. Bu nazariya Bandura tomonidan taklif etilgan va tajovuzkor xulq-atvorning o'zlashtirilishi, provokatsiyasi va tartibga solinishini tushuntirgan. Uning nuqtai nazaridan tajovuzkor xulqni tahlil qilish uchun narsani talab qiladi: 1. Bunday harakatlarni o'zlashtirish yo'llari; 2. Ularning paydo bo'lishiga sabab bo'luvchi omillar; 3. Ular belgilangan shartlar. Shuning uchun bolalarni tajovuzkorona muomala qilishga o'rgatishda o'qitishga, birlamchi ijtimoiylashuv vositachilarining, ya'ni ota-onalarning ta'siriga katta e'tibor beriladi. Jumladan, ota-ona xulq-atvori tajovuzkorlik namunasi sifatida harakat qilishi va tajovuzkor ota-onalar odatda tajovuzkor bolalarga ega bo'lishi ko'rsatib berilgan. Bu nazariyada insonni agressiv reaksiyalarning keng ko'lamda o'zlashtirishi bunday xulq-atvorning bevosita daldasi ekanligi ham ta'kidlanadi.

Agressiv harakatlar uchun madad olish shu kabi harakatlarning kelajakda takrorlanish ehtimolini oshiradi. Shu bilan birga, samarali tajovuzkorlik, ya'ni agressiv harakatlardan foydalanishda muvaffaqiyat kerak. Ijtimoiy mukofotlar va jazolar tajovuzga undashni nazarda tutadi. O'z-o'zini rag'batlantirish va o'z-o'zini jazolash inson o'zi uchun belgilagan mukofot va jazolar bilan boshqariladigan ochiq tajovuz namunalari. [1] shuni ta'kidlash kerakki, bu nazariya inson tajovuzining oldini olish va nazorat qilish uchun ancha joy qoldiradi.

Buning ikki sababi bor:

1. Nazariyaga ko'ra, agressiya-ijtimoiy xulq-atvorning orttirilgan modeli. Shuning uchun, u tartib bilan zaiflashishi mumkin (sharoitlarni bartaraf etish).

2. Ijtimoiy o'rganish odamlar tomonidan tajovuzning faqat muayyan ijtimoiy sharoitlarda namoyon bo'lishini nazarda tutadi. Ayni paytda, ijtimoiy ta'lim nazariyasi ayniqsa, tajovuzkor xatti-harakatlarni bartaraf etishning samarali yo'li hisoblanadi.

REFERENCES

1. Baymuradov .N Amaliy psixologiya T." Yangi asr avlodi " 2008.- 316 b -78-79b.
2. G'oziev E.E.Ontogenez psixologiyasi T. 2015.-286 b- 144b
3. Ya.M.Fayziev E.H.Eshboev Umumiy va tibbiy psixologiya T.Abu ali ibn sino nomidagi tibbiyot nashri 2003 yil 143 b-12b
4. E.E.G'oziev Umimiy psixologiya 1 kitob T.2002 238 b- 89 b
5. M.E. Zufarova Umimiy psixologiya T.O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti 2010 .-304b-266-b.
6. Смирнова Е.О., Хузеева Г.Р. Психологические особенности и варианты детской агрессивности//Вопросы психологии. - 2002. - №1. С. 17

MECHANISMS OF DEVELOPMENT OF STUDENTS' SOCIAL ACTIVITY BASED ON PEDAGOGICAL FACILITATION

Ruziboeva Mamurahon Abdunabieva

Teacher of the Department of General Pedagogy of Andijan State University

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7315666>

Abstract. *This article examines the stages of self-work, forms of self-assessment through self-development, analysis and monitoring in increasing the social activity of students and improving the future professional qualifications of specialists.*

Keywords: *education, pedagogical, psychological, constructive, productivity, satisfaction, comprehensive development of the individual, honest attitude to work, social activity.*

МЕХАНИЗМЫ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ СТУДЕНТОВ НА ОСНОВЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ФАСИЛИТАЦИИ

Аннотация. *В данной статье рассматриваются этапы самостоятельной работы, формы самооценки через саморазвитие, анализ и контроль в повышении социальной активности студентов и повышении будущей профессиональной квалификации специалистов.*

Ключевые слова: *воспитание, педагогическое, психологическое, конструктивное, продуктивность, удовлетворенность, всестороннее развитие личности, добросовестное отношение к труду, социальная активность.*

New Uzbekistan Development strategy for 2022-2026 Improving state policy on youth. Educating young people in the spirit of patriotism, sense of citizenship, tolerance, respect for laws, national and universal values, able to resist harmful influences and currents, having firm beliefs and views on life. [1]. At the same time, many reforms carried out in our country have also highlighted the need to further improve the professional competence of teachers in improving the quality of professional training of students in the higher education system in the development of civil society on the basis of democratic principles. Being able to withstand the strong competition, which occupies a dominant position in the labor market in the conditions of market relations, indicates the need to have professional competence, consistently increase it from each Specialist. In carrying out these tasks, it is necessary to create effective innovation models based on the principles of multi-level coherence, continuity and consistency in the context of education, to develop professional competences of teachers. Highly qualified in our country on the basis of international standards improving the quality of Teachers ' Training, advanced in the educational process wide implementation of pedagogical technologies and educational programs, continuous social protection of teachers and pedagogical staff in the field of Education and the activities carried out in support of readers it is convenient for them to receive education and for teachers to carry out activities it serves to provide conditions. Also upcoming the processes of professional socialization of primary school teachers there is a need for improvement based on the priority of interactive education. The system of public education of the Republic of Uzbekistan until 2030 the quality of the content of the system of continuous education "in the concept of development update in terms of training, as well as training of professional personnel to improve the methodology, to the educational process step-by-step implementation of the principles of individualization"¹ such as important tasks are set.

Having gained independence and experiencing its new development

The process of building a legal and democratic society is successfully carried out in our republic. Further intensification of this process is considered largely due to the mental and moral growth of young people, their physical and mental perfection. The deep acquisition of school education by the pupil-youth ensures that they have the right understanding of the social changes taking place in the society and the content of knowledge, skills and skills necessary to make their contribution at the level of possible.[2]

Today, the process of training teachers is continuous independent learning and social, which are important values of education the role of the factor is incomparable. Here are some of the educational values appears. They are:

1. Organization of social relations in the learning process.
2. Organization of social relations during pedagogical practice.
3. Development of social activity of the future teacher.

It is known that education is a pedagogical relationship between teacher and student is a set of relationships. It is in this relationship that mutual trust, demand and The order is important, that is, knowledge increases, intellect improves. The indicators of the activities of future teachers in the period of pedagogical practice are: productivity, satisfaction, comprehensive development of the individual, honest attitude to work, social activity, valuable direction, etc. It is very important here that the future teacher is satisfied with the emotional-evaluation relationship in his activities, that is, the work he is doing and the conditions for its implementation. An important indicator is the well-being of the socio-psychological environment and the effectiveness of pedagogical activity in the formation of satisfaction from pedagogical labor. We professionalism the teachers of the upcoming primary classes four as criteria for socialization and attitude to professional activity the sphere: motivational, communicative, organizational, personal-professional. Then there are three levels of development of these areas - high,middle, lower levels were identified.

Professional based on these criteria highlight the following levels of socialization possible: a high-level professional who has mastered the necessary qualities directed; have insights into the aftermath of their professional development; has an intermediate level-professional has a basic level of necessary qualities, profession moderately oriented, general about the aftermath of their professional development have cross-sections; development of low-level necessary professional qualities sluggish, lowly career-oriented, after their own professional development was found to have little idea about.

Professional-pedagogical, which will be developed by the future teacher programs of individual development of character are pedagogical, psychological and along with his knowledge of the specialty, he is also one of the following components it is desirable that the composition consists of: didactic skills (cognitive (acoustic) design creative-practical (constructive) research input into communication (communicative) organizational consistency (prosesssual) technicaltechnological skills);

- skills of organizing educational work (cognitive (Gnostic) design skills creative-applied (constructive) research communication input (communicative) organizational consistency feeder (prosesssual) technical and technological skills);
- professional features of the psyche and personal qualities (pedagogical thinking Systematics adaptability mobility creativity present emotional development pedagogical reflection);
- self-development goals and so on assignments, etc.[3]

The work of a specialist on his own can be seen as follows:

- to improve professional BKM;
- critical and creative interpersonal activity;
- achieve professional and creative cooperation;
- development of working capacity;
- eliminate negative habits;
- mastering positive qualities.
- The stage of the teacher's work on his own led to an inseparable, systematic form the first stage of the course, including-to identify achievements and shortcomings on the basis of an analysis of their activities;
- the second stage-to make a clear decision on enriching achievements and eliminating shortcomings;

The third stage - practical action on the decision search for effective ways of organization; the fourth stage is to try not to repeat mistakes and shortcomings; the fifth stage is the consistent implementation of the decision constant monitoring, etc.

The following practical actions of the teacher reflect his work as a specialist:

- Improving the pedagogical process on the basis of a clear goal, aspiration;
- The effectiveness of the pedagogical process, its own activity increase;
- Consistently updated pedagogical knowledge mastery;
- be aware of advanced technology, methods and tools;
- Effective application of the latest scientific and technical innovations in its activities to reach;
- Improving professional skills and competencies;
- search for measures to prevent, eliminate negative pedagogical conflicts, etc.

Conclusion

In the process of training future teachers in the pedagogical education system, the development of their practical and technological system of professional socialization plays an important role. Based on the content and conclusion of the study conducted in this direction, the following conclusions were drawn:

1. To the skilful pedagogical personality of a renewed society with the relatively increasing demands of teachers, the main part of their-ready to operate in conditions of selfdevelopment Professional Teachers of Pedagogical Sciences
2. future teacher with opportunities for socialization pedagogical conditions of professional formation are sufficient it was noted that the conflicts between the non-creation were not resolved.
3. Pedagogical activity in socialization of student personality the goals are not only in the generalized state, but also in the pedagogical impact special attention to each person who has both the object and the subject care is required, that is, the solution of pedagogical tasks first of all, rely on the individual qualities of the subject of Education the need was determined.
4. Motivation in the professional socialization of the future teacher, will qualities, intellektual potential, emotional qualities, practical the interdependence of skills, selfmanagement capabilities and reflecting the level of socio-cultural activity of the individual individual attributes were identified.

5. The results of our research are general and private-methodical knowledge the relationship between genetic in the occurrence of Occupational formation
6. it was determined that the initial basic function, which is important in terms of size, is to perform.
7. Important in the professional socialization of future teachers significant psychological-pedagogical, specialty, special preparation content selection and structuring pedagogical activity, its functions educational and educational issues, methods of attitude it was determined that it would give an opportunity to have a complete idea of the subject.
8. Modeling of pedagogical activity is general, private and concrete built on the basis of adjectives, in which the teacher is guided and independent education
9. the forms of education associated with obtaining were taken as a basis. In the fashion model necessary professional skills in students based on the integrated methodical system the mechanism of finding adjectives by composition was revealed.
10. The purpose of pedagogical training is professional and personal development such as student self-awareness, assessment and management in the process development of components and in various educational institutions although the preparation to work is counted, the pedagogical category bases the disciplines the main purpose of the study was to study didactic and social activities-whether it should consist in providing psychological adaptation showed.

REFERENCES

1. Decree No. PF-60 of the President of the Republic of Uzbekistan dated January 28, 2022
2. The role of independent education in the training of future teachers "Science and Education" Scientific Journal May 2021 / Volume 2 Special Issue 1 144 - list G.Mirzarakhimova
4. Chirchik State Pedagogical Institute of Tashkent region[2]
5. The R.Ismuhamedov, M.Mirsolieva. Innovation education in educational process technologies. - T.: "Science and technology", 2014, 60 page.[3] **Additional literature**
6. Mirziyev Sh.Location We will jointly restore the state of Uzbekistan, a free and prosperous democracy. Tashkent, - Uzbekistan, 2017. - 29 B.
7. 2.Mirziyev Sh.Location The rule of law and the maintenance of human interests are the guarantee of the development of the country and the welfare of the people. NMIU of Uzbekistan, 2017.- 47 B.
8. 3.Decree of the president of the Republic of Uzbekistan on February 7, 2017 —number PF4947 on the strategy of actions for the further development of the Republic of Uzbekistan. Collection of legislation of the Republic of Uzbekistan, 2017, 6-sec, Article 70.
9. 4.Ismuhamedov R, M.Yuldashev. Innovative pedagogical technologies in education and training. - What?: 2013 y. 277 B.
10. Golish L.V. "Active teaching methods: content, selection and implementation" Ekspres manual t. Facility, 2001. - 68 bet.

THE IMPORTANCE OF TEACHING STREET SAFETY TO CHILDREN IN PRESCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Sadikova Sh.A

The pedagog, docent, professor of Tashkent State Pedagogical University named after Nizami

Sultanmuratova Y.O

The master of Tashkent State Pedagogical University named after Nizami

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7315698>

Abstract. *Safety is the most important factor at present. Safety skills are important at any age, and for preschoolers, developing it will help prevent many problems in the future. The main part of this article is devoted to the importance and significance of the formation of a child's safe behavior on the street.*

Keywords: *safety, behavior, traffic rules, street, skills, environment.*

ЗНАЧЕНИЕ ОБУЧЕНИЯ ДЕТЕЙ УЛИЧНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В ДОШКОЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ

Аннотация. *Важным фактором на данный момент является безопасность. Безопасность важна в любом возрасте, и для дошкольников ее развитие поможет предотвратить многие проблемы в будущем. Основная часть данной статьи посвящена важности и значимости формирования безопасного поведения ребенка на улице.*

Ключевые слова: *безопасность, поведение, правила дорожного движения, улица, навыки, окружающая среда.*

Teachers should know definition of personal security and reliable educational environment in the work of an educational institution. So that, it is necessary note the concept of personal security, which is determined by three interrelated factors: environmental moment, human factor and safety factor.

The environment is everything, that affects a person, who is financial and demographic factors, his family, etc. *human factor* is his reaction to a threat. *Safety factor* is the mental and physiological ways that a person uses to shield themselves from unsafe and hectic environments.

The most important part is safety on the road and learning rules and how to teach safe behavior to preschoolers.

The most valuable thing is the health and life of the child. Therefore, in kindergarten, great attention must be paid to the issue of the safety of children on the streets and roads of the city. Teaching the road and traffic rules takes a special place in the preschoolers life.

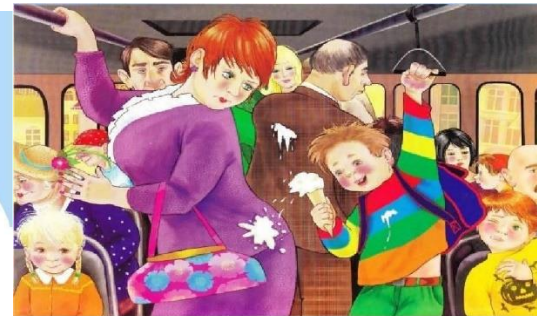
Fostering safe behavior in children is one of the most important objectives of a preschool institution. A child becomes a pedestrian much earlier than he becomes prepared for being pedestrian by his knowledge, efforts, development. From the first days of a child's stay in kindergarten, his upbringing and education should be organized in such a way that by the time he moves from kindergarten to school he can easily navigate his immediate surroundings, be able to observe and correctly evaluate traffic situations, and have the skills of safe behavior in these situations. It is at kindergarten where all children can and should receive systematized information about safe behavior on the street and roads and acquire the necessary skills to follow them.

Certainly, children should know safety behavior first, because children always depends on the street; coming to preschool educational institutions, playing with friends, walking with

parents. Most people might think parents or teachers are responsible for children all the time. But we should understand one thing, when preschoolers understand rules by themselves. Of course, reminding and teaching safety behavior and safety in the street is responsibility of teachers and parents.

Teachers should make colorful methods and interactive forms for familiarizing children to safety in the street. For instance, playing games, reading books about traffic rules or fairytales about safety, cognitive activities, communicative activities, productive activities and etc.

Likewise, playing games is the most important and effective method to teaching preschoolers. Because children should not think activity like a lesson and collaboration learning and playing will be more effective to preschoolers because they will remember it easily. In addition, picture cards are effective too and also teachers can use it to compose a story. Of course, there is the section Transport and safety in “Ilk qadam” PEI curriculum. Children learn vehicles; traffic rules; emergency vehicles; however, the section does not have enough safety behavior in the street. In my view, children should understand what they should do if they have an accident in the street. For example, if the ball bounces off the road, children should understand that they should not try to take the ball. In addition, pedestrian safety is important to children too. Preschoolers should know how to cross the road, how they should behave on the road or in public transport. Teachers should use various methods to teach these factors. For instance, using cards (good-bad) are useful method because children can remember easily what they should do and what they should not do.

Не высовывайся в окна транспорта!

Не садись в автобус с мороженым!

(1-picture: bad habit vs good habit)

As well as, teachers should do trainings about safety of the road.

Here is an example of road safety training:

The goal of preventive work is to teach children about road safety rules as a pedestrian and passenger in a vehicle. **Objectives by age: 3-4 years:** to form primary ideas about the main

sources of dangers on the roads and streets (transport) and ways of safe behavior, using various types of children's activities (productive, motor, musical and artistic, labor); **4-5 years:** expand information and familiarize with methods of safe behavior in some standard dangerous situations (on the carriageway) and teach to follow them while being reminded by an adult; **5-6 years:** expand and clarify knowledge about safe behavior on the road and streets; ensure the development of methods of safe behavior in some standard dangerous situations (on the carriageway) and use them without being reminded by an adult; **6-7 years:** expand, clarify and systematize knowledge about dangerous situations on the road and streets; to expand and form behavioral skills in standard and non-standard dangerous situations on the road; to achieve conscious implementation of the basic rules of safe behavior on the road and in transport.

Work to educate children about safe behavior on the road should be systematic, continually, and methodical. It should not be an independent section, but a logical element of all activities. It should consist of outside playing games, productive activities and etc.

There are so many forms of working to teach children traffic and road rules;

-2-3 times a week make conversations about safe behavior, traffic accidents, attitude to traffic rules and accidents and etc.

- didactic games, puzzles and cartoons about “The road safety”

- teaching poems, reading and make story,

- develop mathematical concepts, teach space orientation and directions (left, right side).

- making puppet shows or theatre about “Safety on the road”.

The main thing is collaboration with parents and police inspectors. Preschoolers should understand the main rules from police inspectors and parents will help to remind rules to children. Teacher can invite police inspectors and children will see and feel how inspectors work and traffic rules effectively. Teachers can invite parents in PEI and make interactive activities for example: “Preschoolers and parents” day; questionnaire of the parents; release the newspaper; quizzes; “Family-master class” and etc.

Working with parents is the most effective way, because children are always excited to see parents and work together, it gives positive result in the acquisition of knowledge by children on the road and traffic rules. In addition, they bring all participants in the educational process together.

In conclusion, road safety is always important in the contemporary world. Vehicles are increasing continually and we can not stop it. For that reason, we should start to know safety behavior on the street from preschool age.

REFERENCES

1. Butler L.T. (1988). Games and simulations: creative educational alternatives // *Technological Trends*, Vol. 33, № 4. – P. 20–23.
2. I.V. Panferova “Child safety management” manual 2021.
3. Авдеева Н. Н. Безопасность // Учебно-методическое пособие по основам безопасности жизнедеятельности детей дошкольного возраста. – М.: Детство-Пресс, 2007. – 144 с. 4.
4. Авдеева Н.Н., Князева О.Л., Стёркина Р. Б. Безопасность на улицах и дорогах: методическое пособие для работы с детьми дошкольного возраста. – М.: АСТ-ЛТД, 2003. – 118 с

ЖАВДАР ВА БУҒДОЙ УНИ ХАМДА ҚАНД ЛАВЛАГИ КУКУНИ АСОСИДА ФУНКЦИОНАЛ УН АРАЛАШМАСИНИ ТАЙЁРЛАШ ТЕХНОЛОГИЯСИНИ ТАДҚИҚ ЭТИШ

Улугбек Нарбаевич Балтабаев

Тошкент кимё технология институти, доц т.ф.ф.д

Эрмат Шерматович Санаев

Тошкент кимё технология институти, доц т.ф.ф.д

Бекбавлуев Чингиз Давлетбаевич

Тошкент кимё технология институти, 2-курс магистранти

Бегматов Шоҳрух Эргаш ўғли

Тошкент кимё технология институти, ассистенти

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7315706>

Аннотация. Сўнги вақтларда турли мамлакатларнинг озиқ-овқат саноатида паст калорияли маҳсулотлар турларини кенгайтиришга ва шу билан бирга таркибига шакар қўшилган маҳсулотларни табиий қанд сақлайдиган хомашёга қисман ёки тўлиқ алмаштириш имконини яратишга катта эътибор қаратилмоқда. Бунда табиий ўсимлик манбаларидан фойдаланиш кўзда тутилган бўлиб, асосан қанд лавлаги кукунидан фойдаланиш орқали маҳсулот таркибини бир қаторда озиқавий моддалар, минераллар пектин моддалари, озиқавий толалар билан бойитишга олиб келади.

Калит сўзлар: озиқ-овқат, қанд лавлаги, шакар, буғдой ва жавдор уни, нон маҳсулотлари.

ИССЛЕДОВАНИЕ ТЕХНОЛОГИИ ПРИГОТОВЛЕНИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ МУЧНОЙ СМЕСИ НА ОСНОВЕ РЖАНОЙ И ПШЕНИЧНОЙ МУКИ И ПОРОШКА САХАРНОЙ СВЕКЛЫ

Аннотация. В последнее время в пищевой промышленности различных стран большое внимание уделяется расширению ассортимента низкокалорийных продуктов, и в то же время, позволяющих частично или полностью заменить продукты с добавлением сахара на натуральные сахаросодержащие сырье. Предполагается использование натуральных растительных источников, и в основном за счет использования порошка сахарной свеклы состав продукта будет обогащен рядом питательных веществ, минералов, пектиновых веществ, пищевых волокон.

Ключевые слова: продукты питания, свекло, сахар, пшеничная и ржаная мука, хлебобулочные изделия.

STUDY OF THE TECHNOLOGY OF PREPARATION OF A FUNCTIONAL FLOUR MIXTURE BASED ON RYE AND WHEAT FLOUR AND SUGAR BEET POWDER

Abstract. Recently, in the food industry in various countries, much attention has been paid to expanding the range of low-calorie products, and at the same time, allowing to partially or completely replace products with added sugar with natural sugar-containing ones. raw materials. It is supposed to use natural plant sources, and mainly due to the use of sugar beet powder, the composition of the product will be enriched with a number of nutrients, minerals, pectins, dietary fibers.

Key words: food, beets, sugar, wheat and rye flour, bakery products.

Кириш

Хозирги вақтда нон ишлаб чиқариш саноати олдида турган муҳим муаммолардан бири аҳолининг функционал ва хавфсиз овқатланишини ташкил этишдир[1]. Саноатда анъанавий ва ноанъанавий хомашёлардан фойдаланиб, юқори сифатли ва кенг ассортиментли озиқ-овқат маҳсулотларини ишлаб чиқариш талаби юқоридир. Ишлаб чиқаришни жадаллаштириш, маҳсулотларнинг юқори сифатини таъминлаш ва асосий хом ашёни тежаш имконини беради[2]. Технологик хусусиятлари юқори бўлган, бой кимёвий таркибли компонентлар нафақат нон ишлаб чиқаришнинг биотехнологик жараёнларини фаоллаштирибгина қолмай, балки нон пиширишда қўлланиладиган танқис хом ашёни тежашга, шунингдек кимёвий таркибини яхшилашга хизмат қилади[3]. Янги турдаги хом ашёларни излаш ва тайёр маҳсулот таркибини бойитиш бугунги куннинг долзарб муаммосидир.

Мавзўнинг долзарблиги: Озиқ-овқат ишлаб чиқаришда турли манбалардан олинган толалардан фойдаланиш уларнинг инсон саломатлигига фойдали таъсири туфайли ортиб бормоқда[4]. Ушбу ишнинг мақсади ўзгартирилмаган ва модификацияланган қанд лавлаги кукунининг хамир ва нон унумдорлигига, нон ҳажмига ва нон бўлакларининг сифатига таъсирини ўрганишдир. Қуруқ қанд лавлаги бўлаклари қуритилиб майдаланди ва лаборатория элагидан ўтказилди. Қанд лавлаги кукуни заррачалари ҳажми 85 мкм дан кам бўлган фракция кейинги қайта ишлаш учун ишлатилди. Жавдар ва буғдой уни аралашмасидан нон тайёрлаш жараёнининг интензивлиги ва сифати кўп жиҳатдан жавдар унига боғлиқ. Жавдар хамиртурушнинг самарадорлига яхши таъсир қилади, лекин кўпроқ даражада бу ярим тайёр маҳсулот етиштириладиган озиқа муҳитининг таркибига ҳам боғлиқ[5]. Жавдар хамиртурушининг етилиши учун озиқавий муҳит таркибини яхшилади. Жавдор таркибида углевод компонентлари билан бир қаторда ферментация микрофлорасига ижобий таъсир кўрсатадиган бошқа моддалар (минерал, азотли, витаминлар) мавжуд. Шу муносабат билан, жавдар аралашмасини зарур моддалар билан бойитиш имконини берувчи, таркибида қанд моддаси бўлган табиий хом ашё – қанд лавлаги кукунини ўз ичига олган аралашмадан фойдаланиш ва илмий асослаш мавзунинг долзарблигини белгилайди. Шунингдек, қишлоқ хўжалиги экинлари, жавдар-буғдой ва қанд лавлагини қайта ишлаш, нон ишлаб чиқаришда хамир сифатини биотехнологик кўрсаткичларини яхшилаш билан ишлаб чиқаришнинг технологик жараёнини фаоллаштириш ва тайёр маҳсулот сифатини ошириш имконини беради.

Тадқиқотнинг мақсади ва вазифалари: Ушбу тадқиқотнинг мақсади қанд қанд лавлагидан кукуни қўшган жавдар ва буғдой уни аралашмасидан нон тайёрлаш технологиясини ишлаб чиқиш ва сифатини ўрганиш.

Тадқиқот натижалари:

-қанд лавлагининг яхшиланган кукуни ховосиз муҳитда (-5 кПа) (40 С°) конвектив қуритиш усули билан олинди.

-жавдар ва буғдой уни аралашмасидан хамиртуруш хамир ва нон сифати кўрсаткичлари учун ишлаб чиқариш жараёнида жавдар хамиртурушини кўпайтириш учун озиқавий аралашманинг бир қисми сифатида янги турдаги хом ашёни синовдан ўтказилди.

-яхшиланган қанд лавлаги кукуни аралаштирилган янги турдаги нон ишлаб чиқариш технологик рецептураси ишлаб чиқилди, янги турдаги ноннинг озиқавий ва истемол хусусиятлари ўрганилди.

-яхшиланган нон ишлаб чиқаришнинг иқтисодий самарадорлиги ҳисобланди.

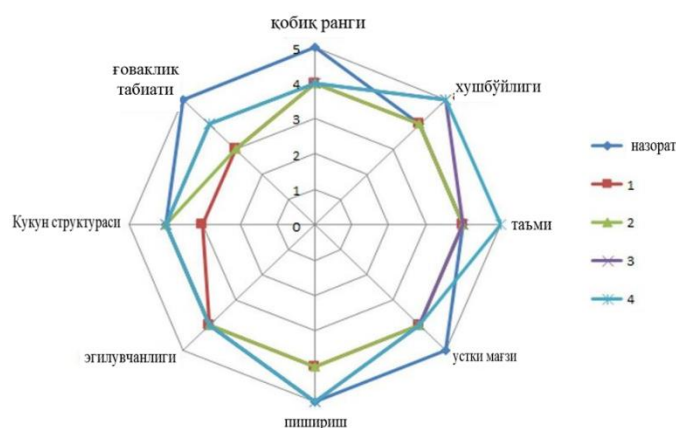
Тадқиқотнинг илмий янгилиги: қанд лавлаги кукуни, жавдор ва буғдой уни аралашмаси асосида, нон ишлаб чиқариш ассортиментни кенгайтириш, тайёр маҳсулот сифатини яхшилаш, ярим тайёр маҳсулотлар ишлаб чиқариш ва технологик жараёни фаоллаштириш имконини берувчи қолипли нон рецептураси яратилди 1-жадвал.

1-жадвал.

Қанд лавлаги кукуни ва буғдой уни киритилган нон рецептураси.

	Хомашёлар	Ўлчам бирлиги	Микдори ва вақти
	Буғдой уни	Нави	1
	Хамиртуриш	Клограмм	0.23
	Ош тузи	Клограмм	0.18
	Ўсимлик ёғи	клограмм	0.03
	Сув	Литр	Талабга қараб
	Хамир намлиги	%	45-55
	Аралаштириш давомийлиги	Дақиқа	2-5
	Тозалаш давомийлиги	Дақиқа	1.5-3
	Ортиқча босим	Атм	1-2
0	Хамир қориш тезлиги	Айланиш/дақ	15-30

1-жадвалда келтирилган рецептура асосида нон ишлаб чиқилди ва 5 баллик ҳисоблаш орқали органолептик баҳоланди 1-расм.

1-расм. Буғдой ва жавдор уни ҳамда қанд лавлаги кукуни асосида ишлаб чиқилган нон маҳсулотини 5 баллик ҳисоблаш усулида органолептик баҳолаш

Хулоса: тадқиқотнинг тажриба синовлари мобайнида қанд лавлагидан кукун олишда хомашё рангини тўқлашиши кузатилди, натижада қанд лавлагини ховосиз усулда

курутиш билан табиий ранги сақлаб қолинган ширин кукун олинди. Бу эса нон ишлаб чиқаришда махсулотнинг устки қисмини оч жигар ранг, мағзини эса сарғиш рангда сақлаш имконини берди.

REFERENCES

1. Ботир Шукуруллаевич Усмонов, Улугбек Нарбаевич Балтабаев, Эрмат Шерматович Санаев. (2022). ГЛОБАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7112424>
2. Е.Санаев А.Садиқов Н.Пулатова С.Карабаев. (2022). ОРГАНИЗАЦИЯ ЗДОРОВОГО ПИТАНИЯ ДЕТЕЙ МЕТОДОМ АУТСОРСИНГА. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7140185>
3. Е.Санаев А.Садиқов Н.Пулатова С.Карабаев. (2022). ОРГАНИЗАЦИЯ ДЕТСКОГО ПИТАНИЯ МЕТОДОМ КЕЙТЕРИНГА. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7158229>
4. Ганцов, Ш. Якон в производстве хлебобулочных изделий [Текст] / Ш. Ганцов, В. Гинс, П. Кононков, Н. Дерканосов // Хлебопродукты. - 2010. - № 6. - С. 30-31.
5. Алексеенко, Е. Нетрадиционное природное сырье для производства хлебобулочных изделий [Текст] / Е. Алексеенко // Хлебопродукты. - 2008. - № 9. - С. 50-51.

NOKNI QURITISH VA SAQLASH TEXNOLOGIYASI

Zafarova Nozimaxon Xushyorjon qizi

Guliston Davlat Universiteti Ishlab chiqarish texnologiyalar fakulteti Qishloq xo'jalik mahsulotlarini saqlash va dastlabki ishlash texnologiyasi (maxsulot turlari bo'yicha) yo'nalishi
2-kurs

Xolmatova Ozoda Zokir qizi

Guliston Davlat Universiteti Ishlab chiqarish texnologiyalar fakulteti Qishloq xo'jalik mahsulotlarini saqlash va dastlabki ishlash texnologiyasi (maxsulot turlari bo'yicha) yo'nalishi
2-kurs

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7315722>

Anotatsiya. Ushbu maqolada nokning foydali xususiyatlari, nokdagi foydali moddalar, nokning terish va saqlash usullari, nok yetishtirishning zamonaviy texnologiyasi, maxsulotga qo'yiladigan talablar nokning navi va keng tarqalgan turi, nok mevasini ko'p yetishtiradigan davlatlar va ko'p istemol qilish bo'yicha yuqori o'rinda turuvchi mamlakatlar haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Nok, texnologiya, nokning navlari, nokning eng ommalashgan turlari, globallashuv, beta-karotin, foli kislotasi, pectin, arbutin, vitamin, minerallar, qoqi, konserva, murabbo, sharbat.

ТЕХНОЛОГИЯ СУШКИ И ХРАНЕНИЯ ГРУШИ

Аннотация. В этой статье полезные свойства груш, полезные вещества в грушах, способы сбора и хранения груш, современные технологии возделывания груш, требования к продукту, сорта и распространенные виды груш, страны выращивания груш много и высокое потребление информация о странах в первую очередь дается.

Ключевые слова: Груша, технология, сорта груши, наиболее популярные сорта груши, глобализация, бета-каротин, фолиевая кислота, пектин, арбутин, витамин, минеральные вещества, оболочка, варенье, варенье, сок.

TECHNOLOGY OF PEAR DRYING AND STORAGE

Abstract. In this article, useful properties of pears, useful substances in pears, methods of picking and storing pears, modern technologies of pear cultivation, requirements for the product, varieties and common types of pears, countries that grow a lot of pears and their consumption. information about the top countries is given.

Key words: Pear, technology, varieties of pear, the most popular types of pear, globalization, beta-carotene, folic acid, pectin, arbutin, vitamin, minerals, peel, canned food, jam, juice.

Bugungi kunda dunyoning eng ko'p nok yetishtiruvchi davlatlar Xitoy 19,5 mln tonna, AQSh 0,73 mln tonna, Turkiya 0,47 mln tonnani tashkil etmoqda. Shuningdek, kuchsiz o'suvchi payvandtaglardagi intensiv bog'lar oziq-ovqat xavfsizligi globallashib borayotgan bugungi kunda maydon birligidan yuqori mo'l va sifatli hosil olishda dolzarb bo'lib hisoblanadi. Respublikamiz bog'dorchiligida nok yetishtirishni kuchsiz o'suvchi payvandtaglardagi yuqori samarali intensiv bog'larga o'tkazish bo'yicha qator chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Bu borada, respublikadagi bog'dorchilikka ajratilgan sug'oriladigan yer resurslaridan oqilona foydalanish, bog'larning hosilga kirishini tezlashtirish, ularning foydalanish davrini uzaytirish, hosildorlikni 2-3 barobarga oshirish va eksportni ko'zda tutuvchi jahon standartlariga mos meva

yetishtirish maqsadida respublikaning tuproq-iqlimiga mos, intensiv bog' barpo qilish imkonini beruvchi payvandtaglarni ko'paytirish, yangi istiqbolli payvandtaglarning suv va ozuqa tartiblarini ishlab chiqish, ularning eng maqbullarini tanlash va ko'chatini yetishtirish texnologiyalarini takomillashtirishga erishilmoqda.

Barcha meva mahsulotlari kabi nok ham inson organizmi uchun katta ahamiyatga ega. Uning tarkibida arbutin, pektin, foli kislotasi, beta-karotin mavjud bo'lib, A, V1, V2, V5, V6, V9, S, Ye, K, N va RR vitaminlari hamda inson organizmi uchun kerakli minerallar – kaliy, kaltsiy, rux, mis, va marganets, temir, yod, oltingugurt, fluor, fosfor va natriy mavjud. Shuningdek, oqsil, yog' va uglevodga boy bo'lib, 100 g mevasi 42 kkal ga ega. Mazkur meva yurak-qon tizimini yaxshilash, buyrak va qovuq yallig'lanishining oldini olish, organizmni turli zahar va xillatlar (xolestrin)dan tozalash xususiyatiga ega. Olmadan keyin eng ko'p tarqalgan meva ekini bo'lib, mevasining mazaligi bilan qadrlanadi. Nok mevalari yangiligicha iste'mol qilinadi, qoqi, konserva, sukat, povidlo, murabbo, sharbat, vino, bekmes (nok asali) tayyorlanadi. O'zbekistonda yetishtiriladigan nok tarkibida 10,8-12,7% gacha shakar, 0,13-0,30% kislotalar, 0,35% ga yaqin pektin va 0,31% kul bor.

Mevalarni yig'ib-terib olish muddati ularning turi va nav xususiyatlariga, mahsulotga qo'yiladigan talabga va ular qanday maqsadlarda foydalanilishiga qarab belgilanadi. Nok navlarining pishish muddati iyul oyining oxirlaridan boshlanib oktyabr oyining boshlarigacha davom etadi. Odatda, ertaki muddatlarda pishgan noklar qisqa muddat saqlanadi, ular bir terimda yig'ishtirib olinadi. O'rtaki va kechki navlarda terim bir necha marta o'tkaziladi. Har bir nav pishgan paytida o'ziga xos rang va tusga kiradi. Buni hosilni terishda inobatga olish kerak. Uzoq joylarga jo'natiladigan yozgi va kuzgi navlar juda pishib yetilmasidan (texnik yetilganda) terib olinadi. Quritish, qayta ishlash va yangiligida iste'mol qilish uchun mo'ljallangan mevalar iste'mol qilish uchun yaroqli bo'lib, pishgan davrda, ya'ni mevaning ta'mi, rangi shu navga xos bo'lgan vaqtda terib olinadi. Nokning uzoq joylarga jo'natishga mo'ljallangan yozgi navlari to'liq pishishidan 5-7 kun oldin, kuzgi navlar 10-15 kun, qishki navlar esa, ob-havoga qarab 5-10 sentyabrdan oldin terib olinadi. Mevalarni yig'ib-terib olishda balandligi 2,5-3 m bo'lgan uch oyoqli narvon va 6-10 m li merdven narvonchalaridan foydalaniladi. 8-10 kg meva sig'adigan uzun savatlar hosilni terish uchun juda qulaydir. Bu savatlar ichiga qop yoki qalin qog'oz to'shaladi. Mevalarni tunuka chelaklarga ham terish mumkin, ammo ichiga qipiq yoki o't solish kerak. Har bir terimchida ilmoqli 4-5 ta savat bo'lishi kerak. Shoxlarining uchidagi mevalarni terish uchun maxsus meva terigichdan foydalaniladi. Terilgan mevalar saralanadigan joyga avtomashina va pritseptlarda tashiladi. Oktyabr oyida pishib yetilgan kechki nok mevalarini terishda terimchilar hosilni terib olish qoidasini yaxshi bilishi talab etiladi. Eng avvalo, yerga to'kilgan mevalar terilib, keyin daraxtdagi mevalar uziladi. Terilgan mevalar saralanib, katta-kichiklikka ajratiladi va yashiklarga taxlanadi. Yorilgan, shikastlangan mevalar tezda sotuvga yoki qayta ishlashga yuboriladi. Sog'lom, saralangan mevalar uzoq muddat saqlash uchun olib qo'yiladi. Saqlash uchun terilgan mevalar yetilish darajasi bo'yicha navlarga ajratiladi va ularni o'lchamlari bo'yicha saralab, yashiklarga joylanadi. Yashiklar ustma-ust, omborning shipigacha 50–60 sm masofa qoldirib taxlanadi. Yashiklarning qatorlari o'rtasida havo yurishi uchun 10 sm tirqish hamda yurish uchun 60–80 sm li yo'lak qoldiriladi. Mevalarni uy sharoitida ham saqlash mumkin. Nokni omborda idishsiz saqlash uchun devor bo'ylab turli kenglikda, balandligi 10–15 sm li so'kchaklar o'rnatiladi. Taxta yoki fanerdan ishlangan, parallel joylashgan so'kchaklar o'rtasida 70–80 sm dan kam bo'lmagan masofa qoldirilishi kerak.

Nok mevasini saqlash. Nokning saqlashga chidamliligi uni pishib yetilish xususiyati bilan aniqlanadi. Nokning o'rta pishar navlari kam muddat, kechki navlari esa 7-8 oygacha saqlanishi mumkin. Nok saqlash uchun odatda yashiklarga joylashtiriladi. Bunda nok qog'ozga o'ralsa, yaxshiroq saqlanadi. Nok yashiklarga joylashtirilganda ular orasiga qog'oz yoki qirindi solinsa ham bo'ladi. Nokni saqlashda harorat 0 dan +2°C gacha bo'lishi maqbul hisoblanadi. Ko'pincha bu haroratda o'ta kech pishar navlardan terilgan mevalar juda sekin yetiladi va saqlash muddatining oxirigacha rangini yo'qotmay qattiq holda bo'ladi. Bunday noklarni savdoga jo'natishdan avval 4-7 kun davomida 15-20 °S da saqlab, yetiltirish lozim. Omborda havoning nisbiy namligi 85-90 % bo'lishi kerak. Shunga e'tibor berish kerakki, omborda havo haroratining tez-tez o'zgarib turishiga yo'l qo'ymaslik lozim, aks holda, mevalar tez yetilib qolishi mumkin, bunday nokni uzoq vaqt saqlab bo'lmaydi.

Nokni quritish texnologiyasi. Nokning "Konsentrat", "Podarok", "Lyubimitsa Klappa", "Vilyams", "Shtutgarskiy pastushok", "Yubileynaya" navlari qoqi qilishga mos. Yuqori sifatli quruq mahsulot olish uchun yaxshi pishgan meva uziladi. Uni quritish usuli olma qoqi qilishdan farq qilmaydi. Katta-kichikligiga qarab navlarga ajratilgan meva yaxshi yuviladi, so'ngra yiriklari to'rtga, maydalari ikki bo'lakka bo'linib to'g'raladi. Keyin o'rtasidan uzagi va bandi olingach, 2-3 minut qaynoq suvga pishiladi. Shundan so'ng toza, oqar suv bilan chayiladi. Har bir kilogramm mevaga 2-3 gramm hisobida oltingugurt sarflanib, 1,5-2 soat davomida dudlanadi. Dudlangan nok quritish maydonchasida so'kchaklarga qo'yiladi va 4-5 kun mobaynida oftobda quritiladi. 2-3 kundan keyin mevalar ag'darib chiqiladi. Keyin podnoslar soyaga olinib, shtabellarda quritiladi. Nok 12-18 kun quritiladi. Undan 14-18% qoqi olinadi. Uning nami 24% dan oshmasligi kerak. Yaxshi quritilgan qoqi och-sariq rangga kiradi. Namini baravarlash, qutilarga joylash, saqlab qo'yish kabi ishlar olma qoqini saqlashdagi usullardan farq qilmaydi.

REFERENCES

1. Aripov A.U., Aripov A.A. «Urug'li intensiv meva bog'lari». Toshkent: «SHARQ», 2013. – b. 108-121.
2. Ostanqulov T.E., Islamov S.Ya., Xonqulov X.X., Sanaev S.T., Xolmirzaev D.K. "Mevachilik va sabzavotchilik". S., 2011. – b. 232-250.
3. Ostanqulov T.E., Narzieva S., G'ulomov B.X. "Mevachilik asoslari". S., 2011. – b. 152-155 b.
4. Rajametov Sh., Normuratov I., Adilov X., Janakova D. «Meva, rezavor meva va tok ko'chatzorlarini tashkil etish». Toshkent: "Baktria press", 2018. – b. 11-80.
5. Rajametov Sh., Abrorov Sh. «Zamonaviy intensiv nok bog'larini yaratish va parvarishlash texnologiyasi». Tosh

TA'LIMNI AXBOROTLASHTIRISHDA ZAMONAVIY AXBOROT TEKNOLOGIYALARI IMKONIYATLARIDAN FOYDALANISH

Abduraximov Doniyor Baxodirovich

GulDU, "Amaliy matematika va axborot texnologiyalari" kafedrası dotsenti, p.f.n

Baxodirov Muzrob Doniyor ugli

GulDU, "Amaliy matematika va axborot texnologiyalari" kafedrası o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7315741>

Annotatsiya. Maqolada ta'limda axborotlashtirish tushunchasi, ta'limni axborotlashtirishda zamonaviy axborot texnologiyalari imkoniyatlari va ulardan foydalanish masalalari bayon qilingan. Ta'limni axborotlashtirishda asosiy vositalar axborot, kompyuter, axborot tizimi, axborot texnologiyalari, axborotlar ustida bajariladigan amallar hamda ularning o'rni, mazmuni va ahamiyati yoritilgan. Ta'limni axborotlashtirish bilan bog'liq mavjud muammolar tahlili keltirilgan va ularni hal qilishning mumkin bo'lgan yo'llari to'g'risida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim, jamiyat, axborot, zamonaviy axborot texnologiyalari, kompyuter, axborotlashtirish, kompyuterlashtirish.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ВОЗМОЖНОСТЕЙ СОВРЕМЕННЫХ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ИНФОРМАТИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. В статье изложено понятие информатизации в образовании, возможности и использование современных информационных технологий в информатизации образования. Основными средствами информатизации образования являются информация, компьютер, информационная система, информационные технологии, освещаются действия, выполняемые над информацией, а также их место, содержание и значение. Приводится анализ существующих проблем, связанных с информатизацией образования, и приводится информация о возможных путях их решения.

Ключевые слова: Образование, Общество, Информация, современные информационные технологии, компьютер, информатизация, компьютеризация.

USING THE CAPABILITIES OF MODERN INFORMATION TECHNOLOGIES IN INFORMATIZATION OF EDUCATION

Abstract. The article describes the concept of informatization in education, the possibilities and use of modern information technologies in informatization of education. The main means of informatization of education are information, computer, information system, information technologies, actions performed on information, as well as their place, content and meaning are highlighted. The analysis of existing problems related to the informatization of education is given, and information is provided on possible ways to solve them.

Keywords: Education, Society, Information, modern information technologies, computer, informatization, computerization.

KIRISH

Zamonaviy jamiyat inson faoliyatining deyarli barcha sohalariga kirib borishga muvaffaq bo'lgan kompyuter va axborot texnologiyalarining kuchli ta'siri bilan ajralib turadi. Sodir bo'layotgan voqealarning ajralmas qismi ta'limni kompyuterlashtirishdir. Bugungi kunda jahon

axborot-ta'lim makoniga kirishga qaratilgan yangi ta'lim tizimining faol shakllanishi kuzatilmoqda. So'nggi bir necha yil ichida kompyuterlar va zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalana oladiganlar soni bir necha barobarga oshib bormoqda. Biroq, kompyuterlar va zamonaviy axborot texnologiyalaridan, asosan, o'yinlar va o'yin-kulgi uchun foydalanilayotganliklari aniqlandi.

Ta'limni kompyuterlashtirish so'nggi bir necha o'n yillikda ta'lim muassasalariga kirib kelgan asosiy yangiliklardan biridir. Kompyuterlarning imkoniyatlari o'quvchilarda o'rganish istagini shakllantiradi, ularning qobiliyatlarini aniqlashga yordam beradi. Darslarida o'quv ta'siri va nazorati kompyuterga o'tkazilganda, o'qituvchi o'quvchilarda izlanish maqsadini anglash, ilgari o'rganilgan bilimlarni faol takrorlash, tayyor manbalardan yetishmayotgan bilimlarni to'ldirishga qiziqish, mustaqil izlanish kabi fazilatlarni namoyon etishni kuzatish va qayd etish imkoniyatini oladi. Axborot texnologiyalarining ta'limga kirib kelishi o'quv jarayoniga talabalarning axborot olishi, uni qayta ishlashi va undan foydalanishi axborot jarayoni sifatida qarashni keltirib chiqaradi. Shuning uchun ta'limni axborotlashtirishga faqat kompyuter va boshqa elektron o'quv vositalaridan foydalanish emas, balki o'quv jarayonini tashkil etishga yangicha yondashuv sifatida qaralishi lozim. Bunday vositalar yordamida talabalar va o'qituvchilarga olingan xabarlarini tahlil qilish va ularga qulay vaqtda javob berish imkonini beruvchi axborot (o'z-o'zini tekshirish vazifalari, qiziqtirgan savollar, test varaqalari) almashish mumkin bo'ladi. Ta'limni axborotlashtirishda asosiy yo'nalish kompyuter va dasturiy mahsulotlar bilan ishlash ko'nikmalarini egallashdan o'quv elektron darsliklar, o'quv dasturlari, ensiklopediyalar va resurslarni to'g'ri tarkib tuzish, tanlash va ulardan to'g'ri foydalanishni o'rgatishga o'tish lozim. Zamonaviy o'qituvchi nafaqat axborot texnologiyalari sohasidagi bilimlarga ega bo'lishi, balki ta'lim muassasasida o'z kasbiy faoliyatida yangi texnologiyalarni qo'llash bo'yicha malakali mutaxassis bo'lishi kerak.

Asosiy qism. Ta'limning bugungi vazifasi ta'lim oluvchilarni kun sayin to'lib toshayotgan axborot - ta'lim muhiti sharoitida mustaqil ravishda faoliyat ko'rsata olishga o'rgatishdan iboratdir. Buning uchun ularga uzluksiz ravishda mustaqil ishlash sharoitini yaratib berish zarur [1].

Ta'lim jarayonining oldida doimiy ravishda axborot to'plash, uni qayta ishlash va axborot bilan almashinish masalalari turadi. Tabiiyki, shu sababli ta'limning axborot ta'minoti – axborotni qandaydir tashuvchilarda uni akslantirish shakl, vosita va usullari yaratilgan. Ular to'g'risida ma'lumotlarni quyidagi mulohazalarda keltiramiz [1], [2]:

Zamonaviy axborot texnologiyalarining vositalari qatoriga: kompyuter, skaner, videoko'z, videokamera, LCD proyektor, interaktiv elektron doska, faks modem, telefon, elektron pochta, multimedia vositalari, Internet va Intranet tarmoqalari, mobil aloqa tizimlari, ma'lumotlar omborini boshqarish tizimlari, sun'iy intellekt tizimlarini kiritish mumkin. Axborot texnologiyasi vositalari muayyan amallarni ongli va rejali amalga oshirishda o'zlashtiriladi. Bu jarayon quyidagilarni o'z ichiga oladi: - kompyuter, shuningdek, printer, modem, mikrofon va ovoz eshittirish qurilmasi, skaner, raqamli videokamera, multimedia proyektori, chizish plansheti, musiqali klaviatura kabilar hamda ularning dasturiy ta'minoti; - uskunaviy dasturiy ta'minot; - virtual matn konstruktorlari, multiplikatsiyalar, musiqalar, fizik modellar, geografik haritalar,

ekran protsessorlari va x.k.; - axborotlar majmui -ma'lumotnomalar, ensiklopediyalar, virtual muzeylar va x.k.; - texnik ko'nikmalar trenajyorlari (tugmachalar majmuidan tugmachalarga qaramasdan ma'lumot kiritish, dasturiy vositalarni dastlabki o'zlashtirish va h.k.). Axborot texnologiyalari vositalarining markazida turuvchisi kompyuterdir. Kompyuter (ingl. computer - «hisoblagich») - berilgan, ochiqlikda aniqlangan o'zgaruvchi amallar ketma-ketligini, ko'proq sonli hisoblarni bajara oladigan qurilma yoki tizim. Ma'lumki axborot texnologiyalari - axborotlarni yig'ish, saqlash, uzatish, qayta ishlash usul va vositalari majmuidir.

Jamiyatimizga kompyuterning kirib kelishi, inson faoliyatini tubdan o'zgartirib, axborot, axborot texnologiyalari, axborot kommunikatsiya texnologiyalari, informatika, kompyuterlashtirish, ta'limni axborotlashtirish, kompyuterlashtirish kabi tushunchalarning paydo bo'lishiga sababchi bo'ldi.

Axborot - (lat. informatio - tushuntirish, bayon qilish) - shartli belgilar yordamida shaxslar, predmetlar, dalillar, voqealar, hodisalar va jarayonlar haqida ularni tasvirlash shaklidan qat'iy nazar uzatiladigan va saqlanadigan ma'lumotlar.

Axborot izlash – bu u yoki bu so'rov bo'yicha saqlanayotgan axborotlardan ma'lumotlarni tanlash jarayoni. Odatda, so'rovlar saqlanayotgan axborotning tartiblanganligini hisobga oladilar.

Axborotni taqdim etish - bu aniq masalalarni yechishda ma'lumotlarni olish (uzatishda) dan yoki saqlash (izlash) dan keyingi foydalanish uchun qulay shaklga keltirish jarayoni.

Axborotni uzatish - aniq masalalarni yechish uchun ma'lumotlarni zarur taqdim etish shaklida uzatish jarayoni.

Axborotni himoya qilish - bu ma'lumotlarni qanday bo'lsa, shundayligicha saqlash, shuningdek, unga kirishni chegaralash jarayonlaridir.

Texnologiya (yunoncha techne – τέχνη - san'at, mahorat va logos – λόγος - tushuncha, ta'limot) - qandaydir mahsulotni olish uchun (ta'limda - o'quvchilarga ta'lim-tarbiya berishda) ketma-ket qo'llaniladigan bir necha amallarning ratsional (turg'un) birlashmasi.

Kompyuter texnologiyalari (KT) yoki axborot texnologiyalari (AT) - bu kompyuterlardan foydalangan holda axborotni saqlash, qayta ishlash, uzatish, himoyalash va ishlab chiqishga javob beradigan texnologiyalarning umumlashgan nomi. Zamonaviy ishlab chiqarish, fan, madaniyat va iqtisodiyotning kompyuter qo'llanmaydigan sohalarini tasavvur qilish qiyin.

O'qitishning kompyuterli texnologiyalari - bu kompyuter yordamida axborotni to'plash, qayta ishlash, saqlash va o'quvchiga uzatish jarayonidir. Hozirgi kunda bunday texnologik yo'nalishlar keng tarqalgan bo'lib, ularda kompyuter:

- o'quvchilarga bilim uzatish maqsadida o'quv materialini taqdim etish uchun vosita;
- axborotning qo'shimcha manbasi sifatida o'quv jarayonlarni axborotli qo'llab-quvvatlash vositasi;
- o'quvchilarning bilim darajasini aniqlash va o'quv materiallarni o'zlashtirganligini nazorat qilish vositasi;
- bilimlarni amaliy qo'llash ko'nikmalarini egallash uchun universaltrenajer;
- o'quvchilarning bo'lajak kasbiy faoliyatida muhim elementlardan biri bo'lib xizmat qilmoqda.

Axborot texnologiyalari – axborotni izlash, to‘plash saqlash qayta ishlash, taqdim etish, tarqatish jarayon va uslublari to‘plami va bunday jarayon va uslublarni amalga oshirish usul hamda vositalaridir.

Hozirda axborot texnologiyasi jamiyatning jadal rivojlanishiga ta’sir etuvchi eng muhim omildir. Axborot texnologiyasi insoniyat taraqqiyotining turli bosqichlarida ham mavjud bo‘lgan bo‘lsa-da, hozirgi zamon axborotlashgan jamiyatining o‘ziga xos xususiyati shundaki, sivilizatsiya tarixida birinchi marta bilimlarga erishish va ishlab chiqarishga sarflanadigan kuch energiya, xom ashyo, materiallar va moddiy iste’mol buyumlariga sarflanadigan xarajatlardan ortiq bo‘ldi, ya’ni axborot texnologiyalari mavjud yangi texnologiyalar orasida yetakchi o‘rinni egallamoqda.

Kundalik turmushda turli ko‘rinishdagi axborotlar bilan ish yuritasiz, masalan, matnli, grafikli, jadvalli, ovoqli (audio), rasmlil, video va boshqalar. Har bir turdagi axborot bilan ishlash (yig‘ish, saqlash va h.k.) uchun turli axborot qurilmalari kerak va ular turli texnik xarakteristikalariga ega bo‘ladi.

Axborot texnologiyalarining hozirgi zamon taraqqiyoti va yutuqlari fan va inson faoliyatining barcha sohalarini axborotlashtirish zarurligini ko‘rsatmoqda. Chunki, ayni shu soha butun jamiyatning axborotlashtirilishi uchun asos va muhim zamin bo‘ladi.

Axborot texnologiyalari bir nechta texnik vositalardan tashkil topadi. Texnik vositalar mehnat faoliyatida ishlab chiqarish vositalarining rolini bajarib, axborot texnologiyalarining ajralmas va eng muhim tashkil etuvchilarini tashkil etadi.

Texnikaning asosiy vazifasi: insonning mehnat kuchlanishining samaradorligi darajasini yengillashtirish va ko‘tarish; mehnat faoliyat jarayonida uning imkoniyatlarini kengaytirish; insonning salomatligi uchun xavfli sharoitlarda ishlashdan ozod (to‘la yoki qisman) etish.

Axborot texnologiyalari vosita va uslublari o‘ziga quyidagilarni oladi: texnik vositalar majmuasi; texnik majmuani boshqarish vositalari; tashkiliy-uslubiy ta’minot.

Texnik vositalar majmuasi — bu bevosita axborotli o‘zgartirishlar amalga oshiriladigan asboblardan, moslamalar, mashinalar, mexanizmlar va avtomatik qurilmalar yig‘indisidir. Texnik majmuani boshqarish vositalari axborotli o‘zgartirishlarni joriy etish uchun texnik vositalarni shaxs tomonidan maqsadli foydalanishni amalga oshirish imkoniyatini beradi.

Tashkiliy-uslubiy ta’minot texnik vositalar va shaxsning barcha amallarini axborotli o‘zgartirishlarni mo‘ljaliga mos ravishda yagona monologik jarayonga joriy etishni bog‘laydi va o‘ziga quyidagilarni oladi:

— aniq masalani yechish doirasida turli hujjatlarni tayyorlash va rasmiylashtirish bo‘yicha me’yoriy-uslubiy materiallar;

— texnika vositalarni ishlatish bo‘yicha ko‘rsatmali va me’yoriy, shu jumladan, ishlash texnik havfsizligi va jihozlarni me’yorida ishlab turishini qo‘llab-quvvatlaydigan sharoitlar bo‘yicha materiallar;

— aniq kompyuterli axborot texnologiyasi doirasida shaxsning ishlarini tashkil etish bo‘yicha ko‘rgazmali va me’yoriy-uslubiy materiallar.

Agar texnik vositalarning asosini kompyuter texnikasi vositalari tashkil etsa, u holda gap kompyuterli axborot texnologiyalari haqida boradi.

Yangi axborot texnologiyalarini ta'lim jarayoniga joriy etish quyidagi ko'rsatkichlar bilan belgilanadi

- pedagogik texnologiyaning asosiy tamoyillarini (avvaldan loyihalash, maqsad qo'yish, butunlik) qanoatlantirsa;
- didaktikada avval nazariy yoki amaliy yechilmagan masalalarni yechsa (bunda axborotni tayyorlashva uzatish vositasi bo'lib kompyuter xizmat qiladi);
- o'qitish jarayonining axborot ta'minoti, unig barcha komponentalarini to'la, tizimli tavsiflasa;
- uning har bir bo'g'inida axborot texnologiyalari asosida zarur didaktik masalalarni yechish imkoniyatini bersa.

Ta'limni axborotlashtirish bugungi kunda kelajakdagi axborot jamiyati uchun intellektual bazani yaratishning zaruriy sharti sifatida qaralmoqda. Ta'limni axborotlashtirishning maqsadi yangi axborot texnologiyalaridan foydalanish orqali intellektual faoliyatni global ratsionalizatsiya qilish, yangi fikrlash turiga ega mutaxassislarni tayyorlash samaradorligi va sifatini tubdan oshirish, ta'limni individualizatsiya qilish orqali yangi axborot madaniyatini shakllantirishdir.

Axborot texnologiyalari qurollari sifatida keng tarqalgan dasturiy mahsulot turlaridan foydalaniladi. Shularni e'tiborga olib, «Yangi axborot texnologiyalar vositalari» tushunchasini qo'yidagicha ta'riflash mumkin [3]:

Ta'limni kompyuterlashtirish – ta'lim muassasalarini zamonaviy hisoblash texnikasi, ya'ni kompyuterlar bilan jihozlash jarayoni.

Kompyuterlashtirish informatikalashtirishning zaruriy, lekin yetarli bo'lmagan shartidir. Ta'limda kompyuter qurol bo'lib, uni foydalanish o'qitish jarayonini tubdan o'zgartirishga olib kelishi lozim. Chunki, o'qitish o'quvchiga axborot uzatishdan iborat. U holda B.N.Glushkov ta'biricha (axborot texnologiyalari - axborotni qayta ishlash bilan aloqador jarayonlar), axborot texnologiyalari doim foydalanilgan, ya'ni ixtiyoriy pedagogik texnologiya – axborotlidir. Kompyuterlar ta'limda keng qo'llanila boshlangandan keyin, «ta'limning yangi axborot texnologiyasi» tushunchasi paydo bo'ldi.

Ta'limni informatikalashtirish – bu kompyuter yordamida o'qitishning axborot ta'minotini maqbul foydalanishga qaratilgan jarayondir. U tom ma'noda pedagogik, chunki unda pedagogik masalalar yechiladi. Ushbu masalalarning ro'yxati, maqbullik mezonlari, kirish ma'lumotlari va zarur natijalarning barchasi o'qitish jarayoni bilan aniqlanadi.

Ta'limda «pedagogik texnologiya» va «axborot texnologiya» tushunchalari – bu aniq bir ma'nodasinonim tushunchalardir.

Kommunikatsiya (lot. communicatio — ma'lumot, uzatish; lot. communico - umumiy qilaman) – tirik organizmlar orsida axborot almashinish (muloqot).

Kommunikatsion texnologiyalar – bu axborot uzatish jarayoni va uslublar hamda ularni amlga oshirish usullaridir.

Axborot kommunikatsion texnologiya (AKT) – uslub, ishlab chiqarish jarayon va dasturli-texnik vositalarning, foydalanuvchilar foydasiga axborotni to‘plash, qayta ishlash, saqlash, uzatish, akslantirish va foydalanish maqsadida integratsiya qilingan to‘plamidir.

Axborot kommunikatsion texnologiyalari – bu axborot va kommunikatsion jarayonlarni birgalikda amalga oshirish uchun mo‘ljallangan texnologiyalardir.

AKTning ta’limdagi asosiy ustivorligi [4]:

- AKT yordamida tasvirlar o‘qitish va o‘qish jarayonida o‘quvchini ham, o‘qituvchini ham xotirasini ta’sir etgan holda osongina foydalanishi mumkin.

- AKT yordamida o‘qituvchilar o‘quvchilarga ko‘p tushinishni ta’minlagan holda osongina murakkab ko‘rsatmalarni osongina berishi mumkin.

- AKT yordamida o‘qituvchilar interfaol sinflar yaratishi va darsni qiziqarliroq qilishi, bu bilan o‘quvchilarning darsga qatnovini yaxshilashi mumkin.

AKTning ta’limdagi asosiy kamchiliklari:

- texnikani sozlash anchagina xavfli bo‘lishi mumkin;

- sotib olish anchagina qimmatga tushadi;

- AKT bilan munosabatda bo‘lish tajribasi bo‘lmagan o‘qituvchilarda o‘ziga xos qiyinchiliklar paydo bo‘lishi.

XULOSA.

Zamonaviy AKT larni qo‘llash o‘qitishning natijasiga erishish maqsadida o‘quvchi va o‘qituvchi orasida maqbul o‘zaro ta’sir etishni tashkil etish imkoniyatini beradi va bir vaqtning o‘zida: muammoli mazmun ko‘rgazmalilik vositalari; dasturli o‘qitish vositaldari va nazoratini foydalanishni ko‘zda tutadi.

AKT larni joriy etishda quyidagi muammolar kelib chiqdi: o‘quv materiallarini tanlash usullari va texnologiyalarini takomillashtirish; AKTdan foydalangan holda o‘quv va amaliy muammolarga echim topish strategiyasini shakllantirish; o‘quv kursni kompyuterlashtirish uchun o‘zgartirish; o‘quv jarayonini kompyuterni qo‘llash orqali tashkil etish; qanday vosita va qanday bilimlarni nazorat qilish, ko‘nikma va malakalarni o‘zlashtirish darajasini baholash; qo‘yilgan pedagogik va didaktik masalalarni hal etish uchun qanday AKTni qo‘llash kerak?

REFERENCES

1. Абдуқодиров А.А., Пардаев А.Х. Масофали ўқитиш назарияси ва амалиёти. Монография. Т.: Фан.2009. -146 б.
2. Абдуқодиров А.А., Тоштемиров Д.Э. Таълим муассасаларида ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланиш методикаси. Монография. Гулистон: “Университет”, 2019. - 232 б.
3. Бегимкулов У.Ш. (2004) Замонавий ахборот технологиялар муҳитида педагогик таълимни ташкил этиш. "Педагогик таълим" жур, № 1, 21-25 бетлар.
4. D.V.Abduraximov, D.E.Toshtemirov. Mutaxassislik fanlarini o‘qitish metodikasi. O‘quv qo‘llanma. –Toshkent, 2020.- 224 b.

SO'ZLARING TURKUMLARGA AJRATILISHI

Mamatova Marg'uba Ummatqul qizi

Guliston Davlat Universiteti

Lingvistika: O'zbek tili yo'nalishi 2-bosqich magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7315767>

Annotatsiya. Mazkur maqolada so'z turkumlarining shakllanishi, taraqqiyot bosqichlari va uning rivojlanish bosqichlari, shuningdek o'zbek tilshunosligida morfologiya va sintaksis bo'limlarining shakllanishiga oid tadqiqotlar tahlil qilingan. O'zbek tilida so'z turkumlarining taraqqiyoti masalalariga oid mavjud materiallar o'rganilib, tegishli xulosa va tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: So'z turkumlari, morfologiya, sintaksis, tilshunoslik, grammatika

РАЗДЕЛЕНИЕ СЛОВ НА КАТЕГОРИИ

Аннотация. В данной статье проанализированы исследования по формированию категорий слов, этапам их развития и этапам их развития, а также по формированию разделов морфологии и синтаксиса в узбекском языкознании. Изучены имеющиеся материалы по вопросам развития категорий слов в узбекском языке, сделаны соответствующие выводы и рекомендации.

Ключевые слова: категории слов, морфология, синтаксис, Лингвистика, грамматика

SEPARATION OF WORDS INTO CATEGORIES

Abstract. This article analyzes the formation of word categories, stages of development and stages of its development, as well as studies on the formation of sections of morphology and syntax in Uzbek linguistics. Available materials on the issues of development of word categories in Uzbek language were studied and relevant conclusions and recommendations were given.

Keywords: word categories, morphology, syntax, linguistics, grammar

KIRISH

Insoniyat ko'rgan, eshitgan va his qilgan narsalarini turlarga ajratadi. Turlarga ajratish doimo taqqoslash orqali amalga oshiriladi. Chunki qiyoslash inson tabiatiga hos narsa. Masalan, gulni hidi, rangi, katta-kichikligi va hakoazolarga qarab turlarga, navlarga ajratamiz. Biroq guruhlariga, turlarga ajratish uchun ko'rilayotgan narsa yoki hodisa kamida ikkita bo'lishi lozim. Bilamizki, tilda rang-barang, son-sanoqsiz so'zlar mavjud. Tilshunoslik fanining rivojlanib, mukammallashib borishi bilan so'zlarni turkumlarga ajratish ham takomillashib borgan.

METOD VA MEDOLOGİYASI

So'zlarni turkumlarga ajratish, ya'ni so'z turkumlari tizimini o'rganish masalasi qadim davrlarga borib taqaladi. Har qanday tilshunos yoki tadqiqotchi fanning ichiga kirib borar ekan, dastavval so'zlarning taraqqiyoti, rivojlanish tarixi bilan tanishib chiqadi.

Men ham yosh tilshunos sifatida "So'zlarning turkumlarga ajratilishi" mavzusidagi ilmiy maqolamda davr tilshunosligi, so'zlarni turkumlariga ajratish borasidagi olib borilgan bir qator ilmiy ishlarni o'rganib, ularni jamlashga harakat qildim. Zero, har bir so'zning o'z tarixi va tasnifi bor.

TADQIQOT NATIJASI

Soʻzlarni turkumlarga ajratuvchi meʼzonlar, belgilar toʻgʻrisida koʻp bosh qotirilgan. Bu muammoning yechilish tarixi hozirgi kunda uch asosiy bosqich: strukturalizmga boshlangʻich davr, strukturalizm davri, strukturalizmdan keyingi, yaʼni hozirgi davrga ajratiladi. Tilshunoslik tarixida strukturalizm oqimi paydo boʻlguncha, yaʼni oʻtgan asrning 30-yillarigacha boʻlgan davrda soʻzlarni turkumlarga ajratishda asosan uch oʻlchov: soʻzlarning leksik-grammatik maʼnosidan, soʻzlarning morfologik belgilari, yaʼni soʻzning grammatik shaklidan, soʻzlarning gapdagi sintaktik vazifasidan foydalanilgan. Strukturalistlar esa faqat birgina belgi, yaʼni soʻzlarning disributsiyasi (bir soʻzning chap va oʻng tomonidan sintaktik aloqaga kirishishi mumkin boʻlgan hamma imkoniyatlari) dan foydalanishadi. Hozirgi kun grammatikalarida soʻzlarni turkumlarga ajratishda asosan besh belgi: soʻzning leksik-grammatik maʼnosi;- soʻzning grammatik shakli;- soʻzning sintaktik vazifalari; - soʻz yasovchi morflar; - soʻzning disributsiyasidan foydalaniladi

Soʻzlar gapda bajaradigan sintaktik vazifasi, lugʻaviy maʼnolari hamda morfologik belgilariga koʻra oʻzaro farqlanuvchi turli guruhlarini tashkil etadi. Soʻzlarning lugʻaviy va grammatik jihatdan farqlanishiga koʻra bunday guruhlariga boʻlinishi **soʻz turkumlari** deyiladi. Aniqroq aytadigan boʻlsam, oʻz turkumlari — tildagi soʻzlarning ularda umumiy kategorial maʼnoning (masalan: otlarda predmetlik, feʼllarda harakat-holat), grammatik kategoriyalar yagona tizimining, oʻziga xos soʻz oʻzgarish, shakl va soʻz yasalish tiplarining, sintaktik kategoriyalar umumiylikining mavjudligiga qarab ajratiladigan guruxlari hisoblanadi.

MUHOKAMA

Miloddan avvalgi IV asrda qadimgi yunon faylasufi, Aristotel (Arastu) soʻz turkumlarini 7 ga, miloddan avvalgi V asrda hind tilshunoslaridan Panini (III-II asrda Panining grammatika va grammatik kategoriyalar haqida fikr yuritganligi maʼlum) va Yaska 4 (ot, feʼl, koʻmakchi va yuklama. Bunda feʼl harakatni ifodalovchi, ot esa substansiya-ifodalovchi, yuklama va koʻmakchi soʻz oʻrtasidagi munosabatni, shuningdek, insonning oʻz fikriga munosabatini ifodalovchi hodisa sifatida berilgan) ga boʻlganlar. **Hindlar toʻrtta soʻz turkumini farqlaganlar: ot, feʼl, old koʻmakchi va yuklama. Hindlarda ot predmet ifodalovchi, feʼl esa harakat, holat ifodalovchi soʻz sifatida beriladi. Old koʻmakchilar esa otlarning, asosan, feʼllarning maʼnosini belgilaydi. Yuklamalar esa maʼnolariga koʻra 1) bogʻlovchi va 2) qiyoslovchi kabi turlarga ajratiladi. Olmosh va ravishlar esa ot va feʼl turkumlariga qoʻshib yuborilgan, alohida ajratilmagan. Yunonlardan farqli holda hindlar soʻz turkumlarini gap boʻlaklaridan farqlaganlar, yaʼni ular bilan qorishtirmaganlar, adashtirmaganlar. Shunga koʻra hindlar, yuqorida aytilganidek, otlarni predmet, feʼllarni harakat ifodalovchi soʻz sifatida «baholaganlar».**

Keyinroq, miloddan avvalgi II-I asrlarda aleksandriyalik filologlar Frakiyalik Dionisiy, Apolloniy Diskol, rimlik Varronlar aralash morfologik, semantik va sintaktik asoslarda 8 (ot, ism, feʼl, ravish, sifatdosh, artikl, olmosh, koʻmakchi, bogʻlovchi) ga boʻlganlar. Bunda ismlar oʻz navbatida ot, sifat va son guruhlarini qamrab olgan. Soʻz turkumlarining bu tizimi maʼlum darajada arab grammatik anʼanalariga ham taʼsir koʻrsatgan. Jumladan: arablar ham feʼldan boshqa mustaqil soʻzlarni "ism" termini bilan ataydilar.

Turkiy tilshunoslikda morfologiyaga oid qarashlar arab tilshunosligi taʼsirida IX-XI asrlarda shakllana boshlagan. M.Qoshgʻariy «Devonu lugʻotit turk» 6 asarining katta qismini «Soʻz yasalishi» va «Morfologiya»ga bagʻishlangan. Asarning 2-jildi asosan olimning morfologiyaga oid qarashlarini oʻzida aks ettirgan. Avvalo, olim soʻzlarni uchta turkumga ajratadi va bular ichida feʼl va feʼl shakllari boʻyicha oʻz qarashlarini bildirib oʻtadi. Professor

A.Nurmonov ta'kidlaganidek, «M.Qoshg'ariyning «Devonu lug'otit turk» asari X-XI asr turkiy tillar morfologiyasi haqida to'la tasavvur beruvchi qomusiy asardir» 7 . Olim asarda fe'l zamon shakllari, masdar (harakat nomi), fe'l mayllari, son shaklining ifodalanishi, hurmat shakli, bo'lishlibo'lishsizlik, nisbat shakllari haqidagi o'z qarashlarini bayon qiladi. Turkiy tilshunoslikda muallifi noma'lum bo'lgan va yozilgan o'rni munozarali holda turgan «At-tuxfatuz zakiyatu fillug'otit turkiya» 8 asarining lug'atdan keyin berilgan grammatika qismi ikki jihatdan ahamiyatli 1) asarni turkiy tillarning ilk grammatikasi deyish mumkin; 2) solishtirma (chog'ishtirma) grammatikaning ilk namunasi deyish mumkin (A.Nurmonov). Kitobning 29-89-betlari leksik-grammatik ocherk tarzida berilgan bo'lib, asosiy grammatikaga oid ma'lumotlar shu qismdadir. Ilmiy morfologiyaning shakllanish tarixi borasida maxsus ishlarda anchagina keng ma'lumot berilganligini nazarda tutgan holda, biz, bu o'rinda holatni keng sharhlashni o'zimizga maqsad qilib oldik.

O'zbek tilshunosligi tarixiga morfologiya atamalarini O. Usmonov va B. Azizovlar olib kirdilar. O'zbek tili grammatik qurilishini ilmiy tadqiq qilish XX asrning 40-yillaridan boshlandi. Tilshunos olim A. G'ulomov bu davrda o'zbek ilmiy morfologiyasiga oid bir qator asarlar yozdi. Shu bilan bir qatorda, U. Tursunning «Ko'makchilar», H. Komilovning «Kelishiklar», Ma'rupovning ot va sifat so'z turkumlari yuzasidan olib borgan tadqiqotlari o'zbek ilmiy grammatikasining yaratilishidagi ilk qadam bo'ldi. 50-yillarga kelib, «Hozirgi zamon o'zbek tili kursidan materiallar» rukni ostida o'zbek tilining barcha satxlari bo'yicha bir nechta risolalar e'lon qilindi. Ular orasida A. G'ulomning «O'zbek tilining morfologiyasiga kirish» (1953), «Fe'l» (1954), S. Usmonovning «O'zbek tilida undovlar» (1953), H. Komilovning «O'zbek tilida son va olmosh» (1953), M. Asqarova, R. J. umaniyozovlarning «O'zbek tilida ravishdosh va sifatdosh» (1953), S. Fuzailovning «O'zbek tilida ravishlar» (1953), Sh. Shoabdurahmonovning «O'zbek tilida yordamchi so'zlar» (1953) singari asarlari dunyoga keldi. Mana shunday qimmatli asarlarning paydo bo'lishi o'zbek tilshunosligi tarixida katta voqea edi. Undan so'ng o'zbek tili morfologiyasini ayrim sohalari maxsus monografik tadqiqot ob'ekti bo'ldi. Jumladan, so'zning morfologik tuzilishiga bag'ishlangan S. Usmonovning doktorlik va O. Qosimxo'jayevalarni nomzodlik dissertatsiyalari va risolalari maydonga keldi. A.Hojiyevning «Fe'l», «Qo'shma, juft, takroriy so'zlar» (1963), «O'zbek tilida ko'makchi fe'llar» (1966), «To'liqsiz fe'llar» (1970) singari yirik monografiyalari yaratildi. Shuningdek, o'zbek tilshunoslari erishgan barcha natijalarni jamuljam etib yozilgan akademik A. N. Kononovning «Hozirgi o'zbek adabiy tili grammatikasi» (1960) kitobining yaratilishi ham muhim ahamiyatga ega bo'ldi. «Hozirgi zamon o'zbek tili. Fonetika, Grafika, Orfografiya, Orfoepiya, Leksikologiya, Morfologiya» kitobi yaratilgandan so'ng o'zbek tili morfologiyasiga doir yangi tadqiqotlarni e'tiborga olgan xolda ikki jildli «Hozirgi o'zbek adabiy tili» (T., «Fan», 1966), «O'zbek tili grammatikasi», I tom, Morfologiya (T., «Fan» 1975), II tom, Sintaksis (T., 1976) asarlarining maydonga kelishi esa, o'zbek tili grammatikasining takomil etishida muhim rol o'ynadi. Bu jihatdan keyingi asar ayniqsa, katta ahamiyatga ega bo'ldi. U o'zbek tilshunosligining so'nggi yutuqlarini e'tiborga olgan holda yaratildi. Bu asarda birinchi marotaba so'z yasalishi morfologiya tarkibidan chiqarilgan holda alohida bo'lim sifatida o'rganildi. Qolaversa, o'zak morfemalar bilan affiks morfemalar oralig'ida ro'y beradigan va bugungi kunda morfonologiya atamasi ostidagi maxsus bo'limning o'rganish ob'ekti sifatida qaralayotgan turli xil fonetik o'zgarishlar ham «Affiksatsiyadagi fonetik o'zgarishlar» sarlavhasi ostida alohida tadqiqot ob'ekti bo'ldi.

Morfologiyaning shakllanishida S.Usmonovning xizmatlari ham beqiyos. Olimning «O‘zbek tilida so‘zning morfologik tuzilishi» kitobi bu boradagi jiddiy tadqiqotlar sirasiga kiradi. 1976 yilda nashr etilgan “O‘zbek tili grammatikasi” kitobida tilshunoslik fanining bir qismi sifatida o‘rganilib, u tilning grammatik qurilishini tekshirishi aytib o‘tilgan. Chunki u so‘z va gapning har bir tildagi formal-grammatik tomonlarini so‘zning shakl o‘zgarishlarini, so‘z qo‘shishning, so‘z birikmalarining turli ko‘rinishlarini, vositalarini va gapning tuzilishini, tiplarini o‘rganadi. Keyingi davrlarda, ya’ni o‘rta asrlar va XIX-XX asrlarda yevropa va rus tilshunosligida bu borada bir qancha tasniflar amalga oshirilgan bo‘lsada, ular ko‘pincha aleksandriyaliklar tasnifiga tayangan holda bajarilgan.

Tillardagi so‘z turkumlarining soni haqida olimlar o‘rtasida turli fikrlar mavjud. Masalan, hozirgi zamon rus tilida 10-12ta, hatto, 15ta so‘z turkumi bor, degan fikrlar o‘rtaga tashlangan. Ingliz tilidagi so‘z turkumlarining soni turli olimlar tomonidan turlicha talqin qilinadi. Ayrim olimlar hozirda amalda bo‘lgan 10ta so‘z turkumiga (ot, sifat, son, olmosh, fe‘l, ravish, predlog, bog‘lovchi, artikl va yuklamalar), yana 4 ta qo‘shib (modal o‘zlar, holat kategoriyasi so‘zlari, undovlar, javob so‘zlar) so‘z turkumlari sonini 14 taga yetkazadilar. Bu-olimlarning so‘z turkumlarini farqlashda qanday va nechta me‘zonlardan foydalanishlariga bog‘liqdir. O‘zbek tilida bugungi kundagi so‘z turkumlarining soni esa 10-12 ta deb ko‘rsatiladi. Bular :

6 ta mustaqil (ot, sifat, son, olmosh, ravish va fe‘l);

3 ta yordamchi (ko‘makchi, bog‘lovchi, yuklama);

3 ta alohida (undovlar, taqlid so‘zlar, modal so‘zlar) so‘z turkumlaridir.

XULOSA

Xulosa o‘rnida shuni aytish joizki, so‘z turkumlari soni va tarkibini aniqlashda dunyo tilshunosligida bo‘lganidek, o‘zbek tilshunosligida ham, so‘zlarning semantik, sintaktik va morfologik jihatlarini inobatga olish keng tarqalgan. Jahon tilshunosligi, umuman o‘zbek tilida so‘zlarning turkumlarga ajratilishi taraqqiyotida til grammatikasi va morfologik jihatlarini o‘rganish masalasi muommoli bo‘lib turibdi. O‘zbek tilining morfologik sathi va strukturasi, tuzilishini o‘rganish masalasida ham ko‘plab tadqiqotlar va izlanishlar hamon davom etib kelmoqda. Albatta asosiy qolib hamda tahliliy natijalar sohaning ilmi olimlari tomonida yaratilgan. Ammo so‘z turkumlari sonining bugungi kungacha barqaroshmaganligi kelgusida bu sohada yangi izlanish va tadqiqotlar olib borish kerakligini kursatadi. So‘z turkumlarining bir-biriga o‘tishi, leksik va leksik-grammatik omonimiya masalasi esa bunda har xil ziddiyatlar paydo bo‘lishiga sabab bo‘ladi.

REFERENCES

1. “Hozirgi o‘zbek adabiy tili” R.Sayfullayeva, B.Mengliyev, G.Boqiyeva, M.Qurbonova, Z.Yunusova, M.Abuzalova. Toshkent-“Fan va texnologiya”-2009.
2. “O‘zbek tilshunosligi tarixi” A.Nurmonov. Toshkent-“O‘zbekiston”-2002.
3. “O‘zbek tili” (ma‘ruzalar matni) N.Turniyozov, A.Rahimov. Samarqand-2006.

BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDA TA‘KIDIY DIKTANTLARNI O‘TKAZISH METODIKASI

Jumaniyozova Muhabbat Xo‘sinovna

UrDU “Boshlang‘ich ta‘lim metodikasi” kafedrasida dotsenti, f.f.n

Yaqubova Nodira

UrDU Ta‘lim va tarbiyaviy ishlar nazariyasi va metodikasi (boshlang‘ich ta‘lim) mutaxassisligi
2-kurs magistri

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7315793>

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang‘ich ta‘limda ta‘kidiy diktantlarni o‘tkazish metodikasi haqida fikr yuriladi. Unda ta‘kidiy diktantning boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida imloviy savodxonlikni shakllantirishdagi o‘rni aks ettiriladi. Ta‘kidiy diktantning ko‘rish diktanti turi va uni tashkil qilishning metodik jihatlarini ko‘rsatib beriladi.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta‘lim, ona tili va o‘qish savodxonligi, imlo, imloviy savodxonlik, diktant, ta‘kidiy diktant, ko‘rish diktanti, eshitish diktanti, imlo qoidasi.

METHODOLOGY OF CONDUCTING EMPHASIZED DICTATIONS IN PRIMARY EDUCATION

Abstract. This article discusses the methodology of conducting emphatic dictations in primary education. It reflects the role of emphatic dictation in the formation of spelling literacy in elementary school students. The type of visual dictation of emphatic dictation and methodical aspects of its organization are shown.

Key words: primary education, mother tongue and reading literacy, spelling, spelling literacy, dictation, emphatic dictation, visual dictation, auditory dictation, spelling rule.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕНИЯ АКТИВНЫХ ДИКТАНОВ В НАЧАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация. В данной статье рассматривается методика проведения эфематических диктантов в начальных классах. Отражена роль эфематического диктанта в формировании орфографической грамотности учащихся начальной школы, показаны виды диктанта и его методические аспекты.

Ключевые слова: начальное образование, родной язык и грамотность чтения, правописание, орфографическая грамотность, диктант, эфематический диктант, визуальный диктант, слуховой диктант, орфографическое правило.

Bugungi globallashuv davrida “Milliy tiklanishdan milliy yuksalish” tamoyili ostida yangi taraqqiyot bosqichiga qadam qo‘ygan O‘zbekistonimizda ta‘lim sohasiga alohida e‘tibor qaratilmoqda. Bu borada yurtimizda juda katta islohotlar amalga oshirilmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev ta‘kidlaganidek, “Yangi O‘zbekistonimizni yuksak taraqqiyot bosqichiga ko‘tarishdek ezgu niyatimizga yangicha va mustaqil fikrlaydigan, o‘z Vatani jondan ortiq sevadigan, uning yorug‘ kelajagi uchun sadoqat bilan xizmat qiladigan, fidoyi yoshlarni tarbiyalash orqali erishamiz”.

So‘nggi ikki yil davomida boshlang‘ich ta‘lim sohasida ta‘lim-tarbiya jarayonida keng ko‘lamli o‘zgarishlar olib borilmoqda. Xususan, xalqaro ta‘lim sifati tadqiqotlarida yuqori natija ko‘rsatgan mamlakatlarning tajribalaridan kelib chiqib, xalqaro ekspertlar tavsiyasiga asosan, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida yozish, o‘qish, fikr bildirish ko‘nikmalarini sifatli shakllantirish maqsadida “Ona tili va o‘qish savodxonligi” fani kiritildi va shu nomdagi darsliklar amaliyotga

joriy qilindi. 1-2-3-sinf uchun mo'ljallangan "Ona tili va o'qish savodxonligi" darsliklari ikki qismdan iborat bo'lib, har bir qismning mashq daftari ham yaratildi.

"Ona tili va o'qish savodxonligi" darslari bolalarning aqliy va nutqiy qobiliyatlarini muvaffaqiyatli o'stirish zaminida kelgusida fanlarni puxta o'zlashtirishga imkoniyat yaratadi. Shu sababli boshlang'ich sinf ona tili va o'qish savodxonligi darslarining asosiy vazifalaridan biri ham o'quvchilarning nutqiy qobiliyatlarini o'stirishdir. Binobarin, ta'lim jarayonida o'quvchilar yozma nutqini o'stirishga ham ona tili o'qitishning asosiy vazifasi sifatida yondashiladi. Ma'lumki o'quvchilarning yozma nutqini shakllantirish bevosita imloviy savodxonlik bilan bog'liq. Bu esa o'quvchilarda orfografik malakalarni shakllantirishni tizimli ravishda amalga oshirish muhimligini belgilaydi.

O'quvchilarda imloviy savodxonlikni shakllantirishda diktantning o'rni juda katta. Diktantning ham bir qancha turlari mavjud bo'lib, quyida biz ta'kidiy diktant, uning turlari hamda uni o'tkazish yo'llari haqida fikr yuritmoqchimiz.

Ta'kidiy diktant barcha ta'limiy diktantlar ichida eng muhimi va ahamiyatlisidir, chunki ta'kidiy diktant o'quvchilarni yozuvda so'zlarni xato yozishdan saqlaydi. Bu diktant turi har qanday so'zning imlosini o'quvchilarga oldindan eslatish orqali yozdirishga asoslanadi. Zero, agar o'quvchi xato yozilgan so'zlarni ko'rsa, uni o'zi xato yozsa, imloda xato ko'nikmaga ega bo'lib qolsa, u o'quvchiga imlo o'rgatish juda murakkab ishga aylanib qoladi. Bu jihatdan qaraganda ham ta'kidiy diktantning ahamiyati katta. Diktantning bu turi o'quvchilarni diktant matnidagi barcha so'zlarning imlosini o'ziga singdira olishga odatlantiradi. Shuningdek, bu diktant orqali o'quvchilar so'z imlosini turli orfografik toifalar asosida ongli o'zlashtiradilar.

Bilamizki, boshlang'ich sinf o'quvchilarini to'la savodli qilish chidam va sezgirlik talab qiladi. O'qituvchi o'z o'quvchisiga biror yangi so'z o'rgatar ekan, avvalo shu so'zni to'g'ri talaffuz qilishni o'rgatishi lozim; undan keyingina bu so'z yuzasidan yozuv mashqi o'tkazadi. Bu orfografiya bilan orfoepiyaning o'zaro uzviy bog'liqligini ko'rsatadi.

Metodik adabiyotlarda o'quvchilar tomonidan yo'l qo'yiladigan xatolar turli sabablarga ko'ra sodir bo'lishi quyidagicha ko'rsatiladi:

1. Imlo qoidasi o'rganilmagan ba'zi so'zlar diktant matn tarkibiga kirib qoladi.
2. Biror imlo qoidasi bo'sh o'zlashtirilgani sababli tegishli so'zlarni bu orfografik qoidaga bog'lay olmaydilar va ularni xato yozadilar.
3. Imlosi qoidalashtirilmagan so'zlarga oid xatolar.
4. Ba'zan o'quvchilarning beparvoligi tufayli so'zlar xato yoziladi.
5. Yozuvda o'quvchilar kalligrafik jihatdan xato qiladilar, buning oqibatida ayrim harflar boshqa shaklga o'tib, bu so'z xato yozilganday seziladi.

Bu xatolarning barchasi ta'kidiy diktant orqali bartaraf qilinadi. Buning uchun ko'proq boshlang'ich sinflarda imlosi o'rgatiladigan so'zlarni o'quvchilarga ko'rsatish, ularning imlosini ta'kidlash orqali yozdirish zarur. Ayniqsa, 1-sinf o'quvchilari og'zaki eshitganlarini yozuvda osonlik bilan ifoda eta olmaydilar. Bu hol o'quvchilarni xatosiz yozishga o'rgatishda yozilayotgan so'zning imlosini oldindan ko'rsatishni talab qiladi.

2-3- sinflarda o'quvchilarning to'g'ri yozuv ko'nikmasi bir oz shakllangach, bolalar biror sohada mustaqil fikrlay oladigan darajada malaka hosil qilgan bo'ladilar. Bundan tashqari, bu sinflarda imlo va grammatik qoidalar bolalarga tanishtiriladi, bu esa ayrim so'zlar imlosini grammatik qoidaga bog'lab, og'zaki ta'kidlash - izohlashga imkon beradi.

3-4-sinflarda ta'kidlanayotgan so'zning xususiyati ham, bu so'zni ta'kidlash usuli ham murakkablashadi. 3-4-sinflarda yozdiriladigan diktant matn tajribasida orfografiyaning turli tamoyillariga oid so'zlar kelishi mumkin. O'quvchilar yozuvda uchraydigan xatolar ham turli ko'rinishga ega bo'ladi. Shuni nazarda tutib, xato yozilishi mumkin bo'lgan so'zlarni turli usulda ta'kidlash mumkin.

Morfologik tamoyilga xos xatolarni ta'kidlashda shu so'zlar imlosi taalluqli bo'lgan grammatik qoida eslatiladi, bu so'zni yuqoridagi grammatik qoidaga bog'lab yozish talab qilinadi. Agar so'zlar tarkibiy qismlarga (asos va affikslarga) ajratib tahlil qilingandan so'ng yozdirilsa, natija yana ham yaxshi bo'ladi. So'zlarni morfologik tahlil qilishda suhbat quyidagicha uyushtirilishi mumkin: bu gapda qaysi so'zlarning yozilishi qiyin, ularni to'g'ri yozish uchun qaysi grammatik qoidani esga olish kerak va hokazo.

Bu savollarga o'quvchilar javob berganlaridan so'ng o'qituvchi, albatta, berilgan javoblarni umumlashtiradi, yakun yasaydi. O'qituvchining yakunlovchi so'zi har jihatdan muhimdir. Avvalo, o'qituvchi o'quvchilar javoblaridagi nuqsonlarni tuzatadi. Ikkinchidan, ayrim so'zlarning imlosi yuzasidan o'quvchilarda to'la ishonch hosil qiladi. Uchinchidan, o'quvchilar javobini mustahkamlaydi. Bu esa berilgan so'zlar imlosining o'quvchilar xotirasida uzoq vaqt saqlanib qolishiga sabab bo'ladi.

Ta'kidiy diktant ikki xil ko'rinishda bo'ladi: 1) ko'rish diktanti; 2) eshituv diktanti.

Ko'rish diktant turi ta'kidiy diktantning eng xarakterli ko'rinishi sanaladi. Chunki boshlang'ich sinf o'quvchilari ko'rish a'zosi orqali sezgan narsalari obrazini xotiralarida uzoq vaqt saqlab qoladilar. Bola biror so'zni ko'rar ekan, uning aksi ko'zga tushadi, bola ongida u muhokama qilinadi va bu haqda yo to'g'ri, yoki noto'g'ri hukm chiqaradi. Nihoyat, o'quvchi bu so'zning shunday yozilishiga qat'iy ishonadi. O'quvchida hosil bo'lgan bunday ishonch juda qiyinchilik bilan unutiladi. Shuning uchun ham bola ko'zi o'ngida hech qanday noto'g'ri yozilgan so'z bo'lmasligi zarur.

O'quvchilardagi bunday psixofiziologik holatdan ko'ruv diktanti orqali foydalaniladi. Binobarin, ko'rish diktantini quyidagi maqsadlarda o'tkazish mumkin:

Ko'rish diktanti orqali o'quvchilar ko'proq notanish aytilishi va yozilishi aniq bo'lmagan so'zlar, atamalar imlosi bilan tanishtirilishi mumkin.

1. Avvalgi yozma ishlarda orfografik xatolarga yo'l qo'yilgan so'zlarning imlosini o'quvchilarga singdirish mumkin. Buning uchun diktant matn yoki shu matndagi ayrim so'zlar sinf doskasiga yozib qo'yiladi. O'quvchilar bu so'zlarni mustaqil o'qib imlosi bilan tanishib chiqadilar. So'ng o'qituvchi bu so'zlarni o'qib ularning imlosini tushuntirib beradi, undan keyin sinf doskasi parda bilan yopiladi va matnni o'qituvchi aytib yozdiradi. Diktant yozish tugagach parda ochiladi, o'quvchilar o'z yozuvlarini doskadagi diktant matnga solishtirib, tuzatib oladilar. Ko'ruv diktantining bu shakli o'z xususiyatlariga ko'ra ko'proq 1-sinflarda qo'llanilsa yaxshi natija beradi.

1- sinf o'quvchilarini bilimga o'rgatish davrida diktantning bu shaklidan foydalaniladi. Bunda biror harf o'quvchilarga tanishtirilgach, shu harf ishtirokida biror so'z tanlanadi yoki biror predmetni ko'rsatib, uning nomi o'quvchilarga bir necha marta aytiriladi, so'ng bu so'z bo'g'inlarga va tovushlarga ajratiladi, bu so'zni o'qituvchi yoki ayrim o'quvchi kesma harflar yordamida doskada tuzadi, so'ng tarkibidagi bo'g'in va harflar yana muhokama qilinadi, so'ng u so'z sinfdan xo'r bilan yoki yakkama-yakka o'qiladi va keyin yoziladi. O'quvchilar yozgan so'zlarni doskadagi so'zlarga taqqoslab xatolarini tuzatib oladilar.

2-sinfdan boshlab talaffuzi qiyin, talaffuzi bilan imlosi mos kelmaydigan ko'p bo'g'inli so'zlar yuzasidan ko'rish diktanti yozdirish mumkin, ayniqsa biror orfografik- grammatik qoida o'rganilgach, shu qoidaga bog'lab tashkil qilinadigan ko'rish diktanti o'quvchilarning yana ham kuchliroq diqqatini talab qiladi.

O'qituvchi doskada belgilab qo'yilgan so'zlarning imlosini dars boshida takrorlanayotgan mavzuga bog'lab izohlab beradi. So'ng o'quvchilar belgilangan so'zlarni sinchiklab o'rganib chiqadilar. Nihoyat, doskadagi diktant matni parda bilan yopiladi, matni o'qituvchi aytib yozdiradi. Ba'zan esa o'quvchilar doskadagi matni qayta-qayta o'qib yodlab oladilar, so'ng o'qituvchi matni yoddan yozdiradi. Ishning bu turida kichikroq matn yoki ayrim gaplardan foydalanmoq darkor. Matni to'la yozdirib bo'lgach parda ochiladi va o'quvchilar o'z yozuvlarni diktant matnning asl nusxasiga solishtirib, o'z xatolarini tuzatib oladilar. Ishni bunday tashkil qilish vaqtni tejaydi yozishdagi shoshma-shosharlikdan o'quvchilarni saqlaydi. Doskada belgilab qo'ygan so'zlarning imlosini ayrim o'quvchilar izohlashi ham mumkin. U holda izohlovchi o'quvchi puxta bilimli belgilangan so'zlarni to'g'ri izohlay oladigan bo'lishi kerak. Albatta, bu o'quvchining izohini o'qituvchi diqqat bilan kuzatib boradi. So'zlar imlosining o'quvchilar tomonidan izohlanishi o'quvchini fikrlashga, o'z yozuviga ongli yondashishga, o'ziga talabchan bo'lishga o'rgatadi. Agar izohlash ishi o'qituvchi tomonidan bajarilsa, vaqt tejiladi, berilgan bilim aniq va to'g'ri bo'ladi, tegishli so'zlarning imlosi sohasida o'quvchilarda ikkilanish bo'lmaydi. Demak, izohlash ishini o'qituvchi ham o'quvchi ham bajarishi mumkin.

Diktant matnining doskaga o'quvchilar ko'zi oldida yozilishi muhimdir. Chunki yozuv jarayonida o'quvchilar so'zlar tarkibidagi harflar bilan tanishadilar. Bu vaqtda o'quvchilar o'qituvchi harakatiga so'zlarning yozilishiga diqqat bilan qarab turadilar. Bu hol esa doskaga yozilgan so'zlar imlosining ular xotirasida uzoq saqlanib qolishiga imkon beradi.

Ba'zan ayniqsa quyi sinflarda ta'kidlash ko'zda tutilgan so'z doskada ko'rsatilishidan tashqari, o'qish va yozdirish vaqtida juda sekin va dona-dona qilib o'qib beriladi. U vaqtda so'z tarkibidagi barcha harflar aniq talaffuz etilishi, o'quvchilarning eshitish a'zolariga aniq yetib borishi lozim. Shu bilan birga, o'quvchilar bu so'z tarkibidagi o'zak va affikslarni aniq tasavvur eta olishlari lozim. Ammo bunday o'qish o'quvchilarga bo'g'inlab, harflab yozishga imkon bermasligi zarur. Agar o'quvchilar bo'g'inlab yozadigan bo'lsalar bu xil yozuv mashqi o'quvchilar bilimiga faqat salbiy ta'sir qiladi.

3-4-sinflarda morfologiyaga oid mavzuni mustahkamlash maqsadida ko'rish diktanti o'tkaziladi. U holda diktant matni sinf doskasiga yozilmaydi, balki matn darslikdan tanlanishi mumkin. Uni o'qituvchi o'rganilgan qoidaga bog'lab izohlaydi, hatto bu qoidaga oid misollarni o'quvchilarga mustaqil toptirishi ham mumkin. Mavzu yetarli takrorlangandan so'ng o'quvchilar diktant matnini o'qituvchining aytib berishi bilan yozadilar.

Diktant yozib tugatilgach o'quvchilar o'z yozuvlarini doskadagi matnning asl nusxasiga solishtirib, o'z xatolarini tuzatib oladilar. Bu solishtirish vaqtida takrorlash ko'zda tutilgach mavzu o'quvchilarning diqqat markazida turishi kerak.

Ko'rish diktantining bu shakli orqali matndagi grammatikaning biror qoidasiga oid ayrim so'zlar orfografiyasigina emas, balki diktant matnidagi barcha so'zlar imlosini o'rganish maqsad qilib olinishi mumkin.

Xulosa qilib aytish mumkinki, o'quvchilarni so'zlarni to'g'ri va xatosiz yozishga o'rgatishda ta'kidiy diktant, xususan, ko'rish diktanti muhim ahamiyat kasb etadi. Shunday ekan, boshlang'ich ta'limda o'quvchilarda imloviy savodxonlikni shakllantirishda o'qituvchi bu

diktant turidan ham samarali foydalanishi maqsadga muvofiq bo'ladi. Bu esa, albatta, ta'kidiy diktantlarning o'ziga xos xususiyatlarini hamda ularni tashkil qilish metodikasini bilishni taqozo etadi.

REFERENCES

1. Mirzayev A. Diktant metodikasi.- Toshkent, "O'qituvchi", 1979.
2. Abdullayeva Q., Rahmonbekova S., Bekmurodova G., G'ozixo'jayeva G. Diktantlar to'plami. (Boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun). - Toshkent: "Niso Poligraf", 2017.
3. Jumayeva S. O'quvchilarning yozma savodxonligini oshirishning ayrim yo'llari// "Ona tili ta'limidagi islohotlar: vazifalar, yechimlar va muammolar" Respublika ilmiy- amaliy anjuman materiallari.- Qarshi, 2015, 70-73-betlar.
4. Azimova I., Mavlonova K., Quronov S. va b. Ona tili va o'qish savodxonligi. Umumiy o'rta ta'limning 1-sinfi uchun darslik. 1-2-qism. - Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2021.
5. Azimova I., Mavlonova K., Quronov S. va b. Ona tili va o'qish savodxonligi. Umumiy o'rta ta'limning 2-sinfi uchun darslik. 1-2-qism. - Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2021.

COMPARATIVE TYPOLOGY: TYPES, SUBJECT MATTER, TASKS, APPROACHES AND CLASSIFICATION

Ismoilova Muazzam Uroyimjonovna

NamSU Linguistics: 2nd year student of the Master's degree
Namangan, Uychi district secondary school № 3

Maqsudova Gulnoz Olimovna

TDPU, Xorijiy tillarni intensiv o'qitish kafedrasida katta o'qituvchisi
Ped.f.f.d., (PhD)

Sharipova Sabohat Abdillajanovna

NamDU, katta o'qituvchi

Yuldasheva Dilfuza

NamDU, katta o'qituvchi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7315806>

Abstract. *In this article, one of the important branches of linguistics, typology, or rather, comparative typology, is discussed. Information about the object of study of comparative typology as a science, studied issues, types, approaches and methods is covered.*

Key words: *typology, approaches, branch, comparative, formal and semantic typology.*

СРАВНИТЕЛЬНАЯ ТИПОЛОГИЯ: ВИДЫ, ПРЕДМЕТ, ЗАДАЧИ, ПОДХОДЫ И КЛАССИФИКАЦИЯ

Аннотация. *В данной статье рассматривается один из важных разделов языкознания, типология, а точнее, сравнительная типология. Освещены сведения об объекте изучения сравнительной типологии как науки, изучаемых вопросах, видах, подходах и методах.*

Ключевые слова: *типология, подходы, отрасль, сравнительная, формально-семантическая типология.*

Typology is a branch of linguistics that deals with the elucidation of the most general patterns of various languages, not necessarily related to each other by a common origin or mutual influence. Typology seeks to identify the most likely occurrences in different languages. If a certain phenomenon is revealed in a representative group of languages, it can be considered a typological pattern applicable to the language as such. Typological analysis can be carried out at the level of sound (phonetic and phonological typology), at the level of words (morphological typology), sentences (syntactic typology) and supra-syntactic structures (typology of text or discourse).

Comparative typology is a significant branch of typology and linguistics that studies languages in comparison with each other in order to establish similarities and differences between languages. Comparison (comparison) of languages can be carried out in historical terms and aim to establish kinship between languages - this approach is represented by comparative historical linguistics, which in the 19th century gave a genealogical classification of languages.

Comparison of languages can also be carried out without taking into account their history and kinship between them - such an approach is represented by comparative typological linguistics, which gave (also in the 19th century) a typological classification of languages.

"Its object is not singular and individual cases of similarity and difference but those which are common for large groups of language elements." [1] "Comparative typology

classifies languages according to their structure.”[4] “Although languages may differ in their material (i.e. have no words of the same root, or common morphemes) their structure (i.e. relations between the elements, functions of the elements) may be similar.

English – Indo European Family – Germanic – Analytic – SVO [5]

Uzbek – Turkic family – Southeastern – Uighur-Chagatai – Agglutinative –SOV”[1]

There are two branches of Comparative Typology: formal and semantic typology.

"Formal typology deals with the units of expression plan of the language which belongs to various levels of language hierarchy. The ultimate goal of Formal typology is identifying formal universals. The major tasks of Formal typology embrace but are not limited to the following: reveal external or formal features of the language; establish common principles of the script, e.g. graphic systems, alphabets, the system of transcription signs, punctuation; establish formal structures of the syllable, composite words and word combinations; establish the formal structure of the sentence etc.

Semantic typology is a branch of Comparative Typology studying the semantic structure of the language and related to the units of content plan. The ultimate goal of Semantic typology is identifying semantic universals which are directly related to the deep structure of the language.

Other issues considered in the frames of Semantic typology are: identifying aims and problems of Semantic typology, defining different semantic fields for comparative analysis, grouping words on the basis of semantic signs, defining semantic fields in different languages, creating criteria to define semantic categories, elaboration of the principles of compiling semantic comparative dictionaries and many others." [2]

Comparative linguistics has its own methods and approaches, just as every discipline has its own methods and approaches. They are comparative, deductive, inductive, statistic, IC (immediate constituents) and transformational methods.

-the comparative method aims at establishing the isomorphic(alongside of allomorphic) features and on their basis the determining of structural types of languages under contrastive investigation:[6]

-the deductive method is based on logical calculation which suggests all the possible variants of realization of a certain feature/phenomenon in speech of one or more contrasted languages;

-the inductive method which needs novarification, since the investigated feature was proved by linguists and therefore the results obtained are possible;

-the statistic method for establishing the necessary quantitative and qualitative representation of some features or for identifying the percentage of co-occurrence of some features or linguistic units in the contrasted languages;

-the IC (immediate constituents) method is employed to contrast only linguistic units for investigating their constituent parts in one or some contrasted languages;

-transformational method for identifying the nature of a linguistic unit in the source language or for determining the difference in the form of expression in the contrasted languages." [3]

REFERENCES

1. https://www.researchgate.net/publication/333324822_Comparative_typology_in_English_and_Uzbek_languages
2. <https://www.coursehero.com/file/pvtu1md/3-Branches-of-Comparative-Typology-as-to-two-plans-of-language-Formal-typology/>
3. <https://studfile.net/preview/5264085/page:2/>
4. <https://www.coursehero.com/file/60634461/Comparative-typology-in-English-and-Uzbek-languagesppt/>
5. <https://fayllar.org/language-typology-and-word-order-v3.html>
6. <https://hozir.org/1-the-subject-of-comparative-typology-and-its-aims.html?page=2>

ЎСМИРЛАРДА ЛИДЕРЛИК ХУСУСИЯТЛАРИНИНГ ШАКЛЛАНИШИ**Нодира Базарбаевна Иномова**

Гулистон Президент мактаби психологи

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7315816>

Аннотация. Ушбу мақолада ўсмирлик давридаги лидерликнинг ўзига хос хусусиятлари, киришувчанлик ва мулоқотчанлик сифатларини шаклланишига таъсир этувчи омиллар-лидер феномени тўғрисида қимматли илмий маълумотлар берилган.

Калим сўзлар: лидер, норасмий лидер, мулоқотчанлик, ўз таъсирини ўтказиш, фаол, харизм, ташилотчи, киришувчанлик, мулоқотчанлик, омиллар.

ФОРМИРОВАНИЕ ЛИДЕРСКИХ ХАРАКТЕРИСТИК У ПОДРОСТКОВ

Аннотация. В данной статье представлена ценная научная информация об особенностях лидерства в подростковом возрасте, факторах, влияющих на формирование качеств открытости и общительности, феномене лидера.

Ключевые слова: лидер, неформальный лидер, общение, влияние, актив, харизма, организатор, инициатива, общение, факторы.

FORMATION OF LEADERSHIP CHARACTERISTICS IN ADOLESCENTS

Abstract. This article provides valuable scientific information about the characteristics of leadership in adolescence, the factors affecting the formation of the qualities of openness and sociability, the phenomenon of the leader.

Key words: leader, informal leader, communication, influence, active, charisma, organizer, initiative, communication, factors.

Бугунги кундаги раҳбар бошқаруви авалги бошқарувлардан кескин фарқ қилиши керак. Раҳбарликнинг асосий бўғини бу-лидер шахси ҳисобланади. Шу боис ўсмирлик даврида лидерлик сифатларини келиб чиқишини ўрганиш энг долзарб муаммолардан бири ҳисобланмоқда. Ушбу мақола лидерликнинг ўзига хос хусусиятларини ўрганишга қаратилган. Лидерлик хусусиятларидан бири бўлган мулоқотчанлик доираси ва киришувчанлик даражасининг кенглиги шахслараро муносабатларни тўғри йўлга қўядиган муҳим сифатлардан биридир. Шунинг учун ҳам эътиборимизни ўсмирлик даврида лидер статусига ва лидернинг киришувчанлик ва мулоқотчанлик сифатларига қаратамиз, ушбу сифатларнинг шаклланишига таъсир этувчи психологик омилларини ва лидер феноменини атрофлича таҳлил қиламиз. Бунинг учун биз лидер шахси муаммосини психологик адабиётлар асосида таҳлил қилишимиз, тадқиқот методикасини танлашимиз ва экспериментал моделини яратишимиз, норасмий гуруҳларда лидерлик сифатларини шакллантиришга таъсир этувчи омилларни ўрганишга қаратамиз.

Лидер термини инглизча сўз “lead”бошқариш сўзидан олинган бўлиб, бошқарувчи маъносини англатади. 1948 йил Р.Стогдил лидернинг 4 та хусусиятини санаб ўтган: 1) ақлли ва интеллектуал салоҳиятли бўлиши; 2) ўзгаларга ўз таъсирини ўтказа олиши; 3) ўзига бўлган ишонч ва фаоллик; 4) ўз ишини пухта билиши. Бу фикрларга қарши чикувчиларнинг ҳам ўз асосли қарашлари бор, ҳаётда мисли кўрилмаган қобилиятлари бор инсонлар ҳар доим ҳам лидер бўлавермайди, ваҳолангки ҳар бир гуруҳда шундай хусусиятлари бор инсонлар бўлиб, у лидер ҳисобланмаслиги ҳам мумкин. Лидер қандай вазифаларни бажаради деганда қуйидагиларни айтишимиз мумкин: Лидер шахси– ишбилармон, обрў-нуфузга эга, мулоқотчан, олдида қўйилган муаммоларни ечиш

хусусиятига эга ҳисобланади. Лидернинг роли стихияли тарзда кечади. XIX аср охирларида олимлар лидерликнинг қирраларини таҳлил қилиб чиқишган, лекин лидернинг ягона модели ҳали ишлаб чиқилмаган. Лидер теорияси ҳақидаги ёрқин қарашлардан бири- лидерлик туғма бўлади. Ҳаётда биз яна шуни кузатишимиз мумкинки, аълочи ўқувчи ҳар доим ҳам лидер ролида келавермайди. Агар боланинг шахсий ўсишида стимуллари кучли бўлса ҳақиқий лидерлар етишиб чиқади.

10-11 ёшдан бошлаб ўсмирларда дунёни ва ўзини англашга қизиқиш кескин ортади. Бу эса 5 ёшли боланинг нима, қачон, қаерда каби саволларидан кескин фарқ қилади. Ўсмирлар бу тадқиқодчи ва синовчилардир. Ўсмирларда лидерлик хусусиятларини албатта шакллантириш керак, чунки лидерлик хусусияти омадга элтувчи йўллардан биридир. Лидернинг яна бир хусусияти-харизми бўлиши керак. Ўсмирларда биринчи ўринда катталиқ ҳисси шаклланади, ўзини атрофдагиларга кўрсатгиси келади, у энди ёш бола эмас. Ўсмирлик ёши лидерлик хусусиятларининг шаклланишида алоҳида ўрин тутаяди. Баъзи ҳолатларда лидер тушунчаси авторитет тушунчаси билан бир хил қаралади. Лидер ўз гуруҳи учун авторитет бўлиши мумкин, лекин ҳамма авторитетлар ҳам лидерлик хусусиятига эга эмас. Лидер бирон муаммонинг ечиш йўлларини ташкиллаштиради, авторитет эса бундай вазифани бажармайди. У фақатгина намуна, эталон бўла олади, лекин бирор муаммони ечиш вазифасини ўз елкасига олмайди. Шунинг учун ҳам лидерлик феномени бошқа тушунчалар билан ифодалаб бериб бўлмайдиган ўзгача кўриниш ҳисобланади.

Лидер гуруҳда муҳим ижтимоий-психологик вазифани бажаради, у бошчилигида гуруҳ мустаҳкамланиб барқарорлашади, муносабатлар расмийлашади. Натижада ўсмирлар орасида норасмий гуруҳлар пайдо бўлади. Лидер ўз гуруҳининг ойнаси ҳисоблансада, бир гуруҳда лидер бўлган ўсмир албатта иккинчи гуруҳда ҳам лидер бўла олмасли кўп кузатилган. Ҳар бир гуруҳнинг ўз кадриятлари, қарашлари, муҳити ўзгача бўлади. Гуруҳда қуйидаги ҳар хил лидерлар кўзга ташланади: 1) эмоционал лидер-ҳар хил инсонлар билан самимий муносабат ўрната оладиган; 2) танқидчи лидер-ҳар бир вазиятнинг кучли ва кучсиз томонларига танқидий кўз билан қарайдиган; 3) интеллектуал лидер-янгидан янги ғоялар ўйлаб топадиган; 4) ташкилотчи лидер-гуруҳда вазифаларни тенг тақсимлаб бера оладиган; 5) бажарувчи лидер-зиммасидаги вазифани ўз вақтида ва тез бажарадиган.

Норасмий гуруҳ лидерида қўл остидагиларга ўз сўзини ўтказа оладиган ташкилотчилик қобилияти бўлиши керак. Уларда мулоқотчанлик, ташкилотчилик, коммуникатив қобилиятлари бошқа мавқедаги ўқувчиларга нисбатан 1,5 баравар юқори туради. Норасмий лидерлар хулқ-атвориға қараб, гуруҳдаги шахслараро муносабатларға қараб шартли равишда уч турға фарқланади:

-ижобий лидерлар ўзларининг жиддийлиги, босиқлиги, доимо ёрдамға тайёрлиги билан бошқалардан ажралиб туради, барча фанлардан аъло ва яхши баҳоларға ўқишади;

-яширин лидерлар шахслараро муносабатларда ёрқин ажралиб турмайди. Улар ўзларини тенгдошларидан юқори қўймайди, беозор, тинч, келишувчан, мулоқотда ёқимтойликлари билан тенгдошларининг хурматини қозонганлар;

-ёқимсиз лидерлар ўзларининг шахслараро муносабатларда салбий хулқ-атвори билан ажралиб турдилар. Улар куч ишлатиш, қўполлик, зўровонлик билан хурмат

козонадилар, кайфиятлари тез-тез ўзгариб туради . Бу нарсалар баъзан синфдаги психологик муҳитга салбий таъсир кўрсатади.

Норасмий гуруҳда лидернинг ҳаракати стихияли тарзда кечади. Шундан келиб чиқиб объектив ва субъектив омилларини кўриб ўтамыз. Объектив омил-кундалик ҳаётда ўзининг ижобий сифатларини намоён қила олган ўсмир норасмий гуруҳнинг лидерига айланади. Субъектив омил-олдинда турган вазифаларни амалга ошириш учун фаол, ғайратли, журъатли, ўзига эргаштира оладиган хусусияти бўлиши керак. Ўсмир норасмий гуруҳларида баъзан лидерликнинг ривожланиш жараёни жуда секин кечиб, ўз ниҳоясига етмай ҳам қолиши мумкин. Муайян бир вазиятда лидер бир кўзга кўриниб, бу этапда ҳали уни лидер деб англаб ҳам етишмасдан, унинг вазифаларини гуруҳнинг бошқа аъзолари ҳам бажариб кетавериши ҳам мумкин. Ўсмирлар норасмий гуруҳларида ҳақиқий лидер ҳеч қачон куч билан ўзига бўйсундирмайди, гуруҳ аъзолари ўз ихтиёрлари билан унга эргашадилар. Гуруҳ аъзолари лидерни ўзига эталон сифатида қабул қилиб, унга ўхшашга интилади. Илмий адабиётларда ўсмир норасмий гуруҳларида лидернинг 5 та асосий функцияси ажратиб кўрсатилади:

-ташкilotчилик вазифаси-гуруҳ фаолиятини бошқариб ва ташкиллаштириб туришида кўринади;

-ахборот билан таъминлаш вазифаси-лидер муҳим бўлган маълумотларни тўплаб, анализ қилиб уни гуруҳ аъзоларига етказди. Ахборот билан таъминланганлик ҳар доим гуруҳни ва вазиятни назорат қилишга лидерга ёрдам беради;

-стратегик вазифаси шундан иборатки, гуруҳ лидернинг ғоялари ва фикрлари билан яшайди, унинг режаларини амалга оширишга ҳаракат қилади;

-кадриятлар вазифаси жуда муҳим ўрин эгаллайди. Лидер муносабатларда чегаралар белгилаб, таъқиқлар қўяди. Лидер шахси гуруҳнинг бошқа аъзолари учун намунадир;

-интизом вазифасида қабул қилинган кадриятларга, тартиб-интизомга риоя қилмаганларга тегишли чоралар кўради. Лидер жазо турини ўзи белгилаб беради.

Шундай қилиб ўсмирлар норасмий гуруҳ лидери бошқарувда бир қатор муҳим ва аҳамиятли вазифаларни бажаради. Бу функцияларни бир-биридан алоҳида кўриб чиқиб бўлмайди, улар ўзаро боғлиқ ва бир-бири билан чатишган. Лидерликка гуруҳий кўринишда қараш керак, чунки лидер бир ўзи ҳеч ким, у гуруҳий тузилманинг бир элементиدير. Шунинг учун ҳам лидерлик феномени жўшқин жараёнدير.

Норасмий гуруҳларда лидерликнинг танланиши унинг мулоқотчанлик, киришимлилик сифатларига боғлиқ. Фаразни илгари суриш учун қуйидаги вазифаларни кўриб чиқиш керак: 1) лидер тушунчасини кенг очиб бериш; 2) ўсмирлар норасмий гуруҳларида лидерликнинг ўзига хос томонларини кўриб чиқиш; 3) лидер статуси билан унинг коммуникатив хусусиятларининг боғлиқлигини аниқлаш учун эмперик тадқиқотлар олиб бориш. Ушбу тадқиқотни ўтказиш учун қуйидаги методикалар кўриб чиқилади:

1. Ж.Моренанинг “Социометрия”

2. Т.Лири Собчакнинг шахслараро муносабатлар интерперсонал ташхисининг модефикациялаштирилган варианты

3. У.Шутцнинг шахслараро муносабатлар сўровномаси.

Бу методикалар гуруҳда лидерни аниқлашга ва ўсмир норасмий гуруҳларида мулоқотчанлик даражасини ўзига хос томонларини ва киришувчанлик доирасини аниқлаб беради.

Ўсмирлик даврида мулоқотчанлик даражасини ўрганиш мақсадида шахслараро муносабатлар интерперсонал ташхисининг модефикациялаштирилган варианты Т.Лири Собчак методикасидан фойдаланилди. Шахслараро муносабатлар соҳасида вужудга келадиган низолар ўсмир томонидан эмоционал-аффектив тарзда қабул қилинади, улар баркамол шахс камолатига тўсқинлик қилиб, ўсмирнинг ҳаётий фаолият самарасизлигига сабаб бўлади. Ушбу методика эмперик жиҳатдан исботланганки, ўз-ўзини баҳолаш, ўзаро номувофиқлик, шахснинг ички дисгармониясидан дарак бериб, унинг низо уйғотувчи ҳулқ-атвориға сабаб бўлади. Шахслараро муносабатлар сўровномаси Т.Лири Собчак ишлаб чиққан оригинал вариантдан асосан бошқа психодиагностик тадқиқотлар натижалари билан қиёслашда асослаб берилган талқин билан фарқланади. Шунингдек натижаларни қайд этиш ва ҳисоблаб чиқишнинг ўзгачарок қулай ва тезкор услуби ишлаб чиқилди. Методика натижаларидан шуни хулоса қилиш мумкинки, синалувчиларнинг 67%, 58% юқори даражани ташкил қилиб, уларда ўзига ишонч, яхши маслаҳатчи, етакчи ва ташкилотчи бўла олиш малакаси, раҳбарлик сифатлари аниқланди. Шунингдек, бундай инсонлар танқидга муносабатда лоқайдлик, ўз имкониятларини ортиқча баҳолаш, фикрларини диктант услуби ва бошқаларга буйруқ беришга империактив эҳтиёж, деспотизм қирраларини ифода этади. Мустақиллик-устуворлик шкаласи бўйича натижалар синалувчиларнинг 52%, 49% да аҳамиятли даражани ташкил қилиб, уларга шахслараро муносабатларнинг ишончли, мустақил, рақобатчилик услубидан ўзбошимча, атрофдагилардан устунлик ҳисси, кўпчилик фикридан фарқли ўз фикрига эгалик тенденцияси ва гуруҳда ажратилган позицияга эгалик услуби шаклланганлигидан далолат беради. Тўғри-тажовузкорлик шкаласи бўйича 23% ва 18% ни ташкил этиши мақсадга эришиш йўлида қатъийлик ва ҳаддан ташқари қайсарлик, муносабатларнинг дўстона эмаслиги, ўзини тута билмаслик ва жаҳли тезлиги билан характерланади. Ишончсизлик-скептиклик шкаласи бўйича натижалардан шуни кўриш мумкинки 31% ва 34% ида фикрлар ва ҳатти-ҳаракатлар базаси реалистиклиги, спектизм ва нокомформлик, хафа бўлувчан ва атрофдагиларга нисбатан ишончсиз муносабат, норозилик ва шубҳаликка ўтиши билан белгиланади. Итоаткор-тортинчоқлик хусусиятлари синалувчиларда 23%, 27% даражани ташкил қилиб, уларда шахслараро муносабатларнинг камтарлик, тортинчоқлик, ўзгалар масъулиятини ўз зиммасига олиш, шунингдек тўла итоаткорлик билан белгиланади. Босиқлик-бўйсунувчанлик шкаласи бўйича натижалар 22,7% ва 33% ни ташкил қилиши атрофдагиларнинг ёрдами, ишончи, эътиборига эҳтиёж ва бошқалар фикрига тўла боғлиқлиги билан белгиланади. Синалувчилар орасида ҳамкорлик-конвенциал шкаласи 28% ва 34% да аҳамиятли даражани ташкил этади. Бу референт гуруҳ билан яқин ҳамкорлик, атрофдагилар билан дўстона муносабатларга интилувчи шахсларга хос бўлган шахслараро муносабатлар услубини ифодалайди. Масъулиятли-бағрикенглик шкаласи 28%, 36% ни ташкил этгани улардаги атрофдагиларга ёрдам беришга тайёрлик, масъулият ҳисси ривожланганлигида намоён бўлади. Шунингдек кўнгли бўшлик, юқори даражадаги альтруизм билан белгиланади. Методика натижаларидан шуни хулоса қилиш мумкинки, шахслараро муносабатларда лидер шахсининг роли муҳимдир. Чунки гуруҳий жараённи ташкил қилиш, бошқаришда гуруҳ пешқадами асосий масала ҳисобланади. Бундан ташқари У.Шутцнинг шахснинг мулоқотчанлик ва ташкилотчилик қобилиятини аниқлаш методикаси ҳам қўлланилди. Ушбу сўровнома синалувчиларнинг кейинги эҳтиёжларини аниқлашда ёрдам беради:

- ҳамкорлик ижобий бўлиши учун шахслараро муносабатларни яхши йўлга қўйиш;
- ўз кучига ишонган ҳолда илиқ муносабатларни сақлаб қолиш;
- ҳиссий яқин муносабатлар орқали инсонлар билан илиқ муносабатларни сақлаб қолиш.

Кузатишлар натижасига кўра бошқалар эътиборини тортишга хоҳиш юқори эканлиги намоён бўлди. Ушбу сўровномадан шуни кўришимиз мумкинки, 3% синалувчилар инсонлар билан мулоқотга киришишда ноқулайлик сезадилар, биринчи бўлиб контактга кириша олмайдилар. синалувчиларнинг 6% да ўзига паст баҳо бериш, ишончсизликни кузатиш мумкин. 60% синалувчилар биринчи бўлиб мулоқотга киришиш қобилиятига эгалар, инсонлар орасида ўзларини яхши ҳис қилган ҳолда, ўзларининг ижобий қирраларини шакллантиришга ҳаракат қиладилар. Синалувчиларнинг 43% ўзгалар устидан ўз ҳукмини ўтказишга хоҳиши бор, ваҳолангки улар ўзларини назорат қилишларини хоҳламайдилар. Ўзларини масъулиятли кўрсатишга ҳаракат қилиб, бу орқали бошқалар томонидан хурматга сазовор бўладилар. синалувчилар 10% тор доирада мулоқотга эҳтиёж сезсалар, 43% ўрта даражада мулоқот доирасини хоҳлайдилар, 46% да эса ўзгаларга кучли ёқиш истаги бор. 6% синалувчининг яқин муносабатлар ўрнатишда ҳавотири бор, чунки атрофдагилар эътиборига лойиқ эмасман деб ҳисоблайдилар. Ушбу методикани Т.Лири Собчак методикаси билан солиштирадиган бўлсак шахслараро муносабатларда ўзгалар устидан ўз ҳукмини ўтказиш курсатгичлари юқорилигини кузатишимиз мумкин. Бу иккала методика ҳам бир-бирини тўлдириб туради. Боғлиқ-бўйсунувчи типининг жуда кам кўрсатгичларда учраши ўсмирлик даврининг ёш хусусиятлари билан боғлиқ. Кўпчилик синалувчиларда ўзгалар шахсига қизиқиш билан қараш, ўз кадрини билиш, ҳамкорликка тайёрлиги кўриниб турибди. Ўсмирлар ўзига хос бўлишга интиладилар. Шу билан бирга гуруҳда ўзини паст баҳолавчилар, ҳавотири бор, айбдорлик ҳисси юқори, кайфияти тез ўзгарувчан (бу ҳам ёш хусусиятларига боғлиқ) синалувчилар ҳам кўзга ташланади. Улар шахслараро муносабатларда тез мулоқотга кириша олмай, ўзига ишончсизлик билан қараб, ўзгалар эътиборини қандай тортишни билишмайди. Тадқиқотлардан шуни ҳам кузатишимиз мумкинки, лидерлик хусусиятларининг шаклланишида юқори мулоқотчанлик даражаси ва киришимлилиқ доираси муҳим ўрин тутди.

Шахслараро муносабатларни ўрганиш методларидан яна бири Ж.Моренанинг “Социометрия” методидир. Бу метод ёрдамида гуруҳ аъзолари ўртасидаги симпатия ва антипатияни аниқлаш мумкин. Тадқиқот методи сифатида тан олиш билан бир қаторда унинг баъзи камчиликларини ҳам кўрсатиб ўтиш зарур. Асосий камчилиги шундан иборатки, мавжуд муносабатлар сабабларини аниқлаш имкониятини бермайди. Шунинг учун ҳам социометриядан олинган маълумотлар бошқа метод натижалари билан тўлдирилиши лозим. Ушбу метод ёрдамида шахснинг иш юзасидан ва шахсий муносабатлардаги ҳақиқий ўрнини аниқлаш, бирламчи гуруҳлар мавжуд ёки мавжуд эмаслигини топиш, уларнинг пайдо бўлиш ва тарқаб кетиш сабабларини аниқлаш мумкин.

Гуруҳда роллар тақсимооти ва лидер статусини аниқлаш учун ушбу метод бўйича тадқиқотлар ўтказилди. Ҳар бир синалувчига саволларга доир 6 та гуруҳ аъзосини аниқлаб белгилаш топширилди ($d=6$). Олинган маълумотлардан қуйидагича хулоса чиқариш мумкин: 1, 10, 11 синалувчиларда юқори статус аниқланди, уларда юқори даражадаги эмоционал ғайрат-шижоатни ҳам кўриш мумкин. Лидерлар гуруҳига

хукмронлик-лидерлик ва ҳамкорлик-конвенциаллик типидогилар киргани аҳамиятлидир. Текширилган ушбу гуруҳ ҳали ривожланиш босқичида тургани учун унга жамоа деб қарасак ҳам тўғри бўлади.

Шахсларо муносабатлар интерперсонал ташхисининг модификациялаштирилган тести (Т.Лири Собчак)

Ўз-ўзини баҳолашнинг даражалари	Ҳамкорлик-индивидуаллик	Мустақиллик	Тўғри тажовузқорл	Ишончсизли к-	Итоаткор-тортинчок	Боғлиқлик-бўйсунувчан	Ҳамкорлик-конвенциалл	Масъуллик-бағрикенгли
Долзарб мен	67 %	52,3%	23 %	31 %	23 %	22,7%	28 %	28 %
Идеал мен	58 %	49 %	18 %	34 %	27 %	33 %	34 %	36 %

Ўтказилган тадқиқот натижалари ва ўрганилган адабиётлар асосида қуйидаги хулосани беришимиз мумкин:

- жамиyat ва гуруҳ фаолияти кўп жиҳатдан лидер шахсига боғлиқ;
- лидер ўзида бошқарувчи шахсига хос бўлган сифат ва хусусиятларни шакллантириши муҳим саналади;
- лидер ўзининг хулқ-одоби ва муомала маданияти билан фаолиятида ўзига хос конун-қоидаларни ўзлаштириши ва амалда қўллаши керак;
- гуруҳ ўзагини шакллантиришда унинг тузилишига биноан мажбурият, жисмоний ва ақлий куч-қувват салоҳиятини бир жойга тақсимлашга эришиш лозим;
- лидер шахсига хос бўлган талаблар, яъни билишга оид эмоционал ҳис-туйғу, иродавий фазилатларни қамраб олиши лозим;
- лидер шахсининг бошқарув усулларидан тўла хабардор бўлиши самарали муносабатларни юзага келтиради.

Тадқиқотлар шуни кўрсатдики, ўсмирлик даврида лидерлик хусусиятларининг шаклланишида мулоқотчанлик даражаси ва киришимлилиқ доирасининг кенглиги муҳим сифатлардан бири эканлиги ҳақидаги фаразимиз ўз исботини топди.

REFERENCES

1. М.Акимова “Психологическая диагностика детей и подростков”МП Академия 1995 й.
2. К.Абдурахмонов “Персонални бошқарув”. Тошкент 2004 й.
3. А.Қосимов, Н.Мўминов “Раҳбарлик қобиляти ва бошқарув малакалари”. Тошкент 2001 й.
4. Л.И.Божович.“Личность и его формирование в детском возрасте”.Москва 1968 й
5. И.С.Кан. “Психология ранней юности”. Москва 1984 й

INDIVIDUAL-TYOLOGICAL CHARACTERISTICS AS ADAPTATION OF YOUNG ATHLETES TO SPORTS ACTIVITY

Jalolova.Z.S

Jizzakh State Pedagogical University social and humanitarian sciences
teacher of the department

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7315828>

Abstract. *In this article, it is highlighted that social factors and, most importantly, individual characteristics are important in the adaptation of young athletes to sports activities.*

Key words: *sport, psychology, individuality, temperament, adolescent.*

ИНДИВИДУАЛЬНО-ТИПОЛОГИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ КАК АДАПТАЦИЯ ЮНЫХ СПОРТСМЕНОВ К СПОРТИВНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация. *В данной статье подчеркивается, что в адаптации юных спортсменов к спортивной деятельности важное значение имеют социальные факторы и, главное, индивидуальные особенности.*

Ключевые слова: *спорт, психология, индивидуальность, темперамент, подросток.*

INTRODUCTION

In sports activities, the mental world of the athlete consists of a continuous set of activities, one of which directly requires the other, and they rule in a way similar to a continuous chain system. For the same reason, impressions of the external environment, memories of the past, creative imaginations about the future, good intentions, desires, goals and wishes, reasoning, thoughts and problems, emotional experiences, volitional qualities are present in the psyche of a young athlete. due to their continuous interchange, a solid foundation is prepared for the ontogenetic world. It is observed that the passage of the spiritual world, its speed, content, scope of form, characteristic, character, quality, and mechanism are manifested in different ways in a single person. That's probably why people tend to respond quickly or slowly, easily or with difficulty to natural phenomena, factors, influence forces.

LITERATURE ANALYSIS AND METHODS

In the adaptation of young athletes to sports activities, the individuality and character of the teenager are of great importance. Because a teenager reacts to external influences more or less relying on the experience he has gained in life, and at the same time accelerates the process of adaptation to the environment in which he lives and to the sports field, which has become a certain part of his activities. An athlete 's temperament plays an important role in his adaptation to sports circles. It should be emphasized that adaptation of athletes to sports circles is directly related not only to temperament, but also to motives, mental states, and emotions. In psychology, it is emphasized that there is a certain degree of difference between individual dynamic characteristics related to temperament and dynamic characteristics of motives and psychological states, emotional experiences. In order to distinguish between them, additional symbols are introduced and described in a unique way. It is appropriate to highlight some of them. 1. The same characteristics of extraordinary temperament, in contrast to motive, mental state and events, are expressed in this person himself, in his various activities, behaviors, behavior.

2. Temperament characteristics are stable, unchanging, and stable throughout human life and activity (lifetime) or in a certain part of it (regardless of the reason for susceptibility to influence) due to the fact that they are related to the factor of natural conditioning.

3. The different characteristics of temperament characteristic of a single person are not combined with each other illegally, but they are mutually embodied on the basis of a certain law, and the same characteristics create a unique structure that characterizes his types.

4. Temperament characteristics in the science of psychology mean a set of stable, unchanging individual-typological characteristics of the psyche that determine the dynamics of the mental activity of a particular teenager. These characteristics form a relatively invariable structure describing the type of temperament in motives, mental states, goals, and activities with different forms and content.

Temperament and character are characteristics of an individual that are evident in social relationships. By character, we understand the individual features formed in a person under the influence of environment and education and manifested in his volitional activity, self-relation to the surrounding world (other people, work, things) . These psychological characteristics of adolescent sports athletes are manifested in concrete conditions. Concrete conditions are characterized depending on the development of each society. Sport is one of the most important activities of a person. Because a democratic society and concepts about this society cannot be imagined without physical abilities.

In sports, a person matures physically, and physical development affects the growth of mental qualities in a person. These two are organically connected and cannot be separated. Thus, a person is a natural being and has psychological characteristics. These characteristics mature in the course of the individual's activity. Sports Sports are one of the concrete, most important activities of a person. Therefore, sports are one of the means of personal development. Therefore, sport is of great importance in the comprehensive education of a person.

DISCUSSION AND RESULTS

Sports require high speed and agility to exert maximum neuromuscular effort in order to achieve a discharge or set a record. Sport is distinguished from other types of human activity by its strength. In the process of sports, the movement skills of a teenager develop at a high level. Also, voluntary and other psychological qualities of a person improve in sports. In this period, the essence of engaging young people in one or another type of sports is that if a teenager spends the period of playing sports well, high physical ability, will and character will be cultivated, as well as a worldview will be formed. On the contrary, if a teenager is deprived of physically active games or does not play sports during this important period of growth, it will be difficult for him to rise to the level of a fully mature person in the course of his life.

So, playing sports during a certain period of the growth process in a teenager educates the most important physical qualities for future life: agility, dexterity, courage, physical beauty and other important qualities. When an athlete engages in one or another type of sport, he always aims to achieve high results . And this from a teenage athlete:

- As a result of long-term training, it requires general physical development, highly developed physiological functions of the body.

- Thinking in an athlete requires a high degree of operationalization. Because in sports, there are often issues related to methods and tactics that require immediate resolution. This necessity develops the ability to think in sports. In addition, emotions, perception and other mental processes mature in sports.

•The results of scientific investigations show that sports play an important role in training the temperament and character of a sports person, and when examining coaches and athletes with many years of experience, it is rare for them to have an empty nervous system. However, people with an empty nervous system are often found among people who do not play sports.

•Phlegmatic-tempered person cannot run fast in close distance, and he cannot move fast in boxing, but it has been proved that such a change of the nervous system as a result of training can take over some sports.

•Choleric - temperamental people are very suitable for short-distance running and boxing, but they are very excited during the competition, they get angry quickly when overcoming obstacles. As can be seen from the above, the individual-typological characteristics of each young athlete are of great importance in the adaptation of athletes to sports activities. Based on this point of view, in the process of adaptation of young athletes to sports activities, it is appropriate to pay special attention to young people in each sport. In the adaptation of adolescent sportsmen to sports circles, the adolescent's family conditions, the main activities of his friends around him, upbringing in the family, the distance and proximity of the gym where he attends training, the location of the gym, the uniqueness of the coach and psychological knowledge. Having, the main thing is related to his sincere love for the sports field he has chosen. The influence of social factors and individual-psychological characteristics on the teenager, education and the surrounding environment are of great importance in the adaptation of adolescent athletes to sports clubs. In conclusion, we think it is appropriate to point out the following.

•Sports are of particular importance in the harmonious development of the adolescent athlete.

•The mental processes of the adolescent sports athlete influence the improvement of sports activities, and sports, in turn, play the role of the main resource in the growth of this process at a high level.

•High results in sports cannot be achieved without the will-ideal qualities of a teenager. These qualities are formed in concrete sports conditions.

•Sport is a powerful source of positive change in a person's temperament. According to the successful adaptation of young athletes to the new professional activity in the environment of sports activities, the respondents are conditionally divided into the following three groups: 1) successful (successfully adapted to sports activities - those who have high results and are satisfied with the creative process in the new work activity); 2) relatively successful (partially adapted to the process of their relationship to sports activities - those who have high labor productivity, but are not satisfied with the process of new activity(s)); 3) unsuccessful (those who are not adapted to the new professional activity, have low productivity and are less satisfied with the activity) are divided into subjects of sports activities. The following are the main criteria for successful adaptation: a) high satisfaction with professional activity (generally accepted objective criteria); b) the number of jobs created by the labor entity (additional object criteria); c) reluctance of the athlete to change his professional activity in cases where he is offered a benefit for other sports activities (main subjective criteria); g) factors such as meaningful indicators of life (additional subjective indicators) are accepted. Thus, the study showed that 66 (45.1%) athletes formed a social group that showed a high level of adaptation to success. That is, when analyzing the activities of this category of respondents, their interest in sports increased due to

their foresight and proper planning of sports training . 17 (11.5%) test subjects belong to the social group consisting of unsuccessful sports subjects. It was found that their interest in sports activities has decreased or is insignificant, their participation in training has decreased as before, their satisfaction indicators are low, and they want to change their fields of activity and have not been able to adapt to this professional activity at all. Also, another 64 respondents who participated in the study belong to the group of relatively successful sports subjects. The results show that their participation in training has increased to a certain extent and their number has increased.

CONCLUSION

When conducting the pilot phase dedicated to the experimental study of the socio-psychological adaptation of young athletes to sports activities, it was considered appropriate to pay attention to the instructional recommendations that are followed in the study of experimental psychology and social thought at the maximum level. This was the basis for drawing the following scientific conclusions: –sports motives that cause the choice of sports activities and factors affecting personal adaptation in a changing environment, in particular, although a person cannot change the natural conditions, by forming a healthy psychological environment in the sports team, young athletes can be socialized even in unfavorable conditions - psychological adjustment can be increased; –socio-psychological adaptation to sports professional activity can be divided into five levels: lower, below average, middle, above average, and high levels, and these levels are: a) the state of entering into mutual relations; b) not to engage in long-term external and internal conflicts during sports activities; c) satisfaction of sociogenic needs; g) be prepared for role expectations that may be presented by society (sometimes a non-reference group); d) helps in determining whether one can demonstrate his creative abilities independently and confidently, and determines the extent of social-psychological adjustment.

REFERENCES

1. physical culture and sport: teacher for study. higher fly zavedeniy / G.D. Gorbunov, E.N. Gogunov. - M.: Izdatelsky center "Academy". 2009. – 256 p.
2. Gapparov Z.G. "Sports psychology". "Mekhridaryo" LLC, 2011.

SCIENTIFIC-PEDAGOGICAL BASIS OF THE ACTIVITY OF NECESSARY PHYSICAL EDUCATION TEACHERS

O'rozbayev.J.T

Jizzakh State Pedagogical University social and humanitarian sciences
teacher of the department

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7315837>

Abstract. *In this article, the main terms encountered in the scientific pedagogical activity of the future physical education teacher, the correct organization of pedagogical activity, the special attention of future physical education teachers during their scientific pedagogical activity necessary aspects and the need for an approach, as well as the organization of innovative and technological activities of the future physical education teacher are discussed.*

Key words: *Physical education, pedagogical activity, pedagogical skill, innovative activity of the future physical education teacher, creativity, technological approach.*

НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НЕОБХОДИМЫХ УЧИТЕЛЕЙ ФИЗИЧЕСКОЙ ВОСПИТАНИЯ

Аннотация. *В данной статье рассмотрены основные условия, встречающиеся в научно-педагогической деятельности будущего учителя физической культуры, правильная организация педагогической деятельности, особое внимание будущих учителей физической культуры в ходе их научно-педагогической деятельности, необходимые аспекты и необходимость подхода, а также организация инновационно-технологической деятельности будущего учителя физической культуры.*

Ключевые слова: *физическое воспитание, педагогическая деятельность, педагогическое мастерство, инновационная деятельность будущего учителя физической культуры, креативность, технологический подход.*

INTRODUCTION

One of the priorities of our country's policy is to raise a generation that is both physically and mentally healthy. Because today, in the conditions of globalization processes that are intensifying in the countries of the world, raising a highly moral and physically fit generation is one of the most important factors that determine the future of our country and realize the noble goals of our people. In the implementation of this good deed, its legal foundations have been created, and extensive work is being done. In particular, the Decision of the President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev of June 3, 2017 "On measures for the development of physical education and mass sports" No. Decree No. PF-5368 "On measures to fundamentally improve the management system" is of particular importance in the further development of this field. One of the main goals of these decrees and decisions is to deepen the theoretical and practical knowledge in this field, to correctly formulate the concepts and terms of skills and qualifications related to physical education. In fact, at a time when the processes of globalization are becoming more and more intense, the attention paid to physical education teachers, who are directly involved in the general and special physical training of young people, is gaining importance in this regard. After all, one of their important services is to direct students to educational, cultural, medical, industrial construction, and production professions, and secondly, they serve to a certain extent to arm them with special physical training. Today, the teachers teaching the young generation must fully master modern innovative technologies, have the skills

to use information and communication tools wisely, and be familiar with all the secrets of education. will be done.

When studying the issues related to the scientific pedagogical activity of physical education teachers, first of all, it is appropriate to analyze the content and essence of the concepts related to this phenomenon. In particular, we can see that the concept of "physical education" itself has been given several definitions. "Physical education is a pedagogical process aimed at improving the human body morphologically and functionally, forming and improving basic movement skills, skills, and related knowledge important for his life " [3]. Definitions such as "Physical education aimed at all-round training of the body, education aimed at strengthening health , physical exercises" are given [13].

LITERATURE ANALYSIS AND METHODOLOGY

In different directions, whether he is a mathematician, physicist, historian or physical education teacher, his work style is directly related to pedagogical activity . The meaningful and high-quality conduct of the lesson , in turn, is closely related to his pedagogical skills, pedagogical skills, pedagogical competence, and pedagogical activity in general. The famous Russian pedagogue V. A. Sukhomlinsky : "One of the secrets of pedagogical leadership is to arouse interest in teachers' regular research and analysis of their work. " Whoever tries to distinguish between good and bad in his lessons, in his interactions with students, and to share his achievements and shortcomings in time, will have achieved half the success of pedagogical activity" expressed [12]. From this point of view, a young future physical education teacher, who has just started his pedagogical activity, cannot relax physically and mentally or completely relax.

As we know, this feeling is called "relaxation" in psychology, and it is recognized as an assessment of negative situations in people's work. In order for each physical education teacher to fully master the pedagogical skills: first, he must have mastered the educational subject based on the requirements of the time; secondly, to have psychological and pedagogical knowledge (to be able to use methods appropriate to the character of students); thirdly, it is important that it contains pedagogical curiosity and self-sacrifice. Russian scientist I. P. Rachenko expresses the following opinion about pedagogical skills as a part of pedagogical art: "Pedagogical skills are the teacher's perfect mastery of pedagogical and psychological knowledge, professional qualifications and skills, interest in his profession, developed pedagogical thinking. and intuition, moral-aesthetic attitude to life, confidence in one's own reasoning and firm will are understood" [11].

Also, in the pedagogical activities of the future physical education teacher, it is most important for the future physical education teacher to be devoted to the teaching profession, to have a perfect knowledge of the teaching methodology of his subject, to be able to demonstrate his pedagogical skills, and to be able to use pedagogical techniques properly. is one of the important components.

CONCLUSION

It should be noted that every future physical education teacher is always engaged in education and upbringing of students and interacts with them in parallel with delivering physical exercises to students. Since every student is constantly developing mentally, spiritually and physically, the future teacher should be in constant communication with them, taking into account each of their psychological character and physiological characteristics, the mechanisms

of influence. , first of all, it is necessary to study the theory of psychology and education in a perfect way, and constantly develop his professional activity. In this regard, we believe that future physical education teachers should pay special attention to the following during their scientific pedagogical activities:

mastery of the system of knowledge on physical education ;

having the skills and qualifications to fully deliver physical exercises to students; - knowledge of the basis of general methodological sciences, in particular, current issues of state policy, together with the mastery of one's own science;

- to be able to independently analyze the social problems and processes taking place around them from their point of view ;

- acquiring knowledge about the spiritual image of students during the educational process

- able to apply modern pedagogical and psychological knowledge based on the age characteristics of the students ;

- able to independently acquire new knowledge , improve it and use it on a scientific basis in one's work;

- being able to use regulatory legal documents individually in their scientific and pedagogical activities;

- compliance with the culture of the problem;

- able to analyze acquired knowledge based on a critical approach;

- able to clearly convey the acquired knowledge to the students ;

- the formation of a sense of responsibility for one's profession;

mastered one of the foreign languages as a means of professional qualification or scientific communication exchange during the pedagogical activity ;

- ability to effectively use modern information technologies;

- ability to use modern pedagogical technologies in pedagogical activities , etc. Also, future physical education teachers must have a perfect knowledge of the terms of physical culture used in their pedagogical activities. Of course, the use of terms by the teacher in a comprehensible, clear and appropriate manner has a direct impact on the quality of the student's physical training.

In fact, we all use the terms of physical culture today in our daily life. We can meet them and come across them in almost all subjects in educational institutions . It should be noted that "today there are more than 15,000 concepts and terms specific to about 300 sports that exist worldwide " [10]. Physical education teachers should be able to speak deeply, impressively, logically, beautifully in the process of working with students in their pedagogic activities, and should be able to use expressions of educational importance. must be able to use it. It should not be forgotten that the speech of the teacher is a source of example for every student, even if he carelessly provokes his anger and violates discipline, not by rude treatment, insults, humiliation, touching his personality, but should have the ability to get out of the situation with a positive approach. While the teacher conducts the lesson, his voice should be a tool to control the audience. During the explanation of exercises related to physical education, he should be able to express what the students should emphasize by raising and lowering his voice at the appropriate place.

DISCUSSION

It is possible to consider the following specific approaches that play an important role in the scientific and pedagogical activities of future physical education teachers: 1. Creative

approach . 2. Innovative approach. 3. Technological approach. Every future physical education teacher should be able to find ways to interest his students in the lesson based on a creative approach during the lesson . In this regard, the famous psychologist Dale Carnegie said, "There is only one way to motivate and interest a person to do something. And if it is, it is to awaken a real desire to do the work in that person's heart. Coercion and torture do not work..." [4], it is not for nothing that he emphasized, of course. At this point, it is appropriate to comment on the concept of creativity. "Creativity" (from the English "create" - to create, "creative" [6] - the ability of a future teacher to quickly make decisions related to the solution of problems encountered in the course of classes and their solution represents a high-level new creative approach. In the dictionary of pedagogical terms , creativity is explained as follows: "Creativity (creativity) is a mental process that leads to the ability to create something new, unique, thinking, idea and solution" [8].

Creativity is the readiness of the future teacher to create new ideas and positively solve existing problems aimed at ensuring the effectiveness of training, unlike the traditional approach and thinking of students in the process of training, clearly the ability to find a solution to the existing problems and eliminate them in order to achieve the goal is formed, it helps to solve the problems that have arisen by chance in a reasonable and quick manner. It can be seen that creativity is manifested in the scientific pedagogical activity of future physical education teachers in the following cases: - the fluency of the teacher's thought and speech; - the teacher can direct his thoughts according to a clearly defined goal; - uniqueness (originality) in the teacher's creativity; - the curiosity of the teacher, the creativity of new ideas, the breadth of imagination, the ability to create hypotheses; - study of the student's ability, ability and accurate assessment; - the teacher has mastered the science methodology and applied it to the educational process; - the teacher creatively shares ideas with his colleagues on new information about science achievements; - able to independently learn advanced foreign experiences related to the teacher's field and apply them in practice; - the teacher continuously improves his knowledge, skills and qualifications; - the teacher can gain the student's trust, find a way to his heart and communicate with him. President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev said, "Today we are moving to the path of innovative development aimed at radically renewing all spheres of state and community life. It's not for nothing, of course.

Because in today's fast-paced world, who wins? A country that relies on new ideas, new ideas, and innovation will win . " Innovation is the future" [1] is also important. After all, it is difficult to imagine today's education sector without innovation. On the other hand, based on the nature of the era, the need to create new pedagogical technologies in preparing future physical education teachers for innovative activities, and managing the activities of students in the educational process is, first of all, a direct effect of physical education training. It should not be forgotten that it is inextricably linked with the education of a well-rounded person. The main features of the innovative activity of physical education teachers are expressed in the following:

- 1) harmonizing the philosophy of creative activity with concepts of physical education ;
- 2) acquisition of pedagogical research methods;
- 3) ability to create author's concepts;
- 4) ability to plan and carry out experimental work;
- 5) to be able to use the experiences of other researchers-pedagogues;
- 6) cooperation with colleagues;

to exchange ideas and provide methodical assistance ;

8) prevention and elimination of conflicts;

9) applying innovations to physical education lessons, being able to adapt them to one's own conditions [2]. Therefore, the innovative activity in the scientific pedagogical activity of the future physical education teacher is manifested in the following: - creative approach; - creative activity; - technological and methodological training in delivering news; - new thinking; - based on national and universal values in the culture of behavior; - application of new pedagogical technologies; - in professional skills. Based on the above, it is no exaggeration to say that innovative activity is one of the main factors that determine all the successes of a physical education teacher, a process that increases his professional and pedagogical skills and positively affects the quality of education . . In the course of today's global changes , the need for an innovative approach in the continuing education system is increasing. In particular, it creates the need for an innovative approach to physical education based on modern pedagogical technologies. The innovative approach can be considered as a process of continuously organizing the educational process based on innovations with new ideas , technologies, modern interactive methods, and is formed and improved during the teacher's research. The implementation of an innovative approach by a future physical education teacher in the educational process brings the essence of his pedagogical activity to a new perspective. The technological approach is of great importance in the effectiveness of the scientific pedagogical activity of the future physical education teacher . We believe that technologies should be distinguished from certain techniques or methods of influence.

In particular, the dictionaries explain that "technique (Greek *techne* - art, skill, ability) is a set of skills and methods used in a certain activity" [7]. In some scientific sources, it is defined as "technique (*techne*-skill, art) - a set of means and methods of changing and mastering nature in order to satisfy the material needs of man " [5]. In the national encyclopedia, a more precise definition of technology is used , that is, "technology is a set of tools and skills that allow a person to influence the surrounding nature in order to obtain material wealth and meet the needs of people and society. Its main task is to ease human labor and increase labor productivity. It allows effective use of natural resources , mastering the depths of the earth, the world's oceans, and outer space ” [14], it was explained. So, we can say that technology is a set of methods and guidelines that can be used in any field , and it is the main tool of the human activity process. "Technology - 1) a pedagogical phenomenon that embodies the laws of personal training , upbringing and development and guarantees the final result; 2) education is also defined as a classification of methods of organization of the educational process, its management, organization of pedagogical and educational activities" [9]. Therefore, a part of the technological approach is a set of specific methods of pedagogical activity that show ways to eliminate problems that arise on the way to a specific goal set by teachers to improve the quality of education. is considered The technological approach consists of certain necessary elements: - goals and tasks; - primary sources; - strategic and tactical programs of resource use; - methodology of using resources; - principles of conducting certain events; - development of projects; - such as making work plans. We believe that it is appropriate for a future physical education teacher to carry out scientific pedagogical activities based on the following technological process: - gathering new knowledge; - bringing into one system; - step-by-step delivery of accumulated knowledge to students. Therefore, the technological approach creates

new opportunities for the teacher to comprehensively analyze various innovative trends, as well as solve problems that may arise during the course of the lesson.

CONCLUSION

Based on the above analysis, it is possible to draw the following conclusion: firstly, the ongoing comprehensive reforms are not only the issue of personnel training in various fields, but also the need to fundamentally improve the scientific and pedagogical activities of personnel in the field of physical education in educational institutions; secondly, the analysis of the issues related to the scientific pedagogical activity of the future physical education teachers shows that, despite the existence of views and sources on the topic, it shows the need to research this issue purely pedagogically; thirdly, it is desirable for the future physical education teacher to create the necessary conditions for the thorough assimilation of knowledge, taking into account the interests, abilities and requirements of the students, using the modern achievements of the science and pedagogical technologies in the course of their scientific-pedagogical activity; fourthly, today's future physical education teachers need to be able to effectively use creative, innovative, and technological approaches that play an important role in their scientific and pedagogical activities; fifthly, every teacher should aim to develop pure-minded, brave, well-behaved, determined, morally and physically mature individuals in the course of classes. This, in turn, will be the basis for the formation of mature personnel who will serve the development of our country in the future.

REFERENCES

1. Mirziyoyev Sh.M. Address of the President of the Republic of Uzbekistan Shakhkat Mirziyoyev to the Oliy Majlis. - T. "Uzbekistan" NMIU, 2018. - P.19-20.
2. Abdullaeva Sh.A., Khurramov E.E. Preparation of future physical education teachers for innovative activities // Modern education / Sovremennoe obrazovanie. 2016. No. 5. – B.15-16.
3. Abdullaev A., Honkeldiev Sh. Theory and methodology of physical education. Study guide. T., UzDJTI, 2005. p. 12.
4. Carnegie D. Confession is not defeat. Art magazine. T.: 2009. p. 28.
5. Mamashokirov S. Panic or truth. "ECONOMY - FINANCE", 2012, -192 - p.
6. Muslimov. N.A., Usmonboeva M.H., Sayfurov D.M., Toraev A.B. Fundamentals of pedagogical competence and creativity / - Tashkent, 2015.
7. Ojegov S.I. Slovar Russian language. - Moscow: "Russky yazyk", 1984. - S. 692.
8. Dictionary of pedagogical terms. Author group. "Fan" publishing house of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan. - T.: 2008. - B.64.
9. Dictionary of pedagogical terms. Author group. "Fan" publishing house of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan. - T.: 2008. - B.130.
10. Rafiev H.T. Some problems of concepts and terms in the field of physical culture // Proceedings of the international scientific conference on the topic of modern trends in the development of theory and methodology of physical education and sports . - Chirchiq, 2019. - B. 49.

FORMATION OF THE PROFESSIONAL TRAINING OF THE FUTURE PHYSICAL CULTURE TEACHER

Eryigitov D.X

Jizzakh State Pedagogical University Distance education in social and humanitarian sciences associate professor of the department

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7315846>

Abstract. *This article describes the development of professional training of future physical culture teachers, the technology of forming their educational activities, the ways of forming their knowledge, skills, qualifications and creating pedagogical competence.*

Key words: *physical education teacher, educational activity, formation of educational activity, systematic approach, technology of formation of educational activity.*

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ

Аннотация. *В данной статье рассмотрены вопросы развития профессиональной подготовки будущих учителей физической культуры, технологии формирования их учебной деятельности, пути формирования у них знаний, умений, навыков и формирования педагогической компетентности.*

Ключевые слова: *учитель физической культуры, учебная деятельность, формирование учебной деятельности, системный подход, технология формирования учебной деятельности.*

The problem of forming the educational activity of the future teacher traditionally attracts the attention of experts in the field of psychology and pedagogy of higher education. It is studied not only as a subject of independent review, but also as part of the study of related problems to one degree or another: continuity of higher and secondary schools, adaptation of secondary school graduates to conditions of higher education, continuation of secondary school students in secondary educational institutions, adaptation of secondary school graduates to educational conditions in higher educational institutions, secondary education ensuring the integrity of the activities of lim schools. formation of components of students' educational work, organization of independent work of students and formation of their readiness for self- education, individualization of education in higher educational institutions, etc. Such a wide field of research, on the one hand, speaks of a deep study of the problem under discussion, and on the other hand, it testifies to its inexhaustible relevance.

This is natural at the junction of two qualitatively different educational systems, each of which has its own unique form and methods of educational work. The analysis shows that the general education school does not adequately prepare its graduates to continue their studies at the university, the general level of preparation of school students is low and there is no tendency to increase it in the next five years. The school does not, and according to the existing education system, it cannot enslave a "ready" student. Academic activity of first-year students is mainly formed spontaneously, randomly and is accompanied by a significant decrease in academic efficiency and serious difficulties in the general educational nature. In the process of further education at the university, the majority of students will certainly adapt to the organizational and pedagogical features of higher education.

A control experiment and an analysis of scientific research literature show that special, targeted unemployed students become full subjects of educational activities only by the 3rd-4th year. At the same time, a large number of future teachers feel the consequences of the gaps and deformations that occurred at the initial stage of university education. Their learning activities are mainly formed by "trial and error", that is, in the most ineffective way. The culture of educational activity of such students is usually low, mainly irrational techniques and methods of teaching are used, the prospects of creative development of a specialist in professional activity are doubtful. According to our observations, most of the first-year teachers do not take into account the specific features of the initial stage of education in higher educational institutions in their methodological research. Nevertheless, the teachers who teach in the following courses believe that they are completely prepared to prepare students and teach their subjects without providing adequate explanations on how to master the learning material.

As a result of the surveys, we found out that even graduate students are not familiar with the concept of "learning activity" and do not fully understand the need for self-development in this regard. In the faculty of physical education, the situation is aggravated by the specific features of the educational process based on a number of features of future professional activity: - a wider educational space compared to the classroom; - diversity and complexity of the environment during classes; - a lot of equipment that can be life-threatening if misused; - high physical activity of students, fraught with the possibility of injury; - working with different age groups in one school day; - different levels of students' physical development and health status; - simultaneous conduct of classes with boys and girls, differences in assignments; - considerable expenditure of not only mental, but also physical energy; - increase in requirements for the educational and material base; - the difference in clothing from teachers of other subjects, etc. The above reasons, as well as combining educational activities with active sports, always maintaining a good physical shape, and frequent absences from related classes, deliberately put students of the Faculty of Physical Education in an unfavorable learning environment.

Thus, concluding this stage of the research, we can emphasize the relevance of the problem of formation of educational activities of the future physical culture teacher and the timely search for ways to solve it. There is an objective need to correct the educational process in terms of real readiness of school graduates to continue education at a new, more complex level. Methodological support plays an important role in the scientific study of educational activity and practical actions on its formation. First of all, it is necessary to consider the main category of research - educational activities. It should be said that its analysis can be done on different bases. At the same time, it is clear that one of the most influential directions in the science of psychological and pedagogy - the general theory of activity - is impossible not to mention. According to this theory, activity is a practical change of the objective world by a social person, and therefore, the change in the active subject itself takes place in the process of concrete activity, which differs according to the criteria of motives that motivate them. Actions - processes and operations subject to goals - methods of performing actions related to the conditions of their implementation are distinguished within the scope of activity. As a constitutive characteristic of activity, its objectivity is considered, which is manifested in the characteristics of mental reflection. Thus, educational activity is one of the main types of human activity that arises due to a special need to change the active subject, to change oneself in the educational process.

While conducting a structural analysis of students' educational activity, we rely on the general structure of human activity and the form developed in the general psychological theory of that activity. DBElkonin, VVDavydov, AKMarkova and others believe that educational activity repeats, repeats the structure of all human activities within it. In the most general examination of the structure of human activity, they distinguish three main links: motivational-indicative, central (executive) and control-evaluative. This basic model, VVDavydov, in each specific case, research should be properly oriented based on the characteristic features of the type of activity being studied. Interpreting this scheme in relation to the future teacher's educational activities, we distinguish the following components in it: motivational-valuable, meaningful, activity-practical and control-evaluation.

The analysis of dissertations and monographs on relevant topics shows that most authors rely on the above structural model in their scientific research. At the same time, many works, as a rule, are devoted to the development of any component of educational activity. Undoubtedly, the raised aspects of the problem are relevant and require in-depth development. But the fact is that in their disintegration, the integrity that was originally characteristic of educational activity by its status is lost. In our opinion, educational activity should be studied and formed not in the one-sidedness of certain components, but in their structural unity. Orientation to include various aspects of the analysis of educational activity into its holistic view is determined by a systematic approach, the main rules of which are aimed at integrative processes, synthesis of the whole. Learning activity cannot be reduced to one of the identified components: a complete learning activity is always their unity and interaction. They can turn into each other - these changes are the dynamics of educational activity and its property as a systematic object. It is easy to understand that such an interpretation differs from a comprehensive understanding of educational activities, as any process of acquiring knowledge, skills and competences, which is still widespread in practice. The uniqueness of the educational activity is that it is always connected with the student's entry into the new reality, assimilation of every aspect of it. Therefore, in our practical actions, we tried to develop not individual components of educational activity, but a complex of their interdependence and interaction.

The analysis of the existing directions of development of the raised problem revealed a very wide arsenal of ways to solve it. The main directions are as follows: strengthening the preparation of schoolchildren for higher educational institutions; activities of preparatory courses for applicants; development of special courses aimed at adapting newcomers to university teaching; formation of general educational skills within certain subjects. Each of these areas has its advantages and disadvantages. Together, they give a bright pedagogical picture. However, at the stage of theoretical analysis, it becomes clear that the preference for any of the ways in question is doomed to a previously limited effect. The fact is that separate activities (even if carefully prepared) are not a single, integrated system of targeted actions, but rather scattered fragments. In our opinion, it is appropriate to refer to the systematic approach here, to use it as a methodology at a certain scientific level. Educational activity is considered as a systematic object, and it is known that the study of the system is inseparable from the study of the conditions of its existence. And since the educational activity is not formed at once, but goes through several stages in its development with its own conditions, the technology of its formation should consist of several stages with appropriate goals and tasks. As the main means of achieving them, taking into account the dynamism and versatility of the studied phenomenon,

there is a logical and consistent combination of practically proven methods of shaping the educational activity of the future teacher. Such an approach to solving the problem allows not only to take into account the uniqueness of each stage of the work more fully, but also to make the most effective use of the accumulated scientific and practical experience.

REFERENCES

1. Nazirzhon Rakhmatovich Akhmadov . Teenage suicide. causes and prevention. Bulletin of integrative psychology. (magazine for psychologists). 2021, Issue 23. 30-34 Art.
2. Akhmadov Nazir Rakhmatovich. Suicidal behavior in adolescents. Bulletin of integrative psychology. (magazine for psychologists). 2021, Issue 22. 13-15 Art.
3. Akhmadov Nazir Rakhmatovich. Reasons for suicidal behavior. Bulletin of integrative psychology. (magazine for psychologists). 2020, Issue 21. 60-62 Art.
4. Nazirzhon Rakhmatovich Akhmadov. Causes of suicide in childhood and adolescence. Topical issues of psychology, pedagogy, philosophy collection of scientific articles of the XXI century. Kyiv-Bukhara 2020. 14-17 Art.
5. Akhmadov Nazir Rakhmatovich. Causes of suicide among teenagers. Bulletin of integrative psychology. (magazine for psychologists). 2019, Issue 19. 60-63 Art.
6. Akhmadov Nazir . Socio-psychological characteristics of the rehabilitation of disadapted adolescents. Integration of Pragmalinguistics, Functional Translation Studies and Language Teaching Processes. International Scientific Conference, December 18-19, 2021
7. Nazirzhon Rakhmatovich Akhmadov Psychological foundations for the rehabilitation of maladjusted adolescents. Fan, ta'lim va amaliyot integratsiyasi ISSN: 2181-1776. Nashr: March 03, 2022. pp. 79-84
8. Nazirjon Rakhmatovich Akhmadov. Causes of suicide among teenagers. A collection of materials of the international scientific and practical conference on "Improving the national education system based on innovative approaches". Navoi-April 23, 2021. Pages 85-88.

THE IMPORTANCE OF THE ROLE OF SPORTS AND GAMES IN THE SYSTEM OF PHYSICAL EDUCATION

Lutpullayev. B.I

Jizzakh State Pedagogical University social and humanitarian sciences
teacher of the department

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7315877>

Abstract. *In the article physical education of sports games in the system place and importance about word done _ Sports games features , sportc from sports games in training of practitioners health improve duties solution to do and to them sports propaganda their work take to go issues cover received*

Key words: *physical education, sports, sports games, physical exercises, action games, physical activity, tool.*

ЗНАЧЕНИЕ РОЛИ СПОРТА И ИГР В СИСТЕМЕ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ

Аннотация. *В статье физкультура спортивных игр в системе место и значение слова сделано _ Особенности спортивных игр , виды спорта от спортивных игр в тренировке физкультурников решение задач по улучшению здоровья занимающихся и к ним спортивная пропаганда освещаются вопросы их работы. полученный*

Ключевые слова: *физическое воспитание, спорт, спортивные игры, физические упражнения, подвижные игры, двигательная активность, инструмент.*

Human perfect development of sports games in assistance efficiency , first of all , their to himself special characteristics , secondly , their participation which of people to the body deep different effect , physical adjectives development and vital tool skills development with explained ; thirdly , different age people for readiness and readiness (physical activity level wide scale in order put - unimportant , to health directed from training the most high level sports level physical and spiritual to stress) ; fourth , emotional charge with , this on the ground everyone equal - "both old and young " ; fifth , sports games are unique landscape , therefore for them other sports _ with comparing it won't be . At school initial sports games in classes elements physical education in their classes open the games teaching in the process is studied . Sports games straight away learning starts from the 5th grade .

Physical education 3 games per program includes - basketball , football , hand ball , of them one optional is studied . The eighth from class starting from to the program volleyball is also included . Sports games common and professional education in institutions physical education in the field wide demonstration done _ Study in their work this basketball , volleyball , hand ball , soccer , from school except in work , physical education , sports and recreation while above telling of the passed except table tennis , badminton and others is taught . Sports games almost all sports _ according to athletes common physical preparation , physical qualities development and motor experience of athletes in enrichment efficient tool as wide is used . Sports games main features from that is external _ from the games different as they are not only of muscles main groups , maybe in general man for necessary has been another many qualities , for example , agility , endurance , speed skill and physical strength they develop . Har a sports game known of indicators work improves . Physical of virtues besides , physical didn't happen qualities logic exists _ to the situation fast relationship development contribution adds , that is

briefly in other words , a person mental develops . port games non-standard or to the situation about physical are exercises . This exercises "motor movements in execution structure , direction and strength in advance unplanned , but sports activities different at the points surface coming to situations with the connection is described . Engine duties own on time and right solution to do nerve system extrapolation to do , from sensitivity central nerve to the system entering sure information , nervous of processes high mobility , vehicle apparatus and him supportive autonomous of systems belongs to preparation with depend _ All sports games mixed at speed fast forces with separate stands _ Acyclic actions superiority does _ Purposeful of actions sure execution big important have _ In sports of muscles activity basically is dynamic . However , power technique using muscles significant but short term static stresses develops . This is for sports attraction done of athletes strong preparation serious requirements puts _ In sports games cyclical of actions power variable . Play known at points it is large , submaximal and maximum to be can _ K often game during of an athlete activity short time during is suspended (rules break the ball loss , one minute a break and others) , of power decline and short term stops with recovery processes strengthening need _ They are nerve system of processes high mobility with separate standing qualified in athletes more intensive respectively appear will be Sports games to the body's anaerobic capacity big requirements puts _ If the game very high at pace continue which if (for example , hockey) , anaerobic in the circumstances working the body systems long continue which can't stand stress . This the rules relationship with players to replace permission is given In these sports high to the results reach for anaerobic ability with one aerobic development is also necessary . Sports games variable power their work perform for speed , power , dexterity and special humidity to develop help gives _ Many _ in quantity study downloads common endurance demand for development does _ Sports games with motor skills of those engaged is diverse . Theirs complexity is an athlete on the field fast movement on time the ball take , passes and another game technique to play need _ In sports games , other sports like , tool skills automation Demand will be done .

That 's how much high if so , of an athlete activity so much efficient will be Separately game techniques and even complicated of actions structural parts are also automated to be need _ But the game while playing usual actions ineffective being while remaining such circumstances surface will come Eat it of athletes stereotypical activity created to the circumstances according to change need _ To this conscious respectively and automatic respectively done to be increased extrapolation through is achieved .

With that together , athletes new movement forms which provides new conditional reflexive compounds harvest they do So in sports games stereotypical actions easily change need .This tool activities manager nervous of processes high mobility with is provided . Sports games nervous system of processes mobility improves . Of this indirectly from the indicators one conditional of reflex motor reactions hidden the time is to shorten . With that together , right the answer to choose Demand who does complicated of reactions hidden time is shortened . Hidden of reaction common of time decrease (by 5-20 %) mainly the answer to choose to go of time reduction as a result happen will be Nerve in the system of processes mobility not only movement composition and pace fast change for maybe _ breath get and blood rotation organs is also relevant in the activity changes done increase for is necessary . This bodies their own functions quickly increased going power with increasing and decreasing quickly recovery need _ Game activity fast , agreed and sure actions alb does _ Of this for players and of the ball on the

field location (view and to hear organs by), as well as own of the body status and vestibular and motorized from analyzers come coming out of muscles status about own on time and sure information need _ Sports games support movement devices sure requirements puts _ Players exercises "explosive" strength of muscles , "jumping" endurance, acceleration speed, speed endurance provide need _ The players special strength training skeleton of their ears hypertrophy with together will come But this hypertrophy their speed features not reduce need .

REFERENCES

1. Uzbekistan Republic of " Personnel preparation national program ". " Marifat " newspaper . 1998. April 1 .
2. « Physical education and about sports Law . // Uzbekistan Republic To the law change and additions input about / Uzbekistan Republic Law . " People word " newspaper , September 5 , 2015 , # 174, - P. 1
3. Sokolova N.D. New approaches to the selection of children in the Youth Sports School in the group of elementary training in basketball. // Methodical development. T.: 2007. - 27p.
4. Sports games: Technique, tactics, teaching methods. // Proc. for stud. higher _ ped . textbook establishments. Ed. Yu.D.Zheleznyak , Yu.M.Portnova . M.: Academy, 2004. - 520 p.

MASOFAVIY TA'LIM SHAROITIDA FIZIKA FANIDAN TALABALAR BILIMLARINI FREYM MODELİ ORQALI MUSTAHKAMLASH

Xalilov Sarvar Samadovich

Muxammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

Suyarov Kusharbay Tashbayevich

Toshkent viloyati Chirchiq davlat pedagogika universiteti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7315898>

Annotatsiya. Freymli model haqida soʻz yuritiladi. Ushbu model orqali talabalarni mustaqil fikirlashga undaydigan xususiyatidan foydalanib maʼlumotlar oqimi yordamida toʻgʻri mantiqiy xulosalarni olishga imkon beradi.

Kalit soʻzlar: freym, freymli model, slotlar, atributlar, bilimlarni tasvirlash, maʼlumotlar tuzilmalari, semantik tarmoq.

ЗАКРЕПЛЕНИЕ ЗНАНИЙ СТУДЕНТОВ ПО ФИЗИКЕ В ДИСТАНЦИОННОМ ОБРАЗОВАНИИ С ПОМОЩЬЮ КАДРОВОЙ МОДЕЛИ

Аннотация. Речь идет о каркасной модели. Благодаря этой модели она позволяет учащимся делать логические выводы, используя поток информации, используя функцию, которая побуждает учащихся мыслить независимо.

Ключевые слова: фрейм, фреймовая модель, слоты, атрибуты, представления знаний, структуры данных, семантическая сеть, иерархическая структура.

STRENGTHENING STUDENTS' KNOWLEDGE OF PHYSICS IN DISTANCE EDUCATION THROUGH THE FRAME MODEL

Abstract. This is a wireframe model. Through this model, it allows students to draw logical conclusions using the flow of information, using a feature that encourages students to think independently.

Key words: frame, frame model, slots, attributes, knowledge representations, data structures, semantic network, hierarchical structure.

KIRISH

Masofaviy taʼlim sharoitida professor-oʻqituvchi va talaba oʻzaro fikr va mulohaza yurutishda masofa yoki vaqt orqali ajratilgan sababli, virtual muhitda mustaqil oʻqish imkoniyatidir. Masofaviy taʼlimda sharoitida talabalarni mustaqil oʻqishini tashkillashtirishda, onlayn platforma orqali oʻqitish virtual muhitida savol-javob orqali emas, oʻqitishning zamonaviy didaktik usullari (video maʼruza, koʻrgazmali amaliy mashgʻulot, virtual laboratoriya) orqali yetkazish ijobiy natijalarga sabab boʻladi.

Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 5 iyundagi PD-3775-sonli “Oliy taʼlim muassasalarida taʼlim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng koʻlamli islohotlarda faol ishtirokini taʼminlash boʻyicha qoʻshimcha chora-tadbirlar toʻgʻrisidagi Farmoni Oʻzbekistondagi taʼlim sohasidagi tub oʻzgarishlarning huquqiy asoslari markaziga aylandi. Ushbu qonunga binoan hududlarda yangi oliy oʻquv yurtlarini yaratish, kadrlar tayyorlash boʻyicha zamonaviy taʼlim va ixtisoslashtirish sohasini, shuningdek, sirtqi va kechki taʼlim boʻlimlarini ochish, oliy oʻquv yurtlariga qabul kvotalarini koʻpaytirish muhim islohotlardan boʻlib qoldi. Endi taʼlim sohasida zamonaviy aralash shakllarini oʻz ichiga olgan oʻqitishning zamonaviy shakllarini joriy etish tabora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Samarali innovatsiyalarni kuchaytirish, tartibga solish tomonidan taʼlim berish ham dolzarb vazifadir [1].

Respublika oliy ta'lim muassasalarida o'quv jarayonini uzluksizligini ta'minlash hamda talabalarning bilim olish faoliyatini masofadan turib metodik qo'llab-quvvatlash maqsadida 2020 yil 1 apreldan masofaviy ta'lim platformalari ishga tushirildi. Bunday platformalar, avvalambor, imkoniyati bor talabalarga mutlaqo yangi formatdagi, ya'ni virtual muhitda professor - o'qituvchi va talabalar auditoriyasini shakllantirish orqali o'quv jarayonini tashkil etish imkoniyatini berdi[1].

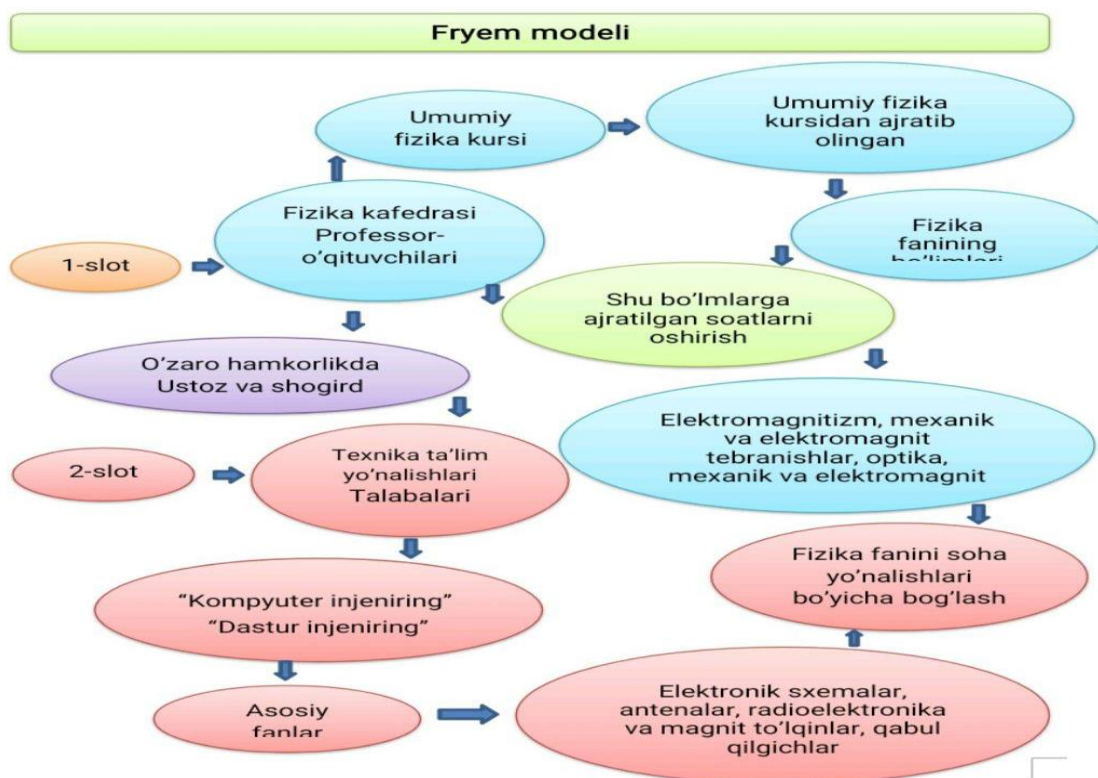
Mustaqil ta'lim talabalarni fikrlashi, izlanishi, yangilikka intilishi va mukammal g'oyalar ustida ishlash kabi ijodkorlik qobilyati shakllanadi. Bunda talaba (ijodkor, izlanuvchi, fikrlovchi kabi) noyob hislatlarni o'zida paydo bo'lishini his qila olishi kerak. Shunda har bir talaba o'zining shahsiy fikrga ega yoshlar safidan joy oladi. Bunda albatta professor-o'qituvchi yo'l ko'rsatadi, yo'nalish beradi. Fizika fanini o'qitishda freym modelidan foydalanib talabalarga tushuntirishda yuqorida aytib o'tilganidik (ijodkor, izlanuvchi, fikrlovchi kabi) mustaqil o'zlashtirishlari mumkin. Freymlar nazariyasini, bilimlarni freymlar bilan tasvirlash g'oyasini va «freym» terminini 1975 yilda M. Minski olimi tomonidan taklif qilingan. «Freym» so'zi ingliz tilidan olingan bo'lib, ramka, deraza, reshgotka, ichki skelet kabi ma'noni anglatadi. Freym modeli qo'yidagicha izohlanadi: talaba bir muddat yangi bir muhitga tushub qolganday yangi mavzuni o'zlashtirish paytida hotirada saqlanib qolgan bilimlariga tayanib, o'tilgan mavzuni o'zlashtirishi mumkin. Freym modeli aynan eslab qolgan bilimlarini tasvirlay olishi va mustaqil fikrlashga undaydi.

Talabalarni ikki toifaga bo'lish mumkin (fizika fanini yahshi biladigan yoki umuman fizika fani bilmaydigan) ligini bilgan holatda qanday qilib talabalarni saralab olish va turlicha bilim darajasida ega ekanligini ham hisobga olish lozim. Masofaviy ta'lim sharoitida barcha

1-slot	Texnika ta'lim yo'nalishlari	“Kompyuter injeniring” “Dastur injeniring”	Talabalar	Asosiy fanlar	Elektronik sxemalar, antenalar, radioelektronika va magnit to'lqinlar, qabul qilgichlar
2-slot	Fizika kafedrası	Umumiy fizika kursi	Professor-o'qituvchilar	Fizika fanining bo'limlari	Elektromagnitizm, mexanik va elektromagnit tebranishlar, optika, mexanik va elektromagnit to'lqinlar
izoh	O'zaro hamkorlik da	Fizika fanini soha yo'nalishlari bo'yicha bog'lash	Ustoz va shogird	Shu bo'limlarga ajratilgan soatlarni oshirish	Umumiy fizika kursidan ajratib olingan

talabalarga bir hil ko'rinishda umumiy fizika kursi bo'yicha o'quv semistri davomida vazifalar berib boriladi. Fizika fanidan yaxshi bilimga ega talabalar berilgan vazifalarni tezda o'zlashtirib, o'z vaqtida bajara olishadi. Aksincha fizika fanidan yetarli bilimga ega bo'lmagan talabalar berilgan vazifani o'z vaqtida o'zlashtira olmaydi. Bu borada freym modelidan

foydalanib talabalarga tabaqalashgan holda turlicha yondashish lozim. Fizika fanidan yangi mavzu bo'yicha ma'lumotlar berib borish paytida talabalarni ikki toifaga ega ekanligini hisobga olib, masalan: 1-slot (bunda fizika fanini yahshi bilimga ega bo'lgan talabalarga mukammalroq o'zlashtirishlari uchun boshqacha bir yondashuv) va 2-slot (bunda fizika fanidan yetarli bilimga ega bo'lmagan talabalarga soddaroq ko'rinishda o'zlashtirishlari uchun boshqacha bir yondashuv) orqali vazifalar berilishi kerak. Masofaviy ta'lim sharoitida texnika ta'lim yo'nalishida o'qiyotgan talabalarni umumiy fizika kursi bo'yicha aynan qaysi bo'limlari sohalariga mos kelishini bilgan holatda, shu qismlariga ajratilgan mavzularni (ajratilgan soatni ko'paytirish) kengroq o'tilsa talabalarni fizika faniga bo'lgan qiziqishlari ortadi.

1-rasm Fryem modelini fizika faniga bo'g'liqlik grafigi

Muhammad al-Xorazmiy nomidagi TATU da 2022-2023 o'quv yilida ilk bor masofaviy o'qitish tizimi joriy etildi va ikki xil (kompyuter injiniring, dastur injiniring) yo'nalish bo'yicha talabalar qabul qilindi. O'qitish tizimi sifatida ELMS platformasida qabul qilingan barcha talabalar guruhlar kesimida shakllantirildi va umumiy fizika kursi bo'yicha sillabus va kalendar reja o'quv semistriga moslashtirilib ELMS tizimga yuklandi. "Kompyuter injiniring" va "Dastur injiniring" yo'nalishlari bo'yicha umumiy fizika kursini o'tilayotgan vaqtda qaysi bo'limlari talabalar sohalariga mosligi aniqlab olinadi. Ma'lumotlarga tayanib, aynan sohalariga tegishli mavzularni kengroq o'tilish kerakligi o'quv sillabusida va kalendar rejada ajratilgan soatlarni ko'paytirish kerak. Hamda, aynan shu mavzuga tegishli bo'lgan ma'lumotlar ko'proq berilsa talaba shu mavzuni o'zi qiziqish bilan mustaqil o'rganishiga turtki bo'ladi. Bu turtkini ya'ni impulsni albatta professor-o'qituvchilar tomonidan fryem modelidan foydalanib beriladi. Bunda fizika fanidan umumiy mavzu yoritib berilgandan so'ng fryem modelidan foydalanib, shu mavzu yuzasidan yo'nalishlariga moslab slotlar o'ylab topiladi va grafigi shakllantiriladi.

1-slot “Kompyuter injineri” va “Dastur injineri” yo‘nalishida o‘qiydigan talabalarga fizika fanini aynan qaysi bo‘limi kerakligini bilish uchun shu yo‘nalishda o‘qiydigan talabalarni asosiy fan predmetini bilish lozim. Misol uchun yuqorida aytib o‘tilgan yo‘nalishdagi talabalarga asosiy fanlar qo‘yidagicha (elektron sxemalar, antenalar, radio va magnit to‘lqinlar, qabul qilgichlar kabi) fanlar o‘tilishini inobatga olib, umumiy fizika kursini (elektromagnitizm, mexanik va elektromagnit tebranishlar, optika, mexanik va elektromagnit to‘lqinlar) aynan shu mavzularini fryem modelida qo‘llash mumkin. Talabalar umumiy fizika kusi bo‘yicha yuqorida aytib o‘tilgan mavzularni yuzaki o‘qib ketadi. Ammo shu mavzular talabalarni sohalariga tigishli ekanligini bildirish uchun fryem modeli juda qo‘l keldi. Fryem modelida fizika fani mavzularga ta‘luqli grafik shakillantiriladi. Quyidagi grafikda texnika ta‘lim yo‘nalishi talabalarini fizika faniga bo‘lgan qiziqishlarini ushbu fryem modelida aks ettirib talabalar diqqatini tortish asosiy maqsad qilib olindi. Fryem modelini dolzarbligi shundaki, masofaviy ta‘limda o‘qiyotgan talabalar ko‘pchiligi ishahsi, darslarga kerishga vaqtlari yo‘qligini hisobga olib, talabalarni mustaqil o‘qib fizika fanini o‘zlashtirishlari uchun fryem modelidan foydalanish qo‘lay. Texnika yo‘nalishi talabalarga fizika fanini o‘qitishda, sohasi bo‘yicha bog‘lab, fryem modelidan foydalanib garfik ko‘rinishida mantiqiy vazifa sifatida beriladi. Professor-o‘qituvchilar uchun talabalarni qay darajada mustaqil fiklash, bilish hamda fanni o‘zlashtira olishi bu oliy maqsad hisoblanadi. Shundagina texnika ta‘lim yo‘nalishida o‘qiyotgan talabalarni fizika fanini mustaqil o‘zlashtirib olishlari sezilarli ortadi, hamda bu dolzarb hisoblanadi.

Fryem modelda berilgan garfik bo‘yicha talaba bosqichma-bosqich vazifalarni bajarishda hotirasida saqlanib qolgan bilimlariga tayanib, berilgan mavzuni mazmuniga e‘tiborli bo‘lishi hamda mustaqil fikrlab, tahlil qilil qilib, o‘zlashtirishlari lozim. Fizika fanidan berilgan vazifani Fryem modelda grafik asosida talabalarga shunday berilish keraki, o‘z sohasi bo‘yicha yetarli bilimga ega bo‘lgan soha vakillari, fizika fanidan berilgan vazifalarni tezda o‘zlashtirib olishadi hamda, hotirasida uzoq vaqt saqlanib qoladi.

REFERENCES

1. Минский М. Фреймы для представления знаний / М. Минский // Психология машин ного зрения. – М.: Мир, 1978. – С. 72.
2. Федорук В.Г. Искусственный интеллект в САПР: Конспект лекций. URL: http://rk6.bmstu.ru/electronic_book/iisapr/ai_lect.html (дата обращения: 02.11.2009).
3. Крэнке Д. Теория и практика построения баз данных. – 8-е издание. – СПб.: Питер, 2003.
4. Гаврилова Т. А., Хорошевский В. Ф. Базы знаний интеллектуальных систем СПб: Питер, 2001. – 384 с.

XORIJIY TILLARNI YANADA TEZ O'RGANISHNI RIVOJLANTIRISHNING ASOSIY USULLAR

Dilbar Meliboyeva Nazarovna

Samarqand viloyati Bulung'ur tumani 34-umumta'lim maktabi ingliz tili o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7316454>

Anotatsiya. Ushbu maqola umumta'lim maktablari o'quvchilarga o'rganayotgan xorijiy tilni qanday qilib tez va oson rivojlantirishni o'rgatishning asosiy usullari haqida ma'lumot beradi.

Kalit so'zlar: talaffuz, yangi ma'lumot olish, yozish, guruhga qo'shilish, taqlid, IPA, sezilarli yaxshilanish, qo'shiq eshitish, kino ko'rish, mobil ilovalar.

ОСНОВНЫЕ МЕТОДЫ РАЗВИТИЯ ИЗУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ БЫСТРЕЕ

Аннотация. В данной статье представлена информация об основных методах обучения учащихся средней школы тому, как быстро и легко освоить изучаемый ими иностранный язык.

Ключевые слова: произношение, изучение новой информации, письмо, вхождение в группу, подражание, МФА, значительное улучшение, прослушивание музыки, просмотр фильмов, мобильные приложения.

THE MAIN METHODS OF DEVELOPING THE LEARNING OF FOREIGN LANGUAGES FASTER

Abstract. This article provides information on the main methods of teaching secondary school students how to quickly and easily develop the foreign language they are learning.

Keywords: pronunciation, learning new information, writing, joining a group, imitation, IPA, significant improvement, listening to music, watching movies, mobile applications.

Darhaqiqat, o'qituvchi yoki murabbiy boshqalarga biron nimani chinakamiga o'rgatishi uchun, avvalo, o'zi o'qib-o'rganmog'i, ta'lim- tarbiya berishda ibratli bo'lmog'i, o'qitish-o'rgatishda sabrli bo'lmog'i kerak. Zamonaviy hayot tarzi insonlardan har qanday yangi narsani tez o'rganish va yangi ko'nikmalarni o'zlashtirish qobiliyatini talab qilmoqda. Hayotning eng muhim sohalaridagi natijalar, umuman hayotdagi inson erishgan yutuqlar, o'z-o'zini anglash va shunga o'xshash narsalarga bog'liq. Bu qobiliyat odamda boshqa odamlardan ustunlikni va yangi marralarni zabt etish imkonini beradi. Shunday ekan maktab o'quvchilari orasida ham zukkoligi, ilmga chanqoqligi, boshqa o'quvchilardan talabchanligi bilan ajralib turadigan o'quvchilarning ham borligi hech qaysi o'qituvchi uchun sir emas Bu kabi o'quvchilar hamma fanni yanada tezroq o'rganishni xohlashadi, qolgan o'quvchilardan ko'ra vazifalarni tez va ortig'i bilan bajarishadi. Agar e'tibor beradigan bo'lsak, ular o'qituvchilardan yanada ko'proq maslahatlar so'rashadi. Agar o'ziga kerakli ma'lumotni olishmasa zerika boshlaydi.

Til o'rganayotgan o'quvchilar tilni o'rganishda yangi va oson yo'llarini axtarishadi. Ularga quyidagilarni ma'lumot qilib berish mumkin.

Eng avvalo, til o'rganuvchilar o'rganish uchun kuniga vaqt topa olishlari va kundalik rejimidagi odatga aylantirishlari kerak. Boshqa so'z bilan aytganda, til o'rganishni xuddi ovqatni vaqtida yegandaek yoki tishlarini har kuni yuvishganidek odat qilib olishlari kerak. Shundan keyingina ular e'tiborlarini quyidagilarga qaratishlari mumkin.

1. Pronunciation every day, ya'ni har kuni talaffuz qilish kerak. Bu jarayon ularga juda yordam beradi, chunki boshqalarga gapirayotganimiz aniq va tushunarli bo'lishi shart. Ba'zi o'rganuvchilarda grammatika va so'z boyligi o'ta yuqori bo'ladi lekin muloqot qilolmaydilar. Sababi so'zlarni ishlatib talaffuz qilib ko'rishmagan va boshqalar ularni tushuna olmaydi. Juda ko'p so'z boyligi bo'lsayu yoki grammatik jihatdan o'ta aqlli bo'lsayu uni ishlatib insonlarga ko'rsatib bera olmasa bu juda achingly holat. Bu narsa asosan o'quvchilarning o'zlariga bog'liq. Agar uni o'qituvchisi imtihonga tayyorlayotgan bo'lsa, unga faqat qoidalar va ishlatilish tartiblarini o'rgatib qo'yishi mumkin, lekin o'qitib yoki gapirtirib ko'rish uchun vaqt ajratmasligi mumkin. Real hayotda esa muloqot uchun aniq va tushunarli talaffuz qilish undanda muhim.

Buning uchun esa tinimsiz mehnat va mashqlar orqali erishish mumkin.

Talaffuz qilishni esa quyidagilar yordamida o'rgansa bo'ladi.

a) IPA- Xalqaro fonetika Alifbosi. Bunda alifbodagi unli va undosh harflarning qay tartibda o'qilishi o'rganiladi. Unlilar ochiq va yopiq bo'g'inda va ikkita yoki uchta unli yonmayon kelsa qanday talaffuz qilinadi, undoshlarning so'zning har joyida kelganda qanday o'qilishi, qolaversa ba'zi undoshlarning talaffuz qilinmaydigan holatlarini fonetika orqali o'rganamiz. Fonetikani esa yoddan bilish kerak. Masalan, book so'zidagi ikkita o harflari u tovushini, school so'zidagi ch harf birikmalari k tovushini beradi, bularni esa yoddan bilmagan o'quvchi fonetkani bilmaydi deganidir.

b) Imitation lessons- taqlid darslari. Bunday darslar hozirgi kunda internetda juda ham ko'p tarqalgan. Ularni ko'rib bemalol talaffuzni o'rganishlari mumkin.

c) Read out loud- ovozni baland qilib o'qish. Agar o'quvchi kuniga 5-10 daqiqa o'zi xohlagan mavzudagi ma'lumotni baland ovozda o'qisa ham talaffuzda ijobiy o'zgarish kuzatiladi. Yoki bo'lmasa oynaga qarab baland ovozda gapirish ham kerak bo'ladi. Yoki o'zini baland ovozda o'qiganini diktafonga yozib olib eshitish ham taxshi samara beradi. Yozib olingan ovozni qayta tinglaganimizda qanday xatolarga yo'l qo'yganimizni bilib olamiz.

12. Absorb- yangi ma'lumot olish orqali. Bunga quyidagilarni qo'llash maqsadga muvofiq bo'ladi.

a) Qo'shiqlar yoki yangiliklar eshitish- listening songs or daily news

b) Kitob yoki internetdagi bloglardan ma'lumot topib o'qish- finding information from the books or Internet blogs and read them

c) Xorijiy kino yoki dasturlarini ko'rish- watching foreign movies or programmes

Faqat bularni bajarishda haftaning har qaysi kuniga belgilab olish kerak. Masalan, dushanbada qo'shiq yoki yangiliklar eshitilsa, chorshanbada kitob yoki internetdan ma'lumot o'qishni bajarish mumkin. Hozirgi kunda kitoblarning ham elektron ham audiolari chiqarilyapti. Avval o'zimiz o'qib ko'rib keyin audiosini tinglashimiz yoki audiovisual tinglab birgalikda o'qib ketidhimiz mumkin.

13. Writing-Yozish. Buning muhim tomoni o'quvchining lug'at boyligiga yana bitta yangi so'zning qoshilib, miyasiga " quyulib" qolishiga yordam beradi. Eshitgan, ko'rgan, o'qigan har qanday so'z yoki so'z birikmasini yozib olish, uni yodlab qo'llab borish kerak. So'zlarni yodlab olib biron marta ham foydalanmasa, ishlatmasa so'zlar yoddan ko'tatiladi. Yozib yodlagan so'zlardan biror nima yozish kerakda uni bir necha kun chetga olib qo'yish kerak. Ikki-uch kundan keyin uni olib yana qaytarish kerak. Takrorlash o'rganishning asosi hisoblanadi. Keyingi takrorlashlarda so'zlarning sinonimlarini topib o'rganish yanada foydalidir.

14. Joining to discussion groups -baxs-munozarali guruhlarga qo'shilish. O'rganuvchi real hayotdagi yoki internet chatlariga qo'shib yangi-yangi g'oya va fikrlar, ma'lumotlar oladi va o'zi ham o'rganganlarini hayotda qo'llay boshlaydi. Gapirib fikr almashish eng yaxshi usul, qolaversa tilni tez o'rganishga turtki bo'ladi. Guruhlarda yo'qtirgan yoki qiziqtirgan mavzularda munozara qilish mumkin. Har qaysi a'zo o'zini fikrini bildiradi va bu esa yangi g'oyalarni o'rgatadi. Yuqoridagilarga qo'shimcha qilib yana hozirgi kunda keng tarqalgan mobil ilovalardan ham foydalanish mumkin. Bunday ilovalar soni kundun-kunga ortib bormoqda. Bularning avzalliklari qayerda bo'lgan taqdirimizda ham o'rganayotgan tilimiz haqida ma'lumotni telefonimizdagi ilovadan olish imkonimiz bor. Bunday ilovalar nomi quyidagicha:

a) Duolingo, b) Hello English, c) Hello talk, d) Cake, e) Lingoda va boshqalar.

Xulosa qilib aytganda, yuqoridagilardan foydalanib, hech ikkilanmasdan, hech qanday shubhalarsiz qisqa muddat ichida tilni o'rganish mumkin, lekin buning uchun ozgina vaqt va istak kifoya qiladi.

REFERENCES

1. Teachers' book Grade 11 Tashkent- 2015 y
2. Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. R. Ishmuhamedov, M. Yuldashev Tashkent- 2017y
3. Ingliz tili grammatikasi K. N.Kachalova, E.E. Izrailovich Turkistan-2006
4. Oxford online. Com mmm.english
5. ESL English kids

ГЕНДЕР ЁНДАШУВ АСОСИДА ЎСМИР ЁШДАГИ ЎҚУВЧИЛАРДА ИЖТИМОЙ РОЛЛАРНИ ТАРКИБ ТОПТИРИШ ЙЎЛЛАРИ

Тожибоева Хилолаxon Махмутовна

Ўзбекистон педагогика фанлари илмий тадқиқот институти (ЎзПФТИ)
директорининг илмий ишлар ва инновациялар бўйича ўринбосари, педагогика фанлари доктори (DSc), катта илмий ходим

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7316462>

Аннотация. Ушбу мақолада гендер ёндашув асосида ўсмир ёшдаги ўқувчиларда ижтимоий ролларни таркиб топтириши йўллари, воситалари, таъсир этувчи омиллар ҳақида фикр юритилган. Шунингдек, мақолада ижтимоий роллар тақсимодининг асосини биологик омиллар ташиқил этиши таъкидланган.

Калим сўзлар: гендер ёндашув, гендер маданият, ижтимоий роллар, ўсмир ёшдаги ўқувчи, гендер онг, ижтимоий-педагогик омиллар, воситалар, педагогик имкониятлар, гендер стереотиплар.

СПОСОБЫ СОСТАВЛЕНИЯ СОЦИАЛЬНЫХ РОЛИ У ШКОЛЬНИКОВ-ПОДРОСТКОВ НА ОСНОВЕ ГЕНДЕРНОГО ПОДХОДА

Аннотация. В данной статье на основе гендерного подхода обсуждаются способы, средства и факторы воздействия на формирование социальных ролей у школьников-подростков. В статье также говорится, что биологические факторы составляют основу распределения социальных ролей.

Ключевые слова: гендерный подход, гендерная культура, социальные роли, школьник-подросток, гендерное сознание, социально-педагогические факторы, инструменты, педагогические возможности, гендерные стереотипы.

WAYS OF COMPOSING SOCIAL ROLES IN ADOLESCENT STUDENTS BASED ON THE GENDER APPROACH

Abstract. In this article, based on the gender approach, the ways, means, and influencing factors of forming social roles in adolescent students are discussed. The article also states that biological factors form the basis of the distribution of social roles.

Key words: gender approach, gender culture, social roles, adolescent student, gender consciousness, socio-pedagogical factors, tools, pedagogical opportunities, gender stereotypes.

Бугунги кунга келиб анъанавий гендер стереотиплар ижтимоий воқелик таъсирида ўзгариб бормоқда. Глобаллашув натижасида оммавий маданиятнинг тобора кенгрок худудларни қамраб олаётганлиги туфайли гендер маданиятнинг ўзига хос шакллари диффузияга учрамоқда. Гендер маданиятнинг таракқиёти ҳам прогрессив ва регрессив характерга эга. Шунга кўра гендер маданиятнинг ўзгариб бораётганлиги ушбу йўналишда изланишларни амалга ошириш, айниқса ўсмир ёшдаги ўқувчиларда оммавий маданиятга қарши иммунитетни шакллантиришда гендер ёндашувга таяниш заруриятини кучайтирмоқда.

Шахсининг гендер идентификацияси ва ижтимоий ролларининг унга мувофиқлиги масаласи кун сайин долзарбланимоқда. Гендер маданиятнинг бугунги кунда ўз ечимини кутаётган муаммоларини педагогик нуқтаи назардан ёндошган ҳолда аниқлаш ёш авлодни маънавий ахлоқий тарбиялашда алоҳида аҳамият касб этмоқда.

Ахлоқий маданият ўзининг гендер хусусиятларига эга. Бунда аёллар учун бажариш мумкин бўлган хатти-ҳаракатлар, кадриятлар билан боғлиқ ҳолда ажратиб кўрсатилади. Бироқ уларнинг айримларини эркаклар бажаришларига йўл қўйилмайди. Эстетик маданият ҳам гендер ҳарактерга эга. Чунки аёллар ва эркаклар орасида гўзаллик ўзаро фарқланади. Ҳам ҳаётда ҳам санъатда бу фарқ яққол кўринади[1].

Ислон дини тамойилларига кўра аёллар ва эркакларга хос бўлган стереотиплар мавжуд. Жинсларга хос хатти-ҳаракатларнинг аксарияти асрлар давомида кадрият даражасига кўтарилиб, бугунги кунга қадар етиб келган. Мазкур кадриятларнинг аксарияти ўзбек халқининг турмуш тарзи, урф-одатларига сингиб кетган. Бу аёллар ва эркакларнинг кундалик эҳтиёжлари, ҳаётий фаолиятлари, ижтимоий турмуш ва муайян тарихий шароит талабларига кўра эркаклар ва аёлларга хос ролларнинг ўзаро ўрин аллшмашиниши, эркаклик ва аёллик моделларида намоён бўладиган миллий анъаналарда ўз ифодасини топади.

Кўриниб турибдики, гендер – маданиятнинг ажралмас қисми бўлганлиги учун ҳам бугунги кунда “оммавий маданият”нинг бир бўлаги сифатида намоён бўлмоқда. Бунда кўзга ташланаётган энг муҳим ҳолат гендер роллар ва гендер қиёфаларнинг алмашинаётганлигидир[2]. Бундай алмашиниш айниқса ўсмир ёшдаги ўғил ва қиз болалар қиёфасида яққол намоён бўлмоқда. Маълумки, ўсмир ёшдаги ўғил ва қиз болалар онгига “оммавий маданият” жадаллик билан таъсир кўрсатмоқда. Бу эса гендер онгнинг ўзгаришига олиб келмоқда. Шунинг учун ҳам биз бугунги Ўзбекистон жамиятида гендер қиёфаларнинг шаклланишида “оммавий маданият”нинг таъсирини таҳлил этишга ҳаракат қиламиз. Шу асосда гендер зиддиятларни бартараф этиш орқали ўсмир ёшдаги ўқувчилар онгида гендерга хос қарашларни таркиб топтиришнинг педагогик воситалари, усул ва методларини тадбиқ этиш мақсадини амалга оширамыз.

Шу мақсадда биз ўсмир ёшдаги ўқувчиларда “оммавий маданият”га қарши иммунитетни шакллантириш мақсадида гендер онгнинг ўзига хос жиҳатлари ва ижтимоий воқеликнинг унга кўрсатадиган таъсирини ҳам рефлексив методлар ёрдамида аниқлашга интилдик [4]. Эркаклик ва аёллик ижтимоий воқеликнинг таркибий қисми сифатида муайян маданий установакалар, хулқ-атвор меъёрлари, ижтимоий роллар, кадриятли йўналишлар, эркак ва аёлларга хос бўлган хатти-ҳаракатлар мажмуини мужассамлаштиради.

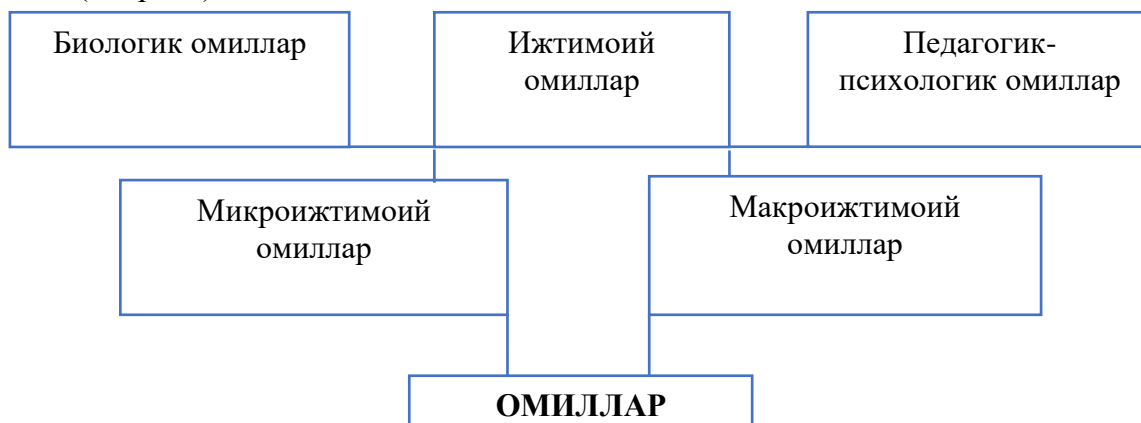
Ўз табиатига кўра миллий маданият асрлар синовидан ўтган кадриятлар мажмуидир.

Юқорида таъкидлаганимиздек, “оммавий маданият” ўсмир ёшдаги ўғил ва қиз болаларга ҳам сезиларли даражада таъсир кўрсатмоқда. Гендер хусусиятлар болаларда ижтимоийлашиш жараёнида шаклланади. Катта бўлган сари болалар уларга қандай хулқ-атвор стереотиплари ва фаолият турлари хослигини билиб оладилар. Шу билан бир қаторда жинсий хусусиятлари билан боғлиқ ҳолда қандай ролларни бажариши керак, қайсиларини бажариш хос эмаслигини ҳам англаб етади. Ўғил ва қиз болаларнинг жинсларига кўра роллари хулқ-атвор шаклларида намоён бўлади. Буларнинг барчаси кўплаб ўзгаришлар билан боғлиқ. Шундай ўзгаришлардан бири маданиятдаги ўзгаришлардир.

Ўғил ва қиз болалар орасида турли фарқлар улар хулқ-атворининг манбаи ҳисобланади. Бундай фарқлар меҳнат тақсимотини тўғри ташкил этиш учун зарур

ҳисобланади. Меҳнатнинг тақсимланиши бир қатор ҳолатларнинг вужудга келишига асос бўлади. Масалан, қаҳр-ғазабнинг вужудга келиши, ғамхўрлик кўрсатиш, ривожланишга бўлган эҳтиёжнинг вужудга келиши кабилар. Гендер хусусиятлар асосан ўсмирлик ёшида яққол намоён бўлади[3]. Чунки бу ёшда ўқувчилар ижтимоийлаша бошлайдилар. Натижада улар хулқ-атворнинг ўзига хос жиҳатлари ва фаолиятнинг муайян турларини эгаллай бошлайдилар. Натижада ўсмирлар қандай ролларни бажариш унга тўғри келиши, қайсилари тўғри келмаслигини англаб етадилар.

Жамият ҳаётининг бир маромда кечиши учун муайян мувозанатни сақлаш зарур. Бу табиий ресурслар, жамият аъзолари томонидан яратилган моддий қадриятлар ва демографик кўрсаткичлардир. Бу далиллар жамият аъзоларининг хулқ-атворида таъсир кўрсатиб, улар орасида ролларнинг тақсимланишига асос бўлади. Ижтимоий роллар тақсимотининг асосини биологик омиллар ташкил этади. Айнан хулқ-атвордаги фарқлар атроф-муҳитдаги шарт-шароитларни аниқловчи омил ҳисобланади. Бу муайян қоидаларга асосланган хулқ-атвор кўринишлари бўлиб, ўғил ёки қиз болаларга хослиги намоён бўлади. Бу маданиятни ифодаловчи хатти-ҳаракатлар мажмуи бўлиб, тескари алоқани ифодалайди (2.2-расм).

1-расм. Гендер маданиятнинг замонавий шакллари ва вужудга келтирувчи ижтимоий-педагогик омиллар

Бундай хулқ-атвор шахснинг эътиқодлари, установкалари, қадриятларини намоён этади. Турли маданиятларда ташқи муҳитга хос бўлган турли шароитлар намоён бўлади. Шунга кўра гендер хусусиятлар ҳам маданият билан боғлиқ ҳолда шаклланади.

Айни бир маданиятда эркак ва аёлларнинг тенглиги ва улар орасидаги фарқлар эътироф этилса, бу ҳаёт тарзи ва психологик хусусиятларда ҳам ўз ифодасини топади. Бошқа бир маданиятда жинслар ва уларнинг хатти-ҳаракатлари орасида кескин фарқлар мавжудлиги намоён бўлади. Бундай психологик хусусиятлар уларнинг ҳаёт давомийлигини таъминлаш ва ёш авлодни ривожланиши учун ғамхўрлик қилишида ҳам акс этади. У ёки бу маданиятда устиворлик қиладиган гендер фарқлар турли йўналишларга ҳам эга. Айни бир маданиятда барча қарорлар эркаклар томонидан қабул қилиниб, аёллар унга бўйсунса, бошқа бир маданиятда асосий тенденциялар қарама-қарши характер касб этиши мумкин.

Маданиятнинг бундай модели бой, ранг-баранг гендер тараққиётнинг таъминланишини тавсифлайди. Шу билан бир қаторда аниқланган гендер фарқлар кроссмаданиятнинг барқарорлиги билан изоҳланади. Бу муайян маданият учун хос бўлган ҳаёт тарзи билан боғлиқ ҳолда у ёки бу жинс вакиллари хулқ-атворида қатъийлашади.

Гендер фарқлар ижтимоий-маданий ёндашувлар билан бир қаторда биологик моделларни ҳам ўз ичига олади.

Бугунги кунда ОАВда жамиятда қабул қилинган гендер роллар кенг тарғиб қилинмоқда. Гендер стереотипларнинг шаклланишига айниқса телевидения ва рекламаларнинг таъсири катта бўлмоқда. Анъанавий гендер ролларнинг ўзгариши ҳаёт тарзининг бузилишига олиб келмоқда. Бундай бузилишга ёшлар катта хисса қўшмоқдалар. Бошқа бир томондан бундай таъсир ёшларда оммавий онгнинг шаклланишига катта хисса қўшмоқда.

Жамият ҳаётига босқичма босқич ноанъанавий аёл ва эркак қиёфасининг кириб келиши гендер муносабатлар субъектларида толерантликка асосланган муносабатларнинг шаклланишига асос бўлмоқда. Миллий маданиятимизда асрлар давомида жамият аъзолари онгида эркак ва аёлларга хос хулқ-атвор стереотиплари, урф-одат ва установакалар шаклланган. Бундай хулқ-атвор стереотипларига жамиятнинг аксарият вакиллари қатъий амал қилиб келмоқдалар. Улар хос маданият вакиллари сифатида эътироф этилмоқдалар.

Хулқ-атворнинг янгича моделлари шаклланишида шахснинг ижтимоийлашувига ўзига хос тарзда қўмаклашаётган оммавий алоҳида хисса қўшмоқда. Мазкур воситалар ёшларда янгича гендер хулқ-атвор стереотиплари шаклланишига хизмат қилмоқда. Бу соҳада нодавлат телеканаллар, ижтимоий тармоқларнинг аҳамияти катта бўлмоқда. Эркак ва аёлларга хос роллар ОАВ орқали тарғиб этилмоқда.

Оммавий ахборот воситалари аёллар ва эркакларга хос замонавий ролларни тарғиб қилиш орқали ёш авлод айниқса ўсмирлар онгига катта таъсир кўрсатмоқда. Натижада уларда “оммавий маданият”га хос хулқ-атвор стереотиплари, установакалар, эътиқодлар таркиб топаяпти. Шунинг учун ҳам ўсмирларда жамият эҳтиёжлари ва талабларига мос хулқ-атвор стереотипларини шакллантиришда ОАВнинг масъулиятини ошириш талаб қилинмоқда.

Айни пайтда бу ўсмир ёшдаги ўқувчилар томонидан жамиятда қабул қилинган гендерга хос маданий стереотиплар сифатида идрок этилади. Гендер роллар ва стереотиплар қанчалик барқарор бўлмасин, “оммавий маданият” таъсирида ОАВ ёрдамида оммалашади ва кенг аудиторияларга мўлжалланади. Бундай аудиторияларда асосан ўсмир ёшдаги ўқувчилар ва талаба ёшларнинг иштироки назарда тутилади.

Ўғил ва қиз болаларнинг ижтимоийлашиш жараёни бир-биридан кескин фарқ қилиб, улардан жинсга хос ролларни ўзлаштиришни талаб қилади. Жинсга хос роллар – ижтимоий хулқ-атвор модели бўлиб, талаблар, стереотиплар, шарт-шароитлар мажмуи бўлиб, ўғил ва қиз болаларга йўналтирилади.

Бугунги кунда ўғил ва қиз болаларда гендер стереотипларнинг шаклланишида ижтимоий тармоқлар катта таъсир кўрсатмоқда. Ўсмир ёшдаги ўғил ва қиз болалар гибрид маданиятга хос бўлган ролларни ўзлаштиришда алоҳида ташаббус кўрсатмоқдалар.

Бунда рекламанинг ўрни бекиёс бўлиб, қизларга хос бўлмаган турли кийимлар, тақинчоқларни тавсия қилса, ўғил болалар учун ноодатий бўлган соч турмаклари, либосларни тарғиб қилишга катта ўрин ажратмоқда. “Оммавий маданият”нинг таъсири ўғил ва қиз болаларнинг нутқи, хатти-ҳаракатлари, мимикаси, соч турмаклари ва интилишларига ўз таъсирини кўрсатмоқда.

Ўсмирларнинг тасавурида оммавий ахборот воситалари ва ижтимоий тармоқлар хақиқий оламни намойиш қилувчи асосий восита сифатида таассурот қолдирмоқда. Улар ўзлари учун жозибали бўлган нарсаларни ижтимоий тармоқдан изламоқдалар. Улар олаётган ахборотлар ўғил ва қиз болалар учун хос бўлмаган стереотипларни ҳам тақдим қилмоқда.

Айниқса, қиз болалар учун хос бўлмаган хулқ-атвор стереотипларини улар онгига сингдириш жадал кечмоқда. Қизларга хос бўлган анъанавий сифатлар инкор қилиниб, уларни замонавийлаштириш тарғиб этилмоқда. Бу эса қизлар хулқ-атворида мешчанлик, мода кетидан қувиш, дағаллик, миллий анъаналарга хос бўлмаган кийиниш тарзи, оилага беҳурматлик, уни қадрият даражасида идрок этмаслик каби салбий сифатларни таркиб топтирмоқда. Аксарият қизлар ўғил болаларга хос кийимлар кийиш, сочларини эркакча турмаклашни афзал кўрмоқдалар. Уларнинг нутқида ноодатий иборалар кенг қўлланилмоқда. Чекиш, спиртли ичимликларни ичиш, дискотекаларда ўғил болалар билан биргаликда рақс тушиш, беҳаёликни тарғиб қилаётган кинофильмларни кўриш, қизлар ҳаётининг асосий мазмунига айланмоқда. Ярим яланғоч кийимлар, татировкалар, миллатимизга хос бўлмаган ноодатий соч турмаклари ҳам ўсмир ёшдаги қизлар орасида кенг тарқалмоқда. Бу эса қизларга хос анъанавий роллар ва сифатларни инкор қилмоқда.

Юқорида кўрсатилган далилларнинг барчаси ўсмир ёшдаги ўқувчиларда гендер ёндашув асосида “оммавий маданият”га қарши иммунитетни шакллантириш, ушбу мақсадга йўналтирилган педагогик жараёнда маданиятшуносликка асосланган ёндашувга таяниш, ушбу ёндашув доирасида ўсмир ёшдаги ўқувчиларни ижтимоийлаштиришнинг педагогик имкониятларини кенгайтириш каби муаммоларнинг ечими алоҳида долзарблик касб этаётганлигини кўрсатади.

REFERENCES

1. Hofstede G. Masculinity and Femininity: The taboo dimension of national cultures, 1998. SAGE Publications Inc. 238 p.
2. https://www.yaneuch.ru/cat_08/gendernye-stereotipy-n-smjelzer/9817.579399.page1.html
3. Гидденс Энтони. _ Социология. 1999 -704с.
4. Тожибоева Х.М. “Гендер ёндашув асосида ўсмир ёшдаги ўқувчиларда “оммавий маданият”га қарши иммунитетни шакллантиришнинг педагогик стратегиялари” // Монография. – Тошкент: “Tafakkur qanoti” нашриёти, 2021. – 208 бет.

BIOGRAPHICAL INTERPRETATION IN THE WORKS OF SHUKURIY

Sabira Zhuraeva

Senior teacher of UNU doctor of philosophy in philology (PhD)

Nasiba Ibragimova

Senior teacher of UzSPHESU

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7316470>

Abstract. *Abdushukur Shukuriy is a major representative of Uzbek classical literature of the late 18th and early 19th centuries, poet about whom there is information in the tazgirs of Vozeh, Hashmat, Sadrid Zia, Sadriddin Ayni. The article discusses the creative activity of the poet, the analysis of his works.*

Keywords: *heritage, ruboi, praise, chahoryor, masnavi, scientist, Persian.*

БИОГРАФИЧЕСКАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ШУКУРИЯ

Аннотация. *Абдушукур Шукурый – крупный представитель узбекской классической литературы конца 18 – начала 19 веков, поэт, о котором имеются сведения в тазгирах Возеха, Хашмата, Садрида Зия, Садриддина Айни. В статье рассматривается творческая деятельность поэта, проводится анализ его произведений.*

Ключевые слова: *наследие, рубои, восхваление, чохорёр, маснави, ученый, перс.*

INTRODUCTION

The purpose of the study. Zollisonayn consists in covering the life and work of the poet Shukuri, as well as a holistic monographic study of his literary heritage in Uzbek and Tajik, and analysis and interpretation of his artistic skills as a poet in common with modern views.

The objectives of the study are as follows:

To study the manuscripts of Shukury Divan and determine the services of the poet in the development of literary genres;

to study the issue of tradition and tajdid (innovation) based on the study of Turkish and Persian heritage from the poet's office;

Interpretation and analysis of Shukury's poetic skills;

To reveal the artistic features of Shukuri's works in different genres (ruba'i, mukhammas, musaddas);

The objectives of the study are considered in: Shukury office for advanced training in Belgilash;

During the conversation, the parties expressed satisfaction with the development of cooperation between Tajikistan and China.;

Shukuri poet skills and analysis of these; to study the issue of tradition and tajdid (innovation) based on the study of Turkish and Persian heritage from the poet's office;

Interpretation and analysis of Shukury's poetic skills;

To reveal the artistic features of Shukuri's works in different genres (ruba'i, mukhammas, musaddas);

analysis and interpretation of the world of themes and images of the poet's ghazals;

special features of history and traditions, including scientific justification of historical-artistic value;

Evaluating the literary environment of Bukhara based on objective scientific criteria established in social sciences due to independence.

In Uzbek literary studies, especially with the honor of independence, the restoration of our national, cultural, literary, historical and religious values, in particular, a deeper study of our literary heritage, which is our spiritual wealth, has been created. As a result of this, the consistent study and analysis of our national heritage, using it to raise the morale of the society, has become an important direction of the science of literature. As noted by our honorable head of state, "We have a great history that is worthy of envy. We have great ancestors to be envied. And I believe that if we are lucky, we will have a great enviable future, great literature and art" [1].

In the middle of the 18th century, three khanates emerged in Central Asia, and the socio-political environment of the Bukhara Khanate was in a very vulnerable state. During the reign of Amir Nasrullah Khan, the socio-economic life of the people became more difficult. Allama and creator Ahmad Donish noted: "The emirs of Bukhara, who gained fame as a center of high faith and science, brought such a great isnad to the honor of Bukhara and Samarkand that "such an isnad cannot be washed away until the end of the world, and it will never be erased from the pages of history." [2].

Nasrullah Khan's campaigns against the Koqan Khanate and the cruelties he committed in it were also reflected in the works of several artists. One of them was Abdushukur Shukuri, a progressive and leading writer of his time. Just as eras and times do not stand still, literature has undergone significant shifts and changes over time. As a result, the number of artists writing in Uzbek and Tajik languages has expanded.

For example, Vozev says: "Shukuri's name is Sharifi-Abdushukur, Jannatsifat is one of the Mutawwatins of Samarkand." Despite his lack of knowledge, he has good taste. In fluency and purity, Obi passed through life. The quick recitation of the poem and the pleasant content are suitable for all categories" [3].

It is known that Shukuri was one of the poets with a unique style of expression. Hashmat, on the other hand, gives a higher assessment to his poetic potential and there was no one who spoke such beautiful words, - he says. In addition, teacher Sadriddin Ainiy mentioned Shukuri in his work "Example Tajik literature" [4] and cited a ghazal in Tajik. It contains the following bytes:

Tiri zi g'amza so'i man on turk shast dod
Bir qalbi saddi tavbai man sad shikast dod.
Jome nadod soqiyvi az dast shud dilim,
Boz in chi hol bud, ki emro'z dast dod
Shab dar bag'ali nigoru ba dasti sharob bud,
Bedor gashtai az sari shody, ki xob bud.

Content: He shot a Turkish (beloved) ghamza arrow at me, and it hurt the wall of my heart. My tongue went with him before Soki held the glass. However, he again complimented me and handed me a glass. In the night, I woke up with a glass in my hand, and unfortunately, it was a dream."

Interest in Shukury's work continued in later periods. In 1959, Turkmen scholar A.M. Muginov's article on Shukuri gave information about his life and work for the first time. Later, in 1967, another Turkmen researcher, M.Annamukhamedov, in his candidacy research, touched on the life and work of Abdushukur Shukuri, among other poets like Zinhari and Allahi, and said: "A certain part of Shukuri's lyrical poems is made up of verses with the content of hasbi hal. In

these verses, the poet describes the fact that he lost his lover and left Ferghana by fate. But he blames not the society in which he grew up, but his fate for these misfortunes:

Qozondek qarorsun falakning yuzi,
To'kulsun ko'zum yoshidek yulduzi.

Candidate of philological sciences Q. Tohirov is the scientist who created the first researches on Shukury's life and work in Uzbekistan. His article is called "Shukurii's life and work". In it, the author noted that the poet lived not only in Fergana and Samarkand, but in Karakol. In his 1978 pamphlet "On the Issues of Uzbek and Turkmen Literary Relations", he touched upon the work of the poet and said: "The poet Shukuri, who lived first in Fergana in the late 18th century and the first half of the 19th century, then in Samarkand and at the end of his life in Bukhara and Karakol, spoke entirely in the Uzbek language. created" [5].

Relatively extensive information about Shukury's life and literary heritage is given in the 4th volume of the multi-volume history of Uzbek literature. In it, the well-known Navoi scholar Yo. Ishakov explains the position Shukuri gained in his literary environment as follows: "The famous masnavi of Mujrim mainly consists of the poet's description of his fate and his bitter conclusion based on this.

In Volada, the complaint about the times is in the first place. In Shukuri, too, this issue is extremely broad and acute: Shukuri does not limit himself to describing his situation and mood from all sides in a series of ghazals, qasidas, and masnavis. Perhaps, the tragic fate of people like him, he bravely took the pen and skillfully described their hard fate" [6].

In his masnavi, which begins with the words "I sympathize with grief", he wrote:

Mulku Farg'ona maskanim erdi,
Maskani osoyishi tanim erdi.
Nasabim turkman sarafrozi,
Sarafrozlar orasida og'ozi. [7].

It is not difficult to feel a sense of pride in lineage and ancestors. According to Q. Tohirov, the poet's ancestors were officials in the palace of the Khans of Bukhara and Kokan. Here is his confession:

Avji tole'da har birisi quyosh,
Huddi davlat boshida charx talosh.
Peshai davrondin toparda amal,
Peshai davrondin toparda amal,
Hamma ajdodim erdilar bu qibal.

But Shukuri learned a trade along with learning. He became known for his craft, and Shukuri himself is proud of it and says:

Garchi onlarcha yo`qtur iqbolim,
Mulku asbobu izzatu molim.

A poet who appreciates his craft at such a level, certainly realizes that it is a supreme duty to serve his country by using his knowledge and talent for the sake of his country and the happiness of his people.

We did not find any exact information about when the poet was born and when he died. Some poetic evidence (for example, a continent-history) confirms that he was actively engaged in artistic creation in the second half of the 19th century. Vozeh states in his tazkirah that "alhal

zindast" ("alive now"), Shukuri grew old in the seventies of the 19th century (the tazkira was compiled in 1871).

In Shukuri's work, the theme of the Motherland is reflected in separate bright verses. The poet loved, honored and sang about his holy homeland, where he was born and raised. "Feeling of the homeland is a feeling of destiny. Homeland is joy and pleasure for any artist. Hijran and sorrow for someone. Homeland is an existence for any artist. For another, it was a symbol of separation, as if it was a lost life" [8].

The theme of the homeland becomes the main theme in the work of Shukuri, who could not return to his homeland in Fergana (after Nasrullah Khan called him to the palace, forced life prevented him). In some poems, the migration of the land is expressed in harmonious forms with feelings of separation from the land. Images of complaints about Hijr-Hijran are important features of the poet's lyrics, and the poet dedicated special ghazals to express these images. The words "hijran" and "visal" are used in a broad sense in the ghazals about the sufferings of hijran and the dream of visal, which is a reference to the difficult life and spiritual experiences of the poet himself far away from his hometown.

The theme of the homeland becomes the main theme in the work of Shukuri, who could not return to his homeland in Fergana (after Nasrullah Khan called him to the palace, forced life prevented him). In some poems, the migration of the land is expressed in harmonious forms with feelings of separation from the land. Images of complaints about Hijr-Hijran are important features of the poet's lyrics, and the poet dedicated special ghazals to express these images. The words "hijran" and "visal" are used in a broad sense in the ghazals about the sufferings of hijran and the dream of visal, which is a reference to the difficult life and spiritual experiences of the poet far from the city where he was born and raised.

Because until the end of his life, Shukuri lived far from Fergana, his country, and had no opportunity to go to his country. Therefore, there is a series of poems dedicated to Ferghana. The ghazals beginning with "Hear my heart, O my beloved Farghan", "Frayod khark eldin, kedayi judoyi Farghan", "I did not become a contemporary, get rid of your hijran son", and the musaddad beginning with the line "I wish every hour, Farghan smokes me captive" are some of his poems in this direction.

"O Rozdoni Fergan" is one of his poems praising longing and patriotism, consisting of 19 stanzas.

Rozi dilim eshitgil, ey rozdoni Farg`on,
G`arib ishini qilg`il, ey kordoni Farg`on.
Begona mamlakatda ming yillik umirdin xo`b,
O`z manzilimda o`tgan har bir zamoni Farg`on.

Homesick, writing down the sorrow of the country, the poet tries to express his inner feelings artistically, and finally, because he does not have the opportunity to go to his motherland, Ferghana, he gets used to the torture of a cruel life and writes meaningful poems filled with warmth of the heart on the theme of "Homeland":

Farg`onag`a yetolmay uchmoq tilar Shukuriy,
Nechunki uchmoq ichra topmish nishoni Farg`on[9].

Although at the beginning he was tormented by the unfulfilled dream of a trip, over time, his desire to reach the Motherland - Fergana, grew stronger and did not give him peace until the end of his life:

Bo`yi xabar yiturgach atr aylading dumog`im,
Gul bermading agarchi,ey bag`boni Farg`on.

One of the poet's poems on the social theme "Diram" is a rhyming ghazal. In this poem, which consists of 5 stanzas, he truthfully reveals the injustices in life and the vices of officials:

Va`da qildi ul bahori lutfi davlat yuz diram, [10].

Yuz chaman ochti kungil bog`ida har yolg`uz diram

In this verse, he expresses his opinion through the art of return. That is, in the first verse, the word face is a rhyme, and in the second verse, the word face is an adjective. The poet wants to say that in the garden of the heart, the diram was opened a hundred times as a chaman, because big promises were made by the heads of the state. Shukurii suffered a lot as a representative of ordinary people. The income from his profession was not enough to live on. The forced life in Nasrullah Khan's palace was a symbol of his freedom. The poet expresses through beautiful artistic images that "diram" - money is a vital necessity for a person, even the main source of power in the formation of a person's spiritual maturity. In the first stanza, he mentions the "hundred diram" promised by the officials, and in the second stanza, the word "hundred" is used repeatedly, creating the art of tajnis:

Oy yuzin ko`rmakka ul yuz va`dani men telmurub,
Intizoridin oqarmoq birla bo`ldi ko`z diram.

In the first stanza of this verse, the poet exposes the false promises of the officials and notes their lack of evidence. In the second stanza, the poet expresses his feelings. He says that the struggle to earn money was so difficult that he even had tears in his eyes to get it. It was a general lament.

Ro`zgoring qora bo`ldi, oq yuzini ko`rmayin,
Ey Shukuriy, zikring o`ldi kechayu kunduz diram[11].

The poet used the art of contrast through black and white colors in this verse. This is a praise of the ghazal, which refers to the tragic fate of the poor in society.

So, the work of this poet, who has a considerable artistic heritage, has not been the object of special scientific research until now. Therefore, the poet's biography and creativity need special scientific research and interpretation. We tried to fulfill this task as much as possible. Already, Shukuri has the right to take a worthy place in the history of Uzbek literature among the representatives of the Bukhara literary environment of the late 18th - early 19th centuries.

REFERENCES

1. Мирзиёев Ш.М. Адабиёт ва санъат, маданиятни ривожлантириш – халқимиз маънавий олами юксалтиришнинг мустаҳкам пойдеворидир. Президент Ш.Мирзиёевнинг Ўзбекистон ижодкор зиёлилари вакиллари билан учрашувдаги маърузаси // Халқ сўзи. – Тошкент, 2017. – 4-август.
2. Аҳмад Дониш. Рисола. Тошкент: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” давлат илмий нашриёти, 2014. - 144 б
3. Раҳматулло Возех. Тухфат ул-аҳбоб фит тазкиратул асҳоб. ФАШИ. – Бухоро, 1871
4. Садриддин Айний. Намунаи адабиёти тожик. –Техрон. Ҳижрий, 1385. – Б. 10.
5. Тоҳиров Қ. Ўзбек ва туркман адабий алоқалари масалаларига доир. Адабиёт ва ҳаёт. – Самарқанд, 1977. – 2-сон. – Б. 49.
6. Ўзбек адабиёти тарихи. 4-жилд. – Тошкент: Фан, 1978. – Б. 277.

7. Ўша манба. – Б. 148.
8. Ҳаққулов. И. Шеърят – руҳий муносабат. – Тошкент: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1989. – Б. 52.
9. Шуқурий А. Девон. – Тошкент: Наврўз, 2018. – Б. 39.
10. Шуқурий. Девон. – Б. 38.
11. Шуқурий. Девон. – Б. 38.

BASES OF ENGLISH TEACHING METHODOLOGY

Dilkhumor Oltinbekova

UzSWLU, Third English faculty

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7316477>

Abstract. *By teaching materials in this article, I mean all the materials included in the EMC (teaching and methodological kit), which is used as the main one when taking an English lesson at school. The article gives a hint to young teachers when using the teaching material during the lesson.*

Keywords: *UMK, diagnostic tests, module, material adaptation Most modern EMC consists of a large number of components. Often.*

ОСНОВЫ МЕТОДОЛОГИИ ПРЕПОДАВАНИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Аннотация. *Под учебно-методическими материалами в данной статье я имею в виду все материалы, входящие в УМК (учебно-методический комплект), который используется в качестве основного при проведении урока английского языка в школе. В статье дается подсказка молодым учителям при использовании учебного материала на уроке.*

Ключевые слова: *УМК, диагностические тесты, модуль, материальная адаптация Большинство современных ЭМК состоит из большого количества компонентов. Часто.*

The teaching materials include a teacher's book, a book for classroom work, a notebook for homework, an audio CD for exercises, a DVD with video or interactive assignments, photocopied materials, an online resource with additional assignments, a mini-dictionary, and so on. When choosing basic and additional teaching materials, the teacher proceeds from the needs of the students, their level of language proficiency and interests. Questionnaires, interviews and diagnostic tests can be used to identify needs.

What questions to ask when choosing learning materials?

The teacher does not always have the opportunity to choose a textbook on his own, but can always decide which materials from an existing textbook to use in class. When choosing study materials, it is worth asking yourself the following questions:

- Is the material appropriate for the needs, ages and interests of the students?
- Are the course materials appropriate for the level?
- Will the students be interested in the topics proposed for discussion?
- How much are the tutorial topics explained? What are the exercises for them? And assignments?
- How well is the material organized? Can you understand the "logic" of filing material, can you quickly navigate the textbook and find the necessary section or module?

If something does not suit you, then you can either replace the materials (taking similar ones from other textbooks), or adapt them, that is, change them so that they fit the students.

The following strategies can be used to adapt the material:

Add material. If there are too few tasks, and you understand that students

If more practice is needed, you can find similar tasks in other textbooks, or compose them yourself.

Shrink the material. If the assignment is too long, or too many similar assignments are included in the textbook, you can use only part of the material and skip the rest. You can also divide the assignment into several parts and give each student (or group of students) their part of the assignment.

Change material level. If the task is too complicated, then you can simplify it. For example, splitting a long text into several parts, reading and discussing one in class, and asking others to read at home.

Regroup material. You can change the order of the tasks in the tutorial.

Change the type of task. For example, instead of answering questions about the text, you can print the text on separate sheets, cut it into paragraphs, and ask students to put the paragraphs in the correct order.

On a note.

Sometimes it makes sense to skip a module or part of a module, but you shouldn't do so too often. Students mostly use the textbook to review material, and if there is too much of the missing material, they can become confused.

If you use a lot of additional material, be sure to talk to the students

about how to store it correctly. If the materials are paper, make sure students put them in a special folder. If you share links to online resources with students, tell them how best to organize them.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2013 yil 8 maydagi "Uzluksiz ta'lim tizimining chet tillar bo'yicha Davlat standartlarini tasdiqlash to'g'risida"gi 124 – sonli qarori.
2. Ersoz, A. (2000) EFL / ESL sinfida oltita o'yin. Internet TESL jurnali, jild. VI, №6.
3. Carrier, Maykl va Britaniya o'qituvchilari markazi (1980) .Til o'rganuvchilar uchun o'yinlar va tadbirlar, London

EDUCATIONAL AND EDUCATIONAL GAMES AS A NEW FORMAT OF GAMING TECHNOLOGIES IN TEACHING ENGLISH

Ahmedova Nodira

Teacher of UzSWLU, Third English faculty

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7316487>

Abstract. *The present article considers the role of games in teaching a foreign language. A well planned and methodologically thought out game provides comprehensive acquisition of the material being studied and mastering efficient speaking skill.*

Keywords: *game, game activity, teaching, communication, speech, educational technology.*

УЧЕБНО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ИГРЫ КАК НОВЫЙ ФОРМАТ ИГРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРЕПОДАВАНИИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Аннотация. *В данной статье рассматривается роль игр в обучении иностранному языку. Грамотно спланированная и методически продуманная игра обеспечивает всестороннее усвоение изучаемого материала и овладение грамотной речью.*

Ключевые слова: *игра, игровая деятельность, обучение, общение, речь, образовательная технология.*

Gaming technology is an effective teaching tool that activates the mental activity of students, makes the learning process attractive and interesting, and makes students worry and worry. This is a powerful incentive to increase motivation to master a foreign language. The game always involves making a decision — what to do, what to say, how to win. This circumstance sharpens the mental activity of students. The developing value of the game lies in its very nature, for the game is always emotions, and where emotions are there is activity, attention and imagination are there, and thinking works there. For children of primary and secondary school age, the brightness of perception, ease of entering the images are characteristic, therefore the most effective forms of teaching foreign languages at these stages, in the opinion of the author of this experience, are didactic and role-playing games.

Unlike games in general, a didactic game has an essential feature — the presence of a clearly defined learning goal and the corresponding pedagogical result. The didactic game has a stable structure that includes the following main components:

1. Game Design.
2. Rules.
3. Game action.
4. Cognitive content or didactic tasks.
5. Equipment.
6. Results of the game.

Game design is expressed in the name of the game. It is laid down in the didactic task that needs to be solved in class, and gives the game a cognitive character, imposes certain requirements on its participants with regard to knowledge.

The basis of the didactic game is cognitive content. It consists in the assimilation of the knowledge and skills that are used in solving a learning problem posed by the game. In order to increase the motivation to master foreign languages, didactic games are used in the classroom to solve the following tasks:

1. To set up students in a working way, introduce them into a foreign language atmosphere. Schoolchildren come to us for a lesson from the “world of the native language,” therefore it is important to create for them an atmosphere of communication, psychological communicative comfort. In this regard, it is advisable to use at the beginning of the lesson not the stereotypical report of the person on duty, but to “invite” your favorite fairy-tale characters, for example, the Scattered Man, who confuses the day and the day of the week, Snow White — the week and the dwarfs — the days of the week.

2. Forming students certain skills. For example: Adman collected portfolio. Guess what he put there!

3. Develop students' specific speech skills. For example: After studying the theme “Apartment”, you can play this game: — Three pigs decided to furnish their house with furniture. Let's help them do it!

4. To teach students to communicate in a foreign language. — Competition for the most polite interlocutor. — Competition for the best compliment.

5. Develop the necessary abilities and psychological functions.

— Are you attentive? Man Scattered gathered on a journey. What extra he took? — “Snowball”.

P1. “I'm going on a trip and put a toothbrush in my suitcase.”

P2. “I'm going on a trip and put a toothbrush and soap in a suitcase ... etc.”

6. Expand students' knowledge of regional geography and language. To do this, use quiz, correspondence travel, preparation for traditional holidays.

7. Expand school vocabulary.

— rhyming;

— accompanying words with facial expressions or gestures;

— flower — seven-color (speech task — the development of the ability to call color, a survey of vocabulary).

8. Relieve tension. After intense mental activity, students should be given a little rest, to cause positive emotions. Types of relaxation can be funny rhymes, songs, games, which are accompanied by movements.

9. Give an adequate assessment of the activities of students. Many teachers oppose the mark, which hurt poorly performing children in pain, discourage their desire to learn. The point is not in the assessment, but in how it is served. It is not necessary to use a figure as an estimate, it can be replaced, for example, with a chip, an asterisk, etc.

10. To form students' ability to assess their capabilities. Judge the feasibility of their activities, freely compare themselves with others, and the child should try most of the solutions in practice. The game gives him the opportunity to the results of their actions, with the successes or failures of other children. Such an assessment — worked out by our own efforts — is much more accurate. It contributes to the further revitalization of the child.

Role-playing includes elements of both dramatization and “simulation”. Therefore, role-playing can be considered as a universal form of organization of communication in the classroom.

Inclusion of games in the learning process provides an opportunity for language practice, offers context and conditions under which the language is fully used as a linguistic phenomenon

and means of communication, acts as a diagnostic tool for both teacher and student, highlighting the difficulties encountered, develops creative thinking abilities.

Besides the fact that games have great methodological value, they are just interesting both for the teacher and the student. Knowledge acquired without interest, not tinged with one's own positive attitude, emotions, does not become useful.

Therefore, in games, in order to achieve a better result, it is necessary to combine knowledge of the language, psychology and teaching methods.

REFERENCES

1. Ushioda, E. (2013). Motivation as a socially mediated process.
2. Gardner, R. C., & Lambert, W. E. (2017). Attitudes and motivation in second-language learning.

О НЕКОТОРЫХ МЕТОДАХ ПРЕПОДАВАНИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Олтинбекова Дилхумор

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7316504>

Аннотация. В статье рассматриваются некоторые методы обучения иностранным языкам в вузах. Особое внимание уделяется грамматико-переводному, аудиовизуальному, аудиолингвальному и коммуникативному методам обучения студентов в вузе.

Ключевые слова: английский язык, метод, вуз, студент, преподаватель.

ON SOME METHODS OF TEACHING ENGLISH

Abstract. The article discusses some methods of teaching foreign languages in universities. Particular attention is paid to grammar-translation, audiovisual, audiolingual and communicative methods of teaching students at the university.

Key words: English language, method, university, student, teacher.

Все более активное изучение английского языка в образовательных учреждениях – фактор не только активного интереса к английскому языку, но и приобретения более совершенных знаний по данному языку. Поскольку в современном мире английский язык пользуется огромной популярностью. Более того, данный язык является языком международного общения. Сегодня существует огромное множество методов для эффективного преподавания английского языка в высших образовательных учреждениях. Каждый из методов имеет определенные особенности, некоторые из них обладают большей популярностью и востребованностью, а некоторые меньшей. Кроме того, регулярно разрабатываются новые методы обучения иностранного языка, поэтому теперь каждый преподаватель вуза может выбрать для себя оптимально подходящую методику работы. При преподавании иностранного языка в высших учебных заведениях чаще всего используются классические методы. К ним относятся: прямой метод, грамматико-переводной метод обучения, аудиовизуальный метод, аудиолингвальный метод, коммуникативный метод.

Прямой метод обучения иностранному языку заключается в том, что преподаватель больше внимания уделяет изучению непосредственно разговорного языка, который используют в повседневной жизни. При обучении английскому языку путем такого метода роль преподавателя в успешном усвоении знаний студентами является ключевой. То есть речь его должна быть абсолютно четкой и правильной, а произношение должно быть идеальным, так как обучаемые постоянно будут повторять слова именно за преподавателем.

Значит, идеальным вариантом для прямого метода обучения является педагог как носитель английского языка.

Грамматико-переводной метод является одним из основных методов в современной системе непрерывного образования. Это, так называемый, классический метод, который используется в обучении иностранных языков уже не одно десятилетие. Такая его распространенность обусловлена и тем, что большая часть преподавателей сами обучались при помощи такого метода. Цель этого метода – научиться читать и переводить при помощи грамматических правил. К недостаткам данного метода можно отнести то, что лексической части уделяется недостаточно внимания. Изучение лексики

сводится к механическому заучиванию слов. Чтение и перевод выполняются в строгой форме. Кроме того, тексты, предлагаемые для чтения, обычно относятся к сложной художественной литературе, следовательно, студент изучает только литературный язык. Попав в языковую среду, ему будет очень сложно понять окружающих людей даже при хорошем знании самого литературного языка. Суть аудиовизуального и аудиолингвального методов состоит в передаче языка через четкие структуры. Здесь заучивание происходит при помощи аудио и видеозаписей. К примеру, аудиовизуальный метод подразумевает иллюстрирование речи соответствующими картинками, то есть студентам показывают видеоролики, художественные и документальные фильмы на английском языке. В этом случае у них работает одновременно два канала восприятия – зрительный и слуховой, в результате чего в голове студентов возникают ассоциации, что позволяет лучше запоминать язык.

Целью методов является овладение живым, разговорным языком. Оба метода построены на индукции, когда обучение проходит от правила к примеру. В настоящее время все больше преподавателей обращаются к коммуникативному методу изучения английского языка. Объектом этого метода является сама речь. В результате этого данная методика позволяет учиться умению общаться. Также при использовании коммуникативного метода в обучении проявляется большая активность студентов.

Задачей преподавателя в данном случае становится умение вовлечь в беседу всех присутствующих в аудитории. Для лучшего запоминания языка необходимо загрузить все каналы восприятия.

Суть этого метода заключается в создании реальных ситуаций общения. При воссоздании диалога студент имеет возможность применить на практике все полученные знания. Важным преимуществом метода можно считать то, что он обладает разнообразием упражнений: ролевые игры, диалоги. Благодаря этому сегодня коммуникативный метод занимает лидирующие позиции в обучении английскому языку наряду с традиционным грамматико-переводным методом.

REFERENCES

1. Громова О.А. Аудио-визуальный метод и практика его применения. М., 2017.
2. Коньшева, А. В. Современные методы обучения английскому языку / А.В. Коньшева. – Минск: ТетраСистемс, 2015. – 173 с.
3. Якушина, Л. З. Работа над лексическим минимумом для развития навыков устной речи / Л.З. Якушина // Иностранные языки в школе. – 2017. – №8. – С. 29-32.

THE CREDIT SYSTEM OF EDUCATION IN FOREIGN COUNTRIES AND UZBEKISTAN

Majidova N.D

English instructor of English Department, Ajou University in Tashkent, Uzbekistan

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7316512>

Abstract. Credit system has been implemented into the educational systems of practically all nations; however, it is a new method in Uzbekistan. In the article, foreign credit education systems are discussed, compared, and the benefits of using a credit module system in Uzbekistan are discussed.

Keywords: The European Credit Transfer and Accumulation System (ECTS), Credit system, US Credit System (USCS), UK Credit System (CATS), Asia-Pacific Credit System (UCTS), Higher education institution (HEI).

КРЕДИТНАЯ СИСТЕМА ОБРАЗОВАНИЯ В ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ И УЗБЕКИСТАНЕ

Аннотация. Кредитная система внедрена в системы образования практически всех стран; однако это новый метод в Узбекистане. В статье рассматриваются, сравниваются зарубежные системы кредитного образования, а также обсуждаются преимущества использования кредитно-модульной системы в Узбекистане.

Ключевые слова: Европейская система перевода и накопления баллов (ECTS), Кредитная система, Кредитная система в США (USCS), Кредитная система в Великобритании (CATS), Азиатско-Тихоокеанская кредитная система (UCTS), Высшее учебное заведение (ВУЗ).

INTRODUCTION

The credit-module system is a new system for the education of Uzbekistan. Some work is being done in the higher education institutions of our Republic regarding the credit education system, but it is still not enough. After the approval of the Action Strategy on the five priority directions of the development of the Republic of Uzbekistan in 2017-2021 by the head of our state, Sh.M. Mirziyoev, issues such as increasing the efficiency of higher education institutions and introducing world standards for evaluating the quality of education were put on the agenda. The first step in solving these issues was determined by the Decree "On approval of the concept of the development of the higher education system of the Republic of Uzbekistan until 2030" signed by the President on October 8, 2019, and the step-by-step transfer of the educational process to the credit-module system in higher education institutions[1].

In order to compare credit education abroad and in Uzbekistan, we aimed to compare the credit measurement model they use, not at the level of countries. Currently, many developed countries have mainly incorporated the US and European credit education system into their educational programs, but there are generally four models of credit education system around the world. They consist of:

1. US Credit System (USCS);
2. Credit system of European countries (ECTS);
3. UK Credit System (CATS);
4. Credit system of Asia-Pacific countries (UCTS).

RESEARCH AND METHODOLOGY

1. US Credit System (USCS). For the first time, research into the credit system of education began in the United States, including the introduction of the concept of "credit hour" in the education in 1869 by the head of Harvard University, Charles Eliot. He personally supported the system of elective subjects, saying that it is a way for students to learn subjects that have real motivation and talent or interest[6]. However, it took many decades to implement a new system to the schools and universities. Some American researchers have covered the period of introduction and implementation of credit hour/unit in American education in different ways. For example, Raubinger, Rowe, Piper, and West (1969) divided the history of the credit system into three stages (1873 to the present, initially high school, college, the introduction of the Carnegie unit, and higher education), while Gerhard (1955) divided the development of the credit system into two stages. (creation of credit units of elective subjects, secondary and higher education institutions) interpreted in a divided manner[6]. In US credit education, the "Carnegie unit is important. It was introduced in US colleges and universities in 1909 and it was clearly stated that its main essence is related to the amount of time spent on science [7]. Currently, the educational institutions of the US mainly use the Carnegie unit to record credits, and it is a priority to collect the amount of credits determined by the educational stages according to the academic year, semester or quarter periods. In the undergraduate program, the student is required to earn a total of 120 credit hours. Full-time enrollment is typically 15 credit hours per semester or 30 credit hours per academic year (deficiencies may be made up in summer sessions or independent study). An academic year on the quarter system consists of three terms of 10-11 weeks and a summer session (the fourth term is considered but optional), a short winter term and other breaks. At a quarter-term institution of higher education, a student must earn 180 credits in an undergraduate program[5].

2. **The Credit education system of European countries.** The efforts of European countries to transfer all higher education institutions to a single credit system began in the 1970s and 1980s, and the purpose of this was to introduce innovative approaches to education, ensure the integration of all universities, encourage student-oriented education, ensure the uniformity of higher education standards, and define educational outcomes in the design of curricula. , organizing the mobility of professors and teachers and students, introducing a single rating point for evaluating students' knowledge, skills and qualifications, taking into account the needs of potential employers, and helping lifelong learning.

According to David Crosier and Jasmin Maki, the signing of the Bologna Declaration by representatives of 29 countries in Bologna, Italy in 1999 made a fundamental change in European higher education. In 2010, the official European Higher Education Area (EHEA) was established, and by 2020 the number of countries included in the area will be 49[2].

Thus, one of the most important aspects of the Bologna Declaration is based on the use of a single "credit system" of higher education institutions (ECTS). The ERASMUS program, established by the European Commission in 1987, opened a wide path for participating countries in the use of the ECTS system. The ERASMUS Foundation provides an opportunity for professors and students to study at bachelor's and master's levels, to continue their studies, to do internships and to conduct scientific research work in HEIs of other member countries.

Training of highly qualified personnel according to the Bologna system is carried out in two stages: bachelor's degree (3-4 years) and master's degree (1-2 years).

In the ECTS system, one academic year consists of two semesters (out of 30 credits) in total of 60 credits. In order to obtain a bachelor's degree, a student must collect a total of 180 credits in a 3-year bachelor's program, 240 credits in a 4-year bachelor's degree, 60-120 credits in a 1-2-year master's degree, depending on the academic year. 60 ECTS credits for one academic year are equal to 1500-1800 study hours. It is divided into 5 hours per day, which corresponds to 25-30 academic hours per week[4].

Sh. Mustafaqulov and M. Sultanov mention the advantages of ECTS use for HEIs as follows:

- the presence of similar or identical curricula in the fields of study of universities;
- In order to maintain the level of specialization, the universities receiving and sending the student agree in advance on the content of the programs;
- According to the ECTS system, each higher education institution independently determines the credit structure, the number of credits for each module, as well as the total amount of credits that must be accumulated by the student to complete each course and the study period in general[9].

3. **UK Credit System (CATS).** The system has been adopted by all UK universities. The program was launched in 1986, and its main goal is to take into account academic achievement in improving the opportunities and quality of education in higher education. Several of these achievements are available at all stages of HE. The UK credit system is designed to help students transfer from one institution to another, enter a higher education institution with academic credit or non-standard entry requirements, and create an integrated curriculum. Individual support for each student is a priority of the program[8]. In the UK credit education system, the total amount of credits in the study stages is more than the European ECTS credit amount, for example, in the UK credit a student accumulates a total of 360 credits in a 4-year undergraduate course. Therefore, 1 ECTS credit corresponds to 2 UK CATS credits. In addition, in Great Britain, as in other countries' credit models, the basis of the credit education system is to improve student mobility, and the individual approach to the student is the most important element in this system.

4. **Asia-Pacific Credit System (UCTS).** After the establishment of ECTS, other regions, namely the countries of Southeast Asia, also sought to create their own credit transfer systems. Currently, UCTS and ACTS credit transfer systems have been established in HEIs of Asia-Pacific countries. Created by University Mobility in Asia and University Mobility in Asia-Pacific (UMAP), UCTS is the first credit transfer system designed for use in the Asia-Pacific region, including Southeast Asia. It was launched in 1993, modeled on the European ECTS system, to facilitate the mobility of university students in the Asia-Pacific region. While the ECTS system is used by countries that are members of the Bologna Declaration, the UCTS credit system is used by student exchange programs between UMAP member universities. It should be noted that while UCTS is modeled on ECTS, the system does not focus on learning outcomes because many of the features needed to demonstrate student learning outcomes at the state level have not been sufficiently developed in the region. Currently, 438 higher education institutions in 21 countries in Asia and the Pacific region are members of UMAP. However, due to the many shortcomings of this system of facilitating student mobility, other systems are being developed in the region, such as the ASEAN Credit Transfer System (ACTS) and the Southeast Asian Credit Transfer System (SEA-CTS)[3].

However, according to the research carried out by the Moscow State University named after M.V. Lomonosov on the basis of the national project in 2005-2006, some conveniences and advantages of UCTS in comparison with ECTS have been stated. For example, the fact that it is structured in a simpler way than ECTS, fewer documents are required when transferring credit, the volume of work in institutions is significantly reduced, the faculty fulfills only the general requirements of this system, and the study program in foreign countries is developed by the student, among them[11].

The credit system in Uzbekistan. The first steps were taken in the higher education system of Uzbekistan based on the decree of the President of 2019. Development of higher education is one of the urgent issues facing the country. It was decided that it is necessary to change the education system in order to train competitive personnel in the world labor market and to place the country among the developed countries.

As the head of our state said, "Education is our future, a matter of life and death." Therefore, we have no right to delay reforms in this area. because we have lost a lot of time"[10]. In fact, the reform of education and the transition to a new stage (system) started half a century ago in developed countries and achieved high results and led to the prosperity of various sectors of the state. Uzbekistan chose the European ECTS credit-module system after researching world credit education models. This can be caused by:

- ECTS credit-module system is recognized by many foreign countries;
- The establishment of this system in Uzbekistan and neighboring countries (it will be much easier to ensure the exchange of professors and teachers and students);
- Similarity of educational stages;
- This system shows effective results in education.

Although it was not long ago that the efforts to implement a new education system in our country began, representatives of the field, including B. Sh. Usmonov, R. A. Khabibullaev, V. Urinov, A. Umarov, Sh. Mustafakulov, M. Sultonov analyzed the major differences between the credit-module system and the current educational system, the achievements and shortcomings of the new system.

The number of credits and study loads at higher education levels are the same as the ECTS system. In the bachelor's program, 30 credits per semester and 60 credits per academic year are set, and it is desirable to accumulate a total of 240 credits to obtain a bachelor's degree. 1 ECTS credit is equivalent to 25-30 hours of study. A student spends a total of 6000-7200 hours to obtain a bachelor's degree. In our HEIs, 1 ECTS credit is defined as a study load of 30 hours, of which 12 hours are class hours, and the remaining 18 hours are divided into independent study hours, that is, in the ratio of 1/1.5. So, for 4 years, 2880 hours of classroom hours and 4320 hours of independent study are spent in the Bachelor's program. The distribution of credits within subjects is defined as 3-7 credits on average, depending on the number of subjects covered in one semester.

RESULTS AND DISCUSSION

So, the credit-module system is several times different from actual education, and we list its advantages:

1. Prior to the applicant or student, the educational programs, directions, study plans, syllabuses, the list of subjects to be taught in the academic year, educational results (how to

- acquire knowledge, skills and abilities in the field of education), educational grants, contracts that a guide containing the necessary information about fees is provided on the HEI websites;
2. Modular organization of sciences; (entry control of the course, materials of theoretical, practical and laboratory work, project assignments, explanatory dictionary of science, terms, literature, final control, etc.);
 3. Students should be aware of all information about each subject (course), such as the number of subject credits, subject plans, study loads, study results, evaluation criteria before the course begins;
 4. The student's choice options (availability of elective subjects in addition to compulsory, optional subjects, subject teacher, individual lesson schedule);
 5. Organization of student-oriented education;
 6. Taking into account the needs and interests of the student when creating the lesson plan;
 7. It is based on independent education;
 8. Transparent implementation of educational activities;
 9. Preparation of specialists specific to the requirements of the labor market (creating a bridge between theoretical and practical knowledge, skills and qualifications);
 10. Provision of exchange of professors and teachers ("El-yurt umidi" fund, etc.);
 11. Establishment of self-financing of HEIs;
 12. Availability of higher education platforms (for example, HEMIS, MOODLE, GOOGLE, AIS, BLACKBOARD);
 13. The new system credit will be applied to the total time spent on mastering the science, not just the time of learning achieved in the classroom or laboratory;
 14. Transition to a new rating system for evaluating the student's acquired knowledge, skills and qualifications;
 15. Strengthening of healthy competition among professors-teachers, work on themselves, acceleration of improving their skills, increasing attention to scientific potential.

CONCLUSION

When the educational system is moving to another system, it requires a gradual implementation, and this in turn is a long-term process. Similar aspects of credit models are the availability of elective subjects, the importance of learning outcomes, increasing student mobility, etc. When introducing the educational system of foreign countries to our country, it is necessary to take into account our national and cultural characteristics, our views on education. Because developed countries have introduced reforms after studying their national and cultural units, human qualities and problems in national education while creating their systems. Therefore, it is known to everyone that the direct introduction of the European education credit system will not show good results. For example, the full introduction of student selection opportunities in the new system to our education system, the reduction of staff units of professors and teachers in the creation of educational programs, some imbalances in their distribution, or the use of our students without fully understanding the selection opportunities will create some problems. In addition, it should be noted that ECTS implemented in HEIs of Uzbekistan will bring education to a higher level in the future. Only for this, research, learning-teaching, implementation and cooperation are appropriate.

REFERENCES

1. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan "On approval of the concept of development of the higher education system of the Republic of Uzbekistan until 2030" No. PF-5847 of October 8, 2019.
2. David Crosier and Jasmin Maki, "3 Understanding the European higher education area, The impact of the Bologna Process", DOI: 10.4324/19781003229384-5
3. <https://books.google.co.uz/books?id=GQvGBAAQBAJ&pg=PA99&lpg=PA99&dq=UCTS+education+credit+system&source=bl&ots=WaGmxRuZhj&sig=ACfU3U3APqbtppJfn3QnCqTyBRrLHI4mw&hl=ru&sa=X&ved=2ahUKEwj2yuKe8qT3AhVypIsKHSzIBIQQ6AF6BAgoEAM#v=onepage&q=UCTS%20education%20credit%20system&f=false>
4. Igor F. Tsigelny, "Educational Credits in the USA and Credit Transfer from the UK and European Union", Analytical Reports in International Education METHODS Vol. 4. No. 1, p.91-92, November 2011.
5. International Affairs Office, U.S. Department of Education, Feb 2008 <http://www.ed.gov/international/usnei/edlite-index.html>]
6. Jessica M. Shedd, The History of the Student Credit Hour, p. 9-10. (<https://eportfolios.macaulay.cuny.edu/hainline2013/files/2013/04/History-of-the-credit-hour.pdf>)
7. Kreplin, Hannah. "Credit by Examination: A Review and Analysis of the Literature." Berkeley: University of California, p.90, 1971.
8. Omporn Regel, The Academic Credit System in Higher Education: Effectiveness and Relevance in developing countries, p.14, The International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank, 1992.
9. People's word / Online chat. <http://navoiy-uni.uz/uz/new/Kredit-modul-tizimi-haqida-bilasizmi>
10. Presidential video selector meeting, January 28, 2022. <https://uzreport.news/politics/biz-kop-vaqt-yoqotganmiz-shavkat-mirziyoyev-talim-tarbiya-sohasidagi-islohotlar-haqida-gap>
11. Review of foreign credit systems (based on the materials of scientific research carried out by Moscow State University named after M.V. Lomonosov within the framework of the FPRO project of 2005 and the national project of 2006), p.33-34. <http://inpro.msu.ru/PDF/kredit-in.pdf>

ANALYSIS OF CULTURE REPRESENTATION IN THE NOVEL NIGHT AND DAY BY ABDULHAMID SULAYMON O'G'LI CHO'L PON

Rano Kasimova

PhD Associate professor English literature department Bukhara state university

Vazirakhon Alimova

master's student English literature department Bukhara state university

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7316521>

Abstract. *This article discusses the artistic aspects of the plot of the novel "Night and Day" by the twentieth-century Uzbek writer Abdulhamid Cho'lpon, in particular, the moral description of the protagonist, his role in the development of the events of the work.*

Keywords: *Cho'lpon, novel "Night and Day", Miryokub, Akbarali, plot interpretation.*

АНАЛИЗ РЕПРЕЗЕНТАЦИИ КУЛЬТУРЫ В РОМАНЕ "НОЧЬ И ДЕНЬ" АБДУЛХАМИДА СУЛАЙМОНА ЎҒЛИ ЧЎЛПОН

Аннотация. *В данной статье рассматриваются художественные аспекты сюжета романа «Ночь и день» узбекского писателя XX века Абдулхамид Чолпона, в частности, нравственная характеристика главного героя, его роль в развитии события произведения.*

Ключевые слова: *Чолпон, роман «День и ночь», Мирёкуб, Акбарали, сюжетная интерпретация.*

Statement of a question. Everyone is privy to that awesome and adverse heroes act in every work. In Cho'lpan's novel "Night and Day" there are bad heroes with whom many plot intrigues are associated. In this article, we're capable of try to reveal the innovative features of the plot associated with the aforementioned characters.

Researching the hassle Abdulhamid Sulaymon o'g'li Cho'lpon is one of the quality representatives of the literature of the XX century, specially with the article "Literature is rare" with the story "Doctor Muhammadiyor", the drama "Bright" and the novel "Night and day". Familiar In the number one half of the 20th century, the struggle toward colonial oppression maximum of the intelligentsia intensified. At the begin of this process, it turn out to be hard to advantage any quit end result without raising the popularity and contemplating the country, which delivered approximately the formation of the intelligentsia, specifically the Jadid writers. Cho'lpon favored to raise now not quality the people, but moreover the literature and its level. Well-seemed critic Ozod Sharafiddinov noted: "Cho'lpon exposed the present day masked colonialism withinside the 1920s, condemned numerous tyrants and gentlemen who've been shackles for the people, and fiery poems glorifying freedom and liberty created. He later contributed to the spiritual growth of the people thru manner of way of developing novels and dramas that correctly contemplated the numerous strata of people's lives "[1. Ozod Sharafiddinov. "Understanding Cho'lpon" p. 68]. Foreign students, like community intellectuals, have expressed similar views at the real nature of the Jadid movement. [2. See Ingebor Baldauf.

Drawings on 20th century Uzbek literature"]. If we've got a take a have a look at the literature of that period, there are various works created, but now not they all have a large gain in terms of level. Many students emphasize the famous article written thru way of way of Cho'lpon at the age of 16: "Yes, as a good buy as we need water and air for our continuously

moving body, loads literature for our soul, polluted with all kinds of black dirt within the way of life. If literature lives, the country lives. The give up of a country whose literature isn't always useless and who did not strive for the development of literature and did not domesticate writers will sooner or later be absolutely deprived of feelings, thoughts and mind and will steadily fall into catastrophe in.", [3, "Literature is not "N. Karimov etc., p. 169]. Whatever fashion he writes in, his works are written within the spirit of "Jadidism."

Cho'lpon began his career writing poems and quick stories, and began to put in writing novels. His first work, *Hamal Keldi - Amal Keldi*, turned out to be published in 1936 under the title *Night and Day*. [4. Cho'lpon, 'Night and Day', 1936].

In his work, the author artistically embodies the life of Turkestan, full of injustice, oppression and ignorance. Tsarism openly demonstrated its colonial policy. Only Cho'lpon incorporated it into the content of the work.

Miryokub, Zebi, Akbarali, the commander in chief, the images and events in the center of the work take place around them and form the basis of the plot.

Through the lives, thoughts, fantasies and actions of these heroes, the writer showed the consequences of the vices that dragged Turkestan into the swamp: greed, hypocrisy, illiteracy, ignorance, promiscuity and, most importantly, the consequences of spiritual depravity.

So, what is a "dog" and what is its artistic interpretation?

The author gives three different interpretations of this:

1. Akbarali's dog.
2. Miryokub's dog.
3. The "dog" in the country, born of lust, hopelessness and despair.

What kind of man is Akbarali? "No one would call Akbarali an official if he did not have a silver belt around his waist, a sword with a silver handle and a drummer's robe. Those who see him in plain clothes think that he is either an ordinary village boy, or a shepherd with a connection to the Seventy, or a camel working on the pasture" [4. Cho'lpon. *Night and Day*, p. 54] is given by the author.

In the novel, Akbarali's inner and outer appearance is fully covered. She looks like a drunkard, a womanizer, a lazy person who can't do anything independently. Through the image of Akbarali, the writer shows the methods of administration of the colonialists, the relationship between the rulers and local officials. Dilmurod Kuronov, a scholar who has studied the work specifically, states: "1. Akbarali's illiteracy is a guarantee that he will stay out of politics. If you look at the archives, you can see that most officials are illiterate" [5. Dilmurod Kuronov. *Poetics of Cho'lpon's prose*. P. 196]. 2. "Of course Akbarali deserves to be hated both as a person and as an official. The author does not hide his attitude towards her either, but his hatred is ultimately directed at the environment that gave rise to akbarism (same source, p. 210). D. Kuronov describes another protagonist, two types of "dogs" in *Miryokub*. The first is a habitual disorder, and the second is a "dog" that has been eliminated by Maria Ostrova (*ibid.*, P. 288).

Apparently, by depicting the heroes of Cho'lpon in a natural process, he meant the need for renewal and sociopolitical reform, to rise up against the tyranny of the dictators.

Miryokub is a new hero in Uzbek literature. He is distinguished not only by his bourgeois views, but also by his desire to think and comprehend. For example, when trying to understand the meaning of the word "empire", the deputy shows himself with a picture of a white king on

the wall. He realizes that if the "empire" is a white king and that it is in the hands of his wives, then the empire is really collapsing.

With such a good quality, even this is not without its "dog". Only the "dog" in it is widespread. The dog is not only a family, but also, in his own words, a traitor to the governor, a hypocrite, a slave to lust.

“Hey Miryoqub! Pismiqli Miryoqub! Cunning Miryoqub! Fox Miryoqub! Satan Miryoqub! Slave of lust, corrupt, shameful Miryoqub! Once in your life you have the opportunity to become a human being by throwing away a little dog, a little bit, a little bit, and then you don't want to bend your proud neck like a demon? Even then!” (Night and Day, p. 133).

Miryokub does not care if the money comes from an honest source or in other ways. The nickname is very useful to a person who does not even know how much of the grown wheat is spilled on his water and how much is spilled on the head of the thousand. Miryokub's main source of income is to spend the night with the commander, who borrows from him when needed. This is evidenced by the following satirical image:

“Miryoqub- Miryoqub, and the commander is only Akbarali,... There is nothing next to a man named Akbarali except the seal of the government, a low-breed dog. on a camel, they named the sarbon Miryokub...” (“Night and Day”, p. 124)

This kind of arrogance blinded Miryokub. However, his conscience does not justify
Miryokub:

"We consider Akbarali to be more humane than Miryokub," his conscience told him.

- “Alas, this is it!”... . He does not turn away from any evil in the way of his goal. "He was our first meeting at work," he said. (Night and Day, p. 164)

Our hero takes a meeting with only one person out of this swamp. This Russian woman named Maria allows Miryokub to become a man.

When she travels with him, her worldview changes and she meets a serious guy. Following him, he becomes serious. She is ashamed of what she did before. He reads newspapers. From a letter to the commander, the commander thought he was "mentally ill." In any case, our Miryokub will get rid of the "dog". Perhaps, in the "Kunduz" section, we can see him this talented "sart" guy as a strong enlightener who serves the people. In any case, it is dark for us now.

In fact, the death of a local official, who did not even know his real name, turned into a huge tragedy. The goal is to show what punishment awaits those who oppose the tsarist empire and its officials.

For this reason, the young, simple Zebi's words were called "confession". They did not refrain from sacrificing in the name of evil intentions.

In fact, the analogy of "dog" appears in several places in the novel. In most cases, it is an artistic goal to show the spiritual and moral decline of a part of the country. "Cho'lpon's greatness is that he raised the twentieth century Uzbek literature to a new level. [3.Naim Karimov, p. 189]. Ahmad Aliyev, one of the first researchers of Cho'lpon's work, emphasized the realistic power of Cho'lpon's work in the middle of 1980s, and said that his poetry had a wide range of life and art. [6.Ahmad Aliyev. Independence and literary heritage.1997.]. It should be noted that Western scholars also emphasize the social nature of the work of art, the

need for the writer to be in society and reflect it in various forms. [7. See O. Warren, R. Wellek. Literary theory. M.1978]

As August rolls into September, states across Eastern Europe and Eurasia commemorate some of the foundational dates for their post-Soviet societies. Just last week, the European Union observed its 10th annual Day of Remembrance for the Victims of Stalinism and Nazism. On September 1st, Uzbekistan, the most populous country of post-Soviet Central Asia, will celebrate its Independence Day and will, like European citizens this week, honor those executed in Stalin's purges. For contemporary Uzbeks, the anti-imperialist nationalist intellectuals murdered from 1936 to 1938 are now a critical part of the national mythology. The vision of the Uzbek nation for which they lost their lives, Uzbek schools teach, He has been realized by contemporary Uzbekistan. Arguably the most prominent member of that generation of Uzbek intellectuals was the poet, novelist, and dramatist Abdulhamid Sulaymon o'g'li Cho'lpon, whose 1934 novel, *Night and Day*, Academic Studies Press will shortly publish in my translation.

Stalinism undoubtedly robbed the Uzbek people and the world of an incredible talent at a young age Cho'lpon was most likely 41 when Stalin's secret police, the NKVD, took his life but it is because of Stalinism and Cho'lpon's erasure from Soviet Uzbek life that the author is so interesting and enigmatic a figure today. The absence of information about his life and his oeuvre echoes across history and continues to affect how Uzbek audiences relate to the author. This absence provides opportunities for individuals to offer differentiated and heterogeneous interpretations of the author's biography, his art, and consequently, Uzbekistan's past, present, and future.

Both Stalin and Soviet Uzbeks after Stalin's death created and sustained this absence. After his death in 1938, Cho'lpon was not permitted to return to print or even be mentioned publicly for the duration of Stalin's life. He was rehabilitated in 1956 with the beginning of Khrushchev's Thaw, but he nevertheless remained a taboo figure for Soviet Uzbeks. His works were not reprinted during Khrushchev's time in power. As the Thaw ended, Uzbek intellectuals in 1968 attempted to include a few of Cho'lpon's poems in an anthology of Uzbek poetry, but the local Communist Party leadership quickly stopped publication. Rumors subsequently flooded the capital of Tashkent that the editor of the anthology killed himself to avoid repression. While that was untrue the editor merely received a reprimand and remained very much alive those rumors speak to Cho'lpon's impermissibility throughout the Soviet period.

Because of this expurgation of Cho'lpon from Soviet public discourse, there are major disagreements about the most basic details of his biography. We have no information as to his date of birth, and sources disagree as to the year in which he was born. Most suggest 1897, but others have offered 1894 and 1898 as possible years. This scholarly disagreement developed into a nationwide dispute when Cho'lpon's hometown of Andijon decided to hold the 120-year jubilee of his birth in 2017, while the Uzbekistan Writers' Union, adhering to other sources, held off until 2018.

Similarly, thanks to Stalinism's erasure of history, the country's academics have never produced a complete collection of writings for Cho'lpon. That has led to fascinating discrepancies in how the poet has been interpreted. The Soviet Union poured vast resources into such endeavors for Uzbek socialist writers who, though they would never admit it, were influenced by Cho'lpon's advances in Uzbek-language poetics. The socialist empire, of course, never brought itself to do the same for Cho'lpon, despite his importance to the canon.

Contemporary Uzbekistan no longer invests in philology like its Soviet predecessor, and thus any scholar of Cho'lpon has to consult various collections and original 1920s and 1930s-era sources, many of which are incomplete, missing pages, or have names and words crossed out. Those absences naturally lead to interpretive disagreements. One of Cho'lpon's more famous poems, a poem which serves as the epigraph for Uzbek author Hamid Ismailov's recently translated *The Devil's Dance*, appears with differing punctuation across various editions of Cho'lpon's work. That difference in punctuation dramatically changes how one interprets the short poem. In one variant, we read the lyric persona as speaking, while in the other, we read the devil as speaking.

Most intriguingly, to this day we possess only the first half of *Night and Day*. Cho'lpon dubbed the novel I have translated as *Night*, and reportedly intended a sequel, *Day*. The absence of this sequel has given Uzbek scholars and the public considerable opportunity to speculate about Cho'lpon's intentions. Some scholars have contended that Cho'lpon wrote everything he intended in *Night* and only spoke of a sequel in order to please Soviet observers. Others suggest that he, in fact, wrote a sequel, but the NKVD confiscated and destroyed it when they arrested him. Rumors in recent years have spoken of the possibility that the sequel somehow escaped the country and is somewhere hidden in Xinjiang. In my introduction to the translation, I pursue a new argument. I maintain that the absence of the second novel serendipitously conforms to Cho'lpon's aesthetic intent. Throughout his mature poetic life, he pursued an aesthetic of inconclusiveness whereby his characters experience endless epiphanies and never arrive at finality. Like his characters' development, his dilogy lacks a conclusion.

These inevitably heterogenous interpretations of Cho'lpon ultimately have meaning for Uzbekistan's present and future. The current Uzbekistani state emphasizes Cho'lpon as a martyr now redeemed by the freedom of the post-Soviet present. Much like the Soviet state, Uzbekistan endeavors to create a single interpretation of Cho'lpon's legacy, sponsoring jubilees and teaching his works in school. The state tells and retells his story in order to affirm itself and justify its existence. And yet, the current state cannot fully control how its citizens interpret Cho'lpon. Uzbeks may see him as affirming the current state, but they might also use interpretations of the author to critique the state's policies as anti-democratic or anti-national. Because of the absences in Uzbekistan's literary and historical record, Cho'lpon's legacy will never be fully decided and always remain a matter of interpretation.

With my forthcoming translation, I bring this fascinating and mysterious artist to English-language audiences. Acquainted with the text and with the informational absences that characterize Uzbek 20th century literature and history, English-language readers can join Uzbeks in their debates over Cho'lpon and Uzbekistan's absence-riddled past. In so doing, they can participate in the discussion of what that past means for the country and region's future.

Summary of the problem. In short, Cho'lpon was a strong ideological, educational, immortal work in Uzbek literature in the period of the novel's awakening, which encouraged the people to start independence and was a reflection of their own state. 'he said. Cho'lpon returned to the ranks of our literature only after the in- dependence of our country. We can say that his work "*Night and Day*" is a lifelong work.

REFERENCES

1. Sharafiddinov O. "Happiness to understand creativity." SHARQ NMAK. T .: 2004. 640 p.
2. Ingebor Baldauf. Drawings on Uzbek literature of the XX century. T .: "Spirituality", 2001. 72 pages.
3. Naim Karimov, Bakhtiyor Nazarov, Salohiddin Mamajonov and others. Landscapes of Uzbek literature of the XX century. I book. T .: "Uzbekistan" publishing house. 2008. - 534 pages.
4. Cho'lpon. The novel "Night and Day". T .: "SHARQ", 2000. - 288 pages.
5. Dilmurod Quronov. "Poetics of Cho'lpon's prose". T .: "SHARQ" NMAK 2004. - 288 pages.
6. Ahmad Aliev. "Independence and Literary Heritage". T .: "Uzbekistan" publishing house. 1997. - 272 pages.
7. Warren O, Wellek R. "Literary theory". Moscow. Izd-vo «Progress», - 1978. - 328 crp

THE CONTENT OF THE COURSE OF MODERN PROGRAMMING LANGUAGES IN THE CONTEXT OF HIGHER EDUCATION AND THE TECHNOLOGY OF ITS TEACHING

Qarshiyev Nazarbek Bahrom o'g'li

Termiz State University 2nd stage graduate student of Applied Mathematics

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7316541>

Abstract. *This article reports on our approach and experiences in incorporating the Python programming language into programming-related curricula. First, we provide insight into our choice and approach to using the Python programming language. We discuss the findings for programming languages taught to computer science and engineering students, both of which place a strong emphasis on developing students' practical programming skills. We report our approach and findings, including issues identified and results obtained and proposed future improvements.*

Key words: *Computer programming, Python, computer science and engineering education.*

СОДЕРЖАНИЕ КУРСА СОВРЕМЕННЫХ ЯЗЫКОВ ПРОГРАММИРОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ И ТЕХНОЛОГИЯ ЕГО ПРЕПОДАВАНИЯ

Аннотация. *В этой статье рассказывается о нашем подходе и опыте включения языка программирования Python в учебные программы, связанные с программированием. Во-первых, мы даем представление о нашем выборе и подходе к использованию языка программирования Python. Затем мы обсудим результаты изучения языков программирования для студентов, изучающих компьютерные науки и инженерные науки, которые уделяют большое внимание развитию практических навыков программирования у студентов. Мы сообщаем о нашем подходе и выводах, включая выявленные проблемы и полученные результаты, а также предлагаемые будущие улучшения.*

Ключевые слова: *Компьютерное программирование, Python, информатика и инженерное образование.*

INTRODUCTION

The effectiveness of teaching, in our opinion, depends on the methods and approaches of teaching computer science in schools. For example, a well-structured programming course helps students understand basic concepts such as algorithms, programming languages, computer architecture, and more. Programming gives students the opportunity to express themselves as creators or designers; knowing a programming language, you can write almost any program. Interesting and relevant topics for development help to stimulate the development of children's creative abilities. At the same time, the skills acquired by schoolchildren as a result of mastering the designer's experience serve to develop critical thinking and master the methods of solving problems in other directions. However, Uzbekistan and many other countries need to reform their school curricula at the state level.

In the world of high technology, programming languages are an integral part. Computers have been in our lives for a long time and anyone who has to spend at least some time on a computer will encounter programming. Forums, social networks, online stores, online newspapers, various applications, etc. - all these are based on programming and are supported by experts in this field. In turn, programming today is very diverse, but according to the statistics of

Tiobe Software in June 2019, it is based on the most common and popular programming language. Java, C, C++ and in 4th place Python programming language is developing rapidly.

LITERATURE ANALYSIS AND METHODOLOGY

Created in 1992 by Dutch programmer Guido Van Rossum, Python is a general-purpose programming language that you can use to create anything from websites to robots and system services. It is characterized by a syntax that is quickly mastered by beginners in the field of programming and the simplicity of writing quick code. Python was not widely used in the past, but has become especially popular in recent years thanks to Google's investment. Because the range of tasks that can be solved with its help is very large, and the simplicity of writing code gives it an advantage over many other languages. Peter Norvig, director of research at Google Corporation, says of Python: "Python has been an important part of Google since its inception and will continue to be so as the system grows and evolves. To date, dozens of Google engineers use Python, and we're looking for more people who are proficient in the language".

RESULTS

Since 1985, the basics of programming have been taught in schools, starting with a simple algorithmic language. In the past few years, students have been taught to write simple programs in Pascal, less Visual Basic and Delphi. Since 2015, in connection with the popularity of the Python programming language, in computer science, program examples have been written in all variants of KIM USE, because practice shows that it is easier to write tasks like C4 in Python than in a classical language. This leads to the problem that Python is not taught in schools at the moment, there are no textbooks and specialists in general education institutions. In-depth study of the topic "Algorithm concept. Programming" subject is always conducted along with the teaching of elective courses, which does not help to achieve a sufficient theoretical and practical level. The research problem is that there is currently a clear lack of information resources dedicated to Python programming, and there are not enough Python programming courses for students, even though the language is generally becoming popular and preferred for use in modern web development. regardless.

CONCLUSION

Today, universities offer a wide range of bachelor's programs in IT, but the lack of basic training makes it difficult to learn computer science directly in the first years of study, which is necessary during employment in modern software. Indefinitely delays the development of basic practical skills. Of course, there are strong and enthusiastic young people among school graduates, but their presence is not the rule, but the exception.

The purpose of the study is to teach Python programming language to students of higher education. The purpose of the work is to develop an elective course on Python programming to prepare senior students for USE. To achieve this goal, the following tasks must be performed:

- forms of pre-education (elective courses: purpose, goals, types, transition to creation and organization of an elective course);
- teaching programming at the higher level of modern higher education institutions;
- analysis of available elective programming courses;
- development of an elective course on Python programming for students;
- lesson planning;
- approval

REFERENCES

1. Акимова И.В., Губанова О.М., Титова Н.В. Изучение элементов логического программирования в рамках факультатива по информатике // Современные проблемы науки и образования. 2018. № 4. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.scienceeducation.ru/ru/article/view?id=27816> (дата обращения: 15.01.2020).
2. Босова Л.Л., Босова А.Ю. Информатика и ИКТ: учебник для 9 класса. М.: Бинوم, 2013.182 с.
3. Жуковская, Е. П. Дидактические аспекты организации факультативов [Электронный ресурс] / Е. П. Жуковская //Открытый урок. Первое сентября. Режим доступа: <http://festival.1september.ru/articles/594252/>
4. Зайцева, С. А. Современные информационные технологии в образовании [Электронный ер ресурс] / С. А. Зайцева, В. В. Иванов // ИНФОТЕК. –Режим доступа: <http://sgpu2004.narod.ru/infotek/infotek2.htm>
5. Кузенкова Г.В., Штанюк А.А., Шагбазян Д.В. ОБУЧЕНИЕ ПРОГРАММИРОВАНИЮ В СРЕДНЕЙ И ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ: ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ РЕШЕНИЯ // Современные проблемы науки и образования. – 2021. – № 1.; URL: <https://science-education.ru/ru/article/view?id=30514> (дата обращения: 11.11.2022).

СООТНОШЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ И ОБЩЕЧЕЛОВЕЧЕСКИХ ЦЕННОСТЕЙ В ПРОЦЕССЕ ФОРМИРОВАНИЯ ЛИЧНОСТИ

Карима Жандаровна Туленова

профессор кафедры «Общественные науки» Ташкентского государственного педагогического университета им. Низами, доктор философских наук

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7316551>

Аннотация. В статье рассматривается вопрос соотношения диалектики национальных и общечеловеческих ценностей в процессе формирования личности в условиях глобализации. Для студентов будущих педагогов изучение гуманитарных наук является составной частью их профессиональной подготовки, необходимой для формирования педагогической культуры и философской культуры. Философская культура способствует творческому усвоению и развитию профессиональных знаний и умений. Опираясь на философскую подготовку, учитель развивает необходимые навыки работы с учащимися, которые используются для воспитания у них основ научного мировоззрения, творческого, диалектического мышления.

Ключевые слова: ценности, национальное, общечеловеческое, глобализация, культура, образование, социальные процессы, воспитание, мировоззрение, педагогика, учитель, гуманитарные науки, знания, мышление, самообразование, профессиональная культура, обучение, школа, молодое поколение, самостоятельность, критичность и самокритичность, творчество, патриотизм.

CORRELATION OF NATIONAL AND GENERAL HUMAN VALUES IN THE PROCESS OF PERSONALITY FORMATION

Abstract. The article deals with the issue of correlation between the dialectics of national and universal values in the process of personality formation in the context of globalization. For students of future teachers, the study of the humanities is an integral part of their professional training, which is necessary for the formation of a pedagogical culture and philosophical culture. Philosophical culture contributes to the creative assimilation and development of professional knowledge and skills. Based on philosophical training, the teacher develops the necessary skills to work with students, which are used to educate them in the basics of a scientific worldview, creative, dialectical thinking.

Keywords: values, national, universal, globalization, culture, education, social processes, upbringing, worldview, pedagogy, teacher, humanities, knowledge, thinking, self-education, professional culture, training, school, young generation, independence, criticality and self-criticism, creativity, patriotism.

Процессы глобализации охватившие современный мир привели к интенсивному обмену материальных и духовных ценностей, созданными и создаваемыми в рамках национальных и религиозных культур. Такой процесс обнажил и другое – возникновение общечеловеческого начала в ценностном богатстве национальных культур мира на несколько иных исходных началах. В этой связи остро встает вопрос общечеловеческих ценностей, тех ценностей, которые обладают значительным весом для всего человеческого общества. В этих условиях остается неизменным факт – судить о ценностях можно через их оценку. Но следует отметить, что многие специалисты видят в оценке субъективное начало, так как ее сущность не может находиться в бытии. Имеет место и

другая точка зрения, настаивающая на безусловной объективности ценностей. Хотя такая трактовка не имеет достаточно веских оснований. [1, С.-33].

Если исходить из положения, что культура есть совокупность материальных и духовных ценностей, можно отметить многообразие культур есть объективная реальность. И руководствоваться либо идеей единства мировой культуры, либо утверждением несовместимости национальных культур, считая, что каждая из них стимулируется своими ценностями и неспособна вступать во взаимодействие с другими культурами. Первый вариант, несомненно, очень привлекателен, но культурные различия один из важных источников многообразия исторического процесса, который придает ему многомерность и источник дальнейшего обогащения. Говоря словами Арнольда Тойнби, общечеловеческой культуры нет и быть, не может. Не может потому, что создание общечеловеческой культуры как некоего идеала – это предел упрощения системы, предел унификации и однообразия. Каждая национальная культура как некая целостность неповторима, уникальна и посредством этого разные культуры равны между собой. [2, С.-22-29].

И именно неповторимость национальных, региональных культур ставит их на неизмеримый уровень по отношению общечеловеческой культуре. Так, прошедший XX век наглядно показал как иной раз этнический национализм проявляет себя сильнее и выше чем государственного национализм. [3,С.-144-145].

Это положение не отрицает того, что любое отмахивание от достижений культуры другой нации ведет к угрозе изоляции, саморазрушению и культурному нигилизму.

Если взять в качестве примера такую общечеловеческую ценность как патриотизм, то можно отметить, что это явление имеет под собой чувство любви, преданности к своему краю, Родине и даже окончательное формирование этого явления посредством такой общности как нация подтверждает, что истоки патриотизма лежат в национальной культуре. Сила патриотизма начинает основываться в осознании каждым своей принадлежности определенной нации.

Формирование духовно развитой личности – приоритетная цель общественного воспитания, в решении которой в большей или меньшей мере принимают участия все социальные институты общества. [4, С.-29-32].

Можно ли говорить о приоритете общечеловеческих ценностей по отношению национально-этническим, религиозно-конфессиональным ценностям? Может же быть, когда общечеловеческая ценность как таковая противостоит ценностной ориентации той или иной общности людей. Субъект как носитель ценности может быть конкретным индивидом, некоторой общностью людей, человеческим обществом в целом.

Поэтому сегодня многие исследовательские центры и научно-исследовательские институты занимаются вопросами национальных отношений, этнической идентичности в международной рамке по изучению этнического происхождения народов различных регионов в мировой этносоциологии. Потому что именно в рамках деятельности этих институтов исследуются вопросы социализации личности и процесс осознания национального сознания. [5, С.-676-688].

Весьма негативно в условиях глобализации объединение стран мира. Оно сопровождается накоплением различных проблем внутри каждой из стран в угоду объединения. Такого рода объединение как будто служит взаимопроникновению и

обогащению национальных культур, а на самом деле сводятся потребительству и распространению, например, массовой культуры низкого уровня. Поэтому следует «...принимать во внимание две парадоксальные культурные динамики: глобальную конверсию культур и в то же время сохранение и защиту национальных и местных культурных особенностей и ценностей». [6, С.-100]. Так, принимая конкретные ценности демократии западного мира другие страны мира и население этих стран сталкиваются с тенденцией переоценки ценностей общечеловеческого уровня в ущерб ценностям – национальным. Примером этому служит иной раз ритуализация демократии, что приводит как следствие утрате контроля над социальными процессами в обществе, слабости демократии по отношению проявлениям того же религиозного фундаментализма и терроризма. В других случаях, имеет место и недостаточная стойкость демократии перед лицом рыночной экономики в условиях формирования новых национальных государств. Этим самым подтверждается известный тезис, общечеловеческая ценность трудно воспринимаема без принятия и усвоения национальных ценностей. Обогащение и совершенствование национальных ценностей является залогом принятия и усвоения общечеловеческих ценностей теми или иными национальными культурами.

Общечеловеческие и национальные ценности играют особое значение в процессе формирования личности. Следует отметить, что в качестве основы формирования и развития регулятора духовного мира личности большую роль играет национальная идея, которая обосновывает место и роль просвещения в обществе, его духовно-нравственное обновление, утверждает новые общественные идеалы и ценности, воспитание гармонически развитого поколения, формирование нового общественного сознания. [7, С.-15-16].

Формирование научного мировоззрения личности предполагает воспитание ниже следующих качеств, составляющих неотъемлемый элемент мировоззренческой подготовки каждого человека. Во-первых, фундамент научного мировоззрения составляет знание, данные естественных, общественных и технических наук т.е. образование, которое достигается в процессе обучения в общеобразовательной школе, средних специальных и высших учебных заведениях, в магистратуре, докторантуре, в процессе переподготовки кадров. Вторым неотъемлемым элементом научного мировоззрения является приобретение знаний, полученных в процессе обучения, в их личные убеждения. Человек может обладать знаниями, но если они не стали его личными убеждениями, то такого человека нельзя считать мировоззренчески подготовленной личностью. Знания превращаются в мировоззрение лишь тогда, когда они формируют социально-политические, нравственные и эстетические позиции личности, приобретают характер внутреннего убеждения человека, то есть становятся основой всего образа его жизни.

Знания сами по себе автоматически не превращаются в убеждения. Убеждение также необходимо формировать. Для этого воспитателю нужно целенаправленно воздействовать на разум, чувства и волю воспитуемых.

Научные убеждения – это идеи, знания, постигнутые, глубоко пережитые человеком и ставшие в этом своём новом качестве органическим содержанием его сознания.

Выработка убеждений есть процесс воспитания воли субъекта. Убеждения потому и являются убеждениями, что они требуют выхода в практику. Но у субъекта нет иного способа воспользоваться своими убеждениями и доказать, что они у него действительно

есть, кроме руководства ими в своей практической деятельности. Благодаря воле, убеждения приобретают определённую направленность, влекут субъекта к соответствующим действиям, поступкам. Научные убеждения – глубокое усвоение знаний, идей, пережитых человеком и в силу этого ставших определителем его воли к соответствующим действиям и поступкам.

Следовательно, третьим элементом научного мировоззрения является готовность человека претворить свои убеждения в жизнь. Только единство знаний и действий, когда знания подкреплены собственной деятельностью, собственным опытом, чувствами и переживаниями, превращает личность в подготовленного человека с мировоззрением

Наконец, четвёртым элементом научного мировоззрения является умение человека защищать, отстаивать, бороться за свои убеждения.

Знание основных элементов формирования научного мировоззрения имеет исключительно большое значение, как для понимания сущности, так и для определения путей, форм и методов мировоззренческой подготовки личности. Если первый элемент научного мировоззрения предполагает усиления научного содержания преподавания естественных, общественных и технических наук с учётом современных достижений науки и техники, то второй элемент предполагает совершенствование форм и методов преподавания. Третий элемент требует обучение проводить в неразрывном единстве с потребностями общественной практики. Четвёртый элемент предполагает воспитание специалистов осуществлять в духе преданности идеи национальной независимости, не проявлять непримиримость к чуждым для нашего общества взглядам, откуда бы они ни исходили.

Существенные изменения претерпели формы и методы обучения, в учебный процесс активно внедряются передовые педагогические технологии, компьютеры, изменившие стиль обучения. Философия этих преобразований состоит в том, чтобы подготовить высококвалифицированных конкурентоспособных, гармонически развитых и духовно богатых специалистов, патриотов своей Родины, способных своими знаниями и активной трудовой деятельностью обеспечить процветание Родины, благополучие народа, мир и согласие в стране, создать демократичное правовое общество с великим будущим.

Одной из методологических проблем современной педагогической науки является принцип направленности обучения на всестороннее и гармоническое развитие личности

К числу важнейших методологических проблем педагогики относится и философская культура учителя и пути её формирования. Авторитет учителя, характер, значение и эффективность его труда обуславливаются его политической, профессионально-педагогической и философской культурой, степенью подготовленности к учительской деятельности, умением распознавать и развивать творческую индивидуальность школьников.

С возрастом потока знаний, усложнением и совершенствованием форм и методов познания обучения и воспитания, увеличением социальной и моральной ответственности людей за свою деятельность перед школой и учителем встают задачи специальной подготовки учащихся к жизни, к преодолению трудностей, выработки у них активной общественной позиции.

Успешное решение этих задач – невозможно без философской культуры учителя. Единство и взаимодействие философии и педагогики дают последней не только научно-

теоретический, но и методолого-мировоззренческий статус, а философам – возможность стать ближе к школьной жизни и принять непосредственное участие в формировании среди учащихся нравственной, философской культуры, системообразующих качеств в личности в целом. [8, С.-120-122].

Философская культура способствует творческому усвоению и развитию профессиональных знаний и умений. Опираясь на философскую подготовку, учитель развивает необходимые навыки работы с учащимися, которые используются для воспитания у них основ научного мировоззрения, творческого, диалектического мышления.

Естественно, подготовка к такой деятельности осуществляется в процессе усвоения философии, мировоззренческого и методологического содержания профилирующих в вузе психолого-педагогических наук.

Научное мировоззрение выступает стержневым качеством личности учителя, занимает одно из первых мест в его профессионализме, а также позволяет уверенно воспитывать у учащихся основы научного мировоззрения.

Педагогическая наука имеет свою мировоззренческую функцию. Усваивая её, учитель вырабатывает у себя понимание сущности и содержания воспитательного и дидактического процесса, обусловленного целями общественного развития и задачами воспитания, в современных условиях, ускорением экономического развития страны и перестройкой всех сфер общественной жизни, в том числе обучения и воспитания.

За годы независимости произошли значительные изменения в пропаганде правовых знаний среди населения Республики Узбекистан, которая в настоящее время является источником правовой информации для различных слоев населения, представителей специальностей. [9, С.-5477-5489].

Не меньшее значение для учителя имеет методологическая подготовленность. В нашем обществе постоянно усиливается методологическое значение педагогики, которое включает учение о структуре, логической организованности, методах и средствах деятельности учителя, воспитателя.

Учитель лучше выполнит свои обязанности, если сознательно усвоит все уровни методологического анализа и синтеза: философскую и общетеоретическую методологию, общенаучные и частные методы, специфические методики и специальную технику исследования, а также научится их использовать.

В педагогике нет такого метода, который позволял бы всеобъемлюще, уверенно и эффективно решать стоящие перед ней задачи как в поиске и определении основных тенденций и направлений научных исследований, так и в изучении объективных законов воспитания, обучения и образования подрастающего поколения.

Поскольку имеет место диалектическое мышление, которое дано человеку лишь в виде способности, то, естественно, её необходимо развивать. Глубиной, характером и степенью развития способности и определяется уровень мышления, его умение творить, создавать новое и делать открытия в педагогике.

В формировании философской культуры будущих учителей большую роль играет изучение философии и других общественно-гуманитарных наук. Начальные философские знания чаще всего поверхностны, иногда противоречивы. И только в вузе приобретаемые

философские знания складываются в систему, превращаются в личные убеждения, в мировоззрение.

При изучении философских курсов студенты знакомятся с методолого-мировоззренческими положениями. Одновременно студенты усваивают методологическое и мировоззренческое содержание наук, профилирующих в вузе. Хотя мировоззрение формируется постоянно в процессе обучения, уровень приобретаемой философской культуры определяется динамикой формирования самостоятельности мышления и системы ценностей.

Для большинства студентов педвуза изучение гуманитарных наук является составной частью их профессиональной подготовки, необходимой для формирования органического единства педагогической, политической, эстетической и философской ценности культуры.

От преподавателей философских наук, их педагогического мастерства в значительной степени зависит, как студенты относятся к усвоению философских знаний, к формированию философской культуры. Если студент осознал необходимость овладения глубокими философскими знаниями, если он убеждён в том, что они позволят ему решать сложные профессиональные методологические задачи, то, очевидно, для него начинается этап самого серьёзного отношения к философским знаниям. Тогда и преподаватель не имеет права разочаровывать студента.

Только общей заинтересованностью, совместными усилиями преподавателей философских и специальных наук и самих студентов будущие учителя смогут вооружиться методологическими и мировоззренческими знаниями и умениями, философской культурой.

Сказанное не в меньшей степени относится и к путям усвоения диалектического метода мышления. Способность диалектического мышления может быть усовершенствована, путём «изучения всей предшествующей философии». Это, естественно, самый надёжный путь.

Обучающихся не следует ориентировать на «твёрдо установленные» истины современной науки и «проверенное опытом и временем знание». Если обучение подчинено этому принципу, то оно непродуктивно, так как в этом случае истина может восприниматься как «абсолютная», как догма. В действительности знания превращаются в истину через противоречивый процесс критического осмысления.

Следует отметить, что диалектическое мышление подразумевает способность самостоятельность мыслить. Самостоятельность мышления позволяет уверенно осуществить правильный выбор в ситуациях, когда приходится решать, насколько данный случай соответствует общему правилу и учит что делать, если имеются исключения. Рекомендуется глубже вникать в противоречия изучаемого, соблюдая требования диалектической логики.

Тот, кто стремится овладеть навыками диалектического мышления, должен воспитывать, кроме самостоятельности, критичность и самокритичность мысли, широту, глубину и гибкость ума, стремление к прогрессу, идеалам истины, добра и красоты.

Республика Узбекистан является родиной всех людей, проживающих в этой стране, независимо от национальности, языка и вероисповедания. [10, С.-420-423].

Вместе с тем необходимо указать на ряд существенных проблем в формировании философской культуры в педвузах. Так, значительная часть студентов после изучения полного курса философских наук, обладая соответствующими знаниями, не имеют прочных мировоззренческих убеждений, не способны сознательно применить требования научной методологии к осмыслению и участия в решении современных проблем образования и воспитания национальной системы образования Узбекистана.

Окончив вуз и приступив к работе по специальности, учитель не перестаёт самостоятельно совершенствовать свою профессиональную и философскую культуру. Здесь ему предоставляется возможность с практических позиций подойти к организации философского самообразования.

Учителя, профессионализм которых требует философскую культуру, нуждаются в непосредственной помощи со стороны философов-профессионалов, которые могут и должны убедить учителей в том, что философские знания им необходимы в такой же мере, как и профессионально-педагогические.

REFERENCES

1. Ш.Мирзиёев. Послание президента Республики Узбекистана Шавката Мирзиёева Олий Мажлису. - Т. 2019. С.37.
2. См.:Гумилев Л.Н. Конец и вновь начало: Популярные лекции по народоведению. М.2002. С.24-29.
3. См. подробнее: Фред Риггс. Этнический национализм: три цунами.- В кн. Этнос и политика. М. 2000. С.144-145.
4. Кадилова Х. Б. Главная духовная ценность и личность человека //ФЭн-наука. – 2015. – №. 1. – С. 29-32.
5. Kadirova H. The Place Of Karakalpak Ethnoculture In The Integration Of Society //The American Journal of Social Science and Education Innovations. – 2021. – Т. 3. – №. 04. – С. 676-688.
6. Квинт В.Л. Теория и практика стратегирования. Т.2018. С.100.
7. См. подробнее: Шарипов Ш.С. Кластерный подход как условия инновационной деятельности ВОУ. // Материалы международной конференции «Педагогика сотрудничества в системе непрерывного образования». Т. 2014. 15-16.
8. См.: Туленова К., Расулев Э. Научная школа и вопрос подготовки специалистов высшей квалификации.// Материалы научно-практической конференции. «Подготовка педагогических кадров: история, современность, перспективы». Т. 2015. С.120-122.
9. Buvabaevna K. Y. Issues of Civil Literacy Development in the Education System //Annals of the Romanian Society for Cell Biology. – 2021. – С. 5477-5489.
10. Kadirova Y. LOVING THE COUNTRY IS FAITHFUL //Science and innovation. – 2022. – Т. 1. – №. В4. – С. 420-423
11. Квинт В.Л. Теория и практика стратегирования. Т.2018. С.100.
12. Олейник А.Н. Дефицит общения в науке: институциональное объяснение. // Общественные науки и современность. - М.2004.- №1- С. 45.
13. Тойнби А.Дж. Постигание истории.- М., 1991.

14. Гумилев Л.Н. Конец и вновь начало: Популярные лекции по народоведению. М. 2002. с.24-29.
15. Фред Риггс. Этнический национализм: три цунами - В кн. Этнос и политика. М. 2000.

Mundarija

Shoxrux Qurbonov Quvondiqovich, KORRUPSIYA TARAQQIYOT KUSHANDASI	7
Эгамбердиева Тургнуой Ахмаджоновна, БЎЛАЖАК ЎҚИТУВЧИЛАРНИНГ КОГНИТИВ КОМПЕТЕНТЛИГИНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА АКСЕОЛОГИК ЁНДАШУВНИНГ АҲАМИЯТИ	11
Xudayberganov.A.N, Kalandarova U.Yu, Ruzmetova Z.Sh, O'QUVCHILARNING IJODKORLIK FAOLIYATINI TASHKIL ETISH	20
Zafar Abdusamadov, Dilkhumor Oltinbekova, USING ICT AS A MEANS OF IMPROVING THE QUALITY OF LANGUAGE TRAINING OF EFL STUDENTS	24
Hasanov Suxrob Shavkatovich, Gapporov Zayniddin Abdusalom ugli, THE PLOT OF "LAYLI AND MAJNUN" AND ITS HISTORY OF APPEARANCE IN THE WORKS OF DIFFERENT CREATORS AND THEIR COMPARATIVE STUDY	27
Madaminov Furqatjon Shuhratjon o'g'li, ECTS KREDIT- MODUL: KADRLAR TAYYORLASHNING TAKOMILLASHGAN TIZIMIDIR	31
Zumradxon Astanova Toxirovna, KO'ZI OJIZ O'QUVCHILARGA BRAYL NOTA TIZIMI YORDAMIDA MUSIQIY CHOLG'ULARNI O'RGATISHNING YANGI METODI (QONUN CHOLG'USI MISOLIDA)	35
Turgunboeva Sugdiyona , Kuldosheva Fotima, COMMON PROBLEMS AND SOLUTIONS TO TEACHING ENGLISH AS A SECOND LANGUAGE	38
Abdullayeva Nafisa Anvarovna, BOSHLANG'ICH MATEMATIKA KURSIDA BERILADIGAN GEOMETRIK MASALALARNING O'RNI	40
Ho'jamberdiyev Shukrillo Xasanjonovich, XALQARO BAHOLASH DASTURLARIDA MATEMATIK SAVODXONLIK	49
Shukurova Bahor Boltayevna, YANGI DAVR HIKOYACHILIGIDA INSON OBRAZINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	55
Rasulova Xilolaxon Sardorjon qizi, TARBIYASI OG'IR O'QUVCHILAR BILAN ISHLASH	61
Axmedov Shavkatbek Baltabaevich, OLIY TA'LIM TIZIMIDA TA'LIM JARAYONIDAGI O'QITISHNING KREDIT TIZIMI MOHIYATINI TUSHUNISH OMILLARI	64
Karamatova Dilfuza Sadinovna , Abduvaliyeva Sevinchbonu Lazizbek qizi , BOLA TA'LIM-TARBIYASIDA OTA-ONANING TUTGAN O'RNI	67
Karimova Mokhira Jumakulovna, MODERN METHODS OF TEACHING ENGLISH	73
Karimova Shahloza Boyqo'zi qizi, EXPRESSION OF QUANTITATIVE IN UZBEK AND ENGLISH LANGUAGES	77
Насиба Турсунова, ИРИМЛАР ФОЛЬКЛОР ЖАНРИ СИФАТИДА	80
Саидова Феруза Низамджановна, ҚАДРИЯТЛАРНИ ШАХСЛАРАРО МУНОСАБАТЛАРГА ТАЪСИРИ ИЖТИМОЙ ФИКРЛАР АСОСИДА ТАЛҚИН ЭТИЛИШИНИНГ ИЖТИМОЙ-ПСИХОЛОГИК ТАХЛИЛИ	87
Aliboeva Nilufar Makhamatali kizi, THE EXPRESSION OF COMPARATIVE ANALYSIS	93
Малоҳат Шаҳобиддинова , СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К УПРАВЛЕНИЮ РАЗВИТИЕМ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО УЧРЕЖДЕНИЯ	96
Фатхулдин Дамир Маратович, Б.Зокирова , ОСОБЕННОСТИ МЕТОДИКИ ОБУЧЕНИЯ ЛЕВОРУКИХ УЧАЩИХСЯ НА УДАРНЫХ ИНСТРУМЕНТАХ В ДЕТСКИХ МУЗЫКАЛЬНЫХ ШКОЛАХ	100
Алланазарова Дилобархон Бахромова, АЛИШЕР НАВОЙИНИНГ МУСИҚАГА ОИД ҲАЗАЛЛАРИНИНГ ПЕДАГОГИК ТАХЛИЛИ	108
Po'latova Iroдахon Ilhomjon qizi, Sotvaldiyeva Xilola Musinovna, INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI O'XSHATISH ETALONLARI	114
Kasimova Guljakhon Makhmudovna, IMPORTANCE OF ICE BREAKING ACTIVITIES IN TEACHING ENGLISH	117
Abroirmirza Juramirzayev Anvarjon ugli, Ergashev Alijon Abdulayevich, THE SCIENTIFIC AND CREATIVE ROLE OF THE PEOPLE'S ARTIST OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN, PROFESSOR SULTANALI MANNOPOV IN THE PROMOTION OF THE UZBEK NATIONAL MUSICAL ART	121
Ў.Н.Султонова, ЎҚУВЧИЛАРНИ ИЗЛАНИШ ВА ТАДҚИҚОТЧИЛИККА ЙЎЛЛАШ МЕТОДИ ҲАҚИДА	126
O'rinboeva Kumushoy Sultonbek qizi, FIZIKADAN LABORATORIYA MASHG'ULOTLARIGA INNOVATSION YONDASHISH	131
To'rayeva Dilbar Shukhrat kizi, INTERACTIVE GAMES THAT IMPROVE SPEAKING SKILLS IN ENGLISH CLASS	134
Гылыжова Арзигул Маметмыратовна , ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯ ВА ЁШЛАРНИ ЖИСМОНИЙ РИВОЖЛАНИШИНИНГ ПЕДАГОГИК ТИЗИМИ	137
Гылыжова Арзигул Маметмыратовна , ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯНИНГ ТАРИХИЙ ГЕНЕЗИСИ ВА УНИНГ ПЕДАГОГИК АСОСЛАРИ	143
Н.Т.Тўхтабоев, ЮҚОРИ МАЛАКАЛИ БАЛАНДЛИККА САКРОВЧИ АЁЛ СПОРТЧИЛАРНИНГ МАШҒУЛОТ ВА МУСОБАҚА ЖАРАЁНИНИ БОШҚАРИШ ТИЗИМИНИ ТАХЛИЛИ	148
Н.Т.Тўхтабоев, БАЛАНДЛИККА САКРОВЧИЛАРНИНГ МАШҒУЛОТ ЖАРАЁНИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ	152
Doniyorova Shahnoza Erkinovna, KREATIV YONDASHUV ASOSIDA BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING ART-DIZAYNGA OID BILIMLARINI RIVOJLANTIRISH	156
X.T.Mengatova, Allanazarova Shahlo Vohidjon qizi, TALABA YOSHLAR O'RTASIDA AXBOROT TECHNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING MADANIYATINI YARATISH	162
Nurullayeva Manzura Shavkatovna, Negmatova Surayyo Teshayeva, THE EFFECT OF SOWING METHODS ON THE GROWTH, DEVELOPMENT AND PRODUCTIVITY OF FORAGE GROWTH	167
Асадова Г.А., МЕТОДИКА РЕШЕНИЯ ЗАДАЧ ЯВЛЕНИЯ ФОТОЭФФЕКТА В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ	173
Akhrova Ruzikhon Usmanovna, Yuldashev Xusan Mo'minjon o'g'li, NAMING OF THE "AGE" CONCEPT	178
Dilshoda Mirzayeva Ikromjonovna, Jabborova Shokhsanam, THEORETICAL AND LINGUISTIC ASPECTS OF NEWSPAPER HEADLINES IN ENGLISH (WITH SOME UZBEK EXPLANATIONS)	183
Tajigalieva Nursulu Bisengaliyeva, MAIN PROBLEMS OF NOMINATION AND ANTHROPNYMS IN MODERN LINGUISTICS	188
Hasanova Mahmuda Tixtayevna, BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINI TALABALARDA IJTIMOY FAOL KOMPETENTSIYALARINI RIVOJLANTIRISH MAZMUNI	191
Muhiddinov Anvar Gafurovich, Obidova Xurshidaxon Mashrabjonovna, KOLLAKATSIYALARNING INGLIZ TILIDAGI TA'SIRI VA TAVSIFI	197
Собирова Дилафруз , БОЛАЛАР ШЕЪРИЯТИДА ҚўЛЛАГАН ЎХШАТИШЛАР ЛИНГВОПОЭТИКАСИ	201
Ахмедов Дилшод Комильжонович, ЭРКАК / АЁЛ НУТҚИДАГИ ЭМОТИВ ЖУМЛАЛАР	205

Ахмедов Дилшод Комилжонович, ЁЗМА НУТҚДА САВОЛЛАР ТИПОЛОГИЯСИ ХАМДА СЎЗЛАРНИ ТАШКИЛЛАШТИРИШ МУАММОЛАРИ	208
Ахмедова Шоирахон Билалхановна, ПЕДАГОГИК ЖАМОАНИНГ ЎЗИГА ХОСЛИГИ	211
I.Ubaydullayev, BOSHLANG'ICH TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA INAVATSION VA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TECHNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH	215
Исламова Малика Ғофур қизи, ИШЛАБ ЧИҚАРИШ СОҲАСИДА PR ТИЗИМЛАРИ ВА ЖАМОАТЧИЛИК БИЛАН АЛОҚАЛАРДА УЛАРИНИНГ АХАМИЯТИ	219
Yarashev K.D, Yadgarov D.B , O'QUVCHI YOSHLAR O'RTASIDA OMMAVIY SPORT TADBIRLARINI TASHKIL ETISHNING TARBIVAVIY AHAMIYATI	224
Асадова Хулкар Шарофиддиновна, Каримов Юсуф Нарзуллаевич, ЯНГИ ЗАМОНОВИЙ ТЕХНОЛОГИЯЛАР АСОСИДА ЎҚУВ ЖАРАЁНИНИ САМАРАЛИ ТАШКИЛ ЭТИШ	230
Сайдамов Шахзод Арслон ўгли, Қобилов Сардор Ихтиёр ўгли, ЖИЗЗАХ ВОҲАСИ АҲОЛИСИНИНГ НИКОҲ ТЎЙИ БИЛАН БОҒЛИК УРФ-ОДАТЛАРИ	234
Yusupova Durdona Ravshanovna, MENRLI MAKTABLARDA PSIXOLOG FAOLIYATINING O'RNI VA PSIXOLOGIK METODLARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI	241
Sultanmuratova Aliya Abubakirovna, BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING MATEMATIK MALAKALARINI RIVOJLANTIRISHDA INTERFAOL METODLARNING IMKONIYATLARI	247
Акбарова Мухайё, ТАРИХИЙ ҲИКОЯЛАРДА ЎТМИШ ВОҚЕЛИГИНИНГ РЕАЛ ТАСВИРИ	255
Акбарова Мухайё, ТАРИХИЙ ҲИКОЯДА БАДИИЙ МАНТИК ВА БАДИИЙ ҲАҚИҚАТ УСТУВОРЛИГИ	260
Pardayev Ulug'berdi, AZIZ NESIN ASARLARIDAGI FRAZEOLIGIZMLAR VA ULARNING TARJIMASI	263
H. S. Shukurova, Begimova Nozima Akram qizi, BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING DIQQATINI JALB ETISHNING MUHIM METODLARI	270
Шукурова Х, МУАММОЛИ ТАЪЛИМ – СИФАТ КАФОЛАТИ	275
Иноятхон Туйчиева, ЎҚУВЧИЛАРДА ҲАЁТИЙ КЎНИКМАЛАРНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ ИЖТИМОИЙ-ПЕДАГОГИК ЗАРУРИЯТИ	278
R.V.Yarmatov , THE ROLE OF CRITICAL THINKING IN THE METHODOICAL TRAINING OF FUTURE HISTORY TEACHERS IN THE CONTINUOUS EDUCATION SYSTEM	288
Yuldoshev Farkhod, DIAGNOSTIC AND CORRECTIVE MONITORING OF EDUCATIONAL RESULTS OF PRIMARY CLASS STUDENTS	295
Qahhorov K. Q, UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA MOLEKULAR FIZIKANI O'QITISH METODIKASI	303
Уролбаева Шохсанам Одил қизи, ФОРМИРОВАНИЕ ЭЛЕМЕНТАРНЫХ МАТЕМАТИЧЕСКИХ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ У ДОШКОЛЬНИКОВ ЧЕРЕЗ ДИДАКТИЧЕСКИЕ ИГРЫ	307
Уролбаева Шохсанам Одил қизи, ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ В ОБУЧЕНИИ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА НАЧАЛАМ МАТЕМАТИКИ	310
Уролбаева Шохсанам Одил қизи, РАЗВИВАЮЩИЕ МАТЕМАТИЧЕСКИЕ ИГРЫ ДЛЯ ДОШКОЛЬНИКОВ РАМКАХ STEAM-ТЕХНОЛОГИЙ	313
Dilnoza Kulboyeva, Qo'shboqov Jaxongir, BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI KREATIVLIGINI SHAKLLANTIRISH	316
M.D.Kazakova, YURTIMIZDA YOSHLAR SIYOSATI VA XOTIN-QIZLARNI QO'LLAB-QUVVATLASH MAQSADIDA TASHKIL ETILGAN ZULFIYAXONIM MUKOFOTINING AHAMIYATI	319
Laylo Khaydarova, THE USAGE OF INTERACTIVE METHODS WHILE DEVELOPING READING SKILLS OF YOUNG LEARNERS	324
Asadov N.R, Islomova U.F, Tursunboyeva S.A , UCHINCHI SINIF O'QUVCHILARIGA YUZ ICHIDA QO'SHISH VA AYIRISHNI OG'ZAKI USULLARINI SHAKLLANTIRISH	329
Malika Jo'rayeva Ikromjon qizi, TALABALARDA KOGNITIV QOBILIYATNI RIVOJLANTIRISH MASALASI	335
Куттибекова Гулжан Тулебаевна, ИНТЕГРАТИВНЫЙ ПОДХОД К ФОРМИРОВАНИЮ АРТ-ТЕХНОЛОГИЧЕСКИХ УМЕНИЙ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ	338
N.A.Abdukarimov, KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILARDA VATANPARVARLIK TUYG'USINI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI	342
Н.М.Охунова, ХАЛҚ ОҒЗАКИ ИЖОДИНИНГ ПЕДАГОГИК ЖИҲАТДАН ТАДҚИҚИ ХУСУСИДА	346
Djanabaeva Adina , THE INFLUENCE OF THE PROJECT METHOD ON THE MOTIVATION OF OLDER PRESCHOOLERS IN TEACHING ENGLISH	349
Джураева Пердегүл Саидовна, БІЛГІН ЖЕТІЛДІРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ТҮПКІЛКТІ ӨЗГЕРІСТЕР МЕН ОЛАРДЫҢ ІС ЖҮЗІНДЕГІ МАҢЫЗЫ	353
Abrohxonova Kamolaxon Abrohxon qizi, Rahmatova Feruza, Muhammad Dehqonboyev, BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA TOLERANTLIK FAZILATINI SHAKLLANTIRISH TECHNOLOGIYASI	362
Yunusova Hilola Ravshan kizi, THE PHENOMENON OF AUXILIATION AS A PART OF GRAMMATICALIZATION IN THE ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES	368
Urinova Nodira, THE ROLE OF STORY-BASED LEARNING APPROACH IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING THE ROLE OF STORY-BASED LEARNING APPROACH IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING	375
Tojiyev Maqsud, RUS O'ZBEK VA XITOIY GRAMMATIKASIDA OTNING XUSUSIYATLARI	379
Ибраимов Холбой Ибрагимович, Маджидова Дилдора Абдухамидовна, ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ ДЕТСКО-РОДИТЕЛЬСКИХ ОТНОШЕНИЙ В СЕМЬЕ	382
O'rinova Feruza Uljayevna, Abduraxmanova Zilola Patidinovna, TA'LIM SIFATINI OSHIRISHDA PEDAGOGNING MAHORATI, SHAXSIY-KASBIY MALAKALARI	386
Axmedova X.I, TURLI SO'Z TURKUMLARI ORASIDAGI OMONIMIYANI ANIQLOVCHI MATEMATIK MODELLAR	393
Ergasheva Barno Ziyavitdin qizi, TALABALARINING PEDAGOGIK MODERINIZATSIYA SHAROITIDA KASBIY TAYYORGARLIGINI TAKOMILLASHTIRISH	401
Асомиддинова Гулбарно Алижоновна , УЛУҒБЕК ҲАМДАМ “ ОТА” РОМАНИДА ҚАХРАМОН ОБРАЗИТАЛҚИНИДА МИЛЛИЙ	406

ДЕТАЛЛАР ВА МИЛЛИЙ ҚАДРИЯТЛАР ИФОДАСИ	
Музраф Раббимов , БОШЛАНГИЧ СИНФ МАТЕМАТИКА ДАРСЛАРИДА МАСАЛА ЕЧИШ ОРҚАЛИ ЎҚУВЧИЛАРГА ИҚТИСОДИЙ ТАРБИЯ БЕРИШНИ ШАКЛЛАНТИРИШ	410
Eshonkulova Masuda Habibovna , THE CONCEPT OF METHODOLOGICAL PREPARATION OF FUTURE EDUCERS IN THE CONSTRUCTIVE EDUCATION OF CHILDREN OF THE PREPARATORY GROUP FOR SCHOOL	415
Садикова Машхура Идиллоевна , КИМЎНИ ЎҚИТИШДА ИННОВАЦИОН ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ ИЛМИЙ-НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ	429
Hayitov Anvar Isomidin o'g'li, Azizova Sabina Fahriddinova , ABU NASR FAROBIYNING "FOZIL ODAMLAR SHAHRI" ASARI - BUGUNGI KUN YOSHLARINING MA'NAVIYAT MAKTABI SIFATIDA	432
Alijonova Gulsanamhon Umidjon qizi, Karimova Sarvinoz Ravshanjon qizi , PEDAGOGIK FIKRLAR TARAQQIYOTIDA O'QITUVCHI MAHORATI MASALALARI	439
Norkulov Akbar Farkhodovich , MAIN APPROACHES TO PEDAGOGICAL INNOVATION	444
Чориев Ильхом Рузбайевич , СОДЕРЖАНИЕ И УСЛОВИЯ РАЗВИТИЯ ФИЗИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ У СТУДЕНТОВ	447
O'rinboev Muhammadzoxir Iqboljon o'g'li, O'rinboeva Kumushoy Sultonbek qizi , FIZIKA O'QITISHDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH	452
Махмудова Дилфуза Мелиевна, Ҳамраев Жавлонбек , БЎЛАЖАК ТЕХНОЛОГИЯ ФАНИ ЎҚИТУВЧИЛАРИГА ИНФОРМАТИКА ЎҚИТИШДА ТАРМОҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ	456
Usmonova Dono Sotvoldieva, Rustamova Nargiza Akhadjonova , COMPARATIVE ANALYSIS OF LINGUACULTURAL FEATURES OF ENGLISH AND KOREAN LANGUAGES	462
Usmonova Dono Sotvoldieva, Gulamova Dilnoza Abdillaahat qizi , LINGUISTIC AND CULTURAL CLASSIFICATION OF EUPHEMISMS IN UZBEK AND ENGLISH LANGUAGES	467
Alijonova Gulsanamhon Umidjon qizi, Karimova Sarvinoz Ravshanjon qizi , MAKTABGACHA YOSHDAGI TA'LIM-TARBIYA BERISHNING ZAMONAVIY USULLARI	472
G'ulomjon Yusupovich Eshmirzayev , БЎЛАЖАК БОШЛАНГИЧ СИНФ ЎҚИТУВЧИЛАРИНИ ЎҚИТИШДА МУЛЬТИМЕДИА ТЕХНОЛОГИЯЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ	476
Низомитдинова Зулайхо Абдузизовна , THE ROLE OF COLLOQUIAL AND VERNACULAR VOCABULARY IN THE LANGUAGE OF FICTION	479
Dildor Bakhronovna Bazarova , VARIABILITY OF PHRASEOLOGICAL UNITS	483
Каримова Дилбар Эшкабильовна , ВЫРАЖЕНИЕ ОТНОШЕНИЯ ПРЕДШЕСТВОВАНИЯ В СПП С ПРИДАТОЧНОЙ ЧАСТЬЮ ВРЕМЕНИ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ (НА МАТЕРИАЛЕ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ РУССКИХ ПИСАТЕЛЕЙ)	487
Isabekova Dilafuz Shermirzayevna , MAKTABGACHA KATTA YOSHDAGI BOLALARINI KASBLAR BILAN TANISHTIRISH	494
Bo'riyeva Sitara Rustam qizi , MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA MULOQOTCHANLIKNI SHAKLLANTIRISH	498
Алламуратова Гулсанем Жалгасбаевна, Алламуратова Айсанем Жалгасбаевна , НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНАЯ СПЕЦИФИКА АССОЦИАТИВНОГО РЯДА КОНЦЕПТА «МУЖ»	502
Urinov Rustambek Yokubjonovich , INNOVATIVE COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES	508
Уринов Рустамбек Ёкубжонович , СПЕЦИФИКА АНГЛОЯЗЫЧНОЙ ТЕХНИЧЕСКОЙ ДОКУМЕНТАЦИИ В СФЕРЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ	512
G'aniyeva Xalimaxon Axmatxonovna, Tojimatov Jamshidbek Iqboljon o'g'li , TALABA YOSHLARNING OILADA FARZAND TARBIYASI HAQIDAGI ZAMONAVIY TUSHUNCHALARINING PSIXOLOGIK TAHLILI	517
A. Zh. Tangirov , ABDURAHMAN JAMI. WHY "BAHORISTAN"?	524
Samatova Zulhumor Quadratilla qizi , COMPARATIVE ANALYSIS OF LINGUOCULTUROLOGIC FEATURES OF THE MEANS OF REALIZATION OF THE SEMANTICS OF "LIFE" IN ENGLISH AND UZBEK	527
Meylev Sobirjon Kholmurodovich , METHODOLOGICAL TRAINING OF PROFESSIONAL COMPETENCIES OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS AS A PEDAGOGICAL PROBLEM	535
Тожиддинова Лайлохон , ФОРМИРОВАНИЕ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО БЛАГОПОЛУЧИЯ	544
Abdullayev Islom Yunus o'g'li, Boboqulov Oybek Abdiqudirovich , OYBEKNING "QUTLUG' QON" ROMANIDAGI BAYNALMINAL SO'ZLAR QO'LLANILISHI	547
Bobur Normamatovich Mengliyev , PEDAGOGICAL COMPETENCE OF A MODERN PHYSICAL EDUCATION TEACHER	554
Rakhmonov Botir Abdurasulovich , THE ISSUE OF THE RESEARCH OF DIALECTAL ETHNOGRAPHISM	557
Kuchkinov Khudoybergan Khidirovich , MODERN METHODS OF STUDYING ENGLISH GRAMMAR	561
Kurbonova Dildor Babanazarovna , METHODOLOGY OF TEACHING ENGLISH. BEST PRACTICES FOR LEARNING ENGLISH	565
С.Ходжаев , ЖАҲОН АДАБИЁТИДА УЧЛИК ТИМСОЛИНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ	568
Nasirova Ayzada Pishenbayevna , QARAQALPAQ XALIQ AYTI SLARINDAGI SINONIMLERDIN LINGVOPOETIKALIQ ANALIZI	573
A. Satvoldiyev , MANTIQUIY FIKRLASH VA MATEMATIKA	578
Mukarrama Bekzodovna Jumayeva, Mokhira Bekzodovna Jumayeva , THE IMPORTANCE OF FEATURE FILMS IN INCREASING THE EFFECTIVENESS OF ENGLISH LANGUAGE TEACHING	581
Mamaxonova Jumagul , BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARDA EKOLOGIK BILIM VA MADANIYATNI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY METODOLOGIK ASOSLARI	584
Ergazarov Abdurazzoq Nizamiddinovich , FACTORS FOR THE DEVELOPMENT OF INDEPENDENT STUDY SKILLS OF ELECTROMAGNETISM STUDENTS OF GENERAL EDUCATION SCHOOLS	588
Xasanova Shaxnoza Toxtasinovna , TARIXIY OBIDALAR BILAN TANISHTIRISH JARAYONIDA TARBIYALANUVCHILARDA MILLIY G'URURNI SHAKLLANTIRISH	592
Hayitov A.I, Abdurasulova F , INTERFAOL METODLAR ASOSIDA BOSHLANG'ICH SINFLAR DARSLARINI SAMARALI TASHKIL ETISH USULLARI	598
Karimov Davron Akulovich , WRESTLING TYPES B MENTAL TRAINER CHARACTERISTICS OF PROFESSIONAL TRAINING	605
Gulimetova B.M, Satimova Zuxro Shuxrat qizi , CHET TILI DARSLARIDA O'YINLARNING AHAMIYATI	608

Irodakhon Mirzayeva Khamdamovna, THE IMPORTANCE OF INDEPENDENT LEARNING	612
Usmonova Dona Sotvoldieva, Yunusov Akhliddin Ubaydullayevich, LINGUISTIC FEATURES OF MODAL VERBS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES: TRANSFER AND TRANSLATION	615
Mirzaeva Dilshoda Ikromjonovna, Bo'riyeva Ozoda Botirjon qizi, O'ZBEK VA INGLIZ MAQOLLARIDA "ZAHAR" KONSEPTINING VOQELANISHI VA ULARNING LINGVOKULTUROLOGIK XUSUSIYATLARI	618
Umaraliyeva Munajat, Abdurahimzoda Shahodat Vohidjon qizi, Umarova Sohiba Mirzamahmudovna, INGLIZ VA O'ZBEK IJTIMOYIY TARMOQLARIDA ILMIY TERMINLARNING QO'LLANILISHINING AHAMIYATI	622
Sanakulova Aziza Rakhimovna, MODERN TECHNOLOGIES OF EDUCATION AND TRAINING OF PRESCHOOL CHILDREN	625
Katayev S, THE ROLE OF FOREIGN LANGUAGES IN AGRICULTURE	638
Алаудинова Шабнам Рустам кизи, ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ В ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ	641
Bobotayev Mirjalol Ibdullayevich, ON THE LINGUOCULTUROLOGICAL STUDY OF SOME DIALECTICISMS IN THE "ANNOTATED DICTIONARY OF THE UZBEK LANGUAGE"	645
Shomirzayeva Nargiza Sherali qizi, MAKTAB TA'LIM JARAYONIDA IQTISODIY GOYALARNI SHAKLLANTIRISH XUSUSIYATLARI	650
Lapasova Shabbona Abduqayum qizi, ZOKIRJON XOLMUHAMMAD O'G'LI FURQAT HAYOTI MENING TASNIFIMDA	654
Shokarimov O'I, ZAMONAVIY MUSIQIY TA'LIMDA BOLALAR UCHUN FOYDALI BO'LGAN XORIJIY USLUBLARNING QISQACHA TAVSIFI	658
Nargiza Abbasova, Zaynalova Nargiza To'lqinjon qizi, Mahammadjonova Mohidil Shavkatjon qizi, METHODS AND TECHNIQUES FOR TEACHING ENGLISH PROVERBS AND SAYINGS IN THE EFL CLASSROOM	661
Qayumova Muxtarom Murotovna, Mirzayeva Dilshoda Ikromjonovna, DANIEL DEFONING "ROBINZON KRUIZO HAYOTI VA SARGUZASHTLARI" ROMANI MUAMMOLARINING O'ZIGA XOSLIGI	668
Qurbonali Termiziy, MAHMUD QOSHG'ARIYNING "DEVONU LUG'ATIT TURK" ASARIDA LINGVOMADANIY SO'ZLARNING QO'LLANILISHI	673
Imamova N.Z, PEDAGOGLARNI TAYYORLASHDA MUSTAQIL FAOLIYATNING AXAMIYATI VA IJODKORLIKNI RIVOJLANTIRISH TALABI	676
Abdullajonova Guli Akmaljon qizi, BO'LAJAK TARBIYACHILARNI KASBIY KOMPITENTSIYALARINI RIVOJLANTIRISH DAVR TALABI	680
Jo'raboyeva Laylo Maxmayusupovna, KITOBXONLIK MADANIYATI	684
Normatova Muqaddas Bakhodirovna, MODERN METHODS OF TEACHING ENGLISH TO STUDENTS	687
Anorqulov Baxtiyor Norqul o'g'li, JISMONIY MASHQLARDAN KEYIN ORGANIZMNING QAYTA TIKLANISHI	693
Nosirov Temur Qobil o'g'li, KOMPYUTER GRAFIKASI FANINI O'QITISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH (TEXNIKUMLAR MISOLIDA)	698
Rasulmuxamedova Dilfuza Zokirovna, NAVOIY IJODINI YANGI TALQINDA O'RGANILISHI	703
Tumanova Khusnida Khayotjon qizi, CONCEPT OF METAPHOR AND ITS PROPERTIES	707
Mukarrama Bekzodovna Jumayeva, CHARACTERISTICS OF VERBS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES	711
Sharifov Hayitboy Nabi o'g'li, KOMPYUTER GRAFIKASINI O'QITISHDA INTEGRALLASHGAN TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH	715
Муродов Нодирбек Ойбек ўгли, ФОРМИРОВАНИЕ ОСНОВ УПРАВЛЕНЧЕСКО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ СТУДЕНТОВ В СИСТЕМЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ	719
Джурбаева Замира Ахмедовна, "ЎЗБЕГИМ" ҚАСИДАСИДА ҚЎЛЛАНГАН ЛЕКСИК БИРЛИКЛАРНИНГ ЛИСОНИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ ҲАҚИДА	724
Abdullayev Dilshod Xamudullo o'g'li, KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI BOLALARNING JISMONIY TARBIYASINI RIVOJLANTIRISH USLUBIYATI	728
Lapasova Shabbona Abduqayum qizi, FURQAT HAYOTINI YAQINDAN O'RGANAMIZ	732
Axunova Moxidil Abdurahim qizi, Yusupova Sabohat A'zamjonova, SON KATEGORIYASINING QO'LLANILISHI VA UNING INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA QIYOSLANISHI	736
Yunusova Hilola Ravshan qizi, Davronova Ziyodaxon Asqarali qizi, O'XSHATISHLAR OLAMNING MILLIY LISONIY MANZARASI IFODACHISI SIFATIDA	740
Mirzaeva Dilshoda Ikromjonovna, Yuldashboeva Jumagul Gayratjon kizi, PREDICATIVE CONSTRUCTIONS WITH TO BE IN ENGLISH AND THEIR TRANSLATION WAYS INTO UZBEK	745
Abdurahmonov Azizbek Baxtiyor o'g'li, OMMAVIY TARTIBSIZLIKlarda MILLIY GWARDIYA HARBIY XIZMATCHILARINING MUZOKARA OLIB BORISH KO'NIKMASINI RIVOJLANTIRISH - DOLZARB PSIXOLOGIK MUAMMO SIFATIDA	749
Turdaliyeva Dilfuza Soloxidinovna, Abbasova Nargiza Kabilovna, Hamidova Naziraxon Ne'matjon qizi, MKROMATNLARNING LISONIY XUSUSIYATLARI	754
Raxmatullayeva Iroda Anvarovna, "YAXSHILIK" TUSHUNCHASINING BILVOSITA IFODALANISHI	759
Karamatova Dilfuza Sadinovna, Qilichova Mohichexra Jumaqul qizi, PEDAGOGNING KASBIY KOMPETENTLIGI VA UNI AMALIYOTDA QO'LLAY OLIISH MAHORATI	764
Abdufattoyeva Gulazzam Qobiljon qizi, BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI O'QISH SAVODXONLIGINI O'QITISHDA YANGI PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING TUTGAN O'RNI	769
Shertaylakova G.B, THE ROLE OF METHODOLOGY IN THE FORMATION OF DIDACTIC CULTURE OF FUTURE HISTORY TEACHERS	772
Ra'no Rizayeva, THE ROLE OF MAHALLA AND NEIGHBORHOOD IN FORMING IDENTITY IN EDUCATION OF A CHILD	777
Samanov Adham Hamidovich, O'QUVCHI YOSHLARDA CHOLGU IJRO MAHORATINI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY USLUBLARI	780
Mukhtoralieva Mukhtasar, Rakhmonov Shokhrukh, Ganiev Avazbek, THE ESSENCE OF TEACHING BASED ON THE COMPETENCE APPROACH TO THE HIGHER EDUCATION PROCESS	784
Mokhistara Mukhammadyunusova Mukhammadilkhom qizi, SOCIAL FEATURES OF ENSURING GENDER EQUALITY IN NEW UZBEKISTAN	789

Abduqodirova Ozoda A'zam qizi, MAKTABGACHA KATTA YOSHDAGI BOLALARNI ZAMONAVIY KASBLARGA QIZIQISHLARINI SHAKLLANTIRISH	796
Исманова Гульнора Гафуровна , ИНТЕГРАТИВНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В СОВРЕМЕННОМ ОБРАЗОВАНИИ	800
Султонова Машхура Рустамбоевна, ХОТИН-ҚИЗЛАРГА НИСБАТАН ЗЎРАВОНЛИК ХОДИСАСИ- ИЖТИМОИЙ-ПСИХОЛОГИК МУАММО СИФАТИДА	804
Mirzayeva Dilshoda Ikromjonovna, Isroilova Shoxida Dexqonovna, OTROPONIMIK INGLIZ, RUS VA O'ZBEK URBANONIMLARI TIZIMIDAGI YODGORLIKLAR	811
Худайкулов Хол Жумаевич , Абдуразақов Фазлиддин Абдунабиевич , ЁШЛАР ОРАСИДА НУТҚ МАДАНИЯТИ РИВОЖЛАНТИРИШ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ	815
Худайкулов Хол Жумаевич, Эргашева Раъно Аҳадовна, ТИЛЛАРНИ ЎҚИТИШНИНГ МАЪНАВИЙ-АҲЛОҚИЙ АСОСЛАРИ	822
Мусурмонкулов Ойбек Уралович, ЎЗБЕКИСТОНДА ТАЪЛИМ ИСЛОҲОТЛАРИНИ АМАЛГА ОШИРИШДА ЖАМОАТ ТАШКИЛОТЛАРИНИНГ ИЖТИМОИЙ- ПЕДАГОГИК ФАОЛИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ	830
Салимов Маруф Эшдавлат ўғли, ЎҚУВЧИЛАРДА ОФИЦЕРЛИК КАСБИГА ҲАВАС ҲИСЛАРИНИ ЎЙҒОТИШ ОРҚАЛИ ВАТАНПАРВАРЛИК ТУЙҒУСИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ	836
Худойкулов Хол Жумаевич , ГЛОБАЛЛАШУВ ДАВРИДА АХБОРОТ КОММУНИКАЦИОН ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИНГ ЎҚУВЧИЛАР ТАРБИЯСИГА ТАЪСИРИ	842
Шамсиева И.К. ОПРЕДЕЛЕНИЕ ТЕХНОЛОГИИ ПРОЕКТИРОВАНИЯ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ	850
Sh.A.Sodiqova, Z.Z.Yakubova, O'QUV MASHG'ULOTLARINING TALABALARNI IJTIMOYIY-PEDAGOGIK FAOLIYATGA TAYYORLASHDAGI O'RNI	855
Имомназарова Гуласал, ИМКОНИАТИ ЧЕКЛАНГАН ЎҚУВЧИЛАРНИ РУҲИЙ БАРКАМОЛ ИНСОН СИФАТИДА ТАРБИЯЛАШ МАСАЛАСИ	860
A.I.Saidov, SOCIAL PSYCHOLOGICAL SIGNIFICANCE OF THE FORMATION OF A CULTURE OF A HEALTHY LIFESTYLE IN THE FAMILY	867
Ахунов Умидбек Рузйбаевич , БОЛА ШАХСИ ЖИСМОНАН РИВОЖЛАНИШИДА ҲАРАКАТЛАР ТЕАТРИНИНГ ЎЗИГА ХОСЛИГИ	872
Akhrorova Ruzikhon Usmanovna, Расулов Нодирбек Абдунабиевич, “МАРДЛИК” КОНЦЕПТИНИНГ ИФОДАЛАНИШИ	877
Akhrorova Ruzikhon Usmanovna, Расулов Нодирбек Абдунабиевич, “КОНЦЕПТ, КАТЕГОРИЯ ВА ФРЕЙМ ТЕРМИНЛАРИНИНГ ИФОДАЛАНИШИ”	880
Юсупова Ханума Акматовна, БОГАТСТВО, БЛАГОЗВУЧИЕ И ВЕЛИЧИЕ РУССКОГО ЯЗЫКА	884
Dehkonova Maksuma, STAGES OF UZBEK LITERARY CRITICISM	888
Yusupjonova Shahnoza Mirzatillayevna, GOSPITAL TA'LIMDA MATEMATIKA TA'LIMINING AMALDAGI HOLATI VA MAVJUD MUAMMOLAR	891
Сайдалиева Насиба Фарходовна, АЛИШЕР НАВОИЙ АНЬАНАСИ МУАЗЗАМХОН ИЖОДИДА	901
Bekmuratova Nargiza Arslanbaevna, OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA INGLIZ TILI DARSLARIDA MUTAXASSISLIKKA OID MATERIALLARDAN FOYDALANIB O'QITISHNING HOZIRGI HOLATI	905
Хайдарова Нигина Ганиевна, PEDAGOGICAL VALUE OF RECYCLING LANGUAGE	909
Xujaniyozova Oygul Rajabovna, SINFDA KREATIVLIKNI RIVOJLANTIRISHNING ANAMIYATI	913
Фарсахонова Дилафрўз Ризахоновна , “ТАРБИЯВИЙ ИШЛАР МЕТОДИКАСИ” ФАНИНИ ЎҚИТИШ ТЕХНОЛОГИЯСИ	919
Турдиев Сарвар Пардавой ўғли, ТАЛАБАЛАРНИНГ МУСТАКИЛ ИШНИ ТАШКИЛ ЭТИШДА АХБОРОТ ТАЪЛИМ РЕСУРСЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ МЕТОДИКАСИ	926
Собиров Абдулхай Шукурович, ТИЛ БИРЛИКЛАРИ ЎРТАСИДАГИ МУНОСАБАТЛАР – ТИЛ ЯШОВЧАНЛИГИНИНГ МУСТАҲКАМ АСОСИ	932
Yunusova Dilorom Abdumajidovna, SARGUZASHTLARGA ASOSLANGAN TAJRIBALAR	939
Isanova Feruza, INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA XALQARO HUQUQ SOHASIGA OID LEKSIK BIRLIKLARINING STRUKTR-SEMANTIK XUSUSIYATLARI	943
Темирханова Г.У, ӨЗЛЕСТИРМЕ СӨЗЛЕРДИҢ СТРУКТУРАЛЫҚ ДИФФЕРЕНЦИЯСЫ	947
Rashidov Khurshid Karimovich, MECHANISMS OF STRENGTHENING AND HEALTH OF THE SPIRITUAL AND MORAL ENVIRONMENT IN FAMILIES THROUGH PHYSICAL EDUCATION	951
Abdullaeva B.S, DEVELOPMENT OF MOTIVATION FOR EDUCATIONAL AND SCIENTIFIC ACTIVITY OF FUTURE TEACHERS	955
Худайкулов Хол Жумаевич , Одинабоев Фазлиддин Бахриддин ўғли, ПЕДАГОГИК МОДУЛЛИ ЎҚИТИШДА ИННОВАЦИОН ТАРАҚҚИЁТНИНГ УСТУВОР ЙЎНАЛИШЛАР	960
Azimov Akbarjon Niyozidin o'g'li, TEZ AYTISHLAR FONETIK TRENAJYOR SIFATIDA	968
Djalolov Zafarjon Jamolidinovich, NEW APPROACHES TO MAKE A CLASSROOM MORE INNOVATIVE	971
Qosimov Mirolimjon Abdufattox o'g'li, XORIJ PSIXOLOGLARI TADQIQOTLARIDA IJTIMOYIY-PSIXOLOGIK MUHIT MUAMMOSI	975
Safarov Xamza Jo'rayevich, MILLIY GVARDIYA HARBIIY XIZMATCHILARINING XIZMAT FAOLIYATIDA QO'RQUV HISSINING PSIXOLOGIK JIHATLARINING TADQIQ ETILISHI	980
Xo'jayev Jurabek Ikramboyevich, KASBIY RIVOJLANISHNING PSIXOLOGIK MAZMUNI	986
Ruziyev A.X, O'Z-O'ZINI ANGLAMOQ SIRI	992
Saidova Ozoda Tohirovna, BO'LAJAK O'QITUVCHILARNI PEDAGOGIK KOMPETENTLIK SIFATLARINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK USULLARI	998
Baxriddinov Nurali Bekmurodovich, MODUL-KREDIT TIZIMIDA TALABALARNING AXBOROT KOMPETENTLIGINI OSHIRISHDA MUSTAQIL TA'LIM IMKONIYATLARI VA XUSUSIYATLARINI RIVOJLANTIRISH	1003
Hayitov Anvar Isomiddin o'g'li, Mansurova Shaxlo Azizbek qizi, INTEGRATIV YONDASHUV ASOSIDA BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA EKOLOGIK KOMPITENSIYALARNI SHAKILLANTIRISHNING PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI	1009
Ergashev Shohruh Bahromjonovich, HARBIIY XIZMATCHILARDA DINIY BAG'RIKENGLIK SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH-PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA	1016

Norbutayev Samandar Abdubakirovich, HARBIY XIZMATCHILARDA NAMOYON BO'LUVCHI STRESSLARNING XUSUSIYATLARI	1022
Hayitov Anvar Isomiddin o'g'li, Xo'shboqova Farida Komiljon qizi, INTEGRATIV YONDASHUV ASOSIDA BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARIDA KOMMUNIKATIV MADANIYATNI SHAKLLANTIRISH	1028
Xo'jamberdiyeva Fotima Ne'matovna, BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARINING NUTQIY RIVOJLANISH BOSQICHLARI	1035
Yakubov Z.M, TALABALARNI XOR DIRIJYORLIGI BO'YICHA KASBIY FOLIYATGA TAYORLASHNING USLUBIY ASOSLARI	1038
Abdurahmonova M.S, КУТУБХОНАЧИ-МУТАХАССИСНИНГ ИННОВАЦИОН КОМПЕТЕНТЛИЛИГИ ВА ПРОФЕССИОНАЛ РИВОЖЛАНИШИ: ТУШУНЧАЛАР ТАҲЛИЛИ	1042
Балтамуратова Аксунгул Пердебай кызы , Абдиқалиева Венера Турдікали кызы , БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕГІ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТІН ДАМУ	1049
Khaitbayeva Naima Khabibullaevna, TEACHING RUSSIAN AS A FOREIGN LANGUAGE	1056
Ochilov Sh.B., TEXNOLOGIYA FANINI FANLALARO O'QITISHDA O'QUVCHI EKOLOGIK KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI	1059
E. R. Vokhidov, DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL CULTURE OF STUDENTS OF ACADEMIC LYCEUM, SECONDARY SPECIAL AND PROFESSIONAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS ON THE BASIS OF A COMPETENT APPROACH	1065
O. I. Yadgarova, BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING PROFESSIONAL-KOMMUNIKATIV KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING SAMARALI METOD VA VOSITALARI	1070
Atabayev Shapulat Eshpulatovich, BOSHLANG'ICH TA'LIM ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI MASHG'ULOTLARIDA SAVOL-TO'PSHIRIQLAR USTIDA ISHLASH-TADQIQOT OB'EKTI SIFATIDA	1077
Эшмуратов А, “ХОЛДОРХОН” ДОСТОНИДА ЭРГАШ ЖУМАНБУЛБУЛ ЎҒЛИ ТОМОНИДАН БАЪЗИ ЯСОВЧИ ҚЎШИМЧАЛАР ЁРДАМИДА ЯНГИ СЎЗЛАР ЯСАЛИШИ ҲАҚИДА	1081
А.Б.Қодирова, УЛУҒ МУҲАДДИС ИМОМ АТ-ТЕРМИЗИЙ ФАОЛИЯТИНИНГ ПСИХОЛОГИК ЖИҲАТЛАРИ	1086
Muratova Munavvar O'rol qizi, MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA OTA-ONALARNI TA'LIM TARBIYAVIY JARAYONDA FAOL ISHTIROKINI TA'MINLASHNING AMALIYOTDAGI HOLATI	1091
Хўҷамбердиева Фотима Нейматовна, СЎЗ, ГАП ВА МАТНЛАРНИ ЎҚИШГА ЎРГАТИШ ОРҚАЛИ ЎҚУВЧИЛАРНИНГ НУТҚИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ	1097
Shokarimov O.I, BRIEF DESCRIPTION OF FOREIGN METHODS USEFUL IN MODERN MUSICAL EDUCATION OF CHILDREN	1102
Ниязова Фарида Турсуновна, «ОСОБЕННОСТИ ВНЕКЛАССНОЙ РАБОТЫ ПО ИНФОРМАТИКЕ»	1105
У.И.Маҳкамов, Д.Т.Пўлатова, Д.С.Сапарбоева , БЎЛАЖАК ЎҚИТУВЧИЛАРНИ ТАРБИЯ ЖАРАЁНИНИ БОШҚАРИШГА ТАЙЁРЛАШ МАЗМУНИ	1111
Axmedov Anvar Diyov o'g'li, OMMAVIY MADANIYATNING YOSHLAR ONGIGA SALBIY TA'SIRI VA UNING IJTIMOY PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI	1115
Авулхонров Фирдавсий Ўткир ўғли, ОИЛАДА СОҒЛОМ ТУРМУШ ТАРЗИНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ ИЖТИМОЙ ПСИХОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ	1119
Maqsudova Shahnoza Ashuraliyevna, ERKIN VOHIDOV SHE'RIYATI TILIDA REDUPLIKATSIYA	1124
Ibragimov Abdimalik Gapparovich, Muradov Ikrom Turdiboyevich, XORIJ TAJRIBALARI ASOSIDA O'ZBEKISTONDA PEDAGOG KADRLAR TAYYORLASHNI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI	1128
Sadikova Shoista Akbarovna, Azamatova Dildora Shuxrat qizi, MAKTABGACHA TA'LIMDA MARKAZLAR FAOLIYATINING PEDAGOGIK INNOVATION KLASTERI	1138
Зиётова Адолат Эргашевна, ЁШЛАРИДА ФУҚАРОЛИК МАСЪУЛИЯТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ – УСТУВОР ВАЗИФА	1144
Ziyotova Adolat Ergashevna, OBJECTIVES FOR FORMING THE IDEOLOGICAL IMMUNITY IN THE PROCESS OF GLOBALIZATION	1148
Babayeva D.R, G'afforova D.A, MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA MARKAZLAR FAOLIYATI	1152
Yunusova Zilola Zairova, TEACHING ESP LEARNERS UNMIXED ABILITY CLASSES	1157
Эргашева С.А, ФОРМИРОВАНИЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ И ОБЩЕКУЛЬТУРНЫХ БАЗОВЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ У СТУДЕНТОВ	1161
Eshquvvatova Laylo Jorabek qizi, ABDULLA QAHNORNING “ÓG’RI” NIKOYASIDAGI MAQOL VA FRAZEOLOGIZMLARNING TARIFI	1165
Ahtamqulov Muhridin Ahtamqul o'g'li, AKADEMIK LITSEYLARDA “INFORMATIKA VA AXBOROT TEXNOLOGIYALARI” FANINI O'QITISH HOLATI VA UNING TAHLILI	1167
Akhmedov O.S, Sobirova N, AN OVERVIEW OF LEXICAL DOUBLETS IN MODERN ENGLISH	1171
Erbutayeva Sh.U, KO'MAKCHI SO'ZLAR HAQIDA BA'ZI MULOHAZALAR	1176
Shertaylakova G.B, THE ROLE OF METHODOLOGY IN THE FORMATION OF DIDACTIC CULTURE OF FUTURE HISTORY TEACHERS	1179
Ubaydullaev Alisher Abdusalomovich, FORMATION OF STUDENTS' SKILLS IN THE ANALYSIS OF POETIC ARTS	1185
Mirzayeva Dilshoda Ikromjonovna, Xalilova Ra'noxon Qahramonjon qizi, METAFORANING LINGVISTIKADAGI TASNIFI	1190
Ким Ирина Николаевна, РАЗВИТИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ ИХ ОБУЧЕНИЯ В ВУЗЕ	1195
Mavlonov Sherzot Hazratkulovich, UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMIDA AXBOROT XAVFSIZLIGI VA KIBERXAVFSIZLIKNI O'QITISH ZARURIYATI	1198
Akhmedov O. S, Sapayeva Zeyvar Jamolatdinovna, PHRASEOLOGICAL UNITS COMPARATIVE ANALYSIS IN COGNITIVE ASPECT	1202
Hamroqulova Farangis Abduhamid qizi, BILIM – BAXT KELTIRAR (“QUTADG’U BILIG” ASARI ASOSIDA)	1205
Mambetkadirov G.A, Smaylova G.Yu, FORMATION OF STUDENTS' IMAGE LITERACY	1209
Махмудова Дилафруз Балтабаевна , Рахманова Хадияхон Шахобиддиновна , РОЛЬ СОВРЕМЕННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В РАЗВИТИЕ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА	1213
Nurxon Mo'minova, O'QUVCHILARNING BORLIQQA BO'LGAN MUNOSABATINI BILISHDA ANTROPOLINGVISTIK METODDAN FOYDALANISH	1218
Maxmuda Yuldasheva, “HAYRAT UL-ABROR” DOSTONIDAGI HUKMDORLAR TIMSOLINING BADIY TALQINI	1221
Norqulov Nurzod Saidmurodovich, UMUMIY O'RTA TA'LIMDA MUMTOZ NASR NAMUNALARINI O'QITISHDAGI PEDAGOGIK MUAMMOLAR	1227
Rashidova Zamira Sharofovna, Ismatillayeva Sarvinoz Baxtiyor qizi, Hasanova Sitara Ilhomjon qizi, Sheraliyeva Dilfuza	1232

Karimovna, ILLYUZIYA VA GALLYUTSINATSIYA	
Turdaliyeva Dilfuza Soloxidinovna, Abbasova Nargiza Kabilovna, Hamidova Naziraxon Ne'matjon qizi, MIKROMATNLARNING LISONIY XUSUSIYATLARI	1235
Jumayev S.Z, UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMIDA MOLEKULAR BIOLOGIYA FANINI O'QITISHDA O'QUV-IJODIY FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI	1240
Soleyeva Mubina Raxmatovna, AQLIY HUYUM, VENA DIAGRAMMA METODLARI VA KOMPYUTER TEXNOLOGIYALARINI QO'LLASH ORQALI TALABALARGA YAPON TILIDAGI MAQOLLARNI O'RGATISH	1247
Usmonova Muhayyoxon Sobirovna, Mo'minova Mubinaxon Mirzamadaminjon qizi, O'QUVCHILARNING BIOLOGIYA FANIDAN KREATIV FIKRLASH QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISHDA XALQARO PISA DASTURINING AHAMIYATI	1254
П.Нуржанов, К.КАРИМОВТЫҢ «ДАРВИШ»РОМАНИ: ПРОБЛЕМАТИКАСИ ВА ҚАҲРОМОН	1258
Hayitov Anvar Isomidin o'g'li, Yusupova Iroda Abdulhalil qizi, INTEGRATIV YONDASHUV ASOSIDA BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA MANTIQUIY FIKRLASH KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH USULLARI	1262
Ikromova Ominaxon Elmurod qizi, TA'LIM JARAYONIDA MULTIMEDIA VOSITALARINI QO'LLASH	1268
Уринова Шоирахон Пулатовна, ОСОБЕННОСТИ ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО В УЗБЕКИСТАНЕ	1274
Alimova Zarifa Vaxobovna, Ibrohimova Zarnigor Nodirjon qizi, INGLIZ VA O'ZBEK XALQLARIDA NIKOH TO'YI MAROSIMI BILAN BOG'LIQ LEKSEMALARINING QIYOSIY TAHLILI	1277
Abrorxonova Kamolaxon Abrorxon qizi, Karabayeva Mahliyo, BOSHLANG'ICH SINFDI TA'LIM SAMARADORLIGINI AMALGA OSHIRISH METODIKASINI PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA TASHKIL ETISH	1282
Toshmatova Maxbuba Yursunovna, Qurbonova Nigoraxon Nabiyevna, PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARIDA KPI TIZIMI VA UNING FAOLIYAT SAMARADORLIGIGA TA'SIRI (Farg'ona viloyati yuridik texnikumi misolida)	1290
Муминова Д. Р. , МЕТОДИКА ПРИМЕНЕНИЯ ТЕХНОЛОГИИ STEM НА УРОКАХ АСТРОНОМИИ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ	1297
Xalilov Muxtor Suvonovich, MUXANDISLIK VA KOMPYUTER GRAFIKASI FANINI O'QITISHDA AVTOMATLASHTIRILGAN DASTURLARIDAN FOYDALANISH	1302
Mukhammadieva Nargiza Ayubovna, USE OF VIDEO MATERIALS IN THE IMPROVEMENT OF VISUAL AND AUDITORY SKILLS IN LANGUAGE LEARNING	1306
Abdullayeva Muyassarxon Salohiddinovna, Maxmudova Mavjuda Abdibannopovna, YURIDIK TA'LIMGA XOS XUSUSIYATLARNING AHAMIYATI	1311
Xudoyqulov Behzod, Tursunov Ulug'bek, ITALYAN HIKOYALARIDA FRAZEOLIGIK IBORALARNING BERILISHI ("GIALLO A CORTINA" VA "LA STRANIERA" HIKOYALARI MISOLIDA)	1315
Boyboboyeva Muattar Shokirjonovna, O'ZBEK TILI FANINI O'QITISHDA INTERFAOL METODLARIDAN FOYDALANISH	1319
Мирзахметова Махмуда , THE FEATURES OF MEDIA TEXTS IN THE TRANSLATION	1325
Sh.Q. Mardonov, F.Sh. Mardonov, PEDAGOGIK OTMLARDA TALABALARNI TAYYORLASHDA AKSIOLIGIK MO'LJAL	1329
Ш.К. Мардонов, С.Ю. Кадырова, ПАРАЦЕНТРИЧЕСКАЯ ТЕХНОЛОГИЯ	1334
Saydullayev Jamoliddin Yaxshiboyevich, PSIXOLOGIYA FANLARININI O'QITISH ORQALI TALABALARDA ILMIY DUNYOQARASHNI SHAKLLANTIRISH	1340
Ibragimov Aziz Tulkunovich, MAKTAB JISMONIY TARBIYA DARSLARIDA HARAkatLI O'YINLAR O'RNI	1345
I.Tuychiyeva, Sh. Jo'rayeva, OLIY TA'LIM SIFATINI OSHIRISHDA KREDIT-MODUL TIZIMINING AHAMIYATI	1349
Karimova Shahloza Boyqo'zi qizi, Musojonova Matluba Burhoniddin qizi, INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA FRAZEOLIGIK INTENSIFIKATORLARNING FUNKSIONAL- PRAGMATIK TADQIQI	1355
Odiljonova Shirin, Valyieva Solixabonu, THE ROLE OF ENGLISH IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN	1360
Kadirova Khalima Buvabaevna, PRESERVATION OF LANGUAGE, HISTORY AND NATIONAL IDENTITY IN THE AGE OF GLOBALISM	1363
Raximbabayeva Nigora Abdurasulovna , AXBOROTLASHGAN JAMIYATDA SHAXS VA OILA, ULARNING O'ZIGA XOSLIGI	1368
Kadirova Yakitjan Buvabaevna, ENSURING NATIONAL SPIRITUAL SECURITY UNDER GLOBALIZATION	1373
Yulchiyeva Maftuna To'lqun qizi, O'QUVCHILAR IJODKORLIK QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI	1378
Mamadaliyeva Sanamxon Raximjon qizi, KITOB TARJIMA QIL, CHOP ET VA BOY BO'L ... (YOXUD RASTALARNI TO'LDIRGAN TARJIMA KITOBLAR HAQIDA SO'Z)	1382
Avezova Rakhila , SPECIFIC FEATURES OF GRADUONYMY IN ENGLISH AND UZBEK	1389
Babajanov Khudaynazar Rajapovich, Sapaeva Dilfuza Narbaevna, MEDICAL DISCOURSE AND ITS COMMUNICATIVE SPECIFICITY	1394
Babadjanova Umida Bahodirovna, SPECIFIC FEATURES OF THE USE OF PROVERBS TURKISH AND UZBEK	1397
Йигиталиева Мухлиса Ахадовна, ОРНИТОНИМЛАРНИНГ ГУРУХЛАШ МУАММОЛАРИ	1401
Алижанов Дилмурод Аъзамжон ўғли, Захидов Иброхимжон Обиджонович, ТАЪЛИМДА ФАНЛАРАРО БОҒЛАНИШЛАРНИНГ ФУНКЦИЯЛАРИ	1406
Roziqova Nargizaxon Mutallibovna, BIOLOGIYA FANINI O'QITISHDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH	1412
Kupaysinova Zarifa Xamidullo qizi, Ilkhamova Iroda Nuritdinova, Sharipova Sabohat Abdillajanovna, Yuldasheva Dilfuza, THE SEMANTIC IN NOUN PHRASES	1419
Boxodirova Farog'at Xamidxonovna, Isroilova Dildora Muxtorovna, Abduraxmanov Muhammadjon, Yuldasheva Dilfuza, DIFFICULTIES IN TEACHING THE GRAMMATICAL FEATURES OF CONJUNCTIONS	1421
Каримова Гулноза Раджабовна, СОВРЕМЕННЫЕ ТРЕБОВАНИЯ К УЧИТЕЛЮ РИСОВАНИЕ	1423
Холмахмедова Нодира, "АРМОН АСИРАСИ" РОМАНИ БАДИИЯТИ	1427
Saidov Azamat Ismoilovich, Avulkhairov Firdavsiy Utkir ugli, Razakov Farhad Kuvondikovich, SCIENTIFIC AND THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE PROBLEM OF THE FORMATION IN THE FAMILY OF PERCEPTIONS OF A HEALTHY LIFESTYLE OF YOUNG PEOPLE AND THE STATE OF ITS STUDY	1432
Зилола Мирқасимова, МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМДА ИККИ ТИЛИЛИК (ЎЗБЕК-ИНГЛИЗ)	1437

Nasreddinova Khusnorabonu, Sadikova Shoista, FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF PRESCHOOL CHILDREN IN A BILINGUAL ENVIRONMENT	1440
Икромжон Эргашев, ПРИМЕНЕНИЕ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ	1445
Bonu Sarimova, THE UNIQUE PROGRESS OF A WOMAN SCIENTIST SEARCHES ON THE WAY	1448
Mamasoliyeva Gulchehra Abdumajid qizi, OUTSTANDING SCHOLARS WHO CONTRIBUTED A LOT TO THE DEVELOPMENT OF UZBEK TRANSLATION	1452
Karachayeva Muhabbat Muhammadovna, Kamolova Shahlo Tirkashevna, YURIDIK TA'LIMNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	1455
Ширбачеева Гулчехра Шакировна, Кадирова Адиба Мажид кизи, ПРОЦЕСС УПРАВЛЕНИЯ И КОНТРОЛЯ ЗА ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМ ПРОЦЕССОМ ДИРЕКТОРОМ ДОШКОЛЬНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ	1459
Dzhumaeva Mohigul Mamanazarovna, THE METHODOLOGY OF TEACHING GEOGRAPHY IS ONE OF THE CORE DISCIPLINES OF HIGHER GEOGRAPHICAL EDUCATION	1469
Maxmudboyeva Feruza Tolibjon qizi, O'TGAN ZAMON FE'L SHAKLLARINING TARAQQIYOTI	1491
Rajarova Dildora Bahodirovna, CLASSIFICATION OF COMPOUNDS IN ENGLISH AND UZBEK	1494
Yuldasheva Dilfuza Kodirovna, METHODOLOGY FOR DEVELOPING STUDENTS' COMMUNICATIVE COMPETENCE IN ENGLISH (ON THE EXAMPLE OF TOURISM DIRECTIONS)	1498
Xo'jayev Jo'rabek Ikramboeyevich, BO'LAJAK OFITSERLARDA KASBIY RIVOJLANISH DARAJASINI DIAGNOSTIKA QILISH	1502
Jo'rayev Atham Qoraqulovich, SHAXSNI SHAKILLANISH JARAYONIDA, HISSIY EMOTSIONAL HOLATLARI O'ZGARISHINING ITIMOIIY PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI	1508
Haydarova Sarvinoz Saydullayevna, SHAXSNING TAJOVUZKORLIGINI YENGISHNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI	1512
Ruziboeva Mamurahon Abdunabievna, MECHANISMS OF DEVELOPMENT OF STUDENTS' SOCIAL ACTIVITY BASED ON PEDAGOGICAL FACILITATION	1515
Sadikova Sh.A, Sultanmuratova Y.O, THE IMPORTANCE OF TEACHING STREET SAFETY TO CHILDREN IN PRESCHOOL EDUCATIONAL INSTUTIONS	1519
Улугбек Нарбаевич Балтабаев, Эрмат Шерматович Санаев, Бекбавлуев Чингиз Давлетбаевич, Бегматов Шохрух Эргаш ўғли, ЖАВДАР ВА БУҒДОЙ УНИ ХАМДА ҚАНД ЛАВЛАГИ КУКУНИ АСОСИДА ФУНКЦИОНАЛ УН АРАЛАШМАСИНИ ТАЙЁРЛАШ ТЕХНОЛОГИЯСИНИ ТАДҚИК ЭТИШ	1522
Zafarova Nozimaxon Xushyorjon qizi, Xolmatova Ozoda Zokir qizi, NOKNI QURITISH VA SAQLASH TEXNOLOGIYASI	1526
Abduraximov Doniyor Baxodirovich, Baxodirov Muzrob Doniyor ugli, TA'LIMNI AXBOROTLASHTIRISHDA ZAMONAVIY AXBOROT TEXNOLOGIYALARI IMKONIYATLARIDAN FOYDALANISH	1529
Mamatova Marg'uba Ummatqul qizi, SO'ZLARNING TURKUMLARGA AJRATILISHI	1535
Jumaniyozova Muhabbat Xo'sinovna, Yaqubova Nodira , BOSHLANG'ICH TA'LIMDA TA'KIDIY DIKTANTLARNI O'TKAZISH METODIKASI	1539
Ismoilova Muazzam Uroyimjonovna, Maqsudova Gulnoz Olimovna, Sharipova Sabohat Abdillajanovna, Yuldasheva Dilfuza, COMPARATIVE TYPOLOGY: TYPES, SUBJECT MATTER, TASKS, APPROACHES AND CLASSIFICATION	1544
Нодира Базарбаевна Иномова, ЎСМИРЛАРДА ЛИДЕРЛИК ХУСУСИЯТЛАРИНИНГ ШАКЛЛАНИШИ	1547
Jalolova.Z.S, INDIVIDUAL-TYOPOLOGICAL CHARACTERISTICS AS ADAPRTATION OF YOUNG ATHLETES TO SPORTS ACTIVITY	1553
O'rozbayev.J.T, SCIENTIFIC-PEDAGOGICAL BASIS OF THE ACTIVITY OF NECESSARY PHYSICAL EDUCATION TEACHERS	1557
Eryigitov D.X , FORMATION OF THE PROFESSIONAL TRAINING OF THE FUTURE PHYSICAL CULTURE TEACHER	1563
Lutpullayev. B.I, THE IMPORTANCE OF THE ROLE OF SPORTS AND GAMES IN THE SYSTEM OF PHYSICAL EDUCATION	1567
Xalilov Sarvar Samadovich, Suyarov Kusharbay Tashbayevich, MASOFAVIY TA'LIM SHAROITIDA FIZIKA FANIDAN TALABALAR BILIMLARINI FREYM MODELI ORQALI MUSTAHKAMLASH	1570
Dilbar Meliboyeva Nazarovna, HORIIY TILLARNI YANADA TEZ O'RGANISHNI RIVOJLANTIRISHNING ASOSIY USULLAR	1574
Тожибоева Хилолахон Махмутовна, ГЕНДЕР ЁНДАШУВ АСОСИДА ЎСМИР ЁЩДАГИ ЎҚУВЧИЛАРДА ИЖТИМОИЙ РОЛЛАРНИ ТАРКИБ ТОПТИРИШ ЙЎЛЛАРИ	1577
Sabira Zhuraeva, Nasiba Ibragimova, BIOGRAPHICAL INTERPRETATION IN THE WORKS OF SHUKURIY	1582
Dilkhumor Oltinbekova, BASES OF ENGLISH TEACHING METHODOLOGY	1588
Ahmedova Nodira, EDUCATIONAL AND EDUCATIONAL GAMES AS A NEW FORMAT OF GAMING TECHNOLOGIES IN TEACHING ENGLISH	1590
Олтинбекова Дилхумор, О НЕКОТОРЫХ МЕТОДАХ ПРЕПОДАВАНИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА	1593
Majidova N.D, THE CREDIT SYSTEM OF EDUCATION IN FOREIGN COUNTRIES AND UZBEKISTAN	1595
Rano Kasimova, Vazirakhon Alimova, ANALYSIS OF CULTURE REPRESENTATION IN THE NOVEL NIGHT AND DAY BY ABDULHAMID SULAYMON O'GLI CHO'LPON	1601
Qarshiyev Nazarbek Bahrom o'g'li, THE CONTENT OF THE COURSE OF MODERN PROGRAMMING LANGUAGES IN THE CONTEXT OF HIGHER EDUCATION AND THE TECHNOLOGY OF ITS TEACHING	1607
Карима Жандаровна Туленова, СООТНОШЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ И ОБЩЕЧЕЛОВЕЧЕСКИХ ЦЕННОСТЕЙ В ПРОЦЕССЕ ФОРМИРОВАНИЯ ЛИЧНОСТИ	1610

**International Scientific Journal
Science and Innovation Series B
Volume 1 Issue 7**

**Fan va innovatsiyalar
xalqaro ilmiy jurnali B seriyasi
2022 yil 7-soni**

ISSN: 2181-3337

Impact Factor: 8.2

Bosmaxonaga berildi: 14.11.2022. Bosishga ruxsat etildi: 15.11.2022.
“Times New Roman” garniturasida, Ofset bosma. Adadi: 50 dona.

“Science and innovation” MCHJ

Litsenziya №:038864 15.09.2022

Manzil: 100155, Toshkent shahri, Sergeli tumani, Quruvchi dahasi, 22/43.

Scientists.uz, info@scientists.uz, +998901259654